

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

DICTIONARUL
LIMBII ROMÎNE LITERARE
- CONTEMPORANE

VOLUMUL I
A-C

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1955

e.107739

2363

ACADEMIA R.P.R.
FILIALA IASI
24.738

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE a fost întocmit, sub îndrumarea Secției a VI-a de Știința limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R. și conform directivelor Prezidiului Academiei R.P.R., de Institutul de lingvistică din București sub direcția prof. univ. DIMITRIE MACREA și de Institutul de lingvistică din Cluj sub direcția acad. EMIL PETROVICI

COMISIA DE REVIZIE FINALĂ:

Acad. Iorgu Iordan, Alexandru Graur, membru corespondent al Academiei R.P.R., Jacques Byck, Vasile Breban, Gheorghe Bulgăr, Ana Canarache, Nicolae Dănilă, Vladimir Drimba, Florența Sădeanu, Ilie Stanciu, Maria Turdeanu

REVIZORI:

Finuța Asan, Elena Boilă, Olimpiu Boitoș, Constantina Căplescu, Ilie Constantinescu, Iancu Fischer, Maria Iliescu, Constant Maneca, Teodor Naum, Rodica Ocheșeanu, Valeria Pop, Alexandra Pușcaru, Luiza Seche, Mircea Seche, Rovena Șenchi, Ipolit Tarnavski

REDACTORI :

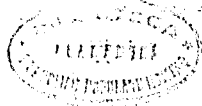
Acad. Alexandru Rosetti, Ion Cernăianu, Lili Chirvai, Georgeta Fanea, Eugenia Găitan, Leontin Ghergariu, Mircea Homorodean, Alexandru Indrea, Liliana Macarie, Iulia Manoliu, Georgeta Marin, Dumitru Muster, Maria Mușlea, Maria Nalik, Maria Oprean, Virgil Orghidan, Edgar Papu, Aurelia Stan, Ionel Stan, Virgil Stanciu, Maria Strugaru, Ion Suchianu, Gheorghe Șerban, Zizi Ștefănescu-Goangă, Nicolae Teaciu-Albu, Emilia Todoran, Stela Turjanski, prof. univ. Tudor Vianu, Loti Wechsler

AU COLABORAT PARȚIAL:

Prof. univ. Victor Chereșteșiu, Petre Alexandrescu, Tamara Grosaru, Zoe Melitescu, Petru Neiescu, Aurel Nicolescu, Liviu Onu, prof. univ. Ștefan Pașca, Valentina Pop, Iosif Rosenberg, Dumitru G. Dem. Teodorescu, Romulus Todoran, Mircea Zdrenghea

COLECTIVUL DE CORECTURĂ:

Ion Lecca, Jana Albin, Dorina Birsan, Cecilia Eurghelea, Ana Buzi, Eugenia Contraș, Ste-liana Costin, Carola Fränkel, Ecaterina Ionașcu, Nazica Mayer, Octavian Niculescu, Elena Periețeanu, Grigore Tănăsescu

CUVÎNT ÎNĂINTE

Publicarea « Dicționarului limbii române literare contemporane » împlinește o nevoie culturală adânc și îndelungat simțită de poporul nostru. Atît din punct de vedere al prestigiului național cît mai ales din necesități practice, această lucrare trebuia să vadă de mult lumina tiparului.

Nevoile numeroase la care răspund dicționarele în răspîndirea cunoștințelor și a învățării unei limbi corecte și unitare sînt deplin evidențiate îndeosebi de cultura sovietică, prin numărul mare și prin edițiile dese ale acestor opere, pe drept cuvînt considerate ca manifestări de bază ale conștiinței culturale a popoarelor.

Dicționarul și gramatica sînt pîrghii ale dezvoltării culturii, verigi ale progresului social al oricărui popor.

Elaborarea dicționarului, ca și a gramaticii limbii române, a devenit posibilă abia astăzi, în condițiile avîntului cultural promovat de politica Partidului Muncitoresc Român de înlăturare grabnică a lipsurilor trecutului și de creare a celor mai bune condiții de dezvoltare a culturii naționale.

Milioanele de oameni ai muncii din țara noastră, ridicați la lumină prin politica de alfabetizare și de largă dezvoltare a învățămîntului, activiștii pe frontul culturii — propagandiști, lectori, instructori, corespondenți, traducători, studenți, profesori etc. — așteptau cu nerăbdare apariția unui dicționar care să oglindească bogăția limbii noastre și să-i ajute la folosirea ei cît mai corectă în scris și vorbit.

Prin alcătuirea « Dicționarului limbii române literare contemporane », Academia Republicii Populare Române s-a străduit să răspundă acestei cerințe.

*

În trecutul nostru cultural, drumul străbătut pentru elaborarea unui dicționar științific al limbii române a fost deosebit de lung și de spinos. El oglindește în bună măsură drumul parcurs în dezvoltarea noastră culturală de la pozițiile idealiste, neștiințifice, spre adevărul științific materialist.

Istoricul alcătuirii dicționarului științific al limbii române începe din momentul înființării Academiei Române.

La 1 aprilie 1866, locotenența domnească a Principatelor Unite a decretat un « Regulament pentru formarea Societății literare române », viitoarea Academie Română, în al cărui prim articol se spune:

« Se va forma la București o societate literară cu misiuni speciale :

a) de a determina ortografia limbii române;

b) de a elabora gramatica limbii române;

c) de a începe și realiza lucrarea dicționarului român »¹.

Aceste trei obiective, fixate Academiei Române chiar prin actul ei de constituire, nu au putut fi atinse.

Ortografia a fost stabilită de mai multe ori, pornindu-se însă aproape întotdeauna de la principiul etimologic, cu excepția reformei ortografice din 1932, care a făcut pentru prima oară concesii largi principiului fonetic. Astăzi s-a putut realiza ortografia științifică a limbii române, prin recunșterea deplină a principiului fonetic ca factor fundamental al scrierii corecte a limbii noastre.

În ceea ce privește gramatica, alcătuirea ei a fost complet părăsită de Academie, de la eșecul încercării latinizante a lui Timotei Cipariu (1869-1877).

Pentru elaborarea dicționarului limbii române, Academia a dus însă o luptă persistentă.

Singura încercare făcută pînă atunci de a se alcătui un dicționar al limbii noastre era doar «Dicționarul de la Buda» (1825)², rezultat al muncii îndelungate începute de Samuil Micu-Clain, continuată de V. Coloși, Petru Maior și încheiată de I. Teodorovici și A. Teodori. Acest dicționar, scris în patru limbi — română, latină, maghiară și germană — după modelul operelor poligloților vremii, este însă o lucrare care, prin concepția greșită latinizantă ce i-a stat la bază, a fost puțin utilizabilă, chiar pentru vremea în care a apărut.

Încercări de a întocmi un dicționar al limbii române au mai făcut, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Iordache Golescu, în Țara Românească, și I. Budai-Deleanu, în Transilvania, dar lucrările lor au rămas în manuscris.

Pe la jumătatea secolului al XIX-lea avem câteva încercări de dicționare tipărite, ca cele ale lui I. D. Negulici³, Pah. T. Stamate⁴, E. Protopopescu și V. Popescu⁵ etc., care nu sînt însă altceva decît compilații după dicționare străine.

Societatea Academică avea obligația, chiar de la înființarea ei, să întocmească dicționarul științific al limbii române. Ea era numită, în presă și în opinia publică a vremii, «Societatea pentru limbă și dicționarul român».

Societatea Academică a hotărît întocmirea unui dicționar etimologist, însărcinînd cu elaborarea lui pe cei mai fanatici latiniști ai vremii: August Treboniu Laurian și I. C. Massim.

«Dicționarulu limb'ei romane», în 2 volume, alcătuit de ei (ultimul volum în colaborare cu Iosefu Hodosiu și G. Baritiu)⁶ reprezintă, în istoria culturii noastre, momentul culminant al exagerărilor latiniste, întregul dicționar constînd din cuvinte luate de autori direct din dicționarele latine și din relatinizarea cuvintelor românești moștenite din latină. Principiul după care s-au condus autorii dicționarului a fost excluderea din limba noastră a tuturor cuvintelor nelatine, deoarece ele «nu pot și nu se cade să aibă locu într-unu dictionariu romanescu»⁷.

Toate cuvintele limbii române care nu sînt de origine latină au fost considerate de autorii lucrării ca «parasite». Ele au fost adunate de ei într-un volum aparte, intitulat «Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și celle de origine indouiosa». În realitate, tocmai acest «Glossariu» cuprinde cuvintele vii, uzuale ale limbii

¹ Analile Societatei Academice Romane. Tomu I. București, 1869, p. 3.

² Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemșescu quare de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani, s'au lucratu. Buda, 1825.

³ I. D. Negulici, Vocabularulu romanu de toate vorbele străbune reprimite pînă acuma în limb'a romana și de toate quelle que suntu a se mai priimi d'acumu înainte și mai alesu în sciințe. Bucuresci, 1848, VIII + 408 p.

⁴ Pah. T. Stamate, Disionarașul romînescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu. Iași, 1851, IX + 310 p.

⁵ E. Protopopescu și V. Popescu, Nou dicționaru portativu de toate dicerile radicale și străine neintroduse și introduse în limbă, cuprinzîndu și termeni științifici și literari. București, 1862, 2 vol., XVI + 650 p.

⁶ A. T. Laurianu și I. C. Massimu, Dicționarulu limb'ei romane. Tomu I: A - H; tomu II (Collaboratori Iosefu Hodosiu și G. Baritiu): I - Z; tomu III: Glossariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și celle de origine indouiosa. București, 1873-1876.

⁷ Prefață, p. VI.

române, printre care numeroase de origine latină, a căror etimologie autorii nu o cunoșteau și care, după ei, trebuiau îndepărtate din limbă.

Prin caracterul lui arbitrar, primul dicționar al Academiei a fost deci o lucrare vădit anti-populară și antiștiințifică, respinsă din primul moment de bunul simț al întregii opinii publice.

În același timp, A. de Cihac își publica remarcabilul său «*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*»¹, care constituie o temeinică replică științifică dată exagerărilor latiniste.

Dicționarul lui Cihac este cel dintâi dicționar etimologic științific al limbii române, majoritatea explicațiilor lui etimologice fiind valabile și astăzi.

În prefața lucrării sale, A. de Cihac arată că elementele latine «constituie fără discuție substanța limbii române», gramatica ei fiind, «cu excepția citorva particularități traco-ilire, esențial latină»². El adaugă însă că în ceea ce privește vocabularul, «latin ca fond», acesta cuprinde, ca urmare a împrejurărilor istorice în care a trăit poporul român, foarte numeroase elemente slave, maghiare, turcești, neogrecești și albaneze. Făcînd statistica cuvintelor pe care le putuse el înregistra în dicționar, în număr de 5765, Cihac constată că elementele latine reprezintă abia o cincime din vocabularul limbii române, cele slave două cincimi, cele turcești o cincime, iar cele maghiare, neogrecești și albaneze o altă cincime.

Această statistică, pe care Cihac a dat-o în aceeași prefață în care subliniase caracterul latin al gramaticii și al fondului vocabularului limbii române, a stîrnit o adevărată furtună de proteste, deoarece dezvăluirca componenței numerice a lexicului românesc făcută de el contrazicea prea violent convingerea dominantă a oficialității în latinitatea limbii noastre, convingere care, chiar cînd nu era împărtășită în sens absolut, cum făceau latiniștii, era totuși destul de puternică pentru a nu fi acceptată statistica surprinzătoare a lui Cihac.

A persistat multă vreme la noi părerea că A. de Cihac a fost tendențios atît în elaborarea dicționarului său cît mai ales în ceea ce privește statistica amintită mai sus. În realitate, probitatea științifică a lui Cihac nu poate fi pusă la îndoială. I se poate însă, pe drept cuvînt, obiecta numărul prea redus de cuvinte pe care îl putuse el înregistra în dicționarul său, fapt explicabil pentru vremea lui, cînd nu existau la noi lucrări lexicografice pe care să le fi putut folosi în determinarea numerică a lexicului românesc.

Statistica lui Cihac rămîne totuși și astăzi exactă în ceea ce privește proporția elementelor latine în lexicul limbii române, de 1/5, — aceasta fiind de altfel proporția elementelor moștenite din latină și în limba franceză. Dar ea nu este exactă în ceea ce privește proporția celorlalte elemente.

Numărul statistic de cuvinte nu este însă elementul care determină caracterul unei limbi, ci frecvența lor în circulație, fapt pe care l-a arătat, tocmai pe baza statisticii lui Cihac, Bogdan Petriceicu Hasdeu³, formulînd cu acel prilej, pentru întîia oară în lingvistică, celebra lui teorie a «circulației cuvintelor» și dovedind că fizionomia latină a lexicului limbii române se datorește mării «circulații» a cuvintelor de origine latină.

Discuțiile stîrnite în opinia publică și în lumea științifică de apariția dicționarului academic și a celui al lui A. de Cihac au obligat fosta Academie Romîină să reia problema întocmirii dicționarului pe baze noi. Ea încredințează, în 1884, sarcina elaborării lui celui mai reputat lingvist român al vremii, lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Acesta pornește de la principiul sănătos că dicționarul trebuie să cuprindă limba vie a poporului, dar el concepe un dicționar de proporții prea vaste, cu caracter etimologic, istoric, folcloric, dialectal, onomastic, intitulat «*Etymologicum Magnum Romaniae*». Hasdeu definește caracterul și proporțiile acestui dicționar astfel:

¹ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Francfort s/M. Tome I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, 1870; tome II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, 1879.

² Vol. II, p. VIII.

³ B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, București, 1881, vol. III, partea I, p. 91-105.

« A face *etimologie* în sensul științific al cuvîntului, lămurind prin metoda comparativă, întrucît e cu puțință, nu numai originea vorbelor romîne ca materie, ca formă, ca sens, ca propozițiune, dar totodată sorgintea credințelor sau obiceielor exprese prin acele vorbe;

A discerne în limba romînă, așa cum o găsim în monumente vechi și în gura poporului, *amestecul primar* care i-a dat naștere și multiplele *amestecuri secundare* prin cari se caracteriză viața-i ulterioară în curs de veacuri;

A dezvăli adevărata *fizionomie* a graiului romînesc: ceea ce circulează în el și ceea ce nu circulează sau abia circulează;

Această este ținta pe care și-o propune *Etymologicum Magnum Romaniae* »¹.

Hasdeu voia deci să înregistreze toată limba vie a poporului, precum și limba veche, toate cuvintele, indiferent de vechime și circulație, formele dialectale, toponimia și antroponomia, dînd despre fiecare cuvînt amănunte în legătură cu folclorul, istoria, etnografia și alte domenii, adeseori străine de interesul propriu-zis lingvistic. Dicționarul urma deci să fie nu numai un inventar complet al limbii romîne, ci mai ales un tablou al tuturor manifestărilor poporului romîn reflectate în limbă. « Dicționarul unei limbi — scrie Hasdeu — trebui să fie pentru un popor o enciclopedie a traiului său întreg, trecut și prezinte. În limbă o națiune se privește pe sine însăși într-o lungă galerie de portrete din epocă în epocă, unele ceva mai șterse de vechime sau de împregiurări, dar în cari totuși ea își recunoaște pe deplin individualitatea: cum a fost din leagăn, cum a crescut, cum a mers înainte și iarăși înainte, cum a ajuns acolo unde este »².

Este evident că un asemenea plan vast nu putea fi realizat de un singur om. Dicționarul, care trebuia terminat în șase ani, nu putea ajunge în felul acesta niciodată la sfîrșit. În decurs de 13 ani, Hasdeu a reușit să publice abia trei volume, cuprinzînd litera A și începutul literei B (pînă la cuvîntul *bărbat*).

Academia încredințează, în 1897, elaborarea dicționarului profesorului ieșean Al. Philippide, care, timp de nouă ani, adună un bogat material din scriitorii vechi și noi, dar și el concepe lucrarea în proporții aproape tot atît de mari și, practic, tot atît de greu de realizat ca și cea a lui Hasdeu. Nevoind să accepte restrîngerea planului propusă de Academie, Philippide renunță, după 9 ani de muncă, la întocmirea lucrării, care este încredințată, în 1906, lui Sextil Pușcariu.

Timp de 38 de ani, cît a avut conducerea alcătuirii dicționarului, Sextil Pușcariu a reușit să publice numai literele A-C și F-L (pînă la cuvîntul *lojniță*).

Această întîrziere a lucrării a fost cauzată pe de o parte de lipsa sprijinului material al statului burghezo-moșieresc, iar pe de altă parte de concepția greșită a dicționarului-inventar.

În adevăr, statul burghezo-moșieresc a pus la dispoziție fonduri atît de reduse pentru lucrare, încît Academia a fost obligată să facă apel la tot felul de instituții publice ca să adune banii necesari. Astfel, în 1926, s-a inițiat chiar o colecție publică pentru continuarea lucrărilor dicționarului.

Dar chiar cu mijloacele materiale necesare dicționarul nu putea fi dus la bun sfîrșit, din cauza concepției greșite care i-a stat la bază. El trebuia să cuprindă întregul conținut lexical din trecut și de astăzi, literar și dialectal, istoria și etimologia fiecărui cuvînt al limbii romîne.

Punctul de vedere istoric copleșea, în acest dicționar, accepțiile vii și actuale ale cuvintelor, adică tocmai ceea ce cititorul caută de obicei într-un dicționar. Astfel, spre exemplu, verbul *a face*, care este de fapt un cuvînt bogat în sensuri, ocupă 37 de coloane, în care cititorul descoperă foarte greu, în mulțimea de sensuri ieșite din uz sau dialectale și în mulțimea de citate din literatura bisericească și veche, accepțiile uzuale, vii ale acestui verb.

¹ Prefață, p. LIX.

² Prefață, p. XVIII.

În felul cum fusese deci conceput și, în parte, realizat, dicționarul nu putea interesea masă a poporului. Pentru specialiști el prezenta multe lipsuri, deoarece, urmărind să cuprindă lexicul sub toate aspectele lui din trecut și din prezent, nu reușea să fie nici dicționar etimologic, nici istoric, nici dialectal, ci satisfăcea numai parțial aceste multiple nevoi.

În vreme ce se prelungea astfel timp de decenii terminarea dicționarului academic, au apărut și câteva dicționare ale limbii române elaborate de lexicografi dinafara Academiei, care au avut unele foloase practice. Dintre acestea menționăm «Dicționarul universal al limbii române» al lui Șăineanu, apărut în 1896 și apoi într-o serie de ediții ulterioare. Cu foarte numeroase fraze și explicații de cele mai multe ori insuficiente pentru cuvintele vîi și populare, dicționarul lui Șăineanu nu i se poate totuși contesta meritul de a fi adus, prin largă lui circulație, în văzămîntului limbii române. Mai bogat ca material și mai precis în explicarea cuvintelor, dicționarul lui Șăineanu, dar cu aceleași lipsuri în ceea ce privește mulțimea de frauze și sensuri traduse din dicționarele franceze, a fost «Dicționarul enciclopedic ilustrat al limbii Romînească» de I.-A. Candrea și Gh. Adamescu, apărut în 1931.

Alături de aceste dicționare explicative trebuie menționate, ca avînd o reală valoare științifică, două dicționare bilingve: «Nouveau dictionnaire roumain-français», alcătuit de G. Damé și apărut între 1893 și 1895, cel dintîi dicționar bilingv al limbii române în care cuvintele sînt ilustrate cu citate din cei mai buni scriitori romîni și din literatura franceză, dar mai ales «Rumänisch-Deutsches Wörterbuch» al lui H. Tiktin, în trei volume, apărut între 1903 și 1924, operă remarcabilă a lexicografiei noastre, atît pentru precizia cu care sînt traduse sensurile cuvintelor, bogat exemplificate cu citate, cît și din punct de vedere etimologic.

Luptînd cu viguroasă hotărîre pentru lichidarea rămînerii în urmă în toate domeniile științifice și pentru îndrumarea creatoare a cercetărilor științifice, Prezidiul Academiei Republicii Romîne, în urma dezbaterii publice organizate de Institutul de lingvistică din București la luna iulie 1952 asupra lucrărilor de pînă atunci ale dicționarului, a hotărît elaborarea unui dicționar de tip nou, explicativ și normativ, care să cuprindă vocabularul limbii romîne contemporane, adică al limbii pe care o folosește literatura, presa, știința de astăzi și vorbirii curente.

★

Limba contemporană este, fără îndoială, primul și cel mai important obiectiv al dicționarului. Pentru a cunoaște exact sensul actual al cuvintelor și pentru a putea vorbi corect romînește, numai un asemenea dicționar corespunde nevoilor arzătoare ale timpului actual și practicii curente a muncii culturale, ca operă de îndrumare în folosirea limbii noastre.

Transformările petrecute în țara noastră după 23 August 1944 au dărîmat granițele științifice și populare, legînd creațiile științifice în mod organic de nevoile poporului. Operele științifice sînt prețuite astăzi în țara noastră după felul în care contribuie la ridicarea culturală și materială a maselor. Oamenii muncii din toate ramurile de activitate, numărul mare de intelectuali în anii puterii populare cer lingviștilor opere de folos larg și imediat.

În ceea ce privește aspectul etimologic, istoric și dialectal al limbii noastre, Academia Romîne, ținînd seamă de interesul științific pe care-l prezintă studiul limbii din aceste puncte de vedere, a hotărît întocmirea unor dicționare aparte: un dicționar istoric și etimologic, începînd de la cele mai vechi texte romînești, un dicționar dialectal și un dicționar de sinonime.

«Dicționarul limbii romîne literare contemporane» apare astăzi într-un termen scurt datorită sprijinului dat întocmirii lui de către Guvernul Republicii Populare și Partidul Muncitoresc Român, precum și însușirii din partea redactorilor lui a colaborării lexicografice înaintate a lingvisticii sovietice.

Lingvistica sovietică, încadrându-se în politica statului sovietic de dezvoltare a culturii în folosul maselor muncitoare, a dat poporului opere utile și de înalt nivel științific. Astfel, în Uniunea Sovietică s-au alcătuit și continuă să se alcătuiască sute de dicționare ale limbii ruse și ale limbilor naționale: dicționare explicative și normative, dicționare etimologice și istorice, numeroase dicționare bilingve, dicționare de terminologie specială, dicționare pentru limbile cu scriere recentă etc., opere care au dat lexicografilor sovietici o bogată experiență practică și posibilitatea formulării celor mai înaintate principii teoretice în materie de lexicografie. Discuțiile în jurul principiilor de elaborare a diferitelor tipuri de dicționare, introducerea acestor dicționare și criticile făcute după apariția lor formează un bogat material documentar pentru însușirea acestei îndelungate și rodnice experiențe lexicografice.

Încă din 1920, în plin război civil și al intervenționiștilor străini, Vladimir Ilici Lenin a cerut lingviștilor sovietici întocmirea unui dicționar al limbii ruse literare contemporane, de la Pușkin pînă la Gorki. Apreciind rolul unui dicționar în ridicarea culturală a maselor, Vladimir Ilici Lenin arăta necesitatea alcătuirii dicționarului limbii contemporane, adică a unei opere științifice utile pentru explicarea limbii ruse literare contemporane. Ca rezultat al drumului nou indicat de Lenin, lexicografii sovietici au întocmit numeroase dicționare ale limbii ruse, între care cităm pe cele mai de seamă: « Dicționarul explicativ al limbii ruse », în patru volume, sub redacția lui D. N. Ușakov (1928-1940); « Dicționarul limbii ruse » (1 vol.) alcătuit de S. I. Ojegov (1949, ed. a III-a 1953); « Dicționarul limbii ruse literare contemporane » al Academiei de Științe d'n U.R.S.S., în 15 volume, din care au apărut pînă în 1954 trei volume; « Dicționarul de neologisme », sub redacția lui I. V. Lehin și F. N. Petrov (1 vol., ed. a III-a 1949); « Mic dicționar filozofic », sub redacția lui M. Rozental și P. Iudin (1 vol., ed. a IV-a 1954); « Dicționarul limbii lui Pușkin » (în lucru); « Dicționarul normativ de uz curent » (în lucru), precum și numeroase dicționare bilingve, dintre care menționăm « Dicționarul romîno-rus », apărut în 1953, și « Dicționarul ruso-romîn », apărut în 1954, opere care constituie mărturii ale prețurii și interesului științei sovietice pentru limba noastră.

Aceste dicționare ne-au servit ca model și sprijin pentru munca noastră lexicografică, atît în ceea ce privește concepția cît și normele tehnice de lucru.

Lexicografia sovietică a făcut mari progrese îndeosebi în urma apariției clasicele teze ale lui I. V. Stalin despre limbă, cuprinse în « Marxismul și problemele lingvisticii ».

Tezele marxist-leniniste referitoare la structura și dezvoltarea lexicului, delimitarea făcută de I. V. Stalin între fondul principal de cuvinte și restul vocabularului, interdependența dintre ele, caracterizarea lexicului dialectal și al jargoanelor în raport cu limba națională a întregului popor, arătarea cauzelor variabilității neîntrerupte a vocabularului, îmbogățirea acestuia prin cuvinte adoptate din alte limbi etc. constituie o prețioasă călăuză în rezolvarea problemelor teoretice și practice ale muncii lexicografice.

I. V. Stalin a arătat marea importanță a vocabularului unei limbi, care — precizează el — « reflectă starea limbii: cu cît vocabularul este mai bogat și mai variat, cu atît limba este mai bogată și mai dezvoltată »¹.

Spre deosebire de fondul principal de cuvinte, care se caracterizează printr-o mare stabilitate, restul vocabularului este foarte sensibil la cele mai mici schimbări din viața societății, în toate sectoarele ei de activitate. « Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, necesare activității lor. Și limba, reflectînd nemijlocit aceste nevoi, își completează vocabularul cu cuvinte noi, își perfecționează structura ei gramaticală »².

¹ I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 21.

² *Ibidem*, p. 10-11.

Schimbările care se petrec în cuprinsul vocabularului în legătură directă cu producția și cu toate celelalte activități sociale «constau — scrie acad. V. V. Vinogradov — în dispariția unui oarecare număr de cuvinte învechite, în completarea cu un număr mult mai mare de cuvinte noi, în dezvoltarea unor semnificații noi la cuvintele active care se păstrează și în formarea de noi expresii»¹.

Există epoci istorice bogate în evenimente, perioade de transformări sociale, când ritmul reînnoirii vocabularului este mult mai rapid și devine mai evident prin dispariția unor cuvinte și apariția a numeroase cuvinte noi. O astfel de epocă a fost cea de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, când limba rusă a cunoscut o reînnoire substanțială a vocabularului ei. «Ce s-a schimbat în limba rusă în această perioadă? — se întreabă I. V. Stalin. — S-a schimbat într-o anumită măsură vocabularul limbii ruse, s-a schimbat în sensul că a fost completat cu un însemnat număr de cuvinte și de expresii noi, ivite în legătură cu apariția noii producții socialiste, cu apariția statului nou, a noii culturi socialiste, a noii vieți sociale, a noii morale, în sfârșit în legătură cu progresul științei și tehnicii; s-a schimbat sensul unci serii de cuvinte și de expresii care au căpătat o nouă semnificație; au dispărut din vocabular un anumit număr de cuvinte învechite»².

Aceste teze marxiste precizează adevăratul drum al muncii lexicografice. Ele au constituit pentru institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. călăuza teoretică în alcătuirea dicționarului de față, al cărui conținut îl formează partea activă a vocabularului limbii noastre, cuprinsă în literatura noastră contemporană și populară și în practica vorbirii curente.

Ce trebuie să înțelegem prin limbă literară? Definiția justă a acestei noțiuni a fost dată recent de lingvistul sovietic A. S. Cikobava, care arată că limba literară a unui popor este limba creațiilor artistice, a studiilor științifice, a tratatelor politice, limba ziarelor și a revistelor, adică limba scrisă³.

Prin limbă română literară contemporană înțelegem limba română scrisă și folosită în operele literare, științifice etc. ale secolelor al XIX-lea și al XX-lea și care servește astăzi ca mijloc de comunicare și schimb de idei în toate domeniile vieții și activității poporului nostru.

În ceea ce privește epoca în care începe literatura română contemporană, istoria noastră literară a oscilat multă vreme între Școala ardeleană și poezii Văcărești. Dezbătând această problemă în mai multe ședințe, sub președinția acad. Mihail Sadoveanu, Consiliul științific al Institutului de lingvistică din București a stabilit că, atât sub raportul conținutului de idei cât și ca limbă, literatura noastră contemporană începe în prima jumătate a secolului al XIX-lea, secol de războaie și revoluții, cu scriitorii grupați în jurul revistei «Dacia literară». În centrul lor se situează M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi, N. Bălcescu, Ion Ghica, care au fost cei dintâi militanți activi pentru unitatea limbii și culturii noastre. Limba folosită de acești scriitori s-a impus ca limbă a literaturii noastre contemporane, fiindcă ea are la bază izvorul viu al graiului popular.

În această epocă încep să se producă la noi marile transformări economice, sociale și politice care domină secolul al XIX-lea, provocate de înlocuirea economiei feudale cu cea capitalistă. Vocabularul limbii noastre cunoaște, începând din această epocă, o adevărată năvală de termeni și cuvinte care desemnează noțiunile noi ale vieții economice, sociale, științifice, juridice și politice.

¹ V. V. Vinogradov, Despre fondul principal de cuvinte și rolul său de formare a cuvintelor în istoria limbii, în «Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin», Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 155.

² I. V. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 6.

³ Vezi A. S. Cikobava, Vvedenie v iazikoznanie, ceast I. Moscova, 1952, p. 115-116.

A doua mare epocă revoluționară în istoria noastră, cea pe care o trăim de la 23 August 1944 încoace, aduce zilnic numeroși termeni și cuvinte, care exprimă noile relații sociale și de producție, o bogată terminologie științifică, politică și filozofică, precum și schimbarea sensului a numeroase cuvinte existente.

★

Strângerea materialului pentru un dicționar constituie întâia sarcină grea a muncii lexicografice.

Tradiția lexicografică a consacrat în această privință folosirea tuturor dicționarilor existente ca punct de plecare pentru inventarierea cuvintelor unei limbi. Precum am arătat însă mai sus, lexicografia noastră din trecut oferă puține lucrări care să fi putut fi de un real folos în această privință. Dicționarele noastre de pînă acum sînt departe de a fi cuprins marea bogăție a lexicului limbii noastre literare contemporane, iar sensurile înregistrate de ele, pentru numeroase cuvinte, sînt adeseori învechite sau chiar eronate. În general, ele cuprind o terminologie științifică redusă și necorespunzătoare progresului științei nici chiar din timpul elaborării și apariției lor. Pentru strângerea materialului dicționarului de față s-a folosit tot ceea ce era valabil în dicționarele anterioare, inclusiv fișele și manuscrisul vechiului dicționar al Academiei. Dar partea cea mai bogată a materialului lexical și de citate a fost extrasă de colaboratorii dicționarului din literatura secolelor al XIX-lea și al XX-lea, îndeosebi din scriitorii noștri progresiști, din literatura populară, din operele științifice, din traducerile în limba română ale oprelelor clasicilor marxism-leninismului, din documentele de partid și de stat și din presă.

A doua problemă importantă de natură principială în munca lexicografică este selectarea cuvintelor de introdus în dicționar. Limba vie a unui popor este atît de bogată și de nuanțată, încît un dicționar nu o poate cuprinde niciodată în întregime. Un dicționar al limbii literare contemporane, al cărui scop este să redea limba comună a întregului popor, nu poate să înregistreze, spre exemplu, întreaga terminologie tehnică, științifică și profesională, ceea ce l-ar transforma într-o enciclopedie, și nu trebuie să cuprindă cuvintele de jargon sau cuvintele care nu au decît o circulație restrînsă, regională. De aceea dicționarul de față a făcut o selecție a cuvintelor după criteriul folosirii lor în scrisul nostru literar și științific și în vorbirea curentă.

În această muncă de selectare a cuvintelor s-a ținut seamă de principiul că limba însăși face în permanență alegere între cuvintele învechite care dispar și cuvintele care se dezvoltă în noile relații ale vieții sociale, economice și politice. « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » a căutat să înfățișeze în primul rînd aspectul actual, în plină dezvoltare, al limbii noastre.

Spre deosebire de celelalte dicționare romînești din trecut, selecția cuvintelor nu a fost făcută după criterii etimologice sau puriste, ci după criteriul viabilității lor în limbă. Nu s-a căutat, firește, excluderea neologismelor atunci cînd ele au venit în limba noastră o dată cu noțiunile noi pentru care nu avem cuvinte potrivite în romînește. În prefața ultimei forme a dicționarului Academiei Romîne se mergea atît de departe în restrîngerea neologismelor, încît se susținea că « chiar și mecanicul care introduce bunăoară locomotiva cu numirile ei franțuzești va putea înlocui o mare parte din acestea cu termeni romînești, căci multe din părțile locomotivei se găsesc și la carul țaranului nostru... »¹.

Includerea a numeroși termeni științifici și tehnici în « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » este cu totul firească dacă ținem seamă de rapida dezvoltare a științei moderne și de rolul ei în viața de astăzi a societății. Introducerea acestor termeni științifici și tehnici s-a făcut însă numai în măsura în care ei depășesc sfera profesională de întrebuițare și fac parte din noțiunile științifice folosite în cărțile de largă răspîndire și în vorbirea curentă. Termeni ca *asolament*, *iarovizare*, *nuclear*, prin importanța lor în activitatea științifică modernă, sau termeni legați de avîntul construcției socialiste, ca *brigadier*, *hidrocentrală*, *combină*, *radioficare*, își găsesc

¹ Academia Romîna, Dicționarul limbii romîne, tom. I, partea I (A-B). București, 1913, Prefață, p. XXII.

un loc firesc în « Dicționarul limbii romine literare contemporane ». Selecția termenilor științifici în acest dicționar s-a făcut deci după circulația lor în limbă și după rolul lor în viața societății.

Potrivit criteriilor de mai sus, nu au fost introduse în dicționar următoarele categorii de cuvinte:

- a) arhaismele și regionalismele, cu excepția celor folosite în literatura contemporană;
- b) termenii de strictă specialitate de care se servesc în munca lor numai tehnicienii și specialiștii;
- c) expresiile triviale și termenii de ațfăare la ură națională și rasială;
- d) termenii din jargoanele de clasă ale burgheziei și moșierimii, care au oglindit gusturile specifice ale fostelor clase stăpînitoare și care nu fac parte din limba comună a poporului;
- e) formele corupte care apar la unii scriitori puse în gura unor personaje, ca *dependă*, *bagabont*, *catîndat* etc.

A treia și cea mai importantă fază a elaborării dicționarului a fost redactarea lui, adică definirea sensurilor cuvintelor, ilustrarea lor cu citate și indicarea funcțiilor lor gramaticale.

Definirea precisă a cuvintelor constituie rostul de bază al oricărui dicționar explicativ.

S-a căutat ca definițiile din acest dicționar să fie precise, scurte și clare, dînd în ele numai caracteristicile de bază ale noțiunilor conform datelor de azi ale științei. Definirea noțiunilor într-un dicționar, spre deosebire de enciclopedie, nu se face prin redarea tuturor detaliilor, ci prin arătarea însușirilor esențiale și specifice ale conținutului noțiunii.

În ceea ce privește definirea termenilor din diferitele ramuri ale științei și tehnicii, problemă care a constituit întotdeauna una dintre greutățile mari ale muncii lexicografice, Institutul de lingvistică s-a adresat specialiștilor din celelalte institute ale Academiei R.P.R., precum și altor instituții, atît în ceea ce privește completarea listelor de cuvinte cît și pentru revizuirea definițiilor. Concursul acestora a fost deosebit de prețios, deoarece orientarea lexicografului în multiplele domenii ale științei este foarte anevoioasă la noi, din pricina lipsei dicționarelor tehnice pe specialități. Dacă pentru științele tehnice se poate astăzi consulta — cu toate lipsurile constatate — « Lexiconul tehnic român », pentru celelalte ramuri ale științei: medicină, filozofie, biologie, agronomie, economie, științe juridice etc., nu avem dicționare pe specialități care să defincască noțiunile curente ale acestor științe¹.

De un mare folos în definirea termenilor științifici — mai ales în domeniul filozofiei, politicii, economici și moralei — au fost dicționarele sovietice. Definirea noțiunilor din cuprinsul acestor științe ideologice a fost făcută în sensul științei marxist-leniniste și a formulării lor în dicționarele sovietice.

În ceea ce privește diferitele sensuri și nuanțe de sens ale unui cuvînt, dicționarul de față le redă în ordinea folosirii lor actuale în scris și vorbire, fiindcă oricine consultă un dicționar vrea să găsească în el, în primul rînd, sensul actual cel mai folosit al cuvîntului. Sensurile figurate și locuțiunile au fost de asemenea înregistrate în ordinea frecvenței lor în literatură și în vorbirea obișnuită. Acesta este singurul procedeu logic și practic pentru un dicționar care caută să reflecte în mod științific nivelul actual al dezvoltării limbii noastre.

Definițiile, ca și expresiile și locuțiunile, sînt ilustrate prin citate caracteristice din punct de vedere semantic, ideologic și literar. Aceste citate ajută și completează definițiile, deoarece ele înfățișează cuvîntul așa cum este el întrebuințat în limbă. Cuvintele curente ale limbii sînt exemplificate prin citate din literatura secolelor al XIX-lea și al XX-lea, din literatura noastră populară, din operele științifice, iar termenii ideologici prin citate din traduceri: operelor clasicele marxism-leninismului, din documentele de partid și de stat, din publicații și din presă. O bună parte

¹ Lucrări ca: Dicționarul sănătății de Dr. V. Bianu (Buzău, 1910) sau Marea Enciclopedie Agricolă de C. Filipescu (București, 1937), Enciclopedia veterinară de Gr. Hortopan (Craiova-București, f. a.), Dicționarul juridic român-maghiar și maghiar-român de Traian Pop (Cluj, 1921) sînt astăzi mult în urma progreselor făcute de aceste științe.

dintre citate oglindesc lupta din trecut pentru libertate și independență a poporului nostru, ca și lupta care se duce astăzi pentru construirea socialismului. Ele au astfel nu numai o valoare documentară de ilustrare a sensului cuvintelor, ci și un rol combativ și educativ.

★

Pe lângă caracterul explicativ, care este rostul lui de bază, acest dicționar are și un caracter normativ.

Menirea lexicografului nu este numai de a înregistra și a explica cuvintele unei limbi, ci și aceea de a interveni activ în dezvoltarea limbii pentru a-i asigura calitatea de a fi un mijloc cât mai precis de exprimare a gândirii, de comunicare și înțelegere între oameni. Lingvistul sovietic S. I. Ojegov arată în mod just că lexicograful, vorbind el însuși limba colectivității, devine în mod firesc, « ca participant atent la creația lingvistică, un legiuitor al normelor limbii ».

« Dicționarul limbii române literare contemporane » este normativ prin însuși faptul că înfățișează vocabularul folosit de cei mai reprezentativi scriitori ai noștri din trecut și de astăzi, contribuind astfel la ridicarea calității și la întărirea unității limbii noastre. Selecția cuvintelor a fost determinată de grija de a înfățișa ceea ce este mai expresiv, viu și corect în bogăția vocabularului limbii întregului popor și de a înlătura formele parazitare ale jargoanelor de clasă, arhaismele fără circulație în limba curentă sau regionalismele cu circulație teritorială prea restrânsă.

Caracterul normativ al dicționarului constă de asemenea în precizările de ordin gramatical, stilistic, ortografic și ortoepic pe care le cuprinde. Aceste precizări contribuie la folosirea corectă a cuvintelor și fac ca dicționarul să-și îndeplinească în mod cât mai eficace rolul său normativ.

★

Pentru completarea lămuririlor asupra concepției și caracterului acestui dicționar, sînt necesare cîteva indicații asupra modului cum a fost lucrat.

Dicționarul de față este opera a două mari colective de colaboratori ai institutelor de lingvistică din București și din Cluj ale Academiei R.P.R. Părăsirea vechiului sistem individualist în întocmirea dicționarului și adoptarea metodei de lucru în colectiv este unul dintre factorii hotărîtori care au asigurat elaborarea acestei lucrări într-un timp atît de scurt. Deși lucrat în localități diferite, unitatea lucrării a fost asigurată printr-un permanent contact și schimb de experiență între cele două colective redacționale.

Institutul de lingvistică din București a redactat literele: A, Ă, C, E, F, I, Î, J, K, L, M, N, O, T, Ț, U, V, iar Institutul de lingvistică din Cluj literele: B, D, G, H, P, R, S, Ș, Z.

★

Recunoscînd marele rol al limbii în dezvoltarea culturii naționale ca formă și socialistă în conținut, Partidul Muncitoresc Român a chemat pe lingviști la o muncă intensă pentru înflorirea lingvisticii din țara noastră. Răspunzînd acestei chemări, lingviștii din țara noastră care au colaborat la acest dicționar s-au străduit să dea poporului o operă de căpetenie: Ca și « Gramatica limbii române », recent apărută, dicționarul a fost considerat de către lingviștii romîni ca o sarcină de onoare, pe care s-au străduit să o îndeplinească cît mai bine.

Dicționarul de față nu este, desigur, fără lipsurile inerente unei lucrări de caracterul acesteia. Semnalarea acestor lipsuri de către masele cititoare va fi de mare folos pentru îmbunătățirea edițiilor ulterioare ale lucrării.

În munca ce se desfășoară astăzi în țara noastră pentru înflorirea științei în toate domeniile, apariția « Dicționarului limbii române literare contemporane » nu mai putea fi întîrziată. Dicționarul constituie un important instrument pentru folosirea și cultivarea limbii naționale la nivelul vremii noastre. Pus la îndemîna milioanei de oameni ai muncii, el va fi o călăuză pentru cunoașterea tezaurului limbii noastre și în același timp un mijloc de orientare ideologică și științifică în însușirea culturii noi, socialiste.

ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA DICȚIONARULUI

Fiecare cuvânt înregistrat în dicționar formează, în principiu, un articol aparte. Adjectivele și pronumele cu două forme, una pentru masculin și alta pentru feminin, se tratează într-un singur articol, forma feminină fiind indicată numai prin desinența care o deosebește de forma masculină (de exemplu *bun*, *-ă* sau *frumos*, *-oasă*). Când însă deosebirea există în tema celor două forme, forma feminină e indicată și ea în întregime (de exemplu *greu*, *grea* sau *nostru*, *noastră*).

Substantivele care au forme deosebite pentru masculin și pentru feminin sînt tratate sub un singur titlu atunci cînd li se poate da o singură definiție (de exemplu *călător*, *-oare* « persoană care călătorește », *deputat*, *-ă* « persoană aleasă, prin vot, ca reprezentant al poporului într-un organ al puterii de stat » etc.). Se tratează însă separat cuvintele ca *nepot* și *nepoată*, *văr* și *vară* etc., care pe de o parte nu au aceeași definiție, iar pe de altă parte au, fiecare, o dezvoltare bogată și, de obicei, independentă.

N-au fost înregistrate toate abstractele verbale, toate numele de agent și toate diminutivele care există în limbă, ci numai acelea care au o circulație generală sau o frecvență mai mare în literatură. Astfel nu s-a înregistrat *adresare* (derivat de la *adresa*), *declasare* (derivat de la *declasa*) etc. În cadrul articolelor s-a înregistrat, de cîte ori a fost cazul, și schimbarea valorii gramaticale a cuvintelor, făcîndu-se mențiunea « substantivat », « adjectival », « adverbial » etc.

La toate cuvintele (cu excepția monosilabelor) se notează accentul.

La substantive, la adjective și la pronume se indică și pluralul. Cînd forma de plural nu este indicată, nu trebuie înțeles că ea nu poate în nici un caz să existe. Limba permite formarea unor plurale rare, care pot fi folosite uneori, dar, nefiind obișnuite, ele n-au fost menționate în dicționar; este cazul unor abstracte verbale (ca *egalizare*, *echilibrare* etc.) sau al altor termeni abstracti (ca *idealism* etc.).

La verbe este indicată și pers. 1 a indicativului prezent. La verbele unipersonale (ca *a tuna*, *a ploua* etc.) se indică pers. 3. La verbe ca *a lătra*, *a cotcodăci* etc., care — de exemplu în fabule — pot avea și pers. 1, s-a indicat această persoană. Cu excepția formelor în *-ez* și *-esc*, a căror accentuare nu dă loc la nici o îndoială, la celelalte forme de prezent indicativ se notează accentul.

Diateza (activă, pasivă și reflexivă) a verbelor este indicată numai la *refl.* (= reflexiv). Pentru verbele la diateza activă, precizarea diatezei este inclusă în indicațiile *tranz.* (= tranzitiv), *intrans.* (= intransitiv) sau *absol.* (= absolut). Diateza pasivă nu este menționată în mod special, ea incluzîndu-se în funcțiunea tranzitivă a verbelor.

Dintre variantele sau formele multiple de plural, de indicativ prezent etc. ale unui cuvînt s-a adoptat, în genere, o singură formă, cea literară. Dacă însă două forme sînt aproape la fel de uzuale, au fost indicate amîndouă în titlu (de exemplu *aici* și *aci*, *curățea* și *curății*).

Cînd un cuvînt are mai multe forme de plural, fiecare dintre ele folosindu-se numai la unul sau la unele dintre sensurile cuvîntului, sensul respectiv e indicat printr-o cifră pusă în paranteză înaintea formelor de plural. Cînd pluralul apare numai la unul dintre sensuri, cifra pusă înaintea formei de plural indică sensul la care ea se folosește.

În cuprinsul unui articol, sensurile sînt numerotate cu cifre arabe, iar sensurile subordonate sînt marcate, după caz, prin litere mici sau prin romburi negre (♣). În cazul cuvintelor cu mare dezvoltare, sensurile sînt grupate sub cifre romane și, uneori, sub litere majuscule. Locuțiunile și expresiile, precum și schimbările stilistice sau gramaticale care intervin în cadrul unui sens fără să comporte o nouă definiție, sînt marcate printr-un romb alb (◇).

În stabilirea ordinii sensurilor s-a pornit, în general, de la sensul cel mai răspândit, iar nu de la cel mai vechi.

Uneori s-au înregistrat într-o singură definiție două sensuri care nu se diferențiază decît prea puțin între ele. În acest caz s-a folosit, pentru izolare, semnul punct și virgulă. Același semn de punctuație a mai fost folosit și pentru a separa o definiție de sinonimele care o întregesc. Alteori, pentru a completa o definiție și pentru a arăta o apropiere între cuvîntul tratat și alt cuvînt, cu sens asemănător, se indică, prin inițiala « v. » (= vezi), trimiterea la cuvîntul respectiv. Tot în scopul de a clarifica definiția se dă uneori, înaintea acesteia și în paranteză, termenul care desemnează noțiunea contrară (de exemplu: *mic*, în opoziție cu *mare*).

O cifră pusă pe lîngă un cuvînt dintr-o definiție trimite la sensul respectiv al aceluia cuvînt. De exemplu: *asociativ* « relativ la asociație, de asociație (3) . . . »; *carierism* « tendința de a face carieră² (2), folosind orice mijloace ». Acest sistem a fost folosit în special la explicarea diminutivelor, la care nu s-au mai repetat definițiile, ci s-a făcut numai referire la sensurile corespunzătoare ale cuvîntului de bază. De exemplu: *bucățică* . . . 1. v. *bucată* (1). 2. v. *bucată* (2).

Cînd s-a recurs la exemple formulate de redactori, acestea au fost separate de citate printr-un dreptunghi (▭). La sfîrșitul seriei de citate s-au dat, uneori, proverbe, cele mai puțin cunoscute fiind însoțite de explicații.

Pentru a se respecta principiul de a porni de la ceea ce este actual, citatele au fost introduse începînd cu scriitorii cei mai noi, mergîndu-se în ordine cronologică inversă spre cei mai vechi. Excepție fac numai lucrările din domeniul ideologic și publicațiile periodice actuale, care figurează la început.

Citatele sînt redată în ortografia actuală, dar s-au păstrat nealterate formele de limbă caracteristice unor scriitori.

În unele cazuri citatele au fost completate prin adaosuri, introduse într-o paranteză dreaptă ([]) și scrise cu caractere drepte.

În ultimul alineat al articolelor se dau indicații asupra pronunțării unor cuvinte; de asemenea sînt înregistrate variantele de accentuare, formele gramaticale neregulate, precum și diversele variante (regionale sau învechite) ale cuvîntului.

Variantele figurează și la locul lor alfabetic, cu o trimitere la forma literară.

LISTA ABREVIERILOR

Absol.	= absolut	Imper.	= imperativ
Acuz.	= acuzativ	Imperf.	= imperfect
Adj.	= adjectiv	Impers.	= impersonal
Adj. dem.	= adjectiv demonstrativ	Ind.	= industrie
Adj. interog.-rel.	= adjectiv interogativ-relativ	Inf.	= infinitiv
Adj. nehot.	= adjectiv nehotărît	Interj.	= interjecție
Adj. pos.	= adjectiv posesiv	Intranz.	= intransitiv
Adv.	= adverb	Invar.	= invariabil
Aeron.	= aeronautică	Ist.	= istorie
Agric.	= agricultură	Jur.	= științele juridice
Agron.	= agronomie	Lingv.	= lingvistică
Anat.	= anatomie	Loc. adj.	= locuțiune adjectivală
Apic.	= apicultură	Loc. adv.	= locuțiune adverbială
Arheol.	= arheologie	Loc. conj.	= locuțiune conjuncțională
Arhit.	= arhitectură	Loc. prep.	= locuțiune prepozițională
Aritm.	= aritmetică	M.	= masculin
Art.	= articol; articulat	Mar.	= marină
Art. adj.	= articol adjectival	Maram.	= Maramureș
Art. hot.	= articol hotărît	Mat.	= matematică
Art. nehot.	= articol nehotărît	Mec.	= mecanică
Art. pos.	= articol posesiv	Med.	= medicină
Astron.	= astronomie	Med. vet.	= medicină veterinară
Ban.	= Banat	Met.	= meteorologie
Biol.	= biologie	Mil.	= termen militar
Bis.	= vorbirea bisericească	Min.	= mineralogie
Bot.	= botanică	Mitol.	= mitologie
Bucov.	= Bucovina	M. m. perf.	= mai mult ca perfect
Chim.	= chimie	Mold.	= Moldova
Conj.	= conjuncție	Munt.	= Muntenia
Cor.	= coregrafie	Muz.	= muzică
Cosm.	= cosmografie	N.	= neutru
Dat.	= dativ	Neg.	= negativ
Dial.	= dialect; dialectal	Nom.	= nominativ
Ee. pol.	= economie politică	Nr.	= numărul
Entom.	= entomologie	Num.	= numeral
Expr.	= expresie	Num. card.	= numeral cardinal
F.	= feminin	Num. col.	= numeral colectiv
Farm.	= farmacie; farmacologie	Num. multipl.	= numeral multiplicativ
Fig.	= figurat	Num. nehot.	= numeral nehotărît
Fil.	= filozofie	Num. ord.	= numeral ordinal
Filol.	= filologie	Numism.	= numismatică
Fin.	= finanțe	Olt.	= Oltenia
Fiz.	= fizică	Opt.	= optică
Fiziol.	= fiziologie	Ornit.	= ornitologie
Fon.	= fonetică; fonologie	Part.	= participiu
Gen.	= genitiv	Perf. c.	= perfectul compus
Geogr.	= geografie	Perf. s.	= perfectul simplu
Geol.	= geologie	Pers.	= persoană
Geom.	= geometrie	P. ext.	= prin extensiune
Gram.	= gramatică	Pict.	= pictură
Hort.	= horticultură	Pl.	= plural
Iht.	= ihtiologie	Poet.	= poetică

Pref.	= prefix	S. m.	= substantiv masculin
Prep.	= prepoziție	S. n.	= substantiv neutru
Prez.	= prezent	Suf.	= sufix
Prez. conj.	= prezent conjunctiv	Șt. nat.	= științele naturii
Prez. ind.	= prezent indicativ	Tehn.	= tehnică
Pron.	= pronume	Teol.	= teologie
Pron. dem.	= pronume demonstrativ	Text.	= industria textilă
Pron interog.-rel.	= pronume interogativ-relativ	Tipogr.	= tipografie
Pron. nehot.	= pronume nehotărît	Top.	= topografie
Pron. pers.	= pronume personal	Transilv.	= Transilvania
Pron. pos.	= pronume posesiv	Tranz.	= tranzitiv
Pron. refl.	= pronume reflexiv	Tranz. fact.	= tranzitiv factitiv
Psih.	= psihologie	Unipers.	= unipersonal
Refl.	= reflexiv	Urb.	= urbanistică
Refl. pas.	= reflexiv pasiv	V.	= vezi
Sec.	= secolul	Vb.	= verb
S. f.	= substantiv feminin	V. c.	= vezi cuvintele
Sg.	= singular	Voc.	= vocativ
Silv.	= silvicultură	Zool.	= zoologie

BIBLIOGRAFIE

- AGÎRBIȚEANU, S. P. = Ion Agîrbiceanu, *Schițe și povestiri*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1954].
- ALECSANDRI, C. = Vasile Alecsandri, *Culegere de proză*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [f. a.].
- ALECSANDRI, O. = Vasile Alecsandri, *Opere alese*. Vol. I: *Poezii*. Ediție îngrijită de G. C. Nicolescu. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., [1949].
- ALECSANDRI, O. P. = Vasile Alecsandri, *Opere complete. Proză*. Ed. II. București, Editura «Minerva», Biblioteca scriitorilor români, 1910.
- ALECSANDRI, P. I-III = Vasile Alecsandri, *Opere complete. Poezii*. Vol. I: *Doine și lăcrămioare*; vol. II: *Mărgăritărele*; vol. III: *Pasteluri și Legende*. București, Editura librăriei «Socec», 1875.
- ALECSANDRI, P. A. = Vasile Alecsandri, *Poezii alese*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- ALECSANDRI, P. P. = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*. Adunate și întocmite de... București, Tipografia lucrătorilor asociați, 1886.
- ALECSANDRI, S. = Vasile Alecsandri, *Scrisori*. Vol. I. Publicație îngrijită de Il. Chendi și E. Carcalechi. București, Editura librăriei «Socec», 1904.
- ALECSANDRI, T. = Vasile Alecsandri, *Opere complete. Partea întâia: Teatru*. Vol. I: *Canțonete comice, scenete și operete*; vol. II: *Vodeviluri*; vol. III: *Comedii*. București, Editura librăriei «Socec», 1875¹.
- ALECSANDRI, T. I-II = Vasile Alecsandri, *Teatru*. București, Editura de stat pentru literatură și artă, Clasicii români, vol. I: 1952, vol. II: 1953.
- ALEXANDRESCU, M. = Grigore Mihail Alexandrescu, *Meditațiuni, elegie, epistole, satire și fabule*. București, Tipografia națională a lui Ștefan Rassidescu, 1863.
- ALEXANDRESCU, P. = Grigore Alexandrescu, *Poezii alese*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1951].
- ALGEBRA = *Algebra*. Manual unic pentru clasele a X-a și a XI-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- ANATOMIA = *Anatomia și fiziologia omului*. Manual unic pentru clasa a IX-a și a X-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- ANGHEL, Î. G. = D. Anghel, *În grădină*. Poem. București, Atelierele grafice «I. V. Socec», [f. a.].
- ANGHEL, P. = D. Anghel, *Poezii*. Ediție îngrijită de D. Murărașu. București, Editura «Cartea românească», seria «Pagini alese», [1946].
- ANGHEL, PR. = D. Anghel, *Opere complete. Proză*. București, Editura «Cartea românească», 1924.
- ANGHEL-IOȘIF, C. L. = D. Anghel și St. O. Ioșif, *Cireșul lui Lucullus*. București, Editura «Minerva», 1910.
- ANGHEL-IOȘIF, C. M. I-II = D. Anghel și St. O. Ioșif, *Caleidoscopul lui A. Mirea*. București, Editura «Minerva», vol. I: 1908, vol. II: 1910.
- ANT. LIT. POP. I = *Antologie de literatură populară*. Vol. I: *Poezia*. [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953.
- ARDELEANU, D. = C. Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul și actrișa*. Ed. II. București, Editura «Cartea românească», [1928].
- ARHIVA R. I-II = *Arhiva românească*. Subt redacția lui M. Kogălniceanu. Iași, tom. I: 1841, tom. II: 1845.
- ASTRONOMIA = *Astronomie*. Manual unic pentru clasa a XI-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1950.
- BANUȘ, B. = Maria Banuș, *Bucurie*. Poeme. București, Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R., 1949.
- BANUȘ, Z. = Maria Banuș, *Ziua cea mare* (în *Teatru*, vol. II, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1951).
- BARANGA, I. = Aurel Baranga, *Iarbă rea* (în *Teatru*, vol. I, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1951).
- BARANGA, V. A. = Aurel Baranga, *Vocea Americii*. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1949.
- BARANGA-MORARU, F. = Aurel Baranga și Nicolae Moraru, *Pentru fericirea poporului* (în *Teatru*, vol. I, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1951).
- BART, E. = Jean Bart (Eug. Botez), *Europolis*. Roman. Ed. III. București, Editura «Cugetarea», [1939].
- BASSARABESCU, S. N. = I. A. Bassarabescu, *Schițe și nuvele*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- BASSARABESCU, V. = I. A. Bassarabescu, *Vulturii*. Schițe și nuvele. Ed. II. București, Editura «Cartea românească», [1925].
- BĂLCESCU, O. I-II = N. Bălcescu, *Opere*. Vol. I: *Studii și articole*; vol. II: *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953.

¹ Trei volume cu paginația în continuare.

- BELDICEANU, P. = N. Beldiceanu, *Poezii*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [1950].
- BENIUC, A. R. = Mihai Beniuc, *Un om așteaptă răsăritul*. Versuri. [București], Editura de stat, 1946.
- BENIUC, C. = Mihai Beniuc, *Cintec pentru tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1951.
- BENIUC, P. = Mihai Beniuc, *Despre poezie*. [București], Editura pentru literatură și artă, 1953.
- BENIUC, S. = Mihai Beniuc, *Steaguri*. Poeme. București, Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R., 1951.
- BENIUC, V. = Mihai Beniuc, *Versuri alese*. București, Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R., 1949.
- BIBICESCU, P. P. = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*. Cuieșe și adnotate de ... București, Imprimeria statului, 1893.
- BIOLOGIA GEN. = *Biologia generală*. Manual unic pentru clasa a XI-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1950.
- B. O. = *Buletinul oficial*. [București], 1952 și urm.
- BOGZA, A. I. = Geo Bogza, *Anii împotriviții*. Reportaje, pamflete, articole (1934-1939). [București], Editura tineretului a C.C. al U.T.M., 1953.
- BOGZA, C. O. = Geo Bogza, *Cartea Oltului*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1945.
- BOGZA, M. S. = Geo Bogza, *Meridiane sovietice*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- BOGZA, T. = Geo Bogza, *Țara de piatră*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- BOGZA, V. J. = Geo Bogza, *Oameni și cărbuni în Valea Jiului*. București, Editura de stat, 1947.
- BOLINTINEANU, O. = Dimitrie Bolintineanu, *Opere*. București, Editura de stat pentru literatură științifică și didactică, 1951.
- BOLINTINEANU, P. I-II = Dimitrie Bolintineanu, *Poezii*. Culegere ordinară de chiar autorul, cu o prefață de G. Sion. Vol. I: *Legende istorice, Florile Bosforului, Basme, Note*; vol. II: *Macedonele, Reverii, Diverse*. București, Editura librăriei «Socec», 1877.
- BOLLAC, O. = Cezar Boliac, *Opere alese*. [București], Editura de stat, Clasicii români, 1950.
- BOTA, P. = Ioan Bota, *Culegere din cele mai frumoase povești*. Ed. II. Brașov, Editura librăriei «Ciurcu», 1910.
- BOTANICA = *Botanica*. Manual unic pentru clasa a VIII-a medie. București, Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- D. BOTEZ, F. S. = Demostene Botez, *Floarea soarelui*. Versuri. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1953.
- D. BOTEZ, P. O. = Demostene Botez, *Povestea omului*. Versuri. [Iași], Ed. «Viața românească», [f. a.].
- I. BOTEZ, ȘC. = Ioachim Botez, *Schițe și însemnări din școala de ieri și de azi*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- BOUREANU, S. P. = Radu Bouréanu, *Singele popoarelor*. Poeme. București, Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R., seria «Cartea poporului», [1948].
- BĂRĂSCU, V. A. = Gh. Brăescu, *Din vechea armată*. Schițe umoristice. Ediție îngrijită și adnotată de G. C. Nicolescu. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- BUDAI-DELEANU, T. = I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*. Ediție îngrijită de J. Byck. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Clasicii români, [1953].
- BUJOR, S. = Paul Bujor, *Scrieri alese*. [București], Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [1951].
- CAMILAR, N. I-II = Eusebiu Camilar, *Negura*. Roman. [București], Editura de stat, vol. I: 1949, vol. II: 1950.
- CAMILAR, T. = Eusebiu Camilar, *Turmele*. Roman. Ed. II. [București], Editura de stat, 1946.
- CAMILAR, TEM. = Eusebiu Camilar, *Temelia*. Roman. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., [1951].
- CARAGIALE, M. = I. L. Caragiale, *Momente*. București, Editura librăriei «Socec», 1901.
- CARAGIALE, M. S. = I. L. Caragiale, *Momente și schițe*. Culegere. [București], Editura tineretului a C. C. al U.T.M., 1952.
- CARAGIALE, N. F. = I. L. Caragiale, *Notițe și fragmente literare*. București, Editura librăriei «Carol Müller», Biblioteca pentru toți, 1897.
- CARAGIALE, N. S. = I. L. Caragiale, *Note și schițe*. București, Editura librăriei «C. Sfetea», 1892.
- CARAGIALE, O. I-III = I. L. Caragiale, *Opere*. Vol. I: *Teatru și nuvele*; vol. II: *Momente și schițe*; vol. III: *Versuri, proză, articole politice și literare*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Clasicii români, 1952.
- CARAGIALE, O. VII = I. L. Caragiale, *Opere*. Vol. VII: *Corespondență*. Ediție îngrijită de Șerban Cioculescu. București, Fundația pentru literatură și artă, 1942.
- CARAGIALE, P. = I. L. Caragiale, *Povestiri*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- CARAGIALE, S. = I. L. Caragiale, *Schițe*. Traduceri și originale. Iași, Editura Librăriei școlilor «Frații Șaraga», 1897.
- CARAGIALE, S. N. = [I. L.] Caragiale, *Schițe nouă*. București, Editura «Adevărul», 1910.
- CARAGIALE, S. U. = I. L. Caragiale, *Schițe ușoare*. București, Editura librăriei «Carol Müller», Biblioteca pentru toți, [1896].
- CARAGIALE, T. II = I. L. Caragiale, *Teatru*. Vol. II. Iași, Editura librăriei «Frații Șaraga», [f. a.].
- M. I. CARAGIALE, C. = Matei Ion Caragiale, *Craii de Curtea-Vechi*. București, Editura «Cartea românească», [1929].
- CASSIAN, H. = Nina Cassian, *Horea nu mai este singur*. Versuri. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- CAZABAN, V. = Al. Cazaban, *Din vremea aceea ...* Schițe și nuvele. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- CAZIMIR, L. U. = Otilia Cazimir, *Lumini și umbre*. Iași, Editura «Viața românească», [f. a.].
- CĂLUGĂRU, O. P. = Ion Călugăru, *Ojel și piine*. Roman. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- CERNA, P. = P. Cerna, *Poezii*. București, Institutul de arte grafice și editură «Minerva», 1910.
- CHIMIA = *Chimia neorganică*. Manual pentru clasa a VII-a. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat didactică-pedagogică, 1952.
- CHIMIA O. = *Chimia organică*. Manual unic pentru clasa a XI-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1950.
- CHIRIȚESCU, GR. = M. I. Chirițescu, *Grănicerul*. București, Editura «Minerva», 1912.
- 50 ANI EXIST. P.C.U.S. = *Cincizeci de ani de existență a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1903-1953)*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.

- COCEA, P. = N. D. Cocea, *Pamflete antidinastice*. [București], Editura de stat, 1949.
- COD. M. = *Codul muncii*. Hotărârea nr. 139 a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romine privind stabilirea funcțiilor de răspundere în înțelesul Codului muncii. Regulament privind organizarea și funcționarea comisiilor pentru soluționarea litigiilor de muncă aprobat prin hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1133 din 20 oct. 1950. București, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1953.
- COL. HOT. DISP. = *Colecția de hotărâri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R.P.R.* [București], 1952 și urm.
- CONACHI, P. = Logofătul Costachi Konaki, *Poezii*. Alcătuirii și tălmăcirii. Partea I. Ed. II. Iași, Editura librăriei «Frații Șaraga», 1887.
- CONSTANTINESCU, HERACLIT = *Heraclit*. Cu un studiu introductiv de Miron Constantinescu. București, Editura de stat, colecția «Texte filosofice», 1950.
- CONST. R.P.R. = *Constituția Republicii Populare Romine*. [București], 1952.
- CONTEMPORANUL, I-VII = *Contemporanul*. Revistă științifică și literară. Iași, 1882-1889.
- CONTEMPORANUL, S. II = *Contemporanul*. Săptăminal politico-social-cultural. Seria a II-a. [București], 1948 și urm.
- CORBEA, A. = Dumitru Corbea, *Anii tineri*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- COȘBUC, AE. = *P. Vergilius Maro, Opere complete*. Partea I: *Aeneis*. Traducere în formele originale de George Coșbuc. București, Editura librăriei «C. Sfetea», 1896.
- COȘBUC, P. I-II = George Coșbuc, *Poezii*. Vol. I-II. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Clasicii români, [1953].
- CREANGĂ, A. = Ioan Creangă, *Scrierile lui... Vol. II: Diverse*. Iași, Tipo-litografia «H. Goldner», 1892¹.
- CREANGĂ, O. A. = Ion Creangă, *Opere alese*. [București], Editura de stat, Clasicii români, 1949.
- CREANGĂ, P. = Ioan Creangă, *Scrierile lui... Vol. I: Povești*. Iași, Tipo-litografia «H. Goldner», 1890.
- DACIA LIT. = *Dacia literară*. Sub redacția lui Mihail Kogălniceanu. Ed. II. Iași, 1859.
- DAN, U. = Pavel Dan, *Urcan bătrîmul*. Nuvele. București, Fundația pentru literatură și artă, 1938.
- DAVIDOGLU, C. = Mihail Davidoglu, *Cetatea de foc* (în *Teatru*, vol. II, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1951).
- DAVIDOGLU, M. = Mihail Davidoglu, *Minerii*. Dramă în 3 acte. [București], Editura de stat, 1949.
- DAVIDOGLU, O. = Mihail Davidoglu, *Omul din Ceatal*. Dramă în 3 acte (8 tablouri). [București], Editura «Europolis», 1948.
- DAVILA, V. V. = Alexandru Davila, *Vlaicu Vodă*. Dramă în 5 acte, în versuri. Ed. VI. București, Editura «Cartea românească», [1938].
- DELAVRANCEA, A. = [Barbu] Delavrancea, *Apus de soare*. Dramă în 4 acte. București, Editura librăriei «Socec», 1912.
- DELAVRANCEA, H. T. = [Barbu] Delavrancea, *Hagi-Tudose*. Tipuri și moravuri. București, Editura librăriei «Socec», 1903.
- DELAVRANCEA, H. TUD. = Barbu Delavrancea, *Hagi-Tudose*. Nuvele. [București], Editura tineretului, 1951.
- DELAVRANCEA, S. = [Barbu Delavrancea]², *Sultânica*. București, Tipo-litografia «St. Mihailescu», 1885.
- DELAVRANCEA, T. = [Barbu Delavrancea]¹, *Trubadurul*. București, Editura «Ig. Haimann», 1887.
- DELAVRANCEA, V. V. = B. Delavrancea, *Între vis și viață*. București, Editura librăriei «Socec», 1903.
- DEMETRESCU, O. = Traian Demetrescu, *Opere alese*. Ediție îngrijită și comentată de Geo Șerban. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1951].
- DEMETRIUS, C. = Lucia Demetrius, *Cumpăna*. Piesă în 3 acte. [București], Editura de stat, 1949.
- DEMETRIUS, V. = Lucia Demetrius, *Vadul nou* (în *Teatru*, vol. II, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1951).
- DEȘLIU, G. = Dan Deșliu, *Goarnele inimii*. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1949.
- DEȘLIU, M. = Dan Deșliu, *Minerii din Maramureș*. Poem. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- DEȘLIU, N. = Dan Deșliu, *În numele vieții*. Poeme. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1950.
- DOC. PART. = *Documente din istoria Partidului Comunist din România*. Ed. II. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- DONICI, F. = Al. Donici, *Fabule*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- DRAGOMIR, P. = Mihai Dragomir, *Prima sașă*. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1950.
- DRAGOMIR, S. = Mihai Dragomir, *Stelele păcii*. Versuri. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- DRĂGHICI, R. = Serdariul Vasile Drăghici, *Robinson Crusoe sau Întâmplările cele minunate a unui tânăr*. Compus de Kampe și tradus pe române de... Iași, Tipografia «Albinei», 1835².
- DUMITRIU, B. F. = Petru Dumitriu, *Bijuterii de familie*. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1949.
- DUMITRIU, N. = Petru Dumitriu, *Nuvele*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- DUMITRIU, N. I. = Petru Dumitriu, *Noaptea de iunie*. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1950.
- DUMITRIU, V. L. = Petru Dumitriu, *Vînătoare de lupi*. Nuvele. [București], Editura tineretului, 1949.
- DUNĂREANU, CH. = N. Dunăreanu, *Chimișii*. Nuvele și schițe din viața de port. București, Institutul de arte grafice și editură «Minerva», 1907.
- DUNĂREANU, N. = N. Dunăreanu, *Nuvele și schițe*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- EMINESCU, G. P. = M. Eminescu, *Geniu pustiu*. Roman inedit. Cu o introducere critică și cu note de Ion Scurtu. București, Editura «Minerva», 1904.
- EMINESCU, I. V. = M. Eminescu, *Icoane vechi și icoane nouă*. Valenii de Munte, Tip. «Neamul românesc», 1909.
- EMINESCU, L. P. = M. Eminescu, *Opere complete*. Vol. I: *Literatură populară*. Scrieri inedite, București, Editura «Minerva», 1902.
- EMINESCU, N. = Mihail Eminescu, *Nuvele*. Iași. Editura Librăriei școalelor «Frații Șaraga», [f.a.].

¹ Cuprinde *Amintiri din copilărie* la pag. 1-129.

² Pe copertă e scris: *De la Vrancea*.

¹ Pe copertă e scris: *De la Vrancea*.

² Două volume cu paginația în continuare.

- EMINESCU, O. I, IV = M. Eminescu, *Opere*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius. Vol. I: *Poezii tipărite în timpul vieții*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1939; vol. IV: *Poezii postume*. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952.
- ENGELS, A. = Friedrich Engels, *Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1952.
- ENGELS, D. F. = Friedrich Engels, *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*. [București], Editura Partidului Comunist din România, 1945.
- ENGELS, D. N. = Friedrich Engels, *Dialectica naturii*. [București], Editura de stat pentru literatură politică, 1954.
- ENGELS, D. S. = Friedrich Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951.
- ENGELS, L. F. = Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane*. Ed. III. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, MAT. IST. = Friedrich Engels, *Despre materialismul istoric*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, O. F. = Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*. Ed. III. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, R. M. = Friedrich Engels, *Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, R. S. = Friedrich Engels, *Despre relațiile sociale în Rusia*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, R. T. = Friedrich Engels, *Războiul țărănesc german*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1950.
- ENGELS, S. = Friedrich Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*. După observații proprii și izvoare autentice. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- EVID. CONT. = *Evidența contabilă*. Curs elementar. Ed. II. [București], Ministerul Finanțelor, [1949].
- FILIMON, C. = N. Filimon, *Ciocoi vechi și noi*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [1950].
- FIZICA = *Fizica*. Manual unic pentru clasa a XI-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- FRUNZĂ, S. = Eugen Frunză, *Sub steagul vieții*. Poeme. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1950.
- FRUNZĂ, Z. = Eugen Frunză, *Zile slăvite*. Versuri. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- GALACTION, O. I. = Gala Galaction, *Opere*. Vol. I. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1949.
- GALAN, Z. R. = V. Em. Galan, *Zorii robilor*. Roman. Ed. II. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- GEOGRAFIA FIZ. = *Geografia fizică generală*. Manual unic pentru clasa a VIII-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1949.
- GEOGRAFIA U.R.S.S. = *Geografia U.R.S.S.* Manual unic pentru clasa a VIII-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1952.
- GEOLOGIA = *Istoria pământului și geologia R.P.R.* Manual unic pentru clasa a X-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- GEOMETRIA = *Geometria*. Manual și culegere de probleme pentru clasa a VI-a și a VII-a elementară. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1952.
- GEOMETRIA P. = *Geometria plană*. Manual unic pentru clasa a VIII-a și a IX-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- GEOMETRIA P. S. = *Geometria plană și în spațiu*. Manual unic și culegere de probleme pentru clasa a VII-a elementară. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1950.
- GEOMETRIA S. = *Geometria în spațiu*. Manual unic pentru clasa a X-a medie. [București], Ministerul Învățământului Public, Editura de stat, 1948.
- GHEORGHIU-DEJ, A. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, chezașii succesului în opera de construire a socialismului în România*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, ANIV. = Gh. Gheorghiu-Dej, *A 9-a aniversare a eliberării patriei noastre*. Expunere făcută la adunarea solemnă din 22 august 1953. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*. Ed. III. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- GHEORGHIU-DEJ, C. XIX = Gh. Gheorghiu-Dej, *Însemnătaea istorică mondială a Congresului al XIX-lea al P.C.U.S.* Expunere făcută în fața adunării activului Comitetului Central al P.M.R. și al Comitetului orașenesc P.M.R. București, 25 octombrie 1952. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C. F. R. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la consfătuirea pe țară a ceferiștilor*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, F. I. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Puternica forță ideologică a cuvântului stalinist*. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare rostită la Congresul frunțașilor din gospodăriile agricole colective. 23 mai 1953*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, G. R. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare ținută la adunarea alegătorilor din circumscripția electorală «Grivița Roșie» din orașul București. 28 noiembrie 1952*. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Întărirea continuă a regimului democrat-popular în Republica Populară Română*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, R. I. = Gh. Gheorghiu-Dej, *Un nou tip de relații internaționale*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEORGHIU-DEJ, STALIN = Gh. Gheorghiu-Dej, *Stalin, eliberatorul popoarelor*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- GHEREA, ST. CR. I-III = I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice*. Vol. I, ed. V. București, Editura «Universal-Alcalay», [f. a.]; vol. II, ed. II, București, Editura «Viața românească», 1923; vol. III, ed. III, București, Editura «Viața românească», [1923].
- GHICA, A. = Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*. Nouă scrisori către V. Alecsandri. București, Editura librărici «Socec», 1889.

- GHICA, S. = Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*. Edițiune nouă. București, Editura librăriei « Socec », 1887.
- GHICA, S. A. = Ion Ghica, *Scrisori alese*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [1950].
- GÎRLEANU, L. = Emil Gîrleanu, *Din lumea celor care nu cuvîntă*. [București], Editura tineretului a C.C. al U.T.M., Biblioteca școlarului, 1952.
- GÎRLEANU, N. = Emil Gîrleanu, *Nucul lui Odobac*. Nuvele și schițe. București, Editura « Minerva », 1910.
- GOGA, C. P. = Octavian Goga, *Ne cheamă pămîntul*. Poezii. București, Editura « Minerva », 1909.
- GOGA, P. = Octavian Goga, *Poezii*. București, Editura « Minerva », 1907.
- GOLESCU, Î. = Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. Ediție îngrijită de Panaitescu-Perpessicius. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- GORJAN, H. I-IV = I. Gherasim Gorjan, *Halima, sau povestiri mitologicești arabești, pline de băgări de seamă și de întimplări foarte frumoase și de mirare*. Compuse în limba arabească de prea-învățatul derviş Abubekir și traduse din alte limbi streine în cea românească de... [București], tom. I și II: 1835, tom. III: 1837, tom. IV: 1838.
- GOROVEI, C. = Artur Gorovei, *Cîmiliturile romînilor*. Edițiunea Academiei Romîne. București, Institutul de arte grafice « Carol Göbb », 1898.
- GRAM. ROM. I-II = Academia Republicii Populare Romîne, *Gramatica limbii romîne*. Vol. I: *Vocabularul, fonetica și morfologia*; vol. II: *Sintaxa*. [București], Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.
- HASDEU, I. V. = B. Petriceicu-Hăjdeu, *Ioan-vodă cel Cumplit*. București, Imprimeria Ministerului de Rezel, 1865.
- HASDEU, R. V. = B. Petriceicu-Hasdeu, *Răzvan și Vidra*. Poemă dramatică în 5 cînturi. București, Biblioteca pentru toți, 1909.
- HEM = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicționarul limbii istorice și poporane a romînilor. București, Stabilimentul grafic « Socec și Teclu », tom. I-II: 1887, tom. III: 1893.
- HODOȘ, P. P. = Enea Hodoș, *Poezii populare din Bănat*. Culegere publicată de... Caransebeș, Editor Enea Hodoș, 1892.
- HOGAȘ, DR. = Calistrat Hogaș, *Pe drumuri de munte*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- HOGAȘ, DR. II = C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*. Vol. II: *Răzlețe și diverse*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1947.
- HOGAȘ, H. = Calistrat Hogaș, *Cuconul Ionișă Hrisanti*. București, Editura « Cartea romînească », [1938].
- HOGAȘ, M. N. = Calistrat Hogaș, *În munții Neamțului*. Ed. III. București, Editura « Cartea romînească », [1937].
- HOT. A. = *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la măsurile de îmbunătățire a agitației politice în rîndurile oamenilor muncii. Aprilie 1953*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- HOT. C. D. = *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la măsurile de îmbunătățire a condițiilor de trai și de muncă ale cadrelor didactice din învățămîntul elementar și mediu*. [București], Editura de stat pentru literatură științifică, 1951.
- HOT. COOP. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne și a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la îmbunătățirea activității cooperației de aprovizionare și desfacere. Mai 1953*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- HOT. C.R.B. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.P.R. și a Comitetului Central al P.M.R. privind măsurile necesare pentru consolidarea succesului reformei bănești. Martie 1952*. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- HOT. D. = *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la întărirea disciplinei în muncă, înlăturarea avariilor și a lipsurilor de la lucru din industria petroliferă*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Romîn, 1951.
- HOT. G.A.C. = *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. în vederea consolidării organizatorico-economice a gospodăriilor agricole colective*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Romîn, 1951.
- HOT. GOSP. ÎNTOV. = *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn asupra muncii pe tărîmul construirii gospodăriilor agricole colective și al întovărășirilor agricole*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Romîn, 1951.
- HOT. ÎNGR. CULT. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne și a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn cu privire la îngrijirea culturilor, pregătirea și executarea la timp a strîngerii recoltei, dezmiriștitului, treierîșului și colectării lor pe anul 1953*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- HOT. M.C.F. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.P.R. și a Comitetului Central al P.M.R. cu privire la îmbunătățirea muncii și ridicarea căilor ferate la nivelul dezvoltării rapide a economiei naționale a R.P.R. și cu privire la ridicarea nivelului de trai al cefeștiilor. 29 martie 1953*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- HOT. PROD. C. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.P.R. și a Comitetului Central al P.M.R. cu privire la sporirea producției de cărbune și ridicarea nivelului de trai al muncitorilor din industria carboniferă. 3 iulie 1952*. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- HOT. R.B. = *Hotărîrea Consiliului de Miniștri al R.P.R. și a Comitetului Central al P.M.R. cu privire la efectuarea reformei bănești și la reducerile de prețuri*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Romîn, 1952.
- IBRĂILEANU, A. = G. Ibrăileanu, *Adela*. Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu (iulie-august 189...). București, Editura « Adevărul », [f. a].
- IBRĂILEANU, S. = G. Ibrăileanu, *Scritori romîni și străini*. Iași, Editura « Viața romînească », 1926.
- IBRĂILEANU, SP. CR. = G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura romînească*. Ed. II. Iași, Editura « Viața romînească », 1922.
- I. IONESCU, D. = Ion Ionescu, *Agricultura romînă din județul Dorohoi*. București, Imprimeria statului, 1866.
- I. IONESCU, M. = Ion Ionescu, *Agricultura romînă din județul Mehedinți*. București, Imprimeria statului, 1868.
- I. IONESCU, P. = Ion Ionescu, *Agricultura romînă din județul Putna*. București, Imprimeria statului, 1869.
- IONESCU-RION, C. = Raicu Ionescu-Rion, *Culegere de articole*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1951].

- IOSIF, P. = St. O. Iosif, *Poezii (1901-1902)*. București, Editura librăriei «Socec», 1902.
- IOSIF, PATR. = St. O. Iosif, *Patriarhale. Poezii*. București, Editura librăriei «Universala-Alcalay», [1922].
- IOSIF, T. = St. O. Iosif, *Tălmăciri*. București, Editura «Minerva», 1909.
- IOSIF, V. = St. O. Iosif, *Versuri*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- ISAC, O. = Emil Isac, *Opere*. Ediție definitivă îngrijită de Miron R. Paraschivescu. București, Fundația pentru literatură și artă, 1946.
- ISPIRESCU, L. = P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*. Adunate din gura poporului de... București, Tipografia Academiei Romine, 1892.
- ISPIRESCU, M. V. = P. Ispirescu, *Ispărușii și viața lui Mihai Viteazul*. Ed. II. București, Tipografia Academiei Romine, 1885.
- ISPIRESCU, U. = P. Ispirescu, *Din poveștile unchiușului sfânt*. Basme păgânești întocmite de... Cu o precuvintare de A. I. Odobescu. Partea I. București, Tipografia Academiei Romine, 1879.
- IST. P.C. (b) = *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*. Redactat de o comisiune a C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. Aprobate de C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. Traducere revizuită. Ed. III. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1953.
- IST. R.P.R. = *Istoria R.P.R.* Manual pentru învățământul mediu. Sub redacția acad. Mihail Roller. [București], Editura de stat didactică și pedagogică, 1952.
- JARNIK-BİRSEANU, D. = Dr. Ioan Urban Jarník și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Date la iveală de... București, Edițiunea Academiei Romine, 1885.
- JEBELEANU, C. = Eugen Jebeleanu, *Ceea ce nu se uită*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1945.
- JEBELEANU, P. = Eugen Jebeleanu, *Poeme de pace și luptă*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., [1950].
- JIANU, C. = Nicolae Jianu, *Cumpăna luminilor*. Roman. București, Editura tineretului, 1952.
- KOGĂLNICEANU, S. = M. Kogălniceanu, *Scrisori (1834-1849)*. București, Editura «Minerva», 1913.
- KOGĂLNICEANU, S. A. = Mihail Kogălniceanu, *Scrisori alese*. Ediție îngrijită de Al. I. Ștefănescu. [București], Editura de stat 1948.
- LENIN, C. = V. I. Lenin, *Ce-i de făcut?* Problemele acute ale mișcării noastre. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1952.
- LENIN, COOP. = V. I. Lenin, *Despre cooperație*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1948.
- LENIN, E. P. = V. I. Lenin, *Economicul și political în epoca dictaturii proletariatului*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1952.
- LENIN, I. C. = V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* (Expunere populară). [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, IMP. N. = V. I. Lenin, *Despre impozitul în natură*. Însemnățile noi politice și condițiile ei. Ed. IV. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, LIT. = *Lenin despre literatură*. Culegere de articole și fragmente. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1949.
- LENIN, MARXISM = V. I. Lenin, *Marx-Engels-marxism*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1949.
- LENIN, MAT. EMP. = V. I. Lenin, *Materialism și empiric-criticism*. Note critice despre o filozofie reacționară. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948.
- LENIN, M. I. = V. I. Lenin, *Marea inițiativă* (Despre eroismul muncitorilor în spatele frontului. Cu prilejul «subotnicelor comuniste»). *Cum trebuie organizată întrecerea?* Ed. II. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, O. I-VII, XX-XXIV = V. I. Lenin, *Opere*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, vol. I: 1950, vol. II-III: 1951, vol. IV-VI: 1953, vol. VII: 1954, vol. XX-XXII: 1952, vol. XXIII: 1953, vol. XXIV: 1954.
- LENIN, O. A. I-II = V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*. Ed. II. [București], vol. I: Editura pentru literatură politică, vol. II: Editura de stat pentru literatură politică, 1954.
- LENIN, P. Î. = V. I. Lenin, *Un pas înainte, doi pași înapoi*. Criza din partidul nostru. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, R. P. = V. I. Lenin, *Revoluția proletară și reneșterea Kautsky*. Ed. III. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1950.
- LENIN, S. = V. I. Lenin, *Despre stat*. Lecție ținută la Universitatea «Sverdlov» la 11 iulie 1919. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, S. M. = V. I. Lenin, *Scrisoare muncitorilor americani*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- LENIN, S. P. = V. I. Lenin, *Sarcinile imediate ale Puterii sovietice*. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, S. R. = V. I. Lenin, *Socialismul și războiul* (Atitudinea P.M.S.D.R. față de război). [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, ST. = V. I. Lenin, «*Stingismul*» — *boala copilăriei comunismului*. Ed. IV. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, STAT. REV. = V. I. Lenin, *Statul și revoluția*. Învățătura marxistă despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1951.
- LENIN, T. A. = V. I. Lenin, *Tezele din Aprilie*. [București], Editura Partidului Comunist din România, Biblioteca marxist-leninistă, 1947.
- LENIN, T. I. M. = V. I. Lenin, *Trei izvoare și trei părți constitutive ale marxismului*. [București], Editura pentru literatură politică, Biblioteca marxist-leninistă, 1953.
- LENIN, T. S. = V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1950.
- LENIN-STALIN, 1 MAI = *Lenin și Stalin despre 1 Mai*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1949.
- LENIN-STALIN, PRESĂ = *V. I. Lenin și I. V. Stalin despre presă*. Culegere de articole. Ediția a II-a complexată. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1951.

- LENIN-STALIN, REV. OCT. = V. I. Lenin și I. V. Stalin despre *Revoluția din Octombrie*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1949.
- LESNEA, A. = George Lesnea, *Argint*. Poezii. București, Editura «Cartea românească», [1938].
- LESNEA, C. D. = George Lesnea, *Cintec deplin*. Versuri. București, Fundația pentru literatură și artă, 1934.
- LESNEA, I. = George Lesnea, *Izvod*. Poezii. București, Editura «Casa școalelor», 1943.
- LIT. ANTIMONARHICĂ = *Din literatura antimonarhică*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Biblioteca pentru toți, [1950].
- L. ROM. = *Limba română* (revistă). București, 1952 și urm.
- LUPTA DE CLASĂ = *Lupta de clasă*. Organ teoretic și politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. [București], 1950 și urm.
- MACEDONSKI, O. I-IV = Alexandru Macedonski, *Opere*. Ediție critică, cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu. București, Fundația pentru literatură și artă, vol. I: *Poezii*, 1939; vol. II: *Teatru*, 1939; vol. III: *Nuvele, schițe și povestiri*, 1944; vol. IV: *Articole literare și filozofice*, 1946.
- MARIAN, INS. = Sim. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*. Studiu folcloric. Edițiunea Academiei Române. București, Institutul de arte grafice «Carol Göbl», 1903.
- MARIAN, O. I-II = S. Fl. Marian, *Ornitologia poporului român*. Tom. I-II. Cernăuți, Tipografia «R. Eckhardt», 1883.
- MARIAN, S. = S. Fl. Marian, *Satire populare române*. Adunate de... București, Editura librăriei «Socec», 1893.
- MARX, C. I-II = Karl Marx, *Capitalul*. Critica economiei politice. Traducere întocmită sub îngrijirea unei comisii instituite de C.C. al P.C.R. Vol. I, cartea I-a: *Procesul de producție a capitalului*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948; vol. II, cartea a II-a: *Procesul de circulație a capitalului*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951.
- MARX, CR. EC. POL. = Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*. [București], Editura pentru literatură politică, 1954.
- MARX, CR. G. = Karl Marx, *Critica programului de la Gotha*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1948.
- MARX, L. CL. = Karl Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848-1850)*. Cu o introducere de Friedrich Engels. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1948.
- MARX, M. F. = Karl Marx, *Mizeria filozofiei*. Răspuns la «Filozofia mizeriei» a d-lui Proudhon. [București], Editura Partidului Comunist Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1947.
- MARX, M. INTER. M. = Karl Marx, *Manifestul constitutiv al Asociației internaționale a muncitorilor, înființată la 28 septembrie 1864 în adunarea publică ținută la St. Martins's Hall, Long Acre, Londra*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1949.
- MARX, M. S. = Karl Marx, *Muncă salariată și capital*. Cu o introducere de Friedrich Engels. Ed. IV. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1951.
- MARX, 18 BRUMAR = Karl Marx, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*. Ed. II. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1949.
- MARX, R. CIV. = Karl Marx, *Războiul civil din Franța*. Adresa Consiliului General al Asociației internaționale a muncitorilor, însoțită de cele două adrese ale Consiliului General cu privire la războiul franco-german și de o introducere de Friedrich Engels. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1948.
- MARX, S. K. = Karl Marx, *Scrisori către Kugelman*. Cu o prefață de V. I. Lenin. [București], Editura Partidului Comunist Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1947.
- MARX, S. P. = Karl Marx, *Salar, preț, profit*. Ed. IV. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1952.
- MARX-ENGELS, A. L. = K. Marx și F. Engels despre artă și literatură. O culegere din scrierile lor. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- MARX-ENGELS, M. C. = Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*. Ed. IV. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- MARX-ENGELS, O. A. I-II = K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, vol. I: 1949, vol. II: 1952.
- MIHALE, O. = Aurel Mihale, *Ogoare noi*. Roman. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- MINERALOGIA = *Geologie, mineralogie și zăcăminte*. Manual pentru școli medii și profesionale. București, Ministerul Industriei Metalurgice și Industriei Chimice, Editura tehnică, 1951.
- MIRONESCU, S. A. = I. I. Mironescu, *Scrieri alese*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1953].
- MURNU, I. = Omer, *Iliada*. Douăsprezece cînturi, traduse în versuri de George Murnu. Budapesta, Institutul de arte grafice și editură «Lucafașul», 1906.
- MURNU, O. = Homer, *Odissea*. În românește de George Murnu. [București], Ed. «Cultura națională», [1924].
- NECULUȚĂ, Ț. D. = Th. Neculuță, *Spre țărîmul dreptății*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1950].
- NEGRUZZI, S. I-III = Constantin Negruzzi, *Scrierile lui... București*, Editura librăriei «Socec», vol. I: *Păcatele tinerețelor*, 1872; vol. II: *Poezii*, 1872; vol. III: *Teatru*, 1873.
- ODOBESCU, S. I-III = A. I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*. Vol. I-III. București, Editura librăriei «Socec», 1887.
- ODOBESCU, S. A. = Alexandru Odobescu, *Scrieri alese*. Ediție îngrijită de Al. I. Ștefănescu. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1949.
- PAMFILE, A. R. = Tudor Pamfile, *Agricultura la români*. Studiu etnografic cu un adăus despre măsurătoarea pămîntului și glosar de... (Colecția «Din viața poporului român»). București, Librăriile «Socec și C. Sfetea» - Leipzig, «Otto Harrassowitz» - Viena, «Gerold», 1913.
- PANN, N. H. = Anton Pann, *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*. Culese și versificate de... București, Tipografia lui Anton Pann, 1853.
- PANN, P. V. I-II = Anton Pann, *Culegere de proverburile, sau Povestea vorbii*. De prin lume adunate și iarăși la lume date. București, Tipografia lui Anton Pann, partea I: 1852, partea a II-a și a III-a: 1853.

- PAS, L. I-II = Ion Pas, *Lanțuri*. Roman. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, vol. I: 1950, vol. II: 1951.
- PAS, Z. I-IV = Ion Pas, *Zilele vieții tale*. [București], Editura de stat, vol. I-II: 1949, vol. III-IV: 1950.
- PĂSCULESCU, L. P. = Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească*. Adunată de... Cu 30 arii notate de Gheorghe Matei. (Colecția «Din viața poporului român»). București, Librăria «Socec», Viena, «Gerold»-Leipzig, «O. Harrassowitz», 1910.
- PĂUN-PINCIO, P. = Ion Păun-Pincio, *Poezii, proză, scrișori*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1950].
- PERPESICIUS, S. = Perpessicius, *Scut și targă*. Poezii. București, Tipografia «Jockey-Club» Ion C. Văcărescu, 1926.
- CAMIL PETRESCU, B. = Camil Petrescu, *Bălcescu* (3 acte, 13 tablouri). [București], Editura de stat, 1949.
- CAMIL PETRESCU, N. = Camil Petrescu, *Nuvele*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1953].
- CAMIL PETRESCU, O. = Camil Petrescu, *Un om între oameni*. Roman. Vol. I. [București], Editura tineretului a C.C. al U.T.M., 1953.
- CAMIL PETRESCU, P. = Camil Petrescu, *Patul lui Procust*. Roman. Ed. II. [București], Editura «Națională» S. Ciornei, [f. a].
- CAMIL PETRESCU, P. V. = Camil Petrescu, *Cei care plătesc cu viața*. Nuvelă. București, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., colecția «Cartea poporului», 1947.
- CAMIL PETRESCU, T. I-III = Camil Petrescu, *Teatru*. București, Fundația pentru literatură și artă, vol. I-II: 1946, vol. III: 1947.
- CAMIL PETRESCU, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1946.
- CAMIL PETRESCU, V. = Camil Petrescu, *Versuri*. București, Editura «Cultura națională», 1923.
- C. PETRESCU, A. = Cezar Petrescu, *Aurul negru*. Roman. București, Editura de stat, 1949.
- C. PETRESCU, C. V. = Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*. Roman. București, Editura «Națională» S. Ciornei, [1930].
- C. PETRESCU, Î. I-II = Cezar Petrescu, *Întunecare*. Roman. Partea I-II. Craiova, Editura «Scrisul românesc», 1928.
- C. PETRESCU, O. P. I-II = Cezar Petrescu, *Oraș patriarhal*. Roman. Vol. I-II. București, Editura «Cugetarea», [1933].
- C. PETRESCU, R. DR. = Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*. Roman. [București], Editura «Națională» S. Ciornei, [1931].
- C. PETRESCU, S. = Cezar Petrescu, *Scrisorile unui răzeș*. [București], Editura «Cultura națională», [f. a.].
- PISCUPESCU, O. = Ștefan Vasile Piscupescu, *Oglinda sănătății și a frumuseții omenești. Mijloace și leacuri de ocrotirea și de îndreptarea stricăciunilor*. Alcătuită și întocmită spre folosul neamului românesc de... București, Tipografia de la Cișmea, 1829.
- POEZ. N. = *Poezia nouă în R.P.R.* [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- POP. = Text popular (citad din diverse colecții de folclor neînregistrate în această bibliografie).
- POPA, B. = Victor Ion Popa, *Bătaia*. București, Editura «Vremea», [1942].
- POPA, V. = Victor Ion Popa, *Velerim și veler doamne*. Roman. București, Editura «Cultura națională», [f. a.].
- POPESCU, B. I-IV = N. D. Popescu, *Carte de basme*. Culegere de basme și legende populare adunate de... Vol. I, II și III, ed. II; vol. IV, ed. III. București, Editura librăriei «H. Steinberg», 1892.
- SP. POPESCU, M. G. = Spiridon Popescu, *Moș Gheorghe la expoziție*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1950].
- POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. = Ion Popovici-Bănățeanu, *Din viața meseriașilor*. Nuvele. Ed. II. București, Editura librăriei «Leon Alcalay», Biblioteca pentru toți, [f. a.].
- PORUMBACU, A. = Veronica Porumbacu, *Anii aceștia*. Versuri. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., 1950.
- PORUMBACU, P. = Veronica Porumbacu, *Prietenii mei*. Versuri. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1953.
- PREDA, Î. = Marin Preda, *Întîlnirea din pământuri*. Nuvele. [București], Editura «Cartea românească», [1948].
- PROBL. LIT. N. = *Probleme ale literaturii noi din R.P.R.* [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- PSIHOLOGIA = *Psihologia*. Manual unic pentru clasa a X-a medie. București, Ministerul Învățămîntului Public, Editura de stat, 1952.
- REBREANU, N. = Liviu Rebreanu, *Trei nuvele*. București, Editura «Cultura națională», [f. a.].
- REBREANU, P. S. = Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*. Roman. București, Editura «Cartea românească», 1922.
- REBREANU, R. I-II = Liviu Rebreanu, *Răscoala*. Vol. I-II. [București], Editura «Adevărul», [1932].
- RETEGANUL, P. I-V = Ioan Pop-Reteganul, *Povești ardelenesti*. Culese din gura poporului de... Partea I-V. Brașov, Editura librăriei «Nicolae I. Ciurcu», 1888.
- REZ. HOT. I = *Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*. Vol. I. Ed. II. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- RUSSO, O. = Alecu Russo, *Opere alese*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1950].
- RUSSO, S. = Alecu Russo, *Scrieri*. Publicate de Petre V. Haneș. Edițiunea Academiei Române. București, Institutul de arte grafice «Carol Göbl», 1908.
- SADOVEANU, A. Ș. = Mihail Sadoveanu, *Aventurile șahului*. București, Editura «Cartea românească», [1947].
- SADOVEANU, B. = Mihail Sadoveanu, *Baltagul*. Roman. București, Editura «Cartea românească», [1930].
- SADOVEANU, C. = Mihail Sadoveanu, *Caleidoscop*. Ed. II. [București], Editura de stat, 1946.
- SADOVEANU, D. = Mihail Sadoveanu, *Dureri înăbușite*. București, Editura «Minerva», 1904.
- SADOVEANU, D. P. = Mihail Sadoveanu, *Divanul persian*. Poveste orientală. București, Editura «Cartea românească», [1945].
- SADOVEANU, F. J. = Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- SADOVEANU, Î. A. = Mihail Sadoveanu, *Împărăția apelor*. Ediție revăzută. București, Editura «Cartea românească», [1947].
- SADOVEANU, L. = Mihail Sadoveanu, *Lumina vine de la răsărit*. [București], Editura «Cartea rusă», [1945].
- SADOVEANU, M. = Mihail Sadoveanu, *Mormîntul unui copil*. București, Editura «Minerva», 1906.
- SADOVEANU, M. C. = Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor*. Ed. II. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1950].

- SADOVEANU, N. F. = Mihail Sadoveanu, *Nada Florilor*. Amintirile unui pescar cu undița. [București], Editura tineretului, 1951.
- SADOVEANU, N. P. = Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*. Povestire istorică. [București], Editura tineretului a C.C. al U.T.M., [1952].
- SADOVEANU, O. I-VIII = Mihail Sadoveanu, *Opere*. București, vol. I-II: Fundația pentru literatură și artă, 1940; vol. III: Fundația pentru literatură și artă, 1943; vol. IV: Fundația pentru literatură și artă, 1945; vol. V: Editura pentru literatură și artă, 1948; vol. VI: Editura de stat pentru literatură și artă, [1951]; vol. VII: Editura de stat pentru literatură și artă, [1952]; vol. VIII: Editura de stat pentru literatură și artă, [1953].
- SADOVEANU, O. A. I-IV = Mihail Sadoveanu, *Opere alese*. Vol. I-IV. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- SADOVEANU, O. L. = Mihail Sadoveanu, *Ostrovnul lupilor*. București, Editura «Cartea românească», [1941].
- SADOVEANU, P. = Mihail Sadoveanu, *Povestiri*. București, Editura «Minerva», 1904.
- SADOVEANU, P. C. = Mihail Sadoveanu, *Poesia cimiliturilor*. [București], Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., seria «Cartea poporului», [1949].
- SADOVEANU, P. M. = Mihail Sadoveanu, *Păuna Mică*. București, Editura «Cartea românească», [1948].
- SADOVEANU, P. S. = Mihail Sadoveanu, *Povestiri de seară*. București, Editura «Minerva», 1910.
- SADOVEANU, T. F. = Mihail Sadoveanu, *Trenul fantomă*. Roman. București, 1906.
- SADOVEANU, V. F. = Mihail Sadoveanu, *Valea Frumoasei*. Ed. III. București, Editura «Cartea românească», [1947].
- SADOVEANU, Z. C. = Mihail Sadoveanu, *Zodia Cancerului*. Roman istoric. București, Editura «Cartea românească», [1946].
- SAHIA, N. = Alexandru Sahia, *Nuvela*. [București], Editura de stat, [1948].
- SAHIA, N. A. = Alexandru Sahia, *Nuvela și articole*. [București], Editura de stat, [1951].
- SAHIA, U.R.S.S. = Alexandru Sahia, *U.R.S.S. azi*. [Craiova], Editura «Ramuri», [1935].
- SANDU, D. P. = C. Sandu-Aldea, *Drum și popas*. Note de drum. Schițe. București, Editura «Minerva», 1904.
- SANDU-ALDEA, D. N. = C. Sandu-Aldea, *Două neamuri*. Roman. București, Editura «Minerva», 1906.
- SANDU-ALDEA, U. P. = C. Sandu-Aldea, *În urma plugului*. Nuvela și schițe. București, Editura «Minerva», 1905.
- SBIERA, P. = Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*. Din popor. luate și poporului date de... Cernăuți, Tipografia arhiepiscopală, 1886.
- SCÎNTEIA = *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al P.M.R. [București], 1952 și urm.
- S.C.L. = *Studii și cercetări lingvistice* (revistă). [București], 1950 și urm.
- SEBASTIAN, T. = Mihail Sebastian, *Teatru*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1946.
- SEVASTOS, C. = Elena Didia Odorica Sevastos, *Cinzece moldovenești*. Iași, Tipografia națională, 1888.
- SEVASTOS, N. = Elena Sevastos, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ (Edițiunea Academiei Române). București, Tipografia «Carol Göbl», 1889.
- ȘEZ. I și urm. = *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare. Director: Artur Gorovei. Fălțiceni, anul I (1892) și urm.
- SLAVICI, N. I-II = Ioan Slavici, *Nuvela*. București, Editura librăriei «Socec», vol. I: 1892, vol. II: 1896.
- SLAVICI, O. I-II = Ioan Slavici, *Opere*. Vol. I: *Nuvela*; vol. II: *Mara*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1952.
- SLAVICI, V. P. = I. Slavici, *Vatra părăsită*. Nuvelă din popor. București, Editura «Minerva», 1900.
- STALIN, C. XIX = I. V. Stalin, *Cuvîntare rostită la Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. 14 octombrie 1952. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- STALIN, CUV. ELECT. = I. V. Stalin, *Cuvîntări rostite la adunările electorale ale alegătorilor din circumscripția electorală «Stalin» din orașul Moscova*. 11 decembrie 1937 și 9 februarie 1946. Ed. II. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- STALIN, I. PRAV. = I. V. Stalin, *Interviewul acordat corespondentului ziarului «Pravda»*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951.
- STALIN, L. = I. V. Stalin, *Despre lipsurile muncii de partid și despre măsurile pentru lichidarea troțchiștilor și a altor fășarnici*. Raport și cuvînt de încheiere la plenara C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 3-5 martie 1937. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, Biblioteca marxist-leninistă, 1952.
- STALIN, M. RĂZB. = I. V. Stalin, *Despre Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei*. Ed. III. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- STALIN, O. I-XIII = I. V. Stalin, *Opere*. [București], Editura Partidului Muncitoresc Român, vol. I: [1948], vol. II-IV: 1949, vol. V-VIII: 1950, vol. IX-XII: 1951, vol. XIII: 1952.
- STALIN, PROBL. EC. = I. V. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* Ed. II. [București]. Editura pentru literatură politică, 1953.
- STALIN, PROBL. LEN. = I. V. Stalin, *Problemele leninismului*. Ed. III. [București], Editura pentru literatură politică, 1952.
- STALIN, PROBL. LINGV. = I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- STANCU, C. = Zaharia Stancu, *Clopotul de aur*. București, Fundația pentru literatură și artă, 1939.
- STANCU, D. = Zaharia Stancu, *Descult*. Roman. Ed. IV. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1952].
- STANCU, U.R.S.S. = Zaharia Stancu, *Călătorind prin U.R.S.S.* Note și impresii de drum. Ed. II. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- STAT. GOSP. AGR. = *Statutul model al gospodăriei agricole colective*. Votat de congresul fruntașilor din gospodăriile agricole colective din Republica Populară Română la 23 mai 1953. Aprobare de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român și de Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române la 27 mai 1953. [București], Editura pentru literatură politică, 1953.
- STATUT. P.M.R. = *Statutul Partidului Muncitoresc Român*. [București, 1948].
- STĂNOIU, C. I. = Damian Stănoiu, *Călugări și ispite*. Scene din viața mănăstirilor. București, Editura «Cartea românească», 1928.
- TDRG = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch (Dicționar român-german)*. București, Imprimeria statului, vol. I: 1903, vol. II: 1911, vol. III: 1924.
- TEATRU, I-II = *Teatru*. Vol. I-II. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- TEODORESCU, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de... București, Tipografia modernă, 1885.

- THEODORESCU, C. = Cicerone Theodorescu, *Un cîntec din ulița noastră*. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1953.
- TOMA, C. V. = A. Toma, *Cîntul vieții*. Versuri alese (1894-1951). Ediția a II-a adăugită. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1951].
- TOPÎRCEANU, B. = G. Topîrceanu, *Balade vesele și triste*. Ed. V. București, Editura « Cartea românească », [1939].
- TOPÎRCEANU, M. = G. Topîrceanu, *Migdale amare*. Versuri umoristice și fanteziste. Ed. IV. București, Editura « Cartea românească », [1947].
- TOPÎRCEANU, P. O. = G. Topîrceanu, *Pavodii originale*. Ed. III. Iași, Editura « Viața românească », 1927.
- TOPÎRCEANU, S. A. = G. Topîrceanu, *Strofe alese*. Balade vesele și triste. Iași, Editura « Viața românească », 1920.
- TRIGONOMETRIA = *Trigonometrie*. Manual unic pentru clasa a IX-a și a X-a medie. [București], Ministerul Învățămîntului Public, Editura de stat, 1948.
- TULBURE, V. R. = Victor Tulbure, *Vioara roșie*. Poeme. București, Editura de stat, Biblioteca de buzunar, 1948.
- ȚICHINDEAL, F. = D. Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule învățăturii morale*. Întocmite de... București, 1838.
- VĂCĂRESCU, P. = I. Văcărescu, *Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt...* București, Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalder, 1848.
- VINTILĂ, O. = Petru Vintilă, *Oamenii și faptele lor*. Poeme. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, 1949.
- VISSARION, B. = I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă*. Povestiri. Ed. IV. București, Editura « Cartea românească », [1943].
- VLAHUȚĂ, CL. = A. Vlahuță, *Clipe de liniște*. Nuvele. București, Editura librăriei « Socec », 1899.
- VLAHUȚĂ, N. = A. Vlahuță, *Nuvele*. București, Stabilimentul grafic « Socec și Teclu », 1886.
- VLAHUȚĂ, O. A. = A. Vlahuță, *Opere alese*. București, Editura de stat, 1949.
- VLAHUȚĂ, O. A. I-III = A. Vlahuță, *Opere alese*. Vol. I-III. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, Biblioteca pentru toți, [1952].
- VLAHUȚĂ, P. = A. Vlahuță, *Poezii vechi și nouă*. Ed. III. București, Editura librăriei « H. Steinberg », 1894.
- VORNIC, O. = Tiberiu Vornic, *Oameni sub patrafir*. Roman. [București], Editura de stat pentru literatură și artă, [1950].
- V. ROM. = *Viața românească*. Revistă lunară de literatură a Uniunii scriitorilor din R.P.R. București, 1952 și urm.
- D. ZAMFIRESCU, R. = Duiliu Zamfirescu, *În război*. Roman. Edițiune populară. București, Editura tipografiei « Clemența », 1902.
- G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I-II = George Mihail-Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*. Roman. Vol. I-II. București, Editura « Naționala » Ciornei, [1933].
- G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I-II = George Mihail-Zamfirescu, *Sfînta mare nerușinare*. Roman. Vol. I-II. București, Editura « Cartea românească », [1935].
- ZOOLOGIA = *Zoologia*. Manual unic pentru clasa a IX-a medie. [București], Ministerul Învățămîntului Public, Editura de stat, 1950.

INSTITUȚII CARE AU FOST CONSULTATE PENTRU REDACTAREA UNOR TERMENI SPECIALI

INSTITUTE ALE ACADEMIEI R.P.R.

Colectivul D.K.V. (Dokuceaev—Kostîțev—Williams), Colectivul de fiziologie vegetală, Colectivul « Fauna R.P.R. », Colectivul forestier, Colectivul pentru vechiul drept românesc, Centrul de cercetări chimice, Institutul de cercetări agronomice, Institutul de biochimie, Institutul de cercetări economice, Institutul de endocrinologie « C. I. Parhon », Institutul de energetică, Institutul de fizică, Institutul de filozofie, Institutul de inframicrobiologie, Institutul de istorie, Institutul de istoria artei, Institutul de cercetări juridice, Institutul de matematică, Institutul de cercetări metalurgice, Institutul de mecanică aplicată, Institutul de neurologie « I. P. Pavlov », Institutul de terapeutică, Muzeul național de antichități, Observatorul astronomic București, Secția psihologie de la Institutul de fiziologie normală și patologică

ALTE INSTITUȚII

Academia Militară « I. V. Stalin », Comitetul de cultură fizică și sport, Comitetul geologic, Direcția generală hidrometeorologică, Institutul de cercetări geografice, Institutul de cercetări zootehnice, Institutul de științe economice și planificare « V. I. Lenin », Ministerul Culturii, Muzeul de științe naturale « Gr. Antipa »

A-C

A

A¹ s. m. invar. Prima literă a alfabetului și sunetul corespunzător; este o vocală nerotunjită, cea mai deschisă din seria medială. ◇ Expr. De la a (pînă) la z = de la început pînă la sfîrșit; de la alfa la omega.

A² interj. (Adesea lungit sau repetat) 1. Exclamație care exprimă diferite stări emotive:

a) surprindere, mirare. *A, dar lingă sobă s-a mișcat culcușul căfelului.* BASSARABESCU, V. 32;

b) admirație, entuziasm. *Am așteptat cît am așteptat. Inghesuit în fund, și-n sfîrșit am auzit: A! a! și bătăi în palme din toate părțile. Se arătase sus pe movilă vestitul cîntăreț.* CARAGIALE, O. I 375;

c) plăcere, satisfacție. Șeful (cordial): *Aaa! Am onoarea, dom'profesor.* SEBASTIAN, T. 191. *Să ciocnim, giupine! Noroc și într-un ceas bun. Amin! (Bea) A!... bun fi!* ALECSANDRI, T. I 329;

d) bucurie răutăcioasă, triumf. *A! a! bine ți-a făcut!*

e) necaz, supărare. *A! ce copil neastîmpărat!*

f) întristare, regret. *A, ce rău îmi pare că nu te-am ascultat!*

g) indignare, amenințare. *A, tilharule, vii sus de stîngherești fata de la gherghesf?* ALECSANDRI, T. I 338. *N-opucă să sfîrșească, căci buzduganul armașului, lovindu-l drept în frunte, îl obori la pămînt. — A, voi ocărțiți pre domnul vostru! strigă acesta.* NEGRUZZI, S. I 152.

2. Exclamație care însoțește reamintirea bruscă a unui lucru scăpat din vedere. *A, cît p-aci să uit să-ți povestesc cum s-au petrecut lucrurile.*

A³ prep. 1. (Precedă infinitivul ca formă-tip a verbului) *A vorbi. A citi.* ◇ (Precedă infinitivul care are rol de subiect sau de complement în propoziție) *I-a dat poruncă ca să-i deschidă toate tromburile cu haine, spre a-și alege.* ISPIRESCU, L. 3. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune.* EMINESCU, O. I 226. *Încă nu apucaseră feciorii a aprinde luminările.* ALECSANDRI, T. I 155. *Nu rinji, lele, dinții, Că n-am venit a peți.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 450.

2. (Exprimă un raport de comparație sau de asemănare) *Vîntul venea vîjîind din cîmpii, trecea prin finețe și țipa citeodată a pustiu.* SADOVEANU, O. I 147. *Aerul mirosea a pămînt ud, a iarbă proaspătă s-a flori de liliac.* VLAHUȚĂ, O. A. 371. *Urcă-te, leică, într-un copaci mare și te uită în toate părțile, doară de vei vedea ceva așa care să semene a sat.* ISPIRESCU, L. 336. *Un fir de o mătase albă, subțire, strălucită, ce semăna mai mult a o vie rază de lună... decît a fir de tort.* EMINESCU, N. 8. ◇ (Construcția prepozițională exprimă o presimțire, o prevestire, o amenințare) *O adiere rece... șuieră a primejdie.* SLAVICI, V. P. 156. *A lupilor potaie... vine... urlînd a moarte.* ALECSANDRI, P. A. 222. *Un fel de vultur ce țipa a ploaie.* ȘEZ. II 151. ✦ În semn de... *Fața omului se chirci a durere.*

PREDĂ, Î. 167. *Parcă se coborise încet o pleoapă, a somn, peste rămășițele de lumină.* SADOVEANU, O. V 458. *Sta în loc și fluiera a pagubă.* ISPIRESCU, L. 139. *Citeodată... prea arare... A tirziu cînd arde lampa.* EMINESCU, O. I 106.

3. (Formează, împreună cu substantive precedate de numerale ori de adjective pronominale nehotărîte sau împreună cu pronume nehotărîte, construcții cu valoare de genitiv) *Să le lege de codițele a trei cai neînvățați.* RETEGANUL, P. II 40. ◇ (Intră în compunerea unor adjective) *Atotcuprinzător. Atotștiutor.*

4. (Intră în compunerea unor locuțiuni adverbiale și prepoziționale, exprimînd un raport local) *De-a curmezișul. De-a latul.* = *Locomotiva scundă... trăgea încet șase vagoane de-a lungul cîmpiei.* DUMITRIU, B. F. 5. *Masele grele de păr... o încoronau de-a dreapta și de-a stînga.* DUMITRIU, B. F. 37. ✦ (Intră în compunerea unor locuțiuni adverbiale, exprimînd un raport modal) *De-a berbeleacul. De-a binelea. De-a gata.*

A⁴ prep. (Cu sens distributiv, precedînd numerale) *De cite... Trei caiete a un leu.*

ABĂ¹ interj. (Familiar, învechit) Exclamație întrebuințată mai ales în propoziții interogative și în asociație cu un vocativ, servind: a) pentru a exprima mirare. *Aba, mă! cînd ai venit?* LA HEM; b) pentru a atrage atenția cuiva cînd îi adresăm vorba. *Aba, Dragomire, cînd pleci tu?* CARAGIALE, O. I 255.

ABĂ², *abale*, s. f. Țesătură groasă de lînă, de obicei de culoare albă, din care se fac haine țărănești; dimie, pănură. *Pantalonii, noi-nouți, din aba țărănească.* GALAN, Z. R. 135. *Doi surugii, cu straie de aba albă... se aflau unul călare pe un cal frunțas, altul cocoșat... pe capră.* PAS, L. I 55. *Cioarecii strimți de aba.* SLAVICI, N. I 136.

ABĂC, *abace*, s. n. Instrument de calculat, alcătuit dintr-un cadru de lemn cu zece vergele paralele pe care sînt înșirate cite zece bile mici, mobile, de culori diferite.

ABĂCĂ, *abace*, s. f. (Arhit.) Tăblice de piatră, de diferite forme și mărimi, pusă între capitelul unei coloane și arhitrava pe care o susține.

ABAGERIE, *abagerii*, s. f. 1. Atelier sau industrie producătoare de aba. ✦ Atelier unde se confecționează haine de aba.

2. Meseria de abagiu.

ABAGIU, *abagii*, s. m. Persoană care se ocupă cu fabricarea sau vînzarea abalei; croitor care confecționează haine de aba.

ABAJŪR, *abajururi*, s. n. Acoperitoare de metal, de sticlă, hîrtie, mătase etc., care se pune la o lampă pentru a reflecta razele luminoase într-o direcție anumită și a feri ochii de lumină. În tavan, deasupra mesei, atîrna o lampă cu abajur verzui de sticlă. PAS, Z. I 68. Din tavan atîrna lampa cu abajur de porțelan. REBREANU, P. S. 161.

ABANDÓN s. n. (Jur.; franțuzism) Renunțare la un bun sau la un drept. *Abandonul mărfurilor asigurate*. ♣ Părăsire, abandonare de către cineva a copiilor sau a familiei care cădeau în sarcina sa. ♣ Părăsirea unei competiții sportive de către un concurrent.

ABANDONĂ, *abandonez*, vb. I. Tranz. (Cu privire la persoane) A părăsi, a lăsa în voia soartei, a lăsa fără sprijin sau ajutor. *Legea pedepsește pe cel care-și abandonează familia*. ♣ (Cu privire la acțiuni, la planuri etc.) A înceta să se ocupe de..., a renunța la..., a părăsi. *Pictorul a abandonat lucrarea concepută pe un plan prea vast*. ♣ Intrans. A se retrage dintr-o competiție sportivă înainte de terminarea ei.

ABANDONĂRE, *abandonări*, s. f. Acțiunea de a abandona; părăsire.

ABANŌS, *abanoși*, s. m. Arbore exotic cu lemnul negru, greu și durabil (*Diospyros ebenum*). *Foileană de-abanos, La luncea rară-n jos Trece Ghiță cel frumos*. ȘEZ. II 80. ♣ Lemnul acestui arbore. *Un lung caic de abanos în aur prelucrat*. ALECSANDRI, P. A. 67. ♣ Fig. [Femeia] *lovește automatic Fîldeșul sau abanosul învechitului clavier*. MACEDONSKI, O. I 87.

ABATĂJ, *abataje*, s. n. I. Operație de tăiere și de extragere (cu mijloace manuale, mecanice etc.) a unui minereu sau a unei roci dintr-un zăcămint; p. ext. locul de muncă unde se execută această operație. *Lucrări de abataj mecanizate*. □ *Acum pornește schimburi în luminoasa Huneoară, Acuma, cu echipa lui, și Hotean-abataj coboară*. DEȘLIU, M. 21. *Abatajul este aici sus, în capul suitoarei, spațiul dintre cei doi pereți de piatră ai muntelui, în care minerii lucrează pentru a-l goli de cărbune*. BOGZA, V. J. 64. ♣ *Abataj-cameră* = metodă de tăiere și de extragere a minereului, locul de muncă fiind în formă de cameră delimitată de trei pereți, dintre care cel din mijloc este cel unde se sapă; p. ext. locul unde se sapă după această metodă. *Abataj frontal* v. *frontal*. *Ciocan de abataj* v. *ciocan*.

2. Operație de doborîre a arborilor în exploatarea forestieră.

3. Uciderea vitelor la abator, prin doborîrea cu o singură lovitură.

ABĂTE¹ s. m. Titlu dat preoților catolici sau (mai ales) stareșului unei mănăstiri de călugări catolici.

ABĂTE², *abăt*, vb. III. I. Refl. (Determinat uneori prin « din drum », « din cale ») A părăsi direcția pe care o avea și a lua alta direcție; fig. (urmat de determinări introduse prin prep. « de la ») a se depărta de la o linie de conduită sau de gîndire, de la o normă sau o regulă fixă. *Abătîndu-se din drum, a vizitat ruinele cetății*. □ *Mi se pare că te-ai abătut de la subiect*. SADOVEANU, N. F. 8. ♣ Tranz. *Demascarea și zdrobirea devierii de dreapta a arătat forța partidului, capacitatea sa de a lichida cu fermitate orice încercare de a-l abate de pe drumul marxism-leninismului, de pe drumul apărării intereselor oamenilor muncii și al luptei pentru fericirea poporului*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 697. *Vinturi dușmănoase... abat navigatorii spre prăpăstii de apă*. BARANGA, V. A. 9. *Văzînd baba că nu poate abate pe ficiorașul său din voia lui, i-au gătit merinde de ducă*. SBIERA, P. 141. ♣ Intrans. *Abătura cătră stînga, la mănăstire, și po-*

posiră tocmai la slujba de sară, între lumini și cîntări. SADOVEANU, B. 69. *Abatem la stînga și urcăm pe podișuri verzi, înecate de soare*. VLAHUȚĂ, O. A. II 149. *A doua zi, mergînd iarăși cu vitele la păscut, abătu din drum și dete iarăși pe la copaciul cu pricina*. ISPIRESCU, L. 231. ♣ (Rar, subiectul este drumul) *Pe drumul care abate din șosea încoace se aud venînd pași de cai*. CARAGIALE, O. I 290. ♣ (Cu privire la ochi, căutătură etc.) A întoarce. *Nu-ți abate ochii; taina ce-mi ascunzi e prea ușoară*. DAVILA, V. V. 82.

2. Refl. (Urmat de determinări introduse prin prep. « pe la » sau « prin ») A se opri în trecut într-un loc sau la cineva, uneori apucînd pe alt drum. *Trebuia să găsec numai vreme potrivită ca să mă abăt o zi prin părțile astea*. SADOVEANU, M. C. 118. *Regeții de frig, ne abatem pe la Neculai Moraru, să ne mai încălzim*. VLAHUȚĂ, O. A. 387. ♣ (Eliptic) *Dacă aș ști anume la ce baltă... m-aș abate călare*. SADOVEANU, N. F. 86. ♣ Tranz. fact. *Ce vînt te-a abătut pe la noi?* ♣ Intrans. (Rar) *Au și plecat după leac, abătînd iarăși pe la Ileana Cosîntana*. SBIERA, P. 29.

3. Refl. (Despre fenomene ale naturii, calamități, nenorociri) A veni, a cădea pe neașteptate. *După perioada ploilor de primăvară, pe Bărăgan se abătuseră valuri neobișnuite de căldură*. MIHALE, O. 489. *Afară, vîntul nopții s-abătut pe la geamuri, le cercă dacă-s bine prinse, apoi fugi mai departe, chiudînd*. DUNĂREANU, CH. 112. *Aristide, uluit mai mult de năvoala de lovitură ce se abătuseră asupra lui, îngrămădit printre bocancii și opincile țărănilor, se gîndea cum s-ar putea furișa mai la o parte și apoi să se facă nevăzut*. REBREANU, R. II 131. ♣ Fig. *Cînd s-a abătut peste lume vijorul celui dintîi război, erau mai puțini [din neamul Roșculeștilor]*. SADOVEANU, P. M. 39. *Mă pișcau de spate și de ceafă o întreagă republică de furnici, peste a căror țară se abătuse — se vede — o margine din poalele nesfîrșit de lungi ale mantlei mele*. HOGAȘ, M. N. 11. ♣ Intrans. unipers. (Construit cu dativul) A-i trece prin minte, a-i cășuna, a i se năzări. *Niță Stanciu e pus la toate mințile*. *Trage de el și umul și altul. E și la cheremul bucătăreselor. Cui îi abate ceva își aduce aminte de el*. PAS, L. I 97. *Mai dăunăși îi abătuse strigoacei ca să-mi puie coarne de fier, ca pe vremea veche*. ALECSANDRI, T. I 337.

4. Tranz. A doborî, a culca la pămînt. *Încarcă, Joe, cerul tău Cu noui în mînie! Ș-aseamenea unui copil Ce-abate scaiul pe poteci, Deprinde-ți apriga minie Tră-nînd stejari și piscuri reci!* CERNA, P. 78. *Crud e cînd intră prin stejari Năprasnică secure De abate toți copacii mari Din falnică pădure!* ALECSANDRI, P. A. 205. ♣ Refl. A cădea. *Se abătut cu fața la pămînt: cu minile întinse pe lingă cap, înaintă pînă la picioarele bătrînului*. SADOVEANU, O. I 277. *Arabul e-n viață și calul sosește, Dar vai, cînd s-oprește, S-abate jos mort!* MACEDONSKI, O. I 16.

ABĂTERE, *ab-teri*, s. f. Acțiunea de a (s)e abate și rezultatul ei; îndepărtare (de la drumul inițial, fig. de la un principiu, de la o directivă, o regulă, o dispoziție legală etc.); călcare, încălcare, contravenire. *Abaterile de la regulamentul circulației se sancționează*. □ *Preocuparea pentru unitatea de neclintă a partidului, pentru puritatea rîndurilor sale, pentru întărirea disciplinei de partid, pentru educarea membrilor de partid în spiritul de vigilență împotriva dușmanului de clasă din interior și din afară, al intransigenței împotriva abaterilor de la linia partidului este o sarcină permanentă a fiecărei organizații a partidului*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 566.

ABATIZĂ, *abatize*, s. f. Lucrare de fortificație, constînd din copaci răsturnați și culcați cu vîrfurile către

ABATÓR, *abatoare*, s. n. Clădire special amenajată, unde se taie vitele destinate consumului. ♦ F i g. *Cufundat în beznă și măcinat de suferințe, poporul muncitor era minat în abatoarele războaielor imperialiste și silit să-și verse singele pentru interesele asupritorilor săi.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2574. *Se trezeau într-o zi cu ordin verde [de concentrare] și trimiși la abatoarele fără hodină [ale războiului imperialist].* CAMILAR, N. II 375.

ABATÍE, *abafii*, s. f. Mănăstire catolică ale cărei venituri aparțin starețului ei.

ABĂTŪT, -Ă, *abătuți*, -te, adj. Descurajat, deprimat, trist. *Pricepuse că a scăpat, printr-un mare noroc, de pacostea mezatului, însă figura îi era și acum abătută.* PAS, L. I 142. *În ziua când a fost concediat a venit în prăvălie. Părea extrem de abătut.* SAHIA, N. 96. *Era palid și grozav de abătut — pentru prima oară observam cât de tare slăbise în anii din urmă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 63. *Obosită de drum... abătută de mîhnîe... ajunse la o casușă.* ISPIRESCU, L. 55.

ABCÉS, *abcese*, s. n. Acumulare de puroi sub piele sau într-un organ intern (ca urmare a luptei duse de organism pentru îngrădirea unei infecții).

ABDICĂ, *abdîc*, vb. I. I n t r a n z. (Despre monarhi) A renunța la tron. ♦ Fig. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de la») A renunța la ceva.

ABDICĂRE, *abdîcări*, s. f. Acțiunea de a *abdica*; renunțare la tron. *Proclamarea revoluției la Izlaz, răscularea din București și abdîcarea lui Bibescu și toate peripeziile cîte au avut loc [la 1848]... sînt consemnate zi cu zi, oară cu oară în zărele publicate în tot timpul guvernului provizoriu.* GHICA, S. A. 164.

ABDOMÊN, *abdomene*, s. n. Parte a corpului, între torace și bazin, care cuprinde stomacul, intestinele etc.; pîntece, burtă. *Abdomenul lui se revărsa mult peste suprafața biroului, ca o jumătate de ou uriaș.* SAHIA, N. 78.

ABDOMINĂL, -Ă, *abdominali*, -e, adj. Care ține de abdomen, care aparține abdomenului, de abdomen. *Dureri abdominale.*

ABECEDĂR, *abecedare*, s. n. Manual care cuprinde noțiunile elementare pentru învățarea scrisului și cititului. *Profesorul l-a cercetat și l-a cîntărit. I-a întins abecedarul și o tăbliță de ardezie.* SADOVEANU, M. C. 66. *Abia trecusem la partea a doua a abecedarului și n-aveam încă nimic din înțelegerea vieții.* SAHIA, N. 21. *Era un abecedar cu slove de un palmac de mari.* NEGRUZZI, S. I 7.

ABERĂNT, -Ă, *aberanți*, -te, adj. Care se abate de la tipul normal; greșit, denaturat. V. a b s u r d. *Forme gramaticale aberante.*

ABERĂȚIE, *aberații*, s. f. 1. Abatere de la normal; rătăcire. V. a b s u r d i t a t e. [Folosirea energiei atomice ca instrument de distrugere] *nu-i o aberație care degradează știința, munca, cultura, civilizația, omul, omenirea? O aberație pe care omul și omenirea n-o vor îngădui!* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 50, 1/5.

2. Imagine deformată (în forma unei pete luminoase) pe care o dă o oglindă sau o lentilă.

— Pronunțat: -ți-e.

ABIĂ adv. I. (Cu sens modal) Cu greu, anevoie. *Abia respîr. — Iși strigau așa de departe, încît uneori abia se mai auzeau.* BASSARABESCU, V. 8. ♦ (Întărit prin repetare) *Haina-i măturînd pămîntul, [copilul] și-o tirăște-abia-abia; Cinci ca el încap în ea, Să mai bată, soro, vîntul Dac-o vreal* COȘBUC, P. I 224.

2. (Cu sens cantitativ) Foarte puțin, aproape de loc. *Vremea era căldușă și abia adia vîntul.* SADOVEANU, B. 20. *Pe luciul lîn [al apei] s-a stîrnit un fior abia văzut.*

SADOVEANU, N. F. 99. ♦ (Întărit prin prep. «de») *Cînd erau să se lase în jos [Făt-Frumos, călare pe calul înaripat]... d-abia, d-abia atinse cu piciorul vârful unui copaci și d-odată toată pădurea se puse în mișcare.* ISPIRESCU, L. 7.

3. (Cu sens temporal) De foarte puțină vreme, tocmai. *Abia m-am sculat și acuma pe rouă Trifoilul e bun de tăiat.* BENIUC, V. 138. *Tata... abia se întorsese de la treburi lui ingineresti.* SADOVEANU, N. F. 5. *Subit, sub agiul penel, Podoaba abia căpătută Răsare pe pînză la fel De-ai crede că e reflectată.* ANGHEL-IOSIF, C. M. II 33. ♦ (Întărit prin prep. «de») *De abia apucasem a adormi, și un vis fantastic veni.* NEGRUZZI, S. I 60. ♦ (Introduce o propoziție cu acțiunea imediat precedentă față de corelata ei) De îndată ce; numai ce. *Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!* EMINESCU, O. I 147. [Baba] *abia zice și deodată Valea, muntele viuesc.* ALECSANDRI, P. A. 40. ♦ (Precedînd adverbe și propoziții temporale, arată că acțiunea din propoziția respectivă se realizează cu întîrziere, cu greutate) Numai în acest moment. *Glasurele ce strigau «mînt! mînt!» îl izbeau... abia acum cu sfîchiiu lor de dispreț.* DUMITRIU, B. F. 34.

4. (Cu sens consecutiv-final) Cel puțin, măcar, barem, doar. *Lasă-l să plece; abia nu ne-o mai supăra cu vorba lui. — Hai și tu cu mine... de-abia te-i mai încălzi mergînd la drum.* CREANGĂ, P. 241.

— Pronunțat: a-bia.

ABÎL, -Ă, *abili*, -e, adj. Îndemînic, destoinic, dibaci, pricepag, iscusit. *Profesorul cel nou... era un abil pedagog.* GALACTION, O. I 15. *Toată diplomația lui abila dăduse greș.* BART, E. 297.

ABILITĂ, *abilitez*, vb. I. T r a n z. (Germanism învechit) A recunoaște unei persoane, în urma unui examen, calitatea de docent.

ABILITĂȚE s. f. Îndemînare, destoinicie, dibăcie, pricepere, iscusință. *A jucat [partida de șah] cu multă abilitate și a obținut victoria după 32 de mutări.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2586. ♦ (La pl., peiorativ) Tertipuri, șmecherii. *Umbă cu abilități avocățești.*

ABÎS, *abisuri*, s. n. (Livresc) Prăpastie, adîncime mare. *Valul fatal... smulge ultimul catarg al corăbiei și o tirăște apoi în abis.* BOGZA, C. O. 349. *Susurul domol, prelung și nehotărît al tăcerii mute se ridică peste abisuri, ca o cîntare fermecată de leagăn.* HOGAȘ, M. N. 169. *Marea nu putea fi mai turburată, valurile ei, mai mari decît vașorul, treceau unul după altul, lăsînd între ele un abis.* BOLINTINEANU, O. 285. ♦ (Poetic) *Pădurea se cufundă într-o noapte oarbă, într-un abis negru ca păcura.* SADOVEANU, O. III 104. [Luna] *umple de văpaie cereștile abisuri.* ALECSANDRI, P. A. 167.

ABISĂL, -Ă, *abisali*, -e, adj. De abis. ♦ *Regiune abisală* = regiunea cea mai adîncă din fundul unei mări sau al unui ocean (putînd depăși chiar 9000 de metri).

ABITÎR adv. (Familiar; numai la comparativ) Mai tare, mai bine, mai mult, mai grozav (decît...). *Dumitrache... mătura casa mai abitir ca o fată.* STANCU, D. 6. *Lăutarii, numai doi... se frămîntau mai abitir ca jucătorii, mutîndu-se de ici-colo, îndemîndu-se unul pe altul.* REBREANU, R. I 125. *Are ambiț (= ambiție) băatul, ca să fie compania noastră ceva mai abitir din toate.* CARAGIALE, O. I 52.

ABJĚCT, -Ă, *abjeți*, -te, adj. (Despre oameni sau manifestările lor) Care inspiră repulsie, demn de dispreț; josnic, netrebnic. *Purtare abjectă. Politica abjectă a aștătorilor la război.*

ABJĚȚIE, *abjeții*, s. f. Faptă abjectă; josnicie, ticăloșie. *Fasciștii sînt capabili de orice abjeție.*

— Pronunțat: -ți-e.

ABJURĂ, *abjur*, vb. I. **T r a n z.** (Rar) A se lepăda de o credință; a renega o doctrină, o părere etc. [Julietta către Romeo:] *Renunță l-al tău tată, abjură-ți al tău nume.* MACEDONSKI, O. II 117.

ABLATIV, *ablative*, s. n. Caz al declinării (corespunzând, în limii mari, acuzativului cu prepoziții din limba romină) care indică, în unele limbi, punctul de plecare; în limba latină indică și instrumentul, cauza etc. ♦ *Ablativ absolut* = (în limba latină) construcție cu rol de propoziție circumstanțială, în care nu este nici copulă, nici conjuncție, iar subiectul și numele predicativ se pun la ablativ.

ABLATIUNE, *ablațiuni*, s. f. I. Acțiune făcută de vînt, de ape sau de ghețari și constînd în transportarea, departe de locul de proveniență, a materialului rezultat din dezagregarea rocilor.

2. Operație chirurgicală care constă în amputarea totală sau parțială a unui organ sau a unui membru al corpului omensc. *Ablațiunea unui rinichi.*

— Pronunțat: -fi-u-.

ABNEGĂȚIE s. f. Devotament dus pînă la sacrificiu. *De-a lungul celor peste 30 de ani de existență, partidul nostru a dovedit prin fapte că nu cunoaște interese mai înalte decît interesele poporului muncitor, că el slujește cu abnegație marea cauză a eliberării oamenilor muncii de sub jugul exploataării și asupririi.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 697. *Cît îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii din oamenii cu cari am trăit alături, pe cari i-am văzut luptînd cu abnegație și curaj pentru redobîndirea drepturilor țării și pentru libertate!* GHICA, S. A. 44.

— Pronunțat: -fi-e.

ABOLĂ, *abolesc*, vb. IV. **T r a n z.** A desființa, a suprima (o lege, o hotărîre, o decizie) printr-un act al puterii de stat.

ABOLIRE, *aboliri*, s. f. Acțiunea de a aboli; anulare, suprimare, desființare. *Prin abolirea controlului asupra prețurilor, cercurile conducătoare din S.U.A. au desființat orice limită în cîștigurile capitaliștilor.* CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 108, 3/2.

ABOLIȚIONISM s. n. Mișcare politică ivită în prima jumătate a secolului al XIX-lea în sînul burgheziei comercial-industriale din S.U.A. care urmărea desființarea sclaviei negrilor din America, cu scopul de a obține forță de muncă liberă pentru industria și agricultura capitalistă în dezvoltare.

— Pronunțat: -fi-o-.

ABOLIȚIONIST, -Ă, *abolitioniști*, -ste, s. m. și f. Partizan al aboliționismului.

— Pronunțat: -fi-o-.

ABOLIȚIUNE, *abolitiuni*, s. f. (Învechit) Abolire. *Abolițiunea robiei... abolițiunea drepturilor de naștere, proclamarea egalității, libertatea exercițiului meseriilor, desființarea monopolurilor, libertatea presei și a întrunirilor, libertatea individuală... sînt victorii ale libertății.* GHICA, S. 195.

— Pronunțat: -fi-u-.

ABOMINABIL, -Ă, *abominabili*, -e, adj. (Franțuzism rar) Care inspiră groază, groaznic, înfiorător, înspăimîntător, oribil; p. e. x. t. dezgustător, rău, urît. *Crimă abominabilă.*

ABONĂ, *abonez*, vb. I. **R e f l.** (Urmărit de determinări introduse prin prep. «la») A-și face un abonament. *S-a abonat la «Știința».* ♦ **T r a n z.** *Și-a abonat copiii la revista «Cravata roșie».*

ABONAMENT, *abonamente*, s. n. Convenție prin care, în schimbul unei sume (plătite anticipat și uneori cu

reducere), o persoană obține dreptul de a se folosi de ceva sau de a se bucura de o prestație regulată, pe un timp limitat. *Mi-am reînnoit abonamentul la «Știința».* *Abonament la cantină.* ♦ *Dovada* pe care o posedă abonatul ca să-și poată revendica drepturile. *Abonament la tramvai.* ♦ Sumă plătită pentru obținerea acestui document. *Și-a plătit abonamentul la radio.*

ABONĂRE, *abonări*, s. f. Acțiunea de a (se) a b o n a.

ABONAT, -Ă, *abonați*, -te, s. m. și f. Persoană care are, care folosește un abonament. *Paralel cu dezvoltarea tehnică a radiodifuziunii, în țara noastră a crescut și numărul abonaților.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 343, 2/1.

ABORDĂ, *abordez*, vb. I. 1. **T r a n z.** (Cu privire la o problemă, la o discuție etc.) A se apuca de studiat, de tratat; și ataca, a deschide, a începe. ♦ (Neobișnuit) A întîmpina pe cineva, a se apropia de cineva pentru a începe vorba, pentru a-i vorbi; a acosta. *Îl abordează cu pept deschis, zicîndu-i...* NEGRUZZI, S. I 273.

2. **I n t r a n z.** (Mar.; despre vase) A ajunge, a trage la țarm; și acosta. *Bastimentul pe care eram și abordat într-una din schelele ei [ale insulei Prosta].* GHICA, S. 532. ♦ A se alătura lîngă o navă, a se opri bord la bord (de obicei pentru a ataca echipajul v. sului inamic sau pentru a pune stăpînire pe o navă inamică).

ABORDABIL, -Ă, *abordabili*, -e, adj. (Franțuzism) Care poate fi abordat, de care te poți apropia ușor, care nu face dificultăți, care nu pune piedici; accesibil. [La sfîrșitul secolului al XIX-lea] *ziarele literare se citeau însă prea puțin, pe de o parte, ceea ce făcea pe mulți ca să prefere pe cele politice; iar pe de altă parte, pentru cei ce nu erau membri în comitetul de redacțiune, ele erau adesea prea puțin abordabile.* MACEDONSKI, O. IV 7.

ABORDAJ, *abordaje*, s. n. (Mar.) Ciocnire între două vase sau între un vas și un obstacol oarecare. *Vapoarele, surprinse de ceață, pipăiau ca niște orbi, semnalînd, de frica abordajului.* BART, E. 386.

ABORDARE, *abordări*, s. f. Acțiunea de a aborda.

1. Studiere, tratare (a unei teme).

2. Acostare (a unei nave). ♦ *Oprirea unei nave la bordul altei nave, mai ales inamică (de obicei pentru a-i ataca echipajul sau pentru a pune stăpînire pe ea).*

ABORIGEN, -Ă, *aborigeni*, -e, adj. (Franțuzism) Băstinaș, autohton, indigen. *Elementul roman n-a putut să triumfe deplin, probabil din cauza unui oarecare grad de cultură al popoarelor aborigene.* MACEDONSKI, O. IV 114.

ABRĂC s. n. (Regional; cu sens colectiv) Grăunțe de ovăz care se dau ca nutreț cailor.

ABRACADABRĂNT, -Ă, *abracadabranți*, -te, adj. (Rar) Cu totul neobișnuit; surprinzător, uluitor, extraordinar; ciudat, bizar. *Apare pe scenă într-un costum abracadabrant.* CARAGIALE, O. I 4.

ABRĂȘ, -Ă, *abrași*, -e, adj. 1. (Despre cai) Năvăvaș; (despre oameni) rău, violent.

2. (Rar, despre acțiuni sau întreprinderi personale) Fără nici un rezultat; neizbutit. *Planurile cele mai bine întemiate rămîn... adesea... abrașe.* ALECSANDRI, T. 791. ♦ *Ex p r. A ieși abraș = a nu izbuti, a suporta o înfrîngere, un eșec.* *Dumnealui, banul Vulpe... îl cunoașteți? Iată-l! priviți-l bine... așa-i că-și poartă munele-n față?... S-au gudurat pe lîngă romni, doar i-a înșela, după obicei; dar, ieșind abraș, a luat în sfîrșit calea lungă și scuită a giudecății.* ALECSANDRI, T. 1439.

— Variantă: iabrăș. -î (PAS, Z. III 16) adj.

ABRAZIUNE, *abraziuni*, s. f. I. Acțiunea de roadere exercitată de valurile mărilor și oceanelor asupra țărmurilor. **V. e r o z i u n e.**

2. Acțiunea de uzură prin frecare, exercitată de un corp dur asupra altui corp mai puțin dur.

— Pronunțat: -zi-u-.

ABRAZIV, -Ă, *abrazivi*, -e, adj. (Despre corpuri sau substanțe dure) Care are proprietatea de a roade și este folosit pentru a curăța sau a netezi (uneori pentru a înăspri) suprafața unui corp mai puțin dur. *Silexul este abraziv.*

ABREVIĂ, *abreviez*, vb. I. **T r a n z.** A face mai scurt, a scurta, a prescurta (un cuvânt, un titlu etc.); a exprima printr-un simbol, printr-o prescurtare. *A abrevia titlul unei cărți.*

— Pronunțat: -vi-a.

ABREVIĂT, -Ă, *abreviați*, -te, adj. (Despre cuvinte, titluri etc.) Scurtat, prescurtat.

— Pronunțat: -vi-a-.

ABREVIATIV, -Ă, *abreviativi*, -e, adj. Care marchează o abreviere. *Semne abreviative.*

— Pronunțat: -vi-a-.

ABREVIĂȚIE, *abreviații*, s. f. Abreviere.

— Pronunțat: -vi-a-ți-e.

ABREVIĚRE, *abrevieri*, s. f. Prescurtare. *Listă de abrevieri.*

— Pronunțat: -vi-e-.

ABROGĂ, *abrog*, vb. I. **T r a n z.** (Cu privire la legi, regulamente, dispoziții oficiale) A anula, a suprima, a aboli.

ABROGĂRE, *abrogări*, s. f. Acțiunea de a abroga; suprimare, desființare, abolire. *Abrogarea unei dispoziții.*

ABRUDEÂNCA s. f. art. Numele unui dans popular cunoscut în Transilvania și melodia după care se joacă.

ABRŪPT, -Ă, *abrupți*, -te, adj. I. (Despre povârnișuri, prăpăstii etc.) Cu pantă repede, greu accesibil, primejdios, accidentat. *Tu, statuie de pe stânci abrupte, Drumeșului îi vei vorbi de lupte, De pacea lumii.* POEZ. N. 16. *Prin munții abrupti Ai plecat să te lupți.* BENIUC, V. 118.

2. Fig. (Despre stil) Lipsit de suplețe, aspru, necurgător, sacadat, inegal.

ABRUTIZĂ, *abrutizez*, vb. I. Refl. A deveni insensibil, a-și pierde însușirile specific umane, a deveni asemănător cu un animal, cu o brută. (**T r a n z.**) *Alcoolismul abrutizează pe om.*

ABRUTIZĂNT, -Ă, *abrutizanți*, -te, adj. Care abrutizează.

ABRUTIZĂRE, *abrutizări*, s. f. Acțiunea de a (se) a b r u t i z a; pierdere a însușirilor specific umane, îndobitocire.

ABRUTIZĂT, -Ă, *abrutizați*, -te, adj. Care și-a pierdut însușirile specific umane, lipsit de suflet, de bună-tate; insensibil, brutal.

ABSCISĂ, *abscise*, s. f. (Mat.) Segment orizontal de linie, de la punctul întretăierii axelor coordonate pînă la punctul căutat al ordonatei.

ABSCIZIUNE, *absciziuni*, s. f. Extirpare prin tăiere a unei părți, a unui organ al corpului. **V. a m p u t a r e.**

— Pronunțat: -zi-u-.

ABSĚNT, -Ă, *absenți*, -te, adj. I. Care lipsește, care nu e de față sau care nu e în locul unde stă de obicei. *Elev absent de la cursuri.*

2. Fig. Care nu observă ceea ce se petrece în jur, fiind cufundat în propriile sale gânduri; indiferent, neatent, preocupat, distrat. *Necunoscuta ridică spre el o privire nedumerită, absentă.* SEBASTIAN, T. 240. *Femeia nu spune nimic. Se ridică de jos absentă, trăgînd după ea*

pe Avram și pe Marcu, jumătate amorțiți. SAHIA, N. 45. *Cealaltii doi frați par absenți de la acest eveniment [sosirea tatei].* SAHIA, N. 50.

ABSĚNTĂ, *absentez*, vb. I. **I n t r a n z.** (Despre persoane; de obicei urmat de determinări introduse prin prep. «de la») A lipsi dintr-un loc unde era obligat să se găsească. *Conducerile întreprinderilor trebuie să lupte pentru întărirea disciplinei socialiste a muncii, luînd măsuri hotărîte împotriva celor care absentează nemotivat de la lucru.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

ABSĚNȚĂ, *absențe*, s. f. I. Lipsă a unei ființe sau a unui obiect de la locul unde ar fi trebuit sau ar fi putut să se găsească. *În acea clipă a absenței ciobanului se deșteptase în ea minia.* SADOVEANU, N. F. 20. ♣ *Semn cu care se notează lipsa cuiva (mai ales dintr-un loc de muncă). Profesorul i-a pus absență nemotivată.*

2. Fig. Distracție, neatenție, indiferență. *Mona a rămas în mînă cu pachetul care i l-a întîns profesorul și pe care ea l-a primit mașinal. Se apropie acum de masă și-l aruncă ușor, cu un gest de oboseală, de absență.* SEBASTIAN, T. 364.

ABSĚDĂ, *abside*, s. f. Încăpere semicirculară în biserici, servind la săvîrșirea cultului.

ABSĚNT, *absinturi*, s. n. Băutură alcoolică tare, de culoare verde, preparată cu pelin, anason, anghelică și alte plante aromatice. *Un miros înăcrît de bere și de absint îngreune aerul.* ANGHEL, PR. 190.

ABSOLŪT adv. (Determină adverbe și adjective, servind la formarea superlativului) Cu totul, complet, cu desăvîrșire, pe de-a-ntregul; exact, întocmai. *Argumentare absolut justă.* ♠ (Întărind un pronume sau un adverb negativ) *Își potolea foamea... în singurătatea camerei sale, ca să n-o vadă absolut nimeni.* SADOVEANU, N. F. 23. *Pentru voi doi, bărbați, e loc, fără absolut nici o jenă.* CARAGIALE, O. VII 21. ♠ *Verb folosit absolut = verb tranzitiv, folosit fără exprimarea complementului. Cînd zicem: «Ce face Ion? — Mîntîncă», verbul tranzitiv «mîntîncă» este folosit absolut.*

ABSOLŪT, -Ă, *absoluți*, -te, adj. I. (În opoziție cu relativ) Care nu este supus nici unei restricții, nelimitat. *Putere absolută.* ♠ *Adevăr absolut v. adevăr. Plusvaloare absolută v. plusvaloare. Majoritate absolută (de voturi) v. majoritate. Monarhie absolută v. monarhie. Zero absolut v. zero. Ablativ absolut v. ablativ.* (În filozofia idealistă) *Spirit absolut (sau idee absolută sau eu absolut) = presupus factor de bază al universului, identificat cu divinitatea. Materialismul dialectic neagă noțiunea de spirit absolut și recunoaște ca realitate obiectivă unică și necondiționată materia, care este în veșnică mișcare și dezvoltare.*

2. (Despre fenomene soc al-economice, în legătură cu noțiuni de creștere sau de scădere cantitativă) Care este considerat în raport cu sine însuși, și nu în comparație cu alte fenomene apropiate. *Orientarea economiei [șărilor capitaliste] spre război are ca urmare intensificarea exploataării oamenilor muncii din șările capitaliste, creșterea șomajului, mărirea poverii impozitelor, sărăcirea absolută și relativă a maselor muncitoare, ceea ce duce inevitabil la ascuțirea contradicțiilor și a luptei de clasă, la coacerea unei adînci crize economice și politice.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 587. *O dată cu creșterea rapidă a economiei socialiste și descreșterea relativă a economiei capitaliste are loc o creștere absolută a elementelor capitaliste, precum și o creștere a rezistenței acestora.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 76.

3. Desăvîrșit, complet. *Calmul dumitale, superbul, absolutul dumitale calm!* SEBASTIAN, T. 60.

ABSOLUTISM s. n. Concepție care stă la baza unei monarhii absolute; putere nelimitată a unui monarh;

formă de guvernământ bazată pe această putere și pe totala lipsă de drepturi a poporului. V. tiranie, autocrație, despotism. *Interesul direct al muncitorilor impune sprijinirea oricărei mișcări sociale îndreptate împotriva absolutismului (absolut înseamnă nemărginit; absolutism înseamnă puterea nemărginită a guvernului).* LENIN, O. II 107. [N. Bălcescu] *concepțe, împreună cu Iancu Bălăceanu, formarea unei legiuni romine în Transilvania, care să lupte alături de maghiari împotriva absolutismului, pentru eliberarea tuturor naționalităților, căutând în primul rând a împăca pe romini cu ungurii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 350, 5/5.

ABSOLUTIST, -Ă, *absolutiști*, -ste, adj. Privitor la absolutism, care aparține absolutismului sau se bazează pe absolutism. *Regim absolutist.*

ABSOLVĒNT, -Ă, *absolvenți*, -te, s. m. și f. Persoană care a terminat un ciclu de învățământ. *Comitetele de partid sînt datoare de a controla felul cum sînt folosiți în muncă absolvenții universităților și școlilor de partid și de a urmări creșterea lor.* REZ. HOT. I 266.

ABSOLVĒNTĂ s. f. Terminarea unui ciclu de învățământ (după care urmează examenul pentru primirea diplomei); absolvire. *Certificat de absolvență.*

ABSOLVĪ, (1) *absolvesc* și (2) *absolv*, vb. IV. T r a n z. 1. A termina un an școlar sau un ciclu de învățământ. *A absolvit clasa a șasea elementară.*

2. A scuti (un acuzat) de pedeapsă, pe motiv că faptul săvîrșit nu este pîvzît de lege sau că săvîrșirea lui a fost justificată.

ABSOLVĪRE s. f. Acțiunea de a a b s o l v i.

ABSORBĀNT, -Ă, *absorbânți*, -te, adj. (Despre anumite corpuri) Care absoarbe lichide sau vapori; care reține o parte din energia radiată de o sursă. *Hîrtie absorbantă.* ♦ Fig. (Despre indeletniciri, profesii etc.) Care interesează în cel mai înalt grad, către care se îndreaptă toate preocupările cuiva. *Muncă absorbantă.*

ABSORBĪ, *absorb*, vb. IV. T r a n z. (Cu privire la substanțe, la materii) A suga, a înghiți. *Pămîntul absoarbe apa.* ♦ A îngloba, a face să dispară în masa corpului absorbant. *Boierii dar, împreună cu clerul, căutară mereu... prin proprietățile lor mari a absorbi proprietățile mici.* BĂLCESCU, O. II 15. ♦ A suga printr-o mișcare aspiratoare. *Absoarbe prin pipetă.* ♦ Fig. A capta, a captiva, a ocupa, a preocupa. *Elvii au fost absorbiți de pregătirea examenelor.*

ABSORBĪRE, *absorbiri*, s. f. Acțiunea de a a b s o r b i. *Sugativa servește la absorbirea cernelii.*

ABSORBĪT, -Ă, *absorbîți*, -te, adj. Supt. ♦ Fig. (Despre persoane) Adîncit într-o activitate sau într-o meditație. *Zoe deschise garderobul său, alege o rochie de catifea neagră... [și] se puse pe un jîlt unde țezu absorbîtită în gînduri.* NEGRUZZI, S. I 27.

ABSORBITŌR, -OĂRE, *absorbitori*, -oăre, adj. Care absoarbe. *Ocupație absorbitoare.*

ABSORBĪȚIE, *absorbîții*, s. f. Fenomen fizic constînd în incorporarea unor mici particule ale unui corp lichid sau gazos în spațiile goale ale unui corp solid; absorbire. *Absorbția apei de către sol.* ♦ Extragere, aspirare. *La unele secții ale atelierelor... s-au făcut instalații moderne de absorbție a gazelor toxice.* ȘCINTEIA, 1953, nr. 2574. — Pronunțat: -fi-e.

ABSTINĒNT, -Ă, *abstinenți*, -te, s. m. și f. Persoană care își impune anumite restricții, care nu-și îngăduie excese.

ABSTINĒNTĂ, *abstinențe*, s. f. Faptul de a-și impune anumite restricții, abținere de la excese.

ABSTRĂCT, -Ă, *abstracți*, -te, adj. (În opoziție cu concret) Care rezultă dintr-un proces de abstracție, care este detașat de raporturi sau de legături concrete. *Tratare abstractă.* □ *Susținînd că adevărul este totdeauna concret, dialectica marxistă nu se ridică împotriva cuvintelor abstracte în general, ci numai împotriva cuvintelor abstracte lipsite de sens.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 350, 6/6. ♦ (Mat.) Număr abstract = număr care nu este însoțit de nici o specificare, care nu exprimă obiecte putînd fi numărate sau măsurate. 3, 8, 29 sînt numere abstracte. □ *Substantiv abstract* = substantiv care numește o însușire sau o calitate, și nu un obiect concret. « *Frumușețe* », « *curaj* », « *înșelepciune* » sînt substantive abstracte. ♦ (Substantivat, în expr.) *Abstract verbal* = substantiv derivat de la un verb și denumind acțiunea acestuia. *În expresia « culesul viilor », substantivul « cules » este abstract verbal. Substantivul « cîntare » este un abstract verbal al verbului « a cînta ».* ♦ L o c. a d v. *În abstract* = pe bază de deducții logice (și nu de date concrete), rupt de viața reală. *O infracțiune nu trebuie judecată în abstract.* ♦ Care întrunește numai caracterele generale ale unui obiect sau ale unui fenomen, care este conceput sub aspect (prea) general, (prea) teoretic. *Conducerea abstractă, generală, necompetentă favorizează birocratismul și degenează în birocratism.* ȘCINTEIA, 1953, nr. 2581. ♦ (Despre un proces de gîndire) Care scapă înțelegerii din cauza lipsei elementelor concrete, care este greu de pătruns.

ABSTRACTIZĂ, *abstractizez*, vb. I. I n t r a n z. A desprinde însușirile esențiale și comune ale unui grup de obiecte sau de fenomene, separîndu-le de însușirile lor secundare și generalizîndu-le în vederea formării noțiunilor și a categoriilor logice și a descoperirii legilor generale ale existenței și dezvoltării fenomenelor.

ABSTRACTIZĂRE, *abstractizări*, s. f. Acțiunea de a a b s t r a c t i z a; proces al gîndirii, constînd din desprinderea însușirilor esențiale și comune ale unui grup de obiecte sau de fenomene și din generalizarea lor, în vederea formării noțiunilor și a categoriilor logice și a descoperirii legilor generale ale existenței și dezvoltării fenomenelor. *Gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriașelor succese ale gîndirii.* STALIN, PROBL. LINGV. 22. *Capitalul a fost descoperit de Marx printr-o genială putere de abstractizare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 350, 6/5.

ABSTRACTIZĂT, -Ă, *abstractizați*, -te, adj. Rezultat prin abstractizare.

ABSTRĂȚIE, *abstracții*, s. f. 1. Abstractizare. ♦ Ex p r. A face abstracție de... = a ignora, a lăsa la o parte, a nu lua în considerare.

2. Lucru abstract. *Ce spui d-ta este o pură abstracție.* — Pronunțat: -fi-e. — Variantă: *abstracțiune* s. f.

ABSTRĂȚIUNE s. f. v. *abstracție*.

ABSTRĂGE, *abstrág*, vb. III. T r a n z. (Rare) A desprinde dintr-un complex; a lua în considerare în mod izolat, făcînd abstracție de rest. *Mai mulți factori sînt legați împreună și influențîndu-se unul de altul, noi, pentru a analiza, abstragem un singur factor, ca să-i arătăm însemnătatea relativă.* GHERBA, ST. CR. I 124.

ABSURD, -Ă, *absurzi*, -de, adj. Care contrazice gîndirea logică; care nesocotește legile naturii și ale societății; care este contrar bunului simț. *După un moment de minie absurdă se hotărî să plece.* BART, E. 216. [Nimeni] nu va putea să nu fie influențat de ritmul, de limba, de versul, de rima lui Eminescu... A fugi de influența lui Eminescu în orice șers ar fi tot așa de absurd ca a fugi de limba

românească. GHEREA, ST. CR. I 219. ✧ Loc. ad v. Prin absurd = prin admiterea unui raționament fals sau a unei premise false. ✧ Reducere la absurd = metodă de demonstrare a unui adevăr prin dovedirea că nici un alt punct de vedere afară de cel propus nu se poate susține, că oricare altul duce la consecințe evident false.

ABSURDITATE, *absurdități*, s. f. Însușirea de a fi absurd; lucru, idee, concepție absurdă; prostie, ineptie. V. a b e r a ț i e.

ABTIBILD, *abțibilduri*, s. n. 1. Mic desen colorat, gumat pe o parte, cu care se joacă copiii, aplicându-l pe o suprafață netedă.

2. Față (Numai la pl.) Nimicuri, mărunțisuri; fapte lipsite de importanță, de seriozitate; mici șmcherii.

ABȚINE, *abțin*, vb. III. Refl. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «de la») A-și impune o restricție, a se stăpîni, a se reține (de la o acțiune). *Se abține de la fumat.* ✧ A se ține la o parte față de o activitate; (în special) a nu-și exprima părerea sau votul, a nu se pronunța, a nu lua atitudine față de o propunere sau de un candidat, a nu participa la o alegere.

— Prez. ind. și: (nerecomandabil) *abțiu*. — Varietate: *abțineoa* vb. II.

ABȚINEĂ vb. II v. *abține*.

ABȚINERE, *abțineri*, s. f. Acțiunea de a se abține; reținere. *Abținere de la vot.*

ABULIC, -Ă, *abulici*, -e, adj. (Uneori substantivat) (Persoană) care suferă de abulie.

ABULIE s. f. Simptom psihic caracterizat prin slăbirea voinței, prin inerție, nehotărîre, prin neputința de a trece la acțiune.

— Pronunțat: -li-e.

ABUNDĂ, pers. 3 *abundă*, vb. I. Intran z. A fi, a se găsi, a exista din abundență. *Pe piață abundă produsele alimentare.* ✧ (Franuzism rar; urmat de determinări introduse prin prep. «în») A poseda din belșug. *Articolele din presa imperialistă abundă în argumente false.*

— Prez. ind. și: (nerecomandabil) *abundează* (IBRĂILEANU, A. 104).

ABUNDENT, -Ă, *abundenți*, -te, adj. Care este din belșug, bogat, îmbelșugat. *Mecanizarea agriculturii aduce recolte abundente.*

ABUNDENȚĂ s. f. Belșug, bogăție, îndestulare. *Comunismul presupune o productivitate a muncii atât de înaltă, încît să se asigure o abundență deplină de obiecte de consum, pe baza căreia societatea să capete posibilitatea să repartizeze aceste obiecte potrivit cu nevoile membrilor săi.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 34, 131. ✧ *Cornul* (sau *corn al*) *abundenței* = corn plin cu flori și fructe, simbol al belșugului. ✧ Loc. ad v. *Din abundență* = din belșug, din plin. *Țara noastră posedă din abundență zăcăminte petrolifere.*

ĂBUR, *aburi*, s. m. 1. (Mai ales la pl.) Vaporii de apă. *Afară... se ridică... până albă de abur și șuieratul locomotivei.* DUMITRIU, B. F. 9. *În partea cealaltă a trenului e fîtu, o suprafață lichidă de pe întinderea căreia aburi se ridică nelncetat, ca și cum apele lui ar fi fierbinți.* BOGZA, V. J. 44. *Aburii fierbinți, creați din valurile de apă care cad peste sulurile de oșel să omoare temperatura, se ridică pînă sus.* SAHIA, N. 33. [La răsăritul soarelui] cresc nori ca aburi grei dintr-o căldare. *Un tunet, cînd și cînd, în depărtare încearc-o gamă, ca un bariton.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 16.

2. Ceață rară, piclă ușoară. *Peste țîrc, peste livezi negre, peste sat, odihneau aburi ușori.* SADOVEANU, O. II 142.

3. Fig. Tărie, efluviu. *Aburul basamacului se limpezise de pe creierul lui.* PAS, L. I 15. *Cum îi se suie aburul băuturii la cap... plînge.* SADOVEANU, N. F. 105. *Și apoi, cînd aburii vinului și ochii crișmăresci au produs efectul lor, încep horele, tropotele.* NEGRUZZI, S. I 315.

4. Fig. (Cu aluzie la lipsa de consistență a aburului) Cantitate foarte mică. *Pentru a avea un abur de căldură, tata reteza cite un pom din curte.* PAS, Z. I 131. *Dă un abur de sare plăticilor și le așază în proșap.* SADOVEANU, N. F. 70.

ABURCĂ, *abîrc*, vb. I. 1. Refl. A se urca, a se sui; a se cățăra. *Țder bătrînul se aburcă în șa cu destulă ușurință pentru cei cincizeci și cinci de ani ai lui.* SADOVEANU, F. J. 66. *Încăleacă pe cal și se aburcă cu dînsul în înaltul cerului.* SBIERA, P. 55. *Începe a se aburca pe cîreș în sus.* CREANGĂ, A. 49. ✧ Fig. *S-a topit amurgul plin ca o făclie, Tighelind cu aur norii de nămol, Și acu se-aburcă seara peste deal Domol.* DEȘLIU, N. 51. ✧ *Tranz.* A ajuta pe cineva să se urce; a urca. *Îl aburcă [pe Ruset] de subsuori pe trepte.* SADOVEANU, Z. C. 345.

2. *Tranz.* A ridica, a lua în spinare. *Bator era un animal bun și blînd, așa că taica Visalon aburca adeseori pe nepotul său Traian de-a călarea și-l proptea zîmbind.* VORNIC, O. 156. *Oșlobanu ia atunci lemnele din carul omului... apoi, săltîndu-le și aburcîndu-le cam anevoie, le umflă în spate.* CREANGĂ, A. 83.

ABUREĂLĂ, *abureli*, s. f. 1. Aburi condensăți în picături foarte fine. *Abureala geamului.*

2. Exalație, miros. *Se simte... abureala pătrunzătoare a fiarelor sălbatice.* ODOBESCU, S. III 148.

3. Fig. Adiere. *O ușoară abureală de vînt... nu ne dădea nici un pic de răcoare.* IBRĂILEANU, A. 117.

ABURĂL s. n. (Regional) Vînt ușor, vîntuleț, adiere.

ABURĂ, *aburesc*, vb. IV. 1. Refl. A se acoperi cu aburi (condensați în picături foarte fine). *Fereastră se aburise iar, dar se făcea acum cenușie.* DUMITRIU, B. F. 78. ✧ *Tranz.* *Își luă ochelarii... îi aburi, îi șterse și-i puse.* VLAHUȚĂ, O. A. III 10. ✧ Fig. *Pe cei mai mărunței [pești]... îi aburesc cu sare și-i usuc în cuptor.* SADOVEANU, N. F. 30. ✧ Fig. (Despre ochi) A se umezi. *Lui Mitrea i s-a aburit dintr-o dată negreaca ochilor [de bucurie].* SADOVEANU, M. C. 66.

2. *Intran z.* A scoate aburi. *E o zi de primăvară timpurie. Pămîntul aburește sub picioare... Curînd-curînd, pe de morțita glie Or să roiască tinere tractoare.* DEȘLIU, N. 79. *Apele aburesc somnoroase, vilele încep a-și deschide ferestrele.* VLAHUȚĂ, O. A. III 33. ✧ *Tranz.* *De-o săptămînă... zăpada se topise; mușcelele, acoperite d-o poșhiță verzuie, abureau un fum ce se-nălța alene.* DELAVRANCEA, S. 51. ✧ *Tranz. fact.* *A venit... primăvara, curățînd apele de sloi, aburînd țarinile, înflorînd pămîntul, întinerîndu-l.* SANDU-ALDEA, U. P. 178.

3. Refl. Fig. A se roși, a se prinde la față din pricina căldurii sau a unei emoții. *Parcă te-ai cam aburit la față, nu știi cum; se zici, așa-i că-ți vine la socoteală?* CREANGĂ, P. 163.

4. *Tranz.* Fig. A atinge ușor (ca o suflare). *Se simți aburit de o senzație dulce, ca și cum o mîină caldă și mîngîietoare îi netezea fruntea.* VLAHUȚĂ, O. A. 106. ✧ *Intran z.* (Despre vînt) A adia ușor. *Pe Moldova și pe codri stăteau grămezi mari, aburii de nouri și nici un vînt nu aburea.* SADOVEANU, O. I 98. *Luminile răsăritului se lămurau și vîntul obosit abia aburea.* SADOVEANU, O. I 151.

ABURIRE, *aburiri*, s. f. Acțiunea de a (se) a b u r i și rezultatul ei.

1. Abur; piclă ușoară. *Spre Moldova — totdeauna aburiri de ape... Pare zarea aceasta așa de tainică!*

Parcă ascund ceva văile munților, după vălurile acestea ușoare... SADOVEANU, O. IV 399.

2. Fig. Adiere. În singurătatea locului, într-un tirziu, veni o aburire de vînt care trecu ca un geamă dulce prin ramurile negre de deasupra mea. SADOVEANU, O. III 301. Vin zgomote domoale din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, departe, apoi a conținut. Trec aburiri de răcoare, ca mîngîieri, — și-aduc mireseme de flori sălbatică. SADOVEANU, O. V 692.

ABURIT, -Ă, aburiri, -te, adj. 1. Acoperit cu aburi. Povestea era nesfîrșită, iar amintirile bunicilor ca ogînzile aburite. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 226.

2. Care scoate aburi, din care ies aburi. Văzînd gîscamul în ghiocci adus, Aburit, fierbinte și-tnainte-i pus... PANN, P. V. I 37.

3. Fig. Încălzit, înfierbîntat (de supărare). Ian lasă... nu te mai aprinde... destul de aburit ai vînit de-afară. ALECSANDRI, T. I 345.

ABURÓS, -OĂSĂ, aburoși, -oase, adj. (Rar) Acoperit cu aburi, plin de aburi; din care ies aburi. Torente spumoase... Curg în văile-aburoase. ALECSANDRI, P. A. 190. ♠ (Poetic) Respirația aburoasă și nemărginită a nopții aruncase un lîngoliu subțire și străvezii de neguri albe peste pîraul care, tremurînd parcă de frig pe pietrele-i reci, luneca cu murmur grăbit. HOGAȘ, M. N. 156.

ABUZ, abuzuri, s. n. 1. Întrebuițare fără măsură a unui lucru; exces. Abuz de tutun.

2. Depășire a legalității; faptă incorectă, ilegală. La 1787 Nicolaie Petre Mavrogheni făcu oarecare îmbunătățire în oștire, hotărînd și leșile slujbașilor și precurmînd abuzurile ce se introduseră. BĂLCESCU, O. I 35. ♠ Abuz de autoritate (sau de putere) = delict săvîrșit de un funcționar sau de un organ administrativ care depășește limitele împuternicirii sale. Abuz de încredere = delict constînd în însușirea sau înstrăinarea fără drept a unui obiect încredințat de cineva spre păstrare. ♠ Loc. adv. Prin abuz = în mod abuziv. Numai prin abuz se poate da cuvîntului «a cauza» sensul de «a strica».

ABUZĂ, abuzez, vb. I. Intrans. (Urmă de determinări introduse prin prep. «de») 1. A uza de ceva în mod exagerat, a folosi (conștient) fără măsură; a face abuz. Abuzează de medicamente. ♠ Fig. A abuzat de răbdarea noastră.

2. A profita în chip nedemn de o situație sau de o împrejurare, de un titlu sau de putere, pentru a comite nedreptăți, incorectitudini.

ABUZIV, -Ă, abuzivi; -e, adj. 1. Care întrece măsura; exagerat, excesiv. Folosire abuzivă a unui medicament.

2. (Despre acțiuni ale omului) Făcut prin abuz de putere; arbitrar, ilegal. Act abuziv. Măsură abuzivă. ♠ (Despre oameni, rar) Care abuzează de calitatea sau de puterea sa. Funcționar abuziv.

AC, ace, s. n. 1. Mic instrument de oșel, subțire și lustruit; ascuțit la un capăt și prevăzut la celălalt cu o găură (numită «ureche») prin care se trece ața; servește la cusut. Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac, Vezi o fată care pune ață-n ac. EMINESCU, O. IV 364. Eu te-oi blăstema: Cîndu-i trage cu acul, Să se rumpă bumbacul! JARNIK-BÎRSEANU, D. 347. ♠ Ex p r. A coase în urma acului (sau peste ac) = a coase înfigînd acul de fiecare dată cu puțin în urma împunsăturii precedente, pentru a obține o cusătură trainică. A avea (sau a găsi) ac de eojocul cuiu = a avea mijloace de a înfrîna sau de a pedepsi pe cineva. A călca (sau a umbla) ca pe ace = a umbla încet și cu mare grijă, șovăind. Stă ca pe ace sau parcă stă pe ace = e foarte nerăbdător; nu se simte la locul lui. A scăpa ca prin urechile acului = a scăpa cu mare greutate. Nici ești un vîrf de ac = foarte puțin. A căuta acul în carul cu fîn = a căuta ceva

imposibil de găsit, a se apuca de o muncă zadarnică.

♠ Ace de gheață = cristale de gheață, subțiri și ascuțite, care cad uneori iarna, amestecate cu ploaie sau cu ninsoare. Ploua într-una, ploaie măruntă de toamnă, și bătea un vînt iute și rece care aducea câteodată nouri albi, din care săgetau ace de gheață. SADOVEANU, O. VI 73.

♠ Compus: ac-de-mare = pește marin cu formă alungită ca aceea a unui ac, comun în Marea Neagră.

2. (Nume dat unor obiecte asemănătoare cu acul, avînd diferite întrebuițări practice; în ex p r.) Ac cu gămălie = ac terminat la un capăt cu o mică măciulie, întrebuițat spre a fixa una de alta două bucăți de stofă, de pînză etc. sau spre a prinde, a agăța ceva; bold. Ac de siguranță = ac îndoit, avînd la unul din capete un dispozitiv în care se fixează celălalt capăt, ca să prindă mai bine obiectele pe care le împreună. Ac de pălărie = ac lung, întrebuițat de femei pentru a fixa pălăria de păr. Ac de cravată = ac cu o măciulie de obicei colorată, servind ca să țină nodul cravatei. Ace de împletit = ace lungi și groase, cu ajutorul cărora se împletește; andrele. Ac de păr (sau de cap) = obiect de sîrmă, îndoit la mijloc, cu capetele apropiate și rotunjite (ca să nu înțepe), întrebuițat de femei pentru fixarea părului; spelcă. Ac de patefon (sau de gramofon) = mică piesă în formă de ac, care se fixează la diafragma patefonului (sau a gramofonului) spre a-i transmite vibrațiile produse prin alunecarea lui în șanțulele plăcii.

3. Indicator la unele aparate de precizie. Acul busolei. Acul barometrului. Acele ceasornicului.

4. Piesă metalică de forma unei limbi, mobilă în jurul unui capăt al ei, care servește la dirijarea roților unui tren sau ale unui tramvai de pe o linie pe alta, prin alipirea vîrfului ei la contrașina respectivă. V. macaz.

5. Organ de apărare și de atac al unor animale, în formă de ghimpe sau de vîrf ascuțit. Acul albinei. Acul scorpionului. ♠ (Mai ales la pl.) Produse ale pieii, în formă de ghimpi, caracteristice unor animale (ca ariciul, porcul ghimpos etc.).

6. (Mai ales la pl.) Frunzele coniferelor, de formă cilindrică, rigidă, ascuțită. Mi-amintesc, parc-ar fi azi. Ochii lui — ace de brazi. CASSIAN, H. 26.

ACADEĂ, acadele, s. f. Un fel de bomboană, în formă de bastonaș, care se sugă. Puteau să cumpere, de la negustorii ambulanzii ce așteptau la poartă cu coșurile pline de bunătăți, acadele... pentru plozi, ori o pungă de fructe. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 167. Aruncă cite o vorbă vicleană, pe care o sugă ca p-o acadea. DELAVRANCEA, S. 145.

ACADÉMIC, -Ă, academici, -e, adj. 1. Care ține de academie, care se referă la academie. ♠ Discurs academic = discurs ținut sau destinat a fi ținut în forul unei academii. Discursul academic a cărui schiță mi-ai citit-o deunăzi... mi s-a părut mult prea doct și interesant spre a nu-mi lăsa grija de a împlini oarecare lacune. ODOBESCU, S. II 309. Titlu academic = diplomă obținută într-o școală superioară, de grad universitar.

2. Distins, solemn. Stil academic.

ACADEMICIAN, -Ă, academicieni, -e, s. m. și f. Membru (de onoare sau titular) al unei academii. Consacrîndu-și toată priceperea lor rezolvării problemelor legate de realizarea marilor construcții, numeroși academicieni și profesori ai institutelor de învățămînt superior — fizicieni, geologi, hidrotehnicieni, arhitecți și ingineri — se mîndresc cu titlul de constructori ai acestor monumente ale viitorului. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2676. În Republica Populară Romînă sînt acum și femei academiciene. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 14/1.

— Pronunțat; -ci-an.

ACADEMIE, *academii*, s. f. 1. Instituție superioară de cultură, a cărei misiune este să ajute la dezvoltarea științelor și a artelor: (în țara noastră) cea mai înaltă instituție culturală de stat, care reunește și promovează oameni de valoare științifică și culturală, dirijează și dezvoltă, printr-un complex de institute, munca de cercetare științifică și de creație literar-artistică, folosind, organizat și metodic, cuceririle științei și culturii pentru construirea socialismului. *Academia Republicii Populare Române, creată din inițiativa Partidului Muncitoresc Român și bucurându-se de tot sprijinul partidului și guvernului, nu poate și nu trebuie să uite nici un moment obligația de a da contribuția ei luminată marii opere întreprinse de clasa muncitoare.* ANALELE ACADEMIEI 27.

2. (Uneori urmat de determinări) Școală de învățământ superior (în general pentru alte specialități decât cele studiate în universități); (învechit) școală în general. *Academia Militară *I. V. Stalin*.* □ *Vai! tot mai gîndești la anii cînd visam în academie, Ascultînd pe vechii dascăli cîrponci la haina vremii.* EMINESCU, O. I 140. *Fusese chemat... ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola.* EM NESCU, N. 52.

— Accentuat și: (învechit) *academie*.

ACAJŪ s. m. Mahon.

ACALMIE s. f. Potolire sau încetare temporară a mișcării, în special a vîntului. ♦ Fig. Răstimp de liniște în cadrul unei perioade frămîntate. *Trec mîinile-i pe clape, în maximul vitezii... Vai, ce pătesc acumă bemoliu și diezii! Și deodată parcă s-ar face-o acalmie... Dar nu!... și mai sălbatic prind notele să zboare!* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 44.

ACĂNTĂ, *acante*, s. f. 1. (Bot.) Talpa-ursului.

2. Ornament arhitectonic pe capitellurile clădirilor construite în stil corintic, care imită frunzele acestei plante.

ACAPARĂ, *acaparare*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la bunuri, mai ales materiale) A-și însuși în mod complet și exclusiv, în dauna altora; a pune mîna pe... *Imperialismul american folosește poziția sa dominantă în cadrul lumii capitaliste pentru a acapara nu numai piețele și izvoarele de materii prime din țările mici, ci și pe acelea deținute de partenerii lor mai apropiați, imperialismul englez.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 587.

ACAPARĂRE, *acaparări*, s. f. Acțiunea de a a c a p a r a.

ACAPARĂTOR, -OĂRE, *acaparatori*, -oare, adj. (Adesă substantivat) (Persoană) care acaparează. *Capitalismul acaparator.*

ACĂR, *acari*, s. m. Muncitor care manevrează acele la calea ferată; macagiu. *Acarul, care cu o zi înainte, dimineața, împărțea manifeste, zise: Eu las acul închis!* DUMITRIU, N. 97. *Locomotiva fluiera prelung, acarii își găneau lanternele în noapte.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 48.

ACARÉT, *acareturi*, s. n. (Mai ales la pl.) Clădire mare. *Spre vale, acolo unde fuseseră acareturile grofeste... era acum sediul gospodăriei colective.* v. ROM. februarie 1952, 109. *Pe locul curților și acareturilor de-acum, la început era o ogrăjoară înconjurată de bălării și-o căsuță de țară.* CAMILAR, N. I 331. ♦ Totalitatea construcțiilor secundare care țin de o clădire. V. d e p e n d i n ț e. *Oamenii puneau foc la acareturile conacului.* DUMITRIU, B. F. 73. *Nici un copac, nici un acaret pe lângă casă.* EMINESCU, N. 51.

ACĂSĂ adv. La casa în care locuiești. *Nu știa sârmanul Harap-Alb ce-l așteaptă acasă.* CREANGĂ, P. 276. *Intr-o zi, aflîndu-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna*

*Olga. NEGRUZZI, S. I 49. ♦ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) Plec de acasă. □ Toți alergară pe acasă, cu părul zburlit, cu grija în suflet... NEGRUZZI, S. I 79. ♦ (Urmat de un pronume în dativ; rar) Temîndu-se să nu găsească asemenea privesți pe acasă-le... NEGRUZZI, S. I 79. ♦ Ex p r. Cei de-acasă = rudele de-aproape, familia. *Eu maichii i-am poruncit... Să cine (= cineze) cu cei de-acasă.* JARNİK-BİRSEANU, D. 179. *Acum (sau așa) mai vii de-acasă = acum (sau așa) te pricep, ești pe placul meu. Ei, așa mai vii de-acasă. Bravos! Zi-i naainte!* CARAGIALE, O. I 53. *A nu-i li (cuiva) boii acasă = a fi indispus, supărat, a nu se simți în apele lui. Lui Moș Nichifor... nu-i erau acum mai nicio-dată boii acasă.* CREANGĂ, P. 111. ♦ (În legătură cu verbe de mișcare) Spre casa în care locuiești. *Mă duc acasă. □ Ipate... își fură copilul din covățică... și fugi cu dînsul acasă.* CREANGĂ, P. 173. ♦ Fig. La locul natal, în patrie. *Ești schilav tot! Un cerșetor Te-n-torci acum acasă...* COȘBUC, P. I 77.*

ACATIST, *acatiste*, s. n. Rugăciune bisericească. *Dădu preotului bani să citească un acatist pentru îndepărtarea dușmanilor.* DUMITRIU, N. 121. ♦ Ex p r. A da acatiste = a pune preotul să rostească rugăciuni. (Fig.) *Rămînea lefter, dar dădea acatiste că a scăpat cu-atît.* PAS, Z. I 152.

— Accentuat și: *acătist*.

ACĂȚ, *acați*, s. m. (Regional; și în forma *acațiu*) Salcîm. *Seamănă la frunze, floare și păstăi foarte mult cu acățiu.* MARIAN, O. I 170.

— Variantă: *acățiu* s. m.

ACĂȚIU s. m. v. *acaț*.

ACĂȚĂREA adj. invar. v. *acățirii*.

ACĂȚĂRII adj. invar. (Despre lucruri) Care posedă calități corespunzătoare scopului sau destinației sale, care este așa cum trebuie să fie; bun, frumos, de seamă. *Încă mai stăruie, mai pe altunde, Felurite-ăzării și brînde... Care mai netede, care mai strîmbe, Mai acățării ori mai scăltîmbe.* DEȘLIU, G. 52. [Șapca] *era cel mai acățării vestmint al omului, căci altminteri n-avea dect o haină de soldat veche și ruptă și o pereche de nădragi zdrențuși.* DUMITRIU, B. F. 6. *Nu avem un serviciu sanitar acățării și vor începe în curînd să sosescă rănii.* PAS, L. I 313. ♦ (Despre oameni) Cumsecade, de treabă, vrednic. *Da nu-i bejiv, vai de capul lui, sârmanul! Își vede de treabă cu lunile și, cît n-are gologani, e om acățării.* SADOVEANU, N. F. 104. ♦ (Precedat de adv. *mai*) *Deosebit (față de alții). Nu că-i el mai acățării Dect ceilalți băietani, Dar în satul Gura Văii N-are nimeni șapte ani.* CASSIAN, H. 5.

— Variante: *acățirea* (ȘEZ. II 125), *acățirile* (CONTEMPORANUL, VII II 6) adj. invar.

ACĂȚĂRILEA adj. invar. v. *acățirii*.

ACĂȚĂ vb. I v. *agăț*.

ACĂȚĂRE s. f. v. *agățare*.

ACĂȚĂȚ, -Ă adj. v. *agățat*.

ACĂȚĂRĂ vb. I v. *cățara*.

ACĂȚĂȚĂTOR, -OĂRE adj. v. *agățător*.

ACCELERĂ, *accelerez*, vb. I. T r a n z. A iuți, a grăbi (o mișcare, o acțiune). *Trenul își accelerează viteza. □ Legea economică fundamentală a capitalismului contemporan adîncește la maximum contradicțiile sistemului capitalist, accelerează procesul de putrezire a capitalismului, pieirea lui.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 336, 6/6.

ACCELERĂRE, *accelerări*, s. f. Acțiunea de a accelera; iușire, grăbire. *Entuziasmul oamenilor muncii a luat aspectul unei adevărate bătălii pentru perfecționarea tehnicii și îmbunătățirea proceselor de producție în vederea accelerării ritmului de industrializare a țării și transformării socialiste a agriculturii.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 4, 30.

ACCELERĂȚ, *-Ă, accelerați, -te*, adj. Iușit, grăbit. *Puls accelerat.* ♦ *Tren accelerat* (și substantivat, n.) = tren cu viteză sporită (față de un tren de persoane obișnuit), care se oprește numai în stațiile importante. *Să fii cu ochii în patru când o trece acceleratul.* SEBASTIAN, T. 189.

ACCELERĂTOR, *acceleratoare*, s. n. Mecanism care permite să se mărească turajul motorului la autovehicule. ♦ *Pedală care comandă acest mecanism.* *Apăsă cu talpa pe accelerator.*

ACCELERĂȚIE, *accelerații*, s. f. (Fiz.) Creșterea de viteză, în unitatea de timp, a unui mobil. ♦ *Accelerație de demaraj* v. de maraj.
— Pronunțat: *-ți-e.*

ACCELEROGRAF, *accelerografe*, s. n. Accelerometru care înregistrează accelerațiile în funcție de timp.

ACCELEROMETRU, *accelerometre*, s. n. Aparat cu care se măsoară accelerațiile.

ACCENT, *accente*, s. n. 1. Evidențiere a unei silabe într-un cuvânt sau a unui cuvânt într-o frază, prin mărirea intensității vocii sau prin varierea tonului. ♦ *Semn grafic care se pune uneori deasupra unei vocale spre a arăta că silaba respectivă este accentuată.* ♦ *Expr.* A pune accentul (pe ceva) = a da (unei probleme) o atenție specială, a-i arăta un interes deosebit. *Industrializarea socialistă pune accentul pe dezvoltarea, în primul rând, a industriei grele și mai cu seamă a industriei de mașini.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 34. ♦ *Semn grafic întrebuințat în scrierea unor limbi pentru marcarea timbrului unor vocale.* *Accent grav.* *Accent ascuțit.* *Accent circumflex.*

2. Fel particular de a pronunța cuvintele într-o limbă sau într-un dialect. *Accent moldovenesc.* □ *Covaci... deși era unghur, vorbea românește cu accentul de la București.* DUMITRIU, N. 194.

3. Intonație afectivă, ton, mlădiere a vocii. *Era în glasul dadacei mele accentul pe care i-l cunoșteam, de mare îngrijorare înaintea primejdiei.* SADOVEANU, N. F. 131. *Deși atins de accentul acestui om, i-am replicat cu liniște.* GALACTION, O. I 238.

— Pl. și: (învechit) *accenturi* (NEGRUZZI, S. I 347).

ACCENTUĂ, *accentuez*, vb. I. 1. Tranz. A marca prin accent (ori printr-un semn grafic) o silabă sau un cuvânt; a scoate în relief o propoziție sau o frază, prin intonație ori prin mărirea intensității vocii. *Accentuăm silaba penultimă.* ♦ Fig. A scoate în relief, a sublinia, a întări, a apăsa. *V-am vorbit rîndul trecut de faptul acesta. Și am accentuat că el are o mare însemnătate.*

2. Refl. Fig. A spori, a crește. *Contradicțiile din lagărul imperialist se accentuează tot mai mult.* □ *Tălmășirea cîmpilor se accentuează, iar valurile lor domoale se umflă și se urcă spre cer.* BOGZA, C. O. 153.

— Pronunțat: *-tu-a.*

ACCENTUĂRE, *accentuări*, s. f. Acțiunea de a accentua.

1. Marcarea prin accent (sau prin alt semn grafic) a unei silabe sau a unui cuvânt; scoaterea în relief a unei propoziții sau a unei fraze prin intonație sau prin mărirea intensității vocii. *Accentuarea silabei penultime.*

2. Fig. Sporire, creștere. *Dezmățul militarismului duce la intensificarea procesului de descumpănire a sis-*

temului de credit capitalist, la accentuarea inflației, la zdruncinarea întregului sistem de credit monetar și financiar al capitalismului, la creșterea costului vieții și la agravarea mizeriei maselor populare. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 6/4.

— Pronunțat: *-tu-a.*

ACCENTUĂȚ, *-Ă, accentuați, -te*, adj. I. (Despre vocale, silabe, cuvinte) Care poartă accentul, care este scos în relief. *Vocală accentuată. Cuvînt accentuat.*

2. Fig. Întărit, sporit. *În condițiile create de regimul de democrație populară, lupta pentru valorificarea vechilor monumente de arhitectură capătă un caracter tot mai accentuat.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 349, 5,4.

— Pronunțat: *-tu-at.*

ACCÉPT, *accepte*, s. n. Hîrtie de valoare prin care cineva se obligă să achite o sumă de bani pînă la un anumit termen. V. polișă.

ACCEPTĂ, *accept*, vb. I. Tranz. (În opoziție cu refuza; cu privire la oferte, la propuneri) A primi, a consimți la... a se învoi la... *Accept invitația.* ♦ (Cu privire la o situație, la un fapt) A fi de acord cu... a se învoi la... a admite, a aproba. *Nu pot să accept vorbirea aceasta decît cu largi rezerve.* GALACTION, O. I 226.

ACCEPTĂBIL, *-Ă, acceptabili, -e*, adj. Care poate fi acceptat (fără obiecții); care este aproximativ bine realizat. *Pentru o strînsă legătură economică între oraș și sat, între industrie și agricultură, tovarășul Stalin recomandă să fie menținută cîtva timp producția de mărțuri (schimbul prin cumpărare-vînzare), ca singura formă de legături economice cu orașul acceptabilă pentru țărani.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2564.

ACCEPTĂRE, *acceptări*, s. f. Acțiunea de a accepta; primire. *Acceptarea unei propuneri.* □ *A fost o greșeală acceptarea lui Eliade la rolul de conducere, primirea lui în societatea «Frăția».* CAMIL PETRESCU, B. 213. ♦ *Consimțămîntul cuiva de a efectua o plată pe baza facturilor sau a altor documente prezentate la plată.*

ACCÉPTIE, *accepții*, s. f. Înțeles pe care îl are un cuvînt sau care se atribuie unui cuvînt; sens.

— Pronunțat: *-ți-e.* — Variantă: *accepțiune* s. f.

ACCÉPTIUNE s. f. v. accepție.

ACCÉS¹ s. n. (Adesea în legătură cu verbele «a da» sau «a avea»; uneori urmat de determinări introduse prin prep. «la») Posibilitate, drept de a ajunge pînă într-un loc sau pînă la o persoană. *Programul junimist [avea ca scop]... oprirea lor [a maselor] de la o viață conștientă, care ar putea să le dezvolte spiritul de cercetare și de critică și deci să le dea acces la treburile statului.* IBRĂILEANU, SP. CR. 102. ♦ *Cale (sau drum sau șosea) de acces* = drum prin care se poate ajunge într-un loc anumit. *Șosea de acces în oraș.*

ACCÉS², *acese*, s. n. Ivire sau revenire în unei stări acute de boală. *Cînd îl apucau acesele de tuse, se zguduiau paturile.* SAHIA, N. 115. ♦ *Izbucnire a unei stări sufletești trecătoare. Om pornit, răsfățat, brutal, făcuse acese de furie, urlase, căutase [inelul dispărut].* DUMITRIU, B. F. 94. ♦ Fig. *Bătrîna capitală Se piaptănă cu grijă și se spală Ca prinsă de-un acs de tine-reș.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 141.

ACCESIBIL, *-Ă, accesibili, -e*, adj. La care se poate ajunge ușor. *Ținut accesibil. Persoană accesibilă.* ♦ Care este la îndemîna cuiva, de care se poate folosi ușor cineva. *Însemnătatea întovărășirilor agricole constă în faptul că ele sînt o formă accesibilă unor mase largi de țărani muncitori, care încă nu sînt hotărîți să facă pasul decisiv spre gospodăria colectivă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2689.

ACCESIBILITĂȚE s. f. (Rar) Faptul de a fi accesibil.

ACCESÓRIU, -IE, accesorii, adj. Care constituie un element secundar, care servește de adaos sau se adaugă la un lucru principal. *Ajutorându-se, în mod accesoriu, cu dicționarele cele mai complete, cu... adnotațiunile cele mai erudite, cu traduceriile cele mai perfecte...* ODOBESCU, S. II 364. ♠ (Mai ales la pl.; substantivat, n.) *Piese și accesorii de automobil.* □ *Să ne îmbunătățim așezarea... cu accesoriile absolut necesare... Avea Bibescu Leventu ceva cu aceste «accesorii absolut necesare». Ele erau, după părerea lui și a doctorului Calalb, «primul pas spre civilizație»: două accesorii curate, cu pereți și acoperișuri de stuf.* SADOVEANU, P. M. 16.

ACCIDENT, (1, 2) accidente, s. n., (3) **accidenți**, s. m.

1. Întâmplare care întrerupe în mod neprevăzut mersul normal al lucrurilor. *Un accident la motor.* ♠ Întâmplare care aduce o rănire, o mutilare sau moartea. *Și-a pierdut mina într-un accident de automobil.* ♠ *Accident de muncă = rănire sau moarte în timpul și din cauza muncii.*

2. Neregularitate a solului, ridicătură sau adâncitură pe suprafața pământului. *Accidente de teren.*

3. (Muz.) Semn care, pus înaintea unei note, indică alterarea înălțimii unui sunet cu un semiton sau două. *Accidenții sint: diezul, bemolul și becarul.*

ACCIDENTĂL, -Ă, accidentali, -e, adj. Care se datorește unui accident, care se ivește sau se petrece din întâmplare, în mod neprevăzut sau neașteptat; întâmplător; p. e. x. t. neesențial. *În numeroase experiențe, neglijându-se unele aspecte accidentale, neesențiale, simplificându-se datele, amplificându-se efectele, făcându-se astfel mai vizibile manifestările relațiilor cauzale, se urmărește tocmai reliefaarea a ceea ce e important, necesar în legătura dintre fenomene.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 348, 2/1.

ACCIDENTĂȚ, -Ă, accidentați, -te, adj. 1. (Adesea substantivat) (Persoană) care a fost victima unui accident.

2. (Despre sol) Care prezintă neregularități. *Teren accidentat.*

ACCIDENȚE s. f. pl. (Și în expr. lucrări de accidențe) Lucrări tipografice mărunte, variate, ornamentale. *Lucrări de accidențe sint: cărțile de vizită, invitațiile de nuntă etc.*

ACCÍZ, accize, s. n. (Învechit) Impozit care se plătea odinioară pentru unele obiecte de consum la intrarea lor într-o localitate.

ACEFĂL, -Ă, acefali, -e, adj. (Despre unele animale inferioare) Lipsit de cap. *Stridiile sint animale acefale.*

ACÉL¹, ACEĂ pron. dem. v. acela².

ACÉL², ACEĂ, acei, acele, adj. dem. (Arată că ființa sau lucrul al cărui nume îl determină este (mai) depărtat, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; când stă înaintea substantivului are forma *acel, aceea*, iar când urmează după substantiv are forma *acela, aceea*; în opoziție cu *acest, aceasta*) *Cine-i cea leliță Varvara?* SADOVEANU, N. F. 21. *Zilele iernii aceleia se scurgeau greu și așterneau pe inimile tuturor o pletă groasă de amărăciune.* MIRONESCU, S. A. 122. *A fost odată un împărat. Acel împărat... bătuse pe toți împărații.* ISPIRESCU, L. 11. *Era o tinără damă blondă, a căreia figură avea cea blândețe ce se vede învecinică de penelul lui Rafael.* NEGRUZZI, S. I 37. ♠ (Cu valoare emfatică, amintind pe cineva sau ceva foarte cunoscut) *Ș-acel rege-al poeziei, vecinic tinăr și ferice...* EMINESCU, O. I 32. *Au trecut vremile-acelea... legi, moravuri se-ndulcesc: Prin științe și prin arte națiile înfrățite, în gândire și în pace drumul slavei îl găsec.* ALEXANDRESCU, P. 134. ♠ (Popular, înaintea substantivului, în forma *acela*) *Apoi acelaia om nu-i trebuie altă negustorie mai bună.* CREANGĂ, P. 218.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *acelui, acelei*, gen.-dat. pl. *acelor* (când are forma *acela, aceea*) gen.-dat. sg. *aceluia, aceleia*, gen.-dat. pl. *acelora*.

ACÉLA¹, ACÉEĂ adj. dem. v. acel².

ACÉLA², ACÉEĂ, aceia, acelea, pron. dem. (Indică pe cineva sau ceva (mai) depărtat, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; în opoziție cu *acesta*) *Apoi doar eu nu-s de-acelea de care crede el: n-am sărit peste garduri niciodată.* CREANGĂ, P. 28. *Și de-a-treba drumelul pe călăuzul său: Ce munte e acela? Gîndind la mine, spuneți Că e mormîntul meu!* NEGRUZZI, S. II 73. ♠ (Înaintea unui pronume relativ; atestat în forma *acel*) *O, an, prezis atita, măreț reformator! Incepi, prefă, răstoarnă și îmbunătățează, Araiă semn acelor ce nu voiesc să crează.* ALEXANDRESCU, P. 78. ♠ (În corelație cu un «care» anterior, are valoare de întărire) *Care dintre cai a veni la jărătic... acela are să te ducă la împărăție.* CREANGĂ, P. 192. ♠ Ex p. r. (Familiar, cu valoare de superlativ) *Ca acela = puternic; însemnat; minunat, extraordinar.* *Eram cu toții la masă, sub bolta de viță; Gavril aducea niște fripturi ca acelea. Toți își lăsară furculițele și cușitele și începură să bată din palme.* SADOVEANU, O. V 705. *Unde nu dă o căldură ca aceea și se topește omătul.* CREANGĂ, A. 28. ♠ (Cu formă feminină și sens neutru) *Bune-s și acestea... dar bună ar fi și aceea cînd ar avea cineva un fecior.* CREANGĂ, P. 78. ♠ Loc. a d. v. *De (sau pentru) aceea = pentru acest (sau acel) motiv.* *De aceea îi bișiau mîinile și picioarele, de aceea i se clătina capul pe umeri: de băutură multă.* PAS, L. I 9. *La soare te puteai uita, dar la dînsa ba. Și de aceea Harap-Alb o prăpădea din ochi, de dragă ce-i era.* CREANGĂ, P. 276. *După aceea = în urmă, apoi.* *O vede [pe babă]... ridicîndu-se în vîzduh, apoi înălțîndu-se tot mai sus și după aceea n-o mai zări de fel.* CREANGĂ, P. 192. (Învechit) *Într-aceea = în acel timp.* *Într-aceea, pe cînd Ferhat-pașa se ocupa cu construcția podului, vrăjmașii săi... nu stau în nelucrare.* BĂLCESCU, O. II 77. *Afară de aceea sau pe lîngă aceea = în plus.* *Drept aceea = de aceea; deci, prin urmare.* *Omul nelnvătat e ca un copac nelngrijit... Drept aceea învățătorul este pentru un tinăr aceea ce este și grădinarul pentru pom.* NEGRUZZI, S. I 8.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aceluia, aceleia*, gen.-dat. pl. *acelora*. — Variantă: (învechit) *acéi, aceă* pron. dem.

ACÉLAȘI, ACÉEĂȘI, aceiași, aceleași, adj. dem. (Precedă numele determinat, arătînd asemănarea dintre două sau mai multe obiecte sau ființe, ori identitatea unui obiect sau a unei ființe cu sine însăși; adesea întrebunțat fără determinări, ca pronume demonstrativ de identitate) *Tot acela, chiar acela. Urma aceeași furie, aceleași încercări neizbutite de a sarge vagonul.* DUMITRIU, B. F. 88. [Alți doi călugări] *pieriră cu aceeași moarte ca Andrei.* BĂLCESCU, O. II 260. ♠ (Întărit prin «tot») *A adus iarăși pe străină în odaia lui, tot cu aceeași rînduială.* CREANGĂ, P. 100. ♠ *La fel ca mai înainte, neschimbat.* *La Sebiș ori în altă parte, Mereu același dor de ducă... Mă chimuie.* BENIUC, V. 16.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aceluiași, aceleiași*, gen.-dat. pl. *acelorași*.

ÁCERĂ, acere, s. f. (Rar) Vultur, pajură. (Atestat în forma *aciră*) *Paserile cunoscute ornitologiștilor sub numele de «aquillae», romîni nu le numesc «pajure», ci parte «acire», parte «vulturi» și parte cu alte numiri.* MARIAN, O. I 145.

— Variantă: *ăclră* s. f.

ACÉRĂ, -Ă, acerbi, -e, adj. (Livresc) Care atacă cu înverșunare, fără milă; necrușător. *Critică acerbă.*

ACÉȘT, ACEĂȘTĂ, acești, aceste, adj. dem. (Cu valoare demonstrativă, arătînd că ființa sau lucrul al cărui nume

fi determină este (mai) apropiat, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; cînd stă înaintea substantivului are forma *acest, această*, iar cînd urmează după substantiv are forma *acesta, aceasta*; în opoziție cu *acei, aceia, acela, V. ăst, aist, cest, ist*) *Să ducem vîroarea aceasta înaltă în toate ungherele sării.* DEFLIU, G. 34. *Această casă este înconjurată cu o pădure.* ISPIRESCU, L. 6. *Mătușică, vîră-te aici în sacul acesta.* CREANGĂ, P. 142. *Mircea! tmi răspunde dealul, Mircea! Oltul repetează. Acest sunet, acest nume valurile îl primesc.* ALEXANDRESCU, P. 133. † (Cu valoarea de articol adjectival; rar) *Aicea trăia Petrea... cu soția sa aceasta nouă, în pace și în tîcnă.* SBIERA, P. 44.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *acestui, acesteii*, gen.-dat. pl. *acestor*; (cînd are forma *acesta, această*) gen.-dat. sg. *acestuia, acesteia*, gen.-dat. pl. *acestora*.

ACÉSTA¹, ACEÁSTA adj. dem. v. *acest*.

ACÉSTA², ACEÁSTA, *aceștia, acestea*, pron. dem. (Indică pe cineva sau ceva (mai) apropiat, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; în opoziție cu *aceia*. V. *ăsta, aista, cesta, ista*) *Instigatorii, spusele arăndășul, acăștia au fost.* PAS, L. I 51. † (Cu formă arendină și sens neutru) *S-or topi răcelile zăpezii Cînd va fi de-aicea să mă duc, Și va fi nu peste mult aceasta.* BENIUC, V. 78. *Aceștea zicînd... au căzut fără simțire.* CONACHI, P. 86. † Loc. a d v. *Afară de aceasta sau pe lângă aceasta = în plus. Și-apoi, afară de aceasta, omul acela era ceva de speriet.* CREANGĂ, P. 239. După *aceasta* = în urmă, apoi. *Cîteva zile după aceasta, împăratul arătă sfințului niște pietre scumpe.* CREANGĂ, P. 216. † Loc. con j. Cu toate *aceștea* = totuși. *Mi-a spus că drumul e greu. Cu toate *aceștea*, am stăruit și am învins.*

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *acestuia, acesteia*, gen.-dat. pl. *acestora*.

ACETÁT, acetaji, s. m. Sare a acidului acetic. *Acetat de amoniu.*

ACÉTIC, -Ă, acetici, -e, adj. (Mai ales în expr.) *Acid acetic* = acid organic, produs prin oxidarea alcoolului etilic. *Fermentație acetică* = fermentație care dă naștere oțetului. *Aldehidă acetică* = lichid incolor cu miros înțepător, folosit în industria chimică de sinteză.

ACETILÉNĂ s. f. Hidrocarbură gazoasă, inodoră în stare pură, cu miros urit cînd e impură, explozibilă; arde cu flacără foarte luminoasă și se întrebuițează la luminat, la lipitul sau la tăiatul metalelor, precum și ca materie primă în industria chimică organică.

ACETÓNĂ s. f. Lichid incolor, volatil, inflamabil, cu miros caracteristic; are diferite întrebuițări în industrie (mai ales la dizolvarea lacurilor).

ACHÉNĂ, achene, s. f. Tip de fruct uscat provenind din sudarea a două carpele și cuprinzînd de obicei o singură sămînță, închisă într-un înveliș tare. *Fructul de floarea-soarelui este o achene.*

ACHITĂ, achit, vb. I. Tranz. I. A declara nevinovat pe cineva printr-o hotărîre judecătorească. *Tribunalul a achitat pe inculpat.*

2. (Cu privire la o datorie bănească, la o obligație morală sau materială etc.) A plăti, a lichida. *A achitat la timp datoria.* † Refl. *M-am împrumutat ca s-o cumpăr... și încă n-am plătit-o... Dar într-o lună-două m-am achitat.* DUM TRIU, N. 264. † Expr. A se achita de ceva = a-și îndeplini o obligație, a duce la bun sfîrșit o sarcină. *Gospodăriile colective s-au achitat cu cîște de sarcina trasată de partid de a fi în fruntea întrecerii patriotice pentru terminarea la timp și în bune condiții a campaniei însămînțării.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 1/6.

3. (Familiar) A omori, a ucide.

ACHITĂRE, achitări, s. f. Acțiunea de a achita.

1. Declaraarea nevinovăției cuiva printr-o hotărîre judecătorească. *Achitarea unui inculpat.*

2. Lichidare, plată a unei datorii bănești; îndeplinirea unei obligații morale sau materiale. *Achitarea impozitului.* † *Atîți în privința organizării arilor și a treieriiului cit și în privința achitării obligaiilor față de stat, gospodăriile agricole de stat, gospodăriile agricole colective, întovărășirile agricole trebuie să fie un bun exemplu pentru țărănimea muncitoare.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701.

ACHIZITÓR, -OÁRE, achizitori, -oare, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu procurarea de produse și de materiale. *Este necesar ca organele de partid și de stat să îndrume în permanență cooperativele, pentru a asigura o mai bună organizare a muncii de achiziții, pentru crearea unei rețele de achizitori bine instruiți care să fie stimulați și controlați în muncă, dezvoltîndu-li-se priceperea de a face achiziții.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2552.

ACHIZIȚIE, achiziții, s. f. 1. Acțiune întreprinsă de stat sau de organe cooperatiste pentru procurarea de produse (în special agraro-alimentare) și de materiale. *Cooperativele de aprovizionare și desfacere au sarcina de a extinde continuu sistemul de contractări, de a intensifica achizițiile de produse agricole.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2655.

2. Procurare de obiecte rare. † Expr. A face o achiziție = a procura, în condiții avantajoase, un lucru rar. † (Concretizat) Bun obținut prin achiziție (2). *Tabloul acesta e o bună achiziție.*

— Pronunțat: -ți-e.

ACHIZIȚIÓNĂ, achiziționez, vb. I. Tranz. I. A procura produse de pe piață; (în special în economia socialistă, unde cumpărătorul este un organ de stat sau cooperatist) a procura produse agraro-alimentare. *Cooperativele au achiziționat întreaga cantitate de lapte planificată.* † *Acele cantități de produse agricole ce vor fi achiziționate de cooperative peste plan vor rămîne la dispoziția lor, spre a fi desfăcute, prin magazinele proprii, populației muncitoare.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2655.

2. (Cu privire la lucruri rare) A aduce în patrimoniul său. *Muzeul național de artă a achiziționat un tablou de mare valoare.*

— Pronunțat: -ți-o-o.

ACHIZIȚIÓNÁRE, achiziționări, s. f. Acțiunea de a achiziționa; achiziție (1). [Din veniturile în bani ale gospodăriei colective] se completează fondul de bază (indivizibil) al gospodăriei colective în vederea cumpărării de utilaje agricole și animale de muncă și de producție, achiziționării de materiale necesare construcțiilor sau diferitelor reparații și plății muncitorilor angajați — din afara gospodăriei colective — pentru lucrările de construcții. STAT. GOSP. AGR. 28.

— Pronunțat: -ți-o-o.

ACHIZIȚIÓNÁT, -Ă, achiziționați, -te, adj. Procurat, obținut. *Mărfuri achiziționate.*

— Pronunțat: -ți-o-o.

ACÍ adv. v. aici.

ACÍÁ adv. v. aici.

ACÍCLIC, -Ă, aciclici, -e, adj. (Despre flori) Ale cărui organe (bractee, sepale, petale, stamine și carpele) sînt așezate pe o linie spirală continuă.

ACÍD¹, acizi, s. m. (Chim.) Substanță cu gust acru care înroșește hirtia albastră de turnesol și care, în combinație cu o bază, formează o sare. *Acid sulfuric. Acid clorhidric.*

ACÍD², -Ă, acizi, -de, adj. Care are proprietățile unui acid; cu gust acru, înțepător. *Băutură acidă.*

ACIDITĂȚE s. f. Grad de concentrare a unei soluții acide. ♦ *Aciditate gastrică* = proprietate a sucului gastric de a conține o cantitate (mai mică sau mai mare) de acizi, în special acid clorhidric.

ACIDULĂ, *acidulez*, vb. I. *Tranz.* A amesteca un lichid cu un acid; a da unei soluții proprietățile unui acid. *Acidulez apa.*

ACIDULĂRE, *acidulări*, s. f. Acțiunea de a acidula; înăcrire a unui lichid. *Acidularea unei soluții.*

ACIDULĂȚ, *-Ă, acidulați, -te*, adj. Amestecat cu un acid, ușor acrit. *Lichid acidulat.* ♦ *Lapte acidulat* = preparat obținut din lapte de vacă amestecat cu o anumită cantitate de acid lactic, folosit ca aliment pentru sugaci.

ACILEA adv. v. *aici*.

ACIOAIE s. f. Nume popular pentru diferite metale sau aliaje, din care se fac acoperișuri, sfeșnice, tălângi etc. *Pardoseala era de cleștar, iar învilitoarea era de acioaie și de plumb.* ISPIRESCU, L. 294. *Ceardac de acioaie.* TEODORESCU, P. P. 510.

— Pronunțat: *-ci-oa-*.

ACIOĂLĂ, *acioale*, s. f. (Rare) Adăpost, locuință, casă. *Părăsind vatra părintească... fugind de orice acioală omenească, căuta drumul muntelui.* DELAVRANCEA, S. 59.

— Pronunțat: *-cioa-*.

ACIOLĂ, *aciolez*, vb. I. *Refl.* (Rare) A se aciuia, a se opoși. *În mahalaua noastră abia se aciolasă câțiva săteni de pe la Sohat.* DELAVRANCEA, S. 227.

— Pronunțat: *-cio-*.

ACIRĂ, *actr*, vb. I. *Intranz.* (Regional) 1. A avea nădejde la... a aștepta să... a tinde spre... *Vin dimineața, pleacă seara, aciră la masă.* STANCU, D. 408.

2. A fi în așteptare, a sta la pîndă, a pîndi.

ĂCIRĂ s. f. v. *aceră*.

ACIUĂ, *aciueze*, vb. I. *Refl.* 1. A-și găsi refugiu, a se pune la adăpost, a căuta ocrotire, a se pripăși, a se opoși (undeva sau pe lângă cineva); a se aciola. *Fata se vâicărea și ea, că nu știa... unde să se aciueze.* ISPIRESCU, L. 335. *Nici o lighioaie nu se poate aciua pe lângă casă de răul vostru.* CREANGĂ, A. 37. ♦ *Tranz.* (Rare) A adăposti. *Căpătă învoire de la femeia lui să-i aciueze [pe copii] în casă.* ȘEZ. I 66.

2. (Rare) A se odihni, a se culca. *Mănincă și după aceea se aciuează.* SBIERA, P. 58.

— Pronunțat: *-ciu-a-*. — Variantă: *aciuiă* (STANCU, D. 120, NEGRUZZI, S. I 118) vb. I, *aciui*, *aciuiesc* (POPESCU, B. II 84), vb. IV.

ACIUĂRE s. f. Acțiunea de a (se) aciua și rezultatul ei; adăpostire, adăpost, refugiu. *Vîntul stinge luminele, și ploaia, vîrstîndu-se în șiroaie, silește pre toți a-și căuta aciulare prin chilii.* NEGRUZZI, S. I 215.

— Pronunțat: *-ciu-a-*. — Variantă: *aciuiro* s. f.

ACIUÎ vb. IV v. *aciua*.

ACIUĂ vb. I v. *aciua*.

ACIUIRE s. f. v. *aciure*.

ACLAMĂ, *aclăm*, vb. I. *Tranz.* (De obicei subiectul este o colectivitate) A manifesta aprobare sau admirație pentru o persoană, o idee, o acțiune, prin exclamații, urale sau aplauze; a ovaționa. *Mitingul s-a încheiat cu o călduroasă manifestație de simpatie față de delegații străini participanți la congres, care au fost puternic aclamați.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2570.

ACLAMĂRE, *aclamări*, s. f. Acțiunea de a aclama; exclamație, ovație.

ACLAMĂȚIE, *aclamații*, s. f. (Mai ales la pl.) Exclamație arătînd aprobarea și entuziasmul unui grup de persoane pentru cineva; aprobare prin exclamații a unei propuneri într-o adunare; ovații. *Delegații au fost primiți cu aclamații.*

— Pronunțat: *-fi-e*.

ACLIMATIZĂ, *acimatizez*, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la plante sau animale) A adapta, a acomoda la un climat nou, a deprinde cu particularitățile unui nou mediu. *Miciurin a acimatizat vița de vie în regiunea Moscovei.* ♦ *Refl.* *Bumbacul s-a acimatizat în țara noastră.* ♦ *Refl. Fig.* (Despre oameni) A se deprinde cu condiții noi de viață.

ACLIMATIZĂRE, *acimatizări*, s. f. Acțiunea de a (se) acimatiza.

1. Activitate practică în mod organizat de om și constînd în adaptarea unei plante sau a unui animal la noi condiții de viață, cu scopul de a îmbogăți o regiune cu plante sau animale originare din alte locuri. *Aclimatizarea orezului.*

2. Adaptare, deprindere (a plantelor sau a animalelor) la noi condiții de climă și sol. *Perioadă de acimatizare.*

ACNÉE s. f. Boală de piele caracterizată prin apariția pe obraz sau pe spate a unor coșuri, care adesea supurează.

ACOLĂDĂ, *acolade*, s. f. 1. Semn grafic în forma a două fragmente de arc împreunate, prin care se arată că mai multe cuvinte, formule, portative muzicale etc. sînt legate între ele printr-un anumit raport.

2. Unul din momentele ceremonialului investirii cavalerilor în evul mediu, constînd dintr-o îmbrățișare și o lovitură ușoară dată de investitor, cu latul spadei, pe umărul celui investit.

ACOLEA adv. (Popular; indică un loc apropiat de vorbitor, avînd o valoare intermediară între «aici» și «acolo») Pe aici prin apropiere, nu departe de aici.

— Accentuat și: *acoleă*.

ACOLÎT, *acolîți*, s. m. Cel care este părtaș al cuiva la planuri, uneltiri și acțiuni criminale.

ACOLO adv. (În opoziție cu *aici*) În acel loc sau în acele locuri (relativ) îndepărtate (de cel care vorbește); în alt loc. *Pin-acolo cale nu-i Decît piatra muntelui în bătaia vîntului.* DEȘLIU, M. 63. *Spre vîrfurile către care năzuiesc, Pe care pajuri mari își au culcușul, Acolo e palatul din poveste.* BENIUC, V. 72. *Văzînd o căsuță tupilată... a bătut la poartă. Atunci se aude dinlăuntru un glas... Cine-i acolo? — Eu sînt, un drumeț rătăcit.* CREANGĂ, P. 90. ♦ (Precizat prin determinări locale, adesea în corelație cu «unde») *Acolo unde au huzurit tilharii, Rid astăzi, voinicește, fărurii.* DEȘLIU, G. 38. *Unde lovea el cu nuiaua și unde se deschidea talazurile care înconjură vîrfurile nuielii, acolo fîșt și ea [broasca].* ISPIRESCU, L. 34. *Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt.* EMINESCU, O. I 85. ♦ (Precedat de diferite prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pe acolo = cam în locul acela. Am trecut pe acolo, dar n-am intrat în casă. Dintr-acolo = din acel loc, din direcția aceea. Un loc gol, luminat ca ziua de puterile flacărilor; dintr-acolo trebuia să vină detașamentul de partizani.* CĂMILAR, N. II 534. *Într-acolo = spre acel loc, în direcția aceea. Cerul e roșu, de parcă s-a aprins într-acolo o pădure.* STANCU, D. 125. *De acolo = din locul de unde pornește o acțiune sau o mișcare. De-acolo urlu-n glas de tunet.* BENIUC, V. 11. (Adjectival; familiar) *Mă, tu ăla de-acolo... dă o mînă de ajutor aici.* PAS. L. I 97. *De pe acolo = cam din acel loc. Venea de pe acolo.* (Adjectival) *A găsit un om de pe acolo, care i-a arătat locurile.* ♦ **E x p r.**

(Mold.; cu valoare de superlativ, de obicei în construcții negative) *Pin' pe acolo* = peste măsură, din cale afară (de mare, greu, frumos etc.). *Mătușă, zice nevasta, d-apoi oare cum om face noi ca să fie mai bine? — Aceasta nu-i vrut lucru pin' pe acolo, copilă hăi, zise baba.* CREANGĂ, P. 173. *Ce ai acolo?* = ce ai în față (în mână etc.)? *Ce faci acolo?* = ce faci, cu ce te ocupi (chiar în momentul de față)? (Familiar) *Fugi de-acolo!* = da de unde! nici gând să fie așa! *Aș! fugi de-acolo, nu te pot crede. Co am eu de-acolo?* = ce mă interesează? ce mă privește? ce avantaj am din asta? *Las' să mă cheme cum m-a chema; ce ai dumneata de-acolo?* CREANGĂ, P. 149.

— Accentuat și: *acolô* (EMINESCU, O. I 85, KOGĂLNICEANU, S. 3, JARNİK-BÎRSEANU, D. 38).

ACOMODĂ. *acomodez*, vb. I. R e f l. (Următ de determinări introduse prin prep. « cu » sau « la ») I. A suferi unele modificări în procesul adaptării la noi condiții fiziologice și de mediu.

2. A se deprinde cu noi condiții de viață; a se obișnui, a se adapta. *A se acomoda la o situație.* ♦ A se împăca, a se învoi. *M-am acomodat ușor cu metoda lui de lucru.*

ACOMODĂBIL, -Ă, *acomodabili*, -e, adj. (Franțuzism) Care se acomodează ușor; cu care te poți deprinde ușor. *Un om acomodabil.*

ACOMODĂRE, *acomodări*, s. f. Acțiunea de a (se) a c o m o d a.

1. Adaptare a unui organism sau a unui organ la noi condiții fiziologice și de mediu. ♦ *Acomodarea cristalinului* = modificarea curburii cristalinului, care permite ochiului să vadă clar obiectele aflate la diferite distanțe de el.

2. Deprindere, obișnuire, familiarizare, adaptare.

ACOMPANIĂ, *acompaniez*, vb. I. T r a n z. I. A însoți, a susține o melodie cîntată din gură sau dintr-un instrument muzical, cu altă melodie, în armonie cu cea dintîi, cîntată din gură, dintr-un instrument sau dintr-un grup de instrumente. *Văzu... o jună fată... acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce.* EMINESCU, N. 46.

2. (Franțuzism) A întovărăși, a însoți, a petrece pe cineva, a merge împreună cu cineva. *Poți să mă acompaniezi pînă la gară?*

— Pronunțat: -ni-a.

ACOMPANIAMENT, *acompaniamente*, s. n. Însoțirea unei melodii cîntate din gură sau la un instrument muzical de bază, prin altă melodie în armonie cu cea dintîi, cîntată din gură, la alt instrument sau la un grup de instrumente; partea unei bucăți muzicale care are rolul de a acompania o melodie. V. i s o n, h a n g. *Arie cu acompaniament de pian.* □ *Pe sub candida veselie a melo-diei zbirnăie un acompaniament surd.* ODOBESCU, S. III 100.

— Pronunțat: -ni-a.

ACOMPANIATOR, -OĂRE, *acompaniatori*, -oare, s. m. și f. Persoană care acompaniază la un instrument pe un cîntăreș sau pe un instrumentist. *Pianistul acesta este un acompaniator excelent.*

— Pronunțat: -ni-a.

ACONT, *aconturi*, s. n. Parte dintr-o sumă de bani datorată de cineva, care se plătește înainte la o cumpărare sau la încheierea unei tranzacții, ca garanție pentru îndeplinirea întregii obligații; (popular) arvună. V. a v a n s.

ACONTĂ, *acontez*, vb. I. T r a n z. A plăti, la o cumpărare sau la încheierea unei tranzacții, o parte din prețul convenit, ca garanție că părțile își vor îndeplini întreaga obligație; (popular) a arvuni.

ACOPERĂMÎNT, *acoperăminte*, s. n. Ceea ce servește la acoperit; (în special) acoperiș. *Acoperămîntul frunzișoarelor, încă neîmplinit, lăsa să străbată în jos — ca într-o cernere neregulată — mii de raze.* MIHALE, O. 482. *Frumos voinic a venit sub acoperămîntul acestei case.* POPESCU, B. I 60. (În forma *acoperemînt*) *Dar nu mai tăceți măi? că ia acuși trec cu picioarele prin păreți și ies afară cu acoperemîntul în cap, zise Lăți-Lungulă.* CREANGĂ, P. 259. *Casa era c-un acoperemînt țuguit, păreții erau de piatră mică, ca ceea cu care se pietruiesc fîntînile.* EMINESCU, N. 51. ♦ F i g. *Se odihniră și dormiră sub acoperămîntul cerului.* ISPIRESCU, L. 162.

— Variantă: *acoperemînt* s. n.

ACOPEREMÎNT s. n. v. *acoperămînt*.

ACOPERI, *acopăr*, vb. IV. I. T r a n z. (Uneori în opoziție cu *descoperi*, de obicei urmat de determinări introduse prin prep. « cu » s: u, mai rar, « de »)

1. A pune peste un obiect sau peste o ființă ceva care să le învelească sau să le ascundă în întregime. *S-a prins în palme capul... acoperindu-și fața.* SAHIA, N. 72. *Ea-și acoperă cu mîna fața roșă de sîială.* EMINESCU, O. I 82. ♦ F i g. *Somn... acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie.* EMINESCU, N. 44. *Dac-am văst (=văzut) că nu mai vii... Uritul mi-l așternui, Cu dragul m-acoperii.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 144. ♦ (Următ de determinări ca: « glorie », « lauri », « rușine », « ridicol », introduse prin prep. « de ») *A se acoperi de glorie.* ♦ (Instrumentul acțiunii devine subiect) A fi așezat, a sta peste cineva sau ceva învelindu-l, protejîndu-l sau ascunzîndu-l. *Florile dalbe... Acopăr cu un strat de nea pămîntului.* BENIUC, V. 38. *Cu mișcări scurte a dat drumul de pe el straielor sumare, care mai mult îl dezgoleau decît îl acopereau.* SADOVEANU, N. F. 80. [Buza] *cea de deasupra se resfrîngea în sus peste scăfirliia capului, iar cea dedesubt atrîna în jos de-i acoperea pîntecele.* CREANGĂ, P. 240. *Deodat-aud foșnirea unei rochii... Iar mîni subțiri și reci mi-acopăr ochii.* EMINESCU, O. I 119. ♦ R e f l. A căpăta (sau a-și forma) la suprafață un strat învelitor. *Cerul s-a acoperit cu nori.* □ *Marea frămîntată s-acopere de spume.* ALECSANDRI, P. A. 70.

2. A pune peste un obiect deschis ceva care să-l închidă, să-l astupe. *Acoperi oala ca să fiarbă în abur.* SADOVEANU, N. F. 90.

3. (Cu privire la clădiri) A pune acoperișul. *A acoperit casa cu tinichea.* □ *Trenul intră între căsuțe acoperite cu carton gudronat, paie și șindrile.* DUMITRIU, B. F. 88. *Un bordei acoperit cu paie.* ODOBESCU, S. III 18.

II. F i g. I. T r a n z. (Mil.) A apăra, a proteja. *A acoperi retragerea unei armate.*

2. T r a n z. A ascunde, a tăinu, a nu da pe față. *Lucrurile nu puteau rămîne mult timp acoperite. Împărăteasa, de silă, de mîlă, fu nevoită a spune împăratului toată șiretenia.* ISPIRESCU, L. 111.

3. T r a n z. (Cu privire la un sunet, la un zgomot) A depăși în intensitate; a face să nu se audă, a înăbuși. *Eleonora vorbea tare, încercînd să acopere sunetul pianului.* DUMITRIU, B. F. 44. *Un ropot de aplauze acoperi ultimele cuvînte ale oratorului.* BART, E. 286.

4. R e f l. A se suprapune exact, a coincide, a coresponde perfect. *Definiția propusă se acoperă perfect cu sensul cuvîntului.* ♦ T r a n z. (Complementul arată o necesitate materială, o datorie, o cheltuială, un deficit) *A acoperi nevoile de consum ale unei colectivități.* □ *Se îndoaia că sînt acolo atîția gologani cîți să acopere datoria țăranului.* PAS, L. I 142. *Stamati reuși să mai facă un împrumut ca să acopere cheltuielile.* BART, E. 256.

5. T r a n z. (Franțuzism) A străbate o distanță. *Alergătorul a acoperit distanța de 1500 de metri într-un timp record.* ♦ E x p r. (Sport) *A acoperi terenul* = a fi prezent acolo unde este nevoie.

— Forme gramaticale: prez. ind. pers. 3 sg. *acoperă* și (nerecomandabil) *acopere*, pers. 3 pl. *acoperă* și (nerecomandabil) *acopăr*; conj. pers. 3 sg. și pl. *acopere*.

ACOPERIRE, *acoperiri*, s. f. Acțiunea de a (se) acoperi și rezultatul ei.

1. Punere, așezare a unui obiect deasupra altuia, cu scopul de a-l apăra, de a-l înveli sau de a-l ascunde în întregime. + Fig. (Mil.) Asigurarea unei acțiuni de concentrare și de manevră a trupelor, prin desfășurarea unei acțiuni speciale de protecție sau prin efectuarea ei la adăpostul unei păduri, al unei culturi etc. *Trupe de acoperire. Acoperirea flancului.* □ *Frontul de acoperire se întindea pe vreo zece-cincisprezece kilometri.* CAMIL PETRESCU, U. N. 6. ♦ Expr. **A avea acoperire** = a fi la adăpost de un reproș sau de o acuzare, pentru o acțiune care a fost făcută conform unor indicații precise.

2. Posibilitatea de a face față unei necesități materiale. *Intr-o serie de domenii, cum este producția utilajului necesar agriculturii noastre, industriei alimentare și industriei ușoare, producem peste 90% din necesarul pentru acoperirea nevoilor interne.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2564. + Posibilitatea de a achita o datorie, de a lichida un deficit sau de a face față unei cheltuieli. *Acoperirea acestei sume se face eșalonat.* + (Concretizat) Fond care servește la achitarea unei obligații. *Întreabă la bancă dacă aveți acoperirea cccului.* C. PETRESCU, A. 327. ♦ *Acoperire în aur* = cantitate de metal prețios (eventual și devize) deținută de banca de emisiune a unei țări pentru a putea preschimba la cerere bancnotele în bani efectivi (aur).

ACOPERIȘ, *acoperișuri*, s. n. Partea de sus a unei construcții, care o acoperă și o apără împotriva fenomenelor atmosferice dăunătoare. *Primeam uzina. Soarele arzînd Se oglindea-n acoperișu-i mare.* CASSIAN, H. 48. *Acoperișul de șindră al casei de mult a fost miuit de zăpezi și ploți, rupt și spulberat de vînturi; numai o bucată se mai ține pe un colț al zidurilor.* SADOVEANU, O. III 343. *Se disting oameni pe acoperișul vagoanelor.* SAHIA, N. 51. — Variantă: (regional) *coperiș* s. n.

ACOPERITOĂRE, *acoperitori*, s. f. Obiect cu care se acoperă, se învelește sau se închide ceva. *Acoperitoarea putinii.*

ACOPERITÓR, **-OĂRE**, *acoperitori*, *-oare*, adj. (Fin.) Care acoperă, care garantează. *Semnătură acoperitoare. Acte acoperitoare.*

ACÓRD, *acorduri*, s. n. 1. Înțelegere, învoire, consimțămînt mutual la ceva. *Nu există problemă litigioasă care să nu poată fi rezolvată pe cale pașnică, prin acordul părților interesate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2634. ♦ Expr. **A fi de acord sî...** = a se învoi (la ceva), a fi de părere-să..., a aproba. **A fi de acord (ou cineva)** sau **a se afla în acord cu cineva** = a fi de aceeași părere cu cineva. *În înfăptuirea politicii sale de pace, Uniunea Sovietică se află în deplin acord cu celelalte state democratice, iubitoare de pace.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 22. **A cădea de acord** = a ajunge sau a fi ajuns la o înțelegere deplină, la un punct de vedere comun. **De acord!** = bine! așa să fie! ne-am înțeles! (Pleonastic) **De comun acord** = în perfectă înțelegere, în deplină armonie.

2. Convenție, de obicei cu caracter internațional, care stabilește relațiile reciproce dintre părți, privind drepturile și îndatoririle lor. *Prin stringerea de relații prietenești și încheierea de tratate de amicitie și asistență mutuală, prin acordurile economice între R.P.R. și vecinii ei, în frunte cu Uniunea Sovietică, politica noastră externă a dus la consolidarea situației internaționale a Republicii Populare Romîne.* REZ. HOT. I 15.

3. (Mai ales în loc. adj. și a d v. în acord) Sistem de remunerare în care plata se stabilește prin

înțelegere, pe unitatea de produs realizat (piesă sau operație), ceea ce duce la mărirea producției. *Munca în acord constituie expresia justă a sistemului de repartiiție după cantitate și calitate.* □ *Prin sistemul salarizării în acord este stimulată puternic creșterea productivității muncii.* ♦ *Acord progresiv* = plata muncii în acord, în proporție crescîndă, în raport cu depășirea normei. + Sumă dată sau primită ca plată pentru unitatea de produs realizat. *Acordurile se plătesc la sfîrșitul lunii.*

4. (Gram.) Expresie gramaticală care stabilește concordanța (în persoană, în număr, în gen sau în caz) între cuvinte legate prin raporturi de determinare. *Acordul predicatului cu subiectul.*

5. Sonoritate rezultată din reunirea a cel puțin trei sunete, formînd o armonie. *Bruiană dădea din scripcă citeva acorduri ușoare.* HOGAȘ, DR. II 106. ♦ **F i g. Subt degetele tale...** *Clavirul cînd răsună...* *Deștepti în al meu suflet acorduri fioroase.* ALEXANDRESCU, M. 127.

ACORDĂ, (1, 2) *acórd* și (3) *acordez*, vb. I. T r a n z.

1. A da (cu concesiune, cu îngăduință, cu grijă, cu atenție, cu bunăvoință). *Oamenii muncii privesc cu dragoste pe oamenii de știință legați de popor. Ei acordă o călduroasă prețuire strădanilor depuse de aceștia de a-și pune energia și capacitatea creatoare în slujba poporului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 1/1. *Toți ceilalți profesori am scotit că se poate acorda unui elev eminent alt termen pentru teza de mai.* SADOVEANU, N. F. 175.

2. A stabili concordanța (în persoană, în număr, în gen sau în caz) între cuvinte legate prin raporturi de determinare. (R e f l.) *Predicatul se acordă cu subiectul în număr și în persoană.*

3. A da unui instrument muzical (pe baza diapazonului) o anumită înălțime a sunetului, prin întinderea coardelor, prin așezarea tuburilor etc. *Violonistul își acordă instrumentul.* □ *În sfîrșit am acordat-o!* (Cercînd ghîtara:) *Sună bine acum.* ALECSANDRI, T. I 78.

ACORDĂRE, *acordări*, s. f. Acțiunea de a a c o r d a.

1. Atribuire; aprobare, îngăduire. *Acordare de credit. Acordarea unui rîgaz.*

2. Aducerea tonurilor unui instrument sau ale unui ansamblu de instrumente la aceeași înălțime (pe baza diapazonului). *Acordarea instrumentelor din orchestră.*

ACORDĂT, **-Ă**, *acordați*, *-te*, adj. 1. Dat, atribuit; îngăduit, aprobat, asigurat.

2. (Despre unele părți ale propoziției) Care este pus în același caz, număr, gen sau persoană ca și cuvîntul de care e legat printr-un raport de determinare. *Predicat acordat cu subiectul.*

3. (Despre instrumente muzicale) Care are tonurile în consonanță (pe baza diapazonului). *Pian acordat. Vioară acordată.*

ACORDEÓN, *acordeoane*, s. n. Instrument muzical portativ cu foale și cu unul sau două rînduri de clape. V. a r m o n i c ă. *Cînd sala s-a umplut, un acordeon răsună și cîntăreții anunțați apar pe estradă.* ANGHEL, PR. 190. ♦ **F i g. Cu haina roasă la un cot și cîrpiță la celălalt, pe cap cu o pălărie în stil «acordeon», scoboran la vale.** HOGAȘ, M. N. 17.

— Pronunțat: *-de-on*.

ACORDEONÍST, **-Ă**, *acordeoniști*, *-ste*, s. m. și f. Persoană care cîntă din acordeon.

— Pronunțat: *-de-o-*.

ACORDÓR¹, *acordori*, s. m. Persoană care se ocupă cu acordarea și repararea instrumentelor muzicale cu claviatură. *Acordor de pian.*

ACORDÓR², *acordoare*, s. n. Unealtă care servește la acordarea instrumentelor muzicale cu claviatură.

ACOSTĂ, *acostez*, vb. I. 1. În tranz. (Mar.; despre vase) A trage, a se opri la fârm. V. *ancora*. *Vaporul... coborise de la Brăila și acostase la chei*. BART, E. 67.

2. Tranz. Fig. A opri pe cineva din drum și a i se adresa în mod supărător. *De câte ori era nevoită să iasă din adăpostul ei, umbra sfioasă și grăbită, cu ochii în pământ, cuprinsă veșnic de teama de a fi acostată*. BART, E. 305.

ACOSTAMĒNT, *acostamente*, s. n. Fișie laterală de-a lungul unui drum, lăsată în general nepavată sau nepietruită, care servește pentru siguranța circulației, scurgerea apelor, circulația pietonilor și la depozitarea materialului de întreținere.

ACOSTĂRE, *acostări*, s. f. Acțiunea de a *acosta*. 1. (Mar.) Manevră de apropiere și de oprire la fârm a unui vas. *Copiii, cu pasul lor mărunț, o încurcau. Îi luă de mână ca să poată merge mai iute, să fie față la acostarea lui [a vaporului]*. BART, E. 317.

2. Fig. Faptul de a opri pe cineva din drum, adresându-i-se în mod supărător.

ACOTILEDŌN, *-Ă, acotiledoni, -oane*, adj. Acotiledonat.

ACOTILEDONĂT, *-Ă, acotiledonați, -te*, adj. (Despre plante, în opoziție cu *cotiledonat*) Cu embrionul lipsit de cotiledoane. † (Rar, substantivat, f. pl.) Clasă de vegetale care n-au embrion format înainte de germinare și care se înmulțesc prin spori.

ACREĂLĂ, *acrelî*, s. f. 1. Înșușirea de a fi acru; gust acru, înepător. *Acreea vinului*. † Senzație de arsură însoțită de un gust acru, provocată de o hiperaciditate gastrică.

2. (Concretizat) Mîncare sau băutură cu gust acru. *Stomacul îi era leșuit... Își simțea gura uscată. Îi era sete și avea poftă de acreeală*. VLAHUȚĂ, N. 75.

3. Fig. Stare de vrilat sau atitudine ursuză, supărăcioasă, provocată de o neplăcere, de o jignire, de un insucces. *Acreea și furia Penelopei nu reuși să-l tulbure*. BART, E. 242.

ACREDITĂ, *acreditez*, vb. I. Tranz. 1. A împunernici (pe cineva) ca reprezentant plenipotențiar al unui stat pe lângă guvernul unui stat străin. [Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Romîne] *acreditează și recheamă pe reprezentanții plenipotențiarî ai Republicii Populare Romîne în statele străine*. CONST. R.P.R. 23. [La ședința Marii Adunări Naționale] *au asistat reprezentanți ai misiunilor diplomatice acreditate în R.P.R., reprezentanți ai presei romîne și străine și numeroși oameni ai muncii*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2566.

2. (Cu privire la o știre, la un fapt neconfirmat) A face să apară demn de crezare, să fie acceptat, primit ca adevărat. *Robii de zestre ai neneacăi voiau să acrediteze o legendă necuviincioasă*. SADOVEANU, N. F. 9.

ACREDITĂRE, *acreditări*, s. f. Acțiunea de a *acredita*.

1. Împunernicire a unei persoane ca reprezentant plenipotențiar pe lângă guvernul unui stat străin. † *Scrisori de acreditare* = documente diplomatice prin care se confirmă calitatea unui reprezentant plenipotențiar și pe care acesta le remite guvernului pe lângă care este acreditat. [Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Romîne] *primește scrisorile de acreditare și de rechemare ale reprezentanților diplomați ai statelor străine, acreditați pe lângă Prezidiu*. CONST. R.P.R. 23.

2. Prezentare a unui fapt ca fiind demn de crezare.

ACREDITIV, *acreditive*, s. n. Una din formele principale de decontare în economia socialistă, constînd dintr-un document bănesc prin care o instituție de credit dă altei instituții dispoziția de a plăti cuiwa o sumă de bani.

ACRÎ, *acresc*, vb. IV. 1. Tranz. A face să fie (mai) acru. *Acresc ciorba*.

2. Refl. (Despre alimente) A se face, a deveni (mai) acru (în special ca efect al fermentării); a se înăcri. *Castraveții s-au acrit*. † Expr. A i se acri (eu)iva cu (sau de) ceva = a se sătura, a se plictisi de ceva. *Li să acrise tot umblînd încoace și încolo prin pădure*. ISPIRESCU, L. 336. † A se altera, a se strica. *Pîinea s-a acrit*.

3. Tranz. Fig. A face pe cineva să fie ursuz, arțagos, supărăcios. *O acriseră suferințele bolii*.

ACRÎME s. f. (Rar) 1. Acreeală.

2. Fig. Răutate, dușmănie. *Cronicile romînești acuză cu acrime viclenia făcută de Sigismund*. BĂLCESCU, O. II 205.

ACRÎRE, *acrirei*, s. f. Acțiunea de a (se) *acri*.

1. Ivirea (sau accentuarea) gustului acru al unui aliment (ca efect al fermentării). *Acrirea laptelui*.

2. Alterare, stricare.

ACRÎȘŌR, *-ŌARĂ, acrișori, -oare*, adj. Diminutiv al lui *acru*. *Mușcam amîndoi din merele cu gust acrișor*. SADOVEANU, N. F. 39.

ACRÎT, *-Ă, acriți, -te*, adj. 1. Care a devenit sau a fost făcut (mai) acru. *Vin acrit*.

2. Alterat, stricat. *Pîinea acrită*.

3. Fig. Necăjit, plictisit. *Mi-e sufletul acrit și m-am săturat să mă chinuiesc atîtea ceasuri pe zi și să nu mă procopsesc toată viața*. CARAGIALE, O. II 27.

ACRÎTURĂ, *acrituri*, s. f. Aliment acru; (în special) murătură. *S-a bolnăvit de gălbîinare — i-a trecut cu cîrmîz și cu acrituri*. CARAGIALE, O. I 217. † Fig. Nume batjocoritor dat de țărani, în timpul regimului burghezomșieresc, notabilităților satului. *Cine purta gambeta era poreclit acritură. Acritură li se mai spunea și celorlalți, — notari, circiumari, perceptori, care se investmintau în haine nemșesti*. STANCU, D. 241.

ACRÎU, *-ÎE, acrii*, adj. Cam acru, acrișor.

ACROBĂT, *-Ă, acrobați, -te*, s. m. și f. Gimnast iscusit în exerciții dificile, în special de echilibristică, care își exercită profesiunea în formații sportive sau în circuri.

ACROBĂTIC, *-Ă, acrobatici, -e*, adj. De acrobat; care se referă la acrobați sau la acrobație; făcut, executat în felul acrobaților. *Histrionii... dănuiau din picioare și făceau întorsături acrobatiche*. ODOBESCU, S. I 40.

ACROBĂȚIE, (1) *acrobații*, s. f. 1. Exercițiu greu de gimnastică sau de echilibristică (a cărui executare cere o îndemînare de acrobat). (Prin exagerare) *Vieții lor [a păstrăvilor], care e o nesfîrșită succese de acrobații, numai torențele spumegînde ale munților îi priesc*. BOGZA, C. O. 107. † Fig. (La pl.) Sforțări neobișnuite, însoțite adesea de folosirea unor mijloace incorecte sau ridicole pentru a ieși dintr-o încercătură.

2. Arta sau profesiunea acrobatului.

ACROMĂTIC, *-Ă, acromatici, -e*, adj. (Despre sticlă sau despre un sistem de lentile) Care nu descompune raza de lumină în culorile ei componente.

ACROMĂTISM s. n. Proprietatea pe care o are o sticlă sau un sistem de lentile de a fi acromatice.

ACROMĂTŌPSIE s. f. Boală de ochi care se manifestă prin imposibilitatea distingerii culorilor.

ACROMEALIE s. f. Boală care se manifestă printr-o dezvoltare exagerată a extremităților corpului (mîini, picioare) și a scheletului facial, provocată de hipersecreția hormonilor de creștere ai hipofizei.

ACROSTIH, *acrostihuri*, s. n. Poezie în care literele inițiale ale versurilor alcătuiesc un cuvânt (de obicei un nume) sau o frază. Este celebru acrostihul lui *Ha-deu* «*La noi e putred mărul*», scris împotriva «*Convorbirilor literare*» și pe care a reușit să-l publice chiar în această revistă.

ACROTÉR, *acrotete*, s. n. Mic piedestal așezat în virful sau la extremitățile unui fronton pentru a susține statui, vase sau alte ornamente.

ĂCRU¹, *acri*, s. m. Unitate de măsură pentru suprafețe, echivalând cu 1047 de metri pătrați, folosită în unele țări (Anglia, America de nord etc.).

ĂCRU², *-Ă, acri, -e*, adj. I. (Despre substanțe, mai ales despre mănăci, băuturi etc.) Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămâii, al borșului etc.; care provoacă o reacție astringentă; (despre gust) ca al oțetului, lămâii, borșului. V. a c i d. \diamond *Mere acre* = mere pădurețe. *De răbdări s-a săturat ca de mere acre*. RETEGANUL, P. I 60. *Piatră acră* v. p i a t r ă. \blacktriangleright *Acrit* prin fermentare. *Castraveți acri*. *Vin acru*. \square *Mai bine varză acră cu-nvoială Decit zahar dulce cu cîrteală*. FANN, P. V. II 92. \diamond *Lapte acru* = derivat al laptelui rezultat printr-o fermentare naturală sau artificială. *Logofete, brinză-n cui, Lapte acru-n călămări, chiu și vai prin buzunări!* CREANGĂ, A. 11. \blacktriangleright Cu miros greu. *Respirația grea, trezită, acră, caldă și deasă a mulțimii, dospită în fumul de țigări și havane, zarva fără căpătii... dau salomului o asemuire de cafeena*. DELAVRANCEA, S. 131.

2. Fig. (Despre oameni și despre manifestări ale lor) Morocănos, arțăgos, răutăcios, ursuz. *Să nu întrecem măsura!... îl va pune, cu voce acră, la locul său*. PAS, L. I 131. *Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zîmbet acru*. REBREANU, R. I 112. \diamond (Adverbial) *Filip... își trecu acru mîneca bluzei peste obrajii asudați*. SAHIA, N. 30. \blacktriangleright Amărit, supărat. *S-a întors cam acru din oraș*. \diamond Expr. A-i fi (cuiva) acru sau a-i fi înima acră (sau suflotul acru) de ceva, (mai rar) a-i veni acru = a fi sătul, plictisit. *Mi-i acru suflotul de atîta îmblet*. SBIERA, P. 217. *I se urise și lui și-i venise acru tot auzind-o de dimineață pînă seara*. ISPIRESCU, U. 97.

ACRUȚ, *-Ă, acruți, -e*, adj. Acrișor. *Era un vin acruț, pe care-l prețui de puțină valoare*. SADOVEANU, Z. C. 44. *Respiră aerul subțire și parcă acruț al primăverii*. C. PETRESCU, A. 328.

ACT, *acte*, s. n. I. (Următ de diverse determinări) Manifestare a activității umane; acțiune, fapt. *Semnarea tratatului de prietenie cu Uniunea Republicilor Soietice Socialiste cît și încetarea de tratate de prietenie cu alte țări democratice și doritoarea de pace din vecinătatea noastră sînt acte de întărire a păcii generale și a independenței noastre, acte de asigurare a condițiilor externe favorabile pentru nestîngerita continuare a operei de dezvoltare democratică și de ridicare economică a Romîniei*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 140. \diamond *Act istoric* = acțiune, realizare, înfăptuire de importanță istorică pentru stat, pentru societate. *Adîncă nepotrivire în viața interioară a statului nostru, pricinuită de existența monarhiei, a fost lichidată prin actul istoric al înlăturării monarhiei*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 137. *Act de autoritate* = dispoziție, decizie, hotărîre care emană de la o autoritate. \diamond Expr. *A face act de autoritate* = a face uz (uneori abuz) de autoritatea pe care și-o dă o anumită calitate sau situație. *A face un act de dreptate* = a recunoaște meritele sau drepturile cuiva, neluate în seamă pînă atunci. *A lua act (de ceva)* = a înregistra, a not. (ceva); b) a declara în mod formal că a luat cunoștință de ceva. *A face act de prezență* = a apărea undeva pentru scurt timp, din datorie sau din politețe.

2. Rezultat al unei activități conștiente sau instinctive individuale, care are un scop sau care tinde spre realizarea unui scop; faptă, acțiune, lucrare. \diamond *Act reflex v. r e f l e x*.

3. Diviziune mai mare în desfășurarea acțiunii unei opere dramatice (marcată pe scenă prin coborîrea cortinei). *Piesa «O scrisoare pierdută» de I. L. Caragiale are 4 acte*.

4. Document emanat de la o autoritate, prin care se atestă un fapt, o obligație, o învoială sau care reprezintă o încheiere, o concluzie etc. *Act de stare civilă. Cu acte în regulă, infractorii au fost deferiți justiției*. \square *Îl cheamă Ion C. Tudoran, dar acesta e un nume pentru actele de la primărie*. BOGZA, C. O. 361. *Din zilele principilor războinici sau cîrind după dinșii, se găsece cele mai multe acte prin care moșnenii își vînd moșiile*. BĂLCESCU, O. I 138. \diamond *Act de acuzare* = încheiere scrisă, întocmită de autoritatea care a anchetat o cauză penală, și care servește ca bază de dezbateri la proces. (Fig.) *Viața nouă a femeii muncitoare din țara noastră se deosebește fundamental de viața înrobîtă a femeilor din țările capitaliste și constituie un adevărat ac de acuzare împotriva putredei și fătarnicei «civilizații» imperialiste*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2575. \blacktriangleright (La pl.) Documente prin care se legitimează cineva. *Ai acte?*

— Pl. și: (3, învechit) *acturi* (ALECSANDRI, S. 176).

ACTÎNIE, *actinii*, s. f. Animal inferior de mare, din încrengătura celenteratelor, care trăiește lipit de stînci și care are în jurul gurii numeroase tentacule, cu spații de raze frumos colorate; anemonă-de-mare, trandafir-de-mare.

ACTÎNIU s. n. Element radioactiv preparat din minerale din care s-a extras radiul.

ACTINOMETRIE s. f. I. Măsurarea iradierii razelor luminoase.

2. Capitol al geofizicii, care se ocupă cu studiul puterii de radiație a soarelui, a bolzii cerești și a pămîntului.

ACTINOMETRU, *actinometre*, s. n. I. Aparat cu care se măsoară iradierea radiațiilor luminoase sau acțiunea chimică a razelor spectrului.

2. Aparat pentru determinarea duratei de expunere la fotografiere.

ACTIV¹ s. n. I. Colectiv într-o organizație politică sau într-o instituție de stat, format din elementele cele mai devotate și cele mai ridicate din punct de vedere politic, cărora li se încredințează o muncă de răspundere. *Verificarea a dus la o îmbunătățire a muncii organelor de partid și organizațiilor de partid și la întărirea spiritului critic și autocritic. Ea a constituit un puternic stimulent pentru activul de partid și pentru masa membrilor de partid de a studia marxism-leninismul, de a-și însuși cît mai adînc linia partidului nostru și experiența P.C. (b) al U.R.S.S. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 465. A lucra cu activul, a-l educa în spirit comunist înseamnă a avea cea mai mare grijă pentru creșterea politico-ideologică, pentru înarmarea lui cu învătătura lui Marx-Engels-Lenin-Stalin*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2627. *Activul de partid este partea cea mai matură și mai călîtă din punct de vedere politic a organizațiilor de partid și joacă un rol de frunte în viața și activitatea lor*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2627. \blacktriangleright Totalitatea persoanelor care, deși nu fac parte din partidul clasei muncitoare, se identifică ideologic cu acesta și îi sprijină munca, formînd elementul de legătură între el și mase. *Activul fără partid constituie, prin urmare, mediul din a cărui sevă trăiește și se dezvoltă partidul*. STALIN, O. VII 250.

2. (Fin.; în opoziție cu pasiv) Totalitatea bunurilor mobile și imobile care aparțin unei întreprinderi sau unei instituții; parte a bilanțului unde se înscriu aceste bunuri. \diamond Expr. *A avea ceva la activul*

său = a fi autorul unei (sau unor) acțiuni importante sau grave. A pune ceva la activul cuiva = a pune o acțiune pe seama cuiva, a pune cuiva ceva la socoteală.

ACTIV², -Ă, *activi, -e*, adj. (În opoziție cu pasiv) Care participă în mod intens la o acțiune, care ia parte efectivă la o lucrare; (numai despre oameni) care lucrează cu sîrg, harnic. *Muncitori activi*. □ *Lupta consecventă pentru pace dusă de Uniunea Sovietică se bucură de sprijinul activ al maselor de milioane de oameni iubitori de pace din toate țările lumii*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2688. *Bălcescu a fost un luptător activ pentru drepturile poporului*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 350, 5/4. ✧ Ex p. r. A lua parte activă la o acțiune = a lucra efectiv, dîndu-și tot concursul. ✧ (Adverbial) *Conferințele au fost urmate de discuții, la care membrii de partid au participat activ*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2553.

✦ *Membru activ* (spre deosebire de onorific și corespondent) = membru al unei organizații, al unei societăți sau al unei instituții, avînd anumite obligații și bucurîndu-se de drepturi depline în cadrul acelei organizații. *Membru titular activ al Academiei R.P.R.* (Chim.) *Corp activ* = corp care intră ușor în reacție. *Vocabular activ* = cuvinte pe deplin înțelese de vorbitor și folosite des de el. *Verb activ* = verb a cărui acțiune este săvîrșită de subiectul gramatical. *Diateză activă* (uneori substantivat, n.) v. diateză. *Metodă activă* = metodă de predare care stimulează activitatea personală a elevilor. *Militar activ* = militar de profesie. *Apărare activă* = apărare dinamică, care folosește contraatacuri și contralovituri, pentru a slăbi și nimici cît mai multe forțe inamice. ✦ (Ec., Fin.; despre operații, conturi, bilanș) Care se soldează cu un profit.

ACTIVĂ, *activez*, vb. I. I. Intrans. A depune, a desfășura o activitate susținută. *În toate țările lumii partidele comuniste, oricît de grele ar fi condițiile în care activează, se află în fruntea luptei populare pentru libertate, împotriva exploatării capitaliste, împotriva jugului imperialist, pentru pace tramică*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 131. [Fiecare membru de partid este dator] să activeze pentru realizarea în practică a politicii partidului și a hotărîrilor organelor sale de conducere. STATUT. P.M.R. 10.

2. Trans. A intensifica, a înviora. *Ozonul activează respirația*.

3. Refl. A intra în cadrele active ale armatei. *După ce a terminat școala de ofițeri de rezervă, s-a activat*.

ACTIVĂRE s. f. Acțiunea de a (se) activa.

ACTIVIST, -Ă, *activiști, -ste*, s. m. și f. Membru militant al unei organizații de partid sau de masă, revoluționar de profesie, care se consacră exclusiv muncii politice în cadrul organizației. *Activiștii de la secțiile culturale ale sfațurilor populare regionale și raionale le revine sarcina de a lupta pentru lichidarea birocratismului din munca culturală*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 340, 2 3.

ACTIVITĂTE, *activități*, s. f. Folosirea sistematică a forțelor proprii într-un anumit domeniu, participare activă și conștientă la ceva; muncă, ocupație, îndeletnicire. *Activitatea diplomatică a guvernului nostru izvorăște din dorința firească de a avea legături de strînsă prietenie cu toate statele realtamente dornice de pace*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 140. ✧ *Sferă de activitate v. sferă*. ✧ (Rar) Sîrguință, harnicie. *Ei se puseră la lucru cu o activitate febrilă*. NEGRUZZI, s. I 339.

ACTIVIZĂ, *activez*, vb. I. Trans. A face pe cineva să lucreze mai activ, a spori însuflețirea la lucru a cuiva. *Organele sindicale trebuie să activeze munca cluburilor*.

ACTIVIZĂRE s. f. Acțiunea de a activa: *Activizarea organizațiilor de bază ferește organele conducătoare de ruptura de mase, de birocratizare*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

ACTOR, *actori*, s. m. Profesionist care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme. V. artist. *Partidul Muncitoresc Român și guvernul țării au încredințat actorului importantul rol de a educa masele. Luptînd pentru o artă adevărată, bogată în conținut, în idei și desăvîrșită în formă, actorul a devenit astăzi un «inginer al sufletului omenesc»*. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2529. ✧ Fig. *Mătușa mea Leona părea că nu mai are absolut nici un interes pentru întâmplările zilei și pentru actorii principali care luaseră parte la săvîrșirea lor*. SADOVEANU, N. F. 160.

— Accentuat și: (nerecomandabil) *ăctor*. — Variantă: (învechit) *ăftor* (ALECSANDRI, T. 1398) s. m.

ACTORĂȘ, *actorași*, s. m. Diminutiv cu sens de preciativ al lui actor. *Ațiția băieți cu care învățase în școală au ajuns rău de tot: Dușulescu s-a făcut frate la schitul de la Durău; Macovei un actoraș de provincie*. VLAHUȚĂ, O. A. III 62.

ACTORICĂSC, -EĂSCĂ, *actoricești*, adj. (Rar) De actor, al actorului. *Artă actoricească*. □ *Era un rafinement actoricesc*. CAMIL PETRESCU, P. V. 6.

ACTORITĂ, *actorițe*, s. f. (Învechit) Actriță. *Actorița, în loc să iasă pe ușă, ieșea prin părete*. NEGRUZZI, S. I 343.

ACTRIȚĂ, *actrițe*, s. f. Profesionistă care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme. V. artistă. *Actrița de teatru*.

ACTUAL, -Ă, *actuali, -e*, adj. De acum, de față, din acest moment; prezent. ✦ De actualitate, la ordinea zilei, care are importanță pentru vremea de față. *Lupta pentru pace este o problemă actuală a oamenilor muncii din toate țările*. ✧ (Adverbial) *Lozinca «Proletari din toate țările, uniți-vă!» sună astăzi mai actual ca oricînd*.

— Pronunțat: -tu-al.

ACTUALITĂTE, *actualități*, s. f. Faptul de a fi actual. *Prin bogăția de teze pe care le conține, prin actualitatea acestor teze, lucrarea lui V. I. Lenin «Sarcinile imediate ale Puterii Sovietice» reprezintă o minunată armă în mîna partidelor comuniste și muncitorești*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 342, 3/6. ✧ Loc. a d j. De actualitate = care se petrece acum, care corespunde momentului prezent, care interesează în clipa de față. *Gazeta de perete conține probleme de actualitate*. □ *Prin rezoluția Biroului Politic al C.C. al P.M.R. în chestiunea națională — document de o neștirbită actualitate — partidul a dat poporului muncitor o armă puternică pentru zdrobirea uneltirilor naționaliste de toate felurile, pentru întărirea unității sale în lupta contra exploatării, pentru socialism*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 52. ✦ Ceea ce este actual. *Cercetări legate de cerințele actualității*. ✧ (Uneori cu sens colectiv, alteori la pl.) Eveniment curent; împlinire plină de interes, la ordinea zilei. *Actualitatea în imagini. Actualitățile săptămînii*.

— Pronunțat: -tu-a-.

ACTUALIZĂ, *actualizez*, vb. I. Trans. A face pe ceva să fie actual. *Propagandistul trebuie să actualizeze problemele, trebuie să convingă prin argumente pe auditori de valabilitatea cunoștințelor pe care le predă*.

— Pronunțat: -tu-a-.

ACTUALIZĂRE, *actualizări*, s. f. Acțiunea de a actualiza.

— Pronunțat: -tu-a-.

ACTUALMENTE adv. În momentul de față, în prezent, acum. *Sînt în curs, actualmente, noi experiențe pentru vindecarea cancerului.*

— Pronunțat: -tu-al-.

ACTUAR, *actuari*, s. m. Specialist în calcule statistice privitoare la asigurări și, în general, la probleme financiare.

— Pronunțat: -tu-ar.

ACȚIONĂ, *acționez*, vb. I. 1. Intrans. A lucra, a întreprinde o acțiune, o faptă. V. activa. *Acționează hotărît.* ♦ A influența asupra unor evenimente, persoane, stări de lucruri; a se manifesta, a avea efect.

2. Trans. (Mec.) A pune în mișcare, a face să funcționeze. *Locomotiva se pune în mișcare cu ajutorul bielei, care acționează manivela, transformînd mișcarea rectilinie în mișcare circulară.*

3. Trans. (Jur.; în expr.) A acționa (pe cineva) în judecată = a da sau a chema (pe cineva) în judecată.

— Pronunțat: -fi-o-.

ACȚIONĂR, -Ă, *acționari*, -e, s. m. și f. Persoană care posedă acțiuni într-o întreprindere economică pe acțiuni.

— Pronunțat: -fi-o-.

ACȚIONĂRE, *acționări*, s. f. Punere în mișcare a unei piese, a unei mașini, a unui agregat etc. *Acționarea elicei la vapoare se face cu ajutorul motoarelor electrice.*

— Pronunțat: -fi-o-.

ACȚIUNE, *acțiuni*, s. f. I. 1. Desfășurare a unei activități, faptă întreprinsă pentru atingerea unui scop. *Orice instrăinare din bunurile gospodărești colective sau ale statului, orice acțiune de sabotaj față de averea și animalele colectivizate sau mașinile S.M.T.-ului este socotită drept trădare a intereselor obștești și ajutor dat dușmanilor poporului.* STAT. GOSP. AGR. 39. *Energia avîntului are preț numai atunci cînd e folosită într-o acțiune justă.* SADOVEANU, N. F. 134. ♦ Om de acțiune = om întreprinzător, care acționează multilateral, repede, practic și energetic. ♦ Expr. A pune în acțiune = a pune în mișcare, a da impuls. A trece la acțiune = a pași la fapte. ♦ (Uneori determinat prin «armată») Operație militară. ♦ (Gram.) Ceea ce exprimă verbul (o stare, o mișcare, un proces etc.). *Verbele a căror acțiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau are ca rezultat un obiect sînt tranzitive.*

2. Desfășurarea întâmplărilor într-o operă literară. *Acțiunea romanului «Mitrea Cocor» este foarte vie.*

3. Influență (1). *Acțiunea luminii și a căldurii. Acțiunea vînturilor și a apelor.* □ *Acțiunea legii economice fundamentale a capitalismului determină așcutirea luptei de clasă în cele mai înaintate țări capitaliste, revoluționează masele și apropie revoluția socialistă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2617.

4. Urmărire în justiție, proces; (concretizat) cerere de deschidere a unui proces. *Acțiune penală. Acțiune civilă.* □ *Tînărul Prîboianu... a respins acțiunea ministrului ca nefundată.* VLAHUȚĂ, O. A. 258.

II. (În economia capitalistă) Hîrtie de valoare reprezentînd partea de capital investită de un capitalist într-o întreprindere la care participă și alți capitaliști și conferind în principiu drepturi de participare la facerile și profiturile întreprinderii. *Societate pe acțiuni.*

— Pronunțat: -fi-u-.

ACŪ adv. v. acum.

ACUARELĂ, *acuarele*, s. f. I. Vopsea solidă care, subțiată cu apă, se întrebuițează în pictură. *Cuție de acuarele.*

2. Pictură făcută, mai ales pe hîrtie, în culori subțiate cu apă.

— Pronunțat: a-cua-. — Variantă: acvarele s. f.

ACUARELIST, -Ă, *acuareliști*, -ste, s. m. și f. Pictor specializat în acuarela (2).

— Pronunțat: a-cua-. — Variantă: acvarelist, -ă s. m. și f.

ACUFUNDĂ vb. I v. cufunda.

ACUITATE s. f. (Livresc) Capacitate a simțurilor de a percepe excitații oricît de slabe și de a diferenția excitații foarte asemănătoare între ele; ascuțime, agerime. *Acuitate vizuală. Acuitate auditivă.*

— Pronunțat: -cu-i-.

ACUM adv. I. (Și în forma *acuma*) În prezent, în momentul de față. *Acum, într-un cătun, departe, De greu muncii oțelit, Vreun responsabil de partid Mai stăruie precat pe carte.* DEȘLIU, M. 20. *Pe stăpîna «coșei» a furat-o un zmeu... Ea este acum în smîrcurile mărilor.* ISPIRESCU, L. 23. ♦ (Purtînd accentul în frază sau întărit prin «chiar», «iată» etc.) *Cai năzdrăvani! Acum vi-i rîndul, Zburăți ca vîntul!* BENIUC, V. 14. *Dacă e așa, hai, pornește chiar acum la Împăratul Verde.* CREANGĂ, P. 274. *O! fluieraș, acum să-ți văd puterea.* ALECSANDRI, T. I 465. *Acum întîiași dată vedem ideea de unitate a se arăta.* BĂLCESCU, O. II 13. ♦ (În opoziție expresă cu trecutul sau cu viitorul) *Ce-i în mîna nu-i mincună și e mai bine acum un ou decît la anul un bou.* NEGRUZZI, S. I 248. *Ai fost floaretrandafir, Dar acum ești borș cu știr.* PANN, P. V. II 98. ♦ (Precizînd un circumstanțial de timp) *Dé trei zile-acum pe mare... Noi pămîntul n-am zărit!* ALECSANDRI, P. A. 83. ♦ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pînă acum = pînă în clipa de față.* *Pe unde n-a fost pînă acum nimic, O lume nouă eu am să ridic!* BENIUC, V. 15. *De pînă acum = de pînă în momentul de față.* *Oamenii muncii își sporesc eforturile pentru consolidarea succeselor de pînă acum.* *De pe acum = chiar din acest moment; înainte de vreme.* *De pe acum se pregătește pentru examene.* □ (În forma *acu*) *De pe acu caști; te pregătești de somn, măi frate, hab... SADOVEANU, O. VI 258.* *De acum (înaintea sau încoala) = de aci înainte.* *Soțioară dalbă... Singură vești sta de-acum; Că eu plec la drum.* BENIUC, V. 155. *Eu, măi băieți, de acum nu mă mai desprind de voi.* CAMILAR, TEM. 53. ♦ (Corelativ, introducînd propoziții care exprimă o succesiune de acțiuni alternative) *Acum plînge, acum rîde.* ♦ Expr. (În forma *acu*) *Acu-i acu = a sosit momentul hotărîtor.* *Acu e acu, gîndi el, și se căzni să stea deștept toate nopțile pînă în zori.* VISSARION, B. 12. *Ei, Cătălin, acu-i acu Ca să-ți încerci norocul.* EMINESCU, O. I 174. *Să te văd, Balașo... acu-i acu... Ian să-mi mai dreg fiongu de la testemel.* ALECSANDRI, T. I 343. ♦ În împrejurările actuale, în condițiile date. *O eroi! care-n trecutul de, măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseși.* EMINESCU, O. I 149. ♦ (Cu funcțiune copulativă, servind în cazul schimbării de idei, la înșurubirea noilor idei) *Eiei-kei! dragul tatii... D-apoi calului meu de pe atunci cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele!... — Tată, atîta cer și eu de la d-ta. Acum, ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine; numai vreau să știu dacă mi-l dai ori ba.* CREANGĂ, P. 194. *1-a n-auzii vorba ta, Ci-auzii pe maică-tă... Blăstămîndu-mă pe mine De ce șed, mîndră, cu tine!... Acum, deacă-i treaba-asa, Spune-i, dragă, maică-tă Să-ngrădească ulița.* JARNIK-BİRSEANU, D. 61.

2. (În vorbirea afectivă, adesea repetat, indicînd viitorul foarte apropiat) *Acuși, îndată, imediat.* *Ies pușin în orăș, și-acum mă înapoiez.*

3. (În legătură cu noțiuni de timp) *Înainte cu... Acum șasezeci de ani trecuți, unde se pomeneau școli?* CREANGĂ, A. 19.

— Variante: acu, acuma adv.

ACUMA adv. v. acum.

ACUMINĂT, -Ă, *acuminăți*, -te, adj. (Despre frunze, fructe etc.) Care se termină printr-un vîrf lung și ascuțit.

ACUMULĂ, *acumulez*, vb. I. Tranz. A aduna, a strînge, a îngrămădi, a concentra, a înmagazina. *Capitalul este plusvalour acumulat.* □ *Investițiile necesare industriei noastre trebuie și pot fi făcute din rezervele pe care le va acumula statul.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 149. ◇ Fig. *Pentru a conduce în mod just, este necesar ca experiența conducătorilor să fie completată cu experiența practică a maselor, care, în opera de construire a socialismului, acumulează o uriașă experiență practică.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2705. ◇ Refl. pas. *Energia se poate acumula sub formă electrică în acumulatorii electrice.*

ACUMULĂRE, *acumulări*, s. f. Acțiunea de a acumula și rezultatul ei. *Acumularea de bogăție la un pol este deci, în același timp, acumularea de miserie, de chinuri, de muncă, de robie, de ignoranță, de brutalizare și de degradare morală la celălalt pol, adică la clasa care își produce propriul său produs sub formă de capital.* MARX, C. I 578. ◇ Fig. *Acumulare de cunoștințe. Acumulare de experiență.* ◇ (În legătură cu schimbările cantitative) *Trecerea de la o stare calitativă a limbii la o altă stare calitativă nu s-a făcut pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-o dată a vechiului și a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, a noii structuri a limbii.* STALIN, PROBL. LINGV. 24. ◇ *Acumulare primitivă* = acumulare care constituie punctul de plecare al modului de producție capitalist și care constă în despărțirea micului producător de mijloacele de producție, printr-o acțiune de jaf, prin prădarea coloniilor, prin războaie etc. *O anumită acumulare de capital în mîna unor producători individuali de mărfuri formează deci condițiunea modului de producție specific capitalist. Din această cauză a fost nevoie să o presupunem la trecerea de la exploatarea meșteșugărească la cea capitalistă. Putem să o numim acumulare primitivă, pentru că nu este rezultatul istoric, ci temelia istorică a producției specific capitaliste.* MARX, C. I 560. *Acumulare capitalistă sau acumulare a capitalului* = retransformarea plusvalorii în cap tal *Marx a stabilit legea generală absolută a acumulării capitaliste.* □ *O dată cu acumularea capitalului se dezvoltă deci modul de producție specific capitalist, și o dată cu modul de producție specific capitalist se dezvoltă acumularea capitalului.* MARX, C. I 560. *Acumulare socialistă* = partea din venitul național care este destinată lărgirii producției. Prin trecerea principalelor întreprinderi industriale, miniere, de transport, bancare și de asigurări în mîinile statului, precum și prin monopolul de stat al comerțului exterior, clasa muncitoare deține o mare parte din mijloacele de producție din industrie și are posibilitatea materială de a mobiliza resurse financiare și rezerve de tot felul în vederea acumulării socialiste. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 261.

ACUMULATÓR, *acumulatorii*, s. n. Aparat pentru înmagazinarea energiei sub diferite forme. *Acumulator electric. Acumulator de abur.*

— Pl. și: (s. m., nerecomandabil) *acumulatori.*

ACUPLĂ, *acuplez*, vb. I. Tranz. A cupla.

ACUPLĂJ, *acupleje*, s. n. Organ de mașină servind la stabilirea unei legături elastice sau la înmagazinarea unei energii mecanice.

ACUPLĂRE s. f. Cuplare.

ACURATÉȚĂ s. f. v. *acuratețe.*

ACURATÉȚE s. f. (Livresc) Grijă deosebită, atenție mare, exactitate în executarea unui lucru. (Atestat în

forma *acurateță*) *Toate părțile acestei compuneri sînt lucrute... cu o scrupuloasă acurateță.* ODOBESCU, S. III 59.
— Variantă: (învechit) *acuratéță* s. f.

ACŪSTIC, -Ă, *acustici*, -e, adj. Care se referă la acustică, care emite, transmite sau recepționează sunete. *Aparate acustice.* ◇ *Cornet (sau aparat) acustic* = mică pîlnie care întărește sunetele și pe care o aplică la ureche persoanele cu auzul slab.

ACŪSTICĂ s. f. I. Parte a fizicii care se ocupă cu studiul sunetelor.

2. (De obicei determinat prin « bună ») Calitatea de a propaga sunetele și de a înlesni perceperea lor. *O sală are acustică bună cînd sunetele produse într-un punct oarecare al ei se aud clar în întreaga sală.* □ [Sală] era lipsită de acustică. NEGRUZZI, S. I 345.

ACUSTICIAN, -Ă, *acusticieni*, -e, s. m. și f. Specialist în tehnica acusticii.

— Pronunțat: -ci-an.

ACUȘA adv. v. *acuși.*

ACUȘI adv. (Popular și familiar) I. În momentul cel mai apropiat, îndată, imediat. *Acuși sosește și Iluță și, după aceea, lumea-i a voastră.* SADOVEANU, N. F. 31. *Du-te și d-ta de-ți pune nora la cale, că acuși te ajung și eu din urmă.* CREANGĂ, P. 113. *Du-te de ne adă o oală de vin!* — *Acuși!* NEGRUZZI, S. III 9. ◇ (Întărit prin repetare sau printr-o construcție pleonastică) *Lungi patru ani purtarăm dorul Garoafei roșii de la Cluj. — Garoafă roșie, nu plînge, Că ne vedem acuși, acuși!* BENIUC, V. 103. *Du-te înainte, zise cîntărețul făcîndu-se somnoros, că vin și eu acuși îndată.* ȘEZ, II 68.

2. (În legătură cu noțiuni de timp; rar) Înainte cu...; acum (3). *Acuși șapte ani a făcut iapa popii un minz.* RETEGANUL, P. I 25.

— Variantă: *acușa* (BIBICESCU, P. P. 80) adv.

ACUȘICA adv. (Familiar) *Acuși* (1). *Mă Traiane, orzul vostru face acușica spic.* SADOVEANU, P. M. 309. *Acușica era senin... și d-odată să bolovăniră nori negri cum e catramul DELAVRANCEA, A. 107. Care va să zică, domn' Mitică de la pricepție (= percepție)... pricepi dumneatale acușica cum vine vorba noastră.* CARAGIALE, O. II 38.

ACUȘÓR, *acușoare*, s. n. Diminutiv al lui a c (1). *La picioare, Acușoare.* MARIAN, S. 257.

ACŪT, -Ă, *acuți*, -te, adj. I. Pătrunzător, puternic, violent. *Durere acută.* □ *Senzațiile erau tari, acute, praveștița era pentru el un tablou spălat și redat în culorile lui vii.* CAMIL PETRESCU, N. 63.

2. (Despre boli, în opoziție cu *cronic*) Cu evoluție rapidă, cu caracter de criză, brusc. *Apendicită acută.*

3. (Muz., despre note) Înalt, ascuțit. *Registru acut.*

ACUZĂ, *acuz*, vb. I. Tranz. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. « de » sau de propoziții complementiv indirecte) A imputa cuiva o greșală, un delict, o crimă; a învinui, a învinováți. *A fost acuzat de crimă.* □ *De la 1866 și pînă astăzi n-a fost afacere, n-a fost răscumpărare, n-a fost concesie și întreprindere mai însemnată în care glasul public să nu acuze pe rege că și-a băgat mîinile pretutindeni și că le-a scos întotdeauna plîne cu acțiuni și cu aur, pentru el sau pentru protejării lui.* LIT. ANTIMONARHICĂ 168. ◇ Absol. *Faptele acuză.*

ACUZĂRE, *acuzări*, s. f. Acțiunea de a acuza; învinuire, învinováțire. ◇ *Act de acuzare* v. a c t. ♦ Parte care acuză la un proces. *Apărarea n-a putut respinge probele acuzării.*

ACUZĂT, -Ă, *acuzăți*, -te, s. m. și f. Persoană care este învinuită de ceva, contra căreia s-a introdus o acțiune în justiție (pentru un delict sau o crimă).

ACUZATIV, *acuzative*, s. n. Cazul complementului direct, al complementului indirect cu prepoziție și al complementelor circumstanțiale (caz cerut în limba română de aproape toate prepozițiile).

ACUZĂTOR, *-OĂRE*, *acuzatori*, *-oare*, adj. (Uneori substantivat) (Persoană) care acuză, care învinuiește. *Procesul ceferiștilor, la care conducătorii luptelor de la Grivița s-au transformat din acuzați în acuzaatori împotriva guvernului terorist de atunci și împotriva regimului reacționar pe care îl reprezenta, a avut un răsunet internațional în cercurile democratice de pretutindeni.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 17. ♦ *Acuzator public* = magistrat care susține acuzarea într-un proces penal. V. **PROCUROR**.

ACUZĂȚIE, *acuzății*, s. f. Acuzare, învinovățire.
— Pronunțat: *-fi-e*.

ACVAFORTE s. n. Invar. Procedeu de reproducere a unui desen liniar prin intermediul unui clișeu gravat cu ajutorul acidului azotic pe plăci de cupru sau de zinc; stampă obținută prin acest procedeu.

ACVAMARIN s. n. Varietate de beril de culoare albastră-deschis sau verzuie, întrebuințată ca piatră prețioasă.

ACVARELĂ s. f. v. *acuarală*.

ACVARELIST, *-Ă* s. m. și f. v. *acuaralist*.

ACVĂRIU, *acvării*, s. n. Recipient sau bazin de sticlă sau de ciment, în care se țin plante sau animale acvatice vii.

ACVĂTIC, *-Ă*, *acvatice*, *-e*, adj. 1. De apă, care trăiește în apă. *Culai... se întoarce la ostrovul nostru cu aceleași ondulări line de dihanie acvatică.* SADOVEANU, N. F. 81. ♦ (Poetic) *Ascultam din umbră acvatica fanfară [a broaștelor]* TOPÎRCEANU, B. 38.

2. Care constă din apă, format din apă. *Mediu acvatic.* ♦ Fig. [Oltul] *strânge din drum întregul... rod acvatic [al văilor pe lângă care trece].* BOGZA, C. O. 96.

ACVIFER, *-Ă*, *acviferi*, *-e*, adj. Care conține apă. *Strat acvifer.*

ĂCVILĂ, *acvile*, s. f. (Poetic) Vultur. [Un vânător] *surprins... Sihastrul cuib al acvilei auguste.* TOMA, C. v. 294. ♦ *Stemă reprezentând un vultur; pajură. Acvila romană.* □ *Pe antice monumente am văzut ades sculptate Acvila... zimbrul.* ALEXANDRESCU, P. 165.

ĂCVILIN, *-Ă*, *acvilini*, *-e*, adj. (Numai în expr.) *Nas acvilin* = nas coroiat, curbat (ca ciocul vulturului).

ADĂGIO adv. (Indicând modul de executare a unei bucăți muzicale) În tempo lent, cu mișcare lentă, rar. ♦ (Substantivat) Compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală, care se cântă într-un tempo lent.
— Pronunțat: *-gi-o*.

ADĂGIU, *adagii*, s. n. (Rar) Maximă, sentință. V. **PROVERB**. *Oare crezi că tot ce zboară — Cum zice un adagiu — se mântuie?* TOPÎRCEANU, B. 90.

ADAMĂNT, *adamante* și *adamanturi*, s. n. (În basme) Diamant. *A scris carte la-mpăratul turcesc... Adamanturi, pietre scumpe să găsească, Cu a dumitale să se potrivească.* SEVASTOS, N. 393. *Din spuma aceasta... se alege... un adamant, adevă o piatră cât o alună... însă tare scumpă și frumoașă și strălucitoare ca lumina soarelui.* SBIERA, P. 315.

ADAMANTIN, *-Ă*, *adamantini*, *-e*, adj. Care are țaria și strălucirea diamantului; diamantin.

ADAMĂSCĂ s. f. (Învechit) Stofă scumpă de mătase țesută cu flori (fabricată altădată la Damasc).

V. d a m a s c. *Strămoșii tăi cu oastea ieșeau la cîmpul slavei, Iar tu subț adamașcă... sălbatic horăiești.* NEGRUZZI, s. II 189.

ADĂOGE vb. III v. *adăuga*.

ADĂOS, *adaosuri*, s. n. Ceea ce se adaugă la ceva; supliment, completare, spor. *Apoi la mămăligă îi mai trebuie adaos. Dacă e o vreme potrivnică, de nu poate prinde pește, atunci scoate din traistă o ceapă.* SADOVEANU, N. F. 78. ♦ (Poetic) *Numai zumzetul de-albine, Fără-ncepere și-adaos, Curge-ntr-una, parcă vine Din adîncul firii pline De repaos.* COȘBUC, P. 1 221. ♦ (Adverbial) *Nu vrei să facem schimb? Să-ți dau capra asta și să-mi dai gîsca. — N-ai nemerit-o, că nu-i gîsca, ci-i gînsac... — Da, dă-mi-l, dă-mi-l!... — De mi-i da ceva adaos, poate să ți-l dau.* CREANGĂ, P. 43.

— Pl. și: *adaose*. — Variantă: *adăus* (CAMILAR, N. II 296) s. n.

ADAPTĂ, *adaptez*, vb. I. 1. Tranz. (De obicei cu determinări introduse prin prep. «la») A transforma, a modifica pentru a corespunde unor anumite cerințe; a face bun pentru întrebuițare în anumite împrejurări. *O dată cu terminarea victorioasă a războiului antihitlerist, întreprinderi din acest sector industrial [al industriei metalurgice], afectate aproape în întregime producției de război s-au văzut mai mult decît oricare altă ramură industrială în fața necesității de a-și adapta utilajul la nevoi noi și de a începe fabricația de noi produse.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 47. ♦ A face să se potrivească, să corespundă; a potrivi. *Diversele procedee întrebuințate de d. Sadoveanu în transfigurările din această bucată «Dumbrava minunată» sînt adaptate perfect la scop.* IBRĂILEANU, S. 14. ♦ (Cu privire la piese mecanice izolate) A ajusta, potrivit la un tot; a monta. *Vom adapta un difuzor nou la aparatul de radio.*

2. Refl. A se obișnui cu ceva, a se acomoda. *Animalele și plantele care trăiesc permanent în tîndră au fost nevoite să se adapteze la condiții foarte aspre de existență.* GEOGRAFIA FIZ. 36.

ADAPTABIL, *-Ă*, *adaptabili*, *-e*, adj. Care se poate adapta, care poate fi adaptat. *Toate animalele sînt adaptabile la mediu.*

ADAPTĂRE, *adaptări*, s. f. Acțiunea de a (s e) a d a p t a și rezultatul ei.

1. Modificare, transformare a unui lucru, pentru a-l face să corespundă unor anumite cerințe. ♦ (Concrete) *Adaptare radiofonică. Adaptare muzicală. Adaptare scenică.* ♦ Ajustare a unui lucru pentru a-l aplica la altul; potrivire.

2. (Adesea determinat prin «la mediu») Deprindere a organismelor, a organelor, a simțurilor etc. cu condițiile mediului înconjurător. ♦ *Adaptarea ochiului* = proprietatea pe care o are ochiul de a-și potrivi sensibilitatea funcțională după cum se schimbă intensitatea luminii.

ADAPTĂTOR, *-OĂRE*, *adaptatori*, *-oare*, adj. Care servește la adaptarea unui aparat de radiorecepție la o lungime de undă.

ADĂUS s. n. v. *adaos*.

ADĂLMĂȘ s. n. v. *aldămaș*.

ADĂOGĂ vb. I v. *adăuga*.

ADĂOGĂRE s. f. v. *adăugare*.

ADĂOGI vb. IV v. *adăuga*.

ADĂOGIRE s. f. v. *adăugare*.

ADĂPĂ, *adăp* și *adăp*, vb. I. Tranz. 1. A da apă de băut (unui animal). *La vadul Popricanilor călărească*

ieșise cu căii la adăpat. SADOVEANU, O. VII. 24. *Fiml. pașei din Ianina Un cal negru-n riu adapă.* COȘBUC, P. I. 62. \diamond (În glumă sau în basme, lichidul esre altul decât apă) *Pe But îl adăpa cu țuică înaintea celorlalți.* DUMITRIU, N. 180. *Voi adăpa [calul năzdrăvan] cu lapte dulce.* EMINESCU, N. 27. \diamond Fig. *Îl adăpa din nemărginița ei bunătate.* SADOVEANU, O. I. 271. \diamond Refl. (Despre animale) A bea apă, a-și potoli setea. [Capra] *venea... spre a se adăpa la apele cele limpezi ale fîntinii.* ISPIRESCU, L. 135. \diamond (Rar, despre oameni) *Care cum se adăpă [din fîntină] Tot mie că-mi mulțumea.* TEODORESCU, P. P. 31. \diamond Fig. *Tineretul... rîvnea să se adape la izvoarele științei.* SADOVEANU, N. F. 130. *În pieptul zbuciumat de doruri Eu simt ispitele cum sapă, Cum vor să-mi tulbure izvorul Din care suflatul s-adapă.* GOGA, P. 5.

2. Fig. A uzezi, a uda. *Frumos e să duci moartea la-ai binelui dușmani: Să scapi de asuprire o patrie iubită Și să adapi pămîntul cu sînge de tirani.* ALEXANDRESCU, P. 40.

3. Fig. (Neobișnuit) A adăuga apă unui lichid, a îndoi cu apă. V. boteza. *Peste stropii de lapte muși, toarnă mama cîteva căni de apă, adapă laptele.* STANCU, D. 97.

ADĂPĂRE s. f. Acțiunea de a adăpa. *Adăparea vitelor.*

ADĂPĂT s. n. Adăpare. *Adăpatul vitelor.*

ADĂPĂTOARE, *adăpători*, s. f. Loc unde se adăpă animalele: jgheab sau vas special pentru adăpat. *Stătea pînă la glezne în noroiul verzui și băltoacele de apă vărsată de vite din jgheabul adăpătoarei.* DUMITRIU, N. 227.

— Pl. și: *adăpătoare* (GALACTION, O. I. 230).

ADĂPÔST, *adăposturi*, s. n. Loc ferit, care apără de vreme rea, de arși, de primejdii etc.; construcție făcută în acest scop. V. refugiu. [Copăceii din butoiase] iarna erau băgați la adăpost călduț, acolo unde se păstrează și alte plante și alte flori. PAS, L. I. 86. *Oamenii stăteau răcuți: în singurătatea cîmpurilor, în adăpostul subred, plin de fum și de umbră.* SADOVEANU, O. II. 223. *D. ilicirici și-aprind șfiala În adăpostul de otavă.* GOGA, P. 56. \diamond Fig. *În ungherul unor crieri Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!* EMINESCU, O. I. 134. \diamond *Adăpost anti-aerian* (adesea fără determinare) = loc special amenajat pentru apărarea (în timp de război) contra bombelor și a altor proiectile (aruncate de obicei din avion). \diamond Loc de azil, cămin. *Am nevoie de adăpost și de hodină.* SADOVEANU, N. F. 110. *Bați cărări fără de rost, Rupt își este straiul Și n-ai nici un adăpost... Parcă blăstămat ai fost Foc să-și fie traiul!* NECULUȚĂ, T. D. 111. *Dar eu, ce fac tocmai acum la bătrînețe fără leac de adăpost?* CREANGĂ, P. 175. \diamond (Precedat de obicei de prep. «la») Protecție, ocrotire, apărare. *Vreo douăzeci de țărani... ședeau pe vine la adăpostul zidului.* DUMITRIU, B. F. 90. \diamond Expr. A (se) pune (sau a fi) la adăpost de ceva = a (se) adăposti; fig. a preveni un neajuns, a (se) feri de a amenințare. *Satul Florești, împrăștiat ca toate satele de munte, se ascundea între coline, pus parcă la adăpost de vremuri grele.* BRĂESCU, V. A. 110.

ADĂPOSTI, *adăpostesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* A duce, a pune, a ține la adăpost. V. găzdui. *Am chemat alți oaspeți... Și i-am adăpostit în casă.* BENIUC, V. 140. *N-avea destule grajduri... unde să-și adăpostească atita sumedenie de vite.* ISPIRESCU, U. 41. *Frate Pepele, ni-am unde să te adăpostesc.* ALECSANDRI, T. I. 449. \diamond Fig. *O firmă... lipită pe geamul unei căsuțe vestește că stația balneară adăpostește între zidurile ei un ceasornicar.* IBRĂILEANU, A. 37.

2. Refl. A se așeza într-un loc ferit, a-și găsi refugiu, adăpost. *În fin... o mulțime de serpi se adăpostiseră peste iarnă.* RETEGANU, P. I. 3. [Oamenii] *în timpuri pe-*

riodadei glaciare a Europei se adăposteau în peșterile de la Madeleine. ODOBESCU, S. III. 79. \diamond Fig. *Cîteva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari le-au văzut înăldindu-se.* RUSSO, O. 105.

ADĂPOSTIRE s. f. Acțiunea de a (se) adăposti și rezultatul ei; punere la adăpost, apărare, ocrotire. *Pentru adăpostirea lor... zidi... și un turn de piatră.* NEGRUZZI, S. I. 213. \diamond Adăpost, azil, refugiu. *Pe Andrei Băthory... îl ucise un săcuț la care ceruse adăpostire.* ISPIRESCU, M. V. 44. *Codrii... au a-i da adăpostire De necazul vreunui tiran.* CONACHI, P. 263.

ADĂSTĂ, *adăst*, vb. I. *Tranz.* (Învechit, astăzi poetic) A aștepta. *Departe, pe fărmul stîncos dobrogean, Vapoarele-adastă semnalul:* FRUNZĂ, în POEZ. N. 223. *Chiajna... adăsta pe boierii moldoveni într-un falnic cort rotat de covor alb.* ODOBESCU, S. I. 173. \diamond Absol. *Apoi, fără să mai adaste... își strînse sculele și le rîndu la ascunzătoarea lor obișnuită.* SADOVEANU, N. F. 103. *Sună Someșul în vale, Pe Feleac—pustiul urcușul... Cată-n zare, catedrale Și adastă, tot adastă.* BENIUC, A. R. 37.

ADĂSTĂRE s. f. (Învechit, astăzi poetic) Faptul de a adăsta; așteptare. *Această sală... slujea întotdeauna ca loc de adăstare pentru cei ce voiau să între la chîliile neamului domnesc.* ODOBESCU, S. I. 128.

ADĂUGĂ, *adăug*, vb. I. 1. *Tranz.* A mai pune peste, a completa cu, a pune în plus. *Adăugă zahăr la ceai.* \square (În forma *adaoge*) *Scumpul cumpără stafide și cere să-i adaoge piper.* PANN, P. V. III. 78. \diamond (Cu privire la vorbe, fraze, idei) A spune sau a scrie în continuare sau în completare. *Mai ai ceva de adăugat la scrisoare?* \diamond (Urmat de propoziții complementive) *A adăugat că...*

2. Refl. A se alătura, a se așeza pe lângă, a se alipi, a se reuni. *Loviturilor zdrobitoare date dușmanului de ostașii sovietici pe front li s-au adăugat puternicele lovituri date de nemăratele detașamente de partizani.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 159.

3. *Tranz.* (Regional, cu dativul persoanei; atestat în forma *adaoga*) A agonisi, a dobîndi. *Mai departe nu merg, zise el, în calea asta, destul am lucrat și destul mi-am adăogat: am scăpat trei vietăți de la pierire și mi-am adunat trei prieteni.* RETEGANU, P. V. 4.

— Pronunțat: *-dă-u-*. — Variante: *adăogă, adăog* (DUMITRIU, B. F. 92, BENIUC, V. 112, SADOVEANU, N. F. 13), vb. I, *adăogî, adăogesc* (SADOVEANU, N. F. 6), *adăugi* (PAS, L. I. 159, NEGRUZZI, S. I. 140) vb. IV, (învechit și regional) *adăoge*, part. *adaos* (ODOBESCU, S. III 10), vb. III.

ADĂUGĂRE, *adăugări*, s. f. Acțiunea de a adăuga. — Variante: *adăogăre, adăogire, adăugire* s. f.

ADĂUGÎ vb. IV v. adăuga.

ADĂUGIRE s. f. v. adăugare.

ADĂUGÎT, *-Ă* adj. (În expr.) *Ediție adăugită* = ediție la care s-a mai adăugat ceva, care a fost completată cu material nou.

ADĂCĂ adv. v. adică.

ADĂCĂTELEA adv. v. adicătelea.

ADECUĂT, *-Ă* adj. v. adecvat.

ADECVĂT, *-Ă, adecvați, -te*, adj. (Uneori cu determinare în dativ sau introdus prin prep. «la») Potrivit, corespunzător, nimerit. *Mijloc adecvat scopului. Adecvat la specificul nostru.* \square *Spiritele cu adevărat critice, reflexive, ajutate și de o cultură adecvată, pot scăpa de uniformitatea lor [a ideilor plate].* IBRĂILEANU, SP. CR. 113.

— Variantă: *adecuăt, -ă* (SEBASTIAN, T. 188) adj.

ADEMENEALĂ, *ademeneli*, s. f. Ademenire. După multe *ademeneli*, o înduplecare de măritare. SEVASTOS, N. 203.

ADEMENI, *ademenesc*, vb. IV. 1. Tranz. A atrage, a ispitii, a momii. *Își rup pe degeaba lăutarii bojocii, s-ademenescă lumea. Se duc... toți la altă mustărie.* PAS, Z. I 172. *Căutătura cea blajină a fetei celei mici îl ademenise.* ISPIRESCU, L. 234. *Te ademenise nunai cu vorbe dulci.* ALECSANDRI, T. 574. ♦ A seduce.

2. R e f l. (Rar, atestat în forma regională *adimeni*) A se liniști pe sine însuși, a se amăgi, a se înșela. *Iară împăratul... curmindu-și plînsul... singur în gândul său se adimeni.* DELAVRANCEA, S. 85.

3. R e f l. (Neobișnuit, atestat în forma *adimeni*) A se minuna, a se încînta. *Oricine-n cale ne-nținea... Stătea pe loc, s-adimenea, Cuprins de admirare.* ALECSANDRI, P. A. 204.

— Variante: (regional) *ademinii* (SBIERA, P. 246), *adimenii* (ODOBESCU, S. I 80, NEGRUZZI, S. I 19) vb. VI.

ADEMENIRE, *ademeniri*, s. f. Acțiunea de a a d e m e n i și rezultatul ei.

1. Atragere, ispitire, momire; (concretizat) mijloc, fapt sau vorbă prin care se ademeneste. *Începu... ademenirea oamenilor de care era nevoie pentru... lucrări.* PAS, L. I 153.

2. (Neobișnuit) Încîntare, admirație. *Pe poalele Sinaii mergînd, umbă rătăcisem, Atras tot înainte de-un farmec fioros În umbra tușilată sub codru maiestos. Pe-o culme-n discul lunii o fantasmă zărisem Și plin de-ademenire în fața mă oprisem.* ALECSANDRI, P. III 503.

— Variantă: (regional) *adimenire* (NEGRUZZI, S. I 55) s. f.

ADEMENIT, -Ă, *ademeniți*, -te, adj. 1. Atras, ispitit, momit. ♦ Sedus.

2. (Neobișnuit) Încîntat, fermecat, vrăjit. (Atestat în forma *adimenit*) *Și din munte și din vale Zvon de glăsuri cuvînta: «Să trăiești, măria-ta!».* *Petre Majă-adimenit, Din somn dulce s-a trezit.* ALECSANDRI, P. A. 96.

— Variantă: *adimenit*, -ă adj.

ADEMENTOR, -OĂRE, *adementori*, -oare, adj. Care seduce (prin farmecul său), care farmecă, atrage (de obicei pentru a avea un profit personal). *Perspectiva carierei de profesor îi păru mult mai adementoare.* C. PETRESCU, R. DR. 57. *Începu să-i vorbească cu niște graiuri mieroase și adementoare.* ISPIRESCU, L. 261. ♦ (Adverbial) *S-a învîrțit și Harapul, rînjind adementor, prin saloane, cu o tavă de argint, pe care se aflau țigări.* PAS, L. I 106.

— Variantă: (regional) *adimenitor*, -oăre (ODOBESCU, S. III 634) adj.

ADEMINI vb. IV v. ademeni.

ADENITĂ, *adenite*, s. f. Inflație a ganglionilor limfatici, provocată de o infecție microbiană.

ADENOPATIE, *adenopatii*, s. f. Nume dat bolilor (în special hipertrofiei) glandelor sau ganglionilor limfatici.

ADEPT, -Ă, *adepti*, -te, s. m. și f. Persoană care aderă la convingerile cuiva; aderent, partizan al unei idei, al unei teorii, al unei doctrine etc. *Adept al ideilor celor mai luminate ale veacului... Beldiceanu nu s-a simțit bine decît între prietenii lui.* IONESCU-RION, C. 123.

ADERĂ, *ader*, vb. I. Intrans. 1. (Despre oameni și colectivități; urmat de determinări introduse prin prep. «la») A se alătura la, a se alipi de un partid, de o mișcare, de o ideologie, de o acțiune, cunoscîndu-i și împărțîndu-i principiile. *Oamenii iubitori de pace din întreaga lume înțeleg și aderă întru totul la ideea de a intensifica lupta pentru pace.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2105. *Eliad a convenit de necesitatea aceluia articol [pri-*

ditor la împroprietărea țărănilor], a aderat la redacțiunea lui Nicu Bălcescu și a doua zi a venit acasă la mine, unde a scris cu mîna lui acea proclamație, sub dictarea Bălcescului. GHICA, S. A. 162.

2. A se ține strîns lipit, unit de ceva. *Substanța nervoasă a encefalului și a măduvei spinării aderă la altă membrană.*

ADERĂRE, *aderări*, s. f. Acțiunea de a a d e r a; alăturare, alipire la un partid, la o mișcare, la o ideologie, la o acțiune, prin cunoașterea și împărțirea principiilor respective. V. a d e z i u n e.

ADERENT, -Ă, *aderenți*, -te, adj. 1. (Despre oameni și despre colectivități; adesea cu determinări introduse prin prep. «la») Care se alătură, se alipește la un partid, la o mișcare, la o ideologie, la o acțiune, cunoscîndu-i și împărțîndu-i principiile. ♦ (Substantivat) *Într-aceeași vreme [în 1846], în Franța, agitațiunea creștea, ideile democratice și chiar republicane cîștigau din zi în zi aderenți și partizani.* GHICA, S. A. 151.

2. (Despre lucruri) Care aderă sau se ține strîns lipit, fixat de ceva. *Membrana aderentă.*

ADERENTĂ, *aderențe*, s. f. 1. (De obicei la pl.) Punct de sudură patologică a unor țesuturi, organe etc. care în stare normală nu sînt sudate. *Aderențe pulmonare.*

2. (Tehn.) Forță care menține alăturate două corpuri aflate în contact și care trebuie învinsă pentru a permite rulara unuia peste celălalt. *Aderența dintre roțile unui vehicul și șosea.*

ADÊS adv. v. adesea.

ADÊSE adv. v. adesea.

ADÊSEA adv. De multe ori, în repetate rînduri, des. *Adesea domnu inginer... îmi comunica sentințe... referitoare la viața noastră politică.* SADO-EANU, N. F. 134. *Pe lângă plopii fără soț Adesea am trecut.* EMINESCU, O. I 191. *Munții noștri-au fost adesea scump azil de libertate.* ALEXANDRESCU, P. 137. *Cine sare peste garduri dă adesea în pari.* ♦ (Precedat de «mai») Mai ales, de obicei. *Cuvîntul «spîță» se întrebunțează mai adesea la plural.*

— Variante: *adês* (EMINESCU, O. I 96, NEGRUZZI, S. I 195), (regional) *adêse* (COȘBUC, P. I 60, NEGRUZZI, S. I 73) adv.

ADÊSEORI adv. Adesea. *Eu am întîlnit adeseori pe acești sărmani copii.* VLAHUȚĂ, O. A. 134. *Adeseori rid cu hohot de nepriceperea și slăbăciunea lor.* CREANGĂ, P. 190. *Potlogarii, de care gemea orașul... pîneau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă, și adeseori el pierdea, împreună cu punga, și viața.* NEGRUZZI, S. I 16.

ADÊT, *adeturi*, s. n. (Învechit) Dare, impozit, taxă vamală. *Dacă-mi plăteam birul ș-adetul la stăpîn, Nu mai aveam pricină.* NEGRUZZI, S. II 249.

ADEVĂR, *adevăruri*, s. n. 1. (În opoziție cu eroare) Concordanță desăvîrșită, confirmată de practică, între percepțiile noastre și natura obiectivă a lucrurilor percepute; cunoștință autentică despre realitatea obiectivă, reprezentînd o reflectare justă a acesteia. *Antitezele dintre adevăr și eroare, bine și rău, identitate și diversitate, necesitate și împlinire, pe care vechea metafizică, încă răspîndită, nu le-a învins, nu mai impresionează pe nimeni, căci acum se știe că aceste antiteze nu au decît o valabilitate relativă, că ceea ce a fost recunoscut acum ca adevărat are latura sa greșită, azi ascunsă, dar care se va ivi mai tîrziu, întocmai cum ceea ce a fost recunoscut acum ca greșit are și latura sa adevărată, în virtutea căreia a pînut să treacă pînă acum drept adevăr.* MARX-ENGELS, O. A. II 353. ♦ *Adevăr obiectiv* = conținutul obiectiv al repre-

zentărilor omului, care corespunde realității, lumii obiective și este independent de conștiința omului. *Afirmarea științelor naturii că pământul a existat înaintea omenirii este un adevăr obiectiv.* LENIN, MAT. EMP. 131. *Adevăr relativ* = adevăr admis de știință într-o anumită etapă istorică, care urmează a fi dezvoltat, verificat și precizat și care constituie o treaptă în cercuirea adevărului absolut. *Pentru materialismul dialectic nu există o linie de demarcație de netrecut între adevărul relativ și cel absolut.* LENIN, MAT. EMP. 145. *Adevăr absolut* = adevăr alcătuit din suma adevărilor relative, care nu poate fi dezmințit în viitor, care reprezintă cunoașterea completă, sub toate aspectele, a lumii obiective și de care omenirea se apropie din ce în ce mai mult. *Prin natura ei, gândirea omenească e, prin urmare, în stare să ne dea și ne dea adevărul absolut, care se alcătuiește din suma adevărilor relative. Fiecare treaptă a dezvoltării științei adaugă noi grăunțe la această sumă a adevărului absolut, limitele fiecărui postulat științific fiind totodată relative, și anume când lărgite, când îngustate de ulterioara sporire a cunoștințelor.* LENIN, MAT. EMP. 144.

2. (De obicei în opoziție cu minciună) Ceea ce corespunde realității, ceea ce în fapt este adevărat. *În toate adevărarile vieții, în tot ce e fremătat puternic și nou, Răzbat, străbate marea ecou Al zilei mărețe, ce-n veci nu va trece: Noiembrie șapte din șaptesprezece!* DEȘLIU, G. 46. *Adevărul... nu-i decît unu, dar dumneața nu-l pricepi.* SADOVEANU, N. F. 46. *Ne-am jucat de-a « adevărul și minciuna » și, cînd mi-a venit mie rîndul, i-am spus că-i urîtă și frumoașă; treaba ei dac-o luat pe « urîtă » drept adevăr și pe « frumoașă » drept minciună.* HOGAȘ, H. 86. *Se da de ceasul morții că nu putea descoperi adevărul.* ISPIRESCU, L. 21. *◇ (Întărit prin « adevărat ») Nu umblau cu vi-leșuguri... Rosteau adevărul adevărat.* PAS, L. I 111. *Adevărul adevărat e că are două mari slăbi-ciuni.* CAMIL PETRESCU, T. II 74. *◇ Loc. adv. Într-adevăr sau în adevăr = în realitate, de fapt. Într-adevăr, bunicule... acuma mi-am adus aminte care-i lucrul cel mai bun pe lume.* SADOVEANU, N. F. 30. *Mă uit... În adevăr, la cițiva pași înaintea calului, zăresc o mogîldeață mică, sărînd și topăind.* CARAGIALE, O. I 334. (Învechit) *Cu adevăr = cu adevărat. Iănache Văcărescu fu cu adevăr un om în veci memorabil.* ODOBESCU, S. I 327.

3. (În opoziție cu inexactitate) Justețe, exactitate. *Fenomenele... să confirmeze adevărul calculelor sale.* BĂLCESCU, O. II 10.

ADEVĂRĂ vb. I v. adeveri.

ADEVĂRĂT, -Ă, adevărați, -te, adj. I. (În opoziție cu minciunos) Conform cu adevărul. *Multe se vorbiră Multe, lele Firă, Dar adevărate Nu-s în lume toate.* COȘBUC, P. II 157. *Nu se știe care din toate acele vorbe este cea adevărată.* CREANGĂ, P. 233. *◇ (Adverbial) Adevărat! încuviințară oamenii.* PAS, L. I 11. *Adevărat e că te-nsori? D. ZAMPIRESCU, R. 40. Care e capitala județului Buzău? — Mizilul... — Nu e adevărat... e Buzăul.* CARAGIALE, O. II 182. *Mă... cheamă vineaca... — Nu-i adevărat... Stai aici.* ALECSANDRI, T. I 210. *Spune-mi, bade-adevărat, Pentru cine m-ai lăsat?* JARNÍK-BİRSEANU, D. 254.

2. (În opoziție cu fals) Veritabil, real. *Din clo-cotul fierbinte al vieții celei noi Țișnește poezia adevărată, vie.* DEȘLIU, G. 6. *Așa, po te, Cîntă viața Cea adevărată, Socialistă.* FRUNZĂ, S. 53. *El este adevăratul nepot al Împăratului-Verde.* CREANGĂ, P. 278. *◇ (Adverbial) O is orie adevărat națională ne lipses e.* BĂLCESCU, O. I 7. *◇ Loc. adv. Cu (sau de) adevărat = într-adevăr. Vă cutremurați... evocînd sumbra dramă cu Tepeș, neînțelegîndu-vă între voi dacă atunci cînd domitorul a dat cu pumnalul în pieptul turcului... l-a omorît de-adevărat.* PAS, Z. I 188. *Să știi, cumnate...*

că acest fecioraș al dimitale e cu adevărat năzdrăvan. SADOVEANU, N. F. 13. *Se încredință că cu adevărat asemenea vin nu bause de cînd era.* NEGRUZZI, S. I 83. *◇ Autentic, original, nefalsificat. Di mant adevărat.* *□ Aceasta este iscălitura noastră adevărată.* D' M' TRIU, B. F. 11. *◇ Netăgăduit, în toată puterea cuvîntului. Ai să pricepi mai trîzîu, cînd vei fi pescar adevărat.* SADOVEANU, N. F. 30. *Cine a aflat în lume prieten adevărat, El o comoră bogată-n viața sa a ciștigat.* PANN, P. V. III 19. 3. (În opoziție cu greșit) Just, corect, drept. *◇ (Adverbial) Și adevărat, îți pare Că pe bolta lucitoare, C-a-ntr-o mină uriașe, Joacă focuri de lămpăse.* DEȘLIU, M. 61. *Adevărat că hamorul cel nou e mai depărișor.* REBREANU, R. I 99. *Adevărat, nu e nici o asemănare între voi amîndoi.* NEGRUZZI, S. I 64.

ADEVERÍ, adevăresc, vb. IV. I. Tranz. A confirma justețea, exactitatea unui fapt. *Certificat adevărînd absolvirea unei școli. E lucru adevărit că...* *◇ A întări, a susține. Adevărită cu toții jalba ce un medelnicer, Ștefanache, dedese la Poartă în contra domnului.* BĂLCESCU, O. I 71.

2. Refl. A se dovedi ca adevărat, a se confirma; a se împlini, a se realiza. *Ce mai zici? Adevăritu-s-au vorbele mele?* CREANGĂ, P. 229. *Poveștile din ziua de astăzi s-adeveresc citeodată.* ALECSANDRI, T. 1433.

— Varianta: (învechit și popular) adevără, adeverez (TEODORESCU, P. P. 100, TEODORESCU, P. P. 81), vb. I.

ADEVERÍNTĂ, adevărînte, s. f. Dovadă scrisă, de recunoaștere a unui fapt. *Că dovadă că mi-am îndeplinit cu credință datoria... am adus și adevărînta aceasta.* CARAGIALE, O. III 71. *◇ Chitanță, recipisă. Ai dus într-o zi la poștă un plic mare... și ai luat adevărîntă de la ghișeu.* PAS, Z. I 286.

ADEVERÍRE, adevăriri, s. f. Faptul de a (se) adeveri; confirmare, atestare.

ADEVERITÓR, -OÁRE, adevăritori, -oare, adj. (Învechit) Care dovedește, care face dovada, care adevărește. *Certificat adevăritor.*

ADEZIÚNE, adeziuni, s. f. 1. Alipire, alăturare (la ceva), solidarizare conștientă (cu ceva). *◇ Expr. A-și da adeziunea (la ceva) = a-și da consimțămîntul, a adera. Și-au dat adeziunea la protestul împotriva războiului bacteriologic.* *◇ Exprimare formală (în scris) a aderării la ceva; cerere de primire într-o organizație politică sau de masă.*

2. (Fiz.; și în expr. forță de adeziune) Forță care ține lipite două corpuri, datorită atracției moleculare. *Forța de adeziune depinde de natura suprafețelor celor două corpuri și a contactului lor.*

— Pronunțat: -zi-u-.

ADEZÍV, -Ă, adeziv, -e, adj. (Despre materiale, substanțe etc.) Care aderă, care stă strîns lipit de ceva. *Țesut adeziv.*

AD-HÓC adv. Aname pentru acest scop, de circumstanță. *Pretext inventat ad-hoc.* *◇ (Adjectival, în expr.) Divanul ad-hoc v. divan.*

ADÍÁ, adii, vb. I. 1. Intrans. (Despre vînt) A sufla lin, ușor. *Soarele se stîngea în picilele vînete ale munților depărtați; o boare răcoroasă începu să adie, tușișurile murmurau în jur.* SADOVEANU, O. I 16. *Frumoașă ești, pădurea mea, Cînd umbra-i încă rară Și prîntre crengi adie-abia Un vînt de primăvară.* TOPÍRCEANU, B. 8. *Un vînt ușor și somnoros adie și-n codru prînde frunza să se miște... IOSIF, P. 30. Adie boarea dulce din verzile timpii.* ALECSANDRI, P. III 449. *◇ Fig. Un cînt adie-n stepela rusești Și vîntul peste lume-i poartă zvonul.* POEZ. N. 16. *Concertul de Mozart în re În juru-ți adie.* BANUȘ, B. 81. *◇ (Despre un miros) A veni în unde*

ușoare (ca adus de vînt). *Parcă adie vie mirozna pe liniștea, izul dulceag, adormitor, al finului cu sulfina.* CAMILAR, TEM. 13. *Toți merii grădinilor erau înfloriți și adia dintr-acolo... o mireasmă dulce.* SADOVEANU, N. F. 38. *Adie de la el un miros ușor de urdă.* SADOVEANU, N. F. 13. — **Tranz.** (Poetic) A murmura, a îngina, a șopti. *Auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clarinet și un tinăr și tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușoară.* EMINESCU, N. 46.

2. **Tranz.** (Regional) A mîngîia (printr-o atingere ușoară). *Oftă amar... și adia pre copil pe cap.* RETEGANUL, P. II 38. — A atinge ușor. *Dă să se scoale și, ca să se poată ridica mai repede, adie un scaun cu degetul; atunci toate curțile știuesc și degetul îi rămase intraurit.* RETEGANUL, P. V 17.

3. **Intranz.** (Regional) A clătina, a mișca. [Cu sabia] *c-adia și amenința.* TEODORESCU, P. P. 36. *Nici moartă, nici vie, Numai din coadă adie (Cîntarul).* GOROVEI, C. 59.

— Pronunțat: *-di-a*. — Pers. 3 sg. și: (1) *adiază* (HASDEU, R. V. 158).

ADIACENT, -Ă, *adiacenți*, -te, adj. (Livresc) Care se alătură, se atinge cu ceva. *Noțiuni adiacente.* — *Unghiuri adiacente* = unghiuri care au același vîrf și o latură comună.

— Pronunțat: *-di-a-*.

ADIATĂ s. f. v. *diată*.

ADICĂ adv. 1. (Introduce o explicare a propoziției precedente sau a unui membru al ei) Și anume, cu alte cuvinte, va să zică. *Întocmai ca oamenii, ca vitele, ca locașurile și pomii, [gîzele] purtau pecetea locului, adică a păcurii.* C. PETRESCU, A. 315. — (În legătură cu «ce», «de ce», «cum») *De ce adică să venim? — Hotărîrea fu gata, cam ce, adică, să facă cu fata împăratului.* ISPIRESCU, L. 353. — (Interogativ, ca replică izolată) *Eu sint de altă părere. — Adică?*

2. (Introduce o rectificare, o revenire în urma unei scurte deliberări) La urma urmei, în definitiv; mai bine zis, ba, dar. *Avui parte d-un mișel, Pică țundra de pe el; El mi-o dă să i-o cîrpesec, Eu o iau și o izbesc... Adică, mă scotese, Tot să i-o mai petecesec, Că cu el am să trăiesc!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 277. — (Substantivat, în loc. a d. v.) La o adică (sau, regional, la dică) = a) la drept vorbind; ca să spun adevărul. *Jupîn Dumitrache: Eu am ambiț, domnule, cînd e vorba la o adică de onoarea mea de familist.* CARAGIALE, O. I 44; b) în momentul hotărîtor, la nevoie. *Na-ți-o 'bună, zise Trăsnea, cînd la dică, nu-i nimic.* CREANGĂ, A. 114. *Să nu cumva să mă lași la dică. Eu am venit cu d-ta, precum m-ai rugat.* ALECSANDRI, T. I 90.

3. (Popular) Cînd colo... (În forma *adecă*) *Peste vrun ceas... mersese el să aducă copilul fript... Adecă minunea minunilor! Copilul se juca cu două mere de aur.* RETEGANUL, P. V 57.

— Accentuat și: *ădică*. — Variante: *adecă* (NEGRUZZI, S. I 36), (regional) *dică* adv.

ADICĂLEA adv. v. *adicăteala*.

ADICĂTELEA adv. v. *adicăteala*.

ADICĂTELEA adv. (Și în forma *adicătele*) *Adică* (2). *Dar adicătele, ce poștiți dv.?* CARAGIALE, O. II 138. — Loc. a d. v. În *adicăteala* = a) la drept vorbind, ca să spun adevărul, la o adică (a); b) în momentul hotărîtor, la nevoie, la o adică (b). *Cînd o fi la adicăteala, s-or mai găsi bani.* REBREANU, R. I 132.

— Variante: *adecăteala* (CONTEMPORANUL, VI 38), *adicătea* (CREANGĂ, P. 203), *adicătele* adv.

ADIÈRE, *adieri*, s. f. (Adesea determinat prin «de vînt») Suflare lină; boare. *O adiere trecu printre tran-*

dafiri și prin zvonul cișmelei. SADOVEANU, Z. C. 287. *În dulcele suspin al adierii se legănau salcîmii primăverii.* CERNA, P. 149. *Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o adiere de vînt nu se simte.* VLAHUȚĂ, O. A. II 125. *Chiar pe această zăpadă ce se topește acum sub adierea încropită a zefirului primăvărat.* ODOBESCU, S. III 41. — Fig. *Un tablou sters, o adiere de buciom, o lacrimă și un gest al mamei... toate se trezesc la mișcarea melodică a acestui prietin [vîntul].* SADOVEANU, N. F. 25. — Fig. *Undă ușoară. Spre seară veneau miresmele grădinii în adieri ușoare.* SADOVEANU, O. IV 31.

— Pronunțat: *-di-e-*.

ADIMENÎ vb. IV v. *ademeni*.

ADIMENIRE s. f. v. *ademenire*.

ADIMENÎT, -Ă adj. v. *ademenit*.

ADIMENITÔR, -OĂRE adj. v. *ademenitor*.

ADINEĂORI adv. v. *adineauri*.

ADINEĂUREA adv. v. *adineauri*.

ADINEĂURI adv. (Și în forma *adineauri*; arată un timp foarte apropiat, care abia a trecut) Cu puțin înainte, de curînd. V. a b i a. *Te rog să aprinzi și țigara aceasta și să rămînem tot așa de buni amici cum eram adineauri.* C. PETRESCU, A. 284. *Zis-mi bine! Pala însuși, adineauri, lucrul mi l-a pcvestit.* DAVILA, V. V. 148. *Adineauri ședea pe lavița de la poartă.* CARAGIALE, O. I 61. — (Precedat de «mai» capătă un sens nedeterminat) *Na, măi Simo, și fie nișică azimă. Mai adineauri a scos-o mama din cuptor.* SANDU-ALDEA, U. P. 17. — (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pină adineauri* = pină de curînd. *Am lucrat pină adineauri. De adineauri* = care a avut loc cu puțin înainte. *După scena de adineauri se simțea mlînit.* REBREANU, R. I 86.

— Variante: *adineăori*, *adineăurea* (DAVILA, V. V. 32) adv.

AD-ÎNTERIM adj. invar. Interimar. *Ministru ad-interim.*

ADÎO interj. (Formulă de salut la o despărțire de obicei îndelungată sau pentru totdeauna; astăzi mai ales fig.) Rămase bun! *Adio, cîntece vechi, adio ruine!* BENIUC, V. 144. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora, Deci cînturilor mele zic Adio tuturora.* EMINESCU, O. I 184. (Substantivat) *Soarele o rază de-adio îmi trimise.* MACEDONSKI, O. I 46. *Întorc acum asupra-ți privirea-mi dureroasă, Ca cel din urmă-adio, la tot ce am pierdut.* ALEXANDRESCU, M. 72. (Expres.) A-și lua adio de la ceva = a socoti ceva ca pierdut pentru totdeauna. — (Ironie) S-a terminat cu... *Adio scaldat!*

ADIPÓS, -OĂSĂ, *adipoși*, -oase, adj. (Anat.) Care prezintă caracteristicile grăsimii, de grăsime, gras. — *Țesut adipos* = țesut conjunctiv ale căruia fibre și celule au funcțiunea de a înmagazina grăsimea.

ADIPOZITĂTE s. f. Îngrămădire patologică a grăsimii într-un țesut organic.

ADIȚIE, *adiții*, s. f. (Chim.) Adăugare. *Adiție de clor la etilen. Reacție de adiție.*

— Pronunțat: *-ți-e-*.

ADIȚIONĂ, *adiționez*, vb. I. **Tranz.** (Aritm.; rar) A aduna.

— Pronunțat: *-ți-o-*.

ADIȚIONAL, -Ă, *adiționali*, -e, adj. Care se adaugă la urmă ca supliment. *Articol de lege adițional. Taxe adiționale.*

— Pronunțat: *-ți-o-*.

ADITȚIONĂRE, aditȚionări, s. f. Acțiunea de a aditȚiona; adunare, adăugare.

— Pronunțat: -și-o-.

ADIUTĂNT s. m. v. adjutant.

ADÎNC, adîncuri, s. n. 1. Parte adîncă, adîncime (considerată vertical); loc situat departe (spre interior). V. fund, străfund. *Și dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l, E ca durerea mea s-o-mpac Însenîndu-mi gîndul.* EMINESCU, O. I 193. [Ștefan cel Mare] punea hotar pămîntului dăruit culmile dealurilor, matcele apelor, adîncul văilor și uneori orizontul. NEGRUZZI, S. I 273. ♠ (Poetic) [Cocoșul] are un cîntec înalt, prelung, mai cu samă cînd se descurie adîncurile primăverii, cînd afară stelele arată ca niște flori. CAMILAR, TEM. 26. *Cu ochii albaștri și curvioși, precum albastru și curvios e adîncul cerului.* EMINESCU, N. 59. ♠ Exp r. Din (sau în sau pînă-n) adîncul sufletului (sau al inimii, al ființei) = din tot sufletul. *Femeia ridică ochii în sus, clătina din cap și-un oftat porni din adîncul sufletului, pe cînd două lacrimi îi alunecară pe obraji.* DUNĂREANU, CH. 109. *Și-și mulțumesc... din adîncul sufletului pentru bunătatea ce ai.* ISPIRESCU, L. 181. ♠ Prăpastie, abis. *Unul [din cocori] cade-n adînc, fulgerat.* TOMA, C. V. 80. ♠ (Metaforic, în basme) Infern, iad. *S-a tot dus pe sub pămînt pînă ce a ajuns la poarta iadului.* — *Cine ești tu? îl întrebă împăratul adîncului.* NEGRUZZI, S. I 87.

2. (La pl.) Depărtare mare; spațiu întins, larg; p. ext. loc ascuns, așezat departe; adîncime (2). *În răsunetul adîncurilor, caii de la rădăvane mergeau și ei la pas.* SADOVEANU, O. I 299. *Își aduse aminte vag... de pădurea Cotoșmanei și de unele tîntimplări mai vechi, petrecute prin adîncurile ei.* GALACTION, O. I 265. *Adîncurile zării se tot îndepărtează, Plutind ca niște ape în arșița de-amiază.* IOSIF, P. 88. *Văzusem un nor mohorit Venind din adîncuri de zare.* COȘBUC, P. I 235.

ADÎNC², -Ă, adînci, adj. I. 1. (Despre cavități sau lucruri concave) Al cărui fund se află la o distanță (relativ) mare de marginea de sus, de deschizătură, de gură. *Bubute vâile — adîncile.* BENIUC, V. 109. *Ajunseră în capul unei vâgăuni largi și adînci, crăpată peste maluri de scurgerea apelor.* PREDA, I. 137. *Cheia [se află] în buzunaru-l adînc de la rochia fișacăi.* SADOVEANU, N. F. 23. ♠ (Despre ape, considerînd distanța dintre fund și suprafață) Din balta lui Iftode se trage spre Moldova un cot nu tocmai adînc. SADOVEANU, N. F. 29. *Apele line sînt adînci (= oamenii liniștiți în aparență ascund adesea porniri sau însușiri nebanuite).* ♠ Fig. Luna limpede înflorea ca o față de aur pe sîninul adînc al cerului. EMINESCU, N. 29. O, tu umbră pieritoare, cu adîncii, triștii o-hi! EMINESCU, O. I 80. ♠ (Adverbial) Fata-i întinse minile și se privi adînc în lumina ochilor, pe cînd muzica adă. SADOVEANU, O. IV 95. *Ochii mari și minunați Lucesc adînc, himeric.* EMINESCU, O. I 172. ♠ (Urmat de determinări care indică o măsură) Cum ajung în pădure, sapă o groapă adîncă de un stat de om. CREANGĂ, P. 224. ♠ Exp r. (A ajunge, a trăi etc.) pînă la adînci bătrînețe = (a trăi etc.) pînă la o vîrstă înaintată, la care cu greu ajunge cineva. *Tineți minte cuvintele lui Ștefan, care v-a fost baci pînă la adînci bătrînețe.* DELAVRANCEA, A. 122. *Au trăit... veseli și fericiți... pînă la adînci bătrînețe.* CARAGIALE, O. III 85. ♠ (Despre diferite materii formînd un strat orizontal) Gros. *Huma udă... nu era mai adîncă de două-trei capete.* DUMITRIU, B. F. 63.

2. Care se află sau se întinde departe în (sau spre) interior. *Strat adînc. Rădăcină adîncă.* ♠ (Adverbial) *Mai adînc nu pătrunse:eră ploile.* DUMITRIU, B. F. 63. ♠ Fig. [Lucașfarul] o urma adînc în vis, De suflat să se prîndă. EMINESCU, O. I 168. ♠ Care se întinde departe (în linie

orizontală). *Pedestrirea... se rînduia în «falange» sau «gloate adînci».* BĂLCESCU, O. I 26. ♠ Greu de străbătut, des, compact. *Sub adîncul frunziș al codrului stă pitit vînătorul.* ODOBESCU, S. III 35. ♠ Care vine sau pare că vine din interior; profund. *Scoteam cite-un suspîn adînc din piepturile noastre.* CREANGĂ, A. 124. ♠ (Adverbial) *Se sprijini pe speteaza fotoliului și răsufli adînc.* DUMITRIU, B. F. 93. *Arendașul suspînă adînc.* REBREANU, R. I 168. *Răsufli adînc de oboseală.* CARAGIALE, O. III 52. ♠ Întins, vast. *Și clocotesc și hohotesc Păduri adînci.* IOSIF, PATR. 67.

3. (Despre mișcări, în special despre plecăciuni, sălături) Făcut prin înclinarea corpului (aproape) pînă jos. *Apoi vesel se-nturna, La sultan de se-ncina Cu adîncă temenea.* ALECSANDRI, P. P. 108.

4. (Despre voce, ton, timbru) Jos, profund, grav. *Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rostește lin, în clipe cadente: Nu-voie morșii — e-n zadar, copile!* EMINESCU, O. I 202. ♠ (Adverbial) *Încet, adînc răsună cîntările de clerici.* EMINESCU, O. I 88. ♠ (Despre culori) Intens. *Cerul e de un albastru adînc.* ♠ (Adverbial) *În aer era aur și-n grădine miros și-o umbră adînc-viorie.* EMINESCU, N. 57.

H. Fig. 1. (Despre noțiuni abstracte; în opoziție cu superficial) Care ține de esența lucrurilor, care pătrunde în fondul, în miezul lucrurilor; temeinic, profund. *Convîngerea adîncă de venirea unor vremuri mai bune nu l-a părăsit... niciodată [pe Beldiceanu].* IONESCU-RION, C. 127. *Gîndesc la adîncă erudiție a acestui dascăl.* NEGRUZZI, S. I 7. ♠ (Adverbial) *Ideologia marxist-leninistă pătrunde tot mai adînc și mai larg în mase.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 2/4.

2. (Cu nuanță intensivă) Desăvîrșit, deplin, total, intens; profund. *O liniște adîncă domnea în pădure.* SADOVEANU, O. VII 37. *O noapte cumplită și-adîncă se varsă de sus.* COȘBUC, P. I 294. *Începu să miște și să se scoale ca dintr-un somn adînc.* ISPIRESCU, L. 103. *V-ați stins într-o clipală ca stele trecătoare Ce las-un întuneric adînc în urma lor.* ALECSANDRI, P. A. 62. ♠ (Adverbial) *Pentru tăria paginilor tale Izbind în coasta veacului apus, Și pentru adevărul ce l-ai spus — Adînc îți mulțumim, Caragiale.* CASSIAN, H. 77. *Tu nici nu știi a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește.* EMINESCU, O. I 120.

3. (Neobișnuit, despre noțiuni de timp) Tirziu. *Era în ceasul adînc de după miezul nopții.* CAMILAR, TEM. 130.

— Pl. f. și: (învechit) adînce (EMINESCU, L. P. 180).

ADÎNCĂT, -Ă, adîncăți, -te, adj. (Rar) 1. Adîncit, adînc. *Pisicuța scotocea și ea, pe ici pe colea, iarba rămasă prin îndoiturile mai adîncate și mai umede ale poienii.* HOGAȘ, M. N. 63.

2. Profund, de nepătruns. *Și de cînt citeodată În pădurea adîncată, Soarta mea este de cînt.* ALEXANDRESCU, M. 284.

ADÎNCĂTĂRĂ, adîncături, s. f. Adîncitură. *Nu se aflau în acel loc decît trei pușuri adînci cu cumpănă, la mare depărtare unul de alul, și un izvor ce era mai mult mlaștină într-o adîncătură.* SADOVEANU, M. C. 20. *Agripina vedea, prin ușa deschisă... adîncătura Iablancioarei.* GALACTION, O. I 160.

ADÎNCÎ, adîncesc, vb. IV. 1. Tranz. A face mai adînc, a săpa în adîncime. *Ar mai trebui adîncită [groapa].* SAHIA, N. 88. ♠ Refl. *Cutele obrazului i-s-au adîncit cu vîrsta.* ☞ *Ochii mari, închiși și adînciți în frunte.* EMINESCU, N. 11.

2. Refl. A intra, a pătrunde în adîncime; a se duce, a înainta spre fund, spre interior. *S-au adîncit în inima pădurii.* ♠ (Poetic) A se depărta, a pieri, a dispărea din cîmpul vizual; a se face nevăzut. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate.* EMINESCU, N. 67. *Călărețu-n zare*

trist se adîncește. ALECSANDRI, P. III 152. † Fig. A se cufunda (în...), a fi absorbit (de...). *Tinărul, după invitația lui Iuga, se adînci în studiul listei de bucate.* REBREANU, R. I 34. *Se adîncea în amintirile copilăriei.* BART, E. 346. *În curtea bisericilor vechi... te adîncești în gînduri parc-ai vrea să știi cine odihnește sub pămîntul încărcat cu stevie, cu urzici și pelin.* DELAVRANCEA, S. 214. † Tranz. (Cu determinări introduse prin prep. «în») *Ce te poate adînci acuma în așa de neagră mîhnire?* CARGIALE, O. III 61. *Această zicere îl trezise din buimăceala în care-l adîncise scena ce urmas.* NEGRUZZI, S. I 229.

3. Tranz. Fig. A pătrunde cu mintea; a cerceta, a studia, a înțelege temeinic. *Adîncit-am pînă-n funduri tot ce e filozofie.* MACEDONSKI, O. I 271.

4. Refl. A se intensifica, a se accentua. *Amărăciunea pîrei dădăcei mele împotriva domnului inginer al nostru s-a adîncit și mai mult în fîntă mea.* SADOVEANU, N. F. 133. *O prăpastie se adîncea între noi, deși avusesem o identitate perfectă în felul de a gîndi și privi viața și lumea în care trăiam.* BART, E. 227.

ADÎNCIME, *adîncimi*, s. f. I. Faptul sau însușirea de a fi adînc; distanță de la gura (sau suprafața) unei adîncituri (sau ape) pînă la fundul ei. *Te cobori... într-o închisoare... de o adîncime grozavă.* NEGRUZZI, S. I 311.

† Fig. *Ochii tău atît de tristu-i, Cu-a lui umed-adîncime ioată mintea te o mistuî.* EMINESCU, O. I 155. † (Concretizat) Parte scobită, adîncită, adîncă. V. *prăpastie*, *abis*.

2. (De obicei la pl.) Depărtare, distanță mare; p. ext. loc ascuns, depărtat. *Din adîncimi fără de margini A răsărit pe cer o stea.* COȘBUC, P. I 268. *Echo îi răspunde de prin toate adîncimile codrului trezit.* ODOBESCU, S. III 36.

3. Intensitate, profunzime. *Sentiment de o mare adîncime.*

ADÎNCIRE, *adînciri*, s. f. Acțiunea de a (se) adînci.

ADÎNCIT, *-Ă*, *adînciți*, *-te*, adj. I. Adînc. *Din vîrf Carpaților... Repezit-am ochii mei... Pe cea vale adîncită Și cu flori acoperită.* ALECSANDRI, P. II 9.

2. Fig. (Rar) Nemărginit, imens. *Eus, pe malul lunecos, Și-n tăcerea adîncită, Satan urlă furios.* ALECSANDRI, P. A. 40.

ADÎNCITURĂ, *adîncituri*, s. f. Partea adîncită a unei suprafețe; scufundătură, groapă mică. *Adîncitură pe frunte.*

ADJECTIV, *adjective*, s. n. (Și în expr. *adjectiv calificativ*) Parte de vorbire flexibilă care arată o însușire a unui obiect sau a unei ființe, însoțind și determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect sau al acelei ființe. † *Adjectiv determinativ* v. *determinativ*. *Adjectiv demonstrativ* v. *demonstrativ*.

ADJECTIVĂL, *-Ă*, *adjectivali*, *-e*, adj. Care este exprimat printr-un adjectiv. *Atribut adjectival*. † *Articol adjectival* = articol care însoțește un adjectiv legat de un substantiv articulat sau de un nume de persoană. *Cuvintele «cel» și «cea» din exemplele «Ștefan cel Mare» și «cartea cea frumoasă» sînt articole adjectivale.* † Care îndeplinește funcția de adjectiv. *Expresie adjectivală*. † (Adverbial) *Substantivul poate fi întrebuițat uneori adjectival*.

ADJUDECĂ, *adjudec*, vb. I. Tranz. A atribui, prin hotărîre judecătorească, un bun aceluia care a oferit prețul cel mai mare la licitație.

ADJUDECĂRE, *adjudecări*, s. f. Acțiunea de a adjudecă. *Bun atribuit prin adjudecare.*

ADJUNCT, *-Ă*, *adjunți*, *-te*, adj. (De obicei pe lângă nume care arată o funcție publică) Care face parte din conducerea unei instituții sau a unui serviciu, avînd funcția imediat subordonată titularului. *Director adjunct*.

□ *Pentru a asigura o conducere deosebit de calificată a muncii de propagandă, comitetul de partid... a organizat seminariile... cu primii-secreari și cu secretarii-adjunți ai comitetelor de partid raionale și orășenești, care conduc secțiile de propagandă și agitație.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2576.

ADJUTĂNT, *adjutanți*, s. m. I. Ofițer atașat comandantului unei unități militare, pentru îndeplinirea unor sarcini speciale; ofițer făcînd parte dintr-un stat-major și asigurînd executarea diferitelor sarcini. V. *aghiotant*.

2. (Ieșit din uz) Grad pentru personalul din aviație, corespunzător plutonierului.

— Pronunțat: *ad-ju-*. — Variantă: (învechit) *adlutanț* s. m.

ADMINISTRĂ, *administrez*, vb. I. Tranz. I. A cămui, a gospodări (o întreprindere, o instituție, un sector de producție publică). *Mihai-vodă nu se privește în Ardeal decît ca un guvernator spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor.* BĂLCESCU, O. II 270.

2. A da unui bolnav un medicament. *I-a administrat calciu.*

ADMINISTRĂRE, *administrări*, s. f. Acțiunea de a administra.

1. Cîrmuire, gospodărire. *Pentru administrarea gospodăriei colective, adunarea generală alege pe timp de doi ani consiliul de conducere, compus din 5-9 persoane, în raport cu mărimea gospodăriei.* STAT. GOSP. AGR. 43.

2. Faptul de a da unui bolnav un anumit medicament.

ADMINISTRĂT, *-Ă*, *administrați*, *-te*, adj. Cîrmuit, gospodărit. † (Substantivat; rar) Persoană aflată sub conducerea cuiva. *Ca un om bine crescut, vizita pe administrații săi.* NEGRUZZI, S. I 111.

ADMINISTRATIV, *-Ă*, *administrativi*, *-e*, adj. Privitor la administrație, de administrație, care are de obiect administrația. *Hartă administrativă*. *Împărțire administrativă a unui teritoriu*. □ *Sfaturile populare îndrumă munca organelor administrative subordonate lor.* CONST. R.P.R. 30. † Care emană de la un organ de administrație. *Hotărîre administrativă*. † Loc. adv. *Pe eale administrativă* = prin organele de administrație. *Acest ordin a venit pe cale administrativă*.

ADMINISTRĂTOR, *-OĂRE*, *administratori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană care administrează, care conduce o administrație sau un serviciu de administrație. *Administratorul caselor de odihnă*. † *Administrator delegat* = persoană împuternicită de consiliul de administrație al unei societăți capitaliste să conducă societatea (în intervalul dintre ședințele consiliului). † Persoană pricepută în conducerea și în organizarea unei activități. *Generalul Kiselef fuse unul din cei mai buni administratori ce a văzut vreodată România. Sub acest om țara își schimbă fața.* BOLINTINEANU, O. 253.

— Accentuat și: *administratôr*.

ADMINISTRAȚIE, *administrații*, s. f. I. Totalitatea organelor administrative ale unui stat; secție a unei instituții, însărcinată cu administrarea ei. *Dreptul de a folosi limba maternă în administrație și justiție, participarea efectivă, bazată pe deplina egalitate în drepturi a naționalităților conlocuitoare și a organizațiilor lor democratice, la viața politică — toate acestea caracterizează politica națională a Republicii Populare Romîne.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 139. † Școală de administrație = școală în care se formează cadrele de specialitate în domeniul administrativ. *Administrație financiară* = instituție de care depindeau, în vechiul regim, percepțiile și care conducea o circumscripție financiară, avînd atribuția de a face încasările și plățile statului.

2. (În regimul capitalist) *Consiliu de administrație* = comitet (reprezentând de obicei numai pe marii acționari) însărcinat cu conducerea unei societăți industriale sau comerciale pe acțiuni. *Marile industrii monopoliste își trimit reprezentanții lor în consiliile de administrație.*

3. (Învechit) Diviziune organizatorică în armată, care se ocupa de hrana și îmbrăcămintea trupeii. *Ofițer de administrație.*

— Pronunțat: -*fi-e*.

ADMIRĂ, *admir*, vb. I. Tranz. A privi cu un sentiment de încântare. *Cînd vedea că admir monograma aurită din colț, rîdea iluminată de plăcere.* CAMIL PETRESCU, U. N. 46. *Lui Gogu îi plăcea să fie admirat.* REBREANU, R. I 179. *Admiri tu natura, a ei armonie?* ALEXANDRESCU, M. 83.

ADMIRABIL, -*Ă*, *admirabili*, -*e*, adj. Vrednic de a fi admirat, care deșteaptă admirația; minunat, încântător. *Eminescu are versificarea bogată, muzicală, frumoasă, limbă admirabilă și tot atît de admirabile tablouri.* GHE-REA, ST. CR. I 96.

ADMIRĂRE s. f. (Rar) Acțiunea de a admira și rezultatul ei; admirație. *C-o admirare prefăcută sau c-un adinc entuziasm, Zadarnic ziceți, dulci prieteni, că-mi iut făptura trecătoare.* MACEDONSKI, O. I 98.

ADMIRATIV, -*Ă*, *admirativi*, -*e*, adj. Care exprimă, care arată admirație. *Expresii admirative.* ♦ (Adverbial) *Privește admirativ.*

ADMIRATÓR. -*OĂRE*, *admiratori*, -*oare*, s. m. și f. Persoană care admiră. *Admiratorii lui Eminescu.*

ADMIRĂȚIE, *admirății*, s. f. Sentiment de încântare; prețuire, respect, stimă (față de oameni sau de manifestările lor). *Vorbea la tribună un tînăr din comitet și era cuprins de admirație că știa lucruri atît de noi pentru tine.* PAS, Z. I 317. *Am aruncat undițele cu un meșteșug care a stîrmit admirația tovarășilor mei.* SADOVEANU, N. F. 97.

— Pronunțat: -*fi-e*.

ADMISIBIL, -*Ă*, *admisibili*, -*e*, adj. (Mai ales în construcții negative) Care poate fi admis; cu care poți fi de acord. *Argumentul nu este admisibil.*

ADMISIBILITĂȚE s. f. Putința de a fi admis, însușirea de a putea fi admis.

ADMITE, *admit*, vb. III. Tranz. 1. A primi ca bun, a considera ca adevărat și conform cu realitatea. *Deschise o carte veche... o astrologie... bazată pe sistemul care admite pămîntul de centrul arhitecturii lumescii.* EMINESCU, N. 44.

2. A îngădui, a permite, a tolera. *Nu se poate admite ca în statul-major conducător al clasei muncitoare să-și găsească loc scepticii, oportuniștii, capitaliștii, trădătorii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2624. ♦ A fi (provizoriu) de acord cu ceva. *Admit că ai fost ocupat. Puteai totuși să dai un semn de viață.* □ *Dacă admit în principiu acest gest, pot să le admit atunci pe toate.* CAMIL PETRESCU, U. N. 187.

3. (Cu privire la o cerere, o doleanță, o reclamație) A da curs favorabil, a primi ca valabil. *Cererea a fost admisă.* ♦ (Complementul indică pe solicitator) A primi, a înscrie. *Comisia a admis pe toți candidații prezenți la examen.*

— Formă gramaticală: part. *admis*.

ADMITERE, *admiteri*, s. f. Acțiunea de a admite. ♦ *Examen de admitere* = examen pe baza căruia un candidat poate fi primit într-o școală de grad mai înalt. *Examenul de admitere a fost fixat pentru 1 septembrie.*

ADMONEȘTĂ, *admonestez*, vb. I. Tranz. A mostra cu severitate (verbal sau în scris) în calitate oficială; a face observații, a dojeni aspru (pe un subaltern).

ADMONEȘTĂRE, *admonestări*, s. f. Blam, muștrare-severă scrisă sau verbală (de obicei din partea unui șef ierarhic); sancțiune statutară aplicată în scris membrilor de partid.

ADNOTĂ, *adnotez*, vb. I. Tranz. A face note sau însemnări care să explice sau să întregască, să completeze un text.

ADNOTĂRE, *adnotări*, s. f. Acțiunea de a adnota și rezultatul ei. *Indice bibliografic cu adnotări.*

ADNOTĂȚ, -*Ă*, *adnotați*, -*te*, adj. (Despre un text) Care a fost supus adnotării, căruia i s-au făcut adnotări. *Ediție adnotată.*

ADNOTATÓR, -*OĂRE*, *adnotatori*, -*oare*, s. m. și f. Persoană care adnotează un text.

ADNOTĂȚIE, *adnotații*, s. f. Adnotare.

— Pronunțat: -*fi-e*.

ADOLESCÉNT, -*Ă*, *adolescenți*, -*te*, s. m. și f. Persoană ajunsă la vîrsta dintre copilărie și tinerețe.

ADOLESCÉNTĂ s. f. Vîrsta de tranziție dintre copilărie și tinerețe.

ADÓNIC adj. (Numai în expr.) *Vers adonic* = vers format dintr-un dactil și un spondeu sau troheu, folosit în versificația greacă și latină.

ADÓNIS s. m. (Adesea ironic) Nume care se dă (după un personaj legendar din antichitate) unui tînăr foarte frumos.

ADOPTĂ, *adopt*, vb. I. Tranz. 1. A înfia un copil după toate formele legale; a lua de suflet.

2. A-și însuși felul de a vedea sau de a se comporta al cuiva, a accepta o părere, o metodă etc. ♦ *Ref. p. a. s. Planul se făcu, se adoptă și se puse în lucrare.* NEGRUZZI, s. I 319. ♦ A accepta în urma unui vot. *O lege se socotește adoptată dacă e votată de majoritatea simplă a Marii Adunări Naționale.* CONST. R.P.R. 19.

— Prez. ind. și: (1) *adoptez*.

ADOPTĂRE, *adoptări*, s. f. Acțiunea de a adopta.

1. *Adopție.*

2. Însușire, acceptare a felului de a vedea al altuia, primire a unei păreri, a unei metode. ♦ *Acceptare în urma unui vot. După adoptarea legilor de către Marea Adunare Națională, ele sînt semnate de președintele și de secretarul Prezidiului și publicate în Buletinul Oficial.* CONST. R.P.R. 19.

ADOPTÍV, -*Ă*, *adoptivi*, -*e*, adj. (Despre copii) Primit în familie cu drepturi și obligații de copil propriu. *V. înfiat.* ♦ (Despre părinți) Care a adoptat un copil străin. *Tată adoptiv.* ♦ *Fig. Patrie adoptivă.*

ADOPȚIE, *adopții*, s. f. Faptul de a adopta (1); înfiere. *Fiu prin adopție.*

— Pronunțat: -*fi-e*. — Variantă: *adopțiune* s. f.

ADOPTÍUNE s. f. v. *adopție*.

ADORĂ, *ador*, vb. I. Tranz. 1. A iubi în cel mai înalt grad, a avea un cult pentru cineva sau (familiar) pentru ceva. *Amîndoi adorau marea.* BART, E. 51. *Ea asculta cu îngăduință poveștile lor și juca cu dîșii preferansul, încît ei o adorau.* NEGRUZZI, s. I 110.

2. A slăvi o divinitate, a i se închina cu evlavie mistică. *Vechii greci adorau numeroși zei.*

ADORĂEL, -*Ă*, *adorabili*, -*e*, adj. Vrednic de a fi adorat, plin de farmec, fermecător. *Îl rugă s-o asculte*

și pe ea, spunînd c-o adorabilă naivitate că-i place psihologia și literatura. VLAHUȚĂ, O. A. III 37.

ADORĂRE s. f. Faptul de a adora.

1. Iubire înfocată, admirație nemărginită. *Simt o adorare în inima mea pentru tine.* EMINESCU, N. 116.

2. Cult, venerație pentru o divinitate.

ADORĂT, -Ă, *adorati*, -te, adj. Care este iubit pînă la adorare. *Un chip de-apururi adorat Cum nu mai au perechi Acele zîne ce străbat Din timpurile vechi.* EMINESCU, O. I 192. ♦ (Substantivat) *Ca un chip ușor deINGER e-arătarea adoratei.* EMINESCU, O. I 154.

ADORĂTOR, -OĂRE, *adoratori*, -oare, s. m. și f. Persoană care adoră pe cineva sau ceva; îndrăgostit. *Acea seară fu o neuitată și impresionabilă sărbătoare pentru toți adoratorii marelui poet.* DEMETRESCU, O. 156.

ADORĂȚIE s. f. Dragoste nemăsurată; adorare. *Iubire dusă pînă la adorăție.*

— Pronunțat: -fi-e.

ADORMI, *adorm*, vb. IV. I. Intrans. 1. A trece la starea de somn, a înceta de a mai fi treaz. V. a și p. i. *Trupul de griji frămîntat Nu adoarme nici pe pat. Nu s-atinge gene de gene, Orice-ai pune și-ai așterne.* CORBEA, A. 32. *Cum am pus timpla pe perină, am adormit.* SADOVEANU, N. F. 24. *Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri. Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* EMINESCU, O. I 75. *Pasărea... plecînd capul sub aripioară... adoarme lin.* ALECSANDRI, P. I 19. ♦ (Cu complement intern) *Cotul pe masă trîntește... Și greu somn că adoarme.* TEODORESCU, P. P. 665. ♦ Fig. *Curtînd luminile ce mai licăreau ici-colo printre fagii uriași se stinseră, una cite una... și satul adormi, în fine, respirînd ușor în freacă de codri.* BRĂESCU, V. A. 110. *Singur vîntul, colo, iată, Adormise la răcoare Sub o salcie plecată.* COȘBUC, P. I 223. *Ulițele adorm.* EMINESCU, N. 51. ♦ Expr. *A adormi din greu* sau *(ca) dus, (ca) mort* = a cădea în somn adînc. *Ei, da din greu mai adormisem!* CREANGĂ, P. 278. *Se lăsă oleacă jos pe iarbă și adormi dus.* CREANGĂ, P. 158. *Pe loc cadă jos și adoarme mort.* CREANGĂ, P. 215.

2. Fig. (Uneori cu determinarea «de veci», «întru domnul» etc.) A muri. *Fiuța tăcută și palidă care fusese maică-sa adormi într-o zi de veci.* SADOVEANU, O. IV 66. *Într-o zi, Măriuca... se culcă la piciorul părlui, cu ochii la drum, și adormi pentru totdeauna.* RUSSO, O. 121. ♦ (Cu complement intern) *A adormit somnul cel de veci.* ♦ (Rar) Trans. A omori, a ucide. *Al doilea pistol [al tilharului] adoarme pe al doilea sihastru.* GALACTION, O. I 252.

II. Trans. 1. A aduce pe cineva la starea de somn (prin mișcări și sunete monotone). *Lîngă pat, zăbînd, stă mama, Adormindu-și copilașii.* GOGA, P. 87. *Miile de paseri cîntau... cîntece așa de duioase, de erau în stare să te adoarmă.* ISPIRESCU, L. 17. *Fluierul frumos cînta, Oile mi le-adoarme.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 510. ♦ Fig. (Cu privire la senzații, sentimente etc.) A face să nu se simtă, a-i atenua intensitatea, a alina, a liniști, a potoli. *Cîntînd și-a mai adormit foamea.* ♦ Expr. *A adormi vigilența cuiva* = a face să slăbească vigilența cuiva, (în special) a abate atenția cuiva de la acțiunile dușmanului de clasă. ♦ A face (pe cineva) să doarmă și să devină insensibil cu ajutorul unui narcotic. *Bolnavul a fost adormit cu cloroform.*

2. Fig. A alina, a liniști, a potoli.

ADORMIRE s. f. Faptul de a adormi.

1. Cufundare în somn. (Fig.) *Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemiscare, N-auziți prin somnul vostru acel glas triumfător Ce se-nalță pîn'la ceruri din a lumii deșteptare?* ALECSANDRI, P. A. 81. ♦ Fig. Slăbirea intensității unei preocupări, a unei senzații, a unui

sentiment. *Adormirea vigilenței, autolinistirea, atitudinea de gură-cască trebuie combătute.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2562.

2. Fig. (În stil bisericesc) Moarte. *Adormirea maicii domnului.*

ADORMIȚ, -Ă, *adormiți*, -te, adj. I. Care este cuprins de somn. (Fig.) *Înainte, cîmpii drepte, neclintite în lună. La dreapta, departe, o cetate neagră adormită în fundul zării.* SADOVEANU, O. I 131. *Și prin satul adormit Doar vreun ciine-n somn mai latră Răgușit.* COȘBUC, P. I 48. ♦ Care n-a dormit destul, căruia îi mai este somn, somnoros.

2. Fig. Lipsit de vioiciune, greoi în mișcări, domol, leneș. *Nu-i venea lui... să-l crează neștine că este neharnic, mototol și adormit.* ISPIRESCU, L. 109.

3. F g. (În stil bisericesc; uneori cu determinarea «întru domnul» sau «de veci») Mort, decedat. *Magaziile noastre de grîu erau fostele chilii ale adormiților părinți.* GALACTION, O. I 7. ♦ (Substantivat) *La ce-am mai plînge pe-adormiții întru domnul?* VLAHUȚĂ, P. 107.

ADORMITÓR, -OĂRE, *adormitori*, -oare, adj. Care provoacă somn, care face ca cineva să adoarmă. V. n a r c o t i c. *În paharul ce dete lui Făt-Frumos amestecă, fără să știe el, niște buruieni adormitoare.* ISPIRESCU, L. 106. ♦ (Adverbial) *Și miile de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce-adormitor sunînd.* EMINESCU, O. I 94. ♦ Fig. Plictisitor. *Melodie adormitoare.*

ADORMIȚELE s. f. pl. I. Dediței.

2. (Transilv.) Zorele.

3. (Transilv.) Volbură.

ADRENALINĂ s. f. Substanță produsă de glandele suprarenale (actualmente fabricată și pe cale sintetică), servind ca medicament, în special ca stimulent cardiac.

ADRESĂ, *adresez*, vb. I. (Construit cu dativul sau, mai rar, cu determinări introduse prin prep. «la» sau «către»)

1. Refl. A se îndrepta cu vorba către cineva. *Voi nu știți nimic?... se adresă colonelul... celorlalți doi soldați.* SAHIA, N. 76. ♦ Trans. *Adresîndu-i peste masă citeva vorbe grecești, păru a-l întreba dacă-i place junghiul (=pumnalul)... cu mînușchi de fildes.* SADOVEANU, Z. C. 136. *Îmi adresase acele vorbe un băietănaș.* SADOVEANU, N. F. 53.

2. Trans. A îndrepta (către o persoană sau o instituție) o invitație, o cerere, o rugăminte scrisă sau verbală; a face apel la. *A adresat o cerere către Ministerul Comunicațiilor.* □ *Îmi pare rău că nu trage aci în gazdă directorul pentru că așa fi avut de adresat o petițiune de jalbă.* ALECSANDRI, T. I 275. ♦ Refl. *Nu găsiră nimic mai nimerit decît să se adreseze la Poartă.* NEGRUZZI, S. I 331.

3. Trans. (Cu privire la petiții sau scrisori) A scrie titlul sau adresa care arată către cine e îndreptat textul.

ADRESĂNT, -Ă, *adresați*, -te, s. m. și f. (Rar) Persoană căreia îi este adresată o scrisoare sau un colet și al cărei nume se află indicat pe adresă; destinatar.

ADRESĂ, *adrese*, s. f. I. Indicație (în special pe scrisori și pe colete) cuprinzînd numele și domiciliul exact al destinatarului. *I-a dat lui Atanasie adresa aicea, la Folticeni.* SADOVEANU, N. F. 110. *Ține acest pachet... să-l dai la adresa sa.* NEGRUZZI, S. I 208. ♦ Expr. (În legătură cu verbe ca «a spune», «a se exprima», «a vorbi», etc.) *La adresa cuiva = cu privire la cineva; (mai ales) împotriva cuiva. A greși adresa = a) a nimeri, printr-o confuzie, în alt loc sau la altă persoană decît cea indicată; b) fig. (familier) a avea o părere greșită despre cineva, a-l socoti altfel decît este. Dacă, prin vorbele d-tale, faci aluzie la mine, ai greșit adresa.*

2. Comunicare oficială făcută în scris de o organizație, o instituție etc. *I s-a comunicat numirea cu adresa nr. ... din ...* ♦ *Adresă de salut* = urare omagială trimisă cuiva de o adunare constituită. *Adresă de protest* = text scris, votat de o adunare constituită, pentru a protesta împotriva unui act reprobabil.

ADSORBĂNT, *adsorbanți*, s. m. Corp pe suprafața căruia se fixează o substanță prin adsorbție. *Cărbunile activ este un adsorbant.*

ADSORBȚIE s. f. Fenomen fizico-chimic constând în fixarea moleculelor unui gaz sau ale unui corp dizolvat, sub forma unui strat foarte subțire, pe suprafața unui corp solid.

— Pronunțat: -ți-e.

ADUCĂTOR, -OĂRE, *aducători, -oare*, adj. (Adesea cu determinări introduse prin prep. «de») Care aduce; care are proprietatea de a aduce. *Maci roșii aducători de somn* *Năpădiră grînele bălaie*. BENIUC, v. 75. *O, tu Timp aducător de pace!* BENIUC, v. 79. ♦ (Substantivat) *Vezi da o chitanță aducătorului acestui pachet.*

ADUCE, *adic*, vb. III. 1. *Tranz.* A lua cu sine un lucru și a veni cu el undeva sau la cineva (pentru a-l preda). *M-am dus, am căutat în glugă și am adus cavatul*. SADOVEANU, N. F. 18. *Venise fata de-mpărat Cu alte fete, pe-nserat, S-aducă apă din izvor*. COȘBUC, P. I 280. *Da de prinț Ce mi-ai adus?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 271. ♦ (Cu privire la ființe) *Ca să scapi de pedeapsă, alt chip nu e decît să te duci să-mi aduci pe fata lui Verdeș-Împărat*. ISPIRESCU, L. 42. *Cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu măriata?* NEGRUZZI, S. I 140. ♦ *Fig.* Nu știi însă cum și ce fel ne aduse vorba a pomeni despre grauri. ODOBESCU, S. III 23. ♦ *Expr.* *Ce vînt te-aduce?* se spune celui care vine pe neașteptate. *Da ce vînt te-o adus pe la noi, soro dragă?* ALECSANDRI, T. I 123. ♦ (La imper.) *Dă-mil!* (În forma regională *adă*) *Adă la mine cele trei smicele de măr dulce!* CREANGĂ, P. 273. *O slugă... a adus acest bilet.* — *Adă, am zis*. NEGRUZZI, S. I 53.

2. *Tranz.* A apropia (ceva) de sine sau de o parte a trupului său. *De-abia putu aduce pușin mina spre gură*. CREANGĂ, P. 15. ♦ A da (unui ucru) o anumită mișcare sau direcție. *Aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul*. ISPIRESCU, L. 28. *Miu Zglobiul Bine-l aducea, Cu sete-l trîntea*. TEODORESCU, P. P. 499. ♦ *Expr.* A o aduce (bine) din condei sau a o aduce bine = a-și potrive vorbele cu dibăcie, pentru a atinge scopul urmărit. A aduce vorba (de sau despre ceva) = a îndrepta vorbirea asupra unui obiect, a pomeni despre... *Dacă se adunară la un loc, aduseră vorba iarăși despre broasca fratelui lor*. ISPIRESCU, L. 36.

3. *Tranz.* A produce, a crea, a da naștere, a pricinui. *A aduce beneficii*. □ *Omul năvălăt e ca un copac nămgrijit, care nici o roadă nu aduce*. NEGRUZZI, S. I 8. *Vișa ce n-aduce rod se taie. Usturoiul, cînd îl strivești, lacrimii îți aduce*. ♦ *Expr.* *Ce-i aduce?* = ce-i folosește? ce-i pasă? ce-l importă? *De-oi petrece-neă cu mișe și cu pureci și cu luna, Ori de nu — cui — ce-i aduce?* EMINESCU, N. 44.

4. *Tranz.* A face să ajungă (într-o anumită stare, într-o anumită situație). *Iată în ce stare m-ai adus!* NEGRUZZI, S. I 19. ♦ *Expr.* A aduce (pe cineva) la realitate = a face (pe cineva) să înțeleagă o anumită situație, să vadă un lucru sub aspectul lui real. *Vartolomeu Diacom încercă să-și aducă fata la realitate, de la distanță, cu tot soiul de schime elocvente, încruntîndu-se și făcîndu-i semn să înceteze*. C. PETRESCU, A. 286. A aduce (pe cineva) la sapă de lemn v. s a p a. ♦ A aduce pe (sau la) brazdă (bună) v. b r a z d a. ♦ (În legătură cu substantive abstracte introduse prin prep. «la», exprimă acțiunea corespunzătoare sensului substantivului) *Am adus la îndeplinire ordinul*. □ *M-a trimis... să aduc la cunoș-*

tința mării-voastre că el, cică, poate să vă facă podul. CREANGĂ, P. 80.

5. *Intranz.* (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A semăna (cu cineva sau cu ceva). *Ai! ce mai cal! Al meu, tăiat din lemn de corn... Nici pe departe n-aducea cu-aceia [al copiilor de bogătași]*. BENIUC, v. 36. [Părințele Palamon] *aduce pușin și cu poetul Costache Conachi*. IBRĂILEANU, A. 129. *Apoi mă mieram eu de ce vorbești așa de bine moldovenește și aduci la mers cu de-a noastră*. CREANGĂ, P. 129. *Aducea de departe cu un amic al maiorului*. ALECSANDRI, T. I 352.

6. *Refl.* (În *expr.*) A-și aduce aminte = a-și aminti, v. a m i n t e.

— Forme gramaticale: imper. *ădu* și (regional) *adă*, perf. s. *adusei*, part. *adus*.

ADUCERE, *aduceri*, s. f. Acțiunea de a aduce.

1. Transportare de la oarecare distanță pînă undeva sau pînă la cineva. *Aducerea lemnelor din pădure*. ♦ *Mandat de aducere* = ordin scris al unui judecător de instrucție, prin care acesta cere să i se înfațișeze o persoană necesară justiției.

2. (Împreună cu un substantiv abstract introdus prin prep. «la» exprimă acțiunea corespunzătoare sensului acestuia) v. a d u c e (4). *Aducerea la îndeplinire a sarcinilor*.

3. (În *expr.*) *Aducere-aminte* = amintire, v. a m i n t e.

ADUCȚIE, *aducții*, s. f. (Tehn.; și în forma *aducțiune*)

Faptul de a aduce, de a transporta; aducere, transport. *Conductă de aducți*. □ În numeroase întreprinderi au fost realizate lucrări de mecanizare, de ventilație și aerisire, instalații igienico-sanitare, aducțiuni de apă potabilă, apă-rători și balustrade de protecție. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2687.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: *aducțiune* s. f.

ADUCȚIUNE s. f. v. *aducție*.

ADULĂ, *adulez*, vb. I. *Tranz.* (Rar) A linguși pe cineva în chip josnic (din interes). *Curtenii adulau pe monarh*.

ADULĂRE, *adulări*, s. f. Acțiunea de a adula; linguire josnică.

ADULĂTOR, -OĂRE, *adulatori, -oare*, adj. (Rar) Care adulează. *Vorbe aduloare*. ♦ (Substantivat) *Pe-soană care adulează. Această judecată e judecata poporului, judecata adevărului și a istoriei, care va spulbera întreaga legendă... alcătuită de cîțiva panegiriști și adulatori plătiți*. LIT. ANTIMONARHICĂ 144.

ADULMECĂ, *adulmec*, vb. I. I. *Tranz.* (Despre animale) A simți sau a se strădui să simtă, cu ajutorul mirosului, prezența unui animal sau urmele lăsate de acesta, sau ceva ce servește drept hrană. V. m i r o s i. *Vulpea adulmecă rațele*. □ *Boii mugesc. Peste mugetul lor lung, crește și scade repede un alt muget. E taurul, care adulmecă mirosul de fin cosit*. CAMILAR, TEM. 43. *Racii o adulmecă [carnea] și se trag spre dînsa cu bucurie*. SADOVEANU, N. F. 89. (În basme) *O, dați-mi mîndrul bazuđugan Și-aduceți calul năzdrăvan Ce-adulmecă jăratie*. IOSIF, PATR. 59. ♦ *Fig.* *Locomotiva aleargă despletită... trece de pe o linie pe alta, e oprîtă brusc, apoi din nou i se dă friu liber și ea se lasă condusă, parcă adulmecînd aer*. SAHIA, N. 31. ♦ *Absoi.* *Din urmă îl goncau [pe bour], adulmecînd, patru cîni, înșirați unul după altul și cheșuînd cu glasuri diferite*. SADOVEANU, F. J. 374. *Acum... mi-am adus aminte că dîhania de lup adulmecă și vine după fum*. CREANGĂ, P. 131. (Fig.) *Pîrful adulmecă stingher*. LESNEA, I. 31. ♦ *Intranz.* *Cînd l-a strigat aducea... Colțun s-a pus pe picioare și-a adulmecat spre dîmneaei*. SADOVEANU, N. F. 35.

II. Fig. (Despre oameni) **I. Tranz.** (Complementul arată ceva ce poate trăda persoana urmărită) A urmări; a da de urmă; a observa, a supraveghea, a nu lăsa să-i scape. *A pîndit cu ochi de fiară îndepărtarea lôr și s-a îngrozit. Va să zică [jandarmii] îi adulmecaseră pașii și porniseră acum pe urmele lui.* POPA, V. 75. [Boierii craioveni], ca copoii, adulmecă orice mișcare a domniei. ODOBESCU, S. I 82. ♠ (Cu privire la elemente din mediul înconjurător) A se pătrunde de prezența a ceva. *Aspiră grăbit și scurt pe nas de cîteva ori, adulmecînd aerul, văzduhul, lumina.* SEBASTIAN, T. 83. ♠ (Instrumentul adulmecării este alt simț decât mirosul) *Nu se-nnoptase cînd ași ieșit pe bariera Vitaului și adulmecai cu ochii priveleștile noi.* PAS, Z. I 44.

2. Tranz. (Complementul indică un obiect rîvnit sau admirat) A căuta să afli, să-ți însușești ceva, a umbla după... *Luați seama, avem oameni care adulmecă galbenii.* NEGRUZZI, S. III 116.

3. Refl. reciproc. A se cerceta cu neîncredere, a-și da tircoala unuia altuia, a se scruta. *Un cîrd se fîtilnea cu altul și se adulmecau: de unde or fi aștia? de unde ceilalți?* PAS, L. I 123.

— Variantă: (regional) **adulmecă (RETEGANUL, P. III 35; ODOBESCU, S. III 147) vb. I.**

ADULMECĂRE, adulmecări, s. f. Acțiunea de a adulmece.

ADULMECĂTOR, -OĂRE, adulmecători, -oare, adj. (Rar) Care adulmecă. *Cîinii lor atîta sînt de adulmecători, înțit niciodată nu i-a înșelat.* SEVASTOS, N. 37.

ADULT, -Ă, adulți, -te, adj. (Despre oameni) Care a depășit vârsta adolescenței; (uneori și despre animale) care a ajuns la deplină dezvoltare. *Broasca adultă respiră prin plămîni.* ♠ (Substantivat) Om care a ajuns la deplină dezvoltare. *Medicamentele se prescriu într-o anumită doză pentru adulți și într-alta pentru copii.* ♠ Școală (sau cursuri) de adulți = școală (sau cursuri) pentru oameni maturi, ieșiți din perioada școlarății.

ADULTÉR, adultere, s. n. Călcarea fidelității conjugale de către unul din soți.

ADULTÉR², -Ă, adulteri, -e, adj. (Despre soți) Care calcă fidelitatea conjugală.

ADULTERIN, -Ă, adulterini, -e, adj. Născut dintr-un adulter.

-ADUMBRÍ, adumbresc, vb. IV, I. Tranz. A umbri. *Soarele coborise spre asfințit în spatele caselor, adumbrînd cerdacul și însingîrînd sutele de capete cu privirile strîmbate de puterea luminii.* REBREANU, R. II 191. *Grămezi de ani s-au scuturat din copacul timpului și au căzut... aruncînd întîmplări felurite deasupra streșinii ce adumbrea casa bătrînă.* ANGHEL, PR. 25. *Peste zaplazul înalt se vedea ușa odăii deschisă și, în deschizătură, umbra albă a femeii adumbrîndu-și cu mîna arcurile sprîncenelor.* CARAGIALE, O. I 334. ♠ (Poetic) *Ochii negri, sclipitori de curiozitate și adumbrîți de gene lungi.* REBREANU, R. I 56.

2. Refl. (Despre oameni) A se așeza, a se adăposti la umbră. *Se dete la umbra unui copac mare și stufos și adormi...* Copacul sub care se adumbrise era măreț. ISPIRESCU, L. 230. ♠ Fig. *O eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseși, Ași ajuns acum la modă de vă scot din letopiseși.* EMINESCU, O. I 149.

ADUNĂ, adun, vb. I. I. Tranz. 1. A strînge la un loc (ceea ce se află rîspîndit, împrăștiat, risipit). *Cîrciumarul... aduna posomorît pîharele.* PAS, L. I 11. ♠ A ridicar de pe jos. *În calea ei începu a curge... mîrgăritare, de umplu locul; iar mesenii... se plecară și le adunară.* ISPIRESCU, L. 40.

2. A aduce din toate părțile, a strînge, a concentra. *Mîneceță adună spre el straiete și încălțările,* SADOVEANU,

P. M. 157. *Noi ne vom sili să adunăm [documente] cite vom putea.* BĂLCESCU, O. I 66. ♠ Fig. *Vasilică își adună toate puterile; smuci o dată pe zmeu și, trîntindu-l la pămînt, îi infipse sabia în gît.* POPESCU, B. II 118. *De cînd am văzut vivandiera regimentului, nu-mi mai pot aduna gîndurile pe acasă.* ALECSANDRI, T. 911. ♠ (Complementul indică o valoare băncască) *Vine la noi... trimisul visteriei ca să adune dările.* PAS, L. I 13. ♠ Refl. A se îngrămădi. *Pe frunte avea o zgîrie-tură... Stîngele i se adunase în sprînceană.* DUMITRIU, B.F. 53. *Se adună norii peste coamele pădurilor.* Plouă. CĂLUGĂRU, O. P. 329. ♠ Fig. *În Toma se aduna amarăciunea pic cu pic, cum se adună apa într-un ciubar pus la streășină.* V. ROM. februarie 1952, 133. *În asemenea clipe, cînd își încreștea fruntea... se aduna în el minia.* SADOVEANU, N. F. 10.

3. A ghemui ceva, concentrîndu-l într-un spațiu mai mic sau micșorîndu-i volumul; a grămădi. [Arald] *la pieptu-i manta neagră în falduri și-o adună.* EMINESCU, O. I 92. ♠ Refl. *Paler se aduna covrig pe scaun, cu genunchii sub bărbie și nu sufla un cuvînt.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 30. *Floare de cicoare Cu ochi după soare: Cînd voi răsări, Ea s-o-nveseli; Cînd voi asfinți, Ea s-o ofli; Cînd voi scăpăta, Ea s-o aduna.* LA HEM. ♠ (Complementul indică întregul rezultat din îngrămădire) *Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun' Căci vîntul adunat-a de flori de tei troiene.* EMINESCU, O. I 97.

4. A culege alegînd de ici și de colo. *În zori... merg s-adune Mure fetele.* COȘBUC, P. I 262. *Priviră fluturii cum săltau și săreau din floare în floare, cum albinele culegeau ceara și adunau mierea, și se desfătau foarte mult.* ISPIRESCU, L. 381. ♠ A strînge recolta. (Metaforic) *Seceră unde n-a semănat și adună unde n-a secerat.*

5. (Cu privire la bunuri materiale) A agonisi, a pune deoparte. *Se prăpădește... frumusețea de curte cu tot ce-a adunat ea acolo.* DUMITRIU, B. F. 116. *Vestea se împrăștiase că domnul se împăcase cu boierii, și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor putea ocupa iarăși posturi; ca să adune nouă avuții din sudoarea țaranului.* NEGRUZZI, S. I 150.

II. Tranz. (Aritm.) A efectua operația adunării; a totaliza. *Adunînd 17 cu 18, obținem 35.* ♠ Fig. *Bătrînu-și pleacă geana și iar rămîne orb... El numără în gîndu-i și anii îi adună.* EMINESCU, O. I 98.

III. I. Refl. (Subiectul reprezintă un număr oarecare de ființe) A se apropia unii de alții. *Se prînd de mîini și se desprînd, Se-adună cerc și iar se-ntînd Și bat pămîntul tropotînd.* COȘBUC, P. I 57. ♠ A se strînge din diverse locuri, formînd un singur grup. *S-adună toți vulturii stol.* BENIUC, V. 113. *Penelopa grăbi pasul, ocolînd locul unde se vedea lumea adunată.* BART, E. 250. *Atunci bucuria albinelor; se lasă jos cu toatele și se adună cioacă în pălărie.* CREANGĂ, P. 238. [Graurii] se adună de petrec în stoluri. ODOBESCU, S. III 31. *Hai dar, copii, adunați-vă împrejurul meu.* ALECSANDRI, T. I 429. *Tot orașul... se adunase ca să privească alergarea de cai.* NEGRUZZI, S. I 35. ♠ Tranz. *Voi n-ați mai adunat oamenii, să le dați curaj, să le lămuriți lucrurile, să le luminați mințile.* DUMITRIU, N. 195. O, de-ai putea să mai aduni Alaiul de copii vioi Ce-n horă se-nvîrteau nebuni. IOSIF, PATR. 8. *Făcu clacă, adunînd pe toți copiii și fetele din sat.* ISPIRESCU, L. 67. ♠ Expr. *Parcă a tunat și i-a adunat, se zice despre oameni foarte deosebiți unii de alții strînși la un loc.*

2. Refl. reciproc. A se întîlni deseori cu cineva, a fi mereu împreună; a veni în contact. *Spu-ne-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun ce fel de om ești.*

ADUNĂRE, adunări, s. f. I. Acțiunea de a (se) aduna și rezultatul ei.

1. Strângere laolaltă a ceea ce este dispersat, împrăștiat. *Adunarea deșeurilor.*

2. Una din cele patru operații aritmetice fundamentale, constând din totalizarea mai multor numere într-unul singur. *Adunarea numerelor întregi și a celor zecimale. Adunarea fracțiilor. Rezultatul adunării.*

3. Concentrare a unor ființe într-un singur loc. *Aici, la hanul de sub dealul Mitropoliei, era locul de adunare a celor care voiau să se angajeze pentru muncile noi.* PAS, L. I 145. ♦ (În forma articulată, cu valoare de interjecție) Semnal dat pentru strângerea într-o formație ordonată a unei trupe sau a unui grup organizat.

II. 1. Culegere, colecție (de texte). *Adunare de legi.*

2. Grup de oameni strînși laolaltă cu un anumit scop. *Încă n-am vorbit niciodată într-o adunare de multă lume.* CĂLUGĂRU, O. P. 455. ♦ (De obicei urmat de determinări) Organ reprezentativ constituit după norme dinainte fixate și capabil să ia anumite hotărâri. V. s f a t. *Candidații participă regulat la adunările organizației de bază, iau parte la discuții și-și exercită dreptul de vot consultativ.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2553. *Adunarea bătrînilor m-a însărcinat cu aceasta.* ISPIRESCU, L. 141. *Dar să ne întorcem iar la Divanul ad-hoc. Aici, ca în toate adunările de felul acesta, se făcea vorbă multă.* CREANGĂ, A. 152. *Puterea d-a face legi, d-a scoate dăjdi și în adunarea sau soborul a BĂLCESCU, O. II 13. ♦ Adunare generală v. general. Adunare deschisă v. deschis. Marea Adunare Națională = organ suprem al puterii de stat în Republica Populă Română. Marea Adunare Națională, alcătuită din muncitori, țărani, femei, tineri, militari, intelectuali și reprezentanți ai categoriilor mijlocii, reprezintă imaginea fidelă a întregului popor al țării noastre, în tot ce are el creator și constructiv.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 193.

3. (Învechit) Petrecere. *N-am mulțămire în adunările zgomotoase, unde domnește eticheta.* NEGRUZZI, S. I 64.

ADUNĂTA s. f. art. (Regional) Una din figurile jocului călușarilor.

ADUNĂTOR, -OĂRE, *adunători, -oare*, s. m. și f. (Rar) Persoană care adună. ♦ Fig. *Prisăcărița... îi făcea în fiecare luni lăutoare de buruieni alese, ca să nu-l urască adunătoarele de miere.* SADOVEANU, P. M. 50.

ADUNĂTŪRĂ, *adunături*, s. f. 1. Tot format prin adunarea laolaltă a unor obiecte diferite (și disparate); grămadă nesistemată. V. strînsură. *Dinspre Bărăgan se auzea urletul ploii care se apropia. Trăsnetele plesneau și mai dese; fulgerele se-ncruciau, iar tunetele despresrau adunătura norilor, spărgîndu-i în suvoaie mari de apă.* MIHALE, O. 208.

2. (De obicei peiorativ) Grămadă de oameni adunați din întâmplare, fără să formeze un tot omogen; gloată. *Cumetrele și nevestele tinere din sobor... și toată adunătura de bărbați... și de femei... se încolonaseră după dricuri.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 230. *Ce-i pe drum atita gură? — Nu-i nimic. Cop și țengari. — Ei auzi! Vedea-i-aș mari, Parcă trece-adunătura De tătari!* COȘBUC, P. I 227. *D- poi călugării? O adunătura de zamparagii dugliși din toată lumea.* CREANGĂ, A. 120.

ADURMECĂ vb. I v. adulmea.

ADŪS, -Ă, *aduși, -se*, adj. Îndoit, aplecat, încovoiat. *Suier aține... potica arnăușilor cu fes roșu și cu iatagan adus.* DELAVRANCEA, S. 165. *Nasul îi era adus, ca de vultur.* ISPIRESCU, M. v. 28. ♦ E x p r. *Adus de spate = girbovit. La o masă lungă... un tînăr... lungăreț la chip și cam adus de spate, făcea corecturi.* VLAHUȚĂ, O. A. III 25. *Adus din meșteșug = întocmit cu dibăcie. Baia era pardosită cu tot felul de marmură... și adusă din meșteșug, așa încît inchipuia fel de fel de flori.* ISPIRESCU, L. 38. *Adus din condei = exprimat cu abilitate.*

ADVENTISM s. n. Numele unei doctrine mistice, practică de o sectă religioasă creștină.

ADVENTIST, -Ă, *adventiști, -ste*, adj. Care se referă la adventism *Predicator adventist.* ♦ (Substantivat) Adept al adventismului. *Ridea toată vremea de mutra morocănoasă și solemnă a lui Trăilă, care era adventist.* DUMITRIU, N. 180.

ADVENTIV, -Ă, *adventivi, -e*, adj. (Bot.) Care apare în chip neprevăzut; care se ivește sau crește în alt loc decît cel normal. *Rădăcini adventive. Ramuri adventive.*

ADVERB, *adverbe*, s. n. Parte de vorbire neflexibilă, care determină un verb, un adjectiv sau un alt adverb. *Adverbele pot fi: de timp, de loc, de mod, de cauză și de scop.*

ADVERBIAL, -Ă, *adverbiali, -e*, adj. (Despre cuvinte sau construcții gramaticale) Care are valoare de adverb. « Peste tot » este o locuțiune adverbială.

— Pronunțat: -bi-al.

ADVERȘ, -Ă, *adverși, -se*, adj. Așezat în față, opus; potrivnic. ♦ (Jur.) *Parte adversă = adversarul într-un proces.* ♦ *Dușmănos. [Ostrovul] se ridică... ca o cetate singuratică și zburliță, înconjurată din toate părțile de elemente adverse.* BOGZA, C. O. 403.

ADVERSĂR, -Ă, *adversari, -e*, s. m. și f. Persoană care luptă împotriva alteia, de obicei într-un proces, într-o luptă regulamentară (sport, duel etc., v. rival, v r a j m a ș, d u ș m a n) sau împotriva unei apucături, a unei concepții. *Adversar al alcoolismului.* □ *Năzuințele democrației găseau... [în rege] un adversar de temut.* COCEA, P. 28. *Dacă nu împărțesc părerea cuiva, acela nu poate zice numaidecît că-i sint adversar.* CARAGIALE, O. III 270. (Glumeț) *Povește în privința timpului cînd se cuvine ca vînătorul să-și pună pușca și pofta în cui și să dea nevinoșăților săi adversari un răgaz...* ODOBESCU, S. III 38.

ADVERSATIV, -Ă, *adversativi, -e*, adj. (În e x p r.) *Propoziție adversativă = propoziție coordonată, principală sau secundară, care exprimă o opoziție față de coordonata ei. În fraza lui Coșbuc « nu e soare, dar e bine » a doua propoziție este adversativă.* □ *Conjunctie adversativă = conjuncție care introduce o propoziție adversativă. « Dar » este o conjuncție adversativă.*

ADVERSITĂTE, *adversități*, s. f. Împrejurare potrivnică, situație grea, dificultate cu care cineva are de luptat. *În cine știe ce coclauri singuratic, un sat umil făcea față tuturor adversităților firii.* BOGZA, C. O. 241.

ADVOCĂT, -Ă s. m. și f. v. avocat.

ADVOCATŪRĂ s. f. v. avceatură.

ADVOCĂȚEL s. m. v. avocățel.

ADVOCĂȚESC, -EĂSCĂ adj. v. avocățesc.

ADVŌN, *advonuri*, s. n. Tînda dinăuntru a unei biserică creștine. *Două corpuri principale: în față, un... advon pătrat, și din dosu-i un atrium.* ODOBESCU, S. I 389.

AĒD, *aezi*, s. m. (În Grecia antică) Cîntăreț și poet care recita și cînta singur cîntece epice de mare întindere, acompaniindu-se la un instrument cu coarde. *Negreșit că cei dintîi aezi sau cîntăreția Eladei au cîntat asemenea poezii de dor.* ODOBESCU, S. I 199.

ĂER¹ s. n. 1. Amestec gazos și transparent care înconjură pămîntul (și care este absolut necesar pentru înținerirea vieții animale și vegetale). V. a t m o s f e r ă. *Aerul avea o limpezime de izvor.* SADOVEANU, N. F. 26. *Cu fața scaldată în aerul acela îmbătător de primăvară...*

înăurul Virlan se simțea ca renăscut. BUJOR, S. 167. Fulgii zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi, Răspîndind firii de gheață pe ai fării umeri dalbi. ALECSANDRI, P. A. 112. \diamond Fig. Noaptea inundasă pămîntul cu aerul ei cel negru. EMINESCU, N. 22. \diamond Aer lichid = aer în stare lichidă (obținut prin scăderea temperaturii și mărirea presiunii), întrebuințat în laboratoare pentru menținerea unei temperaturi foarte joase sau ca exploziv. Aerul lichid se păstrează în vase cu pereți dubli. \square Aer comprimat v. comprimat. Aer condiționat v. condiționat. \blacktriangle Climă, climat. A schimba aerul. Aerul de munte nu i-a priit. \square Acest aer sănătos și parfumat îi reda vieții toată puterea și tinerețea pe care el credea c-a pierdut-o. VLAHUȚĂ, O. A. I 95. \diamond L o c. a d v. La aer sau în aer liber = într-un loc necoperit, afară. A ieși la aer. A merge la aer. \square Spectacole... în aer liber. SAHIA, N. 67. \diamond Ex p r. A lua aer = a ieși din casă pentru a respira aer proaspăt.

2. Spațiul care înconjură pămîntul; văzduh, atmosferă. Cîteva fluere străpungeau aerul. PAS, L. I 146. În aer rumene vîpăi Se-ntînd pe lumea-ntrăgă. Și din a haosului vîi Un mîndru chip se-ncheagă. EMINESCU, O. I 171. \diamond Ex p r. A fi (sau a se simți) ceva în aer = a exista semne sau indicii că se pregătește ceva (în ascuns). Nu se întîmplase încă nimic, dar se simțea ceva în aer. DUMITRIU, B. F. 115. A arunca (ceva) în aer v. arunca.

3. Înfașurare exterioară, aspect, expresie, fiziologie. Doamna Vorvoreanu se uită la soră-sa și o urî o clipă pentru aerul ei rătăcit, cu șuvițe nepieptănate de păr cărunt. DUMITRIU, B. F. 46. Privirea, gesturile, toată ființa ei aveau un aer strîngăre, care-o prindea de minune. VLAHUȚĂ, O. A. III 34. Roșcașa îi acoperi fața, și, luînd un aer voios, se prefăcu că nu auzise nimic. BOLINTINEANU, O. 425. \diamond Ex p r. A avea aerul ei... (sau sî...) = a da impresia că... Iubite prietene, zise... beizade... te rog să observi, fără a avea aerul, pe cei doi slujitori cu care ai venit de la leși. SADOVEANU, Z. C. 186. A-și da (sau a-și lua) aere = a lua o atitudine de superioritate, a vrea să pară important, a face pe grozavul. Pentru a-și da aere față de lumea de la celelalte mese, domnul Marinică îi spunea... neamțului... Herr Frederic. PAS, Z. I 308. Ceata lui Ghiță începu să-și dea aere de ostași grozavi. BUJOR, S. 172.

— Formă gramaticală: pl. (în ex p r.) aere.

ĂER², aere, s. n. (Bis.) Epitaf (2).

AERĂJ s. n. Primenirea și distribuirea aerului într-un loc închis, într-o mină, într-o hală industrială, într-o sală de spectacole; aerisire. Tuburi de aeraj.

AERIAN, -Ă, arieni, -e, adj. 1. Care se află în aer. Plantă cu rădăcini aeriene. \square Vagonetele... înaintază... pe sîrmă, pe o cale ariană, amețitoare. BOGZA, C. O. 255. Sus, prîntre tuburi și sîrme aeriene, cerul e împiclit. C. PETRESCU, A. 466. Paingul pe un frasin, urzînd pînza-i diafană, Cu-al său fir de-argint subțire face-o punte-ariană. ALECSANDRI, P. A. 122. \diamond Care se întîmplă sau se produce în aer. Luptă ariană. \diamond Atac arian = atac dat de aviația de luptă sau de bombardament. Alarnă ariană = semnal prin care se anunță un atac inamic pe calea aerului.

2. Fig. Transparent, diafan (ca aerul); gingaș, vaporos. Lîngă marmura cea albă vîd ființa-i ariană. EMINESCU, O. I 51.

— Pronunțat: a-c-ri-an.

AERIFORM, -Ă, aeriformi, -e, adj. Care are aspect sau proprietățile fizice ale aerului. Gaz aeriform.

AERISEALĂ, aeriseli, s. f. Împrospătare, primenire a aerului.

AERISI, aerisesc, vb. IV. Tranz. (Cu privire la încăperi) A curăța de aerul viciat, prin introducere

de aer proaspăt; (complementul indică un obiect de îmbrăcăminte, așternutul patului etc.) a expune la aer. Aerisește rufăria copilului. Odaie bine aerisită.

AERISIRE, aerisiri, s. f. Acțiunea de a aerisi. Aerisirea sălii de bibliotecă.

AERÓB, -Ă, aerobi, -e, adj. (Despre bacterii, în opoziție cu anaerob) Care nu se dezvoltă decît în aer, avînd nevoie de oxigen. Anumite bacterii aerobe transformă zahărul în alcool.

AEROBIOZĂ s. f. (În opoziție cu anaerobioză) Formă de viață a unor organisme (de obicei bacterii) în prezența oxigenului liber din aer.

AEROCARTOGRAFIE s. f. Tehnica întocmirii hărților și a planurilor topografice pe baza fotogramelor aeriene și cu ajutorul unor aparate de cartografiere.

AERODINĂM, aerodinamuri, s. n. Tren rapid aerodinamic.

AERODINĂMIC, -Ă, aerodinamici, -e, adj. Construit astfel încît să întîmpine în mers cea mai mică rezistență din partea aerului. Tren aerodinamic.

AERODINĂMICĂ s. f. sg. Ramură a mecanicii fluidelor, care se ocupă cu studiul mișcării corpurilor într-un mediu gazos, în special cu mișcarea corpurilor solide în aer.

AERODRÓM, aerodroame, s. n. Teren neted, special amenajat (cu pistă de aterizare, semnalizare, faruri etc.) pentru a permite decolarea, aterizarea și staționarea în bune condiții a avioanelor. V. aeroport.

AEROFAGIE s. f. Act reflex care face pe unii oameni să înghită, o dată cu alimentele, o cantitate de aer (ceea ce provoacă tulburări în organism).

AEROFOLIE s. f. Groază bolnăvicioasă de aer (simp-tom al unor afecțiuni nervoase).

AEROFOTOGRAFMETRIE s. f. Ramură a topogrammetriei care se ocupă cu măsurători, reprezentări grafice și determinări topografice, pe baza fotografiilor aeriene.

AEROGĂRĂ, aerogări, s. f. Ansamblu de clădiri aflate pe un aeroport, unde sînt instalate serviciile administrative și de exploatare pentru traficul aerian de pasageri și de mărfuri.

AEROGRĂF, aerografe, s. n. Un fel de vaporizator cu care se stropesc culori lichide peste un desen, peste o zugrăveală etc.

AEROGRAFIE s. f. Disciplină care se ocupă cu descrierea aerului și a proprietăților lui.

AEROGRAMĂ, aerograme, s. f. Comunicare transmisă prin telegrafic fără fir.

AEROLÍT, aeroliți, s. m. Masă alcătuită din minereuri și piatră, care cade cu mare viteză din spațiul interplanetar. V. meteor.

AEROLEGIE s. f. Parte a fizicii care se ocupă cu cercetarea pătuilor superioare ale atmosferei pămîntești.

AEROMETRIE s. f. Parte a fizicii care studiază proprietățile aerului și ale gazelor (în special densitatea lor).

AEROMÉTRU, aerometre, s. n. Instrument care servește la măsurarea greutateții și a densității gazelor.

AEROMODÉL, aeromodele, s. n. Model de avion de dimensiuni reduse, fără motor, care poate zbura, la oarecare distanță, fără pilot. Pionierii sovietici sînt iscusiți constructori de aeromodele.

AEROMODELISM s. n. Arta de a construi aeromodele.

AEROMODELIST, -Ă, *aeromodeliști*, -ste, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu aeromodelismul.

AERONAŪT, -Ă, *aeronauți*, -te, s. m. și f. Persoană care conduce un vehicul aerian (în special un balon) sau care călătorește cu un asemenea vehicul. V. *aviator*.

AERONAŪTIC, -Ă, *aeronautici*, -e, adj. Privitor la navigația aeriană.

AERONAŪTICĂ s. f. Tehnica construirii și a conducerii aeronavelor; știința care se ocupă cu navigația aeriană. *Scoală de aeronautică*.

AERONĂVĂ, *aeronave*, s. f. Vehicul care poate pluti sau zbura în aer. V. *balon*, *avion*.

AEROPLĂN, *aeroplane*, s. n. Avion. *Lumea nouă se folosește de tractoare, de aeroplane, de electricitate*. SADOVEANU, M. C. 211.

AEROPORT, *aeroporturi*, s. n. Teren prevăzut cu toate instalațiile necesare pentru a permite plecarea și sosirea avioanelor de cursă, gararea și repararea lor etc. V. *aerodrom*.

AEROPURTĂT, -Ă, *aeropurtați*, -te, adj. Care se transportă cu avioanele sau cu planele. *Divizie aeropurtată*.

AEROSCOP, *aeroscops*, s. n. Aparat cu care se colectează praful din aer pentru a fi examinat la microscop.

AEROSOL, *aerosoli*, s. m. (Mai ales la pl.) Sistem compus din particule medicamentoase solide sau lichide, dispersate în aer, care constituie un mijloc terapeutic în anumite afecțiuni ale căilor respiratorii.

AEROSTĂT, *aerostate*, s. n. Balon.

AEROSTĂTIC, -Ă, *aerostatici*, -e, adj. Privitor la aerostat sau la aerostatică. *Tehnică aerostatică*.

AEROSTĂTICĂ s. f. 1. Ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul echilibrului gazelor (în special al maselor de aer atmosferice) și cu studiul echilibrului corpurilor solide în aer.

2. Tehnica construirii baloanelor.

AEROSTĂTIE, *aerostafii*, s. f. Stație de vehicule aeriene mai ușoare decât aerul.

— Pronunțat: -și-e.

AEROTERAPIE, *aeroterapii*, s. f. Metodă terapeutică întrebuințată în anumite boli și constând în expunerea corpului la aer.

AEROTOPOGRAFIE s. f. Tehnică a măsurătorilor terestre cu ajutorul fotogramelor aeriene.

AFABIL, -Ă, *afabili*, -e, adj. (Despre oameni și despre unele manifestări ale lor) Binevoitor, primitor, cordial. *Domnul Meyer apărase în ușă cu zîmbetul afabil*. C. PETRESCU, A. 327.

AFABILITĂTE s. f. Înșușirea de a fi afabil; blindețe, bunăvoință.

AFABULĂȚIE s. f. (Livresc) Acțiunea, intriga unei opere literare (roman, dramă etc.).

— Pronunțat: -și-e.

AFĂCERE, *afaceri*, s. f. 1. Treabă (importantă), îndeletnicire, ocupație. *Eftimie umbla pe uliță, pe la afacerile lui, întunecat la față*. DUMITRIU, N. 246. *Nu-mi place ca cineva să se vîre în afacerile mele*. SAHIA, N. 104. *Afaceri interne* (sau *externe*) = treburi obștești privind problemele interne (sau externe) ale unei țări. *Ministerul Afacerilor Interne*. *Ministerul Afacerilor Externe*. *Însărcinat cu afaceri* = reprezentant diplomatic avînd

misiunea să reprezinte interesele țării sale și ținînd temporar locul unui ambasador sau ministru plenipotențiar.

2. (În orînduirea capitalistă) Tranzacție comercială (bazată pe speculă sau pe speculații). *Am uitat să-ți spun că a trecut la amiază pe la noi cuscurul Haralambie, întorcîndu-se de la trgul Botoșanilor unde are dumnealui afaceri cu negustorii*. SADOVEANU, N. F. 86. *◇* (Numai la pl., cu sens peiorativ) *Reprezentanții claselor exploatare făceau tot felul de afaceri*. *◇* (Familiar) Întreprindere cu rezultat bun, favorabil. *A făcut o afacere bună cu mobila pe care a cumpărat-o*. *◇* *Exp r.* E o afacere sū... sau nu e (nici) o afacere sū... = e (sau nu este, nu e de loc) avantajos sū...

AFACERISM s. n. Practică burgheză constînd în folosirea unei situații profesionale sau politice pentru a realiza profituri personale. *Burghezia a transformat totodată sportul în teren de exploatare capitalistă, de afacerism și corupție*. REZ. HOT. I 113.

AFACERIST, -Ă, *afaceriști*, -ste, s. m. și f. Persoană care practica (în regimul burghezo-moșicresc) afacerismul.

AFĂRĂ adv. (Cu sens local, în opoziție cu *înăuntru*) Dincolo de limitele unui spațiu îngărdit (acoperit, închis etc.); în exterior. *Omul... ședea afară pe scara vagonului*. DUMITRIU, B. F. 5. *Afară e soare sub nor*. *Dar haină de aur e norul*. COȘBUC, P. II 47. *Vine cu gîndul să măture scrumul afară*. CREANGĂ, P. 255. *Afară plouă, ninge, afară-i vijelie și crivățul aleargă pe cîmpul îmgerit*. ALECSANDRI, O. 164. *◇* *Exp r.* A da afară = a) a scoate (pe cineva sau ceva) cu forța din locul unde se află, a îndepărta, a elimina, a exclude; (ieșit din uz, cu privire la o persoană angajată într-un post) a concedia. *Nici unul dintre prieteni nu s-a lăsat îndușoșat de vorbele lui frumoase, ba unii chiar l-au dat afară*. CARAGIALE, O. III 62. *Setilă, dînd fundurile afară la cite o bute, horp! și-o sorbea dintr-o singură sorbitură*. CREANGĂ, P. 261. *Ba mai bine-ți caută de nevoi și-ți ia tîlpășița pînă nu vine neneaca, ca să te deie de urechi afară*. ALECSANDRI, T. I 38; b) a vomita, a vărsa. *A dat afară tot ce a mîncat*. *◇* (Urmat de determinări introduse prin prep. « din » sau « de ») *Alexiu îl urmă afară din cameră*. DUMITRIU, B. F. 54. *Cînd răsărea soarele, se aflau afară din sat*. SADOVEANU, B. 106. *Trecu afară de împărăția tatălui său*. ISPIRESCU, L. 4. *Ochii i-au ieșit afară din cap, cit cepele de mari*. CREANGĂ, P. 53. *◇* (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *De afară* = dinspre exterior înspre interior. *La ce se pregătea înlăuntrul său, a răspuns de afară austrul*. SADOVEANU, N. F. 10. *Pe afară*, indică un loc mai puțin definit din exterior. *Mîi de paseri cîntă... pe-afară*. ALECSANDRI, P. A. 174. *De pe afară*, indică o mișcare dinspre un loc mai puțin definit din exterior. *Într-o zi capra cheamă iezii de pe afară*. CREANGĂ, P. 19. *◇* *Loc p r e p.* *Afară de...* = cu excepția a..., fără a mai socoti și... *Ieșiră toți, afară de copii și de o muiere tînără*. DUMITRIU, N. 153. *Printre crengi scînteie stele... Și afară doar de ele Nîme-n lume nu ne simte*. EMINESCU, O. I 209. *Răspunseră toți, afară de doi jûni boieri*. NEGRUZZI, S. I 149. *◇* *Loc. a d v.* *Afară de aceasta* (sau *asta*) sau *afară de aceea* (sau *ain*) = pe lîngă aceasta, în plus. *Și apoi, afară de aceasta, omul acela era ceva de spăriet*. CREANGĂ, P. 239. *Din cale-afară sau afară din cale* = peste m sură, foarte, neobișnuit de... *Adormea, și-a doua zi se deștepta în aceeași priveștițe dureroasă a vieții lor, din cale-afară chinuită*. VLAHUȚĂ, O. A. 255. *Încă n-am văzut așa femeie, să plîngă de toate; era mîloasă din cale-afară*. CREANGĂ, O. A. 44. *Era un vis misterios și blind din cale-afară*. EMINESCU, O. I 185. *◇* *Loc. con j.* (Rare, pleonastic) *Afară-numai* (sau, mai

rar, doar) dacă nu... = numai cu condiția ca... , afară de cazul când... *Vin la tine, afară numai dacă nu intervine ceva excepțional.* ✦ (Cu valoare de interjecție) Leși! pleacă! du-te! *Afară! pîn'nu mă iușesc!* ALECSANDRI, T. 974. ✦ (Familiar) La țară. *Vara pleacu cu oșii afară, la un unchi al lor.* VLAHUȚĂ, O. A. 252.

AFĂZIC, -Ă, *afazici*, -e, adj. De afazie, privitor la afazie. *Fenomene afazice.* ✦ (Substantivat) Persoană care suferă de afazie.

AFĂZIE s. f. Pierdere totală sau parțială a facultății de a vorbi și de a înțelege limbajul articulat (datorită unei leziuni a scoarței cerebrale).

AFĂCT, *afecte*, s. n. Reacție emotivă intensă și de scurtă durată. *Spaima, furia, bucuria nestăpînită sînt afecte.*

AFACTĂ¹, *afectez*, vb. I. *Tranz.* A destina (în special o sumă de bani) unui anumit scop. *Ministerul a afectat o sumă importantă pentru scopuri culturale.*

AFACTĂ², *afectez*, vb. I. *Tranz.* 1. A pricinui cuiva un sentiment de durere, a mîhni. *Nenorocirea lui l-a afectat profund.*

2. A simula o stare sufletească pe care nu o ai în realitate; a se prefăce. *Basta... făcea cunoscut sfatului împărătesc că omenia ce acest om [Mihai-vodă]... afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuțelile.* BĂLCESCU, O. II 271. ✦ *In tranz.* (Peiorativ) A se comporta (prin gesturi, prin felul de a vorbi etc.) altfel de cum îi este firea, a-și da anumite aere false pentru a impresiona; a se răsfața. *Vorbește rar, liniștit, fără să afecteze.* VLAHUȚĂ, O. A. 246.

AFACTĂRE¹ s. f. Acțiunea de a afecta¹.

AFACTĂRE², *afectări*, s. f. Faptul de a afecta². *Privi tablourile, care nu-l interesau, cu o afectare distinsă.* CAMIL PETRESCU, N. 168.

AFACTĂT, -Ă, *afecțați*, -te, adj. 1. Mîhnit, îndurerat, impresionat. *Sînt afectat de nenorocirea lui.*

2. (Despre oameni și despre unele manifestări ale lor) Care se arată altfel decît este în realitate, pentru a produce o impresie favorabilă. *Glas afectat.* ✦ (Adverbial) *Vorbește afectat.*

AFACTIV, -Ă, *afectivi*, -e, adj. 1. Care privește afectul, care se referă la sentimente. *Cuvinte cu nuanță afectivă.*

2. Care denotă afecțiune; simțitor, sentimental. *Natură afectivă.*

AFFECTIVITĂTE s. f. Totalitatea fenomenelor afective; comportare emotivă, sensibilitate.

AFFECTUÓS, -OĂSĂ, *afectuoși*, -oase, adj. Care manifestă simpatie, prietenie pentru cei din jurul lui; prietenos, călduros. *Primire afectuoasă.*

— Pronunțat: -tu-os.

APECTIUNE, *afecțiuni*, s. f. 1. Dragoste față de cineva, atașament, iubire, căldură. *Tată-meu, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îl luase acasă la dînsul, unde a șezut mai mulți ani.* GHICA, S. A. 127.

2. Stare bolnăvicioasă a unui organ; boală. *Afecțiune cardiacă.*

— Pronunțat: -ți-ți-.

AFÉLIU s. n. (Astron.; în opoziție cu *periheliu*) Punctul cel mai depărtat de soare de pe orbita unei planete.

AFEMEIĂT, *afemeiați*, adj. Care umblă după femei, căruia îi place să facă curte femeilor; muieratic.

AFERĂT, -Ă, *aferați*, -te, adj. (Franuzism) Care are sau vrea să pară că are multe treburi, că este foarte ocupat sau copleșit de treburi. *A fost o prăznuire în*

lege, iar Nevăstuica a avut toată dreptatea să se afle aferată din zorii zilei, cu șorțul de gospodină încins la mijloc. C. PETRESCU, A. 450.

AFERÉNT, -Ă, *aferenți*, -te, adj. 1. Care este în legătură cu ceva, care depinde de ceva sau decurge din ceva. *Taxe aferente.*

2. (Jur.) Care se cuvine sau revine cuiva. *S-a dat fiecărui moștenitor partea aferentă.*

3. (Anat., în expr.) *Vase aferente* = vase care aduc un lichid la un organ. *Nervi aferenți* = nervi care transmit excitațiile periferice centrilor nervoși.

AFERÉZĂ s. f. Fenomen lingvistic constînd din căderea vocalei inițiale a unui cuvînt. «*Occasionare*» a devenit în romînește «*cașunare*» prin aferața lui «o».

AFERİM interj. (Regional) Bine! bravo! perfect! admirabil! *Aferim, Manole, Meștere Manole... Aferim, zidari, Nouă meșteri mari!* TEODORESCU, P. P. 467. ✦ (Ironie) *Frumooooos! tare frumos! Aferim!... coșcoaga protopopoaie! zicea cuconul Ioniță cu o prefăcută supărare.* HOGAȘ, DR. II 89. *Aferim! buni judecători am!* NEGRUZZI, S. I 305.

AFÉT, *afeturi*, s. n. Suport, fix sau mobil, al unor arme de foc (tun, mitralieră), care permite punerea lor în direcție, ochirca și tragerea. *Afet de tun.*

AFEROSÍ, *afierosesc*, vb. IV. (Invechit) 1. *Tranz.* (Cu privire la o avere, la bunuri etc.) A risipi. *Dar văd că nu-i bun de alta decît să-mi afierosească averea cu onorul lui.* ALECSANDRI, T. 1258.

2. *Ref.* A se dedica, a se consacra, a se închina. *Ție... mă afierosesc.* DRĂGHICI, R. 154.

— Pronunțat: -fi-e-.

AFÍF adj. invar. (Mold., familiar) Lipsit de bani, fără o lească în buzunar, lefter. [Era] *vecinic afif și vecinic furios pe țară.* VLAHUȚĂ, O. A. III 108. *Mă trezesc tufă-n pungă, tufă în buzunar, afif! Dar ce-mi pasă!* ALECSANDRI, T. 530.

AFILIĂ, *afiliez*, vb. I. *Ref.* (Despre organizații, instituții, societăți) A se alătura altei organizații, instituții sau societăți care are același caracter sau același specific, primind directivele acesteia și subordonîndu-i-se.

— Pronunțat: -li-a.

AFILIĂT, -Ă, *afiliați*, -te, adj. (Despre organizații instituții, societăți sau, rar, despre persoane izolate) Alăturat unei organizații, unei instituții, unei societăți care are același caracter sau același specific, primind directivele acesteia și subordonîndu-i-se. *Sindicatul din R.P.R., afiliat la Federația Sindicală Mondială, dezvoltă în rîndurile membrilor de sindicat spiritul internaționalismului proletar, luptă pentru întărirea unității mișcării muncitorești internaționale, pentru pace trainică și democrație în lumea întreagă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2570. ✦ (Substantivat) *Nicolae Ipsiante... umul din afiliați, căutase să tragă și pe frate-său Alexandru.* GHICA, S. 96.

— Pronunțat: -li-at.

AFILIĂȚIE, *afiliații*, s. f. Afiliere.

— Pronunțat: -fi-e-.

AFILIÉRE, *afilieri*, s. f. Acțiunea de a (se) afilia. *Convocat pentru ziua de 8 mai 1921 la București, Congresul general al Partidului Socialist a votat în ziua a 5-a (13 mai), cu o majoritate zdrobitoare, înființarea Partidului Comunist din România și afilierea la Internaționala a III-a.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 522.

— Pronunțat: -li-e-.

ĂFIN¹, *ăfini*, s. m. Arbust cu flori albe-verzui sau roșiatice, care crește prin pădurile muntoase (*Vaccinium*

myrtillus). Printre brazi, printre molifzi, printre afinii și zenuperi, sui... pînă în vârful muntelui. ODOBESCU, S. III 179.

AFIN², afini, s. m. (Jur.) Rudă prin alianță.

AFINĂ, afinez, vb. I. Tranz. I. (Complementul indică o masă metalică, uneori în stare lichidă) A separa de impurități (prin metode chimice sau electrolitice).

2. (Cu privire la fire de lînă, de bumbac etc.) A subția, a face foarte fin.

AFINĂJ, afinaje, s. n. Afinare, subțiere.

AFINĂRE, afinări, s. f. Acțiunea de a afina.

1. Purificare a unei mase metalice, separare de impurități (prin metode chimice sau electrolitice).

2. Subțiere a firelor textile (torcîndu-le foarte fin).

AFINĂTĂ, afinate, s. f. Băutură alcoolică preparată din afine; servește și ca medicament.

AFINĂ, afine, s. f. Fructul comestibil al afinului, în formă de bobită neagră-albăstruie, cu gust ușor astringent. Pe prietenul nostru Alecu l-am hrănit cu caș și cu miel fript și l-am cîstit cu rachiul de afine. SADOVEANU, N. F. 172.

AFINIȘ, afinișuri, s. n. Loc acoperit de afini. [Bourul] se cumpăni o clipă și făcu o săritură sprintenă peste peria de afiniș. SADOVEANU, F. J. 374.

AFINITATE, afinități, s. f. I. Potrivire între oameni sau între manifestările lor, datorită unei asemănări care îi apropie. Afinitate de idei. Afinități de caracter.

2. Proprietate a substanțelor de a intra în combinații chimice unele cu altele.

3. (Jur.) Legătură de rudenie creată, prin căsătorie, între un soț și rudele celuilalt soț.

AFINOR, afinovi, s. m. Muncitor care lucrează la cuptoarele sau la instalațiile de afinare.

AFIŢON s. n. sg. I. Suc extras din macul de grădină și întrebuințat ca narcotic; p. ext. nume dat și altor substanțe cu asemenea proprietăți. V. opiu. Neguțătorul Batic-Mesive, care venea cu mătăsuri și mai ales afion, de la Kitai, în anul al treizeci și optulea al domniei lui Kira-Împărat, ar fi fost oprit de hoși nu departe de poarta răsăriteană a cetății Babahan. SADOVEANU, D. P. 181. Păzitorii fură cuprinși de un somn sor'cu moartea... Pasămite rachiul din butoi era cu afion. ISPIRESCU, L. 374.

2. Plantă (de obicei macul de grădină) din care se extrage sucul amintit mai sus. Frunzișoară de-afion, S-a dus bădița Ion Ș-a lăsat murgu-n pripon. ȘEZ. I 165.

3. Fig. Amorțeală, toropeală. Ce glas dulce! numai ea poate să-mi împrăștie gîndurile cele triste... Mi-o trecut... s-o spart afionu la glasul tău. ALECSANDRI, T. 617.

— Pronunțat: -fi-on.

AFIPT, afipte, s. n. (Popular) Înștiințare, anunț (care emană de la o autoritate). V. a fi ș. Steagurile și jurnalele și afiptele primăriei pe garduri vesteau tîmbălăul de a doua zi. PAS, L. I 40. Citi de două-trei ori afitul și nu l-a putut termina niciodată. ARDELEANU, D. 284.

AFIRMĂ, afirm, vb. I. I. Tranz. A susține cu tărie, a declara în mod ferm. [Lara] a fost mai vesel prin lume — afirmă unii. MACEDONSKI, O. I 266. ♠ (Uneori întărit prin complement exprîmînd voința, hotărîrea etc.) Forțele sociale principale din țara noastră — clasa muncitoare aliată cu țărînimea muncitoare — și-au afirmat hotărîrea de a nu mai permite niciodată claselor exploatare și exponenților lor de a lua parte la conducerea treburilor statului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 136.

Toate popoarele iubitoare de pace își afirmă voința nestrămutată de a-și consacra toate forțele marii opere de construire a unei păci trainice în lume, triumfului politicii de colaborare internațională. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2656.

2. Refl. (Despre persoane) A ieși în evidență (dintre alții), a se face remarcat. El vrea să se afirme ca om de spirit, el vrea să dea reprezentare pentru publicul care e de față. VLAHUȚĂ, O. A. 437. ♠ (Despre noțiuni abstracte) A se manifesta în chip deosebit, a face să fie luat în considerare. În lupta pentru scoaterea la iveală și valorificarea a cît mai multe rezerve interne se afirmă viguros inițiativa creatoare a maselor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2689.

AFIRMĂRE, afirmări, s. f. Acțiunea de a afirma și rezultatul ei.

AFIRMATIV, -Ă, afirmativi, -e, adj. (Despre o enunțare, în opoziție cu negativ) Care are un caracter de afirmare, un sens pozitiv. ♠ Expr. În caz afirmativ = dacă se va întîmpla așa; în cazul cînd împrejurările sînt (sau vor fi) favorabile. ♠ Propoziție afirmativă = (în opoziție cu propoziție negativă) propoziție în care subiectul săvîrșește acțiunea exprimată de predicat. «Copilul mîntîcă mere» este o propoziție afirmativă. ♠ (Fil.; despre judecăți) Care conține o afirmare.

AFIRMĂȚIE, afirmații, s. f. Susținere (justă sau nu) exprimată cu tărie. Esteții formalisti americani afirmă că adevăratele opere de artă nu au și nu trebuie să aibă nici un conținut. Cu asemenea afirmații ei caută să ascundă, să camufleze caracterul extrem de reacionar al «operelor» de artă create de ei. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 342, 6/2. ♠ (La pl.) Vorbe care exprimă o afirmare.

— Pronunțat: -fi-e.

AFIȘ, afișe, s. n. Înștiințare, de obicei tipărită, conținînd anunțuri de interes general, care se lipește în locuri anume destinate pentru a fi în văzul tuturor. Afișe imense... acopereau zidurile marilor metropole. SAHIA, N. 66. Se înta la un afiș pentru unelte agricole, unde era o țărancă voinică și frumoasă, cu seceră pe umăr. POPA, V. 218. Era destul să se arate numele lui [Alecsandri] pe afiș, pentru ca să se împle sala. NEGRUZZI, s. I 345. ♠ Literă de afiș v. literă ♠ Expr. Ca o ce af ș = primul nume dintr-o listă de persoane care sînt afișate în ordinea valorii lor. Actorul X este cap de afiș. ♠ Mică foaie volantă, conținînd anunțuri de interes general sau reclame, care se distribuie trecătorilor pe stradă.

AFIȘĂ, afișez, vb. I. Tranz. I. (Cu privire la o hîrtie scrisă sau tipărită, p. ext. la conținutul ei) A expune (prin lipire) în locuri anume destinate, pentru a fi în văzul tuturor. A afișat programul concertului. ♠ În secție au fost afișate panouri, lozinci mobilizatoare. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2558. ♠ Refl. pas. S-a afișat lista celor admîși la examen.

2. Fig. A manifesta în chip ostentativ o anumită comportare sau atitudine (cu intenția de a produce efect). A afișat o atitudine disprețuitoare. ♠ Refl. A apărea în tovarășia cuiva, cu intenția de a produce efect, senzație. Se afișa cu un cîntăreț dintr-o trupă italiană. DUMITRIU, B. F. 52.

AFIȘĂJ, afișaje, s. n. Faptul de a afișa; afișare. Organizarea afișajului în capitală.

AFIȘĂRE s. f. Acțiunea de a (se) afișa.

AFIȘIER, afișiere, s. n. Mică vitrină sau simplă planșă pe care se fixează (în special în instituții) anunțurile.

— Pronunțat: -și-er.

AFIȘOR, -OĂRE, afișori, -oarc, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu lipirea afișelor.

AFIX, *afixe* s. n. Nume generic dat sufixelor, prefixelor și infixelor.

AFINĂ, *afinez*, vb. I. **T r a n z.** (Cu privire la pământ, la zăpadă etc., în opoziție cu *î n d e s a*) A face să fie rar, neîndesat (întocmai ca finul); a face mai puțin compact. *Grădinarul afinază pământul.*

AFINĂRE, *afinări*, s. f. Acțiunea de a afină; rărire. *Afinarea pământului permite o bună circulație a aerului.*

AFINĂT, *-Ă, afinat*, *-te*, adj. (Despre pământ, zăpadă etc., în opoziție cu *î n d e s a t*) Așezat rar, rărit, înfoiat. *Bolta norilor s-a spart și soarele dimineții dogorea cu puteri proaspete, stăruind pe sub zăpezile mari și afinate șuvoaie tulburi.* GALAN, Z. R. 304. *Toși vedeau milioanele de bobii plesnind, sălătindu-se din glia afinată, scoțind la lumina soarelui milioane de firisoare verzi.* CAMILAR, TEM. 379. *Un car cu lemne este afinat dacă lemnele sînt ... așezate astfel încît numai se pare că sînt multe.* LA HEM.

AFLĂ, *aflu*, vb. I. I. **T r a n z.** (Adesea urmat de propoziții complementive directe) A lua cunoștință despre ceva (din sursele altuia), a primi informații, noutăți, vești despre ceva. *Am aflat în tren ce se petrece.* DUMITRIU, B. F. 115. *Întrebă pe muma vîntului dacă a aflat ceva de la fiul său.* ISPIRESCU, L. 118. *Atîta am vrut să aflu din gura ta.* CREANGĂ, P. 206. *Ai aflat ce am pățit?* ALECSANDRI, T. I 385. \diamond (Subiectul propoziției complementive devine complement direct) *Eu iubii numai o dată și m-a aflat lumea toată.* TEODORESCU, P. P. 319. \diamond (Adesea la imperativ, cu valoare emfatică sau sfidătoare) *Află că mă trag din țara... lui Doja.* BENIUC, V. 151. *Află, nepoate, că și-am adus și ție un dar care cred c-are să-ți placă.* SADOVEANU, N. F. 14. *Ei bine, află că nu mai tîrziu decît mine avem să ne cununăm.* ALECSANDRI, T. I 443. \diamond **A b s o l.** *M-a iubit neica pe-ascuns; Dar dușmanii ne-au văzut, S-au grăbit și rău ne-au spus. Și părinții, cum aflară, Tare rău se miniară.* HODOȘ, P. P. 88. \diamond **I n t r a n z.** (Urmă de determinări introduse prin prep. «de» sau «despre») *Cine-au aflat în lume de Cozrul-fără-viață?... ALECSANDRI, P. III 297.* \diamond A căpăta cunoștințe cu privire la ceva, a-și face o idee despre ceva, a înțelege. *Împăratul, aflînd din răspunsul popii că el îi gras și voinică ființă n-are griji multe, își zise...* ȘEZ. IV 185. \diamond A lua cunoștință de ceva prin alte simțuri; a vedea. *Baba atunci se duce cu fuga să afle ce i-a făcut găina.* CREANGĂ, P. 70.

2. **T r a n z.** A găsi (căutînd), a descoperi (întimplător). *Vitele-au murit, căci nu aflau Nici rouă-n cîmp, nici fir de ierbi să guste.* COȘBUC, P. II 281. *Se despărțiră, ca să nu-i afle zmeul.* RETEGANUL, P. I 35. *Numai luna printre ceață Varsă apelor văpaie Și te află strînsă-n brațe, Dulce dragoste bălaie.* EMINESCU, O. I 210. \diamond (Complementul este un abstract: alinare, liniște, vină etc.) *Nu i-a aflat nici o vină.* \square *Mă duc să aflu liniștea pe care mi-ai răpit-o.* NEGRUZZI, S. I 28. \diamond **E x p r.** *A afla vreme* = a găsi un moment potrivit, un prilej. *Ea numai pentru briu se teme, Că vor afla dușmanii vreme Să-i sure-ntr-asta briul ei.* COȘBUC, P. I 123. *A afla chip (și cal)* = a găsi un mijloc eficace. *Cît s-au gîndit ei încolo și-ncoace, tot n-au aflat chip și cale.* SBIERA, P. 44. *Aflase chip a se dezlega pe nesimțite dintr-un lanț ce nu era potrivit cu ușurătatea inimii sale.* NEGRUZZI, S. I 24. *A-și afla omul* = a da peste cineva pe care nu-l poți înfrînge sau înșela. *A nu-și afla loc (sau locul)* = a nu putea sta liniștit (de bucurie, de emoție, de nerăbdare). *Atît era ea de bucuoasă și de veselă, cît nu-și afla loc.* SBIERA, P. 22.

3. **T r a n z.** A născoci, a imagina, a inventa. *Lîngă malul rădicat Sta Vulcanul răsturnat... Împregiuru-i adunați Șeada turcii înarmați Și pe rînd se întreba Ca ce moarte i-ar afla?* ALECSANDRI, P. P. 136.

4. **R e f l.** A fi, a se găsi (într-un loc, într-o poziție; situație sau împrejurare oarecare). *Toate se aflau la locurile lor, așa cum le lăseseră ei: spre miazăzi munții cu crestele înalte de cremene... iar la picioarele lor, panglica lată a Oltului șerpuiind în cîmpia presărată cu sate.* BOGZA, C. O. 310. \diamond **E x p r.** *A se afla de față* = a fi prezent. *Toși se aflau de față la ședință.* (Cu sens superlativ) *Cum (sau, popular, care) nu se (mai) află* = care iese din comun, nemaipomenit, extraordinar. *O zîna... cum nu se mai află sub soare.* ISPIRESCU, L. 35. *Te-oi face eu să ție un drăguț de femeie care nu se mai află!* CREANGĂ, P. 161. (Popular) *Nu se află!* sau *unde se află!* = nu-i adevărat! nu e exact! *S-a plîns boierul că l-ai batjocorit.* — *Nu se află, domnule epistat.* ALECSANDRI, T. 142. (Popular) *Să nu se alle (ca) să...* = nu cumva să... *El i-au zis să nu se afle ca să vie acasă fără de o sută de lei.* SBIERA, P. 217. (Familiar) *A so afla în treabă* = a interveni într-o discuție sau o acțiune numai de formă sau de ochii lumii, fără a aduce vreo contribuție. *Vorbește numai ca să se afle în treabă.* \diamond *A fi, a exista.* *Ca un bun gospodar ce se află...* \square *Un asemenea om nu se află în armie.* BĂLCESCU, O. II 258.

AFLĂRE, *aflări*, s. f. Acțiunea de a (se) afla și rezultatul ei.

1. Căpătare de informații, primire a unei vești, a unei noutăți. *La aflarea rezultatului alegerilor, tot poporul muncitor și-a exprimat satisfacția.*

2. Găsire a unei soluții, a unui rezultat. *Aflarea numitorului comun.*

3. Prezență într-un loc, într-o situație. *M-a vizitat cu prilejul aflării lui în capitală.*

AFLĂTOR, *-OĂRE, aflători, -oare*, adj. (Învechit). 1. Care află, găsește, descoperă. *De vreji să fim aflătoare, hai... să privim.* ALECSANDRI, P. I 102. \diamond (Substantivat, învechit) Inventator. *Astă... băntură... face nu mai puțină cinste aflătorului ei decît aflătorului tipografiei și a corăbieriei cu abur.* NEGRUZZI, S. I 75.

2. Care se află, care se găsește undeva; prezent.

AFLUENT, *afluenți*, s. m. Nume dat unei ape curgătoare, considerată în raport cu apa în care se varsă. *Afluenții Dumării.* \square [Oltul] *va continua să crească și printre brazi, fără ca în acest timp, totuși, vreun afluent să i se ivească pe maluri.* BOGZA, C. O. 89.

AFLUENȚĂ, *afluențe*, s. f. Multime de oameni care se îndreaptă spre același punct; îmbulzeală. *Afluența de vizitatori.* \diamond Cantitate mare, belșug. *Afluența de mărfuri.*

AFLUX, *afluxuri*, s. n. Afluență. *În 1909 se constată un aflux al muncitorimii spre organizațiile muncitorești.* IST. R.P.R. 480. \diamond Îngrămădire a unui lichid (mai ales a sîngelui) într-un punct al corpului. *Aflux de sînge la cap.*

AFON, *-Ă, afo*, *-e*, adj. 1. (Despre oameni) Care și-a pierdut aproape cu totul vocea (din cauza unei boli), care abia mai poate articula. \diamond Care nu poate cînta corect, care n-are voce.

2. (În *e x p r.*) Consoană afoană = consoană surdă, v. *s u r d*.

AFONIE s. f. (Rr) Boală care constă în pierderea glasului. \diamond Fig. Răgușeală.

AFORISM, *aforisme*, s. n. Judecată care redă într-o formă expresivă și concisă un adevăr sau o părere cu privire la viață; cugetare, sentință, maximă. *Mi-am amintit... de unele aforisme ale lui în legătură cu ucenicia mea de undîțar. Pescuitul, zicea domnia-sa, e o îndeletnicire liberă și plăcută, chiar cînd nu prinzi nimic, deși peștele de undîțar și mămăliga de rîșniță nu sînt saș.* SADOVEANU, N. F. 47.

AFORISTIC, *-Ă, aforistici, -z*, adj. De aforism, în formă de aforism, care conține aforisme. *Stil aforistic.*

☐ *Sînt în viață, doamna mea, urmă Andrei pe un ton aforistic și meditativ.* HOGAȘ, DR. II 232.

AFRICĂN¹, -Ă, *african*, -e, adj. Care aparține Africii, care se referă la Africa. *Valuri albe trec în zare, se așază-n lung troian, Ca nisipurile dese din pustiul african.* ALECSANDRI, P. A. 113.

AFRICĂN², -Ă, *african*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația băștinașă a Africii.

AFRICĂTĂ, *africate*, s. f. Consoană cu caracter mixt, care începe cu o ocuziune și se termină ca o fricativă, fără să-și schimbe punctul de articulație. *«T» este o africată.*

AFRODIZIAC, -Ă, *afrודiziaci*, -e, adj. (Despre substanțe) Care excită pornirile sexuale.

— Pronunțat: -zi-ac.

AFRONT, *afronturi*, s. n. Insultă în public, jignire. *Mizerabilul! să se-ntinză pînă-ntr-atîta ca să-mi facă un afront!* CARAGIALE, O. I 56. *Lui Mogorogea nu-i ieșea de la inimă afrontul ce i-l făcuse Pavel.* CREANGĂ, A. 107.

AFRUNTĂ, *afrunt*, vb. I. T r a n z. (Franțuzism) A infrunta. *Acela ce nu știe o jertfă ca s-afrunte E mic de suflet.* MACEDONSKI, O. II 36.

ĂFTĂ, *afte*, s. f. (Mai ales la pl.) Ulcerație superficială, dar dureroasă, care apare pe mucoasa gurii sau a faringelui.

AFTÔR s. m. v. actor.

AFTÔS, -OĂSĂ, *afțoși*, -oase, adj. (În expr.) *Febră afțoasă* = boală contagioasă caracteristică vitelor cornute, care se manifestă printr-o stare febrilă urmată de o erupție, în special pe mucoasa bucală și între degete; poate fi transmisă și omului.

AFUMĂ, *afum*, vb. I. 1. T r a n z. (Cu privire la alimente, în special la carne sau la pește) A expune la fum, în scopul unei conservări mai îndelungate. *Am afumat șunca.*

2. T r a n z. (Cu privire la un spațiu închis) A umple cu fum pentru a distruge vietățile stricătoare dinăuntru. *Am afumat pivnița cu pucioasă.* ☞ (Cu privire la un roi de albine) *Afum albinele ca să mut roiul.* ☛ *Intran z.* (Regional, despre lampă sau despre instalații de încălzit) A scoate fum. *Soba afumă.*

3. T r a n z. A învălui în fum special (de mirodenii); a parfuma. *Ne rămîne mîngîierea că nu am mințit conștiinței noastre afumînd cu mîesme prefăcute niște idoli amăgitori.* ODOBESCU, S. I 504. ☞ *Absol.* *Am afumat în casă ca să dispară mirosul.* ☛ (În descîntece, vrăji și superstiții, atribuindu-se fumului puteri miraculoase; complementul numește o persoană) A învălui în fum. *De-abia i-a mai trece băietului istuia de spăriet, că mult păr îmi trebuia de la tine ca să-l afum.* CREANGĂ, P. 33. ☞ (Cu construcție neobișnuită) *Babele la noi gonesc pe necuratul afumînd pene prin casă.* NEGRUZZI, S. I 66.

4. T r a n z. A acoperi (intenționat sau nu) cu un strat de fum; a înnegri cu ajutorul fumului. *Afumă o sticlă pentru a urmări eclipsa.* ☐ *Am iernat... Într-un bordei dărîmat; Picătura m-a picat, Crivățul m-a înghețat, Fumul că m-a afumat.* TEODORESCU, P. P. 289. ☞ *Refl.* *Crația s-a afumat.*

5. *Refl.* (Despre mîncări) A căpăta gust de fum (din cauză că vasul n-a fost bine expus la foc). *S-a afumat laptele.* ☞ *Intran z.* (Rar) *Spăla, freca vasul, puneă [laptele], îl fierbea, Păzind să n-afume ș-în foc să nu dea.* PANN, P. V. II 149.

6. *Refl.* Fig. (Familiar, despre oameni) A se îmbăta ușor, a se ameți; a se chercheli. *Voioșia lui și o ușoară clătîinare a trupului arătau că se afumase destul de bineșor.* PAS, L. I 40.

AFUMĂRE s. f. Acțiunea de a a f u m a.

1. Procedeu de conservare a unor alimente (în special carne sau pește), constînd în expunerea lor la fum. *Conservat prin sărare, prin afumare etc.*

2. Parfumare. *Afumare cu rășină.*

AFUMĂT, -Ă, *afumați*, -te, adj. 1. (Despre carne, pește etc.) Care a fost expus la fum în scopul conservării. *Mihalachi se și întoarce c-o harchină de costiță afumată.* VLAHUȚĂ, O. A. II 89.

2. Acoperit de fum, înnegrit. *Era, în circiuma joasă și afumată, mușterii mulți.* PAS, L. I 90. *Privea în pările afumat, la umbra sa proprie.* EMINESCU, N. 58. ☛ *Îngălbenit de vechime. Dintr-un smoc de tărfațoage de moșie... scoase o hîrtie afumată pe care mi-a dat-o.* NEGRUZZI, S. I 186.

3. (Despre mîncări) Cu gust neplăcut de fum. *Bucatele le-a făcut afumate, arse și sleite.* CREANGĂ, P. 292.

4. Fig. (Familiar, despre persoane) Amețit de băutură; cherchelit. *Era slobod de serviciu în ziua aceea și venea de la circiumă pușintel afumat.* PAS, Z. I 50. *Era afumat rău de tot în seara aceea.* CARAGIALE, O. I 16.

AFUMĂTOĂRE, *afumători*, s. f. 1. Înjghebare rudimentară sau cameră specială pentru afumarea cărnii, a peștelui sau a prunelor. V. a f u m ă t o r i e.

2. (Învechit) Vas în care se ard mirodenii pentru a afuma prin casă; cătuie. *O cătuie sau afumătoarea de argint în forma unei sfere cu capac conic.* ODOBESCU, S. I 459.

AFUMĂTORIE, *afumătorii*, s. f. Instalație specială, prevăzută cu toate cele necesare pentru afumarea cărnurilor sau a peștelui. V. a f u m ă t o a r e.

AFUMĂTURĂ, *afumături*, s. f. Carne afumată.

AFUND¹ adv. La o distanță (relativ) mare în adîncime (în special în 'undul unei ape); departe (ca punct considerat în spați); adînc. *Parii se înfig afund în pămînt.* ☐ *De-a dreapta-ții stau Carpații ascunși afund în ceață, Din aburi cu încetul încep a se ivi.* BOLLIAC, O. 73. ☞ *Expr.* A (se) da afund = a (se) cufunda într-o apă; (prin analogie) a (se) infunda într-o depărtare situată în spațiu. *Unii plămîiau să se dea afund în pădurile mai depărtate.* GALACTION, O. I 277. *Pescarul... dădu coșurile afund și le legă de țărși.* DELAVRANCEA, V. V. 191. *Leșițele speriete se da afund și se ascundeau în stuful și în papura de pe mal.* ODOBESCU, S. I 142. ☛ (Determinînd verbul «a dormi») Adînc, profund. *Dormea încă afund, nici nu i se auzea răsufletul.* SADOVEANU, P. M. 244.

AFUND², -Ă, *afunzi*, -de, adj. Adînc. *Mi-am lepădat ghețele; mi-am suflecat pînă la genunchi pantalonii. Apa nu părea mai afundă decît pînă la glezne.* SADOVEANU, N. F. 59. *Și-mbușorîndu-te la față Treceai prin văile afunde, Încovoîndu-ți îndărătnic Mărețul tău grumaz de unde.* GOGA, P. 18. *Groapă afundă i-au făcut.* RETEGANUL, P. II 64. ☞ (Rar, în legătură cu noțiuni de timp) *Ceea ce fusese oraș a rămas zăgrăvit departe, pe un cer de furtună, ca într-un veac afund.* SADOVEANU, M. C. 86. ☛ (Substantivat) Adîncime. *Vîntul umplea citeodată afundurile depărtate ale codrului de vuiet de ape.* SADOVEANU, O. I 20. *El a venit Dintr-un afund de răsărit.* COȘBUC, P. I 54. *Norul trece și dispăre în afundul cerului.* ALECSANDRI, P. II 126. ☞ Fig. *În glasul uscat și egal al meșterului răsbea ca un răsnet din afundul suferințelor trecute.* SADOVEANU, M. C. 174. ☞ *Loc. adv.* Din afund = din adînc, din adîncime. [Cîinele] include ochii triști și adoarme oftînd greu, din afund. CARAGIALE, O. I 77.

AFUNDĂ, *afund*, vb. I. *Refl.* 1. A se cufunda (într-un lichid). *Greu le vine a străbate Lunecș de frunze moarte, Că se-afundă roatele, Lunecș cioboat-elc, Se taie suflările Și trosnesc spinările.* DEȘLIU, M. 24. *Fiecare picior i se afundă parcă în pămîntul umezit.*

SAHIA, N. 88. *Un sloi de gheață care se afundă-n apă sub picioarele celui ce calcă pe el.* RETEGANUL, P. III 61. ♦ Fig. *Pe străzi își trece toamna șopirle de aramă, Grădinile se-afundă în fluvii de frunziș.* DRAGOMIR, P. 59. ♦ *Tranz. Mère (= merge) nora la fîntînă Cu cămașa soacrii-n mînă Și-o afund-o dată-n baltă Și o țîpă peste poartă: Na-o, soacră, că-i spălată!* JARNIK-BİRSEANU, D. 455.

2. A se face mai adînc, a se adînci. *Ploaie mare s-a vărsat... Groapa i s-a afundat Și mormintu-i s-a stricat.* TEODORESCU, P. P. 625.

3. A pătrunde adînc (de obicei într-o pădure); fig. a se pierde în zăre, în depărtări, a dispărea. *Mă afund printre salcîmii din arie și citesc.* STANCU, D. 321. *Spre seară cîrduri lungi de păsări Tăcut s-afundă-n depărtări.* DEMETRESCU, O. 72. *Sărind cu veselie Pe-al său cal de voinicie, În văzduh s-au afundat.* ALECSANDRI, P. I 50. ♦ Fig. A se cufunda într-o acțiune, a fi absorbit de o muncă. *Cînd te-afunzi în paginile ei [ale legii], Prinzi putere proaspătă în luptă!* POEZ. N. 453.

AFUNDĂTURĂ, *afundături*, s. f. (Rar) Văgăună. *Vederea lui nu poate străbate prin toate colțurile și afundăturile [pădurii].* ISPIRESCU, L. 57.

AFUNDIȘ, *afundișuri*, s. n. (Rar) Adîncime (considerată vertical sau orizontal). *Măsurai afundișul codrilor... gîndindu-mă la tine.* DELAVRANCEA, S. 197. ♦ Fig. *Un fulger de amintire îi licări ca din afundișul unui dureros și depărtat.* DELAVRANCEA, T. 179.

AFUNZIME s. f. (Rar) Adîncime, profunzime. *Canonada porni iar c-o huruire neîntreruptă, al cărei tremur îl simțiră subțit ei în țărîna gropii. Un sfert de oră — un ceas; părea că vine asupra lor din afunzime un urlet tremurat.* SADOVEANU, M. C. 102.

AFURCĂ, *afurc*, vb. I. *Tranz.* (Rar) A fixa o navă aruncînd în fundul apei două ancore ale căror cabluri se încrucieșază ca o furcă.

AFURCĂRE s. f. Acțiunea de a afurca.

AFURISĂNIE s. f. v. *afurisenie*.

AFURISÉNIE, *afurisenii*, s. f. (Bis.; astăzi rar) Blestem, anatema, excomunicare. ♦ Loc. adv. (Familiar) (Nici) *măcar de-afurisenie* = cîtuși de puțin; nicidecum, de fel. *N-a venit unul să m-ajute, măcar de-afurisenie!*

— Variantă: *afurisănie* (ODOBESCU, S. A. 88) s. f.

AFURISÍ, *afurisesc*, vb. IV. *Tranz.* 1. (În practicile mistico-religioase) A blestema. *Să meargă și să afurisească pe acest proclat și vrăjmaș cumplit.* CREANGĂ, P. 57. *Soborul în unire hotărâște: Toți acei ce au luat parte la această hulă să fie afurisiți.* NEGRUZZI, S. I 232. ♦ (În imprecății, cu sensul mai atenuat) *Fire-ar afurisit să fie cine a mai desființat și catiheștile.* CREANGĂ, A. 123. *Afurisi-te-ar Zarzavela, să nu te mai vad în ochii mei!* ALECSANDRI, T. I 323. ♦ Refl. A se jura sub pedeapsa blestemului. *Vină-napoi, vină, Că făgăduiesc Și m-afurisesc, De azi înainte Să fiu mai cuminte.* JARNIK-BİRSEANU, D. 502.

2. (Învechit) A excomunica. *Preoții o afurisiră [pe Ioana d'Arc] în numele bisericii.* ODOBESCU, S. I 21.

AFURISÍT, *-Ă, afurisiți, -te*, adj. Rău (la suflet), îndrăcit, ticălos, blestemat. *Blestema cu foc și cu pară pe afurisița de ghicitoare.* ISPIRESCU, L. 55. *Un ciocoi de cei afurisiți.* ALECSANDRI, T. 50. *Neica m-a lăsat, C-a fost rău și blăstămat, M-a urit, că l-am urit, C-a fost rău ș-afurisit.* HODOȘ, P. P. 121. ♦ Fig. *Întinde mîna ta cea dreaptă peste mijlocul meu, ca să plesnească cercul ist afurisit.* CREANGĂ, P. 98. ♦ (Substantivat) *Cine ești tu, afurisitule?* ALECSANDRI, T. 431.

AGĂ s. f. v. agă.

AGĂLE adv. Fără grabă, încetinel, domol. V. a lene. *Iată se-ntoarșeră cîrduri pribege, Vîsînd agale.* DEȘLIU, G. 29. *După miezul nopții, vîifornița se mai liniști. Săniile cu fin porniră iar agale prin noaptea.* SADOVEANU, O. II 227. *Plini de praf, rupți de-oboșeală, Legănați pe cai agale, Trec pe drum ca niște umbre Și doinesc încet de jale.* IOSIF, V. 91. *De pe coastă, pe sub ulmi, Se coboară miei-n vale, Obosit și blind popor! Și, cîntînd, pășeste-agale O copilă-n urma lor.* COȘBUC, P. I 157. ♦ (Uneori repetat, cu intenții stilistice) *Hercule se întorcea acasă agale, agale, cu corăbiile.* ISPIRESCU, U. 53.

AGĂPĂ, *agape*, s. f. Ospăț cu caracter intim, prietenesc. V. *banchet*.

AGAREĂN, *agareni*, s. m. (Învechit și popular) Păgîn, necreștin, (în special) mahomedan; agarinean. *A mînjit... vînzînd agarenilor o țară creștină, deoarece jurase a căuta să aducă la creștinătate pe păgîni.* ISPIRESCU, M. V. 39.

AGARINEĂN, *agarineni*, s. m. (Învechit) Agarean.

AGASĂ, *agasez*, vb. I. *Tranz.* (Franțuzism) A irita, a enerva, a întărita. V. *plictisi*.

AGASĂNT, *-Ă, agasanți, -te*, adj. (Franțuzism) Care enervează, care irită; enervant. V. *plictisitor*.

AGĂT, *agate*, s. n. Mineral dur, folosit ca piatră semiprețioasă, prezentînd în secțiune aspectul unor benzi concentrice neregulate, colorate diferit; servește la confecționarea obiectelor de ornament sau a moajrelor de laborator. ♦ Fig. *Pe ici, pe colo, apa se încreșea în cercuri de agat.* SADOVEANU, O. I 411.

— Variantă: *agătă* (MACEDONSKI, O. I 66) s. f.

AGĂTĂ s. f. v. *agat*.

AGĂVĂ, *agave*, s. f. Plantă originară din America, cultivată ca plantă ornamentală sau pentru fibrele textile care se scot din frunze.

ĂGĂ, *agi*, s. m. (Învechit și arhaizant) 1. Ofițer din vechea armată otomană înainte de secolul al XIX-lea; ofițer inferior (începînd de la 1826, o dată cu reorganizarea armatei otomane). *Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vizirii... precum și pe agii ianicerilor și ai bulucilor.* BĂLCESCU, O. II 66. *Turcii-n casă nemerea, Maică-sa așa vorbea: Poștiți, agă, de ședeși.* BIBICESCU, P. P. 264.

2. (În secolul al XIX-lea) Șef al agiei, avînd atribuțiile prefectului de poliție de mai tîrziu. *Scrie tu... ordîmul de arestuire și exil, și dă hîrtia în mîna agăi.* ALECSANDRI, T. 1413.

— Variantă: (1) *agă, agale* (ODOBESCU, S. I 436, BĂLCESCU, O. II 48), s. f.

AGĂRLIC, *agărlîcuri*, s. n. (Învechit) Bagaj mult, calabalic. *I-au luat cai, șele și agărlîc, atît al lui cît ș-al slujitorilor.* SADOVEANU, Z. C. 110.

AGĂȚĂ, *agăț*, vb. I. I. *Tranz.* A atîrna, a suspenda, a anina (ceva) de un cîrlig, de un cui etc. *Agățat pe-un vîrf de pai, Sta un bob rotund bălai.* CASSIAN, în POEZ. N. 114. *Agățăm felinarele de stîncă.* BOGZA, Ț. 63. ♦ A prinde din greșeală o țesătură într-un obiect ascuțit, care o găurește sau o rupe. *Mi-am agățat ciorapul.* ♦ (Familiar; cu privire la persoane) A acosta.

2. Refl. A se apuca, a se prinde de ceva. *Mă agăț bine de coama calului.* STANCU, D. 237. *Muma zmeului roase din copaci, se agăță de ramuri, sări din vîrf în vîrf, se strecură și tot după dișii.* ISPIRESCU, L. 25. ♦ Fig. A se crampona. *Se agăță de teorii vechi.*

— Variantă: *acășă* (RETEGANUL, P. I 59, EMINESCU, O. I 76, ALECSANDRI, P. P. 141) vb. I.

AGĂȚARE s. f. Acțiunea de a (s.c.) agăța.

— Variantă: acățare s. f.

AGĂȚĂTOARE², *agățătoare*, s. f. (La pl.) Ordin de pășări caracterizate prin faptul că se pot agăța de copaci (avînd ghearele anume dispuse pentru aceasta); (la sg.) pasăre care face parte din acest ordin. *Ciocăntoarea face parte din ordinul agățătoarelor.*

AGĂȚĂTOARE², *agățători*, s. f. Șiret sau lînșior cusut la o haină spre a o putea atîrna în cui; atîrnătoare.

AGĂȚĂTOR, **-OARE**, *agățători*, *-oare*, adj. Care se agajă. *Plante agățătoare.*

— Variantă: acățător, -oare adj.

AGEAMIU, **-IE**, *ageamii*, adj. (Familiar, despre oameni) Începător, novice, fără experiență, nepriceput, neiscusit, neștiutor, nedibaci. *Unul, mai slăbănog, mai ageamiu, își muia numai limba [în paharul cu rachiu], strîmbîndu-se de parcă ar fi pus pe ea o doctoric.* PAS, L. I 73. ◇ (Substantivat) *La vînătorie... eu mă pricep cam tot atîta precît se pricepea vestitul ageamiu, carele, vîzîndu-se luat în rîspăr de babele satului pentru izbînzile ce făcuse cu pușca dîmîneața în bătătură, se apăra în dulcea limbă a poeziei.* ODOBESCU, s. III 9.

AGENDĂ, *agende*, s. f. I. Carnet prevăzut cu foi ca de calendar, pentru notarea și ținerea în evidență a lucrărilor care urmează să fie făcute la anumite date.

2. Ordine de zi. *Agenda conferinței de pace.*

AGENT, *agenți*, s. m. I. (Adesea urmat de determinări care indică domeniul de activitate) Reprezentant oficial al unei instituții, al unei organizații etc., care îndeplinește anumite misiuni sau însărcinări. *Agent agricol. Agent zootehnic.* □ *Agenți de la posturile de comandă... aduceau ordine.* CĂMILAR, N. I 48. *Un agent sanitar... susținea că a inventat un fel de etuvă.* BART, E. 98. ◇ *Agent diplomatic* = persoană oficială însărcinată să întrețină relații și să ducă tratative cu un guvern străin.

2. (Peiorativ; urmat de determinări) Persoană pusă în slujba unui guvern sau a unui partid burghez pentru a submina lupta politică, economică și organizatorică a clasei muncitoare. *Unitatea [Partidului Muncitoresc Român] s-a făurit în lupta neîmpăcată împotriva social-democrațiilor de dreapta — agenți ai dușmanului de clasă în rîndurile muncitorimii și dușmani ai unității proletare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 154. *Descoperirea și stîrpierea agenților imperialismului, a agenților dușmanului de clasă trebuie să fie o preocupare a întregului partid, a fiecărei organizații de partid și a fiecărui comunist.* REZ. HOT. I 165. ◇ *Agent electoral* = persoană de care se serveau partidele politice burgheze pentru a provoca în timpul alegerilor diversiuni, scandaluri, furt de voturi etc. *Agent (secret sau de siguranță)* = persoană folosită de autoritățile polițienești ale statelor capitaliste în acțiunea de reprimare și provocare dusă împotriva mișcării muncitorești și democratice. *Agent provocator* = persoană arătată de autoritățile polițienești burgheze pentru a provoca diversiuni în sinul mișcării muncitorești. [Partidul Comunist al Uniunii Sovietice] *a crescut și s-a întărit prin curățirea permanentă a rîndurilor sale în lupta împotriva agenților provocatori, a spionajului și diversioniștilor, agenți ai imperialismului străin strecurați în rîndurile partidului.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 32.

II. Factor activ, eficient, care provoacă diferite fenomene fizice, chimice etc. *Agent chimic.* *Agenții atmosferice contribuie la dezagregarea scoarței pămîntului.* ◇ Fig. *Luxul este cel mai teribil agent al corupțiunii.* FILIMON, C. 201.

III. (În expr.) Nume de agent = substantiv sau adjectiv care indică pe autorul acțiunii unui verb. *Cuvîntul «trecător» este nume de agent.* □ Complement de

agent = subiectul logic al acțiunii unui verb pasiv. *În propoziția «planul este înfăptuit de muncitorii care lucrează fără preget», cuvîntul «muncitorii» este, din punct de vedere sintactic, un complement de agent.*

— Variantă: (învechit) aghént (KOGĂLNICEANU, S. 103) s. m.

AGENTURĂ, *agenturi*, s. f. I. Grupare aflată în slujba intereselor unui stat străin sau a unor cercuri financiare ori politice străine, care urmărește spionarea și subordonarea economico-politică a statului unde acționează. *Una din sarcinile principale ale luptei pentru pace în țara noastră este lupta pentru demascarea și lichidarea tuturor agențiilor imperialismului.* REZ. HOT. I 176.

2. (Învechit) Casă de afaceri în țările capitaliste, condusă de un agent și care reprezintă interesele unei instituții particulare; totalitatea afacerilor efectuate de o astfel de întreprindere. ◇ *Agentură și comision* = casă de comerț care cumpără și vinde pentru alte întreprinderi sau persoane.

AGENȚIE, *agenții*, s. f. I. Birou care are rol de intermediar sau care reprezintă interesele unei instituții de stat (în trecut și a unor instituții sau persoane particulare). V. filială, sucursală, reprezentanță. *Agenția Băncii de Stat. Agenție de vapoare.* ◇ *Agenție telegrafică (sau de presă)* = instituție care primește și transmite presei știri și informații. *Agenția TASS. Agerpres este agenția romînă de știri și informații.* □ *Agenție de bilete* = instituție unde se vînd bilete pentru spectacole teatrale, cinematografice etc.

2. (Învechit) Reprezentanță condusă de un agent diplomatic. V. consulat, legație, ambasadă.

— Variantă: (2, învechit) aghenție (ALECSANDRI, T. 1393) s. f.

ĂGER, **-Ă**, *ageri*, *-e*, adj. I. Iute în mișcări; sprinten, îndemînat. *Sub adîncul frunziș al codrului stă pitit vîntorul, cu ochiul țîntit la pradă, cu brațul ager la trîgaci.* ODOBESCU, s. III 35. *Doi vulturi ageri, zburînd din vîrf de munte, Se-nalță pînă-n ceruri.* ALECSANDRI, P. A. 203. *Caii repezi, ageri, cu coame rîsfirate... La sunete de luptă pe cîmp își luau zborul.* ALEXANDRESCU, P. 144. *Strînce ostași mulțime, Tot voinicii de călărimie Și ageri, cu măiestrie La arc și vînătorie.* TEODORESCU, P. P. 170. ◇ Fig. *Merge spumegînd de se perde în alte ape, agerul părău!* NEGRUZZI, s. I 196. ◇ (Cu determinări introduse prin prep. «la» sau «de») *Fiul împăratului era mai ager de mină.* ISPIRESCU, L. 370. *Țărani săcui, mai ageri la picior și cunosînd locurile, se urcă mai cu înlesnire.* BĂLCESCU, O. II 255. ◇ (Substantivat, rar) *Și iar ia securea-n grabă, Ca un ager l-a sa treabă.* PANN, P. V. I 92.

2. (Despre persoane, uneori determinat prin «la minte») Isteț, deștept, priceput, iscusit. *Deși nu era prea ager întru înțelegerea suflutului semenilor săi, vistiernicul putea ceti cu destulă ușurință bucuria lui Ionuș.* SADOVEANU, F. J. 101. *Copilul... era foarte ager și isteț.* SBIERA, P. 115. *Atunci împăratul, mîndru că i-a trimis dumnezeu un așa ginere ager la minte, se coborî de pe scaunul împărăției.* ISPIRESCU, L. 252.

3. (Despre ochi, p. ext. despre privire) Vioi, pătrunzător. *Ne-a privit pe toți drept cu ochii lui ageri, streșniți de sprincenc castanii.* SADOVEANU, N. F. 12. *Ochii lor ageri luceau în vîlvoarea primelor focuri.* SADOVEANU, N. F. 53. ◇ (Adverbial) *De ce? a întreat Mitrea privînd ager pe omul stăpînirii.* SADOVEANU, M. C. 37.

4. (Popular și arhaizant, despre obiecte ascuțite) Tăios. *Gîdea să-și facă sabia mai ageră!* SADOVEANU, D. P. 129. *Toate [dobitoacele erau] cu gurile căscate, toate cu dinții ageri și cu gheare ascuțite.* RETEGANUL, P. III 30. ◇ Fig. *Niciodată nu intrase tata în asemenea minie albă și ageră ca o lamă de brici.* SADOVEANU, N. F. 47.

AGERÍ, *ageresc*, vb. IV. *Tranz.* (Rar) A face (pe cineva) ager la minte, a-i ascuți cuiva spiritul.

AGERÍME s. f. 1. Calitatea de a fi ager, ușurință în mișcări, îndemnare fizică; sprinteneală, dibăcie. *Cu mare agerime, lelea noastră Ileana... a tras unul după altul pe ostrov doi lini.* SADOVEANU, N. F. 105.

2. (Uneori determinat prin «a minții») Capacitate de a înțelege ceva cu ușurință; putere de pătrundere, istețime. *Întreacă pe amândoi frații săi și în agerimea minții și în puterea brațelor.* SBIERA, P. 99.

AGÉST s. n. (Regional; și în forma *agestru*) Aluviune sau îngrămădire de lemne, bușteni, crengi etc. aduse de apele repezi și formind un fel de stăvilari la cotitura unui râu. *După ce a prins vreun peștișor și s-a pus pe... vreo petricică de pe culmea unui agestru, voiește și el a-și minca prada sa.* MARIAN, O. I 55. † Loc la cotitura unui râu unde se adună lemnele sau crengile cărate de ape.

— Variantă: *agéstru* s. n.

AGESTÍ, *agestesc*, vb. IV. (Regional; și în forma *agestri*) 1. *Tranz.* A stăvili o apă curgătoare, îngrămădind la o cotitură a ei lemne, bușteni etc.; a forma un stăvilar.

2. *Ref l.* (Despre lemne, crăci etc.) A se îngrămădi la cotitura unei ape, formind un stăvilar. † *F i g.* (Despre persoane) A se opri într-un loc străin, a se pripăși. *Cum de s-a agestrit aceasta pe-aici?* MARIAN, O. I 55.

— Variantă: *agestrí* vb. IV.

AGESTRÍ vb. IV v. *agesti*.

AGÉSTRU s. f. v. *agest*.

AGHEASMATĂR, *agheasmatare*, s. n. 1. Vas în care se păstrează agheasma.

2. Carte care cuprinde rugăciunile ce se rostesc în timpul agheasmuirii.

AGHEASMĂ s. f. Apă «sfințită» după ritualul bisericesc. *Să ție agheasmă din vasul sau riul unde s-au sfințit apa.* SBIERA, P. 318. (Popular) *Vrei nu vrei, bea Grigore agheasmă*, se spune celui care e constrins să facă ceva.

— Variantă: *aiăsmă* (ODOBESCU, S. I 21) s. f.

AGHENȚIE s. f. v. *agenție*.

AGHISMUI, *aghesmuiesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* (În ritualul bisericesc) A stropi cu agheasmă.

2. *Ref l. F i g.* A se chercheli, a se îmbăta. *Vorbește fără șir; s-a cam aghesmuít.* † *Tranz.* (Rar) *V-a aghesmuít bine domnu Aristicăl spur Zaharia Turcu, și cei din jurul lui se porniră pe ris.* PAS, L. I 27.

3. *Tranz. F i g.* (Mold.) A bate. *Îl aghesmuiesc cu astă... labă, cum o numești d-ta. — Da pe mine, Măriucă, m-ai aghesmuít?* ALECSANDRI, T. 260.

AGHESMUIRE, *aghesmuiri*, s. f. Acțiunea de a aghesmuí. † *F i g.* Îmbătare. *În simbrie intră, deopotrivă, la începutul lunii, aghesmuirea slugilor.* PAS, L. I 113.

AGHESMUÍT, *-Ă, aghesmuíți, -te*, adj. 1. Stropit cu agheasmă.

2. *F i g.* Amețit de băutură; afumat, cherchelit; beat. *Ne trezim cu popa Buligă Ciucălu din ulița Buciumeni, tămâiet și aghesmuít gata des-dimineață.* CREANGĂ, A. 93.

AGHIÓS, *aghioase*, s. n. (Grecism învechit) Numele unei cîntări liturgice. † (Azi numai în expr.) A trage (la) aghioase (sau, rar, un aghios) = a) a cînta monoton și tărăgănat. *Trăgea cite un aghios de-ai fi crezut că pusese... pe scripcă toată slujba bisericească.* HOGAȘ, H. 42. *De veselie, trase niște aghioase c-un glas trîit, de amuși gălăgia șezătoarei.* DELAVRANCEA, S. 46; b) a dormi; a sfârși. *Se tolăniseră înăuntru pe rogojini.*

Unii osteniți... trăgeau de pe acum aghioase. PAS, L. I 67. *Dormi, ce-ți mai pasă! Tutun ai tras destul, acum te-ai pus să tragi la aghioase: trai, nenecaco, cu banii băbachii!* CARAGIALE, O. I 55. *Ei, măi băieți, ia amu trageți la aghioase, zise un plăieș.* CREANGĂ, A. 31. *I-a cîntat popa aghiosul* (PANN, P. V. III 142) = a murit.

— Pronunțat: *-ghio-*.

AGHIOTĂNT, *aghiotanți*, s. m. (Ieșit din uz) Ofițer sau subofițer atașat pe lângă un comandant militar. *Giglicea Ionel, care făcea pe aghiotantul lui Grigoraș, venea fugind de-i scăpăra opincuțele și vestind că «vin soldații!».* BUJOR, S. 172. *După citeva zile de ședere în Cotroceni, unde venea tot orașul să ne vadă și să ne aducă hrană, într-o noapte veni un aghiotant al lui Omer-Pașa, cu șapte trăsuri brașovene, și ne anunță că este ordin să plecăm îndată.* BOLINTINEANU, O. 263.

— Pronunțat: *a-ghio-* și *a-ghio-*.

AGHIUȚĂ s. m. (Familiar și glumeț) Dracul. *Cum mi-i văzu vîfeazul, unde mi se apucă și mi le dete o snopeală pînă ziseră că nu sînt ei, și nu-i putu scoate din mîna lui cu viață nici aghiuță.* ISPIRESCU, U. 65. † *Expr.* *L-a luat aghiuță* = a pătî-o; a murit. *L-a furat aghiuță* = a adormit. *Cum bău, îl și fură aghiuță. Căzu într-o amorțeață soră cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106.

— Pronunțat: *a-ghio-*.

AGIALÍC s. n. v. *lagialie*.

AGIE, *agii*, s. f. (În secolul al XIX-lea) Organ administrativ care, fiind însărcinat cu menținerea ordinii publice, exercita presiuni împotriva poporului; totalitatea funcționarilor din această instituție. *N-am venit eu; m-au adus oamenii agiei.* PAS, L. I 37. *Arhon sardar... ridică toată agia în picioare.* ALECSANDRI, T. I 124. *Un zăpciu al agiei oprea carele să nu se vîre pînă după trecerea alaiului.* NEGRUZZI, S. I 29.

AGIL, *-Ă, agili, -e*, adj. Care se mișcă ușor și repede; suplu. *V. ager.* *Subit, sub agilul penel, Podoaba abia căpătată Răsare pe pînză la fel, De-ai crede că e reflectată.* ANGHEL-IOȘIE, C. M. II 33. † (Adverbial) *Făcea pe cordele mîna să-i tremure agil.* MACEDONSKI, O. II 247.

AGILITĂTE s. f. Ușurință în mișcări, suplețe. *V. agerime.* *Acrobatul dă dovadă de multă agilitate.* † Ușurință în executarea la un instrument muzical a unei buci și grele. *V. virtuoziitate.*

ĂGIO, *agiuri*, s. n. (În orînduirea capitalistă) Ridicare a cursului biletelor de bancă sau a hîrtilor de valoare peste costul lor nominal. † (În sistemul monetar bimetalist) Diferența dintre raportul oficial de valoare a aurului și argintului și raportul lor real de valoare, în favoarea unuia dintre cele două metale.

— Pronunțat: *-gi-o*.

AGITĂ, *agit*, vb. I. 1. *Tranz.* A mișca repede încoace și încolo; a clătina. *V. flutura.* *Zgripsorul își agită aripelile cu disperare.* SADOVEANU, N. F. 34. *Un geam e spart, și vîntul Perdeaua cînd agită Își pare că-năuntru O inimă palpită!* MACEDONSKI, O. I 19. † *Ref l.* *O parte din buruienii și papuri ale insulei plutitoare se agitară și se răscoliră.* SADOVEANU, N. F. 62. † (Cu privire la lichide) A pune în mișcare pentru a amesteca părțile componente. *V. scutura.* (*Ref l. pas.*) *Să se agite conținutul înainte de întrebuintare.*

2. *Ref l.* (Despre oameni, familiar) A se manifesta prin mișcări grăbite și dezordonate sub impulsul unei enervări; a fi neliniștit, a fi în fierbere; a se frămînta. *Ce te agiți atîta?*

AGITĂRE, *agitări*, s. f. Acțiunea de a (se) agita; clătinare, scuturare. *Se recomandă agitarea stacoului înainte de întrebuintare.*

AGITÁT, -Ă, agitați, -te, adj. I. Care se mișcă încoace și încolo, care se agită; (despre oameni) care nu-și găsește locul, neastîmpărat. *Marea e agitată.*

2. F i g. (Despre oameni) Tulburat, neliniștit, nervos. *Șeful gării sopții agitat, gata să țipe isteric: Ce sînt eu de vină?* DUMITRIU, B. F. 80. *Acum își dădea înțuia oară seama de ce înaintea plecării era atît de agitată baba Marandă, care îl crescuse.* C. PETRESCU, A. 292. ♦ (Despre o epocă, un interval de timp sau despre viață) Bogat în evenimente, tumultuos. *Vladimir Lebedeff... părea tînăr pentru anii lui agitați.* SAHIA, U.R.S.S. 219.

AGITATÓR¹, agitatoare, s. n. Dispozitiv mecanic care servește la amestecarea lichidelor, la amestecul lichidelor cu solide sau pentru activarea transmisiunii de căldură.

AGITATÓR², -OÁRE, agitatori, -oare, s. m. și f. Persoană care duce muncă de agitație politică, de lămurire, convingere și mobilizare a maselor în vederea unei acțiuni. [Propagandistul] trebuie să dea « multe idei », atît de multe, încît numai un număr (relativ) mic de persoane vor putea să-și însușească dintr-o dată toate aceste idei în totalitatea lor... Agitatorul însă, vorbind despre aceeași chestiune, va alege exemplul cel mai izbitor și mai cunoscut auditorului. LENIN, C. 79. Datoria agitatorilor este de a sprijini puternic extinderea sistematică a metodelor înaintate, de a fi ei înșiși, prin munca lor, în aplicarea metodelor înaintate, un exemplu vrednic de urmat. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2664. ♦ Organ, mijloc prin care se realizează agitația. Ziarul nu este numai un propagandist colectiv și un agitator colectiv, ci și un organizator colectiv. LENIN, O. V 10.

AGITATÓRIC, -Ă, agitatorici, -e, adj. Care are caracter de agitație, care servește sau se referă la agitație¹. Avînd un mare rol agitatoric, cinematograful poate să joace un rol important în acțiunea de popularizare a regulilor agrotehnice. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 334, 2/3.

AGITÁȚIE¹ s. f. Principal mijloc folosit de partidele comuniste și muncitorești, constînd dintr-o activitate sistematică, orală și scrisă (lămurire de la om la om, difuzare de lozinci, convorbiri în grup etc.), în scopul întăririi continue a legăturii cu masele, al educării lor politice și al mobilizării în lupta pentru construirea unei societăți noi, socialiste. Una dintre armele principale ale partidului este întotdeauna și pretutindeni agitația. STALIN, O. I 278. Munca de agitație este o îndatorire nu numai a activiștilor din aparatul de propagandă și agitație, ci a fiecărui membru de partid, indiferent de sarcinile speciale ce-i sînt încredințate. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2653. < Agitație vizuală = formă de agitație politică realizată prin gazete de perete și de stradă, panouri, fotomontaaje, lozinci, expoziții, pavoazări, afișe, grafice. Punct de agitație = centru în care un grup de agitatori ai unei organizații politice desfășoară o muncă intensă de lămurire a cetățenilor din sectorul respectiv cu privire la unele probleme importante de actualitate. Punctele de agitație trebuie să devină centre puternice de lămurire a alegătorilor asupra tuturor problemelor în legătură cu alegerile. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2475.

— Pronunțat: -ți-e.

AGITÁȚIE², agitații, s. f. Stare de neliniște, de tulburare, de enervare, manifestată uneori prin mișcări grăbite și dezordonate. *Mă cuprinde o agitație cumplită.* CAMIL PETRESCU, U. N. 215. *Nu știu cit s-ar fi prelungit coșmarul acesta, dacă o agitație nervoasă nu mă deștepta.* NEGRUZZI, S. I 295.

— Variantă: (învechit) agitațiune (GHICA, S. A. 151) s. f.

AGITATÍUNE s. f. v. agitație².

AGÍU s. m. v. lagiu.

AGLÍCĂ, aglice, s. f. Plantă de pajiște din familia rozaceelor, cu tulpină solidă și cu inflorescență de floricele albe sau roz-albe parfumate (*Vemaria*). Din treacăți ici și colo, să culegi... *Margarete, scinteioare și aglice.* TOPÎRCEANU, B. 44. *Frunză verde trei aglice.* ȘEZ. IV 142. *Foicică de aglică, Pionicioara-i mititică. Cîrcimăreasa frumușică.* TEODORESCU, P. P. 331.

AGLOMERĂ, aglomeraz, vb. I. R e f l. (Despre oameni sau obiecte) A se strînge la un loc în număr mare, a se aduna grămadă, a se îngrămădi. *Nu trebuie lăsate să se aglomereze hîrțile urgente.* ♦ (Despre locul în care se îngrămădesc oameni sau obiecte) A deveni suprapopulat. *Magazinul s-a aglomerat.*

AGLOMERÁNT s. m. Substanță care are proprietatea de a lega între ele particulele de dimensiuni mici ale unor materiale oarecare.

AGLOMERÁRE, aglomerări, s. f. Acțiunea de a (s e) aglomera și rezultatul ei.

1. (Rar) Îngrămădire, aglomerație. ♦ (Concretizat, urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Grup compact (și numeros). *Sub cerul liber, aglomerări de oameni, trudite și pitorești, scormonesc pămîntul [în cărămidării].* BOGZA, C. O. 216.

2. (Tehn.) Legarea într-un singur corp solid a părților de dimensiuni mici ale unor materiale oarecare, de obicei cu ajutorul unui aglomerant.

AGLOMERÁT, -Ă, aglomerați, -te, adj. (Despre un grup de oameni) Îngrămădit, înghesuit. *Lumea aglomerată la casa de bilete.* ♦ (Despre spații, încăperi etc.) Plin de lume, suprapopulat, ticsit. *Strada este extrem de aglomerată.* SAHIA, U.R.S.S. 62.

AGLOMERÁȚIE, aglomerații, s. f. Îngrămădire de oameni, îmbulzeală, aglomerare. *Aglomerație în tramvai.* — Pronunțat: -ți-e.

AGLUTINĂ, aglutinez, vb. I. R e f l. (Despre unele elemente, unele materiale granuloase etc.) A se lipi strîns, a se împreuna prin alipire, a se aglomera. *Huilele grase se aglutinează pe grătarul focarului în timpul topirii.* ♦ (Despre bacterii) A se aglomera prin alipire (în anumite condiții). *Vibriionul holerici se aglutinează sub influența serului imun.* ♦ (Despre elemente distincte ale vorbirii) A se alipi unul de altul, sudîndu-se și formînd un singur cuvînt. *În limba romînă articolul hotărît se aglutinează cu substantivul pe lingă care se pune.*

AGLUTINÁNT, -Ă, aglutinanți, -te, adj. Care unește, care lipește strîns, care aglomerează prin alipire. *Substanțe aglutinante. Ser aglutinant.* < Limbă aglutinantă = limbă în care raporturile gramaticale se exprimă prin aglutinarea de diverse afixe la rădăcina cuvîntului. *Limbile fino-ugrice și turco-tătare sînt limbi aglutinante.* ♦ (Substantivat, m.) Substanță viscoasă cu care se amestecă un colorant pentru a putea fi aplicat ca o pastă asupra unei țesături de imprimat.

AGLUTINÁRE, aglutinări, s. f. Acțiunea de a se aglutina; lipire, împreunare, aglomerare prin alipire.

AGNÓSTIC, -Ă, agnostici, -e, s. m. și f. Adept al agnosticismului. *Între ei [materialiști și idealiști] Engels situează pe adepții lui Hume și Kant, ca unii ce neagă posibilitatea cunoașterii lumii sau cel puțin a completei ei cunoașteri, demumindu-i agnostici.* LENIN, MAT. EMP. 26.

AGNOSTICÍSM s. n. Doctrină filozofică idealistă care neagă posibilitatea omului de a cunoaște lumea obiectivă și legile ei de dezvoltare; este propagată de clasele exploatare care au scopul de a împiedica masele asupra să descopere adevărata cauză a mizeriei lor și

să lupte împotriva ei. *Natura este infinită și ea are o existență infinită, și tocmai această recunoaștere, singura categorică, singura necondiționată, a existenței ei în afara conștiinței și a senzațiilor omului, deosebește materialismul dialectic de agnosticismlul relativist și de idealism.* LENIN, MAT. EMP. 295.

AGONIE s. f. Stare a organismului înainte de moarte cu slabe manifestări ale vieții. V. c o m ă. *Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei.* NEGRUZZI, S. I 165. ♦ Fig. *Cei doi [morți] zăceau pe jos, picioare la picioare, sub agonia unei candelă.* GALACTION, O. I 307. *Stătu citva, înfiorat de o jale misterioasă, ca și cum ar fi asistat la agonia unui vis frumos, ce-i murea în suflet.* VLAHUȚĂ, N. 92. ♦ Loc. a dj. *În agonie* = muribund, pe moarte. (Fig.) *Imperialismul este capitalismul în putrefacție, în agonie.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 131.

AGONISEALĂ s. f. Ceea ce se agonisește; câștig mic dobîndit prin muncă; economii. V. v e n i t. *Au ajuns fata babei acasă, fără nici o agoniseală.* SBIERA, P. 211. *Le da [copiilor] toată agoniseala lor dintr-o zi.* ISPIRESCU, L. 174. ♦ (Rar) Activitate, muncă desfășurată în vederca agonisirii. *Greierile în vremea agoniseii cîntă, Și iarna cere să se împrumute.* PANN, P. V. I 150.

AGONISĂ, agonisesc, vb. IV. Tranz. A dobîndi, a câștiga prin muncă. *Răsufla iute, ca și cum ea ar fi agonisit cu truda ei... averile familiei.* DUMITRIU, B. F. 120. *Tot ce am agonisit am cheltuit cu drumul.* BART, E. 281. *Stau în drum să mă gîndesc Ce s-apuc, ce să muncesc, Pinea să-mi agonisesc.* ALECSANDRI, P. P. 285. ♦ Fig. *Badiul tot măcelărește... Mulți dușmani agonisește.* TEODORESCU, P. P. 538.

AGONISIRE s. f. Acțiunea de a agonisi.

AGONISITĂ s. f. (Rar) Agoniseală. *Eu gîndeam că barem doi-trei ani să slujesc la voi, să am cu ce merge acasă la copilași; numai cu atîta agonisită, ce voi ști eu face cu o sută de copii?* RETEGANUL, P. IV 20.

AGONIZĂ, agonizez, vb. I. Intrans. A fi în stare de agonie, a trage de moarte, a se lupta cu moartea. (Fig.) *Căpeșelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* EMINESCU, N. 45.

AGONIZĂNT, -Ă, agonizant, -te, adj. Care trage să moară, muribund. (Fig.) *Capitalismul agonizant.*

AGORĂ s. f. Piașă publică în orașele Greciei antice, unde se țineau adunările populare; p. e x t. adunare a poporului care se ținea în această piașă.

AGORAFOBIE s. f. Stare patologică caracterizată prin frica de spațiu, pe care o au unii oameni cînd traversează o piașă publică, un pod etc.

AGRĂFĂ, agrafe, s. f. Nume dat mai multor obiecte care servesc pentru a prinde sau a fixa ceva: a) mic obiect (uneori din material scump), prevăzut cu un ac, care servește ca să încheie sau să împodobească o haină. V. broșă. *Niște frumoase agrafe de aur, cu pietre scumpe și scînteitoare.* ODOBESCU, S. I 420; b) (uneori determinat prin «de păr») ac, clamă de prins părul; c) copci cu care se prind una de alta cele două buze ale unei răni sau ale unei incizii; d) dispozitiv care servește la sutura pielii; e) bucată mică de tablă sau de sîrmă curbată, folosită la fabricarea pieselor care alcătuiesc învelitorile; f) piesă metalică cu o serie de dinți, folosită pentru înădrirea curelelor de transmisie; g) mic obiect de sîrmă îndoită de mai multe ori, servind pentru a prinde laolaltă mai multe hîrtii.

AGRAMĂT, -Ă, agramat, -te, adj. (Livresc) l. (Despre oameni, adesea substantivat) (Persoană) care face greșeli

elementare de limbă, deși se pretinde om cult; p. e x t. ignorant.

2. (Despre un text scris) Care conține greșeli de ortografie și de gramatică, dovedind incultură, ignoranță. *Frază agramată.*

AGRĂR, -Ă, agrari, -e, adj. Care se referă la proprietatea funciară și la problemele politice, juridice, economice etc. legate de această proprietate. *Lege agrară.* □ *La chemarea partidului, poporul nostru a zdrobit manevrele reacțiunii grupate în jurul regelui, a adus la putere un guvern democratic în care clasa muncitoare avea rolul conducător, a înfăptuit transformări agrare revoluționare.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 32. ♦ *Reformă agrară* = reformă prin care marile latifundii moșierești sînt expropriate și împărțite țăranilor muncitori fără pămînt sau cu pămînt puțin. *Noul guvern [constituit la 6 martie 1945] n-a avut decît să legisfereze, din primele zile, reforma agrară, a cărei aplicare începuse de fapt cu citeva săptămîni înainte, prin lupte revoluționare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 273. *Problemă (sau chestiune) agrară* = problema căilor de dezvoltare a agriculturii și a raporturilor de clasă la sate. *În regiunile cu naționalități conlocuitoare, rezolvarea problemei agrare se agrava și se împletea [după reforma agrară din 1921] cu aspirarea națională crescîndă a maselor poporului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 267. *Țară agrară* = țară care își sprijină economia în special pe producția agricolă. *Împietirea crizei industriale [din 1929-1933] cu criza agrară a atîns grav toate țările agrare și semiagrare.* IST. R.P.P. 567.

AGRAVĂ, agravez, vb. I. R e f l. A se face, a deveni mai grav, mai rău; a lua o formă mai gravă, a se înrăutăți. *Dezechilibrul [în defavoarea Angliei] din relațiile comerciale anglo-americane va continua să se agraveze.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

AGRAVĂNT, -Ă, agravant, -te, adj. Care agravează. ♦ *Circumstanțe agravante* = (în opoziție cu circumstanțe atenuante) circumstanțe care agravează vina unui acuzat.

AGRAVĂRE, agravări, s. f. Faptul de a (s e) a g r a v a; înrăutățire.

AGRĂI, agrăiesc, vb. IV. Tranz. (Regional) A vorbi cuiva, a adresa cuiva vorba. *El vrea s-o agrăiască, dar singe, nu cuvinte, îi bilbieie pe buză.* COȘBUC, P. II 202. ♦ Intrans. *Da Ileana agrăia: Pe-a cui seamă mă duci?* RETEGANUL, P. III 21.

AGREĂ, agreez, vb. I. Tranz. A vedea cu ochi buni, a primi cu plăcere, a simpatiza. *Era înfățișat ca un marinar simpatic, amabil, galant, care trebuia să fie agreeat de public.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 178, 6/1. ♦ (În limbajul diplomatic, mai ales la diateza pasivă) A da consimțămîntul, a accepta. *Miniștrii plenipotențitari trebuie să fie agreeați de guvernul statului unde urmează să-și exercite plenipotența.*

— Pronunțat: -gre-a.

AGREABIL, -Ă, agreabili, -e, adj. Care produce plăcere, plăcut. *Cartea aceea agreabilă era și obiect de studiu la domnul Raimu.* SADOVEANU, N. F. 165.

— Pronunțat: -gre-a-.

AGREGĂ, pers. 3 *agregă*, vb. I. R e f l. (Despre diferite elemente) A se alipi, a se uni într-un tot. *Rocile s-au agregat.*

— Prez. ind. și: *agreghează.*

AGREGĂRE, *agregări*, s. f. Faptul de a se a g r e g a; alipire, unire într-un tot. *Agregarea și dezagregarea moleculelor.* ♦ *Stare de agregare (a corpurilor)* = fiecare din cele trei stări sub care se poate prezenta materia. *Stările de agregare sînt: starea solidă, lichidă și gazoasă.*

AGREGĂT¹, *agregați*, s. m. (În vechea organizare a învățământului universitar, în e x p r.) Profesor agregat = profesor care și-a câștigat titlul prin concurs, rămânând totuși atașat de catedra altui profesor.

AGREGĂT², *agregate*, s. n. 1. Grup de mașini care alcătuiesc un tot unitar și lucrează împreună pentru realizarea unei anumite operații tehnice. *Producerea în țară a unor mașini și agregate complexe, pentru care România a fost zeci de ani tributară imperialiștilor, marchează creșterea calitativă a industriei noastre socialiste.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 686. ♦ Agregat agricol = grup de mașini agricole care efectuează laolaltă mai multe munci consecutive.

2. Numire generică dată amestecului de nisip și pietriș care intră, împreună cu cimentul, în compoziția betonului.

AGREGĂȚIE¹ s. f. Agregare. *Puterea care atrage moleculele unui corp se numește putere de agregare sau coeziune.* ♦ Material de agregare = material mineral fărmicat mărunț, care se așterne peste macadamul bătătorit pentru a umple golurile dintre pietrele acestuia.

— Pronunțat: -ți-e.

AGREGĂȚIE² s. f. (În vechea organizare a învățământului universitar) Calitatea de profesor agregat. *Examen de agregare.*

AGREMENT, *agremente*, s. n. 1. (Mai ales în l o c. a d j. de agrement) Plăcere, distracție. *Călătorie de agrement.*

2. (În legătură cu verbele « a da » sau « a cere ») Aprobare, încuviințare, dată sau cerută de guvernul unei țări, pentru numirea reprezentanților diplomați. *Guvernul și-a dat agreementul pentru numirea ministrului plenipotențiar al R. D. Germane.*

AGREMENTĂ, *agrementez*, vb. I. T r a n z. (Rar) A da culoare, relief, a înfrumuseța prin adăugarea unei podoabe, a unui accesoriu plăcut. *Statui, mozaicuri, ornamente rare agreementează priveliștea.* SADOVEANU, C. 46.

AGRESIUNE, *agresiuni*, s. f. Atac neprovocat împotriva unei persoane. ♦ Atac înarmat al unuia sau al mai multor state imperialiste împotriva altor țări, cu scopul de a le cotopti teritoriile și de a le robi populațiile. *Tratatele încheiate între țările democratice nu sînt îndreptate împotriva nimănui, ci prevăd asistență mutuală între părțile contractante, în eventualitatea repetării agresiunii din partea Germaniei sau vreunei alte țări ce i s-ar alătura Germaniei în scopuri agresive.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 126.

— Pronunțat: -si-ii-.

AGRESIV, -Ă, *agresivi*, -e, adj. (Despre oameni, p. ext. despre manifestările lor) Care atacă fără provocare, care caută prilejul de ceartă, care începe gilceava, provocator. *Ton agresiv. Cuvinte agresive.* □ « Țișaca » Leona... se mișca încolo și încoace prin cameră, dereticind și așezînd. *Deretica smuncind și așeza trîntind. Aștepta de la tata un cuvînt, fie despre operațiile ei agresive, fie despre întîrzierea mesei.* SADOVEANU, N. F. 6. ♦ (Despre ideile, planurile sau acțiunile statelor imperialiste) Care trădează intenția unei agresiuni, care urmărește săvîrșirea unei agresiuni. *Noi nu avem nevoie de blocuri. Respingem ideea blocurilor, pentru că ele ascund idei agresive, iar nouă ne sînt cu desăvîrșire străine astfel de idei.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 139.

AGRESIVITĂȚE s. f. Însușirea de a fi agresiv.

AGRESOR, -OĂRE, *agresori*, -oare, s. m. și f. Persoană care atacă fără să fi fost provocată, care începe

cearta sau bătaia. ♦ Cel care organizează sau săvîrșește o agresiune înarmată împotriva unui stat. *Desigur, agresorii vor ca Uniunea Sovietică să fie neînarmată în cazul unui atac al lor împotriva ei. Dar Uniunea Sovietică nu este de acord cu aceasta și e de părere că pe agresori trebuie să-i întîmpini pe deplin pregătit.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2163. *Fiecare cedare făcută agresorului, în loc de a consolida pacea, mărește pozele imperialiste și duce la noi agresiuni.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 6.

AGRICOL, -Ă, *agricoli*, -e, adj. 1. Care ține de agricultură, care este în legătură cu agricultura, care se referă la agricultură, din domeniul agriculturii. *Munci agricole. Țară agricolă.* ♦ *Învățămînt agricol* = formă de învățămînt tehnic care pregătește specialiști în diferite domenii ale agriculturii. *Cadrele didactice din învățămîntul mediu agricol trebuie să răspundă cu tot elanul la îndeplinirea sarcinii de onoare pe care o au.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 348, 5/4. *Campanie agricolă* = perioadă de intensificare a muncilor agricole, legată de un anumit anotimp, în care trebuie să se efectueze, în timpul cel mai scurt, anumite munci. *Folosirea deplină a mașinilor și tractoarelor S.M.T. în campania agricolă de vară.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2715. ♦ (Despre unelte) Folosit în agricultură. ♦ *Inventar agricol* = totalitatea uneltelor întrebunțate la muncile agricole. *Țăranii împroprietăriți [în 1921], ca și, în general, țărănimia săracă și imensa majoritate a țărănilor mijlocași, erau lipsiți de vite, de unelte etc. și au fost nevoiți să se îndatoreze pînă în gît, la chiaburi, cămătari și bancheri, atît pentru procurarea unui oarecare inventar agricol, cît și pentru plata pămîntului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 267. ♦ (Despre producție și produse) Care se desfășoară, care are loc în domeniul agriculturii; obținut, dobîndit prin agricultură. *Sporirea producției agricole și a cantităților de cereale-marfă a devenit în momentul de față o problemă de stat, o problemă a întregului popor muncitor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2703. ♦ (Despre economie, instituții economice, juridice și politice) Care are specificul legat de agricultură. *În societatea capitalistă linia de dezvoltare a economiei agricole este aceea de destrămarea și țărănimii mijlocașe și de creșterea sărăcimii, pe de o parte, și a chiaburimii, pe de altă parte.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 281. ♦ *Gospodărie agricolă colectivă v. gospodărie. Gospodărie agricolă de stat v. gospodărie. Întovărășire agricolă v. întovărășire. Secție agricolă a sfatului popular* = aparat al sfatului popular care se ocupă cu problemele de agricultură ale comunei, orașului, raionului etc. respectiv. *Potrivit planului secției agricole a sfatului popular raional, trebuia ca secerișul pătoaselor să înceapă în ziua de 1 iulie.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2715. *Învoială agricolă v. învoială.*

2. (Despre oameni sau colectivități) Care lucrează în agricultură, care se ocupă cu agricultura. *Experiența S.M.T.-urilor și sovhozurilor sovietice, precum și a tractoriștilor și mecanicilor agricoli din Uniunea Sovietică, constituie un izvor nesecat de învățămînte pentru tractoriști, batozarii și mecanicii agricoli din țara noastră.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2703. ♦ *Proletariat agricol v. proletariat.*

AGRICULTOR, -OARE, *agricultori*, -oare, s. m. și f. Persoană care se ocupă efectiv și permanent cu agricultura. *V. plugar.*

AGRICULTURĂ, *agriculturi*, s. f. Cultivarea pămîntului și creșterea animalelor în vederea dobîndirii produselor alimentare și a unor materii prime vegetale și animale necesare industriei; totalitatea lucrărilor și metodelor întrebunțate în acest scop. *V. plugărie. Transformarea socialistă a agriculturii în cadrul operei de construire a socialismului cere o muncă încordată, răbdătoare, stăruitoare, efectuată fără pripeală.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 61. *Numai o agricultură făcută cu socoteală... în-*

seamnă rînduială în viața omului. CAMILAR, TEM. 20. *Agricultura socialistă* — agricultură făcută pe întînderi mari de pînînt, bazată pe mijloacele și metodele cele mai înaintate de muncă, pe folosirea cuceririlor științei și pe proprietatea colectivă sau de stat asupra pămîntului și a mijloacelor de producție. *O puternică industrie socialistă, care să pună la dispoziția agriculturii mașinile și uneltele agricole cele mai bune, care să dea îngrășăminte chimice și toate mijloacele necesare agriculturii, unei agriculturi bazate pe cele mai perfecționate metode ale științei agronomice, aceasta este baza agriculturii socialiste.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 252. *Agricultură mecanizată* = agricultură în care mare parte din munci se fac cu mijloace mecanizate (tractoare, combine, semănătoare etc.). *Îndeplinirea acestor sarcini* [trasate la congresul frunțașilor din gospodăriile agricole colective] *va duce, fără îndoială, la un puternic avînt al agriculturii noastre, la realizarea sarcinii istorice pe care și-a asumat-o partidul nostru de a transforma țara noastră, dintr-o țară agrară înapoiată, într-o țară industrială înaintată, cu o agricultură mecanizată, o țară a bunăstării și a culturii pentru toți cei ce muncesc de la orașe și sate.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 61. *Agricultură intensivă* v. intensiv. *Agricultură extensivă* v. extensiv.

AGRIMENSÓR, *agrimensori*, s. m. Specialist în agrimensură.

AGRIMENSURĂ s. f. Tehnica măsurătorilor topografice și cadastrale simple ale terenurilor agricole (în care nu se întrebuișează aparate perfecționate pentru măsurarea unghiurilor sau a diferențelor de nivel). V. topografic, topometric, geodezie.

ĂGRIS, *agriși*, s. m. Arbust cu ramuri spinoase și cu fructe comestibile; crește prin locuri stîncose, dar se cultivă și în grădini (*Ribes grossularia*).

— Accentuat și: *agriș*.

ĂGRISĂ, *agrișe*, s. f. Fructul agrișului, în formă de boabă de culoare verzuije, cu mulți sîmburi și avînd un gust acrișor.

— Accentuat și: *agrișă*.

AGROBIOLÓG, *agrobiologi*, s. m. Specialist în agrobiologie. *Această concepție fixistă, metafizică și antimaterialistă, conform căreia caracterele dobîndite de organisme vegetale și animale nu pot fi transmise din generație în generație, nu pot fi deci moștenite, a fost nimicită în urma descoperirilor experimentale și practice făcute de marele agrobiolog Miciurin și de elevii săi.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 126, 9/5.

AGROBIOLÓGIC, -Ă, *agrobiologici*, -e, adj. Privitor la agrobiologie, de agrobiologic. *Bazele științei agrobiologice sovietice au fost puse de Miciurin și de Williams.* CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 105, 7/1.

AGROBIOLOGÍE s. f. Știință care are ca obiect studiul legilor biologice generale care acționează în agricultură și al cauzelor fenomenelor care trebuie dirijate în vederea cultivării plantelor agricole. *Pedologia înfrățită cu agrotehnica și agrobiologia are sarcina permanentă în agricultura noastră socialistă să asigure recolte sporite cantitativ și îmbunătățite calitativ, să mențină și să sporească fertilitatea solului.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 328, 5/3.

AGROCIENÍE s. f. Știință care se ocupă cu studiul măsurilor de acționare asupra proceselor chimice și biochimice din sol, în scopul sporirii recoltelor din punct de vedere cantitativ și calitativ.

AGROGEOLOGÍE s. f. Disciplină a științelor agricole care se ocupă cu studiul rocilor pe care s-au format soluri arabile.

AGROLOGÍE s. f. Disciplină a științelor agricole care se ocupă cu studiul factorilor de vegetație (lumina, căldura, compoziția solului etc.) și al mijloacelor tehnice de influențare a acestora în vederea măririi producției agricole.

AGROMÍNIM s. n. Totalitatea regulilor agronomice obligatorii, stabilite prin hotărîri ale Consiliului de Miniștri, pentru a fi aplicate în gospodăriile agricole de stat, colective și individuale, în vederea creșterii producției agricole. *Popularizarea și aplicarea agrominimului este o condiție esențială a îndeplinirii sarcinilor planului agricol, a sporirii contribuției oamenilor muncii de la sate la opera de construire a socialismului.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 334, 2/1.

AGRONÓM, *agronomi*, s. m. Specialist în ramura economice agricole, organizator al producției agricole. *Inginer agronom.*

AGRONÓMIC, -Ă, *agronomici*, -e, adj. Care ține de agronomie, privitor la agronomie. *Practica largă a producției din gospodăriile colective și din gospodăriile de stat va aduce științei solului și științei agronomice o propășire măreață, descătusîndu-le din zăgazurile în care au fost ținute în timpul regimului burghez-moșieresc.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 328, 5/3.

AGRONOMÍE s. f. Știință care cuprinde totalitatea cunoștințelor teoretice și practice referitoare la cultivarea sistematică a pămîntului.

AGROTÉHNIC, -Ă, *agrotehnici*, -e, adj. Care ține de agrotehnică, care se referă la agrotehnică, de domeniul agrotehnicii. *Trebuie promovate și stimulate cu mai multă hotărîre, în munci de cercetare științifică, agricolă și zootehnică, elemente tinere, merituose, capabile, pentru a folosi în mod creator, în condițiile țării noastre, știința agrotehnică cea mai avansată din lume, știința agricolă sovietică.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 49.

AGROTÉHNICĂ s. f. Știință care studiază factorii de vegetație ai plantelor cultivate și metodele de a-i influența în scopul măririi recoltelor. *Folosirea agrotehnicii înaintate aduce belșagul recoltei.* SCÎNTEA, 1953, nr. 2657.

AGROTEHNICIÁN, *agrotehnicieni*, s. m. Specialist (de obicei agronom) în agrotehnică.

— Pronunțat: -ci-an.

AGROZOOTÉHNIC, -Ă, *agrozootehnici*, -e, adj. Referitor la agrozootehnică, care privește agrozootehnica, care ține de agrozootehnică. *Aplicînd metodele agrozootehnice înaintate, să obținem o producție sporită în agricultură și în creșterea animalelor.* SCÎNTEA, 1953, nr. 2672.

AGROZOCÍENICĂ s. f. Tehnica ameliorării și amenajării pășunilor și terenurilor cultivate cu plante furajere, necesare creșterii vitelor.

AGŪD, *aguzi*, s. m. (Mold.) Dud. *Tresări în agudul innegurit strigătul cucului.* SADOVEANU, P. M. 256. *Foaie verde lemn agud.* ȘEZ. I 166.

AGŪDĂ, *agude*, s. f. (Mold.) Dudă. *Mi-e dulce umbra și-aguda-i dulce-n cerul gurii.* BANUȘ, în POEZ. N. 30. *Frunză verde de agudă, Ian vezi, frate, ce s-aude?* ALECSANDRI, P. P. 257.

AGURIDĂ s. f. Strugure necopt, foarte acru. *Înfrășurile, cîrpenii de aguridă, astupau cărările.* VISSAR'ON, B. 98. *Ciorile... ciugulesc cu o îndrăzneală fără seamăn agurida din boltă.* BASSARABESCU, V. 36. *Văzu struguri, unii copși... alții aguridă.* IEPRESCU, L. 146. *Se face agurida miere, se zice cînd cineva s-a îmbănat pe neașteptate. Încetul cu încetul se face agurida miere (= cele*

mai grele treburi sint duse la bun sfârșit cu răbdare și cu stăruință).

AGURIJOARĂ, *agurijoare*, s. f. Mică plantă erbacee, cu flori galbene, albe, portocalii, roz sau roșii, care se deschid numai la soare; e cultivată ca plantă decorativă (*Portulaca grandiflora*); portulacă. *Tocmai cum dorise: casă mică, pridvor ca la țară, boltă de vișă în fundul grădini, zorele în față și agurijoară semănată pe jos, printre pietre.* BASSARABESCU, V. 77.

AH interj. 1. Strigăt pricinuit de o durere fizică violentă. *Cu ochii-nchiși și strânși de tot, Ea de dureri izbea piciorul: Ah, lasă-mă, că nu mai pot!* COȘBUC, P. I 182. *Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucându-se cu mîinile de pînțele.* NEGRUZZI, S. I 164. ♠ (Substantivat) *Să trăiesc cu tusea și junghiurile, cu ahurile și palpițiile d-tale?* DELAVRANCEA, S. 111.

2. Exclamație care trădează sentimente puternice, ca: a) teamă, milă, deznădejde, părere de rău. *O întrebam încet: Ce ai, Chivo? Și ea de-abia putea să-mi răspundă: Ah! de-ar afla taica... de-ar afla taica... ar fi amar de mine! Tare mă tem de mînia lui.* SADOVEANU, O. III 676. *Ah, mamă, tu! Ce slabă ești! N-ai glas de vijor, să jelești... Nu ești de foc, la piept să-l stringi, Să-l încalzești!* COȘBUC, P. I 147. *Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun? Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!* EMINESCU, O. I 158. *Ah! cui ar fi trecut prin gînd Ș-ar fi crezut vodată Că mulți lipsi-voor în curînd Din mîndra noastră ceată!* ALECSANDRI, P. A. 205. ♠ (Substantivat) *Din cînd în cînd... strecura printre dinții albi și măruiți cîte un «ah!» care-i umfla peptul și-i cutreiera tot trupul.* DELAVRANCEA, S. 109;

b) mulțumire, admirație, dragoste. *Ah! miere cu suflet de bărbat, zise balaurul.* DELAVRANCEA, V. V. 214. *Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i!* EMINESCU, O. I 154. *Ah! pot să mor de-acum, am zis, A noastră e izbînda!* ALECSANDRI, P. A. 209;

c) ciudă, necaz. *Cum îl văzură zinele scăpat, se cătrîniră de necaz că nu putură să-l prindă. Atunci ele îi ziseră: Ah! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgiși?* ISPIRESCU, L. 150.

AHĂ interj. Exclamație care arată mulțumirea cuiva că s-a dumerit sau că a găsit răspunsul potrivit la o întrebare care-i chinuia mîntea. *Aha! ia acu i-am găsit leacul, zise ea în gîndul său.* CREANGĂ, P. 29.

AHŌ interj. Strigăt cu care țaranul caută să încetenească sau să oprească mersul boilor (înjugați la car sau la plug) sau, p. e x t., mersul carului. *Apoi își ia și el carul și pornește tot la vale... Aho! car nebun, aho! Cînd te-oi încărca zdravăn cu saci de la moară... atunci să mergi așa!* CREANGĂ, P. 41. ♠ F i g. *Atunci au sărit... drept în picioare și... i-au zis: Aho, aho! Destul, destul!* SBIERA, P. 146. (În «Plugușorul») *Aho, aho, copiii argași, Stați puțin și nu mînați!* ALECSANDRI, P. P. 387.

AHOTNIC, -Ă, *ahotnici*, -e, adj. (Mold., adeseori cu determinări introduse prin prep. «de», «după», «pentru»). Dornic, lacom, îndrăgostit de ceva sau de cineva, pasionat. *Măi femeie... multă mîntie-ți mai trebuie zicea tata văcînd-o așa de ahotnică pentru mine.* CREANGĂ, A. 13. ♠ (Substantivat) *În ce privește pescuitul... eu mă trezisem deodată un ahotnic aprig.* SADOVEANU, N. F. 51.

AHT, *ahhuri*, s. n. (Rar) 1. Oftat, suspin. *Pe deasupra casei mele Trece-un stol de rîndurile. Nu e stol de rîndurile, Ci sint ahhuri mele.* TEODORESCU, P. P. 305.

2. Durere, suferință, jale, chin. *Se revarsă pirăle... ducînd poate cu sine multe, multe patimi și ahhuri omenești, să le înecă în Dunărea măreașă!* CREANGĂ, A. 125.

AHTIĂT s. n. (Rar) Ahriere. *Mama Stanca, cu tot amarul și ahtiătul de care era covîrșită, mai zîmbi și ea.* DELAVRANCEA, S. 21.

— Pronunțat: -ti-at.

AHTIĂT², -Ă, *ahțiați*, -te, adj. (Următ de determinări introduse prin prep. «de» sau «după») Stăpînit de o puternică dorință de a dobîndi ceva, lacom de un bun (mai ales) material.

— Pronunțat: -ti-at.

AHTIÈRE, *ahtieri*, s. f. Dorință infocată, poftă de ceva (ce nu poți avea), lăcomie, jînd. *Ai să-ți vezi supușii, pe unii în desfătări, iar pe alții în ahrieri.* DELAVRANCEA, S. 87.

— Pronunțat: -ti-e-.

AI¹ interj. Exclamație de durere, de spaimă, de uimire sau (mai rar) de amenințare. *Ai! ce-am să-i calc o dată crunt în tină [pe dușmani].* BENIUC, V. 86. *Ai, săraca mîndra mea... Inima mi-o aprindea.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 244.

AI² interj. Exclamație familiară care precedă sau urmează o întrebare, ori îi ține locul. *Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zîmbet acru.* REBREANU, R. I 112. *Te faci că nu înțelegi, ai?* CARAGIALE, O. I 52. *Un glas de femeie (de-afară): Dar asta, comedie! Eftimița (cu uimire, plecîndu-se spre ușă, să asculte): Ai? CARAGIALE, O. I 98. Și l-ai omorît, ai? — Ca pe un pui de găină.* FILIMON, la TDRG.

AI³ interj. v. hai.

AI⁴ s. m. (Transilv., Mold.) Usturoi. *O oaie întreagă... tăiată felii... tăvălită prin seu și printr-o leacă de alifie de ai, căruia i se zice și usturoi.* SADOVEANU, F. J. 659.

AIĂSMĂ s. f. v. agheasmă.

AICE adv. v. aici.

AICEA adv. v. aici.

AICI adv. (Și în forma *aci*) 1. (Cu sens local, în opoziție cu a c o l o) În acest loc sau în aceste locuri (relativ) apropiate de vorbitor. *Văd aici în juru-mi cum tresăltă Izvoarele.* BENIUC, V. 7. *E de mult de cînd n-am stat, Uhmule, sub tine. Tot aici? Amar e gîndul Veșnic nemișcat să stai.* COȘBUC, P. I 260. *Sezi aici pînă despre ziuă, că am să vin atunci tot eu să te ieu.* CREANGĂ, P. 97. ♠ (Precedat de diferite prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pe aici = cam în acest loc. Locuiește pe aici. De aici = din acest loc. Hai! ia-ți porcul de-aici și ieși afară.* CREANGĂ, P. 83. *De pe-aici = (cam) din aceste locuri. A plecat... cu cincizeci de voinici Adunați toți de pe-aici.* ALECSANDRI, P. II 82. *Mă duc, mîndră, de pe aici.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 300. *Pînă aici (sau aci) = pînă în acest loc. Hotarul se întinde pînă aici.* ♠ E x p r. *Pe-aici (sau pe-aci) și-e drumul! = pleacă! șterge-o! cară-te! A pleca (sau a se duce, a o tuli etc.) pe-aici încolo = a pleca (sau a se duce, a o tuli etc.) fără urmă, a dispărea; a-și vedea de drum. După ce i-a luat banii, a plecat pe-aici încolo. (Familiar) Pînă aici! = destul! ajunge! Pînă aici! Nu te întrece cu gluma!*

2. (Cu sens temporal) Acum, în acest moment. *S-a vorbit de activitatea ta; aici e cazul să interviu cu precizări.* ♠ L o c. a d v. *De aici înainte (sau încolo) = din acest moment, pe viitor. De aici înainte voi lucra în alt colectiv. Pînă aici (sau aci) = pînă acum, pînă în acest moment. Tocmai pe cînd părerea de rău îl ajunsesse și mai și decît pînă aci, erau trecînd printr-o pădure mare și deasă.* ISPIRESCU, L. 109. ♠ E x p r. *Ac-i aci = acum e momentul hotărîtor, acu-i acu.* ♠ (Corelativ, indicînd o alternanță de acțiuni succesive) *Acum... acum..., cînd... cînd..., ba... ba... Hai... zise Doroftei... Ulgînd capul, cam fără voie, aci p-un umăr, aci pe celalt.* DELAVRANCEA, S. 237. [Popa Duhu] *aci era la Socola, aci în Iași, aci la minăstirea și în tîrgul Neamțului profesor.* CREANGĂ, A. 135.

3. (Cu sens modal, în expr.) *Cît pe-aci sau p-aci p-aci* sau *aci-aci* = aproape să... , gata să... , gata-gata... , mai că... *Femeia... se clatină. Aci-aci să cadă.* STANCU, D. 200. *P-aci p-aci era să-mi pierd viața.* ISPIRESCU, L. 12.

— Variante: *aci*, *aicea* (CARAGIALE, P. 40), *aice* (ALECSANDRI, P. II 13, NEGRUZZI, S. I 274), *acia* (BUDA-DELEANU, T. 103), *acilea* (DUMITRIU, B. F. 12, DELAVRANCEA, S. 263, ALECSANDRI, T. 660) adv.

ĂIDA interj. v. *haide*.

ĂIDE interj. v. *haide*.

ĂIDOMA adv. I. (De obicei urmat de un termen de comparație în dativ sau introdus prin prep. «cu» sau «ca») La fel, asemenea, întocmai, exact, leit. *Arătă... o scrisoare de ameninșare aidoma celeilalte.* DUMITRIU, N. 172. *Sfîntul Mercorie al lor e aidoma Mercur... zugrăvit în iconă.* SADOVEANU, N. F. 40. *Născu și roaba un copil, aidoma ca al împărătesei.* ISPIRESCU, L. 381. *Află că la arăpoaica cutare se găsește un petec de mătăsărie, aidoma celeia ce căuta.* ISPIRESCU, L. 399.

2. *Aieva*, într-adevăr, în realitate. *Trîntit pe spate, roșcovanul ascultă cu luare-aminte... Vedeă aidoma, printre constelații, oști din vechime mergînd împotriva turcului, și vedeă în frunte generali strîmîndu-și ducipalii și sunînd din goarne aurite.* GALAN, Z. R. 378. *Nu cred să mai fie cineva pe lume care să poată povesti ca ea: tot ce auzim din gura ei ni se pare că vedem aidoma.* VLAHUȚĂ, CL. 111. *Peste noapte, aidoma ai să-ți vezi ursitul.* SEVASTOS, N. 9.

AIETĂ, *aiet*, vb. I. Refl. (Transilv.) A-și pregăti trupul spre a se avînta, a-și lua vînt. *Numai ce s-aiaptă calul galbin și se-nalță.* RETEGANUL, P. III 24. ♦ *Tranz.* A arunca, a azvîrli, a rezezi cu putere. *Adaptă Ciolanul cumplit tocma în ureche Lui Aordel.* BUDA-DELEANU, T. 408.

AIEST, **AIĂSTĂ**, *aiesti*, *aieste*, adj. dem. (Mold., Transilv.; precedă substantivul; cînd urmează după substantiv are forma *aiesta*, *aiasta*) Acest. *Ia, na-ți și ție bolohanul aiesta.* SBIERA, P. 178. *Așteptai cu nerăbdare, ce are să iasă din năzdrăvănia aiesta.* ȘEZ. II 112. ♦ (Urmînd după substantiv, în forma de f. pl. *aieste*) *Vine în toate diminețile, de cetește sub răchitele aieste.* NEGRUZZI, S. III 11.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aiestui*, *aiestei*, gen.-dat. pl. *aiestor*; (cînd are forma *aiesta*, *aiasta*) gen.-dat. sg. *aiestuia*, *aiesteia*, gen.-dat. pl. *aiestora*.

AIĚSTA¹, **AIĂSTA** adj. dem. v. *aiest*.

AIĚSTA², **AIĂSTA**, *aiestă*, *aieste*, pron. dem. (Mold., Transilv.) Acesta. *Apoi mai îmi vine a crede că aiesta-i țara spînilor și n-am încotro.* CREANGĂ, P. 203.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aiestuia*, *aiesteia*, gen.-dat. pl. *aiestora*.

AIĚVE adv. v. *aieva*.

AIĚVEA adv. I. (În opoziție cu *în închipuire*) În realitate, de fapt. *Să se arate mai albă și mai rumenă de cum era aieva.* ISPIRESCU, U. 21. *Ceea ce spune [un vîntător] nu a fost niciodată și nici se poate aieva întîmpla.* ODOBESCU, S. III 48. ♦ Într-adevăr, cu adevărat. *Pe-atunci credeam aieva în basmul Căsinzenii.* BENIUC, V. 23. ♦ Ca și cum ar fi sau s-ar întîmpla în realitate. *Închise ochii și-l văzu pe Mitrea aieva în față.* SADOVEANU, M. G. 194. ♦ (Adjectival, invar.) Real, concret, palpabil. *Soarele, abia ridicat deasupra, îi răsfrînge în ochii lui, de pe acoperiș, de pe pereți, de pe ferestre, din tot cuprînsul lui, atîta lumină și în atîtea culori, încît nici nu-i vine a crede un moment că poate fi vorba despre un lucru aieva.* SP. POPESCU, M. G. 54. *Atunci lumea cea*

gîndită pentru noi avea ființă, Și, din contra, cea aieva ne părea cu neputință. EMINESCU, O. I 141.

2. (În opoziție cu *pe ascuns*, în secret) În văzul tuturor, pe față; deschis. *Ei nu-i venea la socoteală să se arate lui aieva.* ISPIRESCU, L. 184. ♦ (Pleonastic) *Deși nu mai vorbeau de rău aieva, în fața împăratului, pe din dos însă... își dădeau coate de vedeau.* ISPIRESCU, L. 37. ♦ Lîmpede, lămurit. *Iarăși văd aieva ce nu este, Dincolo de negurile sure.* BENIUC, V. 49. *O șoaptă de sud Aieva mi-a spus.* ALECSANDRI, P. P. 188.

— Variantă: *aiëve* (HOGAȘ, M. N. 14, COȘBUC, I. 205) adv.

ĂISBERG, *aisberguri*, s. n. Bloc (mare) de gheață, desprins din marile calote glaciale continentale, care la fărîm se rup în bucăți, plutind pe mările și oceanele polare vecine.

— Scris și: (după englezește) *iceberg*.

ĂIST, *aiști*, adj. dem. m. (Mold., Transilv.; cînd precedă substantivul determinat are forma *aist* și uneori *aista*, iar cînd urmează după substantiv are forma *aista*) Acest. *Mă! da al dracului cucuș i-aista!* CREANGĂ, P. 65. *Dar aista cal și l-ai ales?* CREANGĂ, P. 197. *Aista n-o fost pui, o fost dracu.* ȘEZ. II 98.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aistui*, gen.-dat. pl. *aistor* (cînd are forma *aista*) pl. *aistia*, gen.-dat. sg. *aistuia*, gen.-dat. pl. *aistora*.

ĂISTA¹ adj. dem. m. v. *aist*.

ĂISTA², *aistia*, pron. dem. m. (Mold., Transilv.) Acesta. *Aista-i un leneș, care nu credem să fi mai avut păreche în lume.* CREANGĂ, P. 330. *Pe semne c-cista-i Flămînzilă.* CREANGĂ, P. 241. *Ii mîncase și pe aistia, pe toji.* ȘEZ. III 185. ♦ (Precedat de un «de» participiu) *Măi băiete, dă-mi și mie un purcel de aistia!* — *Ți l-oi da și pe aista, zise băiatul, dacă ți-i lepăda cămașa.* ȘEZ. II 153.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *aistuia*, gen.-dat. pl. *aistora*.

ĂISTE adj. dem. f. pl. (Mold.; precedă cuvîntul sau urmează după el) Aceste. *Tunurile lor bat în zidurile aiste necontenit de cîinci zile.* ALECSANDRI, T. 1494. *Aiste cuvînte mi-o rostît.* ALECSANDRI, T. 1501.

ĂIȘOR, *aișori*, s. m. Plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori galbene-aurii, care crește prin locuri stîlcoase și nisipoase (*Allium ammophilum*).

— Pronunțat: *a-i*.

ĂIURĂ, *aiurez*, vb. I. I n t r a n z. (Și în forma *aiuri*) 1. A vorbi fără șir, fără înțeles, fiind în stare de inconștiență; a delira. *De două ceasuri aiurează și tremură... DUMITRIU, N. 234. S-o înflat mina ca butucul!... Pe urmă n-o mai putut să vorbească ca lumea, — aiura, săracul!* POPA, V. 168. ♦ A vorbi fără sens, a spune lucruri absurde. *Îmi pare că aiurezi. De unde dracul ai găsit obșteasca adunare la Agrigenta?* NEGRUZZI, S. I 225. ♦ Fig. *Înstrăinatul greier sub vatră aiurează, Schimbînd într-una locul.* IOSIF, PATR. 12. O, *ascultă numa-ncoace Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace! Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* EMINESCU, O. I 155.

2. A se pierde în visări, a visa cu ochii deschiși. *Și cu grabă-n veselie Îcînd noaptea pe cîmpie, Ea se duse aiurînd, Cu ochii la cer privînd, Cum se duce neoprit Dorul cel nemărgînit.* ALECSANDRI, P. II 189.

— Variantă: *aiuri*, *aiuresc*, vb. IV.

ĂIURĂRE, *aiurări*, s. f. (Și în forma *aiurire*) Acțiunea de a *aiura*.

1. Vorbire fără înțeles (caracteristică unui bolnav în stare de inconștiență); delir. *Toate acestea pentru ea erau*

vorbe goale, aiurări de om bolnav. VLAHUȚĂ, O. A. III 190. ♦ Fig. *Melodia țigănului se stingea într-o aiurare nebună.* SADOVEANU, O. I 303. *Le asamănă cu zuzuril zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag.* EMINESCU, N. 113.

2. Visare, reverie. *Ca într-o aiurare, m-am ho'ărit brusc să intru în cărarea lichidă din papuri.* SADOVEANU, N. F. 58. *Toți au dreptul câteodată Să se piardă-n aiurări.* COȘBUC, P. I 264. *Mintea lui furată de-a cerului mișcare Se pierde-n aiurare, plutind sub bolta mare.* ALECSANDRI, P. A. 194.

— Variantă: aiurare s. f.

AIURE adv. v. aiurea.

AIUREA adv. (Uneori în opoziție cu aici) În alt loc, în altă parte; undeva, departe. *Eu cred c-a obosit pădurea, Căci ziua-nreag-a tot cîntat Și tace-acum gîndind aiurea.* COȘBUC, P. II 50. *Danșul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii, Nu chiliile pustii Unde plîngi, gîndind aiurea!* EMINESCU, O. I 102. ♦ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) De aiurea = din alt loc, din altă parte. Pe aiurea = prin alte locuri, pe altundeva. *Aș fi foarte mulțumită dac-aș obține și pe aiurea un rezultat atît de bun.* ALECSANDRI, T. 1318. De pe aiurea = de prin alte locuri, de prin alte părți. Într-aiurea = a) (cu sens local) fără țintă. *V. r a z n a;* b) (cu sens modal) la întîmplare, cu gîndul departe. *Răsfotam o carte într-aiurea.* □ *Ghiță Bo'gros e cu 'hef, dar nu se cumpănește, n'ci nu vorbește într-aiur a...* SADOVEANU, O. I 74. ♦ Expr. A vorbi aiurea (sau într-aiurea) = a vorbi fără rost, a spune absurdități. (Fig.) *Printre spice [vîntul] șoptește, Vorbind aiurea și-aiintat.* COȘBUC, P. I 88. (Familiar) A călea într-aiurea = a se abate de la calea dreaptă, a avea purtări rele. *Iubești pe alta... — Ai nebunit? — Te-am înțeles eu de mult că-mi calci într-aiurea!* ALECSANDRI, T. 1017. ♦ (Cu valoare de interjecție, familiar) *Vom săvîrși masacre, domnule colonel! Destul se masacrează populația civilă...* — Aiurea! Asta nu-i în dreptul d-tale de judecată. CAMILAR, N. I 151. ♦ (Adjectival, familiar) Zăpăcit, aiurit. *E cam aiurea.*

— Variantă: aiure (ALECSANDRI, T. 111, KOGĂLNICEANU, S. 203) adv.

AIUREALĂ, aiureli, s. f. Vorbire lipsită de șir sau de logică (cauzată de o stare patologică); delir, aiurare; vorbire lipsită de sens, absurditate. *Mamă! zău că este tata. — Dar unde este, mă? Ce tot aiurezi tu? — Ba nici aiureală, nici nimic. Uite-l, este colea lingă mine.* ISPIRESCU, L. 217.

AIURĂ vb. IV v. aiura.

AIURIRE s. f. v. aiurare.

AIURIT, -Ă, aiuriți, -te, adj. (Despre oameni) Cu mintea tulbure, confuză; uluit; zăpăcit; p. ext. (despre manifestări ale oamenilor) care presupune o minte confuză. *Apostol Bologa rămase cîteva clipe în tindă, aiurit, nesigur dacă a fost aievea Ilona sau poate numai închipuirea lui veșnic nesăturată și-a bătut joc de dînsul.* REBREANU, P. S. 221. *Slab... aiurit, pășind ușor... îngemănche la picioarele soției sale.* DELAVRANCEA, S. 114. *Radu genu, tresări iarăși, își deschise ochii mari, speriați, îi șinu cîteva pironiți asupra amicului său, într-o căutătură aiurită și moartă, ca de nebun.* VLAHUȚĂ, N. 40. ♦ Fig. *Hirciogii, aiu iși, Înghionțiți și fugăriți, Se suceau, se învîrteau.* CASSIAN, în POEZ. N. 117. [Rîndu-nice] se-nălță aiurită la stele; apoi pluti spre miazănoapte și se lăsă — călăuzită de o știință — în munții cu brazi. BASSARABESCU, V. 52. ♦ (Adverbial) *Radu, cu ochii aiurit pironiți în deșert... rămînea... dus pe gînduri.* VLAHUȚĂ, N. 12. ♦ (Substantivat) Om care acționează nechibzuit, împotriva rațiunii sănătoase.

AJŪN, ajunuri, s. n. Zi care precedă un eveniment (important). *Iar cînd a fost de s-a-implinit Ajunul zilei de nuntit... Nuntași din nouăzeci de țări S-au răscolit.* COȘBUC, P. I 55. *Îndată am gătit caiețe, condeie nouă... nimic n-am uitat; întocmai ca a bravil soldat care își... curăță armele în ajunul bătăliei.* NEGRUZZI, S. I 7. ♦ Loc. adv. În ajun = cu o zi înainte. *Oamenii vorbeau tare, cu o minie veselă și cu înfrigurare, cu o grabă pe care nu le avuseseră în ajun.* DUMTRU, N. 94. *Dacă plouase în ajun, apa venea mai rece.* PAS, L. I 69. *Am trecut pe lingă brazde de iarbă cosite în ajun.* SADOVEANU, N. F. 27. ♦ (În credințele religioase) Zi care precedă anumite sărbători creștine (în special crăciunul și boboteaza). *Cînd veneau cele două ajunuri, cîte treizeci-patruzeci de băieți fugeau înaintea popii.* CREANGĂ, A. 10. *Scara mare-a lui ajun Și-a bătrînului crăciun: Noi umblăm Să colîndăm.* TEODORESCU, P. P. 17. ♦ *Moș-ajun = ajunul crăciunului. Și de veneau florile, paștele cu hainse noi... moș-ajunul cu colindețele, această prăsilă voinică și vioaie umplea mahaloua de veselie și de năzdrăvăni.* DELAVRANCEA, S. 218.

AJUNĂ, ajunez, vb. I. Întranz. (Regional) (În practicile religioase) A se abține de la orice mîncare, a ține post complet. *Cît fuseși la mă-ta fată, Postii săptămîna toată... Duminica ajunai, Pînă mi te căpătai.* TEODORESCU, P. P. 271. ♦ Fig. A răbda de foame. *Cine ar putea spune... zilele petrecute în lacrimi... nopțile fără somn și zilele ajunînd!* RETEGANUL, P. IV 63.

AJUNGE, ajung, vb. III. I. Întranz. (Adesea cu determinări locale introduse prin prep. «la», «pînă la», «în» etc.) A sosi (la destinație sau într-un punct anumit). *Scisoarea a ajuns la București.* □ *Ajunsesse pînă în cele mai depărtate măhălăi vestea întîmplărilor înfricoșate de la curte.* SADOVEANU, N. P. 388. *Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* EMINESCU, O. I 144. ♦ Expr. A ajunge departe = a dobîndi succese, a reuși, a izbuti. *Omenirea ar fi ajuns mult mai departe pe drumul progresului dacă muncitorimea nu ar fi fost scizionată.* □ *C-ur ascmena cap [ca al lui Dionis] omul nu ajunge departe.* EMINESCU, N. 36. *Cîne se scoală de dimineață departe ajunge. A ajunge la mal (sau la liman) = a răzbi prin greutăți. A-i ajunge eușitul la os = a fi într-o situație desperată. A ajuns cutitul la os bieților oameni.* ȘEZ, V 20. ♦ A atinge (o limită în timp), a apuca (o anumită vreme); a trăi. *El ajunsesse la căruntete și nu se învrednicise a avea și el măcar un copil.* ISPIRESCU, L. 41. *De-aș ajunge pîn' la toamnă, Să mă-nsor.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 438. ♦ (Eliptic) *Sărmana [maică-ta]... n-a ajuns să te vadă mare și mîndru.* SADOVEANU, N. F. 82. ♦ Tranz. (Ironie) *Să trăiești, fine, cu bine. Să n-ajungi ziua de mine!* HODOȘ, P. P. 125.

2. Tranz. (Adesea determinat prin «din urmă») A sosi, venind din urmă, lingă o ființă sau un vehicul în mișcare; a prinde din urmă. *Uitați-vă cum se zvrle! mai să-l ajungă pe scumpul meu pui!* SADOVEANU, N. F. 34. *Du-te... că acuși te ajung din urmă.* CREANGĂ, P. 113. *Apucai pe drum la vale Și-ajunsei pe Leana-n cale.* ALECSANDRI, P. P. 237. ♦ Fig. *Și neguri se-nalță din vale. E noapte, și ziua de mine Ne-ajunge pe cale!* COȘBUC, P. II 28. ♦ Expr. A-l ajunge (pe cineva) zilele (sau anii de pe urmă) = a îmbătrîni, a-i fi trecut vremea. *Spune craiului viteaz, din parte-mi, că e bătrîn, că l-au ajuns zilele.* DELAVRANCEA, S. 94. ♦ Fig. A atinge același nivel moral sau intelectual cu cineva, a egala. *Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?* EMINESCU, O. I 134.

3. Tranz. (Despre o armă, un proiectil, o lovitură etc.) A nimeri, a lovi. *Fiul pașei din Ianina Sare-n șa, îndoiaie briul, Bate-n cal nebun cu friul — Și-l ajunge carabina.* COȘBUC, P. I 63. ♦ Fig. *Mărturisesc că lovitura a fost tare și m-a ajuns drept în inimă.* SADOVEANU, N. F. 97. ♦ (Despre un neajuns, o nenorocire) A da peste...,

a lovi. *Ce nevoie te-a ajuns de mine, Harap-Alb?* CREANGĂ, p. 271. \diamond Expr. (Rar) *Ce te-a ajuns?* = ce și s-a întâmplat? *Ce te-a ajuns, dragă Petre? Spune-mi să știu, că mi se rupe inima.* RETEGANUL, P. II 56. \blacklozenge (Despre o stare sufletească sau fizică) A cuprinde, a răzbi. *Mă ajungea truda zilei din ajun.* SADOVEANU, N. F. 152. *Fiind... ajuns de osteneala drumului, puse și el capul jos și-l fură somnul.* ISPIRESCU, L. 109. *De mergea ce mai mergea, Greu zăduș îl apuca, Osteneala-l ajungea.* TEODORESCU, P. P. 438.

4. Intrans. A se întinde pînă la..., a atinge. *Părul s-a făcut de-o mie de ori mai nalt de cum era, de-i ajunsese crengile-n nouri!* CREANGĂ, P. 293. \blacklozenge (Mai ales în construcții negative) A reuși să atingă un obiect care e prea sus sau prea departe, întinzîndu-se sau servindu-se de un instrument. *Dragă mi-i lelița naltă, Că-mi dă gură peste poartă; Dar lelița mititea Să-ntindea și n-ajungea.* JARNIK-BIRSEANU, D. 430. \diamond Expr. A nu-i ajunge (cuiva) cu prăjina (sau cu strămurărița) la nas = a fi pînă la distanță de cineva înfumurat. *Acum patru ani, măi Dumitrache Hau, nu-ți ajungeam cu prăjina la nas.* SADOVEANU, N. F. 94. *Multe capete a sucit [Sultănică]; mulți ochi au jînduit-o; ea, aș, n-aude, nu vede; nu doară c-ar fi fudulă să nu-i ajungi cu strămurărița la nas, dar inima, bat-o pustia: să fii și cu stemă-n frunte, n-o frîngi, tot degeaba.* DELAVRANCEA, S. 10. \diamond Trans. La noi oamenii își fac grădinile de legumuri pe lîngă casă, de poți ajunge și pînă fereastră ce-ți trebuie. SBIERA, P. 180.

5. Refl. A se întîlni (unul cu altul), a se împreuna, a se uni. *Deal cu deal se ajunge, dar încă om cu om.* CREANGĂ, P. 192. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului.* EMINESCU, N. 67. \blacklozenge Fig. A se potrivi, a se înțelege, a cădea de acord. *Se vede că nu s-au ajuns cu tirgul.* ALECSANDRI, T. 348.

6. Intrans. (Despre prefuri, p. ext. despre mărfuri) A atinge un nivel, a se ridica pînă la... *În țările capitaliste articolele de primă necesitate au ajuns la prefuri foarte ridicate.*

7. Intrans. (Urmă de determinări ca: «rezultat», «scop», «împlinire» etc. introduse prin prep. «la») A realiza, a împlini, a atinge. *Printr-o muncă asiduă am ajuns la bune rezultate.* \diamond Refl. impers. Nu ne-a fost de loc indiferent cum se va ajunge la realizarea planului și la depășirea lui. \blacklozenge A fi în situația de a..., a avea parte de... *Pînă acum toți rideau de Prepeleac, dar acum a ajuns să ridă el și de dracul.* CREANGĂ, P. 51. *Eu nu și-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști, Nici ca Dumărea să-nece spumegînd a tale oști.* EMINESCU, O. I 147.

8. Intrans. (Cu determinări introduse prin prep. «la») A trece într-o stare nouă, într-un nou fel de viață (ca urmare a unor procese de transformări, de schimbări succesive sau de răsturnări revoluționare). \blacklozenge A se vedea, a se pomeni într-o situație nouă sau neașteptată; a deveni, a se face. *Era un om cinstit, muncitor... într-o zi putea ajunge fala gospodăriei.* CAMILAR, TEM. 32. *Ne-au înșelat [stăpîni de altădată] cum c-au să ne deie pămînt. Nu mi-au dat nici măcar pe-al meu. Am făcut o jalbă la domnie. Cum n-ai primit tu răspuns, așa n-am primit nici eu; și-am ajuns precum mă vezi.* SADOVEANU, N. F. 95. *Ajunge ca un buștean pîrlit.* ISPIRESCU, U. 124. *Vezi ajunge și tu o dată mare și tare.* CREANGĂ, P. 223. \diamond Expr. A ajunge rău = a decădea, a se compromite, a fi în situație proastă. *Ajunsese rău din pricina beției.* PAS, Z. I 55. A ajunge bine (sau repede) = a dobîndi succese, a reuși, a izbûti, a ajunge departe. A ajunge pe drumuri = a rămîne fără sprijin, a sărăci, a scăpăta. A ajunge pe mîinile cuiva = a fi la discreția cuiva, a fi în puterea cuiva. *Cum se poate... să ajungă pe mîinile amora și altora, pe care nu putea să-i vază de urși ce-i erau?* ISPIRESCU, L. 26. A ajunge de pomină v. pomină.

A ajunge la sapă de lemn v. sapă. A ajunge în mîntea copiilor v. mîntea.

9. Intrans. (Peiorativ) A se căpătui; a parveni. *Opportunistul se zbate ca s-ajungă.* \diamond Refl. *Te-ai ajuns!*

10. Intrans. (Construit cu dativul) A fi în cantitate suficientă pentru a îndestula pe cineva. [Amorului] *mii de lacrimi nu-i ajung și tot mai multe cere.* EMINESCU, O. I 189. \blacklozenge A fi destul. *Ajunge o măciucă la un car de oale.* \diamond Refl. *Ciorbă lungă, să se ajungă.* PAS, L. I 93. \diamond (Rar; refl. ca formă și impers. ca înțeles) *Vă poftesc... Slăniți grase, Cîrnați lungi, Pîn' la toamnă să te-ajungi.* SEVASTOS, N. 291. \diamond (La indicativ, mai rar la conjunctiv, cu valoare de interjecție, în construcții eliptice) *Ajunge!* sau *ajungă!* = destul! *Ajungă atîta sînge vîrsat!* NEGRUZZI, S. I 146. \diamond Trans. (În expr.) A-l ajunge (pe cineva) mîntea (sau capul) = a ști, a se pricepe (într-un moment dat) ce e de făcut. *Acu nu mă mai ajunge capu ce-i de făcut.* SADOVEANU, N. F. 116.

— Forme gramaticale: perf. s. *ajunsei*, part. *ajuns*.

AJUNGERE s. f. Faptul de a ajunge; atingere a unui scop. *Cînd ajungerea frumșetii Este-atît de lesnicioasă, Nu-i minune că nici una N-a voit a fi frumoasă?* COȘBUC, P. I 75.

AJUNS¹ s. n. 1. (Numai în formula de salut cu care întîmpinăm pe cineva) *Bun ajunsul!* sau *bun ajuns!* = bine-ai venit! bun sosit! *Bun ajunsul, vere!* — *Bună să-ți fie inima!* RETEGANUL, P. I 20. *Nime nu-i dă un răspuns, Nici îi zice «bun ajuns».* ALECSANDRI, P. P. 240.

2. (În loc. adv.) De ajuns = în cantitate suficientă, destul. *Lemne, slavă domnului, sint de ajuns... în pădure.* CREANGĂ, P. 126. *O zi din viață să-mi fi dat, O zi mi-era de-ajuns.* EMINESCU, O. I 191.

AJUNS², -Ă, *ajunși, -se*, adj. 1. (Peiorativ) Care a obținut o situație însemnată; îmbogățit, parvenit, căpătuit. *S-a văzut ajuns. Ce s-a gîndit? Ei, acuma nu mai am de făcut nimic.* DUMITRIU, N. 270. *Zidurile unei case de boier sau de boierăș ajuns.* ODOBESCU, S. I 109. \diamond (Substantivat) *Prin gura lui vorbește o clasă întreagă de oameni, cei mai puternici, ajunșii, triumfătorii.* VLAHUȚĂ, O. A. III 85.

2. (În expr.) Ajuns de (sau, mai rar, la) cap = deștept, isteț, inteligent. *Om foarte ajuns de cap trebuie să fie acela care poate da de el [de pescăruș].* MARIAN, O. I 52. *Titirezul era mic de statură, dară ajuns la cap.* SBIERA, P. 181.

AJUNSA s. f. art. (Rar, numai în expr.) *Bun-ajunsa!* = bine-ai (sau ați) venit! bun sosit! *Bun-ajunsa, măi flăcăi; ei, putut-ați trece apa?* HOGAȘ, M. N. 224.

AJÛR, *ajururi*, s. n. Broderie artistică făcută pe o pînză din care s-au scos în prealabil anumite fire pentru a obține spații rîrite. *Față de masă cu un ajur frumos.*

AJURĂ, *ajurez*, vb. I. Trans. A face ajur. *Atelier de ajurat.*

AJURĂT, -Ă, *ajurați, -te*, adj. Lucrat cu ajur. *Mămuși ajurate.*

AJUSTĂ, *ajustez*, vb. I. Trans. A face să se potrivească, a adapta (o piesă, micșorîndu-i volumul) la un tot, pentru a asigura buna funcționare a ansamblului. *În atelier mecanicul ajustează o rotișă dințată.* \blacklozenge A potrivi, a micșora o haină ca să vină bine pe corp.

AJUSTĂJ s. n. (Tehn.) Mărimă care măsoară precizia contactului fețelor plane sau cilindrice în contact, aparținînd la două corpuri solide, imobile sau alunecînd unul pe altul.

AJUSTĂRE, *ajustări*, s. f. Acțiunea de a ajusta; potrivre, adaptare. *Atelierul execută lucrări de finisaj și ajustare.*

AJUSTĂT, -Ă, *ajustați, -te*, adj. (Despre o piesă tehnică) Potrivit, adaptat, acomodat. *Pieseale ajustate trec la controlul tehnic.* ♦ (Despre o haină) Potrivit pe corp.

AJUSTŌR, -OĂRE, *ajustori, -oare*, s. m. și f. Muncitor calificat care ajustează piesele unei mașini.

AJUTĂ, *ajut*, vb. I. I. **Tranz.** (Urmat adesea de determinări introduse prin prep. «la», «cu» sau de o propoziție cu verbul la conjunctiv) A da cuiva ajutor, sprijin, asistență. *Să vie de acolo să ne ajute un tovarăș, doi.* DUMITRIU, N. 247. *Dacă nu l-oi ajuta eu, cine să-l ajute?* CREANGĂ, P. 38. ♦ **Expr.** A-l ajuta (pe cineva) **puterea** sau **capul**, **mîntea** etc. (mai ales în construcții negative sau limitative) = a avea capacitatea fizică sau intelectuală de a face un anumit lucru. *Să-mi dea ajutor la trebi, după cît îl ajută puterea.* CREANGĂ, P. 13. ♦ **Ref.** (Cu determinări introduse prin prep. «cu») A se servi de cineva sau de ceva ca ajutor, a lua pe cineva sau ceva în ajutor. *Agățăm felinarele de stîncă și începem să ne urcăm prîntre doi pereși, ajutîndu-ne cu mîinile, cu bocancii, cu genunchii și cu spinarea.* BOGZA, T. 63. ♦ **Ref. reciproc.** *Dă, sintem datori a ne ajuta unii pe alții.* CREANGĂ, P. 330.

2. **Intranz.** A fi de folos, a sluji. *I-a ajutat la prășit. Medicamentul nu i-a ajutat, deoarece nu l-a luat la timp.* □ *Badea-i călător, pornește, Pe mine mă părăsește. Nu-i ajute ce gîndește!* JARNİK-BÎRSEANU, D. 160. ♦ **Expr.** **Doamne-ajută** = a) formulă de invocare a divinității, folosită de către cei superstițioși la începutul unei lucrări; b) (substantivat, rar) spor, mers bun al treburilor. *Unde se întîmplă una ca asta, acolo nu-i nicio dată doamne-ajută.* MARIAN, O. I 278. *La casa fără copii nu cred că mai este vrun doamne-ajută.* CREANGĂ, P. 74; c) (substantivat, ironic) bătaie, lovitură; (concretizat) ciomag. *Să nu te pomenești cu un doamne-ajută pe spinare!* PANN, P. V. II 102. ♦ **Loc. adj.** (Mai) de **doamne-ajută** = (mai) de oarecare valoare, cu care te mulțumești în lipsă de ceva mai bun. *N-apucase calul să se depărteze o bucată de loc mai de doamne-ajută, și iată zmeoaica iar îi ajunge.* ISPIRESCU, L. 194.

AJUTĂJ, *ajutaje*, s. n. (Tehn.) Deschizătură, de forma unui tub de secțiune variabilă, ai cărei pereși fac să se scurgă fluidele la presiuni sau la viteze anumite.

AJUTĂTOR, -OĂRE, *ajutători, -oare*, adj. Care ajută, care dă ajutor. ♦ (Substantivat; neobișnuit) *Le boteză [sabria și buzduganul], punînd săbiei numele «Balmut, ajutătorul meu», și buzduganului «Omoritorul vrăjmașilor mei».* ISPIRESCU, L. 139. ♦ **Auxiliar.** *Discipline ajutoare ale istoriei.* ♦ **Verb** *ajutător* = verb auxiliar, v. auxiliar.

AJUTŌR¹, *ajutoare*, s. n. Sprijin, asistență, participare la efortul cuiva, îndrumare (în împrejurări dificile). *Marele ajutor al Uniunii Sovietice, condiție esențială pentru construirea socialismului — ajutor ideologic, politic, economic și tehnic — întărește poziția noastră față de planurile imperialiste de jaf și de înrobire și ne asigură o bază trainică de dezvoltare socialistă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 259. ♦ **Loc. a d v.** **Cu ajutorul...** = cu sprijinul..., prin intermediul... ♦ **Expr.** A fi (cuiva) de **ajutor** sau a **veni** (cuiva) **în ajutor** = a fi de folos (cuiva). *O hartă marină, atrînată pe un perete în fața lui, îi veni în ajutor.* BART, E. 270. *Murgule, murgușul meu, Datu-mi-te-a taică-tău Ca să-mi fii de ajutor La nevoie și la zor.* TEODORESCU, P. P. 583. **A da** (sau a cere, rar a pune) o **mînă de ajutor** = a da (sau a cere etc.) sprijin. *Furnalîstul Iovișă începe a povesti că lor le-a fost și mai greu. Dar le-au dat o mînă de ajutor soldații sovietici.* CĂLUGĂRU, O. P. 444. *Face să dai o mînă de ajutor lui Frimu.* GALAN, Z. R. 393. ♦ **Drept bănesc** acordat salariaților în caz de pierdere temporară a capacității de muncă. *Ajutor de boală. Ajutor de naștere.* ♦ **Sprijin bănesc.**

♦ **Casă de ajutor reciproc** v. casă. ♦ (Cu valoare de interjecție) Strigăt al celor care se află în primejdie.

AJUTŌR², -OĂRE, *ajutori, -oare*, s. m. și f. Persoană care ajută altele într-o activitate oarecare, care secundează pe un muncitor principal căruia îi este subordonat (și al cărui locuitor este). *V. ad junc t. Smecherie porni cu Badea pe tractor și cu plugul după el. În drum îl luaseră și pe ajutor, un om mai bătrîn.* DUMITRIU, V. L. 130. *Ca să plătească un ajutor, nu-i dădea mîna și nu avea încredere.* PAS, Z. I 164. *Pe cînd băiatul scîncea încă, ajutoarele îl desfăcură.* SADOVEANU, O. VI 114. ♦ (Cu determinări introduse prin prep. «de», rar cu elipsa propoziției) *Ajutor de maistru. Ajutor de secretar.* □ *Bela Borodina... are 19 ani și-i ajutoz-inginer într-o fabrică chimică.* SAHIA, U.R.S.S. 195.

AJUTORĂ, *ajutorez*, vb. I. **Tranz.** (De obicei iterativ) A ajuta, a sprijini (mai ales din punct de vedere material), a procura cuiva mijloacele necesare pentru a ieși dintr-o dificultate. *Ajutorez pe un elev.* ♦ **Ref.** (Rar) [Traducătorul] *să cuteze a se apuca de lucru, ajutozîndu-se, în mod accesoriu, cu dicționarele cele mai complete.* ODOBESCU, S. II 364. ♦ **Ref. reciproc.** *Umbla vorba că [șarani] s-ar putea ajutoza alcătuiînd o obște.* GALAN, Z. R. 34.

— Variantă: **ajutoră** (SBIERA, P. 60) vb. I.

AJUTORĂRE, *ajutorări*, s. f. Acțiunea de a ajuta; ajutor, sprijin, asistență.

AJUTORÎNȚĂ, *ajutorințe*, s. f. (Învechit) 1. Ajutor, sprijin. [Copilul] *era bun, ascultător și era de ajutorință muierei mele.* RETEGANUL, P. V 82. ♦ (Concretizat) [Feciorii Chiajnei] *însoșiți, unul de oaste pămînteană și de ajutorințe ungurești, altul de turcii ce i se dase ca să-l așeze pe scaunul năzuit al Moldovii, se întîmpinase în ocolul Focșanilor.* ODOBESCU, S. I 170.

2. **Dare, impozit.** *Se hotărî ca boierii și mănăstirile să plătească ploconul, ajutorința.* BĂLCESCU, O. II 17.

AJUTURĂ vb. I v. ajutoza.

AI, A, ai, ale, art. I. (Întrebuințat ca articol posesiv sau genitival înaintea pronumelui posesiv sau a substantivului în genitiv posesiv, cînd cuvîntul care precedă nu are articol enclitic) *Mi se făcuse dor de Șebis... Și mai cu seamă de voi, tovarăși ai copilăriei mele.* BENIUC, V. 22. *Fiul craiului... iese afară în grădină și începe a plînge în inima sa, lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său.* CREANGĂ, P. 189. *Iepele erau ale lui, și cînd le grijea, grijite erau.* CREANGĂ, P. 104. *Nevasta acestui sărac era muncitoare... iar a celui bogat era peștrișă la mașe.* CREANGĂ, P. 59. *Lung e drumul Clujului, Dar mai lung al dorului; Al Clujului se sfîrșește, Al dorului mă topește.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 92. ♦ (Posesorul e numit înaintea obiectului posedat) *D-voastră, cinstiți oaspeți [zise spinul], se vede că pașteți boboci, de nu vă pricepeți al cui fapt e acesta.* CREANGĂ, P. 233. *Duce-m-aș cu luna-n stele, Nu mă pot de-a mîndrei jele!* JARNİK-BÎRSEANU, D. 88. ♦ (Precedat de un «de» partitiv) *Cîtă apă-i pe vilcele, Sint tot lacrimi de-ale mele.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 218. ♦ **Loc. adj.** și a d v. **Al dracului** (sau **naibii**) v. drac, naiba. ♦ **Expr.** **De-ale gurii** v. gură.

2. (Întrebuințat înaintea numeralelor ordinale, începînd cu «al doilea») *Elev în clasa a opta.* □ *Virgiliu este în anul al treilea la Facultatea de drept.* CARAGIALE, O. II 208.

ALA-BĂLA interj. 1. (Numai în expr.) **Ce mai ala-bala?** (= a) ce se mai petrece? ce se mai întîmplă? ce mai e nou? *Stai colea pe lavișă. Ce mai ala-bala pe la Hagiu?* SADOVEANU, M. C. 30. *Domnișă, ce mai ala-bala cu lumea de pe tărîmul vostru? Nu se mai ceartă?*

DELAVRANCEA, S. 92. *Se duse... să vază ce mai alabala pe la flăcăii ce stau la pîndă.* ISPIRESCU, L. 202; b) ce mai atîta discuție? ce mai încoace-încolo? ce mai tura-vura? Ei, ce mai ală-bala, facem tîrgul?

2. (În formulele recitative din jocurile copiilor, cu sens neprecizat) *Ala-bala portocala.* TEODORESCU, P. P. 194.

ALABANDINĂ s. f. Sulfură naturală de mangan, care se găsește sub formă de mase compacte, negricioase, cu luciu aproape metalic.

ALABĂSTRU s. n. Varietate de ghips cu aspect de marmură albă străbătută de vine transparente; se întrebuițează la fabricarea unor obiecte de ornament. *Abatele cunoscu tabla de șah pe una [din mese] și o amforă de alabastru... pe alta.* SADOVEANU, Z. C. 285. *Sfinși pe socluri de-alabastru... S-odihnesc... printre flori de trandafir.* MACEDONSKI, O. I 103. \diamond Fig. *Alabastrul frunții sale întruțește crini cu nalbe.* MACEDONSKI, O. I 162. [Părul] cădea în bucle unduioase pe umerii... de alabastru. NEGRUZZI, S. I 226.

ALĂC, (2) *alace*, s. n. 1. Specie de grâu mai rezistentă, dar mai puțin productivă, care se cultivă în regiunile muntoase (*Triticum spelta*).

2. Spic (sau fir) de alac (1). *Foaie verde trei alace, Fă-mă, doamne, ce mi-i face!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 143.

ALAGEĂ¹ s. f. (Rar) Încurcătura, belea, bucluc. *Ce să facă el ca să iasă de acolo? Să-ntrebe, nu-i venea la socoteală, ca să nu păță vro alagea.* ISPIRESCU, la HEM. \diamond Ex p r. *A-și căpăta alageaua* = a o păți, a da de belea. *Voi știți că nimeni nu s-a putut atinge de împărăția mea cit am fost tînăr fără să-și capete alageaua și fără să se ducă rușinat de unde a venit.* ISPIRESCU, L. 12.

ALAGEĂ², *alagele*, s. f. (Învechit) Un fel de stofă vărgată, țesută din fire de în și de mătase.

ALĂI, *alaiuri*, s. n. 1. Mulțime mare de oameni care însoțesc o ceremonie, o paradă, o procesiune etc. *Eh! viață, viață, tînăr și nouă, Cu oameni, flori și steaguri în alai, Cum s-ar putea să nu ne placi tu nouă?* BENIUC, în POEZ. N. 67. *Și ca la mîndre nunți de crai, Ieșit-a-n cale-ales alai De sfețnici mulți și mult popor, Cu muzici multe-n fruntea lor.* COȘBUC, P. I 56. \diamond Loc. a d v. *Cu (sau în) alai* = cu solemnitate, cu pompă mare, cu fast deosebit. *Cu mare alai Vine-ntii Mai.* BANUȘ, B. 103. *Ajutat de mișcările scenei turnante... [Stanislavski] putea să schimbe, fără lăsarea cortinei, străzi, case, dîndu-și mereu impresia de cartiere noi — pe unde nunta lui Figaro trecea în plin alai.* SAHIA, U.R.S.S. 152. *Ea-i mireasa unui crai Și se duce cu alai Peste munte, peste plai.* ALECSANDRI, P. II 51. \diamond (Poetic) [Toamna] pleacă mai departe, Pustiind cărările, *Cu alai de frunze moarte Să colinde zările.* TOPÎRCEANU, B. 52. *Dar iată că vara în zări Apare-n alai de crăiasă.* NECULUȚĂ, Ț. D. 59.

2. Mulțime de oameni care însoțesc o persoană considerată de seamă. *I se spunea [doctorului] cite ceva și el mornăta și trecea mai departe, cu alaiul în urma lui.* PAS, Z. I 217. *Dulce-i viața de isprăvniceasă!... Cînd ieși la plimbare ai alai pe lîngă trăsura.* ALECSANDRI, T. I 195. \blacktriangle Gloată zgomotoasă care se ia după cineva; gălăgie provocată de această gloată. *Ca pe-o bufniță-o-nconjoară Și-o petrec cu chiu-cu vai Și se jin de dînsa scai. Plină-i strîmta ulicioară De alai.* COȘBUC, P. I 226. \diamond Ex p r. *A face (cuiva) alai* = a primi sau a însoți (pe cineva) cu gălăgie, cu zgomot. *Împreună cu ea [cu dădaca] am făcut alai unchișului, petrecîndu-l pînă la grajd.* SADOVEANU, N. F. 170. \diamond (Urmat de determinări introduse prin prep. «de», arătînd din cine se compune cortejiul) *Cu alai de lume adunată de pe străzi... hoțul a*

fost dus la secție. PAS, Z. I 8. *Acest alai de moșnegi, femei, bărbai și copii... se duc încărcați de traiste cu mîlai, cu tîngiri, tîgăi și căldări.* DELAVRANCEA, S. 202. \diamond Fig. *Vînătoarea salnică și zgomotoasă de cerbi, cu tot alaiul ei de ogari, de vînători căldări...* ODOBESCU, S. III 154.

3. (Învechit) Cortegiu, suită alcătuită din căpetenii de oști și demnitari care întîmpinau sau întovărășeau un domnitor. [Împăratul] *le ieși înainte, cale d-o zi... Intrînd în orașul împărătesc, alaiul se orîndui astfel: întîi venea pedestrișea, apoi calul lui Făt-Frumos... ISPIRESCU, L. 197. În ziua aceea era paradă domnească... Cîte un zapciu... oprea carele, să nu se vîre pînă după trecerea alaiului.* NEGRUZZI, S. I 29.

ALALTĂIERI adv. În ziua care precedă ziua de ieri. *Mitralierele cazematelor prindeau a-i toca, prăbușindu-i peste morții de ieri și alaltăieri.* CAMILAR, N. I 242. *Am văzut noi niște focuri pe Olt alaltăieri seara.* STANCU, D. 143. *Subprefectul de la Ploiești... alaltăieri fusese musafirul lui Aristică.* PAS, L. I 51. \diamond Loc. a d v. *De ieri, de alaltăieri* = de curînd, de puțină vreme. *Doar nu-s harabagiu de ieri, de alaltăieri.* CREANGĂ, A. 113. \blacktriangle (Precedat de adverbul «mai» indică o dată vagă) *Acum cîteva zile, zilele trecute. Mai alaltăieri am trecut pe aici.* ISPIRESCU, L. 9. \diamond Loc. a d v. *Mai ieri-alaltăieri* = de curînd, de puțină vreme, zilele trecute.

ALALTĂSEARĂ adv. În seara zilei de alaltăieri. *N-ai văzut ce a fost alaltăseară la Garami?* CAMIL PETRESCU, T. II 191. *Badea... a plecat de alaltăseară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 124.

ALĂMĂ, (2) *alămuri*, s. f. 1. Aliaj de cupru și zinc, de culoare galbenă-aurie, mai tare decît cuprul și foarte rezistent la umezeală; are numeroase întrebuițări în industrie. *Chelia lui scipește în soare ca o alamă de locomotivă.* SAHIA, N. 30. *Zvîrr! cu pravila cea mare după călăgări. Apoi, umflînd un sfeșnic zdravăn de alamă, după dinșii, să-i afurisească.* CREANGĂ, A. 79. *Este-un cort... Cu țarușe De aramă, Cu cîrlige De alamă.* TEODORESCU, P. P. 477.

2. (La pl.) Obiecte (mai ales instrumente muzicale) de alamă. (1). *Fanfara din grădina orașului continuă să urle. Alămurile și toba ei se-aud pînă în mahalale și dîncolo de ele.* PAS, L. I 289. *Pe șina proaspătă s-a scos încă o locomotivă... cu alămuri noi, care scipeșc în soare.* SAHIA, N. 29.

ALAMBIC, *alambicuri*, s. n. Instalație de distilare, alcătuită dintr-un cazan și un refrigerent, folosită în special la fabricarea spiritului. \diamond Fig. *Ploaia cade verticală din cerescul alambic Și sfidează paciența trecătorilor: Pic-pic.* TOPÎRCEANU, P. O. 82.

ALAMBICĂT, -Ă, *alambicați*, -te, adj. (Rar, despre anumite manifestări ale spiritului burghez decadent) Prea rafinat, excesiv de subtil, aproape de neînțeles.

ALANDĂLA adv. (Indică modul în care se prezintă mai multe obiecte aflate laolaltă sau felul cum decurge o acțiune) La întîmplare, fără socoteală, fără nici o noimă, fără cap. *A vorbi alandala. Lucruri puse alandala.* \diamond (Adjectival) *În fața circumiului... pîlcuri de oameni se opriră să aște noutăți, mulți născociau amănunte alandala.* REBREANU, R. I 316.

— Variantă: *halandála* adv.

ALANTOIDĂ, *alantoide*, s. f. Membrana embrionului la vivipare și la oviparele cu respirație pulmonară.

ALARMA, *alarmez*, vb. I. Refl. A se neliniști, a se speria, a se lăsa cuprins de panică (față de amenințarea unei primejdii). *În fond, a urmat el... nu trebuie să se alarmeze nimeni.* SADOVEANU, N. F. 175. \diamond T r a n z. *Închipuirea lui îi înfășîșează primejdii, tablouri sfioroase,*

al căror aspect îi alarmează conștiința. VLAHUȚĂ, O. A. III 137.

ALARMĂNT, -Ă, alarmanți, -te, adj. Care alarmează; neliniștitor, îngrijorător. Starea generală a bolnavului e alarmantă.

ALARMĂRE, alarmări, s. f. Acțiunea de a (se) alarma și rezultatul ei; alarmă. V. panică. O clipă de distracție, uitarea unui nume îi dădeau fiori de spaimă și toată figura lui lua o expresie de neliniște și de alarmare, ca-n fața unei mari primejdii. VLAHUȚĂ, O. A. III 195.

ALARMĂT, -Ă, alarmați, -te, adj. Cuprins de neliniște, de spaimă, de panică; îngrijorat, speriat. Într-o clipă, alarmate, Ies din șanțuri vrăbiile. TOPÎRCEANU, B. 47.

ALARMĂ, alarme, s. f. 1. (Adesea în legătură cu verbele « a da » sau « a suna ») Anunțarea a unei primejdii sau a unei calamități care amenință populația; semnal (de sirene, sunete de clopote etc.) prin care se anunță asemenea primejdii. El a dat alarma pentru foc. DAVI-DOGLU, M. 93. Pe la ceasul amiezii... se dădu alarma. CAMILAR, N. I 196. Clopote de-alarmă răsună răgușit. EMINESCU, O. I 62. ♦ Fig. ♦ Doar cîinii... simt cît de mare e primejdia și... dau alarma, plîngînd îndelung. BOGZA, C. O. 345. ♦ Alarmă aeriană = semnal de alarmă prin care, în timp de război, se anunță apropierea avioanelor inamice.

2. Neliniște, spaimă, panică de care este cuprins cineva la apropierea (reală sau presupusă) a unei primejdii. Alarmă nejustificată. ♦ (Prin exagerare) Trebuia să plec. Cînd m-am ridicat de pe scaun... d-na Timotin adresă bărbatului ei un « Nicule! » speriat. Timotin îmi traduse... alarma ei. Era hotărît între dinșii... să mă opresc... la masă. IBRĂILEANU, A. 133.

ALARMIST, -Ă, alarmiști, -ste, s. m. și f. Persoană care împrăstie intenționat știri alarmante și adesea inventate (cu scopul de a produce panică); persoană care se sperie ușor, se lasă lesne cuprinsă de panică, exagerează o primejdie sau o veste rea. ♦ (Adjectival; despre vorbe, știri etc.) Care sperie, care produce panică. V. a l a r m a n t. Zvonuri alarmiste.

ALAŪN s. n. Nume dat sărurilor pe care le formează sulfatul de aluminiu cu diferiți alcalini; mai cunoscut este cel de potasiu (popular piatră-acră), folosit în farmacie, vopsitorie, tăbăcărie, în industria hîrtiei etc.

ALĂMĂR, alămari, s. m. Persoană care lucrează sau vinde obiecte de alamă.

ALĂMĂRIE, (1) alămării, s. f. 1. Fabrică, atelier sau prăvălie de obiecte de alamă.

2. (Cu sens colectiv) Obiecte de alamă, alămuri. Negustorii au vindut șesăturile... și alămăria lor. GALACTION, O. I 261.

ALĂMI, alănesc, vb. IV. T r a n z. A acoperi sau a sufla (un obiect) cu un strat subțire de alamă.

ALĂMIRE s. f. Acțiunea de a alămi.

ALĂMIT, -Ă, alămiți, -te, adj. (Rar) Acoperit sau suflat cu un strat de alamă; ferecat cu alămuri. Paloșe ascuțite... pistoale alămite Cu mușamale-nvelite. TEODORESCU, P. P. 298.

ALĂMIU, -IE, alămii, adj. De culoarea alamei.

ALĂMIIE s. f. v. lămiie.

ALĂMIIOARĂ, alămiioare, s. f. (Rar) Gutuic.

ALĂPTĂ, alăptez, vb. I. T r a n z. (Despre femei) A hrăni un copil mic cu lapte de la sîn. (A b s o l.) Es-

te important de știut regimul pe care trebuie să-l urmeze femeia care alăptează.

ALĂPTĂRE, alăptări, s. f. Acțiunea de a alăpta.

ALĂSIDĂ s. f. v. alesidă.

ALĂTURĂ, alături, vb. I. 1. T r a n z. A pune unul lîngă altul, a face să stea alături. Șapte buși alătura... Și din gură iar striga... TEODORESCU, P. P. 654. ♦ (Cu privire la un act sau un document) A anexa. Alăturăm planul lucrării.

2. R e f l. (Urmat de determinări în dativ sau introduse prin prep. « de ») A se apropia foarte mult de cineva sau de ceva; a se așeza alături. Și tu mi te alături, cu umărul, fierbinte. STANCU, C. 103. El cerca a se alătura de pom, dar pomul îi zise: Nu te apropia de mine. ISPIRESCU, L. 125. Mihnea-vodă nu-l credea, Ci de geam s-alătura, La cîrlige se uita. TEODORESCU, P. P. 475. ♦ (Scopul alăturării este de a însoți în mers pe cineva) Împreună... vecini... rosti Sender, alăturîndu-se convoiului. CAMILAR, N. I 87.

ALĂTURĂRE, alăturări, s. f. Acțiunea de a (s e) a l ă t u r a; punere alături (uncori cu scopul de a înlesni o comparație).

ALĂTURĂȘ, -Ă adj. v. lăturaș.

ALĂTURĂT, -Ă, alăturați, -te, adj. Aflat sau pus alături. În balada Mioarei găsim alăturate cu niște ziceri provenite de la romîni din Tesalia... numiri locale. ODOBESCU, S. I 218. Două late, Alăturate, Și la capăt cîrlige (Foarfecel). GOROVEI, C. 115. ♦ Învecinat. Stînd într-o cameră alăturată, se apropie de o ușă cu geamuri. NEGRUZZI, S. I 26. ♦ (Adverbial) Ca anexă, anexat. Alăturat vă trimit o copie de pe procesul-verbal al ședinței.

ALĂTUREA adv. v. alături.

ALĂTURI adv. (Și în forma alătorea) 1. (Exprimă un raport local) Lîngă cineva sau ceva, în poziție laterală (la dreapta sau la stînga) față de cineva sau de ceva. Cu toiașul lui alături, Nică-ndată se lungi Și, cu-n zîmbet, adormi. CASSIAN, în POEZ. N. 115. Alături, locul era plin de coceni și coji de dovleac copt. PREDĂ, Î. 149. Să iertați, boieri, ca munta s-o pornim și noi alături. EMINESCU, O. I 87. Gloria te puse l-atîta înălțime, Cît n-aveai tu deasupra-ți și-alătorea pe nime! ALECSANDRI, P. III 253. ♦ Loc. adj. De alături = alăturat, învecinat. Grădina de alături e vestită pentru vișinele ei trecușt. CARAGIALE, O. II 98. Avea grijă să n-o audă, din odaia de alătorea, un credincios al împăratului. CREANGĂ, P. 97. ♦ Loc. prep. Alături de... (sau cu...) = lîngă, aproape de...; paralel cu... Cel cu făclia era în frunte, iar alături de el era un ofițer. PAS, L. I 67. Alături de el dormea Levi. SAHIA, N. 106. Furca căzu alături cu ea. EMINESCU, N. 9. Glonțul trecu alătorea cu capul tînarului. NEGRUZZI, S. I 21. ♦ Expr. (Familiar) Alături cu drumul = fără judecată, fără rațiune, aiurea. Vorbește alături cu drumul. ♦ În alt punct decît cel vizat (dar foarte aproape de acesta). A nimerit alături.

2. (Exprimă un raport modal) Unul lîngă altul (în poziție laterală); unul împreună cu altul (sau cu alții). Păstrează-mi mîna mea într-ale tale, Să stăm așa, alături, amîndoi. CAZIMIR, L. U. 86. Braș de braș pășesc alături... le stă bine laolaltă, Ea frumoasă și el tînr, el înalt și ea înaltă. EMINESCU, O. I 154. Doi tineri mergeau alătorea la pas. NEGRUZZI, S. I 30. ♦ Loc. prep. Alături de... (sau cu...) = o dată cu..., pe lîngă..., pe plan paralel cu... Alături cu această mare civilizație materială, două rele mari care mistuiau împărăția [romană] și care îi pregăteau căderea: robia și proprietatea cea mare, trebuiră a produce și în noua colonie [Dacia] relele lor, înghițind cu înetul proprietățile mici ce fiecare colon dobindise la început și substituind robi la

oameni liberi. BĂLCESCU, O. II 11. ✧ Ex pr. A fi alături de cineva = a fi solidar cu cineva. *Popoarele libere sînt alături de popoarele subjugate, care luptă pentru libertate, pentru suveranitatea națională, pentru pace.*

— Variantă: alătura adv.

ALĂUȚĂ s. f. v. lăută.

ALB¹ s. n. 1. Culoare albă. *Ceasurile curgeau încet în după-amiezile mohorîte. Afară, în împrejurimi, era tăcere mare, pe care parcă o adusesse albul iernii.* SADOVEANU, O. IV 186. *Deși este destul de întuneric, albul șoselei se mai distinge încă.* SAHIA, N. 24. *Puica adormise trîntită peste plapumă, cu capul lunecat de pe albul perinei.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 370. *Mobilă, perdele, tavan, masă, tot, pînă și scîndurile, au neîntrecutul senin al albului.* BASSARABESCU, V. 41. ✧ Fig. *Cum auzeam cucul în livada noastră, declinarea zbură în albul amiezii ca un fluture.* SADOVEANU, N. F. 32. ✧ Ex pr. *Negru pe alb = în scris. A semna în alb = a iscali cu anticipație un act, acordînd deplină încredere celui care urmează să-l completeze; fig. a acorda cuiva încredere deplină.*

2. Obiect sau substanță de culoare albă. *O mîndră masă acoperită cu alb.* EMINESCU, N. 6. ✧ *Albul ochiului (sau ochilor sau de ochi) = sclerotică. Nu vedeși... cum pînă-n albul ochilor ne cată?* LESNEA, I. 67. *Și cum pășea cu silă, el tot părea căldat și-n alb de ochi un purpur de singe-i s-a lăsat.* COȘBUC, P. II 183. *Alb de plumb = ceruză. Alb de zinc = oxid de zinc (substanță folosită în vopsitorie). Alb de balenă = spermanțet.*

ALB², -Ă, albi, -e, adj. I. 1. Care are culoarea zăpezii sau a laptelui; (despre culori) ca zăpada, ca laptele. *Pînă de culoare albă.* ☞ *Madama Sultana... e îmbrăcată cu șorț alb și are o scufie albă pe cap.* PAS, L. I 93. [Ciinele] e sprincenat cu negru și are laba de dinainte, din stînga, albă. SADOVEANU, N. F. 14. *S-au făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr.* EMINESCU, O. I 82. ✧ *Armă albă = (în opoziție cu a r m ă d e f o c) armă cu lamă de oțel (sabie, baionetă, cuțit etc.). Carne albă = carne de vițel sau de pasăre, în special piept de pasăre. Pește alb = pește cu carnea albă (de exemplu șalău). Pîine albă = pîine făcută din făină de grâu fără tărîțe, de calitate superioară. Vin alb = vin de culoare galbuie-aurie. Hîrtie (sau coală) albă = hîrtie (sau coală) nescrisă. Mi-am pregătit coala de teză, hotărît s-o las albă. SADOVEANU, N. F. 138. Rînd alb = spațiu între două rînduri scrise, interval nescris. În această calitate trebuia să citească în articolul meu nu numai rîndurile tipărite, ci și cele albe. GHEREA, ST. CR. III 64. Bilă albă v. bilă. Cărbune alb v. cărbune. Rasă albă = unul dintre grupurile de popoare în care e împărțită, convențional, omenirea și care se caracterizează prin culoarea albă-roz a pielii. ✧ Ex pr. Alb la față = palid. *Era alb la față și tremura.* SAHIA, N. 56. Ba o albă, ba o neagră, se spune despre vorbele cuiva care se încurcă în explicații și se contrazice. Nici albă, nici neagră = a) deodată, fără multă vorbă, nici una nici două; b) nici așa, nici așa; nici laie, nici bălaie. *Do cînd eu lupii albi = de multă vreme. D-apoi nu știți că mătușa-i moartă de cînd lupii albi...?* CREANGĂ, P. 23. *Pînă în pinzele albe v. pînă ză. Cusut cu ață albă v. a ț a.* ✧ (Despre părul oamenilor și, p. ext., despre oameni) Cărunț. *Un sihastru alb ca oaia de bătrîn.* RETEGANUL, P. V 79. *Amîndoi bătrînii aceștia erau albi ca iarna.* CREANGĂ, P. 73. *Fantastic pare-a crește bătrîmul alb și blînd.* EMINESCU, O. I 95. ✧ Ex pr. A scoate (cuiva) peri albi = a necăji, a sicii mereu (pe cineva).*

2. (Despre oameni, adesea substantivat) (Persoană) care aparține rasei albe.

3. Incolor, transparent. *Spirit alb. Știclă albă.*

II. Fig. 1. Lîmpede, luminos, însorit. *La răsărit se arătau semnele albe ale zilei, ferestrele prindeau o*

culoare albăstrie. CAMILAR, TEM. 86. *Sînt ziua, prin noaptea adîncă, Spărgîndu-și drum alb spre pleoape.* TOMA, C. V. 216. *Cînd s-au trezit ei, era zălucă albă.* CREANGĂ, P. 135. *Ah! E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* EMINESCU, O. I 154. ✧ Ex pr. *Noaptea albă = noapte petrecută fără somn. Noapți albe = nopți luminoase (obișnuite în perioada solstițiului de vară în regiunile situate între paralelele 50° și 65° nord și sud, cînd crepusculul durează toată noaptea, unindu-se cu răsăritul soarelui). Nopțile albe din Leningrad.* (În basme, în opoziție cu lumea neagră, de sub pămînt) *Lumea albă = lumea reală. Iată pajuri năzdrăvane, care vin din neagra lume, Aducînd pe lumea albă feți-frumoși cu falnic nume.* ALECSANDRI, P. A. 116. *A avea (sau a duce) zile albe = a trăi o viață fericită. Tot zile albe duc?* DELAVRANCEA, S. 30. ✧ (Substantivat, f. art.) *Zorii zilei; (neobișnuit) zăpadă. Alba zilei se împraștie; o suflare de viață cleatănă (= latină) ușor ramurile arborilor.* DELAVRANCEA, S. 33. ✧ (Personificat) *Cînd se întoarse... începuse a intra alba în sat.* ISPIRESCU, L. 316. *Cît jînu vara, băatul moșului trăi cum trăi... dar cînd veni alba în sat și nu mai fu chip de muncă, sărăcia începu să-și arate colții.* POPESCU, B. IV 70.

2. Nevinovat, fără pată. *V. i m a c u l a t. Mai căsu asupra lui Ghiță Lungu astă-vară o năpastă și se dovedi alb.* SADOVEANU, M. C. 158.

3. (Despre versuri) Fără rimă.

4. (În ex pr.) *Gărzile albe = nume dat trupelor contrarevoluționare din războiul civil dezlănțuit de puterile imperialiste în Rusia împotriva statului socialist. V. g a r d ă. Gardist alb = persoană care făcea parte din gărzile albe; p. ext. membru al unei organizații militare contrarevoluționare din timpul războiului civil împotriva Puterii sovietice. V. g a r d i s t.*

ALBANÉZ¹, -Ă, albanezi, -e, adj. Care aparține albanezilor sau Republicii Populare Albania. *Cetățean albanez. Limba albaneză.*

ALBANÉZ², -Ă, albanezi, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Republicii Populare Albania.

ALBASPÎNĂ s. f. (Bot.; rar) Păducel. *Creștea un stuț de albaspină Ce înflorea voios la soare.* MACEDONSKI, O. I 22.

ALBĂSTRU¹ s. n. 1. Culoare albastră (a cincea din spectrul solar, între violet și verde). *O stea se desprinsă și picură în albastrul nopții.* C. PETRESCU, S. 188. *În văzduh e-atît albastru! În senin e-atîta soare!* IOSIF, PATR. 25. ✧ (Poetic) *Cer senin, albăstriu. Cea dintîi rîndnică, venită de departe, tăie albastrul ca o săgeată.* GÎRLEANU, L. 40.

2. (În ex pr.) *de Albastru metilen = materie colorantă albastră, solubilă în apă, întrebuintată în experiențele de biologie și ca medicament dezinfectant al amigdalelor.*

ALBĂSTRU², -Ă, albaștri, -stre, adj. 1. Care are culoarea cerului senin. *Astăzi roiesc pretutîndeni, puhoi, Flăcări vînjosi, cu straiete-albastre, Ca visările și zările noastre.* DEȘLIU, G. 14. *Uncheșul... umpluse o cupă mică de știclă albastră cu rachiul lui de afine.* SADOVEANU, N. F. 15. *Ochii cerești, albaștri ca floarea de cicoare.* ALECSANDRI, P. A. 174. ✧ (Poetic) *Glasu-i tremura ușor în tăcere-albastră.* DEȘLIU, M. 58. *A revenit albastrul mai! Flori în grădina, flori pe plai.* IOSIF, PATR. 15. ✧ Ex pr. *Singo-albastru v. sînge.* ✧ *Cu reflexe albaștrii. Mură-albastră-i ochiul tău, Care mă ucide rău.* ALECSANDRI, P. P. 53. ✧ Fig. *Fericit, senin. Veniți, dacă înima voastră Vrea zarea de mîni mai albastră.* DEȘLIU, G. 28.

2. Fig. Melancolic, întunecat, sumbru. *Tristețea... unuia era albastră și lină... iar a celuilalt o neagră și neșarmurită gheenă.* M. I. CARAGIALE, C. 63. ✧ Ex pr. *Înimă-albastră = a) inimă tristă, îndurerată; tristețe.*

melancolic. *Domnu Nae vrea să audă o cântare de inimă-albastră.* PAS, L. 149; *Soarele se înalță spre amiază și lăutarii, sub pomii livezii, începură a zice cîntece de inimă-albastră, zicea moș Sandu, adresîndu-se lăutarilor.* BUJOR, s. 102; b) furie, mînie, necaz, inimă-rea. *Zeul se supără foc. Și de ce atîta inimă-albastră?* ISPIRESCU, U. 45. Este (cam) albastru = este (cam) rău, (cam) neplăcut. *De nu l-ar fi ră-cumpărat de la comisie circumarul, ar fi fost albastru.* SADOVEANU, M. C. 8.

ALBATROS, *albatroși*, s. m. Cea mai mare pasăre marină care trăiește în emisfera australă, cu aripi mari, cu cioc gros și adus, foarte lacomă; este una dintre cele mai bune zburătoare, avînd aspectul unui pescăruș urias.

ALBĂSTREĂ, *albăstrele*, s. f. Plantă erbacee din familia compozeelelor, cu flori albastre (*Centaurea cyanus*); albăstriță, vineța. *Ei nu vor mai găsi nimic printre macii și albăstrelele cîmpului.* SAHIA, N. 22.

ALBĂSTREĂLĂ s. f. 1. Albastru, albăstrime. *Frunzișul vîrbit în soare, pătat de albăstreala pietrei-vinete.* DUMITRIU, N. 249. *În fund de tot, înălțîndu-se în albăstreala înegurată a cerului, se pierdeau culmile păduroase ale Steicului, învelite în umbre viorii.* ODOBESCU, S. III 195.

2. Substanță de culoare albastră-indigo, care are proprietatea de a descompune culoarea galbenă; se folosește în gospodărie și în unele industrii pentru a accentua albul unor obiecte care altfel ar fi gălbui (zahăr, hîrtie, rufe proaspăt spălate, var cu care se spoiesc pereții etc.); sineală.

ALBĂSTRÉL, *-EĂ*, *albăstreii*, *-ele*, adj. Diminutiv al lui albastru (1). *Mii de flăcări albăstrele Se văd tainic fluturînd.* ALECSANDRI, P. I 49. *Îi da postav albăstrel, Ca să se mîndrească-n el.* ALECSANDRI, P. P. 176.

ALBĂSTRÉ, *albăstresc*, vb. IV. 1. Tranz. A da unui obiect o culoare (mai) albastră; a colora, a vopsi în albastru. *Am albăstrit prea tare lîna.* ♦ Refl. *Laptele se albăstrește cînd îl subțiem cu apă.* ♦ A clăti rufe, după spălare, în apă amestecată cu albăstreală.

2. Intrans. Fig. A căpăta, a avea, a răspîndi o lucire albastră. *În fund albăstresc, în curmezis, coamele munților, crestate pe alocuri ca niște metereze uriașe.* REBREANU, P. s. 139. *Depart, departe, în fund, albăstrește un șir dîntat de coline.* REBREANU, N. 116. *Repezi fulgere prin noapte albăstrea de răutate.* MACEDONSKI, O. 1 76.

3. Intrans. (Popular, despre ciocoi) A se ivi în fața cuiva (deosebindu-se prin culoarea îmbrăcăminții). V. albăstrime. *Cînd răz ciocoi albastrînd, Mă fac broască pe pămînt, Cît un pușor de lup, Și casc gura să-l imbuc.* LA HEM.

ALBĂSTRÉME, (2) *albăstrimi*, s. f. 1. Calitatea de a fi albastru; culoare albastră.

2. Întindere de culoare albastră (ca a cerului sau a mării), spațiu albastru. *Pier valuri de zbucium în mări de-albăstrimi: Viorile mîine suna-vor mai bine!* DEȘLIU, G. 38. *Cu mîna streșină, căuta să străbată cu ochii albăstrimile.* CAMILAR, T. 107. ♦ Fig. *Avem atîta soare și-atîtea limpezimi, Și-atîta albăstrime de povestit pe strună.* DEȘLIU, G. 22.

3. (Cu sens colectiv; peiorativ) Termen cu care oamenii de la țară numesc uneori pe cei îmbrăcați orășenește; ciocoime. ♦ (Prin restricție) Partidul conservator (al boierilor de odinioară). *Discuțiile s-au încins despre politica conservatorilor... Nenea Christodor... dovedește, bob numărat, că arenzile au scăzut de cînd cu venirea albăstrimii la putere.* DELAVRANCEA, S. 144.

ALBĂSTRÉOR, *-OARĂ*, *albăstriori*, *-oare*, adj. Diminutiv al lui albastru; albastru de o nuanță mai slabă.

— Pronunțat: *-tri-or*.

ALBĂSTRÉRE s. f. Acțiunea de a albăstri; clătire, în apă amestecată cu albăstreală, a rufelor spălate.

ALBĂSTRÉ, *-Ă*, *albăstriși*, *-te*, adj. Colorat sau vopsit în albastru. *Razele albăstrite ale luni se îngînau cu întunericul negru.* REBREANU, R. I 226. ♦ (Despre rufe) Clătit în apă amestecată cu albăstreală.

ALBĂSTRÉTURI s. f. pl. (Rar) Albăstrime (3).

ALBĂSTRÉȚĂ, *albăstrițe*, s. f. Albăstreă. *Ochii lor [ai copiilor] mă privesc... ca albăstrițele din lamul de grîu.* BENIUC, v. 22.

ALBĂSTRÉU¹ s. n. Culoare albăstrie. *Munții... se amestecă la hotarele țării cu albăstriul cerului.* DELAVRANCEA, T. 116.

ALBĂSTRÉU², *-IE*, *albăstriei*, adj. Care bate în albastru. *Omătul părea albăstrie și se întindea, proaspăt și nepătat, pretutîndeni.* SADOVEANU, O. III 545.

ALBĂSTRÉUI, *-UIE*, *albăstriei*, adj. Albăstrie. *Cu pielea de pe față așa de subțire, încît i se numărau vinele albăstriei urzite în curmezisul timpurilor.* DELAVRANCEA, S. 58. *Sub forma unui abur albăstriei.* ȘRZ. III 237.

ALBEĂLĂ, (2) *albeli și albele*, s. f. (Rar) 1. Faptul de a a l b i; albire. *După albeala vaselor se face smălțuirea.* I. IONESCU, M. 437.

2. (La pl.) Cosmetică de culoare albă. *Surda oste-nești tu, babă, cu ale tale albeli, În desert sint și degeaba foșe și rumeneli.* PANN, P. V. I 172. *Vai, mîndrușă, albă ești, Albă ești, frumoasă ești! Dar ești albă de albele, Roșie de rumenete.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 439.

ALBEĂȚĂ, (1) *albeți*, s. f. I. Calitatea de a fi alb; culoare albă. *Avea dinți sănătoși, de o albeață strălucitoare.* DUMITRIU, N. 257. *Fața ei ca luna plină, curată ca floarea de cîreș și albă de o albeață prin care numai din cînd în cînd străbate, abia văzut, un fel de rumeneală.* SLAVICI, O. II 23. *Albeața iepelor — zicea el — îi slujea de finar noaptea, la drum.* CREANGĂ, P. 106. ♦ Fig. *Lumină. Albeți neprihănite curgeau din cer.* MACEDONSKI, O. I 80.

2. Pată albă, opacă, formată pe cornee; leucom, (impropriu) cataractă. *Ochiul cu albeață îi tăcîrma.* PAS, L. I 7.

— Variantă: (1) *albețe* (PANN, P. V. II 129) s. f.

ALBÉȚ, *albețe*, s. n. (Popular) Alburn.

ALBÉȚ, *-EĂȚĂ*, *albeți*, *-e*, adj. Albinet.

ALBÉȚE s. f. v. albeață.

ALBÍ, *albesc*, vb. IV. Intrans. 1. A deveni (mai) alb. *Pînzele să nu albească, Ci mai rău să înnegrească.* TEODORESCU, P. P. 559. ♦ Refl. (În expr.) A se albi la față = a deveni palid, a păli. ♦ (Despre părul oamenilor, p. ext. despre oameni) A încărungi; fig. (numai despre oameni) a îmbătrîni. *O trece și asta, că nu una am văzut eu de cînd am albit.* DELAVRANCEA, S. 200. *Mi-albește capul în vârtejul lumii.* VLAHUȚĂ, O. A. 82. ♦ Tranz. (Cu privire la pînză etc.) A face să fie alb, prin spălare sau prin diverse procedee chimice. *Țos, fete albesc și bat rufe. Lin zbrîntite din depărtare, Subt scoțul înalt, roata morii Și prăfuită mîrgăritare.* IOSIF, T. 135. *Îi dete o chită de cinepă și-i spuse ca pînă-n seară s-o toarcă... să facă dînt-însa pînză, s-o albească și, cînd s-a întoarce... să i-o deie gata lucrată.* MARIAN, O. II 183. ♦ *Pînză albă* = pînză căreia i s-a dat culoarea albă prin mijloace chimice.

2. A ieși în evidență, a se contura (datorită culorii albe); a străluci (bătînd în alb). *Pe tapşanurile cu iarbă uscată albea omătul nou.* SADOVEANU, F. J. 442. *Pe o coastă, în lumina albastră a cerului de vară, albește satul.* FĂUN-PINCIO, P. 116. *De treci codri de aramă, de departe vezi albînd Ş-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* EMINESCU, O. I 85. *Pe coastele lor [ale munţilor] citeva sate albece ca nişte grămexi de marmoră.* ALECSANDRI, C. 188. ♦ *Tranz. Fig. A lumina, a face să lucească. Ici-colo rază pâlite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare şi intrau iar în ascunzişul lor din văzduh.* RUSSO, O. 114.

ALBICIOS, -OASĂ, albicioşi, -oase, adj. De o culoare care se apropie de alb, care bate în alb. *Luna scăpăta, gonită de luceafărul albicios al dimineţii.* ODOBESCU, S. I 145. *Dunga mare, albicioasă de pe cer, numită de învăţaţi calea lactee, se cheamă în popor «drumul robilor».* ŞEZ. I 233.

ALBIE, albi, s. f. 1. Obiect de întrebuinţare casnică, făcut dintr-un trunchi gros despicat în două şi scobit; serveşte la spălatul rufelor, la scăldatul şi la adormitul pruncilor, la hrănirea vitelor etc. V. covată, copăie. *Puse copilul într-o albie.* ISPIRESCU, L. 60. *Să iei băietul cu albie cu tot şi să vii cu dinsul la mine.* CREANGĂ, P. 173. ♦ *Expr. A face pe cineva albie de porci (sau, rar, de cîini) = a batjocori, a insulta pe cineva în mod grosolan. Căpitanul... a tăbărit asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci şi i-a pus în vedere că-l zvîrle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulţumire d-lui Iuga [moşierul].* REBREANU, R. I 98. *Dacă nu vrei să iei cîmpii... te fac albie de cîni.* ALECSANDRI, T. I 238.

2. Adîncitură în scoarţa pămîntului, prin care curge o apă; matcă. *Lîngă apa Lisei clădiseră rumînii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani. I-au zis Malu-Surpat, căci Lisa îşi săpase albie prăpăstioasă.* SADOVEANU, M. C. 5. *Din ce depărtări scoboară şi cît a luptat Dunărea ca să străbată aici! A trebuit să spîtece munţii, să-şi sape albia în piatră de-a curmezişul Carpaţilor.* VLAHUŢĂ, O. A. II 116. *Se ducea la vadul de la albia unui pîrîiaş.* ISPIRESCU, L. 122. ♦ *Fig. S-a grăbit să îndrume din nou discuţia către albia veche.* GALAN, Z. R. 86. ♦ *Fig. Depresiune de teren.*

— Pronunţat: -bi-e. — Pl. şi: (popular) albi (ODOBESCU, la HEM).

ALBII, pers. 3 albieste, vb. IV. Refl. (Rar) A lua forma unei albi. *Sub nalte coperişuri, care-n margini s-albiesc, Galerii cu mari lanterne... Au comori de plante rare.* ALECSANDRI, P. III 86.

ALBILITĂ, albişte, s. f. Fluture de zi cu aripi albe, a cărui larvă trăieşte pe frunzele de varză şi este foarte stricătoare; fluture-alb, fluture-de-varză.

ALBIME, albimă, s. f. (Rar) Culoare albă, albeaţă (1). *Iazul singur rămase negru, într-un cearcăn de albime.* SADOVEANU, F. J. 443. *Nici marmura cioplită albimea ta nu-ntruce.* ALECSANDRI, P. III 71.

ALBINĂR, albinari, s. m. (Popular) Prisăcar.

ALBINĂ, albine, s. f. 1. Insectă din familia himenopterelor, al cărei abdomen este prevăzut cu un ac veninos; trăieşte în roiuri organizate, producînd miere şi ceră (*Apis mellifica*). *Albina... sugă nectarul din potire.* DEŞLIU, G. 51. *O albînă trece ca un fir de aur prin soare, drept pe lîngă pălărioara lui de paie, pe lîngă părul bălai, aproape alb.* SADOVEANU, O. III 228. *Privivă... cum albinele culegeau ceara şi adunau mierea.* ISPIRESCU, L. 381. *Şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur.* EMINESCU, O. I 87. ♦ (Metaforic, cu aluzie la hărnicia albinei) *Şi părgineala şi bălăriile Ţi le plivesc albine-*

le-albaste [muncitorii] Ca nădejile şi zările noastre! DEŞLIU, G. 14.

2. Plantă erbacee ale cărei flori, dispuse într-un spic, seamănă cu o albină; creşte primăvara prin locuri cu iarbă, la marginea pădurilor (*Ophrys cornuta*).

ALBINĂRĂL, albinărei, s. m. Pasăre cu pene pestriţe, care-şi face cuibul în găuri săpate în malul lutos al apelor şi care umblă în cîrduri; se hrăneşte cu insecte, în special cu albine şi viespi; viespar, viespariţă, prigoare, furnicar.

ALBINĂRIE, albinării, s. f. (Rar) Stupină, stupărie, prisacă. *Mii... de albine... ieşind de prin albinării, zboară de la o floare la alta.* MARIAN, O. I 58.

ALBINĂRÎT s. n. Creşterea albinelor. V. a picul-tură.

ALBINĂT, -EĂTĂ, albineţi, -e, adj. (Regional, despre oameni) Blond, bălai. *Mă miram ce-mi place mie... Mărul roşu pădureţ, Badea nalt şi albineţ.* JARNIK-BİRSEANU, D. 41.

ALBINISM s. n. Insuficienţă nativă de pigmentaţie, care se manifestă prin culoarea albicioasă a pielii şi a părului şi uneori prin culoarea roşiatică a irisului. ♦ Insuficienţă de materii colorante la plante, manifestată prin decolorare totală sau parţială a frunzelor.

ALBINIŢĂ, albinite, s. f. (Rar) Diminutiv al lui albînă. *Zboară, scumpă albinită, Zboară-n sat la mîndra mea.* MARIAN, INS. 191.

ALBINÓS, albiñoşi, s. m. Om sau animal atins de albinism.

ALBINUŢĂ, albinuţe, s. f. Diminutiv al lui albînă. *Albinuţă, unde zbori, Ori te duci tu printre flori?* MARIAN, INS. 190.

ALBIOĂRĂ, albioare, s. f. Albiuţă. *Dar mamă-să ce făcea? Puţină apă-ncropea Şi-n albioară mi-o punea Şi băiatul că-l scălda, În cirpe albe-l înfăşa, În albioară mi-l culca.* ŞEZ. III 64.

— Pronunţat: -bi-oa- şi (popular) -bioa-.

ALBIÓR, -OĂRĂ, albióri, -oare, adj. Albişor. *Deodată, rotunzi şi albióri, Apar la foc de soare doi mufări plutitori.* ALECSANDRI, P. III 53.

— Pronunţat: -bi-or.

ALBIRE, albiri, s. f. Acţiunea de a (se) albi.

ALBIŞOĂRĂ, albişoare, s. f. 1. Obleş.

2. Varietate de viţă de vie.

3. (Cu sens colectiv) Albitură (2).

ALBIŞÓR¹, albişóri, s. m. 1. Obleş.

2. (Popular, la pl.) Bani de argint. *De cinci ori S-o cumpăneşti: De cinci ori Cu gălbiori; De cinci ori Cu albişóri.* BIBICESCU, P. P. 277.

3. Nume dat unor bureţi comestibili care cresc pe copacii căzuţi.

ALBIŞÓR², -OĂRĂ, albişóri, -oare, adj. Diminutiv al lui alb (1). *Două [fete] din Hîrţeu... la faţă-s albişoare, Albişoare, roşioare, Ca nişte merişoare.* JARNIK-BİRSEANU, D. 28: *Să-şi-o spăl... Cu scrobeală albişoară.* TEODORESCU, P. P. 308.

ALBIT¹ s. n. Varietate de feldspat lăptos, verzui, roşiatic sau incolor, care se găseşte în crăpăturile rocilor cristaline, în calcaruri şi în unele roci eruptive şi se întrebuinţează ca fondant în ceramică.

ALBIT², -Ă, albiţi, -te, adj. 1. (Despre părul oamenilor; p. ext. despre oameni) Cărunt. *O bătrînă... cu pletele albite.* ALECSANDRI, P. P. 204.

2. Fig. Strălucitor. Din sulife, din coifuri, din armele albite... soarele... Lumina își răsfrișe pe steagul tricolor. ALEXANDRESCU, P. 144.

ALBITORIE, albitorii, s. f. Secție într-o întreprindere textilă, în care se dă produselor o culoare albă prin distrugerea pigmentilor naturali ai fibrelor.

ALBITURĂ, albituri, s. f. 1. (Mai ales la pl.) Rufărie de corp sau de pat. Avea, pe sub cojoacele de vulpe cu care era îmbrăcat, niște albituri cum nu se făceau pe atunci la noi în țară. GALACTION, O. I 274. Se puse binisor în pat, ca să nu se mototolească albiturile. ISPIRESCU, L. 251. Albiturile și străiele țesute și împodobite cu măiestrie de femeile românce prezentau o privescătoare plină de interes. ODOBESCU, S. I 480.

2. (La sg., cu sens colectiv) Nume generic dat exemplarelor mici de plătică sau de babușcă. Sub stratul de struguri era o rogojină și dedesubt, reci și lipicioși, pescuși în amurg, crapi, șalăi, albitură. DUMITRIU, N. 232. În balta singuratică nu se mai putea ține... decât puțină albitură. SADOVEANU, P. M. 11. A trebuit să se mulțumească cu pește de gîrlă, cu crapi, știuci și tot felul de albitură. CAZABAN, V. 22.

3. (Tipogr.; cu sens colectiv) Mici piese de plumb care se introduc între cuvinte sau printre rînduri, pentru a păstra distanța convenită; p. e x t. spațiu alb între rîndurile tipărite. E prea multă albitură pe pagina asta.

ALBITĂ, albițe, s. f. 1. Obieț.

2. Nume dat unor plante erbacee mici din familia cruciferelor, cu frunze verzi-cenușii și flori galbene (*Alyssum calycinum*) sau cu tulpina întinsă pe pămînt, cu frunzele păroase și cu florile de un galben-închis (*Alyssum repens*).

ALBIU, -IE, albiu, adj. (Rar) Albicios. Albiul nor se duce. NEGRUZZI, S. II 132. < (Adverbial) El zărește... O biserică măreață, Strălucind albiu prin ceață. ALECSANDRI, P. II 34.

ALBIUȚĂ, albiuțe, s. f. Diminutiv al lui albie (1); albioară. Pe soră-ta Măriuca, de grăbiși ce-am fost, o uitasem acasă pe prispă, în albiuță. CREANGĂ, O. A. 43. — Pronunțat: -bi-u-.

ALBOARE s. f. (Rar) Lucire, licărire albă. Că-i pămîntul ca un mușuroi, și un fel de alboare, ca apa, primprejurul lui. SBIERA, P. 91.

ALBUI, -ŪIE, albiu, adj. Albiu, albicios.

ALBULEȚ, albulețe, s. n. (Popular) Alburn. Șindrila se face numai din partea lemnului care se numește albuleț și care se află între scoarța și inima lemnului. I. IONESCU, M. 396.

ALBŪM, albume, s. n. 1. Caiet cu foile dintr-o hîrtie specială (de obicei colorată), în care se păstrează fotografii, ilustrate, mărci etc. Albumul ei cu scoarțe violete E plin de cărți postale ilustrate: Vederi din țară și strătănețe, Orașe, fluvii, parcuri și portrete. TOPÎRCEANU, M. 20. † Caiet frumos cartonat, în care se scriu versuri originale, citate, sau în care se schițează desene. Copiez din albumul meu chiar spunerea doamnei B. NEGRUZZI, S. I 43.

2. Volum alcătuit dintr-o serie de fotografii, ilustrații, schițe etc., reunite după o temă unitară. V. c a t a l o g. Albumul modelelor de mașini. Album de artă. — Pl. și: albumuri.

ALBUMEĂLĂ, albumele, s. f. Floare-de-colt.

ALBUMÉN s. n. Substanță nutritivă adunată în semințele unor plante și care servește embrionului ca rezervă de hrană în timpul germinației.

ALBUMINĂ, albumine, s. f. Substanță organică azotată din grupul proteinelor, care intră în alcătuirea

chimică a celulelor animale și vegetale și constituie elementul de bază în compoziția albușului de ou și a serului din sînge.

ALBUMINOID, -Ă, albuminoizi, -de, adj. De felul albuminei. Corpuri albuminoide. † (Substantivat, n. pl.) Substanțe organice complexe din grupul proteinelor, care intră în constituția chimică a celei vii.

ALBUMINÓS, -OĂSĂ, albuminoși, -oase, adj. Care conține albumină.

ALBUMINURIE s. f. Prezența albuminei în urină (indicînd de obicei o boală a rinichilor).

ALBURI, pers. 3 alburește, vb. IV. In t r a n z. A răspîndi o lumină albicioasă, a se zări ca ceva alb, luminos.

ALBURIT, -Ă, alburiti, -te, adj. Înălbit. Vă zăresc sculași din car dimineața brumași ori alburiti, de păreți că sînteți d-o sută de ani. La TDRG.

ALBURIU, -IE, alburii, adj. 1. Albicios. Din nori alburii Iarna rinșete cu dinți de zăpadă. BENIUC, V. 76. Deasupra pîsurilor se ivește o lumină alburie. BOGZA, C. O. 268. Pe bolta alburie o stea nu se arată. EMINESCU, O. I 114.

2. (Despre culori) Deschis, șters, spălăcit. Verdele mhorit al pădurilor se îngina într-o armonie caldă cu albastrul alburii. REBREANU, P. S. 255. † (Despre ochi) De culoare albastră sau verde spălăcită. Acela cu niște ochi alburii se tot uita ce fac jandarii. CAMILAR, N. II 148. Spinul își întoarse către femeie nasul ascuțit și ochii alburii. SADOVEANU, N. F. 101.

ALBURN, alburnuri, s. n. Strat lemnos situat între scoarța și inima copacului.

ALBUȘ¹, albușuri, s. n. Substanță transparentă și viscoasă, compusă în cea mai mare parte din albumină, care înconjură gălbenușul oului de pasăre și care se întărește făcîndu-se albă la fiert.

ALBUȘ², albușuri, s. n. (Rar; de obicei cu determinare: 'al ochiului') Albul ochiului. Bătrînul a tăcut, întuacîndu-și albușurile ochilor sub sprîncene. SADOVEANU, Z. C. 235.

ALBUȚ, -Ă, albuți, -e, adj. (Regional) Diminutiv al lui albiu; cam alb, destul de alb. Așa de curățică și de albuț. SBIERA, P. 298. Măghiran de cel albuț. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 315.

ALCALIMETRIE s. f. Capitol al chimiei care se ocupă cu determinarea concentrației unei baze; procedeu de analiză chimică întrebuițat în acest scop.

ALCALIMÉTRU, alcalimetre, s. n. Aparat cu care se determină gradul de concentrare a unei baze.

ALCALIN, -Ă, alcalini, -e, adj. (Despre substanțe chimice) Care are, în soluție, o reacție bazică, albăstrind hîrtia de turnesol și neutralizînd acizii.

ALCALINITĂTE s. f. Calitate a unei substanțe de a fi alcalină; grad de saturație cu alcalii a unei soluții.

ALCALINIZĂ, alcalinizez, vb. I. T r a n z. A da unei substanțe un caracter alcalin.

ALCALINIZĂRE, alcalinizări, s. f. Acțiunea de a alcaliniza.

ALCALIU, alcalii, s. n. Compus chimic caustic, cu gust leșiatic, care colorează în albastru hîrtia roșie de turnesol și care, în unire cu un acid, formează o sare.

ALCALOID, alcaloizi, s. n. Substanță organică azotată, de proveniență vegetală, aparținînd unei clase de substanțe cu proprietăți puternic toxice, folosite în doze

mici ca medicamente (chinina, cafeina, papaverina, stricnina).

ALCĂTUI¹, *alcătuiesc*, vb. IV. I. **T r a n z.** A face, a construi, a înghieba (combinând sau dispunând într-un anumit fel elemente deosebite). *Culai mi-a prezentat rîzînd undițele alcătuite de el.* SADOVEANU, N. F. 63. *Înșiră pietrele și alcătui numele copilului.* ISPIRESCU, L. 134. **+** A întocmi, a compune, a concepe. *Catargurile negrilor brazi îi vor arăta de-a pururi cerul albastru sub care a trăit și a știut să-și alcătuiască viața ca un înțelept ce-a fost.* ANGHEL, PR. 59. **+** **R e f l.** A lua-și înț. a se forma. *Gheorghiză simți o ușoară înduioșare, totuși nu i se putea alcătui în minte nici o vorbă de mîngîiere.* SADOVEANU, B. 68. *Aița sînge mohorit curse din... scorpie, încît se alcătui o baltă.* ISPIRESCU, L. 138.

2. T r a n z. (Despre mai multe elemente disparate) A compune, a forma (împreună), a constitui. *Acum o sută de ani, vreo zece case alcătuiau tot schitul Roșoara.* GALACTION, O. I 315. *O răzășie destul de mare. casa bătrînească cu toată pajîstea ei, o vie cu livadă frumoasă, vite și multe păsări alcătuiau gospodăria babei.* CREANGĂ, P. 3.

3. R e f l. (De obicei cu determinări introduse prin prep. «din») A fi format, constituit din... , a se compune, a consta din... *Ținuta de țîrg a lui Culai se alcătuiă dintr-un surtuc cîrășel, pantaloni întregi și o cămașă albastră.* SADOVEANU, N. F. 148. *Mulți cai erau încărcăți cu scumpețurile din care se alcătuiă zestrea fîciei lui Albu-Împărat.* POPESCU, B. I 40. *Auditorul se alcătuiă mai ales din dame bătrîne.* NEGRUZZI, S. I 5.

4. T r a n z. (Arhaizant și popular) A strînge, a aduna; a aranja, a rîndui. *Ba eu, cuscră Ileană, i-oi alcătui într-o punguță de piele măestrurile acestea și le-a purta cu sine.* SADOVEANU, N. F. 77. **+** (Complementul este un abstract) A face, a încheia. *Foarte mi-a plăcut cum a alcătuit el legămînt cu Oanea.* SADOVEANU, N. F. 86.

ALCĂTUI², *alcătuiesc*, vb. IV. **R e f l.** (Arhaizant și popular; urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A cădea la învoială, a se înțelege (cu cineva). *Cum gătesc descărcațul și mă alcătuiesc cu vameșii... viu și eu după tine.* SADOVEANU, D. P. 93. *Făr-a mai sta pe gînduri, m-am dîs degrabă de m-am alcătuit cu vivandiera ca să-i iau locul.* ALECSANDRI, T. 931.

ALCĂTUIĂLĂ, *alcătuieli*, s. f. Înghiebare, întocmire, alcătuire. **+** (Concretizat) Clădire rudimentară. *În vîrfurile satului, adevă la cel mai înălțat loc, este o alcătuiălă pe care sărăcenii o numesc «biserică».* SLAVICI, O. I 56.

ALCĂTUIRE, *alcătuiuri*, s. f. Acțiunea de a (se) alcătui¹ și rezultatul ei.

1. Întocmire, formare, compunere, constituire. *O preocupare permanentă a Comitetului [de radio] va trebui să fie alcătuirea cît mai variată a emisiunilor muzicale.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 2/3.

2. Compoziție, constituție, structură. *În alcătuirea solurilor intră și substanțe organice.*

3. (Rare) Orînduire, organizare. *Gheorghe Păun... nu poate strînge pumnii să-i facă ciocan și să izbească, să dărîme alcătuirea nedreaptă.* VINTILĂ, O. 32.

ALCĂTUITOR¹, -OĂRE, *alcătuitori*, -oare, adj. Care intră în compoziția, în structura unui anumit lucru; constitutiv. *Elementele alcătuitoare.*

ALCĂTUITOR², -OĂRE, *alcătuitori*, -oare, s. m. și f. (Învechit) Persoană care alcătuieste, întocmește, creează ceva. *Alcătuitor de versuri. Alcătuitorii unei legi.*

ALCHIMIE s. f. Activitate mistică dezvoltată mai ales în evul mediu, care își propunea să descopere elixirul vieții și să transforme metalele în aur cu ajutorul unei așa-zise pietre filozofale miraculoase; unele

rezultate pozitive ale cercetărilor întreprinse de alchimști au constituit începuturile chimiei moderne ca știință.

ALCHIMIST, *alchimști*, s. m. Persoană care practică alchimia. **+** **Fig.** *Sub ochii lor de alchimști pasionați, pămîntul fertil... e prefăcut într-o materie definitiv refractară.* BOGZA, C. O. 217: (În forma alhimist) *Tremurînd în tot minutul că voi fi ucis de lucrarea mea, ca alhimistul de otrava sa!* NEGRUZZI, S. III 407.

— Variantă: alhimist s. m.

ALCIÓN, *alcioni*, s. m. Pescăruș albastru.

— Pronunțat: -ci-on.

ALCOOL, (1) *alcooli*, s. m., (2) *alcooli*, s. n. 1. Substanță organică lichidă, volatilă și ușor inflamabilă, obținută prin distilarea unor substanțe zaharose fermentate sau pe cale sintetică. **+** *Alcool etilic* v. etilic. *Alcool metilic* v. metilic.

2. Băutură alcoolică. *Excesul de alcool este vătămător sănătății.*

ALCOOLIC¹, -Ă, *alcoolici*, -e, adj. Care conține alcool. *Băutură alcoolică.*

ALCOOLIC², -Ă, *alcoolici*, -e, s. m. și f. Persoană care face abuz de băuturi alcoolice; bețiv.

ALCOOLISM s. n. Abuz continuu de băuturi alcoolice. *V. beție.* *Alcoolismul este vătămător individului și societății.* **+** Totalitatea tulburărilor morbide cauzate de alcool; intoxicație alcoolică cronică.

ALCOOLIZĂ, *alcoolizez*, vb. I. **R e f l.** A consuma în mod excesiv și permanent băuturi alcoolice; a deveni alcoolic.

ALCOOLIZĂRE s. f. Acțiunea de a se alcooliza și rezultatul ei.

ALCOOLMETRU, *alcoolmetre*, s. n. Instrument gradat care servește la măsurarea concentrației de alcool a unei soluții.

ALCOOLOMETRIE s. f. Totalitatea procedeelelor întreprinse pentru determinarea gradului de concentrație a unei soluții alcoolice.

ALCÓV, *alcovuri*, s. n. Firidă lungă într-o cameră de dormit, unde se așază (de obicei în dosul unei perdele) patul. *O cameră de noapte: în fund, un alcov cu perdele și pat.* NEGRUZZI, S. III 489.

— Variantă: (învechit) alcóvă (MACEDONSKI, O. II 280) s. f.

ALCÓVĂ s. f. v. alcov.

ALDÁN s. m. v. haldan.

ALDĂMAȘ, *aldămașuri*, s. n. Cinste oferită de cineva cu prilejul încheierii unei tranzacții (în special a unei vânzări). *Țîrgu-i rupt, pacea-i făcută, n-ar strica nici aldămașul.* HASDEU, R. V. 145. *Cheamă pe pivnicerii și să le bem aldămașul [boierilor olteni].* ODOBESCU, S. I 83. *Au mers să peșească, obicei cum este, Priviră, vâzură, vorbiră de fată. Și se învoiră cu mumă, cu tată; Acuma rămase să bea aldămașul.* PANN, P. V. II 136. **+** **Expr.** (Familiar) A fi bun de aldămaș = a fi dator cu o cinste, cu prilejul cumpărării unui lucru sau al obținerii unui succes.

— Variantă: adălmăș (GALACTION, O. I 263, CREANGĂ, A. 58) s. n.

ALDE art. invar. (Popular și familiar, precedînd de obicei nume de persoană — la sg. sau la pl. — considerate ca exponente ale unui grup, ale unei categorii).

1. (De obicei precedat de partitivul «de», în forma *de-alde* sau *d-alde*). Oameni ca... ; (uneori cu sens peiorativ) spe-

cimene de felul... de tagma... În «*Divanul ad-hoc*» din Moldova erau boieri de toată mîna... și mai învâțați și mai neînvațați, cum îi apucase timpul. Între aceștia din urmă erau de-alde bătrînul Alecu Forăscu, poreclit și Tololoi. CREANGĂ, A. 152. De pe la de-alde Chiosea ieșeau dieci de vistierie și 'calemgi; la de-alde el au învâțat să scrie romînește logofătul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pann, Nănescu, Paris Momuleanu etc. GHICA, S. A. 72. ♠ (Precedînd pronume) Să stea de vorbă cu alde voi. GALAN, Z. R. 188. Am mai văzut deunăzi... un cioflingari de-alde tine. CREANGĂ, P. 148. ♠ (Mai rar, precedînd substantive care nu sînt nume de persoană) Cînd îl văzură alde gloatele venind teafăr... îl primiră cu mare bucurie. ISPIRESCU, L. 48. Seara îl apuca prin păduri, ucigînd și stîrpinul alde pasări cobitoare, ce se arăta numai prin întuneric. ODOBESCU, S. III 181. Așa, cinstite părinte, păcatu-mi mărturisesc... De-alde sărbători... nu știu de le-oi fi păzît. PANN, P. V. I 138. ♠ (Precedînd forma feminină cu sens neutru a pronumelor demonstrative) Lucruri, întîmplări de felul... Oho, și cu de-alde-astea umblă? PAS, L. I 146. Nu mă sperii tu cu de-alde-aceste, demon spurcat ce ești! CREANGĂ, P. 59.

2. (Precedînd nume proprii de persoană) Cei din familia, din casa, din jurul cuiva; ai lui... Mai sosesc de la Cîrloman, la nuntă, verii mamei, alde Ciurea. STANCU, D. 177. La alde Gherghina acasă, fetele începueră a face gură. BUJUR, S. 99. ♠ (Precedînd nume de rudenie) Unde te duci, Ioane? — Mă duc la alde nașa.

3. Termen de reverență (precedînd un nume propriu, un nume de rudenie sau un alt termen de reverență). Nea Mitrane, ai întîlnit pe ale drumuri pe alde dumnealui? DELAVRANCEA, S. 216. Nu voi să plece alde neica pînă nu m-o ierta. CARAGIALE, O. I 266.

ALDEHIDĂ, *aldehyde*, s. f. Compus organic rezultat din oxidarea alcoolilor primari, cu largă întrebuintare în industria farmaceutică. Unele aldehyde se găsesc în stare naturală, în uleiurile eterice extrase din plante. ♠ *Aldehidă acetică* v. *acetic*. *Aldehidă formică* v. *formic*.

ALDÎN, -Ă, *aldini*, -e, adj. (Numai în expr.) *Caracter aldin* sau *literă aldină* = literă tipografică cu conturul mai plin decît al literelor obișnuite, folosită pentru a scoate în relief un cuvînt sau un pasaj dintr-un text; literă grasă. (Substantivat, f.) *Text tipărit cu aldine*.

ALEĂN, *aleanuri*, s. n. I. Suferință, durere, amar (din cauza unei aspirații sau a unei dorințe neîmplinite). V. f. o. c. *Aleanuri nicioadă rostițe, decît doar prin chiot ori sudalmă, izvorau acum din toată puterea*. CAMILAR, TEM. 105. [Fluierul] începe încet, tînguitor și izbucnește apoi năvalnic, plesnindu-și sunetele sub încărcătura grea a aleanului și a dorurilor de viață. BOGZA, C. O. 366.

2. Sentimente de duioșie, melancolie, nostalgie, dor. *Toate nopțile cu lună și tot aleanul teilor în floare... veneau spre noi din poeziile lui Eminescu*. GALACTION, O. I 19. *Mare jale și alean or mai fi ducînd mamele lor pentru dîșii!* CREANGĂ, P. 78. *Tresărind sînteie lacul Și se leagănă sub soare; Eu, privindu-l din pădure, Las aleanul să mă fure Și ascult de la răcoare Pitpalacul*. EMINESCU, O. I 121. *M-a ajuns aleanul (= m-a apucat dorul)*.

3. Dușmănie, potrivnicie. *Dușmanele mi-s multe: Cîte-s de la noi la deal, Toate sîn pe mine-alean*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 68.

— Pronunțat: a-lean.

ALEATÓRIU, -IE, *aleatorii*, adj. (Jur.) Care depinde de o împrejurare viitoare și nesigură, care este supus întîmplării. *Contract aleatoriu*. *Venituri aleatorii*.

— Pronunțat: -le-a-.

ALEBÁRDĂ s. f. v. *halebardă*.

ALEBARDIÉR s. m. v. *halebardier*.

ALÉE, *alei*, s. f. Drum într-un parc, într-o pădure sau într-o grădină, așternut cu nisip sau cu prundiș și mărginit de arbori sau de flori. *Pe alee vîntul ostează solitar*. BENTUC, V. 139. *Vîntul înfioră pe alee frunzele uscate*. C. PETRESCU, S. 243. *La cupătul aleii de căstani își înaltă fruntea o placardă strîmbă*. SAHIA, N. 116. ♠ *Stradă plantată cu arbori; stradă îngustă și scurtă (mărginită de construcții cam de același fel)*. *Aleea N. Beldiceanu*.

— Pl. și: *alee* (CAMIL PETRESCU, U. N. 181, EMINESCU, N. 28).

ALEGĂ¹, *alég*, vb. I. Refl. (Învechit și popular, urmat de determinări introduse prin prep. «de») A insista pe lîngă cineva, a se lega, a se ține de capul cuiva, a nu-i da pace. *Atunci toți... se alegară de dînsa, să le gătească într-o zi ea bucatele*. ISPIRESCU, L. 23.

ALEGĂ², pers. 3 *alégă*, vb. I. Tranz. (Jur.) A invoca ceva în sprijinul unei susțineri sau ca justificare a unei acțiuni.

ALEGĂȚIE, *alegații*, s. f. Invocare a unei teorii sau păreri ca dovadă sau scuză, spre a întări afirmațiile făcute.

— Pronunțat: -fi-e. — Variantă: (învechit) *alegațiune* (ODOBESCU, S. II 279) s. f.

ALEGĂȚIUNE s. f. v. *alegație*.

ALEGĂTOR, -OĂRE, *alegători*, -oare, s. m. și f. Persoană care are drept de vot, care votează. *Fiecare deputat este obligat să dea socoteală în fața alegătorilor de activitatea sa și de aceea a organului ales din care face parte*. CONST. R.P.R. 45. *Certificatul de alegătoare, care-i flutura în mîini, Părea aripă de porumbel alb, îmbăiat în soare*. VINTILĂ, O. 39.

ALÉGE, *alég*, vb. III. 1. Tranz. A opta pentru unul sau mai multe obiecte, ființe, situații sau soluții care stau în față, a-și fixa preferința (după criteriile obiective ori subiective). *Scose... o cutie de piele și alese o țigară*. DUMITRIU, B. F. 35. *Ți-am adus... un cățelandru pe care l-am ales dintre puii de ast' toamnă ai Vidrei*. SADOVEANU, N. F. 14. *Alege-ți: în săbii să ne tăiem, în buzdu-gane să ne lovim, ori în luptă să ne luptăm?* ISPIRESCU, L. 42. ♠ Expr. A alege pe sprinceană v. *sprinceană*. A ales pînă a cules = s-a păcălit din dorința de a apuca ceva mai bun. ♠ A decide, a tranșa. (A b s o l. f i g.) Numai sabia va alege. TEODORESCU, P. P. 110. ♠ Expr. Urma alege = sfîrșitul decide, este hotărîtor. *M-am luat cu muntele piepțiș, Cu pădurosul acesta... Rizi tu, rizi... Dar urma va alege*. BENIUC, A. R. 22. *Auzînd Fătul-babei cuvintele fetei, au chitit în sine: Bine, bine! Om vede! Urma va alege!* SBIERA, P. 142. ♠ Refl. i m p e r s. Eu am stat în preajma cancelariei, ca să aflu ce s-alege cu tine. SADOVEANU, N. F. 149. *Astfel luai hotărîrea să mă astîmpăr locului, pînă se va alege la o parte*. HOGAȘ, M. N. 170. *Arde-mi-te-ai codru des! Văd bine că s-au ales. Din tine să nu mai ies!* ALECSANDRI, P. P. 252.

2. Tranz. A desemna (pe cineva) prin vot, a vota; a delega (pentru îndeplinirea unei sarcini). *Dacă tu nu vrei să sprijini pe Cațavencu, dacă tu nu vrei să-l alegi... îl sprijin eu, îl aleg eu*. CARAGIALE, O. I 132. *Cu cîtă înțelegere și rînduială... alegeau [revoluționarii] guvernul în Cîmpul Libertății*. BĂLCESCU, O. I 352.

3. Tranz. A deosebi dintre alții, a distinge, a recunoaște dintre mai mulți (de același fel). *Calul ai să-l poți alege pînă în mijlocul hergheliei o tavă plină cu jăratec, și care dintre cai a veni la jăratec să mînce...* *acela are să te scape*. CREANGĂ, P. 192. ♠ Refl. A se

despărți dintre alții, a ieși la iveală dintr-o mulțime. *Și așa, se alege ureo doi oameni din sat și se duc la casa lenesului.* CREANGĂ, P. 329. ♦ **T r a n z.** (Complementul indică un tot) A despărți, a împărți (după anumite criterii) formînd mai multe grupe, mai multe tabere; a separa. *Soarele dorind să văză... Pe furie, cu mîini de rază, Frunza-n lături mi-o alege.* BENIUC, V. 51. *Aleg steava (= herghelia)-n giumătate Și mă duc... Drept la țig la Brancovei, Unde-s căii mai cu preț.* ALECSANDRI, P. P. 314. ♦ **E x p r.** A alege cărare = a despărți părul în două printr-o linie dreaptă trasă cu pieptenele. *Acu mă uit în oglindă și, cu pieptenele, îmi aleg o cărare dreaptă, foarte dreaptă.* SADOVEANU, M. 194. ♦ **R e f l.** După ce s-au ales unii de alții, *Ion-vodă s-a văzut mai slăbit, dar i-a crescut îndrăjirea.* SADOVEANU, O. I 5. ♦ **R e f l.** A ieși în evidență (dintre alții). *Pe cer grămezile de stele Răsar ca niciodată parcă, iar luna plină printru ele S-alege albă și științe.* ANGHIEL, I. G. 37. ♦ **R e f l. i m p e r s.** (Cu dativul pronumelui personal) A apărea clar, limpede. *Mi se aliceste albind ceva; dară nu știu ce este, că nu mi s-alege, fiind prea departe.* ISPIRESCU, L. 336.

4. **R e f l.** (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A rămîne cu ceva (folositor sau păgubitor) de pe urma unei acțiuni, a unei situații, a unei împrejurări. *Domnul Marinică voia să te convingă că trebuie să rămîi lingă el... dacă vrei să te alegi cu ceva.* PAS, Z. I 312. *Dintr-o părechie de boi, m-am ales c-o pungă.* CREANGĂ, P. 45.

5. **T r a n z.** (Complementul este un substantiv colectiv sau un nume de materie) A despărți partea bună de partea nefolositoare, a curăța prin selecție. *Curăță cartofii, ori aleg fasolea.* PAS, L. I 81. *Să-mi alegeți macul deo parte, fir de fir, și nisipul de altă parte.* CREANGĂ, P. 262. ♦ **F i g.** A înțelege clar spusele cuiva. *Bălan să-ți alegea din gură ce spu, dacă nu vorbești deslușit.* CREANGĂ, P. 151. *Nu putură vorba-i să-nțeleagă, Ce răspuns le dete, nu pot să-i alegea.* PANN, P. V. II 140.

6. **T r a n z.** (Complementul arată o substanță amestecată cu alta, de densitate diferită) A deosebi de rest (făcînd să se ridice la suprafață, să cadă la fund etc.). *Vei bate și putineii, ca să alegei untul.* ȘEZ, V. 131. ♦ **R e f l.** Zărul se fierbe și se alege din el urdă dulce. La HEM. ♦ **F i g.** *Nu să alege cîștigul din pagubă.* PANN, P. V. II 85.

7. **R e f l.** (Urmat de un nume predicativ) A ajunge într-o situație neașteptată (de obicei rea). *Nedelcu s-a ales un pungaș de rînd.* VLAHUȚĂ, O. A. III 68. ♦ (În construcții impersonale, urmat de determinări introduse prin prep. «din», sau «de») *Ce s-a ales din toată familia lui... nu mai știe nimic.* VLAHUȚĂ, O. A. 253. *Dacă nu era el... cine știe ce se alegea de capul meu.* ISPIRESCU, L. 301. *Aș transcrie aci cu plăcere toată acea încîntătoare descrițiune [a lui Gogol]... dar atunci ce s-or mai alege din descrierea Bărăganului, pe care m-am încercat a o face eu romînește?* ODOBESCU, S. III 20. ♦ **E x p r.** A se alege praf și pulbere de cineva (sau de ceva) sau (eliptic) a se alege praful = a se distruge complet, a nu mai rămîne nimic. *Un mitocan, mă rog! Zice că-i negustor, alege-s-ar praful!* CARAGIALE, O. I 50.

— Forme gramaticale: perf. s. *alesei*, part. *ales*.

ALÉGERE, *alegeri*, s. f. Acțiunea de a (se) alege și rezultatul ei.

1. Desemnare (a cuiva sau a ceva) dintre mai mulți; decizie prin selecționare în favoarea cuiva sau a ceva. *Încet-încet, nora s-a dat pe brazdă și baba era mulțumită cu alegerea ce a făcut.* CREANGĂ, P. 7. ♦ **L o c.** a d v. *Fără alegere =* la întimplare, pe nimerite. *Loveau în dreapta și în stînga fără alegere.* PAS, L. I 77. La alegere = după voia, după placul sau hotărîrea cuiva.

2. (Mai ales la pl.) Desemnare prin vot a unei persoane pentru o anumită sarcină. *Alegeri prin vot deschis. Alegeri prin aclamații.* □ *Alegerile de depu-*

tați pentru Marea Adunare Națională și pentru sfaturile populare se fac prin vot universal, egal, direct și secret. CONST. R.P.R. 43. *Alegerea sfaturilor populare — noile organe locale ale puterii de stat — a însemnat un pas înainte spre întărirea statului de democrație populară, spre atragerea maselor largi în conducerea treburilor obștești.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 563. *Făgăduiele prefectilor, la alegeri, au rămas făgăduieli, trecătoare ca scamele de pădăie.* SADOVEANU, M. C. 182.

3. Despărțirea părului în două (pentru a potrivi pieptănătura). *Niciodată în viața lui nu pusese altă griță în alegerea cărării.* VLAHUȚĂ, O. A. 132.

4. Separare (prin diverse procedee) a unei substanțe dintr-o masă care o conține. *Din zărul ce rămîne după alegerea untului se face urdă bătută.* La HEM.

ALEGORIC, -Ă, *alegorici*, -e, adj. Caracteristic pentru alegorie, conținînd un sens ascuns, o aluzie ascunsă; exprimat în pildă. «*Istoria ieroglică*» a lui D. Cantemir este o *scriere alegorică*. □ [Tranșeea] *desparte două lumi... Desparte Trecuturi cu cuprinsul alegoric, Descrise fiecare-n câte-o carte.* CAMIL PETRESCU, V. 68. ♦ **C a r a l e g o r i c** = vehicul amenajat cu o platformă pe care se reprezintă o scenă simbolizînd o idee sau o acțiune și cu care se defilează în cadrul anumitor zile de sărbătoare. ♦ (Adverbial) *Stema Republicii Populare Romine reprezintă alegoric bogățiile patriei noastre.*

ALEGORIE, *alegorii*, s. f. Procedeu artistic constînd în exprimarea unei idei abstracte prin mijloace concrete. *Cîmпоешul își dezvălește... toate florile ritoriceii, împodobindu-și vorba... cu alegorii și cu metafore.* DACIA LIT. I 36.

ALÉGRU, -Ă, *alegri*, -e, adj. (Franțuzism învechit) *Vioi, sprinten. Cea mai alegră arie semăna [cu] un prohod.* NEGRUZZI, S. I 292.

ALÉI interj. (Popular) *Alelei. Alei! femeie nepricepută! Ce-ai făcut? CREANGĂ, P. 88. Alei, tu, stea de seară, O să te întreb, drept să-mi spui, Nu știi oare unde-o fi Secu, micul copil?* ȘEZ, IV 143.

ALELÉI interj. (Popular) Exclamație care precedă o invocare, exprimînd un sentiment de minie sau de părere de rău. *Alelei, boieri hapsini, Face-v-ar vîntu averti! Că ați fost pînă mai ieri Mari și tari peste averi.* DEȘLIU, M. 63. *Alelei, hoț de copil, tu cu oile mi-ai păscut iarba, iar eu țîi voi mîncă capul.* BOTA, P. 46. *Alelei, tu, Costeo, frate, Spune-ne ce gînd te bate?* COȘBUC, P. I 130. *Alelei, murguleț mic... De-ai putea la bătrînețe, Cum puteai la tinerețe!* ALECSANDRI, P. P. 73. ♦ Exclamație de entuziasm. *Alelei! pentru tirnă-coape și seceri, Pentru marea poftă de viață, Pentru aceste proaspete petreceri, Pentru aventuri și pentru întreceri, Pentru sculatul de dimineață!* DEȘLIU, G. 19.

ALELŪIA interj. (Și în forma *aliluia*) Exclamație care apare ca un refren de laudă în cîntări bisericesti, mai ales în psalmi. *Cîntă [copiii] «aliluia și doamne miluiește, popa prinde pește», de te scot din casă.* CREANGĂ, A. 39. ♦ **E x p r.** (Familiar) A-i cînta (cuiva) *aliluia* = a-i face prohodul, a-l înmormînta. (Eliptic) *De cumva nu te are la stomac vreun ciocoi de pe moșie, aliluia!* La TDRG.

— Variantă: *alilŭia* interj.

ALÉNE adv. Într-un ritm încet, trădînd lene; fără grabă, fără vioiciune. *Copilul se mișca alene după mersul încet al cailor.* DUMITRIU, N. 147. *Fumul alb alene iese Din cămin.* COȘBUC, P. I 47. *Spicele răsoapte... se clătinau alene, încovoindu-se în văi și dealuri de aur ruginit.* DELAVRANCEA, S. 195. *Te urmărește săptămîni Un pas făcut alene, O dulce stringere de mîni, Un tremurat de gene.* EMINESCU, O. I 189. ♦ (Adjectival, rar) *În repaosul*

noptii se azeau... susurul alene al vintulefului de vara. ODOBESCU, S. I 140.

ALERGĂ, *alerg*, vb. I. Intrans. I. A umbla sau a se mișca în fugă, a merge cu viteză, a gonii, a fugi. *Săriră din nou șanțul, alergară un timp.* PAS, L. I 53. *Trenul alerga în câmp deschis.* BASSARABESCU, V. 15. *Rada-i nălcire vie Cînd alergă pe cîmpie.* COȘBUC, P. I 96. *Mai are două ceasuri bune de alergat.* CARAGIALE, O. I 67. *Caii lor alergă alătura-nspumați.* EMINESCU, O. I 97. *Fig. În sat vîntul alergă pe uliță ca un cîine turbat și rătăcit.* DUMITRIU, N. 188. *Miresme de saltînă alergă și îmbălsămează aerul.* ANGHEL, PR. 114. *Sub strașina veche și naltă Sint cuiburi — și-n ele S-ascund rîndunele... Și vîntul alergă pe baltă.* DEMETRESCU, O. 79. *În aer își ridică a farmecelor vargă Și o suflare rece prin dom atunci alergă.* EMINESCU, O. I 94. *+* (Franțuzism neobișnuit, despre o întindere de teren) A se desfășura, a se întinde. *Și de ceruri se izbește [stepa] alergînd spre răsărit.* MACEDONSKI, O. I 28.

2. (Urmă de determinări introduse prin prep. « după ») A urmări în fugă, a porni în goană pe urmele cuiva pentru a-l ajunge, pentru a-l prinde. *Alergă după ea s-o sprînjine.* DUMITRIU, B. F. 91. *Alergă după dînsul, bărbate, și nu-l lăsa.* CREANGĂ, P. 178. *De trei ani alergă după mine, fără a-mi putea da de urmă.* ALECSANDRI, T. I 370. *Cine alergă după doi iepuri nu prinde nici unul.* *Fig. Ah! prieteșugul, care toată lumea îl slăvește Și după care alergă.* CONACHI, P. 84. *+* Trans. fact. A face să fugă, a fugări. [Uliul] se ține după el [după porumbel], îl alergă și vrea... să-l prindă. ISPIRESCU, la TDRG. *Dacă-i alerga și l-ai ajuta, Zău, pre legea mea, Pe el l-oi lăsa Și te-oi alerga De te-oi îmbruca.* TEODORESCU, P. P. 449. *Expr. A (-și) alerga ochii = a-și arunca privirile. [Oșteanul] Numai ochii săi mișca, Vulturește-i alerga Pe cea zare cenușie.* ALECSANDRI, P. II 10. *Ref. Undeva se alergau niște cîini lătrînd turbat.* DUMITRIU, B. F. 36. *Roțile se alergă una pe alta și nu se ajung niciodată.* *+* Trans. fact. A mîna repede (calul), a-l face să gonească. *Năvăliră deodată în goană... doi călăreți, alergînd fiecare cîte o pereche de cai.* PREDĂ, I. 43. *De țîs dragă, bade, dragă, De nu, iată, lumea-i largă, Ia-ți murgul și țî-l alergă, De-ți cată alta mai dragă.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 232.

3. A se grăbi într-o direcție sau către un scop urmărit, a se repezi. *Cum vor vedea [boierii] că măria-ța vîii cu putere, îndată vor alerga și-l vor lăsa [pe Tomaș].* NEGRUZZI, S. I 138. *Expr. A alerga într-un suflet v. suflet.* *Fig. Măgălițorii... alergă cu cățușa, tîmînd stăpînitorii.* CONACHI, P. 258. *+* A recurge la cineva ca la o sursă de ajutor, de asistență. *Alergă totdeauna la mine după ajutor.*

4. A umbla de colo pînă colo, fără țintă precisă. *Alerg prin pădure buimac.* BENIUC, V. 97. *Iubea mai mult să-și petreacă vremea cu giuacii, alergînd zadănic încoace și încolo, decît să învețe.* DRĂGHICI, R. 4. *Măicușă bătrînă Cu brîul de lînă, Din ochi lăcrimînd, Pe cîmpii alergînd, De toți întrebînd... ALECSANDRI, P. P. 2.* *+* A umbla mult după treburi sau afaceri. *Leibă alergă de dimineața pînă noaptea... însă nu găsește o posibilitate de cîștig.* SAHIA, N. 97. *Alerga singur zi și noapte în toate părțile, cum putea, și muncea în dreapta și în stînga, că doar doar a încăleca pe nevoie.* CREANGĂ, P. 140. *Scumpul mai mult păgubește, leneșul mai mult alergă.* NEGRUZZI, S. I 248. *+* Trans. (Rare; complementul arată locul pe care sau în care se face mișcarea) A cutreiera, a străbate. *De-atunci eu alergai Lumile de-a rîndul.* COȘBUC, P. I 260. *Multe păștește el, alergînd lumea în larg și în lung.* ȘEZ, V 139. *Căfelușă șargă Tot cîmpul alergă (Coasa).* GOROVEI, C. 111.

5. (Despre cai) A fugi în cadrul unei curse de cai. *Numai armăsari și iepe sint primiți să alerge.* NEGRUZZI,

S. I 36. *+* (Despre oameni) A participa la o cursă sportivă bazată pe alergare. *Alergă în cursa ciclistă București-Orașul Stalin.*

— Prez. ind. pers. 3 pl. și: (invechit) *alerg* (PANN, P. V. II 87).

ALERGĂRE, *alergări*, s. f. Acțiunea de a alerga. 1. Fugă, goană. *Atunci te obosește Eterna alergare.* EMINESCU, O. I 64. *Fig. Departee-n șesuri Ziua alun-gată Lîngă reci fruntării alergarea-și curmă.* TOPÎR-CEANU, S. A. 28. *+* Probă athletică de fugă pe anumite distanțe.

2. (Determinat prin « de cai » sau, mai obișnuit, la pl.) Cursă de întrecere organizată după norme precise, dinainte stabilite, între cai de rasă, special pregătiți și antrenați. *Tot orașul... se adunase ca să privească alergarea de cai.* NEGRUZZI, S. I 35.

ALERGĂTOARE, *alergători*, s. f. 1. Unealtă pe care se pun mosoare cu fire pentru a se face urzala.

2. (Invechit) Loc de alergare. *Se vede... o împrejmuire de zăbrele și de stofe atirnite, formînd o arenă cu două porți...; cerbii intră în alergătoare prin poarta din dreapta.* ODOBESCU, S. III 110. *Fig. Cal de alergătoare = cal de cursă. Aștern pe pînză... chipuri diafane de cai de alergătoare.* ODOBESCU, S. III 149.

ALERGĂTOR¹, **-OARE**, *alergători, -oare*, adj. Care alergă, care fugă. *Fig. Piatră de alergătoare (și substantivat, f.) = piatra de deasupra din sistemul celor două pietre ale morii, prin învîrtirea căreia se macină boabele. Pietrele de moară se aduc din Gorj și... se plătesc cu 9 galbeni amîndouă; zăcătoarea și alergătoarea.* I. IONESCU, M. 562. *Păsări alergătoare (și substantivat, f.) = păsări care trăiesc în țările calde, avînd corpul foarte mare, aripi rudimentare și picioare lungi cu care alergă foarte repede. Struțul este o pasăre alergătoare.*

ALERGĂTOR², **-OARE**, *alergători, -oare*, s. m. și f. 1. Atlet care concurează în probe de alergări; cal care alergă la curse. *Dinaintea galeriei este bariera de unde pleacă alergătorii.* NEGRUZZI, S. I 36.

2. (Rare) Curier. [Zeii] să trimită pe Mercur, *alergătorul lor.* ISPIRESCU, U. 7.

ALERGĂTURĂ, *alergături*, s. f. 1. Faptul de a alerga; alergare. *De cîte ori Ionel, obosit de alergătură după capre, adormea sara, pe prispă, legănat de poveștile frumoase ale lui moș Trîful!* BUJOR, S. 71. *Astfel de cîini se întrebuințează la alergături îndelungate dupe căprioare.* ODOBESCU, S. III 64. *Expr. O alergătură de cal = măsură aproximativă de distanță (=atît cît poate fugi un cal). Era între ambele tabere vrăjmași și într-o depărtare numai de o alergătură de cal, atît de la una cît și de la alta, un deal mare.* BĂLCESCU, O. II 109.

2. Deplasare continuă pentru îndeplinirea unor treburi; du-te-vino (adesea fără rost, fără succes). *Era o alergătură continuă între casa lui moș Ion Florea și subprefectură.* BUJOR, S. 47. *Vizite pe la vornicie, în postelnice, la agie, la casa poștei, alergături care au dăinuit vreo zece zile.* GHICA, S. 240. *Expr. Cal de alergătură = cal (fig. om) întrebuințat fără nici o cruțare, la orice corvadă.*

ALÊS¹ s. n. Faptul de a alege; alegere. *Mă dusei pe sat în jos, Să-mi aleg drăguț frumos; Amar de alesul meu, Cum mi-am ales eu de rău.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 180. *Loc. a d j. Pe ales sau pe alese sau (rare) pe alesul = deosebit, aparte, special. Carnea pe alese și măruntaiele aveau mușterii lor.* PAS, L. I 71. *Nu caut vorbe pe ales, Nici știu cum aș începe — Deși vorbești pe înțeles, Eu nu te pot pricepe.* EMINESCU, O. I 173. *Loc. a d v. Într-ales, pe ales sau pe alese = la alegere. Nu se vinde pe alese. Cum ajunge în grădină, o dată începe a smulge la salăți într-ales.* CREANGĂ, P. 215.

— Formă gramaticală: (în locuțiuni) *alese*.

ALÉS², -EĂSĂ, *aleși, -se*, adj. 1. Deosebit dintre alții sau dintr-un tot (după criteriile obiective sau subiective). *De multe ce sînt și dese, Nu le putem spune alese.* TEODORESCU, P. P. 174. ♦ Loc. a d v. Mai ales = în deosebi, în special. *Mai ales m-am uitat la un nouă cără Ceahlău.* SADOVEANU, B. 23. *Oamenii se priveau și mai ales băieții leșinau de rts.* CREANGĂ, P. 306. ♦ (Substantivat) *Un flăcău frumos răsare, E Teleanul, copilă, Sînji că este-al tău ales.* COȘBUC, P. I 169. † (Adverbial, regional) Precizat, accentuat. *Ți-am spus, bade, rupt-ales, Că nu pot să te iubesc.* HODOȘ, P. P. 164.

2. Desemnat prin vot. *O magistratură aleasă pe fiecare an.* BĂLCESCU, O. II 14. ♦ (Substantivat) *Alesul poporului* = reprezentant al poporului în Marea Adunare Națională, în sfaturile populare etc.

3. Prețios, valoros, deosebit, remarcabil, distins. *Și ca la mîndre mîni de crai, Ieșit-a-n cale-ales alai.* COȘBUC, P. I 56. *La Brustureni... ea găsi o bibliotecă aleasă.* NEGRUZZI, S. I 109.

4. (Despre țesături) Lucrat cu flori sau modele (care se deosebesc pe un fond dintr-o singură culoare). *Pe patul de scînduri e așternută o scoarță aleasă în fel de fel de mișlălituri.* DELAVRANCEA, S. 8.

ALESĂTURĂ, *alesături*, s. f. (Mai ales la pl.) Desene sau flori într-o țesătură de casă. *Preuteasa rămase singură cu stativele și-și aplecă mai tare fruntea pe alesături, în umbra amurgului.* SADOVEANU, B. 38. *Am admirat noua brîmă de piatră, săpată înocmai ca alesăturile unei bogate cămeși țărănești.* ODOBESCU, S. II 503. ♦ Fig. *Finele și grațioasele alesături sculptate pe piatră sură de Albești.* ODOBESCU, S. II 512. † Țesătură împodobită cu flori și desene. *Scoarțele și alesăturile din casă.*

ALESIDĂ, *aleside*, s. f. (Învechit) Lănțisor întrebuințat la ceasornice de buzunar, ca podoabă femeiască în jurul gîtului etc.

— Variantă: *alâsidă* (KOGĂLNICEANU, S. 49) s. f.

ALESTÎNCĂ s. f. (Mold.) Un fel de țesătură de bum-bac; stambă. *Cum te plînge cea mai mică [fată], Cu rochița de-alestîncă, Frunza-n codru se despică.* SEVASTOS, C. 7.

— Variantă: *halastîncă* (ALECSANDRI, T. 181) s. f.

ALĒU interj. v. *aoleu*.

ALEVÎN, *alevini*, s. m. Pui de pește, în primele zile ale vieții. [Suiău] *coloane de alevini, care abia atunci intrau în viața lacului, abia avînd forma speciei.* SADOVEANU, N. F. 74.

ALEXANDRÎN, *-Ă, alexandrini, -e*, adj. 1. Care ține de civilizația elenistică din Alexandria; p. ext. care ține de epoca elenistică. *Epoca alexandrină. Literatura alexandrină. Filozofia alexandrină.*

2. (În expr.) *Vers alexandrin* (și substantivat, m.) = vers clasic francez de 12 silabe, cu cezura după silaba a șasea. (Substantivat) [Poetul] *a făcut din versul de șaisprezece silabe... un vers armonios ca cel de douăsprezece, și mărturisesc că a trebuit să număr silabele ca să mă conving că nu este un alexandrin.* MACEDONSKI, O. IV 46.

ALEZĂ, *alezex*, vb. I. Tranz. A prelucra prin așchiere interiorul unui cilindru de mașină, dîndu-i diametrul cerut; a șlefui o gaură conică sau cilindrică făcută într-o piesă de metal.

ALEZĂJ, *alezaje*, s. n. Diametrul interior al unui cilindru de mașină sau al unei găuri cilindrice.

ALEZĂRE, *alezări*, s. f. Operație de lărgire și adîncire prin așchiere a interiorului unui cilindru de mașină (sau a unei găuri cilindrice sau conice făcute într-o piesă de metal) la dimensiunile cerute.

ALEZŌR, *alezoare*, s. n. Unealtă de formă cilindrică sau conică, cu dinți tăietori, care servește la alezare.

ĂLFA¹ s. m. invar. Numele primei litere a alfabetului grecesc, corespunzînd sunetului «a». ♦ Expr. *De la alfa la omega* = de la început pînă la sfîrșit. (A fi) *alfa și omega* = (a fi) începutul și sfîrșitul, (a fi) elementul de bază sau factorul esențial de care depinde totul.

ĂLFA² s.m. invar. (În expr.) *Hîrtie alfa* = hîrtie de calitate superioară, fabricată dintr-o plantă exotică cu același nume. *Din această carte s-au tras 50 de exemplare pe hîrtie alfa.*

ĂLFAŢET, *alfabete*, s. n. Totalitatea literelor, așezate într-o ordine convențională, reprezentînd sunetele de bază ale unei limbi. *Alfabetul latin. Alfabetul chirilic.* ♦ *Alfabetul Morse* = alfabet folosit în telegrafie și în care literele sînt reprezentate prin linii și puncte. ♦ Fig. *Dinu Păturică putea să se laude că a învățat pe dinafară alfabetul norocului.* FILIMON, C. 102.

ĂLFAŢETIC, *-Ă, alfabetic*, *-e*, adj. (Așezat) în ordinea literelor dintr-un alfabet. *Indice alfabetic. Ordine alfabetică.* □ *Scara alfabetică... constituie o adevărată scară muzicală și arta versurilor nu este nici mai mult nici mai puțin decît arta muzicii.* MACEDONSKI, O. IV 77. ♦ (Adverbial) *Am așezat fișele alfabetic.*

ĂLFAŢIZĂ, *alfabetizez*, vb. I. Tranz. A învăța (pe un analfabet) să scrie și să citească; a învăța pe cineva carte.

ĂLFAŢIZĂRE, *alfabetizări*, s. f. Acțiunea de a alfabetiza; instruirea analfabeților, combatere a analfabetismului. *Sute de mii de foști neștiutori de carte au absolvit cursurile de alfabetizare cu durata de doi ani, iar în primul nostru plan de cinci ani analfabetismul va fi pe deplin lichidat.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 613.

ĂLFAVITA s. f. (Învechit) Alfabet; abecedar. *Dumneata vrei să mă batjocorești, să mă pui la alfavita, pre mine care știu grecește mai mult decît oricare tînăr de vrîsta mea.* NEGRUZZI, S. I 9.

ĂLGĂ, *alge*, s. f. Plantă inferioară din grupul talofitelor, de culoare verde, brună sau roșie, constituind masa mare a vegetației acvatice marine sau de apă dulce. *Ălgă marină.* □ [Animalele] *s-au făcut mlădioase, serpuitoare alge, ori monstuoase balene.* ANGHEL, PR. 74.

ĂLGĂBRĂ s. f. Parte a matematicii care studiază legile generale ale operațiilor cu numere, vectori etc. și ale ecuațiilor care rezultă din aplicarea acestor operații. *Ălgăbră superioară.* □ *Știm fără de ălgăbră cîți bani sînt într-un leu.* NEGRUZZI, S. II 178.

ĂLGĂBRIC, *-Ă, algebrici, -e*, adj. De ălgăbră, care se referă la ălgăbră. *Expresie algebrică. Funcție algebrică. Ecuație algebrică. Număr algebric.*

ĂLGERIĂN¹, *-Ă, algerieni, -e*, adj. Al algerienilor, privitor la algerieni sau la Algeria.

— Pronunțat: *-ri-an*.

ĂLGERIĂN², *-Ă, algerieni, -e*, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Algeriei.

— Pronunțat: *-ri-an*.

ĂLHİMÎST s. m. v. *alchimist*.

ĂLIĂ, *aliez*, vb. I. 1. Refl. (Despre popoare, state sau conducătorii lor) A încheia un tratat de alianță. *Dimitrie Cantemir... se alie cu Petru a Rusiei.* NEGRUZZI, S. I 277.

2. Tranz. (Metalurgie) A topi laolaltă două sau mai multe metale, sau anumite metale cu metaloide, pentru a obține un amestec cu proprietăți speciale.

— Pronunțat: *-li-a*.

ALIAJ, *aliaje*, s. n. Acțiunea de a alia (2) și rezultatul ei; produs cu caracter metalic, obținut prin topeala laolaltă a două sau a mai multor metale, sau a unor metale cu metaloide. *Alama este un aliaj de cupru și zinc.* □ *Primul metal folosit de oamenii primitivi a fost arama, dar prin aliaj cu cositorul s-a ajuns la bronz.* IST. R.P.R. 20. ♦ *Aliaj binar v. binar.*

— Pronunțat: *-li-aj.*

ALIANȚĂ, *alianțe*, s. f. l. Legătură temporară între două sau mai multe grupuri în vederea realizării unui scop comun; legătură stabilită între două sau mai multe state, pe baza unui tratat. *Alianță politică și militară.* □ *O strînsă prietenie și o alianță frățescă ne leagă de Uniunea Sovietică, bastionul păcii din întreaga lume. Prietenia și alianța frățescă ne leagă de celelate țări de democrație populară.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 570. ♦ (In expr.) *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare* = legătură strînsă, tovarășie, colaborare între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare, în vederea luptei comune pentru desființarea exploatarei omului de către om, pentru construirea socialismului și desființarea claselor. *Genialul plan cooperatist al lui Lenin, dezvoltat de către tovarășul Stalin, călăuzește lupta partidului nostru pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 597. *Baza puterii populare în Republica Populară Română este alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare.* CONST. R.P.R. 9.

2. (In expr.) *Rudă prin alianță* = persoană devenită rudă cu cineva prin contractarea unei căsătorii.

— Pronunțat: *-li-an.*

ALIAT¹, *-Ă, aliați, -te*, adj. Unit sau întovărășit cu cineva printr-o alianță în vederea unei acțiuni comune. *Regimul de stat al republicii noastre, regimul democrației populare, reprezintă puterea oamenilor muncii de la oraș și sate, puterea clasei muncitoare aliate cu țărănimea muncitoare, cu alte cuvinte puterea majorității covârșitoare a populației țării îndreptate împotriva unei minorități de exploatare și asupritori.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 692. *În curînd Plevna era să fie atacată cu toată puterea armatelor aliate.* CARAGIALE, O. I 356.

— Pronunțat: *-li-at.*

ALIAT², *-Ă, aliați, -te*, s. m. și f. Persoană, clasă, partid, stat etc. care a intrat în alianță cu cineva. *Clasa muncitoare, clasă conducătoare în stat, acordă un sprijin permanent aliatului ei, țărănimea muncitoare, ferind-o de exploatarea chiburească, ajutînd-o să obțină recolte bogate, să-și ridice zi de zi bunăstarea.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2636.

— Pronunțat: *-li-at.*

ALIBI, *alibiuri*, s. n. (De obicei în legătură cu verbele « a avea », « a stabili » etc.) Dovadă prin care un inculpat își susține în fața justiției nevinovăția, stabilind că, la data săvîrșirii faptului care i se impută, el se afla în alt loc decît acela unde a fost comis faptul. ♦ Fig. Scuză, justificare.

ALICĂ, *alice*, s. f. (Mai ales la pl.) Grăunte mărunt de plumb cu care se încarcă cartușul pentru vînarea animalelor mici. *Cîteva luni de-a rîndul nu mai auzi nici prin holde, nici prin crînguri pocnetul ierbii de pușcă și suierătura alicelor.* ODOBESCU, s. III 37.

— Variante: *alice* (CAMIL PETRESCU, N. 95), (regional) *halice* (SADOVEANU, V. F. 141, PAMFILE, A. R. 184) s. f.

ALICE s. f. v. *alică*.

ALICÎ, pers. 3 *alicește*, vb. IV. Refl. (Rar) A se vedea mai limpede, mai distinct, dintre alte lucruri.

Nu văz nimic, decît, uite, în partea asta... mi se aliceste albind ceva; dară nu știu ce este, că nu mi s-alege, fiind' prea departe. ISPIRESCU, L. 336.

ALICÎ², *alicesc*, vb. IV. Tranz. A atinge cu oalică. *Mitrea Cocor s-a zvîrcolit învierșunat: — A cui pușcă? — A lui boier Cristea. Se pot vîna cu ea dropii. — O fi cea cu care aliceste copiii cînd fură prune?* SADOVEANU, M. C. 39.

ALICNEĂLĂ s. f. v. *lihneală*.

ALICOTĂ, *alicate*, s. f. (Mat.; în expr.) *Parte alicotă* = parte care se cuprinde în mod exact, de un anumit număr de ori, într-o cantitate dată. V. submultiplicu. *Părțile alicote ale lui 8 sînt 1, 2 și 4.*

ALIDĂDĂ, *alidade*, s. f. Instrument topografic sau dispozitiv cu care sînt prevăzute diverse aparate și instrumente speciale, servind la determinarea direcțiilor și a unghiurilor.

ALIENĂ, *alienez*, vb. I. Tranz. (Jur.) A transmite altuia un drept sau un lucru (prin vînzare, cesiune etc.); a înstrăina.

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIENĂBIL, *-Ă, alienabil, -e*, adj. (Jur.) Care poate fi înstrăinat (prin vînzare, cesiune etc.). *Bunuri alienabile.*

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIENĂRE, *alienări*, s. f. (Jur.) Acțiunea de a aliena; înstrăinare a unui bun (prin vînzare, cesiune etc.).

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIENĂT, *-Ă, alienați, -te*, adj. (Adesea substantivat; uneori determinat prin « mintal ») (Persoană) care suferă de o boală mintală; nebun. *Alienaților li se fac socuri cu insulină.*

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIENĂȚIE s. f. (De obicei determinat prin « mintal ») Boală mintală; nebunie.

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIENIST, *-Ă, alieniști, -ste*, s. m. și f. Medic specialist în boli mintale. V. *psihiatru*.

— Pronunțat: *-li-e.*

ALIFIE, *alifii*, s. f. Preparat de consistență moale, destinat întrebunșării externe în medicină și în cosmetică. V. *unguent*. *Să ne ploconim înaintea cuvioșiei-sale și s-o întrebăm ce alifii întrebunșează de are mini de catifea. — Alifie prescrisă de dumneata, doctore.* SADOVEANU, P. M. 214. [Era] *negustor de piatra-sulimanului sau piatră bună de făcut alifii de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri.* CREANGĂ, P. 112. ♦ Fig. *Din inima-ției miruri, alifii, Mătasea cerului o rupi fișii Și pipăi răni, și legi, și-alini, și-noii.* TOMA, C. V. 274.

ALIGĂTOR, *aligatori*, s. m. Specie de crocodil care trăiește în fluviile Americii (*Aligator mississippiensis*).

ALILŪIA interj. v. *aleluia*.

ALIMĂN¹ s. n. v. *liman*.

ALIMĂN², *alimane*, s. n. (Popular) 1. Apă adîncă. 2. (In expr.) A ajunge la aliman = a ajunge la strîmtoare, a nu mai putea scăpa de o pacoste.

ALIMĂNT, *alimente*, s. n. Orice substanță care servește ca hrană. *Pîinea e un aliment esențial.* ♦ Fig. [Cățile] *sînt moștenirea noastră cea bună și neprețuită, în care găsim aliment sufletului nostru.* SADOVEANU, C. 11.

ALIMENTĂ, *alimentez*, vb. I. Tranz. 1. (Cu privire la ființe) A hrăni. *La cămin copiii sînt alimentați cu grijă.*

2. A furniza în mod regulat un lucru necesar; a aproviziona cu combustibil sau materie primă. *Înainte de a se lumina de ziua, cu tot viscolul ce se înverșuna, un tren încărcat cobora spre uzină, ca să alimenteze cu minereu furnalele flămînde.* CALUGĂRU, O. P. 470. *Apele cristaline din munte... alimentează riul turbure din șes.* IBRĂILEANU, A. 77.

ALIMENTĂR, -Ă, *alimentari*, -e, adj. De alimentare privitor la alimente, la hrană. *Produce alimentare. Industrie alimentară. Regim alimentar.* ♦ *Pensie alimentară* = sumă de bani pe care o plătește cineva, la intervale regulate (de obicei lunar), unei persoane pe care are obligația s-o întrețină.

ALIMENTĂRĂ, *alimentare*, s. f. Magazin de stat pentru vânzarea articolelor necesare hranei oamenilor.

ALIMENTĂRE, *alimentări*, s. f. Acțiunea de a (se) alimenta și rezultatul ei.

1. Hrănire, alimentație; hrană. *Copilul primește în asemenea așezăminte o alimentare completă și rațională.* SAHIA, U.R.S.S. 134.

2. Procurare, furnizare a materialului necesar (materie primă, energie etc.). V. aprovizionare. *Alimentarea industriei cu materia primă necesară.*

ALIMENTĂTOR, alimentatoare, s. n. Dispozitiv care servește la alimentarea unei mașini cu combustibil sau cu materie primă de prelucrat.

ALIMENTĂȚIE, *alimentații*, s. f. Alimentare, hrănire. [Darul, o lampă.] *n-ar fi avut prețul pe care-l arăta, dacă doi dintre oamenii coloniei nu s-ar fi îngrijit îndeaproape de curățența și alimentația lui.* SADOVEANU, P. M. 20.
— Pronunțat: -ți-e.

ALIN adv. (Rar) Lin, domol, încetșor. *Pana-i, împinsă și mai răpede de o veselă suflare primăvăroasă, ne mîngie alin.* ODOBESCU, S. II 519. *O divină melodie Ca suflarea unui geniu printre frunzi alin adie.* ALECSANDRI, P. A. 126. ♦ (Substantivat, în loc. adv.) *Fără de alin = neîncetat. Fără de alin prinseră a răsuna clopotele.* CAMILAR, N. II 8.

ALINĂ, *alîn*, vb. I. 1. *Tranz.* (Cu privire la o senzație dureroasă sau la un sentiment neplăcut) A potoli, a ușura, a micșora (în intensitate). *Vîntule, tu încotro te vei duce s-alini Durerea rănilor?* BENIUC, V. 75. *Acea bătrînă cuminte are învățătură veche. Alină durerile trupului, descurecă mîhnirile inimii.* SADOVEANU, N. P. 32. *Alină frica surorilor celor mici cu cuvinte liniștitoare.* ISPIRESCU, L. 239. *Las' să leg a mea viață de a ta... În brațe-mi vino, Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o.* EMINESCU, O. I 142. ♦ (Complementul este un partitiv) *Eu acol-oi fi-ngropat... Și din mine-o răsări... Din ochi negri pîhărele, Ca să beai, maică, cu ele Și să-ți mai alini din jeh.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 324. ♦ *Ref l.* (Uneori cu determinări introduse prin prep. «de») *Cînd vei simți că te alini... te mai ungi o dată singur.* SADOVEANU, N. F. 88. *Că și io o să mă-nșor, Să mă mai alin de dor.* TEODORESCU, P. P. 270.

2. *Tranz.* (Cu privire la o ființă stăpînită de o emoție sau de o surescitare) A liniști. *Nu ești singur, Horea, nu ești. Toți copiii te alină!* CASSIAN, H. 6. *În sfîrșit, vîrînd să-l aline, îi arătară două statuete de bronz.* NEGRUZZI, S. I 203. ♦ *Ab sol.* *Faceți să scape miezul cuvîntului, Bobul adînc de lumină Care mîngie, care alină.* DEȘLIU, G. 34. ♦ *Ref l.* *Sloboziți-i, domnilor judecători, de la judecată, zise ea, și lăsați-i să se aline.* SADOVEANU, P. M. 267.

3. *Ref l.* (Despre lucruri în mișcare, despre fenomenele naturii, zgomote etc.) A se potoli, a se domoli, a se liniști. *După cum șușua vîntul în brazi și se alina, și iar pornea și se alina, se cunoștea că inserarea va veni cu*

liniște. SADOVEANU, F. J. 537. *Dar din ce în ce s-alină Toate zgomotele-n sat. Muncitorii s-au culcat. Liniștea-i acum deplină Și-a-nnoptat.* COȘBUC, P. I 48. *Riul spumegat S-alină-ncet din cursu-i cu șoapte zgomotoase.* MACEDONSKI, O. I 243. ♦ A încetini, a se opri. *La un semn s-alină jocul.* COȘBUC, P. I 72.

— Variantă: (rar) *alini, alinesc* (SBIERA, P. 55, RUSSO, O. A. 117), vb. IV.

ALINĂRE, *alinări*, s. f. Acțiunea de a (se) alina și rezultatul ei.

1. Liniștire, calmare a unei dureri fizice sau morale, potolire a unei stări de surescitare sau de emoție. *Cu-al vorbelor duios șirag Se-ntrec să toarne alinări În cei ce pleacă-n depărtări Din satul lor cel drag.* NECULUȚĂ, T. D. 99. *Simțeam că el n-afl-alinare, Că, singur așa, i-e urît.* COȘBUC, P. I 235. *Aduc o alinare Jalnicului tău suspin.* ALECSANDRI, P. A. 86.

2. Domolire a unui fenomen atmosferic. [Animalele] *mîncău puțin, sau nu mîncău de loc, așteptînd alinarea [viforîței], pe care animalele o presimt cu mult înaintea noastră.* SADOVEANU, P. M. 171. *Între urgiile iernii se deschid și alinări subit un cer curat și verde ca gheața.* SADOVEANU, N. P. 277.

ALINĂT, -Ă, *alinăți, -te*, adj. Potolit, liniștit, domolit, calmat. *Dar cum noaptea sta să piară, ca prin visele-adorate, M-am simțit mai viu, mai tînăr, cu durerile-alinate.* MACEDONSKI, O. I 97. ♦ (Adverbial) *Suflă vîntul alinat.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 26.

ALINĂTOR, -OARE, *alinători, -oare*, adj. Care domolește, potolește, calmează; liniștitor. *Cerul peste noi se-ndoaie Cu plînsori alinătoare — Zboară, murgule, prin ploaie! Nu te teme de vîltoare!* CERNA, P. 137. *Călărețu-n siml luncii umbritoare Simte-o mîngiere dulce-alinătoare.* ALECSANDRI, P. III 152.

ALINĂTURĂ, *alinături*, s. f. Loc într-un rîu unde apa stă liniștită. *Pescarul de păstrăvi la apa Frumoasei pășete din stîncă în stîncă, se încovoia pe sub cetini... ca să ajungă cu sfielul muștei pînă la alinătura de sub malul de dîncolo.* SADOVEANU, V. F. 67.

ALINEĂT, alineate, s. n. Rînd într-un text scris, care începe mai la dreapta decît celelalte, pentru a marca schimbarea ideii; fragment de text care începe cu asemenea rînd. ♦ Pasaj în articole de legi.

— Pronunțat: -ne-at. — Variantă: *aliniăt* s. n.

ALINÍ vb. IV v. *alina*.

ALINIĂ, *aliniez*, vb. I. *Tranz.* A așeza în linie dreaptă, la linie. ♦ *Ref l.* *Soldații se aliniaza.* ♦ (Urbanistică) A îndrepta traseul unei străzi.

— Pronunțat: -ni-a.

ALINIAMENT, aliniamente, s. n. (Numai în expr.) *Aliniament de teren* = linie de teren marcată prin jaloane, țărșu de pichetare etc.

— Pronunțat: -ni-a.

ALINIĂT¹ s. n. v. *alinent*.

ALINIĂT², -Ă, *aliniați, -te*, adj. Așezat în linie dreaptă. *Cînd era sîrbătoare... trîsurile încemeneau aliniate în curte, ca la paradă.* PAS, L. I 73. *Sr înșiruie strălucind ogoarele perfect alimate și satele largi ale acestui prosper țînut.* BOGZA, C. O. 190.

— Pronunțat: -ni-at.

ALINIÉRE, *alinieri*, s. f. Acțiunea de a (se) alinia și rezultatul ei; linie dreaptă formată de cei care se aliniază sau de clădirile unei străzi drepte. *În zadar își zvirlea brațul asupra șirului de căști, să păstreze alinierea. CAMILAR, N. I 204. Pe bulevardul Colței îl izbește pe Moș Gheorghe mai întii lărgimea lui, apoi*

alinirea caselor. SP. POPESCU, M. G. 57. ♦ (Mil., Sport; articulat, cu valoare de interjecție) Refaceți alinierea! alinați-vă! « Alinierea », face [arendașul]. « Nu ești aliniat. Cinci lei amenă ». DUMITRIU, B. F. 24.

— Pronunțat: -ni-e.

ALINT, *alinturi*, s. n. (Poetic) 1. Dezmiere, mîngiere. *Și primăvara, dulce de floare și alint, Și pătimea vară, fierbinte și domolă, Și toamna care strînge belșugurile-n poală, Și vișorele iernii cu plete de argint.* DEȘLIU, G. 51. *Amurgul se strecoară ca un alint.* LESNEA, I. 13.

2. Mișcare grațioasă, alintată. *Și alții [vin], doamnel Drag alint De trupuri prinse-n mîrgărint!* COȘBUC, P. I 55.

ALINTĂ, *alint*, vb. I. 1. **Tranz.** A dezmierea, a mîngia. (Fig.) *Pămîntul mă alintă C-un foșnet lung de grîne cu bobul sănătos.* JEBELEANU, în POEZ. N. 393. ♦ **Refli. Fig.** *Moș Toader tot mergea, alintîndu-se mereu cu gîndul [că va găsi de lucru].* CONTEMPORANUL, V 390.

2. **Tranz.** A răsfăța, a răzgîia. *Prea își alintă copiii.* ♦ **Fig.** *Îl sărută alintîndu-și vorbele și netezindu-i părul.* VLAHUȚĂ, N. 49. ♦ **Refli.** *Începu să facă mofturi, să s-alinte.* CONTEMPORANUL, II 359. *Brațele ei m-au legănat, cînd ti sugeam fița cea dulce și mă alintam la sînu-i, gîngurînd și uitîndu-mă în ochii ei cu drag.* CREANGĂ, A. 35. *Cînd rea și nesuferită, cînd sentimentală și cochetă, s-aprinde și se alintă ca o copilă brudnică.* NEGRUZZI, S. III 50.

3. **Refli.** (Rare) A se mișca încet și grațios, a se legăna ușor. *Ca lebăda pe apă se-alintă grațios.* ALECSANDRI, P. III 81.

ALINTĂRE, *alintări*, s. f. Acțiunea de a (se) alinta.

1. Dezmiere, mîngiere. *Țițacă e diminutiv, adică alintare a vorbeii țăț.* SADOVEANU, N. F. 6.

2. Răsfăț. *Moș Haralambie îi judecă gestul ca izvoărit dintr-o alintare a tînceții ei.* SADOVEANU, N. F. 180.

ALINTĂT, -Ă, *alintați*, -te, adj. Răsfățat, răzgîiat. *O fată alintată și leneșă.* CREANGĂ, P. 292. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat.* EMINESCU, O. I 108. *Auzi, coșoge calindroi? Doamnel că alintat ai mai fost!...* ALECSANDRI, T. I 136.

ALINTĂTOR, -OĂRE, *alintători*, -oare, adj. Care alintă, care mîngiește; dezmiereător. *Vorbe alintătoare. Diminutiv cu muanță alintătoare.*

ALINTĂTĂRĂ, *alintături*, s. f. Alintare, dezmiereare.

ALIÖR, *aliori*, s. m. Laptele-cucului. *Foaiță de-alior, Am avut un pușor.* ȘEZ. III 62.

— Pronunțat: -li-or.

ALİOTMÂN s. n. (Cu sens colectiv, învechit) Turcime. *A privi gîndești că pot Ca întreg aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?* EMINESCU, O. I 146. *Apar... Coloane care sprijin întreg aliotmanul.* ALECSANDRI, P. III 377.

— Pronunțat: -li-ot-.

ALİPİ, *alipesc*, vb. IV. **Refli.** (Urmă de determinare) introduce prin prep. « de » sau « la ». A se lipi, a se alătura, a se atașa. *M-a atras la sine. M-am alipit de el îmbrățișîndu-l.* SADOVEANU, N. F. 162. *Se alipi de bătrînă; o cuprînsă pe după gît cu brațele ei rumenite de dogoarea focului.* DELAVRANCEA, S. 16. ♦ **Fig.** *La tagma lor [a pescarilor] m-am alipit după cea dintîi izbîndă.* SADOVEANU, N. F. 53. ♦ **Tranz.** *Vă chem să luptăm, Vă chem s-alipiți glasul de-al meu.* BANUȘ, în POEZ. N. 19. ♦ (Despre un teritoriu) A se alătura la un stat.

ALİPİRE, *alipiri*, s. f. Acțiunea de a (se) alipi; alăturare, atașare, aderare.

ALİPİT, -Ă, *alipiți*, -te, adj. Lipit, legat, atașat (de cineva sau de ceva). *Găsește că aici [pe bulevard] sînt nici mai mult nici mai puțin decît cinci ulițe alipite: pe două merg tramvaiele și trăsurile, între ele una pentru călăreți, iar pe lîngă case, de o parte și de alta, trotuare largi ca niște străzi.* SP. POPESCU, M. G. 57.

ALİȘVERİȘ, *alișverîșuri*, s. n. (Învechit și, azi, familiar) Vinzare, negoț, afaceri. *Băcamul făcea astăzi alișverîș mai mare, fiindcă mușterii se băgaseră în lucruri politicești.* PAS, L. I 43. *Ei, lasă-mă-n pace, omule... Înțelege o dată că n-am venit pentru alișverîș... Am o trebuință cu d-! Nae Gîrimea.* CARAGIALE, O. I 182. *Nu-i alișverîș nici de o leațca în piață.* ALECSANDRI, T. 143. ♦ **Expr.** A face (unui negustor) alișverîș = a cumpăra, a fiugi (de la un negustor). *Te simțeau parcă îndătorat să faci alișverîș brutarului acela.* PAS, Z. I 138.

ALİTERĂȚIE, *aliterății*, s. f. Figură de stil care constă în repetarea (intenționată) a aceluiași sunet (sau a unei combinații de sunete) în două sau mai multe cuvinte care se succed. *Versul lui Coșbuc « Prin vulturi vîntul viu vuia » constituie un exemplu tipic de aliterăție.*

— Pronunțat: -fi-e.

ALİVĂNCĂ, *alivenci*, s. f. (Mold. și Bucov., de obicei la pl.) Turtă făcută din mălai amestecat cu lapte bătut și brînză și coaptă în cuptor. *Făcînd mama un cuptor zdravăn de alivenci și plăcinte cu poalele-n brîu pe pîrpălînd niște pui tineri la frigare și apoi tăvălîndu-i prin unt, pe la prînzul cel mic cheamă pe mătușa Măriuca lui moș Andrei la noi.* CREANGĂ, A. 60. *Caimac, gugoașe, alivenci... se îngropau în stomahul lui.* NEGRUZZI, S. I 286.

ALİVĂNTA interj. Exclamație, de obicei glumeață. rostită cînd cade cineva. *Mîni, pîmîni, poate... alivanta-n groapă.* ALECSANDRI, T. I 42. ♦ (Adverbial, de obicei pe lîngă verbele « a da », « a cădea », « a veni », « a trînti ») *Ion însă, împiedicat cu picioarele în minciunile contășului, căzuse alivanta la pîmînt.* CREANGĂ, A. 111. *Na! că era să dau alivanta peste cap.* ALECSANDRI, T. 920.

ALİVĒNCI s. f. pl. (Mold.) Numele unei hore care se joacă cu pași mărunți și repezi. *Ne cînta din fluier: doina... corăbîasca... alivencile, fîitura.* CREANGĂ, A. 82.

ALİZARĒNĂ s. f. Substanță colorantă extrasă odinooară din rădăcina roabei, azi fabricată în mod sintetic, care servește la vopsitul lîinii și al bumbacului. ♦ *Galben de alizarină v. galben¹.*

ALİZĒE s. n. pl. Vinturi regulate care suflă tot timpul anului, în regiunile tropicale, de la NE la SV în emisfera boreală și de la SE la NV în emisfera australă. ♦ (Adjectival) *Vinturile alizee.*

ALLEGĒTTO adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) Într-un tempo vioi (dar mai moderat decît allegro); cu oarecare vioiciune, repejor.

ALLĒGRO adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) În tempo vioi, repede, vesel. ♦ (Substantivat, n.) Compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală executată în acest tempo.

ALMANĂH, *almanahuri*, s. n. 1. Calendar care, pe lîngă partea strict calendaristică, cuprinde și date de popularizare din diferite domenii ale științei sau material beletristic. *Anecdota, calamburul, acolo fiind la preț, Cată-le prin almanahuri și vei trece de isteț.* VLAHUȚĂ, O. A. 76.

2. Publicație periodică (de obicei anuală) cuprinzînd articole dintr-un anumit domeniu de activitate (știință, tehnică, literatură, artă). *Almanahul medical. Almanahul « Romîniei Jure ».*

ALMĂR, *almare* și *almaruri*, s. n. (Transilv.) Dulap.
— Variantă: *armăr* s. n.

ALMÎNTERE adv. v. *altmînteri*.

ALMÎNTRILE adv. v. *altmînteri*.

ALÓ interj. (Adesea repetat) Exclamație convențională cu care chemăm sau răspundem la telefon. *Se îndreaptă spre telefonul din perete... ridică receptorul... Alo, alo.* SEBASTIAN, T. 188. † Exclamație de chemare. *Alo, tovarășe, vino mai aproape.*

ALOCĂ, pers. 3 *alocă*, vb. I. Tranz. (Cu privire la sume de bani, materiale, obiecte; mai ales la pasiv) A prevedea (într-un buget), a destina pentru un scop anumit. *Datorită grijii permanente a partidului și guvernului pentru ridicarea continuă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii, sume importante au fost alocate pentru dezvoltarea industriei ușoare.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2566.

ALOCĂRE, *alocări*, s. f. Acțiunea de a *aloca*; prevedere (bugetară), destinare de bani sau materiale pentru un scop anumit. *Alocări de materii prime și materiale pentru industria ușoară.*

ALOCĂȚIE, *alocații*, s. f. Sumă acordată de stat sau de o instituție pentru un scop anumit; *alocare*. *An de an statul democrat-popular sporește alocațiile pentru asigurările sociale, pentru construirea de școli, cămine, creșe, spitale, locuințe muncitorești etc.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2598. † Ajutor în bani. *Această asigurare cuprinde... alocație pentru perioada însărcinării și a nașterii.* SAHIA, U.R.S.S. 109.

— Pronunțat: -ji-e.

ALÓCUREA adv. v. *alocuri*.

ALÓCURI adv. (Și în forma *alocurea*; de obicei precedat de prep. «pe») În unele locuri, pe ici pe colo. *Cîmpia era nesfîrșită de jur împrejur. Pe alocuri se ridica sau cobora în văii puțin adînci.* DUMITRIU, N. 14. *P-alocurea viile se mlădiau, încărcate de ciorchini, pe aracii plecați de greutatea rodului.* DELAVRANCEA, S. 215. *Șesul Sereului este alocurea nășipos și alocurea argilos.* I. IONESCU, D. 302.

— Variantă: *alócurea* adv.

ALOCUȚIE s. f. v. *alocuțiune*.

ALOCUȚIUNE, *alocuțiuni*, s. f. Scurtă cuvîntare ocazională.

— Pronunțat: -ji-u-. — Variantă: (învechit) *alocuție* s. f.

ALÓE s. f. Plantă exotică din familia liliaceelor, cu frunze cărnoase și flori mari așezate în spicuri, cultivată și la noi ca plantă ornamentală de cameră; din frunzele ei se extrage o substanță întrebuințată în medicină.

— Variantă: *alóes* s. f.

ALÓES s. f. v. *aloc*.

ALOGÉN, -Ă, *alogeni*, -e, adj. Care se deosebește prin natură și prin origine de mediul în care se află. † (Despre populații) De origine străină, venită din altă parte.

ALÓNJĂ, *alonje*, s. f. 1. Piesă mobilă sau demontabilă servind la prelungirea unor obiecte.

2. Mișcare de întindere rapidă a brațului, folosită în tehnica boxului.

ALOTRÓPIC, -Ă, *alotropici*, -e, adj. De *alotropie*. *Modificările alotropice ale carbonului.*

ALOTROPÍE s. f. Particularitate a unor elemente chimice (de exemplu carbonul, fosforul și sulful) de a se găsi în natură sub mai multe forme care prezintă propriități fizico-chimice diferite.

ALPACĂ¹ s. f. 1. Animal rumegător cu lîna lungă și foarte subțire, de culoare albă, uneori neagră; trăiește în America de sud (*Lama pacos*).

2. Stofă fină din lîna acestui animal.

ALPACĂ² s. f. Aliaj inoxidabil de nichel, cupru și zinc, care servește la fabricarea tacîmurilor de masă, a instrumentelor medicale și optice etc.

ALPÉSTRU, -Ă, *alpeștri*, -stre, adj. Propriu Alpilor, de Alpi; din regiunile muntoase înalte. *Regiune alpestră. Vegetație alpestră.*

ALPÍN, -Ă, *alpini*, -e, adj. Caracteristic munților Alpi; care se găsește, trăiește sau crește în regiunile muntoase înalte. *Pășuni alpine.*

ALPINÍSM s. n. Sport în care, cu ajutorul unei tehnici speciale, se execută ascensiuni pe culmi muntoase greu accesibile.

ALPINÍST, -Ă, *alpiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care practică alpinismul. *Pe cît se vede, e un alpinist fără păreche.* HOGAȘ, M. N. 101.

ALT, **ĂLTĂ**, *alți*, -te, adj. nehot. (Arată că ființa sau lucrul al cărui nume îl determină nu este aceeași sau același cu ființa sau lucrul despre care a fost vorba, care este de față sau este cel obișnuit; stă totdeauna înaintea substantivului) *S-a dus poezia întomnatului parc Și tristețe umbri din altă vreme.* BENIUC, V. 133. *Eu am să-i mulțumesc lui cumnatu Haralambie, a zis ea cu altă întonare de glas.* SADOVEANU, N. F. 14. *Tu m-ai învățat să cînt Din copilărie, Și de-atunci n-am pe pămînt Altă bucurie!* IOSIF, V. 75. *Lupi și alte dihanii mi-au ieșit înaintea cîteodată, dar nu le-am făcut nimica.* CREANGĂ, P. 119. † Loc. a d v. *Altă dată sau alte dați v. data.* † Expr. Cîte alte... = multe. *Începură... a vorbi... despre strigoi și cîte alte năzdrăvăni înșiorătoare.* CREANGĂ, P. 14. *Alte cele = alte lucruri, lucruri diferite.* *De alte cele-n lume N-aveai vreme să întreb.* EMINESCU, O. I 112. † (În construcții negative și în corelație cu «decît») *Ca să scapi de pedeapsă, alt chip nu e decît să te duci să-mi aduci pe fata lui Verdeș-Împărat.* SPIRESCU, L. 42. *N-am altă mîngiere mai vie pe pămînt Decît să-nalț la tine duiosă mea gîndire.* ALECSANDRI, P. A. 63. † Un nou..., altfel de... *Ajunse la împărăția tătine-său. Aici alți oameni, alte orașe, și cele vechi erau schimbate.* SPIRESCU, L. 9. *În locul oricărui om ce cade, în locul oricărui piept ce se despică, alt piept și alt om se pune în rînd.* RUSSO, O. 42. † Expr. *Altă căciulă v. căciulă. Altă aia v. ăla.*

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *altui, ălței*, gen.-dat. pl. *ăltor*.

ALTĂIC, -Ă, *altaici*, -e, adj. Din Altai, care se referă la Altai, caracteristic regiunii munților Altai.

ALTĂR, *altare*, s. n. 1. Parte a bisericii, despărțită de naos prin catapeteasmă, în care se oficiază liturghia. *Popal-a ponegriț și în altar pe Cuzea.* PAS, L. I 10. *Și-avea o fată, fata lui Icoană-ntr-un altar s-o pui.* COȘBUC, P. I 53.

2. Ridicătură din piatră, pămînt sau lemn, pe care, în vechime, se aduceau jertfe zeilor. (F i g.) *Dar poate nu e dat oricui Să-nalțe un altar căminului.* BENIUC, V. 25.

ĂLTĂCEVA pron. nehot. v. *altceva*.

ALTĂDATĂ adv. (În opoziție cu *acum* sau cu alte adverbe care arată timpul prezent) 1. În trecut, odinioară. *Florile dalbe ca altădată Acopăr cu un strat de nea pămîntul.* BENIUC, V. 38. *Dacă prinzi tu azi știucă, urmă lelea Ileana, apoi eu mă fac iar tînără cum am fost altădată.* SADOVEANU, N. F. 102. † Loc. a d v. *De altădată = din alte vremuri.* *Primăverile de altădată Nu au lăsat urme în voi.* BENIUC, V. 24. *Țițaca Leona uita prea des că... nu mai eram «fîncul» de altădată.* SADO-

VEANU, N. F. 7. În canalul curat săpat apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratece. RUSSO, O. 109.

2. În viitor, de mai face înainte, a doua oară. Făgădui că altădată nu va mai face așa. ISPIRESCU, L. 310. Cine-a face altădată ca mine, ca mine să pătească. CREANGĂ, P. 253.

ALTCAREVA pron. nehot. (Regional) Altcineva, un altul. Doarme lămurii în locul lui altcareva dinlăuntru. E beat-mort. GALAN, Z. R. 386.

ALTCEVA pron. nehot. Alt lucru, lucru diferit. Începură să vorbească cu toții deodată, fiecare despre altceva. REBREANU, R. I 128. (În forma altăceva) Ia mai sfirșește o dată cu lupul cela, altăceva n-ai de vorbit? CREANGĂ, P. 123. ♦ **Ex p r.** Nu altceva = într-adevăr, nu alta. (În forma altăceva) Mîna... de țî se părea că zboară iepele, nu altăceva. CREANGĂ, P. 117.

— Variantă: **ăltăceva** pron. nehot.

ALTČINEVA pron. nehot. Un altul, o altă persoană. Să vină altcineva!

ALTČINDVA adv. (Rar) Altădată, odinioară.

ALTČUM adv. Altfel. Da, căta-voi de acum Să mă fac și eu altcum, Să mă fac mai omenos, Să fiu și eu de folos. DEȘLIU, M. 45. Dar slavă lui dumnezeu Că n-a fost altcum, mai rău MARIAN, S. 6.

ALTČUMVA adv. Altcum.

ALTEORI adv. (În corelație cu **uneori**) În alte rînduri, altă dată. Uneori, din strecurătoarea de ceață, șfirtia pe pămînt o ploaie subțire și rece. Alteori se pogora zăpada în cea mai mare tăcere. DUMITRIU, B. F. 14.

ALTERĂ, alterez, vb. I. 1. **Re fl.** A se descompune sub influența unui agent extern; (despre alimente) a se strica. Unele medicamente se alterează la căldură. Peștele se alterează repede. ♦ **T r a n z.** Căldura alterează alimentele.

2. **T r a n z.** A denatura, a falsifica. A altera un text.

3. **Re fl.** (Rar, despre sunete, în special despre labiale) A se schimba. Sunetul «p» s-a alterat, trecînd la «k», în cuvîntul «piatră», care a devenit astfel «chiatră».

4. **T r a n z.** A ridica sau a coborî un sunet sau un acord cu un semiton sau două (cu ajutorul diezilor, bemolilor etc.).

ALTERĂBIL, -Ă, alterabili, -e, adj. Care se alterează (1) ușor Transportul alimentelor alterabile se face cu precădere.

ALTERĂRE, alterări, s. f. Acțiunea de a (s e) a l t e r a și rezultatul ei.

1. Schimbare, modificare (de obicei în rău); descompunere, stricare. Alterarea cărnii.

2. Denaturare, falsificare. Alterarea unui text.

3. Schimbare sau modificare a pronunțării unui sunet.

4. Ridicare sau coborîre cu un semiton sau două a unui sunet, a unui acord etc.

ALTERĂT, -Ă, alterați, -te, adj. 1. Modificat, schimbat. transformat (în rău); (despre alimente) stricat. Carne alterată. ♦ **F i g.** [Invalidul] are o voce alterată plină de îndrăjire. SAHIA, N. 16. Dan... întreabă c-un glas alterat de spaimă: Cine e? VLAHUȚĂ, O. A. III 174

2. Denaturat, falsificat. Text alterat.

3. (Despre sunete) Schimbat, modificat.

4. (Despre sunete sau acorduri) Ridicat ori coborît cu un semiton sau două.

ALTERĂȚIE, alterații, s. f. Alterare.

— Pronunț: -și-e.

ALTERCĂȚIE, altercații, s. f. (Rar) Schimb violent de cuvinte; ceartă. Am avut cu ea și altercații. IBRĂILEANU, A. 28.

— Variantă: altercațiune (DUMITRIU, B. F. 161) s. f.

ALTERCAȚIUNE s. f. v. altercație.

ALTERN, -Ă, alterni, -e, adj. (Numai în **ex p r.**) Unghiuri alterne interne = fiecare dintre cele două perechi de unghiuri formate în interiorul a două drepte paralele tăiate de o secantă, de o parte și de alta a acesteia (secanta și cite una din drepte formînd laturile lor). Unghiuri alterne externe = fiecare dintre cele două perechi de unghiuri formate în afara a două drepte paralele tăiate de o secantă, de o parte și de alta a acesteia (secanta și cite una din drepte formînd laturile lor). Frunze (sau flori) alterne = frunze (sau flori) așezate de o parte și de alta a tulpinii sau a ramurilor, la nivelurile diferite. Sistem altern = sistem de agricultură care se bazează pe alternarea culturilor pe unul și același teren.

ALTERNĂ, alternez, vb. I. Intranz. (Despre două elemente diferite sau cu roluri diferite; al doilea element se introduce prin prep. «cu») 1. A lua pe rînd unul locul altuia, a reveni succedîndu-se unul după altul, a se schimba unul cu altul. Ziua alternează cu noaptea. ♦ **T r a n z.** Alternez munca cu odihna.

2. (Despre sunete) A varia, a se schimba în diferitele forme gramaticale ale aceluiași cuvînt sau în cuvintele aparținînd aceleiași familii. «A» alternează cu «e» în declinarea și în familia cuvîntului «fată».

— Prez. ind. și: (învechit) **altern** (ODOBESCU, s. I 388).

ALTERNĂNT, -Ă, alternanți, -te, adj. (Despre două elemente diferite sau cu roluri diferite) Care alternează.

ALTERNĂNȚĂ, alternanțe, s. f. 1. Revenire prin alternare; perindare. Alternanța de roci tari și de roci slabe.

2. Variație a vocalelor sau consoanelor într-un cuvînt sau în familia unui cuvînt, folosită de limbă pentru a diferenția formele gramaticale ale aceluiași cuvînt sau (împreună cu sufixul) derivatele unui cuvînt de forma lor de bază. Schimbarea vocalei în «joc-joacă-jucăm» constituie o alternanță vocalică; schimbarea consoanei în «gros-groși» constituie o alternanță consonantică.

ALTERNĂRE, alternări, s. f. Acțiunea de a alterna și rezultatul ei. Alternare de versuri și proză.

ALTERNĂȚIV, -Ă, alternativi, -e, adj. Care alternează (unul cu altul). Mișcări alternative. ♦ Curent (electric) alternativ = curent electric care își schimbă sensul și intensitatea la anumite perioade regulate. ♦ (Adverbial) [Ursul] s-a dus în ripă, sărînd alternativ cu dinaintea și cu dinapoi, și fuge și acum. SADOVEANU, O. A. II 194.

ALTERNĂȚIVĂ, alternative, s. f. Posibilitate de a alege între două căi, două soluții etc.

ALTERNĂȚOR, alternatoare, s. n. Generator electric de tensiuni și curenți alternativi.

— Pl. și: (s. m.) **alternatori**.

ALȚEȚĂ, altețe, s. f. Titlu dat într-un regim monarhic principilor și principeselor dintr-o casă domnitoare.

ALTFEL adv. 1. În alt chip, altcumva. Acela era o leacă mai chipos și altfel îmbrăcat. CREANGĂ, P. 148. Să-l vedeți pe cal, veți judeca altfel. NEGRUZZI, S. I 40. ♦ (Precadat de prep. «întru» sau «de») Ascunde-te, Romeo, că-ntr-altfel ești pierdut. MACEDONSKI, O. II 151. Dar nu cumva să faci de altfel, că nici în borta soarecului nu ești scăpat de mine. CREANGĂ, P. 212. ♦ **Loc. adj.** Altfel de = de altă natură; de alt soi. Altfel de stofă mai aveți? ♦ **Loc. adv.** De altfel (cu nuanță adversativă, introducînd o propoziție nouă sau servind ca întărire a unei idei) = de altminteri, însă, cu toate

acestea, pe lângă acestea, în plus, încolo. *De altfel (sigur nu sînt însă) Se poate să vă cruțe.* BENIUC, V. 95. \diamond (Adjectival, precedat de adv. « mai ») *Prea ești întuneceată în straiile astea... Vreau ceva mai altfel.* DELAVRANCEA, A. 86. *Eu te socoteam mai altfel.* ISPIRESCU, L. 42.

2. Dacă nu, în caz contrar, altminteri. *Să le stingem sămînța [ciocoilor]... altfel nu scîpăm, altfel ne chinuie mai rău.* DUMITRIU, B. F. 68. *Noroc... că era o fată robace și răbdătoare, căci altfel ar fi fost vai ș-amar de pielea ei.* CREANGĂ, P. 283.

ALTIGRAF, *altigrafe*, s. n. Altimetru barometric înregistrator, care dă o diagramă a altitudinii avionului în funcție de timp.

ALTIMETRĂIE s. f. Ramură a topografiei care se ocupă cu stabilirea altitudinilor punctelor de teren față de nivelul mării.

ALTIMÉTRU, *altimetre*, s. n. Instrument cu care se măsoară altitudinea.

ALTIST, -Ă, *altiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care are voce de alto, care cîntă alto. \blacklozenge Instrumentist care cîntă la violă.

ALITILEMÉTRU, *altilemetre*, s. n. Aparat folosit la determinarea altitudinii unui punct inaccesibil (căruia i s-a măsurat unghiul de înălțime și depărtarea cu ajutorul unui telemetru).

ALITŪDINE, *altitudin*, s. f. Înălțimea unui punct de pe suprafața pămîntului considerată în raport cu nivelul mării. *Sintem în cel mai de nord punct al hotarului petrolifer, care are și cea mai înaltă altitudine.* BOGZA, A. I. 28. *Aici! 342 de kilometri de la București. 36 de kilometri de la Gheorghieni. Altitudine una mie două sute optzeci și cinci de metri deasupra mării.* SEBASTIAN, T. 16.

ALTIȚĂ, *altițe*, s. f. Broderie lată, făcută cu arnici sau cu mătase pe umerii iilor. *Purta... bluză cu altițe verzi.* SADOVEANU, P. M. 59. *Și fete vin să le-nflorescă altița, La pragul tău e plină ulicioara.* GOGA, P. 30. *Altița de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur.* ODOBESCU, S. I 418. \blacklozenge (Metaforic) Cămașă. *Pe pieptul tînăr el și-a pus Altiță-n loc de-aramă.* COȘBUC, P. I 70. *Lina sta-n porțiță, Sălta-n vînt a ei altiță.* COȘBUC, P. I 49.

ALTÎNCOTRO adv. (Rar, învechit, în expr.) A nu avea altîncotro face = a nu putea să facă altfel; a nu avea încotro. *Bathori n-avea altîncotro face, temîndu-se ca, de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la aceasta de Mihai.* BĂLCESCU, O. II 136.

ALTMÎNTEREA adv. v. altminteri.

ALTMÎNTERI adv. I. (Adesea precedat de prep. « de ») În alt chip, altfel, altcum. *Chitucul ajunsese la auzul popii... altminteri nu ar fi spart pîrintele, în vreo două rînduri, cobza lui Oprea Chiorul.* PAS, L. I 8. *Așa gătită îi ședea și mai bine decît altminteri.* ISPIRESCU, L. 352. \diamond (Adjectival) *Tuturor le spune că Simina-i fată Mai așa și-altminteri.* COȘBUC, P. I 247.

2. De (unde) nu..., dacă nu... *Noroc că au sosit pompierii, altminteri ardea tot.*

3. Încolo, de altfel. *Alt minteri n-avea decît o haină de soldat.* DUMITRIU, B. F. 6.

— Acce. tuat și: *altminteri*. — Variante: *altmîntero* (ALECSANDRI, T. 948), *altmînterea* (DUMITRIU, B. F. 161), *altmîntrele* (ALECSANDRI, T. 327, NEGRUZZI, S. I 94), *altmîntrelea* (ALECSANDRI, T. 104), *altmîntrele* (ODOBESCU, S. I 54) adv.

ALTMÎNTRELE adv. v. altminteri.

ALTMÎNTRELEA adv. v. altminteri.

ÁLTO s. m. I. Voce feminină sau de copil, cu timbru grav, situată ca registru între sopran și tenor.

2. Violă.

ALTOÍ, (2) *altoaie*, s. n. I. Altoire. *Școala face omul om și altoiul pomul pom.*

2. Mică ramură detașată de pe o plantă-mamă pentru a folosi la altoire. *Un altoi de piersic.* \diamond Fig. *Zina mea deprinsă cu tristeți, Pune peste jale nou altoi: Bucurii să cînți și să te-nvești Toboșar al timpurilor noi!* BENIUC, în POEZ. N. 51. \blacklozenge Plantă altoită. *Mere de a-toi.* \blacklozenge Plantă (de soi bun) cultivată anume pentru a servi la altoire. *În toate comunele rurale ar fi bine ca să se... facă pepinieră de... altoaie de cele mai variate specii de poame.* I. IONESCU, M. 260.

— Pl. și: *altoiuri*.

ALTOÍ, *altoiesc*, vb. IV. *Tranz.* I. (Cu privire la portaltoi sau la planta altoită) A introduce o rămurică (anume aleasă) a unei plante în țesutul alteia, stabilind în modul acesta un contact între țesuturile lor generatoare, cu scopul de a da plantei altoite însușirile (mai valoroase) ale altoiului. *V. grefa.* *Am altoit un măr cu un gutui.* *Am altoit un cajs pe un prun.* \diamond Fig. (Cu privire la o însușire) *Povestitorul a știut, cu tainic meșteșug, s-o altoiască adînc [mîndria] și în jalea și în veselă ostășului român.* ODOBESCU, S. II 530.

2. (Familiar) A da cuiwa o lovitură; a plesni, a bate. *Răsări... unul cu căciulă ponosită... — Stai, neică, să-l altoiesc și eu pe barosan, spuse, încercînd să se apropie.* PAS, L. I 256.

— Variantă: (Mold.) *hultui* (ALECSANDRI, T. 368) vb. IV.

ALTOIALĂ, *altoieli*, s. f. Altoire, altoi¹ (1).

ALTOÍRE, *altoiri*, s. f. Acțiunea de a altoi.

ALTOÍT¹ s. n. Altoire.

ALTOÍT, -Ă, *altoiți*, -te, adj. Care a fost supus altoirii. *Pomi altoiți.* \square *Primăvara, venea cu un trandafir altoit la butonieră și în mîna cu un buchet, din care da la toți.* BASSARABESCU, V. 73.

ALTRUÍSM s. n. (În opoziție cu *egoism*) Dispoziție de a acționa dezinteresat, trecînd peste interesele personale, în favoarea altor oameni sau a întregii colectivități. *Fondul literaturii adevărate nu e de loc egoismul, ci altruismul cel mai larg și mai simpatic.* IONESCU-RION, C. 105.

ALTRUÍST, -Ă, *altruști*, -ste, adj. Călăuzit de altruism. *Era capabil și de acțiuni altruiste.* IBRĂILEANU, A. 24.

ÁLTUL, **ÁLTA**, *álții*, -tele, pron. nehot. I. (Ține locul unui nume de ființă sau de lucru care nu este aceeași sau același cu altă ființă sau alt lucru despre care s-a vorbit, care e de față sau care este cel obișnuit) *Lasă să mai răspundă și altul!* \square *Acuma, în începutul acesta de primăvară, parcă se simte altul, o viață nouă ti năvăleşte în piept.* SADOVEANU, O. VI 6. (Familiar) *Altul la rînd (= următorul)!* \diamond (În opoziție cu vorbitorul) *Altul în locul meu și-ar fi pierdut răbdarea.* \square *N-aș vrea s-auz alții pînsu-mi.* BENIUC, V. 10. *Totdeauna supăra pe alții, iară mai ales pe frate-meu.* CREANGĂ, P. 38. \diamond (În alternanță cu « unul ») *Unii supraveghează bagajele, alții scriu telegrame pe colțul meselor din sala de așteptare.* C. PETRESCU, A. 277. *Sînt cinci degete la o mînă și nu samînă toate unul cu altul.* CREANGĂ, P. 19. *Care dîncotro îl ruga: unul să-i deie bînărit, cît a cere el, altul să-i deie fata și jumătate de împărăție, altul să-i deie fata și împărăția întregă.* CREANGĂ, P. 228. \diamond *Expr.* *Unuia și altuia = orișicui. Cum se poate zicea ea, să ujună pe mîinle unora și altora?* ISPIRESCU, L. 26. *Unii (și) alții = mulți. « O, asta nu se poate! » Zic unii, alții-n lume.* ALEXAN-

DRESCU, P. 127. Unul ca altul = la fel, deopotrivă, egal. *Acolo găsi încă două femei, una ca alta de tinere.* ISPIRESCU, L. 7. Unul mai... decât altul = fiecare la fel de... *Doi copii, unul mai zburdalnic decât altul. Unul după altul = succesiv, pe rând.* ♡ (În alternanță cu « unul », exprimând un raport de reciprocitate) *Își jură credință unul altuia.* CREANGĂ, P. 279. *Groaza armiei întregi era atât de mare, încît, fără îndoială, cînd va sosi la locuri grele... se vor răni între sine ca să poată trece unul altuia înainte.* BĂLCESCU, O. II 121. ♡ (La pl., alternînd de două sau, rar, de mai multe ori, corespund alternanței « unii... alții... ») *Alții aduseseră donicioare și donițe. Alții, rogojini.* PAS, L. I 58. ♣ (Cu formă feminină și sens neutru) *Noi trimitem tocmai acuma la munte... doi ciobani... să ducă celorlalți de acolo fînă și, slănină și altele cite le mai fac lor trebuință.* SADOVEANU, N. F. 39. *Amu a scornit alta: cică să-i aduc pe fata împăratului-Roș.* CREANGĂ, P. 234. ♡ Ex pr. *Între (sau printre) altele = printre alte lucruri. Între altele s-a hotărît ca aparatul de radio să fie folosit de clubul sindicatului. Alta (acum)! exprimă dezaprobare față de o propunere sau o veste neașteptată.* ♡ (În alternanță cu « una », « unele », în ex pr.) *Unul una, altul alta = fiecare cite ceva, în felul lui. Mai ziseră unii una, alții alta.* ISPIRESCU, I. 327. *Una (și) alta = de toate, ceva. Duduca Leona se cam tînguie de unele și de altele.* SADOVEANU, N. F. 42. *Nici una nici alta = cu orice preț, fără a sta mult pe gînduri. Ei, nici una nici alta, voiau să vinzeze tot lightoni sălbatic.* ISPIRESCU, L. 382. *Pînă una-alta = deocamdată. Pînă una-alta, ia să mă duc să văd, ales-au năsipul din mac?* CREANGĂ, P. 265. *Ba din una, ba din alta sau din una-n alta = din vorbă-n vorbă. Din vorbă-n vorbă, din una-n alta, ajung pînă acasă la cumătra.* CREANGĂ, P. 32. *Ba din una, ba din alta și de cole pînă colea, și-au plăcut unul altuia.* CREANGĂ, P. 168. *Nu de alta = nu din alt motiv.* 2. (În alternanță cu « unul », « una ») *Celălalt, al doilea. Pîndea cînd unul, cînd altul.* ISPIRESCU, L. 4. *De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.* EMINESCU, O. I 146. *La judecătore, ce intră pe o ureche iasă pe alta.* NEGRUZZI, S. I 248. ♡ Ex pr. *Pe de o parte... pe de alta... (sau pe de altă parte...), exprimă o alternanță. Credinciosul împăratului, auzind aceste, pe de o parte l-a cuprins spaima, iară pe de alta s-a îndrăcit de ciudă.* CREANGĂ, P. 256.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *altuia, alteia*, gen.-dat. pl. *altora*.

ALTUNDEVA adv. În altă parte, aiurea. *Altunde va, departe, au înflorit cireșii.* STANCU, C. 13.

ALUĂT, *aluaturi*, s. n. 1. Masă densă de fînă amestecată cu un lichid sau cu grăsimi (uneori cuprinzînd și drojdie, zahăr, ouă etc.), din care se fac pine, prăjituri etc.; cocă. *Aluat de cozonaci.* ☐ *Mîna ta ia la întimplare aluatul inform pe care degetele îl modelează.* ANGHEL, PR. 67. *Țaca Frâsina întinde foi de aluat, frate-meu Mihalachii pisează miezi de nucă și zahăr.* VLAHUȚĂ, O. A. II 87.

2. Porțiune mică din coca de pîine dospită, care își menține puterea de fermentație și poate înlocui drojdia.

— Pronunțat: -lu-at.

ALUĂȚEL s. n. Aluat (2).

— Pronunțat: -lu-ă.

ALUMINIU s. n. Metal de culoare argintie, ușor, maleabil, ductil, bun conducător de electricitate, folosit pe scară întinsă în industrie și în tehnică.

ALŪN, *aluni*, s. m. Arbust cu frunze rotunde și păroase și cu fructe comestibile; crește prin păduri (*Coryllus avellana*). *Coboram cărarea printre alunii cu vergile argintate de brumă.* C. PETRESCU, S. 169. *Sub alun m-apuc să sun din buciun.* MACEDONSKI, O. I 34. *După*

gratii de fereastră o copilă el zări Ce-i zimbește, mlădioasă ca o creangă de alun. EMINESCU, O. I 144.

ALUNĂ, *alunez*, vb. I. *Tranz.* (Popular) A holba, a zgîi ochii. *Pleacă urechea înspre femeie și alunează ochii cumplit.* CONTEMPORANUL, VII 470.

ALUNĂR, *alunari*, s. m. I. Vinzător de alune. *Era... spaima birjarilor, lăutarilor, flașnetarilor, alunarilor.* CARAGIALE, O. II 75.

II. I. Pasăre de munte, obișnuită în Carpați, de mărimea unei găște, care se hrănește cu alune, ghindă, semințe de brad și cu insecte (*Nucișraga caryocatactes*); gășă-de-munte, nucar. *Trece o gășă, trece un alunar. Din zbor mă ceartă cu cîrciri.* SADOVEANU, V. F. 89.

2. Nume purtat de două specii de soareci de pădure, care se hrănesc cu alune (*Muscardinus avelanarius* și *Glyx*).

ALUNĂȘ, *alunași*, s. m. Diminutiv al lui a l u n. *Am un iepuș, Joacă sub un alunăș (Fusul).* GOROVEI, C. 167.

ALUNĂ, *alune*, s. f. Fructul alunului, de formă ovoidală, de dimensiuni mici, închis într-o coajă lemnoasă. *Țupăiau pe fire de lejnicioară pitulici cit alunele.* SADOVEANU, N. F. 67. *O cojișă de alună trag locuste, podu-l scutura, Cu musteața răsucită șede-n ea un mire flutur.* EMINESCU, O. I 87. ♡ *Alune turcești = fructele comestibile ale unei specii de alun. Alune de pămînt (sau americane) = fructele comestibile ale unei mici plante tropicale (cultivată azi și la noi); arahide.*

ALUNEĂ, *alunele*, s. f. I. Aluniță (1).

2. Aluniță (2).

3. Nume dat unui dans popular.

ALUNEĂSCA s. f. art. Numele unui dans popular. *O horă mare prîndea, Lăutarii tot cînta, Aluneasca o juca.* PĂSCULESCU, L. P. 207.

ALUNECĂ, *alînece*, vb. I. *Intranz.* (În concurență cu *luneca*) 1. (Despre ființe) A-și pierde echilibrul, călcînd pe o suprafață lucioasă; (prin exagerare) a cădea, a se prăbuși, a se prăvăli. *Se dusese... pe lîngă rîu, cîlcînd pe pietrele cele mari să nu aluneca în apa iute.* DUMITRIU, N. 180. *Să aluneci pe poleiul de ușițele ninse, Să privești prin lucii geamuri la luminile aprinse.* EMINESCU, O. I 157.

2. (Despre obiecte) A se deplasa de la locul unde era așezat, fixat, susținut. *Pachetul a alunecat de sub braț.* ☐ *Și singură-n răcoare, de baie se gătește... Rochița de pe umeri alunecă, dispăre.* ALECSANDRI, P. III 277.

3. A se mișca cu ușurință, lîn, fără zgomot și fără a întîmpina vreo rezistență sau vreun obstacol; a se strecura, a pătrunde. *Alunecă girla între sălcii; În luntre-un copil de pescar Tot plescăie undița-n apă.* IOSIF, T. 134. ♡ (Poetic) *De sus, vîntul aluneca pe văi.* DUMITRIU, N. 187. *Pe cînd cu zgomot cad Izvoarele-ntr-una, Aluneca luna Prin vîrfuri lungi de brad.* EMINESCU, O. I 216. *Și pas cu pas pe urma ei [Lucafeărul] Alunecă-n odaie.* EMINESCU, O. I 168. *Aurora, o nimfă de soare prea iubită, Se deșteaptă și-n aer alunecă zimbind.* ALEXANDRESCU, M. 108. ♡ Ex pr. *A aluneca printre degete = a fi greu de prins, de găsit, de observat, de sezisat; a scăpa de sub control, de sub supraveghere. Șireată și abilă, Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul-viu.* REBREANU, R. I 259. *Niciodată nu spunea unde se duce și ce face. Un fel de rușine mă oprea să-i iau socoteala. Imi aluneca printre degete.* BART, E. 227.

ALUNECĂRE, *alunecări*, s. f. Acțiunea de a aluneca.

1. Mișcare, deplasare continuă pe o suprafață netedă, lucioasă; lunecare. *Alunecarea pistonului. Alunecarea săniei pe zăpadă.* ☐ *Ce bucurie pe mine cînd, cu toată*

supărarea gleznei din pricina alunecării, aflu, după primul moment de groază, că dambლაა mea a fost numai niște simburii de mășline risipiți pe gios! CARAGIALE, O. II 312.

2. Deplasarea a unui lucru de la locul unde era așezat, fixat, susținut; lunecare. *Alunecare de teren.*

ALUNECĂTOR¹, *alunecătoare*, s. n. Piesă mobilă, la unele mașini și aparate, care se deplasează prin alunecare. *Alunecătorul strungului. Alunecătorul unei arme de foc.*

ALUNECĂTOR², **-OĂRE**, *alunecători*, **-oare**, adj. Care alunecă.

ALUNECĂTURĂ, *alunecături*, s. f. Alunecare. (Fig.) O alunecătură a gândurilor în gol îl făcu să tresară: era să adoarmă. D. ZAMFIRESCU, R. 245.

ALUNECÓS, **-OĂSĂ**, *alunecoși*, **-oase**, adj. 1. (Despre o suprafață) Pe care se alunecă ușor. *Parchet alunecos.*

2. Care alunecă ușor. (Fig.) *Femeie! ochi alunecoși, inimă zburdalnică!* CARAGIALE, O. I 214. ♦ *Teren alunecos (sau straturii alunecoase) = teren constând dintr-o alternanță de nisipuri care absorb apă în mare cantitate și de argile care, fiind impermeabile, produc alunecarea straturilor de deasupra lor.*

ALUNECUȘ, *alunecușuri*, s. n. Lunecuș. *Marea lin cutremurându-și fața, scutur-a ei spume, Repezind pe-alunecușul undelor de raze-o lume.* EMINESCU, O. IV 118.

ALUNEL, *alunei*, s. m. I. 1. Diminutiv al lui a l u n. *Tie tata și-a face Legănel De păltinel, Cu fuștei De-alunei.* BIBICESCU, P. P. 280.

2. (De obicei articulat) Numele unui dans popular. *Azi e luni și mâine marți, Alunelul să mi-l bați!* La HEM.

II. Aluniță (2). *Lelișo cu alunei, Nu căta la doi, la trei, Și căta la ochii mei.* ALECSANDRI, P. P. 344.

ALUNELE s. f. pl. I. 1. Plantă erbacee cu flori albe și fructe lunguiețe, care crește mai ales în pământ argilos și calcaros și ale cărei tubercule, conținând substanțe nutritive, se întrebuintează în bucătărie (*Bunium bulbocastanum*).

2. (Transilv.) Baraboi.

3. (Ban.) Coadă-șoricelului.

II. (Transilv.) Pistrui.

ALUNET, *aluneturi*, s. n. (Cu sens colectiv, rar) Aluniș.

ALUNGĂ, *alung*, vb. I. T r a n z. 1. A sili (pe cineva) să părească un loc, a goni, a îndepărta, a înlătura. *M-alungați cu pietre ca pe ctine.* BENIUC, V. 86. *Uncheșul meu a alungat o viespe care-l bizăia.* SADOVEANU, N. F. 178. *Alungă cioara cu perja-n gură tocmai dincolo, peste hotar.* CREANGĂ, A. 72. ♦ Fig. *Alungă mihmirea ta... nu ai de ce fi supărat.* CREANGĂ, P. 189. [Lucașfărul] *lucește c-un amor nespūs Durerea să-mi alunge.* EMINESCU, O. I 175. *Sufletu-mi în taină șoptind inimii tale... Va alunga din ochii-și oricare negri nori.* ALECSANDRI, P. I 139.

2. A alerga după..., a se lua după..., a goni din urmă, a urmări, a fugări. *Vede ieșind dintr-o pădure... cele șapte iepe alungate de un roi nemărginit de țnțari.* EMINESCU, N. 20. *Zi de vară cit de lungă Vnătorul o alungă [pe căprioară].* ALECSANDRI, P. II 90. *Iată pădurea unde alungam mierle.* RUSSO, O. 120. *Un dulce copilaș... alungă-un fluturaș.* ALECSANDRI, P. P. 36. ♦ Fig. *Cînd ne-am oprit, lumina alunga aburii peste oglinzile luminișurilor.* SADOVEANU, N. F. 61. ♦ Refl. *Nu te-a mai putea ajunge, măcar să se alunge el cit și cit după tine.* SBIERA, P. 56. *E un lup ce se alungă după pradă-i spăimîntată.* ALECSANDRI, P. A. 115. ♦ Refl. reciproc. A se fugări unul pe altul. *Patru surori gemene Scapără din cremene. Toată ziua se alungă Și nu-i chip să se ajungă (Roțile căruței).* SADOVEANU, P. C. 8.

Cît mi-a fost mie de drag... Să văd codrul plin de-areți Și cîrlanii cum s-alungă. COȘBUC, P. II 167. ♦ Fig. *Domoale valuri se alungă; Recad cu spume argintii.* POEZ: N. 265. *Printr-un vîzdăh posomorît s-alungă nouri spulberați... de furtună.* SADOVEANU, N. F. 26. *Șoaptele curtenilor se alungau iute prin toate colțurile ca niște gingămii veninoase.* SADOVEANU, N. P. 27. *Urlete de bătaie s-alungau după olaltă.* EMINESCU, O. I 144.

ALUNGĂRE, *alungări*, s. f. Acțiunea de a a l u n g a; îndepărtare, izgonire.

ALUNGĂTOR, **-OĂRE**, *alungători*, **-oare**, adj. (Rare) Care alungă. *Vorbele din răvașul lui Radu îi răsunar în suflet ca un cîntec de departe, frumos ș-alungător durerilor.* VLAHUȚĂ, N. 27.

ALUNGÎ vb. IV v. lungi.

ALUNGÎT, **-Ă**, *alungiți*, **-te**, adj. Care are (sau ia) formă lunguiață; prelung. *Pe timpla stîngă avea două vîntăi alungite, ca de vergea.* MIHALE, O. 512.

ALUNICĂ, *alunele*, s. f. I. 1. Aluniță (1). *Frunză verde alunică, Am avut o mindră mică.* ALECSANDRI, P. P. 303.

2. Aluniță (2). *Alunica neagră ce doarme dusă și fericită pe brațul tău.* HOGAȘ, M. N. 27. *Își pune alunele și se sulemenește.* NEGRUZZI, S. II 265.

II. (Numai la pl.) Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu rădăcinile aproape rotunde și florile albe (*Carum bulbocastanum*).

ALUNIȘ, *alunișuri*, s. n. (Cu sens colectiv) Pădure, desiș de aluni. *Dealul se urca rotunjit, ca un sin, iar marginile lui se prăvăleau repezi, scufundate, acoperite de alunișuri.* GÎRLEANU, L. 29. *Doinind din frunză vesel, pe potică, Se duce-n sus, prin aluniș, haiducul.* IOSIF, P. 31. *La mijloc de codru des Toate păsările ies, Din luceag de aluniș Spre voiosul luminiș.* EMINESCU, O. I 215. *La loc de grindîș, La verde-aluniș.* ALECSANDRI, P. P. 186.

ALUNIȚĂ, *alunițe*, s. f. I. Diminutiv al lui a l u n ă; alunică. *Foaie verde aluniță, Cît am trăit pe lumiiță (= lume), N-am văzut verde frunzușă Ca la mindra-n grădiniță.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 21.

2. Mică excrescență pigmentată, pe față sau pe trup.

ALUNIŪ, **-IE**, *alunii*, adj. (Rare) De culoarea alunei.

ALURĂ s. f. (Franțuzism) Fel de a se mișca; (rar) înfățișare. *Cellino, intimidat, și-a pierdut alura de grație.* CAMIL PETRESCU, T. II 193. ♦ Ritm, tempo în care se desfășoară o întrecere sportivă. *Se aleargă într-o alură susținută.*

ALUVIAL, **-Ă**, *aluviali*, **-e**, adj. Format prin aluviune. *Teren aluvial.*

— Pronunțat: **-vi-al**.

ALUVIONĂR, **-Ă**, *aluvionari*, **-e**, adj. Aluvial. *Teren aluvionar.*

— Pronunțat: **-vi-o-**.

ALUVIU s. n. Perioadă geologică din cuaternarul superior, începînd de la retragerea ghețarilor pînă în zilele noastre.

ALUVIUNE, *aluvium*, s. f. Depozit de nămol, nisip și pietriș, adus de apele curgătoare și depus în lungul albiilor.

— Pronunțat: **-vi-u-**.

ALUZIE, *aluzii*, s. f. Cuvînt, expresie sau frază care sugerează, fără a exprima deplin, ideea vorbitorului. *Fiecare cuvînt pe care mi-l spui mi se pare o aluzie.* SEBASTIAN, T. 98. ♦ Expr. A face aluzie la cineva (sau la ceva) = a vorbi pe departe despre cineva (sau despre ceva); a viza pe cineva (sau ceva); a da să se înțeleagă ceva.

— Pronunțat: *-zi-e*. — Variantă: *aluziune* (HOGAȘ, DR. II 226) s. f.

ALUZIUNE s. f. v. *aluzie*.

ALVANIT, -Ă s. m. și f. v. *arvanit*.

ALVEOLĂR, -Ă, *alveolari*, -e, adj. 1. Care e în legătură cu alveolele (1). *Nervi alveolari*. ♦ *Consoană alveolară* (și substantivat, f.) = consoană care se articulează cu limba în contact cu regiunea palatală, la nivelul alveolelor de sus. *Consoana «l» este o alveolară*.
2. Care prezintă alveole (2). *Fagurele are structură alveolară*.

— Pronunțat: *-ve-o*.

ALVEOLĂT, -Ă, *alveolați*, -te, adj. Care are alveole.
— Pronunțat: *-ve-o*.

ALVEOLĂ, *alveole*, s. f. 1. (Mai ales în expr.) *Alveolă dentară* = fiecare din cavitățile maxilarelor în care sînt înfipti dinții. *Alveolă pulmonară* = fiecare din micile cavități în care sfîrșesc ultimele ramificații ale bronhiilor.

2. Fiecare dintre celelele fagurelui, în care albinele depozitează mierea. *Alveolele fagurelui sînt exagonale*.

— Pronunțat: *-ve-o*.

ALVIȚĂR, *alvițari*, s. m. Fabricant sau negustor de alviță.

— Variantă: *halvițăr* (ALECSANDRI, T. 531) s. m.

ALVIȚĂ, (rar) *alvițe*, s. f. Produs zaharos fabricat din zahăr, miere, nuci și amidon sau albuș de ou. *Alvițele, halvalele și toate prăjiturile [erau] înecate în zeama de zahăr*. DUMITRIU, N. 266. *Ce e drept, alvița era cam sfărîmată, cam negricioasă și nu prea se vedea să aibă mieji de nucă*. DELAVRANCEA, T. 147. ♦ (Regional) *Buterea alviței* = distracție tradițională cu ocazia lăsatei secului, cînd copiii încearcă să prindă cu gura o bucată de alviță legată de o sfoară care atîrnă din tavan.

— Variantă: *halvițu* (GHICA, S. 676) s. f.

AMĂ interj. (Învechit; ironic, disprețuitor) Că zău! zău așa! *Postim! Vă închipuiți pe mine... îmbrăcat husește... Ama! Frumos m-a prinde*. ALECSANDRI, T. I 306.

AMĂBIL, -Ă, *amabili*, -e, adj. Prietenos, binevoitor; politic. *Aceste perle sînt, probabil, Surisul tău mereu amabil*. BENIUC, V. 68. *Mihail Mihailovici a fost cît se poate de amabil*. SAHIA, U.R.S.S. 96. ♦ (Adverbial) *Asta s-o creadă alții, s-a hlizit dumneai privindu-mă amabil*. SADOVEANU, N. F. 183. ♦ (Neobișnuit) *Atrăgător, plăcut. Stilul elegant al unuia din cei mai amabili poeți ai noștri*. ODOBESCU, S. I 447.

AMABILITĂTE, (2) *amabilități*, s. f. 1. Însușirea de a fi amabil, calitatea a ceea ce este sau se arată amabil; bunăvoință; politețe. *Și d. Jean zîmbi plin de amabilitate*. SAHIA, N. 102. *Amabilitatea cu care m-ați oprit în drum ca să mă aduceți aici în gazdă mă face a dori ca să vă cunosc mai de aproape*. ALECSANDRI, T. I 281.

2. Atitudine sau faptă amabilă. *Îl invitase la teatru, ca să-și scuze, prin aceasta și alte amabilități, lipsa dorinței de a-l ajuta*. DUMITRIU, B. F. 160. ♦ *Frază măgulitoare; compliment. Șeful gării... se topise în tenele și amabilități față de ruda prințului*. DUMITRIU, B. F. 74.

AMALGĂM, *amalgame*, s. n. 1. Aliaj de mercur cu alt metal. *Amalgamul de cositor este folosit în industria oglinzilor*.

2. Fig. Amestec de elemente eterogene, disparate.
— Pl. și: *amalgamuri*.

AMALGAMĂ, *amalgamez*, vb. I. T r a n z. (Rar) 1. A alia mercurul cu un metal.

2. Fig. A amesteca elemente eterogene.

AMALGAMĂRE, *amalgamări*, s. f. Acțiunea de a amalgama. *Amalgamarea este un procedeu de extragere a aurului*.

AMĂN interj. Îndurare! iertare! *Hodja, fără milă la strigăt de aman, Rostea cu glas fanatic verseturi din coran*. ALECSANDRI, P. III 345. ♦ E x p r. A zice aman = a cere iertare. *Pe semne te mîncă spinarea... ia acuși te scarpîn... de-i zice «aman puile» cînd îi scăpa din mîna mea*. CREANGĂ, A. 57. *Umflați-l pe sus și-l puneți în scrînciobul ista, de-l învîrțiți pîn'ce-a zice aman*. ALECSANDRI, T. 384. A fi (sau a ajunge) la aman = a ajunge la mare strîmtoare. *Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman!* EMINESCU, N. 43. A lăsa (pe cineva) la aman = a părăsi (pe cineva) tocmai cînd e în cea mai mare nevoie.

AMĂNDEA interj. (Mold.; exclamație care îndeamnă la năvală asupra cuiva sau la fugă) *Fuga! zbughește-o! Iar eu, amandea pe ușă afară plîngînd, și încep a răcni cît îmi lua gura, strigînd megieșii*. CREANGĂ, A. 133. *Cum le-om zări, amandea pe ele*. ALECSANDRI, T. I 266.

AMANET, *amanete*, s. n. (În trecut; uneori construit cu verbele «a pune», «a da») Obiect de preț predat cuiva drept garanție a restituirii unei datorii (în bani); garanție, gaj, zalog. V. i p o t e c ă. [Surorile] *între ele se dușmăneau, pentru că-și făceau concurență cînd era vorba de amanete*. Împrumutau bani cu dobîndă pe amanet. PAS, Z. I 156. *Apoi luă bani pe amanet și... pleacă... la Huși*. BASSARABESCU, V. 22. *Bun la sufler și prost la mînte, am alogat degrab-acasă, am pus amanet tot ce-aveam, droșcă, hamuri, cai, și-am adus suta cea de galbină... ca s-o ajut la nevoie*. ALECSANDRI, T. 556. ♦ (Învechit) Ostatic. *Ca să trăiască frăște fusese siliți să-și dea copiii amanet unul altuia*. GHICA, S. 263.

— Pl. și: *amaneturi* (GHICA, S. 499).

AMANETĂ, *amanetez*, vb. I. T r a n z. (În trecut) A pune (ceva) amanet, a da în gaj, a zalogi. V. i p o t e c ă. *Așezarea noastră socială și politică era alcătuită din «simple firme fără conținut», cu o birocrație coruptă, cu moșierime feudală, cu politicieni gata să amaneteze... oricui bogățiile țării*. SADOVEANU, N. F. 134. *Te-am ascultat, dar, gîndește-te și tu, pînă cînd? Ce-o să mai amanetăm la urma urmelor?* DELAVRANCEA, S. 113.

AMANETĂRE, *amanetări*, s. f. (În trecut) Acțiunea de a amaneta.

AMĂNT, -Ă, *amanți*, -te, s. m. și f. Persoană care întreține relații de dragoste cu cineva în afara căsătoriei; ibovnic. ♦ Fig. *Florile mici și sfoase nu-și mai îndreptau ochii lor albaștri și limpezi, din adîncul umbrelor presurate cu nestatornici fulgi de lumină, spre vechiul și credinciosul lor amant*. HOGAȘ, M. N. 96.

AMĂR, (rar) *amaruri*, s. n. 1. Jale, tristețe. *Mă duceam acasă, mă culcam, mă sculam mai plin de amar*. CAMILAR, TEM. 200. *Am mers pe malul apei, în valuri să-mi îngrop și cîntecul și-amarul*. COȘBUC, P. I 60. *Un vis ce își moaie aripa-n amar*. EMINESCU, O. I 37. *Ce amar trebuie să fie în suflul lui și cîtă jale în inima soției sale!* NEGRUZZI, S. I 41. ♦ (Poetic, personificat) *Paște jalea prin zăvoii și amarul sus pe coastă*. BENIUC, V. 158. ♦ L o c. a d v. Cu amar = a) jalnic. *A început a plînge cu amar*. CREANGĂ, P. 97. *Vîntul geme prin codri cu amar*. EMINESCU, O. I 98; b) greu. *Cu amar are să-i vină și lui la urma urmelor*. ISPIRESCU, L. 27.

2. Suferință, chin, necaz. *Pentru amarul zilelor toate... Cu fruntea-n țîrîna conacele cad, Să crească în glie noul răsad*. TULBURE, V. R. 38. *Și-acolo Umblai, un drum ce avea să-mi fie-n urmă Izvor de multe amaruri*. MURNU, O. 102. *Sînt suflet în suflul neamului meu Și-i cînt bucuria și-amarul*. COȘBUC, P. II 291. *Tot omul are*

un dar și un amar; și unde prisosește darul, nu se mai bagă în seamă amarul. CREANGĂ, P. 269. ✧ Ex pr. A-și fi amar = a suferi. De-ar fi fost el un viteaz, Nu mi-ar fi așa necaz, Dar a fost un biet tilhar Și de aceea mi-e amar! ALECSANDRI, P. P. 230. A-și vărsa amarul = a-și povesti necazurile, a se tîngui, a se jeli. A-și înghiți amarul = a suferi în tăcere. Mult amar am înghițit. ALECSANDRI, P. P. 379. A-și minca amarul împreună cu cineva = a duce trai (greu) împreună cu cineva. Ei se hotărîră ca să nu se despartă și să rămîie să-și mînce amarul împreună. ISPIRESCU, L. 97. ✧ (Cu valoare de interjecție, construit cu dativul sau cu determinări introduse prin prep. «de») Vai! Amar era să fie de voi, de nu eram noi amîndoi. Și cu străjuirea voastră, era vai de pielea noastră! CREANGĂ, P. 269. Amar mie! Amar mie!... Ce-am fost eu și ce-am ajuns! ALECSANDRI, P. II 102. ✧ (Uneori întărit prin repetare sau prin «vai») Noroc... că era fată robace și răbdătoare, căci altfel ar fi fost vai și amar de pielea ei. CREANGĂ, P. 283. Vai de el, amar de ea. ALECSANDRI, P. P. 28.

3. (De obicei precedat de adverbe de cantitate și urmat de substantive la plural, de colective sau de abstracte, indică un număr sau o cantitate mare) Multime, grămadă. O chema feciorul mereu la București, la dînsul, ca să nu se mai trudească și să fie tihnită după atîta amar de muncă. REBREANU, R. I 150. Din pricina ta s-a prăpădit atîta amar de lume! CREANGĂ, P. 318. N-ai fost pe la dînsul d-atîta-amar de vreme. NEGRUZZI, S. II 202. ✧ (Întărit prin repetare) Am mai umblat pe-aici... dar stînt Amar de ani, amar! COȘBUC, P. I 228.

4. (Rar) Gust amar; lucru amar. Pin' nu-i gusta amarul nu știi ce-i dulcele. ȘEZ. I 219.

AMĂR², -Ă, amari, -e, adj. I. (Mai ales despre alimente și băuturi) Care are gustul caracteristic al fierii, al pelinului sau al chininei; (despre gust) ca al fierii, al pelinului sau al chininei. Mălaiul a căpătat un gust amar. ☞ Ileana lui Pîrtu... își frecă fața îndelung de stîlpul aspru al gangului către care se apleca, grea de frunze anare, o creangă de vișin. CAMILAR, TEM. 183. Nu dau leacuri amare... Cî tot buze rumetoare. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 374. Nalt cît casa, Verde ca mătasa, Dulce ca miera, Amar ca fierrea (Nucul și nuca). TEODORESCU, P. P. 235. ✧ Sare amară v. sare. Migdală amară v. migdală. Cireașă amară v. cireașă. ✧ Ex pr. A avea gura amară = a simți în gură un gust amar.

II. Fig. 1. Care trezește o suferință morală sau (mai rar) fizică; chinuitor, dureros. Veranda nepodită și plină de gropi, școala hîrbuită, curtea și totul își făcea o impresie amară de neîngrijire și părăgînire. DAN, U. 134. Coprins de griji amare. Nu mai sînt decît răbdare. MACEDONSKI, O. I 40. E un ger amar, cumplit! ALECSANDRI, P. A. 115. ✧ (Adverbial, în legătură cu verbe ca «a regreta», «a se căi» etc.) Din tot suflitul, foarte mult; amaric. Ai să regreși amar că fiul tău rămîne cu educația lui Pintilie. SADOVEANU, N. F. 7. În fond, regreta amar faptele întîmplare. BART, E. 166. ✧ (Despre suflit, sentimente și, p. ext., despre manifestări ale lor) Trist, dureros, aducător de tristețe. Un zîmbet amar îmi trecu pe buze. HOGAȘ, M. N. 19. Un plîns amar mă-neacă. EMINESCU, O. I 91. Binele ades vine pe urmele mîlnirii Și o zîmbire dulce dup-un amar suspin. ALEXANDRESCU, P. 77. Amară-i frunza de nuc, Mai amar dorul ce-l duc. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 90. ✧ (Adverbial) Ai mai spus, Manole... asemenea vorbe neînțelepte, a replicat amar țîca Leona. SADOVEANU, N. F. 46. ✧ Care denotă amărăciune sufletească. Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurii lui se adînci vădit. EMINESCU, N. 71.

2. Plin de suferință, chinuitor, trist, necăjit, aducător de suferințe. Aیارar tineretă am avut, a isprăvit el cu sprîncenele încruntate. SADOVEANU, N. F. 17. A mîncat

bătăi și băut venin; a umblat lume amară, a trecut multe ape. SADOVEANU, N. F. 104. ✧ Ex pr. Piine (sau, regional, pîlă) amară = mijloc de existență cîștigate prin trudă, prin muncă grea. Umbla moșul rătăcind pe țară... Șargul rupea piatra cu copita. Calea lungă, și amară pita. BENIUC, V. 154. A face (cuiva) zile amară = a-i face cuiva neajunsuri, necazuri, a-i face traiul nesuferit. ✧ (Adverbial) Strănic, cumplit. Pe cîmp, cu potopul iernatic Amar căraușii se luptă. NECULUȚA, T. D. 61. Am să te pedepesc amar pentru nesocotința ta. ISPIRESCU, L. 87.

3. Răutăcios. Își arătară antipatia lor... prin vorbe amare și împungătoare. BĂLCESCU, O. II 268. Dulce la limbă, amar la inimă.

AMĂRNIC, -Ă, amarnici, -e, adj. I. Neîndurat, rău, grozav, strașnic, crunt. N-ai cunoscut... decît... truda amarnică și răsplată sudalma. DEȘLIU, G. 53. Iarna de gerul cel amarnic trăsnea grinda în odaie. EMINESCU, N. 41. ✧ (Adverbial) Sînt fiul unui neam sărac Ce s-a luptat amarnic pentru piine. BENIUC, V. 111. Nenorocirea astăzi amarnic mă izbește, Sofie, fiu, nimica eu nu mai am de ieri! MACEDONSKI, O. I 249. Amarnic m-a lovit în avere și în cinste. CREANGĂ, A. 158. ✧ (Adverbial) Foarte tare, grozav, extraordinar. Și pufăind amarnic din țigare Îi spune cunoscuta întîmplare. DEȘLIU, M. 38. Carele erau mici și scrișiau amarnic. DUMITRIU, B. F. 97. ✧ (Legat de adjectivul determinat prin prep. «de») Amarnic de zgrîcit. Amarnic de trist.

2. (Mold., despre oameni, uneori ironic) Inimos, curajos, harnic, de ispravă, aprig. Om amarnic la treabă. ☞ Zău, nu suguiesti, măi Buzilă? Da amarnic mai ești la viață! CREANGĂ, P. 253. Amarnici s cavalerii din ziua de astăzi. ALECSANDRI, T. 1154. ✧ (Rar, despre animale) D-apoi că și'neata, drept și-o spune, c-amarnică vită de cal mai ai!... — Numai cît îi tapă de cele din țara harapulii și-i amarnică, ce-i drept. HOGAȘ, M. N. 188.

AMATĂTOR, -OĂRE, amatori, -oare, s. m. și f. I. (Adesea cu determinări introduse prin prep. «de») Persoană căreia îi place ceva, care are predilecție pentru ceva, care urmărește cu pasiune ceva. În ce privește pescuitul, tata era un amator călduș. SADOVEANU, N. F. 51.

2. (În opoziție cu profesionist) Persoană care se ocupă cu o meserie, cu o artă, cu o disciplină fără a avea o pregătire profesională și fără a o exercita ca profesionist. V. diletanț. Pentru un amator, lucrarea d-tale este minunată. CARAGIALE, N. F. 101. ✧ (Adjectival) Fotograf amator.

AMAZOANĂ, amazoane, s. f. I. (Mitol.) Femeie aparținînd unui trib războinic legendar, din care erau excluși bărbații și care, potrivit legendei, trăia pe malul asiatic al Mării Negre. E jună și frumoasă sub ostășești vestimente! Frumoasele-amazoane ea mîndru ne aminte. BOLINTINEANU, O. 64.

2. (Rar) Femeie care practică sportul călăriei. Era îmbrăcată ca amazoană. CAMIL PETRESCU, T. II 367.

AMĂGEALĂ, amăgeli și amăgele, s. f. I. (Mai ales la pl.) Amăgire, viclenie, minciună. Într-una din zile... scoate vornicul din sat pe oameni la o clacă de dres drumul... și cînd deodată numai iacă vedem în prund cîțiva oameni clăie peste grămadă și unul din ei mugînd puternic... Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul... Așa cu amăgele se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste. CREANGĂ, A. 8. ✧ Preocupare mărunță, naivă (cu care se amăgește cineva). Dar vremea trecea cu amăgele și eu creșteam pe nesimțite, și tot alte gînduri îmi zburau prin cap și alte plăceri mi se deșteptau în suflit. CREANGĂ, A. 35.

2. (Rar) Mijloc de a amăgi pe cineva, momeala. V. n. a dă. Onofrei Cos... aruncă amăgeală cînilor, să nu-l latre. STANCU, D. 294.

AMĂGI, amăgesc, vb. IV. 1. *Tranz.* A induce în mod conștient în eroare, a înșela. *Strășnica veghere-a vremii cu nimic n-o amăgești.* VLAHUȚĂ, O. A. I 34. *Nu știu, părerea m-a amăgit, ori am auzit mai multe glasuri.* CREANGĂ, P. 24. *Toți [vinătorii] își povestesc... cum i-a amăgit pasărea vicleană, cum i-a purtat din loc în loc și cum, în sfârșit, s-a făcut nevăzută.* ODOBESCU, S. III 17. ♦ *Fig.* În o strachină e borș de pește proaspăt, în alta ihnea de pește sărat, amăgită cu câteva măslină. HOGAȘ, DR. II 115. ♦ *Ref l.* Dacă toată ziua te amăgești cu câte-o îmbrucătură, nu spui seara că nu-ți trebuie să cinezî? V. ROM. februarie 1952, 182.

2. *Ref l.* (Neobișnuit) A se înșela, a greși. *Mi se pare că este cu totul de prisos ca să te cerci a-i dovedi cum că se amăgește și că ceea ce spune nu a fost niciodată.* ODOBESCU, S. III 48.

3. *Tranz.* A ispitii, a fermeca. *Harnică maic-ai avut... te-a făcut Cu ochi negri de ochit, Cu sprincene de-amăgit.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 30.

AMĂGIRE, amăgiri, s. f. Faptul de a (s)e a măgi.

1. Înșelăciune, viclenie, minciună.
2. Părere înșelătoare, iluzie. *Oare licărirea aceea pe care... crezuse că o surprinde în ochii Eleonorei nu era numai amăgire?* DUMITRIU, B. F. 150.

AMĂGIT, -Ă, amăgiți, -te, adj. Înșelat, deziluzionat. *Zoe începuse a cunoaște că a greșit, judecînd pe oameni după inima sa. Amăgită în nădejdea sa, se lăsă la o melancolie ce o făcu mai interesantă.* NEGRUZZI, S. I 25.

AMĂGITÓR, -OĂRE, amăgitori, -oare, adj. Care amăgește, înșelător. V. iluzoriu. În fund se zăpăda... câteva mioare albe, ca amăgitoare urme de zăpadă. C. PETRESCU, R. DR. 66. [Arăpușca] dorea să puie mîna pe mult doritele sale arme, adică pe sabia și buzduganul furate de împăratul cel amăgitor. POPESCU, B. III 92. *Cine trece pe cărare Nu treacă cu nepăsare, Că lumea-i amăgitoare Ca o floare trecătoare, Ca o apă curgătoare.* ALECSANDRI, P. P. 386.

AMĂGITÓR², -OĂRE, amăgitori, -oare, s. m. și f. Persoană care amăgește. *Sfetnicul... zise că acela este un amăgitor și trebuie pus la închisoare.* ISPIRESCU, L. 227.

AMĂNÚNT¹, amănunte, s. n. Element secundar, neesențial al unui obiect; al unui fenomen sau al unui eveniment. *Amănuntele tehnice ale lui Culai erau făcute să bucure pe domnul inginer al nostru.* SADOVEANU, N. F. 61. *Mă îngrijesc de cel mai neînsemnat amănunt al îmbrăcămintii mele.* SAHIA, N. 20. ♦ *Loc. adj. și adv.* (În opoziție cu angro, curidicată sau cu top t a n u l) *Cu amănuntul = cu bucata, în detaliu. Comerț cu amănuntul. Desfacere cu amănuntul. Vânzare cu amănuntul.* ♦ *Loc. adv. (Cu) de-amănuntul sau pînă în cele mai mici amănunte sau în amănunt sau în toate amănuntele = pînă în cele mai mici detalii, amănunțit, minuțios. Porniseră să străbată țara din finut în finut, ca s-o cunoască prin vîzul și prin auzul lor cu de-amănuntul.* C. PETRESCU, R. DR. 35. *Moșia... am cercetat-o cu de-amănuntul, în lung și în lat.* ALECSANDRI, T. 796.

— Pl. și: amănunturi (ISPIRESCU, L. 75). — Variantă: amărúnt (COȘBUC, P. II 182, CREANGĂ, P. 264, ODOBESCU, S. I 185, NEGRUZZI, S. II 203) s. n.

AMĂNÚNT, -Ă, amănunți, -te, adj. (Învechit) Amănunțit. *Cercetarea amănunți a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut ca să devină... limba de azi a romînilor.* ODOBESCU, S. I 352.

AMĂNÚNȚI, amănunțesc, vb. IV. *Tranz.* (Rar) I. A da amănunte, a povesti cu amănunte; a detalia. *Dorisem... a cunoaște împrejurările acestei isprăvi.* Și Ieronim ne amănunțise totul. SADOVEANU, V. F. 91.

2. A fărîmița, a mărunți. *Băligarul are o însemnată lucrare și asupra însușirilor fizice ale pămîntului, pe care le îmbunătățește, amănunțind pămînturile cele lutoase.* I. IONESCU, M. 313.

AMĂNÚNȚIME, amănunțimi, s. f. Amănunt, detaliu. *În mintea ei se deșteaptă, cu toate amănunțimile, viața, obiceiurile de acasă.* VLAHUȚĂ, O. A. 351.

AMĂNÚNȚIRE, amănunțiri, s. f. Acțiunea de a mărî și n un ț i (2); fărîmițare.

AMĂNÚNȚIT¹, s. n. Amănunțire, fărîmițare. *Amănunțitul se face prin arături, grăpări și prășituri.* I. IONESCU, M. 327.

AMĂNÚNȚIT², -Ă, amănunțiti, -te, adj. Care cuprinde multe amănunte; detaliat. *Norme amănunțite de aplicare a legilor.* ♦ (Adverbial) *Cu amănuntul, în amănunt, pînă în cele mai mici amănunte. A povesti amănunțit.*

AMĂRĂCIÚNE, amărăciuni, s. f. 1. Înșuirea de a fi chinuitor, dureros, amar. *Căci atunce lesne în amor credeam Și amărăciunea-i încă nu știam.* NEGRUZZI, S. II 30. ♦ *Durere, tristețe. Floria e omul de piatră în care s-a concentrat toată tăria munților aspri și stincoși, toată amărăciunea veacurilor de iobăgie.* BOGZA, T. 38. *Își pierdu cumpătul de supărare și amărăciune.* ISPIRESCU, L. 27. *Aceștia-s curată săracie!... zise împăratul în sine, plin de amărăciune.* CREANGĂ, P. 262. *Din cupa desfătării amărăciunea naște.* ALEXANDRESCU, P. 105. ♦ *Loc. adv.* *Cu amărăciune = cu tristețe, cu supărare. L-am auzit pe tata șoptind cu amărăciune și privindu-mă cu milă.* SADOVEANU, N. F. 6. *Chemarea unui filozof? zise umbra surzînd cu amărăciune — foarte bine!* EMINESCU, N. 62. ♦ *Întimplare, împrejurare dureroasă, chinuitoare; chin. Noi, în viața noastră... am avut grele amărăciuni și asupriri.* SADOVEANU, N. F. 28.

2. Amăreală (1). *Amărăciunea chininei.* □ *Bine, răs-punse în sfîrșit, greu, Ruset, înghițîndu-și într-una amărăciunea gurii.* SADOVEANU, Z. C. 321.

AMĂREĂLĂ, amăreli, s. f. 1. Înșuirea de a fi amar, gust amar; amărăciune. *Amăreala pelinului.*

2. Mică plantă erbacee cu flori albastre sau roz, mai rar albe, care, datorită proprietăților ei tonice și expectorante, se întrebuintează contra afecțiunilor pulmonare (*Polygata*); iarbă-lăptoasă, șopîrlită.

AMĂRIE s. f. (Rar) Amărăciune (1). *Și tot plîng cu amărie După scumpa mea moșie.* ALECSANDRI, T. 1514.

AMĂRIU, -IE, amării, adj. Amăru. ♦ *Fig.* (Rar) *Chinuitor. Jale amărie.* ALECSANDRI, P. III 506.

— Variantă: amărîu, -fie (DELAVRANCEA, S. 152) adj.

AMĂRI, amărăsc, vb. IV. 1. *Ref l.* A căpăta gust amar, a deveni, a se face amar. *Smintina s-a amărit.* ♦ *In tranz.* (Rar) *Ce-a fost verde-a vestejite, Ce-a fost dulce-a amărit, Ce-a fost vesel s-a mîhnit!* ALECSANDRI, P. P. 336. ♦ *Tranz.* *Frunza de pelin amărăște vinul.*

2. *Tranz.* *Fig.* A produce amărăciune în sufletul cuiva, a întrista, a îndurera. *Dorule, m-ai amărit!* JARNİK-BÎRSEANU, D. 137. ♦ (Cu privire la viață, la trai, la zile) *Un frate al meu și un fiu al său fac tot ce trebuie ca să-mi amărăscă viața.* SADOVEANU, N. F. 33. *Pentru ce să-i amărăști [mamei] Și zilele puține? Că n-are-n lume bun și drag Decît pe mine.* COȘBUC, P. I 75. *Dulce maică, dragi surori... Ștergeți voi lacrimile, Nu v-amărîți zilele!* JARNİK-BÎRSEANU, D. 193. ♦ *Absol.* *Fig.* *Gura îndulcește, gura amărăște.* ♦ *Ref l.* *De ce te căiești, băiețele, și te amărăști?* ISPIRESCU, L. 313. *Coasa-n cui a rugînit Și eu, maică, n-am venit; Tare ti-i fi amărit!* JARNİK-BÎRSEANU, D. 197. ♦ *Ref l.* *A duce o viață amară, plină de suferințe. Sînteți sănătoși? — Iacă, mă amărăsc și eu pe aici, pe lângă casă.* SLAVICI, la TDRG.

AMĂRIRE s. f. Faptul de a (s e) a m ă r î; mîhnire, supărare, amărăciune. *Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine? Și răsplata?* — Amărirea, care sufletu-i apasă. EMINESCU, O. I 53.

AMĂRÎT, -Ă, amărîți, -te, adj. 1. (Despre oameni și, p. e x t., despre manifestările lor) Mîhnit, îndurerat, necăjit. *Rămîn amărît și bătrîn.* BENIUC, v. 141. *Tata a privit în juru-i trîdnic... păstrînd cîteva clipe o tăcere amărîtă.* SADOVEANU, N. F. 43. *Vai, săracele de noi, amărîtele de noi... se va fi mîniat împăratul pe noi.* RETEGANUL, P. II 24. *Cînd gîndesc, amărîtul de mine, că am să mă întorc iar la dînsa acasă, îmi vine să turbез!* CREANGĂ, P. 122. ♦ (Despre viață) Chinuit, trist. *O să-mi împuținați amărîtele zile ce mai am de trăit.* SADOVEANU, N. F. 33. *Măi Iliuță... tare-i grea și amărîtă viața noastră!* SADOVEANU, N. F. 69.

2. (Despre oameni și despre lucruri) Prăpădit, nenorocit. *Drumul continua drept ca o apă, și în puține minute intrară în Babaroga, un sat amărît.* REBREANU, R. I 74. ♦ (Substantivat) Dimpreună cu ei venea un slujbaş... și un amărît cu toba după git. PAS, L. I 138.

3. (Despre obiecte) Învechit, uzat, ponosit. *Erau între ei [între birjar] și bogăți și săraci, cunoscîndu-i pe unii și pe alții după livrelele și șepcele lor, unele strălucitoare, altele amărîte.* PAS, Z. I 224.

AMĂRIU, -IE adj. v. amăriu.

AMĂRUI, -UIE, amăru, adj. Cu gust ușor amar, amăriu. *Mușc dintr-o frunză amăruie.* LESNEA, A. 16. ♦ Fig. *Cearcă Toader amăruu Rîsul să și-l minșă.* DEȘLIU, în POEZ. N. 176.

AMĂRUNT s. n. v. amănunt.

AMĂRUNTELUL s. n. art. (Mold.; numai în loc. a d v.) De-amăruntelul = cu minuțiozitate, cu atenție, cu de-amănuntul, din fir în păr. *Cercetîndu-l cu de-amăruntelul, au aflat floarea în tureacea ciubotei.* SBIERA, P. 101. *Cercetați lucrurile de-amăruntelul.* CONTEMPORANUL, IV 503.

AMBALĂ¹, ambalez, vb. I. T r a n z. A împacheta ceva într-un material protector (hîrtie, pînză grosă, scînduri etc.) în vederea transportului. *Un tapișer ambala pianul.* VLAHUȚĂ, O. A. III 145.

AMBALĂ², ambalez, vb. I. R e f l. I. (Despre motoare, p. e x t. despre mașini) A trece peste turația obișnuită. *Motorul automobilului s-a ambalat.* ♦ T r a n z. *Șoferul a ambalat motorul.*

2. Fig. (Franțuzism; despre oameni) A se lăsa cuprins de pasiune (mînie, entuziasm etc.); a se iuși, a se aprinde, a se porni. *Iancule, bagă de seamă, nu te ambala.* DELAVRANCEA, s. 119.

3. (Franțuzism rar; despre cai) A-și lua vînt, a scăpa fără a mai putea fi ținut în frîu.

AMBALĂJ, ambalaje, s. n. Ambalare, împachetare. *Hîrtie de ambalaj.* ♦ Material în care se împachetează anumite produse; mod de împachetare. *Medicament în ambalaj original.* □ *Producătorii contractanți sînt sprijiniți în procurarea de semințe, materiale, îngrășăminte chimice și li se pun la dispoziție ambalajele necesare pentru transportul legumelor și zarzavaturilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2655.

AMBALĂRE¹, ambalări, s. f. Acțiunea de a ambala și; împachetare, ambalaj. *Ambalarea coletelor.*

AMBALĂRE², ambalări. s. f. Creșterea turației unei mașini rotitoare peste turația normală (fapt care poate produce stricăciuni mașinii).

AMBĂR s. n. v. hambar.

AMBARCADÉR, ambarcadere, s. n. Loc (punte, chei) de unde se imbarcă mărfurile și călătorii pe un vapor. V. debarcader.

AMBARCĂȚIE, ambarcății, s. f. 1. Vas plutitor de dimensiuni mici, cu vîsle, cu vele sau cu motor, folosit în serviciul navelor, al porturilor etc. pentru transporturi de persoane, de materiale etc.

2. Marfa încărcată pe o ambarcăție (1).

— Pronunțat: -fi-e. — Variantă: îmbarcăție s. f.

AMBASĂDĂ, ambasade, s. f. Reprezentanță diplomatică pe lângă guvernul unei țări străine, condusă de un ambasador. ♦ Clădire în care e instalată reprezentanța diplomatică. ♦ Misiunea sau funcția unui ambasador. [Ion Tăutul] *dobîndi favorul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, care îi dete logofeția cea mare, ministerul cel mai însemnat al țării, și îl întrebunșă în mai multe ambasade.* BĂLCESCU, O. I 81.

AMBASADOR, ambasadori, s. m. 1. Reprezentant diplomatic plenipotențiar de rang superior al unui stat pe lângă alt stat. *Ambasadorul a prezentat președintelui personalul ambasadei.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723. *A fost mai apoi ambasador în Engliera.* NEGRUZZI, S. I 178.

2. Persoană trimisă cu o misiune specială, importantă, pe lângă un stat sau un for internațional. ♦ Fig. *Poporul român primește cu dragă inimă pe tinerii soli ai popoarelor, adevărați ambasadori ai dorinței de pace și de viață a omenirii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723.

AMBE num. col. f. v. ambii.

AMBIANT, -Ă, ambianți, -te, adj. Care se găsește în jur, în apropiere; înconjurător. *Mediu ambiant. Atmosferă ambiantă.*

— Pronunțat: -bi-ant.

AMBIANȚĂ, ambianțe, s. f. Mediu material și social care înconjură pe cineva sau ceva, atmosferă în care trăiește cineva sau ceva. *Ambianță culturală.* □ *Beethoven a trăit în ambianța ideilor generoase și marșurilor avîntate ale revoluției de la 1789 și... el însuși a fost un înflăcărat militant pentru triumful ideilor republicane.* CONTEMPORANUL, s. II, 1954, nr. 381, 4/2.

— Pronunțat: -bi-an-.

AMBIDÉXTRU, -Ă, ambidextru, -e, adj. (Franțuzism rar) Care se slujește deopotrivă și cu aceeași îndemînare de mîna dreaptă și de cea stîngă.

AMBIGÉN adj. n. (în gramatica romînească, impropriu, în expr.) *Genul ambigen* (și substantivat) = genul neutru.

AMBIGUITĂȚE, (2) ambiguități, s. f. 1. Defectul de a fi ambiguu sau echivoc; lipsă de precizie.

2. (Concretizat, mai ales la pl.) Expresie ambiguă, echivocă.

— Pronunțat: -gu-i-.

AMBIGUU, -Ă, ambigu, -e, adj. (Despre cuvinte, fraze etc.) Care are mai multe înțelesuri, echivoc, în doi peri. *Cuvinte ambigue.* ♦ Fig. [Cățelul] *venea lîngă zăvod, îl măsura cu un ochi ambiguu.* CALACTION, O. I 303.

AMBII, -ELE, num. col. (Precedă substantivul) Amîndoi. *Meleli înfipse ambii pînteni în coastele armasarului.* NEGRUZZI, S. I 42. (În forma învechită *ambe*) *Curierul de ambe sexe* [titlu]. □ *Toși provincialii de ambe sexe năvălesc la dînsul.* NEGRUZZI, S. I 239.

— Variantă: (învechit) *ămbe* num. col. f.

AMBIȚIE, ambiții, s. f. Dorință arzătoare de realizare a unui plan, de succes, de glorie, putere, onoruri, distincții. V. orgoliu. *Deci nu cinstea și inima lui Badea îl tulbura pe Constantin, ci... oarecare ambiție*

de soldat. GALACTION, O. I 141. *Era ceva de mirat de unde atăta ambiție într-un copil așa de mic.* CONTEMPORANUL, III 657. *Stăpîntorul... varsă în războaie piraie de sânge pentru ambiție.* NEGRUZZI, S. I 31. ♦ **Exp r.** (Familiar) **A pune pe cineva (sau a se pune) la ambiție** = a (se) ambiționa. ♦ (Familiar) **Aspirație. Ambiția lor... nu mai pretindea decît nota mediocră necesară pentru a dobtîndi certificatul.** SADOVEANU, N. F. 137.

— Pronunțat: *-fi-e.* — Variantă: (învechit) **ambițiune** (MACEDONSKI, O. I 260, FILIMON, C. 77) s. f.

AMBIȚIONĂ, *ambiționez*, vb. I. **Tranz.** (Complementul indică o persoană) **A deștepta în cineva ambiția, dorința sau rîvna de a se ridica, de a se distinge.** *Cuvintele tale l-au ambiționat.* ♦ **Ref l.** (Familiar) **A se încăpățîna din ambiție. ♦ **Tranz.** (Învechit) **A rîvni. Boierii... începură a ambiționa domnia.** NEGRUZZI, S. I 273.**

— Pronunțat: *-fi-o.*

AMBIȚIOS, **-OĂSĂ**, *ambițioși, -oase*, adj. (Despre oameni) **Plin de ambiție, mînat de ambiție.** *E în stare [să se omoare], cum e el ambițios... Închipuiește-ți, să-i dea nota 3, și lui îi trebuie 6... și la ce? tocmai la morală.* CARGIALE, O. II 208. ♦ (Despre abstracte) **Pornit din ambiție, prea vast.** *Planuri ambițioase.*

— Pronunțat: *-fi-os.*

AMBIȚIUNE s. f. v. **ambiție.**

AMBRANȘAMENT, *ambranșamente*, s. n. **Ramificație secundară a unei linii ferate, a unei conducte de canalizare etc.**

AMBRĂZURĂ, *ambrazuri*, s. f. (Mil.) **Deschizătură în pereții unei lucrări de apărare, prin care se trage cu tunul, cu aruncătorul sau cu mitraliera.** *Vîntul se-nțăritase: șutera prin ambrazurile tunurilor, se-ncurca prin faldurii mantalelor, urla prin vîi.* SANDU-ALDEA, U. P. 138.

AMBRĂ, *ambre*, s. f. 1. **Chihlimbar.** *Insulele se înalțau cu scorburi de tîmție și cu prund de ambră.* EMINESCU, N. 66. ♦ **Fig.** *Căci plină sînt de viersu-ți ca un vas. Și ca un fagure de ambră mierii.* TOMA, C. V. 252. *Trec zilele voioase și orele surd. În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeață.* EMINESCU, O. I 56.

2. **Substanță ceroasă, de culoare brună-cenușie, cu miros de mosc, care se formează în intestinul unei specii de cașalot și care se întrebuințează la prepararea parfurilor.**

AMBREIĂ, *ambreiez*, vb. I. **Tranz.** **A face legătura între două organe de acționare ale unei mașini sau ale unui mecanism în timpul rotirii lor.** *A ambreia mașina.* ♦ **Ab sol.** *Bedros se așeză gîfîind la volan și ambreie.* DUMITRIU, N. 264.

AMBREIĂJ, *ambreiaje*, s. n. **Dispozitiv care poate face și desface legătura între două organe de acționare ale unei mașini sau ale unui mecanism atît în repaus, cît și în timpul rotirii acestora.**

AMBREIĂRE s. f. **Manevră prin care se realizează cuplarea a două mecanisme, folosind ambreiajul; stabilire a legăturii între motor și piesele pe care acesta trebuie să le pună în funcțiune.**

AMBRÓZIE s. f. (În mitologia greacă) **Hrană aromată a zeilor, despre care se credea că dă tinerețe veșnică și nemurire celor care gustă din ea; fig. băutura minunată.** *Prin vase de-aur și prin cupe De cornalină și agată, De silfi ușori gentile trupe Ar tot turna, zburînd în grupe, O ambrozie delicată.* MACEDONSKI, O. I 67.

— Pronunțat: *-zi-e.* — Accentuat și: *ambrozie.*

AMBULANT, **-Ă**, *ambulanți, -te*, adj. **Care umblă din loc în loc, care-și exercită activitatea sau profesiunea**

deplasîndu-se dintr-un loc în altul. *Cîntăreș ambulant.* ♦ (Pe cale de dispariție) **Negustor ambulant** = negustor care-și vinde marfa cîtreierînd străzile sau la o tarabă improvizată. *Înainte de revoluție... era negustor ambulant de săpun.* SAHIA, U.R.S.S. 184. (Substantivat) **Măcelarii... vindeau căpățînile și picioarele și ciolanele ambulanților cu coșuri și cărucioare.** PAS, L. I 71.

AMPULĂNȚĂ, *ambulanțe*, s. f. **Formație medicală mobilă care însoțește trupele pe cîmpul de luptă pentru a da răniiților primele ajutoare.** ♦ **Vehicul special amenajat care ridică pe accidentați sau pe cei grav bolnavi spre a-i transporta la spital.** *Caii ambulanțelor rupeau troscolul, ca dinaintea unui han.* CAMILAR, N. I 139. *Mă duceau brancardierii în pas legănat spre ambulanță.* SADOVEANU, O. VI 109. ♦ (Învechit) **Spital rudimentar de prim-ajutor pentru a deservi satele, deplasîndu-se dintr-un loc într-altul.** *Da d-ta, moș Neculai, ai dat-o iar pe boală; de ce adicăteala n-ai merge la ambulanța asta?* CONTEMPORANUL, VII 493.

AMBULATORIU¹, *ambulatorii*, s. n. **Dispensar unde se dau consultații și se fac tratamente medicale.**

AMBULATORIU², **-IE**, *ambulatorii*, adj. (Despre tratamente, asistență medicală etc.) **Care nu necesită spitalizare.** *Ministerul Sănătății asigură asistența medicală ambulatorie și spitalicească gratuită tuturor salariaților.*

AMBUSCĂDĂ, *ambuscade*, s. f. 1. **Acțiune de luptă care se organizează din timp și se execută de regulă cu efective mici, cu scopul de a pîndi și a ataca prin surprindere pe inamic.**

2. **Loc ascuns (de obicei într-o pădure) de unde pîndește una dintre părțile în luptă, cu scopul de a năvăli pe neașteptate asupra inamicului.** *Din ambuscada în care eram se vedeau mișcările inamicului.*

AMĒBĂ s. f. v. **amibă.**

AMELIORĂ, *amelioresz*, vb. I. **Ref l.** (Despre o stare, o situație, un proces) **A se face mai bun, a se îndrepta, a se îmbunătăți.** *Starea sănătății s-a ameliorat.* ♦ **Tranz.** *A ameliorat calitatea produselor.* ♦ **Ref l. p a s.** (Sport) *S-au ameliorat și s-au stabilit numeroase recorduri.* ♦ **A obține, prin metode științifice, soiuri mai bune de plante sau de animale.**

— Pronunțat: *-li-o.*

AMELIORĂRE, *ameliorări*, s. f. **Acțiunea de a (se) ameliora și rezultatul ei; îmbunătățire, îndreptare.** ♦ **Ameliorarea plantelor și animalelor** = obținerea unor soiuri mai bune de plante și de animale, prin metode științifice.

— Pronunțat: *-li-o.*

AMENAJĂ, *amenajez*, vb. I. **Tranz.** **A pune în ordine, a aranja, a face să corespundă unui anumit scop.** *Teren amenajat pentru sport.* ♦ **Ref l. p a s.** *S-au amenajat cabinetele tehnice, s-au ornat și mobilat sălile de lectură.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2557.

AMENAJAMENT, *amenajamente*, s. n. 1. (De obicei determinat prin «silvic») **Sistem de organizare a punerii în valoare a pădurilor, în vederea realizării optime a scopurilor pentru care sînt cultivate.**

2. (Rar) **Organizare, orînduire, întocmire rațională.**

AMENAJĂRE, *amenajări*, s. f. **Acțiunea de a amenaja; întocmire rațională, aranjare.** *În incinta stadionului se lucrează la amenajarea terenului de fotbal.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2708. ♦ **Amenajarea pădurilor** = plantarea și îngrijirea rațională a pădurilor.

AMENDĂ¹, *amendez*, vb. I. **Tranz.** **A aplica cuiva o amendă.** [Patronul] *îmi face observație că nu-i dau lista cu cei ce întîrzie... ca să-i amendez.* PAS, Z. I 298.

AMENDĂ², amendez, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la un text, mai ales la o lege sau la un proiect de lege) A îmbunătăți, a îndrepta, a modifica prin amendamente. *Proiectul de lege a fost amendat.* — Aceasta este o sistemă pe care poate cineva să o primească sau să o lepede; dar a veni să o amendeze prin deciziuni parțiale... se pare... a fi o lucrare inutilă. ODORESCU, S. II 321.

AMENDABIL, -Ă, amendabili, -e, adj. (Mai ales despre legi) Care poate fi amendat², care se poate îndrepta, căruia i se pot aduce îmbunătățiri. *Proiectul de lege este amendabil.*

AMENDAMENT, amendamente, s. n. Îmbunătățire (a unui text, mai ales a unei legi) prin completări sau modificări parțiale. *Marele număr de propuneri de amendamente și adăugiri la proiectul de Constituție venite de la cetățeni confirmă o dată mai mult capacitatea creatoare a maselor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 699.

AMENDĂRE¹, amendări, s. f. Acțiunea de a amenda¹; aplicare a unei amenzi. *Amendarea unui contravenient poate constitui o sancțiune disciplinară.*

AMENDĂRE², amendări, s. f. Acțiunea de a amenda²; modificare, completare (mai ales a unei legi) cu scopul de a aduce îmbunătățiri. *Amendarea proiectului de Constituție.*

AMENDĂ, amenzi, s. f. 1. Pedepsă în bani. *Ce amendă? ... Amendă că nu v-ați dat băieții la școală.* PREDĂ, I. 118.

2. (În expr.) *Amendă onorabilă* = recunoaștere publică a propriei greșeli. *Mi-am permis acest blam îndăscrit... Îl retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asigur că ești mulțumit.* M. I. CARAGIALE, C. 105.

AMENINȚĂ, ameninț, vb. I. *Tranz.* (Urmărit de determinări introduse prin prep. «cu» sau de o complementivă directă) 1. A manifesta față de cineva intenția de a-i face rău (de obicei cu scopul de a-l intimida sau de a obține ceva). [Arendașul] *li gonea, amenințându-i cu gardienii și cu jandarmii, ca să-și dea seama ei că aci... el are putere și mai mare.* PAS, L. I 124. *Ba încă m-a și amenințat că... are să poruncească să mă întindă la scară.* CREANGĂ, A. 159. *Ș-apoi se-ncrunta și-i amenința. Să-i puie de vii Chiar în temelii.* ALECSANDRI, P. P. 187.

2. (Cu determinări introduse prin prep. «cu») A face un gest de amenințare. *Mă amenință cu bățul.* — Absol. *Spunea ceva și amenința cu mîna.* PAS, L. I 56. *Îl auzi, Manole? a amenințat cu degetul duhul meu de groază.* SADOVEANU, N. F. 7. *Mihăilă Cu sabia-n mînă, Dac-așa vedea, Cu ea c-ada și amenința.* TEODORESCU, P. P. 36. — *Intranz.* *Dacă văzu... că nu este chip a scăpa cu față curată, se opri în loc, amenința asupra lor și să făcură stane de piatră.* ISPIRESCU, L. 302.

3. A reprezenta sau a constitui o primejdie pentru cineva sau ceva. *Focarele de paludism amenință sănătatea locuitorilor din jurul bălților și mlaștilor.* — În cea dintîi epocă a întemeierii principatelor... care coprinde tot secolul al XIV-lea (de la 1290 pînă la 1418) vedem că aceste state se văzură mai întîi amenințate în naționalitate și existența lor politică. BĂLCESCU, O. II 12.

4. A fi gata să..., a fi pe punctul de a... *Pe coperiș, mușchiul verde crescuse în voia cea bună, înlăuntru ploaia făcuse gropi, iar pereții umezi amenințau să cadă.* DUNĂREANU, N. 16.

5. (Învechit; cu complement direct) A anunța, a vesti (o primejdie). *În mînă-i buzduganul domnesc, care-n războaiă Ca brajul care-l poartă în veci nu se îndoaie, Și pe deasupra-i steagul, amenințînd furtuna.* ALECSANDRI, P. A. 145. *Ca umbre fioroase Ce ies din întunec o crimă-amenințînd.* ALEXANDRESCU, P. 144.

AMENINȚĂRE, amenințări, s. f. Acțiunea de a amenința și rezultatul ei.

1. Manifestare, prin vorbe, gesturi etc., a intenției de a pricinui (cuiva) o neplăcere, un rău. *Mereu îi ajungeau la ureche, din partea stăpînirii, amenințări.* PAS, L. I 108. *Nevăstuica rîde în capul scărilor și nu se sperie de amenințările pe care le cunoaște.* C. PETRESCU, A. 459. *Amenințarea este mai grea, pentru un suflet ce se clatină ușor, decît chiar lovitura.* CARAGIALE, O. I 284. — Fig. *Balaurii de la marginea pămîntului suflau asupra țărmlui nostru amenințare.* SADOVEANU, N. F. 101.

2. Primejdie. *Renașterea imperialismului german, cu sprijinul imperialiștilor americani, constituie o amenințare pentru pacea Europei, pentru securitatea și existența popoarelor europene.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 5, 76.

AMENINȚĂTOR, -OĂRE, amenințători, -oare, adj. Care amenință; care sperie care îngrozește. *Să ridice pumnii amenințători către cer!* MACEDONSKI, O. IV 72. — Fig. *Negur-amenințătoare orizontul întălise.* NEGRUZZI, S. II 5. — (Adverbial) *A răspuns mirînd ca un lup și măsurîndu-și amenințător... dușmanii.* PAS, L. I 79. *La doi pași de el apăruse amenințător Colșun.* SADOVEANU, N. F. 34. — (Substantivat) *Leiba a mers la primărie, apoi la subprefectură, să denunțe pe amenințător, cerînd să fie păzit.* CARAGIALE, O. I 284.

AMENITĂTE s. f. (Franțuzism rar) Atitudine binevoitoare, amabilitate, politețe. *Îl primiră cu... amenitate nobilă și ospete sinceră.* NEGRUZZI, S. I 111.

AMÉNT, amenți, s. m. Inflorescență a unor arbori, formată din floricele foarte mici grămădite una lângă alta de-a lungul unui ax și atîrnînd ca un ciucure. V. mîțișor.

AMENTACÉE s. f. pl. Familie de plante dicotiledonate, apetală, cu inflorescență în formă de ament, din care fac parte ulmul, plopul, mesteacănul, stejarul, nucul etc.

AMERICÂN¹, -Ă, americani, -e, adj. Din Statele Unite sau (mai rar) din alt stat al Americii.

AMERICÂN², -Ă, americani, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația Statelor Unite sau (mai rar) din populația unui alt stat al Americii; cetățean al Statelor Unite ale Americii.

AMERICANISM, americanisme, s. n. (Peiorativ) Însușire proprie americanilor, purtării sau activității lor.

AMERICĂ s. f. (Pe cale de a ieși din uz) Nume dat unei pinze de calitate inferică, fabricată din bumbac.

AMERIZĂ, amerizez, vb. I. *Intranz.* (Despre hidroavioane) A coborî din zbor și a aluneca pe suprafața apei pînă la oprire. V. ateriza.

AMERIZĂRE, amerizări, s. f. Acțiunea de a ameriza. V. aterizare. *Amerizarea s-a făcut în bune condiții.*

AMÉSTEC, amestecuri, s. n. 1. Reunire de lucruri diverse, complex format din elemente diferite. V. amestecătură. *Amestec de culori.* — *Sta în fereastră neliniștit... nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva, era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare.* EMINESCU, N. 75. — (Fiz., Chim.) Produs obținut prin punerea laolaltă a mai multor substanțe. *Aerul este un amestec de gaze.*

2. Faptul de a se amesteca, de a interveni într-o afacere; participare (de obicei necesară sau forțată) la treburile sau la relațiile altora; intervenție, ingerință. *Securitatea popoarelor și menținerea păcii pot fi asigurate dacă popoarele vor impune respectarea suveranității lor, vor lupta împotriva amestecului străin în organizarea vieții lor, împotriva bazelor militare și a oricărei*

ocupații din partea unor trupe străine. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2694. Toți întoarseră capetele, mirați de amestecul unui străin în conversația lor. REBREANU, R. I 38. ✧ *Expr.* A avea (vreun) amestec = a se amesteca sau a juca un rol într-o afacere, a avea o legătură (cu cineva sau ceva). *Cine știe dacă n-aveți și voi amestec.* DAVIDOGLU, M. 20. *Dar ce te interesează pe tine asta? Ai vreun amestec?* SADOVEANU, N. F. 108. *Bogătași ce cu piciorul dați la inimi în gunoi... N-am cu voi nici un amestec.* MACEDONSKI, O. I 97. ✧ (Învechit și arhai-zant) Intrigă. *Vra să zică, beizade, după attea vorbe, amestecuri și fapte core nu-ți sint de laudă, ai îndrăznit în sfârșit să te înfașezi domnului tău.* SADOVEANU, Z. C. 100.

AMESTECĂ, amestec, vb. I. 1. *Tranz.* A pune la un loc, a uni două sau mai multe elemente diferite; a face un amestec. *A amesteca varul cu nisip. A amesteca vinul cu apă.* □ [Flacăra] clipește-abia, din cînd în cînd, Cu stingerea-n bătaie, Lumini cu umbre-amestecînd Prin colțuri de odaie. COȘBUC, P. I 191. *De bătea piatra holdele, apoi pe ale lui le amesteca cu pămîntul.* ISPIRESCU, L. 206. *În lupta și trînta aceasta, masa se răsturnase; ulcioarele se spărseseră și vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.* NEGRUZZI, S. I 152. ✧ *Ref l.* În chimir se amestecau, pe lângă baieralele pungii, lanțugul briceagului... și țarțamurile scăpărătorilor. SADOVEANU, N. F. 12. *Ceaiul... luă o vopsea purpurie, amestecîndu-se cu rumul.* NEGRUZZI, S. I 74. ✧ A introduce, a adăuga ceva într-un lichid. *În paharul ce dete lui Făt-Frumos amestecă, fără să știe el, niște buruieni adormitoare.* ISPIRESCU, L. 106. ✧ (Elementele pose împreună sînt de același fel) A schimba ordinea, poziția reciprocă; a încurca. *Ia seama să nu amesteci fișele, căci sînt bine clasate.* □ *Atuncea dinaintea lui Arald zidul piere; El vede toată firea amestecat-afară — Nîsoare, fulger, gheață, vînt arzător de vară.* EMINESCU, O. I 94. ✧ (Cu privire la noțiuni, imagini etc.) A încurca, a nu mai putea deosebi unele de altele. *Așa își aducea acum aminte, Amestecînd imagini vii cu vise Și ce-i acum, cu ce-a fost înainte.* D. BOTEZ, în POEZ, în N. 78.

2. *Ref l.* (Despre ființe sau despre grupuri de ființe deosebite) A pătrunde unii printre alții. *S-au amestecat oile cu caprele.* □ *Cele două gloate împinziră cîmpul, se amestecară.* DUMITRIU, B. F. 113. *Amîndouă cetele amestecîndu-se, au pornit împreună.* CARAGIALE, O. III 99. ✧ A intra, a pătrunde undeva, a dispărea, a se pierde într-o mulțime. *Plecă de lîngă el, grăbit, se amestecă în gloată.* DUMITRIU, B. F. 66. [Grauri] trec răpede ca un nor negru indelat, se amestecă printre porumbei și printre ciori. ODOBESCU, S. III 31. *Am să mă-mbrac și eu în irod, să m-amestec printre măști și să trag cu urechea, doar oi descoperi ceva.* ALECSANDRI, T. I 76. *Să nu te duci astăzi la dînsul la masă [ziseră Spancio și Stroici]... și se amestecară în norod.* NEGRUZZI, S. I 150. *Porumbielul... îmi sălta... Sus, mai sus Că se urca; Cu norii S-amesteca.* TEODORESCU, P. P. 39.

3. *Ref l.* (Despre oameni; întrebuițat absolut sau cu determinări introduse prin prep. «în») A interveni (de obicei nechemat) într-o acțiune străină, într-o discuție; a se băga, a se vîri. *Ce te privește pe dumneata? Cu ce drept te amesteci?* DUMITRIU, B. F. 45. *Ba s-avem iertare... s-a amestecat uncheșul Haralambie.* SADOVEANU, N. F. 16. *Chiar așa e, cucoane — se amestecă iar Buruienă.* REBREANU, R. I 89. *Te poftesc să nu te amesteci în conversația noastră.* ALECSANDRI, T. 766. ✧ *Expr.* A se amesteca unde nu-i fierbe oala = a se vîri unde nu este chemat, unde n-are ce căuta. *N-are să s-amestecă... unde nu-i fierbe oala.* ALECSANDRI, T. I 355. ✧ *Tranz.* *E comic juțin Dumitrache, dar e și odios, pentru că amestecă pe Chiriac... în gelozia sa.* IBRAILEANU, S. 45. ✧ A se interesa de ceva, a participa cu interes la ceva. *Un director de fabrică trebuie să se amestecă în toate problemele întreprinderii.*

AMESTECĂRE, amestecări, s. f. Acțiunea de a (se) amesteca; punere la un loc, unire a două sau mai multe elemente diferite. *Dispozitiv pentru amestecarea materialelor.*

AMESTECĂT, -Ă, amestecați, -te, adj. (Despre o grupare, un tot) Compus din elemente diferite; împestrițat, eterogen. *Era lume amestecată în curtea caretașului.* PAS, L. I 75.

AMESTECĂTOR, amestecătoare, s. n. Dispozitiv mecanic care servește la amestecarea lichidelor, a pulberilor sau a pastelor, în scopul omogenizării lor. *V. m a l a x o r.* *Amestecător de fontă.*

AMESTECĂTURĂ, amestecături, s. f. 1. Produs al amestecării, tot format din elemente diferite puse la un loc; amestec. *Spoindu-se... cu amestecătura aceasta de lacrimi, îi veni vîzurl.* ISPIRESCU, L. 344. ✧ (În legătură cu abstracte) [Simțea] o nehotărîtă amestecătură de ură și de curiozitate, o dorință de a se apropia de fată, de a o cunoaște și a o povățui. D. ZĂMFIRESCU, R. 170.

2. Totalitate întîmplătoare, dezordonată, lipsită de proporție, de unitate. *Te simțea bine în amestecătura de băieți și fete de pretutindenii.* PAS, Z. I 295.

AMETIST, ametiste, s. n. Piatră semiprețioasă (varietate de cuarț), transparentă, de culoare violetă. *Inel cu ametist.* ✧ (Poetic) Noaptea erau senine, cu boltă de ametist, pe care străluceau puzderie de stele mărunte și luciferi ca niște flori de flăcără. SADOVEANU, M. C. 34. *Purtam aripi odinioară, Sub cer înalt de ametist.* LESNEA, I. 108. *A serii lăcrămare de ametiste și opale.* MACEDONSKI, O. I 64.

AMEȚEALĂ, amețeli, s. f. 1. Stare de semileșin, în care omul își pierde simțul echilibrului și are impresia că totul se clatină și se învrtește în jurul lui. *Îi venea să cadă de amețelă.* BUJOR, S. 122. *Dumnezeu știe cît a rămas el acolo, pînă s-a dezmeticit din amețelă ce-i veni căzînd.* ISPIRESCU, L. 100. *Unia dondăneau ca nebunii, pînă-i apuca amețelă.* CREANGĂ, A. 84. *Am strigat, ieșînd din amețelă ce mă cuprinsese întru auzul barbarelor numiri a buchilor.* NEGRUZZI, S. I 9. *Robinson... s-au cuprîns de o amețelă cu greață.* DRĂGHICI, R. 9.

2. *Fig.* Pierderea stăpînirii de sine, sub influența unei emoții sau a unei impresii puternice; încredere exagerată în propriile sale forțe. *Automulțumirea și amețelă de pe urma succeselor sînt cu atît mai primejdioase cu cît sarcinile complicate care stau în fața partidului cer o ridicare a nivelului întregii munci de partid și de stat.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 29.

AMETI, amețesc, vb. IV. 1. *In tranz.* A fi cuprîns de amețelă, a-și pierde echilibrul. *El fugea așa de repede, cît biata fată amețea, nu alta.* SBIERA, P. 313. *Ia așa am amețit și eu, stăpîne, cînd mi-ai dat cu frul în cap.* CREANGĂ, P. 196. *Of! of! am rămas iar cu piatra-n casă.* *Of!... amețesc... leșin.* ALECSANDRI, T. I 49. ✧ *Tranz.* *Na! una! L-am amețit... Să-i mai dau vreo cîteva [lovituri].* ALECSANDRI, T. I 450.

2. *In tranz.* *Fig.* A se zăpăci, a-și pierde capul (din cauza unei emoții sau a unei impresii puternice). *Vai de mine și de mine, Iliuță, amețisem de spaimă și am pus de două ori zahar.* SADOVEANU, N. F. 162. *Baba atunci a amețit de bucurie.* CREANGĂ, P. 79. ✧ *Ref l.* *Se ameți și se fistică cînd se vîzu inconștient de o mulțime de lume.* ISPIRESCU, L. 136. ✧ *Tranz.* *Vorbele lui atîta îi amețise, încît de spaimă... se pierduseră cu totul.* ISPIRESCU, L. 294. ✧ *Tranz.* A scoate din minți. *De-acum te ține S-amețești bine Pe cioclovine (= ciocoi).* ALECSANDRI, T. 920. *Ori la cine ea privește, Cu vederea-l amețește.* SEVASTOS, C. 172. ✧ *Tranz.* A aduce într-o stare de extaz, de încîntare. *O speranță de o dureroasă dulceață, deșartă dar singură, îi amețea sufletul.* EMINESCU, N. 74.

3. Intrans. și refl. A se îmbăta, a se chercheli. *Au băut, s-au amețit și acum horăiesc în podul morii.* SADOVEANU, O. VI 12. ♦ Trans. *Ipate le dă de băut, pînă le amețește pe amîndouă.* CREANGĂ, P. 173.

AMEȚIT, -Ă, *ameții*, -te, adj. 1. Cuprins de amețeală. *O năprasnă (= năprasnică) întimplare l-a făcut să cadă amețit la pămînt.* DRĂGHICI, R. 74. ♦ Fig. *Trei trăsuri cu roșile amețite, gata să sară din încheieturi, se rostogolesc fără încetare din deal în vale și înapoi.* BRĂESCU, V. A. 19.

2. Fig. Zăpăcit, năucit; emoționat. *N-am mîncat... de ieri, oameni buni, is amețit de scîrbă.* SADOVEANU, N. F. 94. *Blînda turturică a sosit, amețită de bucurie, aproape de soțul ei.* ODOBESCU, S. III 35. *Bătrîmul Socoleanu, doborît sub grindina laudelor... se lăsase pe un scaun... amețit, răpît.* NEGRUZZI, S. I 6.

3. (Uneori determinat prin «de băutură», mai rar «de beție») Cherchelit, beat, turmentat. *Tot orașul alergase la poarta curții pre care începuse a o tăia cu securile. Ostașii, ameții de beție, făceau numai o slabă împotrivire.* NEGRUZZI, S. I 153. ♦ Fig. *Iar tu, amețite poet, De noua beție cuprins, Vestește eroul... Măreț, netîvîns!* BENIUC, V. 116.

AMEȚIȚOR, -OĂRE, *amețitori*, -oare, adj. Care provoacă amețeală. *O pînză lată de apă, albă ca laptele, desfășurîndu-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălțime amețitoare într-o copcă de piatră.* VLAHUȚĂ, O. A. II 159. *Un nor amețitor veni și se puse pe ochii mei. Mi se părea că biserica se învîrtește cu mine.* NEGRUZZI, S. I 54. ♦ (Adverbial) *Cerul era înalt, soarele blînd, orizontul amețitor de vast.* C. PETRESCU, R. DR. 160.

AMFIBIE s. f. v. amfibiu¹.

AMFIBIU¹, *amfibii*, s. n. Avion de tip vechi, prevăzut cu roți și cu plutitori pentru a se înălța și a coborî, atît (de) pe uscat cît și (de) pe apă ♦ Automobil sau tanc special construit pentru a putea merge și pe uscat și pe apă. ♦ (Adjectival) *Automobil amfibiu.*
— Variantă: amfibie s. f.

AMFIBIU², -IE, *amfibii*, adj. 1. (Despre animale) Care poate trăi și în apă și pe uscat (ca, de exemplu, șobolanii de apă, focole) sau care are o fază de dezvoltare în apă, adultul trăind pe uscat (ca, de exemplu, libelele, fîșarii, broaștele).

2. Fig. Care are o natură sau un aspect dublu, care ține în același timp de două stări diferite. *A! tu ai slove amfibii, nici glasnice, nici neglasnice!* NEGRUZZI, S. I 10. *Andronache era din soiul acel amfibiu... care se ține mai presus de starea a doile (= boierii mici).* NEGRUZZI, S. I 72.

AMFIBOL, *amfiboli*, s. m. Mineral (sau grup de minerale) format din silicați complecși de magneziu, fier, calciu, cu puțin sodiu și aluminiu, cristalizat în sistemul rombic sau monoclinic.

AMFIBOLOGIE, *amfibologii*, s. f. Construcție defectuoasă de stil, de limbă etc., care poate da naștere la echivoc. «*Dau bomboane copiilor care sînt dulci*» este o amfibologie.

AMFIBRĂH, *amfibrahi*, s. m. Unitate ritmică, picior format, în metrica greacă și latină, dintr-o silabă lungă precedată și urmată de cîte o silabă scurtă, iar în metrica modernă dintr-o silabă accentuată precedată și urmată de cîte o silabă neaccentuată (◡—◡). *Versul lui Eminescu: «Păclie de veghe pe umezi morminte» este alcătuit din amfibrahi.*

AMFITEĂTRU, *amfiteatre*, s. n. 1. (În antichitate) Edificiu de formă circulară, de obicei neacoperit, cu locurile pentru spectatori formate din trepte așezate de

jur împrejurul arenei, unde aveau loc serbări populare, jocuri, lupte de gladiatori, de fiare sălbatice etc.

2. Sală de cursuri sau de spectacole, cu locurile pentru auditori sau spectatori așezate pe un plan înclinat (sau pe trepte), astfel ca estrada sau scena să poată fi văzută chiar din cel mai îndepărtat loc; partea din sală unde se găsesc aceste locuri. *În amfiteatrul vast, luminat puternic, domnește o atmosferă sărbătorească. Cei peste 4000 de spectatori așteaptă cu nerăbdare ridicarea cortinei.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2715. *La interesantele lecții de istoria țării, ținute de Kogălniceanu, amfiteatrul era totdeauna plin.* GHICA, S. A. 104. ♦ L'oc. a d v. (Despre săli) *În amfiteatru = construit în plan înclinat. Sala este construită în amfiteatru.*

3. Fig. Configurație a unor terenuri muntoase sau deluroase în etaje circulare. *Munții se depărtează într-un cerc larg, formînd un amfiteatru în care liniștea și lumina zilei se întorc.* BOGZA, C. O. 252. *De prin îndoiturile posomorite și adînci ale imensului amfiteatru albăstriu al munților... negurile albe se ridicaseră.* HOGAȘ, M. N. 57. *Un mare amfiteatru de stînci și de prăpăstii.* NEGRUZZI, S. III 219.

— Pronunțat: -tea-.

AMFITRION, -OĂNĂ, *amfitrioni*, -oane, s. m. și f. Stăpînul unei case, al unei gospodării (în raport cu musafirii sau cu invitații săi); gazdă. *Avea foarte curioase idei părintele amfitrionului noastre.* PAS, L. I 121. *Stau acum strînși roată împrejurul noului amfitrion, care făcea onorurile casei.* ANGHEL, PR. 46. *N-ai să încerci așa ceva chiar asupra amfitrionului d-tale.* HOGAȘ, DR. II 196.

— Pronunțat: -tri-on.

AMFORĂ, *amfore*, s. f. Vas (de obicei de pămînt ars) de formă ovoidală, subțiat la bază, cu două torți, în care grecii și romanii păstrau vin, untdelemn sau grîne. *Cum coboară mii de forțe! Cum se urcă! Cum revin! Cum din amfore de aur vars-al vieții dulce vin!* MACEDONSKI, O. I 274. *O lebădă frumoasă plutind, albind la soare... Părea chiar o amforă scăpată-n apa vie De Hebe, care varsă în ceruri ambrozie.* ALECSANDRI, P. III 526.

AMIABIL, -Ă, *amiabili*, -e, adj. (Franțuzism) Înțelegător, prietenos; împăciuitoar, concisiv.

— Pronunțat: -mi-a-.

AMIANTĂ, *amiante*, s. f. Varietate de azbest, care se prezintă sub formă de agregate fibroase; este necombustibilă, rău conducătoare de căldură și electricitate și are numeroase întrebuințări tehnice.

— Pronunțat: -mi-an-.

AMIĂZ s. n. v. amiază.

AMIĂZĂ, *amiezii*, s. f. (Și în forma *amiazii*) 1. Mijlocul zilei, momentul înălțării maxime a soarelui deasupra orizontului (corespunzător orei 12). *Amiază urcă spre amurg. În parc, alături, cîntecele curg.* POEZ. N. 293. *Văzduhul neclintit al amiezii ne cocea ca în cuptor.* SADOVEANU, N. F. 73. ♦ (Precedat de prepoziții, în l'oc. a d v.) *La (sau, mai rar, în) amiază = la ora 12 din zi, la prînz. Ne așezăm, ca și la amiază, în jurul mesei.* STANCU, D. 37. *În amiazii, venind pe vale, Întîlnii pe Lina-n cale.* COȘBUC, P. I 49. *Îi zise că tocmai la amiază, cînd va fi soarele în cruci, să înalțe o prăjină.* ISPIRESCU, L. 127. *După amiază = după ora 12 din zi, după prînz. A fost pe la mine ieri după amiază. — Eu gîndesc... pe după amiază să-ți pun de-al binele nora în Piatră.* CREANGĂ, P. 115. (Substantivat) *Am lucrat o după-amiază întregă. Înainte de amiază = înainte de ora 12 din zi, înainte de prînz. Era într-o duminică, înainte de amiază.* PAS, L. I 8. *Pe la (sau către, aproape de sau, regional, de) amiază = pe la ora 12 din zi, cam în timpul prînzului. Cătră amiază mă întorceam de la gimnaziu mormînd o declinare elină.* SADOVEANU, N. F. 32. *Am ajuns aproape de*

amiază. CAMIL PETRESCU, U. N. 203. Nu mai era de chip să doarmă cum dormea alte dăți, pînă pe la amiază. CREANGĂ, P. 264. De amiază, cînd a veni cerbul aici la izvor să beie apă... să teși încetșor. CREANGĂ, P. 225. ♧ Loc. a dj. De amiază = de prînz, de la ora prînzului. Mi-e sufletul în soarele de-amiază Pe holde risipit ca vîntul cald. BENIUC, V. 55. Adîncurile zării se tot îndepărtează, Plutînd ca niște ape în arșița de-amiază. IOSIF, P. 88. Gheorghe Geantă... pe mine, nemernicul, m-a adus de multe ori cu vînat, la conacul de amiazi. ODOBESCU, S. III 15. ♧ Expr. Ziua (sau ziua-n) amiaza (regional miază) mare = în plină zi, în toial zilei. Mă duc, ziua miază mare, la moș Vasile... să fur niște cireșe. CREANGĂ, A. 47. Hai scoală... e ziua-n amiaza mare. EMINESCU, N. 12. Bietul frate-meu... îmi spusese cu adevărat că aici se fac multe pozne. ziua miază mare; iar de cele ce se întîmplă noaptea nu mi-a pomenit. ALECSANDRI, T. I 84.

2. Locul unde ajunge soarele pe cer la ora 12 din zi; zenit. Soarele era aproape la amiază. BUJOR, S. 82. Cînd era soarele în amiazi, firea tăcea. EMINESCU, N. 12. ♧ Fig. Pentru mine a trecut soarele de amiază, am început a îmbătrîni. SADOVEANU, O. I 499. ♧ Loc. adv. (În forma amiaz) Deasupra amiazului = la zenit. Tocmai cînd soarele e d-asupra amiazului... [cărui] sosește la locul de întîlnire al vînturilor. ODOBESCU, S. III 16. ♧ (Adverbial, învechit) Dur raza-i ce învie... Umbra o tîngîte cînd ziua e amiază. ALECSANDRI, P. A. 176.

3. (Regional) Mîncarea de la ora 12 din zi; prînz. (Atestat în forma amiaz) Să n-am prînz Fără de plîns, Nici amiaz Fără năcaș. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 195.

4. (Învechit și arhaizant) Miazăzi, sud. Luna-n jumătate se aprînsă cătră amiază printră cetini, poienile și drumul se luminară ușor. SADOVEANU, O. V 442. Pe un deal despre amiazi a satului Șuharăul se găsește o piatră în patru muchi. ODOBESCU, S. II 224.

— Pronunțat: a-mia-. — Variante: *amiáz* (ODOBESCU, S. III 16, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 470), *amîéz* (ODOBESCU, S. III 179) s. n., *amiázi*, (regional) *amiá_ăzi* (SBIERA, P. 25, CREANGĂ, P. 154), (I, regional) *mi.áz_ăzi* (ALECSANDRI, T. 1117) s. f.

AMIAZĂZI s. f. v. amiază.

AMIAZI s. f. v. amiază.

AMIBĂ, *amibe*, s. f. Animal microscopic din încrengătura protozoarelor, care-și poate schimba mereu forma, avînd corpul format dintr-o masă de protoplasmă și din unul sau mai multe nuclee.

— Variantă: *amébă* (scris și: *amoebă*) s. f.

AMIC, -Ă, *amici*, -e, s. m. și f. (Azi mai rar) Prieten. În toate duminicile Radu mîncă la amicul lui și iarna, de două ori pe lună, se duc amîndoi la teatru. VLAHUȚĂ, O. A. I 98. Mi s-a întîmplat să pierz un amic, un bun omic, și nu mă pot căi îndestul de această nereparabilă pierdere. CARAGIALE, O. II 292. [Bălcescu] a devenit un bun și prețios amic, cu care m-am înțeles todeauna la vorbă și la gînduri. GHICA, S. A. 140. Serviescule... ești un amic neprețuit. ALECSANDRI, T. I 280. ♧ (La vocativ, uneori ironic, alteori cu ton de superioritate) *Amice*, îți lipsesc patru-cinci sute de lei din casă; ia fii bun d-ta și-i pune imediat la loc și al' dată socotește mai bine. CARAGIALE, O. II 60.

AMICAL, -Ă, *amicali*, -e, adj. Prietenos. Teamă mi-e că, acordîndu-mi mie o așa amicală și lingușitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine. ODOBESCU, S. III 9. ♧ (Adverbial) Tatăl meu primea amical pe tinichigiul de la Pașcani. SADOVEANU, N. F. 184.

AMICIÉ, *amicii*, s. f. (Învechit) Amiciție. Zilele țî se scurg sumbre c-ale toamnei cînd sosește... Amicia te tră-

dează. MACEDONSKI, O. I 238. Despre amicie sau prietenie. PAN, P. V. III 19.

AMICIÉIE, *amiciții*, s. f. (Rar) Prietenie. Omul acesta pare că nu știe cît prețuiește pentru mine amiciția lui. CARAGIALE, O. I 298.

— Pronunțat: -și-e.

AMIDĂ, *amide*, s. f. Compus organic obținut prin înlocuirea unui atom de hidrogen al amoniacului cu radicalul unui acid.

AMIDÓL s. n. Substanță folosită ca dezvoltator în arta fotografică.

AMIDÓN s. n. Substanță organică hidrocarbonată care ia naștere, în părțile verzi ale plantei, prin sinteză, sub acțiunea luminii solare, și se acumulează sub formă de granule microscopice în semințe, în fructe, în tubercule etc.; se folosește în industria alimentară, chimică, textilă etc.

AMIEZ s. n. v. amiază.

AMIGDĂLĂ, *amigdale*, s. f. (Mai ales la pl.) Fiecare dintre cele două glande, în formă de migdală, așezate la intrarea gîtlejului, de o parte și de alta a omurului și făcînd parte din sistemul limfatic. *Amigdale inflamate*.

AMIGDALITĂ s. f. Boală manifestată prin inflamația amigdalelor; (popular) gîlci. *Amigdalită cronică*.

AMIJÍ vb. IV v. miji.

AMILACÉU, -ÉE, *amilacei*, -ee, adj. (Și substantivat, n.) (Substanță) care conține amidon, care este constituit din amidon. *Substanțe amilacee*.

AMILĂZĂ, *amilaze*, s. f. Substanță azotată neutră, care transfo. mă amidonul în maltoză și glucoză; se găsește în protoplasma celulei și în salivă.

AMIN interj. (În texte religioase sau în legătură cu religia) Așa să fie! Să nu care cumva să suflați o vorbă despre asta, cătră prietenii ori cătră dușman. Cine n-a ține legea asta, să aibă hodina vîntului și liniștea șuvoiului, să poposească în spini, să nu afle izvor, să deie tirocoale satelor ca lupul! Bătrînii au bătut metanie, mormănd: — Amin! SADOVEANU, N. F. 116. Amin! bleștesc eu cu jumătate de gură. — Și eu mă amin, spuse Pavel de după sobă. CREANGĂ, A. 110. (Zamfira... strănută) — Să-ți fie de bine! — Amin, și într-un ceas bun! ALECSANDRI, T. I 34. ♧ (Substantivat, în expr.) Nici la amin = niciodată. Nu mai putea adecă să-l dezgroape nici la amin. ISPIRESCU, L. 254. (În construcții negative) Cît aminul = de loc. Nu se mai întoa-ce cît aminul. ♣ (Familiar) Adio! s-a terminat! Dacă n-ai scris adresa pe plic, amin!

— Accentuat și: *ámin*.

AMINĂ, *amine*, s. f. Derivat al amoniacului, în care atomii de hidrogen sint înlocuiți cu radicali organici.

AMINTE adv. (Numai în expr.) A(-și) aduce aminte = a (și) aminti. Aducîndu-mi... aminte de petrecerile mele la bunicul... am rostit o vorbă care îmi plăcea. SADOVEANU, N. F. 5. Ia adu-ți aminte ce țî-am spus odată. CREANGĂ, P. 168. Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă. EMINESCU, O. I 171. Aduc aminte romînilor una din faptele cele mai strălucite ale luptei părinților lor pentru libertate. BĂLCESCU, O. I 193. A lua aminte = a ține seamă de ceva, a lua în considerare, a nu trece cu vederea, a considera. Dar cum puteam, ochi avînd, să nu văz, vîzînd să nu iau aminte, luînd aminte să nu aseamăn, asemănînd să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat compatrioților mei? GOLESCU, Í. 20. Stăpîna mea, ia aminte Că cîntările-s cuvînte între inimi despărțite. CONACHI, P. 191. A lua aminte la ceva = a fi atent la ceva, a băga de seamă.

El își căuta de drum în treaba lui, fără să ia aminte la cele ce tot spuneau fetele. ISPIRESCU, L. 62; b) a observa cu atenție, a se uita bine, a cerceta. *Detе cîteva tîrcoale curții împărătești și luă aminte la toate amănunturile.* ISPIRESCU, L. 75. A-î fi (cuiva) **aminte** (de ceva) = (mai ales în construcții negative) a avea chef (de ceva). *Nu mi-e aminte de petreceri.* ♦ Compuse: **aducere-aminte** = amintire. *Dureroasele aduceri-aminte cădeau ca niște ace care... mă umpleau de venin.* VLAHUȚĂ, O. A. 149. **Aducere-aminte** pe suflăt cad în picuri. EMINESCU, O. I 107. *Fapta [lui Mihai Viteazul la Călugăreni] este vrednică de toată aducerea-aminte.* BĂLCESCU, O. I 26; **luar -aminte** = atenție, grijă. *Mezinul fderilor a prins a fi cu luare-aminte.* SADOVEANU, F. J. 524. *Gheorghiiță urmărea cu mare luare-aminte toate vorbele și purtările maică-sa.* SADOVEANU, B. 101. *Așa a aflat însă [Zaharia] că satul lui de la poalele mîinților poate opri luarea-aminte a unor cărturari veniți să-l caute.* C. PETRESCU, R. DR. 34. *Din buzunarul vestei scoase o periuță cu o oglindioară, își potrivește mustața, sprîncelele — se examinează cu luare-aminte.* VLAHUȚĂ, O. A. 212. *Ascultă, rogu-te, cu luare-aminte.* CARAGIALE, O. III 48.

AMINTERI adv. v. altminteri.

AMINTI, *amintesc*, vb. IV. 1. R e f l. (Cu pronumele în dativ și urmat de determinări introduce prin prep. « de » sau « despre ») A-și reproduce în minte, a-și aduce aminte. *Sub căutătura aceasta iscoditoare Rîzea își aminti deodată de îndoiala lui.* DUMITRIU, B. F. 110.

2. T r a n z. (Urmă de un complement direct sau de o completivă directă; uneori construit cu dativul persoanei) A face pe cineva să-și aducă aminte de ceva; a evoca. *I-am amintit o dată importantă.* □ *Le aminti [țărănilor] cuvintele lui Stalin de la întiul congres al colhoznicilor udarnici.* CAMILAR, TEM. 148. ♦ I n t r a n z. *Turnul acesta ne amintește de niște timpuri de barbarie.* NEGRUZZI, S. I 312.

3. T r a n z. A pomeni, a menționa. *Am amintit cartea aceasta doar cu titlu informativ.* ♦ I n t r a n z. *Am amintit și în introducerea despre lucrurile acestea.* — Prez. ind. și: (neobișnuit) **amint** (BOLINTINEANU, O. 64).

AMINTIRE, *amintiri*, s. f. I. Faptul de a (-și) a minti.

1. Reproducere în minte a ceva întipărit în memorie; aducere-aminte. *M-aș fi bucurat mai mult dacă nu mi-ar fi fost ochii în lacrimi la amintirea mamei.* SADOVEANU, N. F. 82. ♦ L o c. a d v. *În amintirea cuiva* (sau a ceva) = ca semn că cineva (sau ceva) n-a fost dat uitării; în memoria... spre aducere aminte. *Cîntesc pe bătrîne în amintirea trecutei lor frumuseși.* NEGRUZZI, S. I 38.

2. Pomenire, menționare. *Locurile care înconjură satul nostru încă-s vrednice de amintire.* CREANGĂ, A. 7.

II. I. Ceea ce se ține minte, lucru amintit, imagine păstrată în memorie. *O amintire, ca un reflex din altă viață, se conturează înainte-mi cu forme... de vis.* SADOVEANU, N. F. 25. *Însăși amintirea-i cu-ncet se pierduse.* MACEDONSKI, O. I 258. *Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* EMINESCU, O. I 149. ♦ E x p r. *A păstra amintirea cuiva* (sau a ceva) = a menține în sfera memoriei, a nu da uitării. *Nici toamnele, nici primăverile de altădată Nu au lăsat urme în voi... Eu numai am păstrat amintirea lor întreagă înscrisă în inimă.* BENIUC, V. 24. ♦ (Rare, impropriu) *Întîmplare de care cineva își aduce aminte. Îi veni din nou în cap amintirea cu jimbila.* SAHIA, N. 35.

2. (La pl.) Gen de producție literară în care scriitorul descrie fapte petrecute într-o perioadă îndepărtată din viața sa; memorii. *Amintiri din copilărie* [titlu]. CREANGĂ.

AMIRAL, *amirali*, s. m. Grad superior în marina militară, corespunzător gradului de general-colonel din armata terestră; persoană care poartă acest grad. *Amira-*

lul... traversă ceremonios satonul, ca la o inspecție generală. BART, E. 145. ♦ *Vas-(sau navă)-amiral* = navă pe care se găsește comandantul unui grup de nave (amiralul) și care poartă pavilionul amiralului. *Pavilionul este înălțat brusce pe catargul navei-amiral.* CAMIL PETRESCU, T. II 198.

AMIRALITĂTE, *amiralități*, s. f. Comandamentul suprem al marinei militare.

AMIROȘI vb. IV v. mirosi.

AMIROSITOR, **-OĂRE** adj. v. mirositor.

AMINĂ, *amin*, vb. I. T r a n z. I. A hotărî să îndeplinească o acțiune mai târziu decît la vremea stabilită, a prelungi termenul o dată fixat pentru săvîrșirea unei acțiuni. *Procesul a fost aminat.* □ *Lucrul aminat și prelungit e ca mort.* CAMILAR, TEM. 219. *De multe ori i-a venit flăcăului în cap să se însoare, dar... amina din zi în zi, de joi pînă mai de-apoi această poznașă trebușoară.* CREANGĂ, P. 141. ♦ A b s o l. *Apoi dacă amin, iar se mai întîmplă cine știe ce și nu mai pot pleca.* SADOVEANU, P. M. 166.

2. (Cu privire la persoane) A purta cu vorba (de azi pe mîine). *Tu s-o amii cu zi cu zi Și spune-i cite toate. Ea e bătrînă, n-are mult Să mai trăiască, poate.* COȘBUC, P. I 78. *Pe drum neconținut ceream apă, iar tata mă amina cu momelile, de la o fintină la alta.* CREANGĂ, A. 15. *Tot mă aminau, ba azi, ba mîine; dihania de doctor zicea c-ar fi periculos.* EMINESCU, N. 82.

AMINĂR s. n. v. amnar.

AMINĂRE, *aminări*, s. f. Acțiunea de a a m i n a. *Aminarea procesului.* □ *După ani de aminare Ileana a venit la judecată.* ROTEZ, în POEZ. N. 74. ♦ I o c. a d v. *Fără aminare* = îndată, fără întîrziere. *Trebuie să pleci fără aminare.* (Învechit) *Cu aminare* = în tîhnă, zăbovind. *Șezînd cu aminare pe verdeață și-adăstînd. Un jîntar... s-a pus pe urechea mistrețului.* PANN, P. V. III 61.

AMINĂT adv. (Învechit și popular) Tîrziu. *Îi punea masa cît de aminat.* PANN, P. V. II 64. *Vine sara aminat.* HODOȘ, P. P. 152.

AMINDOI, -DOUĂ num. col. (Substantivul determinat e articulat) Și unul și altul, cei doi împreună, cei doi laolaltă, ambii *Se uită în sus la cerul de cenușă. Ridică amindoi pumnii, ameninșînd pe cineva ascuns în vârtejurile fumurii ale norilor.* DUMITRIU, B. F. 15. *Nu semănau amindouă surorile.* VLAHUȚĂ, O. A. I 108. *Piaptănă și îmbracă la fel pe amindouă fetele.* CREANGĂ, P. 270. ♦ (Accentuat în frază, cu valoare stilistică) *Plîngu-mi ochii amindoi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 113. ♦ (Determinînd un pron. pers. care îl precede) *Multe izbînzii am mai făcut noi amindoi.* ISPIRESCU, L. 15. *Amar era să fie de voi, de nu eram noi amindoi.* CREANGĂ, P. 269. *Nu e nici o asemănare între voi amindoi.* NEGRUZZI, S. I 64. ♦ (Cu valoare de pronume) *Amindoi priveau spre luminile nenumărate care tremurau, ca niște steluțe, în vale, amindoi ascultau muzica adîncă a clopotului, și carul cobora coasta spre sat.* SADOVEANU, O. III 87. *Au stat tăcuți, că i-a cuprins O jale pe-amindoi.* COȘBUC, P. I 228. *S-a dus amorul, un amic Supus amindurora, Deci cînturilor mele zic Adio tuturor.* EMINESCU, O. I 185. *Hai, mindro. să ne iubim, C-amindoi ne porivim... Tu n-ai frați, eu n-am surori, Amindoi ca două flori.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 50.

— Forme gramaticale: gen. - dat. (cînd precedă substantivul) *amindurór* (regional) *amin_úrór*, *amindóror*, (cînd urmează după el sau îi ține locul) *aminduróra* și (regional) *amindórora* (RUSSO, O. 44).

AMNĂR¹, *amnare*, s. n. Bucată de oțel cu care se scot, prin lovire, scînteii din cremene și care se întrebuintează la aprinderea focului (v. scăpărătoare) și la ascuțit (bricege, cuțite, topoare etc.). *Mai mulți aveau amnar și iască. Băteau piatra, aprindeau și fumau.* DUMI-

TRIU, B. F. 157. *S-aducă un pac de tutun și hîrtie de țigară. Amnar și iască am eu.* SADOVEANU, N. F. 56. *Paloșul scoate, Pe amnar îl da De și-l ascușea.* TEODORESCU, P. P. 450. ✧ (Poetic) *Cine scria și cîți scriau litania care, ca un amnar, făcea să scapere în ochi științetea nemulțumirilor?* PAS, L. I 132. ✧ Ex p r. *Cît ai scăpăra din amnar sau cît ai da (sau ai bate, ai zbate) în amnar = cît ai clipi din ochi, repede. În acest timp, Traian Mînecușă... cît ai zbate în amnar, se îmbrăcase cu strielele dăruite.* SADOVEANU, P. M. 66. *Să nu se dezlipească de stăpînul său nici cît ai da din amnar.* ISPIRESCU, L. 104.

— Varietă: (regional) aminăr (CREANGĂ, P. 125) s. n.

AMNĂR², *amnare*, s. n. (Regional) 1. Fiecare din stîlpii de lemn care se pun la colțurile unei case sau ale altei construcții fărănești pentru a sprijini acoperișul. *Pe cea vale mare Este-o casă din amnare.* SEVASTOS, C. 187. ✧ Grindă orizontală de la stăvilarul unei mori, care leagă cei doi stîlpi bătuți în apă.

2. Mîner de lemn cu ajutorul căruia se învîrtește și se fixează sulul care întinde și pe care se strînge pînza în războiul de țesut.

3. Bucată de fier sau cui cu ajutorul căruia se coboară sau se ridică fierul lat al plugului.

AMNĂRŪȘ, *amnărușe*, s. n. (Regional) Diminutiv al lui a m n a r ² (2). *Cu lopățica și cu amnărușul se întinde pînza pe sul.* ȘEZ, V 25.

AMNEZIE, *amnezii*, s. f. Pierdere totală sau parțială a memoriei.

AMNIÓS, *amniosuri*, s. n. Cea mai dinăuntru dintre membranele care învelesc fetusul la mamifere, la păsări și la reptile; are forma unui sac, umplut cu un lichid în care plutește fetusul.

— Pronunțat: -ni-o.

AMNIÓTIC, -Ă, *amniotici*, -e, adj. (În expr.) *Lichid amniotic* = lichid care se află în amnios și apăra embrionul.

— Pronunțat: -ni-o.

AMNISTIA, *amnistiez*, vb. I. Tranz. A acorda amnistie unui infractor; a scoate un delict de sub sancțiunile legii.

— Pronunțat: -ti-a.

AMNISTABIL, -Ă, *amnistiabili*, -e, adj. Care poate fi amnistiat.

— Pronunțat: -ti-a.

AMNISTIE, *amnistii*, s. f. Scoatere de sub sancțiunile legii a unui fapt penal sau civil, printr-un act al puterii de stat.

AMNISTIERE, *amnistieri*, s. f. Acțiunea de a amnistia.

— Pronunțat: -ti-e.

AMÓC s. n. Boală mentală tropicală care se datorește abuzului de stupefiante.

AMONIÁC s. n. Gaz incolor, cu miros înțepător, inecăcios, foarte solubil în apă, obținut din combinarea hidrogenului cu azotul; în stare lichidă se întrebuințează la fabricarea gheții artificiale.

— Pronunțat: -ni-ac.

AMONIACÁL, -Ă, *amoniacali*, -e, adj. Care conține amoniac. *Ape amoniacale.*

— Pronunțat: -ni-a.

AMONÍT, *amoniți*, s. m. Numele unei moluște cefalopode fosile cu cochilia în formă de spirală și împărțită prin pereți în mai multe compartimente.

AMÓNIU s. m. sg. Radical monovalent care nu a fost obținut în stare liberă; în compuși se comportă ca un

metal alcalin, dînd naștere la săruri. *Clorura de amoniu se mai numește și șiprig.*

AMÓNTE adv. (În opoziție cu a val; numai în loc. a d v.) În amonte (în legătură cu situația unui punct de pe cursul unei ape) = mai aproape de izvor (în comparație cu alt punct). [Păstrăvului] *trebuie să-i arunci momeala ori în susul apei (peștele stînd întors cu botul în amonte), ori după un obstacol.* SADOVEANU, V. F. 66. ✧ (Substantivat) *În amontele riului se cheamă «la Tartarău».* SADOVEANU, V. F. 25.

AMÓR, *amoruri*, s. n. 1. Dragoste între persoane de sex diferit; iubire. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora, Deci cinturilor mele zic Adio tuturor.* EMINESCU, O. I 185. *Și-n toată natura, cuprinsă de dor Plutea o șoptire de dulce amor!...* ALECSANDRI, P. I 126.

✧ (Personificat) *Scrie-o carte cu dreptate La puicuța-n cea parte; Scrie-mi-o tu, dorule, Du-mi-o tu, amorule.* ȘEZ, V 12. ✧ Persoană iubită; iubit. *Soția profesorului meu de franceză era... primul meu amor secret, cu totul nevinovat.* SADOVEANU, N. F. 176.

2. (Livresc) Afecțiune, atașament. *O! farmec, dulce farmec a vieții călătoare, Profundă nostalgie de lin, albastru cer! Dor gingaș de lumină, amor de dulce soare, Voi mă răpiți cînd vine în feară asprul ger!...* ALECSANDRI, P. A. 110. ✧ *Amor propriu* = prețuire (uneori exagerată) a propriilor sale calități, îmbinată cu susceptibilitate față de părerea altora despre sine. *Se cuvenea să găsec o soluție pentru a-mi împăca profesorii și amorul propriu.* SADOVEANU, N. F. 134.

AMORÁL, -Ă, *amoralii*, -e, adj. Care nu are noțiunea moralității, refractar față de normele de moralitate. *Cînd e vorba de «politică» [eroii lui Caragiale] devin imorali, sau mai degrabă amoralii.* IBRĂILEANU, SP. CR. 232.

AMORALITÁTE s. f. Însușirea de a fi amoral; atitudine refractară față de normele de moralitate.

AMORÁȘ, *amorași*, s. m. 1. (Popular și familiar) Diminutiv al lui a m o r (1). *Amorașul nu l-oi spune.* ȘEZ, III 61. ✧ Iubit, ibovnic. *Amorașul mi se-nsoară.* TEODORESCU, P. P. 682.

2. Reprezentare, în artele plastice, a zeului amorului, în chip de copil cu aripioare, purtînd (de obicei) un arc cu săgeți. *Bătăia metalică a pendulei mari de mahon și sticlă cu amorași de bronz.* DUMITRIU, B. F. 48.

AMORÉZ, *amorezi*, s. m. (Astăzi rar) Adorator, îndrăgostit. *Vorbeau despre el, spunînd nu drăgușul, nu amorezul, ci logodnicul domnișoarei Vasilica.* PAS, Z. I 309. *Plopii, umbre solitare... Visători ca amorezii Stau de veghe la fereastră.* TOPÎRCEANU, S. A. 30. *Pe-acea mare înălțime singuri doi tineri scđpară, Gingașa fată Selmina ș-amorezul său iubit.* NEGRUZZI, S. II 7. ✧ *Prim-amorez* = actor care interpretează pe scenă rolul tînărului îndrăgostit.

AMOREZÁ, *amorezez*, vb. I. Refl. A se îndrăgosti (de cineva). *Pentru mine erai zeul unui mit olimpian... Și de care al meu suflet iubitor ș-amorezase.* MACEDONSKI, O. I 75. *Se povestește cum că odată Un deruiș pustnic, om cuvios, Ș-amorezase vîzînd o fată Cu trup subțire, cu chip frumos.* ALEXANDRESCU, M. 325.

AMOREZÁT, -Ă, *amorezați*, -te, adj. 1. Îndrăgostit. *Mișu era amorezat de nevasta unui circumar din dosul Cîșmigiului.* CARAGIALE, O. I 278. ✧ (Substantivat) Amorez, iubit. *Cunosc că mă tubești, o vād neîncetat, Dar oare n-ai avut vrun alt amorezat?* NEGRUZZI, S. II 19.

2. (Învechit) Plin de dragoste; drăgăstos. *Această intrerupere a unei vorbe amorezate pătrunse pe biata fată, care tăcu.* NEGRUZZI, S. I 18.

AMOREZĂ, amoreze, s. f. (Învechit) Iubită. *Edvin prîjinea în brațe p-a lui scumpă amoreză.* NEGRUZZI, S. II 10.

AMORF, -Ă, amorfi, -e, adj. 1. (Chim., Min.; despre substanțe) Care nu prezintă o structură cristalină. ♣ Fără formă precisă. *Masă amorfă de granit.*

2. Fig. (Despre colectivități) Nediferențiat, neorganizat.

AMORÓS, -OĂSĂ, amorosi, -oase, adj. 1. Plin de iubire, de dragoste. *Ea-l vedea mișcînd poporul cu țidei reci, îndrăznețe; Ce puternic e — gîndi ea cu-amoroasă, dulce spaimă.* EMINESCU, O. I 52. *Amoroase porumbițe... chemate de dorință, cu-aripele întinse și-nordate, zboară către dulcele lor cuib, purtate prin aer de dorul ce le-ncinge.* ODOBESCU, S. III 34. *Unda cea armonioasă A unui ascuns izvor, Ca o șoptă amoroasă S-auzea în preajma lor.* ALEXANDRESCU, P. 101.

2. Referitor la dragoste, de dragoste. *Nu vedeai altă dect... muzici, mese, intrigi amoroase.* NEGRUZZI, S. I 218.

AMORSĂ, amorse, s. f. 1. (Franțuzism) Nadă, moacă (pentru pești).

2. Dispozitiv pentru aprinderea unei încălziri de pulbere sau de exploziv. *Amorse pentru cortușe de arme.*

AMORTISMÉNT, amortimente, s. n. Amortizare. *Cotă de amortisment.* □ *S-a fixat plata despăgubirii clăcii și a amortismentului capitalului.* I. IONESCU, D. 310.

AMORTIZĂ¹, amortizez, vb. I. Tranz. 1. A stinge treptat creditele pe termen lung, prin plăți succesive sau prin răscumpărarea creanțelor.

2. A înlocui treptat capitalul fix (respectiv, în economia socialistă, fondul de bază) al unei întreprinderi, pe măsură ce acesta își transmite valoarea asupra mărfurilor produse cu ajutorul lui. *A amortiza utilajul unei fabrici.*

AMORTIZĂ², amortizez, vb. I. Tranz. A face ca un șoc, un zgomot etc. să fie mai puțin violent; a slăbi, a diminua. *Tampoanele vagoanelor amortizează ciocnirile.*

AMORTIZĂBIL, -Ă, amortizabili, -e, adj. Care se poate amortiza¹, care urmează să se amortizeze.

AMORTIZĂRE¹, amortizări, s. f. Acțiunea de a amortiza¹.

1. Stingerea treptată a creditelor pe termen lung, prin plăți succesive sau prin răscumpărarea creanțelor. *A reținut pentru amortizarea datoriei numai cît i s-a oferit.* REBREANU, R. I 52.

2. Înlocuirea treptată a capitalului constant (sau, în economia socialistă, a fondului de bază) al unei întreprinderi, pe măsură ce acesta își transmite valoarea asupra mărfurilor produse cu ajutorul lui.

AMORTIZĂRE², amortizări, s. f. Acțiunea de a amortiza²; atenuare, diminuare, slăbire a unui șoc, a unui zgomot etc. *Amortizarea trepidațiilor motoarelor.*

AMORTIZÓR, amortizoare, s. n. Dispozitiv pentru atenuarea șocurilor suferite de automobile în timpul mersului, de avioane la aterizare etc.

AMORTEĂLĂ, amorțeli, s. f. Stare de insensibilitate trecătoare a corpului sau a unei părți a corpului. *Căzu într-o amorțală soră cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106.

AMORȚI, amorțesc, vb. IV. Intrans. 1. (Despre ființe și despre corpul sau o parte a corpului lor) A deveni, pentru un timp, fără simțire, insensibil, a rămîne ca mort; a înțepeni. *Mi-a amorțit piciorul.* □ *Atunci își luă Trifon pălăria [fermecată] din cap și toți amorțiră ca morții.* RETEGANUL, P. I 10. ♠ Fig. *După izbucnirea de furie, coana Eleonora amorțise iar.*

DUMITRIU, B. F. 52. *Iarna veni vișoroasă și plină de semne de spaimă. Pînă și marea-n neastîmpăr acum amorțise la făruri.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 100. ♠ Tranz. *Femeia a urmat să-l domolească [pe demonul mărilor], suflînd asupra lui... pînă ce l-a amorțit în afundul somnului.* SADOVEANU, D. P. 106.

2. (Despre animalele care hibernează) A intra în perioada de hibernare. *Ursul amorțește în timpul iernii.*

3. Fig. A-și pierde puterea, a slăbi în intensitate. *După suferiri multe, inima se-mpietrește... simțirea amorțește.* ALEXANDRESCU, P. 79. ♠ A încetini, a lîncezi. *Adevărul este că munca noastră nu se cuvine să amorțească niciodată.* SADOVEANU, P. M. 140. ♠ Tranz. *A domoli, a potoli. Hotărtră a amorți suferința prin vesela petrecere.* NEGRUZZI, S. I 218.

AMORȚIRE, amorțiri, s. f. Faptul de a amorți.

1. Stare trecătoare de insensibilitate, de nemiscare a trupului sau a unei părți a trupului; amorțea. *Amorțirea minii.* ♠ Fig. *Numai pîftul, minat cu grabire, în calea lui... mai însemna, în amorțirea universală, eterna mișcare a vieții în vinele adormite ale lucrurilor.* HOGAȘ, M. N. 132. *Totul zace-n neclintire, în adîncă amorțire.* ALECSANDRI, P. A. 95.

2. Fig. Indiferență, inerție, inactivitate.

AMORȚIT, -Ă, amorțiti, -te, adj. 1. (Despre ființe și despre corpul sau o parte a corpului lor) Fără simțire, ca mort, rigid. *Braț amorțit.* □ *Firea-și doarme somnul ei, Amorțită sub zăpadă.* TOPÎRCEANU, S. A. 25. *Dan, cu coatele amorțite, tocmai se ridica să plece.* VLAHUȚĂ, O. A. III 38. *Trupul meu are să fie rece... amorțit și șepăn.* ISPIRESCU, L. 147. ♠ (Neobișnuit, cu sens activ) Care te aduce într-o stare de amorțire. *Un somn amorțit îi cuprinde trupul.* EMINESCU, N. 21. ♠ (Adesea determinat prin «de frig») Înțepenit din cauza frigului, înghețat. *Îi pătrunsesse frigul prin picioare, mergea în neștire, amorțit, cu minile în buzunare și cu bățul strîns subțioară.* DUMITRIU, B. F. 14. ♠ (Adverbial) *Și inima aceea ce geme de durere, Și sufletul acela ce cîntă amorțit E inima mea tristă, ce n-are mîngiere.* EMINESCU, O. I 6.

2. (Despre animalele care hibernează) Cuprins de somnul hibernal. *Albinele stau toată iarna amorțite.*

3. Fig. Lipsit de vigoare, de energie, de vioiciune. *S-ar putea deștepta... mii de idei energice și salubre, care ar scâlta mîntea obosită și sufletul amorțit în roua întăritoare a timpilor de antică virtușie trușească.* ODOBESCU, S. III 51. ♠ (Adverbial) *A cîntă cam amorțit!* CONTEMPORANUL, II 14. ♠ Atenuat, slăbit, lipsit de intensitate. *Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate; Amorțită li-i durerea, le simțim ca-n vis pe toate.* EMINESCU, O. I 136.

AMPENĂJ, ampenaje, s. n. Dispozitiv format din piese în forma unor aripioare fixe și mobile, comandat de către pilot în vederea stabilizării sau a schimbării direcției avionului.

AMPÉR, amperi, s. m. Unitate internațională pentru măsurarea intensității curentului electric. ♠ Compus: **amper-oră** = unitate practică de măsură a cantității de electricitate, egală cu cantitatea de electricitate care străbate un conductor în timpul unei ore, atunci cînd curentul are intensitatea de un amper.

AMPERĂJ, amperaje, s. n. Intensitatea unui curent electric exprimată în amperi.

AMPERMÉTRU, ampermetre, s. n. Aparat pentru măsurarea în amperi a intensității curentului electric.

AMPLASĂ, amplasez, vb. I. Tranz. (Cu privire la mașini, instalații tehnice, piese de artilerie etc.) A așeza, a situa pe un anumit loc.

AMPLASAMENT, *amplasamente*, s. n. Loc de aşezare a unei instalații, a unui dispozitiv, a unei mașini sau a unei construcții. *Amplasament de mitralieră.*

AMPLIFICĂ, *amplific*, vb. I. *T r a n z.* 1. A lărgi, a dezvolta, a mări; a da amploare. (Refl.) *Colonelul își mai aprinse o țigară și sorbi încă un păhărel de coniac după multe altele. I se amplificau gesturile, îi sporea vocea răgușită.* SADOVEANU, M. C. 92.

2. A intensifica, a mări valori electrice, acustice sau optice. *A amplifică un curent electric.*

AMPLIFICĂRE, *amplificări*, s. f. Acțiunea de a amplifica.

1. Lărgire, dezvoltare, mărire. \diamond *Amplificare retorică* = dezvoltarea ideilor sau argumentelor într-un discurs, constituind o calitate, când cuprinsul ei e interesant și plăcut, sau un defect, atunci când nu conține nimic nou.

2. Creștere sau întărire a valorilor electrice, acustice sau optice (obținută cu ajutorul unui amplificator). *Amplificare radiofonică.*

AMPLIFICĂTOR, *amplificatoare*, s. n. Aparat care mărește valorile caracteristice unui fenomen cu energie luată de la o sursă separată. \diamond *Amplificator (electric)* = aparat care mărește forța sau tensiunea unui fenomen electromagnetic cu un supliment de energie dintr-o sursă exterioară. *Amplificatorul unei stații de radioficare.* \diamond (Adjectival) *Aparat amplificator.*

— Pl. și: (s. m., nerecomandabil) *amplificatori.*

AMPLITUDINE, *amplitudini*, s. f. 1. Extinderea unei oscilații, lungimea drumului între pozițiile extreme ale corpului care oscilează. *Amplitudinea oscilațiilor unui pendul.*

2. (Mat.) Mărimea unui arc, distanța care separă punctele lui extreme.

AMPIOAIAT, -Ă s. m. și f. v. *amplioiat.*

AMPIOARE s. f. Înșurirea de a fi amplu; întindere, dezvoltare, desfășurare largă. *S-a dus să deștepte prieteni și neamuri, ca să-i aducă aici... să dea mai multă amploare terburii sale.* SADOVEANU, Z. C. 64.

AMPIOIAT, -Ă, *amplioiați, -te*, s. m. și f. (Franzuzism învechit) Funcionar, impiecat. *Când am ieșit din camera lui Alexandrescu, nu mai era nimeni prin curte; se întunecase și plecase toți amplioiații.* GHICA, S. 665 *Una din cele mai luminoase camere era destinată pentru marele hatman, alta pentru sameș, împreună cu ceilalți amplioiați ai săi.* FILIMON, C. 233.

— Variantă: *amplioiait, -ă* (ALECSANDRI, T. 1735) s. m. și f.

AMPLU, -Ă, *ampli, -e*, adj. Larg, întins, dezvoltat; cuprinzând multe amănunte. *Urmă o dezbatere amplă asupra perspectivelor tinerului.* REBREANU, R. 1 27.

AMPRENTĂ, *amprente*, s. f. 1. Imagine a unui obiect întipărită prin presare pe o suprafață plastică. V. t i p a r. (Fig.) [Cărămizile] vor dura astfel sute, poate mii de ani, păstrând în tot acest timp amprenta de-o clipă a vîntului. BOGZA, C. O. 219. \diamond *Amprentă digitală* (mai ales la pl.) v. digital.

2. Fig. Urmă lăsată de o idee, de o stare psihică, de o influență din afară.

AMPUTĂ, *amputez*, vb. I. *T r a n z.* A tăia, a rezeza pe cale chirurgicală un membru al corpului. (Refl. p a s.) *I s-a amputat piciorul drept.* SAHIA, N. 35.

AMPUTĂRE, *amputări*, s. f. Acțiunea de a amputa; operație chirurgicală constând în tăierea unui membru bolnav al corpului.

AMPUTĂȚIE, *amputații*, s. f. Amputare.

— Pronunțat: *-fi-e.*

AMŪ adv. (Popular) Acum. *Fost-am tînăr și brudiu, Pare-mi rău ș-amu-i trîziu.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 221. \diamond (Începe o poveste sau introduce o frază care aduce un episod nou) *Dar ia să nu ne depărtăm cu vorba și să începă a depăna far poveștii. Amu cică împăratul acela...* CREANGĂ, P. 184. *Era o babă și un moșneag, și ei n-aveau copii. Amu s-au sfătuit ei...* ȘEZ. II 107. *Amu cică a fost odată un sturz.* ȘEZ. III 185. \diamond (Fără sens precis în frază) *În r-o zi de tirg s-au pornit la drum, și mergînd amu cît au mers, iată că au întîlnit un om.* SBIERA, P. 1.

AMULETĂ, *amulette*, s. f. Mic obiect căruia oamenii superstițioși îi atribuie puterea magică de a-i feri de rele cînd îl poartă cu dinșii. V. talisman, fetiș. *Mi-a aşezat ceasornicul cu lăntîșorul pe după gît ca pe-o amuletă.* SADOVEANU, N. F. 60.

AMURĂT, -Ă adj. v. murat.

AMŪRG, *amurguri*, s. n. Semiîntuneric care se lasă după apusul soarelui și ține pînă la venirea nopții; sfîrșitul zilei, înserare, crepuscul. *E seara pe-aproape și ziua se stinge...* *Amurgu-i de stinge...* *Și cerul e roșu, și ceru-i de pară...* TULBURE, V. R. 41. *Cîmpurile se scufundau tot mai mult în liniștea amurgului cald de sfîrșit de martie.* SADOVEANU, O. IV 7. *Iată, din văile-adînci se urcă spre creștele-amurgul, Umbrele nopții se-ntînd și liniștea vine din ceruri.* COȘBUC, P. II 63. \diamond Fig. *Își aducea aminte de Potoavă cel de altădată, acum cufundat într-un amurg de basm.* SADOVEANU, O. I 93. \diamond Loc. a d v. *În amurg sau în amurg de seară sau (învechit) într-amurgul = pe înserate.* *Era în amurg trîziu și cerul se întuneca din ce în ce.* DUNĂREANU, CH. 31. *În amurg de seară, Lelea Fira sta, Gheme depăna, Sfaturi înșira Pentru fată-sa.* COȘBUC, P. II 142. *Călător, care-ntr-amurgul pe paveaua sunătoare Treci...* NEGRUZZI, S. II 92. \diamond Expr. *A da în amurg = a amurgi, a se însera.* [Fata] *pînă seara nu jucă cu altul decît numai și numai cu dînsul. Cînd dete în amurg... ea pieri.* ISPIRESCU, L. 310. \diamond Fig. *Se-nălța pe albăstreala întunecată a cerului un părete îngust și negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros și cobitor ca urma unui păcat în amurgul conștiinței.* ODOBESCU, S. I 162. \dagger Fig. (Uneori determinat prin «al vieții») *Bătrînețe, sfîrșitul vieții, declin.* *Mi-o închipuisem cu părul alb, într-o bătrînețe calmă și înțeleaptă, fiind mai departe ființelor noastre în amurg același prilej unic de întîlnire și încîntare.* BOGZA, C. O. 5. *Trist e deșertul ce se-ntinde Pe sub amurgul vieții.* ALECSANDRI, P. III 183.

AMURGŪL, pers. 3 *amurgește*, vb. IV. *Intran z.* A se lăsa amurgul, a se însera. *Amurgea și zăream satul de subt culme.* SADOVEANU, P. M. 122. *Pînă-l mai menim noi pe popă... amurgește bine.* CREANGĂ, A. 43. *Abia amurgea cînd Stroici și Spancioc sosiră.* NEGRUZZI, S. I 160. \dagger Fig. (Rar, despre lumina zilei) A slăbi, a se stinge, a se întuneca (la amurg). *Sub dealuri amurgește zarea, Se-ntunecă prin văi cărarea Și-i umbră peste sat.* COȘBUC, P. II 50. *Dar lumina amurgește și plugarii, cătră sat, Hăulind pe lîngă juguri, se întorc de la arat.* ALECSANDRI, P. A. 121.

AMURGŪIRE, *amurgiri*, s. f. Faptul de a amurgii; înserare. *Îl găsi amurgirea la fereastră, privind satul treal și depărtările fumeoase.* C. PETRESCU, R. DR. 154.

AMURGŪIT¹ s. n. Amurg. *Fiece amurgit liniștit Șoptea despre singele și sudorile Norodului schingiuît, jefuît.* DEȘLIU, G. 37. *Apoi treceau oamenii care se întorceau de la lucru și cîntecele lor umpleau amurgitul.* SADOVEANU, O. I 288. *Să-mi răcoresc viața la un amurgit de sară.* VLAHUȚĂ, P. 47. \diamond Loc. a d v. *În (sau pe la) amurgit = cînd se îngină ziua cu noaptea, la vremea amurgului.* *Să văd codrul plin de-aureși Și cîrlanii cum s-alungă; Iar în amurgit, la strungă, Să mulg laptele-n găleți.* COȘBUC,

P. II 167. *Cînd fu pe la amurgit, întîlni un om.* ISPIRESCU, L. 321.

AMURGIT², -Ă, amurgîți, -te, adj. Învăluit în amurg. (Fig.) Nu-mi faceți dar, vă rog, o vină de a fi căutat să descopăr de pe zarea amurgită a trecutului, din ceața brumoaasă a prezentului, o falcică lumină pentru viitorul artelor române! ODOBESCU, S. II 246.

AMUȘ, amușe, s. n. Groapă umplută cu apă și var în care tăbăcarul pune pieile la argăsit.

AMUȘI adv. (Regional) Număidecît, îndată, imediat *Așteapt-o, că vine amuși!* ȘEZ. II 188. ♦ Expr. **Amuși...** **amuși...** = cînd... cînd..., ba... ba..., cîteodată... altă dată... *Am o puică: Amuși ti albă, amuși ti neagră* (Ziuă și noaptea). GOROVEI, C. 138.

AMUȚĂ, amuțesc, vb. I. Trans. (Regional) A asmuți (un cîine) asupra cuiva. ♦ (Cu inversarea construcției) *Cînd treceau gardul cu spinii, M-amuțai, mîndro, cu cîini.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 390.

AMUȚI, amuțesc, vb. IV. Intrans. A pierde facultatea de a vorbi, a deveni mut. ♦ Fig. (Despre ființe, p. ext. despre glas) A înceta de a vorbi sau de a se face auzit; a rămîne tăcut (ca mut). *Cînd reflectoarele se stinseră și aparatul cinematografic prinse a făcîni ușor, vorbele, șoptele amuțiră.* CAMILAR, TEM. 47. *Greierul, cîntăreș neobosit al zilelor de vară, amuțise, istovit, sub umbra înălțîmii ocrotitoare a ierburilor.* HOGAȘ, M. N. 172. *Pasărea măiastră începu să cînte astfel de frumos, înct făcu să tacă toate muzicile și să amuțescă toți cîntăreșii.* POPESCU, B. I 128. ♦ Fig. (Despre obiecte care produc zgomot) A înceta să mai emită sunete. *Acum totul amuțise, iar bătaia metalică a pendulei... umplea tăcerea cu zgomotul ei rece de mașinărie.* DUMITRIU, B. F. 48. *Vorbea cu un vizitiu... și-i umbla totodată prîvirea de jur împrejur, să nu amuțescă nicovalele, să nu stea lucrătorii degeaba.* PAS, L. I 72. ♦ Trans. fact. Fig. *Țipetele disperate ale familiei Gălăciuc au amuțit furia tuturor.* SAHIA, N. 42.

— Variantă: **muț** (SADOVEANU, Z. C. 291, C. PETRESCU, C. V. 249) vb. IV.

AMUȚIRE, amuțiri, s. f. Faptul de a amuți; pierderea facultății de a vorbi. ♦ Fig. Încetare a oricărui zgomot.

AMUȚIT, -Ă, amuțîți, -te, adj. Care a devenit mut, care a pierdut facultatea de a vorbi. ♦ Fig. Ca mut, fără glas. *Cînd a sunat clopotul, ne-am strîns minile, amuțîți de durere.* VLAHUȚĂ, N. 174. *Vulturii ce stau amuțîți pe crestele seci și sure ale stîncelor nalte învătau de la el țipetul cel plîns al jalei.* EMINESCU, N. 5.

AMUZĂ, amúz, vb. I. Refl. A petrece în mod plăcut și vesel; a se distra, a se înveseli, a se desfăta. *Se amuză mai mult decît noi.* IBRĂILEANU, A. 134. ♦ Trans. *Dumnealui îmi servea, pe lîngă dictioanele populare, diferite aforisme care mă amuzau.* SADOVEANU, N. F. 51.

AMUZĂMÎNT, amuzamente, s. n. Petrecere a timpului în mod plăcut și vesel, cu glume și alte mijloace de înveselire; distracție, divertisment. *A jucat diverse scene, spre amuzamentul tuturor.*

AMUZĂNT, -Ă, amuzanți, -te, adj. Care amuză sau distrează; nostim, hazliu, distractiv. *Situație amuzantă.*

AMUZĂT, -Ă, amuzați, -te, adj. Înveselit, distrat, vesel.

AMVÓN, amvoane, s. n. Construcție (de obicei ca un balcon) într-o biserică, de unde se predică sau se citește evanghelia. *În predicile sale de pe amvoanele bisericilor înșepa ca viespea.* CREANGĂ, A. 136.

AN¹ adv. (Popular și arhaizant) 1. Anul trecut, acum un an. *Mi-a luat omul zapciului an boii, o să-mi ia acum și iapa.* CAMIL PETRESCU, B. 9. *An n-am cîștigat, estim am păgubit, la anul trag nădejde.* PANN, P. V. II 85. *Cum a dat Dumnezeu an Holde mîndre lui Traian, Astfel să dea și la voi, Ca s-avem parte și noi.* TEODORESCU, P. P. 147. ♦ Loc. a dj. **De an** = (datînd) de anul trecut. *În grădina ard mocniți și singur frunzele de an.* D. BOTEZ, P. O. 26. ♦ Expr. (În legătură cu nume de anotimpuri) **An-iarnă** (sau -vară, -primăvară, -toamnă) = astă-iarnă (sau astă-vară etc.). *Ca mîine o să ningă iar. Îmi amintesc un pic de-an-iarnă.* PERPESSICIUS, S. 164. *Oameni buni! an-iarnă bordeiu-mi arse.* ALECSANDRI, P. A. 50.

2. (Precedat de «mai», exprimă un timp neprecizat, în trecut) *Acum cîțiva ani. S-a sculat mai an Bădica Troian și-a încălecat...* ALECSANDRI, P. P. 387. ♦ Loc. a dj. **De mai an** = (datînd) de acum cîțiva ani. *Sărmanul lup căta oriunde mîntuire, și întîlnind pe un motan, Prieten de mai an, îi zice...* DONICI, F. 52.

AN², ani, s. m. I. 1. Măsură sau perioadă de timp cuprinzînd 12 luni:

a) (intervalul de timp se socotește de la 1 ianuarie) *Anul 1954. Pre tine, an tînr, te vād cu mulțumire! Pre tine te dorește tot neamul omenes!* ALEXANDRESCU, P. A. 78. ♦ **Anul acesta** = anul curent. **Anul trecut** = anul expirat. **Anul viitor** = anul care începe la 1 ianuarie viitor. *Cine îmi va spune Ce-o să aducă ziuă și anul viitor?* ALEXANDRESCU, P. 77. ♦ (În legătură cu recolta) *An bun. An rău.* ♦ Loc. a dv. **În anul...** = în cursul anului... *Eminescu s-a născut în anul 1850. La anul = în anul viitor, peste un an. Dacă la toamnă tot nu s-o putea, atunci la anul pe vremea asta, și tot trebuie să se termine o dată.* DUMITRIU, B. F. 134. *Noroc bun... și la anu cu bine!* ALECSANDRI, T. 673. ♦ **Anul nou** = ziuă de 1 ianuarie (în care se serbează începutul unui an);

b) (intervalul de timp se socotește cu începere de astăzi, privind în trecut sau în viitor) *Peste un an va termina școala medie.* ♦ Loc. a dv. **Acum un an** (sau doi ani etc.) = cu un an (sau cu doi ani etc.) în urmă. *Acum trei ani a fost o iarnă grea.* (Precedat de prep. «de», adjectival) *Cu mîndra de-acum un an Dintr-un măr mă săturam.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 155. ♦ Loc. a dv. **De un an** (sau doi ani etc.) = de acum un an (sau doi ani etc.) încoace. *Toată lumea se bucură de pace. D-ta ești un om liber și poți să te duci unde vrei... Așa fi spuneam tatei de 18 ani.* SAHIA, N. 25. *Părinții tăi nu mai trăiesc de sute de ani.* ISPIRESCU, L. 8. *N-am dat ochii cu Vilcan De-i mai bine de un an.* TEODORESCU, P. P. 551. **Un an** (sau doi ani etc.) după... = cînd a (sau va fi) trecut un an (sau doi ani etc.). **De ani și ani** = de multe ani, de vreme îndelungată. *De ani și ani glasul meu tace.* BENIUC, V. 140. *Unchiul... îl întrebă pe tata de toate neamurile pe care nu le-a văzut de ani și ani.* STANCU, D. 142. ♦ Expr. (La) **mulți ani!** = să trăiești mulți ani! să fie (pentru) mulți ani!;

c) (intervalul de timp se socotește de la o dată din trecut) *Bădică, mîne și se-mplinește anul, ia-mă și pe mine cu d-ta, că și-oi fi de mare folos.* EMINESCU, N. 21;

d) (intervalul de timp se socotește de la o dată oarecare, neprecizată) (Cu determinările «tot», «întreg», «de zile», care accentuează durata, lungimea anului). *E rău cînd anu-ntreg și-e prost și masa cînd și-e-n drum.* COȘBUC, P. I 229. *A ținut veselie ani întregi.* CREANGĂ, P. 279. [și luă] *merinde ca să-i ajungă un an de zile.* ISPIRESCU, L. 13. ♦ (Urmă de determinări indicînd un ciclu de munci sau lucrări) *An bugetar. În sfîrșitul anului școlar, mergînd acasă în vacanță, prezentă cu bucurie tatălui său un certificat strălucit.* REBREANU, P. S. 37. ♦ Loc. a dv. **An de (sau cu) an** = în fiecare an, în tot anul, mereu. *An de an vas roșu-naintează Pe talazuri clocotind potrivnic.* BENIUC, V.

42. *An cu an împărăția tot mai largă se sporește.* EMINESCU, O. I 144. (Rar) **AN de vreme** = amar de vreme, mulți ani, îndelung. *Era un hat larg, un fel de drumușor bătucit an de vreme de roțile carelor, de picioarele vitelor și ale oamenilor.* CAMILAR, TEM. 330. **ÎNTR-UN AN** = în intervalul de un an. *Toate învâțăturile pe care alți copii le învăța într-un an, el le învăța într-o lună.* SPIRESCU, L. 2. **ÎNTR-O LUNĂ** *Toarce-o lină Și-ntr-un an Tese-un ruman!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 457. **Cu anii** = ani întregi, ani de-a rîndul, vreme îndelungată. *Dacă pleci acum, nu ne vom mai vedea cu anii.* (În sistemul de angajări din trecut, în legătură cu verbele «a angaja», «a tocmi» etc.) **Cu anul** = pe timp de un an. **La sau într-un an** (sau la doi ani etc.) o dată = o singură dată într-un an (sau în decursul a doi ani etc.); rar. *Ne întâlnim la un an o dată.* ☐ *Găsește din întâmplare cite o piatră de aceste, picată de pe cerb, cînd se scutură el la șapte ani o dată.* CREANGĂ, P. 218.

2. (Mai ales la pl., precedat de un număr, indică vîrsta unei ființe sau vechimea unui lucru) *Cal de 5 ani. Stejar de 100 de ani.* ☐ *Țîșaca Leona uita prea des că împlinsem cinsprezece ani.* SADOVEANU, N. F. 7. *Am un unchi bătrîn, de 999 de ani și 52 de săptămîni.* CREANGĂ, P. 52. ☐ (La pl.) **Vîrstă** (înaintată). *La anii mei nu mai pot urca pe munte.* ☐ *Și s-azază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul.* EMINESCU, O. I 85. ☐ (La pl.) **Epocă** din viață; viață. [Bătrînii] *buciumă din creasta depărtării Un cîntec pentru anii mei frumoși, Pentru toate nădejțile și izbînzile fării!* DEȘLIU, G. 24. *Luminoasă și voioasă ți-era casa pîrintească... Casa ta ce-adăpostise anii tăi urzîzători.* MACEDONSKI, O. I 75.

8. (La pl.) **Perioadă** de timp de un oarecare număr de ani (1); epocă, vreme. *Vai! tot mai gîndești la anii cînd visam în academiile...?* EMINESCU, O. I 140. *Trecut-au anii de lacrimi, și mulți vor trece încă Din ora de urgie în care te-am pierdut!* ALECSANDRI, P. A. 62.

II. (Astron.; cu determinări precizînd lungimea intervalului de timp) **An tropic** = interval de timp (de 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 46 de secunde) care se scurge între două treceri consecutive ale soarelui prin același punct echinocțial. (Ținînd seamă de nevoia practică de a cuprinde un număr întreg de zile, fracțiunea se suprîmă și anii se împart astfel:) **An comun** sau **an calendaristic** = an de 365 de zile. **An bisect** = an care are cu o zi mai mult decît anii obișnuiți, an de 366 de zile (și care revine la fiecare patru ani). ☐ **An-lumină** = unitate întrebunțată în astronomie pentru măsurarea distanțelor mari, egală cu distanța străbătută de lumină într-un an.

ANĂ s. f. Frînghie de care sînt suspendate, la distanțe egale, undițele sau cîrligele carmacelor. ☐ Frînghie cu plute de la marginea superioară a mrejelor și a altor plase pescărești.

ANABOLISM s. n. Totalitatea proceselor chimice care au loc în organisme vii în vederea producerii substanțelor necesare vieții.

ANACOLŪT, *anacolute*, s. n. Greșeală de stil constînd în întreruperea construcției sintactice începute și continuarea lui cu altă construcție. *Versurile populare «Cine m-a lua pe mine Nu vreau să-mi fie rușine» cuprind un anacolut.*

ANACREONTIC, -Ă, *anacreontici*, -e, adj. În genul micilor poezii atribuite poetului grec Anacreon, care a cîntat dragostea, vinul și veselia la oseațe. *Poezie anacreontică.* ☐ (Substantivat, f.) *Anacreonticele lui Coșbuc.* — Pronunțat: -cre-on-.

ANACRÓNIC, -Ă, *anacronici*, -e, adj. Care este nepotrivit cu obiceiurile sau ideile actuale; care conține un anacronism. *În sectorul învecîtămîntului public, una din tradițiile anacronice ce au persistat pînă acum [1948]*

este asocierea laolaltă din punctul de vedere al predării a două vaste științe: fizica și chimia. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 105, 4, 5.

ANACRONISM, *anacronisme*, s. n. Eroare constînd în fixarea unei întîmplări în alt timp decît cel adevărat; introducere greșită, în prezentarea unei epoci, a unor trăsături din altă epocă. *G. Asachi, cunoscînd foarte bine anacronismul lui Cantimir, a căutat să-l dezvinovățască, făcînd din Batezet I Batezet II.* ARHIVA R. I 94. ☐ *Rămășiță* din trecut, care nu corespunde modului de viață actual; opinie sau obicei învechit. *Este mai mult decît o greșeală a predica latinirea (= latinizarea): este un anacronism; prelungit, anacronismul este un pedantism ridicul, și predicatorii anacronismului se cheamă peđanji.* RUSSO, O. 94.

ANACRONÍSTIC, -Ă, *anacronistici*, -e, adj. (Rar) Care conține un anacronism. *Legendă de o bizarerie anacronistică cu totul comică.* ODOBESCU, S. I 392.

ANAERÓB, -Ă, *anaerobi*, -e, adj. (În opoziție cu a e r o b) 1. (Despre microorganisme) Care trăiește și se înmulțește fără aer, oxigenul necesar fiind luat din mediu prin descompunerea unor componente ale acestuia. *Putrefacția se datorește în primul rînd unor bacterii anaerobe care descompun materia organică.*

2. (Despre procese biochimice) Care se produce într-un mediu lipsit de aer. *Fermentația alcoolică a glucidelor este un proces anaerob.*

ANAEROBÍOZĂ s. f. (În opoziție cu a e r o b i o z ă) Formă de viață a unor microorganisme (de obicei bacterii) în absența oxigenului liber din aer, organismele luînd oxigenul necesar din alte surse.

ANAFILÁCTIC, -Ă, *anafilactici*, -e, adj. Cu caracter de anafilaxie sau bazat pe aceasta. ☐ *Șoc anafilactic* = reacție violentă a organismului, provocată de injectarea sau înghițirea unei anumite substanțe.

ANAFILAXÍE s. f. (În opoziție cu i m u n i t a t e) Manifestarea unei stări de sensibilizare a organismului la administrarea unei cantități foarte mici dintr-o substanță nevătămătoare prin ea însăși și care în prealabil a mai fost administrată organismului.

ANAFÓR, *anafoare*, s. n. (Regional) Virtej format în lungul țărmurilor unui curs de apă; bulboană, sorb. *S-au înecat amîndoi copiii!* — *Anaforul din balta umblătoare...* DAVIDOGLU, O. 35. *O vreme frumoasă și caldă. Dunărea venea mare, mare, spumegînd și făcînd anafoare.* DUNĂREANU, N. 125.

ANAFORĂ, *anaforale*, s. f. (Învechit) Raport scris adresat domnitorului, de obicei de către un mare dregător. *Se miră cineva cînd vede... anaforalele și hotărîrile de acum, care în multe rînduri cuprind atît de pușin. Ni s-au prilejuit a vede o anafora scrisă pe douăzeci coale hîrtie.* NEGRUZZI, S. I 304.

ANAFÓRĂ, *anaforă*, s. f. Figură de retorică, constînd în repetarea aceluiași cuvînt la începutul mai multor fraze consecutive sau al mai multor membre de frază, pentru a obține efecte stilistice.

ANÁFURĂ s. f. (Cu sens colectiv, în mistică creștină ortodoxă) Bucățele de prescură care se împart credincioșilor la sfîrșitul liturghiei. [Musafirii] *și așteptau rîndul în tăcere, ca în noaptea iuverii, la împărșirea anafurii.* PAS, L. I 105. *Bătrînele... țineau drumul casei, mestecînd anafura sfințită.* DELAVRANCEA, S. 51.

— Variantă: *náfură* (ȘEZ. V 137) s. f.

ANAGLÍFĂ, *anaglîfe*, s. f. Lucrare de sculptură în relief sau în basorelief.

ANAGRÁMĂ, *anagrame*, s. f. Schimbarea ordinii literelor unui cuvînt, pentru a obține alt cuvînt; cuvînt

obținut prin această schimbare. «*Ikanok*» din poeziile lui Conachi este anagrama numelui său. □ *Eu mă chem acum Leon Dianeu... Dar să știi că acest nume Leon Dianeu cuprinde în sine întreg numele meu [Ion Deleanu], prin strămutarea slovelor, sau anagramă.* BUDAI-DELEANU, T. 66.

ANAHOREȚI, *anahoreți*, s. m. (Rar) Pustnic, sihastru. În câteva minute, ospățul nostru de anahoret fu gata. HOGAȘ, M. N. 122.

ANAHOREȚIC, *-Ă*, *anahoretici*, *-e*, adj. (Rar) De anahoret; fig. modest, sărăcăcios. În privegherea diriguitoare și cu multă băgare de seamă a acestei fripturi anahoretice, nu rareori se întâmpla ca mărunțul meu călugăr să-și tragă iute mina de pe cte un hrib ce nu stătea tocmai cuminte pe jăratec. HOGAȘ, M. N. 117.

ANĂL, *-Ă*, *anali*, *-e*, adj. Care ține de anus, din regiunea anusului. *Nervi anali*.

ANĂLE s. f. pl. I. Scriere istorică în care sînt înregistrate an cu an întâmplările importante din viața unui popor. V. *cronică*, *letopiseț*. *A fost în multe rînduri ciumă în țară, dar anelele Romîniei nu pomenesc de o boală mai năprasnică și mai grozavă decît ciuma lui Caragea!* GHICA, S. A. 54. ✦ Istorie a unui popor. *Încercarea timpilor culeasă din anelele contemporane ale poporului român.* ODOBESCU, S. III 326. ✧ Fig. *Eram încredințat că examenul meu va fi marcat cu roșu în anelele gimnaziului folticinean.* SADOVEANU, N. F. 163.

2. Publicație științifică periodică (servind adesea pentru expunerea activității unei instituții). *Analele romîno-sovietice*.

ANALÉCTE s. f. pl. (Latinism învechit) Fragmente alese din unul sau mai mulți scriitori și publicate în volum. V. *crestomatie*. «*Analectele*» lui T. Cipariu.

ANALFABÉT, *-Ă*, *analfabeți*, *-te*, s. m. și f. Persoană care nu știe să citească și să scrie; neștiutor de carte. *Sub regimul burghezo-moșieresc țara noastră număra peste 4000000 de analfabeți și semianalfabeți.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 610.

ANALFABETISM s. n. Faptul de a nu cunoaște scrisul și cititul, neștiință de carte.

ANALGÉZIC, *-Ă*, *analgezici*, *-e*, adj. (Despre medicamente) Care slăbește sau înlătură durerea pe un timp limitat. V. *calman*. *Antipirina este un produs analgezic*.

ANALGEZIE s. f. Stare de insensibilitate trecătoare, produsă prin introducerea în organism a unei substanțe analgezice.

ANALÍST¹, *analisti*, s. m. (Învechit) Cel care scrie anale. V. *cronicar*. *Analistii cei vechi ai romînilor au spus viitorimei numai nevoile țării.* ODOBESCU, S. II 505.

ANALÍST², *-Ă*, *analisti*, *-ste*, s. m. și f. Specialist în analiza matematică sau psihologică.

ANALÍTIC, *-Ă*, *analitici*, *-e*, adj. Care se bazează pe analiză, care procedează prin analiză. *Metodă analitică*. *Judecată analitică*. □ [Filimon a scris] o serie de articole teatrale, cari dovedesc un spirit cultivat, analitic și serios. GHICA, S. A. 79. ✧ *Chimie analitică* = ramură a chimiei care se ocupă cu cercetarea elementelor și a combinațiilor care alcătuiesc o substanță oarecare. *Limbă analitică* = limbă în care multe dintre caracteristicile gramaticale sînt exprimate prin cuvinte separate (și nu prin schimbări de terminații). *Limbile romanice sînt în general limbi analitice*. ✧ (Mat., Fiz.) Care folosește calculul algebric și infinitesimal. ✧ *Geometrie analitică* = ramură a geometriei care folosește în studiul ei calculul algebric. *Programă analitică* v. *programă*.

ANALIZĂ, *analizez*, vb. I. *Tranz.* I. A examina un întreg descompunîndu-l în părțile lui componente; a identifica (prin procedee științifice) compoziția unei substanțe. *A analizat compoziția acidului clorhidric*.

2. (Cu privire la fenomene sociale, procese de gîndire etc.) A cerceta îndeaproape, examinînd fiecare element în parte, pentru a trage concluzii documentate. *Marxism-leninismul analizează mișcarea de eliberare națională în cea mai strînsă legătură cu lupta revoluționară a proletariatului împotriva imperialismului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 26, 5/1. *Obiceturi tradiționale care, fără îndoială, pot, cînd sînt bine descrise și bine analizate, să constituie titluri istorice patriei noastre.* ODOBESCU, S. III 231. ✧ A cerceta un text din punct de vedere gramatical, descompunîndu-l în părțile lui constitutive.

ANALIZĂTOR, *analizatoare*, s. n. I. Aparat care servește la determinări analitice, în special aparat optic pentru descoperirea și cercetarea polarizării luminii. *Analizatorul permite traducerea în imagini a unei serii de impulsii electrice*.

2. Aparat al organismului animal, alcătuit dintr-un organ de simț (care culege senzațiile venite din lumea exterioară), din nervi (care transmit aceste senzații) și dintr-un număr de celule ale creierului (care analizează și sintetizează senzațiile). *Partea centrală, nucleul analizatorului optic, organul sintezei și analizei superioare a excitațiilor luminoase, se găsește în lobii occipitali ai emisferelor*.

ANALIZĂ, *analize*, s. f. Metodă științifică de cercetare a fenomenelor, bazată pe descompunerea lor în părțile componente în scopul unei examinări mai amănunțite; examinare amănunțită a unei probleme. *Gîndirea constă în aceeași măsură în descompunerea unor obiecte ale conștiinței în elementele lor, ca și în reunirea unor elemente corelate într-o unitate. Fără analiză nu există sinteză.* ENGELS, A. 50. [«Capitalul» lui Marx este un] *model de analiză științifică făcută după metoda materialistă, analiza unei formații sociale din cele mai complicate, model recunoscut de toată lumea și nîntrecut de nimeni.* LENIN, O. I 133. *Congresul [al V-lea al Partidului Comunist din România, din ianuarie 1932] a făcut pentru prima dată o analiză profundă a perspectivelor mișcării revoluționare din România, criticînd toate abaterile și devierile de la linia leninist-stalinistă și risipînd confuziile ideologice din partid.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 528. ✧ *Analiză literară* = examinare critică a unei opere literare, făcută pentru a scoate în evidență procesul de creație al autorului și valoarea artistică a operei. *Analiză gramaticală* = cercetare a unui text din punct de vedere morfologic și sintactic. *Analiza muncii* = metodă comunistă de examinare critică și autocritică a muncii pe o anumită perioadă de timp, făcută în scopul îmbunătățirii continue a activității unei organizații politice, a unei instituții, a unui colectiv etc. *Adunările generale ale gospodăriilor colective au fost un bun prilej de a se face o analiză a muncii, de a examina în spirit critic și autocritic problemele și sarcinile principale care stau în fața gospodăriilor colective.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 6. *Analiză matematică* = disciplină care se ocupă cu studiul funcțiilor matematice și al relațiilor dintre ele. *Analiza prețurilor* = examinare a cantităților de materiale, a cheltuielilor de regie etc., necesară pentru stabilirea prețurilor pe fiecare articol în parte, cu prilejul alcătuirii unui deviz. *Analiza solului* = cercetarea solului la diferite adîncimi, din punct de vedere fizico-chimic, biologic etc., pentru a-i cunoaște compoziția și proprietățile. ✧ *Expr.* În ultimă analiză = în definitiv, în concluzie. *Lupta științei materialiste înaintate împotriva teoriilor subiectiviste și a celorlalte teorii idealiste constituie, în ultimă analiză, una din expresiile luptei istorice dintre forțele de clasă de neîmpăcat: forțele clasei muncitoare și cele ale burgh-*

ziei, forțele socializmului și ale capitalismului. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 329, 5/3. ✦ Operație de identificare a compoziției unei substanțe prin intermediul unei reacții chimice sau prin descompunerea ei în elementele constitutive. Analiza apei. Analiza singelui.

ANALOGĂ adj. f. v. analog².

ANALOG¹, analoguri, s. n. Pupitru mobil într-o biserică, pe care se pun cărțile de cult. Pentru sfaturi, stăpînu-mi răsplăți Lovindu-mă din fugă cu analogu-n epate. NEGRUZZI, s. II 243.

ANALOG², -Ă, analogi, -e, adj. La fel, asemănător. Un sentiment de groază, analog cu acel pe care-l avem cînd ne visăm căzînd de la înălțimi mari, fi strîngea inima. VLAHUȚĂ, O. A. III 43. Cînd te vei întoarce, nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine. EMINESCU, N. 54. — Variantă: analoagă adj. f.

ANALÓGIC, -Ă, analogici, -e, adj. întemeiat pe analogie, făcut cu ajutorul analogiei. Raționament analogic. ✦ Modificare analogică = schimbarea unui element din limbă sub influența altuia asemănător ca formă sau conținut.

ANALOGIE, analogii, s. f. Asemănare parțială, potrivire între două sau mai multe noțiuni, situații, fenomene etc. Poetul face o frumoasă analogie între sentimentul dragostei pentru mama iubită și cel al dragostei pentru patria iubită. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 345, 3/5. Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea scăzute în analogie. EMINESCU, N. 31. Aven de gînd a cerceta prin ce curioasă analogie de fapte, de idei și de imagine vechiul zeu latin al ploilor, Jupiter Pluvius... aduce așa de mult cu lăieșele noastre de paparude. ODOBESCU, s. III 228. ✦ Asemănare parțială, de formă sau de conținut, a două elemente din limbă, care determină schimbarea unuia din elemente sub influența celuilalt; modificare analogică. « Mănușă » devine, în unele graiuri, « mînușă », prin analogie cu « mîna ».

ANANÁS, ananași, s. m. I. Plantă erbacee din țărele calde, cultivată și în Europa, în sere, pentru fructele ei (Bromelia ananas).

2. Fructul comestibil al acestei plante, de culoare galbuie-roșatică, cu gust dulce-acrișor, foarte aromat și suculent. Aveam cite puțin din toate: cafea, piper, banane și ananas, care crește acolo pînă la zece kilograme bucata. BART, E. 281.

ANANGHIE s. f. Situație grea, necaz, nevoie (bănească). De era ananghie în țară și de se vîlcărea norodul sub povara birurilor grele, [împăratul]... își astupa urechile. VLAHUȚĂ, O. A. 215. ✦ Экспр. (Adesea ironic) A fi sau a se afla la (mare) ananghie = a fi, a se afla la mare strîmtoare. Trebuie să fii mai năuc decît toți năucii de pe lumea asta, dacă gîndești că s-o despoia boierimea ca să te răsplătească... Cît îi la ananghie și-i stă turcul cu ghava-n gît, spune el boierul multe, da pe urmă... GALAN, Z. R. 39. Se afla la mare ananghie. L-a rugat pe bymic să-i împrumute un galben. STANCU, D. 484. Ești la ananghie, Ahile... Eu am un plan care te poate scăpa, adăogă Leca, răsucindu-și falnic mustățile lui războinice. BART, E. 342.

ANÁPADA adv. v. anapoda.

ANAPÉST, anapești, s. m. (în versificația greco-latină) Unitate metrică, picior format din două silabe scurte urmate de una lungă; (în metrica modernă) picior de vers alcătuit din două silabe neaccentuate urmate de una accentuată. Un exemplu de anapest în poezia română este următorul vers al poetului A. Toma: « Pribegeau înspre zori trei cocari ».

ANAPLASTIE, anaplastii, s. f. Operație chirurgicală făcută cu scopul de a reda forma normală unei părți a corpului care a suferit o mutilare.

ANÁPODA adv. Pe dos, de-a-ndoaselea, în dezordine; în altă direcție decît trebuie. Sus, într-o fereastră, s-a ivit un cap cu coade roșcovane, adunate anapoda într-o basma pेत्रișă. GALAN, Z. R. 9. Apoi dăi cum n-or merge trebile anapoda, dacă nime n-a voit să n-asculte? ALECSANDRI, T. 124. ✦ (Adjectival, invariabil) Un om anapoda. ☐ El întoarce căruța fără să se uite la mine, o ia pe-un drum anapoda și se duce. PREDĂ, I. 92. Urmlnd drumul vechi [al criticii]... vom face ceva anapoda. GHEREA, ST. CR. I 40. ✦ În neștire, la întîmplare, orbește. Eram șapte-opt pe terasă... Coboram anapoda treptele tocite spre canal. CAMIL PETRESCU, T. II 225. Chiar și porcii trîndavi se iufiră, pornind-o anapoda, guîșînd. DELAVRANCEA, S. 198.

— Variantă: (regional) anápăda (CREANGĂ, A. 53) adv.

ANÁRHIC, -Ă, anarhici, -e, adj. I. Care se referă la anarhie, care este propriu anarhiei, care practică sau favorizează anarhia, care duce la anarhie; dezorganizat, haotic. În locul dezvoltării spontane anarhice și oarbe, caracteristice modului de producție capitalist, care duce inevitabil la criză, haos economic, șomaj și mizerie, economia socialistă se bazează pe o dezvoltare coordonată a tuturor ramurilor și unităților economice, fiind seama de necesitățile generale ale economiei socialiste. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 217.

2. (Despre manifestări ale omului) Care dovedește indisciplină, care arată nesupunere, care-și face de cap. Știe să sublinieze cum sînt biruite... prin forța exemplului personal, pornirile anarhice ale copiilor, rezultate ale educației vechi. CONTEMPORANUL, s. II, 1951, nr. 223, 2/5.

ANARHIE s. f. Stare de dezorganizare, de dezordine, de haos, caracteristică într-o țară, într-o instituție etc., în regimuri bazate pe exploatare; nesupunere, indisciplină a individului față de o colectivitate organizată. ✦ Stare a producției, proprie regimului capitalist, în care, din cauza proprietății private asupra mijloacelor de producție, activitatea de producție socială este neplanificată și nedirijată, ducînd la crize periodice și la șomaj. Contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă se reproduce deci ca antagonism între organizarea producției înăuntrul fiecărei fabrici și anarhia producției în întreaga societate. ENGELS, A. 321. În sectorul socialist al economiei noastre naționale firește că nu acționează legea concurenței și a anarhiei în producție, ci, dimpotrivă, au căpătat cîmp liber legi proprii economiei socialiste. GHEORGHIU-DEJ, I. DEM. 26.

ANARHISM s. n. Concepție politică mic-burgheză care, sub lozincă mincinoasă a desființării oricărei puteri de constrîngere a societății asupra omului, se ridică de fapt împotriva revoluției socialiste și a dictaturii proletarietului. ✦ Atitudine a anarhiștilor.

ANARHIST, -Ă, anarhiști, -ste, s. m. și f. Partizan al anarhismului, membru al unei organizații care susține anarhismul. Anarhiștii, apărînd ideea distrugerii mașinii de stat, își reprezintă în mod cu totul neclar cu ce va fi aceasta înlocuită de proletariat și cum se va servi acesta din urmă de puterea revoluționară; ei neagă chiar necesitatea întrebuișării puterii de stat de către proletariatul revoluționar, neagă dictatura revoluționară a acestuia. LENIN, STAT. REV. 130. Noi vedem în anarhiști adevărați dușmani ai marxismului. STALIN, O. I 301. ✦ (Adjectival) Propriu anarhiștilor, caracteristic anarhismului. Noi nu sîntem utopiști, noi nu « visăm » să ne lipsim dintr-o dată de orice cîrmuire, de orice subordonare; aceste visuri anarhiste, bazate pe neînțelegerea sarcinilor dictaturii proletarietului, sînt absolut străine de marxism, servind de

fapt numai pentru amnarea revoluției socialiste pînă în ziua în care oamenii se vor fi schimbat. LENIN, STAT. REV. 58. Lenin pornea tocmai de la teoria marxistă a «sfîrșimării» mașinii de stat burgheze și a «dispariției treptate» a statului proletar, atunci cînd critica teoria anarhistă a «aruncării în aer» și a «suprimării» statului în general. STALIN, O. XII 79.

ANARHO-INDIVIDUALISM s. n. Variantă a anarhismului, forma cea mai deșănțată a individualismului mic-burghez, care caută să abată clasa muncitoare de la disciplina proletară, de la lupta pentru putere și de la revoluția socialistă.

ANARHO-SINDICALISM s. n. Variantă a anarhismului, care, atribuind sindicatelor rolul primordial în lupta clasei muncitoare, negă necesitatea partidului clasei muncitoare și a statului dictaturii proletariatului. Noi vedem acum deosebit de limpede că de justă este teza marxistă că anarhismul și anarho-sindicalismul sînt curente burgheze și ce contradicție de neîmpăcat există între ele și socialism, dictatura proletară, comunism. LENIN, S. P. 26.

ANARHO-SINDICALIST, -Ă, anarho-sindicaliști, -ste, s. m. și f. Persoană care împărtășește ideile anarho-sindicalismului. ♦ (Adjectival) Statului sovietic și partidului comunist «oposiția muncitoare» le opunea sindicatele. Ea socotea că cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare nu este partidul, ci sindicatele. ♦ Opoziția muncitoare era de fapt un grup anarho-sindicalist vrăjmas partidului. IST. P. C. (b) 354.

ANASINA s. f. (Numai în expr.) A lua (sau a duce, a aduce etc.) cu anasina = a lua (sau a duce etc.) cu forța, cu sila, fără voia celui interesat. *Gospodarii trimiși la gară cam cu anasina s-or împăca ei, de bună seamă că s-or împăca.* GALAN, Z. R. 280. *Oamenii aduși cu anasina își dau seama că și ziua de azi au pierdut-o de-a surdă.* PAS, L. I 289. *Se duce iar la ostrovul nostru să mai prindă o știucă, poate și mai mare decît aceea pe care i-o luase cu anasina domnul căpitan.* SADOVEANU, N. F. 167.

ANASON s. m. Plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, cu flori mici și albe și cu fructe ovoidale, păroase, întrebuințate drept condiment în cofetărie sau la prepararea unor rachiuri și a unor ceaiuri medicinale (*Pimpinella anisum*). *Mihnea... gusta... rachiurile de scîlz și de anason.* ODOBESCU, S. I 84. ♦ Băutura făcută din fructele plantei descrise mai sus. *Anason de Chio.*

— Variantă: **anison** s. m.

ANASTATIC, -Ă, anastatici, -e, adj. Care reproduce o tipăritură trăgînd textul la piatră sau la zinc printr-un procedeu chimic, și nu prin fotografie. *Tipar anastatic.* *Reproducere anastatică.*

ANASTIGMATISM s. n. Proprietatea unui sistem optic de a fi lipsit de astigmatism.

ANASTOMOZĂ, anastomoză, s. f. Legătură (normală sau patologică) sau stabilire pe cale chirurgicală a unei legături între două căi de circulație.

ANASTROFĂ, anastrofe, s. f. Răsturnare a ordinii obișnuite a cuvintelor într-o propoziție. *Propoziția: «Migdalăși, puțin pieziș, arătau ochii bunicii» din romanul «Descult» al lui Zaharia Stancu este un exemplu de anastrofă.*

ANATEMĂ, anateme, s. f. (De obicei în legătură cu verbele «a rosti», «a pronunța», «a arunca» etc.) Osîndire totală, necondiționată și irevocabilă a cuiva de către biserică, folosită ca mijloc de teroare sau subjugație. V. *afurisenie*.

— Accentuat și: *anatemă*.

ANATEMIZĂ, anatemizez, vb. I. Tranz. (Rar) A pronunța anatema asupra cuiva. V. *blestema, afurisi*. (Fig.) *Alungați, anatemizați, aruncați prin închisori* [de clasele exploataoare], *actorii de estradă au menținut, de-a lungul secolelor, contactul cu năzuințele maselor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 11/1.

ANATOMIC, -Ă, anatomici, -e, adj. De anatomie, privitor la anatomie. *Piesă anatomică.* □ *Studiul anatomiei și fiziologiei comparate în diferitele faze de dezvoltare embrionară dă cel mai bogat material pentru înțelegerea descendenței animale a omului și totodată pentru înțelegerea particularităților anatomice și fiziologice ale organismului uman.* ANATOMIA 11.

ANATOMIE s. f. I. Știință care studiază structura ființelor organizate (animale sau plante). *Anatomie comparată.*

2. Structura unui organ sau a unei ființe organizate. *Anatomia ochiului.* □ *Studiul atît al structurii cît și al proceselor fiziologice în dezvoltarea lor istorică are o însemnătate covârșitoare pentru înțelegerea anatomiei și fiziologiei omului, a locului său în regnul animal, a originii și dezvoltării sale.* ANATOMIA 12.

ANATOMIST, -Ă, anatomicști, -ste, s. m. și f. Specialist în știința anatomiei.

ANATOMO-PATOLÓGIC, -Ă, anatomico-patologici, -e, adj. Care se ocupă de structura patologică a organelor corpului.

ANATOXINĂ, anatoxine, s. f. Toxină microbiană care, în urma unui tratament special, și-a pierdut puterea toxică, dar și-a păstrat proprietatea de a imuniza și poate fi întrebuințată la imunizarea organismului.

ANCESTRĂL, -Ă, ancestrali, -e, adj. Transmis prin ereditate; strămoșesc. *Burghezia, cum a arătat Lenin... vede în firea țărănului sădită dorința de pămînt... ca o pornire ancestrală, ca «un glas al pămîntului».* v. ROM. noiembrie 1953, 292. *Orice act al vieții noastre psihice e determinat de mediul ancestral și social.* GHEREA, ST. CR. III 110.

ANCHETĂ, anchetez, vb. I. Tranz. A supune (un fapt sau o persoană) unei cercetări amănunțite pentru a scoate la iveală adevărul și a stabili eventuale răspunderi și vinovății; a face o anchetă. *Procurorul anchetează cazul.* ♦ Absol. *Cel care anchetează nu face parte din corpul didactic, e un inspector special.* SADOVEANU, N. F. 175. ♦ A face o cercetare științifică pe teren. *Pentru «Atlasul lingvistic român» au fost anchetate peste 350 de localități.*

ANCHETATÓR, -OĂRE, anchetatori, -oare, s. m. și f. Persoană însărcinată cu facerea unei anchete. ♦ Persoană care face o cercetare științifică pe teren. *Anchetatorii «Atlasului lingvistic român».*

ANCHETĂ, anchete, s. f. Cercetare orînduită sau efectuată de o autoritate publică, cu scopul de a clarifica împrejurările în care s-a produs un fapt și de a stabili eventuale răspunderi și vinovății. *Domnul Ciolac... ceruse forului superior școlar anchetă urgentă.* SADOVEANU, N. F. 164. *Vreți să mă băgați în bucluc. Anchetă, rapoarte...* SEBASTIAN, T. 249. *Curtea primăriei era tot plină de țărani culcași la pămînt cu fața în jos și păziți de soldași. Anchetă continua cu aceeași intensitate.* REBREANU, R. II 298. ♦ Cercetare științifică făcută pe teren. ♦ *Anchetă dialectală* = adunare pe teren de material documentar în legătură cu dialectele sau cu graiurile regionale ale unei limbi.

ANCHILOZĂ, anchiloză, vb. I. Refl. A căpăta o anchiloză. ♦ Fig. A deveni sclav al rutinei, căpătînd deprinderi de lucru mecanice.

ANCHILOZĂRE, *anchilozări*, s. f. Faptul de a se anchiloză; înțepenire. *Anchilozarea umărului*.

ANCHILOZĂT, *-Ă*, *anchilozăți*, *-te*, adj. Care este atins de anchiloză, care suferă de anchiloză. *Mână anchilozată*. ✦ Fig. Slav al rutinei, care a căpătat deprinderi de lucru mecanice. *Astăzi literatura noastră satirică are menirea de a apăra și a consolida orânduirea existentă, de a extrăpa din mijlocul societății noi, al ordinii sociale înaintate, ceea ce e putred, anchilozat, sortit pieirii*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 341, 3/2.

ANCHILOZĂ, *anchiloză*, s. f. Înțepenire (temporară sau definitivă) a unei încheieturi. *Anchiloză genunchiului*.

ÂNCIE, *ancii*, s. f. Mică lamă elastică de metal, de lemn sau de trestie, așezată la gura unui instrument de suflat, servind la producerea sunetelor sau la intensificarea lor.

— Pronunțat: *-ci-e*.

ÂNCORĂ, *ancorez*, vb. I. *In t r a n z.* A lăsa ancora în apă pentru a asigura împotriva valurilor sau a curenților o navă care staționează; p. ext. a opri o navă sau (subiectul fiind navă) a se opri din plutare. *Am ancorat de cincii zile și aștept*. SEBASTIAN, T. 31. *Corăbii și vapoare de-a lungul malurilor dormeau ancorate, prionite cu frînghii groase de strîmă*. BART, E. 126. *Un fluierat pornește de la vapoarele ancorate în port*. DUNĂREANU, CH. 84. *Ancorează, marinare! Iată: noaptea s-a lăsat*. MACEDONSKI, O. I 161. ✦ Fig. A se fixa de o bază solidă. *Pădurea rămînea să se zbată pe loc, ancorată în pămînt*. DUMITRIU, N. 187.

ÂNCORĂJ, *ancoraje*, s. n. 1. Ancorare. *După ancoraj, Penelopa sări... de pe scara vaborului în barcă*. BART, E. 51.

2. (Concretizat) Sistem de cabluri, sfori etc., prin care se fixează un stîlp, o construcție înaltă etc. *Ancorajul de la coșul de fier a slăbit*. CĂLUGĂRU, O. P. 474.

ÂNCORĂRE, *ancorări*, s. f. Acțiunea de a ancora; asigurarea unui vas, cu ajutorul ancorei, împotriva forței valurilor și a curenților; p. ext. oprire a unui vas care navighează. ✦ Fig. Fixare, legare (de o bază solidă). *Pentru îndeplinirea muncii de construcție socialistă este neapărat nevoie de cadre noi... care să asigure și științei și artei o dezvoltare nestingerită prin ancorarea lor puternică de interesele poporului*. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 109, 6/2.

ÂNCORĂ, *ancore*, s. f. 1. Instrument greu de metal cu mai mulți dinți ascuțiți, fixat la capătul unui lanț, pe care marinarii îl aruncă în fundul apei, înfișându-l în pămînt, spre a imobiliza vasul pe care navighează. [Evantia] își amintea că [Neagu] îi spusese o dată că la ancoră e locul lui la postul de plecare. BART, E. 236. ✦ Ex p r. A arunca (sau a lăsa) ancora = a opri un vas într-un port, a ancora. A ridica ancora = a pleca cu vasul din port; fig. (familiar) a porni la drum. *Am ancorat de 5 zile și aștept. Nu știu cînd o să ridic ancora*. Miroase a ciclon. SEBASTIAN, T. 31.

2. Cablu cu care se fixează de pămînt anumii stîlpi, construcții înalte etc. ✦ Piesă de fier curbată sau formată din două bare încrucișate, care se fixează între două ziduri sau două grinzi pentru a întări legătura dintre ele.

ÂNDĂNTE adv. (Indicație pentru executarea unei bucăți muzicale) Destul de rar (însă mai repede decît adagio); liniștit. ✦ (Substantivat, n.) Compoziție sau parte dintr-o compoziție muzicală executată într-un tempo liniștit. *Andantele din simfonia a VI-a de Beethoven*.

ÂNDANTINO adv. (Indicație pentru executarea unei bucăți muzicale) Puțin mai repede decît andante (dar mai puțin grăbit decît allegro).

ÂNDEZIT, *andezite*, s. n. Rocă vulcanică de culoare închisă, folosită ca piatră de pavaj și de construcție. — Variantă: *andezită* (BOGZA, C. O. 180) s. f.

ÂNDEZITĂ s. f. v. *andezit*.

ÂNDIVĂ, *andive*, s. f. (Mai ales la pl.) Plantă erbacee din familia compozeeilor, ale cărei frunze albe, cărnoase, alungite, așezate unele peste altele sînt comestibile (*Cichorium endivia*); cicoare-de-grădină.

— Variantă: *andivie*, *andivii*, s. f.

ÂNDIVIE s. f. v. *andivă*.

ÂNDOSĂ, *andosez*, vb. I. *T r a n z.* I. A indica pe dosul unui cec numele persoanei împuternicite să-î încaseze contravaloarea.

2. (În economia capitalistă, în legătură cu operația de vînzare a polițelor) A indica, sub înscălitură proprie pe dosul unei polițe vîndute, numele persoanei care a cumpărat-o și care are dreptul s-o încaseze.

ÂNDOSĂNT, *-Ă*, *andosanți*, *-te*, s. m. și f. Persoană care andosează un cec sau o poliță.

ÂNDOSĂRE, *andosări*, s. f. Acțiunea de a andosa un cec sau o poliță.

ÂNDOSĂT, *-Ă*, *andosăți*, *-te*, adj. I. (Despre cecuri) Care poartă pe verso numele persoanei împuternicite să încaseze suma respectivă.

2. (În economia capitalistă, despre polițe) Girat prin înscălire pe verso.

ÂNDREĂ s. f. v. *undrea*.

ÂNDRÔC, *androace*, s. n. (Regional) Fustă de flanelă sau de lînă purtată la țară mai ales de femeile bătrîne. *Era forțată... de gîndeai că au venit toate muierile de pe lume să se afile în treabă, foindu-și androacele dintr-o oadaie în alta*. VORNIC, O. 177. *Șterge-ți mîna pe androc*. BIBICESCU, P. P. 215.

ÂNDROCĂU, *androace*, s. n. Totalitatea staminelor unei flori.

— Pl. și: *androceuri*.

ÂNDROGÎN, *-Ă*, *androgini*, *-e*, adj. I. (Despre plante) Care poartă în aceeași inflorescență atît flori masculine cît și flori feminine.

2. (Despre animale) Care prezintă semnele distinctive atît ale sexului masculin cît și ale celui feminin, care are organe genitale de ambele sexe; hermafrodit.

ÂNECDOTĂ, *anecdote*, s. f. Istorieoară hazlie, cu un final neașteptat, care caracterizează în chip spiritual o persoană sau o situație și care se transmite mai ales pe cale orală; întîmplare deosebită. *Radu cînta din gură, recita poezii frumoase, spunea anecdote*. VLAHUȚĂ, O. A. I 110. *Domnul N. Colescu este un vîntor vestii. Viața lui este plină de anecdote vîntătorești*. BOLINTINEANU, O. 329.

ÂNECDOTIC, *-Ă*, *anecdotici*, *-e*, adj. Cu caracter de anecdotă. ✦ *Fapt anecdotic* = fapt curios, referitor la amănunte secundare din viața unei personalități.

ÂNELID, *anelide*, s. n. Vierme cu corpul cilindric și segmentat în numeroase inele, avînd de obicei pe părțile laterale și pe cea inferioară niște perișori, care îl ajută să se miște. ✦ (La pl.) Încrengătură din care face parte acest vierme.

ÂNEMIA, *anemie*, vb. I. *R e f l.* A ajunge în stare de slăbiciune din cauza anemiei; a deveni anemic. *S-a anemiat din cauza bolii*. ✦ *T r a n z.* *Hrana proastă anemiează organismul*.

— Pronunțat: *-mi-a*.

ANEMIAT, -Ă, anemiati, -te, adj. Care prezintă caracteristicile unei persoane anemice; slăbit din cauza anemiei. V. anemic.

— Pronunțat: -mi-at.

ANEMIC, -Ă, anemici, -e, adj. Care suferă de anemie. V. anemiati. E anemică, totdeauna a fost ea așa palidă. VLAHUȚĂ, O. A. III 95. ♦ Fig. O lumină anemică, de miez de noapte. BOGZA, A. I. 252.

ANEMIE s. f. Boală determinată de scăderea cantitativă sau calitativă a globulelor roșii din sânge. ♦ Anemie pernicioasă v. pernicios.

ANEMIÉRE s. f. Faptul de a (s e) a n e m i a; slăbire a organismului cauzată de anemie.

— Pronunțat: -mi-e-.

ANEMOGRĂF, anemograf, s. n. Ancmometru.

ANEMOMETRIE s. f. Știința măsurării vitezei și puterii vântului.

ANEMOMÉTRU, anemometre, s. n. Instrument pentru măsurarea vitezei vântului.

ANEMÓNĂ, anemone, s. f. 1. Dedil.

2. (Numai în expr.) Anemonă-de-mare = actinie. Anemonele-de-mare... Adinc sub undele amare, Vor țese lumea lor suavă. BENIUC, V. 69.

ANEMOSCÓP, anemoscoape, s. n. Instrument care indică direcția vântului.

ANEMOSTÁT, anemostate, s. n. Aparat întrebuințat, în încălzirea centrală cu aer cald, la difuzarea aerului în încăperi.

ANEROÍD, aneroide, adj. n. (În expr.) Barometru aneroíd (și substantivat) = barometru metalic construit pe principiul vidului produs într-o cutie metalică. Știt poznași cari prezic ploaia și vremea bună... mai sigur decât dumneața și mine pe cel mai sensibil aneroíd. CARAGIALE, N. S. 83.

ANESTEZIÁ, anesteziez, vb. I. T r a n z. A provoca, cu ajutorul unui anestezic, o stare de insensibilitate a organismului.

— Pronunțat: -zi-a.

ANESTÉZIC, -Ă, anestezici, -e, adj. (Despre o substanță) Care produce anestezie. ♦ (Substantivat, n.) Cel mai slab anestezic este alcoolul.

ANESTEZIE, anestezii, s. f. Suprimare temporară (totală sau parțială) a sensibilității corpului prin substanțe care amorțesc. Anestezie locală. ♦ Anestezie rahidiană v. rahidian.

ANEVOIE adv. Cu greu, cu greutate, abia. Două fetișcane adăpau niște vite. Trăgeau anevoie în jos ciutura. DUMITRIU, N. 227. Anevoie vremea trece Cînd uritul greu te-apasă. VLAHUȚĂ, O. A. 86. De douăzeci și mai bine de ani, de cînd port vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoie numai cu răbușul. Ce folos că citesc orice carte bisericească; dacă nu știu a însemna măcar cîtuși de cît, e greu. CREANGĂ, A. 18. Ceea ce făgăduiește voinic al anevoie o lasă nefăcută. EMINESCU, N. 17. ♦ L o c. a d v. Cu anevolo = cu greutate, cu caznă. Este foarte cu anevoie de mers pînă acolo. CREANGĂ, P. 93. O atmosferă groasă și grea, pre care cu anevoie o răsuflai. NEGRUZZI, S. I 291. Sacul gol cu anevoie stă drept. (Învechit) De anevole = necesar, indispensabil. Doftorii... mi-au zis că este de anevoie ca să mă caut, pentru că boala poate ca să se învechiască. KOGĂLNICEANU, S. 91. ♦ (Adjectival) Anevoios. Oi căuta să-l imblinzesc... deși e lucru cam anevoie. ALECSANDRI, T. 1197. A face un tot din

amărunturile ce se află răspîndite în deosebitele uvrăjuri (= lucrări) și documente este o lucrare lungă și anevoie. BĂLCESCU, O. I 3.

ANEVOÎNȚĂ, anevoiște, s. f. (Învechit) Dificultate, greutate. Era... peste puțință a opri intrarea turcilor în țară, din anevoișta d-a străjui toate hotarele. BĂLCESCU, O. II 84. ♦ L o c. a d v. Cu (mare) anevoișă = cu (mare) greutate, cu greu, anevoie. Cu mare anevoișă se dezlipi calul de stăpîntul său. ISPIRESCU, L. 162.

ANEVOIÓS, -OĂSĂ, anevoioși, -oase, adj. Care cere, pentru a fi înfăptuit, un mare efort fizic sau intelectual, care prezintă dificultăți; greu, obositor. Călătorie anevoioasă. □ Băiatul se puse cu toată inima pe muncă, și cînd era ceva de făcut mai greu sau mai anevoios, își chema calul. ISPIRESCU, L. 163. Boierii pribegi... după multe și anevoioase rugăminte, dobîndise în sfîrșit ajutor de la împărăția turcească. ODOBESCU, S. I 87. ♦ (Adverbial) Foarte pușini oameni stăteau în grupuri de trei-patru, din care unul le citea anevoios celorlalți fișicile acarului sau gazeta sosită cu trenul. DUMITRIU, B. F. 10.

ANEVRÍSM, anevrisme, s. n. Dilatare patologică a pereților unei artere.

ANEXĂ, anexez, vb. I. T r a n z. A alipi, a alătura, a adăuga la ceva. A anexa un act la o cerere. ♦ A încorpora o țară, o provincie etc. prin violență, împotriva voinței locuitorilor.

ANEXÁRE, anexări, s. f. Acțiunea de a a n e x a; adăugare, alăturare. Anexarea actelor la cerere. ♦ Anexiune.

ANEXÁT, -Ă, anexați, -te, adj. Adăugat, alăturat, alipit. ♦ (Adverbial) Anexat, vă trimitem actele cerute. ♦ (Despre state sau provincii) Încorporat prin violență de un stat imperialist.

ANEXĂ, anexe, s. f. Ceea ce este alăturat sau alipit, ca element secundar sau dependent, pe lângă altceva mai mare ori mai important; lucru adăugat, adaos. Înaintîm cererea cu două anexe. □ Toate încercările dușmanilor... să restabilească Rusia burghezo-moșierească și să o transforme într-o anexă a imperialismului au eșuat complet. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 3/2. ♦ Material suplimentar care completează, dezvoltă sau lămurște un text (de lege). Am voit... în conformitate cu articolul IV din anexă să surprîndem fraudele. ALECSANDRI, T. 1705.

ANEXIONÍSM s. n. Politică de anexiune practică de un stat imperialist.

— Pronunțat: -xi-o-.

ANEXIONÍST, -Ă, anexioniști, -ste, adj. (Rar) Care duce o politică de anexiune, care urmărește să anexeze teritorii străine. O pace pe care o impun guvernele anti-populare, fără a ține seama de voința celor ce muncesc, este o pace injustă, anexionistă și deci zbureadă. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 11/1.

— Pronunțat: -xi-o-.

ANEXITĂ, anexite, s. f. Boală constînd în inflamația trompelor și a ovarelor.

ANEXIÚNE, anexiuni, s. f. Alipire cu forța, încorporare prin violență a unei țări, a unei provincii etc. de către altă țară; anexare. Prin anexiune sau acapărare de pămînturi străine, guvernul înțelege, potrivit concepțiilor despre drept ale democrației în general și ale claselor celor ce muncesc în special, orice alipire la un stat mare sau puternic a unei naționalități mici sau slabe, fără consimțămîntul și dorința acestei naționalități. LENIN-STALIN, REV. OCT. 13.

— Pronunțat: -xi-u-.

ANFILADĂ, *anfilade*, s. f. (Arhit.) Șir de clădiri ale căror fațade se văd alături în linie dreaptă, pe distanțe mari, sau șir de portice ori colonade ce se succed în linie dreaptă. ✦ (Mil., în expr.) *Tragere de anfiladă* = tragere care are țintele înșirate în lungul unei direcții perpendiculare sau oblice față de front.

ANGAJĂ, *angajez*, vb. I. 1. *Tranz.* A primi (pe cineva) într-un loc de muncă în condiții determinate. *Direcția teatrului a angajat în ultimul timp un mare număr de clemente tinere și dotate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 2 5. *Fără îndoială că trebuie să faci ceva. Nu te-am angajat degeaba.* SAHIA, N. 102. ✦ *Ref l.* *Aci, la hanul de sub dealul mitropoliei, era locul de adunare a celor care voiau să se angajeze pentru muncile noi.* PAS, L. I 145. ✦ A primi să efectueze o lucrare, o muncă în condiții determinate. *A angajat o lucrare de arhitectură.* ✦ *Ref l.* p a s. *Se angajaseră lucrări la școală și la biserica elenă.* BART, E. 284. ✦ (Complementul arată un obiect de folosință temporară) *A lua cu chirie. Am angajat o căruță pînă la gară.*

2. *Ref l.* A se obliga la ceva, a-și lua un angajament. *M-am angajat să termin lucrarea pînă la 23 August.* □ *Părării muncitorii din comună s-au angajat să continue întrecerea patriotică.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2700.

3. *Tranz.* A atrage după sine o obligație, o răspundere. *Punctul de vedere exprimat de vorbitor nu angajează conducerea întreprinderii.* (În presa de altădată) *Acest articol nu angajează redacția.*

4. *Tranz.* (Cu privire la persoane sau la colectivități) A antrena într-o acțiune, a atrage la o muncă, a face să apuce într-o anumită direcție, pe un anumit făgaș. *A angajat întregul colectiv în întrecerea socialistă.* □ [Frontul Democrației Populare] *va asigura condițiile necesare pentru munca creatoare în care sîntem angajați.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 67. ✦ *Re l.* *Cel de-al doilea război mondial a avut printre alte urmări și pe aceea că un nou șir de țări a părăsit calea mizeriei și exploatarei capitaliste și s-a angajat pe calea socialismului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 245. ✦ (Cu privire la o activitate, o acțiune, o discuție etc.) A începe, a porni. *Trupele au angajat lupta.* ✦ (Postic) *Otlul angajează cu munt' o mare convorbire despre originea lor.* BOGZA, C. O. 174.

5. *Ref l.* A apuca pe un anumit drum, într-o anumită direcție. [Semnalul] *nu poate interzice coborîrea în canalul Porților de Fier decît acelor vase care încă nu s-au angajat în canal, cele angajate fiind în imposibilitate materială de a respecta semnalul fără să sufere avarii.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2507.

ANGAJAMENT, *angajamente*, s. n. 1. (De obicei în legătură cu verbele « a lua », « a ține », « a respecta » etc.) Obligație luată din proprie inițiativă de a duce ceva la bun sfîrșit sau de a realiza ceva înainte de termen (uneori pentru a cîștiga un eveniment de seamă). *Noi, muncitorii, ne luăm angajamentul să vă dăm tot ajutorul cu munca noastră, ca să ne îndeplinim împreună sarcina de a întări și a duce cît mai departe regimul nostru democrat.* CĂLU-GĂRU, O. P. 99. *Fie-ne permis a ne pune cîteva întrebări, la care luăm angajamentul a răspunde cu raționamente necontestate.* MACFEDONSKI, O. IV 85.

2. Angajare a cuiva într-un loc de muncă; (concretizat) contract care prevede condițiile de angajare. *A semnat un angajament lo un teatru din provincie.* □ *Sondorii și mecanicii au intrat în slujba noilor proprietari de sonde. La început, sondorii au fost bucuroși de orice fel de angajament. Ei nu știau că sondele la care aveau să lucreze erau mai mult o aventură.* BOGZA, A. I. 71.

ANGAJĂRE, *angajări*, s. f. Acțiunea de a (s e) a n g a j a; primire (sau intrare) într-un loc de muncă.

ANGAJĂT, *-Ă*, *angajați*, *-te*, s. m. și f. Persoană primită într-un loc de muncă, în condiții dinainte stabi-

lite. *Angajaților care prestează munci legate de pericolul intoxicării li se vor da antidoturi.* COD. M. 40.

ANGARĂ, *angarale*, s. f. (Mai ales la pl.) Sarcini sau greutăți materiale, belele, necazuri; (mai ales în limba veche) bir, dare, corvadă. *Nu știe cum se descurcă lucrătorii ceilalți care cîștigă mai puțin și au angarale mai multe.* PAS, L. II 52. *La Macovei în sat Nici că mai este de stat, Că te ține-n muncă-afară Cît ține ziua de vară, Numai pe zece parale, Pentru bir și angarale.* TEODORESCU, P. P. 297.

— Variantă: *angărie* (NEGRUZZI, S. I 284) s. f.

ANGĂRIE s. f. v. *angara*.

ANGÉLIC, *-Ă*, *angelici*, *-e*, adj. (Rar) Îngerească. *Gionda, cu surșul ei angelic, devenise aspră, dură și crudă.* BART, E. 227.

ANGHELICĂ s. f. 1. Plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, a cărei rădăcină se întrebuințează în farmacie (*Archangelica officinalis*). *Faci ceai ruscesc tarc... pui zahăr cît vrei să fie de dulce, pui înțepere, izmă-creață, anghelică și coji de portocală.* HOGAȘ, M. N. 121.

2. Băutură alcoolică tare, preparată din planta descrisă mai sus. *U!... pardon... oi fi mirosind!... am gustat de dimineață niște anghelică de casă... Nu știu ce... îmi venea... de la stomac.* CĂRAGIALE, O. II 253.

ANGHINĂRE, *anghinări*, s. f. Plantă erbacee epinoasă, din familia compozelor, cultivată pentru solzii cărnosi ai învelișului inflorescenței, care sînt comestibili ca și miezul (*Cynara scolymus*). *Foicică d-anghinare, Cît mi-e Argeșul de mare, Haz ca Săbărelul n-are.* LA HEMA.

ANGHINĂ s. f. 1. Inflamație a mucoasei din fundul gîtului, care împiedică înghițirea și respirația. *Într-o zi de iarnă Emilia a murit de anghină ori de scarlatină.* IBRĂILEANU, A. 49. ✦ *Anghină difterică* = difterie.

2. (Numai în expr.) *Anghină pectorală* (sau de piept) = boală de origine neuro-cardiacă, care se caracterizează prin dureri în regiunea inimii și accese de asfixie.

— Variantă: *angină* s. f.

ANGINĂ s. f. v. *anghină*.

ANGIOSPERMĂ, *angiosperme*, s. f. (În opoziție cu gimnospermă) (La pl.) Clasă de plante ale căror ovule sînt închise în carpele; (la sg.) plantă care face parte din această clasă. ✦ (Adjectival) *Monocotiledonatete și dicotiledonatele sînt plante angiosperme.*

ANGLICĂN, *-Ă*, *anglicani*, *-e*, adj. Care ține de anglicanism, care se referă la anglicanism. *Biserică anglicană.*

ANGLICANISM s. n. Religia de stat a Angliei (o formă de protestantism).

ANGLIE s. f. (Învechit și popular) Un fel de stofă. *Cu antereu de canavață, Ce se ținea numa-n ață, Și cu nădragi de anglie, Petece pe ei o mie.* CREANGĂ, P. 148. *Să-ți faci îie De anglie.* BIBICESCU, P. P. 385. *Și din țele în călcie, Tot în călțuni de anglie.* ȘEZ. II 34.

ANGÓRA s. f. Nume dat unor specii de animalo cu păr lung și mătăsoș (originare din orașul Angora, azi Ankara). *Pisică angora.* ✦ *Loc. a dj.* **De angora.** *Iepure de angora. Capre de angora.* ✦ Părul prelucrat al acestor animale, cu întrebuințări în industria textilă. *Fular de angora.*

ANGRENĂ, *angrenez*, vb. I. *Tranz.* 1. A face ca dinții unei roți să intre între dinții alteia spre a transmite o mișcare de rotație. ✦ *Ref l.* reciproc. *Cele două roți dințate se angrenează perfect.*

2. Fig. A antrena într-o desfășurare de evenimente, într-un curent de idei etc. *Masele angrenate în munca de construire a socialismului.*

ANGRENĂJ, *angrenaje*, s. n. Ansamblu de roți dințate care se îmbucă una în alta cu scopul de a-și transmite una alteia mișcarea. *Lucrările de reparație la angrenajul cuptorului nr. 2 au fost terminate.* ♦ *Angrenaj cu lanț* = angrenaj făcut prin intermediul unui lanț (când roțile sînt așezate la distanță).

ANGRENĂRE, *angrenări*, s. f. 1. Acțiunea de a (s)e angrena (1).

2. Fig. Antrenare, încadrare; participare (la o acțiune).

ANGRENĂT, *-Ă, angrenați, -te*, adj. (Despre roți dințate) Care se îmbucă una în alta, direct sau prin intermediul unui lanț, transmitîndu-și mișcarea. *Roțile angrenate nu trebuie oprite brusc.*

ANGRÓ adv. (În legătură cu vînzarea și cumpărarea mărfurilor, în opoziție cu în detaliu) În cantitate mare; cu ridicata, cu toptanul.

— Scris și: (după franțuzește) *engros*.

ANGROSIST, *-Ă, angrosiști, -ste*, s. m. și f. Negustor care cumpără și vinde marfă angro.

ANGULAR, *-Ă, angulari, -e, adj.* În formă de unghi.

ANHIDRIDĂ, *anhidride*, s. f. Combinație a cărei formare se datorește, în principiu, deshidratării unui acid și care, inundu-se cu apa, poate forma un acid. *Anhidridă carbonică.*

ANHIDRU, *-Ă, anhidri, -e, adj.* (Despre unele săruri) Care a pierdut prin evaporare apa pe care o conținea; lipsit de apă.

ANIHILĂ, *anihilez, vb.* I. *Tranz.* A reduce la nimic, a nimici. *Miliarde de stropi pătrunși între celulele hucii îi anihilează orice rezistență, îngăduind oamenilor să o modeleze ca pe o ceară.* BOGZA, C. O. 222.

ANIHILĂRE s. f. Acțiunea de a anihila; reducere la nimic, nimicire.

ANILINĂ s. f. Lichid toxic incolor, care servește ca bază în industria coloranților. *I-a absorbit, cum absoarbe o vadră de apă citeva picături de anilină.* D. ZAMFIRESCU, R. 28. ♦ *Galben de anilină v. galben¹.*

ANIMĂ, *anim și animes, vb.* I. *Tranz.* A face să fie mai activ sau mai expresiv, a stimula, a înviora, a însufleți. *Animăți de-o nouă viață, Gîndaceii din pămînt La lumină ies în față.* ALECSANDRI, O. 227. ♦ *Ref. Peisajul fantastic al Roșiei-Montana începe să se anime.* BOGZA, T. 49.

ANIMĂL¹, *animale*, s. n. I. (Spre deosebire de plantă) Ființă organizată, înzestrată cu facultatea de a simți și de a se mișca; făptură, vîetate, vîetuitoare. *Animal vertebrat.* □ [Omul] are numeroase asemănări cu celelalte animale, dar se deosebește de ele prin însușiri esențiale. ZOOLOGIA 227.

2. (Cu sens restrictiv) Animal (1) de muncă. *Nu trebuie să existe nici o gospodărie agricolă colectivă fără ferme de animale, dar în același timp nu se poate concepe creșterea animalelor fără a asigura nutrețul necesar.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2678. *Cupelele gonesc fără ca animalele să se încordeze în ham. Și sînt animale trușeșe, bine hrănite.* PAS, L. I 83.

ANIMĂL², *-Ă* adj. 1. De animal, propriu animalelor, al animalelor. *Doar puține specii din lumea animală au reușit să se adapteze acestor condiții [din tundră].* GEOGRAFIA FIZ. 36. ♦ *Căldură animală* = energie calorică eliberată de organismul animalelor. *Regnul animal v. regn.*

2. De natură organică, extras din substanțe organice. *Cărbune animal.*

ANIMĂLIC, *-Ă, animalici, -e, adj.* De animal; provocat și condiționat de instinct, exclusiv fiziologic; fig. în stare de înapoiere, miserabil. ♦ *Brutal, josnic. Porniri animalice.*

ANIMALIER, *-Ă, animalieri, -e, adj.* 1. Care se referă la animale, de animal. *Cercetările de endocrinologie comparată interesează în egală măsură biologia și economia animalieră.* CONTEMPORANUL, s. II, 1950, nr. 184, 7/2.

2. (Despre opere de artă) Care reprezintă animale. *Tablou cu motive animaliere.* ♦ (Despre artiști) Care înfățișează animale în operele lor. *Pictor animalier.*

— Pronunțat: *-li-er*.

ANIMALITĂTE s. f. Stare, atitudine, comportare de animal; lipsă de simțire, de omenie.

ANIMĂT, *-Ă, animați, -te, adj.* Însuflețit; viu, vioi. *Discuție animată.* □ *Flăcăi cu cămeși albe și brîie late, fete rumene și pălite de soare cu alțișe și fote colorate, întrecîndu-se care să se zăbucume mai tare, înfățișau un tablou foarte natural și animat.* NEGRUZZI, s. I 104. ♦ *Desene animate sau (mai rar) desen animat* = serie de desene grupate în jurul unei teme de obicei naive, proiectate pe un ecran de cinematograf într-o succesiune atît de rapidă, încît spectatorii au impresia unor scene cu mișcare adevărată. *Cinematografia țîi va ridica producția pînă la 12 filme artistice pe an, pe lângă numeroase filme de desen animat.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2574.

ANIMĂTOR, *-OĂRE, animatori, -oare, adj.* Care produce animație, care înviorază, stimulează, însuflețește. *Exemplu animator.* ♦ (Substantivat) *Uniunea Sovietică este... animatoarea luptei popoarelor pentru independența lor națională.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 14/6.

ANIMĂȚIE s. f. Mișcare multă și zgomotoasă; fig. însuflețire, vioiciune, vivacitate. *Ceva mai la stînga de animația portului se aud strigăte ascuțite de copii.* SAHIA, U.R.S.S. 123. *Dar deodată pe coline Scade animația... De mirare parcă-și ține Vîntul respirația.* TOPÎR-CEANU, B. 51.

— Pronunțat: *-ți-e*.

ANIMISM s. n. Stadiu al gîndirii primitive, cînd oamenii credeau că obiectele și fenomenele naturii ar fi însuflețite și dirijate de un spirit invizibil (este unul din izvoarele religiei și ale idealismului filozofic); spiritualizare, personificare a forțelor și fenomenelor naturii.

ANIMIST, *-Ă, animiști, -ste, adj.* Care ține de animism, care se referă la animism. ♦ (Substantivat) *Personă care credea că obiectele și fenomenele naturii ar fi însuflețite.*

ANIMOZITĂTE, *animozități*, s. f. Atitudine ostilă față de cineva, înverșunare. *Atmosferă de animozitate.*

ANIN s. m. v. arin.

ANINĂ, *anîn, vb.* I. 1. *Tranz.* A atîrna, a agăța, a prinde (ușor) de ceva. *Animăi friul la intrare intr-o așchie mai răsărită de stîncă; în alta, și tot la intrare, acășai mantaua.* HOGAȘ, M. N. 163. *Ivan leagă turbîncea la gură... ș-o anină într-un copac.* CREANGĂ, P. 312.

♦ Fig. *S-acun flori în șezătoare, De painjen tort să rumpă, Și anină-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* EMINESCU, O. I 72. ♦ *Ref. Femeia trece înainte; o creangă uscată i se anină de just și se zbate pe jos,— parcă ar fi un șarpe care o urmărește.* SADOVRANU, O. III 243. *O lacrimă curată ca un mîrgăritar îi izvorăște din ochii mamei și i se anină de geană.* GÎRLEANU, L. 44. *În drum e o căscioară Închisă, părăsită... Dar pe ferestre tîncă Iedera s-anină.* MACEDONSKI, O. I 18. ♦ Fig. *E dimineață ca-n povești, Cu cerul clar ca o fîntînă, Cu soare proaspăt în ferești, Cu limpezi stîuere la stîna, Și-n depăr-tări cu o lumină De care sufletul se-anină.* DEȘLIU, M. 17.

Luna, alunectnd în jos pe luciul cerului, se aninase într-un vîrf de stejar pe dealul Priporului. DAN, U. 188.

2. R e f l. Fig. A se lega, a se agăta de cineva, a nu-i da pace. Să nu-i zici nimic de rău [fetei], nici să nu te anini de dînsa. SBIERA, P. 150. ♣ A provoca pe cineva, a-i căuta pricină. Turcii toți cit îl zărea între dinții se grăia... Și pe loc ei se-aduna și de Gruic s-anina. ALECSANDRI, P. P. 144. ♣ A se vîrî (nepoftit) undeva, a se amesteca (în vorbă). Aș vrea să știu și eu, se anină cu întrebuarea Neculăieș. SADQVEANU, P. M. 158. S-anină printre acești [copii] mici și cîte-un handralău de cei mari. ȘEZ. III 179.

ANINĂRE s. f. Acțiunea de a (se) a n i n a.

ANINĂTOĂRE, *aninători*, s. f. (Rar) Colț de stîncă unde se prinde vînatul de munte. Să-l rugăm a ne fi domnia-lui încă o dată călăuză prin aninătorile... unde se ivește, știeț sau îngrozitor, vînatul de la munte. ODOBESCU, s. III 90.

ANINIȘ s. n. v. ariniș.

ANINIȘTE s. f. v. ariniște.

ANIÓN, *anioni*, s. m. Ion cu sarcină negativă, care, în timpul electrolizei, se deplasează către anod.

— Pronunțat: -ni-on.

ANISÓN s. m. v. anason.

ANIȘÓR, *anișori*, s. m. Diminutiv al lui a n (mai ales cînd se vorbește de vîrsta copiilor mici). Al mai mare să fi avut șapte anișori. CARAGIALE, s. 109. Aceste sînt frumoase în cărți de poezie Ce farmecă o fată de zece anișori. BOLINTINEANU, O. 202.

ANIVERSĂ, *aniversez*, vb. I. T r a n z. A sărbători un eveniment cu prilejul împlinirii unui număr de ani de la data la care s-a petrecut. La 30 Decembrie aniversăm proclamarea Republicii Populare Romine.

ANIVERSĂR, -Ă, *aniversari*, -e, adj. (Măi ales despre zile) Care amintește de un eveniment petrecut la aceeași dată cu unul sau mai mulți ani în urmă. V. c o m e m o r a t i v. Poeme inspirate din ziua aniversară a Revoluției. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 108, 4/1.

ANIVERSĂRĂ s. f. v. aniversare.

ANIVERSĂRE, *aniversări*, s. f. Faptul de a a n i v e r s a; zi în care se aniversează un eveniment important. Aniversarea glorioaselor lupte revoluționare din 1933 trebuie să constituie pentru întregul popor muncitor, și înainte de toate pentru ceferiștii noștri, un imbold pentru a munci mai bine, cu și mai mult elan. GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C.F.R. 59. ♣ Zi în care se aniversează nașterea cuiva. — Variantă: aniversără (EMINESCU, N. 86) s. f.

ANÓD, *anozi*, s. m. Electrode pozitiv al unei pile electrice, al unui aparat de electroliză etc.

— Variantă: anodă, anode, s. f.

ANÓDĂ s. f. v. anod.

ANÓDIC, -Ă, *anodici*, -e, adj. Care ține de anod, care provine de la anod, referitor la anod. Raze anodice. Baterie anodică. Curent anodic.

ANODÍN, -Ă, *anodini*, -e, adj. Fără importanță sau valoare, fără urmări (bune sau rele), inofensiv. Fapt anodin.

ANOFÉL, *anofeli*, s. m. (În e x p r.) Țînțar anofel = țînțar care trăiește în apropierea apelor stătătoare (mlaștini, bălți, băltoace) și care propagă málaria (*Anopheles maculipennis*).

ANOMALÍE, *anomalii*, s. f. Abateră de la normă, deviere de la regula obișnuită. ♣ Defect grav, meteahnă.

ANONÍM, -Ă, *anonimi*, -e, adj. I. (Despre persoane, în special despre scriitori sau artiști) Care nu-și dă pe

față numele, al cărui nume rămîne necunoscut; (despre un text scris sau o operă artistică) fără nume de autor. Operă anonimă. □ [Aceste versuri] colindă satele și sînt mereu și mereu îmbogățite de alși și alși cîntăreși anonimi. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2577. Cronicile din veacul al XVII-lea ce avem sînt în număr de șase: a lui Teodosie... a lui Constantin Căpitanu și alte patru anonime. BĂLCESCU, O. I 64. ♣ (Substantivat, f.) Scrisoare nesemnată. Rinjind, compuse o anonimă către Neagu, din partea unei binevoitoare. BART, E. 241. ♣ Societate anonimă = societate reprezentînd principala formă de organizare a întreprinderilor capitaliste, alcătuită prin asocierea mai multor acționari care în principiu au dreptul la o cotă-parte din venitul societății corespunzînd acțiunilor pe care le posedă.

2. Fig. Neștiut, necunoscut. [Șuvoaiele] toate i se supun [Oltului], intrînd anonime în torentul lui. BOGZA, C. O. 96.

ANONIMĂT s. n. Starea celui anonim. A ieși din anonim. □ Graficienii trebuie să fie prețuiți, stimulați, și nu ținuiți în anonim. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2558.

ANORGĂNIC, -Ă, *anorganici*, -e, adj. (În opoziție cu o r g a n i c) Care e de origine minerală; care nu aparține clasei mari de compuși ai carbonului. ♣ Chimie anorganică = ramură a chimiei care studiază proprietățile chimice ale elementelor și compușilor lor, în afară de cei organici.

ANORMAL, -Ă, *anormali*, -e, adj. Care se abate de la normele obișnuite, care nu corespunde unor anumite reguli. Dezvoltare anormală a organismului. ♣ (Despre persoane) Care prezintă infirmități fizice sau psihice.

ANOST, -Ă, *anoști*, -ste, adj. Care nu prezintă interes; plicticos, searbăd. Un spectacol anost. □ Ce viață goală și anostă! VLAHUȚĂ, O. A. II 69. Bre! că anoști mai sînt. ALECSANDRI, T. 1704.

— Accentuat și: anóst.

ANOTÍMP, *anotimpuri*, s. n. Fiecare dintre cele patru diviziuni (aproape egale) în care se împarte anul prin cele două solstiții și echinoctii și care prezintă caractere specifice de climă și de lumină. Prin strădania partidului, satele noastre, acoperite în toate anotimpurile de un întineric putred, vor fi străbătute de constelațiile minunate ale electricității. CAMILAR, TEM. 78. ♣ Fig. A dogorit un soare străin peste orașe, peste sate și cîmpuri, peste lume. Șemnul altui anotimp. SAHIA, N. 63.

ANSĂMBLU, *ansambluri*, s. n. I. Tot unitar rezultat din unirea unor elemente izolate aparținînd aceleiași domeniu; totalitate. Prin aplicarea unui ansamblu de măsuri agrotehnice se vor crea condiții mult mai bune pentru creșterea producției globale agricole. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2547. Materialismul dialectic și istoric, concepția despre lume a clasei muncitoare, reprezintă un ansamblu de legi generale care guvernează toate formele de manifestare a conștiinței sociale. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 339, 1/2. ♣ L o c. a d j. De ansamblu = care se referă la elementele generale ale unui lucru; general, unitar. Perspectivă de ansamblu. □ Bălcescu a avut o privire de ansamblu asupra dezvoltării societății omenеști pe teritoriul patriei noastre. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 330, 5/3. ♣ L o c. a d v. În ansamblu = în linii mari. În ansamblu, lucrarea prezentată juriului este bună.

2. Colectiv de artiști (profesioniști sau amatori). Ansamblu de estradă. □ Ansamblul s-a încheat și s-a întărit prin recrutarea unui mare număr de elemente talentate. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 346, 3/1.

ANTAGÓNIC, -Ă, *antagonici*, -e, adj. Antagonist. Între forțele fundamentale antagonice, și anume clasa muncitoare și burghezia, se desfășoară o luptă de clasă tot mai acuită. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 73. În el [Alecsandri] s-au luptat întotdeauna două tendințe: tendința de înnoire,

de reformare și tendința de conservare, care au rămas alătura, antagonice. IBRAILEANU, SP. CR. 117.

ANTAGONISM, *antagonisme*, s. n. Contradicție de neîmpăcat între părți, elemente sau forțe opuse care se află în luptă. *Antagonismul dintre proletariat și burghezie.* □ *Istoria tuturor societăților de pînă azi este istoria luptelor de clasă. Omul liber și sclavul, patricianul și plebeul, nobilul și iobagul, meșterul și calfa, într-un cuvînt asupritorii și asupriții, se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîntreruptă, cînd ascunsă, cînd fățișă, o luptă care de fiecare dată se sfîrșea sau printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți, sau prin pieirea ambelor clase în luptă.* MARX-ENGELS, M. C. 32. *Eliberate de orice antagonism de clasă, națiunile socialiste sovietice sînt formate din clasa muncitoare, fărănimea și intelectualitatea sovietică, care, colaborînd în mod prietenesc, construiesc societatea comunistă, fără clase.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 445.

ANTAGONIST, *-Ă, antagoniști, -ste*, adj. (Despre două noțiuni opuse) Care se află în luptă, în antagonism (unul față de altul). *Orînduirea economică a tuturor formațiunilor antagoniste este bazată pe exploatare, pe asuprirea unei clase de către alta.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 334, 4/2. *În societățile de clasă lupta se dă între clasele antagoniste, între acea clasă care reprezintă viitorul și duce societatea înaintea și clasa care reprezintă trecutul și caută să oprească dezvoltarea.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 14/4. ♦ *Contradicție antagonică = contradicție la baza căreia stă lupta de neîmpăcat dintre vechi și nou și care nu se poate rezolva decît prin dîștrugerea vechiului, constituind în același timp conținutul intern al procesului de dezvoltare, al transformării schimbărilor cantitative în schimbări calitative.*

ANTĂL, *antale*, s. n. (Mold.) Vas mare de stejar (mai ales pentru vin și rachiu); poloboc. *S-a slobozit oștenilor curții vinul pregătît în antale.* SADOVEANU, D. P. 12. *Ia să fie un antal cu vin ori cu rachiu și să vezi atunci, ar ședea carul stricat atîta timp în mijlocul drumului?* CREANGĂ, P. 127. *Ostașii... destupă lungi antale, beau lacom fără cupe.* ALECSANDRI, P. III 206.

— Pl. și: *antaluri* (EMINESCU, L. P. 131).

ANTĂNTĂ, *antante*, s. f. Nume dat unui sir de alianțe militare încheiate de unele state imperialiste în scopuri anexioniste sau în vederea menținerii pozițiilor politico-economice ale claselor dominante din țările respective împotriva altor state sau împotriva propriului lor popor muncitor. *În 1907 se constituî Triplea Înșelegere, sau Antanta, alianță încheiată între Anglia, Franța și Rusia.* IST. P. C. (b) 224.

ANTĂRCTIC, *-Ă, antarctici, -e*, adj. (În opoziție cu arctic) Situat la polul sud, austral; din regiunea polului sud, avînd caractere proprii acestei regiuni. *Continental antarctic. Clima antarctică este foarte aspră.*

ANTE- Element de compunere însemnînd « înainte », care servește la formarea unor substantive ca: *antevorbitor, antebraț* etc. sau a unor adjective ca: *antebelic* etc.

ANTEBELIC, *-Ă, antebelici, -e*, adj. Care a existat sau s-a petrecut înainte de un război; premergător unui război. [În S.U.A.] *în comparație cu perioada antebelică, îndicele prețului alimentelor a crescut.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 6/1.

ANTEBRĂȚ, *antebrațe*, s. n. Parte a membrului superior al corpului omenesc, de la cot pînă la încheietura mîinii.

ANTECEDENTE s. n. pl. Fapte, evenimente, întîmplări anterioare unei anumite date sau unei anumite stări. *Antecedentele bolii.*

ANTECESOR, *-OĂRE, antecesori, -oare*, s. m. și f. Predecesor, premergător.

ANTEDATĂ vb. I v. antidata.

ANTEDELUVIĂN, *-Ă* adj. v. antediluvian.

ANTEDILUVIĂN, *-Ă, antediluvieni, -e*, adj. Care aparține unei epoci străvechi a omenirii (înainte de potopul menționat în biblie). *Perioadă antediluviană.* ♦ Fig. De modă veche, învechit, înapoiat, perimat. — Pronunțat: *-vi-an.* — Variantă: (incorect) *antedeluviân, -ũ* (HOGAȘ, M. N. 172) adj.

ANTEMERIDIĂN, *-Ă, antemeridieni, -e*, adj. De dinainte de amiază, de dimineață.

— Pronunțat: *-di-an.*

ANTENĂ, *antene*, s. f. 1. Fiecare dintre cele două firsoare mobile care se află la capul insectelor și al crustaceelor și care servește ca organ de simț.

2. Dispozitiv de fire metalice cu care se emit sau se recepționează undele electromagnetice; instalație simplă de acest fel (pe acoperișul unei case) cu scopul de a întări puterea de recepție a unui aparat de radio. *Din dreptul lor [al clădirilor] oamenii au făcut să se ridice spre cer stîlpuri de fier... între care antena e întinsă ca un hamac fantastic.* BOGZA, C. O. 202.

3. Bară lungă și mobilă prinsă transversal de catarg printr-un scripete, spre a ține pînza triunghiulară a corăbiilor.

ANTEPENULTIM, *-Ă, antepenultimi, -e*, adj. Care ocupă locul al treilea, socotînd de la ultimul; înainte de penultimul. *Silabă antepenultimă.*

ANTEPROIECT, *anteproiecte*, s. n. Proiect în primă redactare care, după discuții și amendări, devine proiect definitiv.

ANTERĂ, *antere*, s. f. Mică umflătură în vârful staminelor, în care se află polenul.

ANTEREU s. n. v. anteriu.

ANTERIOR, *-OARĂ, anteriori, -oare*, adj. (În opoziție cu posterior) 1. (Cu sens temporal) Petrecut înaintea altui eveniment; precedent. *Evenimente anterioare revoluției.* ♦ (Adverbial) *Cele petrecute anterior.*

2. (Cu sens local) Care ocupă partea din față a unui obiect, care este așezat în față. *Partea anterioară a corpului.* ♦ (Despre sunete, în special despre vocale) Al cărui punct de articulație este situat în partea dinainte a cavității bucale. *Sunetele e e și i i sînt vocale anterioare.*

— Pronunțat: *-ri-or.*

ANTERIU, *anterie*, s. n. 1. Haină lungă, încheiată cu nasturi de sus pînă jos, purtată de preoții ortodocși. *Anteriuul părintelui mătura praful drumului.* PAS, L. I 14.

2. Haină lungă, orientală, purtată de boierii romîni (pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea). *Trecu pe lingă monumentul lui vodă-Calimah, în anteriu lung de metal și cu ișlic... de bronz.* DUMITRIU, B. F. 90. ♦ Haină lungă purtată în trecut de lăutari. *Cîntau... tarafuri de lăutari în anterie curate.* PAS, L. I 58.

— Variantă: *antereu* (HOGAȘ, M. N. 141, ALECSANDRI, T. I 317) s. n.

ANTET, *anteturi*, s. n. Indicație tipărită în partea de sus a unei hîrtii sau a unui plic, conșinînd numele, adresa, numărul de telefon etc. al unei instituții.

ANTETRĂN, *antetrene*, s. n. Trăsură pe două roți, care se poate lega, în vederea transportului, cu un tun, cu o bucătărie de campanie sau cu un cheson. *Soldații scot... tunurile, încarcă în chesoane obuzele și așteaptă trenul de luptă cu antetrenele ca să împerecheze.* PAS, Z. III 202.

ANETRUPITĂ, *antetrupițe*, s. f. Piesă la plugurile perfecționate, identică cu trupita (dar de proporții mai mici), montată pe grindei în fața trupitei, cu scopul de a obține o răsturnare perfectă și totală a brazdei.

ANTEVORBITOR, *-OĂRE*, *antevorbitori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană care vorbește într-o adunare publică, considerată în raport cu cei care iau cuvântul ulterior.

ANTI- Element de compunere însemnând « împotriva », « în contra », « opus », care servește la formarea unui mare număr de substantive ca: *antitoxină* etc., sau adjective ca: *antialcoolic*, *antinațional*, *antistatal*, *antiștiințific* etc.

ANTIAERIAN, *-Ă*, *antiaerieni*, *-e*, adj. Destinat să combată atacurile aviației. *Artilerie antiaeriană*. ♦ *Apărarea antiaeriană* = ansamblul măsurilor luate împotriva atacurilor aeriene. *Adăpost antiaerian* v. *adăpost*.

— Pronunțat: *-ti-a-*.

ANTIALCOOLIC, *-Ă*, *antialcoolici*, *-e*, adj. Care este împotriva excesului de alcool, care combate alcoolismul.

— Pronunțat: *-ti-al-*.

ANTIBIOTIC, *-Ă*, *antibiotici*, *-e*, adj. (Despre corpuri sau substanțe) Care are proprietatea de a opri creșterea și înmulțirea unor bacterii sau microbi, fără a vătăma organismul animal unde trăiesc acești microbi; se folosește în anumite boli infecțioase. *Penicilina este o substanță antibiotică*.

— Pronunțat: *-bi-o-*.

ANTIC¹, *-Ă*, *antici*, *-e*, adj. I. Care a existat în trecut îndepărtat, care a apărut în epocile istorice cele mai vechi. *În vale se află, pe sub pământ, ruinele unui castel antic*. ODOBESCU, S. III 628. *Pe antice monumente am văzut ades sculptate Arvila. ? zimbrul*. ALEXANDRESCU, P. 165. ♦ Aparținând popoarelor din antichitate sau caracteristic diferitelor aspecte ale culturii sau civilizației lor. *Odă în metru antic* [titlu]. EMINESCU.

2. În genul creațiilor din antichitate. ♦ (Prin exagerare) *Am trecut prin... Nicolsburg, cu multe binalve vechi, cu o curte antică, dar lăcuită*. KOGĂLNICEANU, S. 10. ♦ Fig. Clasic. *Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețe*. EMINESCU, N. 52.

— Accentuat și: *ántic*.

ANTIC², *-Ă*, *antici*, *-e*, s. m. și f. (Rar, mai ales la pl.) Persoană aparținând popoarelor din antichitate (în special elin sau roman).

— Accentuat și: *ántic*.

ANTICĂMERĂ, *anticamere*, s. f. (Astăzi numai la instituții, altădată și la anumite case particulare) Cameră (precedind un birou de lucru) în care stau cei ce așteaptă să fie primiți. *Sala în care intraseră era numai un fel de anticămeră a salonului cel mare*. CAMIL PETRESCU, O. 501.

ANTICĂR¹ adj. invar. (Despre arme, unități militare etc.) Antitanc. *Apărarea anticar sovietică s-a dovedit a fi foarte dîrză*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 7/4. *Se furîșa după arbori spre șanțul anticar*. CAMILAR, N. I 242.

ANTICĂR², *anticari*, s. m. I. Negustor de cărți vechi sau de ocazie (uneori rare). *Faci rost de bani să-ți cumperi niște terfelege de la anticari și niște caiete*. PAS, Z. I 262. *Am cumpărat de la un anticar cu toptanul, pe cîțiva gologani, un vraf de cărți vechi*. CARAGIALE, O. III 197.

2. (Învechit) Colectionar de obiecte antice. *Anticarul, la patima-i supus, Culege vechea-aramă ce nu mai are curs*. ALEXANDRESCU, P. 149. ♦ Arheolog. *Știința arheologiei, acea nobilă patimă a anticarului*

care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zburate. ODOBESCU, S. I 462.

ANTICARIĂT, *anticariate*, s. n. (În trecut) Negoț cu cărți de ocazie sau cu obiecte vechi de artă; (azi) întreprindere de stat care achiziționează și vinde cărți vechi (de obicei rare).

— Pronunțat: *-ri-at*.

ANTICATÓD, *anticatozi*, s. m. Placă metalică (de molibden, wolfram etc.) care, montată în interiorul unui tub special, oprește razele catodice și, în unele condiții, produce raze X.

— Variantă: *anticatódă* s. f.

ANTICATÓDĂ s. f. v. *anticatod*.

ANTICĂ, *antice*, s. f. (Învechit) Obiect de artă din antichitate. *Cabinetul imperial de antice din Viena*. ODOBESCU, S. II 192. *Acı vede cinevași feliurime de izvoade de zidiri... încit poate zice omul că fieșcare casă este o bucată de antică, pentru care aleargă oamenii prin țări spre a le găsi și a le vedea în odăi*. GOLESCU, I. 112.

ANTICĂRIE, *anticării*, s. f. Magazin în care se face comerț cu cărți vechi sau de ocazie; comerț cu cărți vechi sau de ocazie. *Anticăria aceea în plin aer, bătută de ploa și vînturi, și bolta porții... s-au preschimbat cu vremea în prăvălii cu vitrine încăpătoare*. ANGHEL, PR. 16.

ANTICĂMIC, *-Ă* adj. (Mil.; mai ales în expr.) *Apărare anticimică* = ansamblu de măsuri care se iau pentru a preveni sau a zădărnici un atac chimic inamic sau pentru a înlătura efectele unui astfel de atac.

ANTICHIȚATE, (2) *antichități*, s. f. I. Epoca civilizației vechi, în special greco-romane. *Pînă la Copernic, atît în știință cît și în concepția oamenilor stăpînea sistemul învechit al lui Ptolemeu, rămas moștenire încă din antichitate*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669. *Se credea chiar în antichitate că... [misiunii] erau tot dintr-o familie cu moesienii de la Dunăre*. BOLINTINEANU, O. 308. ♦ Vechime. *Acest țîrg a fost odată rezidența domnească; acum însă nici o urmă de antichitate în el nu se mai vede*. NEGRUZZI, S. I 191.

2. Obiect antic, monument vechi, rămășiță istorică. *Muzeu de antichități*. □ *Am luat adesea pana spre a îngheba cînd fapte reale, cînd studioase plămîiri, mai totdeauna atingătoare de istoria și de antichitățile patriei*. ODOBESCU, S. III 625. *Mavru poseda o colecțiune de antichități importante, adunate, cele mai multe, după mahurile stîng și drept al Dunării, colecțiune pe care, încă în viață fiind, a făcut-o donațiune muzeului nostru național*. GHICA, S. A. 144.

— Variantă: (învechit) *antichitate* (NEGRUZZI, S. II 304) s. f.

ANTICICLÓN, *anticicloane*, s. n. (Met.) Centru de presiune atmosferică ridicată.

ANTICIPĂ, *anticipez*, vb. I. *In t r a n z.* (De obicei cu determinări introduse prin prep. « asupra ») A o lua înainte, a face ceva înaintea momentului cuvenit.

ANTICIPĂRE, *anticipări*, s. f. Acțiunea de a anticipa. ♦ Pronunțare anticipată a unui sunet dintr-o silabă următoare. *În romînescul « pecingine » avem, față de latinescul « petiginem », anticiparea lui « n »*.

ANTICIPĂT, *-Ă*, *anticipași*, *-te*, adj. Realizat înainte de momentul cuvenit. *Plată anticipată*. *Răspuns anticipat*. *Mulțumiri anticipate*. ♦ (Adverbial) *Abonamentul la radio se plătește anticipat*.

ANTICIPĂȚIE, *anticipații*, s. f. Anticipare. ♦ (Mai ales în loc. a d v.) Cu anticipație = înainte de momentul cuvenit. *În cursul acestui studiu se vor lămuri mai bine cele spuse aici cu anticipație*. IBRĂILEANU, SP. CR. 116.

— Pronunțat: -fi-e. — Variantă: (învechit) anticipa-
tune (ODOBESCU, S. III 640) s. f.

ANTICIPAȚIUNE s. f. v. anticipație.

ANTICITĂȚATE s. f. v. anticîhitate.

ANTICLERICAL, -Ă, anticlericali, -e, adj. Care este împotriva clerului.

ANTICLINĂL, anticlinale, s. n. (Geol.) Partea ridicată în formă de boltă a unor sedimente cutate. În regiunile subcarpatice există anticlinale petrolifere.

ANTICONSTITUȚIONAL, -Ă, anticonstituționali, -e, adj. Care încalcă constituția, care este împotriva prevederilor constituției.

ANTICŌRP, anticorpi, s. m. (Mai ales la pl.) Substanță de natură albuminoasă care ia naștere în organism (mai ales în plasma sîngelui) în urma unei infecții, avînd rolul de a apăra organismul.

ANTIDATĂ, antedatez, vb. I. Tranz. A pune (pe un act, pe o scrisoare etc.) o dată anterioară celei reale. — Variantă: antedată vb. I.

ANTIDEMOCRĂȚIC, -Ă, antidemocratici, -e, adj. Îndreptat împotriva democrației. În politica internațională există în prezent două tendințe profund deosebite — tendința imperialistă, antidemocratică și cea antiimperialistă, democratică. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 123.

ANTIDERAPĂNT, -Ă, antiderapante, adj. Care împiedică deraparea și patinarea autovehiculelor. Cauciuc antiderapant. Lanțuri antiderapante.

ANTIDŌT, antidoturi, s. n. Substanță care anihilează acțiunea unei otrăvi, fie prin combinare chimică cu aceasta, fie prin contribuția la lupta organismului contra otrăvirii. Angajaților care prestează munci legate de pericolul intoxicării li se vor da antidoturi. COD. M. 40.

ANTIEPIDEMIC, -Ă, antiepidemici, -e, adj. Care luptă contra epidemiilor, care este folosit contra epidemiilor. Centrul antiepidemic dispune de toată aparatura modernă.

— Pronunțat: -ti-e-.

ANTIFASCIST, -Ă, antifasciști, -ste, adj. Adversar al fascismului, care e împotriva fascismului. Cînd în fața partidelor comuniste stătea sarcina de a organiza un larg front popular de luptă împotriva fascismului și războiului, partidul nostru creează o serie de organizații de masă legale, pentru a putea desfășura acțiunea de închegare a unui larg front popular antifascist. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 534. Îi și văzuse lucrînd pentru mișcarea antifascistă... împraștiind manifeste... vorbind la întrunirile studențești. CAMILAR, N. II 204.

ANTIFERMĒNT, antifermenți, s. m. Substanță care oprește acțiunea fermenților.

ANTIFŌN, antifoane, s. n. Vers din psalmi care se repetă de două coruri sau de două voci, ca și cum și-ar răspunde una alteia; cîntare repetată de două coruri, la slujba bisericească. ♪ (Ironie) Popilor de mir... le cînta antifoanele următoare: diaconii și cu pochii, de treji ce sînt de-abia vād cu ochii. CREANGĂ, A. 140.

— Accentuat și: antifon.

ANTIGRIZŪ s. n. Exploziv de siguranță folosit în mine (compoziția lui specială neprovocînd, la declanșare, aprinderea sau explozia gazelor înconjurătoare).

ANTIHĒRT s. m. (Popular) Nemernic, nelegiuit. Tu ești antihĒrtule? Ce cați aici? ALECSANDRI, T. 834.

ANTIIMPERIALIST, -Ă, antiimperialiști, -ste, adj. Care luptă împotriva imperialismului, potrivit concep-

țiilor imperialiste, îndreptat contra aspiririlor imperialiste. Clasa muncitoare internațională, ca cea mai consecventă și mai combativă apărătoare a păcii, pășește în primele rînduri ale forțelor antiimperialiste, pentru pace. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 113.

ANTILŌPĂ, antilope, s. f. 1. Animal mamifer din ordinul rumegetoarelor, cu trupul suplu și picioarele lungi și subțiri potrivite pentru fugă; trăiește prin țările calde.

2. Pielea tăbăcită a antilopei (1), din care se fac mănuși, pantofi etc.; (impropriu) piele de vișel lucrată în așa fel încît imită pielea de antilopă (1). Pantofi de antilopă.

ANTIMARXIST, -Ă, antimarxiști, -ste, adj. Care este îndreptat împotriva marxismului, care se opune concepției marxiste, care se împotrivește doctrinei marxiste și luptei clasei muncitoare; contrarevoluționar. Teoria «mersului de la sine» în construcția socialistă este o teorie antimarxistă. STALIN, O. XII 160.

ANTIMONĂRHIC, -Ă, antimonarhici, -e, adj. Care este îndreptat împotriva monarhiei, care luptă împotriva oprîmării monarhice. Mișcare antimonarhică. □ Măiorescu, sfetnicul regelui, nu putea... să-i ierte lui Macedonski faptul că era unul dintre cei mai combativi și consecvenți poeți antimonarhici din literatura noastră. V. ROM. noiembrie 1953, 316.

ANTIMŌNIU s. n. Metaloid de culoare albă-argintie, cu aspect metalic, care intră în componența a diverse aliaje; se folosește în stare liberă și în combinații, în industria metalurgică, chimică și farmaceutică; stibiu.

ANTIMUNCITORĒSC, -EĂSCĂ, antimuncitorești, adj. Care este împotriva intereselor clasei muncitoare, ostil muncitorimii. În Statele Unite, în ciuda zgomotoaselor campanii anticomuniste și a barbarelor măsuri antimuncitorești și antidemocratice, forțele democratice se înmulțesc, se întăresc și capătă tot mai multă coeziune. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 129.

ANTINAȚIONAL, -Ă, antinaționali, -e, adj. Care este îndreptat împotriva intereselor propriei națiuni. Constituția din 1923 era expresia caracterului antinațional al regimului burghezo-moșteresc. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 683.

ANTINEVRĂLGIC, -Ă, antinevralgici, -e, adj. (Adesea substantivat, n.) (Preparat farmaceutic) care calmează durerile nevralgice. Tabletă antinevralgică.

ANTINŌMIC, -Ă, antinomici, -e, adj. Care se referă la antinomie. Caracter antinomic.

ANTINŌMĒ, antinomii, s. f. Contradicție categorică între două teze care se exclud reciproc și care sînt considerate în egală măsură adevărate.

ANTIPARTĒNIC, -Ă, antipartinici, -e, adj. Îndreptat împotriva concepțiilor, principiilor și metodelor partidelor comuniste și muncitorești; care este dușmănos partidelor comuniste și muncitorești. Deviatorii au fost descoperiți. Ei au căutat să continue politica lor antipartinică și s-o extindă. Conducerea partidului nostru a demascat și zdrobit acțiunea deviatorilor. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 645.

ANTIPĂȚIC, -Ă, antipatici, -e, adj. (În opoziție cu simpatie) Care inspiră antipatie; nesuferit, respingător. Chiriac e un om antipatic, singurul personaj în adevăr antipatic din piesă. IBRĂILEANU, S. 50.

ANTIPĂȚIE, antipatii, s. f. (În opoziție cu simpatie) Aversiune față de cineva sau de ceva; pornire, sentiment de neplăcere față de cineva sau ceva (uneori fără motiv obiectiv). Îl privea pe Deliu... simțînd în același timp antipatie și admirație pentru acest bărbat frumos.

și înzestrat cu atâtea calități. BART, E. 217. *Își arătară antipatia lor... prin vorbe amare și împungătoare.* BĂL-
CESCU, O. II 268.

ANTIPIRETIC, -Ă, *antipiretici*, -e, adj. (Despre substanțe farmaceutice) Care combate febra. ♦ (Substantivat) *Chinina se întrebuințează ca antipiretic.*

ANTIPİRINĂ, *antipirine*, s. f. Medicament sub formă de cristale albe, cu gust amarui, folosit ca febrifug și calmant.

ANTIPÓD, *antipozi*, s. m. Loc de pe suprafața pământului diametral opus altui loc; fig. persoană sau lucru cu totul opus altei persoane sau altui lucru. *Polul nord este la antipodul polului sud.*

ANTIRÁBIC, -Ă, *antirabici*, -e, adj. Care combate turbarea. *Ser antirabic.*

ANTIREALÍST, -Ă, *antirealiști*, -ste, adj. Potrivnic, ostil realismului sau realității. *Mulți dintre aceștia încercă să ascundă realitatea, refugiindu-se într-o « literatură » anti-realistă, formală.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 5/4.

ANTIREGALÍST, -Ă, *antiregaliști*, -ste, s. m. și f. Persoană care luptă împotriva regalității. ♦ (Adjectival) *Balzac... a devenit prin opera sa... un puternic sprijinitor al sentimentelor antiregaliste ale timpului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 9/2.

ANTIRELIGIÓS, -OĂSĂ, *antireligioși*, -oase, adj. Care luptă împotriva dogmelor mistice și reacționare ale religiei; opus religiei, potrivnic religiei.

ANTISEMÍT, -Ă, *antisemiți*, -te, s. m. și f. Persoană care admite sau practică antisemitismul. ♦ (Adjectival) *Rămășițele claselor exploatoare urmăresc să provoace în stnul populației românești curente șovine, antisemite, antimaghiare, să mențină prejudecăți față de limba, tradițiile populare, specificul național al populației naționalităților conlocuitoare.* REZ. HOT. I 36.

ANTISEMITÍSM s. n. Atitudine, concepție, doctrină reacționară, rasistă, de ură contra evreilor, provocată de clasele exploatoare cu scopul de a crea diversiune și a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare. *Partidul nostru a combătut cu hotărâre antisemitismul, folosit de clasele exploatoare ca un instrument perfid de diversiune pentru otrăvirea conștiinței maselor populare.* REZ. HOT. I 34.

ANTISEPSÍE s. f. Ansamblu de măsuri antiseptice (cu o largă aplicare în chirurgie).

ANTISÉPTIC, -Ă, *antiseptici*, -e, adj. Care previne sau înlătură infecțiile microbiene sau care împiedică putrefacția. *Pastă de dinți antiseptică.* ♦ (Substantivat) *Alcoolul este un antiseptic.*

ANTISPASMÓDIC, -Ă, *antispasmodici*, -e, adj. (Uneori substantivat, n.) (Medicament) care se întrebuințează pentru combaterea spasmelor.

ANTISTATÁL, -Ă, *antistatali*, -e, adj. Care este îndreptat, care complotază împotriva orînduirii constituite a statelor popular-democrate. *Zădărnica complotului antistatal din Cehoslovacia constituie un mare succes al partidului și al poporului cehoslovac.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2517.

ANTIȘTIINȚÍFIC, -Ă, *antiștiințifici*, -e, adj. Care este îndreptat împotriva teoriilor științifice, care este dușman al științei, al progresului. *Marx a supus unei critici pasionate și profund științifice teoriile economiei politice burgheze, demascînd scopurile lor politice de apărare a capitalismului și caracterul lor antiștiințific.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2608.

ANTITÁNC adj. invar. (Despre arme sau mijloace de apărare) Care se folosește împotriva tancurilor; care apără de un atac cu tancuri. *Tun antitanc. Șanț antitanc. Pușcă antitanc.*

ANTITÉTIC, -Ă, *antitetici*, -e, adj. Care conține în sine o antiteză (v. opus, contradictoriu); care folosește antiteze. *Expresii antitetice.*

ANTITÉZĂ, *antiteze*, s. f. Opoziție, contrast între două lucruri, fenomene, idei etc. exprimînd caracterul dialectic al oricărui proces de dezvoltare din natură și societate; negarea vechiului de către nou. ♦ Figură de stil care se bazează pe opoziție. *Un exemplu de antiteză ne oferă următoarele versuri ale lui Eminescu: « Ea un înger ce se roagă — El un demon ce visează; Ea o inimă de aur — El un suflet apostat ».*

ANTITOXÍNĂ, *antitoxine*, s. f. Substanță produsă de organism, avînd drept efect distrugerea sau neutralizarea acțiunii toxinelor microbiene. V. anticorp.

ANTOLÓGIC, -Ă, *antologicci*, -e, adj. De 'antologie. *Pagini antologice.*

ANTOLOGÍE, *antologii*, s. f. Culegere de lucrări alese, caracteristice, în versuri sau (mai rar) în proză, dintr-unul sau mai mulți autori. *Antologia poezilor Rezistenței.* □ *Tablourile lui Bălcescu nu sînt mai puțin expresive. Foarte renumit, pentru că a fost adeseori reprodus în antologii, este acel al lui Mihai și al gidei.* L. ROM. 1953, nr. 1, 38.

ANTONÍCĂ s. f. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori albe și fructe aromatice (*Chaerophyllum aromaticum*); laba-gîștei. *Frunză verde de-antonică, Pe la casa lui Ionică Este-un cub de rîndunică.* SEVASTOS, C. 222.

ANTONÍM, *antonime*, s. n. Cuvînt care, considerat în raport cu altul, are sensul exact contrar. V. opus. *Antonimul lui « harnic » este « leneș », al lui « sătul » « flămînd ».* ♦ (Adjectival) *Cuvînte antonime.*

ANTONIMÍE s. f. Raport între doi termeni cu sensul exact contrar, relație între două antonime.

ANTONOMASÍE, *antonomasii*, s. f. Figură de stil prin care un nume comun e înlocuit cu numele unei persoane sau al unui personaj care reprezintă tipul unei anumite însușiri. *Cuvînte ca « mecena » și « donjuan » sînt exemple de antonomasie.*

— Variantă: antonomáză s. f.

ANTONOMÁZĂ s. f. v. antonomasie.

ANTRACÉN s. n. Substanță organică galbenă, cristalizată, obținută prin distilarea gudronului de huiță; se întrebuințează în industrie la fabricarea unor materii colorante, iar în medicină ca antiseptic.

ANTRACÍT s. n. Cărbune de pămînt de calitate superioară, foarte dens, de culoare neagră strălucitoare, considerat ca cel mai bun combustibil dintre cărbunii de pămînt.

ANTRÁCT, *antracte*, s. n. Pauză între două acte sau două părți ale unei reprezentații de teatru, de operă etc. ♦ Mică bucată muzicală, executată între tablourile sau actele unei piese de teatru.

ÁNTRAX s. n. Boală infecțioasă la animale și oameni, produsă de microbi foarte virulenți și manifestată prin abcese care cuprind toate straturile pielii; dalac, bubă-neagră, cărbune.

ANTREIÁȘ, *antreiașe*, s. n. Antrețel.

ANTRELUȚĂ, *antreluțe*, s. f. (Rar) Antrețel. *El doarme pe canapea în antreluță.* CARAGIALE, O. II 200.

ANTRÉN s. n. (Franțuzism rar) Însuflețire, vioiciune, bună dispoziție.

ANTRENĂ, *antrenez*, vb. I. 1. *Tranz.* A dezvolta calitățile unui sportiv prin exerciții metodice și prin regim special de viață. ♀ *Ref. l. Atleții romîni s-au antrenat serios în vederea campionatelor naționale de atletism.* ☐ *Sportivii cicliști... se antrenează cu rîvnă pentru ridicarea nivelului lor tehnic.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2724.

2. *Tranz.* A atrage, a stimula într-o activitate, a face să se dedice unei acțiuni cu tot entuziasmul. *Această mișcare [pentru apărarea păcii] antrenează noi și noi categorii de oameni.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 131.

3. *Ref. l.* A se aprinde, a se inflăcăra, a se lăsa tîrît. *S-a antrenat în discuție.*

ANTRENAMÉNT, *antrenamente*, s. n. Acțiunea de a (se) antrena (1); serie de exerciții metodice în vederea dezvoltării calităților unui sportiv. *Un numeros colectiv de profesori și antrenori de gimnastică, împărțiți pe grupe, conduc antrenamentele.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2705.

ANTRENĂNT, -Ă, *antrenanți*, -te, adj. Care atrage, care stimulează (într-o activitate). *Joc antrenant.*

ANTRENĂRE, *antrenări*, s. f. Acțiunea de a (se) antrena.

1. Dezvoltarea calităților unui sportiv (sau ale unei echipe sportive) printr-o serie de exerciții metodice. *Antrenarea echipei de volei.*

2. Atragere, stimulare într-o activitate, într-o acțiune. *Antrenarea tuturor comuniștilor în munca de partid este o condiție obligatorie pentru ca organizațiile de partid să-și poată îndeplini rolul lor de conducători politici ai maselor de oameni ai muncii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701.

ANTRENÓR, -OÁRE, *antrenori*, -oare, s. m. și f. Persoană calificată care se ocupă cu pregătirea, instruirea și educarea sportivilor, în vederea obținerii unor performanțe înalte.

ANTREPÓZIT, *antrepozite*, s. n. Clădire special amenajată, unde se depozitează și se păstrează stocuri de marfă sau de materiale.

ANTREPRENÓR, -OÁRE, *antreprenori*, -oare, s. m. și f. (Mai ales în regimul capitalist) Persoană care conduce o antrepriză.

ANTREPRÍZĂ, *antreprize*, s. f. (Mai ales în regimul capitalist) Întreprindere particulară care execută lucrări industriale, comerciale, de construcții etc. ♀ Conducere particulară a unor lucrări (industriale, comerciale, de construcții etc.) făcute în anumite condiții. *Antrepriza șantierului.* ♀ *Expr. a da în antrepriză* = a da unei întreprinderi sau unui antreprenor să execute o lucrare. A lua în antrepriză = a lua asupra sa conducerea unei lucrări.

ANTRÉT s. n. v. antrenu.

ANTREȚÉL, *antrețele*, s. n. Diminutiv al lui *antret*. *În cameră se intră printr-un antrețel.*

ANTRÉU, *antreuri*, s. n. Prima încăpere (de obicei de proporții mici) a unei locuințe, în care se intră venind de afară; vestibul. *Era o clădire cu un singur etaj, ridicată pe o pîniță mare, plină de butii. Un peron cu multe trepte ducea la geamlicul antreului.* DUMITRIU, B. F. 36. *Nici n-am apucat să intru pe poartă că ușile antreului s-au deschis puternic în lături.* SAHIA, N. 58.

— Variantă: *antrót* (ALECSANDRI, T. 1405, NEGRUZZI, S. II 205) s. n.

ANTRICÓT, *antricoate*, s. n. Carne de vită sau de porc din regiunea intercostală; p. e. x. t. friptură preparată din această carne; cotlet.

ANTROPOFÁG, -Ă, *antropofagi*, -e, s. m. și f. Sălbatic care se hrănește cu carne de om; canibal. *Trăiam într-o țară în care copiii își mincau părinții, ca în insulele antropofagilor.* SADOVEANU, O. VI 461.

ANTROPOFAGÍE s. f. Folosirea de către antropofagi a cărnii omenestei ca hrană.

ANTROPOGEOGRAFÍE s. f. Ramură a geografiei generale, care a stat la baza geopoliticii și a teoriilor rasiste și șovine și care, studiind raportul dintre om și mediul geografic, precum și răspîndirea și repartiția omului pe suprafața pămîntului, consideră ca factor primordial al dezvoltării societății condițiile mediului natural.

ANTROPOÍD, -Ă, *antropoizi*, -de, adj. (Despre unele maimuțe) Care seamănă la înfățișare cu omul. *Pornind de la... descoperirile... unor resturi umane la Neanderthal și Abbeville, de-o asemănare izbîntură cu maimuțele antropoide de azi, Darwin a enunțat... celebra teorie a descendenței omului din maimuță.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949 nr. 126, 9/3. ♀ (Substantivat, n. pl.) Familie de maimuțe asemănătoare la înfățișare cu omul, din care fac parte cimpanzeul, gorila și urangutanul; (la sg.) individ făcînd parte din această familie. *Cimpanzeul este un antropoid.*

ANTROPOLÓG, *antropologi*, s. m. Specialist în antropologie.

ANTROPOLÓGIC, -Ă, *antropologic*, -e, adj. Care aparține antropologiei, privitor la antropologie, caracteristic antropologiei, de antropologie. *Într-un album antropologic, am văzut reconstituirea ipotetică a pitecanului pe cale de a deveni om.* IBRĂILEANU, A. 177.

ANTROPOLOGÍE s. f. Știință care se ocupă cu studiul originii și evoluției biologice a omului, pe baza cercetării scheletelor descoperite prin săpături, începînd din epocile cele mai vechi și care a dus la concluzia originii comune a speciei umane.

ANTROPOMÉTRIC, -Ă, *antropometrice*, -e, adj. De antropometrie, referitor la antropometrie. *Măsurători antropometrice.*

ANTROPOMETRÍE s. f. Disciplină științifică (ajutătoare a antropologiei) care se ocupă cu tehnica măsurării corpului omenesc și cu stabilirea relațiilor mărimilor obținute prin aceste măsurători.

ANTROPOMÓRF, -Ă, *antropomorfi*, -e, adj. Care seamănă cu omul, care amintește de om. ♀ (Substantivat, n. pl.) Grup de maimuțe evolute, asemănătoare cu omul. *Gibbonul face parte din grupul antropomorfelor.*

ANTROPOMORFÍSM s. n. Credință mistică strîns legată de animism și generatoare a politeismului, specifică unui stadiu înapoiat al cunoașterii, care atribuie lucrurilor și fenomenelor naturii o formă corporală, sentimente și pasiuni omeneste.

ANTURÁJ s. n. Totalitatea persoanelor care formează societatea obișnuită a cuiva, care înconjură în mod obișnuit pe cineva. *Iată-l... pe Spiridon... El vorbește curat, dar, de pe acum, a învățat și el cîteva expresii de la anturajul său.* IBRĂILEANU, SP. CR. 238.

ANȚÁRȚ adv. (De obicei precedat de «mai») Acum doi ani. *Mai anțărț la iarmaroc, la Fălțiceni, mă duc la un cofetar ca să ieu înghețată.* ALECSANDRI, T. 455.

ANUÁL, -Ă, *anuali*, -e, adj. Care se întîmplă sau se face în fiecare an sau o dată pe an; care corespunde unui an. *Venit anual. Raport anual. Buget anual.* ♀ Care durează sau trăiește un an. *Plantă anuală.* ♀ Care se prevede, care se calculează pe un an. *Plan anual. Îndeplinirea sarcinilor anuale de plan.*

— Pronunțat: -nu-al.

ANȚĂR, *anuare*, s. n. Publicație periodică anuală care arată activitatea unei întreprinderi, instituții, societăți etc. pe timp de un an; publicație periodică a unei instituții științifice, care conține studii științifice. *Anuarul universității*

— Pronunțat: *-nu-ar*.

ANUITATE, *anuități*, s. f. Plată anuală prin care un debitor își achită o datorie într-un anumit număr de ani.

— Pronunțat: *-nu-i-*.

ANULĂ, *anulez*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la un act, la o dispoziție, la o hotărâre etc.) A face nul, a declara nul; a desființa, a suprima. V. a b r o g a, a b o l i. *Mă prefăceam că n-aud [ce spune], ca să-i anulez atacul.* SADOVEANU, N. F. 147.

ANULĂRE, *anulări*, s. f. Acțiunea de a anula; desființare, suprimare. V. a b r o g a r e, a b o l i r e. *Anularea sentinței.*

ANŪME¹ adj. invar. I. (Urmind după substantivul determinat) Deosebit, special. *Aceia își pun strate anume.* SADOVEANU, N. F. 45. *O să fii fericită când voi putea scrie o vorbă anume.* SADOVEANU, P. M. 65.

2. (Înaintea unui substantiv la pl.) Unii, anumiți, niște. *Programului anunțat i s-au adus anume modificări.*

ANŪME² adv. I. (Adesea precedat de «și», înaintea unui nume propriu) Cu numele de... [Latona] *avea numai doi copii, o fată, anume Artemis, și un fecior, numit Febus Apolon.* ODOBESCU, s. III 299.

2. (Cu valoare explicativă; adesea precedat de «și») Iată care, adică. *În limba română sînt trei genuri, și anume masculin, feminin și neutru.* ≡ *Zicea că este de altă părere, și anume...* CREANGĂ, A. 138.

3. (Purtind accentul frazei) Înadins, intenționat. *Parcă toate de pe lume făcură anume și-acu, dimpreună, Se adunară.* DEȘLIU, G. 30. *Face un scâmb de ceară, anume pentru lup.* CREANGĂ, P. 30. + *Cu scopul...*; oare... *Trăit-ai anume ca astfel să mori?* EMINESCU, O. I 40.

4. În mod precis, exact. *Cît anume? Cine anume? Unde anume?* ≡ *Am vrut să cunoaștem anume care e părerea voastră cinstită și fără strîmbătate.* C. PETRESCU, R. DR. 9. *Aș fi vrut să-și știu anume Gîndul tău, pe cel mai drag.* COȘBUC, P. II 64.

— Variantă: (regional) **ANŪMEA** (SBIERA, P. 154) adv.

ANŪMEA adv. v. **anume**².

ANUMIT, *-Ă*, *anumiți -te*, adj. I. (Determinind mai ales cuvinte care exprimă noțiuni de timp) Hotărît. *Într-o anumită zi, primăvara, se strîng la un loc o sumedenie de șerpi.* ȘEZ. I 244.

2. Știut, cunoscut. *După ce or ajuns la casa anumită, zise calul cătră stăpînu-so...* La HEM.

3. Deosebit, special. *Cînd auzea numele meu, căselan-drul își ciulea în anumit chip urechile.* SADOVEANU, N. E. 31.

4. (La pl., despre lucruri sau persoane pe care cineva nu vrea să le numească) Unii, oarecare, niște. *În provincia, teatrul era apănajul unor anumiți oameni.* CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 104, 14/2.

ANŪŢ, *anunțuri*, s. n. Înștiințare difuzată prin afișare sau tipărită în ziare, prin care se aduce ceva la cunoștința publicului; încunoștințare.

ANUNȚĂ, *anunț*, vb. I. T r a n z. A face cunoscut, a încunoștința, a vesti, a da de știre. *În orice caz, Dumitrac, te anunț că hotărîrea mea rămîne nestrămutată.* SADOVEANU, N. F. 146. *Tata se interesa de fiecare dintre noi și-și anunța întoarcerea.* SAHIA, N. 59. + *A vesti sosirea cuiva (rostindu-i numele cu voce tare).* *Anunță-mă la tov. ministru.*

ANUNȚĂRE, *anunțări*, s. f. Aducere la cunoștință, încunoștințare, înștiințare.

ANUNȚĂTOR, *-OĂRE*, *anunțători*, *-oare*, adj. (Rar) Care anunță, vestește sau prevestește ceva. *Nori anunțători de furtună.*

ANURIE s. f. Încetare patologică a secreției urinare.

ĂNUS, *anusuri*, s. n. Orificiul de la extremitatea rec-tului.

ANVELŌPĂ, *anvelope*, s. f. Înveliș de protecție a unei camere cu aer, făcut din cauciuc (la roțile de auto-mobil, de bicicletă etc.) sau din piele groasă și rezistentă (la mingile întrebunțate în jocurile sportive). *Era încălțat cu opinci făcute din anvelope de automobil.* BOGZA, C. O. 25.

ANVERGURĂ s. f. Distanța dintre extremitățile unei aripi de avion. + (Franzuzism, în loc. a d.j.) De mare *anvergură* = făcut pe plan mare; vast, atotcuprinzător. *Proiect de mare anvergură.*

ANXIETĂTE s. f. (Franzuzism) Îngrijorare, neliniște, teamă.

— Pronunțat: *-xi-e-*.

AOLEŌ interj. v. **aoleu**.

AOLEŪ interj. (Și în forma *aoleo*) I. Exclamație de durere sau de suferință. *Aoleu, nu mă strînge-așa de mină.* COȘBUC, P. I 239. + (Cu sens atenuat) *Aoleo și vai de mine, Aș juca și nu știu bine.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 419. + (Adesea ca refren în poezia populară) *Pentru tine, rujă-nvoaltă, Mă rup cîinii și mă latră. Aoleo!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 370.

2. Strigăt de spaimă sau de surprindere. *Aoleu, te pomenesti că și tu ai fugit.* PAS, L. I 92. *Aoleo, dar zmeii, cînd simțiră! Unde veneau cu o falcă în cer și cu una în pămînt.* ISPIRESCU, L. 302. + (Însoțind o aducere-aminte) *Aoleu! Era să uit a vă spune că în curtea zmeoacei era... pari... și în fiecare par cite un cap de om.* ISPIRESCU, L. 260.

3. Exclamație care subliniază diverse sentimente sau atitudini (dor, regret, compătimire, admirație, amenințare etc.). *Aoleo, măi hoț de dor, N-am topor să te omor!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 93.

— Pronunțat: *a-o-leu*. — Variante: **aulōu** (ALECSANDRI, T. 1638), **aleō** (pronunțat: *a-o-leo*), **aulō**, **alō** (CREANGĂ, P. 55), **daleō** (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 377) interj.

AOLICĂ interj. (Numai în literatura populară, adeseori în glumă) Exclamație care exprimă o ușoară părere de rău sau o muștrare blîndă. *Aolică, lică, floare! De n-ai fi fărîmăcătoare, Nu m-ai abate din cale, Să calc pe urmele tale!* ALECSANDRI, P. P. 277. *Aolică, daolică! Mult mi-e dragulița mică!* ALECSANDRI, P. P. 279.

— Pronunțat: *a-o-*. — Variantă: **daolică** interj.

AORÍST, *auriste*, s. n. Denumire a unei forme temporale din limbile sanscrită, greacă veche și slavă bisericească, care exprimă aspectul momentan al unei acțiuni trecute.

AŌRTĂ, *aorte*, s. f. Cea mai mare arteră a corpului, care pornește din ventriculul stîng al inimii și din care se ramifică toate vasele arteriale. + (Adjectival) *Artera aortă*.

AORTÍTĂ, *aortite*, s. f. Inflamare a aortei.

APANĂGIU s. n. v. **apanaj**.

APANAJ, *apanaje*, s. n. I. Porțiune dintr-un domeniu feudal, acordată fiilor din casele domnitoare și din marile familii aristocratice: proprietate sau venit acordat în chip arbitrar, din averea țării, membrilor unei familii domni-toare.

2. Bun material sau (fig.) spiritual care se atribuie cuiva sau care este acaparat în mod exclusiv de cineva.
— Varianta: *apanăgiu* (CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 104, 14/2) s. n.

APĂR, *apari*, s. m. (Rar) Cel care vinde apă din casă în casă (de obicei aducând-o cu sacaua). V. *sacagi* u. *Șakn* e un *apar scurt, gros, cu mâinile lungi*. SADOVEANU, O. I 202.

APARĂT, *aparate*, s. n. 1. (De obicei urmat de determinări, arătându-i felul sau destinația) Sistem compus din mai multe piese reunite, care servește la executarea unei operații mecanice, tehnice sau științifice. *Aparat de radio*. □ *Dincolo... se auzea șăcănitul liniștit al aparatelor telegrafice*. DUMITRIU, B. F. 78. ◇ *Expr*. La aparat, formulă cu care o persoană cheamă la telefon răspunde pentru a preciza că este chiar persoana căutată. † (Determinat de obicei prin « de gimnastică ») Construcție specială (capră, inele, cadru etc.) la care se execută diverse exerciții de gimnastică.

2. (Anat.) Totalitatea organelor care servesc la îndeplinirea unei funcțiuni; sistem. *Aparatul digestiv*. *Aparatul respirator*.

3. Totalitatea serviciilor (p. e x t. a personalului acestor servicii) care asigură bunul mers al unei instituții. *Aparat administrativ*. ◇ *Aparat de stat* = totalitatea organelor administrative ale statului. *Partidul nostru a trimis un mare număr de muncitori membri de partid în aparatul de stat, pentru îmbunătățirea compoziției sale*. REZ. HOT. I 153.

4. Ansamblul mijloacelor sau instrumentelor care servesc la o anumită muncă sau pentru un anumit scop. *O stațiune preistorică, ai cărei lăcuiitori se serveau cu arme de piatră nelustruită... cu vase de lut lucrate cu mâna, fără roată, cu tot primitivul aparat al epocii paleolitice*. ODOBESCU, s. II 421. ◇ *Aparat științific* = totalitatea mijloacelor de investigație științifică folosite de un cercetător. *Aparat critic* = totalitatea notelor lămuritoare făcute de un editor, cu scopul de a permite controlul felului în care a fost alcătuită o ediție.

APARATĂJ, *aparataje*, s. n. Termen general pentru a denumi aparatele accesorii ale diferitelor instalații, independent de scopul în care sînt folosite. *S-a instalat o fabrică de aparataj electric*. □ *Prin eforturile muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor, cu ajutorul frățesc primit din partea Uniunii Sovietice, în țara noastră au fost construite fabrici noi... care produc mașini electrice, aparataj de înaltă și joasă tensiune*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2676.

APARATURĂ s. f. Totalitatea aparatelor care asigură funcționarea unei instalații într-un scop determinat. *Electrificarea necesită crearea unor baze proprii industriale pentru producerea mașinilor electrice și a aparatului respective*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 499.

APĂRE vb. III v. apărea.

APĂRĒNT, -Ă, *apărenți*, -te, adj. 1. (În opoziție cu *real*) Nereal, imaginar. V. în *șelător*, *fals*. *Limite aparentă*. † (Adverbial) În aparență. *Apărent, ai dreptate*.

2. (În opoziție cu *ascuns*, *invizibil*) Care apare, se vede, iese la iveală; evident, vizibil. *Afecțiunile cardiace nu sînt întotdeauna aparente*. □ *În Iași... agitațiunea era mai aparentă, se lucra mai pe față*. GHICA, s. 153. ◇ *Cărămidă aparentă* = cărămidă fină, de culoare uniformă, care rămîne netencuită și se întrebunțează la zidăriile fașadelor.

APĂRĒNȚĂ, *apărențe*, s. f. Manifestarea esenței obiectelor și a fenomenelor în caracterele accesibile în mod nemijlocit percepției senzoriale; partea exterioară, vizibilă, a unui lucru, a unei ființe sau a unui fenomen; înfățișare, față. *Apărențele înșală adeseori*. ◇ *Loc*.

a d v. În aparență = judecînd după exterior. ◇ *Expr*. A salva aparențele = a da unui lucru, unei situații etc. o înfățișare care să ascundă un rău lăuntric. *Deși era miniat pe el, fi zimbea, căutînd să salveze aparențele*.

APĂRĒȚIE, *apăriții*, s. f. 1. Faptul de a apărea; ivire. *Apăriția tatei în mijlocul nostru ne-a zguduit mai mult ca în ziua revederii din gară*. SAHIA, N. 59. ◇ *Expr*. A-și face apariția = a apărea. † Punct inițial al unui proces de dezvoltare; naștere. *Numai o dată cu apariția marxismului s-a dezvoltat în mod științific rolul maselor în dezvoltarea societății, în desfășurarea istoriei*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 328, 3/4.

2. Iesire de sub tipar, publicare. *Apăriția dicționarului limbii romîne literare contemporane este de mult așteptată*.
— Pronunțat: -ți-e.

APĂRĂMĒNT, *apartamente*, s. n. Grup de încăperi într-o clădire, constituind o unitate și servind, de obicei, ca locuință.

APĂRTE adv. Separat. † (În teatru, indicînd felul în care trebuie dată o replică) Ca și cum ar vorbi cu sine însuși, dar cu glas tare (ca să audă publicul). † (Adjectival) Deosebit, special. *În alegerea aceasta a motivelor durerii, Beldiceanu merită un loc aparte*. IONESCU-RIRON, A. 125.

APĂRĂNĒNȚĂ, *apărențe*, s. f. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. « la » sau « de ») Faptul de a aparține, de a fi legat, de a depinde de cineva sau de ceva. *Apărență de clasă*. *Apărența la un partid politic*.

APĂRĒU, *aparteuri*, s. n. Ceea ce spune un actor (personaj din piesă) ca pentru sine, dar cu glas tare (ca să audă publicul).

APĂRĒINE, *aparțin*, vb. III. *În t r a n z.* (Construit cu dativul) A ține de cineva sau de ceva; a fi proprietatea cuiva, a fi al cuiva. *Pămîntul în Republica Populară Romînă aparține celor ce-l muncesc*. CONST. R.P.R. 11. † A face parte dintr-o clasă, dintr-o organizație etc.

— Prez. ind. pers. 1 sg. și: (nerecomandabil) *aparștu*.
— Varianta: *aparșineu* vb. II.

APĂRĒINEĂ vb. II v. aparține.

APĂȘ, *apași*, s. m. Derbedeu, haimana, huligan; hoș (mai ales în marile aglomerații urbane din țările capitaliste).

APĂȚIC, -Ă, *apățici*, -e, adj. Cuprins de apatie, lipsit de energie, de interes față de lumea înconjurătoare; pasiv, indiferent. V. în *d o l e n t*.

APĂȚIE s. f. Stare de indiferență, lipsă de interes, atitudine pasivă față de tot ce e împrejur.

APĂȚIT s. n. Amestec natural de fosfat și fluorură de calciu, întrebunțat ca îngrășămint agricol.

APĂȚID, -Ă, *apățizi*, -de, s. m. și f. Persoană care nu are drepturi cetățenești în nici o țară.

ĂPĂ, (I) *ape*, s. f. I. 1. Lichid transparent și incolor, care, în stare pură, este o combinație de oxigen și hidrogen. *Era nevoie de multă apă — și apa o scotea din girla cu care se învecina curtea lui*. PAS, L. I 71. ◇ *Apă dulce* = (în opoziție cu *apă sărată* a mărilor) apă de izvoare și de riuri. *Pești de mare și pești de apă dulce*. □ *Apă minerală* = apă care conține în soluție săruri, gaze și substanțe radioactive. (De obicei eliptic, urmat de numele localității respective introdus prin prep. « de ») *Apă de Căciulata*. *Apă de Slănic*. □ *Apă moale* = apă care conține foarte puțin calcar (de exemplu apa de ploaie). ◇ *Expr*. (Familiar) Apă de ploaie = vorbe goale, fără conținut; palavre. (Familiar) A bate apa în piuș sau a bate apa

să se aleagă untul = a spune mereu același lucru, a vorbi mult și fără rost. A îmbăla (pe cineva) cu apă rece = a încința (pe cineva) cu vorbe goale, cu făgăduieli. A fierbe (pe cineva) furiu apă = a-i face (cuiva) necazuri, a-l chinui. A fi (toți) o apă = a fi de o seamă, a fi egali. A face o apă din... = a șterge deosebirea dintre..., a face uniform, egal. A face o apă din toate acele popoare... iată ceea ce se frământase... în creierii lui Iosif al II-lea. ODOBESCU, S. III 521. A intra la apă = a) (despre țesături) a-și micșora dimensiunile la muierea în apă; b) fig. a ajunge într-o situație grea. A băga (pe cineva) la apă = a-i face (cuiva) un mare necaz sau o mare neplăcere. A nu avea (nici) după ce bea apă = a nu avea ce mânca, a fi sărac lipit. A se oate apă din piatră (seacă) = a reuși într-o întreprindere grea, a dovedi ingeniozitate. Cu una cu alta, mai cu ce avea de la părinți, scoase apă din piatră și ajunse a fi jinduit de multe fete în sat. DELAVRANCEA, S. 24. A duce (sau a căra) apă cu ojurul v. ciur. A căra apă la puș = a face un lucru inutil. Apa morșilor = tremurare a aerului în zilele calde, care dă iluzia unei ape curgătoare pe o câmpie întinsă. V. miraj, fata morgana. Peste întinderile de la hotarul vederilor juca valurile apei morșilor, această fermecătoare și amăgitoare arătare. SANDU-ALDEA, U. P. 57. ♣ Cantitate limitată din acest lichid. A spăla rufele în două ape. ♣ (În basme și în superstiții) Apă năncepută = apa scoasă prima oară (într-o anumită zi) dintr-o fântână sau dintr-un izvor și folosită în descințe. Să mă spele în toate zilele cu apă năncepută, să-mi dea orzul fiert în lapte dulce. ISPIRESCU, L. 15. Apă vie = apă care învie morții. Apă moartă = apă miraculoasă care poate închide rănille sau îmbina părțile corpului unui om tăiat în bucăți. Turnă apă moartă peste toate ranle și se închegă carnea. ISPIRESCU, L. 330. Să-mi aducă trei smicele de măr dulce și apă vie și apă moartă, de unde se bat munții în capete. CREANGĂ, P. 272. Apă sfințită v. sfințit.

2. Masă de apă (I) formând un riu, un lac, o mare etc.; riu, fluviu, (mai rar) mare. Se simțea rece, curat, ușor ca o apă de munte, ca un vînt de martie. DUMITRIU, N. 247. Am mers pe malul apei, în valuri să-mi îngrop și cîntecul și amarul. COȘBUC, P. I 60. Sub plopii rari apele sună și plopii rari viște-n vînt. COȘBUC, P. I 64. Numai apele în ropot s-aud din munte coborînd. VLAHUȚĂ, O. A. I 29. Trecînd peste nouă mări, peste nouă țări și peste nouă ape mari... CREANGĂ, P. 208. Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încape! Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă. EMINESCU, O. I 147. Urciorul nu merge de multe ori la apă (= cel care persistă în acțiuni nejuste trebuie, pînă la urmă, să suporte consecințele faptelor sale). ♣ (Adesea determinat prin numele rîului, al fluviului, etc. la genitiv) Abia cătră amiază ajunseră la apa Bistriței. SADOVEANU, B. 69. Pe la poalele acestor munți curge apa Dunării. GOLESCU, I. 55. ♣ Apă curgătoare = apă care curge pe o albie înclinată și se varsă în altă apă mai mare. Pîraul, rîul și fluviul sînt ape curgătoare. ♣ Apă stătătoare = apă care se adună în depresiuni ale terenului (baltă, lac, mare). Pești de apă curgătoare și de apă stătătoare. Cu năvodul pescuiri și cu undița undiți. ALECSANDRI, P. A. 93. Ape teritoriale v. teritorial. ♣ Loc. adv. În susul apei v. sus. În josul apei v. jos. (În legătură cu verbele « a ști », « a vorbi », « a spune ») Ca (de) pe apă sau ca apa = în mod curgător, curent. Parcă ești un zodieri, de le spui toate ca de pe apă! SBIERA, P. 236. Le-ai auzit [cum vorbesc franțuzește]? Ca apa! ALECSANDRI, T. I 166. ♣ Ex pr. A ști sau a vedea în ce apă (sau ape) se adapă (sau se scaldă) cineva = a cunoaște gîndurile, dispoziția sau apucăturile cuiva. A-l lăsa pe cineva (să se scaldă) în apele lui = a-l lăsa pe cineva în voia sa. Orice mîngiere a mea era de prisos. L-am lăsat în apele lui. SADOVEANU, O. II

232. A plufi în apele cuiva = a fi de părerea cuiva, a-l urma în totul. Sper... că... îți voi fi intrat cu totul în plac și că deocamdată mă pot răsfața plutind pe deplin în apele tale. ODOBESCU, S. III 155. A nu fi în apele lui sau a nu fi în toate apele = a simți o indispoziție fizică sau psihică, a fi abătut. Iorgule... ai ceva care-mi tănuiești... Nu ești în apele dumitale. ALECSANDRI, T. 1433. A-i veni (cuiva) apa la moară = a se schimba împrejurările în favoarea cuiva. Îi venise acum și lui Dănilă apa la moară. CREANGĂ, P. 59. A-i lua sau a-i tăia (cuiva) apa de la moară = a crea (cuiva) condiții nefavorabile de acțiune sau de existență. A pescui în apă tulbură = a se folosi de împrejurări tulburi, pentru a realiza un câștig. A se duce pe apa simbetei (sau a Dunării, a gîrlei) = a se prăpădi, a dispărea. Cînd să-și deie pușca-n primire, îl chema la cancelarie majurul, și toată bucuria i se ducea pe apa simbetei. CAMILAR, N. I 18. Dar dacă s-ar duce pe apa Dunării și a simbetei toți ciocoi, poate că n-ar fi răul PAS, L. I 255. Ce pe apă nu curge v. curge. ♣ (Mai ales la pl., determinat prin « a rîului », « a mării » etc.) Întreaga cantitate de apă a unui rîu, a unei mări etc.; (poetic) valuri, unde. Au venit apele mari. ♣ Focul meu a-l stingă nu pot cu toate Apele mării. EMINESCU, O. I 199. Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jărătic, Rumenind străvechii codri... Ș-ale riurilor ape ce scîlpeș fugînd în ropot. EMINESCU, O. I 76. ♣ Fig Apele limpei ale conștiinței. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 4/5. Lumina lunii străbatea apa geamului și, căzînd pieziș în luciul oglinzii, se revărsa în negrul din odaie. DAN, U. 186.

3. Fig. (Mai ales la pl.) Joc de culori, amintind undele apei, pe care îl fac în lumină anumite obiecte lucioase (pietre prețioase, metale, mătăsuri). Lua fiecare inel, fiecare pereche de cercei, le ridica în fața ochilor, le făcea să-și joace apele și scîlpirile în lumina blîndă a flăcării de petrol. DUMITRIU, N. 84. Pe pașiștea verde... se învîrtea hora. Fetele erau în catrințe de lînă, vristate în fel de fel de ape. SADOVEANU, O. I 73. Părul... undeașă, făcînd ape-ape. DELAVRANCEA, S. 108. O pală de Taban, ca apele negre pe tăiș și cu miner de pietre scumpe. ODOBESCU, S. I 132. ♣ Fața, luciul oglinzii. Oglinda era cu rame aurite și cu apa împicilită. C. PETRESCU, A. 338.

II. I. (Urmat de diverse determinări) Denumire dată unor preparate industriale, farmaceutice sau de parfumerie. Apă detrandafir. Apă de melisă. Apă de ochi. ♣ I-am turnat pe gît cîteva lingurițe de apă de colonie. NEGRUZZI, S. I 62. ♣ Apă de clor = soluție de clor în apă, folosită ca decolorant și dezinfecant. Apă de var = lapte de var, v. l a p t e. Apă tare = numele popular al acidului azotic. Apă regală = amestec de acid clorhidric și acid azotic, care dizolvă toate metalele, inclusiv aurul și platina. Apă oxigenată v. oxigenat.

2. Fig. Denumire dată unor secreții apoase ale corpului omeneș:

a) lacrimi. Bărbia i-o ridică, s-uită-n ochii-i plini de apă. EMINESCU, O. I 84;

b) salivă. (Numai în e x p r.) A-i lăsa (cuiva) gura apă (după ceva) = a avea o poftă mare de ceva, a dori ceva nespuse de mult. Le lăsa gura apă la toți după așa bucășică. ISPIRESCU, L. 213;

c) sudoare. Din cînd în cînd își scotea batista din buzunar, ștergea apa de pe obrujii dogoriți. C. PETRESCU, S. 106. ♣ Ex pr. A fi (numai) apă (sau o apă) = a fi foarte transpirat;

d) lichid seros secretat de organism în anumite boli. Apă la genunchi. Apă la plămîni (= pleurezie). Apă la cap (= hidrocefalie). ♣ Ex pr. (Familiar) A avea apă la cap = a fi prost, idiot. A lăsa apă (unui animal) = a sparge o umflătură pentru a permite să se scurgă lichidul colectat;

e) lichid în care stă fetusul.

APĂI adv. v. apoi.

APĂRĂ, *apăr*, vb. I. 1. **T r a n z.** (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. *de* sau *împotriva* și indicînd pe agresor) A interveni cu fapta în ajutorul cuiva pentru a-l susține împotriva unei acțiuni ostile; a proteja (pe cineva) printr-o intervenție promptă. *Să fim cu băgare de seamă, să ne apărăm șantierul, hidrocentrala, ea este pîinea și viața noastră.* JIANU, C. 373. *S-a împlinit vorba ceea: apără-mă de găini, că de cîni nu mă tem!* CREANGĂ, P. 188. \diamond (Complementul este un abstract) *Alexandru cel Mare... apără vitejește independența.* BĂLCESCU, O. II 13. \blacklozenge (Cu privire la patrie, un oraș etc.) A păzi, respingînd atacul armat al inamicului; a menține, prin luptă, o poziție. *Cînd țara s-o aperi țji cere, Pe gînduri o clipă nu sta, Tu viață fi dai și putere, Tu gloria ei vei purta.* CORBEA, A. 75. \blacklozenge Refl. A se împotrivi unui atac, a-i rezista; a se feri de... *Au venit... și m-au lovit; m-am apărât cît am putut.* SADOVEANU, N. F. 71. *Care-i vedea-o că se apără [de albină] cu năframă, să știi că aceea este fata împăratului.* CREANGĂ, P. 271. *Ea se apără c-o mîină, Însă totuși lui se lasă.* EMINESCU, O. I 67. *Cei mai juri se apărau cu turbare.* NEGRUZZI, S. I 152.

2. **T r a n z.** A pune la adăpost (de o primejdie, de frig, de ploaie etc.), a proteja, a feri, a ocroti. *Socot că domnul inginer nu-și închipuie c-am fugit de la Pașcani... ca să-mi apăr viața.* SADOVEANU, N. F. 185. *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...* EMINESCU, O. I 147. \diamond **E x p r.** *Doamne-apără!* = cu nici un preț! o dată cu capul! *Eu, de-aș fi femeie, nu l-aș lua, doamne-apără!* NEGRUZZI, S. III 65.

3. **T r a n z.** A interveni prin viu grai sau în scris în sprijinul cuiva (combătînd învinuirile care i se aduc). \blacklozenge (Cu privire la împricinași sau la un proces) A pleda înaintea justiției cauza cuiva. *Avocatul care-mi apărase procesul... nu-mi dăduse vești tocmai bune.* SADOVEANU, O. VIII 16. *Te-am apărât din oficiu, dar cît puteam să te apăr?* ... *Procesul n-a durat mult.* SAHIA, N. 83. \blacklozenge Refl. A se dezvinovăți de anumite învinuiri sau bănuieli. *Ce-ai strigat, mă, tu, guleratul ăla? ... — Eu, nimic! s-a apărât acesta.* PAS, L. I 59. *Cine se știe cu musca pe căciulă se apără.* \diamond **F i g.** *N-aveți de ce-mi mulțămii, s-a apărât uncheșul meu.* SADOVEANU, N. F. 14.

4. **T r a n z.** (Cu privire la o idee sau la un punct de vedere) A susține, respingînd obiecțiile aduse împotriva. *Stalin a apărât leninismul de numeroși dușmani și, în noile condiții istorice, a dezvoltat și îmbogățit învătătura lui Lenin.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 16.

5. **R e f l.** (Rar) A ocoli, a evita (ceva sau pe cineva). *Ce, pentru că o datorie... e anevoioasă, sîntem oare în drept a ne apăra de dînsa?* BĂLCESCU, O. II 228.

APĂRĂIE s. f. Apărie. *Toarnă apa cea din fîntină pe jărătec... ba încă face și o apărie prin casă de s-a îndrăcit de ciudă hîrca de la bucătărie.* CREANGĂ, P. 66. \diamond **F i g.** *Afară noaptea se îngroșase. Din bucătăria de vară curgea în bătătură o apărie de lumină sîngerie.* DAN, U. 51.

APĂRĂRE, *apărări*, s. f. Acțiunea de a (s)e a p ă r a. 1. Împotrivire, rezistență în fața unui atac sau a unei primejdii. *Găsiră în depărtare un lup goaznic... îndată se și gătiră de apărare.* ISPIRESCU, L. 74. \diamond **Legitimă apărare** = stare în care se comite un act de violență justificat legal ca apărare împotriva unei agresuni.

2. Intervenție activă în sprijinul cuiva (sau a ceva); ocrotire, ferire. *Politica externă a statului nostru este o politică de apărare a păcii, a suveranității și independenței naționale a Republicii Populare Romîne.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 570. \diamond **E x p r.** A lua apărarea cuiva = a interveni cu vorba sau cu fapta în sprijinul cuiva. \blacklozenge Una din formele principale de luptă, care constă în oprirea și înfrîngerea ofensivei inamicului. *Dragostea de țară a oamenilor muncii a căpătat astăzi în Republica Populară Romînă un înțeles mai bogat și mai adînc. Lupta pentru*

apărarea Patriei se confundă cu lupta pentru apărarea libertăților cucerite de popor, cu lupta pentru construirea socialismului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 363. \diamond *Apărare pasivă* = totalitatea mijloacelor de apărare (a populației civile) împotriva atacurilor aeriene (adăposturi, camuflaj, măști de gaze, etc.). *Apărare antiaeriană* = ansamblul măsurilor luate împotriva atacurilor aeriene. \blacklozenge Totalitatea măsurilor necesare pentru oprirea și înfrîngerea ofensivei inamicului.

3. Susținere a unei cauze în fața justiției; pledoarie. *Apărarea a fost documentată.* \square *Acuzatului i se garantează dreptul de apărare.* CONST. R.P.R. 34. \blacklozenge (Concretizat) *Partea* (persoana) care apără o cauză în fața justiției. *Apărarea are cuvîntul!*

APĂRĂTOĂRE, *apărători*, s. f. 1. Nume dat la diferite obiecte care au un rol protector. *Apărătoarea roșilor trăsuri.* *Apărătoare de muște.* *Apărătoare de creion.* \square În numeroase întreprinderi au fost realizate lucrări de mecanizare, de ventilații și aerisire, instalații igienico-sanitare, aducțiuni de apă potabilă, apărători și balustrade de protecție. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2687.

2. (Învechit) Evantai. *Era un om măruntel, barba potrivită în apărătoare și cînită, mai mult roșie decît galbenă.* GHICA, S. 5.

APĂRĂTOR¹, **-OĂRE**, *apărători*, *-oare*, adj. Care apără, protejează, sprijină. *Scut apărător.* NEGRUZZI, S. I 200.

APĂRĂTOR², **-OĂRE**, *apărători*, *-oare*, s. m. și f. Cel care apără sau sprijină ceva sau pe cineva. **V. o c r o t i t o r**, **p r o t e c t o r**. *Tata îmi era totdeauna apărător.* SADOVEANU, N. F. 47. \blacklozenge **Persoană** (de obicei avocat) care apără în fața unei instanțe judecătorești pe un împricinat. *Nici apărători n-ai? He-i-i... faci judecata de ris!* CAMILAR, N. II 313. *N-avem apărător, domnule președinte, pentru că n-am putut să-l plătim cît ne-o cerut.* BUJOR, S. 145.

APĂREĂ, *apăr*, vb. II. **I n t r a n z.** (În opoziție cu **d i s p ă r e a**) 1. A se oferi vederii, a se ivi, a se arăta. *Pe botul gros al lui Colțun apărură picături mari de sînge.* SADOVEANU, N. F. 34. *Cazaci Dibaci... Dispar, Și iar Apar Pe stînci.* MACEDONSKI, O. I 172. *Iată că în sala mare Un străin deodată apare, Tinăr, mîndru, nalt, frumos.* ALECSANDRI, O. 130. \blacklozenge A se dezvălui ca... *În toate țările lumii comuniștii apar tot mai mult în fața maselor populare ca adevărați patrioți, ca singura speranță a patriei.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 337, 1/1. \blacklozenge (Rar) A părea. *Dădaca îmi apărea oarecum comică.* SADOVEANU, N. F. 133.

2. A lua naștere. *A apărut și se dezvoltă o ordine socială nouă, socialistă, care se bazează pe muncă, pe libertatea și independența popoarelor, pe pace între popoare.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2614.

3. (Despre publicații) A ieși de sub tipar. *Poemul «Vladimir Ilci Lenin» [de Maiakovski], unul din cele mai iubite de cititori, a fost editat în 20 de limbi și a apărut în 55 de ediții.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2714.

— Variantă: (nerecomandabil) apăro vb. III.

APĂRIE s. f. Apă multă (vărsată pe jos). *Un lighean de lut cu ibric pentru spălat, în mijlocul odăii, apărie pe jos, gunoi și gîndaci fojgîind în toate părțile.* CREANGĂ, A. 134.

APĂSĂ, *apăs*, vb. I. 1. **T r a n z.** A se lăsa cu toată greutatea asupra unui lucru, a presa (cu putere). *I se părea că tavanul o apasă, pereții casei o striveau.* BART, E. 250. (A b s o l.) *Soacra mă mîină să țas, Eu mă duc la sul ș-apăs.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 178. \diamond **F i g.** *Singurătatea îl apăsa dureros, dar durerea lui era dulce ca miera acestei lumini de primăvară.* C. PETRESCU, R. DR. 27. \diamond (Cu arătarea instrumentului acțiunii) *Apăsă cu mîna capul bolnavului.* ȘEZ, I 59. \diamond (Complementul instrumental

devine complement direct) *Își lipi mâinile de tîmple, le apăsa și clătina capul.* DUMITRIU, B. F. 81. *Gîndind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul.* EMINESCU, O. I 42. *◆ Intran z. Apăs pe butonul soneriei. □ Elena ședea cu vîrful degetelor apăstate pe ochi.* DUMITRIU, B. F. 47. *O mină era strîns apăsată pe inimă.* EMINESCU, N. 77. (Neobișnuit) *Îată că sosește un om... cu pălăria apăsată pe ochi.* SBIERA, P. 199. (Fig.) *La ora cinci dimineața, cînd întunericul de iarnă mai apăsa peste munți, greoi și compact, peisajul fantastic al Roșiei Montane începe să se anime.* BOGZA, Ț. 49. *În dricul verii apăsa arșiță nemilostivă sub cer alburii.* SADOVEANU, M. C. 20. *◆ (Despre obiecte) A fi prea greu (de purtat) pentru cineva. Zaua nu mândeașă, Șaua nu m-apasă.* ALECSANDRI, P. P. 63.

2. Intran z. Fig. (Cu privire la cuvinte, fraze etc.) *A rosti răspicat și tare, a sublinia prin pronunțare. Directorul terminase, apășînd pe ultimul cuvînt. ◆ (Eliptic) Du-te, apăsa el, pleacă acum și nu mai aștepta.* PREDĂ, I. 165.

3. Tranz. Fig. *A oprima, a asupra, a împila. Acele milioane ce în grămezi luxoase sînt strînse la bogatul pe cel sărac apăsa și-s supte din sudoarea prostitului popor.* EMINESCU, O. I 59. *Streimi prinți... ne-apăsară.* ALEXANDRESCU, P. 139.

4. Tranz. Fig. *A chinui, a înăbuși, a copleși. Se străduia mereu să dezvăluie pînă la capăt tot ce-i apăsa cugetul.* v. ROM. noiembrie 1953, 185. *O arșiță mă apăsa.* SADOVEANU, N. F. 73. *Frig în casă, Gol pe masă, Griji te-apasă.* TOMA, C. V. 465. *O greutate îmi apăsa inima,* NEGRUZZI, S. I 54.

APĂSĂRE, *apăsări*, s. f. Acțiunea de a apăsa și rezultatul ei.

1. Presiune. *Apăsarea exercitată de greutatea puse pe capac l-au îndoit.*

2. Fig. *Asuprire, împilare, oprimare. Înainte de 23 August 1944 țara gemea sub apăsarea burghezo-moșierească. □ Privind asupra stării sociale a țării sale, eroul nostru [Ion-vodă cel Cumplit] vedea o națiune mare zburcîmîndu-se sub apăsarea unei clase mici [a clasei boierești].* HASDEU, I. V. 35.

3. Fig. *Copleșire morală, stare de deprimare. Sub apăsarea primejdiei ce mă amenința, simțeam că entuziasmul meu de primăvară se răcoarește.* SADOVEANU, N. F. 129. *De citeva zile aveam o neliniște, o apăsare, o frică nelămurită!* VLAHUȚĂ, O. A. 494.

APĂSĂT, *-Ă, apăsați, -te*, adj. 1. (Despre pumn) *Greu. Ursan, pletos ca zîmbrul... Cu brațul de bărbat, cu pumnul apăsat.* ALECSANDRI, P. A. 164.

2. (Despre umblet, pași etc.) *Energic; greoi. Venea și de pe șosea... greu, apăsat, tropsat de pași.* DUMITRIU, B. F. 136. *◆ (Adverbial) Plecară toți apăsați cu zel.* TOMA, C. V. 329. *Încordat, începu să se plîmbe călcînd apăsat cu tocurele în puntea de lemn.* BART, E. 212. *Pași hotărît și apăsați... la poarta cea mare.* RETEGANUL, P. V 71.

3. (Despre vorbă) *Tare, răspicat; p. e x t. în ciudat, prorocitor. Privi țîntă înaintea-i văzîndu-l pe Gheorghies, între ciobanii de la cîmp și între oi, și spunîndu-i lui vorbe apăstate.* SADOVEANU, B. 43. *Ba o să se poată... adaose... cu vorbă apăsată.* ISPIRESCU, L. 315. *◆ (Adverbial) Tirziu, colonelul își ridică fruntea și întrebă apăsat, vădit supărat: Atîta tot, nu? SAHIA, N. 80. Vreau să mergem, răspuse apăsat Moroi.* DELAVRANCEA, S. 110. *◆ Puternic. Mă arde-n spate! zise fata cu-n gemăt apăsat.* EMINESCU, N. 23.

4. *Trist, necăjit, chinuit. Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină, din care nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tînerți apăstate.* EMINESCU, N. 83. *◆ (Rare) Apăsător, greu, încărcat. Ardeau lămpi somnoroase, răspîn-*

dînd dungi de galbănă lumină prin aerul apăsat. EMINESCU, N. 35.

APĂSĂTOR, *-OĂRE, apăsaători, -oare*, adj. 1. *Copleșitor; greu de suportat, chinuitor. În fața frumosului... singurătatea devine apăsaătoare.* M. I. CARAGIALE, C. 36. *◆ Aspru, sever. Începe a plînge în inima sa, lovit fiind în adîncul sufletului de apăsaătoarele cuvinte ale părintelui său.* CREANGĂ, P. 189.

2. *Care oprimă, împilează; asupraitor. Revoluția din februarie 1917 a pus capăt tiraniei apăsaătoare a țarilor.*

APĂTÓS, *-OĂSĂ, apătoși, -oase*, adj. *Care conține apă multă, îmbibat cu prea multă apă. Cernală apătoasă. □ Cele mai multe părți ale sale [ale Moldovei] erau apătoase și mlăștinoase.* MARIAN, O. II 289. *Podetele jucau... sub roatele butcii și aruncau în sus... stropi de noroi apătos.* GHICA, S. 498.

APEDŪCT, *apeducte*, s. n. *Sistem de țevi sau de conducte prin care se aduce apa de la un rezervor central la locul de consum.*

APEDUCTIER, *apeductieri*, s. m. *Specialist în lucrări de apeducte. Ne trebuie 40 de lăcătuși, cinci sudori, trei apeductieri.* CĂLUGĂRU, O. P. 344.

— Pronunțat: *-ti-er.*

APĒL, *apeluri*, s. n. 1. *Chemare, strigare; (în special) strigare a numelor membrilor unei colectivități, avînd de scop verificarea prezenței lor. Apelul se va face în fiecare zi la intrarea în clasă. □ Notaru, în pragu primăriei, face apelul sorțaiilor.* BUJOR, S. 69. *◆ Chemare adresată maselor (în formă orală sau scrisă). Apelul Congresului [pentru apărarea păcii — Viena 1952] se încheie cu aceste minunate cuvinte: «Popoarele vor să trăiască în pace, oricare ar fi regimul social din țările lor, oricare ar fi idealul lor suprem.»* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 130.

◆ *Cerere, rugăminte, îndemn. În mințile lui Bălcescu istoria devine o armă de luptă în slujba poporului, un apel la eroismul lui, un îndemn la revoluție.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 99. *Apelul lor fu auzit... și o trupă [a membrilor colectivului teatral], ca prin minune, se găsi înființată.* NEGRUZZI, S. I 343. *◆ Expr. A face apel la cineva (sau la ceva) = a se adresa cuiva cu o rugăminte, a cere ajutorul cuiva, a recurge, a apela la cineva sau la ceva. A trebuit să facă apel și la bărbatul ei.* REBREANU, R. I 167. *Să mă spele de insulte, nu mă-ncerc să fac apel La un veac ce nu cuprinde decît patimă în el.* MACEDONSKI, O. I 119.

2. (Învechit) *Acțiune făcută la o instanță judecătorească superioară spre a obține anularea unei sentințe date de o instanță inferioară. ◆ Loc. a d j. Fără (drept de) apel = lipsit de dreptul de a ataca hotărîrea unei instanțe judecătorești. (Fig.) [Căpitanul] privind de pe chei... își da păreri, sentințe fără apel, asupra manevrei vaselor în port.* BART, E. 325. *Prezida Copoiul și sentințe fără apel el da.* ALEXANDRESCU, P. 151. *◆ (În organizarea judecătorească a regimului burghezo-moșieresc) Curte de apel v. curte.*

3. *Producerea unui semnal sonor sau luminos într-un post telefonic sau telegrafic ori într-o centrală telefonică sau telegrafică.*

APĒLĂ, *apelez*, vb. I. Intran z. 1. *A se adresa cuiva cu o rugăminte, a cere ajutorul cuiva, a face apel, a recurge la cineva.*

2. (Învechit) *A se adresa unei instanțe judecătorești superioare spre a anula sentința dată de o instanță inferioară. Stăptîml fiind [în secolul al XVIII-lea] și judecător al țăranelui, acestuia îi era oprit să apeleze împotriva lui.* IST. R. P. R. 266.

APELANT, -Ă, *apelanți*, -te, s. m. și f. (Învechit) Persoană care face apel împotriva unei sentințe judecătorești. *Apelantul nu s-a prezentat în instanță.*

APELATIV, -Ă, *apelativi*, -e, adj. (Ieșit din uz; despre substantive, în opoziție cu propriu) Comun. † (Substantivat) Nume, calificativ. *Lui N. toți tovarășii i se adresează cu apelativul «fruntaș».*

APELPISIE s. f. (Învechit) Stare de deznădejde, exasperare. *N-o lăsa singură... mă tem să nu cadă în apelpisie.* ALECSANDRI, T. 1278.

APELPISIT, -Ă, *apelpisiți*, -te, adj. (Învechit) Ajuns la marginea răbdării, exasperat, scos din sărite. *Mișca (apelpisită): Nu mai voi să știu de nimic. Să vie oricine... voi scandal... voi să mor!* CARAGIALE, O. I 201. † Smintit, nebun. † (Substantivat) *De-i face un pas mai mult, trag clopoșelul să vie slugile, și te leg butuc, ca pe un apelpisit.* ALECSANDRI, T. 1280.

APENDICE s. n. 1. Parte secundară a unui organ sau a unui lucru, care se prezintă ca o prelungire și completează acestuia. *Acest appendice al șirei spinării (= coada) are și el o însemnătate.* ODOBESCU, S. III 43. † Fig. *Fără un astfel de partid [marxist-leninist] clasa muncitoare ar fi fost condamnată să joace rolul de appendice al burgheziei.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 105, 1/1.

2. Mică prelungire, sub formă de sac infundat, a tubului intestinal, aflată în partea de jos a ceului.

3. Parte suplimentară, finală, a unei publicații; supliment, anexă, adaos. *În apendicele lucrărilor științifice se dau indicații bibliografice.*

— Accentuat și: (1) *apendicee.*

APENDICITĂ s. f. Inflamare a apendicelui (2) și boala pe care o cauzează. *Apendicită acută. Operație de apendicită.*

APERCEPTIV, -Ă, *aperceptivi*, -e, adj. (Azi rar) Care se referă la apercepție, de apercepție. † *Cunoștințe apercceptive = cunoștințe căpătate cu ajutorul apercepției. Vedem că avem a face cu o adevărată mișcare culturală, care ar fi avut un efect colosal... dacă n-ar fi fost mai multe pricini împiedicătoare. Prima... lipsa unei mase de cunoștințe apercceptive.* IBRĂILEANU, SP. CR. 7.

APERCEPȚIE s. f. Procesul prin care intervine, în percepție, influența exercitată de experiența individuală anterioară.

— Pronunțat: -ți-e.

APERITIV, *aperitive*, s. n. Gustare care se ia înainte de masă pentru a deschide pofta de mâncare.

APETĂL, -Ă, *apetali*, -e, adj. (Despre flori, p. ext. despre plante) Lipsit de petale. † (Substantivat, pl.) Clasă de plante dicotiledonate cu florile fără petale, având un singur înveliș floral, caliciul.

APETISĂNT, -Ă, *apetisanți*, -te, adj. (Franțuzism; despre lucruri comestibile) Care, prin modul de a se prezenta sau prin mirosul ce-l răspundește, excită apetitul, îmbie, atrage, ispiteste. *Prăjitură apetisântă.*

APETIT s. n. (Franțuzism) Poftă de mâncare. *Lipsă de apetit.* □ *Singur numele bucatelor era de ajuns ca să-mi taie apetitul.* NEGRUZZI, S. I 58.

APICAL, -Ă, *apicali*, -e, adj. (Med.) Care este în vîrf, situat la extremitatea unui organ; terminal. *Pleurită apicală. Rezecție apicală.* † (Lingv.; despre consoane) Articulat cu virful limbii. «R» este în limba noastră o consoană apicală.

APICOL, -Ă, *apicoli*, -e, adj. Provenit din albinărit, de albinărit. *Produse apicole.*

APICULTOR, -OĂRE, *apicultori*, -oare, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu apicultura. V. *prisdăcar*, *stupar*. [Gospodăria agricolă colectivă se obligă să ridice neconștient calificarea membrilor gospodăriei colective, înlesnindu-le pregătirea pentru funcțiunile de brigadier, contabili, agronomi, zootehnicieni, tractoriști, apicultori.] STAT. GOSP. AGR. 17.

APICULTURĂ s. f. Știință care se ocupă cu creșterea și îngrijirea rațională a albinelor. V. *albinărit*, *stupărit*.

APLANĂ, *aplanez*, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la neînțelegeri, conflicte etc.) A înlătura, a face să dispară; a liniști, a potoli.

APLANĂRE s. f. Acțiunea de a aplană; liniștire, potolire. *Aplanarea conflictului.*

APLAUDĂ, *aplaud*, vb. I. *Intranz.* A bate din palme (la un spectacol, la o conferință etc.) în semn de mulțumire, de aprobare, de admirație. *Gherlaș... și-a început spectacolul... Masa de țărani aplauda înainte, strigînd cu aprindere... SAHIA, N. 67. Auzitorii așa mult au aplaudat, Cît dulapurile toate în arhiud s-au mișcat.* ALEXANDRESCU, M. 209. † *Tranz.* *Aplaudă frenetic schime, cîntece și jocuri.* EMINESCU, O. I 150. † Fig. *Ei vor aplauda, desigur, biografia subșire Care s-o ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* EMINESCU, O. I 134.

— Pronunțat: -pla-u-.

APLAUDĂRE, *aplaudări*, s. f. (Rar) Acțiunea de a aplaudă; (la pl.) aplauze. *La 25 ale lunii februarie s-a jucat pentru întâia oară «Provincial de la Teatrul Național. Sala era plină... aplaudări din toate părțile.* RUSSO, O. 137.

APLAUDE s. n. pl. v. aplauze.

APLAUZE s. n. pl. Bătăi repetate din palme în semn de aprobare, de admirație etc. *În scenă... Aplauzele mai răsună.* TOMA, C. V. 376.

— Pronunțat: -pla-u-. — Variantă: (învechit) *aplaúdo* (NEGRUZZI, S. II 146) s. n. pl.

APLECĂ, *aplec*, vb. I. 1. *Tranz.* A îndoi, a încovoia, a înclina; a pleca. [Grînele] își aplecau bălaie, Umbreluțele de paie. CASSIAN, în POEZ. N. 113. *Îi îndoi grumăzii și-l supuse, și-l aplecă la pămînt.* DELAVRANCEA, S. 83. *Ea apleacă gene lungi Peste ochii curioși.* EMINESCU, O. I 67. *Chiră, Chiralină... Apleacă-ți capul Să-mpuce arapul!* TEODORESCU, P. P. 651. † Refl. *M-aplec înfrigurat peste țărînă.* BENIUC, V. 84. *Se aplecă atent spre geamul deschis.* BART, E. 211. *S-apropie de fată, o prinde pe furis, S-apleacă, o sărută și piere prin tuși.* COȘBUC, P. I 52. *Îi spune lin, aplecîndu-să la ureche-i: De ce cauți ceea, ce nu-ți poate veni în minte? EMINESCU, N. 68* † (Cu determinări introduse prin prep. «de») *Se apleacă de zale.* † Refl. A se înclina pentru a saluta, a saluta făcînd o plecăciune. V. *ploconi*. *Să-ți văzut... ce mîndru era cînd s-a aplecat în dreapta și în stînga.* ISPIRESCU, L. 167.

2. *Tranz.* Fig. A supune, a umili. *Religia — o frază de dinții inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* EMINESCU, O. I 59. † Refl. *Au pornit batulioane de cătane... Să rupă-n ruși pe cei ce nu s-apleacă.* BENIUC, V. 161.

3. Refl. (În expr.) A i se apleca = a-i veni rîu, a i se face greață, a-i fi silă (din cauza unei mîncări). *Dacă și s-o apleca, își pregătește mîrișica un ceai de izmă.* PAS, L. I 46. *Era foarte greșos: te miri din ce i se apleca.* CARAGIALE, O. III 12.

4. *Tranz.* (Popular; cu privire la copii) A pune să sugă; a alăpta. *Avusese mare iubire pentru el: totuși de la trei luni îl lepădase, și, de n-ar fi avut soacră-sa Constandia milă să-l aplece la o capră, s-ar fi dus și Ghiță*

pe drum neîntors. SADOVEANU, M. C. 8. *Au lăsat pe cucoană-sa acasă, să aplece copilul.* SBIERA, P. 175.

5. Refl. Fig. (Învechit) A manifesta o tendință, a avea înclinație, a înclina către ceva. [După moartea meșterului Manole] *zvonul public s-a aplecat bucuros a-i perpetua aducerea-aminte.* ODOBESCU, S. II 508. *Tot omul s-apeacă la ce este mai pornit.* ALEXANDRESCU, P. 47.

APLECCĂRE, *apleccări*, s. f. Acțiunea de a (s e) apleca și rezultatul ei.

1. Înclinare, încovoiere, îndoire, plecare. *O ușoară aplecare a corpului.* □ *Se afundă comod într-un fotoliu de bord... ca să nu se răstoarne în aplecările vasului pe mare.* BART, E. 270.

2. Fig. Înclinare, predispoziție. *Am avut totdeauna deosebită aplecare pentru ficțiuni.* ANGHEL, PR. 175. *Vînătoarea este o aplecare firească a omului.* ODOBESCU, S. III 78. *Nobilii... învechiți în aplecarea lor către turci, nu voiau nicidecum să se lepede de unirea lor cu turcii.* BĂLCESCU, O. II 37.

APLECCĂT, -Ă, *apleccați, -te*, adj. 1. Înclinat, plecat. *Înainte de a merge la Mîihai erau steagurile... care se țineau aplecate în semn de supunere a Transilvaniei.* ISPIRESCU, M. V. 42. *Pe Neculcea mi-l găsea... Țînd cada la o bute... Și de dînsa răzîmat, Răzîmat cam aplecat.* TEODORESCU, P. P. 543.

2. Fig. Cu dispoziție firească spre ceva; înclinat. *Aplecat spre arte.* □ *Nu prea era aplecat să fie în samă asemenea protestări.* SADOVEANU, O. VII 182.

APLICĂ, *aplică*, vb. I. 1. Tranz. A pune pe (sau peste) ceva un lucru, făcîndu-l să adere, să se prindă, să se lipească, să se întipărească. *A aplica un strat de vopsea pe perete. I-a aplicat un plasture.*

2. Tranz. (Complementul este un abstract) A pune în practică, a întrebuiți, a folosi. *A aplica o teorie. A aplica o lege.* † (Cu privire la un tratament) A face, a administra. *Aplică bolnavului un tratament balneologic.* † Expr. (Învechit) A aplica (cuiva) o corecție = a pedepsi (pe cineva) cu bătaia. *Tata nu ar fi fost în stare să-mi aplice... o corecție bine meritată.* SADOVEANU, N. F. 129.

3. Tranz. (Complementul exprimă un principiu general) A raporta la ceva, a potrive cu un caz dat sau particular. (Refl. impers.) *Era din soiul acel ambibiu... căruia se poate aplica proverbul moldovenesc: «nici cine, nici ogar».* NEGRUZZI, S. I 72.

4. Refl. (Franjuzism învechit) A se dedica, a se consacra. *Învățătura la care mai mult se aplică... fu algebra.* NEGRUZZI, S. II 152.

APLICĂBIL, -Ă, *aplicabili, -e*, adj. Care se poate aplica, care se poate pune în practică. *Mețodă aplicabilă.*

APLICĂRE, *aplicări*, s. f. Acțiunea de a (s e) aplica și rezultatul ei.

1. (Adesea în construcție cu verbul «a pune») Punere în practică, realizare concretă; folosire. *Punerea în aplicare a propunerilor Partidului Comunist Român pentru îmbunătățirea situației economice a țării ne-a adus o serie de succese serioase atât în domeniul industrial cît și în domeniul financiar.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 145. *La Bălcescu problemele filozofice nu pot fi desprinse de aplicarea lor concretă la anumite probleme.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 5, § 5. *Am avut ocaziunea de a pune în aplicare învățăturile și poveștile ce se găsesc în cartea ta.* ODOBESCU, S. I 42.

2. Punere a unui lucru peste altul (pentru a-l fixa sau pentru a lăsa o întipărire).

3. Fig. (Învechit) Aptitudine, talent, aplicație (3). *Aplicarea îmi lipsește și n-am darul însemnat A strica și a pfeace cîte sînt de îndreptat.* ALEXANDRESCU, P. 49.

APLICĂT, -Ă, *aplicați, -te*, adj. 1. Pus în practică. † (Despre științe) Care își găsește o aplicație imediată în practică. *Mecanică aplicată.*

2. (În expr.) *Broderie aplicată* = motiv de broderie care se face prin fixarea și conturarea (cu puncte executate artistice) a unor bucățele de stofă pe alt material. V. aplicație (2).

APLICĂȚIE, *aplicații*, s. f. 1. Punere în practică, aplicare (1). † (Mec.) *Punct de aplicație* = punct de pe un corp asupra căruia se exercită o forță. (În vechea organizare a învățămîntului) *Școală de aplicație* = școală elementară atașată pe lîngă o școală normală, servind pentru practica pedagogică a viitorilor învățători.

2. (Concretizat) Broderie sau bucată de stofă cusută pe alt material. *Rochie de stofă cu aplicații.*

3. Fig. Aptitudine, talent. *Aplicație la desen.* † (Franjuzism învechit) Rîvnă, silință, sîrguință. *Aplicația la învățătură.* NEGRUZZI, S. II 150.

— Pronunțat: -ți-e.

APLICĂ, *aplice*, s. f. (Livresc) Ornament (de obicei de metal) care se fixează pe suprafața unui obiect (vas, mobilă, legătură de carte etc.), pe un panou sau pe un pilastru. *Dar cioburile de ulcioare, cazanele și cheotorile, paftalele și aplicele... vorbeau... despre viața aspră a acestor plugari, ciobani și ostași.* C. PETRESCU, R. DR. 41.

APLÓMB s. n. (Franjuzism, în jargonul burgheziei) Îndrăzneală (nepermisă și nejustificată). *A răspunde cu aplomb.*

APOCALÍPS s. n. Scriere cu caracter mistic, compusă la începutul erei creștine, în care este înfățișat, în chip alegoric, sfîrșitul lumii; viziune fantastică și înspăimîntătoare a sfîrșitului lumii, în concepția mistică, antiștiințifică a religiei creștine. (Poetic) *Deodată, deasupra văii, între siluetele înspăimîntate ale munților, o lumină roșiatică se revarsă, umplînd noaptea cu culoarea de sînge a apocalipsului.* BOGZA, C. O. 170. † Loc. a adj. De apocalips = apocaliptic. *Tănăsică — religios și sărac cu duhul, de cînd scăpase din mina procurorului — a avut, atunci, iniția lui viziune de apocalips.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 215.

APOCALÍPTIC, -Ă, *apocaliptici, -e*, adj. Fantastic, monstros, îngrozitor, înspăimîntător (asemîndu-se cu cele descrise în apocalips). *În mijlocul acestei apocaliptice revărsări de ape, coliba lor pare o barcă de naufragiași.* BOGZA, C. O. 64. *Norii negri, grei, se involburau din toate părțile, întunecau zările, tîrîndu-se pe pămînt ca niște animale apocaliptice, care își schimbă într-una formele.* DAN, U. 23. *Culcată pe cîmp, în stînga, pînă departe, mergea în aceeași direcție cu noi... o fantasmă apocaliptică, neagră, imaterială, în care se deslușea umbra trăsăturii, a calilor, a vizitului.* IBRAILEANU, A. 146.

APOCÓPĂ, *apocope*, s. f. Căderea vocalei finale a unui cuvînt. *De la cuvîntul «fără» s-a ajuns, prin apocopă, la «făr».*

APOCRÍF, -Ă, *apocrifi, -e*, adj. (Despre scrieri sau documente) Atribuit în mod fals altui autor decît celui adevărat.

APÓD, -Ă, *apozii, -de*, adj. (Despre unele animale inferioare) Lipsit de picioare (sau de alte organe folosite la mișcare).

APODÍCTIC, -Ă, *apodictici, -e*, adj. (Despre judecăți, raționamente, demonstrații) Care exprimă raporturi și raționări necesare între lucruri sau fenomene și însușirile lor, care exclude posibilitatea unei opoziții; indiscutabil. *Axiomele, legile naturii și ale dezvoltării societății sînt judecăți apodictice.*

APODŌZĂ, *apodoze*, s. f. (În opoziție cu *pro + ză*) Propoziția principală dintr-un perîod condițional. În fraza: «*Dacă ai carte, ai parte*», *apodoza* este «*ai parte*».

APOFIZĂ, *apofize*, s. f. Proeminență pe suprafața unui os; prelungire a unui os. *Apofiza omoplatului. Apofizele vertebrelor.*

APOFTĒGMĂ, *apoftegme*, s. f. (Livresc) Maximă, sentință. adagiu.

APOGĒU, *apogee*, s. n. I. (Mai ales în legătură cu verbele «*a fi*» sau «*a ajunge la*») Punct culminant în dezvoltarea unui fenomen; culme. *Hamlet bănuște pe unchiul său, aceasă bănuială și ură contra unchiului său trebuie să crească pînă ce bănuiala ajunge o certitudine, ura ajunge la apogeu și atunci el trebuie să «acționeze», răzbind moartea tatălui său. GHEREA, ST. CR. II 281. ◇ (Precedat de prep. «în», învechit) Puterea otomanilor... era pe atunci [în 1600] în apogeuul său. NEGRUZZI, s. I 201.*

2. (Astron.) Punctul cel mai depărtat de pămînt al orbitei reale a lunii sau al orbitei aparente a soarelui. *Luna este la apogeu.*

APOGIATURĂ, *apogiaturi*, s. f. (Muz) Notă de ornament, cu valoare mai mică decît nota reală, pe care o precede la interval de un ton sau de un semiton.

— Pronunțat: -gi-a-.

APŌI adv. I. (Cu sens temporal) După aceea, pe urmă, la urmă. *Se așeză pe taburet și se aplecă apoi din nou... deasupra pianului. CAMIL PETRESCU, N. 107. Boierii cei bătrîni, bunicii noștri... erau de altfel milostivi, a urmat sarcastic tata, și nu-i lăsa pe acei «mișei», cum se spunea atunci, să le înghețe măduva în oase; ci-i vîrau apoi în bordeie și porunceau să li se deie fum de ardei. SADOVEANU, N. F. 8. Atunci feciorul craiului își ie cele trebuitoroare... zise rămas bun fraților săi și apoi încalecă și pornește cu bucurie. CREANGĂ, P. 185. Și pe cer el se zărea, întîi ca un porumbăz, Apoi ca un lăstunaș, Apoi ca un bondăraș. ALECSANDRI, P. P. 146. ◇ (Uneori precedat de «mai (de)» sau «și») Poate mai de apoi a veni cineva și-a zice: «Deschideți ușa...» și-atunci voi trebuie numaidecît să deschideți? CREANGĂ, P. 22. După aceasta se începe mînta, și-apoi dă doamne bine! Lumea de pe lume s-a strîns de privea. CREANGĂ, P. 279. Domnul se mira, S-apoi îi mostra, S-apoi se-ncruntă și-i amenința. ALECSANDRI, P. P. 187. ◇ Loc. a d j. (Învechit) De apoi = a) de mai tîrziu, din viitor. *Viața de apoi v. viață; b) cel din urmă, ultim, extrem. Lumea, ziua, veacul etc. de apoi v. l u m e, z i, v e a c. ◇ Expr. De joi pînă mai (de-)apoi = n) (ironic) puțin (timp). Tîmură și ei prietenie, de joi pînă mai apoi; b) (prin exagerare) la nesfîrșit, fără termen fix. *Amtna din zi în zi și de joi pînă mai de-apoi. CREANGĂ, P. 141. † (Precedat de «și») Pe lingă asta. N-ai să găsești slugă cum cauți dumneata, că pe aici sînt numai oameni spîni. Și-apoi cînd este la adicăteala, te-a, întreba ca ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta? CREANGĂ, P. 203.***

2. (În corelație cu conjuncții concesive, urmat de «tots») Totuși. *Dacă cumva acum te simți cam obosit de lunga digestiune zoologico-filologică... apoi tot mai iartă-mă să adaog vreo două-trei cuvinte în materii analoge. ODOBENCU, s. III 32.*

3. (În legătură cu o condițională, în corelație cu conjuncții «dacă» sau «de» și urmat de «tot») Atunci... în acest caz... *De-oi mai scăpa și din asta cu viață, apoi tot mai am zile de trăit. CREANGĂ, P. 219. † (Cu elipsa condiționalei) Dacă e așa... așa fiind..., dar atunci... Șuguiști, măi omule, ori și-e într-adîns? — Ba nu șuguieste...! — Apoi dar, te vîd că ești bun mehenghi! CREANGĂ, P. 41. Eu nu pot ceti romînește. — Cum? apoi dar ce învești tu? NEGRUZZI, s. I 4. † (În formă interogativă, purtînd*

accentul pe prima silabă, exprimă indiferență) Ei și! nu are importanță! *Copilul s-a urcat în pom. — S-apoi dacă s-a urcat? — De-ar ști mama! Vai, să știe Ce-i fac azi, mi-ar da ea mie! D-apoi! N-am să fiu tot fată, Voi fi și nevast'o dată. COȘBUC, P. I 105.*

4. (De obicei precedat de o conjuncție, avînd diverse sensuri, determinate de înțelesul frazei precedente)

a) (Uneori precedat de «dar» sau «d i») Doar. *D-apoi pentru vrednicia lui mi l-a dat tata! CREANGĂ, P. 229. ◇ (Întărit prin «doar») Apoi doar eu nu-s de acele care crede el: n-am sărit peste garduri... de cînd simt! CREANGĂ, P. 28.*

b) (Precedat de «și») Și încă... *Un dușman de lup — și-apoi știți care? — chiar cumătrul caprei... trăgea cu urechea. CREANGĂ, P. 21.*

c) (Precedat de «și») Afară de aceasta, unde mai pui că... *Tara în care împărățea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pămîntului și crăiia istuilalt la altă margine. S-apoi, pe vremile acele, țările erau bintuite de războaie. CREANGĂ, P. 183.*

d) Vezi! ei! *Nu mai vine lupul, moș Nichifor? — Apoi, na! ești de tot poznașă și d-ta; prea des vrei să vie. CREANGĂ, P. 121. Apoi, mă miram eu de ce vorbești așa de bine moldovenește! CREANGĂ, P. 129.*

e) (Întărind o adversativă; uneori precedat de «dar», «da») Dar. *Eu nu te-am luat pentru mine, ci pentru celu ce m-a trimis pe mine. — Apoi bine, frățioare, de ce nu mi-ai spus așa de acasă, căci atunci știam și eu ce să fac? ISPIRESCU, L. 47. Ceapă cu mămăligă? D-apoi neam de neamul meu n-a mîncat așa bucate! CREANGĂ, P. 9.*

f) Cu toate acestea. *Voi vă ziceți romîni, și-apoi vorbiți o limbă pre care eu n-o înțeleg! NEGRUZZI, s. I 245.*

g) (În corelație cu «după ce» și urmat de conj. «și») indică o acțiune cumulativă) Mai, pe lingă asta. *Viespea, după ce miere nu face, apoi și împunge. POP.*

h) (Precedat de conj. «că») Altminteri. *Fii cuminte, c-apoi te bat.*

i) (În amenințări) *De cînd ați pus voi stăpînire pe mine? zise Gerilă. Apoi nu mă faceți din cal măgar, că vî veți găsi mantaua cu mine. CREANGĂ, P. 253.*

j) (Precedat de conj. «și», servește drept introducere, mai ales în poezie, în strigături sau proverbe) *Și apoi Spune-mi cu cine te-aduni, să-ți spun ce fel de om ești. NEGRUZZI, s. I 248. S-apoi lin, dorule, lin, Că puica-i pe loc străin; S-apoi rar, dorule, rar, Că puica-i pe loc amar! JARNÎK-BÎRSEANU, D. 127.*

k) (Urmat de interj. «de», «dă», servește la introducerea unui răspuns evaziv, cu sens concesiv sau cuprinzînd în sine o scuză. V. p a i) *Ce este mai gras pe lumea asta?... — Apoi de, cucoane, ce să fie mai gras decît porcul meu din ogradă? ISPIRESCU, L. 178. Înțeleg!... și-i drag... Apoi dă!... tinerețe... inima. ALECSANDRI, T. I 341.*

— Variantă: (regional) apăi (DUMITRIU, B. F. 84) adv.

APOLĒTIC, -Ă, *apolitici*, -c, adj. (Despre oameni, p. e x t. despre opere, concepții etc.) Care pretinde a fi lipsit de spirit politic, care se arată indiferent față de viața politică, dar care susține prin această atitudine politica reacționară; rupt de politică. ◇ (Substantivat) *Văditele rele intenții [ale burgheziei] voiau... să demonstreze că I. L. Caragiule este... un «apolitic». Scopul tuturor era... denaturarea operei caragiulene și smulgerea ei din mîna poporului, care o putea întrebuința ca o puternică armă de luptă. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 104, 23/1.*

APOLĒTISM s. n. Atitudine de aparentă abținere și neutralitate față de viața politică, tendință de a se ține departe de manifestările politice; indiferență politică sub care se ascunde o ideologie reacționară. *Ideea neapartenenței la vreun partid politic... nu ascunde sub masca apolitismului decît legătura strînsă cu burghezia. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 112, 13/2.*

APOLOG, *apologuri*, s. n. (Rar) Povestire scurtă (în versuri sau în proză) care cuprinde o învățătură morală practică prezentată în formă alegorică, atribuind însușiri omenesii unor animale sau lucruri. V. f a b u l ă. *De la Esop, pe care-l silabisim pe bancele școalei pînă la La Fontaine, Krilov, Donici, apologul ca și proverbul au fost totdeauna înțelepciunea națiunilor.* NEGRUZZI, S. I 336.

APOLOGÉT, *apologeți*, s. m. Apărător, adept al cuiva sau a ceva. *Abandonînd aproape complet masca pseudo-marxistă pe care a purtat-o în trecut...* [social-democrația de dreapta] *apare deschis ca apologet al capitalismului imperialist, fabricînd în acest scop felurite teorii diversioniste cu titlaturile «socialiste» și «democratice».* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 191.

APOLOGÉTIC, -Ă, *apologetici*, -e, adj. Care conține o apologie, care ține de apologie.

APOLOGÉTICĂ s. f. 1. Sistem preconcept de apărare sau de justificare neîntemeiată a unei idei, a unei doctrine etc.

2. Parte principală a teologiei, care are ca scop justificarea religiei creștine.

APOLOGÍE, *apologii*, s. f. Laudă aprinsă, ridicare în slavă a cuiva sau a ceva; apărare (servilă și interesată) a cuiva sau a ceva. *În propaganda socialiștilor de dreapta — acești înrăiți dușmani ai socialismului — apologia războiului ocupă un loc de frunte.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 46. ♦ Ex p r. A face apologia (unei persoane, unei epoci, unei concepții etc.) = a lăuda. ♦ Discurs sau scriere de apărare a cuiva sau a ceva. *Apologia lui Socrate.*

APOMÉTRU, *apometre*, s. n. Aparat pentru măsurarea volumului de apă scurs printr-o conductă; contor de apă.

APONEVRÓTIC, -Ă, *aponevrotici*, -e, adj. Care ține de aponevroză, care se referă la aponevroză.

APONEVRÓZĂ, *aponevroze*, s. f. Membrană fibroasă albă, foarte rezistentă, care acoperă și susține mușchii, separînd între ele fasciculele musculare sau legîndu-le de oase.

APOPLÉCTIC, -Ă, *apoplectici*, -e, adj. Propriu apoplexie. *Simpptome apoplectice.* ♦ Predispus la apoplexie. *Persoană apoplectică.*

APOPLEXÍE, *apoplexii*, s. f. Suprimare subită a funcției unui organ, cauzată de o hemoragie sau de astuparea unui vas capilar. V. d a m b l a. *Apoplexie cerebrală.* □ *Unchiutau Panait este foarte greu bolnav; l-a lovit iar apoplexia și doctorii nu mai dau nici o speranță de scăpare.* CARAGIALE. O. II 145. ♦ (Învechit) *Apoplexie trăsnoitoare v. trăsător.*

APORÍE, *aporii*, s. f. (Grecism învechit) Îndoială, nesiguranță, incertitudine. *Nu văz nici un spor de la tine; aceasta mă pune în mare aporie.* FILIMON, C. 82.

APÓRT¹ interj. Strigăt cu care se îndeamnă un ciîne să aducă vinatul împușcat sau un obiect anume aruncat în acest scop. *Tu dresai... pe prepelnicarul tău ca să asculte la semnalele consacrate: «Pst!», «Pil!» și «Aport!».* ODONESCU, S. III 3. ♦ (Substantivat, numai în ex p r.) A face aport = (despre ciini) a aduce în dinți vinatul împușcat sau un obiect aruncat anume *Cîinele a învățat să facă aport.*

APÓRT², *aporturi*, s. n. 1. Contribuție (de muncă, de luptă etc.) a unei persoane sau a unei colectivități. *Omenirea progresistă și iubitoare de pace privește cu drept cuvînt politica Partidului Comunist al Uniunii Sovietice — politică de întărire continuă a Statului sovietic, a economiei și culturii sale — drept un aport hotărîtor la cauza apărării păcii și libertății popoarelor.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 8.

2. (În economia capitalistă) Parte de capital adusă într-o societate pe acțiuni de fiecare dintre membrii ei.

APÓS, -OĂSĂ, *apoși*, -oase, adj. 1. Care conține (pea multă) apă; apătos. *Struguri apoși.*

2. (Rar, despre riuri sau nori) Bogat în apă. *Pe cer se alungau nori grei, apoși, plumburii.* V. ROM. februarie 1952, 106. *Iată că sosește la un riu mare și apos foarte, căci plouase mai năinte.* SBIERA, P. 226.

3. F i g. De natura sau de felul apei. *Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase.* EMINESCU, N. 3. ♦ *Umoare apoasă* = lichid transparent care se află în camera anterioară a ochiului, între corneea și cristalin. ♦ Spălăcit. *Era un om subțire, înalt, cu ochii de-un albastru apos și limpede.* C. PETRESCU, R. DR. 22.

APOSTÁT, -Ă, *apostați*, -te, adj. 1. Care a renunțat la credința religioasă (mai ales la religia creștină), care a săvîrșit o apostazie. ♦ (Substantivat) *Iulian apostatul.*

2. Care și-a schimbat convingerile anterioare; p. e x t. răzvrătit, rebel. *Plîngi, copilă? — C-o privire umedă și rugătoare Poți din nou zădrosi și frînge apostat-inima mea.* EMINESCU, O. I 30. *Ea un tînger ce se roagă — El un demon ce visează; Ea o inimă de aur — El un suflet apostat.* EMINESCU, O. I 50.

APOSTAZÍE, *apostazii*, s. f. Renunțare publică la o religie (de obicei spre a îmbrățișa o alta). ♦ Renegare a unei doctrine sau a unei concepții (politice, filozofice etc.).

APOSTERÍORI adv. (Fil.; în opoziție cu a p r i o r i) Bazat pe experiență, (dobîndit) în urma experienței, din fapte.

— Pronunțat: -ri-o-ri.

APOSTÍLĂ, *apostile*, s. f. Însemnare sau hotărîre (de obicei a șefului unei administrații publice) notată pe o petiție, pe un raport sau pe alt fel de act oficial; p. e x t. semnătura pusă pe un asemenea act. *Serviciul cu care-l însărcinase șeful său era de a citi toate petițiile adresate domnului; de a face pentru fiecare cite un extract și de a le adresa autorităților respective cu apostila domnească.* GHICA, S. A. 131.

APÓSTOL, (I) *apostoli*, s. m., (II) s. n. sg. I. 1. (În concepția mistică creștină) Nume dat celor doisprezece discipoli ai lui Hristos, care au răspîndit învățătura lui.

2. F i g. Adept și propagator înflăcărat al unei idei, al unei doctrine etc. *Tu dar, strașnic apostol al acestei doctrine Care ne izbăvește de grijile străine, Spune-mi prin ce mijloace poci firea a-mi preface.* ALEXANDRESCU, P. 81.

II. (Bis.; numai la sg. art.) Carte de ritual care cuprinde, aranjate într-o anumită ordine, așa-zisele fapte ale apostolilor și scrisorile lor adresate diferitelor persoane și comunități bisericești. *Apostolul, psaltirea, ca apa le cetesc.* NEGRUZZI, S. II 182.

APOSTOLÁT s. n. (În concepția mistică creștină) Misiunea de apostol, propovăduirea învățăturii lui Hristos.

APOSTOLÉȘTE adv. (Familiar, în ex p r.) A merge apostolește = a merge pe jos, cu piciorul (ca apostoli). *Hai de acasă apostolește — altul merge acum călare.* CONTEMPORANUL, III 886.

APOSTÓLIC, -Ă, *apostolici*, -e, adj. Care aparține apostolilor, care este în conformitate cu ideile răspîndite de apostoli. *El urmează porunca apostolică.* NEGRUZZI, S. I 313.

APOSTOLICEȘTE adv. (Învechit, în ex p r.) A se plimbu apostolicește = a merge pe jos, a merge aposto-

Aește. De două ceasuri de când ne primblam apostolicește prin dealuri și prin văi, nu ne hrănisem decît cu priveliști poetice. ALECSANDRI, C. 38.

APOSTRÓF, *apostrofuri*, s. n. Semn ortografic de forma unei virgule, care se pune în partea de sus a cuvîntului pentru a arăta absența accidentală în rostire a unor sunete. În « dom'le » *sincopa silabei este însemnată prin apostrof*. În « las' pe mine » *apostroful marchează absența sunetului « a »*.

APOSTROFĂ, *apostrofez*, vb. I. *Tranz.* A adresa cuiva o apostrofă, o muștrare, a-i vorbi pe un ton aspru, muștrător. [Eminescu] *apostrofează clasele de sus*. IBRĂILEANU, SP. CR. 175. ♦ *Fig.* Părea că toate [broaștele] laolaltă *apostrofează luna*, Că fiecare broască se ceartă cu o stea. TOPÎRCEANU, S. A. 59.

APOSTROFĂRE, *apostrofări*, s. f. Acțiunea de a apostrofa și rezultatul ei; cuvînt de imputare sau de reproș adresat cuiva.

APOSTRÓFĂ, *apostrofe*, s. f. Figură retorică prin care vorbitorul sau scriitorul, întrerupîndu-și cursul povestirii, se adresează direct unei persoane sau unui lucru personificat. În poezia « Călin » a lui Eminescu *cursul povestirii este întrerupt de următoarea apostrofă: « O, tu crai cu barba-n noduri ca și cîlții cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunțe, numai pleavă și puzderii »*. ♦ Cuvînt de imputare sau de reproș adresat cuiva pe un ton violent. Într-o apostrofă... își varsă tot focul, spunîndu-i o frază atît de caracteristică pentru ea, care a ridicat însă mirarea multor critici. GHEREA, ST. CR. II 260.

APOTÉMĂ, *apoteme*, s. f. Perpendiculară dusă din centrul unui poligon regulat pe oricare dintre laturile lui. ♦ Înălțimea feței laterale a unei piramide regulate.

APOTEOZĂ, *apoteozez*, vb. I. *Tranz.* (În antichitatea greco-romană, cu privire la eroii și împărați) A pune în rîndul zeilor, a zeifica, a diviniza. După moarte, împăratul August a fost *apoteozat*. ♦ *Fig.* A aduce (cuiva) laude sau onoruri neobișnuite, a ridica în slavă (o persoană sau un eveniment). Nu sîntem, totuși, dintre acei care *apoteozează trecutul nostru idilic*. HOGAȘ, DR. II 171.

— Pronunțat: -te-o-.

APOTEOZĂRE, *apoteozări*, s. f. Acțiunea de a *apoteoza*; ridicare în slavă, apoteoză. Culmea moștaniului savant: a-și comanda statua încă din viață și a prezida la inaugurarea ei și la apoteozarea sa. CARAGIALE, O. II 35.

— Pronunțat: -te-o-.

APOTEÓZĂ, *apoteoze*, s. f. (În antichitatea greco-romană) Divinizare, trecere în rîndul zeilor (a unui erou sau a unui împărat); slăvire, preamărire. Ochii lui se extaziau ca de-o apoteoză. VLAHUȚĂ, O. A. III 79. Acei pitici... aveau regii lor, purtau războaie, și poezii lor nu găseau în univers destule metafore... pentru apoteoza eroilor. EMINESCU, N. 66. ♦ *Fig.* Preamărire a cuiva ajuns în culmea gloriei, prin acordare de onoruri extraordinare; încununare fastuoasă a unui eveniment. (Poetic) Atunci cînd oamenii acestui ținut se ivesc pe fondul albastru al munților din zare, lumea pare deodată o frescă, prin proporții, prin frumusețe, printr-o înfățișare totală de apoteoză. BOGZA, C. O. 280.

— Pronunțat: -te-o-.

APOZÍȚIE, *apoziziți*, s. f. Atribut substantival pus în cazul nominativ, indiferent de cazul substantivului determinat, sau, mai rar, în același caz cu substantivul determinat. În fraza: « Văd poezi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere: Cichindeal gură de aur », « gură de aur » este *apozitie pe lângă numele « Cichindeal »*.

— Pronunțat: -fi-e.

APRECIĂ, *apreciez*, vb. I. *Tranz.* 1. A determina o valoare materială exprimînd-o în bani, a-i atribui un preț; a evalua. *Experții au apreciat valoarea motorului la suma de cinci mii de lei*.

2. (Cu privire la ființe sau lucruri) A prețui la justa valoare; a stima. *Acea scriere a lui Bălcescu [« Puterea armată la Romîni »] a fost foarte apreciată de cititorii dup-atunci și a avut chiar onorurile unei edițiuni separate, tipărită tot în tipografia lui Kogălniceanu*. GHICA, S. A. 142.

3. A socoti, a conchide. *Adunarea generală apreciază că activitatea biroului a fost satisfăcătoare*.

— Pronunțat: -ci-a.

APRECIĂBIL, -Ă, *apreciabili*, -e, adj. Destul de mare; mare, considerabil. *Locuința se află la o distanță apreciabilă de fabrică*. O pictură de o valoare apreciabilă.

— Pronunțat: -ci-a-.

APRECIÁT, -Ă, *apreciați*, -te, adj. Care se bucură de stimă, de considerație; stimat, prețuit. *Scriitor apreciat*.

— Pronunțat: -ci-at.

APRECIÉRE, *aprecieri*, s. f. Acțiunea de a *aprecia* și rezultatul ei.

1. Prețuire, stimă. *Partidul și guvernul dau o înaltă apreciere muncii rodnice pe care o duc cu modestie și abnegație zecile de mii de învătători, răspîndiți pe tot întinsul țării noastre*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 605.

2. Păreră exprimată asupra valorii sau calității unei persoane sau a unui lucru; considerare, judecată, analiză. *Probabil că lui îi era indiferentă aprecierea mea*. SADOVEANU, N. F. 54. *Vă mai trimit o poezie, pe care o supun aprecierii d-voastră*. VLAHUȚĂ, O. A. 431. *Natura psihică a lui Eminescu a dat prilej multor aprecieri greșite asupra poetului*. IONESCU-RION, C. 65. ♦ *Expr.* A face aprecieri = a formula, a emite anumite păreri asupra valorii sau calităților unei persoane sau ale unui lucru. *Nu știu ce aprecieri a făcut și despre ce aprecieri a putut vorbi Cîrloman*. SADOVEANU, N. F. 158. A lăsa (ceva) la aprecierea cuiva = a supune (ceva) părerii, judecării sau opiniei cuiva. *Las la aprecierea d-voastră șaptele acestui om*.

— Pronunțat: -ci-e-.

APREHENSÍUNE, *aprehensiuni*, s. f. (Franțuzism rar) Teamă vagă, frică nedelusită cauzată de presupunerea posibilității unui pericol. *Ochii aceia mici și întunecați, cu reflexe de oșel, dădeau nu știu ce fior de primejdie ascunsă... ce-ți inspiră o frică instinctivă, ca aprehensiunea morții*. VLAHUȚĂ, O. A. III 84.

— Pronunțat: -si-u-.

APRÉT, *apreturi*, s. n. Substanță (amidon, clei, gelatină, talc, rășini etc.) cu care se tratează țesăturile și uneori firele pentru a le da anumite calități (asprime, rigiditate, luciu etc.).

APRETĂ, *apretez*, vb. I. *Tranz.* A supune țesăturile textile unei operații fizico-chimice pentru a le da anumite calități (asprime, rigiditate, luciu etc.), a da apret; (în vorbirea obișnuită) a scrobi.

APRETĂRE, *apretări*, s. f. Acțiunea de a *apreta*; scrobire.

APRETÓR, -OÁRE, *apretori*, -oare, s. m. și f. Muncitor care se ocupă cu apretarea țesăturilor și a firelor. *Apretor de mătase și plușuri*.

APRETŪRĂ, *apreturi*, s. f. Apretare; p. ext. totalitatea operațiilor (fierbere, înălbire, călcat, apretare etc.) la care este supus un material textil. ♦ Local, instalație în care se efectuează operațiile de apretare.

APREȚŪI, *aprețuiesc*, vb. IV. *Tranz.* (Învechit) A aprecia, a prețui. *Ah! domnule, sîntem meniși amîndoi a ne cunoaște ș-a ne aprețui*. ALECSANDRI, T. 745.

APREȚUIRE, *aprețuiri*, s. f. (Învechit) Acțiunea de a aprețui; apreciere, prețuire. Într-aceste din urmă cuvinte găsim o aprețuire dreaptă și nimerită a versurilor d-lui Iancu Văcărescu. ODOBESCU, S. A. 171.

APRIĂT, -Ă, *apriați*, -te, adj. (Învechit) Limpede, deslușit, lămurit. *Lucrurile... se pot tilcu cu cuvinte apriate*. TICHINDEAL, F. 420. ◇ (Adverbial) *Ochii lui [Horia] vedeau apriat muncile groaznice ce aveau îndată să-l ajungă*. ODOBESCU, S. III 545.

— Pronunțat: -pri-at.

ĂPRIG, -Ă, *aprigi*, -e, adj. 1. (Despre oameni) Iute, infocat, înflăcărat, impetuos, nestăpinit; (despre animale) iute, sireap. *De-aș avea, pe gândul meu, Un cal aprig ca un leu...* ALECSANDRI, P. A. 36. ◇ Fig. *De multă vreme se strînse în inimile lor dorul aprig de țară*. SADOVEANU, O. I 322. *Apriga furtună Pe marea tulburată... Se-nalță, se lățește și vâjite și tună, Zărobindu-se de-mal*. ALECSANDRI, P. A. 70. ◇ (Adverbial) *Doar trziu, când prind mai aprig În vecini să latre cîni, Ei tresar, se văd în față și plîng amîndoi bătrîni*. GOGA, P. 95. *Unde te duceai așa de aprig?* SADOVEANU, Z. C. 191. *Șoferul răsuți aprig volanul și automobilul țîșni pe lângă ea ca o săgeată*. REBREANU, R. I 152.

2. Aspru, crunt, neîndurat, nemilos; înversunat. *Înțelesul tainic al acestui cuvînt [zgrîpsor] îl descoperisem eu singur în ființa aprigă și nemilostivă a fițacii mele Leona*. SADOVEANU, N. F. 32. *Agapia, care ascultase de după ușă, venea asupra lor cu priviri aprige*. SADOVEANU, M. C. 10. *Tatăl e om tare bun la inimă, deși îi place să se arate aprig cu ea*. REBREANU, P. S. 155. *Spune-mi, ce voiești pentru binele ce mi-ai făcut că m-ai curățit de dușmanul meu cel mai nemilostiv și mai aprig?* SBIERA, P. 87. ◇ (Adverbial) *Văd... că are ce învăța și de la tine fiul tău, nepotul rotarului, a rostit aprig duduca Leona, arătîndu-și colții*. SADOVEANU, N. F. 7.

3. (Construit cu prep. «la») Lacom. *Om aprig la cîștig*. ◇ Fig. *La poalele lor [ale movilelor] cuibează vulturii... cei suri, al căror cioc ascuțit și aprig la pradă răsare hidos din ale lor grumazuri jupuite și golașe*. ODOBESCU, S. III 16.

4. Fig. (Despre formații geografice) Cu înfățișare sălbatică, greu de urcat, prăpăstios, primejdios. *E-o insulă-n zare, un colț de pămînt Cu aprige maluri*. DEȘLIU, în POEZ. N. 190. *Strecurîndu-ne încetînit prin tot felul de cotituri fără pericol, iată-ne ajunși pe tărîmurile aprige ale vîntoarei celei mari*. ODOBESCU, S. III 76. *Pe virșul aprig [al] acestor maluri O odoare mică a răsărit*. ALECSANDRI, P. A. 84. *Se cașără p-un munte stîncos, înalt și aprig*. NEGRUZZI, S. II 252.

APRÎL s. m. v. aprilie.

APRÎLIE s. m. A patra lună a anului; (popular) prier. (Atestat în forma april) *Te-am strîns sărutîndu-te, Rădă, Trziu, într-o noapte d-april*. COȘBUC, P. I 80. *Ci tu rămîi în floare ca luna lui april*. EMINESCU, O. I 128. ◇ (Poetic) *Primăvară. Fiul meu, curînd-curînd aprilul Va topi ce-a mai rămas din ger*. BENIUC, V. 59.

— Variantă: april s. m.

APRÎNDE, *aprinđ*, vb. III. 1. **T r a n z.** (Cu privire la foc) A face să ardă. V. a țîța. *Învățat-ai să aprinzi foc pe vînt și ploaie?* SADOVEANU, N. F. 77. *În amurg copila-n tindă Foc în vatră vrea s-aprîndă*. COȘBUC, P. I 95. *De cu ziua mîtur casa, Aprînd focul, gătesc masa*. ALECSANDRI, P. P. 308. ◇ (Cu privire la obiecte) A da foc, a pune foc. *Își aprinse o țigară, trăgînd cu sete sumul pînă în fundul plămînilor*. BART, E. 253. *Moș Nichifor își aprinde luleaua*. CREANGĂ, P. 131. ◇ Ex p r. A-și aprinde paie-n cap = a-și atrage o neplăcere, a se băga singur în belea. *Mărca se oprește îndată, de teamă să nu-și aprîndă paie în cap din partea bătrînului și schimbă vorba înadîns*. SP. POPESCU, M. G. 25. *Văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta,*

am șterpelit-o de-acasă. CREANGĂ, A. 41. ◇ (Poetic) *Soarele amiezii a aprins cîmpurile verzi, dealurile, pădurile*. STANCU, U.R.S.S. 171. *Ultimele raze soarelui ale soarelui mai aprindeau virfurile copacilor din zarea dealului din față și se răsfrîngeau asupra satului, ca flacăra unor luminări de ceară pe un mormînt uriaș*. BUJOR, S. 129. ◇ Refl. A începe să ardă, a lua foc. *S-a aprins hîrtia*. ◇ Fig. *Pe drumul de la Săcele Vine dorul mîndrei mele; Ș-așa vine de fierbinte, D-aș sta-n drumu-i, m-aș aprinde*. ANT. LIT. POP. I 130. *Dragostea cu multă jele, Ca și focul de surcele, S-aprînde și bobotește, Da-n casă nu se-ncălzește*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 156. ◇ Ex p r. (Familiar) A i se aprînde (cuiva) călcîiele (după cineva) = a se îndrăgosti tare (de cineva); a-i sfîrîi călcîiele, v. s fîrîi. *Nu cumva și s-au aprins călcîiele?* SADOVEANU, N. F. 71. *Cînd și s-or aprinde călcîiele, însoar-te pînă a mu bătrîni*. NEGRUZZI, S. I 251. ◇ A incendia. *Decît să mă dezbar de ea, Mai bine-aprînd tot satul*. COȘBUC, P. I 119. ◇ Refl. *Unde mi-ți începu a face o gălăgie, de credeai că s-a aprins tîrgul*. ISPIRESCU, L. 374.

2. Refl. Fig. (Despre o mișcare populară) o revoluție, o răscoală etc.) A izbucni. *Răscoala, după ce-a părut înăbușită, s-a aprins iar*. SADOVEANU, N. F. 108.

3. **T r a n z.** (Învechit și arhaizat) cu privire la arme de foc) A face să ia foc. (A b s o l.) *Beizade Alecu rămase cu pistolul înălțat, fără a putea aprinde*. SADOVEANU, Z. C. 198. ◇ Refl. (Despre arme) A se descărca, a lua foc. *Pistoalele-nîldea, Dar nici unul s-aprîndea*. ALECSANDRI, P. P. 131.

4. **T r a n z.** (Cu privire la corpuri sau aparate capabile să producă lumină) A face să lumineze. *O lumină pîlpîi la ferestrele mici cit o palmă de om: cineva aprîndea lampa*. DUMITRIU, N. 213. *Cînd s-a-nnoptat bine, au aprins luminările*. CARAGIALE, O. III 63. *Îvan atunci... aprinde luminarea și începe a căuta prin casă*. CREANGĂ, P. 302. ◇ Refl. *Încep să s-aprîndă luminile pe la case și stelele pe cer*. VLAHUȚĂ, O. A. 160. *Deodată s-aprînde un rînd întreg de lumini electrice, apoi altul, apoi altul și-ncing tot teatrul, pe dinaintea celor trei rînduri de loji, cu trei briuri de lumini orbitoare*. SP. POPESCU, M. G. 87.

◇ Refl. (Despre corpuri incandescente) A lumina, a străluci. *Peste liniștea din ce în ce mai deplină se aprînseră sus, ca niște chibrituri, stelele*. SADOVEANU, O. III 104. *Un soare de s-ar stînge-n cer, S-aprînde iarăși soare*. EMINESCU, O. I 178. *Cobori în jos, luceafăr blind... Și viața-mi luminează!* El asculta tremurător, Se aprîndea mai tare Și s-arunca fulgerant, Se confundă în mare. EMINESCU, O. I 168. ◇ (Poetic) *[În grădină] se frînge umbra-n duioșată pe-alocuri unde trandafirii S-aprînd prin crengi*. ANGHEL, I. G. 33. ◇ Fig. *Ochii... în care se aprîndea necontenit sufletul ei neliniștit*. IBRĂILEANU, A. 53. *Ochii pașei mari s-aprînd*. COȘBUC, P. I 109. *Pe cer S-aprînd și pier Rubine*. MACEDONSKI, O. I 35.

5. Refl. (Adesea determinat prin «la față») A se înroși (în urma unei emoții). ◇ **T r a n z.** (Rare; subiectul este persoana care se emoționează) *Domnul față-și aprîndea... Curtenii tu toți sărea, Poarta curții încheada*. ALECSANDRI, P. P. 91.

6. Refl. Fig. (Despre sentimente, pașuni sau alte noțiuni abstracte) A izbucni, a se produce. *Pașunile se aprînd*. ◇ **T r a n z.** A provoca, a face să se ivească (în mod impetuos). *Gîngăsa frumuseță... Aprinde dulce dor*. ALECSANDRI, P. I 130.

7. Refl. (Despre oameni) A se înflăcăra, a se întărita, a-și ieși din fire. *Nicoriță armașul a simțit că vodă se aprînde*. SADOVEANU, O. VII 18. *Slobod la scris condeiul, dar făr-a-i lăsa frîul, Nu mă lenesc a șterge de scriu puțin mai mult. Nu mă aprînd, ci caut să fie cu bun simț*. NEGRUZZI, S. II 270. ◇ (Cu determinări introduse prin prep. «de» sau, neobișnuit, «în») *Cai năzdrăvani!... În foc și pară Vă aprîndeți!* BENIUC, V. 14. *Oricine o vîdea De dor mare s-aprîndea*. ALECSANDRI, O. 102.

◇ **Tranz.** (Rare; cu privire la oameni) [Pe Aeneas] *il aprinse minia și, vînat cu totul, Geme grozav.* COȘBUC, AE. 252. *Tot ce-mi place mă aprinde.* ALEXANDRESCU, P. 48.

◇ **S. Refl.** (Despre fin, cereale, făină etc.) A se strica, în urma unui început de fermentare; a se încinge. *Sămînța poate să se aprindă și să mucegăiască cînd e ținută la umezeală.*

— **Prez. ind. și:** (regional) *aprinz.*

APRÎNDERE, *aprinde*, s. f. I. Acțiunea de a (se) aprinde, de a da (sau a lua) foc. *Aprinderea focului.*

◇ **Punct de aprindere** = temperatura cea mai joasă la care un combustibil lichid emite o cantitate suficientă de vapori, care pot da, cu aerul înconjurător, un amestec exploziv.

II. I. **Fig.** Înflăcărare, exaltare, pasiune. *Unia, în aprinderea lor, numeau pe cei bătrîni «rugini învechite, ișlicari»... și cite le mai venea în minte.* CREANGĂ, A. 153. *Se luptau... unii cu furia deznădejdei și alții cu aprinderea beției.* NEGRUZZI, S. I 152. ◇ **Loc. adv.** *Cu aprindere = cu ardoare, cu pasiune. Dintr-o dată, cu aprindere, m-am simțit tovarăș și ucenic al flăcăușului aceluia.* SADOVEANU, N. F. 56. *Mulțimea... a dat năvală la bufet, tropăie și discută cu aprindere.* C. PETRESCU, A. 277. *Ochii micilor lucrători îl urmăresc cu aprindere.* SAHIA, U.R.S.S. 131.

2. (Mai ales popular, în expr.) *Aprindere de plămîni* = congestie pulmonară. *Petrișor are aprindere de plămîni; are nevoie de o injecție.* DAVIDOGLU, M. 84. *Aprindere de creieri* = meningită. *Aprindere de ochi* = oftalmie.

APRÎNS¹ s. n. Acțiunea de a (se) aprinde. ◇ **Expr.** *La (sau pe la, în, după) aprinsul luminărilor* = la căderea nopții. *Domnu-inginer al nostru... trimisese răspuns că va intra la dumnealui acasă la un ceas după aprinsul luminărilor.* SADOVEANU, N. F. 96. *Seara, în aprinsul luminărilor, un car plin... cu vulpi și cu iepuri venea cu vînătorii după dînsul.* GHICA, S. 284.

APRÎNS², -Ă, *aprinși, -se*, adj. I. (Despre foc) În stare de ardere; arzînd.

2. (Despre obiecte sau aparate de iluminat) Care arde dînd lumină. *Un frînar... cu un felinar mic, aprins fără rost, în mină, trecu prin vagon.* DUMITRIU, B. F. 8. *Stelele... Luceau ca niște candelă aprinse p-un mormînt.* ALEXANDRESCU, P. 140. ◇ **Luminat.** *Iată lacul. Luna plină, Poleindu-l, îl străbate; El, aprins de-a ei lumină, Simte-a lui singurătate.* EMINESCU, O. I 210. ◇ **Fig.** (Despre ochi) Strălucitor, învîpăiat (de o stare psihică sau fizică neobișnuită). *Copilul... îi urmărea cu ochi aprinși.* SAHIA, N. 101. *Zărînd Frumoasa jucărie, Aprinși-i ochi mai mult s-aprînd.* COȘBUC, P. I 68.

3. Încins, înfierbîntat, ars. *Pină-n aprinse nisipuri, O liberă lună începe s-apară.* BANUȘ, B. 113. *Viața va seși în cale Să bea cu buzele aprinse Din cuța dăruirii tale.* TOMA, C. V. 127. ◇ **Fig.** *Și-n capul lui aprins și fără odihnă mișunăsc noroade de gînduri răzorărite.* VLAHUȚĂ, O. A. 153. *Aprinși de curiozitate, ne acășarăm ca mișile pe o scară* ALECSANDRI, C. 26.

4. **Fig.** Roșu la față, îmbujorat. *Ea îl fixa așteptîndu-i răspunsul, roșie, cu obrajii aprinși.* BART, E. 350. *Noul chiriș era [un] om... cu ochii bulbucași și fața buhăită și aprinsă de beție.* ARDELEANU, D. 18. *Iat-o veselă și-aprinsă; Joacă hora!* COȘBUC, P. I 97. ◇ **Înroșit** (de un aflus de sînge). *Caii... cu coame răsfîrate, Cu nările aprinse... La sunete de luptă pe cîmp își luau zborul.* ALEXANDRESCU, P. 144. ◇ (Despre culori) Puternic, violent, bătător la ochi; p. e x t. (despre obiecte) de o culoare vie. *Roșu-aprins.* □ *Vom desfunda fnaltul Tăriiilor aprins ca un bujor.* BENIUC, V. 45.

5. **Fig.** Pasionat, înflăcărat. *Aprinsul cîntec s-a-nălțat.* BANUȘ, B. 112. *La popotă, la sfîrșitul mesei, era discuție*

aprinșă. BRĂESCU, V. A. 32. ◇ (Adverbial) *Ea-nălță pruncul slab... Și-apoi... aprins, sălbatic — îl sărută.* TOMA, C. V. 146. *Vorbește aprins, împiedicîndu-se.* SAHIA, N. 40. *Jocul se-ncinge sălbatic și-aprins.* COȘBUC, P. I 143.

6. (Despre grîne, alimente etc.) Încins, stricat (printr-un început de fermentație). *Țămle (= jîmble) făcute cu făină aprinsă.* ALECSANDRI, T. 1355.

APRÎNZĂTOR, *aprinzătoare*, s. n. Dispozitiv care provoacă aprinderea fitilului unei încărcături explozive. V. a m o r s ă.

APRÎORI adv. (În opoziție cu a p o s t e r i o r i) În mod aprioric. *N-avem nici un motiv să negăm apriori, împotriva indicațiilor experienței, existența unor «substanțe cuasimateriale», deosebindu-se de materia obișnuită (atomii și eterul).* LENIN, MAT. EMP. 311.

— Pronunțat: -pri-o-.

APRÎORIC, -Ă, *apriorici, -e*, adj. (În teoria falsă, idealistă a cunoașterii formulată de Leibniz și Kant, care presupune existența rațiunii pure) Anterior experienței, independent de experiență; bazat numai pe rațiune. *D-l Dühring socotește de asemenea că poate construi întreaga matematică pură, asemeni formelor de bază ale existenței, în mod aprioric, adică din cap, fără să se folosească de experiențele pe care ni le oferă lumea exterioară.* ENGELS, A. 45.

— Pronunțat: -pri-o-.

APRÎORISM s. n. (La Kant și la discipolii lui) Concepție falsă, idealistă, care consideră timpul, spațiul, cauzalitatea etc. nu ca pe niște forme ale existenței reflectate în simțuri prin experiență, ci ca forme innăscute ale conștiinței, anterioare experienței și independente de experiență.

— Pronunțat: -pri-o-.

APROÁPE¹ adv. (În opoziție cu d e p a r t e) I. (Cu sens local) La o distanță mică, în preajmă, în vecinătate. *Munții erau aproape, sub ușoară piclă.* SADOVEANU, N. F. 26. *Mai aproape, mai aproape Noi ne-om strînge piept la piept.* EMINESCU, O. I 101. *Să-mi fie somnul lîn și codrul aproape.* EMINESCU, O. I 216. ◇ (Urmat de determinări introduse prin prep. «de» și indicînd persoana sau obiectul de care cineva este la distanță mică) *Plutonierul se întoarce din nou-lingă dulap și rămase cu ochii la furca proptită de zid, aproape de el.* MIHALE, O. 525. *Sarica, baltașul și gluga și le lepădase într-un colț, aproape de sobă.* SADOVEANU, N. F. 12. *Vorbînd așa, au ajuns aproape de Tecuci.* NEGRUZZI, S. I 138. ◇ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pînă aproape de... = pînă la o distanță mică de... De la Ocea pînă aproape de Grumăzești a fînut numai o fugă.* CREANGĂ, P. 117. *Po aproape (de...)* = prin apropiere, nu (tocmai sau prea) departe (de...). *O dată aude un grohăit de porc p-aproape de dînsul.* ISPIRESCU, L. 370. *S-aude un zgomot de pași pe aproape.* BOLINTINEANU, O. 71. *Să spui lui vîrincean Și lui ungurean Ca să mă îngroape Aice pe-aproape, În strunga de oi, Să fiu tot cu voi.* ALECSANDRI, P. P. 2. *De aproape = a) din apropiere; bine, amănunțit. Ca în cămara ta să vin, Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin Și m-am născut din ape.* EMINESCU, O. I 170. *Ca să-i privegheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului.* NEGRUZZI, S. I 159; b) (adjectival, determinînd o persoană de care cineva este legat prin prietenie sau prin grade de rudenie) apropiat, intim. *Zici că mi-e amic. — Bun. — Amic de-aproape? — Da.* CARAGIALE, O. II 128. ◇ **Expr.** A cunoaște (pe cineva) de aproape = a cunoaște (pe cineva) foarte bine. A lua în de-aproape cercetare = a face o cercetare amănunțită. *Aprroape de mîntea omului = ușor de înțeles.* ◇ (Substantivat) *Că ș-aproapele-i departe, Cînd de draga te desparte.* BELDICEANU, P. 85.

2. (Cu sens temporal) În curînd, în scurtă vreme, peste puţin timp, apropiat. *Sesiunea de examene este aproape.* † (Cu determinări introduse prin prep. «de») Cu puţin timp înainte de... *Era aproape de sfîrşitul anului [scolar], în ultimele zile de mai.* C. PETRESCU, s. 65. *Împăratul acela, aproape de bătrîneţe, căzînd în zăcare, a scris carte frăţine-său.* CREANGĂ, p. 184. † (Adesea în legătură cu participii şi infinitive substantivate) *Cînd, aproape de intrare, Ce s-aude-n depărtare?* ALECSANDRI, p. P. 168.

3. (Indică o uşoară rezervă sau aproximaţie) Cam, mai, aproximativ. *A plouat aproape în toată ţara.* ⊖ *E un om aproape bătrîn Florea Pancu.* STANCU, D. 82. *Făcea o figură blîndă, aproape umilă.* REBREANU, R. I 169. † (De obicei construit cu conjuncţiile «că», «să» sau cu infinitivul; uneori repetat) *Gata, mai-mai, cît p-aci, puţin lipseşte ca... pe punctul de... E cu gîndurile în altă parte, aproape să răstoarne găleata peste Craiu şi Vlanga, care-i vin înaintea.* DAVIDOGLU, M. 13. *Aproape nu mai gîndeam să vă întoarceţi.* DAVIDOGLU, M. 14. *Cînd aproape-aproape să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma.* CREANGĂ, p. 52.

APROAPE² s. m. (Mai ales articulat; în special în textele religioase) Orice om, semen. *În viaţa ta n-ai răcnit zadarnic, n-ai năpăstuit pe văduvă şi pe orfan, n-ai lovit în aproapele tău.* SADOVEANU, O. VI 51. [Lenau] nu s-a putut coborî niciodată la durerile nu mai puţin mari ale aproapei lui său. IONESCU-RION, C. 86.

APROBĂ, aprob, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la o acţiune, la o părere exprimată, p. ext. la o persoană) A socoti bun, a încuviinţa; a fi de acord, de aceeaşi părere cu..., a consimţi la... *Culai, tu grăieşti ca un bărbat cuminte, l-a aprobat tovarăşa noastră.* SADOVEANU, N. F. 118. *Fie cum zice Marşal în privinţa pasării! dar cît despre iepure, să mă ierte domnia-lui; eu... nu aprob zisele poetului.* ODOBESCU, s. III 25. † *Ref l. pas.* *Întrebările... s-au aprobat de toată adunarea.* NEGRUZZI, S. I 12. † *Int r a n z.* *Toşi aprobară din cap.* REBREANU, R. I 133. † A da consimţămîntul oficial la ceva printr-un act autentic. *Ministerul i-a aprobat cererea.* † *Ref l. pas.* *Se aprobă, formulă, de obicei scrisă, prin care o autoritate rezolvă favorabil o cerere, un deviz etc.*

APROBĂRE, aprobări, s. f. Faptul de a aproba; încuviinţare, consimţire. *Proiectul va fi supus aprobării colectivului.* ⊖ *Mulţimea se tâlăzui în strigăte de aprobare.* SAHIA, N. 36. *Faţă de murmurul de aprobare dimprejur, Talabă întrebă aspru...* REBREANU, R. I 193.

APROBATIV, -Ă, aprobative, -e, adj. Care conţine sau exprimă o aprobare. *V. a p r o b a t o r.* *Semn aprobativ.*

APROBATŌR, -ŌARE, aprobatori, -oare, adj. Care aprobă, care arată sau dă aprobare. *V. a p r o b a t i v.* *Surfs aprobator.*

APRŌD, aprozi, s. m. (În trecut) 1. Slujbaş care păzea sălile şi introducea publicul în unele instituţii. *Aprodul cel bătrîn şi de treabă o observa în tăcere, scărpinîndu-şi cu arătătorul mîinii stîngi bărbuşa albă.* SADOVEANU, B. 80. *Incinta începea să se învioroze. Pe estrada prezidenţială forfoteau secretari şi funcţionari. Se auzeau glasurile apozilor de pe culoare: «Poştiţi la şedinţă, domnilor deputaţi».* REBREANU, R. II 35.

2. Fecior de boier dat la curtea domnească pentru a sluji pe lângă domn ca paj sau ca scutier. *Stau pîlcuri de oşteni... Aprozi, copii din casă, curteni şi lefeşii.* ALECSANDRI, P. III 210.

APROFUNDĂ, aprofundeze, vb. I. *Tranz.* A cerceta în adîncime, a adînci cu mîntea. [Studentii] trebuie să studieze şi să aprofundeze acea ştiinţă care este necesară

oricărui specialist, oricărui om de ştiinţă legat de popor — marxism-leninismul. CONTEMPORANUL, s. II, 1951, nr. 223, 1/2.

APROFUNDĂRE, aprofundări, s. f. Acţiunea de a a p r o f u n d a; cercetare temeinică.

APROFUNDĂT, -Ă, aprofundaţi, -te, adj. Cercetat în amănunt, adîncit. *Să nu precupeşim nici un efort pentru studierea aprofundată a operelor clasicele marxism-leninismului şi a documentelor partidului nostru.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2702.

APROPIĂ, aprăpii, vb. I. (În opoziţie cu d e p ă r t a, î n d e p ă r t a) 1. (Cu sens local) 1. *Ref l.* A veni, a se duce, a se aşeza aproape (de ceva sau de cineva). *Şi anii-s tot mai plini — rotunde dropii — Simşim în fiecare zi cum te aprăpii, Socialistă eră de lumină, Cu biruinţi pe cîmpuri şi-n uzină.* BENIUC, s. 31. *Doi uşieri se apropiară cu plocneli PAS, L. I 158. Cînd [capra] s-apropie bine, ce să vadă?* CREANGĂ, p. 26. † (Cu determinări introduse prin prep. «de», indicînd locul sau persoana de care se face apropierea) *Se apropiară de flăcăi şi de cobzar, dîndu-şi cu coatele, cîţiva dintre oamenii de pe şosea.* PAS, L. I 8. *Nu te apropia de mine, voinic, că îţi vei pierde viaţa.* SPIRESCU, L. 125. † *Exp r.* A se apropia cu tîrgul = a fi pe punctul de a se înţelege (din preţ), de a cădea la învoială. A nu te putea apropia de cineva = a nu reuşi să comunici cu cineva (din cauza situaţiei sau a caracterului său). A nu te putea apropia de ceva = a nu putea obţine ceva (din cauza preţului etc.). A se apropia funia de (sau, rar, la) par = a se apropia deznodămîntul, sfîrşitul. (În forma regională *apropiet*) *Se vede că mi s-a apropiet funia la par... Cu şpînul tot am dus-o cum am dus-o... Dar cu omul roş nu ştiu, zău, la cît mi-a sta capul.* CREANGĂ, p. 234.

2. *Tranz.* A duce, a aduce, a aşeza aproape de cineva sau de ceva. *Fiecare pas ne apropie de casă.* ⊖ *Şi dacă ramuri bat în geam Şi se cutremur ploşii, E ca în mînt să te am Şi-ncet să te aprăpii.* EMINESCU, O. I 193. *Un căluş cam pătrărel... Gruie mi-l apropia, Mîna-n coamă că-i punea.* ALECSANDRI, p. P. 79.

II. (Cu sens temporal) *Ref l.* 1. A veni, a fi aproape. *Ziua se apropie şi rămnî singur pe mal.* SADOVEANU, N. F. 58. † *Fig.* *Te înştiinţez că cişlegile se apropie de sfîrşit.* ALECSANDRI, T. I 134. † *Exp r.* A se apropia de ziua = a se crăpa de ziua, a începe să se facă ziua. A l se apropia vremea = a fi aproape de moarte.

2. A ajunge aproape de o anumită vîrstă. *Mă aprăpii de 30 de ani.* † *Tranz.* (Rare) O să mor cînd oi aprăpia suta, poate după ce-oi trece suta. STANCU, D. 16.

III. *Fig. I. Ref l.* A fi, a ajunge aproape la fel. † *Tranz.* *Vor cîta vieţii tale Să-i găsească pe multe, răutăţi şi mici scandale — Astea toate te aprăpie de dîinşii.* EMINESCU, O. I 134.

2. *Tranz.* A-şi atăşa pe cineva, a şi-l face prieten. *Dureri sau veselie, orice vie simşire M-apropie de tine cu-o dulce înfrăţire.* ALECSANDRI, O. 79.

— Pronunţat: -pi-a.

APROPIĂT, -Ă, apropiăşi, -te, adj. (În opoziţie cu î n d e p ă r t a t) 1. (Cu sens local) Care se află aproape, situat în apropiere. *Ţărani muncitori din cîteva sate apropiate veniseră la inaugurarea gospodăriei colective.* ⊖ *Sclipez apropiate creste, Talazuri mari în răsărit.* DEŞLIU, M. 18. *Pe albastrul înalt, stelele luceau din ce în ce mai mari şi mai apropiate.* C. PETRESCU, A. 273. † (Cu sens temporal) *Nu simşii apropiatul freamăt de furtună?* BENIUC, V. 80.

2. *Fig.* Care se bucură de încrederea deosebită a cuiva; intim. *Tovarăşul de luptă şi prietenu cel mai apropiat al lui Horia era Ion Cloşca, iobag din comuna Cărpiniş.* IST. R.P.R. 274.

— Pronunţat: -pi-at.

APROPIERE, *apropieri*, s. f. 1. Acțiunea de a (s e) a propria și rezultatul ei. *Urmele de întineric se destrămau, piereau, gonite de apropierea zilei.* MIHALE, O. 528. *O vino iar! . . . Tu nici nu știi a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește.* EMINESCU, O. I 120.

2. (În loc. a d v.) În apropiere = a) aproape, în vecinătate. *Locuiește în apropiere;* b) (neobișnuit) de aproape. *Intra îmbrăcată ca băiat, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru înția-oară în apropiere.* EMINESCU, N. 83. Din apropiere ← de aproape) *Venim din apropiere.* Prin apropiere = pe aproape. *Cei alți își aveau rosturile lor, casă, nevastă, copii și neamuri, prin apropiere.* PAS, L. I 75.

— Pronunțat: -*pi-e*.

APROPÓ adv. (Franțuzism familiar, adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de») Fiindcă a venit vorba (de asta); a l bine că mi-am adus aminte! *Apropo de înșurat . . . nu s-o înfășoșă nici un holtei ca să ceie (= să ceară) ducurile?* ALECSANDRI, T. I 130.

— Scris și: (după franțuzește, nerecomandabil) *apropos*, *à propos*.

APROPÓ². *apropouri*, s. n. (Franțuzism) 1. (Mai ales la pl.) Vorbe spuse pe ocolite și (de obicei) cu intenții răuvoitoare la adresa cuiva.

2. (Neobișnuit) Calitatea de a spune sau a face lucruri potrivite cu o situație; faptul de a fi spiritual. *Are și apropo, galantomul.* ALECSANDRI, T. 1687.

— Variantă: *apropóu* s. n.

APROPÓU s. n. v. *apropo*².

APROPRIĂ, *apropriez*, vb. I. T r a n z. 1. (Construit cu dativul persoanei) A face propriu, al său; a-și însuși un lucru străin. [I. Heliade Rădulescu] *și atribuia și-și apropria toate evenimentele politice în general și revoluția de la 1848 în special.* GHICA, S. A. 88.

2. (Urmat de determinări în dativ) Potrivit, apt ca ceva să fie propriu, potrivit, apt pentru un anumit scop.

— Pronunțat: -*pri-a*.

APROPRIÁT, -*Ă*, *apropriaiți*, -*te*, adj. 1. (Rare; despre un lucru străin) Făcut propriu, al său; însușit.

2. (Cu determinări în dativ) Potrivit, apt (pentru o destinație), adaptat (unui scop), corespunzător. [Minerii] *au căutat ca instrumentele lor de luptă cu pămîntul să fie cât mai perfecte și apropiate sarcinii ce aveau să împlinească.* BOGZA, C. O. 270.

— Pronunțat: -*pri-at*.

APROPRIÉRE, *aproprieri*, s. f. Acțiunea de a (-și) a propria ceva.

— Pronunțat: -*pri-e*.

APROVIZIONĂ, *aprovizionez*, vb. I. T r a n z. A prevedea un sector al vieții economice cu materii prime sau cu mărfuri de consum; a asigura din timp cele necesare satisfacerii nevoilor materiale, a procura materiale sau provizii. [Industria] *aprovizionează satul cu mărfuri industriale de consum individual — țesături, îmbrăcăminte, încălțăminte, articole de uz casnic și altele.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 31. ♦ R e f l. *Lumea se aprovizionează pentru iarnă.* □ *Chemindu-i sub steaguri, principele* [Ion-vodă cel Cumplit] *îi înștiință de mai înainte de numărul șilelor pentru care trebuie să se aprovizioneze cu hrană.* HASDEU, I. V. 80. ♦ (Cu privire la unele arme de foc) A încărca magazia armei cu cartușele care urmează a fi apoi introduse de acolo în țevă.

— Pronunțat: -*zi-o*.

APROVIZIONĂRE, *aprovizionări*, s. f. 1. (Urmat uneori de determinări introduse prin prep. «cu») Acțiunea de a (s e) a p r o v i z i o n a; procurare de resurse alimentare, industriale etc. prin măsuri adecvate. *Apro-*

vizionarea orașelor cu produse agricole și a satelor cu mărfuri industriale s-a îmbunătățit considerabil. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 147.

2. Serviciu al unei întreprinderi sau al unei instituții, care se ocupă cu procurarea materialelor, utilajului, alimentelor etc. *L-am găsit . . . în căruța aprovizionării.* SAHIA, N. 119.

— Pronunțat: -*zi-o*.

APROXIMATÍV, -*Ă*, *aproximativi*, -*e*, adj. Care este aproape exact, aproape adevărat. *Calculul aproximativ.* ♦ (Adverbial) Cam, aproape, vreo. V. c i r c a. *La conferință au participat aproximativ două sute de persoane.*

APROXIMĂȚIE, *aproximații*, s. f. Prezentare aproximativă a unei situații, evaluare fără pretenții de exactitate. ♦ L o c. a d v. Cu oarecăr aproximație = aproximativ, fără o riguroasă exactitate.

— Pronunțat: -*ji-e*.

APSÍDĂ, *apside*, s. f. Fiecare dintre cele două puncte extreme ale axei mari a orbitei unui corp ceresc.

APȘOĂRĂ, *apșoare*, s. f. (Rare) Diminutiv al lui a p ș. *I-ai luat apșoara, A stătut și moara.* PANN, P. V. I 134. *Caii de frîu că-și luau, La fîntînă că-i duceau, Cu apșoară-i adăpau.* TEODORESCU, P. P. 439.

— Variantă: *apușoară* (SEVASTOS, C. 21) s. f.

APT, -*Ă*, *apși*, -*te*, adj. Potrivit, capabil, bun pentru. . . (sau să. . .). *Apt pentru serviciul militar.*

APTÉR, -*Ă*, *apteri*, -*e*, adj. (Despre insecte) Fără aripi, lipsit de aripi.

APTITÚDINE, *aptitudini*, s. f. Dispoziție naturală, înclinare; posibilitate, pricepere de a face ceva.

APUCĂ, *apúc*, vb. I. I. 1. T r a n z. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de») A lua, a prinde (cu mîna sau cu ajutorul unui instrument). *M-a apucat de ciuf și mi-a ridicat spre el fruntea, ca să mă privească în ochi.* SADOVEANU, N. F. 13. *Fata babei leapădă repede lada jos și dă să apuce o plăcintă, să-și potolească foamea.* SBIERA, P. 210. *Făt-Frumos se duse în grajdurile împărătești, unde erau cei mai frumoși armăsari. . . ca să-și aleagă unul; dar, cum punea mîna și apuca pe cîte unul de coadă, îl trîntea.* ISPIRESCU, L. 3. *S-a răpezit și a apucat în brațe pe tînarul ce intrase.* NEGRUZZI, S. I 17. ♦ F i g. *Calul . . . îi spuse cum să apuce lucrurile ca să meargă la izbîndă.* ISPIRESCU, L. 194. ♦ E x p r. A apuca pe dumnezeu de (un) picior v. d u m n e z e u. (Regional) A apuca (pe cineva) pe-n mînile = a se bate după cineva. *Pe vremea aceea era bine să fii harabagiu în Tîrgul Neamțului; că te apucau pe-a mînile . . . aveai mîstere, de nu erai bucuos; ba să-i duci la Piatră, ba la Fălticeni, ba pe la iarmaroace.* CREFANGĂ, P. 109. ♦ A lua cu putere, a înșfăca, a smulge. *Nu știu cine mă oprește să nu-ți sfărîm mîsele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca. . . din mîna lui Bogdan.* NEGRUZZI, S. I 139. ♦ (Despre animale) A prinde cu gura, cu dinții, cu ghearele; a înhăța. *Auzi miercăitul unui iepure ca și cînd îl apucase ogarul.* ISPIRESCU, L. 369. ♦ (Cu inversarea construcției) [Gura cîinelui] *clămpăni apucînd numai un smoc din spinarea dîmonului.* SADOVEANU, N. F. 34.

2. T r a n z. F i g. (Determinat prin «cu ochii», «cu privirea» etc.) A cuprinde cu ochii, cu privirea. *Trece peste drum ca să poată apuca toată fațada dintr-o singură căutătură.* CARAGIALE, O. I 24. ♦ (Cu inversarea construcției) *În depărtări se-ntindeau, cîi apuca ochiul, cîmpuri aurii cu spicele coapte și aci aproape se auzeau într-o adîncătură fîștîtură de coase și cîncee de coșăși.* CARAGIALE, O. I 380. ♦ A prinde cu auzul, cu mîntea; a pricepe. *Bunicile și mumele. . . le spuneau cîte în lună și în soare. . . din cîte omul apucă și vede, aude și nu uită.*

DELAVRANCEA, S. 217. *Din a lor treacăt să apuc Acele dulci cuvinte, De care azi abia mi-aduc Aminte.* EMINESCU, O. I 188.

3. *Tranz.* A pune mâna (în grabă) pe ce are la îndemână; a prinde. *Capra și cu tedul... năpădiră asupra lui [a lupului] și-i mai trintiră în cap cu bolovani și cu ce-avucău, pînă-l omorîră de tot.* CREANGĂ, P. 33. ♦ (Complementul poate fi exprimat printr-un partitiv) A lua, a-și însuși (ceva) la repezeală. *Ce e dulce și mai dulce, Dar nu poate să se îmbuce și din el toată lumea poate ca s-apuce?* (Somnul). GOROVEI, C. 349. ♦ *Expr.* A apuca loc = a reuși să ocupe un loc (cînd este aglomerat). *Acum e bine de cine a apucat loc la infirmierie.* SAHIA, N. 113. (Intranz.) (Care) pe unde apucă = (care) pe unde nimereste. *Dormeau vara în șoproane, pe unde apucau.* PAS, L. I 76. *Pe cînd ai noștri deschid pîrtii prin nămeși, leșii să cocoloșesc la Halici, la Lev, care pe unde apucă.* DELAVRANCEA, A. 18. Cătanele erau culcate pe jos, care pe unde apucase. RETEGANUL, P. I 30. (Franțuzism învechit) A apuca prilejul = a profita de ocazia ivită. *Apuc prilejul de a-și arăta recunoștința mea la începerea unui nou an.* KOGĂLNICEANU, S. 77.

4. *Ref l.* A se prinde sau a se ține de ceva. *Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu minile de pîntece.* NEGRUZZI, S. I 164. ♦ *Ref l. reciproc.* Ei de brîie s-apucau și la luptă se luau. ALECSANDRI, P. P. 23. ♦ A se prinde (cu mîinile) de ceva; a se agăța. *Apucă-te numa bine cu amîndouă mîinile de după gîtul meu!* CARAGIALE, O. III 57. *Dracul... s-apucă zdrăvăn cu mîinile de torțile cerului.* CREANGĂ, P. 54. ♦ A se lua la luptă. *Ercule dovedi pe acel dulău și-l omorî... Apoi se apucă și cu balaurul.* ISPIRESCU, U. 56. ♦ A sări (la cineva), a ataca (pe cineva). *Zina... s-au apucat cu furie de dînsul, ca să-i scoată ochii.* SBIERA, P. 37.

5. *Tranz. Fig.* (Despre boli, stări sufletești etc.) A cuprinde, a copleși. *De mult l-a apucat frigurile?* DUMITRIU, N. 326. *Simt cum mă apucă frica.* SAHIA, N. 52. *Seara îl apucau tot felul de gînduri negre.* VLAHUȚĂ, O. A. 255. *Tot bocînd ea, o apucă leșin de supărare.* CREANGĂ, P. 81. *Duce-m-aș și m-aș tot duce, Dor să nu mă mai apuce.* ALECSANDRI, P. II 103. ♦ *Expr.* (Familiar) Cînd te-apucă, mult te ține? = n-ai de gînd să mai isprăvești o dată? Ce te-a apucat? = ce ți-a venit? ce te-a găsit? ce ai?

6. *Tranz. Fig.* A trage (pe cineva) la răspundere (pentru o datorie neachitată, pentru o pagubă adusă cuiva etc.), a lua din scurt. *L-au apucat și pe Gavriș Macavei, cum că m-ar fi pus la cale.* SADOVEANU, N. F. 72. *Acum înțeleg că vreun fur i le-a șters [inelele]... și n-avea pe cine apuca de ele.* ISPIRESCU, L. 109. *SAHIA pe ciobanul Paguba să-i împlinească.* PANN, P. V. III 46.

II. 1. *Tranz.* A ajunge la timp pentru a găsi pe cineva (sau un mijloc de locomoție: tren, tramvai etc.) care este gata să plece; a prinde. *Eram grăbit s-apuc și trenul.* SADOVEANU, N. F. 110.

2. *Tranz.* A ajunge, să trăiască atîta, încît să poată cunoaște pe cineva sau să fie martor la ceva. *Nu mă apuc eu așa primăvară zămbind la Nada-Florilor.* SADOVEANU, N. F. 81. *Dă din cap zîmbînd, clipește și înghină veteranelor: Le-o mai apuca eu oare [cîrdirile de cocoare] și la anul?* IOSIF, PATR. 26. ♦ (La trecut) A fi trăit în același timp cu cineva sau ceva, a fi fost contemporan cu cineva sau martor la ceva; a fi ajuns să cunoască pe cineva. *Pe mă-sa n-a apucat-o.* VLAHUȚĂ, O. A. 154. ♦ *Intranz.* A primi ceva prin tradiție, a moșteni (un obicei, o deprindere etc.). *Părul lins, cu unde albăstrui, îl poartă-n temple, așa a apucat de la mă-sa...;* obicei adus de pe obîrșia Ialomîței. DELAVRANCEA, S. 9.

3. *Tranz.* (Urmat de verbe la infinitiv sau la conjunctiv) A începe, a ajunge (să facă ceva), a fi pe punctul (de a face ceva). *Apucase a cînta găina la casa lui, și*

cocoșul nu mai avea nici o trecere. CREANGĂ, P. 285. *Am o domnișoară Cu rochița roșioară, Cînd începe-a dezbrăca, Toți apucă a lăcrima (Ceapa).* GOROVEI, C. 67. ♦ *Ref l.* (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. « de ») *Voinicul au scos fluierul de sub brîu și s-au apucat să zică așa tare de jale, cît îi se topea inima, nu alta.* SBIERA, P. 39. *Se apucă însuși cu mîna lui să le curețe [armele] de rugină.* ISPIRESCU, L. 3. *Stăi, mă, nu te-apuca de năzbîții.* CREANGĂ, P. 48. ♦ *Ref l.* (Urmat de determinări nominale introduse prin prep. « de ») A îmbrățișa o meserie, o carieră etc. *Ești băiat mare. Ți-a dat mustața. Cînd o să te apuci de ceva?* PAS, Z. I 100. *Să lași pensionul și să te apuci de avocatură.* VLAHUȚĂ, O. A. III 129. ♦ *Tranz.* (În construcții negative) A ajunge, a avea vreme (să facă ceva). *L-au prăpădit în bății pe pădurar... nici n-a mai apucat să se înfășoșeze la curtea de judecată.* SADOVEANU, N. F. 72. *Încă nu apucaseră feciorii a aprinde luminările și dumnezei, țop!... o și fost aici.* ALECSANDRI, T. I 155. ♦ (Cu valoare de auxiliar, arătînd că două acțiuni sînt aproape concomitente) *N-apucase... a agiunge bine acasă, și moș Nichifor și trăsese căruța dinaintea uși.* CREANGĂ, P. 114. ♦ A face, a întreprinde ceva. *Frunză verde măr creșesc, Stau în drum să mă gîndesc Ce s-apuc, ce să muncesc, Pinea să-mi agonisesc.* ALECSANDRI, P. P. 285.

4. *Intranz.* (Transilv.) A ajunge, a deveni, a purcede. *Acum, de cînd a apucat măricele, [băiatul] ni-de mare trebuință.* RETEGANUL, P. I 15.

III. *Tranz.* (Cu privire la drumuri, căi etc.) A se angaja pe un drum, a porni într-o direcție oarecare, a lua drumul... *Am apucat cărarea printre fînațuri, pe la fîntina lui Cosma.* SADOVEANU, N. F. 27. *Apucă... calea luminoasă ce ducea în lună.* EMINESCU, N. 26. *O caleașcă trecu în fuga cailor pe ulița mare, apucă ulița Sf. Ilie și... [o] luă la deal.* NEGRUZZI, S. I 16. ♦ *Expr.* A apuca lumea-n cap v. l u m e. A apuca cîmpii v. c î m p. A o apuca la fugă (sau la sîmătoasă) sau a apuca fuga v. f u g ă. A o apuca la picior v. p i c i o r. (Învechit) A-și apuca zborul = a-și lua zborul. *Vara-și apucă zborul spre țărături depărtate; Al toamnei dulce soare se pleacă la apus.* ALEXANDRESCU, P. 38. ♦ *Intranz.* A se îndrepta, a porni. *Niță Stanciu nu știa încotro să apuce mai întii.* PAS, L. I 97. *Unii apucară pe albina Bistriței.* SADOVEANU, F. J. 364. *S-a ținut după mine pînă la răscruce, știu, unde vrei s-apuci spre cazarmă.* CARAGIALE, O. I 47. *Nu mai știe ce să facă și încotro să apuce.* CREANGĂ, P. 140. *Cum ieși din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului.* ALECSANDRI, T. 606. ♦ *Fig.* Sănătatea mea a apucat pe o cale satisfăcătoare și sper că va păși tot înaintea. ALECSANDRI, S. 251. ♦ *Expr.* A apuca înainte = a merge mai iute decît altcineva, a i-o lua înainte, a-l întrece; f i g. a anticipa cu o acțiune față de cineva. *Iar calul său falnic, ușoară năluca... ce la săgeată nainte apucă, În dar o să-l ducă sultanului lor!* MACEDONSKI, O. I 15. *Eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre mărița-ta la aceasta, dar văd că înțelegiunea mării-tale a apucat mai înainte.* NEGRUZZI, S. I 153. A apuca cu gura înainte = a se grăbi să spună ceva fără a lăsa pe altul să sfîrșească vorba sau să deschidă măcar gura. *Pot să am nădejde în voi? — Să n-ai nici o grijă, mănușă, apucară cu gura înainte cei mai mari. Noi sîntem o dată băieți și ce-am vorbit o dată vorbit rămîne.* CREANGĂ, P. 20.

IV. *Ref l.* (Mold., Bucov.) A se angaja la ceva sau la cineva; a se prinde, a se tocni. *Hai să ne apucăm argați la popa.* ȘEZ. III 129. ♦ *Expr.* A se apuca la (sau în) rîmășag = a se prinde, a face prinsoare. *Mulți se apucau în rîmășag c-or gici.* SBIERA, P. 191. *El s-apucă la rîmășag... că are să scoată apă din piatră.* ȘEZ. II 194. (Învechit) A se apuca pe jurămînt = a se jura, a se angaja, a se prinde, a se lega (cu jurămînt). *Pe jurămînt s-apuca, Stăpîni să hărățească și slugile să-i privească!* ALECSANDRI, P. P. 198.

APUCĂRE, *apucări*, s. f. Acțiunea de a (s) e a p u c a.

APUCĂT¹ s. n. Faptul de a a p u c a. ♠ (Adesea în loc. e d v.) Pe apucate sau pe apucatele = în mod superficial, la întâmplare, în fugă. *Totdeauna era unul [un copil] în leagăn, în dreptul patului mamei, și mama dormea pe apucate.* PAS, Z. I 21. *Ce viață-l aștepta pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate.* EMINESCU, N. 36. *Cetele lui Horia abia aveau o organizațiune; ele erau armate numai cu sulize, cu săbii, cu ceva puști și pistoale, strinse pe apucatele.* ODOBESCU, S. III 540.

— Forme gramaticale: (în locuțiuni) *apucate, apucatele.*

APUCĂT², -Ă, *apucați, -te*, adj. (În superstiții) Muncit de diavol; p. e x t. pornit, năbădăios, sărit, ticnit. *M-am temut că-i apucată Și-mi prind cu necuratul treabă.* COȘBUC, P. I 242. *Cum a auzit Negoită toate astea, și-a desfăcut coșurile la precupeți cu ridicata... și s-a dus d-a dreptul să vază și el pe fata apucată.* CARAGIALE, O. II 235. *Baba scrișni din dinți ca apucată.* EMINESCU, N. 22. ♠ (Substantivat) *Se scutură din gânduri, sare ca un apucat pe moșila de jărtă proaspătă.* GALAN, Z. R. 61.

APUCĂTOR¹, *apucătoare*, s. n. Aparat sau parte a unui aparat cu care se apucă o sarcină pentru a o ridica sau transporta.

APUCĂTOR², -OĂRE, *apucători, -oare*, adj. Care apucă; (mai ales cu sens peiorativ) care are obiceiul de a lua, de a-și însuși un lucru al altuia; lacom, hrăpăreț.

APUCĂTURĂ, *apucături*, s. f. 1. Cuprindere cu mâna. *A luat totul dintr-o singură apucătură.*

2. Fig. (Mai ales la pl.) Deprindere, obicei (mai cu seamă rău); fel de a se purta; manieră. *Luase, întru toate, apucăturile profesorului său.* SLAVICI, O. I 93. *Să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare... mai potrivit cu năravul și apucăturile lui.* CREANGĂ, P. 245. *Are niște apucături de stăpînă care mă string de gît.* ALECSANDRI, T. I 339.

APUNE, *apîn*, vb. III. Intranz. (Despre soare, lună, stele, în opoziție cu răsărit) 1. A înclina spre apus, a dispărea sub orizont; a asfinți, a scăpăta. *În fața noastră soarele apune, valea se umple de umbră.* VLAHUȚĂ, O. A. 426. *Pe cînd oastea se așază, tată soarele apune.* EMINESCU, O. I 148. *Cine are dor pe lume Știe luna cînd apune.* ȘEZ, III 60.

2. Fig. A fi în declin, a decădea; a dispărea, a pieri; (despre oameni) a muri. *De voi apune, Una doar mă rog: Fulger să-ncumune Creștetu-mi cu foc.* BENIUC, V. 58. *Tudor Vladimirescu... apusese între Golești și Tîrgoviște, în zarea înșingată a trădării.* GALACTION, O. I 275. ♠ Ex p r. A-i apune (cuiva) steaua = a i se termina epoca de glorie, a decădea; a pieri.

APUNERE, *apuneri*, s. f. (Rare) Acțiunea de a a p u n e; apus, asfințit. *Painjenșul cel roș se lărge, se diafanisă și se prefăc într-un ceri rumenit de apunerea soarelui.* EMINESCU, N. 48.

APUS¹, *apusuri*, s. n. (În opoziție cu răsărit) 1. Faptul de a a p u n e; trecerea unui astru sub orizont; apunere. *Apus de soare.* □ *Ziua de 1 Mai fusese frumoasă plină la apusul soarelui, dar de aci înainte cerul se întunecă.* BOLINTINEANU, O. 413. ♠ Fig. *Încă mi-aduc aminte de groaza ce simțeam, cînd la apusul zilei scheletul lor [al ruinelor] priveam.* ALEXANDRESCU, P. 149. ♠ Privește oferită de soare cînd apune. *O fișie de apus se deșiră peste Dunăre.* SAHIA, N. 40. *Puternic suflă vîntul tomnatec! Apusurile erau ca sîngele și parcă înroșeau și pămîntul.* GİRLEANU, L. 41. *Curînd scăpăta și soarele după cele mai de pe urmă trepte ale apusului.* HOGAȘ, M. N. 168.

2. Loc pe orizont unde apune soarele (unul dintre cele patru puncte cardinale, opus răsăritului); p.

e x t. regiune unde apune soarele; vest. *Flacăra roșie... rumenește zarea-nfiorată Din răsărit pînă-n apus.* BENIUC, V. 84. *Steteam la colibă, pe prunduri, Privind peste mare-n apus, Năvalnice neguri de seară Veniră, urcîndu-se-n sus.* IOSIF, T. 137. *Din apus se răsfirea fierbînd un nor De-un rece vînt adus.* COȘBUC, P. I 233. ♠ Ex p r. (Rare) A vorbi una de la răsărit și alta de la apus = a vorbi incoerent, fără șir. (Rare) A sta cu un picior la răsărit și cu altul la apus = a fi nestatornic, a nu avea domiciliu stabil.

3. Timpul zilei cînd apune soarele; asfințit, scăpătat. *Iar cel ungurean Și cu cel vrancean, Mări, se vorbiră, Ei se sfătuiră Pe l-apus de soare Ca să mi-l omoare Pe cel moldovan.* ALECSANDRI, P. P. 1.

4. Occident. *Patru veacuri de contact cu Apusul... n-a dat masei populației africane nimic bun.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 170, 11/3.

5. Fig. Declin, decădere, prăbușire. *Puterea colosală a romanilor începu a se pleca spre apus.* NEGRUZZI, S. I 201.

APUS², -Ă, *apusi, -se*, adj. Dispărut pentru totdeauna, stins, trecut. *Obrazul la pămînt l-am pus Să-mi amintesc de-un dor apus.* BANUȘ, în POEZ. N. 27. *Rîul sfînt ne povestește... despre vremi apuse, sure.* EMINESCU, O. I 44.

APUSEĂN, -Ă, *apuseeni, -e*, adj. (În opoziție cu răsăritean) 1. Care se află la apus (în raport cu un punct oarecare de pe glob); vestic. *Munții Apuseeni.*

2. (Prin restricție) Care aparține apusului Europei; occidental.

APUȘOARĂ s. f. v. apșoară.

AR, *ari*, s. m. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren, avînd 100 de metri pătrați; decametru pătrat. *Zeca ari de teren arabil.*

ARĂ, *ar*, vb. I. Tranz. A tăia pămîntul cu plugul, răsturnînd brazde, spre a-l pregăti pentru însămînțare. *Trebuie să arăm totul, cu orice preț... întîi îndeplinirea plămului.* CAMILAR, TEM. 98. ♠ Absol. *Întinde frățesca ta mînă... Plugarului vajnic ce ară.* BENIUC, V. 128. *Se vedeau pluguri... arînd, însoțite de țărani în straie albe.* SADOVEANU, N. F. 37. ♠ (Neobișnuit, cu privire la grîne) *Am arat niște bucate; Le-am uitat nesecerate, Le-au mîncat vitele toate.* TEODORESCU, P. P. 342. ♠ (Poetic) *Cu pluguri trase de tractoare Am arat țarina tristeții. Aud sub bălăriile vieții Cum cresc bogate lanuri viitoare.* BENIUC, V. 133. *Peste deal, fișile reflectoarelor arau beznele, și gospodarii mînau vitele, trăgeau brazdele cu simțămîntul că au alături de ei o putere pe care n-o poate birui nimeni.* CAMILAR, TEM. 369.

ARĂB¹, -Ă, *arabi, -e*, adj. Care ține de Arabia sau aparține locuitorilor ei; din Arabia; maur, arăbesc. *Limba arabă.* □ *El se avîntă pe calul său arăb Și drumul, ca săgeții, îi dă peste pustie.* EMINESCU, O. I 97. ♠ (Spre deosebire de cifre romane) *Cifre arabe* = cifrele 1, 2, 3, 4, 5 etc. (împrumutate de la arabi).

ARĂB², -Ă, *arabi, -e*, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Arabiei (populație răspîdită și în alte țări din vestul Asiei, în Africa de nord etc.); maur. *Arabii toți răsar din cort Să-mi vadă roibul cînd îl port Și-l joc în friu și-l las în trap!* COȘBUC, P. I 109.

ARABABURĂ s. f. v. harababură.

ARABESC, *arabescuri*, s. n. Ornamenț de origine arabă, constînd din diverse figuri (linii, frunze, flori etc.) împletite simetric. *Și parcu-ntr'eg cu arabescuri albe-negre Părea... ca sub un clopot magnific de cleștar.* CAMIL PETRESCU, V. 25. *Pe zidul din Alhambra lucește-n răsărit Un chiosc în filigrană de marmură-aurie, Cu stilpi și arabescuri de jur împodobit.* ALECSANDRI, P. III 76.

ARĂBIC, -Ă, arabici, -e, adj. Care este sau vine din Arabia sau de la arabi. ♦ *Gumă arabică* v. g u m ă.

ARĂBIL, -Ă, arabili, -e, adj. (Despre pământ) Bun pentru arat și cultivat. *Noi n-avem pământ arabil mult. Noi munca în grădini, în moștile noastre de pruni și de alți pomi s-o facem împreună.* DUMITRIU, N. 166. ♦ *Strat arabil* = stratul de pământ care se ară și în care plantele cultivate își răspîdesc majoritatea rădăcinilor.

ARĂC, araci, s. m. Par lung care se înfige în pământ, servind la susținerea viței de vie și a altor plante agățătoare. *Vițele stăteau în aer, legate de araci cu zecile lor de circei.* DUMITRIU, N. 249. *Viiile se mlădiau încărcate cu ciorchini, pe aracii plecați puțin de greutatea rodului.* DELAVRANCEA, S. 215.

— Variante: harăe (TEODORESCU, P. P. 315), harăg (CAMILAR, N. I 266, SADOVEANU, Z. C. 149, ALECSANDRI, P. P. 149) s. m.

ARACĂN interj. v. iracan.

ARAGĂZ, (2) aragazuri, s. n. 1. Numele curent al unui amestec de gaze lichefiate, care, comprimat în butelii speciale, este folosit drept combustibil în locuințe, ateliere, laboratoare etc.

2. Mașină de gătit sau reșou care folosește acest combustibil.

ARAGONIT s. n. Varietate a carbonatului de calciu, cristalizată în sistemul rombic, din care se fac obiecte ornamentale.

ARAHIDĂ, arahide, s. f. Alună de pământ.

ARAHNIDĂ, arahnide, s. f. (La pl.) Clasă de animale nevertebrate din încrengătura artropodelor (cuprinzând păianjenii, scorpionii etc.), cu respirație traheeană sau pulmonară, cu sistem nervos concentrat în mase ganglionare și cu organe de tact foarte dezvoltate; (la sg.) animal făcînd parte din această clasă.

ARAHNOIDĂ, arahnoide, s. f. Membrană fină și transparentă, constituind unul dintre cele trei învelișuri ale creierului și măduvei spinării.

ARĂMĂ, (2) arămuri, s. f. 1. Metal de culoare roșie-țică, foarte maleabil, bun conducător de căldură și de electricitate, folosit în cazangerie, în galvanizare, la confecționarea firelor electrice și în aliaje; cupru. *Vocile noastre... Vor despica țările albastre Cu cîntece noi Ca niște goarne de aramă.* BENIUC, V. 128. *Se bate miezul nopții în clopotul de aramă.* EMINESCU, O. I 203. ♦ Fig. *De treci codri de aramă, de departe vezi albind Ș-auzi mindra glăsuire a pădurii de argint.* EMINESCU, O. I 85. ♦ *Expr.* A-și da arama pe față sau a-și arăta arama = a-și arăta fondul ascuns al firii sale. *Lasă-l să vie, să-și arate arama, și pe urmă i-om zice-o.* PAS, L. I 50. [Zeul] își dete arama pe față, căci prinse a mai prigoni lumea o toană. ISPIRESCU, U. 87. ♦ Fig. (În metonimii) a) Clopot. *Lung întonă arama cobitoare Sonorul inim funebru al celor care mor.* MACEDONSKI, O. I 254. b) Tun. *Și cînd auzii glasul aramei tunătoare, Și cînd văzui silitra de fulger purtătoare... Electrică schinteie simșii.* ALEXANDRESCU, P. 144. c) (Cu sens colectiv) Monede. *Anticarul, la patima-i supus, Culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEXANDRESCU, P. 149.

2. (La pl.) Obiecte, mai ales vase, făcute din aramă (1). *Zgomotul sec al roatelor fără șini, bălângăitul arămurilor ca niște clopote dogite împrăștie deznădăjduirea în lungul ținuturilor [la venirea turcilor].* DELAVRANCEA, S. 202. *Șaluri, bani, argintării, arămuri, haine muiate numai în fir... căzură în stăpînirea oștirilor lui Mihai.* ISPIRESCU, M. V. 15.

ARANJĂ, aranjez, vb. I. 1. *Tranz.* A pune în ordine, în bună rînduială; a pune la locul potrivit, a

potrivi. *Ionuț vine din cîrtea Mariei și aranjează sub haină un pachet.* DAVIDOGLU, M. 14. *Aranjez căruța frumos și învătătorul intră în casă să-și aducă sacii.* PREDĂ, Î. 91. *Încerc să-și aranjez buchetul. Suflu peste flori să mi le înviez.* SAHIA, N. 25. ♦ *Refl.* A-și potrivi aspectul exterior (toaleta, coafura etc.). *Doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră într-o mină.* REBREANU, R. I 28. ♦ *Tranz.* (Familiar, cu privire la oameni) A face cuiva un rău. *Lasă că te aranjez eu!*

2. *Refl.* (Uneori cu nuanță peiorativă) A-și face un rost în viață. *Poate vine vremea să mă aranjez altfel.* SADOVEANU, P. M. 132. *Am auzit că te-ai aranjat.* SAHIA, N. 95.

3. *Tranz.* A transcrie o bucată muzicală pentru unul ori mai multe instrumente sau voci.

ARANJAMENT, aranjamente, s. n. Faptul de a aranja; acord, înțelegere, învoială. ♦ *Aranjament muzical* = transcriere pentru unul ori mai multe instrumente sau voci a unei bucăți muzicale.

ARANJĂRE, aranjări, s. f. Acțiunea de a aranja; punere în ordine, rînduire. *Aranjarea cărților în bibliotecă.*

ARĂP, arapi, s. m. 1. (Învechit și popular) Om care aparține populației indigene, cu pielea neagră, din Africa tropicală; p. e x t. om cu pielea și cu părul de culoare neagră. *Dar eu, frate, mult mă tem De cizlariul (= maimarele eunucilor) din harem, Cel cu chipul de arap, Buzat, negru, ras pe cap.* ALECSANDRI, P. P. 110.

2. Locuitor al Arabiei sau originar din Arabia; arab, maur.

— Variantă: harăp (ȘEZ. II 33) s. m.

ARĂPNIC s. n. v. harapnic.

ARĂR adv. (În opoziție cu a dese-a, a dese-ori) Rar, rareori. *Arar se rătăcește [pe baltă] glas de om.* DRAGOMIR, în POEZ. N. 194. *Petre... îndemna iepele arar, cu un plescăit de limbă energic.* REBREANU, R. I 215. *Arar se vede fire de om trecînd prin sat.* DELAVRANCEA, S. 5. *Arar se află pe tron mărînimia.* MACEDONSKI, O. I 248.

ARĂRE adv. Arar. *Arare, cite-o pasăre de noapte filftia greu peste capul lui Cocoran, dînd un țipăt scurt.* CAMILAR, TEM. 146. *Vin zgomote din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, departe, apoi a conținut.* SADOVEANU, O. V 692. *Tu cîntai, și-n depărtare-Eu priveam rîzînd pe lunci: Eu m-am cumînțit de-atunci, Rid așa de-arare!* COȘBUC, P. I 260.

ARĂREORI adv. (În opoziție cu a dese-ori) Rar, rareori, arar. *Afară răsuna arareori cite o jumătate sau un sfert de salvă.* DUMITRIU, B. F. 125. *El nu pleda decît arareori.* REBREANU, R. I 34. *Să nu ne mai întîlnim, Numai stîmbăta o dată, Duminecă ziua toată; Alte zile-arareori. Într-una de nouă ori.* JARNİK-BİRSEANU, D. 62.

ARĂT s. n. Acțiunea de a arăta. *Mama are, totuși, o bucată de pământ, pe deal... Mă ia tata citeodată acolo, la arat, la semănat, la secerat.* STANCU, D. 52. *Dar lumina amurgește și plugarii cătră sat, Hăulînd pe lingă juguri, se întorc de la arat.* ALECSANDRI, P. A. 121.

ARĂBESC, -EASCĂ, arăbești, adj. Arab. *Avea vodă-Calimah o iapă arăbească și o păzeau slujitorii ca ochii din cap.* SADOVEANU, O. I 462.

ARĂBESTE adv. Ca arabii, în felul sau în limba arabilor. *A vorbi arăbește.*

ARĂCI, arăcesc, vb. IV. *Tranz.* (Cu privire la vița de vie sau la plantele agățătoare) A pune pe araci, a sprijini cu araci.

— Variante: hărăci (TEODORESCU, P. P. 315), hărăgi (ALECSANDRI, P. P. 359) vb. IV.

ARĂCIT s. n. Acțiunea de a arăci. *Arăcitul viei.*
— Variante: hărăoii, hărăgît s. n.

ARĂMĂR, *arămari*, s. m. Cel care lucrează, fabrică sau vinde obiecte de aramă.

ARĂMĂRIE, *arămării*, s. f. 1. Meseria de arămar; fabrică, atelier, prăvălie de obiecte de aramă.

2. (Colectiv) Obiecte de aramă; arămuri.

ARĂMI, *arămes*, vb. IV. *Tranz.* A acoperi (un obiect de metal) cu un strat subțire de aramă.

ARĂMIRE, *arămiri*, s. f. Acțiunea de a arămi și rezultatul ei.

1. Acoperirea cu aramă a unui obiect.

2. Depunere, în interiorul țevii unui tun, a unui strat de aramă, rezultat din frecarea proiectilelor pe ghinturi.

ARĂMIȚ, **-Ă**, *arămîți*, **-te**, adj. (Despre obiecte) Suflat sau acoperit cu un strat de aramă. *Fier cositorit sau arămit.*

ARĂMIU, **-IE**, *arămii*, adj. De culoarea galbenă-roșcată a aramei. *Undele arămii ale părului inextricabil împletit.* GALACTION, O. I 58. *Copacii arămii și-nindeau crengile țepene cu frunza rară și pălîtă.* VLAHUȚĂ, O. A. 128. ◇ (Adverbial) *În poiana înnoptată Para jocului se gădă Cu poveștile o dată... Doar jeraticul tîrziu Luminează arămiu, Și mai ard cărbunii mici Cu licăr de licurici.* DEȘLIU, M. 60.

ARĂPESC, **-EĂSCĂ**, *arăpești*, adj. (Învechit și popular) Din Arabia, arăbesc, arab. *Pe metalice tripede ard parfumuri arăpești.* MACEDONSKI, O. I 104. *Piciořul lui întrece fuğarul arăpesc.* ALECSANDRI, P. III 379. *Și mai are fruğuri mari Cu cincizeci de armăsari, Giumătate arăpești. Și ceilalți moldovenesți.* ALECSANDRI, P. P. 202.

ARĂPIME s. f. sg. (Învechit și popular; cu sens colectiv) Multime de arapi. *Cînd pe mal s-arată, tremură Vidinul La vederea sa; Face de se miră toată arăpimea, Ieniceri, spahii și arnăușimea.* BOLINTINEANU, la HEM.

ARĂPOAICĂ, *arăpoaice*, s. f. (Învechit și popular) Femeie care aparține populației indigene, cu pielea neagră, din Africa tropicală; p. ext. femeie cu pielea și părul de culoare neagră. *Arăpoaica spuse vizitiului unde să meargă.* ISPIRESCU, L. 398. *Asta-i cu obraz negru!... Trebuie să fie vro arăpoaică.* ALECSANDRI, T. I 85.

ARĂȚĂ, *arăt*, vb. I. 1. *Tranz.* A expune intenționat privirilor. *Mi-a arătat ieri un răvaș de la dînsa.* NEGRUZZI, S. I 65. *Pe Bujor mi-l duc prin țară, De-l arată ca pe-o țiară.* ALECSANDRI, P. P. 157. ◇ (Refi., în expr.) A se arăta doctorului (sau la doctor) = a se lăsa examinat de medic. ♦ A prezenta o caracteristică. [Ulițele Iașilor] *înfățișînd la toți zece pași un nou punct de privire, arată o varietate drăgălașă.* NEGRUZZI, S. I 70. ♦ A da la iveală, a lăsa să se vadă. *Asculta lămuririle oamenilor și rîdea arătîndu-și dinții.* DUMITRIU, B. F. 8. ◇ Fig. *Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii liniști.* EMINESCU, O. I 103. ◇ Expr. A-și arăta arama v. aramă. A-și arăta colții v. colți (II 1).

2. *Intranz.* A indica printr-un gest persoana sau lucrul asupra căruia se atrage atenția. *Eliza arată spre curtea din dreapta.* DAVIDOGLU, M. 10. *Își mișcă puțin mîna și arată la nora cea mare și la păretele despre răsărit.* CREANGĂ, P. 15. ◇ *Tranz.* (În expr.) A arăta (cuiva) ușa = a da (pe cineva) afară, a goni. ◇ (Cu indicarea instrumentului acțiunii) *Îmi arată din ochi pe frate-meu.* SADOVEANU, O. I 434. *Întrebă: Unde? Subcotenentul nu răspunde. Îi arată din cap înainte.* SAHIA, N. 88. ◇ Expr. A arăta (pe cineva) cu degetul = a semna (pe cineva) batjocurii publice. ♦ *Tranz.* A indica o măsură, o direcție etc. *Steaua cea polară i-arată a lui cale.* EMINESCU, O. I 92. ♦ (Subiectul este ceasornicul

sau arătătoarele lui) A marca ora. *Am privit ceasornicul: lăbuțele de gîngamie arătau ora două jumătate.* SADOVEANU, N. F. 57. *Ceasornicul arăta patru.* NEGRUZZI, S. I 53.

3. *Tranz.* A da o explicație, a face o demonstrație, o expunere, pentru a lămurii, pentru a dovedi sau pentru a convinge. *Trebuie arătat, reluă Frunză, că prin gospodăria comitivă ne întărim patria... o facem bogată... puternică!* CAMILAR, TEM. 18. *Mă trudeam cu el arătîndu-i cum să rostească vorbele cele sucite străine.* SADOVEANU, N. F. 36. *Misia istoriei este a ne arăta... această transformare continuă, această mișcare progresistă a omenirii.* BĂLCESCU, O. II 10. ◇ Expr. (Familiar) *Își (îi, vă etc.) arăt eu = te (îl, vă etc.) învăț eu minte. Lasă că-i arăt eu lui! striga Bucșun, băîndu-se cu pumnul în piept.* SADOVEANU, N. F. 150.

4. *Tranz.* (În opoziție cu ascunde, tăinu) A da pe față, a mărturisi, a destăinui. *Partidul nu se teme să arate deschis maselor greutățile inerente unei asemenea prefaceri adînci cum este trecerea de la capitalism la socialism, greutăți trecătoare ce pot fi învinse prin lupta unită a poporului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2690. ♦ A manifesta, a exterioriza prin vorbe, gesturi sau atitudini. *Arăta totdeauna că disprețuiește mîncarea.* SADOVEANU, N. F. 23. *A ta iubire c-un suspin arat-o.* EMINESCU, O. I 120. ◇ Refi. *Moș Spînu, ca întotdeauna, se arăta nepăsător către toți.* SADOVEANU, N. F. 101. *Gheorghe s-a arătat a fi un om prea brutal și prea ursuz... suduia mereu și mormăia singur prin ogradă.* CARAGIALE, O. I 284. *Sfînta Miercuri, auzînd aceasta, s-a arătat cu mare părere de rău.* CREANGĂ, P. 91. ♦ (Urmat de o propoziție completivă directă) A servi ca indiciu, ca dovadă; a trăda. *Fața lui roșie ca morcovul... arăta că pentru el viața n-avusese zile negre.* NEGRUZZI, S. I 58. ◇ (Propoziția secundară este omisă; subiectul ei devine complement direct în propoziția principală) *Trupul ei lungăreț o arăta [pe iapă] că e fuğariță.* NEGRUZZI, S. I 42. ♦ A da dovadă de..., a dovedi. *În împrejurarea asta au arătat înțelepciune.* SADOVEANU, P. M. 10.

5. *Intranz.* A părea (după chip sau înfățișare). *Pădurile își pierdeau deosebirea și arătau deopotrivă.* GALACTION, O. I 208. *Approape spin, balan, arăta mult mai tîndr.* BASSARABESCU, V. 8. *Pesemne că și stratele acestea pocite fac să arăți așa de sfrijit și închiruit!* CREANGĂ, P. 148. ◇ Expr. A arăta bine (sau rău) = a avea o înfățișare sănătoasă (sau bolnăvicioasă). *Mult se mai mira baba, nu numai de hărnicia fetei, dar mai cu samă cum de arată ea așa de bine.* SBIERA, P. 213. ◇ Refi. *unipers. Se arată a fi vreme bună.* ◇ Expr. Pe (sau după) eîl se arată = după cum pare, pe cît se poate vedea.

6. Refi. A apărea, a-și face apariția, a se ivi pe neașteptate. *Lui Crișan, în vis, O strungă de lumină s-a deschis. Prin ea... Se arătase călare... Chivărni-Roșie.* BENIUC, v. 158. *O dungă de soare s-arată.* COȘBUC, P. II 9. *Nănașul nostru și prietenul dumitale, cumătrul lup, se și arată în prag.* CREANGĂ, P. 27. *Priveliștea se stinge. În negrul zid s-arată, Venind ca-n somn lunatec, în șasuri line ea.* EMINESCU, O. I 95. *În fund, pe cer abastru, în zarea depărtată, La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată.* ALECSANDRI, P. A. 118. ◇ Fig. (Subiectul este un abstract) *Acum întiași dată vedem ideea de unitate a se arăta.* BĂLCESCU, O. II 13.

ARĂTĂRE, *arătări*, s. f. I. Acțiunea de a (se) arăta și rezultatul ei.

1. Indicare, stabilire, determinare, precizare. *Arătarea liniei de urmat într-o problemă.* ♦ (Învechit și popular) Dovadă, mărturie. *Cei bătrîni primesc cu mulțumire arătările de supunere ce le aduc cei tineri.* ISPIRESCU, U. 27.

2. Înfațișare, aspect. *O frunte naltă... ochii suri, boltiți adînc în capul cel înțelept și barba lungă... îi da arătarea unui înțelept din vechime.* EMINESCU, N. 52.

II. (Concretizat) Ființă care nu seamănă a om; monstru, pocitanie; (mai ales în basme) stafie, fantomă. *Copacii par vii, Urișe-arătări, Ameninșătoare stafii.* TOMA, C. V. 330. *În fața mea stă un moșneag c-o traistă-n spate. Se uită și el mirat la mine ca la o arătare.* VLAHUȚĂ, O. A. 426. *Nu-i cunoșteai: oameni sint, draci sint, ori alte arătări!* CREANGĂ, P. 256. *Păstorii... zăresc din depărtare Ivindu-se pe munte o naltă arătare.* ALECSANDRI, P. III 298.

ARĂTĂTOR¹, arătătoare, s. n. Lamă subțire și îngustă (de la aparatele și instrumentele de măsură) care indică greutatea, direcția, timpul etc.; indicator, ac, limbă. *Arătătorul cîntarului indică 200 gr.*

ARĂTĂTOR², -OĂRE, arătători, -oare, adj. (În expr.) *Deget arătător* (și substantivat, n.) = degetul al doilea de la mînă, așezat între cel mare și cel mijlociu. *Lelea Ileana își culegea cu arătătorul drept lacrimile.* SADOVEANU, N. F. 82. *Ne-am împuns fiecare vîrfu degetului arătător.* SADOVEANU, N. F. 36. *O mînă i se sprîjină ușor de un album întredeschis cu arătătorul.* BASSARABESCU, V. 40.

ARĂTOR, -OĂRE, arători, -oare, adj. (Despre pămînt) Arabil. *Loc arător.* † (Despre vite, rar) Care se întrebuințează la arat, care trage la plug. *Vaca cea stearpă și boii arători.* ȚICHINDEAL, F. 187.

ARĂTORIU, -IE, arătorii, adj. (Învechit, despre unelte) Care servește la arat sau la alte munci agricole. *Specimene de instrumente arătorii.* ODOBESCU, S. I 480.

ARĂTÓS, -OĂSĂ, arătoși, -oase, adj. (Despre oameni) Cu înfățișare impunătoare; frumos, chipeș. *Era arătós, nevoie mare. Ai fi pus ochii pe dînsul d-ar fi fost într-o mie.* ISPIRESCU, L. 352. † (Despre lucruri) Mare, impozant, frumos. *Case mari, arătoase, mai luminoase.* PAS, L. I 82. *Cetatea lui era încă mică și pușin arătoasă.* ODOBESCU, S. III 287. *Cum e bradul arătós, Așa-i badea de frumos.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 39.

ARĂTŪRĂ, arături, s. f. 1. Acțiunea de a ara, de a lucra pămîntul; arat. *Dezmîriștitul și arătura adîncă de toamnă sînt lucrările de bază ale pămîntului, fără de care nu se poate obține o recoltă bogată.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2714. *Asta îi trezea amintiri nedeslușite de la alte arături, și omul simțea o plăcere care-l făcea să strîngă pumnii pe lemnul lucios, rotund al coarnelor plugului.* DUMITRIU, V. L. 7. *Trebuie să muncești la arătura cîmpului.* ISPIRESCU, U. 24. *Fie, neico, cîți or vrea, Că tot nu-s ca dumneata, Nici la stat, nici la făptură, Nici la joc, nici l-arătură.* HODOȘ, P. P. 81.

2. Pămînt arat, țarină. *Călcu mai mult prin arătură decît prin mijlocul șoselei.* PAS, L. I 34. *Țăranii au împînzit cîmpul și arăturile de toamnă.* SAHIA, N. 27. *Boii mergeau iute, iute, dar lăseseră drumul mare și o luaseră acum prin arătură.* SANDU-ALDEA, U. P. 224. *De venea apa mare, arăturile lui le ineca.* ISPIRESCU, L. 206.

ARBITRĂ, arbitrez, vb. I. Tranz. (Folosit și absolut; cu privire la pricini) A judeca în calitate de arbitru. † A supraveghea și a conduce desfășurarea reglementară a unei competiții sportive. *Ți-am spus că nu joc [tenis]. Sînt obosit. Mai tirziu. Acuma, uite, joacă cu d-l Bogoiu...* — *Perfect. Și dumneata ne arbitrezii.* SEBASTIAN, T. 87.

ARBITRĂJ, arbitraje, s. n. 1. Judecare a unui diferend de către persoane autorizate pentru aceasta. † *Arbitraj de stat* = instanță anume instituită, care rezolvă litigiile dintre instituții de stat, întreprinderi și organizații ale sectorului socialist.

2. Hotărîre dată de arbitri; p. ext. orice hotărîre dată de o a treia persoană pentru a împăca două părți care sînt în conflict.

— Pl. și: arbitrajuri.

ARBITRĂL, -Ă, arbitrali, -e, adj. Care este hotărît de arbitru. *Sentință arbitrală.* † Care este alcătuit din arbitri. *Comisie arbitrală.*

ARBITRĂR, -Ă, arbitrari, -e, adj. Care pornește dintr-o hotărîre luată după propria apreciere sau după bunul plac al cuiva, fără a ține seamă de părerea altuia; samavolnic. *Paginile istoriei Moldovei și Valahiei, de vor fi scrise de o mînă tare, nepărîntitoare și independentă, vor fi pline de actele arbitrarie ale acestor noi despozi [fanariozii].* BĂLCESCU, O. I 71. † (Substantivat) *Negînd existența unor legi obiective ale vieții sociale în socialism, unii economiști au susținut că statul poate « să creeze », « să transforme » legile economice ale socialismului. În fond, această concepție duce la admiterea anarhiei și a fatalismului în viața socială, la arbitrar și aventură în politică.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 52. † (Făcut) la întimplare, fără nici un sistem; întîmplător. *Marx a dovedit că societatea se dezvoltă potrivit anumitor legi obiective, care acționează independent de voința oamenilor; prin aceasta istoria societății a încetat de a mai fi o îngrămădire arbitrară și haotică de fapte și întîmplări și s-a transformat într-o știință.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2608.

ARBÎTRU, arbitri, s. m. 1. Persoană aleasă de părțile în cauză sau desemnată conform legii pentru cercetarea și rezolvarea unui litigiu. *Te prevenisem. Nu sînt bun de arbitru.* SEBASTIAN, T. 96. † Fig. [Lara s-a pomenit] *Arbitru, deodată, deplin, peste-a lui soarte, Stăpîn și peste sine, stăpîn și peste-ai săi.* MACEDONSKI, O. I 258. † *Arbitru de stat* = arbitru care judecă litigiile dintre instituțiile de stat, întreprinderile și organizațiile sectorului socialist.

2. Persoană însărcinată să supravegheze și să conducă desfășurarea reglementară a unei competiții sportive. *Arbitrul are controlul absolut al jocului.*

ĂRBOR s. m. v. arbore.

ARBORĂ, arborez, vb. I. Tranz. 1. (Mai ales cu privire la un drapel) A ridica sus, în vîzul tuturor; a înfige, a înălța drept. (Ref. p. as.) *De 1 Mai s-au arborat steaguri.*

2. Fig. (Franțuzism) A afișa cu ostentație (o haină, o finută, o atitudine).

ARBORĂDĂ, arborade, s. f. Schelet de susținere a pinzelor unei nave, unei corăbii etc.

ARBORE, arbori, s. m. 1. Plantă lemnoasă cu trunchi solid și ramuri cu frunze care formează o coroană; copac. *Și tăcu, zăbind para roșie a luminării, pe delușor, la fereastră, între arbori.* CAMILAR, N. I 90. *Cînd a trecut dincolo de poiană și a dat între arbori... numai iată că-i sare iepuroiul de dimineață.* SADOVEANU, P. M. 72. † Compuse: *arbore-de-pînie* = plantă arborescentă din familia moraceelor, al cărei fruct, încălzit, are miezul asemănător cu acela al pînii (*Artocarpus incisa*); *arborele vieții* (= a) arbore decorativ, cu tulpina piramidală și cu frunze verzi, sclzoase, din care anumite specii cresc cultivate și în țara noastră (*Thuia occidentalis*); b) fig. figură reprezentînd evoluția omului de-a lungul existenței lui individuale (după vîrstă). † (Rar) Pom. *Din arbori atrîneau mînunchiuri de fructe, mere rumene, pere verzi și prune albăstrii.* SADOVEANU, O. II 8.

2. Fig. (Numai în expr.) *Arbore genealogic* = filiația membrilor unei familii, cu indicarea gradului de înrudire dintre ei, reprezentată adesea printr-un arbore ale cărui ramuri închipuie pe descendenți. V. genealogic.

3. (Franțuzism) Catarg. † *Arborele mare* = catargul principal.

4. Organ de mașină care primește și transmite mișcarea prin rotația în jurul axei sale. *Arborii de transmisie se fac din oțel rezistent și omogen.* † *Arbore-motor* = organ

de mașină al unui motor, care, fiind pus direct în mișcare de mașina motrice, transmite mișcarea de rotație de la aceasta la sistemul antrenat.

— Variante: **ârbor** (EMINESCU, O. I 133), (învechit) **ârbure** (NEGRUZZI, S. II 14) s. m.

ARBORESCENT, -Ă, *arborescenți*, -te, adj. Care are sau care ia înfățișarea și însușirile unui arbore, care seamănă cu un arbore. *Bambusul este o plantă arborescentă.*

ARBORESCENȚĂ, *arborescențe*, s. f. Stare sau formă a unei plante arborescente.

ARBORÉT, *arboreturi*, s. n. Totalitatea arborilor sau a unei anumite specii de arbori care cresc laolaltă pe o anumită întindere a unui teren forestier. † Porțiune de pădure sau de plantație, deosebită de restul acesteia prin condiții speciale de vegetație (specie, vîrstă, structură).

ARBORICULTŎR, *arboricultori*, s. m. Persoană care se ocupă cu arboricultura.

ARBORICULTŎRĂ s. f. Cultura arborilor.

ARBURE s. m. v. arbore.

ARBŬST, *arbuști*, s. m. Plantă lemnoasă care se ramifică de la rădăcină în formă de tufă.

ARBŬZ s. m. v. harbuș.

ARBŬZĂRIE s. f. v. harbușărie.

ARC, *arcuri* și (2) *arce*, s. n. 1. Armă primitivă alcătuită dintr-o vargă flexibilă de lemn sau de metal încovoiată și dintr-o coardă prinsă de cele două extremități; era folosită la aruncarea săgeților. *Și eu mă uit la vechile-mi poeme Ca un tanchist la sulită și arc.* BENIUC, V. 133. *O pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paseri.* CREANGĂ, P. 244. *Un arc de aur pe-al ei umăr, Ea [Diana] trece mîndră la vînat Și peste frunze fără număr Abia o urmă a lăsat.* EMINESCU, O. I 229. *Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt, Și ca noui de aramă... vin săgeți de pretutindeni.* EMINESCU, O. I 148. † Fig. Tot ceea ce are formă încovoiată (ca a unui arc). *Observă în fugă arcul sprîncenei și mărimea curioasă a pleoapelor.* D. ZAMFIRESCU, R. 171. *În farnecul dulcelui somn Sub arcuri de ramuri în floare, Lăsat-ai pe-al codrului domn.* NECULUȚĂ, Ț. D. 59. † (Poetic) *Çișmeaua aceea a Păcurarului era un monument alcătuit dintr-o lespede de piatră... străpunsă de o feavă de aramă prin care se arunca, într-un arc, izvor limpede.* SADOVEANU, Z. C. 94. *Cu-ncetu-nse-rează și stele izvorăsc Pe-a cerului arcuri mărețe.* EMINESCU, O. IV 96.

2. Porțiune anumită dintr-o circumferință sau dintr-o linie curbă. *În același cerc sau în două cercuri egale, la unghiuri la centru egale corespund arce egale și coarde egale.* GEOMETRIA PL. 71.

3. Deschizătură în formă arcuită într-o construcție. *Și pe-a degetelor vîrfuri în ietacul tănuit Intră — unde zidul negru într-un arc a-ncremenit.* EMINESCU, O. I 76. † *Arc de triumf* = a) construcție monumentală în forma unui mare portic arcuit, ridicată în amintirea unui fapt însemnat; b) construcție decorativă provizorie, formînd o arcadă, de obicei la intrarea într-o localitate, ridicată cu prilejul sărbătoririi unui eveniment. † (Poetic) *Boltă. O dormi, o dormi în pace printre făclii o nic Și în mormînt albastru și-n pînze argintie, În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc, Tu adorat și dulce al nopților monarc!* EMINESCU, O. I 69.

4. Piesă elastică formată din lame de oțel suprapuse (la vagoane, automobile, trăsuri) sau dintr-o sîrmă de oțel îndoită în spirală, care se întrebunțează ca dispozitiv pentru amortizarea șocurilor și realizarea unei bune suspensii. V. d r o t. *Arcurile canapelei.* □ *Cupeaua a fost desfăcută din toate încheiturile, cercetată de meșter cum cercetează doctorul pe un bolnav, și s-au dres beteșugurile,*

i s-au pus alte arcuri. PAS, L. I 84. † Ex p r. *Paro-ar fi pe arcuri*, se zice despre o persoană suplă, sprintenă, ageră. † Piesă elastică de oțel special care, prin destindere, pune în mișcare un mecanism; resort. *Arc de cea-sornic.*

5. (În ex p r.) *Arc electric* sau *arc voltaic* = formă a transportului de sarcină electrică în medii fluide, care are înfățișarea de coloană gazoasă incandescentă.

ARCĂDĂ, *arcade*, s. f. 1. Element arhitectural în forma unui arc susținut de coloane. *Ne adunam, zilnic, în adăpostul de sub podul de lingă canalul mic și ne uitam, nemișcați, fără gînd, pe sub arcada de piatră, la cerul aproape cenușiu, covîrșitor.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 43. *Partea cea de sus [a tîrgului] are o prea frumoasă și mare piatră cu arcade.* KOGĂLNICEANU, S. 9. † Fig. *Ramurile, împreunîndu-se, deschideau arcade negre, sub care treceam într-o liniște neajmîrită, lăsnd o cărare de solzi de oțel în urma luntrei.* SADOVEANU, O. III 656. *Darnica iarnă... prefăcuse crengile copacilor în arcade de argint.* ANGHEL, PR. 131.

2. Porțiune anatomică (de obicei osoasă) în formă arcuită; (în special) partea curbată în formă de arc a osului frontal, deasupra ochiului.

ARCĂN¹, *arcane*, s. n. Laț pentru prinderea sau pentru prionitul vitelor. *Zaporojenii au prins cu arcanele cîțioa harmasari tineri.* SADOVEANU, N. P. 272. *Văcarii împresurați de cîni umblau căləri, alergau înainte, se întorceau, ghioagele și arcanele zburau prin rumeneala înserării și aduceau la cîrduri vitele fugare.* SADOVEANU, O. I 268. *Spune, spune, barbă sură, Cășorii cum se fură, Cum se iau din bătătură Pe negură Și pe brumă? — Cu ochiul arcanului.* TEODORESCU, P. P. 299. † Ex p r. A prinde sau a ochi (pe cineva) cu arcanul = (în trecut, în regimul feudal) a prinde, a lua cu forța în armată; fig. a aduce, a lua (pe cineva) cu forța. *Umblam și eu, ca tot ciobanul, Cu fluierul pe lingă oi, Cînd ne ochiră cu arcanul Pe mine și-ncă pe vreo doi.* IOSIF, V. 83. *Pe bădița Vasile îl prinse la oaste cu arcanul, îl celuiau acum zdăvăn și-l puneau în cătuși, să-l trimeată la Piatra.* CREANGĂ, A. 8. † (Învechit) *Funie lungă cu un laț la unul din capete, folosită odinioară ca armă de război. Toți căləri și înarmați Cu săgeți, cu buzdugane Și la brîie cu arcane.* ALECSANDRI, P. P. 207.

ARCĂN², *arcane*, s. n. (Franțuzism învechit; mai ales la pl.) Taină, secret. *Această argumentație păcătuiește mai întii prin faptul că, numai străbînd în arcanele cele mai de pe urmă ale naturii, se va putea să i se smulgă de om toate bucuriile sufletești.* MACEDONSKI, O. IV 129. *Abia unul dintre corifeii științei romînești, veneratul părinte Timotei Cîpariu, a reușit... să pătrunză în arcanele străvechii literaturi naționale.* ODOBESCU, S. II 400. † Fig. *Loc ascuns, tainic. În arcane de pădure întuneric ce spăimîntă, Frunza trece lingă frunză și copac lingă copac.* MACEDONSKI, O. I 115.

ARCĂȘ, *arcași*, s. m. (Învechit) Oștean înarmat cu arc. *Din nou se string arcașii în jurul viteazului și, pe cînd turcii își socotesc pleantul, ca un stol de vulturi se lasă deasupra lor.* VLAHUȚĂ, O. A. 162. *Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului și nepotul arcașului.* CREANGĂ, P. 246. *Ei sînt arcașii vrednici ai lui Ștefan domn cel mare.* ALECSANDRI, P. A. 45. *Cete de arcași și de militari venețieni umblă pe uliți.* NEGRUZZI, S. III 474.

ARCĂT, -Ă, *arcați*, -te, adj. (Poetic) Care are formă de arc; arcuit. *Sprîncenele-i arcate urcau sub a lui frunte Ca tinere lăstare sub umbra unui munte.* MACEDONSKI, O. I 214. *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mpărăție, Tîmpla bate liniștită ca o umbră viorie, Și sprîncenele arcate fruntea albă i-o încheie, Ce o singură trăsură măiestrit le încondeie.* EMINESCU, O. I 79. *Prin ferestrele arcate, după geomuri,*

tremur numa Lungii perdele încrețite, care scânteie ca bruma. EMINESCU, O. I 152.

ARCĂ s. f. (Rar) Corabie. (Fig.) *Mai fericit ca legendarul Noe, Din toată omenirea inundată În arca mea nu am decît o fată... Deasupra lumii noi plutim în voie.* TOPÎRCEANU, M. 23. ◊ (De obicei în expr.) Arca lui Noe = corabia lui Noe; fig. îngîmădire de oameni și animale.

ARCĂNI, *arcănesc*, vb. IV. Tranz. (Învechit) A prinde cu arcanul. *Dar Fulga zvrle lațul, de gît îl arcănește [pe cal].* ALECSANDRI, P. A. 166.

ARCĂȘIE s. f. (Învechit) Arta de a trage cu arcul. *Murad... se duce... Să-nvingă-n arcășie pe Ild-Tozco-paran.* ALECSANDRI, P. III 378.

ARCĂR, *arcere*, s. n. (Regional) Cute, gresie. *Piatra din care se fac arcere.* ȘEZ. III 84.

ARCHEBUZĂ, *archebuze*, s. f. Veche armă de foc semănînd cu o pușcă.

ARCIU BUZIER, *archebuzieri*, s. m. Soldat înarmat cu archebuză.

— Pronunțat: -zi-er.

ARCTIC -Ă, *arctici*, -e, adj. (În opoziție cu antarctic) Care este situat în apropierea polului nord; septentrional, boreal. *Regiunea arctică.*

ARCUI, *arcuiesc*, vb. IV. Reflexiv. A se îndoi în formă de arc; a se încovoia. *Îl văd deodată apărînd cu ochii scînteietori arcuindu-se la picioarele țîțacii și frecîndu-se de rochia dumnisale de tafta.* SADOVEANU, N. F. 34. *Sprîncenele se lăsau în jos, arcuindu-se pe deasupra ochilor și subțîindu-se din ce în ce.* SADOVEANU, O. VI 117. *Șira spinării îi era mlădioasă încă pentru a se arcui.* ANGHEL, PR. 52. ◊ Intrans. (Rar) *Mîna dreaptă intra, se umplea în semănătoarea atrînată de gît, brațul drept se întindea, arcuia frumos, și din mîna picurau pe pămînt boabele de orz bălan, ca niște mărgel.* SANDU-ALDEA, D. N. 287. ◊ Tranz. A construi în formă de arc. *Pod alb ați arcuit peste abise, Podînd și hăul dintre fapt și vise.* TOMA, C. V. 392.

ARCUIRE, *arcuiri*, s. f. Faptul de a (se) arcui; (concretizat) formă arcuită, arc. *Numai ochii, căzuți în fundul a două gropi, sub arcuirea sprîncenelor crescute, abia de se mișcau, privînd la cei ce intrau în casă.* ARDFLEANU, D. 43.

ARCUIȚ, -Ă, *arcuți*, -te, adj. Încovoiat în formă de arc. [Papagalul] *cerca să se vizeze pe o creangă mlădioasă arcuită peste un fluviu uriaș.* ANGHEL, PR. 46. *Avea niște sprîncene bine arcuite.* ISPIRESCU, L. 78. ◊ (Rar, despre construcții) Prevăzut cu arcade. *Ograda, încinsă cu ziduri, înfățișa patru șiruri de chilioare cu tinde lungi și arcuite.* ODOBESCU, S. I 88.

ARCUIȚĂRĂ, *arcuituri*, s. f. (Rar) Încovoietură în formă de arc.

ARCULEȚ, *arculețe*, s. n. (Rar) Diminutiv al lui arc (1). *Luă o viță de păr din capul fetei, făcu lațuri și un arculeț, și, dîndu-le băiatului, le zise: ... Cu astea să prindeți păsările ca să aveți ce minca.* ISPIRESCU, L. 335.

ARCUȘ, *arcușuri*, s. n. Vergea de lemn între capetele căreia sînt întinse fire subțiri de păr de cal și cu ajutorul căreia se cîntă la instrumente cu coarde. *Măi arcuș, frățioare, Ia întoarce struna, Pentru dorul ce ne doare Să-i mai zicem una!* DEȘLIU, G. 17. *Tănase se încovoia mai tare pe scripcă și degetele-i tremurau pe strune, pe cînd cu dreapta suia și cobora încet arcușul.* SADOVEANU, O. VI 178. *Un băiet de țigan o schingiuia [vioara] c-un arcuș ce rămăsese*

în cîteva fire de păr. EMINESCU, N. 34. ◊ Expr. A trage din arcuș (sau cu arcușul) = a cînta din vioară. *Trăgea Diniță cu arcușul de te ardea la inimă.* GHICA, S. 170.

ARDE, *ard*, vb. III. I. Intrans. (Despre foc) A fi aprins. *Focuri ardeau noaptea pe vîrfuri.* BENIUC, V. 159. *Arde vesele flucări pe vatră, Și-ai casei, la masă, gătiți.* COȘBUC, P. II 46. *Noaptea, potolit și vînat arde focul în cămin.* EMINESCU, O. I 42. *Perdelele-lăsate și lămpile aprinse; În sobă arde focul, tovarăș mîngăios.* ALECSANDRI, P. A. 109.

II. (Accentul cade pe ideea de mistuire, de consumare prin foc)

1. Intrans. A se mistui prin foc, a se preface în cenușă. *Arde fabrica de oxigen!* CĂLUGĂRU, O. P. 407. *Și colo, departe-departe, de unde izvorește Suceava, cerul e roșu, parc-ar arde o cetate.* DELAVRANCEA, A. 107. *Puse scîndurile în foc; de areră.* ISPIRESCU, L. 65. *Cînd or găsi motanul scrum, au să creadă că a ars copilul.* CREANGĂ, P. 175. *Satul (sau țara, lumea) arde și baba se piaptănă v. b a b a.* ◊ Fig. *Arde, gînd în vîlătăi și pară!* BENIUC, V. 17. *În gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiu.* EMINESCU, O. I 158. ◊ (Cu subiectul neexprimat) *Arde la vecin.* ◊ Tranz. (La conjunctiv, în imprecații sau formule afective, adesea în forma arză) *Am crîșnit: Ardă-te para focului de spîn!* SADOVEANU, N. F. 71. *Dar ce frumoașă se făcu Și mîndă, arz-o focul!* EMINESCU, O. I 174. *Ardă-l focul fuior, că înclcit e!* ALECSANDRI, T. 907. *Arză-l focul de bărbat! A venit aseară beat.* ALECSANDRI, P. P. 361.

2. Tranz. (Subiectul este omul) A da foc, a băga în foc. *S-au sculat oamenii în toată țara, de pun foc la conace și rup hîrțile de datorii și ard învoilele și-i taie pe boieri.* DUMITRIU, B. F. 29. ◊ A produce cuiwa o rană prin foc. *M-ai ars cu țigara.* ◊ Expr. A arde cu fierul roșu = a) a face (unui animal) un semn cu un fier înroșit în foc; b) fig. a înfiera, a stigmatiza. ◊ A încinge, a înfierbînta. *Înainte de-a face pîinea; gospodina arde cup-torul.* ◊ (Cu privire la materialul care servește la încălzire) A consuma. *De-aș fi știut ca ș-amu, Nu mi-aș fi pierdut somnu, Și m-aș fi culcat devreme, N-aș fi ars atîtea lemne.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 98. ◊ Intrans. *Pe vatra veche ard, Pocînd din vreme-n vreme, Trei vreasuri rupte dintr-un gard, Iar flacără lor geme.* COȘBUC, P. I 191.

◊ (Cu privire la mincare) A strica expunînd prea mult la acțiunea focului. *Am ars friptura* ◊ Reflexiv. *Eu lo joc, mama la joc, Pogăcea se arde-n foc* ȘEZ. IV 232. ◊ (Cu privire la cărămida, la obiecte de ceramică etc.) A expune acțiunii focului (sau unei temperaturi ridicate) în procesul de fabricare. *A ars cărămida.* ◊ (Cu privire la un instrument medical) A dezinfecța trecînd prin flacără. *Doctorul a ars în flacără acul seringii.* ◊ (Cu privire la o rană) A cauteriza. ◊ (Subiectul este o substanță chimică) A distruge. *Stropii de acid sulfuric i-au ars haina.*

3. Intrans. (Despre materiale combustibile) A se consuma pentru a răspîndi lumină; p. ext. (despre surse de lumină sau despre lumină însăși) a fi aprins, a lumina. *La postul de miliție, lumina încă mai ardea.* MIHALE, O. 524. *Unde, pentru far, să cat uleiul, Ca să ardă-n beznă luminoasă?* BENIUC, V. 41. *Arde-n candel-o lumină cît un sîmbur de mac.* EMINESCU, O. I 84. *Ardeau două mari policandre.* NEGRUZZI, S. I 60. ◊ Tranz. *În satele electrificate țărani nu mai sînt nevoiți să ardă petrol.* ◊ Fig. A lăcuși, a străluci. *Noaptea era caldă și pe cerul albastru-închis ardeau stropii de aur.* SADOVEANU, O. I 292. *Ard stele pretutîndeni.* CAMIL PETRESCU, T. II 224. *Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mîrgăritare.* EMINESCU, N. 70. ◊ (Poetic; despre ochi, privire) *Ochii tineri de mirare-i ard.* BENIUC, V. 59. *În cerdac apăruse un bărbat de vreo treizeci de ani, cu fața suptă și ochii negri care ardeau straniu, cu mustața mică răscuțită.* REBREANU, R. I. 93. *Cînd te văd zîmbînd copilărește, Se stinge*

atunci o viață de durere, Privirea-mi arde, sufletul îmi crește. EMINESCU, O. I 120.

4. Intran z. (Despre soare) A răspîndi căldură mare, a încălzi puternic, a dogori. *Arde soarele, semn de ploaie.* † Tran z. A încălzi tare, a pîrli, a bronza. *Avea un obraz fin, o pielită nearsă de vînturi și de soare.* SADOVEANU, O. V 384. *Că am mîndră tinevea, Tinevea și gîngășea, Și îi arde soarele Pieptul cu mărgelele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 20.

III. (Accentul cade pe senzația usturătoare provocată de foc)

1. Refl. A suferi o durere vie la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte; a se frige. *De ce mi-am făcut clește? Ca să nu mă ard, zicea ea.* CREANGĂ, P. 5. *Cine s-a ars cu ciorbă suflă și-n iaurt.* † Tran z. A produce o senzație arzătoare, usturătoare, ca de arsură. *Un vînt aspru trecea prin întunecimea serii de dechecurvie, ardea obrazurile ca un brici.* SADOVEANU, O. IV 152. *Mă arde-n spatel zise fata.* EMINESCU, L. P. 186. † Fig. *Idealul social călăuzește satira artistului, îndreptîndu-i rîsul, făcînd ca acest rîs... să ardă... unde trebuie să fie ars.* CHEREA, ST. CR. I 363. *Și ochii mari și grei mă dor, Privirea ta mă arde.* EMINESCU, O. I 172. † Fig. A spune (cuiva) ceva caustic, neplăcut. *Dar știi că m-ai ars... zise părintele Duhu, luîndu-și tîlpășița, dîunăre de mînios.* CREANGĂ, A. 141. † Refl. (Familiar) A se păcăli, a se înșela. V. frige.

2. Intran z. A fi fierbinte, a dogori. *Azi ard hainele pe mine. Mi-e greu capul ca de lut.* COȘBUC, P. I 50. *Subt pasurile mele simții arzînd pămîntul.* ALECSANDRI, P. 145. † Fig. *Atunci Ileana și simțește Că-i arde plînsul în priviri.* COȘBUC, P. I 124. † (Despre ființe, p. ext. despre părți ale corpului lor) A avea febră; (despre ochi) a străluci de febră. *Ochii îi ardeau, roșii de friguri.* DUMITRIU, B. P. 26. *Dar ochii-i ard în friguri și buza-i sîngerată.* EMINESCU, O. I 96. *Am luat-o de mîină — mîina ei ardea — și-am pus-o lîngă mine.* NEGRUZZI, S. I 50. *Ochii-și ard și-și arde fața, Ca garoafa dimineața.* ALECSANDRI, P. P. 46. † A se înroși, a se îmbujora din cauza unei stări emotive. *Îi ard obraji de rușine.* † *Și-mi trec o mîină... pe-obrazul meu arzînd.* MACEDONSKI, O. II 20.

3. Tran z. Fig. (Cu indicarea instrumentului acțiunii) A trage, a da o lovitură. *Dascălul Chiosea... se prîmbla pe dinaintea băieților înarmat cu o vargă lungă, arzînd cînd pe umul, cînd pe altul, după cum i se părea.* GHICA, S. 51. † (Complementul instrumental de complement direct) *Puteam să nu-i ard vreo trei miutele?* BENIUC, V. 141. *I-au ars o palmă bună.* SBIERA, P. 260. *Acuși vă ard cîteva jorđii prin țolul cela, de v-a trece spurcatul!* CREANGĂ, A. 128. † (Familiar, construit cu dativul etic) A face ceva cu repeziune, cu pasiune. *V. trage, trînti. Scriu destul de citeț. — Ia stai aici pe scaun, să-i ardem o probă.* STANCU, D. 461. † (Cu privire la un cîntec) *Unul... sună și clopotul; altul trage buhaiul; altul mai dîncolo zice de jale, ori îmi arde cîte-o horă din fluier.* ȘEZ. III 180.

4. Intran z. Fig. (Determinat prin «de dor», «de iubire», «de nerăbdare» etc.) A fi cuprins de un sentiment puternic, foarte viu, profund. *Arde de dorința să ne vedem.* CARAGIALE, O. VII 148. *Dragă mi-e lelița-n joc. — Cînd se leagănă cu foc... Unde-aruncă-un ochișor, Arde sufletul de dor.* ALECSANDRI, P. P. 337. (Eliptic) *Ard să știu cum merg pregătirile.* BARANGA, I. 167. *Chîrîlă Păun ardea acumă să spuie [vestea].* REBREANU, R. I 192. † Ex p r. A-i arde (cuiva) de ceva = a simți o dorință arzătoare după ceva, a fi preocupat de ceva, a avea chef de ceva. *Uf, ce anost! Cine-î asta? Într-un colț se-ntreabă două. «De, închipuie-ți săracul!... de povești ne arde nouă?»* VLAHUȚĂ, O. A. 77. *Lui nu-i arde de mîncare.* ISPIRESCU, L. 262. (Rare, cu privire la persoane) *Pleacă, mă!... Nu ne arde de tine.* PAS, L. I 7. † Tran z. *La Sebiș ori în altă parte, Mereu același dor de ducă... Mă chinuie-*

mereu, mă arde. BENIUC, V. 16. *I-am povestit necazul ce mă ardea.* SADOVEANU, N. F. 179. † Ex p r. A arde la inimă (pe cineva) = a provoca (cuiva) o emoție puternică. *Simțea că ceva îl arde la inimă.* BUJOR, S. 23. † Refl. (Rare, despre inimă, suflet etc.) *Cînd gîndesc, mîndră, la tine, Nu mai am inimă-n mine... Puținică ce-a rămas Mi s-a fript și mi s-a ars!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 114. *Vai, vai, vai, inima mea... Mult se arde și se frige Și n-are gură să strige.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 213.

— Prez. ind. și conj. și: arz (CARAGIALE, O. I 74, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 105).

ARDEI, ardei, s. m. 1. Plantă erbacee din familia solanaceelor, cu flori albe și fructe de culoare verde sau roșie (*Capsicum annuum*); fructul acestei plante (uneori cu gust iute), întrebuițat ca aliment sau condiment. *Băgă în logosul lui și cîteva dofeniri, tăioase ca ardeul.* PAS, L. I 13. *Era, mare, acest Silen gras și gros ca un butoi... fața lui, fața sfeclei, nasul ca un ardei roșu.* ISPIRESCU, U. 104. † *Ardei gras* = specie de ardei mare și cărnos. *Ardei iute* = specie de ardei mic, de formă lunguiață și ascuțită, cu gust iute; pipăruș, chipăruș, paprică. † Ex p r. Iute ca ardeul = a) foarte vioi, neastîmpărat; b) iute din fire, supărăcios. *A du cu ardei pe la nas = a întărita, a așta, a irita.* † Fig. *Ei, și dumneața, nea Ioane!... Ardei ai avut todeauna pe limbă, dar s-ar zice că acumă ai și piper.* PAS, L. II 75.

2. Fig. Fire sau purtare iute, aspră. *N-a fost tocmai bine, deoarece de ardeul Agapiei i s-a pîrjolit curînd [soțului ei] gîtița.* SADOVEANU, M. C. 8.

ARDEIA, ardeiez, vb. I. 1. Tran z. A da unei mîncări gust de ardei; a presăra cu ardei; a iuți.

2. Refl. Fig. (Despre oameni, familiar) A se irita, a se mînia, a se supăra.

ARDEIĂȘ, ardeiași, s. m. Diminutiv al lui ardei.

ARDEIĂT, -Ă, ardeiați, -te, adj. (Despre mîncări) În care s-a pus mult ardei, cu gust iute, înșepător. *Merge [mustul] cu mititeii ardeiați, cu fripturile grase, cu pastrama sărată.* PAS, Z. I 171.

ARDELEAN¹, -Ă, ardeleni, -e, adj. Al ardelenilor; din Ardeal; transilvănean. *Orașe ardelene.* † *Cite fete ardelene, Toate-s negre la sprîncene.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 28.

ARDELEAN², -Ă, ardeleni, -e, s. m. și f. Persoană care este originară din Ardeal sau care locuiește în Ardeal; transilvănean.

ARDELEANĂ, ardelene, s. f. (Mai ales articulat) Numele unui dans popular din Ardeal. *Să jucăm ardeleana.*

ARDELEANCĂ, ardelence, s. f. Femeie din Ardeal; transilvăneancă.

ARDELENEASCĂ s. f. Ardeleană. *Ardeleneasca este unul din jocurile cele mai originale și mai pline de viață.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 475.

ARDELENESC, -EASCĂ, ardelenești, adj. Care e din Ardeal, de ardelean, în felul ardelenilor; transilvănean. *Accent ardelenesc. Port ardelenesc.* † *Citu-i țara romînească, Nu-i ca fata-ardelenească.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 31.

ARDELENESTE adv. În felul sau după obiceiul ardelenilor; ca în Ardeal. *Vorbește ardelenește.*

ARDELENISM, ardelenisme, s. n. Cuvînt, expresie, construcție caracteristică ardelenilor.

ARDENT, -Ă, ardenți, -te, adj. (Rare) Încălzit, înflăcărât, aprins. *Nicu Bălcescu avea o mare dorință de a învăța. Dotat cu înlesnire și aplicațiune la studii, inteligent, ardent și entuziast, predilecțiunea lui era deosebită pentru studiile istorice.* GHICA, S. A. 141.

ARDERE, *arderii*, s. f. Faptul de a arde.

1. Mistuire prin foc, consumare; p. e x t. incendiere. *Gerilă potopea pădurile prin ardere*. CREANGĂ, F. 246.

✦ Cauterizare.

2. Oxidare rapidă a unei substanțe în prezența oxigenului atmosferic, însoțită de dezvoltare de căldură și de lumină.

3. (Mai ales la pl.) Procesul de descompunere prin oxidare a diferitelor substanțe din organism, cu punere în libertate de energie sub formă de mișcare, căldură etc.

ARDEZIE, *ardezii*, s. f. Sîst argilos dur, de culoare variată (de obicei albastră-cenușie), care se poate ușor despărți în foi subțiri și din care se fac plăci de acoperit casele, tăblițe de scris etc. *Profesorul l-a cercetat și l-a cîntărit. I-a întins abecedarul și o tăbliță de ardezie*. SADOVEANU, M. C. 66.

— Pronunțat: -zi-e.

ARDOARE s. f. Înlăcărare, pasiune; elan, avînt, zel. ✦ Loc. a d v. Cu ardoare = înflăcărât, cu pasiune. *Am dorit cîmpul cu ardoare*. SAHIA, N. 15. *Ne-a sărutat pe rînd cu ardoare*. SAHIA, N. 59.

ARÉCI interj. v. hareci.

ARĒNĂ, *arene*, s. f. 1. Spațiu circular așternut cu nisip, rumeguș etc. din mijlocul unui circ sau amfiteatru, unde se desfășoară reprezentațiile; p. e x t. (mai ales la pl.) amfiteatru destinat concertelor, spectacolelor teatrale etc. *Arenele Libertății*. — *Valuri de aplauze s-au înălțat din toate colțurile arenei*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2737.

2. (Azi rar) Teren de sport împrejmuit cu tribune pentru spectatori. V. s t a d i o n.

3. Fig. Sferă, domeniu, loc de desfășurare a unei activități (politice, literare etc.). V. c î m p. *Să lărgim numărul lucrărilor pe arena literelor*. SAHIA, U.R.S.S. 166. *Cînd făcusem abia primii pași în arena literară, aveam un prieten*. MACEDONSKI, O. IV 50.

ARENDĂ, *arendez*, vb. I. T r a n z. (În orînduirile bazate pe exploatare) A da sau a lua în arendă. *E ultimul an cînd îți mai arendez moșia*. DUMITRIU, B. F. 52. *Dintre proprietarii mari și chiar dintre cei mijlocii, foarte puțini își cultivă singuri domeniile; cei mai mulți, foarte mulți, și le arendează în bloc la cine dă mai mult*. CARAGIALE, O. III 181.

ARENDĂRE, *arendări*, s. f. Acțiunea de a a r e n d a. În Republica Populară Romînă este interzisă arendarea pămîntului.

ARENDĂȘ, *arendăși*, s. m. (În orînduirile bazate pe exploatare) Persoană care, luînd un bun în arendă, obține beneficii din munca celor pe care-i exploatează. *În bancă, alături de el, stă copilul unui arendaș bogat, care a crescut în pufuri, printre guvernante și a mîncat totdeauna piine albă*. DEMETRESCU, O. 102. *Tărâmul... dă o hirtie prefectului, jeluindu-se de încercarea la datorie din partea arendașului și de bătaie*. CARAGIALE, O. II 44. *Vine-un car cu patru boi, încercat cu păpușoi; Dindărătul carului, Arendașul satului, Lipitoarea dracului*. TEODORESCU, P. P. 296. ✦ Fig. *Moldavia se hotărăi de apañaj fanarioșilor. Un veac se mulse țara de acești arendași!* NEGRUZZI, S. I 277.

ARENDĂ, *arenzi*, s. f. (În orînduirile bazate pe exploatare) 1. (De obicei în construcție cu verbele « a da », « a lua », « a ține » și cu prep. « în », « cu ») Cedare a dreptului de exploatare a unor bunuri (pămînturi, pășuni, bălți, imobile, terenuri petrolifere, mine etc.) pe un timp determinat, în schimbul unei plăți. *Concurența arendașilor a ridicat și ridică neconținut prețul arenzilor, lucru ce convine proprietarilor, și din aceasta, firește, rezultă crescînda îngreunare pentru mulțimea plugarilor*. CARAGIALE, O. III 182.

2. Sumă care se plătește proprietarului la termene fixe pentru arendarea unui bun și care reprezintă o parte a plusvalorii rezultate din exploatarea acelui bun. *Pentru baltă n-aș putea să împlinesc singur arenda*. DAVIDOGLU, O. 16. [Boierii] *preferă să tragă veniturii grase și să le risipească în petreceri. Locul lor l-a luat arendașul, care stoarce arenda pentru boier și alta, mai bună, pentru el însuși*. REBREANU, R. I 36.

— Variantă: (regional) arîndă (ȚICHINDEAL, F. 203) s.f.

ARENDĂȘESC, -EĂSCĂ, *arendășești*, adj. De arendaș, care aparține unui arendaș. *Dintr-o potecă lăturată (= din apropiere)... izbucni în drumul mare o brișculiță arendașească, tîrîită de trei călușei*. ODOBESCU, S. A. 243.

ARENDĂȘI, *arendășesc*, vb. IV. Intrans. A fi arendaș, a avea îndeletnicirea de arendaș. *El nu mai voia să arendașească. Era hotărît să se mute în București*. SANDU-ALDEA, D. N. 211.

ARENDĂȘIE, *arendășii*, s. f. Ocupația de arendaș; exploatare exercitată de arendași. *Nu ne trebuie arendași, coană, că nu mai putem în nici un chip... iar ne văzurăm robi ca înainte vreme, pe vremea turcilor. Dar noi ne-am săturat de robie, nu mai putem răbda*. DUMITRIU, B. F. 84.

ARENDĂȘIȚĂ, *arendășițe*, s. f. (Rar) Arendașoaică.

ARENDĂȘOĂICĂ, *arendășoaiice*, s. f. (Rar) Nevastă de arendaș; femeie care ține în arendă o moșie etc. [În trăsură] *erau grămădite o mulțime de tinere arendașoaiice, găite și împodobite*. ODOBESCU, S. I 384.

AREOMĒTRU, *areometre*, s. n. Instrument gradat care servește la determinarea rapidă a densității unui lichid sau a concentrației unei soluții.

— Pronunțat: -re-o-.

AREOPĂG, *areopaguri*, s. n. Consiliu și tribunal suprem al vechilor atenieni, însărcinat cu supravegherea exercitării magistraturilor și cu judecarea crimelor grave. ✦ (Poetic) *Deasupra dealurilor liniștite, nucii bătrîni și gravi sînt asemeni unor mature areopaguri, pline de cum-pătare și înțelepciune*. BOGZA, C. O. 379.

— Pronunțat: -re-o-.

ARĒST, *aresturi*, s. n. 1. Deținere sub pază legală a unei persoane care a săvîrșit (sau este bănuită că a săvîrșit) o infracțiune; arestare. *Va porunci... ca arestul vagabondului să fie lungit pe două săptămîni*. PAS, L. I 48. [Judecătorul] *a condamnat-o la cinsprezece zile de arest*. PAS, L. I 121. ✦ *Arest preventiv v. preventiv*.

2. (Concretizat) Loc unde sînt ținuți cei arestați. V. carceră, închisoare. *Se repezi într-un suflet la arestul subprefecturii*. BUJOR, S. 47. *A doua zi s-a deșteptat într-o odaie umedă din arestul poliției*. VLAHUȚĂ, O. A. 154.

ARESTĂ, *arestez*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la persoane) A priva de libertate (în urma unei infracțiuni sau a unei acțiuni considerate astfel); a închide în vederea unei judecăți. *Am intrat ieri dimineață agenții lor în ateliere și au început a aresta: mai ales pe maștrii și lucrătorii mai tineri*. SADOVEANU, N. F. 107. *Pentru ce l-ați arestat pe Cațavencu?* — *Pentru ca să-i apucăm scrisoarea*. CARAGIALE, O. I 128.

ARESTĂNT, -Ă, *arestanți*, -te, s. m. și f. (Învechit) Persoană care a fost arestată, închisă; arestat, deținut. *Un convoi de soldați era însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului o sumă destul de însemnată de arestanți*. ODOBESCU, S. I 386. *Acel arestant era băiatul pe care cițiva ani îndărăt îl scasesem din mîinile fiorosului Sotea*. GHICA, S. A. 140.

ARESTĂRE, *arestări*, s. f. Acțiunea de a a r e s t a. ✦ *Mandat de arestare* = ordin scris, emis de o

autoritate judiciară, prin care se dispune arestarea cuiva.

ARESTAT, -Ă, *arestați, -te*, adj. Care a fost privat de libertate; închis, deținut. ◇ (Substantivat) [Țăranii] *au atacat vagonul cu arestați*. DUMITRU, B. F. 86. *Arestatul nu era bosumflat la chip, ci arăta mai degrabă vesel*. PAS, L. I 40.

ARESTUI, *arestulesc*, vb. IV. Tranz. (Învechit și popular) A aresta. *Am auzit că acolo i-a arestuit pe toți într-o singură noapte, la locul de adunare*. V. ROM. noiembrie 1953, 85.

ARESTUIRE, *arestuiri*, s. f. (Învechit și popular) Acțiunea de a arestui; arestare. *Na, scrie tu deasupra iscăliturii ordinul de arestuire și de exil, și dă hirtia în mîna găii*. ALECSANDRI, T. 1413.

ARETE, *areți*, s. m. (Învechit și popular) Berbec. *Cît mi-a fost mie de drag... Să văd codrul plin de-areți și cîrlanii cum s-alungă, Iar în amurgit, la strungă, Să mîlg laptele-n găleți*. COȘBUC, P. II 167.

ARFĂ s. f. v. harpă.

ARGĂT, -Ă, *argați, -te*, s. m. și f. (Rar la f.) Persoană angajată pentru muncile grele într-o gospodărie de moșier sau de chiabur și a cărei muncă era exploataată de stăpîn. *Pretuîndemi numai pămînt... și oamenii trăiesc greu... De ce? Să luăm săracul: are puțin... intră argat la alte praguri... munceste pînă-i crapă ochii... și cu ce s-alege decît cu flenduri și mai multe? CAMILAR, TEM. 8. I-am fost argat în tinerețea mea — numai că eu am avut mînte și am fugit la timp*. POPA, V. 87. *Mă țineți mai rău decît pe-o argată*. MAR'AN, O. II 180.

— Variantă: (regional) *hargăt, -ă* (SBIERA, P. 15) s. m. și f.

ARGĂSEALĂ, *argăseli*, s. f. Operație prin care se argălesc pieile; argăsire. *Tăbăcarul începuse argăseala pieilor*. ◇ Amestec de substanțe în care se argălesc pieile. *Pieile erau la loc sigur, în argăseală*. CARAGIALE, S. 17.

ARGĂSI, *argăsesc*, vb. IV. 1. Tranz. A prelucra pielea animalelor prin înmuiere în soluții speciale, cu scopul de a o face trainică, suplă și impermeabilă; a tăbăci. *Începea stăpînirea tabacilor, care își argăseau pieile în Dimbovița și le uscau pe maluri*. PAS, L. I 70.

2. Refl. Fig. (Neobișnuit) A se certa cu cineva; a se necăji. *La grajd, Ion Gîlbău își ștersese opincile cu o mîna de paie și se argăsea acum cu argații, care li luau peste picior că e oaspe la domnul Aristică*. PAS, L. I 24.

ARGĂSIRE, *argăsiri*, s. f. Acțiunea de a argăsi. *La argăsirea pieilor se folosește coajă de stejar*.

ARGĂSIT s. n. Argăsire. *A dus pieile la argăsit*.

ARGĂSITOR, -OĂRE, *argăsitori, -oare*, adj. Care argăsește. (Fig.) *Cite-un chip ieșea deodată pentru-o clipă în lumină, Cînd de om trăit pe mare sub un vînt argăsitor, Cînd de tînăr cu păr galben*. MACEDONSKI, O. I 77.

ARGĂȚEL, *argăței*, s. m. Diminutiv al lui argat. *Am tare multe trebi pe capul meu, și numai cu un argățel ce-l am de-abia pot dovedi*. CREANGĂ, P. 169. *Iar un argățel, Tînăr, voimicel, Pe loc s-apuca De se încerca, Dunărea trecea*. ALECSANDRI, P. P. 122.

— Variantă: (regional) *hărgățel* (SBIERA, P. 187) s. m.

ARGĂȚESC, -EĂSCĂ, *argățești*, adj. De argat, specific argatului. *Muncă argățească*.

ARGĂȚI, *argățesc*, vb. IV. Intrans. A sluji ca argat într-o gospodărie de moșier sau de chiabur. *Lazăr Lungu tăcea și se gîndea la ziua cînd primise să argățască din nou la chiabur*. MIHALE, O. 161. *L-au bătut stăpînii pe unde a argățit*. CAMILAR, N. I 19. *Stăpîne... mă duc*

în lume să-mi caut norocul. Destul am argățit. ISPIRESCU, L. 231. ◇ Tranz. (Rar) *Argății un bogătan Pină crescu băietan*. CORBEA, A. 7.

— Variantă: (regional) *hargății* (SBIERA, P. 88) vb. IV.

ARGĂȚIE s. f. Stare de argat; muncă de argat. *Petre zice: ... Feții mei din argăție, Luași tot ce este al meu*. ALECSANDRI, P. A. 97.

ARGĂȚIME s. f. Mulțime de argați, totalitatea argaților. *Înainte de a trece mai departe se opri la o priveștiștea la care se strînsesă toată argățimea și slujitorimea*. SADOVEANU, Z. C. 257. *Împrejuru-i ca o roată. Sede argățimea toată*. ALECSANDRI, P. A. 94.

ARGEĂ, *argele*, s. f. (Popular) 1. Război de țesut. *Nevesta lui... toată vara... băga pînza în argea și țesea pînze de în și cînepă*. VISSARION, B. 93. *Acum silea la argea, dar visul de peste noapte tot îi mai venea în mînte uneori*. SANDU-ALDEA, D. N. 219. ◇ Nume dat celor două scînduri care unesc în sens transversal extremitățile războiului și servesc de scaun pentru femeia care țese.

2. Bordei mic sau construcție mică de scînduri în care se așază, vara, războiul de țesut. *Iată Barbul că trecea Pe la casa cu argea, Unde țese lelița*. TEODORESCU, P. P. 329.

3. Boltă a unei clădiri. ◇ Acoperiș. *La ridicarea argelei (acoperișului) unei case, se leagă pe vîrf un șumuiag de paie*. ȘEZ. III 49.

ARGENTIFER, -Ă, *argentiferi, -e*, adj. Care conține argint; argintos. *Plumb argentifer*.

ARGHIROFIL, -Ă, *arghirofili, -e*, s. m. și f. (Rar) Persoană lacomă de bani.

ARGHIROFILIE s. f. (Rar) Lăcomie de bani.

ARGILĂ, *argile*, s. f. Rocă sedimentară, foarte răspîndită în natură, întrebuințată în olărie, la lucrări de construcție și în sculptură; lut. *Argila amestecată cu apă dă o pastă plastică*. ◇ Fig. *Văzusem obrazul lelei Ileana și-mi apărură apoi mumiile de argilă ale bătrînilor*. SADOVEANU, N. F. 76.

ARGILÓS, -OĂSĂ, *argiloși, -oase*, adj. Care conține argilă; lutos. *Pămînt argilos*.

ARGINT (1, 3) s. n., (2) *arginți*, s. m. 1. Metal prețios, cu duritate scăzută, de culoare albă-cenușie strălucitoare. *Vinzătorii din prăvălie le aduc pe țavi de argint o farfuri-oară cu șerbet*. PAS, L. I 83. *Hainele de pe feciori Schipeau de argint*. COȘBUC, P. I 55. *Flori de tei el are-n păru-i Și la sold un corn de-argint*. EMINESCU, O. I 103. ◇ Fig. *În părul meu sălbatic A prins ninsoarea fivelor de-argint*. BENIUC, V. 38. *Toamna cu-a ei albă frunte... A lăsat argint pe munte Și rugină pe păduri*. TOPÎRCEANU, S. A. 22. *Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărăgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului*. EMINESCU, N. 4. ◇ Nuntă de argint = aniversare a 25 de ani de la căsătorie; petrecere organizată cu acest prilej.

2. (La pl.; rar) Bani. *Mari bogătați, fiare flămînde-n setate De aur, de-arginți, de hucate*. BENIUC, V. 153. *Vrei pacea să o aperi de furi și de vicleni? Fintni fă să țighească țigheul la Moreni Și nu uita! Mai vajnici dech ai lor arginți F munca ta, sînt stropii sudorilor fierbinți*. JEBLEANU, P. 13.

3. (În expr.) *Argint-viu* = mercur. *Nu se află pe lume pești ca cei din apa Moldovei... luminoși și iuși ca argintul-viu*. SADOVEANU, N. F. 30. *Cînd ai ști cît îi de veselă... fiica mea că-i vine logodnicul! Parcă are argint-viu într-însa*. ALECSANDRI, T. 997. ◇ Fig. *Feciorii stărostelii începură să se miște cu o hărnicie al cărei argint-viu nici nu se bănuia a fi în mădulările lor mari*. SADOVEANU, F. J. 466.

ARGINTĂ, *argintez*, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la obiecte) A acoperi cu un strat subțire de argint; a sufla cu argint. *Am argintat o cupă.* + Fig. A face să aibă luciul sau strălucirea argintului. *Treceau mai apoi mândri printre casele satului și răsăritul le arginta coasele.* CAMILAR, N. II 385.

— Variantă: (învechit) *argintî* (EMINESCU, O. I 45) vb. IV.

ARGINTĂR, *argintari*, s. m. (Rar) Persoană care lucrează sau vinde obiecte de argint (sau de alte metale prețioase). V. *bijutier*, *giuvaeriu*. *Împăratul chemă îndată pe argintarul și-i porunci să-i facă o cloșcă cu pui cu totul și cu totul de aur.* ISPIRESCU, L. 92. *O idee analogă a inspirat pe argintarul elen care va fi lucrat vasul de la Certamlık-Kurgan după cererea vreunui rege scit.* ODOBESCU, S. II 275.

ARGINTĂRE, *argintări*, s. f. Acțiunea de a arginta.

ARGINTĂT, *-Ă*, *argintați*, *-te*, adj. Acoperit cu un strat subțire de argint, poleit, suflat cu argint. *Căută cu mîna tremurătoare într-o chisea de Nürenberg, cu figuri albastre și argintate.* DUMITRIU, B. F. 52. *Vin crai cu argintate coifuri.* GOGA, P. 10. + Fig. Cu luciul de argint, argintiu. *Veneau într-una Voci de motoare, Argintate cocoare.* BENIUC, V. 123. *Catarg și pînze argintate Abia ușor sînt legănate.* MACEDONSKI, O. I 153.

ARGINTĂRIE, *argintării*, s. f. (Cu sens colectiv) Obiecte de argint (tacămuri, vase, ornamente). *Străvechea mea argintărie, cu-atîta artă cizelată... scîlpea pe masă înșirată.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 81.

ARGINTÎ vb. IV v. *arginta*.

ARGINTIU, *-IE*, *argintii*, adj. 1. De culoarea și strălucirea argintului, cu reflexe de argint. *Bunicul... din cînd în cînd... scotea la lumină reșeaua în care se zbăteau peștișorii argintii.* SADOVEANU, N. F. 29. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetetele-a doi copii Cu plete lungi, bălaie.* EMINESCU, O. I 179. *Ziua ninge, noaptea ninge, dimineața ninge iară! Cu o zale argintie se îmbracă mîndra țară.* ALECSANDRI, P. A. 112. + (Adverbal) *Un miros îndepărtat de baltă îi cheamă ochii spre Dunăre — prietena lui dorită — care se zărește scîlipind argintiu la lumina soarelui.* BASSARABESCU, V. 26. + Fig. (Despre păr) *Cărunt. A sa barbă ca zăpada, a lui plete argintii, Fața lui cea cuvioasă, ochii săi măreți și vii.* NEGRUZZI, S. I 119.

2. Fig. (Despre voce, rîs etc.) Sonor, cristalin. *Rîsul vesel și argintiu al fetiței.*

ARGINTÓS, *-OĂSĂ*, *argintoși*, *-oase*, adj. 1. Care conține argint, bogat în argint. *Terenuri argintoase.*

2. Ca de argint, argintiu. *Zîmbeau în fundul apei rășfrîngeri argintoase.* MACEDONSKI, O. I 80. *O, arată-mi-te iară-n haină lungă de mătășă, Care pare încercată de o pulbere-argintoasă.* EMINESCU, O. I 152. *Stelele... cu raze argintoase.* ALECSANDRI, P. II 128. + (Poetic) *S-atînci Memfiș se înalță, argintos gînd al pustiei.* EMINESCU, O. I 45.

3. Fig. (Despre sunete, voce) Sonor, limpede, argintiu (2). *Da! da!... zise ea cu glăscior argintos.* EMINESCU, N. 82. *Sunete-argintoase.* VĂCĂRESCU, P. 111.

ARGINTUI, *argintuiesc*, vb. IV. *Tranz.* (Rar) A arginta. + Refl. Fig. *Izvorul... s-argintuiește de alba lună care-l ninge.* MACEDONSKI, O. I 62.

ARGINTUIT, *-Ă*, *argintuții*, *-te*, adj. (Rar) Argintat. (Fig.) *Cînd luna nu se mai văzu decît în mărginile argintuite ale norului, în închise ochii.* SLAVICI, la HEM. Cerul, scuturat, -dă în limpede și acoperă, ca un coviltir argintui, rotunda arie a pămîntului. DELAVRANCEA, S. 170. *Luna-ar-*

gintuită, Albînd iarba de pe vale, Ieșea lîină, ocolită De stelele curții sale. ALEXANDRESCU, P. 101.

ARGINTEL (1, 3) s. n., (2) *arginței*, s. m. Diminutiv al lui *argint*.

1. v. *argint* (1). *Un cal... Cu șaua de argințel. SEZ. I 183. Măi bădiță de departe, Mai trimite-mi cîte-o carte... O scrie cu argințel, Că de-acela-i puțințel!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 117.

2. (Rar) v. *argint* (2). (Atestat în forma regională *argințal*) *Ci să-mi vii cu voie bună... Că nu beu binele tău, Dar beu argințalul meu.* SEVASTOS, C. 262.

3. Culoare, luciul ca de argint (1). *Porumb alb, cu gușa verde, Cu penișe zăgrăvite, C-ochi în cap de pietre scumpe: Capu-i bate-n aurel, Ciocu-i bate-n argințel.* TEODORESCU, P. P. 39.

ARGÓN s. n. Gaz incolor și inodor din grupa gazelor rare, întrebunțat la umplerea becurilor electrice și la iluminarea reclamelor.

ARGONAŪT, *argonauți*, s. m. 1. (Mitol.) Nume dat unor eroi antici greci care au întreprins (pe corabia Argo) o călătorie spre țărmurile Colchidei. + Fig. Navigator îndrăzneț.

2. (Zool.) Gen de moluscă cefalopodă, care trăiește în apele tropicale și, rar, în Mediterana.

ARGÓTIC, *-Ă*, *argotici*, *-e*, adj. Care aparține argoului; de argou. + *Șest*, cu sensul de «atenție», este un cuvînt *argotic*. + *A trage la fit* este o expresie *argotică*.

ARGÓU, *argouri*, s. n. Limbaj convențional al unui grup social care, spre a se face neînțelese de restul societății și mai ales de autorități, folosește cuvinte speciale (împrumutate din graiurile regionale și din limbi străine), dă sensuri diferite de cele curente unor cuvinte din vocabularul comun etc.

ARGUMENT, *argumente*, s. n. Dovadă adusă în sprijinul unui punct de vedere; probă. *Argumentele lui se bazează pe lucruri disparate: paseri, vînt, lună; cu toate acestea sînt argumente.* SADOVEANU, Z. C. 20.

ARGUMENTĂ, *argumentez*, vb. I. *Intranz.* A aduce argumente într-o demonstrație oarecare; a dovedi, a întări, a susține ceva prin argumente. *A argumentat în mod convingător.*

ARGUMENTĂRE, *argumentări*, s. f. Acțiunea de a argumenta; totalitatea argumentelor aduse pentru a dovedi ceva. *În această lucrare [« Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. »] se precizează cu argumentarea cea mai strînsă și convingătoare că toate legile, fie că se raportă la societate, fie că se raportă la fenomenele naturii, sînt legi obiective.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 5/6.

ARGUMENTĂȚIE, *argumentații*, s. f. Argumentare. *Argumentație bine susținută.*

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: (învechit) *argumentațiune* (MACEDONSKI, O. IV 129) s. f.

ARGUMENTAȚIUNE s. f. v. *argumentație*.

ARGUȚIE, *arguții*, s. f. (Franzuzism) Argumentare care se sprijină pe fapte nesemnificative, pe dovezi netemeinice, pe false interpretări; subtilitate exagerată în argumentare. *Omul trecutului... sofistul... poate chiar și tipicarul plin de arguții, a luat-o și în rîndul acesta pe dinainte.* ODOBESCU, S. III 453.

ARHÁIC, *-Ă*, *arhaici*, *-e*, adj. Care aparține sau este caracteristic unor vremuri trecute. *Epocă arhaică.* — *Dădaca îmi apărea... învăluită de negura eresurilor arhaice.* SADOVEANU, N. F. 133. + (Despre cuvinte; sensuri, expresii, construcții) Care nu mai este folosit în limba contemporană, ieșit din uz, învechit. *Expresiile*

arhaice sînt folosite de unii scriitori pentru a reda culoarea locală.

ARHAISM, *arhaisme*, s. n. Cuvînt, expresie sau construcție învechită, folosită în limba operelor literare cu scopul de a reda culoarea locală. [Asachi] *Intrebuințază... arhaisme reînviolate* de el. IBRĂILEANU, SP. CR. 52.

ARHAIZĂ, *arhaizez*, vb. I. T r a n z. (Rar) A da un aspect arhaic limbii, stilului etc., prin folosirea unor elemente lingvistice învechite.

ARHAIZĂNT, *-Ă*, *arhaizanți*, *-te*, adj. (Despre stil, cuvinte, expresii) Care prezintă un aspect arhaic. V. învechit.

ARHĂNGHEL, *arhangheli*, s. m. (În credințele mistice) Căpetenie a îngerilor.

ARHEOLOG, *arheologi*, s. m. Om de știință specialist în arheologie. *Cele mai îndepărtate urme ale vieții omenestii pe pămînt sînt uneltele cu totul rudimentare descoperite de arheologi*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 135, 6/4. *Ciocanele spârgeau cutacombel romanilor... Bietul meu arheolog încremenit la vederea unei asemenea barbarii*. NEGRUZZI, S. I 203.

— Pronunțat: *-he-o-*.

ARHEOLOGIC, *-Ă*, *arheologici*, *-e*, adj. Care ține de arheologie, privitor la arheologie. *Săpături arheologice*. □ *Planul pentru cercetările arheologice se încadrează în planul de stat, ca element al revoluției culturale ce se desfășoară la noi*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 6/2. *Această localitate are în sine o importanță extraordinară ca stațiune arheologică*. ODOBESCU, S. II 175.

— Pronunțat: *-he-o-*.

ARHEOLOGIE s. f. Știință care studiază felul de viață și cultura popoarelor vechi, pe baza obiectelor de tot felul (monumente, monede, ceramică etc.) pe care le descoperă prin săpături. *Arheologia este o parte a științelor istorice. Arheologia trebuie să fie pusă în slujba lămuririi problemelor de istorie*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 6/6.

— Pronunțat: *-he-o-*.

ARHETIP, *arhetipuri*, s. n. Model, tip inițial după care se călăuzește cineva; (în special) manuscris care stă la baza altor manuscrise (copii) ale aceleiași opere; original. *Arhetipul manuscriselor cronicii lui Gr. Ureche nu se cunoaște*.

ARHI-Element de compunere folosit la formarea unor substantive cărora le dă sens de superioritate, ca: arhiepiscop, arhiduce, precum și la formarea unor adjective cărora le dă sens de superlativ, ca: arhiplin, arhipopulat etc.

ARHICUNOSCUT, *-Ă*, *arhicunoscuți*, *-te*, adj. Foarte cunoscut.

ARHIDIACON, *arhidiaconi*, s. m. Primul diacon de pe lângă un episcop.

— Pronunțat: *-di-a-*. — Accentuat și: (regional) *arhidiacon*.

ARHIDUCĂT, *arhiducate*, s. n. Provincie sau teritoriu pus sub conducerea unui arhiduce.

ARHIDUCE, *arhiduci*, s. m. Titlu dat prinților din fosta casă imperială a Austriei.

ARHIDUCESĂ, *arhiducese*, s. f. Titlu dat prințeselor din fosta casă imperială a Austriei.

ARHIEPISCOP, *arhiepiscopi*, s. m. Episcop superior (din punct de vedere al atribuțiilor administrative) celorlalți episcopi.

— Pronunțat: *-hi-e-*.

ARHIEPISCOPĂL, *-Ă*, *arhiepiscopali*, *-e*, adi. Care ține de un arhiepiscop sau de o arhiepiscopie, care e dat de un arhiepiscop.

ARHIEPISCOPĂT, *arhiepiscopate*, s. n. Arhiepiscopie.

ARHIEPISCOPŢE, *arhiepiscopii*, s. f. 1. Eparhie condusă de un arhiepiscop. † Reședință (oraș, casă) a unui arhiepiscop.

2. Funcția de arhiepiscop.

— Pronunțat: *-hi-e-*.

ARHIERESC, *-EĂSCĂ*, *arhieresti*, adj. De arhieriu, al arhierelui. *Episcopul sta în strana arhierescă*. CREANGĂ, A. 137.

— Pronunțat: *-hi-e-*.

ARHIEREU, *arhierii*, s. m. Denumire generală pentru gradele superioare ale clerului (episcop, arhiepiscop, mitropolit). *Deci vă rog, părinți arhierii, de mă veți vedea aproape de moarte, să mă tundeți călugăr*. NEGPUZZI, S. I 159.

— Pronunțat: *-hi-e-*.

ARHIERIE, *arhierii*, s. f. 1. Eparhie condusă de un arhieriu; reședință a unui arhieriu. *Știi carte, Cumnată?... Spune-mi cum se scrie La arhierie?* TEODOR-RESCU, P. P. 263.

2. Rangul de arhieriu.

— Pronunțat: *-hi-e-*.

ARHIMANDRIT, *arhimandriți*, s. m. Titlu dat starețului unei mănăstiri mari; titlu de cinste acordat în genere unor călugări. *Mitropolitul face pe părintele Duhu arhimandrit cu mitră*. CREANGĂ, P. 138.

ARHIMILIONĂR, *-Ă*, *arhimilionari*, *-e*, adj. Persoană care deține averii foarte mari (mai ales în bani sau efecte de valoare).

ARHIPĂSTOR, *arhipăstori*, s. m. Arhieriu. *Ceilalți poți... cit pe ce să cadă amețiti din picioare, de frică și de rușinea arhipăstorului*. CREANGĂ, A. 137.

ARHIPELĂG, *arhipelaguri*, s. n. Grup de insule dintr-o mare sau dintr-un ocean. *În Oceanul Pacific sînt numeroase arhipelaguri*. ◇ Fig. *Arhipelag de insule înghețate pornește de la tărîm, plutind rătăcitor pînă se pierde în largul mării*. BART, E. 309.

ARHIPLIN, *-Ă*, *arhiplini*, *-e*, adj. Plin peste măsură, pînă la refuz. *În timpul Festivalului mondial al tineretului, sălile de spectacol din București erau arhipline*.

ARHITECT, *-Ă*, *arhitecți*, *-te*, s. m. și f. Specialist în proiectarea și construirea clădirilor. *Arhitecții trebuie să lupte pentru reflectarea multilaterală și adîncă a realității din Republica Populară Romînă, dezvăluind perspectivele dezvoltării ei socialiste, ajutînd la formarea omului nou*. ȘCÎNTEIA, 1952, nr. 2505.

ARHITECTONIC, *-Ă*, *arhitectonici*, *-e*, adj. Care aparține arhitecturii, din domeniul arhitecturii. *Ornaamente arhitectonice*. □ *În fața arhitecților din țara noastră stă minunatul model al arhitecturii sovietice, prețioasele principii arhitectonice — principii ale realismului socialist — care stau la baza arhitecturii sovietice*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 331. 1/3.

— Pl. f. și: *arhitectonici* (EMINESCU, O. I 43).

ARHITECTONICĂ, *arhitectonice*, s. f. Îmbinare a elementelor constitutive ale unei construcții pentru a produce un anumit efect. *Arhitectonica monumentului*. ◇ Fig. *Arhitectonica unei opere muzicale*.

ARHITECTURAL, *-Ă*, *arhitecturali*, *-e*, adi. Care aparține arhitecturii, de arhitectură, arhitectonic. *Plan arhitectural*.

ARHITECTURĂ, (rar) *arhitecturi*, s. f. 1. Știința și arta de a proiecta și a construi edificii după anumite concepții estetice și reguli tehnice. *Cresterea neintreruptă a numărului și importanței construcțiilor din țara noastră pune problema îmbunătățirii și dezvoltării muncii în domeniul arhitecturii, sistematizării și construcțiilor și ridicarea ei la nivelul cerințelor dezvoltării socialiste a republicii noastre*. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2502.

2. Stilul construcției, caracterul, planul arhitectural al unei clădiri. *Pe vechea stradă Armenească... erau două unghere decroțite de arhitectura fantezistă a caselor străbune*. ANGHEL, PR. 51. *Privirea se ostenește a se uita mult la această prea regulată arhitectură*. NEGRUZZI, S. I 193.

✦ Fig. Sistem de alcătuire, plan de întocmire a unui tot, în special a unei opere literare. *Arhitectura unui roman*.

✦ Fig. Alcătuire interioară, construcție, constituție. *Judecătorul meu era un suflet cu arhitectura cea mai simplă și mai frumoasă*. GALACTION, O. I 94.

ARHITRĂVĂ, *arhitrave*, s. f. Element de construcție (caracteristic arhitecturii clasice), care se sprijină pe capitelul coloanei și susține friza.

ARHIVĂR, *arhivari*, s. m. Funcționar însărcinat cu păstrarea actelor unei arhive. *În fața sta. coana Irina Și-n curte un fost arhivar*. TOPÎRCEANU, B. 62. *Casa unui arhivar de la nu știu care divan*. NEGRUZZI, S. I 301.

ARHIVĂ, *archive*, s. f. Totalitatea actelor sau documentelor unei instituții, unui oraș sau unui sat, care se referă la activitatea lor din trecut; secție a unei instituții unde se păstrează asemenea acte sau documente. *Un colț întunecos... din arhiva unei cancelarii și atmosfera... cafenelei — asta era toată viața lui*. EMINESCU, N. 36. *Un proiect ce se făcuse pentru teatru zace îngropat în arhivele Ministerului de Externe*. NEGRUZZI, S. I 346. ✦ *Arhivele statului* = instituție care se ocupă cu păstrarea, sistematizarea și studiul științific al documentelor importante referitoare la trecutul țării.

ARHIVIST, *arhiviști*, s. m. Specialist în lucrări de arhivă, care duce o muncă științifică la arhive.

ARHIVISTICĂ s. f. Știință care are ca obiect studiul metodologiei și metodicii lucrărilor de arhivă.

ARHON s. m. (Învechit) Titlu de politețe introdus în epoca fanariotă, cu care se adresa cineva unui boier. *Arhon boierule, dacă te pune turcii caimacam, să nu mă uiți*. CAMIL PETRESCU, B. 129. *Plecăciune, arhon sârdar*. ALECSANDRI, T. I 123. *Dar ce mă socoți pre mine, arhon jicnicer?* NEGRUZZI, S. I 302.

ARHONDA s. m. (Învechit) Arhon. *Și eu, arhonda, sînt unchi!* ALECSANDRI, T. 773.

ARHONDARIC, *arhondarice*, s. n. (Mold.) Aripă a unei mănăstiri, rezervată găzduirii oaspeților și călătorilor. *Din cerdacul arhondaricului privim... coasta repede a muntelui și revărsarea neagră de brazi*. SADOVEANU, O. VII 206. *Mă trezii de-a dreptul la arhondaric*. HOGAȘ, DR. 243.

ARHONDĂRIE, *arhondării*, s. f. (Munt.) Arhondaric. *Merseră să se odihnească în chilia starețului ce slujea de arhondărie*. ODOBESCU, S. I 88.

ARHONDOLGĂIE s. f. (Învechit) Istoric a nobilimii; (concretizat) registru, carte a familiilor nobile dintro-iară. *Noi nu mai avem trebuință... de... arhondologiile dumneavoastră, nici de pravilele dumneavoastră*. PAS, L. I 130.

— Variantă: arhontologhie (ALECSANDRI, T. 1231) s. f.

ARHONTE, *arhonți*, s. m. (În antichitate) Titlu acordat înalților magistrați care conduceau republica ateniană.

ARHONTOLGĂIE s. f. v. arhondologie.

ARIÂN, -Ă, *arieni*, -e, s. m. și f. Denumire mai veche dată popoarelor care vorbesc limbi indo-europene.

— Pronunțat: -ri-an.

ARICEALĂ s. f. Boală a vitelor și mai ales a cailor, care se manifestă printr-o erupție pustuloasă la încheietura de jos a picioarelor, limbă copită. *Caii pot face ariceală dacă nu-i șepeli*. V. ROM. martie 1952, 167. *Eu rămîn unde sînt rînduit, la odăi, să stricesc caii ori să-i curăț de ariceală*. SADOVEANU, F. J. 572.

ARICI, *arici*, s. m. 1. Animal mamifer, insectivor, cu botul ascuțit și corpul gros, acoperit pe deasupra cu ghimpi, în așa fel încît, strîns, pare un ghem țepos. *Aseară, prin grădina amorită, Din tufe de pelin cu frunze mici A apărut în taină un arici — O mică vietate ghemuită*. TOPÎRCEANU, P. O. 134. *Toate lighioanele, pînă și cirtilele orbești și aricii ghimpoși... toate i se arătau lui în cale*. ODOBESCU, S. III 185. *Ariciul cu meșteșug să prînde și vrabia cu mei*. PANN, P. V. II 125. *Merge pașa pe ulițe Cu trei mii de sulite (Ariciul)*. ȘEZ. I 26. ✦ Ex p r. *Barbă de arici* = barbă țepoasă. *Mai întîi am văzut două chipuri de bărbați, unul spinatic și uscat, altul c-o barbă de arici cărunț*. SADOVEANU, N. F. 62. *Zbirliț ca un arici = supărăcios, ursuz*. (Familiar) *I-a spus ariciul la ureche = a presimțit, a bănuț*. *Flăcăiandrul... se furiaș și de astă dată de intră în cămara fetelor, ca să asculte la sfatul lor. Pare că-i spusese ariciul la ureche că are să se petreacă între ele ceva pentru dînsul*. ISPIRESCU, L. 240. ✦ *Compus: arici-de-mare* = animal echinoderm, cu corpul acoperit cu țepi, care trăiește în unele mări și oceane.

2. Nume dat unor boli ale vitelor, cailor și micilor. V. a r i c e a l ă. « *Ariciul* » e o boală de picioare... care trece de la sine cînd vitele își schimbă felul trailului, adică cînd din ploaie, din gheață și din șura urîtă le trecem în grajduri curate. ȘEZ. III 145.

3. Piesă făcută din bere de fier forjat sau sudat, prevăzută cu patru brațe ascuțite la vîrf, a număr mare de astfel de piese așezate pe șosea sau pe teren reprezintă un baraj contra oamenilor, animalelor și autovehiculelor cu pneuri. ✦ *Arici antitanc* = arici mare folosit contra autoblatatelor și tancurilor. *Arici de sîrmă* = arici constituit dintr-un schelet de lemn sau de fier pe care se înfășoară sîrmă ghimpată.

ARICIOĂICĂ, *aricioaice*, s. f. Femela ariciului. *Aricioaica, miniată... Își ia puții și se duce*. VĂCĂRESCU, P. 337.

ARID, -Ă, *arizi*, -de, adj. (Despre sol) Lipsit de umezeală și de vegetație; uscat, sterp. *Un singur fir de apă nu se zărește șerpuiind în albia aridă, în care nici o furnică n-ăr avea cu ce să-și astîmpere setea*. BOGZA, C. O. 208. *În pustiul arid necheza calul frumos... îmbătat de lumina aurită a soarelui*. EMINESCU, N. 26. ✦ Fig. *Text arid*.

ARIDITĂTE s. f. Faptul de a fi arid; uscăciune. V. s t e r i l i t a t e. *Ariditatea solului*.

ĂRIE¹, *arii*, s. f. 1. Loc neted și bătătorit, de formă circulară, unde se treieră cerealele păioase. V. a r m a n. *Orașul întreg era prăfos și uscat ca o arie după treier*. DUMITRIU, N. 265. *Eu intram în sat, el ieșea cu trăsura la arie*. SADOVEANU, N. F. 94. *Făcu nouă secrete... Să secere grîul cu ele... Să-l ducă la arie*. TEODORESCU, P. P. 140. ✦ (Poetic) *Șirul munților dă într-o mare verde și întinsă ce trăiește în mii de valuri senine, strălucite, care treieră aria mării încet și melodios, pînă unde ochiul se perde*. EMINESCU, N. 13. ✦ Fig. *Suprafața circulară în jurul unui obiect. Se uită în sus, la crengile... marelui pom și se așeză trudit sub strășina-i largă, prin care se cerneai mărunele razele soarelui*. VLAHUȚĂ, O. A. 132.

2. (Regional) Bătătură. *A prins mama în arie, pe după hambar, un cocoș*. STANCU, D. 12.

— Pronunțat: -ri-e.

ARIE², *arii*, s. f. 1. (Geom.) Suprafață cuprinsă într-un contur închis.

2. Suprafață de teren considerată ca zonă de răspîndire a unui fenomen, de desfășurare a unei activități etc. *Directorul își scoase pe masă harta cu aria de lucru a brigăzilor și planul de producție al întregii campanii.* MIHALE, O. 476. ♦ Zonă de răspîndire a unui grup de plante sau de animale. ♦ Zonă de răspîndire a unei limbi, a unui dialect, a unui grai sau a unui fenomen lingvistic. ♦ *Arie laterală* (sau *periferică*) = zonă situată la periferia teritoriului pe care se vorbește un dialect sau o limbă. *Fenomenele de limbă arhaice se păstrează adesea numai în ariile laterale ale unui teritoriu.* □ *Arie continuă* = teritoriu pe suprafața căruia un fenomen de limbă este răspîndit în mod continuu.

3. Fig. Întindere. *Atmosfera plină de palmierii coloniilor, de crestele Caucaziilor, de ariile mișcătoare ale oceanelor.* CAMILAR, N. II 179. *Un vîntîșor ascuțit trăgea dinspre răsărit; altfel vremea era liniștită, stelele înfloreau vioaie pe aria cerului.* SADOVEANU, O. V 369. *Și ochi ridic spre aria stelară.* TOMA, C. V. 277.

— Pronunțat: *-ri-e.*

ARIE³, *arii*, s. f. Compoziție vocală cu caracter liric-dramatic, adesea cu acompaniament de orchestră (sau de cor, de pian etc.) și reprezentînd un fragment dintr-o lucrare muzicală mai vastă (operă, operetă etc.). *Aria Antonidei din opera «Cneazul Igor» de Borodin.* □ *Se gătea la oglindă, fredonînd aria din vodevilul rusesc «Kozakă stihotvoroșă».* NEGRUZZI, S. I 60. ♦ Cîntec, melodie. *Arii naționale. Arii pentru balet.* □ *Tristele vechi mucegaiuri...* *Să ardă: Furtuna pe naturi Să cînte noi arii!* BENIUC, V. 134. *O arie comună din cele care se cîntă vesel pe trîmbița de vîntătoare.* ODOBESCU, S. III 94. *Am să vă cînt o arie în care dumneavoastră cu toții veți face corul.* ALECSANDRI, T. I 290.

— Pronunțat: *-ri-e.*

ARIERĂT, *-Ă, arierăți, -te*, adj. (Franțuzism; despre oameni) Dezvoltat insuficient din punct de vedere mintal; inapoiat.

— Pronunțat: *-ri-e-e.*

ARIERĂTE s. f. pl. (Fin.) Datorii, impozite etc. întîrziate, în restanță.

— Pronunțat: *-ri-e-e.*

ARIERGĂRDĂ, *ariergărzi*, s. f. (În opoziție cu *a v a n g a r d ă*) Parte a armatei destinată pentru siguranța spatelui trupelor, care execută mișcarea dinspre front către spate sau de-a lungul frontului. *Regimentul nostru a fost în ariergărdă.*

— Pronunțat: *-ri-er-.*

ARÎN, *arini*, s. m. Arbore cu frunze rotunde și flori verzui-roșiatice dispuse în formă de ament; crește pe malurile râurilor de munte și prin pădurile umede de la sea (*Alnus glutinosa*). *Stăteam tolăniți ca zetitii mărunte Pe nisipul arzător Împetrit cu tufe de arini și răchite.* BENIUC, V. 23. *Peste vîrfuri trece lună, Codru-și bate frunza lin, Dintre ramuri de arîn Melancolic cornul sună.* EMINESCU, O. I 206.

— Variantă: *anîn s. m.*

ARÎNĂ s. f. (Învechit și regional) Nisip.

ARINIȘ¹, *arinișuri*, s. n. (Munt.) Ariniște.

— Variantă: *aniniș s. n.*

ARINIȘ², *arinișuri*, s. n. (Învechit și regional) Desert, pustiu. *După ce am cetit un capitol din istoria lui Napoleon... pre care l-am urmat în arinișurile Egiptului și în triole-nele zăpezilor Rusiei, am lăsat cartea și am închis ochii.* NEGRUZZI, S. I 294.

ARINIȘTE, *ariniști*, s. f. Loc acoperit cu arini, pădure de arini. [Boii,] *cu boturile întinse, părăsiseră drumul bun, sîrînd în ariniște.* CAMILAR, N. II 48. *Ea picioru-l pune-n scară Și la codru pleacă iarăși. Sara vine din ariniști. Cu miroase o îmbată, Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii liniști.* EMINESCU, O. I 103.

— Variantă: *aniniște s. f.*

ARIPĂ vb. I v. înaripă.

ARIPĂT, *-Ă, aripăți, -te*, adj. 1. Care are aripi; înaripat. *Entuziasmul meu era... nebiruit față de luciurile și stufăriile acelor lacuri, ținut neatîrnat al sălbătăciunilor aripate.* SADOVEANU, N. F. 53. *Se umplu casa cu niște jivine aripate.* ISPIRESCU, U. 100. ♦ Fig. Însufleșit, avîntat, înaripat. *Cuvinte aripate.* ♦ (Tehn.) Care este prevăzut cu dispozitive în formă de aripi. *Roată aripată.* ♦ (Despre fructe și semințe) Prevăzut cu două frunzișoare subțiri în formă de aripi.

2. (Despre păsări) Împușcat în aripă, atins de alicelă a aripă. *Puşca izbucni. Căzură arîndună [gîstele] sfărîmînd balta...* — *A două-i aripată numai. N-o lăsa, cucoane. Scapă-n stuh.* SADOVEANU, O. A. II 153.

ARIPĂ, *aripi*, s. f. 1. Organ al păsărilor și al unor insecte, care servește la zbor; la păsări reprezintă o modificare a membrului anterior și este acoperită cu pene, iar la insecte este formată din chitină sau dintr-o membrană transparentă. *Cucoșul... scutură puternic din aripi.* CREANGĂ, P. 68. *El zărea un corbușor Ce pe sus tot cronconea Și din aripi tot bătea.* ALECSANDRI, P. P. 141. ♦ Expr. A căpăta (sau a face, a prinde) aripi = a căpăta independență (în viață sau în muncă), a se iniția cu ușurință, a se ridica repede în muncă. ♦ Fig. *Cu aripi de vîșor, un vultur țîșnește-n tîrie.* BENIUC, V. 84. *Asupra singurătății în care vegheau uimiți cei doi camarazi, năvăli o suflare rece, aripă depărtată a furtunii.* SADOVEANU, M. C. 95. *Chipurile bărbătești vesele, care surîdeau de-o mulfurire egoistă, deodată înghețară, stînsă parcă de aripa morții.* BART, E. 372. *Pe aripi de munte și stînci de asfalt Castelul se-nalță, se-ncruntă. Și creștetu-i negru și creștetu-i nalt De nourî și ani se-ncăruntă.* EMINESCU, O. IV 27. ♦ Fig. Avînt, însuflețire. *Și [versul] să-ți dea, mai tîrziu, Aripi, credință și dor, Ca să te-ncumeți și la zbor.* TOMA, C. V. 408. ♦ Expr. A țîla sau a frîngi (cuiva) aripild = a-i curma avîntul. ♦ Fig. (Adesea determinat prin «protectoare», «ocrotitoare») Ocrotire, scut. *Mulțămeste cucoanei că te-a scăpat de la moarte și ai dat peste belșug luîndu-te sub aripa dumisale.* CREANGĂ, P. 330.

2. Organ exterior al peștilor, servind ca regulator al mișcărilor; înotătoare.

3. Prelungire membranoasă a corpului fructelor și semințelor, folosită la răspîndirea acestora prin vînt.

4. Nume dat unor obiecte, părților unor aparate etc. care au forma, funcțiunea sau poziția aripilor (1): a) organ al avionului constînd din una sau mai multe suprafețe plane, legate de un corp central numit fuzelej, și care servește la susținerea avionului în aer; b) fiecare dintre lăptele fixate pe roata morii și care, împinse de vînt sau de apă, pun în mișcare pietrele; c) apărătoare așezată deasupra roților unui vehicul, care are rolul de a proteja caroseria de noroi, de praf etc. *Băiatul se dădu jos [din camion] și... clătîniindu-se de somn, se urcă pe o aripă.* DUMITRIU, N. 271; d) pulpana unei haine. *Umflai mantaua de-o aripă, o tîrîi pînă dincolo de țara neagră a furnicilor cu dinții de crișă.* HOGAȘ, M. N. 13.

5. Nume dat părților laterale ale unui întreg: a) parte a unei clădiri, care se prezintă ca o prelungire laterală; b) parte laterală a unei trupe dispuse în ordine de bătaie; capăt, margine, flanc. *Acele părți de locuri fuseseră mai cu seamă puternic întărite de aripa stingă a dușmanului.* MACEDONSKI, O. III 79.

6. Fig. Grupare extremă (dreaptă sau stângă) a unei organizații, a unui partid. *Aripa stângă a burgheziei, în frunte cu Bălcescu, a fost nevoită, după revoluție, să ia drumul exilului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 168.

— Accentuat și: *aripă*. — Pl. și: *aripe* (SADOVEANU, O. IV 52, EMINESCU, O. I 93).

ARIPHOARĂ, *aripioare*, s. f. Diminutiv al lui a r i p ă.

1. v. a r i p ă (1). *Un joben enorm... îi presa urechile, asemeni unor aripioare de pui golaș.* SAHIA, N. 102. *Tăunele zise: ... fine acest pufoleț din aripioara mea.* ISPIRESCU, L. 44. *De-aș fi pasărea ce zboară, Fiștiind din aripioară...* NEGRUZZI, S. II 90. ♠ (Poetic) *Și p-ale vîntulețe cu line aripioare Ca un miros de roze în spațiu voi să zbor.* BOLINTINEANU, O. 199.

2. v. a r i p ă (2). [Peștii] *au și-nceput... a o bate [pe iapă] cu aripioarele.* SBIERA, P. 61.

3. v. a r i p ă (4). *Mașină de răsucit cu aripioare.* *Fus cu aripioare.*

— Pronunțat: -pioa-.

ARISTOCRĂT, -Ă, *aristocrați, -te*, s. m. Persoană care aparține aristocrației. *Jargonul nu ar fi oare limba reacționarilor, aristocraților... moldoveni?* RUSSO, S. 75. ♠ (Adjectival: în jargonul claselor exploatare) *Distins, ales. Iată un balcon împodobit cu flori aristocrate: camelii, fucții (= fuscii)... și felurite roze.* NEGRUZZI, S. I 323.

ARISTOCRĂTIC, -Ă, *aristocratici, -e*, adj. Care aparține aristocrației, în spiritul aristocrației, propriu aristocrației. *Originea ei aristocratică o făcea să se creadă nenorocită în tovărășia unui om din popor.* VLAHUȚĂ, O. A. 360. *Se numea Alfons și reprezenta ultima fază de degenerare a uneia din cele mai vechi și mai aristocrate familii din țară.* VLAHUȚĂ, O. A. 360.

ARISTOCRATISM s. n. Atitudine, concepție aristocratică.

ARISTOCRAȚIE, *aristocrații*, s. f. (În orînduirea sclavagistă și feudală) Clasă socială conducătoare, care deține puterea de stat și care asuprește celelalte clase sociale; (în orînduirea capitalistă, ca rămășiță a orînduirilor anterioare) pătura superioară a claselor exploatare, care se bucură de diferite privilegii și avantaje datorită obîrșiei și bogăției sale; nobilime, boierime. *La Roma, societatea gentilică se transformă, într-o aristocrație închisă, în mijlocul unei piebi numeroase, separate de ea, care este lipsită de drepturi, dar are numeroase îndatoriri.* MARX-ENGELS, O. A. II 290. [Boierime din Principate] *forma o bogată oligarhie de citeva familii greco-romine ce-și atribuie de la sine calificarea de aristocrație.* NEGRUZZI, S. I IX. ♠ Virfurile privilegiate ale unei clase sau ale unui grup social exploator. ♠ *Aristocrație financiară* = virfurile marii burghezii, deținătoare a capitalului industrial și bancar; oligarhie financiară. *Aristocrație muncitorească* = (în statele capitaliste) mică parte dintre muncitorii calificați, plătită mai bine decît restul muncitorilor și care se găsește sub influența ideologiei burgheze; ea este folosită la spargerea unității clasei muncitoare.

ARISTÓN, *aristoane*, s. n. Aparat muzical care, fiind acționat cu o manivelă, execută mecanic ariile înregistrate pe niște discuri de carton sau de tablă perforată.

ARITMÉTIC, -Ă, *aritmici, -e*, adj. Care aparține aritmeticii, care se referă la aritmetică, de aritmetică. *Calcule aritmetice.*

ARITMÉTICĂ s. f. Parte a matematicii care se ocupă cu studiul numerelor întregi. *Domnul Ciolar socotea aritmetica raționată drept cel mai important obiect.* SADOVEANU, N. F. 130. *Fost-a scris părintelui Duhu... să ne învețe și cite oleacă de aritmetică, de gramatică, de geografie.* CREANGĂ, A. 76.

ARITMIC, -Ă, *aritmici, -e*, adj. Care n-are ritm, lipsit de ritm.

ARITMIE s. f. (Med.; uneori determinat prin «cardiacă» sau «a inimii») Modificare a ritmului normal al inimii.

ARITMOGRĂF, *aritmografe*, s. n. Aparat care efectuează și înregistrează mecanic operații aritmetice.

ARITMOMÉTRU, *aritmometre*, s. n. Aparat care efectuează mecanic operații aritmetice.

ARIVÍSM s. n. Însușire, atitudine, comportare a unui arivist.

ARIVÍST, -Ă, *ariviști, -ste*, s. m. și f. Persoană care caută, prin tot felul de mijloace lipsite de scrupule, să parvină la o situație în societate; persoană care urmărește cît mai multe foloase personale. *Iago este un ambițios, un cinic, un arivist, deviza pungii lui, pe care o strigă în gra mare, e «umple-ți pungal».* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 109, 15/2.

ARÍNDĂ s. f. v. arendă.

ARLECHIN, *arlechini*, s. m. Personaj comic din farsele populare italiene, îmbrăcat într-un costum peștir și purtînd o mică mască pe față. *V. bufo n. Am pus mîna aiurii în grămada de vestminte și um trîntit... în spînarea unui arlechin și u largă purpură imperiulă.* CARAGIALE, O. III 261.

ARM, *armuri*, s. n. (Regional) Partea de sus a piciorului unui animal, între genunchi și pulpă. *Atunci arendășul arse cu biciușca armurile lui Bălan și calul porni într-un trap săltat.* SANDU-ALDEA, D. N. 128. ♠ (Rar, la om) Coapsă, sold. *Picioarele îl dureau din armuri, de nu le mai simțea.* *A doua zi însă încălecă iurăși.* SANDU-ALDEA, D. N. 129.

ARMĂ, *armez*, vb. I. *T r a n z.* 1. A pregăti o armă pentru tragere, introducînd un cartuș în camera de încărcare și aducînd percutorul în poziția potrivită pentru a lovi capsă. ♠ (Rar) A înarma. [Emirul] *robii-și armează... Cămile gâtește și negri-armăsari.* MACEDONSKI, O. I 143. 2. A așeza și fixa fiarele care urmează să constituie armătura unei construcții de beton armat. ♠ (Mine) A consolida (o galerie etc.) prin montarea unei armături. *Cît am lucrat eu cu perforatorul, băteșii au armat cîmpul doi și au mutat banda în cîmpul întii.* DAVIDOGLU, M. 11. *Minerii armează abatozul.* BOGZA, V. J. 64.

3. A pune pentru prima oară în serviciu o navă, ambareînd echipajul, aparatele, materialele și proviziile necesare vieții de bord și navigației.

ARMĂDĂ, *armade*, s. f. (Învechit) Flotă. *După ce tuai cîrma împărăției, poruncii să se gătească o armadă de cincizeci de corăbii.* GORJAN, H. I 130.

ARMAMÉNT, *armamente*, s. n. Totalitatea mijloacelor tehnice de luptă; arme. *Grăbesc la magazia de armament să număr cartușele.* CAMIL PETRESCU, U. N. 259.

ARMÁN¹ s. m. v. armean.

ARMÁN², *armane*, s. n. (Regional) 1. Loc pe cîmp unde se cară și se treieră bucatele (avînd uneori mai multe arii); (prin restricție) arie. *Se vorhește Despre prășila care prisosește, De S.M.T., de norme, de legume Și paza pe armane cită-i, cum e.* DRAGOMIR, S. 22. *Le-am dat bani să secrete și să lucreze la arman, nu să caute șipari în Adincata.* SADOVEANU, M. C. 21. ♠ Loc (uneori împrejmuit) în apropierea casei, folosit ca arie la treierat sau la alte treburi gospodărești. *Ocolim armanul, ca să nu ne oprim căii dintr-o dată.* STANCU, D. 469.

2. (Rar; în forma armean) Cerc, rotocol. *Bălăcea cu nuiaua prin apă și făcea haz cum sar stropi... de apă...*

El vedea că fiecare strop de apă, ctnd pica înapoi la matcă, se face cite-un armean (cerc) împrejurul lui și, de ce merge, se mărește. ISPIRESCU, L. 34.

3. Conac.

— Variantă: (2) armeon s. n.

ARMĂR s. n. v. almar.

ARMĂRE, armări, s. f. Acțiunea de a arma. ✦ Consolidare, fixare. Spațiul din care au fost scoși cărbunii se lărgește tot mai mult, și acum intervine una din cele mai importante operații din viața minerilor, pe care o fac cu multă grijă... armarea. BOGZA, V. J. 64.

ARMĂȘ, armași, s. m. (Învechit) 1. Om înarmat, însărcinat cu paza ordinii și a averii boierilor și a domnului. Lefuri să-mpărțeau, Lefi la leșegii, Spade la spahii, Arme la armași, Cai la călărași. TEODORESCU, P. P. 50.

2. Slujbaş cu atribuții administrative și judiciare. Armașul Nicoriță, la o poruncă, ceru mîncările calde. SADOVEANU, O. VII 110. Zări pe bătrînul armaș, uscat și galben, cu fruntea pleșuă. ODOBFCSCU, S. A. 85. ✦ Vel-armaș sau armaș-mare (ori mare-armaș) = mare dregător, care supraveghea închisorile și execuțiile capitale. [Ștefan cel Mare] îl făcu boier și armaș-mare. BĂLCESCU, O. II 146. Boieri mari, boieri de rînd! (Zicea domnul închinînd) Toți mîncăși, cu toții beți și cu bine petreceți; Numai unul poftă n-are De beut și de mîncare, Cantar slutul, armaș-mare! ALECSANDRI, P. P. 201.

3. (Rar) Luptător. Pre cit Despot pe cal e îndrăzneț, E și armaș de frunte. ALECSANDRI, T. II 110.

ARMĂT, -Ă, armați, -te, adj. 1. (Despre conflicte, ciocniri) Însoțit de acțiuni militare, de ciocniri războinice. Conflict armat. Intervenție armată. ✦ Forță (sau putere) armată = armată. La 23 August 1944 s-a săvîrșit o cîntură istorică în viața țării noastre: România a fost eliberată de către glorioasele forțe armate ale Uniunii Sovietice. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 630. Serviciul militar în rîndurile forțelor armate ale Republicii Populare Romîne este o îndatorire de onoare a cetățenilor Republicii Populare Romîne. CONST. R.P.R. 42. Boierii erau slujbașii țării, adică ofițerii și capii puterii armate, fiind țara organizată ostășește. BĂLCESCU, O. II 14. Insurecție armată v. insurecție.

2. (Despre arme) Pregătit pentru tragere.

3. Prevăzut cu armătură. ✦ Beton armat = beton în masa căruia sînt așezate bare de oțel spre a-i mări rezistența. Rînd pe rînd lemnul, fierul și betonul armat vor intra în construcția lor [a podurilor]. BOGZA, C. O. 149.

4. (Învechit) Înarmat. (F i g.) Codri bogăți, Tot cu cerbi armași și cu corn în frunte, Unde-s fiare multe. TEODORESCU, P. P. 401.

ARMĂTĂ, armate, s. f. 1. Totalitatea forțelor armate ale unui stat; oaste. Scut al intereselor poporului și al Republicii Populare Romîne, școală a poporului — astfel concepem noi misiunea armatei în Republica Populară Romînă. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 144. Armata noastră populară este continuatoarea celor mai bune tradiții militare ale poporului romîn, care s-au format de-a lungul veacurilor în lupta sa pentru libertate și independență. SCÎNTEIA, 1951, nr. 2159. Oamenii mîncii din toate țările consideră armata sovietică ca armată eliberatoare, care apără pacea, securitatea și libertatea popoarelor împotriva imperialismului american, așiftător lo un nou război. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2590. Toate armatele țărilor capitaliste sînt unelte de consolidare a dominației capitalului. Ele au fost și sînt folosite pentru reprimarea oamenilor muncii. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2590. ✦ Armata roșie = nume purtat de armata Statului sovietic de la înființare pînă în 1943. Stalin a condus direct fărîvirea și organizarea forțelor Armatei roșii și glorioasele ei fapte de arme pe fronturile cele mai hotărîtoare în anii războiului civil. LUPTA DE

CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 22. Armată populară (de eliberare) = armata din unele țări coloniale, care luptă pentru eliberarea poporului de sub jugul imperialismului. Îndată după debarcarea trupelor inamice, puternice unități ale armatei populare de eliberare au întreprins operațiuni de încercuire pe scară largă împotriva acestora. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2719. ✦ Expr. A face armata = a presta serviciul militar. Stăpînirea pune pe feciorii care fac armată, a urmat el adresîndu-mi-se mie, să împuste pe pînții lor rămăși la coarnele plugului. SADOVEANU, N. F. 121. In-mă, Gheorghe, și pe mine, Să fac armata cu tine. POP. ✦ Mare unitate militară constituită, mai ales în timp de război, din cîteva corpuri de armată și unități din diferite arme. Armatele glorioase ale Uniunii Sovietice au alungat ocupații germani fasciști și ne-au dat posibilitatea de a dezvolta cu succes lupta poporului muncitor pentru independență națională și democrație populară. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 260. Mahomed II pornește, în 1462, cu armată mare împotriva Țării Romînești. IST. R.P.R. 103. Misiunea apărării frontului din sud, din regiunea Putna, Șucița și Siret, revenea trupelor din armata I romînă și unei armate ruse. IST. R. P. R. 498. ✦ General de armată v. general.

2. Fig. Colectivitate (constituind o forță socială) care acționează în vederea unui scop comun; masă. Femeile formează jumătatea din populația țării noastre, formează o imensă armată a muncii și sînt chemate să educe pe copiii noștri, generația noastră viitoare, viitorul nostru. STALIN, PROBL. LEN. 481. Armată (industrială) de rezervă = (în orînduirea capitalistă) populația muncitorească rămasă fără lucru din pricina anarhiei modului de producție. Acumularea capitalului, accelerînd înlăturarea muncitorilor de către mașină și creștînd bogățiile la un pol și mizerie la celălalt, dă naștere și așa-numitei « armate industriale de rezervă ». « prisosului relativ » de muncitori sau « suprapopulației capitaliste », care îmbracă forme extrem de variate și dă capitalului posibilitatea să lărgească extraordinar de repede producția. LENIN, O. XXI 50. ✦ Multime, șir, cîrd. E o armată întreagă de bătrîni, tineri, femei și copii — muncitori în fabrica unui vestit milionar, pe care l-au îmbogățit, în cîțiva ani, norocul și brațele lor. DEMETRESCU, O. 150.

ARMATŌR, armatori, s. m. Persoană care echipează o navă pe chelutiala sa; proprietar particular de vase. Afînsese milionar armator, avînd patru vapoare de mare. BART, E. 303.

ARMATŪRĂ, armaturi, s. f. Totalitatea diezilor sau bemolilor puși la cheie spre a indica o tonalitate.

ARMĂ, arme, s. f. 1. Instrument pentru atac sau apărare. La începutul anilor... pămîntenii răscoceau arme de apărare și atac. SADOVEANU, N. F. 53. Izbuti a face să lucească armele ca oglînda. ISPIRESCU, L. 3. Codrul clocoți de zgomot și de arme și de buciom, Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase, Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă. EMINESCU, O. I 147. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăsele de aur. NEGRUZZI, S. I 148. ✦ Armă de foc = armă care folosește pulbere explozivă (ca pușca, revolverul, tunul etc.). Arnauții se izbea, Armele de foc scotea Și-n Codrean le slobozea. ALECSANDRI, P. P. 88. Armă albă = (în opoziție cu armă de foc) armă cu lamă de oțel (sabie, baionetă, cuțit etc.). Armă automată = armă de foc la care armarea se face fără intervenția omului, astfel că loviturile se succed fără întrerupere atît cît se apasă pe trăgaci. Armă atomică = instrument de luptă a căruia putere e bazată pe energia atomică. Armă bacteriologică = mijloc criminal de exterminare în masă, interzis în dreptul internațional, care constă în răspîndirea de bacterii producătoare de boli infecțioase în scopul de a distruge populația pașnică. V. bacteriologic.

◆ **Expr.** A fi sub arme = a face serviciul militar. A ridica (sau a lua) armele = a începe o luptă, un război. A depune armele = a se preda, a se declara învins; fig. a ceda în fața argumentelor adversarului, a se declara convins. ◆ Parte dintr-o armată, specializată pentru un anumit fel de luptă și dotată cu mijloacele de luptă corespunzătoare; serviciu militar specializat în acest sens. *Mă, Cocor Dumitru, artileria e armă grea.* SADOVEANU, M. C. 54.

2. Fig. (Uneori urmat de determinări ca «spiritual», «ideologic» etc.) Mijloc de luptă pe tărîm ideologic. *Vigilența de masă a oamenilor muncii este arma cea mai puternică pentru descoperirea și lichidarea acțiunilor criminale ale dușmanului de clasă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 649. O armă puternică a organizațiilor de partid în lupta pentru ridicarea nivelului muncii ideologice o constituie presa. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2557. ◆ *Arma criticii (și autocriticii) = principala metodă de dezvoltare și înlăturare a greșelilor și lipsurilor din activitatea partidelor marxiste și a altor organizații ale oamenilor muncii. Avem o ormă minunată — arma criticii și autocriticii. Ea este mijlocul principal de lichidare a greșelilor și de îmbunătățire a muncii.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 161. ◆ **Expr.** A bate pe cineva cu propriile lui arme = a-l învinge folosindu-te de propriile lui argumente.

ARMĂRIE, armării, s. f. (Învechit și regional) Depozit de arme; arsenal. *De aceste săbii ne dai, împărate? — Du-te și-ți alege după plac din armăria mea, fi răspuns împăratul.* RETEGANUL, P. III 69. *Pe urmă am văzut... arsenalul, adică armăria, unde sint tot felul de arme.* KOGĂLNICEANU, S. 12.

ARMĂSĂR, armăsari, s. m. Cal mascul bun de prăsilă; p. ext. cal falnic, mîndru, iute. *Făt-Frumos se duse în grajdurile împărătești, unde erau cei mai frumoși armăsari din toată împărăția, ca să-și alegea unul.* ISPIRESCU, I. 3. *Și în umbra nopții armăsaru-i zboară Ca o-nchipuire albă și ușoară.* BOLINTINEANU, O. 35. *Mindri-s bravii călăreți Pe-armăsarii șoimuleți.* ALECSANDRI, P. A. 96. ◆ **Expr.** A face din țînțar armăsar = a exagera. — Variantă: (regional) ħarmăsăr (ALECSANDRI, P. P. 169) s. m.

ARMĂSĂRAȘ, armăsărași, s. m. Diminutiv al lui armăsar. *Veni într-o noapte un armăsăraș roșu care trecuse în goană prin linia de foc, printre explozii și răcnete.* CAMILAR, N. II 460.

ARMĂSĂRUȘ, armăsăruși, s. m. Armăsăraș. *El intră în curțile domnești în săltăturile și în dezghinurile unui armăsăruș arăbesc, ager și zglobiu.* ODOBESCU, S. I 132.

ARMĂȘEL, armășei, s. m. (Învechit) Slujbaş subaltern al marelui-armaș, om al armășiei. *În trei trupuri osebite oastea sa a împărțit: Darabații cei cu plete, toți sănește lungi purtînd, Armășei cei sălbatici, barbe stufoase avînd...* NEGRUZZI, S. I 124.

ARMĂȘIE s. f. (Învechit) Funcția de mare-armaș. *Sfîrșind hatmanul, îndată pre Movil-a îmbrăcat C-un contuș frumos de nură, și Ștefan în mîni i-a dat Buzduganul armășiei de argint și poleit.* NEGRUZZI, S. I 133. ◆ Instituția în fruntea căreia se afla marele-armaș.

ARNĂTURĂ, armături, s. f. 1. Totalitatea barelor metalice puse în construcțiile de beton armat pentru a le mări rezistența. ◆ Construcție de lemn, de zidărie etc. care servește la susținerea galeriilor subterane.

2. (Învechit) Serviciu într-o unitate militară, care se ocupă cu păstrarea, controlul și întreținerea armamentului și muniției. *Ofițer cu armătura.*

ARMEÂN¹ s. n. v. arman¹.

ARMEÂN², armeni, s. m. Persoană care face parte din populația de bază a Republicii Sovietice Socialiste Armene.

— Variantă: (Mold., Bucov.) armûn (HOGAȘ, H. 9) s. m.

ARMEÂN³, -Ă, armeni, -e, adj. Care ține de poporul sau de țara Armeniei; armenesc. *Limba armeană.*

ARMEÂNCA, armenice, s. f. Femeie care face parte din populația de bază a Republicii Sovietice Socialiste Armene.

ARMENESC, -EĂSCĂ, armenăști, adj. De armean, al armenilor.

ARMENESTE adv. În felul armenilor, ca armenii. ◆ În limba armeană. *Bedros înseamnă Petre pe armenăște.* DUMITRIU, N. 265.

ĂRMIE, armii, s. f. (Învechit, azi numai livresc) Armată, oaste. *Peste-un ceas păgînatătea e ca pleava vînturată. Acea grindină-ojelită înspre Dunăre o mîna, iar în urma lor se-ntinde falnic armia romînă.* EMINESCU, O. I 148. *Îți scriu aceste rînduri dintr-o pădure plină de zăpadă, unde ne-am retras după o luptă grozavă cu armia generalului Verder.* ALECSANDRI, T. 1299. *Dar cine se aude Și ce este dîst sunet? Ce oameni sau ce armii și ce repede pas? ALEXANDRESCU, P. 27* ◆ Fig. *Uraganul își mina cumplitele armii de noui pe deasupra și umplea cîmpurile de freamăt.* SADOVEANU, O. III 76.

ĂRMÎNDEN, armindeni, s. m. (Regional) Nume popular al zilei de 1 mai (considerată ca început al primăverii); copac înalt, cu frunze numai în vîrf, care se pune în această zi la poarta caselor. *Și-n ziua sfîntului Ilie i-a frînt armindenul la poartă.* GOGA, C. P. 9. *Fos, sub nucul aromatic, toți la umbră se așază; Cobza, nuiul și vioara pe arminden îlerbează.* BELDICEANU, P. 53. ◆ Fig. *Din străbunul armindeni Răsare azi... O nouă viață.* BENIUC, V. 128.

ĂRMISTÎȚIE s. f. v. armistițiu.

ĂRMISTÎȚIU, armistiții, s. n. Suspendare temporară a acțiunilor militare prin înțelegerea părților beligerante. *Victoria de la Izmail a generalului Suworov, urmată de alte victorii în nordul Dobrogei, silesc pe turci să semneze un armistițiu la Galați (1791).* IST. R.P.R. 258.

— Variantă: (învechit) armistiție (BĂLCESCU, O. II 150) s. f.

ĂRMOARÎI s. f. pl. (Învechit) Blazon. *Armoariile familiei mele poartă o cumpănă și o spadă, semnele dreptății și a biruinței.* ALECSANDRI, T. 1705.

ĂRMONIC, -Ă, armonici, -e, adj. Bazat pe principiile armeniei; plin de armonie, armonios. V. simetric, proporțional. *În suverana nepăsare a somnului, liniile erau de o frumusețe de sine stătătoare, trăgîndu-și valoarea din îmbinarea armonică a curbelor.* D. ZAMFIRESCU, R. 171. ◆ (Substantivat, f. pl.) Sunete care însoțesc sunetul fundamental și a căror frecvență este un multiplu al frecvenței sunetului fundamental.

ĂRMONICĂ, armonici, s. f. 1. Acordeon de dimensiuni mai reduse, cu un număr mic de tonuri, acționat numai cu butoane. *Lasă armonica pe lotcă și scoate din buzunărul mantalei mămuțica.* DAVIDOGLU, O. 17. ◆ Fig. *Pielea vîntăi i se întîne mai tare pe armonica uscată a coastelor.* CAMILAR, N. II 321. ◆ **Expr.** A (se) face armonică = a (se) turti. *Pălărie făcută armonică.*

2. (În expr.) Armonică de gură = muzicuță de gură. *Prin săli și coridoare stăteau... soldați din toate armele, dormînd, cîntînd din fluiere, din armonici de gură și din vioari.* CAMILAR, N. I 17.

— Accentuat și: *armonică*. — Pl. și: *armonice* (SAHIA, U.R.S.S. 27). — Variantă: (ieșit din uz) *harmonică* (CONTEMPORANUL, VI 116) s. f.

ARMONIE¹, *armonii*, s. f. 1. Potrivire desăvârșită a elementelor unui întreg; concordanță, acord. V. *proporționalitate*. *Toate spectacolele lui [Stanislavski] au o armonie desăvârșită între cîntec și mișcarea de pe scenă*. SAHIA, U.R.S.S. 151. *Armonia — asta este marea secret al artei*. CARAGIALE, O. III 251. *Peste-a nopții feerie Se ridică mîndra lună, Totu-i vis și armonie, Noapte bună!* EMINESCU, O. I 207. ♠ *Armonie între fond și formă = concordanță între conținutul de idei și sentimente care stau la baza unei opere de artă și mijloacele de expresie. Armonie vocalică = fenomen fonetic existent în unele limbi (de exemplu în limbile fino-ugrice) potrivit căruia diferitele vocale ale aceluiași cuvînt își orientează în general timbrul după cel al vocalei din silaba inițială. ♠ Bună-învoiere, înțelegere, concordie. Ne-am despărțit ca să ne întâlnim a doua zi. Mă miram singur cum am putut ajunge să stabilim, în armonie, altele puncte importante.* GALACIAN, O. I 232. ♠ *Expr.* A trăi în (perfectă) armonie (cu cineva) = a trăi în bună înțelegere, în concordie (cu cineva). ♠ Îmbinare melodioasă a mai multor sunete (în muzică sau în poezie), care impresionează plăcut urechea. V. *melodie*. *Degetele... deșirate calcă clapele sonore... Armonia se deșteaptă, lenevoasă la-nceput*. MACEDONSKI, O. I 86. *În toată acea armonie de sunete se simțea perfect tehnica maeștrului*. VLAHUȚĂ, O. A. 395. *Răpită de armonia acestor suave versuri, ciripite în dulce limbă toscană, inima se avîntă și dinsă pe urmele amoroase ale păsării ușoare*. ODOBESCU, S. III 35. ♠ (Poetic) *Adormind de armonia Codrului, bătut de ginduri, Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri*. EMINESCU, O. I 75. ♠ (Ironic) *Atunci [măgarul] începu cu bucurie Un cîntec jalnic și necioplit, Încît de aspra lui armonie Toată pădurea s-a îngrozit*. ALEXANDRESCU, P. 75. ♠ *Armonie imitativă = efect stilistic obținut prin alăturarea unor cuvinte ale căror sunete evocă un sunet din natură*. *Versul lui Alecsandri «Un tropot de copite, potop ropotiilor» este un exemplu de armonie imitativă*.

2. Concordanță fonică între sunetele unui acord. ♠ Parte a teoriei muzicii care se ocupă cu formarea și înălțuirea acordurilor în compoziții, după anumite reguli.

ARMONIE², *armonii*, s. f. (Regional) Armonică.

ARMONIOS¹, *-OASĂ*, *armonioși*, *-oase*, adj. Care are armonie, plin de armonie. [Brazii] *sosesc în apele Oltului și sînt așezați, asemeni unor clape, fiecare la locul lui... pentru ca armonios și întreg să le fie cîntecul*. BOGZA, C. O. 373. *Era o noapte lină, o mult frumoasă noapte Ce revărsa în lume armonioase șoapte Și multe glusuri blînde în inimi deștepta*. ALECSANDRI, P. I 133. ♠ (Adverbial) *Eu, cînd am de prins pește, mă duc... tocmai la lazul Călugărului, ori într-un loc și mai bun, la Nada-Florilor*. Numele din urmă m-a lovit armonios și plăcut. SADOVEANU, N. F. 54.

— Pronunțat: *-ni-os*.

ARMONIST¹, *-Ă*, *armoniști*, *-ste*, s. m. și f. 1. Persoană care cunoaște știința armoniei.

2. Persoană care cîntă din armonică. *Armonistul orb se ridică în picioare; înfoindu-și armonică mai tare*. CAMILAR, N. II 85.

ARMONIU¹, *armonii*, s. n. Instrument muzical cu claviatura de tipul unei orgi, la care tonurile se produc prin vibrarea unor lame metalice acționate de curenți de aer.

ARMONIZĂ, *armonizez*, vb. I. *Tranz.* 1. A pune sau a aduce în armonie, a face să se potrivească, să fie de acord, în concordanță. *A armoniza culorile*. ♠ *Ref. l.* *Și zise văilor să cînte, și văi! se ridicară Cu voci de frunze și de ape, cu șoapte ce s-armonizară*. MACEDONSKI, O. I

65. ♠ *Intranz.* *Era îmbrăcată... într-o rochie simplă de mătase roșie, armonizînd de minune cu pielea mălă de culoarea coajei de castană*. BART, E. 147.

2. A compune acompaniamentul (de voci sau de instrumente muzicale) la o melodie, conform legilor armoniei.

ARMONIZĂRE, *armonizări*, s. f. Acțiunea de a se armoniza; punere sau aducere în armonie, punere de acord a părților unui întreg. *Ilustrază din plin bogatele posibilități pe care le are folclorul nostru în privința armonizării și dezvoltării sale simfonice*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 3/1.

ARMURĂ, *armuri*, s. f. Totalitatea obiectelor de apărare (coif, platoșă, zale etc.), confecționate din oțel, pe care le purtau războinicii în evul mediu pentru a-și proteja corpul. *În armura lui albastră El apure în din unghi Și la fata cea măiastră El își pleacă un genunchi*. EMINESCU, L. P. 146. *Optzeci de ani pe umeri și splendidă-i armură Plecui sub grea povară mărețului statură*. ALECSANDRI, P. III 344. *Se găesc și-acum pe rîpe bucăți de armuri zdrobite*. ALEXANDRESCU, P. 138. ♠ *Fig.* *Armura învechită a științei pure, autonomiei și libertății academice era... acoperită cu vopseaua eterei, pentru a-i ascunde rugina*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 109, 7/1.

ARMURĂRIE, *armurării*, s. f. (Rar) Atelier sau magazie de arme.

ARMURIER, *armurieri*, s. m. Meseriaș care repară și întreține armele de foc. ♠ (Învechi) Persoană însărcinată cu păstrarea și întreținerea armamentului într-o subunitate sau unitate militară. *Armurierul regimentului*. — Pronunțat: *-ri-er*.

ARNĂUȚ¹ adj. invar. (În expr.) *Griu arnăuț = specie de griu de primăvară din care se obține o făină de calitate bună; are spicul lung, cu bobul mare, lunguieș și în muchii, de culoare galbenă-deschis*. ♠ (Substantiv) *Griu de vară semăna, Griu de vară l'ârsecară, Arnăuț de cel mai mare*. TEODORESCU, P. P. 141.

ARNĂUȚ², *arnăuți*, s. m. Soldat mercenar albanez (sau de alt neam, dar îmbrăcat în costumul național albanez), recrutat de domniii țanarioși; p. ext. servitor înarmat, ținut de boieri pentru paza personală, îndeplinind adeseori și serviciul de lacheu. *Eram, cum mă vezi, lung și mustăcios și cătrînt la chip... «Te facem arnăuț», mi-a spus domnu Gavrilă, după ce a mai vorbit, la o parte, cu Neamtu. «Eu m-aș face haiduc», mi-am zis, dar mi-am zis asta numai în gînd. Arnăuți de-adevărat nu se găesc pe toate drumurile, așa că mai sînt stăpîni care își pocesc jărani, cu sustanelă și cu fes cu ciucure, ca să nu mai rămîna mai prejos decît alții*. PAS, L. I 101. *Un arnăuț mustăcios intră și întinse stăpînului său un lung ciubuc*. NEGRUZZI, S. I 18. *Pe arnăuți, Ipsilanti i-u luat sub comanda lui imediată*. BĂLCESCU, O. I 35. ♠ *Poteraș. Poterile, în loc de u se bate în contra lui Tudor, trec toate în tabăra lui și în câteva săptămîni îl gîsim în capul a 8000 de panduri și 500 de arnăuți*. GHICA, S. 101. *Arnăuții se izbea, Armele de foc scotea Și-n Codrean le slobozea*. ALECSANDRI, P. P. 88.

ARNĂUȚESC, *-EASCĂ*, *arnăuțești*, adj. De arnăuț. [Pindarii boierilor de la oraș] *au veșminte arnăuțești și mustăți lungi și hangere la briu*. PAS, L. I 83. *Unul... purta un costum arnăuțesc*. NEGRUZZI, S. I 30.

ARNĂUȚEȘTE adv. Ca arnăuții, în felul arnăuților. *Moiescu, costumat arnăuțește și purtînd ochelari pe nas, vine prin fund*. ALECSANDRI, T. 741.

ARNĂUȚIME s. t. Multime de arnăuți, totalitatea arnăuților. *Ajungînd la Golești lîngă Pitești, Tudor găsește pe Iordache și pe Farmache instalați acolo cu arnăuțimea lor*. GHICA, S. 110.

ARNĒU, *arneie*, s. n. (Regional) Acoperiș împotriva ploii și soarelui la care și căruțe țărănești, făcut din cercuri de lemn acoperite cu rogojini sau cu pînză groasă de cînepă. V. coviltir, covercă. Cînd îmi întorsei capul, zării la o cotitură de drum, ieșind dintr-o limbă de pădure, o trăsură încărcată cu lăzi și cu arneu acoperit cu rogojini. **POPOVICI-BĂNĂȚEANU**, V. M. 150.

ARNICI s. n. Bumbac răsucit într-un singur fir și vopsit în diferite culori, întrebuițat la cusutul înfloriturilor pe cămăși, pe ștergare etc. Fără înveșmîntarea de arnăut, cu găitane multe, fără îndrăcitele de arne de la brîu, așa cum se înfățișa acum, în cămașa lungă de pînză, cu rturi de arnici roșu pe mîneci și la gît, lamî arăta ca un jărăn mai bătrînor. **PAS**, L. I 99. [Țărăni] au păstrat... cămășile lungi și albe ca floarea, cu chenaruri de fluturi și arnici pe la poale și pe la mîneci. **HOGAȘ**, DR. II 185. Cucule, de unde vii? — De la Cluj, de la Sibii! — Da de mîndra ce mai știi? — Știu bine că-i sănătoasă, Sede la masă și coasă Cu arnici și cu mătăso. **JARNÍK-BÎRSEANU**, D. 118.

AROGĂ, *aróg*, vb. I. T r a n z. (Construit cu dativul) A-și atribui sau a-și lua cu de la sine putere o calitate, un drept.

AROGĂNT, -Ă, *arogañi*, -te, adj. Care se poartă cu aroganță, cu semeție; obraznic. V. s e m e ț.

AROGĂNȚĂ s. f. Purtare semeață și disprețuitoare a unei persoane care se crede mai presus decît altele și-și ia drepturi care nu i se cuvin; trufie manifestată printr-o atitudine insultătoare.

AROM s. n. v. *aromi*.

AROMĂ vb. I v. *aromi*.

AROMĂT, *aromate*, s. n. (Mai ales la pl.) Substanță vegetală răspînditoare de aromă, care se întrebuițează la parfumat, la gătit etc.; mirodenie. Cu apărătoarea de cozi de păun, ea a făcut vînt spre cățuia cu cărbuni în care ardeau aromate. **SADOVEANU**, D. P. 99.

AROMĂȚ, -Ă, *aromați*, -te, adj. Care are aromă, cu aromă. Ceai aromă. □ Bătrînul fecior intra și ieșea aducînd pe tave de argint cînd dulcețuri, cînd aromate cești de cafea. **ANGHEL**, PR. 46. ◊ (Poetic) Văzduhul e răcorit și aromat. C. **PETRESCU**, S. 141. Prietenă privighetoare! Vii iar din zări îndepărtate Să verși eternă ta cîntare În nopți senine și-aromate. **IOSIF**, T. 25.

AROMĂȚIC, -Ă, *aromățici*, -e, adj. Care are sau răspîndește aromă, care conține aromate; cu miros sau gust plăcut, pătrunzător, parfumat. Oțet aromățic. □ Soarbe ceaiul aromatic din o tasă diafană Și cu drag se uită-n aer la un zmeu zbrînit. **ALECSANDRI**, P. III 85.

AROMATIZĂ, *aromatizez*, vb. I. T r a n z. A da un miros (sau un gust) plăcut unei substanțe, amestecînd-o cu aromate.

AROMĂ, *arome*, s. f. Emanație a unor substanțe plăcut mirositoare, îndeosebi a acelor care au acțiune și asupra gustului; miros tare și plăcut; mireasmă, parfum. Glasul motorului, izul motorinei și aroma pămîntului răscolit îi intraseră în sine pentru totdeauna. **MIHALE**, O. 454. La aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie. **EMINESCU**, N. 35. Albele potire în veci tot înflorite Scoteau din a lor sinuri arome nesfîrșite. **ALECSANDRI**, P. III 328.

— Variantă: (învechit) aróm (**MACEDONSKI**, O. I 125, **ALECSANDRI**, T. 883) s. n.

AROMEALĂ, *aromeali*, s. f. Stare de somnolență ușoară și plăcută; protela, dormitare. Cei doi prieteni simțeau în nări mireasma de plante putrede și așteptau iar

aromeala somnului în noaptea rece. **SADOVEANU**, M. C. 102. Fiorul de caldă mulțumire... l-a trezit din aromeală. **CARA-GIALE**, N. F. 15. Ancuța se trezi din aromeală; glasul părea că se apropie; ea sări la fereastră. **ODOBESCU**, S. I 139.

AROMI, *aromesc*, vb. IV. 1. I n t r a n z. A fi cuprins de un somn lin, plăcut, a fi pe jumătate adormit; a ațipi, a dormita. Un zîmbet e apa, la scaldă momește. Băiatul pe verdele țarm aromește. **IOSIF**, T. 59. După ce-mi umbla După ce-mi vîna, Soare scăpăta... Voinic aromea, Friul că slăbea, Pe cal Adormea, Greu somn Că-l fura. **TEODORESCU**, P. P. 490. ◊ Fig. Aerul plin de răcoare, umbra ce le-ncoronează Dragi îmi fac ale lor țarmuri tainice jur-împrejur, Și precum copil-adoarme cînd dulci cîntece vibrează, Sufletul meu aromește la al apelor murmur. **MACEDONSKI**, O. I 237.

2. T r a n z. A ameți prin miros îmbătător. Rozmarine, Calofire, Cum m-ai aromit Și m-ai adormit! **TEODORESCU**, P. P. 412. Ici pe iarbă m-am lungit, Florile m-au aromit Și somn greu am adormit. **TEODORESCU**, P. P. 683.

3. T r a n z. Fig. A potoli, a liniști. (Atestat în forma aroma) Te plîng, iubită maică! Te plîng, o scump părinte, Cu lacrimile-acuma durerea-mi aromez. **ALEXANDRESCU**, P. 24.

— Variantă: (învechit) arómă, aromez, vb. I.

AROMIRE, *aromiri*, s. f. Acțiunea de a a r o m i.

1. Așpire, dormitare.

2. Fig. Potolire, liniștire. Peste inima lui de uriaș oropsit... minușea ei lunecase o aromire bună și mîngietoare. **POPA**, V. 431.

AROMIT, -Ă, *aromiți*, -te, adj. 1. Plin de arome, de miresme; parfumat, înmiresmat, îmbătător. E vînt aromit De cîmp înflorit... Și sună de glasuri pădurea. **DEMETRESCU**, O. 79.

2. Cuprins de un somn ușor și plăcut; așipit. Sta ingenunchat și cuprins ca de un farmec dinaintea acelei zîne aromite. **ODOBESCU**, S. A. 120. ◊ Fig. Dintr-o dată am simțit în auzul pînă atunci aromit zvoana cîntăreșilor mici de baltă. Țupăiau pe fire de lejnicioară pitulici cît alunele, cu piciorușe de ață. **SADOVEANU**, N. F. 67.

AROMITÓR, -OĂRE, *aromitori*, -oare, adj. Care răspîndește un miros plăcut; înmiresmat; care îmbie la somn. Ziua de sfințit de primăvară era lîină, cu adieri aromitoare din finețuri. **SADOVEANU**, F. J. 101. Dulci bori aromitoare și umed-tămîiete Din respirări de seve vin nările-i să-mbete. **TOMA**, C. V. 112. Privighetoarea tace în frunze-aromitoare. **MACEDONSKI**, O. II 155. ◊ (Adverbial) E atît de bine și de aromitor pe iarbă verde, la umbră deasă! **DELAVRANCEA**, T. 65.

AROMIN, -Ă, *aromiți*, -e, adj. Care aparține aromînilor, privitor la aromîni. Dialectul aromîn. Ansamblul aromîn de cîntece și jocuri.

AROMIN, -Ă, *aromîni*, -e, s. m. și f. Persoană făcînd parte din populația de limbă romînă care trăiește în Peninsula Balcanică, mai ales în Epir și Macedonia.

AROMINĂ, *aromînce*, s. f. Aromînă.

AROMINESC, -EĂSCĂ, *aromînești*, adj. Aromîn. Port arominesc.

AROMINEȘTE adv. Ca aromîni, în felul aromînilor; în dialectul aromînilor. Vorbește arominește.

ARPACĂȘ s. m. Produs obținut prin cojirea boabelor de orz sau de grîu și folosit ca aliment.

— Variantă: (regional) harpacăș (**HOGAȘ**, DR. 285) s. n.

ARPAGIC s. n. 1. Plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori purpurii, care face cepe mici folosite la gătit (*Allium Schoenoprasum*).

2. Ceapă cu bulbul miș, obținută din sămînță și care, răsădită, dă ceapa obișnuită.

ARPAGÓN s. m. v. harpagon.

ÁRPÁ s. f. v. harpá.

ARPÉGIU, arpegii, s. m. Mod de a produce sunetele unui acord în succesiune rapidă (ca la harpă), începând cu tonul cel mai de jos sau (mai rar) de la acut la grav; acord executat în acest fel. *Arpegiiu în do major*. ♦ (Poetic). *Cu note delirante Ursuzul crivăș cearcă prin horn a lui arpegiiu*. ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 12.

ARS, -Ă, arși, -se, adj. 1. Distrus, mistuit de foc. *E liniște pe dealuri Ca-ntr-o mînștire arsă*. COȘBUC, P. 1 222. *Fără de a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l azvârli în nouăzeci și doi de plini de furtună ai cerului... Ars de fulgere — nu căzu din el decât o mînă de cenușă*. EMINESCU, N. 15. ♦ (Substantivat) *Miroase a ars*. ♦ Care prezintă o arsură. *Un mutilat cu obrazul ars... se sprijină de mine*. SAHIA, N. 20. ♦ Care a fost expus la acțiunea focului (cu un scop anumit). *Cărămizi arse*. ♦ *Zahăr ars* v. zahăr. ♦ Stricat de un foc prea iute. *În loc să facă bucatele bune și potrivite... le-a făcut așumate, arse și sleite*. CREANGĂ, P. 292. ♦ (Despre un obiect de lemn, de metal etc.) Pe care s-au trasat, cu un instrument încălzit, anumite linii ori s-au gravat motive decorative; pirogravat. ♦ Înnegrit (de foc și fum). ♦ (Substantivat) *Scurto-groaso, Und' te duci? — Arso-n fund, De ce mă-n-trebi?* (Căldarea și donița). TEODORESCU, P. P. 218. ♦ Înnegrit (de soare, de vînt); pîrlit, bronzat. *Omul... ridică... ochii, albi și crînceni, în obrazul ars de soare, negru în umbra serii*. DUMITRIU, N. 234. *Era o zi de căldă primăvară... prin geam căzură razele de soare Pe chipul ars al feței de la țară*. D. BOTEZ, în POEZ. N. 76. ♦ Decolorat (de soare, de vînt). *Un păr ars de soare, des... îi făcea umbră frunții și ochilor* SADOVEANU, N. F. 54.

2. Fript. ♦ Ex p r. A șuri (cu) ars = a sări repede, sub impulsul surprinderii sau al spaimii. *Hamură sări ars din pat*. SADOVEANU, O. I 501. *Du ce-i acolo? strigă baba... Nurorile atunci sar arse în picioare, și cele mari încep a tremura că varga, de frică*. CREANGĂ, P. 11.

3. Ofilit, uscat. *La dreapta și la stînga, pe muchii, copaci cu frunzele arse stăteau nemîșcați în lumina tainică*. SADOVEANU, O. I 366. *Vîntul iar se curmase, pădurea pe margini stătea încremenită, arsă*. GÎRLEANU, L. 30. ♦ Fig. (Despre obraz, buze etc.) *O lacrimă stingheră se scurse din ochiul uscat al Surei, Simon și lpi portocala de obraz, înviindându-se*. Spuse și el încet, cu buzele arse: ** Tata ciștigă **. SAHIA, N. 106. *De lacrimi n-aș băga seamă, Că le șterg cu-a mea năframă, Da mi-i milă de obraz Că rămîne fript și ars*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 102.

4. Fig. (Mai ales despre inimă sau suflet) Zdrobit, pustiit. *Arși mi-i inima, risipite gîndurile...* SADOVEANU, O. I 518. *Ionel mergea Negru și sfărmat, Ars de supărat*. COȘBUC, P. II 162. *Și pe noi să ne lași tocma acum, străini, cu inima arsă și fără nici un sprijin?* CREANGĂ, P. 79. *Cine-a scornit doina Arsă i-a fost inima, Ca și mie acuma*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 211. *Inima mi-i friptă, arsă După cel ce-i dus de-acasă, Inima mi-i arsă scrum După cel ce-i dus la drum*. SEVASTOS, C. 79. ♦ (Neo-bîșnuit, despre bătrînețe) Trist, întunecat; adînc. *El, din dalbe Tinerețe, Pin'la arse Bătrînețe, Fiu dintr-insul n-a făcut*. TEODORESCU, P. P. 616.

5. Fig. Arzător, fierbinte. ♦ Ex p r. A-i trece sau a-i da (cuiva) un fier ars prin inimă = a simți dintr-o dată o mare tulburare sufletească. *Fata, cum văzu jurca, îi trecu un fier ars prin inimă*. ISPIRESCU, L. 92.

ARSĂTŪRĂ, arșături, s. f. Ardere, arsură. *De cînd sint urgisită a sta aci, nu s-a îndurat nimemii să vie a mă scuti de arșătura de toate zilele*. ISPIRESCU, L. 359. ♦ Arșături de soare = pistruzi, pete pe obraz. *Lună floarea și o băgă în sin. O dată căzu de pe fața lui arșăturile de soare și îi rămase chipul curat și luminat, ca și cînd atunci îl făcuse mă-sa*. ISPIRESCU, L. 240.

ARSÉN s. n. Arsenic.

ARSENĂL, arsenale, s. n. 1. Stabiliment militar în care se fabrică, se repară și se depozitează cantități mari de armament. *Arsenalul armatei*. ♦ Depozit de materiale. *În fundul curții era un arsenal — muzeu de antichități, colecționate în cursul anilor de la vapoarele care treceau prin port*. BART, E. 323.

2. Fig. Totalitatea mijloacelor de luptă într-un anumit domeniu (mai ales ideologic și politic). *Burghezia națiunii dominante folosește împotriva concurenților ei — burghezia națiunii subordonate — tot arsenalul asupririi naționale (interdicție de drepturi politice, restricții în folosirea limbii, aștareaa unui popor împotriva altuia, măceluri, pogromuri etc.)*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 41.

ARSÉNIC¹ adj. m. (Numai în ex p r.) *Acid arsenic = acid rezultat din combinarea arsenicului² cu oxigenul*.

ARSÉNIC² s. n. Metaloid cristalizat, sfărîmicios, de culoare cenușie, cu strălucire metalică, cu miros caracteristic de usturoi, ai cărui compuși sint otrăvitori; în cantități foarte mici e folosit în medicină; (popular) șoricioaică.

ARSENICĂL, -Ă, arsenicali, -e, adj. De arsenic, care conține arsenic sau combinații de arsenic. *Ape minerale arsenicale*.

ARSŪRĂ, arsură, s. f. 1. Faptul de a arde, de a dogori (v. arșiță, dogoare); fig. faptul de a produce o senzație dureroasă, usturătoare [Acest alpinist] tot încearcă de vreo zece ani să ajungă cel dintîi pe cel mai înalt pisc al Alpilor... În fiecare an... se întoarce cu fața plesnită de ger, aproape orb de arsura zăpezii. CAMIL PETRESCU, T. II 211. *Cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit din somn, răcînd ca un taur*. CREANGĂ, O. A. 83. *Se topește sub arsura soarelui cu înfocare*. CONACHI, P. 83.

2. Rană produsă pe o parte a corpului prin acțiunea focului, a unei călduri mari, a unei substanțe corosive etc. *Nu te teme, Ilușă, asta-i puterea soarelui... Cum te-oi unge cu acul untdelemn, arsura și mîncărimea se potolesc*. SADOVEANU, N. F. 87. ♦ Parte a unui obiect care a fost atîns de foc; stricăciune produsă pe un obiect prin acțiunea focului, a unei substanțe corosive etc.

3. Senzație usturătoare (asemănătoare cu cea produsă de o ardere) pricinuită de o boală, de sete, de o lovitură etc. *Arsură la stomac*. □ *Stîrvia parcă numai arsura palmei care o lovide peste obraz*. PAS, Z. I 128. *Dă-mi o pară din copaciul care este la ușă, ca să-mi răcoresc arsura gîtului*. NEGRUZZI, S. I 90. *Cu apă gura-Și uda, Arsură Și-o potolea*. TEODORESCU, P. P. 548. ♦ Fig. *Unde-i văz ochii ca mura, Mă apucă-n piept arsura*. TEODORESCU, P. P. 314.

ARȘIC, arșice, s. n. Os al articulației piciorului, deasupra copitelor, la vite; os al articulației genunchiului la picioarele dinapoi ale mieilor și caprelor, folosit (după ce a fost curățat și uneori vopsit) la un joc de copii (v. gioală, capră). *Lăsat-au ștîncii jocul de arșice Și-aleargă după cuie și mistrii*. DRAGOMIR, în POEZ. N. 198. *Să mai știți iarăși că basmele ce om să vă povestesc sint numai pentru băieți și codane, pentru flăcăi și fetișcane. Copiii mai pot juca încă la arșice. Le va veni însă și lor vremea să le asculte*. ISPIRESCU, U. 2. *Teodoros era meșter de frunte în toate jocurile de copii. Reputația lui de giolar era mare de la Antim pînă în Lucaci, averea noastră în arșice se suia într-o vreme pînă la două mii, tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în donițe*. GHICA, S. 300. *Băieții arzvrleau cu mingea și cu arșicele, iar fetițele cele mici se jucau de-a ascunsele*. FILIMON, la HEM.

— Variantă: arșică (G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 332) s. f.

ARȘICĂ s. f. v. arșic.

ARȘIN, arșini, s. m. Veche unitate de măsură pentru lungimi, echivalentă cu 0,711 m.

ARȘIȚĂ, arșițe, s. f. 1. Căldură mare și dogoritoare a soarelui de vară, zăduf, zăpușeală, caniculă. *Abia ne tragem sufletul de arșiță și pulbere.* SADOVEANU, M. C. 192. *O adiere ușoară trecea prin foile de porumb răscute de arșiță și străbătea tot lanul. Infiorându-l. SANDU-ALDEA, U. P. 19. Dar bine, spîmule, de ce te apuci? Nu vezi că pe aici e mare lipsă de apă? Și pe arșița asta o să ne uscăm de sete?* CREANGĂ, P. 204. *În arșița cea dogoritoare a zilei văzu... un șințari zvircolindu-să în nisipul cel fierbinte.* EMINESCU, N. 19. ♦ Fig. [Bălcescu:] *O, cuvînt fără seamăn « frate », cum cazi tu în urechea mea, în munții aceștia, dincolo și dincolo de alți munți... Cîntă răcoare aduci tu în arșița pribegiei mele.* CAMIL PETRESCU, B. 183.

2. (Popular) Temperatură ridicată a corpului, fierbințeală, călduri, friguri, febră. *Da ce are miitelul? — Ce să aibă? Ia, arșiță, că te dogorești de el.* CONTEMPORANUL, VI 291. ♦ Fig. *Gore Doda... s-a pus să-și stingă arșița pe care o avea în el.* SADOVEANU, F. J. 522. *Ciobanul, care ținea calul de friu, nu-și mai putu stăpîni inimă-i cea plină de arșița rușinii, a ciudei și a dorului de răzbunare.* GALACTION, O. I 288.

— Accentuat și: (regional) arșiță.

ARTĂ, arte, s. f. 1. Formă a conștiinței sociale care oglindește realitatea în imagini artistice și care, ca și știința, are o mare forță de cunoaștere și de transformare a vieții sociale. *P.M.R. va acorda o atenție deosebită creării de condiții prielnice pentru dezvoltarea artei și culturii puse în serviciul poporului, și va arăta toată solicitudinea slujitorilor științei și ai artei.* REZ. HOT. I 7. *Arta realismului socialist este o puternică armă de educație comunistă a maselor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 26, 3/1. *Arta este ideologie, arta implică o poziție de clasă, implică un conținut.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 343, 3/1. ♦ *Artă socialistă* = artă legată de viața oamenilor muncii, pusă în serviciul cauzei socialismului. V. realism socialist. *Arta socialistă trebuie nu numai să oglindească viața poporului, ci să îl educe și să îndrumeze poporul.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 14/3. *Artă cu tendință* (în opoziție cu artă pentru artă) = formulă (folosită îndeosebi de criticii literari progresiști din trecut) prin care se definește funcțiunea socială a artei; artă militanță. *Constantin Dobrogeanu-Gherea a fost unul din partizanii artei cu tendință.* □ *Artă pentru artă* sau *artă pură* = concepție metafizică idealistă, reacționară, care pretinde că arta ar avea un scop și o valoare « în sine » și că ar fi indiferentă față de clasele sociale. *Artistul format în societatea burgheză s-a lăsat prins de formele amăgitoare ale « artei-zonă neutră », a « artei pure », a « artei pentru artă ».* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 8/1. *Artă decadentă* = artă cu conținut corupător, imoral, caracteristică în special pentru burghezie în perioada imperialismului. *Arta decadentă își găsește expresia fie în formalism (impresionism, futurism, suprarealism etc.), fie în reprezentarea naturalistă a vieții.* □ *Operă de artă* = rezultat al activității artistice creatoare. *Om de artă* (sau *al artei*) = persoană care desfășoară o activitate artistică sau se ocupă cu probleme de artă. *Artă plastică* = artă care operează cu forme și culori (sculptură, pictură etc.). *Oamenii muncii sînt dornici să vadă arta plastică răspunzînd din ce în ce mai mult celor mai fierbinți năzuințe ale lor, mobilizîndu-i și întărîndu-i în lupta pentru construirea socialismului și apărarea păcii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 26, 3.3. *Profesorul de desen prevede lui Dumitruș Ilie un viitor sigur în artele plastice.* SADOVEANU, N. F. 175. *Arte frumoase* = pictură, sculptură, gravură; (mai rar, în trecut, și) arhitectură, poezie, muzică, dans. *Artă poetică* = tratat care cuprinde regulile de urmat la alcă-

tuirea operelor literare în trecut. *Boileau este autorul unei « Arte poetice ».* □ *Artă populară* = creație artistică (de obicei anonimă) realizată de popor. *Arțiștii profesioniști cînstiți recurg la izvoarele artei populare ca la un mijloc hotărîtor de luptă împotriva formalismului care degradează arta, lipsindu-o de idei, de specific național.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 353, 1 2. ♦ *E x p r.* (Familiar) *De dragul artei* = în mod dezinteresat; gratis.

2. (De obicei urmat de determinări) Îndemînare într-o activitate oarecare (de cele mai multe ori practică); pricepere, meșteșug, măiestrie; îndeletnicire care cere îndemînare și respectarea unor anumite reguli. *Imaginațiunea, sufletul și mintea mea au putut aievea să-și însușească plăcerile și farmecul artei [vinătoare], pe ca-e tu, cel dintîi, o predai astăzi cititorilor romîni.* ODOBESCU, S. III 13. ♦ *Arta militară* = ramură a științei militare (cuprinzînd tactica, arta operativă și strategia), care se ocupă cu studiarea metodelor privitoare la ducerea operațiilor militare și a războiului în general. *Arte grafice* = tehnica reproducerii și a multiplicării sub formă de imprimare sau cărți a originalelor scrise sau desenate. *Arte liberale* = discipline care se studiau în învățămîntul evului mediu, fiind grupate în « trivium » (gramatica, retorica, logica) și « quadrivium » (aritmetica, geometria, astronomia și muzica). *Artă culinară* = pricepere, meșteșug în pregătirea mâncărilor. *De mic, fiind copilul unui rob, bucătar vestit pe vremea lui, a învățat arta culinară de la tată-său.* CARAGIALE, O. II 226.

ARTÊL, arteluri, s. n. Principala formă socialistă de producție în comun (în special în agricultură), avînd la bază colectivizarea principalelor mijloace de producție și avînd ca scop înlocuirea proprietății private mici și mijlocii prin proprietatea socialistă colectivă. *Pornind de la planul cooperatist al lui Lenin, I. V. Stalin a îndrumat fărănimeia muncitoare pe calea colectivizării și a indicat artelul ca forma de gospodărie agricolă colectivă cea mai potrivită pentru prima fază, socialistă, a societății comuniste.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 35.

ARTÊLNIC, artelnici, s. m. (Învechit) Ostaș însărcinat cu primirea, păstrarea și împărțirea alimentelor și hranei într-o subunitate (companie, baterie).

ARTÊRĂ, artere, s. f. Vas sanguin de diferite mărimi, care asigură circulația sîngelui de la inimă la organe și țesuturi. *Artera pulmonară.* □ *Părul meu aprins de soare este tot o scînteiere; Caldul sînge prin artere năvălește înțepi.* MACEDONSKI, O. I 29. ♦ *Artera aortă v. a o r t ă.* ♦ Fig. Cale importantă de comunicație. *Artera centrală... va străbate piața [orașului].* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2741.

ARTERIAL, -Ă, arteriali, -e, adj. Care ține de artere, al arterelor, de artere. *Rețea arterială. Tensiune arterială.* ♦ Din artere, care circulă prin artere. *Sînge arterial.* — Pronunțat: -ri-al.

ARTERIOSCLERŌZĂ s. f. Boală caracterizată prin îngroșarea și pierderea elasticității pereților arterelor, din cauza depozitării grăsimilor și a sărurilor de calciu. — Pronunțat: -ri-o-o.

ARTEZIĂN, -Ă, artezieni, -e, adj. (Numai în e x p r.) *Izvor artezian* = izvor care țîșnește din pămînt, prin perforarea straturilor unui teren. *Fîntînă arteziană* sau *puț artezian* = fîntînă țîșnitoare, realizată prin mijloace artificiale, cu scop estetic. — Pronunțat: -zi-an.

ARTÍCŌL, articole, s. n. 1. Compoziție cu caracter informativ, documentar, științific etc., care are un conținut de sine stătător și se tipărește într-o publicație periodică. *Articolele din presa burgheză occidentală oglindește faptul*

că dificultățile crescînde economice și ascuțirea contradicțiilor economice dintre țările capitaliste capătă tot mai mare însemnătate în determinarea politicii acestor țări. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2642. ♦ *Articol de fond* = articol cu un conținut general de îndrumare, de orientare în problemele importante actuale; editorial. *Cezar... scrie zorît articolul de fond*. VLAHUȚĂ, O. A. 256. *Articol-program* = text scris care cuprinde, în linii largi, concepțiile și programul de activitate ale unei publicații periodice la începutul apariției sale.

2. Diviziune sau subdiviziune într-un document oficial, juridic, legislativ etc., marcată de obicei printr-un număr de ordine sau printr-o literă. *Constituția R.P.R. are 105 articole*. □ *Uneori se de-făta ascultîndu-se pe sine cum declama cu patos, fără să cunoască nici un articol din lege*. BART, E. 265. ♦ Diviziune care conține denumirea sursei de venit sau a motivului de cheltuieli într-un buget sau într-un plan financiar. V. capit ol.

3. Produs al muncii care circulă în societate prin cumpărare și vânzare; obiect de comerț. *Capitalistul îl pune, așadar, pe muncitor să confecționeze o valoare de întrebuințare anumită, un articol determinat*. MARX, C. I 165 ♦ *Articol de larg consum* (mai ales la pl.) = obiect produs pentru a satisface nevoile de trai ale omului: alimente, îmbrăcăminte, obiecte casnice etc. *Un foarte important element al creșterii salariului real este reducerea prețurilor la articoli'e de larg consum*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 335, 2/3.

4. Particulă care se alătură unui substantiv sau unui echivalent al lui pentru a individualiza obiectul denumit de acesta. *Articol adjectival*. *Articol hotărît*. — Pl. și: (învechit, s. m., 1, 2) *articoli* (ODOBESCU, S. I 499). — Variantă: (învechit, 1) *articul* s. n.

ARTICOLĂȘ, *articolășe*, s. n. Diminutiv (uneori cu sens peiorativ) al lui *articol* (1).

ARTÍCUL s. n. v. articol.

ARTICULĂ, *articulez*, vb. I. 1. Tranz. (Cu privire la sunete sau la cuvinte) A emite, a rosti deslușit cu ajutorul organelor de vorbire. *De-abia putu articula cîteva cuvinte de mulțumire și admirație*. REBREANU, R. I 179. *Nu putea să afle ce vrea bătrînul, care nu era în stare să articuleze nici un cuvînt*. BART, E. 338.

2. R e f l. (Despre părțile unui întreg) A se lega prin articulații. *Mîna se articulează la umăr*.

3. Tranz. A pune, a adăuga articol unui substantiv, unui adjectiv sau unui echivalent al lor. (R e f l. p a s.) *Substantivul se articulează cînd este însoțit de un determinativ*.

ARTICULĂR, -Ă, *articulari*, -e, adj. Privitor la articulațiile corpului. *Reumatism articular*.

ARTICULĂRE, *articulări*, s. f. Acțiunea de a (se) articula.

1. Rostire deslușită a sunetelor, realizată cu ajutorul organelor vorbirii. *Articularea vocalei «o»*. □ *E asudat și prăfuit; mișcările îi sînt nesigure, ca și articularea vorbelor*. CARAGIALE, O. II 212.

2. Legare a articolului de un substantiv, adjectiv, pronume posesiv sau numeral. *Articularea adjectivelor*.

ARTICULĂT, -Ă, *articulați*, -te, adj. 1. Pronunțat, rostit, emis prin mișcarea organelor vorbirii. *Sunete articulate*.

2. (Despre substantive, adjective și echivalentele lor) Care are articol. *Substantiv articulat*.

3. Cu articulații, format din articulații. *Insectele au corpul articulat*.

ARTICULĂȚIE, *articulații*, s. f. 1. Legătură între două sau mai multe oase; încheietură; locul acestei legături. *Articulația mîinii*. ♦ (Tehn.) Sistem de legătură

între două corpuri solide, îngăduind rotația lor în jurul unei axe sau în jurul unui punct.

2. (Rar) *Articulare* (1). ♦ *Bază de articulație* = modul de articulare a sunetelor caracteristic pentru o anumită limbă sau un anumit dialect; sistemul pozițiilor și mișcărilor organelor fonatoare caracteristic vorbitorilor într-o anumită limbă sau într-un anumit dialect.

— Pronunțat: -ți-e.

ARTIFICIAL, -Ă, *artificiali*, -e, adj. 1. Nenatural, care imită numai un produs al naturii, care are oarecare asemănare cu autenticul, cu naturalul. *Floare artificială*. □ *Acelui ce cădea întîiași dată în orășel, dealul artificial îi apărea ca o mare curiozitate. Localnicii bătrîni țin însă minte cum el s-a înălțat cu încetul din zgura furnalelor*. CĂLUGĂRU, O. P. 55. *Pe-o movilă-artificială E pagoda argintată*. MACEDONSKI, O. I 205.

2. (Despre manifestări ale omului) Nesincer, făgarnic, prefăcut, forțat. *Zîmbet artificial*.

3. Arbitrar. *Clasificare artificială*. ♦ (Adverbial) *Elemente îmbinate artificial*.

— Pronunțat: -ci-al.

ARTIFICIALITĂTE, *artificialități*, s. f. Faptul de a fi artificial, caracterul a ceea ce este artificial; lipsă de naturalitate.

— Pronunțat: -ci-a-.

ARTIFICIER, *artificieri*, s. m. Miner specializat în producerea exploziilor necesare pentru extragerea minei. *Cerînd cuvîntul, se ridică Un artificier bătrîn*. DEȘLIU, în POEZ. N. 172. ♦ (Mil.) Specialist în mînuirea muniției și a materialelor explozive.

— Pronunțat: -ci-er.

ARTIFICIU, *artificii*, s. n. 1. Procedeu meșteșugit, întocmit cu îndeminare spre a împodobi sau spre a modifica realitatea; podoabă inutilă. *Prin ingenioase artificii tehnice se pot prezenta pe scenă diferite aspecte și fenomene din natură*. ♦ *Artificiu de calcul* = procedeu prin care se poate ajunge la rezultatul unui calcul pe o cale mai scurtă, mai rapidă decît cea obișnuită.

2. (La pl.) Compoziție de materii inflamabile, care, aruncate în aer de un dispozitiv special, iau foc ușor, producînd efecte variate de lumină și culori și care se întrebuințează ca mijloc de semnalizare, ca divertisment la spectacolele în aer liber etc. *Strigăte... fîșneau deasupra mormurului mulțimii ca niște artificii roșii*. DUMITRIU, B. F. 79. *Luminile colorate de artificii... cădeau în lac*. PAS, Z. I 228. ♦ (Poetic) *Ziua, închizînd ochii, te afunzi într-o noapte roșie, care joacă împrejurul tău și țși scînteiază buchetele de artificii violete și albastre*. DELAVRANCEA, T. 70. ♦ *Foc de artificii v. foc*. ♦ Sîrmă scurtă, pe jumătate înfășurată într-un preparat chimic inflamabil, care, aprinsă, aruncă mici scînteii. *Tatăl lui Bică avea chioșc de ziare și... pe-o tarabă în fața chioșcului, rahat, caramele, susan, artificii, bile și muzicute*. PAS, Z. I 164.

ARTILÉRIE, *artilării*, s. f. Ansamblu de arme de foc (tunuri, mortiere, obuziere etc.) cu toate accesoriile necesare aruncării de proiectile grele la mare distanță; unitate militară care mînuiește acest material. *Artilerie antiaeriană*. *Artilerie ușoară*. *Artilerie grea*. ♦ Fig. *Un ropot fără întrerupere și nedeșlucit vestea de pretutîndeni apropierea prăpăstioasă a artileriei cereștii*. HOGAȘ, M. N. 175.

— Pronunțat: -ri-e.

ARTILERÍST, *artileriști*, s. m. Militar dintr-o unitate de artilerie. *Artileristiții prusieni zic că cetatea aceasta nu se poate lua nici cu un chip*. NEGRUZZI, S. I 325.

ARTÍST, -Ă, *artiști*, -ste, s. m. și f. Persoană de talent care lucrează în mod creator într-un domeniu al artei;

(în înțeles restrâns) actor. *Cercetătorii istoriei artei vor sprijini munca de creație a artiștilor noștri plastici care au pornit cu hotărâre pe calea realismului socialist, educând într-un spirit sănătos gustul pentru frumos al maselor largi.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 1/5. Creangă era nu numai un mare artist, dar și un spirit de o finețe neîntrecută. IBRAILEANU, S. 153. *La un zugrav... mergând... Portretul meu îl comandai; tntii însă întrebare Artistului îi adresai, de poate să mi-l faci Așa că oricui l-o vedea portretul meu să placă.* ALEXANDRESCU, P. 170. ✧ Fig. *Imaginațiunea în veci secundă a unicului și marelui nostru artist, a poporului român.* ODOBESCU, S. II 240. ✧ *Artist al poporului = titlu de supremă distincție acordat unui artist. Lucia Sturdza-Bulandra este artistă a poporului din Republica Populară Română.* ✧ Persoană care dă dovadă de talent sau de aptitudini deosebite în profesiunea pe care o exercită. *Acest strungar este un adevărat artist în meseria lui.*

ARTISTIC, -Ă, artistici, -e, adj. Care ține de artă sau se referă la artă. *Crearea fondului literar pentru încurajarea scriitorilor și crearea de condiții favorabile creației artistice, muzicale și științifice acordate în cadrul Academiei Republicii Populare Romine au creat un important stimulente și au dat rezultate încurajatoare în domeniul creării unei culturi noi, socialiste, în țara noastră.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 396. ✧ *Măiestrie artistică v. măiestrie.* ✧ Executat cu artă, cu pricepere, cu talent; corespunzător gustului estetic. *Dansul e în adevăr o artă... Firește, este un dans artistic.* CAMIL PETRESCU, T. II 118. ✧ (Adverbial) *O lucrare executată artistic.*

ARTIZĂN, artizani, s. m. (Franuzism rar) Meșter-sugar, meseriaș.

ARTIZANĂT, artizanate, s. n. (Franuzism rar) Breaslă, tagmă; p. ext. totalitatea artizanilor, meseriașilor.

ARTRITĂ, artrite, s. f. Boală care se manifestă prin inflamarea articulațiilor. *Artrită cronică. Artrită acută.*

ARTRITIC, -Ă, artritici, -e, adj. Produs, cauzat de artrită. *Dureri artritice.* ✧ (Substantivat) Persoană care suferă de artrită.

ARTRITISM, s. n. Stare bolnăvicioasă provocată de deranjarea metabolismului din organism și care se manifestă în special prin tulburări în articulații.

ARTROPOD, artropode, s. n. Animal nevertebrat, cu corpul format din inele articulate, cu membre perechi simetrice și cu schelet extern, făcut din chitină. *Racii și păianjenii sînt artropode.* ✧ (Adjectival) *Animal artropod.*

ARTĂG, artăguri, s. n. Pornire spre ceartă, chef de sfadă, de gîlceavă. *Potrivit mijloacelor pe care le dobîndeam, luai față de ea [de viață] atitudine de arțag, de descurajare, de răzvrătire.* PAS, Z. I 10. *În ziua aceea [învățătorul] se sculase cu arțag, de aceea copiii tremurau ca vărfa așteptîndu-i întrebările.* CARAGIALE, S. 8. ✧ Expr. *A avea (sau a fi pus pe) arțag = a fi pus pe ceartă. Se vedea cît de colo că-i pus pe arțag.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 112, 6 6. *A-și găsi arțagul cu cineva = a-și găsi beleaua cu cineva. Vai de mămălica mea!... De-acum mi-am găsit arțagu cu cucoana.* ALECSANDRI, T. I 185.

— Variantă: *harțug* (CREANGĂ, P. 298, ARHIVA R. I 108) s. n.

ARTĂR, arțari, s. m. Arbore înrudit cu paltinul și cu jugastrul, cu lemnul alb și tare și cu frunze caracteristice, late; crește prin regiunile muntoase, dar se cultivă adesea și ca plantă ornamentală (*Acer platanoides*). *Ca o fantomă neagră, un arțar își răsuțește brațe chinute.* CAZIMIR,

L. U. 19. *Pe cărare, sub arțari, Mă-nțimii cu doi tîlhari, NECULUȚA, T. D. 36. Salcia pletoasă, socul mirositor, alunii mlădoși, arțarii cu pojghițe roșii, carpenii stufoși... cresc amestecați.* ODOBESCU, S. I 147.

ARTĂGÓS, -OĂSĂ, arțagoși, -oase, adj. Cu arțag, pornit pe ceartă, gîlcevitor. ✧ (Substantivat) *Stăpînul Moșiilor și domnul Cîmpilor, Manea, slutul și urtul, Manea, grosul și-arțagosul.* ANT. LIT. POP. I 291. ✧ Fig. *Între doi boi rumegînd în ogradă, Dintr-un schimb de idei, se încinse o sfadă. Erau amîndoi arțagoase cornute.* TOMA, C. V. 186. *Mi se păru un lucru cu neputință ca să mă expun a trece de-a curmezișul acea luncă, intrînd de-a dreptul în apele umflate și arțagoase ale Siretului.* ODOBESCU, S. II 270.

— Variantă: *hărțagós, -oăsă* (SBIERA, P. 8, CREANGĂ, P. 111, ȘEZ. I 284) adj.

ARTĂRĂȘ, artărăși, s. m. (Mai ales în poezia populară) Diminutiv al lui *arțar*. *Mai ales în poezia populară, Ia ascultă, slăcăias, Dacă ești Din Zărnești, Spune-ne zbor multe vești!* TEODORESCU, P. P. 478.

ARUNCĂ, arunc, vb. I. I. (De obicei cu privire la obiecte) 1. *Tranz.* A face ca ceva să ajungă la o distanță oarecare, imprimîndu-i o mișcare violentă; a azvîrli. *Un mare scamator aruncă pumnale.* BENIUC, V. 99. *El băgă de seamă că muiera aruncase ceva sub pat.* ISPIRESCU, L. 368. *Capra și cu iedul au luat o căpiță de fîn și au aruncat-o peste dînsul [peste lup] în groapă.* CREANGĂ, P. 33. *Puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus de despică holta ceriului.* EMINESCU, N. 4. ✧ Expr. *A (sau a-și) arunca ochii sau a arunca o privire (sau o căutătură, o ochire) = a) a privi repede, în treacăt. Moș Hau... a aruncat o privire pripită în juru-i.* SADOVEANU, N. F. 116. *Măcar din deal, așa ca-n zbor, S-arunca ochii-n jos spre văi, Spre sat, spre casa lor.* COȘBUC, P. I 232. *Cînd își aruncă ochii spre poartă, ce să vadă!... CREANGĂ, P. 68; b) a examina, a cerceta sumar. Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului acestei nații.* BĂLCESCU, O. II 11. *A arunca o vorbă (sau un cuvînt) = a spune ceva în treacăt. Aruncase o vorbă umil dintre țărani.* PAS, L. I 10. *A arunca (ceva) în aer = a distruge (ceva) cu ajutorul unui explozibil. A arunca hani pe fereastră v. fereastră. A arunca (ceva) în cumpănă (sau în balanță) v. cumpănă. A arunca (ceva) peste bord v. bord. A arunca praf în ochii cuiva v. praf. A arunca (ceva) în (sau pe) spinarea cuiva v. spinare. A arunca vina asupra cuiva v. vina. ✧ (Urmărit de determinări locale introduse prin prep. «de», «la» sau «în») *A trînti, a izbi; a face să cadă. Aruncă de pămînt o oală.* ȘEZ. I 271. ✧ Fig. *Văd că sufer greu, și primăvara în loc să-mi facă bine... mă aruncă de două ori în pat pînă acum.* BĂLCESCU, LA GHICA, A. 582. ✧ (Construit cu dativul) *A da cuiva ceva, azvîrlindu-i-l.* HARAP-ALB... *i-aruncă pielea cea de urs și fuge cît se poate.* CREANGĂ, P. 215. *Le aruncă o pungă de bani.* NEGRUZZI, S. I 32. ✧ (Cu privire la sămînță) *A semăna, a împrăstia. (Poetic) Cu mîna plină, Arunc semințe de lumină.* BENIUC, V. 150. ✧ *A azvîrli, a trînti (ceva) în grabă. Mama Tina țî aruncă scurteica pe umere.* CONTEMPORANUL, VII 145. ✧ Fig. (Cu privire la cuvînte) *Ca să se convingă, aruncă două cuvînte pe un petec de hîrtie și trimise băiatul la administrație.* REBREANU, R. I 182.*

2. *Tranz.* A îndepărta (de la sine) ceva rău, nefolositor; a lepăda. *Ce poartă ea alt om aruncă.* COȘBUC, P. I 127. *Strălucitele-i veșminte le aruncă el, de groază.* ALEXANDRESCU, P. 138.

3. *Tranz.* A scoate, a emite. *O vîzură venind... cu o falcă în cer și una în pămînt și aruncînd vîpaie din gura ei ca dintr-un cuptor.* ISPIRESCU, L. 25. ✧ Fig. *O mîerlă aruncă spre mine, Din tuțe, chemarea-i frivolă.* CAZIMIR, L. U. 16. *Armăsarii... Aruncă largi*

nechezuri. ALECSANDRI, P. A. 143. † (Cu privire la umbră, la lumină) A răspîndi, a proiecta, *Pămîntul era scîldat [de razele lunii] într-o lumină albă, clăbucită. Pomii și gardurile își aruncau umbrele scurte în lături, pătîndu-i strălucirea.* MIHALE, O. 491. † Ex p r. A arunca lumină (într-o problemă) = a lămuri (o problemă).

4. *Tranz.* Fig. (Cu privire la persoane etc.) A împinge înspre..., a face să meargă pe o anumită cale, să ajungă într-o anumită situație. *Tendința de a lipsi legile naturii de conținutul lor obiectiv, încercările de a înlocui metoda științifică obiectivă a cunoașterii prin metode subiective în știință aruncă știința în imperiul haosului și întîmplărilor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 2.2. [Versurile] exprimă cu desăvîrșire tot ce a voit poetul să exprime, adică... starea în care îl aruncase [gelozia]. MACEDONSKI, O. IV 67. † Ex p r. A arunca (pe cineva) pe drumuri sau a arunca (pe cineva) pradă (sau în brațele mizeriei (sau foamei etc.) = a lipsi (pe cineva) de cele necesare traiului. *Capitalismul a aruncat muncitorimea în brațele mizeriei.* A arunca (pe cineva) în închisoare = a întemnița.

5. *Intranz.* (Complementul direct devine instrumental) A da, a azvîrli în cineva. *Grunțuroasele-mi cuvinte... [sînt] arme de omor cu care-arunci în cei ce ni s-au pus de-a curmezișul.* BENIUC, V. 152.

II. *Ref l.* (Urmat de determinări locale) 1. A se azvîrli, a se repezi, a se precipita; a se năpusti. *S-aruncă furtunatic spre rob atunci sultanul.* COȘBUC, P. I 53. *Dan s-aruncă la gîtul lui, plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.* EMINESCU, N. 56. *Vreau să scap de tine prin toate mijloacele, chiar de-a fi să mă arunc în mare.* ALECSANDRI, T. I 444. *O jupineasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădoanului meu.* NEGRUZZI, S. I 147. † A se avînta, a sări. *A fost odată ca niciodată... de cînd se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier și s-arunca în slava cerului.* ISPIRESCU, L. 1. *Amîndoi pe cai s-aruncă și prin noapte zbor și, trecînd prin verde luncă, Cîntă cu an.or.* BOLINTINEANU, O. 49. *Aruncîndu-se, în zece copce ajunse jînta.* NEGRUZZI, S. I 42. † (Despre ape curgătoare) A se vărsa; a se rostogoli. *În fața Coziei... [Lotrul] se aruncă în Olt, mărîndu-i și mai mult limpezimea.* BOGZA, C. O. 350. *Multe rîuri s-aruncă din strîmtorile Carpaților în roditoarele noastre cîmpii.* VLAHUȚĂ, O. A. II 156.

2. *Regional, în expr.* A se arunca în partea cuiva = a semăna la chip sau la fire cu cineva. *Îmi pare rău că n-am luat măcar spînul cel de-al doile cu mine. Dacă s-a aruncat în partea mine-sa, ce-i vinovat el?* CREANGĂ, P. 201.

ARUNCĂRE, *aruncări*, s. f. Acțiunea de a (se) arunca. *Nici pietre, nici praștii într-aceea Nu s-odihnesc și nici alte aruncări.* COȘBUC, AE. 40. † Probă atletică de azvîrlire a discului, a suliței, a greutății etc. *Aruncarea ciocanului.* *Aruncare cu discul.*

ARUNCĂTOR¹, *aruncătoare*, s. n. Gură de foc neghîntuită și cu pereții subțiri, ușor transportabilă, care aruncă proiectile explozive sau speciale sub unghiuri de tragere de peste 45°. † *Aruncător de flăcări* = armă care servește la aruncarea unui lichid inflamabil aprins asupra obiectivelor inamice apropiate. *Pămîntul fusese mușcat de schijă, ars cu aruncătoarele de flăcări.* CAMILAR, N. I 303.

ARUNCĂTOR², *-OĂRE, aruncători, -oare*, s. m. și f. Atlet specializat în aruncarea suliței, discului, greutății, ciocanului sau grenadei. [La Festival] mă voi întîlni din nou cu doi dintre cei mai buni aruncători de ciocan din lumc. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2731.

ARUNCĂTURĂ, *aruncături*, s. f. 1. Aruncare. † *Aruncătură de ochi* = fel de a se uita; căutătură, ochire, privire. *Moștenise de la Iordan tăcerea hursuză și aruncă-*

tura de ochi într-o parte. SADOVEANU, M. C. 7. † (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») Depărtarea la care ajunge un obiect aruncat; p. ext. distanță mică. *Casa mea se află la o aruncătură de băș de aci.*

2. (Rare) Săritură. *Șanțurile sărite dintr-o aruncătură.* DELAVRANCEA, H. T. 166.

ARVANIT, *arvaniți*, s. m. (Învechit) Albanez. *Știu destule limbi străine, încai despre a rumînească pot zice, fără să mă laud, că o știu cu temei, măcar că de vișă sînt arvanit.* CARAGIALE, O. III 31.

— Variantă: *alvanit, -ă* (SADOVEANU, Z. C. 267) s. m. și f.

ARVONĂ s. f. v. *arvună*.

ARVONİ vb. IV v. *arvuni*.

ARVUNĂ, *arvune*, s. f. Acont (plătit mai ales la o vînzare sau la o închiriere). *Trebuie să-mi dea zilele astea arvuna ca să cumpăr materie.* PAS, Z. I 101. *Deocamdată să punem mîna de la mîna ce avem și ce-om mai putea aduna, noi, cîți sîntem și alții care-or vrea, să facem arvuna, c-apoi nu ne-om lăsa noi de rușine să nu plătim.* REBREANU, R. I 132. † Fig. *L-am socotit de bună-credință, deși pe oamenii ăștia care dau arvună de făgăduieli și jurăminte nu prea îi iau în serios.* BASSARABESCU, V. 129.

— Variantă: (popular) *arvună* (CONTEMPORANUL, III 820) s. f.

ARVUNİ, *arvunesc, vb.* IV. 1. *Tranz.* A aconta. *A arvunit un dulap.* † Fig. (În forma *arvoni*) *Scaraoschi îl întreabă [pe drac]: Ei, copile, ce ispravă ai făcut? Cîte suflete mi-ai arvunit? Dă-ți solia!* CREANGĂ, P. 145.

2. *Ref l.* A se angaja în slujba cuiva. *De-ar veni un Tudorel, Arvuni-m-aș eu la el!* PAS, L. I 49. † *Ref l. reciproc.* A lua un angajament reciproc, a se lega, a se înțelege. (În forma *arvoni*) *Și după ce ne arvonim noi și pe la anul, cu jurămînt, să umblăm tînt împreună, ne-am despărțit unul de altul, răbigiți de frig și hămesiți de foame.* CREANGĂ, A. 44.

— Variantă: (popular) *arvonî vb.* IV.

ARZ, *arzuri*, s. n. (Învechit) Plîngere scrisă (de obicei împotriva domnitorului) prezentată sultanului sau marelui-vizir (v. *jalbă, petiție*); p. ext. poruncă emanată de la sultan, prin care se impunea decapitarea sau schimbarea unui domnitor din Moldova sau din Țara Romînească. *Pentru a zbură capul unui domn, era destul să vie în București sau în Iași un capugiuc cu un gealat, să arate arzul sultanului, și capul domnului era luat în traistă și dus la Farigrad.* GHICA, S. A. 30.

ARZĂTOR¹, *arzători*, s. m. Muncitor calificat care încinge cuptoarele în fabrici.

ARZĂTOR², *arzătoare*, s. n. Aparat care servește la amestecarea cu aer a combustibililor solide (pulverizate), lichide sau gazoase, în scopul arderii (pentru a produce căldură, lumină etc.). *Amestecul de gaz metan și aer se face într-un arzător de gaz metan.*

ARZĂTOR³, *-OĂRE, arzători, -oare*, adj. 1. Care arde, frige, dogorește; fierbinte, înfierbîntat. *Stăteam tolăniți... Pe nisipul arzător.* BENIUC, V. 23. *Cînd pierdută razimi fruntea de-arzătorul meu obraz... Fericit mă simt atunceea cu asupra de măsură.* EMINESCU, O. I 82. † Fig. *Ochii cei mai veseli ascund lacrimi arzătoare.* MACEDONSKI, O. I 241. *Cită boală e sub soare Nu-i ca dorul arzătoare.* HODOȘ, P. P. 31.

2. Fig. Puternic, intens; deosebit (de mare). *Document de o arzătoare actualitate, filmul «Pacea va învinge războiul» se bucură de ilustrația muzicală a compozitorului D. Șostakovici.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 179, 6/5. *În momentul cînd îi naște femeia, interesul*

lui cel mai arzător este « situațiunea » țării. IBRĂILEANU, SP. CR. 244. † Care cere o soluție imediată; urgent. În operele lui Lenin și Stalin, oamenii muncii din toate țările găsesc răspunsul la toate întrebările arzătoare pe care le pun în fața lor sarcinile pregătirii și înfăptuirii transformării revoluționare a societății. iar apoi cele ale construirii socialismului. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 170.

ARZMAHZĂR, arzmahzaruri, s. n. (Învechit) Cerere, petiție prezentată sultanului sau marelui-vizir; arz. Boierii adresau... când arzmahzaruri Porții, când plecate jalbi la împărații din Petersburg și din Viena. ODOBESCU, S. III 386. Boierii din Valahia ceruseră printr-un arzmahzar să li se dea domn pămîntean. GHICA, S. 92.

ARZŌI, -OĂIE. arzoi, -oai. adj. (Rar) Arzător, dogoritor. Soarele arzoi al Provenței. ODOBESCU, S. I 464. † Fig. Tatăl, om matur și virtuos, avea scris pe fața sa păroasă și posomorâtă și-n ochii săi arzoi și-ncruntați strășnicia caracterului său. ODOBESCU, S. I 65.

ARZULIU, -IE. arzului, adj. (Rar, ironic) Arzător, fierbinte. Tu ești Gerilă?... Tu trebuie să fii, pentru că și focul îngheață lângă tine de arzului ce ești! CREANGĂ, P. 240.

AS, ași, s. m. 1. Carte de joc pe care e însemnat un singur punct și care de obicei este considerată ca cea mai mare dintre cărțile de aceeași culoare; birlic. Sus, pe-un stîlp de telegraf, S-a oprit din zbor o cioară... Neagră ca un as de pică. TOPÎRCFANU, M. 9.

2. Fig. (Azi mai ales familiar) Persoană care se distinge prin capacitate și priceperea sa într-un domeniu oarecare. Un as al aviației. = Eram un as al gramaticii franceze și un erou al istoriei moderne. SADOVEANU, N. F. 139.

ASĂLT, asalturi, s. n. 1. Atac violent, hotărîtor, pentru cucerirea unui loc întărit, a unui obiectiv sau pentru a sparge rezistența inamicului. V. năvălă, iureș. [Secretarii] se aplecară asupra hărților gânditori, ca niște comandanți de oaste peste hărțile pe care hotărău ultimul asalt MIHALE, O. 476. Voi lansa un strigăt de luptă și de asalt împotriva cetății de fier, împotriva întunecatei cetăți Cu ziduri albine și înalte, Făurite din case de bani. BANUȘ, B. 108. Asalturi vijelioase se zdrobiseră la parapete și mulți flăcăi mînioși căzuseră fulgerați. SADOVEANU, O. VI 105. † Batalion de asalt = batalion care are misiunea de a asalta o poziție inamică sau de a începe atacul. † Expr. A da asalt = a asalta; a năvăli. În cinci zile, patru asalturi a dat cetății. ALECSANDRI, T. II 19. A lua cu asalt = a cuceri (o poziție întărită etc.) printr-un atac violent, hotărîtor. † Fig. [Torentul] s-azvîrle printre pietre cu asalt... mugitor. MACEDONSKI, O. I 105. † (Atributul este un abstract) Acțiune sau luptă hotărîită, plină de avînt. În octombrie 1917 partidul a condus masele celor ce muncesc la asaltul împotriva capitalismului. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 3/2. † Întrecere la scrimă pentru stabilirea învingătorului.

2. Fig. Ritm grăbit de muncă, dăunător producției, practicat uneori la sfîrșitul unei perioade de activitate pentru a compensa rămînerea în urmă față de planul de producție. La congres s-a subliniat în mod deosebit necesitatea organizării ritmice a producției fără « asalturi » la sfîrșit de lună. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 28.

ASALTĂ, asaltéz, vb. I. Tranz. A ataca violent un loc întărit, un obiectiv, pentru a-l cuceri. Trupele ruso-romîne au asaltat Plevna. † Fig. (Cu privire la o persoană) A copleși cu multe rugămînți, cereri etc. A fost asaltat cu întrebări.

ASAMBLĂ, asambléz, vb. I. Tranz. (Cu privire la două sau mai multe piese, mecanisme etc.) A reuni, a fixa, a îmbina.

ASAMBLĂRE, asamblări, s. f. Acțiunea de a a s a m b l a; operație prin care se reunesc, se îmbină, se fixează două sau mai multe piese, mecanisme etc.

ASANĂ, asanez, vb. I. Tranz. A înlătura (prin lucrări hidrotehnice) surplusul de apă dintr-o regiune, cu scopuri economice, de salubritate sau estetice; a reda agriculturii, prin îndiguire, o parte din lunca inundabilă a unui riu; (cu privire la bălți, lacuri, terenuri inundabile) a curăți, a face salubru. Locuitorii asanează terenurile inundabile. † Refl. pas. Se asanează bălțile. † Fig. A îmbunătăți, a redresa.

ASANĂRE, asanări, s. f. Acțiunea de a a s a n a. Asanarea bălților și a regiunilor insalubre. † Fig. Îmbunătățire, redresare. În aparență, scopul acestor măsuri era de a contribui la asanarea situației monetare a țărilor europene. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 6/4.

ASANĂTOR, -OĂRE, asanatori, -oare, adj. (Rar) Care asanează.

ASĂRĂ adv. v. asenră.

ASASÎN, -Ă, asasini, -e, s. m. și f. Persoană care a omorât mișelește pe cineva, ucigaș; p. ext. persoană care îndeamnă la acțiuni criminale. † (Adjectival) Pornire asasină.

ASASINĂ, asasinez, vb. I. Tranz. (Cu privire la oameni) A omori mișelește, a ucide. Soții Rosenberg au fost torturați și asasinați tocmai pentru că au apărut prin atitudinea lor demnă principiile democrației, ale păcii, ale adevărului. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 351, 6/3.

ASASINĂRE, asasinări, s. f. Acțiunea de a a s a s i n a; omor, omucidere. Asasinarea [la 13 iunie 1916 a] celor nouă muncitori în frunte cu Spiridon Vrînceanu și Pascal Zaharia, departe de a intimida pe muncitorii revoluționari, a fost semnalul unor puternice demonstrații de protest. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 520.

ASASINĂT, asasinate, s. n. Crimă, omor mișeleșc, asasinare. Se trăgea asupra poporului... Cu somații ori fără somații nu era tot asasinat? SADOVEANU, N. F. 153.

ASĂMĂNĂ vb. I v. asemăna.

ASĂMĂNĂRE s. f. v. asemănare.

ASCARID, ascarizi, s. m. Nume dat viermilor paraziți care trăiesc în tubul digestiv al omului și al unor animale; (în special) limbric.

ASCENDENT¹ s. n. (Cu determinări introduse prin prep. « asupra ») Autoritate morală puternică, influență. El știe cîtă admirație-mi inspiră, cît ascendent moral și intelectual exercită asupra-mi. CARAGIALE, O. II 191.

ASCENDENT², -Ă, ascendenți, -te, adj. (În opoziție cu descendent) 1. Care urcă, suitor. Linia graficului de producție în industria minieră din țara noastră este ascendentă. † Progresiv ascendentă = progresie ai cărei termeni merg crescînd. Gamă ascendentă = gamă care urcă de la tonuri grave la tonuri înalte.

2. Fig. (Despre abstracte) Care se dezvoltă progresiv; cu caracter progresiv. În plin contrast cu capitalismul în putrefacție e sistemul socialist, ascendent și înfloritor. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2608.

3. (În expr.) Rudă ascendentă = rudă în linie directă suitoare (părinți, bunici, străbunici etc.). Linie ascendentă = linie genealogică suitoare de la fiu la părinți, la bunici, străbunici etc.

ASCENDENT³, -Ă, ascendenți, -te, s. m. și f. Rudă în linie directă care face parte dintr-o generație anterioară (părinți, bunici, străbunici etc.).

ASCENDENȚĂ, *ascendențe*, s. f. Linie de rudenie ascendentă: origine, obârșie.

ASCENSIUNE, *ascensiuni*, s. f. 1. Suire, urcare (pe un munte); înălțare în atmosferă (cu balonul etc.). *Ascensiune pe vârful Negoiului*.

2. Fig. Dezvoltare, creștere, ridicare, mișcare înainte. V. progres. *Ascensiunea clasei muncitoare*. ♦ Loc. a dj. În ascensiune = în progres, în creștere. *Războaiele fărâncăști din 1907, înăbușite prin asasinarea a 11.000 de țărani, au demascat în fața poporului întreg legăturile strînse ale moșierimii cu burghezia în ascensiune*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 263.

— Pronunțat: -si-u-.

ASCENSOR, *ascensoare*, s. n. Cabină sau platformă mobilă, legată de un cablu și mișcată de un motor, servind pentru a urca (sau a coborî) oameni sau materiale între etajele unei clădiri, în puțurile minelor etc.; lift. *Aceasta e imaginea orizontului opt, prin fața căruia ascensorul a trecut cu viteza lui de patru metri pe secundă*. BOGZA, V. J. 94.

ASCET, -Ă, *asceți*, -te, s. m. și f. Persoană stăpînită de misticism, care duce o viață aspră, de privațiuni, departe de lume; pustnic, sihastru, schimnic, anahoret; fig. om care își impune o viață austeră și retrasă.

ASCETIC, -Ă, *ascetici*, -e, adj. De ascet. *Viață ascetică*.

ASCETISM s. n. Concepție mistico-religioasă care propagă renunțarea la plăceri și cere o viață severă, retrasă de societate; sihăstrie, schimnicie. *Spiritul lui sănătos și popular se răzvrătește împotriva moralei absurde a ascetismului preconizat de catolicism*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 4/4.

ASCULTĂ, *ascult*, vb. I. T r a n z. (Folosit și absolut) 1. (Complementul indică ceea ce se face auzit sau, p. ext., persoana sau instrumentul care emite sunetele) A se strădui să audă, a urmări cu atenție pentru a auzi (1). *Ciobanul a oțtat și a ascultat austrul în cercevele ferestrelor*. SADOVEANU, N. F. 19. *Auzea din partea bolnavă un gemăt surd. Rîndunica-l asculta pătrunsă de o amară durere*. BASSARBESCU, V. 51. ♦ A auzi. *În privighetori să-mi pară Glasul Linei că-l ascult*. COȘBUC, P. I 49. *Vino, bade, sările De-ascultă mustărilor, Cum mă mustără măicuța, Bade, pentru dumneata!* JARNIK-BÎRSEANU, D. 269.

2. A-și încorda atenția, a fi atent la ceea ce se spune, se cîntă, se povestește. *Uneori li se părea că e cineva care-i ascultă, îi spionează, și atunci își scoborau glasul*. VLAHUȚĂ, O. A. III 4. *Fata asculta cu toate urechile și făcu precum o învătă calul*. ISPIRESCU, L. 18. *Eu sînt dator să spun povestea și vă rog să ascultați*. CREANGĂ, P. 248. ♦ Cobori în jos, luceafăr blînd, Aluneclînd pe-o rază, Pătrunde-n casă și în gînd Și viața-mi luminează! ♦ El asculta tremurător, Se aprindea mai tare. EMINESCU, O. I 168. ♦ (În corelație cu verbul «a sta», arată o acțiune de durată) Ele plîng, și mi se strînge inima cum stau și-ascult. COȘBUC, P. I 263. ♦ Intran z. (Urmărit de determinări introduse prin prep. «a» și indicînd persoana sau instrumentul care se face auzit) *Foicică mărăcine, Ascultați, boieri, la mine*. TEODORESCU, P. P. 517. ♦ A controla dacă elevul și-a însușit cunoștințele predate, cerîndu-i să facă o expunere orală. *Vom învătă împreună... eu la gramatică și tu ce-i vrea; apoi mi-i asculta*. CREANGĂ, A. 87. ♦ (Cu privire la martori) A lua depoziții, a înregistra declarațiile făcute; a audia. ♦ A examina (un bolnav) aplicînd urechea pentru a urmări fenomenele respiratorii sau bătăile inimii; a ausculța. *Doctorul l-a ascultat la piept*.

3. A crede, a da crezare, a băga în seamă, a acorda importanță. *Zici că-s mîndră și n-am vrut Ca s-ascult vorbele tale?* COȘBUC P. I 51.

4. (Cu privire la o dorință, o rugăminte etc. sau, p. ext., la cel care o rostește) A lua în considerare, a împlini, a satisface. *Chemarea-mi asculta-vei? Din neguri reci plutind te vei desface?* EMINESCU, O. I 120. ♦ (Cu privire la un sfat, un ordin etc. sau, p. ext., la cel care îl rostește) A se supune, a se conforma, a da urmare, a face întocmai. *În sfîrșit te dai pe față!... Și nu m-ai chemat aceea sfatul spre-a mi-l asculta*. DAVILA, V. V. 159. *Dacă vei merge cu mine, îi zise calul, habar să n-ai... Te voi sluji cum am slujit și pe tată-tău. Numai să m-ascuți*. ISPIRESCU, L. 16. ♦ Fig. *M-am ascultat inima și-am venit să te îmbrățișez*. GALACTION, O. I 225. ♦ In t r a n z. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de») *Din copilăria mea sînt deprîns a asculta de tată*. CREANGĂ, P. 203. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor, S-ascult de glasul gurii mici O oră, și să mor*. EMINESCU, O. I 191. *Că hădița-i tinerel, N-ascultă boii de el*. IODOS, P. P. 56. *Las' să fie rău, nu bine, Că n-am ascultat de nime, Ci-am făcut de capul meu*. JARNIK-BÎRSEANU, D. 218.

ASCULTĂRE, *ascultări*, s. f. Acțiunea de a a s c u l t a și rezultatul ei.

1. Urmărire atentă a ceea ce se spune, se cîntă etc. *Urmează câteva clipe de tăcere, de ascultare încordată*. SAHIA, N. 44. *Nu e cine să-ți dea o clipă ascultare*. BENIUC, V. 94.

2. Auscultație.

3. Examinare a unui elev asupra celor învățate. *Învățătura mea s-a sfîrșit și... venim mîni în fața mării-tale, la ascultare*. SADOVEANU, D. P. 23. ♦ *Ascultarea martorilor* = luarea unei depoziții oficiale; audiere.

4. (Adesea în legătură cu verbul «a da») Conformare, supunere, împlinire, satisfacere a dorinței sau a poruncii cuiva. *Domnul se înduplecă și dete ascultare acestor cereri*. ISPIRESCU, M. V. 3. *Sora nu dă ascultare Vărbelor ce i s-au zis*. BOLINTINEANU, O. 56. ♦ E x p r. (Învechit) A li (sau n se afla, a rămîine, a sta etc.) sub ascultarea cuiva = a fi (sau a se afla etc.) în slujba, sub autoritatea, în stăpînirea cuiva, a fi dependent de cineva, a asculta de cineva, a fi subordonat cuiva. *Fiul de împărat rămase sub ascultarea hoșului, ca să învețe meșteșugul de la dînsul*. ISPIRESCU, L. 369. *Aceștia [călărașii de jară] stau sub ascultarea hatmanului*. BĂLCESCU, O. II 118.

ASCULTĂTOR¹, -OĂRE, *ascultători*, -oare, adj. Care se supune unui îndemn, unui sfat, unui ordin; supus. *Tu să fii ascultătoare, să nu ieși din cuvîntul lui!* ISPIRESCU, L. 53. *Fata frumoasă, era frumoasă, harnică, ascultătoare*. CREANGĂ, P. 283. ♦ Fig. *Adesea, nșezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului*. EMINESCU, N. 67.

ASCULTĂTOR², -OĂRE, *ascultători*, -oare, s. m. și f. Persoană care ascultă o povestire, care audiază o cuvîntare, o conferință etc.; auditor. *Cînd s-a terminat conferința, ascultătorii au aplaudat îndelung*. ♦ (Poetic) *Mii de brazi sînt ascultătorii, totdeauna atenți, ai acestui mare cîntec, neoprit, al apelor*. BOGZA, C. O. 165.

ASCUNDE, *ascund*, vb. III. T r a n z. (Uneori cu determinări introduse prin prep. «de» sau «înaintea», mai rar la dativ, indicînd persoana din fața căreia sau de teama căreia sustragem ceva)

1. A sustrage intenționat vederii, a pune într-un loc ferit, unde să nu poată fi văzut sau găsit. *De ce ascunzi ziarele?* DUMITRIU, B. F. 32. *Unele își ascunseseră busuioc în stîn sau sub brîu, încît încăperea miroasa a grădini*. CAMILAR, TEM. 54. ♦ Fig. *Nu poți ascunde rînduielele firii*. DEȘLIU, G. 57. ♦ Refl. *Eu mergeam la plug în*

laz' și, cînd trec, Lina s-ascunde, Parcă nici nu m-a văzut. COȘBUC, P. I 49. *Se făcu un lup și se ascunde sub pod.* ISPIRESCU, L. 13. *Vai de mine, moș Nichifor, unde să mă ascund eu?* CREANGĂ, P. 120. *Înainte a acestora tu ascunde-te, Apollo!* EMINESCU, O. I 149. *Ades copila mîndră, vîoai, De soare-n păru-i se ascunde.* ALECSANDRI, P. I 20. \diamond *Expr.* A se ascunde după deget = a căuta să-și tăinuiească o vină evidentă. \diamond (Determinarea introdusă prin prep. «de» arată lucrul pe care vrem să-l sustragem vederii) *Zi și noapte l-a vegheat... Într-o zi el o videă Că de plîns se ascunde* *Și cu jale-așa-i zicea.* ALECSANDRI, P. P. 112. \star (Uneori cu determinări introduse prin prep. «cu», indicînd instrumentul acțiunii) A sustrage (ceva) fără voie vederii, a acoperi neintenționat, a pune la adăpost de priviri. *Zidul din fund [al camerei] își ascunsesse igrasia după un covor.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 18. *Cu minile-amîndouă eu fața îmi ascund și-năta data-n viață un plîns amar mă-neacă.* EMINESCU, O. I 91. [Oștenii] *cu lancea cînguieată în gloată pătrundeau... Și trupurile moarte cu trupuri le-ascundeau.* ALECSANDRI, P. III 224. \diamond *Ref l.* (Uneori cu determinări introduse prin prep. «cu», indicînd lucrul ascuns) *Ca peria de deasă, fir lîngă fir, răsare și se ridică holda, pămîntul trist s-ascunde.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 11. *Luna se ascunsesse.* NEGRUZZI, S. I 57. *De peste mijlocul lui [al calului] spînzură o învăltoare, sub care se ascunde cu capul flacăul.* ȘEZ. III 182.

2. (Complementul este un abstract: fapt, gînd, sentiment etc.) A face să nu fie cunoscut, știut, înțeles de alții, a tăinui, a disimula. *Spîntul... nu știa cum să-și ascundă ura.* CREANGĂ, P. 236. *Zîmbetu-i ascunde ades suspin amar.* ALECSANDRI, P. I 133. \diamond *Absol.* *Mîndro, nu voi mai ascunde, Chiar dulce prietină-ta Mi-a ținut mie calea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 69. \diamond *Ref l.* *Unde-ai fost, leliță, unde? Spune, nu te mai ascunde.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 403.

— Forme gramaticale: perf. s. *ascunsei*, part. *ascuns*.

ASCUNS¹ s. n. 1. (Rar) Taină, enigmă, tîlc. *Nu putea el ghici ascunsul vorbelor bătrînelui.* ISPIRESCU, la HEM. \diamond (Mai obișnuit în loc. a d v.) În (sau, rar, întru) ascuns sau pe (sub) ascuns sau (rar, pentru nevoie rimei) pe ascunsul = în taină, pe furiș. *Sfetnicii... nutreau într-ascuns alte gînduri.* PAS, L. I 110. *Vorbim răstit și ne-ngînm răspuns, Și-n sat cred toți că asta-i vrajbă veche, Iar seara noi ne sîruiam p-ascunsul!* COȘBUC, P. I 174. *Una din roabele fetei de împărat, mai miloasă la inimă, se strecură... și le dete pe sub ascuns o copaie de mere, două azime și un feleș cu apă.* ISPIRESCU, L. 354. *Fata, într-ascuns, îi făcu merinde.* EMINESCU, N. 21. *Ioan Cantacuzino însoțit de Scarlat Cîmpineanu fugiră pe ascuns și, mergînd pe la Măgureni, trecură în Transilvania.* BĂLCESCU, O. I 87.

2. (Numai în expr.) De-a ascunsul sau de-a (v-ați) ascunselea (sau, mai rar, ascunsele) = numele unui joc de copii, în care toți jucătorii se ascund, afară de unul, care îi caută pe ceilalți. *De-a «v-ați ascunsele», în fine Ne-am mai jucat prin văi și lunci.* IOSIF, T. 130. *Cine vrea [să se joace] d-a «v-ați ascunsele»?* DELAVRANCEA, S. 225. \diamond *Fig.* *Acest joc d-a ascunselea, ațîșîndu-mi curiozitatea, da mai mare preț ochirii strălucitoare și zîmbetului sfîșit ce scăpau uneori printre pedicele rădicate cătărilor mele indiscrete.* ODOBESCU, S. I 385.

3. (Învechit) Ascunzătoare, ascunziș. *Sucnă-Murgă... au auzit toate sfaturile... zmeoaicelor și, ieșind din ascunsul său, au zburat la cărăș.* SBIERA, P. 105. \diamond *Expr.* În ascunsul inimii (sau sufletului) = în partea cea mai ascunsă a conștiinței cuiva. *El era împăcat cu cugetul său și se bucura în ascunsul sufletului său de izbîndele sale.* ISPIRESCU, L. 156.

— Forme gramaticale: (în expr.) *ascunselea ascunsele*.

ASCUNS², -Ă, ascunși, -se, adj. 1. Așezat intenționat astfel, încît să nu poată fi văzut sau găsit de alții. *Nu voi căuta poteca ascunsă (din toamna trecută sub frunză).* BENIUC, V. 134. \diamond (Adverbial, neobișnuit, în expr.) A se da ascuns = a se ascunde, a se retrage într-un ascunziș. *Romîni se daseră ascuns și le pîndeau trecerea [turcilor].* BĂLCESCU, O. II 76. \star *Ferit de privirile camenilor, dosnic. [Mergea] făcînd lungi popasuri prin aleile ascunse ale grădinilor publice din Iași.* CREANGĂ, A. 133. *Pe cărare-n bolți de frunze, Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări pe cale, Dulci ca florile ascunse.* EMINESCU, O. I 55. \star *Fig.* Care este nefolosit, nevalorificat; necunoscut, nedescoperit. *Activistul de partid trebuie să știe să găsească și să folosească rezervele ascunse în sînul economiei noastre naționale.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2709. \star *Fig.* (Mai ales despre gînduri și sentimente) Tăinuit, secret. *Femeia a rostit înalt Tot ce tăcuse-n veacurile duse, Cuvintele gîndite și nespune Și cîntecul ascuns și necîntat.* CASSIAN, în POEZ. N. 128. *Unchegule... am întrecat... fără nici un gînd ascuns, spune-mi ce mai face lelița Anica?* SADOVEANU, N. F. 13. *Nu știu de ce, dară în inima ei se strecură o bucurie ascunsă.* ISPIRESCU, L. 239. *În inima ei... se petrecea nu știu ce... poate vreun dor ascuns, care nu-i venea a-l spune.* CREANGĂ, P. 276. *Ai vreun gînd ascuns... Vrei să fugi?* ALECSANDRI, T. I 444.

2. (Despre oameni; uneori determinat prin «la fire») Care are obiceiul să-și ascundă gîndurile sau faptele, care nu se destăinuiește altora.

ASCUNZĂTOĂRE, ascunzători, s. f. Loc retras în care cineva se poate ascunde sau în care poate ascunde un obiect ca să nu fie văzut sau găsit de alții. *V. tainiță.* *În ultimul timp îl auzeam cum se ridică din ascunzătoarea lui.* SAHIA, N. 115. *Pină miine... va scoate din ascunzătoare pe nelegiuitul făptuitor.* GALACTION, O. I 256. *În această ascunzătoare vei găsi niște haine și podoabe de împărăteasă.* ISPIRESCU, L. 143. \diamond *Fig.* *O suflare de vînt răzeleș și molatecă, furîșîndu-se din ascunzătoarea-i răcoroasă de frunziș întunecos, se abătău fără de veste peste întinderea înflorită din fața mea.* HOGAȘ, M. N. 166.

ASCUNZÎȘ, ascunzișuri, s. n. 1. Loc tainic, ferit de priviri. *V. ascunzătoare.* *Ascunzișul nostru era ferit și de pescarii cu virșe.* SADOVEANU, N. F. 83. \diamond (Urmat de determinări indicînd obiectul care oferă o ascunzătoare) *Figura lui, atîta cîtă se vedea din ascunzișul blîni, arăta supărare.* PAS, L. I 159.

2. *Fig.* Taină, secret. \diamond *Loc. a d v.* Cu ascunzișuri = fără sinceritate, pe ascuns, tainic.

ASCUȚI, ascuț, vb. I. *T r a n z.* 1. A face unui obiect (prin tăiere, cioplire, pilire etc.) virf lunguieș și (de obicei) înțepător. *A ascuț un creion.* \square *Au tăiat o creangă... care, ascuțînd-o, au făcut-o frigare.* DRĂGHICI, R. 69.

2. A subția muchia sau tăișul unei arme sau unelte de tăiat (prin frecare pe piatră sau pe alt material) pentru ca să taie (mai) bine. *Băiatul tresări, se ridică și aduse securea. Uracu o luă și frecău degetul pe buza oșelului: o ascuțise, o curățase cu gresia: tăia bine și era o secure grea.* DUMITRIU, N. 94. *Stă încuiat în casă și-și ascute cuțitul și-i pipăie buza cu degetul.* DUMITRIU, N. 239. *Bietul cătană gîndi și-și ascuțî sabia și lovi coarnele cerbului.* RETEGANUL, P. III 15.

3. *Fig.* (Cu privire la auz, minte etc.) A face să fie (mai) ager, (mai) pătrunzător. *Strădania mea... [ca] să ascut cuvîntul și să stălițez îmi aducea destule neajunsuri școlărești.* GALACTION, O. I 20. *Atent... își ascuț auzul, aplecînd capul să prîndă cu urechea cadența slabă a pașilor din depărtare.* BART, E. 185. \diamond *Ref l.* (Subiectul este omul sau manifestările lui) *Deodată s-a ascuțit ca un ferăstrău mustrarea ițacăii Leona.* SADOVEANU, N. F.

24. *Văzu că începe a judeca altfel de cum judeca el pînă acum. Pasămite se ascușise la minte.* ISPIRESCU, L. 241.

4. Fig. (Complementul indică o stare de spirit, o contradicție, un conflict, o luptă etc.) A face să fie (mai) ager, (mai) acut, (mai) dîrz, (mai) neîmpăcat; a înțeți, a spori, a întări. *Acțiunea legii economice fundamentale a capitalismului contemporan ascute la maximum toate contradicțiile care macină imperialismul.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2617. \diamond Refl. *În perioada de trecere de la capitalism la socialism lupta de clasă se ascute.*

— Prez. ind. și conj. pers. 1 și: *ascuș*; prez. conj. pers. 3 și: *ascușă* (MACEDONSKI, O. I 250).

ASCUȚIME s. f. (Uneori determinat prin « de minte ») Calitatea de a fi ascuțit (II 1); agerime, pătrundere, perspicacitate. *Din copilărie, mintea lui Costan prinse ascuțime.* CAMILAR, N. I 20. *Astfel chinui Joe pe bietul Prometeu pentru deșteptăciunea și ascuțimea lui de minte.* ISPIRESCU, U. 88. \diamond Loc. a d v. Cu ascuțime = a) cu tăria cu hotărîre. *Necesitatea unei juste orientări ideologice în știință, învătămint, literatură, artă este o problemă pe care trebuie să și-o pună cu ascuțime fiecare om de știință, fiecare profesor, fiecare scriitor sau artist care militează pentru progresul științei și culturii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 1/1; b) cu dibăcie, cu pricepere. *Un fleac de omuleț, îmi ajunge cu fruntea la umăr. Dar îi umbli limba cu ascuțime.* SADOVEANU, P. M. 78.

ASCUȚIRE, *ascușiri*, s. f. Acțiunea de a ascuți. 1. Formare a unui vîrf prin tăiere, cioplire, pilire etc. *Ascuierea creionului.*

2. Șlefuire a unui obiect tăios pentru a-l face (mai) ascuțit. *Ascuierea cușitelor.*

3. Fig. Intensificare, înăsprire. *Construirea societății socialiste are loc în condițiile ascușirii luptei de clasă.* OHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 447. *Ascuierea luptei de clasă, atît pe tărîm intern cît și pe cel internațional, pune în fața partidului nostru sarcina întăririi maxime a vigilenței.* REZ. HOT. I 165.

4. Fig. Dezvoltare, perfecționare (a unui simț, a unei calități etc.). *Ascuierea auzului.*

ASCUȚIȘ, *ascușiri*, s. n. 1. Virful sau tăișul unui obiect ascuțit (mai ales al lamei unei arme). *Nu cu penița, Cu ascușitul coasei Îmi scriu poemele.* BENIUC, V. 30. *Jură-mă-te pe ascușitul paloșului tău.* CREANGĂ, P. 206. *Ia mai stai ca să-ți vorbesc, Pagubele să-ți plătesc: Pagubele Cu tăișul, Faptele Cu ascușitul* TEODORESCU, P. P. 584. \diamond Ex p r. (Învechit) A trece (pe cineva) prin ascușitul fierului (sau săbiei) = a tăia, a omori.

2. Fig. Accent de mare combativitate, caracter puternic combativ. *Datorită lui Lenin și Stalin, popoarele au învîșat că nu există luptă pentru libertate fără ascușit antiimperialist, că a lupta în zilele noastre pentru libertate înseamnă a lupta împotriva imperialismului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 592.

3. Fig. Putere de expresie, expresivitate; finețe, subtilitate. [Poetul tînăr] *trebuie să citească mult, să cerceteze meșteșugul poezilor mai bătrîni, să deprindă a cîntări cuvintele, a le cunoaște ascușirile.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 179, 7/6.

ASCUȚIT s. n. 1. Faptul de a ascuși, ascușire. *Ascuișitul coasei. Ascuișitul creionului.*

2. (Învechit) Tăișul unei arme sau al unei unelte de tăiat; ascușit (1). *Pe timpul de bătaie se văd oameni cu brațele goale, cu piepturile dezvălîte, zvrîlindu-se peste ascușitul paloșelor.* RUSSO, O. 42. *Soldatul ce este pentru război pregătit Pin-a nu pleca și-ncearcă al sabiei ascușit.* ALEXANDRESCU, P. 53. *Munși ca ascușitul cușitului.* ȘEZ. II 146. \diamond Ex p r. A trece prin (sau sub) ascușitul fierului (sau săbiei) = a omori, a tăia. *Cetatea se va cotropi, și garnizoana se va trece sub ascușitul sabiei.* NEGRUZZI, S. I 172.

ASCUȚIT, -Ă, *ascușiti*, -te, adj. I. 1. (Despre obiecte) Prevăzut cu un vîrf subțiat, lunguieț, care poate înțepta. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țăruse ascușite.* EMINESCU, N. 19. *De tot carul șase boi, Înjuțați doi cîte doi, Boi cu coarne ascușite Și copite potcovite.* ALECSANDRI, P. II 105. \diamond *Unghi ascușit* = unghi mai mic de 90 de grade.

2. (Mai ales despre unelte de tăiat) Care are o muchie șlefuită pentru a putea tăia; tăios. [Piatra] *era așa de ascușită, de tăia ca briciul.* ISPIRESCU, L. 195.

II. F i g. 1. (Despre manifestări ale spiritului omnesc, în special despre minte) Ager, pătrunzător; fin, subtil. *În mine e... curiozitatea ascușită a unei experiențe de psihologie.* IBRĂILEANU, A. 65. *Trebuie... cap bun și minte ascușită și sănătoasă, ca să poată duce trebile împărăției la bun liman.* ȘEZ. I 98. \diamond Ex p r. *Ascuișit la minte* = cu mintea ageră, deștept.

2. (Despre senzații, sentimente etc.) Intens, puternic, viu. *O durere ascușită, crudă, îi pătrunde inima.* EMINESCU, N. 76. \diamond (Adverbial) *Nu-î vorbă, rănilor vechi, necătate, care nu se pot include, nu dor așa de ascușit ca cele nouă.* SP. POPESCU, M. G. 67.

3. (Despre priviri sau vorbe) Care străpunge, sfredelitor; aspru, tăios. *Grigoriță are dreptate... a început cuvînt ascușit gospodina.* SADOVEANU, N. F. 39. \dagger (Despre zîmbet) Ironic, răutăcios. *Către vedelia ucraineanului se răsuți Cocor, cu zîmbetu-î ascușit.* SADOVEANU, M. C. 113.

4. (Despre sunete, adesea despre glas, ris etc.; în opoziție cu g r o s) Subțire, strident, șipător. *Ca să șteargă mai bine urmele miniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascușit, cu fața vioaie, găsi cu cale să observe împăciitor.* REBREANU, R. I 127. *Iată marea... s-auzea Tropot Mare și pripit, Chiot Lung și ascușit.* TEODORESCU, P. P. 624. \diamond Ex p r. A avea limbă ascușită = a avea obiceiul să critice cu răutate, să vorbească mușcător; a fi rău de gură. \diamond (Adverbial) *Mașinuta își întări zborul, despictnd năvala aerului. Sub roți, praful fiștia tot mai ascușit, rîdîcîndu-se în lături.* MIHALE, O. 501. *Pe finețe, o pasere fișa ascușit, ca un fierăstrău sub pilă.* SADOVEANU, O. VI 11.

5. (Despre acțiuni, conflicte, lupte) Intensificat, înțețit, aprig, înversunat, dîrz, necruțat. *Perioada de trecere de la capitalism la socialism este perioada unei ascușite lupte de clasă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 690.

ASCUȚITOĂRE, *ascușitori*, s. f. Unealtă simplă, de diferite tipuri și mărimi, cu care se ascut obiecte tăioase, se face vîrf la creioane etc.

ASCUȚITORIE, *ascușitorii*, s. f. (Rar) Secție a unei fabrici sau a unui atelier unde se ascut obiecte tăioase.

ASEARĂ adv. În seara zilei precedente. *Aseară cînd m-am dus acasă, ce să văd?... NEGRUZZI, S. I 30. De făceam aseară ca tine și eu, Nu era să-mi fie astăzi așa greu.* PANN, P. V. I 118. *Aseară pe la sfîșit Cu alta tî-ai înțînii.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 247. \diamond (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) Pînă aseară = pînă la începutul serii precedente. De aseară = începînd din seara precedentă. *Badea-i mînios de-aseară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 105.

— Variantă: (regional) *asură* (CAMILAR, TEM. 83) adv.

ASEDIĂ, *asediaz*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la o cetate sau la un loc întărit) A supune unui asediu, a împresura. V. b l o c a. *Mihalcea... se întoarse de asedie Brăila.* BĂLCESCU, O. II 51.

— Pronunțat: -di-a.

ASEDIAT, -Ă, *asediați*, -te, adj. (Despre cetăți, locuri fortificate, trupe) Împresurat de inamic, împiedicat să comunice cu exteriorul. V. b l o c a t.

— Pronunțat: -di-at.

ASEDIATOR, -OĂRE, *asediatori, -oare*, adj. Care asediază. *Armată asediatoare.*

— Pronunțat: *-di-a-*.

ASEDIERE, *asedieri*, s. f. Acțiunea de a asedia și rezultatul ei; împresurare, asediu. V. blocare. *Rămîind ei caimacami, în lipsa domnului, care însoțise oștirea turcească în Ungaria la asedierea cetății Ujvarul, făcără complot.* BĂLCESCU, O. I 102.

— Pronunțat: *-di-e-*.

ASEDIU, *asedii*, s. n. (Numele locului asediat este în genitiv sau, în construcții învechite, se introduce prin prep. «de la») Încercuire cu forțe armate a unui loc întărit, cu scopul de a-l cuceri; împresurare. V. blocare. [Pașă] *ucisese trei sute de femei și copii cînd cu asediul cetății, ca represalii.* CAMIL PETRESCU, T. II 177. *Mai izbeau ici-colo ultimel picături de ploaie, ca ultimele gloanțe ale unui asediu terminat.* GALACTION, O. I 88. *Asediul de la Varna.* ALECSANDRI, T. 1424. ♦ (În statele capitaliste) *Stare de asediu* = suspendare (temporară) a puterii legilor și înlocuirea lor cu un regim militar de represiune îndreptat împotriva maselor populare.

ASEMĂLUI, *asemăluiesc*, vb. IV. T r a n z. (Mold.; învechit și popular) 1. A stabili, a constata o asemănare între două sau mai multe lucruri sau ființe; a asemăna.

2. (Cu privire la un teren) A netezi, a nivela

— Variantă: asemelul (ALECSANDRI, T. 1099) vb. IV.

ASEMĂNĂ, *asemăn* și (S) *asemănez*, vb. I. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «cu» sau, mai rar, la dativ) 1. R e f l. A avea aceeași structură sau același caracter cu altceva sau altceva, a fi la fel, analog, similar cu cineva sau cu ceva; a semăna. *Atît de fragedă, te-asemeni Cu floarea albă de cireș.* EMINESCU, O. I 117. *Pasărea numită de latini «turdus»... se aseamnă cu mierla.* ODOBESCU, S. III 26. *Cu cine te aduni, te asemeni.*

2. T r a n z. A socoti la fel cu altul, a așeza pe același plan, a compara, a asemui, a asimila. *Gardul, în copilărie, Veșnic l-am asemănat C-un nebul care-a plecat Razna pe cîmpie.* COȘBUC, P. I 261. ♦ R e f l. p. a s. *Este un sunet cărui oltul nu se poate asemăna.* NEGRUZZI, S. I 243. ♦ R e f l. (În forma *asămăna*) *Tu vrei un om să te socoți, Cu ei să te asemeni? Dar piară oamenii cu toți, S-ar naște iarăși oameni!* EMINESCU, O. I 177.

3. T r a n z. (Învechit; cu privire la un teren) A face asemenea cu altul, a aduce la același nivel, a nivela, a netezi. (R e f l. p. a s.) *Dacă fața drumului nu este netedă, se asemănează, umplînd cu pămînt lucrurile în care ar putea să se strîngă apa.* I. IONESCU, M. 318. ♦ E x p r. A asemăna (o clădire) cu pămîntul = a distruge cu desăvîrșire, a face asemenea (sau una) cu pămîntul. *Era atunci Tirgoviștea oraș foarte mare... Ale lui mărește ziduri vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pămîntul.* BĂLCESCU, O. II 99.

— Variantă: *asămăna, asămîn*, vb. I.

ASEMĂNĂRE, *asemănări*, s. f. Acțiunea de a (se) asemăna și rezultatul ei.

1. Analogie, similitudine. *Avea drepturi asupra unei moșteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări... legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis.* EMINESCU, N. 77. *Nu e nici o asemănare între voi amîndoi: capul tău e de poet și al lui de oștean.* NEGRUZZI, S. I 64. ♦ E x p r. După chipul și asemănarea cuiva sau după chip și asemănare = întocmai, la fel cu cineva. *Și-și ia un suflet de noră întocmai după chipul și asemănarea celei dintîi.* CREANGĂ, P. 7. ♦ Raport între două sau mai multe figuri care au respectiv unghiurile egale și laturile omoloage proporționale. *Cele trei cazuri de asemănare a triunghiurilor.*

2. Comparatie, comparare. *Asemănarea ce-o faci nu-i potrivită.* ♦ L o c. a d j. Fără asemănare = fără egal,

fără comparație, foarte frumos, extraordinar. ♦ L o c. a d v. (Neobișnuit) *În asemănare cu... = în comparație cu... Cît mă simțeam de mic în asemănare cu băietul aceluia scria sără și vie în trei osebite feluri?* NEGRUZZI, S. I 6. ♦ E x p r. A face o asemănare între... = a stabili o paralelă între..., a compara.

— Variantă: (învechit și regional) *asămănare* (DRĂGHICI, R. 109) s. f.

ASEMĂNĂT, -Ă, *asemănați, -te*, adj. (Învechit; al doilea termen al comparației este la dativ sau, mai adesea, se introduce prin prep. «cu») Socotit identic cu...; care seamănă, se aseamnă, este la fel cu...; asemănător. *S-lăm lu noi obiecte ontice, asemănate cu altele multe ce s-au descoperit aiurea.* ODOBESCU, S. III 627. *După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Bathori, pe care-l bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un portret după cap, foarte asemănat.* BĂLCESCU, O. II 267. ♦ (Adverbial) *În conformitanță cu...; conform, potrivit cu... Îndată ce Mihai-vodă se întoarse în capitala țării, asemănat cu înțelegerea ce avuse cu Bathori, el chemă pe ceașul turcesc.* BĂLCESCU, O. II 174.

ASEMĂNĂTOR, -OĂRE, *asemănători, -oare*, adj. Care seamănă, e asemenea sau la fel (cu...); similar. *Topăia zorit, îndestînd... un soi de boccea alcătuită halandala din țolul de pe jos, din haina lui, dintr-un ștergar de bucătărie și... din alte obiecte asemănătoare.* V. ROM. martie 1954, 44. ♦ (Al doilea termen al comparației este la dativ sau, mai adesea, se introduce prin prep. «cu») *La cîțiva kilometri depărtare de Snagov se zăresc casele satului Lipia-Bojdani, sat de cîmpie, asemănător cu mii de alte sate ale patriei noastre.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2574.

ASEMELUI vb. IV v. asemălui.

ASEMENE¹ adj. invar. v. asemenea¹.

ASEMENE² adv. v. asemenea².

ASEMENEA¹ adj. invar. 1. (Urmat de determinări la dativ sau introduse prin prep. «cu» și; de obicei precedă substantivul) Care este asemănător (ca înfățișare, structură, situație, calități etc.); care seamănă în oarecare măsură sau este egal întru totul, care este la fel, întocmai, deopotrivă, fără nici o deosebire. *Ochii ei negri asemenea sînt Cu negrele boabe-ale murii.* COȘBUC, P. II 38. *O fată, scrisă de frumoasă, încît nu se mai afla ei-și asemenea alta sub soare.* SBIERA, P. 23. (În forma *asemene*) *Nu e nimic și totuși e O sete care-l soarbe, E un adînc asemene Uitării celei oarbe.* EMINESCU, O. I 176. ♦ (Despre figuri geometrice) Care au laturile omoloage proporționale și unghiurile egale. *Teorema lui Thales aplicată la triunghiuri asemenea.* ♦ E x p r. A face (o clădire) asemenea cu pămîntul = a distruge complet, a dărîma, a face una cu pămîntul.

2. Care este la fel cu ce s-a spus sau s-a înfățișat mai înainte; astfel de..., atare. *Asemenea oameni dau cîștelor viață, Prin ei cincinalul e viu!* DEȘLIU, M. 72. *Înainte de a bea... a înginat cuvintele potrivite în asemenea împrejurări.* SADOVEANU, N. F. 16. *Dar nimeni nu s-a gîndit la asemenea lucru.* SAHIA, N. 43. *Auziseră... povestindu-se de asemenea fleacuri.* ISPIRESCU, L. 9.

3. (Dînd valoare de superlativ cuvîntului următor) Atît de..., așa de... (mare, puternic, bun, rău etc.). *Nu se mai află pe lunge asta asemenea osîndă.* SADOVEANU, N. F. 6. *Nu mai văzuse asemenea scumpeturi.* ISPIRESCU, L. 38. ♦ (Precedat de articolul nehotărît) *Un asemenea om nu se află în armie.* BĂLCESCU, O. II 258. ♦ (Precizat printr-un al doilea adjectiv, care urmează sau precedă substantivul) *O asemenea fată vitează ar fi numai bună să o ia el de soție.* ISPIRESCU, L. 19. *Apoi zi că nu-ți venea să pornești la drum... cu asemenea om vrednic și de-apuzarea vesel.* CREANGĂ, P. 108.

— Variante: *asémene* (CREANGĂ, A. 150, NEGRUZZI, S. I 45), *asémēni* (DUMITRIU, B. F. 39, BANUȘ, în POEZ. N. 33), *asémīno* (NEGRUZZI, S. I 174) adj. invar.

ASEMENEA² adv. (Astăzi mai ales precedat de prepoziția *de*) 1. Tot așa, tot astfel, în același fel (rînd etc.), tot ca mai înainte, deopotrivă. *Asemenea și [iratele] cel mijlociu... plecă și el spre apus.* ISPIRESCU, L. 33. *Să-i zici Păsărilor... nu greșești; să-i zici Lătilă... nici atîta, să-i zici Lungilă... asemenea.* CREANGĂ, P. 245.

2. Pe lângă acestea, și..., încă, mai; cu acest prilej. *'Tu-mi cei chiar nemurirea mea în schimb pe-o sărutare. Dar voi să știi asemenea Cît te iubesc de tare.* EMINESCU, O. I 173. *Pe dealul numit Zamca, la apus de sat, se zice asemenea că a fost odinioară o cetate de piatră.* ODOBESCU, S. II 170. [Adunarea sau soborul a toată țara] se convocau de domn pentru facerea legilor... Ele judecau asemenea în pricinile de vini mari politice. BĂLCESCU, O. II 13.

— Variante: *asémene* (EMINESCU, N. 15, NEGRUZZI, S. I 5), *asémēni* adv.

ASEMENI¹ adj. invar. v. *asemenea*¹.

ASEMENI² adv. v. *asemenea*².

ASEMINE adj. invar. v. *asemenea*¹.

ASEMUI, *asenuiesc*, vb. IV. T r a n z. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. *cu* sau, mai rar, la dativ) 1. A stabili o asemănare, a asemăna, a pune alături, a compara. *Cînd îi auzisem întii numele, cu mare mirare îl asemuiam cu urmașii lui Carol cel Mare.* SADOVEANU, N. F. 154. *De cîte ori priveam la ea, Cu dor mi-aduc aminte Sfiala ce mă cuprindea, Asemuind-o-n mîntea mea Duminicii preasfinte.* IOSIF, PATR. 10. [Poetul] nu află, în puternica sa închipuire, alte înagine mai potrivite spre a descrie pe acei nenorociți, decît a-i asemui cînd cu șire lungi de melancolici cocori, cînd cu stoluri zăpăcite de grauri. CDOBESCU, S. III 34. ♠ Refl. p. a s. *Vîntătorii proclamă că nimic pre pămînt nu se poate asemui cu plăcerile vîntătoriei.* ODOBESCU, S. III 100.

2. A lua pe cineva drept altul (cu care seamănă), a confunda. (Atestat în forma *semui*) *S-a uitat la dumneata de parcă te-ar fi semuit... Da!... să știi că te asemuiește... Se uită mereu!* ARDELEANU, D. 132.

— Variantă: *semui* vb. IV.

ASEMUIRE, *asemuiri*, s. f. (Învechit) Faptul de a asemui; comparare; (concretizat) asemănare, identitate. **Suflă**, ce posedă asemuirea celor trei litere finale cu **află**, nu rimează însă cît de puțin cu acesta din urmă. MACEDONSKI, O. IV 41. *Nu ne încumetăm a pretinde că [studiul] nu va fi conștinnd erori multe de fapte și chiar unele așteptări și asemuiri prea îndrăznețe.* ODOBESCU, S. I 235.

ASEMUIȚ, -Ă, *asemuîți*, -te, adj. Asemănător cu..., asemenea, identic, la fel. *Norii posomorîți burnișau peste toată mahalaua, înecînd casele într-o atmosferă grea, fumurie și împufată, asemuîtu cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălților.* DELAVRANCEA, S. 107. *Nouă... ne trebuiește la orice rimă cele trei litere finale asemuîte între ele.* MACEDONSKI, O. IV 32.

ASENTIMENT s. n. (În legătură cu verbele *a avea*, *a cere*, *a da* etc.) Învoiere cu felul de a vedea sau de a proceda al altuia. *V. c o n s i m ț a m î n t.* *A cerut asentimentul responsabilului de grupă.* ♠ Loc. adv. *Cu asentimentul cuiva* = cu aprobarea, cu consimțămîntul cuiva. ♠ Ex p r. *A fi în asentimentul cuiva* = a gândi, a proceda în conformitate cu dorința sau cu felul de a vedea al cuiva.

ASEPSIE s. f. Stare a unui obiect (mai ales a unui instrument chirurgical) caracterizată prin absența micro-

bilor în urma sterilizării prin procedee fizice (căldură, filtrare etc.). *Asepsia previne infectarea rănilor.*

ASEPTIC -Ă, *asceptici*, -e, adj. (De obicei despre instrumente chirurgicale) Care a fost supus asepsiei, în stare de asepsie, fără microbi.

ASERTÓRIC, -Ă, *asertorici*, -e, adj. Care are caracterul unei aserțiuni ♠ *Judecată asertorică* = judecată care exprimă pur și simplu o situație de fapt, fără ideea de necesitate sau de posibilitate. *Propoziția «in R.P.R. se găsesc bogate zăcăminte de cărbuni» este o judecată asertorică.*

ASERTIUNE, *aserțiuni*, s. f. Afirmație. *Nu vă voi oferi nici o aserțiune pe care să n-o justifice o notă în josul paginii.* HASDEU, t. V. X.

— Pronunțat: -și-u-.

ASERVÍ, *aservesc*, vb. IV. T r a n z. (Cu privire la un individ, un popor, o țară) A supune unor interese străine, a aduce sub totală ascultare și dependență; a subjugă, a robi. *Oportunității Internaționalei a II-a, care jucau rolul de agenți ai imperialismului în mișcarea muncitorească, căutau să aservească mișcarea muncitorească intereselor burgheziei.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 35.

ASERVÍRE, *aserviri*, s. f. Acțiunea de a aservi și rezultatul ei; supunere, subjugare; robire. *Eliberarea țărilor noastre de către armata sovietică a creat condițiile pentru a se pune capăt o dată pentru totdeauna aservirii țărilor noastre de către trusturile străine.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 237, 2/4.

ASERVÍT, -Ă, *aservîți*, -te, adj. (Despre un individ, un popor, o țară) Adus în stare de supunere și dependență, pus în situația de a acționa în conformitate cu directivele altuia; supus, subjugat, robit. *În trecut, cîna țara noastră era condusă de guverne imperialiste străine, aceștia din urmă aveau putința de a provoca conflicte și încordare între România și vecinii ei.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 139.

ASESOR, -OĂRE, *asesori*, -oare, s. m. și f. (De obicei determinat prin *popular*) Reprezentant al oamenilor muncii în completele de judecată ale tuturor instanțelor judecătorești, care asigură aplicarea legilor în spiritul justiției de clasă și al intereselor oamenilor muncii. *Judecarea proceselor la toate instanțele se face cu participarea asesorilor populari, afară de cazurile cînd legea dispune altfel.* CONST. R.P.R. 33. *Vorbea ca niciodată, fără teamă. Simțea că n-are-acum de ce se teme, Că asesoarea cu păr alb de vreme O asculta atentă ca o mamă.* D. BOTEZ, în POEZ. N. 75.

ASEXUÁT, -Ă, *asexuați*, -te, adj. (Despre ființe) Care nu are caractere aparente de apartenență la unul dintre sexe. ♠ *Reproducere* (sau *înmulțire*) *asexuată* = înmulțire prin divizarea organismului, fără intervenția celulelor sexuale și fără fecundație.

— Pronunțat: -xu-at.

ASFĂLT, *asfalturi*, s. n. Amestec natural sau artificial de bitum cu materiale minerale, întrebuințat în industrie și la pavarea drumurilor. *V. bitum, smola, pavaj.* *Bedros se uita... la asfaltul luciu, negru, cu firisoare de aur în lumina farurilor.* DUMITRIU, N. 269. *Mina ta bună, puternică, Zilnica ta muncă și-o știu, Și pasul pe-asfaltul orașului, Și tihna din ceasul tirziu.* CASSIAN, H. 20. [Lucrătorii] se servesc de aparate electrice, ca cele de spart asfaltul străzilor. SAHIA, U.R.S.S. 15. *Ca niște ritmice ciocane Răsună pașii pe asfalt.* TOPÎRCEANU, B. 66.

ASFALTĂ, *asfaltez*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la drumuri) A acoperi cu un strat de asfalt. *Lucrătorii asfaltează străzile.*

ASFALTĂRE, *asfaltări*, s. f. Acțiunea de a asfalta. *Asfaltarea șoselei.*

ASFALTĂT, -Ă, *asfaltați*, -te, adj. Acoperit cu un strat de asfalt. În regiunea Nov-Dalminsk se construiesc șosele asfaltate în pustii. GEOGRAFIA 117. Mașina aleargă liniștită pe șoseaua când asfaltată, când pietruită. SAHIA, U.R.S.S. 95.

ASFALTŌR, *asfaltori*, s. m. Muncitor care lucrează la asfaltarea străzilor.

ASFINȚI, pers. 3 *asfințește*, vb. IV. In tranz. 1. (Despre soare și, în general, despre aștri) A apune, a scăpa. În fața mea soarele asfințește, vălea să umple de umbră, toate se ntunecă și se șterg. VLAHUȚĂ, O. A. II 69. Luna în cer au asfințit. CREANGĂ, P. 275. De dragul dumitale Știe chiar și sfântul soare, Că la tine când privește Sta și nu mai asfințește. JARNİK-BİRSEANU, D. 15. ♠ (Poetic, despre lumină) Abure obște-l urmează și pe culme se lățește Precum aburii pe baltă când lumina asfințește. ALECSANDRI, P. A. 45. ♠ Fig. A se apropia de sfârșit, a merge spre declin. *Gloria acestui scriitor asfințește.*

2. Fig. (Despre ochi) A se închide. [Judecătorul] *picura de sŃmni din cînd în cînd îi asfințeau ochii.* SADOVEANU, D. P. 145. Cîtea pînă tirziu, de-i asfințeau ochii, lîngă feștila de seu. SADOVEANU, M. C. 75.

ASFINȚIRE s. f. (Rar) Faptul de a asfinți; asfințit. *Au dormit... pînă la asfințirea soarelui.* DRĂGHICI, R. 139. De-abia zorile lucesc, și doresc de asfințire Petru că și zi și noapte inima mea-i în clătire. CONACHI, la HEM.

ASFINȚIT s. n. I. Faptul de a asfinți; timpul cînd apune soarele. *Ultima rămășiță a asfințitului se topea ca un jărătic mort îndărătul zării largi și sunde.* DUMITRIU, N. 259. Cînd se trezi bine din cugetările lui, văzu că soarele dă în asfințit. ISPIRESCU, L. 34. Am început a mă scărda în ticnă, pînă pe la asfințitul soarelui. CREANGĂ, A. 61. Este sara-n asfințit și noaptea o să-nceapă. EMINESCU, O. I 179. Pasări, străine călătore, Ce se abat în șezuri la asfințit de soare Strîngînd ale lor aripi căzute de lung zbor. ALECSANDRI, P. I 237. ♠ Fig. Căi cealalte stătură din ronțăit, își frămîntau glodul sub picioare, întorceau spre calul cîrului cîte un ochi plin de un asfințit roșu. CAMILAR, N. II 322. ♠ Fig. Declin, sfîrșit. Către asfințitul zilelor acest titan intelectual. [Bolintineanu]... sfințește pe scindurile mizeriei, într-un spital. DEMETRESCU, O. 156.

2. Loc unde asfințește soarele; apus, vest. *Soarele apăruse abia acum spre asfințit, aruncîndu-și peste cîmpie șesătura razelor roșietice și prelungi.* MIHALE, O. 454. Dincolo de apă, pe colinele dinspre asfințit, se întind ogoarele Mălurenilor. SADOVEANU, M. C. 182. Cerul asfințitului se umplu, emoționant, cu trupul Ceahlăului. IBRĂILEANU, A. 160. Soarele scapătă spre asfințit. Crestele munților par aprinse. Încet se desfac și s-aștern pe văi perdele de umbră. VLAHUȚĂ, O. A. II 115.

ASFINȚITĂ s. f. (Rar, în expr.) Asfințita soarelui — asfințit. *Pe la asfințita soarelui, căruțele acelea... se umplură de lăzile aduse.* CAMILAR, N. I 301. Prindea în lunci caii... călărîndu-i pînă după asfințita soarelui. CAMILAR, N. I 310.

ASFIXIĂ, *asfixiez*, vb. I. Tranz. A înăbuși, a curma respirația cuiva; a provoca moartea cuiva prin asfixie. ♠ Refl. *S-a asfixiat din lipsă de oxigen.*

— Pronunțat: -xi-a.

ASFIXIANT, -Ă, *asfixianți*, -te, adj. Care provoacă asfixie; înăbușitor, sufocant. *Gaze asfixiante.* ♠ *Substanțele asfixiante atacă organele respiratorii, producînd: asfixie, vîrsături de sînge, pierderea cunoștinței, moartea.* ANATOMIA 80. ♠ Fig. Căldură asfixiantă.

— Pronunțat: -xi-ant.

ASFIXIĂT, -Ă, *asfixiați*, -te, adj. Înăbușit, sufocat (prin absorbire de gaze otrăvitoare, prin înecare, strangulare etc.). *Persoanele asfixiate trebuie să primească imediat îngrijiri medicale.*

— Pronunțat: -xi-at.

ASFIXIE, *asfixii*, s. f. Oprire, curmare a respirației (provocată de absorbirea unui gaz otrăvitor, de înecare, de strangulare); înăbușire, sufocare. *Am răsuflat adînc, ca după o început de asfixie.* SADOVEANU, N. F. 73.

ASFIXIERE, *asfixieri*, s. f. Faptul de a (se) asfixia; asfixie, sufocare. *Gazele otrăvitoare provoacă asfixierea.*

— Pronunțat: -xi-e.

ASIĂTIC¹, -Ă, *asiatici*, -e, adj. Care este din Asia, privitor la Asia. *Popoarele asiatice.* ♠ *După ce știa din obiceiurile și năravurile acelei curți asiatice, bîzade Alecu era într-o primejdioasă cumpănă.* SADOVEANU, Z. C. 283.

— Pronunțat: -si-a.

ASIĂTIC², -Ă, *asiatici*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte dintr-una din populațiile de bază ale Asiei.

— Pronunțat: -si-a.

ASIDUITĂTE, (2) *asiduități*, s. f. 1. Stăruință (în muncă), sîrguință, silință. *O echipă de lucrători... lucrează cu asiduitate.* SAHIA, U.R.S.S. 15.

2. Prezență stăruitoare pe lîngă cineva; insistență. *Herdelea a zîmbit; cam observase el că, în afară de prietenia lui Predeleanu, ochii frumoși ai d-rei Olga Postelnicu nu sînt chiar străini de asiduitățile tinărului Iuga.* REBREANU, R. II 142.

-- Pronunțat: -du-i.

ASIDUU, -Ă, *asidui*, -e, adj. Stăruitor (în muncă), sîrguincios, zelos. *V. perseverent.* [Teatrele de amatori ale zineretului muncitor] se transformă, din cauza activității lor asidue, în teatre independente. SAHIA, U.R.S.S. 154.

ASIGNĂȚIE, *asignații*, s. f. Hirtie-monedă, bancnotă. *Doi [argatori] care întrec pe ceilalți... primesc cel întii un vas de argint prețuit 1500 ruble asignații, cel al doilea 500 ruble.* NEGRUZZI, S. I 36.

ASIGURĂ, *asigur*, vb. I. Tranz. 1. A constitui (în condiții determinate, grație calităților pe care le posedă sau activității pe care o desfășoară) o garanție pentru înfăptuirea unui lucru; a face ca înfăptuirea să fie sigură, a pregăti în mod sigur, durabil; a garanta. *Făurirea și întărirea statului de democrație populară, prietenia și alianța cu marea Uniune Sovietică, sprijinul și ajutorul ei dezinteresat și frățesc asigură independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Romîne.* CONST. R.P.R. 6. *Oamenilor muncii, cetățeni ai Republicii Populare Romîne, fără deosebire de naționalitate sau rasă, le este asigurată deplina egalitate de drepturi în toate domeniile vieții economice, politice și culturale.* CONST. R.P.R. 38. *Se cuvine ca vîndătorul... să dea nevinovaților săi spornicari un răgaz ce în creșterea și asigurarea tot lui o spornică și mai dăinuitoare izbîndă.* ODOBESCU, S. III 38.

2. A încredința pe cineva despre un lucru. *M-a asigurat vărul Ianu... că se pregătește un proiect de biruri.* ALECSANDRI, T. I 304.

3. A încheia un contract de asigurare a unui bun. *Asigur casa împotriva incendiului.* ♠ Refl. (obiectul asigurării este viața) *M-am asigurat la «Asigurările de stat».*

— Prez. ind. și: (învechit) *asigurez* (NEGRUZZI, S. III 184, ALEXANDRESCU, M. 211).

ASIGURĂRE, *asigurări*, s. f. Acțiunea de a (se) asigura și rezultatul ei.

1. Punere în siguranță, garantare. *Regimul de democrație populară asigură muncitorilor mineri, ca și tuturor oamenilor muncii, creșterea neconținută a nivelului lor de trai, luând noi și noi măsuri pentru asigurarea unei stări a poporului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 666.

2. Încredințare, promisiune fermă. *Ni s-au dat toate asigurările că vom avea sprijinul necesar.*

3. Operație financiară constând într-un contract prin care asigurătorul se obligă ca, în schimbul unei plăți, să despăgubească pe asigurat de pierderile pe care acesta le-ar suferi din cauza unor întâmplări independente de voința lui (incendiu, inundații, accidente, deces etc.). *Asigurările de stat sînt o nouă dovadă a grijii partidului și guvernului nostru pentru bunurile oamenilor muncii de la orașe și sate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2642. ♦ *Asigurări sociale* = formă de ocrotire a oamenilor muncii. În stadiul socialist, constînd într-un larg sistem de asistență medicală gratuită, în acordarea de ajutoare materiale în caz de pierdere temporară a capacității de muncă, în trimiterea gratuită la odihnă sau la cură medicală etc. *Cetățenii Republicii Populare Romîne au dreptul la asigurare materială la bătrînețe, în caz de boală sau incapacitate de muncă.* CONST. R.P.R. 37.

ASIGURĂT, -Ă, *asigurați, -te, s. m. și f.* Persoană care (se) asigură (3). *Asiguratul se bucură de toate drepturile prevăzute în contractul de asigurare.*

ASIGURĂTOR, -OĂRE, *asigurători, -oare, adj.* Care asigură. ♦ *Sechestrul asigurător* = sechestrul ordonat de justiție pentru garantarea intereselor și drepturilor părților împricinate.

ASIMÉTRIC, -Ă, *asimetrici, -e, adj.* Lipsit de simetrie, fără simetrie.

ASIMETRÍE s. f. Lipsă de simetrie, neregularitate. *Începe să-mi fie scump tot ce e al ei și, mai scump decît totul, ășoara asimetrie a gurii cînd zîmbește.* IBRAILEANU, A. 113.

ASIMILĂ, *asimilez, vb. I. T r a n z. I.* A transforma în propria sa substanță materiile nutritive introduse în organism. *Organismul asimilează alimentele.* □ *Asimilînd o oarecare cantitate de substanțe, celulele primesc o dată cu ele, rezerve care se închid în ele, ca o energie înmagazinată (potențială).* ANATOMIA 224.

2. (Subiectul și complementul indică un grup social sau național) A absorbi, a face asemănător cu sine prin suprimarea trăsăturilor caracteristice (limbă, obiceiuri etc.).

3. (Cu privire la cunoștințe, idei etc.) A-și însuși, a-și apropria, a dobîndi. *La matematici... învățasem... fără să asimilez nimic.* GALACTION, O. I 15.

4. (Cu privire la persoane) A considera la fel, asemănător, egal (în drepturi) cu altă persoană.

5. (Fon.; despre sunete) A face asemănător sau identic cu sine însuși alt sunet aflat în apropiere. *Cuvîntul «cunună» provine din «curună»; sunetul «n» din silaba a treia a asimilat sunetul «r» din a doua silabă.* ♦ *R e f l. p a s. «R» s-a asimilat cu «n».*

ASIMILĂBIL, -Ă, *asimilabili, -e, adj.* Care se poate asimila, care poate fi asimilat.

ASIMILĂRE, *asimilări, s. f.* Acțiunea de a (se) asimila și rezultatul ei.

1. (Uneori determinat prin «organică») Asimilație.

2. Absorbire de către un grup social sau național a altui grup prin desființarea trăsăturilor lui specifice. *Politica de asimilare, adică politica de contopire a națiunilor pe baza unor decrete date de sus, este sortită eșecului.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 49.

3. Faptul de a-și însuși cunoștințe, concepții etc. *Învățătorimea se bucură de sprijinul permanent al clasei muncitoare. Așadar, există condițiile materiale, politice și morale favorabile pentru ca perioada de asimilare a concepției științifice asupra lumii să fie cît mai scurtă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 619.

4. (Fon.) Fenomen prin care un sunet devine asemănător sau identic cu alt sunet aflat în apropierea lui. *Cuvîntul «genune» provine din «gerune» prin asimilarea lui «r» cu «n».*

ASIMILATÓR, *asimilatori, s. m.* Persoană care urmărește asimilarea forțată a unui grup social sau național.

ASIMILĂȚIE, *asimilații s. f.* Absorbție și prelucrare a substanțelor nutritive într-un organism animal sau vegetal. *Asimilația și dezasimilația sînt două aspecte ale unuia și aceluiași proces, procesul schimbului de substanțe și energie în organism.* ANATOMIA 226. ♦ *Asimilație clorofiliană v. clorofilian.*

— Pronunțat: -ți-e.

ASIMPTÓTĂ, *asimptote, s. f.* (Geom.) Linie de care se apropie o curbă, dar pe care nu o atinge niciodată la o distanță finită.

ASÍN, *asini, s. m.* (Învechit și arhaizant) Măgar. *Gheorghiuța coborise cu ciobanii, cu oile, cu asinii și dulăii la vale la iernat.* SADOVEANU, B. 14. *De asin dară să se facă urechile lui Midas-împărat.* IPSIRESCU, U. 110. *Femeile și copiii țipau de prin coșurile în care se aflau pe cămile; caii nechezau; asinii răspundeau prin niște țipete neplăcute urechilor nededate cu melodiioasele lor concerte.* BOLINTI-NEANU, O. 302.

— Accentuat și: *ásin.*

ASINDÉT s. n. Figură de stil constînd în suprimarea conjuncțiilor copulative, pentru a da frazei mai multă energie.

ASIRIÁN¹, -Ă, *asirieni, -e, adj.* Din Asiria, al poporului Asiriei. *Artă asiriană.* □ *Dacă am afla misterul... pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni, atunci... am putea trăi aievea în trecut.* EMINESCU, N. 33.

— Pronunțat: -ri-an.

ASIRIÁN², -Ă, *asirieni, -e, s. m. și f.* Persoană aparținînd poporului care locuia odinioară în Asiria.

— Pronunțat: -ri-an.

ASISTĂ, *asist, vb. I. I. n t r a n z.* (Adesea cu determinări introduse prin prep. «la») A fi de față, a lua parte. *Sute de mii de oameni au asistat la frumoasele spectacole de artă date de ansamblurile tineretului din toate țările ale căror delegații au participat la cel de-al IV-lea Festival mondial al tineretului și studenților pentru pace și prietenie, ținut la București între 2 și 16 august 1953.* □ *Lăsase tractoriștilor cisterne cu motorină și asistase la ședința de seară a brigăzii.* MIHALE, O. 52. *Bozan, ori de cite ori aude că se scoate o nouă locomotivă, vine să asiste.* SAHIA, N. 35. *Olimpie sosește la Golești... zicînd că era chemat la Tîrgoviște ca să se înțeleagă cu Ipsilante despre planul de campanie ce trebuia să adopte... Olimpie izbutește a convinge pe Tudor să meargă să asiste și el la acel consiliu de război.* GHICA, S. 112.

2. *T r a n z.* A fi de față lingă cineva spre a-l ajuta, a-l apăra, a-l încuraja. *Avocatul asistă pe împricinat la judecarea procesului.* □ *Venea desigur să asiste pe tata în necazul ce avea cu mine.* SADOVEANU, N. F. 156.

ASISTÉNT¹, -Ă, *asistenți, -te, adj.* Care asistă, care se află de față (la ceva). *Publicul asistent a aplaudat cu entuziasm.* ♦ (Substantivat) *Pavel se pregătea — după plecarea asistenților la instalarea solemnă — să se ducă în uzină, ca să colinde secție cu secție.* CĂLUGĂRU, O. P. 99.

ASISTENT², -Ă, *asistenți*, -te, s. m. și f. Persoană care asistă pe cineva, care e de față spre a da ajutor, care ajută pe alta; ajutor. ♦ *Asistent universitar* (adesea fără determinare) = persoană care ocupă a doua treaptă în ierarhia unei catedre din învățământul superior, îndeplinind funcția de îndrumare și pregătire a grupelor de studenți în seminarii și la lucrările practice de laborator.

ASISTENȚĂ s. f. Faptul de a asista.

1. Prezență (într-un loc). *Ieri după amiază ai avut loc înmormintarea... în asistența unui public puțin numeros.* EMINESCU, N. 136. ♦ (Concretizat, cu sens colectiv) Persoane care asistă, care sînt de față (la ceva). *Întreaga asistență s-a ridicat în picioare.*

2. Sprijin, ajutor. *Regimul nostru de democrație populară, atît prin asistența medicală gratuită cît și prin îngrijirea specială din casele sanatoriale, dovedește grija mare față de om, față de constructorul vieții noi.* LUPTA DE CLASĂ, 1951, nr. 11-12, 10. ♦ *Asistență socială* = serviciu de ajutorare materială a celor deveniți inapți pentru muncă. *În bugetul Republicii Populare Romîne sînt prevăzute alocații speciale pentru asistența socială.* □ *Asistență mutuală* v. mutual.

ASMAȚŪCHI s. m. v. hasmațuchi.

ASMĂȚŪI s. m. v. hasmațuchi.

ASMUȚĂ vb. I v. asmuți.

ASMUȚĂRE s. f. v. asmuțire.

ASMUȚI, *asmuți*, vb. IV. **Tranz.** 1. (Cu privire la cîini) A îndemna la urmărirea, la atac, a întărita prin anumite strigăte. *Să asmuți cîinii pe el.* PAS, L. I 16. *Asmuți cîinii la dînsa, ca să o sfîșie.* ISPIRESCU, L. 384. *Pe cerb că-nîlnea. Arcul că-nîldea. Șoimii că trimetea. Copoi c-asmușea.* TEODORESCU, P. P. 66. ♦ (Subiectul este altceva sau altcineva decît omul) A stîrni. *Porcii înjunghiași asmușeau cîinii caselor.* DELAVRANCEA, la HEM.

2. Fig. (Cu privire la oameni) A stîrni, a aștia, a îndemna la acțiuni dușmănoase împotriva cuiva). *Într-o fugă se ducea și pe turci îi asmușea.* TEODORESCU, P. P. 554. ♦ Refl. reciproc. *Copiii de pe drumuri își săcură din ochi, asmușindu-se asupra gușatului.* DELAVRANCEA, T. 122.

3. Fig. A îndemna, a stimula la ceva; a excita. *Și-asmușea gîndul, îl gonea din multe în multe, de p-un plai p-altul.* DELAVRANCEA, s. 14. ♦ Refl. *Cu moartea domnului trebuiau acum să le renască [boierilor] nădejțile și să se asmuță ale lor nalte rîvniri.* ODOBESCU, S. I 106. ♦ (Neobișnuit, cu privire la alimente) A face să fie mai excitant, mai picant. *Storci într-un vas zeama parfumată a mai multor lămii gustoase... [și] ca să-nviezi și să mai asmuți acea smeadă și diafană salce (= sos), răsptindești d-asupra-i un oacheș nor de piper.* ODOBESCU, S. I 464.

— Variantă: *asmuță*, *asmuți* (ISPIRESCU, L. 302), vb. I.

ASMUȚIRE, *asmuțiri*, s. f. Acțiunea de a asmuți.

— Variantă: *asmuțire* s. f.

ASOCIA, *asociet*, vb. I. **Refl.** 1. (Cu sens reciproc) A se întovărăși, a se grupa (de obicei pe baza unor condiții stabilite) în vederea unui scop comun. *Ajutorul acordat de S.M.T. jăranilor săraci și mijlocași care se asociază în tovărășii sau cooperative de muncă agricolă trebuie să fie însoțit de sfaturi și îndrumări practice pentru ridicarea nivelului agrotehnic.* REZ. HÔT. I 101.

2. (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu» sau «la», mai rar în dativ) A se alătura unei acțiuni, unei idei etc. *Mă asociez propunerii făcută de tovărășul care a vorbit înaintea mea.* ♦ **Tranz.** *Probabil că a*

moștenit chereștegia de la tatăl său ori de la stăpînul său care, la un moment dat, l-a asociat la afacere. IBRĂILEANU, S. 41.

— Pronunțat: -ci-a.

ASOCIAȚ, -Ă, *asociați*, -te, s. m. și f. 1. Persoană care s-a întovărășit cu altul sau alții, într-un anumit scop. 2. Membru al unei societăți cooperatiste. *Poate dobîndi calitatea de asociat al cooperativei orice cîtețean care îndeplinește condițiile prevăzute de statut.* ♦ (În orînduirea capitalistă) Persoană care a intrat în tovărășie cu alta (sau cu altele) într-o societate comercială.

— Pronunțat: -ci-at.

ASOCIAȚIV, -Ă, *asociațivi*, -e, adj. Relativ la asociație, de asociație (3); (despre memorie) care evocă imagini prin asociație.

— Pronunțat: -ci-a-.

ASOCIAȚIE, *asociații*, s. f. 1. Acțiunea de a (s e) a s o c i a; asociere. *În timp ce Constituția [în regimul burghezo-moșieresc] proclama în vorbe libertatea de asociație, partidul clasei muncitoare, partidul comunist, era alungat în adîncă ilegalitate, activității lui schingiuite în camerele de tortură ale siguranței, condamnați la ani grei de ocnă sau închisoare, adeseori asasinați.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 195.

2. Grupare creată în vederea unui scop sau a unor interese comune și organizată pe baza unui statut; întovărășire. **V. u n i u n e.** *Asociația romînă pentru stringerea legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.). Asociația pentru cultură fizică și sport.* □ *Înființate pe baza experienței asociațiilor științifice studențești din institutele de învățămînt superior din Uniunea Sovietică, cercurile științifice și desfășoară munca sub îndrumarea catedrelor de specialitate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 243, 1/3.

3. Proprietate a fenomenelor psihice de a se atrage între ele și de a se uni unele cu altele în cîmpul conștiinței; legătură dintre reprezentări, datorită căreia o imagine, o dată ivită în conștiință, aduce și alta prin asemănare, prin apropiere sau contrast. *Asociație de idei.*

4. (În e x p r.) *Asociație moleculară* = grupare de două sau mai multe molecule identice.

— Pronunțat: -ci-a-și-e.

ASOCIAȚIONISM s. n. Curent filozofic idealist, care de pe o poziție exclusiv analitică și statică, consideră psihicul ca o asociere mecanică de senzații, neglijînd rolul activ al conștiinței.

— Pronunțat: -ci-a-și-o-.

ASOCIERE, *asocieri*, s. f. Acțiunea de a (s e) a s o c i a și rezultatul ei.

1. Întovărășire, reunire. *Cetățenilor Republicii Populare Romîne li se asigură dreptul de asociere în organizații obștești, în syndicate profesionale, uniuni cooperatiste, organizații de femei, de tineret, organizații sportive, asociații culturale, tehnice și științifice.* CONST. R.P.R. 40.

2. Asociație (3).

— Pronunțat: -ci-e-.

ASOLAMENȚ, *asolamente*, s. n. Ordonare a culturilor în timp și spațiu (însoțită de sistemul corespunzător de lucrări și îngrijăminte), care, sporind fertilitatea solului, asigură creșterea producției. *Consiliul de conducere și toți membrii gospodăriei se obligă: să mărească producția pe terenurile gospodăriei colective prin introducerea și respectarea asolamentului, arături adînci, irigații, plantarea perdelelor de protecție.* STAT. GOSP. AGR. 13. *Prin introducerea sistemului de asolament cu ierburii se obține ridicarea productivității la hectar, raționala repartizare a forțelor de muncă și, în general, consolidarea și dezvoltarea gospodăriei agricole socialiste.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 350, 5/1.

ASONANȚĂ, *asonanțe*, s. f. Rimă imperfectă care constă de obicei în identitatea vocalelor accentuate și

asemănarea mai îndepărtată a consoanelor de după ele. *Asonanța e des întâlnită în poezia noastră populară. În versurile «Să pui plugul să brâzdezi Unde-o fi câmpul mai les», «brâzdezi» și «des» formează o asonanță.*

ASORTĂ, *asortez*, vb. I. Tranz. 1. A pune, a așeza laolaltă diferite lucruri pentru a forma un tot armonios. *N-a știut cum să asorteze culorile.* ◇ Refl. *Pălăria aceasta se asortează bine cu haina.*

2. A aproviziona un centru de desfacere cu mărfuri variate necesare consumului. *A asorta magazinele.*

ASORTĂRE, *asortări*, s. f. Acțiunea de a asorta.

1. Potrivire. *Asortarea culorilor.*

2. Aprovizionare din belșug cu mărfuri variate. *Asortarea cu mărfuri a magazinelor de stat.*

ASORTĂT, *-Ă, asortați, -te*, adj. 1. (Despre un lucru) Care se potrivește, se aseamănă (la culoare, mărime, calitate) cu altul.

2. (Despre magazinele de desfacere) Aprovizionat, înzestrat din belșug cu mărfuri. *Magazin bine asortat.*

ASORTIMENT, *asortimente*, s. n. Totalitatea mărfurilor sau produselor de o anumită categorie, dar de forme, calități etc. diferite, dintr-o întreprindere industrială sau comercială. *Un asortiment de instrumente de meteorologie.* I. IONESCU, P. 186.

ASPÉCT, *aspecte*, s. n. 1. Fel de a se prezenta, de a se înfățișa al unei ființe sau al unui lucru; înfățișare. *Masa a fost întinsă cu aspect de sărbătoare.* SAHIA, N. 59. (M. Sadoveanu) *știe să dea prin cuvinte — cât pot da cuvintele — aspectul pictural al lucrurilor.* IBRĂILEANU, S. 20. *Dunărea liniștită, largă are aspectul unui lac frumos, poleit de razele soarelui.* VLAHUȚĂ, O. A. II 116. *Șiroaiele ploaiei... deteră capului său aspectul unui berbec plouat.* EMINESCU, N. 34. ◇ Expr. Sub aspectul... = din punctul de vedere, sub raport...

2. Categorie gramaticală caracteristică unor anumite limbi (rusă, engleză etc.) și care arată durata sau gradul de realizare a acțiunii unui verb (începerea acțiunii, terminarea acțiunii etc.). *În limba rusă, din punctul de vedere al aspectului, verbele se împart în perfective și imperfective.*

— Pl. și: (1, învechit) *aspecturi* (ALECSANDRI, P. III 103).

ASPECTUOS, *-OĂSĂ, aspectuoși, -oase*, adj. Care are aspect plăcut, care se prezintă frumos; arătos.

— Pronunțat: *-tu-os.*

ASPERITĂTE, *asperități*, s. f. Însușirea de a fi aspru (I); asprime. *Un suris cald îi îndulcea discret asperitățile figurii.* BART, E. 53. † Partea zgrunțuroasă a unei suprafețe. *Granitul are asperități.* ◇ Fig. *Asperități de stil.*

ASPIC s. n. Substanță gelatinoasă obținută din suc de oase și de carne și folosită pentru prepararea unor feluri de mâncare. V. piftie, răcitură. *Ouă în aspic.*

ASPIDĂ, *aspide*, s. f. (Rar) Șarpe veninos. *Ierburile chiar sînt și ele pline de spini, de aspide otrăvitoare, de scorpii și de șerpi!* VISSARION, B. 109. *Și tot așa, mergînd ei încă un an de zile... au trecut peste nenumărate țări și mări și prin codri și pustietăți... în care foșăiau balauri, aspide veninoase, vasiliscul cel cu ochi fermecători.* CREANGĂ, P. 94.

ASPIRĂ, *aspră*, vb. I. 1. Tranz. (Despre ființe) A trage sau a sorbi aerul în plămîni; p. ext. a insușii o dată cu aerul și alte corpuri sub formă de pulbere. (Absol.) *Aspiră o dată scurt pe nas și pe urmă încă*

o dată lung. SEBASTIAN, T. 83. † (Despre o pompă) A trage un lichid în sus prin micșorarea presiunii aerului.

2. Intrans. Fig. (Urmă de determinări introduse prin prep. «la») A năzui, a tinde, a ținti către ceva. *Aspiră la titlul de fruntaș în producție.*

ASPIRĂNT, *-Ă, aspiranți, -te*, s. m. și f. Persoană care aspiră la ceva (un post, un titlu etc.), care dorește să obțină ceva. *Direcția poștelor îl primi... La început aspirant, apoi elev.* BASSARABESCU, V. 4. † Persoană care, după trecerea examenului de stat, se pregătește, în cadrul aspiranturii, pentru titlul superior de candidat în științe. *Aspiranții primesc burse de la stat.* = *Aspirantul are... datoria de a munci, de a se pregăti cît mai temeinic pentru a ajunge un viitor cercetător și un bun cadru didactic.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 315, 5/5.

ASPIRANTURĂ s. f. Grad de învățămînt superior, organizat pe lângă universități și institute de cercetări științifice din țările democratice, pentru pregătirea cadrelor de specialiști și de cercetători științifici. *Întreaga muncă a aspirantului se conduce după un plan de aspirantură, în care sînt prevăzute în mod amănunțit lucrările pe care acesta trebuie să le efectueze în decurs de trei ani cît durează aspirantura.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 315, 5/5.

ASPIRĂRE, *aspirări*, s. f. Acțiunea de a aspira și rezultatul ei.

1. Tragerea aerului în plămîni; tragerea în sus a unui lichid cu ajutorul unei pompe.

2. Fig. (Rar) *Aspirație, năzuință. D-acolo adîncă acea aspirație spre bunuri ascunse.* ALEXANDRESCU, M. 84.

ASPIRĂT, *-Ă, aspirați, -te*, adj. (Fon., despre sunete; adesea substantivat, f.) A cărui pronunțare este însoțită de o emisiune puternică de aer.

ASPIRĂTOR¹, *aspiratoare*, s. n. (Adesea cu determinări) Aparat pentru aspirare de fum, praf, praf industrial, gaze nocive sau deseuri. *Cu ajutorul apei stratul de cărbune este fărîmițat, iar puternicele aspiratoare pompează amestecul de cărbune și apă spre suprafață în niște bazine.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

ASPIRĂTOR², *-OĂRE, aspiratori, -oare*, adj. Care aspiră (I). ◇ *Pompă aspiratoare* = pompă care aspiră un lichid prin micșorarea presiunii aerului din interiorul ei.

ASPIRĂȚIE, *aspirații*, s. f. 1. Năzuință, dorință intensă; rivnă. *Politica guvernului nostru, a statului nostru corespunde acestei aspirații de pace și intereselor vitale ale majorității covârșitoare a poporului nostru, dornic să asigure un viitor luminos milioanei de copii, tineri, bărbați, femei.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 423. *Fiecare dintre acești oameni... și-au întocmit în tinerețe un caiet, ca o materializare a aspirațiilor lor, în care au scris tot ce au auzit și le-a plăcut.* BOGZA, C. O. 275.

2. Procedeu de deplasare a unui fluid într-o conductă, prin micșorarea presiunii aerului din ea.

— Pronunțat: *-ți-e.* — Variantă: (învechit) *aspirațiune*: (EMINESCU, N. 73, ODOBESCU, S. III 622) s. f.

ASPIRĂȚIUNE s. f. v. aspirație.

ASPIRINĂ, *aspirine*, s. f. Denumire comercială, brevetată, a acidului acetilo-salicilic, întrebunțat ca medicament febrifug și calmant.

ASPREĂLĂ, *aspreli*, s. f. 1. (Rar) Asprime. *Aspreala mîinii.*

2. (Transilv.) Scrobeală; crohmală.

ASPRÎ, *aspresc*, vb. IV. Tranz. 1. A face să devină aspru; a înăspri. *Vîntul asprește pielea.*

2. (Transilv.; cu privire la rufe) A scrobi.

ASPRIME, *asprimi*, s. f. 1. (În opoziție cu netezime) Insușirea de a fi aspru. *Asprimea pielii*.

2. Fig. (În opoziție cu blîndețe) Severitate, strășnicie; faptă sau purtare severă, neînduplecată. *Dă el poruncă drăganilor să nu sufle o vorbă, și-au să tacă, fiind toată lumea la curte cu dragoste cătră copilă și cam cu împotrivire ascunsă spre vodă, din pricina asprimilor lui*. SADOVEANU, Z. C. 150. *Se temea de asprimea tată-său și de șugubața defăimare a oamenilor*. CREANGĂ, P. 89. *De la venirea mea cu a doua domnie... am arătat asprime către mulți; m-am arătat cumplit, rău, vârsînd singele multora*. NEGRUZZI, S. I 149. ♦ Loc. a d v. Cu asprime = cu severitate, aspru. *Au început a o mostra, cu lacrimile în ochi, și a-i zice cu asprime să se ducă unde știe*. CREANGĂ, O. A. 170. *De mă vei lua cu asprime*. Nimic n-afli de la mine. TEODORESCU, P. P. 104. ♦ Vigoare, tărie, duritate. *Sălbăticia și gravitatea subiecților reclamă oarecare asprime în minuirea daltei*. ODOBESCU, S. III 75. ♦ (Concretizat, rar, mai ales la pl.) Părți accidentate ale unui loc; locuri anevoioase, greu de urcat. *Se urcă mai ales cu înlesnire prin strîmtorile și asprimile munților*. BĂLCESCU, O. II 255.

ASPRIT, -Ă, *aspriti*, -te, adj. Înăsprit, devenit aspru. *Pielea asprită de vînt*. □ Fiecare gest al actorului, fiecare tresărire a feței sale, asprite de durere, este redată spectatorilor cu o mare putere de convingere și zguduie adînc. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 4/2. ♦ Indrîjit. [Oamenii] se apropiară cu fețe asprite de hotărîre. DUMITRIU, V. L. 88.

ASPRIU, -IE, *asprii*, adj. (Rar) Cam aspru; (despre vin) cam înțepător. *Vinul aspru fierbea cînd țîșnea în coșe*. SADOVEANU, O. I 69.

ĂSPRU¹, *aspri*, s. m. (Învechit) Monedă turcească de valoarea cea mai mică, care a circulat și în Principatele Romîne încă din secolul al XV-lea. *Îl opri în Tarigrad cu leafă din haznaua împărătească, și peste cîteva luni îi mai adăogi și douăzeci aspri tain pe zi*. ODOBESCU, S. A. 156.

ĂSPRU², -Ă, *aspri*, -e, adj. I. (În opoziție cu nete d) Cu o suprafață zgrunțuroasă care produce (la pipăit) o senzație de zgîriere; neplăcut la pipăit. *Stofă aspră. Pielea aspră*. ♦ Fig. *Poezia noastră din veacul al XVI-lea... îmi place pentru că e naivă și fără pretenție, pentru că e moale și netedă, nu aspră și ciotoroasă*. NEGRUZZI, S. I 265. ♦ *Apă aspră* (În opoziție cu apă m o a l e) = apă care, fiind saturată cu săruri calcaroase, nu spală bine. ♦ (Despre firele de păr) Tare și țepos. *Avea... fruntea umbrită de părul negru și aspru*. MIHALE, O. 218. *Cuprinde gîtul lui plîngînd și-n aspra-i coamă îngropînd Obrajii palizi... suspină trist*. COȘBUC, P. I 110. ♦ (Despre perii) Cu firele tari și țepoase.

II. Fig. 1. (Despre fenomene atmosferice, intemperii) Puternic, năprasnic. *Un vînt aspru se izbea în geamuri*. SADOVEANU, O. VI 138. *Gerul aspru și sălbatic strînge-n brațe-i cu jălire Neagra luncă de pe vale*. ALECSANDRI, P. A. 113. *Turnul geme-n temelie Ca de aspră vijelie*. ALECSANDRI, P. II 35.

2. (Despre împrejurări grele, robie, biruri etc.) Care provoacă suferințe, greu de îndurat. *Arabul căzuse în aspră robie*. MACEDONSKI, O. I 15. *Toți se așteptau la o contribuție mult mai aspră*. BĂLCESCU, O. II 275. ♦ Înversunat. *Un cîmp de aspră luptă*. ALECSANDRI, P. A. 109.

3. (Despre oameni și despre manifestări ale lor) Care nu cunoaște indulgența; neînduplecat, riguros, exigent, sever. *Tată-său era un om aspru*. ISPIRESCU, L. 120. *Iubesc o fată... fata Genarului, om mîndru și sălbatec... O, cit e de aspru el, cit e de frumoasă fata lui!* EMINESCU, N. 13. *Creațiunea sa... nu mai are nimic din aspra canoare și din energia virginală a anticeii Artemide*. ODO-

BESCU, S. III 57. ♦ Fig. *Pe rege-l prind fiori, Un stol de gînduri aspre trecu peste-a lui frunte*. EMINESCU, O. I 93.

4. (Despre voce sau vorbe) Sever, dur, necrușător. *Țipă cu voce aspră*. SAHIA, N. 53. *Se aude glasul aspru al gardianului căpitaniei*. DUNĂREANU, CH. 94. ♦ (Adverbial) Cu asprime, cu severitate. *Crivățul suflă aspru din partea munților ale căror culmi se văd albind de omăt*. RUSSO, O. 152. *Ochii-n singe-și înrunta Ș-apoi aspru cuvînta: Alele! fector de lele!* ALECSANDRI, P. P. 138.

5. (Despre vin) Acru, înțepător.

ĂSTĂZI adv. (Uneori, pentru întărire, precedat de «ziua de») 1. Azi, în ziua în care ne aflăm în momentul vorbirii (între «ieri» și «mîine»). *Mă!... că rău mi-a mai mers astăzi!* CREANGĂ, P. 46. *Astăzi nu sîntem atîta de osteniți ca ieri*. DRĂGHICI, R. 83. *Astăzi îi o săptămînă De cînd umblam prin grădină Cu iubita mea de mină*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 82.

2. Acum, în vremea actuală, în vremea noastră. *Astăzi cîntăm despre om, despre faptă*. DEȘLIU, G. 19. *E lung pămîntul, ba e lat, Dar ca Săgeată de bogat Nici astăzi domn pe lume nu-i*. COȘBUC, P. I 53. *De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceap-a lăuda*. EMINESCU, O. II 141. ♦ Loc. a d v. De astăzi (înainte) = de acum (încolo sau înainte). *Rămîi, brazdă, după plug, Că eu de astăzi mă duc Și mă bag în codrii verzi, De astăzi nu mă mai vezi*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 285. *De astăzi în (atîta timp) = exact după trecerea timpului indicat. De astăzi în două săptămîni. Pînă (în ziua sau în ziua de) astăzi = pînă acum, pînă în vremea actuală, pînă azi. Poate acum a fi oale și ulcioare, și tot «Nichifor Coțcariul» i-a rămas numele și pînă în ziua de astăzi*. CREANGĂ, P. 136. *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute*. EMINESCU, O. I 132. *De ieri pînă astăzi = de la o zi la alta, pripit, neașteptat. Ți-ai schimbat fără motiv părerea de ieri pînă astăzi. Astăzi-mîine = (între-una din) zilele astea, în curînd. Eu nu cînt în a poșidă, Că sînt fată logodită: Astăzi-mîine nunta-mi vine*. TEODORESCU, P. P. 83. ♦ (În corelație cu «mîine» sau cu «ieri») a) (Exprimă continuitate sau durată lungă) Zi cu zi, zi după zi, zi de zi. *Ieri ploaie, astăzi ploaie, nu mai scăpăm de umezeală!* □ *Astăzi bură, mîine bură... La Domnica-n bătătură*. ALECSANDRI, P. P. 349. b) (Exprimă ideea de nestatornicie, de progres sau de contrast) Cînd... cînd... *Astăzi ici, mîine colea... La Tarigrad ajungea*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 486. ♦ (Familiar, în construcții imperative și exclamative care exprimă graba sau nerăbdarea vorbitorului) Acum, mai repede. *Ai de gînd să pleci astăzi?*

ASTÉNIC, -Ă, *astenici*, -e, adj. De astenie; (despre oameni) lipsit de puteri, slab, istovit. *Tristețea este o stare psihică astenică*.

ASTENIE s. f. Slăbire generală a organismului, lipsă a puterilor (fizice sau psihice); slăbiciune, istovire. *Astenie nervoasă*.

ASTÉRIE s. f. (Zool.) Stea-de-mare.

— Pronunțat: -ri-e.

ASTERÎSC, *asteriscuri*, s. n. Semn tipografic convențional, în formă de stea, care trimite pe cititor la o notă; în lucrările filologice se pune înaintea cuvintelor și a formelor gramaticale neatestatate (și reconstituite).

ASTEROÏD, *asteroizi*, s. m. (Mai ales la pl.) Nume dat micilor planete ale sistemului solar, care se mișcă între orbitele lui Marte și Jupiter. ♦ Nume dat bolizilor, aeroliților etc.

— Pl. și: (s. n.) asteroide.

ĂSTFEL adv. 1. (În opoziție cu altfel) În modul acesta (care s-a arătat), în acest fel, așa. *Turbur cum curge*

un riu când zăporul pornește din munte, Astfel mergeau să ceară dreptate sau moarte! ANGHEL-IOȘIE, C. M. II 101. Calul... se scutură... și rămase... gras, trușeu și cu patru aripi. Văzându-l Făt-Frumos astfel, și zise: De azi în trei zile plecăm. IPIRESCU, L. 3. Pe-un jilt tăiat în stincă stă japân, palid, drept, Cu crin la în mână, preutul cel păgîn; De-un veac el zăde astfel — de moarte-uitat, bătrîn. EMINESCU, O. I 93. ♦ (Referindu-se la cele ce se vor spune) În felul următor. S-a-dez-atunec un glas de jale Șoptind s-aude astfel prin vînt... Cînd vine noaptea, fugi, fugi copilă De străin mîndru Cu glasul blînd! ALECSANDRI, P. I 24. ♦ (Introduce o propoziție consecutivă sau conclusivă, adesea precedată de «și» sau urmat de «că») Încît, așa încît; prin urmare, de aceea, deci. Se lăsase un ger teapăn, astfel că [Niță Petre] avea nevoie să-și dezmoțosească oasele undeva. PAS, Z. III 128. Îi vede azi, Îi vede mîni, Astfel dorința-i gata; El tar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata. EMINESCU, O. I 167.

2. (Exprimă o comparație) Așa, într-un mod asemănător cu... Era de o frumusețe feroasă. Astfel trebuie să fi fost Didona cînd hotărî a se îngropa sub ruinele Cartaginei. NEGRUZZI, S. I 51. ♦ (În corelație cu «ce», «cum», «precum», uneori întrînt prin «tot») Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mîi de fire viorie ce cu raza încețază, Astfel, într-a vecinicii noaptea pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai șine înecă... EMINESCU, O. I 133. Unul e în toți, tot astfel precum una e în toate. EMINESCU, O. I 133. ♦ (Adjectival, legat prin prep. «de» de substantivul determinat) Asemenea, atare. Multă vorbă, mult rit și mare nedumerire se mai făcea... în toate părțile despre o astfel de bătușoră. CREANGĂ, P. 84. Să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune! NEGRUZZI, S. I 146.

3. (Arată măsura sau gradul) Atît, așa (de tare, de mult), în așa grad (mod, chip etc.), așa. Nu se putea domiri el cum de [în] citeva zile s-au schimbat astfel locurile. IPIRESCU, L. 9. ♦ (În corelație cu «încît», «că», «de», purtînd accentul în frază) Se ucără în sus și văzură palatul strălucind astfel, de la soare te puteai uita, dar la dîmbl la. IPIRESCU, L. 7. Vorbi astfel, încti robi toate inimile. IPIRESCU, L. 39. ♦ (Determină un adverb, de care se leagă prin prep. «de»; rar) Fata puse colieră pe masă și pasărea măiastră începu să cînte astfel de frumos, încti făcu să tocă toate muzicile și să amuțesească toți cîntăreșii. POPESCU, B. I 128.

— Accentuat și: astfel.

ASTIGMATIC, -Ă, *astigmatici*, -e, adj. Care suferă de astigmatism, atins de astigmatism (2).

ASTIGMATISM s. n. 1. Defect al lentilelor, care face ca razele unui fascicul paralel să nu se înlînescă toate în punctul numit focar, ci să formeze o pată luminoasă în jurul focarului.

2. Defect al vederii, cauzat de curbura neegală a corneei sau a cristalinului și care are drept refracțarea anormală a razelor de lumină în ochi.

ASTIMPĂR s. n. sg. (De obicei în construcții negative cu verbele «a avea», «a afla», «a găsi») Odîhnă, pace, liniște. Nu-și mai găsea astimpăr în seacă. SADOVEANU, N. F. 18. [Mînzul] se făcuse un cîrlănu zburdalnic, de «avea astimpăr. IPIRESCU, L. 161. Am o casă mică... Zina cîntă, Noaptea cîntă, N-are nicădecum astimpăr (Ceasornicul). GOROVEI, C. 70. ♦ Fără astimpăr = a) (loc. a d. v.) fără încetare, fără odîhnă, într-uns. Copilul se mișcă fără astimpăr; b) (loc. a d. j.) neastimpărat, în mișcare continuă. Cîteodată parcă-i o căpîrîtă fără astimpăr și fără hodînă. SADOVEANU, O. VII 56. Zaharia Duhu înălță privirea la zborul și goana fără astimpăr a altor gîze. C. PETRESCU, R. DR. 26. ♦ Expr. (rar) A nu da (cuiva) astimpăr = a nu lăsa (pe cineva)

în pace. Dragostea mea cădră maică-mea nu-mi dă nici un astimpăr. SBIERA, P. 25.

ASTIMPĂRĂ, *astimpăra*, vb. I. 1. R. efl. A se liniști, a se potoli, a se cumîni; a nu mai necăji pe cineva, a-l lăsa în pace. Spuneți Șușuleștilor să se astimpăre a trimis vorba Cuza, PAS, L. I 107. Doamne, Davinde, cum nu te mai astimpere! De ce-ai scos bădătil din casă pe vremea asta? CREANGĂ, A. 24. De nu te-ai astimpăra, strigă Joe! ALECSANDRI, T. 203.

2. R. efl. A se calma, a se ogoi. Andrei Șchiopul... se astimpărase sub zăndramău morii, în chilia lui. SADOVEANU, N. F. 118. Ductivno se oaspește nuanțe pe acasă și astimpărîndu-se toate, s-au dus tinerii la somnul cel de cununie. SBIERA, P. 21. Se doceau de nu se mai puteau astimpăra. IPIRESCU, L. 329.

3. Tranz. A domoli. Soarele zăpușeste sîrca... aerul joacă, fierbe și nici un pic de adiere nu astimpără arsura. DELAVRANCEA, S. 221. De ce-ți astimpere pasul COȘBUC, P. I 168. ♦ (Învechit și regional; cu privire la lichide prea calde sau prea reci) A tempera, a stîmpăra. (R. efl. p. a. s.) Să se astimpere [apa cea fierbinte] cu altă apă rece. DRĂGHICI, la TDRG. ♦ (Cu privire la o necesitate fiziologică sau psihică) A face să înceteze, a tempera, a potoli. Să mai stăm cu risul și să astimpărăm altora plîsul! PAS, L. I 138. M-am dus pînă la șipot, ca să-mi astimpăr arșița. SADOVEANU, N. F. 119. Pe furiș să cat la ea, Să-mi astimpăr dragostea. FĂUN-PÎNCIO, P. 55. ♦ (Cu privire la o națiune, un popor, o mulțime) A reduce la încașune, a face intensiv, a supune. Chinsurle și ucisurle de care vorbăști n-au astimpărat poporul. SADOVEANU, N. F. 108.

ASTIMPĂRĂRE s. f. 1. Acțiunea de a astimpăra; potolire, domolire. Astimpărarea foamei.

2. Astimpăr, odîhnă, liniște. Gîntărie fără suflare Umbă fără-astimpărare; N-are duh, nici un viază. Toată lumea îndreptează (Ceasornicul). GOROVEI, C. 68.

ASTIMPĂRĂT, -Ă, *astimpărați*, -te, adj. Domolit, liniștit, potolit (după o stare anterioară de tulburare, de agitare sau cu însușire inerentă a firii cuiva). Portul Nișni-Neogorodului, în această dimineață de toamnă, pare astimpărat cu totul. Corăbii și corăbioare, vapoare și vapoare stau prinse de făr. SAHIA, U.R.S.S. 122. ♦ (Învechit și regional) Moderat, potrivit (ca temperatură), stimpărat. Supă astimpărată. Apă astimpărată.

ASTM s. n. v. astmă.

ASTMATIC, -Ă, *astmatici*, -e, adj. 1. (Adesea substantivat) (Persoană) care suferă de astmă. (Omul, graia, astmatică, abia se mișcă, vărsînd lacrimi fierbinți pentru cumnuta ei. BART, P. 257.

2. Care provine din astmă, cauzat de astmă. Tusă astmatică.

ĂSTMĂ, *astme*, s. f. Boală care se manifestă prin greutate în respirație.

— Variantă: astm s. n.

ASTRAGĂL, *astragale*, s. n. 1. Unul din cele două oase mai mari ale tarsului. V. arșic.

2. Fiecare dintre părțile unei coloane arhitectonice, în formă de brîu rotund, care desparte fusul coloanei de bază și de capitel. Din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor și din căpătîile ascuțite sau consolele balșilor de pe pereții laterali, se porneau, pe rotunjăla culelor, numeroase ciubuce sau nervure. ODOBESCU, S. I 442.

— Variantă: (2) astragălă s. f.

ASTRAGĂLĂ s. f. v. astragal.

ASTRAHAN s. n. Miel cu părul mățos și creș, din rasa care poartă numele orașului sovietic Astrahan; p. ext. piele de miel de Astrahan. Pielă de astrahan

pentru căciuli. □ Gherasim... încrunțat, cu părul negru, creș ca o blană de astrahan... începu să pescuiască în apa tulbură a Dunării. BART, E. 322. ♦ Haină de iarnă lucrată din aștfel de piei.

— Variantă: (popular) astrăgân (CASSIAN, H. 41) s. n.

ASTRĂL, -Ă, astrali, -e, adj. (Rar, mai ales despre lumină) De aștri, al aștrilor; care vine de la aștri.

ASTRĂGĂCI, astrăgace, s. n. Instrument de cizmărie alcătuit dintr-un băț de lemn cu un cîrlig la capăt, care servește la întins talpa sau la întors cizmele pe față, după ce au fost cusute pe dos. *Gazda, robotind zi și noupte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici și alte custuri tăioase, mușchea, piedecă. hască și clin.* CREANGĂ, A. 81.

ASTRĂGĂN s. n. v. astrahan.

ASTRINGENT, -Ă, astringenți, -te, adj. (Despre substanțe) Care face să se contracteze țesuturile animale. *Piatro-acră este o substanță astringentă.* ♦ (Substantivat) Unele astringente sînt întrebunțate pentru a opri hemoragiile.

ASTRINGENTĂ s. f. Însușirea unor substanțe de a fi astringente

ASTROFIZICĂ s. f. Ramură a astronomiei care folosește anumite metode fizice pentru cercetarea structurii și mișcării aștrilor.

ASTROLÓG, astrologi, s. m. Persoană care practica (în antichitate și în evul mediu) așa-zisa citire în stele, aplicînd învățătura falsă și mistică a astrologiei. V. *zodier, solomonar.* ♦ (Ironic) Astronom. [Cometa] *azi topește numai a irimilor gheață și arde astrologii ce lumea îngrozesc.* ALEXANDRESCU, P. 161.

ASTROLÓGIC, -Ă, astrologici, -e, adj. (Rar) De astrologie. *Ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de fiac, un comanac negru — în mîna lui, cartea astrologică.* EMINESCU, N. 48.

ASTROLOGIE s. f. (În antichitate și în evul mediu) Ansamblu de speculații false avînd ca obiect studiul corpurilor cerești, cu ajutorul cărora se pretindea că se poate deduce, din diferitele poziții ale aștrilor, destinul oamenilor sau al popoarelor. *El deschise o carte veche... un manuscris de zodii... O astrologie mai mult de origine bizantină.* EMINESCU, N. 44.

ASTRONÓM, astronomi, s. m. 1. Specialist în astronomie. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din chaos.* EMINESCU, O. I 140. *Astronomul ar dori ca cursul Uranului să se prîpească.* BĂLCESCU, O. II 10.

2. (Popuiar) Astrolog. *Astronoame Valtasare, Varsă din cer foc și zare Cu catran și cu pucioasă Pe acest tiran să-l arză.* TEODORESCU, P. P. 105.

ASTRONÓMIC, -Ă, astronomici, -e, adj. Care ține de astronomie, care se referă la astronomie. ♦ *Observator astronomic* = instituție prevăzută cu aparate și instalații necesare pentru studiul aștrilor. ♦ Fig. De proporții foarte mari, imens. *Cifra astronomică.*

ASTRONÓMIE s. f. Știință care studiază constituția, evoluția și mișcările corpurilor cerești. V. *cosmografie.*

ĂSTRU, aștri, s. m. Nume dat stelelor și planetelor; corp ceresc. *Ctîni răzleți... urlau spre astrul uriaș, rotund, care umpluse de vrujă fntînilor, pîraele și se afundase, pe sub umbre, în grădini.* CAMILAR, N. II 24. *Iubirea, pentru tine, din cer răpînd doi aștri, îi coborî în lume schimbăți în ochii albaștri.* BELDICEANU, P. 133.

— Pl. și: aștri (CAMIL PETRESCU, T. II 187), (s. n.) *astre* (TOMA, C. V. 112).

ASTRUCĂ, astruc, vb. I. Tranz. (Învechit și regional) 1. A îngropa, a înmormînta. *Dacă pier, să mă astrucați, uitînd locul unde am pierit și unde-o fi îngropat.* SADOVEANU, F. J. 549. *Pe arcașii morți... într-o groapă-ă astrucară.* NEGRUZZI, S. II 88.

2. A acoperi, a înveli. (Ref. pas.) *Vinturi mari au aburat, Florile s-au scuturat și urme s-au astrucat.* HODOȘ, P. P. 64. ♦ Ref. I. *Mama-bădurii... pre o ureche se culcă și cu alta se astrucă.* La HEM. ♦ (Fig.) *Pusei dorul căpății și cu gîndul m-astrucați.* HODOȘ, P. P. 66.

ASTRUCĂRE s. f. (Învechit și regional) Acțiunea de a astruca.

1. Îngropare, înmormîntare. *Au umplut țara cu mii de cărți de acelea ce sunau romînește la urechea poporului întreg, de la nașterea pruncului pînă la astrucarea moșneagului.* ODOBESCU, S. II 311.

2. Acoperire, învelire.

ASTUPĂ, astúp, vb. I. Tranz. 1. (Cu privire la găuri, crăpături, deschizături) A umple, a înfunda; (cu privire la o sticlă) a pune dop. *Se spune în basm despre unul care, cică, poate astupa borta vînturilor.* CAMILAR, TEM. 40. *Mustul... îl păstrează în gărăfioare bine astupate.* SADOVEANU, N. F. 35. *Spurcata astupă toate găurile casei.* ISPIRESCU, L. 65. ♦ Expr. A-și astupa urechile = a-și pune mîinile la urechi spre a nu auzi ceva; fig. a nu voi să audă ceva. *De-auzi vorbe rele Tu surd să te faci, Astupă-ți urechea, Te culcă și taci.* ALECSANDRI, T. I 256. *Păgîn! mă curmă dascălul, astupîndu-și urechile.* NEGRUZZI, S. I 13. *A astupa cuiva gura* = a face pe cineva să tacă, a face pe cineva să nu mai clevească. *De astupat ochii mi-ai dat... dar de astupat gura?* ALECSANDRI, T. 181. (Familiar) *A astupa găuri* = a plăti datorii. *Cfte găuri n-ai astupa cu banii din păstrare!* La HEM.

2. (Cu privire la intrări, deschizături) A închide a bara, a opri accesul. *Au astupat ușa cu crengi de copaci.* DRĂGHICI, R. 100. ♦ (Cu privire la drum sau la cale) A face inaccesibil sau impracticabil; a acoperi, a înfunda. *O dă în frig și minsoare cumsecade, și într-un buc ne astupă calea.* CREANGĂ, A. 30. *Astupați cărări și drumuri* ALECSANDRI, P. A. 151. *Doi-trei să-mi plecați, Drum să-i astupați, Calea să-i tăiați!* TEODORESCU, P. P. 493. ♦ Fig. *Înalt și întunecat, malul din dreapta ne astupă vederea.* VLAHUȚĂ, O. A. 414.

3. A acoperi, a înveli ceva (așa încît să nu se mai vadă). *Merse prin oraș, dar cu fața astupată, ca să nu-l mai cunoască nimeni.* RETEGANUL, P. IV 54. *În sobă arse un foc strănic; îl învălîsem și astupaser, căci era ger afară.* CREANGĂ, A. 110. ♦ Expr. *A astupa (cuiva) ochii* = a nu lăsa pe cineva să vadă adevărul sau realitatea. *Magdian (dîndu-i punga): Na cu ce să-ți astupi ochii.* ALECSANDRI, T. 180. ♦ (Cu privire la o urmă) A șterge, a face să piară, să nu se mai știe. (Ref. pas.) *Și-am venit, venit, venit, Dar la pod ne-am poticnit. Pînă ce-n sus ne-am sculat, Urma mi s-a astupat.* TEODORESCU, P. P. 177. ♦ A acoperi (cu pămînt, cu frunze etc.); a îngropa. V. *astruca. Și-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din puștiuri, Astupînd cu el orașe.* EMINESCU, O. I 45. *Cînd m-or îngropa și m-or astupa... TEODORESCU, P. P. 436. Frunza că s-a scutura, Trupul că mi-a astupa.* ALECSANDRI, P. P. 74. ♦ Fig. (Cu privire la sunet, glas, voce etc.) A face să nu se mai audă, a coplesii, a acoperi. ♦ Fig. A înăbuși. *Mihai, după ce astupă în țară comploturile iscate de intigile turcilor, se pregătește pentru noi triumfuri.* BĂLCESCU, O. I 195.

ASTUPĂRE s. f. Acțiunea de a astupa.

1. Umplere, înfundare. *Astuparea cu pămînt a unei găuri.*
2. Închidere; acoperire. *Astuparea unei uși Astuparea unei ferestre.*

ASTUPĂTOĂRE, *astupători*, s. f. Obiect (anume făcut) cu care se astupă ceva; dop, astupuș, capac.

ASTUPUȘ, *astupușuri*, s. n. (Regional) Dop făcut din diferite materiale (sticlă, lemn etc.) cu care se astupă un orificiu. *Pescarul luă astupușul cel de plumb și astupă vasul.* GORJAN, H. I 45.

ASŪD s. m. (Popular) Sudoare, transpirație, nădușeală. *Vine Barbul de la plug... Cu trupul plin de asud.* TEODORESCU, P. P. 329.

ASUDĂ, *asudă*, vb. I. *In t r a n z.* I. (Despre oameni și animale) A secreta sudoare prin porii pielii; a transpira, a năduși. *Asuda cumplit; și noaptea storcea prosoape ude.* BART, E. 380. *Cteodată asuda noaptea, și dimineața se scula obosit, îndășpus, buimac și cu gura rea.* VLAHUȚĂ, O. A. I 90. *Deodată dinții crîșcau. Din ochișori lăcrămau. Pe trupșor asudau... Și nimic nu mai ziceau.* TEODORESCU, P. P. 264. \diamond *Expr.* A asuda sub limbă, se zice în bătaie de joc despre cei care se plîng că le e cald pentru că ar fi muncit din greu, cînd, în realitate, nu au făcut nimic. \diamond *T r a n z.* Fig. *Trecutul meu asudă lacrimi.* BENIUC, V. 149. \blacktriangleright Fig. (Despre obiecte) A se aburi. *Ferestrele asudă. Pereții asudă.* \blacktriangleright Fig. A scoate aburi. *Aburii se ridică molatic în tavan de pe mămăliga ce asudă pe fund.* VLAHUȚĂ, O. A. 97.

2. Fig. A se osteni, a se obosi, a se trudi, a se nevoi. *Voi, carii sînteți imboldiți Spre-a artelor cultură Și asudați și vă trudiți Muncind literatură.* VĂCĂRESCU, P. 351. \blacktriangleright A munci. *Știința își va pune toate bunurile în slujba celor ce asudă.* CAMILAR, TEM. 78. *Cînd a venit vremea secerii lui, Obăienii asudau pe lanurile Mîndreștilor.* SANDU-ALDEA, U. P. 99.

— *Prez. ind. și: (neobișnuit) asudez* (DELAVRANCEA, H. T. 36).

ASUDĂT, *-Ă, asudați, -te*, adj. (Despre ființe) Plin de sudoare, transpirat, nădușit. *Ofițerii... își scoaseră cușmele și își șterseră frunțile asudate.* SADOVEANU, O. VI 75. *Coborau prăfuiți, asudați, pe jumătate goi, cu răcii pe umeri.* BART, E. 294. *Sosise un tînăr plăteș, a cărui cal asudat păștea înșelat troscolul ce creștea pe lîngă ziduri.* NEGRUZZI, S. I 169. \blacktriangleright Fig. (Despre lucruri) Aburit. *Prin geamurile asudate abia străbate o lumină tolnavă și fumurie ce se înecă în pîcla de afară.* VLAHUȚĂ, O. A. 135. *Păreții murdari și asudați de umezeală.* CONTEMPORANUL, V. 1.

ASUMĂ, *asim*, vb. I. *T r a n z.* (Construit cu dativul) A lua (ceva) asupra sau pe seama sa; a se angaja să îndeplinească ceva. *A-și asuma un drept.* \square *Comuniștii și-au asumat mîreața sarcină istorică de a conduce lupta popoarelor împotriva cercurilor imperialiste, care merg contra dorinței sfinte a popoarelor de a menține pacea.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 47.

ASŪPRA prep. (Construit cu genitivul; uneori, mai ales înaintea formelor neaccentuate de dativ ale pronumei personale cu valoare posesivă, în forma *asupra*).

1. (Indică un raport local) Peste. *Asupra pădurii vechiază de sus Cetatea eternelor stele.* GOGA, P. 52. *Asupra-mi amii grei și-aștern nămeții.* VLAHUȚĂ, O. A. 82. *Un vis fantastic veni și-și puse asupra-mi negrele sale aripi.* NEGRUZZI, S. I 60. \diamond *Expr.* A avea (un obiect) asupra sa = a purta cu sine. *Are documentele asupra sa.* A lua (sau a avea) asupra sa sau asupra-și (o sarcină) = a se însărcina (sau a fi însărcinat) cu săvîrșirea unei acțiuni, a-și lua (sau a avea) o răspundere; a răspunde de un obiect încredințat. *Aveam asupra mea un depozit, a urmat lucrătorul.* SADOVEANU, N. F. 185. *Dorea ca, vrînd-nevrînd, să împlinesc slujba ce și-o luase asupra-și.* ISPIRESCU, L. 17. A prinde (pe cineva) asupra faptului = a surprinde (pe cineva) în momentul cînd săvîrșește o acțiune (de obicei rea); a prinde (pe cineva) în fla-

grant delict. *Nici un hoș nu mărturisește de bunăvoie cînd n-a fost prins asupra faptului.* REBREANU, R. I 118. \diamond (Substantivat, în *expr.*) Cu asupra de măsură sau (învechit, eliptic) cu asupra = mai mult (decît era de așteptat sau decît se cuvenea), cu prisosință, cu vîrf, peste măsură. *Comandanții [hitleriști] porunceau oștilor război fără pic de omenie, război cu asupra de măsură mai crud decît al hoardelor.* SADOVEANU, M. C. 74. *Ginerile se supără mai cu asupra decît toți.* ISPIRESCU, L. 258. *Fericit mă simt atunci ca asupra de măsură.* EMINESCU, O. I 82.

2. (În fraze în care se exprimă o idee de dominație sau de superioritate, introduce numele persoanei sau al obiectului peste care se întinde puterea, stăpînirea etc.) *Nic-a lui Costache... nu mai avea stăpînire asupra mea.* CREANGĂ, A. 7. *Temperatura avu pururea de deosebită influență asupra fizicului meu.* NEGRUZZI, S. I 57. *Triumful științei asupra naturii.* BĂLCESCU, O. II 10.

3. (În fraze în care se exprimă o cugetare, un gînd, introduce numele persoanei sau al obiectului la care ne referim) *Ai voit, amice, să citesc... cartea... și, după cîtere, să-mi și dau părerea asupra-i.* ODOBESCU, S. III 9. \blacktriangleright (În fraze în care se exprimă un sentiment) Pentru; de. *Numai dragostea ce am asupra domniei-tale mă poate răscumpăra.* SADOVEANU, F. J. 450. *Prinse dragoste asupra unei fete.* ISPIRESCU, L. 117. *Să se îndure asupra-le și să nu-i pună în primejdie.* BĂLCESCU, O. II 232. *Atît de mult împăratul asupra lui [a pruncului] tremura, Că strășnici tot palatul nu cumva a-l supăra.* PANN, P. V. II 5.

4. (În fraze în care se exprimă o idee de năpăstuire, de distrugere, de năpustire etc., introduce numele persoanei sau al obiectului care suportă acțiunea) *Numai așa îl putem scăpa de urgia care-i asupra lui.* SADOVEANU, N. F. 37. \blacktriangleright (Acțiunea pornește din intenții dușmănoase) În contra, împotriva. *Ursul... se repezise asupra-i.* ODOBESCU, S. III 48. *Apucă orice vede Și asupra mea se repede.* TEODORESCU, P. P. 274. \blacktriangleright (După cuvinte care exprimă un sentiment răuvoitor, minie, pizmă, ură etc.) Față de... împotriva; pe. *Atîta năduh am eu asupra lor, că parcă-mi vine să-și mai spun o dată istoria.* SADOVEANU, O. V 461. *Se hotărî să-și răzbune asupra împăratului.* ISPIRESCU, L. 31. *Destul ai viclenii asupra tatălui meu!* EMINESCU, N. 7. *Am primit răvașul dumitale... prin care am văzut că... sînteți foarte supărați asupra mea.* KOGĂLNICEANU, S. 117. *Aveau o ură feroasă împotriva nobililor și mai ales asupra familiei Batoreștilor.* BĂLCESCU, O. II 225.

5. (Arată direcția unei acțiuni) *Spinul repede își așinteste privirile asupra lui Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 233.

6. (Cu sens temporal) Spre, către, aproape de (o zi sau un moment anumit). *Asupra iernii [mîntenii] coboară la locuri largi și-și pun turmele la iernat în bălți.* SADOVEANU, B. 10. *Mă hotărî să plec călare și fiindcă era asupra iarmarocului de la duminica-mare, rugai pe prietenul meu... să-mi închipuie un cal potrivit punghii mele și țintei ce urmăream.* HOGAȘ, M. N. 7. \diamond *Expr.* A fi asupra unui lucru = a fi tocmai gata să se apuce de ceva.

— Formă gramaticală: *asupra*.

ASŪPRĂ prep. v. *asupra*.

ASUPRI, *asupresc*, vb. IV. *T r a n z.* A oprima, a împila, a prigoni, a nedreptăți. *Sub regimul burghezomșieresc din trecut, femeile muncitoare de la orașe și sate au fost exploatare, asuprite și lipsite de drepturi.* REZ. HOT. I 206. *Proprietarii se zoresc pretutindeni să-i asuprească din nou pe iloții pămîntului.* PAS, L. I 38. *Înălțate împărate... Eu nu asupresc pe nimeni, cum asuprești tu țara.* RETEGANUL, P. I 9. \blacktriangleright (Impropriu) A chinui. *Vorbeam c-un june prieten de astă supărăcioasă boală... ce asuprește pre bieții ieșeni.* NEGRUZZI, S. I 198.

ASUPRIRE, *asupri*, s. f. Acțiunea de a *asupri* și rezultatul ei; oprire, împilare, prigonire. V. exploatare. *Pământul colectivei să respire, Să-nceapă a-și da măsura forței sale, Ca omul smuls pe veci din asuprire.* BANUȘ, în POEZ. N. 45. *Țara geme sub asuprirea Tomșei.* NEGRUZZI, S. I 138. \diamond *Asuprire de clasă* = dominație a claselor exploatare asupra celor exploatare; ansamblul măsurilor represive folosite în vederea exploatării. *Asuprire națională* = oprire politică, economică și culturală a națiunilor și minorităților naționale de către clasele exploatare ale națiunii dominante, cu scopul de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare împotriva exploatare, de a menține dominația claselor exploatare. *Statul democrat-popular a lichidat cu mină fermă regimul de sălbatică asuprire națională aplicat minorităților sub capitalism, a acordat drepturi egale minorităților naționale și a creat cele mai favorabile condiții pentru dezvoltarea multilaterală a naționalităților din România.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 694.

ASUPRIT, -Ă, *asupriți*, -te, adj. Oprimat, împilat, prigonit, nedreptățit. V. exploatat. *Și ecoul Uralilor, peste ani, Ecoul lumii, fierbinte, A răzbit în Carpați, a răspuns în Balcani, A trezit asupriții muncitori și țărani, Și se-avintă, se-avintă neoprit înainte!* DEȘLIU, G. 57. \diamond (Substantivat) *Toți cei ce muncesc și toți exploatații și asupriții din lumea întreagă sărbătoresc prima revoluție socialistă victorioasă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 381. *Între lucrătorii... de la Pașcani... am înțeles chemarea la luptă a tuturor asupriților lumii.* SADOVEANU, N. F. 120.

ASUPRITÓR, -OÁRE, *asupritóri*, -oare, s. m. și f. Persoană care asuprește; împilator, prigonitor. V. exploatare. *Dacă se înfrățește armata cu norodul, atunce merge în pulber clasa asupritórilor.* SADOVEANU, N. F. 108. \diamond (Adjectival) *Măsuri asupritoare.*

ASURZÍ, *asurzesc*, vb. IV. In tranz. A-și pierde auzul, a deveni surd. *Măi Michiduță, când oi chui eu, ai să asurzești.* CREANGĂ, P. 154. \blacktriangleright Tranz. A face (pe cineva) să-și piardă auzul, a-i lua auzul; (prin exagerare, subiectul fiind un zgomot mare sau sursa zgomotului) a face să nu mai înțeleagă (ca și cum ar fi surd), a buimăci, a ameți. *Nu voia să asculte nici la păsărelele ce ciripeau de [te] asurzea.* ISPIRESCU, L. 58. *Nu te lasă inima să taci; asurzești lumea.* CREANGĂ, A. 71. *Să ne ferim de întîlnirea lui, dacă nu vrem să ne asurzească.* NEGRUZZI, S. I 238. \diamond Fig. *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* EMINESCU, O. I 67. \diamond (Pleonastic) *Toată strada e-n picioare, Asurzită de urechi.* D. BOTEZ, F. S. 58. *De urechi m-au asurzit.* TEODORESCU, P. P. 381. \diamond Refl. p. a s. (Rar) *Ți se asurzeau urechile de răcnetele surugiilor.* PAS, L. I 144.

ASURZÍRE s. f. Acțiunea de a *asurzii*.

1. Pierdere (totală sau parțială) a auzului; imposibilitate (treacătoare) de a auzi distinct, din cauza unui zgomot puternic.

2. Suprimare a sonorității unei consoane (ca consecință a faptului că pronunțarea se face fără participarea coardelor vocale). *Pronunțarea «supteran» a cuvîntului «subteran» se explică prin asurzirea consoanei «b».*

ASURZITÓR, -OÁRE, *asurzitóri*, -oare, adj. Care împiedică perceperea sunetelor, care asurzește. *Zgomot asurzitor.* \square *Auzul se resimte de vibrări asurzitoare.* ALECSANDRI, P. III 84.

AȘ interj. (Exclamație familiară, uneori glumeață, cu care se respinge o afirmație; adesea în legătură cu «ei!», uneori în legătură cu «dar!») *Vorbă să fie! da de unde! Ți-a! găsit! nici vorbă! nici pomeneală! nici gînd! Aleodor voi să se codească oarecum, ba că trebuie împărății nu-l iartă să facă o călătorie așa de lungă, ba că n-are*

călăuz, ba că una, ba că alta; dară aș! Unde vrea să știe pocitul de toate astea! ISPIRESCU, L. 43. *Scot capu pe fereastră și încep a striga: «... Stăi, oprește, ține căi! Aș! nime n-auzea.* ALECSANDRI, T. 73. *Poate că l-o fi iubind... — Aș! nu mai crede, nu-l iubește de loc!* FILIMON, C. 219.

AȘĂ adj. invar. 1. (Precedă substantivul determinat) Asemenea, astfel de... atare; (cu nuanță de intensitate) atât de mare (sau mult, frumos etc.). *Făcu o nuntă d-alea înfricoșatele. Așa nuntă și așa veselie, mai rar.* ISPIRESCU, L. 344. *Îl mîntîcă cu așa poftă, de-ți părea că nici pe-o măsă n-are ce pune.* CREANGĂ, P. 23. *Lucru negîndit, dragul tatei, s-aud așa vorbe tocmai din gura ta.* CREANGĂ, P. 192. *Oare pe unde se pot găsi așa pietre?* CREANGĂ, P. 217. *Ne-ndoim dac-așa oameni întru adeoăr au stat.* ALEXANDRESCU, M. 16. *Grăie mi-l apropia, Mîna-n coamă că-i punea Ș-in podele-l azvîrlea. Așa cal nu-i trebuia!* ALECSANDRI, P. P. 79. *La așa cap, așa căciulă.* \diamond Ex pr. *Așa ceva* = un lucru ca acesta, o faptă ca aceasta. *Așa ceva mi-ar trebui.* \square *Am auzit de așa ceva.* ISPIRESCU, L. 341. \diamond (Precedă un substantiv determinat de un adjectiv) *Ziseră că de cînd sînt ei nu mai mîncaseră așa bucate bune.* ISPIRESCU, L. 22. *Pe cîți îi întrebă dădeau din umere, neștiind să răspundă la așa întrebare ciudată.* CREANGĂ, P. 307. \blacktriangleright (Urmează după substantivul determinat; adesea precedat de prep. «de») În felul acesta, cum se vede. *Hei, hei, călătorule! Dacă ți-i vorba de-așa, ai să-ți rupi ciocînele umblînd și tot n-ai să găsești slugă cum cauți d-ta.* CREANGĂ, P. 202. *Acum, dacă-i treaba-așa, Spune-i, dragă, maică-ta Să-ngrădească ulița.* JĂRNÍK-BÍRSEANU, D. 61. *Dac-am vást (= văzut) lucru de-așa, Mă făcu o păsărea.* JĂRNÍK-BÍRSEANU, D. 170.

2. (Urmează după un substantiv sau un adjectiv; de obicei precedat de «numai») Simplu, obișnuit, de rînd. *Aci erau rînduite cu meșteșug tot felul de arme: unele împodobite cu nestimate, altele numai așa.* ISPIRESCU, L. 21. *Humuleștii și pe vremea aceea nu erau numai așa, un sat de oameni fără căpății, ci sat vechi răzășec, întemeiat în toată puterea cuvîntului.* CREANGĂ, A. 1. \blacktriangleright (Precedat de «mai») Nu prea bun (sau frumos, mult etc.). *Nu-i vorbă, tot atîta se toarce și cu o furcă mai așa, dar parcă-ți umblă mina mai ușor pe o sculă frumoasă.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *De-i lua una frumoasă, Dumnezeu să-ți facă casă; De-i lua una mai așa, Să nu ai parte de ea!* TEODORESCU, P. P. 328.

AȘĂ adv. 1. (Arată modul în care se îndeplinește o acțiune) În felul acesta, în modul acesta; astfel. *Așa mi-a spus Ion să-ți scriu, Iubească-ți-l pămîntul!* COȘBUC, P. II 60. *Iar eu încălecat p-o șa și vă spusie dumneavoastră așa.* ISPIRESCU, L. 7. *Dacă așa au vrut cu mine părinții... apoi așa să rămîie!* CREANGĂ, P. 86. *Iar colo bătrîmul dasecă... Uscățiv așa cum este, girbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* EMINESCU, O. I 132. *Vorbînd așa, au ajuns aproape de Tecuci.* NEGRUZZI, S. I 138. \diamond Ex pr. *Așa o fi = poate, e posibil. Și așa (cu accentul pe «și») = în orice caz, oricum, tot. Lasă-l să vie... să vad și eu cum sînt zmeii, că, și așa, pînd acuma n-am văzut nici unul.* RETEGANUL, P. V 29. *Nici așa = oricum ar fi, tot. Nu-i dau sfaturi, căci nici așa nu mă ascultă. Și așa, și așa = și într-un fel, și într-altul. Lucrul se poate face și așa, și așa. Ori așa, ori așa = sau într-un fel, sau într-altul. Să nu plecați pîna ce nu veți avea cuvînt de la mine — ori așa, ori așa.* GALACTION, O. I 179. *Hai dă răspuns... ori așa, ori așa.* CREANGĂ, P. 331. *Așa... așa... = după cum... astfel... Așa mi-a spus, așa am făcut. Așa și așa = a) (cu accentul pe primul element) potrivit, nu prea bine. *A venit un tînăr îmbrăcat așa și așa; b) (cu accentul pe ultimul element) în felul în care s-a arătat. Tînăru... a făcut așa și așa, și numadeică! a plecat.* ISPIRESCU, L. 166. *Azi așa, mîine așa sau tot așa și iar așa = continuînd mereu**

în felul acesta, mereu la fel. *Tot așa și iar așa, au rămas... casele... neînchiriate.* CARAGIALE, O. II 157. *Nu era paradie ori urun alai sau serbare ca să nu fie și el acolo.* AZI AȘA, *miine așa, el făcu cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri.* ISPIRESCU, L. 192. *Nici așa, nici așa = nici într-un fel, nici în altul.* ✦ (Cu nuanță conclusivă, mai ales precedat de «și», se întrebuințează spre a relua firul povestirii sau spre a rezuma cele povestite) *Tocmai în ziua aceea bucătării curții se îmbătaseră... Și așa rugată fiind cu stăruință, se apucă și ea de găti niște bucate înfricoșate.* ISPIRESCU, L. 23. *Și așa, s-a păgubit sârmana capră și de cei doi iezi, da și de cumătru-său, lupul, păgubașă a rămas.* CREANGĂ, P. 33. ✦ Loc. conj. Așa că... = deci... ✦ Expr. Așa zicând = pentru a spune astfel, după cum se spune. Așa fiind = în împrejurările acestea. ✦ (Echivalent, ca înțeles, cu un pronume demonstrativ) Aceste, acele lucruri. *Dac-am auzit așa, am zis și eu în gândul meu că are intructivă dreptate maica dășăgărița.* CREANGĂ, P. 116. *El așa dac-auzea fug-acasă că-mi pleca, Pe ochi negri se spăla.* TEODORESCU, P. P. 66.

2. (Întrebuințat mai ales când se explică o situație sau se citează ceva în continuare) După cum se va vedea îndată, după cum se va spune, în felul următor. *Basmeele încep așa: «Cic-odată, undeva...».* CASSIAN, în POEZ. N. 106. *Să-i spui Rareșoii așa? «Mamă, mie mi-aveți ceasul, vreau să mă însor».* DELAVRANCEA, A. 98. *Acum, ea, tristă, din cort ieșise... Iar glasul-i jalnic așa cânta: «Crai nou, strălucite! Plînsă m-ai găsit».* ALECSANDRI, P. 1. 21. *Drăgușu-său o vedea și din grai așa-i grăia... JARNÍK-BİRSEANU, D. 17.* ✦ (Urmărit de o propoziție secundară introdusă prin conj. «că», «să» sau «de») *Așa veni împrejurarea, de nici împăratul Verde nu cunoștea nepoții săi, nici craiul nepoatele sale.* CREANGĂ, P. 183. ✦ (În asigurări, în mărturii, în rugăminți) a) Cum am arătat. *Tată, iată, ia și acest lăpte... unge-te și cu dînsul, așa te rog.* ISPIRESCU, L. 158. b) După cum îți spun. *Așa să trăiesc! zise Iancul rîzînd.* NEGRUZZI, S. I 30.

3. (Ca afirmație, mai ales ca răspuns la o întrebare) Chiar precum se spune, întocmai; da. *Așa este, Vidro fa?* — *Așa-i Stoiene, așa!* LA HEM. ✦ (Ca exclamație de încurajare, de obicei însoțit de «hop», «măi», mai ales ca refren în strigăturile de joc) *Așa, copile, nu te lăsa!* — *Toți gura să mi-o asculte, Mîndrele să mi-o sărute!* *Hop așa, măi!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 362. ✦ Expr. (În întrebări) *Așa (e)? s-u nu-i așa? = am dreptate sau nu am? Nu-i așa, jupitească? Mai zi, dacă ai ce!* — *Poate să fie ș-așa, moș Nichifor.* CREANGĂ, P. 119. *Așa e că se însoară? strigă ea cu glas spăriet.* NEGRUZZI, S. I 50. (Arată surprindere, uimire) *Așa? sau cum așa? (cu accentul pe «cum») = adevărat să fie? (Arată indignare, mînie) Așa?! sau așa slă treaba?! = va să zică astfel stau lucrurile?! Așa?! În loc să-ți dai osteneală ca să afli și gândul oamenilor, tu nu știi nici măcar ceea ce vorbesc ei?* CREANGĂ, P. 146. *Așa, da! sau yezi, așa! = sînt de acord, mă învoiesc cu ceea ce spui (sau faci) acum. (Cu o nuanță glumeață, de șiretenie) Mai așa (cu accentul pe «așa») = a) desigur, firește. *Așa-i c-a venit rîndul meu? — Mai așa!* CREANGĂ, P. 54; b) nu prea tare. *Tu s-o joci, dar mai așa, Liniștit, cum joci pe-o soră.* COȘBUC, P. I 136. *Cam așa = exact, după cum zici. Care va să zică, tu te-ai simțit după noi și știu unde mergem noi noaptea. — Cam așa.* ISPIRESCU, L. 239. *Așa zău, se întrebuințează ca afirmație a unui lucru de necrezut, de mirare. Așa zău!... după ce m-o strîns virtos în chingi... apoi m-o scos la muștru.* ALECSANDRI, T. 4.*

4. (Stabilește identitatea; de obicei în corelație cu «precum», «după cum», «cum» și adesea precedat de «tot») În același fel, tot astfel, asemenea, la fel. *Cînd aș ști că-mi vei fi de ajutor să sfîrșesc ce-am pus de gînd, mai-măi că aș face așa precum zici tu.* ISPIRESCU, L. 16.

Bate acum și tu găina să-ți aducă galbeni, c-așa am bătut eu cucușul. CREANGĂ, P. 69. *Și eu mai tot așa am pățit.* CREANGĂ, P. 131. *Cum îți vei așterne, așa vei dormi. Cum vei semăna, așa vei culege. Cum înnozi, așa deznosi.* ✦ (Stabilește o comparație) *Oameni bătrîni, așa ca tine.* CREANGĂ, P. 313. *Răsai din umbra vremilor incoace, Ca să te văd venind — ca-n vis, așa vii.* EMINESCU, O. I 120. *Trandafirul rău tinjește Dacă-l smulgi de unde crește; Tot așa tinjesc și eu Fără de sâtușul meu.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 202. ✦ Expr. Și-așa mai departe = etcetera.

5. (Urmărit de o propoziție consecutivă sau explicativă) Atît de tare (mult, mare, bine etc.), într-atîta. *Un luceafăr se-așază pe fruntea ei, și așa strălucea, de orbea pe cei ce se uitau asupra dînsilor.* ISPIRESCU, L. 38. *Nu te grăbi așa, Harap-Alb, că te-i pripri.* CREANGĂ, P. 272. ✦ (Accentuează înțelesul unui adjectiv, al unui adverb sau al unei locuțiuni adverbiale, de care se leagă, de obicei, prin prep. «de») *Te uși așa de gales la mine!* ISPIRESCU, L. 15. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, cătră tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* EMINESCU, O. I 149. *Avea un aer așa de dulce, așa de încîntător!* NEGRUZZI, S. I 64. *Niciodată mindrul vultur... De o prad-așa bogată încă nu s-a-ndestulat.* ALEXANDRESCU, P. 138. *Dorul, mîndră, de la tine Peste multe dealuri vine. Ș-așa vine de fierbinte, Să stau în loc m-aș aprinde; Ș-așa vine de cu jele, Pare c-am făcut tot rele... Ș-așa vine de cu greu, Pare c-am făcut tot rău.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 124. ✦ (Intercalat între articolul nehotărît și adjectiv) *Toți... laudau pe fiul de împărat pentru o așa nimerită și neașteptată alegere.* ISPIRESCU, L. 38. *Teamă mi-e că, acordîndu-mi mie o așa amicală și lingusitoare precădere, n-ai nimerit tocmai bine.* ODOBESCU, S. III 9. *Ce răspuns să dai la un așa bun cuvînt? NEGRUZZI, S. I 70.* ✦ (În legătură cu numerele nehotărîte) *Ce v-ați adunat așa mulți?* DUMITRIU, B. F. 13. ✦ Loc. a d j. *Așa-zis sau așa-numit = pretins. Așa-zisa știință din fările burgheze.* ✦ Expr. Ia (sau iacă) așa sau uite-așa = a) (demonstrativ) *Of, crășorule! crede-mă că, să aibi tu puterea mea... lumea aceasta ai purta-o, uite-așa, pe degete.* CREANGĂ, P. 190; b) (demonstrativ vag, folosit de vorbitor ca un fel de introducere la cele ce urmează) *Privind cu nedomînire, ia așa, numai ca să zică și el că face ceva, bătăcea cu nuiăua prin apă.* ISPIRESCU, L. 34. *Parcă ești nu știi cum... vorbești și tu, ia așa, în dodii citeodată.* CREANGĂ, P. 154; c) în felul acesta, cum spunei. *Și itaca așa, oameni buni, s-a izbăvit Ipate și de dracul și de babă.* CREANGĂ, P. 179; d) (exclamativ, indică încăpăținare, capriciu, arătînd că nu se mai admite nici o replică) *Eu nu dau ostrovol pentru asemenea faptă. Iac-așa!* GALAN, Z. R. 124; e) (popular, în strigături) *Foaie verde, iac-așa! Dragu-mi-i de dumneata.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 374. ✦ (Popular, urmînd după un adjectiv) Cum s-ar putea crede, cum este de obicei. *Doi copii, o fată și-un fecior, nu frumosi așa, ci cum n-au mai fost, dar nici nu vor mai fi.* RETEGANUL, P. II 33.

6. (Se întrebuințează adesea precedat de «numai», în locul unor adverbe sau locuțiuni adverbiale care nu-i vin în minte vorbitorului în momentul vorbirii; sensurile lui reies din context) a) Cu ușurință, ușor, repede, cu una cu două. *Nu-l înjugi așa, cu buna, Pe vișel, și Rada-i slabă, Știu flăcăii! Și-și fac, seara, Pe-aiți veșnic ceva treabă.* COȘBUC, P. I 96. *Făcu cunoștință cu toți fiii de domni și de boieri și învîță de la dînsii, ia, numai așa, auzînd și vîzînd, toate obiceiurile: cum să minuiască sabia... cum să întinză arcul și să ochească.* ISPIRESCU, L. 192. b) La întîmplare, la nimereală, într-o doară. *Vorbește și el așa, ca să nu tacă.* c) Oricum, după bunul plac. *Fata nu-i de cele de pe drumuri, s-o luați numai așa, cum s-ar întîmpla.* CREANGĂ, P. 262. d) (Exprimă o restricție, o rezervă, sau redă o afirmație vagă) *Nu-i vorbă, că noi tot ne facem feliiu, așa, citeodată.*

CREANGĂ, A. 4. *Şi-apoi ce mi-i cere așa, cu hurta?* CREANGĂ, P. 156. e) Dintr-o dată, ca din senin. *Mie mi-a venit, așa, să te îndemn să tai merii ăia.* ISPIRESCU, L. 64. f) Pe nesimțite, fără a-și da seama. *Şi dus așa de-un gând, Stringea cuștutu-n pumn, cântînd Cu-atîta drag la el.* COŞBUC, P. I 231. g) Pe degeaba, fără pretenții de răsplată. *Ci-s copilă tinerea... Şi dau gură num-aşa.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 405.

AŞADĂR adv. Deci, prin urmare, va să zică. *Aşa dar nu mă poți suferi.* CAMIL PETRESCU, T. II 18. *Aşadar dumitale şi se cuvine numai un leu. fiindcă numai o bucată de pîne ai avut.* CREANGĂ, P. 149. *Noi cu toţii adormisem şi horăiam.* Aşadar făcu şi el ca noi. NEGRUZZI, S. I 252.

AŞAŞI adv. (Invechit şi popular) I. (Cu sens modal) Chiar, tocmai. *Să meargă cu ea așaşi de-a dreptul la mormîntul copilului.* SBIERA, P. 318. + Chiar așa. *Mai bine te du acasă, așaşi te rog.* SBIERA, P. 185. + Aşa încît. (Atestat în forma aşiş) *Hai să-i ascundem noi doi... aşiş să nu-i găsească nici dracu.* ALECSANDRI, T. 217.

2. (Cu sens temporal; uneori întărit prin «îndată» sau «pe loc») Îndată, numaidecît, imediat, pe loc. *I-am răspuns așaşi pe loc.* MARIAN, S. 102. «Am s-o împuşc». *Şi așaşi scoate un pistol.* SBIERA, P. 237. *Saracan de mine! strigă așaşi îndată şi cealaltă hargată.* SBIERA, P. 112. + (În legătură cu noţiuni temporale) Chiar. *Apoi nici să nu mai îndelungăm vorba, ci așaşi mine dimineată să te duci la tîrg.* SBIERA, P. 242.

— Variantă: aşiş adv.

AŞCHIA, *aşchiez*, vb. I. Tranz. A rupe sau a tăia în aşchii, în şuvițe sau în fișii, a face aşchii.

— Pronunțat: -chi-a.

AŞCHIĂT, -Ă, *aşchiați*, -te, adj. Desfăcut în aşchii. *Livezile cu pomi aşchiați s-au pavozat cu flori albe.* C. PETRESCU, R. DR. 191.

— Pronunțat: -chi-at.

AŞCHIE, *aşchii*, s. f. Bucată mică, subțire, care se desprinde sau sare dintr-un lemn, dintr-un os, dintr-o piatră etc. prin cioplire, prin spargere. V. *ț a n d ă r ă*; s u r c e a. Săreau bucați de pietre, aşchii de lemn, plugurile le mînceau, le făceau pulbere. CAMILAR, TEM. 47. *Îi intraseră în sold, la stînga, cîteva aşchii de obuz.* SADOVEANU, M. C. 194. *N-am desprețuit nici hîrburile de oale vechi... nici chiar aşchiile de cremene, pe care astăzi noua știință a arheologiei preistorice le așterne... pe pragul templelor înălțate în onoarea artelor.* ODOBESCU, S. II 236. *Aşchia nu sare departe de trunchii.* ŞEZ. I 221. + (Poetic) *Se rup de țărini aşchiile ploii.* LESNEA, A. 97. *Cerul crăpa-n aşchii și schije.* BENIUC, V. 123. + Fig. Înșepătură, împunsătură, săgeată, ironie. *Cu excepția unor aşchii satirice... satira politică... este slab, nesemnificativ reprezentată în antologia de față.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 9/4. *Prin carnea lui Manlache a trecut o aşchie de frig.* POPA, V. 251.

— Pronunțat: -chi-e. — Variantă: (regional) hăşchie, hăşchii (DELAVRANCEA, S. 205), s. f.

AŞCHIERE, *aşchieri*, s. f. Tăiere de aşchii dintr-un material pentru a-i da o anumită formă.

— Pronunțat: -chi-e-e.

AŞCHIOĂRĂ, *aşchioare*, s. f. Aşchiuță.

— Pronunțat: -chi-oa-.

AŞCHIOȘ, -OĂȘĂ, *aşchioși*, -oase, adj. (Despre lemne sau alte materiale) Care se desface cu ușurință în aşchii.

— Pronunțat: -chi-os.

AŞCHIUȚĂ, *aşchiuțe*, s. f. Diminutiv al lui *aşchie*.

— Pronunțat: -chi-u-.

AŞEZA, *aşez*, vb. I. I. 1. Refl. (Mai ales despre ființe, în special despre oameni, în opoziție cu a sta în

picioare; uneori determinat prin «jos») A se pune (pe un scaun, pe o bancă etc.) pentru a șede. *Au mîngiat ochii sprîncenați ai căfelandrului și s-au așezat pe lăiță.* SADOVEANU, N. F. 39. *S-așază fata aproape de fîntînă Pe-o lespede de marmor.* COŞBUC, P. I 52. *Tăcere, băieți, stl... așezați-vă la locurile voastre.* CONTEMPORANUL, IV 1. *Așezat la gura sobei noaptea, pe cînd viscolește, Priveșc focul, scump tovarăș, care vesel pîlpîiește.* ALECSANDRI, P. A. 115. + Expr. A se așeza la măsă = a lua loc la masă (pentru a mîncea). *Așezați-vă la masă, că nu vă mușcă și nici nu cer paralel!* REBREANU, R. I 193. *El se așază la masă, hotărît mai mult să fac-o. poezie decît să-și descarce o anumită emoție.* VLAHUȚĂ, O. A. II 107. *Şi s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul.* EMINESCU, O. I 85. + Tranz. A așezat copilul pe scaun. + A se pune pe pămînt. *Ei se așezară jos, la rădăcina zidului.* ISPIRESCU, L. 243. *Şi mergeau, nu prea mergeau, Că deodată se opreau Şi pe iarba s-așezau.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 312. + Expr. A se așeza în pat = a se culca. *Maică-sa... s-au așezat în pat și începu a geme și a se văiera.* SBIERA, P. 28. + A poposi. *Se întoarseră cu toții, merseră pînă sub dîmb; acolo se așezară tăcuți, plecați în șa, cu paloșele în mînă.* SADOVEANU, O. I 154. *Pe cînd oastea se așază, tată soarele apune.* EMINESCU, O. I 148. + (Despre păsări sau insecte zburătoare) A se lăsa din zbor pe ceva (spre a se odihni). *Un roi de albine se învîrteau în zbor deasupra capului său și umbrau bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așeze.* CREANGĂ, P. 238. + (Poetic) *Un luceafăr se așază pe fruntea ei.* ISPIRESCU, L. 38. + (Despre brumă și alte precipitații atmosferice) A se depune într-un strat mai mult sau mai puțin dens, acoperind obiectele pe care se lasă. *Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așază bruma peste vîi— De ce nu-mi vîi, de ce nu-mi vîi?* EMINESCU, O. I 235. + (Despre substanțe care sînt în suspensie în lichide; adesea determinat prin «la fund») A se lăsa în jos, a se depune. *Cînd se limpezește vinul, drojdia se așază la fund.* + (Despre lichide în fermentație) A se limpezii. *Vinul nou se toarnă în butoaie numai după ce s-a așezat.*

2. Refl. Fig. (Rar) A se potoli, a se liniști, a se astîmpăra. *Vremea s-a așezat.* □ *Acum vîietul contenește, — biruitoare, apa se așază între maluri potolită, netedă ca o oglindă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 116.

3. Refl. Fig. (Despre fenomene sau acțiuni de lungă durată) A se produce, a porni cu tot dinadinsul, cu stăruință. *Nu se așază ploaie adevărată pînă la înserat.* SADOVEANU, N. F. 124. + (Urmad de determinări introduse prin prep. «pe») și indicînd acțiunea în discuție) *Într-o noapte... mă așezăsem pe somn, cînd numai ce aud ciocănînd la ușă.* GHICA, S. 3. *Fă-mi vreo cincizeci cositori... [căci] trifoiul s-a lăfit ș-am mișel fîn de cosit. El degrab'că-i aducea... Şi pe coasă s-așeză.* ŞEZ. II 76. + Expr. A se așeza la lucru = a începe lucrul, a se apuca de treabă, a se pune pe lucru.

4. Refl. A se stabili (cu locuința) într-o localitate, a se instala într-un loc, a se statornici. *Am venit să m-așez aici, la București.* CARAGIALE, O. III 31. *Boierasul... s-au așezat cu totul în curțile ei.* SBIERA, P. 51. *M-am așezat în gazdă la Pavăl Ciubotarul.* CREANGĂ, A. 81. [Orașele în care] a descălecat și s-a așezat fiecare după plac și voie au un nu știu ce care place ochiului. NEGRUZZI, S. I 321. + Fig. *Alte rosturi se așază, alte legi stăpînesc.* DEȘLIU, G. 54. *Pacea se așază în țară.* ARHIVA R. I 117. + Tranz. *După ce ne-a așezat bunicul în gazdă... la una Irinuca, apoi ne-a dus pe la profesori.* CREANGĂ, A. 25.

5. Tranz. A procura cuiwa o situație bună, a-l face om cu rostul lui, a căpătuvi. *Ioana a crescut copiii și i-a așezat pe toți bine.* REBREANU, R. I 150. *A izbutit să-l permute aici... ca să-l poată însura și așeza.* CARA-

GIALE, O. I 309. † A instala (pe cineva) într-o funcție, într-un post; (învechit, cu determinarea «în scaun», «în domnie») a întrona. † (Transilv.) A distruge, a duce la pieire, a da gata. Spusu-și-am, Vilene, spus, Mindrele capul și-au pus; Spusu-și-am, Vilene, șie, Mindrele te-or pune bine; Spusu-și-am, Vilene-așa: Mindrele te-or așza. BIBICESCU, P. P. 357.

II. Transz. (Cu privire la lucruri sau la evenimente)

1. (Însoțit uneori de un complement de mod) A potrive cum trebuie. Mama Anghelina așezase lampa în fereastră bucătăriei. SADOVEANU, N. F. 21. Nouă piei de bivou, să le câtrânești și să le așezi bine pe mine. ISPIRESCU, L. 27. Taie un sulhari de fag... îl așază cum trebuie, pune roata la loc, înhamă iepela, iese încet-încet la drum. CREANGĂ, P. 135. † (Întărit prin «la loc») Așază pielea la loc, pune el ce pune la rană și pe loc se tămăduiește. CREANGĂ, P. 177. † Fig. Unde e cueonu Ionișă, cel care așeza vorba în șfat...? HOGAȘ, DR. II 110. † (Mai ales în basme) A face, a dura. Împăratul îi ieși... înainte... așeză îndată un pod de aramă, se făcu un lup și se ascunde sub pod. ISPIRESCU, L. 13.

2. (Rar, cu privire la un fapt istoric) A pune, a arăta, a înfățișa (într-o anumită lumină). Datoria noastră au fost să așezăm bătălia de la Războieni în tot adevărul. ARHIVA R. I 120.

3. (Învechit și popular; urmat de o propoziție complementivă directă) A dispune, a decreta, a hotărî (ca autoritate). A dat mânăstirii patru mori în Dridi (Dridiu pe Ialomița) așezând care sate au să le păzească și să le dreagă. ODOBESCU, S. I 398. † (În orînduirea capitalistă și precapitalistă, cu privire la dări, impozite etc.) A institui, a statornicii, a fixa. Pentru plata leșilor ostașilor... se așezase dăjdie, sub numire de fumărit, ca toată casa de țaran să plătească... 80 aspri. BĂLCESCU, O. I 121. Dăjdiile erau așezute pe toși deopotrivă. BĂLCESCU, O. II 15. † (Complementul indică un eveniment viitor) A stabili, a fixa. Au așezat nunta pe cutare zi. SBIERA, P. 98.

III. (Predomîniie ideea organizării, orînduirii)

1. Transz. A pune într-o anumită ordine, a rîndui, a aranja. Trecu în grădinița din fața. Acolo, prin straturile bogate, erau așezate oale cu flori. SADOVEANU, O. IV 222. Una-i anima flori în pălărie, alta-i așeza priminelile și merindele în desage. VLAHUȚĂ, O. A. II 8. Lupul... așază cele două capete cu dinții rînjiți în ferești, de fi se părea că rîd. CREANGĂ, P. 25. Malca așază gătejele; moș Nichifor scapără și îndată astfel amîndoi focul. CREANGĂ, P. 130. Ce faci tu acolo de azi-dimineață, ca un lăstun? — Așez stînu în podu șurii. ALECSANDRI, T. 895. † A b s o l. Se mișca... prin cameră, dereticînd și așezînd. Deretica umuncînd și așeza trîntînd. SADOVEANU, N. F. 5. † R e f l. Se întoarșeră cu toșii, merșeră pînă sub dîmb; acolo se așezară tăcuși, plecași în șa, cu paloșele în mînă. SADOVEANU, O. I 154. † Fig. Tot mai larg peste țară înfloresc bucuriile, Tot mai tracic s-așază în istorie filele. DEȘLIU, G. 45. † A aranja într-un scop anumit, a pregăti. Punea la cale tot pentru drum... porunca și așeza lucrurile de călătorie. ISPIRESCU, L. 13. † Fig. A aduna, a strînge la un loc. Badiu meu tîndră diac Șade la masă scriînd și din inimă ostînd...: Mai așază-mi gîndurile, Să-mi isprăvesc rîndurile! JARNIČ-BİRSEANU, D. 125.

2. Intransz. (Popular) A pune la cale, a proiecta, a plănui (o căsătorie sau o logodnă). Noi ce umblăm, ce căutăm, Seama-n grabă nu ne dăm. Că tînrul nostru-măpărat Pe aici a mai umblat și cu cei bătrîni au așezat. SEVASTOS, N. 114.

AȘEZĂRE, așezări, s. f. I. Acțiunea de a (s e) așeza și rezultatul ei.

1. Punere a cuiva sau a unui lucru într-un loc anumit. Așezarea elevilor în bănci. □ Un stol de rațe rătăcea pe sus prin lumină, căutînd loc de așezare. SADOVEANU, O. VI 185. † Punere în ordine, aranjare, orînduire. Așezarea cărților în bibliotecă s-a făcut după cuprînsul lor. † (Învechit și arhaizant; cu determinarea «în scaun») Întronare. M-am întors, ca să fiu de față la așezarea în scaun a măriei-tale! SADOVEANU, O. VII 68.

2. Situație. Așezarea geografică a unei țări.

3. Fixare (a impozitelor). Îngrădirea chiaburimii se realizează prin apărarea intereselor proletariului agricol, ale țaranului sărac și mijlocăș împotriva chiaburului, printr-o politică de clasă în așezarea impozitelor și la colectări, iar pe de altă parte prin dezvoltarea și întărirea cooperației, prin întovărășiri ale țaranilor muncitori în vederea lucrării în comun a pămîntului cu mijloace mecanizate. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 452.

4. (Neobișnuit) Instituire. De la așezarea carantinelor... [țara] a fost ferită de grozăviile acelei cumplite epidemii. ALECSANDRI, P. P. 36.

II. 1. Loc unde s-a așezat sau s-a stabilit cineva; locuință, casă. Din pămîntul verde vor știși virfurile așezărilor. CAMILAR, T. 136. În una din așezările primitive ale deltei cunoscuse un simpatice medic rus. SADOVEANU, N. F. 52. Băștinășii erau deprinși din veacuri să nu aibă așezare tracică, deoarece valurile și vînturile băteau neconștient asupra acestor hotare. SADOVEANU, F. J. 458. Întîmplarea mă scoase mai la limpezii și norocul mă făcu să dau peste o așezare omenească. HOGAȘ, M. N. 76. Și pînă astăzi un deal în partea despre Plotunul, unde era mai de mult așezarea lui Ciubuc, se cheamă «Dealul-Omului». CREANGĂ, A. 20. † (De obicei determinat de adjective ca «omenească», «muncitorească» etc.) Localitate (sat, oraș). În toate orașele, așezările muncitorești și centrele raionale din șinut, au avut loc adunări orășenești, raionale și de profesii ale intelectualilor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2576. La Brustureni, așezarea bărbatu-său, ea găsi o bibliotecă aleasă. NEGRUZZI, S. I 109. † Construcție. Biserica, cu frumoasele așezări de piatră din ograda ei... se află pe un dîmb. I. IONESCU, P. 445.

2. Orînduire (socială). Sosesc de acolo [din Uniunea Sovietică] oameni de-ai noștri, care au văzut cu ochii lor așezarea nouă răsăriteană. SADOVEANU, M. C. 177. Mă făcuse să înțeleg că așezarea noastră socială și politică era alcătuită din «simple firme fără conșinut», cu o birocrație coruptă, cu moșierime feudală. SADOVEANU, N. F. 134.

III. (Popular) Odihnă, astîmpăr, liniște, pace. N-am cină cu așezare, Nici odihnă la mîncare. La HEM.

AȘEZĂT, -Ă, așezăți, -te, adj. 1. (Despre un punct geografic) Situat. Așezată la poalele Bucegilor, Sînaia are o climă aspră. □ Locuința lui era așezată în cel mai stîerp loc al ostrovului. DRĂGHICI, R. 155.

2. Fig. (Despre oameni) Liniștit, cumpătat, serios, măsurat, cuminte. La porți ieșeau în rînd mahalagii, oameni așezăți și gospodari, cu muieri și copii. SADOVEANU, Z. C. 133. Din copil neastîmpărat ce eram, mă făcui un băiat așezat și înțelept. SLAVICI, O. I 72. † (Determinat prin «la minte») Cu judeceată sănătoasă, chibzuit. Bumicul... era așezat la mîntea lui. CREANGĂ, A. 24. † (Despre vorbe) Liniștit, calm. În curte el de vorbă-a stat Cu doi flăcăi, Și vezi, deodată, Așa din vorbă așezată, Gemu cu glasul înfundat. COȘBUC, P. I 241. Vorba ei era așezată, căutătura ei blindă și plină de cumînșenie. VLAHUȚĂ, O. A. II 43. † (Adverbial) Moșneagul grăia așezat și cumpănit. SADOVEANU, O. VI 343. Ei, ce să-ți zic...? grăi el așezat, am și eu «obiceirurile mele. SLAVICI, N. II 7.

AȘEZĂMINT, așezăminte, s. n. 1. (Determinat prin «cultural» sau «de cultură») Instituție care duce o acțiune organizată de ridicare a nivelului cultural al maselor, de propagare a culturii în mase. Crearea

unei cinematografii, lărgirea rețelei de cămine culturale sătești, cluburi, colțuri roșii, biblioteci, construirea de așezăminte de cultură de mari proporții — « Casa Științei », Centrul cinematografic, noul Teatru muzical din București, Casa radiodifuziunii — iată aspecte ale multilateralei activități cultural-educative desfășurate de statul de democrație populară. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 675.

2. (Neobișnuit, la pl.) Așezări omeneste. Vor fi descrise... unele vechi siliști sau așezăminte de sate și târguri părăsite. ODOBESCU, S. II 165.

AȘEZĂTOR, -OĂRE, așezători, -oare, adj. (Arhaizant) Care s-a stabilit cu locuința într-o localitate; așezat. Fiecare pămîntean așezător [în Iași]... punca să i se clădească... acareturile și casa după fantazia momentului. SADOVEANU, Z. C. 79.

AȘEZĂTORĂ, așezături, s. f. Depresiune de teren. V. a dîncătura, scufundătură. [Băhnița] era pe-o așezătură, sub culme. SADOVEANU, N. F. 117. [Bistrița] se odihnește o clipă pe o așezătură mai revărsată a patului său. HOGAȘ, DR. 242.

AȘJDEREA adv. (Învechit, popular și arhaizant) Tot așa, tot astfel, la fel, (de) asemenea. Nu puteau toți să ia același drum, întii fiindcă drumurile erau mai multe și al doilea fiindcă locurile de scăpare erau așjderea mai multe. GALACIAN, O. I 277. Întîlnind cirezile de vite... el spuse văcarilor ce să zică...; întîlnind turmele, spuse așjderea ciobanilor ce să zică și ei. ISPIRESCU, L. 292. ♦ Loc. a d v. De așjderea = de asemenea. Stolnicul îl umple [paharul] din nou... îl pune la gură și-l zvîrle peste cap, apoi trece la mamă paharul plin, care-l gustă și de așjderea îl zvîrle peste cap. SEVASTOS, N. 202.

— Variantă: așjderi (DESLIU, G. 47) adv.

AȘJDERI adv. v. așjderea.

AȘIȘ adv. v. așaiși.

AȘTEPTĂ, aștept, vb. I. T r a n z. 1. A sta într-un loc pentru a fi de față cînd se întîmplă ceva, cînd se ivește sau vine cineva. V. a d a s t a. În mijlocul uliței îi așteptau [pe tractoriști] un grup de călărești îmbrăcați în haine de sîrbătoare, cu flori și steaguri. V. ROM. decembrie 1951, 173. [Pasărea] Stă și-așteaptă fără glas, Parcă să măsoare Cum se mută, ceas cu ceas, Umbra după soare. TOPÎRCEANU, B. 10. Ajunge la o căsuță cumoscută, unde era așteptat. NEGRUZZI, S. I 70. Am o mindră, caș-o floare, Ce ne-așteaptă cu mîncare. Acolo, dac-om sosi, Ea frumos ne-o omeni. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 24. ♦ Absol. Și-mi iau soții și ne ducem cu căruța la Botoșani, unde așteaptă neguțătorii. SADOVEANU, N. F. 16. Tot aștepta, doar o veni Flăcăul mai curînd. COȘBUC, P. I 282. ♦ Expr. (Ironic) La sfîntul- (sau la moș-) așteaptă = niciodată, la paștele cailor. La sfîntul-așteaptă s-a împlini dorința lui! CREANGĂ, P. 189. ♦ Fig. (Despre un eveniment care urmează să se producă în viața cuiva) Nu știa sărmanul Harap-Alb ce-l așteaptă acasă. CREANGĂ, P. 276. Și pentru cine vrei să mori? Întoarce-te, te-ndreaptă Spre-acel pămînt rătăcitor Și vezi ce te așteaptă. EMINESCU, O. I 178. Alte lupte mai mari... îi așteaptă. BĂLCESCU, O. II 12.

2. A avea răbdare, a da răgaz (pentru ca o acțiune să se îndeplinească); a păsuși. Bine! fiindcă mă rogi, te-oi mai aștepta încă pînă marți, dară să știi că, de nu mi-i da atuncea banii, ar să fie moartea ta. SBIERA, P. 3. ♦ Absol. Să te vedem la treabă, măi Ionuș; că tîmpul nu așteaptă și tu gîndesc c-ai venit tobă de carte. DAVI-DOGLU, M. 10. ♦ (Mai ales în propoziții negative) A sta la îndoială, a ezita; a zăbovi. Cînd mai vede și această mare minunăție, nici mai așteaptă să ieie apă, ci fuga la stăpînă-sa. CREANGĂ, P. 99. Turcii multe nu așteptau, Ci îndată răspundeau: Noi de moș-ți mulțumim, Că n-am

venit să prînzim. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 493. ♦ (La imperativ, în amenințări) Stai (pușin)! Așteaptă, cirjalule, că eu îți sint popa de-acu! ALECSANDRI, T. 636. Iară Șalga-i urmărea Și din gură-așa răcnea: Ian așteapt', așteapt', așteaptă, Să luptăm la luptă dreaptă. ALECSANDRI, P. P. 59.

3. A trage nădejde, a avea speranță, a nădăjdui, a spera. Prin tunuri, flăcări și ruine, Noi așteptam vremea ce vine. BENIUC, V. 125. Tocmai de la una ea d-ta și-ai găsit să aștept eu ajutor? CREANGĂ, P. 190. Să trăiți, voinicilor! Astfel de răspuns așteptam de la voi! ALECSANDRI, T. II 32. Cîte fete-s cu cercei... Toate-așteaptă să le cei. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 371. ♦ Absol. Uite-n zare, oamenii așteaptă. Cearcă să le-adiuci o zi mai dreaptă. BENIUC, V. 21. ♦ Refl. (Adesea cu determinări introduse prin prep. «la») A fi pregătit (la ceva), a crede, a-și închipui (că ceva se va face într-un anumit fel), a prevedea, a conta (pe ceva). Nu m-am așteptat la una ca asta! La un astfel de rezultat nu se așteptaseră. PAS, L. I 129. Tata m-a întrebant zîmbind, așa cum mă așteptam: Ce face Colțun? SADOVEANU, N. F. 44. Strînse o dată pe zmeu, tocmai cînd el nu se aștepta. ISPIRESCU, L. 223. O găsește sub strajă, după cum nu se aștepta el. CREANGĂ, P. 269.

AȘTEPTĂRE, așteptări, s. f. 1. Acțiunea de a aștepta. Sală de așteptare. Au așteptat poftirea... însă au rămas cu așteptarea. PAS, L. I 111. După o așteptare de trei ceasuri în gară, în care n-a rămas om cu șapcă roșie sau hamal neîntrebat și nedescusut, iată-i așezați într-un vagon. BASSARABESCU, V. 46. ♦ Expr. În așteptarea... = pînă să se întîmple... A fi în așteptare = a aștepta cu nerăbdare. Dar a nopții neagră mantă peste dealuri se lățește... Tot e groază și tăcere... umbra intră în mormînt. Lumea e în așteptare. ALEXANDRESCU, P. 135.

2. Presupunere, speranță, dorință (ca ceva să se împlinească). A întrece așteptările cuiva (sau orice așteptare). Cu ochii scîlpind de însufleșire și de gînduri, de așteptări, de temeri ale viitorului, pe care numai el le știa, Rizea strigă din răpuzeri: Mergem la tribunal să dăm foc la hîrtiile ciocilor! Neam de neamul lor să nu mai știe unde le-a fost moșile. DUMITRIU, B. F. 107. ♦ Expr. Peste așteptarea cuiva sau peste așteptări = mai mult decît și-ar fi putut închipui cineva, mai mult decît ar fi putut prevedea sau spera cineva. Sculindu-se de la masă, se duse... și se întoarse numai-decît, peste așteptarea tuturor... aducînd niște scînduri, stinghii, odgoane și pinze. ISPIRESCU, L. 367.

AȘTEPTĂT s. n. (Rar) Așteptare. ♦ Loc. a d v. Pe așteptate = în așteptare; așteptînd mereu, mult. Unde ești badiță, frate, De mă lași pe așteptate? ALECSANDRI, P. P. 360.

— Formă gramaticală: (în locuțiune) așteptate.

AȘTERNE, aștern, vb. III. 1. T r a n z. A întinde (un covor, o pătură etc.) pe o suprafață. Peste frunzari toarnă fîrînă și peste fîrînă așterne o rogojină. CREANGĂ, P. 29. [Făt-Frumos] se dete jos de pe cal și-și așternu mantaia pe năsipul încă fierbinte. EMINESCU, N. 24. ♦ Fig. Tractoarele înaintau dudrînd de-a lungul șoselei așternută pe cîmpie. DUMITRIU, V. L. 116. Sta în picioare, pe prispă, neclintită, așternîndu-și privirea... pe dunga vîntată a drumului. VLAHUȚĂ, O. A. 97. ♦ Refl. (Poetic) Eu priveam la cernerea de fulgi din juru-mi, la covorul alb ca o lînă moale de miel care se așternea pretutîndeni. SADOVEANU, O. III 330. Saltă-n scări și-aiurea Fuge iar din crîng, Cîmpi s-aștern în juru-i. TOMA, C. V. 99. Văpaia lungă s-așterne pe scîlpitoarele întînderi. VLAHUȚĂ, N. 140. (Fig.) Se așternuse o tăcere, încît se auzea de-afară vuietul plopiilor. CAMILAR, TEM. 16. Parcă se așternea o tristețea de pustiu peste locurile

acelea. PAS, L. I 72. ✦ A împrăștiia, a răspîndi ceva pe jos, așa încît să formeze un strat. *A așterne nișip pe cărare.* ✦ Fig. Zgomotoasa albie plină de stînci s-a sfîrșit, și de acum înainte cîmpia îi așterne lungi straturi de nișip și humă. BOGZA, C.O. 126. ✦ (Cu inversarea complementelor) *A așterne o joșca cu pietriș. A așterne pămîntul cu paie.* ✦ Refl. O parte [din semințe] s-așternea pe stîncă și să rodească nu putea. MACEDONSKI, O. I 61. Frunza jos cădea, Pe pămînt se așternea, Parcă venise toamna. ȘEZ. IV 131. (Fig.) *Se vor așterne peste noi... Zăpezile uitării.* BENIUC, V. 32.

2. Tranz. (Cu privire la așternut, p. ext. la pat) A pregăti pentru culcare. *Am primit poruncă... să aștern paturile în cele două odăi de oaspeți.* SADOVEANU, N. F. 70. ✦ Fig. *Dac-am văst (=văzut) că nu mai vîi... Pusei dorul căpății, Urtul mi-l așternui.* JARNİK-BİRSEANU, D. 144. ✦ Absol. *Pe vatră mi-e așternut.* JARNİK-BİRSEANU, D. 236. *Mult bine-mi era la ea, Că-mi așternea la răcoare Și mă-ntraba ce mă doare.* ALECSANDRI, P. P. 238. *Cum îți vei așterne, așa vei dormi.* ✦ (Cu privire la masă) A așeza în ordine pe masă obiectele necesare pentru cei care mănîncă; a pune masa. ✦ Refl. (Despre masă, mai ales în basme) A se acoperi. *Masa... se va așterne cu tot felul de mîncări și băuturi.* RETEGANUL, P. I 62.

3. Tranz. (Adesea determinat prin «pe hîrtie») A scrie; a compune. *Mihai Zaharia începu să așternă cuvintele bătrînilui pe hîrtie, sub privirile aprinse ale țărânilor.* MIHALE, O. 524. *Cine știe pana a mînuî să scrie din nou ce se află așternut aici.* PAS, L. I 133. ✦ Fig. (Rar, cu privire la o piră, un plan etc.) A desfășura în fața cuiva, a expune. *În curte la Mihnea-vodă, Nemerit-a, Poposit-a, Măre, trei moșnegi bătrîni... Și pirăsc pe Dobrișan Naintea lui Mihnea-vodă. Și din gură ce-i spunea, Pira cum își așternea?* TEODORESCU, P. P. 473.

4. Refl. (Despre persoane, mai ales determinat prin «la pămînt» sau «pe jos») A se întinde orizontal, a se culca la pămînt în toată lungimea sa. *Plutonul se așternu la pămînt.* CAMILAR, N. I 73. *Se așternea de-a lungul, în marginea șesului, și sta multă vreme cu șafa în soare, cu degetele încheștate sub ceafă și cu ochii pe jumătate deschiși.* VLAHUȚĂ, O. A. 102. ✦ Tranz. *Ostașii dl aduseră mort, îl așternuseră în zăpadă.* DUMITRIU, N. 199. ✦ Fig. (Despre cal, de obicei determinat prin «drumului» sau «la drum», mai rar prin «vîntului», «cîmpului» etc.) A fugi foarte repede. *Ci fie-aya! Pegasul meu, așterne-te la drum.* BENIUC, V. 39. *Cum ieî pămîntul în galop Și cum te-așterni ca un potop De trăsnete-n pustiul COȘBUC,* P. I 112. *Fug caii duși de spaimă și vîntului s-aștern.* EMINESCU, O. I 98. *Alai, murgul meu voinic! Așterne-te drumului Ca și iarba cîmpului La suflarea vîntului!* ALECSANDRI, P. P. 74. ✦ (Despre călăreți) *În lumina revărsatului de zi, cei cinci cazaci se așternuseră într-o fugă nebură.* SADOVEANU, O. VII 35. ✦ Fig. (Urmat de determinări introduse prin prep. «pe») A începe cu tot dinadinsul să facă ceva, a se apuca temeinic sau în tihnă de ceva; a se pune, a se așeza pe... *Tînrul cronicar foiletonist... se așterne din zi în zi mai fervent pe lucru.* VLAHUȚĂ, O. A. 212. *Gheorghe se așternea cu tot dinadinsul pe învățatură.* VLAHUȚĂ, O. A. I 119. *S-au adunat cu toatele la priveghi, și unde nu s-au așternut pe mîncate și pe băute, veselindu-se împreună!* CREANGĂ, P. 34. ✦ (Se accentuează durata îndelungată a acțiunii) *Și iarăși te-ai așternut pe ședere, acasă!* PAS, Z. I 299.

5. Tranz. A trînti, a culca (pe cineva) la pămînt (printre-o lovitură). [Calul] nimic nu făcea... *Numa-n tașturi se umfla Și se departe l-azvîrlea, Fierea-nr-insul cătrănea, Mors pe jos îl așternea.* TEODORESCU, P. P. 523. ✦ Expr. (Invechit) A așterne pe cineva la seară = a întinde pe cineva pe jos pentru a-l bate. *Jeluitoarii au umblat fugari prin pădure, de frică, că-i căuta să-i aducă la curte și să-i aștearnă la scară.* ȘEZ. IV 18.

6. Tranz. Fig. (Rar) A pune la cale, a unelti, a urzi. *Ia, cum sint unele firi! Tu le faci bine și ele își aștern moarte!* SBIERA, P. 86.

AȘTERNŪȚ, așternuturi, s. n. 1. Totalitatea obiectelor cu care se pregătește patul (sau locul) pentru dormit (rufe de pat, plapumă etc.); pat astfel pregătit. *Mătușă Anghelină, i-a zis tata... să gătești așternutul pentru cumnatul nostru.* SADOVEANU, N. F. 16. *Vreau să-mi pun sub așternut Busuioc și mîntă.* TOMA, C. V. 94. *Din acestea cată vînătorii să-și întocmească culcuș și cină, dacă cumva n-au avut grijă a-și aduce așternut și merinde în cărușe.* ODOBESCU, S. III 18. *Cum a venit împăratul de la vînătoare și s-a pus în așternut, hîrca i-a și trimis laptele.* CREANGĂ, P. 97. ✦ Culcuș (făcut din paie, din mușchi etc.) pentru animale. ✦ Fig. Strat. [Mirele] a pus să se aștearnă, pe drumul de la biserică la castel, praf de zahăr. *Mult zahăr. Un așternut gros de proape un metru.* PAS, L. I 121.

2. (Regional) Cergă, țol, covor țărănesc. *Blană lungă, moale, Cu samur în poale Și un așternut Cu aur țesut.* ALECSANDRI, P. P. 121.

3. Îmbrăcămintă de hîrtie, de carton sau de cauciuc a cilindrului și a fundamentului de presiune la mașinile de tipar.

ATĂC, atacuri, s. n. 1. Mișcare ofensivă a unor forțe armate, îndreptată împotriva unui obiectiv inamic. V. ofensivă, asalt, șarjă. *A porni la atac. A da un atac. Atac la baionetă. Atac aerian. Atac cu gaze.* ☞ *Locotenent-colonel Sergiu Voinescu, în fruntea dorobanșilor de Iași și Vaslui, duse trupele de atac cu un avînt eroic.* D. ZAMFIRESCU, R. 235. ✦ (La sg. art.) Semnal de trompetă, de corn etc. care cheamă soldații la luptă. *Deodată izbucni strigarea vijelioasă a cornurilor: atacul! Și, ca izbită de suflarea unui orcan, tresărîră companiile, se plecară și porniră într-o rostogolire uriașă.* SADOVEANU, O. VI 34. ✦ Agresiune împotriva cuiva (cu ajutorul unei arme sau al unui instrument). *Puterea și mai ales inușala atacului neașteptat îi oprește în loc; loviturile, care curg ca grindina, le iau vîzul.* VLAHUȚĂ, O. A. II 119.

2. Acțiune violentă și susținută (folosind diverse mijloace combative) împotriva unor teorii, unor concepții, unor drepturi cîștigate sau împotriva apărătorilor acestora. *În 1924 Partidul comunist este scos în afara legilor țării de către guvernul liberal, care declanșează în același timp un atac direct împotriva libertăților cetățenești și mai cu seamă împotriva curerilor clasei muncitoare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 11. ✦ Cale de atac v. cale.

3. Apariție bruscă și puternică a unei boli. V. criză, șoc, acces. *Atac de cord.* ✦ Congestie cerebrală, apoplexie. *Fugi să nu te mai vadă Eftimișă, că o dai în atac.* GALACTION, O. I 77. ✦ (Invechit și popular) Fritzie.

ATACĂ, atac, vb. I. 1. Tranz. A lua o ofensivă violentă împotriva inamicului, a da un atac. *Împăratul Teodosie cel Mare... cufunda în apă un număr însemnat din micile luntri în care goșii veneau noaptea... ca să-i atace flota de pe malul stîng al Dunării.* ODOBESCU, S. III 636. ✦ (Cu privire la o persoană sau la un obiectiv) A comite o agresiune (servindu-se de o armă); a lovi, pentru a ucide sau a distruge. *L-a atacat în plină stradă.*

2. Tranz. Fig. A lua atitudine combativă și a trece la acțiune față de o situație existentă, față de o teorie, o concepție sau față de susținătorii acestora. *Se întreprinde publicarea unei foi literare... [Guvernul] luînd drept pretext o nevinovată poveste, sub cuvînt că atacăm religionea, suprimă foaia.* NEGRUZZI, S. I 334. *Cantacuzino îndrăzni a prezenta împăratului Iosif al II-lea un plan prin care povătuia cum trebuie a ataca pe Mavrogheri.* BĂLCESCU, O. I 87. ✦ Expr. A ataca în justiție = a cere justiției să anuleze sau să schimbe o hotărîre sau un act anterior. *Dar dacă a făcut un testament pe care eu nu-l cunosc? If*

vom ataca în justiție. DUMITRIU, B. F. 151. A ataca cu recurs = a introduce recurs la instanța competentă.

8. Tranz. A vătăma, a vătăma, a roade, a mina, a distruge. *Filoxera atacă vița de vie. Rugina atacă fierul.* □ *Mustrearea cugetului... i-au atacat sănătatea.* NEGRUZZI, S. I 54.

4. Tranz. A se apropia cu îndrăzneală de o problemă, a încerca s-o pătrundă, să-i găsească rezolvarea. *Cartea a fost foarte apreciată prin originalitatea temei pe care o atacă.* ♦ A începe sau a provoca o discuție. *Am încetat să mai atac cu ea problema.* IBRĂILEANU, A. 101. ♦ A cînta primele note ale unei bucăți muzicale, a începe executarea ei.

5. Intran z. A lua inițiativa unui joc sportiv, a face prima mișcare. *Înaintașii echipei «Dinamo» atacă din primele minute de joc.*

ATACĂBIL, -Ă, atacabili, -e, adj. Care poate fi atacat. *Acuzatul a adus argumente atacabile.*

ATACĂRE, atacări, s. f. Acțiunea de a ataca.

1. Ofensivă împotriva inamicului. *Atacarea unui fort.*

2. Vătămare, distrugere. *Atacarea sănătății.*

ATACĂT, -Ă, atacați, -te, adj. (Popular) Bolnav de tuberculoză pulmonară; atins de tuberculoză. *Acum nu mai rămăsese îndoială că pieptul său era atacat.* NEGRUZZI, S. II 154.

ATACĂTOR, -OĂRE, atacatori, -oare, s. m. și f. Cel care atacă, agresor; (Sport) cel care deschide jocul.

ATAMĂN, atamani, s. m. 1. (Învechit) Căpetenie de cazaci; hatman.

2. Șef al unei echipe de pescari. *Ion îi atamanul nostru.* DAVIDOGLU, O. 30. *Doisprezece oameni se necăjeau lângă două luntri, scoțind peștele dintr-însele. Peștele era moron. —Doamne ajută! le zise prietenul. —Mulțămim, i-a răspuns atamanul.* CONTEMPORANUL, IV 141.

ATARAXIE s. f. 1. Concepție filozofică idealistă din antichitate, după care omul trebuie să tindă spre o stare de perfectă liniște sufletească, cu excluderea oricărei emoții, sentimente sau pasiuni.

2. (Med.) Stare bolnăvicioasă de pasivitate a unui organ, a unui sistem sau a unei funcțiuni.

ATĂRE adj. invar. (Precedat de art. nehot. și urmat de substantivul pe care îl determină) Asemenea, astfel de... *O atare propunere va fi bine primită de tatăl său.* PAS, L. I 120. ♦ Loc. conj. Ca atare = deci, prin urmare, în consecință.

ATĂȘ, atășe, s. n. Anexă de metal, de obicei de formă aerodinamică, legată de un vehicul cu motor, pentru a transporta pachete sau pasageri. *Motocicleta cu atăș.*

ATĂȘĂ, atășez, vb. I. 1. Tranz. A alătura (vremelnic), printr-o legătură mai mult sau mai puțin solidă, pe cineva sau ceva de, la sau pe lângă cineva sau ceva. *Mecanicul a atășat locomotiva la tren. Am atășat decontul la raport.* □ *Eram căprar, atășat ca instructor la compania a zecea.* SADOVEANU, O. VI 193. *Aceleași pietre teșite... au fost adoptate, pentru același sfârșit, în armata romană și lăsate pe seama ostașilor atășați pe lângă legium, în calitate de... azvârlitori de pietre.* ODOBESCU, S. II 145.

2. Refl. A se lega sufletește de cineva sau de ceva. *Educațoarea s-a atășat de copii.* □ *Trebuie să veghem ca în fruntea gospodăriilor colective și întovărășirilor din Republica noastră să stea oameni cinstiți, oameni ai muncii atășați cu trup și suflet regimului democrat-popular, cauzei socialismului.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 16.

ATĂȘABIL, -Ă, atășabili, -e, adj. Care poate fi atășat.

ATĂȘĂMÎNT s. n. (Cu determinări introduse prin prep. «față de» sau «pentru») Afecțiune puternică și durabilă pentru cineva sau ceva. *Exprimînd interesele poporului și adîncul său atășament pentru cauza*

păcii, *Guvernul R.P.R. sprijină cu putere propunerile Congresului popoarelor pentru apărarea păcii de a se rezolva toate chestiunile litigioase pe cale pașnică, pe calea unor acorduri între țările interesate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2676.

ATAȘĂRE s. f. Acțiunea de a atășă; alipire.

ATAȘĂT, atășați, s. m. Funcționar alăturat pe lângă reprezentanța diplomatică a unei țări. *Atășat de legație. Atășat comercial.*

ATAVIC, -Ă, atavici, -e, adj. (Despre însușiri ale plantelor și animalelor) Transmis prin atavism; p. ext. (despre însușiri ale oamenilor sau animalelor domestice) primitiv, sălbatic. *Porniri atavice.* ♦ Fig. *Asemeni unor stînci zvîrlite din paradisul lor acvatic și condamnate să trăiască pe uscat, dar căroră li s-ar îngădui uneori să se reîntorcă în raiul pierdut, pătrund bivoli în apele Oltului, suspînd îndelung, eliberați de blestemul atavic, fericiți în sfîrșit.* BOGZA, C. O. 295.

ATAVISM s. n. Ivire, la unele exemplare din regnul vegetal sau (mai ales) animal, a unor particularități (de ordin fizic sau psihic) neobișnuite, dar proprii strămoșilor îndepărtați. *Un exemplu de atavism la oameni este dezvoltarea, în unele cazuri rare, a apendicelui codal.*

ATEISM s. n. Concepție despre lume care, bazată pe cunoașterea științifică și pe interpretarea materialistă a fenomenelor naturii, neagă existența lui Dumnezeu și a altor divinități și se opune teoriilor mistice religioase, constituind o armă de luptă a claselor progresiste; necredință în Dumnezeu.

ATEIST, -Ă, atești, -ste, adj. De ateu, referitor la ateism. *Eu fac parte din organizația ateistă.* SAHIA, U.R.S.S. 185.

ATELĂJ, atelaje, s. n. Pereche (sau perechi) de animale de tracțiune, cu harnașamentul necesar; (impropriu) animalele împreună cu vehiculul pe care îl trag; (uneori) numai vehiculul. *Consiliul de conducere poate da atelaje membrilor spre întrebuințare personală contra plată în condițiile stabilite de adunarea generală, dar numai în măsura în care aceasta nu stînjește muncile în gospodărie.* STAT. GOSP. AGR. 21. *Înhămați cîte patru la fiecare atelaj, caii săreau și se loveau între ei, necunos-cîndu-se.* MIHALE, O. 440.

ATELĂ, atele, s. f. Fiecare din elementele (făcute din lemn, carton sau metal) care formează împreună un dispozitiv întrebuințat pentru a imobiliza corpul sau membrele bolnave, în special fracturate.

ATELIER, ateliere, s. n. 1. Local de sine stătător sau făcînd parte dintr-o întreprindere mai mare, înzestrat cu uneltele sau mașinile necesare, în care se desfășoară o muncă meșteșugărească sau industrială organizată. *Erau mecanici și zileri care lucrau la linia cea nouă și în atelierul ridicat pentru aceasta aici în gară.* DUMITRIU, B. F. 108. *În zilele de duminică și sârbătoare, cînd atelierul lui Martin Ferenc era în repaus, parcă lipsea mahalalei ceva.* PAS, L. I 72. *Cu cîtă voie bună și putere, în mii și mii de noi ateliere Munceste muncitorul pentru el!* D. BOTEZ, F. S. 49. ♦ *Organizație de atelier = unite de partid în unele întreprinderi mari, înființată în cuprinsul organizației de bază respective. Organizația de atelier poate lua hotărîri în cadrul sarcinilor stabilite la adunarea organizației de bază.* REZ. HOT. I 161. ♦ *Totalitatea muncitorilor care lucrează într-un astfel de local. Tot atelierul s-a bucurat de inovație.*

2. Încăpere special amenajată în care lucrează un pictor sau un sculptor. ♦ Fig. Centru de activitate artistică-literară. *[Cenaclurile literare] sînt ateliere în care viitorii noștri creatori își fac ucenicia.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 185, 3/4.

— Pronunțat: -li-er.

ATENANSĂ, *atenante*, s. f. (De obicei la pl.) Corp secundar al unei case (mai de mult separat de aceasta sau situat într-o aripă laterală) folosit pentru scopuri secundare. V. de p. e. n. d. i. n. e. Bucătărie, spălătorie și alte atenanse. — Variantă: *atenăniță* (GALACTION, O. I 26, CARAGIALE, O. II 97) s. f.

ATENANȚĂ s. f. v. *atenansă*.

ATENEU, *atenee*, s. n. Numele unei clădiri publice în care au loc manifestații culturale-artistice. *Ateneul Republicii Populare Române*. □ *E la ateneu*; prima lui conferință, sala gemă de lume. VLAHUȚĂ, O. A. III 65. ◇ (Ieșit din uz) *Ateneu popular* = cămin cultural.

ATĒNT, *-Ă, atenți, -te*, adj. I. Care are atenția îndreptată spre cineva sau ceva, care urmărește un lucru cu luare-aminte, cu băgare de seamă. *Sezu elterva clipe... uitându-se foarte atentă la soba înaltă de teracotă*. DUMITRIU, B. F. 92. *Eram atent, ca să văd tresădirea sctenilor electrice*. SADOVEANU, N. F. 34. + Care este făcut cu atenție. *O analiză atentă a situației*. ◇ (Adverbial) *Medicul examinează atent pe bolnav*.

2. Care e plin de sollicitudine față de cineva; amabil, prevenitor, binevoitor, politicos. *Jean era... întotdeauna atent cu doamnele*. DAVIDOGLU, M. 81.

ATENTĂ, *atentez*, vb. I. Intrans. (În expr.) A uita la viața culva = a încerca să omoare pe cineva, a săvârși un atentat. + F i g. (Urmă de determinare introduse prin prep. 'la +) A încălca un drept, a viola. *Comunistii desfășoară o intensă muncă educativă, sădind în strălucirea oamenilor muncii dragostea adâncă față de uzina socialistă, față de tînărul sector socialist la sate, față de tot ce e bun al poporului și aprinzînd ura împotriva dușmanului care atentează la interesele poporului*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 457.

ATENTĂT, *atentate*, s. n. Tentativă de omor. + Încercare de vătămare a cinstei sau de răpire a libertății cuiva; plan de distrugere sau de desființare a unei stări de fapt, a unei doctrine sau a unei idei. *Musele muncitoare ale țării noastre au sprijinit și aprobat politica de activă participare a României la lupta dusă de frontul antiimperialist pentru o pace tracică, de respingere... a oricărui atentat ale imperialiștilor împotriva independenței noastre politice și economice*. REZ. HOT. I 15.

ATENTATĂTOR, *-OĂRE*, *atentatori, -oare*, s. m. și f. Persoană care săvârșește sau încearcă să săvârșească un atentat.

ATĒNȚIE, *atenții*, s. f. I. Proces psihic complex, conștient și voluntar sau involuntar, prin care, din mai multe impresii simultane, percepem în mod deosebit de clar numai cîteva. *Atenție dispersată*. *Întrețin în sala de expoziție, atenția îi fu atrasă de o pictură în ulei*. □ *Exigența mereu crescîndă față de activitatea științifică, cerințele mereu sporite pe care opera de construire a socialismului le pune în fața științei sîm îndreptată atenția întregului popor asupra muncii desfășurate pe tărîmul științei și învășămintului*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 1/1. ◇ Expr. A atrage (cuiva) atenția v. a trage. + (Cu valoare de interjecție) Ascultați! băgăți de seamă! *Atenție! Il înțînșă, cu aceeași voce tăzută, caporalul*. SADOVEANU, M. C. 95. ◇ Expr. *Atenție la... = fii atent! ia seamă! Atenție la stop! Atenție la trepte!*

2. Interes, grijă, preocupare. *Atitudine lipsită de atenție față de munca tovarășilor lui*. ◇ Expr. În atenția culva = reclamînd luarea-aminte specială a cuiva. În atenția propagandiștilor. (A li, a sta, a pune etc.) În centrul atenției culva = (a fi, a sta etc.) în centrul preocupărilor cuiva. În centrul atenției organizațiilor de bază trebuie să stea problemele producției. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2701. A

da (sau a acorda) atenție (unei probleme) = a considera ca important, a pune în centrul preocupărilor. *Partidul și guvernul acordă cea mai mare atenție formării de cadre de ingineri mîneri din rîndurile clasei muncitoare*. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 27, 3/4. A îndrepta atenția (asupra unei ființe sau a unui lucru) = a-și concentra luarea-aminte.

3. (Adesea la pl.) Atitudine de bunăvoință sau de amabilitate; sollicitudine. *E plin de atenții față de oamenii în vîrstă*. □ *În singurătatea în care trăiesc mi s-ar putea spune un cuvînt, o atenție*. SADOVEANU, N. F. 139. ◇ Expr. A da atenție (unei persoane) = a fi amabil, prevenitor, curtenitor (față de cineva). *Vă mulțumesc că-mi dați atîta atenție*. CONTEMPORANUL, VII 198. ◇ (Concretizat) Dar, cadou. *Cu prilejul aniversării sale a primit o atenție din partea prietenilor*.

— Pronunțat: *-și-e*. — Variantă: *atenșlune* (ALECSANDRI, T. 274) s. f.

ATENȚIUNE s. f. v. *atenșle*.

ATENUĂ, *atenuez*, vb. I. Trans. A micșora, a reduce intensitatea sau gravitatea unui fapt; a scădea, a modera.

— Pronunțat: *-nu-a*.

ATENUĂNT, *-Ă, atenuanți, -te*, adj. Care scade, care micșorează intensitatea sau gravitatea unui fapt. ◇ (Mai ales în expr.) *Circumstanță atenuantă* (mai ales la pl.) = împrejurare (sau împrejurări) care contribuie la micșorarea vinei și la ușurarea pedepsei unui inculpat. *A invoca (sau a acorda) circumstanțe atenuante*.

— Pronunțat: *-nu-ant*.

ATENUĂRE, *atenuări*, s. f. Acțiunea de a atenua; ușurare, scădere, micșorare a intensității sau gravității unui fapt.

— Pronunțat: *-nu-a-*.

ATENUĂT, *-Ă, atenuați, -te*, adj. A cărui gravitate sau intensitate este mai puțin accentuată; ușurat, scăzut, micșorat.

— Pronunțat: *-nu-at*.

ATERINĂ, *aterine*, s. f. Peștișor de mare de culoare argintie, necomestibil, întrebunțat mai mult ca nadă; trăiește în cîrduri în apropierea țărîmului unde apa e mică (*Atherina hepsetus*).

ATERIZĂ, *aterizez*, vb. I. Intrans. (Despre avioane) A lua contact cu pămîntul coborînd din zbor și rulînd pînă la punctul de oprire. *Din cauza vremii nefavorabile, avioanele au fost silit să aterizeze*.

ATERIZĂJ s. n. Faptul de a ateriza; aterizare.

ATERIZĂRE, *aterizări*, s. f. Acțiunea de a ateriza. *Pilotul execută manevrele pentru aterizare*.

ATESTĂ, *atést*, vb. I. Trans. A face dovada, a dovedi; a confirma. *Diferitele specii (de sturzi)... sînt foarte mincicioase: însuși Orașii ne-o atestă*. DOBESCU, S. III 27. + A dovedi existența unui lucru. *Termeni atestați în documente vechi*. Cuvînt atestat în formă regională.

ATESTĂRE, *atestări*, s. f. Acțiunea de a atesta și rezultatul ei; mărturie scrisă sau orală, dovadă; confirmare.

ATESTĂT, *atestate*, s. n. (Învechit) Act prin care se atestă ceva (v. dovadă); (în special) certificat sau diplomă de studii. *Hușu... trebuie să meargă să-și ia atestatul, pentru că, lîi spun eu: nu primesc alt darul în sat decît pe unul care a învățat la mine*. SLAVICI, O. I 77. *Într-o lună nădăjditoare că lîi voi trimite atestat că am primit cinci premii*. KOGĂLNICEANU, S. 66. *Un doctor vestit venise... avea atestate Numai în aur legate, Diplome ce-n academiile luase*. ALEXANDRESCU, P. 175.

— Pl. și: *atestaturi* (ALECSANDRI, T. 90).

ATEU, -**EE**, *atei*, -*ee*, s. m. și f. Persoană care, bazată pe cunoașterea științifică și pe interpretarea materialistă a fenomenelor naturii, neagă existența lui Dumnezeu sau a altor divinități și luptă cu argumente științifice împotriva religiei; perscană care nu are nici o credință religioasă.

ATIC¹ s. n. v. *atică*.

ATIC², -**Ă**, *atici*, -*e*, adj. Caracteristic Aticeii din antichitate, locuitorilor ei sau manifestărilor de viață ale acestora. *Dialectul atic*. ♦ **Exp r.** Frumusețe atică = frumusețe perfectă. Sare atică = ironie fină.

ATICĂ, *atice*, s. f. Partea superioară a unui edificiu, constând de obicei din pilaștri sau formând o balustradă, menită să mascheze acoperișul. (Atestat în forma *atic*) [Constantin cel Mare] *văzu arcul lui Traian stînd fără căpăți... puse îndată de-i ciopli pentru pedestaluri niște grosolane figuri de victorii... iar pe ambele fețe ale aticului așternu lungi dedicațiuni.* ODOBESCU, S. III 73.

— Variantă: (învechit) *átic* s. n.

ATICISM s. n. Ceea ce caracterizează scrierile vechilor atenieni, caracter propriu acestor scrieri; delicatețe de gust, măsură, eleganță, puritate în stil și în limbă. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac, Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* EMINESCU, O. I 134.

ATINGĂTOR, -**OĂRE**, *atingători*, -*oare*, adj. (Învechit) 1. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») Care se referă la... care ține de... *Să despuem această... baladă de tot cuprinsul ei local și curat atingător de Țările Românești.* ODOBESCU, S. I 210.

2. Fig. Care mișcă inima, înduioșător, emoționant, impresionant. *Depărăteanu, filozof înalt și atingător — Nicoleanu, amar, sarcastic și duios.* MACEDONSKI, O. IV 116. *Și-n mîntea lui încălzită, surescitată de basme, începea să se desfășure, în tablouri vii, scene atingătoare, al căror erou era el, copilul binețăcutor.* VLAHUȚĂ, O. A. III 17.

ATINGE, *atîng*, vb. III. 1. **Tranz.** A lua contact direct (dar superficial, ușor sau în trecător) cu un lucru sau cu o suprafață. *Mi-am pipăit pe sub cămașa de noapte grumazul. Parcă aș fi atîns o rană.* SADOVEANU, N. F. 87. *Fiecare fir de floare pe care-l atîng mă face să tresar.* SAHIA, N. 24. *Cealaltă jucau, nu jucau, dară zîna, cînd juca, părea că n-atinge pămîntul.* ISPIRESCU, L. 39. *Mă așvîrl peste gard, de parcă nici nu l-am atîns.* CREANGĂ, A. 50. *Calul meu fugea, iar a lui picioare iarba n-atingea.* ALECSANDRI, P. I 190 (Fig.). *Simțea gîndurile lui cum o ating și-o dezmiardă.* VLAHUȚĂ, P. 69. ♦ (Cu arătarea instrumentului atingerii) *Cu geana ta n-atinge pe pleoape.* EMINESCU, O. I 120. ♦ **Intranz.** *Da dracul, ca să-i faci în ciudă pentru că vedea că nu-i prea plăcea, atîngea și mi dai cu friptura sa de slănină lui Pepelea.* SBIERA, P. 16. ♦ **Ref l.** (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») *Cînd s-a atîns de mijlocul ei [al femeii], dang! a plesnit cerul.* CREANGĂ, P. 100. (Fig.) *Paznic era un balaur... de care nu se atîngea somnul.* ISPIRESCU, U. 13.

2. **Tranz.** A lovi sau a izbi (cu violență). *Omul cocoșat pe capră atînge spinarea udă și slabă-noagă a calului.* DUMITRIU, B. F. 89. ♦ (Familiar, la imperativ) *De ce nu dai, mă...? Atînge-l, se auzi un glas.* PREDĂ, I. 64. ♦ **Ref l.** Fig. (Mai ales în forma negativă) A aduce prejudicii, a provoca pagube; a leza. *Prima datorie a oricărui cetățean este să păzească proprietatea obștească ca lumina ochilor, să nu tolereze nimănui să se atîngă de ea.* ♦ **Tranz.** (în expr.) A atînge pe cineva la pungă = a pricinui cuiva o pagubă bănească reținîndu-i o sumă sau obligîndu-l la cheltuieli nedorite de el. ♦ Fig. A ofensa. *Oșlobamu, prost, prost, dar să nu-l atîngă cineva cu cît îi negru sub unghie, că-și az-*

vîrle țărână după cap ca buhaiul. CREANGĂ, A. 78. *Dar săracul nu tăcea, Cu cîvîntul îl tăia, Cu vorba că-l atîngea.* TEODORESCU, P. P. 297. ♦ Fig. A face aluzii jignitoare. *Ștefan-vodă-nfelegea Unde baba-l atîngea, Și-n gura mare-i zicea: Babă Slabă Și-nfocată, Dar la mîntea înțeleaptă.* TEODORESCU, P. P. 519. ♦ Fig. A impresiona, a înduioșa. *Atîns de farmecul vieții. Mă simt o forță-n univers, Și glasul meu devine cîntec, Gîndirea mea devine vers.* VLAHUȚĂ, O. A. 66. *Poezia care atînge, poezia cea adevărată, nu este aceea în care mișnău spiritele necurate de p-ata lume. Poezia cea adevărată este aceea care vorbește inimii, iar nu fanteziei numai.* BOLLIAU, O. 45.

3. **Ref l.** (Mai ales în forma negativă; urmat de determinări introduse prin prep. «de») A se apropia sau a se alătura de cineva sau de ceva cu scopul de a trage un profit (material sau moral), a cauza stricăciuni, a-și însuși ceva, a beneficia de ceva. *El nu se atînge de comori.* RETEGANUL, P. IV 12. *Știi că nimeni nu s-a putut atînge de împărăția mea.* ISPIRESCU, L. 12. ♦ **A se ocupa, a se interesa (de ceva).** *Scrisorile și gazetele stau teanc, nici nu s-atinge de ele.* SADOVEANU, N. F. 132.

4. **Tranz.** A pomeni despre un lucru în trecător (fără a insista). *Țîpul lui Zlateșcu ar fi interesant, din nefericire autorul nu ne dă mai nimic, țîpul e numai atîns, fără a fi zugrăvit pe deplin.* GHEREA, ST. CR. II 202. ♦ **Intranz.** (Rare) *Toate aceste fapte de care atînseram pînă acum... se petrecură în... august (1600).* BĂLCESCU, O. II 303. ♦ **Ref l.** (Învechit) A avea o legătură sau o înrudire cu ceva, a se referi la ceva. *Nu trebuie să cerem de la vînatorii o prețuire rece și nepărtinitoare a întâmplărilor și a izbînzilor ce se atîng de arta lor favorită.* ODOBESCU, S. III 48. *Încît s-atinge despre dreapta giudecată... nu m-agiungi nici la călcîie.* ALECSANDRI, T. 1232. *Această poroncă îndată s-au împlinit, dară nu știu dacă aceasta să atînge și de mine.* KOGĂLNICEANU, S. 64.

5. **Tranz.** A ajunge la o anumită distanță (în spațiu) sau la un anumit moment (în timp); a se opri la o anumită limită. *Voiam să atîng în copilărie cerul cu mîna.* BENIUC, V. 22. *În urma lor se-nălță deodată un munte de piatră care atîngea cerul.* ISPIRESCU, L. 25.

— Forme gramaticale: perf. s. *atîns*, part. *atîns*.

ATINGERE, *atingeri*, s. f. Acțiunea de a (se) a țînge și rezultatul ei.

1. Contact, lovitură ușoară. *Cutia uriașă, plutitoare, din tablă de fier, era goală și răsuna la toate atîngerile din afară.* DUMITRIU, B. F. 153. *Își scutură mîntea ca de-atîngere murdară.* C. PETRESCU, A. 357. ♦ **Exp r.** A intra (sau a fi, a veni, a ajunge) în atîngere cu... = a intra (a fi, a veni etc.) în contact cu..., în relații cu... *Copiii domnului Arghiropol... nu veneau în atîngere cu copiii din mahala.* PAS, Z. I 215.

2. Știrbire, vătămare. *N-au ce căuta în partid cei ce ar încerca să aducă cea mai mică atîngere unității partidului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 158.

3. Ajungere la un anumit punct sau nivel (în timp, în spațiu, pe scara valorilor etc.). *Atîngerea și depășirea nivelului de producție planșificat.*

ATÎNS, -**Ă**, *atînsi*, -*se*, adj. 1. Afectat de o boală gravă. *Atîns la plămîni.* ♦ Fig. Impresionat, mișcat, înduioșat.

2. (Despre persoane) Lovit de o vorbă sau o aluzie jignitoare; ofensat. *La aceste vorbe, mulți dintre boieri s-au simțit atînsi: cel cu pricina a rămas ca opărit.* CREANGĂ, A. 156.

ATTITUDINE, *atitudini*, s. f. 1. Ținută sau poziție a corpului (care corespunde unei anumite dispoziții sufletești). *Uneori se rezema de vrun zid, și în aceeași atitudine rămînea încrămăcînt.* VLAHUȚĂ, O. A. 145.

2. Fel de a fi sau de a se comporta (față de cineva sau de ceva) reprezentînd o anumită concepție; compor-

tare. ♦ *Om de atitudine* = om care ia deschiș o poziție și este consecvent cu ea. ♦ *Expr.* A lua atitudine = a-și afirma cu hotărîre, prin vorbe sau fapte, punctul de vedere față de cineva sau de ceva. *Cei care nu iau atitudine împotriva zvonurilor, care au o atitudine împăciuitoare, oportunistă, liberală față de răspîndirii de zvonuri, care le privesc ușuratic, acelora le lipsește simțul de răspundere; ei trebuie combătuți cu toată hotărîrea.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 427.

ATÎRNĂ, *atîrn*, vb. I. I. 1. Intrans. A cădea liber în jos (fiind prins sau suspendat de ceva). *Lumina se cufunda și se pierdea fără urmă în scoarțele bătrînești, pâlite, care atîrnau pe pereți.* DUMITRIU, B. F. 36. *Din ramură în ramură, cînd atîrnă cu mîinile, cînd cu picioarele... încețate, ajunse pînă în vîrf.* ISPIRESCU, L. 212. *De inima căruței atîrnau păcornița cu feleșticul și posteuca.* CREANGĂ, P. 106. *Brațul ei atîrnă lenez peste marginea de pat.* EMINESCU, O. I 79. *Purta un benjșel de felendreș... a căruia mînuce atîrnau dinapozi.* NEGRUZZI, S. I 145. ♦ (Pleonastic) [Buza] *cea dedesubt atîrnă în jos, de-i acoperea pîntecele.* CREANGĂ, P. 244. ♦ *Fig.* *Era cerul vînat și era lumina zilei fumurie. Atîrnă ploaia.* PAS, L. I 261. *Vremea atîrnă... Soarele luptă, Norii sîm piept.* TOMA, C. V. 302. *La răsărit pe cer atîrnă o uriașă perdea de flăcări.* REBREANU, R. II 105.

2. Trans. A agăța, a anina, a suspenda, făcînd să cadă liber în jos. *Își atîrnă tolba cu săgețile la spate.* ISPIRESCU, L. 74. *În tine [codrule] cînd intrai, Numai o creangă tăiai, Armele de-ni atîrnai.* ALECSANDRI, P. P. 263. *Atîrnă pe coapsa stîngă o sabie încovoaiată.* NEGRUZZI, S. I 23. *De arme se descîngea, Sus prin crăci mi le-atîrnă, Apoi tovarăși chema și la masă mi-i poștea.* ANT. LIT. POP. I 461. ♦ *Fig.* (Neobișnuit) *Era tîrziu și somnul începute a-mi atîrna greu pleoapele peste ochi.* HOGAȘ, DR. 255. ♦ *Expr.* A-i atîrna (cuiva) lingurile de gît v. *lingură*. ♦ (Neobișnuit) A spinzura (un condamnat). *Cu moarte să se omoare, În furci să-l atîrne.* ISPIRESCU, L. 121.

3. Refl. A se agăța de cineva sau de ceva, a se prinde (cu mîinile). *Copilul se atîrnă de gîtul tatălui.* ♦ *Fig.* *Din încreșirea lungii rochii Răsai ca marmura în loc—S-atîrnă sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi și noroc.* EMINESCU, O. I 117.

II. Intrans. I. A se apîca spre pămînt sub o povară sau din lipsă de putere (nemaiputînd sta drept). *Crengile încercate cu fructe atîrnau la pămînt.*

2. A trage greu (la cîntar), a cîntări (mult), a avea o greutate (relativ) mare; fig. a valora, a prețui. *Am 60 kg; dar mai atîrnă și îmbrăcămîntea cea.* □ *Puindu-le în cumpănă, i se păru că atîrnă mai mult vorbele femeii.* ISPIRESCU, U. 28.

III. Intrans. A fi dependent de cineva, a fi sub ascultarea sau stăpînirea cuiva. *Ce este mai plăcut decît a nu atîrna de nime!* ALECSANDRI, T. 572. ♦ A depinde de ceva, a fi condiționat de ceva. *De la asta atîrnă soarta ta de față și viitoare.* NEGRUZZI, S. I 230. ♦ (Impersonal) [Hainele] *mar interesa intrucîva. Atîrnă și de preț.* SADOVEANU, P. M. 163.

ATÎRNĂT, -Ă, *atîrnați*, -te, adj. Care atîrnă; plecat spre pămînt. *Lîngă el o mîndră salce cu lungi ramuri atîrnate.* NEGRUZZI, S. II 14.

ATÎRNĂTOARE, *atîrnători*, s. f. Agățătoare².

ATÎT¹ adj. nehot. m. v. *atîta*².

ATÎT² adv. (Și în forma *atîta*) 1. (Uneori întărit prin intru) În asemenea măsură, așa de mult (sau de tare, de bine, de îndelungat, de scump etc.). *Și de-i-am fost vrodată dragă, N-avea el cap să mă-nțealegă? Că rea doar într-atîta nu-s!* COȘBUC, P. I 185. *Nu mai dondăni atîta din gură!* CREANGĂ, P. 59. *Intrigile... mă cuprînseseră într-a-*

tît, încît, neaflînd minută de răgaz, am fugit în țară. NEGRUZZI, S. I 60. *Și atîta s-au spîriat, în loc să se bucure!* DRĂGHICI, R. 156. ♦ (Accentuează înțelesul unui adjectiv sau al unui adverb, de care se leagă prin prep. «de») *Ah! E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* EMINESCU, O. I 154. *S-au făcut ca ceava albă fața roșă ca un măr* Și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr. EMINESCU, O. I 82. *Astăzi nu sîntem atîta de ostemiți ca ieri.* DRĂGHICI, R. 83. *Începe ușor A-zice cu dor Un cîntic duios Atît de frumos, Muntii că răsun, Șoimii se adun.* ALECSANDRI, P. P. 66. ♦ (Corelativ) *Atît... ești (sau, popular, cum)... = în același grad, număr, preț etc. ca și... Atîta-s de supărat Cumu-i ceriul innotat, Și atîta-s de scîrbît Cumu-i ceriul de cermît.* JARNÎK-BİRSEANU, D. 220. *Atît... ești (sau preții) și... = și... și...; nu numai... ci (și)... Boicri, atît cei în slujbă cît și cei din afară...* BĂLCESCU, O. II 13. *Lele, nu mai suspina... Că-i atîta vina mea Cît și, lele, vina ta!* JARNÎK-BİRSEANU, D. 253. (Întregit prin «tot») *La vîntorie... eu mă pricep cam tot atîta prețit se pricepe vestitul ageamii carele, vîzîndu-se luat în răspăr... se apără.* ODOBESCU, S. III 9. *Nu atît... cît (mai ales sau mai eu seamă)... = în astfel de grad, în asemenea măsură. Nu atît faptul că ai greșit mă supără, cît mai ales faptul că nu cauți să te îndrepti.* ♦ *Expr.* (În legătură cu o alternativă) *Tot atît = același lucru, tot una, deopotrivă, egal; indiferent. Meștere, nu știu dacă la asta s-au gîndit acei pescari... filozofi, dar eu văd că mi-i tot atîta.* SADOVEANU, P. M. 170. *Ori cu capul de piatră, ori cu piatra de cap, tot atîta-i.* CREANGĂ, P. 212. *Încă (sau mai) pe atîta = încă o dată (sau aproape încă o dată), aceeași măsură sau sumă, același preț etc.*

2. (Indică o gradăție; în expr.) *Cu atît mai bine (sau mai rău) = mai convenabil (sau mai dezavantajos). Eu mă tocnesc pe trei ani o dată... — Despre mine, cu atîta mai bine, măi Chirică. Și ce mi-i cere tu pentru trei ani?* CREANGĂ, P. 151. *Atîta mi-a fost (sau și-a fost etc.) = pînă aici mi-a fost (sau și-a fost etc.) viața, sănătatea etc., cu asta s-a sfîrșit, mai mult nu se mai poate. Cînd văzu fiul împăratului că zîna lipsește, atîta-i fu. Căzu la boală.* ISPIRESCU, L. 311. *Atîta (numai sau doar) ești... = numai cît... doar că... Iar moșneagul a rămas liniștit din partea babei... Numai atîta că moșneagul... a rămas pleșuv și spetit.* CREANGĂ, P. 294. *Atîta e de mine = m-am dus pe copcă, s-a isprăvit cu mine.* ♦ (Corelativ) *Cu ești... cu atît... sau cu atît... cu ești... = pe măsură ce... tot mai mult... Și cu cît lumina-i dulce tot mai mult se lămurește, Cu-atît valurile apei, cu-atît țărmlu parcă crește.* EMINESCU, O. I 154. *Noi n-am cruța a zice... Că mîntea cu cîtu-i tare, cu-atîta mai mult lucrează.* CONACHI, P. 278. *Atîta... atîta... = în măsura în care... Atîta știu, atîta spun.*

3. (Cu sens restrictiv) *Pentru cea din urmă oară, mai mult nu. S-a prăpădi [fata] prin cea săcretă de pădure, ori a nimeri chiar la curțile zmeului, apoi atîta o mai vedem!* RETEGANUL, P. V 22.

— Variantă: *atîta adv.*

ATÎT³ pron. nehot. v. *atîta*².

ATÎTA¹ adv. v. *atît*².

ATÎTA² pron. nehot. (Cu sens neutru; și în forma *atît*) 1. (Înlocuiește un substantiv sau o propoziție exprimînd o măsură, o cantitate, o dimensiune etc.) *Cum dai mîșlinele...? — Atît.* DELAVRANCEA, H. T. 10. ♦ *Expr.* (În propoziții care exprimă o amenințare) *Atîta-ți trebuie!* sau *atîta și-leacul = ai s-o pățești; va fi vai și amar de tine. Și doar te-a împinge păcatul să cîntești vreo piatră din locul său... c-apoi atîta și-i leacul.* CREANGĂ, P. 219. *Atîta mi-a (sau și-a etc.) trebuit = asta o așteptam (ca să întreprind ceva împotriva cuiva); n-am mai putut răbda. Lui Harap-Alb atîtai-a trebuit îndată face cîșiva*

pași spre dînsa. CREANGĂ, P. 217. Nici atîta = în și mai mică cantitate, și mai puțin. *Se uită el în dreapta, nu vede nimica; se uită în stînga, nici atîta.* CREANGĂ, P. 238. Atîta(-i) tot sau (și) atîț sau atîț și nimic mai mult sau (familiar, ca exclamație de indiferență) atîta tot și lada-n pod = asta el cu asta am încheiat! să nu aștepti mai mult! Cine-i? Nu-i nimeni, mi s-a părut. Și-atîț. BENIUC, în POEZ. N. 50. Tirziu — colonelul își ridică fruntea și întrebă apăsător, vădit supărat: Atîta tot, nu? Da, d-le colonel. SAHIA, N. 80. Se vede că nu știi cine sînt și ce pot eu?... — D-ta... Ești domnul Răzvrătescu; atîta tot și lada-n pod. ALECSANDRI, T. 711.

2. (În corelație cu «cît») Același grad, număr, preț, aceeași măsură, cantitate etc. *Cît dai, atîta iei.*

3. Acest singur lucru, numai aceasta. *Atîț mai apucă să zică zmeoica: «M-ai mîncat friptă!».* ISPIRESCU, L. 195. *Atîț ne mai trebuie!... Bravo! Prin multe am trecut... dar prin nori... încă nu.* ALECSANDRI, T. I 467. *Dar, zău, doru-i mare cine: Peste multe dealuri vine; Și-așa vine de fierbinte, Să stai în loc te-ai aprinde, Dar cu-atîta ai noroc Că te miști, nu stai în loc!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 93.

4. Mai puțin decît s-ar cuveni. *Mă mulțumesc și cu atîta.* = Fetele împăratului au mulțumit spinului și pentru atîta. CREANGĂ, P. 232.

— Variantă: atîț pron. nehot.

ATÎȚA³, atîția, atîțea, adj. nehot. 1. Așa de mult (sau de scump, de tare, de bine, de îndelungat etc.). *Era buimac de cap și hămesit de foame de-atîta umblat.* CREANGĂ, P. 145. Pentru atîta încredere nu am cum să-ți mulțumesc. ODOBESCU, S. III 9. *Gloria te puse l-atîta înălțime, Cît n-aveai tu deasupra-ți și-alăturiere nu nime!* ALECSANDRI, P. III 253. ♠ (Neobișnuit, în forma de pl. art.) *Pădurea cu mirosul ei înviator, cu atîțele-î umbre de frunziș, cu atîțele-î lumini,* CARAGIALE, N. S. 48. ♠ Loc. a dv. De atîțea ori = așa de des; adeseori. *Ți-aduci aminte cum pe-atunci, Cînd ne plimbam prin văi și lunci, Te ridicam de subsuori De-atîțea ori, de-atîțea ori?* EMINESCU, O. I 235. ♠ Expr. Atîta paguhul = n-are importanță, se poate trece cu vederea. *Cînd era prin tîndă, ea și-a amîntit C-a lăsat aprinsă alba lîmnare... Atîta paguhul mai mare!* COȘBUC, P. I 248. Cu mai atîț? = ce să mai vorbim? ce mai tura-vora? ♠ (Cu valoare de pronume nehotărît) *Au venit atîția, că nu mai avea unde să stea. Sînt atîțea de făcut!* = (întărit prin repetare) *Ciudad de unde avea și fata aceasta să-i spuie atîțea și atîțea. Dintr-un nimic... găsea pricină de vorbă ceasuri întregi.* BASSARABESCU, V. 19.

2. (Exclude orice surplus cantitativ) Numai acesta, acesta singur. *Dumneata atîta copilă ai.* SADOVEANU, M. 112. *Cine poate sta împotriva lui Dănilă Prepeleac? (că așa fi era porecla; pentru că atîta odor avea și el pe lîngă casă, făcut cu mina lui).* CREANGĂ, P. 39. ♠ Expr. Atîta lucru = lucru de nimic, motiv neînsemnat. *Își dădu seama că nu avusese curaj. Nu îndrăznise nici măcar atîta lucru: să se uite la vizitiu.* DUMITRIU, B. F. 36. *Te-am prins de mînă Și-am vrut să te cuprind—și pentru-atîta lucru Ai plîns și n-ai venit la noi o săptămînă.* COȘBUC, P. I 173.

Forme gramaticale: gen.-dat. pl. atîțor și (cu valoare de pron. nehot.) atîțora. — Variantă: (rar) atîț adj. nehot. m. ♠

ATÎȚICA adj. invar. Foarte mic, o nimica toată. *Nastasia se holbă să vază o scrisoare cît evanghelia. Cînd colo nașa Ușa îi tîntine un bilețel numai atîțica, îndoiți în patru.* SADOVEANU, M. C. 141. ♠ (Substantivat) *Știi... nu-i trec muierii nici atîțica din al meu.* CARAGIALE, O. I 48. [Marghiolița] *dintr-atîțica s-o făcut coșcoage fătoi!* ALECSANDRI, T. I 43.

ATLĂS¹ s. n. v. atlas.

ATLAS² s. n. Prima vertebră cervicală, care se articulează cu osul posterior al craniului.

ATLĂS³, atlasuri, s. n. (Uneori determinat prin «geografic») Lucrare care cuprinde colecții de hărți geografice, sistematizate după anumite criterii. *Atlasul Europei.* ♠ Lucrare cuprinzînd o colecție de imagini, desene, hărți, grafice, tabele etc., folosite ca material documentar-illustrativ într-un domeniu științific. *Atlas istoric. Atlas astronomic. Atlas lingvistic.*

ATLĂZ, atlasuri, s. n. Tesătură de mătase cu un sistem de împletire a firelor care-i dă un luciu și un desen special, pe o singură față. *Un stinge purpurii văpsi pielea lui lucie ca atlasul.* NEGRUZZI, S. I 42. *Cu scurteica de atlas Face multora-n necaz.* TEODORESCU, P. P. 314. ♠ Fig. *Luna plutește bălaie... Pe-un nor de atlas.* MACEDONSKI, O. I 15.

— Variantă: atlăs (G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 103, BĂLCESCU, O. I 17) s. n.

ATLĂȚ, -Ă, atleți, -te, s. m. și f. Persoană care practică exerciții de atletism. *Atletele sovietice au făcut o cursă deosebit de spectaculoasă.* SCÎNTEIA, 1950, nr. 1886. ♠ Fig. Persoană cu o constituție fizică robustă. ♠ Fig. Luptător. *Ștefan cel Mare a fost numit de contemporani atlet al creștinătății.*

ATLĂȚIC, -Ă, atletici, -e, adj. De atlet. *Îmi închipui că nu-i vorba de isprăvile atletice ale fiului dumitale.* SADOVEANU, N. F. 158. *Ca zei, în pieptul lumii să sădească Amor, dreptate și avînt athletic.* NECULUȚĂ, Ț. D. 27.

ATLETISM s. n. Ramură a sportului care cuprinde un ansamblu de exerciții de alergări, sărituri și aruncări. *Atletismul a căpătat o mare dezvoltare în țara noastră.*

ATMOSFERĂ, (II) atmosfere, s. f. I. 1. Înveliș gazos care înconjură pămîntul (și care ia parte, împreună cu acesta, la mișcarea de rotație). V. vîzduh. *Această noapte fericită... în atmosfera străvezie împăciuită și-o întins.* MACEDONSKI, O. I 64. *Niciodată mîndrul vultur... Acel domn al atmosferei... De o prad-ășa bogată încă nu s-a-ndestulat.* ALEXANDRESCU, P. 138.

2. Aerul pe care-l respiră cineva. *Dimineața te deșteptai într-o atmosferă groasă și grea.* NEGRUZZI, S. I 291. ♠ Fig. Mediul social înconjurător, lumea în care trăiește cineva, ambianță. *Casa lui de pustnic... și atmosfera leneșă și flegmatică a cafenelei: asta era toată viața lui.* EMINESCU, N. 36.

3. Stare de spirit (favorabilă sau nefavorabilă) care se creează în jurul unei persoane, a unei instituții etc. *Prînzul s-a isprăvit într-o atmosferă de ghețarie.* SADOVEANU, N. F. 160. ♠ Expr. A face atmosferă = a crea o anumită stare de spirit (binevoitoare sau răuvoitoare) față de o persoană, față de un scop urmărit etc.

II. Unitate de măsură a presiunii gazelor (echivalentă cu greutatea unei coloane de mercur înaltă de 76 cm, cu o secțiune de 1 cm² și corespunzînd unei presiuni de 1033 gr pe cm²). *Cazan cu o presiune de 9 atmosfere.*

ATMOSFERIC, -Ă, atmosferici, -e, adj. Care ține de atmosferă, care are loc în atmosferă. *Stare atmosferică.* ♠ *Presiune atmosferică.* v. presiune. *Precipitații atmosferice* v. precipitație.

ATOATE- v. atot.

ATOATEVĂZĂTOR, -OĂRE adj. v. atotvăzător.

ATÓL, atoli, s. m. Insulă formată, în mările calde, din resturi de corali; are forma unui inel care închide înăuntru o lagună.

ATÓM, atomi, s. m. I. Particulă infimitezimală a materiei (considerată pînă nu de mult ca indivizibilă), care păs-

trează proprietățile unui anumit element chimic și care reprezintă un sistem complex, compus dintr-un nucleu încărcat cu electricitate pozitivă și din electroni, care se mișcă în jurul lui.

2. (În concepția materialist-mecanicistă) Corpuscul infinit de mic, indivizibil, neschimbat, etern și în continuă mișcare, considerat a fi ultimul element constitutiv al corpurilor. În antichitate, *Leucip, Democrit, apoi Epicur, Lucrețiu s-au ocupat de teoria atomilor.*

— Pl. și: (învechit, s. n.) *atomuri* (NEGRUZZI, S. I 317). — Variantă: *atômă, atome* (CARAGIALE, O. VII 525, CONTEMPORANUL, VII 264, EMINESCU, N. 33), s. f.

ATÔMĂ s. f. v. atom.

ATÔMIC, -Ă, *atomici, -e*, adj. Care ține de atomi; referitor la atomi, specific atomilor. ♦ *Număr atomic* = numărul de ordine al unui element chimic în tabloul periodic al elementelor. *Energie atomică* = energie rezultată din transformarea nucleului atomic în alte nuclee (prin acțiunea reciprocă a particulelor din nucleu, folosind metoda reacției înlănțuite care face ca descărcarea unui nucleu să se lege de descompunerea altor nuclee); energie nucleară. *Descoperirea metodelor de producere a energiei atomice este una din cele mai importante realizări ale științei sovietice.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2603. *Armă (sau bombă) atomică* = instrument de luptă a căruia putere e bazată pe energia atomică. *Teama de forța opiniei publice mondiale a împiedicat forțele agresive să folosească arma atomică în Coreea.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 222. *Nucleu atomic* v. nucleu. *Greutate atomică* v. greutate. ♦ Care încearcă să înspăimânte popoarele cu bomba bazată pe puterea atomilor. *Diplomația atomică.*

ATOMISM s. n. 1. Teoria științifică modernă a structurii și proprietăților atomilor ca particule divizibile, schimbătoare, capabile să se transforme dintr-o formă în alta.

2. Sistem de cugetare materialist-mecanicist, dezvoltat în antichitate, care propaga învățătura că tot ce există se compune din particule materiale foarte mici, eterne, neschimbate, indivizibile, în continuă mișcare, numite atomi. *Atomismul lui Democrit.*

ATOMIST, -Ă, *atomști, -ste*, adj. Care se referă la atomism; (despre persoane, adesea substantivat) care admite, propagă, susține atomismul, (peiorativ) care încearcă să înspăimânte popoarele cu bomba atomică. *Atomistii imperialiști sînt dușmanii popoarelor libere.*

ATOMIZĂTOR, *atomizatoare*, s. n. Aparat pentru pulverizarea fină a unui lichid întrebuițat la dezinfectare sau la acoperirea suprafețelor cu vopsele, cu lacuri etc.

ATÔN¹, -Ă, *atoni, -e*, adj. (Despre țesuturi) Fără vitalitate, lipsit de vigoare. *Mușchi atoni.*

ATÔN², -Ă, *atoni, -e*, adj. (Despre vocale, silabe, cuvinte) Fără accent, neintonat. În cuvîntul «*liber*» avem un «*e*» aton.

ATONALISM s. n. Curent și teorie burgheze, formaliste, decadente, care recomandă și aplică atonalitatea în compozițiile muzicale. *Apar rînd pe rînd atonalismul, impresionismul, formalismul, diversele haine peticite ale unuia și aceluiași substrat, ale cosmopolitismului, pătruns o dată cu capitalul monopolist străin, spre sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 1/5.

ATONALITĂTE, *atonalități*, s. f. Lipsă de tonalitate, de armonie, de linie muzicală definită.

ATÔNIC, -Ă, *atonici, -e*, adj. Care e atins de atonie, de lincezeală; fără vlagă. *Țesuturi atonice.*

ATONIE s. f. Slăbire a elasticității țesuturilor din organism, în special a mușchilor; lipsă de vitalitate, moliuine.

ATOT- Element de compunere însemnînd «pe deplin», «complet», «desăvîrșit», care servește la formarea unor substantive ca: *atotputernicie*, sau a unor adjective ca: *atotștiutor, atotputernic* etc.

— Variantă: *atoate*.

ATOTBIRUITÔR, -OĂRE, *atotbiruitori, -oare*, adj. Victorios, triumfător. *Atotbiruitoarele idei ale leninismului... au devenit un bun al maselor muncitoare din întreaga lume, influențînd întreaga dezvoltare a istoriei.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 22.

ATOTCUPRINZĂTOR, -OĂRE, *atotcuprinzători, -oare*, adj. Care cuprinde aspecte foarte largi, foarte variate, foarte numeroase ale unei teorii, ale unei probleme, ale unei activități etc.; care înglobează foarte multe aspecte ale vieții. În *viața interioară, multilaterală și atotcuprinzătoare a omului sovietic, în viața lui personală, se află inclusă de mult și în chip trainic munca, munca creatoare, plină de bucurie, cu toate că ea nu este ușoară, se află incluse marile construcții ale comunismului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 4/3.

ATOTPUTERNIC, -Ă, *atotputernici, -e*, adj. Care are putere nelimitată, care poate orice. *Din cerul foarte albastru și curat cobora liniște, precum din casele împrăștiate, din copacii înmugurați, din cîmpurile spintecate de pluguri, din dealurile galbui, din pădurile negre bătînd în verde, se înalța în unde nevăzute viața cea mare, atotputernică, neîndurată și totuși nesfîrșit de ademenitoare.* REBREANU, P. S. 164. *Cneazul Dimitrie Gațișin... era atotputernic în sfat.* NEGRUZZI, S. II 145. ♦ (Substantivat, m. art.) Dumnezeu.

ATOTPUTERNICIE s. f. Putere totală, nelimitată; autoritate absolută.

ATOTȘTIUTOR, -OĂRE, *atotștiutori, -oare*, adj. Care știe (sau care crede că știe) tot, căruia nu-i rămîne nimic ascuns. *Pentru copiii mici părinții sînt atotștiutori.*

ATOTVĂZĂTOR, -OĂRE, *atotvăzători, -oare*, adj. Care vede (sau care crede că vede) tot. (Atestat în forma *atoatevăzător*) *Ochiul soacră-sa cel atoatevăzător.* CREANGĂ, P. 7.

— Variantă: *atoatevăzător, -oăre* adj.

ATRACȚIV, -Ă, *atractivi, -e*, adj. Atrăgător, captivant.

ATRACȚIE, (3) *atracții*, s. f. 1. Înclinare puternică spre cineva sau ceva, năzuință, imbold de a te apropia de cineva sau de ceva. *Atracție pentru muzică.* ♦ Farmec, ademenire exercitată asupra cuiva. *Cercul exercită o mare atracție asupra copiilor.* (Exp r. Centru (sau punct) de atracție = centru (sau punct) care deșteaptă interes, care atrage, către care se tinde. *Un număr tot mai mare de gospodării colective au devenit astfel centre de atracție pentru țărînimia muncitoare, modele vii de ceea ce înseamnă marea gospodărie socialistă în agricultură.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669.

2. Fenomen fizic constînd din tendința de apropiere a corpurilor unul de altul. *Atracție magnetică.* = [Tinărul care se instruiește] să înțeleagă a stelelor rotire Ș-atracția ce trebui să aibă între ele. NEGRUZZI, S. II 262. ♦ *Atracție universală* = lege după care toate corpurile din natură se atrag unele pe altele (direct proporțional cu masa lor și invers proporțional cu pătratul distanței dintre ele). *Atracție moleculară* = forța de coeziune pe care o au între ele moleculele unui corp. *Atracție gramaticală* = modificare a unei forme gramaticale (caz, număr, persoană, mod, timp) sub influența unui cuvînt din

apropiere. În fraza «*ele ating cele mai variate idei, a căror legătură cu subiectul nu sînt imediat de recunoscut*» al doilea verb s-a pus în mod greșit la plural, din cauza atracției gramaticale exercitate de cuvîntul precedent «*idei*».

3. (Concretizat, mai ales la pl.) Ceea ce atrage atenția, captivează; distracție, amuzament. *Atracțiile din parcul copiilor*. ♦ Numere de program la circ, la varieteu etc. — Pronunțat: -*ji-e*. — Variantă: *atracțiune* s. f.

ATRAȚIUNE s. f. v. *atracție*.

ATRĂGE, *atrág*, vb. III. Tranz. 1. A trage spre sine, a aduce la sine. *Magnetul atrage fierul*. □ *Prezența lui în fața magazinului a atras mulți clienți*. SAHIA, N. 109. ♦ Refl. reciproc. *Electricitățile de semn contrar se atrag*. ♦ A determina (pe cineva) să vină sau să se ducă undeva. *L-a atras într-o cursă*. □ *Colonii de lumi pierdute... Sînt atrase în viață de un dor nemărginit*. EMINESCU, O. I 132. [Arcașii] *la fugă se gătesc, Cercînd s-atragă leșii din tabără afară*. ALECSANDRI, P. III 221. ♦ Expr. A atrage atenția (sau luarea-amînte) a cuiva = a face ca atenția cuiva să se îndrepte într-o anumită direcție, a face pe cineva atent. *Numai după ce n-a mai rămas nimic pe fundul de lemn... lelea Ileana a crezut venit momentul să atragă luarea-amînte a lui Moș Vasile*. SADOVEANU, N. F. 126. *Tu îmi vei răspunde că e bine... Să-mi atrag luare-amînte a bărbatilor din țară*. EMINESCU, O. I 137. ♦ Fig. A ademeni, a ispitii. *Românii au venit în Dacia atrași de faima acestor mine*. BOGZA, T. 61. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îi vor atrage decît tot ce ai gîndit*. EMINESCU, O. I. 136.

2. A aduce după sine, a avea drept consecință. *Condamnarea penală atrage după sine destituirea din funcție*. ♦ Fig. *M-am atras neplăceri*.

3. A exercita o atracție asupra cuiva. *Istoria mă atrage*. — Formă gramaticală: part. *atras*.

ATRĂGERE, *atrageri*, s. f. Acțiunea de a atrage.

1. Determinare a cuiva de a veni alături de o persoană sau de un lucru. *O mare importanță are atragerea în munca de agitație a activiștilor de partid și a cadrelor cu munci de conducere în aparatul de stat*. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 25, 2/1.

2. Aducere (prin mijloace adecvate) a cuiva într-un loc sau într-o situație periculoasă; ademenire, amăgire. *Se pusese la cale... atragerea domnului și răpirea sau înjunghierea lui*. PAS, L. I 112.

ATRĂGĂTOR, -OĂRE, *atrăgători, -oare*, adj. Care atrage prin calitățile sale plăcute; care promise foloase, satisfacție; atractiv. *Era un tînăr... de o înfățișare foarte atrăgătoare*. VLAHUȚĂ, O. A. 433. *O! mare... Tu ești atrăgătoare Ca visul început*. ALECSANDRI, P. III 98.

ATRIBUÎ, *atribui*, vb. IV. Tranz. (Urmat de determinări în dativ) 1. A acorda, a conferi. *A atribui o mare importanță unei probleme. Îi atribuie merite mai mari decît are în realitate*.

2. A pune pe seama, în socoteala (sau în spinarea) cuiva. *Radu deveni iarăși trist, și ai casei atribuîră aceasta grijii de școală*. VLAHUȚĂ, O. A. 119. *Atribuind știința mea la vrednicia învățătorului, porunci să cumpere... un beniș, pe care îl trimise dascălului*. NEGRUZZI, S. I 11. ♦ Refl. pas. *Căderea năprasnică a lui Bucan... mi se atribuia tot mie*. SADOVEANU, N. F. 150. *Negreșit că nu invențiuina gravurii cu apă-tare, ce i se atribuie [lui Albert Dürer], îi va cîștiga mai mult preț în ochii tăi*. ODOBESCU, S. III 61.

— Prez. ind. și: *atribuiesc* (CARAGIALE, O. VII 77).

ATRIBUIRE, *atribuiri*, s. f. Acțiunea de a atribui.

1. Acordare, conferire; repartizare. *Atribuire de noi sarcini*.

2. Punere în sarcina cuiva.

ATRIBUT, *atribute*, s. m. 1. Însușire inseparabilă a unui obiect sau a unui fenomen, fără de care obiectul sau fenomenul respectiv nu poate nici să existe și nici să fie conceput. *Mișcarea este un atribut al materiei*. ♦ (Concretizat) Simbol, semn, emblemă. *Sabia și cumpăna erau în antichitate atributele zeiței Dreptății*. □ *Copiii... sînt încintați să poarte această legătură (= cravată), care pare un atribut al supleții și dezinvolturii lor*. BOGZA, C. O. 281.

2. Parte secundară a propoziției, care determină un subiectiv sau un echivalent al acestuia. În propoziția «*omul cinstit apără pacea*», cuvîntul «*cinstit*» e atribut pe lîngă «*om*».

ATRIBUTIV, -Ă, *atributivi, -e*, adj. Care are funcțiune de atribut. *Propoziție atributivă*.

ATRIBUȚIE, *atribuții*, s. f. Sferă de competență, de autoritate sau de activitate; obligație, însărcinare, muncă dată spre îndeplinire. *Se creează conflicte de atribuții între autorități*. BART, E. 297.

— Pronunțat: -*ji-e*. — Variantă: *atribuțiune* s. f.

ATRIBUȚIUNE s. f. v. *atribuție*.

ĂTRIUM s. n. 1. (La romani) Curte interioară a caselor, înconjurată de un portic acoperit.

2. (Astăzi, rar) Partea din mijloc a unei biserici.

ATRÔCE adj. invar. De o mare cruzime, groaznic, cumplit, feros, singeros. *O crimă atroce*. ♦ (Prin exagerare) *Dureri atroce*.

ATROCITĂTE, (2) *atrocități*, s. f. 1. Purtare crudă. *Imperialiștii manifestă o atrocitate fără margini față de popoarele cîlomdale*.

2. (Concretizat) Faptă cumplită. *Fasciștii au comis pretutindeni atrocități înfiorătoare*.

ATROFIĂ, pers. 3 *atrofiază*, vb. I. Refl. (Despre țesuturi sau organe ale plantelor și animalelor) A-și pierde puterea vitală, a se usca, a se închirci.

— Pronunțat: -*ji-a*.

ATROFIAT, -Ă, *atrofiai, -te*, adj. (Despre un organism sau despre o parte sau o funcțiune a lui) Redus, slăbit, uscat, micșorat prin atrofie. *Mlădișă atrofiată. Mușchi atrofiați*.

— Pronunțat: -*ji-at*.

ATROFIE, *atrofii*, s. f. Micșorare a volumului unei celule sau al unui organ, din cauza inactivității sau în urma unor tulburări de nutriție; închircire. *Atrofia mușchilor*.

ATROFIERE, *atrofierii*, s. f. Faptul de a se atrofia. (Fig.) *Atrofierea voinței*. GHEREA, ST. CR. III 88.

— Pronunțat: -*ji-e*.

ATROPINĂ s. f. Substanță otrăvitoare extrasă din mătrăgună, cu aspect de pulbere albă, folosită (în doze foarte mici) drept calmant.

ATŪ, (1) *atale*, (2) *atunri*, s. n. 1. (La jocul de cărți) Carte de culoarea care, în mod convențional, este socotită a avea o mai mare valoare decît celelalte și dă astfel posesorului avantaj asupra celorlalți jucători.

2. Element care, într-o împrejurare anumită, oferă cuiva un avantaj (împotriva adversarului) sau o șansă în plus pentru atingerea scopului.

ATŪNCE adv. v. *atunci*.

ATŪNCEA adv. v. *atunci*.

ATŪNCI adv. I. (Cu sens temporal; în opoziție cu *a cu m*) 1. În momentul acela, (despre care este vorba), pe vremea aceea (trecută sau viitoare). *Atunci întii s-au strîns, la Izlaz, Cojocul și surtucul, brațul și gîndul. Tovarăși de zîmbete și de necaz, Să-și depene jelile toate*

de-a rândul. DEȘLIU, G. 23. *Ce mai chiu și chef prin ramuri Se-ntinse-se-atunci!* COȘBUC, P. II 33. *Dacă fi-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te împac.* ISPIRESCU, L. 2. \diamond (În imprecății) *Atunci s-ajungi tu, sfrijitule, când ti minca alivenci de la mine.* ALECSANDRI, T. 722. \diamond Ex p r. *Atunci și nici atunci = niciodată, nici măcar când s-ar întâmpla un lucru imposibil. Când ti lăsa focului viața de haiducie?... — Când codrii or înfrunzi iarna ca și vara, vara ca și iarna; atunci... și nici atunci!* DELAVRANCEA, S. 177. *Să-l văd când mi-oi vedea ceafa; atunci și nici atunci.* CREANGĂ, P. 227.

2. Într-un moment concomitent cu o acțiune sau urmînd imediat după aceasta. *Atunci s-a arătat ce poate Lopota cununată cu condeiul.* DEȘLIU, G. 24. *Să se adune la ospăz domnesc dregătorii noștri și căpeteniile de răzeși din sate care se vor afla atunci în tirgul de scaun.* SADOVEANU, N. P. 388. *Și-atunci de peste larg pridvor... Ieși Zamfira-n mers isteț.* COȘBUC, P. I 56. *Pun mîna pe revolver, atunci aux tare un glas de căprieșă.* CARAGIALE, O. I 334. \diamond (Precedat de alte adverbe, cu sensul determinat de acestea) *Tot atunci = exact în același timp cu... O namilă de om minca brazdele de pe urma a 24 de pluguri și tot atunci striga în gura mare că cropă de foame.* CREANGĂ, P. 241. *Chiar (sau tocmai) atunci = cu foarte puțin timp înainte de aceea.* *Noamă că tocmai atunci sosise pustnicul.* ISPIRESCU, L. 30. *Alt om venea dinspre tirg, cu un car nou, ce și-l cumpărase chiar atunci.* CREANGĂ, P. 40. \diamond (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pe atunci = cam în timpul acela, cam pe vremea aceea.* *Vezi că pe atunci nu erau cluburi, presă, bulevard și grădini cu cântări.* GHICA, S. 86. *Pe atunci nu era încă nici o fabrică.* NEGRUZZI, S. I 13. *Pe atunci, când țara suna de crunte larme, Stejarul cu volnicul era frate de arme.* ALECSANDRI, P. III 327. *Pînă atunci = a) pînă în momentul acela (din trecut). În primăvara acestui an, hanul făcea dever ca niciodată pînă atunci.* PAS, L. I 143; b) pînă va sosi, momentul acela. *Să așteptăm venirea primăverii; pînă atunci nu-i nimic de făcut.* De atunci = începînd din acel moment sau din acea epocă (și pînă astăzi). *E cam mult de atunci.* SADOVEANU, N. F. 7. *Oh, zice copilul, tata de atunci pune și trei obede nouă de când te căznești tu cu aceasta.* RETEGANUL, P. I 34. *De-atunci negura eternă se desface în fășii, De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii... De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de chaos.* EMINESCU, O. I 132. (Adjectival) *Nu pot să uit nici patul de atunci, Patul acela fără saltele.* JEBELEANU, C. 14. *De (pe) atunci = încă din vremea aceea. De pe atunci se vedea că va ieși ceva din copilul acela.* \diamond (În corelație cu «cînd», scoate în evidență momentul sau împrejurarea cînd se petrece acțiunea) *Atunci cînd spaima crudă fiori susflă prin lume, Cînd tunetul se poartă vîind din loc în loc, Cînd marea frămîntată s-acopere de spume... Îmi place a sta singur.* ALECSANDRI, P. A. 70. *Cînd troml era vacant, atunci mitropolitul convoca [adunările] pentru alegerea domnului.* BĂLCESCU, O. II 13. \diamond (În corelație cu conjuncții sau cu alte adverbe de timp) *După ce răstoarnă carul, atunci vede drumul cel bun.* \diamond *Atunci să mă fi văzut cînd mă iveam pe vîrfurile unui munte, cu pletele-n vînt... cu fața rumenită și cu durda pe umere.* ALECSANDRI, C. 28.

II. (În corelație cu o idee condițională sau concesivă)
1. (Cu rol restrictiv) Numai așa, numai în acest caz, numai astfel. *Noi vrem să te vedem la lucru; atunci te vom aprecia.*

2. (Cu rol de conjuncție conclusivă) În cazul acesta. *Fu nu merg. — Atunci plec singur.*

— Variante: *atînce (ALECSANDRI, P. I 127), atîncea (BENIUC, V. 38, EMINESCU, O. I 94, NEGRUZZI, S. I 145, JARNIK-BİRSEANU, D. 95) adv.*

AȚĂ, (2, 3) afe, s. f. 1. (Numai la sg.) Fir (de bumbac, de in sau de cînepă) răsucit subțire, cu care se

coase. O gospodină cumpăra un mosorel cu ață. PAS, L. I 136. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos Cum ușor, că din cutie, scoate lumile din chaos Și cum n-agra veșnicie ne-o întinde și ne-vașă Că epocele se-știră ca mărgelele pe ață.* EMINESCU, O. I 140. \diamond Ex p r. *Cusul cu ață albă = evident fals, mincinos. Povestea aceasta e cusută cu ață albă. — Acest «unde ești?» prea e cusut cu ață albă.* DELAVRANCEA, H. TUD. 74. A întinde ață = a întrece orice măsură. *Nu întinde ața să se rupă.* NEGRUZZI, S. I 251. A se țino sau a sta (numai) într-un fir de ață = a fi aproape de pierzanie, a se mai ține abia-abia. A-l trage (pe cineva) ața la ceva = a fi minat de un imbold irezistibil înspre o țintă (de obicei primejdioasă, neprielnică). *Du-te, băiete, dacă te trage ața la moarte.* ISPIRESCU, L. 193. *Gazda se sili în toate chipurile să-l oprească de la această hotărîre... Fu peste puțină. Îl trăgea ața la rele.* ISPIRESCU, L. 280. *Unde-l trage pe el ața Ca să-și petreacă viața.* PANN, P. V. I 71. Nici un capăt (sau fir) de ață = nimic, nici cel mai mic lucru. *Nu mi vîru-meu... fecior de gospodă cînstit, nu luase nici un capăt de ață.* CREANGĂ, A. 99. *Pînă-ntr-un cap (sau capăt) de ață = tot, pînă la cel din urmă lucru. Au luat tot, pînă-ntr-un capăt de ață.* A spune din fir pînă-n ață = a spune tot, de la început pînă la sfîrșit, din fir în pîr. *Iacă, iacă ce mi s-a întimplat. Și-i spusese tot, din fir pînă-n ață.* ISPIRESCU, L. 106. (Despre o îmbrăcăminte veche) *Mai mult ață decît fașă = așa de ros încît i se vede ața din urzeala stofei; jerpelit. Din călcie pînă la cap, haina lui mai mult ață decît fașă.* PANN, la HEM. Nu face fața cît ața = costă mai mult confecționarea unui obiect de îmbrăcăminte decît stofta; fig. trudă multă și folos puțin, mai mare daraua decît ocăua. *Mai scumpă ața decît fașă = este mai scumpă executarea sau reparafia unui lucru decît valoarea lui.* (Popular) A rămîno cu (sau a găsi în pungă) ața mămăligii = a rămîne sărac lipit, a nu mai avea nimic. *Băgai mîna-n punga chingii, Găsiu ața mămăligii.* TEODORESCU, P. P. 333. *Viață cusută cu ață = viață grea, plină de necazuri.* \diamond (La pl.) Capete, resturi de fire rămase de la lucru; (peiorativ) zdrențe. *Care de care mai chipos și mai îmbrăcat, de se tîrîtau ațele și curgeau oghelele după dinșii.* CREANGĂ, P. 249.

2. Orice fir care seamănă cu ața (1) sau are aceleași întrebunțări. *Scofînd o piele de porc sălbatec... și croidî cîte-o păreche de opinci... le-a ingruziit frumos și a petrecut cîte-o păreche de ață neagră de pîr de cal prin cele nojfe.* CREANGĂ, A. 25. \diamond Fig. *Muștele cele moarte și spinzurate pe ațele pîianjenilor.* ȘEZ. VI 7. \diamond Ațele ișelor = sforile cu care se leagă ițele de scripeți. *Ața zidarului =* sfoară cu un plumb la capăt, care servește de indicator al direcției verticale. \diamond (Adverbial, după un verb de mișcare) Fără să se abată din drum, drept, direct la... *Merge dracul cel mai isteț ață la minăstirea sfîntului părinte.* RETEGANUL, P. II 65. *Acea măiestrită șosea care, din grădina de la capul podului Mogoșoaii, se-ntinde ață pînă la bariera Ploieștilor.* ODOBESCU, S. I 375. \diamond Fibră extrasă din tulpina anumitor plante. [Robii] *tirau în picioare opinci ori zdrențe legate cu ațe de tei.* SADOVEANU, Z. C. 232. \diamond (La pl.) Fibrele care se desprind de păstăia plantelor leguminoase (fasole, mazăre) cînd încep să îmbătrînesc. *Fasole cu ațe.* \diamond Firul (foarte subțire) de oțel care se desface de pe ascuțișul unui obiect de tăiat după prima parte a operației de ascuțire. *Ața cuțitului. Ața coasei.*

3. Fig. Diră subțire. *Șingele i se adunase în sprînceană și o ață i se scursese spre colțul gurii.* DUMITRIU, B. F. 53. *Pe alocuri, de sub ierburi aromate, se prelingea o ață transparentă de apă.* C. PETRESCU, S. 220. *Înăuntrul cafenelei ațe de fum se ridicau în tavanul murdar.* DUNĂREANU, CH. 47. *Prin ușa veche și crăpată deslușii citeva ațe de lumină în odaia alăturată.* DUNĂREANU, CH. 119. \diamond (Popular) *Ața limbii =* membrană care unește fața inferioară a limbii cu mucoasa gurii și care oprește unele

mișcări ale limbii. † (La pl.) Dire băloase pe care le prezintă uneori zeama de varză.

AȚICĂ s. f. Pinză ieftină, din care se confecționează obiecte de îmbrăcăminte. [Tarabă] *cu ace și cu mosorele, cu nasturi, gulere și șireturi, testemele... și ațică.* PAS, L. I 44.

AȚINE, *ațin*, vb. III. R e f l. 1. A sta în calea cuiva, a pîndi trecerea cuiva (pentru a-l prinde sau ataca). *Dragoș s-aținea și cel zimbru cum venea Ghioga-n frunte-i arunca.* ALECSANDRI, P. II 94. *S-ațin pe-aici Patruzezi și cinci... De haiduci levinți, Duși de la părinți De cînd erau mici, La codru-n potici.* ALECSANDRI, P. P. 63. † (Întărit prin «la drum», «la potecă» etc.) *Se ațineau la drumuri și-i poșteau pe negustori la ei, spre găzduire, unde îi prădau și-i ucidău.* PAS, L. I 113. (Fig.) *Iubirile care-s mari Stau la drumuri ca tilhari, Iubirile care-s mici Se ațin pe la potici.* ALECSANDRI, P. P. 304. † *Tranz.* (Cu complementul «drumul», «calea» etc.) *Cele din urmă fiare... se înmulțeau și ațineau omului calea în văile apelor nouă.* SADOVEANU, N. F. 53. *Petre, cu cît îi ațineau drumul oamenii și-l opreau și cu cît Busuioc își înmuia glasul, cu atît se înverșuna și răceea.* REBREANU, R. II 41. *Eu stau pe potecă și-ațin frumușel Căreara la fete-n cîmpie.* COȘBUC, P. II 39. *Calea mîndrei aținui, O floriciță de-i cerui.* ALECSANDRI, P. P. 237. † (Rar, urmat de determinări introduse prin prep. «după») *A se ține după cineva, a se lua după cineva; a urmări. Ce? Cînd luna se strecoară printre nouri, prin pustii, Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te ațiii?* EMINESCU, O. I 157.

2. A fi sau a sta gata (pentru a prinde un obiect care este gata să scape), a fi cu luare-aminte (pentru a reacționa la timpul potrivit), a băga bine de seamă. *Întîndea brațe din ce în ce mai mari spre puzderia de fulgi, ca și cum s-ar fi aținut să prindă toată zăpada.* BASSARABESCU, V. 50. *Grăunțele pocnesc și sar înflorite, albe. Băieții s-ațin să le prindă.* VLAHUȚĂ, CL. 114. *Se luară cu toții după dinsul [după butoi] pe marginea girlei, pînă îl dete apa mai la mal. Ursul se aținea mereu, pînă îi veni bine, se repezi în apă, luă butoiul în brațe.* ISPIRESCU, L. 345. † (Cu determinări introduse prin prep. «cu», arătînd instrumentul acțiunii) *Din cînd în cînd, din tulbureală, scotea la lumină rețeaua, în care se zbăteau peștișorii argintii. Eu mă ațineam cu cofăelul și nu prea eram mirat de norocul nostru.* SADOVEANU, N. F. 29. *Zvirle mîngea-n sus... și tot el aleargă, de s-aținea cu mîinile și-o prînde.* ȘEZ, II 62. † *Expr.* (De obicei urmat de un vocativ, exprimat sau subînțeles, adesea cu sens nehotărît) *Aține-te!* = fii gata! ține-te bine! *Acu-i acu — îl adulmec [pe dușman] — aține-te!* TOMA, C. V. 266. *Cînd auzeam noi de masă, tăbăram pe dînsa, și-apoi aține-te gură!* CREANGĂ, A. 10. — *Prez. ind. și:* (popular) *ațiu.* — *Variantă:* aținecă vb. II.

AȚINEĂ vb. II v. aține.

AȚINTĂ vb. I v. aținti.

AȚINTĂT, -Ă adj. v. ațintit.

AȚINTI, *ațintesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* (Cu privire la ochi, p. ext. la privire, la căutătură) *A îndrepta ochii țintă spre cineva sau ceva, a concentra privirea asupra unei ființe sau a unui lucru, a pironi. Căutau cu ochii... ațintiți dușmănos spre cer.* PAS, L. I 12. *Visam o pescuire minunată, stînd cu ochii ațintiți asupra plutei.* SADOVEANU, N. F. 53. *Spînul repede își ațintește privirile asupra lui Harz-p-Alb.* CREANGĂ, P. 233. *Ochii mei ce-n veci la tine Ațintesc a lor lumine.* ALECSANDRI, P. I 144. † (Cu intervertirea complementelor) *Omul nalt și slab îl ațintește [pe străin] cu singurul ochi pe care-l avea.* SADOVEANU, D. P. 155. † *Ref l.* *Ochii tutulor se ațintiră la măiastra și mărturisiră 'că așa frumusețe... nici c-au mai văzut.* ISPIRESCU, L. 283. †

(Rar, despre alte organe, p. ext. despre om și manifestări ale lui) *Și eu am văzut cîrdurile de dropii, cutrie-rînd cu pas măsurat și cu capul ațintit la pază acele șesuri fără margine [ale Bărăganului].* ODOBESCU, S. III 14. *Urechile erau ațintite spre astă cîntare nepovestită.* POPESCU, B. I 129. *Junele, a cărui atențiune era ațintită la cea mai mică mișcare... auzi și el acest zgomot.* FILIMON, C. 44.

2. *Tranz.* (Cu privire la arme de foc) *A îndrepta spre o țintă, a ochi. Ațintește pușca asupra fiarei.*

3. *In tranz.* (Învechit, impropriu) *A aspira, a năzui, a tinde, a ținti. Libertatea-n fața lumii a aprîns un mîndru soare, Ș-acum neamurile toate cătră dînsul ațintesc.* ALECSANDRI, P. A. 81.

— *Variantă:* (învechit) ațintă (ALEXANDRESCU, M. 26) vb. I.

AȚINTIRE s. f. Acțiunea de a aținti. *Ațintirea privirii asupra unui punct.*

AȚINTIT, -Ă, *ațintiți, -te*, adj. (Despre ochi, sau privire) *Îndreptat, fixat, pironit asupra cuiva sau a ceva. Priveam cu ochii ațintiți o floare de ametist care tremura într-un strop de apă pe o creangă.* SADOVEANU, O. VIII 14. † (Adverbial) *Dimonul stă ghemuit într-un colț, lîngă gherghes, și se uită ațintit la dumneai.* SADOVEANU, N. F. 32. *Ea rămase singură... gîndindu-se ațintit ce are de făcut a doua zi.* SADOVEANU, B. 73.

— *Variantă:* (învechit) ațintât, -ă (NEGRUZZI, S. III 366) adj.

AȚIPEALĂ, *ațipeli*, s. f. 1. Starea celui ațipit; ațipire. *Onufrie se trezi din ațipeală, răspuse oftînd: Noi, Rozalie, n-am avut nici boi, nici car în zilele noastre.* CAMILAR, TEM. 24. *Ațipeala care-i întovărășea totdeauna mistuirea nu venea ca de obicei să-l cuprîndă într-o moleșire plăcută.* SADOVEANU, Z. C. 108. *Era gata să adoarmă... Dar sări din ațipeala lui, căci richișele și bălăriile foșniră și o formă albă trecu prin singele amurgului.* GALACTION, O. I 137.

2. Fig. *Lîncezeală, moleșală, amorțire, apatie. Dar ce era jalea și ațipeala asta?* CAMILAR, T. 219.

AȚIPĂ, *ațipesc*, vb. IV. *In tranz.* *A începe să doarmă, a cădea în ușoară adormire, a fi cuprins de un somn ușor. Cînd și puii ciuteilor Ațipesc prin crîng, Eu mă plec tăcutelor Gînduri.* TOMA, C. V. 96. *Ațipesc într-un somn bolnav de greu, ca o noapte imensă, cu toate gearurile cerului închise.* POPA, V. 153. *Eu numai mă lăsasem pe pat, nici nu ațipisem.* SADOVEANU, N. F. 88. *Ațipea și ea cite nișel, zdrobită de oboseală, și, cînd se deștepta, tresărea spăimîntată de presimțiri sinistre.* VLAHUȚĂ, O. A. 130. *Biata noră care de-abia ațipise, de voie, de nevoie, trebuî să se scoale.* CREANGĂ, P. 7.

AȚIPIRE, *ațipiri*, s. f. Acțiunea de a ațipi.

AȚIPIT, -Ă, *ațipiți, -te*, adj. *Abia (sau ușor) adormit. Du-te cit e ațipit zgrișorol.* SADOVEANU, N. F. 37.

AȚIȘOARĂ, *ațişoare*, s. f. Diminutiv al lui ațî: ațî subțire. *Poame înșirate pe o ațişoară.*

AȚIȚĂ vb. I v. ațîța.

AȚIȚĂRE s. f. v. ațîțare.

AȚIȚĂT, -Ă adj. v. ațîțat.

AȚIȚĂ, *ațîț*, vb. I. *Tranz.* 1. (Cu privire la foc) *A aprinde, a face să ardă; a face să ardă mai bine, a întei, a înviora (sufliînd peste tăciuni, scuturînd cenușa etc.). Ațîță focul și pune ceaunul de mămăligă.* SADOVEANU, B. 21. *Mai pe-înnoptat A mers s-ațîțe-n vatră foc, Să facă de mîncat.* COȘBUC, P. I 255. *Malca așază gătjile, moș, Nichifor scapără și îndată ațîță amîndoi focul.* CREANGĂ, P. 130. † Fig. (Complementul exprimă o stare sufletească, un sentiment) *A ațîța spiritele.* □ *Cu vorbele*

acestea... mai tare le-a așțat dorul de a o vedea. RETEGANUL, P. II 7. ◇ Expr. A așța focul = a provoca un sentiment sau o acțiune care poate avea urmări grave. Decît să mori, mai bine să ne răzbuim. — Nu așța focul, Petcules; nu vorbi de răzbuim. ALECSANDRI, T. 1276. ◇ Refl. Privind la dinsa, i s-așță milă. PANN, P. V. II 136.

2. Fig. (Cu privire la oameni) A întărita; (cu privire la animale) a asmuți. Așță cîinii. □ Așță umblă prin case și așță oamenii. DUMITRIU, N. 188. † (Cu privire la războaie) A desfășura o propagandă de învâjire între popoare, a menține o stare de încordare favorabilă declanșării unui război de agresiune. Imperialiștii așță la război.

— Variantă: așță (NEGRUZZI, s. I 143) vb. I.

AȚȚĂRE, așțări, s. f. Acțiunea de a așță.

1. Stîrnire, întepire a cîinului (prin suflare sau scormonire).

2. Fig. Provocare, instigare, stîrnire, întărire (spre manifestări sau acțiuni rele, primejdioase). Așțare criminală la război.

— Variantă: așțare (CONTEMPORANUL, IV 83, NEGRUZZI, s. I 75) s. f.

AȚȚĂT, -Ă, așțati, -te, adj. (Despre oameni, p. ext. despre organismul lor și despre sentimentele sau acțiunile lor) Excitat, întărit; exaltat. Fierarul a adormit. Cocor a mai rămas treaz și așțat... Îi năluceau din urmă privești și vorbe din ceasul despărțirii lui de sat. SADOVEANU, M. C. 60. Fantazia zboară și se inapoiază așțată de un cuvînt sau de o replică. ANGHEL, PR. 145. Nervii îi sînt încă așțati. CONTEMPORANUL, II 248.

— Variantă: așțăt, -ă (NEGRUZZI, s. I 179) adj.

AȚȚĂTOR, -OĂRE, așțători, -oare, adj. Care întărită, provocator. Norii cenușii acopereau cerul... aerul era apăsător, așțător a ceartă și a minie. DUMITRIU, N. 101. ◇ (Mai ales în expr.) Așțător la război (și substantivat, m.) = (cel) care, servind interesele imperialiștilor agresivi, îndeamnă, instigă la război. Lupta pentru pace înseamnă ridicarea urii și vigilenței împotriva imperialiștilor așțători la război. REZ. HOT. I 206. Va veni ziua cînd așțătorii la război și acoliții lor vor fi judecați pentru toate crimele lor de marele tribunal al popoarelor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2591.

AȚȚĂ, -OĂSĂ, ațoși, -oase, adj. (Despre plante) Care are în structura sa fibre sau filamente ușor de desfacut în firicele sau ațe. Fasole ațoasă. □ Coaja cea pe dinafară [a nucii de cocos] era ațoasă ca cînepa. DRĂGHICI, R. 51.

AU adv. (Arhaizant și retoric; rar și popular) Oare. Tu bine ai știut ale cui sînt moștile acestea! Au nu ți-au arătat ție moșneagul locul? SBIERA, P. 38. Au purtarea noastră nu-ți place? Au supușii măriei-tale sînt răi? ISPIRESCU, L. 12. Au nu vezi tu, mîndro, bine Cum bat calea pentru tine? HODOȘ, P. P. 109. ◇ (Pleonastic, urmat de « oare ») Dar cum ai vrea să mă cobor? Au mi-nșelegi tu, oare, Cum că eu sînt nemuritor Și tu ești muritoare? EMINESCU, O. I 172. ◇ (Urmat de « doar » sau « doară ») Au doară nu te mulțumești cu simbria ce-ți dau? ISPIRESCU, L. 231.

AU² conj. (Învechit și popular; leagă membrele aceleiași propoziții sau membrele unei fraze, indicînd opțiunea sau alternarea noțiunilor exprimate de ele) Sau, ori. Cînci mai frumos, eu au femeia mea? SBIERA, P. 228. Nu știi dacă broaștele pot să mînințe mîlaiul, au ba. ISPIRESCU, L. 180. Sub poală de codru verde Un foșor abia se vede; Nu știi focu-i potolit, Au de feciori ocolit; Nu știi patru au doisprece Săd și frig la un berbece. HODOȘ, P. P. 201. ◇ (În întrebări) Cucule, pasăre sură, Ce tot cîinți la noi pe sură? Au ți-i foame, au ți-i sete, Au ți-i dor de codrul verde? JARNIK-BÎRSEANU, D. 122.

AU³ interj. Exclamație care exprimă o ușoară durere fizică (v. a h, v a i), o mirare (v. a²), o bucurie etc. Să-i placă maichii ca mie, Ne-am duce la comunie... Au, doamne, cum ne-am mai duce, Cu calu nu ne-ar ajunge. HODOȘ, P. P. 135.

AUDIĂ, audiez, vb. I. Trans. I. (Cu privire la persoane chemate în fața justiției) A supune unui interogatoriu, a înregistra declarațiile făcute. Judecătorul a audiat pe martorii apărării.

2. A asculta, a frecventa un șir de lecții (sau prelegeri). Cursurile sînt audiate regulat de studenți. † A asculta înregistrări muzicale (făcute pe discuri, pe bandă de magnetofon etc.).

— Pronunțat: a-u-di-a.

AUDIENT, -Ă, audienți, -te, s. m. și f. (Învechit) Auditor².

— Pronunțat: -di-ent.

AUDIENȚĂ, audiențe, s. f. Întrevedere acordată unui solicitator de către o persoană care deține o funcție de răspundere. Ultima audiență a lui Horia la împărat a fost la 1 aprilie 1784. IST. R.P.R. 272.

— Pronunțat: a-u-di-en-.

AUDIÈRE, audieri, s. f. Acțiunea de a audia.

1. Luare a depoziției unui martor.

2. Ascultare a unui curs sau a unui șir de prelegeri.

— Pronunțat: a-u-di-e.

AUDITIV, -Ă, auditivi, -e, adj. Care ține de auz, privitor la auz, în legătură cu auzul. Nervii auditivi. Senzație auditivă.

— Pronunțat: a-u-.

AUDITÓR¹ s. n. v. auditoriu¹.

AUDITÓR², -OĂRE, auditori, -oare, s. m. și f. Persoană care asistă la un curs, la o conferință, la un concert; ascultător. Profesorul trebuie să vorbească în așa fel, încît să fie înțeles de auditori.

— Pronunțat: a-u-.

AUDITÓRIU¹ s. n. Totalitatea persoanelor care ascultă o conferință, urmăresc un spectacol etc.; asistență, public. Cu toată indulgența auditoriului, trupa de amatori făcu un mare fiasco. NEGRUZZI, s. I 341. (În forma auditor) Alexandrescu înveselea auditorul cu cite-o elegie, o satiră sau o fabulă. ECHICA, S. A. 126.

— Pronunțat: a-u- — Variantă: auditór s. n.

AUDITÓRIU², auditoriu², s. n. Sală de cursuri la o școală, în special la o universitate sau la alt institut de învățămînt superior.

— Pronunțat: a-u-.

AUDIȚIE, audiții, s. f. Faptul de a audia; (concretizat) ceea ce se audiază, în special concert dat în fața unui cerc restrîns de ascultători. Organizarea de audiții colective ale buletinelor de știri ale posturilor centrale de radio cit și ale stațiilor de radiofrecvență constituie de asemenea o formă importantă prin care instituțiile culturale de masă pot face informarea țărînimii muncitoare asupra evenimentelor care se petrec pe plan intern și internațional. CONTEMPORANUL, s. II, 1952, nr. 346, 2/1. Oamenii muncii din sală au cerut la sfîrșitul audiției ca asemenea manifestări să aibă loc cit mai des în căminele culturale. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 342, 2/3. ◇ Audiție pe discuri = concert constînd din piese muzicale imprimate pe discuri. ◇ Expr. (A executa o bucată muzicală) în primă audiție = (a cînta o bucată) pentru prima dată în fața publicului.

— Pronunțat: a-u-di-ți-e.

AUGMENT, *augmente*, s. n. Vocală adăugată (în unele limbi indo-europene) la începutul unei forme verbale, pentru a marca o acțiune petrecută în trecut.

— Pronunțat: *aug-ment*.

AUGMENTATIV, *-Ă*, *augmentativi*, *-e*, adj. (Despre sufixe și cuvinte derivate cu sufixe) Care arată (de obicei cu nuanță depreciativă) o creștere, o mărire a dimensiunilor unui obiect, a gradului însușirilor sale etc. *Sufix augmentativ*. « Băieții » este o formă augmentativă a cuvântului « băiat ». ♦ (Substantivat) « Căsoi » este augmentativul lui « casă ».

— Pronunțat: *aug-men-*.

AUGUR¹ s. n. (În antichitatea romană) Prevestire făcută de auguri². ♦ (Azi rar, numai în expr. ilustrând o concepție bazată pe superstiții) A fi de bun (sau de rău) augur = a fi semn bun (sau rău), a prevesti a bine (sau a rău), a însemna că un lucru se va sfârși în mod favorabil (sau nefavorabil).

— Pronunțat: *au-gur*.

AUGUR², *auguri*, s. m. (În antichitatea romană) Preot care pretindea că poate prevesti viitorul după zborul, cîntecul și aspectul măruntaielor păsărilor. După sămănat Aleargă pînă-n Roma să-ntrebe el augurii Că da-vor zeii oare bun rod sămănăturii? COȘBUC, P. II 191.

— Pronunțat: *au-gur*.

AUGUST¹ s. m. Numele celei de a opta luni a anului, între iulie și septembrie. *Ca luna august Voi plînge cu jerbe de stele*. BENIUC, V. 63. *A venit în vara aceea, pe la august, și cinstita holera de la 48*. CREANGĂ, A. 14.

— Pronunțat: *au-gust*.

AUGUST², *-Ă*, *auguști*, *-ste*, adj. (Epitet dat altădată monarhilor și persoanelor din familiile domnitoare, astăzi numai ironic) Preamărit, preainălțat, slăvit. *Prăpastia dintre țară și dinastie e așa de adîncă, gheața așa de groasă, că de s-ar plînuși descotorosirea țării de rege nu s-ar găsi supus care să-și verse sîngele pentru augustul suveran*. COCEA, P. 27. *Exemplul dat de augustul meu strămoș, Caiu Ulpiu Traian*. ODOBESCU, s. III 31. ♦ (Poetic) Care impune respect, maiestos, măreț, impunător. [Un vînător] surprinse... *Sihastrul cuib al acvilei auguste*. TOMA, C. V. 294. *Din culmile auguste ale munților, pe care începeau să cadă palori de amietistă, se lăsa însimant frigul nopții*. GALACTION, O. I 101. *A timpilor eroici imagină augustă*. ALECSANDRI, P. A. 162.

— Pronunțat: *au-gust*.

AUÎ, pers. 3 *ăuie* și *ăuiește*, vb. IV. Intrans. A răsuna prelung; a hăui, a hui. *Dar ăuie prelung sirena Și bate clopotul în dungă*. BENIUC, C. 20. [Țigăncile] *te imbie să-ți ghicească norocul în ghioc alb care ăuie dacă-l pui la ureche*. STANCU, D. 110. *Toată valea ăuiește de-un ecou, frumos, muzical*. VLAHUȚĂ, O. A. III 33. *Ecouri lungi [de toacă] ăuiesc prin coridoare, prin sălile boltite ale chiliilor, întreaga mănăstire răsună ca o vioară*. VLAHUȚĂ, O. A. II 164.

— Pronunțat: *a-u-i*. — Variantă: *ăuî* (DUMITRIU, N. 289) vb. IV.

AUIALĂ, *ăuieți*, s. f. Zgomot confuz, monoton și prelung. După ce m-am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mîini, cu ochii închiși și surd la auiala întînsă a satului, m-am sculat. DELAVRANCEA, T. 261. ♦ Sunet metallic, țuit. *S-a stîns de tot, de tot auiala din urmă a acioaiei*. CARAGIALE, s. 55.

— Pronunțat: *a-u-*.

AUL, *aule*, s. n. Sat de munte în Crimeea, Caucaz și Asia centrală. *Eră la noi un stăpîn de aul care poposea cu căruțele supușilor săi la o margine de lac*. SADOVEANU, D. P. 46. *Zboară, cîntec al meu, din aul în aul*. TOMA, C. V. 313.

ĂULĂ, *aule*, s. f. 1. Sală mare într-o clădire publică (mai ales într-un institut de învățămînt superior), destinată festivităților. *Aula universității*.

2. (În orînduirea feudală) Curte domnească sau împărătească.

— Pronunțat: *a-u-*. — Accentuat și: (rar) *ăulă*.

AULEŌ interj. v. aoleu.

AULĒU interj. v. aoleu.

AŪNEORI adv. v. uneori.

ĂUR s. n. 1. Metal prețios, de culoare galbenă, folosit pentru a fabrica obiecte de valoare și (mai ales în trecut) monede (servind din această cauză și ca măsură a valorii). *Gătîră o cină plăcută numai în vase de aur*. ISPIRESCU, L. 7. *Unul din pîntenii săi de aur se sfărîmă*. BALCESCU, O. II 258. *Nici unul nu poate Să ridice-n spate Armele culcate Cu-aur îmbrăcate*. ALECSANDRI, P. P. 67. ♦ *Nuntă de aur* = aniversare a 50 de ani de la căsătorie; petrecere organizată cu acest prilej. ♦ Fig. Lucru valoros, care prețuiește mult (pentru că este rar). ♦ *Aur alb* = energia captabilă (și foarte valoroasă) a căderilor de apă. *Aur negru* = cărbune de piatră sau (mai rar) țitei (considerate ca valoare economică). ♦ Loc. a dj. De aur = de culoarea galbenă a aurului; valoros ca aurul. *Soarele va cerne colb de aur*. BENIUC, V. 134. *Ileana Simziana, costiță de aur, cîmpul înverzeste*. ISPIRESCU, L. 23. *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i*. EMINESCU, O. I 82. ♦ Expr. Epocă de aur = perioadă de înflorire și strălucire a vieții materiale și culturale. *Inimă de aur* = inimă bună, miloasă a omului înzestrat cu înalte calități. *Cruce de aur* (la sau cu noi) în casă v. cruce. (Familiar) A-i fi gura do aur sau a avea gură de aur, se spune despre cineva căruia i se atribuie darul ca lucrurile bune pe care le dorește cuiva să se împlinească. ♦ Foae subțire, pojghiță din metalul descris mai sus. *Obiect suflat cu aur*. ♦ Fig. Polcială, văpaie, strălucire (ca a metalului). *Aurul apusului s-a dărîmat și zarea s-a umplut de inserare*. SADOVEANU, L. 7. *Și brazdele negre le-neci în aur de soare*. NECULUȚĂ, Ț. D. 57. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui*. EMINESCU, N. 81.

2. Fir făcut din metalul descris mai sus sau imitînd acest metal și folosit la țesut sau la cusut. *Na-ți năframa de mătasă Pe margini cu aur trasă. Aurul cînd s-a topi, Să știi, frate, c-oi muri*. ALECSANDRI, P. P. 20. *Un așternut Cu aur țesut*. ALECSANDRI, P. P. 121. ♦ Veșmînt (scump) țesut din asemenea fire. (În basme) *Împăratul era îmbrăcat numai în aur*. POP. ♦ (Adverbial) *La coșarul dărîmat Stă boierul răzîmat, Numai aur îmbrăcat*. TEODORESCU, P. P. 326.

3. (De obicei cu sens colectiv) Bani, avere, bogăție; fig. belșug. *Sătul de aur ca o căpușă De sînge [e] boierul*. BENIUC, V. 137. *Aur înseamnă pluful nou, tractoarele. Ele vor brăzda toate ogoarele Și vor aduce și-n casa noastră și-n sat Viața mai bună și rod îmbelșugat*. VINTILĂ, O. 41. ♦ Expr. A înota în aur = a fi foarte bogat. *Sete de aur* = lăcomie de bani, goană după avere. *Plată în aur* = plată făcută cu un echivalent al aurului. A plăti cu aur = a plăti cu bani mulți. A cîntări cu aur = (odinioară) a plăti pentru un obiect o cantitate de aur egală cu greutatea lui; (astăzi) a plăti mulți bani. Tot aurul din lume să-mi fi dat, se zice pentru a exprima ideea că cu nici un preț n-am fi spus sau făcut ceea ce ni s-a cerut.

AURĂR, *aurari*, s. m. 1. Meșter care lucrează în aur. V. z l ă t a r. *Îi trebuiește un aurar tare iscusit, care să-î facă niște lucruri foarte prețioase*. SBIERA, P. 97.

2. Cel care scoate aur din mine, care culege aur din rîuri. V. b ă i e ș, r u d a r.

— Pronunțat: *a-u-*.

AURĂ s. f. (Rar) Nimb, aureolă (1). *Lumina vie-și moale a apusului era adunată pe spatele făpturii lui albe ca o aură.* CAMIL PETRESCU, N. 93.

AURĂRIE, *aurării*, s. f. I. (Colectiv) Obiecte de aur. *L-au vîrit întâi într-un ceardac, apoi într-o tindă lungă, după aceea într-o odaie cu aurării pe păreși.* SADOVEANU, Z. C. 267. [În ladă] *puse dalbele odoare, Veșmintele și aurăria toată.* MURNU, O. 135.

2. (Popular, învechit) Mină de aur.

— Pronunțat: a-u-.

AURÉL s. m. (Întrebuițat în literatura populară, pentru rimă) Diminutiv al lui a u r.

1. Aur (1). *Porumb alb cu gușa verde... C-ochi în cap de pietre scumpe, Capu-i bate-n aurel, Ciocu-i bate-n argințel.* TEODORESCU, P. P. 39. *Este-un mindru stejărel, Cu frunza de aurel, Cu coaja de argințel.* POP.

2. Bröderie cu fir de aur. *Sede Neagoe călare P-un cal galben grîngurel (= ca un grangur). Șaua-noată-n aurel.* MARIAN, O. II 141. *♣ Culoare de aur. Te-oi zugrăvi și pe tine, M-oi zugrăvi și pe mine... Pe tine cu aurel, Care-n țară-i pușinel, Iar pe mine cu negreală, Care-i destulă în țară.* POP.

— Pronunțat: a-u-.

AURÉL², **-ÎCĂ**, *aurei*, *-ele*, adj. (Poetic) Auriu. *Nemuritoare carte cu litere-aurele.* BOLINTINEANU, O. 212. *♢ (Despre păr) Perisoru-i aurel, Ca mătasa subțirel.* ALECSANDRI, P. I 92. (Substantivat) *Aurică, drăgulică! Nici ai grijă, nici ai frică... Cît îi fi tu lingă mine.* ALECSANDRI, P. P. 24.

— Pronunțat: a-u-.

AUREOLĂT, **-Ă**, *aureolați*, *-te*, adj. Înconjurat de aureolă. *Chipurile lor îmi apărură în amintire aureolate de lumină și de dragoste.* SADOVEANU, N. F. 144.

— Pronunțat: a-u-re-o-.

AUREOLĂ, *aureole*, s. f. 1. Cerc luminos sau colorat cu care pictorii înconjoară capetele unor personaje (mai ales ale sfinților, în iconografie); nimb. *În cel d-al patrulea [medalion] vîntoarea e terminată. Marele Traian, incunat cu o aureolă circulară sau nimb... stă în picioare.* ODOBESCU, S. III 74. *♢ (Poetic) Depărtarea sorbea trețtat în adîncurile sale chipul alb al Floricicăi, desprins încă de pe zare și incremenit în aureola de lumină țesută în jurul ei de razele de aur în pulbere ale soarelui curat de diminează.* HOGAȘ, M. N. 54.

2. Fig. Strălucire, splendoare, glorie, faimă. *În lumina esteticii materialiste, orientarea și practica artistică a lui I. L. Caragiale capătă acea aureolă pe care nu a avut-o niciodată în trecut și pe care o merită intru totul.* L. ROM. 1953, nr. 15.

— Pronunțat: a-u-re-o-.

AURÍ, *auresc*, vb. IV. 1. Tranz. A acoperi cu un strat subțire de aur, a polei sau a sufla cu aur. *Du-te și fă o mulțime de furci de tors, una mai frumoasă decît alta. Apoi ia și le aurești pe toate.* MARIAN, O. II 91. *♣ Fig. A da o strălucire ca de aur, a face să pară de aur, a polei. Te-am dus pe culmi, — ca ochii tăi să-mi crească în tinderea de zări... Să-mi aurești cu raza lor pămîntul.* TOMA, C. V. 126. *Soarele scăpăta grăbit după deal, aurind vîrfurile copacilor.* BUJOR, S. 28. *Eu voi să aud unda și cerul să-l privesc, Să văd a aurorei mult veselă zîmbire, Razele dimineții ce norii auresc.* ALEXANDRESCU, P. 28. *♢ Refl. Sub privirea-i s-aurește Unda lină din Bosfor.* BOLINTINEANU, P. I 233.

2. Refl. (În basme) A se preface în aur. *Îndată i se auri lina [mielușelului].* ISPIRESCU, L. 65.

AURÍCUL, *auricule*, s. n. Fiecare dintre cele două despărțituri de sus ale inimii.

— Pronunțat: a-u-.

AURICULĂR, **-Ă**, *auriculari*, *-e*, adj. De ureche, al urechii. *Nervi auriculari.*

— Pronunțat: a-u-.

AURÍCULĂ, *auricule*, s. f. Urechea externă, pavilionul urechii.

— Pronunțat: a-u-.

AURIFÉR, **-Ă**, *auriferi*, *-e*, adj. (Despre terenuri, rîuri etc.) Care conține aur. *Ape aurifere. Filon aurifer.*

— Pronunțat: a-u-.

AURÍRE s. f. Acțiunea de a a u r i; poleire. *Aurirea unui obiect.*

— Pronunțat: a-u-.

AURÍT, **-Ă**, *auriți*, *-te*, adj. 1. Suflat cu aur, poleit sau imitînd poleiala aurului. *A adus de nu se știe unde șase cerbi, cu coarne aurite.* PAS, L. I 121. *Perdelele-s lăsate și lampele aprinse; În sobă ard focul, tovarăș mîngîtos, Și cadrele-aurite ce de păreși sînt prinse Sub palidă lumină apar misterios.* ALECSANDRI, P. A. 109. *♢ (În basme) De aur. Palaturi aurite.* ALECSANDRI, P. I 191. *♢ Expr. Fie-ți gura aurită = fie cum zici, să se realizeze ceea ce spui.*

2. Tesut sau cusut cu fir de aur (sau imitînd firele de aur). *Peste zobomul de stofă aurită purta un beușel de jelandreș.* NEGRUZZI, S. I 145.

3. De culoarea aurului, imitînd aurul, auriu. *Tu ai plete aurite.* ALECSANDRI, P. P. 27. *În pustiu arid necheza calul frumos, strălucit, îmbăt de lumină aurită a soarelui.* EMINESCU, N. 26. *Și se duse ca să vadă De i-a dat dumnezeu roadă Și de-i grîul răsărit Și de-i spicul aurit.* TEODORESCU, P. P. 145.

4. Fig. Strălucit, frumos, strălucitor. *Auritele lumi ale închipuirii.* VLAHUȚĂ, O. A. 109. *În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va avea sfîrșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă.* EMINESCU, N. 40. *Zîna drăgălașă cu glasul aurit.* ALECSANDRI, P. A. 109.

— Pronunțat: a-u-.

AURÍU, **-ÍE**, *aurii*, adj. 1. De culoarea aurului. *Acolo se afla ostrovul de la Nada-Florilor sub puzderia aurie a soarelui de mai.* SADOVEANU, N. F. 143. *În loc de mere coapte, aurii, văzu că pomul înmugurise din nou.* ISPIRESCU, L. 72. *♢ (Substantivat) Intrau în alte lanuri, cu floarea-soarelui, și auriul lor le amețea creierii.* CAMILAR, N. I 393.

2. Fig. Frumos, măreț, strălucitor. *Zburăți, zburăți! În marea zării Voi, visuri aurii A primăverilor ce vin!* BENIUC, V. 65.

— Pronunțat: a-u-.

AURÓRĂ, *aurora*, s. f. 1. Lumină portocalie-roșiațică cu care soarele, înainte de a răsări, colorează orizontul. *V. zori, revărsatul zorilor, faptul zilei. Țîntește ochii spre partea aurorii De acolo vor zburci biruitorii Ce steagurile libertății poartă Și-a ta, și-a mea, și-a lumii nouă soartă.* TOMA, C. V. 356. *Aurora se ivește vestitoare dimineții.* NEGRUZZI, S. II 17. *♢ (Personificat) Aurora, o nimfă de soare prea iubită, Se desțeaptă și-n aer alunecă zîmbind.* ALEXANDRESCU, M. 108. *♢ Auroră polară (sau boreală sau australă) = lumină difuză, de culoare verde sau roșie, care apare în timpul nopții pe bolta cerească în regiunile polare.*

2. Fig. Început al unei epoci, al unei acțiuni etc. *Aurora vieții.*

— Pronunțat: a-u-.

AUSCULTĂ, *auscult*, vb. I. Tranz. (Med.) A verifica, ascultînd direct cu urechea sau cu ajutorul stetoscopului, mișcările organelor interne ale corpului.

— Pronunțat: a-us-.

AUSCULTĂȚIE, *auscultații*, s. f. (Med.) Acțiunea de a a u s c u l t a; ascultare (2).

— Pronunțat: a-us-.

AUSPICIU, *auspicii*, s. n. 1. (În practicile superstițioase ale antichității romane) Prevestire făcută după zborul sau cîntecul păsărilor, în legătură cu o acțiune importantă care urmează să se înceapă. ♠ (Azi rar, în expr.) Sub cele mai bune auspicii = în împrejurări care fac să se prevadă un sfîrșit bun, favorabil.

2. (Rar, în expr.) Sub auspiciile cuiva = sub patronajul, sub protecția cuiva.

— Pronunțat: a-us-.

AUSTÉR, -Ă, *austeri*, -e, adj. (Despre oameni, despre viață și manifestările lor) Sobru, sever, aspru, rigid. *Viață austeră*. ♠ Fig. *Holul era auster, umbros, cu lumină cernută prin vitralii*. C. PETRESCU, A. 356.

— Pronunțat: a-us-.

AUSTERITĂTE s. f. Sobrietate, severitate, asprime, rigiditate (în principii, în purtare sau în viață).

— Pronunțat: a-us-.

AUSTRĂL, -Ă, *australi*, -e, adj. (În opoziție cu boreal) Dinspre polul sud, de (la) miazăzi; sudic. *Emissfera australă*. ♠ *Auroră australă* v. auroră.

— Pronunțat: a-us-.

AUSTRALIÂN¹, -Ă, *australieni*, -e, adj. Care aparține Australiei sau locuitorilor ei; care provine din Australia. *Lîmă australiană*.

— Pronunțat: a-us-tra-li-an.

AUSTRALIÂN², -Ă, *australieni*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populațiile Australiei; persoană originară din Australia.

— Pronunțat: a-us-tra-li-an.

AUSTRIÁC¹, -Ă, *austrieci*, -e, adj. Care aparține Austriei sau care este originară din Austria. *Cabinetul austriac, vîzînd că Țara Romînească o să-i scape din mînă și că îi mai rămîne de-abia o ocupație de vreo șase luni, vru înca să-i smulgă bani și ceru a-i da birurile pe un an întreg înainte*. BĂLCESCU, O. I 91.

— Pronunțat: a-us-tri-ac. — Pl. și: *austriaci*, -e.

AUSTRIÁC², -Ă, *austrieci*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Austriei.

— Pronunțat: a-us-tri-ac. — Pl. și: *austriaci*, -e.

AÜSTRU s. n. Vînt din sud sau sud-vest, vara mai ales secetos și păgubitor pentru culturi, iarna bogat în ploaie și zăpadă. *Veni austrul cel răsunător și topi zăpezile*. SADOVEANU, O. VII 113. *Austrul tot suflă cu straniile-i modulații. În sfîrșit și sfîntul soare a răsărit în senin*. SADOVEANU, O. A. II 114. *Afară este viscol, austrul vijește și zguduie coliba sărmanului lipsit*. NEGRUZZI, S. II 34.

— Pronunțat: aus-tru. — Accentuat și: *aüstru*.

AUȘEL, *aușei*, s. m. Nume dat mai multor păsări: a) cea mai mică pasăre din țara noastră, cu pene galbene-măslinii pe spate și cenușii pe burtă, iar la creștet galbene-aurii; trăiește în păduri și se hrănește mai ales cu muște și omizi (*Regulus cristatus*); b) pasăre din familia pițigoifului, cu pene de pe spate de un roșu-aprins, cele de pe creștet și de la guşa alburii, iar coada și aripile negre (*Aegithalus penulinus*).

AUT adv. (Sport) În afara limitelor terenului de joc. — Pronunțat monosilabic.

AUTĂRHIC, -Ă, *autarhici*, -e, adj. Cu caracter de autarhie. *Sensul mercantilismului epocii lui Colbert era acela al unui sistem economic care urmărește un scop precis... mari acumulări de capitaluri și metale prețioase, printr-o politică izolaționistă și violent autarhică*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 111, 4/5.

— Pronunțat: a-u-.

AUTARHIE, (2) *autarhii*, s. f. 1. Politică economică prin care un stat încearcă să-și producă singur toate bunurile necesare pentru consum fără a recurge la import.

2. (Rar) Stat care practică autarhia (1).

— Pronunțat: a-u-.

AUTÉNTIC, -Ă, *autentici*, -e, adj. A cărui autoritate sau realitate nu poate fi pusă la îndoială, de netăgăduit (v. sigur, adevărat, veritabil, neîndoielnic, incontestabil); recunoscut ca propriu unui anumit autor sau unei anumite epoci. *Întreaga operă a marelui poet rus [Pușkin] este... redată publicului sovietic în întregime, cu restabilirea, după texte autentice, a pasajelor tăiate pe vremuri de cenzura țaristă*. STANCU, U.R.S.S. 107. ♠ (Despre acte) Care a fost întocmit sau investit cu formele legale de către un funcționar competent în exercițiul funcțiunii sale. *Testament autentic*.

— Pronunțat: a-u-.

AUTENTICITĂTE s. f. Faptul sau însușirea de a fi autentic. *Opera lui Caragiale este grandioasă pentru că cuprinde în ea autenticitatea vieții*. L. ROM. 1953, nr. 1, 45. *Titu Herdelea nu-i putea da nici o lămurire inedită sau măcar cu pretenție de autenticitate*. REBREANU, R. I 305.

— Pronunțat: a-u-.

AUTENTICĂ, *autentică*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la acte) A garanta ca autentic, a întări, a investi cu formele legale. V. l e g a l i z a. *Autentic o copie a certificatului de căsătorie*.

— Pronunțat: a-u-.

AUTENTICĂRE, *autenticări*, s. f. Acțiunea de a autenticifica; întărire, investire cu forme legale. V. l e g a l i z a r e. *Autenticarea unui act*. ♠ Procedură juridică prin care se autentică un act.

— Pronunțat: a-u-.

AUTENTICĂT, -Ă, *autenticăți*, -te, adj. (Despre acte) Întărit, investit cu formele legale. V. l e g a l i z a t. *Procură autenticată*.

— Pronunțat: a-u-.

AUTO¹- Element de compunere care arată că noțiunea conținută de a doua parte a cuvîntului compus se referă la subiect sau că acțiunea exprimată se îndeplinește spontan, de la sine, prin mijloace proprii; servește la formarea unor substantive ca: a u t o a p ă r a r e, a u t o l i n i ș t i r e, adjective ca: a u t o b i o g r a f i c, a u t o c r i t i c și verbe ca: a u t o a d m i n i s t r a, a u t o f i n a n șa, a u t o i m p u n e etc.

— Pronunțat: a-u-.

AUTO²- Element de compunere însemnînd «automobil», «automat», care servește — mai ales în limbajul tehnic — la formarea unor substantive ca: a u t o b l i n d a t, a u t o t r a c ți u n e etc.

— Pronunțat: a-u-.

AUTO³ adj. invar. (Despre tracțiune, transporturi etc.) Care se efectuează cu ajutorul unui automobil, al unui autocamion etc. [Organizațiile de partid] sînt chemate să desfășoare o susținută activitate politică și organizatorică pentru intensificarea întrecerii socialiste în rîndurile personalului ceferist, al celui din unitățile navigației civile și al transportului auto. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2685. ♠ (Eliptic) De automobile, care se referă la (mecanica de) autovehicule. *Școala de ofițeri tehnică auto*.

— Pronunțat: a-u-.

AUTOADMINISTRĂ, *autoadministrez*, vb. I. R e f l. (Rar) A se administra prin mijloace proprii, internic.

AUTOAPĂRĂRE s. f. Apărare prin mijloace proprii.

AUTOAPRINDERE s. f. Aprindere de la sine a combustibililor, în anumite condiții de presiune și de temperatură. *Autoaprinderea se întâlnește frecvent la zăcămintele de cărbune.*

AUTOBĂZĂ, *autobaze*, s. f. Centru de exploatare și întreținere a unui număr de autovehicule, organizat spre a deservi o regiune, o instituție etc.

AUTOBIOGRAFIC, -Ă, *autobiografici*, -e, adj. (Cu caracter) de autobiografie. *Însemnări autobiografice.* — În această scriere autobiografică snt descrise condițiile de miserie și exploatare în care se desfășura ucenicia celor dornici să-și însușească meșteșugul picturii de la vreun meșter. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 348, 1/4.

AUTOBIOGRAFIE, *autobiografii*, s. f. Biografie pe care o persoană și-o scrie ea însăși; datele esențiale din viața unei persoane, scrise chiar de acea persoană. + Compunere literară, mai ales în proză, în care autorul își povestește propria sa viață.

AUTOBLINDĂT, *autoblindate*, s. n. Vehicul pe roți sau pe șenile, cu armament ușor, destinat misiunilor de cercetare, de siguranță și de legătură.

AUTOBŪS, *autobuse*, s. n. Autovehicul cu caroseria de dimensiuni mari, întrebuințat la transportul în comun al unui număr mare de pasageri.

— Variantă: *autobúz* s. n.

AUTOBŪZ s. n. v. *autobus*.

AUOCAMIÓN, *autocamioane*, s. n. Autovehicul de dimensiuni mari, prevăzut cu platformă și folosit pentru transporturi de materiale și mărfuri. ◇ *Autocamion basculant* v. *basculant*.

AUOCAMIONETĂ, *autocamionete*, s. f. Autocamion cu o capacitate mai mică de încărcare; camionetă.

AUOCĂR, *autocăre*, s. n. Autobus mare, descoperit sau decapotabil.

AUOCAROSIÉR, *autocarosieri*, s. m. Muncitor specialist care construiește caroserii (de automobile).

AUTOCEFĂL, -Ă, *autocefali*, -e, adj. (De obicei despre forma de organizare a bisericii ortodoxe) Care se conduce singur; independent, neatârnat (de autoritatea patriarhului ecumenic). *În anul 1885 biserica română a fost proclamată autocefală.*

AUTOCEFALIE, *autocefalii*, s. f. (Bis.) Faptul de a fi autocefal; neatârnat, independență (față de patriarhia ecumenică).

AUOCISTERNĂ, *autocisterne*, s. f. Automobil special construit, prevăzut cu o cisternă, pentru transportul păcurii sau al altor materii lichide.

AUOCLĂVĂ, *autoclave*, s. f. Vas cu pereții groși, închis ermetic, care servește la sterilizare sau la efectuarea reacțiilor sub presiune. *Impregnarea mecanică a lemnului în autoclavă a fost inventată în U.R.S.S.*

AUOCONSERVĂRE s. f. Menținere sau apărare a ființei proprii.

AUOCRĂT, *autocrați*, s. m. Cîrmuitor cu puteri nelimitate al unui stat; monarh absolut. V. *despot*, *dictator*, *tiran*. + (Adjectival) Autocratic. *În februarie 1917 monarhia autocrată rusă a fost doborâtă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 3/2.

AUOCRĂTIC, -Ă, *autocratici*, -e, adj. Care are caracter de autocrație; care dispune de puteri nelimitate. *Gvern autocratic.* ◇ (Adverbial) *Monarh care conduce autocratic.*

AUOCRATISM s. n. Concepție, doctrină autocratică de guvernare.

AUOCRATIE. (2) *autocrații*, s. f. (În societatea bazată pe exploatare) 1. Formă de guvernare cu toate puterile statului concentrate în mâna unei singure persoane, care exercită o putere absolută, nemărginită, despotică, nesocotind interesele și voința poporului. V. *absolutism*.

2. Stat în care forma de guvernare este autocratică. *Rusia țaristă era o autocrație.*

AUOCRITIC, -Ă, *autocritici*, -e, adj. Făcut sau stabilit pe bază de autocritică, pătruns de spiritul autocriticii; de autocritică. *Agitatorii trebuie să bîcniască lipsurile în muncă, să cultive cu îndrăzneală spiritul critic și autocritic și îndeosebi critica de jos.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 345, 2/6.

AUOCRITICĂ s. f. Metodă de bază în acțiunea de educare a membrilor partidului de tip nou și a oamenilor muncii, constînd în privirea critică a propriei activități, în dezvăluirea și recunoașterea în mod deschis și cinstit a propriilor lipsuri și greșeli, în descoperirea cauzelor care le-au provocat și a mijloacelor de lichidare a lor. *Cred, tovarăși, că avem nevoie de autocritică așa cum avem nevoie de aer, de apă. Cred că fără ea, fără autocritică, partidul nostru n-ar putea să meargă înainte, n-ar putea să dea la iveală răcile noastre, n-ar putea să lichideze lipsurile noastre.* STALIN, O. XI 32. *Leninismul învață partidele comuniste să folosească cu curaj critica și autocritica — semn al forței și maturității lor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 601. *Drumul către o știință nouă este de neconceput fără o critică și autocritică adîncă și principială, fără discutarea tuturor problemelor legate de creația științifică, de orientarea filozofică în știință.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 5/3.

AUODEMASCĂ, *autodemăsc*, vb. I. Refl. A se demasca singur.

AUODEMASCĂRE, *autodemascări*, s. f. Acțiunea de a se demasca.

AUODETERMINĂRE, *autodeterminări*, s. f. Principiu formulat de învățătura marxist-leninistă și aplicat de partidul clasei muncitoare, potrivit căruia o națiune dintr-un stat multinațional poate hotărî singură cu privire la problemele conducerii administrativ-politice proprii, putînd merge pînă la despărțirea de stat și la formarea unui stat independent. *Fiind dușmanul neîmpăcat al oricărei subjugări, Uniunea Sovietică apără dreptul la autodeterminare națională a popoarelor și independența popoarelor mici, și este inamicul cel mai hotărît și consecvent al subjugării unui popor de către celălalt.* DOC. PART. 285.

AUODIDĂCT, -Ă, *autodidacți*, -te, s. m. și f. Persoană care și-a însușit prin forțe proprii, fără ajutorul unui profesor sau al unei forme de învățămînt școlar, o serie de cunoștințe de nivel ridicat.

AUODISTRŪGERE s. f. Proprietate pe care o au unele proiectile (de artilerie antiaeriană sau lansate de pe bordul avioanelor) de a se distruge automat, după străbaterea unei anumite traiectorii, pentru a nu fi periculoase în cazul cînd nu și-au atins ținta.

AUOFECUNDĂRE, *autofecundări*, s. f. (La unele plante și specii inferioare de animale) Fecundare prin sine însuși.

AUOFINANȚARE, *autofinanțări*, s. f. Finanțare din fonduri proprii. *Metoda autofinanțării, introdusă la noi după exemplul gospodăririi întreprinderilor din Uniunea Sovietică... se extinde neconștient făcînd în multe întreprinderi...*

prinderi inutilă recurgerea la împrumuturi, eliberând sume importante în vederea noilor investiții. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 10/1.

AUTOFLAGELĂ, *autoflagelez*, vb. I. Refl. (Învechit; despre adepții unor secte religioase) A se biciui, a se tortura singur, a se supune de bunăvoie unor torturi fizice inutile, din fanatism religios, socotind că ispășește astfel un păcat.

AUTOGĂRĂ, *autogări*, s. f. Gară pentru autobuse și autocamioane.

AUTOGENĂ, *autogene*, adj. f. (În expr.) *Sudură autogenă* = sudură a două bucăți din același metal prin fuziunea (parțială) obținută cu ajutorul unei vergele de metal topite la o flacără (de obicei) de acetilenă, activată de oxigen.

AUTOGESTIONĂR, *-Ă, autogestionari, -e*, adj. Care are gestiune sau administrare proprie. *Comitet sindical autogestionar*.

AUTOGESTIONĂRE, *autogestionări*, s. f. Gestionare sau administrare proprie.

AUTOGÎR, *autogire*, s. n. Avion special construit pentru a decola și ateriza vertical pe suprafețe reduse și a cărui planare e asigurată prin rotațiile unei elice cu trei sau patru pale fixate pe un ax vertical. V. *elicopter*.

AUTOGRĂF, *-Ă, autografi, -e*, adj. (Despre un text, o semnătură etc.) Scris de propria mână a autorului. *Act autograf. Scrisoare autografă*. ♦ (Substantivat) *Peste câteva zile se publicau mărturisiri, autografe, fotografii care puneau într-o lumină zdrobitoare tot trecutul, plin de aventuri rușinoase, toate umilințele și peripețiile prin care trecuse omul acesta. VLAHUȚĂ, O. A. II 6.*

AUTOHALTĂ, *autohalte*, s. f. Haltă pentru automobile.

AUTOHTÓN, *-Ă, autohtoni, -e*, adj. (Despre populații sau indivizi) Care aparține unei regiuni (unei țări etc.) unde strămoșii săi s-au stabilit din vechime, înaintea altora; bășinaș. *Popoarele autohtone din Peninsula Balcanică*. ♦ (Substantivat) *Domnii regulamentari încurajează nu numai pe meseriași, îndeosebi pe autohtoni, dar caută să atragă și meseriași străini, dintre cei specializați. IST. R.P.R. 299.*

AUTOIMPUNERE, *autoimpuneri*, s. f. (În societatea socialistă) Contribuție bănească pe care o colectivitate o fixează și o dă de bunăvoie în vederea unor lucrări locale de interes obștesc. *Autoimpunerea [este] o contribuție bănească pe care o hotărăsc și o dau de bunăvoie locuitorii comunelor, satelor și stațiilor balneo-climaterice, contribuție cu ajutorul căreia ei pot realiza lucrări și amenajări de interes local, fără a apela la fondurile bugetare și la materialele din fondul centralizat al statului. SCÂNTEIA, 1953, nr. 2589.*

AUTOÎNCÎNTĂRE s. f. (Des folosit în cuvântări sau în scrieri de educare politică a maselor) Încântare de sine însuși în urma unor succese, reale sau aparente, care duc adesea la lipsa de vigilență, de atitudine autocritică, la stagnare și regres; autumflărire.

AUTOLINIȘTIRE s. f. (Des folosit în cuvântări sau în scrieri de educare politică a maselor) Acțiunea de a se liniști pe sine însuși, în urma unor succese, reale sau aparente, care duc adesea la o condamnată atitudine de pasivitate, la o primejdioasă lipsă de vigilență. *Sarcina partidului este acum de a nu permite ca un spirit de autoliniștire să-și facă loc în rândurile partidului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 465. Întrecerea socialistă este străină de*

orice autoliniștire, de tendința de a te mulțumi cu rezultatele obținute; ea înseamnă dezvoltarea neconținută a succeselor obținute, înseamnă muncă perseverentă pentru a dobindi, zi de zi, noi și noi victorii. SCÂNTEIA, 1951, nr. 2059.

AUTOMĂT¹, *automate*, s. n. Dispozitiv, unealtă, aparat sau mașină care efectuează fără intervenția omului o anumită operație. *Le povestea istoria roșii de la automobilul plugului, le spunea de întrecere, îi convingea — trebuia să-i convingă — să-i sudeze roata. DUMITRIU, V. L. 136. ♦ Fig. Persoană fără voință și părind lipsită de rațiune, care face totul mecanic.*

AUTOMĂT², *-Ă, automați, -te*, adj. (Despre unelte, aparate, mașini) Care este acționat printr-un dispozitiv mecanic; (despre anumite operații) care se efectuează prin acțiunea unui dispozitiv mecanic, fără vreo intervenție exterioară. *Strung automat. Uzină automată. □ La intrarea în gura minei se află montată o instalație modernă pentru descărcarea automată [a cărbunelui]. SCÂNTEIA, 1953, nr. 2547. El, c-un ciocan automat Ținut pe umăr, de mine, Ea cu o secere de fier Pe după brațul ei bronzat. D. BOTEZ, F. S. 44. ♦ Armă automată (și substantivat, f.) = armă de foc la care armarea se face fără intervenția omului, astfel că loviturile se succed fără întrerupere atât timp cât se apasă pe trăgaci. *Mitrăliera și pușca-mitrălieră sînt arme automate. □ [Oamenii] se zvirlau spre ieșirile satului, dar la toate ieșirile îi așteptau automatele-n bătaie. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 6/6. Se lăsese de mult amurgul și toate focurile automatelor încetaseră. CAMILAR, N. I 394. ♦ (Adverbial) *Mitrăliera se armeză automat. ♦ Fig. Care se face, se execută de la sine, în mod mecanic, fără participarea rațiunii sau a voinței. Mișcări automate. Gesturi automate.***

AUTOMĂTIC, *-Ă, automatici, -e*, adj. De automat. *[Doi urși polari] fac ocholul bazinului... Labele se ridică și se așază cu o regularitate automatică. ANGHIEL, PR. 114. ♦ (Adverbial, fig.) Dreaptă ca o somnambulă, ea lovește automatic Fildeșul sau abanosul învechitului clavier. MACEDONSKI, O. I 87.*

AUTOMATISM s. n. Caracterul a ceea ce este automat; mișcare (ca) de automat. ♦ (Psih.) Însușire a sistemului nervos (innăscută sau dobândită prin exercițiu) de a organiza anumite mișcări succesive fără a mai fi nevoie de o dirijare conștientă a lor. ♦ Fig. *Automatismul birocratic trebuie combătut.*

AUTOMATIZĂ, *automatizez*, vb. I. Trans. A înzestra cu utilaj automat. V. *mecaniza*. (Refl. pas.) *În țara noastră munca în mine se automatizează.*

AUTOMATIZĂRE, *automatizări*; s. f. Acțiunea de a (se) automatiza; folosire a automatelor în procesul de producție, înzestrare cu mijloace automate. *Automatizarea proceselor de producție este treapta superioară a mecanizării. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 7/2. ♦ Fig. Automatizarea mișcărilor.*

AUTOMIȘCĂRE, *automișcări*, s. f. (Fil.) Stare de schimbare și de mișcare neîntreruptă a naturii și a societății, cauzată de contradicțiile interne, proprii tuturor obiectelor și fenomenelor naturii și vieții sociale.

AUTOMOBIL, *automobile*, s. n. Autovehicul cu roți, mai mic decât autobusul, folosit pentru transportul unui număr mic de persoane. *Automobilul ajunsese numai la vreo cincizeci de pași și copilul nu se clintea din loc, în ciuda avertismentelor nervoase ale trompetei. REBREANU, R. II 32. De una sînt bune automobilele: te duci cu ele și n-ai nevoie de șine, nici de hrana dobitoacelor, ca la trăsură. SP. POPESCU, M. G. 64.*

— Accentuat și: (nerecomandabil) *automobil*.

AUTOMOBIL², -Ă, *automobili*, -e, adj. (Despre vehicule) Care merge singur, care se mișcă cu ajutorul unui motor propriu.

— Accentuat și: (nerecomandabil) *automobil*.

AUTOMOBILISM s. n. Sport (sau turism) practicat cu ajutorul automobilului.

AUTOMOBILIST, -Ă, *automobilisti*, -ste, s. m. și f. Persoană care practică automobilismul.

AUTOMOBILISTIC, -Ă, *automobilistici*, -e, adj. De automobilism, privitor la automobilism. *Eu n-am temperament pentru aventuri și nici n-am chef să-mi frâng gîtul pe șosele de dragul sportului automobilistic.* REBREANU, R. I 153.

AUTOMOTÓR, *automotoare*, s. n. Vehicul de cale ferată prevăzut cu motor propriu și folosit pentru transportul de călători. ♠ (Adjectival) *Tren automotor*.

AUTOMULTUMIRE s. f. Mulțumire de sine însuși în urma unor succese, reale sau aparente, care duc de cele mai multe ori la lipsă de vigilență, de atitudine autocritică, la stagnare și regres; autoîncântare.

AUTOMUTILĂ, *automutilez*, vb. I. R e f l. A-și provoca singur o infirmitate, a se mutila singur. *Numitul soldat... s-a automutilat, zdrobindu-și trei degete de la mina stîngă, spre a scăpa de front.* CAMILAR, N. I 348.

AUTOMUTILĂRE, *automutilări*, s. f. Acțiunea de a se automutila și rezultatul ei. [Ofițerul] *răsfota un dosar subțire, spunîndu-și: Automutilări? Iar automutilări... De săptămîni judec numai automutilări.* CAMILAR, N. I 346.

AUTOMUTILĂT, -Ă, *automutilați*, -te, s. m. și f. Persoană care și-a provocat singură o infirmitate, care s-a mutilat singură. *Ostîndîl acela îi un automutilat, unul care s-a împușcat în genunchi.* CAMILAR, N. I 365.

AUTONÓM, -Ă, *autonomi*, -e, adj. Care se conduce sau se administrează singur, care se bucură de autonomie. *Regiunea Autonomă Maghiară a Republicii Populare Romîne este formată din teritoriul locuit de populația compactă maghiară secuiască și are conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome.* CONST. R.P.R. 16.

AUTONOMIE s. f. Drept (al unui stat, al unei regiuni, al unei naționalități sau al unei minorități naționale) de a se administra singur, în cadrul unui stat condus de o putere centrală. V. a u t o d e t e r m i n a r e. *În Republica Populară Romînă se asigură autonomie administrativ-teritorială populației maghiare din raioanele secuiesti, unde ea formează o masă compactă.* CONST. R.P.R. 6.

AUTOPLASTIE, *autoplastii*, s. f. Intervenție chirurgicală prin care se reface o parte distrusă din țesutul corpului, luîndu-se din însuși corpul individului o grefă care se altoiește pe partea distrusă.

AUTOPOTRÉT, *autoportrete*, s. n. Reprezentare a propriei persoane, în pictură, în desen sau în literatură.

AUTOPROPULSÁT, -Ă, *autopropulsați*, -te, adj. Care se mișcă prin forță proprie. *Proiectil autopropulsat.*

AUTOPSIE, *autopsii*, s. f. Disecare a unui cadavru și examinare anatomică a organelor lui interne, pentru a stabili cauza morții. *Autopsiile se fac în interesul justiției sau al științei medicale.* ♠ Fig. *Degetele sale albe... mînuiau furculița sau cușitul cu atîta îndemnare în autopsia oului.* HOGAȘ, M. N. 36.

AUTÓR, -OÁRE, *autori*, -oare, s. m. și f. Persoană care creează o operă literară, artistică, științifică sau

publicistică. V. scriitor. *Lenin este autorul studiului filosofic «Materialism și empiriocriticism». Mihail Sadoveanu este autorul romanului «Frații Jderi».* □ *Autorul creează numeroase schițe bine construite. Din schițele sale se desprind personaje vii, ale căror trăsături caracteristice sînt reliefate puternic.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 4/5. ♠ *Drepturi de autor v. drept.* ♠ Persoană care face, care produce ceva. *Autorul invenției paratrăsnetului este Benjamin Franklin.* □ *Tulimeni (= gardieni) și ieniceri se amestecă la sfîda plăcîntei și comedia se mîntuie cu uciderea a vreo treizeci de inși din ambe părțile; iar plăcînta, trîsta cauză a acestei dispute, și autorul ei au rămas turțiți și hăcuți într-o baltă de sînge.* NEGRUZZI, S. I 286. ♠ Persoană care comite o faptă condamnată (o infracțiune, un delict, o crimă etc.), participînd direct sau indirect la comiterea ei. *Autorul unui furt. Autorul moral al unei crime.*

— Pronunțat: a-u.

AUTORAPÍD, *autorapide*, s. n. Automotor cu viteză de tren rapid.

AUTORÁȘ, *autorași*, s. m. Diminutiv cu sens depreciativ al lui a u t o r; scriitoraș, scrib. *În căpșeala fiecărui autoraș găsești materia fulminantă a unui critic gata să facă explozie la cea dintîi ocazie.* VLAHUȚĂ, O. A. 211.

— Pronunțat: a-u.

AUTOREGLĂJ, *autoreglaje*, s. n. Autoreglare.

AUTOREGLĂRE, *autoreglări*, s. f. Reglare automată.

AUTORITĂR, -Ă, *autoritari*, -e, adj. Care caută să-și impună (uneori în mod abuziv) autoritatea sau voința proprie, care nu suferă contradicție. *Te rog... nu mă întrerupe. Dă-mi voie să fiu și eu o dată autoritar cu dumneata.* D. ZAMFIRESCU, R. 57. ♠ (Adverbial) *Ce-i cu dumneavoastră? îi întreb autoritar.* CAMIL PETRESCU, U. N. 322.

— Pronunțat: a-u.

AUTORITĂTE, (2) *autorități*, s. f. 1. Drept, putere de a comanda, de a da dispoziții sau de a impune cuiva ascultare. 2. Putere politică sau administrativă într-un stat; stăpînire, cîrmuire. ♠ *Instituție, organ (central sau local) al puterii de stat. La ora trei, convoiul mortuar trebuie să pornească. Autoritățile portului s-au opus, interzicînd întreruperea muncii.* SAHIA, N. 41. ♠ (Concretizat) Reprezentant al puterii de stat. *Autoritățile au ocupat loc în tribună.*

3. Puterea de a se impune cuiva prin capacitatea, meritele sau calitățile sale; prestigiu, trecere, vază, considerație. ♠ *A avea (sau a se bucura de) autoritate = a se bucura de prestigiu sau considerație. Creat și crescut de Lenin și Stalin, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice se bucură de cea mai mare autoritate și influență în mișcarea revoluționară și muncitorească internațională.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2647. ♠ (Concretizat) Persoană care se impune prin prestigiu sau cunoștințele sale.

— Pronunțat: a-u.

AUTORIZĂ, *autorizez*, vb. I. T r a n z. A învesti pe cineva cu o autoritate publică, a-l împuternici să facă ceva; a delega. ♠ A da (cuiva) dreptul (de a face ceva); a îngădui, a permite. *Felul tău de a te purta cu Mihai ar fi autorizat pe oricine să creadă că-ți place.* D. ZAMFIRESCU, R. 184.

— Pronunțat: a-u. — Prez. ind. și: (franțuzism nerecomandabil) *autoriz* (SEBASTIAN, T. 29).

AUTORIZĂRE, *autorizări*, s. f. Faptul de a a u t o r i z a; împuternicire.

— Pronunțat: a-u.

AUTORIZĂȚĂ, -Ă, *autorizați, -te*, adj. Împuternicit (să facă sau să spună ceva). *Persoană autorizată. Specialist autorizat.* ♦ Făcut de o persoană care are autorizație prealabilă. *Declarație autorizată. Traducere autorizată.*
— Pronunțat: a-u-.

AUTORIZĂȚIE, *autorizații*, s. f. Permisuine, de obicei oficială, de a face ceva; împuternicire. *Autorizație de pescuit. Autorizație de intrare.* □ Colonizarea altor specii de pești dect cele existente într-un fond de pescuit se va putea face numai pe baza autorizației ministerului. B. O. 1953, 40. ♦ Document scris prin care se dovedește un drept, o împuternicire a cuiva.
— Pronunțat: a-u-.

AUTOSTRĂDĂ, *autostrăzi*, s. f. Șosea largă, asfaltată sau pavată, special construită pentru circulația auto-vehiculelor.

AUTOSUGESTIE, (rar) *autosugestii*, s. f. Sugestie exercitată asupra sa însuși. *Vreascurile trezneau sub pașii mei îndeajuns ca să trezească din autosugestie și pe un fachir indian.* HOGAȘ, M. N. 235.
— Pronunțat: -ti-e.

AUTOSUGESTIONĂ, *autosugestionez*, vb. I. Refl. A-și sugera singur o idee, o emoție; a se sugestiona.
— Pronunțat: -ti-o-.

AUTOTIPIE, (2) *autotipii*, s. f. 1. Procedu fotochimic de executare a unui clișeu pentru tipărit într-o singură culoare, nuanțele de umbră și lumină fiind redată prin puncte sau (mai rar) prin linii. V. s i m i l i g r a v u r ă.
2. Clișeu în zinc sau alamă, sau reproducerea însăși a acestui clișeu, obținută prin procedul arătat mai sus.

AUTOTRĂCTOR, *autotractoare*, s. n. Vehicul de tracțiune de mare putere, montat pe roți de cauciuc, de metal sau pe șenile. ♦ Autocamion special construit pentru orice teren.

AUTOTRACTIUNE s. f. Tracțiune care se face cu mijloace auto.

AUTOTURISM, *autoturisme*, s. n. Automobil pentru 2-6 persoane, cu acoperiș de obicei decapotabil; turism (2).

AUTOTURN, *autoturnuri*, s. n. Autovehicul cu o platformă care se poate înălța și roți, special construit pentru executarea lucrărilor de conducere a cablurilor aeriene necesare tracțiunii electrice.

AUTOVACCIN, *autovaccine*, s. n. Vaccin obținut prin culturi de microbi atenuați prin încălzire sau alte metode, care se administrează bolnavului de la care s-au luat microbii. *Autovaccinul se întrebunțează mai ales în tratamentul furunculozii și al altor infecții cu stafilococi sau alți germeni microbieni.*

AUTOVACCINĂRE, *autovaccinări*, s. f. Vaccinare prin autovaccin.

AUTOVEHICUL, *autovehicule*, s. n. Vehicul pus în mișcare de o forță alimentată de un izvor propriu de energie. *Există autovehicule terestre, aeriene, de apă și amphibii.*

AUXILIAR, -Ă, *auxiliari, -e*, adj. Care ajută, care dă concursul la ceva, care se află pe plan secundar față de ceva principal; ajutor. *Material auxiliar. Piesă auxiliară.* ♦ *Verb auxiliar* = verb care ajută la formarea timpurilor și modurilor verbale compuse. «A.avea», «a fi» și «a voi» sînt, prin unele forme ale lor, verbe auxiliare. ♦ (Substantivat) *Un dicționar este un auxiliar prețios pentru cunoașterea unei limbi.* ♦ (Mat.) Cu ajutorul căruia se poate simplifica și rezolva mai ușor o problemă. *Linii auxiliare. Unghi auxiliar. Funcție auxiliară.*
— Pronunțat: a-u-xi-li-ar.

AUZ s. n. 1. Unul dintre cele cinci simțuri, cu ajutorul căruia se percep sunetele. *Dacă ar fi avut cineva auz ca firul argintului, ar fi delușit cum plinesc bulbii în glii.* CAMILAR, TEM. 102. *Încă tot nu sîntem lipsiți de simțul auzului și, prin urmare, ne place a asculta povești frumoase.* NEGRUZZI, S. I 245. ♦ Expr. A-i lua (cuiva) auzul = a asurzi (pe cineva). *Nichifor avea o biciușcă... cu care pocnea de-ți lua auzul.* CREANGĂ, P. 107. *Stropșitul de Ion, cu talanca de la oi, cu cleștele și cu vătrarul, face o hodorageală și un tărăboi de-ți ia auzul.* CREANGĂ, A. 39. ♦ Însușirea de a distinge o notă muzicală justă de una falsă; ureche muzicală.

2. Auzire, auzit. *S-a bucurat... la auzul acestor vorbe.* RETEGANUL, P. III 78. *Nu mă sfiesc... s-o mărturisesc în auzul oamenilor.* ALECSANDRI, T. II 25.

AUZÎ, *auzî*, vb. IV. 1. Tranz. (Folosit și absolut; subiectul este omul, mai rar urechile; complementul arată sunetul) A percepe cu ajutorul auzului. *Audz... șuier de piatră pe tăși de coasă.* BENIUC, V. 27. *Ce-mi aud urechile?* SADOVEANU, N. F. 7. *Mai merge el cît merge, și numai iacă ce aude o bizătură înădușită.* CREANGĂ, P. 238. *Cred, nu cred; așa aud vorbind lumea, așa zic și eu.* ALECSANDRI, T. I 348. ♦ (Complementul arată sursa sunetului) *N-auzi tu de departe cucoșul răgușit?* EMINESCU, O. I 98. *Să nu-ți aud gura!* ALECSANDRI, T. I 122. *Dacă vă puneți la vatră dinaintea focului, auziți unele lemne țipînd.* NEGRUZZI, S. I 246. (Prin exagerare) *Aleodor, cum se deșteptă, îi trase o palmă de auzi cîinii în Giurgiu.* ISPIRESCU, L. 47. ♦ (La forma negativă, uneori întărit prin «a nu vedea», exprimînd o insensibilitate completă față de impresiile dinafară) *Ea n-aude, nici nu vede, Ci tot fuge ne-necat.* ALECSANDRI, P. A. 41. ♦ Expr. *N-aude, n-a vede (n-a greul pămîntului)* = se face că nu știe nimic. *Nișă... se uita într-o parte, chipurile n-aude și n-a vede.* PAS, L. I 7. *Eu spuu, eu aud (sau tu spui, tu auzi etc.)* = degeaba vorbesc (sau vorbești etc.), nu mă (sau te etc.) ascultă nimeni. ♦ Refl. p a s. (Adesea i m p e r s.) *Deodată, ca din pămînt, Din fundul de purpur al zării S-aude tîmnd.* BENIUC, V. 164. *Ia! s-aude pupăza! am observat eu ridicînd un deget lingă frunte.* SADOVEANU, N. F. 26. *Turmele s-aud mugînd, Și flăcăii vin pe luncă Hăulînd.* COȘBUC, P. I 47. *Cum te-ai dus d-ta acasă, n-a trecut tocmai mult și iacă s-aude cineva bătînd la ușă.* CREANGĂ, P. 27. *Frunză verde de agude, Ia vezi, frate, ce s-aude? Graiul dulce-a mîndrei mele Ori zgomot de potiri grele?* ANT. LIT. POP. I 56. (Ex p r.) *Să se audă musca* = să fie tăcere desăvîrșită (încît să se audă și zbrîmîntul unei muște). ♦ A căpăta cunoștință despre ceva. *Ții tu minte cite-n lume-ai auzit, Ce-ți trecu pe dinainte, cite singur ai vorbit?* EMINESCU, O. I 134. ♦ Expr. *A-și auzi vorbe* (sau rău, multe etc.) = a-i ajunge (cuiva) la cunoștință lucruri (de obicei neplăcute) pe care le spun alții despre el. *Și apoi! vorba ceea: fă bine să-ți auzi rău!* CREANGĂ, P. 253.

2. Tranz. (La imperativ, adesea precedat de interj. «ia», popular «ian», cuprinzînd mirarea, ironia sau neîncrederea în cele spuse) A asculta, a lua seama la cele ce se spun. *Ian auziți cum tulnicele tari Stirnesc îndemn de proaspeți făurari.* DEȘLIU, G. 28. *Auzi mă! Nu! vezi că e o tigoare de băiet, cobăit și leneș de n-are pârche?* CREANGĂ, P. 13.

3. Intrans. (Mai ales la forma interogativă, adesea amenințător) A înțelege, a pricepe. *La prima stație te dai jos... N-auzi?* DUMITRIU, B. F. 7. *Știi unde am vorbit să ne-nțilnim: în salon de clasa-nții... Ai auzit?* CARAGIALE, O. II 196. ♦ Tranz. *Măi, de noi nu va fi bine de scapă din casa noastră cu zile Stan; mergi la noapte, cînd doarme, și-l lovește cu buzduganul chiar în frunte, auzitu-m-ai?* RETEGANUL, P. IV 19. ♦ (La prez. ind. pers. 1) a) (Ca răspuns la un apel) *Cum ai spus? poftim? Jupineșică, jupineșică!* — *Audz, moș Nichifor, răspunse*

Malca tresărind, spăimintată. CREANGĂ, P. 132. *Aud cucoane. — Adă dulceți, Safta.* ALECSANDRI, T. I 63; h) (Numai la forma interogativă, încheind o declarație sau o afirmație scotită fără replică) Poți tăgădui? mă mai poți contrazice? *Mă rog, ce ți-am spus când ți-am poroncit să-mi gătești pășoare cu humbac pentru sprincene? Aud?* ALECSANDRI, T. I 125.

4. *Tranz.* (Cu privire la vești, știri, noutăți) A afla. *Cînd auzi călul de la Făt-Frumos că hainele și armele sînt bine curățate... o dată se scutură... și rămase... un cal gras, trupeș și cu aripi.* ISPIRESCU, L. 3. *Poate-i fi auzit ce-au pătîi alții.* CREANGĂ, P. 81. *În tranz.* (Urmă de determinări introduse prin prep. «despre») *Vești auzi despre mine în curînd!* DUMITRIU, B. F. 40. *Expr.* *A auzi de cineva (sau de ceva) = a cunoaște pe cineva (sau ceva) din reputație, din cele ce se povestesc. Numai în grădina ursului, dacă-i fi auzit de dînsa, se află sălăți de aceste.* CREANGĂ, P. 211. *Am auzit de tine, da de văzut nu te-am văzut.* EMINESCU, L. P. 174. *Marcu, biet, o auzit De potopul cel cumplit.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 485. *A nu (mai) voi să audă de cineva = a rupe orice legătură cu cineva, a nu mai voi să întrefină legături cu cineva. Tată-său nu mai voia să audă de el.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *A nu mai auzi de numele cuiva = a nu mai ști despre cineva. Și de atuncea nu li s-au mai auzit nimică de nume.* SBIERA, P. 22. *Să auzim de bine!* formulă de urare adresată cuiva la despărțire.

5. *Ref l.* (Numai la pers. 3) A se vorbi, a se zvonii. *Multe se aud. Să nu ne luăm după cite se aud.* STANCU, D. 151. *S-aude că Alecuț vrea s-o ducă pe maică-sa acolo unde se află el.* SADOVEANU, N. F. 84.

— *Prez. ind. și conj. pers. 1 și: auz (CARAGIALE, O. I 95, ȘEZ. III 191), prez. conj. pers. 3 și: auză.*

AUZIRE s. f. (Rar) Faptul de a auzi, auz (2). *La auzirea acestei vești se bucură foarte mult.*

AUZIT s. n. Faptul de a auzi, auzire. (În loc. adv.) *Din auzite = a) din cite a auzit sau a aflat cineva de la alții (nu din proprie constatare). Știm însă, din auzite, că-n vechea clădire erau două paraclise sau capele.* ODOBESCU, S. I 404; b) din cite a prins cineva cu urechea. (Rar) *Pe auzite = după cite se spune, în mod necontrolat, neverificat. Fă cunoștință cu fata; n-o lua numai pe auzite, pentru că nu se mîntîncă tot ce zboară.* NEGRUZZI, S. I 251.

— Formă gramaticală: (în locuțiuni) *auzite*.

AUZITŌR, -OĂRE, auzitori, -oare, adj. (Învechit, rar) Auditor. *Auzitorii așa mult au aplaudat, Cît dulăurile toate în arhivă s-au mișcat.* ALEXANDRESCU, M. 209.

AVĂL adv. (În opoziție cu a monte, numai în loc. adv.) *În aval* (în legătură cu situația unui punct pe cursul unei ape) = mai aproape de vărsare (în comparație cu un punct mai depărtat).

AVALĂNȘĂ, avalanșe, s. f. 1. Masă de zăpadă care se desprinde de pe coasta unui munte și se rostogolește la vale (producînd adesea pagube). (Poetic) *Și cerul, avalanșă de omăt, Se surpă peste lumea-nțamecată.* BENIUC, V. 39.

2. *Fig.* (Urmă de determinări) Cantitate uriașă și năvalnică. *Emoția lui Baloleanu se manifesta printr-o irezistibilă avalanșă verbală.* REBREANU, R. II 214.

AVĂN, -Ă, avani, -e, adj. (Mold.) Strașnic, grozav, cumplit. *Cît de avană va fi fost lovitura aceea, nu pot spune.* MARIAN, O. II 49. *Într-o groapă mare arde-un foc avan.* EMINESCU, L. P. 127. *Adverbial* *Dar strînge pumnul mai avan pe furcă.* DRAGOMIR, S. 24. *Afară băteau tururile, băteau avan.* CAMILAR, N. I 353. *Numai de nu l-o fi rupt apa [podul], că am auzit că vine avan Siretul.* SADOVEANU, M. 180. *Despre oameni* Rău, crud, hain. *Vezi cît ești de avan, moș Nichifor, cum îți încarci sufletul de păcate!* CREANGĂ, P. 134. *O cîmpie mănoasă,*

văzăsească, Pe care o pîndește avanul domnitor. ALECSANDRI, P. A. 226. *Nu are îndurare, e aprig și avan.* NEGRUZZI, S. II 298.

AVANGĂRDĂ, avangărzi, s. f. Grup sau detașament de ostași care merge în fruntea unei trupe în mișcare, deschizîndu-i drumul. *Fig.* *Partidul este avangarda proletariatului, avangarda care cîrmuiește nemîjlocit, el este conducătorul.* LENIN, la STALIN, O. VIII 43. *Proletarii din lumea întreagă își string tot mai mult rîndurile în jurul avangărzii socialismului internațional, în jurul speranței și reaximului întregii omeniri progresiste — Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 329. *Loc. adv.* *În avangarda... = în fruntea... Acel care rămîne în urmă din punct de vedere politico-ideologic, care trăiește din formulele învătate, care nu simte noul, nu va putea să pășească în avangarda maselor de oameni ai muncii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2693. *Loc. adv.* *De avangardă = care merge în frunte, care conduce, călăuzeste; deschizător de drum. [Lenin] a fundamentat în chip strălucit rolul partidului de avangardă al proletariatului, ca forță care îndrumază și conduce toate organizațiile de masă ale proletariatului.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 31. *Detașamentul de avangardă al clasei muncitoare = partidul marxist-leninist. Purtătorul acestei teorii, purtătorul conștiinței socialiste este detașamentul de avangardă al proletariatului, este partidul.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 124, 3/3.

— *Scris și: (după franțuzește, nerecomandabil) avangardă.*

AVANGARDISM s. n. 1. Atitudine a unor elemente care, adoptînd o mască revoluționară, în fapt se abat de la strategia și tactica partidului, neagă rolul conducător al acestuia și, neînînd seamă de etapa revoluționară respectivă, recurg la măsuri și formule greșite, premature.

2. Curent burghez cu pretenții revoluționare care, sub pretextul luptei împotriva formelor și tradițiilor consacrate, introduce în diferite domenii ale artei elemente decadente.

— *Scris și: (după franțuzește, nerecomandabil) avangardism.*

AVANGARDIST, -Ă, avangardiști, -ste, s. m. și f. Persoană care practică avangardismul. *Adjectival* *În organizațiile de tineret s-au ivit manifestări avangardiste, care au fost semnalate și combătute.* REZ. HOT. I 75.

— *Scris și: (după franțuzește, nerecomandabil) avangardist.*

AVANIE, avanii, s. f. (Învechit) Asuprire, împilare. *Avaniile turcilor sleise răbdarea poporului.* BĂLCESCU, O. II 41.

AVANPŌRT, avanporturi, s. n. Zonă amenajată la intrarea într-un port, putînd fi folosită pentru o scurtă staționare a vaselor.

AVANPŌST, avanposturi, s. n. (Învechit) Poziție constituind cea mai înaintată linie a apărării, în fața liniei inamicului. *Patrurile romînești privegheau acum malul drept al Dunării... fugărind adesea bandele de cerchezi, care tot se mai ispiteau... a înainta pînă în preajma avanposturilor noastre.* ODOBESCU, S. III 576. *Fig.* (Azi fig.) [Stațiunile de mașini și tractoare și gospodăriile agricole de stat] pot și trebuie să constituie în toate campaniile agricole pîlde și imbold de muncă organizată și făcută după metodele agrotehnicii sovietice, cea mai înaintată din lume; ele trebuie să se considere adevărate avanposturi ale socialismului. LUPTA DE CLASĂ, 1951, nr. 3-4, 15.

— *Scris și: (după franțuzește, nerecomandabil) avantpost.*

AVANPREMIERĂ, avanpremiere, s. f. Repetiție generală a unui spectacol, înainte de premieră.

— *Pronunțat: -mî-e.*

AVĂNS, avansuri, s. n. 1. Plată anticipată a unei părți dintr-o sumă curentă datorată ca salariu, ca acoperire-

a unei lucrări efectuate etc. V. a cont, arvună. Membrii gospodăriei colective vor putea primi avansuri, în cursul anului, pînă la 50% din suma ce li se cuvine pentru munca depusă. STAT. GOSP. AGR. 36. Cu cît le rămînea [muncitorilor] era greu să facă față nevoilor... iar avans nu puteau să ceară de la birou. PAS, Z. I 301. Cereau avans din soldă. CAMILAR, N. II 375.

2. (În expr.) A-i face (cuiva) avansuri = a încerca să cîştigi (adesea din interes) prietenia cuiva (prin linguşiri sau promisiuni).

3. Intrarea şi evacuarea aburului, aprinderea şi evacuarea amestecului motor etc. înainte ca pistonul să ajungă la punctul mort, ceea ce măreşte energia mecanică a maşinii respective.

AVANSĂ, avansez, vb. I. 1. Intran z. (Despre oameni) A înainta, a merge (pentru a se apropia de o ţintă urmărită); (despre lucrări întreprinse de oameni) a se dezvolta, a progresa. Construcţia hidrocentralei avansează într-un ritm foarte viu.

2. Tran z. A promova (pe cineva) în muncă, a încredinţa (cuiva) o funcţie mai înaltă, a ridica în grad. L-a avansat căpitan. ♦ Intran z. A avansat în timp foarte scurt datorită muncii depuse.

3. Tran z. (Cu privire la bunuri materiale, în special la sume de bani) A preda sau a acorda cu anticipaţie. A avansat fondurile necesare.

AVANSĂRE, avansări, s. f. Acţiunea de a avansa.

1. Înaintare, dezvoltare, progres.

2. Înaintare în grad.

3. Plată anticipată a unor sume. Avansarea cheltuielilor de regie.

AVANSĂT, -Ă, avansaţi, -te, adj. Ajuns la o treaptă de dezvoltare înaintată. Agricultură sovietică a devenit cea mai avansată agricultură din lume. ♦ (Substantivat) Cursuri pentru începători şi avansaţi.

AVANSCENĂ, avanscene, s. f. 1. Partea dinaintea a scenei, cuprinsă între cortină şi rampă. Prologul operci «Paiaje» se cîntă în avanscenă.

2. Fiecare dintre cele două loji pentru spectatori, aşezate de o parte şi de alta a sălii, chiar lîngă scenă.

— Scris şi: (după franţuzeşte, nerecomandabil) avant-scenă.

AVANTĂJ, avantaje, s. n. 1. Folos mai mare pe care îl obţine cineva de la un lucru (în raport cu folosul pe care l-ar obţine de la alt lucru asemănător). Fiecare membru are dreptul... să se bucure de toate avantajele sau ajutoarele pe care le oferă gospodăria, ca: ajutor de naştere, folosirea creşelor de copii, ajutor în bani sau în natură, în caz de boală, pentru bătrîni, inapţi de muncă, ajutor acordat familiei pentru cazurile de deces. STAT. GOSP. AGR. 21.

2. Superioritate a unei persoane faţă de alta, bazată pe o situaţie, o împrejurare etc. mai favorabilă. Campionul a avut avantajul unui bun antrenament.

3. Drept excepţional, favoare, privilegiu. A acorda (unei persoane, unei instituţii etc.) un avantaj.

AVANTAJĂ, avantajez, vb. I. Tran z. 1. A da sau a procura cuiva un avantaj (uneori în dauna altuia), a favoriza. Sistemul contractărilor avantajează pe micii producători.

2. A scoate în relief calităţile fizice ale cuiva. Pieptănătura aceasta o avantajează.

AVANTAJĂRE s. f. Acţiunea de a avea avantaj şi rezultatul ei.

AVANTAJĂT, -Ă, avantaţi, -te, adj. Care profită de urma unui avantaj, căruia i s-a făcut un avantaj.

AVANTAJÓS, -OĂSĂ, avantaşoşi, -oase, adj. Care oferă un avantaj, care este socotit a fi convenabil. Ai împrumutat de unde ai găsit — şi nimeni nu poate spune că n-ai găsit în condiţii avantajoase. C. PETRESCU, R. DR. 201.

AVĂR¹, -Ă, avari, -e, adj. (Despre oameni) Care nu dă din al său, lipsit de generozitate, zgîrcit. Şi multe sute de ani, copiii se vor ruga de părinţii lor să le spuie basmul cu împăratul avar. LIT. ANTIMONARHICĂ 127. ♦ Fig. Nu orişicui avara viaţă dat-a Fiorul sfînt al florilor de mai. TOMA, C. V. 137. Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul. O lampă-ntinde limbă-avară şi subfire. EMINESCU, O. I 52. ♦ (Substantivat) Persoană care strînge cu lăcomie bani, care nu se îndură să cheltuiască, care, din zgîrcenie, se lipseşte de cele necesare; zgîrcit.

AVĂR², -Ă, avari, -e, s. m. şi f. Persoană făcînd parte dintr-o populaţie mongolă care s-a aşezat în Europa în timpul marilor migraţiuni de la începutul evului mediu. Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici... E-ntînsă-n haine albe cu faţa spre altar Logodnica lui Arald, stăpîn peste avari. EMINESCU, O. I 88.

AVARIA, avariez, vb. I. Tran z. A pricinui stricăciuni, a strica, a deteriora. Forţele populare coreene şi chineze... au distrus sau avariat tancuri inamice. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2482. ♦ Refl. Mărfurile se avariază cînd sint expuse la umezeală.

— Pronunţat: -ri-a.

AVARIĂT, -Ă, avarişti, -te, adj. (Despre mărfuri transportate sau aflate într-un depozit, despre vase de navigaţie, construcţii etc.) Care a suferit stricăciuni de pe urma unui agent extern. Casă avariată.

— Pronunţat: -ri-at.

AVARIE, avarii, s. f. Stricăciune suferită de un vas de navigaţie, de mărfurile de pe vas sau de orice marfă (transportată sau aflată într-un depozit), de o construcţie etc. Bombardamentele au pricinuit avarii clădirilor.

AVARIERE, avarieri, s. f. Faptul de a (se) avaria. Avarierea mărfurilor se datoreşte, de obicei, proastei lor ambalări.

— Pronunţat: -ri-e.

AVARIŢIE s. f. Însuşirea de a fi avar, patima avarului; zgîrcenie.

— Pronunţat: -ţi-e.

AVĂT, avai, s. m. Peşte răpitor de apă dulce, cu spinarea verzuie; trăieşte în Dunăre şi în bălţile ei (Aspius aspius). Sub plăcile de apă — bronz învechit de vreme — Trec turme lungi de cegă şi herghelii de-avai. DRAGOMIR, P. 23.

ĂVĂ¹ s. m. (Învechit şi arhaizant) Abate. Aicea la noi... nu-i ca în ţara acestui avă franţuz. SADOVEANU, Z. C. 40.

ĂVĂ², ave, s. f. Un fel de plasă de prins peşti, care se aşază vertical în apă.

AVEĂ, am, vb. II. Tran z. I. 1. A stăpîni, a poseda. Nu au despoziţii atîtea puşti ca să poată doborî pe toţi cei însetaţi de libertate. CAMIL PETRESCU, B. 119. [Copilul] după ce văzu că nu mai are de nici unele, şi nici părinţi, se puse pe un plîns de-şi era mai mare jalea de dinsul. ISPIRESCU, L. 287. Nu mai avea băiatul nici cu ce să vie-napoi acasă. CARAGIALE, O. III 39. Am auzit că ai o furcă de aur, care toarce singură. CREANGĂ, P. 96. ♦ Expr. (Familiar) Ce-am avut şi ce-am pierdut = n-am avut ce pierde; puţin îmi pasă. ♦ (Urmat de determinări introduse prin prep. «de la», precizînd provenienţa obiectului posedat) Avem de moştenire, de la tata, o pereche de opinii. ISPIRESCU, L. 215. Imbracă-te uite în pielea cea de urs, care o ai de la tată-tău. CREANGĂ, P. 215. ♦ (Urmat

de determinări introduse prin prep. «de» arătând destinația obiectului posedat *S-o aibi de zestre pe cînd te-î mărita.* SBIERA, P. 207. *Să prinzi vreo fiță de pește, ca să avem de legumă pentru azi și mâine.* ISPIRESCU, L. 280.

◆ Fig. (Complementul este un abstract; uneori cu determinări introduse prin prepoziții) *Ai dreptate, bădie Neculăieș... De unde să știi dumneata ce-astept eu?* SADOVEANU, P. M. 45. *Avea o părere proastă despre el, cu totul pe nedrept.* CAMIL PETRESCU, U. N. 26. *Țara are nevoie de tihnă.* DELAVRANCEA, A. 55. *Trebuie întâi să omorîm pe zmeu, fiul zmeoaicei, căci, pînă va fi acesta deasupra pămîntului, pace de el nu veți avea.* ISPIRESCU, L. 195. *Împărâteasa a avut de grijă și pentru aceasta.* ISPIRESCU, L. 107. (Popular) *Nu știu dacă ai la știință ori ba.* CREANGĂ, P. 313. ◆ Expr. (Eliptic) *Ce am eu de acolo? v. a colo.* ◆ (Verbul împreună cu complementul său formează o locuțiune verbală) *A avea asemănare* = a se asemăna. *A avea bucurie* = a se bucura. *A avea (o) dorință* = a dori. *A avea o ceartă* = a se certa. *Se vede că a avut vreo ceartă cu soră-sa.* ISPIRESCU, L. 5. *A avea scăpare* = a scăpa. *Nu mai ai scăpare din mîna mea!* ISPIRESCU, L. 223. *A avea nădejde* = a nădăjdui. *Pot să am nădejde în voi?* CREANGĂ, P. 20. *A avea (un) vis* = a visa. *Vis frumos avut-am noaptea.* EMINESCU, O. I 80. *A avea în cinste* = a cinsti. *Ciocnesc un pahar cu cazacii, a căror sabie și galoane roșii le au în mai mare cinste.* RUSSO, O. 102. *A avea trebuință* = a-i trebui. *Nu am trebuință să mai descriu mulțămirea ce ne-a pricinuit acest concert original la miezul nopții.* ALECSANDRI, C. 43. ◆ (Verbul împreună cu complementul său corespund unui verb pasiv) *Să avem iertare, stăpîne!* CREANGĂ, P. 204. ◆ Expr. *A avea căutare* v. căutare. ◆ (Complementul indică un raport de rudenie, de prietenie sau altfel de raporturi sociale; uneori aceste componente sînt introduse prin prep. «de») *Am un comandant energic.* ◆ *Mi s-au dus în pribegie doi feciori ce-am avut.* SADOVEANU, N. P. 7. *Avere-ai azi și dumneata Nepoși, să-ți zică: moșu... Aveai cui spune la povești Cu Împăratul Roșu.* GOGA, P. 33. *Acela va avea fata de nevastă.* RETEGANUL, P. IV 73. *Își alese... un ogar, să-l aibă de tovarăș.* ISPIRESCU, L. 297. *Pardon, răspune șireata cu un zimbet nevinovat; nu știam că... avea musafiri.* NEGRUZZI, S. I 227. (Ref. reciproc) *Nea Toma și nea Costea se au prieteni de cînd jucau leapsa împreună.* TEATRU, II 188. ◆ (Cu privire la creații ale spiritului omenesc) *A fi autorul a... Vasile Alecsandri are multe piese de teatru.* ◆ (De obicei în legătură cu o determinare locală sau temporală) *A exista, a se afla (în posesia, în preajma, în mediul cuiva).* *Aveți pe acolo astfel de cărți?* ◆ *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi Care-nceară prin poeme să devie cumularzi.* EMINESCU, O. I 137. ◆ (În legătură cu o determinare locală indică poziția unor obiecte în raport cu cineva sau ceva) *Ia ce-ți place din ceea ce am dinainte.* ISPIRESCU, L. 384. ◆ *A primi, a căpăta.* *Cine-o zice «Nițu vine» Are-un galben de la mine.* TEODORESCU, P. P. 305.

2. *A dispune de ceva; a se bucura de ceva. Nu-i chip oare... să am un ceas tihnit cînd mă întorc la mine acasă de la treburi?* SADOVEANU, N. F. 43. ◆ Expr. *A avea ac de ceojocul cuiva* v. ac. *A avea loc* v. loc. *A avea un post* = a ocupa, a deține un post. *A avea o meserie* = a cunoaște și la practica o meserie. *A avea vreme (sau timp)* = a dispune de timp, a fi liber sau disponibil (pentru a face ceva). *Acum, lasă-mă! n-am vreme. Îmi spui cînd mă întorc.* DAVIDOGLU, M. 10. *Avem vreme să aducem alte răsaduri, am murmurat eu.* SADOVEANU, N. F. 33. *Împăratul nici n-avea vreme să se minuneze.* ISPIRESCU, L. 39C. *A avea (ceva) pe mîină* v. mîină. *A avea (ceva) la îndemînă* v. în demînă. *A avea zile* v. zi. *Cîte zile o avea v. zi.* *A (nu) avea zile bune (cu cineva)* v. zi. ◆ (Locuțiune verbală) *A avea (ceva) la dispoziție* v. dispoziție. ◆ *A se folosi de serviciile*

cuiva, a dispune de cineva sau de ceva în scopul unor servicii. *Are un doctor bun.* ◆ *Are păzitor la cireadă un cîine.* ISPIRESCU, U. 55.

3. *A fi compus, alcătuit din... Casa are patru etaje.* ◆ *A fi înzestrat (cu ceva).* *În frunte șapca avea cîteva litere.* DUMITRIU, B. F. 6. *Avea Ileana ochi de soare și galben păr, un lan de grîu.* COȘBUC, P. I 122. *Scorpia... este mai rea decît soră-sa și are trei capete.* ISPIRESCU, L. 6. *De-ar avea codrul ista gură să spuie cîte a văzut... știu că am avea ce asculta!* CREANGĂ, P. 119. ◆ Expr. *A avea cap (sau gură, inimă, minte, nas, obraz, ochi, roș)* v. c. *A avea peri răi* v. p. r. ◆ (Cu privire la calități psihice) *A avea talent.* *Are memorie bună.* *Nu are răbdare de loc.* ◆ *Ar trebui să ai mai multă judecată.* SADOVEANU, N. F. 33. *De ai curaj să mai mergi, poși s-o întreb pe dînsa.* ISPIRESCU, L. 358. *În acel echipagiu dinapoi era o tînără damă blondă, a căreia figură avea cea blîndeșă ce se vede învecinicită de penelul lui Rafael.* NEGRUZZI, S. I 37. ◆ *A cuprinde, a conține.* *Balta are pește.*

4. *A ține, a purta. În brațul drept Avea flori albe, dragi odoare, Și flori avea la-ncingătoare, Și-n mînă flori, și flori la piept, Și însăși ea era o floare.* COȘBUC, P. II 258. ◆ Expr. *A avea în mînă (și) pîinea și cușitul* v. pîine. *A avea (pe cineva) la mînă* = a-l avea în puterea sa. (Fig.) *A avea (ceva) în gînd sau în minte, pe suflet (sau la sufletul său), pe conștiință, pe cap; a avea (pe cineva) la inimă (sau, familiar, la stomac)* v. c. *A avea (pe cineva) drag* = a-l iubi. *Ei, acum ghicește singur De te am eu drag ori nu?* COȘBUC, P. I 178. *El o avea foarte dragă, ca ochii din cap.* SBIERA, P. 169. (Ref. reciproc) *Vai bădiță, dragi ne-avem; Ne-am lua, nu ne putem.* MARIAN, O. II 199. ◆ *A fi îmbrăcat cu... a purta.* *Avea haină albă.*

5. (Complementul exprimă o măsură de suprafață, de greutate, de volum etc.) *A fi de o anumită înălțime, întindere, greutate etc.* *Un zid avînd doi metri înălțime.* ◆ *Știuca... avea cel puțin șase kilograme.* SADOVEANU, N. F. 103. ◆ Expr. *A nu (mai) avea margini* = a întrece orice măsură. *Supărarea acum nu avea margini.* RETEGANUL, P. V 20. ◆ (Complementul exprimă o noțiune de timp) *A fi de o anumită vîrstă.* *I-am spus că ești un copil, că nu ai decît cincisprezece ani.* CAMIL PETRESCU, B. 57. *Dinainte [în trăsură] era un om bălan, ce putea să aibă 35 ani.* NEGRUZZI, S. I 37.

6. (Cu privire la sentimente și senzații) *A simți.* *Are o foame de lup.* ◆ *Toți avea milă de ea.* ISPIRESCU, L. 309. *Dragostea ce el [Mihai Viteazul] arată că are pentru popoarele învinse... BĂLCESCU, O. II 271. Are ciudă pe alta.* ȘEZ, I 157. *Frunză verde ș-o nuia, Cum să n-am inimă-rea: Eu iubesc, altul mi-o ia.* JARNIC-BİRSEANU, D. 383. ◆ Expr. *Ce ai?* = ce supărare sau ce durere te-a ajuns? ce ți-e? *Arald, ce însemnează pe tine negrul port?... Ce ai?* EMINESCU, O. I 97. [Păcală:] *Ce ai astăzi, măi Tindală, de ești așa supărat?* ALECSANDRI, T. 161. (Familiar) *A (nu) avea (nici) pe dracul v. drac.* *A avea ceva cu cineva* = a purta necaz cuiva, a-i căuta pricină. *De aveți ceva cu noi, răspundeți!* SEVASTOS, N. 114. *Eu nu știu ce are cu mine.* RETEGANUL, P. II 57. (Regional și familiar) *N-are nimic!* = nu-i nimic, n-are nici o importanță. *Mă gîndeam: s-a supărat Miai pe mine, dar n-are nimic, acuma are să mă cheme să-i tai și porcul lui și gata, are să-i treacă supărarea.* PREDĂ, I. 99. ◆ (Cu privire la afecțiuni, boli) *A suferi de... Are scaratînă. Are bătăi de inimă.*

7. (În legătură cu procese ale gândirii) *A-i trece (ceva) prin minte, a fi preocupat de... Am o idee. Are gînduri multe.* ◆ Expr. *A avea de gînd* v. gînd.

8. (În expr.) *A avea (pe cineva) în de bine* = a privi (pe cineva) cu ochi buni. *Mihai... chemă la sine pe Grigore Mako, fratele lui George, ostaș curajos și acesta, dar mai dulce la caracter decît frate-său și pe care-l avea în de bine, fiindu-i foarte credincios.* BĂLCESCU, O. II 302.

◇ Refl. (În expr.) A se avea bine (sau rău) cu cineva = a fi în raporturi de prietenie (sau de dușmănie), a trăi în armonie, a se înțelege (sau a fi în relații dușmănoase, a fi certat). *Se avea bine, ca frații.* ISPIRESCU, U. 34. *Cu nimenea-n lume nu se aveau bine.* PANN, P. V. II 96.

II. (În legătură cu un al doilea verb) 1. (Urmat de infinitiv, conjunctiv sau supin) a) A trebui să... *Ce-aveam să-i spui? Nimic n-aveam, Dar era-n zori și eu voiam Să-nțreb cum a dormit.* COȘBUC, P. I 94. *De cite ori avea cite ceva greu de făcut, chema calul.* ISPIRESCU, L. 149. *Să știi de la mine ce ai să faci când vei ajunge acolo!* CREANGĂ, P. 170. *Ce avui a mai vedea!* PANN, P. V. I 99.

◇ (Al doilea verb este subînțeles) *Am examen = trebuie să dau un examen. Am o conferință = trebuie să țin o conferință. Am ședință = trebuie să asist la o ședință.* ◇ Expr. A avea de furcă cu cineva (sau ceva) v. f u r c ă. A avea de lucru cu cineva (sau ceva) v. l u c r u.

b) (În forma negativă) A fi destul să... *N-au avut decit cu ochiul ori cu mîna semn a face, Și apusul țîi împinse toate neamurile-ncoace.* EMINESCU, O. I 121. ◇ Expr. (Eliptic) N-ai decit = încercă, fă cum spui, cum vrei, treaba ta, puțin îmi pasă.

c) A putea să... *N-am a mă plînge de nimic.* ISPIRESCU, L. 12. *Ia mai sfîrșește o dată cu lupul cela, altcîeva n-ai de vorbit?* CREANGĂ, P. 123. ◇ Expr. (Eliptic) A nu avea încotro v. încotro.

d) A fi în drept, a se cuveni. *Să faci tocmală că după ce ți-i împlini anii, să ai a lua din casa lui ce-i vrea tu.* CREANGĂ, P. 146.

e) (În expr.) A avea (de-)a face cu cineva (sau cu ceva) v. face. N-are a face! v. face.

2. (Mai ales în formă negativă, construit cu «ce», «cum», «cînd», «unde», «cine», urmate de un infinitiv fără prep. «a» sau de un conjunctiv) A (nu) ști, a (nu) putea, a (nu) găsi. *Toți rămaseră de rușine, căci n-avură ce le face.* ISPIRESCU, L. 380. *Multe sint de făcut și puține de vorbit dacă ai cu cine te înțelege.* CREANGĂ, A. 100. *Harap-Alb, nemaiașind ce zice, mulțamește.* CREANGĂ, P. 223. *N-avea cui să lese moștenirea urii lui.* EMINESCU, N. 8. *Ea-i răspunde: n-am ce face.* ALECSANDRI, P. P. 240. ◇ Expr. A (nu) avea de ce v. ce. N-aveți pentru ce v. ce. A (nu) avea cînd v. cînd. A (nu) avea cum v. cum. A (nu) avea unde, a (nu) avea de unde v. unde. ✦ Unipers. A (nu) fi, a (nu) se găsi cineva (pentru a face un lucru). *N-are cine să mă hrănească.* ISPIRESCU, L. 15. *Ai să te duci în fundul iadului și n-are să aibă cine te scoate.* CREANGĂ, A. 17. *Jele-i, doamne, cui i-i jele, Jele-i, doamne, codrului, De armele hoțului, Că le plouă și le nînge Și n-are cine le-ncinge.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 288. ◇ (Popular, în formă personală) Ast lucru l-aș face-ndată, Dar n-am cine să mă bată. PANN, P. V. I 107.

III. (Cu valoare de verb auxiliar) 1. (Servește la formarea perfectului compus) *Eu am luat-o fără drum în sus.* BENIUC, V. 7. *Bine ați venit sănătoși!* ISPIRESCU, L. 1. *Mi-a ieșit înainte un urs grozav, care m-a vîrît în toți spărieții.* CREANGĂ, P. 186. ◇ (Popular și poetic; formele auxiliarului urmează după participiu) *Nepoate, mai văzutu-ai pietre nestimate așa de mari?* CREANGĂ, P. 217. *Jurat-am și mă jor (= jur).* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 74.

2. (Servește la formarea modului optativ-condițional) *Dacă m-ați fi anunțat, așa fi putut merge, căci terminasem lucrarea.* ✦ *Așa ați vrea voi... să-și rupă oamenii coastele.* DUMITRIU, B. F. 7.

3. (Urmat de conjunctiv servește la formarea unui viitor popular și familiar) *Cînd voi izbi o dată eu cu barda, Această stîncă are să se crape.* BENIUC, V. 7. *Cînd ai s-ajungi doctorul lor [al mașinilor]... ai să știi să umbli cu orice fel de mașini.* PAS, Z. I 307. *Curînd aveți să mă plîngeți; în van aveți să mă chemați; de unde m-oi duce, nu mă mai întorc.* SADOVEANU, N. F. 7. *Aveți să mergeți!* RETEGANUL, P. III 9. *Avem să dăm peste o*

primejdie mare. ISPIRESCU, L. 6. *D-apoi dacă n-oi ști eu, cine altul are să știe?* CREANGĂ, P. 299.

4. (În construcții perifrastice) A urma să... *Aici avea să se ridice o fabrică. Avea să se înscrie la cursurile serale.* ✦ *În revărsatul zorilor avea să plece din nou.* BART, E. 255. — Forme gramaticale: prez. ind. am, ai, are, avem, aveți, au; prez. conj. pers. 2 sg. ai și (regional) aibi (CREANGĂ, P. 151), pers. 3 aibă; (III I) am, ai, a, am, ați, au; (III 2) aș, ai, ar, am, ați, ar; part. avut.

AVENTURĂ, *aventurez*, vb. I. Refl. A lua o hotărîre îndrăzneată, a întreprinde ceva fără a ține seamă de riscuri.

AVENTURĂ, *aventuri*, s. f. Acțiune îndrăzneată, adesea întreprinsă fără a socoti forțele și condițiile reale (și condamnată la nereușită); întreprindere dubioasă din punctul de vedere al onestității; intrigă amoroasă intim-plătoare. *Roman de aventuri.* ✦ *Femeile îl categorisesc, romantice: un timid... «Dar îl dăm noi pe brazdă», își spun unele, vîsînd, cutezătoare, o aventură ca în alte cărți pe care le-au citit.* PAS, L. I 118. *De mult tîni era sete și nu băgasem de seamă... aștat de aventura în care intrasem.* SADOVEANU, N. F. 119. *Peste cîteva zile se publicau mărturii... care puneau într-o lumină zdrobitoare tot trecutul, plin de aventuri rușinoase... prin care trecuse omul acesta.* VLAHUȚĂ, O. A. III 6.

AVENTURIER, -Ă, *aventurieri*, -e, s. m. și f. Persoană fără principii, care umblă după aventuri; om fără căpătîi, care cutreieră lumea (trîind din afaceri necurate). *Oameni oficiali și gravi, cu masca zîmbetului fals pe buze, dau mîna cu aventurării și excroci, barcagii de ieri, milionarii de azi.* BART, E. 146.

— Pronunțat: -ri-er.

AVENTURÓS, -OĂSĂ, *aventuroși*, -oase, adj. Plin de aventuri, legat de acțiuni riscate și dubioase; care constituie o aventură.

AVERE, *averi*, s. f. (Adesea la pl.) Totalitatea bunurilor care se află în posesia unei colectivități sau a unui individ. V. *avuție*, *bogăție*. *Avere ai, cucoane, dar cum au adunat-o bătrîni dumneatale?* PAS, L. I 113. *Ca să se sece influința boierilor... îi despoie de averi.* NEGRUZZI, S. I 143. *Tune dracu-n ei, boieri, Că au destule averi; Le-au luat tot de la noi Și ne-au lăsat în nevoi.* ANT. LIT. POP. I 22. ◇ *Avere mișcătoare v. mișcător.* *Avere nemișcătoare v. nemișcător.* ◇ Expr. (Popular) A se bucura la avere = a fi lacom de bani. *Mă-nsurai să iau miere, Mă bucurai la avere, Lăcomit-am, lăcomit, Lăcomit la șese boi Și-am luat hîda de găzdoi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 181. (Adesea ironic sau figurat) Asta-i toată averea mea (sau a ta, a lui etc.) = asta-i tot ce posed (sau posezi, etc.). *Cocioaba de pe malul stîng al Bistriței, bărbatul, fata și boii din pădure, un țap și două capre slabe și rîioase ce dormeau pururea în tindă era toată averea Irinucă.* CREANGĂ, A. 27. ◇ (Urmat de determinări introduse prin prep. «în», arătînd în ce constă averea) *Are strînsă o avere bunicică în bani și vînașuri bine îngrijite.* CARAGIALE, O. I 283. ✦ (Prin exagerare) Sumă foarte mare de bani. *Călătoria m-a costat o avere.*

AVĒRS s. n. sg. (În opoziție cu *revers*) Fața unei monede sau a unei medalii, înfățișînd chipul emițătorului, de obicei al unui monarh (în antichitate, adesea al unei divinități), stema unei țări etc.

AVĒRSĂ, *averse*, s. f. Ploaie repede, abundentă și de scurtă durată. *Averse locale.*

AVERSIUNE, *aversiuni*, s. f. Sentiment de repulsie, de dezgust față de cineva sau de ceva. *A simți aversiune. A inspira aversiune.*

— Pronunțat: -si-ru.

AVERTISMENT, *avertimente*, s. n. 1. Înștiințare prealabilă, observație preventivă (în legătură cu un risc, cu o primejdie). *Cuvintele lui Lenin, prin care el prezicea imperialismului american același sfârșit rușinos pe care l-a avut imperialismul german, răsună și azi ca un teribil avertisment pentru politicienii demenși și aventurieri din S.U.A., incendiatori ai unui nou război mondial.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 595. [Învățătorul] nu mai întoarce capul. *Lângă el arma jandarmului se clătina ca un avertisment.* REBREANU, R. I 313. + Semnal. *Mașina repeta, stăruitor și porincior, același avertisment ascuțit ca un jipăt mînios.* REBREANU, R. II 45.

2. Blam din partea unui superior sau șef; mustrare constituind una din formele de pedeapsă disciplinară pentru o abatere. *A da (sau a primi) un avertisment.* + (Sport) Măsură premergătoare penalizării, prin care arbitrul atrage atenția unui jucător (sau unei echipe) că joacă nereglementar.

AVERTIZĂ, *avertizez*, vb. I. Tranz. A atrage cuiva atenția că va suferi consecințele acțiunii pe care intenționează să o săvârșească; a înștiința de mai înainte, a face cunoscut în prealabil, a preveni.

AVERTIZĂRE s. f. Acțiunea de a avertiza.

AVERTIZĂTOR, *avertizoare*, s. n. Aparat care semnalizează (de obicei automat) iminența unui pericol.

AVIATIC, -Ă, *aviatici*, -e, adj. De aviație, referitor la aviație. *Industrie aviatică.* + *Bază aviatică* v. b a z ă.
— Pronunțat: -vi-a-.

AVIATOR, -OĂRE, *aviatori*, -oare, s. m. și f. Persoană care execută zboruri cu avionul, care pilotează un avion sau care face parte din echipajul unui avion. *Aviatorul... a capotat, voind să aterizeze.* CAMIL PETRESCU, P. 415.
— Pronunțat: -vi-a-.

AVIATIE, *aviații*, s. f. 1. Locomoție aeriană cu ajutorul avioanelor; tehnica acestei locomoții. + *Aviație civilă (sau comercială)* = aviație care servește la transportul pasagerilor și mărfurilor. + Ramură a științei care se ocupă cu tehnica vehiculelor aeriene mai grele decît aerul. *Scoala de aviație.* = *Unul din semnele dezvoltării lor [a republicilor sovietice] este larga folosire a aviației.* BOGZA, M. S. 154. *Un alt mecanic se ocupă cu pasiune de aviație. Avea gata prototipul unui avion special, care trebuia să meargă prin aer, pe apă și pe uscat.* BART, E. 97.

2. Totalitatea avioanelor de care dispune o țară, o societate comercială etc. + Forță militară aeriană, bazată pe avioane; diviziune a armatei care cuprinde această forță. *A făcut armata la aviație. Ofițer de aviație.*
— Pronunțat: -vi-a-și-e.

AVICULTOR, -OĂRE, *avicultori*, -oare, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu creșterea rațională a păsărilor de curte, care s-a specializat în creșterea acestor păsări.

AVICULTURĂ s. f. Știință care se ocupă cu creșterea rațională a păsărilor de curte. *Tratat de avicultură.* + Îndeletnicire al cărei obiect este creșterea științifică a păsărilor de curte. *Scoala de avicultură.*

AVID, -Ă, *avizi*, -de, adj. Stăpînit de dorințe puternice, cuprins de interes, pasionat (pentru lucruri folositoare). *Avid de știință.* + Fig. *Cătau toți cu ochii avizi înainte în largul oceanului.* BART, E. 276. + (Adverbial) *Citește avid, îmi place taina cărții.* POEZ. N. 354. + (Peiorativ) Cuprins de patimi nesăbioase, plin de poftă nesănătoasă, lacom. *Avid de bani.*

AVIDITATE s. f. Însușirea de a fi avid; străduință de a satisface un interes nobil. *Citește cu aviditate.* + (Peiorativ) Lăcomie, poftă nemăsurată. *Mîinică cu aviditate.*

AVIŌN, *avioane*, s. n. Vehicul aerian mai greu decît aerul, pus în mișcare de unul sau mai multe motoare care învîrtesc o elice; se deplasează cu mare ușeală și servește la transportul mărfurilor și călătorilor; aeroplan. *Avion de pasageri. Avion de transport.* = *Urechea pîndea avionul.* BENUIC, V. 125. + *Avion fără motor* = avion care se mișcă folosind curenții aerieni. *Avion cu reacție* = avion fără elice, pus în mișcare de un motor cu reacție; reactor. *Avion de bombardament* = avion militar care bombardează obiectivele inamice. *Avion de vînătoare* = avion militar prevăzut cu tunuri și mitraliere, destinat să împiedice prin luptă acțiunile aeriene ale inamicului. *Avion de recunoaștere* = avion militar care execută zboruri de recunoaștere deasupra teritoriului inamicului. *Avion sanitar* = avion amenajat pentru transportul rapid al răniților, bolnavilor și medicamentelor. *Un avion rapid a aterizat la marginea satului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2703.

— Pronunțat: -vi-on.

AVIONETĂ, *avionete*, s. f. Avion mic.

— Pronunțat: -vi-o-.

AVITAMINŌZĂ s. f. Boală de nutriție provocată de lipsa îndelungată a vitaminelor din alimentație; cedează după introducerea în organism a substanțelor care îi lipseau.

AVIZ, *avize*, s. n. 1. Hîrtie, document prin care se comunică o înștiințare cu caracter oficial. *La sosirea unui pachet, poșta anunță pe destinatar printr-un aviz.* + *Aviz de plată* = înștiințare prin care cineva este anunțat că are de făcut o plată către o instituție publică. *Aviz de plată a luminii.* + Ex p'r. (Glumeț) *Aviz amatorilor*, se spune cînd vrem să atragem atenția celui care presupunem că are un interes în problema despre care se vorbește.

2. (Mai ales în legătură cu verbele « a da », « a cerc », « a lua ») Punct de vedere, fel de a vedea, părere, apreciere emisă de cineva asupra unei probleme în dezbatere. *S-a cerut avizul experților.* + Aprecieri oficiale, încheiere, rezoluție a unei autorități competente. *S-a cerut avizul serviciului de plan.*

— Pl. și: *avizuri* (CARAGIALE, O. I 190).

AVIZĂ, *avizez*, vb. I. 1. Tranz. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. « de » sau « despre ») A înștiința (pe cineva) de mai înainte, a atrage cuiva atenția din timp. *L-am avizat că nu-și va putea prelungi concediul.* + A face cuiva o comunicare oficială printr-un aviz. *A fost avizat de sosirea banilor la poștă.*

2. In tranz. A-și exprima părerea autorizată într-o chestiune, a-și da avizul, a decide. *Ce facem cu disciplina? zice. Că să se mai gîndească și va aviza, a sfîrșit profesorul Rainu.* SADOVEANU, N. F. 175.

AVIZĂRE s. f. Faptul de a aviza; înștiințare.

AVIZĂT, -Ă, *avizați*, -te, adj. (Mai ales în Transilv. și Bucov.) Care este constrîns la..., căruia nu-i rămîne decît să... *Ce viașă-l așteaptă pe el?... Un copist, avizat a se cultiva pe apucate, singur.* EMINESCU, N. 36.

AVÎNT, *avînturi*, s. n. 1. Viocioane, energie în mișcări. *Înteșindu-și puterea în avînt voinicesc, îi aduc sîrbătorii lui Noiembrie șapte Chezășia izbînzii pentru cei ce muncesc!* DEȘLIU, G. 48. *Și de pe sul cu mult avînt Ies odele încet cu-ncetul.* COȘBUC, P. 186. + Ex p'r. A-și lua avînt = a se avînta. *Păsările negre flîșiră pe capetele lor, pîră își luară avînt.* GALACTION, O. I 287.

2. Însuflețire entuziastă, imbold puternic, elan care împinge la săvîrșirea unor fapte mărețe. *Ai farmecul puternic ce-aprinde-n omenire Avîntul de mari șapte, dorinți de nemurire.* ALECSANDRI, P. III 73. + Fig. *O, vin' să-ți culci urechea alătura de mine, S-auzi zvicînd pămîntul de rodnice avînturi.* TOMA, C. V. 82.

3. Dezvoltare însuflețită, progres mare. *Anii puterii populare sînt anii de puternic avînt economic și cultural al forțelor creatoare ale poporului, atît timp ținute sub obroc de capitalism.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669. ♦ Expr. A lua avînt = a crește, a se dezvolta. *Industria grea a luat avînt în țara noastră.*

AVÎNTĂ, *avînt*, vb. I. 1. Refl. A se repezi plin de însuflețire (spre cineva sau ceva), a-și lua avînt. *Văd pe marea largă, Vis de flăcări, vasul cum s-avîntă Peste valuri negre, să le spargă, Pentru mult visata pace sfîntă.* BENIUC, v. 42. *Și azi el se avîntă pe calul său arab.* EMINESCU, O. I 97. *Cerbul, în fuga sa minunată, se avîntă ca în zbor d-asupra rovinilor.* ODOBESCU, S. III 136. ♦ Fig. O! *Viață! Sufletul ce se avîntă Cîntă MACEDONSKI, O. I 158. Iar sufletu-mi, în zboru-i, S-avîntă fericit.* ALECSANDRI, P. III 99. ♦ Tranz. fact. Cu ce scop oare, cu ce hotărîre își părăsise el pustia casă părintească...? *Însuși el nu putea ști; dar o răsăritură a inimii îl avîntase spre locul unde ochii săi puteau să zărească pe zîna înflăcăratelor sale visări.* ODOBESCU, S. I 120. ♦ A-și deschide drum cu îndrăzneală, biruind piedici. *Mă-sa l-a trimis în sat. Vezi de-aceea-i încruntat Și s-avîntă și se crede Că-i bărbat.* COȘBUC, P. I 224. ♦ Fig. *Nu poți opri pămîntul să rotească, Nici soarele din marșul lui fierbinte, Nici fluierul să cînte, nici frunza să foșnească, Nici lumea să se-avînte de-a pururi înaintea l DEȘLIU, G. 56.*

2. Tranz. A împinge (pe cineva sau ceva) cu energie înainte. *Radu... săltă îute-n luntre; apoi, imbrîncind tare țărmlu cu visla, cîteva voinicesti lovitură de lopată avîntară micul vas departe de coastă.* ODOBESCU, S. I 141. ♦ A împingea (cuiva sau unui lucru) o mișcare violentă. *Și-a avîntat pușca în spate ș-a pornit șterînd printre dinți.* AGÎRBIČEANU, S. P. 15. *Și scoate-o măciucă groasă... Și-avîntînd-o într-o parte, Trage la ciocoi pe spate.* MARIAN, S. 174. ♦ A însufla avînt, a însufleți. *Și Herbor Lukasiwicz, viteaz cu părul sur, Se duce să avînte armata cea crăiască Și cu romînii aprigi în piept să se lovească.* ALECSANDRI, P. III 223.

AVÎNTĂT, -Ă, *avîntați*, -te, adj. Plin de avînt; fig. însuflețit, înflăcărat, entuziasmat. *Proza avîntată a lui Bălcescu.* ♦ (Adverbial) *Cît a stat la masă, n-a vorbit decît despre moșii, arendași, țărani și învoielți, din ce în ce mai avîntat.* REBREANU, R. I 57.

AVOCĂT, -Ă, *avocați*, -te, s. m. și f. Persoană care are pregătirea și calitatea de a da consultații în chestiuni juridice și de a reprezenta pe împricinați înaintea instanțelor. *Avocata se dădu la o parte și simți un frig cînd omul trecu pe lingă dînsa.* CAMILAR, N. II 164. *Avocatul care-mi apăraseră procesul... nu-mi dăduse vești tocmai bune.* SADOVEANU, O. VIII 16. *Tot satul, din zori pînă în noapte, se sfătua în taină ce-i de făcut, cum o să se plîngă la judecată, cum să adune bani pentru avocat și în ce zi să plece.* BUJOR, S. 131.

— Variantă: *advocăt*, -ă (BENIUC, v. 38) s. m. și f.

AVOCĂTURĂ s. f. Profesiunea de avocat. *Deși înscris în baroul local, nu profesa avocatura.* BUJOR, S. 158. *Știi ce-aș zice? Să lași pensionul și să te-apuci de avocatură.* VLAHUȚĂ, O. A. III 129.

— Varietă: *advocăturî* s. f.

AVOCĂȚEL, *avocăței*, s. m. Diminutiv cu sens depreciativ al lui *avocat*. *Fiică de arendaș, de negustoraș, de funcționarăș, de avocățel, de ofițeraș, de popă... Moftangioaca... nu poate suferi moșicimea.* CARAGIALE, O. II 31.

— Varietă: *advocăț* l s. m.

AVOCĂȚESC, -EĂSCĂ, *avocățesti*, adj. (Mai ales cu sens peiorativ) Referitor la avocat, de avocat, propriu avocaților. *Apucături avocățesti.*

— Variantă: *advocățesc*, -ească adj.

AVÔRT, *avorturi*, s. n. Eliminare (naturală sau provocată) a unui fetus care încă nu este capabil să trăiască în afara corpului mamei.

AVORTĂ, *avortez*, vb. I. Intrans. A pierde un fetus prin avort; (popular) a lepăda. *O persoană așa de bine constituită nu avortează dintr-un lucru de nimic.* VLAHUȚĂ, O. A. III 185.

AVORTÔN, *avortoni*, s. m. Om care prezintă mari scăderi fizice sau psihice, care este insuficient dezvoltat la trup sau la minte; stîrpirură.

AVRĂMEĂSĂ s. f. Veninariță. *Frunză verde avrămeasă, Cuce, pasăre frumoașă... ȘEZ. V 45. Frunzuliță avrămeasă, Am muiere scurtă, groasă.* TEODORESCU, P. P. 272.

AVRĂMEĂSCĂ s. f. Avrămeasă. *Foaie verde de-avrămească, La Iași la curtea domnească Stau florile să-nflorească.* ȘEZ. I 239.

AVUĂBIL, -Ă, *avuabili*, -e, adj. (Franțuzism; mai ales în construcții negative) Care poate fi mărturisit, dat pe față. *În fiecare vară pleacă la băi, în străinătate. Dacă-i dă mîna... N-are pînă acum nici o profesie avuabilă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 206.

— Pronunțat: -vu-a-

AVÛT¹, *avuturi*, s. n. Ceea ce posedă cineva la un moment dat (reprezentînd o valoare economică). *V. a vere. Avut obștesc. = Tot avutul ei este o gîină, un cățel și o pisică.* ISPIRESCU, L. 395. *Au umblat mai multă vreme, fără să se atingă de avutul oamenilor.* ȘEZ. VII 106. *Tot avutul din bordei Mî-e pe vatră, un cotei.* ALECSANDRI, P. P. 285.

AVÛT², -Ă, *avuți*, -te, adj. (Despre oameni sau grupări sociale) Care dispune de o stare materială bună, care trăiește larg; bogat. *Erau beți, dar socotelile nu și le uitaseră. Erau oameni avuți cu toții, iar doi dintre ei, negustori.* DUMITRIU, N. 184. ♦ (Substantivat) *Feciorii avuților din sat... dorm în culcuș cald de fin.* CAMILAR, N. I 25. *Avutul zîmbi... roști rar și disprețuitor: Biblioteca?... nu știu, zău, pe unde o mai fi!* DEMETRESCU, O. 99. *Rău la mine n-am vrut, Ci mai mult bine-am făcut. Tot într-una m-am bătut Să fac din sărac avut.* ANT. LIT. POP. I 84. ♦ (Rare) Îmbelșugat. *Mai avută va fi prada decît singur te gîndești.* MACEDONSKI, O. I 30.

AVUȚIE, *avuții*, s. f. Avere mare, bogăție de care dispune o colectivitate sau un individ. *Boierii se bucurau... că vor putea ocupa iarăși posturi... ca să adune nouă avuții din sudoarea țăranului.* NEGRUZZI, S. I 150. ♦ (Ironie) *Scurmătorii de gunoaie, oboșiți de șale, cu ochii înlăcrimați și roșii, întinși pe spate, cu sacul avuției căpăți, privesc bolta instalată.* ARDELEANU, D. 12. ♦ *Avuțiile țării = bogățiile țării, v. bogăție. Petrolul este una din principalele avuții ale țării noastre.*

AX, *axe*, s. n. Element de mașină care susține diverse piese sau fusuri care se rotesc; (la vehicule) osie.

— Variantă: *ăxă* s. f.

AXĂ, *axe*, vb. I. Tranz. A regla o piesă mecanică, făcînd-o să se învîrtească corect în jurul axului său; a centra. ♦ Refl. pas. Fig. *Învățătura marxist-leninistă dă oamenilor de știință posibilitatea să-și orienteze în mod just activitatea lor creatoare, să-și axeze această activitate pe necesitățile cele mai arzătoare ale poporului muncitor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 329, 1/2.

AXĂRE, *axări*, s. f. Acțiunea de a axa; centrare.

ĂXĂ¹ s. f. v. ax.

ĂXĂ², *axe*, s. f. 1. Dreaptă închipuită în jurul căreia se învîrtește un plan pentru a da naștere unui corp geometric. *Învîrtînd un triunghi în jurul axei sale, obținem*

un con. † Dreaptă închipuită în jurul căreia se face mișcarea de rotație a unui corp ceresc în jurul lui însuși. *Axa pământului este așezată oblic față de cei doi poli.* □ Toată complexitatea vizibilă a mișcărilor planetare reprezintă doar o simplă urmare a rotirii pământului în jurul axei sale. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 347, 4/5.

2. Linie închipuită care împarte un corp sau o suprafață în părți simetrice. *Axa străzii.*

AXILĂR, -Ă, axilari, -e, adj. 1. (Anat.) Care se află la subsuoră. *Nerv axilar.*

2. (Bot.) Care se află în locul unde se împreună o ramură cu trunchiul sau o frunză cu ramura. *Inflorință axilară.*

AXIOMĂTIC, -Ă, axiomatici, -e, adj. Care se întemeiază pe o axiomă; care are caracter de axiomă. *S-a ajuns, către sfârșitul secolului al XIX-lea, la o revizuire a întregii baze axiomatice a geometriei.* GEOMETRIA S. 99.

— Pronunțat: -xi-o-.

AXIOMĂ, axiome, s. f. Adevăr fundamental admis fără demonstrație, teză care se impune minții de la sine, cu evidență, și care este acceptată ca punct de plecare într-o disciplină științifică. « Două cantități egale cu a treia snt egale între ele » constituie o axiomă în studiul matematicii.

— Pronunțat: -xi-o-.

AXIŢŢON, axioane, s. n. Imn de slavă cântat în biserica ortodoxă (uneori pentru slăvirea unor personalități de seamă). *Cîntăreții soborului începeau, cu glasuri destul de aspre, axion pentru slava măriei-sale.* SADOVEANU, F. J. 23. *Numai biet popa Stoian, Cu luleaua de cocean... Cînd era pe la-aghios, Ieșea fumul gros; Iară cînd pe la-axion, Nu se vedea om cu om.* ISPIRESCU, la HEM II Addendă VII.

— Pronunțat: -xi-on.

AZALEE, azalee, s. f. Plantă erbacee, cu flori mari, albe, roz sau roșii, cultivată ca plantă ornamentală. *Își trămit și eu un buchet de fucsii, azalee, camelii, pelargonii.* NEGRUZZI, S. I 99.

AZBĖST, azbesturi, s. n. Mineral fibros de culoare albă, rău conductor de căldură și electricitate, din care se fac țesături, cartoane și benzi izolatoare, rezistente la foc. *Șorț de azbest.* □ Un grup de tineri jucau tenis, în cămăși de mătase, pantaloni albi și pantofi speciali cu pîngele de azbest. BART, E. 113.

AZBŪCHE s. f. Termen folosit în trecut pentru a denumi alfabetul chirilic (de care s-au servit romîni pînă în anul 1860). † Expr. A fi la azbuche = a fi abia la începutul învățaturii. † Fig. Învățatură. *Ian mai spune-ne ceva de Iorgu... ce-o mai făcut... prin țara neamțului?... Ce-o mai învățat? Trebuie să fie acu plin de azbuche ca un stup.* ALECSANDRI, T. 1000.

AZI adv. 1. În ziua aceasta, care e în curs; astăzi. *Ieri ca azi și azi ca ieri, Frig și vînt și ploaie.* IOSIF, V. 74. *Intregul cer azi poartă iar cămașă Cu tivitori de fer.* COȘBUC, P. II 185. *Azi un stejar, mîni altul, pe rînd se prăbușește, Și largi poiene triste rămîn în locul lor.* ALECSANDRI, O. 250. † Loc. a dj. De azi = din ziua în curs, de astăzi. *Ziarul de azi.* □ Cu mine zilele-și adaugi, Cu ieri viața ta o scazi, Și ai cu toate astea-n față De-a pururi ziua cea de azi. EMINESCU, O. I 204. † Expr. De azi în (atîtea) zile = peste (atîtea) zile. *De azi în trei zile plecăm.* — Să trăiești, stăpine; sint gata chiar azi, de poruncești. ISPIRESCU, L. 4. † Compuse: azi-dimineață = în dimineața acestei zile. *L-am întilmit azi-dimineață;* azi-noapte = în noaptea care tocmai a trecut. *Plouase bineșor azi-noapte, dar în cursul zilei a fost puțin soare.* REBREANU, R. I 92. *Cfți feciori cu pâlării, Toți au fost azi-noapte-n vîi.* JARNİK-BİRSEANU, D. 464. † (Substan-

tivat) *Sădesc în azi un tainic mîne, Alt azi va fi din el poimîne.* BENIUC, V. 56. *Din sinul vecinicului' ieri Trăiește azi ce moare.* EMINESCU, O. I 178.

2. În epoca prezentă, în timpul sau în vremea de acum. *Azi nu mai vezi, în pernele căleștii, Conițe lustruite de huzururi.* CASSIAN, H. 75. *Ah! E mult de-atunci! Cărarea Neteză pe deal urca... Azi poteca e urtă, Face cotituri în drum.* COȘBUC, P. I 259. † (Precadat de prepoz. și, cu sensul determinat de acestea) *Pînă azi = pînă (în clipa de) acum. Să știi că pînă azi nici un muritor n-a cutezat să calce hotarele mele.* ISPIRESCU, L. 5. *De azi (înainte sau încolo) = de acum, de aci înainte. De azi înainte, eu să fii în locul tău nepotul împăratului.* CREANȚĂ, P. 206. *Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi...* EMINESCU, O. I 141. *Zina mea, ursita mea! De azi calea-mi părăsesc, Murgușoru-mi prîponesc Și la tine mă opresc.* ALECSANDRI, P. I 100. (Rar) *De cu azi = din bună vreme, din timp. Pentru drumul cel de mine De cu azi te pregătește!* EMINESCU, O. I 102. † Expr. Ziua de azi = timpul de față. În ziua de azi = în zilele noastre, în timpul nostru; astăzi. † (În corelație cu mîine, exprimă o continuitate sau o repetare neîntreruptă în cursul timpului) *Îl vede azi, îl vede mîni, Astfel dorința-i gata.* EMINESCU, O. I 167. † (Exprimă opoziția între prezent și viitor) *Azi aici, mîne-n Focșani, ce-am avut și ce-am pierdut.* CARAGIALE, O. I 91. † Expr. *Ba azi, ba mîne, exprimă ideea de aminare continuă. Cu azi, cu mîne = încet-încet. Cu azi, cu mîne, a făcut cunoștință Kir Ianulea cu fel de fel de negustori, ba și de boieri.* CARAGIALE, O. III 32. *De azi pînă (sau pe) mîne, exprimă un timp scurt. A trăi (sau a o duce) de azi pe mîne = a-și țiri viața abia-abia; a trăi necăjit, fără aspirații la ceva mai bun. [Calul] a îmbătrînit și el... abia își țirtie și el viața de azi pe mîne.* ISPIRESCU, L. 12. † (Exprimă un viitor foarte apropiat) *Azi-mîne = curînd, în scurt timp. Azi-mîne chiotînd... și eu Încep cullesul mare al vieții.* BENIUC, V. 45. *Nu mi-i rău, dai mă topesc Cînd în mine mă gîndesc Că azi-mîne vor muri Și nime nu m-o jeli!* JARNİK-BİRSEANU, D. 206. † Chiar acum, momentan. *Ce iubesc, mamei nu-i place... De-a plăcea mamei ca mie, Azi m-aș duce-n cununie!* JARNİK-BİRSEANU, D. 61.

AZİL, aziluri, s. n. 1. (Adesea în legătură cu verbele « a cere », « a găsi », « a da », « a oferi ») Loc unde cineva se simte în siguranță, unde capătă ocrotire sau adăpost, unde găsește repaus sau odihnă; refugiu. *Vilcea dragă și iubită, Un azil, și cel din urmă, de la tine viu să cer!* MACEDONSKI, O. I 237. *Orășeanii bejănăriră în Bucovina... unde găsiră azil.* NEGRUZZI, S. I 217. † Drepți de azil = ocrotire, protecție de care se bucură cineva în virtutea unei legi. *Republica Populară Romînă acordă drept de azil cetățenilor străini urmăriți pentru apărarea intereselor celor ce muncesc, pentru activitate științifică, pentru participare la lupta de eliberare națională sau de apărare a păcii.* CONST. R.P.R. 41.

2. (În trecut) Instituție (de stat sau filantropică) în care erau internați bătrînii, infirmii, copiii orfani etc. de care nu voiau să se îngrijească familiile respective. *Vizitează azilul de bătrîni și celelalte instituții ale orașului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 4/3.

AZIMĂ, azime, s. f. Turtă făcută din aluat (de făină de grîu sau de secară) nedospit și coaptă de obicei sub spuză. *Azima veche-mpletită cu lacrimi de singe N-o dăm copiilor noștri.* BANUȘ, B. 85. *Fă o azimă de grîu curat.* RETEGANUL, P. V 27. *Făcură o azimă, luară și nișică legumă, le puseră la traistă și plecară.* ISPIRESCU, L. 285.

AZIMIOARĂ, azimioare, s. f. Diminutiv al lui a z i m ă. *A plecat neica la țară Și nu mi-a spus de aseară, Ca să-i fac o azimioară.* TEODORESCU, P. P. 317.

— Pronunțat: -mioa-ră.

AZIMŪT s. n. Unghi format de planul meridianului unui loc cu planul vertical al direcției respective; se măsoară de la direcția nord spre direcția dată, în sensul mișcării acelor ceasornicului.

AZŌT s. n. Corp gazos simplu, incolor și inodor, parte componentă a aerului; intră în compoziția aluminiei și a altor substanțe chimice și este un element esențial al țesuturilor vegetale și animale; nitrogen.

AZOTĂT¹, *azotați*, s. m. Sare formată prin combinarea acidului azotic cu o bază; nitrat. \diamond *Azotat de potasiu* = salpetru de Indii; se folosește ca îngrășământ, ca oxidant și ca fondant. *Azotat de sodiu* = salpetru de Chile, folosit ca îngrășământ agricol și ca oxidant. *Azotat de argint* = nitrat de argint, v. nitrat.

AZOTĂT², -Ă, *azotați*, -te, adj. Care are în compoziția lui azot. *Alimente azotate*.

AZŌTIC, -Ă, *azotici*, -e, adj. (Mai ales în expr.) *Acid azotic* = acid compus din azot, oxigen și hidrogen, care descompune toate metalele obișnuite și are numeroase aplicări în industrie; (popular) apă-tare.

AZŪR s. n. Culoare albastră-deschisă (ca cerul); albastrul cerului. *Azurul se deschide larg*, *Fug norii speriați în lături*. BENIUC, V. 11. *Cade foaie după foaie Peste-azurul de pe boltă*. MACEDONSKI, O. I 204. *Ochii lui albaștri ca azurul... dovedeau curaj*. NEGRUZZI, S. I 30. \diamond (Adjectival, rar) *Din tainica pădure Apare luna mare cîmpurilor azure*. EMINESCU, O. I 63.

AZURŪ, -ŪE, *azurii*, adj. De culoarea azurului; albastru-deschis. [Rîurile] *scoborîndu-se din naltele piscurii... șerpuiesc... desfășurînd undele lor azurii, sub razele călduroase ale soarelui*. ODOBESCU, S. I 23. *În baie azurie Sicilia se scaldă*. ALECSANDRI, P. III 75. \diamond (Substantivat) *Urme scâmoșate de nori albicioși împietriseră în liniștea văzduhului, pătînd din loc în loc azuriul cerului*. MIHALE, O. 441.

AZVİRLĪ, *azvîrl*, vb. IV. (Uneori în concurență cu *zvîrl*) I. *Tranz.* (De obicei cu arătarea locului sau a direcției; scopul poate fi exprimat sau subînțeles) 1. A arunca departe de sine, printr-o mișcare repede și violentă. *Cino-a azvîrli buzduganul ista mai tare în sus, ai acelaia să fie banii... — Ian zvîrle-l tu întăi, măi dracule!* CREANGĂ, P. 56. *Învață buchiile pe de rost... — Ba nici gîndesc, zisei azvîrlînd abecedarul sub masă*. NEGRUZZI, S. I 9. *Într-o groapă-l arunca, Pămînt pe el azvîrlea*. ȘEZ. IV 133. \diamond (Obiectul aruncat este un lucru netrebnic sau nefolositor) *Prinși de toate părțile, azvîrliră armele jos*. DELAVRANCEA, A. 46. *Cu o rugină de pușcă, pe care orice vîntător ar fi azvîrlit-o în gunoi, nimerea mai bine decît altul cu o carabină ghintuită*. ODOBESCU, S. III 14. *Culegea la flori domnești... Cul gea și nu-i plăcea, Pe toate le azvîrlea*. JARNİK-BİRSEANU, D. 123. \diamond (Obiectul lansat este un proiectil) *Azvîrle o ploaie de săgeți*.

2. A da afară din sine, a proiecta în afară (ca urmare a unei impulsii lăuntrice). *Gura de balaur... azvîrle apa-n sus*. COȘBUC, P. I 52. *Izvoarele își tulburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele*. EMINESCU, N. 5. *Etna... din simu-i azvîrle stele-n cer*. ALECSANDRI, P. III 74. \diamond Fig. *Cîțiva țărani... se întoarseră... azvîrlînd priviri încruntate pe ferestrele compartimentelor de clasa întâia și a doua*. DUMITRIU, B. F. 8. *De-aici din vatra caldă-a lumii Mi-azvîrl chemarea-n patru zări: Să nu-ncetăm o clipă lupta Pînă nu-i pace peste țări*. BANUȘ, în POEZ. N. 32.

II. *Intranz.* 1. (De obicei urmat de un complement instrumental introdus prin prep. «cu») A arunca cu ceva asupra cuiva (pentru a-l lovi sau a-l face să plece). *Cine azvîrle cu bulgări?* ALECSANDRI, T. I 110.

2. (Despre animale de ham) A izbi cu picioarele, a fi nărăvaș. *Azvîrleau din copite, de zvînta unde loveau*. ISPIRESCU, L. 28.

III. *Refi.* A se repezi (într-o anumită direcție sau cu un anumit scop), a se precipita cu mare avînt. *Veneau nopți întunecoase; cerul se căptușea cu nouri plumburii, vîntul se azvîrlea gemînd în geamuri*. SADOVEANU, O. I 433. *Fac vreo două sărituri mai potrivite, mă azvîrl peste gard, de parcă nici nu l-am atins, și-mi pierd urma*. CREANGĂ, A. 50. \blacktriangle A ajunge într-un loc (mai ridicat) printr-o săritură îndeminatică. *Moș Nichifor se azvîrle pe capră, dă bici iepelor*. CREANGĂ, P. 117. *Boierul... se azvîrle pe-un cal și ține numai o fugă*. CREANGĂ, P. 159. \diamond Fig. *Pînă un copil să sugă, Se azvîrle ca vîrlugă Și rîșnește tot în fugă... Într-o clipă ea frămîntă*. ALECSANDRI, P. P. 353.

— Forme gramaticale: prez. ind. pers. 3 sg. și pl. *azvîrlă*, prez. conj. pers. 3 *azvîrle*. — Prez. ind. și: *azvîrlu*.

AZVİRLŪRE s. f. Acțiunea de a azvîrli. V. *zvîrlire*.

AZVİRLĪTĂ, *azvîrlite*, s. f. (Transilv.) Distanță (relativ) mică, socotită dintr-un punct oarecare pînă la locul unde ar putea ajunge bătaia puștii, fuga unui cal, un obiect aruncat cu mina etc. V. *azvîrlitură*. *Nu era departe casa bătrînului... Numai aci, în apropierea oborului, două azvîrlite de la calea Moșilor, în dreapta*. SLAVICI, N. II 4. \diamond Expr. *De-a azvîrlita* = numele unui joc, în care copiii se întrec să azvîrle cît mai departe o piatră, un băț etc. *A da* (cu ceva) *de-a azvîrlita* = a arunca (ceva) cît colo. *Ia ciubărul la o parte, că acuși îl dau de-a azvîrlita*. POP.

AZVİRLITŌR, -ŌĂRE, *azvîrlitori, -oare*, adj. (Rar) Care azvîrle. \diamond (Substantivat) *Aceleași pietre țesite... au fost adoptate, pentru același sfîrșit, în armata romană și luate pe seama ostașilor atășați pe lingă legiuni în calitate de... azvîrlitori de pietre*. ODOBESCU, S. II 145.

AZVİRLITŪRĂ, *azvîrlituri*, s. f. Distanța pînă la care ajunge un obiect azvîrlit de cineva; aruncătură. \diamond (Mai ales în expr.) *O azvîrlitură de băț* = distanță mică. *Era ca la o azvîrlitură de băț*. ȘEZ. IV 198.

Ă

Ă s. m. invar. A doua literă a alfabetului și sunetul corespunzător; este o vocală nerotunjită din seria medială, cu deschidere mijlocie.

ĂL¹ pron. dem. m. v. ăla.

ĂL², **A**, **ăi**, **ale**, adj. dem. (Munt.; în vorbirea puțin îngrijită, precedând un nume) Cel, cea. *Fiecare nevastă, afară de a dîntii, a venit în casa lui bunicu-tău cu copiii de la alt bărbat.* STANCU, D. 94. *Bărbat are bun... Ca pînea a bună.* PANN, P. V. II 97. (Substantivează adjective, locuțiuni adverbiale etc.) *Ale rele să se spele, ale bune să se-adune.* (Cu valoare de pron. dem.) *Treceam pe drum alaltăieri cu căruța, pe un se termină moșia beilului, a din Vădastra.* DUMITRIU, B. F. 26. (Al de... = cel care... *Al de știe carte are patru ochi.* (Adjectival) Renumit; (ironic, mai ales în construcții negative) cine știe ce. *Că doar nu ești ăl voinic, Ci, bade, ești de nimic.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 232.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ălui, ălei*, gen.-dat. pl. *ălor*.

ĂLA, **ĂIA**, **ăia**, **alea**, pron. dem. (În vorbirea puțin îngrijită și în texte cu colorit dialectal) Acela, aceea. *Calul bun și mindrele, Alea-mi mîncă zilele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 15. (Ex pr. De ce..., de aia... = cu cît..., cu atît... *De ce joc, d-aia-aș juca.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 362. *Altă aia = ciudățenic, monstru. Se minuna ca de altă aia.* ISPIRESCU, U. 35. *Toate alea = tot ce trebuie, toate cele. Puse toate alea la cale pentru drum.* ISPIRESCU, L. 16. *Cite alea toate = fel de fel de lucruri. Îi toacă la ureche cite alea toate.* (Precedat de un «de» calificativ) *Unde începu o ploaie d-alea de părea că toarnă cu găleata.* ISPIRESCU, L. 28. (Substantivat, cu sens peiorativ) *Un ăla = un oarecare. Un ăla... un prăpădit de ampoi.* CARAGIALE, O. I 44. *Să-și mîntînce ea tinerețile cu un ăla.* CARAGIALE, O. I 50. (Adjectival) *Să-mi aduc-aci pe muieroaie aia!* NEGRUZZI, S. III 315.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ăluia, ăleia*, gen.-dat. pl. *ălora*. — Variantă: *ăl, ăi* (TEODORESCU, P. P. 330), pron. dem. m.

ĂLĂLĂL pron. dem. m. v. ălălăl.

ĂLĂLĂL, **ĂIALĂLĂ**, **ăialălți**, **ălealțe**, pron. dem. (În vorbirea mai puțin îngrijită și în texte cu colorit dialectal) Celălalt. (Atestat în forma fem. *ăialălți*) *Da el a tras țeava ăialălți.* DUMITRIU, B. F. 27.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ăluilalt, ăleilalte*, gen.-dat. pl. *ălorălți, ălorlalte*. — Variante: *ălălalt* pron. dem. m., *ălălalt, ălălaltă* pron. dem.

ĂLLĂL, **ĂILĂLĂ** pron. dem. v. ălălăl.

ĂRA interj. v. fra.

ĂST, **ĂSTĂ**, **ăști**, **aste**, adj. dem. 1. (Precedă substantivul; cînd urmează după substantiv, are forma *ăsta, asta*; întrebunțat în vorbirea obișnuită și familiară) Acest, această. *Sînt copilul unui neam sărac, Bieți romîni ce scormonesc pămîntul, Unde-și au pămîntii lor mormîntul. Tare-mi este neamul ăsta drag.* BENIUC, V. 10. *Ion ăsta era o fire închisă.* AGÎRBIȚEANU, S. P. 14. *Tot ochii ăstia amîndoi, Așa frumoși, așa senini, Să mi-i aduci tu înapoi. —Să nu-i uiți, dragă, prin străini.* IOSIF, V. 52. *Cărareu ăsta o știa.* COȘBUC, P. I 232. *Ia să mai odihnesc oleacă aste bătrînețe.* CREANGĂ, P. 24. *Ești tu zîna ăstui plai? Sau o floare de la rai?* ALECSANDRI, P. II 91. (Emfatic) *Acasă cînd a ajuns, Din gură așa a zis: Ieși, măicuță, din căsuță și-mi deschide ast'porțiță.* ȘEZ, II 78.

2. (În opoziție cu alt, celălalt) Acest de aici. de dincoace. *Vrei mărul ăsta sau pe celălalt?*

3. (Despre măsuri de timp, urmînd după substantiv) Acest, prezent, de acum sau dintr-un viitor foarte apropiat. *Ziua asta. Vara asta.* □ *Oare nu-om păși ceva în noaptea asta?* CREANGĂ, P. 130. (Rare, precedînd substantivul) *Rămii aici în astă noapte.* CREANGĂ, P. 214. *Iar de altă parte știa bine și aceea cum că astă dimineață Au fost întru nește căși (= case) străine.* BUDAI-DELEANU, T. 179. (Loc. a d v. (În opoziție cu altă dată) *De astă dată sau (mai rar) astă dată = de rîndul acesta, de data aceasta, acum: Dacă văzură că și de astă dată îmblă să-i ajungă, fata... întrebă iară pe cal ce să facă.* ISPIRESCU, L. 25. *Astă dată plecără noaptea.* EMINESCU, N. 15. *Astă dată n-ai încotro cîtiği (= coti), îi zise.* NEGRUZZI, S. I 92.

4. (Precedînd substantivele «noapte», «primăvară», «vară», «toamnă», «iarnă») Precedent, trecut. *Pină la una-alta, știu ce am gîndit eu astă-noapte?* CREANGĂ, P. 74. *Cînd a fost astă-primăvară la mine, mi-a lăsat niște cărți.* NEGRUZZI, S. I 59. *Astă-iarnă era iarnă, Bătea vîntul și nîngea și badea la noi venea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 165.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ăstui, astei și ăstei*, gen.-dat. pl. *ăstor*; (cînd are forma ăsta, asta) gen.-dat. sg. *ăstăia, ăsteia*, gen.-dat. pl. *ăstora*.

ĂSTA¹, **ĂSTĂ** adj. dem. v. ăsti.

ĂSTA², **ĂSTA**, **ăstia**, **astea**, pron. dem. (În vorbirea obișnuită și familiară) 1. (Referindu-se la cineva sau la ceva din apropiere sau despre care s-a vorbit înainte) Acesta, aceasta. *Uf, ce anost! Cine-i ăsta? într-ur colț se-nțeabă două.* VLAHUȚĂ, O. A. 77. *Cu ăsta, cum văz eu, nu merge ca, de! cu fitecine; ia mai bine să mă iau eu cu politică pe lîngă el, să mi-l fac cumătru.* CARAGIALE, O. I 91. *Ei, dragul tatii, așa-i că s-a împlinit vorba ceea: apără-mă de găini, că de cîini nu mă tem? — Ce fel de vorbă-i asta, tată? zise fîu-său rușinat.* CREANGĂ, P. 188. (Cu nuanță de dispreț) *Cu ăstia o s-avem o dată și-o*

dată o răfuială! DEȘLIU, G. 10. ♠ (Cu nuanță peiorativă sau glumeață) *De ăștia mi-ai fost?* ♣ (Cu formă feminină și sens neutru) *Ce-ai discutat voi între voi, asta vreau să afl.* SĂLIIA, N. 78. *Lasă astea acum.* ISPIRESCU, L. 37. *Năframa ta cea nouă Era ruptă, bade-n două.* — *Asta, mândro, nu-i așa; Nu-i ruptă năframa mea, Ci-i ruptă inima ta!* JARNIK-BÎRSEANU, D. 256. *Din asta i s-a tras asta a fost pricina care i-a adus o neplăcere, o suferință etc.* ♠ L o c. adv. Cu toate asten = cu toate acestea, totuși. Pentru asta = de aceea. *Cum se poate... să stea omul trei zile la poarta mea...? Pentru asta vă plătesc eu simbric? Pentru asta vă am eu la mine pe procopceală?* ISPIRESCU, L. 44. Cu asta = în acest mod, astfel. *Cu asta am vrut să-mi răstorc cele trei lovituri. Vorba ceea: una pentru alta.* CREANGĂ, P. 196. ♠ E x p r. Asta e! sau asta-i! = a) iată care e cauza! asta e pricina! *Tu ești copilă, asta e...* EMINESCU, O. I 176; b) ce se potrivește! *Asta-l asta!* = iată lucrul de căpetenie! acesta este momentul hotărîtor! acu-i acul v. a c u. *Asta-i asta! Din ceaslov și psaltire... să treci la gramatică, și încă ce gramatică!* CREANGĂ, A. 87. *Ce-i astu (de...)? = ce înseamnă lucrul acesta? cum se face (că...)? cum se explică? Ce-i asta de ai întîrziat atîta? = Dar ce-i asta, codru des?... Vara verde și frumos. Iarna putrezești pe*

jos! JARNIK-BÎRSEANU, D. 224. Asta e! sau asta-l! = așa e! Asta-l șflut (sau șflută) = este lucru bine cunoscut. Asta-l încă unul sau asta încă-l una! v. u n u l.

2. (Cu formă feminină și sens neutru, urmînd după o descriere, o constatare, o afirmare etc. și rezumînd cele spuse mai înainte) *Așa ceva. Să umblați numai așa, frunza frăsinelului, toată viața voastră și să vă lăudați că slutești feciori de crai, asta nu miroase a nas de om.* CREANGĂ, P. 188. ♠ E x p r. Una ca asta = un astfel de lucru, așa ceva. *Se poate una ca asta? a întrebat tata cu mirare.* SADOVEANU, N. F. 16. *Nu putea el crede una ca asta.* ISPIRESCU, L. 20. *Să cuget eu, om bătrîn, la una ca asta!* CREANGĂ, P. 83.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ăștia, ășteia* și *ăștia*, gen.-dat. pl. *ăștoră*.

ĂȘTĂLĂLT, ĂȘTĂLĂLTĂ, ăștălălți, astelalte, pron. dem. (În opoziție cu c e l ă l a l t) Acesta (din doi) care este în apropierea noastră, cel mai aproape de noi. ♠ (Adjectival) *Ea sta pe partea ăștălăltă a pîrăului.*

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *ăștălălt, ăștălălte* și *ășteilalte*, gen.-dat. pl. *ăștorlălți, ăștorlălte*.

ĂUI vb. IV v. nul.

B

B s. m. invar. A treia literă a alfabetului și sunetul corespunzător; este o consoană oclusivă bilabială sonoră.

— Pronunțat: *be*.

BA adv. I. (Mai ales familiar și regional) De loc, nicidecum, în nici un caz; (în sens absolut, negînd fraza întregă) nu. *Am dat în genunchi la ei... să ne ajute. Ei, ba.* DUMITRIU, B. F. 20. *Oană, ție ție-foame.* — *Ba...* DELAVRANCEA, A. 7. *C-a fi trăind calul ori că n-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine; numai vreau să știu dacă mi-l dai ori ba.* CREANGĂ, P. 194. ♦ (În întrebări sau răspunsuri, uneori cu o nuanță de mai multă hotărîre decît « nu ») *Da sau ba?* □ *Vă închinați ori ba?* — *Ba!* NEGRUZZI, S. I 173. ♦ Loc. a d v. (Mold., Bucov.) *Ca mai ba! sau nici (cam) mai ba! = nici vorbă! nici pomeneală! Dar nici căm mai ba să audă el ceva de dinșii.* SBIERA, P. 49. *Fătul-babei însă, auzind cuvintele ei cobitoare, își cugeta în sine: Hehei! nici mai ba! Ți-ai dat tu acuma peste om!* SBIERA, P. 143. *A doua zi, Nică Oșlobanu ca mai ba să deie pe la școală.* CREANGĂ, A. 79. *Ca mai ba, măi băiete... nu ții-ai găsit omu.* ALECSANDRI, T. 241. ♦ Expr. *A zice ba = a se opune, a se împotrivi, a refuza. Părul tău și se desprinde și frumos și se mai șede, Nu zi ba, de te-oi cuprinde, Nime-n lume nu ne vede.* EMINESCU, O. I 209. *Pentru dumneata, Eu n-aș zice ba; Dar zic și zic ba Pentru maica-ta, Că-i bănuțoare.* ALECSANDRI, P. P. 7. *A nu spune (sau a nu zice) nici da nici ba = a nu se pronunța, a nu-și spune părerea, a nu spune nimic. Nevoind a le strica inima, nu le spune nici da nici ba.* CREANGĂ, P. 249. ♦ *Nici vorbă! nici pomeneală! Mai bătu o dată [în poartă]. Dar ca să răspundă cineva, ba.* ISPIRESCU, L. 100.

2. (Mai ales în dialoguri contradictorii, întărește o afirmație sau o negație) *Mie nu mi-a adus nimic? — Ba nu te teme, că uncheșul nu-și uită nepotul.* SADOVEANU, N. F. 11. *Era mișel? — Ba nu, de loc!* COȘBUC, P. I 229. *Las'că mă duc eu...! — Ba nu, Ioane, trebuie să mă duc eu.* CREANGĂ, P. 312. *Nu-i așa, Jupineșică?... Poate să fie și așa, moș Nichifor.* — *Ba chiar așa-i, Jupineșică dragă, cum îți spun eu!* CREANGĂ, P. 119. *Suflă vîntu-n paie ude, Eu strig, mîndra nu m-aude.* — *Ba zău, bade, aud bine, Dar nu pot veni la tine.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 56. ♦ *Vezi bine că (nu)...! dar ce...! De ce l-ai dat afară? — Ba o să-l iau în brațe!*

3. (Arată o gradație, de obicei întărind adverbele și loc. adv. « chiar », « încă », « unde mai pui că » etc.) *Ba Penes-Împărat, văzînd Pe Barbă-Cot, pîticul, stînd Pe-un gard de-alături privitor, L-a pus la joc!* COȘBUC, P. I 58. *Iar deasupra tuturor va vorbi vrub mititel, Nu slăvindu-te pe tine... lustruindu-se pe el Sub a numelui tău umbră. Iată tot ce te așteaptă. Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă.* EMINESCU, O. I 134. *Am*

ochit adesea și în « Ciocîrria cea voioasă ce-n văzduh se legăna »; ba unde pui că am cutezat a trage cu pușca și-n cîrdurile de gîște sălbatice! ODOBESCU, S. III 23. [Călătorul străin venit la Iași] *se deprinde a bea cafea turcească și a fuma dintr-un ciubuc lung; ba încă află multă poezie în forma glicului și a hainelor lungi.* NEGRUZZI, S. I 69.

♦ (Servește spre a completa sau rectifica o expresie) a) (Arată că ceva este nu numai așa cum s-a spus mai înainte, ci și altfel) *E lung pămîntul, ba e lat. Dar ca Săgeată de bogat, Nici astăzi domn pe lume nu-i.* COȘBUC, P. I 53. b) (Arată ezitare în alegerea unei alternative) *Aici trebuie să fie hoțul! — Na! că m-ajunge păcatul... Unde să m-ascund?... Colea! ba colea... Ba colea, în bisunia (= vizuina) asta!* ALECSANDRI, T. 65.

4. (În corelație cu un alt « ba » din aceeași propoziție sau din propoziția următoare) *Ba... ba... = cînd... cînd..., acum... acum..., aci... aci..., acu... acu...; și... și..., atît... cît și... Mai primise ca cete de astea care veneau să-i se plîngă ba de una, ba de alta.* DUMITRIU, B. F. 83. *Noi aicea abia ne vedem capul de treburi. Ba cu vitele, ba cu știubeiele, ba cu vimul. Ba cu botexurile, ba cu înmormîntările.* SADOVEANU, Z. C. 48. *Băbăția lui... începuse a scriști: ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea.* CREANGĂ, P. 111. *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* EMINESCU, O. I 140. ♦ Expr. *Ba e albă, ba e neagră sau ba e laie, ba-i bălaie v. a l b, bălai.*

5. (În expr.) *Ba bine că nu!* = desigur! vezi bine (că da)! firește (că da)! *Știi tu ce pericol mă amenință?... — Ba bine că nu! Dacă n-oi ști eu păpara lui Jupinul!* CARAGIALE, O. I 80. *Măi Buzilă, mi se pare că tu ești toată pricina gilcevei dintre noi.* — *Ba bine că nu, zise Ochilă... Știu eu ce i-ar trebui.* CREANGĂ, P. 254. (În ironie, ca replică la o propunere sau la o afirmație nepotrivită) *Ba că cliar! sau ba aia-i vorbă!* = nicidecum! de loc! nici nu mă gîndesc! *Ieși afară!... — Ba aia-i vorbă! Mai pune-ți pofta-n cui.* ISPIRESCU, L. 210. *Ba n-ai frică, soro, că ești cu mine.* — *Ba că chiar!* ALECSANDRI, T. 186. (Cînd voim să trecem de la glumă la serios) *Ba nu!* sau *ba (nu) zău!* = să fim serioși! să fim drepți! să luăm lucrurile-n serios, cum sint! *Apoi ce-ți trebuie mai bună vorbă decît asta? Ba zău, încă mă mir c-am avut răbdare să țin casă cu baba pîn-acum.* CREANGĂ, P. 118. *Ei bine, boieri d-voastră, unde mergem?... Ba nu, adică vă-nvăb—unde mergem?* ALECSANDRI, T. I 239. *Pus-am gînd s-o părăsesc [pe mîndra]... Drept să fie sau glumesc? Ba, zău, cum s-o părăsesc, Cînd ca ea nu mai găsesc?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 32. (Cu sens de mirare) *Ba că bine zicii!* = într-adevăr! adevărat! *Dumnealui îi cuconășu d-tale? Nicușoru? — Dar... nu-l cunoști?... — Ba că bine zici, cucoane Grigori... Ia privește-l cum o crescut de mare! S-o făcut holtei!* ALECSANDRI, T. I 42.

BABĂ, *babale*, s. f. Piesă cilindrică, în general de metal, fixată pe prora vaselor sau pe cheiuri, pentru a se lega de ea pripoanele sau cablurile.

BABĂCĂ, *babaci*, s. m. (Mold.; azi mai rar) Tată, tătucă. *Prima datorie pe care am învâțat-o eu a fost să respect pe babaca și pe neneaca*. SADOVEANU, N. F. 9. **◇** *Ex p r.* Trai, neneaco, cu banii babachii = trai bun, viață fără griji, cu banii tatălui, p. e x t. cu banii altuia. *De-o pildă, conul Fănică: moșia moșie, funcția funcție, coana Joișica coana Joișica: trai, neneaco, cu banii lui Trahanache... (luându-și seama) babachii*. CARAGIALE, O. I 107. **◇** (La pl., ireverențios) Părinți, bătrâni? (2). *Îl auzeci pentru întâia oară spunând, despre părinți, «babaci»*. PAS, Z. I 255. **◇** Fig. (Ironie) Repetenții, sau «babacii», cum le spuneam noi, generația tinăre, pretindeau că domnul Ciolac... duce tratative de însurătoare. SADOVEANU, N. F. 136.

— Gen. și: *babachii, babacului*. — Variantă: *băbăcă* (CARAGIALE, O. I 55, ALECSANDRI, T. I 115, KOGĂLNICEANU, S. 47) s. m.

BABĂIE s. m. (Mold., familiar și învechit) Tată, babacă.

BABĂLIȚ, *babalici*, s. m. 1. (Mold., Munt.; familiar și depreciativ) Om bătrîn și neputincios; moșneag. *Se adunau la țaișas o mulțime de babalici*. **◇** (Ironie) Om îmbătrînit înaintea de vreme. *Tot umblînd noi din școală în școală... mine-poimîne avem să ne trezim niște babalici gubavi și ostigoși, numai buni de făcut popi*. CREANGĂ, A. 124.

2. Stilp de lemn foarte gros, înfipt în pămînt, care trece prin talpa morii de vînt și în jurul căruia moara poate fi învîrtită după cum bate vîntul; babă (II I ū).

BĂBĂ, *babe*, s. f. I. (Uneori peiorativ) Femeie bătrînă. *La fîntînă, o babă, zbrîcîntă drob și uscată scîndură, turna apă într-un urciur*. DELAVRANCEA, T. 27. *Fiul craiului... numai iaca se trezește dinaintea lui cu o babă gîrbovă de bătrînețe*. CREANGĂ, P. 189. *Văzîndu-se luat în rîspăr de babele satului... se apăra în dulcea limbă a poeziei*. ODOBESCU, S. III 9. *Ducea verde bosioc... Bosiocul fetelor, Măghiran nevestelor, Tămîișă babelor*. JARNIK-BÎRSEANU, D. 513. *Satul (sau țara, lumea) arde (sau piere) și baba se piaptănă, se zice despre cineva care e preocupat de lucruri mărunte și neînsemnate cînd în jurul lui se petrec evenimente importante, grave*. *A trecut baba cu colacii (sau, mai rar, cu colacul)*, se spune cuiva care a scăpat o ocazie bună, un moment favorabil. *Popa nu toacă de două ori pentru o babă surdă*, se zice celui care nu este atent cînd se spune ceva și cere să i se repete. **◇** (Pleonastic) [Mama-pădurilor], o babă bătrînă și urîtă, care îmblă prin împărăția mea de mină cu furtuna. EMINESCU, N. 7. **◇** Zilele babei (sau babelor) sau babele = (după o legendă populară) primele nouă sau douăsprezece zile ale lunii martie, cu vreme schimbătoare. *Cam între sfîrșitul lui făurar și începutul babelor... te pomenești cu Ghira*. DELAVRANCEA, T. 152. *S-a dus zăpada albă de pe întinsul țării, S-au dus zilele babei și nopțile vegherii*. ALECSANDRI, P. A. 117. **◇** (Familiar, în glumă, fără să se țină întotdeauna seamă de vîrstă) Soție. *Cînd cu baba m-am luat, Opt ibovnice-au oftat*. CREANGĂ, P. 108. **◇** (În trecut) Femeie bătrînă de la țară, care pretindea că vindecă bolile prin diferite leacuri și vrăji, exploatînd astfel ignoranța populației și lipsa de asistență medicală din trecut. *Au venit babe doftoroie din sat*. SADOVEANU, N. F. 92. *Umbla din babă în babă cu descîntece și cu oblojele*. CREANGĂ, P. 111. **◇** (În nume de jocuri de copii) *De-a baba-gaia* = joc în care un copil, care face pe cloșca, își apără «puii» împotriva altuia, care face pe gaia; de-a puia-gaia, de-a cloșca cu puii. (*De-a*) *baba-oarba* = joc în care un copil legat

la ochi caută, pe dibuite, să-i prindă pe ceilalți. *Dănilă leagă strîns c-un ștergar gros, de cîlți, ochii și urechile dracului, ca la «baba-oarba»*. CREANGĂ, P. 55. *Iată și Nicu, fiul meu... Nu-ți aduci aminte cînd te giucaai cu dînsu de-a baba-oarba?* ALECSANDRI, T. I 43.

II. 1. Bîrnă de sprijin: a) grindă de lemn așezată în lungul unui zid, care servește ca reazem pentru acoperiș sau pentru grinzile transversale ale unui planșeu de lemn; b) (la poduri) element de construcție format din una sau două grinzi așezate pe capul piloților sau direct pe zidărie; c) (la moara de apă) fiecare din cei patru stâlpi care sprijină podul; d) (la moara de vînt) balalic (2).

2. Zglăvoacă.

3. (Regional) Ciupercă comestibilă, roșie, care crește pe crăci uscate și putrede.

BABILONIE, *babilonii*, s. f. 1. Vorbire sau scriere confuză, amestecată, încurcată.

2. Învălmășeală mare, încurcătură. *Fu o adevărată babilonie pînă începură să sfîrșie cratișele*. AGÎRBICEANU, S. P. 35.

BABÎNĂ, *babine*, s. f. (Rar) Buză (la animale). *Un prepelicar cu cap mare, cu babinele dezvoltate*. V. ROM. mai 1939, 8.

BĂBIȚĂ, *babițe*, s. f. 1. Pelican. *Pe ostrovul învecinat, un stol de babițe sta adormite*. ODOBESCU, S. I 142.

2. (Mai ales la pl.) Ciupercă cu pălărie în forma unei copite de cal, din care se prepară iasca (*Polyporus ignarius*).

BABOI, *baboi*, s. m. Nume generic dat exemplarelor mici ale celor mai comuni pești de apă dulce: biban, guvid, babușcă, caras etc. *Dimineața plecăm spre conac cu căruța cu pește—baboi cît degetul*. STANCU, D. 510.

BABOIĂȘ, *baboiăși*, s. m. Diminutiv al lui b a b o i. *Știuculița — cinci parale, Baboiășul — opt parale, Peștișorul ăl mai mic — Ocaua C-un firfirc*. TEODORESCU, P. P. 299.

BABÓRD, *baborduri*, s. n. 1. Partea stîngă a unui vas plutitor, privind de la pupă spre proră, adică spre partea dinainte a vasului. *Nimic mai supărător pe o corabie mare de război, pe vremea rea, ca urletul gulelelor (= ghiulelelor) din fundul de cală, cînd se rostogolesc de la babord la tribord și se întorc iar la babord*. GHICA, S. 383.

2. Marginea longitudinală, din stînga, a fuzelajului unui avion mare, a unui hidroavion sau a unui dirijabil, privind spre partea dinainte a aerovehiculului.

BABÓRNIȚĂ, *babornițe*, s. f. (Peiorativ) Babă urîtă, rea, supărăcioasă, arțăgoasă; cotoroașă. (În forma *băbornișă*) *Nu-i e rușine băborniței să nebunească la bătrînețe și să vrea să-și facă un blestem ca aista... să te călugărească!* ALECSANDRI, T. 56. **◇** Vrăjitoare. V. hîrcă, talpa-iadului, calul-dracului, mama-pădurii. *Ei nu credeau în diavoli, în lumea de-apoi, în flăcările care călătoresc noaptea pe haturi... în știma apelor, în babornițele pădurilor*. CAMILAR, TEM. 77. *Babornița, cum aude aceasta, pe loc trimite s-o cheme, zicînd în gîndul său: După ce umblă ea nu se mintîncă*. CREANGĂ, P. 99.

— Variantă: *băbórnișă* s. f.

BABUȘCĂ¹ s. f. v. *băbușcă*.

BABUȘCĂ², *babuște*, s. f. (Regional) adesea determinat prin «albă») Pește de apă dulce, lung cam de 25-30 cm, cu capul mic, spinarea cenușie-albastră, cu pîntecele alb și aripioarele roșii (*Leuciscus rutilus*); țărancă, ocheană.

BAC¹, *bacuri*, s. n. Platformă plutitoare, pe care se transportă oameni, animale, vehicule etc. de la un mal la celălalt al unui râu; pod umblător, brod, brudină.

BAC², *bacuri*, s. n. l. (În expr.) *Bac de celulă electrolitică* = vas de ebonită, de sticlă sau de rășini sintetice, care conține electrozii și electrolitul unui acumulator electric. *Bac de răcire* = aparat folosit la răcirea mustului de bere.

2. Falcă de filieră, de menghină, de mașină de sudură în capete etc.

BACÁL s. m. v. *băcan¹*.

BACALAUREÁT¹, *bacalaureate*, s. n. (În vechea organizare a învățământului) Examen general pe care îl treceau absolvenții liceului spre a se bucura de anumite drepturi. ♦ Titlu obținut în urma acestui examen.

— Pronunțat: *-la-u-re-at*.

BACALAUREÁT², *-Ă, bacalaureași, -te*, s. m. și f. Persoană care a trecut examenul de bacalaureat. *După ce mai băură cite un pahar, Anton, cu gust de vorbă, melancolic, dădu iar din cap, uitându-se la bacalaureatul cel scund.* SADOVEANU, O. VI 219.

— Pronunțat: *-la-u-re-at*.

BACANĂLĂ, *bacanală*, s. f. (În antichitatea romană; la pl.) Sărbătoare închinată lui Bachus, zeul vinului, caracterizată printr-o exaltare mistică și o veselie deșănțată. ♦ (La sg.) Fig. Petrecere zgomotoasă și destrăbălată; desfrâu, orgie.

BACĂNTĂ, *bacante*, s. f. (În antichitatea romană) Preoteasă a zeului Bachus. *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* EMINESCU, O. I 30.

BACARĂ¹ s. f. Cristal de calitate superioară (fabricat prima dată în localitatea Baccarat din Franța). *Pahare de bacara.*

BACARĂ² s. f. Numele unui joc de cărți, obișnuit în societatea burgheză. *Jucau de vreo două ceasuri bacara, în salonul luminat acum de candelabru cel mare de cristal din mijlocul tavanului.* DUMITRIU, B. F. 128.

BĂCĂ, *bace*, s. f. Nume dat fructelor cămoase, cu pielea subțire și cu miezul zemos, în care se află semințele. *Boaba de strugure este o bacă.*

BACĂU s. m. (În expr.) A-și găsi bacăul (cu cineva) = a i se infunda, a o păși, a da de bucluc (cu cineva). *Ian ascultă, măi badeo... Nu-mi umbra cu mița-n sac și-mi răspunde curat, cum te-nțreb, c-apoi îți găsești bacău cu mine.* ALECSANDRI, T. 236.

BACCEĂ, *baccele*, s. f. (Peiorativ) Bătrîn neputincios, ramolit, cu idei învechite. *V. b a b a l i c, h o d o r o g. Du-te numai de cît, pînă nu iese baceaua, hoasca.* M. I. CARAGIALE, C. 100. *Apoi [tinerii întorși din Franța] s-au pus pe iscodit porecle bătrînilor. Ba strigoi, ba bacele, ba cioci, ba retrograzi.* EMINESCU, I. V. 25.

BACCELÎ, *baccelesc*, vb. IV. R e f l. (Despre oameni; adesea peiorativ) A îmbătrîni, a se vesteji, a se ramoli.

BACCŪL s. m. v. *bacil*.

BACHELITĂ s. f. Rășină sintetică, de mare valoare tehnică, din care se fac piese izolatoare întrebuințate în electrotehnică și diverse obiecte de uz comun. *Călimară de bachelită.*

BACI, *baci*, s. m. l. Ciobanul care face brînză, untul și urda și care conduce stîna. *M-am dus la ciobănie și am slujit la niște baci de cea parte a muntelui.* SADOVEANU, N. F. 17. *Bună ziua și bun găsit, oameni buni,*

zisei eu, descăleclnd lîngă stîna și adresîndu-mă celor cîțiva ciobani tineri care treblăuiau care încotro, dar mai cu seamă unui baci bătrîn. HOGAȘ, M. N. 189. *Baciul de la stîna... a adunat laptele de la oaia finului, l-a făcut brînză.* ISPIRESCU, L. 209. ♦ Fig. Conducător. *V. păstor. Țineți minte cuvintele lui Ștefan, care v-a fost baci pînă la adînci bătrînețe.* DELAVRANCEA, A. 122.

2. (La jocul cu arșice) Cel care cîștigă și are dreptul să arunce cel dintîi arșicul. *Reputația lui de giolar era mare... averea noastră în arșice se suia într-o vreme pînă la două mii... și le potrivea așa de bine, că buful cădea totdeauna pe ceialalți jucători, și răminea tot el baciul.* GHICA, S. 300.

BACÎL, *bacili*, s. m. Gen de bacterii de forma unui bastonaș, dintre care unele sînt patogene, provocînd diferite boli (ca: tuberculoza, febra tifoidă, lepra etc.). *Bacilul lui Koch.*

— Variantă: (incorect) *baccil* (BART, E. 376) s. m.

BACILĂR, *-Ă, bacilari, -e*, adj. Privitor la bacili, cu bacili; în formă de bacil. *Spori bacilari.* ♦ (Despre o boală, o tumoare etc.) Provocat de bacili. *Tuberculoza este o boală bacilară.*

BACILÓZĂ, *baciloze*, s. f. Boală cauzată de bacili; (în vorbirea curentă) tuberculoză pulmonară.

BACLAVĂ, *baclavale*, s. f. Un fel de prăjitură în formă de romb sau de dreptunghi, preparată din foi de plăcintă, nuci sau migdale și miere sau sirop de zahăr. *V. s a r a i l i e. Hei! S-a trecut timpul baclavalelor pentru voi, chir Panaite! ALECSANDRI, T. 138. Alivenci, iaurt, seralii, baclavale, plăcinte, învîrțite ș.c.l. se îngropau în stomahul lui ca într-un abis fără fund.* NEGRUZZI, S. I 286. ♦ Fig. (Rar) Romb. *O plapomă de cit verde, cusută în baclavale.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG.

BACȘÎȘ, *bașșuri*, s. n. Sumă de bani dată (de obicei peste plata cuvenită) pentru răsplatirea unui serviciu de natură personală; p. ext. răsplată în bani. *Musafirii îi dădeau bașșuri argatului.* PAS, L. I 110. *Vine unul cit un taur, cumpănîndu-se la dreapta și la stînga, cu minile în șolduri, și zice că cine-l trîntește are un bașș de o sută de franci.* SADOVEANU, O. VII 329. *Ți-am da un bașș bun să ne spui încotro a apucat.* CARAGIALE, O. III 41. ♦ Sumă de bani dată unui funcționar ca răsplată pentru un serviciu ilegal. *E înțeles cu jandarul, cu primarele, le dă bașș de nu ne aduc citațiile.* DUMITRIU, B. F. 19. *Conducătorul ținea cu orice preț să ne arate că cine nu-i dă bașș nu merită prețioasa dumisale amabilitate.* VLAHUȚĂ, O. A. 233.

BACTERIÁN, *-Ă, bacterieni, -e*, adj. De bacterii, privitor la bacterii. *Cultură bacteriană. Otrăvuri bacteriene.*

— Pronunțat: *-ri-an*.

BACTERICÍD, *-Ă, bactericizi, -de*, adj. (Despre unele substanțe) Care omoră bacteriile. ♦ (Substantivat) *Un bactericid foarte efice.*

BACTÉRIE, *bacterii*, s. f. Nume generic dat unor organisme microscopice, unicelulare, de natură vegetală, în formă de puncte, bastonașe sau firușoare, multe dintre ele fiind pricinuitoare de boli infecțioase. *V. m i c r o b.*

— Pronunțat: *-ri-e*.

BACTERIOFĂG, *bacteriofagi*, s. m. Nume generic dat unor organisme microscopice care au însușirea de a distruge bacteriile.

— Pronunțat: *-ri-o-*.

BACTERIOFAGÍE s. f. Fenomen de distrugere prin topire a bacteriilor atacate de bacteriofagi.

— Pronunțat: *-ri-o-*.

BACTERIOLÓG, *bacteriologi*, s. m. Persoană care se ocupă cu studiul bacteriilor.

— Pronunțat: -ri-o-.

BACTERIOLÓGIC, -Ă, *bacteriologici*, -e, adj. Care se referă la bacterii sau la bacteriologie. *Substanță bacteriologică*. ♦ *Armă bacteriologică* = mijloc criminal de exterminare în masă, interzis de dreptul internațional, care constă în răspîndirea de bacterii producătoare de boli infecțioase cu scopul de a distruge populația pașnică. *Încă de la primele vești despre folosirea armei bacteriologice* [de către intervenționiștii americani în Coreea], *frontul organizat al partizanilor păcii a luat atitudine hotărîtă asupra acestui mijloc barbar de exterminare în masă a oamenilor*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2613. *Război bacteriologic* = război criminal, în care se folosesc arme bacteriologice.

— Pronunțat: -ri-o-.

BACTERIOLOGÍE s. f. Ramură a biologiei care are ca obiect studiul bacteriilor. V. microbiologie.

— Pronunțat: -ri-o-.

BADANĂ s. f. v. bidinea.

BĂDE s. m. 1. (Folosit mai ales la țară, de obicei pe lângă un nume propriu) Termen de respect cu care cineva se adresează unui bărbat, de obicei mai în vîrstă decît el; termen familiar cu care orașenii se adresează țăranilor. *Badea Culai, feciorul săracului... Buciumă-n mine toate răscoalele țării!* DEȘLIU, G. 23. *Badea Bodrîngă făcu semn cu ochiul*. CAMILAR, N. I 318. *Ba nu, bade Ipate, n-aibi grijă; nu ți-oi mai cere vreun lucru mare pînă pe-acolo*. CREANGĂ, P. 151. ♦ (La vocativ, precedat de «măi») Termen cu nuanță de ironie și de amenințare cu care cineva se adresează unui bărbat (indiferent de vîrstă). *Hei, hei!... nu te-am știut eu că-mi ești de acestia, că de mult îți făceam felul!... Dar, trăind și nemurind, te-oi sluji eu, măi badeo!* CREANGĂ, P. 236. *Ha, ha! măi badeo, mi-ai căzut la mină acu!* ALECSANDRI, T. 234.

2. (Popular) Termen cu care femeile de la țară se adresează bărbatului iubit. *Tu te duci, badeo, sărace, Eu cu dorul tău ce-oi face?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 109. ♦ (Adesea cu un pronume posesiv) Iubit, ibovnic, draguț. *Floriciă din ogoară, Dorul badei mă omoară*. SEVASTOS, C. 129. *Badea meu, tinăr băiat, Nici mustața nu i-a dat; Badea meu, tinăr copil, Roșu ca un trandafir... Cum e bradul arătos, Așa-i badea de frumos; Cum e bradul nalt din munte, Așa-i badea meu de frunte*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 39. *Badea nalt cit un ciureș, Mîndra cit un fedeleș*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 429.

— Forme gramaticale: art. *badea*, voc. *bade* și *badeo*.

— Variantă: (regional) *bădiu* (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 240) s. m.

BADIJONĂ, *badijonez*, vb. I. *Tranz.* A unge cu un preparat farmaceutic în scop curativ. *A badijona amigdalele cu albastru de metilen*.

BADIJONĂRE s. f. Acțiunea de a *badijona*.

BĂDIU s. m. v. bade.

BĂFTĂ, *baftă*, s. f. (Familiar) Noroc. *Ieri am văzut unul de la mine din sat. — Asta-i baftă, bădică! Gheorghe*. CAMILAR, N. I 444. *Îi îngreunată... cu Ghiță al dumitale, fi-ți-ar în baftă să-ți fie*. VLAHUȚĂ, CL. 61.

BAGĂ s. f. Carapacea broastei țestoase (din care se fabrică piepteni, brațari, tabachere, plăsele etc). *Mîinile-i albe și slabe netezesc inconștient penele de struț ale unui evantai cu plăsele de baga*. VLAHUȚĂ, O. A. III 7.

BAGĂJ, *bagaje*, s. n. 1. Totalitatea lucrurilor care se iau într-o călătorie (în geamantane, cufere etc.);

calabalic; (învechit) totalitatea lucrurilor care se luau într-o expediție militară. V. *ca trafuse*. *Eu nu știu limanul spre care Pornesc cu bagajul acum*. TOPIRCEANU, S. A. 80. *După un trup de lănceri... venea duumul oastei: trăsuri, bagaje, pedestrași*. NEGRUZZI, S. I 167. ♦ *Vagon de bagaje* v. *vagon*. *A da la bagaje* = a preda la stațiile de cale ferată, cu formele convenite, cufere, lăzi etc. pentru a fi transportate în altă localitate. ♦ *Expr.* *A-și face bagajele* = a se pregăti de plecare; p. ext. a se cărăbăni.

2. Fig. (De obicei urmat de diverse determinări) Totalitatea cunoștințelor, ideilor, concepțiilor cuiva într-un domeniu oarecare. *Un formidabil bagaj de argumente științifice*. CARAGIALE, O. II 232.

BAGATÉL s. n. v. *bagatelă*.

BAGATÉLĂ, *bagatele*, s. f. 1. Lucru de mică importanță, lucru de nimic, o nimică toată, fleac. *Trîzăci și doi de galbini. — O bagatelă*. ALECSANDRI, T. I 80. *O vorbă, o bagatelă le da prilej de sfadă*. NEGRUZZI, S. II 242. *În zadar, mai deunăzi, am vrut, prin poezie, Să scap d-o bagatelă, d-o mică datorie*. ALEXANDRESCU, P. 81. ♦ (Concretizat) *Ai făcut inventariul tuturor bagatelor din colonadă*. NEGRUZZI, S. I 329.

2. Mică compoziție muzicală pe o temă ușoară. *Bagatela în stil românesc a compozitorului I. Scărlătescu*.

— Variantă: *bagatél*; *bagatele* și (învechit) *bagateluri* (CREANGĂ, A. 81, FILIMON, C. 157), s. n.

BAGATELIZĂ, *bagatelizez*, vb. I. *Tranz.* A micșora (pe nedrept) importanța unui lucru; a subaprecia, a subevalua, a minimaliza. *Nu cunoștea mișcarea din Țara Românească și de aceea bagateliza cu atîta semînată revoluția de la 1848*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 5/2.

BAGATELIZĂRE s. f. Faptul de a *bagateliza*; subapreciere, subevaluare, minimalizare.

BAGDADÍE, *bagdadii*, s. f. (Mold.) Tavan, plafon. *Neculai rămase cu ochii în bagdadie, gîndindu-se adînc*. SADOVEANU, O. III 41. *Cineva ne răspunde la fel de prin tuspatur unghiurile depărtate ale bagdadiei*. HOGAȘ, DR. 243. *Bagdadia se sparse și huruitul bulgărilor ce răpăiau pe scînduri se amestecă într-un vuiet asurzitor de glasuri*. VLAHUȚĂ, O. A. 162. ♦ (Metaforic) *Veneau nouri spulberați asupra noastră și treceau la mică înălțime pe sub bagdadia altor nouri, ca ardezia*. SADOVEANU, N. F. 111.

BAGEÁC s. n. v. *bageacă*.

BAGEÁCĂ, *bageci*, s. f. (Mold.) Deschizătură, ca o ferestruică, în podul unei case, al unei șuri etc., prin care pătrunde lumina sau care uneori iese locul hornului. *Teatrul reprezintă o curte cu zaplaz... În dreapta, o șură cu bageacă spre scenă*. ALECSANDRI, T. 895.

— Variante: *bageăco*, *bageacuri*, s. n., *bageăgă* (CONTEMPORANUL, III 707) s. f.

BAGEĂGĂ s. f. v. *bageacă*.

BAGHÉTĂ, *baghete*, s. f. 1. Bețișor subțire; nuieleasă, vîrguță. *Cu o mină... cerca să vîneze, cu o baghetă fină de abanos, fluturii din aer*. HOGAȘ, M. N. 47. ♦ *Baghetă magică* = bețișorul de care se servesc scamatorii în operațiile lor. *La un semn al baghetei sale magice* [scamatorului] *făcea să apară... doi porumbei albi*. SAHIA, N. 66. ♦ *Vargă ușoară și nu prea lungă cu care dirijorii de cor și (mai ales) de orchestră bat măsura și conduc execuția ansamblului muzical; fig. priceperea, talentul dirijorului. Cîntecul urcă pe culmile intensității în urmărirea atentă a zborului repezit al baghetei dirijorului*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 348, 4/1. ♦ Bețișor de forme variate cu care se lovesc membranele, coardele sau lamele unor instrumente muzicale (toba mică,

țambalul etc.). † Vergeaua de lemn pe care stă întins părul arcușului.

2. Nume generic dat unor piese cilindrice subțiri din organismul unei mașini.

BĂHIC, -Ă, *bahici*, -e, adj. (Livresc) Al lui Bachus, închinat lui Bachus (zeul vinului); de băutură; anacreatic. *Cîntece bahice*.

BAHMÉT, *bahmeți*, s. m. (Învechit) Cal tătăresc. *Bahmeții se răsfrău în dezghinuri, săreau în două picioare, nechezînd speriați*. ODOBESCU, S. I 162. *Cînd, la grajd, el ce zărea? Un bahmet ce tot sărea*. ALECSANDRI, P. P. 79.

BĂHNĂ, *bahne*, s. f. (Mold.) Loc mlăștinos, acoperit cu iarbă sau cu stuf. V. *mlăștină*, s. m. r. c. *Stoluri de paseri trec vîjîind, citeva vite pasc într-o bahnă iarbă verde ca buraticul*. SADOVEANU, O. VI 232. *Stegarul cel drept crește pe munte, în aer viu și-n țelină sănătoasă, iar nu în bahnă*. ALECSANDRI, T. 1351.

BAI, *baiuri*, s. n. (Mai ales în Transilv.) 1. Necaz, supărare, incurcătură, bucluc; rău. *Asta-i baiul, că-i frumos pe afară și-nlăuntru jale*. DAVIDOGLU, M. 8. *Aoleo, măi hoț de dor, N-am topor să te omor, Nici secure să te tai, Să nu mai am nici un bai*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 93. † Ex p r. Nu-i (nici un) bai (că...) sau de asta nu-i (sau nu mi-i) bai = nu face nimic, nu-mi pasă, nu e nici o pagubă.

2. (Ironic, în expr.) A da bai (cuiva) = a face vinovat (pe cineva de ceva). *De frumoasă, nu-i dau bai, Că-i cu dinții ca la cai, De-o sută cinzeci de ai, Nu poate roade mălai*. MARIAN, S. 24.

BAIADERĂ, *baiadere*, s. f. Dansatoare orientală. *Mai departe este Delhi, cetate fără rivale... Vin' de-mi vezi țara de atâtea mîmuni plină... Vîno de privește danțul tinerelor baiadere*. NEGRUZZI, S. II 131.

BAIBAFÎR, *baibafire*, s. n. (Regional) (Fir de) aur. *P-un fuscior de arînțel T'rage fir de baibafir*. TEODORESCU, P. P. 31. *Toată lumea dăruia: ... Buzdugane pentru fin Și miresei baibafir*. TEODORESCU, P. P. 620. † (Adjectival) *Și mă poartă bine, Cum mi se cuvine: Cămașă de in, Guler baibafir*. TEODORESCU, P. P. 80. — Variantă: *bașbafir* (TEODORESCU, P. P. 79) s. n.

BĂIDER, *baidere*, s. n. (Mold.) Fișie lungă de bumbac sau de lînă colorată, care se poartă la gît; fular.

— Variantă: *băidîr* s. n.

BAIDERĂȘ, *baiderașe*, s. n. Diminutiv al lui *baidere*. [Copilița] *într-o rochiță din petici și c-un baideraș de lînă vechi*. VLAHUȚĂ, la TDRG.

BĂIDÎR s. n. v. *baidere*.

BĂIE¹, *băi*, s. f. I. 1. Cufundare a trupului în apă (în scop igienic, fiind însoțită de spălarea corpului, sau în scop curativ); îmbăiere. V. *scaldare*. *A face baie. Costum de baie*. † (Metaforic) *La poduri au să iasă dedesubt Bălaurii cu capetele șapte... Dar am să fac în singele lor baie*. BENIUC, V. 72. † *Baie de aburi* = expunere a trupului la acțiunea vaporilor de apă sau a aerului umed încălzit. *Baie de soare* = expunere a trupului (gol) la acțiunea razelor solare. *Baie de aer* = expunere a trupului (gol) la acțiunea aerului (în aer liber sau în stabilimente amenajate anume pentru aceasta).

2. Cada (sau putina) în care se îmbăiază cineva. *Mi-am cumpărat o baie de zinc*.

3. Apa în care cineva se îmbăiază. *Trecu înainte, poruncind să i se încălzească baia*. DUMITRIU, B. F. 91. *I se părea numai că-n luciul băii, plină de lacrimile ei,*

vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit. EMINESCU, N. 28. † (Poetic) *Ca dintr-o baie de sînge soarele ieșea din mare, înroșînd marginea norului sub care se strecura grăbit*. CAZABAN, V. 23. *În baie te-oi îmbăia, Cu tine că m-oi scaldă, În baie de lapte dulce, D-aceia nu te-i mai duce*. TEODORESCU, P. P. 89. † Ex p r. Cald ca în baie = foarte cald. Baie de sînge = vărsare (mare) de sînge, măcel.

4. Stabiliment public amenajat pentru îmbăiat, prevăzut cu instalații de aburi sau aer cald, dușuri etc. *Ceva mai sus, dincolo de schitul Lainici, se văd urmele unor băi romane și ale unui drum de piatră, tot de pe vremile acelea*. VLAHUȚĂ, O. A. II 133. † Cameră într-o locuință particulară, prevăzută cu instalația necesară pentru îmbăiat.

5. Recipient de lemn, de metal sau de alt material, în care se pune un lichid (apă, ulei, diferite soluții, metale topite etc.) în vederea unor operații industriale sau chimice; p. e x t. lichidul însuși, soluția, metalul topit etc. în care se fac asemenea operații. *Baie metalică. Baie de galvanizare. Baie de dezvoltare*.

II. (Numai la pl.) Nume generic dat localităților în care se găsesc izvoare de ape termale sau minerale cu proprietăți curative; stațiune balneară. *Sînt trimis la băi. Băile Herculanee*. † Însoșim pe tată-meu la băile de la Balta Albă. ODOBESCU, S. III 21.

BĂIE², *băi*, s. f. (Mai ales în Transilv.) Mină¹. *În tot ținutul Sibienbirgen (= Transilvania) sînt băi de aur, argint, aramă*. GOLESCU, Î. 31. † (În toponimic) *Bain Margit. Baia de Aramă*.

BĂIER s. n. v. *baieră*.

BĂIERĂ, *băieri și baieri*, s. f. (Mai ales la pl.) I. Curea sau sfoară, ață mai groasă, fișie îngustă și mai ales împletită de cînepă, de lînă etc., cusută sau legată de un obiect oarecare (de exemplu de o traistă, de o găleată, de un ghiozdan, de o ploscă etc.) și cu ajutorul căreia obiectul poate fi purtat dintr-un loc în altul sau atîrnat (pe după gît, în cui etc.). *Traista cu flori mari, cu baieră colorată*. CAMILAR, N. II 259. *Eu îmi luam ghiozdanul, îi treceam băierile pe dupe gît și colindam pe aceleași cărări*. DELAVRANCEA, H. T. 86. *Dacă vede și vede, taie băierile de la traistă... și face cum poate, de leagă el gîrnelul unde trebuia*. CREANGĂ, P. 125. *Mîna Sub șă că băga, Plosca De baieri scotea, Un pahar de vin turna*. TEODORESCU, P. P. 629. † Ex p r. A (i se) rupe (cuiva) băierile inimii = a simți (sau a provoca cuiva) o mare durere (fizică sau morală). *Biata fată își plîngea nevinovăția cu niște graiuri de-ți rupea băierile inimii*. ISPIRESCU, L. 354. A-și dezlega băierile inimii = a face confidență, a se destăinui (cuiva), a-și deschide inima. *Frunză, văzîndu-l cum vrea să-și ascundă oftatul, s-așeză mai bine pe prispă, își răsuci o țigară, cu simțămîntul că omul e gata să-și dezlege baierile inimii*. CAMILAR, TEM. 29. A ofta (sau a striga, a rîde etc.) din băierile inimii = a ofta (sau a striga etc.) din adîncul inimii, din toată inima, din toate puterile. *Sărăcuș de maica-mea — strigă din băierile inimii Bisoceanul*. ODOBESCU, S. III 189. † Fig. (Rar) Adîncime, fund. *Tetis chemă pe Briareu ca să iasă din băierile adînci ale pămîntului*. ODOBESCU, S. III 272.

2. Ață, șiret, șnur etc. cu care se leagă, se strînge sau se încheie o rufă, o haină etc. *Își puse mîinle în cap, își rupse în urmă băierile cămășii*. SLAVICI, O. I 203. † Șfoara sau șnurul cu care se leagă gura pungii. *Umblau și pui de lele care tăiau pe nesimțite... băierile pungii țărînului și-l lăsau lefter*. PAS, L. I 58. *În chimir se amestecau, pe lîngă băierile pungii, lanțugul briceagului... SADOVEANU, N. F. 12*. † Ex p r. A strînge băierile pungii = a face economii, a deveni (mai) econom, a fi (mai) strîns la pungă. *N-ai decît să strîngi băierile pungii*. ALECSANDRI, T. 1236. A avea nouă băieri la pungă = a fi foarte

zgîrcit. Nu vezi că ăştia... au fost buni, milostivi și n-au rîvnit la ale altuia... și n-au avut nouă băieri la pungă ca în ziua de azi... DELAVRANCEA, H. TUD. 13.

3. (Rare; în forma *baier*) Amuletă. Acest copil avea un baier atîrnat de gît. Și dacă îl luă, văzu că-ntr-însul era o scrisoare. ISPIRESCU, L. 146.

— Pl. și: *baiere*. — Variantă: *băier*, *baiere* (SBIERA, P. 11), s. n.

BĂIO interj. v. *baiu*.

BAIONETĂ, *baionete*, s. f. Armă constînd dintr-o lamă de oțel cu marginile tăioase și ascuțită la un capăt, iar la celălalt capăt cu un mîner, care se poate fixa la țeava puștii pentru a servi soldatului în lupta corp la corp. Cîșiva ostași cu baionetele la puștii coborîră în șlep. DUMITRIU, B. F. 158. *Dorobanții... întinseră baionetele spre gloată*. PAS, L. I 31. *Pe nevăzute, arsura gloanțelor, vîrfurile baionetelor și tășul săbiilor ajung pe luptători*. ODOBESCU, S. III 601. ♦ *Atac (sau asalt) cu baionete (sau la baionetă) = luptă corp la corp dusă în interiorul liniilor inamice asaltate, în care se folosește pușca cu baioneta pusă ca armă de străpungere*. (Eliptic) *Se aruncaseră asupra turcilor, la baionetă*. D. ZAMFIRESCU, R. 235. ♦ Fig. (La pl.) Cei ce poartă această armă; p. ext. armată, putere armată. *Baionetele, oricît de numeroase, n-au apărut niciodată pe regii nemernici de inevitabila răspundere*. COCEA, P. 64.

BAIRĂC, *bairace* și *bairacuri*, s. n. (Învechit, în armata turcească și în cea romînească din epoca fanariotă) 1. Steag de mătase foarte lat. *Mai anșurț... și eu am purtat bairacul, și cu am giucat hora unirii, în colț la Petrea bacalul*. ALECSANDRI, T. I 238.

2. Unitate militară, mai ales de voluntari, care servea sub același drapel. V. steag (2). *Stan al Bratei s-a sculat... Să facă d-un bairac, Să vie la turci de hac. Floricică ș-o lălea, Bairacul cum făcea? Cincizeci voinici că stringea*. TEODORESCU, P. P. 585.

— Pronunțat: *ba-i*.

BAIRĂM, *bairamuri*, s. n. 1. (Turcism rar) Numele a două mari sărbători religioase musulmane. ♦ *Ploconul bairamului = darul pe care domnii romîni erau obligați să-l trimită la Poarta otomană cu ocazia acestor sărbători. Ei au plătit în tot anul haraciul, ploconul bairamului, văcărîtul*. BĂLCESCU, O. I 17.

2. (Familiar) Petrecere, chef mare, zăiafet.

— Pronunțat: *ba-i-ram* și (mai rar) *bai-ram*.

BAIȚ, *baițuri*; s. n. Preparat chimic de compoziție variată, întrebuintat la prelucrarea unor materii prime (ca piei, păr, lemn etc.), la vopsire sau la mai buna fixare a vopselii (pe fibre, țesături, mobile), la ungerea sau curățirea unor corpuri metalice, lemnoase etc.

— Pronunțat monosilabic.

BĂIU interj. (Mold., Transilv.; negație mai puternică decît « nu », cu care cineva răspunde la o provocare sau cu care respinge o invitație) Nicidecum, nici să nu te gîndești (la așa ceva), de loc. V. b. a. *Ș-apoi și vouă, nu știu, zău, cum v-a mai intra cineva în voie. Vorba ceea: hai în car! — Baiu! — Hai în căruță! — Baiu! — Hai în telegă! — Baiu! — Hai pe jos! — Baiu!* CREANGĂ, O. A. 90. *Fa Dochîțo, puică albă, Vin'cu mine să-ți dau salbă... Ți-oi da salbă de mărgele Și paftale și inele. — Baiu! marfa de la voi Nu se trece pe la noi*. ALECSANDRI, T. 228. *Îa stăi pușinel, dragă Vochișo! — Baiu, baiu, nu se poate!* NEGRUZZI, S. III 21. ♦ Expr. A zice *baiu* = a zice ba, a se împotrivi, a se opune, a refuza. *Fata mare și cea mică le luați de v-or plăcea, Dară pe cea mijlocie — mi-o căzut dragă de foc Și nici ea nu zice baiu!* bat-o hitrul de noroc! EMINESCU, L. P. 136.

— Pronunțat: *ba-iu*. — Variantă: (Transilv., Ban.) *băiu* (HODOȘ, P. P. 151) interj.

BAL¹, *baluri*, s. n. Petrecere cu dans, organizată (seara sau noaptea) într-un local sau într-o sală pregătită în acest scop. În seara de 8 februarie... avea loc *balul la teatru*. PAS, L. I 112. *S-a stins viața falnicei Veneții. N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri*. EMINESCU, O. I 202. *Adio! în astă-seară Vom veni cu toți la bal, Să-n-gropăm în veselie Acest vesel carnaval!* ALECSANDRI, T. I 135. ♦ *Bal mascat* v. *mascat*.

BAL², *baluri*, s. n. Pachet mare de mărfuri (de obicei ambalat în pinză groasă și legat strîns cu sfori, pentru transport); balot. V. boccea. *Baluri de tutun*. □ [În magazie] se depozita marfa gata, în baluri și partide. ARDELEANU, D. 102.

BALĂDĂ, *balade*, s. f. 1. Creație poetică, în versuri, făcînd parte din genul epic, inspirată de obicei din tradiția istorică sau populară, care povestește o acțiune eroică, o legendă, o împlinire însemnată. *E plăcut să stai așa și să ascuți ca pe o baladă, în tristețea toamnei, povestea dragostei mele*. SADOVEANU, M. 197. *Balade și idile* [titlu]. COȘBUC.

2. Creație muzicală cu caracter narativ, pentru voce (cu acompaniament) sau pentru instrumente, confundată adeseori cu romanța. *Balada pentru vioară a lui Ciprian Porumbescu*.

BALADÎN, *-Ă, baladîni*, -e, s. m. și f. (Franțuzism învechit) Bufon, măscăric; p. ext. comedian. V. paiaș, saltimbanc. *Aceasta e o comediană, o fată de teatru, o baladînă, cum ne ziceși*. NEGRUZZI, S. III 446.

BALALĂICĂ, *balalaici*, s. f. Instrument muzical cu trei coarde și cu cutie de rezonanță triunghiulară, care emite sunete prin ciupirea și percuția corzilor, servind adesea pentru a acompania vocea.

— Pronunțat: *-lai-că*.

BALAMĂ, *balamale*, s. f. (Mai ales la pl.) Mic dispozitiv metalic compus din două piese articulate între ele pe un ax, una putînd fi prinsă pe un cadran fix, iar cealaltă pe o piesă mobilă, cu scopul de a permite acesteia o mișcare de închidere și deschidere; Țîșină. O fereastră deschisă scîrșia în balamale. SADOVEANU, O. IV 428. [Ivan] *cumpără unelte de teslărie: două lătuoroaie groase, patru balamale, citeva piroane, două belciuge și un lăcătou zdravăn, și se aruncă de-și face el singur o drăguță de raclă*. CREANGĂ, P. 321. ♦ (Familiar, la pl.) Încheieturi, articulații (ale corpului). ♦ Expr. A-i (sau a i se) slăbi sau a i se uia sau a nu-l (mai) ajuta (sau Ține) balamalele = a-și pierde vigoarea, a fi fără putere; a îmbătrîni. *Grecul, îngrozit, dă să se repeză pe scenă, dar nu-l ajută balamalele*. CARAGIALE, N. S. 92. *Lasă, bine ai făcut de nu te-ai potrivit lui, e om bătrîn, ș-apoi i s-au cam slăbit balamalele capului*. GHICA, S. 219. A-i tremura (cuiva) balamalele = a-i fi frică, a se teme. *De bine ce se poartă cu noi, [arnăuților] le cam tremură balamalele*. PAS, L. I 101. A scoate (pe cineva) din balamale = a enerva, a scoate (pe cineva) din sărite. A-și ieși (sau a sări) din balamale = a-și pierde firea, a o lua razna. A strînge (pe cineva) în balamale = a sili (pe cineva) să facă ceva, a-l constrînge.

• **BALAMIȘ** s. n. (Mold.; numai în expr.) *Balamîș-balmuș = balmoș. Ai fost și tu cînd ai fost, pe cînd te hrăneai cu balamiș-balmuș de la cumătru*. ALECSANDRI, T. 60.

BALAMUC, *balamucuri*, s. n. Casă de nebuni, ospiciu. Zgomotul asurzitor al vînzătorilor de jurnale, care, alergînd ca niște scăpași din balamuc, strigau cît le lua gura... D. ZAMFIRESCU, R. 5. ♦ Expr. A fi hun de (dus la) balamuc = a fi nebul. ♦ Fig. Larmă, gălăgie, zgomot,

tărăboi, ceartă mare (ca în casa de nebuni); zăpăceală, grijă, pacoste, necazuri. *Care urea se duce, care urea se-ntoarce...* Balamuc! GALAN, Z. R. 180.

BALANŢĂ s. f. v. balanță.

BALĂNG interj. (De obicei repetat) Onomatopoeic care imită sunetul unui clopot mare; bam, bang, dang. — Variantă: balănga (ISPIRESCU, la TDRG) interj.

BALĂNGA interj. v. balong.

BALĂNGĂ, *balăngi*, s. f. Talangă.

— Variantă: balăncă s. f.

BALĂNS, *balansuri*, s. n. (Mai ales la sg.) Mişcare oscilatorie, de pendulare; balansare, oscilare, legănare.

BALANSĂ, *balansez*, vb. I. 1. Refl. A oscila în jurul unui centru de echilibru (ca braşele unei balanţe); a se pleca, a se înclina când într-o parte când într-alta; a se legăna. *Se balansează pe scaun.* □ *Sub bula care se balansează după legile pendulului există discul cu nisip.* SAHIA, U.R.S.S. 57. ♦ *Tranz. În zorii zilei, când vaporul își balansa maşina...* Penelopa, *zveltă, sprintenă, uia scara.* BART, E. 46.

2. *Tranz.* (Numai în expr.) *A balansa un cont* = a compara sumele din debitul și creditul unui cont spre a constata egalitatea sau diferența totalurilor; a face să se egaleze debitul cu creditul.

3. *Tranz. Fig.* (Franțuzism neobișnuit) A crea un echilibru (între doi factori, două forțe etc.), a ține cumpăna (la ceva); a cumpăni, a echilibra. *V. contra balansa.* (Atestat în forma *balanța*) [Radu cel Mare] *cercă atunci a balanța puterea boierilor.* BĂLCESCU, O. II 16.

— Variantă: (învechit) balanțu vb. I.

BALANSĂRE, *balansări*, s. f. Acțiunea de a (se) *balansa*; legănare, oscilare, pendulare, balans. *Balansarea ritmică a pendulului.* □ *Fundul dubei, în balansările ei, părea că se înalță spre el ca o răscolire de pământ, amenințându-l.* SAHIA, N. 84. *În balansările sale regulate, bula atinge ușor suprafața nisipului.* SAHIA, U.R.S.S. 57.

BALANSIÉR, *balansiere*, s. n. 1. Dispozitiv sau piesă a unui mecanism, a cărei balansare sau oscilare reglează mișcarea unei mașini. *Balansierul unei pendule.*

2. Prăjină sau bară de care se servesc dansatorii pe sirmă pentru a-și menține echilibrul.

— Pronunțat: *-si-er*. — Variantă: (2, învechit) *balanșier* (NEGRUZZI, s. II 253) s. n.

BALANSOĂR, *balansoare*, s. n. (Franțuzism) Fotoliu prevăzut cu două tălpi curbate, care se poate balansa.

— Pronunțat: *-soar*.

BALANSÓR, *balansoare*, s. n. Balansier (1).

BALANŢĂ vb. I v. balansa.

BALANŢĂ, *balanțe*, s. f. 1. Aparat pentru măsurarea greutății corpurilor, format dintr-o pîrghie cu brațe egale sau neegale, la capetele cărora se pun (de obicei pe talere), de o parte, obiectul de cîntărit și, de cealaltă parte, greutatea-tip care echilibrează acest obiect. *V. cîntar, cumpăna.* ♦ *Balanță analitică* (sau *de precizie*) = balanță cu brațe egale, cu ajutorul căreia se poate cîntări cu o precizie de o zecime de miligram. *Balanță romană* = balanță formată dintr-o pîrghie cu brațe neegale, mobilă în jurul unui ax orizontal; pe brațul mai lung și gradat aluneacă o greutate, care echilibrează obiectul de cîntărit pus pe talerul sau în cîrligul aflat la capătul brațului mai scurt. *Balanță zecimală* (sau *cu basculă*) = basculă. ♦ *Expr.* A ține balanța dreaptă = a fi drept, nepărtinitor. A pleca balanța (în favoarea cuiva) = a fi părtinitor, a părtini pe cineva. A pune în balanță = a cumpăni

faptele sau argumentele cuiva în vederea luării unei hotărîri; a compara avantajele și dezavantajele unei situații. **A arunca** (ceva) în balanță = a arunca în cumpăna, v. cumpăna. ♦ *Fig.* (Articulat) Numele unei constelații din emisfera australă; cumpăna.

2. *Fig.* (Numai în expresii din domeniul financiar și comercial) Comparație, raport între două sume, conturi etc. ♦ *Balanță de verificare* sau *balanța sumelor* = operație contabilă constînd din totalizarea separată a cifrelor din debitul și din creditul conturilor; situația conturilor la o anumită dată. *V. bilanș.* *Balanța soldurilor* = așezarea paralelă a soldurilor debitoare și creditoare, ale căror totaluri trebuie să fie egale. *Balanța comercială* (a unei țări) sau *balanța comerțului exterior* = raportul dintre valoarea generală a importului și cea a exportului; diferența dintre cifra importului și cea a exportului. *Balanță comercială activă* = predominarea exportului față de import. *Balanță comercială pasivă* (sau *deficitară*) = predominarea importului față de export. *Balanță de plăți (internaționale)* = raportul dintre sumele pe care o țară le plătește altei (sau altor) țări și acelea pe care le încasează de la țara respectivă (sau de la țările respective). *Balanță de plăți activă. Balanță de plăți pasivă.*

BALANŢIÉR s. n. v. balansier.

BALAOACHEȘ, *-Ă, balaoacheși, -e*, adj. (În glumă sau în ironic; despre culoarea feței la oameni) Negricios, oacheș. *Era lume amestecată în curtea caretașului Ferent...* *Vreo doi erau balaoacheși la față.* PAS, L. I 75. *Mergem la Peșteră?* — *Da, și s-a mai mărit caravana, merge și d-l Dan.* — *N-am onoarea [să-l cunoșc]. O fi tinărul balaoacheș de azi-dimineață...* VLAHUȚĂ, O. A. III 41.

BALĂST, *balasturi*, s. n. 1. Încercătură constînd din saci plini cu nisip, pietriș etc., care asigură echilibrul și poziția unei nave sau ajută la reglarea înălțimii zborului unui aerostat; lest. ♦ Compartiment bine închis care se poate umple cu apă de mare sau cu aer pentru a îngreua sau a ușura un submarin în vederea scufundării lui sau a ridicării lui la suprafață. ♦ Strat de pietriș care se așază sub traversele unei linii ferate pentru a forma un pat elastic.

2. *Fig.* Ceea ce este de prisos și împovăraător, dăunător; povară. *Balastul concepțiilor învechite.*

BALĂȘ, *balășuri*, s. n. (Învechit) Rubin de culoare roșie-portocalie. *Ici se vedeau șipeturi de șideș pline cu ghiordane de cercei, cu leșturi de smaragduri, de balășuri, de rubini.* ODOBESCU, S. A. 197.

BALĂUR, *balauri*, s. n. (În basme; uneori determinat prin *de șarpe*) Monstru fantastic cu înfățișare fioroasă, imaginat în formă de șarpe, adesea înaripat, cu unul sau mai multe capete. *V. bală, zmeu. Mă doare capul de horăitul moșnegilor; parc-ar fi balauri.* SADOVEANU, N. F. 75. *D-ta nu știi că aici în fîntînă este un balaur mare de șarpe, care bîntuie omenirea?* ISPIRESCU, L. 341. *Ograda se umpluse și pădurea foșgăia de-o mulțime de balauri și de tot soiul de jivine.* CREANGĂ, P. 289. ♦ (Uneori, în literatura populară, în legătură cu *laur*) *Laur-balaur. Cu solzii de aur.* ȘEZ, IV 196. ♦ *Fig.* *Vintul sporea și fața pustiei se posomora de vîrtejuri. Din asfințit veni cu hărmicie balaurul nouilor, învălmășind negreșă și scăpărînd fulgere.* SADOVEANU, O. A. II 231. ♦ Denumire populară a constelației dragonului.

— Pronunțat: *-la-ur*. — Variantă: *bălăur* (BENIUC, V. 72) s. m.

BALAUROAICĂ, *balauroaice*, s. f. (În basme) Balaur închipuit ca o femeie. *Păcat de dînsa, că era gingașă și voinică muiere; ca o balauroaică mi se sumeșea împotriva.* ODOBESCU, S. I 82.

— Pronunțat: *-la-u-*.

BĂLĂ, bale, s. f. (În superstiții și în basme) Monstru, dihanie, fiară groaznică. V. balaur. *Așa îi vorbi...* [soimului] Șarpele, bala pământului. TOMA, C. V. 339. *Făcu mici fărime pe necuratul de zmeu, bala dracului.* ISPIRESCU, L. 131. ✦ Fiară sălbatică, dihanie. *Trebuie să fie o bală de lup.* SADOVEANU, O. V. 459.

BALCĂNIC, -Ă, balcanici, -e, adj. (sau privitor la) regiunea din sud-estul Europei, prin centrul căreia trec munții Balcani. *Peninsula balcanică. Țările balcanice. Limbile balcanice.*

BALCÎZ, -Ă, balcizi, -e, adj. (Mai ales în Mold.) Urit (la față și la trup), slut, diform. *Nic-a lui Costache cel răgușit, balciz și răutăcios, nu mai avea stăpînire asupra mea.* CREANGĂ, A. 7. ✧ (Adverbial) *Mii și mii, privindu-mă balciz, Hohotesc, slujindu-se de ris.* LESNEA, C. D. 15.

BALCÓN, balcoane, s. n. 1. Platformă cu balustradă la peretele exterior al unei clădiri, așezată la nivelul unui etaj sau al parterului și comunicînd cu interiorul; e sprijinită pe capete de grinzi, console, coloane etc. V. cerdac, foișor, galerie, pridvor, terasă. *Umăr la umăr, revărsați în ciorchine pe balustrada balconului, delegații așteptau.* DUMITRIU, N. 291. *La balconul care era luminat ca ziua s-au deschis ușile.* PAS, L. I 59. *Ușa mare, deschisă în balconul catului de sus, se clătina scîrțîind în vînt.* EMINESCU, N. 37.

2. Parte a unei săli de spectacole, de întruniri etc., așezată deasupra părților de la marginile parterului și care cuprinde locuri pentru spectatori.

BALCONĂȘ, balconașe, s. n. Diminutiv al lui balcon (1). *Era o casă mare... cu un balconaș de fier.* DUMITRIU, B. F. 118. *Ne poști în balconașul apărut de un geamlîc cu sticle colorate.* SADOVEANU, O. II 337.

BALDACHÍN, baldachimuri, s. n. 1. Acoperămînt decorativ, împodobit cu perdele și așezat deasupra unui pat, a unui amvon, a unui catafalc etc.; p. ext. lucrare de arhitectură cu aceeași înfățișare. *Subt unul din baldachimurile lui Mehmet... a văzut cu uimire atîrnînd un smarand enorm.* SADOVEANU, Z. C. 276. *Sub un funebru baldachin așezat în mijlocul salonului... dormea acum liniștit.* ANGHEL, PR. 65. ✦ (Rar, impropriu) Pat portativ cu un asemenea acoperămînt; lectică.

2. Acoperămînt mobil care se poartă, la anumite solemnități, deasupra capului unui demnitar de rang superior al bisericii (odinioară și deasupra capului unui înalt demnitar de stat).

— Pl. și: baldachine. — Variantă: (învechit) baldahîn (NEGRUZZI, S. III 427) s. n.

BALDAHÍN s. n. v. baldachin.

BĂLE s. f. pl. Salivă spumoasă. *Ieși... scorpia din smîrc, și năvală la Hercule, ca să-l umple de balele sale cele veninoase.* ISPIRESCU, U. 35. ✧ Ex pr. A-i curge (cuiva) balele după ceva = a dori fierbinte ceva, a râvni; a-i lăsa gura apă, v. a p. a. ✦ Materie mucilaginoasă, secretată de unele glande din epiderma peștilor, datorită căreia peștii alunecă ușor prin apă. ✦ Materie viscoasă pe care o lasă melcii în urma lor.

— Formă gramaticală: sg. (rar) bală (CAMILAR, N. II 187).

BĂLEGĂ s. f. v. baligă.

BALEIAJ, baleiaje, s. n. Operația de îndepărtare a gazelor arse din cilindrul unei mașini cu ardere internă. *Pompă de baleiaj.*

BALÉNĂ, balene, s. f. 1. Mamifer din ordinul cetaceelor, lung de 10 - 33 de metri, care trăiește în mările reci, mai ales în regiunile polare, avînd în loc de dinți niște lame cornoase lungi, subțiri și flexibile (*Balaena*

mysticetus); (învechit și popular) chit. [Animalele] s-au făcut mlădioase, șerpuitoare alge ori monstruoase balene. ANGHEL, PR. 74. *Mergeam la scăldătoare, în valurile line a mării mă băgam; Călare pe balene, cu-a mele lungi picioare, Spumoasele ei unde pîn-în fund turburam.* NEGRUZZI, S. II 72. ✧ *Alb de balenă v. a. l. b.* ✦ Fig. (Ironie) Persoană voluminoasă și grasă.

2. Lamelă flexibilă fabricată din fanoanele de balenă și întrebunțată la corsete, umbrele etc., spre a le ține întinse. *Balene de corset.*

BALENIERĂ, baleniere, s. f. Vas lung și ușor, anume echipat pentru vînătoarea de balene. ✦ Șalupă rapidă pusă în mișcare cu lopeți și avînd prora și pupa ascuțite, folosită de obicei la pescuitul pe mare, la salvarea naufragiaților etc.

— Pronunțat: -ni-e-.

BALERCĂ, balerci, s. f. (Mold., Bucov.) Butoiaș. *Balera cu rachiu fusese în căruța lui.* BUJOR, S. 98. ✧ Ex pr. A-și face gîtul leică și pîntecele balercă v. leică. ✦ Conținutul unui asemenea vas. *Spune stolnicului să scoată din pivniță o garafă de Comandaria de cea mai bună... Am adus-o eu însumi de la Chipru... ține opt sute de lei balera.* ALECSANDRI, T. 1243.

— Pl. și: balerce (TEODORESCU, P. P. 163).

BALERCUȚĂ, balercuțe, s. f. (Mold., Bucov.) Diminutiv al lui balercă.

BALERINĂ, balerine, s. f. Baletistă.

BALÉT, balet, s. n. 1. Gen de dans artistic cu figuri executate după o compoziție muzicală anume întocmită. *De evidențiat este fantezia creatoare, priceperea cu care maestrul de balet... bazîndu-se pe cunoașterea elementelor tradiționale ale dansului popular, a creat dansuri noi, complexe, cu imagini legate de munca și lupta actuală a poporului nostru.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 346, 3/1. *Într-altă sală... două profesoare tinere predau cursuri de balet.* SAHIA, U.R.S.S. 129. ✦ Compoziție muzicală, scrisă pentru acest gen de dans. *Baletul «Lacul lebedelor» de Ceaikovski.*

2. Ansamblu, trupă de baletisti și baletiste. *Baletul Operei de Stat din București.*

3. Reprezentație teatrală constînd din dansuri și mișcări mimice însoțite de muzică. *Baletul «Harap-Alb».*

BALETIST, -Ă, baletisti, -te, s. m. și f. Persoană care dansează într-un balet. V. balerină.

BĂLIE, balii, s. f. (Mold., Bucov.) Albie de spălat rufe. *A găsit... o nevastă cu mîncele sumese, care spăla voimcește albiturile într-o balie proptită de popii surii.* POPA, V. 262.

— Pronunțat: -li-e.

BĂLIGĂ, baligi, s. f. (Uneori cu sens colectiv) Excremente ale animalelor mai mari (boi, vaci, cai, urși etc.).

— Variantă: bă.egă (DUMITRIU, B. F. 97, CAMILAR, TEM. 129) s. f.

BALIMÉZ, balimezuri, s. n. (Turcism învechit) Tun de calibru mare. *Cele dintii bucăți (= piese) de artilerie, numite în Europa bombarde, la romîni se numeau balimezuri.* BĂLCESCU, O. I 26.

BALÍSTIC, -Ă, balistici, -e, adj. Privitor la mișcarea proiectilelor aruncate în spațiu. ✧ *Curbă balistică* = traiectorie urmată de un proiectil din momentul lansării pînă la atingerea pămîntului. *Pendul balistic* = pendul fizic, masiv, întrebunțat la determinarea vitezei proiectilului cu care este lovit (prin împușcare), ținîndu-se seama de legile ciocnirii corpurilor.

BALÍSTICĂ s. f. Ramură a mecanicii teoretice, care studiază legile mișcării unui corp greu aruncat sub un

anumit unghi față de orizont. ✦ Știință care studiază mișcarea proiectilului în interiorul țevii (*balistica interioară*) și pe traiectoria exterioră, de la gura țevii până la ținta sau pînă la explozia proiectilului (*balistica exterioră*).

BALIVERNĂ, *baliverne*, s. f. (De obicei la pl.) Vorbe de clacă; palavre, născociri, scornituri. V. *flea curi, mofturi. Bade Haralambie... cui debitezi dumneața asemenea baliverne?* SADOVEANU, N. F. 181. *Ei, cum îți vine dumitale să crezi asemenea baliverne?* CARAGIALE, O. II 205.

BALIZĂJ s. n. Semnalizarea prin balize a unui punct topografic sau a zonelor sau punctelor periculoase pentru navigație.

BALIZĂ, *balize*, s. f. Semnal sau instalație de semnalizare, de diferite forme și întrebuințări: a) semnal format dintr-un stîlp de lemn cu două perechi de scindurele, fixate la partea lui superioară, care are rolul de a indica poziția unui punct topografic sau geodezic, făcînd posibilă reperarea de la distanță a aceluși punct; b) corp plutitor (de formă geometrică regulată și de obicei iluminat noaptea), ancorat în mare pentru a delimita zonele navigabile sau pentru a indica punctele de navigație primejdioase; c) (la căile ferate) semnal neiluminat, în formă de dreptunghi, așezat la oarecare distanță înaintea semnalelor obișnuite, pentru a atrage atenția personalului de tren că se apropie de un semnal luminos.

BĂLMOȘ s. n. Mîncare făcută din caș dulce de oaie fiert în lapte dulce (sau în unt, smîntînă ori jintiță) și la care se adaugă puțin mălai. *Acum se pune Stau la pîndă în staur în mijlocul oilor, de bună seamă după ce cinară un balmoș păcurăresc.* RETEGANUL, P. IV 16.

— Variantă: *bălmuş* (ALECSANDRI, T. I 31) s. n.

BĂLMOȘ s. n. v. *balmoș*.

BALNEĂR, -*Ă*, *balneari*, -*e*, adj. De băi. ✦ *Stațiune (sau localitate) balneară* = localitate unde se face o cură pentru vindecarea anumitor boli. *Zeci de mii de oameni ai muncii aflați în concediu de odihnă în pitoreștile stațiuni balneare și climatice scriu despre zilele minunate petrecute acolo.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2715.

— Pronunțat: -*ne-ar*.

BALNEO-CLIMATERIC, -*Ă*, *balneo-climaterici*, -*e*, adj. Balnear și climateric. *Numeroși oameni ai muncii pornesc spre minunatele noastre stațiuni balneo-climaterice pentru a-și petrece concediul de odihnă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2672.

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALNEO-CLIMATIC, -*Ă*, *balneo-climatici*, -*e*, adj. Balnear și climatic. *Tratament balneo-climatic.*

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALNEOLÓG, *balneologi*, s. n. Medic specializat în balneologie. ✦ (Adjectival) *Medic balneolog.*

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALNEOLÓGIC, -*Ă*, *balneologici*, -*e*, adj. Referitor la balneologie, de balneologie. *Clinică balneologică.*

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALNEOLOGIE s. f. Ramură a medicinei care studiază acțiunea profilactică și curativă a apelor minerale și a nămolurilor. *Institut de balneologie.*

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALNEOTERAPIE s. f. Tratarea bolilor prin întrebuințarea metodică a băilor.

— Pronunțat: -*ne-o-*.

BALÓN, *baloane*, s. n. 1. Aerostat, de obicei de formă sferică, alcătuit dintr-o învelitoare făcută din material subțire și impermeabil, care se umple cu un gaz mai

ușor decît aerul și căreia i se atașează o nacelă. ✦ *Balon liber* = balon care se poate mișca în orice direcție, nefiind fixat de sol. *Balon captiv* = balon legat de sol printr-un cablu. *Balon de protecție* = balon captiv făcînd parte dintr-o rețea de baloane care împiedică trecerea avioanelor deasupra unei anumite regiuni. *Balon de încercare* = balon mic căruia i se dă drumul înaintea începerii unei ascensiuni aerostatice, pentru a cunoaște direcția vîntului; fig. idee sau știre lansată cu scopul de a constata opinia sau reacția publicului și care nu angajează formal sau nu compromite pe cel care o emite. ✦ *Ex p r.* A lua (pe cineva) în balon = a ride de cineva; a ironiza, a zeflemisi, a lua peste picior. ✦ Sferă mică de cauciuc, foarte subțire și umplută cu un gaz ușor, cu care se joacă copiii. *Un balon scăpat se-nalță Dus de vînt, jucînd în lună.* IOSIF, V. 53.

2. (Numai în *ex p r.*) *Balon de săpun* = bășică suflată din clăbuci de săpun. *Zilele în restriște Se-nalță și apun Ca niște Baloane de săpun.* TOPÎRCEANU, S. A. 46.

3. Vas de sticlă, de formă sferică, cu un gît (mai rar cu trei gîturi), întrebuințat în anumite operații chimice.

4. Minge de fotbal, de volei, de baschet etc. *Balorul a intrat în plasă.*

BALONĂ, *balonez*, vb. I. R e f l. A se face ca un balon, a lua forma unui balon; a se rotunji, a se umfla. *În bătaia vîntului, pînzele corăbiei se balonau.* ✦ A i se umfla cuiva abdomenul din cauza gazelor adunate în intestine.

BALONĂRE, *balonări*, s. f. Faptul de a se balona. ✦ *Balonarea abdomenului* (sau, impropriu, *a stomacului*) = umflarea abdomenului din cauza gazelor adunate în intestine.

BALONĂȘ, *balonașe*, s. n. Diminutiv al lui *balon*.

BALONĂT, -*Ă*, *balonați*, -*te*, adj. Umflat (ca un balon). ✦ (Despre abdomen) Umflat de gazele acumulate în intestine; (despre om) cu abdomenul umflat din această cauză.

BALÓT¹ s. n. invar. (Numai în *ex p r.*) *Oțel-balot* = bandă de oțel de grosime mică, întrebuințată la confecționarea cercurilor de butoaie, a șinelor de roți etc.

BALÓT², *baloturi*, s. n. Pachet mare de mărfuri sau de diferite obiecte; legătură mare de haine, rufe etc. într-un ambalaj de pînză; (în limbajul comercial, în special) pachet de bumbac, de lînă, de iută etc. *Stam ceasuri întregi după baloturi de postav și după grămezi de peste sărat în fața casei.* CAMIL PETRESCU, T. II 241. *Cînd schela fu gata, cei aleși pentru lucru se suiră sus, deschiseră hambarele, apoi începură a lucra. Unii luară baloturile uriașe, le înălțară pe umeri.* DUNĂREANU, N. 13. *Hamalii portului umblau în sus și în jos, ca furnicile, scoțînd din magaziile adînei ale pîntecosului vas plutitor baloturi și butoaie cu marfă.* ODOBESCU, S. III 248.

BALOTĂJ, *balotaje*, s. n. Situație în care nici unul dintre candidații la o alegere n-a întrunit majoritatea de voturi cerută de lege (ceea ce face necesară o nouă alegere). *S-a declarat balotaj.* ✦ Alegere care trebuie să decidă între candidații rămași în această situație.

BALSĂM, *balsamuri*, s. n. 1. Suc gros și parfumat extras din rășini sau din alte substanțe vegetale și care, dizolvat în uleiuri de eter, este folosit în farmacie ca preparat aromat și curativ. *Balsam de Peru.* ✦ *Balsam de Canada* = rășina unor arbori din Canada care se întrebuințează în industria ceramică, la prepararea plasturilor, la lipirea lentilelor etc. ✦ Substanță aromată folosită la îmbalsămarea cadavrelor.

2. Fig. Alinare, mîngiere, consolare. *Mi-e sufletul plin de umărăciune... Dar dacă tu ești lîngă mine și taci, cade peste el un balsam liniștit.* CAMIL PETRESCU, T. II 269. *Mult timp mîngiere n-a fost pentru-a mea jale, Dar*

traul e un balsam, și omul uitător. MACEDONSKI, O. I 174. Din minutele pe care în singurătatea de atunci le socoteam deopotrivă cu secolii, numai acelea îmi erau mângâioase când vocea cornului îmi legăna auzul... Cât voi trăi nu voi uita ce dulce îmi era acel balsam melodios. ODOBESCU, S. III 97.

3. Fig. (Rar) Miros foarte plăcut, pătrunzător, aromatic. De miroase înmulțite Balsam viu din ele dind, Zefir dulci suflări trimite. VĂCĂRESCU, P. 18.

— Accentuat și: balsam. — Pl. și: (3, învechit) balsame (ODOBESCU, S. A. 241).

BALSAMĂ vb. I v. îmbulsăma.

BALSAMĂT, -Ă adj. v. îmbulsămat.

BALSĂMIC, -Ă, balsamici, -e, adj. I. (Rar, despre mirosuri) De balsam, ca de balsam. V. i m b a l s a m a t. Portul lor [al crizantemelor este] plecat și trist, mirosul lor ușor balsamic. GALACTION, O. I 325.

2. Care are însușirile balsamului (I), care conține un balsam. Sirop balsamic.

BALTĂC s. n. v. baltag.

BALTĂG, baltage și baltaguri, s. n. I. Topor mic și ușor, cu coadă lungă de lemn, întrebuințat de ciobani și de săteni ca armă. I-au lucit lui sub nas. la circiumă, capete de coasă, bricege, cosoare și baltage. GALAN, Z. R. 211. Nu uita s-ascuți baltagul; ca să ai mai multă nădejde într-insul. SADOVEANU, B. 105. Sarica, baltagul și gluga și le lepădase într-un colț. SADOVEANU, N. F. 12. † (Arhai-zant) Topor cu două tășuri și cu coadă lungă (întrebuințat odinioară ca armă și ca semn distinctiv al demnității de agă). Pregățiți-vă baltagurile și stați de strajă. SADOVEANU, F. J. 546.

2. Măciucă; ghioagă. Era îmbrăcat cu un mintean de urs lăjos și-ncins cu o curea, de care sta aninată o ghioagă... cu dinți de fier, adevărat baltag de urias. ODOBESCU, S. I 173. Tatăl meu pe-atunce era voinic și tare... Eu astăzi îi țin locul! Eu port armele sale, Baltagul lui cel strașnic și arcul ostășesc. NEGRUZZI, S. II 72. † (În poezia populară) Armă a haiducilor, probabil un fel de ghioagă adesea ferecată sau ținută și ținută într-o teacă, pe care o purtau, când erau călare, la oblic. Unde vedeam săracul, îmi ascundeam baltagul și-i dam bani de chel-tuială și haine de primineală. ALECSANDRI, P. P. 89. Bistrișo, șiroi de frunte! Ce te făcuși dunăre și te umflași tulbure, De nu pot trece prin tine Cu baltagul la ciochină? ALECSANDRI, P. P. 255. † Fig. Lovitură de baltag. Veți lua fiecare cite o sută baltage... pe talpe. NEGRUZZI, S. I 24.

— Variantă: (Munt.) baltăc (TEODORESCU, P. P. 289) s. n.

BALTĂ, bălți, s. f. I. Apă stătătoare permanentă, alimentată din izvoare proprii și prin revărsările unor riuri sau fluvii învecinate, de obicei puțin adâncă și avind o bogată vegetație acvatică; p. ext. lac. Noi luăm crâșnicul și, cit fumex o lulea, ajungem la baltă. SADOVEANU, N. F. 26. Izvorul curge subțire, întinzind în față, ca pe o năframă, o baltă mică pe care, uneori, o împunge, ca un ac de aur, cite o rază de soare. GÎRLEANU, L. 20. Văd cloșca pășcînd boboci de rață pe malul bălții. ODOBESCU, S. III 13. † (Hiperbolic) Lacrămile-i curg pîrău, De face baltă și tău. BIBICESCU, P. P. 93. † Compus: bou-de-baltă v. bou. † Expr. A da cu lîta-n baltă = a face o gafă. A rămîne (sau a sta, a zăcea) baltă = (despre un lucru) a fi lăsat în părăsire, neisprăvit; a sta pe loc, a stagna, a nu mai înainta. Vremea trece, flăcăul începe și el a se trece... și însurătoarea rămînea baltă. CREANGĂ, P. 142. Fost-ai și d-ta la tinerete, nu zic, dar acum îți cred; dă, bătrînețe nu-s? Cum n-or sta trebile baltă? CREANGĂ, P. 230. A lăsa baltă (ceva) = a lăsa (ceva) în părăsire,

neterminat; a nu se mai interesa de ceva, a nu se mai ocupa cu ceva. Las-o baltă! † Fig. Apă sau alt lichid vărsat în cantitate mare pe jos; băltoacă. Vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei. NEGRUZZI, S. I 152.

2. Întindere (mai mare sau mai mică) de apă stătătoare, rămasă în urma revărsării unui riu; (mai ales la sg.) regiunea mlăștinoasă de la țărmul Dunării (cu deosebire cea din Muntenia de răsărit). Mirosul de humă trezit se întefi. Venea dinspre Dunăre, amestecat cu mirosul de baltă. DUMITRU, B. F. 15. † De la baltă pînă la munte = de la Dunăre pînă în Carpați. † (Impropriu) Regiune care a fost inundată și care, după seccarea apelor, se acoperă cu o vegetație îmbelșugată, devenind loc de pășune. Turmele de oi ierneză pe baltă.

3. Apă de ploaie adunată într-o adîncitură (mai mică) de teren; groapă (mică) cu apă sau cu mocirlă. V. b a l t o a c ă. Apa se adună în gropi, iar cînd calci într-o baltă ajungi cu adevărat paparudă. PAS, L. I 55. Prin bălțile de noroi... treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi păsat nici de potop. EMINESCU, N. 33.

BALUSTRĂDĂ, balustrade, s. f. Construcție formată dintr-un șir de baluștri uniți la partea de sus printr-o lîsă, constituind o rezemătoare (la o scară, la un balcon, la o galerie) sau o împrejmuire ornamentală (la o clădire). V. parapet, parmaclîc, rampă. Se răzămă cu celălalt braț săpat în marmură vie de balustrada cafenie a cerdacului. HOGAȘ, M. N. 15.

BALUSTRĂ s. f. v. balustru.

BALUSTRU, baluștri, s. m. Fiecare dintre stîlpii mici (de lemn, de piatră etc.) fasonați (adesea în formă de popic) și formînd împreună o balustradă sau un parmaclîc (la o scară, la un balcon, împrejurul unei clădiri etc.). V. p a r m a c.

— Variantă: balústru, balustre (ODOBESCU, S. II 504), s. f.

BĂMĂ, bame, s. f. (Munt., Mold.; mai ales la pl.) Legumă de formă piramidală, cu cinci muchii, de culoare verde, acoperită cu perișori și plină de semințe cenușii-verzui; planta care produce această legumă (*Hibiscus esculentus*). Domnu Tase țirguise pătlăgele roșii, cartofi noi, bame, toate pe alese. BASSARABESCU, V. 44. Grădinarii seamănă mai cu osebite... varza și ceapa, după aceea praz, ardei... bame etc. I. IONESCU, M. 357.

BĂMBU s. m. v. bambus.

BĂMBUS, bambuși, s. m. Plantă exotică arborescentă din familia gramineelor, cu tulpină lemnoasă foarte solidă, goală pe dinăuntru; se întrebuințează ca material pentru construcții ușoare, mobile etc. (*Bambusa arundinacea*). Baston de bambus.

— Variantă: bămbu (CAMIL PETRESCU, V. 25) s. m.

BAN¹, bani, s. m. I. (Mai ales la pl.) Echivalent general al valorii mărfurilor (fiind el însuși o marfă), identificat, pe baza uzului social, cu forma naturală a aurului; îndeplinește funcțiile de măsură a valorii, etalon al prețurilor, mijloc de circulație, de plată și de teaurizare și de monedă universală; monedă de metal (sau de hîrtie) recunoscută ca mijloc de schimb și de plată. † (În vorbire curentă) Monedă (de metal sau de hîrtie). Eu de-am avut un singur ban L-am împărțit cu tine. COȘBUC, P. I 77. Slujba... o voi implini-o dacă-mi vei da douăzeci de corăbii și bani ca să cumpăr marfa cea mai frumoasă. ISPIRESCU, L. 24. Stimbrie în bani să nu primești de la dînsul! CREANGĂ, P. 146. Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună. EMINESCU, N. 42. † (Poetic) Mai strălucesc prin iarbă vreo cițiva bani de soare, Apoi îi fură umbra. Se va-nsera curînd. JEBELEANU, P. 49. † Expr. Bani de buzunar (sau de cheltuială) = bani destinați chel-

tuieiilor mărunte zilnice. Bani gata (sau buni, lichizi, gheață, peșin sau numărăși) = bani în numerar, disponibili, cu care poți plăti imediat. Când a auzit că ginerel are douăzeci de mii de lei bani gheață, bătrînul s-a bucurat la bani. PREDA, Î. 115. Fecior (sau băiat) de bani gata = (în regimul burghezo-moșieresc) tînăr din familie bogată, care are bani la discreție și trăiește fără să muncească, risipind; om cheltuitor, risipitor. În ochii tînărului se vedea dorința sinceră de a auzi, de a sorbi cuvintele lui Dan... Nimic din fumurile și strîmbăturile feciorilor de bani gata! VLAHUȚĂ, O. A. 270. Fecior de bani gata... trecuse prin școală și prin lume dus de mîna, ca un copil, de averea și influența lui tată-său. VLAHUȚĂ, O. A. III 59. N-are nevoie să muncească, deoarece e fecior de bani gata. GHEREA, ST. CR. II 328. A lua (ceva) de (sau drept) bani buni = a crede că un lucru este adevărat. A trîi (pe lîngă cineva) ca banul cel bun = a se bucura de mare considerație, de mare atenție și grijă (din partea cuiva), a fi foarte prețuit (de cineva). Am să te ieu cu mine și-i trîi pe lîngă noi ca banul cel bun. CREANGĂ, P. 175. ♣ Avere în numerar, parale. Bani n-au țărani, așa că... plătesc datoria în muncă. PAS, L. I 38. Cum să nu plătească, că doar nu dă din banii lui! ALECSANDRI, T. I 71. Nici o mîndră nu fi-ar zece: Nu-ți bea banii, mîi voinice, Că banii ț-or trebui Dacă te-i căsătorii. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 372. ♣ Ex p r. A face bani = a agonisi, a stringe bani; a cîștiga parale. Am vrut să-mi fac și bani de drum. DAVIDOGLU, M. 20. Înțelege-te cu moș Alexe baciul și vindeți cît trebuie din oile canarale (= îngrășate), ca să faceți bani. SADOVEANU, B. 44. A avea bani sau a se culca pe bani, a mînea banii cu lîngura, a se juca cu banii, a fi doldora (sau plin) de bani sau a avea bani (strînși) la ciorap = a fi foarte bogat, a dispune de parale multe. Iordache, zice, am auzit că ai bani. Am, domnule Ivanceo, zic. Am, cum să n-am. Sînt plin de bani, că și de la tata ce-am mai moștenit. DUMITRIU, B. F. 19. A arunca banii pe fereastră v. fereastră. A fi (sau a lăsa pe cineva) în banii lui = a fi (sau a lăsa pe cineva) liber să facă ce vrea. Așa îl urisă... de tare acum, că, dacă ar fi fost în banii lor, s-ar fi lepădat de spin ca de ucigă-l crucea. CREANGĂ, P. 210. ♣ (La sg., cu sens colectiv) [Baba] lega parava cu zece noduri și tremura după ban. CREANGĂ, P. 3. Toți aceia care vorbe mari aruncă Numai banul îl vinează și cîștigul fără muncă. EMINESCU, O. I 151. Slobod e să beau și eu, Slobod e, pe banul meu! BIBICESCU, P. P. 222.

2. (În țara noastră) Unitate monetară, a cărei valoare a variat după epoci și regiuni, astăzi fiind egală cu a sută parte dintr-un leu; moneda care o reprezintă; p. e x t. monedă mărunță, de cea mai mică valoare (v. g o l o g a n). O cutie de chibrituri costă 15 bani. — Am strîns eu pînă acuma trei franci și optzeci de bani. SADOVEANU, N. F. 50. Cucurigu! boieri mari, Dați punguța cu doi bani. CREANGĂ, P. 65. ♣ Ex p r. A nu faceo (sau a nu plăti) un ban (chior) sau doi bani = a nu valoarea nimic; a nu face două parale, v. p a r a. Tăcu din gură și înghiți rușinea ce-i făcură frații înaintea tatălui său. Se gîndi el, acum o mie de vorbe un ban nu face. SPIRESCU, L. 36. Mîndra cînd e rumenită Cu cinci sute nu-i plătită, Dar cînd se desrumenește Nici doi bani nu mai plătește! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 440. ♣ (Învechit) Ban roșu = monedă care valoarea 1/4 dintr-un ban vechi; șalau. Îndatorirea romînilor către turci sta într-un ușor tribut anual de 3000 bani roșii. BĂLCESCU, O. II 13. Subt Mircea cel Bătrîn tot soldatul primea pe zi cîte doi bani roșii, care fac 13 parale. Matei Basarab mări leafa și o făcu de opt bani roșii. BĂLCESCU, O. I 15.

BAN³, bani, s. m. (Învechit) Titlu de dregătorie: a) titlu purtat de dregătorul delegat de regele Ungariei cu administrarea unor anumite provincii (Croatia, Dal-

mația, Severinul), pe care și-l adaugă în titulatură și domnii Țării Romînești după ce au luat în stăpînire, în secolul al XVI-lea, Cetatea Severinului; b) (și în forma mare-ban) titlu purtat de dregătorul delegat de domnul Țării Romînești cu cîrmuirea Olteniei; (mai tîrziu) titlu purtat de primul boier în rang (numit ban al Craiovei), care-și avea reședința la București și se bucura de o autoritate numai nominală asupra Olteniei; c) titlu purtat de dregătorii delegați cu administrarea unor județe (ca, de exemplu, Mehedinți, Tismana etc.). Doi lipcani de olaci se trîmiseră cu această veste banului și vătafului Neagu. ODOBESCU, S. A. 100. Poftim, arhon bane (fi arat ț-o scaun). — Sărut minile! ALECSANDRI, T. 1333. Banul, cîrmuind singur banatul Craiovei și fiind domnului numai vasal, a trebuit să aibă o oștire a sa. BĂLCESCU, O. I 14. Te-oi ridica Ban la Craiova, Și tu că-i băni, De te-i ferici. TEODORESCU, P. P. 48.

BANĂL, -Ă, banali, -e, adj. Lipsit de originalitate, cunoscut de toată lumea, comun. O încînta timbrul acela sonor, care ascundea în vorbe banale o perfectă înțelegere sufletească. BART, E. 50.

BANALITĂTE, (2) banalități, s. f. 1. Faptul de a fi banal; fel de a fi comun și lipsit de originalitate. Banalitatea unui subiect.

2. (Concretizat) Lucru banal, idee banală. Vorbește banalități. — Nu știu de ce cînti atîtea banalități! se burzuluiește Stănică. Numai frumos nu-i cîntecul tău! CĂLUGĂRU, O. P. 195.

BANALIZĂ, banalizez, vb. I. Re f l. A deveni banal. ♣ T r a n z. A face să devină banal.

BANALIZĂRE s. f. Acțiunea de a (se) b a n a l i z a.

BANĂN, banani, s. m. Plantă tropicală cu aspect arborescent; are foi late și lungi, în mijlocul cărora cresc, în mînunchiuri, bananele (*Musa paradisiaca* și *Musa sapientium*); bananier. Patria bananului e Asia de sud.

BANĂNĂ, banane, s. f. 1. Fructul bananului; are o formă lunguiață și este cîrnos, făinos, zaharos și aromatic.

2. Piesă de metal, înfășurată într-un manșon izolanț, care se montează la capătul unei conducte electrice și se introduce într-o bucușă pentru a stabili contactul electric.

BANANIÉR, bananieri, s. m. Banan.

— Pronunțat: -ni-er.

BANC¹, bancuri, s. n. 1. Îngrămădire de nisip, de pietriș sau de nămol formată pe fundul râurilor sau al fluviilor; uneori ajunge pînă la suprafața apei, constituind o piedică pentru navigație. Un val năpraznic luă barca în spinare și o slobozi ușor... într-un banc de nisip. GALACȚION, O. I 199. Bancuri uriașe de nisipuri, aduse de fluviu, creșteau din mare ca niște însule la suprafață, astupînd canalul. BART, E. 391.

2. Cîrd mare de pești marini, în care predomină o anumită specie și care apar, în diferite epoci ale anului, la o distanță mai mică sau mai mare de țarm.

BANC², bancuri, s. n. 1. Postament sau suport (de obicei de fontă) al unei mașini-unelte.

2. Masă lungă și solidă cu diferite dispozitive pentru fixarea sau imobilizarea pieselor sau obiectelor de prelucrat, folosită în tîmplărie, lăcătușărie etc. În odaie te împiedici de calapoade, de bancul pentru lucru, de scaunul cu trei picioare. PAS, Z. I 197.

3. Instalație pentru măsurarea puterii motoarelor. Banc de probe cu frînă hidraulică.

BANC³, bancuri, s. n. 1. Numele unui joc de cărți. V. bacara. Ce vrei, stos sau banc... — Stos...; știu că la banc se încap multe «șulerii» (= pungășii). NEGRUZZI, S. I 88.

2. (Familiar) Glumă (ieftină); vorbă de clacă, minciună; snoavă, anecdotă. \diamond Ex p r. A face bancuri = a spune sau a face glume (ieftine).

BÂNCAIZĂN, *bancaizăne*, s. n. 1. Bucată de fier la bancul² (2) timplarului.

2. Piesă de fier cu care se fixează în perete un dulap, o bibliotecă etc.

BANCĂR? -Ă, *bancari*, -e, adj. De bancă; care aparține băncii, care este în legătură cu banca² (1). *Operații bancare*.

BÂNCĂ?¹, *bânci*, s. f. Scaun îngust și lung (cu sau fără spetează), pe care pot șede mai multe persoane deodată. V. l a v i ț ă, b a n c h e t ă. Pe o bancă de piatră șezuseră pe vremuri arnații de pază. DUMITRIU, B. F. 118. Așezați pe băncile de lemn ale vagonului, moșii priveau munții. BOGZA, T. 17. Au tras banca de lemn sub fereastră și s-au așezat cu spatele spre lumea din salon. PAS, L. I 24.

\diamond Scaun (de obicei împreună cu pupitrul) pentru două sau mai multe persoane, pe care șed școlarii în clasă. Stăteam amîndoi într-o bancă. SADOVEANU, N. F. 36. Capul greu cădea pe bancă, păreau toate-n înfînit; Cînd suna, stiam că Ramses trebuia să fi murit. EMINESCU, O. I 140. \diamond Loc. a d v. Pe băncile școlii = la școală, la învățătură. De pe băncile școlii = din timpul petrecut în școală. S-a remarcat încă de pe băncile școlii. \diamond (În ex p r.) Banca acuzaților = banca pe care stau, într-o sală de judecată, acuzații. Banca apărării = banca pe care stau avocații apărării. \blacklozenge Aparat de gimnastică, la care se pot executa, individual sau în grup, diferite exerciții de gimnastică.

BÂNCĂ?², *bânci*, s. f. 1. Institut de credit care efectuează operații financiare. Bancă de stat. \diamond Banca de credit pentru investiții = așezămînt care acordă credite pentru investiții în industrie, în comerțul de stat etc. Bancă de emisiune = bancă care are dreptul de a emite bancnotă. Bilet de bancă v. bilet.

2. (La jocul de cărți) Banii puși în joc de cel ce ține jocul. V. b a n c³ (1). Jucau de vreo două ceasuri bacara... Augustatos... ținea banca. DUMITRIU, B. F. 128.

BANCHER, *bancheri*, s. m. 1. (În societatea capitalistă) Posesor de capital bănesc, pe care-l pune la dispoziția altor capitaliști în schimbul cedării unei părți din profit sub forma dobânzii; proprietar sau mare acționar al unei bănci. Le-am zărit privirile, grele, Ca o puzderie de stele rele... Da, i-am văzut pe toți, deslușit: ... Pe regii de trusturi, pe marii bancheri, Pe miliardarii cu burțile moi. DEȘLIU, G. 44. Uși că lumea asta sărmană dă societății... pînea cea de toate zilele și tot seul pămîntului cu care se ghiftuiesc bancherii dumitale. SADOVEANU, N. F. 46.

2. (La jocul de cărți) Persoană care ține banca² (2).

BANCHÉT, *banchete*, s. n. Masă cu caracter festiv pentru a sărbători o persoană sau un eveniment; ospăț. Prînzul și cîna au fost adevărate banchete. IBRĂILEANU, A. 148.

— Pl. și: (învechit) *bancheturi* (ALECSANDRI, P. I 227).

BANCHÉTĂ, *banchete*, s. f. Bancă mică fără spetează (de obicei capitonată); bancă sau canapea în vagoanele de cale ferată. *Herault pe banchetă citește*. CAMIL PETRESCU, T. II 609. Și dacă lenea și lipsa de dragoste pentru privilegiile naturii te țin pironit pe bancheta ta... auzi vijîind pe sub vagon o apă repede. VLAHUȚĂ, O. A. III 32. Miti-telul... [este] al d-voastră? întrebă conductorul, arătînd pe ofițerul de vînători care s-a suit cu picioarele pe bancheta de catifea. CARAGIALE, O. II 196.

BANCHIZĂ, *banchize*, s. f. Bloc de gheață care se formează în regiunile polare de-a lungul coastelor mării. V. a i s b e r g. Ca o banchiză pe un ocean polar, Sînt

singur-ă-n tăcerea-ncremenită. CAZIMIR, L. U. 43. [Urșii albi] părăsesc banchiza... și se retrag somnoroși în celulele lor de piatră. ANGHEL, PR. 114.

BANCNOTĂ, *bancnote*, s. f. Monedă de credit la purtător, cu acoperire în aur, emisă de o bancă. *Desfăcu la vedere cele două bancnote de cite o sută de lei*. SADOVEANU, B. 211.

BÂNCO s. n. invar. (La unele jocuri de cărți) Totalul mizelor depuse de jucători (alcătuiind suma ce urmează să fie cîștigată de unul dintre participanții la joc). *Aprins de nădejdea d-a îndoi cei 130 de lei din banco... făcu semn*. DELAVRANCEA, S. 125.

BANCRUȚĂ, (rar) *bancrute*, s. f. (În orînduirea capitalistă) Situația unui comerciant falit, care s-a făcut vinovat de rea administrație sau de fraudă în dauna creditorilor. *Bancruta este o infracțiune penală. Bancrută frauduloasă*.

BANDĂJ, *bandaje*, s. n. 1. Fașă (de obicei de tifon) cu care se acoperă o rană sau cu care se susține sau se imobilizează o parte bolnavă a corpului. V. p a n s a m e n t. *Radu se-ntoarce brusc, pentru ca să nu-i vadă rana, și își încheie bandajul*. CAMIL PETRESCU, T. II 143. *Își simți o vîină în umărul drept și-i veni în minte că poate se desfăcuse bandajul și curgea sîngele*. D. ZĂMFIRESCU, R. 270.

2. Fișie de pînză cu care boxerii își înfășoară pumnii și peste care își pun mînușile.

3. Piesă circulară (de cauciuc la automobil și la avion, de fier sau de oțel la un vehicul de cale ferată etc.) care se montează pe exteriorul obezii sau jantei roții.

BANDAJĂ, *bandajez*, vb. I. T r a n z. A lega strîns sau a acoperi (o parte rănită sau bolnavă a corpului) cu feși de tifon sau de pînză; a aplica un bandaj. V. p a n s a. [Un soldat] își bandaja cotul. CAMILAR, N. I 289. *Are pieptul bandajat și se vede că nu poate mișca decît foarte greu brațul drept*. CAMIL PETRESCU, T. II 275.

BANDAJĂRE, *bandajări*, s. f. Acțiunea de a b a n d a j a.

BÂNDĂ?¹, *bande*, s. f. 1. Ceată, grup de oameni întovărășiți în vederea unui scop (mai ales rău); grup constituit în vederea unei acțiuni de subminare a intereselor colectivității; șleahță, clică. *Bandă de hoși*. \square *În zadar umblau streji de arnați... Nu puteau... descoperi bandele vagabonzilor*. NEGRUZZI, S. I 16. \blacklozenge (Glumeț) Grup de prieteni care apar mereu împreună. *De cînd ești în banda noastră, ești în fiecare seară la teatru*. CAMIL PETRESCU, T. II 92.

2. (De obicei cu determinarea « de lăutari ») Trupă de muzicanți, taraf de lăutari. *Avem aci o bandă numeroasă de lăutari, reprezentată cel puțin prin douăzeci și cinci de personaje cu instrumente variate*. ODOBESCU, S. III 111. *Orașul și împrejurimile erau luminate de mii de focuri; bande de lăutari jucau hore și doine*. NEGRUZZI, S. I 107. \diamond *Bandă militară* = fanfară.

3. (Învechit) Ceată de soldați puși sub aceeași bandieră. V. c e a t ă. *O bandă din cavaleria noastră să meargă să supere ariergarda dușmanului*. BĂLCESCU, O. II 113.

— Pl. și: (2, regional) *bânzi* (RETEGANUL, P. I 7).

BÂNDĂ?², *benzi*, s. f. 1. Fișie îngustă de stofă, de pînză, hirtie, piele sau metal, cu care se leagă, se înfășoară sau se întărește ceva. \diamond *Bandă de expediție* (adesea fără determinare) = fișie de hirtie cu care se învelesc imprimatele trimise prin poștă. V. b a n d e r o l ă. *Am tras din vrafu de pe masa de lucru gazetele... Benzile de expediție nici nu fuseseră desfăcute*. SADOVEANU, N. F. 152. \diamond Ex p r. A expedia (un imprimat) sub bandă = a expedia, prin poștă, un imprimat, înfășurat cu o fișie de hirtie. \blacklozenge Fișie dintr-o altă stofă sau de o altă culoare,

cu care se împodobeste (mai ales pe margini) un articol de îmbrăcăminte.

2. (În expr.) *Bandă de magnetofon* = fișie subțire și îngustă dintr-un material flexibil, acoperit cu un strat fin de substanță electromagnetă, pe care se imprimă și de pe care se pot reproduce sunete cu ajutorul magnetofonului. *Bandă rulantă* (sau *de transport* sau *continuă*; uneori fără determinare) = fișie continuă de cauciuc, piele, țesătură de cîneapă sau bumbac (uneori armată cu fire metalice) sau de plăci metalice, așezată pe rulouri și acționată mecanic, servind la transportul (pe plan orizontal sau pe plan puțin înclinat) de materiale (ca pămînt, minereuri, ciment etc.) sau de piese fabricate sau în curs de fabricare. *Bandă rulantă poartă pietrișul alb, mărunt, mergînd pieziș spre movile brute.* CONTEMPORANUL, s. II, 1950, nr. 180, 2/1. *O neîntreruptă bandă rulantă urcă una după alta... cupele metalice pline cu stînci sfărîmate.* BOGZA, C. O. 254. [În timpul producției] *greul [il duc] numai motorul și banda, iar omul apasă numai pe buton.* DAVI-DOGLU, M. 67. *Lucru la (sau pe) bandă* = sistem de lucru constînd din operații succesive, executate de o serie de lucrători asupra unui singur obiect fixat pe o bandă rulantă care trece prin fața fiecăruia dintre ei.

3. Fiecare dintre marginile elastice ale mesei de biliard, de care se izbesc bilele spre a căpăta direcția voită de jucător. ✦ Fiecare dintre cele două margini ale terenului de popice. ✧ Expr. *A bate (popicele) sau a juca lîră bandă* = a trimite bila în așa fel încît să nu atingă marginile terenului.

4. (Fiz.) Grup de frecvențe vecine sau apropiate din spectrul unei radiații electromagnetice sau sonore. — Pl. și: *bande* (FILIMON, la HEM 2459). — Variantă: (3) *bântă, benți* (M. I. CARAGIALE, C. 113), s. f.

BANDEROLĂ, *banderole*, s. f. 1. Fișiuță sau bandă mică de stofă, prinsă la un capăt de virful unui catarg, al unei lănci etc. astfel încît să filfîie; steguleț. V. f a n i o n. ✦ (În pictură și sculptură) Fișiuță purtînd o inscripție, pusă în mîna unor personaje sau încadrînd o figură. *Aceste patru icoane din urmă sînt încadrate sus prin niște banderole arcuite, pe care se citește o inscripțiune slavonă.* ODOBESCU, s. I 403.

2. Fișie de hîrtie care se lipește în jurul unui pachet de mărfuri, al unei cutii de medicamente, al unei cărți etc., pentru a împiedica desfacerea lor frauduloasă. ✦ Fișie de pînză care se trece în jurul brațului ca semn al unei anumite însărcinări (serviciu de ordine, de prim-ajutor etc.).

BANDIERĂ, *bandiere*, s. f. (Învechit) Steag al unei armate sau al unui comandant de oștire; drapel, flamură, stîndard. [Dușmanii] *făcură de mai multe ori semne, cu bandierile, că vor să se predea.* BĂLCESCU, O. II 335. ✦ Steag al unei țări înălțat pe vapoarele sale și pe clădirile unde se află reprezentanții ei în străinătate. [Locșitorul consulului grec] *se supără... se duce la consulat, dă bandiera elinească jos și rupe relațiile cu guvernul Moldovei.* GHICA, s. XI. ✦ Steguleț întrebunțat pe vapoare la diferite semnalizări. *Gardianul căpitaniei portului... [era] însărcinat să țină ordinea și să înalțe la catarg bandiera, care însemna începutul celor opt ore de muncă în port.* BART, E. 289.

— Pronunțat: -di-e-.

BANDIT, *bandiți*, s. m. Tilhar. V. brigand, a s a s i n. (Fig.) *Să simți bandiții că pacea-i mai tare!* DEȘLIU, M. 71.

BANDITESC, -EĂSCĂ, *banditești*, adj. De bandit; tilhăresc. *Atac banditesc.*

BANDITEȘTE adv. Ca bandiții, tilhărește.

BANDITISM, *banditiisme*, s. n. Tilhărie.

BÂNDULĂ, *bandule*, s. f. (Mar.) Frînghie mai ușoară, care ajută la aruncarea parîmelor grele. *Bandula, aruncată cu dibăcie ca o granată de mină, căzu departe pe uscat.* BART, E. 131.

BANDULIERĂ, *banduliere*, s. f. Bandă de stofă, de piele sau de fir pusă de-a curmezișul pieptului, de la un umăr la ăoldul opus, de care se agață sabia. ✧ L o c. a d v. În bandulieră = de-a curmezișul spatelui (fiind fixat printr-o curea care trece peste umăr). *Poartă arma în bandulieră.*

— Pronunțat: -li-e-.

BANDURĂR, *bandurari*, s. m. Cel care cîntă din bandură². *Citeodată, sara, în preajma focurilor mari, pe cînd cîsteau must aspru, bandurarii începeau melancolicele cîntece ale stepei, atît de pline de avînt și de duioșie, largi, melodioase și tainice ca nemărginirea.* SADOVEANU, O. I 177.

BÂNDURĂ¹, *bandure*, s. f. (Transilv.) Cîrpă de pînză groasă și aspră.

BANDURĂ², *banduri*, s. f. Instrument muzical ucrainean, avînd 8 pînă la 24 de coarde. *Doi copii de casă... care cîntaseră pînă atunci din bandură și țîmbală, se ridicară și ieșiră.* SADOVEANU, Z. C. 284.

BANG interj. (Adesea repetat) Interjecție care imită sunetul unui clopot; balang, dang.

BANIERĂ, *baniere*, s. f. (Franțuzism rar) Drapel militar feudal. *Corporațiile cu baniere urmau în cadență.* GHICA, s. A. 121. ✧ Fig. *Spre sud trec cei din urmă cocori din țara noastră, Mișcînd pe zări de sînge cernite baniere.* PERPESCIUS, s. 28. ✦ Unitate militară (în vechea armată romînă). *Jupanii (boierii) atunci, cu feciorii lor, ca niște domni feudali, se ridicau cu banierile și slujitorii lor ca să apere moșia (patria) amenințată.* BĂLCESCU, O. I 23.

— Pronunțat: -ni-e-.

BĂNIȚĂ, *banîțe*, s. f. Vas făcut de obicei din doage și servind ca măsură de capacitate, mai ales pentru cereale. *Banița cuprinde aproximativ 20 de litri.* ✧ (Adesea ca termen de comparație pentru un cap mare) *Numai uitîndu-se cineva la capul lui [al leului] cel cît banița și la coama aia... zbrblîită, ar fi înghețat de frică.* ISPIRESCU, L. 17. ✦ Conținutul unui asemenea vas. *Le-a dat cîte o baniță [de grîne]... și i-a trecut cu cîte două la condică.* PAS, L. I 21. *Aveam la dispoziția noastră o baniță de faină de păpușoi, un căuș de fasole și o traistă de nuci.* VLAHUȚĂ, O. A. II 86.

BANJÓ, *banjouri*, s. n. Instrument muzical cu corpul rotund, ca o tobă, făcut din piele și pe care sînt întinse coardele care se ciupec.

BÂNTĂ¹ s. f. v. bandă².

BÂNTĂ², *benți și bente*, s. f. 1. Bandă² (1). *Lecția îi va ieși din gură ca scrisă pe o bantă de hîrtie.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Pe mijlocul acestor tînichele [mașina] are cîte o bantă de metal.* ALEXANDRESCU, la TDRG.

2. Fișiuță de pînză cusută pe marginea gulerului și mîncilor cămășii, servind pe alocuri, la țară, de guler și de manșetă. *Cîntărețul se făcu negru-verde și răspunse, încheindu-și banta de la mîna dreaptă...* DELAVRANCEA, V. V. 23.

3. (La pl.; învechit) Cătușe, fiare, obezi. *De ce nu l-a prins viu, Să-l lege, să-l puie-n bente și să-l ducă la zapciu?* PANN, la HEM.

BAOBĂB, *baobabi*, s. m. Arbore exotic din Africa tropicală, care atinge dimensiuni uriașe (*Adansonia digitata*).

— Pronunțat: ba-o-. — Variantă: boabáb (pronunțat bo-a-) s. m.

BAPTISM s. n. Numele unei secte creștine, bazată pe concepția că botezul trebuie primit la o vîrstă cînd omul este conștient; doctrina acestei secte.

BAPTIST, -Ă, *baptiști, -ste*, s. m. și f. Adept al baptismului.

BAR, *baruri*, s. n. 1. Local public (sau despărțitură într-un local) unde consumatorii sînt serviți stînd în picioare sau pe scaune speciale, în fața unei mese înalte în formă de teșghea.

2. (În țările capitaliste, în trecut și la noi) Local luxos de petrecere, unde se desfășoară programe de muzică, dans etc.; cabaret. *De cînd ești în banda noastră, ești în fiecare seară la teatru, la restaurant, la bar.* CAMIL PETRESCU, T. II 92.

BARĂ, *barez*, vb. I. **Tranz.** 1. (Cu privire la un drum sau la o stradă, p. ext. cu privire la trecere, circulație) A împiedica, a opri, a întrerupe (închizînd, blocînd sau astupînd, ori așezînd o bară de-a curmezisul). *Pină la repararea podului, drumul este barat.*

2. A trage o linie peste un text scris (pentru a indica că nu este valabil și nu trebuie luat în considerare).

BARABĂNCĂ, *barabance*, s. f. (Învechit și regional) Tobă. *Vardie (= gardă) națională cu cozi de cocoș... și barabance.* DELAVRANCEA, H. T. 7.

BARABĂNCI, *barabanci*, s. m. (Învechit și regional) Toboșar. *Barabancii și-au bătut tobele.* SADOVEANU, N. P. 384. *În ziua de 21 dechemvrie barabancii sunau des-de-dimineață dobele pe uliți și crainicii strigau la rășpîteni.* SADOVEANU, N. P. 388.

BARABOI, *baraboi*, s. m. 1. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, a cărei rădăcină, în formă de bulb, este comestibilă; crește pe cîmp, dar se cultivă și în grădini (*Cherophyllum bulbosum*). *Fata din casă... într-o zi mîncă cucută în loc de baraboi.* HOGAȘ, DR. II 148. *Frunză verde baraboi, Mă-nțilni cu un ciocoi.* ALECSANDRI, P. P. 250. *Expr.* A nu plăti un baraboi = a nu valora nimic. *Cîte fete-n sat la noi, Nu plătesc un baraboi.* ȘEZ. I 105.

2. (Transilv., Mold., Bucov.) Cartof.

BARABŪLĂ, *barabule*, s. f. (Transilv.) Cartof. *Să semănăm ceapă, morcovi, fasole, barabule și curechi.* SLAVICI, O. I 64. *Barabulele tăiete felii înc-a-s bune de durerea de cap.* ȘEZ. III 14.

BARACAMENT, *baracamente*, s. n. Ansamblu de barăci (la un șantier, la o formație militară etc.), pentru personal, materiale etc. *Baracamentele pentru muncitori răsăriseră ca din pămînt.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 11/1.

BARĂCĂ, *barăci*, s. f. Construcție provizorie de scinduri în formă de casă (uneori așezată pe roate), servind ca locuință, magazie, prăvălie etc. *Barăci mari de scînduri de brad albe, înmiresmate de rășini, adăposteau tot felul de motoare, cazane, țevi.* GALAN, Z. R. 370. *Toși trag cu ochiul spre baraca pe patru roși unde se află puțina cu castraveți murați.* CAMILAR, N. I 313. *Barăcile cu tot felul de minunății ca la Moși... rămăsese în umbră.* PAS, Z. I 228.

— Pl. și: *bărăci* (GALAN, Z. R. 392). — Variantă: (regional) *barătcă* (SADOVEANU, O. I 386, D. ZAMFIRESCU, R. 190) s. f.

BARĂJ, *baraje*, s. n. 1. Stăvilă, zăgaz. *Un om într-o zi poposea Pe malu-i cărunț și sălbatic [al Bistriței]... În valuri își prinse obrazul: «Adună-ți, bătrîne, izvoarele reci, Aici ridică-vom barajul».* FRUNZĂ, în POEZ. N. 228.

2. Piedică, barieră; (Mil., de obicei urmat de determinări) lucrare realizată prin săpături, așezare de mine

etc., cu scopul de a opri sau de a întîrzia înaintarea inamicului. *Baraj de sîrmă ghimpată. Baraj de mine.* *Baraj de artilerie* (adesea fără determinare) = tir susținut de artilerie, care are drept scop să oprească atacul inamicului. *Barajul stăruia de mai bine de trei ceasuri drept deasupra liniei întîia.* CAMILAR, N. I 437. *Și-auzul [ne e] plin de focuri de baraj, Căci am luptat pe margini de genune.* CAMIL PETRESCU, V. 86. *Dacă s-ar porni o baterie în bubuțuri puternice, grămadă sprijinită de cirje ar porni din nou în salturi nebune pentru trecerea de baraj.* SAHIA, N. 18.

BARĂT, -Ă, *barați, -te*, adj. 1. (Despre un drum, o intrare) Care este închis, a cărei trecere este împiedicată sau interzisă.

2. (Despre un text scris) Peste care s-a tras o bară sau o linie cu scopul de a face nevalabil; (despre o indicație scrisă sau, p. ext., despre obiectul pe care se află indicația) peste care s-a tras o bară pentru a o deosebi de altă indicație. *Tramvaiul 15 barat.*

BARĂTCĂ s. f. v. *baracă*.

BĂRĂ, *bare*, s. f. 1. Drug de metal (care urmează să fie prelucrat în uzine).

2. Bucată de lemn sau de metal, de lungime și grosime variabile, avînd diferite întrebunțări (în special servind ca sprijin sau rezemător, pentru a delimita un spațiu etc.). *Se dăduse jos... după ce legase hățurile de bara de fier ce înconjură capra vizitului.* DUMITRIU, B. F. 74. *Nu știi... cum ai putut să treci drumul și să te apuci cu mîinile de barele cheului.* PAS, Z. I 312. *Barieră* care, la instanțele judecătorești, desparte pe judecători de avocați și de împetricinați; p. ext. instanță judecătorească. *A apărea la bară. A vorbi la bară.* *Toși avocații, mari și mici, cari zilnic ș-au frecat coatele de bară...* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Piesă metalică rezistentă, avînd rolul de a proteja de lovitură. Automobilele au bare de protecție în față și în spate.*

3. Fiecare dintre cei trei stîlpi care delimitează poarta la jocurile sportive (fotbal, rugbi, handbal). *Bară fixă* (adesea fără determinare) = aparat de gimnastică format dintr-un sul de metal fixat pe doi stîlpi, la care se execută diferite exerciții de gimnastică. *Gimnastică la bară.*

4. Semn grafic de forma unei linii verticale sau orizontale, întrebunțat în lucrări tehnice ca element de separare în interiorul unui text; (Muz.) semn în formă de linie verticală, întrebunțat la separarea măsurilor pe portativ. *Paragrafele se despărț prin bare.* *Pădurea tăia, ca o bară sumbră, orizontul satului meu natal.* GALACTION, O. I 331.

BARBĂR, -Ă, *barbari, -e*, s. m. și f. 1. Nume dat în antichitate de greci și de romani oricărei persoane care făcea parte dintr-o populație de origine străină și pe care ei o considerau inferioară din punct de vedere cultural.

2. (La m. pl.) Nume dat de istoricii burghezi popoarelor migratoare care s-au așezat, la începutul evului mediu, în Europa; (și la sg., rar) persoană făcînd parte dintr-un asemenea popor. *La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu? Ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetini?* EMINESCU, O. I 91.

3. Persoană care se comportă în mod necivilizat, care are o purtare grosolană, crudă, sălbatică, neomenoasă. *S-au purtat ca niște barbari, vorbind și rîzînd tare.* PAS, L. I 111. *Adj.* (Adjectival, despre oameni sau manifestări ale lor) *Bombardamente barbare.*

— Accentuat și: *bărbar*.

BARBARIE, *barbarii*, s. f. 1. Stare rudimentară de dezvoltare social-culturală în care se află un om sau un popor.

2. Concepție, atitudine, comportare a unui om sau a unui popor dovedind lipsă de respect față de cultură și

civilizație; (concretizat) faptă dovedind o asemenea concepție; cruzime, sălbăticie. *Uniunea Sovietică a salvat omenirea și civilizația de barbaria fascistă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 514. *Ciocanele spargeau catacombele romanilor... iar cu piatra ei pavelau (= pavau) ulișile Galatilor!* Bietul meu arheolog încrămeni la vederea unei asemenea barbarii. NEGRUZZI, S. I 203.

BARBARISM, *barbarisme*, s. n. (Ieșit din uz) Cuvint de jargon recent introdus într-o limbă fără a fi nevoie de el. *Advocatul ce l-ați avut era un ignorant... Sint sigur că petiția ce v-a făcut era plină de barbarisme.* NEGRUZZI, S. I 281.

BĂRBĂ, *bărbi*, s. f. 1. Părul care crește la bărbați pe bărbie și pe obraji. *Bărbile le crescuseră mari.* DUMITRIU, B. F. 154. *Așa vă treceți, bieți bătrâni, Cu rugi la preocupata, Și plînge mama pe ceaslov Și-n barbă plînge tata.* GOGA, P. 12. *Călcău spahii-n goană pe barba ta bătrînă, Iar pumnii-n loc de aur strîngeau în ei țărînă.* COȘBUC, P. II 79. *Drept în fața lui Dan se ivi un om înalt, cu barba lungă și sură.* EMINESCU, N. 51. ♠ (Lungimea bărbii indica odinioară ierarhia boierească) *Văzîndu-mă cu barbă, m-au cunoscut că sint de treapta divanului.* GOLESCU, I. 146. ♠ Expr. A trage nădejde ca spînul de barbă = a nădăjdui ceva ce nu se poate realiza. A rîde în barbă = a rîde în sine. A șopti în barbă = a spune ceva încet, numai pentru sine. *Cu o ură ne-mpăcătă mi-am șoptit atunci în barbă...* EMINESCU, O. I 147. ♠ (Urmă de atribute ca: «lungă», «lată», «deasă», «sură» etc. și formînd locuțiuni atributive, întrebunțate uneori ca porecle) *Irina zări o barbă stufoasă și neagră ca fundul ceanului.* BUJOR, S. 83. *Spune, spune, barbă-sură, Cășorîi cum se fură.* TEODORESCU, P. P. 299. *Cînd de-acasă am plecat, Eram tinerel băiat, Tinerel fără mustață, Și acum barbă stufoasă...* JARNIK-BİRSEANU, D. 300. ♠ Compuse: *barba-caprei* = plantă erbacee din familia compozelor, cu flori galbene-deschis (*Tragopogon major*); *barba-împăratului* = plantă erbacee cu flori de diferite culori, care se deschid seara și se închid dimineața și a cărei rădăcină are proprietăți purgative; se cultivă ca plantă de ornament (*Mirabilis jalapa*); *barba-lupului* = plantă erbacee din familia compozelor, cu flori galbene (*Crispis biensis*); *barba-ursului* = plantă erbacee a cărei tulpină, conținînd silice, se întrebunțează în medicină, precum și în industrie la lustruitul mobilelor (*Equisetum arvense*).

2. Bărbie. *Urăcu, încăpățînat, ședea împietrit... cu barba-n pumni.* DUMITRIU, B. F. 104. *Se frecă la ochi... și ce să vază? O sfrijită de lighioaie, mai urîtă decît ciurma, cu barba adusă, de parea că sta să o apuce de nasu-i.* IPIRESCU, L. 206.

3. Țepii sau țepușele de la spicele cerealelor. *Barba grului.*

BARBETĂ, *barbete*, s. f. (Mai ales la pl.) Fiecare dintre cele două smocuri de barbă lăsate să crească pe părțile laterale ale feței (fiind rasă numai bărbia). *V. f a v o r i t e.* *Și-a făcut loc... pînă la grupul profesorilor cu redingote sărăcăcioase, cu barbete și țacălii.* PAS, L. I 43. *Purta niște venerabile barbete după moda veche.* BART, E. 265. *Domnul cu barbete avea de gînd să-și manifeste indignarea.* VLAHUȚĂ, O. A. III 9.

— Variantă: (rar) *barbete, barbeți* (STANCU, D. 57), s. m.

BARBETE s. m. v. *barbetă*.

BARBIȘON, *barbișoane*, s. n. Bărbușă ascuțită, lăsată să crească numai în vârful bărbiei; cioc, țacălie. *Conul Iancu... s-a oprit la porți și a stat de vorbă cu oamenii... băttîndu-i pe umăr și mîngîndu-și barbișonul.* PAS, Z. I 212. *Căpitanul... se trăgea neconștient de barbișonul său negru și lung.* DELAVRANCEA, S. 123.

BARBÛN, *barbuni*, s. m. Pește mic de mare, de culoare roșiatică, cu două fire lungi sub bărbie. *Barbunii pe care-i frigea pe grătar un cuvios monah... au înviat și au sărit de pe foc.* SADOVEANU, Z. C. 270.

BARBÛT s. n. Joc de noroc cu zaruri. *Jucau barbut. cu ochii în patru să nu-i prîndă curcanul (= sergentul de stradă)* PAS, Z. I 166.

BARBÛTĂ, *barbute*, s. f. (Învechit) Monedă veche de la începutul secolului trecut. *Monedele ce circulas în timpul lui Caragea sint acestea: mahmudia cu lei 38... barbuta, lei 2,10.* FILIMON, C. 111.

BARCAGIU, *barcagii*, s. m. Cel care are meseria de a conduce o barcă. *V. luntraș. Un barcagiu îi ieși înainte, crezînd că umblă să caute o barcă pentru a trece fluviul.* BART, E. 56. *Un flăcău înalt... de meserie barcagiu.* DUNĂREANU, CH. 153.

BARCAROLĂ, *barcarole*, s. f. Cîntec de barcagiu sau de marină, mai ales de gondolier venețian; compoziție muzicală care imită mișcarea legănată a valurilor sau cadența vislelor. *În odaia de-alături Dimu își copiază pe curat prima lui compoziție, o «barcarolă».* VLAHUȚĂ, O. A. II 75. *Eu, în gondolă, Cu-o barcarolă Visul tău gingaș voi îngîna.* ALECSANDRI, P. I 159.

BARCĂZ, *barcaze și barcazuri*, s. n. Barcă mare cu pînze, întrebunțată (mai ales) de pescari. *Tras lîngă mai, era barcazul cu motor... urias pe lîngă lotcile cocofate la uscat pe clina țărnelui.* DUMITRIU, N. 285. *Orașul abia se mai zărea, și corăbiile... înghesuite în fața portului păreau niște barcazuri de pescari.* DUNĂREANU, N. 28.

BĂRCĂ, *bărci*, s. f. Mic vas plutitor care este pus în mișcare cu ajutorul vislelor sau al unui motor. *V. l u n t r e e, c a i c, l o t c ă, ș a i c ă. Barcă cu pînze. Barcă cu motor.* ♠ *O barcă de pescar întîrziat era un punct negru trăgînd după sine un triunghi de unde, șterse curînd.* DUMITRIU, N. 259. *De la Feldioara mai departe, în dreptul satelor, încep să apară bărcile... pe care oamenii și le-au construit pentru a putea pluti pe deasupra apelor.* BOGZA, C. O. 262. *Pășește lin o barcă pe unda adormită.* ALEXANDRESCU, M. 97. ♠ *Barcă de salvare* = barcă aflată pe orice vapor și care servește la salvarea pasagerilor și a echipajului în caz de naufragiu.

BARCĤET s. n. v. *barlot*.

BARD, *barzi*, s. m. (La vechii celți) Poet care compunea și recita cîntece războinice și religioase. ♠ (Azi, fig.) Poet (național). *Pentaur ridică vocea și, pe harpa lui de bard, Epopeea strălucită curge falnică și clară.* MACE-
DONSKI, O. I 104. *Îată cum mi-l înfățișează bardul de la Mircești [războiul ruso-romîno-turc].* GHEREA, ST. CR. II 85. *Din lungul horelor amestecate, Barzii ridică-a lor glasuri bărbate.* EMINESCU, O. IV 31.

BARDĂCĂ s. f. v. *bărdacă*.

BĂRDĂ, *bărzi*, s. f. Un fel de secure cu tăișul lat. cu coada scurtă (de obicei adusă puțin spre dreapta), întrebunțată la cioplitul lemnului, altădată și ca armă în război (v. *h a l e b a r d ă*). *Cînd voi izbi o dată eu cu barda, Această stîncă are să se crăp.* *Și va fiși din ea suvoi de ape.* BENIUC, V. 7. *Petre își iuși mai mult mersul. Era fără suman, ca la muncă, și avea în mină barda cu care cioplise și pe care a luat-o fără să-și dea seama, ca un băț, cînd plecă la drum.* REBREANU, R. II 199. *Stilpi cioplîți din bardă.* ODOBESCU, S. I 127. *Bardă-n mină apuca și-n tături se arunca.* ALECSANDRI, P. P. 79. ♠ Expr. *Cioplît (numai) din bardă* = (despre obiecte) încă nefinisat; (despre oameni) grosolan, bădăran. *A da (sau a zvîrli) cu barda în lună* = a fi nesocotit, sărit, șui. — Pl. și: *barde* (TEODORESCU, P. P. 180).

BARÉJ s. n. v. bariş.

BĂREM¹ adv. Măcar, cel puțin, încai, încaltea. *Barem să nu ne facem de ris față de cei din târg.* GALAN, Z. R. 12. *Dacă-i vremea de făcut dreptate, barem să fie și pentru muierea mea.* DUMITRIU, B. F. 66. *Leonida a început să stăruie ca barem să se strămute la Mizil episcopoa de Buzău.* CARAGIALE, O. II 183.

— Variante: **băremi** (REBREANU, P. S. 13), **bărim** (ISPIRESCU, L. 123) adv.

BARÉM², *bareme*, s. n. Tabele de socoteli și calcule gata făcute, care dau valorile unor elemente sau date, în funcție de alte elemente sau date variabile. *Mărfurile industriale cele mai cerute de țărani se schimbă pe produse agricole de mare importanță (grâu, cereale, grăsimi, carne, ouă etc.) la prețuri stabilite de stat pentru vânzare-cumpărare și conform unui barem.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 83.

BĂREMI adv. v. barem.

BARÉȘ s. n. v. bariş.

BARÉTĂ¹, *barete*, s. f. 1. Bentiță îngustă de piele cu care se încheie un pantof.

2. Bucată îngustă de metal fixată (de obicei) transversal pe un obiect tot de metal (pe o tabacheră, o decorație etc.).

BARÉTĂ², *barete*, s. f. (Rar) Căciuliță de postav sau de catifea, cu trei sau patru colțuri (purtată de unii proești și, în trecut, de soldați); bonetă, tichie. *La paști dăruia domnul fiecărui ostaș o chiveră sau o baretă și o bucată de postav pentru uniformă.* BĂLCESCU, O. I 16.

BARHÉT s. n. Țesătură de bumbac (sau cu urzeală de in și bățăură de bumbac) flanelată pe o față. — Variantă: **barchét** s. n.

BARICADĂ, *baricadez*, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la un drum, la o stradă, o ușă, o fereastră) A închide, a astupa printr-o baricadă, pentru a împiedica trecerea sau intrarea. *Copaci străini... amestecați și împlețiți cu semințerii localnici făceau un zid nepătruns și întunecos, de arbori și arbuști, baricadând potecile vechi.* C. PETRESCU, R. DR. 214. *Conu Leonida, la cel dintii zgomot de afară, tremură ca varga, baricadează ușile cu mobilele din casă.* GHEREA, ST. CR. I 333. ♦ *Ref. l. Procurorul îi întrebă pentru ce s-au baricadat.* VLAHUȚĂ, O. A. 159.

BARICADĂ, *baricade*, s. f. Întăritură improvizată constând dintr-o aglomerare de materiale diferite (arbori, bolovani, vehicule etc.), care servește pentru a întrerupe comunicația pe o anumită arteră de circulație în timp de război sau ca apărare în timpul luptelor de stradă. *Pe baricadele Griviței Roșii, în luptele ceferiștilor, s-a afirmat cu putere rolul conducător al Partidului comunist, justeșea liniei sale, precum și spiritul adinc internaționalist al acestor lupte.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 322, 1/3. *Se-nalță mii de baricade și cad palatele-n ruine.* TOPÎRCEANU, S. A. 8. *Pe strădale-nroșite de flăcări orbitoare, Suiți pe baricade de bulgări de granit, Se mișcă batalioane a plebei proletare.* EMINESCU, O. I 62. ♦ *Exp r.* A muri pe baricade (sau pe baricadă) = a muri luptând pentru o idee progresistă, revoluționară. A fi de cealaltă parte a baricadei = a fi în tabăra adversă.

BARIÉRĂ, *bariere*, s. f. 1. Bară mobilă cu care, se închide, vremelnice, trecerea peste o șosea, peste linia ferată etc.; p. ext. locul unde se întretaie o șosea cu linia ferată. ♦ Linie de plecare la alergările de cai. *Dinaintea galeriei [privitorilor] este bariera de undă pleacă alergătorii.* NEGRUZZI, S. I 36. ♦ *Fig.* Obstacol, piedică, opreliște.

2. Locul pe unde se intră într-un oraș și unde se încasau altădată și taxele pentru mărfurile care se aduceau

spre vânzare. *Ajunseserăm la barieră și, când să trecem, eu scot să dau taxă.* PREDĂ, I. 83. *Când mă trezii, eram afară de barieră, în mijlocul cimpului.* BOLINTINEANU, O. 387.

— Pronunțat: *-ri-e-*.

BARİL, *barile*, s. n. Unitate de măsură pentru volume, întrebuițată (în special în Statele Unite și în Anglia) pentru produsele petroliere.

BĂRIM adv. v. barem.

BARIȘ, *barișe*, s. n. 1. Broboadă de lână foarte subțire și ușoară; maramă, testemel, tulpan. *Încălțată... pieptănată, cu bariș albastru pe cap.* STANCU, D. 307. (În forma *bariz*) *Lelea Ileana era îmbrăcată cuviincios cu fustă și polcă cernite și bariz cafeniu.* SADOVEANU, N. F. 165. ♦ *Fig.* *Nori peste nori o învăluiau [luna] în barizuri din ce în ce mai negre.* GALACTION, O. I 271.

2. Stofă de lână foarte subțire, fină și ușoară. [Luluța] *intră pe porțile grădinii cîntînd și alungînd un flutur cu un năvod mic de bariș.* ALECSANDRI, T. I 181.

— Variante: **baréj** (CARAGIALE, O. II 195), **baréș** (SLAVICI, N. I 282), **baríz**, **barizuri**, s. n.

BARITÓN, (2) *baritoni*, s. m., (3) *baritoane*, s. n. 1. (Numai la sg. n.) Registru al vocii bărbătești, intermediar între tenor și bas.

2. Cîntăreț cu voce intermediară între cea de tenor și cea de bas. *Un domn mustăcios și vînjos se urcă la tribună și cîti cu voce mîndră de bariton proiectul de lege pentru scutirea de orice taxe a benzinei întrebuițate de automobile.* REBREANU, R. II 36.

3. Instrument de alamă (ca saxofonul), care are în orchestră un rol analog cu acela al baritonului (2) într-un cor.

— Accentuat și: *barítion*.

BARITONÍST, *baritonisti*, s. m. (Rar) Bariton (2).

BĂRIU s. n. Metal moale, alcalino-pămintos, de culoare albă-argintie, aflat în natură sub formă de sulfat și carbonat; compuşii lui se întrebuițează la fabricarea vopselelor, a sticlei și în pirotehnie.

BARÍZ s. n. v. bariş.

BAROĂNĂ, *baroane*, s. f. (Rar) Baroneasă.

BARÓC, -Ă, (rar) *baroci*, -e, adj. (În arhitectură, în artele plastice, muzică și artele minore, în expr.) *Stil baroc* = stil artistic dezvoltat în secolele XVII-XVIII, caracterizat prin neregularitatea liniilor, prin exces de ornamentare complicată, greoaie și capricioasă și prin monumentalitatea construcțiilor. *V. rococo*. ♦ (Substantivat, n.) [Constantin Brîncoveanu] *a domnit atunci cînd tumultuoasa înflorire a barocului era în toi.* M. I. CARAGIALE, C. 23. ♦ (Despre clădiri, tablouri, compoziții muzicale, mobile etc.) În stil baroc. *Catedrală barocă. Pictura barocă a lui Rubens. Muzica barocă a lui Haendel. Mobilier baroc.* ♦ *Fig.* (Depreciativ) Curios, ciudat.

BAROGRĂF, *barografe*, s. n. Aparat care înregistrează în mod automat presiunea atmosferică la sol sau într-un vehicul aerian.

BAROGRĂMĂ, *barograme*, s. f. Curbă înregistrată de barograf. *Din barogramă se poate deduce altitudinea instantanee a avionului și viteza de urcare.*

BAROMÉTRIC, -Ă, *barometrici*, -e, adj. Al barometrului, de barometru. *Observații barometrice. Maxim barometric. Minim barometric.*

BAROMÉTRU, *barometre*, s. n. Aparat pentru măsurarea presiunii atmosferice, format dintr-un tub de sticlă încărcat cu mercur și fixat pe o tăbliță gradată, care servește la determinarea variațiilor atmosferice. *Se în-*

dreaptă spre tablă, consultînd... barometrul. SEBASTIAN, T. 10. *Octombrie-a lăsat pe dealuri Covoare galbene și roșii... Mă uit mereu la barometru și mă-nfior cînd scade-un pic, Căci soarele e tot mai mic. În diametru.* TOPÎRCEANU, M. 32. *Barometru aneroid v. aneroid.* *Fig. Vremelnica așezare omenească [portul Sulina] crește și scade după barometrul recoltei anuale.* BART, E. 354.

BARON, *baroni*, s. m. (În oriînduirea feudală, în țările din apusul Europei) Mare senior care, în ținuturile stăpînite de el, avea drepturi absolute; (mai târziu) titlu de noblețe ocupînd în ierarhia nobiliară locul de mijloc între titlul de cavalier și acela de viconte. *În nord-vestul Ardealului a izbucnit o răscoală, în 1697, împotriva funcționarilor imperiali și baronilor unguri.* IST. R.P.R. 229. *Feudalii, prefăcuți în baroni, purtau război veșnic între dinșii.* GHEREA, ST. CR. II 111.

BARONEASĂ, *baronese*, s. f. Soție sau fiică de baron.

BARONIE, *baronii*, s. f. Titlul de baron; p. ext. domeniu stăpînit de un baron.

BARÓS, *baroase*, s. n. Ciocan mare și greu, întrebuițat la forjarea metalelor sau la sfărîmatul pietrelor și care se mînuiește cu ambele mîini. *Mai încoa, mai spre jumătatea orașului, nu i s-ar fi îndăgut să-și facă meseria care supără urechile, din pricină că ea se îndeplinea cu baroase și nicovale.* PAS, L. I 71. *Atîta încredere am avut în cumințenia și cinstea lui, că acum parcă mi-a dat cu barosul în frunte.* REBREANU, P. S. 171. *Expr. (A II) între baros și nicovală = (a fi) între ciocan și nicovală, v. ciocan.*

BAROSĂN, *-Ă, barosani*, -e, adj. Mare și greu (ca un baros); enorm. *Zice Corcodel: Barosană știucă, domnule căpitan.* SADOVEANU, N. F. 117. *+* (Substantivat, ironic) Personaj puternic, important; om foarte bogat, bogătaş. *Le suflă în ureche numai o vorbă: «Barosanul cela-i boier».* GALAN, Z. R. 280. *Pot trage cu pușca la semn, ca artileriei ori ca barosanii adunați în grădina aia mare.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 279.

BAROSCÓP, *baroscoape*, s. n. Aparat în formă de balanță, cu care se demonstrează existența presiunii atmosferice și aplicarea principiului lui Arhimede la gaze și vapori.

BARÓU, *barouri*, s. n. (În vechea organizare judecătorească) Corpul organizat al avocaților dintr-un județ (pe lângă fiecare tribunal); sediul, localul în care este instalat. *V. colegiu.* *Deși înscris în baroul local, nu profesa avocatura.* BUJOR, S. 158.

BARȘÓN, *barșoane*, s. n. (Transilv.) Catifea. *Rochie de barșon, Ș-a-teaptă mină de domn. Rochie de catifea, Umblă domni după ea.* BIBICESCU, P. P. 222. *Cîte șute, cîte mute, Toat.-s cu barșon pe frunte.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 424.

BĂRZĂ, *berze*, s. f. Pasăre călătoare din ordinul picioroangelor, cu ciocul, gîtul și picioarele lungi și cu penele albe, afară de virfurile aripilor, care sînt negre (*Ciconia ciconia*); cocostîrc. *În sfîrșit aujunseră la pădure: și de cum aujunseră le clănțăniră dinșii așa de tare, că parcă cu toții ar fi avut ciocuri de barză.* DELAVRANCEA, la HEM. *Barza cea simțitoare Care pe om iubește Și-n preajmă-i se nutrește.* ALEXANDRESCU, P. 154. *Barză neagră (sau cernită sau grivă) = specie de barză cu penele negre-brune, mai rară decît precedenta (*Ciconia nigra*).*

BAS, (2) *bași*, s. m., (3) *basuri*, s. n. 1. (Numai la sg. n.) Registrul cel mai jos al vocii bărbătești, voce aptă să cînte partea cea mai profundă, mai gravă dintr-o bucată muzicală.

2. Cîntăreț a cărui voce e aptă să cînte partea cea mai profundă, mai gravă dintr-o bucată muzicală. *Bine-ați*

venit la noi, a rostit cu voce adîncă de bas pescarul. SADOVEANU, N. F. 125.

3. Instrument de alamă care produce numai sunete joase și care are, în orchestră, un rol analog cu acela al basului (2) într-un cor.

BASAMÁC s. n. Rachieu de calitate inferioară, uneori colorat (făcut din spirt de cereale amestecat cu apă); holercă. *Guri cu dinți negri se strîmbau spre dînșii, cerînd basamac.* CAMILAR, N. II 321. *A turnat la începutul ospățului basamac verde în pahare.* PAS, Z. I 45. *Uite așa umbla cu patacele și cu basamacu-n cap, cînd fu la alegeri, de-a spart capu lui bietu Gușă Băncușă.* CARAGIALE, O. II 256.

BASC¹ s. n. v. *bască*.

BASC², *-Ă, basci*, -e, adj. Care aparține sau este caracteristic basciilor³. *Limba bască.*

BASC³, *-Ă, basci*, -e, s. m. și f. Persoană aparținînd unei populații care locuiește în Pirineii occidentale (în Franța și în Spania) și de-a lungul țărmlui învecinat al oceanului.

BĂSCĂ, *băști*, s. f. Beretă cu marginile îndoite înăuntru. *O dată cu zorii, pe șesul întins, O tînră fată s-arată, Coșițele negre cu grijă le-a prins Sub bască, ștremgura de fată.* FRUNZĂ, S. 18. *Își potrivea pe cap basca de vîntător.* CAMILAR, N. II 143.

— Variantă: *basce, bascuri* (CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 3/3), s. n.

BĂSCHET s. n. Joc cu mingea între două echipe, executat pe un teren anume amenajat, avînd la fiecare capăt cite un coș fixat la o anumită înălțime; scopul urmărit este aruncarea mingii în coșul adversarului.

— Variantă: *băschetbal* (scris și: *basket-ball*) s. n.

BĂSCHETBAL s. n. v. *baschet*.

BASCULĂNT, *-Ă, basculanți*, -te, adj. (Tehn.) Care execută mișcarea unei bascule, care se balansează. *Autocamion (ori camion) sau vagon basculant = autocamion (ori camion) sau vagon a cărui platformă se ridică dintr-o parte pentru a se descărca de materialele transportate.*

BASCULATÓR, *basculatoare*, s. n. Dispozitiv care servește la răsturnarea unui vas sau a unui vagonet, cu scopul de a-l goli de conținut.

BASCŪLĂ, *bascule*, s. f. 1. (Și în expr. *balanță cu basculă*) Aparat pentru măsurarea corpurilor, de tipul balanței cu brațe neegale, care permite cîntărirea corpurilor grele cu ajutorul unor greutăți etalonate de zece ori mai mici; balanță zecimală, cîntar decimal. *Dincolo de noi era un maidan cu basculă publică, bariera drumului de fier și, peste barieră, magaziele și atelierile uriașe ale manufacturii de tutun Belvedere.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 13. *Basculă de locomotivă = sistem compus din mai multe cîntare, montat pe un canal special și folosit la cîntărirea locomotivelor și la verificarea repartizării greutăților pe fiecare osie.*

2. Scîndură sau pirghie mobilă așezată în cumpănă pe un suport, astfel încît un capăt se lasă în jos în timp ce celălalt se ridică. *+* Scîndura mobilă a ghilotinei, pe care se așază corpul condamnatului.

— Accentuat și: *băsculă*.

BASÉT s. m. Cîine de vîntoare, cu capul, urechile și corpul lungărețe, cu labele scurte, arcuite în afară, cu părul scurt, cu pete roșiatice sau negre; boldei.

BASIN s. n. v. *bazin*.

BASÍST, *bașiști*, s. m. 1. Cîntăreț care are voce de bas; bas (2).

2. Muzicant care cîntă din contrabas sau, în general, dintr-un instrument cu timbru de bas.

BĂSKET-BALL s. n. v. baschet.

BASM, *basme*, s. n. 1. Narațiune (de obicei creație populară) cu personaje și fapte fantastice și adesea cu participarea unor forțe supranaturale. *Pe-atunci credeam aievea în basmul Cosinzeii*. BENIUC, V. 23. *Basmele cele blînd șoptite de bătrînii mei dragi... se trezesc și tremură în ființa mea*. SADOVEANU, N. F. 25. *Ca-n basme masa mi s-ar pune și s-ar deșterne tot ca-n basme*. MACEDONSKI, O. I 66. *Un basm cu pajuri și cu zmei începe-acum o fată, Tu taci și-ascuți povestea ei și stai îngîndurată*. COȘBUC, P. I 192. *Vîsez la basmul vechi al zînei Dochii*. EMINESCU, O. I 119. \diamond Expr. A se face de basm = a se face de rîs, de poveste.

2. Scornitură, născocire, minciună. V. istorie. *Nu-mi spune basme, ci povestește-mi exact cele întimplate*. \square *Ce ascultați basme, mîi?* DUMITRIU, B. F. 111.

— Pl. și: (rar) *basmuri* (CAMILAR, N. I 316).

BASMA, *basmale*, s. f. 1. Bucată de pînză sau de mătase, de obicei colorată, de formă pătrată, care se întrebuintează de femei spre a-și înveli capul sau spre a lega și duce în ea ceva. V. tulpă, năframă, maramă. *Îi legase și părul într-o basma neagră lucitoare*. DUMITRIU, B. F. 142. *O săteancă bătrînă o îmbrobodea pe Hanora cu o basma țărănească*. CAMILAR, N. I 103. *Își luă într-o basma lucrușoarele lui, mai nimic, și ieși*. CARAGIALE, O. I 326. *Fata... luă cu dînsa o gresie, o basma cu chenar pe margine și o perie*. ISPIRESCU, L. 194. \diamond Expr. A scoate (pe cineva) basma curată = a scăpa (pe cineva) de o învinuire. A ieși (sau n scăpa) basma curată = a ieși cu bine dintr-o încurcătură. *Hofii o scăpat basma curată... și tot noi și cu vina și cu gloaba (= amenda)*. HOGAȘ, M. N. 198.

2. (Regional) Batistă. [Bani] *care-i mai rămăseseră fi păstra într-un nod al basmalei*. PAS, L. I 10. *Fetele dădeau pe ascuns flăcăilor basmale și inele, jurîndu-le că nu o să se mărite, că o să-i aștepte*. BUJOR, S. 39.

— Variantă: (învechit) *băsmă* (KOGĂLNICEANU, S. 112) s. f.

BASMANGIU, *basmangii*, s. m. (Învechit) Fabricant sau negustor de basmale. *Stam... între doi armeni foarte borșoși, unul basmangiu pe podul Tîrgului-de-afară și altul fabricant de cafea măcinată și alte mirodenii*. CARAGIALE, N. 286.

BASNĂ, *basne*, s. f. (Învechit) Născocire, scornitură. *Un vîntor... povestea cui vrea să-l asculte o mulțime de întîmplări minunate, care de cînd lumea nu trecuse nimănui nici prin vis, și la toate aceste basne nu lîpsea mîciotată de a aduce ca martor pe biată slugă*. ODOBESCU, S. III 44. *Iar tiranul aprins de mînie Că au cutezat a grăi de acele Basne, și care nu pot să fie Lucruri de rușine și mișele, Porunci să-l bată peste față Pentru vorba proastă și îndrăzneală*. BUDAI-DELEANU, T. 172.

BASORELIEF, *basoreliefuri*, s. n. Lucrare de sculptură în care figurile ies în relief pe un fond cu care fac corp comun. *Înfățișarea și portul lor [al Dacilor] ne sînt cunoscute după basoreliefurile columnei lui Traian*. IST. R.P.R. 32. — Pronunțat: *-li-ef*. — Variante: (învechit) *basoreliēv* (ODOBESCU, S. III 75), (neobișnuit) *basreliēf* (EMINESCU, N. 103) s. n.

BASORELIEV s. n. v. basorelief.

BASRELIEF s. n. v. basorelief.

BASTA adv. Ajunge! destul! gata! \diamond Expr. (Și) cu asta, basta! = am terminat, am încheiat discuția. *Aristică va trimite oameni după el, să i-l aducă și să-l întîndă la scară. Cu asta, basta!* PAS, L. I 88.

BASTĂRD, *Ă, bastarzi*, -de, s. m. și f. 1. Copil născut în afara căsătoriei, copil nelegitim, copil din flori. \diamond (Substantivat) *Gînditu-te-ai bastardul de fiu să-l proclamezi?* MACEDONSKI, O. I 251.

2. Plantă sau animal rezultat din încrucișarea a două specii diferite; corcitură. V. hibrid.

BASTIMENT, *bastimente*, s. n. Navă, corabie, vapor, vas (de război) de dimensiuni mari. *În călătoriile mele trecusem de multe ori pe lângă Prosta, fără să fi avut curiozitatea să o vizitez, ba încă de vreo două ori bastimentul pe care eram a și abordat într-una din schelele ei*. GHICA, S. 532.

BASTINGĂJ, *bastingaje*, s. n. Totalitatea chesoanelor așezate de-a lungul bordului unei nave (de război), în care se păstrează efectele echipajului.

BASTIŢŌN, *bastioane*, s. n. Lucrare de fortificație de formă poligonală, cu două flancuri și două fețe, construită la unghiurile unei fortărețe. *Dorobanții de avangardă... cată a se apropia... de fortul cel mare, de pe ale cărui bastioane gloanțele răpăesc mai îndesate*. ODOBESCU, S. III 586. \diamond Fig. *Aceste națiuni [din țările de democrație populară] se string în jurul U.R.S.S. — bastionul libertății și independenței popoarelor*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 445.

— Pronunțat: *-ti-on*.

BASTŌN, *bastoane*, s. n. 1. Băt, de obicei cu capătul de sus îndoit, care servește de reazem în timpul mersului. V. bîtă. *Veneau electorii de club cu bastoane groase în mînă*. PAS, L. I 42. *Își dădu seama că a uitat să depună și bastonul la garderobă*. C. PETRESCU, C. V. 60. \diamond *Baston de marelșal* = baston purtat de marelșali ca semn al rangului lor.

2. Baton. *Baston de ciocolată. Baston de ceară*.

BASTONĂDĂ, *bastonade*, s. f. (Livresc) Bătaie cu bastonul, lovituri de baston date cuiva; ciomăgeală.

BASTONĂȘ, *bastonașe*, s. n. Diminutiv al lui baston.

1. v. baston (1). *Copilul își făcuse un bastonaș ca al bunicului său*.

2. v. baston (2). *Deschise sertarul și se uită înăuntru printre hîrtii, bastonașe de ceară de sigilat, tocuri*. DUMITRIU, B. F. 93.

BAȘ (Învechit) Element de compunere intrat în limbă prin cuvinte turcești care denumesc funcții sau ranguri, ca: *baș-aga, baș-bulucbaș, baș-cea-uș* etc., în care are sensul de «căpetenie», «șef» și folosit în romînește cu sensul de «cel mai înalt», «cel mai de frunte», la formarea unor substantive ca: *baș-boier, baș-răzeș* etc. V. arhi.

BAȘ² adv. (Ban.) Chiar, tocmai, taman. *Așa-i fata de frumoasă, Frumoasă e baș ca noaptea*. BIBICESCU, P. P. 304. *Cînd te vîd, bade, la lună, Inima nu mi-i baș bună*. HODOȘ, P. P. 113. *Frunză-n meri, frunză sub perii. Pe mine mă cer doi veri; Nu mă cer baș de demult*. HODOȘ, P. P. 117.

BAȘ-AGĂ, *baș-agale*, s. n. (Învechit și popular; rar la pl.) Ofițer în armata otomană. *Da-n caic cine era? Era căpitan-pașa, Baș-agaua turcilor*. ALECSANDRI, P. P. 124.

BAȘBAFİR s. n. v. baibafir.

BAȘ-BOIER, *baș-boieri*, s. m. (Învechit) Cel dintii, cel mai de seamă boier al țării; p. ext. boier mare, boier de frunte. *Baș-boierul purta hanger la brîu*. GHICA, S. 501

BAȘ-BULUCBĂȘ, *baș-bulucbași*, s. m. (Învechit) Căpetenia bulucbașilor, care, ca șef al gîrzii domnești,

supraveghea închisoarea curții. *Acesta-i fratele lui Potcoavă! Frumos cap va primi baș-bulucbaș de la Galata!* SADOVEANU, N. P. 200.

BAȘBUZŪC, *bașbuzuci*, s. m. (Și în forma *bașbuzuc*; învechit) Nume purtat de voluntarii turci (vestiți prin cruzime), aparținând trupelor neregulate. *Re-voie ieniceri și bașbuzuci, Pistolul însă-i nou, american.* DRAGOMIR, S. 54. *Le veni turcilor chef de omor, de tihărit. Năvăleau bașbuzucii după pradă.* STANCU, D. 20. *Un sentiment de groază străbătute cu încetul pînă în straturile poporane, la vorba «bașbuzuc».* D. ZAMFIRESCU, R. 53. *În redută numai lei; Uite-i, mă, bașbuzucii, Eu de-aici le-aud papucii!* COȘBUC, P. II 48. + Fig. Om crud, sălbatic.

— Variantă: *bașibuzuc* s. m.

BĂȘCA adv. 1. (Uneori precedat de prep. «de»; adesea adjectival) Despărțit, deosebit, separat. *Vezi bine: pensia e bașca, o am după legea a veche.* CARAGIALE, O. I 93. *Stăpînu-tău, ca stăpînu-tău; ce ț-a face el, asta-i deosebit de bașca.* CREANGĂ, P. 266.

2. (În corelație cu «una») În chip deosebit, altfel. *Asta-i! Una vorbim și bașca ne-nțelegem.* CARAGIALE, O. I 45.

BĂȘCA prep. (În) afară de...; fără a se socoti...; nepunînd la socoteală... *La curte tot am ajuns ca o sută cincizeci de rumini, bașca muierile, bașca plozii.* STANCU, D. 145. *Și boierul nostru tot o pereche dă... — Păi, pe mine mă pui cu el? El cite vite are? Cite căruțe? Bașca toate alelalte.* PAS, L. I 287.

BAȘ-CAIMACĂM, *baș-caimacami*, s. m. (Învechit și popular) Cel dintîi dintre caimacami. (Atestat în forma *baș-caimacan*) *Mulțămim, agalelor și baș-caimacaniilor.* TEODORESCU, P. P. 563.

— Variantă: *baș-caimacăm* s. m.

BAȘ-CAIMACĂN s. m. v. *baș-caimacam*.

BĂȘCĂ, *băști*, s. f. Încăpere subterană boltită; beci, subsol. *Un individ a fost virtit de un șfert de ceas în bașca primăriei.* SADOVEANU, P. S. 62. *Toate aceste încăperi, precum și deosebitele băști sau cămări boltite... răspundeau toate în horă.* ODOBESCU, S. I 128.

BAȘ-CIOHODĂR, *baș-ciohodari*, s. m. (Învechit) Întîiul cămăraș al domnului, avînd sub porunca sa pe ceilalți ciohodari. *Grigorie Ghica pornește pe baș-ciohodar Măciucă, care și aduce la curte pe Bărbucică, îl trîntește la pămînt și din poruncă domnească îl trage o falangă, apoi îl trimite surghiun la mănăstire.* GHICA, S. 46. *Postîsem la masă pe vărul Bufte... care a fost baș-ciohodar la domnul Ionijă Sturza-vodă.* ALECSANDRI, T. I 239.

BAȘBUZŪC s. m. v. *bașbuzuc*.

BAȘ-RĂZĂȘ s. m. v. *baș-răzeș*.

BAȘ-RĂZEȘ, *baș-răzeși*, s. m. (Învechit) Răzeș de frunte. (Atestat în forma *baș-răzăș*) *Eu sînt Harjă, baș-răzăș, Cunoscut tocmai prin Ieș.* ALECSANDRI, T. 257.

— Variantă: (Mold.) *baș-răzăș* s. m.

BĂȘTIE, *băștii*, s. f. (Învechit) Ridicătură de pămînt întărită cu zidărie sau cu îngrădituri de nuiele, care protejează o fortificație. V. tranșec, meterez. *În noaptea aceea soldații făcuseră băștii.* BĂLCESCU, O. II 113.

— Pronunțat: -ti-e.

BĂȘTINĂ s. f. (Rar) Țară de origine, patrie. *Carintienii și tirolezii au bătut apă din Valea Frumoasei și nu s-au mai întors la baștina lor.* SADOVEANU, O. A. II 206. + Origine. *Exclusia (= exclusivismul) nu are simpatiiile noastre, și am văzut cu părere de rău că în organizarea unei societăți, pentru îndemnarea și ajutorul încusăturii tinerimii, societatea își păstrează banii și simpatiiile numai*

pentru tinerii romini ce-și dovedesc baștina. RUSSO, O. 98. + (În limba modernă de obicei în loc. a adj.) *De baștină = de origine, de naștere. Asupra numelui și a locului de baștină nu i-au cercetat cu amănunțime.* GALAN, Z. R. 197. *Vrei să-mi vinzi răzășia dumată? Locul meu de baștină? Unde au trăit și murit părinții mei?* ALECSANDRI, T. 254. *Din baștină = din moși-strămoși. Și eu am trăit cu Tămădăienii, vînători de dropii din baștină, cari neam de neam lor au rătăcit prin Bărgăan.* ODOBESCU, S. III 14.

BATĂGĂ, *batage*, s. f. Locul unde se depozitează zgura la diferite uzine. [Dealul artificial] *s-a înălțat cu încetul din zgura furnalelor, transportată pînă aici cu vagonetele, înainte de a se fi găsit întrebuințarea folositoare a zgurei și a se fi statornicit bataga mai aproape de uzină.* CĂLUGĂRU, O. P. 55.

BATĂL, *batali*, s. m. Berbec castrat. *Abia își mîncase cușchebașul de batal și alunele prăjite și se tolănise pentru bună mistuire sub o umbră de pom.* SADOVEANU, D. P. 145. *După ce ospătară pușină friptură de batal... beizade porunci lui Vilcu să zăvorască ușa.* SADOVEANU, Z. C. 313.

BATALIŌN, *batalioane*, s. n. Subunitate militară formată din mai multe companii. *Au pornit batalioane de cătane.* BENTUC, V. 161. *În frunte, în foc, trebuiau să intre două batalioane din al treisprezecelea regiment de căciulari.* SADOVEANU, O. VI 32. + *Batalion de asalt = batalion care are misiunea de a asalta o poziție inamică sau de a începe atacul.* + Fig. Mulțime, masă. *Se mișcă batalioane a plebei proletare.* EMINESCU, O. I 62.

— Pronunțat: -li-on.

BATĂRD, -Ă, *batarzi*, -de, adj. (Despre scriere) Care are unele caractere din scrierea rondă și altele din cea cursivă; (despre penițe) de o fabricație specială spre a servi la acest fel de scriere. + (Substantivat, f.) Literă care face parte din această scriere.

BATARDŌU, *batardouri*, s. n. Incintă alcătuită din pereți de lemn, de oțel sau de beton armat, care se construiește în apă și în care, prin scoaterea apei, se obține un spațiu uscat în interiorul căruia se pot executa săpături și zidării pentru fundații de poduri etc.

BĂTĂ, *bete*, s. f. 1. (Mai ales în Mold. și Transilv.) Betelie. [Fata] *învăltucește struna pe deget și o face ghemușor, pe urmă o coase în bata fustei.* SEVASTOS, N. 5.

2. (Numai la pl.) Cingătoare îngustă și lungă, țesută mai ales din lînă de diferite culori, cu care se încing peste mijloc Țărării și Țărâncele din unele regiuni. V. cingătoare, brîu, bîrneș. *A intrat, nenea Ghijă. După el, o fetică mlădioasă ca o stebă, cu ochi castanii. Fustă albastră de stambă și bete roșii.* SADOVEANU, M. C. 32. *Șapte fete, Șapte bete; La izvoare le spălară și de nori le atrînară* (Curcubeul). SADOVEANU, Z. C. 6. + Expr. *A da pe bete (pe cineva sau faptele cuiva) = a da de gol. Vai, biete! fete! Că le-am prăpădit și le-am dat pe bete... De-acum m-am topit!* ALECSANDRI, T. I 124. *A da (pe cineva) pe bete afară = a da afară, a goni. Vizirul vorbe d-aceste nevrînd nici a auzi, L-a dat [pe pescar] pe bete afară ca și în cealaltă zi.* PANN, P. V III 127.

BĂTĂR adv. (Transilv. și Mold.; și în forma *batîr*) Măcar, barem, cel puțin, încai, încalte. *Cum tmi place mie să te văd pe domnia-ta măcar o dată pe săptămînă, place-i și lui Alexandrel-vodă să se întoarcă batîr la o lună.* SADOVEANU, F. J. 132. *Ce focul, bade, te ține, De nu vîi seara la mine, Batăr la două-trei zile?* JARNIK-BİRSEANU, D. 237. + (Urmat de conj. «să») *Și acum tot așa faci? întrebă părintele Arbore. — Tot, batăr să crăpe dracul.* CREANGĂ, A. 141. + (Cu valoare de conjuncție, mai ales

urmat de «că») Deși, cu toate că, măcar că. *Batăr că sînt singur, nu mă tem.*

— Variantă: *bătîr adv.*

BĂTCĂ, *batce*, s. f. Un fel de nicovală mică, pe care cosașul își bate coasa. *Ian dă-mi batca și ciocanul din blidari.* CONTEMPORANUL, IV 828.

BĂTE, *bat*, vb. III. I. **Tranz.** 1. A lovi un om sau un animal (cu palma, cu biciul, cu varga etc.) în scopul de a-l pedepsi sau de a-l constrînge la o acțiune. *Nuntașii au sărit la dînsul și au început să-l bată și să-l bată, de-i mergea colbul.* SBIERA, P. 289. *Moșoc îi sărută mina, asemenea cînelui care, în loc să muște, linge mina care-l bate.* NEGRUZZI, S. I 141. *Ortomane, Hoțomane, Bate-ți negrul Pe de-nregul Și te du și fugi de mine.* ALECSANDRI, P. P. 11. (Fig.) *Bate șaua să priceapă iapa* (= da cuiva să înțeleagă ceva fără să i se adreseze direct). **Abso.** *A ieșit Bujor în țară, Bate, pradă, nu omoară. Pe ciocoi îi bagă-n fiară.* ALECSANDRI, P. P. 156. **Expr.** A bate măr (sau cu mărul) v. măr. **Îl bat de-i merg** (sau să-l meargă) fulgii v. fulg. **Îl bat de-i iese** (sau să-i iasă) untul v. unt. A bate la stroi v. stroi. A bate gros v. gros. A bate la tălpi = a lovi pe cineva peste tălpi (pedeapsă obișnuită în regimurile trecute). A bate la palmă = a lovi peste palmă (pedeapsă obișnuită în școala din trecut). *Domnișoara Victoria... vă bătea la palmă.* PAS, Z. I 111. (Glumeț; Mold.) **Pui de bate** = bătaie strașnică. *Rămînd fără tovarăși de ispravă și mai dîndu-mi și părintele Isua un pui de bate așa din senin, chihăiam pe mama... că doar m-a da și pe mine la catihet.* CREANGĂ, A. 80. **A-și bate capul** (sau, rar, firea) cu (sau pentru) sau de ceva = a se gîndi mult la ceva, a-și frămînta mîntea, a chibzui fel și chip, a se ocupa mult cu ceva, a se interesa mult de ceva, a-i pîsa de ceva. *Nu-mi bat capul ce-or gîndi vecinii.* BENIUC, V. 9. **Întîi voia să facă o muștrare ducău noastre, dar pe urmă... nu și-a mai bătut capul cu asta. SADOVEANU, N. F. 86. **Și cînd propria viață singur n-o știi pe de rost, O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?** EMINESCU, O. I 134. A bate capul cuiva sau a bate pe cineva la cap = a sta de capul cuiva, a se ține stăruitor de cineva, a nu-i da pace, a-l ameți, a-l toca la cap. *Anghelină, stînge lampa... Destul ai stat trează cît ne-a bătut capul cu poveștile acel cioban de la Păstrăveni.* SADOVEANU, N. F. 24. **De multă vreme Joe umbla după funona, bătîndu-i capul și spunîndu-i că moare de dragoste pentru dînsa.** ISPIRESCU, U. 11. **A-l bate** (pe cineva) gîndul (sau mîntea) sau (refl.) a se bate cu mîntea (sau cu gîndul sau cu gîndurile) = a fi preocupat de ceva, a fi obsedat de un gînd (care-l îndeamnă să facă ceva). *Turcalete se bătea cu mîntea unde să-și ascunză el proclata lui de avere.* GALACTION, O. I 293. **De altfel mă bate gîndul s-o cumpăr mai bine eu.** REBREANU, R. I 145. **Drumeș bătut de gînduri multe, Ne lași attî de greu pe noi...** GOGA, P. 16. **Pururea să bate cu gîndurile, ziua și noaptea, cum ar face o corabie.** DRĂGHICI, R. 142. **Pe mine mă bate gîndul Să las crîngul, Să iau cîmpul.** TEODORESCU, P. P. 289. **A-i bate** (cuiva) gîndul (undeva) = a fi înclinat, aplecat spre..., a-i merge gîndul la... *S-a încercat de citeva ori să aștepte cam încotro i-ar bate gîndul fetei.* VLAHUȚĂ, O. A. 348. **A-l bate** (pe cineva) grija = a fi neliniștit sau muncit de o grijă, a fi îngrijorat. *Cînd m-ar bate numai atîta grijă, măi femeie, ce mi-ar fi? Dar eu mă lupt cu gîndul cum să-i port de cheltuială [băiatului la școală].* CREANGĂ, A. 120. **A-și bate gura degeaba** (sau în vînt) sau (rar) a-și bate limba = a vorbi în zadar, fără nici un rezultat. **A-și bate picioarele** = a umbla mult, a osteni umblînd. *Să nu-și mai botă picioarele de pomână pe la curte.* REBREANU, R. I 191. **De n-ar fi și unul ca mine pe acolo, degeaba vă mai bateți picioarele ducîndu-vă [după fată].** CREANGĂ, P. 246. **A-și bate joc de cineva** (sau de ceva) = a) a face pe cineva (sau ceva) de rîs, de ocară, a ride de cineva (sau de ceva), a batjocori. *Cine-***

vrut să-și bată joc de tine? DUMITRIU, B. F. 100; b) (cu privire la o femeie) a necinsti, a viola. **Fig.** (În imprecații, mai ales glumeți) *Bată-te norocul!* **□** *Să vezi cum prînde mutul limbă...* *Bată-l cucu să-l bată!* SADOVEANU, N. F. 104. *Ei, d-apoi le-am mai uitat, bată-le de povești.* VLAHUȚĂ, O. A. 498. *Bată-te pîrdalnicu să te bată!* **◆** *Șezi binisor!* ALECSANDRI, T. I 110. *Bate-mă, doamne, să zac* **Într-o grădină cu mac, Cu mîndra pe după cap!** JARNÍK-BİRSEANU, D. 382. **◆ Refl.** (În expr.) **A se bate cu pumnii în** (sau peste) cap = a-și da lovituri peste cap în semn de supărare mare, de desperare. **O dată încep ele a se boci înăbușit și a se bate cu pumnii peste cap.** CREANGĂ, P. 174. **A se bate cu pumnii în piept** = a) a-și da lovituri în piept în semn de pocăință sau de supărare. *Împărăteasa... începu a suspîna și a plînge, bătîndu-se cu pumnii în pept și smulgîndu-și și părul de supărare.* RETEGANUL, P. II 29; b) a se fuduli, a se îngîmfa, a se lauda. **A se bate cu mîna** (sau cu palma) peste gură = a se lovi peste gură ca pedeapsă pentru scăparea unor vorbe nesocotite sau în fața unei întîmplări neașteptate sau îngrozitoare. *Nu mai face și tu atîta vorbă ca fariseul cel fătarnic.* *Bate-te mai bine cu mîna peste gură.* CREANGĂ, A. 17. **◆** (Idea de pedeapsă dispăre; cu privire la oameni, urmat de determinarea «pe, umăr») **A lovi ușor peste umăr spre a-l arăta bunăvoință, încredere etc.;** (cu privire la un animal, urmat de determinări care indică o parte a corpului) a-l lovi ușor spre a-l mîngîia. *Cineva îi bătea [pe cai] cu palma pe gît.* DUMITRIU, B. F. 59. *Tata i-a strîns ciobanului mîna și l-a bătut cu dragoste pe umăr.* SADOVEANU, N. F. 13. **Așteptînd să-mi aducă o cafea, mă pomeneș bătut pe umăr cu multă discreție.** CARAGIALE, M. 61. *L-a bătut... cu mîna pe umăr, zicîndu-i: Moșule, să știi că de azi înainte ești omul meu.* CREANGĂ, A. 20. **◆ Expr.** **A bate palma** (sau, glumeț, laba) cu cineva = a da mîna cu cineva; a ajunge la o înțelegere, a se învoi, a-și da asentimentul pentru o convenție stabilită. *Uncheșul Haralambie... după ce a bătut palma cu tinichigiu... s-a coborît din cerdac și s-a dus.* SADOVEANU, N. F. 183. **Pofteșc să vîi aicea, să bați cu mine laba și să ne împăcăm.** SADOVEANU, P. M. 305.

2. **A izbi** (pe cineva de ceva). *L-a bătut cu capul de pereți.* **◆ Intrans.** (În expr.) **A bate la ochi** (mai rar la urechi sau la auz) = a izbi vederea (sau auzul) cuiva, trezindu-i luarea-aminte, interesul sau bănuiala. *Își puneau întrebări furșe, avînd grijă să se despartă, ca să nu fie cîrduț prea mare și să bată la ochi.* PAS, L. I 123. [Lipsurile] *băteau prea tare la ochi ca să nu le fi putut îndată constata.* ODOBESCU, S. II 395. *Înființase o societate secretă cu numele Eterie (tovărășie), nume modest, care nu bătea la auz.* GHICA, S. 94. **A bate la cap** = (despre o sobă sau o mașină de călcat) a provoca dureri de cap (prin difuzare de căldură sau prin degajare de gaze).

3. (Despre încălțăminte, ham, șă etc.) **A freca, a roade, a produce rîni.** *Mă bat pantofii.*

II. 1. **Refl. reciproc.** A se lua la bătaie, a se încăiera, a se lupta. *Se puseră a se bate în săbii și se tăiară, de curgea sîngele vale.* RETEGANUL, P. V 31. *Am fugit... de frica unei cete de turci, care se bătuse chiar atunci cu volintirii la Secul.* CREANGĂ, A. 20. *Făt-Frumos își luă ziua-bună de la părinți, ca să se ducă să se bată el singur cu oștile împăratului.* EMINESCU, N. 5. *Pentru-o fată cît o ceapă Stau feciorii să se bată.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 434. **◆ Expr.** **Se bat calcii** (sau lupii sau nebunii) la (sau în) gura cuiva v. gură. **A se bate cu moartea** = a fi în agonie. *A văzut o cioară bătîndu-se cu moartea.* RETEGANUL, P. II 66. (Fig.) **Cînd se bate ziua cu noaptea** = pe inserate, în amurg, cînd se îngîna ziua cu noaptea. (Refl.) **A se bate după ceva** = a dori foarte mult un lucru, a-i plăcea foarte mult ceva. **◆ Refl.** **A se lupta cu arme, a purta război.** *Eu, omul negru, am fost mai apoi Trimis să mă bat într-un mare război. M-am bătut,*

pentru ca de acum niciodată Popoarele lumii să nu se mai bată. DEȘLIU, G. 43. S-au sculat sub cîrmuirea rusului o sută de noroade, și se bat o sută de noroade, mă Ghiță Lungu, pentru dreptatea ce-ua dobîndit. SADOVEANU, M. C. 160. ♦ Tranz. (Cu complementul « război ») Unde-i cetatea mai tare, acolo bate dracul război mai puternic. CREANGĂ, P. 236.

2. Tranz. (Cu privire la un dușman, o țară etc.) A învinge, a birui, a înfrînge. Atuncea noroadele mongolilor... cutreierau pămîntul și băteau împărățiile. SADOVEANU, D. P. 75. ♦ Expr. A se da bătut = a se lăsa convins (într-o discuție etc.); a ceda. ♦ (La jocul de cărți, în sport sau într-o discuție) A câștiga partida (de joc), a rămîne învingător. L-am bătut de două ori la șah. ♦ A prețui mai mult decît altul, a fi superior cuiva, a întrece. O capră bună bate la lapte o vacă rea.

III. 1. Tranz. A lovi de mai multe ori un lucru cu altul (mai ales cu o unealtă), pentru a scoate sau a prelucra ceva:

a) A lovi într-una, cu ustensile speciale de bucătărie, ouăle spre a le amesteca bine, laptele sau smîntîna spre a alege untul. Au început a bate laptele, până ce s-a ales untul. DRĂGHICI, R. 140. ♦ Expr. A bate apa-n piuș sau a bate apa să se aleagă untul v. a p. a.

b) A lovi mereu cu ciocanul sau cu barosul un metal înșoi în foc, spre a-i da o anumită formă. Bate fierul pînă-i cald. ♦ Expr. A bate bani = a fabrica monede de metal. Că de mult ce ești avut, Bani de aur ai bătut. ALECSANDRI, P. P. 211.

c) A lovi de repetate ori, cu un ciocan mic, tășul coasei (așezat pe batcă), spre a-l ascuți.

d) (Cu privire la cuie, nituri, țărushi etc.) A înfige, a vîri prin lovitură repetată (cu ciocanul, cu maiul etc.). Nuntașii ies afară, caută un par înalt, îl bat în mijlocul ogrăzii. SEVASTOS, N. 331. ♦ A fixa un obiect de altul pîtuindu-l cu ceva. Un cerc de aur bătut cu diamante. EMINESCU, N. 6. De-i găsi o para frîntă în toată casa, să mi-o bați în frunte! ALECSANDRI, T. 1557. Alții... să bată... potcoavele. ȘEZ, II 10.

e) (Folosit și absolut) A îndesa cu spata firele bătelii. Am țesut bine, dadă Reveca? — Nu bate într-o parte. Apucă spata drept de mijloc. DELAVRANCEA, A. 4. Ileana Cosînzeana... cum țesea, de cite ori bătea cu brigla, totdeauna țeseau cite două cătane îmbrăcate și-narmafe. RETEGANUL, P. V 40.

f) (Întrebuintat absolut sau cu complementul « apa ») A da mereu cu un băț în apa (sau pe sub pietrele din apa) unui rîu, spre a scormoni peștii din ascunzătorii. Băiatul intră cu plasa în gîrlă. Bătu în sus, bătu în jos, și pește să prinză, cituși de cît. ISPIRESCU, L. 280. Un al treilea pescar vine cu luntrea și bate apa pînă ce se sfîrșește de strîns tot năvodul. I. IONESCU, P. 408.

g) (Cu privire la grîu, porumb etc.) A îmblăti, a descoji, a dezghioaca; (cu privire la plantele textile) a zdrobi prin lovituri repetate (cu o bită sau cu un mai), spre a face să se desprindă fibrele. Au pus să se treiere cerealele și să bată popușii. I. IONESCU, D. 295. [Inul] îl bat, îl curăț, îl meliță, îl perie, îl torc. DRĂGHICI, R. 78.

h) A lovi cu o prăjină crengile unui pom spre a face să cadă fructele. Am bătut toți merii din grădina.

i) (Cu privire la un covor, la o pătură, la o haină etc.) A scutura (de praf). Soldatul intră cu pantofii: — Îi luase lelea Ușa să-i bată. D. ZAMFIRESCU, R 216.

j) (Cu privire la tobă, la toacă etc.) A produce, prin lovituri ritmice, sunetul caracteristic al obiectului respectiv. Pune-l să bată toba la casa dregătorilor. PAS, L. I 17. Tăpoiul face iute o darabană... și începe a bate ca de război, brr... brr! CREANGĂ, P. 310. ♦ Expr. A bate toba = a lansa știri, a nu păstra un secret, a divulga imediat cele auzite. A bate toba la urechea surdului, se zice despre cei ce nu vor să asculte ce li se spune. A-i bate (cuiva) în strună = a vorbi (cuiva) așa cum îi

place. Femeia a priceput slăbiciunea bărbatului și totdeauna i-a bătut în strună. SEVASTOS, N. 3. ♦ Intran z. (Cu determinări introduse prin prep. « din ») Veneau tobășarii și trîmbițașii, bătînd din tobe și sunînd din trîmbițe. ISPIRESCU, M. V. 42.

k) (Cu privire la pămînt sau arie) A bătători; p. e x t. a lovi cu piciorul de repetate ori (jucînd sau tropînd). Se prind de miini și se desprind... Și bat pămîntul tropotînd în tact ușor. COȘBUC, P. I 57. ♦ (Cu privire la un joc) A juca cu foc. [Polca] o băteam virtos cînd eram mic. ALECSANDRI, T. I 93.

l) A îndesa (ceva) prin apăsări repetate. Toader... întinse mîna la cîrbune... și-l aruncă în lulea, bătîndu-l cu unghia. D. ZAMFIRESCU, R. 239. Bunătatea brînzei de oi atrînă de la meșteșugul baciului de a prepara cașul și de la chipul de a o bate la patină. ȘEZ, VII 100.

m) A lovi ceva de repetate ori cu un mai sau cu un ciocan (de exemplu carnea ca să se frăgezească, rufelee muiate în apă ca să iasă din ele săpunul și leșia etc.). Iarna toarce la fuioare... Apoi vara-n foc de soare Bate pînza la izvoare. ALECSANDRI, T. 272. Își muia cîte-o bucată de carne, bătînd-o cu maiul. DRĂGHICI, R. 149.

n) (Cu complementul « mînea ») A azvîrli mînea departe (lovînd-o cu ceva); p. e x t. a se juca cu mînea.

o) A juca mult cărți; a amesteca cărțile de joc. Își duce vacul numai în străinătăți... acolo bate cărți și petrece. SADOVEANU, N. F. 50. ♦ Expr. (La jocul de cărți) A bate o carte (sau cărțile) = a răspunde la cartea altuia cu o carte mai mare. Toderică... chemă pre vîtaful și se puse la jucat stos. Îi bātu toate cărțile de-a rîndul. NEGRUZZI, S. I 84.

2. Tranz. (Cu privire la un drum) A face mereu aceeași cale, a umbla mult (pe un drum), a străbate. De trei nopți aceeași cale Bate călătorul. TOPÎRCEANU, S. A. 39. Numai eu, rămas același, Bat mereu același drum. EMINESCU, O. I 112. Ordonă să se ridice îndată mic și mare... și să bată codrii, ca să prinză pe fugari. NEGRUZZI, S. I 108. Nu le-o mai dat poșta să bată drumul Ieșului! ȘEZ, VII 26. Foaiete verde bob năut, Lungu-i drumul și bătut; Nu-i bătut de car cu hoi Nici de turmele de oi, Ci de ochișorii mei. JARNIK-BÎRSEANU, D. 200. ♦ Expr. A bate (pasul) pe loc = a face o acțiune fără să realizeze vreun progres. Producția în țările lagărului imperialist bate pasul pe loc, iar nemişnata creștere a producției industriale în aceste țări este legată numai de militarizarea economiei naționale, de pregătirile de război și de duceră războaielor banditești de cotropire. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 81. ♦ (Cu privire la un loc) A frecventa des, a umbla într-una prin...; a cutreiera. Astăzi [ciobanii] fug noaptea de la stîrnă și bate saatele prîmprejur. GALACTION, O. I 65. Se înhăitase cu cîțiva feciori de boieri și băteau mahalalele ziua și noaptea. GHICA, S. 40. Multe mări am trecut, Multe țări am bătut. TEODORESCU, P. P. 173. ♦ Expr. A bate prundurile (sau podurile) = a umbla de colo pînă colo (fără nici o treabă sau vreun scop), a hoinări. Toată zălucă bate prundurile după scaldat. CREANGĂ, A. 13. A bate cîmpii = a vorbi într-aiurea, a se abate de la chestiunea discutată, a ocoli un subiect care nu convine să fie discutat. (Intran z.) A bate în retragere = a) (despre o armată) a se retrage din fața inamicului; b) fig. a renunța să mai susțină ceva cu aceeași tărie, a da îndărăt, a retracta.

3. Intran z. (Urmat de determinări introduse prin prep. « în » sau « la ») A lovi cu degetul sau cu pumnul în ușa, în fereastră etc. mai ales spre a atrage atenția celor dinăuntru; a ciocăni, a pocăni. Unul începu să bată cu pumnul în geam. DUMITRIU, B. F. 10. Văzîndu-se-n sat... începu a bate pe la ușile oamenilor să-l lase de mas. RETEGANUL, P. I 11. Un orologiu sună noaptea jumătate, La castel, în poartă, oare cine bate?

BOLINTINEANU, O. 33. ◇ Expr. A bate pe la ușile oamenilor = a cere de pomană. ◇ Fig. *Iarna bate la ușă.* □ *Războiul bătea la poarta țării.* PAS, Z. I 94. (Cu elipsa determinării) *N-or mai jeli trudiții la praguri boierești; Ast an, la fiecare din ei belșugul bate.* DEȘLIU, G. 49.

4. Intrans. (Urmădit de determinări introduse prin prep. «cu», arătând instrumentul și, prin prep. «în», obiectul acțiunii) A lovi tare, a izbi (uneori în semn de minie, de nerăbdare sau spre a amenința sau intimidă pe cineva). ◇ Expr. A bate cu pumnul (sau cu pumnii) în masă, ca manifestare a miniei. *Izbucni, strigând și bătând cu pumnii în masă.* BART, E. 285. ◇ A lovi un animal spre a-l îndemna la mers. *Călăreții... În cai lor sălbateci bat cu scărmla de lemn.* EMINESCU, O. I 148.

5. Intrans. (Despre valurile apei) A se lovi, a se izbi (de maluri etc.). *Valuri roșii băteau la Salonic în port.* BOUREANU, S. P. 3. *Numai bătrîmul simțea puterea apei care-i bătea în glezne.* SADOVEANU, N. F. 27. ◇ Refl. *În funduri de prăpăstii se bat mereu de maluri Siroaie.* ALECSANDRI, P. III 298.

6. Refl. (Despre mai multe lucruri) A se lovi unul de altul. *Frunza lîn se bate lîn codru-nflorit.* ALECSANDRI, P. I 197. ◇ Expr. A se bate cap în cap = a fi cu totul opus, contradictoriu, diferit; a se contrazice. *Venea să se intereseze care este adevărul în vălmășagul de știri ce circula și se băteau cap în cap.* REBREANU, R. I 505. ◇ Trans. *Peste vîrfuri trece lună, Cădru-și bate frunza lîn.* EMINESCU, O. I 206. ◇ (Despre fructe) A se atinge, a se strivi, a se bătuci.

7. Refl. A se zbate, a se zvîrcoli. *Te bați pe iarbă noaptea întreagă, fără să adormi.* DELAVRANCEA, la TDRG.

IV. Intrans. 1. (Despre arme de foc) A trage. *Ofițeri, murind, strigau în vaiete: Artileria... să bată... artileria... Și artileria prinse să bată.* CAMILAR, N. I 49. ◇ Trans. (Învechit) A bombardă. *Tunurile lor bat zidurile aiste necontenit de cinci zile.* ALECSANDRI, T. 1494. *Bătea partea de sus a cetății cu zece tunuri.* BĂLESCU, O. II 113.

2. (Despre o armă de foc) A trimite proiectilul pînă la...; p. ext. (despre glas sau ochi) a ajunge pînă la... a atinge, a cuprinde. *Pușca aceasta bate departe.* □ *În toate părțile unde bate ochiul, [vezi] buchete de arbori și colțuri de dumbravă.* SADOVEANU, O. A. II 186. *Miriște și imășuri, cît bate ochiul.* VLAHUȚĂ, la TDRG. ◇ (Despre plante) *Cum țî-e griul...? — Bun, cumetre, bun... bate la piept.* SANDU-ALDEA, U. P. 152.

3. (Uneori determinat prin «cu vorba») A face aluzie, a aduce vorba, a pișca cu vorba. *Atunci [împăratul] a stat și a cugetat, înțelegînd unde bătea al șaptelea sftenic al său.* *Bătea în ce bătuseră și ceilalți șase.* SADOVEANU, D. P. 125. *Ei! Acu înțeleg eu unde bate vorba lui!* CARAGIALE, O. I 54.

4. A inclina spre..., a fi aplecat spre... *Mintea lui ca o cumpănă se clătina, cînd într-o parte, cînd în alta, dar tot spre înșelare bătea.* CONTEMPORANUL, VI 213.

5. (În expr.) A bate cu cineva = a avea simpatie pentru cineva. *Mai potrivii unde să-i găsești?... Numai atîta mă îngrijește, că Luluța nu bate nicidecum cu Guliță.* ALECSANDRI, T. I 176.

V. Intrans. (Despre unele fenomene ale naturii) 1. (Despre vînt) A sufla. *Spre Creasta Ciungă Nouri s-alungă... Vîntul cu aspre aripe reci Bate din coastă A vreme proastă.* DEȘLIU, M. 28. *Începu să bată ușor un vînt reavăn.* DUMITRIU, B. F. 15. *Bate un vînt peste ape.* BENTUC, V. 115. *Cînd a-nceput să bată vîntul... am scos foaia mea de cort.* SAHIA, N. 80. ◇ Trans. *Mă bate vîntul în față.*

2. (Despre brumă, ploaie, grindină) A cădea, a lovi în... *Ploaie mărunță și deasă de început de noiembrie bătuse toată noaptea în geamuri și ziduri.* STANCU, U.R.S.S. 36. *Ploaia bate-n geamuri, streșinile cîntă.*

TOPÎRCEANU, S. A. 35. ◇ Trans. *Lunca, bătută de brumă, acum pare ruginită.* ALECSANDRI, O. 167. *Codrurile cu frunza lată, Bruma cază, nu te bată!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 199. ◇ Trans. *Fig. (Despre secetă) Să știți că și în anul ăsta ne bate seceta.* PAS, L. I 8.

3. (Despre soare, lună, stele) A atinge, a-și trimite razele pînă la..., a lumina; a se reflecta în... *S-au lungit pe mal, acolo unde bătea mai tare soarele.* PAS, L. I 64. *Peste toate bate acum soarele de dimineață tot mai covrșitor, în explozii de puzderii de aur, risipind cele din urmă pîlcuri de negură în vîgăuni.* SADOVEANU, O. A. II 191. *Soarele bătea căldicel pe prispă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 179. *Și dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l, E ca durerea mea s-o-mpac înșovinîndu-mi gîndul.* EMINESCU, O. I 193. *Peste albele izvoare Luna bate printre ramuri.* EMINESCU, O. I 101. *Pe aceeași ulicioară Bate luna în ferești, Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai ivești!* EMINESCU, O. I 112. ◇ Trans. *Mă bate soarele-n ochi.* HOGAȘ, M. N. 19. *Cădrul... Își deschide-a lui adîncuri, fața lunei să le bată.* EMINESCU, O. I 83.

VI. I. Intrans. (Urmădit de determinări introduse prin prep. «din» sau «în», indicînd o parte a corpului) A lovi, a mișca dintr-o parte a corpului. *Vreo douăzeci de soldați... băteau din călcîie... să se încălzescă.* DUMITRIU, B. F. 118. ◇ (Poetic) *Un greier... Ridicat în două labe, s-a-nchinat bătînd din pîteni.* EMINESCU, O. I 87. ◇ Expr. A bate din (sau în) palme = a-și lovi palmele spre a-și manifesta un sentiment de bucurie, de aprobare (v. a p l a u d a) sau spre a chema pe cineva. *Spune și el după noi, bătînd din palme: «tata, vine tata!»* SAHIA, N. 48. *Cît ai bate din palme = într-o clipă, pe loc, imediat.* *Crîșmărița jute a lăsat obloanele în jos, a aprîns lîmănarea de lut, plînă cu vin de Odobești.* CREANGĂ, A. 97. A bate în pumnul = a lovi un pumn de altul spre a-i face cuiva în ciudă. A bate din picior = a lovi cu piciorul în pămînt ca semn de amenințare sau intimidare, sau spre a arăta că vrea să-și impună voința. *Împăratul a bătut din picior: Luați-l!* SADOVEANU, D. P. 32. *Scara-ochii... mîinos grozav, chemă înaintea sa toată drăcimea și bătut din picior, strigînd...* CREANGĂ, P. 57. A bate din picioare = (despre animale, mai ales despre cai) a lovi cu picioarele în pămînt de nerăbdare. [lepele] *nechezau și băteau din picioare.* EMINESCU, N. 20. A bate din (sau în) buze = a rămîne păgubit de ceva sau înșelat în așteptările sale. *Prepeleac a rămas bătînd în buze.* CREANGĂ, P. 46. ◇ (Despre păsări; determinat prin «din aripi») A lovi aerul cu aripile. *Au prins a bate din aripi cucoșii.* SADOVEANU, F. J. 602. ◇ (Despre cîini; determinat prin «din coadă») A da din coadă. [Căteaua] *se lipi la pămînt schelălăind, apoi prinse a bate din coadă.* SADOVEANU, O. III 357.

2. Trans. (În expr.) A bato tactul (sau măsura) = a marca, prin mișcări regulate (făcute cu mîna, cu piciorul sau cu o baghetă), fiecare tact al unei bucați muzicale. (Fig.) *În casă tac toate. Un singur covor Atacă, pe nas, uvertura. Și cărțile toate-l urmează în cor, Începe să cînte întregul decor, Ceasornicul bate măsura.* TOPÎRCEANU, M. 37. A bato mătîni = a face mătîni. *Alături... o femeie bătrînă bătea metanii.* DUMITRIU, B. F. 137.

3. Intrans. (Despre inimă, puls, tîmple) A zvîcni, a palpita, a pulsa (în mod normal sau din cauza unei emoții, a unei boli). *Înima... Începu să-i bată atît de tare, încît îi tăia răsufllarea.* DUMITRIU, B. F. 47. *Cum îți bătea pe git, sub mîna-mi, O vînișoară albăstrie!* TOMA, C. V. 377. *Tîmpla bate liniștită ca o umbră viorie.* EMINESCU, O. I 79. *Bătrîmul Dan pe sinu-i apasă a lui mină Și simte că tot bate o inimă romînă.* ALECSANDRI, O. 209. ◇ Refl. *Mî se bate înima.* ◇ (Despre aparatul telegrafic) A funcționa. *Ei? Nu bate telegraful?... Bate; ce treabă alta are?* CARAGIALE, O. I 123. ◇ Trans. (Învechit; cu privire la o telegramă etc.) A da o telegramă.

a transmite ceva prin telegraf. *Ce să fac?... Batem o depeșă la București... la minister, la gazete.* CARAGIALE, O. I 126. ♠ Refl. pas. *M-am dus printre poruncile stăpînirii ce se băteau a telegraf.* SADOVEANU, N. F. 110. ♣ (Despre instrumente muzicale sau despre un clopot, un ceasornic etc.) A emite sunete muzicale sau ritmice. *Un clopot bătut de patru ori.* DUMITRIU, B. F. 109. *Am plecat fruntea pînă ce mi-a ajuns bărbia de ceasornic. L-am auzit deodată bătînd.* SADOVEANU, N. F. 82. *Cînd mă pui să odihnesc, Doba-mi bate să pornesc; Doba-mi bate de pornit, Nu cată că-s ostenit.* JARNIK-BIRSEANU, D. 302. ♠ Tranz. *San-Marc sinistru miezul nopții bate.* EMINESCU, O. I 202.

4. Intrans. (Despre cîini) A lătra (scurt și la intervale egale). *Răsunete dulci încă vibrau, cînd un cine răspunde, bătînd ascuțit de trei ori.* SADOVEANU, O. III 357. *Dacă vrei să nu te muște cîinii și să te lase în pace, cum îi vezi că sar la tine, să te tupilezi jos, la pămînt, și să-i lași să te latre cît le place, fără să te urnești din loc; dacă ei bat cît bat și de la o vreme te părăsesc și se duc.* CREANGĂ, A. 68. *Ce lup intră-n sat Și cîinii nu bat?* (Ceapa). SADOVEANU, P. C. 6.

VII. Intrans. (Despre culori; urmat de determinări introduse prin prep. «în») A avea o nuanță de..., a da în... *Soarele, de un galben bătînd ușor în roșu, părea calcat, ca pentru a se odihni, pe marginea orizontului.* STANCU, U.R.S.S. [Printre lespezi] *răsărea o țarbă moale ca mătasea... Buruiană ciudată, care crește cine știe unde, ca și copăceii aceia cu foi lungi, bătînd într-un verde-întunecat.* PAS, L. I 86. 238. *Părul ei lung, negru, care bătea în albastru, căzu în bucle acoperindu-i curba fină a gîtului.* BART, E. 169. *Capu-i bate-n aurel, Ciocu-i bate-n arginjel.* TEODORESCU, P. P. 39.

— Forme gramaticale: perf. s. bătui, part. bătut.

BĂTERE, bateri, s. f. Acțiunea de a bate. V. bătaie. *Bateria monedei intră în atribuțiile statului.* □ *Îngîna-ne-vor c-un cînt Singuratec izvoare, Blînda baterie de vînt.* EMINESCU, O. I 75. ♠ (Poetic) *Cîtă baterie de soartă Micul strop în unda-i poartă!* TOMA, C. V. 93.

BATERIE, baterii, s. f. 1. Subunitate de artilerie, compusă din patru, șase sau opt piese de artilerie (tunuri, obuziere etc.), cu mijloacele de tracțiune necesare (cai sau autovehicule), și din utilajul și personalul necesar deservirii lor. *Orologiul regimentului bătea jumătate înainte de douăsprezece cînd caporalul Costea și Mitrea s-au dus la culcușurile lor în fierăria bateriei a patra.* SADOVEANU, M. C. 58. *Ofițerii alergau săltînd în șa ca să-și găsească bateriile.* SADOVEANU, O. VI 19. *Colonelul a venit în fiere baterie să vază recruții.* SANDU-ALDEA, U. P. 232. ♣ *Terasamentele care protejează tunurile așezate în poziție de tragere.*

2. Grup de aparate, de dispozitive sau piese identice, asociate, care execută una și aceeași operație. ♠ *Baterie electrică* = reunirea mai multor butelii de Leyda sau elemente voltaice destinate a produce descărcări electrice sau un curent electric.

3. Fig. Vas cu gheață pentru răcirea băuturilor. *S-a așezat, prin urmare, compania noastră la o masă și a comandat cîrnași și fleici și două baterii cu sifon mare.* CARAGIALE, O. II 171.

— Accentuat și: *batérie.*

BATIC, baticuri, s. n. 1. Tesătură imprimată în culori după o metodă originară din Iava.

2. Basma colorată. *Avea pe cap un batic de mătase.*

BATIR, batire, s. n. Fir de bumbac răsucit ușor și puțin mai gros decît ața de cusut, întrebuințat la înșăilat; ață de înșăilat.

BATIST, batisturi, s. n. Pînză de in foarte fină. *Era într-o rochie de batist alb.* IBRĂILEANU, A. 144.

BATISTĂ, batiste, s. f. Bucată pătrată de pînză, întrebuințată pentru șters nasul sau fața. *Și-a șters îndesat lacrimile c-o batistă parfumată.* SADOVEANU, N. F. 9. *Generalul îi aruncă în față o bațistă roșie, ușoară, mirositoare.* EMINESCU, N. 18.

BĂTÎR adv. v. bătăr.

BATJOCORĂ s. f. v. batjocură.

BATJOCORÎ, batjocoresc, vb. IV. Tranz. A face de ris, de rușine sau de ocară (prin vorbe sau prin fapte); a-și bate joc (de cineva sau de ceva), a lua în rîs; a umili, a înjosi. [Boierii] *nu s-au gîndit că voi [șărani] sînteți oameni și v-au pus în jug și v-au batjocorit.* DUMITRIU, B. F. 11. *Un boier... ne batjocorea că ce ne trebuie nouă țăranelor unire.* SADOVEANU, N. F. 49. *Auzi, tîlharul, cum batjocorește lumea!* ALECSANDRI, T. 95. ♠ (Cu privire la o femeie) A necinsti, a viola

— Variantă: (Transilv., Mold.) batjocuri (SBIERA, P. 19, NEGRUZZI, s. I 9) vb. IV.

BATJOCORITÓR, -OÁRE, batjocoritori, -oare, adj. (Despre ton, voce) Cu care cineva batjocorește (ceva sau pe cineva), care ia în rîs; de batjocură, de ocară, insultător. *Cine să ne pedepsescă? întrebă un glas batjocoritor.* DUMITRIU, B. F. 60. *Unde sînt duhurile negre ale trecutului? A spus [domnul] cu voce jumătate prietenoasă, jumătate batjocoritoare.* PAS, L. I 111. ♠ (Adverbial) *Rînji batjocoritor: Undițile mele is ascunse în stuh.* SADOVEANU, N. F. 55. *Circiumarul Busuioc zise batjocoritor: ...Vezi că vodă cu boierii trăiește și n-are să se certe cu boierii de dragul tău, măi Toderică!* REBREANU, R. I 139.

BATJOCURĂ, batjocuri, s. f. Luare în rîs, bătaie de joc, ocară, insultă. *Îl privi cu o batjocură înghețată pe Costandin.* DUMITRIU, N. 245. *Fetele-un cîntec făcură Și-i dederă aripi de vînt; Batjocur-au pus ele-n cînt Și patimă, dragă, și ură.* COȘBUC, P. I 81. ♠ Loc. adv. În batjocură = batjocoritor. *Măi Marine, cum îți vine șie, om în toată firea, să vorbești atîtea bazacoții? făcu Pravilă în batjocură.* REBREANU, R. II 27. ♠ Ex p r. A fi (sau a ajunge, a rămîne, a se face) de batjocură (sau de batjocura cuiva sau a lumii) = a fi (sau a ajunge etc.) de rîs (sau de risul cuiva sau al lumii).

— Variantă: batjocoră (DELAVRANCEA, la HEM 2748) s. f.

BATJOCURÎ vb. IV v. batjocori.

BATÓC s. n. v. batog.

BATÓG, batoguri, s. n. Spinare de morun sau de nisetru, sărată și afumată; p. ext. carne sărată și afumată a altor pești (crap, șalău etc.). (Atestat în forma *batoc*) *Stătui de mă veselii la nuntă, de unde luai o bucată de batoc.* ISPIRESCU, L. 94. *Pe șalău să-l fac batoc.* ȘEZ. IV 219.

— Variantă: batóc s. n.

BATOJÍT, -Ă, batojiți, -te, adj. (Mold.) Fără putere, stors, istovit (de bătrînețe). *Unchiule...ești bătrîn, ostenit, batojit, ai podagră; prin urmare trebuie numai decît să pui capăt holteiței.* ALECSANDRI, T. 807.

BATÓN, batoane, s. n. Bucată (de vanilie, de ciocolată, de cerea etc.) lunguiață sau în formă de bastonaș.

BATOZĂR, batozari, s. m. Muncitor care alimentează batoza cu cerealele destinate treieratului. *Tractoriștii, mecanicii și batozarii de la S.M.T. trebuie să ducă o temeinică muncă de lămurire în rîndul țăranelor muncitori, să-i convingă să se înscrie în întovărășiri.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2097.

BATÓZĂ, batoze, s. f. Mașină de treierat pusă în mișcare de un tractor, de o locomobilă, de un motor electric etc. *Batoza dușuie la arie și geme lung... cîrd*

are de mestecat snopi plini, nedesfăcuți cum trebuie. CAMILAR, N. I 312. E cu luare-aminte la toate; oriunde ar fi, la arat, la semănat, la batoză, el e în frunte. SADOVEANU, M. C. 25. Unii cară clăile de pe cîmp, alții adună paiete în șiră, alții stau sus pe batoze și hrănesc mașina, care le smulge snopii din mîini cu lăcomia furioasă a unei bestii hămesite. VLAHUȚĂ, O. A. 368.

BATRACIĂN, *batracieni*, s. m. Animal amfibiu dintr-o clasă specială de vertebrate, avînd patru membre adaptate la mers și caracterizat prin temperatură variabilă și dezvoltare prin metamorfoză. Broasca și salamandra sînt botracieni.

— Pronunțat: -ci-an.

BAU interj. (Rar, uneori repetat) Interjecție care imită urletul lupului și cu care sperii pe cineva, strigînd pe neașteptate. *Înturnîndu-se către munte, Lăzureanul dădu drumul unui strigăt puternic; Bau! Străjile din lungul jîlpului îl repetară ca niște ecouri credincioase.* SADOVEANU, O. A. II 207. *Fata, despiciînd în două barba mai lungă ca ea [a împăratului], scotea capul ca prin gura cămășii și zicea rîzînd: Bau, tată.* DELAVRANCEA, V. V. 7.

BAUXITĂ s. f. Minerul de aluminiu, de culoare albă, gălbuie, roșcată, brună sau negricioasă, care se găsește în stare amorfă, în mase compacte sau pămîtoase.

— Pronunțat: ba-u.

BAZĂ, *bazex*, vb. I. R e f l. I. A se sprijini, a se întemeia pe ceva. *Se bazează pe memorie.* □ *Sîndicatele se bazează pe principiul luptei de clasă, unității, democrației muncitorești și al solidarității internaționale.* IST. R.P.R. 678. *Argumentele... se bazează pe lucruri disparate; păseri, vînt și lună.* SADOVEANU, Z. C. 20. □ *Tranz. Și-a bazat argumentarea pe date concrete.*

2. A avea încredere în sprijinul (moral sau material) al cuiva, a se lăsa în nădejdea cuiva.

BAZACŌNIE, *bazaconii*, s. f. Lucru ciudat, de mirare, de necrezut; ciudățenie, năzbîtie, drăcie, comedie, minunăție. *Auzînd asemenea bazaconii, Mînecușă se îngreșoșă de istov.* SADOVEANU, P. M. 181. *Măi Marine, cum îți vine ție, om în toată firea, să vorbești atîtea bazaconii? făcu Pravilă în batjocură.* REBREANU, R. II 26. *Îi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate.* CREANGĂ, A. 12. □ (Concret) *Așaa!... se mirară tare lucrătorii ce văzură bazacomia asta zburînd.* VISSARION, B. 310.

— Pronunțat: -ni-e.

BAZĂLT s. n. Rocă vulcanică de culoare închisă, care se înfățișează adesea ca niște coloane prismatice regulate; se întrebuițează la construcții și pavaje. *Faimoasele cariere de bazalt de la Racoșul de jos își încep vacarmul.* BOGZA, C. O. 254.

BAZĂR, *bazaruri*, s. n. Loc (de obicei acoperit: galerie, hală sau prăvălie) în care se vînd tot felul de obiecte, mai ales mărunțișuri; p. e x t. tîrg, piață. *Mai avem de făcut un drum pînă în bazar, pentru niște cumpărături.* SADOVEANU, D. P. 144. *Bazarul e plin de mărfuri variate și are cu ce să îndestuleze curiozitatea vizitatorilor.* ALECSANDRI, O. P. 367. □ *Fig. În acest bazar curios de lume de tot felul, de îmbrăcăminte de oraș alături cu îmbrăcăminte de țară, de fesuri roșii, de tichii și șalvari bulgărești — uniforme dominau.* D. ZAMFIRESCU, R. 78. □ *Prezentare anume organizată a unor obiecte în cadrul unui magazin (sau în afara acestui cadru) cu scopul de a atrage (mai ales cu prilejul unui eveniment) vizitatori și cumpărători. Bozarul cărții.*

— Pl. și: (rar) bazare (IOSIF, P. 26).

BAZĂ, *baze*, s. f. I. 1. Partea de jos (mai largă, de obicei solidă) a unui corp, a unei clădiri sau a unui element

de construcție, care susține întreaga construcție. V. temelie, fundament. *Coloanele dorice nu au bază.* □ *Marea izbea în cadență baza blocului de piatră.* BART, E. 316. □ *Fig. Afirmații fără bază. Pe ce bază afirmi acest lucru?* □ *Expr. A sta (sau a fi) la baza a ceva = a forma temelia, fundamentul a ceva. A avea (ceva) la bază = a se întemeia pe ceva sigur, solid. Ce studii ai la bază? A pune bazele a ceva = a întemeia, a funda.* □ *Latura unei figuri sau fața unui corp geometric opusă vîrfului, care se ia drept punct de plecare spre a măsura, printr-o perpendiculară, înălțimea figurii sau a corpului respectiv. Baza unui triunghi. Baza unei prisme. Baza unui cilindru.* □ *Linia dreaptă și măsurată pe teren cu mare precizie, care servește ca linie de pornire pentru construirea unei serii de triunghiuri în ridicările topografice.*

2. Ceea ce constituie temeiul a ceva, elementul fundamental, esențial. *Planul cincinal este un program de luptă al construirii bazelor socialismului în țara noastră, pentru asigurarea înfloririi patriei noastre și a bunăstării celor ce muncesc.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 471. *Succesul în creșterea animalelor depinde, în mare măsură, de existența bazei furajere care să asigure animalelor nutrețuri suficiente și de bună calitate pe tot timpul anului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2678. □ *Principiu pe care se clădește un sistem, o teorie, o știință. Sfaturile populare constituie baza politică a Republicii Populare Romîne.* CONST. R.P.R. 10. *Lenin, marele continuator al operei lui Marx, a elaborat bazele ideologice ale partidului marxist, a ridicat într-o măsură imensă însemnătatea teoriei revoluționare.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 7, 6. □ *Loc. a d j. De bază = fundamental, esențial; pe care te poți bizui. Fără atîția oameni de bază, munca-n ateliere nu prea merge.* GALAN, Z. R. 389. *Organizație de bază v. organizație.* □ *Loc. adv. Pe (sau în) baza... sau pe bază de... = a) în conformitate cu..., pe principiul... În baza decretului nr... se dispune ca... □ [Statul român democrat-popular] asigură întărirea și dezvoltarea forțelor de producție ale țării prin industrializarea ei socialistă, prin lichidarea înapoierii economice, tehnice și culturale, prin transformarea socialistă treptată a agriculturii pe baza liberului consimțămînt al țărănilor muncitori.* CONST. R.P.R. 14; b) avînd drept principal element component... *Culorile sintetice sînt fabricate pe bază de anilină.* □ *Elementul principal al unei substanțe chimice sau farmaceutice. Preparat cu bază de calciu.* □ *Nota fundamentală sau tonica unui acord; (într-un ansamblu vocal sau instrumental) extrema inferioară a armoniei (numită în general « bas »).*

3. (Uneori determinat prin « economică ») Orînduirea economică a societății într-o etapă dată a dezvoltării ei. *În producția socială a vieții lor, oamenii intră în relații determinate, necesare, independente de voința lor, în relații de producție care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor materiale de producție. Totalitatea acestor relații de producție formează structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale.* MARX, CR. EC. POL. 9. *Suprastructura este generată de bază, dar aceasta nu înseamnă nicidecum că suprastructura nu face decît să reflecte baza, că ea este pasivă, neutră, că are o atitudine indiferentă față de soarta bazei sale, față de soarta claselor, față de caracterul orînduirii. Dimpotrivă, o dată apărută, ea devine o forță activă din cele mai mari, ajută activ bazei sale să capete formă și să se consolideze, ia toate măsurile pentru a ajuta noii orînduirii să nîmicească și să lichideze vechea bază și vechile clase.* STALIN, PROBL. LINGV. 6.

4. (Urmat de diferite determinări) Loc de concentrare a unor rezerve de oameni, de materiale etc., cuprînzînd și instalațiile necesare spre a putea servi ca temei,

ca punct de plecare pentru o anumită activitate: a) întreprindere auxiliară prevăzută cu depozite, ateliere etc., care deservește o anumită ramură a industriei sau o anumită regiune. *Bază de materii prime. Bază de aprovizionare.* În regiunea Rostov s-a înființat o bază de prelucrare a fișeului; b) (adesea determinat prin « de recepție ») clădire special amenajată pentru primirea și păstrarea produselor agricole colectate; depozit; c) (adesea determinat prin « militar ») regiune puternic întărită, prezentând avantaje strategice și tactice, unde sînt instalate rezerve militare de diferite arme, construcții speciale și depozite de muniții, combustibile, echipament, subzistență etc. *Bază de atac.* ♦ *Bază aeriană (sau aviatică)* = aeroport militar, înzestrat cu hangare și cu ateliere de reparații pentru un număr mai mare de avioane. *Bază navală* = port militar. *Bază de operații* sau *bază operativă* = zonă sau regiune în care se concentrează trupe de arme diferite, în vederea unor operații viitoare. *Vreme îndelungată țara noastră a fost folosită de imperiaștii drept parte integrantă a « cordonului sanitar » în jurul Uniunii Sovietice, apoi drept bază de operațiuni pentru atacul direct împotriva ei. Trecutul acesta nu se va mai întoarce niciodată.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 140; d) (în expr.) *bază sportivă* = complex de instalații servind sportivilor pentru antrenamente și competiții.

5. (În expr.) *Bază de articulație* = modul de articulare a sunetelor caracteristic pentru o anumită limbă sau un anumit dialect; sistemul pozițiilor și mișcărilor organelor fonatoare caracteristic vorbitorilor într-o anumită limbă sau într-un anumit dialect.

6. (În expr.) *Baza craniului* = partea craniului care închide cutia craniană înspre ceafă.

II. Corp chimic compus dintr-un oxidril și un metal; are gust leșetic, albăstrește hîrtia roșie de turnesol și, în combinație cu un acid, formează o sare. *Hidratul de sodiu, numit și sodă caustică, e o bază puternică.*

BAZEDOV s. n. (și în expr. *boala sau maladia lui Basedov*) Boală provenită din hipersecreția celulară a tiroidei și care se manifestă prin mărirea ochilor în orbite, stare nervoasă accentuată, accelerarea pulsului, palpitații și, uneori, gușă.

— Scris și: *basedov*.

BAZEDOVIAN, -Ă, basedovieni, -e, adj. Care prezintă caracteristicile basedovului. *Tip basedovian.*

— Pronunțat: *-vi-an*. — Scris și: *basedovian*.

BAZIC, -Ă, bazici, -e, adj. (Despre substanțe) Care are proprietățile unei baze (II). ♦ (Adverbial) O soluție poate să reacționeze bazic față de un anumit indicator.

BAZILICĂ, basilici, s. f. 1. (În evul mediu) Biserică de formă dreptunghiulară, al cărei interior era împărțit, prin siruri de coloane sau prin arcade, în trei părți; (azi) nume dat unei biserici sau unei catedrale mari, impunătoare. *Basilica Sf. Petru din Roma.*

2. (La romani) Edificiu public cu interiorul împărțit, prin siruri de coloane, în trei sau în cinci părți. *Atunci se-nălțară în Roma forul lui Traian, cu toate edificiile decorative dimprejurii: portice, bibliotecă, templu; atunci basilica Ulpiană, cu cinci rânduri de stlpi de granit.* ODOBESCU, S. III 72.

BAZIN, bazine și bazinuri, s. n. 1. Rezervor de apă construit din piatră, din ciment etc. și alimentat dintr-o fîntînă, dintr-o apă curgătoare, dintr-o conductă sau din colectări de ploaie; are diverse întrebuințări: ca ornament în parcuri (v. *havuz*), ca scaldătoare (v. *piscină, ștrand*), ca auxiliar în prelucrarea unor materiale care au nevoie, un timp mai îndelungat, de umiditate, ca rezervă de apă pentru irigații etc. *În lupta contra secetei la noi, mi trebuie să subestimăm... crearea bazinurilor de retenție de-a lungul rîurilor, pentru ca apa în*

timpul revărsărilor să nu fie element de distrugere, ci de fertilizare pentru culturi. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 113, 11/3. *Cu o velință, în grădină, pe marginea bazinului... s-ar fi simțit ca într-un zăvoi fermecat.* PAS, L. 1 96. ♦ (Mar.) Partea mai mult sau mai puțin închisă a unui port, unde staționează vasele. *Bazinul docurilor.*

2. Ținut udat de un rîu sau de un fluviu și de toți afluenții acestuia. *Bazinul Mureșului.*

3. Regiune geografică bogată în zăcăminte de mine-reuri, în special de cărbuni. *Va trebui să începem deschiderea de noi bazine carbonifere și de mine noi în actualele bazine, în vederea asigurării dezvoltării producției de cărbuni.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 665.

4. (Anat.) Cavitate formată de cele două oase iliace. — Variantă: *bașin s. n.*

BAZINÉT, bazinete, s. n. Pungă în scobitura rinichiului, de unde pornesc tuburile urinare.

BAZÓN, bazoane, s. n. Petic de stofă sau de piele aplicat pe partea dindără a pantalonilor bărbătești, pentru a le mări rezistența sau pentru a acoperi o ruptură.

BĂ interj. (Regional) Mă! *Ia uite, baaa!* — *răsbătut în văgăună strigătul unui cioban.* PREDĂ, Î. 140.

BĂBĂCĂ s. m. v. *babacă.*

BĂBĂICĂ, băbăici, s. f. (Regional) Vișlă, lopată. *Au năvălit pescarii cu băbăicile și l-au făcut zlamac [pe bandi].* SADOVEANU, P. M. 118.

BĂBĂCUTĂ, băbăcuți, s. m. (Mold., învechit) Diminutiv al lui *babacă*. *Băbăca!... băbăca!... O venit băbăcuța!...* ALECSANDRI, T. I 164.

BĂBĂIȚĂ s. m. (Mold., familiar și învechit) Diminutiv al lui *babăie*. *Băbăiță, băbăiță!...* — *Ce este, copile?* ALECSANDRI, T. I 345.

BĂBĂLUC s. m. (Ban., numai în expr.) Din *băbăluc* = din moși-strămoși, din timpuri străvechi. *Poate că ar fi fost mai bine să fi tăcut. Să fi lucrat mai departe așa cum a prins din băbăluc.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr 104, 17/1.

BĂBĂȚIE, băbății, s. f. (Ironic) Babă. *Băbăția a așezat coperșile cu grijă pe un capăt al băncii.* GALAN, Z. R. 166. *Soacra-mare, cu băbățiile cu mierle, cu fetișcanele, de pază lângă ușă.* STANCU, D. 76 *Nu trecu mult, și o băbăție mititică și scorojită... sui scările casei.* SADOVEANU, O. I 45. ♦ (Familiar) Nevastă (bătrînă). *Băbăția lui, de la o vreme încoace, nu știu ce avea, că începuse a scîrșii.* CREANGĂ, P. 111.

BĂBĚSC, -EĂSCĂ, băbēști, adj. (Peiorativ) După felul, obiceiul, portul sau apucăturile babelor. *Cochetărie băbēscă.* ALECSANDRI, T. I 51. ♦ *Vorbe (sau fleacuri) băbēști* = scornituri, vorbe cărora nu trebuie să li se dea importanță; cancanuri. *Leacuri băbēști* = mijloace empirice cu care unele babe pretind că vindecă bolile. *Leacurile băbēști n-au nici o putere.* ȘEZ. IV 124. *Socoteală băbēscă* = socoteală făcută în mod simplist, empiric; fi g. judecată greșită, îngustă.

BĂBĚȘTE adv. (Mai ales depreciativ) Ca babele, în felul babelor. *Se îmbracă băbēște.* ♦ (În legătură cu « a socoti », « a face socoteli ») În mod simplist, empiric. *Cînd a ajuns acasă, și-a făcut de iznoavă socoteala, băbēște, cum îl taie capul, și-a văzut că nu-i așa.* VLAHUȚĂ, O. A. II 55.

BĂBŌI s. m. (Depreciativ) Augmentativ al lui *babă*. *Cum s-a depărtat băbŌiul de acolo, nenorocita drumeață a ingenunchat la lîngă patul soțului ei și a început a plînge cu amar.* CREANGĂ, P. 97.

BĂBŌRNITĂ s. f. v. *babornită.*

BĂBUȘCĂ, *băbuști*, s. f. 1. Băbuță. *Se ivi și baba Iordăchioaia. Se oprise în marginea horii și pușăia din lulea. Stoica Nevodaru o văzu, o prinse de mîncă din fugă și o zvrli între el și Pleșea: Sus, băbușco! SANDU-ALDEA, D. N. 197. Și cum ajunge acasă, zice: Iaca, mîi băbușcă, ce odor ți-am adus eu! CREANGĂ, P. 75. Sărmana, băbușca mea! Fie bună, fie rea, Am să țin casă cu ea. CREANGĂ, P. 135.*

2. (Popular) Nume dat păsărilor îmbătrînite, în special sticletelui și scatiului. (În forma *babușcă*) *Își pierd vremea... umblînd... să împuște și ci cîte vreo babușcă de nu știu care păsărică. ISPIRESCU, L. 209.*

— Variantă: *băbușcă* s. f.

BĂBŪȚĂ, *băbuțe*, s. f. Diminutiv al lui *b a b a*. *A plecat băbuța foarte mîhnită de insuccesul misiunii sale. CARAGIALE, O. II 81. Intrai îndestul de uimit într-un salon, unde mă aștepta o nouă decepție. Găsi o băbuță zbîrcită. NEGRUZZI, S. I 68.*

BĂCĂN¹ s. n. Lemn al unui arbore exotic, de culoare roșiatică, a cărui substanță colorată servește la vopsitul textilelor etc.; p. ext. vopsea roșie obținută din acest lemn. *Să roșim pușintele [ouă]... — De roșim pușintele, ardem focul degeaba, cumpărăm d-a surda băcanul... Cheltnuială zadarnică. DELAVRANCEA, H. T. 18. Numai iaca se trezește la spatele lui cu jupin Ștrul, din Tîrgul Neamțului, negustor de băcan... sulimeneală, boia de păr. CREANGĂ, P. 112.*

BĂCĂN², *băcani*, s. m. (Pe cale de dispariție) Negustor care vinde cu amănuntul diferite produse alimentare (ca: mezeluri, vin, mirodenii, fructe, legume etc.). *Băcanul făcea astăzi alișveriș mai mare. PAS, L. I 43. Toată noaptea a fost masă mare la băcanul din colț. CARAGIALE, O. I 99. Na, ține asta și mergi colea la băcan, Să-ți dea mezelicuri, pîine și o carafă de vin. PANN, P. V. II 8.*

— Variantă: (Mold.) *băcîl* (ALECSANDRI, T. 39, NEGRUZZI, S. I 297, RUSSO, O. A. 93) s. m.

BĂCĂLIE s. f. v. *băcănie*.

BĂCĂNĪ, *băcăneș*, vb. IV. *T r a n z.* (Rare) A vopsi, a roși cu băcan. ♦ Refl. (Despre femei, ironic) *A-și drege fața cu suliman roșu, a-și da cu roșu pe față. Ca o paparudă se băcănește cu roșu pe obraz. STANCU, D. 168.*

BĂCĂNĪE, *băcăni*, s. f. (Rare) 1. Prăvălie în care se vînd articole alimentare. *În băcănie toată lumea vorbea cu voce ridicată. PAS, L. I 43.*

2. (La sg.) Ocupația de băcan.

3. (La pl.) Substanțe vegetale, aromatice (ca piper, scorțișoară, sofran etc.) care se pun în mîncări, spre a le face mai gustoase sau a le da un miros plăcut; mirodenii. *Băga [mielul] într-o groapă plină de jeratec... unde-l lăsa pînă cînd pocnea ca un tun; atunci îl scotea, îl învălea într-o pînză și-l ungea c-un fel de salță (= sos) inventată de dînsul, făcută cu vin amestecat cu usturoi pisat și cu băcăni, cu lămîie și cu sare. GHICA, S. 67.*

— Variantă: (Mold.) *băcălie* (HOGAȘ, DR. II 17, ALECSANDRI, T. 694) s. f.

BĂCĂNIOĂRĂ, *băcănioare*, s. f. Diminutiv al lui *băcănie* (1).

— Pronunțat: *-ni-oa-*.

BĂCÎT s. n. 1. Profesiunea de baci.

2. Partea din produsul stîinii care se dădea în trecut baciului drept remunerație.

BĂCÎȚĂ, *băcițe*, s. f. (Transilv., Munt.) Femeie care conduce o stîină și prepară brînză, untul și urda.

BĂCIUȚI, *băciuiesc*, vb. IV. *In t r a n z.* (Regional) 1. A prepara brînzeturii.

2. Fig. A zăbovi, a sta mult într-un loc.

BĂDĂDĂĪ, *bădădăiesc*, vb. IV. *In t r a n z.* (Mold.) A umbla fără scop, de ici-colo, în neștine. *V. h o i n a r i. Și de-atunci, ca mai ba să-l vadă cineva bădădăind pe uliștile Iașilor. CREANGĂ, A. 142.*

— Variantă: *bădădui* (CREANGĂ, P. 302) vb. IV.

BĂDĂDUȚI vb. IV v. *bădădui*.

BĂDĂRĂN, *bădărani*, s. m. Om care nu știe să se poarte, nepoliticos, cu apucături grosolane; mitocan. *Fugi mămică, nu mai ponegri așa pe Vasile, să crează domnul că bărbatul meu e un bădăran! REBREANU, R. I 61.*

BĂDĂRĂNCĂ, *bădărance*, s. f. Femeie cu apucături grosolane; mitocancă; femeia sa, tip de *bădărancă parvenită*, părea că s-a născut în lume ca să formeze anume o asemenea pereche. BOLINTINEANU, O. 417.

BĂDĂRĂNĪE, *bădărăni*, s. f. Atitudine, faptă sau vorbă de bădăran; grosolanie, mitocănie. *Ce nu mă prinde? — Genul ăsta pe care l-ai ales. Bădărănia asta pe care o simulezi dumneata. SEBASTIAN, T. 58.*

BĂDICĂ s. m. (Mold., Transilv.) I. Diminutiv al lui *b a d e*.

1. v. *b a d e* (1). *Cu bine, bădică Vasile... a șoptit și Cului. SADOVEANU, N. F. 127. Da de unde ești tu, mîi țică? și ce cauți pe-aici, spaima cimilor? — De unde să fii, bădică? Ia, sint și eu un băiet sărman. CREANGĂ, P. 147. ♦ (Fără considerație de vîrstă) Roaba badei s-apropie de el și-i zise încet, stringîndu-l de mînă: Eu știu că tu ești Făt-Frumos... Da, bădică, mine ți se-mplinește anul, ia-mă și pe mine cu d-ta, că ți-oi fi de mare folos. EMINESCU, N. 21.*

2. v. *b a d e* (2). *Vochișo, Vochișo!... — Cum ți, bădică? Iată-mă-s. NEGRUZZI, S. III 17. ♦ Iubit, ibovnic, draguț. Inima-mi de dor e arsă Că bădica-i dus de-acasă. ALECSANDRI, P. P. 267. Fă-mă pasăre măiastră La bădica, pe fereastră: Să auz al lui suspin, Lacrimile să-i alină! JARNĪK-BÎRSEANU, D. 134.*

II. *Bădișă* (II). *Mă duc să-i deschid! — Bădică! Bădică! zise iarăși cel mic. Ascultați-mă și pe mine. CREANGĂ, P. 22.*

BĂDICUȚĂ s. m. (Mold., Bucov.) Diminutiv al lui *bădică*. *Iartă-mă, bădicuță am greșit. NEGRUZZI, S. III 38.*

BĂDIE s. m. (Mold., Bucov.) Termen de respect cu care cineva se adresează unui frate sau unei persoane mai în vîrstă; bade, nene. *Pamfile să lăasă pe scaun. [Soru-sa] i-aduse mîncarea în farfurie, dar el sta cu ochii în jos și nu spunea nimic. — Ce nu mîntinci, bădie? DUNĂREANU, CH. 147. Mîncă, bădie, și mata, să vezi ce bunu-i! HOGAȘ, M. N. 18.*

BĂDIȘOR s. m. Diminutiv al lui *b a d e*.

1. v. *b a d e* (2). *Bădișor depărțitor, Ce-mi trimiți atîta dor...? EMINESCU, L. P. 42. Bade, bădișorul meu! Drag îmi este portul tău. MARIAN, S. 8. Trandafir verde frumos, Bădișor la grai duios, Eu din fire mi te-am scos. JARNĪK-BÎRSEANU, D. 29.*

2. v. *b a d e* (1). (Ironic) *Cît cei pe car, bade? zise Oșlobanu, căruia nu-i era a cumpăra lemne cum nu mi-e mie acum a mă face popă. — Trei husăși, dascăle. — Ce spui, bădișorule; pentru un braț de lemne? CREANGĂ, A. 83.*

BĂDÎȚ s. m. v. *bădișă*.

BĂDÎȚĂ s. m. (Familiar, Mold., Bucov., Transilv.) I. Diminutiv al lui *b a d e*.

1. v. *b a d e* (1). *Iar dumneata, bădișă Haralambie, vii la noi ca din întîmplare. SADOVEANU, N. F. 176. Și-apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat din casă în casă, împreună cu bădișa Vasile a Ilioaiei, dascălul bisericii, un holtei zdravăn, frumos și voinic.*

CREANGĂ, A. 2. Copilișă, stăi să beu, Răcori-te-ar dumnezeul — Ba, bădișă, ba, nu vreu, Că mă tem de dragul meu! ALECSANDRI, P. P. 5.

2. v. b a d e (2). Măi bădișă, omule, Sămăna-și-aș numele Prin toate grădinele. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 94. † Iubit, ibovnic, draguț, Cite cară cu povară, Toate suie și coboară, Numai carul bădișii Șede-n dealul Bistrișii. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 127.

II. Termen de respect cu care cineva se adresează unui frate mai mare; nene. Scoase două cărți poștale. Erau scrisori de la Ana Roșca, sora lui «bădișă Neonil», cum îl numea ea în cărțile poștale. SADOVEANU, P. M. 38. Și ajungând în sat, se duce drept la frate-său, ca să-i ducă bucurie. — Bine v-am găsit, bădișă! — Bine-ai venit, frate Dănilă! CREANGĂ, P. 44. Soră-mea Catrina zice atunci cu mirare: I-auzi, bădișă! Doamne, cum sint unii de năpăstuiesc omul chiar pe sfinta dreptate! CREANGĂ, A. 59.

— Formă gramaticală: pl. (neobișnuit, I 2) bădiși (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 277). — Variantă: bădișă (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 29, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 278) s. m.

BĂGĂ, bag, vb. I. (În opoziție cu scoate, uneori în concurență cu pune, adesea sinonim cu viri, de care totuși se deosebește prin faptul că acesta din urmă exprimă de obicei o introducere forțată în ceva)

I. (Avem a face cu imaginea concretă a introducerii unui lucru sau a intrării cuiva într-un spațiu mărginit) I. T r a n z. (Cu privire la un lucru, mai rar la o ființă; urmat de determinări locale introduse prin prep. «în», «la» sau «sub») A pune, a introduce, a viri (într-un spațiu închis sau acoperit). Băgau în forjă o bucată... de oșel și apoi o scoteau cu clește, roșie. PAS, L. I 72. Plin de bucurie luă Petru pușculița, o băgă sub șerpar și plecă. RETEGANUL, P. II 62. Moșneagul degrabă îl prinde [purcelul], îl bagă în traistă așa plin de glod... cum era. CREANGĂ, P. 75. † Absol. Omul care-i urît Nici la moară n-are rind, Dar omul care-i frumos, Cînd ajunge, bagă-n coș. HODOȘ, P. P. 58. † Ex p r. A băga (ceva) în gură (mai ales în construcții negative) = a îmbuca, a minca. Șez la masă să mănînc, Bag în gură cu suspin, Pun la inimă venin. ȘEZ, I 107. A (-și) băga (ceva) în cap = a pricepe bine (ceva), a se pătrunde (de ceva). Iară Mihai adună toate sfaturile lor și le băgă în cap; apoi se puse pe lucru. ISPIRESCU, M. V. 10. † Băgat-ai în cap vorbele mele? — Da, stăpîne! CREANGĂ, P. 208. (A b s o l.) Bagă-n cap și înțelege. TOMA, C. V. 470. A-și băga mințile în cap = a se cuminti, a-și da bine seama de urmările faptelor sale. A băga (cuiva ceva) în cap = a) a face (pe cineva) să priceapă bine (ceva), să se convingă (de ceva). Arendașul se arătă zorît să-i bage... în cap ce trebuia să facă. PAS, L. I 22; b) a face (pe cineva) să creadă (ceva neadevărat). Cine și-a mai băgat în cap și asta? — Lui Euristeu... îi băgase în cap Iunona că Hercule... are să-l dea jos de pe scaumul împărăției. ISPIRESCU, U. 33. A-și băga nasul în ceva (sau undeva sau în toate) = a se amesteca în ceva (sau undeva sau în toate). A băga (pe cineva) în (sau la) buzunar = a înfunda (pe cineva), a-i închide gura, a-l pune în imposibilitate de a mai replica ceva. A băga (pe cineva) în sîn = a arăta (cuiva) dragoste mare. Nu-ncetezi de a-l ocări... — Ei, ba nu cumva ai vrea să-l bag în sîn și să-l cocolesc. ALECSANDRI, T. 600. Măi bădișă Gherasim, Eu de drag te-aș băga-n sîn. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 7. † (Determinarea locală e focal, apa sau alt lichid) Mîna-n vături că băga, Mreana-n mîna-o apuca. ALECSANDRI, P. P. 29. (E x p r.) A (-și) băga mîna-n loc pentru cineva = a garanta (cu toată convingerea) pentru cineva. (Rare) A-și băga mîna în sînge = a face moarte de om. [Altădată] omul... nu-și băga mîna în sînge pentru vreo apărare. CONACHI, P. 296. A-și băga capul în loc = a-și pune viața în pri-

mejdie. Dar singur el a tot zorît Să-și bage capu-n foc; S-omoare p-un flăcău la joc. Și-i dus de-atunci fugit. COȘBUC, P. I 229. A băga (pe cineva) la apă v. a p a. † (Urmat de determinări locale introduse prin prep. «prin», «printre», «pe (sub)» și arătînd spațiul (îngust sau acoperit) prin care se bagă ceva sau cineva) Bag mîna printregrații. † (Determinarea locală indică un corp solid) A face să intre (izbind), a viri, a împlînta. Îl izbi de pămînt și-l băgă în țărîna pină-n glezne. EMINESCU, N. 10. † (Cu intervertirea determinărilor) A înfige. A băgat puil în frigare.

2. T r a n z. (Cu privire la oameni sau animale; urmat de determinări locale introduse prin prep. «în», «la», «înăuntrul», «sub» sau de adverbe de loc) A face să intre într-un spațiu închis sau acoperit (uneori înelind sau amăgind), a duce, a mîna în... (sau sub...). Bagă vitele sub (sau în) șură! — L-a băgat într-o odaie foarte curată. CARAGIALE, O. III 63. Nu putea să bage înăuntrul ogrăzii și dobitoacele. DRĂGHICI, R. 101. Nu și-e milă și păcat! De la pînăși m-ai luat Și-n răi codri m-ai băgat! ALECSANDRI, P. P. 17. † Ex p r. A băga pe cineva (do viu) în mormînt (sau în groapă sau în pămînt) = a omori pe cineva cu zile, a pricinui moartea cuiva; fig. a cauza cuiva supărări mari. David al meu are de gînd să mă bage de vie în mormînt cu apucăturile lui. CREANGĂ, A. 32. (R e f l.) Că nimic nu și-am greșit, Mîndrușă, nici c-un cuvînt; Că dacă și-aș fi greșit, De viu m-aș băga-n pămînt. HODOȘ, P. P. 97. A băga (subînțeles «boii» sau «vitele») la (sau în) plug sau în cîrd cu cineva = a se întovărăși (cu cineva) spre a-și face arătura sau a paște vitele în comun; fig. a se asocia, a-și face de lucru cu cineva. Vei ști că vultureștenii nu s-au mai învoit anu ăsta la arendașul de-aici, din pricină că le-a pus învoiele prea grele și s-au dus la Căldărușa. Tat'tău i-acum acolo, ară. A băgat la plug cu Petrea Mazîlu. SANDU-ALDEA, D. N. 229. Ține mînte, în tot vacul, Și nu-și băga-n cîrd cu dracul. PANN, P. V. III 25. Pînă nu bagi cu omul în plug, nu-i cunoști năravul (= pînă nu lucrezi sau nu stai (mai multă vreme) împreună cu cineva, nu-i poți cunoaște firea). A băga oile în lapte = a despărți oile de miei, primăvara, și a începe a le mulge, spre a face brînză. (R e f l. p. a. s.) Bărbații ies la cîmp, la stîni. Astăzi se înțarcă miei și oile se bagă în lapte. EMINESCU, N. 142. (Familiar) A băga (pe cineva) sub covată v. covată. † (Determinat prin «în (sau la) temniță sau închisoare», «la ocnă», «la răcoare», «la umbră») A închide, a întemnița. În temniți vrut-au să mă bage. BENIUC, V. 103. Haide, nene, că ne bagă în pușcărie! PAS, L. I 42. Mă băgară frumuseț la umbră. RETEGANUL, P. V 83. † (Determinat prin «în lanțuri», «în fiare») A lega. A ieșit Bujor în țară, Bate, pradă, nu omoară, Pe ciocoi îi bagă-n fiară. ALECSANDRI, P. P. 156.

3. R e f l. (Despre oameni sau animale; urmat de determinări locale introduse prin prep. «în», «sub», «între», «printre», «după» sau de adverbe de loc) A intra, a se viri într-un loc (îngust sau acoperit sau într-o mulțime, uneori cu intenția de a se ascunde sau de a dispărea). Plecară pe cale, vînd să se bage undeva, să doarmă pe noapte. RETEGANUL, P. II 34. Are nărav că, cum intră în casă, mai întii se bagă după captor. RETEGANUL, P. V 41. Fiul craiului... se potriveste spinului și se bagă în fiintină. CREANGĂ, P. 205. Craiul însă, vînd să-l ispătească... se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs... iese înaintea fecioru-său pe altă cale și se bagă sub un pod. CREANGĂ, P. 185. Rămii, brazdă, după plug, Că eu de astăzi mă duc Și mă bag în codrii verzi, De astăzi nu mă mai vezi. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 285. Printre lume se băga, De mă-sa s-apropia. TEODORESCU, P. P. 525. † Ex p r. A se băga în ochii cuiva = a se viri în cineva cu multă insistență (mai ales spre a-i dovedi ceva, spre a-l convinge despre ceva). † Ce gîndești dum-

ncata, moșule? Te joci cu marfa omului?... Nu-ți paie lucru de șagă! Și mă băgam în ochii moșneagului și făceam un tărăboi, de se strinsese lumea ca la comedie împrejurul nostru. CREANGĂ, A. 57. A se băga în (sau, mai rar, în) cineva sau în sufletul cuiva = a se viri, a se îndesa în cineva; a nu mai slăbi pe cineva. Cînd s-au arătat acea măguiață (= mogildeață) neagră pe la miezul nopții și se tot băga la dînsul, s-au înfricoșat foarte și au fugit. SBIERA, P. 148. *Iaca duleșile, cucoană!* — ... Da nu te băga așa în sufletu meu, că doar n-ai să mă-nghiși... stăi colo. ALECSANDRI, T. 923. A se băga sau a intra (pe) sub pielea cuiva = a se insinua, a căuta să ciștiğe încrederea sau dragostea cuiva. ♠ (Urmat de determinări introduse prin prep. «pe» sau «prin» și arătînd spațiul deschis prin care intră sau trece cineva) Cînd pe usă se băga, *El ișlicul dezbrăca*. BIBICESCU, P. P. 333. ♠ (Regional, urmat de determinări introduse prin prep. «la», «pe la», «pînă la») A se abate. După ce se-nerseră, porni cîtră casă, dar, fiind intunec și fiindu-i frică să meargă acasă, se băgă pînă la nașul. RETEGANUL, P. I 70. Și la crîsmă se băga și vin cerea o oca. BIBICESCU, P. P. 286.

II. (Avem a face cu imagini abstracte și cu sensuri figurate) I. *Tranz.* (Cu privire la o sumă de bani, un capital) A angaja, a investi (într-o marfă, într-o întreprindere).

2. *Tranz.* (Mai ales popular, cu privire la o plîngere sau la o cerere) A introduce, a înainta (autorităților competente). *Am băgat plîngere la tribunal. Am băgat actele.*

3. *Tranz.* (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «între» sau «printre», în expr.) A băga zîzanie (sau zîzani), intrigă (sau intrigi), vrajbă etc. = a provoca discordie, a semăna vrajbă, a face intrigi (între două sau mai multe persoane), a învrăjbi. *Iuga [moșierul] a cerut revizorului școlar să-i caute un om cu care să se poată înțelege și care să nu-i mai bage zîzanie între țărani*. REBREANU, R. I 96. *Celelalte zeșe băgară zîzanie printre toți craii elenilor*. ISPIRESCU, U. 10.

4. *Ref l.* (Cu diverse determinări care indică o ocupație, o meserie) A se angaja într-un serviciu. *Micluf... se băgase cioban la părinții lui But*. DUMITRIU, N. 204. *O femeie săracă veni la curtea împărătească să se bage slujnică*. ISPIRESCU, L. 184. ♠ *Expr.* A se băga la stăpîn = a) a se tocni ca om de serviciu la cineva. (Eliptic) *Bine, zise baba, eu am lipsă de slugă, să umble la capre; bagă-te la mine*. RETEGANUL, P. III 36. *Cine se bagă fără tocmeală iese fără socoteală* (= cine nu stabilește de la început condițiile unui angajament nu capătă, la sfîrșit, ceea ce i se cuvine). ♠ *Tranz.* *L-a băgat argat*. □ *Alții fuseseră băgați la fierărie, la timplărie*. PAS, Z. I 254; b) fig. a-și lua angajamente care-l pun (pe cineva) la discreția altuia (fără să-și fi dat seama despre aceasta de la început). Pentru bani lui bătrîn și mă băgai la stăpîn. PANN, P. V. II 126. (Expr.) A băga (pe cineva) în pîine v. pîine. ♠ *Tranz.* (Popular, determinat prin «la oaste» sau «cătănă», «în cătănie», «în cătăne») A lua (pe cineva) la armată, a înrola. (Ref l.) *Frunză verde nucă sacă, Nu găseș bade să-mi placă; Că badea de mi-a fost drag* În cătăne s-a băgat. HODOȘ, P. P. 215.

5. *Ref l.* (Determinat printr-un conjunctiv) A se prinde, a se angaja (să facă ceva). ♠ (Mai ales în Munt. uneori eliptic) A se amesteca (într-o discuție, într-o chestiune, într-o afacere). *Amu, primaru zice că el nu se bagă, că să-mi iau hîrtia înapoi*. VLAHUȚĂ, la TDRG. ♠ *Expr.* A se băga în vorbă = a intra în vorbă. *Se băga iar în vorbă Știulete Constandin*. PAS, L. I 125.

6. *Tranz.* (Cu privire la persoane; urmat de determinări abstracte introduse prin prep. «în» sau «la») A aduce (pe cineva) într-o situație neplăcută, dificilă. *A băga pe cineva în bucluc. A băga în încurcătură. A băga în datorii*. □ *Acuma căuta iară, în tot feliul, să-l*

bage în alt necaz și mai mare, că nu putea privi cu ochi buni starea cea fericită a băiatului. SBIERA, P. 77. *Ea vrea să-l bage în ispită*. ISPIRESCU, U. 97. *Dragul meu tovarăș, la grea nevoie m-a băgat iar spînul*. CREANGĂ, P. 234. ♠ *Expr.* A băga (pe cineva) la (o) idee = a face (pe cineva) să se teamă de ceva, a-i strecura în suflet teama și îngrijorarea de ceva. A băga (pe cineva) în boală (sau în boale sau în toate boalele) sau a (-i) băga (cuiva) boala în oase = a) a tulbura (pe cineva) sufleteste, a-l face să-și piardă cumpătul, a-l impresiona puternic. *Cînd [zîna] se uita la cineva, cu ochii ei cea mari și negri ca murele, îl băga în boale*. ISPIRESCU, L. 78. *Mîndră, mîndruleana mea... Ochii tăi mă bagă-n boală*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 23; b) a umple (pe cineva) de spaimă, a îngrozi. (Ref l., rar) *Cum l-au zărit popa, s-au băgat în toate boalele și s-a temut să-i deschidă poarta*. SBIERA, P. 11. A băga rîfele în boală v. boală. A băga (pe cineva) în răcori (sau în toate răcorile), în sperieți (sau în toți sperieții, în groază (sau în toate grozile morții), în spaimă sau a-i băga (cuiva) frica sau fiori în oase sau a băga spaima în cineva = a umple (pe cineva) de spaimă, de groază, de frică; a speria, a îngrozi, a înfricoșa (pe cineva). *Spaimă-n domni băga Chivără Roșie*. BENIUC, V. 153. *Pe copii îi bagă-n sperieți*. PAS, L. I 18. *De ce a băgat el în răcori, gîndești, pe toți împărații și pe papa de la Roma?* CARAGIALE, O. I 91. *Se năpusti asupra ei un lup, cu niște ochi turbași și zgîlți, de băga fiori în oase*. ISPIRESCU, L. 17. A băga cuiva (de) vină = a acuza, a învinui, a învinovați pe cineva. *Nimănui vină nu-i bag, Fără prostului de cap*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 180. ♠ *Ref l.* *Du-te, Alisandre, nu mai sta, că de ce stați de-aia vîr băgați în primejdie*. DUMITRIU, B. F. 135.

7. *Tranz.* (În expr.) A băga în seamă (pe cineva sau ceva) sau (învechit și popular) a băga seamă cuiva (sau de ori la ceva sau cineva) = a observa, a da atenție (cuiva sau unui lucru); a lua în seamă (ceva sau pe cineva); p. ext. a cinsti, a stima. [Zgripsorul] a trecut filînd spre cuibul său fără a mă băga în samă. SADOVEANU, N. F. 47. *O învață tot ce trebuia să știe... ca să nu fie urîtă și nebagată în seamă de ceilalți fii de împărați*. ISPIRESCU, L. 13. *Și mai fost-au chemați încă: crai, crăiesi și-mpărați, oamênii în scamă băgați*. CREANGĂ, P. 279. *De m-a-s-a-propia, Nimeni seamă nu-i băga*. TEODORESCU, P. P. 525. *De lacrimi n-aș băga seamă, Că le șterg cu-a mea năframă, Dar mi-i milă de obraz, Că rămîne fript și ars*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 101. A băga de seamă sau (rar) a băga seamă cu... = a lua seama, a avea grijă (de ceva), a fi atent (la ceva), a remarca, a observa (ceva). *Abia tîrziu am băgat de seamă neclintirea pluteilor mele*. SADOVEANU, N. F. 66. *El, supărat, plecă înainte, fără a băga de seamă că barba și părul îi albise*. ISPIRESCU, L. 9. *Cît pentru străimul brunet, el părea că nu bagă seamă că e lîngă o frumuseță și nu se uita*. NEGRUZZI, S. I 37. (Absol.) *Bagă de seamă, nu-l scăpa pe jos*. DUMITRIU, B. F. 132. *Trebue să băgăm bine de seamă, căci dușmanul are o mie de mijloace...* CAMILAR, TEM. 57. (Cum) bag seamă (sau seama) = după cît mi se pare, pare-mi-se, pasămite. *Bag seamă, căpitantul a isprăvit repertorul*. VLAHUȚĂ, la TDRG. *Frunză verde și iar verde, Ce mi-i dor nu se mai vede, Nu se vede, nu s-aude, — Bag seamă n-are de unde; Că s-au tare depărtat Și de mine ș-a uitat*. HODOȘ, P. P. 85.

BĂGĂRE s. f. Acțiunea de a (se) băga și rezultatul ei.

1. Introducere, virire (într-un spațiu închis sau acoperit).

2. (Numai în loc. a d v.) Cu băgare de seamă = cu grijă; cu atenție. *Cată să umbli... cu băgare de seamă*. SADOVEANU, N. F. 65. *Atunci ea... se uita mai cu băgare de seamă și îndată cunoaște podul*. CREANGĂ, P. 95. Am

buchetul d-tale, pe care am să-l studiez cu mare băgare de seamă. NEGRUZZI, S. I 98.

BĂGĂCIÓS, -OÁSĂ, *băgăcioși, -oase*, adj. Băgăreț.

BĂGĂRÊȚ, -EĂȚĂ, *băgăreți, -e*, adj. Care se bagă, se înfige sau se amestecă nepoftit în vorbă, în discuție; băgăcios, înfigăreț.

BĂGĂTOR, -OĂRE, *băgători, -oare*, adj. (Numai în e x p r.) Băgător-de-seamă = care observă, care e atent (la ceva); precaut, prudent, circumspect, prevăzător, cu ochii în patru. † (Substantivat, familiar) Supraveghetor, controlor.

BĂHNÎȚ, -Ă, *băhniți, -te*, adj. (Mold.; despre apă) Stătut, clocit, bîhlit. *Mirosind apa din urciur, văzînd că ea-i răsuflată și băhniță, presușe că bătrînul trebuia să fi murit.* EMINESCU, N. 128.

BĂHNÓS, -OÁSĂ, *băhnoși, -oase*, adj. (Mold.; despre locuri) Mlăștinos, mocirlos. *Conochiftirița... trăiește pe la locuri băhnoase și grase.* ȘEZ. I 120.

BĂI, *băiesc*, vb. IV. R e f l. (Rar) A face baie; a se îmbăia, a se scălda. (Fig.) [Burgezii] *trîndavi, lacomi, mîndri se scald și se băiesc În lacrimi de-a mulțimii.* CONTEMPORANUL, I 205.

BĂIAȘ s. m. v. băieș².

BĂIAȘ², *băieși*, s. m. Cel care pregătește baia și servește într-o baie publică.

— Variantă: băieș s. m.

BĂIĂȚ, *băieți*, s. m. 1. (De obicei în opoziție cu fată) Copil de sex bărbătesc. *Se uită în toate părțile să vadă dacă băiatul nu și-a mai uitat ceva.* VLAHUȚĂ, O. A. I 96. *Eu oi sta deoparte cu băieții, iar dumneața să te prinzi în joc lîngă o fată.* CREANGĂ, P. 163. *Bună vreme, măi băiete!* — *Mulțămim, voinic străin!* — *Cum te cheamă, măi copile?* — *Ca pe tată-meu, Călin.* EMINESCU, O. I 84.

2. (Spre deosebire de copil și în opoziție cu bărbat) Persoană de sex bărbătesc ieșită nu de mult din vârsta copilăriei; p. ext. (om) tînăr; adolescent, flăcău. *Vezi, așa te vreau, băiete! Fetelor, săriți și voi! Uite-l, mă, ntre patru fete!* COȘBU, P. II 66. *Eram băiat de vreo treisprezece ani cînd am învățat să dau cu pușca.* ODOBESCU, S. III 21. *Cînd de-acasă am plecat, Eram tinerel băiat, Tinerel fără mustață, Și acum: barbă stufoasă.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 300. † (Sport, numai la pl.) 100 m plat băieți. † (Cu nuanță afectivă, chiar despre persoane mai în vîrstă; adesea la vocativ) *Bun băiat!* = *Cînd voi izbi o dată eu cu barda, Această stîncă are să se crape Și va fișni din ea șuvoi de ape!* Băieți, aceasta este arta! BENIUC, V. 7. *Aleodor... era băiat viteaz și de treabă și îi legă [corbului rănit] aripa.* ISPIRESCU, L. 43. *Să știți, Purice, băiete, că nu-i mai fi moșnoi, Ci spre vrednică răsplătă, movil-a te face vroii.* NEGRUZZI, S. I 129. † (La vocativ sg., raportîndu-se la subiectul vorbitor sau chiar fără a se adresa unei anumite persoane, mai ales după imperative ca «du-te», «tule-o» etc. sau după interjecții ca «tîva» etc.) *Apoi lasă-ți, băiete, satul, cu tot farmecul frumusețelor lui, și pasă de te du în loc străin și așa depărțat, dacă te lasă pirdalnică de inimă!* CREANGĂ, A. 118. *Își ia cocoul între umere și biciul în mînă și tîva, băiete!* CREANGĂ, P. 114.

3. (Adesea determinat printr-un genitiv) Fiu, fecior (al cuiva). *Băiatul domnului notar A spart un geam.* BENIUC, V. 37. *Merg catanele tot rînd, Merg mîmîniile (= mamele) gemînd... Și din grai așa grînd: Vai de mine, rău mă tem... C-am un băiat tinerel Ș-oi rămînea fără el.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 304. † (Rar, la pl.) Copii (fără deosebire de sex). *Lelea Sofe începu a uri copiii...*

Bieții băieți bine vedeau, dar nu grămîșdau nici fiș (= nu suflau nici o vorbă), știînd bine că numai ei făcură pe tată-său s-o aducă-n casă. RETEGANUL, P. I 43.

4. Tînăr angajat la un stăpîn sau la un patron. *Un țîran viînd o dată cu treabă la București Și trecînd pe dinaintea bolșilor bogăseresti, Băieții ce stau la ușă și unii pe alți: se-ntrec Ca să cheme și să-ndemne pe cîți peuliță trec, Începură... a-l striga.* PANN, P. V. II 55. † Băiat (de sau în prăvălie) = tînăr angajat în prăvălia unui patron. *Băiat de casă = valet, fecior. Băieți de casă le dau grăbiți ocoale.* MACEDONSKI, O. I 24. † (Ieșit din uz) Ospătar. *Vinee! răspundeau băieții cu fote verzi, trecînd printre mese cu tăvi și cu clondire.* PAS, L. I 43.

— Variantă: (Mold.) băiet (SADOVEANU, N. F. S1, ALECSANDRI, T. I 49) s. m.

BĂIĂȚĂ, *băiete*, s. f. (Transilv.) Fată, copilă (mică), fetiță. *Ghișule, drăgușule, Răsări-ți-ar numele Prin toate grădîmile, Să răsără florile, Să le strîngă fetele, Fetele, nevestatele, Mai cu drag băietele.* BIBICESCU, P. P. 32.

BĂIEȘ s. m. v. băiaș².

BĂIEȘ², *băieși*, s. m. (Mai ales în Transilv.) Lucrător într-o mină. *Eram muncitor băieș, Meșter tînăr fără greș.* CORBEA, în POEZ. N. 133. *Băieșul coboară la sute de metri în pămînt să caute aur.* BOGZA, T. 52.

— Variantă: băiaș (SBIERA, P. 322) s. m.

BĂIEȘIȚĂ, *băieșițe*, s. f. Femeie care servește la o baie publică.

BĂIEȘIȚĂ², *băieșițe*, s. f. (Mai ales în Transilv.) 1. Sofie de băieș².

2. Femeie care servește într-o întreprindere minieră (la suprafață sau în mină).

BĂIÊȚ s. m. v. băiat.

BĂIETĂȚ, *băietani*, s. m. (Regional) Băiat mai mare (aproape flăcău). *Un băietan ca de șoptesprezece ani intră în circumă și cîntă pe Ghișă.* SLAVICI, O. I 123. *Cînd fi-oi da grîl în girezi, să am voie a lua numai atîta grîu... cit oi putea duce în spate eu și cu un băietan al meu.* CREANGĂ, P. 157. *Uscăciunea neagră și sălbatică a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului.* EMINESCU, N. 35.

— Variantă: (rar) băiețîn (RETEGANUL, P. IV 70) s. m.

BĂIETĂȚĂȘ, *băietănași*, s. m. (Regional) Diminutiv al lui băietan. *Intrară pe rînd, repeziți peste prag, vreo cinci băietănași.* CAMILAR, N. II 270. *Deasupra pantalonilor, băietănașul purta o cămașă.* SADOVEANU, N. F. 53.

— Variantă: băietănaș (SADOVEANU, F. J. 284) s. m.

BĂIETĂȚ s. m. v. băietan.

BĂIETĂȚANDRU, *băiețandri*, s. m. (Cu nuanță afectivă) Băiat mai măricel (trupește sau ca vîrstă). *V. copilăndru, flăcău, fecior, flăcăiandru. Un băiețandru împungea din cînd în cînd boii... cu capătul căpului.* DUMITRIU, B. F. 98. *Au văzut un băiețandru călare pe deșelate pe un călușel care se ducea ca vîntul.* ISPIRESCU, L. 161.

BĂIETĂȘ, *băiețași*, s. m. Băiețel. *Își aminti că a văzut-o în tovărășia băiețașului modest și sirguincios, plecat la învățătură.* C. PETRESCU, A. 446. *Un băiețaș frumos, ca de doisprezece ani, îmbrăcat foarte curat sărăneste, ne ieși înainte și ne întrebă ce poștim.* HOGAȘ, DR. 245. *După ce alese un săbioi... un buzdugan năprasnic, voi să plece.* — *Plătește întii, băiețaș, și apoi să pleci.* ISPIRESCU, L. 137. *Spune-mi, spune-mi, băiețaș, Unde-i drumul la oraș?* TEODORESCU, P. P. 489.

BĂIETÊȚ, *băieței*, s. m. Diminutiv al lui băiat; băiețaș. *Mă întîmpină un băiețel de vreo 14 ani, cu figura albă*

și senină. SAHIA, U.R.S.S. 130. *De ce te cănești, băieșele, și te amărești?* SPIRESCU, L. 314. *Să-i fur și eu băieșelul, Ca să-i arză suflețelul.* TEODORESCU, P. P. 535. ✦ Epitet de alintare dat de fete iubivilor lor. V. b a d i ț ă, b a d i ș o r. *Frunzuliiți trei smicele, Dragă băieșele, Leagă calul de zăbrele, Dragă băieșele.* TEODORESCU, P. P. 321.

BĂIEȚESC, -EASCĂ, băieșești, adj. (Despre haine, înfățișare, obiceiuri, maniere, purtare etc.) De băiat, de tinăr. *Fată îmbrăcată în haine băieșești.*

BĂIEȚEȘTE adv. Ca băieții, în felul (sau cu purtare, apucături, înfățișare sau obiceiuri ca ale) băieților. *Fată tunsă băieșește.* □ *A ris mai tare și i-a bătut pe umeri, băieșește.* PAS, Z. I 126.

BĂIEȚICĂ s. m. (Mold., întrebuințat la vocativ, mai ales ironic, chiar și când se adresează unui bătrîn) Diminutiv al lui b a i a t. *Nu, măi băiețică, mă... Trebuie să demonstrăm... că a vrut să fugă de sub escortă.* CAMILAR, N. I 181. *Na și ție, băiețică, zicea unui bătrîn bondoc, vârsindu-i iarbă în corn și alice în basma.* GHICA, S. 283.

BĂIEȚIME s. f. (Rare, cu sens colectiv) Mulțime de băieți. *Fundul [sălii Ateneului] era prins de băiețime, de fete de pe la conservator.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG.

BĂIEȚOI, băiețoi, s. m. Augmentativ cu sens depreciativ al lui b a i a t.

BĂITĂNAȘ s. m. v. băietănaș.

BĂIȚĂ, băițe, s. f. Diminutiv al lui b a i e t (1, 2). *Vrei să faci și o băiță, nu?* GALAN, Z. R. 311.

BĂIȚUL, băițuiesc, vb. IV. T r a n z. A acoperi suprafața unui corp cu baiț, a da, a colora (lemnul sau alt material) cu baiț.

— Pronunțat: b a i -ț u -.

BĂIȚUIT s. n. Acțiunea de a băițui. *Băițuitul bibliotecii. Etajeră băițuită.*

BĂJENĂR, băjenari, s. m. (Învechit și arhaizant) Fugar care (împreună cu alții) își părăsea, vremelnic, casa, provincia sau patria, din pricina unei invazii dușmane, a persecuțiilor politice, a jafurilor administrative sau a exploatării boierești; pribeg, refugiat. V. e m i g r a n t. *Auzi, să fugi la munte, ca băjenarii!* D. ZAMFIRESCU, R. 26. (În forma *bejenar*) *De cite ori i-a văzut pe bejenarii Moldovei, revărsași în lunile de toamnă și de iarnă, nu mărturiseau unde se duc, de teamă să nu se îngâmădească prea mulți într-un loc, să nască prisos de brațe și să rămâie fără muncă.* CĂLUGĂRU, O. P. 37. (În forma *bejănar*) *Au rămas... bejănarii, pînă în ziua de azi, prăpădiți de vatra părintească.* SADOVEANU, N. F. 29. *Să fie vrun tilhar... nu cred... a fi, poate, vrun bejănar care vra să intre argat la mine.* ALECSANDRI, T. 607.

— Variante: *bejenăr, bejănăr* s. m.

BĂJENĂRI, băjenăresc, vb. IV. I n t r a n z. (Învechit și arhaizant) A băjeni. *Vezi, d-aia nu s-a mai pomenit d-atunci să fie oameni cu zederea pe locurile acestea!* *Au băjenărit toți rumînii de spaimă [pe vremea Chiajnei].* ODOBESCU, S. I 163. (În forma *bejănări*) *După stricarea eteriștilor la Drăgășani și la Sculeni... Iășul se pustii. Orașeanii bejănăriră în Bucovina... unde găsiră azil.* NEGRUZZI, S. I 217.

— Variantă: *bejănări* vb. IV.

BĂJENĂRIE s. f. (Învechit și arhaizant) Băjenie. (Atestat în fo m b j a n a r i e) *De ce pricină p-aicea nici un locuitor nu-i?... Pricina bejănărici ș-a jalei obștești tu ești. Hoș tubat și fără lege, care prăzi și pustiești.* NEGRUZZI, S. I 119. ✦ (Mai rar) Emigrare, pribegie. (Atestat în forma *băjenerie*) *Un chervan... plin pînă*

la coviltir de sipeturi... ducea pe drumul băjeneriei bogățiile lui Mihnea-vodă. ODOBESCU, S. I 95.

— Variante: *băjenerie, bejănărie, bejănărie* s. f.

BĂJENĂRIȚĂ s. n. (Învechit și arhaizant) Băjenie. (Atestat în forma *bejănărit*) *Dar spre-a Romanului parte de ce se apropia, Hroiot, aflînd pustii sate, a-nșelege nu putea Care poate fi pricina acelui bejănărit.* NEGRUZZI, S. I 119.

— Variantă: *bejănărit* s. n.

BĂJENĂRIȚĂ, -Ă, băjenăriți, -te, adj. (Învechit și arhaizant) Care fugea, pribegea, părăsindu-și casa, ținutul, țara, din cauza unei invazii dușmane, a jafurilor administrative sau a exploatării boierești; refugiat, pribeg. *Țărani băjenăriți.*

BĂJENERIE s. f. v. băjenurie.

BĂJENI, băjenesc, vb. IV. R e f l. (Învechit și arhaizant) A se refugia din calea dușmanilor crotropitori; a-și părăsi căminul, a fugi din cauza jafurilor administrative și a exploatării boierești; a (se) băjenari. (Atestat în forma *bejăni*) *Astăzi [omul] dormita tihnit la vatra lui; mîni era nevoit să se bejănească în codri.* SADOVEANU, F. J. 458.

— Variante: *bejenî* (SADOVEANU, O. I 515), *bejănî* vb. IV.

BĂJENIE, băjenii, s. f. (Învechit și arhaizant; atestat mai ales în forma *bejenie*) 1. Fugă (în masă) din fața dușmanilor crotropitori, din cauza jafurilor administrative sau a exploatării boierești; pribegie vremelnică, refugiu; timpul petrecut în pribegie. V. e m i g r a ț i e. *Ulișele lui [ale satului], ca în vremuri de bejenie, sînt pustii.* BOGZA, C. O. 367. *De demult... au purces în bejenie unele sate ale noastre de la apa Moldovei.* SADOVEANU, N. F. 28. *Bani, argintării, șaluri și scule cite avuseseră le vindură și le cheltuiră în băjenii.* GHICA, S. 497.

2. (Mai ales la pl.) Șiruri, coloane de băjenari în drum spre locurile de adăpost (codri, mănăstiri etc.). *Stingele curse șiroaie, din pămînt străin, și pe pămîntul Moldovei...; bejenile porneau la munte.* SADOVEANU, P. 2. ✦ Fig. (În forma *bejănie*) *Peste flori ce cresc în umbră, Ltngă ape, pe potici, Vezi bejănie de albine, Armii grele de furnici.* EMINESCU, O. I 100.

— Variante: (Mold.) *bejănie, bejănie, bejănie* s. f.

BĂL, -Ă, băli, -e, adj. (Ban., Transilv.) 1. (Despre oameni, în opoziție cu o a c h e ș, s m e a d) Blond; bălai, bălan. *Frunză verde calapăr, Doi voinici, maică, mă cer: Unu-i negru, unu-i băl.* *Frunză verde de măr dulce, După băl, maică, m-aș duce.* HODOȘ, P. P. 186.

2. (Despre oi, mai rar despre boi, vaci, cîini sau cai; în opoziție cu l a i) Alb pe tot corpul sau numai pe bot.

BĂLĂI, -E, bălai, -e, adj. 1. (Despre părul oamenilor, p. e x t. despre oameni) Blond, bălan. *O fată... a răsărit, bălaie ca toamna, printre clăi.* DEȘLIU, G. 49. *Au am simțit în nări... acea mireasmă care îmi plăcea s-o respîr din părul bălai și de la ția lelișei Amica.* SADOVEANU, N. F. 13. *Un băiat frumos, cu barbă mare, bălaie.* SADOVEANU, M. 120. *Copilă... Cu vineți ochi, cu păr bălai, Tot sufletu-mi te cere... IOSIF, PATR. 58. Dragă mi-i oița laie Și lelișă cea bălaie.* ȘEZ, I 213. ✦ (Poetic) *Maci roșii... năpădiră grinele bălaie.* BENIUC, V. 75. *Veneau, cu fața către soare, zvrîrînd cu dreapta sămînță bălaie de orz.* SANDU-ALDEA, D. N. 287. *Luna... luna iese-n treagă, se înalță-așa bălaie Și din țărîm în țărîm dreează o cărare de vâpaie.* EMINESCU, O. I 154.

2. (Mai ales la f. despre culoarea părului unor animale, cu deosebire a vacilor și a oilor) Alb, bălan, băl (2). V. p l a v a n. *Oaie bălaie.* ✦ Expr. *Că e laie, că-i bălaie sau ba e laie, ba-i bălaie* = ba una, ba alta; ba albă, ba neagră; așa și pe dincolo. *Gura babei umbla*

cum umblă melița: că fata lui nu ascultă, că-i ușernică, că-i leneșă, că-i soi rău, că-i laie, că-i bălaie. CREANGĂ, P. 285. Ori laie, ori bălaie = (în chip de concluzie la o discuție mai lungă) ori una, ori alta; ori în bine, ori în rău; să s-aleagă o dată. Nici laie, nici bălaie = (în legătură cu luarea unei atitudini) nici așa, nici așa. *D-apoi când or veni... ai noștri [bărbați]? Atunci voi să vă faceți moarte-n păpușoi, să nu spuneți nici laie, nici bălaie.* CREANGĂ, P. 13. † (Substantivat, f.) Nume care se dă vacilor sau iepelor albe. *Spre cireadă tot alerg, Pe bălaie să-mi aleg.* ȘEZ. VIII 84. † Ex pr. Nici lupul pe bălaie, nici bălaia pe lup, se zice când se tocnesc doi oameni și se învoiesc la un preț mijlociu care nu-i nici cel cerut, nici cel oferit. **A înfărcat bălaia** = s-a isprăvit cu posibilitatea de a profita de slăbiciunea sau de munca altuia; s-a dus chilipirul, avantajul. **A intrat bălaia în sat** = s-a luminat de ziua.

— Pl. f. și: **bălăi** (SADOVEANU, N. F. 6).

BĂLĂN, -Ă, *bălani*, -e, adj. 1. (Despre părul oamenilor, p. ext. despre oameni) Blond, bălai. *Înainte de a trece la dreapta țăcăii Leona, mi-a mîngiat părul bălan.* SADOVEANU, N. F. 158. *Cu deosebire mi se lipi de inimă un tînăr nalt, bălan și de o înfățișare foarte distinsă.* VLAHUȚĂ, O. A. 145. *Ieși, copile cu părul bălan, afară și rîde la soare, doar s-a îndrepta vremea.* CREANGĂ, A. 34. *În junia sa se vede că fusese bălan, căci ochii lui aveau încă o ușure vâpșea de alb-albastru.* NEGRUZZI, S. I 58. *Spre țară au plecat, Cu Marin și cu Ciocan, Cu Lisandru cel bălan.* ALECSANDRI, P. P. 180. † (Substantivat, m.; în superstiții, ironic) Dracul, diavolul (Atestat în forma regională *balan*) *Balan să-ți aleagă din gură ce spui, dacă nu vorbești deslușit.* CREANGĂ, P. 151.

2. (Despre animale domestice) Cu părul alb; plăvan, bălai. *I-aduse... un cal bălan.* BENIUC, V. 36. *Mînză bălană Paște noaptea-n poiană (Luna plină).* SADOVEANU, P. C. 10. *Oiță bălană, Cu lină birsană, De trei zile-ncoace Gurița nu-ți tace.* TEODORESCU, P. P. 435. *Mîncatu-s de dușmani, Ca iarba de boi bălani.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 191. *Boi, bourei... Pe pînteci bălani, Pe spate plăvani.* ALECSANDRI, P. P. 102. † (Substantivat, m. și f.) Nume dat unor animale domestice (boi, vaci, oi, cai, cîini etc.) cu părul alb. *Adăp bălanul și-l încalce.* STANCU, D. 249. *Veniți de puneți mina să scot pe bălana din noroi.* VISSARIU, B. 41. *D-aș mai trăi pîn'la toamnă, Cumătră Ioană, Să pun șaua pe bălană!* TEODORESCU, P. P. 332. † Ex pr. (Popular) **E mîncat ca bălana de ham**, se zice despre omul prăpădit de nevoi. *Popa era călare pe bălană și întreba de iapă, se spune despre cei uituci, zăpăciți sau proști.*

• **BĂLĂUR** s. m. v. *balaur*.

BĂLĂBĂNEALĂ, *bălăbăneli*, s. f. Mers, mișcare legănată (ca de om beat). *Îi înveselea pe aceștia bălăbăneala lui Ion.* PAS, L. I 27.

BĂLĂBĂNÎ, *bălăbănesc*, vb. IV. 1. Refl. (Despre oameni) A se clătina, a se legăna greoi, în mers, încoace și încolo (ca un om beat). *Se ridică. Mergea bălăbănindu-se.* N-o să ajungă prea departe. STANCU, D. 158. [Scamatorul] se bălăbănea... nesigur, și pe urmă... căzu alături. SAHIA, N. 69. *Cîntînd, cu pălăria pe ceafă, se oprea la ficcare colț, bălăbănindu-se și vorbind singur.* DUNĂREANU, N. 17.

2. Tranz. (Despre părți ale corpului sau despre obiecte care atîrnă) A mișca într-o parte și într-o alta, a face să oscileze, a legăna. *Se pomense fugind prin mijlocul drumului, bălăbănind în întineric mîinile.* G. M. ZAMFI-RESCU, SF. M. N. I 68. *Trifon Gugu bălăbănea o pușcă în aer și chiuita și striga cu o vociune ce nu se potrivea de loc cu fața lui morocănoasă.* REBREANU, R. II 153. *Pedelul a ieșit în ogradă cu clopotul cel mare și a prins a-l bălăbăni înspre cele patru puncte cardinale.* SADO-

VEANU, N. F. 151. † Refl. I se bălăbănea capul într-o parte și în cealaltă. PAS, L. I 7. † Intran z. *Picioarele îi erau așa de lungi, încît bălăbăneau de-a lungul coastelor catrului, mai pînă la pămînt.* ALECSANDRI, la TDRG. † (Rar) A face pe cineva să se miște sau să se aplece, fără voia lui, cînd într-o parte cînd într-alta; a hurduca, a zgîlții, a scutura. *Cîte giupînese cu testemeluri, cîți logofitei... tot Picuți îi bălăbănește, hurduz-hurduz, prin toate rătăcămile.* ALECSANDRI, T. 530.

3. Refl. Fig. (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A se trudi în fel și chip, pierzînd mult timp pentru a învinge o greutate; a se zbate, a se lupta; a se ciorovăi, a se ciondăni cu cineva (pentru ceva). *Cîteva zile se bălăbăni ea așa cu valurile opelor.* ISPI-RESCU, L. 121. *În sfîrșit, cit s-a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, tot pe-a mamei a rămas!* CREANGĂ, A. 17.

BĂLĂBĂNÎT, -Ă, *bălăbăniți*, -te, adj. (Despre pas, mers) Legănat; sovăitor. *În pas bălăbănit suim pe deal.* BENIUC, V. 45.

BĂLĂCĂRI, *bălăcăresc*, vb. IV. 1. Refl. și intranz. (Rar) A se bălăci. *Niște rațe leșești... bălăcăreau și măcăneau.* MACEDONSKI, O. III 110.

2. Refl. (Regional) A se certa, a se înjura, a se batjocori; a rosti cuvinte triviale.

BĂLĂCEALĂ, *bălăceli*, s. f. Mișcare, joc cu mîinile și cu picioarele prin apă la scaldat. *Bălăceala e bucuria copiilor.*

BĂLĂCÎ, *bălăcesc*, vb. IV. Refl. și (mai rar) intranz. A se mișca în apă producînd un plescăit; a se scâlda în apă (murdară) puțin adîncă; a se tăvăli. *Cînd apele intrau din nou în albia veche, ei, în grădînă, încă se bălăceau în mîl.* GALAN, Z. R. 45. *Mai la larg se bălăceau gîștele și rațele.* PAS, L. I 69. *Copii desculți și numai în cămăși groase... bălăceau prin suvițele de apă.* DELAVRANCEA, T. 204. *Se dusesse la eleșteul din apropiere și, după ce bălăcise în mocirlă, prinsese două broscuțe.* CARAGIALE, S. 46. *Parcă văd colo pe un biet vînător, bondoc și pîntecos, bălăcînd ca vai de dînsul, pe ploaie și pe sloată, într-o luncă noroioasă.* ODOBESCU, S. III 157. † Fig. O, vînturători de fraze, scripcari sarbezi și smîntiți, *Nu vedeți în ce mocirlă de prostii vă bălăciți?* VLAHUȚĂ, P. 86. † Tranz. *Cum de v-ați furișat în parc și ați ajuns la iaz și ce gînd v-a venit... să vă bălăciți picioarele în el.* PAS, Z. I 48. † Fig. [Acest ziarist] își bălăcește condeiul în toate. VLAHUȚĂ, la TDRG.

BĂLĂCÎRE, *bălăciri*, s. f. Acțiunea de a se bălăci; bălăceală. (Fig.) *Ce sarbădă bălăcire într-o mlaștină de convenții și de etichete!* VLAHUȚĂ, la TDRG.

BĂLĂCÎT s. n. Bălăcire.

BĂLĂIÊL, *bălăieli*, adj. m. (Rar) Bălăior. † (Substantivat) Epitet dat unui animal bălan. *Vai, săracu bălăiel! Mult era el frumușel! Cum l-o pîrlit pe spinare și mi l-o pus în frigare, De strig în gura mare: Coviți, coviți, rău mă doare.* ALECSANDRI, T. 898.

BĂLĂIÔR, -OĂRĂ, *bălăiori*, -oare, adj. Diminutiv al lui bălai.

1. v. bălai (1). *Copilă bălăioară cu coșite lungi și aurite.* RUSSO, S. 128. *Cînd văd fața-i bălăioară, Dorul ei mai mă omoară.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 31. *Pe cel deal, pe cel colnic, Trece-o pruncă ș-un voinic, Puiculiță bălăioară, Cu coșița galbioară, Voinicel tras prin inel, Mult e mîndru tinerel!* ALECSANDRI, P. P. 24. † (Substantivat, aproape numai la f.) Persoană blondă. *Frunză verde sălcioară, Am avut o bălăioară, Cu numele Mărioară.* HODOȘ, P. P. 101. *De-aș avea o bălăioară, Naltă, veselă, ușoară, Ca un pui de căprioară!* ALECSANDRI, P. A. 35.

2. v. bălai (2). Oaie bălăioară.

— Variantă: (Mold.) bălăioară (ŞEZ. II 5, SEVASTOS, C. 173) adj. f.

BĂLĂLĂI, bălălăiesc, vb. IV. Intrans. A se mişca, a se legăna, a se clătina într-o parte şi într-altă ca un om nesigur pe pasul său, ori ca un obiect spînzurat, în bătaia vîntului; a bânăni, a se bălăbăni. *Fîntina părăsită ... asupra căreia a jale scrişia, bălălăind în bătaia vîntului, cumpăna ce tot se mai ţinea pe crăcana unei furci butucoase. VLAHUŢĂ, N. 122. Mă cam strînge [livreaua] la coate şi-n spate. — Da ce vrei?... să bălălăieşti [în ea] ca într-un sucman? ALECSANDRI, T. I 136. ◇ (Urmat de determinări introduse prin prep. «din») *Stenon, ce-n adunare înşiră cum îi vine Şi vrute şi nevrute, ca moara cea stricată... Din minii bălălăieşte, întocmai ca din limbă. NEGRUZZI, S. II 226.**

BĂLĂLĂU adj. invar. (Regional) Care se leagănă greoi, la întimplare, bălălăind, bânănăind. *Ivan atunci se întoarce iar cu faţa-n jos, cu capul bălălău într-o parte. CREANGĂ, P. 322.*

BĂLĂNEL, -EĂ, -ICĂ, bălănei, -le, adj. Diminutiv al lui bălan. *Bate vîntu salcia, Se porneşte tabăra, Tabăra de soldaşi, Aşa nălţi şi subţirei Şi la piept cu năsturei Şi la faţă bălănei, Dă-mă, maică, după ei. SEVASTOS, C. 121. ◇ (Ironie) *Olio, sorioară, Nu te, supăra, Eu te-oi mărita După harap bălănel, Să sameni şi tu cu el. ŞEZ. VI 116.**

BĂLĂNGĂI, bălăngăiesc, vb. IV. Trans. (Mold.) A bălăngăni. *Toşi îl apucă [pe băiat] de păr şi-l bălăngăiesc. ŞEZ. VIII 121.*

BĂLĂNGĂIT s. n. (Rar) Acţiunea de a bălăngăi şi rezultatul ei. *Il privi pînă îl pierdu din ochi într-un nor de praf şi într-un bălăngăit depărtat de clopote. DELĂVRANCEA, T. 155. Cine n-ar fi ascultat cu plăcere întoarcerea vitelor de la păşune, cu bălăngăitul lor depărtat. DELĂVRANCEA, T. 259.*

BĂLĂNGĂNI, bălăngănesc, vb. IV. 1. Intrans. (Despre un clopot mare, o balangă) A suna (tare). *Clopotul bălăngăneşte.*

2. Refl. A se legăna, a se clătina, a se bălăbăni. *Capul [calcului]... atrîna în jos, bălăngăindu-se greu şi incet, ca o ciutură mare şi hodorogită. PREDĂ, I. 130. — Prez. ind. pers. 3 ş: bălăngăne (PAS, Z. I 43).*

BĂLĂNGĂNIT s. n. Sînetul clopotului (de la biserică). *Bălăngănitul clopotelor.*

BĂLĂNGĂNITOR, -OĂRE, bălăngănitori, -oare, adj. (Despre clopote) Care bălăngăneşte, care sună; sonor. *Clopotele bisericii... îşi alinau prelungirile bălăngănitoare. MACEDONSKI, O. III 100.*

BĂLĂNŪT, -Ă, bălănuşi, -e, adj. (Regional) Bălăior. *Era subţirel, bălănuşi, cu ochi albaştri, ş-avea chipul rotund şi alb ca o fată. V. ROM. noiembrie 1953, 131.*

BĂLĂOĂRĂ adj. f. v. bălăior.

BĂLĂRIE, bălării, s. f. (Mai ales la pl.) Buruiiană, de obicei înaltă şi stufoasă, care creşte pe locuri necultivate. *Toate bălăriile, scaieţii, frunzele lipanului sau tufa de cucută, îşi scot capul din şanţul şoselei. SAHIA, N. A. 49. Potecile-au rămas pustii Şi-i năpădit de bălării Pustiul din pridvor. IOSIF, PATR. 8. Dincolo, la stînga, c o cocioabă de casă, în mijlocul unui maidan plin de bălării. SLAVICI, N. I 252. Iar acum de cînd nu vîi Au crescut tot bălării, Că de cînd ne-ai părăsit Cărările-au inverzit. ALECSANDRI, P. P. 280. ◇ (Uneori la sg., cu sens colectiv) *Undeva lîngă cetate, Zid dărăpănat de ani... Loc de linişte pustie înecat-n bălărie. DEŞLIU, în POEZ. N. 162. Nu simţiţi cum miroase a bălărie răscoaptă de**

soare? CARAGIALE, O. II 98. *Hora, veselă şi cadentată... prăfuia-ntr-o clipă, de prin curte, bălăria. MACEDONSKI, O. I 10.*

BĂLĂUREL, bălăurei, s. m. Diminutiv al lui băla u r. *Chinguliţa lui: Doi bălăurei Cu capul de zmei. TEODORESCU, P. P. 92.*

BĂLEGĂ vb. I v. hăliga.

BĂLEGĂR s. n. v. băligar².

BĂLIGĂ, bălig, vb. I. Refl. (Despre animale) A-şi lepăda baliga.

— Variantă: bălegă vb. I.

BĂLIGĂR, băligari, s. m. (Popular) Nume dat unor specii de gîndaci negricioşi care trăiesc în baligă proaspătă de vită.

BĂLIGĂR, băligare, s. n. 1. Baligă.

2. Baligă călcată de vite, amestecată cu paie şi cu ogrinji, care se întrebuiţează ca îngrăşămint sau ca combustibil (v. t i z i c); gunoi de vite. [În timpul ciumei lui Caragea] *d-asupra oraşului se ridica un fum galben şi acru, fumul băligarului care ardea în curţile boiereşti, şi oraşul răsuma de urletul jalnic al cînilor rămaşi fără stăpîn. GHICA, S. 31.*

— Variantă: bălegăr (GALAN, Z. R. 266) s. n.

BĂLMĂJEALĂ, bălmăjeli, s. f. Faptul de a (se) bălmăji; (concretizat) amestecătură, încurcătură, harababură.

BĂLMĂJI, bălmăjesc, vb. IV. Trans. 1. A amesteca mai multe lucruri unele cu altele; a încurca. *† A ameţi pe cineva (cu vorba); a zăpăci, a încurca. V. îmbrobodi. (Atestat în forma îmbolmăji) Du-te, omule, şi fii mai cu inimă, nu te mai lăsa să te îmbolmăjească cu vorba. VLAHUŢĂ, O. A. 356.*

2. A spune (ceva) încurcat, în neştire; a îngăima. *V. îndruga. Ca să ne dea o dovadă de chemarqa sa pentru viaţa schimmicească, bălmăji pe nas, popeşte, aproape trei sferturi de ceas, un deşănţat amestec de cîntări bisericeşti şi de cîntece de lume. M. I. CARAGIALE, C. 117.*

— Variante: bălmujî (CREANGĂ, A. 88), îmbolmăji vb. IV.

BĂLMĂJIT, -Ă, bălmăjiţi, -te, adj. Încurcat, amestecat. (Atestat în forma bălmujit) *Asta-i asta! Din ceaslov şi psaltire, şi acele bălmujite rău ca vai de ele, să treci la gramatică. Şi încă ce gramatică! CREANGĂ, A. 88.*

— Variantă: bălmujit, -ă adj.

BĂLMUJÎ vb. IV v. bălmăji.

BĂLMUJIT, -Ă adj. v. bălmăjit.

BĂLÓS, -OĂSĂ, băloşi, -oase, adj. 1. Cu bale, plin de bale, căruia îi curg balele; p. c x t. murdar, scîrbos. *Limbă băloasă. Buze băloase.*

2. (Mai ales despre vinul alterat, zeama de varză etc.) Care curge gros şi inegal (ca balele).

BĂLOŞI, băloşesc, vb. IV. Refl. (Despre vinuri, zeamă de varză etc.) A deveni bălos.

BĂLOŞIRE, băloşiri, s. f. Faptul de a se băloşi; (în special) boală a vinurilor (albe) sărace în "alcool şi tanin", provocată de anumii fermenţi şi caracterizată prin faptul că vinul se tulbură, devine viscos şi se întinde ca uleiul.

BĂLOŞIT, -Ă, băloşiţi, -te, adj. (Despre vin, zeamă de varză etc.) Care a devenit bălos. *Vinurile băloşite se pot drege prin aerisire, adăugire de tanin, filtrare etc.*

BĂLSĂMĂ vb. I v. îmbălsăma.

BĂLSĂMI vb. IV v. îmbălsăma.

BĂLSĂMIT, -Ă adj. v. îmbălsămat.

BĂLTĂCĒL s. n. v. băltăgel.

BĂLTĂGĒL, băltăgele, s. n. Diminutiv al lui baltăg.

— Variantă: băltăcĒl (TEODORESCU, P. P. 52) s. n.

BĂLTĂRĒT, -EĂTĂ, băltăreși, -te, adj. De baltă, din regiunea bălților. V. palustru. *Priveai la pruncii tăi din tindă, Arsind de friguri băltăreșe.* JEBELEANU, în POEZ. N. 297. *O parte din fin era plouat și caii nu-l mîncau bucuros, iar altă parte era băltăreș, amestecat cu șovar și cu minzoc și nu-l mîncau bucuros boii.* SLAVICI, V. P. 55. † (Substantivat, n. sg.) Numele unui vînt călduț umed, care bate dinspre miazăzi. *Soarele trecuse de amiază și băltăreșul își sporea bizăitul.* SADOVEANU, P. M. 41. *După apusul soarelui, băltăreșul s-a oprit.* SLAVICI, V. P. 104. *Vîntul băltăreș suflă de la Dunăre.* I. IONESCU, M. 62.

BĂLTĂU, băltaie, s. n. (Rar) Augmentativ al lui baltă. *Cînd ajunse la locul de luptă, văzu un băltău de sînge.* ISPIRESCU, L. 134.

BĂLTÎ, pers. 3 bălțește, vb. IV. Refl. (Rar, despre apă) A se strînge multă la un loc, formînd o baltă; a stagna. *Apa curge de-a lungul șanșului numai unde se strîmtează locul, aproape de viroagă și aproape de moară, iar mai departe... ea se bălțește și aruncă podmol.* SLAVICI, V. P. 47.

— Variantă: bălî vb. IV.

BĂLTÎȘ, bălțișe și bălțișuri, s. n. Loc cu multe bălți, situate la mică distanță una de alta; teren băltoș (din apropierea rîurilor), cîmp mocirlos. *O luptă destul de crîncenă se încaldea acolo, printre ruinele și bălțișurile dupe malul Dunării.* ODOBESCU, S. III 574. *Un covor de iarbă fragedă și măruntă, scaldată p-alcurea de bălțișe... ce se adunase din apele de ploaie.* ODOBESCU, S. I 377.

BĂLTÎȚĂ, bălțițe, s. f. Diminutiv al lui baltă. *Apa... vine de se aruncă prin o cascadă de o palmă de naltă, într-o bălțiță, unde mierlele, cintișile și gangurii se scaldă.* NEGRUZZI, S. I 96.

BĂLTOĂCĂ, băltoacă, s. f. Baltă (mare) cu apă murdară, stătută și mocirloasă; adunătură sau scursură de apă de ploaie prin gropile drumurilor. *Băltoacele țîșneau în pinze galbene de apă sclipitoare sub roșile de cauciuc.* DUMITRIU, B. F. 34. *Plină de glod... Ca o rașă bălăcită în băltoacă.* BENIUC, V. 140. *Băltoacele din curte erau zvîntate.* PAS, L. I 73. *Îmboldit de camarazi pe la spate, recrutul, bătînd trei pași, trînti piciorul în mijlocul unei băltoace care ne umplu de apă pe citeșitrei.* BRĂESCU, V. A. 153. † Cantitate mare de apă, de sînge, de vin etc. vîrsată pe jos. V. lăcăraie, apăraie. *Privînd cu încintare cum se scaldă soarele într-o băltoacă de păcură, [copilul] și-a spus povestea pînă la capăt, ascultînd-o singur.* GALAN, Z. R. 307. *Popa rămase uitat într-o băltoacă de sînge-nchegat.* BENIUC, V. 157.

— Variantă: băltoăgă (SADOVEANU, O. III 447) s. f.

BĂLTOĂGĂ s. f. v. băltoacă.

BĂLTŌI, băltoaie, s. n. Băltoacă. *Se adunară într-o zi toate braștele la un loc, într-un băltoi mare.* MARIAN, O. II 314. *Se aruncă în băltoil muceșit.* ALECSANLRI, P. I 13.

BĂLTŌS, -OĂSĂ, băltoși, -oase, adj. (Despre locuri) Plin de bălți, acoperit de multe bălți; mocirlos, mlaștinos. [Balaurii] se așază cu locul în ziduri sparte și părăsite... prin locuri băltoase, cu deosăbire în fintini și lacuri

rare. SBIERA, P. 316. *Avea... o fisioară [de loc]... băltoasă, Glodoroasă și ghimpoasă.* PANN, P. V. II 119.

BĂLȚĂT, -Ă, bălțați, -te, adj. 1. (Despre boi, vaci și alte animale, mai rar despre păsări) Care are părul sau penele de culori diferite; cu dungi sau pete de altă culoare (de obicei mai deschise sau albe). V. pestrît. *Grupe de vaci greoaie, bălțate negru și alb, se ridică la trecerea tremurilor, în marginea pășunilor, și au aerul că salută.* SADOVEANU, O. A. II 186. *Erau unsprezece bur-succi... umii negri, alții murgi și alții bălțați.* ODOBESCU, S. III 42. *D-apoi un vișel bălțat? A rupt funea ș-a scăpat.* TEODORESCU, P. P. 335. *Ia voi, turcilor, să-mi dați vro cincizeci de boi bălțați Cu vârgi negre pe spinare, Roto-goale Pe sub poale.* TEODORESCU, P. P. 481.

2. (Despre haine, stofe, tablouri etc.) Cu prea multe culori; colorat fără gust. *Basma bălțată.* † (Popular, ironic, despre persoane) Îmbrăcat în haine boierești sau de oraș. *Frunzuliișă lemn uscat Aoleo, ciocoi bălțat, Sint trei ani de cînd te cat.* TEODORESCU, P. P. 293.

BĂLȚI vb. IV v. bălți.

BĂNĂT, (3) bănături, s. n. (Transilv., Mold., Bucov.) 1. Stare de durere sufletească, tristețe, jale, mîhnire; părere de rău. *Nu te da bănătilui Ca iarba tăiatului, Nu-ți vinde necazului Florile obrazului.* TOMA, C. V. 386. *Mereu se depărta de sat Bătrînul, slab, cu ochii plini De lacrimi și bănat.* COȘBUC, P. I 233. *N-am dus și nu duc destul bănat după cei trei [copii]? Acum te mai prăpădești și tu prin cea săcreată de lume!* RETEGANUL, P. V 28. *Lîngă munte Este-o punte, Și la capătul punții Scriu-i dorul mîndrușii; La capătul celălalt, Scriu-i și-al badei bănat, Că s-a dus și m-a lăsat.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 161. † Expr. *A-i fi bănat* = a-i fi jale, a-i părea rău. *Mi-ar fi, nu mi-ar fi bănat, Daca s-ar fi măritat De aci al treile sat; Dar ea s-a făcut mireasă De la noi a treia casă.* ALECSANDRI, P. P. 303.

2. Supărare, mînie, necaz, ciudă, pică. *Nu știu ce-ji cu tine, Că tot porți bănat De te rid prin sat, Și porți jale-amară De te rid prin țară!* COȘBUC, P. II 145. † Expr. (Ca formulă de politețe) *A nu-i fi cu bănat* = a nu lua rugămintea (sau întrebarea) cuiva în nume de rău. *Într-un tîrziu... a-ntrebat, Privînd așa pe deal, răsleş: Departe-i pînă-n sat? Să nu vă fie cu bănat: Întreb, că sînt drumeț.* COȘBUC, P. I 228. *Mă rog, să nu fie cu bănat, dar ia spune-mi cum te cheamă.* SBIERA, P. 193. *Nu-ți fie cu bănat, om bun, că am sunut și eu!* CREAŢĂ, P. 127. *Ce vrei tu? — Noi? Bănat pace! Și de n-o fi cu bănat, Domnul nostru ar vrea să vază pe măritul împărat.* EMINESCU, O. I 146.

3. Înviniure, reproș, imputare; mustrare, înfruntare. *Mai pune la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte și timp în felul său; că profesorul... zicea: «Luai de ici pînă ici...». Și poate că nu veși aduce bănat nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea, ci întîmplării, care a făcut pe oameni așa cum sînt.* CREAŢĂ, A. 89. *Aceste bănături și le scriu din toată durerea inimii, doresc ca ele să fie nemeritate.* KOGĂLNICEANU, S. 218. [Mîndra] și-o trimite, bade, carte, Pe de laturi Cu bănături, În mijloc Pară de foc. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 135.

4. Bănuială, prepus. *Ar trebui să mă ceri la mama, atunci ai putea veni cît de des; și ea n-ar avea nimic de bănuț.* — *Despre bănat nu mi-i teamă, dar, vezi, n-am vreme să mă ocup cu astfel de lucruri.* CONTEMPORANUL, VII 499.

— Pl. și: (rar, 1) bănate (JARNÎK-BÎRSEANU, D. 313).

BĂNĂNĂI, bănănăiesc și bănănăi, vb. IV. In t r a n z. (Mai ales despre unele părți ale corpului) A se mișca într-o parte și într-alta, a se clătina, a se legăna; a se bălăbăni. *Minile îi bănănăiau în toate părțile.* DELAVRANCEA, H. T. 167. *Se clătina pe picioare, capul îi bănănăia pe umeri, brațele-i curgeau moi și grele de-a lungul trupului.*

VLAHUȚĂ, O. A. 160. *Capul îi bânăndăia într-o parte și într-alta de parcă își rupsesse junghetura.* ISPIRESCU, L. 106.

BĂNĂRIT s. n. (Mold., cu sens colectiv) Sumă mare de bani, bani mulți; bănet. *Boierul acela, de mult bănărit ce avea, nu-i mai știa numărul.* CREANGĂ, P. 67. *Care dincotro îl ruga: unul să-i deie bănărit cât a cere el, altul să-i deie fata și jumătate de împărăție... pentru asemenea odoare.* CREANGĂ, P. 228. *Ian privește bănărit, de unde eram așf de parale...* ALECSANDRI, T. 146.

BĂNĂȚEAN², *bănățeni*, s. m. Bărbat care locuiește în Banat sau este originar din Banat.

BĂNĂȚEAN², -Ă, *bănățeni*, -e, adj. Din Banat, originar din Banat, care aparține Banatului. *Grai bănățean.*

BĂNĂȚEANĂ, *bănățence*, s. f. Femeie (originară) din Banat.

BĂNĂȚENESC, -EĂSCĂ, *bănățenești*, adj. Bănățean. *Cintec bănățenesc.*

BĂNĂȚENESTE adv. În felul sau după obiceiul bănățenilor; ca în Banat, ca bănățenii.

BĂNCŪȚĂ, *bâncuțe*, s. f. (Transilv., învechit) Denumire populară folosită pentru orice fel de bani de hirtie. *Stau la mine galbenii pe gard? Sau cresc bâncuțele ca sușorcele (= pănușile)?* SLAVICI, la TDRG.

BĂNCŪȚĂ, *bâncuțe*, s. f. (Munt., învechit) Monedă mică de argint în valoare de 50 de bani; firfirică. *Îi mârșe leașa cu o bâncuță pe săptămână.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 157. *Dacă i s-ar preface zilele lui negre în bâncuțe de argint, apoi ar fi mai bogat decât cneazul Ţugui de la Bălățești.* SADOVEANU, N. F. 63. «Ce-o fi în oala aceea al vostru să fie... Ce să vezi! poli, galbeni, patace... bâncuțe, hirtii de 20, de 100, ba și de 1000. CARAGIALE, O. II 28. ♦ (La pl.) Bani, parale. *Tinerete, haine scumpe, Cumpăra-o-aș, n-am bâncuțe.* HODOȘ, P. P. 153.

BĂNCŪȚĂ², *bâncuțe*, s. f. Diminutiv al lui *b a n c ă*¹.

BĂNDURICĂ, *bândurici*, s. f. (Transilv.) Diminutiv al lui *b a n d u r ă*². *Le va pune toate într-o bândurică, într-o cîrpă mică, S-apoi le va duce.* COȘBUC, P. II 149.

BĂNESC², -EĂSCĂ, *bănești*, adj. De bani; în bani; relativ la bani. *Calcularea în valori bănești a întregii activității economice a întreprinderilor socialiste reprezintă utilizarea banilor în funcția lor de măsură a valorii.* CONTEMPORANUL, s. II, 1952, nr. 294, 7/3. *Interesul bănesc nu este nicidecum scopul nostru.* KOGĂLNICEANU, în ARHIVA R. I VIII. ♦ *Reformă bănească v. r e f o r m ă*.

BĂNESC², -EĂSCĂ, *bănești*, adj. (Învechit) De ban²; al băniei. *O mulțime de panduri bănești... se răpeziră cu săbiile goale asupra lui.* ODOBESCU, s. I 157.

BĂNEȘTE adv. Cu privire la bani, din punctul de vedere al banilor. *De câte ori țara a stat mai rău bănește, de atâtea ori regele a cerut să i se dea mai mult.* LIT. ANT. MONARHICĂ 168.

BĂNĚȚ s. n. (Cu sens colectiv) Bani mulți; sumă, cantitate sau grămadă mare de bani, avere mare în bani. *Pe leșezi de marmoră, ca un munte se ridică colosala movilă a bănetului de aur.* VLAHUȚĂ, O. A. 215. *Se temea ca nu cumva să-l apuce cineva și să-l întrebă de unde are atîta bănet.* SLAVICI, O. I 356. *De unde pînă unde să-i dea prin mîntre... a-i trimite ei atîta bănet.* CARAGIALE, O. III 72. *Tot mai are Dobrișan... Mult bănet și grea avere.* TEODORESCU, P. P. 474.

BĂNĚ, *bănesc*, vb. IV. 1. *T r a n z.* (Învechit) A face (pe cineva) ban, a ridica (pe cineva) la treapta de ban. *Vodă a bănit pe Goleșcu.* La HEM.

2. *In t r a n z.* A exercita funcția de ban. *Te-oi ridica Ban la Craiova, și tu că-i băni, De te-i ferici.* TEODORESCU, P. P. 48.

BĂNICĚR, *băniceri*, s. m. 1. Meșter care face coșuri (sau banițe) din coajă de tei.

2. Cel care măsoară cu banița grîu sau alte cereale.

BĂNCIOĂRĂ, *băncioare*, s. f. Baniță. *Dați-ne cu împrumut măcar jumătate de băncioară de mălai.* STANCU, D. 101.

— Pronunțat: -cioa-.

BĂNĚ, *băni*, s. f. Funcția sau rangul de ban². *Doamne, măria-ta, Să-mi dăruiești bănia... Domnul dăcă auzea, Bănia că-i juruia.* POP., la HEM.

BĂNIȘOR, *bănișori*, s. m. (Mai ales la pl.) Diminutiv al lui ban¹. *Bănișorii lui sînt toți la el, pe pulpa piciorului.* GALACTION, O. I 283. *Pînă una-alta, a cheltuit peste o treime din pușinii bănișori cu care a sosit.* REBREANU, R. I 21 *Nu te pune în poară, măi omule, cu împrăpatul iadului, ci mai bine ia-ți bănișorii și caută-ți de nevoi!* CREANGĂ, P. 49.

BĂNÓS, -OĂSĂ, *bănoși*, -oase, adj. 1. (Despre meserii, ocupații etc.) Care aduce bani mulți, ciștig mare; productiv, lucrativ. *Să învâș un meșteșug subțire, măi bănos.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 194.

2. (Rare, despre oameni) Care are bani mulți, bogat. *De mi-aș mai găsi o fată, N-aș vrea să mor niciodată, și de n-o fi ea bănoasă, Numai să fie frumoasă.* BIBICESCU, P. P. 177.

3. (Rare) Care costă bani mulți, scump. *Mi-o trimitea... Să ia și s-aleagă Sculuri de mătase D-ale măi bănoase, Fir și ibrișin, Postav d-ăl mai bun.* TEODORESCU, P. P. 649.

BĂNUĚ, *bănuiesc*, vb. IV. 1. *T r a n z.* (De obicei urmat de determinări) A presupune (orientîndu-se după unele aparențe), a presimți, a avea o intuiție. *Bănuiam că n-am s-o mai găsesc la întoarcere.* SADOVEANU, N. F. 28. *Modest pînă a roși cînd auzea laude pentru scrierile lui, [Filimon] n-a bănuit niciodată că era un scriitor de mare merit.* GHICA, s. A. 84. ♦ (Cu complement dublu) *Am ajuns în locuri necunoscute. Le-am bănuit că sînt locurile mele.* SADOVEANU, N. F. 58. ♦ (Rare, construit cu dativul pronomelui reflexiv) *Cine ș-ar fi bănuit că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii grași, voinici și nebulatici?* DELAVRANCEA, H. T. 207. *Zinele celelalte începură a-și bănuii ceva, dar iară se îmbărbătau [zicîndu-și]: E fată ca și noi.* RETEGANUL, P. II 13.

2. *T r a n z.* A lua cunoștință de un obiect mai mult ghicindu-l sau presupunîndu-i prezența; a întrezări. *Se uita mereu pe ferestre, acolo unde bănuia prin întunerec arbori și o zare nemărginită.* DUMITRIU, B. F. 44. *Fără de a fi văzut sau măcar bănuit de garnizoana turcească, își așeză pe la 10 ore cele două tunuri ca la 2000 metri în fața tabiei.* ODOBESCU, s. III 573. *Astfel poate vom ajunge a bănuii și țara și epoca în carele cîntul elenic și-a făcut loc în limba romînă.* ODOBESCU, s. I 214. ♦ *Refl. pas.* *Printre sălcii... se putea bănuii oglinda rece și lucie a Dunării.* DUMITRIU, N. 276.

3. *T r a n z.* A considera pe cineva (orientîndu-se după unele aparențe) drept autor al unei fapte rele, a suspecta, a nutri o bănuială. *Îl bănuia de asemenea că e cu mîna lungă.* PAS, L. I 80. *Tragi cu ochiul la nevete... Da te-or bănuii bărbății și-o pășești.* COȘBUC, P. I 238. *De cusut n-are chef, Ci-mi iese-afară pe prag Să vază pe cin'te drag, Dac-o-ntrebi, dac-o cîrșitei, Ea zice c-o bănuiești.* TEODORESCU, P. P. 345.

4. *In t r a n z.* (Mold., de obicei construit cu dativul) A se supăra (pe cineva), a lua cuiva (ceva) în nume de rău, a-i face muștrări. *Cîntorii noștri nu ne vor bănuii dacă ne vom opri cam mult la analiza unor fraze.* GHE-

REA, ST. CR. II 57. *Așa a trebuit să se întâmple și n-ai cui bănuî.* CREANGĂ, P. 223. [Mama ta] m-a mustra *Că te-oi dezmiarda, Și mi-a bănuî Că te-oi prea iubi.* ALECSANDRI, P. P. 8. ♠ (Mai ales în formule de politețe, în construcții negative) *Stăpîne, să nu bănuiești, da am să zic și eu o vorbă.* CREANGĂ, P. 154. *Adeluta nu-i de obrazu d-voastră... Adică să nu bănuiești.* ALECSANDRI, T. I 344. *Vă rog să nu bănuți că vi le spun aceste.* NEGRUZZI, S. I 199.

5. Intran z. (Transilv., Mold.) A-i părea rău de ceva, a regreta. *Iubește, mindră, iubește, Da ia seama ce iubești. Nu cumva să bănuiești, Să nu iubești o nălucă, S-o iubești și să se ducă!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 251. ♠ (Construit cu dativul pronumelui reflexiv) *De cumva o vei lua, de mare năcăz ne-ar fi, iară de nu o vei lua, și-i bănuî după ea.* RETEGANUL, P. III 17. *Uitindu-se cu mulțemire la trecuta ei viață, în care nu are a-și bănuî nici de o greșeală.* NEGRUZZI, S. I 289.

BĂNUIALĂ, bănuiele, s. f. Atitudine de neîncredere față de cineva sau ceva, presupunere că cineva are o vină sau o intenție rea; suspiciune. *Îl măsură din cap pină-n picioare cu bănuială și neîncredere.* DUMITRIU, B. F. 17. *Se scărpină sub pălărie și-l pătrunse o bănuială.* PAS, L. I 92. *Departa de noi o astfel de bănuială! Noi nu știam nici o faptă neomenoasă să fi săvârșit.* ISPIRESCU, L. 378. *Lența mea a primit o creștere care o va opri totdeauna de a se abate din calea bunei cuviinți și care-o pune mai presus de toate bănuiele.* ALECSANDRI, T. 1432. ♠ (Adesea în legătură cu verbele «a da», «a avea», «a nutri» etc.) *Nu zise nimic care să-i dea vreo bănuială.* ISPIRESCU, L. 128. ♠ Expr. *A nu-i fi cu bănuială*, în formule de politețe, exprimând o scuză sau o părere de rău. *Am coborît fin în corlăți... Or avea pină-n seară... Nu-ți fie cu bănuială.* GALAN, Z. R. 273.

— Pl. și: *bănuiele* (NEGRUZZI, S. I 107).

BĂNUIELNIC, -Ă, bănuielnici, -e, adj. (Rar) Care este înclinat să bănuiască, care cade ușor la bănuială; bănuitor.

BĂNUIRE, bănuiri, s. f. (Rar) Acțiunea de a bănuî și rezultatul ei; acuzare (nedreaptă). *Ca să scape De atita bănuire, i-a spus neadevăr.* COȘBUC, P. II 178.

BĂNUIT, -Ă, bănuți, -te, adj. 1. Care atrage asupra bănuielei, asupra căruia se îndreaptă bănuielele, suspect, suspectat. ♠ (Substantivat) *În fruntea bănuțiilor puseră pe pîndarii arendașului Cosma Buruiană.* REBREANU, R. I 84. *V-a mai văzut cineva în tot timpul acesta? întrebă unul dintre judecători.* — *Nimeni, răspunse bănuitul.* SLAVICI, O. I 176.

2. (Transilv., Mold.) Supărat, mîhnit. *Nu fi, bade, supărat Plugul că și s-a stricat; Nu fi, bade, bănuit, Ți-a fost plugul hrăbit.* ȘEZ, I 176.

BĂNUITÔR, -OĂRE, bănuitori, -oare, adj. Care bănuiește (pe cineva sau ceva), care are bănuiele; care este înclinat spre bănuială, care se îndoieste lesne; neîncredător. *Cei de pe marginea drumului schimbară priviri bănuitoare.* DUMITRIU, B. F. 98. *Nu fi așa bănuitoare, soro; cine să fie aci ori să se ia după noi?* ISPIRESCU, L. 236. [Agenții împăratului] se întoarseră foarte întărități și cu inima bănuitoare lîngă împăratul, căruia îi insuflară aceleași bănuiele. BĂLCESCU, O. II 276. ♠ (Adverbial) *Tanti Eleonora lăsă acele și lina să-i cadă în poală și zise dușmănos, bănuitor... DUMITRIU, B. F. 43.* ♠ *Gelos. Presupunind că vremea va potoli necunoscuta ei patimă mai bine decît leacurile vracilor, grecul, bănuitor și întăritat, smulse pe biata Ancuță din zadarnicele îngrijiri ale Jupinițelor curtene.* ODOBESCU, S. I 138.

— Pronunțat: -nu-i-.

BĂNUȚ, bănuți, s. m. 1. Diminutiv al lui *b a n*¹; monedă de valoare sau de dimensiune mică. *Jarăși începură să*

zuruiu în pălărie bănuții de aramă și de nichel. PAS, L. I 141. *Scoase punga. Se uită în ea. Ce să vază? În loc de dîmon, bănuți de aur, ce lumineau ca jericul.* DELAVRANCEA, LA HEM. *Sclibesc în soare ca niște bănuți de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă.* VLAHUTĂ, O. A. II 139. ♠ Fig. *Cad din frunziș, pe lespezi, bănuți lucioși de soare.* LESNEA, C. D. 52. ♠ (Numai la pl.) *Bani buni, bani scumpi. Ba de voie nu m-oi da, Nici povara nu mi-eți lua Că mi-am dat bănuți pe ea.* TEODORESCU, P. P. 292.

2. Germenele oului fecundat. *Cînd e să pue ouăle sub cloșcă, atunci mai întii le cearcă în zarea luminii... Cele ce au «bănuț» în partea rotundă... acelea sînt bune, iară celelalte nu.* MARIAN, O. II 256.

3. (Mai ales la pl.) Plantă mică, erbacee, din familia compozeelor, cu flori mici și rotunde, frumos colorate (*Bollis perennis*).

BĂNUȚEL, bănuței, s. m. (Mai ales la pl.) Bănuț (3). *Pajiștea era presărată de risul bănuțelilor și fundurile grădini erau țesute în curpeni de zmeură și mure.* SADOVEANU, O. IV 71. *Zis-a mindra că mi-a face O peană de bănuței, Frumoasă ca ochii ei.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 43.

BĂRĂT, bărăți, s. m. (Învechit) Preot catolic. *Toată obștea cuvioasă, muieri și bărbați, asculta cîntările latinești ale bărătului.* ODOBESCU, S. I 101.

BĂRĂGAN, bărăganuri, s. n. Șes întins, prezentînd caractere de stepă (ierburi dese, populație rară etc.). *Așa ar fi vrut să-și înceapă Cocor scrisoarea către cineva de departe, tocmai de la Malu-Surpat, lîngă bărăgarul de la Dropii.* SADOVEANU, M. C. 108.

BĂRĂNÍ, bărănesc, vb. IV. Intran z. (Mold., Transilv.) A sta de capul cuiva (cerîndu-i ceva), a stăruî, a insista. *Poate că tu îi bărăni atunci să-mi tei sufletul din mine, ori mai știu eu ce dracul și-a veni în cap să ceri?* CREANGĂ, P. 151. *Nu-i zicea nimic nurorii de-a dreptul, ci tot mai pe departe bărănea hojma: «că nime nu face nimic» ori «că gospodăria nu-i floare la ureche și se ține greu».* CONTEMPORANUL, V 103.

BĂRĂȚIE, bărății, s. f. (Învechit) Nume dat, în anumite regiuni ale țării, bisericilor sau mănăstirilor catolice.

BĂRBĂT¹, bărbați, s. m. 1. (În opoziție cu *copil* și cu *femeie*) Persoană adultă de sex masculin. *Cel puțin să avem un bărbat cu noi.* DUMITRIU, B. F. 53. *Te-ai întors bărbat; aud c-ai învățat multe.* DAVIDOGLU, M. 8. *Fratele mamei era un bărbat mare și spătos.* SADOVEANU, N. F. 12. *Treceau bărbați, treceau femei Și uruiau trăsuri pe stradă.* COȘBUC, P. I 102. ♠ Fig. *Om în toată firea, plin de curaj, de hotărîre bărbătească. De-acu trebuie să te arăți bărbat. Eu n-am alt sprijin și am nevoie de brațul tău.* SADOVEANU, B. 68. *Fii o dată bărbat și nu-ți face voie rea!* CREANGĂ, P. 212.

2. Om căsătorit (în raport cu soția lui); soț. [Mamei] *i-a murit de mult bărbatul și nu mă are decît pe mine.* SADOVEANU, N. F. 55. *O femeie amărită îi opri... să le povestească cum bărbatul ei a fost omorît.* REBREANU, R. I 102. *Dar ce folos dacă nu pot găsi un bărbat Marghiolței.* ALECSANDRI, T. I 34.

BĂRBĂT², -Ă, bărbați, -te, adj. Curajos, inimos, voinic. *El e om bărbat, N-o să-și prindă doară mintea c-o femeie.* COȘBUC, P. I 247. *Zoe, Zoe, fii bărbată... —Nu mai pot, nu mai pot!* CARAGIALE, O. I 169. *Are o mai multe, Mîndre și cornute, Și cai învățați Și cîni mai bărbați.* ALECSANDRI, P. P. 1. ♠ (Substantivat, f.; popular, despre o femeie) *Asta-i mindra mindruleană, Țesătoarea pinzelor, Bărbata bărbatelor.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 423.

BĂRBĂCŪȚ s. m. v. herbecuț.

BĂRBĂNOC s. m. v. brebenoc.

BĂRBĂRIE s. f. Barbă mare, stufoasă. *Foarfece-n mină lua și pe Radu-l speria Să-i taie bărbăria.* TEODORESCU, P. P. 599. ✦ Fig. Om bărbos. *Ce-ți spuse bărbăria de popă?* CARAGIALE, s. 16.

BĂRBĂTESC, -EASCĂ, bărbătești, adj. 1. De bărbat, caracteristic bărbaților. *Cănașă bărbătească.* □ [Era] un inel bărbătesc, gravat cu inițialele I. S. DUMITRIU, B. F. 94. ✧ Parte bărbătească v. parte.

2. Care exprimă bărbăție; plin de energie, viril. *Știința și conducerea sovietică se întemeiază pe un realism bărbătesc și îndrăzneț.* SADOVEANU, C. 43. *Am de împlinit, pentru întâia dată în viață, o adevărată datorie bărbătească; voi s-o împlinesc bine.* D. ZAMFIRESCU, R. 59. *Fața lui tinăru și bărbătească însuflă încredere.* NEGRUZZI, s. I 30. ✦ Fig. Curajos, voinic. *Își cheamă ș-un cine, Cel mai bărbătesc și cel mai frățesc.* ALECSANDRI, P. P. 2.

BĂRBĂTEȘTE adv. 1. Ca bărbății. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* EMINESCU, N. 39. 2. Cu bărbăție, în mod energetic, vitezește. *Mi-a scuturat mina bărbătește.* IBRĂILEANU, A. 138. ✦ Matur. *Pe lângă simțul fin, artistic... avea un fel de a judeca bărbătește.* BART, E. 224.

BĂRBĂTÓS, -OĂSĂ, bărbătoși, -oase, adj. (Rar) Plin de curaj bărbătesc, viteaz, energetic. [Zmeul] al doile era mai viteaz și mai bărbătos. SBIERA, P. 102.

BĂRBĂTUȘ, bărbătuși, s. m. 1. Nume indicând partea bărbătească a unor animale (care nu au denumire specială pentru fiecare sex). *Bărbătușul rândunicii.*

2. (Rar) Diminutiv al lui bărbat¹ (1). *Vătavul Pitărel vîri capul pe ușă. Era un bărbătuș mititel, negricios și ager ca o zvirlugă.* SADOVEANU, F. J. 89.

BĂRBĂȚEL, bărbăței, s. m. Diminutiv al lui bărbat (2). *Tinăra nevastă, văzîndu-și bărbățul, mai uită din cele năcazuri.* CREANGĂ, P. 7.

BĂRBĂȚIE s. f. 1. Faptul de a fi bărbat; epoca de maturitate a bărbatului.

2. Vigoare bărbătească, virilitate; f. g. putere, curaj, vitejie. *Cîtesc, iar gîndu-mi își întoarce zborul Spre vremi de bărbăție legendară.* IOSIF, P. 22. *Calul spuse fetei cu ce tertipuri împlă tată-său să-i încerce bărbăția.* ISPIRESCU, L. 16. [Făt-Frumos] se repezi cu bărbăție spre potecă. POPESCU, B. II 22.

BĂRBIE, bărbii, s. f. 1. Partea feței de sub buza inferioară, care formează o proeminență rotunjită. *Sta așezat pe pătura întinsă printre salcîmi, cu bărbia sprijinită în pumni.* MIHALE, O. 483. *Se așezară tustrele sub streșina bisericeții, cu genunchii aduși la bărbii.* CAMILAR, N. I 221. ✧ (Franțuzism) *Dublă bărbie* = parte proeminentă sub bărbie de unele persoane grase. *Cute timpuri i se brăzdau de jur împrejurul feții, acolo unde începea un pic de dublă bărbie.* DUMITRIU, B. F. 37.

2. Partea cărnoasă care atîrnă sub falca de jos la unele animale. *Avea vreo cinci-șase boi în toată cîeada, pe care îi ducea la pășunea cea mai bună. Îi sătura, îi scărpină pe bărbie, îi mîngîia.* AGÎRBEANU, S. P. 14. ✧ (La pl.) Cele două lame roșii, cărnoase, care atîrnă de o parte și de alta sub ciocul găinilor. *De multe ori găinile mor cu droaia; numai ce vezi că li se învinețesc bărbile și creasta.* ȘEZ. III 203.

3. Dispozitiv de lemn aplicat la baza viorii, pe care se sprijină bărbia celui care cîntă.

BĂRBIER, bărbieri, s. m. Bărbat care are meseria de a rade barba și de a tunde părul; frizer. *Ștefan-vodă porunca Bărbieri de-i aducea: Unii părul că-i tăia, Alții barba i-o radea, Pe Corbea-l întinerea.* TEODO-

RESCU, P. P. 530. ✧ (În trecut avea și alte îndeletniciri) *Mă doare [măsecau]: întii rabad cit pot... pe urmă pui doftorii; pe urmă, dacă văz că nu mai merge, mă duc hotărît la bărbier să mi-o scoată.* CARAGIALE, O. I 188. ✧ Compus: (învechit) *bărbier-bașa* = bărbierul curții domnești. [Portar-bașa] ședea la perdeaua domnească zi și noapte, și, cînd se trezea mîria-sa, el striga prin sarai, cit îl făcea gura: *Cafegi-bașa! Bărbier-bașa!* ALECSANDRI, T. I 582.

— Pronunțat: -bi-er.

BĂRBIEREĂLĂ, bărbiereli, s. f. (Familiar) Laudă mincinoasă de sine, lăudăroșenie.

— Pronunțat: -bi-e-.

BĂRBIERESC, -EASCĂ, bărbieresti, adj. (Rar) De bărbier, al bărbierilor. *Breasla bărbierească mi-este foarte simpatică.* CARAGIALE, N. S. 47.

— Pronunțat: -bi-e-.

BĂRBIERÎ, bărbieresc, vb. IV. 1. Tranz. A tăia barba, a rade. *Potriwise ciobul de oglindă pe marginea unei polițe și-și bărbierea cu greutate bărba mare, încîlcită.* GALAN, Z. R. 388. *Pentru un gologan din cei căpătați i-a bărbierit un meșter.* PAS, L. I 62. ✧ Refl. Eu taman mă bărbieream pe prispă. PREDĂ, Î. 117. ✧ Refl. reciproc. *Se tunseseră și se bărbieriseră ei între ei.* PAS, L. I 73.

2. Refl. (Familiar) A se lăuda pe sine, mințind. *Taci, măi, nu te bărbierii!* STANCU, D. 350.

— Pronunțat: -bi-e-.

BĂRBIERIE, (2) bărbierii, s. f. (Învechit) 1. Meseria de bărbier. ✧ (Astăzi numai în expr.) *A învăța bărbieria pe capul cuiva* = a deprinde o meserie făcînd ca altul să suporte riscurile nedibăciei tale.

2. Frizerie.

— Pronunțat: -bi-ș-.

BĂRBIERIT s. n. Acțiunea de a (se) bărbierii. — Pronunțat: -bi-e-.

BĂRBIERITĂ, bărbierise, s. f. (Învechit, rar) Frizeriță. *Bărbierita trebuie să fie tinăru.* NEGRUZZI, S. I 322.

— Pronunțat: -bi-e-.

BĂRBIȚĂ¹, bărbite, s. f. (Rar) Diminutiv al lui bărbă. [Rănitul] zări bărbitea roșcată a popii. CAMILAR, N. II 317. *Dumneata ai fost în mișcarea lui Rosnovanu, îl intrerupse... un domn cu bărbitea rotundă.* PAS, L. I 35.

BĂRBIȚĂ², bărbite, s. f. Mic șervețel de pînză sau de mușama care se leagă la gîtul copiilor mici cînd mîncă, ca să nu-și murdărească îmbrăcămintea.

BĂRBIUȚĂ, bărbiuțe, s. f. (Rar) Bărbite¹. *Tu ai scris cîntecul ăsta! Te cunoști după sprinceană, Un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană, Ochi mici și buză subțire... Chiar un chip de fariseu!* HASDEU, R. V. 30.

— Pronunțat: -bi-u-.

BĂRBIŢCIOĂRĂ, bărbincioare, s. f. Diminutiv al lui bărbînță. *Bărbincioara e o bărbînță mică.* ȘEZ. VIII 93.

— Variantă: herbincioară s. f.

BĂRBIŢŢĂ, bărbînțe, s. f. Vas de lemn făcut din doage (uneori înfundat la amîndouă capetele), servind la păstrarea laptei și a brînzeturilor, mai rar a băuturilor spirtoase. *Ciobanii... dobîndiseră voie... să se înfățișeze și să incline brînză în bărbînțe.* SADOVEANU, F. J. 364. *Brînză... rasă de pe bărbînțe.* ȘEZ. III 146. ✧ Expr. Cînd o brînză, nu-i bărbînță = cînd ai una, îți lipsește alta.

— Variantă: herbînță s. f.

BĂRBÓS, -OĂȘĂ, *bărboși, -oase*, adj. Cu barbă, care poartă barbă (lungă și deasă); care este nebărbierit de mai multe zile; căruia i-au crescut tu-leiele bărbii. *Aveau hainele rupte, erau oboșiți, bărboși, cu capetele goale.* DUMITRIU, B. F. 140. *Și s-au pornit bărboși regi Cu sfetnicii-nveciți în legi Și patruzeci de zile-ntregi Au tot nuntit.* COȘBUC, P. I 58. ⚡ (Substantiv) *S-a apropiat de bărboșii și pîntecoșii care îi făceau zile fripte.* PAS, L. I, 111. *Bărbosul se holba cu mare tulburare spre adînc.* SADOVEANU, N. F. 48.

BĂRBŪNC s. n. (Regional) 1. (Învechit) Înrolare în armată, recrutare. *Hai-deți, feciori, la cătane, Să mîncăm pită cu carne; Hai-deți, feciori, la bărbunc, Să mîncăm carne de junc!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 317.

2. Numele unui dans țărănesc (care se juca altădată cu prilejul recrutării). *Au și început să-mi salte călcîiele!* Am să-i trag un bărbunc. V. ROM. martie 1952, 170.

BĂRBŪȚĂ, *bărbuțe*, s. f. Diminutiv al lui barbă. *Clipea mereu din ochi cu înțeleș și-și mîngîia bărbuța.* PAS, Z. I 213.

BĂRCULIȚĂ, *bărculițe*, s. f. (Rr) Bărcușă. *Atunci o bărculiță... Ca lebăda tăcută prin valuri înota.* BOLINTINEANU, O. 6.

BĂRCUȚĂ, *bărcuțe*, s. f. Diminutiv al lui barcă. [Copiii] au scos toate bărcuțele cu pinzele stropite de apă. SAIIA, U.R.S.S. 123.

BĂRDĂC s. n. v. *bărdacă*.

BĂRDĂCĂ, *bărdace*, s. f. (Munt., Mold.) Cană mică de pămînt, cu toartă, de obicei mai strîmtă la gură și smălțuită, din care se bea de obicei apă, lapte etc. *Dac-ar fi cineva să-mi dea și mie... o bărdacă de apă de izvor să beau, fi-aș arăta și eu cine sînt.* ISPIRESCU, L. 263. *Anca (cu o bărdacă de apă): Ține, Ioane.* CARAGIALE, O. I 269. *Cînd s-au așezat iar la masă, Abu-Hasan a luat o bărdacă, a umplu-o cu vin.* CARAGIALE, O. III 63.

— Variantă: *bărdăcă* (FOPESCU, B. IV 138) s. f., (rar) *bărdăc* s. n.

BĂRDĂN s. n. v. *bîrdan*.

BĂRDĂȘ, *bărdăși*, s. m. (Regional) Dîlgher, lemnar. *Să ne dați bărdășul satului Să dregă carul împăratului.* SEVASTOS, N. 211.

BĂRDĂCUȚĂ, *bărdăcuțe*, s. f. Diminutiv al lui barbă; căniță, ulciac. *Boiul îi era așa de gingaș, încît îi venea să o bei într-o bărdăcuță de apă.* ISPIRESCU, L. 20.

BĂRDÎȚĂ, *bărdițe*, s. f. Diminutiv al lui bardă. *În belciugul de la carîmbul dedesubt — din stînga — era aninată o bărdiță, pentru felurite întîmplări.* CREANGĂ, P. 106.

BĂRDUI, *bărduiesc*, vb. IV. Tranz. A ciopli (un lemn) cu barda. *Hai, teiule, hai, Cum am să te tai, C-un topor tăios... Să te bărduiesc.* SEVASTOS, C. 204.

BĂRLOĂGĂ s. f. v. *bîrlog*.

BĂRNĂCI, -E, bărnaci, -e, adj. (Transilv.; despre culoarea feței și a ochilor, p. ext. despre persoane) Negricios, oacheș. V. s m e a d. *Mîndră cu ochii bărnaci, Albă ești, dar nu-mi prea plăci.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 372.

BĂRZĂŪN, bărzăuni, s. m. I. Bondar.

2. Gen de viespi mari, de culoare neagră lucitoare, vîrgat cu galben (*Vespac rabro*). V. g ă r g ă u n.

BĂRZŌI, bărzoii, s. m. (Rare, mai mult în glumă) Bărbătușul berzei. *Bărzoii pîndește pe baltă broaștele.* STANCU, D. 224. *Am văzut O barză Ș-un bărzoii Și trei puici; Cine sînt?* TEODORESCU, P. P. 199.

BĂSMĂ s. f. v. *basma*.

BĂSMĂLŪȚĂ, *băsmăluțe*, s. f. Diminutiv al lui, basma.

1. v. *basma* (1). *Își aranjă băsmăluța sucită și ieși înaintea semănătorii care venea.* MIHALE, O. 441. *Era subțirică, desculță și cu o băsmăluță albastră legată cochet pe cap.* REBREANU, R. I 91.

2. v. *basma* (2). *Ionici scoase din băsmăluța lui cu flori albastre cîțiva bănuși.* CAMILAR, N. I 166. *În mînă ținea o băsmăluță și toată încăperea se umplu de-un miros de busuioc uscat.* CAMILAR, TEM. 154.

BĂSMÎRE s. f. v. *băsnire*.

BĂSMÎT, -Ă adj. v. *băsnit*.

BĂSNĂR, băsnari, s. m. (Învechit) Cel care spune sau născoceste basme, născocitor de povestiri fantastice și mincinoase. *Au venit împrejurări cari... au făcut ca marel istoric [Herodot] să nu mai fie tratat de băsnar!* GHICA, S. 294.

BĂSNÎ, băsnesc, vb. IV. Intrans. (Învechit și, rar, popul r) A spune basme, a povesti lucruri fantastice, neadevărate. V. scorni, născoci. *Ce dumnezeul doar n-a trăit omul acesta acum cîteva veacuri, ca să ne permitem cu atita ușurință a băsnii despre trista lui viață!* CARAGIALE, O. III 238.

BĂSNÎRE, băsniri, s. f. (Învechit) Scornire, născocire, basm (2). *Spune băsniri dearte.* VĂCĂRESCU, P. 349.

— Variantă: *băsmîre* (MACEDONSKI, O. I 24) s. f.

BĂSNÎT, -Ă, băsnîți, -te, adj. (Învechit și, rar, popul ar) Scornit, născocit. (Atestat în forma *băsnit*) *L-au văzut mare, mare de tot și fioros... fioros ca dihăniile băsnite.* POPA, V. 218.

— Variantă: *băsmît, -ă* adj.

BĂȘCĂLÎE s. f. (Familiar, în expr.) A lua (pe cineva) în bășcălie = a lua (pe cineva) peste picior, a-și bate joc de el.

BĂȘICĂ, bășic, vb. I. Tranz. A face sau a produce cuiva bășici. *Rele-s, bade, frigurile, Da mai rele dragostele: Frigurile te bășică, Dragostele te usucă.* BIBICESCU, P. P. 7. ⚡ Refl. A se umple de bășici. *Fața li se bășicase de sudoare.* EUJOR, S. 100.

— Variantă: (Mold., Transilv.) *beșică* vb. I.

BĂȘICĂRE s. f. (Rare) Acțiunea de a (se) bășica. *Bășicarea pielii în urma unei arsuri.*

BĂȘICĂȚ, -Ă, bășicați, -te, adj. (Despre corp sau piele) Cu bășici, plin de bășici. (Atestat în forma *beșicat*) *Se duse și el cu talpele beșicate pe urma lui Oșlobanu.* CREANGĂ, A. 102.

— Variantă: *beșicăt, -ă* adj.

BĂȘICĂ, bășici, s. f. I. Umflătură a pielii conținînd o materie lichidă. *Colina se ridica mereu în sus; se umfla ca o bășică uriașă.* PEDA, Î. 36. *O bășică mare îi plesni, curse un fel de apă sălcie.* CAMILAR, TEM. 302. *Cu dășagii la spinare... De vînt bătut, ars de soare Și cu bășici la picioare.* TEODORESCU, P. P. 307.

2. (Mai ales la pl.) Balonașe, umflături mici, pline cu aer, care se fac la suprafața lichidelor (în timpul fierberii), a aluatului (în urma dospirii) etc.; bulbuci, clăbuci. *Bășici de săpun.* □ *Se porni o ploaie cu bășici.* PAS, L. I 55.

3. Sac membranos care se găsește în corpul oamenilor și al animalelor și în care se strîng unele secreții ale organismului. *Bășica udului. Bășica fierii.* □ (În forma *beșică*) *Mie are să-mi dea coada porcului s-o frig și beșica s-o umplu cu grăunțe.* CREANGĂ, A. 41. ⚡ *Aceeași membrană (scoasă din corpul animalelor) uscată și întrebunțată la făcutul pungilor, burdufurilor, pergamentului etc. O pungă de bășică de bou.* □ *Se duse într-un oraș*

și puse o bășică de cirviș în cap. ISPIRESCU, L. 150. ✦ Organ intern al peștilor, de forma unui balonaș, plin cu un amestec de gaze mult mai ușoare decât apa și care le ajută la plutire.

4. (Neobisnuit) Glob de sticlă, balon. (În forma beșică) Casa se prefăcu într-o peșteră... cărțile în beșici mari de sticlă, la gură legate cu pergament. EMINESCU, N. 56. ✦ Lampion. Grădina era luminată cu multe lumini în bășici de hirtie văpsită. CARAGIALE, O. I 375.

— Variantă: (Mold., Transilv.) beșică s. f.

BĂȘICUȚĂ, bășicuțe, s. f. Diminutiv al lui bășică. Bășicuțele de roată ce pe iarbă strălucesc. VĂCĂRESCU, P. 18.

— Variantă: (Mold., Transilv.) beșicuță s. f.

BĂȘTINĂȘ, -Ă, băștinași, -e, adj. Care se află din moși-strămoși pe pământul pe care locuiește; de băștină, autohton, indigen. În Italia, Franța, Anglia și alte țări robite capitalului, cu toate încercările desperade ale social-democrației de dreapta de a sparge unitatea clasei muncitoare, au loc impresionante mișcări de masă care pun pe gânduri pe aspiratorii băștinași și pe stăpînii lor americani. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 91. Îmi aminteam de... expediția lui Cortez și a altor aventurieri împotriva populațiilor băștinașe ale Americii centrale. SADOVEANU, N. F. 154. ✦ (Substantivat) Atunci au stîrnit vorbă unii dintre fruntașii păuneni că... n-ar fi rău să-i lepede pe asemenea locuitorii vremelnici într-o latură, ca să nu ia dreptul băștinașilor la împărțirea loturilor ce se alegeau atunci din exproprierea moșiilor. SADOVEANU, P. M. 10. În muntenii vezi pe băștinașii dintru început ai țării. RUSSO, O. 103.

BĂȚAIE, bățai, s. f. I. 1. Lovitură repetată dată de cineva cuiva cu mîna, cu bățul, cu biciul etc. Erău zdrențuiți de bățai, unii cu vînatăi. DUMITRIU, B. F. 154. Desigur, numai din pricina firii lui pe dos i s-a părut lui Cănuță două palme mult mai dureroase decât bătaia de deunăzi. CARAGIALE, O. I 326. ✦ Bătaie la tălpi = (în trecut) lovituri date la tălpi ca pedeapsă. Bătaie la palmă = lovituri date la palmă ca pedeapsă (în școala din regimul burghezo-moșieresc). Bătaie de moarte (sau bătaie soră cu moartea sau un pui de bătaie) = bătaie strașnică. Argatului îi făgădui o sfîntă de bătaie soră cu moartea. ISPIRESCU, L. 153. Doamne Negru-vodă, Nu pot, vai de mine, Io să merg cu tine... Stăpînul m-o bate Bătaie de moarte. TEODORESCU, P. P. 461. Bătaie cu (sau de) flori = serbare organizată în trecut, primăvară, la care participanții își aruncau flori unii altora. Cupeul lui era cel mai gătit cînd se dădeau la șosea bățăile de flori. PAS, Z. I 225. ✦ Expr. A da (sau a trage cuiva) o bătaie sau a lua (pe cineva) la bătaie = a bate. Baba se duce în poiată, găbuiește găina, o apucă de coadă și o ia la bătaie. CREANGĂ, P. 69. A se lua la bătaie = a se încăiera, a se bate. A mîncea (o) bătaie = a primi bătaie (de la cineva). A stinge (sau a snopi, a prîpădi, a zvîna) în bătaie (pe cineva) = a bate (pe cineva) zdăvăn. L-au prîpădit în bătaie pe pădurar. SADOVEANU, N. F. 72. A da bătaie = a face (ceva) foarte repede, a zori, a grăbi. Cal de bătaie v. cal. Bătaie de cap = frămîntare a minții, încordare; p. e. t. trudă, muncă, osteneală. Hm! cită bătaie de cap ca să te ia vizitii! PAS, L. I 93. Făcu ce făcu și-l puse și pe dînsul la bună rînduială, ca și pe ceilalți doi, dar cu mai mare bătaie de cap. ISPIRESCU, L. 201. Bătaie de cap a tuturor era să-l scape pe gardian. VLAHUȚĂ, O. A. 161. Bătaie de joc = batjocură, luare în rîs; faptă urîță. Pentru asemenea bătaie de joc vei fi eliminat din școală. SADOVEANU, N. F. 145. A lua în bătaie de joc = a lua în batjocură, în rîs. Cine te-a pus la cale să mă iei, tocmai pe mine, în bătaie de joc? CREANGĂ, P. 83. Cal de bătaie v. cal.

2. Bătălie, luptă; război. V. atac, harță. Alb-Împărat vesti pe cei doi gineri să vie cu oștile lor în ajutor,

strînse și oastea lui și porniră la bătaie. VISSARION, B. 40. Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie. EMINESCU, O. I 148. Ferentarul ager și cu lungă chică Intră în bătaie fără nici o frică. BOLINTINEANU, O. 15. ✦ (Învechit) Bombardament; asalt. Tot sfatul hotărî bătaia Tîrgoviștii. BĂLCESCU, O. II 113.

3. (În expr.) A pune la bătaie (o sumă de bani, o cantitate de alimente, de băutură etc.) = a oferi (o sumă de bani, o cantitate de alimente sau de băutură etc.) spre a fi cheltuită sau consumată de către alții. Se propti cu mîinile în masă, trufaș, căci se știa cu zece lei, din care puse jumătate la bătaie. PAS, L. I 11.

II. 1. Lovire, de obicei repetată, a unui obiect de (sau cu) altul; izbire, izbitoră. Bătaia ciocanului. ✦ Bătaia porumbului (sau păpușoiului) = desfacere a boabelor de porumb de pe cocean, prin lovirea repetată a acestuia cu un băț. Mă apuc și dau porumbul jos din pod și pune-l, nene, la bătaie. PEDA, Î. 79. Bătaie de aripă (sau de aripi) = filfiit. Deși vorbi aproape în șoaptă, glasul lui răsună aspru și poruncitor, zdruncinînd liniștea pădurii ca o bătaie grea de aripă. REPREANU, N. 68. O bătaie de aripi turbură deodată liniștea nopții și un glas de cocor răsună limpede. SANDU-ALDEA, U. P. 173. ✦ Expr. A fi la bătaie = (în jocul cu mingea, despre una dintre cele două echipe) a fi la conducerea jocului, cînd jucătorii echipei trebuie să lovească mingea cu bastonul și apoi să parcurgă cele două culoare (de ducere și întoarcere), apărîndu-se de loviturile jucătorilor echipei adverse. ✦ (Concretizat; în opoziție cu urzeală) Bătătură, băteală. Îndesește bătaia și își deapănă tortul Din care și-or țese lelițele portul. DEȘLIU, G. 47. ✦ Scornirea peștelui și a vînatului; hăituaială, goană. Bățăiasă, pe fugă-ndată! Vîntul bate de minune, Luați bătaia sus, din pisciri! LA ODOBESCU, S. III 88.

2. Ciocănire, lovire, pocănire (în ușă, în fereastră etc.). Cine bate la fereastră, Nevastă, nevastă?... — Omule, pisica noastră... — Nu-i bătaie pisicească... Ci-i bătaie ciocioiască. TEODORESCU, P. P. 340. ✦ Zvîcnire, palpitare puternică a inimii, a pulsului, p. e. t. a pieptului (datorită unei emoții etc.). Recunoșteam în mine, după bătaia inimii, senzația fericită pe care am încercat-o totdeauna la malul acelei ape de munte. SADOVEANU, N. F. 26. În curînd tăcerea se făcu așa de adîncă, încît își auzeau bățăile inimii. BUJOR, S. 36. Cînd pui capul tu pe pieptu-mi și bățăile îi numeri. EMINESCU, O. I 82.

3. Sunet (ritmic) produs de un motor sau de un mecanism în funcțiune. Nu izbuiti decît să audă bătaia pendulei. DUMITRIU B. F. 47. De peste arături bățăile tractoarelor, mîmate de tractoriștii din al doilea schimb, se auzeau limpez și puternice. MIHALE, O. 488. Bătaia cea rară-n ceasornic Acum a-ncetat. COȘBUC, P. I 289.

4. Distanță (adesea luată ca unitate de măsură) pînă la care ajunge un proiectil, o săgeată etc.; curba descrisă de un proiectil; p. e. t. distanță pînă la care poate ajunge vederea cuiva, rază vizuală. Ajunse la o bătaie tună de săgeată. SADOVEANU, N. F. 80. Tîrgu-Neamțu se afla aproape, la o bătaie de săgeată pe drum drept. SADOVEANU, F. J. 531. Făcînd cotul scării, îi ies în bătaia ochilor. CARAGIALE, N. S. 39. ✦ Expr. În bătaia puștii (sau a gloanțelor) = în sfera de acțiune a puștii (sau a gloanțelor). Mai faci un pas și intri în bătaia puștii. GALAN, Z. R. 226.

5. (În legătură mai ales cu anumite fenomene naturale, ale căror denumiri determină de obicei cuvîntul) a) Suflare (a vîntului), adiere. Gheorghie Dima a întins așadar pielea iepurelui pe două brațe de stuih și a așezat-o în bătaia vîntului să se usuce mai repede. GALAN, Z. R. 51. Griul în floare pe lunci se clatin-alene-n bătaia Celui din urmă răsuflet de vînt. COȘBUC, P. II 62. b) Cădere (a ploii, a grindinei etc.). Stătea pe gînduri în bătaia ploii. ☞ Blana groasă a cînelui luca neagră prin bătaia ninsoării. SADOVEANU, O. II 552. c) Dogoreală, arșiță. Mobila cazană... se dezmințea greoaie sub bătaia razelor calde.

SAHIA, N. 71. *Înainte, spre răsărit, cerul se dogorește, ca de bătaia unei flacări.* VLAHUȚĂ, O. A. 410. d) Lumină. *În bătaia fururilor, coamele drepte ale brazdelor își aruncau umbrele alungite înainte, în negrul pământurilor.* MIHALE, O. 201. *Moșneagul tăcu și zîmbi, iar paharele pline sticleau în bătaia luminărilor.* SADOVEANU, O. V 57. [Baioneta] n-a scîlpit... de loc în bătaia soarelui. *Era plină de unsoare.* SAHIA, N. 69.

6. Lătrat (scurt și ritmic) al cîinilor. *Bătaia copoilor începu iar, acu mai deasă, mai depărtată, la răstimpuri regulate.* SADOVEANU, O. III 361. *Pirvu... se depărta cu pasul domol, în bătaia cîinilor.* VLAHUȚĂ, N. 131. † (Rar) Cîntec al păsărilor de pădure. *În amurgul prelungit pînă către ora 11, am auzit și bătaia privighetorii.* SADOVEANU, C. 41.

BĂȚĂLĂȘ, *bătăiași*, s. m. Gonaci, hăitaș. *Numai în stampele și în albumurile lui [Ridinger] se mai văd încă astăzi tipurile și costumele acelor slujitori, pușcași, hăitari, bătăiași, șoimari, cari compuneau personalul vînătorilor din secolul trecut.* ODOBESCU, S. III 144. *Crișățul sufla iute și-nghesat din fundul văilor, iar jălnicile sale gemete aduceau de departe... chiotele de vînătoare ale bătăiașilor.* ODOBESCU, S. A. 83.

BĂȚĂIÓS, *-OĂSĂ*, *bătăioși*, *-oase*, adj. Căruia îi place să se bată; năbădăios, iute, neastîmpărat; violent, impulsiv, combativ. *Mă-e gîndul ca o spadă, bătăios, În luptă pentru ceea ce e drept.* BENIUC, V. 92. † (Adverbial) *Mă întrepruse bătăios.* IBRĂILEANU, A. 29.

BĂȚĂLIE, *bătălii*, s. f. 1. Ansamblu de ciocniri prin care se caută obținerea de rezultate militare importante, angajînd numeroase forțe de uscat, aeriene și navale, ale trupelor proprii și ale agresorului, desfășurate pe spații întinse și într-un timp mai mult sau mai puțin îndelungat; luptă, bătaie; război. *Poveștile bătrîne și glumele ale ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi.* EMINESCU, N. 3. *Bătălia de la Zărnești din 21 august 1690, cîștigată de Brîncoveanu cu armata romînă și turcească, fu cea din urmă în care vechile noastre legioane se luptară în mare bătălie rînduită.* BĂLCĂȘCU, O. I 21.

2. F i g. Încordare, efort, mobilizare în vederea îndeplinirii unui plan de muncă propus. *Pentru realizarea planurilor noastre, pentru transformarea lor în realitate, este necesară mobilizarea tuturor forțurilor oamenilor muncii, antrenarea tuturor celor ce muncesc în bătălia pentru îndeplinirea planului. Aceasta este una din sarcinile statului de democrație populară.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 670.

BĂȚĂTOĂRE, *bătătoare*, s. f. 1. Lopăciță de bătut pînza cînd se înălbește sau rufele cînd se spală.

2. Mașină care bate smocurile de bumbac cu ajutorul unor rigle.

BĂȚĂTÓR, *bătătoare*, s. n. 1. Băt (sau împletitură în formă de palmă) cu care se bat covoarele, pernele etc.

2. Băt subțire, la un capăt cu o rotiță de lemn cu găurele, cu care se bate laptele prins sau smîntîna în putineii ca să se aleagă untul; brightău.

3. Partea meliței pe care se așază, transversal, inul sau cînepa spre a fi melițate; scaunul meliței.

BĂȚĂTÓR, *-OĂRE*, *bătători*, *-oare*, adj. (Numai în loc. a dj) Bătător la ochi = care atrage atenția, izbitor, evident. *În poartă își așază o firmă bătătoare la ochi.* VLAHUȚĂ, O. A. 207.

BĂȚĂTORÍ, *bătătoresc*, vb. IV. 1. Tranz. A bate un teren (drum, arie, curte etc.) spre a-l face tare și neted; a bătuți. *Bătătoare cu tăvălug pămîntul răscolit.*

2. Refl. A se umple de bătături. *I s-au bătătorit mîinile.*

BĂȚĂTORÍT s. n. Faptul de a bătători (1). *Pentru bătătoritul șoselei este nevoie de un tăvălug greu de fier.*

BĂȚĂTORÍT, *-Ă*, *bătătoriți*, *-te*, adj. 1. (Despre un teren) Bătut, bătucit. *Poteca trecea drept prin mijlocul acestei frumuseți de verdeață și florile creșteau pe de margine încît atrîneau clar pe locul bătătorit.* POPESCU, B. II 19. *Cînd vrei să sameni bob, linte ori mazăre, să nu le pui pe loc bătătorit.* ȘEZ. III 150.

2. (Despre palme sau mîini) Cu pielea îngroșată, cu bătături. *Arăta să fie lucrător după îmbrăcăminte... după mîinile negricioase, bătătorite.* PAS, L. I 142. *Dar de palme bătătorite ce zici?* SADOVEANU, O. VII 297.

BĂȚĂTÓRĂ, *bătături*, s. f. 1. Teren bătătorit (mai ales în jurul casei) pe care nu crește iarba; p. ext. ogradă, curte. *Cîteva căruțe așteptau în bătătura morii; între roțile uneia un om dormea cu fața în sus, la umbră.* SADOVEANU, O. IV 431. *Și mi-a plăcut în jurul meu Să văd flăcăi pe bătătură, Și cobza cu isonu-n gură Să-mi zornăie zorînd mereu.* COȘBUC, P. I 198.

2. Îngroșare a pielii de pe mîini sau picioare, din cauza unei vătămări provocate de obiecte tari. *Palmele aceste fărînești ale noastre, străpuse de pălămidă și pline de bătături, cum le vedeți, vă țin pe dumneavoastră.* CREANGĂ, A. 156. *Eu, făcîndu-mi loc printre dame cam cavalereste, călcînd pe bătăturile moșnegilor care mă da la toți dracii... am alergat la celălalt capăt a galeriei.* NEGRUZZI, S. I 38. † Ex p r. **A călca** (pe cineva) pe bătătură (sau pe bătături) = a atinge (pe cineva) unde-l doare mai tare. *Cu stăpînirea nu e de glumă dacă o calci pe bătătură.* PAS, L. I 92.

3. (În opoziție cu urzeală) Băteală. *Între urzeală și bătătură Șuieră-n zbor blesteme și ură.* TOMA, C. V. 311. *Roata ședei în mijlocul casei, și camură toarsă nu era pentru bătătură.* CREANGĂ, A. 62. *Surtucul lui... era mai mult urzeală decît bătătură.* EMINESCU, N. 42.

4. (Rar) Bătaie, ciocnire (în ușă, în fereastră etc.). *Auzînd zmeii cei din curți bătătura în poartă, se minunară.* RETEGANUL, P. V 71.

5. (Rar, numai în ex p r.) Bătătura vîntului = bătaia vîntului. *Niște lemne legate de copaci... tot bonzănea, lovindu-se la bătătura vîntului.* SBIERA, P. 172.

BĂȚĂUȘ, *-Ă*, *bătăuși*, *-e*, adj. Care caută prilej de bătaie, căruia îi place să se ia la bătaie cu alții. [Hercule] scăpă omenirea de niște astfel de împărăți bătăuși ce tot cătau oamenii ceartă cu luminarea. ISPIRESCU, U. 54. † (Substantivat, m.; în trecut) Persoană tocmită de partidele burghezo-moșierești ca să provoace scandaluri și ca să bată pe adversari, mai ales cu ocazia alegerilor, a manifestățiilor etc.; ciomăgaș. *Sănătatea i se zdruncinase cu vreo douăzeci de ani în urmă, cînd... ducîndu-se la alegeri a fost snopit de bătăușii electorali.* PAS, Z. I 25. [Tipătescu], ca prefect bate lumea, face alegeri cu bătăuși, arestează oameni. GHEREA, ST. CR. I 342.

BĂȚĂLĂ, *băteli*, s. f. 1. (În opoziție cu urzeală) Firele de tort care se introduc transversal, cu ajutorul suveicii, în urzitura pînzei și se bat cu vatalele; bătătură.

2. (În ex p r.) A sta băteală cuiva (sau, mai ales, pe capul cuiva) = a se jine de capul cuiva, a-i bate capul. *Le-a stat băteală bieților moșnegi s-o mărite.* CONTEMPORANUL, V 100.

BĂTELIȘTE, *băteliști*, s. f. (Mold.) 1. Loc sau pămînt bătătorit (mai ales de vite); loc în care stau de obicei animalele (sălbatic). *Animalele acestea [ciutele] se obișnuiesc cu locurile lor, au băteștița lor.* SADOVEANU, V. F. 131. *Cumoștea toate pădurile, toate văgăunile, toate băteștițele sălbătăciunilor.* SADOVEANU, O. I 271.

2. Loc de întîlnire, de adunare. *Mai pasă de dă ochi cu mătușa Mărioara... și chiar cu băieții și fetele din sat, mai ales duminica, la biserică, la horă, unde-i frumos de privit, și pe la scîldat, în cîerul Cucului, unde era băteștița flăcăilor și a fetelor.* CREANGĂ, A. 51.

BĂTRÎOR, -OĂRĂ, bătrîori, -oare, adj. Diminutiv al lui bătrîn; cam bătrîn. *Iani arăta ca un săran mai bătrîor, cu toate că voinic.* PAS, L. I 99. ♠ (Substantivat) *Vizitii încetinise mersul, dar bătrîorul cu barbison îi făcu semn să merge mai departe.* PAS, L. I 56.

— Variantă: bătrîmîor, -oără (SLAVICI, N. I 201) adj.

BĂTRÎN¹, -Ă, bătrîni, -e, adj. 1. (În opoziție cu tînăr) Înaintat în vîrstă, care trăiește sau există de mulți ani. *În casă, cei mai bătrîni cînstesc, dorindu-și noroc.* BUJOR, s. 100. *Ea e bătrînă, n-are mult Să mai irăască, poate.* COȘBUC, P. I 78. *Așa ne amăgea mama; cu o pupăză care își făcea cuib de mulți ani într-un tei foarte bătrîn.* CREANGĂ, A. 52. ♠ (Transilv.) *June bătrîn = tînăr* căruia i-a trecut vremea însurătorii, flăcău tomonic. *Trandafir crescut în fin, Rău îmi stă June bătrîn.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 459. *Fată bătrînă = fată care a îmbătrînit nemăritată. Nu ședeă fată bătrînă, Că și dracu s-a-nswat* *Ți tu nu te-ai măritat!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 449. ♠ (Ca atribut dat unor personalități istorice). *Pliniu cel bătrîn. Mîrcea cel bătrîn.* ♠ (Despre fașă sau înfățișarea cuiva) Care a ajuns în stadiul bătrîneții, care și-a pierdut frăgezimea. *Înalt, cu spatele lat și adus, cu fața încrețită și bătrînă.* SAHIA, N. 65. *O adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă.* EMINESCU, N. 55.

2. (În opoziție cu de acum, actual, modern, proaspăt) De demult, din vremuri vechi, din moștrămoși, vechi. *Pe străzile-acestui bătrîn București Ies primii boboci de lumină.* DEȘLIU, M. 69. *Colo sus, culcat pe-o rînă, Stă Negoitul mohorit Cu-a lui negură bătrînă.* TOPÎRCEANU, s. A. 25. *Noi toți sintem așa de tineri, Că am putea să-ți fim nepoți... Dar cînd ne zici bătrîna doină, Ești cel mai tînăr dintre toți!* IOSIF, PATR. 24. [Împăratul] *nu zîmbea nici la cîntecul nevinovat al copilului... nici la poveștile bătrîne și glumele ale ostașilor.* EMINESCU, N. 3. ♠ (Despre băuturi) Vechi. *Țuca a fost bătrînă, vinul de soi, se mai afla și o sticlă de vișinată.* C. PETRESCU, A. 292.

BĂTRÎN², -Ă, bătrîni, -e, s. m. și f. 1. (În opoziție cu tînăr) Persoană în vîrstă înaintată; moș, moșneag, babă. *V. unchiș, mătușă. Bătrînii și bătrînele rămăseseră mai la o parte.* PAS, L. I 15. *Sînt grei bătrînii de pornit, Dar de-i pornești sînt grei de-oprit.* COȘBUC, P. I 58. *Ce ai fule? a întrebat bătrîna.* CARAGIALE, P. 121. ♠ Loc. adj. și a d.v. *Din bătrîni =* (care a rămas sau durează) din vremea veche, din moștrămoși. *Era mai bine înstărit... pentru că avea casa și locul din bătrîni.* PAS, Z. I 145. *Cu păharul plin în mîni, Precum e felul din bătrîni... a-nchinat.* COȘBUC, P. I 59. *Căci te iubeam cu ochi păgîni. Și plîni de suferinși, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți.* EMINESCU, O. I 192.

2. (Familiar, la sg. m.) Tată; (la sg. f.) mamă; (la pl. m.) părinți. *Se bucură bătrînul și-i fîlos Cînd îmi citește numele-n ziar.* BENIUC, V. 101. *La luat să nu gin-dim, C-avem doi bătrîni acasă, Ne-am luă și nu ne lasă.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 58.

BĂTRÎNCIÓS, -OĂSĂ adj. v. bătrîncios.

BĂTRÎNÎL, -ÎCĂ, bătrînei, -ele, s. m. și f. Diminutiv al lui bătrîn. *Bătrînca nu s-a mai putut stăpîni... a biruit-o plînsul.* CARAGIALE, O. I 296. ♠ (Adjectival) *Doamna directoare Teodoru era mițică, bătrînică.* PAS, Z. I 109.

BĂTRÎNESC, -EASCĂ, bătrînești, adj. Rămas de la (sau din) bătrîni; vechi, din vechime, de demult, din vremea veche. *Lumina se cufunda... în scoarțele bătrînești, pâlite, care atrînau pe pereți.* DUMITRIU, B. F. 38. *Iată, se arată și casa bătrînească, cu geamlîc, cu grădina din față.* SADOVEANU, O. IV 13. *Vorba, portul și apucăturile bătrînești nu li mai venea la socoteală [boierilor celor mai tineri].* CREANGĂ, A. 152. ♠ *Cîntec bătrînesc = cîntec*

vechi popular cu caracter epic; baladă populară. *Cîntecele bătrînești adevăresc cronicile, însă cîntecele au un ce care te mișcă pînă-n suflet.* RUSSO, s. 188. *Vorbă bătrînească = proverb, zicătoare. Mă-ntorc la vorba bătrînească: Sănătate, că-i mai bună decît toate!* CARAGIALE, O. VII 116.

BĂTRÎNÊȘTE adv. Ca bătrînii, în felul bătrînilor. *Masınca nu se codi să-i scrie patru pagini pline, bătrînilor, rugîndu-l... să aibă milă de fratele lor năpăstuit.* BASSARABESCU, V. 15. *Mam'mare se ridică bătrînește și se duce în coridor.* CARAGIALE, O. II 162.

BĂTRÎNÊȚĂ s. f. v. bătrînețe.

BĂTRÎNÊȚE, bătrîneți, s. f. (Și în forma *bătrîneșă*, pl. *bătrînețe*; la pl. cu înțeles de sg.) 1. (În opoziție cu tînerete) Perioadă de timp din viața omului, după maturitate; vîrstă înaintată a unui om. *Cetățenii Republicii Populare Romîne au dreptul la asigurare materială la bătrînețe, în caz de boală sau incapacitate de muncă.* CONST. R.P.R. 37. *Și-aveați și voi în curte-acum Un stîlp la bătrînețe.* GOGA P. 32. *Să ai femeie cum trebuie și s-o duci cu dînsa pînă la adînci bătrînețe.* CREANGĂ, P. 169. *Cu toate bătrînețele lui, iubea viața.* BĂLCESCU, O. I 103.

2. (Rare; cu sens colectiv, în opoziție cu tîneret, tînerime) Oamenii bătrîni. *Se adună tot satul: bătrînețele cu sfatul, flăcăimea cu voioșia și muieretul cu zarva.* DELAVRANCEA, la TDRG.

— Variantă: *bătrîneșă* (SEVASTOS, C. 294, TEODOR-RESCU, P. P. 371) s. f.

BĂTRÎNÎ vb. IV v. îmbătrîni.

BĂTRÎNCIÓS, -OĂSĂ, bătrîncioși, -oase, adj. Îmbătrînit înainte de vreme; cu apucături, înfățișare, vorbă etc. de bătrîn. [Fetița] *semăna uimitor cu acea mică, dar deșirată prinșesă de Prusia...; același chip bătrîncios și searbăd.* M. I. CARAGIALE, C. 135. (În forma *bătrîncios*) *Doar s-a încalzi... și n-a mai clănțani atîta din măsele, ca un cocostîrc de cei bătrîncioși.* CREANGĂ, P. 246.

— Variantă: *bătrîncios*, -oăsuș adj.

BĂTRÎNÎME s. f. (Rare, cu sens colectiv) Mulțime de bătrîni.

BĂTRÎNÎOR, -OĂRĂ adj. v. bătrîior.

BĂTUCÎ, bătucesc, vb. IV. *Tranz.* (Cu privire la pămînt, mai rar la materii sfîrîncioase, prăfoase sau afinate) A bate bine, a presa, a îndesa. *V. bătătorii.* *Prin fundul pustietății cărarea arăta că o ființă bătucise loc de umblet.* SADOVEANU, F. J. 372. ♠ *Ref.* (Despre fructe) A se vătăma, a se lovi, a se înmuia.

BĂTUCÎȚI, -Ă, bătuciți, -te, adj. 1. (Mai ales despre pămînt, în special despre drumuri sau poteci, mai rar despre o materie sfîrîncioasă, prăfoasă sau afînată) Bătut bine, călcat (cu picioarele), îndesat, întărit, bătătorit. *Loc bătucit. Arie bătucită.* □ *Pe zăpezile bătucite pașii cailor sunau ca pe pod.* SADOVEANU, B. 152. *Cîtu-i Sibîiu de mare, Numai o uliță are Bătucită cu năsip, Merg cătanele tot rînd.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 303. ♠ (Despre fructe) Lovit, bătut (de un obiect tare) și înmuia în locul unde a fost lovit. ♠ *Fig.* (Despre ființe) Lovit, zdrobit (în bătaie). *Ieșind... bătucit cum îi mărul, din casă, s-au dus.* SBIERA, P. 289.

2. (Despre mîini, picioare etc.) Cu pielea îngroșată, înăsprită, cu bătături.

BĂTÛȚ¹ s. n. Batare. *Bătutul covoarelor.*

BĂTÛȚ², -Ă, bătuciți, -te, adj. 1. (Despre ființe) Care este sau a fost lovit (mai ales pentru a fi pedepsit); ♠ *Exp. r.* Bătut în (sau la) cap = care pricepe greu; *lovit cu leuca.* [Omul prost] e bătut la cap *Toama ca un țap.* PANN, P. V. I 10. ♠ (Substantivat)

Rid bătuții de ieri, Sloboziji din dureri, Rid oamenii muncii. DEȘLIU, G. 38.

2. (În expr.) Bani bătuți = bani gata, bani gheață. Niculae Dudescu... nu era în stare să găsească nici o mie de lei bani bătuți. GHICA, S. 497.

3. (Despre flori sau despre unele plante) Cu mai multe rinduri de petale sau de frunze, așezate strîns, îndesat; involt. *Trandafir bătuț. Varză bătuță.* □ [Fata adunase viorelele cele mai bătute. VISSARION, B. 166.

4. (Despre o cale, un drum etc.) Pe care s-a umblat mult; călcat, bătătorit. *Treceși colina de colo, vă duc eu pe drumuri bătute.* COȘBUC, AE. 122. *Șoseaua dreaptă, bătuță ca în palmă, taie întinsa cîmpie ce se desfășoară înaintea noastră.* VLAHUȚĂ, O. A. 412. *Foaie verde bob năut, Lungu-i drumul și bătuț.* JARNİK-BİRSEANU, D. 200.

5. (În expr.) *Lapte bătuț* = lapt: cu gust acrișor, ușor fermentat, făcut din lapte dulce pus la prins.

BĂTUTĂ, *bătute*, s. f. Numele unui dans popular caracterizat prin bătaii ritmice din mâini și din picioare; p. ext numele melodiei după care se joacă acest dans. *După brîuleț, lăutarii ziseră o bătuță.* SADOVEANU, O. I 302. *Cînd aude rominul lăutarul cîntînd bătuța sub umbrar, îi intră dracu în opincă și joacă pînă moare.* ODOBESCU, S. I 528.

BĂȚ, *bețe*, s. n. 1. Bucată de lemn lungă și subțire, tăiată de obicei dintr-o ramură de copac și avînd diverse întrebunțări. V. *bîț*. *Ședea ghemuit pe scara vagonului, cu un băț strîns subsuoară.* DUMITRIU, N. 6. *Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n virf de băț.* EMINESCU, O. I 146. *Ajunge un băț la un car dă oale.* BUDAI-DELEANU, Ț. 395. ◊ Expr. A pune (cuiva) bețe în roate = a face (cuiva) dificultăți, a pune piedici, pentru a zădărnici o acțiune sau un plan. A vorbi (sau a răspunde) de-a bățul = a vorbi (sau a răspunde) în răspăr, făcînd pe sfătosul. *Numai cantonierul le răspundea de-a bățul, făcîndu-i să ridă mereu.* POPA, V. 105. A da (ca oînele) prin băț = a fi din cale-afară de îndrăzneț, impertinent și necumpătat. *Iedul cel mare și cu cel mijlociu dau prin băț de obraznici ce erau.* CREANGĂ, P. 19. A-și lua traista în băț = a porni la drum. *Moșneagul... își ia traista în băț și face cum i-a zis baba.* CREANGĂ, P. 74. A rîmîno cu traista-n băț = a sărăci, a ajunge la sapa de lemn. ◊ (În comparații și metafore) *Domnul! zice ea stăpînîndu-se și stînd băț înaintea lui.* EMINESCU, N. 90. *Purtau... frac cafeniu deschis... cravată liliachie și guler scrobît băț.* GHICA, S. 259. ◊ *Băț de chibrit* = chibrit. *Irina bîjbii cu mîna pe brîul hornei și dădu peste vreo două bețe de chibrituri.* BUJOR, S. 106. Nici (sau măcar) un băț de chibrit = nimic.

2. Fig. Lovitură sau bătaie cu bățul.

3. Piesă în formă de vergea, care intră în alcătuirea a diferite unelte, mașini etc. *Bățul îțelor. Bețele tobei.*

BĂȚOS, -OASĂ, *bățosi*, -oase, adj. 1. Drept, țeapăn, tare (ca un băț). *Luminările drepte și bățose.* DELAVRANCEA, S. 59. *Vedem... un cap asumat de sfînt bizantin, care șade bățos între două coloane.* CARAGIALE, O. III 255. ◊ Fig. (Despre persoane sau despre firea lor) Care nu se mlădie, lipsit de flexibilitate, rigid. *Character bățos.* 2. (Despre plante sau legume) Cu tulpina lemnoasă, ca lemnul. *Cînepă bățoasă. Fasole bățoasă.*

BĂUNĪ, *băun*, vb. IV. In t r a n z. (Regional, despre lupi și ciîni) A urla, (despre vite) a mugii; (despre copii) a țipa tare, a urla, p. ext a se văieta, a geme. *Vară-mea... se strancoară în partea cealaltă a odăii, unde băune mătușca.* STANCU, D. 49.

— Pronunțat: *bă-u*.

BĂUȚ s. n. Faptul de a bea.

1. Înghițire, consumare a unui lichid (pentru a-și potoli setea). *Vitele sorbeau mai departe valul repede...*

Unele, cum sfîrșeau băutul, se trăgeau la o parte. CAMILAR, N. II 48. *Și mai stă din băut și iar începe a mornăi.* CREANGĂ, P. 214.

2. Consumare de băuturi alcoolice (în cantitate mare). *Muirea lui se tot gîndi cum și-ar putea dezvășa bărbatul de la băutul cel fără cumpăt, cum l-ar putea ațuce la brazdă bună.* RETEGANUL, P. IV 8. ◊ Expr. A se pune (sau a se așterne) pe mîncat și pe băut (sau pe mîncate și pe băute) = a începe, a se apuca să mînce și să bea.

— Formă gramaticală: (în expr.) *băute*.

BĂUȚ, -Ă, *băuți*, -te, adj. 1. (Cu înțeles activ, mai ales în legătură cu mîncat) Care a băut și și-a astîmpărat setea. *Să vii mîncat și băut.*

2. Care a băut (mai mult decît trebuie) băuturi alcoolice; beat. V. *amețit*, *cherchelit*. *Ce-i cu dumneata, omule? Ai? Ești băuț?* DUMITRIU, B. F. 48. *Vizitîl era cam băuț, ca unul ce stătuse la petrecerea de nuntă.* SADOVEANU, F. J. 406. ◊ (Substantivat) *Făceau și ei pe trudiții și pe băuții.* PAS, L. I 67.

BĂUȚOR, -OĂRE, *băuțori*, -oare, s. m. și f. Persoană care are obiceiul să bea băuturi alcoolice în cantitate mare; bețiv, bețivan. *Lăutarul... se surișase ca un motan în rîndul băuțorilor.* PAS, L. 11. ◊ (Determinat prin «mare», «bun», «de forță») Persoană care poate să bea mult, care rezistă, care ține mult la băuțură. *De nu-ți fi mîncători și băuțori buni, v-ași găsit beleaua cu mine.* CREANGĂ, P. 259. ◊ (Adjectival, regional) *El însuși nu era băuțor, un păhărel, două de vin îl amețeau.* SLAVICI, O. I 296. *Cu bărbatul băuțor Nu-i face pîu-n cuptor.* JARNİK-BİRSEANU, D. 465.

— Pronunțat: *bă-u*.

BĂUȚURĂ, *băuțuri*, s. f. 1. Lichid care se bea pentru a astîmpăra setea, de plăcere, ca doctorie etc. *Iarăși se urcase, parcă, aburul băuțurii în capul lui.* PAS, L. I 30. *Un moș mai vechi dintre neamuri... a înclinat străinilor de față un pahar de băuțură.* SADOVEANU, N. F. 40. *Hîrca s-a încredințat că împăratul doarme, bîzîndu-se... în puterea băuțurii sale.* CREANGĂ, P. 100.

2. (Abstract) Băut (2). *De prea multă băuțură muri.* POP. ◊ Expr. A se da la băuțură = a se da la beție; a se apuca de băut. ◊ Petrecere la care se bea, chef. *O dusesem într-o băuțură...* M. I. CARAGIALE, C. 8.

— Pronunțat: *bă-u*. — Variantă: (regional) *beuțură* (ARDELEANU, D. 122, BUDAI-DELEANU, Ț. 320, ALECSANDRI, P. P. 188) s. f.

BĂUȚURICĂ s. f. (Familiar) Diminutiv al lui *băuțură* (1). *Despre odihnă, mîncărică și băuțurică să n-ai grihă.* CARAGIALE, O. VII 287. *Din partea mea, mîncarea-i numai o zăbavă; băuțurica mai este ce este, zise Setilă.* CREANGĂ, P. 258.

— Pronunțat: *bă-u*. — Variantă: (regional) *beuțurică* s. f.

BEA, *beau*, vb. II. 1. T r a n z. A înghiți, a consuma un lichid. *Unii... se opreau la vreo fîntînă, făcîndu-se că beau apă.* DUMITRIU, B. F. 107. *Are obiceiul a bea în toată sara o cupă de lapte dulce.* CREANGĂ, P. 97. *Hai, mîndră, la apă bună, Apă bună de băut, Gură dulce de vîndut.* JARNİK-BİRSEANU, D. 233. (A b s o l.) [La izvor] *un tînăr călător... s-a rugat Să bea din cana lor.* COȘBUC, P. I 281. ◊ (Poetic) *Ochii mei sînt morți ca și lacurile de unde bea curcubeul apă.* DAVIDOGLU, O. 100. ◊ Expr. A bea paharul pînă-n fund = a îndura un necaz, un chin, o durere pînă la capăt. (Familiar) *Doar n-am băut gaz, se zice ca răspuns negativ la o propunere sau o invitație nepotrivită.* ◊ A suga, a sorbi. *Văd fluturi albaștri ușori Roind și bînd miere din flori.* EMINESCU, O. IV 5. ◊ Fig. *Aș fi băut ulcioare de lumină Din... raza soarelui blîjînă.* TULBURE, V. R. 11. *O strînsă cu atîta foc, încît îi*

părea c-o să-i beie viața toată din gura eă EMINESCU, N. 64.

2. Intrans. A consuma băuturi alcoolice. *Băuse și prinsese mai multă mîncărime de limbă.* PAS, L. I 9. *Nemaivînd pe ce bea, și-a vîndut ție punga cu făină.* RETEGANUL, P. IV 27 *Cu rudele bea și benchetuieste, dar neguțătorii nu face.* NEGRUZZI, S. I 249. \diamond Expr. A bea în sănătatea (sau în cinstea) euiva = a închina cu un pahar de vin, de rachiu etc. pentru cineva, făcîndu-i urări. \blacklozenge A se da la beție; a avea patima beției. *A început să bea.* \blacklozenge Trans. (Familiar, cu privire la o persoană sau la un eveniment) A sărbători (printr-un chef sau printr-o petrecere), a consuma băuturi în cinstea și (de obicei) pe cheltuiala altuia, mai ales a celui sărbătorit. *Mi-e să nu intrîzii, că te-aș bea.* DAVIDOGLU, M. 42. *Izvorul de unde capeți informațiile... Îl cunosc... — Aș! — Pe ce te prinzi?... — Pe un d'jun la Iordache... Primești? — Primesc, zise Caracudî sigur că mă bea.* CARAGIALE, O. II 301.

3. Trans. (Cu privire la bani, avere etc.) A cheltui, a risipi pe băutură; a toca. *Cucul zice, mierla zice: Nu-ți bea banii, mă voinice!* ALECSANDRI, P. P. 298. *Cu lăutari și cu gloată Băui, nene, turma toată.* ALECSANDRI, P. P. 265. \diamond Expr. A-și bea și cămașa = a cheltui totul pe băutură. A-și bea și mințile = a-și pierde judecata sănătoasă din cauza băuturii, a bea pînă la inconștiență sau la nebunie.

4. Trans. (Popular, cu privire la tutun, țigări, lulea) A fuma. *De cînd am prins a dezlega buchile, nu mai beau tabac.* CAMILAR, N. II 369. *Din pricina ta n-am fost în stare să beau o țigară de tutun.* SADOVEANU, O. III 535. *Dață găsește tutun, îl bea!* CARAGIALE, O. VII 23. *Mai șede moș Nichifor așa pe gînduri, pînă-și gătește de băut luleaua.* CREANGĂ, P. 132.

— Forme gramaticale: prez. ind. beau, bei, bea, bem, beți, beau; imperf. beam, beai, bea, beam, beați, beau; perf. s. băui, băuși, bău, băurăm, băurăți, băură; part. băut și (Transilv., Ban.) beut (HODOȘ, P. P. 190).

BEAT, -Ă, beți, -te, adj. 1. Cu mintea tulburată de băuturi alcoolice, în stare de ebrietate, amețit de băutură. *Vorbise fără supărare și-l lovise ca în vis. Era beat.* DUMITRIU, B. F. 158. *E beat, domnule judecător, nu știe ce spune.* SADOVEANU, N. F. 94. \diamond Expr. Beat mort (sau turtă, lemn, tun, cuc, frînt etc.) sau mort (sau cuc, trecut) de beat = beat peste măsură. *Vasile se închisese în casă și zăcea beat mort toată ziua.* DUMITRIU, N. 246. *Doarme — lămuri în locul lui altcareva dinlăuntru. E beat mort.* GALAN, Z. R. 386. *Măi băieți, măi... spunea Codău beat lemn.* CAMILAR, N. I 196. *Boierul tot bea și bea... și cînd au fost... cuc de beat... s-au prăvălit ca mort într-o parte.* SBIERA, P. 224.

2. Fig. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») Îmbătat, copleșit (de un sentiment, de o impresie puternică etc.); amețit. *Rizea se miră că nu-l vede beat de bucurie.* DUMITRIU, B. F. 110. *Beat de viață, pieptul mi-l umflu.* *De chiote văzduhu-ntreg să-l umplu.* BENIUC, V. 55. *Privirile de farmec bete Mi le-am întors cătră pămînt — Iar spicele jucau în vînt, Ca-n horă după-un vesel cînt.* COȘBUC, P. I 176. \diamond Expr. Beat de cap = amețit; zăpăcit. \blacklozenge (Despre ochi sau priviri) Tulbure, rătăcit (ca privirea unui cm beat). *Cu pasul slab, cu ochii beți, El a plecat, gemind, p-afară.* COȘBUC, P. I 101.

BEATITUDINE s. f. Stare de fericire deplină. *O liniște senină, un soi de cerească beatitudine îmi cuprinse ființa mea întreagă.* HOGAȘ, M. N. 159. \diamond (Poetic) Cînd vine întunericul... toată beatitudinea în care se află scufundat șinutul poate fi auzită. BOGZA, C. O. 159. \diamond (Ironie) Am intrat în starea de beatitudine — sint complet ramolit. CARAGIALE, O. VII 90.

— Pronunțat: be-a-

BEC, becuri, s. n. I. (Adesea determinat prin «electric») Balonaș de sticlă, de obicei în formă de pară, care se montează la lămpile electrice; este prevăzut cu un filament care devine incandescent și răspîndește lumină cînd e străbătut de un curent electric; p. e x t. lumina acestui bec. *Becurile aduc o lumină slabă.* SAHIA, N. 43. \diamond *Bec de siguranță* = dispozitiv de siguranță care cprește un aparat, o instalație etc. în caz de deranjament. *Bec de control* = a) lămpă electrică portativă cu care se încearcă dacă un circuit electric prezintă sau nu o întrerupere; b) bec electric montat pe un tablou de distribuție pentru a semnaliza anumite deranjamente.

2. (Învechit) Partea unei lămpi cu gaz aerian în care se formează flacăra. *În sală mijește un bec de la policandrul de cristal.* VLAHUȚĂ, O. A. III 92. \blacklozenge (Azi determinat prin «de gaz») Arzător pentru cantități mici de gaz, folosit pentru iluminat sau pentru încălzit. \diamond *Bec de sudură* (sau de sudaj) = piesă componentă a aparatului de sudură, prin care iese amestecul de gaze.

BECĂR, becar, s. m. Semn care se pune pe portativ înaintea unei note, pentru a anula un bemol sau un diez anterior și a reda notei tonul natural.

BECĂȚĂ, becațe, s. f. Pasăre călătoare cu cioc lung și picioare lungi; trăiește în regiuni mlăștinoase și este vînată pentru carnea ei gustoasă. *Eram pe cîmp... și trăgeam la becațe.* DUMITRIU, B. F. 39.

BECAȚINĂ, becaține, s. f. Sităruș. *La apropierea noastră zburau becaține.* SADOVEANU, N. F. 27.

BECÊR, beceri, s. m. (Învechit) 1. Boier de rang inferior, însărcinat cu supravegherea bucătăriei domnești; p. e x t. bucătar domnesc. *Becerul, adică bucătarul domnesc; care urzi această cumplită umeltire... primi o răsplată providențială.* ODOBESCU, S. I 261. [Domnul] în toată dimineața — pînă a nu face divan — trata cu becerii săi despre felul plăcintelor ce trebuia să aibă la masă. NEGRUZZI, S. I 286.

2. Plăcintar, cofetar. *După cununie, masă mare cu zaharicale de la becerul Manolachi și cofeturi de la vestitul Pascu.* GHICA, S. 36.

BECERIE, becerii, s. f. (Învechit) Bucătărie domnească. *Mai în laturile caselor domnești... erau beceriile sau cui-niile și cuptoarele pităriei.* ODOBESCU, S. A. 130.

BECHER, becheri, s. m. (Familiar) Bărbat neînsurat; celibatar, burlac, holtei. *Cum becher? — Adică necăsătorit.* CARAGIALE, O. I 177. *Cîți becheri zgîrciți nu vor fi lingușit slugărește pe bătrînul monah.* ODOBESCU, S. A. 273.

BECHE s. n. (Mold., în expr.) Nici bechi = absolut nimic, de loc, nici o boabă, nici o iotă. *Nu mi-o pominî nici bechi de «Isaia dănuiește».* ALECSANDRI, T. I 132. *Ai trebuit să înțelegi noima scrisorii mele. — Ba, zău, nici bechi... să am pardon ALECSANDRI, T. 1157. A nu ști (sau fără a ști) bechi = a nu ști nimic, nici un cuvînt, nici o boabă. Iaca așa mă chinuiesc cu el, domnule... Nu știe bechi moldoveneste.* SADOVEANU, O. III 320. *Incepi a bolborosi turcește, fără să știi bechi măcar.* CREANGĂ, P. 260.

— Pronunțat monosilabic.

BECI, beciuri, s. n. I. Încăpere subterană (uneori boltită) construită mai ales la subsolul unei clădiri. *V. pivniță, celaș.* *Alexandrescu locuia într-un beci, sub scară la mitropolie, la unchiul său, părintele Ieremia.* GHICA, S. A. 124. *Abia unde și unde se mai vede cite un palat vechi, cu beciuri boltite.* NEGRUZZI, S. I 71. *Un gospodar s-apucase să-și facă un beci în pămînt, pentru șinut zarzavaturi.* ȘEZ, I 286.

2. Închisoare (de obicei în subsolul unei clădiri). *Dacă ne înhață... ne putrezesc ciolanele în beci.* PAS, L. I 60. *Căpitan Bălan a dat pe Toma în mina slujitorilor,*

să-l vire sub turnul porții în beci și să-l puie cu picioarele în butuc. SADOVEANU, F. J. 577.

BECSINIC, -Ă, *becsinici*, -e, adj. 1. Slăbănog, neputincios. *Din acești trei zmei... cel mai mare... era și cel mai becsinic.* SBIERA, P. 102.

2. Nepriceput, incapabil. (Substantivat) *Rideau ca de un becsinic ce nu știe două paie a-ncurca.* SEVASTOS, N. 58.

3. Nemernic, ticălos, netrebnic, necinstit, păcătos, prăpădit. *Ai gândit să-ți prăpădești fata... femeie becsinică ce ești?* RETEGANUL, P. IV 5.

— Variante: *biefsnio*, -ă (HOGAȘ, M. N. 219), *biefznio*, -ă (CREANGĂ, P. 141) adj.

BECSINICIE, *becsinicii*, s. f. (Rar) 1. Neputință, slăbiciune fizică.

2. Nemernicie, netrebnicie, ticăloșie. *Unde să calce ea cuvîntul bucătăresei și să se amestece în certurile și becsiniile celorlalți?* ISPIRESCU, L. 309.

BEDREĂG, *bedreaguri*, s. n. (Regional) Butuc (uneori așezat pe căpățite) pe care lemnarul cioplește lemnele, cizmarul croiește încălțăminte etc.; servește uneori și ca scaun de șezut. *Moș Petrache se ridică din cînd în cînd de pe bedreagul lui, uitîndu-se în lungul șoselei.* POPA, V. 86. *Gazda, robotînd zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici și alte custuri tăioase.* CREANGĂ, A. 81.

BEDUÎN, -Ă, *beduîni*, -e, s. m. și f. Persoană aparținînd unei populații de nomazi din Arabia și nordul Africii. *Sint, pașă, neam de beduin și de la Bab-el-Mandeb vin, Să vind pe El-Zorab.* COȘBUC, P. I 108. *Și, de-ar fi fost să nu te știu, De mult puteam să mor — Un beduin într-un pustiu, Sub lună călător.* VLAHUȚĂ, P. 141. ♠ (Adjectival) *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine, Sorînd viața lor de hasme pe cîmpie risipiți.* EMINESCU, O. I 45.

BEGLERBĒI s. m. v. *beilerbei*.

BEGÔNIE, *begonii*, s. f. Gen de plante din familia begoniaceelor, cu mai multe specii, care se cultivă în grădina ca plante ornamentale pentru florile lor frumoase și frunzele lor mari, de diferite culori.

— Pronunțat: -ni-e.

BEHĂI, pers. 3 *béhâie*, vb. IV. Intran z. (Despre capre și oi) A scoate strigătul caracteristic «behehe». *Zile de-a rîndul au behăit jalnic turmele scoase din țarcuri și mînate spre vale.* DUMITRIU, N. 199. *O oaie mărginașă se opri... behăi și o luă la goană spre cîrdul străin.* PREDĂ, Î. 144. [Iedul] *behăia așa de jalnic, că-ți era mai mare mila de el.* SADOVEANU, O. VI 103. *O capră neagră... behăia și se da pe lîngă boi.* VLAHUȚĂ, CL. 115. ♠ T r a n z. Fig. (Peiorativ, despre oameni) A cînta urît, cu glas nearmonios, strident sau tărăgănat. *Lăutarul a mai behăit fără curaj citeva tangouri aduse de la oraș.* SADOVEANU, M. C. 190.

BEHĂIT s. n. Faptul de a b e h â i; strigătul caprelor și al oilor.

BEHĂITÔR, -OĂRE, *behăitori*, -oare, adj. (Rar) Care behăie. *Ei vin dînspre cătunul lor la vale, călări pe cai mărunți, avînd atrnat în saua de lemn cite un ied behăitor.* BOGZA, C. O. 370.

— Pronunțat: -hă-i-.

BEHEHE interj. Onomatopoe care imită zbiratul oilor sau al caprelor; mehehe. ♠ (Substantivat, glumeț) Berbec, oaie sau capră. *Dascăle, Pascăle, Adus-ai pe behehea?* TEODORESCU, P. P. 260. *Pentru behehe vei prăpădi și pe mihoho (= umblînd prea mult după un lucru neînsemnat, poți pierde ceva mai de preț).*

BĒHLITĂ, *behlîțe*, s. f. Nume dat mai multor specii de pești mici.

BEI, *bei*, s. m. 1. (Învechit) Guvernator al unui oraș sau al unei provincii turcești sau supuse turcilor, avînd rangul de pașă cu un singur tui. *Se iscă vrajbă cumplită, mai înainte ca prințesa Irina să ajungă a pricepe dacă ar avea foloase mai mari... de pe urma beifului de Samos.* PAS, L. I 113. *Hassan a jurat Să zacă de spaimă o lună, Văzut-au și beii că fuga e bună Și bietului pașă dreptate i-au dat.* COȘBUC, P. I 207. ♠ Titlu dat de turci domnilor Țărilor Romînești; prinț. *Strigă pașa-al Diului... Turcește-te, Iancule, Turcește-te, beule, Beule, creștinule.* TEODORESCU, P. P. 480. ♠ Boier mare. *Și la beiful, și la Sma-doviceanca gem hambarele.* DUMITRIU, B. F. 20. *Vă poftesc, beule, să vă întoarceți veseli [de la vînătoare], chiar dacă nu veți avea dobindă.* SADOVEANU, O. A. II 217. ♠ E x p r. A dormi cît un bei = a dormi bine, mult și adînc. *Cerbul... se culca acolo pe loc și dormea cît un bei.* CREANGĂ, P. 224. ♠ (Grecism învechit, în apelativul onorific) *Bei-mu = domnul meu. Mă întrebi, bei-mu, dacă am drepturi la pensie?* ALECSANDRI, T. I 382.

2. Demnitar sau guvernator al unui principat autonom (care depindea odinioară de Turcia), supus unei suzeranități străine. *Beiful Tunisiei.*

BEILERBĒI, *beilerbei*, s. m. (Turcism învechit) Guvernator general al unei provincii turcești, avînd rangul de pașă cu trei tuiuri. *Era Hasan-Pașa, beilerbeiful Rumeliei.* BĂLCESCU, O. II 80.

— Pronunțat: *bei-ler-*. — Variantă: *beglerbĒi* (SADOVEANU, N. P. 13) s. m.

BEILIC, *beilicuri*, s. n. (Turcism învechit) 1. Conac în care se găzduiau beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în Țările Romînești. *Beilicul după (= de pe) malul sting al Dimboviței, de la fîcînța, și beilicul de lîngă Sfînta-Vineri din Iași erau cazărmi turcești.* GHICA, S. IV.

2. Cumpărătură de oi făcută pe seama sultanului și mai mult cu de-a sila, pe prețuri stabilite dinainte; dare sau dijmă, mai ales în oi, plătită stăpînirii. *Tudorel că mi-și pleca, Un vâtaf cu el lua, Prin sangeacuri Că umbla, Zaherele Că strîngea, Beilicuri Că punea, Mari averi Că aduna.* TEODORESCU, P. P. 678.

3. Muncă gratuită în folosul beifului sau al stăpînirii. *V. boieresc, clacă, corvadă. Poporul era supus la beilicuri.*

— Pronunțat: *bei-lic*.

BEIZADĒ s. f. v. *beizaden*.

BEIZADEĂ, *beizadele*, s. f. (Învechit, astăzi mai mult ironic) Fiu de domn, principe. *Răsturnat într-un jîlț, beizadeaua Mitică Ghica pufăia dintr-o țigară.* PAS, L. I 37. *Gospodina se închină în fața beizadelei, sărutîndu-i mîna întinsă.* SADOVEANU, Z. C. 43. *Ia priviți, tată, pe cuconășu! Nu este așa că seamănă cu o beizadea?* FILIMON, C. 111.

— Pronunțat: *bei-za-*. — Variantă: *beizadé* (KOGĂLNICEANU, S. 210) s. f.

BEJ adj. învar. (Despre țesături, piele sau obiecte confecționate) Cafeniu-deschis, apropiat de culoarea cafelei cu lapte. *Stofă bej.*

BEJÂNIE s. f. v. *băjenie*.

BEJÂNĂR s. m. v. *băjenar*.

BEJÂNĂRI vb. IV v. *băjenări*.

BEJÂNĂRIE s. f. v. *băjenărie*.

BEJÂNĂRIT s. n. v. *băjenărit*.

BEJĂNI vb. IV v. *băjenii*.

BEJÂNIE s. f. v. *băjenie*.

BEJENĂR s. m. v. băjenar.

BEJENĂRIE s. f. v. băjenărie.

BEJENI vb. IV v. băjeni.

BEJÉNIE s. f. v. băjenie.

BELADÓNĂ s. f. Mătrăgună. † Preparat farmaceutic făcut din foile acestei plante.

BELĂLŪ, -ŪIE, belaliū, adj. (Munt.) I. Anevoios, difcil, greu. *Aplicația doftoriilor ceterne e mai belalie și cere prea mult timp.* CARAGIALE, N. S. 83.

2. (Despre oameni) Greu de mulțumit; mosturos, năzuros. *Sint un om cu tabieturi și belaliu la diim.* CARAGIALE, O. VII 162. † (Substantivat) *Pe ce te sprâjinești dummeata, cucoane? a răcnit belaliul.* PAS, L. I 113.

BELCIUG, belciuge, s. n. Verigă sau inel de metal, fixat solid de ceva, servind pentru a petrece prin el un lacăt, un lanț, o funie etc. *Zicând acestea, legă roibul de belciugul bătut în stîlpul gros din fața crișmei.* SADOVEANU, O. I 370. *Învirti cheia de două ori în broască, apoi fuse și un lacăt mare, petrecut prin belciuge.* REBREANU, P. S. 294. *În belciugul de la carimbul dedesubt din stînga [al căruței] era aninată o bădiță.* CREANGĂ, P. 106. † **Expr.** (Cu aluzie la belciugul pe care îl puneau ursarii în botul ursului domestic și purtat legat de un lanț) **A pune sau a afirma (cuiva) belciugul în nas** = a pune stăpînire (pe cineva), a dispune după voie (de cineva), a avea (pe cineva) în mină. **A duce (pe cineva) cu belciugul (de nas)** = a conduce (pe cineva) cum îți place, cum ți-e voia sau interesul, amăgindu-l, înșelindu-l. [Vodă] *bătea șaua că, dacă nu ne lăsăm duși cu belciugul de el și neamul lui, se duce.* PAS, L. I 251. (Familiar, cu aluzie la obiectele care se cîștigă la bălciuri prin aruncarea dibace a unui inel) **Doar nu m-ai cîștigat la belciuge, se spune ca o muștrare glumeață aceluia care își cere un efort prea mare, care nu te cruță de o oboseală.** † **F i g.** Obiect răsucit în jurul lui însuși. *Și-a admirat în oglindă coafura măreată, desfăcută din belciugele hirtiușelor.* SADOVEANU, N. F. 157.

BELCIUGĂT, -Ă, belciugați, -te, adj. (Popular, despre coarnele animalelor) Întors cu vârful înăuntru, încirligat, încovoiat (ca un belciug); bîrligat. *Plecarăm... Cu plugul cu doisprezece boi: Boii dinainte, Cu coarnele poleite... Boii de la roate, Cu coarnele belciugate.* TEODORESCU, P. P. 139.

— Variantă: **îmbelciugăt, -ă adj.**

BELDIE, beldii, s. f. (Regional) I. Prăjină lungă și subțire, par lung. *L-am... pălit la moalele capului cu beldia.* STANCU, D. 145.

2. Cotor, tulpină la unele plante erbacee. *Acestate sînt beldii la tine? Nu vezi că-s coșogemite copaci groși și nalți, crescuți cumsecade?* SBIERA, P. 181. *Bătatul umblă după arc, pușcă de soc... La dînsul dudăul de box și de urzice și beldiile de pelin ori luminărică îi cine știe ce pădure!* SEVASTOS, N. 1. † (Mai ales la pl.) Bălării, buruieni. *Am luat pușca și am pornit-o razna, peste cîmpuri, prin beldii, prin mlaștini, pe miriști.* SADOVEANU, O. I 36.

BELEĂ, belele, s. f. Întimplare (neprevăzută) care pricinuieste neplăceri și de care scapi cu greu; necaz, neplăcere, încurcătură, daraveră, pacoste, bucluc. *Tăranii au biruri de plată, belele, Măria-sa-și mămără fungile grele.* TULBURE, V. R. 39. *Cine n-are ginăurile lui și belelele lui?* PAS, L. I 81. *Ca să mă scape de belea, m-au trimes la stîină în dumbrava Agăpiei.* CREANGĂ, A. 14. *De n-ascultați vorba mea, Voi atunci dați de belea.* ȘEZ, IV 132. † **Expr.** **A-și gîsi (sau, rar, a-și căpăta) beleaua sau a da de belea sau a-i cădea (cuiva) beleaua pe cap** = a o păți, a da de necaz, a da de bucluc. *Măi băiete, stai în ogradă și*

nu te mai juca în uliță, să te calce vreo cărușă și să-mi mai găsească beleaua din pricina ta! REBREANU, R. II 30. *Pe stradă să mă plimb, e foarte frig; și, afară de asta, te pome-nești că mă incurc în vreo discuție și-mi capăt beleaua.* CARAGIALE, O. I 241. *Nu voi să-mi găsească beleaua dîndu-și drumul.* NEGRUZZI, S. I 93. **A (se) vîri sau a (se) băga în (sau la) belea** = a intra sau a face pe cineva să intre într-o încurcătură, într-un necaz. *Du-te, cumetre Ghiță, du-te, frate Niță... Mă băgați în belea.* PAS, L. I 52. *La grea belea m-a vîrit iar spînul.* CREANGĂ, P. 219. † (Concretizat) Sarcină, povară. *El era bun-bucuros că-i ia beleaua din bădătură, deoarece n-aveau ei ce să mînce, dar încă mi-te să mai dea și oii.* ISPIRESCU, L. 208. † (În glumă) *Cîte păsărele zboară, Toate zic: «Bade, te-nsoară!».* Numai biata rîndunea...: «Bade, nu-ți lua belea». ȘEZ, I 103.

BELE-ĂRTE s. f. pl. (Învechit) Nume generic prin care se înțeleg artele frumoase: pictura, sculptura etc. *Școală de bele-arte.*

BELEMNÎT, belemnîți, s. m. Gen de moluscă fosilă din clasa cefalopodelor, care posedă un os intern de susținere.

BELETRISTIC, -Ă, beletristici, -e, adj. (Despre scrieri sau opere literare) Artistic. *Literatură beletristică.* † (Substantivat, f.) Domeniul literaturii artistice, (mai ales) al prozei artistice. *Am să te scot din minți și din... filologie și să te tîrască în beletristică.* CARAGIALE, O. VII 202.

BELFER, belferi, s. m. (Mai ales în Mold., familiar sau depreciativ) Învățător (de copii mici); dascăl, dascălas, profesor. *Un belfer bătrîn de la gimnaziul din Fălticeni... silit de niscai treburi să bată-n miezul iernii drumul Pașcanilor... a tocmit o sanie țărănească.* GALAN, Z. R. 258. *Bătrîni, deorceau pe ulița cealaltă, a Economului. Se întîlneau cu grămezi de băețași slăbuși și zdrențaroși, cu șepci în cap, duși spre școală de belferi cu fețele năcăjite și gînditoare.* SADOVEANU, O. IV 26.

BELGIÂN¹, -Ă, belgieni, -e, adj. Care provine din sau ține de Belgia, al Belgiei.

— Pronunțat: **-gi-an.**

BELGIÂN², -Ă, belgieni, -e, s. m. și f. Persoană făcînd parte din populația de bază a Belgiei.

— Pronunțat: **-gi-an.**

BELI, belesc, vb. IV. 1. T r a n z. (Popular) A desface sau a lua pielea de pe întreg corpul (sau numai de pe o parte a corpului) unei vietăți, mai ales a unui animal; a jupui. *Ia uite, bădă! — răzbătu în vîgăum strigătul unui cioban. Um beleşte un cal.* PREDĂ, I. 140. *De toți laolaltă își băteau joc tăbăcarii, iar ei rideau de aceștia că belesc animalele.* PAS, L. I 77. *Spărie pe maică-mea spunîndu-i că... fratele tată-mio a belit bivolița.* HOGAȘ, DR. II 148. *Trimitte măcelarii să-l belescă [pe cerb], să mînce carne din el.* RETEGANUL, P. I 49. † **Expr.** **A (sau a-și) belli ochii** = a deschide ochii mari, a căsca, a zgîi sau a holba ochii; a se uita cu mirare, prostește (la ceva). *Omul... oricît ar belli ochii, tot nu poate spune că în recipișă e scris că a plătit.* PAS, Z. I 154. **A-și belli dinții** = a rînji. *Zîmbea în doi peri și-și belea dinții, cercînd s-o scalde.* VORNIC, O. P. 325. † **F i g.** (Cu privire la oameni) A despuia, a prăda, a jefui (de bani). *Cui să vind ce-oî putea vinde? Crișmarul sau ăia bogății... cînd te vād că ai nevoie, beleşte pielea de pe om.* DUMITRIU, B. F. 20. *Ciocii... de la Forăști ne rod, ne mulg și ne belesc, de-am ajuns la sașă de lemn.* SADOVEANU, N. F. 50. *Am rămas săracii!... [Moșoc] ne beleşte și ne pradd.* NEGRUZZI, S. I 154.

2. **Ref l.** (Popular) A i se lua, a i se jupui (cuiva) pielea, din cauza unei loviri, a unei răniri etc.; a se juli. *Și-a belit fruntea.*

3. *Tranz.* A despuia o plantă (copac, ramură etc.), de scoarță, a-i curăța coaja; a descoji.

BELICIST, -Ă, *beliciști*, -ste, adj. (Rar, peiorativ) De război, războinic. *Isteria imperialiștilor este dovada slăbiciunii și neputinței lor de a-și pune în aplicare planurile beliciste de dominație mondială.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 107, 3/1.

BELICÓS, -OĂȘĂ, *belicoși*, -oase, adj. (Peiorativ, ironic) Care are o atitudine amenințătoare, care este gata de război, agresiv.

BELIGERANT, -Ă, *beligeranți*, -te, adj. (Mai ales despre state, națiuni) Care se află în stare de război. *Puteri beligerante.*

BELINOGRĂF, *belinografe*, s. n. Aparat de transmis imaginile la distanță pe cale electromagnetică (cu sau fără fir). *V. telefotografie.*

BELINOGRĂMĂ, *belinograme*, s. f. Imagine transmisă prin belinograf.

BELÎT, -Ă, *beliți*, -te, adj. (Mai ales despre animale) Jupuit; fig. (regional) prăpădit, jigărit. *Toată noaptea mă certai cu niște voinici din plat, Pe niște beliți de cai.* TEODORESCU, P. P. 299.

BELITĂ s. f. Exploziv întrebuințat în minele de cărbuni.

BELȘUG s. n. (În opoziție cu *lipsă*; uneori urmat de determinări introduse prin prep. «de») Cantitate mare de bunuri materiale care depășește ceea ce e necesar; abundență, prisos, îmbelșugare, bogăție. *Mai mulțumim partidului o dată, Și mulțumim la toți care-l conduc, Și o să dăm producție bogată, Să fie pace bună și belșug!* DEȘLIU, M. 72. *Era o mîngiere belșugul de apă din primăvara blîndă, plină de făgăduinți.* CĂLUGĂRU, O. P. 212. *Luaiți [birul] de la ai mari, cu pătuțele pline. Pe ei seceta nu i-a lovit, căci au hrană din anii de belșug.* PAS, L. I 17. *Se vede c-o început a fi belșug în țară despre tagma patrioților.* ALECSANDRI, T. 571. *Fig. E-atît belșug de viață puternică și trează! În oamenii aceștia.* DEȘLIU, în POEZ. N. 166. *Loc. a d v. Din belșug = din plin, cu prisosință, în cantitate mare. Semănăturile de toamnă au răsărit din belșug.* SAHIA, U.R.S.S. 95. *Din belșug să ai toate și totuși fără cheltuială nu poți să îți o casă.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 130.

— Variante: *bielșug* (SADOVEANU, Z. C. 145, CREANGĂ, P. 330), *bilșug* (DELAVRANCEA, S. 219, ODOBESCU, S. A. 110) s. n.

BELTEĂ s. f. v. *peltea*.

BELVEDÉRE s. n. Un fel de terasă sau de pavilion mic construit în partea de sus a unei clădiri, de unde se poate avea o vedere frumoasă; foisor.

BELZEBŪT s. m. (Livresc, ironic) Una dintre numirile date diavolului; fig. om rău și temut. *Te pui cu Lefterache, belzebutul?* PAS, L. I 95.

BEMÔL, *bemoli*, s. m. Semn convențional asemănător cu litera «b», pus înaintea unei note muzicale sau la începutul unui portativ, spre a arăta că nota, respectiv șirul de note, trebuie coborâte cu un semiton. *Acum, că bidivul ce și-a găsit biuistrul, Trec mîinile-i pe clape în maximul vitezii; Se-ncruntă și se zbate și-i furibund maestrul, Vai, ce pășesc acuma bemolii și diezii!* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 44.

BĒNĂ, *bene*, s. f. 1. Cutia sau lada unui autocamion, în care se încarcă diferite materiale.

2. Cupă metalică în care se transportă cărbuni, ciment, minereuri, cereale, pământ etc.

BENCHĒT, *benchete* și *bencheturi*, s. n. (Învechit și popular) Masă mare de petrecere; ospăț, zaiafet, chef. *V. banchet.* *Benchetul începe cu glume late.* RUSSO, S. 103.

BENCHETUI, *benchetuiesc*, vb. IV. *Intranz.* A petrece în ospete, în cheful; a cheful. *Au pușcat... niște mistreți, s-au întors cu ei în păringă la pădurărie. Au făcut foc în poiană și au benchetuit.* SADOVEANU, N. F. 70. *S-au așezat cu toții la masă și au benchetuit, veselindu-se pînă tîrziu noaptea.* SBIERA, P. 53. *Cine-mi dă un pahar de vin, să benchetuiesc cu voi?* ALECSANDRI, T. 1521. *Că s-afin pe-aici Patruzeci și cinci... De haiduci levinși... Ș-acum se găsesc De benchetuiesc... La masă de piatră.* ALECSANDRI, P. P. 63.

BENCHETUIĂLĂ, *benchetuieli*, s. f. Petrecere, chef, zaiafet. *Petrecerile nunții țimură o săptămînă întreagă, mesele nu se mai destinează cît țimur benchetuiala.* POPESCU, B. II 83. *Nu se trăește numai cu benchetuieli.* ȘEZ. IX 117.

BENCHI s. n. v. *benghi*.

BENDÎȚĂ s. f. v. *bentiță*.

BENEDICTÎN, -Ă, *benedictini*, -e, s. m. și f. Călugăr (sau călugăriță) făcînd parte dintr-un ordin călugăresc întemeiat în secolul al VI-lea.

BENEFICIĂ, *beneficiez*, vb. I. *Intranz.* A se bucura de un drept, a trage folos, a avea un câștig de pe urma cuiva sau din ceva. *Pe lingă salariul real muncitorii mineri și familiile lor beneficiază de îngrijire multilaterală din partea statului în ce privește sănătatea, ridicarea nivelului de cultură, concediile de odihnă, organizarea repausului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 634.

— Pronunțat: *-ci-a*.

BENEFICIĂR, -Ă, *beneficiari*, -e, s. m. și f. Persoană sau colectivitate care beneficiază de ceva sau care are un beneficiu. *Palatele beneficiarilor trecutului au devenit [în U.R.S.S.] muzee, laboratorii, biblioteci, școli, case de odihnă ale învățaților.* SADOVEANU, C. 45. *(Adjectival) Clasă beneficiară.* † Persoană (sau instituție, organizație) în folosul căreia se face o lucrare.

— Pronunțat: *-ci-ar*.

BENEFICIU, *beneficii*, s. n. 1. Câștig, profit sau folos de care se bucură cineva sau pe care-l are cineva din ceva. *Întreprinderea aduce beneficii.* *Expr.* A face (un lucru) în beneficiul cuiva = a face (un lucru) în folosul exclusiv al cuiva. † *Beneficiu de inventar* = dreptul pe care îl are un moștenitor de a nu-și lua răspunderea pentru datoriile unei succesiuni decît în limita averii moștenite. *Expr.* A primi (un lucru) sub beneficiu de inventar = a primi (un lucru) în mod provizoriu, sub rezerva controlului ulterior.

2. Câștig sau folos rezultat dintr-o întreprindere sau dintr-o operație comercială. *Beneficiile rezultînd din activitatea întreprinderilor naționalizate, care altădată intrau în buzunarele fără fund ale capitaliștilor, sînt folosite acum de către statul celor ce muncesc pentru construirea de noi fabrici și uzine, școli, cămine și locuințe muncitorești, pentru bunăstarea întregului popor muncitor.* ȘCINTEIA, 1952, nr. 2371.

BENEVÔL, -Ă, *benevoli*, -e, adj. (În opoziție cu *obligatoriu*) Făcut de bunăvoie, din propriu îndemn, nesilit. *V. voluntar.* *Subscriere benevolă. Participare benevolă.* *În fața noastră stă sarcina transformării socialiste a agriculturii, a educării masei țărănimii muncitoare pentru trecerea benevolă și prin convingere la sistemul agriculturii colective.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 62. *Contribuție benevolă* = sumă sau taxă al cărei cuantum rămîne la aprecierea celui care contribuie sau plătește.

BENGĂL adj. n. (Numai în expr.) *Foc bengal* = foc de artificii, cu lumini puternice de diferite culori. (Fig.) *Cînd optsprezece ani au rămas departe... «Florile Bosforului» își par banalități, fantezii ușoare, un foc bengal de cuvinte.* DEMETRESCU, O. 160.

BENGHI, *benghiuri*, s. n. (Popular; și în forma *benchi*) Mic semn negru (natural sau artificial) pe trup sau, mai ales, pe obraz. V. a l u n i ț ă. *Gurița-i cu benghi negru ca un gândăcel pe-o floare.* ALECSANDRI, P. III 88. ♦ *Pată (pe obraz). Își privi mult fața-i uscată și albă... Cu două benchiuri cîrmuzii în umerii obrazilor.* VLAHUȚĂ, O. A. 131. *De o parte și de alta i se grămădără sub tîmple două benghiuri de-o roșeață ca de cîrmuz.* VLAHUȚĂ, O. A. 142. ♦ (În superstiții) Semn făcut pe fruntea cuiva ca să-l ferească de deochi. *Și-mi făcea apoi cite un benchi boghet în frunte, ca să nu-și prăpădească odorul!* CREANGĂ, A. 35.

— Pronunțat monosilabic. — Variante: *benchi*, *zbenghi* (ODOBESCU, S. II 504, GHICA, S. 66) s. n.

BENIGN, *-Ă, benigni*, *-e*, adj. (Despre boli, în opoziție cu *malign*) Ușor, lipsit de gravitate, care nu dă complicații. *Tumoare benignă.*

BENIȘ s. n. v. *biniiș*.

BENIȘEL s. n. v. *biniișel*.

BENOĂR, *benoare*, s. n. (Învechit) Lojă (într-un teatru) situată la nivelul parterului.

— Pronunțat: *be-noar*.

BENTIȚĂ, *bențițe*, s. f. Diminutiv al lui *ban-tă* (2). *Pieptul însă poartă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul național; e un fel de semicerc de fir, susținut de bențițe late tot de fir.* ODOBESCU, S. I 418.

— Variantă: *bențiță* s. f.

BENZÉN s. n. Lichid incolor, obținut din gudroanele cărbunilor de pământ și folosit ca dizolvant, ca combustibil și ca materie primă în fabricarea coloranților și a unor produse farmaceutice.

BENZÉNIC, *-Ă, benzenici*, *-e*, adj. (Despre corpuri sau grupuri moleculare) În a cărui constituție intră benzenul; care aparține familiei benzenului. *Hidrocarburi benzenice. Nucleu benzenic.*

BENZINĂ s. f. Prods petrolier sau de sinteză, sub forma unui lichid incolor și ușor inflamabil, folosit în special ca combustibil la motoarele cu explozie. ♦ *Benzină grea* = benzină obținută printr-o distilare obișnuită și folosită ca combustibil la automobile și la alte motoare. *Benzină ușoară* = benzină obținută printr-o distilare specială și folosită ca combustibil la avioane.

BENZOÁT s. n. Sare sau eter al acidului benzoic. ♦ *Benzoat de sodiu* = substanță solubilă în apă, cu întrebuințări în medicină și în industria conservelor.

— Pronunțat: *-zo-at*.

BENZÓIC, *-Ă, benzoici*, *-e*, adj. (Mai ales în expr.) *Acid benzoic* = substanță care se găsește în unele rășini naturale (în special în smirnă); se fabrică și pe cale sintetică, avînd întrebuințări în industria coloranților.

BENZÓL s. n. Benzen.

BERĂR, *berari*, s. m. (Ieșit din uz) Fabricant sau negustor de bere.

BERĂRIE, *berării*, s. f. Local în care se bea bere; (rar) fabrică de bere. *Intru într-o berărie și aștept să pice din moment în moment ediția de seară a ziarelor politice.* CARAGIALE, O. II 136.

BERBANT, *berbanți*, s. m. (Familiar) Om ușuratic, neserios, afemeiat. *Mi-a făcut curte, berbantu, tot drumul.*

ALECSANDRI, T. I 310. *Știi tu că eu de mult te iubesc și nu cutezam să-ți spu, căci mă temeam să nu fii vreun berbant.* FILIMON, C. 102. ♦ (Adjectival) Fig. *Fluturi mulți... vin în urma lui un lanț, Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți.* EMINESCU, O. I 87. ♦ (Popular) Ștrengar. Tot berbanții de flăcăi cîntă fetelor în joc. ȘEZ. III 108.

BERBANTLÍC, *berbantlicuri*, s. n. (Familiar, depreciativ) Purtare, faptă, apucături de berbant; crailic, ștrengărie. *Ca să afle și mai multe, [cucoana] da bacșiuri la slugi să-l iscodească; ba a pus chiar pe un frățior al ei să nu-l mai slăbească de pe urme, să-i descopere toate «berbantlicurile dumnealui».* CARAGIALE, O. II 225. *Gîndeam că te-î fi dus prin lume, după berbantlicuri de-a tale.* CREANGĂ, P. 314. *Breee!... ce berbantlic!... Îmi ia fata, îi mîncă zestrea și sare garduri!* ALECSANDRI, T. 1278.

BERBÉC, *berbeci*, s. m. I. 1. Masculul oii, animal cu coarne mari și întoarse spre spate, cu corpul acoperit de o lînă bogată. *Ciobanii urcau pe urmele oilor, fluierînd și azvîrlînd măciucile după berbeci.* PREDĂ, I. 140. *Cînd părintele Raicu îi muștrului asupra băturii, Constandin Șitulele făcu: «Mm!», ca un berbec înjunghiat.* PAS, L. 1 13. *Berbeci are sute-ntregi Cu cozile pe telegi.* ALECSANDRI, P. P. 201.

2. Constelație din emisfera boreală (unul din cele douăsprezece semne ale zodiacului), în dreptul căreia trece soarele între 21 martie și 21 aprilie.

II. (Amintind de luptele berbecilor, care se izbesc cu capul unii pe alții) I. (Învechit, în arta militară a antichității și a feudalismului) Mașină de război constînd dintr-o birnă lungă de lemn tare, terminată la un capăt cu o bucată de bronz sau fier, lucrată în forma unui cap de berbec și care se întrebuința la spargerea și dărîmarea zidurilor și porților unei cetăți asediate.

2. Trunchi gros de lemn de stejar cu care se bătorește un loc sau se bat parii și stîlpii în pămînt; bloc metalic (de oțel moale sau de fontă) pentru baterea piloților în lucrările de construcție. *Oamenii băteau în apă, cu berbeci, stîlpii podului.* GALACTION, O. I 330. ♦ Bloc de fontă dură, care, ridicat și coborît printr-un mecanism special, servește la spargerea bucăților mari de fontă.

— Variantă: *berbécé* (SADOVEANU, M. C. 17, EMINESCU, N. 34) s. m.

BERBECĂT, *-Ă, berbecați*, *-te*, adj. (Despre capul, botul sau fruntea unui animal) Cu fruntea bombată (ca a berbecului); cu profil convex. *Căluții murgi-roibi erau de neam răsăritean de la Mongolia, cu boturi lungi și frunți berbecate.* SADOVEANU, F. J. 313.

BERBÉCE s. m. v. *berbec*.

BERBECÉL, *berbecéi*, s. m. Berbecuț. *Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră!* GALACTION, O. I 158. *Și-și avea Tudor și-avea Tot cînzăci de mieluși. Mieluși cam berbecéi.* ȘEZ. III 212.

BERBECÍ, *berbecesc*, vb. IV. T r a n z. (Popular) A lovi, a izbi. *Cînd l-a berbecit în frunte cu pumnul, l-a dărîmat pe spate.* SADOVEANU, M. C. 25.

BERBECÚȚ, *berbecuți*, s. m. Diminutiv al lui *berbec*. *Un om voinic, cu mustața scurtă, groasă, ca un corneci (= corn) de berbecuț, drept ca un brad.* AGÎRBICEANU, S. P. 66.

— Variantă: (Mold.) *bărbăcúț* (SADOVEANU, N. F. 6) s. m.

BERBELEÁCUL s. n. art. (Numai în loc, a d. v.) De-a berbeleacul = de-a rostogolul, de-a tumba, rostogolindu-se peste cap. *Abia simțea pămîntul și în fiecare clipă era gata să cadă pe brînci de-a berbeleacul.* DUMITRU, U, N. 152. *Chiuînd, privește-n vale Și s-ar da de-a berbeleacul.*

BENIUC, v. 106. *Copții... se dau de-a berbeleacul.* ȘEZ. VI 29.

BERBINCIOARĂ, s. f. v. *bărbincioară*.

BERBÎNȚĂ s. f. v. *bărbînță*.

BERC¹, *bercuri*, s. n. (Transilv.) Dumbravă, pădurice, hucaeg. *Du-te, cucule, în berc Și mă lasă să-mi petrec.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 13.

BERC², **BEĂRCĂ**, *berci*, -e, adj. 1. (Despre animale) Cu coada scurtă sau scurtată; fără coadă; (despre boi și vaci) cu coada fără șfichi sau fără canaf. *Ce! Vrei să las vulpea bearcă? Dar mai bine să te ia pe tine dracul de o mie de ori decât să rămie vulpea mea fără coadă!* ODOBESCU, s. III 47. *Vro cinci sute de berbeci... Tot berbeci de coade berci.* TEODORESCU, P. P. 474.

2. (Numai f., despre căciulă) Teșită, fără virf, fără rugui. *Purta pe cap o căciulă bearcă, roșcată.* PAS, L. I 20. ♠ (Substantivat) *Sub bearca de căciulă îmi stă capul, iar sub haine... eu.* VISSARION, B. 32.

BERE¹ s. f. Băutură pușin alcoolică, preparată prin fermentarea orzului și hameiului. *Se adunau cu deosebire seara, ciocnind pahare mari cu bere.* PAS, L. I 153. *Nu pot bea șampanie; îmi face arsuri... — Atunci ce? — O bere... — Bine... eu iau o tizână, tu ia bere.* CARAGIALE, M. S. 86. *Trăgînd din cînd în cînd... cite-o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte.* EMINESCU, N. 37.

BERE² s. f. (Învechit și popular, adesea în corelație cu «mîncare») Faptul de a bea (băuturi alcoolice). *S-au adăpostit prin curțile boierești ca grămățici, vătăși de curte, stolnici, trăind pe bere și pe mîncare fără grijă de ziua de mîine.* GHICA, S. 57. *Scoală, Goleo, nu ședea, Las' berea și mîncarea.* TEODORESCU, P. P. 588.

BERECHET¹ s. n. (Mai ales în urări, adesea în legătură cu «spor») 1. Belșug, abundență. *Spor și berechet!* ♠ (Adverbial) Din abundență, din belșug, cu îmbelșugare. *Vara-nclină Spre toamnă cumpăna încet. Va fi o toamnă grea de roadă, Va curge mustul berechet.* BENIUC, C. 53.

2. Noroc, fericire, prosperitate (neașteptată). *I-au ferchezuit frumos și i-au îmbrăcat... de se mirau țărani ce berechet i-a găsit.* CREANGĂ, A. 161.

BERECHET², *berecheți*, s. m. 1. (Adesea ironic) Om care aduce belșug, noroc. *Bun staroste mi-am găsit. Nu știi cine te-a îndreptat la casa mea, că știi că ești berechet bun!* CREANGĂ, P. 162.

2. (Familiar) Om îndrăzneț și ușuratic, care nu-și alege mijloacele, nu se dă în lături de la nimic; pungaș, coțcar, potlogar. *Neculai, nu te pune în poară cu toți berecheții!* CONTEMPORANUL, VII 490. *Ai văzut berecheți? Țin cîini și-i mină pe la case de mîncă gămile vecinilor.* La TDRG.

BEREGĂTĂ, *beregate*, s. f. (La animale, popular și la oameni) Laringe, înghițitoare; p. ext. toată partea gîtului în care se află laringele; gîtlej. *Schimba glasul, ca și cum'ar fi avut, în beregata cu omușor cît oul de gîscă, mai multe voci.* PAS, L. I 73. *Cocoșii s-auzeau peste tot satul, cîntînd să-și rupă beregata.* DELAVRANCEA, S. 51. *Făt-Frumos... îi viri [balaurului] paloșul în gît pînă în beregată.* POPESCU, B. II 23. *Simte cum degetele-i pătrund în mușchii grumazalui strivindu-i, așundînd beregata, sfărîmînd încheietura cerbicii.* CARAGIALE, O. I 361. *Cu paloș s-apropia Să-i taie beregata.* TEODORESCU, P. P. 565. ♠ Expr. A lua (pe cineva) de beregată = a trage (pe cineva) la răspundere.

— Pl. și: *beregăți* (CAMILAR, N. I 180).

BERET s. n. v. *beretă*.

BERETĂ, *berete*, s. f. Un fel de șapcă moale, fără cozoroc, pe care o poartă mai ales marinarii. *E o femcie... își spuse Măgură, abia zăbindu-i părul lung revărsat deodată de sub bereta căzută.* CAMILAR, N. I 74.

— Variantă: (învechit) *beret* (CARAGIALE, M. 124) s. n.

BERGAMOTĂ, *bergamote*, s. f. Numele unui soi de pere de formă rotundă, de culoare galbenă, zemoase și cu gust plăcut. ♠ (Adjectival) *Pere bergamote.*

— Variantă: *pergamută* s. f.

BERI-BERI s.-n. Boală epidemică și endemică din unele țări exotice, cauzată de lipsa anumitor vitamine din alimentație.

BERIL, *beriluri*, s. n. Mineral (silicat de aluminiu și beriliu) ale cărui varietăți nobile sînt întrebuințate ca pietre prețioase. V. *s m a r a g d*, *a c v a m a r i n*.

BERILIU s. n. Metal foarte dur, folosit ca dezoxidant sau ca adaos la aliaje pentru a le mări duritatea.

BERLINĂ, *berline*, s. f. (Învechit, rar) Tip de trăsură, în formă de cupeu, cu patru locuri. *La noapte luai o berlină și plecași.* CAMIL PETRESCU, T. II 476.

BERNARDIN, *bernardini*, s. m. Ciine de talje mare, de culoare albă cu pete roșii, originar din Elveția și dresat pentru a descoperi călătorii rătăciți iarna în munți.

BERNĂ s. f. (Numai în expr.) *Pavilion în bernă* = pavilion național coborît pe jumătate în semn de doliu.

BERNEVECI s. m. pl. (Mold., Bucov.) Pantaloni țărănești, largi și groși (de iarnă), făcuți mai ales din pănură albă. V. *cioareci*, *ișari*. *Adunarea toată se sculă cînd intră Grigore... un uriaș în opinci lătărețe, în berneveci albi, în coșoc lung cu găietane roșii.* CAMILAR, N. II 266. [Purta] *peste berneveci cămașă largă, fără flori.* SADOVEANU, O. V 455.

— Variante: *berneveci* (CREANGĂ, A. 48), *hernivici* (RUSSO, S. 6) s. m. pl.

BERNEVICI s. m. pl. v. *berneveci*.

BERNIVICI s. m. pl. v. *berneveci*.

BERTĂ, *berte*, s. f. (Mold.) Broboadă de lînă croșetată, cu ciucuri, pe care o poartă femeile pe umeri sau pe cap.

BESACTE s. f. v. *besactea*.

BESACTEĂ, *besactele*, s. f. (Învechit) Cutioară (de lemn) frumos ornamentată, în care se păstrau bijuterii, tutun, obiecte de cusut, de toaletă etc. V. *c a s e t ă*. *Am scos dintr-o besactea înflorită cu scoici o panglică veche și foarte frumoasă de mătasă.* SADOVEANU, O. V 618. *Ad-aici besacteaua cea nouă.* ALECSANDRI, T. 1394.

— Variante: (Mold.) *besacté* (EMINESCU, N. 86), *besactoa* (VLAHUȚĂ, O. A. II 253), *bisactea* (La TDRG) s. f.

BÊSCHIE, *beschii*, s. f. (Mold.) Ferăstrău format dintr-o lamă lată, cu două mînere de lemn la capete, de care țin tăietorii.

— Pronunțat: *-chi-e*.

BESECTEĂ s. f. v. *besactea*.

BESÊRECĂ s. f. v. *biserică*.

BESTIAL, -Ă, *bestiali*, -e, adj. De bestie, de fiară sălbatică; feroce. V. *crud*, *sălbatic*. *Atunci se încinsu o ceartă înveninată. Sufletele lor tremurau de ură. O poftă bestială de a sfîșia îi apucase pe amîndoi.* VLAHUȚĂ, O. III 183.

— Pronunțat: *-ti-al*.

BESTIALITATE, (2) *bestialități*, s. f. 1. Fire, pornire, atitudine bestială; ferocitate. V. *cruzime*, *sălbăticie*.

2. Faptă sau acțiune bestială.

— Pronunțat: -ti-a-.

BĚSTIE, bestii, s. f. Animal sălbatic, fiară. *Mă gîndesc la bestiiile din menajerii; ele, afară de chinul dureros al captivității, mai sufăr unul, care acumă vād cu cit e de neplăcut — să răbzi, fără să le fi solicitat, privirile persistente ale unei mulțimi curioase.* CARAGIALE, O. II 13. ♦ Fig. Om cu apucături sau instincte de fiară; om crud, sălbatic, feroce. *E o bestie. E putredă de bani și mi-i mai ia și pe ai mei.* DUMITRIU, B. F. 42. *Ce bestii! zise Dan, arătînd cu dezgust spre ceata care se depărta cu zberete și scălm-băieri de sălbatici.* VLAHUȚĂ, O. A. III 47.

— Pronunțat: -ti-e.

BEȘICĂ vb. I v. bușica.

BEȘICĂT, -Ă adj. v. bușicat.

BEȘICĂ s. f. v. bușică.

BEȘLEĂGĂ, beșlegi, s. m. 1. (Învechit) Căpitan de beșlii (cite unul de fiecare județ) sau de soldați pentru paza ordinii. *Opt ocă [de tutun]!... Un beșleagă nu trage ciubuc așa de mult.* ALECSANDRI, T. 1076. *Și-n carte că mi-i scria: Să facă cum o putea, Să meargă la beșleaga.* TEODORESCU, P. P. 613.

2. Fig. (Ironie) Om bătrîn, neputincios, moale, ramolît; babalic.

— Variantă: (1) beșli-agă (GHICA, S. 118) s. m.

BEȘLI-AGĂ s. m. v. beșleagă.

BEȘLIC, beșlici, s. m. (Învechit) Monedă turcească de 5 parale, care circula în Muntenia. *I-am trimis [bulgări de aur și de argint]... ca să-i bată la tarapana cu tura de mahmudele și beșlici.* GHICA, S. 506.

— Variantă: beșlig (HOGAȘ, DR. II 161) s. m.

BEȘLIG s. m. v. beșlic.

BEȘLIU, beșlii, s. m. (Munt., Mold., învechit) Soldat din cavalerie (de obicei turc), care făcea serviciul de curier domnesc sau de jandarm. *În privința beșliilor, Reis-efendi răsunde că numărul lor nu era cu mult mai mare decît fusese înainte de 1821.* GHICA, S. 123. ♦ (La pl.) Corp de cavalerie alcătuit din astfel de soldați.

BEȘTELEĂLĂ s. f. (Familiar) Muștrare, ocară.

BEȘTELÍ, beștelesc, vb. IV. *Tranz.* (Familiar) A muștra cu cuvinte grele și de ocară, a face de ocară.

BETEĂG, -Ă, betegi, -e, adj. 1. (Despre ființe sau organele lor) Care are un defect, o infirmitate; schilod, infirm. *Nu e vina ta că te-ai născut beteag.* BARANGA, V. A. 8. *Pe patul său, lungit, cu piciorul beteag, oblojit, peste învelitoare, stătea Iani.* PAS, L. I 99. *Cocostirci betegi și reumatici șchioapătă ca după o cursă neizbutită.* ANGHEL, PR. 113. ♦ Fig. *Mut scaunul beteag de lângă masă și stau așa, cu spatele la sobă.* TOPÎRCEANU, P. O. 65. ♦ (Urmat de determinări introduse prin prep. «la» și «de» și arătînd organul bolnav) *Destul strig și lăcrămez, zice, că-s beteag de picioare și nu ies din casă.* SADOVEANU, N. F. 173. *Un ciocirlan șchioap, jumulit și beteag la o aripă.* POPESCU, B. III 122. *Nu căta că-i cam beteag la nas. L-au pișcat înțării.* ALECSANDRI, T. I 429. [Iubita] *mi-e beteagă, vâi, d-o mină: N-a spălat rușe de-o lună.* TEODORESCU, P. P. 308.

2. (Transilv., Ban., în opoziție cu s ă n ă t o s) Bolnav. *Se văieta că hu mai poate de beteag.* RETEGANUL, P. I 48. *Cine are dor și drag Cîtu-i lumea-i tot beteag.* JARNÍKBİRSEANU, D. 396.

BETEĂLĂ s. f. Mănunchi de fire lungi de metal de culoarea aurului sau a argintului, cu care se împodobesc de obicei miresele la cununie. *Venea... alaiul de nuntă, cu Dinu și Florica în frunte, gătiți cu flori și cu beteală.*

BUJOR, s. 34. ♦ (În metafore și comparații) *Trec razele, cu străluciri ca de beteală.* CAMIL PETRESCU, v. 98. *Betelele lumii pline se revarsă peste vechi orășele adormite.* M. I. CARAGIALE, C. 38. *Un strop de-argint a luncat Și, cu paloarea-i siderală, Pe cerul negru a-nsemnat Un fir subțire de beteală.* TOPÎRCEANU, M. 65. *Liniile șerpuite ale riurilor se desprindeau ca fire crețe de beteală argintie.* ODOBESCU, s. III 195.

— Variantă: **peteălă** (SADOVEANU, Z. C. 331, EMINESCU, O. I 82) s. f.

BETEGEĂLĂ s. f. v. betegeală.

BETEGÍ vb. IV v. beteji.

BETEGÍ, betegii, s. f. (Rare) Infirmitate. *De e șchioap... iată cirja ce-i va sprijini betegia.* ODOBESCU, S. I 111.

BETEGÍT, -Ă adj. v. betejit.

BETEJEĂLĂ, betejeli, s. f. (Și în forma *betegeală*) Infirmitate, beteșug. *Iată cauza întreitii ei betegeli.* CARAGIALE, O. II 227.

— Variantă: **betegeală** s. f.

BETEJÍ, betejesc, vb. IV. (Și în forma *betegi*) 1. *Tranz.* A vătăma pe cineva (sau un organ al cuiva), a face beteag; a schilodi. *Ar fi în stare să-l bușească, să-l betegească și să-l arunce peste uluci.* PAS, L. I 81.

2. Refl. A căpăta o infirmitate, un beteșug; a deveni infirm (Transilv., Ban.) a se îmbolnăvi, a cădea bolnav. *Mîndra mea s-a betejit.* HODOȘ, P. P. 97.

— Variantă: **betegí** vb. IV.

BETEJÍT, -Ă, betejii, -te, adj. (Și în forma *betegit*) Beteag, infirm; bolnav. *Trec oameni în cirje, schilozii, betejii, «marii mutilați» ai războiului.* SAHIA, N. 16.

— Variantă: **betegít**, -ă adj.

BETELÍE, betelii, s. f. Fișie cusută în partea de sus a pantalonilor, a fustei etc., încingînd mijlocul corpului; tivitură făcută în același loc (ca să se poată trece prin ea o baieră, un șiret etc.); p. e. t. marginea tivită la răscoiala sau la mîncile cămășii sau iei. *V. b a n t ă, b e n t i ț ă. Tu porți... pantalonii pe care-i leapădă tatăl tău și pe care mama îi scurtează, îi strînge la betelii pe măsura ta.* PAS, Z. I 66. *Privi lung la mijlocul ei subțire, mlădios și sugrumat în betelia rochiei zdrențuroase.* DELAVRANCEA, V. V. 121. [Iia] *se încheie la mînicușe cu o betelie decorată.* ODOBESCU, S. I 418.

BETEȘÚG, beteșuguri, s. n. 1. Defect corporal; infirmitate. *Se pregătea să-și meșterească beteșugurile unei pleoașe.* GALAN, Z. R. 157. *Cunoșteau după dinți gloaba. Îi găseau beteșugul dintr-o ochire.* PAS, L. I 58. *Un om în puterea vîrstei, frumos în puterea cuvîntului, voinic, fără nici un beteșug.* HOGAȘ, DR. 239. ♦ Fig. *Dacă îi spune sunetul că s-a slăbit un șurub, caută beteșugul, îngenunche lângă linie, scoate cheia, strînge șurubul slab.* STANCU, D. 274. ♦ Fig. Defect moral, cusur. *Răbdarea asta, cu anii, i-a devenit beteșug.* CAMILAR, TEM. 272. *Sentimentalismul lui era un beteșug ridicol.* BART, E. 200.

2. (Mai ales în Transilv.) Boală. *Doftorul pricepe la de aștea, de-ale beteșugului și de-ale morții.* RETEGANUL, P. III 83.

BETÍȚĂ, betițe, s. f. Diminutiv al lui *b a t ă*. *Da ia poștim, ține, țupine mire... Izmănușe de fuor... Cu betița de tei, Că de-acum nu ești holtei.* SEVASTOS, N. 145.

BETÓN s. n. Material de construcție alcătuit dintr-un amestec de pietriș, nisip, ciment și apă care, prin întărire, se transformă într-o masă foarte rezistentă. *Aștepta sfîrșitul sudurii pentru a începe turnarea betonului.* JIANU, C. 479. *Atunci cînd ajunge pe podul lung de beton... bățul lui bocăne mai tare.* BOGZA, C. O. 321. *Tot se vor-*

bește în sat de un pod de piatră și beton. SADOVEANU, M. C. 182. ♦ Beton armat v. armat.

BETONĂ, betonex, vb. I. Intrans. A executa operația de turnare a betonului moale în cofrajele unei construcții. Slotcu a curățat vreo șapte kilometri de canale și acum ar trebui să înceapă să betoneze. JIANU, C. 52.

BETONĂRE, betonări, s. f. Acțiunea de a betona.

BETONIÉR, betonieri, s. m. Betonist. Muncitori calificați sint... mecanicii betonieri și șefii de lucrări. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 11/5.

— Pronunțat: -ni-er.

BETONIÉRĂ, betoniere, s. f. Mașină pentru prepararea betonului; malaxor pentru beton. Tinerii preluară mașinile, benzile rulante, betonierele. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2680. Dovedesc o iscusință uimitoare în muncirea betonierei, la turnarea betonului. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 11/5.

— Pronunțat: -ni-e.

BETONIȘT, -Ă, betonishi, -ste, s. m. și f. Muncitor calificat, tehnician sau inginer specializat în lucrări de beton.

BETIE, beții, s. f. I. Stare de intoxicație în care se află omul beat și care se caracterizează prin amețea, tulburare a minții etc. Se îmbăta totdeauna și plîngea la beție. SADOVEANU, O. II 197. Beția din cap nu le mai iese. CREANGĂ, A. 140. Omul bețiv nu știe Ce face la beție. PANN, P. V. 111. Teri ai fost dat la beție, Astăzi veniși la trezie, Dar n-ai prins la cumînție. ALECSANDRI, P. P. 208. ♦ Beție cu stupefiante sau beție rece = stare de amețea și de tulburare a minții produsă de introducerea în organism a unor substanțe toxice (morfină, cocaină, eter etc.).

2. Deprindere sau patimă de a bea în cantități mari băuturi alcoolice; obiceiul de a se îmbăta. Cărțile cele bune... îi învață cum să se ferească de lene și de beție. NEGRUZZI, S. I 299. ♦ (Ironie) Darul beției = obiceiul de a bea.

3. Petrecere, de cele mai multe ori degradantă, cu băutură (cîntare și joc); chef. Prin mîntea lui Ion trecu într-o lumină de fulger noaptea de beție și prăbușirea lui cumplită. SADOVEANU, O. II 200. ♦ Expr. (Popular) Beție la toartă v. toartă. ♦ Fig. Ziceau oamenii... că-n loc De inimă el poartă un foc... Cel-l arde și-l zdrobește și-n veci nu-l poate stînge Decît numai beția de lacrimi și de sînge! COȘBUC, P. II 177.

4. Fig. Stare sufletească de tulburare, de uitare de sine, pricinuită de un sentiment, de o dorință sau de o pasiune puternică. Artistul trebuie să... realizeze [opera sa] în bucurie, în beția de a crea. CAMIL PETRESCU, T. II 147. ♦ (Glumet) Beție de cuvinte = stil umflat, bombastic; revărsare de cuvinte (inutile). ♦ Calitate pe care o are cineva sau ceva de a provoca tulburare, uitare de sine. Beția zilei aceleia de primăvară îi cucerea tot mai mult, și iubirea care-i purta înlănușii li se părea că e mai adîncă decît toate iubirile lumii. SADOVEANU, O. IV 77. ♦ Pornire nestăpînită, furie. [O apuca] o adevărată beție de a risipi, de a-și arăta toată vanitatea ei de fată bogată și răsfățată. VLAHUȚĂ, O. A. III 37.

BETIGAȘ, bețișoase, s. n. Bețișor. Bătu doi pari în pămînt, între pari, tot la depărtare de o palmă, bătu bețișoage mai subțirele, și apoi... se puseră la împleiit. SLAVICI, O. I 66.

BETIȘÓR, bețișoare, s. n. I. Diminutiv al lui băț; bețișoas. Bețișoare de chibrituri.

2. (Ironie) Bastonaș. Ne-ați venit apoi, drept minte o sticlăuă de pomadă. Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă. EMINESCU, O. I 151. Merge la șosea cu bețișorul în mînă. ALECSANDRI, T. I 448.

BETIV, -Ă, bețivi, -e, s. m. și f. Cel care are patima beției, care are obiceiul de a se îmbăta, de a bea peste măsură băuturi alcoolice. Cum, lele Ileană, Spînu e bețiv? SADOVEANU, N. F. 104. Pentru un bețiv toate se reduc la un vin bun. VLAHUȚĂ, O. A. 214. Tacă-vă gura, bețivilor, că v-aud copilele. ALECSANDRI, T. I 112. ♦ (Adjectival, în compusul) Muscă-bețivă = musculiță care de obicei trăiește în roiri mari împrejurul vaselor cu băuturi alcoolice (*Drosophila funebris*).

BETIVĂN, -Ă, bețivani, -e, s. m. și f. Augmentativ al lui bețiv. Nerușinaților! vă muștrău ai voștri, scoși din curți de ocările bețivaniei. PAS, Z. I 55. Ar fi putut... să-l trimeată la circumă, cu toți bețivani tineri și bătrini după el. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 186.

BEUTURĂ s. f. v. băutură.

BEUTURICĂ s. f. v. băuturică.

BEUȚĂ, beuțe, s. f. (Transilv., Ban.) Pietricică albă și rotundă care se găsește în riuri. Monedele îi păreau bucăți de tinichea, iar pietrele scumpe beuțe din albia rîului. SLAVICI, O. I 358.

BEZ adv. (Învechit, astăzi cu o nuanță glumeață) În plus, pe deasupra, peste. De surugiu dau o sfîntuică Și bez ciocamul cel de țuică. MACEDONSKI, O. I 58. Fie! primesc să plătesc și dobinda de 24. — Afară de comisionul meu?... — Se înțelege, bez comisionul dumitale. ALECSANDRI, T. 742. Oieritul de la patru parale l-a suit la douăzeci și cinci, bez plocomul. GHICA, S. 512. ♦ Expr. Bez Vlașca și Teleorman(ul) = fără a mai socoti și veniturile ilicite, furtișagurile, porlogăriile.

BEZEĂ, bezele, s. f. I. (Familiar, de obicei în construcție cu verbele « a face », « a trimite ») Sărutare trimisă cuiva cu vîrfurile degetelor. Îmi făcea bezele și rîdea. VLAHUȚĂ, O. A. 447.

2. Un fel de prăjitură făcută din albuș de ou bătut cu mult zahăr.

BEZMÉTIC, -Ă adj. v. bezmetic.

BEZMÉTIC, -Ă, bezmetici, -e, adj. (Mai ales în construcție cu verbe de mișcare) Fără rost, fără căpătii, zăpăcit. Gheorghe Botezatu e slujitor cu credință. El n-a umblat bezmetic, căutîndu-și cîștigul cu sabia ori aici, ori dincolo, după cum îi dă simbrie umul ori altul. SADOVEANU, F. J. 570. Găsi pe maica Evlampia îndeletnicîndu-se c-un stup bezmetic. SADOVEANU, P. M. 282. Un roi de albine se învîrtea în zbor deasupra capului său și umblau bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se așeze. CREANGĂ, P. 238. ♦ Fig. Iar vîntul cu foarfeca-i galbenă tunde Copacii bezmetici sub zările scunde. LESNEA, I. 125.

— Var. antă: bezmétéce, -ă (CREANGĂ, P. 145) adj.

BEZMETICIT, -Ă, bezmeticiți, -te, adj. Zăpăcit, amețit, năucit, uluit. Stam cu pușca la ochi, încurcat, bezmeticit, neștiind în ce să dau. LA TDRG.

BEZNĂTIC, beznatici, adj. Întunecos, umbros. Un copil, ieșit din pădurea reavănă și beznatică, ducea două capre înspre sat. POPA, V. 240.

BEZNĂ s. f. Întuneric mare, de nepătruns; întunecime adîncă. Zări aievea o sumedenie de alte umbre care creșteau și se topeau mereu în beznă. MIHALE, O. 505. N-o să ne rătăcim... în bezna asta? GALACTION, O. I 209. [La cinematograful] Se face beznă. Tremurînd apare Pe pînza albă, fără nici o cută, Un domn cu cioc. TOPÎRCEANU, P. O. 59. ♦ (Metaforic) Cioplîm din beznă forme de lumină. BENIUC, V. 7. ♦ (Adesea ca atribut al lui « întuneric », spre a arăta o întunecime desăvîrșită) E admirabil în automobil, prin întuneric beznă, în ploate. CAMIL PETRESCU, T. II 100. Era-ntuneric beznă Și nu vedea că

pling. COŞBUC, P. I 267. *La lăptărie, întunerice beznă.* CARAGIALE, O. II 241. ✦ Fig. Neştiinţă, ignoranţă. *Claşele exploatare au finit poporul în beznă.* GHEGRGHU-DEJ, ART. CUV. 360.

BI- Element de compunere însemnând «dublu», «de două ori (mai mult)», care serveşte la formarea unor adjective, ca: bianual, bivalent, biplan etc., şi a unor substantive, ca: bioxid, birefringenţă etc.

BIACID, -Ă, *biacizi*, -de, adj. (Despre acizi) Care are doi atomi mobili de hidrogen putând fi înlocuiţi total sau parţial cu un metal.

— Pronunţat: *bi-a-*.

BIANUAL, -Ă, *bianuali*, -e, adj. Care se produce, se întâmplă, apare de două ori pe an. *Revista bianuală.* *Tîrg bianual.* ✦ (Despre plante) Care poate da două recolte pe an.

— Pronunţat: *bi-a-nu-al*.

BIATOMIC, -Ă, *biatomici*, -e, adj. (Despre corpuri simple) A cărui moleculă conţine doi atomi. *Oxigenul este un element biatomic.*

— Pronunţat: *bi-a-*.

BIBĂN, *bibani*, s. m. Peşte răpitor, cu carne albă, gustoasă, care trăieşte în riuri şi în bălţi cu apă limpede (*Perca fluviatilis*). *Prinde cel mai frumos biban şi i-l aduce în dar.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 2/5. *Puzderie de alţii [peşti] mai mărişori evoluau cu instinctul primejdiei... fugind de umbra ghimpoasă a bibanilor sau de gura de balaur a ştiucii.* SADOVEANU, N. F. 74.

BIBĂZIC, *bibazici*, adj. m. (În expr.) *Acid bibazic* = acid care conţine într-o moleculă doi atomi de hidrogen putând fi înlocuiţi printr-un metal.

BIBELŌU, *bibelouri*, s. n. Mic obiect de artă, care se pune pe mobile, pe etajere etc. pentru a decora un interior. *Cîteva bibelouri, fotografii în rame erau răsturnate.* DUMITRIU, B. F. 56. *Odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, un pat de tablă, un lavabou, o masă rotundă, trei scaune, un dulap hodorigit şi cîteva fleacuri botezate bibelouri de familie erau a lui Titu.* REBRĂNU, R. I 27. ✦ (Metaforic) *În linişte şi-n lumina scăzută, deodată apărură lângă stufuri bibelouri neclintite pe tablale verzi de frunze de nufăr: găinuşii şi cristei de apă.* SADOVEANU, O. A. II 146.

BİBER, (1) *biberi*, s. m. 1. Castor. *Blană de biber.* 2. Blană de castor. *Palton cu guler de biber.*

BİBERŌN, *biberoane*, s. f. Flacon cu un sfirc de cauciuc la gură, care serveşte la hrănirea artificială a copiilor sugaci.

BİBİC, *bibici*, s. m. (Familiar, de obicei la vocativ) Termen de dezmierdare adresat unei persoane iubite. *Mai bine fă cum te-nvăţ eu, bibicule.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 74. *Îi scriu: «Bibicule, Mangafaua pleacă mâine, miercuri, la Ploieşti».* CARAGIALE, O. I 186. [Era] un bilet de amor de la o damă către «bibicul» ei. CARAGIALE, O. I 192.

BİBİLĀ, *bibilici*, s. f. Pasăre domestică, de mărimea unei găini, cu penele negre-cenuşii împetrişite cu pete albe rotunde şi cu o proeminenţă cornoasă pe frunte (*Nu-mida meleagris*); (regional) pichere. *În grădina impresurată cu gard mărunţ se plimbau... păsări care aduceau cu bibilica şi curcamul.* PAS, L. I 87. *Strînsă în justa ei cu picăşele, bibilica (picherea) alcagă dintr-un colţ într-altul.* GİRLEANU, L. 10.

BİBİLŌI, *bibiloi*, s. m. 1. Masculul bibilicii.

2. Fig. (Uneori glumeţ) Termen de dezmierdare adresat copiilor şi persoanelor iubite. V. *bibic*. *D-odată se auzi glasul înţepat al cocoanei:—Ascultă, unde plect?*—*La şcoală, bibiloi.* DELAVRANCEA, H. T.

122. *Nu te ascunde, bibiloiule! gindeai că nu o să te prinz, ai?* CARAGIALE, O. I 238.

BİBİLURI s. n. pl. Dantelă lucrată cu acul sau cusătură cu dinţişori, aplicată la guler, la mîneci, la poalele cămăşii etc. [Eram] *mai toţi... îmbrăcaţi cu cămeşuice cusute cu bibiluri şi albe cum e helgea.* CREANGĂ, A. 75. *Cămaşă de filaliu, largă-n mîneci şi cusută cu bibiluri.* ODOBESCU, S. A. 135. *Fetele se dădeau pe mîna... unei juptînese, de le învăşa... împletituri de bibiluri.* GHICA, S. 295.

BİBLIC, -Ă, *biblici*, -e, adj. Care ţine de biblie, al bibliei, din biblie. *Cred că saltelele biblice ale regelui Solomon nu erau... mai moi... decît aşternutul meu de iarbă.* HOGAŞ, M. N. 70. *Nici un al doilea Nimrod, vîntător biblic, nici un al doilea sfînt Hubert, vîntătorul mimnat al creştinilor, eu umul n-am să mă fac.* ODOBESCU, S. III 13. ✦ (Substantivat, f.) *Învăţătura din biblie.* *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare Delta biblicelor sinte.* EMINESCU, O. I 31.

BİBLIE, *biblie*, s. f. Carte care conţine mituri şi dogme ale religiei mozaice şi creştine. *Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea, Cînd dormea, tîndu-i părul, i-a luat toată puterea.* EMINESCU, O. I 159. ✦ Fig. Carte voluminoasă. *O biblie întreagă aud că a citit.* NEGRUZZI, S. II 214.

— Pronunţat: *bli-e*.

BİBLIOFİL, -Ă, *bibliofili*, -e, s. m. şi f. Iubitor şi colecţionar de cărţi rare şi preţioase. *Ediţia originală a acestei cărţi cuprinde 250 exemplare, dintre care... 100 exemplare de lux numerotate de la 51 la 150 destinate bibliofililor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 5/1.

— Pronunţat: *bli-o*.

BİBLIOFILIE s. f. Interes deosebit pentru cărţi rare şi preţioase; pasiunea de a colecţiona astfel de cărţi.

— Pronunţat: *bli-o-*.

BİBLOGRAF, *bibliografi*, s. m. Cercetător care se ocupă cu alcătuirea de bibliografii; specialist în domeniul bibliografiei.

— Pronunţat: *bli-o-*.

BİBLIOGRĂFIC, -Ă, *bibliografici*, -e, adj. De bibliografie, privitor la bibliografie. *Indicaţii bibliografice.* *Buletin bibliografic.*

— Pronunţat: *bli-o-*.

BİBLOGRAFIE, *bibliografii*, s. f. 1. Listă a scrierilor referitoare la o anumită problemă, cu date indicînd anul şi locul tipării, formatul etc.; înşirarea operelor unui autor, cu indicarea diferitelor ediţii; totalitatea lucrărilor scrise cu privire la o anumită problemă. ✦ *Bibliografie critică* = bibliografie care cuprinde şi aprecieri critice asupra scrierilor înşirate.

2. Publicaţie periodică sau carte cuprinzînd studii sau repertorii bibliografice. *Bibliografia romînească veche* [titlu]. ✦ Listă a tipăriturilor recent apărute.

3. Ştiinţa care se ocupă de probleme legate de tipăriturile vechi (ediţii, format, dimensiuni etc.); disciplina bibliografului.

4. Material informativ asupra unei probleme. *Consultanţii... dau cititorilor sfaturile necesare în legătură cu bibliografia pentru anumite probleme ce-i interesează.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2685.

— Pronunţat: *bli-o-*.

BİBLOGŌIE s. f. Studiul cărţii ca fenomen al vieţii sociale, cuprinzînd teoria, istoria, producţia şi răspîndirea cărţii; ştiinţa cărţii.

— Pronunţat: *bli-o-*.

BİBLIORĂFŢ, *bibliorafţi*, s. n. Clasă mobilă pentru păstrarea corespondenţei, actelor etc., format din coperte

de carton, cu un dispozitiv metalic interior care permite fixarea și manipularea ușoară a hîrtilor.

— Pronunțat: -bli-o-.

BIBLIOTECĂR, -Ă, *bibliotecari*, -e, s. m. și f. Persoană care are în grijă și răspunderea sa administrarea și funcționarea unei biblioteci. În condițiile dictaturii proletariatului, profesiunea de bibliotecar este ridicată la o mare înălțime. Bibliotecarul devine agitator și propagandist al culturii socialiste. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 333, 2 S. Ajutorarea sistematică a cititorilor care studiază în diferite forme ale învățămîntului de partid și a celor care studiază individual teoria marxist-leninistă este una din cele mai importante sarcini ale bibliotecarilor noștri. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, 8, 2/4.

— Pronunțat: -bli-o-.

BIBLIOTECĂ, *biblioteci*, s. f. 1. Instituție în care se adună și se păstrează, într-o anumită ordine, cărți, reviste, ziare etc. pentru a fi utilizate de cititori. Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne. □ Canalul cel mai important prin care cartea poate să ajungă în masa cititorilor este rețeaua de biblioteci. Ele sînt menite să fie unități active ale revoluției noastre culturale, adevărate focare de răspîndire a culturii socialiste la orașe și sate. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 333, 2/4. ♦ Colecție particulară de cărți și periodice. Am citit și eu poezia asta într-o revistă din biblioteca tatei. SADOVEANU, N. F. 120. Am alergat la biblioteca tatălui meu, care era într-o ladă mare purure deschisă, în coridor. NEGRUZZI, S. I 10.

2. Camera (într-o locuință particulară sau în localul unei instituții) în care se păstrează cărțile; depozit de cărți. ♦ Mobilă cu rafturi (uneori închisă în formă de dulap) în care se păstrează cărțile. O bibliotecă de stejar.

3. (Urmă de determinări arătînd destinația, cuprinsul etc.) Nume sub care editurile tipăresc uneori serii de cărți identice ca aspect și purtînd un număr de ordine, de obicei cu scopul de popularizare. Biblioteca pentru toți. Biblioteca radiofonistului.

— Pronunțat: -bli-o-.

BIBLIOTECONOMIE s. f. Ramură a bibliologiei care se ocupă cu organizarea și conducerea bibliotecilor.

— Pronunțat: -bli-o-.

BICAMERĂL, -Ă, *bicamerali*, -e, adj. (Despre sistemul reprezentativ al unui stat) Care constă din două camere legislative. Sistem bicameral.

BICARBONĂT, *bicarbonași*, s. m. Sare acidă a acidului carbonic în care unul din atomii de hidrogen a fost înlocuit printr-un metal. ♦ Bicarbonat de potasiu = sare în formă de pulbere albă, solubilă, întrebuințată în industria chimică. Bicarbonat de sodiu sau (în vorbirea curentă) bicarbonat = sare în formă de pulbere albă, preparată sau aflată în stare naturală în unele ape minerale; se folosește în farmacie și în bucătărie (ca praf de copt).

BICARBURĂ, *bicarburi*, s. f. Carbură care conține două părți de carbon. ♦ Bicarbura de hidrogen = gaz de iluminat.

BICEFĂL, -Ă, *bicefali*, -e, adj. (Despre un animal sau despre un făt) Cu două capete. Monstru bicefal.

BICEPS, *bicepsi*, s. m. Mușchi cu extremitatea superioară despărțită în două ligamente; (în special) mușchii dintre umăr și cot, care face să se îndoaie antebrațul.

BICHRĂ, *bichiresc*, vb. IV. Tranz. (Mold.) A face, a drege sau a întocmi un lucru pe îndelete, încet, mișcînd; a se mocăi. Moș Nichifor stătuse în loc și nu știu ce bichirea și cislua primprefurul cărușei. CREANGĂ, P. 123.

BICI, *bice*, s. n. 1. Obiect cu care se dau lovituri (de obicei vitelor), alcătuit dintr-un băț de care e legată o curea de piele sau o împletitură de curele de piele sau (mai rar) de cînepă. Fripse spînarea dobitocului cu plesnitura bicului. PAS, L. I 15. Veac după veac visleau sub negre fulgere de bice Nefericiții lumii, sclavii din galere. BOUREANU, S. P. 7. Se clatină, lung și pă sub povară Cărușele pe drumul alb de țară; Pocnind din bice, hăulesc flăcăii. IOSIF, V. 71. Nu mai sta din pocnit cu bicul. CREANGĂ, P. 112. ♦ Fig. Închidea ochii răniți de bicul viscolului. DUMITRIU, N. 218.

2. (Adesea la pl.) Lovitură de bici. Surugiul... dădu fugarilor citeva bice. SADOVEANU, M. 182. Moș Nichifor... dă bici iepelor. CREANGĂ, P. 117. Pe urmă, cu toate opintirile, bicule, strigătele, am început a merge. NEGRUZZI, S. I 307.

3. Fig. Cruzime, răutate, asprime, (mijloc de) asuprire. Iobagi și clăcași, maghiari și romîni — Dar aceiași bici și aceeași stăpîni. TULBURE, V. R. 37. ♦ Flagel, plagă, urgie. Într-o zi a căzut bici de foc pe căminul nostru. DELAVRANCEA, S. 19.

4. Fig. Satiră usturătoare. Tiramu-ncremenește sub bicul lui de foc. MACEDONSKI, O. I 110.

— Pl. și: (rar) *bicuri* (BENIUC, V. 17). — Variantă: (regional) *zbiici* (TEODORESCU, P. P. 152) s. n.

BICICLETĂ, *biciclete*, s. f. Vehicul pentru o singură persoană, avînd două roți puse în mișcare prin învîrtirea unor pedale pe care biciclistul le apasă alternativ cu picioarele.

BICICLIST, -Ă, *bicicliști*, -ste, s. m. și f. Persoană care umblă pe bicicletă. Pedalează un grup de zece bicicliști. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2651.

BICISNIC, -Ă adj. v. becisnic.

BICIȘOR s. n. v. biciușor.

BICIUI, *biciuiesc* și *biciui*, vb. IV. Tranz. 1. A bate (pe cineva) cu bicul, a da (cuiva) bice. Li se moaie [boilor] genunchii. Cum poși să-i mai biciui? STANCU, D. 194. ♦ A lovi (fără voce), producînd usturime. În fuga nebună ierburile îl biciuiau și i se încolăceau ca șerpîi de picioare. GÎRLEANU, L. 32. ♦ Fig. Se îndoaia ca niște arcuți și biciuiau vîzduhul sărmanele crengi negre ale fagilor uzi de ploaie. DUMITRIU, N. 187. Soldașii se strînseră mai bine în mantale, biciuîși de-un vînt... care le învăluia picioarele. CAMILAR, N. II 256.

2. Fig. A face (pe cineva) să sufere, a chinui (moralicește). Rîde... de farsa pe care mi-o joacă... De felul în care mă biciuie pînă la singe cu frica și cu deznadejdea. DUMITRIU, B. F. 151. Biciuită într-una cu limba de bunica, mama... a urcat dealul. STANCU, D. 16.

3. Fig. A satiriza fără cruțare. În aceste comedii, Caragiale biciuiește o concepție. IBRĂILEANU, ȘP. CR. 228. Donici biciuia vicurile prin fabulele sale. NEGRUZZI, S. I 334. ♦ Refl. pas. Haideși... la teatru romînesc, Unde relele din fire Necruțat se biciuiesc. ALECSANDRI, T. I 150.

— Variantă: (regional) *zbiiciui* (TEODORESCU, P. P. 151) vb. IV.

BICIUIĂLĂ, *biciuieli*, s. f. Biciuire.

BICIUIRE, *biciuiri*, s. f. Acțiunea de a biciui și rezultatul ei. Năstase înfășură caii în două biciuiri și trăsura începu a fugi spre răsărit, cătră Moldova. SADOVEANU, O. III 75. ♦ Fig. Și carnea le-au aruncat Păsărilor cerului... Biciuirii ploilor, Zloetelor, noroaielor. BENIUC, V. 163. Înaintau cu anevoie împotriva biciuirilor vîntului. SADOVEANU, F. J. 431. Marea tace odihnită De biciuirile furtunii. MACEDONSKI, O. I 153.

BICIUITOR, -OĂRE, *biciuitori*, -oare, adj. 1. Care lovește, care face să usture. Vînt biciuitor.

2. (Despre vorbe, scrieri, critici) Usturător, aspru, necruțător. *Satiră bicioitoare*. † (Substantivat) Critic aspru, satiric. *Caragiale este un aprig biciuitor al moravurilor burgheze*.

BICIUȘCĂ, *biciuști*, s. f. 1. Vergea scurtă și elastică, îmbrăcată într-o împletitură de piele, cu care călărețul îndeamnă calul; cravașă. *A desemnat în aer cu biciușca locul GALAN*, Z. R. 94.

2. Bici scurt sau subțire. *În mijlocul satului erau mai multe cară cu pluguri, oprite-n loc. Oamenii, cu biciușca pe braț, grăiau neliniștiți*. CAMILAR, TEM. 86. *Moș Nichifor avea o biciușcă de cele de cîneșă, împletită de mîna lui*. CREANGĂ, P. 107.

BICIUȘOR, *biciușoare*, s. n. Diminutiv al lui *bici*. *Ne aduce, dar de școală nouă, un drăguț de biciușor de curele, împletit frumos*. CREANGĂ, A. 3.

— Variantă: *bicișor* (ȘEZ. III 244) s. n.

BICIZNIC, *-Ă* adj. v. *becisnic*.

BICOLÔR, *-Ă*, *bicolori*, *-e*, adj. Care are două culori. *Stegulește cu prapore de mătase bicolore: albastru și galben*. BĂLCESCU, O. I 18.

BICONCĂV, *-Ă*, *biconcavi*, *-e*, adj. (În opoziție cu *biconvex*) Care are două fețe concave opuse. *Lențilă biconcavă*.

BICONVEX, *-Ă*, *biconvecși*, *-xe*, adj. (În opoziție cu *biconcav*) Care are două fețe convexe opuse. *Sticle de ochelari biconvexe*.

BICORN, *bicornuri*, s. n. Pălărie bărbătească (de uniformă) cu două colțuri, pe care o poartă, în țările din apus, unele persoane civile (academicieni, diplomați etc.), precum și unii militari, mai ales la solemnități.

BIDEU, *bideuri*, s. n. Vas de toaletă așezat pe un suport cu picioare.

BIDIBIU s. n. v. *bidiviu*.

BIDIDEL, *bididei*, adj. m. (În poezia populară, despre cai) Ager și frumos. *V. bidiviu*. *Vine Ghișă tinerel, P-un cal murg și bididel, Cu șaua de argințel*. ȘEZ. I 183.

BIDIDIU s. m. v. *bidiviu*.

BIDIGĂNIE, *bidigăanii*, s. f. (Transilv.) Dihanie. *Ilinca, uitînd pîruiala și văzînd groaza ce dase în boieri pentru cele două bidigăanii, se simțea mulțumită*. AGÎRBICEANU, S. P. 48. *Era ocolit de bidigăniile cele mai urite din lume: cîni, mișe, lupi, vulpi, urși, lei, crocodili și cite nu mai sînt pe pămînt și pe sub soare*. RETEGANUL, P. III 30.

BIDINEĂ, *bidinele*, s. f. Perie de spoit pereții, de obicei cu coadă lungă, făcută (mai ales) din păr de porc. *Văruiau cîțiva inși cotețele găinilor. — Vino încoa și pune mîna pe bidinea și tu! i-au poruncit*. PAS, L. I 97. *În via părăginită iarba... acoperă răzoarele și înecă cuprînsul într-o verdeață moale... parc-ar fi scuturat cineva bidinele muiete în roșu, galben și albastru pe d-asupra cîmpiei*. DELAVRANCEA, S. 221.

— Variantă: (Mold.) *badană, badanale* (LESNEA, I. 127, CREANGĂ, A. 129, ALECSANDRI, T. 412), s. f.

BIDIVIU, *bidivii*, s. m. Cal (de călărie) tînăr, iute și frumos. *V. sireap*. (În basme) *Călăre pe un bidiviu ce arunca pe nările nasului trimbe de fum sfulgerate cu limbi de foc aprîns*. DELAVRANCEA, S. 82. *Mă mai cunoști acum? strigă calul scuturîndu-și coama și bătînd din picioare ca un bidiviu tinerel*. POPESCU, B. I 52. *El că-și are-un bidiviu Cu sînge de argint viu*. ALECSANDRI, P. P. 106. † (Adjectival) *I-ar da... poștațioane cu opt cai bidivii*. DELAVRANCEA, S. 36.

— Variante: *bidibfu* (ISPIRESCU, M. v. 36), *bididiu* (TEODORESCU, P. P. 608) s. m.

BIDON, *bidoane*, s. n. Vas de tablă, de diferite forme, în care se păstrează sau se transportă lichide. *În bidoane de tîmichea pline cu pămînt cresc tufe de verdeață și flori mirositoare*. BART, E. 330. † Un fel de ploscuță de tablă simplă sau emailată, îmbrăcată (uneori) în piele, pînză sau postav, în care soldații și excursioniștii își țîn apa de băut sau alte băuturi. *Soldații ieșeau din gropi, strîngîndu-se în jurul cărușelor, cu gamelele și bidoanele*. CAMILAR, N. I 395. *Picioarele mergeau singure, după clinchetul sec al bidoanelor*. CAMILAR, N. II 439. *Crăciun înălță bidomul cu rachiu, trase un git și-l trecu lui Michiu*. SADOVEANU, O. VI 130.

BIELĂ, *biele*, s. f. Organ de mașină în formă de bară, care face parte din mecanismul de transformare a unei mișcări rectilinii în mișcare de rotație sau invers. *Vom aduce lumina-n uzini, În inimile noastre, între mașini. Fiecare zvicnet de bielă va fi Aducător de noi bucurii*. VINTILĂ, O. 23. *Vezi luciul ăla de la bielă? Eu l-am dat SAHIA*, N. 30.

— Pronunțat: *bi-e*.

BIELORUȘI, *-Ă*, *bieloruși*, *-se*, adj. Care aparține Bielorusiei, care este originară din Bielorusia. *Ansamblu de dansuri bieloruse*.

— Pronunțat: *bie-*.

BIELORUȘI, *-Ă*, *bieloruși*, *-se*, s. m. și f. Persoană care locuiește sau care este originară din Bielorusia.

— Pronunțat: *bie-*.

BIELȘUG s. n. v. *belșug*.

BIENAL, *-Ă*, *bienali*, *-e*, adj. 1. Care durează doi ani; care are nevoie de doi ani sau de un ciclu de doi ani pentru a se termina sau pentru a se dezvolta complet. *Asolament bienal. Plan bienal*. † (Despre plante) Care dă flori și fructe la doi ani după ce a fost semănată. *Sfecla e o plantă bienală*.

2. Care are loc sau apare o dată la doi ani. *Revistă bienală. Congres bienal*.

— Pronunțat: *bi-e*.

BIET, **BIATĂ**, *bieți*, *-te*, adj. 1. (Precedă nume de ființe; cu un puternic conținut afectiv) Vrednic de milă, de plîns. *Bieți boierii mei s-au... dus ca pe gura lupului!* CREANGĂ, P. 44. *De aci înainte va fi amar de bietețe vrăbii de pe garduri!* ODOBESCU, S. III 22. *Bietei coșofene îi cerură iertare Că nu-i dau ascultare*. ALEXANDRESCU, P. 120. † (Rare) formînd un compus cu substantivul pe care îl determină) *Ar fi bine... să cumperi haine și încălțări biet copilului ăstuia*. SADOVEANU, P. M. 26. † (Substantivat, numai ca apozitie, articulat sau nu, adesea legat prin prep. «de» de pronumele sau de substantivul pe care îl determină) *Și nu pricep ce-i asta, Și nu știu, biata, cum?* COȘBUC, P. I 60. *Biet de tine!* — *grăi bătrîmul — nici tu n-ai fost făcut în ceas bun*. SLAVICI, N. II 4. *Mărita-m-aș și eu, biata, Rufele de pat nu-s gata*. JARNIK-BİRSEANU, D. 44. † (Invariabil) *Ea, biet, care știa ce este necazul și lipsa, își plecă urechea la rugăciunile cele viclene ale zmeului*. ISPIRESCU, L. 123. *Copiii, biet, ca copiii, nu știu ce să facă*. ISPIRESCU, L. 333. † (Predicativ, despre morți) Regretat. *L-am auzit pe tata șoptînd: Așa a prigonit-o și pe biata maică-ta*. SADOVEANU, N. F. 6. *Și numai așa se putea liniști biata mamă de răul nostru, biată să fie de păcate!* CREANGĂ, A. 40. *Eu n-am uitat... nici pe bietul Gheorghe Geantă*. ODOBESCU, S. III 14.

2. (Depreciativ; și despre lucruri) Vrednic de dispreț, neînsemnat, mizerabil. *Le păream [uriașilor] prin vale poate Niște biete de furnici*. COȘBUC, P. I 296. *Nu puteți da gios o biată ușă?* ALECSANDRI, T. 1050.

BIFĂ, *bifex*, vb. I. *Tranz.* A nota cu un semn mic (în formă de «V») anumite cuvinte sau cifre dintr-un registru, dintr-o listă etc., spre a ști că au fost luate în considerare, controlate, verificate etc.

BIFTEC, *biftecuri*, s. n. Bucată de mușchi de vacă fript pe grătar sau în tigaie. *Un biftec crud și tare ca de piatră.* TOPÎRCEANU, S. A. 111.

BIFURCĂ, pers. 3 *bifurcā*, vb. I. Refl. A se despărți în două ramuri (ca brațele unei furci). *E un punct, însă, unde drumul nostru se bifurcă, și de aici încolo mergem pe căi diferite.* HOGAȘ, DR. II 169.

BIFURCĂRE, *bifurcări*, s. f. Bifurcație.

BIFURCĂȚIE, *bifurcații*, s. f. Faptul de a se bifurca; locul unde se bifurcă un drum. *Bifurcația unui drum.* — Pronunțat: *-și-e*.

BIGĂM, *-Ă*, *bigami*, *-e*, adj. Care se căsătorește pentru a doua oară, fără ca în prealabil să fi fost desfăcută legal înția căsătorie.

BIGAMIE s. f. Situația în care se găsește o persoană bigamă. *Conform Codului penal al Republicii Populare Romine, delictul de bigamie se pedepsește cu închisoare corecțională.*

BIGI-BIGI s. n. invar. Denumire dată unor cofeturi orientale, de formă cilindrică, făcute dintr-un fel de pastă gelatinoasă (roșie) cu miez de nucă. *Coșurile pline de bunătăți, acadele și bigi-bigi pentru plozi.* C. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 167.

BIGOT, *-Ă*, *bigoti*, *-te*, adj. Care se conformează orbește riturilor bisericesti; evlavios, pios. *Pătimașă pînă la orbire, dar și vicelană cînd trebuia, prințesa Irina, care era și bigotă, a cumpărat două luminări groase și le-a trimis la biserica Sărindarului s-o ierte Dumnezeu.* PAS, L. I 110. *Ideile religioase-bigote... se datoresc educației excesive de religioase.* GHEREA, ST. CR. I 293. *Cui sintem «latori cu acest nou păcat?... Clerului bigot și ignorant.* NEGRUZZI, S. I 347.

BIGOTISM s. n. Caracter și atitudine de bigot.

BIGUDIU, *bigudhuri*, s. n. Vergea mică de metal, prevăzută cu unele dispozitive, în jurul căreia se răsucește o șuviță de păr pentru a o ondula. *Își pune părul pe bigudhuri.*

BIHUNCĂ, *bihunci*, s. f. Trăsurică ușoară cu un singur cal, cu patru roți și o banchetă așezată de-a lungul, pe care conducătorul stă călare. *Umbla pe moșie încălecat pe o bihuncă de curse; îl ducea în trap întins un harmăsar negru.* SADOVEANU, M. C. 21.

BIJUTERIE, *bijuterii*, s. f. Obiect de podoabă făcut din metal nobil și pietre scumpe; giuvaer. *Începu să scoată bijuteriile una câte una din caseta căptușită cu mătase roșie.* DUMITRIU, N. 93.

BIJUTIER, *bijutieri*, s. m. Persoană care face sau vînd bijuterii; giuvaergiu. — Pronunțat: *-ti-er*.

BILABIĂL, *-Ă*, *bilabiali*, *-e*, adj. (Despre consoane) Care se articulează cu amîndouă buzele. «B», «p» și «m» sînt consoane bilabiale. — Pronunțat: *-bi-al*.

BILABIĂȚ, *-Ă*, *bilabiăți*, *-te*, adj. (Despre corola sau caliciul unei flori, p. e x t. despre flori) Care scamănd cu o gură deschisă (avînd sepelele sau petalele reunite în partea posterioară și dînd naștere unui tub, iar în partea anterioară desfăcute în două părți ca niște buze). *Gura-leului este o floare bilabiată.* — Pronunțat: *-bi-at*.

BILANȚ, *bilanțuri*, s. n. Act de contabilitate care înfățișează situația activului și pasivului unei activități financiare pentru o anumită perioadă de timp. † Fig. Rezultatul unei activități desfășurate într-o perioadă dată. *S-au întrunit aici fruntași din gospodăriile colective de pe întreg cuprinsul țării pentru a dezbate proiectul noului statut, a face bilanțul muncii desfășurate pînă acum de gospodăriile colective.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 5. [Constituția U.R.R.S.] reprezintă un bilanș și o garanție a cuceririlor mărește dobîndite de masele muncitoare. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 3/1. *Înceindu-și bilanțul zilei, fu totuși mulșumit.* REBREANU, R. I 242.

BILATERĂL, *-Ă*, *bilateral*, *-e*, adj. I. Care are două părți (sau două laturi) opuse, simetrice. † (Despre unele organe ale plantelor) Așezat pe laturi, la dreapta și la stînga unui organ central.

2. Care privește în același timp cele două laturi sau aspecte ale unui întreg. † (Fin., Comerț) *Solduri bilaterale* = solduri care arată pe de o parte activul, pe de alta pasivul. *Model-tip bilateral al contului* = cont care conține o parte pentru intrări și alta pentru ieșiri.

3. (Despre acte, contracte, obligații etc.; în opoziție cu unilaterale) Care obligă în mod reciproc (amîndouă) părțile interesate. V. *sinalgmatic*. *Contract bilateral.*

BILĂ¹ s. f. Fiere (1).

BILĂ², *bile*, s. f. Obiect de formă sferică, făcut din lemn, piatră, sticlă etc. și servind ca piesă la jocurile de copii, la popice, la biliard sau ca piesă mecanică la anumite mașini. † *Bilă albă* (sau *neagră*) = (într-un anumit sistem de votare) vot pentru (sau contra) unui candidat. *Votăm cu bilă albă ori neagră?* PAS, L. I 158. *Rulment cu bile v. r u l m e n t.* † (În trecut, la notarea examenelor din univesități) *Bilă albă* = nota «foarte bine». *Bilă roșie* = nota «bine». *Bilă neagră* = nota «insuficient».

BILĂ³, *bile*, s. f. Trunchi subțire (întreg sau scurtat) de arbore, în special de brad, întrebuițat în construcții în formă brută sau prelucrată. *Pădurarii taie brazii... și fac din ei bușteni și bile.* ODOBESCU-SLAVICI, la TDRC. — Variantă: (regional) ghilă (DUNĂREANU, CH. 48) s.f.

BILEĂLĂ s. f. ghileală.

BILEȚ, *bilete*, s. n. I. Scrisoare conținînd numai cîteva rînduri, adresată de obicei unei persoane din aceeași localitate și trimisă printr-un curier. *Am dat femeii țărîmului un bileț pentru doctorul din trg.* IBRĂILEANU, A. 179.

2. Bucată de hirtie sau de carton de format mic, prin care se garantează cuiva un drept temporar. *Nu e voie să umbli cu trenul fără bileț!* DUMITRIU, B. F. 6. *Îl păstrase ca să-și cumpere un bileț de amfiteatru.* CARAGIALE, O. III 20. † *Bileț de voie* = hirtie pe care se menționează permisiunea de a ieși în oraș, acordată unui militar încadrat sau unui elev intern. † (Rar) *Bileț de identitate* = buletin de identitate. *Mă mir cum criticul de la «România» nu i-a cerut lui Gheorghe și bileț de identitate.* GHEREA, ST. CR. II 247. † (Fin.) *Bileț de bancă* = bancnotă. *Bileț la ordin* = cambie (1). — Pl. și: (învechit) *bileturi* (ALECSANDRI, T. 83).

BILEȚEL, *bilețele*, s. n. Diminutiv al lui *bileț* (1). *Mi-a trimis... un bilețel în care îmi spunea că... îl cheamă la București.* DUMITRIU, B. F. 39.

ILÎ vb. IV v. ghilî.

BILIĂR, *-Ă*, *biliari*, *-e*, adj. Care se referă la bilă². *Funcție biliară. Veziculă biliară. Calculi biliari.* — Pronunțat: *-li-ar*.

BILIĂRD, *biltarde*, s. n. Joc în care niște bile de fildeș sînt deplasate prin lovirea unuia din ele cu tacul. † Masă

specială, acoperită cu postav verde, pe care se joacă jocul descris mai sus. *Din odaia de alături, unde erau biliardele, îl strigară doi prieteni.* PAS, L. I 41. *În cafelea, un individ, aplecat cu pieptul pe biliard, citește o gazetă deschisă mare pe postavul verde; într-un colț doarme altul cu capul pe masă.* CARAGIALE, O. II 13. *Scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* EMINESCU, N. 37.

— Pronunțat: -li-ard.

BILIARGIU, biliargii, s. m. (Rar) Jucător (pasionat) de biliard. *Cu sticla în mână, domnul Ilie îi făcu un semn: s-o aducă acolo unde se aflau biliargiții?* PAS, L. I 41.

— Pronunțat: -li-ar-.

BILINGV, -Ă, bilingvi, -e, adj. 1. (Despre persoane sau colectivități) Care vorbește în mod curent și în egală măsură două limbi. *Populație bilingvă.*

2. Scris în două limbi. *Inscripție bilingvă.* □ *Scenarii teatrale bilingve.* CONTEMPORANUL, s. II. 1949, nr. 165, 5/6. ♦ *Dicționar bilingv* = dicționar care cuprinde cuvintele unei limbi traduse în altă limbă.

BILINGVISM s. n. Întrebuintare, în mod curent și în egală măsură, a două limbi diferite de către același individ sau același grup social.

BILION, bilioane, s. n. (În sistemul de numărare al popoarelor romanice) Unitatea formată din o mie de milioane; miliard; (în uzul internațional) un milion de milioane.

— Pronunțat: -li-on.

BILIOS, -OĂȘĂ, bilioși, -oase, adj. Care are un exces de secreție biliară; care are la bază o excesivă secreție biliară. ♦ *Ten bilios* = ten galben (ca al bolnavilor de icter).

— Pronunțat: -li-os.

BILȘUG s. n. v. belșug.

BILUNĂR, -Ă, bilunari, -e, adj. Care se face, se întâmplă, se produce de două ori pe lună; bimensual. *Revistă bilunară.*

BIMĂN, -Ă, bimani, -e, adj. (Termen științific, ca atribut al omului considerat în evoluția sa pe scara animală) Cu două mâini.

BIMBAȘA, bimbași, s. m. (Învechit; în armata turcă din secolul al XIX-lea) Comandant, căpetenie peste 1000 de soldați. *Am să-mi durez o pereche de poturi arnăuțești, să par că-s bimbașa Sava.* ALECSANDRI, T. 181. ♦ (Azi numai în expr.) A trăi ca un bimbașa (sau ca bimbașa) = a trăi în lux, în belșug. (În forma bimbașa) *La mine trăiți ca bimbașa, se lauda jupin Mojațu.* STANCU, D. 371. *De unde trăiam înainte ca bimbașa cu patru sfași pe zi, astăzi nu-mi ajung patru poli.* La TDRG.

— Variantă: bîmpașa s. m.

BIMENSUAL, -Ă, bimensuali, -e, adj. (Despre publicații) Care apare de două ori pe lună; bilunar. *Revistă bimensuală.*

— Pronunțat: -su-al.

BIMESTRIAL, -Ă, bimestriali, -e, adj. (Rar) Care are loc la fiecare două luni; (despre publicații) care apare din două în două luni. *Revistă bimestrială.*

— Pronunțat: -tri-al.

BIMĚSTRU, bimestre, s. n. (Rar) Răstimp de două luni.

BIMETĂL, bimetale, s. n. Produs tehnic realizat prin unirea a două metale. *Dubleul este un bimetal.*

BIMETĂLIC, -Ă, bimetalici, -e, adj. 1. Alcătuit din două metale diferite. *Conductor electric bimetalic.*

2. (În economia capitalistă; despre un sistem monetar) Care e bazat pe un dublu etalon metalic (de aur și de argint).

BIMETALISM s. n. (În economia capitalistă) Sistem monetar întemeiat pe un dublu etalon metalic (de aur și de argint).

BIMETALIST, -Ă, bimetalisti, -ste, adj. Bimetalic (2).

BIMILENĂR, -Ă, bimilenari, -e, adj. Care are o vechime sau o durată de două mii de ani. *Inscripție bimilenară.*

BIMOTĂR, -OĂRE, bimotori, -oare, adj. Cu două motoare. *Avion bimotor.*

BIMPĂȘA s. m. v. bimbașa.

BINĂ, binale, s. f. 1. Clădire în construcție sau în reparație. *În «Zidarul» autorul înfățișează un crîmpel din viața muncitorilor de binale pe timpul regimului capitalist.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 159, 2/2. *Înțelegeseși... pentru ce tata... nu lucra niciodată la binalele nașului.* PAS, Z. I 252. *I-am dat drumul pe schelă, ca să iasă pe la spatele binalei, pe porțița dinspre maidan.* CARAGIALE, O. I 78.

2. (Învechit) Clădire, casă de locuit. *În fiecare an se clădesc sute de binale.* CARAGIALE, O. II 97. *Bina cu patru oădi, unde am putea să ședem chiar noi!* ALECSANDRI, T. 288. [Lembergul] are frumoase binale... și biserică cu turmuri nalte. KOGĂLNICEANU, S. 5.

BINAȘIU, binagii, s. m. (Rar) Constructor de binale. *Asta meșterul Dincă binagiu mi-a făcut-o; a tencuit zidul de la poartă.* CARAGIALE, O. I 84.

BINĂR, -Ă, binari, -e, adj. Compus din două unități. ♦ *Compus binar* = corp chimic alcătuit din două elemente. *Sistem binar* = amestec de două substanțe. *Aliaj binar* = aliaj între două metale sau între un metal și un metaloid. ♦ (Muz.) *Subdiviziune binară* = subdiviziunea unui timp în două, patru sau opt părți egale. ♦ (Despre plante) Cu organele dispuse câte două sau câte patru, opt etc.

BINDISĂ, bindisesc, vb. IV. În tranz. (Numai în formule negative sau care presupun un răspuns negativ) A se sinchisi (de ceva), a-i păsa (de ceva). *Harap-Alb și cu ai săi nici nu bindiseau de asta.* CREANGĂ, P. 251. *A doua zi dez-dîmineață le începeam [nebuniile] din capăt și iar lua mama nănașa din coardă, și iar ne jnăpăia, dar noi parcă bindiseam de asta?* CREANGĂ, A. 40.

BINE adv. (În opoziție cu rău, exprimă o apreciere prin care se pune în evidență caracterul pozitiv sau avantajos al unei acțiuni sau al unei stări)

I. 1. În mod convenabil, plăcut, după cum își dorește cineva, după plăcerea sau pofta cuiva, spre mulțumirea cuiva. *Cîtu-i lumea pe sub soare, Nu-i bine ca-n șezătoare, Că sint fete și fecioare Și mai uși din supărare.* JARNIK-BİRSEANU, D. 414. ♦ Expr. A trăi bine = a duce o viață plăcută, ușoară, fără lipsuri, fără griji, fără necazuri. *Pînă codrul frunza-și ține, Toți voinicii trăiesc bine.* JARNIK-BİRSEANU, D. 289. A(-i) merge (treburile) bine = a reuși, a avea succes, noroc. *Ai avut noroc în viața dumitale și fi-au mers bine treburile.* SADOVEANU, N. F. 17. *Nu i-a mers bine în acea zi.* CREANGĂ, P. 144. A primi (pe cineva) bine = a primi (pe cineva) cu dragoste, bucuros, prietenește. *Sfînta Duminecă a primit-o... tot așa de bine ca și surorile sale.* CREANGĂ, P. 92. A fi (sau a face, a se simți) bine sau a-i fi (sau a-i merge) bine (cu sănătatea) = a fi sănătos. *Uncheșule Haralambie, am întrebat eu... spune-mi ce mai face lelița Amica?... Face bine, mi-a răspuns el.* SADOVEANU, N. F. 13. A se face (sau a face pe cineva) bine = a (se) face sănătos, a (se) însănătoși, a (se) vindeca. *Se jura că într-ur'ceas îl va face bine.* VLAHUȚĂ, O. A. 105. *Se gîndea că s-ar putea face bine, și calea i s-ar limpezi.* VLAHUȚĂ, N. 37. A nu-i fi

bine = a fi bolnav; (familiar) a nu fi în toată firea. A-i fi cuiva bine sau a fi bine de cineva = a avea parte de liniște, de mulțumire, de bunăstare etc. *El!* [Ștefan cel Mare] să trăiască, și Moldovei i-e bine! DELAVRANCEA, A. 10. *Vai de biata fără când vom avea războaie între noi, și poate și măriei-tale nu-i va fi bine.* NEGRUZZI, S. I 139. (Impers.) *Poruncește să-i dea drumul, că altfel nu e bine.* DUMITRIU, B. F. 10. A îi (sau a trăi a se avea), bine (cu cineva) v. avea. A-i părea (cuiva) bine v. părea. A(-i) prinde (cuiva) bine = a(-i) fi de folos, a(-i) prii. *Păstrează-o, că ți-a prinde bine la nevoie.* CREANGĂ, P. 91. *De-am fost răi, tu ni-i ierta, căci și răul citeodată prinde bine la ceva.* CREANGĂ, P. 275. A sta bine = a fi bogat, avut. A-i veni bine (să...) = a găsi momentul prielnic, potrivit (să...), a-i fi la îndemână (să...). *Țin minte oamenilor și, când le vine bine, iar încep [răscoală].* DUMITRIU, B. F. 156. *După ce se luptară de credeau că a să se scufunde pământul sub ei, nu știu cum îi veni bine fetei împăratului, aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul.* ISPIRESCU, L. 27. (Decît...) mai bine să... = (decît...) mai degrabă, prefer să... *Cetește ticălosule! sau — mai bine — las' să ți-l cetesc eu!* NEGRUZZI, S. I 22. *Decît roabă turcilor, Mai bin' hrană peștilor!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 496. Dacă (sau de)..., e bine = dacă (sau de)..., e mult, e mare lucru, poți fi mulțumit. *Dacă primești jumătate din cît ceri, e bine. Bine-ai venit!* formulă de salut la primirea unui musafir. *Bine-ai venit, domnu inginer a nostru... l-a salutat bătrîna.* SADOVEANU, N. F. 42. *Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi sosit, Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!* EMINESCU, O. I 146. Bine v-am găsit! formulă de salut pe care o spune un nou venit. *Bine v-am găsit, badiță!* — *Bine-ai venit, frate Dănilă!* CREANGĂ, P. 44. (Determinînd adjective cu care formează compuse) *Toți îmi dau bună ziua respectuoși, fiindcă mă văd bine îmbrăcat.* SAHIA, N. 16. *Sper că vreo citeva exemple din aceste anecdote vor fi bine primite.* MARIAN, O. II 33. *Fii bine încredințată că n-are să ne știe nici pământul.* CREANGĂ, P. 171. *Cît despre mine, eu rămîi tot bine încredințat că cele mai dulci mulțumiri ale vinătoarelor sînt... acele care izbucnesc cu veselie printre niște bunii tovarăși.* ODOBESCU, S. III 19.

2. (Fiind vorba despre senzații) Plăcut, agreabil. *Floarea miroase bine.* (În unele construcții fixe) E bine = e vreme bună, plăcută. *Nu e soare, dar e bine, și pe viu e numai fum.* *Vîntu-i liniștit acum.* COȘBUC, P. I 223.

3. Comod, confortabil. *Frunză, văzîndu-l cum vrea să-și ascundă oftatul, s-așeză mai bine pe prispă, își răsuci o țigară, cu simțămîntul că omul e gata să-și dezlege baierile inimii.* CAMILAR, TEM. 29. (Adesea în legătură cu un supin) *Casa rămîne nici fierbînte, nici rece, cum e mai bine de dormit intr-însa.* CREANGĂ, P. 251.

4. (Eliptic, cu sensul unei propoziții aprobative) Sint de acord, îmi place, îmi convine. *Bine, domnule. Poți pleca.* DUMITRIU, B. F. 12. *Vreau să mă duc... să-i spun ceva.* — *Bine, Ivane, du-te.* CREANGĂ, P. 312. (Adesea repetat, în semn de avertisment sau de amenințare) *Bine, bine! cercați voi marea cu degetul, dar ia să vedem cum i-ți da de fund?* CREANGĂ, P. 260. (Uneori întărit prin «d-apoi» sau «dar», exprimînd nedumerirea, neîncrederea, uimirea) *Dar bine, fiule, de unde pot eu să-ți dau un astfel de lucru?* ISPIRESCU, L. 2. (Expr.) Bine de bine, exprimă aprobarea uneia din două alternative, cu o ușoară indiferență față de cealaltă. *De-oi putea face ceva, bine de bine, iară de nu, mi-i crede și dumneata.* CREANGĂ, P. 172. (Exprimă acceptarea numai în parte a celor spuse, cu oarecare nedumerire și îndoială față de rest) *Bine, asta merge o zi, două, dar eu bag de seamă că vremea trece...* VLAHUȚĂ, la TDRG. (Expr.) *Ba bine că nu!* = se înțelege! firește (că da)! *desigur! Măi Buzilă, mi se pare că tu ești toată pricina glcevei...* — *Ba bine că nu!* zise Ochilă. CREANGĂ, P. 254. *Ei bine!* = fie (și așa)! *Ei bine, sînt vinovat,*

pedepsește-mă. Bine că... = noroc că (cel puțin)... Duce-se și cobe și tot, numai bine c-am scăpat de belea! CREANGĂ, P. 68.

II. 1. Cum trebuie, cum se cere. *A plouat bine.* (Pe ce punea mîna, pune bine. DELAVRANCEA, H. T. 16. *Eu mă răped în cramă s-aduc și un cofeiel de vin, ca să meargă plăcîntele acestea mai bine pe git.* CREANGĂ, P. 10. *Oi clătări plosca bine și-oi umplea-o cu apă.* CREANGĂ, P. 204. Expr. A pune (ceva) bine = a pune la o parte pentru mai tîrziu, a pune la păstrare. (Popular) A pune bine (pe cineva) = a da gata (pe cineva). *Bine-rău = mai mult sau mai puțin, după posibilități, după putință. După ce ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit împrejurul focului.* CREANGĂ, A. 31.

2. (În legătură cu verbele cunoașterii, ale percepției, ale distingerii, ale vorbirii, exprimă o apreciere de ordin intelectual) Conform realității, adevărului; exact, precis, corect. *Tu, Iliuță, încă nu poți înțelege bine unele ca acestea.* SADOVEANU, N. F. 29. *Plopii! Mă cunosc ei bine, De copil.* COȘBUC, P. I 261. *Apoi mă mieram eu de ce vorbești așa de bine moldoveneste.* CREANGĂ, P. 129. *Eu strig, mîndra nu m-aude. — Ba zău, bade, aud bine, Dar nu pot veni la tine.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 56. Expr. A ști (prea) bine (ceva) = a) a ști (ceva) mai dinainte, a fi (deja) informat exact (despre ceva), a avea (deja) cunoștință (de...). *Știi bine că n-o să mai fure.* DAVIDOGLU, M. 20. *Pină la urmă, știu bine, Doar tu mai rămii.* BENIUC, V. 67. *Tu, bade, știut-ai bine Că nu-s frumoașă ca tine; Ce foc ai cătat la mine?* JARNÍK-BİRSEANU, D. 271; b) a fi convins de ceva. *Ți-am fost dragă, știu eu bine!* COȘBUC, P. I 51. *Să știu bine că... = măcar să..., chiar dacă...* A vedea bine = a-și da seama (de ceva), a băga de seamă (ceva). *Harap-Alb vede el bine unde merge treaba... da neavînd încotro iesă mîhnit.* CREANGĂ, P. 219. *Vezi bine (că...) = firește, negreșit, natural. Vii cu noi? — Vezi bine (că viu)! (Că) bine zici = așa este, ai dreptate. Că bine zici, mamă; iaca, mie nu mi-a venit în cap de una ca asta.* CREANGĂ, P. 87.

3. (Exprimînd o apreciere de ordin estetic) Frumos, reușit. *A cînta bine. A declama bine.* (În zadar mi te gați bine: *Mergi la joc, nu te ia nime.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 446. Expr. A-i sta (sau a-i ședea) bine = a i se potrivi. *Bine-i stă mîndrei gătată Cu veșminte de la sațră, Dar mai bine i-ar ședea De-ar fi jesute de ea.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 424.

4. În conformitate cu cerințele sociale, morale, profesionale etc. *Asupra cîrmuirii împărăției n-am nimic să-ți zic, fiindcă tu, cu iscusința ta, știu că ai s-o duci (= conduci) bine.* ISPIRESCU, L. 41. *Lasă-mă, mîndrușo-n casă...* — *Bucurosi mi te-oi lăsa, Dacă bine te-i purta.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 375. Expr. A îi bine să... = a) (adesea în sfaturi) a fi recomandabil, a fi spre binele cuiva. *Nu-i bine să te pui vezeteu la cai albi.* CREANGĂ, P. 107; b) (la comparativ, urmat de o negație, exprimă părerea de rău pentru un lucru întîmplat) *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine!* EMINESCU, O. I 92. A face bine (că...) = a proceda așa cum e (mai) potrivit, (mai) de dorit. *Bine ai făcut de ți-ai luat calul ăsta.* ISPIRESCU, L. 18. *Vere, nu faci bine ceea ce faci!* CREANGĂ, P. 209. *Ce e bine nu e rău = nu strică să-ți iei măsurile de prevedere. Eu cred că ce-i bine nu-i rău: Dănilă face, Dănilă trebuie să desfacă!* CREANGĂ, P. 46. *Bine ți-a făcut!* = așa-ți trebuie! ai meritat-o!

III. (Cu sens întăritor) 1. De tot, de-a binelea, cum trebuie. *Zmeoica suflă ce suflă, și dacă văzu că nu poate să-i prăpădească... plesni firea intr-însa de necaz, căzu și crăpă... iară ei așteptară pînă să moară bine, apoi negușătorul băgă degetul în gura inelului și zidul pieri.* ISPIRESCU, L. 26. *Codru-i jalnic ca și mine, Vara trece, toamna vine, Pică-i frunza toată bine.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 192. *Vorba bine nu sfirșea Și de cale se gătea.* ALECSANDRI, P. P. 23.

2. Tare mult, foarte... *A suris ca după o glumă bine izbutită.* C. PETRESCU, A. 329. *Se păzea și el destul de bine.* ISPIRESCU, L. 18. *O gardie numeroasă de lefecii albanezi, serbi, unguri, izgoniți pentru relele lor fapte, își aflaseră scăpare lângă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziți.* NEGRUZZI, S. I 143. *Mîndruică, ochii tăi Bine seamănă cu-ai mei!* JARNIK-BİRSEANU, D. 402. ♠ (Repetat) *L-au apucat și l-au imblătit bine-bine.* SBIERA, P. 289. ♠ Loc. a d v. *Mai bine (de...)* = mai mult (de...). *De atunci au trecut mai bine de doi ani.* SAHIA, N. 48. *Doi copii întocmai nu va fi fost [coada vulpii] — zise el asudînd — dar pre legea mea că era de un cot și mai bre!* ODOBESCU, S. III 46. *Mult și bine* = foarte mult. *Dacă te-ai potriivi tu acestora, îi finea mult și bine pe mămua afară.* CREANGĂ, P. 23. (Familiar) *De bine ce... = abia că..., zadarnic. De bine ce-am venit trebuie să plec înapoi.* ♠ (În legătură cu verbe care exprimă satisfacerea unei necesități trupești) *A dormi bine* = a dormi adînc, fără întreruperi, mult. *Cînd dormea bărbatu-său mai bine, ea a luat pielea ceea de porc, de unde-o punea ei, și a dat-o pe foc!* CREANGĂ, P. 87. *A mîncea bine* = a mîncea mult, din lucruri bune. *Și mîncă fata la plăcinte, și mîncă hăt bine!* CREANGĂ, P. 290.

BINE^s n. sg. (În opoziție cu rău) 1. Ceea ce aduce mulțumire, satisfacție, folos; ceea ce își dorește cineva, ceea ce îi place cuiva; (stare de) mulțumire, fericire, bunăstare. *Spunea: Într-o zi, Măriucă... are să odrăsească și pentru noi binele. Ai să-mi fii nevastă. Și mai cu foc muncea, cu gîndul la odrășirea aceea a binelui.* CAMLAR, N. I 21. *Niric nu mi se părea mai mareș decît acțiunea închinată binelui celor mulți.* SADOVEANU, N. F. 144. *Să trăiască în bine și în îndestulare.* SBIERA, P. 23. *Mă voi încrede... fratelui tău... după ce-mi va dovedi că-mi vrea binele.* ISPIRESCU, L. 21. ♠ Loc. a d v. *Cu bine* = cu succes, în mod fericit. *Am bună nădejde să isprăvești cu bine slujba.* ISPIRESCU, L. 18. (Mai ales în formule de urare sau de salut) *Rămîneți cu bine și cu sănătate!* SADOVEANU, N. F. 21. *Veniți, dragi pășari, înapoi — Veniți cu bine!* COȘBUC, P. I 90. *De-acuma nu te-oi mai vedea, Rămii, rămii cu bine! Mă voi feri în calea mea De tine.* EMINESCU, O. I 187. *Noroc bun... și la anu cu bine!* ALECSANDRI, P. 673. ♠ Ex pr. *A i se fi urit cu binele*, se spune cînd cineva comite imprudențe, riscîndu-și situația. *A da binelui cu piciorul* = a disprețui o situație bună și a o pierde din vina lui. *Să auzim de binol v. a u zi.* (Exclamație intercalată în text) *Și-apoi dă, doamne, bine!* = și-apoi numai să te ții! *După aceasta se începe nunta, și-apoi dă, doamne, bine! lumea de pe lume s-a strîns de privea.* CREANGĂ, P. 279. (Rămășiță a concepțiilor mistice) *A nu fi (sau a nu face) a bine* = a nu fi semn bun, a nu fi a bună. *Nu-i a bine iarna asta. Nu-i semn bun.* DAVIDOGLU, M. 16. *Dar nu mai tăceși, măi?... zise Lăți-Lungilă. Parcă nu faceși a bine, de nu vă mai astîmpără dracul nici la vremea asta!* CREANGĂ, P. 254.

2. Ceea ce e recomandabil sau de dorit din punct de vedere moral. *Binele l-au învățat oamenii întii unii de la alții.* GOLESCU, I. 20. ♠ Loc. a d v. *Cu binele* = a vorbi bune, cu blîndețe. *De-ai fi venit cu binele... poate m-aș fi înduplecat.* ISPIRESCU, L. 76. *Mai întii îi rugai cu binele să ne lase să trecem înainte; nu fu cu puțință.* BOLINTINEANU, O. 301. ♠ Ex pr. *A verbi* (pe cineva) de bine = a lăuda (pe cineva), a spune lucruri bune (despre cineva). *A se lua cu binele pe lingă cineva* = a se purta frumos cu cineva, a linguși pe cineva pentru a-i cîștiga bunăvoința. *A lua pe cineva (sau a-i lua cuiva ceva) în nume de bine* = a se arăta binevoitor și mulțumit cu cineva. *Toată curtea împărătească lua în nume de bine pe această găinăreasă pentru vrednicia și curățenia ei.* ISPIRESCU, LA TDRG. *A avea (pe cineva) în de bine v. a v e a.* ♠ Compus: om de bine

= persoană care practică binele, care vrea binele. *Om de bine, de credință, ce Moldova ții-ai iubit și... fapta bună ai slăvit.* ALECSANDRI, P. I 198.

3. (Concretizat) *Faptă bună. Mi-a făcut un mare bine.* ♠ Ex pr. *Fii bine și... (sau de...)* = fii bun (și...), te rog (să...), ai bunăntatea (și...). *Faceți bine și-mi dați puțină apă să beau, căci nu mai pot de sete.* RETEGANU, P. IV 39. (Amenințător) *Fii bine și pleacă de aici, c-o pățești!* (Meld.) *A face (cuiva) bine cu ceva* = a împrumuta (pe cineva) cu ceva. *Mă duc la el: Cumătre Gavrilă... fă-mi bine c-o sută de lei.* SADOVEANU, N. F. 92. *M-am rugat de el și mi-a făcut bine c-un gologan.* MIRONESCU, S. A. 76. ♠ Folos, avantaj. *Din împăcarea aceasta nu aștepta vreun bine.* NEGRUZZI, S. I 150. ♠ Loc. a d v. *În bine* = spre folosul, în avantajul cuiva *De-a venit el după mine, Să-l iubesc eu, numai eu... Să-i se-ntoarcă tot în bine, Cum se-ntoarcă fusul meu!* ALECSANDRI, P. A. 37. ♠ Ex pr. *A-i face (cuiva) bine* = a da ajutor, a ajuta. *Ploaia a făcut mult bine semănătorilor.* □ *L-am trimis, că-i om cu-nvățătură, Poate că va face bine țării.* BENIUC, V. 136. *Pune în vin roș de zece ori cincisprezece picături și-i face bine.* SADOVEANU, N. F. 35. *Să-ți fie de bine!* = (urare adresată celui care tocmai termină de băut sau de mîncat) să-ți fie de folos! să-ți priască!

4. (Numai în loc. a d v.) *De-a binelea (sau de-a binele)* = bine de tot, așa cum trebuie. *Afară se întunecase de-a binelea.* SADOVEANU, P. S. 61. *Se imprimăvase de-a binele și oamenii se găteau de arat.* SANDU-ALDEA, U. P. 24. *Eu gîndesc... pe după-amiază să-ți pun de-a binele nora în Piatră.* CREANGĂ, P. 115. *De bine de rău* = și mai bine și mai rău, mai mult sau mai puțin, după posibilități, după puțință, cumva. *Pînă prin postul mare uneori de bine de rău se mai trăgea targa pe uscat.* PAS, Z. I 131. — Formă gramaticală: (în locuțiuni) binelea.

BINECRESCUT, -Ă, binecrescuți, -te, adj. Care a primit o bună educație; educat.

BINECUVÎNTĂ, binecuvîntez, vb. I. Tranz. 1. (În ritualul bisericesc sau ca obicei familiar, sub influența religiei) *A rosti o anumită formulă rituală pentru a atrage asupra cuiva ajutorul divinității. Binecuvîntează-mă, tată, și rămii sănătoși!* CREANGĂ, P. 274. ♠ (Cu privire la obiecte de care se servesc oamenii) *A sfinți, a blagoslovi* printr-o formulă rituală, pentru a fi de folos sau a prii oamenilor. *Popa Tenea se așază în capul mesei, binecuvîntează mîncarea.* GALACTION, O. I 180.

2. (Subiectul este divinitatea) *A revărsa asupra cuiva belșug, mulțumire, satisfacție.* *Dumnezeu m-au binecuvîntat cu o mulțime de copii.* SBIERA, P. 188.

3. *A lăuda, a preamări* pe cineva sau ceva care își dă satisfacție, te mulțumește. *Loc bun, vericule! spuse la întîia țuică pe care o bău... După altă țuică se porni iar să binecuvînteze locul unde slujea.* PAS, L. I 91. — Prez. ind. și: binecuvînt.

BINECUVÎNTĂRE, binecuvîntări, s. f. Acțiunea de a binecuvînta; formula sau cuvintele rostite, ori gestul pe care îl face preotul cînd binecuvîntează. *Îngemunchind amîndoi dinaintea împăratului-Verde, își jură credință unul altuia, primînd binecuvîntare de la dînsul.* CREANGĂ, P. 297. *Mă întovărășiră de binecuvîntări pînă ce mă perdură din ochi.* NEGRUZZI, S. I 300. ♠ Ex pr. *A(-și) da binecuvîntarea* = a aproba, a încuviința, a fi de acord (cu ceva). *Sub binecuvîntarea cuiva* = cu aprobarea, încuviințarea, consimțîmintul, învoirea cuiva. *Lui Lăpușneanu-vodă i-a dat pocal de otravă chiar doamna sa, sub binecuvîntarea părintelui mitropolit Teofan.* SADOVEANU, N. P. 50.

BINECUVÎNTĂT, -Ă, binecuvîntați, -te, adj. 1. (Mai ales în sens bisericesc) *Care a primit binecuvîntarea cuiva; blagoslovit. Untdelemn binecuvîntat.* GALACTION, O. I 175.

2. Fig. Bogat înzestrat de natură. *Țară binecuvântată.* — *Aici pământul nostru e binecuvântat, El varsă riuri d-aur.* BOLINTINEANU, O. 13.

8. (Despre lucruri) Care merită laudă sau preamărire (pentru acțiunea sa binefăcătoare). *Ploi binecuvântate căzuseră la vreme.* GALACTION, O. I 37.

4. (Despre motive, cauze, pricini) Bine întemeiat, îndreptățit, legitim.

BINEFĂCERE, *binefaceri*, s. f. 1. Faptă bună, bine făcut cuiva, ajutor dat cuiva. *Nu știa unde l-ar găsi, ca să-i mulțamească pentru atâtea binefaceri ce primise de la dînsul.* CREANGĂ, P. 179.

2. Fig. (Mai ales la pl.) Folos, avantaj. *Binefacerile păcii.*

BINEFĂCĂTOR, *-OĂRE*, *binefăcători*, *-oare*, adj. Care pricinujește mult bine; bun, folositor. *Din fundul sufletului o căldură binefăcătoare, o duioasă mulțumire se ridică și-l cuprindea peste tot.* BART, E. 351. *Nori negri se ridicau uneori în văzduh, dar nu-și scuturau ploaia lor binefăcătoare asupra Drăgăcii, ci se duceau grăbiți să reverse-n alte locuri bucuria belșugului.* SANDU-ALDEA, U. P. 116. *O lumină caldă, binefăcătoare se lasă din cer; pământul aburește. Copacii se scutură de floare.* VLAHUȚĂ, O. A. 343. — (Substantivat) Persoană care face bine altora, care ajută pe alții; făcător de bine. *Aceste vorbe... arătau că binefăcătorul nu era supărat.* PAS, L. I 22. *Ce vom face acum și noi pentru binefăcătorul nostru?* ISPIRESCU, L. 330.

BINEFĂCŪT, *-Ă*, *binefăcuți*, *-te*, adj. Robust, voinic, trupeș. *Frumos și binefăcut, el n-a avut multă greutate a câștiga inima ei.* NEGRUZZI, S. I 21.

BINEÎNȚELEȘ adv. Se-nțelege, desigur, firește.

BINEMERITĂ vb. I. In tranz. (Rar, mai ales la perf. c.; urmat de determinări introduse prin prep. « de la ») A câștiga dreptul la recunoștința cuiva. *A binemeritat de la patrie.* ALECSANDRI, T. I 247.

BINEMIROȘITŌR, *-OĂRE*, *binemiroșitori*, *-oare*, adj. Care miroase frumos, parfumat. *Zina... scoțind din sîn... un mănunchi de flori binemiroșitoare, i-l dete ca semn de iubire fiască.* ISPIRESCU, L. 39.

BINETE s. f. pl. (Numai în expr.) A(-și) da (sau, neobișnuit, a(-și) face) binețe = a (se) saluta. *Juca un zîmbet de lumină pe fruntea lui brăzdătată-n crețe, Și cînd m-a cunoscut bătrîmul, ca-nînterit, mi-a dat binețe,* GOGA, C. P. 8. *Și-au dat binețe și-au tăcut.* COȘBUC, P. I 228. *După ce-și făcură astfel binețele cuvenite... înaintară spre scările casei.* SLAVICI, N. I 93. (Poetic) *Să poată da binețe luminii cînd răsare.* VINTILĂ, O. 25. *Lanurile-mi dau binețe.* LESNEA, A. 139.

BINEVENIT, *-Ă*, *bineveniți*, *-te*, adj. Care vine la momentul oportun; a cărui venire face plăcere, bucurie. *Întîmpierea din această sală, deși a fost foarte plăcută, a fost binevenită.* SADOVEANU, O. VII 96. — Expr. Fii binevenit! = bine-ai venit!

BINEVOI, *binevoiesc*, vb. IV. Tranz. (Implică o nuanță de politețe) A avea bunătatea, bunăvoința să... a voi (din mărinimie, din generozitate) să... *Prefectul îi aruncă o privire umedă și recunoșcătoare, de cîine bățut pe care binevoiești să-l mîngîi.* DUMITRIU, B. F. 130. *Eu stau aceea la masa la care ați binevoit a mă pofti.* SADOVEANU, N. F. 16. *Doamna B. este rugată să binevoiască a veni la cinci ceasuri deseară la biserica catedrală.* NEGRUZZI, S. I 53. — (Ironic) *N-a binevoit să vină astăzi la serviciu.* — *Binevoiește a mă uita și a nu-mi mai scrie.* NEGRUZZI, S. I 25. — A crede, a găsi de cuviință, a voi. *Va hotărî cum va binevoi; eu nu mă amestec.* SADOVEANU, N. F. 179.

BINEVOITŌR, *-OĂRE*, *binevoitori*, *-oare*, adj. (Despre oameni, p. ext. despre manifestările lor) Care arată bunăvoință, care are bunăvoință, plin de bunăvoință față de cineva. *Ta'a a tăcut, cu același zîmbet binevoitor pe față.* SADOVEANU, N. F. 185. — (Substantivat) *Compuse o anonimă către Neagu, din partea unei binevoitoare.* BART, E. 241. *Nu știu cum să-i mulțumesc binevoitorului meu critic.* CARAGIALE, O. III 25.

— Pronunțat: -vo-i-.

BINIȘ, *binîșuri*, s. n. (Învechit) Haină boierească pentru solemnități, de modă turcească, lungă pînă la călcîie și îmblănită pe margini. [Boierii cei mari purtau] *vava și tarna scurteică îmblănită...; pe deasupra giubea de postav sau, la sârbători, binîș.* GHICA, s. 501. *Tînăra fecioară se arată cu conculi semănă cu diamanturi... cu auritul vâl de beteală răsfrîrat pe un binîș de sevai alb.* ODOBESCU, S. A. 93. *Venerabilul bătrîn apără în pridvorul caselor sale îmbrăcat cu anteriu de atlas vișiniu, incins cu șal de Tarigrad, cu binîș de postav albastru-închis.* FILIMON, C. 55. — Fig. [Ceapa] *se-mbracă îndată, înte, cu minie. Douăsprezece haine puse de dimie Și cămăși atîtea albe subțirele, Îmbrăcînd binîșul roșu peste ele.* PANN, P. V. I 122.

— Variantă: (Mold.) *benîș* (ALECSANDRI, T. 80, NEGRUZZI, S. I 30) s. n.

BINIȘEL, *binîșele*, s. n. (Învechit) Diminutiv al lui *b i n î ș*. (Atestat în forma *benîșel*) *Un benîșel de felendreș albastru blănit cu samur, a căruia minice atîrnau dinapoi.* NEGRUZZI, S. I 145.

— Variantă: *benîșel* s. n.

BINIȘŌR adv. I. Diminutiv al lui *b i n e*. *Se afumase destul de binîșor.* PAS, L. I 40.

2. Cu băgare de seamă, cu luare-aminte. *Binîșor, în virful picioarelor, stăpînindu-și răsufarea, se apropie de zid.* DELAVRANCEA, la TDRG. *Se sculă binîșor... și se duse acasă.* ISPIRESCU, L. 54. *Răstoarnă albinele frumuseț din pălărie în buștihan, îl întoarce binîșor cu gura în jos.* CREANGĂ, P. 238. — (Uneori repetat) *Jupin Hagiul o șterse binîșor-binîșor și se făcu nevăzut.* DELAVRANCEA, H. T. 14. — Expr. *Șezi binîșor!* = *șezi cuminte!* *astîmpără-te!* *Vorba cîntecului: Fugi de-acolo, vină-ngoace!* *Șezi binîșor, nu-mi da pace!* CREANGĂ, P. 276.

8. *Blînd, prietenos. Caută și vorbește tot binîșor cu dînsul și mergi încet pe drum!* SBIERA, P. 41. — (Substantivat, în expr.) (A lua pe cineva sau a o lua) cu binîșorul = (a proceda) cu blîndețe, cu vorbe bune, cu binele. *Spera, de asemeni, că tot cu binîșorul o s-o convingă... să rupă cîțiva gologani de la ciorap.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 186. *Prefectul și procurorul se deteră mai aproape de ci ș-o luară cu binîșorul, singurul mijloc de a se înțelege cu dînșii.* VLAHUȚĂ, O. A. 157. *Împărăteasa îl luă cu binîșorul și-l mai domoli olecușă.* ISPIRESCU, L. 121. *M-au luat ei cu binîșorul și m-au dus iar la școală.* CREANGĂ, A. 7.

BINOCLU, *binocluri*, s. n. Instrument optic alcătuit din două mici lunete terestre, cu ajutorul căruia pot fi văzute obiectele situate la distanță mare față de punctul de observație. *Binoclu pentru teatru. Binoclu de cîmp.* — *Ofițerii urmăreau cu binocluurile căderea ghiulelelor.* SADOVEANU, O. VI 22. [Satul] *se vedea... ired și departe, micșorat ca printr-un binoclu întors.* C. PETRESCU, R. DR. 208.

BINŌM, *binomi*, s. m. Expresie algebrică constituită din suma a doi termeni (fiecare dintre ei formînd un monom).

BIO- Element de compunere exprimînd ideea de « viață » și servind la formarea unor substantive ca: *biochimie, biomecanică, biosferă* etc. și adjective ca: *biobiografic* etc.

— Pronunțat: *bi-o-*.

BIOBIBLIOGRAFIC, -Ă, *biobibliografici*, -e, adj. Referitor la biobibliografie. După coperta interioară... se dau informații biobibliografice. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 113, 4/1.

BIOBIBLIOGRAFIE, *biobibliografii*, s. f. Scriere care cuprinde biografia unui autor, precum și înșirarea lucrărilor lui.

BIOCHIMIE s. f. Parte a chimiei care studiază compoziția chimică a materiei vii și procedeele chimice care se petrec în această materie; chimie biologică. *Biochimia — ramură a științei desconsiderată și slab dezvoltată în trecut — este chemată să aducă o puternică contribuție în studierea unor probleme de bază ale biologiei, fiziologiei, medicinei, științei agricole etc.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2699.

BIOCHIMIST, -Ă, *biochimisti*, -ste, s. m. și f. Specialist în biochimie. *Biochimistii au sarcini deosebit de însemnate în lupta pentru ridicarea nivelului de trai material și sanitar al populației.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2699.

BIOFIZICĂ s. f. Știință care se ocupă cu aplicările fizicii în biologie.

BIOGEN, -Ă, *biogeni*, -e, adj. (Despre roci) Care rezultă din activitatea unor țesuturi vii (de plante sau de animale). *Calcarea biogene se formează prin depunerea carbonatului de calciu din cochiliile anumitor animale marine sau de ape dulci.*

BIOGRAF, *biografi*, s. m. Autorul uneia sau al mai multor biografii.

BIOGRAFIC, -Ă, *biografici*, -e, adj. Care se referă la biografie. *Amănunte biografice.*

BIOGRAFIE, *biografii*, s. f. Scriere în care se expune și uneori se comentează (pe larg) viața unei persoane. *Nu ne-am încercat a scrie biografia lui Donici; asta o vor face-o alții mai competenți decât noi.* NEGRUZZI, S. I 335. *Toți cîți s-au îndeletnicit cu scrierea istoriei nu ne-au dat decât biografia stăpînitorilor.* BĂLCESCU, O. I 7.

BIOLÓG, *biologi*, s. m. Persoană care se ocupă cu studiul biologiei; specialist în biologie.

BIOLÓGIC, -Ă, *biologici*, -e, adj. 1. Care se referă la biologie; de biologie, al biologiei. \diamond *Chimie biologică = biochimie.*

2. Care se prepară dintr-o materie vie. *Produs biologic.*

BIOLOGIE s. f. Știință care are ca obiect viața și legile ei de dezvoltare; studiul organismelor vii, al materiei organizate. *Biologia vîrstelor este unul din subiectele de lucru ale Institutului de endocrinologie.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 109, 8/3. \diamond *Biologie micriuristă v. micriurist.*

BIOMECANICĂ s. f. Știință care studiază dezvoltarea, structura și activitatea aparatului motor al animalelor și al omului, plecînd de la premisele mecanicii generale.

BIOSFERĂ s. f. Învelișul planetei noastre, în care se manifestă viața și care cuprinde hidrosfera, partea externă a litosferei și partea inferioară a atmosferei.

BIOXID, *bioxiți*, s. m. Compus chimic în care doi atomi de oxigen sînt combinați cu un atom al unui metal sau metaloid. *Bioxid de azot. Bioid de mangan.* \diamond *Bioxid de carbon = gaz incolor format prin oxidarea carbonului și a compușilor lui, care nu arde și nu întreține arderea și respirația; se găsește liber în atmosferă ca produs al procesului de ardere sau de descompunere a substanțelor organice.*

BIPARTIT, -Ă, *bipartiți*, -te, adj. Care are sau care implică două părți. *Pact bipartit.*

BIPARTIȚIE s. f. Diviziunea unei celule în două celule noi.

— Pronunțat: -ți-e.

BIPĂTRĂT, -Ă, *bipătrați*, -te, adj. (Despre ecuații algebrice) Care conține necunoscuta în doi termeni, dintre care unul are un exponent de două ori mai mare decît exponentul celuilalt.

BIPÉD, -Ă, *bipezi*, -de, adj. (Despre animale) Care umblă în două picioare. *Păsările sînt bipede.* \diamond (Substantivat; cu privire la oameni, peiorativ) *Pleșuvul nostru biped era doctor.* EMINESCU, N. 77.

BIPLĂN, *biplane*, s. n. Avion cu două perechi de aripi, dispuse una deasupra celeilalte.

BIPOLĂR, -Ă, *bipolari*, -e, adj. Care are doi poli. \diamond (Geom.) *Coordonate bipolare = sistem de coordonate în care poziția unui punct e determinată prin distanțele față de două puncte fixe (numite poli).* \blacklozenge (Despre mașini electrice) Care are doi poli magnetici principali, unul nord și altul sud.

BIPOLARITĂTE, *bipolarități*, s. f. Starea unui corp care are doi poli magnetici, electrici etc.

BIR, *biruri*, s. n. (Învechit și arhaizant) 1. Dare, impozit. *Gîndește-te că mine îi vadeaia birului și vine să ne împlinescă și n-ai o para chioară — are să ne vinză și cenușa din vatră.* VLAHUȚĂ, O. A. II 55. *Ai mai strîns ceva din banii birului?* ALECSANDRI, T. I 259. *Dar de frica birului Trece apa Jiului.* TEODORESCU, P. F. 321.

\diamond *E x p r.* A da bir cu fugiții = a dispărea, a fugi, a șterge dintr-un loc (pentru a scăpa de o răspundere sau de o pedeapsă). *Prietenii tăi dăduseră în vremea asta bir cu fugiții.* PAS, Z. I 64.

2. Tribut. *Dau ca bir [mamei-pădurilor] tot al zecela din copiii supușilor mei.* EMINESCU, N. 7.

3. (Popular) Taxă. *În curtea hanului, în căruțe și pe sub căruțe, se cîmbășiseră pentru somn o seamă dintre țărani veniți la țîrg... Alții au plătit birul hangiuului, așa că se tolăniseră înăuntru pe rogojini.* PAS, L. I 67.

BIRĂR, *birari*, s. m. (Învechit și arhaizant) Încasator de biruri; perceptor. *A fost un răstimp în care de mirare este cum n-a ajuns acest popor la stîngere totală. Stăteau asupra lui stolurile prădănice ale birarilor și dăbilarilor.* SADOVEANU, C. 130.

BIRĂU, *birăi*, s. m. (Transilv., învechit) Primar (la sat); judecător (comunal). *Vine-o carte-mpărâtească La birău să o cetească.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 11 2.

BIREFRINGENT, -Ă, *birefringenți*, -te, adj. (Despre cristale sau alte medii optice) Care are proprietatea de a descompune o rază de lumină în alte două, dînd imagini duble; care prezintă fenomenul birefringenței. *Spatul de Islanda e birefringent.*

BIREFRINGENTĂ, *birefringențe*, s. f. Fenomenul descompunerii unei raze luminoase în două raze refractate, la trecerea prin-un cristalin sau prin alt mediu optic; dublă refracție. \blacklozenge Însușirea unor cristale de a fi birefringente.

BÎRIȘ, *birîși*, s. m. (Transilv., învechit) Argat. *Bunicul fusese, ca tot satul... birîș la graf.* v. ROM. februarie 1952, 102. *Birîșii domnului... veneau cite cu zece cără în pădurea aceea, după lemne.* RETEGANUL, P. V 47. *Decît slugă și birîș, Mai bine colo pe Criș.* JĂRNİK-BÎRSEANU, D. 306.

BIRJĂR, *birjari*, s. m. Vizitiul (de cele mai multe ori și proprietarul) unei birje. *Birjarul o-ntrăbă răstii, mahmur: Unde vă duc, coană?* DUMITRIU, B. F. 89. *Bir-*

jarul, biciuind caii ca un nebun, porni la vale pe-o stradă lăturalnică. SADOVEANU, O. VI 314.

BÎRJĂ, birje și birji, s. f. Trăsură de piață. Strada era tăcută; rar se deștepta vîind la trecerea unei birji. SADOVEANU, O. V 16. *Moș Gheorghe... se luptă cu birjele care vin din urmă și cu cele care vin în față, pînă cînd îl trage Ion de mîneacă pe trotuar.* SP. POPESCU, M. G. 50. ♠ (Învechit, în expr.) Droșcă de birjă. Spune-mi dar ce dorești? Droșcă de birjă cu luna? ALECSANDRI, T. 1111. După ce o plătim bine, Și droșca de birjă vine. PANN, P. V. II 155.

BIRJĂRESC, -EĂSCĂ, birjărești, adj. De birjar, al birjarului.

BIRLICI, birlici, s. m. (Popular, la jocul de cărți) As. Am doi birlici și doi popi.

BIRLIC, birlicuri, s. n. Speteaza verticală care trece prin mijlocul zmeului cu care se joacă copiii.

BÎRNIC, -Ă, birnici, -e, s. m. și f. I. (Învechit, în opoziție cu scutelnic) Persoană care plătea bir, care era supusă la bir. Și pe cîmp, la plug de fag, Birnicii săraci iar trag. Plugul greu, cioplit din lemn; Pe grumaz le face semn. CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 184, 5/6. ♠ (Adjectival) Proprietarul birnic, adică... neboier, nu avea drept să ceară boieresc de la țărani așezați pe moșia sa. KOGĂLNICEANU, S. A. 142.

2. Tribut. Boierul, — așa le spuneau părinții noștri turcilor pe cînd eram birnicii lor. STANCU, D. 215.

BIROCRĂT, birocrăți, s. m. Funcționar care acordă o importanță exagerată formalităților (administrative) în dauna fondului cauzei și a intereselor cetățenilor; formalist. Ministerul... este dator să ia măsuri pentru buna deservire a oamenilor muncii și să tragă la răspundere pe birocrăți. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2721.

BIROCRĂTIC, -Ă, birocratici, -e, adj. Care caracterizează birocratismul sau pe birocrăți. Desconsiderarea birocratică a nevoilor oamenilor muncii, a cererilor și reclamațiilor venite din masă este o manifestare străină și fundamental opusă politicii partidului și guvernului, politică în centrul căreia se află omul cu nevoile sale și care se bazează pe o strînsă și permanentă legătură cu masele celor ce muncesc. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2707.

— Variantă: (pe cale de dispariție) biurocrătic, -ă (SAHIA, U.R.S.S. 112) adj.

BIROCRATISM s. n. I. Atitudine birocratică, mod de a rezolva problemele în spirit formalist, cu complicații inutile, care aduc întîrzieri păgubitoare. Birocratismul este dușmanul oricărui progres, dușmanul a tot ce e nou, înăbușitorul tuturor inițiativelor și al elanului creator al oamenilor muncii. GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C.F.R. 49.

2. (În munca politică) Înlocuire a muncii politice cu muncă administrativă; conducere exclusivă din birou; rupere de mase, de viață, de realitatea vie. Partidul nostru socotește că trebuie declarat război necrușător birocratismului, considerîndu-l drept unul din cei mai periculoși dușmani ai construirii socialismului. GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 30.

BIROCRATIZĂRE s. f. Faptul de a practica birocratismul, de a deveni birocrat, de a cădea (sau a face pe cineva să cadă) sub influența birocratismului. Activizarea organizațiilor de bază ferește organele conducătoare de ruptura de mase, de birocratizare. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2559.

BIROCRATIZĂT, -Ă, birocratizați, -te, adj. Care a suferit influența birocratismului și a devenit birocrat. Partidul condamnă atitudinea acelor activiști birocratizați care, deprinși să cocoloșească lipsurile, au o atitudine intolerantă față de oamenii muncii. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2716.

BIROCRAȚIE s. f. I. (În orînduirea burgheză) Sistem administrativ formalist, în care aparatul funcționaresc, rupt de masele muncitoare, exercită în stat o putere, o influență excesivă și preponderentă, în dauna intereselor obștești și în favoarea claselor exploatare; (cu sens colectiv) pătura privilegiată din clasa dominantă a exploataților, în mîinile căreia se află puterea; înalta funcționărimă. Mă făcuse să înțeleg că așezarea noastră socială și politică era alcătuită din «simple firme fără conținut», cu o birocrăție coruptă, cu moșierime feudală. SADOVEANU, N. F. 134.

2. Birocratism. Și asemeni unor spărturi în densitatea de nemchîpuit a păienjenisului birocrăției, au început a răbufni faptele de tot felul. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 109, 10/3.

— Variantă: (azi pe cale de dispariție) biurocrație (ALECSANDRI, T. 111) s. f.

BIRÔU, birouri, s. n. I. Masă de scris cu sertare și compartimente pentru ținut hîrtii, acte etc. Căută mult, deschizînd ușile și sertarele biroului. DUMITRIU, B. F. 93. *Lețiile mi le făceam în camera tatei, la o măsuță așezată lingă biroul său de inginer.* SADOVEANU, N. F. 24. *Delui se așeză comod la birou, scoase o cutie de lemn încrustată cu arabescuri de sidef.* BART, E. 244. *Ea îi făcuse ordine pe birou, călimara de cristal era spălată frumos.* VLAHUȚĂ, O. A. III 180.

2. Cameră în care are cineva masa de lucru și în care lucrează. Îmi părea rău că-l las [pe tata] neguros și obosit în biroul său. SADOVEANU, N. F. 47. *Necunoscutul a coborît în birou.* C. PETRESCU, A. 292. ♠ Mobilă pentru o astfel de cameră. Industria lemnului și mobilei expune în standurile ce le sînt rezervate diferite tipuri de mobilă elegantă, lucrată din cel mai bun lemn. Sînt expuse de-a lungul pavilionului dormitoare, sufragerii, birouri, camere pentru copii. SCÎNTEIA, nr. 2739.

3. Local, parte dintr-un local sau încăpere în care lucrează funcționarii unui serviciu public (sau, în trecut, ai unei întreprinderi particulare); (în special) serviciul respectiv. În biroul registraturii generale a unei mari administrațiuni, impiegatul își pregătește registrul. CARGIALE, O. II 211. ♠ *Lucrări de birou* = lucrări cu caracter administrativ. (În trecut) *Birou de avocatură* = asociație de mai mulți avocați, avînd un sediu comun. *Un birou de avocatură, deschis în asociație...* n-a durat decît vreo trei luni. VLAHUȚĂ, O. A. 221. *Birou de mișcare* v. *mișcare*. ♠ *Expr.* (A lucra) din birou = (a lucra) de la distanță, fără deplasare pe teren și fără observarea și cunoașterea realităților. Au întocmit planul de reparații din birou, apreciînd numărul mașinilor și uneltelor agricole care au nevoie de reparații după datele de anul trecut. SCÎNTEIA, 1954, nr. 2886.

— Variantă: (pe cale de dispariție) biurou (SADOVEANU, M. 122, SAHIA, U.R.S.S. 37) s. n.

BIRÔU, birouri, s. n. I. Organul executiv și conducătorul întregii munci curente a unei organizații de partid sau de mase. Succesele obținute în campania de treieri și seceriș de către țărani... se datoresc în mare parte muncii politice de masă desfășurate de către biroul organizației de bază. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2725. ♠ *Birou politic* = organ al comitetului central al unui partid comunist sau muncitoresc, avînd ca sarcină conducerea muncii politice și organizatorice a acestuia între adunările plene ale comitetului central. Secretariatul Comitetului Central se va ocupa de munca curentă operativă de partid, activitatea sa fiind îndrumată de Biroul Politic al Comitetului Central. SCÎNTEIA, 1954, nr. 2951. *Birou Informativ* = organ politic de informare reciprocă și de schimb de experiență între partidele comuniste și muncitorești din lumea întreagă. Documentul consfătuirii Biroului Informativ al partidelor comuniste și muncitorești reprezintă o puternică armă de luptă a oamenilor muncii din întreaga lume împo-

triva aștătorilor la război, împotriva dușmanilor democrației și progresului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 421. *Biroul Informativ cheamă prin documentele sale partidele comuniste și muncitorești să muncească pentru întărirea organizatorică și lărgirea mișcării partizanilor păcii.* LUPA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 190.

2. Grup de persoane alese de o adunare constituită ca să organizeze lucrările acesteia și să urmărească buna lor desfășurare. *Biroul congresului.*

BIRT, *birturi*, s. n. Restaurant mic, ospătărie. [Trebuie] să alergi într-un suflător la birtul din colț cu Bărăției și să ceri lista de mincare. PAS, Z. I 269. *La birt ai rămas dator 800 de lei încă de pe luna trecută.* SEBASTIAN, T. 282. ♦ (Invechit) Han, hotel. *Ajunzând la Iași, trase la cel mai bun birt.* NEGRUZZI, S. I 84.

BIRTĂȘ, *birtăși*, s. m. Cel care ține un birt. *Cum să pătrundă acolo? ... Mai întâi că s-ar putea să-i alunge birtașul.* PAS, L. I 126. *Nenea Christodor, fost țeghetar, fost birtaș, acum moșier și liberal.* DELAVRANCEA, S. 144.

BIRUI, *birui*, vb. IV. T r a n z. (Folosit și absolut) I. A învinge, a înfrînge, a supune (un dușman); a ieși biruitor. *Conjurații ... au hotărît ca lovitura să fie dată la Oțeleșanca. Aceasta ... nu s-a împotrivit, căci era întru totul alături de tabăra care avea să birui.* PAS, L. I 112. ♦ (Poetic) *Soarele biruise cu desăvârșire, risipind negurile și umplînd de strălucire tăpșanul Timișului.* SADOVEANU, F. J. 334. *În sfîrșit, din lupta oarbă Ziua biruie senină; Se desfășură Toledo Ca o falmică grădină.* IOSIF, T. 78. ♦ L o c. a d j. **De nebiruit** = care nu poate fi învins, invincibil. *Marșul tinereții de nebiruit urca, s-apropia tot mai mult de inima satului.* CAMILAR, N. 223. ♦ Fig. (Cu privire la sentimente, pasiuni etc.) A înfrîna, a stăpîni. *Luasem năraurul, pe care nu mi-l puteam birui, de a mă refugia la baltă.* SADOVEANU, N. F. 52. *Birui-e-ți durerea.* RUSSO, S. 148. ♦ A îndupleca. *Fie-sa îl birui cu rugăciunile.* ISPIRESCU, L. 15. ♦ Fig. (Subiectul este o emoție, un sentiment etc.; cu privire la oameni) A copleși. *Era gata să-l biruie ciuda, dar se stăpîni.* DUMITRIU, B. F. 66. *Mai pe urmă au fost biruit de fire și au așipit pușin.* SBIERA, P. 60.

2. (Construit cu o completivă directă) A fi în stare, a putea, a izbuti, a răzbi, a ajunge (să...). [Lui Grigore Mîndrea] *casa i-a rămas urzită numai din lemne și n-a mai biruit s-o isprăvească.* SADOVEANU, M. C. 70. *Cine biruie să spună toate cite-au fost?* RETEGANUL, P. I 63. ♦ **In t r a n z.** (Transilv.), urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A ieși la liman, a o scoate la capăt; a pridiidi. *Petre nu biruia cu răspunsurile.* REBREANU, R. I 137.

— Prez. ind. și: *biruiesc* (CAMILAR, N. I 313).

BIRUIȚĂ, *biruițe*, s. f. Izbîndă, victorie. *O să se-ntoarcă! Cîntase aceste cuvinte ca într-o biruiță.* SADOVEANU, M. C. 76. *Pe cînd oastea se așază, iată soarele apune, Voind creștele-nalte ale țării să-ncumine Cu un nimb de biruiță.* EMINESCU, O. I 148. ♦ Fig. *Pămîntul întors e o biruiță mare... în el s-a semănat pînea de mîine a orașelor.* CAMILAR, TEM. 101.

BIRUIRE s. f. Faptul de a birui.

BIRUITOR, **-OĂRE**, *biruitori*, *-oare*, adj. Care biruie, învinge (sau a biruit, a învins); învingător, victorios. *Glorie munci biruitoare, Țării Sovietelor, veșnică glorie!* DEȘLIU, G. 55. *Și, gonind biruitoare, tot veneau a țării steaguri.* EMINESCU, O. I 148. ♦ (Adverbial) *Mînecuță... răsufli biruitor: Știi că m-a numit.* SADOVEANU, P. M. 230. ♦ (Substantivat) *Gingașa Ruxanda ajunsese a fi parte biruitorului.* NEGRUZZI, S. I 144. (Fig.) *Pentru biruitorii ruinelor, Pentru secerătorii belșugului, Pentru cei de la coarțele plugului...* DEȘLIU, G. 35.

— Pronunțat: *-ru-i.*

BIS adv. (Numai pe lingă un număr) A doua oară, repetat. *Numărul 31 bis.* ♦ (Cu valoare de interjecție) Strigăt prin care spectatorii solicită pe un artist sau un ansamblu artistic să repete o parte a programului.

BISĂ, *bisez*, vb. I. T r a n z. I. (Subiectul este publicul spectator) A cere, strigînd «bis», ca un artist sau un ansamblu artistic să repete o parte din program. *Publicul a bisat pe violonist.*

2. (Subiectul este artistul sau ansamblul artistic) A repeta o parte a programului la insistența publicului. *Violonistul a bisat partea finală a concertului.*

BISACTEA s. f. v. *besactea*.

BISCUÎT, *biscuiți*, s. m. Pastă alimentară făcută din făină (cu ouă) și zahăr, coaptă în diferite forme și uscată.

BISÉCT, *bisecți*, adj. m. (Numai în expr.) *An bisect* = an care are cu o zi mai mult decît anii obișnuți, an de 366 de zile (și care revine la fiecare patru ani).

BISECTOĂRE, *bisectoare*, s. f. Dreaptă dusă din vîrfului unui unghi și care împarte unghiul în două părți egale.

BISECTOR, *bisectoare*, adj. n. (Numai în expr.) *Plan bisector* = plan care împarte un unghi diedru în două diedre egale.

BISERICĂ, *biserici*, s. f. I. Clădire destinată celebrării unui cult creștin. *Se auzi clopotul de la biserică.* PAS, L. I 12. *Săracele mame de la mahala dădeau sîrindare la biserică.* SADOVEANU, N. F. 137. *Biserica creștină, a ei catapeteasmă De-un fulger drept în două e ruptă și tresăre.* EMINESCU, O. I 95. *Cocheta face pe nevînovata. S-o vezi cit s-a făcut de biserică; șede toată ziua închisă, merge numai la biserică și la paradă.* NEGRUZZI, S. I 65. ♦ Expr. **A fi ușă de biserică** = (mai ales în construcții negative) a fi corect, cinstit. **A nu fi dus (do multe ori) (pe) la biserică** (sau *bisericii*) = a nu da importanță convențiilor sociale, a nu ști multe, a avea curajul opiniei. *Cu ei putea să dea drumul sarcasmului, căci nici ei nu erau duși prea mult pe la biserică.* PAS, L. I 41. **Cîți iepuri la biserică** = de loc.

2. (De obicei determinat prin «creștină», «ortodoxă», «catolică» etc.) Comunitatea creștinilor care țin de același cult și profesază aceleași dogme. *Biserica ortodoxă.*

3. Instituție religioasă (creștină) dintr-o localitate, avînd o clădire pentru celebrarea cultului, unul sau mai mulți preoți și de cele mai multe ori (în țările capitaliste, în trecut și la noi) avere proprie. **V. parohie.**

— Variantă: (regional) *beserică* (CREANGĂ, P. 116) s.f.

BISERICÉSC, **-EĂSCĂ**, *bisericești*, adj. Care se referă la biserică; de biserică, al bisericii. *Slujbă bisericăscă.* □ *Dascălul îngina cîntece bisericăști cu gîndul la mînăstirea în care-și trecuse tinerețea.* SADOVEANU, O. VI 176. *Ce folos că citesc crice carte bisericăscă!* CREANGĂ, A. 18.

BISERICÉȘTE adv. (Rar) Ca la biserică, cum se face la biserică. *Nu ducea la băutură... se muia din două țuici, și atunci începea să cînte pe nas, bisericăște.* PAS, Z. I 225.

BISERICÓS, **-OĂSĂ**, *bisericoși*, *-oase*, adj. (Astăzi mai ales cu sens peiorativ) Evlavios, religios. **V. bigot** și **botnic**. *Era un moșneg înaintat în zile, bătrîn... și bisericos.* GALACTION, O. I 184. *Bisericos n-am fost, părinte.* COȘBUC, P. I 199. *Femele bisericose din sat îi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap.* CREANGĂ, A. 12. ♦ Fig. *Cu zimbiri de curtezană și cu ochi bisericosi.* EMINESCU, O. I 162.

BISERICUȚĂ, *bisericuțe*, s. f. I. Diminutiv al lui *biserică*. *Grigoriță... mi-a arătat... o bisericuță veche de lemn.* SADOVEANU, N. F. 40.

2. Fig. Cerc îngust de oameni, cu preocupări egoiste, dușmănoase colectivității; gașcă. V. coterie.

BISEXTEL, *bisextili*, adj. m. Bisect.

BISEXUAL, -Ă, *bisexuali*, -e, adj. (Despre unele plante și despre unele animale inferioare) Care intru-neste caracterele ambelor sexe. V. bisexual, hermafrodit.

— Pronunțat: -xu-al.

BISEXUALITATE s. f. Existența simultană la un singur individ (plantă sau animal) a organelor sexuale masculine și feminine. V. hermafroditism.

— Pronunțat: -xu-a-.

BISEXUAT, -Ă, *bisexuali*, -te, adj. (Despre flori) Care cuprinde și organele feminine și pe cele masculine. ♦ (Despre plante) Care are organele de reproducere de ambele sexe pe aceeași tulpină (în flori deosebite sau în aceeași floare).

— Pronunțat: -xu-at.

BISILĂBIC, -Ă, *bisilabici*, -e, adj. Format din două silabe. Cuvînt bisilabic.

BISMŪT s. n. Metal alb-cenușiu, cu reflexe roșiatice, în amalgam cu mercurul, întrebuițat la facerea oglinzilor; unele săruri ale lui au întrebuițări în medicină.

— Accentuat și: *bismut*.

BISTRIT, -Ă, *bistriți*, -e, adj. (Regional, numai în expr.) Prune bistrite = prune brumării. Prun bistrit = varietate de prun care produce prune brumării.

BISTURIU, *bisturie*, s. n. Cuțit special, de obicei cu tășul în formă de arc, folosit la operații chirurgicale sau la disecții. Cu ce siguranță a trasat [chirurgul] linia pe piele cu lama bisturului! BART, E. 382. ♦ *Bisturiu electric* = electrocauter întrebuițat la tăierea țesuturilor vii fără a provoca hemoragie.

BITŪM s. m. Produs solid, de culoare neagră, plastic și aderent, obținut prin oxidarea la cald a reziduurilor de petrol. V. smoală.

— Accentuat și: *bitum*.

BITŪMEN s. m. Material bogat în hidrocarburi, provenit din transformarea, în condiții naturale, a cerii și a rășinii plantelor.

BITUMINÓS, -OĂSĂ, *bituminoși*, -oase, adj. Care este de natura bitumenului; care conține bitumen. *Calcar bituminos*.

BIURÉTĂ, *biurete*, s. f. Tub de sticlă gradat, subțiat la un capăt și prevăzut cu un robinet ori cu un tub de cauciuc; servește în analiza volumetrică la măsurarea volumului soluțiilor.

— Pronunțat: *biu-re*.

BIUROCRĂTIC, -Ă adj. v. birocratic.

BIUROCRĂȚIE s. f. v. birocrăție.

BIURÓU s. n. v. birou.

BIV adj. m. (Învechit, în legătură cu o titulatură) Fost. *Nicolai Costin biv vel logofăt*.

BIVALÉNT, -Ă, *bivalenti*, -te, adj. (Despre elemente chimice) Cu două valențe. *Oxigenul este bivalent*.

BIVÁLV, -Ă, *bivalvi*, -e, adj. 1. (Despre unele animale) Cu corpul adăpostit în niște produse ale pielii în chip de valve. *Midia este bivalvă*.

2. (Bot., despre capsule) Compus din două părți. *Capsula liliacului este bivalvă*.

BIVOÁC s. n. v. bivuac.

BÍVOL, *bivoli*, s. m. Animal domestic, asemănător cu bou, mai mare și mai greoi decît acesta, cu păr negru, rar și aspru. *Se tolăneau pe margini și-și frecau spinările porcii și bivoli. PAS, L. I 69. La fiecare car Părechi tot cîte patru de bivoli înjugar*. COȘBUC, P. II 181. *Un car cu bivoli negri a stat lingă fntină*. ALECSANDRI, P. A. 129. ♦ Fig. (Depreciativ) Om gras, greoi, nesimțitor, leneș. *Cînd îi drag cizmele din picioare, seara, nu uită să mă izbească peste gură cu botul uneia*. — *Bivole, imi spune, trage mai încet!* STANCU, D. 245. *Du-te și te îndoapă la Soltana lui Ștefan cu rață pe curechi... du-te, ce mai cauți la mine, bivol nerușinat!* HOGAȘ, H. 16.

BIVOLĂR, *bivolari*, s. m. 1. Păzitor al unei cirezi de bivoli. *În mijlocul cîmpiei întinsă ce se pierde Sub zarea albăstrie... Culcat pe spate șede voinicul bivolar*. ALECSANDRI, P. A. 193.

2. Măcelar care taie bivoli și vinde carne de bivol. *Coane Lascăre, în 74 ai pus să se împuște bivolarii din Giurgiu, care se adunaseră la palat pentru că mărșeși prin lege birul pe carnea pe care o tăiau*. PAS, L. I 275.

BÍVOLITĂ, *bivolife*, s. f. Femela bivolului. *Lapte de bivoliță*. □ O *bivolită veni să-i miroase hainele*. DUMITRIU, N. 227.

BIVUÁC, *bivuacuri*, s. n. Cantonament de trupe militare în afara localităților, în corturi sau sub cerul liber. *Regimentul se opri în bivuac, într-o pădure*. CAMILAR, N. I 156. *Mai încolo se zăreau, nelămurite prin întunecimea nopții, bivuacurile. Trupa dormea*. SADOVEANU, O. VI 91. *Îndată după așezarea trupelor în bivuacuri se zvonise printre ofițeri că... un mare consiliu de război se ținuse*. D: ZAMFIRESCU, R. 230.

— Pronunțat: -vu-ac. — Variantă: (învechit) *bivoác* (ODOBESCU, S. III 571) s. n.

BIVUACĂ, *bivuachez*, vb. I. In tranz. (Despre unități militare) A staționa în afara localităților, în corturi sau sub cerul liber. *Pururea în buza tunului, silii a bivuaca sub un cort care nu vă poate apăra de nestatornicia văzduhului*. NEGRUZZI, S. I 39.

— Pronunțat: -vu-a-.

BIZANTÍN, -Ă, *bizantini*, -e, adj. 1. De la Bizanț, din vremea împărăției bizantine, propriu Bizanțului. *Cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină*. EMINESCU, N. 38. ♦ *Imperiul bizantin* = imperiul roman de răsărit (care a ființat între anii 395 și 1453). *Stil bizantin* = stil propriu artei creștine, dezvoltat pe teritoriul imperiului roman de răsărit; se caracterizează prin predominarea cupolei și a liniilor curbe în arhitectură, prin marea bogăție de culori și aurituri, prin formalism și lipsă de expresivitate. *Biserica [Treii Ierarhi], de stil mestecat gotic și bizantin, e pe dinuntru zugrăvită*. NEGRUZZI, S. I 284. (Eliptic) *Într-un ungher neobservat am găsit o veche icoană bizantină*. GALACTION, O. I 245.

2. Fig. După moravurile claselor dominante din Bizanț; corupt, perfid.

BIZANTINOLÓG, *bizantinologi*, s. m. Om de știință care studiază istoria, literatura și arta bizantină.

BIZANTINOLOGÍE s. f. Disciplină care studiază istoria, literatura și arta bizantină.

BIZĂR, -Ă, *bizari*, -e, adj. Ciudat, straniu, extravagant. *Cine-a putut avea această idee bizară?* SADOVEANU, Z. C. 29. [Stil] *exagerat, necorect, plin de comparații bizare*. GHEREA, ST. CR. II 119. *O lume întreagă de închipuirii umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință*. EMINESCU, N. 42. ♦ (Adverbial) *Nu lua seamă ce bizar îl priveau ochii*

de aur ai pasării ce se deșteptase pe ramura candelabrului. ANGHEL, PR. 47.

BIZARERIE, *bizarerii*, s. f. Ciudățenie, extravaganta, fantezie.

BIZET, *bizețuri*, s. n. (Ieșit din uz) Bucată de piele, adesea cu găurele, care se aplica ca garnitură la încălțăminte, mai ales la virf. *Lache... își pune costumul cel nou... își încălță ghetetele cele noi cu bizețuri, își ia pălăria cea nouă și pornește.* CARAGIALE, O. II 149.

BIZON, *bizoni*, s. m. 1. Animal rumegător din familia bovinelor, azi pe cale de dispariție. V. b o u r, z i m b r u. *Albii goneau după negrii bizoni.* BOUREANU, S. P. 18.

2. Piele de vișel tăbăcită, care imită pielea animalului descris mai sus.

BIZUI, *bizui* și *bizuiesc*, vb. IV. Re f l. 1. (Urmărit de determinări introduse prin prep. «pe» sau, rar, «în») A se încrede, a se întemeia, a se baza, a se lăsa în seama sau în nădejdea cuiva sau a ceva. *Spinu se zvirlise în picioare și, bizuit în prăjină... trăsesse lângă el... prada.* SADOVEANU, N. F. 102. *Se bizuia Lică pe cit se bizuia pe ajutorul stăpînilor săi, dar mai mult se bizuia pe chiar a sa cumînțenie.* SLAVICI, O. I 174. *Bizuiindu-se cu încredere pe reazimul lor ostășesc... petreceau zilele în vesele ospete.* ODOBESCU, S. I 171. ♦ (Mai rar construit cu dativul) *Gruie, Gruie, fătul meu, Tu ești mîncat de robie, Nu mă pot bizui ție.* ȘEZ. I 110.

2. A se încrede în puterile sale, a cuteză, a se încumeta să... *Cine s-a bizui să vie ca s-o ceară de nevastă și n-a izbuti să facă podul... aceluia, pe loc, îi și taie capul.* CREANGĂ, P. 78. *Între toți oamenii din împărăția mea numai un pădurar se bizuieste la treaba asta.* CREANGĂ, P. 211. [*Hercule*] se bizuia a se lupta cu zeii. ISPIRESCU, U. 41.

BIZUIRE, *bizuirii*, s. f. (Rar) Faptul de a se bizui (pe cineva sau pe ceva). *Din cei șaiszeci și trei erau de față doar treizeci și patru, dar erau din cei pe care se putea pune bizuire.* CAMILAR, TEM. 175. *Planurile, destăinurile, bizuirile absurde ale tinereții, setea de publicitate nu m-au încălzit și nu le-am pus la inimă.* GALACTION, O. I 21.

BÎHLĂ s. f. (Mold.) Apă bîhilită, stătută. ♦ Fi g. Mîhnire (adîncă). *S-a cîșundat în mușenie ca într-o apă neagră, de unde n-avea să mai răzbată nimic. Doar bîhlă și încruntare.* POPA, V. 11.

BÎHLI, pers. 3 *bîhlest*, vb. IV. Re f l. (Mold., Bucov.; despre lichide, mai ales despre apă) A se strica, a se altera prin stagnare, căpătînd un miros greu, urit. *Borșul ținut la căldură se bîhlest.* ȘEZ. VI 64.

BÎHLIT, -Ă, *bîhliți*, -te, adj. (Mold., Bucov.; despre lichide, mai ales despre apa din mlaștini) Stătut, clocit. *Apa era bîhliță și ne-am fi putut bolnăvi.* CREANGĂ, P. 204.

BÎGUI, *bîgui* vb. IV. Intran z. 1. A vorbi fără noimă sau temeii, a spune lucruri fără înțeles, a vorbi alandala. *Cuprîns de o furie neputincioasă, Klapka începuse să se lovească cu pumnii în cap, bîguind.* REBREANU, P. S. 99. ♦ A vorbi fără șir (în somn sau în delir); a aiura, a delira. *L-a ascultat cum bîguie în neștirea trudită a nemînții lui.* POPA, V. 157.

2. A vorbi încet și nedeslușit; a îngăima, a îngina. *Ca la o comandă, sutele de oameni ridicară capetele cu o mișcare parc-ar fi vrut să se scoale în picioare, bîguind într-un singur glas, prelung ca marmurul unei furtuni trecute: Iertați-ne.* REBREANU, R. II 277. (*Colivescu*, — cu frică bîguind:) *Ce tur-tur-turtă?* ALECSANDRI, T. 930.

— Prez. ind. și: *bîguiesc* (ȘEZ. I 50). — Variantă: (regional) *buigui* (ȘEZ. II 128) vb. IV.

BÎGUALĂ, *bîguieli*, s. f. Faptul de a bîgui; vorbă fără șir, fără înțeles. *Valuri de ineptii și de bîguieli bolnave înșirate în versuri și în proză.* VLAHUȚĂ, la TDRG. «*Am amat*» în loc de «*am iubit*» este o bîguială ridicolă. ALECSANDRI, la TDRG.

BÎGUIT, -Ă, *bîguiți*, -te, adj. 1. (Despre vorbele, vorbirea sau glasul cuiva) Neclar, neînțeles, încurcat.

2. (Despre oameni) Zăpăcit, uluit, buimăcit. (Atestat în forma *buiguit*) *Dușu se uită citva timp, buiguit, în vînt.* SLAVICI, O. I 317.

— Variantă: (regional) *buiguit*, -ă adj.

BÎGUITOR, -OĂRE, *bîguitori*, -oare, adj. (Rar) Care vorbește fără șir, fără înțeles, confuz. ♦ (Despre bolnavi) Care delirează, care aiurează.

BÎJBÎI, *bîjbii*, vb. IV. Intran z. 1. A umbla șovăitor, nesigur (într-un loc unde nu se vede bine), orbecîind sau căuțînd pe dibuite cu mîinile. *Închise cărțile și se duse în dormitor. Era întuneric și cam frig acolo. Bîjbîind, merse la patul lui, își aprinse lumina.* VLAHUȚĂ, O. A. 106. *Buimăcit, speriat, bîjbii o toană cu mîinile pe pereți pînă să găsească ușa.* VLAHUȚĂ, O. A. 345. *Tot bîjbîind ei prin amurg, dete peste palaturile băiatului.* ISPIRESCU, L. 389. ♦ Fig. *Cînd lumina difuză înainta treptat, apăreau, ca după o cortină, vapoarele care bîjbiau prin neguri ca să-și găsească drumul pentru a intra în port.* BART, E. 387.

2. A mișuna, a furnica, a roi. *Delescu... se plecă la urechea nevastei sale și îi șopti... încet citeva cuvinte... — Mai încet! ce dracu! îmi spargi urechile, și lumea bîjbîie împrejurul nostru!* DELAVRANCEA, S. 142. *Aicea cînd am intrat, Ce-am văzut cînd m-am uitat? Bîjbîiau Șerpoacele Și erau Ca acele, Broaștele Ca nucile, Năpîrci Ca undrelele.* TEODORESCU, P. P. 518.

— Prez. ind. și: *bîjbiesc*. — Variantă: *bojbăii* (SBIERA, P. 272, CREANGĂ, P. 267) vb. IV.

BÎJBIALĂ, *bîjbîieli*, s. f. Faptul de a bîjbii; căutare prin întuneric, pe pipăite, fără a vedea.

BÎJBÎIRE, *bîjbîiri*, s. f. Bîjbială.

BÎJBÎIT s. n. Bîjbîire. ♦ Loc. adv. Pe bîjbîite = bîjbîind, pe dibuite. *Caută chibriturile pe bîjbîite.* — Formă gramaticală: (în locuțiune) *bîjbîite*.

BÎJBÎITURĂ, *bîjbîituri*, s. f. (Rar) Bîjbială. *Pe neașteptate răsunară din odaia alăturată citeva șoaapte. Pe urmă un zgomot de pași și o bîjbîitură. S-au sculat, îmi zisei eu bucurosi, de-acum nu mai e mult pînă la ziua.* DUNĂREANU, CH. 120.

BÎLBÎI, *bîlbii*, vb. IV. 1. Intran z. și (rar) re f l. A rosti nedeslușit sunetele sau cuvintele, din cauza unui defect natural (v. g. i n g ă v i) sau din cauza nervozității și a emoției. V. b o l b o r o s i. *Bedros zise, bîlbîindu-se: Numără-le încă o dată.* DUMITRIU, N. 258. *Unde s-o ducem? bîlbii majorul.* CAMILAR, N. I 84. *Stai, stai... nu-i așa, prietene! bîlbii locotenentul roșind.* REBREANU, P. S. 120. *Vasile dintru-nții nu putu să vorbească. Era schimbat la față și mîinile-i tremurau pe lopoși. — Ce ai, Vasile? întrebă moșneagul din nou. — Moșule, eu nu merg, bîlbii el și rămase nemîșcat.* DUNĂREANU, CH. 211. ♦ Tran z. *Bîlbîind cuvinte neînțelese, s-a depărtat de căruță.* CONTEMPORANUL, III 619. ♦ (Rar, despre copii) A gînguri. *Din leagăn îi bîlbîie-odorul, Se luptă din mîni și e-n zor să-și ducă la gură piciorul.* COȘBUC, P. II 47.

2. Re f l. (Despre actori sau oratori) A se încurca, a-și pierde șirul (necunosînd bine textul sau rolul).

— Prez. ind. și: *bîlbiesc*.

BÎLBIALĂ, *bîlbîieli*, s. f. Vorbire bîlbîită; bîlbîire, bîlbîit. *Nu înțeleg nimic din bîlbîielile tale.*

BÎLBÎIT, -Ă, *bîlbîiți*, -te, adj. Care bîlbîie, care vorbește greu. V. gîngav. ♦ (Adverbial) *Un pipernicit de om... cu un glas pișigăiat, care mai vorbea și bîlbîit.* D. ZAMFIRESCU, R. 203.

BÎLCI, *bîlciuri*, s. n. 1. Tîrg mare ținut la anumite epoci ale anului și însoțit de spectacole și petreceri populare; iarmaroc. *Bîlciul e mai ales o sărbătoare de întîlnire și de veselă petrecere.* SLAVICI, la HEM. *Azi e tîrg în orașul cutare, bîlci mare, numai un ceas de departe pînă acolo; haidăți să mergem într-acolo!* RETEGANUL, P. III 85. *Se-ngrămădea lumea pentru bîlciul de a doua zi, marți.* CARAGIALE, O. II 202. *La malurile vadurilor stau carăle și căruțele adunate ca la bîlci, cite o săptămîină, așteptînd să scază apa, să poată trece.* GHICA, S. XVII. 2. Fig. Hărmălaie, gălăgie, zăpăceală.

BÎLDÎBÎC interj. Onomatopee care imită zgomotul produs de rostogolirea unui corp greu (mai ales în apă). *Băiatul s-a ferit repede-n lături și, o dată, bîldîbic! și zdrong!* CARAGIALE, O. I 324. *Alergă calul ce alergă și, bîldîbic! dete în fîntina în care căzuse și Siminoc.* ISPIRESCU, L. 385. ♦ (Adverbial) *Cît pe-acî era să vină bîldîbic.* PAS, Z. I 246.

BÎLTÎCÎI, *bîltici* și *bîlticișesc*, vb. IV. Intrans. A cădea pe neașteptate (cu picioarele) în apă, a face bîldîbic. *Caii au bîlticit înți cu picioarele de dinainte, apoi cu cele de dinapoi; gheața pîrîi... și sania scăpătă în apă, și cai și fugari s-au dus pe supt gheață.* SANDU-ALDEA, U. p. 37.

BÎNSĂG, *bînsaguri*, s. n. (Regional) Vegetație de copăcei și ierburi care cresc printre arborii unei păduri. *Se uită în bînsag și văzu o puzderie de iarba verde, ce creștea din rădăcinile [fînului] celui uscat.* VISSARION, B. 263.

BÎNTUI, *bîntui*, vb. IV. 1. Intrans. (Despre un element dezlănțuit al naturii, o epidemie, o pacoste, o nenorocire; fig. despre griji, necazuri) A se abate cu furie și pentru o durată (relativ) mare, aducînd pagube; a face ravagii. *Vișex ca vijeliile cumplite Ce-au bîntuit în aste părți... [copiii] să le-auză numai povestite.* BENIUC, V. 17. *După ce-a bîntuit cît i-a fost rînduiala, viscolul a stat.* SADOVEANU, P. M. 180. *Aflu din țară că p-acolo bîntuie ger strașnic.* CARAGIALE, O. VII 112. ♦ Trans. (Cu privire la locul sau persoana care pătîmește) *Cite alte vești de-acestea nu bîntuie bordeiele răchîțencelor.* CAMILAR, N. I 336. *În toată domnia noastră griji multe ne-au bîntuit [zise împăratul Kira].* SADOVEANU, D. P. 164. *Chelbea bîntuie plășile Răcăciunii, Gîrlele și Bîlieștii.* I. IONESCU, P. 178. *Jălania și tristețea bîntuiau acuma casa popii.* ȘEZ. IV 186. ♦ Fig. *Țăranul... cu un singur cuvînt... arată furtuna ce-i bîntuie sufletul.* GHEREA, ST. CR. II 244. ♦ Refl. p. pas. *Pe cînd Moldavia se bîntuia de războaie și de răscoală, [Alexandru cel Bun] zidi aproape de biserică și un turn de piatră.* NEGRUZZI, S. I 213.

2. Trans. (Învechit; subiectul este o persoană, complementul arată o țară, un ținut) A pustii, a devasta; (complementul indică o colectivitate) a împila, a asupri, a oprima. [Alexandru-vodă] *bîntuia cumplit țara cu asuprelile sale.* ISPIRESCU, M. V. 4. *În tot cursul verii [posturile turcești de la Rahova] ne zădărise... bîntuind tare tîrgulețul nostru Bechetul și împrejmuirea lui.* ODOBESCU, S. III 568. *Dumnezeu să te întărească în gîndul ce ai pus de a nu mai... bîntui norodul.* NEGRUZZI, S. I 151. (În basme și superstiții) *Chimera... bîntuia nouă țări împrejurul sălașului ei.* ISPIRESCU, U. 121 *După bucluc umbli, peste bucluc ai dat... Să te înveji tu de altă dată a mai bîntui oamenii, sar-sailă spurcat ce ești.* CREANGĂ, P. 306.

BÎNTUIRE, *bîntuiri*, s. f. Acțiunea de a bîntui; devastare, jefuire, pustiire. *Văzînd multele supărări și*

bîntuiri ce fac ostașii leși și svezi... s-au sculat cu slugile sale... și, lovînd pre acei ostași fără veste, i-au spart. NEGRUZZI, S. I 179.

BÎNTUITOR, -OĂRE, *bîntuitori*, -oare, adj. Care bîntuie.

— Pronunțat: -tu-i-.

BÎR interj. Strigăt cu care ciobanul îndeamnă sau alungă oile. ♦ (Adesea ca refren în poezia populară) *Frunză verde peliniță, Bîr, oiță, bîr, Dragă mi-e oiaa plăvișă, Bîr, oiță, bîr.* ALECSANDRI, T. II 613.

BÎRDĂN, *bîrdane*, s. n. (Regional) Stomac de vită (sau, ironic, de om); burduhan.

— Variantă: *bîrdăni* s. n.

BÎRFEĂLĂ, *bîrfeli*, s. f. Calomniere, defăimare. *O învăță... cum să se ferească de bîrfeli și clevete.* ISPIRESCU, L. 13. *N-am dat de vorbit decît bîrfeli și rătăji.* CARAGIALE, O. III 65.

BÎRFĂ, *bîrfesc*, vb. IV. Trans. 1. (Cu privire la persoane) A vorbi de rău, a calomnia, a defăima. *Ne-am deprins să bîrfim femeile, uitînd că avem mame și surori.* SADOVEANU, P. M. 177. ♦ Absol. *Taci, miere, nu bîrfi! — răspune Dumbravă.* ODOBESCU, S. I 173. ♦ Intrans. [Dracul] *apucă spre păduri, să vadă... doar a face pe vreun om să bîrfească împotriva lui dumnezeu.* CREANGĂ, P. 144.

2. (Complementul e un abstract) A scria, a spune minciuni. *Cînd se adunau seara [argății] și bîrfeau verzi și uscate, el se făcea că nu înțelege vorbele aruncate în pofida lui.* ISPIRESCU, L. 229.

BÎRFIRE, *bîrfiri*, s. f. Faptul de a bîrfi; bîrfeală. *Dezbracă-te degrabă de-orice deșertăciuni, Mîndrii... bîrfiri, minciuni.* MACEDONSKI, O. I 167.

BÎRFIT s. n. Bîrfire. *Știu să fac discînteci grele, Pentru orice boale rele, Precum boala de urbat, De bîrfit și de furat.* ALECSANDRI, T. I 106.

BÎRFITOR, -OĂRE, *bîrfitori*, -oare, adj. (Adesea substantiv) (Persoană) care bîrfește. *Porunci bucătăresei să o ia [pe găinăreasă] mai de aproape, spre a nu cădea în gurile bîrfitorilor.* ISPIRESCU, L. 309.

BÎRÎI, *bîrîi*, vb. IV. Trans. A vorbi într-una, repede și mult, fără ca cel care ascultă să poată prinde șirul vorbelor. *Judecătorul (împacintat): Pemeie, ce tot bîrîi?... Răspunde o dată lămurit la ce te-ntreb eu!* CARAGIALE, O. II 37. *Școlărița îi bîrîia mereu [învățătorului] lecția pe de rost.* CARAGIALE, S. 10. ♦ Expr. *A bîrîi pe cineva (la cap) = a insista (pe lîngă cineva) cu o cerere, a bate (cuiva) capul pentru a obține ceva.*

BÎRLIGĂ, *bîrlig*, vb. I. Trans. (Despre animale) A ridica coada cu vîrful în sus, a încîrliga. *Priian se-nfipse în copite și bîrligă coada.* CARAGIALE, O. I 308. ♦ (Mai rar despre oameni) A răsuci mustățile în sus. *Clip își bîrligase grozav mustățile; păreau doi vrăbioi grași, gata să-i zboare de sub nas.* CAMILAR, TEM. 318. — Variantă: *îmbîrligă* vb. I.

BÎRLIGĂT, -Ă, *bîrligați*, -te, adj. (Despre coada sau coarnezle animalelor, mai rar despre mustățile sau nasul oamenilor) Adus în sus; încîrligat, răsucit. *Berbeci cu coarne bîrligate.* ☞ *Mustățile îi erau albe, bîrligate în sus, semețe ca niște peri de lup.* CAMILAR, TEM. 89. [Dracul] *incepe a-și purta codița cea bîrligată pe la nasul unchiașului.* CREANGĂ, P. 53.

— Variante: *îmbîrligăt*, -ă (VLAHUȚĂ O. A. 350), *zîbirligăt*, -ă (VISSARION, B. 245) adj.

BÎRLOĂGĂ s. f. v. bîrlog.

BÎRLOC s. n. v. bîrlog.

BIRLOG, *birloguri*, s. n. 1. Loc de adăpost sau de culcuș al animalelor sălbatice (în special al ursului); vizuină. În birlogul de odinioară al ursului, fumul începu să se ridice de pe coșul locuinței omenești. GALACTION, O. I 254. Un al treilea urs a luat pre un vânător subsoară și l-a dus în birlogul său. NEGRUZZI, S. I 319. ✧ Ex p. r. Pare-a trăit în birlogul ursului, se zice despre un om lipsit de bună-creștere. ✦ Culcușul porcului sau al ciinelui; cocină, cotef.

2. Fig. (Depreciativ) Cămin, casă. Se gîndeau oamenii... numai că le-a rămas la birlog nevasta și copiii. D. ZAMFIRESCU, R. 237. ✦ Loc așternut pentru dormit; culcuș. Ce gîndește oare atîta dom' sublocotenent? se întrebau oamenii... înainte de a adormi în birlogurile de paie. CAMILAR, N. I 32. Înserarea se întinse asupra cantonamentului într-o furnicare a trupei care își alcătuisă birlogurile. SADOVEANU, M. C. 101.

— Pl. și: *birloage*. — Variante: *birloagă* (RETEGANUL, P. IV 11) s. f., *birloce* (ALECSANDRI, T. 113) s. n.

BÎRNĂ, *birne*, s. f. Trunchi gros de copac, cojit și uneori făpuit cu bardă, folosit ca material de construcție. Focul... crește și prînțe trosniturile birnelor și ale acoperișurilor s-auzeau răcnete. CAMILAR, N. I 178. *Aicea, în stînga pe deal, se văd șapte case de birne, sîndrilită și acoperite de omăt.* SADOVEANU, B. 111. *Furtușurile mării grozave Urlat-au, cu trăsnet trecînd, Și valuri și birne de nave Trosnit-au pe groapă-i căzînd.* COȘBUC, P. II 93. *Vezi gunoiul (sau paiul) din ochiul altuia și nu vezi birna din ochiul tău (= te supără micile cusururi ale altora, dar nu-ți dai seama de cusururile tale mari).*

BİRNEĂȚĂ s. f. v. *birneț*.

BİRNEȚ, *birnețe*, s. n. 1. (Mai ales la pl.) Cingătoare îngustă, artistică lucrată, cu care se încing femeile peste catrină. V. bată, briuleț. *Vinde, maică, două rețe (=rețe) Și îmi cumpără birnețe.* MARIAN, S. 26.

2. Brăcinar. *Birneț de ibrișin.*

— Variantă: *birneță* s. f.

BÎRSÂN, *-Ă, birsani, -e*, adj. (Despre oi, uneori substantivat) (Varietate de oi) cu lîna lungă și aspră. *Ce-mi tot spui, birsană oate!* LESNEA, I. 146. *Oiță birsană, De ești năzdrăvană... Să spui lui vrîncean Și lui ungurean Ca să mă îngroape Aice pe-aproape.* ALECSANDRI, P. P. 2. ✦ (Despre lîna acestor oi) Lungă și aspră, de calitate mijlocie. *Oiță bălană, Cu lîna birsană...* TEODORESCU, P. P. 435.

BÎRZOI s. n. (În expr.) Cu coada birzoi = cu coada ridicată în sus. *Cu coada birzoi, [pisica] făcu un salt și-și căută scăpare pe umărul lui Traian.* SADOVEANU, P. M. 239. *Iedul... ședea în picioare... cu bărbuța frumoasă și cu codița birzoi.* VISSARION, B. 83. *A-și face coada birzoi = a o lua nebunește la fugă.* *Morârița, cînd A văzut venind Care scriștînd... Și-a făcut coada birzoi Și-a fugit prin cele văi.* TEODORESCU, P. P. 151. *Cu părul birzoi = cu părul ridicat în sus (de frică), cu părul măciucă.*

BÎRZOIĂ, *birzoiez* și *birzoi*, vb. I. Refl. (Rar) 1. A se îngîmfa, a se umfla în pene. *Tinerică cînd erai, Zici că nărav nu aveai, Dar acum te-ai birzoiat, Cu nărav te-ai învățat.* TEODORESCU, P. P. 152.

2. A se supăra deodată și a sta supărat, a se burzului.

BÎRZOIĂȚ, *-Ă, birzoiăț*, *-te*, adj. (Mai ales despre coada animalelor) Ridicată în sus; birligat.

BÎȚ s. m. (Regional, numai în forma articulată) Bunic. *Bună dimineața, bîțule!*... — *Bună dimineața, Darie...* — *Ce mai faci, bîțule?* — *Bine, Darie...* STANCU, D. 88.

BÎȚĂ¹ s. f. (Regional) Bunică. *Vrei ceva de la mine.*

Spune-mi-o limpede. Nu mai umbra cu fofirlica... — *Nu vreau nimic, bîț!* STANCU, D. 345.

BÎȚĂ², *bîțe*, s. f. 1. Băț lung și gros, de obicei cu măciucie la un capăt; măciucă, ciomag. *Îl văd copil de unprezece ani, răzemat în bîță ciobănește, cu opincuța strînsă pe picior și cu o căciulă mare țurcănească dată pe ceafă.* VLAHUȚĂ, O. A. 290. *În piepturile păstorilor tineri, răzmași c-un cot de-o sitcă și c-o mină pe bîță, încolțea... dorul voiniciei!* EMINESCU, N. 5. *Bate-mă, doamne, cu bîta, Nu mă bate cu writă!* JARNIK-BİRSEANU, D. 430. *Ajunge o bîță la un car de oale.* ✧ Ex p. r. A da cu bîta-n baltă v. baltă.

2. Lovitură de ciomag; bătaie; p. ext. autoritate severă (a cuiva). *Știe numai de bîță.* □ *Flăcăul... fiind trăit pîn-atunci sub grija și sub bîta bacului... nu se simțea în stare... să-și înăptie atîtor întrebări.* GALAN, Z. R. 227.

BÎȚCĂ, *bîțci*, s. f. (Mold., Bucov.) Înălțime pe ceasta unui munte; ridicătură de pămînt pe loc drept și cu pădure pe ea; măgură. *Moș Anania al nostru... păzea de lungă vreme bîțcele cele bătrîne, despre care pușcașul Damian știa atîtea istorii.* SADOVEANU, O. V 446.

BÎȚLÂN, *bîțlani*, s. m. Nume dat la două pasări de baltă care se hrănesc cu pești: a) pasăre mare cu gîtul și picioarele lungi și cu penelă cenușii (*Ardea cinerea*); stîrc; b) pasăre mare cu gîtul și picioarele lungi și cu penelă negre (*Phalacrocorax carbo*). *Ușa s-a deschis; feciorul a intrat prîvind nedumerit pe cei doi bătrîni doborîți în jîțuri; iar Nicoară cu ochii înfierbințați îi ocolea domol ca vulturul pe deasupra unei părechi de bîțlani pițîți la margine de ostrov.* SADOVEANU, N. P. 262. *Un bîțlan trecu pe-deasupra [iazului], vîslînd rar; țîpetele lui înțierau tăcerea pădurilor de trestii.* SADOVEANU, C. I 408. *Albina doarme-ascunsă în macul adormit, Bîțlanul printre muferi stă-n labă neclintit.* ALECSANDRI, P. III 277.

BÎȚII, *bîții*, vb. IV. Intrans. A da din mîini și din picioare; (despre animale) a da din cadă, a mișca încoace și încolo, repede și neliniștit, din coadă. *Nenea Mandache stă pe gînduri, bîțînd din piciorul drept și scriștînd din vîrfurile ghetei.* CARAGIALE, M. 227.

BÎȚIĂLĂ, *bîțielii*, s. f. Mișcare repede și neliniștită a mîinilor, a picioarelor, a capului, (la animale) a cozii.

BÎZ interj. Onomatopoeie care imită zgomotul produs în zbor de unele insecte (albine, muște etc.). ✧ Ex p. r. *A face (cuiva) cu bîz = a-i face (cuiva) în necaz, în ciudă.* [Zinele] începură cu bîzele a se ruga de el ca să-și taie părul, să li-l dea lor; dară băiatul le făcea cu bîz! ISPIRESCU, L. 164.

BÎZĂI vb. IV v. *bizii*.

BÎZĂLĂU, *bizălăi*, s. m. (Regional) Gărgăun.

BÎZDĂGANIE s. f. v. *bizdiganie*.

BÎZDÎC, s. n. (Familiar, în expr.) A-i sări (cuiva) bîzdîcul = a-i sări (cuiva) tandăra, a se supăra ușor. *Să știți că Niculăieș Minecuță s-a supărat... Așa era și în sat. Îi sărea bîzdîcul dintr-o nimică.* SADOVEANU, P. M. 31. *A-i veni (cuiva) sau a-l apuca (pe cineva) bîzdîcul = a-i veni (cuiva) pe neașteptate pofta de ceva, a-l apuca (pe cineva) toanele sau hachițele.*

BÎZDÎGANIE, *bizdiganii*, s. f. (Rar) Namilă, dihanie, monstru; arătare, ciudățenie, comedie; drăcie; bazaconie. *Veți fi auzind... zicîndu-se: mărul discordiei. Eu mă prînz că nici nu visați ce bizdiganie mai este și aia.* ISPIRESCU, U. 2.

— Pronunțat: *-ni-e-*. — Variantă: *bizdăganie* (CREANGĂ, P. 244) s. f.

BÎZDOACA, *bizdoace*, s. f. (Regional) Ciomag gros, măciucă mare. *Ușu umbra cu Avram spre casă, legându-și de mijloc «bizdoaca», ciomagul-măciucă.* DUMITRIU, N. I. 88.

BÎZII, (rar) *bizii*, vb. IV. 1. Intrans. (Despre insecte, mai ales despre muște și albine) A produce (cu bătaia aripilor în zbor) un zumzet caracteristic; a zumzăi, a zuzăi. V. *zbîrni*, *șirii*. În *văzduh... zburau biziiind subțire... țînțarii cu miile.* DUMITRIU, N. 229. *Ațipesc și le bizite pe la urechi cele din urmă muscuțe ale amlui.* SADOVEANU, P. M. 82. *Țînțarii biziiiau mărunț la urechile noastre.* C. PETRESCU, s. 220. ♠ (Metaforic, despre vînt) *Biziiia în ciulinii prăvălșului, ușure, bălăreșul.* SADOVEANU, P. M. 37. ♠ Fig. *Sutele de ghiulele vîjiiiau prin fumegarea deasă, gloanțele biziiiau rătăcind.* SADOVEANU, O. VI 34. ♠ (În glumă) A ține isonul la o cîntare. *Duminecile biziiiam la strană.* CREANGĂ, A. 9.

2. Intrans. (Despre oameni) A-și arăta nemulțumirea murmurînd; a cîrți. V. *bombăni*. *Atunci s-a dat de gol afacerea și a prins a bizii satul.* SADOVEANU, M. C. 156.

3. Intrans. (Mai ales despre copii) A plînge forțat, cu glas tărăgănat, fără lacrimi; a se sili să plîngă, a scînci, a se miorcăi, a se sclifosi. *Bizii ca un mucos... Nici comandă unei companii n-ai putut s-o preiei, deși aveai ordin în regulă.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 9/3. *Ce... bizii, mă, că te-am atins?* PAS, Z. I 259.

4. Trans. A sicii, a necăji (cu insistențele), a cicăli. *Nu mă mai bizii atita!*

— Variantă: *bizii* (DAN, U. 145) vb. IV.

BIZIIALĂ, *biziieli*, s. f. Biziiit, biziiitură.

BIZIIIT s. n. Zumzet (de albine, de muște etc.), biziiitură. *Arșița văzduhului fierbe de biziiit de musculițe.* SANDU, D. P. 37. *Dar ce zgomot se aude? Biziiit ca de albine? Toți se uită cu mirare și nu știu de unde vine, Pînă văd pînjeniișul între tuțe ca un pod, Peste care trece-n zgomot o mulțime de norod.* EMINESCU, O. I 87. ♠ Sunet (prelungit) asemănător zumzetului de albine, de muște etc. În *tăcerea iatacului venea biziiitul duos al cîntecului [din scripcă] de-afară.* SADOVEANU, O. I 294.

BIZIIITOARE, *biziiitori*, s. f. Jucărie de copii care, cînd e învîrtită în aer, produce un biziiit ușor.

— Pronunțat: *-zi-i-*.

BIZIIȚOR, *-OARE*, *biziițori*, *-oare*, adj. (Neobișnuit) Care biziiie. *Muștele... albastre roiesc biziițoare.* LESNEA, C. D. 11.

— Pronunțat: *-zi-i-*.

BIZIIȚURĂ, *biziițuri*, s. f. Biziiit. *Numai iată ce aude o biziițură înădușită... Un roi de albine se învîrtea în zbor deasupra capului său.* CREANGĂ, P. 238.

— Pronunțat: *-zi-i-*.

BLACHÉU, *blacheuri*, s. n. Mică bucată de fier în formă semiovală, care se aplică pentru a proteja virful și tocul încălțămîntei.

— Variantă: *plachéu* s. n.

BLAGOSLOVI, *blagoslovesc*, vb. IV. Trans. 1. (Bis.) A binecuvînta. [Călugărul] *căpăta... de la unul ori de la altul un pahar cu rachiu și îi blagoslovea pe dreptii-credincioși.* PAS, L. I 91. *Blagoslovește-mi turbinca asta, că ori pe cine-oi urea eu, să-l vir într-însa.* CREANGĂ, P. 300. ♠ Expr. (În formule de politețe cu care se salută preoții și călugării) *Blagoslovește, cînstite părinte!* CREANGĂ, P. 110. ♠ Fig. (Familiar) A înjura. [Popa] *murmură... o vorbă urtă, ca răspuns la vorbele urite cu care era încredințat că-l blagosloveau.* PAS, L. I 14.

2. (Glumeț, rar) A atinge, a lovi; a face de petrecanie. *Vînătorul, venind într-un tîrziu, îl blagoslovi [pe lup].* ȘEZ. VI 156.

BLAGOSLOVIRE, *blagosloviri*, s. f. Faptul de a blagoslovi; binecuvîntare. *Încă n-a venit vremea lui Manolache! Cînd are să vie, poate că blagoslovirea lui să aibă preț mai mare.* CAMILAR, TEM. 93.

BLAGOSLOVIT, *-Ă*, *blagosloviți*, *-te*, adj. Binecuvîntat. *Ce casă blagoslovită! Se iubesc de douăzeci de ani ca niște hulubași.* ALECSANDRI, T. I 75.

BLAGOVEȘTENIE, *blagoveștenii*, s. f. (Mai ales la pl.) Numele unei sărbători religioase; bunavestire.

BLAJÎN, *-Ă*, *blajini*, *-e*, adj. 1. (Despre oameni) Bun la inimă, blînd, pașnic, îngăduitor. *Pînă și moș Ștefan, om blajîn, începu să se întărite.* BUJOR, s. 123. ♠ (Despre fire, expresie, manifestări ale oamenilor) Care exprimă bunătate, blîndețe; prietenos, binevoitor; blînd. *Înfruntarea asta plîină de luare în ris nu era decît o formă blajînă și dulce a răzbunării.* POFA, V. 107. *Azi, ce o sînt dîntro icoană veche, Blînd îmi răsai cu fața ta blajînă.* GOGA, P. 26. *Avea o figură simpatică, un zîmbet blajîn.* VLAHUȚĂ, O. A. I 108. ♠ Fig. E... atît de bine și în pădurea Cotoșmanei, cînd îi știi seama și noaptea e blajînă. GALACTION, O. I 266. *Moșul se reazămă de perete și include ochii la dezmierea blajînă... a soarelui.* SANDU-ALDEA, U. P. 217. *Apă bună Și adîncă și blajînă.* PĂSCULESCU, L. P. 176. ♠ (Adverbial) *O doamnă corect îmbrăcată în negru... se așeză lîngă dînsa și-i vorbi blajîn și dulce, mîngîind-o și încurajînd-o.* BART, E. 358.

2. (Mai rar, despre animale) Blînd, de care te poți apropia fără frică. *O căprioară blajînă, privind șfios și naiv ca și cum n-ar cugeta la nimic, se uită la copiii care întînd minile pentru a o mîngîia.* DEMETRESCU, O. 118.

BLAJINĂTATE s. f. (Rare) Calitatea de a fi blajîn; blîndețe, bunătate. (Ironic) *Blajînătatea și-o zugrăvise... pe obraz.* STANCU, D. 336.

BLAM s. n. Faptul de a-și atrage, prin purtarea sa, dezaprobarea lumii; exprimare a unei astfel de dezaprobări. *Degeaba cauți... Să scapi de blamul negrei tale fapte!* TOPIRCEANU, S. A. 112. *O spun aceasta fără grijă, căci sînt convins că pentru el aceasta nu e un blam.* IBRĂILEANU, SP. CR. 245. *Dac-aș fi venit singură, aș merita blamul persoanelor serioase și venerabile ca tine.* ALECSANDRI, T. 1305. ♠ *Vot de blam* v. *vot*.

BLAMĂ, *blamez*, vb. I. Trans. (Cu privire la persoane sau la fapte ale lor) A dezaproba (în public); a reproba, a condamna. (Refl. p. a.) *Chiar în adunările Societății literare... se blama vînzarea averii lui Hagi-Moscu în detrimentul creditorilor și în folosul familiei falitului.* GHICA, S. A. 152.

BLAMĂRE, *blamări*, s. f. Acțiunea de a blama; dezaprobare în public, reprobare.

BLĂNĂ¹, (1, 2) *blăni*, (2, 3) *blănuri*, s. f. 1. Piele de animal viu, cu păr mult și des. *Erau ursari cu urși... din blana urșilor femeile smulgeau ghemotoace de păr.* PAS, L. I 58. *Cum nu sînt un soarec, doamne — măcar totuși are blană, Mi-aș mîncea cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* EMINESCU, N. 42. ♠ (Metaforic) *În cugetul curat al Șușuleștilor nu credeau, dar era bine că aceștia s-au lepădat de sfruntarea fățișă, îmbrăcînd blana vulpii.* PAS, L. I 110.

2. Piele de animal, cu păr cu tot, prelucrată spre a fi folosită ca garnitură, căptușeală la îmbrăcăminte, cover de picioare etc. *Mare asortiment de blănuri.* □ *Moș Isailă încarcă în spate blăniile de vulpe și se luă după ea, rar, plecat din șale.* SADOVEANU, O. II 547.

3. Haină făcută din piele de animal cu părul ei sau haină căptușită cu astfel de piele. V. *bundă*, *cojoc*, *șubă*. *În salon, Elvira... adunase blănurile cucoanelor.* DUMITRIU, B. F. 55. *Prietenul meu își înfășură blana scumpă.* C. PETRESCU, S. 168. *Și fi-o da eu ție... Blănă*

lungă, moale, Cu samur în poale. ALECSANDRI, P. P. 121.
 ◆ (Poetic) *Și-a pus pământul blană albă și-și doarme somnul hibernal.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 34.
 — Pl. și: (învechit) *blane* (ALECSANDRI, T. 141).

BLĂNĂ², *blăni*, s. f. Scindură groasă (de obicei scurtă și cioplită cu secura). *Un avocat spătos îngrămădise în blana ușii un moșneag stîrb.* CAMILAR, N. II 306. *Cuiele bătute adînc în blana de lemn țineau încă puternic.* ANGHEL, PR. 132. *Un sfredel mare se aude rozînd feșturile uscate ale blăniî bătrîne de stejar [a ușii].* CARAGIALE, O. I 291.

BLANCHETĂ, *blanchete*, s. f. Imprimat, formular pe care se scriu mai alese telegrame sau polițe.

BLASFEMIE s. f. Defăimare a ceea ce e considerat sfînt; hulă.

BLAZĂ, *blazez*, vb. I. Refl. A deveni plictisit și degustat de toate. ◆ *T r a n z.* A toci (cuiva) sensibilitatea sau gustul, prin impresii puternice, des repetate. *Nemumăratele succese l-au blazat.*

BLAZĂT, *-Ă*, *blazați*, *-te*, adj. (Despre oameni) Care are simțirea tocită, care nu mai are interes pentru viață; plictisit, degustat. ◆ (Glumeț, despre animale) *Cîmele privind tot ce se întîmplă, cu ochi liniștiți și blazați.* BOGZA, C. O. 291. *Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i.* EMINESCU, N. 43. (Adverbial) *Raci negri, printre pietre, întînd subțiri antene și-n fund privesc calcanii ironic și blazat.* DRAGOMIR, P. 23.

BLAZŌN, *blazoane*, s. n. Semn convențional distinctiv al unui stat, al unui oraș sau (în orînduirile bazate pe exploatare) al unei familii nobile, aplicat pe discuri heraldice, pe steaguri, peceți etc.; herb, stemă. *Două uși în dreapta, acestea masive, cu frontoane bogat sculptate, cu blazoane colorate, duc spre apartamente.* CAMIL PETRESCU, T. II 173.

BLĂNĂR, *blănari*, s. m. Meseriaș care lucrează sau vinde blănuri.

BLĂNĂREĂSĂ, *blănărese*, s. f. Femeie care lucrează sau vinde blănuri.

BLĂNĂRIE, *blănării*, s. f. I. Meseria blănarului. *Lucrător foarte priceput în blănărie.*

2. Atelier unde se lucrează blăni¹; magazin sau prăvălie de blănuri.

3. (Mai ales la pl.) Blăni lucrute de blănar; blănuri.

BLĂNÎT, *-Ă* adj. v. îmblănit.

BLĂNÎȚĂ, *blănițe*, s. f. Diminutiv al lui *blană*¹.
 1. v. *blană* (2). *În fața lor, la masă, sta Gion Luudi. Măruntel, nervos, cu părul negru creț ca o blăniță de astrahan.* BART, E. 29.

2. v. *blană* (3). *Își luă ciomagul, căciuța cea mare și blănița.* SADOVEANU, P. S. 105.

BLĂNŌS, *-OĂSĂ*, *blănoși*, *-oase*, adj. (Despre animale sau despre haine de blană) Cu blană bogată, multă, cu fir des (și lung). *În sărici blănoase, cu căciuli cu fundul mai larg ca măsura capului, ceilalți merg cu privirea pironită în jos.* DELAVRANCEA, S. 171.

BLĂNUÎ, *blănuiesc*, vb. IV. *T r a n z.* (Învechit) A îmblăni. *Un benîșel de felendreș albastru blănuit cu samur.* NEGRUZZI, S. I 145.

BLĂSTĂM s. n. v. blestem.

BLĂSTĂMĂ vb. I v. blestema.

BLĂSTĂMAT, *-Ă* adj. v. blestemat.

BLĂSTĒM s. n. v. blestem.

BLĂSTEMĂ vb. I v. blestema.

BLEĂNDĂ¹ s. f. (Munt.) Termen de comparație pentru oameni molii, lipsiți de energie; bleg, nătîng. *Du-te și te spală, răspunse bătrînul cu asprime. Ce stai așa ca o bleandă? PREDĂ, I. 32. Se urcă în barcă moleșiți ca o bleandă.* D. ZAMFIRESCU, R. 120. *Dete peste dînsul într-un colț de înfundătură, unde se stîrcise ca o bleandă.* ISPIRESCU, U. 119.

BLEĂNDĂ², *blende*, s. f. (Mold.) Palmă, lovitură, îmbrînceană. *I-am tras într-o zi o bleandă [Smărăndiței], pentru că nu-mi da pace să prînd muște.* CREANGĂ, A. 5. [Cocoșul] *dă o bleandă lepezii de la gura cuptorului, iese teafăr și de-acolo și fuga la fereastră boierului.* CREANGĂ, P. 66. ◆ *Tiflă. Al... îmi dai blende nitam-nisam, fără să te fi îngrijit mai întîi a-mi plăti măcar ce-mi ești dator!* ALECSANDRI, T. I 374.

BLEĂȘCĂ adj. invar. (Mold.; adesea urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Ud tare, plin de apă; leoarcă. (În forma *bleoașcă*) *Cu capul bleoașcă de sudoare.* CAMILAR, N. II 377. ◆ (Adverbial, mai ales pe lîngă adjectivul « ud ») *Era udă bleoașcă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 148.
 — Variantă: *bleoșeu* adj. invar.

BLEAU¹ interj. (Numai în expr.) **A nu zice nici bleau** = a nu zice nici cîrc, nici pis. *Nu mai cutează să zică nici bleau.* ISPIRESCU, L. 277.

BLEAU², *bleauri*, s. n. (Regional) Tablă de fier cu care se îmbracă osia carului, ca să nu se roadă de butucul sau de căpășina roții. ◆ (Adjectival, despre fier) De calitate proastă. *Dacă plugul e de fier bleau... nu poți trage brazda nici îngustă, nici adîncă.* STANCU, D. 152.

BLEFARÎȚĂ, *blefarite*, s. f. Inflamație a pleoapelor.

BLEG, **BLEĂGĂ**, *blegi*, *-e*, adj. I. (Despre urechile animalelor) Care atîrnă moale în jos; (despre urechile oamenilor) îndepărtat de cap și indoit; pleoștit. ◆ (Despre unele obiecte) Cu marginile atîrnînd în jos; pleoștit. *La un semn al baghetei sale magice, [scamatorul] făcea să apară din pălăria lui bleagă doi porumbei albi.* SAHIA, N. 66.

2. (Despre ființe) Moale, molatic, moliiu; (numai despre oameni) prost, tont, nătărău. *Te-ai gîndit că țî-ar fi tare rușine dacă te-ar vedea, așa bleg și speriat... prietenii tăi.* PAS, Z. I 266. *Fără să pricep cum dintr-un pui aurii și micuț poate să iasă o găină bleagă și pestrîșă.* CAMIL PETRESCU, T. II 157. *Al treilea, spinăte, mai plîm decît ei, însă bleg și cu privirile adormite: era cel mai bogat om din sat.* SADOVEANU, P. M. 31. ◆ (Adverbial) *Tocmai atunci băgă de seamă că un soldat din compania dinainte nu călca de loc a erou, umblînd bleg, trăgîndu-și picioarele după el.* D. ZAMFIRESCU, R. 225. ◆ (Substantivat) *Noi stăm ca blegii în cafenele.* CARAGIALE, O. II 138.

BLEGLI, *blegesc*, vb. IV. Refl. I. (Despre oameni) A deveni bleg; a se moleși, a se prosti. *V. r a m o l i.*

2. (Despre urechile animalelor) A se face bleg, a se lăsa în jos, a se pleoști.

BLEGÎT, *-Ă*, *blegiți*, *-te*, adj. (Despre urechile animalelor) Care atîrnă (moale) în jos; (despre urechile oamenilor) depărtat de cap și aplecat în jos; bleg, pleoștit. *Avea urechile blegite, ca niște foi de ceapă.* SAHIA, N. 92. *Braica, Grivei și Dudaș, cu botul la pămînt, cu urechile blegite, cu coada întînsă, aleargă fără îndurare.* ODOBESCU, S. III 41.

BLEJDI vb. IV v. bleoșdi¹.

BLĒNDĂ s. f. Mineru de zinc.

BLĒNORĂGIE, *blĒnoragii*, s. f. Boală venerică infecțioasă, constînd în inflamarea mucoasei organelor genitale; (popular) sculament.

BLEOĂȘCĂ adj. invar. v. bleoașcă.

BLEOJDÎ, *bleojdesc*, vb. IV. *Tranz.* (Cu complementul «ochii») A căsca, a zgîi, a hólba, a boldi ochii. *Căscase gura și bleojdi ochii la cele ce spunea vinătorul.* ISPIRESCU, L. 141. † *Refl.* A se uita cu ochii căscați la ceva sau la cineva. *Constandine, nu te bleojdi la mine.* PAS, L. I 13.

— Pronunțat: *bleoj-*. — Variantă: *blejdi* (CARAGIALE, s. 45) vb. IV.

BLEOJDÎ², *bleojdesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* (Cu privire la urechi, la cap) A lăsa să atîrne (moale) în jos; a pleoști. 2. *Refl.* (Despre oameni) A se moleși, a se ramoli, a se boșorogi.

— Pronunțat: *bleoj-*.

BLEOJDIRE, *bleojdiri*, s. f. Faptul de a (se) bleojdi²; pleostire. *În mișcarea năvă a căciulii ridicată pe frunte, în bleojdirea capului pe o parte... mulțimea avea înțelegerea dreaptă a unei împrejurări mari.* D. ZAMFIRESCU, R. 7.

— Pronunțat: *bleoj-*.

BLEOJDÎT¹, -Ă, *bleojdiți*, -te, adj. (Despre ochi, mai ales la pl.) Căscat, zgîit, holbat. *I-a spus vorbe franțuzești, de-arămas domnul Căftănoiu cu ochii bleojdiți.* SADOVEANU, P. M. 205. *Doi copilași... așteaptă cu ochii bleojdiți să scoată daica Mitrana cartofii din spuză și dovleacul roșu din căldare.* DELAVRANCEA, S. 40.

— Pronunțat: *bleoj-*.

BLEOJDÎT², -Ă, *bleojdiți*, -te, adj. Lăsat în jos; turtit, pleostit. *Umblu cu pălăria găurită, bleojdită.* STANCU, D. 194. *Îi măsurase și îi cîntărise și el... Mustățile mai crescute la unii, mai bleojdite la alții.* PAS, L. I 291. *Cățeluşii, care pin-aci stau pe lingă foc cu urechile bleojdite și cu nasurile sub coadă, se repeziră ca niște săgeți, se năpustiră spre babă.* POPESCU, B. I 98.

— Pronunțat: *bleoj-*.

BLEOȘTÎ vb. IV v. blești.

BLEOT, **BLEOATĂ**, *bleoși*, *bleoate*, adj. (Regional) Prost, prostălu, nătîng, nătărău, tont. V. *bleg*. (Substantivat) *Stăi, bade. Unde-ați pornit-o? Acesta, încăpătînat, trăgea înainte, fără să răspundă.—N-auzi, mă, bleotule! Unde vă duceți?* D. ZAMFIRESCU, R. 84.

BLEOTOCĂREALĂ, *bleotocăreli*, s. f. (Rar) Flecăreală. *În literatură... bleotocăreală de vorbe fără miez și fără nici o intenție de logică.* VLAHUȚĂ, la IDRO.

BLEOTOCĂRI, *bleotocăresc*, vb. IV. *Intranz.* 1. (Mold., Bucov.; despre ființe) A umbla prin apă, improșcînd cu picioarele; a se bălăci. *Lîngă fîntînă... bleotocăreau niște rațe, tot spălîndu-se.* CONTEMPORANUL, V. 97. 2. A vorbi fără socoteală; a flecări.

— Pronunțat: *bleo-*.

BLESTÊM, *blesteme*, s. n. (Și în forma populară *blăstăm*) Imprecție (legată de credințele superstițioase) prin care se invocă abaterea unei nenorociri asupra unui adversar. [Asupritorii] *împozărați de slăvi și de steme, De ură ferecată-n blesteme.* DEȘLIU, G. 37. *Asternută la prima furie, era o scrisoare fulgerătoare, plină de învinuiri și blesteme.* BART, E. 241. † *Expr.* A-și face blestem cu (sau de) cineva = a se purta rău cu cineva, a chinui, a maltrata. *Acum cred că nu și-i mai face blăstăm cu mine, mi-i da drumul... că tare mare treabă mai am.* CREANGĂ, P. 314. † (În basme și legende) Vrajă căzută asupra unui lucru. *Un blestem ce-apasă pe codru Schimbătu-i-a-n piatră și iască [pe cavaleri].* BENIUC, V. 85.

— Accentuat și: *bléstem*. — Pl. și: *blestemuri* (GHEREA, ST. CR. II 279). — Variante: (popular) *blăstăm*, *blăstém* s. n.

BLESTEMĂ, *bléstem*, vb. I. 1. *Tranz.* (Și în forma populară *blăstăma*) A spune, a rosti, a exprima un blestem

împotriva cuiva (v. *afurisi*); a invoca abaterea unei nenorociri asupra cuiva. *În «Venere și Madonă» poetul învinuiește, blestemă pe iubita sa.* GHEREA, ST. CR. I 143. *Plimbă-se călugării, «Blestemîndu-și părinții, De ce i-au călugărit și nu i-au căsătorit.* JARNIK-BİRSEANU, D. 217. † (Urmă de propoziții secundare arătînd felul nenorocirii) *Împărăteasa își blăstămă fata ca să se facă pasăre verde și nouă ani să trăiască în codru.* BOTA, P. 105. † *Absol.* *Femeile au început să țipe, să ocărăscă și să blesteme.* PAS, L. I 31. † *Refl. reciproc.* *Hai să ne blăstămăm, și care dintre noi amîndoi a fi mai meșter, acela să icie banii!* CREANGĂ, P. 58.

2. *Intranz.* A injura, a ocări cu vorbe urite, a rosti vorbe de hulă; a huli. *Femeia blestema de ciudă... mai ales că și pruncul plîngea în leagăn.* CAMILAR, TEM. 82. † *Tranz.* (Cu privire la un moment din viață, la viașă, soartă etc.) A cîrta, a se revolta împotriva-i. *Viașă nu-mi blestem și nici moartea nu mi-o chem.* MACEDONSKI, O. I 39.

— *Prez. ind. accentuat și: bléstem*. — *Prez. ind. pers. 3 și: blestemă* (GHEREA, ST. CR. I 143). — Variante: (popular) *blăstămă*, *blăstăm* și *blăstăm*, *blăstemă* vb. I.

BLESTEMĂT, -Ă, *blestemăți*, -te, adj. 1. (Și în forma populară *blăstămat*) Cu purtări rele; rău, ticălos, mișel; (adesea în glumă, fără înțeles rău, despre copii) ștrengar. *Să nu-ți faci de lucru cu ei, căci sînt niște oameni blestemăți!* † (Substantivat) *Dar tu, blestemato, cine ești?* BENIUC, V. 66. *Dăduse poruncă să pornească în căutarea blestematului care îi făcuse de rușine.* PAS, Z. I 227. *În stați oleacă, blăstămașilor, să vă dau eu!* CREANGĂ, A. 42. *Șezi binîșor, blăstămatule!* ALECSANDRI, T. 110. † *Nenorocit, rău, neprielnic. Vreme blestemată.*

2. (În superstiții) Pe care l-a blestemat cineva, pe care l-a ajuns blestemul cuiva; afurisit. *Arunc repede floarea, ca pe un lucru blestemat.* SAHIA, N. 27.

— Variantă: (popular) *blăstămăt*, -ă adj.

BLESTEMĂȚIE, *blestemății*, s. f. (Și în forma populară *blăstămăție*) Calitate sau (mai ales) purtare, faptă de om blestemat; mișelie, infamie, ticăloșie; situație care decurge din asemenea fapte. *Nu avusesse nimeni... curajul să-i spună despre nemiapomenita blestemăție a derbedeilor.* PAS, Z. I 49. *De cînd sînt n-am văzut asemenea blăstămăție.* SADOVEANU, N. F. 33. *Să fi văzut ce blăstămăție... era în casă: fereștile sparte, soba dărmată, smocuri de păr smuls din cap.* CREANGĂ, A. 113. *Așa-numitele lor blăstămății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau.* EMINESCU, N. 98. † *Vorbă urită, injurioasă. N-avem poftă să ascultăm blestemățiile tuturor cîstingărilor.* PAS, L. I 152.

— Variantă: (popular) *blăstămăție* s. f.

BLEȘTÎ, *bleștesc*, vb. IV. *Intranz.* (Mold., Bucov.; construit de obicei cu o negație sau cu «abia») A sufla (greu); a-și trage (cu greu) suflul. † (Determinat prin «dîn gură») A articula cu greu un sunet (din cauza lipsei de suflu), a vorbi greu (din cauza slăbiciunii sau a spaimii). *Baba era umflată cit o bute și nici nu putea blești măcar dîn gură.* CREANGĂ, P. 15. † A scoate un cuvînt, a spune (măcar) un cuvînt; a cîrni. *Nu care cumva să bleștești dîn gură cătră cineva despre ceea ce a urmat între noi, că te-am șters de pe fața pămîntului.* CREANGĂ, P. 207. † *Tranz.* A rămas cu gura căscată, fără să bleștească un cuvînt. *CREANGĂ, A. 60.* † A vorbi mult, a da din gură. *La ce bleștești așa dîn gură?* CAMILAR, N. II 255.

— Variantă: *bleoști* vb. IV.

BLEU adj. invar. Albastru-deschis; azuriu. *Cei doi copii blonzi au fost îmbrăcați în pijamale bleu.* SAHIA, U.R.S.S. 9.

— Pronunțat: *blô*.

BLEUMARIN adj. invar. Albastru-închis. *Cel mai tînr... ducea în spate, peste costumul bleumarin, o aspră*

traistă țărănească. BOGZA, C. O. 25. M-a întâmpinat o doamnă între două virste și cu șorț bleumarin. SAHIA, U.R.S.S. 129.

— Pronunțat: blömarin și (greșit) blömarin.

BLID, *blide*, s. n. (Popular) 1. Vas, de obicei adinc, de pământ sau de metal (mai rar de lemn), din care se mănincă; strachină. *Ea îl chema cu glas blind și îi pune într-un blid mîncare.* SADOVEANU, N. F. 31. *Un blid ca o jumătate de mîerță era plin de curechi acru.* RETEGANUL, P. I 65. ✧ *Expr.* A intrat nora în blide, se zice în ironie unei persoane care e neîndemnitică sau sparge ceva. A mîncea dintr-un blid cu cineva = a fi intim, apropiat, în raporturi strînse cu cineva. ✧ Căntărea de mîncare, bucatele servite într-un astfel de vas. *Își pune cînceva dinainte un blid de mîncare.* HOGAȘ, DR. II 59. ✧ *Expr.* Blid de linte = (cu aluzie la un fapt povestit de biblie) sumă de bani sau altă răsplată (de valoare neînsemnată) pentru care cineva comite o josiție, în special un act de trădare.

2. (La pl.) Nume generic pentru tot felul de vase în care se servesc sau se păstrează bucatele. *Cînd sfîrșiră masa, fetele își strînseră blidele și le așezară frumos în coșurile acoperite cu ștergere albe, înflorate cu arnici.* MIHALE, O. 205. *Masa era... împodobită cu blide și tacîmuri de argint.* SADOVEANU, Z. C. 135. *Odaia lui era curată, cu pat bun, cu ghiwece de mușcată în ferestre, cu blide înflorate pe pereți.* REBREANU, P. S. 131.

— Pl. și: (rar) bliduri (POBESCU, B. II 30).

BLIDĂR, *blidare*, s. n. (Popular) Dulap cu polițe și fără uși, în care se păstrează blide, vase, tacîmuri. *Trandafira scoase din blidar o bucată de colac.* CAMILAR, TEM. 92. *De pe blidar un biet opaiț își joacă para turburată.* GOGA, C. P. 33.

BLIDIȘEL, *blidișele*, s. n. (Rar) Diminutiv al lui blid. *Da de prînz ce mi-ai adus? — Cocoșel în blidișel, Vinșor în păhărel.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 271.

BLINDĂ, *blindex*, vb. I. T r a n z. I. A acoperi părțile exterioare ale unui vas de război, ale unui tanc, automobil, vagon etc. cu plăci metalice, pentru a-l apăra contra proiectilelor.

2. A acoperi cu un înveliș metalic aparatele electrice sau piesele lor, pentru a le proteja contra perturbărilor venite din exterior, sau piesele producătoare de perturbări electrice sau magnetice, spre a micșora aceste perturbări.

BLINDĂJ, *blindaje*, s. n. I. Înveliș de plăci groase de metal care acoperă părțile exterioare ale unui vas de război, ale unui tanc, automobil, vagon etc., pentru a le proteja contra proiectilelor. *O parte din ostași lucrau sus pe tancuri, cercetînd tunurile și celelalte arme; o altă parte cerceta motoarele, blindajul și șemilele.* ȘCÎNTEA, 1951, nr. 1954.

2. Înveliș metalic care protejează aparatele electrice sau piesele lor contra perturbărilor venite din exterior sau piesele și aparatele producătoare de perturbări electrice sau magnetice, în scopul de a reduce aceste perturbări.

BLINDĂT, -Ă, *blindați, -tă*, adj. I. Prevăzut cu un blindaj. *Tren blindat. Mașini blindate.* □ *Automobilele blindate zvoirleau în șanșuri... cai, tunuri, oameni.* CAMILAR, N. I 9. ✧ (Substantivat, n. pl.) Nume dat vehiculelor de luptă prevăzute cu blindaj. *În ultimul război, blindatele au avut un rol important.*

2. (Despre unități militare) Care are în componența sa mijloace de luptă blindate. *Divizie blindată.*

BLINIE s. f. v. blinie.

BLINIE, *blinii*, s. f. (Mai ales la pl.) Un fel de mîncare făcut dintr-un aluat ca al clătitelor, așezat în straturi și umplut cu brînză, cu pește etc. (Atestat în forma *blinie*)

Dacă domnul va să cîneze, îmi zise el, i-am gătit... blinie cu icre fierțe în unt. NEGRUZZI, S. I 58.

— Variantă: blinție, blinie, s. f.

BLÎND, -Ă, *blînzi, -de*, adj. I. (Despre oameni, în opoziție cu violent, aspru, sever) Care este (sau pare a fi) incapabil de a face un rău; blajin. *V. prietenos, bun.* *Blînda și îngăduitoare, n-a vrut să-și puie mîntea c-o sturlubatecă și c-o leneșă de fată ca aceasta.* CREANGĂ, P. 292. [Nicolaie Mavrocordat] era bun cîrmuitor, aspru către aristocrați, pre care știa a-i ținea în respect, și blînd către norod. NEGRUZZI, S. I 179. *O umbră blînda și ușoară Din seraiuri iese năntînd spre mal.* BOLINTINEANU, O. 102. ✧ (Despre fapte, sentimente și tot ce ține de natura omului) De om bun; dulce, duos. *Lelițele mele de la Păstrăveni... sămănuu mamei, al cărei zîmbet blînd îmi mai rămăsese în inimă.* SADOVEANU, N. F. 6. *Și nu e blînd ca o poveste Amorul meu cel dureros.* EMINESCU, O. I 211. *Blînzi erau ochii, blînda era fața, Blînd era glasul celui străin.* ALECSANDRI, P. I 23. *Astănoapte și ieri noapte, Mă strigă cu blînde șoapte Mîndra mea.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 152. ✧ (Adverbial) *Placă gura la ureche-i, blînd pe nume el o cheamă.* EMINESCU, O. I 84. *Blînd dacă te vei purta, Atunci vei putea afla.* TEODORESCU, P. P. 104. ✧ (Despre animale, în opoziție cu sălbatic, rău) Care nu face rău, de care te poți apropia fără teamă, care nu se sperie. *Și voi, cîinii mei, Blînzi ca niște miei, Tari ca niște lei.* BOLINTINEANU, O. 80. *El zărește-o căprioară, Fiară blînda de la munte.* ALECSANDRI, P. II 89. *Șerpele de casă îi blînd și nu mușcă.* ȘEZ. I 128. *Mielul blînd sugă la două oi (= omul care se dă bine cu toată lumea trage foloase de la toți).*

2. Fig. (În opoziție cu aspru, dur etc.) Care dă senzație plăcută de calm; potolit, lin, domol, dulce. *Soarele blînd ne stropește cu razele lui calde.* STANCU, D. 70. *Vom visa un vis ferice, Îngîna-ne-vor c-un cînt Singuratece izvoare, Blînda baterie de vînt.* EMINESCU, O. I 75. *Ieri timpul era acoperit și blînd.* NEGRUZZI, S. I 99. ✧ *Iarnă blînda = iarnă fără ger, călduță, ușoară.*

BLÎNDĂ s. f. Urticarie. *Uite, ce blînda mi-a ieșit pe trup!* CREANGĂ, P. 264.

BLÎNDEȚĂ s. f. v. blîndețe.

BLÎNDEȚE, (rar) *blîndețe*, s. f. (Și în forma *blîndeță*; în opoziție cu aspru) Calitatea de a fi blînd; purtare, vorbă blînda, de om blînd. *Se duse pomina de blîndețele lui, pentru care și poporul îl numi Pătrașcu-vodă cel bun.* ISPIRESCU, M. V. 3. *O babă întâmpină pe fată cu blîndeșă.* CREANGĂ, P. 288. *Ochii ei, de o întunecată blîndeșă, aveau numai pentru el grijă și înțelegere.* EMINESCU, N. 40. ✧ Loc. adv. (De obicei batjocoritor, la adresa celor ipocriți) *cu duhul blîndeței* (sau, mai rar, *blîndețelor*) v. duh. ✧ (Concretizat, poetic) Persoană blajină. *Mezina era o blîndeșă bălaie, subțire ca o trestie.* SADOVEANU, P. M. 238.

— Variantă: blîndețu s. f.

BLOC, *blocuri*, s. n. I. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Bucată foarte mare dintr-o materie solidă și grea; masă solidă (de materie) dintr-o singură bucată. *Văzu... cum copilă A stîncilor întunecate blocuri.* TOPÎRCEANU, B. 92. *În cămășile lor albe de pînză, oamenii păreau niște blocuri de marmoră.* SANDU-ALDEA, D. N. 242.

2. Grămadă de lucruri (de același fel) considerate ca alcătuint o masă unică. *Organe, haine, groază, la un loc, Nu sînt decît un bloc.* CAMIL PETRESCU, V. 79. ✧ Loc. adv. În bloc = împreună, laolaltă, formînd un tot. ✧ (În expr.) *Bloc de desen* = teanc de foi de hîrtie tăiate egal, ușor lipite una peste alta și întrebuințate la desenat. *Bloc de calendar* = calendar format din mai multe foi detașabile (după numărul zilelor sau al săptămînilor dintr-un an). *Bloc de birou* = teanc de

foi de hirtie tăiate egal, legate la o margine a lor, de obicei perforate (ca să poată fi ușor desprinse) și folosite pentru a face însemnări.

3. Clădire de dimensiuni mari, cu mai multe etaje, cuprinzând un număr important de apartamente, birouri, magazine etc. *Pe colbulul șes al ăstor locuri, Din strimbele bordeie, astăzi cresc Și cată-n soare falnicele blocuri Din cartierul nou muncitoresc.* CASSIAN, H. 23.

4. (De obicei determinat prin «al cilindrilor») Parte principală a motoarelor cu ardere internă, la care doi sau mai mulți cilindri sînt turnați împreună.

5. Alianță, înțelegere (între state, partide, grupări etc.) încheiată în vederea realizării unor scopuri politice comune. *Organizatorii unui nou război fac totul pentru a împărți statele în blocuri ostile unul față de altul.* SCÎNTEIA, 1954, nr. 2968.

BLOC², blocuri, s. n. (Învechit) Blocadă.

BLOCĂ, *blockez*, vb. I. *Tranz.* 1. A izola (un oraș, un port sau un stat) prin blocadă; a împresura.

2. (Cu privire la o arteră de circulație) A închide, a face impracticabil; (cu privire la mișcare, circulație) a împiedica, a opri; (cu privire la persoane sau la vehicule) a împiedica în circulație, în mers. *Două căruțe, oprite în drum, blocau șoseaua.* □ *M-am lăsat dus pînă în apropierea teatrului, unde la un moment dat m-am găsit blocat și n-am mai putut înainta.* ANGHEL, PR. 38.

3. (Cu privire la un dispozitiv mecanic) A fixa într-o poziție dată; a imobiliza. *Rugina a blocat cablurile frinelor.* + *Ref. l.* A se opri, a se înțepeni. *Motorul s-a blocat.* + *Ref. l. (Med.; despre organe)* A nu mai funcționa. *Bolnavului i s-au blocat rinichii.*

4. A opri folosirea unor produse, a unor fonduri sau a unor mijloace necesare pentru alte scopuri. *Militarizarea economiei sustrage și blochează fonduri uriașe pentru scopuri neproductive.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2712. + A opri completarea unui post vacant, rămas mult timp neutilizat.

BLOCĂDĂ, *blockade*, s. f. 1. Împresurare, încercuire, cu armata sau flota, a unui oraș, a unui port etc., cu scopul de a întrerupe orice comunicație cu cei din afară și de a-l sili să se predea.

2. Izolare a unui stat de către țările care-i sînt dușmane, prin închiderea, cu ajutorul forțelor armate, a comunicațiilor ei cu exteriorul (mai ales pe apă) sau prin măsuri economice, financiare și politice, care să o silească la capitulare. *Bilanțul dezvoltării economice a tuturor țărilor de democrație populară dovedește în mod convingător că politica blocadei economice, dusă de imperialiștii din S.U.A. față de țările din lagărul democrației și socialismului, a suferit un eșec total.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2500.

BLOCĂJ, *blockaje*, s. n. Terasament format din blocuri mari de piatră sau de beton, servind drept fundație (la șosele) sau ca apărare contra valurilor, a sloiurilor etc.

BLOCĂRE, *blockări*, s. f. Acțiunea de a bloca și rezultatul ei. + Oprirea eliberării unei sume de bani.

BLOCNOTES, *blocknotesuri*, s. n. Bloc de birou (v. *block* (2)); notes.

BLODOGORÍ, *blodogoresc*, vb. IV. *Intranz.* A vorbi fără înțeles; a bolborosi, a hodorogi, a bodogăni. *Blodogorea din gură de nu înțelegeai nimic.* SANDU-ALDEA, U. P. 87. + *Tranz.* *Capitanul blodogori un răspuns de om somnoros.* SANDU-ALDEA, U. P. 187.

— Variantă: *blodogorí* (PAS, Z. I 145) vb. IV. †

BLOGODORÍ vb. IV v. *blodogori*.

BLOND, -Ă, *blonzi*, -de, adj. (Despre culoarea părului sau a tenului, p. ext. despre oameni; în opoziție cu

brun, brunet, smead, oacheș) De culoare deschisă, care bate în galben; bălai, bălan. *Copila mea cu lungi și blonde plete.* EMINESCU, O. I 200. *Peste capul blond al fetei zboară florile ș-o plouă.* EMINESCU, O. I 154. *Nu le-ar putea cineva deosebi dacă... n-ar fi una brună și alta blondă.* NEGRUZZI, S. I 327. + *Bere blondă* = bere de culoare galbenă-deschisă. + (Substantivat) Persoană cu chipul sau părul blond. *Avea... obraji grași, pufoși, de blondă ce încărumește.* DUMITRIU, B. F. 37.

BLONDĂ, *blonde*, s. f. (Învechit) Dantelă albă, ușoară, de mătase. *Printre coajurile cu flori, cu blonde, cu panglice și cu pene... zării mai multe figuri rotunde și drăgălașe.* ODOBESCU, S. I 384. *Alese o rochie de catifea... un vâl de blondă alb și un șal negru.* NEGRUZZI, S. I 27.

BLONDÍN, -Ă, *blondini*, -e, adj. (Rar) (Despre culoarea părului sau despre chipul unei persoane) Blond. *Îmbaieră minile-n părul blondin.* COȘBUC, P. II 207. + (Substantivat, f.) Femeie cu părul blond.

BLUF, *blufuri*, s. n. (Englezism) Născocire, minciună făcută cu scopul de a speria, de a intimidă sau de a induce în eroare pe cineva. *V. c a c i a l m a.*

BLUM, *blumuri*, s. n. Lingou în secțiuni pătrate, care se supune prelucrării la bluming.

BLUMING s. m. Laminor puternic folosit pentru subțierea unor lingouri mari.

BLUZĂT, -Ă, *bluzați* -te, adj. (Despre corsajul unei rochii, al unei haine etc.) Făcut ceva mai lung și mai larg și lăsat să atîrne puțin (ca o bluză) peste cingătoarea strînsă a taliei.

BLUZĂ, *bluze*, s. f. 1. Obiect de îmbrăcăminte femeiască, făcut din pînză, mătase etc., care îmbracă partea de sus a corpului pînă la talie.

2. Haină purtată de militari vara.

3. Îmbrăcăminte de protecție purtată de muncitori în timpul lucrului. *Ce-i de făcut? reluă cel cu bluză roșie.* CAMILAR, TEM. 100. *Bluza albastră și imineii din picioare îi schimba o dată cu începutul toamnei.* DUNĂREANU, N. 16.

BŌA (1) s. m. invar., (2) s. n. invar. 1. Gen de șerpi mari, neveninoși, care trăiesc în regiunea tropicală a Americii și în Madagascar; nume dat impropriu și altor șerpi mari exotici. + *Boa-constrictor* = specia cea mai cunoscută a genului de șerpi descris mai sus. *De cite ori n-am fost în primejdie de a fi... mîncat de tigri sau înghițit de vrun boa-constrictor.* HOGAȘ, H. 96.

2. Fișie lungă de blană (sau de pene) purtată altădată de femei în jurul gîtului.

— Pronunțat: *bo-a*.

BOABĂB s. m. v. *baobab*.

BOĂBĂ, *boabe*, s. f. 1. Fructul cărnos și rotund al unor plante (ca vița de vie, agrișul etc.), în mijlocul căruia se găsesc sîmburii. *V. b o b. Vînu-i... din boabe roșioare.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 373.

2. (Rar) Bob³ (3). *Punctu-abela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînul fără margini peste marginile lumii.* EMINESCU, O. I 132. + *Expr.* (Ca o întărire a negativului) A nu ști (sau a nu pricepe etc.) *boabă* (sau *nici o boabă*) = a nu ști (sau pricepe etc.) de loc, nici un pic. [Fetița] *clăpăi pe nerăsuflute o fabulă, fără să priceapă boabă.* CARAGIALE, S. 9. *Sărmane omule, dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi?* CREANGĂ, A. 17. (Eliptic) *Poți tu să citești ce zice aici?—Ba nici boabă, răspunse el.* ISPIRESCU, L. 270. A nu zice (nici o) *boabă* (frîntă) sau (nici) două *boabe* legănate = a nu zice absolut nimic, nici o vorbă, nici pis. *Băiatul n-a mai zis boabă.* □ *Se zăpăci pînă într-atîta, de nu știu deocamdată să zică nici două boabe legănate.* ISPIRESCU, L. 387.

BOACĂ s. f. (In expr.) A fi tare de boacă = a) a nu-i prea păsa, a nu-și pierde cumpătul; b) a fi tare de cap, a fi prost, mărginit. **A nu ști (sau pricepe) (nici) boacă** = a nu ști (sau pricepe) nimic; a nu ști boabă.

BOACĂN, -Ă, *boacăni, -e*, adj. (Familiar) Nepotrivit, prostesc, stupid. *Orice privesc e boacăn, trist, urât. ALECSANDRI, T. 1313.* ♦ (Mai ales despre acțiuni omenești) Care contravine normelor obișnuite, care poate avea consecințe rele, grave. *L-am prins cu alta mai boacăna. CARAGIALE, O. I 154.* ♦ Expr. **A făcut una boacăna sau a făcut-o boacăna** = a făcut ceva din cale-afară de prostesc, de nepotrivit. *Cite-ai făcut boacăne de când m-ai luat și pînă acum, toate-au fost cum au fost; dar asta le-a făcut urf. ȘEZ. IX 53.*

BOAITĂ, *boaita*, s. f. Epitet dat unui bou (slab); vită (slabă). ♦ Termen de batjocură pentru oameni, în special pentru popi. *O, o, beaite sălbatice, ciocoi. DUMITRIU, B. F. 156. Cit pe ce era să ne ologească boaita cea îndrăcită. CREANGĂ, A. 43. Afară, boaita! leșiți, că pre toți vă omor. NEGRUZZI, S. I 161.*

— Pronunțat: *boai-*.

BOALĂ, *boli și boale*, s. f. 1. Tulburare a activității normale a organismului sub influența unor agenți din mediul interior sau exterior; tulburare a sănătății. *Boală de inimă. Boli epidemice.* □ *Și-l grijește așa de bine, că peste câteva zile îl scoate din boală. CREANGĂ, P. 76. Nu vede bine; dar asta poate fi o boală trecătoare. NEGRUZZI, S. I 41.* ♦ Fig. *Criza, șomajul, risipa, mizeria maselor largi, iată bolile incurabile ale capitalismului.* ♦ (Popular) *Boala copiilor* = epilepsie. *Toți se speriară că l-a găsit boala copiilor. GORJAN, H. II 155. Boală lungă sau boală mare* = tifos. *Boală rea* = a) epilepsie; b) tifos. *Boală seacă* = tuberculoză. *Boală de zahăr* = diabet. ♦ Loc. a d v. (Argotic) **De boală** = din capriciu, de-al dracului; din necaz, invidie, răutate etc. ♦ Expr. **A băga rufe în boală** = a spăla rufele prost, de mintuală. **A scoate rufe din boală** = a spăla rufele bine, după ce mai întâi au fost prost spălate. (Familiar) **A băga (pe cineva) în boală** (sau în boale sau în toate boalele) v. băga.

2. Epitet dat vitelor (sau altor animale) care nemulțumesc pe om (trag prost, sînt nărăvașe etc.). *Dii, boală! STANCU, D. 187. Ho! boală!... strigă Gîrneată cu glas de tunet. HOGAȘ, DR. II 98.*

BOALFĂ s. f. v. *bolfă*.

BOALTĂ s. f. v. *boltă*.

BOAMBĂ, *boambe*, s. f. (Regional) Bilă, glob, sferă. *Erau două lovituri grozave, c-un buzdugan scurt, mlădios și cu boambă de plumb la cățat. SADOVEANU, Z. C. 198.*

BOANȚĂ s. f. v. *boanță*.

BOARE s. f. 1. Vînt lin și răcoritor (mai ales de seară sau de dimineață); suflare, adiere de vînt. *Mii și mii de grîne-nalte, Aurite și învoalte, Fremătau în boarea blindă. CASSIAN, în POEZ. N. 113. Stătea în picioare, lingă focul lor... înalt, cu capul alb, înfiorat ușor de boarea serii. GALAN, Z. R. 376. Flăcăii se soreau răzîmați de ziduri și primeau drept în față, cu ochii închiși pe jumătate de plăcere, boarea caldă a primăverii, cu miros de pămînt umed. SADOVEANU, O. VI 257. Lunca-i goală; la fîntină E pustiu; și nu se-ngîna Nici o boare. COȘBUC, P. I 221. Adie boarea dulce din verzile cîmpii. ALECSANDRI, P. III 449.* ♦ Fig. *Să-și soarbă [fluturii] proprii destine... Din rodnică boare A vieții ce vine. TOMA, C. V. 233.*

2. Fig. Abur; miros, parfum, aromă, mireasmă. *Dar se tresc în umbră crimii, vărsîndu-și boarea lor profană. ANGHEL, I. G. 20.*

BOARFE s. f. pl. Rufe sau haine (vechi, murdare, zdrențuite). *V. buleandră. Erau înăuntru și niște*

boarfe pe care le-au pus peste ei către ziuă, cînd s-a făcut mai rece. PAS, L. I 64. Și ta boarfele într-o traistă și se duce la păcură. PEDA, I. 114. În prima zi cu soare... au fost scoase toate boarfele afară și scuturate. G. M. ZAMFI-RESCU, SF. M. N. I 132.

BOARTĂ, *boarfe*, s. f. Pește mic (pînă la 5-8 cm), scurt și lat; trăiește în bălți și în cotiturile părăsite ale fluviilor și riurilor (*Rhodeus sericeus*).

BOATĂ s. f. v. *boată*.

BOATĂ, *boate*, s. f. (Mold.) Poznă; lucru sau faptă nepotrivită; năzbitie. *V. boroboață. (În forma boanță) Fără îndoială că și ele făceau din cînd în cînd cite ceva, cite vro boată... dar o făceau tot pe furie. CONTEMPOPANUL, IV 502.* ♦ Expr. **A i se întimpla (sau a da peste) o boată** = a da peste o belea, peste un necaz neprevăzut. *Și s-apucă... de tâte poznele, fără se gîndi c-ar da peste vro boată. ȘEZ. VI 4.*

— Variantă: *boanță* s. f.

BOB¹ s. m. 1. Plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu fructele păstăi mari, umflate și cu semințele ovale, turtite (*Vicia faba*). *Frunzulița bobului, Sus pe malul Oltului... TEODORESCU, P. P. 635.*

2. Fructul acestei plante și (mai ales) sămînța ei comestibilă (scoasă din păstaie). *Baba au vărsat... în tindă un sac cu bob și i-au porocit ca să-l strîngă de-acolo curat. SBIERA, P. 212. Gătitu-le-ați ceva bob fierț, găluste, turte cu julfă și vîrzăre? CREANGĂ, A. 10.* ♦ (În comparații, cu aluzie la dimensiunile mari ale seminței) *Curgeau sudorile de pe ei ca bobul. RETEGANUL, P. III 60.*

BOB², *boburi*, s. n. Sanie de 3 sau 4 persoane, dirijată cu ajutorul unui volan sau a două cabluri și folosită la cencursuri; sportul practicat cu acest fel de sanie; bobslei. *La pîrtia de bob se fac ultimele pregătiri în vederea coborîrilor de antrenament.*

BOB³, (1, 3) *boabe*, s. n. și (2) *bobi*, s. m. 1. Sămînța de mazăre, de fasole, de porumb, de maș etc. (scoasă din păstaie, din spic, din capsulă etc.); grăunte, boabă. *Împarte o grămadă de boabe de fasole. CĂLUGĂRU, O. P. 441. Părinții mei dau țării bob din spic! BENIUC, V. 91. Într-o dimineață cum mătura prin casă... iată vede un bob de piper jos și pe pleacă de-l ridică și-l pune pe masă. RETEGANUL, P. V 26. Pe la noi pe la Heleu... Patru boabe pe-un ștuleu. JARNIK-BÎRSEANU, D. 471.* ♦ (Cu sens colectiv) *Spicele răscoapte... încărcate cu bob mare și greu. DELAVRANCEA, S. 195.* ♦ Loc. a d v. **Bob cu (sau de) bob** = pe încetul, cu grijă, cu răbdare, unul cite unul. *În această culă neagră, bob cu bob am adunat Rodul bun. DAVILA, V. V. 135. Din bob în bob = amănunțit. Dacă nu știu, și-aș arăta Din bob în bob amorul. EMINESCU, O. I 174.* ♦ Expr. **A nu zice bob** = a nu zice nimic. *Nu zise nici măcar bob. ISPIRESCU, în TERG. A nu pricepe bob* = a nu pricepe nimic, a nu înțelege de loc; a nu pricepe boabă.

2. (La pl.) Semințe de porumb, fasole, mazăre etc. din a căror așezare (pe fundul unei site) cred cei superstițioși că se poate ghici viitorul. *Nici baba cu bobii, nici oștenii cu roibii Nu știu care-i peșterea Unde-i Cloșca și Horea. BENIUC, V. 162. Și într-adevăr mai potrivit sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. SLAVICI, O. I 56.* ♦ Loc. a d v. **Bob numărat** = întocmai, clar, limpede, lămurit, deslușit, amănunțit, exact. *Catargiu șezu, bob numărat, treizeci de minute, după care ieși. PAS, L. I 281. Nenea Hristodor... dovedește, bob numărat, că arezile au scăzut. DELAVRANCEA, S. 144. Le-au povestit toate, bob numărat, după cum s-au fost întimplat. SBIERA, P. 277.* ♦ Expr. **A trage (sau a întinde, a pune) bobii sau a da (în) bobi** = a face prabine prestieri cu ajutorul bobilor. *Dar poate da ea bobii cu sita! O fierbe*

ciuda pe urta Că-s mai frumoasă decît ea, Și-atîta! COȘBUC, P. I 129. Babele care trag pe fundul sitei în 41 de bobî, toți zoderii și cărturăresele pe la care căutasă pentru mine... fi băgase mamei o mulțime de bazaconii în cap. CREANGĂ, A. 12.

3. (Adesea în metafore și comparații) Obiect mic (de obicei rotund) izolat dintr-o mulțime de obiecte asemănătoare (v. fir, grăunte); cantitate mică dintr-un lichid, strop. Și bobul de nisip sub furia uraganelor Nu e întreg deșertul? BARANGA, V. A. 9. Noaptea era fără lună și stelele erau așa de multe, ca boabe nenumărate de aur. SADOVEANU, C. II 437. Lacrămile alunecau în boabe mari de pe obraz pe piept. BASSARABESCU, V. 13. Lin desface umbra și de crengi anină Șcînteieri albastre, boabe de lumină. TOPÎRCEANU, B. 78. Frunzele verzi, fragede, pline de boabe de apă, sub razele soarelui, aveau scîlpîri de diamante. DUNĂREANU, N. 134. Printre crengi pierdute-n ceață Luna-ncet la geom apare, Aruncînd pe flori de gheață Boabe de mărgăritare. IOSIF, PATR. 45. S-adun flori în sezătrare De painjen tort să rumpă, Și anină-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă. EMINESCU, O. I 72.

BOBAICĂ, bobăici, s. f. (Regional) Vislă, lopată. În graba mare tîrîră una dintre luntri în apă și, potrivînd cu aceeași grabă bobăicile și aruncînd înăuntru cîngile și topoarele, săriră într-însa. DUNĂREANU, N. 207.

— Pronunțat: -băi-.

BOBÎ, bobesc, vb. IV. Tranz. (Regional) A găsi, a afla. Umblară să găsească nuroră și o bobiră. ISPIRESCU, la TDRG.

BOBINĂ, bobinez, vb. I. Tranz. (Întrebuințat și absolut; cu privire la un fir, un cablu, un film etc.) A înfășura, a depăna (în jurul unei bobine); a face bobină.

BOBINĂJ, bobinaje, s. n. I. Bobinare.
2. Totalitatea bobinelor dintr-o mașină sau dintr-un aparat electric. Dinamul are două bobinaje.

BOBINĂRE, bobinări, s. f. Acțiunea de a bobina; bobinaj (1).

BOBINĂTOR, -OĂRE, bobinatori, -oare, s. m. și f. Persoană care execută bobinări și reparații de bobine sau înfășurări de mașini electrice.

BOBINĂ, bobine, s. f. I. Piesă de forma unui cilindru (plin sau gol), limitat uneori la capete de două discuri, pe care se poate înfășura un fir, un cablu, un film fotografic sau cinematografic etc.; p. ext. ansamblu format din această piesă și firul înfășurat pe ea. (Electrotehnică) Ansamblu de spire în serie, format prin înfășurarea în comun a uneia sau a mai multor conductoare.

2. Ghem sau fire înfășurate (de obicei pe un suport) în așa fel încît firul să nu se deșire și să nu se încurce. V. mosor. Bobină de ață.

BOBÎȚĂ, bobîțe, s. f. I. Diminutiv al lui bobă. I.

1. v. bobă (1). Bobîțe de strugure.

2. v. bobă (2). Ploaia cu bobîțele ei de gheață bătea toba în spinării, în căciuli. V. ROM. noiembrie 1953, 157. Poate mîntea ta, sufletul tău n-a fost nici clar și limpede ca bobîța de rouă. VISSARION, B. 276.

II. 1. (De obicei la pl.) Desen în formă de punct rotund, care se detașează de un fond de altă culoare; picățele. V. bulină. Rochie cu bobîțe. □ Un fluture alb cu bobîțe albastre. DELAVRANCEA, la TDRG.

2. Aluniță (pe piele).

BOBÎRNĂC, bobirnice, s. n. Lovitură dată cu degetul mijlociu încovoiat și apăsut sub cel mare și apoi destins brusc. V. tiflă. Dădu un bobîrnac fișicului de napoleoni, care se împrăștiară pe jos. V. ROM. noiembrie 1953, 32.

A ris scurt... și cu un bobîrnac a făcut să-ți lunece căciula peste nas. PAS, Z. I 78. Dădea neconținut bobîrnace gunoaielor de pe haine. DELAVRANCEA, H. T. 99. Mindra călăreață îi trage un bobîrnac în nas. CARAGIALE, N. F. 71. ♦ Fig. Muștrare exprimată mai mult prin aluzii răutăcioase. Grădinarul... dobindise pînă atunci cîteva bobîrnace de la fetele împăratului, că bagă argați tot ce este mai uricios. ISPIRESCU, L. 232.

BOBLÎȚ, -EĂȚĂ, bobleși, -e, adj. (Munt.; adesea substantivat) (Om) prost, bleg; prostălău, nătărău. Ei mai mari și să rămîie mai pe jos decît el, ca niște bobleși! ISPIRESCU, L. 320.

BOBÔC, boboci, s. m. I. Caliciul care conține floarea înainte de a se deschide și a se dezvolta pe deplin; floare nedeschisă și nedezvoltată pe deplin. V. mugur. Pe țărina proaspătă se înălțau ici-colo pîlcuri de zambile pline de clopoșei fragezi; pe sub zaplaz, boboci sfoși de toporași se dezvăleau. SADOVEANU, O. IV 41. Era o tulpină ierboasă plină de boboci galbeni și cari semănau surprinzător cu florile trandafirului. GALACTION, C. I 349. Numai un stuf de trandafiri mai era înfrunzit și plin de boboci. ISPIRESCU, L. 77. ♦ (Poetic) Mărica e un boboc de fată. DELAVRANCEA, S. 42. ♦ Fig. (Familiar) Termen de dezmierdare pentru o ființă iubită. Cum le spui dumneata, să tot stai s-ascuși; ca dumneata, bobocule, mai rar cineva. CARAGIALE, O. I 92.

2. Pui de gîscă sau de rață. Spunea [popa] c-o s-o pună pe preteasă să-i facă dumnică un boboc pe varză. PAS, Z. I 233. Pe cîmpul gol el vede un copil umblind descuși Și cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulți. EMINESCU, O. I 83. Văd cloșca pîscînd bobocii de rață pe malul bălții. ODOBESCU, S. III 13. ♦ Expr. Toamna se numără bobocii = numai la sfîrșit se poate aprecia rezultatul unui efort, al unei străduințe. A paște (sau a pîzi) bobocii = a fi gură-cască, a-și pierde vremea. D-voastră, cîștiți oaspeți, se vede că pașteți boboci, de nu vă pricepeți al cui fapt e acesta. CREANGĂ, P. 233.

3. Fig. (Familiar) Începător într-o meserie sau într-o profesie, lipsit de experiență; ageamiu. Sublocotenentul Andreescu... e băiețandru, boboc, abia ieșit din școala militară. STANCU, D. 244. Fiul craiului, boboc în felul său la trebi de aiestea, se potrivește spîmului. CREANGĂ, P. 205.

BOBOCÊL, bobociei, s. m. Diminutiv al lui boboc.

1. v. boboc (1). Foaițe verde bobocel. TEODORESCU, P. P. 663. ♦ (Familiar) Termen de dezmierdare pentru o ființă iubită. Mi se rupe, uite, băierile inimii de milă pentru dumneata, bobocelul mamei. ISPIRESCU, L. 54.

2. v. boboc (2). O blîndă copilășă, torcînd lîină de fuior, Paște bobociei de aur lingă-un limpede izvor. ALECSANDRI, O. 175.

BOBOȘÎȚ, -Ă, boboșiți, -te, adj. (Regional, despre ochi) Ieșit în afară; bulbucat. Omul își preumbla degetele rășchirate, tremurătoare, pe dinaintea ochilor boboșiți de spaimă. GALAN, Z. R. 219.

BÔBOT, bobote, s. n. I. (Învechit și regional) Flacăra (care izbucnește deodată, pe neașteptate). V. bobotaie, vîlvătaie. Un foc ce pe ceruri în bobote deodată Noaptea fulgerînd se vede și stingîndu-se îndată... CONACHI, P. 277. ♦ (Azi mai ales în expr.) În (sau, mai rar, din) bobot (sau bobote) = de mintuală, fără rost. (făcut) la întîmplare, într-o doară. Asta nu s-a spus în bobot, cum ar crede criticul. RUSSO, S. 6. Pe cînd noi dam în bobot, [turcul din cetate] trăgea în carne vie. ALECSANDRI, la TDRG. A vorbi în bobot (sau bobote) = a spune pe neașteptate ceva nepotrivit, a vorbi într-aiurea, în dodii; a aiura, a vorbi fără a ști cum stau lucrurile. Taci măi, zic eu, ce mai vorbești în bobote, că s-a mînie omul. CREANGĂ, A. 105. Vorbește în bobote pâlămarul. Se vede că l-o amefit dragostea. ALECSANDRI, T. 911. A um-

bla (sau a merge) în bobote = a umbla (sau a merge) degeaba, fără rost, la întâmplare, fără țintă. *A zăcut vreo două ceasuri fără suflare, apoi, mergind în bobote, s-a dus unde îl puteau duce picioarele.* PAS, L. I 81. *Dacă cunoști drumul pe aici, hai să mergem pe unde o fi mai d-a dreptul... ori zici așa și mergi și tu tot ca mine, în bobote?* VISSARION, B. 114. *Mergea, cum se zice, în bobote; nu știa singură încotro.* CONTEMPORANUL, VI 103.

2. (Transilv., în forma bobotă) Acces (de furie). *Lelea Nastasie, într-o bobotă de minie, dădu... pe Ileana.* RETEGANUL, P. I 52.

— Variantă: (2) bōbotă s. f.

BOBOTĂIE, bobotăi, s. f. Flacăra mare; vîlvătaie, vîlvoare. *Pe dealul Tăurenilor se vedea bobotaia focurilor de la tirlă.* DAN, V. 52. *Cu atita am noroc Că nu stau de fel în loc, Că m-aș aprinde de tot S-aș arde cu bobotaie, Ca și-o giradă de paie.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 339.

BĒBOTĂ s. f. v. bobot.

BOBOTEĂZĂ s. f. Sărbătoarea bisericească a botezării lui Isus Hristos (6 ianuarie). *La bobotează strigam chiraleisa, de clocoeta satul.* CREANGĂ, A. 10. *Cindu-i pe la bobotează, [fetele] se tot uită pe fereastră: — Vai de mine, vai de mine, Că la noi nu vine nime!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 447. \diamond Gerul bobotezei = ger mare, frig năprasnic.

BOBOTI, bobotesc, vb. IV. In tranz. (Despre foc) A arde cu bobot, cu vîlvătaie, cu zgomot, cu trosnituri. *V. d u d u i. Rîuri dă foc încolo și-nccate Merg bobotind ca nește pirjoale.* BUDAI-DELEANU, T. 315. *Dragoste cu multă jele, Ca și focul de surcele, S-aprinde și bobotește, Da-n casă nu se-ncălzește.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 156. \blacklozenge Refl. Fig. A se aprinde de minie, a se înfuria. *Nici să fi turnat unsoare pe foc parcă nu s-ar fi bobotit mai tare de cum s-a bobotit muierea cînd a auzit vorbele acestea.* RETEGANUL, P. IV 25.

BĒBSLEI s. n. Bob³.

— Scris și: (după englezește) bobsleigh.

BĒBSLEIGH s. n. v. bobslei.

BOBULÉI, bobulețe, s. n. Diminutiv al lui bob³. *Fiecare bobuleț de grîne Se preface pentru noi în piine.* JEBBLEANU, P. 77. *Aceste bobulețe sau merișoare se numesc astăzi barabule.* SBIERA, P. 300.

BOC¹ interj. (De biceii repetat) Oromatopee care imită zgomotul produs de loviturile repetate ale ciocanului, cazmalei, toporului. \diamond (În jocurile de copii, precedat de «cioc») *Cioc, boc, Trei la loc.* TEODORESCU, P. P. 194.

BOC², bocuri, s. n. Masă (sau trunchi de copac înclinat) pe care se lucrează pieile la bazinul cu lapte de var.

BOCĂL, bocale, s. n. (Transilv., Ban., Mold.) Pahar mare; cană. *V. p o c a l.*

— Variantă: bocăli (SLAVICI, O. I 218) s. f.

BOCĂLĂ s. f. v. bocal.

BOCĂNC, bocanci, s. m. Gheață de piele rezistentă, cu talpa groasă. *Cadența bocancilor, zornetia fierului, Pe drumul de pulbere... Pleacă departe compania treia.* BENIUC, V. 76. *O piatră a drumului sună în depărtare, izbită de un bocanc.* BOGZA, C. O. 117.

— Variantă: bocăncă, bocănci (CAMIL PETRESCU, V. 79), s. f.

BOCĂNCĂ s. f. v. bocanc.

BOCĂNEĂLĂ, bocăneli, s. f. Faptul de a bocăni; bocănit, bocănitură. *După multă bocăneală se trezi și părintele Vasile.* CONTEMPORANUL, VI 244.

BOCĂNI, bocănesc, vb. IV. In tranz. A bate sau a lovi în repetate rînduri cu un obiect tare în ceva. *Se*

frămînta pe scaun, bocănea din picioare. CAMILAR, N. II 142. *Adevărat, a întărit Neonil Roșea, bocănind cu cizmele în bătaura de lut.* SADOVEANU, P. M. 15. *După ce-și scutură cizmele, bocăni la ușă.* DUNĂREANU, N. 24. *Moș Vasile mai bocănește în chingi, cercă țaria cîrmei și spune lui Toader să bage de seamă la cot.* VLAHUȚĂ, O. A. II 169. *Bocănește el cît bocănește, cînd pirrr! cade copacul.* CREANGĂ, P. 46. \diamond (Instrumentul acțiunii devine subiect) *Bocăncii lui Eftimie... bocăneau izbîndu-se de pietre.* DUMITRIU, N. 242. *Bocăncii bocăneau rar, coborînd treaptă cu treaptă.* CAMILAR, N. I 347.

— Pers. 3 și: bōcāne (TOMA, C. V. 216).

BOCĂNIT s. n. Acțiunea de a bocăni și zgomotul produs de lovire; bocănitură. *Un timp au tăcut, ascultîndu-și bocănitul pașilor pe asfalt.* GALAN, Z. R. 346. *Un bocănit în ușă le rapse vorba.* DUNĂREANU, CH. 215.

BOCĂNITURĂ, bocănituri, s. f. Zgomotul produs prin bocănire; bocănit. *De-afară veneau bocăniturile în fugă ale unor bocănci.* CAMILAR, N. I 81. *Tăcără lucrătorii, lăsînd loc huruitului mașinilor și bocăniturilor greoaie și repezi ale ciocanului.* ARDELEANU, D. 249. *Pe cînd bătrîmul era aproape să-și isprăvească mîncarea, auzi cîteva bocănituri grele.* DUNĂREANU, CH. 8.

BOCCEĂ, boccele, s. f. 1. Pachet conținînd diverse obiecte așezate într-o bucată de pînză, într-o față de masă etc. ale cărei capete se înnoadă cruciș. *Se tirau pe drumurile lungi femeile cu pruncii în brațe, bărbaiți cu boccelele în spate.* PAS, L. I 154. *Cum scăpară de zmeu, băatul și fata luară din casă toate scumpețurile cele mai alese și făcură din ele o boccea mare.* POPESCU, B. II 98. *Atunci ai fi văzut pe toți... rădicînd avuțiile domnești în lăzi și în boccele ca să le încarce.* ODOBESCU, S. I 94.

2. (Învechit) Pachet mare de tutun, conținînd mai multe pachete mici. *Tutunul în boccele vine din Turcia.* I. IONESCU, M. 740.

— Variantă: bucecă (DUNĂREANU, CH. 108) s. f.

BOCCEAGIU, bocceagii, s. m. (Învechit) Negustor ambulat care-și purta marfa în spate, într-o boccea. *Foarte rar se auzea prin orașe cite un bocceagiu strigînd: «marfă», «marfă», cu legătura rezemată pe cot.* GHICA, S. XII.

— Variantă: bocegiu (ALECSANDRI, T. 19) s. m.

BOCCEALIC, boccealicii, s. n. (Învechit) Boccea (1); (în special) pachet cu rufe și haine pe care mireasa le dăruia mirelui. *Boccealicii de stofă cu așternuturi de agabanii (= o stofă scumpă).* ODOBESCU, S. I 134. *Boccealicii: două șaluri... două blane de jder, două de vulpe.* ALECSANDRI, T. I 141.

— Variantă: (popular) bucecalie (TEODORESCU, P. P. 164) s. n.

BOCCEGIU s. m. v. boceagiu.

BOCCELUȚĂ, bocceluțe, s. f. Diminutiv al lui boccea (1). *N-au cutezat să o apuce pe drum, ci prin grădini și peste cîmp, fiecare cu cite-o bocceluță în spinare.* REBREANU, R. II 163.

BOCCIU, -IE, boccii, adj. (Regional, despre oameni) Care are trăsături grosolane, butucănoase, urite. *Flăcăul... s-a înșurat cu alta, cu una boccie, cu avere.* STANCU, D. 47. \blacklozenge (Substantivat) Bădăran; om greu de cap, prost. *Nu face pentru d-ta să stat între boccii.* CARAGIALE, O. II 76.

BOCEĂLĂ, boceli, s. f. Faptul de a se bocii; tînguire, văicăreală. *Văzînd însă că cu boccea nu o scoate la nici un căpătii, se rușină singur de sine.* ISPIRESCU, L. 388.

BĒCET, bocete, s. n. 1. Plîns zbuciumat, însoțit de vaiete; tînguire. *Neputînd să-și conțenească bocetul, își întoarse obrazul către gard.* PAS, L. I 139. *Lasă, maică, bocetul, Ca să nu-ți pierzi cumpătul.* TEODORESCU, P. P.

520. *Din sat se rădica Glas de mumă plîngător, Bocet lung, pătrunzător.* ALECSANDRI, P. I 111.

2. Cuvinte sau versuri tradiționale, rituale, cîntate cu glas jalnic, pe o melodie recitativă, la înmormîntări, de rudele mortului sau de bocitoare. *Priveau cu toții cum mama mortului hohotește bocetul.* DUMITRIU, N. 154. *Larmă, Bocete de prohod, Mîini se deznoadă, Inimi se sfarmă.* TOMA, C. V. 360.

BOCI, *bocesc*, vb. IV. 1. *Intran z.* A plînge cu vaiete și strigăte. *Toader îi tot aținea calea [fetei], ba o dată i-a făcut și vînt, de fata a început să bocească.* REBREANU, R. II 137. *Femeia lui, cum îl vede, începe a boci și a zice: Vai de mine și de mine, bărbate, ce-am pășit.* CREANGĂ, P. 176. *Ian auzi cum se bocesc toți nenorociții prinși în codru de Mama Pădurii!* ALECSANDRI, T. I 421. ♦ *Ref l.* *Trei zile s-a boci umblind aiurită pe mal, strigîndu-și într-una odorul pe nume.* VLAHUȚĂ, O. A. 428. *O dată încep ele a se boci îndușit și a se bate cu pumnii peste cap, însă fără nici un jolos.* CREANGĂ, P. 174.

2. *Tran z.* A plînge cu bocete după un mort; a jeli. *S-adune vecini... Pe fată s-o plîngă și să mi-o bocească.* COȘBUC, P. II 151. *Alei! dragă, de ești viu, Spune mamei, ca s-o știu, Iar de nu, să te bocesc.* ALECSANDRI, P. P. 137. *Nora o boci așa de frumos, încît mai tot satul zicea: ... mîndru o mai bocește noră-sa.* ȘEZ, IV 160. ♦ *Ab sol.* [*Peste scriu*] *bocește-o babă.* LESNEA, C. D. 55.

BOCITOĂRE, *bocitoare*, s. f. Femeie (rudă a mortului sau plătită anume) care bocește la o înmormîntare (potrivit unui vechi obicei popular).

BOCLUC s. n. v. bucluc.

BOCNĂ s. f. (În expr.) A fi (sau a se face, a îngheța) *bocnă* = (despre lucruri, mai ales despre apă) a îngheța tare, ca piatră; (despre oameni) a înțepeni de frig, a îngheța. *Girla, înghețată bocnă, strălucește în curmezișul șesului.* VLAHUȚĂ, O. A. 386. [*Bunicul*] *iute mi-a scos ciubotele din picioare, că se făcuse bocnă.* CREANGĂ, A. 24. *Căpraru meu era bocnă!* ALECSANDRI, T. 47.

BOCȘĂ, *bocșe*, s. f. (Transilv.) Grămadă de lemne în formă de piramidă, pregătite pentru a fi transformate, prin ardere înceată, în cărbuni. ♦ *Locul unde se ard lemnele pentru a fi prefăcute în cărbuni; cărbunărie.*
— Variantă: *bûșă* (CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 107, 7/5) s. f.

BODAPRÓSTE interj. v. bogdaproste.

BODAPRÓSTI interj. v. bogdaproste.

BODĚGĂ, *bodegi*, s. f. Local public în care se consumă aperitive și băuturi. V. *bufet*. *Am băut într-o bodegă.* CAMIL PETRESCU, T. II 280.

BODĪRLĂU, *bodirlăi*, s. m. Cufundar. *Rațe, giște, liște și bodirlăi se retrăseseră în culise.* SADOVEANU, N. F. 67. *Din distanță în distanță, cite un bodirlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde.* ODOBESCU, S. I 399. ♦ *Compus: bodirlău-cu-ferăstrău* = pasăre de baltă înrudită cu rața, cu pliscul mai lung decît al acesteia, îndoit la vîrf, cu zimții laterali mai proeminenți, asemenea unor dinți de ferăstrău (*Mergus merganter*).

BODNĂR s. m. v. butnar.

BODOGĂNEĂLĂ, *bodogăneli*, s. f. 1. Vorbire înceată și greu de înțeles (de obicei exprimînd o nemulțumire, o cîrteală); mormăială, bombăneală. *Isprăvește o dată cu bodogăneala!*

2. Ciorovăială. (Atestat în forma *bodrogăreală*) *După multe bodogănele s-au înțeles așa ca în ziua de tîrg să iasă babei înainte.* SBIERA, P. 273.

— Variantă: *bodrogăneală* s. f.

BODOGĂNI, *bodogănesc*, vb. IV. 1. *Tran z.* A vorbi rostind cuvintele încet și nedeslușit; a mormăi. *Orășanu își recită isprava, întîi cu voce tare, apoi scăzută, apoi bodogănînd-o ca un fircoanic.* PAS, L. I 242. *Tot cu cetitul și cu scrisul! Zău, trebuie să fi avînd un demirbaș (cap de fier) ca să bodogănești zi și noapte poveștile franțușilor.* NEGRUZZI, S. I 221. ♦ *Ab sol.* *Popa bodogănea pe la răsucii.* LESNEA, C. D. 87.

2. *Intran z.* A vorbi cu ciudă și supărare, a protesta cu jumătate de gură; a cîrți, a bombăni. *O bucată de vreme, lui Moș Gheorghe i se par toate pe dos. Merge, tot bodogănește și se uită cu de-amănuntul la toate celea.* SP. POPESCU, M. G. 52. *Ghiță... iese bodogănînd.* VLAHUȚĂ, O. A. 352. *Unde-i giupîneașă Bălașa, să înceapă iar a bodogăni?* ALECSANDRI, T. I 336. ♦ *Tran z.* A cicăli, a bate la cap (pe cineva). *O bodogănea mereu pe fată.*

— *Prez. ind. pers. 3 sg. și: bodogăne* (STANCU, D. 319). — Variantă: *bodrogăni* (CREANGĂ, P. 317) vb. IV.

BODROGĂNEĂLĂ s. f. v. bodogănenlă.

BODROGĂNI vb. IV v. bodogăni.

BOĚM, *-Ă, boemi*, *-e*, s. m. și f. Persoană făcînd parte din poporul care locuiește în Cehoslovacia (în special în Boemia) și vorbește limba cehă. V. c e h.

BOĚM, *-Ă, boemi*, *-e*, s. m. și f. Persoană care duce o viață dezordonată, privind cu nepăsare ziua de mîine și disprețuind conveniențele sociale. *Fire de boem... scamatorul nu se gîdea la bătrînețe.* SAHIA, N. 66.

BOĚMĂ s. f. Lumea în care trăiesc boemii², viață dezordonată și lipsită de siguranța zilei de mîine pe care o duc aceștia. (Ironie) *Hei, dulcea boemă de altădată, Cu poveștile și taclalele-amare, Lîngă o halbă cu două pahare.* DEȘLIU, G. 18.

BOF interj. v. buf.

BÓFA interj. v. buf.

BOFT s. n. v. buft.

BOGASIER, *bogasieri*, s. m. (Învechit) Negustor care vindea diferite articole de manufactură, în special bogasii. *Populațiunea orașelor se compunea de meseriași și neguțatori, împărțiți în isnașuri sau corporații: croitori, ... bogasieri, lipscani.* GHICA, S. A. 36. *M-am însurat cu fiica fostului bogasier Hagi-Petcu.* ALECSANDRI, T. 1223.

— Pronunțat: *-si-er*.

BOGASIERESC, *-EĂSCĂ, bogasieresti*, adj. (Învechit) De bogasier, caracteristic bogasierului. *Aste-s vorbe bogasieresti.* ALECSANDRI, T. 1264.

— Pronunțat: *-si-e-*. — Variantă: *bogăseresc*, *-căscă* (PANN, P. V. II 55) adj.

BOGASIERIE, *bogasierii*, s. f. (Învechit) 1. Ocupația bogasierului, negoțul făcut de acesta; lipscănie. *Nu e vorba, am cu ce trăi; am parte în bogasierie la Ploiești.* CARAGIALE, O. I 187.

2. Marfă vîndută de bogasier (în special țesături de bumbac); p. e x t. prăvălia unde se vindea această marfă.

— Pronunțat: *-si-e-*.

BOGASIU s. n. (Învechit) Stofă sau pînză scumpă, în culori și cu lustru, care se importa din Orient și se întrebunța mai ales la căpșușitul hainelor. *O fermenea... căpșușită cu bogasiu roșu... sta pe scara caselor marelui postelnic.* FILIMON, C. 43.

BOGĂT, *-Ă, bogăți*, *-te*, adj. 1. (Despre indivizi izolați) Care are avere mare, bani mulți sau bunuri numeroase, care a acumulat bogății. *E lung pămîntul, ba e lat, Dar ca Săgeată de bogat Nici astăzi domn pe lume nu-i.* COȘBUC, P. I 53. *Nevasta acestui sărac era muncitoare și bună la inimă, iar a celui bogat era peștriță la mațe și foarte*

zgircită. CREANGĂ, P. 37. ✧ Expr. A fi putred de bogat v. putred. ✧ (Substantivat) *Îi place bogatului să-și desfășure comorile.* SLAVICI, O. II 192. *Nemernic e bogatul cu sacii lui de bani!* BOLLIAC, O. 69. ✧ (Despre colectivități organizate) Care dispune din abundență de bunuri materiale. *Care dintre voi se simte destoinic a împărăși peste o țară așa de mare și bogată...* CREANGĂ, P. 184.

2. (Despre lucruri concrete și despre noțiuni abstracte) Care se află în cantitate mare, îmbelșugat, mult, numeros; care cuprinde sau conține ceva (exprimat sau subînțeles) în cantitate mare. *Păr bogat.* ☐ *Niciodată mîndrul vultur ce-n vădudh se cumpănește...* De o prad-ășa bogată încă nu s-a-ndestulat. ALEXANDRESCU, P. 138. ✧ Fig. *Peste tot scaldă un soare doritor și bogat.* SAHIA, N. 17. ✧ (Urmat de determinări introduse prin prep. «în» și arătînd natura avuției) *Iarna era bogată în zăpadă și troiene.* SADOVEANU, M. C. 114. ✧ (Adverbial) *Două jilfuri din școala la Palladio, adică linii simple cu riuri bogat sculptate.* CAMIL PETRESCU, T. II 173. ✧ (Despre flori) Cu petale multe și dese; bătut, involt. *Mari roze bogate și grele Abia mai pot capul să-și țină.* MACEDONSKI, O. I 193. ✧ Variat. *Floră bogată.* ✧ (Despre un vechimint) Cu multe falduri, croit din plin; larg. *Își luase o rochie nouă, încă neîmbrăcată, alb-liliachie, strînsă pe pieptu-i tineresc și bogată în poalele lungi, trecute de genunchi.* MIHALE, O. 501.

3. (Despre lucruri) De mare preț; scump, luxos. *Își alese... hainele cele mai mîndre și mai bogate.* ISPIRESCU, L. 13. *Ghîrai, hamul cel bătrîn, Cu hamger bogat la sîn.* ALECSANDRI, P. P. 77. ✧ Strălucitor, frumos, măret, fastuos. *Se tucură cu toții în sala cea bogată.* MACEDONSKI, O. I 258.

BOGĂSERESC, -EĂSCĂ adj. v. bogasieresc.

BOGĂTÂN, -Ă, bogătani, -e, s. m. și f. (Cu sens depreciativ) Bogătaș. V. *chiabur.* *Sărăcia se ținea scai de noi, iar bogătani își băteau joc de noi.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2711. *Is bogătani și oameni cu păcat.* DUMITRIU, N. 167. *A plecat fiindcă bogătani îl muncea pînă la sleire.* STANCU, D. 45.

BOGĂTAȘ, -Ă, bogătași, -e, s. m. și f. Persoană care dispune de avere, care stăpînește avuții; bogătan. *Bogătașul, d-aueza, Sărăcarii că-i zicea: ... Măi sărace... Nu te potrivești cu mine, Că n-ai cămașă pe tine.* TEODORESCU, P. P. 296.

BOGĂȚIE, bogății, s. f. 1. (Uneori la pl. cu înțeles de sg.) Cantitate mare de bunuri materiale. *Creșterea bogăției obștești, și deci a venitului colectivităților, depinde de ridicarea producției la hectar și a productivității muncii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669. *În oricare parte de loc va fi bogăția numai la cîteva persoane numărate, acel loc este hotărît sărac, dimpreună chiar și cu acei bogăți.* GOLESCU, Î. 138. ✧ (Mai zles la pl.) Obiecte de mare preț, comori, lucruri scumpe. *Palatul în care ședea moșnegii și cu nora, cu toate bogățiile și podobeale din el, s-a schimbat iarăși în sărăcicioșul bordei al moșneagului.* CREANGĂ, P. 89. ✧ (Rar) Lux. *Totul era aici străîn pentru ei, totul era altfel, neobișnuit, dușmănos în bogăția aceasta necunoscută.* DUMITRIU, B. F. 72.

2. (În opoziție cu sărăcie) Starea, condiția celui bogat. *Acumularea capitalului creează bogăție la un pol și miserie la celălalt.*

3. (De obicei la pl., urmat de determinări arătînd natura sau apartenența) Resurse naturale ale solului și subsolului unei țări, putînd fi exploatate și valorificate. *Bogățiile țării.* ☐ *Fara noastră, datorită imenselor bogății naturale — petrol, cărbune, metal, gaz metan, metale neferoase, — are cele mai largi posibilități pentru dezvoltarea industrială.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 669. ✧ Valori spirituale de care dispune o colectivitate. *Lenin l-a îndrumat și l-a ajutat pe Gorki în crearea operelor sale literare, care sînt astăzi o bogăție a poporului rus și a tuturor popoa-*

relor lumii în ale căror limbi minunata sa operă a fost talmăcită. STANCU, U.R.S.S. 25.

4. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de» și arătînd natura avuției) Cantitate mare și variată (de lucruri concrete sau abstracte); abundență, belșug. *Realitățile vieții noastre noi oferă scriitorilor o mare bogăție de teme literare.* ✧ Fig. *În această zi de vară și bogăție de soare, urc și eu măruntă pantă din stînga șoselei albe.* SAHIA, N. 16.

BOGDÂN, bogdani, s. m. (Învechit) Moldovean. *Spuneți nouă de Vulcan, Unde-i aprigul bogdan?* ALECSANDRI, P. P. 134.

BOGDAPRÔȘTE interj. Cuvînt prin care se mulțumea altădată pentru un bun căpăt de pomană. *Cine-a mîncă boful cel de mămăligă să zică bogdaproste.* CREANGĂ, P. 146. ✧ (Substantivat) *După ce se sătură bine, zise crișmăriței un bogdaproste!* RETECANUL, P. IV 9. *Vă aduceți aminte de un sarac pre care îl întilneai... împărșind bogdaprostele în dreapta și în stînga?* NEGRUZZI, S. I 252. ✧ Loc. a dj. *Do bogdaproste = cerut sau căpăt de pomană.* *Umbla cu niște haine de bogdaproste.* ✧ Expr. (Cu sens depreciativ) *Ca un pui de bogdaproste = cu înfățisire sau atitudine nenorocită, prăpădit, ca vai de el.* *Niță Stanciu... [sta] ghemuit ca un pui de bogdaproste în întineric.* PAS, L. I 60. (Ironic) *A umple (pe cineva) do bogdaproste = a ocări pe cineva (în loc de a-i mulțumi).* (În forma *bogdaprosti*) *Ș-apoi, ia să-l fi pus păcatul să se întreacă cu dedochiul, căci baba și cu fucă-sa îl umplea de bogdaprosti.* CREANGĂ, P. 285. *A se umple de bogdaproste = a se alege cu ocări.* *Nu vor să-i spună unchișului, de teamă să nu se umple de bogdaproste.* SP. POPESCU, M. G. 23. ✧ Exprimă ușurarea sufletească a celui care a scăpat de o nenorocire. *Bogdaproste c-am scăpat!* TEODORESCU, P. P. 334.

— Variante: *bodaprostie* (CREANGĂ, A. 24), *bodaprosti* (VLAHUȚĂ, O. A. 428), *bogdaprosti* (ISPIRESCU, L. 175) interj.

BOGDAPRÔȘTI interj. v. bogdaproste.

BOGDĂNESC, -EĂSCĂ, bogdănești, adj. (Învechit) Moldovenesc. *El cunoaște Dunărea... Și malurile Turcești Și șchelele Bogdănești.* TEODORESCU, P. P. 551.

BOGHET, -Ă, bogheți, -te, adj. (Mold.) 1. (Despre găini) Cu un smoc de pene pe cap. V. *moșat.* *Nu apucă bine să arunce grăunțele și, pe dată, din toate colțurile ogrăzii răsăriră găini negre, albe, cocoși cu creasta bătută, puici boghete, rațe leșești.* DUNĂREANU, N. 20. *Să nu cumva să-mi prindeți pe porumbacu ori vro puică boghetă, că vă spînzur.* HOGAȘ, DR. II 88. *Își aducea ea aminte de puicile cele nadolence și boghete.* CREANGĂ, P. 12. ✧ (Substantivat) [Cocoșul] *se repezea să despartă două boghete zuliare.* CONTEMPORANUL, VI 97.

2. Mare și frumos. *Dacă aș avea de unde, i-aș da ochi mai bogheți.* SADOVEANU, P. M. 59. *Îmi făcea apoi cîte un benchi boghet în frunte.* CREANGĂ, A. 35.

BOGHÎU, boghiuri, s. n. Dispozitiv în formă de cărucior, format din două sau mai multe osii, care înlesnește intrarea în curbe a unui vehicul de cale ferată, asigurîndu-i un mers liniștit, în special la viteze mari. *Boghiurile sînt sudate, li se fac găuri pentru ulei, li se lipește lagăre pentru osii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 7/2.

BOGOMILIC, -Ă, bogomilici, -e, adj. Care ține de bogomilism. *Texte bogomilice.*

BOGOMILISM s. n. Numele unei secte religioase creștine-ortodoxe din Bulgaria (răspîndită mai demult și la noi), care nu recunoștea biserica creștină și tainele ei, cum și autoritatea statului; doctrina care stă la baza acestei secte.

BOGONISÎ, *bogonisesc*, vb. IV. *Tranz.* (Rar) A mormăi încet și nedeslușit; a bolborosi. *Alături* [de bolnav] ardea o făclie de ceară galbînă, și un biet călugăr bogonisesea pe slovenește... rușele agoniei. ODOBESCU, S. I 66.

BOGOSLÓV, *bogoslovi*, s. m. (Învechit) Teolog. *Bogoslovii* erau toți oamenii mari, cu barbă și cu mustețe. SLAVICI, O. I 96. ✦ (Adjectival) Învățat, savant. *Tăranii disprețuiesc pe popii bogoslovi, cum se cheamă pe la noi cei ce au făcut seminariul.* CONTEMPORANUL, III 651. [S-au adunat] din toate părțile lumii, toți oamenii cuvioși, foarte procopsiți și bogoslovi. NEGRUZZI, S. I 226.

BOI, *boiuri*, s. n. Trup, statură, făptură. *Gafița era o femeie nălțușă, subțire în boi, c-un obraz neclintit în frumusețea lui.* SADOVEANU, B. 261. *Dacă boiul mi-l trimlădii, dacă ochii mei îmi plac, E temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* EMINESCU, O. I 80. *Beieag și mărunșel la boi, [Petru Șchiopol] înainta cu greu.* ODOBESCU, S. I 108. ✦ Înfașurare, figură, fizionomie, față. *Boiul îi era așa de gingaș, încât își venea să o bei într-o bårdăcuță de apă.* ISPIRESCU, L. 20.

BOI, *boiesc*, vb. IV. *Tranz.* (Mold.) 1. A vopsi în culori. *A boit firele de bumbac pentru urzeală.* ✦ *Ref l. p. a. s. La marginea drumului... Case nalte s-au zidit, Cîrcumioară s-a gătit Și frumosă că s-a boit.* TEODORESCU, P. P. 675. ✦ *Ref l.* (Peiorativ, despre femei) A se sulemeni, a se farda. ✦ *Tranz.* *Am gătit păpușa de bal... I-am făcut sprîncene... am boit-o cu roș.* ALECSANDRI, T. I 133.

2. *Fig.* (Familiar) A înșela, a păcăli, a trage pe sfoară. *Pe isti cu capra știu încaltea că bine l-am boit.* CREANGĂ, P. 42.

BOIĂ, *boiele*, s. f. 1. (Mold.) Vopsea. *Boia pentru sculuri de lînă.* ✦ *Ți-ar mai trebui încă o carte, ca s-o mîzgilești și pe asta cu boiele tale... îl muștră cu blîndețe bădîa Zaharia.* C. PETRESCU, R. DR. 14. *Negustor de băcan, iruri, ghileală... boia de pâr, chicalazuri.* CREANGĂ, P. 112. ✦ (Peiorativ) Suliman, dres, fard. *Fetele... cu flori în coc, vâpsite pe față cu pudră și-înroșite cu boia.* DUNĂREANU, CH. 155.

2. (Uneori determinat prin « de ardei ») Ardei roșu, uscat și pisat mărunt, întrebuițat ca condiment. *Vi s-au adus, pe talere de lemn, mititei, cu o solniță în care este sare și boia roșie.* PAS, Z. I 20.

BOIĂLĂ, *boieli*, s. f. (Învechit) Vopsire; sulemenire. *Au fost degeaba toată boiala.* NEGRUZZI, S. III 65.

BOIANGERIE, (2) *boiangerii*, s. f. 1. Meseria boiangiului.

2. Prăvălie sau atelier în care se exercită această meserie; vopsitorie.

BOLANGIU, *boiangii*, s. m. Meseriaș care se ocupă cu vopsitul lînii și al țesăturilor; vopsitor.

BOICÓT, *boicoturi*, s. n. Refuz organizat de a păstra relații politice sau economice cu un stat, cu o grupă socială sau cu o persoană, în semn de protest față de anumite acțiuni ale lor și cu scopul de a le izola și a le face să cedeze (mijloc folosit uneori de proletariat împotriva claselor exploatare și a statului burghez).

— Pronunțat: *boi-*.

BOICOTĂ, *boicotex*, vb. I. *Tranz.* A exercita boicotul (împotriva unei persoane, a unei organizații, a unui stat, a unei întreprinderi industriale etc.).

— Pronunțat: *boi-*.

BOICOTĂRE, *boicotări*, s. f. Acțiunea de a boicota. — Pronunțat: *boi-*.

BOIER, *boieri*, s. m. 1. (În orînduirea feudală) Reprezentant al clasei exploatare făcînd parte din rîndul marilor proprietari de pămînt și care de obicei deținea

o funcție înaltă în stat. *Curînd intrară, sub cortul unde el ședea înconjurat de boierii și căpitaniii săi, patru boieri.* NEGRUZZI, S. I 138. *Boierii trăgeau mereu cenușa pe turta lor și chinuiau și despuiau poporul.* BĂLCESCU, O. I 351. ✦ *Boier de divan (sau cu barbă) = boier de rang înalt, care făcea parte din divanul domnesc. Iar Caragea, în loc de a-l pedepsi pentru atîta îndrăzneală, l-a îmbrăcat în caftan de boier cu barbă.* GHICA, S. 39. *Boier mare (sau velit) = boier de rangul întîii. Ședea într-o chiliușă din casele unui boier mare.* EMINESCU, N. 57. ✦ Persoană scotită (în concepția de clasă a epocii) a fi de neam ales. *V. nobil. Ești boier vechi și de vișă aleși.* PAS, L. I 113.

2. (În regimul burghezo-moșieresc) Persoană (de obicei bogată) aparținînd clasei dominante, cu atitudini și apucături de aristocrat. ✦ *Exp r.* A face pe boierul = a-și da aere de noblețe, a adopta o atitudine ostentativă de dispreț față de lumea muncitoare, (în special) a se feri de muncă, mai ales de o muncă grea; a aștepta să fie servit. ✦ (Rar) Soț (al unei femei din clasa socială scotită, în concepția de clasă, ca nobilă). *Biata cucoană Anica!... De cînd i-o murit boierul, nu mai are odihnă.* ALECSANDRI, T. 175.

3. Persoană aparținînd claselor dominante; (în special) moșier, stăpin. *Slugilor, păziți-le vetrele. Boierii pleacă departe.* BENIUC, V. 96. *Dacă... îl supără pe boier, boierul nu-l mai primește în primăvară la învoială, așa că țaranul nu mai are alta de făcut decît ori să moară de foame, ori să-și ia lumea în cap.* PAS, Z. II 26. *Boieru-i minciună din creștet în tâlpi.* SADOVEANU, O. I 20.

4. (Învechit, mai ales la vocativ) Titlu de politețe (echivalînd cu « domn »). *Să iertași, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături.* EMINESCU, O. I 87. *Dragi boieri de lume nouă, Ziuă bună vă zic vouă, Eu mă duc, mă prăpădesc, Ca un cîntic bătrînesc!* ALECSANDRI, T. 85. *Vă sculași, sculași, boieri!* TEODORESCU, P. P. 21. ✦ (La pl., însoțit de pronumele de reverență « dumneavoastră ») Titlu de politețe cu care se adresa un povestitor sfătos ascultătorilor săi. *Mi-am pus în gînd să vă povestesc, boieri d-voastră, lucruri care, de s-ar crede, m-ar da de minciună.* ISPIRESCU, L. 40.

BOIERĂȘ, *boierași*, s. m. Diminutiv cu sens depreciativ al lui boier. *V. coconaș, ciocoiăș.*

BOIEREĂSĂ, *boierese*, s. f. (Învechit) Soție de boier. *Boierul... era prea bucuros să-și dea fata după așa ginere, și boieresa tot atît.* GALACIUN, O. I 71.

BOIERESC¹ s. n. (Mold., învechit) Muncă agricolă (constituind principala formă de exploatare a țarilor dependenți, chiar și după desființarea iobăgiei) pe care țaranul era silit să o facă în folosul moșierului, în schimbul porțiunii de pămînt pe care acesta i-o lăsa sau i-o dădea în folosință. *V. clacă, rușfet. Să ne mîngăiem c-am scăpat măcar de boieresc, de rușfet și de alte blăstămății.* SADOVEANU, P. M. 200. *Hojma unii scriu, răcnesc Să nu fie boieresc.* ALECSANDRI, T. I 240. *Eu cu doina mă plătesc De bir și de boieresc.* TEODORESCU, P. P. 276.

BOIERESC², *-EASCĂ, boierești*, adj. De boier, aparținînd unui boier, caracteristic boierilor. *Oamenii mai nerăbdători intraseră cu plugurile în pămîntul boieresc.* DUMITRIU, B. F. 102. *Toate păsările din ograda boierească... s-au luat după dînsul.* CREANGĂ, P. 67.

BOIEREȘTE adv. În felul sau după obiceiul boierilor, ca un boier, fără a munci, exploataînd pe alții, huzurînd. *Ar fi putut să fie cel mai bogat om și să trăiască boierește.* SBIERA, P. 4. *Înțelegi, cucoană, de ce mă aflu aici în Ieș, pe la ceasu aista, în loc de a horăi boierește la moșie... după obicei?* ALECSANDRI, T. I 169.

BOIERÎ, *boieresc*, vb. IV. 1. *Tranz.* (În orînduirea feudală din Țările Românești) A ridica (pe cineva) la

rangul de boier, a face (pe cineva) boier (prin conferirea unei dregătorii). *Și iată-l pe Stoicea: boierit de vodă. GALAXION, O. I 51. După bătălia de la Cosmin, [Ștefan] îl boierit, ș-acum e în divanul țării. DELAVRANCEA, A. 103. Cu câte daruri și cinste l-a-necărat caimacanul pe Negoiaș... I-a dăruit cu hrisov o moșie, ș-o stăpânească de veci, și pe d-asupra l-a și boierit. CARAGIALE, O. III 45. ♠ Refl. Corbeo, maică, mai trăiești? Că, de când te-ai boierit, Maica nu te-a mai zărit! TEODORESCU, P. P. 532.*

2. Refl. Fig. A trăi sau a se comporta ca un boier, adoptînd o atitudine comodă în viață, disprețuind munca, lăsîndu-se servit de alții. *Ei, fir-ați ai dracului, vă boierivăți și aveți slugă și voi! PAS, L. I 97. Iaca măi! Nu cumva ș-o boierit? ALECSANDRI, T. 913.*

BOIERIE, boierii, s. f. 1. (În orînduirea feudală din Țările Romînești) Calitatea de boier; funcție îndeplinită de un boier (v. dregătorie); rang sau titlu de boier. *Să știe că va dobîndi de la dînsul mari daruri și boierie. ISPIRESCU, L. 295. Măi motane... De-ar fi-n lume-un stat de miște, zău că-n el te-aș pune vornic, Ca să știi și tu o dată boieria ce-i! EMINESCU, N. 43. Ș-a face un logofăt, și a cîștiga și el boierie. NEGRUZZI, S. I 297. Boieria și domnia aducea pieirea țării. BĂLCESCU, O. I 351.*

2. (În regimul burghezo-moșieresc) Poziție înaltă în ierarhia socială; putere sau avere pe care o dă această poziție. *Ard-o focul răzășie! Eu chiteam că-i boierie, Și-i numai o sărăcie! ALECSANDRI, P. P. 227. ♠ Trai bun. (Ironie) Pe-atunci era vară, boieria calicului. CAMILAR, N. II 302. ♠ Apucături boierești. [Mazilul] a păstrat toată boieria tagmei lui. IBRĂILEANU, S. 16.*

BOIERIME s. f. Totalitatea boierilor, clasa boierească; aristocrație. V. protipendadă. *O multime de alte mese erau puse pentru boierime, pentru negustorime. ISPIRESCU, L. 39. Dan trecea iute printr-o parte de oraș în care locuia boierimea. EMINESCU, N. 56.*

BOIERINĂȘ s. m. v. boiernaș.

BOIERIȚĂ, boierice, s. f. (Rar, popular) Soție de boier; boieroaică. *Muncea cu ziua la o boierică. CAMILAR, N. I 213. Îl vom trimite c-o carte pînă la cocoana mea, la boierica. RETEGANUL, P. I 15.*

BOIERNĂȘ, boiernași, s. m. (Învechit) Boier de rang mai mic, avînd avere mai puțină și ocupînd (în organizarea veche a Principatelor) dregătorii inferioare. *Tata era un boiernaș mînios, mărunt la stat și aducea la înfășurare cu vodă-Cuza. SADOVEANU, P. S. 29. [În alaiul domnesc urma] gloata boierilor mazili și boiernașilor. ODOBESCU, S. I 73. Să dea lefi la lefeșii... Gălbinași La boiernași. TEODORESCU, P. P. 52.*

— Variantă: boierinăș (IBRĂILEANU, SP. CR. 78, ISPIRESCU, L. 168, NEGRUZZI, S. I 81) s. m.

BOIEROĂICĂ, boieroaice, s. f. (În orînduirea feudală și în regimul burghezo-moșieresc) Soție de boier; femeie din clasele privilegiate. *Erau trei cu vizitiul patru. Din toți, cu mîntea limpede, numai o boieroaică bătrînă. GALAN, Z. R. 57. Moarta nu era boieroaică, ș-o ceară cu ploconeli și ș-o urce în dubă pe tavă de argint. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 71. ♠ (Adjectival) Am mai umblat eu c-o multime de cucoane, cu maice boieroaice și cu alte fețe cinstite. CREANGĂ, P. 115.*

BOIERÓS, -OĂȘĂ, boieroși, -oase, adj. Cu gesturi și apucături de boier, căruia îi place să facă pe boierul; năzuoro, mofturoși, pretențioși. *Da boieros mai ești!*

BÓILER, boilere, s. n. Rezervor cilindric de apă, prevăzut cu un sistem de încălzire și folosit la instalațiile pentru apă caldă din clădiri.

— Pronunțat: *boi-ler*.

BOIRE, boiri, s. f. Acțiunea de a (se) boi; vopsire.

BÓIȘTE, boiști, s. f. Fecundarea icrelor; locul unde se face fecundarea. *Păstrăvii începeau să se ducă la locurile lor de boiște. SADOVEANU, V. F. 117. Crapii... își caută în fiecare an căile vechi care îi poartă la limanurile împă-recherii, adică la boiște. SADOVEANU, P. M. 281.*

BOIȘTEĂN, boișteni, s. m. Pește mic, foarte lacom, care trăiește în apele de munte; are formă cilindrică, spatele cafeniu sau verzui și burta albă (*Phoxinus phoxinus*). *Felurite feluri de pești... Iată boișteni, zvirlugi și porcușori, buni de un borș. SADOVEANU, N. F. 29. Într-o clipă masa fu gata: cîteva foi late și rotunde de podbal cu zglăvoace și boișteni uscați pe vatră. HOGAȘ, M. N. 140.*

— Pronunțat: *bo-iș-*.

BÓIT s. n. Acțiunea de a boi; boire; vopsire.

BOITĂR, boitari, s. m. (Transilv.) Ajutor de păstor (la vite sau la porci). *Fiecare turmă [de porci] are cîte un păstor și fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieți, boitarii. SLAVICI, O. I 117.*

— Pronunțat: *boi-tar*.

BÓJBĂI vb. IV v. bîjbii.

BOJDÉUCĂ, bojdeuci, s. f. (Mold.) Casă mică, simplă, sărăcăcioasă. *Mică era și bojdeuca bătrînilor, acoperită cu stuh și paie. SADOVEANU, O. II 313.*

— Pronunțat: *boj-deu-*.

BOJÓC, bojoci, s. m. (De obicei la pl.) Plămîn de animal sau (familiar) de om. *A tunat din străfundul bojocilor încă o dată. GALAN, Z. R. 370. Carnea [era] mai mult oase, bojoc și zgîrciuri. PAS, L. I 76. Trăgeau cu foc la niște hori, bătuta, brîul... de puteai să-ți ruși bojocii jucînd. ISPIRESCU, L. 238.*

— Variantă: bojóg (PREDĂ, Í. 164, CAMIL PETRESCU, B. 14) s. m.

BOJÓG s. m. v. bojoc.

BOJOGĂR, bojogari, s. m. (Rar) Hoț, borfaș, găinar. ♠ (Cu nuanță afectivă) Șiret, ștrengar. V. h o ț o m a n. *Scotea, nene, bojogari de zeu, niște fiuturi din nautil lui, de zgîria și sfredelea auzul. ISPIRESCU, U. 110.*

BOL, boluri, s. n. (Numai în expr.) Bol alimentar = cocoleș rezultat din amestecul în gură al alimentelor cu salivă.

BOLBOĂCĂ s. f. v. bulboacă.

BOLBOĂNĂ s. f. v. bulboană.

BOLBÓC s. m. v. bulbuc.

BOLBOCĂT, -Ă adj. v. bulbucat.

BOLBÓCI, bolbocesc, vb. IV. Intran z. (Rar) A se bălăci. *Fiarele sălbatic... cari bolbocau în bățile-i revăr-sate. ODOBESCU, Ș. II 264.*

BOLBORÓC, bolboroci, s. m. (Rar, mai ales la pl.) Bășici care se formează la suprafața apei cînd plouă sau cînd se aruncă ceva în ea; clăbuci. *Cîțiva bolboroci deasupra laptelui de var și trupul se duse să se așeze la fund. ARDE-LEANU, D. 247.*

BOLBOROSEĂLĂ, bolboroseli, s. f. Faptul de a bol-borosi; mormăială, bodogăneală. *A tăcut Mitrache și nu ș-a mai auzit decît bolboroseala popii. GALAN, Z. R. 60. ♠ Fig. [Trîmbițarea cocoșului] se sfîrșise c-o bolboroseală, ca și cum ținea să împărtășească soațelor lui o taină. SADOVEANU, P. M. 147.*

BOLBOROSÍ, bolborosesc, vb. IV. Intran z. 1. (Despre oameni) A vorbi încet și nedeslușit (sub stăpînirea unei stări afective), a se exprima neinteligibil. *Alexiu...*

bolborosea ceva cu glas scăzut. DUMITRIU, B. F. 69. *Soldatul... încercă în mai multe rânduri să spună ceva, bolborosi fără sir — și tăcu definitiv.* SAHIA, N. 75. *Se sculă, bolborosi cuvinte încurcate de mulțumire.* REBREANU, P. S. 127. *Ce bolborosește din gură?* ALECSANDRI, T. 179. ♦ *A rosti cuvinte într-o limbă străină (pe care ascultătorii n-o înțeleg).* (Tranz.) *Bolborosește trei vorbe franțuzești, nu știe carte, abia poate iscăli, și brațul lui ține gîrbaciul stăpînirii asupra «prostimi».* SADOVEANU, N. F. 47. *Boierii în divan bolboroseau graiuri străine.* ODOBESCU, S. III 258.

2. (Despre lichide, în special despre apă și sînge) A produce un zgomot caracteristic cauzat de ciocnirea cu aerul sau cu alt obstacol. V. *clipoci, gîlgîi.* O *piatră se rostogolește în pîrau, undele bolborosiră.* SADOVEANU, O. VI 11. *Apă se scufundă bolborosînd, ca suptă de gura unei vîltoiri.* VLAHUȚĂ, O. A. 407. *Capul de-a dura sîrea, Sîngele bolborosea.* ALECSANDRI, P. P. 89.

— Variantă: *borborosi* (ȘEZ. IV 125) vb. IV.

BOLBOROSIRE, *bolborosiri*, s. f. Acțiunea de a bolborosi și rezultatul ei; bolboroseală.

BOLBOROSIT¹ s. n. Faptul de a bolborosi; vorbire nedeslușită. *Și așa, am scăpat și eu de urît și Trăsnea de bolborosit prin somn.* CREANGĂ, A. 93.

BOLBOROSIT², -Ă, *bolborosiți, -te*, adj. (Despre fraze, cuvinte) Pronunțat rău, exprimat nedeslușit; mormăit, bodogănit. ♦ (Adverbial) *Mitrea vorbea bolborosit și din fundul gîtlejului.* SADOVEANU, B. 23.

BOLBOȘĂ, *bolboșesc*, vb. I. Tranz. (Numai cu complementul «ochii») A bulbuca. *Cea de-a doua bolboșea ochii săi verzurii, scăpărînd scînteii de minie.* DELAVRANCEA, S. 92.

BOLBOȘĂT, *bolboșăți*, adj. m. (Despre ochi) Bulbucați. *Cu buzele late, Roșii și umflate. Cu ochi refecați, Mari și bolboșăți.* PĂSCULESCU, L. P. 288.

BOLBOTINĂ, *bolbotine* și *bolbotini*, s. f. (Regional, mai ales la pl.) Burujană care se fierbe ca hrană pentru păsări, sau verșete ca plantă de leac. *Frunză verde de bolbotină... Vîno, mîndră, prin grădina Smulghînd cite-o bolbotină, Să nu-ți bage mă-ta vîna.* ȘEZ. I 142.

BOLBURĂ, *bolbure*, s. f. (Rare) 1. Bulboacă.

2. Clocot. *Apele albiei celei mari se revarsă cu bolbură în marea mai îngustă a fîrmlui romînesc.* ODOBESCU, S. I 144.

BOLD, *bolduri*, s. n. 1. (Mold.) Ac de mărime variabilă, cu o măciulie la un capăt, avînd diferite întrebuințări; (în special) ac cu gămălie. *Bold de cravată. Bold de pălărie.* □ *Ne-am împuns fiecare... cu un bold.* SADOVEANU, N. P. 36. [Nevăstuica] *se opri neliniștită în lumină și-i privi cu ochisorii negri ca gămălii de bolduri.* SADOVEANU, O. II 525. *Profiriții i-am scris în mai multe rânduri să-mi trimată un bold și niște brice.* KOGĂLNICEANU, S. 208. ♦ (Rare) Măciulie, gămălie. *Berbeci... Cu coarnele răsucite, La gîturi cu pietre scumpe, Și-n vîrfurile cornîșelor, În chipul boldurilor, Cîte-o piatră nestemată.* TEODORESCU, P. P. 480.

2. Vîrf ascuțit. *Veneau oamenii... cu pari subțiri, ușori și lungi, ca să le puie bolduri de fier la vîrf.* SADOVEANU, O. A. II 116.

3. Cui de metal, ca o măciulie, servind ca podoabă la diverse obiecte. *Paftale cu bolduri.* TEODORESCU, P. P. 80. *Cu paloșe-n bolduri, Lăsate pe solduri.* TEODORESCU, P. P. 497.

4. Băț ascuțit cu care se împung vitele spre a le îndemna la mers. *Aoleu! mă doare soldul, C-a dat în mine cu boldul!* ALECSANDRI, P. P. 354. ♦ Expr. A da cu boldul în cineva sau a da cuiwa bolduri = a necăji, a tachina, a înjepta (prin aluzii răutăcioase). *N-a fost zi să nu deie*

cu boldul în cinstiții caimacami, ca să-i facă harnici. SADOVEANU, Z. C. 325. *Ea nu-nceata însă de a-i da iar bolduri.* PĂNN, P. V. I 8. ♦ *Împunsătură, înțepătură. Dete bolduri boilor... pînă ce ajunse acasă cu noaptea în cap.* POFESCU, B. IV 34. ♦ Fig. *Neconținut simțeam în pleoape boldurile stelilor.* SADOVEANU, N. F. 57. *Poate că boldul egoismului ne îndeamnă la acest proiect.* NEGRUZZI, S. I 304.

5. (Regional) Par ascuțit care se pune în vîrfurile caselor țărănești; al corturilor, al steagurilor etc. *Boldul înalt al locuințelor... de unde luna își făcuse obiceiul să răsară.* HOGAȘ, DR. II 55.

BOLDÊI, *boldei*, s. m. Baset. *Cînd s-a întors în bătătură, boldiul cu coada încrîngat i-a lins mîna.* SADOVEANU, N. P. 375. *Și cu el purta Boldei Și dulăi, Șoimeii Ș-ogărei.* TEODORESCU, P. P. 429.

BOLDÊICĂ, *boldeici*, s. f. Cățelușă de vînătoare. V. *boldêi.* *Nu poci, nu poci, Ibraime, Ca să ies afar' la tine: E-o boldeică lătrătoare.* PĂSCULESCU, L. P. 295. *Vîjla, boldeica, Ea mi se oprea Piatră de-mi lătra Și ocol ti da.* TEODORESCU, P. P. 420.

BOLDÎ, *boldesc*, vb. IV. (Mold.) 1. Tranz. (Cu privire la ochi; urmat de determinări introduse prin prep. «la» sau, mai rar, «asupra») A căsca, a holba, a zgîi. *Ionuț ieși în larg și-i boldi ochii asupra acestei lumi nouă peste care fulguiau lin tranoașiri de zori.* SADOVEANU, F. J. 446. *Căpitanul boldi la Andrei niște ochi de tau.* HOGAȘ, H. 92. *Ce stai acolo înșipt ca un butuc și boldești ochii la mine?* ALECSANDRI, T. 747. ♦ (Neobișnuit, complementul indică privirea) *Și își boldea nedumerit privirea.* TOMA, C. V. 349.

2. Refl. A privi cu încordare, a se uita pîntă (unde, la cineva sau la ceva). *Lumea s-a boldit de uimire și neașteptare.* POPA, V. 217.

BOLDIȘOR, *boldișoare*, s. n. (Rare) Diminutiv al lui *bold* (4). *Să facem un boldișor, Să-l avem la plușor, Să meargă mai iușor.* TEODORESCU, P. P. 153.

BOLDÎT, -Ă, *boldiți, -te*, adj. (Despre ochi, p. ext. despre privire) Căscat, holbat, zgîit. *Un cap necunoscut... cu ochii boldiți.* VLAHUȚĂ, O. A. III 190. *Aleargă cu ochii boldiți la locul unde au zărit-o picînd.* ALECSANDRI, C. 65.

BOLEĂZNĂ, *bolezne*, s. f. (Popular) Molima, epizotie, boleșniță. *Aceste jîvine se răped la stiruiri... cînd prin sohaturi pică de bolezne cite o vită din cirezi.* ODOBESCU, S. III 16.

BOLERÓ, *bolerouri*, s. n. 1. Haină femeiască, de obicei fără mîneci, scurtă pînă mai sus de talie și deschisă în față, care se poartă peste bluză.

2. Dans național spanicîl cu caracter vesel, acompaniat de obicei de cîntec, castaniete sau chitară, a cărui arie a pătruns și în muzica dramatică.

BOLEȘNIȚĂ, *boleșnițe*, s. f. (Popular) Boală (de obicei ușară) molipsitoare, epidemie, molimă (puțin violentă). *În fiecare vară ne bolnăveam de friguri... Dinspre baltă vine boleșnița.* STANCU, D. 276. O *boleșniță, care dădu pe neașteptate în păsări, puse vîrf necazurilor.* DUNĂREANU, N. 22. *În țară bîntuie multe boleșnițe.* CARAGIALE, C. VII 204.

BOLFĂ, *bolfe*, s. f. 1. Umflătură (de obicei la cap) produsă de o lovitură (v. *cucui*) sau de o boală. O *babă... c-o bolfă mare în obrazul sîng.* VLAHUȚĂ, CL. 99.

2. (Mai ales la pl.) Gîlci. O *bolfă ce se face între fâlci, la înghîțitoare.* I. IONESCU, D. 372.

— Variantă: *boalfă* s. f.

BOLÎ, *bolesc*, vb. IV. Intrans. (Uneori urmat de determinări prin care se arată felul bolii) A suferi de o boală lungă sau cronică, a fi bolnav timp mai îndelungat, a zăcea la pat. *Țața Niculina a spus mamei că*

Tică al ei bolește de trei zile, cu gilci și fierbințeli. PAS, Z. I-215. Atita numai știm noi singuri Că Pîpăruș era cam chior. Și totdeauna-n mărțișor Bolea de tusă și de friguri. COȘBUC, P. II 253.

BOLID, bolizi, s. m. Meteorit care cade pe pământ. V. aerolit. Între lamurile de grâu pare că dogorește un bolid venit din îndepărtatele spații interstelare. BOGZA, C. O. 224. Tramvaiul cel din urmă... a trecut, Prin negura compactă luind ca un bolid. ANGHELIOSIF, C. M. I 112. ♠ (Metaforic) Bolizi fulgerători, Prevestitoare comete, Vom trece [noi, poezii tineri] pe zările Timpului. BENIUC, v. 32. ♠ Fig. S-a scos încă o locomotivă... Se dau semnale... și bolidul abia se mișcă. SAHIA, N. 29.

BOLIȘTE, boliști, s. f. (Mold.) Epidemie, molimă. Și trebuie lumii război? Nu-i ajunge cită urgie a fost, cită moarte, cite pojaruri, cită boliște și sârăcie? SADOVEANU, P. M. 229. [În timpul holerei, pârînții] m-au trimis la stîna în dumberava Agapiei... să șed acolo pînă s-a mai potoli boliștea. CREANGĂ, A. 15.

BOLÍND, -Ă, bolînzi, -de, adj. (Transilv., Bucov., Ban.) Nebun, nerod, smintit.

BOLMOJÍ vb. IV v. bûlmâji.

BOLNAV, -Ă, bolnavi, -e, adj. (În opoziție cu sã nãtos) Atins de o boală; suferind. Sã doarmã dus bûatul Bolnav și obosit! IOSIF, PATR. 35. El se vedea bolnav, prãpãdit, fãrã putere de a munci, aruncat în izbeliștea nenorocirilor. VLAHUȚĂ, O. A. I 102. Trimet sã-l întreb de sãnãtate și mi se rãspunde cã era greu bolnav în așternut. GHICA, S. A. 84. ♠ (Urmat de determinãri introduse prin prep. «de», arãtînd felul bolii sau partea corpului atinsã de boalã) Bolnav de inimã. Bolnav de friguri. ☐ Ochiu îi erau întunecați, tulburi, nestrãvezii, cum sînt unorii ochii celor bolnavi de piept. DUMITRIU, N. 159. Nu înțeleg nimica... s-a tînguit lelea Ileana, privind cu îndoialã ochii mari și bolnavi de truddã ai lui Alecu. SADOVEANU, N. F. 107. Țipenie de om nu le deschidea ușa, parcã erau bolnavi de ciumã. CREANGĂ, P. 73. ♠ Fig. Pe un pat sãrac asudã într-o lungã agonie Tînarul. O lampã-ntinde limb-avarã și subțire, Sfirînd în aer bolnav. EMINESCU, O. I 52. ♠ Expr. Bolnav de moarte sau bolnav mort = grav bolnav. Slabã și stîlcitã cum era, [soacra] cãzu la pat, bolnavã de moarte. CREANGĂ, P. 13. (Substantivat) Icrãche ti zise Pîrevului, bolnavului... DUMITRIU, B. F. 32. ♠ (Adverbial, rar) Așipise într-un somn bolnav de greu, ca o noapte imensã cu toate geamurile cerului închise. POPA, v. 153.

— Accentuat și: (Mold., Transilv.) bólnav.

BOLNĂVÍ vb. IV v. îmbolnăvi.

BOLNĂVICIÓS, -OĂSĂ, bolnăvicioși, -oase, adj. 1. (Despre oameni) Care se îmbolnăvește repede, care contractează ușor o boală, care are sãnãtatea șubredã. Copil bolnăvicios. ☐ Cum e cam bolnăvicios, și-a fãcut testamentul. CARAGIALE, O. II 25. ♠ (Despre infãțișarea cuiva) Care trãdeazã o boalã ascunsã; (ca) de bolnav. Infãțișare bolnăvicioasã.

2. Fig. Anormal, exagerat. Avînd o voințã slabã... [pesimistul] va ajunge la un amor propriu bolnăvicios. GHEREA, ST. CR. II 298.

BOLNĂVIÓR, -OĂRĂ, bolnăviori, -oare, adj. Diminutiv al lui bolnav. Eu am fost cam bolnăvior... Stomacul, ficatul. CARAGIALE, O. VII 23. Miorișã laie, Laie, bucãlaie, De trei zile-noace Gura nu-ți mai tace! Ori iarã nu-ți place, Ori ești bolnăvioarã, Drãgușã mioarã? ALECSANDRI, P. P. 1.

— Pronunțat: -nãvior.

BOLNIȚĂ, bolnițe, s. f. (Învechit și arhaizat) Spital (pe lingã o mănãstire sau un așezãmint de binefacere); infirmerie. Eu slujesc la bolnițã, unde avem priceput vraci de nebuni pe pãrintele Ifrim. SADOVEANU, F. J. 35. ♠ Locul unde se izoleazã și se îngrijesc vitele bolnave. Vitele în care a dat boala... se trimite la bolnițã. I. IONESCU, D. 474.

BOLOBÓC s. n. v. poloboc.

BOLOBOCÉL s. n. v. polobocel.

BOLOHÁN s. m. v. holovan.

BOLOVÁN, bolovani, s. m. 1. Bucatã mare de piatrã; pistol. Am coborit din munți și bolovani. BENIUC, v. 86. Rãsãrirã, ca niște bolovani suri, mulțimi de pumni strînși. CAMILAR, N. I 206. Ia îmbracã-te, boierule, și du-te cu dînsul, nu ședea așã ca bolovani! strigã Florica. REBREANU, R. I 310. Nãpãdirã asupra lui [a lupului] și-i mai trîntirã în cap cu bolovani și cu ce-au apucat, pînã-l omorîrã de tot. CREANGĂ, P. 33. Cu capul pe un bolovan de cremene, plîne într-o scaldã de aur, așezatã lingã ea, lacrimi curate ca diamantul. EMINESCU, N. 27.

2. Bucatã dintr-o materie solidã oarecare. V. bulgãre. Brișca... sfãrîma sub tãlpile roșilor bolovani [de pãmînt]. PAS, L. I 15. Pleacã Costea la Galați Sã ia sare La mioare Și bolovani La cirlani. ALECSANDRI, P. P. 54.

— Variantã: (Mold., Bucov.) holohán (SBIERA, P. 178, ȘEZ. I 179) s. m.

BOLOVĂNEL, bolovãnei, s. m. 1. (Rare) Diminutiv al lui bolovan. Doi bolovãnei În loc de cercei. PASCULESCU, L. P. 156.

2. Numele unui dans popular. Toți nuntașii se prind la joc, ce dureazã pînã aproape de cãtre searã, cam cu urmãtoarele jocuri: ... bolovãnelu. SEVASTOS, N. 280.

BOLOVĂNI, bolovãnesc, vb. IV. Refl. A se îngãmãdi, a forma grãmezi (ca bolovani). Acușica era senin, fãrã pic de nori, și d-odatã se bolovãnirã nori negri cum e cãtrãmul, cã se-ntunecã ca noaptea. DELAVRANCEA, A. 107. ♠ Trans. (În expr.) A bolovãni ochii = a holba, a zgii, a cãșca ochii. Iși bolovãni ochii de-a dreapta și de-a stînga și se trase cu necaz de mustãți. PAS, L. I 13. Roșu numãrã banii, bolovãni ochii la negustor și-i spuse: Mã credeai strein, prietene, de vrei sã mã jupei de aitate parale? VISSARION, B. 295.

BOLOVĂNIȘ, bolovãnișuri, s. n. Teren pietros, plin de bolovani. Bolovãnișuri, colțuri de stîncã se îmbrãcau la rãdãcinã cu peria deasã, negricioasã, a tufelor șepoase și mărunte. DUMITRIU, v. L. 6.

BOLOVĂNÍT, -Ă, bolovãniți, -te, adj. Plin de bolovani, bolovãnos. Compresorul urcã iarã, Cu truddã și cu povarã, Sub cerul de primãvarã. Pe drumeag bolovãnit Îl trag voinicii rãzbit. DEȘLIU, M. 62.

BOLOVĂNÓS, -OĂSĂ, bolovãnoși, -oase, adj. Plin cu bolovani. Arãturã bolovãnoasã. ☐ Șirul vorbelor începea a curge ca apa girlei cu fundul bolovãnos. ARDELEANU, D. 26. ♠ Fig. Ridicã în aer pumnul bolovãnos ca o mãciucã. DUMITRIU, N. 273. Iși încreși figura într-un zîmbet și fãcu drum unui riset bolovãnos. PAS, L. I 99.

BOLOZĂ, bolozale, s. f. (Învechit și popular) Luntre mare; caic. Și mi-o arunca Sus peste sandale Și pe bolozale. TEODORESCU, P. P. 644. La Brãila-n vale, Șapte bolozale Și șapte sandale. ALECSANDRI, P. P. 116.

BOLȘEVÍC, -Ă, bolșevici, -e, adj. 1. De bolșevici, al bolșevicilor. Al doilea Congres general al Sovietelor din Rusia a dat Partidului bolșevic majoritatea. LENIN, O. A. 230.

2. Care este propriu, caracteristic bolșevicilor sau bolșevismului. Partidul nostru educã pe oamenii muncii în șpiritul criticii și al autocriticii și înarmeazã masele cu

știința bolșevică a luptei de clasă împotriva dușmanului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 457.

BOLȘEVIC, -Ă, bolșevici, -e, s. m. și f. Adept al bolșevismului, al învățaturii lui Lenin și Stalin; comunist. *Congresul [al II-lea al P. M. S. D. R.] a dezvăluit existența unor divergențe organizatorice serioase, care au divizat partidul în două părți, bolșevicii și mensevicii; cei dinții apărau principiile organizatorice ale social-democrației revoluționare, pe cînd ceilalți alunecau în mlaștina dezlinării organizatorice, în mlaștina oportunistului.* IST. P. C. (b) 63. *Cunoașterea și înțelegerea metodelor și tacticii bolșevicilor în lupta împotriva grupărilor dușmane, cunoașterea și înțelegerea experienței partidelor comuniste frățești din toate țările de democrație populară și din lumea capitalistă, precum și a propriei experiențe de luptă a partidului nostru în acest domeniu, constituie un foarte important mijloc de educare a membrilor de partid și a oamenilor muncii în spiritul vigilenței revoluționare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 582.

BOLȘEVISM s. n. Învățătura leninistă despre teoria și tactica mișcării revoluționare a proletariatului și despre transformarea revoluționară a orînduirii capitaliste în orînduire comunistă; leninism. *V. c o m u n i s m. Bolșevismul și leninismul sînt unul și același lucru. Sînt două denumiri ale unuia și aceluiași lucru.* STALIN, O. VI 384. *Experiența bolșevismului ne învață că principala condiție a construcției socialiste victorioase este consolidarea dictaturii proletariatului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 456.

BOLȘEVIZĂ, bolșevizez, vb. I. *Tranz.* A educa în spirit bolșevic, a introduce, a întări spiritul bolșevic (într-o organizație, într-o acțiune etc.).

BOLȘEVIZĂRE, bolșevizări, s. f. Acțiunea de a bolșeviza. *Acțiunile revoluției [în 1917] creștea. Începuse o perioadă de înviorare și de reînnoire a Sovietelor; perioada bolșevizării Sovietelor.* IST. P. C. (b) 282. *Apariția celor două documente de partid [în legătură cu devierea de dreapta], așa cum o arată discuțiile, constituie un mare eveniment în istoria partidului, o cotitură în viața sa, un pas înainte pe drumul bolșevizării sale, adică pe drumul apropierii de înaltul exemplu pe care îl dă tuturor partidelor comuniste gloriosul partid al lui Lenin și Stalin.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 646.

BOLTĂ, bolți, s. f. 1. Construcție (de piatră, de zidărie, de metal etc.) în formă de arc, alcătuită de cele mai multe ori un tavan concav deasupra unei încăperi; boltitură. *V. c u p o l ă. Și-n voi, tirnăcopari sub bolți de mină, Sînt mohorite zăcăminte de lumină.* TOMA, C. v. 269. *Sub boltă cea înaltă a unei vechi biserici, Între făclii de ceară, arzînd în sfeșnică mari, E-nținsă-n haine albe cu fața spre altar Logodnica lui Arald.* EMINESCU, O. I 88. *Din umbra falnicilor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* EMINESCU, O. I 167. *Chete de boltă v. cheie.* (Metaforic) *Deasupra o boltă de nouri plumburii se întărea, parea neclintită, sprijinită pe zările nevăzute.* SADOVEANU, O. III 286. *Era parcă un glas care ieșea din boltă veacurilor.* GALACTION, O. I 220. *Fig. (Adesea determinat prin «a cerului» sau «cerească») Cerul. Decît stelele toate ale bolții albastre, Mai puternică-i steaua strălucind pe Kremlin!* DEȘLIU, G. 48. *Deodată pe boltă steag roșu s-arată!* BENIUC, V. 124. *Cînd chiue o dată... oleacă numai de nu s-a risipit boltă cerului.* CREANGĂ, P. 54. *(Arhit., rar) Arcadă. Prin bolțile ferestrelor, la lumina unei, văzură două dealuri lungi.* EMINESCU, N. 8. [Un arc de triumf] *cu o boltă mare căscată la mijloc și cu alte două arcade mai mici în laturi.* ODOBESCU, S. III 71.

2. Construcție ușoară (de lemn sau de fier) în formă de arc, care servește de sprijin plantelor agățătoare.

Via se agăță pe araci sau pe boltă. *Fig. Construcție, în formă de chiocș, îmbrăcată în verdeață. Vroiau să se mui cînstescă încă o dată, aci sub boltă lui Covrig.* GALACTION, O. I 263. *Fig. Acoperiș în formă de arc, format din ramurile dese ale copacilor. Trecură prin pîlcuri de flori tinere, pe sub bolți de sălcii îmbrățișate, și dintr-o dată ieșiră pe malul Șiretului.* SADOVEANU, O. IV 77. *Cîte un strop de cer albastru sau cîte un fulg de lumină mai picurau răzlește din înălțimile încilcite ale bolșilor de crengi, peste umerii și capetele noastre.* HOGAȘ, M. N. 206. *Pe cărare-n bolți de frunze... Ne-om da sărutări pe cale.* EMINESCU, O. I 55. *(Neobișnuit) Ghirlandă, cunună de flori în formă de arc. Și fruntea și-o-mpletește c-o boltă de lungi flori.* ALEXANDRESCU, M. 158.

3. Încăpere sau galerie subterană cu tavanul arcuit. *De trei ani e ținut bîre, Într-o boltă-ntunecată, Sub pămînt, în grajd de piatră.* ALECSANDRI, P. P. 106.

4. Gang larg (cu tavanul arcuit) care dă acces în unele case.

5. (Mai ales în Transilv.) Prăvălie, dugheană (la origine așezată într-o încăpere boltită). *O boltă cu negoș de tot felul.* RETEGANUL, P. III 20. *Poliția... l-ar fi surprins spărgînd o boltă de lipscănie.* ALECSANDRI, T. 1652.

6. (În forma boaltă) Cărușă cu coviltir. *Toată luna lui august, pe drumurile colbuite, au trecut boaltele înalte și încărcate pînă sub coviltir.* GALACTION, O. I 260.

— Pl. și: (învechit) *bolte* (TOMA, C. v. 16, NEGRUZZI, S. I 263). — Variantă: (G) *boaltă, boalte, s. f.*

BOLTĂ, boltesc, vb. IV. *Ref. l.* A lua sau a avea formă de boltă. *Cînd a stat viscolit și s-a boltit văzduhul ca un smalt albastru, gerul a prefăcut apa în cremene.* SADOVEANU, P. M. 173. *Soarele se lăsa spre dealul Galatei... și cerul se boltea fără nouri.* SADOVEANU, Z. C. 207. *Tranz.* *Fig. vîntul a contenit cu desăvîrsire. Cerul boltește un albastru curat.* SADOVEANU, O. A. II 192.

BOLTIRE, boltiri, s. f. Boltă (a cerului), boltitură. *Neliniștea moșneagului creștea cu cît privea mai mult cerul fără nori și boltirile lui.* GALACTION, O. I 166. *Umede tremur lumine pe boltirea cea albastră.* EMINESCU, O. IV 127. *Fig. În vîzduhul colinelor, roșii sub boltirea nopții, sonda arde ca o spinzurătoare uriașă.* GALACTION, O. I 315.

BOLTĂ, -Ă, boltiți, -te, adj. Care are formă de boltă sau de arc. *În urmă crește creanga, boltită ca de dar.* DEȘLIU, G. 6. *Miji o rază de soare și se arcui în înălțimi un curcubeu boltit.* C. PETRESCU, R. DR. 61. [Rinul curge] *pe sub boltite poduri.* ALECSANDRI, P. III 134. *Fig. Bombat. O frunte... netedă, albă, corect boltită.* EMINESCU, N. 35.

BOLTITURĂ, boltituri, s. f. Partea superioară, boltită, a unei construcții sau a unei încăperi; boltă. (Fig.) *Prin boltitura de frunze bizțianu roiuri nevăzute de gin-ganii.* AGÎRBICEANU, S. P. 18.

BOLTITĂ, boltițe, s. f. Diminutiv al lui boltă.

1. v. boltă (1). *Iară capul meu Pune-l-vei boltiță, Boltiță-n porțișă.* TEODORESCU, P. P. 91.

2. v. boltă (5). *Crătînga-i în două ițe, Cumpărată din boltițe.* ȘEZ. IX 187.

BOLT, bolșuri, s. n. Piesă de legătură între un piston și o bielă.

BOMBĂ, bombăz, vb. I. *Tranz.* A da unui obiect formă rotundă (ca a unei bombe). *Fig. (Cu privire la piept) A scoate în afară, a umfla. Își bombează pieptul înainte, își bolovănește ochii în cap.* VLAHUȚĂ, O. A. 201.

BOMBARDĂ, bombardez, vb. I. *Tranz.* A trage cu proiectile de artilerie sau a lansa bombe din avion asupra unui obiectiv (militar). *Fig. (Prin exagerare) [Maimuțele] bombardează cu pietre și cioate.* BART, E. 278. *Fig. (Glumeț) A bombardă pe cineva cu scrisori.* □ Nu-mi

bombarda modestia cu complimente. ALECSANDRI, T. 762.

BOMBARDAMENT, *bombardamente*, s. n. 1. Bombardare a unui obiectiv (militar), efectuată de aviație sau de artilerie. *Bombardament aerian.*

2. (Fiz., numai în expr.) *Bombardament atomic* = bombardarea unor nuclee atomice cu diferite particule (fotoni, protoni, neutroni etc.), în vederea provocării unor reacții nucleare.

BOMBARDARE, *bombardări*, s. f. Acțiunea de a bombarda. V. *bombardament*.

BOMBARDĂ, *bombarde*, s. f. Mașină de război cu care, în evul mediu, se aruncau bolovani; tun de calibru mare pentru aruncat bombe. V. *balimez, mortier.* *Cele dinți bucăți de artilerie, numite în Europa bombarde, la români se numeau balimezuri.* BĂLCESCU, O. I 26.

BOMBARDIER, *bombardiere*, s. n. Avion de bombardament. *Infruntând submarinele, bombardierele și torpilele de care era atacat, [vasul de război sovietic] a reușit să se strecoare... și să-și ducă la bun sfârșit importante misiuni.* CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 108, 12/7.

— Pronunțat: *-di-er*.

BOMBĂRE, *bombări*, s. f. Acțiunea de a bomba; (Tehn.) deformare (voită sau nu) a tablei, la cald sau la rece.

BOMBĂSTIC, *-Ă, bombastici, -e*, adj. (Despre stil) Emfatic, umflat. *O carte scrisă în stil bombastic.*

BOMBĂT, *-Ă, bombăți, -te*, adj. (În opoziție cu *scobit*) De formă convexă, ieșit în afară; boltit, umflat. *Frunte bombată. Piept bombat.*

BOMBĂ, *bombe*, s. f. 1. Proiectil de obicei de formă alungită, ascuțit la un capăt, umplut cu materie explozivă, incendiară etc. și prevăzut cu aripioare de direcție, care se folosește la bombardamentele din avion; (mai rar) proiectil de armă grea. *Tot mai des se-nalță-n zare trombe Și cicloane pin'la ceruri sus, Cad apoi cu tunete de bombe Pe talazuri roșii în apus.* BENIUC, v. 40. *Te uși bănuitor la... flori ca la un lucru suspect, ca la o bombă, ca la un exploziv.* SEBASTIAN, T. 70. *Cad bombele-n pământ și scurmă Și alte mai vin pe urmă.* COȘBUC, P. II 40. *Bombă atomică* = proiectil la care se folosește ca exploziv energia obținută prin dezagregarea atomului. *După cum se știe, Uniunea Sovietică a cerut, în câteva rânduri, interzicerea armei atomice, dar de fiecare dată a primit un refuz din partea puterilor blocului Atlantic. Aceasta înseamnă că, în cazul unui atac al Statelor Unite împotriva țării noastre, cursurile conducătoare ale Statelor Unite vor folosi bomba atomică. Tocmai această în prejuraare a silit Uniunea Sovietică să aibă arma atomică, pentru a întâmpina pe deplin pregătită pe agresori.* STALIN, I. PR. 1951. *Bombă cu hidrogen* = bombă explozivă bazată pe o reacție termonucleară prin care atomii de hidrogen se transformă în atomi de heliu, cu o uriașă dezvoltare de căldură și energie. *Guvernul [sovietic] consideră necesar să raporteze Sovietului și prem că Statele Unite nu sînt monopoliste nici în producția bombeii cu hidrogen.* MALENKOV, CUV. SOV. 49. *Bombă vulcanică* = bucată de lavă care erupe din crater și capătă o formă rotundă în timpul drumului parcurs prin atmosferă.

2. (Popular) Proiectil mic, de forma sau de mărimea unei grenade, care se aruncă cu mîna și cu care se minează un pod, o clădire etc. *În ziua de 1 martie 1881, aruncînd o bombă... asasinară pe țarul Alexandru al II-lea.* IST. P. C. (b) 17.

3. Fig. (La sporturile cu mingea) Lovitură de minge trasă puternic (în poartă sau în plasă).

4. Fig. (Argotic) Știre senzațională. *Ziarele burgheze au nevoie în fiecare zi de cite o bombă pentru a atrage pe cititori.*

— Variantă: (regional) *boimbă* (ALECSANDRI, P. A. 206) s. f.

BOMBĂNEĂLĂ, *bombăneli*, s. f. Faptul de a bombăni, bombănire; vorbele neînțelese spuse de cel care bombănește.

BOMBĂNI, *bombănesc*, vb. IV. 1. În tranz. A vorbi singur, printre buze, încet și uncoari nedeslușit (mai ales spre a-și arăta nemulțumirea). V. *murmură, mormăi, bolborosi.* *Păi da, c-o să dărim poarta omului! a bombănit tata.* PAS, Z. I 177. *Nu mai cred eu asta! a bombănit posomorită lelea Ileana.* SADOVEANU, N. F. 103. *Pe drum, Costică, priviînd la obloanele prăvăliilor, bombănește mereu.* CARAGIALE, O. II 357. *Tranz. A certa (pe cineva) bodogănînd mereu.* V. a bate la cap. *Ajunge! M-ai bombănit destul.*

2. Tranz. (Despre copiii mici care nu știu încă să vorbească) A produce sunete nearticulate; a gînguri. *Copilul se joacă cu mînuțele lui, bombănînd vorbe de tainic înțelese.* SLAVICI, N. I 42.

— Prez. ind. pers. 3 sg. și: *bombăne* (STANCU, D. 48). — Variantă: *bomboni* (ISPIRESCU, L. 325, PĂSCULESCU, L. P. 35) vb. IV.

BOMBĂNIT s. n. Faptul de a bombăni. *Preotul nu luă seama la bombănitul lor.* PAS, L. I 13.

BOMBĂNITĂTOR, *-OĂRE, bombănitore, -oare*, adj. (Rar) Care bombănește. *S-aude-apoi și vocea în veci bombănitore A corului de profeți.* MACEDONSKI, O. I 254.

BOMBĒU, *bombeuri*, s. n. Partea întărită și bombată care formează virful încălțămîntei.

BOMBĒTĂ, *bombĒțe*, s. f. Bilă, glob, sferă mică. *Un beționar de metal, cu o bombĒtă la virf.*

BOMBOĂNĂ, *bomboane*, s. f. Mic preparat dulce, de formă, culoare și gust variate. V. *zaharicale.* *Nu uită... să-mi întindă cutia cu două sute cincizeci de grame de bomboane fondante.* PAS, Z. I 97. *După ce veneau ceva bomboane de bună sosire și atențiunea celor mari se îndrepta în alte părți, porneau cu fratele meu în explorare.* GALACTION, O. I 328. *Mergi la cofetărie, de-mi adă vro două ocale de bomboane.* ALECSANDRI, T. I 276. *Fig. (Familiar) Epitet dat unei persoane dragălașe. O bomboană de fată.*

BOMBONERĒ, *bombonerii*, s. f. Prăvălie în care se vînd bomboane.

BOMBONĒ vb. IV v. *bombăni*.

BOMBONĒRĂ, *bomboniere*, s. f. Vas mic de sticlă, de porțelan etc. în care se păstrează bomboane. — Pronunțat: *-ni-e*.

BOMFĂIER, *bomfaiere*, s. n. Ferăstrău de mină pentru tăiat metalele.

BOMPRES, *bomprese*, s. n. Primul dintre catargele unei nave cu pînze, așezat în virful prorei.

BON, *bonuri*, s. n. 1. Dovadă provizorie care conferă deținătorului dreptul de a ridica o marfă, un obiect încredințat spre păstrare sau alte valori. *Bon de materiale.* *Bon de cartelă* = fiecare dintre cupoanele în care este împărțită o cartelă de alimente sau de îmbrăcăminte. *Bon de încălțăminte.* *Nota de plată în magazine cu care cumpărătorul achită marfa la casă.*

2. (În orînduirea capitalistă) Hîrtie de valoare emisă de stat sau de o instituție financiară recunoscută de stat. *Bon de tezaur* = obligație emisă de Ministerul Finanțelor, reprezentînd un împrumut pe termen scurt,

cu dobândă. *Bon de casă* = bilet scris, folosit în operațiile de casă, care dă dreptul la ridicarea sumei de bani înscrise pe el.

BONĂ, *bone*, s. f. Femeie, de obicei de naționalitate străină, angajată pe vremuri în familiile burgheze, cosmopolite din țara noastră ca îngrijitoare la copii. V. *dădăcă*, *nemțoaică*. *Un norod întreg de bone, de copilandri de liceu... au dat năvală*. ANGHEL, PR. 115. *Am să-i aranjez eu pe parvenii cari, fiindcă au mâncat în copilărie «du cacao», dat cu lingurița de vreo bonă schweizeriană (= elvețiană) sau belgiană, au pierdut pe «r» și au câștigat secretul nazalelor pariziene*. CARAGIALE, O. VII 334.

BONC interj. v. *bonca*.

BONCA interj. (Adesea repetat) Onomatopee care imită zgomotul produs prin lovirea unui corp tare. *Pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele*. DELAVRANCEA, H. T. 92.

— Variantă: *bone* (ȘEZ. I 214) interj.

BONCĂI, *boncăiesc*, vb. IV. Refl. A boncălui (1). *Taurul a început a se boncăi și a împunge sălbatic în pământ, răscolindu-i țărina*. SANDU-ALDEA, U. P. 27.

BONCĂLĂIT s. n. v. *boncăluit*.

BONCĂLUI, *boncăluiesc*, vb. IV. Intrans. 1. (Despre unele animale) A scoate mugete sau răgete puternice, prelungi și plângătoare. *Ici-colo boncăluiesc viștii, lingându-și boturile moi și umede, dornici de ugerile pline ale vacilor*. CAMILAR, TEM. 43. *S-a aflat de la staroste Nechifor și de la alți vînători vechi că cerbul au boncăluit mai devreme în ist-an*. SADOVEANU, F. J. 426. *Numai iată ce aude Harap-Alb un muget înădușit: cerbul venea boncăluind*. CREANGĂ, P. 225.

2. (Despre oameni) A produce sunete asemănătoare cu un muget. *Afanasie puse la gură cornul răsucit de bou și boncăluit cu bătăi grăbite de limbă*. SADOVEANU, F. J. 178.

BONCĂLUIT s. n. Faptul de a boncălui.

1. Răget prelung și puternic. *De departe, de la imășuri, veni o clipă, în înserarea limpede, un boncăluit înăbușit de taur*. SADOVEANU, O. I 287. *Boncăluitul juncii l-am auzit... aproape deslușit*. SADOVEANU, V. F. 31.

2. Fig. Sunet prelung, produs din buciom, din buhai sau din corn. *Cîntase a treia oară cucoșii cînd porni, în mijlocul satului, boncăluitul buciomului de cireș*. SADOVEANU, O. I 57.

— Variantă: *boncălăit* (ANGHEL, PR. 109) s. n.

BONDĂR, *bondari*, s. m. Insectă mare din ordinul himenopterelor; (popular) nume dat oricărei insecte mari care bîzîie (v. *bărzăun*). *Pe spice vedeai ici-colo cîte-un bondar cu o pată de rugină*. SANDU-ALDEA, U. P. 164. *În vestmintă de catifele, un bondar rotund în pîntec, Sommoros pe nas ca popii glăsuiește-neet un cîntec*. EMINESCU, O. I 87. *Țineam ceaslovul deschis și, cum erau filele cam unse, trăgeau mustele și bondarii la ele*. CREANGĂ, A. 4.

BONDĂ s. f. v. *bundă*.

BONDĂRĂȘ, *bondărăși*, s. m. Diminutiv al lui *Bondar*. *Tîlică se rostogolea în vale ca un bondărăș ameșit*. BUJOR, S. 173. *Și pe cer... [corbul] se zărea, Întîi ca un porumbaș, Apoi ca un lăstunaș, Apoi ca un bondărăș*. ALECSANDRI, P. P. 146.

BONDÎȚĂ s. f. v. *bundîță*.

BONDÓC, *-OĂCĂ*, *bondoci*, *-oace*, adj. (Despre oameni și, fig., despre obiecte) Scurt și îndesat; mic și gros. *Pînă mai an, soră-mea Vanghelina era bondoacă... și dintr-o dată s-a lungit, s-a deșirat*. STANCU, D. 168. *Una*

lungă și slabă, alta bondoacă și dolofană. PAS, L. I 126. *E mărunță și bondoacă, dar de ani nu e mică*. SLAVICI, V. P. 41. *Vedeți cit de frumos se ține [pridvorul] pe stilpîi lui bondoci de stejar cioplit*. CARAGIALE, M. 101. ♠ (Substantivat) *Căldarea au luat-o? — Luat, dom' Ioniță! i-a răspuns bondocul*. GALAN, Z. R. 272.

— Variantă: (Mold.) *bundúce*, *-ú* (SADOVEANU, O. III 536) adj.

BONDOCÉL, *-EĂ*, *bondocei*, *-ele*, adj. (Familiar) Diminutiv al lui *bondoc*. *Turcul mărunșel, Mărunșel și bondocel*. TEODORESCU, P. P. 562.

BONÉTĂ, *bonete*, s. f. 1. Scufie înnodată sub bărbie, purtată de copii și de bătrîne, odinioară de femei în general. *Și zici, Cati, că mă prinde boneta asta nouă?* ALECSANDRI, T. I 71. [O trăsură] *trecea ca săgeata și lăsa să se zărească niște bonete femeiești*. NEGRUZZI, S. I 15. ♠ Tichie de pînză albă, purtată de bucătari, de laboranți, de medici etc.

2. Acoperămint de cap fără cozoroc, de formă lunguiaș, purtat de obicei de militari. *Miai își luă boneta albastră-cenușie de brigadier și și-o puse pe cap*. DUMITRIU, N. 278. *Steaua ce vestește biruinți Lucește pe boneta ostășească*. DRAGOMIR, în POEZ. N. 211.

3. (In ex p r.) *Bonetă frigiană* = acoperămint de cap purtat în antichitate de sclavii liberați și adoptat în timpul revoluției franceze din 1789 ca simbol al libertății. V. *frigian*.

BONETICĂ, *bonetele*, s. f. Diminutiv al lui *bonetă* (1). *Are să-i cumpere mama o bonetică roșie*. CONTEMPORANUL, IV 393.

BONG interj. (Adesea repetat) Onomatopee care imită un sunet adînc și prelungit ca un ecou. [Santinela] *avea cizme țintuite, călca greu, și tot șleplul gol și uriaș răsuna ca un clopot: bong, bong, bong...* DUMITRIU, B. F. 153.

BONGOĂSE s. f. pl. (Mold.) Istorieare sau povești hazlii; palavre, glume. V. *snoavă*. *Oare Grigore a lui Petre Lucăi de la noi din sat pe la ce școli a învățat, de știe a spune atîtea bongoase și conăcăria pe la nunți?* CREANGĂ, A. 13.

BONIÉR, *boniere*, s. n. Carnet (perforat) din care se detașează bonuri. *Bonierele trebuie vizate*.

— Pronunțat: *-ni-er*.

BONIFICĂ, *bonific*, vb. I. *T r a n z*. A scădea dintr-o factură o sumă oarecare (ca despăgubire pentru lipsă la marfă, pentru o pierdere sau o deteriorare întîmplătoare, sau pentru nepotrivire de calitate). ♠ A face rabat.

BONIFICĂRE, *bonificări*, s. f. Acțiunea de a *bonifica* și rezultatul ei; bonificație.

BONIFICĂȚIE, *bonificații*, s. f. Bonificare; sumă de bani care compensează o daună sau reprezintă o reducere.

— Pronunțat: *-ți-e*.

BONJŪR¹ interj. (Franțuzism folosit din ce în ce mai rar) Bună ziua!

BONJŪR² s. n. (Învechit) Haină la modă pe la jumătatea secolului al XIX-lea (purtată de bonjuriști). *În locul nădragilor acelor roși să pui un pantalon elegant, botine de glanț, un bonjur făcut după jurnal, ca toată lumea bine educată*. NEGRUZZI, S. III 58.

BONJURISM s. n. Ansamblul concepțiilor, comportărilor, manifestărilor care caracterizează pe bonjuriști. *Enache Damian... se crucește de bonjurism, dar nu-l combate*. IBRĂILEANU, SP. CR. 126.

BONJURIST, *bonjuriști*, s. m. Epitet dat, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, tinerilor întorși din străinătate, care o dată cu ideile progresiste introduceau și obiceiul cosmopolit de a saluta cu «bonjur» în loc de «bună ziua». «*Junimis-*

tul »Alecsandri, ridiculizînd... pe »bonjurist». ... ridiculizează pe patruzeciopistul Alecsandri. IBRAILEANU, SP. CR. 123. Cînd se mîniau, [bătrîni] dădeau și ei tinerilor cîte un ibrișin pe la nas, numindu-i: bonjurîști, duelgii, pantalonari. CREANGĂ, A. 153.

BONÓM, bonomi, s. m. (Franțuzism) Om cu caracter blajin, credul, putînd fi ușor indus în eroare.

BONOMÍE s. f. (Franțuzism) Înșușire de bonom, caracterul bonomului.

BONT¹ s. n. v. bunt.

BONT², **BOĂNTĂ**, bonți, boante, adj. 1. Fără vîrf; ciuntit, turtit, retezat, tocit. Cu un creion roșu, bont, mîzgălisem toată coperta unui roman. SAHIA, U.R.S.S. 118. Cîinii cîrni, cu botul de tot bont, care se numesc mopși... ODOBESCU-SLAVICI, la TDRG.

2. (Despre mîini, picioare etc.) Scurt și gros. Degetele, boante și groase ca niște cîrnăciori, ale receptorului erau mînjite cu pete de cerneală. PAS, L. I 20. Da cu picioarele lui boante în vîzduh, ca să se apere [de cîini]. D. ZAMFIRESCU, R. 89.

BONTĂNI, bontănesc, vb. IV. 1. In tranz. (Mold., Bucov., Transilv.) A bate, a lovi (cu zgomot) în ceva; a ciocăni, a bocăni. Lovea cînd într-un copaci, cînd în altul, de răsună toată pădurea! Auzind zmeul vîietul acesta, s-au dus să vadă cine bontănește acolo. SBIERA, P. 78.

2. Tranz. A lovi (pe cineva) cu putere; a buși. Îl apucară mînișii [pe lup] între capete și mi-l bontăniră, de nu putu ieși nici înainte, nici îndărăt. RETEGANUL, P. III 37.

BONTĂNITURĂ, bontănituri, s. f. (Mold., Bucov., Transilv.) Ciocănitură, bocănitură. Copiii, auzind bontănitura și ciocănitura aceasta, credea într-adevăr că acolo se află tata lor, făcînd lemne. SBIERA, P. 170.

BONTÓN s. n. (Franțuzism pretențios, adesea ironic) Totalitatea regulilor de purtare adoptate de societatea burghezo-moșierească. Și vei sta cu ei la masă... A!... dar ia aminte bine Că-n bonton sînt pravilii grele pentru-un necioplit ca tine. VLAHUȚĂ, P. 136.

BONTȘ, bonșuri, s. n. (Regional) Vîrf, colț. Iarba nu și-a scos bonșul afară. STANCU, D. 121. ✦ Sîrîc. Înfofolite în resturile cămășii lui Uie, fetișele [nou născute] caută bonșurile șîtelor. STANCU, D. 200.

BONZ, bonzi, s. m. 1. Preot budist. Lin-lin, ciocănelul Piosului bonz Lovește inelul Cu sunet de bronz. LESNEA, C. D. 99. Turnuri nalte și pagode unde cîntă vechiul bonz. ALECSANDRI, P. III 84.

2. Fig. (Ironic) Persoană care ocupă o situație importantă într-un partid politic burghez; șef, lider. Bonzii social-democrați, demascați ca trădători ai clasei muncitoare [la congresul partidului din 1921] și alungați din partid, sparg unitatea proletară și înjghebează un partid social-democrat, care-și va juca rolul de agentură a burgheziei în sînul clasei muncitoare. GHEORGHIEU-DEJ, ART. CUV. 523.

BOR¹ s. m. Metaloid care se găsește în natură sub formă de săruri ale acidului boric.

BOR, boruri, s. n. (Mai ales la pl.) Marginea răsrîntă a pîrtaiei. Prinseseși ticurile redactorilor și reporterilor care purtau pîlării cu boruri mari. PAS, Z. I 285. Femeile [poartă] pe cap basmale roșii, iar bărbații pîlării de mușama cu boruri mari. SAHIA, U.R.S.S. 22.

— Variantă: bord (CARAGIALE, M. 37) s. n.

BORANGÍC, (2) borangicuri, s. n. 1. Fir depănat de pe gogoșile viermilor de mătase. Perina de cap era îmbrăcată cu pînză de borangic. ISPIRESCU, L.

251. Trimbele de borangic neșesute. ODOBESCU, S. I 95. Suie mîndra pe colnic Răsucind la borangic, Și pe fus n-a pus nimic. TEODORESCU, P. P. 278. ✦ Țesătură făcută din acest fir. Nevasta învățătorului, într-o fustă cenușie... și cu o bluză de borangic... sări în picioare. DUMITRIU, B. F. 142. Purta o cămașă așa, albă, lungă—trebuie să fi fost borangic. GALAN, Z. R. 161.

2. (La pl.) Diferite feluri de țesături de borangic. Și bunica și nepoata erau îmbrăcate cu țesături ușoare de casă, borangicuri albe și galbii, lînuri înflorite măestru și subțire țesute. SADOVEANU, O. I 69. ✧ (Poetic) Întîi fu un susur de bură, Apoi o prîpire de picuri—Urzire zorită și deasă De lungi, argintii borangicuri. TOMA, C. V. 105.

— Variante: burangíc (CREANGĂ, A. 48), burancíc (NEGRUZZI, S. I 300), burungic (NEGRUZZI, S. I 107) s. n.

BORÁT, borați, s. m. Sare formată din combinarea acidului boric cu o bază. Borat de sodiu.

BÓRAX s. n. Numele curent al boratului de sodiu; se întrebunțează la topirea metalelor, precum și în farmacie, în cosmetică etc.

BORBONÁ vb. I v. brobona.

BORBONÁT, -Ă adj. v. brobonit.

BORBOROSÍ vb. IV v. bolborosi.

BORCÁN, borcane, s. n. Vas (de sticlă, de lut, de faianță etc.), avînd de obicei formă cilindrică, fără toartă, larg la gură și cu marginile ușor răsfrînte; se întrebunțează la păstrarea dulceturilor, murăturilor etc. Zîmbi zîna cînd auzi și văzu urcioarele... Nu zise însă nimic care să-i dea vro bănuială, ci îi dete două borcane, cu care să ia apă mai în grabă. ISPIRESCU, L. 127.

BORCĂNĂȘ, borcănașe, s. n. Diminutiv al lui borcan. Un borcănaș cu peltea de gutui, făcut din toamna trecută. BASSARABESCU, V. 42.

BORCĂNÁT, -Ă, borcănași, -te, adj. Mare, gros, umflat (ca un borcan). Stau de mă mir cum se face ca pipele... provenite din Germania să fie cu pîntecele borcănate ca pîpa neamșului. ODOBESCU, S. II 303. Poamele [măselariței]... se află într-o teacă borcănată. ODOBESCU-SLAVICI, la TDRG.

BORCEÁG s. m., (2, 3) borceaguri, s. n. 1. Nume purtat de două plante din familia leguminoaselor: a) mazărice (*Vicia sativa*); b) plantă erbacee agățătoare, cu florile de culoare albă-gălbui sau purpurie aplecate în jos și cu fructele în formă, de păstăi păroase (*Vicia pannonica*).

2. Semănătură de borceag (1). Meiurile păsărești, borceagurile și paringurile. La TDRG.

3. Amestec de leguminoase și cereale, cultivate pentru nutreț.

BORCÚT, borcuturi, s. n. (Transilv. de nord, Mold., Bucov.) Apă minerală.

— Variantă: bureút (KOGĂLNICEANU, S. 90) s. n.

BORD¹ s. n. v. bor².

BORD², borduri, s. n. Fiecare dintre părțile laterale ale punții unei nave. Lumea pe vapor se mișcă dînt-un bord în altul, în lumina scăzută a asfințitului. BART, E. 79. ✧ L o c. a d j. Do bord = referitor la navigația pe apă; p. ext. referitor la navigația aeriană. Jurnal de bord. Carnet de bord. Echipament de bord. Instrumente de bord. □ Artilerie de bord = artilerie instalată pe nave și pe aeronave. ✧ L o c. a d v. Pe (sau la) bord = pe puntea vasului, p. ext. pe avion. Pasagerii s-au urcat pe bord. Călătorii au luat loc la bordul avionului. □ M-am dus chiar într-aceia seară de am întîlnit pe amiral, pe bordul său. GHICA, S. 399. ✧ Ex p r. A arunca peste bord = a da la o parte, a înlătura. Steagul libertăților burghezo-demo-

cratice a fost aruncat [de burghezie] peste bord. STALIN, C. XIX 7.

BORDEI, *bordeie*, s. n. Locuință rudimentară, pe jumătate săpată în pământ și acoperită cu pământ, cu paie sau cu stuf. *Din străbune bordeie astăzi cresc Și cată-n soare falnicele blocuri Din cartierul nou muncitoresc.* CASSIAN, H. 23. *Mijeste o rază de bine În muced bordei și-n uzine.* TOMA, C. V. 309. *Zi întâi Mai a sosit în sat și bate la toate ușile, la bordeie, la case și la curte.* RUSSO, S. 121. *N-ai ușă la bordei*, se zice ca muștrare celui care uită să închidă ușa în urma lui. *Cîte bordeie, atîtea obicei*, exprîmă mirarea cuiva cînd constată un obicei care i se pare curios.

BORDEIĂȘ, *bordeiaș*, s. n. Diminutiv al lui *bordei*. *Și-i năvăleau în mînte amintirile... corturile șatrei la umbra nucilor... mai apoi bordeiașul lipit cu humă.* CAMILAR, N. II 138. [Văzu] *bordeiașul cel sărac, în locul curților de azi-dimineață.* RETEGANUL, P. V 13.

BORDEI, *borderuri*, s. n. Casă de prostituție.

BORDEROU, *borderouri*, s. n. Tablou sau listă în care se trec sumele unui cont, hîrțile unui dosar, materialele dintr-o magazie etc. *Recepționarea materialelor se censează într-un borderou de predare. Borderou de acte justificative.* □ *Înregistrarea în carnetul de predare și în borderourile zilnice a cantităților de lapte colectate.* B. O. 1953, 10.

BORDO adj. invar. Roșu-închis (de culoarea vinului roșu). *Șal bordo.*

BORDURĂ, *borduri*, s. f. Fișie, bandă sau dungă aplicată ca garnitură sau podoabă pe marginea unui obiect; chenar. *O basma roșie cu bordură de fir.* ODOBESCU, S. I 414. ◇ (Poetic) *Soarele apusese după un lung șir de nori... pre care îi poleia cu o bordură de purpur.* NEGRUZZI, S. I 236. ◆ *Margine a unui lucru, servind ca întărire, făcută de obicei dintr-un material mai rezistent. Cărămizi pentru borduri.* ◇ *Bordura trotuarului* = șirul de pietre de granit care mărginește latura de către drum a trotuarului. *Călcînd pe bordura trotuarului, ca să nu-ți depărtezi privirea de șină... te-ai împiedicat și-ai căzut.* PAS, Z. I 16.

BOREAL, -Ă, *boreali*, -e, adj. De (la) nord, septentrional. *Emissfera boreală.* ◇ *Auroră boreală v. a u r o r ă . Coroană boreală v. coroa n ă .*

— Pronunțat: -re-al.

BOREASĂ, *borese*, s. f. (Transilv.) Femeie măritată, nevastă. *Tu ia-ți de mîna pe boreasă și cară-te cu ea spre casă!* COȘBUC, P. II 243. *Toși voinicii trag acasă La copii și la boreasă.* BIBICESCU, P. P. 165.

BORFĂȘ, *borfași*, s. m. Hoț de boarfe, de lucruri mici. *Nu-mi era îngăduit... să mă ascund în pod ca borfași.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 222. *Cine să le fi furat?...* — *Un borfaș, minca-l-ar temnița pămîntului!* SADOVEANU, P. S. 100.

BORFĂȘIE s. f. (Rare) Viață de borfaș, hojie, gâlnărie. *Mi s-a urit cu borfășia.* ISPIRESCU, L. 371.

BORHÔT, *borhoturi*, s. n. Nume dat resturilor provenite din distilarea terciului fermentat de fructe, de cereale etc. din care s-a scos alcoolul sau din care au fost extrași anumiți componenți utili. *V. r e z i d u u r i . Borhot de prune. Borhot de sfeclă.* □ *Mirosi cu plăcere izul obișnuit al borhotului putred de la cazanul cu țuică.* DUMITRIU, N. 160. ◆ *Fig. Rămășițe nefolositoare. Păgubașul de «Glosariu», unde pricipsiții noștri lexicografi și scornitori de grai nou și pocit azviră, ca borhot, mai bine de jumătate biată frumoasa noastră limbă romînească.* ODOBESCU, S. III 173. — Accentuat și: *bôrhot*.

BORIC adj. m. (În expr.) *Acid boric* = acid al borului, în stare solidă, cristalizată, de culoare albă, aflat în stare naturală în regiunile vulcanice și folosit ca antiseptic.

BORICĂT, -Ă, *boricați*, -te, adj. Preparat cu acid boric. *Vaselină boricată.*

BORÎ, *borăsc*, vb. IV. In tranz. (Popular) A vomita.

BORÎT, -Ă, *borîți*, -te, adj. (Rare) Dezgustător, hidos. *Pașadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic... la dînsul cărturarul și cugetătorul fiind, altoiți pe un ciocoi borît.* M. I. CARAGIALE, C. 63.

BORÎTURĂ, *borituri*, s. f. (Popular) Ceea ce se vomitează; vărsătură.

BORMAȘINĂ, *bormașini*, s. f. Mașină de perforat metale, piatră etc. cu ajutorul burghiului.

BORNĂ, *bornez*, vb. I. Tranz. A marca un teren cu borne.

BORNĂ, *borne*, s. f. I. Semn constînd dintr-o piatră, un stîlp de lemn etc. care arată marginea sau punctul caracteristic al unui teren; piatră de hotar. ◇ *Bornă kilometrică* = stîlp mic de piatră așezat pe marginea drumurilor pentru a marca distanțele în kilometri.

2. Parte a mașinilor sau a aparatelor electrice prin care se realizează legătura electrică. *Bornele transformatorului. Bornele mașinii.*

BOROANĂ, *boroane*, s. f. Grapă cu dinți de fier sau de lemn. *Semănătorii veseli spre fund înaintează De-a curmezîșul brazdei boroanele pornesc.* ALECSANDRI, P. A. 121.

— Variante: *boronă* (PĂSCULESCU, L. P. 30), *borună* (PAMFILE, A. R. 58) s. f.

BOROBOAȚĂ, *boroboate*, s. f. Lucru sau faptă nesocotită, cu urmări neplăcute. *V. p o z n ă . Așa, zi... făcărăți și voi o boroboată.* PAS, L. I 100. *Miron Iuga îl iertase în sfîrșit pentru boroboata... de astă-toamnă.* REBREANU, R. I 293.

BORONĂ s. f. v. *boroană*.

BORONÎ, *boronesc*, vb. IV. Tranz. A grăpa cu boroana. *Cu boroana boronea... Griu mîndru că înspica.* PĂSCULESCU, L. P. 30.

BORONIT s. n. Acțiunea de a boroni. *Munci agricole de primăvară: aratul, săpatul, boronitul.*

BORȘ, *borșuri*, s. n. Zeamă acră, preparată din tărîțe puse să fermenteze în apă; p. ext. ciorbă făcută cu această zeamă sau acrită cu oțet, cu zeamă de varză etc. *Borșul de miel și sarmalele și friptura... erau, cum spusesse gazda, fudulie.* PAS, L. I 25. *Anghelina a adus borșul de găină.* SADOVEANU, N. F. 14. *Iedul cel cumînte tăcea molcum în horn, cum tace peștele în borș la foc.* CREANGĂ, P. 25. *Cine se frige cu borș suflă și-n iaurt.* ◇ *Expr.* *A-i sufla (cuiva) în borș sau a sufla în borșul cuiva* = a se amesteca (nechemat) în treburile cuiva. *Dar, la urma urmelor, de omorît n-a omorît pe nimeni... în borșul nîmănuî n-a suflat.* SLAVICI, O. I 323. *Mie unuia știu că nu-mi suflă nimene în borș.* CREANGĂ, P. 230. (Familiar) *A minca borș* = a spune lucruri neadevărate; a minți. *Să nu mai mîntnce borș pe degeaba.* PAS, L. I 126. *A se face borș* = a se înfuria; a se face foc. *Ignat Cercel se făcu borș de cîm deschise ochii, fiindcă muiera nu era mulțămîtă de loc că n-a luat și un purcel.* REBREANU, R. II 162. *A-i da (cuiva) borșul în foc* = a-i sări pîndăra.

BORȘÎ, pers. 3 *borșeste*, vb. IV. Refl. 1. A se face acru ca borșul; a se acri, a fermenta. *S-a borșit laptele*

în oală. ✦ (Neobișnuit) A se altera, a se descompune. *Aleu! zise celălalt soldat, apucându-se de nas, al dracului s-a borșit [cadavru].* D. ZAMFIRESCU, la TDRG.

2. Fig. (Despre vreme) A se schimba în rău, a se strica. *Mai adineaori vremea părea frumoasă. Văz că se borși!* SADOVEANU, M. C. 139.

BORȘI vb. IV v. zborși.

BORȘINCĂ, borșinci, s. f. (Mold.) Putină în care se prepară și se păstrează borșul.

BORȘIT, -Ă, borșiți, -te, adj. Fermentat; acru (ca borșul). *Mincare borșită.*

BORTĂ, borte, s. f. (Mai ales în Mold. și Transilv.) Gaură. *Vorba aceea: nu intră soarecul în bortă, și-și mai leagă țigva de coadă!* CARAGIALE, O. VII 183. *Unii tăiau gheața cu cazmale, alții aruncau cu uncrop pe la țifinele și și în borta cheii.* CREANGĂ, P. 256. *Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer, Un palat borta-n părete și nevasta — o icoană.* EMINESCU, N. 43. ✦ (În basme) *Borta vîntului = gaură imaginată prin care se crede că suflă vîntul.* ✦ Expr. *A umbla după borta vîntului = a umbla zadarnic.* *Un om căruia îi place să umble toată viața mai rău ca Tindală, — nu după borta vîntului, dar după capul stăpînilor.* GALAN, Z. R. 68. ✦ *Scorbura (în trunchiul unui copac).*

2. Groapă. *Prin bortețele șoselei de pe ulița Românilui stîtem în risc să ne prăpădim.* NEGRUZZI, S. I 193.

— Pl. și: borți (SBIERA, P. 225).

BORTELI, bortelesc, vb. IV. Tranz. (Mold.) A borti. (În forma *bortili*) *Glonțul... bortili perina pe care se rezăma.* NEGRUZZI, S. I 21.

— Variantă: *bortili* vb. IV.

BORTELIȚĂ, -Ă, bortețiți, -te, adj. Prevăzut cu o gaură, găurit.

— Variantă: *bortiliț*, -ă (ALECSANDRI, la TDRG) adj.

BORTI, bortesc, vb. IV. Tranz. (Mold.) A face o bortă (în ceva); a găuri. *Au făcut o roțișă de lemn, bortind-o în mijloc.* DRĂGHICI, R. 140. ✦ Refl. pas. *Se bortește [blidul] în fund și se pune în borta aceea o țevie de cele de la pinză.* ȘEZ, I 120.

BORTICĂ, borticele, s. f. (Mold.) Diminutiv al lui *bortă*. *Dai de o sfoară cu nod la capăt, ce iese dinlăuntru spre afară, prin o bortică... după grosimea sforii.* HOGAȘ, H. 49. *Șoarecul... ci oaspele-mpreună, ieși din bortică.* NEGRUZZI, S. II 300. *Am o casă mititică, Fără nici o bortică (Oul).* GOROVEI, C. 267.

BORTILĂ vb. IV v. borteli.

BORTILIT, -Ă adj. v. bortelit.

BORTIT, -Ă, bortiți, -te, adj. (Mold., Transilv.) Cu bortă, găurit; (despre copaci) scorburos. *Bietul Păpuc, carele ațipise în fagul bortit, atunci deodată, Tocma într-un ceas rău ochii-și deschisă.* BUDAI-DELEANU, T. 282. *Chimută și muncită, Peste tot locul bortită; Cine-o are îi bogat, Cine nu, îi om sărac (Piinea).* GOROVEI, C. 278.

BORTÓS, -OĂSĂ, borțoși, -oase, adj. (Mold., Transilv.) Cu bortă, găurit, găunos; (despre copaci) scorburos. *Puse pe bietul copilaș în scorbura unui lemn bortos.* RETEGANUL, P. I 13. *S-au ascuns într-o măsă de ale lui, care era borțoasă.* SBIERA, P. 169.

BORTÓS, -OĂSĂ, borțoși, -oase, adj. (Popular) Cu burtă mare. *A făcut ce-a făcut și, din toată sărăcia, a cumpărat un crap mare și borțos.* CARAGIALE, M. 21. ✦ (La f., despre femei) *Gravidă, însărcinată. Pe urmă... a aflat că am rămas borțoasă.* STANCU, D. 59.

BORŪNĂ s. f. v. borzoană.

BORVIZ s. n. Apă minerală. *Place-mi borvizul cu vin și mîndra din sat străin.* ȘEZ, I 270.

BOSCĂR, boscarî, s. m. (Mai ales în Mold.) Scamator. *Bun scamator ești. — Eu, cucoană?... Ferească dumnezeu!... Neam de neamu meu n-o fost boscar!* ALECSANDRI, T. 1296.

BOSCĂRIE, boscarîi, s. f. (Mai ales în Mold.) 1. Scamatorie. [Farsa] *ar avea marele merit de a pune pe scenă toate boscarîile care se practică în politica partidelor [burgheze] de guvernămint.* COCEA, P. 20. *Înjghebase cu fetele jocuri «de societate», pe care le vrista... cu câte-o boscarie cu o batistă, cu un gologan.* HOGAȘ, M. N. 48.

2. Încelătorie, pungășie. *Nu se poate crede în nebuniile tălmăcilor; ei înșală lumea, ca să câștige bani... Acestea sînt boscarîi.* CONTEMPORANUL, II 325. *De-ai umbla întreaga lume... N-ai găsi chiar într-o mie Așa tîrg vestit să fie Pentru boscarie.* ALECSANDRI, T. I 117.

BOSCHET, boschete, s. n. Tufiș mic într-o grădină sau într-un parc, format din arbuști plantați. *Boschet de trandafiri.* ☐ *Iată-l [Jiul] tolănit într-un larg boschet de plante.* VLAHUȚĂ, O. A. II 134. *Dulce îmi venea în umbra Tănuțului boschet.* EMINESCU, O. I 112. *Hai degrabă, Leonaș, să ne ascundem cotea în boschet.* ALECSANDRI, T. I 189.

BOSCÎRTĂ, boscirțe, s. f. (Transilv., în expr.) A-și lua (sau a-și aduna) boscirțele = a-și lua (sau a-și strînge) boarfele. *Îmi vine să-mi adun boscirțele și să fug de aici.* SLAVICI, N. II 170.

BOSCOANĂ, boscoane, s. f. (Transilv., în superstiții, mai ales la pl.) Farmec, făcătura, vrăjă; descîntec. *Aici văd pe sfînta Vineri lingă muntele de glajă Culegînd flori de boscoane, ierbi de farmec pentru vrăjă.* COȘBUC, P. II 137. *Veneai tu și fără de boscoanele lui.* SLAVICI, O. II 186. *Aceasta trebuie să fie o boscoană mare... ai grijă, împărate, să nu dai de rău.* FETEGANUL, P. II 31.

BOSCONI, bosconesc, vb. IV. Intrans. (Transilv., în superstiții) A face farmece; a vrăji. *Și au venit babele și au cercat cu cîte de toate; descîntat-au, vrăjit-au, bosconit-au.* RETEGANUL, P. IV 49.

BOSCORODEALĂ, boscorodeli, s. f. Bolboroseală, bombăneală.

BOSCORODI, boscorodesc, vb. IV. 1. Intrans. A vorbi (singur) spunînd vorbe neînțelese, a bolborosi; a îndruga. *Turnau [făină] în ceaun, de-a dreptul din poartă, boscorodind.* CAMILAR, N. I 209. *Mirăși, au boscorodit turcii pe limba lor.* STANCU, D. 11. *Femeia boscorodea în tindă.* REBREANU, R. II 62. ✦ (În superstiții) A descînta pronunțînd formule neînțelese; a vrăji. *Țiganca... întinse cărțile. Apoi începu să boscorodească.* SANDU-ALDEA, D. N. 193. *Începe dracul a boscorodi din gură și a descînta.* CREANGĂ, P. 58. ✦ Tranz. *Cînd trecea cu mortul pe la poarta noastră, îl boscorodeam cu cimilitura: Chițigaie, gaie...* CREANGĂ, A. 14.

2. Tranz. A mustra, a cicăli. *La masă stătea lingă mine și mă boscorodea mereu că nu mîntinc.* IBRĂILEANU, A. 27.

BOSIÓC s. m. v. busuic.

BOSMĂ, bosmale, s. f. (Învechit) Poznă, șotie. *Fiul împăratului, cel ce făcuse bosmaua, se duse ca totdeauna pe la împăratul, se făcu și el că se miră.* ISPIRESCU, L. 372.

BOSNIÁC¹, -Ă, bosnieci, -e, adj. Din Bosnia; al locuitorilor Bosniei.

— Pronunțat: -ni-ac.

BOSNIÁC², -Ă, bosnieci, -e, s. m. și f. Persoană facînd parte din poporul sud-slav care formează populația de bază a Bosniei (în Iugoslavia).

— Pronunțat: -ni-ac.

BOSTĂN, *bostani*, s. m. (Mai ales în Mold. și Transilv.) I. Dovleac. *Numai luna Galbenă ca un bostan Iese, mare și rurală, La iveală Dintr-o margine de lan.* TOPÎR-CEANU, P. O. 24. *Mamă Dochio... Adu bostanul fiert și fagurii de miere și ulciorul cu apă rece.* DELAVRANCEA, A. 3. ♠ **Compus:** *bostan-turecesc* = varietate de dovleac. *Într-un colț al odăii... niște bostani turcești.* CREANCĂ, A. 96.
2. Fig. (în glumă sau ironic) Cap. *A făcut cum i-a trăsnit prin bostanul lui.* ȘEZ, II 74.

BOSTĂNĂ, *bostane*, s. f. Loc unde se cultivă pepeni (și alte plante înrudite); pepeniărie, herburărie, bostă-nărie. *Încălecăm pe cai și plecăm spre bostane.* STANCU, D. 256.

BOSTANGIU, *bostangii*, s. m. 1. Bostănar.
2. (Învechit și arhaizant) Soldat pedestru din garda sultanului, care avea în grijă sa și grădinile seraiului. *De-aici începeau grădinile umbroase, cu balcoane, chioșcuri și cafasuri, între scinteieri de cișmele, sub paza bostangiuilor.* SADOVEANU, Z. C. 277.

BOSTĂNĂR, *bostănari*, s. m. Cultivator sau negustor de pepeni, păzitor al unei bostănării.

BOSTĂNĂRIE, *bostănării*, s. f. 1. Pepeniărie, bostană. *La Adâncata, între miriști, [sint] bostănării.* STANCU, D. 250. *Frica păzește bostănăria.* CREANCĂ, P. 230.

2. Loc unde se vind pepeni. *Era cam pe fiecare stradă câte o bostănărie.* PAS, Z. I 169.

BOSTĂNEL, *bostănei*, s. m. (Regional) Dovlecel. *Bostănei umpluți.*

BOSTÓN s. n. 1. (Ieșit din uz) Numele unui vals cu mișcări lente.

2. Presă plană de imprimat, de dimensiuni mici, întrebuințată pentru tipărituri de format redus.

BOSUIÓC s. m. v. busuioc.

BOSUMFLĂ, *bosumflu*, vb. I. Refl. A-și arăta supărarea sau nemulțumirea printr-o înfașurare posomorită; a se îmbufna. *Apoi, nu te bosumfla, femeie, îi spuse altul.* PAS, L. I 125. *Atunci de ce ne mai bosumflam pentru toate nimicurile? G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 260. Atunci n-am făcut nimica... s-a bosumflat Minecuță.* SADOVEANU, P. M. 13.

— Variantă: *bozumllă* vb. I.

BOSUMFLĂRE s. f. Faptul de a se bosumfla; îmbufnare. *Se vedea pe chipul unor liberali bosumflarea.* PAS, L. I 283.

— Variantă: *bozumllăre* s. f.

BOSUMFLÁT, *-Ă, bosumflați, -te*, adj. Supărat, îmbufnat, posomorit; minic, ursuz. *Știulete strigase către Tache, care asculta bosumflat în prag.* PAS, L. I 12. *Neneaca matala împungea roabele cu acul când se scula bosumflată.* SADOVEANU, N. F. 9.

— Variantă: *bozumllát, -ă* adj.

BOȘĂR, *boșari*, s. m. (Regional) Pepene verde cu miezul galben; pepene de Braïla. *Se umflă și crește, crește, ba cât oul de găină, ba cât oul de dropie, ba cât un boșar.* DELAVRANCEA, S. 82.

BOȘCEĂ, *boșcele*, s. f. (Regional) Fotă. *A ieșit potri-vindu-și boșcelele.* STANCU, D. 74.

BOȘORÓG, *boșorogi*, adj. m. (Mai ales substantivat) (Persoană) care suferă de hernie. ♠ (Ironic) Bătrîn, hodorigit, ramolit.

BOȘOROGELĂ, *boșorogeli*, s. f. Hernie. ♠ (Ironic) Ramoleală.

BOȘOROGLI, *boșorogesc*, vb. IV. Refl. A se îmbolnăvi de hernie; a se vătăma. *Mai stai, mă, de te odihnește, că dacă te boșorogesti...* PREDA, I. 80.

BOȘTINĂ, *boștine*, s. f. 1. Rămășiță din fagurele fiert, după ce s-a stors mierea și ceara. (Atestat în forma *hoștină*) *Prăjeau pe foc într-un cean mare niște hoștine cu său.* CREANGĂ, A. 15.

2. Tescovină. *Rachiu de boștină.* = *Toarnă boștina [de struguri] în căzi de unde o iau, o pun în saci și o calcă în jgheab.* I. IONESCU, P. 252.

— Variantă: *hoștină* s. f.

BOȘTIURĂ, *boștiure*, s. f. (Mold.) Scorbură (de copac); văgăună în coasta unui deal; gaură. *Ești de risul lumii cu așa casă. Boștiură. Bate vîntul și ploaia.* SADOVEANU, O. V 30.

BOT, *boturi*, s. n. 1. Partea anterioară (mai mult sau mai puțin alungită) a capului unor mamifere, cuprinzînd gura și nasul. *Vulpea se depărta în grabă, cu botul în pămînt.* DUMITRIU, B. F. 14. *Boușii apucau iarbă, întindeau boturile după nuiele cu frunze grase.* CAMILAR, TEM. 263. *A ridicat botul și a ciulit urechile puil Vidrei.* SADOVEANU, N. F. 24. ♠ (Metaforic) *Trei-Nasuri s-a încrunțat, făcîndu-și bot buzele groase.* SADOVEANU, M. C. 35. ♠ **Expr.** A bea la botul calului = a bea încă un pahar, în picioare, înainte de plecare. *Să le mai dea cite un pahar, să bea la botu calului.* ISPIRESCU, L. 105. A fi (sau a pune pe cineva) cu botul pe labe = a fi redus (sau a reduce pe cineva) la tăcere, a fi pus (sau a pune pe cineva) la respect. *Aha, strigoii sint cu botul pe labe!* PAS, L. I 110. ♠ (În glumă sau în batjocură) *Gură. Alaiul se mișcă la pas, pe ulițele cotite, și în curînd fu înconjurat de o droaie de copii... cu boturile nespălate.* SADOVEANU, Z. C. 133. *Muia feleștiocul în strachina cu dohot și-mi trăgea un pui de răbuiată ca aceea, pe la bot.* CREANGĂ, A. 46. ♠ **Expr.** (Familiar) A se șterge (sau a se linge) pe bot (de sau despre ceva) = a fi nevoit să renunțe (la ceva), a-și lua nădejdea (de la ceva). *Stergeți-vă pe bot despre purce!* CREANGĂ, A. 110. A se întîlni (cu cineva) bot în (rar la) bot = a se întîlni (cu cineva) față în față și pe neașteptate. *Într-o dimineață, mă întilnesc bot la bot cu ursul ist de sub fereastră.* ALECSANDRI, T. 1309. A se pupa în bot (cu cineva) = a trăi sau a se afla în mare prietenie și intimitate cu cineva. [Procurorii] *se pupă în bot cu tilharul de director.* VLAHUȚĂ, N. 196. A da (cuiva) peste bot = a dojeni aspru, a răspunde cu asprime, a pune la punct. A face bot sau a pune botul = a se supăra, a se bosumfla. ♠ **Compus:** (fi g.) *bot-gros* = om lipsit de bună-cuviință, nesimțitor, mitocan. *Multe nu prea știu despre bot-grosul ăsta de Rădașcă.* SADOVEANU, P. M. 195. ♠ (Impropriu) Cioc (gros și mare), plisc, clonț. *Mierliță, mierliță, Pasăre pestriță... La pene ușoară, La bot rotunjoară.* TEODOR-RESCU, P. P. 453.

2. Fig. Partea anterioară, ascuțită sau lunguiată, a unui obiect; capăt, vîrf. *Îi repede un bot de cizmă în coaste.* STANCU, D. 157. *Pulpana... a fost apucată de botul mașinii.* CARAGIALE, O. II 146. ♠ *Bot de deal* = proeminență de teren pe povârnișul unui deal. *Restul [din bucata de ostrov] urcă pe un bot de deal.* GALAN, Z. R. 90. *Pîndeam, pîndiți de negurile vii, Gîndind la fiecare bot de deal.* CAMIL PETRESCU, V. 23. ♠ Prora vaporului. *Vaporul făcu un ocol mare, își îndreptă botul încet-încet spre cheul din față.* DUNĂREANU, CH. 199.

BOTĂNIC, *-Ă, botanici, -e*, adj. Relativ la plante. *Nu întreprunse corespondința noastră botanică.* NEGRUZZI, S. I 99. ♠ *Grădina botanică* = instituție posedînd un teren plantat cu copaci și cu diferite specii de plante, destinat studierii și cultivării lor în condiții naturale sau de seră. *Grădina botanică din Cluj.*

BOTĂNICĂ s. f. Știință care se ocupă cu studiul structurii, funcțiunilor și organelor plantelor, cu răspîndirea lor pe glob și cu clasificarea lor în familii, clase etc. *M-am pus pe studiat botanica.* NEGRUZZI, S. I 103.

BOTANIST, -Ă, botaniști, -ste, s. m. și f. Specialist n botanică.

BOTĂ¹, bote, s. f. 1. Vas de lemn, înalt ca o cofă și înfundat la amîndouă capetele, cu o mică deschizătură în fundul de deasupra și care servește pentru a duce apă la cîmp sau pentru a păstra băuturi alcoolice. V. f e d e l e ș. *Am o botă plină cu apă rece.* PREDĂ, I. 12.

2. (Mai ales în Transilv.) Doniță, cofă. *Într-o mină ținea o botă cu păstrăvi vii, proaspeți și zglobii, pescuiți în pârîul spumegos.* ODOBESCU, s. III 212. *Dimineața se scula, Pe ochi negri se spăla Și frumos se pieptăna, Botele-n mină lua.* BIBICESCU, P. P. 263.

— Variantă: (1) boătă (STANCU, D. 187) s. f.

BOTĂ², bote, s. f. (Mold., Bucov., Transilv. de nord) Bită. *Făcîndu-și o botă bună, au pornit cu ea pin lume.* SBIERA, P. 195. *E destul o botă la un car cu oale.* ✧ Ex p r. *A da cu botă în baltă = a da cu bita în baltă, v. b a l t ă. A nu ști botă = a nu ști nimic.*

BOTÉZ, botezuri, s. n. 1. Ritual creștin de primire a cuiiva printre credincioșii bisericii (cu care prilej se atribuie și un nume noului membru al comunității); p. e x t. petrecerea care are loc cu acest prilej, cumetrie. *Din botez îmi zice Iliuță.* SADOVEANU, N. F. 60. *Iar noi să mai jucăm un pic Și la botez.* COȘBUC, P. I 59. *Muzicii vesele cîntară la botezul meu cu fală.* MACEDONSKI, O. I 72. ✧ Fig. [Florile] *din botezul de lacrimi luară numele de lăcrămioare.* EMINESCU, N. 28. ✧ *Nume de botez = prenume. «Ion» din numele «Ion Popescu» este nume de botez.* (Poetic) *Ceahlăul măreș... și-a păstrat de la daci numele de botez.* RUSSO, O. 104. ✧ Ex p r. (Construit mai ales cu verbul «a primi») *Botezul Iocului = prima participare activă la o luptă în război.*

2. Apa întrebuițată pentru săvîrșirea botezului (1). *Acel vas cu botez se află... în mijlocul unei biserițe.* ISPIRESCU, L. 29.

BOTEZĂ, botéz, vb. I. T r a n z. 1. A supune (pe cineva) ritualului botezului. *Cînd fu a-l boteza, împăratul adună răsărit și apus.* ISPIRESCU, L. 41. ✧ Fig. *Și acolo îi boteză ploaia.* RETEGANUL, P. III 83. *Și oricare chin Eu mi-l botez cu vin.* ALECSANDRI, T. 771. ✧ Ex p r. (Familiar) *A boteza laptele (sau vinul, rachiul) = a adăuga apă înainte de a pune în vinzare, pentru a mări cantitatea; a falsifica.* (În legătură cu verbul «a rămîne») *Çiți am botezat eu = nici unul.*

2. A avea calitatea de naș sau nașă la botezul cuiiva. *Mă gîndesc eu că am un cumătru, care-mi botezase fata.* SADOVEANU, N. F. 92.

3. A pune (cuiiva sau unui lucru) un nume (uneori de glumă sau de batjocură, v. p o r e c l i). *Mă cheamă cum l-a tăiat capul pe domnu Gavrilă să mă boteze.* PAS, L. I 102. *Dar te mai duce capul ca să-l botezi? Să-i zici Păsărilă, nu greșești.* CREANGĂ, P. 245.

BOTFOR, botfori, s. m. Cizmă (țărănească sau militară) cu tureci tari și încrețite. *Dovedise că lăsase botforii... la reparat.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 222. *Alexandru [era]... cu botfori pînă la genunchi.* SADOVEANU, O. I 58. *Cu pantalonii virțiți în turecile botforilor.* VLAHUȚĂ, O. A. II 70.

— Accentuat și: botfór.

BOTGRÓS, botgroși, s. m. Pasăre mică, cu penele variat colorate, cu ciocul gros și tare, care trăiește mai ales prin pădurile de paltini și carpeni (*Coccothraustes coccothraustes*). *Botgroșii și scatiții îl întîmpinau peste tot locul cu dulcile lor cîntări.* ODOBESCU, s. III 181. *Cea întîi pasăre care au fost jefța cruzimii stăpînului meu era un botgros.* ALECSANDRI, C. 66.

BOTICĂ, botici, s. f. (Mold.) Diminutiv al lui b o t ă ². *Dar botica atuncea unde n-au prins să-l îmblătească și să-l*

bată și pe de o parte și pe de alta, cît țîi era mai mare jalea de el. SBIERA, P. 198.

BOTINĂ, botine, s. f. (Mold.) Gheată, cizmuliță, ciuboțică. *Și-a ridicat în sfîrșit dascălul privirile de pe vîrfurile botinelor.* GALAN, Z. R. 249. *Se vede c-ai zburat pe deasupra glodului de nu țî-ai festelit... botinele, nici pantalonii.* HOGAȘ, DR. II 122. *El [o] privi... de capul inundat în aur pîn'la botinele micuțe.* EMINESCU, N. 82.

BOTIȘOR, botișoare, s. n. Diminutiv al lui b o t (1). *Nu mi-ai scoate oare ochii Cu-ascuțitul botișor?* EMINESCU, O. IV 369. ✧ Ex p r. *A avea pufoșor pe botișor = a trăda, prin anumite semne exterioare, fapte reprobabile săvîrșite anterior.* *Pufoșor cu caș la botișor, se spune unui om tînăr, fără experiență, neștiutor, pentru care avem indulgență.*

BOTNIȚĂ, botnițe, s. f. Apărătoare (făcută din sîrmă sau din curele împletite), uneori un simplu belciug sau o scîndurică cu cui, care se leagă la botul unor animale ca să nu poată mușca (ciinele, calul), să nu poată paște (boul, calul) sau suga (vițelul). ✧ Ex p r. *A(-și) pune botniță la gură = a(-și) impune tăcere.*

BOTÓS, -OĂSA, botoși, -oase, adj. (Despre oameni) 1. Cu gura mare, în formă de bot. *Celălalt... oglînda pe fața-i rînjitoare și botoasă joscnicia cea mai murdară.* M. I. CARAGIALE, C. 45.

2. Fig. Supărat, bosumflat. *Dușu a stat tot timpul mesei botos.* C. PETRESCU, A. 450. *Dar ce ai, puile, de ești așa botos?* CONTEMPORANUL, VI 114. ✧ Ex p r. *A rămîne botos = a nu reuși într-o acțiune întreprinsă; a rămîne cu buzele umflate.*

3. (Familiar) obraznic, îndrăzneț. *Te știu că ești botos! îl repezi preotul.* PAS, L. I 14.

BOTRIOCEFĂL, botriocefali, s. m. Vierme intestinal, avînd o lungime de mai mulți metri, care trăiește ca parazit în intestinul gros al omului.

— Pronunțat: -tri-o-.

BOTRÓS, botroși, s. m. Pasăre din ordinul pasărelor, cu ciocul foarte scurt, aproape rotund, cu pene roșii-închis pe piept, negre pe cap, cenușii pe spate și albe la coadă (*Pyrrhula vulgaris*).

BOȚ, boțuri, s. n. (Rar la pl.) Bucată mică, de formă rotundă, dintr-o materie care se poate face bulgăre sau cocoloș. *Și tu, flăcăuș sărăcuț de la țară, Care-ți fărîmai bucuria sub sapă Pe un boț de mămăligă cu ceapă... Tu n-ai cunoscut niciodată Dreptul.* DEȚLIU, G. 53. [În desagi] *avea două-trei cepe și un boț de mămăligă veche.* PAS, L. I 34. *Vede pe-o teșitură un boț de mămăligă.* CREANGĂ, P. 145. *Parcă-s un boț de aur.* ALECSANDRI, T. 794. ✧ Ex p r. *A face (ceva) boț = a da (unui lucru, cu mîinile) formă rotundă; a strînge, a ghemui, a mototoli.* *I-a mai rămas o bucățică de mămăligă îmbrînzită și, făcînd-o boț, a zis...* CREANGĂ, P. 143. *Boț cu ochi = copil mic, prunc.* *Ia, am fost și eu, în lumea asta, un boț cu ochi, o bucată de humă însuflețită, din Humulești.* CREANGĂ, A. 71.

BOȚI, boțesc, vb. IV. T r a n z. (Mold.) 1. (Cu privire la un lucru) A face boț, a mototoli. V. g h e m u i. *Ea boți scrisoarea cu mina.* EMINESCU, N. 76. *Domnilor, îmi boțiți hainele!* ALECSANDRI, T. 760. ✧ Refl. *Mi s-a boțit pălăria.*

2. (Cu privire la fața omului) A zbîrci, a încreși. *Vîrsta i-a boțit fața.* ✧ Refl. *Obrazul s'pîn și uscat se boți cu mărunte crețuri, în risul din totdeauna blajin.* C. PETRESCU, R. DR. 13.

BOTIȘOR, botișoare, s. n. Diminutiv al lui boț. *Eu mă uit țintă, c-o poftă de care mi-e rușine, la un botișor de icre negre, cît o nucă, așezat frumos pe-o frunză de viță.*

VLAHUȚĂ, O. A. II 84. *Boșișor de gheață rece, Vara vine, iarna trece.* SEVASTOS, C. 165.

BOȚIT, -Ă, *boțiți, -te*, adj. (Mold.) 1. (Despre stofe sau haine) Mototolit.

2. (Despre fața omului) Zbîrcit, încrețit. *De când îl țin minte oamenii, așa îl știu, cu pielea boțită și arsă și cu părăria ca clopotul pe capul plecat.* SADOVEANU, O. III 561. *Fața mică, boțită și scrijelată toată în zbîrcituri adînci.* VLAHUȚĂ, N. 124.

BOȚITURĂ, *boțituri*, s. f. Cută, încreștură care face ca un lucru să fie boțit.

BOU, *boi*, s. m. 1. Taur castrat, folosit ca vită de muncă la tracțiune; carnea lui constituie un aliment pentru om (*Bos taurus*). *Boii, trăgînd brazda la deal, păreau a sta pe loc, așa de încet urcau.* CAMILAR, TEM. 89. *Primarul de la noi Ne înjugă ca pe boi Și ară timpul cu noi, De rid și boii de noi.* PĂȘ, L. I 12. *Se vedeau pluguri cu boi plăvăni.* SADOVEANU, N. F. 37. *Pocnînd din bici pe lîngă boi, În zori de zi el a trecut Cu plugul pe la noi.* COȘBUC, P. I 93. *Cine fură azi un ou mîine va fura un bou.* ♠ (Metaforic) *Ochi de bou* = ochi mari și lipsiți de expresie, ca ai bouului. ♠ *Expr.* *A nu-i fi (toși) boi acasă* = a fi rău dispus. *Lui moș Nichifor aceștea nu-i prea veneau la socoteală și de aceea nu-i erau acum mai niciodată boii acasă.* CREANGĂ, P. 111. *A-și băga (sau pune) boii în jug (sau în plug sau în cîrd) cu cineva* = a căuta pricină de ceartă. *A lăsa (pe cineva) în boii lui* = a da (cuiva) pace, a-l lăsa în apele lui. *A scoate (pe cineva) din boii lui* = a scoate (pe cineva) din sîrite, a enerva. *A lua (cuiva) boii de dinainte* = a despuia (pe cineva) de toate, a-l aduce la sapă de lemn. *A nu face cu cineva boi bălțași* = a nu se împăca mult timp cu cineva. *A merge (sau a se duce) (ea) cu boii (sau cu carul cu boi)* = a merge încet, anevoie.

2. Compuse: *bou-de-mare* = pește mic de mare, cu capul gros și lătăreț, cu botul scurt și cu ochii așezați în partea superioară a capului (*Uranoscopus scaber*); *bou-sur* = zimbriu; *bou-de-baltă* = a) specie de broască (v. *b u h a i - d e - b a l t ă*); b) specie de bitlan (*Boutaurus stelarisi*); c) (și în forma *bou-de-apă* sau *boul-bălții*) = gîndac mare de apă, cu corpul lătăreț-oval, de culoare neagră, cu picioarele potrivite pentru înot și acoperite cu peri lungi și deși (*Hydrophilus piceus*). *Boul-bălții, gîndac dintre cei de tot mici, dar al cărui cîntec răsună departe, sare de un sfert de stînjîn în sus sau, cu iuțeli ca ale clipirilor, zgîrie oglinda tîmniță a apelor.* MACEDONSKI, O. III 4; *bou-de-noapte* = bufniță; *boul-lui-dumnezeu* sau *boul-domnului* = a) rădașcă; b) (și în forma *boul-popii*) buburuză.

BOUĂR, *houari*, s. m. (Rar) Păzitor de boi. V. *v ă c a r*. *Bouarii mănăstirii l-au găsit pe Palamon ciuruit de cușite și mort.* GALACTION, O. I 214.

— Pronunțat: *bo-uar*.

BOULEĂN, *bouleni*, s. m. Diminutiv al lui *bou*. *În ogradă intrase... un car cu doi buleni jigăriți.* REBREANU, R. I 191. *În colț, la marginea poienii, Era un car cu oiștea-ntoarsă Și-n jug, alături, boulenii.* GOGA, C. P. 22. *Boulenii treji, Duman și Joian, stau cumînși, cu gîturile întinse, așteptînd jugul.* GÎRLEANU, L. 37.

— Pronunțat: *bo-u-*.

BŌUR, *bouri*, s. m. 1. Taur sălbatic (speșă astăzi dispărută în țara noastră) socotit ca strămoș direct al vitelor mari cornute de la noi și al cărui cap era reprezentat pe vechea stemă a Moldovei (*Bos primigenius*). *Era un bour bătrîn cu coama murgă, însă cu celălalt păr deschis-alburiu.* SADOVEANU, F. J. 374. *Bouri nalți cu steme-n frunte.* EMINESCU, O. I 101.

2. (Mold., învechit) Fier cu marca unui cap de bour (1), cu care se înfierau odinioară criminalii și se în-

semnau vitele, măsurile, pietrele de hotar etc.; (mai tîrziu) orice semn domnesc sau oficial de înfierare. *Se cunosc boii din cireadă și cail din herghelie de pre bourul lor.* NEGRUZZI, S. I 298.

BOURÉL¹, *bourei*, s. m. Diminutiv al lui *bou*.

1. v. *bou* (1). *Vițeluși, bourei se prăbuseau sub fuga boilor negri.* CAMILAR, N. II 48.

2. (Regional) Melc. *Bourel, bourel, Scoate coarne de vițel...* POP.

— Pronunțat: *bo-u-*.

BOURÉL², -EĂ, *bourei, -ele*, adj. Cu coarne ascuțite ca ale bourului. *Boi bourei... În frunte țintaiți, În coarne ferați.* ALECSANDRI, P. P. 102. ♠ (Substantivat, m.) *Sfîrc (al sînelui). Sub alba haină de noapte, de la gît în jos se trădau boureii șimilor.* EMINESCU, N. 63.

— Pronunțat: *bo-u-*.

BOURÉSC, -EĂSCĂ, *bourești*, adj. (Despre coarnele melcului; în versurile spuse de copii) De bour. *Melc, melc, Codobelc, Scoate coarne bourești.* TEODORESCU, P. P. 191.

— Pronunțat: *bo-u-*.

BOUROAICĂ, *bouroaice*, s. f. (Rar) Femela bourului. *Buhaii mugesc cu putere, pâlîndu-se cu frunțile și împungîndu-se cu coarnele, răsboindu-se pentru stăpînirea poienilor unde pasc bouroaicele.* SADOVEANU, F. J. 272.

— Pronunțat: *bo-u-roai-*.

BOUȘŌR, *boșori*, s. m. Boulean. *Bieții boșorii mei s-au... dus ca pe gura lupului.* CREANGĂ, P. 44.

BOUȚ, *bouți*, s. m. Boulean. *Se duse în grajd la bouți Pe cel țintat îl scărpină mai mult în frunte.* CAMILAR, TEM. 38. *Boule, bouful meu!* SBIERA, P. 189.

BOVIN, -Ă, *bovini, -e*, adj. De bou, din familia sau din speșă bouului. *Rasă bovină.* ♠ *Pestă bovină* = numele unei boli a vitelor cornute. ♠ (Substantivat, f. pl.) Subfamilie din familia rumegătoarelor, avînd ca tip bou; animalele pe care le cuprinde această subfamilie. *Măsurile tehnice organizatorice pentru condiționarea și îngrășarea bovinelor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2859.

BOVINDŌU, *bovindouri*, s. m. (Englezism) Nișă care prelungeste spre exterior o cameră.

BOX¹ s. n. Luptă cu pumnii între doi sportivi, efectuată cu mănuși speciale, după anumite reguli; pugilistică.

BOX² s. n. Piele de vițel prelucrată, din care se fac fețe de încălțăminte. *Ghete de box.*

BOXĂ, *boxez*, vb. I. *In t r a n z.* A practica sportul boxului, a lupta după regulile boxului. ♠ *T r a n z.* (Familiar) A lovi cu pumnii (ca la box).

BŌXĂ, *boxe*, s. f. Despărțitură, compartiment înăuntrul unui local (la tribunal pentru acuzați, la restaurant pentru mese separate). *Luptele din februarie 1933 și procesul ceferiștilor — în cursul căruia tovarășul Gheorghiu-Dej a transformat boxa acuzațiilor într-o tribună de demasare și acuzare a burgheziei și imperialismului — au stîrnit o puternică mișcare de solidaritate internațională.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2586. *Grupul e condus la masa rezervată, spre dreapta, așezată oblic într-un fel de boxă.* CAMIL PRETESCU, T. II 87. ♠ *Despărțitură într-un adăpost de animale (în special de cai), pentru izolare.* ♠ Compartiment mic în interiorul unui edificiu, destinat unor servicii auxiliare. *Pivniță cu două boxe.*

BOXÉR, *boxeri*, s. m. Sportiv care practică boxul. — Scris și: (după franțuzește) *boxeur* (pronunțat *boxör*).

BOXEŪR s. m. v. *boxer*.

BOZ, *boji*, s. m. Plantă erbacee, mare, cu miros neplăcut, care are flori albe și fructe mici, negre (*Sambucus ebulus*). *Semănat-am, semănat, Ca să crească rod bogat, Rodul mult și bobul plin Fără boji și măcăci.* FRUNZĂ, s. 43. *Vița de vie tot învie, Iară vița de boz tot răgez.* CREANGĂ, P. 210. ♦ Expr. A tăia boji la cîini = a pierde vremea, a nu avea nici o ocupație; a tăia frunză cîinilor.

— Pl. și: bozi (PREDA, î. 137).

BÓZIE, *bozii*, s. f. Boz. *De emoție, în surdină, Subt un snop de bozie, O păstaie de sulcină A făcut explozie.* TOPÎRCEANU, B. 48.

— Pronunțat: *-zi-e*.

BOZUMFLĂ vb. I v. *bosumfla*.

BOZUMFLĂRE s. f. v. *bosumflare*.

BOZUMFLĂT, *-Ă* adj. v. *bosumflăt*.

BRAC, *bracuri*, s. n. (Mold., mai ales la pl.) Rest, rămășiță; sfărîmătură, bucată. *Au rămas pe loc, printre stîrouri de cai și bracuri de căruțe.* GALAN, Z. R. 68. *Luna strălucete peste-a tomurilor bracuri.* EMINESCU, O. I 132. ♦ Loc. a adj. De brac = care nu este bun de nimic; p. ext. neîntrebuințat. *Slab și costeliv, ca un cal de brac.* ODOBESCU, S. III 157.

BRACONĂ, *braconez*, vb. I. Intrans. A vîna sau a pescui ilegal, fără a avea permis.

BRACONĂJ, *braconaje*, s. n. I. Faptul de a braconaj; vînatăre sau pescuit ilegal, fără permis. 2. Delictul comis de cel care braconază.

BRACONIÉR, *braconieri*, s. m. Cel care vînează sau pescuiește ilegal, fără a avea permis; hoț de vînat. *Braconierii și lupii s-au retras biruiți.* SADOVEANU, Y. F. 20. — Pronunțat: *-ni-er*.

BRACTÉE, *bractee*, s. f. Organ membranos, avînd forma unei frunzișoare, care se află la baza florilor. *Bracteele acoperă bobocul înainte de înflorire.*

BRAD, *brazi*, s. m. I. Arbore din familia coniferelor, înalt, cu frunze de culoare verde-închisă, persistente, în formă de ace și avînd pe partea inferioară două dungi alburii; crește în zona muntoasă (*Abies alba* sau *Abies pectinata*); p. ext. nume generic dat arborilor din familia coniferelor. V. pin, molid, ienupăr. *Mari bogăteni, Fiare flămînde-nsetate De aur, de arginți, de bucate, De păduri de brad.* BENIUC, V. 153. *La noi sînt codri verzi de brad Și cîmpuri de mătășă.* GOGA, P. 12. *Din vîrfurile Carpaților, Din desimea brazilor, Răpezit-am ochii mei.* ALECSANDRI, P. II 9. ♦ (Metaforic) *Ea încă avea la ce se uita la el; căci era un brad de romînaș.* ISPIRESCU, L. 125. ♦ *Apă de brad* = amestec lichid de apă și ulei extras din frunze de pin, folosit pentru primirea aerului în camere, săli de spectacole etc. ♦ Compose: *bradul-clumei* = un fel de jneapăn cu fructe mici; *brad-negru* sau *brad-roșu* = molid. ♦ Lemnul arborelui descris mai sus. *Cu perdelele lăsate Șed la masa mea de brad.* EMINESCU, O. I 105.

2. Vîrf sau crengi de brad cu care se împodobeste carul sau porțile mirilor în timpul nunții.

3. (Articulat; în forma *hora bradului*) Numele unei hore care se joacă în ajunul cununiei la casa miresei.

BRAGAGERIE, *bragagerii*, s. f. Local unde se prepară sau se vinde bragă. *Trăgea tot spre îndeletnicirea lui ta'su: un chiosc... o tutungerie, o librărie sau o bragagerie.* PAS, Z. I 279.

BRAGAGIU, *bragagii*, s. m. Cel care face sau vinde bragă. *Se aude, acoperînd tot zgomotul stradei, glasul unui bragagiu.* CARAGIALE, O. II 169. *Simigiii... împreună cu*

bragagiii și saligiii arnăuți făceau contrast cu alunarii. FILIMON, C. 58.

— Variantă: (Mold.) *brahagiu* (ALECSANDRI, T. 531) s. m.

BRĂGĂ, *brăgi*, s. f. Băutură răcoritoare preparată din zeamă de mei rîșnit, fiert și fermentat, sau din bucățele de piine fermentate în apă. *Dinspre țirg se arătau bulgarii cu bragă.* SADOVEANU, O. VI 180. *Vara, braga și limonada sînt purtate în spate și în donițe ferecate frumos cu cercuri de alamă.* CAMIL PETRESCU, O. 197. *Braga este, ca băutură, foarte răcoritoare și igienică.* CARAGIALE, O. II 169. ♦ Expr. Ieftin ca braga = foarte ieftin, ieftin de tot. ♦ Pahar, ceașcă etc. cu această băutură. *Dă-mi o bragă.*

— Variantă: (Mold.) *brăhă* (CONTEMPORANUL, VII, 386) s. f.

BRĂGHINĂ s. f. Varietate de struguri cu brabe røre, roșii, care se coc înaintea tuturor strugurilor și din care se scoate un vin roșu-deschis.

BRAHAGIU s. m. v. *bragagiu*.

BRĂHĂ s. f. v. *bragă*.

BRAHIAL, *-Ă*, *brahiali*, *-e*, adj. Care se referă la brațe, care aparține brațelor. *Arteră brahială. Mușchi brahiali.* — Pronunțat: *-hi-al*.

BRAHICEFĂL, *-Ă*, *brahicefali*, *-e*, adj. (Despre oameni, în opoziție cu *dolihocefal*; adesea substantivat) Cu craniul aproape rotund; al cărui craniu are lungimea (măsurată de la baza nasului spre monticulul occipital) puțin mai mare decît lățimea.

BRAHICEFALIE s. f. (În opoziție cu *dolihocefalie*) Însușirea de a fi brahicefal; faptul de a aparține tipului brahicefal.

BRAHMÂN, *brahmani*, s. m. Membru al castei sacerdotale scotite ca cea dintîi dintre cele patru caste indiene; preot al lui Brahma.

BRAHMANISM s. n. Religie indiană, al cărei zeu suprem este Brahma.

BRĂMBURA adv. (Construit mai ales cu verbe de mișcare) Fără rost, fără căpătîi. *Mergi și te culcă... Ce umbli brambura?* CAMILAR, N. I 156. *Ocalele de noroi de pe tălpi nu mai îngăduiau să gonești din nou brambură peste cîmp.* PAS, L. I 261.

BRANCĂRDĂ, *brancarde*, s. f. Targă pentru transportarea bolnavilor sau răniților. *Sînt sanitari și brancarde.* CAMILAR, N. I 54. *O brancardă goală aștepta lingă ușa întredeschisă.* BART, E. 252. ♦ (La pl.) Serviciul brancardelor. *Chemați brancardele!* CAMILAR, N. I 55.

BRANCARDIÉR, *-Ă*, *brancardieri*, *-e*, s. m. și f. Persoană care poartă brancarda; ostaș care are misiunea de a ridica răniții de pe cîmpul de luptă și de a-i transporta la posturile de prim-ajutor și la ambulanțe. *Dragostea brancardierilor, uriașa dragoste omenească... înfrînge puterea morții.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 6/2. *Avea brancardiera mîni subțiri.* TULBURE, V. R. 10. *Cîteva țipete năbușite tresărîră. Cînd fumul se risipi, brancardierii alergară.* SADOVEANU, O. VI 22.

— Pronunțat: *-di-er*.

BRANCIÓG, *brancioguri*, s. n. (Regional) Pămînt pietros. *Sapă vesel bieții țărării noștri în branciogul sterp al dealurilor Plevnici.* ODOBESCU, S. III 565.

BRAND, *branduri*, s. n. (Mil.) Aruncător; p. ext. bombă proiectată de aruncător. *Chipul ostașului e pîrlit de exploziile brandurilor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 4/4. *Dimbu-acela... Trei zile nemții l-au bătut cu brandul.* TULBURE, în POEZ. N. 436. *În bătaia tunurilor și a bran-*

durilor, în locuri mai pline de primejdii ca fntia linie de luptă. CAMILAR, N. I 228.

BRANDEBŪR s. n. v. brandenburg.

BRANDEBŪRG s. n. v. brandenburg.

BRANDENBŪRG, brandenburguri, s. n. (Mai ales la pl.) Șnururi sau găitane care se cos ca podoabă pe pieptul și (mai ales) în dreptul butonierelor unei haine (în special la uniforme militare). *Soldații se legănau în șa, în mantalele lor cenușii care lăsausă se vadă cte un colț de tunică roșie cu brandenburguri și pantaloni albi.* DUMITRIU, N. 113. [Ședea] între un ofițer cu tunica plină de brandenburguri și un dregător mare. PAS, L. I 244. *La ușile odăilor... păzeau siimeni, în frumoase straițe roșii cu brandenburguri albastre.* SADOVEANU, Z. C. 139.

— Variante: brandebūr (GHICA, S. 150), brandebūrġ (SADOVEANU, O. VI 104) s. n.

BRÂNIE, branhii, s. f. (De obicei la pl.) Organ extern (liber sau acoperit) prin care respiră peștii, racii și alte animale care trăiesc în apă.

— Pronunțat: -hi-e.

BRÂNIȘTE, braniști, s. f. 1. Pădure sau parte a unei păduri din care e oprită să se taie lemne (v. opritură); pădure cu copaci mari de peste 25 de ani; p. ext. pădure. *Prin braniștile desfrunzite vulpi de-aramă se ascund.* STANCU, C. 106. *Mulți și falnici fii domnești încercară— pasămite— Calea braniștei oprite Și-a-n-drăznelii nebunești.* TOMA, C. V. 141.

2. (Mold., învechit și arhaizant; uneori determinat prin «domnească») Moșie domnească (alcătuită din pășune și fîncață). *Toată ziua stătuse în picioare... primind stofe, bani... sâmile oilor de la munte, a boilor de la Bohotin, a hergheliei din braniștea de la Neamț.* SADOVEANU, Z. C. 215.

BRANȘĂ, branșez, vb. I. Tranz. A face un branșament sau un racord electric.

BRANȘĂMĒNT, branșamente, s. n. Porțiune de conductă (de fontă, plumb sau oțel galvanizat) care face legătura între o conductă publică de distribuție a apei sau a gazului și instalația unui consumator.

BRANȘĂ, branșe, s. f. Ramură, specialitate, domeniu de activitate (în meserii, negoț, tehnică etc.). *Femeia participă... în toate branșele economice și sociale.* SAHIA, U.R.S.S. 108. ◇ Loc. a dj. De branșă = de meserie, de specialitate, specialist. *Este funcționar bun, dar nu e de branșă.*

BRANȚ, branțuri, s. n. Bucată de piele de calitate inferioară care se aplică în interiorul încălțăminteii, peste talpa propriu-zisă. † Bucată de carton sau de plută care se pune în pantofi, când aceștia sînt prea mari sau cînd au asperități în interior.

BRAS s. n. Fel de înot în care se vîslește simultan cu mîinile și cu picioarele în plan orizontal, în mișcări largi, simetrice.

— Scris și: (după franțuzește) brasse.

BRASĂRDĂ, brasarde, s. f. Bandă de stofă, de pînză, de mătase etc. care se poartă pe braț și care indică o anumită calitate a unei persoane.

BRASIÉRĂ, brasieri, s. f. Obiect de lenjerie de copil sau de femeie, fără mîneci, care cuprinde pieptul.

— Pronunțat: -si-e-.

BRASSE s. n. v. bras.

BRASĂVĂ, brașoave, s. f. (Familiar, mai ales la pl.) Vorbă lipsită de temeji; palăvră, minciună. *N-avem timp de brașoave! Lasă-ne cu prostiile tale!* PAS, L. I 140. *Șiretul, înadîns ne duce-așa departe, ca să nu băgăm noi*

de seamă că ne spune brașoave. VLAHUȚĂ, O. A. II 24. *Îa tacă-ți gura, măi Gerilă... Acuș se face ziuă, și tu nu mai stinchești cu brașoave de-ale tale.* CREANGĂ, P. 252.

BRASOVEĂN, brașoveni, s. m. 1. Locuitor al Brașovului (vechiul nume al Orașului Stalin).

2. Negustor de brașovenie. *Brașoveni, săpunari... toți minau înspre centrul orașului.* D. ZAMFIRESCU, R. 6. *Populațiunea orașelor se compunea de meseriași și neguțatori împărțiți în... corporații: tabaci, brașoveni, gabroveni.* GHICA, S. A. 36.

BRASOVEĂNCĂ, brașovenice, s. f. 1. Locuitorie a Brașovului (vechiul nume al Orașului Stalin).

2. Căruță sau trăsură mare (de Brașov) cu coviltir. V. c h e r v a n.

BRASOVENESC, -EĂSCĂ, brașovenesci, adj. De Brașov. *Cai brașovenesci. Căruța brașovenescă.*

BRASOVENIE s. f. (Învechit) Marfă (mai ales fierărie) de Brașov și prăvălia unde se vindea astfel de marfă. *Casa fraților Ferhati face comerțul între Transilvania și România, importînd brașovenii și exportînd lînă și piei.* I. IONESCU, P. 429.

BRAȚ, brațe, s. n. 1. Membru superior al corpului omenesc care se articulează la umăr și se termină cu degetele; (în înțeles mai restrîns) partea membrului superior de la umăr pînă la încheietura mîinii; (Anat., în opoziție cu a n t e b r a ț) partea membrului superior de la umăr pînă la cot. *Condicile de sub braț îi căzură.* PAS, L. I 31. *Mama Anghelina m-a auzit. Tocmai intra cu brațele încărcate de farfurii.* SADOVEANU, N. F. 22. *Brațul meu e slăbănogit, nu mai poate să învîrtească paloșul.* ISPIRESCU, L. I 12. *Puternicele brațe spre dînsa tîndea.* EMINESCU, O. I 95. *Brațu-i stîng era-ncordat Sub un scut de fier săpat.* ALECSANDRI, P. II 10. ◇ (Poetic) *De-aș avea tîrie, aș cerca s-o cuprînd [tara mea] cu brațele amîndouă.* DEȘLIU, în POEZ. N. 170. ◇ Fig. *Blăstem pe tine, braț dușman.* COȘBUC, P. I 101. *Ce spui tu, străine? Ștefan e departe, Brațul său prin taberi Mîi de morți împarte.* BOLINTINEANU, O. 34. ◇ Loc. a d v. (În legătură cu verbele «a fine», «a lua», «a prinde», «a cuprinde» etc.) În brațe = cu brațele petrecute în jurul corpului cuiwa (spre a-l strînge la piept în semn de iubire sau spre a-l purta pe sus). *Tată-său, cuprînzîndu-l în brațe, îl sărută.* CREANGĂ, P. 198. *Judecă-un fecior pe-o fată. Judecă-i și făcută: Strînge-o-n brațe și-o sărută.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 415. (În legătură cu verbele «a merge», «a se plimba» etc.) (Braț) la braț (sau de braț) = cu brațul trecut pe sub brațul altuia. *Tata merge înainte, cu mama la braț.* SAHIA, N. 54. *Braț de braț pășesc alături.* EMINESCU, O. I 154. ◇ Ex p r. A da (sau a primi, a oferi, a lua cuiwa) brațul (spre a merge cu el la braț). *Dă-mi brațul să sui scările.* ALECSANDRI, T. I 40. *Primiți deocamdată brațele noastre, ca să vă ducem la gazdă.* ALECSANDRI, T. I 120. *Vara mea luă brațul bărbatului său.* NEGRUZZI, S. I 38. A duce (pe cineva) de (sau la) braț (spre a-l sprijini). A primi (sau a aștepta etc. pe cineva) cu brațele desohise = a primi (sau a aștepta etc.) cu mare dragoste, cu mare plăcere. *Mai bine haidem la culcare, că ne așteaptă omul împăratului cu masa întinsă, făcîndu-l apînse și cu brațele deschise.* CREANGĂ, P. 251. A sta (sau a ședea etc.) cu brațele încrucișate v. î n c r u c i ș a t. A fi brațul (drept al) cuiwa = a fi sprijinul sau omul de încredere al cuiwa. *Gruie, vechiul meu tovarăș, pavăza și brațul meu, Iacă zorile ce-n neguri le zăream doar tu și eu.* DAVILA, V. V. 184. A ajunge (sau a aduce, a arunca) pe cineva în brațele cuiwa = a ajunge (sau a lăsa pe cineva) la discreția, la bunul plac sau în puterea cuiwa.

2. (La pl., prin metonimie, uneori determinat prin «de muncă») Muncitori, lucrători. *Crezi tu că vom*

putea noi singuri secera și strînge atîta amar de grîu? că doar sute și mii de brațe trebuie ac-lo, nu șagă. CREANGĂ, P. 155.

3. Cantitate (de lemne, fin etc.) care se poate cuprinde și duce în brațe. *Smulsei din zmeuriș și-i adusei, pentru noapte, un braț zdravăn de iarbă brazedă și înflorită.* HOGAȘ, M. N. 168. *Puse pe tăciunii ce fumegau în vatră un braț de vreascuri.* NEGRUZZI, S. I 92.

4. Obiect sau parte a unui obiect, a unei unelte sau a unei mașini care, prin forma, poziția sau funcția îndeplinită, seamănă cu brațul omului. *Braț de macara. Brațul manivelei. Brațul pîrghiei. Brațul balanței.* — *Mă uitam, fără să văd, pe maidanul cu basculă, spre bariera cu brațul de lemn, vopsit în roșu și alb, ridicat ca o amenințare pentru cărușele ce treceau, mici și încărcate.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 60. *Se înfundă între brațele fotoliului moale, aprinde țigara, cîtește și tace.* C. PETRESCU, A. 489. *Văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de brațe. Și-n fiecare braț ardea cite o stea de foc.* EMINESCU, N. 6.

5. Ramificație a cursului principal al unui fluviu, al unui rîu etc. *În fața portului Hirșova, așezat pe malul drept, la poalele dealului Ciobanu, se împreună cele două brațe ale Dunării.* VLAHUȚĂ, O. A. II 122.

BRĂȚET s. f. v. brațetu.

BRĂȚETĂ s. f. (Pe cale de dispariție, numai în c. p. r.) A merge cu cineva (sau a lua pe cineva) la brațetu = a merge cu cineva (sau a lua pe cineva) la braț. — Variantă: brațet (PANŢ, P. V. II 115) s. n.

BRĂV, -Ă, *bravi*, -e, adj. Viteaz, curajos, îndrăzneț. *Nainte, brav popor de coreeni, Ne-nvînsă-i cauza dreaptă ce o aperi!* FRUNZĂ, S. 40. (Substantivat) *Chem bravii cu inima tare Ce știu spulbera stăvilare.* TOMA, C. V. 309.

BRĂVA¹ interj. v. bravo.

BRĂVA², *bravez*, vb. I. *Tranz.* (Franzuzism) A înfrunta bărbătește (o primejdie), a se împotrivi fără frică; a se expune în mod inutil unei primejdii. V. *desfidc, sfidă.* A *brava* moartea.

BRĂVĂDĂ, *bravade*, s. f. Acțiune, gest sau vorbă prin care bravezi pe cineva sau ceva (de temut). V. *sfidare, desfidere.*

BRĂVÍSIMO interj. (Familiar și ironic) Superlativ al lui *bravo*. *Bravísimo, să trăiască... și să tot îndoape la curcani.* CONTEMPORANUL, VII 197.

BRĂVO interj. Exclamație care exprimă aprobare, laudă, apreciere (a jocului unui artist, a cuvîntării unui orator, a vorbei sau a faptei cuiva); foarte bine, foarte frumos, minunat. *Aplaudau din răsuputeri, strigînd cit ti lua gura: bravo, Gherlaș, așa, bravo!* SAHIA, N. 66. *Bravo! se auziră strigăte.* PAS, L. I 142. (Ironic) *Bravo!... vă duceți și mă lăsați în mijlocul drumului, de vă aștept un ceas.* ALECSANDRI, T. 1047. (Substantivat) *Amintu izbucni un bravo ieșit din sute de piepturi.* — Variante: (învechit) *brávós* (PAS, L. I 35, CARAGIALE, O. I 91), (popular) *hráva* (CAMILAR, N. II 441, STANCU, D. 75, HOGAȘ, DR. II 36) interj.

BRĂVÓS interj. v. bravo.

BRĂVŪRĂ, (2) *bravuri*, s. f. 1. Vitejie, curaj, bărbăție. *Bravura ostașilor sovietici.*

2. Faptă bravă, curajoasă. *A săvîrșit multe bravuri pe cîmpul de luptă.* (Ironic) *Îl pune [paharul] pe masă cu atîta putere, că se sfarmă în mii de bucățele (este de luat aminte că face asemenea bravură fără să-și taie mîinile).* GHEREA, ST. CR. 180. *Îți trebuie o zi-ntreagă bravurile s-Acuzli, Mimuni de vitejie ce el a arătat... înfricoșînd pre dușmani. Aici apoi pe-ntregul croiește la minciuni, Și nu găsești pe urmă-i o umbră d-adevăr.* NEGRUZZI, S. II 203.

BRĂZDĂ, *brazde*, s. f. 1. Fișie de pămînt răsturnată cu plugul; urma (șanțul, tăietura) rămasă în pămînt după plug. *Brazdele se săltau, reavăne, creșteau, luceau, se culcau una peste alta, adînci, rădăcinile gliei trosneau, nimic nu se putea împotrivi fierului.* CAMILAR, TEM. 47. *Semănătorul printre brazdele lăsa sămînța lui să cadă.* MACEDONSKI, O. I 61. *Plugurile rămîn singurele pe brazdă în țarină, cu săptămîinile.* CREANGĂ, A. 72. *L-am văzut adesea pe țăran despîcînd cu greutate, în arșița soarelui, brazda rebelă.* BĂLCESCU, O. I 324. *Ziua toată a lucrat, Brazdă neagră-a răsturnat, Și prin brazde-a semănat Grîu mărunt și grîu de vară.* ALECSANDRI, P. P. 387. (L. o. c. a d. j. (Despre vite de jug, în opoziție cu de către o m) *Din (sau de) brazdă = din dreapta. Boul din brazdă.* (L. o. c. a d. v. *În brazdă = de-a dreapta. Pune-n brazdă pe Boghean Și către om pe Joian.* SEVASTOS, C. 303. (L. o. c. a d. p. r. *A da sau a aduce (pe cineva) pe (sau la) brazdă (bună) = a aduce (pe cineva) la calea cea dreaptă, a-l face să se deprîndă cu împrejurările, să se acomodeze. Femeile îl categorisesc, romantice: un timid... Dar îl dăm noi pe brazdă, își spun unele, visînd.* PAS, L. I 118. *Muiera lui se tot gîndi cum și-ar putea dezvăța bărbatul de la băutul cel fără cumpăt, cum l-ar putea aduce la brazdă bună.* RETEGANUL, P. IV 8. *Pină l-am dat la brazdă mi-am stupit sufletul cu dînsul.* CREANGĂ, P. 230. *A se da pe (sau la) brazdă = a se deprîndă cu o nouă muncă sau cu o nouă situație; a se acomoda. «Să strîngem reacția în chingi, pină s-a da pe brazdă», spuneau cei mai îndrăcîți din guvern și divan.* PAS, L. I 109. *Încet, încet, nora s-a dat la brazdă și baba era mulțumită cu alegerea ce-a făcut.* CREANGĂ, P. 7. (L. o. c. a d. v. *Tai brazdă prin desîjuri de îndoieli și-arunc Cu buzduganul vrierii hotar departe-n vreme.* BENIUC, V. 60. *Dar brazda urii va da alte grîne.* SADOVEANU, N. F. 190.

2. Bucată de pămînt desprînsă cu iarbă cu tot; glie. *Ardea în vatra de brazde foc înăbușit de paie putrede.* SADOVEANU, M. C. 51. *Peste bețoare puneau apoi brazde de iarbă — cit puteau fi ele brazde de iarbă așchile tăiate din pașiste, cu briceagul — și bordeiul era gata.* GALACTION, O. I 330. *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund, Unde prispa cea de brazde Crengi plecate o ascund.* EMINESCU, O. I 75. *Ajungînd în capătul aleei; ne-am pus pe o canapea de brazde.* NEGRUZZI, S. I 45.

3. Rînd de iarbă (sau de grîu etc.) cosită; polog. *O parte din iarbă a rămas necesită, cealaltă în brazdă.* SADOVEANU, P. S. 11. *Iată vin cosășii... Unii brazdele răstoarnă, în căpiți alții le-adună.* ALECSANDRI, P. A. 127.

4. Strat (de legume sau de flori). V. *răzor*. *În mijlocul grădiniî cu brazdele de flori... se afla și un iaz.* PAS, L. I 87.

5. F. i. g. Urmă, diră, făgaș, pîrtie; creștătură. *Doctorul în carnea mea Adîncă brazdă taie.* COȘBUC, P. I 79. *Vaporu... taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin.* ALECSANDRI, P. III 74. (L. o. c. a d. v. *Zbircitură, încreștură, cută a feței. Lîngă fiecare fiu pe moarte A suferit [tatăl] în ceasul marii înfruntări, Că nu degeaba-s lîngă ochi atîtea brazde, — Urme de ani, de aprige-ncercări.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 1/4. *Obrajiî, despicați în două de niște brazde lungi, verticale, pornite chiar de sub cearcănele ochilor, arătau osteneală multă.* GALAN, Z. R. 27.

BRĂCINĂR, *brăcinare*, s. n. Șiretul (sau sfoara, cureaua) care se bagă în îndoitura de sus a izmenelor, a ițarilor sau a cioarecilor, spre a-i putea strînge pe mijloc. *Își spînzură cușitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor.* GALACTION, O. I 299. *Copil cu brăcinar de sfoară.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 204.

BRĂCŪI, *brăcuiesc*, vb. IV. *Tranz.* 1. (Mold.) A alege brăcurile, a separa ceea ce e de lepădat de ceea ce este bun.

2. A lăsa numai părțile nefolositoare, alegînd tot ce a fost mai bun; p. e. x. t. a răvăși, a strica, a dete-

riora; (Silv.) a tăia o pădure în mod neregulat, scoțind arborii buni și lăsând pe cei cu defecte, care rămân în pâlcuri rare. *Toată pădurea este ciuntită și brăcută.* I. IONESCU, M. 643.

BRĂCUIRE, *brăcuiri*, s. f. Acțiunea de a brăcui.

BRĂCUIȚ, -Ă, *brăcuți*, -te, adj. Care a devenit brac; din care au rămas brăcurile; stricat, deteriorat, răvășit. *Poate orun pedant cu ochii cei verzi, peste un veac, Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac, Aticisumul limbii tale o să-l pună la cîntari.* EMINESCU, O. I 134.

BRĂDĂN, *brădani*, s. m. (Mold.) Brad stufos.

BRĂDĂNAȘ, *brădănași*, s. m. (Mold.) Diminutiv al lui *brădan*. *Sub un brădănaș Joacă-un iepuraș* (Fusul). GOROVEI, C. 167.

BRĂDĂȚEL, *brădățele*, s. n. (Rar) Brădet mic, tînăr. *Descălăcară și-și adăpostivă caii într-un brădățel din apropiere.* SADOVEANU, F. J. 373.

BRĂDEȚ, *brădeturi*, s. n. Pădure de brazi. *La dreapta și la stînga, văi adînci, din care se ridicau aproape zidurile mînjilor și bădeturile negre.* SADOVEANU, O. V 444. *Pădurea și-a cîștigat încet-încet tăcerea și, cînd mișcările s-au împușinat cu totul, s-a auzit fiorul vîntului în virful brădetului.* SADOVEANU, F. J. 742. *Iat-ol Plină despre munte Iese luna din brădet Și se-nalță-ncet-încet, Gînditoare ca o frunte* De poet. COȘBUC, P. I 48.

BRĂDINIȘ, *brădinișuri*, s. n. (Rar) Brădet. *Petrece vara prin brădinișuri.* MARIAN, INS. 256.

BRĂDIȘ, *brădișuri*, s. n. Brădet. *În stînga începe să s-așeze un platou, la poalele brădișului din care iese gosl masivul Bucegiului.* VLAHUȚĂ, O. A. III 33.

BRĂDȘOR, *brădișcri*, s. m. 1. Brăduș.

2. Mică plantă erbacee, cu frunze mici, subțiri și ascuțite, care-i dau înfățișarea unei cetine de brad (*Lycopodium selago*).

BRĂDŪI, *brădăi*, s. m. (Mold.) Brăduș. *Nu era chiar un brad; era un brădui.* SADOVEANU, O. A. II 193.

BRĂDULEȚ, *brăduleți*, s. m. 1. Brăduș. *Sus, în virf de brăduleț, S-a oprit un șoimuleț.* ALECSANDRI, P. P. 31.

2. Nume dat unui motiv de broderie care reproduce imaginea frunzelor de brad.

BRĂDULIȚĂ, *brădulițe*, s. f. (Rar) Brăduș. *Ar fi trebuit să-i pună lui pe frunte coroana de brăduliță.* CAMILAR, N. I 19.

BRĂDŪȚ, *brăduți*, s. m. Diminutiv al lui *brad*; brăduleț. *O plută bătrînă... lingă un brăduș verde, stufos și drept.* DELAVRANCEA, A. 69. *Cînd creșteam ca și-un brăduș, M-ai lăsat, maică, micuș.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 210.

BRĂNUȚ, *brănuiesc*, vb. IV. *Tranz.* (În industria pielăriei) A supune pielea tăbăcită (din care se fac curele de transmisie) unei operații de îmbibare cu seu topit la 80°.

— Variantă: bronof vb. IV.

BRĂȚĂRĂ, *brățări*, s. f. 1. Podoabă făcută din metal prețios sau din alte materiale, în forma unei verigi și purtată de femei la încheietura mîinii sau pe braț. *Turcoaicele... aveau brățări pe mîini.* PAS, L. I 58. *Brațul stîng, ornat cu brățări la umăr și la mîină, ține un arc destins.* ODOBESCU, S. III 57. *Meșteșugul (sau meseria) e brățară de aur.*

2. Cerc de metal care servește la fixarea pe zid a tuburilor (de apă, de gaz, de calorifer, de canalizare etc.), a burlanelor de scurgere a apei sau a cablurilor;

cerc de metal aplicat pe un obiect spre a-l putea suspenda sau pentru a-l întări. *Brățări galvanizate pentru burlane. Coșurile de fabrică se întăresc cu brățări de fier.* □ *Flăcăii rămaseră singuri, luminați de lumina mică a unei lămpi cercuite cu o brățară de tinichea.* SANDU-ALDEA, D. N. 163. ♦ Fiecare dintre inelele de metal care leagă țeava puștii de ulucul patului. ♦ Inel de fier cu care fierul coasei se înțepenește de topire.

3. Ornament ieșit în relief în jurul unei coloane și care, în stilul gotic, are rolul de a lega coloana cu brielele orizontale care decorează suprafețele vecine cu ea. V. *mulură, ciubuc, briu. Stilpi cu flori la capiteluri și cu brățări la mijloc.* DELAVRANCEA, H. T. 56.

BRĂȚEA, *brățele*, s. f. (Mold.) Brățară. [Sculul] *cel de mătasă neagră l-au luat pe mini, pe unde pun unii brățelele, și au zmcuncit o dată, și mătasa s-au rupt pe loc.* SBIERA, P. 31. *Dezleagă o brățea de diamanturi și i-o dă.* NEGRUZZI, S. III 348.

BRĂȚIȘOR, *brățișoare*, s. n. (Rar) Diminutiv al lui *braț* (1). *Fă-mă, doamne, lemn de tușă. Să mă taie mîndra furcă, Să mă ducă-n șezătoare, Să mă ție-n brățișoare.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 368.

BRĂZDĂ, *brăzdez*, vb. I. *Tranz.* (Folosit și absolut) 1. A trage brazde cu plugul. *Sculindu-se îndată după aceea plugarul, a înjugat și a început din nou a brazda.* SADOVEANU, D. P. 118. *Să pui plugul să brăzdez Unde-o fi cîmpul mai des.* TEODORESCU, P. P. 289. ♦ *Fig. Guvernul bolșevic a brăzdat Rusia țaristă de altădată cu lanțuri de fabrici.* SAHIA, U.R.S.S. 80.

2. (Despre roți, corăbii etc.) A lăsa diră, urmă; a face făgaș, pîrtie. *Noroicul era... adinc și brăzdat de roțile carelor.* DUMTRIU, B. F. 64. *Barca brăzda undele și sara cobora caldă, plină de taină.* SADOVEANU, O. I 105. *Mama-pădurilor... trecea peste apă cu piua cu tot și-i brăzda fața în dealuri.* EMINESCU, N. 8. ♦ (Despre fulger) A lăsa diră luminoasă, a străbate luminînd (bolta cerească). *Orbitoare, fulgerele scăpărau neîntreput, brăzînd cerul de smoolă în linii frînte de foc.* M HALE, O. 506. *Mari fulgere brăzdează cerul, aprinzînd incendiul albastre, care durează cîteva clipe.* STA CU, U.R.S.S. 174. ♦ *Ref. l. Fig. (Despre fața omului) A se încreți, a se zbîrci, a face cute. Fața i se brăzdasă adinc de întristare.* DUMITRU, B. F. 133.

— Variantă: (regional) *brezdă* (RETEGANUL, P. IV 18) vb. I.

BRĂZDĂR, *brăzdare*, s. n. Fierul plugului (montat pe bîrnă, sub cormană) care taie brazda; fierul-mare, fierul-lat, fier brăzdător. *Toate plugurile ară. Și cu cite trei brăzdare Taie cîmpul fiecare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 184, 5/5. *Cu fiecare dum al tractorului, pe lățimea celor cinci brăzdare, pămîntul era mereu întors, alăturat fășie cu fășie întinderii negricioase.* M.HALE, O. 212.

BRĂZDĂȚ, -Ă, *brăzdați*, -te, adj. 1. Acoperit sau străbăcut de brazde. *Sub razele omul, cîmpia brăzdată îi juca acum ca o pînză argie, slab tremurătoare.* MIHALE, O. 529.

2. *Fig. (Despre fața omului) Zbîrcit, încrețit.*

BRĂZDĂȚURĂ, *brăzdaturi*, s. f. *Brazdă* (1). *Trecînd ea prin brăzdaturile pe care le trăsese omul, a scos din desagă crapi... și i-a zvrîlit ici-colo.* SADOVEANU, D. P. 117. *Pe întinsul miriștilor uscate... brăzdaturile plugurilor se învîrteau ca niște petece negre pe o uriașă velință galbuie.* SANDU-ALDEA, U. P. 7.

BRĂZDIȚĂ, *brăzdițe*, s. f. (Rar) Diminutiv al lui *brazdă* (1). *La cea poienișă Sînt două brăzdițe.* GOROVEI, C. 40. ♦ *De-a brăzdița sau de-a brăzdițele = numele unui joc de copii. (În forma regională *braz-**

diță) *Joacurile copiilor români sînt foarte diverse; ele se numesc: de-a mijoarca, de-a brazdița, de-a puia-gaia.* ALECSANDRI, P. P. 393 (Note).

BRĂZDUI, *brăzduiesc*, vb. IV. Tranz. A brăzda (1). *Un român arînd în silă Și movila brăzduind...* ALECSANDRI, P. P. 168. ♦ Fig. *Brăzduind cerul, fulgerul scînteilor...* NEGRUZZI, S. II 7.

BRE interj. 1. (Familiar; urmat adeseori de un vocativ) Interjecție cu care atragi atenția cuiva că te adresezi lui. *V. mă, m'ai, b'ă, f'ă. Ce vorbe-s acestea, bre Dumitrache Hau? mă întrebă Nedelcu.* SADOVEANU, N. F. 91. *Dragostea, bre, dragostea, pîrdalnică de dragoste...* HOGAȘ, DR. 239. *Bre, oameni buni: eu am să vă fac trei întrebări.* ISPIRESCU, L. 176. *Bre, Pandele! de vrei bani Să nu-i poți minca doi ani, Dă-ne pe Vulcan legat, Că-i peșches de împărat.* ALECSANDRI, P. P. 135.

2. (Adesea repetat sau cu vocala prelungită) Interjecție care exprimă mirare: a) (cu o notă de admirație; v. tii, m'ai-m'ai) [Ceasornic] *te-a cunoscut și s-a deșteptat. Bre, bre!* SADOVEANU, N. F. 98. *Mai iată și alte lighioi! Bre, bre, bre, da multe sotiri de dihăni mai sînt în leș!* ALECSANDRI, T. I 85; b) (cu o notă de supărare, monstrare sau indignare față de comportarea reproabilă a cuiiva) *Ei, bre, bre; asta nu-i bine!* CAMILAR, N. II 242. *Bre! strigă boierul. Cum se poate una ca asta?* ISPIRESCU, L. 290. *Da dechide ușa, bre omule...* Măi, că încă așa lighioa n-am văzut! ALECSANDRI, T. 198; c) (cu o notă de teamă față de ceva neplăcut) *Bre, ce vijelie!* GALACTION, O. I 48. *Bre, bre, bre! Vai de mine!* CONTEMPORANUL, I 405. *Da frică mi-o fost... bre... bre, bre!* ALECSANDRI, T. 225.

— Variantă: (rar) *brea* (ALECSANDRI, T. 1257, BUDAIDLEANU, T. 320) interj.

BREA interj. v. bre.

BREABÂN, *brebeni*, s. m. 1. (Bucov.) Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori roșii și avînd un rizom acoperit cu solzi (*Dentaria glandulosa*).

2. Brebenel.

3. (Transilv.) Nume dat mai multor specii de anemone: oiță, floarea-păștilor, păștișă, dedișel.

BREASLĂ, *bresle*, s. f. 1. (În orînduirea feudală) Organizație de castă a meseriașilor din aceeași branșă, care avea scopul să împiedice concurența dintre ei și să le apere drepturile economice și politice împotriva exploatării feudalilor și negustorilor; o dată cu dezvoltarea modului de producție capitalist și cu decăderea meseriilor, ea se transformă într-o organizație închisă a meșterilor care exploatează calfele și ucenicii. *Breslelor li se zicea rufeturi sau isnațuri, iar statutele lor de organizare se numeau nizamuri.* IST. R.P.R. 235. *Buiurdisește-o [pricina] cătră starostii breslelor ca s-o cerceteze.* NEGRUZZI, S. I 305. ♦ (Învechit) Categorie socială sau profesională. *V. tag m'ă, c'in. N-aveși țară, n-aveși lege, N-aveși inimă-omenească! Între voi n-avem ce-alege. Piară breasla boierească!* BOLLIAC, O. 207. ♦ Fig. *Un lup, pe puilul său voină să-l ispitească De este vrednic el în breasla părintească, L-a fost trimis o dată La margine să vadă: Pe unde-s oile, cum stau păstorii lor.* DONICI, F. 32.

2. (Mold.; aproape învechit) Meserie, profesiune, ocupație, îndeletnicire; funcție, slujbă. *Una din breslele boierului... fiind ornîcîria, domnia-sa învățase a cunoaște ceasurile.* SADOVEANU, F. J. 536. *Cum e treaba breslei, Iliuță? s-a întors tata către mine.* SADOVEANU, N. F. 44. *Era crăcimar de breaslă și fiu de croitor.* NEGRUZZI, S. II 233. *De breasla lui, ciubotar.* ȘEZ. I 260.

3. (Învechit) Trupă de soldați recrutată din breslași, din slujbași mai mici și din diferite categorii ale burgheziei. *Se făcea știre tuturor nobililor Ardealului, la toate*

breslele de ostași... d-a părăsi pe voievod și d-a veni în tabăra lor. BĂLCESCU, O. II 311.

BREAZ, *-Ă, breji, -ze*, adj. 1. (Despre animale) Cu o pată (numită și «stea» sau «țintă») albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot. *Iapa aceasta era pîn' la prînz pintenoagă, iar pîn' la amiază, brează.* SBIERA, P. 164. *Are mama-un cine breaz Și te rupe de obraz.* HODOȘ, P. P. 42. *Vin oile de la munte, Toate breze-n frunte (Carul cu nuiele).* GOROVEI, C. 46. ♦ Ex pr. (Depreciativ) *A cunoaște (pe cineva) ca pe un cal breaz = a cunoaște bine (pe cineva), după toate apucăturile lui. Tot tribunalul, de la președinte pînă la cel din urmă scriitor, îl cunoaște ca pe un cal breaz.* BUJOR, S. 68. *Cei cu botul breaz = numire batjocoritoare dată de țărani boierilor și ciocoilor.* ♦ (Substantivat) *Hi, breazule, nu te lenevi!* ALECSANDRI, T. 52.

2. Fig. (Ironic, despre oameni; de obicei la comparativ). Deosebit, grozav, iscusit, deștept. *Cînd era mic, părea mai breaz, zăr.* GALAN, Z. R. 23. *Gealații noștri, puși în slujba lor, nu sînt nici ei mai breji.* PAS, L. I 146. *A doră zi pîndi și cel mijlociu; dară nici el nu fu mai breaz, ci se întoarce la tatăl său cu nasul în jos.* ISPIRESCU, L. 73.

BREB, *brebi*, s. m. (Învechit și popular) Castor.

BREBENEĂ, *brebenele*, s. f. Brebenel. *Tremura ca brebenelele ciufulite de vînt.* DELAVRANCEA, S. 253.

BREBENEL, *brebenei*, s. m. (Mai ales la pl.) Nume dat la două specii de plante erbacee din familia papaveraceelor, cu flori purpurii, trandafirii, albe sau galbui; cresc primăvara (uneori împreună) prin păduri umbroase (*Corydalis Marshalliana* și *Corydalis solida*); breabăn. *Pe-o pașițe de brebenei O privighetoare A zburat dintr-un copac, Gătit cu beteală și cercei.* V. ROM. noiembrie 1952, 275. *Rid brebeneii cei albi, iar crinul cîmpiei de-o parte Ține potirul plecat.* COȘBUC, P. II 62. *Ți-oi amina doi cercei, Doi cercei de brebenei, Să tragă ochii la ei.* ALECSANDRI, P. P. 288. *Avea Costea Mielușei Ciți sînt vara Brebenei.* TECDORESCU, P. P. 514. ♦ Ex pr. (Familiar) *A lăsa (pe cineva) brebenel = a-l lăsa golpușcă. A tunde (pe cineva) brebenel = a-l tunde chilug.*

BREBENOC, *brebenoci*, s. m. (Bot.) Saschiu. *Pornesc la pădure după brebenoc, pînă a nu răsări soarele.* SEVASTOS, N. 86.

— Variantă: (regional) *bărbănoc* s. m.

BREC, *brecuri*, s. n. (Rare) Trăsură ușoară cu patru roți, de obicei neacoperită (sau cu un acoperiș ușor care se poate scoate), cu capra înaltă, avînd înăuntru două bănci așezate față în față în lungul trăsurii.

BREI s. m. 1. (Și în compusul *brei-de-pădure* sau *breiul-părului*) Plantă erbacee cu flori verzui, care crește prin păduri umbroase (*Mercurialis perennis*); buruiană-ciunească.

2. (Și în compusul *brei-de-cîmp*) Trepădătoare (*Mercurialis annua*).

BRELÂN, *brelanuri*, s. n. (La anumite jocuri de cărți) Grup de trei cărți de aceeași valoare, dar de culori diferite. *Brelan de ași.*

BRELÔC, *brelocuri*, s. n. (Rare) Podoabă de mică valoare (reprezentînd, de obicei, un animal sau un obiect în miniatură), care se poartă la gît (afirmată de o panglică sau de un lăncișor), la ceasornic, la brățară etc. *Pietre prețioase, brelocuri, Statui culcate pe socluri.* BARANGA, V. A. 12.

BRENOI vb. IV v. brănuî.

BRENOIRE s. f. v. brănuire.

BRENOIT s. n. v. brănuî.

BRESLAȘ, *breslași*, s. m. 1. Membru al unei bresle (1). *Bierii și breslași la curte se adună*. ALECSANDRI, T. II 165. *Cercetarea starostilor de isnafuri, după cum e obiceiul între breslași?* NEGRUZZI, S. I 305. *Ni-i arsă inima De muncă și de năcaz... De boieri și de ciocoi Și de breslași de soi*. ȘEZ, III 20.

2. (Învechit) Soldat aparținând trupei de soldați recrutați dintre membrii breslelor și din rîndurile burgheziei. *Cînd patria era în primejdie, se ridicau mazilii și « breslași »*. BĂLCESCU, O. I 121.

3. (Învechit) Meseriaș, profesionist, funcționar.

BREȘĂ, *breșe*, s. f. Spărtură făcută în zidul unei cetăți sau al unei fortificații inamice; culoar de trecere realizat în rețelele de sîrmă ghimpată ale inamicului; străpungere făcută într-un dispozitiv de luptă inamic, *Armata din sectorul de centru a făcut o mare breșă în fortificațiile inamicului*. ✦ Spărtură într-un gard sau zid, într-o îndiguire, pădure etc. *Tractoriștii se grupară în două echipe; fiecare avea sarcina de a tăia cite o breșă largă printre salcîmii încă necuprinși de joc*. MIHALE, O. 368.

BRETEĂ, *bretele*, s. f. (La pl.) Obiect de îmbrăcăminte bărbătească confecționat din fișie de elastic, (mai rar) de piele, de pînză sau de stofă, care se trec peste umeri și se prind în față și în spate de pantaloni, spre a-i ține ridicați; (la sg.) fiecare dintre fișiele de elastic etc. care alcătuiesc acest obiect. *Bentițe late tot de fir, care, în sus, trec peste umeri, ca niște bretele*. ODOBESCU, S. I 418. ✦ Fișie de pînză (mătase, panglică etc.) cu care sînt prevăzute unele obiecte de îmbrăcăminte femeiască fără mîneci, spre a le susține pe umeri.

BRETĂLĂ, *bretele*, s. f. Sistem de ramificație de cale ferată așezat între două linii și permițînd trecerea trenului de pe o linie pe alta, în ambele sensuri.

BRETÓN¹, (rar) *bretonoan*, s. n. Păr (sau șuviță de păr) lăsat pe frunte, pînă aproape de sprîncene și retezat în linie dreaptă. *Se tunde ca la oraș, mai scurt și cu breton*. PAS, L. I 81.

BRETÓN², -Ă, *bretoni*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Bretoniei (provincie din nord-vestul Franței).

BREVÉT, *brevete*, s. n. Document eliberat de o autoritate de stat, prin care se recunoaște unei persoane autenticitatea unei invenții (v. p a t e n t ă) sau prin care i se asigură anumite drepturi: (astăzi) de a pilota un avion, (mai demult) de a exercita o meserie (v. d i p l o m ă, certificat) sau de a vinde băuturi alcoolice (v. l i c e n ț ă) și alte produse monopolizate (țigări, tutun, cărți de joc etc.). *A obținut brevetul de pilot. Ministerul i-a acordat un brevet pentru invenția sa*.

BREVETĂ, *brevetez*, vb. I. Tranz. A recunoaște o invenție printr-un brevet; a patentă. *Are multe invenții brevetate*.

BREVETĂRE s. f. Faptul de a brevetă. *Brevetarea invențiilor se face de către stat*.

BREVIAR, *breviare*, s. n. 1. Expunere sumară, concentrată a unor principii sau probleme privitoare la un anumit domeniu. V. r e z u m a t.

2. Carte cuprinzînd rugăciunile pe care catolicii trebuie să le recite la anumite ore din zi. *Luă breviarul în mînă, se puse a citi la lumina lunii ceasurile canonice*. BĂLCESCU, O. II 256.

— Pronunțat: -vi-ar.

BREZĂ, *brezez*, vb. I. Tranz. (Regional) A mînji, a murdări, a păta. ✦ A astupa cu lut spărturile din pereți înainte de a-i văruți.

— Variantă: brezi, brezes, vb. IV.

BREZĂIE, *brezăi*, s. f. (Regional) 1. Persoană mascată (de obicei cu un cap de animal prevăzut cu un cioc lung de lemn, ca de barză) care joacă pe la casele sătenilor în preajma crăciunului. *Diamantele și rubinele sînt aruncate pe dinșa cu lopata, parcă e brezaie*. FILIMON, C. 218.

2. (Mai ales în trecut) Fată împodobită cu frunze sau cu flori, care juca din casă în casă la rusalii. V. p a p a r u d ă. *Îl împodobiră cu flori ca p-o brezaie*. ISPIRESCU, U. 105. ✦ (În comparații și metafore) *Așteptase cu nerăbdare hora... gătită brezaie la cap, cu flori de cutie, luate din Tirgu-Jiu*. MACEDONSKI, O. III 137.

— Pl. și: brezaie (PAS, L. I 105).

BREZĂTURA, *brezături*, s. f. (Rar) Pată albă în fruntea vitelor (breze). ✦ Pată pe pereții caselor formată de lutul cu care se astupă crăpăturile înainte de văruit.

BREZDĂ vb. I v. brăzda.

BREZÍ vb. IV v. breza.

BRIANTÎNĂ s. f. Produs cosmetic lichid sau în formă de pastă; parfumat, preparat din uleiuri sau grăsimi, care se întrebuițează la îngrijirea părului.

— Pronunțat: bri-an-. — Variantă: brilluțină (DUMITRIU, V. L. 78) s. f.

BRIBOI s. m. Plantă erbacee cu flori purpurii (*Geranium silvaticum*). *O orut mama să mă bată C-o jordiș de briboi, Să mă-nvețe la război*. HODOȘ, P. P. 93.

BRIC, *bricuri*, s. n. Navă cu pînze (uneori cu motor auxiliar), avînd două catarge și pînze pătrate.

BRICEĂG, *bricege*, s. n. Cuițaș de buzunar cu una sau mai multe limbi, care pot fi închise astfel ca partea lor tăioasă să intre între plăsele. *Afară doar de un briceag... altceva n-am pierdut*. GALACTION, O. I 63. *Scoase iute un briceag, tăie o crenguță subțire de brad, o curățî, o ascuți la un capăt și-ni înșiră păstrăvii pe ea*. HOGAȘ, M. N. 75.

BRICHETĂ, *brichetez*, vb. I. Tranz. A face brichete² (de cărbune, de minereu etc.). (Ref. l. pas.) *Pulberea de cărbune se brichetează prin simplă presare (la rece sau la cald) sau cu adăugare de gudron*.

BRICHETĂ¹, *brichete*, s. f. Mic aparat de buzunar pentru aprins țigările.

BRICHETĂ², *brichete*, s. f. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. de) Produs obținut prin presarea pulberii sau a părților mărunte ale unor materiale, în formă paralelipipedică (ca o cărămidă) sau în formă ovoidală, spre a fi mai ușor transportate, prelucrate sau întrebuițate. *Brichete de cocs. Brichete de minereu. Soba a fost încălzită cu brichete*.

BRICI, *brice*, s. n. Instrument cu limbă de oțel, cu tăiș foarte ascuțit, care servește la bărbierit. *Gura... zimbea fără răutate, împresurată de un puf bălan pe care nu-l atinsese încă briciul*. SADOVEANU, N. F. 54. ✦ (Metaforic) *Frigul se face un brici de oțel*. MACEDONSKI, O. I 147. *Timpul e frumos... adică soarele e splendid, dar vîntul brici*. ALECSANDRI, S. 154.

BRICICĂ s. f. v. brișcă¹.

BRIDĂ, *bride*, s. f. 1. Cheotoare sau gaică, făcută din stofă sau ață, prin care se petrece cordonul sau cu care se încheie o copcă.

2. Piesă metalică în formă de U, care face legătura între arcuri și osii. ✦ Piesă metalică, în forma unei coroane circulare, aplicată pe tuburi; marginea rășfrîntă, de formă circulară, a capetelor tuburilor, servind la îmbinarea acestora; planșă.

3. Fascicul sau suviță de fibre conjunctive, care se formează în organism ca urmare a unui proces de inflamație. V. a d e r e n ț ă .

BRIDGE s. n. Numele unui joc de cărți. *E ca și cum am fi la o masă de bridge... joci bridge?* SEBASTIAN, T. 61.

— Pronunțat monosilabic: *brigi*.

BRIGĂDĂ, *brigăzi*, s. f. 1. Echipă de muncitori organizată în spirit socialist, în vederea îndeplinirii unei anumite sarcini de producție (în fabrici, în uzine, pe șanierie etc.). *Brigada [tractoristilor] începuse, ca de obicei, curățatul de fiecare zi al motoarelor.* MIHALE, O. 434. *Colhozul este format din brigăzi, fiecare brigadă are câte un șef și la rîndul ei brigada este compusă din echipe.* SAHIA, U.R.S.S. 98. ♦ *Brigadă de producție* = echipă de muncitori agricoli, reprezentînd forma de bază a organizării muncii în gospodăriile agricole colective, care-și desfășoară activitatea într-un sector delimitat (zootehnic, viticol, legumicol, de cîmp etc.), avînd caracter permanent și stabil. *Brigada de producție este forma de bază a organizării muncii în gospodăria colectivă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2672. *Brigadă de calitate v. calitate. Brigadă de bună deservire v. deservire. Brigadă de șoc v. șoc.*

2. Subunitate (în administrația pădurilor din cuprinsul unui ocol silvic) condusă de un brigadier silvic și constituită, la rîndul ei, din două sau mai multe cantoane.

3. Corp de trupe alcătuit din două regimente din aceeași armă. (În trecut) *General de brigadă*.

BRIGADIER, *-Ă, brigadieri, -e*, s. m. și f. 1. Persoană care face parte dintr-o brigadă de muncă. *Vedem oameni noi, constructorii vieții noi în satele Republicii noastre: președinți de gospodării colective, brigadieri de frunte, frunțași ai recoltelor bogate, țărani colectiviști.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2669. *Zoru-i mare la prășit Dar și glume-s multe. Și la zor și la glumit Brigadieru-i frunte.* FRUNZĂ, s. 26. *Nu m-a-n trecut nici uml pe șantier Și spun de mine: aista-i cel mai bun brigadier.* VINTILĂ, O. 41. *Zilele de muncă sînt notate în condiță de către brigadierii-șefi.* SAHIA, U.R.S.S. 99.

2. (Adesea determinat prin «silvic») Tehnician din administrația pădurilor, care conduce o brigadă silvică.

3. (Învechit) General de brigadă. ♦ Caporal de artilerie.

— Pronunțat: *-di-er*.

BRIGĂND, *briganzi*, s. m. (Franzuzism) Tilhar, hoț de drumul mare, hoț de țodru, care jefuiește înarmat, singur sau (de cele mai multe ori) în ceată.

BR GANDĂJ, *brigandaje*, s. n. (Franzuzism) Tilhărie, hoție la drumul mare.

BRIGANTINĂ, *brigantine*, s. f. 1. Navă mică cu pînze, avînd două catarge. *În rada largă și pustie o mică brigantină, cu linii elegante, își potrivea pînzele desfăcute ca niște aripi albe, să-și ia zborul în larg.* BART, E. 125.

2. Pînză speciă, de formă trapezoidală, fixată de catargul brigantinei (1).

BRIGHIDĂU, *brighidaie*, s. n. (Mold.) Băț care are la unul din capete un disc cu mai multe găuri, servind la bătutul laptelui sau al smîntinei în putineci, ce să se aleagă untul; bătător, mîtcă.

BRILĂNTEL, *brilănte*, s. n. (Familiar) Diminutiv al lui *briliant*. *Acriviții-i dă un inel cu un brilăntel de toată frumusețea.* CARAGIALE, O. II 248.

BRILIANT, *brilante*, s. n. Piatră prețioasă transparentă (în special diamant), șlefuită în dublă piramidă, pentru a străluci mai puternic; se folosește ca podobă, aplicat pe bijuterii. *Zaharia Duhu a ales câteva brilante preșuind o avere.* C. PETRESCU, A. 320. *Iară Mihai, așe-*

zîndu-se în scaunul domniei, puse stema în cap, numai de brilante și de smarand. ISPIRESCU, M. V. 47.

— Pronunțat: *-li-ant*. — Pl. și: (învechit) *brilantiuri* (FILIMON, C. 149).

BRILIANTĂ, *-Ă, brilianți, -te*, adj. (Franzuzism învechit) Strălucitor, scilpitor; splendid, strălucit. *Bali e în adevăr foarte briliant.* ALECSANDRI, T. 1423.

— Pronunțat: *-li-ant*.

BRILIANTIN, *-Ă, briliantini, -e*, adj. (Învechit) Care strălucește ca briliantul. *Pe-nfloritul ei obraz Luce-o rouă briliantină.* ALECSANDRI, P. A. 191.

— Pronunțat: *-li-an-*.

BRILIANTINĂ s. f. v. *briantină*.

BRIŌ s. n. (Numai în loc. a d v). Cu brio = (mai ales în legătură cu executarea unei bucăți de muzică) cu multă însuflețire. *Bacalbașa dirija acumă un an, cu talent și cu mult brio, o foaie literară.* GHEREA, ST. CR. III 178. *Călcînd pedala, porni cu brio primele tacturi de la figura-ntii.* VLAHUȚĂ, A. O. III 11. *Pornește cu mult brio grandioasa simfonie.* CARAGIALE, M. 165.

— Pronunțat: *bri-o*.

BRIŌĂLĂ, *brioale*, s. f. Plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, cu flori roșiatice și fructe cilindrice; crește prin livezile din regiunea alpină (*Meum mutellina*).

BR.ŌȘ s. m. v. *brioșă*.

BRIŌȘĂ, *brioșe*, s. f. Prăjitură în formă de pînișoară, făcută din cocă de cozonac.

— Pronunțat: *bri-o*. — Variantă: *briŌș, brioși*, s. m.

BRİPTĂ, *bripte*, s. f. (Olt., Ban., Bucov.) Cuțit sau briceag primitiv (cu mîner de lemn). *Intrară în sală. Fum mult, să-l tai cu bripta și tot să nu vezi prin el.* CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 104, 17/3. ♦ *Expr. A lua (pe cineva) la briptă* = a lua (pe cineva) la bătaie. *Ati neea au luat oamenii pe drăguș la briptă, de l-au bătut pînă ce-au mărturisit toate.* SBIERA, P. 236.

BRİSTOL s. n. Hîrtie albă, groasă, lucioasă, de calitate foarte bună, din care se fac copertele cărților și cărți de vizită; p. ext. carte de vizită.

BRİȘCĂR, *brîșcari*, s. m. (Rar) Fabricant, negustor sau proprietar de brîști; vizitiu la o brîșcă. *Ce dirđii tu, mă brîșcarule...?* ALECSANDRI, T. I 217.

— Variantă: (învechit) *brișcîr* (pronunțat *briș-car*) (ALECSANDRI, T. 527) s. m.

BRİȘCĂ¹, *briști*, s. f. Trăsură mică, ușoară, neacoperită (v. *cabrioletă*); trăsură de țară. *Îi aștepta brîșca galbenă de la Amara cu Ichim pe capră.* REBREANU, R. II 7. *A alergat cu brîșca la moașa satului.* CARAGIALE, M. 13. *Brîșca mea-i la porțița grădinei... Ne-am sui ăute într-însa și nici tătarii nu ne-ar prinde.* ALECSANDRI, T. I 214.

— Pl. și: *briște*. — Variantă: (învechit) *brișcî* (pronunțat *briș-că*) (ALECSANDRI, T. 529) s. f.

BRİȘCĂ², *briști și briște*, s. f. (Transilv.) Briceag.

BRİȘCULIȚĂ, *brișculițe*, s. f. (Rar) Diminutiv al lui *brișcă¹*. *Izbucni în drumul mare o brîșcă liță arendă-sească țărită de trei călușei.* ODOBESCU, S. I 384.

BRİȘCĂȚĂ, *brișcuțe*, s. f. Diminutiv al lui *brișcă²*. *Holțeașul... tot căuta prin șerpar și ori că nu afla ce căuta, ori că-i era chiar rușine să scoată un cuțitaș copilăresc, o brîșcuță... de doi crișari.* RETEGANUL, P. IV 73.

BRITĂNIC¹, *-Ă, britanici, -e*, adj. Care ține de Marea Britanie; englez, englezesc. *Insulele britanice.*

BRITĂNIC³, -Ă, *britanici*, -e, s. m. și f. Persoană care locuiește sau care este originară din Marea Britanie; englez.

BRIZĂNT, -Ă, *brizanți*, -te, adj. Care se sparge în multe bucăți, în urma exploziei interioare produse de un exploziv. *Obuz brizant*.

BRIZĂ, *brize*, s. f. Vânt ușor care suflă regulat la fărmlul mării, în timpul zilei de la mare spre uscat, iar în timpul nopții de la uscat spre mare; boare. *O briză... se menține încă îndărătnică, stricând linia de front a navelor în larg*. BART, E. 117.

BRIZBÎZ, *brizbize*, s. n. (Franțuzism, mai ales la pl.) Perdeluță scurtă fixată de rama ferestrei și care acoperă numai partea de jos a unui geam. *La colțul unei case trase mai înăuntru de linia veche a strădei, citim, sub o fereastră cu brizbize...* CARAGIALE, O. II 345.
— Pl. și: *brizbizuri*.

BRIGLĂ, *brigle*, s. f. (Mai ales la pl.) Partea mobilă a unui război de țesut, care susține spata; vătălă. *Bătea cu brigla*. RETEGANU, P. V 40. *Te văd, lele, în război, Cum îți umbli mîinile, Cum tot dai cu briglele*. BIBICESCU, I. P. 33.

BRÎNĂCI, *brinace*, s. n. Cingătoare. *Brînaciului drumu-i da Și din gură-așa-mi zicea: Alei, mîndră, mîndră mea, Sai de-mi sumete brînaciul, Că-mi răpune Lotrean capul*. PĂSCULESCU, L. P. 286.

BRÎNĂ, *brine*, s. f. 1. Brîu. *Treceau [fete] avînd furcă la brîne*. COȘBUC, P. II 203. *Cu furcile în brîne, cu fețele voioase, Întînd cît pot cu fusul din caiere stufoase Două femei cîntînd*. BOLLAC, O. 96. \diamond Fig. *Cu o mînă stăpînă, Sfîșie a cerului brînă*. TOMA, C. V. 389.

2. Ornament vopsit sau plastic în formă de brîu. *Am admirat noua brînă de piatră, săpată întocmai ca alesăturile unei bogate cămeși țărănești*. ODOEȘCU, S. I. 503.

BRÎNCĂ¹ s. f. 1. Boală contagioasă, specifică porcilor, caracterizată prin lipsa poftei de mîncare și prin apariția unor pete violacee, în special pe abdomen.

2. Erizipel. *Mai știu leacuri multe încă Pentru cei ce zac de brîncă*. ALECSANDRI, T. 105.

BRÎNCĂ², *brînci*, s. f. 1. (Regional) Mînă. *Domnul Romii cu fulgerul în brîncă Lega și dezlega după voie*. BUDAI-DELEANU, T. 150. \diamond (În limba literară numai în expr.) A merge (sau a fugi, a se urea, a se țiri etc.) pe (sau, mai rar, în) brînci = (în opoziție cu a merge etc. în picioare) a merge (sau a se urca etc.) pe rîni și pe picioare, pe burta, de-a bușilea. *Urc toți mîinii pe brînci*. TULBURE, V. R. 19. *M-am lungit pe brînci lîngă foc*. GALACTIION, O. I 66. *Ca niște uriași culcați pe brînci stau în neclintire, de jur împrejur, dealuri nesfîrșite*. VLAHUȚĂ, O. A. 153. *Și-au prăpădit papucii, fugind mai nult pe brînci decît în picioare*. CREANGĂ, A. 79. *A cădea (sau a da) în (sau pe) brînci = a) a cădea în mîini, a se sprijini în cădere cu mîinile de pămînt. El vrea să se ridice și cade-n brînci din nou*. IOSIF, PATR. 71; b) fig. a cădea la pămînt (istovit de oboseală). *Ne prădau logo-feții, cîinoșii vătăji ai puterii, Dam în brînci sub bicul de plumb al poruncii*. TOMA, C. V. 389. *Mîna puternică a călărețului, care pe dată scurta friele, nu lăsa dobitocul obosit să cadă în brînci*. CONTEMPORANUL, III 921. *Muncești pînă cazi pe brînci*. PANN, P. V. I 135. *A munci (sau a lucra) pe brînci = a munci pînă la istovire. N-ai putea spune că se lucra pe brînci*. PAS, Z. I 294. *Patruzeci și opt de ani a muncit pe brînci*. SAHIA, N. 94.

2. (La pl.; de obicei construit cu verbul sa da) Împinsătură, izbitură (repede și neașteptată); ghiont. *Din brînci și din bătăi n-o slăbește*. GHEREA, ST. CR. I 186. *Ce te izbește de oameni...? și-i dete brînci de-l aruncă cît colo*. SLAVICI,

O. I 327. *Cînd cu brînci groaznice, cînd cu dînte Apă-rîndu-să, sugrumă și ucide*. BUDAI-DELEANU, T. 171. \diamond Expr. *A-i da inima brînci = a se simți împins către ceva, a simți un imbold pentru (a face) ceva. Înira îi dete brînci, și ea nu se putu opri, ci îl sărută*. ISPIRESCU, L. 47.

3. (Regional) Partea de jos a picioarelor animalelor; labă. *V. g h e a r ă. Să ne scăpăm stăpîmul din brîncile lupului*. RETEGANU, P. III 41. *Să fii cine-n patru brînci!* BIBICESCU, P. P. 388. \diamond Compuse: *brîncea-poreului = a) plantă erbacee cu tulpina și frunzele acoperite cu peri moi (Scrophularia Scopoli); b) cinsteț (Salvia glutinosa); brîncea-ursului = a) crucea-pămîntului; b) pedicuță (Lycopodium clavatum)*.

— Variantă: (2) brînci (ISPIRESCU, L. 108) s. m.

BRÎNCI¹ s. m. v. brîncei².

BRÎNCI² vb. IV v. îmbrînci.

BRÎNDUȘĂ, *brîndușe* și *brînduși*, s. f. Neume dat mai multor plante cu flori în formă de pîlnie, violete, albe sau galbene, care cresc prin poieni, fînețe și pășuni umede (Crocus). *Erau puse între file brîndușe... de pe baltă*. CAMILAR, TEM. 26. *Leona are obicei de strînge, toamna, cepe de brîndușă*. SADOVEANU, N. F. 35. *Mă plîng brîndușilor, De jalea mătuișilor*. TEODORESCU, P. P. 84.

BRÎNDUȘĂ, *brîndușele*, s. f. Diminutiv al lui *brîndușă*. *Foaie verde de brîndușea... TEODORESCU, P. P. 302. Avea Costea Mielușele Cîte-s vara Brîndușele*. TEODORESCU, P. P. 514.

BRÎNDUȘIȚĂ, *brîndușițe*, s. f. (Rar) Brîndușea. *Rujiță, rujiță, Floare brîndușiță*. HODOȘ, P. P. 118.

BRÎNEȚ s. n. v. brîneț.

BRÎNIȘOR, *brînișoare*, s. n. Brîuleț. *Brînișor de fir*. \square *Brînișoare de beteală*. CDOBESCU, S. I 134.

BRÎNZĂ, (2) *brînzeturi*, s. f. 1. Produs alimentar obținut prin coagularea laptelui cu ajutorul cheagului sau al unor coagulanti sintetici; se păstrează de obicei presată și sărată. *Brînză de oaie. Brînză de capră. Brînză de burduf*. \square *Pe tavă se află o cană cu vin și un teler cu felii de pîne și cu bucăți de brînză*. PAS, L. I 21. *Nu se mai află pe lume asemenea brînză cum o face cuscrul Haralambie*. SADOVEANU, N. F. 10. *O stră-chinoie de brînză cu smîntîna și mămăliguță erau gata*. CREANGĂ, P. 10. *Cînd e brînză, nu-i bărbînță v. bărbînță. Frate, frate, dar brînză-i pe bani (= în afaceri nu poate fi vorba de sentimentalism)*. \diamond *Săptămîna brînzei v. săptămîna*. \diamond *Brînză de Brăila (sau albă sau murată) = caș de oaie presat și conservat în zer sărat; telemea. Brînză frămîntată = brînză preparată din caș de oaie dospit, stors de zer, frămîntat și sărat. Brînză de vacă = lapte de vacă prins și stors de zer*. \diamond Expr. *Brînză bună în burduf de cîine, se zice despre un om cu însușiri frumoase, care însă nu le folosește în scopuri bune. A nu face brînză cu cineva = a nu face nici o ispravă cu cineva. Alt stăpîn în locul meu nu mai face brînză cu Harap-Alb, cît îi lumea și pămîntul*. CREANGĂ, P. 230. *A nu face nici o brînză = a) a nu face, a nu isprăvi nimic; b) a nu fi de nici un folos, a nu fi bun de nimic, a nu face două parale. Asta e altă brînză = asta e altceva. Dar de beleaua boierilor cînd scăpăm, frăților? — Asta e altă brînză*. PAS, L. I 268. *(Ducă-se, du-te etc., sau te duci etc.) opt cu-a brînzei sau opt și cu a brînzei nouă, se zice cînd scapi (sau dorești să scapi) de o persoană supărătoare, a cărei plecare nu o regretă. Te duci opt cu a brînzei!* PANN, P. V. II 118. *Brînză de iepure = (Mold.) halva; fig. lucru imposibil*.

2. (Numai la pl.) Diferite feluri de brînză.

BRÎNZĂRIE, (1) *brînzării*, s. f. (Popular) 1. Încăpere în stîină, în care se prepară brînză; prăvălie în care se vinde brînză.

2. Cantitate mare de brînză.

BRÎNZĂ, *brînzesc*, vb. IV. R e f l. (Despre lapte) A se încheaga, a se face brînză, a se corăslî; a se strica.

BRÎNZIT, -Ă, *brînzii*, -te, adj. (Despre lapte) Închegat, corăslit; alterat, stricat.

BRÎNZOĂICĂ, *brînzoaice*, s. f. 1. Un fel de prăjitură făcută din cocă umplută cu brînză, coaptă sau prăjită în bucăți mici.

2. Bucată de brînză de vacă în formă rotundă.

BRÎNZÓS, -OĂSĂ, *brînzosi*, -oase, adj. 1. Cu multă brînză. *Plăcintă brînzosă*.

2. Care conține o materie coagulată (ca brînză). *Apa acestui izvor este limpede, însă brînzosă, ca una ce are niște flocoșori într-însa, care se așază pe fundul vasului îndată ce s-au turnat apa în pahar.* NEGRUZZI, S. I 316.

BRÎU, *brîie*, s. n. I. 1. Cingătoare lată (purată de obicei de țărani și țărance), făcută dintr-o țesătură de lînă (mai rar de in, de mătase) sau din piele. *Purta strai de mătăsă fără brîu.* SADOVEANU, N. P. 272. [Scamatorul] *începea să-și scoată de la brîu săbiile lucitoare.* SAHIA, N. 66. *Mlădiul trup i-l încingea Un brîu de-argint.* COȘBUC, P. I 57. ♠ *Poale-n brîu sau plăcinte poale-n brîu = plăcinte făcute din bucăți pătrate de aluat, ale căror capete se aduc peste umplutura de brînză. A intrat în foisor... îmbujorată la obraz și purtînd un chersin de plă-inte poale-n brîu chiar atunci scoase din cup-tor.* SADOVEANU, N. P. 55. ♠ *Expr.* A sta cu mîinile în brîu = a sta inactiv, a nu face nimic. ♠ Cingătoare lată (roșie, albastră sau neagră) pe care o poartă preoții, ca semn al unui grad ierarhic. ♠ Fig. Cerc. *Flăcăii, făcînd brîu împrejurul carului, jucuau de dudua pămîntul.* BUJOR, S. 35. ♠ Fig. Dungă. *Cînd plouă, vara, cîteodată, Un brîu de foc pe cer s-arată, iar noi îi zicem carcubeu.* COȘBUC, P. I 125.

2. Partea corpului pe care o încinge brîul; mijloc. *Se întorsese către doamna Vorvoeanu și n-o privea în ochi, ci mai jos, către brîu.* DUMITRIU, B. F. 147. *Crescuseră [holdele] încît ajungeau omului pînă la brîu.* CAMILAR, TEM. 43. [Cinepa] *era crudă și pînă la brîu de înaltă.* CREANGĂ, O. A. 57. ♠ Fig. *La brîu se arăta, trușasă, o călimară de tinichea.* PAS, L. I 20. ♠ (Mai ales în loc. a d. v.) Pînă la (sau în) brîu = pînă la mijloc. *Tăbăcarii munceau goi pînă la brîu.* PAS, L. I 70. *M-am cufundat [în lac] pînă la brîu.* SADOVEANU, N. F. 59. *Arde grîu-n flăcări pîn' la brîu crescut.* MACEDONSKI, O. I 187. ♠ *Expr.* A fi cu cușitul la brîu = a fi arțăgos.

3. Ornament constituit dintr-o dungă colorată, trasă orizontal de-a lungul pereților sau înconjurînd ușile și ferestrele (v. *bordură, chenar*); ornament în relief (făcut din tencuială sau cioplit în piatră) care încinge zidurile exterioare ale unei clădiri sau încadrează ușile și ferestrele (v. *mulură, ciubuc*). *Ferestrele mici, unele din ele numai dintr-un geam, iar de jur împrejurul lor și a prispel a tras gospodina casei brîie albastre și roșii.* PĂUN-PINCIO, P. 116. ♠ Fig. *Cu badana de foc pe cer Apusul trage brîie.* LESNEA, I. 117. ♠ *Pervaz, pârcan. Dan, în picioare, rezemat de brîul ferestrei... își stăpînește respirația ca să n-o deștepte.* VLAHUȚĂ, O. A. III 130.

4. Lanț, șir. *Brîu de coline.*

II. Numele unui dans popular la care jucătorii se prind, pe la spate, cu mîinile de brîiele vecinilor, sau își pun mîinile pe umerii vecinilor de joc; p. ext. melodia acestui dans. *Scripcarul isprăvește brîul cu o trăsătură lungă de arcuș.* BUJOR, S. 101. ♠ *Brîul de*

mînă, brîul de doi, brîul nevestei, brîul ursoresc = varietăți ale dansului descris mai sus.

— Pl. și: *brîuri* (SP. POPESCU, M. G. 87), (rar) *brîne* (HOGAȘ, DR. II 130).

BRÎULEȚ, *brîulețe*, s. n. I. Diminutiv al lui *brîu* (I 1).

2. Numele unui dans popular și melodia după care se joacă. V. *brîu* (II). *Îlie începu să zică cu foc un brîuleț, de tremura frunza poienii.* SADOVEANU, O. I 302.

— Pronunțat: *brî-u*.

BRÎUȘOR, *brîușoare*, s. n. I. *Brîuleț* (1). *Străjerii văd peste zăvoaie Siretul curgînd împușinat: pare un brîușor de argint.* SADOVEANU, F. J. 262.

2. *Brîuleț* (2). *Nuntașii se prind la joc... cam cu următoarele jocuri... brîul de doi, brîul de mînă, brîul nevestei, brîușorul.* SEVASTOS, N. 281.

— Pronunțat: *brî-u*.

BROĂJBĂ, *broajbe*, s. f. (Regional) Nap (*Brassica napus*). *Să se rătăcească-n lunci și prin cîmpii Verele-mi drăguțe, broajbe și guli.* PANN, P. V. I 124.

— Variante: *brôzbă, brôșbă* (GOLESCU, I. 185) s. f.

BROASCĂ, *broaște*, s. f. I. 1. Animal amfibiu din ordinul batracienilor, fără coadă, cu picioarele dinapoi mai lungi, cu gura largă și cu ochii bulbucați; trăiește în apă și prin locuri umede (*Rana esculenta*). *Tălăngeni văzuseră trăsura săltînd peste cîmp ca o broască.* PAS, L. I 15. *Bocancii lui Bozan păreau niște broaște strivite.* SAHIA, N. 34. *Cînd să aștească, deodată se aud prin casă o mulțime de glasuri, care de care mai uricioase... unele orăcăiau ca broasca, altele mormăiau ca ursul.* CREANGĂ, P. 302. *Lac să fie (sau de-ar fi), că broaște sînt destule (sau se adună) (= prilej să fie, că amatori se ivesc).* ♠ *Expr.* Cînd o face broasca pâr = niciodată. A se face (sau a se grămădi, a se lipi) broască la (sau pe) pămînt = a se piti, a se așterne la pămînt spre a nu fi zărit. *Mă fac broască la pămînt, îmi așez durda spre vînt.* ALECSANDRI, P. P. 260. *Ochi de broască = ochi bulbucați.*

2. Compusă: *broască-verde* sau *broască-de-iarbă* = broatec; *broască-rîinosă* sau *broască-huboasă* = specie de broască, cu pielea acoperită de niște umflături din care, cînd e în primejdie, se scurge un lichid iritant (despre care unii cred, în mod greșit, că ar răspîndi riia) (*Bufa*). *A prins o broască-rîinosă și cînd s-a înfierbîntat broasca, au început a curge dintr-însa niște zoi spurcate.* SBIERA, P. 16; *broască-țeastoasă* = reptilă din ordinul chelonienilor, cu corpul închis într-o carapace osoasă (numită «țest» sau «țeastă»), care este în legătură cu scheletul (*Testudo Graeca*). *Am văzut... intrînd înot, sub podul plaurului pe care ne aflam, o broască-țeastoasă.* «*Broască cu covată*» a numit-o Cului. SADOVEANU, N. F. 67. *Iată că o broască-țeastoasă ieșise pe luciul apei.* ISPIRESCU, L. 34.

II. 1. Mecanism de metal, aplicat la o ușă, la un sertar, la o cutie etc., cu ajutorul căruia aceasta se poate închide și încuia. *Se aude din dreapta o cheie răsucită în broască.* SEBASTIAN, T. 256. *Băgă cheia în broasca ușii și întorcîna-o nișel, scriș! ușa se deschise.* ISPIRESCU, L. 50. *Broasca acelor uși, cu plăsele mari de aramă gravate cu chipuri, poartă încă inscripțiunea numelui său.* ODOBESCU, S. I 459.

2. Unealtă cu ajutorul căreia se desfac coloanele de burlane de la gura sondei, atunci cînd se introduc sau se scot din puț.

3. (Olt.) Un fel de rîndea.

4. (Regional) Umflătură (nedureoasă) sub piele. V. *chist*.

5. Plantă arborescentă exotică cu flori mari, galbene și cu frunze groase, carnoase (cu sau fără spini), culti-

vată la noi ca plantă ornamentală (*Opuntia ficus indica*).
 ◆ Compuse: broasca-apei = plantă erbacee acvatică cu tulpină cilindrică ramificată, cu frunze ovale sau ascuțite, cufundate în apă, și cu flori verzui (*Potamogeton lucens*); iarba-broaștei v. iarbă; mătasea- (sau lina-) broaștei v. mătase.

BROĂTEC, *broateci*, s. m. Animal amfibiu asemănător cu broasca, de care se deosebește prin culoarea lui verde; trăiește vara prin iarbă umedă, prin pomi, prin scorburile copacilor, iar primăvara și iarna în apă (*Hyla arborea*); brotac. *Fîn verde ca broatecul*. SANDU-ALDEA, U. P. 152.

BROBOADĂ, *broboade*, s. f. Basma (de lână, de mătase etc.) cu care se leagă, se îmbrobodesc femeile la cap sau pe care o poartă pe spate; tulpăn, năframă, maramă. *Mătușa Mândița își trase mult broboada pe ochi*. CAMILAR, TEM. 241. *Purta cațaveică de vulpe cu fața albastră și-o broboadă albă legată ca un turban*. SADOVEANU, P. M. 56. *Duce sfat din casă-n casă Că n-am broboade de mătasă, N-am sorși cu flori— și dacă n-am, Ce-i pasă?* COȘBUC, P. I 126.

BROBOĂNĂ, *broboane*, s. f. (Mai ales la pl.; de obicei cu determinarea «de sudoare») Picătură mare de sudoare. *Broboane de sudoare rece i se înșiriau pe frunte*. DUMITRIU, B. F. 159. *În dreptul lui Duman doarme plugarul, cu fața arsă, bătut de razele fierbinți ale soarelui, ale căror împunsături îi scot broboane de sudoare*. GÎRLEANU, L. 39. *Văd aievea pe Ileana culcată-n pat cu părul despletit, albă cum îi varul, cu ochii ca sticla duși în fundul capului, fără o rază de viață— broboane mari de sudoare pe frunte*. CARAGIALE, S. 115.

BROBONĂ vb. I v. broboni.

BROBONĂT, -Ă adj. v. brobonit.

BROBONÎ, pers. 3 brobonește, vb. IV. Tranz. (Despre sudoare, nădușeală) A acoperi (fața, fruntea etc.) cu broboane. *Sudoarea îi izvoara pe la rădăcina perilor și-i brobonea fruntea*. VLAHUȚĂ, O. A. 106. ◆ Refl. (Despre frunte, față) *Fruntea i s-a brobonit de sudoare rece, iar în creier s-a învolburat o apă tulbure, când fierbinte, când înghețată*. POPA, V. 12. *Fruntea lui Dan se broboni de sudoare*. VLAHUȚĂ, O. A. III 112.

— Variantă: brobonă, pers. 3 brobonează (DELAVRANCEA, S. 118), vb. I.

BROBONÎT, -Ă, *broboniți*, -te, adj. I. Acoperit cu broboane. *Niște precupețe groase, cu frunțile brobonite de sudoare*. GALAN, Z. R. 17. ◆ Fig. *Brobonit de rouă, pământul doarme încă, în lumina umedă și nehotărîtă a dimineții*. VLAHUȚĂ, O. A. II 410.

2. (În forma *borbonat*; despre ploaie) În picuri mari, ca broboanele. *Ploaia începuse... O pacoste de apă borbonată... se lipea de haine*. D. ZAMFIRESCU, R. 259.

— Variante: brobonăt, -ă (SANDU-ALDEA, U. P. 11, VLAHUȚĂ, O. A. 243), borbonăt, -ă adj.

BROCĂRD s. n. v. brocart.

BROCĂRT, *brocarturi*, s. n. Stofă de mătase cu flori sau ornamente țesute cu fir de aur, de argint sau de mătase. *Țesătură de brocart muiată-n fir*. MACEDONSKI, O. I 163.

— Variante: brocárd, brocát (DUMITRIU, B. F. 37) s. n.

BROCĂT s. n. v. brocart.

BROD, *broduri*, s. n. (Transilv., Mold.) Bac¹, brudină (I).

BRODĂ, *brodez*, vb. I. Tranz. (Folosit și absolut) A coase flori sau alte ornamente (cu mâna sau cu mașina) pe o pinză, pe o stofă, pe o țesătură de mătase etc.; a

coase la gherghef. *A broda cu mătase. A broda o monogramă*. ◆ Fig. *A dezvoltă, a născoci, a inventa (înflorind ceva)*. *Muzicanții onre nu s-ar găsi destui ca să brodeze o arie demnă pe vorbele cîntecului răsplătit?* ANGHIEL, PR. 192. *În genere, se brodează cu sarcasm... pe tema lipsei de merit a multora dintre medaliați*. CARAGIALE, S. U. 33.

BRODĂT¹ s. n. Acțiunea sau faptul de a broda. *Alta, într-o rochie de casă, se întrerupse din brodat*. CAMIL PETRESCU, T. II 175.

BRODĂT², -Ă, *brodați*, -te, adj. (Despre o pinză, o stofă, o mătase etc.) Împodobit cu cusături în relief (reprezentînd flori sau alte motive decorative). *Ieși în oraș... pe cap cu un șal negru de mătase brodată*. DUMITRIU, B. F. 118.

BRODEALĂ, *brodeli*, s. f. (Rar) Potrivire (de vorbe). *E o armonie de silabe în exprimarea oricărei legi uniuersale; o brodeală ritmică, pînă și în tablu lui Pitagora*. VLAHUȚĂ, O. A. 224. ◆ Loc. adv. (Învechit) *Din brodeală = din întîmplare. Din brodeală, văzui... o corabie*. CORJAN, H. I 121.

BRODERIE, *broderii*, s. f. Cusătură în relief (reprezentînd flori sau alte ornamente) pe o pinză, pe o stofă, pe o mătase etc.; cusătură lucrată la gherghef. *Adela lucra la o broderie*. IBRAHIM-EANU, A. 142. *Purta una dintr-acele scurte cațaveici numite fermenele, broderia căreia, cu fir și cu tertel, îi acoperea tot pieptul*. NEGRUZZI, S. I. 16. ◆ (Poetic) *Crestele lor [ale munților] se sparg, asemenea unor gigantice flori albe și roșii, acoperindu-le umerii cu o broderie spumoasă*. BOGZA, C. O. 334. *Ploaia cade... Țesînd o delicată broderie Pe pata albă-a unui felinar*. CAZIMIR, L. U. 56.

BRODEZĂ, *brodeze*, s. f. Muncitoare care brodează; femeie care face broderii.

BRODÎ, *brodesc*, vb. IV. I. Tranz. (Construit cu pronumele feminin «o» cu sens neutru; uneori determinat prin «bine») A o nimeri bine, a o potrivi, a o scoate (ca din întîmplare) bine la capăt, a ieși bine (dintr-o încurcătură); (determinat prin «rău») a nu nimeri cum trebuie sau cum și-ar dori cineva, a ieși rău, a da greș. *Stau în loc să mă gîndesc Cum să fac s-o mai brodesc*. VISSAR'ON, B. 95. *La fugă Că mi-o tulesc, Dar în fugă N-o brodea: De măceși Se incurcă, Mărăcini Îl înțepa*. TEODORESCU, P. P. 508. ◆ Expr. (Ironie) *A brodit-o = a făcut o gafă, a dat cu bita-n baltă*. ◆ (Ironie) *Bată-l, doamne, om urît, Nu știu cum naiba-am brodit Să mînc cu el dintr-un blid!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 167. ◆ (Cu privire la o treabă, la un plan etc.) *A pune la cale, a aranja. Așa să vă brodiți treburile, ca să nu tindăliți prea mult cu datul colacilor și cu vinarsul*. DAN, U. 89. *Brodiște planul să minjească pe părintele Pantelimon pe cap*. CONTEMPORANUL, VI 386. ◆ *A potrivi (un lucru cu altul). Nu izbutise, vreme de vreo trei ceasuri, să brodească borvizul pe măsura vinului sau viceversa*. D. ZAMFIRESCU, la TDRG. ◆ Refl. *Vrei să întrebi dacă vreunul din planurile de acasă se brodesc pentru situații reale?* CAMIL PETRESCU, T. II 175.

2. Refl. (Uneori impers.; urmat de dive-se determinări) *A se găsi din întîmplare, a se nimeri. Se brodi-seră alături, uniți în aceeași temere care li se citea în ochi și pe obraz*. PAS, L. I 31. *Se brodi ca locul ce-și alesese să fie alături cu al unui țaran bogut*. ISPIRESCU, L. 175. *Batalionul nostru s-a brodit să nu fie nici cînd s-a luat Grivița, nici la căderea Plevnei*. GHICA, S. 14. ◆ *A se găsi prezent, a fi de față (din întîmplare)*. *Brodin-du-mă și eu... [la-nuntă], am stat și-am mîncat*. VISSARION, B. 80. ◆ Tranz. *A găsi pe cineva, a da peste cineva tocmai la momentul oportun sau ca din întîmplare sau pe neașteptate, surprinzîndu-l*. *Turcii,*

măre, că mergea, Pe Pătrul că mi-l brodea. D-adormit ei mi-l găsea. TEODORESCU, P. P. 610. ◇ (Complementul e un abstract) Sper că-ți voi fi brodit gustul. ODOBESCU, S. III 155. † Intrans. (Învechit) A ajunge, a nimeri undeva (din întâmplare sau tocmai la momentul oportun), a pica. Viind, Brodii când citeai p-q carte: PANN, P. V. I 75.

BRODÎT s. n. Faptul de a (se) brodi; brodire. ◇ Loc. adv. Pe brodite = la întâmplare, la nime-reală, la noroc. Și mergea treaba mai pe brodite, mai pe nemerite. DEI AVRANCEA, S. 81.

— Formă gramatică: (în locuțiune) brodite.

BROM s. n. Metaloid în stare lichidă la temperatura obișnuită, de culoare roșie-închisă, toxic, cu miros pătrunzător, asemănător cu clorul; se întrebuințează în industria chimică și farmaceutică și la fabricarea gazelor de luptă.

BROMĂT, bromaji s. m. Sare a acidului bromic.

BROMHIDRIC adj. m. (Numai în expr.) Acid bromhidric = compus al bromului cu hidrogenul.

BROMIC adj. m. (Numai în expr.) Acid bromic = acid oxigenat al bromului, cu proprietăți de oxidant puternic.

BROMURĂ, bromuri, s. f. Sare a acidului bromhidric cu potasiul, întrebuințată în medicină pentru proprietățile ei de calmant al sistemului nervos.

BRONHIĂL. -Ă, bronhiali, -e, adj. Care ține de bronhii, privitor la bronhii. Regiunea bronhială.

— Pronunțat: -hi-al.

BRONHIE, bronhii, s. f. Fiecare dintre cele două tuburi cartilajinoase în care se bifurcă traheea arteră și care se prelungesc în plămâni prin ramificații din ce în ce mai mici.

— Pronunțat: -hi-e.

BRONHOPINEUMONIE, bronhopneumonii, s. f. Boală constând în inflamația simultană a bronhiilor și a plămânului, datorită în general pneumococilor.

— Pronunțat: -pne-u-.

BRONȘITĂ, bronșite, s. f. Boală constând în inflamația mucoasei bronhiilor, datorită unei infecții microbiene, favorizată de frig și de umezeală; se caracterizează prin tuse.

BRONTOZĂUR, brontozauri, s. m. Reptilă uriașă, din grupa sauriilor, puțin ajunge până la lungimea de 25 m, care trăia în era secundară. Vă mai aduceți voi, oare, aminte brontozaurii? — pare să spună unul din noii care alunecă pe deasupra pădurilor... Iar ceilalți... își aduc numădecît aminte, luînd unul după altul înfățișarea cumplită a unor brontozauri. BOGZA, C. O. 46.

BRONZ, bronzuri, s. n. Aliaj de cupru cu cositor sau cu aluminiu, siliciu sau beriliu (puțin conține și plumb, zinc sau nichel); are proprietăți superioare alamei și este folosit în industria de mașini și la turnarea statuiilor, candelabrelor etc. Chipul turnat în bronz apare, nobil și grav, lângă cetatea Făgărașului. BOGZA, C. O. 286. Versul era corect... de o limpezime de cristal, — dar focul, emoțiunea care se toarnă deodată ca bronzul cît e fluid, lipsea mai din toate poeziile lui. VLAHUȚĂ, O. A. III 76. Vrînd să-l aline, îi arătară două statuețe de bronz. NEGRUZZI, S. I 203. ◇ Fig. Calul Generalului necheză cu vocea lui de bronz. EMINESCU, N. 14. ◇ Epoca de bronz = epocă preistorică situată între epoca de piatră și cea de fier și caracterizată prin descoperirea metalelor și a bronzului, din care încep să se facă unelte de muncă, arme etc. ◇ Expr. Caracter de bronz = caracter

ferm, neclintit. † Statuie, statueta sau alt obiect de artă făcut din bronz. În largul mijloc de alei Stau cerc de veghe șapte zmei Încemeniți în bronz măreș. TOMA, C. V. 47.

BRONZĂ, bronzex, vb. I. Trans. 1. A acoperi un obiect cu un strat de bronz sau de vopsea de bronz.

2. (Despre soare, vînt; cu privire la piele, p. ext. la persoane) A înnegri, a pîrli, a arde (făcînd să capete o culoare arămie, ca a bronzului oxidat). L-a bronzat soarele și vîntul. □ În mijlocul unei vii fumoașe, un om puternic și sănătos, ars de soare și bronzat de toate vînturile. ANGHEL, PR. 56.

BRONZĂRE, bronzări, s. f. Faptul de a (se) bronza.

1. Acoperirea unui obiect cu un strat de bronz sau de vopsea de bronz.

2. Pîrlire, înnegrire a pielii (sub acțiunea soarelui, a vîntului etc.).

BRONZĂT, -Ă, bronzaji, -te, adj. 1. Acoperit cu un strat de bronz sau de vopsea de bronz.

2. (Despre piele, p. ext. despre persoane) Cu pielea pîrlită, arsă, înnegrită (de soare, vînt etc.). Pe fața bronzată a omului se vede mulțămirea. CAMILAP, TEM. 50. Temistocli, vechi căpitan de lungă cursă, bronzat, cu barba neagră de abanos, cu șapcă pe ceafă, își povestea tinerețea. BART, E. 26.

BROSCĂN, broscani, s. m. (Regional) Mascuul broște-tei, broscoi (tînăr).

BROSCĂRIȚĂ, broscarite, s. f. 1. Plantă erbacee acvatică, cu flori albe-verzui; crește prin bălți sau prin ape lin curgătoare (Potamogeton natans); limba-apei, notătoare.

2. Plantă erbacee acvatică cu flori verzi și fructe (capsule) care se desfac la maturitate în trei valve; crește prin locuri umede și livezi mlăștinoase (Triglochin palustre); iarba-șerpilor.

BROSCĂREȘC, -EĂSCĂ, broscărești, adj. (Rar) Broștesc. Apa rămîne însă pe vale, formînd multe locuri de adăpost pentru neamul broscăresc. SLAVICI, O. I 55.

BROSCĂRIE, broscării, s. f. Loc unde sînt multe broște, baltă cu broște; mulțime de broște.

BROSCOI, broscoi, s. m. 1. Augmentativ al lui broscă (1). Broscoiu din răstoacă îl insultă-n pauze. TOPÎRCEANU, B. 47.

2. Mascuul broștei.

BROSCUȚ, broscuți, s. m. Pui de broască. Își hrănea broscuțul lui și-l ținea într-o colivioară mică. CARAGIALE, S. 45.

BROSCUȚĂ, broscuțe, s. f. Diminutiv al lui broscă (1). Pe frunza unui nufăr o broscuță se bucură și ea de frumusețea și răcoarea dimineții. GÎRLEANU, L. 16.

BROȘĂ, broșex, vb. I. Trans. 1. (Spre deosebire de lega, compacta) A coase împreună colile unei broșuri, ale unui caiet, ale unei cărți etc., punîndu-le într-o copertă moale. (A b s o l.) Te-au pus să broșezi, adică să coși coală cu coală. PAS, Z. I 274.

2. A prelucra o piesă metalică, găurind-o sau șanțuind-o prin așchiere. ◇ Mașină de broșat = mașină prevăzută cu o broșă (3), servind la găurirea și la șanțuirea, prin așchiere, a pieselor metalice. Ac de broșat = broșă (3).

BROȘĂRE, broșări, s. f. Acțiunea de a broșa.

1. Coaserea împreună a colilor unei broșuri, a unui caiet, a unei cărți etc. și punerea lor într-o copertă moale.

2. Prelucrarea pieselor de metal la mașina de broșat.

BROȘĂT¹ s. n. 1. Broșare (1).

2. Broșare (2).

BROȘĂT², -Ă, broșați, -te, adj. (Despre broșuri, caiete, cărți etc.) Cu colile cusute împreună și puse într-o copertă moale. *O altă treabă a ta și-a celorlalți băieți... era să duceți în depozitul din curte sau la librăria de peste drum registrele, caietele și cărțile broșate.* PAS, Z. I 271.

BROȘĂ, broșe, s. f. 1. Bijuterie femeiască prevăzută cu un ac, care se poartă înfiptă în rochie, în guler, în șal etc. *Broșe în chip de păianjen de aur cu ochi de rubin.* DUMITRIU, B. F. 95.

2. Unealtă de turnătorie, de forma unui cui lung, cu care se fac canale în formele de turnătorie pentru evacuarea gazelor dezvoltate la turnare. ✦ Scheletul metalic, de formă cilindrică, al unui miez de turnătorie; armătură de miez.

3. Unealtă de tăiere adaptată la mașina de broșat, formată dintr-o tijă dințată cu mișcare liniară; ac de broșat.

BROȘBĂ s. f. v. broașbă.

BROȘTĚSC, -EĂSCĂ, broștești, adj. (Rare) De broaște, al broștelor. *Trecură prin țara broștească.* RETEGANUL, P. III 16.

BROȘURĂ, broșuri, s. f. Lucrare tipărită cuprinzând un număr redus de foi, legate într-o copertă moale (și care, datorită proporțiilor ei reduse, poate fi ușor difuzată în mase). *Oamenii muncii au la îndemână un număr mare de ziare, reviste, broșuri, cărți, editate de partid.* HOT. A. 10. *Începutul acesta de înțelegere îi venea și din sfaturile cu Florea fierarul și din broșurile pe care acesta i le împrumutase și pe care el le citea până târziu.* SADOVEANU, M. C. 75. *De la ivirea broșurii d-lui Dăscălescu au trecut vreo șase luni.* RUSSO, O. 84. ✦ (Învechit) Fasciculă. *Magazinul istoric va ieși în broșuri de cite patru coale în -8° pe lună, care într-un an vor forma două volumuri.* BĂLCESCU, O. I 55.

BROȘURICĂ, broșurele, s. f. Diminutiv (depreciativ) al lui broșură.

BROTĂC, brotaci, s. m. Broatec. *Brotaci și șopșile... șerpi și viermi stăteau ca într-o încremenire pînă cobora amurgul și noaptea.* CAMILAR, T. 200. *Voi, copii, intrați goi-puşcă și plescăți în apă ca brotaci.* PAS, Z. I 236.

BROTĂN, brotani, s. m. (Regional) Brotac.

BROTĂCEL, brotăcei, s. m. 1. Diminutiv al lui brotac. *Un brotăcel cerea ploaie, lipit pe o frunză de porumb.* SANDU-ALDEA, U. P. 20. *Brotăceii orăcăiau în depărtare.* ISPIRESCU, L. 292.

2. (Ornit.) Florinte. *Vrăbiile limbute ciripesc și... brotăcelul cîntă vesel înturnarea zilelor calde.* ODOBESCU, S. III 77.

BROTICIU, -IE, broticii, adj. (Rare) Verde (ca brotacul). *Mazăre... cu foile mărunte și broticii.* HOGAȘ, H. 49.

BRÓZBĂ s. f. v. broașbă.

BRR interj. I. 1. Exclamație care exprimă dezgustul sau greața (de o mîncare). *Borșul mi-a înăcrit stomacul; mămăliga mi s-a prins în gît și curechiul cel cu rață... (oșterindu-se) brrrrr!... de-aș avea un pic de colonie, să-mi mai dreg mirosul.* ALECSANDRI, T. 1007.

2. Exclam.: ție pe care o scoate cel căruia îi este frig; *bruh! Brr... da frig îi!... da frig îi!... Brr... parcă-mi curg slăouri de gheață pe spinare!* ALECSANDRI, T. I 76. 3. Exclamație care exprimă o groază sau o neplăcere la amintirea unei spaimă. *Brr! ce namilă de urs îmi țeșise în cale.* POP.

II. (Rare) Interjecție care imită sunetul tobei. *Face iute o darabană... și începe a o bate ca de război: br... br... CREANGĂ, P. 310.*

BRUCELÓZĂ, bruceloză, s. f. Boală contagioasă a vitelor și, rar, a oamenilor, caracterizată prin febră mare și dureri de cap; febră de Malta.

BRUDĂR, brudari, s. m. (Mold., Transilv.) Cel care conduce un brod; podar.

BRŪDINĂ, brudine, s. f. (Mold., Transilv.) 1. Pod plutitor, bac, brod.

2. Taxă pentru trecerea apei pe un pod plutitor. *S-au înțeles cu boierinașul... să plătească brudină zece zloți.* SADOVEANU, F. J. 392. *De ce numădeci 12 bani? — Brudina... cite doi bani de fiecare picior de vită, îmi răspunse.* HOGAȘ, M. N. 56. *Tîrgul Rădăuți... aduce un venit ca de 500 galbeni cu brudina podului de pe Prut.* I. IONESCU, D. 365.

BRUDIU, -IE, brudii, adj. (Regional) Tînăr, nevîrstnic, necopt (la minte). *Crud la trup și brudiu la minte.* SBIERA, P. 152. *Post-am tînăr și brudiu, Pare-mi rău, ș-amu-i tîrziu.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 221. ✦ (Substantivat) *Au început, cu un brudiu ce era, să ceară de la pasăre pistolășul.* SBIERA, P. 70.

BRŪDNIC¹, brudnici, s. m. Brudar. *Brudnicul cel vechi s-a mîrat de asemenea plată, cum nu primise niciodată într-un veac de om de cînd trăia la acel vad.* SADOVEANU, N. P. 151.

BRŪDNIC², -Ă, brudnici, -e, adj. (Regional) Brudiu. *Dar unde-s brudnicii copii și unde-s rîsetele lor?* IOSIF, PATR. 8. *Se alintă ca o copilă brudnică.* NEGRUZZI, S. III 50.

BRUFT, brufturi, s. n. (Mold.) Prima tencuială aruncată pe perete și neîntinsă cu mistria.

BRUFTUÍ, bruftuiesc, vb. IV. Tranz. 1. (Mold.) A arunca (pe perete) cu mistria un strat de bruft; a tencui. 2. Fig. A arunca (cuiva) cuvinte aspre, a vorbi pe un ton aspru, a ocări; a repezi, a brusca. *Totdeauna o bruftuia... și o ocăra cu înputarea că ea face ochi dulci logofătului.* SANDU-ALDEA, U. P. 184.

BRUFTULĂLĂ, bruftuiei, s. f. Ceartă, ocără; bruscare. *Se mai alegea omul și cu bruftuiala gospodarului curții cu gardul nării.* PAS, Z. I 107. *De vorbă rea am fugit... și de bruftuială și de stăpîni.* PAS, L. I 146. ✦ Bătaie. *Că el, Ștefan, le-a dat [turcilor] o bruftuială, de-or pomeni-o.* ISPIRESCU, la TDRG.

BRUFTULUÍ, bruftuiesc, vb. IV. Tranz. A bruftui (2), a brusca. *Cîntă... cînd e tare amărită, cînd o bruftuiește jușin Moșatu.* STANCU, D. 353.

BRUH interj. Exclamație scoasă de cel care este pătruns de frig, căruia îi este frig. *Bruh! Mi-i frig. Iată pe mîna cum codește-un negru purec.* EMINESCU, N. 43.

BRUIÓN, bruioane, s. n. (Franțuzism) Ciornă.

BRULÓT, bruloturi, s. n. (Franțuzism neobișnuit) Corabie de război încărcată cu materii inflamabile. *De eram acolo, nu lăsam pe Miculi să dea drum brulotului pe crivăș.* GHICA, S. A. 111.

BRUMĂ, pers. 3 brumează, vb. I. I. Intrans. A cădea brumă.

2. Tranz. (Rare) A acoperi cu brumă. *Verde frunzuță... Cît o ninge ș-o brumează, Ea e tot mîndră și creafță.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 21. ✦ Fig. *Peste munții brumați de lună era o tăcere tare ca piatra, o tăcere pustie.* DAN, U. 207.

BRUMĂR s. m. Nume popular dat lunii noiembrie (sau, pe alocuri, lunii octombrie). *Bătrina... vestejită și uscată ca o frunză de brumar.* DELAVRANCEA, S. 36.

BRUMĂT, -Ă, *brumați, -te*, adj. 1. Acoperit de brumă. *Albinele și mînjii Ce trec, năluca sirepe, prin porumbiști brumate.* STANCU, C. 79. *Perdeaua de sălcii de pe malul Dunării părea brumată, ca aburită de răsuflarea apei.* SANDU-ALDEA, U. P. 25. *Spunea de-un trandafir brumat În doina ei.* COȘBUC, P. I 255. ♡ Fig. *Bărbia îi era acoperită cu păr moale, ca și cînd ar fi brumată.* SLAVICI, O. I 95.

2. (Rare) De culoarea brumei; brumăriu. *Să se mai ducă-n păcate... Și mioarele brumate.* JARNİK-BİRSEANU, D. 387.

3. Fig. Aburit. *Își sună în urechi clinchet de pahare brumate, ca niște clopoței de argint.* PAS, Z. I 174. *Turnă cu mîini nesigure, din cana brumată, încă o stacană de vin.* PAS, L. I 25.

4. (Despre fructe, p. ext. despre plante) Acoperit cu un strat fin de praf alburiu. V. *brumăriu*. (2). *Prune brumate.* □ *Din vița brumată, Spre buzele-și roșii, Își tind tîmțioșii Ispita ciorchinelor grele.* TOMA, C. V. 117. — Variantă: (rare) *imbrumăt, -ă* (CORBEA, în POEZ. N. 133) adj.

BRUMĂTIC, -Ă, *brumatici, -e*, adj. (Rare) Aducător de brumă; rece, friguros. *E toamnă, toamnă, cu nopțile tot mai lungi și mai brumate.* CONTEMPORANUL, VII 503.

BRŪMĂ s. f. 1. Rouă înghețată (care se așază pe plante, pe pămînt, pe suprafața corpurilor libere). *Venise toamna... Erău nopți reci, cu brumă și cu neguri.* PAS, L. I 122. *La umbră însă-i frig și-acuma Și noaptea tot mai cade bruma.* IOSIF, PATR. 80. *Vezi, rîndunecele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așază bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* EMINESCU, O. I 235. *Lunca bătută de brumă acum pare ruginită.* ALECSANDRI, P. A. 111. ♡ Expr. (Despre oameni) A fi bătut de brumă = a avea părul cărunț, a fi bătrîn. ♡ Compus: (regional) *floarea-brumei* = brîndușă. *Leona are obicei de strînge, toamna, cepe de brîndușă, care la noi se cheamă «floarea-brumei».* SADOVEANU, N. F. 35. *În jurul lor răsăreau ici-colo, din țarina săracă, brîndușe, floile-brumei.* SADOVEANU, F. J. 364. ♣ Fig. *Răceală, îngheț. La tîmple mi s-a strîns părul cărunț... Dar tînar sint... Pe inima mea bruma nu se lasă.* BENIUC, în POEZ. N. 65.

2. (Popular) Chicioră, promoroacă. *Gerilă... trîntește o brumă pe pereții de trei palme de groasă.* CREANGĂ, P. 254. *Deodată, la gura cuptorului se făcu brumă.* ISPIRESCU, P. 323. *Primăvară, muma noastră, Suflă bruma din fereastră Și zăpada de pe coastă.* ALECSANDRI, P. P. 287.

3. Strat alburiu (ca o brumă (1) care acoperă unele fructe (prune, struguri etc.). *Strugurii... îmțiași stau în soare. Vineți cu brumă stîni, iar alții cu boabele galbene c-aurul.* EMINESCU, O. IV 179.

4. Fig. (Urmă de determinare introduse prin prep. «de») Cantitate mică. *Am secerat bruma asta de grâu.* PREDĂ, Î. 19. *În spatele casei — coșarul pentru vite, hambarul pentru ținut bruma de grâu.* STANCU, D. 19. ♡ Expr. *Ce bruma... sau bruma ce... sau ce brumă de... = puțin, nimica toată. Aha, d-ai aduseși și căruța de la conac?... Să încarci în ea și bruma ce mai avem?* PAS, L. I 29. *Să stați aici, să păziți casa și ce bruma mai avem.* CARAGIALE, S. 26. *Le-am plămădit cu ce brumă de știință am putut și eu să adun, din studii și călătorii.* ODOBESCU, S. II 235.

BRUMĂ s. f. (Franțuzism rar) Ceață, negură. *În ochol din față, pe bruma căzută din strălucirea lunii, se deslușeau pînă și umbra și tremurarea firelor de paie, împrăstiate de vînt.* CAZABAN, V. 118.

BRUMĂREĂ, *brumărele*, s. f. (Mai ales la pl.) Plantă erbacee cu flori roșii-violete și cu miros plăcut, cultivată în grădini ca plantă ornamentală (*Phlox paniculata*); scînteiuțe.

BRUMĂREL s. m. Nume popular dat lunii septembrie sau octombrie (pe alocuri lunii noiembrie). *Era la sfîrșitul lunii septembrie, care, în Moldova, se cheamă brumărel.* SADOVEANU, Z. C. 5. ♡ (Poetic) *Într-un tîrziu se simțea răceala brumărelului care se lăsa pe cea din urmă verdează a anului și scînteia argintiu în lumina tainică a răsăritului lunii.* SADOVEANU, O. VI 239. ♡ (Personificat) *Eu sint, dragă, brumărelul... Eu viu seara, pe răcoare, De mă culc pe sîn de floare.* ALECSANDRI, P. P. 33.

BRUMĂRIȚĂ, *brumărițe*, s. f. Nume generic dat mai multor specii de păsări aparținînd aceluiași gen, dintre care trei, de mărimea porumbelului, trăiesc și în țara noastră, în munții Carpați (*Prunella*).

BRUMĂRIU, -ÎE, *brumării*, adj. 1. De culoarea fumurie a brumei; brumat. *Mustăcioara neagră... abia întrezărită printre valurile brumării ale gulerului șubei.* GALAN, Z. R. 127. *Cine să fie acest blagoslovit creștin încoronat cu căciula brumării și înfășurat cu contăș de vulpe?* ALECSANDRI, T. 1114.

2. (În expr.) *Prune brumării* = soi de prune de culoare albastră-vînată, acoperite cu un praf alburiu.

BRUMÓS, -OĂSĂ, *brumoși, -oase*, adj. (Franțuzism învechit) Neguros, ceșos. *Oșian cînta între zăpezile nordului, sub un cer brumos și posomorît.* NEGRUZZI, S. I 197. ♣ Fig. *Întunecat. Nu-mi faceți dar, vă rog, o vină de a fi căutat să descopăr... din ceața brumoasă a prezentului o falcică lumină pentru viitorul artelor romine.* ODOBESCU, S. II 246.

BRUN, -Ă, *bruni, -e*, adj. 1. Cafeniu-închis. *Codrulă... Eu văd numai pe roșii-brune. Dar jalea vestitelor oști Doar tu o poți spune.* BENIUC, V. 97. ♡ (Poetic) *Și la vîntul din pustie, la răcoarea nopții brună, Piramidele din creștet aiurind și jalnic sîmă.* EMINESCU, O. I 44.

2. (Despre oameni) Cu părul negru și (mai ales) cu tenul negricios; brunet, oacheș. *Nu le-ar putea cineva deosebi dacă... n-ar fi una brună și alta blondă.* NEGRUZZI, S. I 327.

BRUNĂ, *brunez*, vb. I. Tranz. (Cu privire la fier sau oțel) A acoperi, pe cale chimică, cu un strat de oxid, a scopul de a-l proteja împotriva acțiunii dăunătoare a aerului, a apei sau a soluțiilor saline. (Refl. pas.) *Armamentul portativ se brunează de obicei pe toate suprafețele exterioare.*

BRUNĂT, -Ă, *brunați, -te*, adj. (Rare) Înnegrit de soare; bronzat. *Fața-i rotundă și brumată era străjuită din josul fiecărei urechi de cîte o mică pingea (= prelungire) de păr castaniu.* HOGAȘ, M. N. 32.

BRUNEL s. n. (Învechit) Stofă de lînă, de culoare închisă, din care se confecționa altădată încălțăminte. *Floarea, fată de optsprezece ani... în zavelcă țărănească, dar cu cizmulite de brunel, umbla prin casă.* MACEDONSKI, O. III 8.

BRUNET, -Ă, *bruneți, -te*, adj. (Despre oameni) Brun. *Zoe — fată mai brunetă — la fereastră alergase.* MACEDONSKI, O. I 82. *Un june brunet, care de pe barbetă și musteți se cunoștea că era străin.* NEGRUZZI, S. I 37. ♡ (Substantivat, f.) *O brunetă... cu ochi mari, negri, focoși sub o pereche de sprincene de catifea, avea o siluetă de invidiat.* BART, E. 36.

BRUSC, -Ă, *brusti, -e*, adj. 1. Neașteptat, subit. *O mișcare bruscă a corpului.* □ *Sfîrșitul [nuvelei] e prea brusc, prea neașteptat.* GHEREA, ST. CR. II 144. ♡ (Adverbial) *Și paianjenii de stropi ne învîluți brusc.* SADO-

VEANU, N. F. 74. *Tata face brusci un pas snapoi.* SAHIA, N. 53. *Sitnd nemisat în întuneric, Miron Iuga simți o înfiorare parcă s-ar fi lăsat brusca un val de frig.* REBREANU, R. II 160.

2. (Neobișnuit) Aspru, strident. [Noaptea] cu clar-obscur mască urtut și șterse formele prea bruște. MACE-DONSKI, O. I 65.

BRUSCĂ, bruschez, vb. I. Tranz. (Cu privire la persoane) A trata cu asprime și fără menajamente; a rezezi. *Se răsti la el și-l bruscă.* † (Cu privire la procese care se desfășoară în timp) A grăbi, a pripri, a forța. *Pricepu, cu fireasca lui sagacitate, că a brusca lecuirea era a nu ne mai vindeca.* NEGRUZZI, S. I 338.

BRUSCHETE s. f. Comportare bruscă, purtare sau atitudine aspră; asprime. *M-me Vintilă... către Corina, cu oarecare bruschețe: Vrei să-mi dai racheta?* SEBASTIAN, T. 85.

BRUSNĂT, -Ă, brusnași, -te, adj. (Rar) Grăsuliu, bucălat. *A plămuit luna în chip de femeie brusnată, durdulie.* HOGAȘ, DR. II 54. † (Adverbial) *Din privazul... barbei și musteșilor lui stufoase răsărea brusnat fața-i rotundă.* HOGAȘ, DR. 247.

BRŪSTUR s. m. v. brusture.

BRŪSTURE, brusturi, s. m. Nume popular purtat de trei plante erbacee din familia compozelilor, cu frunze foarte mari și late, cu flori purpurii sau violete; creșc prin locuri necultivate și sînt folosite în popor pentru proprietățile lor medicinale (*Lappa maior*, *Lappa minor* și *Lappa tomentosa*); lipan. *Vezi! de-aceea mătrăguna A-nvățat un brusture Să le spuie-n față una Carci-o să le usture.* TOPÎRCEANU, S. A. 68. *Un șipot de apă... șerpuia printre brusturi și alte buruieni.* ISPIRESCU, L. 230. *Copilașul e ascuns sub o tufă de brusture, la răcoare, și plînge.* ALECSANDRI, P. P. 309 (Notă).

— Variantă: brŭstur (HOGAȘ, M. N. 84, ȘEZ. I 253) s. m.

BRUȘ, bruși, s. m. (Transilv., Ban., Bucov.) Bulgăre de pămînt. *Și pleacă ea, cu-o falcă-n cer, cu alta-n pămînt, c-una brușii măturînd, cu-alta stele culegînd* RETEGANUL, P. I 39. † Cocoloș. *Știau... că dacă stăpînul casei... va avea și numai un bruș de mămăligă, nu-l va mînce fără ei.* RETEGANUL, P. III 82.

BRUT, -Ă, bruți, -te, adj. I. (Despre o materie primă) Care se găsește în stare naturală, încă neprelucrat; (despre un produs în curs de prelucrare) care a ajuns la un anumit stadiu al procesului de fabricare, care n-a fost încă transformat în produs finit. *Piele brută.* † Fig. (Despre ființe) Lipsit de finețe; necioplit, grosolan. *Și unul din ei [dintre boi] — de sînge mai iute, Mai făr' de mînuși, mai brut, mai vulgar — Muge confratelui.* TOMA, C. V. 186.

2. (Despre greutatea mărfurilor; în opoziție cu net) Din care nu s-a scăzut daraua; (despre un venit) din care nu s-au scăzut cheltuielile. *Greutate brută. Venit brut. Salariu brut.*

BRUTĂL, -Ă, brutali, -e, adj. Lipsit de delicatețe, aspru, dur; (despre oameni) necioplit, grosolan. [În țările capitaliste] *moralul soldaților este scăzut, ca urmare a tratamentului brutal la care sînt supuși.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2562. *Dar un crivăț năpustește viscolirea lui brutală.* MACEDONSKI, O. I 30. *Gheorghe s-a arătat a fi un om prea brutal și prea ursuz.* CARAGIALE, O. I 284.

BRUTALITĂTE, brutalități, s. f. Fire, purtare sau atitudine brutală; vorbă sau faptă de om brutal; grosolan. *Îi vorbește... bărbătește, fără brutalitate însă.* SEBASTIAN, T. 100.

BRUTALIZĂ, brutalizez, vb. I. Tranz. A trata (pe cineva) cu brutalitate; a maltrata.

BRUTĂR, brutari, s. m. Muncitor care fabrică pîine; (în trecut) proprietar de brutărie. *A slugărit la un brutar.* PAS, L. I 88. *Ia mieii de la ciobani Și pîinea de la brutari.* TEODORESCU, P. P. 292.

BRŪTĂ, brute, s. f. Om rău, brutal, crud, lipsit de simțire. *Asta nu se poate! Dumneata ești o brută.* PAS, Z. I 113.

BRUTĂREĂSĂ, brutăreșe, s. f. Muncitoare care fabrică pîine; soția brutarului. *Întîlni o brutăreasă care ștergea un cuptor.* ISPIRESCU, L. 359.

BRUTĂRIE, (2) brutării, s. f. I. Meseria de brutar. 2. Clădire (cu instalația necesară) în care se fabrică pîine. *În brutării miroase-a pîine nouă.* DRAGOMIR, în POEZ. N. 199.

BRŪTO adv. (În opoziție cu neto) În total, cu totul, fără a scădea daraua (dintr-o greutate), fără a scădea cheltuielile sau diferitele sarcini (dintr-un venit). *Salariul net este de 600 de lei bruto.*

BUBĂ, bube, s. f. I. Nume generic dat umflăturilor cu caracter purulent ale țesutului celular de sub piele. V. a bcer, buboi, furuncul. *Se pricepea să tîmă-duiască jupuiturile, bubele.* PAS, L. I 71. *Ce n-a făcut el ca să se curețe de bube?* ISPIRESCU, L. 386. *Am făcut o bubă-n cap.* ȘEZ. III 201. † Ex p r. A umbra cu elneva cu o bubă coaptă = a menaja pe cineva. † Compuse: (popular) bubă-neagră = dalac. [Filozofii mării-tale] *dobitoace să fie și să-i taie casapii; casapi să fie și să piară de bubă-neagră.* SADOVEANU, D. P. 102; *bube-dulec = bubulițe dese, de natură infecțioasă, care se ivesc în special la copii, de obicei în jurul gurii sau pe cap.* † Fig. *Știu, dragul maichii, că bubă ta e la inimă, de minie și obidă.* SADOVEANU, M. C. 50. † Rană. *După ce veni ursul la dînsul, [Tugulea] se căzni pînă ce îi scoase steapul, apoi îl legă la bubă.* ISPIRESCU, L. 326.

2. Fig. Punct slab, parte gingașă, delicată, plină de dificultăți a unei probleme. *În alte părți oamenii se luptă împotriva ei [a nedreptății], pe cînd noi o primim ca o stare normală! Asta e bubă cea mare.* REBREANU, R. I 65. † Ex p r. *Îi știu eu bubă = știu eu ce necaz sau ce punct slab are.* † Încercătură, dificultate. *Stați, că d-aici începe bubă cu Mîai.* PREDA, I. 82.

BUBOI, buboai, s. n. Furuncul, abces. *Pe ciolănoasele mîini mustesc buboai ce crapă.* TOMA, C. V. 399.

BUBONICĂ adj. f. (Numai în ex p r.) Ciumă (sau pestă) bubonică = ciumă (sau pestă) care se manifestă prin abcese.

BUBÓS, -OĂSĂ, buboși, -oase, adj. Cu bube, plin de bube. *Bătrînul ofta și-i freca mîinile buboase cu apă și cenușă.* PAS, Z. I 201. [Zări] *Într-un colț un cal răpîngos și bubos.* ISPIRESCU, L. 3. † (Despre plante) Plin de noduri sau de creștături (în forma bubelor). *Vezi arbori înalți, drepti... și arbori chircoși, buboși.* STANCU, D. 13.

BUBUI, pers. 3 *bubui*, vb. IV. În tranz. (Uneori în m p e r s.; despre tunet) A produce un zgomot înfundat și puternic, repetat (prin ecou) la intervale scurte. *Se rostogoli, bubuind, întîiul tunet din primăvara aceea.* CAMILAR, TEN. 88. *Fulgera și bubuia de se clătina oalele-n cuie.* RETEGANUL, P. I 19. *Grozavul cereș tunet începu a bubui.* NEGRUZZI, S. II 5. † Fig. *Pretutîndeni, oriunde, Bubuiete-n inimă vriața chemare [a partidului].* DEȘLIU, G. 58. † (Despre arme explozive, în special despre tuneri) Îndărătul lui începuseră să bubuiete grenade. DUMITRIU, N. 216. *Depart, mai bubuiau, adînc, și nurile.* CAMILAR, N. I 53. *Tunurile bubuiau fără întrerupere.* SADOVEANU, O. VI 105. † (Despre alte surse de zgomote, p. e. t. despre spațiul în care se fac ele auzite) *Munții prindeau să bubuiete, sub*

puterea sivoaielor. CAMILAR, T. 62. *Vijelia bubuia afară.* SADOVEANU, P. M. 169. ♦ (Despre un obiect lovit sau izbit) *Sleplu început sub bubuie sub mulți pași grei.* DUMITRIU, B. F. 158. ♦ (Prin exagerare, despre foc) *Focul bubuie și trosnește în cămin.* ODOBESCU, S. I. 153.

BUBUIRE, *bubui*, s. f. (Rar) Bubuit, bubuitură. *Bubuirile buciunelor înălțau la cer prelungă zvoană a morții.* SADOVEANU, O. I. 5. *A fost necurmată bubuire de tunuri.* SANDU-ALDEA, U. P. 127.

BUBUIT s. n. Faptul de a b u b u i; zgomot puternic, prelung și înfundat, produs de lovitură repetată, explozii etc. *În curând un bubuit surd se auzi, zgomotul crescând și tropotele de cai se lămuriră.* SADOVEANU, O. I. 152. *Prin crunt bubuit de grenade luptau sub roșul stindard muncitorii.* TOMA, C. V. 197. *Soldatii privesc aiurii spectacolul acesta nou, lipsit de bubuitul tunului.* SAHIA, N. 47.

BUBUITOR, -OĂRE, *bubuitori*, -oare, adj. Care bubuie. *Răspund [valorile] îndârjite, în cor, la sfidarea înaltă A tunetului bubuitor.* TOMA, C. V. 351.

— Pronunțat: -bu-i-.

BUBUITURĂ, *bubuituri*, s. f. Zgomot scurt, înfundat și puternic; bubuit. *O bubuitură înfundată și un zornăit de sticlă spartă curmară vorbăria.* PAS, L. I. 19. *Se aud bubuituri în ușa compartimentului.* CARAGIALE, O. II. 162. *Se auziră niște... bubuituri și duduiri îngrozitoare, ca de tunet.* ISPIRESCU, L. 99. ♦ *Împușcătura. Cîte zecce încercătuți de fiecare [pușcă]; în totul lui tot, pătruzeci de bubuituri în fiecare zi.* SADOVEANU, Z. C. 330.

— Pronunțat: -bu-i-.

BUBULIȚĂ, *bubulițe*, s. f. Diminutiv al lui b u b ă.

BUBURÓS, -OĂȘĂ, *buburoși*, -oase, adj. Plin de bube, bubos. *Piele buburoasă.*

BUBURUZ¹ s. m. v. buburuză.

BUBURUZ², *buburuze*, s. n. Bobiță, ghemotoc sau cocoluș mic și rotund. (Fig.) *Multe buburuze sînt pe boltă.* BENIUC, V. 66. ♦ *Expr.* *Un buburuz de om* = om de statură foarte mică. *Toți zmeii se minuna numai cum de se găsește o putere așa de mare într-un buburuz de om.* SBIERA, P. 180.

BUBURUZĂ, *buburuze*, s. f. Gîndăcel cu corpul rotund și bulbuc, cu aripile roșii, pătate cu șapte puncte negre (*Coccinella septempunctata*); (Transilv.) mîmărușă. *Pe-o tulpiniță călăuză Se urcă lin o buburuză, Cînd peste culmile din fund Răsare soarele rotund.* DEȘLIU, M. 14.

— Variantă: *buburuz* s. m.

BUBUȘOĂRĂ, *bubușoare*, s. f. Bubulișă. *Vacile... fac pe fișe... niște bubușoare.* ȘEZ, IV. 127.

BUCA¹ s. m. (Mold., Bucov., Transilv.) Pleavă de cereale. *Pisa mălaiul și-l vîntura de buc.* CREANGĂ, P. 6.

BUCA² s. m. (Numai în expr.) *Într-un buc* = într-o clipă, în scurt timp, foarte repede. *Și într-un buc [furnicile] au și ales nășipul de-o parte și macul de altă parte.* CREANGĂ, P. 264. *Într-un buc o droaie de porci sălbatici se strînsesă acolo și erau să sfîrșice pe lup, dacă n-ar fi șters-o la papuc.* ȘEZ, VI. 155.

BUCA³, *buci*, s. m. (Rar, Mold., Transilv.) Fag bătrîn. ♦ *Expr.* (A fi) *de cînd bucii* = (a fi) foarte bătrîn. *Se încinse... o luptă, dar luptă ca de doi lupi turbați iar nu ca de două babe de cînd bucii.* RETEGANUL, P. V. 43.

BUCĂL, -Ă, *bucali*, -e, adj. Care se referă la gură, care ține de gură. *Orificiul bucal.* ♦ *Pe cale bucală* = pe (sau prin) gură. *Calciul se poate introduce în organism fie prin injecții, fie pe cale bucală.*

BUCĂTĂ, *bucăți*, s. f. 1. Parte tăiată sau ruptă dintr-un corp solid; fragment, frîntură. *Într-un șomoiog era o bucată de stîrmă și cu ea și-a zdelit toată palma.* PAS, L. I. 79. *O ceapă, un usturoi și-o bucată de mămăligă rece din poliță sînt destul pentru o nevastă tînăvă ca tine.* CREANGĂ, P. 6. [Făt-Frumos] *prăvăli o bucată de stîncă.* EMINESCU, N. 7. ♦ *Expr.* A rupe (sau a rupe, a sfîșia, a tăia etc.) *bucăți* (sau în *bucăți* sau *bucăți-bucăți*) = a rupe (sau a sfîșia etc.) în părțile mici de tot. *Cînd se umfla o dată, rupea lanțul bucăți.* PAS, L. I. 58. *Norii se rupeau bucăți pe cer.* EMINESCU, N. 11. *Întru o clipală îl făcu bucăți.* NEGRUZZI, S. I. 156.

2. Parte dintr-un întreg (despărțită sau nu de acesta), considerată ca un întreg sau ca o unitate de sine stătătoare. *O bucată de pămînt. O bucată de stofă.* □ *Cînd eram la mama fată, Purtam rochii de bucată.* ALECSANDRI, P. P. 406. ♦ *Expr.* *Om dintr-o bucată* = om cu caracter integru. ♦ (Determinat prin «de drum», «de cale» etc.) *Distanță. Mai avem o bucată bună de drum.* SADOVEANU, N. F. 60. *N-apucase calul să se depărteze o bucată de loc... și iată zmeoica iară îi ajunsese.* ISPIRESCU, L. 194. ♦ (Eliptic) *Da bună bucată am mers!* CREANGĂ, B. 119. ♦ (Determinat prin «de timp», «de vreme» etc.) *Interval. Auzi atîtea snoave... încît îți ajunge pe o mare bucată de vreme.* SADOVEANU, O. VII. 288. *M-a lăsat în voia mea, pentru o bucată de vreme.* CREANGĂ, A. 16. *În eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai clipă suspendată?* EMINESCU, N. 32. ♦ (Eliptic) *Și soarele au stătut o bucată în loc.* SBIERA, F. 113. ♦ *Porțiune, de dimensiuni și forme determinate, dintr-un produs fabricat. Bucată de zahăr. Bucată de săpun.* ♦ *Unitate de numărare; exemplar. A cumpărat pahare... 18 bucăți.* ♦ *Expr.* (În opoziție cu: cu toptanul, cu ridicata) *Cu bucată* = cu amănunțiu, în detaliu. *Se vindu cu kilogramul sau cu bucată. A plăti (o muncă) cu bucată* = a plăti în acord, v. a c o r d.

3. Operă literară sau muzicală (de obicei de proporții reduse). [Alecsandri] *se pune să scrie o bucată contra reacționarismului.* IBRĂILEANU, SP. CR. 127. *Caragiale... a scris și bucăți de altă natură, nu numai satire.* IBRĂILEANU, SP. CR. 246.

BUCĂTE s. f. pl. 1. Mîncări găsite, feluri de mîncare. *Pentru înția oară am mîncat cele mai minunate bucate cu puțință.* SADOVEANU, N. F. 72. *Să nu mai mîncîni din bucatele ce-ți fierbe baba.* EMINESCU, N. 21. *Bune bucate!... îmi fac cu ochiul... De unde să-ncep?... A!... de la curcan.* ALECSANDRI, T. I. 394. *Numele bucatelor era de ajuns ca să-mi taie apetitul.* NEGRUZZI, S. I. 58. ♦ *Listă de bucate* = listă care cuprinde felurile de mîncări servite la masă. ♦ *Fig.* (Neobișnuit la sg.) *Rea bucată-i dragostea: Cine prînde-a o gusta N-are cap de-a o lăsa.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 8.

2. Cereale, grîne (pe cîmp sau strînse). *La fiecare... belsugul bate Cu brațele-ncărcate De poamă și bucate.* DEȘLIU, G. 49. *Păstră pe șeamă-i visteria și turmele și stogurile de bucate.* CDOBESCU, S. I. 114.

3. (Mold.) Vite (oi, boi, porci etc.). *A prîbegit de acolo ca și noi, s-a tras cu bucatele încoace, ca și moș Dediu din Vinători și alți mocani.* CREANGĂ, A. 19.

— Formă gramaticală: sg. (neobișnuit) *bucată*.

BUCĂ, *buci*, s. f. (Mai ales la pl.) 1. Fiecare dintre cele două părți carnoase ale feței omului (mai rar, ale botului vitelor) de la timpălă în j. s. *În lături, buci grase, sătule!* TOMA, C. V. 218. ♦ *Expr.* A face *buci* = a se îngrășa.

2. Fiecare dintre cele două părți carnoase din regiunea posterioară a corpului omului și a vitelor. *Să nu mă superi, că iar cureaua... și te-ard peste buci.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II. 207.

BUCĂCIOARE s. f. pl. Diminutiv al lui *bucate* (1). *Am bucăcioare bune, cum trebuie la prunci.* RETEGANUL, P. I 42.

BUCĂLĂI, -ĂIE, bucălăi, -aie, adj. Bucălat. *De subțol ridică fruntea Două fețe bucălaie.* GOGA, P. 89.

BUCĂLĂIE, bucălăi, s. f. Oaie cu botul negru. *Bucălaie, vai de tine!* ALECSANDRI, T. 63. ♦ (Adjectival) *Miorișă laie, Laie, bucălaie...* ALECSANDRI, P. P. 1.

BUCĂLĂT, -Ă, bucălați, -te, adj. (Despre obraji, p. ext. despre persoane) Rotund, grăsuliu, durduluu. *N-avea treizeci de ani. Obrajii, bucălați și trandafirii.* SADOVEANU, I. M. 58. *Ai să vezi un copilăș bucălat, cu brațele încărcate de jucării.* SAHIA, U.R.S.S. 135. *Un morar gras și rumen, cu obraji bucălați ca niște pite.* DELAVRANCEA, V. V. 179.

BUCĂLIU, -IE, bucăliu, adj. (Rar) Bucălat. *Cel mar mic [copil], un creș cirionțat și bucăliu, se legase cu betele de codița lui [a porcului].* DELAVRANCEA, V. V. 192.

BUCĂTĂR, bucătari, s. m. Cel care are meseria de a găti bucate. *Bucătarii curții... nu știu ce făcuseră, că nici focul nu era făcut pe vatră.* ISPIRESCU, L. 23. *Foamea e cel mai bun bucătar.*

BUCĂTĂREĂSĂ, bucătărese, s. f. Femeie care are meseria de a găti bucate. *Bucătăreasa și fata din casă nu-i ajutau niciodată la spălatul vaselor.* AGIRBICEANU, S. P. 36. *Chemă pe bucătăreasă și-i dete buruienile să le fiarbă.* ISPIRESCU, L. 112.

BUCĂTĂRIE, bucătării, s. f. 1. Odaie (uneori clădire deosebită) prevăzută cu toate cele necesare, unde se gătesc bucatele. *Arareori își scotea capul din bucătărie.* PAS, L. I 46. *Mama Anghelina... s-a îndreptat spre bucătărie.* SADOVEANU, N. F. 20. *Cum ajunge acasă, zice unei babe de la bucătărie să ia cucoșul.* CREANGĂ, P. 65. ♦ *Bucătărie de campanie* = vehicul prevăzut cu aparatura necesară preparării hranei calde pentru trupele aflate în campanie. *Bucătării de campanie... încheiau șirul.* CAMILAR, N. I 9.

2. Fel obișnuit de a găti bucatele (la un popor, într-o regiune etc.). *Bucătărie românească. Bucătărie dietetică.*

3. Fig. Totalitatea lucrărilor mărunte, de ordin secundar, necesare pentru efectuarea unei lucrări mai mari. *Era cel mai entuziast, cel mai harnic și nu cel mai puțin inteligent dintre tinerii care făceau, cum se zice, bucătăria gazetei.* VLAHUȚĂ, O. A. III 21.

BUCĂTĂRIOARĂ, bucătărioare, s. f. Diminutiv al lui *bucătărie*. *Cum am intrat în bucătărioară, am fluierat ușurel.* SADOVEANU, N. F. 23.

— Pronunțat: -ri-oa-

BUCĂTĂRIȚĂ, bucătărițe, s. f. (Mold., Transilv.) Bucătăreasă. *Au poroncit... unei bucătărițe ca să gătească de mncat.* SBIERA, P. 219.

BUCĂTURĂ s. f. v. *îmbucătură*.

BUCĂȚEA s. f. v. *bucățică*.

BUCĂȚELI, bucățesc, vb. IV. Tranz. (Mold., Bucov.) A tăia în bucățele, a îmbucățați. (Ref. pas.) *Uite așa de laolaltă toată moșia! s-a bucățelit.* CONTEMPORANUL, I 198.

BUCĂȚI, bucățesc, vb. IV. Tranz. A tăia sau a sfîșia în bucăți; a îmbucățați. *Cum numai au fost bucățit Petrea făt-frumos, au și început bivoliții... a se bate.* SBIERA, P. 122. *Hîrbul mi l-ai bucățit.* ALECSANDRI, P. P. 351. ♦ (Cu complement intern) *Palos din teacă scotea, Bucățele-l bucățea.* TEODORESCU, P. P. 503.

BUCĂȚICĂ, bucățele, s. f. Diminutiv al lui *bucată*. 1. v. *bucată* (1). *I-a mai rămas o bucățică de mămăligă imbrțnită.* CREANGĂ, P. 143. *Sfîșind pasportul,*

aruncam bucățelele în apă. NEGRUZZI, S. I 66. ♦ *Expr.* A face (sau a tăia, a rupe) *bucățele* (-bucățele) = a fărîmița, a mărunți. *Colacul îl rupe vornicelul bucățele.* SEVASTOS, N. 124. *Îl făcu bucățele-bucățele, cu paloșul.* ISPIRESCU, U. 64. *Șarpele se zvîrcolea... Și d-a lungul se lungea. Atunci el mi-l tăbăra, Bucățele că-l făcea.* TEODORESCU, P. P. 443. (În legătură cu verbele «a fi», «a semăna» etc.) *Bucățică ruptă* (sau *tăiată*) sau *ruptă bucățică* = exact la fel, leit (cu cineva). *Îți samănă ție, ruptă bucățică!* CREANGĂ, P. 75. *Fetișoara lui... bucățică ruptă tată-său în picioare.* CREANGĂ, P. 250. *Îmi seamănă mie... bucățică tăiată.* ALECSANDRI, T. I 173. ♦ (Prin restricție, cu nuanță afectivă) *Lucru de mîncare. Îi puneau masă curată și-i păstrau bucățica cea mai aleasă, cînd venea de la servici la trei.* BASSARABESCU, V. 4. ♦ *Expr.* A-și da (sau a-și lua) *bucățica de la gură* = a da din puținul său, a fi generos. A-i lua (cuiva) *bucățica din gură* = a exploata pe cineva, lipsindu-l chiar și de strictul necesar. [Boierul] *ca un om s'ar de inimă, a tot căutat să ne gîtute și să ne iei și bucățica copiilor din gură.* BUJCR, S. 72.

2. v. *bucată* (2). *Merg o bucățică bunioară.* SBIERA, P. 173. *Avearea bogatului mîncă bucățica săracului* (= din cauza exploatării, țăranul sărac pierde și puținul ce-l are).

— Variantă: (rar) *bucățcă* (MARIAN, la TDRG) s. f.

BUCCEĂ s. f. v. *boceea*.

BUCCEALIC s. n. v. *bocealie*.

BUCEĂ, bucele, s. f. 1. Cilindru de fier cu care se căptușește pe dinăuntru butucul roții; *bucșă*. *La barieră se isprăvise caldarîmul și o luam pe șleau, cu roatele în noroi pînă la bucea.* GHICA, S. 241. ♦ *Manșon* de metal montat între două piese (între care există o mișcare relativă) spre a le proteja de uzură.

2. Dispozitiv care îmbucă sau prinde o parte a unei unelte (minerul șurubelniței, al daltei etc.).

BUCHE, buchi, s. f. A doua literă din alfabetul chirilic (de care s-au servit rominii pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea); p. ext. (de obicei la pl.) litere, alfabet, rînduri scrise. *Plînge dascălul, pierde șirul buchilor și începe a încurca răspunsurile slugbei.* GALAN, Z. R. 59. *Mama mă învăța buchile înainte de-a mă da la școală.* SADOVEANU, P. M. 54. *Ochii... m-au lăsat de tot... nu mai văd de loc buchile.* REBREANU, R. I 106. *Mă puse înții la buchi.* NEGRUZZI, S. I 247. ♦ *Expr.* (În legătură cu verbele «a învăța», «a recita», «a ști» etc.) *Buchica eurtii* = (a învăța etc.) exact ca în carte, în chip mecanic, fără interpretare personală. ♦ *Elemente rudimentare de învățătură; scris-citit.* *A mai învățat... și vreo trei buchi.* SLAVICI, O. I 312. *Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu-n zadar Am tot învățat la buche. Sint dascăl! Sint cărturar.* HASDEU, R. V. 29. ♦ *Expr.* A li (tot) la buchi = a fi începător în ale învățurii. A nu ști buche = a nu ști nimic. A li cu buche = a se potrivi bine, a se nimeri cum trebuie; a fi cu țilc, a avea un de-desubt. *Taci, că-i cu buche, l-am potcovit bine... De nu cumva s-ar răzgîndi.* CREANGĂ, P. 41.

— Variante: *buchea, buchele* (CREANGĂ, A. 104), *buchie, buchii* (CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 2/2), s. f.

BUCHEĂ s. f. v. *buche*.

BUCHER, bucheri, s. m. (Învechit) Persoană care învață buchile, începător la învățatură; (astăzi) persoană care învață pe dinafară (fără a pricepe bine cele învățate). *Trăsnea era înaintat în vîrstă, bucher de frunte.* CREANGĂ, A. 89.

BUCHEREALĂ s. f. Faptul de a învăța pe de rost, în chip mecanic, fără a interpreta (uneori chiar fără a înțelege bine) cele învățate.

BUCHERŪ, *bucheresc*, vb. IV. Tranz. A silabisii, a sloveni. [Heliade] *bucherea pe zdreața unei cărți ne-pieritoare* « Alexandrie ». MACEDONSKI, O. IV 117.

BUCHERŪIE s. f. Buchiseală, toceală. Talmudismul și bucheria constituie o piedică serioasă pentru creșterea teoretică a cadrelor și pentru dezvoltarea teoriei. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 3/6. *Cei patru ani... de bucherie zăpăcită*. VLAHUȚĂ, la TDRG.

BUCHĒT, *buchete*, s. n. 1. Mănunchi de flori aranjate și legate împreună. *Tanchistul în drum către noi bătaii... prinde buchetul din mâna Fetei cu bucle-aurii*. FRUNZĂ, în POEZ. N. 212. *Sînt hotărît să fac un buchet mare, pe care am să-l duc tatii*. SAHIA, N. 24. *Adoarme fecioara; dar cînd se trezește... Buchet de flori dalbe sub capu-și găsește*. BOLINTINEANU, O. 84. *Îmi zîmbi, făcîndu-mi un semn de adio cu buchetul de flori ce avea în mîină*. NEGRUZZI, S. I 43.

2. Boschet. *Pe șosul larg, între buchete de sălcii, înfloareu finașurile și sfîrșiau coșaii*. SADOVEANU, N. F. 26. *Buchetele de trestii dormeau cu foșnet lin*. TOPÎRCEANU, B. 36.

3. Aromă specială a unor vinuri vechi, din viță selecționată.

BUCHETIĒRĂ, *buchetiĕre*, s. f. (Învechit) Femeie care face și vinde buchete de flori; florăreasă. *Buchetiĕra de la Florența* [titlu]. ALECSANDRI.

— Pronunțat: *-ti-e-*.

BUCHETĒL, *buchetele*, s. n. Diminutiv al lui buchet (1). *Oaspeștii le aruncară din mers flori de liliac și de stînjel albastru, buchetele din fire de grîu verzi, frunziș de arbori abia împliniri*. V. ROM. decembrie 1951, 173.

BŪCHIE s. f. v. buche.

BUCHINĪ, *buchinesc*, vb. IV. Tranz. (Rar) A citi cu migală, cu efort. *Buchinînd slovă cu slovă... VLAHUȚĂ*, la TDRG. ◊ In tranz. *Școlarul palid... buchînînd singur pe o carte soioasă*. VLAHUȚĂ, la TDRG.

BUCHINĪST, *buchinîști*, s. m. (Franzuzism învechit) Anticar. *De multe ori a trebuit să-și dea paraua gurii pentru a n manuscris vechi ori o carte rară descoperită în vrafurile muzeului ale vreunui buchînist*. VLAHUȚĂ, O. A. 238.

BUCHIRISĪ, *buchirisesc*, vb. IV. In tranz. (Rar) A învăța cu mare osteneală, cu multă trudă; a buchisi. *A jertfit odihna multor nopți, buchirisînd pînă la miezul nopții cu dicționarul italiano-romin alături*. C. PETRESCU, O. P. I 153.

BUCHISĪ vb. I v. buchisi.

BUCHISEĂLĂ, *buchiseli*, s. f. 1. Buchereală. *Vechea școală burgheză, școala memorizării... a buchiselii... nu putea să formeze cadrele superioare necesare*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 112, 10/1.

2. Fig. Bătaie înfundată cu pumnii. *Și unde mi-l luă... la bușeli... de-l zăpăcise în buchiseli*. ISPIRESCU, la TDRG.

BUCHISĪ, *buchisesc*, vb. IV. Tranz. 1. A efectua (un lucru) cu mare trudă, cu multă frămîntare și migală, fără spor; (mai ales) a citi cu greutate. *Altfel de școli și de curși și alte portale, Sub care copiii buchisesc altfel de carte*. BANUȘ, B. 85. *Meșterul Lupu... stătea într-un colț al sălii, asudat, roșu de emoție, buchisînd mereu ceva pe o bucată de hîrtie*. GALAN, Z. R. 18.

2. Fig. A bate tare, a lovi, a zdrobi (în bătaie). *Unde mi țî-l începură a-l răsuci și a-l buchisi înfundat*. ISPIRESCU, L. 108.

— Variantă: *buchisă* (SBIERA, P. 183, CREANGĂ, A. 35) vb. I.

BUCI s. m. pl. (Mold., Bucov., Transilv.) Fire scurte, de calitate inferioară, rămase de la melițarea inului și cînepii. V. canură. *Așa e tineretul ista, bată-l să-l bată, zise moș Bodringă, șezînd cucuiet pe niște buci*. CREANGĂ, A. 97.

BŪCIN s. n. v. buciuum¹.

BUCINȘ s. m. (Transilv.) Cucută. *Și numai o dată se umflă, și lanțurile cad rupte... de gîndeai c-ar fi numai de buciniș*. RETEGANUL, P. V 33.

BUCIŪC, *buciucuri*, s. m. (Turcism învechit) Steag tătarec, alcătuit dintr-o jumătate de coadă de cal purtată pe o prăjină. *Marele căpitan de legegii cu zarpii; buciucul, toboșarii... FILIMON, C. 312.*

BŪCIUM¹, *bucium*, s. n. 1. Instrument muzical de suflat în forma unui tub conic, lung (pînă la 2 metri și jumătate), făcut din coajă de tei, din lemn sau din metal și folosit în special de ciobani și de oamenii și de munte, mai ales pentru chemări și semnale; tulnic. *Caprele să rătăcească Prin pădurile de fag, Și din buciuum cîteodată Să cînt hora legănata*. COȘBUC, P. I 167. *Întîng tîlîngi, tălîngi răspund, Suarele apune, — Glas de buciuum sună-n fund Ca o rugăciune*. IOSIF, V. 74. *Tîngușul buciuum sună, L-ascultăm cu-atîta drag... EMINESCU, O. I 209. Buciumul viuște-n munte, sună valea de cîmpoi*. ALECSANDRI, P. A. 45. ◊ Sunet scos cu acest instrument. *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de buciuum*. EMINESCU, O. I 147.

2. Tub de metal sau de carton în care se păstrează acte (făcute sul). *Nu mă puteam opri de a o tot scoate [diploma] din buciuumul ei de tînichea*. La TDRG.

— Variantă: (1, Transilv.) *bŭciin* (BUDAI-DELEANU, Ț. 257) s. n.

BŪCIUM², *buciume*, s. n. (Popular) Trunchi sau tulpină de arbore; (mai ales) butuc de viță de vie. *Plantarea viei se face în două chipuri: 1. Sau se taie de la buciuum vișe alese și coapte... 2. Sau se îngroapă buciuumul*. I. IONESCU, M. 370. *Deci noră turcilor, Mai bine hrană peștilor Și buciuum răchîșilor*. BIBICESCU, P. P. 273. *Pasăre peștrișă Pe buciuum se puse, Pasărea zbură, Buciumul secă*. ȘEZ. IV 27.

BUCIUMĂ¹ vb. I v. bușuma.

BUCIUMĂ², *bŭciuum*, vb. I. 1. In tranz. A sufla, a cînta din buciuum (sau dintr-un instrument analog), pîndurarul s-auzea buciuumînd din corn în adîncurile pădurii. SANDU-ALDEA, U. P. 65. [Ursan] un corn apucă și buciuumă în vînt. ALECSANDRI, P. A. 165. *Bucium de aur a luat, În țară a buciuumat, Mare oaste-a ridicat*. TEODORESCU, P. P. 177. ◊ Fig. *Toamna căzuse. Vînturile începuseră a buciuum prin cuhalmurile Siretului, iar apele a oșta în noaptea*. DUNĂREANU, N. 142.

2. Tranz. A anunța, a vesti (ceva) în gura mare. *De pe mii de însorite creste, Veți buciuumă în patru vînturi împreună. C. V. 212. ◊ (Poetic) DEȘLELI, buciuumă cu noi înveste. ... cîntecul lor de chemare*. SEJLIU, G. 19. *Vîntul aducea cîntecul codrilor bătrîni; toamna țîi buciuumă mîlnirea în adîncimi*. SADOVEANU, O. I 230.

BUCIUMĂRE, *buciumări*, s. f. Suflare, cîntare din buciuum sau din alte instrumente asemănătoare. (Fig.) *Trăsura intră în codru, într-o noapte umedă, bîntuită de buciuumări sălbatice*. SADOVEANU, O. III 76.

BUCIUMĂȘ, *buciumași*, s. m. Cel care buciuumă. V. trîmbiș, gornist. *Domnul a dat poruncă buciuumășilor să sune pe cei risipiți*. SADOVEANU, O. I 5. *Buciumașii, fluierașii și surlașii răsuna alai mare*. DELAVRANCEA, S. 100.

BUCIUMĂTOR, *-OĂRE*, *buciumători*, *-oare*, adj. (Rar) Care buciuumă. [De trofeu] *era animată armătura mortului*

și anume un arc... un scut, un corn buciunător. ODOBESCU, S. II 186.

BUCLĂ, bucléz, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la păr) A răsi în bucle; a încreți, a cîrlionța. *Unul caută-n oglindă de-și buclează al său păr.* EMINESCU, O. I 130.

BUCLĂT, -Ă, buclăți, -te, adj. (Despre păr) Pieptănat cu bucle; cîrlionțat. *De-ai fi văzut cum au jucat Copilele de împărat, Frumoase toate și întrupli, Cu ochi sireți ca cei de vulpi... Cu păr buclat.* COȘBUC, P. I 58.

BŪCLĂ¹, bucle, s. f. Șuviță de păr răscită în spirală; zuluț, cîrlionț. *Își îndreptă pălărioara peste buclele aurii.* REBREANU, R. I 185. *Buclele-i de aur cad pe albu-i sin, Rozele și crinii pe fața-i se-ngin.* BOLINTINEANU, O. 33. *O copilă... a căriia păr... cădea în bucle unduioase pe umerii săi.* NEGRUZZI, S. I 226.

BŪCLĂ², bucle, s. f. 1. Curbă foarte pronunțată, folosită la recordarea porțiunilor drepte ale unui drum în serpentină.

2. Piesă metalică pe care se îndoaie și se fixează capătul unui cablu.

BUCLŪC, buclucuri, s. n. 1. Belea, încurcătură, necaz. *Noul acela-i cu bucluc. De-acu vine iarna.* SADOVEANU, B. 23. *Tii! Mare bucluc. Tocmai mie să mi se întîmple una ca asta.* SEBASTIAN, T. 224.

2. Ceartă, discordie. *După bucluc umbli, peste bucluc ai dat.* CREANGĂ, P. 306. *Caută bucluc (sau buclucul) cu lumina.*

3. (Mold., Bucov., mai ales la pl.) Obiecte nefinse, nate, mărunțisuri. V. calabalic, catrafuse. *Nimerindu-se însă să aibă rămase în buclucurile sale numai două sticle de burgund (= vin) roșu, domnul abate ne-a bătut.* SADOVEANU, Z. C. 17. *Am găsit și secure, și frînghie... pe sub buclucurile d-tale.* CREANGĂ, P. 134. ♦ (La sg., în construcții eliptice, precedat de negații) *Lucru fără importanță, fleac, moft. Bre, bre, bre, dar ce omăt zdrăvăn! Iarnă, nu bucluc!* CONTEMPORANUL, VII 298.

— Variantă: boeluc (ȘEZ. IV 4) s. n.

BUCLUCĂȘ, -Ă, buclucași, -e, adj. Care provoacă buclucuri, care caută ceartă cu lumina, cîrcotaș. *Om buclucaș. Se făcuse buclucaș, hărăgos și de tot hapsin, cînd sta cite două-trei zile pe lîngă casă.* CREANGĂ, P. 111. ♦ Fig. *Ce ochi verzi și buclucași!* GALACTION, O. I 122. ♦ (Substantiv) *Nu e de chip s-o scoți la capăt cu buclucașul acesta.* CREANGĂ, P. 254.

BUCOĂVNĂ, bucoavne, s. f. (Învechit și arhaizant) 1. Abecedar (cu caractere chirilice). *Cei de la bucoavnă rîneau la dîmșii [la cei înaintați la învățatură] cum vorbeau păsărește.* GHICA, S. 50.

2. Carte (bisericească) tipărită cu litere chirilice. *Sînt cu ceară picurate Filele-n bucoavna mea, Dar citesc cum pot în ea.* COȘBUC, P. I 325. ♦ (Ironie) Carte veche.

BUCOLIC, -Ă, bucolici, -e, adj. Privitor la viața (idealizată) de la țară; pastoral, idilic. *Poezie bucolică. Seara, precedați... de dangătul metalic al talîngilor, răspîndind deasupra munților calme ecouri bucolice, păstorii se întorc la colibă.* BOGZA, C. O. 71. *Bucolica undă adoarme în tîmna de sălcii plectoase.* MACEDONSKI, O. I 79.

BUCOLICĂ, bucolice, s. f. Mic poem pastoral; eglögă, idilă. *Bucolicele lui Virgiliu.*

BUCOVINEAN¹, bucovineni, s. m. Persoană care locuiește în Bucovina sau care este originară din această regiune.

BUCOVINEAN², -Ă, bucovineni, -e, adj. Din Bucovina, caracteristic Bucovinei. *Port bucovinean. Peisaje bucovinens.*

BUCOVINEANĂ, bucovinence, s. f. Femeie (originară) din Bucovina.

BŪCȘĂ¹ s. f. v. boeșă.

BŪCȘĂ², bucșe, s. f. Bucea (1). *Aici nu se îmbucase bine o bucșă, dincoace nu fusese rotunjită o hulubă.* PAS, L. I 73. *Constantin a lui Ghinea își ungea bucșele cărușii în ocol.* POPA, V. 257.

BUCȘI, bucșesc, vb. IV. *Tranz.* (Mold., Bucov.) A umple pînă la refuz; a îndesa, a ticsi. *Amu [boierul] și-a bucșit conacul cu ostași și nici nu vrea să știe de nimic.* GALAN, Z. R. 305. ♦ A năpădi, a podidi. *A bucșit-o singele pe gură.* CAMILAR, N. II 412. ♦ Refl. A se înghesui, a se îngrămădi. *Lumea se bucșise spre ieșire.* CAMILAR, N. II 184.

BUCȘIT, -Ă, bucșiți, -te, adj. Plin pînă la refuz; îndesat, ticsit, înghesat. *Pe lîngă sârăcia lui mai avea încă și o casă bucșită de copii.* SBIERA, P. 187. *Caprele de multe ori sînt bucșite de rîie.* ȘEZ. IV 124.

BUCURĂ, búcur, vb. I. Refl. 1. (În opoziție cu în tristă, uneori urmat de determinări introduse prin prep. « de » sau conj. « că ») A simți bucurie, a fi cuprins de bucurie. *Se bucura mama că-i veneau neamurile.* STANCU, D. 5. [Colțun] *mă privea cu ochii punctați de lumină și se bucura.* SADOVEANU, N. F. 24. *Se bucura de frumusețea florilor.* ISPIRESCU, L. 8. *Toderică... se bucură că-i venură musafiri.* NEGRUZZI, S. I 82. *Și prea mult m-oi bucura Cu mine de-ți ospăta.* JARNIK-BİRSEANU, D. 493. ♦ (Cu complement intern) *Părinții, cum au văzut-o, s-au bucurat cu bucurie mare.* CREANGĂ, P. 86. ♦ (Poetic) *Se-bucură pomii de floare.* DEMETRESCU, O. 79. ♦ *Tranz.* A face sau a procura cuiva o bucurie, o satisfacție. *Mulțumim de cînstire, care, dacă venea altă dată, ne-ar fi bucurat tare mult.* PAS, L. I 109. *Am alergat [la mama] s-o bucur amunțindu-i vizita d-voastră.* ALECSANDRI, T. 1306.

2. A se desfăta, a petrece. *Și se chefură și se bucurară.* ISPIRESCU, L. 41.

3. (Urmat de determinări introduse prin prep. « de ») A dispune (de un bun material sau spiritual), a avea la îndemînă, a se putea folosi de...; a poseda. *Minoritățile naționale din Republica Populară Romînă se bucură de deplină egalitate în drepturi cu poporul romîn.* CONST. R.P.R. 6. ♦ A fi foarte căutat, a provoca interes, a atrage o afluență mare. *Lecțiile de limba rusă prin radio se bucură de un mare număr de ascultători.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 343, 2/2.

4. (Peiorativ, urmat de determinări introduse prin prep. « la ») A rîvni la ceva, a umbla după ceva. *Se bucură la zestre.* PANN, P. V. II 128. *Mă-nsurai să iau miere, Mă bucurai la avere.* JARNIK-BİRSEANU, D. 181. *Mă bucurai la avere... La avere, la argint, La un bou de prîponit.* TEODORESCU, P. P. 272. ♦ A încerca să profite prin abuz de un lucru sau de pe urma unui lucru. *S-a bucurat la munca mea. Se bucură la banul văduvei.*

BUCURĂT, -Ă, bucurați, -te, adj. (Despre persoane) Plin de bucurie, mulțumit, bucurous. *Țișaca Leona a părut bucurată de asemenea vorbe.* SADOVEANU, N. F. 16. *Astăzi lumea cîntă Bucurată.* TEODORESCU, P. P. 100. ♦ Care reflectă bucuria. *Inimi simple și curate Spun în vorbe bucurate Că de-acum vor duce-o bine Și orașe și uzine.* TOMA, C. V. 402.

BUCUREȘTEAN¹, bucareșteni, s. m. Persoană care trăiește în București sau este originară din București. *Fiindcă am poștă de vorbă, aștept, nu cumva o pica vreun alt bucareștean, iubitor ca mine de aer curat, să respirăm împreună.* CARAGIALE, O. II 176.

BUCUREȘTEAN², -Ă, bucareșteni, -e, adj. Din București, originar din București. *Teatrele bucareștene.*

BUCUREȘTEANĂ, *bucureștence*, s. f. Femeie care trăiește în București sau este originară din București.

BUCURIE, (2) *bucurii*, s. f. 1. Sentiment de mulțumire, de vie satisfacție interioară. *Copiii vor ride-n face cașă. Piini albe vor crește pe fiere masă. Omenia va trece tuturor pragul. Bucurie, bucurie, cât de nalt îți e steagul!* TULBURE, V. R. 36. *Inimă, iar tremuri între dor și bucurie.* BENIUC, V. 51. *Sînt suflet în sufletul neamului meu Și-i cîntă bucuria. Și-amarul.* COȘBUC, P. II 281. ◇ (În fraze eliptice și exclamative) *Atunci, bucuria lui Ipate! Începe a se ținea de fată, ca scaiul de oaie.* CREANGĂ, P. 167. ◇ Loc. a d v. De bucurie = din cauza bucuriei simțite. *Eu am tresărit de bucurie.* SADOVEANU, N. F. 14. *Și-i ridea inima babei de bucurie cînd gîndea numai cit... are să fie ajutată de feciori.* CREANGĂ, P. 4. *S-aruncă la gîtul lui... amușită de bucurie.* EMINESCU, N. 28. Cu bucurie sau cu toată bucuria = din toată inimă, foarte bucuros. *Sărbătorim cu bucurie ziua de 1 Mai.* □ Cu toată bucuria... *am să vin numaidecît, zise Ivan.* CREANGĂ, P. 300. ◇ Ex p r. A nu mai putea de bucurie = a se bucura foarte mult. *Cînd auzi fata că tată-său îi dă voie să meargă, nu mai putea de bucurie.* ISPIRESCU, L. 13. Noroc și bucuria! formula de salut.

2. (Concretizat) Persoană sau obiect care bucură. *Tot mai larg peste țară înflorește bucuriile, Tot mai trainic se așază în istorie filele.* DEȘLIU, G. 45. *Nici n-ai idee ce bucurie și ce mîngiere sînt copiii.* SADOVEANU, O. VI 376. *Toată lumea... nu-și mai găsește astîmpăr... din cauza bucuriilor aduse de pace.* SAHIA, N. 54. *El era bucuria mea.* NEGRUZZI, S. I 51. ★ *Veste care bucură.* (Ironie) *Dintr-o păreche de boi... am rămas c-o pîngă goală... Mai șede el cît șede... și-apoi... se duce drept la frate-său, ca să-i ducă bucuria.* CREANGĂ, P. 44.

BUCURÓS, -OĂSĂ, *bucuroși*, -oase, adj. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. «de» sau conj. «că», «să») 1. Care este cuprins de bucurie, plin de bucurie, foarte mulțumit; vesel. *Și bucurios de jocul vieții năzdrăvan Le voi zîmbi la toate în chipul unei flori.* BENIUC, V. 60. *Ne-am simțit bucurioși că ne aflăm împreună.* SADOVEANU, N. F. 13. *Aveai mușterei, de nu erai bucurios.* CREANGĂ, P. 109. ◇ Ex p r. A fi bucurios de oaspeți = a primi cu plăcere musafiri. *Bătînd la ușă, l-au întrebat de-i bucurios de oaspeți.* NEGRUZZI, S. I 82. A fi mai bucurios sînt... (sau dacă... sau cînd...) = a prefera să... *Ostenii... de greutate și de greutățile bejeniei și mai bucurioși să suferă ce-o fi să suferă... decît să mai descurce încîlcitele păduri de la Curtea de Argeș la deal, hotărîră să rămînă unde se găseau.* GALACTION, O. I 280. *Am găsit de cuvînt să te poftesc [la praznic] și pe d-ta... — Bucuros, dragă cumătră, dar mai bucurios eram cînd m-ai fi chemat la mîntă.* CREANGĂ, P. 31. ◇ (Întărit prin «bun») *Era bună bucurioasă de a putea să scape de zmeu.* ISPIRESCU, L. 24.

2. Care face ceva cu plăcere, cu drag, din toată inima. *Făcu semne că bucurioasă ar merge cu el oriunde, ci ea e mută.* RETEGANUL, P. V 19. *I-au peșit fata. Sfînta Dumnică i-au dat-o bucurioasă.* SBIERA, P. 85. *De-o fi una, de-o fi alta... ce e scris și pentru noi, Bucurșii le-om duce toate, de e pace, de-i război.* EMINESCU, O. I 146. *Eu v-aș primi bucurioasă.* ȘEZ. I 263. ◇ (Adverbial) *Atuncea să ne așezăm la masă, a hotărît tata. — Bucuros, cumnate, numai cît se cuvîne să se așeze mai întii... cumnata.* SADOVEANU, N. F. 14. ◇ (Întărit prin «bun») *Faceți ceva rînduială!... — Cum să nu, finule, bun bucurios!* RETEGANUL, P. I 70. ★ (Adverbial, Transilv.; formula de politețe cu care se răspunde celui ce mulțumește pentru ceva) Pentru puțin! n-ai de cel! mă rog! *Mulțumesc! — Bucuros!*

BUDALĂ s. m. sg. (Rar) Om prost, nătărău, prostănac. *Eu cu budalaua, cu capsomanul ăsta de*

Ianulea, mult n-am să mai fac purici. CARAGIALE, O. III 37.

BUDĂ, *bude*, s. f. 1. (Mold., Bucov.) Prăvălioară de lemn; magherniță. *Cum gătesc descărcatul... pun lacătele la bude și vin și eu după tine.* SADOVEANU, D. P. 93. *Moldovanul pîrise pe negustor la județii craiului leșesc și-l prigonise pentru niște bude.* SADOVEANU, Z. C. 237.

2. (Mold.) Căsuța de lemn în pădure; colibă.

BUDĂI, *budăie*, s. n. (Mold., Bucov., Transilv.) 1. Vas de lemn făcut din doage, mai strîmt la gură decît la bază, în care se păstrează laptele, se duc bucatele la cîmp, se țin băuturi etc. *Baciul cel bătrîn... mîntui de turnat jintița prin zăgîrne... le atrîrnă pe toate de cite un cui de lemn, ca să se scurgă fiecare în cite un budăi deosebit.* HOGAȘ, M. N. 191. ★ Putinei pentru bătut untul.

2. Trunchi scobit, întrebuițat în loc de ghizduri la fîntînă; p. ext. fîntîna pușin adîncă. *Șapte budăie negre, erau cufundate numai de doi coși deasupra izvoarelor.* SADOVEANU, N. P. 167.

— Variante: budii (SBIERA, P. 308), budui (ALEC-SANDRI, P. P. 310) s. n.

BUDGÉT s. n. v. buget!

BUDIHĂCE, *budihace*, s. f. (Mold., Bucov.) Monstru, pocitanie. *V. m a m a - p a d u r i i, m a t a h a l a. Curat ucigă-l crucea l-a colăcît să vie și să-și facă, budihacea, cașă la noi în sat.* CREANGĂ, A. 43.

BUDINCĂ, *budinci*, s. f. 1. Preparat culinar dulce, făcut din lapte, ouă, orez etc. și servit ca desert.

2. Un fel de mîncare făcut din legume, brînză etc. și copt în cuptor.

BUDISM s. m. Religie răspîdită în Asia orientală, al cărei principiu fundamental (mistic și retrograd) este renunțarea la frămîntările, la lupta și la plăcerile vieții.

BUDIST, -Ă, *budiști*, -ste, s. m. și f. Adept al budismului. ★ (Adjectival) Care ține de budism. *Templu budist.*

BUDŪI s. n. v. budui.

BUDOĂR, *budoare*, s. n. Salon intim al unei femei din marea burghezie. *Vei fi sărbătorit. în calitate de comandant... în budoare patriene.* CAMEL PETRESCU, T. II 198. *Mi-aruncă De la stîln tâu cel dulce floarea veștedă de luncă... Ori în umbra parfumată a budoarului să vin, Să mă-mbete acel miros de la pinzele de în.* EMINESCU, O. I 154.

BUDUHOĂLĂ, *buduhoale*, s. f. (Regional) 1. Budihace. *Starostea nunului aduce în casă o buduhoală urîtă.* SEVASTOS, N. 323.

2. Boală contagioasă. *A fi pîrdalnică buduhoală de gît, face... pîrjol în copii.* CONTEMPORANUL, V 291.

BUDŪI s. n. v. budui.

BŪDUR, *budure*, s. n. (Popular) Stîncă mare, cu vegetație săracă. *Iată pe budur vîntătorul Descinde-ncins cu capra [sălbatică].* LA ODOBESCU, S. III 93.

BUDURŌL, *buduroaie*, s. n. (Popular) 1. Vas de lemn (adesea făcut dintr-un trunchi scobit) în care se păstrează diferite produse (lapte, semințe, miere, ceară, cenușă etc.). *V. budăi, hîrdău, puțină. Isocadele... dezgropau din argea lăzile cu țesături, buduroaiele cu ceară ori cu miere și tot ce-i fusese greu de luat fugitei gospodine.* GALACTION, O. I 279. *Se uită la buduroiul cu cenușă, în care baba strîngea cenușa pentru leșie.* ȘEZ. I 54.

2. Stup pentru albine, făcut dintr-un butuc scobit sau dintr-o scorbura. *Îngrijea o stupină de vreo cincizeci de coșnițe și buduroaie.* SADOVEANU, P. M. 50.

3. Ghizd de fintină, făcut de obicei din scinduri sau din împletitură de nuiele. *Cobilița e rezemată de buduroiul fntinii*. STANCU, D. 180.

BUF¹ interj. Onomatopee care imită zgomotul înfundat produs de căderea unui obiect tare, de o levitură sau (mai rar) de descărcarea unei arme de foc. V. p.o.c. p.u.f. *Buf! o lovi după ceafă*. ISPIRESCU, L. 208. *Buf! cade... în groapa cu jăratec*. CREANGĂ, P. 32.

BUF² s. n. Numele unei figuri la jocul cu arșice. *Le potrivea [arșicele] așa de bine, că buful cădea totdeauna pe ceilalți jucători*. GHICA, S. 300.

BUF³, -Ă, *bufi*, -e, adj. (Despre opere dramatice sau muzicale) Cu un accentuat caracter hazliu; de un comic exagerat. *Comedie bufă. Operă bufă*. ♦ (Despre felul interpretării) *Artist de un comic buf*. ♦ (Despre cîntăreți sau actori) Care interpretează roluri ușoare într-o operă bufă sau în comedii, uzînd de mijloace simpliste (glume, gesturi, grimase etc.) pentru a scoate cît mai multe efecte comice. *Bariton buf*.

BUFĂNT, -Ă, *bufanți*, -te, adj. (Despre îmbrăcăminte sau părți ale ei) Umflat, înfioat. *Pantaloni bufanți. Mîncaci bufante*.

BUFĂ, *bufe*, s. f. Cută înfioată, umflată, bufantă la îmbrăcăminte și mai ales la rochii. *Adora, în forma și culoarea vestimentului, în bufele mari ale umeri or și în căldura mătăsoasă a atlasului... făptura și gîndul logofetesei din alte vremuri*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 284.

BUFĂI vb. IV v. pușii.

BUFĂIĂLĂ, *bufăieli*, s. f. Chicot. *În strigăte, bufăieli, înjurături, vremea trecu*. DUNĂREANU, CH. 220.

BUFÉT, *bufete*, s. n. 1. Dulap de sufragerie sau de bucătărie (de obicei cu geamuri) în care se păstrează farfuriile, paharele, tacîmurile etc. *Am luat o ceașcă din bufet*.

2. Local în care se servesc mîncări (de obicei reci), aperitive, prăjituri, băuturi etc. *Bufet de stat*. ♦ (În localurile pentru spectacole, petreceri, întruniri etc.) Camera sau masa unde se servesc mîncări reci, prăjituri, băuturi, aperitive etc. *Hai dar la bufet îndată să mai prindem la inimă, c-am înghețat de frig afară*. ALECSANDRI, T. I 89.

3. Mîncările care se servesc la bufet (2). *Bufet rece*.

BUFETIER, -Ă, *bufetieri*, -e, s. m. și f. Persoană care conduce un bufet sau servește la un bufet. *Bufetierul teatrului*.

— Pronunțat: -ti-er.

BUFLÊI, *buflei*, s. m. (Regional) Copil sau pui de animal gras, dolofan. *Toate lighioile curței îi ieșeau înaintea, parcă erau dascălitate: cloșca cu puii, clonca-clonca, Dolfa cu cinci, șase buflei, mița cu prășila în șir*. DELAVRANCEA, S. 229.

BUFNĂ s. f. v. bulhă.

BUFNEĂLĂ, *bufneli*, s. f. 1. Îmbufnare. *De șase ani de cînd tîni mîntînci zilele cu neajunsuri și sărăcie; în fitece-oră socoteli și catastișe, bufneli și chionțoreli*. DELAVRANCEA, S. 112.

2. Zgomot produs de o lovitură puternică; bufnitură. (Atestat în forma de pl. *bufnele*) *Asculta bufnelele valurilor*. DUNĂREANU, CH. 188.

— Pl. și: *bufnele*.

BUFNET, *bufnețe*, s. n. Bufnitură. *Din cînd în cînd, șrapnelele... se sparg pe sus cu un bufnet înfundat*. SANDU, D. P. 60.

BUFNÎ, *bufnesc*, vb. IV. 1. Intran z. A produce un zgomot înfundat și scurt prin cădere, explozie, izbire,

lovire etc. *Un lemn ars și destrămat de jăratec bufni în soba înaltă*. DUMITRIU, N. 182. *Cîteva zeci de puști bufneau într-una*. CAMILAR, N. I 234. *O învăluire mai tare de vînt trecu, o fereastră se izbi, bufnînd răsunător*. SADOVEANU, O. IV 223. ♦ (Despre tren) A puful. *Bufnînd mînios, trenul se năpustește la vale*. SANDU, D. P. 11.

2. Intran z. (Determinat uneori prin «de rîs» sau «în rîs») A izbucni în rîs (pe înfundate), a pufni. *Platamonu nici nu mai răspunse și se mulțumi să zîmbească, pe cînd în dosul lor Aristide ridea pe înfundate de lașitatea avocatului, ținîndu-și gura cu mîinile, să nu bufnească*. REBREANU, R. II 48. *Femeile nu se mai putură stăpîni și începură să bufnească*. SLAVICI, N. I 111. *Cînd te-ai vîdea în oglîndă, ai bufni de rîs*. ALECSANDRI, T. 203. ♦ Tran z. (În expr.) A-l hulni (pe cineva) rîsul = a bufni de rîs. *Mă bufnește și astăzi rîsul, cînd mă gîndesc*. HOGAȘ, DR. II 47.

3. Intran z. A bombăni. *În același timp însă Matei Dulmanu bufni printre dinți cu ură înăbușită*. REBREANU, R. I 146. *Se sculă bufnînd: nu vrea să vorbească nici cu mama, nici cu tata*. CARAGIALE, O. I 308.

4. Tran z. A izbi cu putere; a trînti. V. buși. *Pleacă, bufnînd ușa*. CARAGIALE, O. II 13. *Bufnînd și răzbufnînd pe Sărăcie, o poști să iasă afară, cu nepusă în masă*. ISPIRESCU, L. 209. ♦ Intran z. *Iată că și bufnește buzduganul în poartă*. SBIERA, P. 92.

5. Intran z. A se năpusti, a da buzna; a izbucni. *Bufnește vîntul hulpav și ascuțit ca briciul*. LESNEA, I. 68. *Chiar în acel răstimp, vîntul a bufnit în perdelele ferestrei deschise, trimis de vîrtejurile fluviului*. SADOVEANU, N. F. 244. *Un fum galben bufni pe fereastră*. DELAVRANCEA, la TDRG.

BUFNITURĂ, *bufnituri*, s. f. Zgomot produs prin lovire, izbire, explozie, cădere etc.; bufnet. *Bufnituri grele s-auzîră în uși*. CAMILAR, N. I 75. *Deodată a auzit o bufnitură grozavă*. SADOVEANU, O. VI 384.

BUFNIȚĂ, *bufnițe*, s. f. 1. Pasăre răpitoare de noapte, de culoare brună-sură, cu capul mare și ochii galbeni, mari, apropiați unul de altul și înconjurați de cearcăne roșii; are un strigăt strident care seamănă a plîns, a vîietare (*Bubo bubo*); buhă. V. h u h u r e z. *Ai auzit c-ast'noapte o bufniță a țipat toată noaptea pe castel?* DELAVRANCEA, A. 105. *Se mai pomeni... că se agață de spinarea lui o bufniță*. ISPIRESCU, L. 212. *Făt-Frumos se uită și văzu o bufniță mare și sură*. EMINESCU, N. 23. ♦ (Adesea ca termen de comparație) *Își deschidea clonțul de bufniță la urechea mea și-mi spunea unele lucruri de demult*. SADOVEANU, N. F. 6. *Am deslușit într-un colț al ferestrei capul de bufniță al dădacei mele*. SADOVEANU, N. F. 135.

2. (Mai ales în Transilv.) Cucuvea.

BUFON¹, *bufoni*, s. m. (În epoca feudală) Personaj comic, îmbrăcat caraghios, care trăia la curtea suveranilor sau a seniorilor pentru a-i distra cu glume, gesturi și grimase grotești; p. e. t. persoană care face pe alții să rîdă, spunînd glume, făcînd strîmbături etc. V. m ă s c ă r i c i, p a i a ț ă. *La voi în toată vremea au trecut bufonii*. NEGRUZZI, S. II 228.

BUFON², -Ă, *bufoni*, -e, adj. (Rar) Caraghios, comic. *Mantia... albă [a lui Eliade] subliniază convenționalul, solemnitatea bufonă cu care rostește frazele*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 12/6.

BUFONERIE, *bufonerii*, s. f. Vorbă, glumă sau gest care provoacă rîsul. V. m a s c a r a d ă, c o m i c ă r i e, c a r a g h i o s l i c. *Există... pentru directorul de scenă un pericol, și anume acela de a se lăsa furat de partea spectaculoasă, de partea de bufonerie pe care piesa o conține, neglijîndu-se astfel înțelesul ei adînc social*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 8/6.

BUFT, *bufturi*, s. n. (Mold.) Stomac sau burtă de mamifer. *Costițe de porc afumate, chiște și buft umplut, trandafiri usturoiați și slănină de cea subțire, făcute de casă, tăiate la un loc, fripte bine în tigaie și cu mămăligușă caldă, se duc unse pe git.* CREANGĂ, A. 103.

— Variantă: *hoff* (CAMILAR, N. I 254) s. n.

BUFTEA s. m. Calificativ dat unui om sau unui copil gras.

BŪGED, -Ă, *bugezi*, -de, adj. (Mold.) Buhăit, buhav, umflat. *Fața bugedă sta întoarsă spre noi, cu ochii pe jumătate deschiși, sticloși.* SADOVEANU, O. III 322. *Din privazul... negru... răsărea strîmtă, bofită și bugedă, fața curvulosului Glicherie.* HOGAȘ, DR. 250.

— Variantă: *būget*, -ŭ (SADOVEANU, O. I 202, EMINESCU, O. I 150) adj.

BUGET¹, *bugete*, s. n. Plan cuprinzînd calcularea sau exprimarea bănească a veniturilor și cheltuielilor probabile ale unui stat, ale unei întreprinderi sau instituții etc. pe o perioadă determinată (de obicei un an), bazat pe experiența financiară, adică pe balanța anului expirat. *Buget echilibrat. Buget excedentar. Buget deficitar.* □ *În ceea ce privește bugetul, s-a schimbat fundamental structura veniturilor statului, care în covârșitoarea lor majoritate provin din acumulările socialiste ale industriei, bugetul statului soldîndu-se an de an cu excedente.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 550. *Cifrele bugetului vorbesc într-un grai concis despre creșterea continuă a forței economice a patriei noastre, despre politica consecventă de pace a guvernului nostru, despre munca pașnică, creatoare a poporului nostru.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2566. ♦ *Buget de război* = buget al unor state capitaliste, care are drept scop finanțarea pregătirii și ducerii războaielor de cotrocire. ♦ Totalitatea prevederilor de venituri și cheltuieli ale unei familii sau ale unei persoane, pentru o anumită perioadă de timp. *Cheltuieli neprevăzute mi-au dezechilibrat bugetul.*

— Scris și: (după vechea ortografie) *budget* (CAMIL PETRESCU, P. 230).

BŪGET², -Ă adj. v. *buged*.

BUGETĂR, -Ă, *bugetari*, -e, adj. Privitor la buget, prevăzut în buget, de buget. *Politica guvernelor burghez-moșieresti din România în materie de comerț exterior era o politică de înțepinare economică a țării față de marile monopoli imperialiste și bănci capitaliste internaționale. Balanța comercială deficitară ducea la dezechilibrul bugetar, la creșterea datoriei de stat, la accentuarea dependenței României de țările imperialiste.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 550. ♦ *Sarcini bugetare* = a) obligații (ale statului) care se acoperă prin buget; b) realizări de venituri și efectuări de cheltuieli. *Prevederi bugetare* = credite aprobate prin planurile de cheltuieli prevăzute în buget. *Realizări bugetare* = sume încasate la veniturile prevăzute în buget. *Economii bugetare* = a) sume necheltuite din prevederile bugetare și care nu mai sînt necesare pînă la finele anului; b) reducere a cheltuielilor prevăzute în buget. *Evidență bugetară* = evidență a operațiilor legate de executarea bugetului. *Instituție bugetară* = instituție ale cărei venituri se varsă integral la buget și ale cărei cheltuieli se acoperă în întregime din buget. *An (sau exercițiu) bugetar* = perioadă de timp de un an în care se efectuează operațiile legate de executarea bugetului statului.

BUGETIVŌR, -Ă, *bugetivori*, -e, adj. (În regimul burghez-moșieresc, despre persoane, peiorativ) Care trăiește în mod parazită pe seama statului, din bugetul acestuia.

BUH s. n. (Mold., în e x p r.) A-i merge (sau a i se duce) buhul = a-i merge vesta, faima; a ajunge de pomînă. *Mi se dusese buhul despre pozna ce făcusem.*

CREANGĂ, A. 51. *I-a mers buhul... pînă la Galați.* NEGRUZZI, s. III 75.

BUHĂP, *buhai*, s. m. (Mold.) 1. Taur. *Se vedeau fiare de plug, roși, cotiugi, capete de buhai roșii.* CAMILAR, N. II 12. [Cerbul] *începe a-și arunca țărna după cap, ca buhaiul.* CREANGĂ, P. 226.

2. Compus: *buhai-de-baltă* = a) specie de broască, mică, cu pete roșii pe pîntece, care trăiește în bălțile mici (*Bombina bombina*). *Băteji, cînd te vād, rămîn cu ochii holbați, ca niște buhai-de-baltă.* ALECSANDRI, T. I 340; b) pasăre de baltă, cu ciocul lungăreț și ascuțit, galbenă-verzuie pe spate, cu pete și deșene cenușii, cu creștetul negru și gîtul alb (*Botaurus stellaris*). *Din cînd în cînd, în tăcerea nopții, se auzea lugubru vuietul nelămurit al buhaiului-de-baltă.* SADOVEANU, O. I 410.

BUHĂP², *buhaiuri* și *buhaie*, s. n. Instrument popular făcut dintr-o putnică cu un singur fund, de piele (de oaie) tăbăcită și bine întinsă, prin mijlocul căruia trece un smoc de păr de cal; cînd acest smoc este tras (cu mîna umezită), pielea vibrează prducînd un sunet asemănător cu mugetul taurului; se întrebunțează de colindătorii care umbă și plugușorul în ajunul anului nou. *În ajunul sfîntului Vasile, toată ziua am stat de capul tatei, să-mi facă și mie un buhai* CREANGĂ, A. 41. [Lăutarii] *numai la vedere ne umplea pe noi de spaimă și frică ca buhaiul urător, în ajunul unului nou.* RUSSO, S. 22.

BŪHAV, -Ă, *buhavi*, -e, adj. 1. Umflat la față (de beție, de boală, de somn etc.); *buged, buhăit. Celălalt, mai tînăr mult, coclit însă și buhav... oglindește pe fața-i rinjitoare și botoasă jomicia cea mai murdară.* M. I. CARAGIALE, C. 45. *Pare gras pentru că-i așa buhav la față și voluminos. ochii mici, verzuu, duși în fundul capului.* VLAHUȚĂ, O. A. 256.

2. Măale, fleșcăit. *Carnea devenea buhavă și fără gust.* GHICA, S. 541.

BŪHĂ, *buhă*, s. f. 1. Bufniță. *Strigă buha între hotară și s-aude-a noua țară* (Tunetul). SADOVEANU, P. C. 8. *Buha bea numai apă de ploaie.* ȘEZ. V 128. *Esti dragă flăcăilor Ca buha gămlor.* ALECSANDRI, P. P. 340. ♦ Fig. Păr zbîrlit. *Piaptănă-ți buha!* MARIAN, O. I 215. 2. Cucuvea.

BUHĂI¹, *buhăiesc*, vb. IV. In t r a n z. (Rare) A țipa, a urla. ♦ (Mai ales despre copii) A plînge tare. *Și eu plîngeam ca un prosl... buhăiam așa de tare, încît, am sculat toată curtea în picioare.* SADOVEANU, O. I 234!

BUHĂI², *buhăiesc*, vb. IV. R e f l. A se face buhav la față (de beție de somn, de boală etc.).

BUHĂIALĂ¹, *buhăieli*, s. f. (Rare) Faptul de a b u h ă i¹; plîns, țipăt, urlat.

BUHĂIALĂ², *buhăieli*, s. f. (Rare) Faptul de a s e b u h ă i².

BUHĂIȚES, *buhăieși*, s. m. (Mold.) Diminutiv al lui b u h a i¹. *Buhăieșul își semețea urechile, gata să-mpungă cele două boturi calde mirosind a iarbă acră.* CAMILAR, TEM. 306.

BUHĂIT, -Ă, *buhăiți*, -te, adj. (Despre oameni, despre față sau ochi; uneori urmat de determinări introduse prin prep. «de») Umflat (de somn, de beție, de boală etc.); buhav. *Ochii mari, căprui, încercănați cu punge vinete, buhăiți de somn ori de nesomn.* GALAN, Z. R. 127. *Era încă buhăit și mahmur.* REBREANU, R. I 97. ♦ (Substantivat) *Un buhăit cu nasul vînat de beție.* SADOVEANU, P. M. 107.

BŪHNĂ, *buhne*, s. f. (Mold.) Bufniță. *Din adincuri veni plîngerea singularică și duoasă a buhnei, ca o chemare omenească.* SADOVEANU, O. I 305. *În streășina poienii*

filfite buhnele și huhurezii. SADOVFANU, O. A. II 176. *Buhna greu suspină.* ALECSANDRI, P. A. 54.

— Variantă: búfnă (ALECSANDRI, P. A. 101) s. f.

BUHÓS, -OĂSĂ, buhoși, -oase, adj. 1. (Despre păr). Ciufulit, zbîrlit; (despre oameni, animale sau despre cap) cu părul zbîrlit. *Se deschise o ferestruică, se zări un cap buhos.* CAMILAR, N. II 227. *Se auzi o voce subțire, ca un behăit de oaie, și un moșneguț mărunț, cu capul gol, cu părul buhos, ieși la lumină.* SADOVEANU, O. II 493.

2. (Rar) Buhăit. *Nu rămăsese la colibă decât... un pescar de vîrstă mijlocie, cu o față buhoasă, cu ochii mici fără culoare și un trup, să ia o luntre în spate și să fugă cu dînsa.* DUNĂREANU, N. 157.

BUHŪR s. n. (Învechit și arhaizant) Stofă de lînă fină sau de mătase. V. ca și m. i. r. *Alte podoabe nu mai erau, afară de perdele de buhur roșu la ferestre și la ușă.* SADOVEANU, Z. C. 135. *Are și ea năcazurile și greutatea ei, mai afirmă încă o dată părintele Ghermănușă, scoțînd din ladă un ogheal aproape nou de buhur roș și punîndu-l pe capătul despre ladă al patului.* HOGAȘ, M. N. 139. *Pe dînsul avea... o largă mantie de buhur alb.* ODOBESCU, S. I 133.

BUHURDĂR, buhurdaruri, s. n. (Învechit) Vas (de metal) servind la afumatul camerelor cu miresme. *Mai dîncolo, buhurdaruri pline de scumpe miresme.* ODOBESCU, S. A. 137.

BUIÁC, -Ă, buieci, -e, adj. (Despre oameni) Care nu-și încapă în piele și-i vine să zburde, care nu mai poate de bine; zburdalnic, nebrunatic. *Pentru ceea ce am săvîrșit cînd eram buiac și fără grijă, m-a judecat la Stambul vizîrul.* SADOVFANU, Z. C. 101. *Drumul urcă prelung și pîrtul se micșorează, devenind tot mai săltăreț, ca un copil buiac și neastîmpărat.* REBREANU, P. S. 139. *Nu umblu de gras și de buiac, ci de necaz.* RETEGANUL, P. III 46. \diamond (Despre animale) *Junincile bălane și buiece, de doi ani, nu știu trage și, de ce le striga omul să stea, fugeau mai tare.* DAN, U. 276. *Încaltea tu ești ca un mînzoc buiac într-o primăvară: zburzi fără grijă.* SADOVEANU, N. F. 131. \diamond (Adverbial) Fig. *În zori, pe ogoare pornește buiac Pocnind din copite, tractorul.* FRUNZĂ, S. 18.

BUIANDRŪG, buiandrugi, s. m. Grindă de lemn, de metal sau de beton armat, așezată deasupra golului destinat unei porți, unei uși sau unei ferestre pentru a susține construcția de deasupra acestui gol.

BUICÍ, buicesc, vb. IV. Intran z. (Regional; despre plante și vite) A se dezvolta, a crește peste măsură, în dauna rodului. *Grîul buicește într-acest pămînt, se face halt, însă mic la spic.* I. IONESCU M. 566. \diamond (Glumeț, despre oameni) *Am buicit de ploi.* CONTEMPORANUL, VI 493.

— Pronunțat: bu-i-.

BUIESTRĂȘ, buiestrași, s. m. Cal care merge în buiestru. *Tătarul abia se putea ține de stăpînul său pe buiestrașul lui cu urechile aplecate înapoi.* SADOVEANU, F. J. 143. *Ajunșind la cotul dealului, unde apucă drumul spre Poienița, buiestrașul gîfînd își potolește pușin mersul la urcuș.* CARAGIALE, O. I 373. *Plăcînd dă călcîie buiestrașului.* CARAGIALE, O. I 372. \diamond (Adjectival) *Venea călare pe un murg buiestraș.* SLAVICI, N. I 92.

BUIESTRU¹ s. n. Trap mărunț al calului, care îngăduie călărețului să nu salte în șa; mers special al unor animale, cînd calcă cu picioarele de pe aceeași parte deodată. *Vine domol la vale un călăreț tînăr, în buiestru jăcănit.* CARAGIALE, O. I 368. *Calul bătrîn nu se mai învață în buiestru.* \diamond Loc. adj. *În buiestru = buiestraș. Cal în buiestru.* Loc. adv. *În buiestru = în trap mărunț. Boierii jucau înainte, în buiestru, pe cai aprigi.* SADOVEANU, O. I 298. *Fugari neobosiți... ce abia atingeau, în*

buiestru, cu copita de țîrnă. ODOBESCU, S. I 161. \diamond Fig. *Dovnu inginer a nostru e cal vîrstnic. I-a trecut vremea să învețe buiestrul.* SADOVEANU, N. F. 131.

BUIESTRU², -IASTRĂ, buiestri, -stre, adj. (Despre cai, rar despre alte ființe) Care merge în buiestru, buiestraș; p. e x t. neastîmpărat zburdalnic, neliniștit. *Cal buiestru.* \square *Cealalți vizitii... nu s-ar încumeta să mîie iepel pe buiestre.* REBREANU, R. I 214.

BUIGŪIT, -Ă adj. v. buiguit.

BUIMÁC, -Ă, buimaci, -e, adj. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Amețit (de somn, de beție, de frică, de admirație etc.); zăpăcit, uluit, năuc. *A doua zi se trezi buimac, cu gura arsă, o durere tăioasă la tîmple și o greutate pe inimă.* BART, E. 213. *Cîteodată asuda noaptea, și dimineața se scula obosit, indispus, buimac și cu gura rea.* VLAHUȚĂ, O. A. 98. *Oamenii săriră buimaci, care dîncotro, crezînd că-i foc.* CREANGĂ, A. 113. \diamond (Determinat prin « de cap ») *Era buimac de cap și hămesit de foame, de atîta imblat.* CREANGĂ, P. 145. \diamond Fig. *Ce țîrn stîncos, ce gînd buimac!* LESNEA, C. D. 23. *Umbre aleargă buimace pe geamuri brumate.* TOMA, C. V. 397.

BUIMÁTIC, -Ă, buimatici, -e, adj. (Rar) Buimac. *Urieșii stau buimatici.* ALECSANDRI, P. A. 152.

BUIMĂCEALĂ, buimăceli, s. f. Amețeală, zăpăceală, uluiață. *În buimăceala ceea, trezîndu-se cu Ion față-n față, unde nu se încinge între dîștii o bătaie crîcnă.* CREANGĂ, A. 112. *Această zicere îl trezise din buimăceala în care-l adîncise scena ce urmase.* NEGRUZZI, S. I 229.

BUIMĂCÍ, buimăcesc, vb. IV. R e f l. A deveni buimac; a se ameți (de somn, de băutură, de frică etc.); a se zăpăci, a se năuci. *Dacă adormim, mai rău ne buimăcim de somn.* SADOVEANU, O. I 139. *Portarul se buimăcise la cele ce vedea.* ISPIRESCU, L. 103. *Oastea... începu a se buimăci și a se da înapoi.* ISPIRESCU, M. V. 41. \diamond Tran z. *Vestea neașteptată l-a buimăcit.*

BUIMĂCÍRE, buimăciri, s. f. Faptul de a (se) buimăci; buimăceală. *Vino-ți în sine... Ești în buimăcire.* NEGRUZZI, S. III 247.

BUIMĂCÍT, -Ă, buimăciți, -te, adj. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Buimac. *Oamenii... buimăciți de somn au pus mina pe arme ș-au dat să iasă pe uși.* SADOVEANU, F. J. 747. *Tîrziu, cînd se trezi Stamati, buimăcit încă de somn, dădu cu ochii de scrisoarea lăsată de poștas.* BART, E. 21. *Capu-i vuia buimăcit ca într-un incendiu.* VLAHUȚĂ, O. A. 123. \diamond (Determinat prin « de cap ») *Mărsăluțiți în străin război... buimăciți de cap, Sălbătăciți, otrăviți.* TOMA, C. V. 209. \diamond Fig. *Plopii... lung privesc Buimăciți spre mine.* COȘBUC, P. I 261. \diamond (Substantiv) *Popii se uitau unii la alții ca niște buimăciți.* NEGRUZZI, S. I 227.

BUIURDISÍ, buiurdisesc, vb. IV. Tran z. (Învechit) A transmite oficial (o hîrtie, o plîngere etc.) unei autorități inferioare; a întări printr-un decret. *Buiurdisete-o [pricina] cătră starostii breslelor, ca s-o cerceteze.* NEGRUZZI, S. I 305.

BŪJDĂ, bujde, s. f. (Regional) Casă mică (veche) și sărăcăcioasă, cu pereți slabi; cocioabă, bojdeucă. *Doamne, soro, cu cît var ai pus pe bujda asta zideam o curte.* CONTEMPORANUL, VI 97.

BŪJENIȚĂ s. f. (Mold.) Pastramă de vînat (de căprioară, de iepure etc.). *Toți mestecau în jurul unei meseje bujenități rece de căprioară.* SADOVEANU, O. I 123.

BUJÍE, bujii, s. f. Dispozitiv cilindric al unui motor cu explozie, înzestrat cu doi electrozi, între care se produce

scînteia electrică bună să aprinderii amestecului carburant. *Fura bujiile bune de la tractorul lui Iordănet și le pune la al lui. DUMTRIU, V. L. 114.*

BUJŌR, bujori, s. m. 1. Numele unor plante erbacee din familia ranunculaceelor, dintre care una (numită și bujor-de-grădină), cu flori mari roșii, roz sau albe, se cultivă în grădină ca plantă ornamentală, iar alta (numită și bujor-de-cîmp) are flori roșii ca singele (*Paeonia*). *Cu hore noi vom desfunda înaltul Tărilor aprins ca un bujor. BENUȚ, V. 45. Ieșisem din pădure și ne apropiam de vadul apei... Aproape de drum, în finul plin de rouă, observăram niște flori roșii. Tata opri trăsura. — Sînt bujori-de-cîmp. Du-te de-i culege. GALACTION, O. I 327. Întii zi-i rodnicului soare... Să taie firele luminii Ce torc bujorilor vestmintul. TOMA, C. V. 92. Cu obrăjei ca doi bujori De rumeni, bată-i vina, Se furisează pînditor Privind la Cătălina. EMINESCU, O. I 173. Lumea fără de feciori, Grădină fără bujori! JARNÍK-BİRSEANU, D. 454. ♦ (Metaforic) Era un bujor de flăcău cînd l-au luat în armată, se-nvrăjbeau toate fetele din pricina lui. SP. POPESCU, M. G. 46. Un bujor de fată, să o fi sorbit într-o lingură cu apă de drag ce îți era. DELAVRANCEA, S. 213. Sede bătrînul Noac... Cu cincizeci de finișori, Tinerei, mîndri bujori. ALECSANDRI, P. P. 149. ♦ (Ca termen alintător pentru copii) *Dragi bujori, copiii mei!* COȘBUC, P. I 130. ♦ Fig. Roșeață naturală a obrăjilor. *În pălărie cu flori Și pe față cu bujori.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 102.*

2. Compus: bujor-de-munte = smirdar.

BUJORĂ vb. I v. îmbujora.

BUJORĂȘ, bujorași, s. m. Diminutiv al lui bujor. (Metaforic) *Cît era el de frumuseț... cît era de sprintenel, ș-acum iată-l țepăn... bujorașu mamii... l-am pierdut.* ALECSANDRI, T. I 189.

BUJOREL, bujorei, s. m. Mică plantă erbacee din familia orhideelor, cu frunze ovale și lunguiețe, cu flori purpurii și mari (*Orchis papilionacea*); gemănarișă. *Bujorelul vioi, rumen, cu nălțuța odoleană.* ALECSANDRI, P. A. 125.

BULAMĂC s. m. v. bulumac.

BULĂ¹, *bule*, s. f. 1. (Determinat prin « de aer », « de gaz ») Băsică (de aer, de gaz).

2. Sferă de metal sau de sticlă (goală în interior); glob. *Sub bula care se balansează... există discul cu nisip.* SAHIA, U.R.S.S. 57.

3. Formație de aspect chistic, dar cu conținut seros, la nivelul pielii. *Împrejurul vaselor de sînge sclerozate se formează numeroase bule sau grăunțe de calcar.*

BULĂ², *bule*, s. f. Denumire veche a unui act de stat întărit cu pecete; (azi) act oficial emis de papă.

BULB, *bulbi*, s. m. 1. Tulpină (de obicei subterană) a unor plante (ca ceapa, lăleaua, crinul etc.), uneori în formă sferică, alcătuită dintr-o masă uniformă carnoasă și avînd un înveliș membranos uscat. *V. t u b e r c u l, r i z o m. Bulbi de zambile. □ Dacă ar fi avut cineva aur ca firul argintului, ar fi deslușit cum plesnesc bulbii în glii.* CAMILAR, TEM. 102.

2. (În expr.) *Bulb rahidian* = prelungire bulboasă a măduvei spinării în partea superioară, servind ca organ de legătură între creierul mare, creierul mic, măduva spinării și marelui simpatic; în el se găsesc cîteva centri nervoși foarte importanți (ca, de exemplu, centrul respirator). *Bulbii ochilor* = globii ochilor. *Bologa vedea bine cum bulbii ochilor [celui spînzurat] se umflau și se învîneșeau, și totuși privirea își păstra strălucirea însuflețită.* REBREANU, P. S. 24.

BULBOĂCĂ, bulboace, s. f. Bulboană. *A intrat să se scalde ș-a scăpat într-o bulboacă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 182.

Privesc cum apa... adoarme la bulboace, săpînd malul nășip. ALECSANDRI, P. A. 124.

— Variantă: bolboacă s. f.

BULBOĂNĂ, bulboane, s. f. Loc adînc în albia unei ape curgătoare, unde de obicei apa, învîrtindu-se, formează un vîrtej; vîltoare, bulboacă. *Învălmășit [pirăul] s-avîrte-ntr-o bulboană, Ca o cascadă în miniatură.* CAZIMIR, L. U. 28. *Era un crap ruginit, venit în plimbare spre mal din bulboanele cele afunde ale iezेरului.* SADOVEANU, N. F. 48. *A pierdut stăpînirea și s-a prăbușit în el însuși, ca într-o bulboană care l-a supt pînă la fund.* POPA, V. 59. *Prin depărtare, prin iarbă verde, pe costișe de prund le vezi [izvoarele] mișcîndu-se și șerpuind cu argintul lor fluid, transparent și viu, aruncîndu-se în brațele bulboanelor, în cari se-nvrîtesc nebune, apoi repezîndu-se mai departe, pînă ce... s-adîncesc în lac.* EMINESCU, N. 102.

— Variantă: bolboană s. f.

BULBŌS, -OĂȘĂ, bulboși, -oase, adj. 1. Care are bulb (1), cu bulb. *Plantă bulboasă.*

2. De forma unui bulb. *Parte bulboasă.*

BULBŪC, bulbuci, s. m. I. 1. Băsică de apă, de săpun, de spumă, de aluat (cînd dospește) etc.; clăbuc. *Aluatul bolborosea, scotea niște bulbuci-mari.* CAMILAR, N. II 325. *Balta scăpără de bulbuci.* SADOVEANU, N. F. 74. *Zvîrleam cîteva [pietre], de incuiam pe dracul în fundul știoalnei, cu bulbuci la gură.* CREANGĂ, A. 65. *Plouă ploaie cu bulbuci Și tu, bade, tot te duci!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 313. ♦ (Metaforic) *Și arămile amestecate cu argint [clopotele]... se scufundară în bulbuci clocotitori.* SADOVEANU, O. I 537.

2. (Neobișnuit) Corp rotund (ca un glob). *Bulbuc de aur în piele de taur* (Soarele). GORVEI, C. 350. ♦ *Bulbucii ochilor* = globii ochilor. [Soldații osteniți] își trăgeau pleoapele peste bulbucii ochilor. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 6/1.

3. (Rare) Boboc de floare. *Dar din fundul lacului ieșea un glas... printre bulbucii de nisfăr.* RETEGANUL, P. I 48.

II. (Popular) Plantă erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori mari, globuloase, de culoare galbenă, cu vînișoare verzi pe dinafară; crește prin pășunile din regiunile muntoase (*Trollius europaeus*). *Eu să mă despart de stîină... Să las crînguri, să las lucii Și poiana cu bulbucii!* COȘBUC, P. II 168. *Pe cea luncă cu bulbuci Paște badea niște junci.* ȘEZ. IV 234.

— Variantă: (1) bolbóc (SANDU-ALDEA, D. N. 223) s. m.

BULBUCĂ, bulbuc, vb. I. (Obișnuit la pers. 3) 1. Refl. (Despre ochi) A se deschide tare (ieșind din orbite) și a privi fix (de groază sau de mînie); a se holba, a se bleođi. *Ochii lui se bulbucară, furioși, către locul unde se afla cobzarul.* PAS, L. I 19. ♦ *Tranz. Oarță clătîină din cap și bulbucă ochii spre cer.* C. PETRESCU, R. DR. 53.

2. *In tranz. și refl.* (Despre apă) A face bulbuci, bășici.

BULBUCĂT, -Ă, bulbucăți, -te, adj. Ieșit în afară, formînd o proeminență rotundă; (mai ales despre ochi) ieșit din orbite, holbat. *Se depărtase de ochii bulbucăți ai paznicului.* PAS, L. I 90. *Capul mare cu ochii bulbucăți ai tînichigului mi-a devenit dintr-o dată simpatic.* SADOVEANU, N. F. 107. ♦ (Rare, despre frunte) Bombat. *Fruntea mare și bulbucată.* ȘEZ. IV 18.

— Variantă: bolbocăt, -ă (REBREANU, P. S. 188) adj.

BULBUCĂTURĂ, bulbucături, s. f. Proeminență rotundă a unui lucru; protuberanță. *În creștetul capului [chitul] are o bulbucătură.* LA TRDG.

BULBUCEALĂ, *bulbuceli*, s. f. Bulbuci mulți; p. ext. zgomotul produs de apă când face bulbuci.

BULBUCI, *bulbucesc*, vb. IV. Intrans. A face bulbuci sau clăbuci; a bulbuca (2). *Din fundul lacului ieșea un glas bulbucind prin undele lacului. RETEGANUL, P. I 48. Și pe sus o ridică Și-n mare mi-o arunca! Valurile bulbuca. ALECSANDRI, P. P. 28.*

— Variantă: *bolboei* (ODOBESCU, S. II 264) vb. IV.

BULBURĂ vb. I v. *v. v. v. v.*

BULCĂ, *bulci*, s. f. (Regional) Franzelă, pinișoară.

BULDŌG, *buldogi*, s. m. Cîine bondoc, cu capul mare, bot turtit și gros, făci proeminente, pieptul lat, cu labe scurte și groase. *Spiru Karaiannis, scund, îndesat, cu miini butucănoase, avea un cap de bulldog cu dinții rari și buze late, cărnoase. BART, E. 303.*

— Accentuat și: *būldog*.

BULDŌZER, *buldozere*, s. n. Mașină rutieră, alcăuită dintr-un tractor puternic prevăzut în față cu o lamă lungă montată perpendicular pe direcția de înaintare, care taie și înlătură pămîntul pe o porțiune mare și nivelează terenul. *Constructorii din țara noastră folosesc... drăgi, dragline, buldozere și numeroase alte mașini și utilaje sovietice, care fac munca mai spornică și mai ușoară. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2399.*

BULEĂNDRĂ, *bulendre*, s. f. (Popular) l. Haină veche; haină rea, ruptă, bonosită. V. *zdrăeață, cîrpă. Iși potriveau cîte-o buleandră căpătîi. CAMILAR, T. 48. Numai după bulendre l-a cunoscut, căci ființa lui era ciopîrjită. SADOVEANU, N. F. 168. ♦ Fig. O hîrtie de la subprefectură. Na-ți-o! — Iar o buleandră de hîrtie? ALECSANDRI, T. I 247.*

2. (Mai ales la pl.) Lucruri din casă, lucruri de întrebuințare zilnică, vechi sau de puțină valoare. V. *boarfe, catrafuse. A doua zi, vecinele n-au mai văzut-o ieșind din casă, s-au apropiat niște copii de fereastră și-au văzut-o stînd în bulendrele patului. CAMILAR, N. II 413. Pe copii îi bagă-n sperieți. Pe moșnegi îi trage de barbă ca pe capre. Urcă în căruță toate bulendrele și, ce nu poate să ia cu el, strică și sparge. PAS, L. I 18. Uite, avem de moștenire, de la tata, o pereche de opinci, o căciulă și un bici, și nu ne învoim între noi, care ce să ia din ele. — Și la ce sînt bune bulendrele pe care vă sfădiți-voi? ISPIRESCU, L. 215.*

BULEĂRCĂ, *bulerci*, s. f. (Mold., Bucov.) Rachi; p. ext. orice fel de băutură slabă, rea, proastă. V. *holercă*.

BULETÎN, *buletine*, s. n. l. (De obicei determinat prin « de identitate ») Act oficial care atestă identitatea unei persoane. *I s-a făcut mutația în buletin.*

2. (Urmat de diverse determinări) Scurt comunicat, anunț, raport sau notă cu caracter oficial, cuprinzînd o informație de actualitate și de interes public. ♦ *Buletin de știri* = serie de știri și scurte comentarii privind evenimentele la ordinea zilei, comunicate prin radio; radio-jurnal. *Buletin meteorologic* = informație asupra situației meteorologice prezente și asupra desfășurării ei în următoarele 1-2 zile. *Buletin medical* = scurtă relatare cu privire la evoluția bolii unei personalități și la tratamentul medical ce i se aplică. ♦ *Adeverință eliberată de o autoritate pentru a atesta ceva. Buletin de analiză medicală.*

3. Nume dat unei publicații periodice (în special a unei instituții sau a unei societăți), cuprinzînd scurte dări de seamă asupra activității lor, studii și informații de specialitate etc.; revistă. V. *anale, anuar, arhivă. Buletin bibliografic. Buletin documentar.* ♦ (Determinat prin « oficial ») Publicație periodică, cu caracter oficial, de stat, cuprinzînd legi, decrete, decizii etc. V. *monitor. După adoptarea legilor de către Marea Adunare Națională, ele sînt semnate de președintele și*

de secretarul Prezidiului și publicate în Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale. CONST. R.P.R. 19.

4. (De obicei determinat prin « de vot ») Listă cu numele candidaților la o alegere, cu ajutorul căreia votează alegătorul. *A introdus buletinul în urnă.*

BULEVĂRD, *bulevarde*, s. n. Stradă largă, dreaptă, plantată cu arbori de-a lungul trotuarelor. *Bulevardul gării se întinde către inima orașului curat și gătit cu tei. SAHIA, N. 54. Pe atunci nu erau cluburi, presă, bulevard. GHICA, S. 86.*

BULEVARDIER, *-Ă, bulevardieri, -e*, adj. (Franțuzism) De bulevard; fig. (despre opere dramatice) neserios, superficial, ușor, fără mare valoare. V. *frivol. Aproape o jumătate de veac, teatrul românesc a fost sufocat de teatrul bulevardier al autorilor parizieni. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2564.*

— Pronunțat: *-di-er*.

BULFĒU, *bulfeie*, s. n. Fiecare dintre cele două spețe care leagă partea de sus a jugului de policioară; lopătică. *Eiică mi-or tăia Bulfeie, Bulfeie, Dalbe strămurări, Pari pentru căldări. TEODORESCU, P. P. 454.*

— Pl. și: (s. m.) *bulfei* (PĂSCULESCU, L. P. 97).

BULGĂR, *bulgari*, s. m. Persoană făcînd parte din populația de bază a R. P. Bulgaria sau originară de acolo. *Cei doi vîslași erau bulgari. DUMITRIU, B. F. 158.*

BULGĂR, *-Ă, bulgari, -e*, adj. Care ține de sau se referă la R. P. Bulgaria; al bulgarilor; bulgăresc. *Poporul bulgar. Literatura bulgară. ♦ În sec. al IX-lea și al X-lea se formează statul feudal bulgar. IST. R.P.R. 56.*

BŪLGĂR s. m. v. *bulgăre*.

BULGĂRĂȘ, *bulgărași*, s. m. Diminutiv al lui *bulgăre*. *Bulgăraș de gheață rece, Vin, mîndro, de mîă petrece. JARNİK-BİRSEANU, D. 297. ♦ (Poetic) Undele veneau mai repezi, murmurau printre pietre ascuțite, săreau fărîmîndu-se în bulgărași de argint. SADOVEANU, O. III 364.*

BŪLGĂRE, *bulgări*, s. m. Bucată compactă, solidă (de obicei de formă sferică) de pămînt sau dintr-o materie oarecare. *Văzu de-o parte și de alta, ogoarele negre, printre bulgării cărora ieșeau sulitele verzi ale ierbi. DUMITRIU, B. F. 159. Zvirr! de vreo două-trei ori cu bulgări în mine, dar nu mă chitește. CREANGĂ, A. 49.*

— Variantă: *būlgăr* (LESNEA, I. 117, GOGA, P. 40) s. m.

BULGĂRĒSC, *-EĂSCĂ, bulgărești*, adj. Bulgar. ♦ Scris sau tipărit în limba bulgară. *Teancuri de traftoloage grecești, latinești, bulgărești, franțuzești, rusești și romînești... erau toată averea sfinției-sale. CREANGĂ, A. 134.*

BULGĂRĒȘTE adv. Ca bulgării, în felul bulgarilor; în limba bulgară. *Cîntau ceva prelung și de jale pe bulgărește. DUMITRIU, B. F. 158.*

BULGĂRI, *bulgăresc*, vb. IV. Trans. (Popular) A arunca cu bulgări în cineva. *Au stat pe marginea drumului bulgărînd cu dărmie un căire mic. GALAN, Z. R. 253.*

BULGĂRIE, *bulgării*, s. f. (Mold.) Grădină sau teren cu culturi de zarzavat. *În stînga, pe malul dinspre Galați, o bulgărie își întindea răzoarele lungi și liniile negre ale șanturilor, cu sticlă și de șuvițe de apă printre zarzavaturi. SADOVEANU, O. III 319.*

BULGĂROĂICĂ, *bulgăroaice*, s. f. Femeie care face parte din populația de bază a R. P. Bulgaria sau care este originară de acolo.

BULGĂRŌS, *-OĂSĂ, bulgăroși, -oase*, adj. (Rar) Cu bulgări, plin de bulgări; bolovănos. *Țarina este bulgăroasă.*

BULGŪR s. n. (Munt., Mold.) Grâu măcinat marc, rîșnit sau pisat; crupe de grâu. V. p a s a t. *Boș cu bulgur.* — După acestea se dau plachii, uneori făcute cu orez, dar mai de multe ori amestecate cu bulgur și cu păsat. TEODOR-RESCU, P. P. 168. † Mîncare gătită din bulgur. *Mă rog, sorioară, să-i poroncești să-mi facă un boș cu perișoară și alveonce... și puștinel bulgur, verișoară, 'cu învîrtită la sfîrșit.* ALECSANDRI, T. 187.

BULHĂC, bulhace, s. n. (Mold.) Băltoacă, mlaștină. *Și-aduc apa în căldare și-o varsă și face bulhac.* CORBEA, A. 16. *Și numai ce iată că vede în bulhac o scroafă cu doisprezece purcei.* CREANGĂ, P. 75.

BULIBĂȘĂ, bulibași, s. m. Conducător al unei cete de țigani.

BULICHĒR, bulichere, s. n. (Mold., Bucov.) Cușit mare și prost, care taie rău. V. c i o a r s ă, c u s t u r ă. *Scote bulicherul din teacă, îl dă pe aminari și începe a ciocirti un girneț de stejar.* CREANGĂ, P. 125.

BULÎN, buline, s. n. 1. Capsulă amilaceă (2), cașetă; foiță de amidon special pregătită pentru a împacheta în ea prafuri (care au un gust sau miros neplăcut) luate ca medicament; p. e x t. comprimatul sau praful medicamentos împreună cu capsula în care e închis. *Ca să nu bată la ochi, ținea în tabacheră prafurile pe care le mirosea și bulinele pe care le înghiea.* PAS, L. I 156.

2. Petec rotund de hîrtie dată pe o parte cu gumă arabică, cu care se lipesc plcurile, dosarele etc. *Scrisoarea era lipită cu un bulin.*

3. Desen rotund imprimat pe țesături. *Rochie cu buline.*

BULIŌN s. n. 1. Zeamă de pătlăgele roșii conservată, întrebuințată pentru a da gust și culoare mîncărilor. *O sticlă de bulion. Vinete în bulion.* † *Pastă de bulion* = zeamă de pătlăgele roșii fiartă pînă la îngroșare.

2. (Rar) Supă de carne fără zarzavat sau pastă făinoasă. † *Bulion de cultură (de microbi)* = supă de carne și oase, filtrată și sterilizată, servind la creșterea microbilor. — Pronunțat: -li-on.

BULŌN, buloane, s. n. Tijă cilindrică cu filet la o extremitate și cu un cap la cealaltă extremitate, care servește la îmbinarea demontabilă a două piese (ale unei mașini, ale unei construcții metalice sau de lemn). *Se clătina ca o mașină de trierat veche, care începe să se descheie din balamale și buloane.* DUMITRIU, V. L. 114.

BULŪC, bulucuri, s. n. 1. Număr mare de oameni strînși la un loc; mulțime, grămadă, droaie, gloată. *Curgeau [oamenii] pe uliță, o umpleau de umbre negre și de glasuri ce creșteau în strigăte și zarvă. Pe marginile bulucului unii alunecau în șanț.* DUMITRIU, B. F. 71. *Aruncă și el centura cu pistolul cum observa că fac toți cei din bulucurile adunate.* SADOVEANU, M. C. 107. *Cînd a ieșit Cos din bulucul celorlalți sfinți și a făcut doi pași, împăratul a ridicat fruntea și s-a uitat la el posomorit.* SADOVEANU, D. P. 89. † (Adverbial) a) În masă (compactă), în rînduri strînse, cu grămada, cu droaia, grămadă. *È mai bine să ne găsească pe toți buluc.* PAS, L. I 17. *După rînduiala călăreților osmanliți... slujitorii domnilor-sale Mihai și Ciornohut nu umblau buluc, că aveau pîlc de zece înainte, care să lumineze calea.* SADOVEANU, F. J. 705. *Iată-i toți buluc!* ALECSANDRI, T. I 98. b) Unul peste altul, toți deodată, năvălind, îmbulzindu-se, înghesuindu-se; p. e x t. repede, iute. V. b u z n a. *O împușcătură... ne-a scos buluc afară.* SADOVEANU, P. S. 127. *Înhăță pe Ana și pe Antonia de după git și ieși cu amîndouă buluc pe ușă.* HOGAȘ, M. N. 42. *Turcii casa-ncungura Și-n casă buluc intra.* ALECSANDRI, P. P. 131. † Fig. Belșug. *Pe pîrăul care se împînzea la vale din bulucul izvorului, inverzea o țesătură de buruiiană străină, cu foaia grasă și lucie.* SADOVEANU, F. J. 376.

2. (În vechea organizare a armatei din Țările Românești) Unitate tactică, detașament corespunzînd aproximativ efectivului unei companii de soldați; p. e x t. ceată de oameni înarmați. V. p î l c. *Cu mare strășnicie a pătruns mîria-sa în ordii, cit nimic nu-i putea sta în cale. Iar bulucurile sale de țărani și cazacii de la Nipru îl sprîjineau.* SADOVEANU, O. I 5.

BULUCBĂȘĂ, bulucbași, s. m. (Învechit) Comandant de buluc (2). V. s u t a ș, h o t n o g. *Hotnogii, sutașii și bulucbașii, cum s-au numit mai tîrziu, comandau o sută, iar chihăii... erau peste zece ostași.* BĂLCESCU, O. I 118.

BULUCBĂȘĒ, bulucbășii, s. f. (Învechit) Buluc (2). *Seimienii hătmănești împărții în zece bulucbășii.* BĂLCESCU, O. I 119.

BULUCĪ, bulucesc, vb. IV. 1. Refl. A se aduna grămadă, a se strînge la un loc; a se concentra, a se îngîrămădi. *Străpurăseră gloata înghiontindu-se și dînd din coate, și se buluciră în jurul celor doi.* DUMITRIU, B. F. 111. *Se perîndau unii după alții nori cenușii și se buluceau deasupra Droiilor, astupînd zărea amiezii.* SADOVEANU, M. C. 149. *Oamenii noștri s-au bulucit în trei locuri și așteaptă numai poruncă de la mîria-sa; i-or împresura și i-or stropși cu furcile [pe turci].* SADOVEANU, N. P. 193. † T r a n z. (Cu privire la ființe; urmat de determinări introduse prin prep. v spre *) A îmbulzi, a înghesui. *În preajma mănăstirii un vîiet surd creștea și... o mișcare înfrigurată tot mai mult bulucea lumea necunoscută spre sfîntul locaș.* SADOVEANU, O. I 525.

2. T r a n z. A face pe cineva să înainteze; a împinge, a îndemna, a îmboldi. *Luau vitele, turmele, bulucîndu-le cu ghioaga.* CAMILAR, T. 124.

BULUCĪT, -Ă, buluciți, -te, adj. (La pl.; despre oameni) Adunați la un loc, strînși grămadă; îngîrămădiți. *Se făcea seară și se vedeau pe ferestre, din ce în ce mai mulți, oamenii buluciți în uliță, bărbați și femei, așteptînd să înceapă sedința.* DUMITRIU, N. I. 73. † (La sg., despre un grup, o ceată de oameni) *Ceata intră în primărie, o umplu, rămase bulucită și sub tindă și la ferestre.* DUMITRIU, B. F. 68. *Se duse să vadă străjile de la Sărărie și oastea lui, bulucită la fîntina Păcurarului.* SADOVEANU, O. VII 128.

BULUGHĪNĂ, bulughine, s. f. (Mold.) Cartof. *De-acum vînd de-i mîncă și tu ceva. Iaca niște bulughine cu mujdei și cu mămăligă.* CREANGĂ, P. 153.

BULUMĂC, bulumaci, s. m. Stîlp de susținere sau grindă de lemn care se întrebuințează la case, la porți, la garduri de scînduri etc. *Avea o casă ascunsă în pădure, aproape de o gîrlă, făcută din bulumaci necoșiți.* VISSARION, B. 93.

— Variantă: bulumăc (v. ROM. noiembrie 1953, 18) s. m.

BULZ, bulzi, s. m. (Popular) Bulgăre (mai ales de substanțe alimentare), cocoloș. † Fig. *În pustietăți de piatră, unde cad izvoare în prăpăstii ca-n niște cupe, din veci s-au strîns, s-au frămîntat și s-au cernut în stropi nășipurile, și s-au ales bulzi de aur mari de nu-i poate ridica omul în brațe...* SADOVEANU, O. VII 145. *Nu mai tu mie să-mi dai... La Ișpas Un bulz de caș.* TEODOR-RESCU, P. P. 41. † Cocoloș făcut din mămăligă caldă, în care s-a pus brînză de oaie sau, mai rar, urdă; urs. *Scoteau din trăistuțe bulzii de mămăligă cu brînză și-i așezau la rînd ca să se prăjească în preajma gătejelor aprinse.* SADOVEANU, O. VIII 136.

BULZĪ vb. IV v. îmbulzi.

BULZĪȘ adv. (Regional) Într-un singur rînd, unul lîngă altul, alături. *Cei patru cai negri încordați, cu stele în frunte, veneau bulzîș mîncînd pămîntul.* SADOVEANU, O. III 629.

BULZIȘOR, *bulzișori*, s. m. (Rar) Diminutiv al lui *bulz*. [Abatele]-*urmă pilda boierului... aducînd cu lingura la buzele-i cărnoase unul din bulzișorii aurii (= sarmalele)*. SADOVEANU, Z. C. 46.

BUM interj. Onomatopee care exprimă zgomotul produs de o detunătură de armă, de o lovitură înfundată sau de o cădere.

BUMĂȘCĂ, *bumăști*, s. f. (Învechit) Bancnotă. *La nunta fetei lui Dobrică n-ași pus voi bumăști la urechile cailor?* BART, E. 293.

BUMB, *bumbi*, s. m. I. (Popular) Nasture. *Îmbrăcat în surtuc negru cu bumbi strălucitori de aramă*. CAMILAR, N. 120. *Sîrbul își deschise ciștiova bumbi de la pieptar*. GALACTION, O. I 181. *Soare galben, cît un bumb, Răsărit pentru furnici*. TOPÎRCĂȘANU, P. O. 153. ♠ Fig. *Luă în mîini capul femșii și-i sărută bumbul urechii*. REBREANU, R. I 176. 2. Mic ornament arhitectural de formă sferică. V. *glob, globuleș*. *Pe corpul edificului toate acele minunate birne, arcuiri, roșaje și bumbi de piatră sculptată și-au redobîndit... acele relieveri proeminente*. ODOBESCU, S. II 504.

3. Cui în partea de jos a corpului instrumentelor cu coarde, de care e legat cordarul.

BUMBĂC, (I) s. m., (II) s. n. I. Plantă textilă în formă de arbust care în mod obișnuit crește în regiunile tropicale și subtropicale, iar aclimatizată, și în regiunile cu climă temperată (*Gossypium*); fibrele pufoase care îi acoperă semințele se întrebunțează în industrie. *Acum, bumbacul crește pe malurile Oltului, pe vaste întinderi*. BOGZA, C. O. 389. ♠ Compus: *bumbac-de-cîmp = bumbăcăriță*.

II. 1. Puf vegetal format din fibrele textile produse de semințele bumbacului (I) și întrebunțat, nectors, în industrie și comerț; p. ext. vată. *S-a tologit așa îmbrăcat, cum era, pe un divan moale ca bumbacul*. CREANGĂ, P. 302. *Și de frig la piept și-ncheie tremurînd halatul vechi, Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi*. EMINESCU, O. I 132. ♠ Expr. *A avea bumbac în urechi = a nu auzi bine; a se face că nu aude bine*.

2. Fir răsucit de bumbac (II 1), întrebunțat la cusut (v. ață, ațică, *bumbăcel*) sau la țesut. *Pinză de bumbac*. *Urzeală de bumbac*.

3. Țesătură de fire de bumbac (II 1). *Fochiștii, ne-spălași, nerași, cît îi șinea drumul, ieșeau cite unul din tartarul căldurilor, pe jumătate goi, cu gîtul învelit în șalțul lor de bumbac*. BART, E. 47. *Lasă-mă, măică, să zac, Pe perină de bumbac, În brațele cui mi-i drag!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 96. *Și ți-ai făcut [iic] de bumbac, Tuturor să fii pe plac*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 245. ♠ *Bumbac mercerizat* v. *mercerizat*.

BUMBARĂ s. f. v. *cumbara*.

BUMBAȘIR s. m. v. *mumbașir*.

BUMBĂCĂR, *bumbăcări*, s. m. Lucrător care se ocupă cu scărmanatul și torsul firelor de bumbac.

BUMBĂCĂRIȚĂ, *bumbăcărițe*, s. f. Nume dat la două specii de plante erbacee, cu flori brune-roșiatice sau verzi-negricioase, cu peri care, în stadiul de fructificare, sînt ca lina și ajută fructul la zburat (*Eriophorum angustifolium*, *Eriophorum latifolium*); *bumbac-de-cîmp*, *linărică*, *linăriță*.

BUMBĂCĂREĂSĂ, *bumbăcărese*, s. f. Lucrătoare care scărmană și toarce firele de bumbac.

BUMBĂCĂRIE, *bumbăcării*, s. f. I. Industria prelucrării bumbacului.

2. (Cu sens colectiv) Produse confecționate din bumbac; cantitate mare de țesături de bumbac.

3. Teren plantat cu arbuști de bumbac.

BUMBĂCEALĂ, *bumbăceli*, s. f. I. Bumbăcit, vătuire. 2. Fig. (Familiar) Bătaie.

BUMBĂCĂL s. n. Așa de bumbac mercerizat, întrebunțată mai ales pentru broderie. *Cămeși de borangic, alese cu bumbăcel*. SEVASTOS, N. 90.

BUMBĂCĂI, *bumbăcesc*, vb. IV. Tranz. (Rar) A captuși cu bumbac; a vătui.

BUMBĂCĂIT s. n. Acțiunea de a bumbăci; vătuire.

BUMBEN, -Ă, *bumbeni*, -e, adj. (Numai în expr.) A dormi bumben = a dormi adînc, a dormi dus, a dormi tun. *Se uită pe la soții săi, care toși dormeau bumbeni, și piș! piș! trecu în camera fetei de împărat*. ISPIRESCU, L. 377. *A rămîne mort bumben = a rămîne mort, țeapăn*. *Se mai zvîrcoli ce se mai zvîrcoli dihania, și rămase moartă bumbenă*. ISPIRESCU, L. 343.

BUMERĂNG, *bumeranguri*, s. n. Armă de aruncat folosită de australieni, avînd forma unui baston de lemn îndoit sau a unei seceri și care, datorită formei precum și modului cum este aruncată, revine singură la locul de pornire.

BUN¹ adv. (Exprimă o aprobare sau face trecerea, aprobativ, de la o idee la alta) Bine, da, așa, așa da. *Bun, măi Chirică, ia acum vād și eu cū nu ești prost*. Hai! cît sū-ți dau pe an, ca sū te tocnesti la mine? CREANGĂ, P. 150. *Cite i-au mai rāmas? — Patru bucăți, domnule judecātor*. — *Bun! ia acuși avem sū ne înțelegem cit se poate de bine*. CREANGĂ, A. 149. *Cu tine, și numai cu tine m-oi întrece din chiuit; și care-a chiui mai tare, acela sū ieie banii*. — *Bun!... zise Dānilă în gînd; las'cā te-oi chiui eu, măi Michidūță!* CREANGĂ, P. 53.

BUN², *buni*, s. m. Bunic. *Îi răspuneră cā bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri*. ISPIRESCU, L. 9. *Poeziile lui [Iancu Văcărescu], ca și ale tată-său și ale bunu-său, se copiau și treceau din gură în gură*. GHICA, S. 484. *Șașa mea... seamānă bunului sūu, care a fost grenadir*. NEGRUZZI, S. I 59.

3. **BUN**³, *bunuri*, s. n. I. Ceca ce este util sau necesar societății sau individului pentru a-i asigura bunăstarea, viața fericită. Nivelul de trai al oamenilor muncii s-a îmbunătățit zi de zi, permițînd astăzi muncitorului sovietic, țăranelui colhoznic un trai îmbelșugat, o folosire a tuturor bunurilor materiale și culturale care înfrumusețează viața omului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 382. *Stăpîinii noștri de pînă acuna ne-au șimut într-o anume îngrădire în ce privește politica*. *Ne-au îndemnat sū ne ocupăm de viața viitoare și de bunurile sufletești pe altă lume, în vecii vecilor amin*. SADOVEANU, M. C. 113. [Bogașii] *pedeșe vā măsoară Cînd mina v-o întîndeși la bunuri zîmbitoare*. EMINESCU, O. I 60. ♠ (Ec. pol.) Obiect sau valoare care are importanță în circulația economică.

2. Tot ce posedă cineva (o colectivitate sau un individ); avut, posesiune, proprietate, avere. *Bunuri mobile și bunuri imobile*. ⊃ *Bogașii* de orice natură ale subolului, fabricile, uzinele și minele, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală... *constituie proprietate de stat, bun comun al poporului*. CONST. R.P.R. 11. *Locuitorii Bucureștilor și ai Tirgoviștei, părăsindu-și casele, se ridicaseră cu tot bunul lor și însoțiseră armata în retragerea ei spre munți*. BĂLCESCU, O. II 97. ♠ *Bogașie, avuție*. *De la peșteră pînă la apa din apropiere, pașii unei generații sfîrșiră prin a bătători pămîntul, iar generațiile următoare au moștenit poteca și au păstrat-o, ca pe un mare bun lăsat de strămoși*. BOGZA, C. O. 93. *A început să-i fāgăduiascā toate bunurile din lume*. ISPIRESCU, L. 2.

3. (Mai rar) Rod, rezultat, folos. *Bădita Neonil îi scrisese cā tot bunul muncii coloniştilor avea sū fie privegheat de ea*. SADOVEANU, P. M. 237.

4. Calitate, virtute. *Singurul meu bun e memoria, O memorie de optprezece carate.* JEBELEANU, C. 9. *Multe bumuri are omul, Dar virtutea cea mai mare E să nu se fie mindru Cu virtuțile ce are.* COȘBUC, P. I 75.

BUN⁴, -Ă, buni, -e, adj. (În opoziție cu rău) Care are însușiri pozitive.

1. (În sens moral; despre oameni și despre ceea ce ține de natura omului) 1. (Despre oameni) Care face în mod obișnuit bine altora, care se poartă bine cu alții; binevoitor, blînd, blajin. *Maria era... frumoasă ca primăvara, bogată ca toamna și bună ca o fată mare.* RETEGANUL, P. IV 64. *Eu is bun cit is bun, dar și cînd m-a scoate cineva din răbdare!* CREANGĂ, P. 253. *Măria-ta, ca domn, fii bun și blînd, fii bun mai ales pentru aceia pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.* KOGĂLNICEANU, S. A. 110. \diamond Ex p r. Bun la inimă = milos, milostiv, îndurător. *Era bun la inimă... și nu asupra pe văduvă, nici pe sărman.* ISPIRESCU, L. 393. *Ostașul acesta e un om bun la inimă și milostiv.* CREANGĂ, P. 298. Bun, rău = oricum ar fi. *Biata baba mea, bună, rea cum este, tot a știut ce-mi trebuie la drum.* CREANGĂ, P. 134. *Oameni bunii formulă cu care ne adresăm unor ascultători. Oameni bunii! Toate cele spuse [în hirtia împăratului] sînt minciuni.* BENIUC, V. 157. *Iertați-mă, oameni bunii.* NEGRUZZI, S. I 149. \diamond (Substantivat, în ex p r.) Bun și rău sau rău și bun = toată lumea, oricine (fără deosebire). *Întindea masă mare pentru bun și pentru rău.* ISPIRESCU, L. 80. *În călătoria ta ai să ai trebuință și de răi și de buni.* CREANGĂ, P. 198.

2. Care își îndeplinește îndatoririle morale și sociale legate de o anumită situație. *Tată bun. Soț bun. Cetățean bun.* \square *Ion al Anei... L-ai știut... E mort de-un veac! Și bun creștin, Tot cînta ne-a făcut.* COȘBUC, P. I 229.

3. Îndatoritor, amabil, draguț. *Spune-mi, dacă ești bun, unde vine strada asta.* \diamond Ex p r. Fii bun! = te rog, ai bunătatea. *Prea tare nu vă grăbiți, Ci fiți buni și săboviți.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 495.

4. (Despre copii) Cuminte, ascultător; care are grijă de părinți (cînd aceștia sînt în suferință, bătrîni etc.).

5. (Despre lucrurile și faptele oamenilor) Corect, cinstit, cuviincios, frumos; milos. *Purtare bună. Vorbă bună. Suflet bun.* \square *Bunicul făcuse o faptă bună, eram și eu părtaș la ea.* SADOVEANU, N. F. 28. *Inima ta cea bună te ajută.* CREANGĂ, P. 214. *Dă-le pildă bună.* NEGRUZZI, S. I 250. \diamond (Ironic) *Cum i-a venit sufletul la loc, oligarhia și-a luat iar bunelile clasice nărauri!* CARAGIALE, O. III 188. \diamond Sfat bun = sfat cuminte, înțelept. \diamond Loc. a d v. Cu buna = cu bineșorul, cu binele; cu vorbe bune; de bunăvoie. *Nu e chip să-i faci cu buna Să-și păzească drumul lor!* COȘBUC, P. I 226. *Nu-l injuți așa cu buna Pe vișel.* COȘBUC, P. I 96. *Atunci să stăm și noi la bătaie. Însă numa cînd n-ar hi cu putință Dă a scăpa ș-a să-mpăca cu buna.* BUDAI-DELEANU, T. 109. \diamond Ex p r. Bun suflet de om = om bun. *Bun suflet de om e acesta și n-ar trebui să meargă nerăspălit de la fața ta.* CREANGĂ, P. 299. A fi (sau a ajunge) în mîini bune = a fi (sau a ajunge) în mîini sigure. A privi (pe cineva) cu ochi buni v. o c h i. A pune o vorbă bună pentru cineva = a interveni în favoarea cuiva. \diamond Compus: bună-purtare = purtare conformă normelor moralei și ale educației. \diamond Certificat de bună-purtare = a) (ieșit din uz) certificat în care se atestă purtarea corectă a cuiva într-un serviciu, în școală etc. *I-a trimis poza și două certificate: unul de absolvent a două clase de seminar, și altul de bună-purtare ca fost sergent la infanterie.* BASSARABESCU, S. 73; b) fi g. recomandăție orală sau laudă adusă cuiva.

6. Caracteristic omului multumit, vesel. *Dispoziție bună.* \diamond Ex p r. A fi în toane bune = a fi bine dispus.

II. (Exprimă însușirea de a produce satisfacție)

1. Care face sau prinde bine; care face plăcere; plăcut, satisfăcător, convenabil, agreabil, îmbucurător. *Primire bună.* \square *Ce mai știi de pe la tîrg? — ... Ia, nu prea bune vești.* CREANGĂ, P. 77. \diamond Ex p r. (Ironic) A i-o face bună sau a-i face (cuiva) una bună = a-i face (cuiva) o pozna sau un mare rău. *Nu știu cine a fost pe la mine pe acasă în lipsa mea, că știu că mi-a făcut-o bună.* CREANGĂ, P. 30. A o păși bună = a o păși, a da de bucluc, a da de dracul. *Mai duceți-vă și la altă casă, că eu umul știu c-am pășit-o bună.* CREANGĂ, P. 160. *Bună treabă!* = frumos! n-am ce zice! *Voi... să huzuriți de căldură, iară eu să crăp de frig. Buună treabă!* CREANGĂ, P. 252. *Na-ți-o bună!* = (exprimă uimire, ciudă) na! asta-i acum! asta mai lipsea! *Prin postul cel mare se răspîndește vuiet printre dascăli despre desființarea catiheșilor și trecerea celor mai tineri dintre noi la Socola.* — *Na-ți-o bună, zise Trănea.* CREANGĂ, A. 114. *Na-ți-o bună că și-am frînt-o!* se zice aceluia care, într-o situație grea, propune o soluție nepotrivită sau opusă celei așteptate; *na-ți-o frîntă că și-am dres-o.*

2. (Despre mincări și băuturi) Plăcut la gust, gustos. *V. delicios. Vin bun.* \square *Peștele e bun numai viu, prins de mina omului.* SADOVEANU, N. F. 28. *Nu era bolnav la care... să nu-i trimită ceva bun, îndată ce auzea de boala lui.* RETEGANUL, P. IV 35. *Bune sarmale ai mai făcut!* CREANGĂ, P. 32. *Găina bătrîna face zama bună.* NEGRUZZI, S. I 251. \diamond Ex p r. (Depreciativ) *Poamă bună* = om de nimic, secătură.

3. Bogat, îmbelșugat. *Recoltă bună.*

4. (Despre miros) Frumos, plăcut. *Trandafir cu bun miros, Drag mi-i, doamne, cel frumos.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 34.

5. Liniștit, tihnit, fericit. *A duce viață bună cu cineva.* \square *De atunci nurorile n-au mai avut zi bună în casă cu baba.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 22. \diamond (Ca element de formare a numeroase formule de salut și de urare) *Bună ziua!* (sau *ziua bună!*) *Bună seara!* *Bună dimineața!* *Noapte bună!* *Noroc bun!* *Intr-un ceas bun!* *Drum bun!* *Rămas bun!* etc. \square *De-ai sosit cu gînduri bune, Noi un « bun venit » și-om spune.* CASSIAN, în POEZ. N. 114. *Mai bun lucru, moș Căli-fare!* — *Mulțumim d-tale, nepoate.* GALACTION, O. I 47. *Bun sosit la noi, voinice, zise craiul, cam cu jumătate de gură.* CREANGĂ, P. 197. *Bun înțînșul, voinice!* *Nu ai trebuință de slugă la drum?* CREANGĂ, P. 199. *Bună calea, drumețule!* — *Bună să-ți fie inima, cum și-i cătătura.* CREANGĂ, P. 200. *Bună vreme, măi băiete!* — *Mulțămim, voinic străin!* EMINESCU, O. I 84. *Bun lucru, bade, la plug!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 270. (Familiar) *La bună vedere* (= la revedere), *dămilor!* SADOVEANU, P. M. 158.

III. (Despre ființe și lucruri; uneori urmat de determinări introduse prin prep. « de », « pentru » sau « la ») Care are calitățile proprii destinației sale.

1. Potrivit, apt (pentru ceva), corespunzător unui anumit scop, unei anumite întrebunțări; p. ext. care-și îndeplinește bine menirea. *Pămînt bun pentru cultura bumbacului.* *Apă bună de băut. Vacă bună de lapte.* \square *Căruga lui... era o căruță bună, încăpătoare și îndeminatăc.* CREANGĂ, P. 106. *Ești bun de însurat!* CREANGĂ, P. 154. *Vreo șase salcîmi... ce nu sînt bune nici de fec, nici de umbră.* NEGRUZZI, S. I 71. *De nimic nu mai sînt bun.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 381. \diamond Ex p r. Bun de tipar (sau de imprimat), formulă prin care cineva dă autorizația de a se tipări o lucrare pe baza ultimei corecturi. (Substantivat) *Așteptăm bunul de tipar.* Bun și aprobat, formulă care se pune pe acte sub semnătură privată, ca dovadă de aprobare. *Bun pentru... = valabil pentru... \diamond (Despre corpuri) Bun conducător de căldură (sau de electricitate) = prin care căldura (sau electricitatea) se transmite cu ușurință. *Metalele sînt, în general, bune conducătoare de căldură și de electricitate.**

2. (Despre organele corpului) Care funcționează bine; (despre funcțiunile fiziologice) care se îndeplinește, se desfășoară normal. *Ochi buni. Dinți buni. Stomac bun. Digestie bună. Respirație bună.* ⇨ Ex pr. *Bun de gură* = vorbăreț, limbut, guraliv. *Bună de gură Tudorița, neavasta cantonierului.* STANCU, D. 232. *Nu fi bun de gură!*... *Vorba multă e sărăcie omului.* NEGRUZZI, S. I 247. *Bun de mină* = îndeminatic. *Și mai are încă...* *Voiniceii levinți cu armele-n dinți, Feciori buni de mină, Căliți, tari de vină.* ALECSANDRI, P. P. 63. *Bun de picioare* = iute, sprinten.

3. (Despre îmbrăcăminte și încălțăminte) Neuzat, puțin uzat; p. ext. nou, de zile mari, de sărbătoare. *Am încălțat pantofii cei buni.* ⇨ *Se îmbracă cu hainele ce le avea el mai bune.* ISPIRESCU, L. 33. *Săracă mîndra mea...* O găsiu c-o sucnă rea: Pe cea bună și-o cîrpea! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 442.

4. (În opoziție cu prost) De calitate superioară; p. ext. prețios, scump, de preț. *Marfă bună. Stofă bună.* ⇨ *Ștergarele erau de mătase și în țesătură cu fir de cel bun și cu mărgăritare.* ISPIRESCU, L. 38. *Calul bun și mîndrele, Alea-mi mîncă zilele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 15. ⇨ Ex pr. *Brînză bună în burduf de cîine v. brînză.*

5. Veritabil, autentic; pur. *Aur bun. Argint bun.* ⇨ Ex pr. A o lua de bună = a crede (ceva) adevărat sau bine; a lua (ceva) în serios. *Eu am făcut greșeala că te-am crescut prea moale și tu ai luat-o de bună.* DUMITRIU, B. F. 45. A o ține (una-și) bună = a susține un lucru cu insistență. A ști una și bună = a ști (sau a spune) un singur lucru, a nu mai ști (sau a nu mai ține seamă) de altceva; a avea o părere hotărîtă, pe care nimic n-o poate zdruncina. *Așa sînt eu în felul meu, știu una și bună.* CREANGĂ, P. 203. A i se prinde (ceva) de bun = a trece drept adevărat, a fi crezut. *Spîmul, văzînd că i s-au prins minciunile de bine, chemă la sine pe Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 208. ⇨ (Despre măruri; în opoziție cu alterat, falsificat) *Lapte bun. Unt bun.*

6. (Despre bani; în opoziție cu vechi) Care circulă, care are putere de circulație, care are curs, care umblă; (în opoziție cu fals) emis de o autoritate îndreptățită. *Banii aceștia nu mai sînt buni.* ⇨ Ex pr. A trăi (pe lîngă cineva) ca banul cel bun = a se bucura de mare considerație, de mare atenție și grijă (din partea cuiva), a fi foarte prețuit (de cineva). *Am să te ieu cu mine și-i trăi pe lîngă noi ca banul cel bun.* CREANGĂ, P. 175.

IV. (Despre persoane, mai ales despre profesioniști, artiști etc.) Înezestrat, talentat, priceput, capabil, destoinic, vrednic; p. ext. dibaci, iscusit, îndeminatic, abil. *Mecanic bun. Profesor bun. Navealist bun. Tenor bun. Elev bun.* ⇨ *Buni țîrgoveți, Nu s-ajung din preț.* BENIUC, V. 162. *De nu-ți fi mîncători și băutori buni, v-ați găsit beleaua cu mine.* CREANGĂ, P. 259. *Caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGRUZZI, S. I 147.

V. (Exprimă însușirea de a fi favorabil sau util) 1. (Despre timp, fenomene atmosferice etc.) Favorabil, prielnic; frumos. *Ce vreme bună pentru semănături!* DUMITRIU, B. F. 90. *Cerul se arăta albastru și bun. Firele albe de nori se fărmaseră ușoare ca fumul.* SAHIA, N. 62. *Dînd... un vînt bun, corăbiile mergeau ca săgeata.* ISPIRESCU, L. 25.

2. Folositor, util, de folos. *Ți-oi cădea și eu vreedată bun la ceva.* ISPIRESCU, L. 19. *Pribegia cui e bună? La feciorul fără numă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 198. ⇨ Ex pr. A nu-i fi de-a bună = a nu avea nici un folos (de ceva), a nu-i folosi la nimic. *La vreo șaptezeci de ani a plecat la Sfîntul Munte și la Ierusalim, unde a făcut daruri scumpe...* *Nu i-a fost de-a bună.* PAS, Z. I 157. *Ce fi-o bun (sau bună)? sau la ce bun? = la ce folosește? ce folos? Vine ea și turturica mai pe urmă, dar ce fi-e bună?* CREANGĂ, P. 274.

3. Avantajos; rentabil. *Preț bun.* ⇨ *Harabagia... e mai bună [decît cărușia], că ai a face tot cu marfă vie, care la deal se dă pe jos, la vale — pe jos, iar la popas — în cărușă.* CREANGĂ, P. 107.

4. (În credințele superstițioase, mai ales în basme; ca determinant pe lîngă «semn») Prevestitor de bine. *Aista nu-i semn bun, după cît știu eu.* CREANGĂ, P. 186. ⇨ Ex pr. A nu fi (de-a) bună (cuiva sau cu cineva) = a prevesti ceva rău, a nu fi de bun augur. *Mama lui clătina din cap: Nu-i a bună cu băiatul nostru!* SANDU-ALDEA, D. N. 159. *Ce să fie acolo?... — Ce e, nu e d-a bună.* DELAVRANCEA, S. 196.

VI. (Intensifică înțelesul cuvîntului pe care îl determină) 1. Zdrăvăn, strășnic, solid. *Trage un somnuleț bun.* ISPIRESCU, L. 335. *Cum s-a întors... acasă, a și poruncit să-i facă un foc bun în sobă.* CREANGĂ, P. 87. *Deașgii pe cal punea, Una bună că-i dădea. Și din gură mi-și grăia...* TEODORESCU, P. P. 503.

2. (În legătură cu noțiuni cantitative) Considerabil, însemnat, mare. O sumă bună de bani. ⇨ *Loc. a. d. v. O bună parte (din... sau dintre...)* = o parte însemnată, un număr considerabil. *Începură să răsară ca din pămînt valuri de oameni. Strada deveni neîncăpătoare și o bună parte se urcară pe clădiri.* SAHIA, N. 107. *În bună parte* = în mare măsură, în mare parte. *Lucrul e în bună parte terminat.* O bucată bună sau o bună bucată (de timp, de loc) = o bucată lungă (de timp, de loc).

3. Întreg, plin; p. ext. mai mult decît... și mai bine. *Am băut două pahare bune de vin. Pină acolo sînt 10 kilometri buni.* ⇨ *Pin'la ziua albă mai erau ca două ceasuri bune și era vremea cînd plantele se umezesc.* CAMILAR, TEM. 145. *Pentru fiecare măr, patru sute bune [de lei].* RETEGANUL, P. II 78. ⇨ (În legătură cu noțiuni abstracte) Desăvîrșit; deplin. *Baiazid, privind la dînsul, îl întreabă cu dispreț: Ce vrei tu? — Noi? Bună pace!* EMINESCU, O. I 146. ⇨ *Loc. a. d. v. Do bună seamă v. seamă.* ⇨ Ex pr. *Pace bună!* v. *pace.* ⇨ *Compușe: bun-plau v. plac; bună-știință = conștiință deplină în săvîrșirea unei fapte. Complicete a înlesnit delictul cu bună-știință.* ⇨ (Precedînd un adjectiv și accentuînd ideea exprimată de acesta) Pe deplin, de tot, cu desăvîrșire, de-a binelea, definitiv. *Ceîlaltî ne-maicăvînd încotro șovăi, diata rămase bună făcută.* CREANGĂ, P. 15. *Crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* EMINESCU, N. 108. *M-o luat bun teafăr din sat.* ALECSANDRI, I. 4. ⇨ *Bun bucuross v. bucuross.*

4. (În legătură cu noțiuni temporale, în loc. a. d. v.) Întro bună zi (sau dimineață) = o dată, într-o zi (sau într-o dimineață), pe neașteptate. *Ai! ce s-or mișca-ntr-o bună zi Munții Apusen!* BENIUC, V. 27. *Întro bună dimineață, feciorul... îi și aduce o noră pe captieri.* CREANGĂ, P. 8. *De cu bună vreme = de timpuriu; din timp. Pe la cina cea bună = pe înnoptate. Colo pe la cina cea bună nimereste... într-un sat.* RETEGANUL, P. I 11.

VII. (Despre relații de înrudire; în opoziție cu vitreg) Adevărat, de singe. *Tată bun. Mamă bună. Frate bun.* ⇨ *Ai fi zis că e soră bună și de numă și de tată cu celelalte două.* DELAVRANCEA, S. 92. ⇨ *Fig. Apa e soră bună cu focul, dar apa e soră mai mare, căci biruie focul, îl stinge.* ȘEZ. III 101. *Înșelătorul e frate bun cu amăgitorul.* ⇨ (În opoziție cu văr de-al doilea, de-al treilea etc.) *Văr bun* = văr primar. ⇨ (Despre prieteni, vecini etc.) Devotat, sincer, apropiat. ⇨ *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat așteapt-afară.* EMINESCU, O. I 103. *Feciorul de lîngă tine Era bun prețin cu mine.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 244.

VIII. (Reflectînd concepția claselor exploatare, despre familie, neam, nume, viață; în opoziție cu de jos, de neam prost) Nobil, ales, distins. *Familie bună. Casă bună.* ⇨ *Asta meserie, mă!... Curată, cu lume bună de la care poți să înveți multe.* PAS, Z. I 278. *Spune,*

bade, maică-ta Să nu mă grăiasc-n sat, Că cu nu te-am fărmeccat; Cînd voi sta de-a fermeca, Nu farmec din viața ta, Ci farmec de viață bună, De-aș sedea-n tenniș-o lună. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 270. ✧ (Substantivat) *Mesenii, cu buni, cu proști, se plecară și le adunară [mărgăritarele].* ISPIRESCU, L. 40.

BUNAVESTIRE s. f. Sărbătoare religioasă creștină (25 martie); blagoveștenie.

BUNĂ, *bune*, s. f. Bunică. ✧ *Expr.* De cînd a fost buna fată = de demult; de cînd era bunica fată (mare). *Să vii, bade, și la mine, Ca să-mi far milă de tine Cu-o cojiță de mălai... Pe poliță aruncată, De cînd a fost buna fată.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 260.

BUNĂ-CREDINȚĂ s. f. (În opoziție cu rea-credință) Convingere intimă a cuiva că ceea ce face este bine; sinceritate, onestitate. ✧ *Loc. a dj.* De bună-credință = sincer, cinstit, onest.

BUNĂ-CUVINȚĂ s. f. Purtare cuviincioasă (față de cineva). V. politețe. *Se purtă cu mare bună-cuviință.* ISPIRESCU, L. 39. *Buna-cuviință cerea ca vizitele lui să fie mai rari.* NEGRUZZI, S. I 111.

BUNĂOĂRĂ adv. De exemplu, de pildă, cum ar fi, să zicem. *Unii citesc ziare, cărți. Bunăoară Omyrie, are o carte care spune ce-s stelele.* CAMILAR, TEM. 84. *Merse la stejarul de care fusese legat, îl smulse din pămînt... îl luă pe umăr, cum iai o greblă bunăoară, și hai cu el spre sat.* RETEGANUL, P. V 34. *Îmi vei răspunde că e bine... Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară.* EMINESCU, O. I 137. *Aș vrea... să aud, ca prin vis, o muzică plină de farmec, bunăoară ca cea din opera Guilom Tell a lui Rossini.* CDOBESCU, S. III 93.

— Variantă: bunioară (M. I. CARAGIALE, C. 22) adv.

BUNĂSTĂRE s. f. Prosperitate. *Statul democratic-popular sprijină pe țărani cu gospodării mici și mijlocii și pe meseriași, cu sc. pul de a-i feri de exploatarea capitalistă, de a sporii producția realizată de ei și de a ridica bunăstarea lor.* CONST. R.P.R. 12.

— Forme gramaticale: gen.-dat. *bunăstării și buneistări.*

BUNĂTATE, (I 3, II) *bunătați*, s. f. I. I. Înșușirea de a fi bun (I 1), înclinarea de a face bine; p. ext. îndurare, milă, îngăduință, blîndețe. *Tata a ris cu bună-tate.* SADOVEANU, N. F. 14. *Simțirea, ca și bună-tate, deopotrivă pot să piară... din omul re ajuns o fiară.* MACEDONSKI, O. I 62. *A îndreptat-o și ea, cu multă bună-tate și blîndeță, la soră-sa cea mai mare.* CREANGĂ, P. 91.

2. Bunăvoință, amabilitate. *Îi răspuse cu bună-tate.* ✧ *Expr.* Ai bună-tate (sau bună-tatea) sau fii bună-tatea (să...) = te rog, fii bun. *Ai bună-tatea de-mi deschide ușa.*

3. (De obicei la pl. și construit cu verbul «a face») Faptă bună, binefacere, bine. *Multe bunătați... făcuse oamenilor.* ISPIRESCU, L. 295. ✧ (Ironie) *Multe bunătați mai făcuse și ea în viața ei!* CREANGĂ, P. 315.

4. Gust bun, plăcut (al unei mîncări sau al unei băuturi). *Începe a bea lacom la apă și a-și linge buzele de dulceața și bună-tatea ei.* CREANGĂ, P. 214.

II. (Concretizat; mai ales la pl.) I. Ceva bun de mîncat, de o calitate deosebită; mîncare sau băutură bună. *Lui domnu inginer a nostru [i-a adus] o ploscă cu rachiu de afine. Cunoaște domnu inginer a nostru asemenea bună-tate.* SADOVEANU, N. F. 10. *Mergeam cu trăsura în luncă — tata, mama, copiii și coșurile cu bunătați — ca să mîncăm pe iarbă verde.* GALACTION, O. I 8. *Nu tot umbლაți după bunătați; mai mîncăți și răbdări prăjite.* CREANGĂ, A. 110.

2. Lucru de calitate foarte bună. *Am cumpărat o stofă, o bună-tate!* ✧ (Cu determinări introduse prin prep. «de» arată calitatea determinantului) *Na ploscuța aceasta și be dintr-însa, că-i păcat să se piardă bună-tate de băutura ca aceasta.* SBIERA, P. 39. *Peste nouă luni de zile născu o bună-tate de copilăș.* ISPIRESCU, L. 133. *Uite cum îmi năpăstuiam bună-tate de nevastă!* ȘEZ. V 10.

3. (La pl. și, cu sens colectiv, la sg.) Averi, bogății. *Era să cadă jos Ioaneș cînd văzu atîta bună-tate: aur peste aur, galbeni mîndri, noi.* RETEGANUL, P. IV 12. *Se folosea de bunătațile pămîntului.* SBIERA, P. 304. *Toate bunătațile de pe lume erau acum în palaturile lor.* CREANGĂ, P. 85. *Țarigradu-i oraș mare, Multă bună-tate are.* ȘEZ. IV 8.

— Pl. și: (II I) *bunătațuri* (SADOVEANU, N. F. 23, G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 68).

BUNĂVOIE s. f. (Numai în loc. a dv.) De bună-voie sau de bună-voia mea (sau ta etc.) = a) nesilit de nimeni, din proprie inițiativă; bucuros. *Aș zice să pleci mai bine de bună-voie.* CARAGIALE, O. III 47. *Am bună-nădejde să isprăvești cu bine slujba cu care te-ai însărcinat de bună-voie.* ISPIRESCU, L. 18. *De bună-voia lor trăiau exilați.* EMINESCU, N. 83; b) de la sine, singur, fără intervenție din afară. *Să știi c-a răposat el singur, de bună-voia lui.* GALAN, Z. R. 250.

BUNĂVOINȚĂ s. f. I. Purtare sau atitudine binevoitoare (față de cineva); îngăduință. *Cu toată bunăvoînța ce avea, se lehamestește și de binefacere și de tot.* CREANGĂ, P. 332. *Solii... fură ascultați cu multă bunăvoînță.* BĂLCESCU, O. II 271.

2. Tragere de inimă (pentru a face ceva). *Tovarășul acesta lucrează cu multă bunăvoînță.*

— Forme gramaticale: art. *bunăvoînța*, gen.-dat. *bunăvoînței* și (mai rar) *bunei-voînțe*.

BUNCĂR, *buncăre*, s. n. Siloz de înmagazinare a cărbunilor sau a minereurilor. *Noroc de bătrîn că sta lângă buncăr și m-a scos.* DAVIDOGLU, M. 71. ✧ Compartiment destinat depozitării cărbunilor la navele care folosesc cărbuni.

BUNDĂ, *bunde*, s. f. I. Haină de postav lungă și largă, cu mîneci, îmblănită (uneori împodobită cu cusături), pe care o poartă bărbații; (Transilv.) blană mare făcută din piei de oaie (de obicei cu lîna în afară), întrebunțată de țărani ca îmbrăcăminte de iarnă. V. *b u r c ă*, *cojoc*, *sarică*, *șubă*. *S-a învoit... să coase pentru țîrgul de toamnă o bundă, adică o blană de miel lungă pînă la pămînt, albă și împodobită cu flori cusute-n ibrișin.* SLAVICI, O. II 85. *Tinărul Socol... așternu bunda sa pe obîncul șelei.* ODOBESCU, S. I 146.

2. (Mold.) Ccojocel scurt, fără mîneci, făcut din piei de miel și avînd pe față desene executate din fire de lînă de diferite culori, pe care-l poartă țărani și țărancele; bondiță, pieptar. V. *cojocel*, *ilic*. *Fratele mamei era un bărbat mare și spătos, cu chimir lat și cu bundă.* SADOVEANU, N. F. 12. *Se bătu de două ori cu palma peste bunda-i unsuroasă.* SADOVEANU, O. VI 512.

— Pl. și: *bunzi* (REBREANU, R. I 214). — Variantă: *bôndă* (BELDICEANU, P. 62) s. f.

BUNDIȚĂ, *bundițe*, s. f. Diminutiv al lui *b u n d ă*. 1. v. *b u n d ă* (I).

2. (Mold., Bucov.; în forma *bondiță*) v. *b u n d ă* (2). *Flacăii cu țări strînși pe vină, cu bondițe înflorite pe trup, cu cămăși cu pui.* SADOVEANU, O. I 73. *Toți de-a rîndul îmbrăcați cu cămeșuice cusute cu bibiluri și albe cum e helgea, cu bondițe mîndre, cu țări de gigaie și încălțați cu opincușe.* CREANGĂ, A. 75. — Variantă: *bondiță* s. f.

BUNDUC adj. m. v. *bondoc*.

BUNĒL, bunei, s. m. Bunic.

BUNGĒT, bungeturi, s. n. Pădure deasă și întunecoasă; loc în pădure unde copacii sînt mai deși; deși. *Și-a săltat pușca în spate, a îndemnat calul cu pîntenii și s-a dus prin lumina lui august, pînă ce s-a pierdut prin bungeturile din marginea pădurii.* SADOVEANU, O. V 181. *Oamenii intrară în bunget și în curînd bărdițele prînseră a bate în tufele de alun.* SADOVEANU, O. I 67. *M-am rătăcit prin bungetul acelei păduri.* ISPIRESCU, L. 96. — Accentuat și: *bunget*. — Pl. și: *bungete* (VLAHUȚĂ, O. A. II 171).

BUN-GŪST s. n. sg. Simț estetic rafinat.

BUNĪC, bunici, s. m. 1. Tatăl tatălui sau al mamei; bun, bunel, moș, tată-bun, tată-mare. *Își ridică obrazul spre figura bună cu barbă căruntă a bunicului.* SADOVEANU, O. IV 321. *Într-o duminică, prin cîrneleaga, a venit tatăl mamei, bunicul meu David Creangă din Pipirig, la noi.* CREANGĂ, A. 18.

2. (La pl.) Părinții (tatăl și mama) părinților; p. e. x. t. strămoși. *În casa bunicilor era atîta căldură! □ Treceu prin camere... cu divanuri, cu scrinuri vechi și cam strîmbe, cu portretele bunicilor cu cravate înalte, ale bunicelor decolate în crinoline.* DUMITRIU, B. F. 44.

BUNĪCĂ, bunici, s. f. 1. Mama tatălui sau a mamei; bună, mamă-bună, mamă-mare. *Poate că-i căzuse scump bunicii nenea Dumitrache.* STANCU, D. 6. *Cu părul nins, cu ochii mici și calzi de duioșie, Ateve parc-o văd aici Icoana firavei bunici Din frageda-mi pruncie.* IOSIF, PATR. 9. *Bunica spunea, spunea înainte, și fusul sfîr, sfîr, pe la urechi, ca un bonădar.* DELAVRANCEA, V. V. 256. \diamond Expr. (Po) cînd era bunica fată (mare) = demult. *De cînd tnoăș eu la gimnaziu? — De cînd era bunica fată!* SADOVEANU, N. F. 148.

2. Termen afectuos cu care se adresează cineva unei femei bătrîne. V. măt ușă. *Doamna îi răspunse: Bine, bunico; dacă așa vă este obiceiul p-aci, așa să facem.* ISPIRESCU, L. 63.

BUNICĒL, -ĪCĂ, buniceii, -ele, adj. 1. Bunișor (1 2). *Așa că-i bunișor [vinul], De-ți trece chiar de dor?... — Ba zău, bun, bunicel, Să bei mereu din el.* ALECSANDRI, T. 239.

2. Bunișor (8). *Are strînsă o avere bunicică în bani și vinașuri bine îngrijite.* CARAGIALE, O. I 283. *Cum s-a văzut flăcăul cu casa și avere bunicică, nu mai sta locului... și mai nu-l prindea somnul de harnic ce era.* CREANGĂ, P. 140. *Se puse pe cosit și munciră din zori de zi pînă la nămiezi și nu se lăsară pînă ce nu culcară la pămînt o tarla bunicică.* POPESCU, B. II 48.

BUNICŪȚĂ, bunicuțe, s. f. Diminutiv al lui bunică.

BUNIOĂRĂ adv. v. bunioară.

BUNIȘŌR, -OĂRĂ, bunișori, -oare, adj. Diminutiv al lui bun.

1. v. bun (I). *Fiindcă ești așa de bunișor, fă, mă rog, ca cine se va sui în părul acest care umbrește ușa mea, să nu se poată coborî de n-oi vrea eu.* NEGRUZZI, S. I 84.

2. v. bun (III). *Vin bunișor. Stofă bunișoară.*

3. v. bun (VI). *Are o avere bunișoară. □ Plînseră amîndoi un timp bunișor.* RETEGANUL, P. II 56.

BUNIȚĂ, bunițe, s. f. Bunică.

BUN-SĪMȚ s. n. sg. Normă logică de apreciere, comună mării majorității a oamenilor.

BUNT, bunturi, s. n. (Mold., învechit) Conjurație, răzvrătire, răscoală. *Stați locului, copii, nu faceți bunt, că iepurele nu se prinde cu clopot.* ALECSANDRI, T. 1618.

— Variantă: *bont* (La TDRG) s. n.

BUNȚĂȘ, buntași, s. m. (Mold., învechit) Buntușnic. *Complotiști... buntași care au de gînd să deie foc tîrgului în astă-noapte!* ALECSANDRI, T. I 70.

BUNTŪȘNIC, buntușnici, s. m. (Mold., învechit și arhaizant) Rebel, răzvrătit, insurgent. *Dezgolindu-se cordii de frunzișuri și venind și iarna, au ieșit acei buntușnici, ca lupii, în văi cătră sate și i-a prîn pe toți Canteмир de grumaz.* SADOVEANU, Z. C. 231.

BUNŪȚ, -Ă, bunuți, -e, adj. (Popular și familiar) Diminutiv al lui bun. \diamond Expr. *Bun-bunuț* = foarte bun. *Cum l-au zărit preuteasa așa de sfîșiat și cu cocjocul nou-nouț rupt... au început cu gura la dînsul și a-l sudui, că de ce s-au bătut... și de ce și-au rupt cocjocul bun-bunuț.* SBIERA, P. 9.

BURĂ, pers. 3 bureasă, vb. I. Intran z. A ploaia mărunt și des, a burnița, a cerne, a țîrii. *Prindea iar a bură, și cu cît bură mai des, pădurea către care mergea se întuneca mai tare.* CAMILAR, N. I 235. *Spre miezul nopții începuse a bură și a tuna mai tare.* CONTEMPORANUL, IV 303. *Începe a bură, apoi o întoarce în lapoviță, pe urmă o dă în frig și ninsoare.* CREANGĂ, A. 30.

BURANCĪC s. n. v. borangie.

BURANGĪC s. n. v. borangie.

BURĂTEC s. m. v. buratic.

BURĂTIC, buratici, s. m. (Și în forma *buratec*) Broatec. *Buratici verzi se apără de soare.* CAZIMIR, L. U. 10. *Pe iarba verde ca buraticul, dedesubt, joacă bucăți de lumină albă.* SADOVEANU, O. I 32v. *Cîte un buratec, rătăcit prin ceață, pîrîia a ploaie.* D. ZAMFIRESCU, R. 254. *Calul... se lasă încet-încet într-un astrov mîndru din mijlocul unei mări, lîngă o căsuță singuratică, pe care era crescut niște mușchi pletos... moale ca mătasa și verde ca buratecul.* CREANGĂ, P. 213.

— Variantă: *burătee* s. m.

BURĂ s. f. 1. (De obicei determinat prin «de ploaie») Ploaie măruntă și deasă, burniță. *Vîntul sufla mai friguros, defundînd iarăși o bură de ploaie măruntă, moleșitoare.* REBREANU, P. S. 87. *Vîntul suna în brazi ca o bură de ploaie.* IBRĂILEANU, A. 155. *Pulbere de diamante cade fină ca o bură.* EMINESCU, O. I 142. \diamond Fig. *Pe fața albă, sticleau ochii în bură de lacrimi.* SADOVEANU, O. I 250. *Tremu înd ea licurește și se pare a se rumpe, Încărcată de o bură, de un colb de pietre scumpe.* EMINESCU, O. I 76.

2. Ceață amestecată cu ploaie foarte măruntă. (Poetic) *Cumnate Manole, a grăit uncheșul, de-acu dusu-m-am și eu. Mă întorc în bură și negură, cum spune cîntecul din bătrîni.* SADOVEANU, N. F. 187. \diamond *Bura piscului* = ceața care acoperă vîrfurile unui munte sau al unui deal mai înalt, în zilele ploioase (uneori și în zilele senine).

BURCĂȘ¹, burcași, s. m. (Regional) Copil mic. *Ia-ți broboadă și fă opinci burcașilor.* CAMILAR, N. I 257. *Luîndu-și burcașul în desagi, porni în fruntea convoiului.* CAMILAR, N. II 149.

BURCĂȘ², -Ă, burcași, -e, adj. (Mold., Bucov.) Care poartă burcă. *Era odată un țigan burcaș.* SBIERA, P. 232.

BURCĂ, burci, s. f. (Mold., Bucov.) 1. Haină lungă și largă de pănură groasă, neîmblănită, care se poartă iarna. *Învălit într-o burcă mîhortită, el sta pe podul vaporului, ghemuit lîngă catarg, și părea nepăsător de soarta ce-l aștepta.* ALECSANDRI, la GHICA, s. 352.

2. Cojoc mare și mișos (de obicei cu mișele în afară); cojoc, bundă (1). *Un om al meu... îmi aruncă în spate o burcă, îmi așază în cap o căciulă; și ne ducem în treaba noastră, fără să ne cunoască nimeni.* SADOVEANU, Z. C. 144.

BURCUȘOARĂ, *burcușoare*, s. f. (Mold., Bucov.) Diminutiv al lui *burcă*. *Cutreiera cu burcușoara sa pe spate din sat în sat*. SBIERA, P. 282.

BURCŪT s. n. v. boreut.

BURDŪF, *burdufuri*, s. n. 1. Sac primitiv făcut din pielea (uneori din stomacul) unui animal (capră, oaie, bivoli), în care se păstrează sau se transportă brinză, făină, apă etc. *Ți-a adus matală un burduf de brinză prima întâi*. SADOVEANU, N. F. 10. \diamond Fig. *Burdufuri mari de apă ridică norii suri*. LESNEA, I. 30. \diamond Expr. *Brinză bună în burduf de ciine v. brinză*. **Burduf de cartă** = foarte învățat, tobă de carte. (Neobișnuit la pl.) *Grași pedanși, burdufi de carte și de-nvățătură goi...* *N-am cu voi nici un amestec*. MACEDONSKI, O. I 97. **A se face burduf (de mâncare)** = a mânca foarte mult, a se ghițui. *Se puse deci la mâncare și cum fu lipit de foame...* *se sătură de se făcu burduf*. RETEGANUL, P. I 64. **A lega (pe cineva) burduf** = a lega (pe cineva) foarte strâns, încât să nu se mai poată mișca; a lega cobză. *Au hotărât să lege burduf bou cu bou și să-i urce în vagon pe brațe*. GALAN, Z. R. 162. **A da pe cineva în burduful dracului** = a lăsa pe cineva în voia lui, a nu-și mai bate capul cu cineva. *Și așa, de la o vreme și babele și prietenii, lehametindu-se, l-au dat în burduful dracului și l-au lăsat pe sama lui*. CREANGĂ, P. 142.

2. Sac făcut din stomacul vitelor sau din pielea de miel ori de ied, în care se înmagazinează aerul la cimpoi, la armonică etc. *Burduful armonicii*. \diamond (Prin analogie) *Aparat de fotografiat cu burduf*.

3. Acoperitoare de piele care, în timp de ploaie, apără picioarele celor din trăsură. *O birjă, cu coșul ridicat și cu burduful tras, se oprește din goana mare dinaintea ospățariei*. CARAGIALE, M. 71. \diamond *Bocanci cu burduf* = bocanci cu limba netăiată, prinsă de restul încălțămintei.

4. Perete ondulat de piele sau de pînză (cauciucată) așezat pe laturile punții de comunicație între două vagoane de călători.

5. Pielea de bășică uscată care, pe vremuri, se întrebuința în locul geamurilor.

— Pl. și: *burdufe* (DELA VRANCEA, s. 125), (s. m., neobișnuit, în expr.) *burdufi*. — Variante: (Mold.) *burdūli* (SBIERA, P. 178), *burdușe* (TOMA, C. V. 302, ISPIRESCU, L. 137) și (s. m.) *burduși* (BIBICESCU, P. P. 336), *burdŭv* (CREANGĂ, P. 54, ȘEZ. VII 90), *burduvuri*, s. n.

BURDŪH s. n. v. burduf.

BURDUHĂNÓS, -OĂSĂ, *burduhănoși*, -oase, adj. *Burtos, burduhos. Seara, neamțul cel burduhănos s-a urcat pe malul de țarină proaspătă*. GALAN, Z. R. 370. \diamond (Substantivat) *Burduhănosul se plimbă când călare, când cu trăsura*. STANCU, D. 50. *Ura! Ura! strigară cei de față, împărțindu-și unul altuia vorbele de duh ale burduhănosului*. PAS, L. I 115.

BURDUHÓS, -OĂSĂ, *burduhoși*, -oase, adj. 1. *Burtos, burduhănos. Spune ce pedepsă se cuvine aceluia tiran burduhos și buzat care, pentru lăcomiile lui, calcă în picioare tinerețea și viața unei copile?* SADOVEANU, Z. C. 303. *Cîte pene pe cucoși, atîția copii burduhoși*. CREANGĂ, A. 42.

2. (Despre un vas) *Bombat, pîntecos, burtos* (2). *Pe masa acoperită cu o față albă se afla un ulciur burduhos, cu flori de sulfînă uscate*. CAMILAR, TEM. 14. *1a...* în brațe cea ploscă burduhoasă și-ți răco-rește gîtlejul. NEGRUZZI, S. I 245.

BURDUȘÉL, *burdușei*, s. m. *Burduf mic*. [Strungarul era] *mărunt și împlinit ca un burdușel de brinză*. ARDELEANU, D. 17. *Se pomenește cu un... argat că-i aduce un burdușel cu brinză*. ISPIRESCU, L. 209. *Fulga,*

fur bătrîn... Mîncă la carne de miel și bea vin din burdușel. TEODORESCU, P. P. 515.

BURDUȘI, *burdușesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* A umple (ceva) ca pe un burduf; a îndesa, a ticsi. *O să ne burdușim pîntecel cu pepeni, cu lubenițe*. STANCU, D. 256. *Șpori și îmbelșugare... să burdușiți pămîntul de grîu*. ISPIRESCU, la TDRG.

2. *Tranz.* (Uneori determinat prin «în băți») A bate zdravăn, a snopi, a stîlci în bătaie. *Tot o va tîrni mamă-sa acasă și tat'su tot o va burduși*. PAS, Z. I 123. *Dacă se băgau să-i potolească pe bătuși, se alegeau burdușiți*. PAS, L. I 77. *Îi luă în goană și-i burduși în băți, pînă ce trecu Dunărea*. ISPIRESCU, la TDRG. \diamond A trînti (pe cineva) îmbrîncindu-l; a buși.

3. *Ref l.* (Despre tencuiala sau varul de pe pereți, despre placajul mobilei etc.) A se umfla (de umezeală sau de uscăciune); a se scoroji, a se coșcovi. *Tot peretele s-a burdușit*.

4. *Ref l.* (Despre nori și ape) A se umfla (ca un burduf). *Ici apa se scufundă, bolborosînd ca svptă de gura unei vîltori, colo se umflă, se burdușește și urlă, făcînd clăbuci*. VLAHUȚĂ, O. A. 407.

BURDUȘIT, -Ă, *burdușiți*, -te, adj. 1. Umplut tare; îndesat, ticsit.

2. Scorojit, coșcovit. *Case joase, tăiate pe din două de igrasie, cu părășii burdușiți*. ARDELEANU, D. 14.

BURDŪV s. n. v. burduf.

BURÉT s. n. Țesătură cu firul gros, neregulat, poros, provenit din deșeurile din industria mătăsii și din destrămarea gogoșilor.

BURÉTE, *bureți*, s. m. I. Nume generic dat unor plante criptogame parazitare de forme diferite, de obicei formate dintr-un picior spongios cu o pălărie carnoasă la capătul superior; unii bureți sînt comestibili, alții sînt foarte otrăvitori; ciupercă. *Burete alb. Burete creț. Burete de rouă. Burete pucios*. \square *Fără să vreau, aflasem și eu, păcătoșul, cîte ceva din tainele călugărești... umbînd vara cu băieții după... bureți, prin părțile acele, de unde prîsesem și gust de călugărie*. CREANGĂ, A. 122. \diamond Expr. *A-i toca (cui)va gura bureți* = a vorbi verzi și uscate, a flecări, a palavragi. *Doar n-am mîncat bureți!* = doar n-am înnebunit!

II. 1. Animal din încrengătura spongierilor, cu corpul alcătuit dintr-o rețea compactă de fibre elastice și rezistente, uneori calcaroase sau silicioase; trăiește în tufe dese, fixat pe stîncile submarine; spongie.

2. Obiect făcut din scheletul spongiei (sau din cauciuc) și care, datorită proprietății sale de a absorbi lichidele, se întrebuințează ca obiect de toaletă, la ștersul tablei de scris etc. *Burnița din negură, ca dintr-un burete, o pacoste de apă borbonată*. D. ZAMFIRESCU, R. 259.

BURETÓS, -OĂSĂ, *buretoși*, -oase, adj. (Rar) Care are proprietatea de a suga lichidele; spongios.

BURG, *burguri*, s. n. Orașel medieval; p. ext. oraș vechi (care datează din evul mediu). *E toată țara Birsei înaintea lui [a Oltului], cu turlele Brașovului profilate în zare, și Oltul ar fi putut merge cel puțin pînă sub zidurile vechiului burg*. BOGZA, C. O. 193.

BURGHEZ, -Ă, *burghezi*, -e, adj. Creat de burghezie, propriu burgheziei, purtînd caracterul ei. *Pentru a camufla temeliile sale principale, constituția din 1923 era străbătută de la un capăt la altul de cea mai cinică fățurnicie burgheză*. CHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 682. *Forța literaturii sovietice constă în aceea că ea a demascat cu neîndurare individualismul burghez*. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 109, 5/1. \diamond *Democrație burgheză v. democrație. Republică burgheză v. republică. Revoluție bur-*

gheză v. revoluție. ◇ Compuse: burghezo-democratică, -ă = (despre o revoluție, mai rar despre un regim etc.) care urmărește (și realizează) lichidarea relațiilor feudale, prin lupta revoluționară a maselor care își imprimă pecetea revendicărilor lor (în condițiile imperia-lismului lupta revoluționară a maselor populare desfășurându-se sub conducerea proletariatului și fiind o etapă prin desăvârșirea căreia se trece nemijlocit la revoluția socialistă). Pentru clasa muncitoare este mai avantajoasă ca transformările necesare în direcția burghezo-democratică să se înfăptuiască nu pe cale reformistă, ci neapărat pe cale revoluționară, căci calea reformelor este calea aminărilor, a târânelor, a morții lente și chinuitoare a părților putrede ale organismului național. LENIN, T. S. 52. Statul democrat-popular este o formă de organizare de stat care se deosebește principial de forma veche burghezo-democratică, un tip nou de stat. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 696; burghezo-moșterese, -ească = (despre un regim politic) în care burghezie, își împletește interesele ei de clasă cu ale moșierimii și împarte puterea cu aceasta, împotriva poporului muncitor; mic-burghez, -ă = care ține de mica burghezie, creat de mica burghezie, propriu acesteia. În năvala aceasta de elemente oportuniste, mic-burgheze, care amenințau să copleșească partea proletară a partidului și să introducă în rândurile lui influențele micii burghezii, s-au strecurat în partid și elemente de-a dreptul dușmănoase, care urmăreau scopul de a se camufla cât mai bine și de a submina dinăuntru organizațiile de partid. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 461.

— Pl. și: (m.) burgheji.

BURGHEZ², -ă, burghezi, -e, s. m. și f. 1. Persoană care aparține burghezii; proprietar de mijloace de producție care exploatează muncă salariată; capitalist. ◇ Compus: mic-burghez = a) persoană care face parte din mica burghezie. Micul-burghez se află într-o astfel de situație economică, condițiile lui de viață sînt de așa natură, încît el nu poate să nu se înșele, el este atras fără voia lui și inevitabil cînd spre burghezie, cînd spre proletariat. El nu poate avea o «linie» de sine stătătoare din punct de vedere economic. LENIN, O. XXV 180; b) fig. persoană cu vederi înguste, lipsită de orizont intelectual, v. filistin.

2. (În orînduirea feudală) Orășean.

— Pl. și: (m.) burgheji.

BURGHEZĂ, burghezesc, vb. IV. R e f l. (Rare) A căpăta, a adopta deprinderi sau concepții burgheze; a intra în rîndurile burghezii, a deveni burghez.

BURGHEZIE, burghezii, s. f. Clasă socială care, în orînduirea capitalistă, stăpînește mijloacele de producție, exploatează muncă salariată și deține puterea de stat; clasa capitaliștilor. Înainte, burghezia era socotită drept capul națiunii, ea apăra drepturile și independența națiunii, punîndu-le «mai presus de orice». Acum, din «principiul național» nu a mai rămas nici urmă. Acum, burghezia vinde drepturile și independența națiunii pe dolari. Steagul independenței naționale și al suveranității naționale a fost aruncat peste bord. STALIN, C. XIX 7. ◇ Marea burghezie = virfurile societății burgheze (industriași, bancheri). Mica burghezie = pătura socială fermată din micii producători de mărfuri, micii proprietari ai mijloacelor de producție (negustori, meseriași, țărani cu proprietate mică și mijlocie), care nu exploatează forță de muncă străină, ocupînd o poziție intermediară între burghezie și proletariat și șovăind între aceste două clase, dar care, convin-gîndu-se pînă la urmă că interesele lor sînt aceleași cu ale proletariatului, devin aliații acestuia împotriva burghezii. În țările în care s-a dezvoltat civilizația modernă, s-a format și se formează o nouă mică burghezie, ca o parte întregitoare a societății burgheze, care oscilează între proletariat și burghezie. MARX-ENGELS, M. C. 62. Pentru

ca majoritatea poporului să poată deveni într-adevăr majoritate în conducerea statului, să servească într-adevăr intereselor majorității, să devină o adevărată strajă a drepturilor ei etc., pentru acest lucru este necesară o anumită condiție de clasă. Această condiție este: alăturarea majorității micii burghezii, cel puțin în momentul hotărîtor și în locul hotărîtor, la proletariatul revoluționar. LENIN, G. XXV 180. Burghezia liberală v. liberal. Burghezia sătească (sau țărănească) = chiaburimea. După anul 1907, clasele exploatoare au adoptat o politică de creare la sate a unei baze sociale de sprijin, prin întărirea burghezii sătești. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 263.

BURGHEZIME s. f. (Rare) Burghezie. Aceași burghezie aduce nu numai sărăcirea țărănimii, ci și distrugerea industriei mici. IBRĂILEANU, SP. CR. 196.

BURGHIU, burghie, s. n. Unealtă de oțel în formă de spirală, cu virful și muchiile ascuțite, care, prin mișcarea de rotație ce i se imprimă, execută găurirea diferitelor materiale; sfredel. A pornit birghiu hămesit Să croiască-n placă rotocoale. DEȘLIU, în POEZ. N. 169. De acolo, mergi pe coridor, pe scara în formă de burghiu. CAMIL PETRESCU, T. II 535. Să faci patru găuri cu un burghiu mare, în scîndura porții. CARAGIALE, S. U. 71. Dete singur o gaură cu burghiu în trunchiul copacului. POPESCU, B. I 10.

◇ Burghiu de foraj = unealtă de foraj, de oțel, în formă de bară, cu capătul în formă de elice care se adaptează la perforatorul mecanic. ◇ Fig. Te simt, burghiu de foc, în orice mădular. STANCU, C. 84. Ca un burghiu de foc se simțea că-l sfredelește-n tîmplă. VLAHUȚĂ, O. A. 106.

BURHAI, burhaie, s. n. (Regional) 1. Ceață rădă care se ridică după ploaie. V. bură (2). S-a risipit burhaiul de deasupra și a lucit iar soarele în privești. SADOVEANU, P. M. 314. Razele piezișe daureau viu burhaiul. M. I. CARAGIALE, C. 40.

2. Ploaie deasă și rece de toamnă. Printreripe, ca prin strungă, Șerpuiște cale lungă; Lungă-i calea și cotită, De burhaie umezită. DEȘLIU, N. 18.

BURIC, burice, s. n. 1. Cavitate care se formează în mijlocul abdomenului după tăierea cordonului ombilical; ombilic. Pe Toma mi-l tăia Pe la furca pieptului. La incinsul brîului, Deasupra buricului, Unde-i greu voinicului. ALECSANDRI, P. P. 73. ◇ Fig. Mijloc, centru. S-ar putea spune că aici e inima și buricul orașului. Drumurile de la barieră și către barieră vin către Sfîntu Gheorghe și pornesc de la el. PAS, L. II 23. ◇ Expr. Buricul pămîntului = centrul pămîntului. Acolo era buricul pămîntului, pe-acolo intrase omul cît schiopul, cu barba cît cotul. RETEGANUL, P. I 64. Unde e buricul pămîntului? — Aici unde stau eu: De nu crezi, Măsoară și vezi. TEODOR-RESCU, P. P. 251. A se crede (sau a se socoti) buricul pămîntului = a se crede (sau a se socoti) cel mai important, cel mai inteligent etc. dintre toți.

2. Cordonul ombilical (prin care fetusul primește hrană din corpul mamei). Copilul cu două (sau cu mai multe) moașe rămîne (sau moare) cu buricul netăiat (= acolo unde nu există răspundere personală, lucrurile ies prost).

3. (În expr.) Buricul degetului = virful degetului (cu care pipăim). Mă ridică pînă în slava cerului, de unde priveam la pămînt și îl vedeam numai cît buricul degetului. GORJAN, H. I 120.

BURICĂ, burică, vb. I. R e f l. (Regional și familiar) A se ridica, a se înălța.

BURICĂT, -ă, buricați, -te, adj. Ieșit în relief, umflat, gurguiat.

BURIU, burie, s. n. Butoi (de aproximativ 125 litri) în care se păstrează de obicei țuică. Cumpără un buriu cu 12 vedre de rachiu. I. IONESCU, P. 156.

BURJUI, burjuj, s. m. (Popular) Burghez. Spune buna că numai hoții și burjuii nu lucră. DAVIDOGLU, M. 48.

BURLĂC, burlaci, s. m. Bărbat necăsătorit; becher, celibatar, holtei, flăcău tomnatic. Dumneata ai băgat de seamă că burlacii se trec mai repede decât cei însurați? PAS, Z. I 96. ♠ (Adjectival) Fă colaci mari de doi saci, Pentru cumnăței burlaci. ALECSANDRI, P. P. 97. Las' să beau, că n-am mviere... Lasă-mă să beau revac, Că sint voinicel burlac. TEODOIESCU, P. P. 330.

BURLĂN, burlane, s. n. 1. Tub (gros) de tinichea, prin care se scurge apa din jgheburile streșinii; uluc. Cum se zărea de ziuă, se lipea de zid, lângă burlan, își potrivea pălăria jos, prindea să cînte, cu mina întinsă. CAMILAR, N. II 135.

2. Tub cilindric de tinichea (la sobele de metal) sau coloană cilindrică de olane (la sobele de teracotă sau de zid) prin care trece fumul din sobă în coș; urloi. Lemnele se stinseră, flacăra fugi afară prin burlan. CAMILAR, N. II 157.

3. Tub de beton, de fontă, de olane etc. din care se fac canaluri, utilaje pentru exploatarea minieră etc.

4. Scoc (de lemn, de tinichea etc.) prin care curge apa dintr-un izvor sau dintr-o cișmea; jgheab, uluc.

BURLĂCI, burlăcesc, vb. IV. Intranz. A duce viață de burlac.

BURLĂCIE s. f. Viață de burlac; celibat, holteie. Flăcăul începe și el a se trece, mergînd tot înainte cu burlăcia, și însurătoarea rămînea baltă. CREANGĂ, P. 142.

BURLĂU, burlăi, s. m. (Popular) Un fel de muscă întrebuițată ca nadă de pescari. Musca aceasta imitează în apă fie aspectul muștei domestice, fie a burlăului, fie a altor neamuri care se prăsesc în buruienile stîncilor ori în crengile molidului, ori sub frunza fagului și a arinului. SADOVEANU, V. F. 66.

BURLĂSC, -Ă, burlăști, adj. De un comic excesiv (și adesea trivial). V. caraghios, grotesc. Spectacol burlăsc. □ În toate paragrafele lui era un accent de sinceritate serioasă, care dovedea... că dînsul nu vede nimica ridicul sau burlăsc în povestirea sa. CARAGIALE, S. 40.

BURNIȚĂ, pers. 3 burnițează, vb. I. Intranz. A ploua mărunț și des; a bura, a cerne, a țîrii. Burnița mărunț și rece. Pe uliță este zloată, cum se întimplă să fie în martie, cînd și burnițează și ninge. PAS, L. I 252. Norii posomorîți burnițau peste toată mahalaua, înecînd casele într-o atmosferă grea. DELAVRANCEA, S. 107.

BURNIȚĂ, burnițe, s. f. (Uneori determinat prin «de ploaie») Ploaie mărunță și deasă; bură. S-a lăsat un frig și-o ceață amestecată cu burniță rece. GALAN, Z. P. 73. A fost început de trei zile o burniță, mărunță cît virful acului, deasă, încît nu se mai vedea nimic. CAMILAR, TEM. 370. Începe ca să pice o burniță de ploaie. MACEDONSKI, O. I 44.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

BURNIȚĂLĂ, burnițeli, s. f. Burniță. Au mai răposat alții și pe drumul lung cu hîrtoape, în burnițea rece și cenușie a înserării. PAS, L. I 324.

— Variantă: (1) burniță s. n.

BUROAICĂ, buroaice, s. f. (Neobișnuit) Bură. Se uită o clipă la cer și la dealuri și mormăi pentru sine: O să fie iară buroaică... Într-adevăr amenința altă «buroaică», altă negură cu ploaia mărunță și rece. DUMITRIU, V. L. 5.

BURSĂ¹, burse, s. f. Alocație bănească (lunară) acordată de stat unui elev sau student, pentru a-și acoperi cheltuielile de întreținere în timpul studiilor; întreținere gratuită, într-un internat sau cămin, acordată unui elev sau student. Pe durata cursurilor și a studiilor de pregătire, candidații și studenții muncitori vor fi scoși din producție și vor primi burse de stat. B. O. 1953, 159. O petiție către Ministerul Instrucției, în care solicita o bursă de la stat. REBREANU, P. S. 41.

BURSĂ², burse, s. f. 1. (În țările capitaliste) Instituție unde se negociază rente de stat, acțiuni, valute străine, efecte comerciale sau mărfuri foarte căutate. Bursă de comerț. Bursă de mărfuri. Bursă de valori. ♠ A juca la bursă = a cumpăra și a vinde efecte cotate la bursă cu scopul de a realiza un venit de pe urma urcării sau scăderii prețului acelor efecte. Joc de bursă = negoț cu efecte de bursă. ♠ Ex p r. Bursă neagră = comerț clandestin.

2. (În unele țări capitaliste; numai în ex p r.) Bursa muncii = instituție, birou care înregistrează ofertele de muncă ale șomerilor și mijlocește angajarea lor. E acolo un fel de bursă a muncii. PAS, Z. I 136.

BURSIER¹, -Ă, bursieri, -e, adj. De bursă², privitor la bursă. După semnarea armistițiului din Coreea, la New York a fost un crah bursier.

— Pronunțat: -si-er.

BURSIER², -Ă, bursieri, -e, s. m. și f. Elev sau student care beneficiază de o bursă¹. A umblat să te bage la școala normală, bursier, însă nu mai sint locuri. PAS, Z. I 249. Am intrat ca bursier în școala statului. VLAHUȚĂ, O. A. I 96.

— Pronunțat: -si-er.

BURSUC, bursuci, s. m. 1. Viezure. Îți place să stai toată vremea ca bursucul în birlog. V. ROM. decembrie 1950, 145. Bursucii somnoroși... ies numai noaptea din vizuini. ODOBESCU, S. III 185.

2. Fig. Om (sau copil) mic, îndesat și greoi; om care fuge de lume. Nu ești bărbat, ești un bursuc, un aluat moale, nu-ți pasă de nime. CONTEMPORANUL, VII 118.

BURSUCĂ, bursuc, vb. I. Refl. (Transilv.) A se burzului. Văzînd un atîta fărâdelege, mă infurciai și nă bursucați ca un urs. RETEGANUL, P. V 83. Pentru-o mîndră cît o nucă, Toți feciorii se bursucă; Pentru-o fată cît o ceapă, Stau feciorii să se bată. JARNÎK-BIRSEANU, D. 434.

BURSUCĂL, bursucei, s. m. Diminutiv al lui bursuc. ♠ Fig. Pui de animal mic și grăsluau. Mergînd în curte ca să se joace cu Capișoana, cățeaua, a găsit-o culcată pe un mîndir de paie și avînd împrejurul ei o grămadă de cățeluși... Erau unsprezece bursucei. ODOBESCU, S. III 42.

BURTĂ, burți, s. f. 1. Abdomen, pînțece. Da, i-am văzut pe toți... Pe miliardarii cu burțile moi, Pe toți îngrășaiții din războiul de ieri. DEȘLIU, G. 44. Afîn lovi cerbul de trei ori în burta. IȘPIRESCU, L. 116. ♠ Fig. Nu simți că a plecat corabia, dacă ești în burta ei. CAMIL PETRESCU, T. II 613. ♠ Ex p r. A sta cu burta la soare = a sta degeaba. A se lungea cu burta la pămînt = a se umili peste măsură. Slușenia de neom se topea de dragostea fetei, se lungea cu burta pe pămînt și umbla cu șoșele, cu momela, să înduplece fata a-l lua de bărbat. IȘPIRESCU, L. 47. Burtă de popă, se zice despre cineva care

măncă și bea mult. ♠ *Ciorbă de burtă* = ciorbă făcută din pîntece de vacă.

2. Fig. Partea bombată, mai ridicată sau mai ieșită în afară, a unor obiecte. *Burta butoiului.*

BURTĂVERDE s. m. invar. 1. Termen ironic, depreciativ, pentru burghez, (la început mai ales) pentru negustor. *Îmi pare rău că nu ne-am uitat mai atent atunci în tren. Eu am crezut că-i un îmbogățit de război. Un burtăverde.* C. PETRESCU, C. V. 88. ♠ Fig. Om incapabil de a aprecia valorile spirituale (arta, literatura, știința etc.); filistin.

2. (Învechit) Șorț sau brîu verde purtat altădată de negustori.

BURTĂVERZIME s. f. (Depreciativ) Burghezie; (mai demult) negustorime. *Mahalaua mai are și altă însemnătate: dintr-însa iese burtăverzimea îmbogățită, burghezimea noastră națională.* GHEREA, ST. CR. I 334. *Iată se strînge burtăverzimea, negustorii de vite și de fel de fel de rente, groși în pîntece și mai groși la pungă, se strîng să admire producțiunile de artă, pe care ei le înțeleg tot atît, cît înțelegea măgarul din fabulă cîntecul privighetoarei.* GHEREA, ST. CR. I 232.

BURTEA s. m. sg. Poreclă dată unui om burtos. *Auzi, burteo! zise el lui Alexe.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG. — Formă gramaticală: voc. *burteo.*

BURTICĂ, *burtici*, s. f. Burticică. *Celălalt... legăna pe niște picioare subțiri, arcuite în afară, o burtică ascuțită.* M. I. CARAGIALE, C. 45.

BURTICICĂ, *burticele*, s. f. Diminutiv cu sens ironic al lui *burtă*. *Să vezi ce burticică de episcop ai să faci.* PAS, L. I 46.

BURTICÓS, **-OĂSĂ**, *burticoși*, *-oase*, adj. (Rar, despre vase sau alte obiecte) Bombat, pîntecos, burduhos (2), burtos (2). *Fierb pe vatră oale mari de pămînt, burticoase.* STANCU, D. 75. *Slepurile sînt negre, burticoase.* STANCU, D. 193.

BURTIERĂ, *burtiere*, s. f. Un fel de corset confecționat din pînză tare sau din material elastic, care strînge burta și șoldurile.

— Pronunțat: *-ti-e-*.

BURTÓS, **-OĂSĂ**, *burtoși*, *-oase*, adj. 1. Care are burtă mare; burduhănos, pîntecos.

2. (Despre un vas) Bombat; burduhos, burticos. *În luntrile burtoase se prăvălesc vedenii, Crapi albăstrii, nișetri, carașii de sidef.* DRAGOMIR, P. 24.

BURUIÂN s. n. v. *buruiană*.

BURUIÂNĂ, *buruieni*, s. f. (La sg, adesea cu sens colectiv) Nume popular dat în mod generic plantelor erbacee necultivate (afară de iarbă), care aparțin la diverse specii și familii și care, cînd cresc printre semănături, sînt dăunătoare și trebuie plivite. *Pe sub grinzile afumate, sparte de cari, stau buruieni și flori uscate.* CAMILAR, TEM. 26. *Văzînd palaturile dărîmate și cu buruieni crescute pe dinsele, oftă.* ISPIRESCU, L. 10. *În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienile crescuseră mari, în tufe negrevierzi...* EMINESCU, N. 37. ♠ Fig. *Bine-ar fi să piară buruiana răului de pe lume.* CAMILAR, TEM. 57. ♠ *Buruiană de leac* = plantă medicinală. *Am în bordeiul meu strîns buruieni de leac.* SADOVEANU, N. F. 79. ♠ Nume popular dat diferitelor plante necultivate, comestibile. *Borș cu buruieni.*

— Pl. și: *buruiene* (CREANGĂ, P. 238, NEGRUZZI, S. I 101). — Variantă: *buruiîn* (DAVIDOGLU, M. 75) s. n.

BURUIENIS, *buruienișuri*, s. n. (Cu sens colectiv) Multe buruieni, desigur de buruieni. *Copacul negru, răsarit ciudat în zorii albi, pe cîmpul foarte sur, își răsfașa scheletul deșirat Peste buruienișul dimprejur.* DEȘLIU, G. 41. *Tăciunii de pe jos se amestecaseră cu fărîna, străpunsă din loc în loc de lăstăriș nou sau... de buruieniș sărac.* MIHALE, O. 455.

BURUIENÓS, **-OĂSĂ**, *buruienoși*, *-oase*, adj. (Despre un teren) Favorabil dezvoltării buruienilor, năpădit de buruieni. *Pămîntul, fiind buruienos, cultivatorii prășesc de două ori și tot rămîn buruieni nestîrpite.* I. IONESCU, M. 345.

BURUIENUȚĂ, *buruienuțe*, s. f. Diminutiv al lui *buruienă*. *Buruienuța gălbînuță, Rar bărbat care te cruță* (Tutunul). GOROVEI, C. 372.

BURUNGÍC s. n. v. *borangie*.

BURZULUI, *burzuluiesc*, vb. IV. Refl. I. A se minia brusc, a se enerva, a se zborși, a se răsti, a se răiți (la cineva). *Acum, în fața lor se burzuluia un guard cu cîngătoare tricoloră peste pîntec.* PAS, L. I 63. ♠ Fig. *Cîinele se burzului și începu a sări în două picioare, uitîndu-se zăpăcit în toate părțile.* PEDA, Î. 59. ♠ Fig. (Despre vreme) A se schimba în rău (stîrnindu-se ploaie și vînt). *Vremea cea frumoasă începu a se burzului... și, cît ai clipi, un vînt puternic, urmat de ploaie, se revărsă cu tunete și fulgere.* ȘEZ. VII 137.

2. (Învechit și arhaizant) A se răscula împotriva cuiva, a se răzvrăti. *Măria-ta, orheienu și lăpușnenii umblă să se burzuluiescă iar... Vor să se burzuluiescă? Cum vor să se burzuluiescă? Nu s-a mîntuit neamul răzvrătiților?* SADOVEANU, Z. C. 85. ♠ Tranz. *Pușini care scăpară cu viață, apucînd a sări peste ziduri... burzuluișeră norodul, și tot orașul alergase la poarta curții, pre care începuse a o tăia cu securile.* NEGRUZZI, S. I 153.

3. (Despre păr) A se zbîrli. *Pe fața-i lătareată, țepile nerase de cine știe cînd se burzuluiiau, ochii mici, înfundați în cap, însîngerăși, sctenteiau ca doi cărbuni aprinși peste care suflă un vînt năprasnec.* REBREANU, R. II 139. ♠ Tranz. (În expr.) A-și burzului creasta = a se îngîmfa, a se grozăvi, a se umfla în pene. *Pin-acuma-n țara-aceasta, Noi [boierii] ne-am burzuluiit creasta.* ALECSANDRI, T. I 238.

BURZULUIĂLĂ, *burzuluieli*, s. f. Faptul de a se burzului.

1. Mînie, supărare, enervare. *După ce i-a trecut burzuluiala, s-au împăcat.*

2. (Învechit) Răzmeriță, răscoală.

BURZULUIȚ, **-Ă**, *burzuluiți*, *-te*, adj. 1. Aprins de mînie, minios, enervat. *Cuconă Sevastiță, zise Vrînceanu cam burzuluiit.* HOGAȘ, DR. II 135. *Vai, aprinde-v-ar focul să vă aprindă, zise ea, burzuluiită grozav.* CREANGĂ, A. 44.

2. (Învechit și arhaizant) Revoltat, răscolat. *Iar cei burzuluiți au aflat îndată pe alții, și mai burzuluiți.* GALAN, Z. R. 211.

3. (Despre păr) Zbîrlit. *Peste cîteva clipe Apostol Bologa stătea înfipt reglementar înaintea generalului Karg, om scurt și gros, cu fața urîtă și aspră, mohorîtă de mustăți burzuluiite.* REBREANU, P. S. 91.

BUSNĂȚ, **-Ă**, *busnați*, *-te*, adj. (Regional) Bucălat. *A plămuit luna în chip de femeie busnătată, durdulie.* HOGAȘ, DR. II 54.

BUSOLĂ, *busole*, s. f. Instrument alcătuit dintr-un cadran, cu un ac magnetic mobil la mijloc, care arată totdeauna nordul; servește la orientarea navigatorilor, exploratorilor etc. *Umblu cu busola-n buzunar și, oriunde aș fi, eu caut nordul.* SEBASTIAN, T. 32. *Înfruntă, în sfîrșit, suprafața lichidă și porni fără busolă și fără hartă.*

ANGHEL, PR. 71. *Busola drumul la pol i-arată.* ALEXANDRESCU, P. 58. ✧ *Expr.* A-și pierde busola = a-și pierde capul, mintea sau judecata; a se zăpăci. ✦ *Fig.* Călăuză, conducător (în viață), circ.nă. *Operele lui V. I. Lenin și I. V. Stalin... înarmează partidele comuniste cu o busolă justă și precisă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 7/1.

BUST, *busturi*, s. n. 1. Partea superioară a corpului omenesc (împreună cu capul). *Le făgăduise însă că le va trimite fotografia: bust.* BASSARABESCU, V. 11.

2. Sculptură sau (impropriu) pictură, reprezentând partea superioară a corpului omenesc (inclusiv capul), mai ales fără brațe. *Dintre toate busturile care mai sînt în grădina Ateneului, numai bustul lui Eminescu îl face să se oprească în loc mai mult.* SP. POPESCU, M. G. 68. *Era animat într-unul cui bustul, în mărime naturală, al unui copil.* EMINESCU, N. 38.

BŪSTA adv. v. *buzna*.

BUSUIOC¹ s. n. Plantă erbacee din familia labiatelelor, cu tulpina proasă, cu flori mici, albe sau trandafirii, cultivată prin grădini pentru mirosul ei pătrunzător (*Ocimum basilicum*). *Eu am simțit în nări și mireasmă de busuioc.* SADOVEANU, N. F. 13. *Busuioc și mint-uscată! Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* EMINESCU, O. I 84. *Dragu-mi-i badiu din joc Că miroasă-a busuioc!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 34. ✧ (Metaforic) *Pentru babă, fata moșneagului era piatră de moară în casă; iar fata ei, busuioc de pus la icoane.* CREANGĂ, P. 284. ✧ *Expr.* (Familiar) A drege busuiocul = a încerca să repari o gafă.

— Variantă: *busuioc* (NEGRUZZI, s. I 323) s. n.

BUSUIOC², -OĂCĂ, *busuioci*, -oace, adj. Cu aromă și miros de busuioc. *Vin busuioc. Pere busuioc.* ✧ (Substantivat) Varietate de viță de vie; strugure produs de această viță (cu aromă și cu miros ca al busuiocului). V. tămăioasă.

BUȘĂLĂ, *bușeli*, s. f. Lovitură înfundată (cu pumnul), izbitură. *Înlăuntru s-amestecă val-virtej ciocneli de pahare, bușeli de călcie, cu zbirnițul otova al cobzarului.* DELAVRANCEA, S. 6. *Și unde mi-l luă pe al Păcală al meu la bușeli măcelarul...* ISPIRESCU, la TDRG.

BUȘI¹ s. m. pl. (Numai în loc. adv.) În patru buși = sprijinit pe mâini și pe picioare, în patru labe. [Copiii mici] *se lăsau încet-încet și șteau iar, cînd se vedeau în patru buși la pămînt, scăpați de amețala statului în picioare.* SANDU-ALDEA, U. P. 160. (În legătură cu verbe de mișcare) *De-a bușilea* (sau *bușile, bușele*) = pe brînci. *Cățărîndu-se din stei în stei, mai d-a bușele... se urcă deasupra muntelui.* ISPIRESCU, L. 195.

— Forme gramaticale: *bușilea, bușile, bușele*.

BUȘI², *bușesc*, vb. IV. *Tranz.* 1. A lovi (cu pumnul), a izbi. *Parcă dacă s-ar pune toți, ori numai cîțiva... n-ar fi în stare să-l bușească; să-l betegească și să-l arunce peste uluci?* PAS, L. I 81. *M-a tras de păr, m-a bușit cu pumnii.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 326. *Dar aista al nostru, fiind fecior în putere... l-a bușit și l-a trîntit pe acela de nici n-a avut ce face cu el.* SADOVEANU, N. F. 155. ✧ *Intranz.* *Boușul bușea în ușă ca un berbecuș.* MIHALE, O. 504. (Fig.) *Transportul nu putuse porni dintr-o vilcea din apropierea cîmpului de bătaie decît după amiază, tirziu, căci toată ziua turcii bușiseră în dreapta și în stînga cu tunurile.* PAS, L. I 323.

2. A împinge (pe cineva) cu putere, a îmbrînci, a trînti. *Vrai să te bușească cei năndrali, prin omăt?* CREANGĂ, A. 41. ✧ *Expr.* A-l buși pe cineva rîsul = a-l apuca pe cineva un rîs nestăpînit. *Mă buși un rîs nebun și, rîzînd, mă dusei lîngă Floricica.* HCGAȘ, M. N. 47.

BUȘITURĂ, *bușituri*, s. f. Lovitură, izbitură, ghiontire. *Abia au ieșit, bușită de ghionturi și de bușituri, cu mare greu.* SBIERA, P. 127. *Numai eu știu cite bușituri am mîncat.* ALECSANDRI, T. I 172.

BUȘMACHIU, *bușmachii*, s. m. (Mold., învechit, mai ales la pl.) Pantofi fără călcii (de purtat în casă); papuci. *Îmi vine să zvîrl pe fereastră cuca și bușmachii, așa de tare mă mir.* SADOVEANU, D. P. 49. *Își punea bușmachii de iușt, pe care nu-i încălța de patru ori pe an.* VLAHUȚĂ, N. 9. *Mi-o făgăduit rochie de mîrcă și bușmachii.* ALECSANDRI, T. 1153.

BUȘON, *bușoane*, s. n. (Mai ales în limbajul tehnic) Dop (în special de metal), prevăzut cu un ghivent. *Își încorda toate puterile... ca să defacă bușonul radiatorului.* DUMITRIU, N. 271. ✦ *Piesă de porțelan, de formă cilindrică, făcînd parte din dispozitivul de siguranță al unui circuit electric.*

BUȘTEAN, *bușteni*, s. m. Trunchi de copac (de obicei întreg) tăiat și curățit de crengi; partea tulpinii rămasă în picioare, după tăiere, cu rădăcinile înfipte în pămînt. V. butuc, buturugă. *Înșfăcă într-o singură mină glezele subțiri ale lui Ioniță... și așa, purtîndu-l ca pe un buștean, porni spre poartă.* GALAN, Z. R. 271. *Parcă ca un rîu de bușteni curge printre munți.* BOGZA, C. O. 372. *Peștii... pluteau alături cu buștenii noduroși de stejari.* ODOBESCU, S. III 276. ✧ (Ca termen de comparație pentru a arăta imobilitatea, insensibilitatea sau izolarea; uneori adverbial) *E greu să te vezi așa deodată strîns și să stai ca un buștean.* SLAVICI, O. I 357. *Găsi pe toți morți bușteni.* ISPIRESCU, L. 139. *De nu vii, bade-n o lună, Mă aflu pe cîmp nebună; De nu-i veni într-un an, Mă aflu neagră buștean!* HODOȘ, P. P. 217. *De știam Cînt o să pat într-un an... Rămîneam singur buștean.* TEODORESCU, P. P. 324. ✧ *Expr.* A dormi buștean = a dormi adînc. *Neauzînd cocoșul cîntînd, dormi buștean, pînă se apropie ziua bine.* ȘEZ. V 20. A (se) lămuri buștean = a lăsa (sau a rămînea) tot nedumerit, în urma unor explicații neclare.

BUȘTIHAN, *buștihani*, s. m. (Mold.) Buștean. *Găsește un buștihan putregăios, îl scobește cu ce poate și-i face urdiniș.* CREANGĂ, P. 238.

BUȘUMĂ, *bușumez*, vb. I. *Tranz.* A freca (un cal) cu un șomoig de paie sau de fin. *Numaidecît ne apucarăm să bușumăm caii.* PREDĂ, I. 86.

— Variantă: *buciumă* (CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 8/3, SADOVEANU, O. A. II 112) vb. I.

BUT¹ s. n. (Transilv., Maram., Ban., în expr.) În butul (cuiva) = în ciuda, în pizma, în pofida (cuiva). *Voi trimite Rosmarin și pană verde, În butul la două fete; Rosmarin și două flori, În butul la doi feciori.* MARIAN, O. I 34. *Ar face rău și fărădelegi, în butul tuturor oamenilor.* ȚICHINDEAL, F. 358. *Doamnă mîndră și aleasă, Eu nu cînt în butul tău, Ci horesc d-aleanul meu.* TEODORESCU, P. P. 84.

BUT², *buturi*, s. n. Ciozvirtă de carne; coapsa de dinapoi a animalului, împreună cu tot piciorul. *Cete de cîini hîrbari stăteau dinaintea ușilor, prîvind cu rîvnă buturile de carne ce spînzurau în cîrlige.* DUNĂREANU, N. 23.

BUTĂDĂ, *butade*, s. f. (Franțuzism) Vorbă de spirit, adesea cu intenție răutăcioasă. *Ți-aduci aminte butada pamphletarului...* CAMIL PETRESCU, T. II 112.

BUTĂN s. n. Hidrocarbură care se găsește în gazele din zăcămintele de petrol; pe cale industrială se obține în instalațiile de stabilizare a gazolinei.

BUTĂR, *butari*, s. m. (Munt., Țar) Persoană care are în seamă bușile într-o pivniță. *Pivnicerii și butarii se coborîră sub boltă.* ODOBESCU, S. I 83.

BUTĂȘ, *butași*, s. m. Porțiune de lăstar, de rădăcină sau de frunză, care, plantată în pământ în condiții prielnice de umezeală și de căldură, este capabilă să reproducă în întregime planta de la care a fost detașată. *Răsadniță de butași*.

BUTĂȘI, *butășesc*, vb. IV. Tranz. A înmulți o plantă prin butași. *Vie butășită*.

BUTĂȘIRE, *butășiri*, s. f. Acțiunea de a butăși.

BUTCĂ, *butci*, s. f. (Învechit și arhaizant) Trăsură de lux (de obicei închisă); calească. V. *rădvan*. *Vel-armășe Toadere... dă poruncă să fie gata butca și slujitorii*. SADOVEANU, Z. C. 169. *Șirag de rădovane și de butci veneau pe urmă*. GALACTION, O. I 74. *S-a gătit frumos ș-a plecat veselă cu doamna la plimbare, în butcă deschisă*. CARAGIALE, O. II 240.

BŪTE, *buți*, s. f. 1. Butoi. *Podgoreni au mai săpat un rând de borte guzgănești în hrubele cele mari, zidindu-le, după ce-au ascuns acolo buți vechi*. SADOVEANU, F. J. 686. *Măria-ta, răspune tinărul, mai întâi de toate cer ca... să-mi dați nouă buți cu miere, nouă care pline cu pîne și nouă cirezi de vite*. POPESCU, B. I 5. *O bute mare... pe care argatul o împle în toată dimineața, și apoi, prin un cep, sloboade apă*. NEGRUZZI, S. I 96. *Buți mari, ne-necutate, de câte cinci sute [de vedre]*. ALECSANDRI, P. P. 121. ♦ (Ca termen de comparație) *Biata babă era umflată cât o bute*. CREANGĂ, P. 15. ♦ Expr. *A dormi bute* = a dormi adînc, a dormi buștean. (În forma *butie*) *Cotoșmanul... găsi pe Peneș dormind butie sub umbra crîngului*. POPESCU, B. III 106. ♦ Cantitatea de lichid care încorporează într-un butoi. *Au bătut o bute de vin*.

2. Rezervorul de benzină al lămpii de siguranță întrebuințată în mine.

3. (Regional) Butucul roșii. *Se uită prin butea roșii înspre partea în care plecase voinicul*. ISPIRESCU, L. 343.

4. (Mai ales la pl.) Stîlpul principal de susținere, în eșafodajul unui tunel în construcție, confecționați din lemne rotunde, de secțiuni mari.

— Variantă: (mai ales în Munt.) *bútie*, *butii* (DEȘLIU, G. 49, EMINESCU, N. 4, ODOBESCU, S. III 14), s. f.

BUTÉLCĂ, *butelci*, s. f. (Mold.) Sticlă pentru lichide (în special alcoolice). *Mi-am adus aminte de petrecerile noastre cu anume vin, pe care-l aduceai cu mare grijă în butelci pecețuite*. SADOVEANU, Z. C. 17. *În firizi... una deasupra alteia, sute și mii de butelci negre astupate cu dopuri*. HOGAȘ, DR. 272. *Taxa... socotită câte 4 lei de fiecare butelcă*. I. IONESCU, D. 108.

BUTÉLE, *butelii*, s. f. 1. Recipient cilindric de oțel (prevăzut cu supapă de închidere) pentru gaze comprimate (aer, oxigen etc.). *Butelie de aragaz*. ♦ *Butelie de Leyda* = condensator electric în formă de cilindru.

2. (Franjuzism) Sticlă pentru păstrat lichide. *Căpitanul scoase o butelie de Porto și un borcan de tutun Caporal*. BART, E. 270.

— Pronunțat: *-li-e*.

BUTEROLĂ, *buterole*, s. f. Unealtă folosită la turtirea extremității libere a corpului de nit (pentru a forma al doilea cap). *Buterolă de mină*.

BŪTIE s. f. v. *bute*.

BUTİRIC adj. m. (Numai în expr.) *Acid butiric* = acid organic care se găsește în grăsimile animale (mai ales în unt).

BUTIRINĂ s. f. Principiu gras al untului, format din acid butiric și glicerină.

BUTIROMÉTRU, *butirometre*, s. n. Instrument pentru determinarea procentului de unt (sau de grăsime) din lapte.

BUTNĂR, *butnari*, s. m. (Regional) Dogar. *Cramă, și-am adus butnari să-și dogească în butoaie*. STANCU, C. 109. *Am un poloboc: dacă se strică, nu-l poate nici un butnar tocni* (Oul). GOROVEI, C. 264.

— Variantă: *bodnăr* s. m.

BUTNĂRIE, (2) *butnării*, s. f. (Transilv., Mold.) 1. Meșteșugul butnarului; dogărit, dogărie.

2. Atelier în care se fac buți, căzi etc.

BUTOI, *butoaie*, s. n. 1. Vas mare de lemn făcut din doage, de obicei mai larg la mijloc decît la capete, folosit pentru păstrat lichide, murături etc.; bute, poloboc. *Păun a dat cep unui butoi cu vin negru, virtos*. PAS, L. I 42. ♦ Expr. *Butoi fără fund*, se zice despre cei ce beau fără măsură. *A mirosi a butoi*, se zice despre alimentele păstrate în butoaie, care au căpătat un miros specific, neplăcut. *A vorbi ca din butoi* = a avea un glas infundat, lipsit de sonoritate. *A aprinde butoiul cu pulbere* = a dezlănțui un război, a provoca o catastrofă. *Statele imperialiste se înarmau pînă în dinți, așteptînd momentul potrivit pentru a reaprinde butoiul cu pulbere*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 11/2. ♦ Conținutul unei buți. *Petrache n-a putut să cumpere gaz*. Oamenii i-au spus că vinduseră tot butoiul. POPA, V. 112.

2. Parte cilindrică la revolvere sau pistoale de tip mai vechi, prevăzută cu un mecanism de rotație în care se introduc cartușele. *Își numără cartușele, le făcănește capsă, le bagă în butoiul pistolului și pipăie, cu degetul, cocoșul*. PAS, L. I 96.

BUTOLĂȘ, *butoiașe*, s. n. Diminutiv al lui *butoi* (1). *Luați, mă, juică... că mai am un butoiaș*. PREDĂ, Î. 80. *Romică... v-o pregătit un butoiaș de răchie, da mai amîină pîn' l-o trimite să se mai așeze treburile pe aici*. DEMETRIUS, V. 95. *Dintr-un butoiaș a umplut cu bere spumată două pahare nălțuțe*. SADOVEANU, B. 177.

BUTÓN, (1) *butoane*, s. n., (2) *butoni*, s. m. 1. Piesă mică, de obicei rotundă, care, prin apăsare sau învîrtire, transmite comanda pentru o acțiune mecanică sau electrică. *Apucă armonica și-și face de lucru la butoane*. DAVIDOGLU, O. 21. *Mama intră în casă, răsucește un buton: totul se face alb, inundat de electricitate*. CAMILAR, TEM. 50. *Apăsă butonul unei sonerii*. SAHIA, N. 72.

2. Un fel de nasture mobil de metal, de sidex etc. (astăzi rar întrebuințat) cu care se încheie gulerile, manșetele etc. *Butoni de manșetă*. ♦ Un fel de nasture format din două elemente fixe, dintre care unul înlocuiește butoniera, și care se îmbucă prin apăsare unul în altul, pentru a încheia un obiect de îmbrăcăminte. *Mănuși încheiate cu butoni*.

BUTONIÉRĂ, *butoniere*, s. f. Tăietură mică într-o stofă, într-o pînză etc., ale cărei margini sînt bine întărite și în care se încheie un nasture. ♦ Tăietură mică de același fel în reverul unei haine bărbătești; p. ext. parte a reverului unde se înfige o floare, o insignă etc. *Domnul Ciolac... purta veșnic o floare roșie la butonieră*. SADOVEANU, N. F. 136. *Elegant, zîmbitor, c-o floare la butonieră, cu mersul legănat, salută respectuos*. BART, E. 295. — Pronunțat: *-ni-e-*.

BUTŪC, *butuci*, s. m. 1. Bucată dintr-un trunchi de copac tăiat, curățit de crengi (v. *buștean*); bucată groasă (noduroasă sau neregulată) de lemn de foc. V. *buturugă*. *Se așeză din nou și mai obosit. Își simțea picioarele la de plumb. Parcă avea legați de ele butuci grei, ce trebuiau ținți o dată cu povara gîndurilor*. MIHALE, C. 190. *A spart butuci la o magazie cu lemne*. PAS, L. I 88. *Butuci întregi incurcau locul și apele furioase trecuseră prin garduri*. GALACTION, O. I 205. ♦ (Metaforic) *Era cu umerii lași... și picioarele groase*,

butuci de carne albă. DUMITRIU, B. F. 55. ◇ (Ca termen de comparație, arătând imobilitatea sau insensibilitatea) *Cînd venea acasă, noaptea, tirziu, cădea ca butucul.* CAMILAR, N. I 19. *Îl pun [pe omul lenes] într-un car cu boi, ca pe un butuc nesimțitor.* CREANGĂ, P. 329. *Am să le dau lor un somn așa de greu, că ai să calci pe dinșii ca pe butuci și n-au să simțească.* ȘEZ. IV 172. ◇ Ex p r. A lega (pe cineva) butuc = a lega (pe cineva) astfel încît să nu se mai poată mișca; a lega cobză, a lega fedeleș. *Politiainul de oraș hărțuise revoltanții și... îi legase butuc.* ALECSANDRI, T. I 372. A dormi butuc = a dormi adînc. *Dorm toți butuc.* CARAGIALE, O. I 371. ♦ Partea de jos a unui trunchi, care rămîne cu rădăcinile în pămînt după ce copacul a fost tăiat; buștean. *Să arză [moliflut] pîn' la butuc.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 91.

2. Fig. Om nesimțitor, prost și necioplît. *I-o veni... vreunul de hac, ș-a mai da împăratul-Roș și peste oameni, nu tot peste butuci.* CREANGĂ, P. 248. A fi din butuci (sau ca butucul) = a fi prost, necioplît, bătăran. *Harap-Alb vede el bine unde merge treaba, că de-ar nu era din butuci.* CREANGĂ, P. 219.

3. Partea de jos, mai groasă, a tulpinii viței de vie (de la pămînt pînă la punctul de ramificație). *Vie cu butuci bătrîni.* □ *E așa de bine pe sub butucii încărcăți de struguri, printre foile galbene și rare, că trîntești cartea de sar foile din ea și sorbi bobîțele gustoase și pline și dulci, și lași alene să te fure povestea cerului albastru.* PĂUNPINCIO, P. 110.

4. Partea a roșii în care intră un capăt al spițelor și prin care trece osia. *Flăcăii oboșiți de joc, stergîndu-și boabele de sudoare de pe față, se așezau care pe prispă, care pe butucii și pe proșapul carului de lîngă gard.* BUJOR, S. 101. O roată iese din butuc, și surugiul stă năuc. ALECSANDRI, T. 958.

5. Bucată groasă de lemn pe care se taie lemnele de foc; trunchi de lemn de dimensiuni mari, pe care se taie carnea la măcelărie; (în trecut) trunchi care servea călăului pentru decapitarea condamnaților la moarte. *Butuc de tăiat lemne pe el.* DUMITRIU, B. F. 51. *Ne strivesc grumazul pe butuc, Sub fulgerarea bardei de călăi.* TOMA, C. V. 236.

6. (Mai adesea la pl.) Bucată groasă de lemn prevăzută cu găuri, în care se prindeau, în vechime, miinile, gîtul sau (mai ales) picioarele arestaților și prizonierilor. *L-au prins armașii și l-au vîrît în închisoare, cu picioarele în butuc.* SADOVEANU, V. C. 237. *Grigore Ghica vu. cu oștile celălalte i-a supus [pe seimeni]... i-a băgat în butuci și i-a trimis la ocnă.* BĂLCESCU, O. I 20. *Pe lîngă că le turna [tăranilor] boțeresc greu, da-i puneau cu picioarele în butuc; șiindu-i așa încătușați, poroncea haidărilor de-i zvintau în bătaie.* ȘEZ. IV 17. *În temniță mi-e legat, Cu minii în butuc băgat.* TEODORESCU, P. P. 527. *Să te duci, bădișă, duci, Pîn-ai pica rob la turci, Cu picioarele-n butuci și cu minile-n cătuși.* ALECSANDRI, P. P. 17. ◇ Ex p r. A-i trage (cuiva) butucul = a înșela, a trage pe sfoară; a face o șotie. *Măi, fetișoara împăratului ne-a tras butucul!* CREANGĂ, P. 267.

BUTUCĂNÓS, -OĂSĂ, butucănoși, -oase, adj. Gros, grosolan, necioplît (ca butucul). *Un plutonier cu trup butucănos... răsări în prag.* CAMILAR, N. I 173. *Împăratul Alexandru este înfățîșat călare pe un cal gras, cu picioarele butucănoase.* SAHIA, U.R.S.S. 31.

BUTUCÍ, butucesc, vb. IV. (Rar) A băga miinile, gîtul sau (mai ales) picioarele unui arestat sau ale unui prizonier într-un butuc de tortură. *Picioarele nu se mai mișcă, ca și cînd ar fi fost butucite.* ISPIRESCU, L. 35.

BUTUCÓS, -OĂSĂ, butucoși, -oase, adj. (Rar) Butucănos. *Degetele butucoase și încărcate cu două inele proaste.* DUNĂREANU, CH. 216. *Cumpăna... tot se mai ținea pe crăcana unei furci butucoase.* VLAHUȚĂ, N. 122.

BÛTURE, buturi, s. m. Butuc, buștean, buturugă. *Drăgan sta oropsit p-un buture de stejar.* DELAVRANCEA, S. 28. *Fluture, Fluture, Flutură pe buture.* TEODORESCU, P. P. 190.

BUTURÛGĂ, buturugi, s. f. Parte noduroasă sau scorburoasă rămasă dintr-un trunchi de copac tăiat sau frînt, avînd rădăcinile încă înfipte în pămînt sau smuls cu rădăcini cu tot; bucată groasă (noduroasă) de lemn de foc. V. buștean. *Mai era o buturugă, dar nu încăpea în sobă.* PAS, Z. I 133. *Rămăsesem tăcut pe o buturugă, privind cetele de plutași care se depărtau zgomotoși, iscodind pădurea.* DUNĂREANU, N. 30. *Pe lîngă buturugi... se adună putregaiul și pămîntul se prăfuieste.* SLAVICI, O. I 161. *Atunci a ta osîndă s'fîrșit să aibă-n lume, Cînd astă buturugă de arbor ars... Va da și flori și frunze.* ALECSANDRI, P. III 304. *Buturuga mică răstoarnă carul mare (= un lucru care pare mic, neînsemnat, poate avea la un moment dat o mare importanță sau influență).* ◇ (Ca termen de comparație, arătînd imobilitatea, insensibilitatea, mărimea sau greutatea) *Ai mers în urma ei, trîndu-te să-ți miști picioarele care ți se păreau grele ca niște buturugi.* PAS, Z. I 68. *Se culcase... și dormise ca o buturugă.* CARAGIALE, la TDRG. ◇ Fig. *Nu-mi stă-n minte cum la-asa frumoasă fată, Buturuga Statu-palmă au putut să fie tată!...* ALECSANDRI, P. A. 150.

BUZĂT, -Ă, buzați, -te, adj. Cu buze mari, groase. *Ion al lui Geacă! A rămas, al dracului, tot buzat.* HODOȘ, Í. 161. *Negru și cam buzat, Numat bun de sîrutat.* PRODA, P. P. 170. ◇ Ex p r. A rămîne (sau a se întoarce) buzat = a rămîne (sau a se întoarce) păcălit, înșelat, dezamăgit, cu buzele umflăte. *Un om verde și harnic, carele... nu se întoarce buzat de la slujba cu care îl însărcina cineva.* ISPIRESCU, U. 50. *Și mă întorsei buzat, Că olteanca mi-a plecat.* TEODORESCU, P. P. 338.

BÛZĂ, buze, s. f. l. Fiecare dintre cele două părți cărnose care mărginesc gura și acoperă dinșii. *Buza de sus. Buza de jos.* □ *Urișul cuivat: Libertate! Ne tremură buzele, aproape că plîngem, șoptindu-l.* BENIUC, V. 127. *Lăsîndu-și iar capul în jos, își mușcă buzele, își strînge pumnii.* CAMILAR, TEM. 205. *Gura îi era uscată și buzele arse.* VLAHUȚĂ, O. A. I 104. *Începe a bea lacom la apă și a-și linge buzele de dulceața și bunătatea ei.* CREANGĂ, P. 214. *Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.* EMINESCU, O. I 79. ◇ *Buză de iepure* = buza (de sus) ușor despăcită (ca la iepure), lăsînd să se vadă o parte din dinții și constituind un defect din naștere. *Așa a născut-o mătusa... cu buză de iepure.* STANCU, D. 12. ◇ Ex p r. (Familiar) A rămîne cu buzele umflăte = a rămîne înșelat, păcălit, dezamăgit în așteptările sale. *Îi era să nu-și piarză slujba și să rămîie cu buzele umflăte.* ISPIRESCU, L. 234. A sufla (sau a bate) în buze = a rămîne păgubăș (de ceva); a fluiera a pagubă. *Toporul ș-a cufundat și Prepeleac a rămas bătînd în buze.* CREANGĂ, P. 46. A-i crăpa (sau a-i scăpăra, a-i arde cuiva) buza (de ceva) = a avea mare nevoie (de ceva), a fi la stîmtoare; a-i crăpa măseaua. A se șterge (sau linge, spăla) pe buze = a fi silit să renunțe la ceva, să-și ia nădejdea de la un lucru dorit sau rîvnit. A-și linge buzele (după ceva) = a pofti, a rîvni, a jîndui (ceva). A-și mușca buzele (de necaz sau de părere de rău) = a regreta foarte tare, a se căi (de nereușita unei acțiuni). (Mai ales despre copii) A lîsa (sau a pune) buza = a fi gata să izbucnească în plîns. ◇ (În diverse construcții, exprimînd lipsă de sinceritate, fățarnicie, afectare etc.) *Verbește din virful buzelor.* □ *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă.* EMINESCU, O. I 150. *Făcură jurămint lui Rudolf, mai mult din buză decît din inimă.* BĂLCESCU, O. Í 187. *Pe buze miere, Și-n inimă fier.* ♦ Marginile unei răni pricinuite de o tăietură adîncă.

2. Margine (dreaptă sau răsfrintă) a unor obiecte (în special când au formă rotundă). *Paraschiv își trase mîna, dar buza capacului îi strivi un deget.* PREDĂ, I. 180. *Pe buzele străchînii, o lingură de cositor.* DELAVRANCEA, H. T. 26. *Vasile se sculă, aprinse o luminărică de ceară, lîpîtă de buza unui sfeșnic de alamă.* VLAHUȚĂ, O. A. 345. \diamond *Expr. A îi în buza tunului = a fi expus în bătaia tunului; p. ext. a se afla într-un loc primejdios.* *Pururea în buza tunului, silîși a bivouaca sub un cort.* NEGRUZZI, S. I. 39. (Rar) *Plin pînă în buze = foarte plin; plin ochi.* *Ulcica... plină pînă-n buze cu vin roșu.* DELAVRANCEA, S. 55.

3. Culmea, marginea de sus (subțiată) a unui deal, a unui pisc, a unui șanț, a unei păduri etc. *V. g. e a n.ă. Unii, izbutind să urce buza dealului, se prăbușeau... străpuși de gloanțe.* CAMILAR, N. I. 49. *Dă glas octombren-viile naturii! Ca mustul tinăr Soarele se varsă Pe buza tremurată a pădurii.* BENIUC, V. 45. *I-au îngropat ieri, la Adîncata, în buza dealului, lingă șosea.* STANCU, D. 159. *A dat peste stîna de oi a lui Gheorghiadă, cu perdeaua ei de trestie înfîptă în buza văii Gerului.* POPA, V. 114.

4. Așcutiș al unor instrumente de tăiat; tăiș. *Băiatul... aduse securea. Uracu o luă și petrecu degetul pe buza oșelului.* DUMITRIU, B. F. 105. *Cine are bardă mică, Facă-i buza subțirică.* ALECSANDRI, P. P. 319.

BUZĂȚEL, -ÎCĂ, buzăței, -le, adj. Diminutiv al lui *buzățel*. *Surioara lui... cam scurtușă, cam cîrnușă, cam buzățică.* HOGAȘ, DR. II 51.

BUZĂU adj. m. (Rar, numai în *expr.*) *A sta buzău = a sta bosumflat, îmbufnat. Ba prea bine, zău! Ești bună, de-l lași să plîngă și-ngădui să-ți stea buzău.* PANN, P. V. I. 23.

BUZDUGĂN, buzdugane, s. n. Măciucă sau ghioagă scurtă de fier (uneori cu coadă de lemn) cu măciulia țintuită, săpată în șanțulețe sau tăiată în colțuri ascuțite, folosită, în vechime, ca armă de luptă sau (în orînduirea feudală) ca semn al puterii politice domnești sau ca insignă a marelui armaș. *Măi Nișă, strigă el, frumos buzdugan ai!... Cu așa tovarăș poți trece fără grijă prin lume.* SADOVEANU, O. II 512. *Buzduganul și-l arunca să spîntece nourii, de cădea departe tot cale de-o zi.* EMINESCU, N. 5. *Iacob Eraclid... pierise ucis de buzduganul lui Ștefan Tomșa.* NEGRUZZI, S. I. 137.

BUZDUGĂNÎ, buzdugănesc, vb. IV. Tranz. *A lovi, a bate, a ucide cu buzduganul. Domnitorul de pe atunci... cheamă pe Hălturarul și-l buzdugănește, dîndu-i două buzdugane-n piept.* ȘEZ. IV 18.

BUZIȘOĂRĂ, buzișoare, s. f. Diminutiv al lui *buză* (1). *Floritică rumeioară Care-o porți în buzișoară.* ALECSANDRI, P. P. 157. *Rumenile buzișoare a fetiței se atinseră de mîna asta veștedă.* NEGRUZZI, S. I. 227. *Pe din sus de buzișoare Are negre mustăcioare.* JARNIK-BİRSEANU, D. 136. \diamond (Ironie) *Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzișoarele sale cele iscusite.* CREANGĂ, P. 251.

BŪZNA adv. (Numai în *expr.*) *A da (sau, rar, a intra) buzna = a năvăli (undeva) pe neașteptate, a se repezi să între sau să iasă afară. Răsturnă un scaun și intră buzna în camera cealaltă.* DUMITRIU, B. F. 72. *Într-o zi [gîndăcelul] încercă o pornire lăuntrică: ieși de sub umbra răcoroasă și dădu buzna afară, în ploaia de lumină.* GİRLEANU, L. 22. *Nici nu ne mai scuturăm ciubotele de omăt. Nevăbdători, dăm buzna-n casă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 87. *Păsările flămînde dădură buzna la căuș.* VLAHUȚĂ, O. A. II 48.

— Variantă: *būsta* (CREANGĂ, P. 13, CONTEMPORANUL, III 571, NEGRUZZI, S. II 243) adv.

BUZŌI, buzoaie, s. n. Augmentativ (cu sens depreciativ) al lui *buză* (1). [Gerilă] *avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase.* CREANGĂ, P. 239.

BUZUNĂR, buzunare, s. n. Un fel de săculeț (de pînză, mătase etc.) cusut la haine, de obicei pe partea dinăuntru, în care se țin lucruri mărunte (batistă, bani etc.). *Îmi umplu buzunarul cu maci, maci mulți, cu singele-voinicului și albăstrele.* SAHIA, N. 24. *Mi-au umplut buzunarele cu mere trotușe.* SADOVEANU, N. F. 40. *Însuși Tudorică Maslină scoate din tainele adînci ale buzunarelor sale o jumătate de sorcovăș și îi dădea drumul în scripca lui Buruiană.* HOGAȘ, DR. II 109. (În forma de pl. *buzunări*) *Logofete brînză-n cui, lapte acru-n călă-mări, chiu și vai prin buzunări.* CREANGĂ, A. 12. \diamond *Loc. a dj. De buzunar = care se poartă în buzunar; p. ext. de format sau de proporții (foarte) mici. Ceas de buzunar. Aparat de radio de buzunar. Dicționar de buzunar. Bani de buzunar = sumă mică de bani, destinată cheltuielilor mărunte de fiecare zi. Lampă de buzunar = lampă mică, funcționînd cu o baterie electrică. Expr. A îi (tot) cu mîna în buzunar = a fi dărnîc; a fi cheltuitor. A da din buzunar = a plăti din bani proprii o pagubă (de care nu ești răspunzător). A hăga în buzunar = a-și însuși o sumă de bani fără justificare. A avea (sau a hăga, a vîrî) în buzunar (pe cineva) = a avea (pe cineva) în puterea sau la discreția sa, a fi sigur de el, a-l avea la mîna. A avea (ceva) în buzunar = a fi sigur de mai înainte că va dispune de ceva, că va ajunge în stăpînirea unui lucru. *Are examenul în buzunar.**

— Pl. și: *buzunări*. — Variantă: (regional) *pozunăr* (MACEDONSKI, O. III 25, ANT. LIT. POP. I 270) s. n.

BUZUNĂRĂȘ, buzunărășe, s. n. Diminutiv al lui *buzunar*. *Mi-am pipăit ceasornicul și l-am tras din buzunărășul vestei.* SADOVEANU, N. F. 60.

BUZUNĂREALĂ, buzunăreli, s. f. Acțiunea de a *buzunări*.

BUZUNĂREL, buzunărele, s. n. Buzunărăș. *Rochie cu două buzunărele.*

BUZUNĂRI, buzunăresc, vb. IV. Tranz. *A fura (cuiva) din buzunar. Îi buzunărea, luîndu-le portofelele, inelele, ceasornicele.* CAMILAR, N. I. 195.

C s. m. invar. A patra literă a alfabetului este o consoană: a) oclusivă velară surdă înainte de vocalele *a, o, u, ă, i*, înainte de consoane și la sfârșit de cuvânt; b) semiocclusivă prepalatală surdă în grupurile *ce, ci*; c) oclusivă palatală surdă în grupurile *che, chii*.

— Pronunțat: *ce*.

CA¹ adv. (Introduce al doilea termen al unei comparații)

I. (Se compară două sau mai multe lucruri, ființe, situații etc.) 1. La fel cu, cum (e), precum (e), după cum (e). *O fetișcană, ca sute și mii Din multele țării țesătorii.* DEȘLIU, G. 47. *Nu se află pe lume pești ca cei din apa Moldovei și a Bistriței, luminoși și iuși ca argintul-viu.* SADOVEANU, N. F. 30. *De n-ar fi și unul ca mine pe acolo, degeaba vă mai bateși picioarele ducindu-vă.* CREANGĂ, P. 246. *A fost odată ca-n povesti, A fost ca niciodată...* EMINESCU, O. I. 167. *O cimpie... lungă ca pustiul.* ALECSANDRI, P. I. 189. *◆ (Se compară două acțiuni) S-a pus Lina pe tăcut, și vedeam că-i umblă ochii... Ca la șerpi îi umblă ochii.* COȘBUC, P. I. 50. *Cum să te duc: ca vântul ori ca gîndul?* CREANGĂ, P. 197. *Ca-n vis, așa vii!* EMINESCU, O. I. 120. *◆ (În comparații eliptice) Ca la ușa cortului, Ca la Breaza etc. = nume dat unor dansuri populare. ◆ Expr. Unul ca altul v. altul. Ca acela (sau aceea) v. acela. Ieri ca și astăzi = totdeauna. ◆ (În comparații cu noțiuni cantitative) Cit. *Înalt ca bradul.* *◆ Într-o zi veni la împărat o babă bătrînă... și mică, mică, ca tine de mică...* DELAVRANCEA, V. V. 255.*

2. (În loc. conj.) *Ca și cum* sau *ca cum* = parcă. *Zidul pieri ca și cum n-ar fi mai fost.* ISPIRESCU, L. 26. *Pentru... noi e greu de făcut trebi de acestea. Dar la o împărăție, ca cum te-ar pîca un purice, nî se mai bagă în seamă.* CREANGĂ, P. 258. *Îmi spune că mă iubește ca și cum m-ar întreba ce mai fac.* NEGRUZZI, S. I. 55. *Ca și cînd = parcă. Picioarele nu se mai mișcă, ca și cînd ar fi fost butucite.* ISPIRESCU, L. 35.

3. (În asemănări aproximative, uneori urmat de «și») Aproape, cam, aproximativ. *De un trai ca ăsta. ◆ sint ca și sătul.* STANCU, D. 127. *◆ (Se compară noțiuni cantitative) Mai era ca o jumătate de oră de urcat.* VLAHUȚĂ, O. A. 279. *O copilă ca de 10 ani de mărișoară.* RETEGANUL, P. I. 34. *Era... înalt ca de opt palme și jumătate.* ISPIRESCU, U. 28. *O colecțiune ca de vreo 390 volume vechi, foarte rău conservate.* ODOBESCU, S. I. 339. *◆ Expr. Ca miine (poinmine) = în curînd, nu peste mult timp. Ca mine, poinmine mi se implinesc anii.* CREANGĂ, P. 161. *Ca ieri (alaltăieri) = nu de mult timp, de curînd. ◆ (Pentru întărirea aproximației, «ca» este urmat uneori de «la» sau «la vreo») Trecuseră ca la trei ceasuri de cînd se luminase de ziuă.* DELAVRANCEA, H. T. 250. *◆ Un fel de... Din adierea vîntului prin ierburi, din fîrîitul greierilor, din mii de sunete ușoare și nedeslușite, se naște ca o slabă suspinare țesită din stînul obosit al naturii.* ODO-

BESCU, S. III 17. *◆ Expr. (Învechit) Ca ce (fel de) = cam ce (fel de). Bine, tătufule, ca ce să fie asta, de n-am întîlnit eu, cale de atîtea zile... nici un sufletel de om p-aci?* ISPIRESCU, L. 101. *Ca ce fel de zăticneală ai putea să întîmpini din pricina asta?* CREANGĂ, P. 203. *Omul la vîntoare... nici nu prînde de veste ca ce timp mai este.* ODOBESCU, S. III 197. *Filozoașe, vei putea ghici Ca ce lucru este în ăst sac d-aci?* PANN, P. V. I. 48.

4. Decît. *Mai mare strălucire și gingășie ca aceasta nu se mai văzuse.* ISPIRESCU, L. 38. *Cerbul acela este bătut tot cu pietre scumpe, mult mai mari și mai frumoase ca acestea.* CREANGĂ, P. 217. *Cît de mare-i pămîntul, Ce-i mai urît ca uritul?* JARNIK-BİRSEANU, D. 8.

II. 1. (Se compară o noțiune cu ea însăși) În felul...; cum e obiceiul, cum se știe. *Lumea, ca lumea, se uita curios după el.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Copiii, biet, ca copiii, nu știau ce să facă, ce să dregă, ca să umble după placul ei.* ISPIRESCU, L. 333. *◆ (Cu sensul reieșind din întreaga comparație) Treacă-meargă, fie. Stăpinu-tău, ca stăpinu-tău; ce ț-a face el, asta-i deosebit de başca... Însă pe mine căutați să nu mă smintiți: fata și ochii din cap, căci atîta vi-i leacul.* CREANGĂ, P. 266. *Acu, ziuca ca ziuca... mă mai ieu cu caprele, dar noaptea... toate stihiiile năpădesc pe mine.* ALECSANDRI, T. 616. *◆ Expr. Toate ca foarte, dar... = toate le înțeleg, dar... Toate ca toate, dar cum de nu ț-a fost rușine să faci o faptă ca asta? La TDRG.*

2. În calitate de..., fiind... *Să-ți trăiască calul... ca un năzdrăvan ce este; căci de nu era el, te mîncam fript.* ISPIRESCU, L. 5. *Pornesc, spînul înainte, ca stăpin, Harap-Alb în urmă, ca slugă.* CREANGĂ, P. 207. *Ca un om care-i mai bătrîn, ar fi bine să intre el în vorbă cu șătrărul.* ALECSANDRI, T. 757. *◆ În loc de..., drept... Să-și alăgă... o ladă, care-a vrea ea, să și-o ieie ca simbric.* CREANGĂ, P. 289. *Ipolit se putea socoti ca mort.* NEGRUZZI, S. I. 57. *◆ (Familiar) Expr. Ca ce? = pentru ce? cu ce scop? Ca ce ț-ai mai luat paltonul? Nu vezi că-i cald?*

3. Cu privire la..., în ce privește..., referitor la... *Ca formă, lucrarea nu lasă de dorit.*

4. (Explicativ sau enumerativ) Cum, precum, așa, bunăoară, de exemplu. *Animale sălbatice, ca: lupul, ursul, vulpea.*

CA² conj. (Urmat totdeauna de «să», introduce o propoziție subordonată cu predicatul la modul conjunctiv; în propozițiile completive, atributive și predicative, fără o intercalare între «ca» și «să», se întîlnește numai în limba veche și în cea populară).

1. (Introduce o propoziție finală) *Oamenii, strîmtorași, se duceau cine știe unde... ca să mai iasă ceva parale.* SADOVEANU, O. II 125. *Dacă și-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te împac.* ISPIRESCU, L. 2. [Lupul] unge toți păreșii cu singe, ca să facă și mai mult în ciuda caprei. CREANGĂ, P. 25.

2. (Introduce o propoziție consecutivă) *Auzi, dar cine-i el, păgînul, Ca să-mi sărute fete-n drum?* COȘBUC, P. I 89. *Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei, Ca să nu s-arate o dată ce sînteți — Niște mișel* EMINESCU, O. I 151.

3. (Introduce o propoziție subiectivă) *Era mai bine ca negura să nu se mai ieie pîn'nu vor ajunge ei după zarea cea vîntată.* CAMILAR, N. I 8. *Ca să trecem prin pădure e peste poate.* ISPIRESCU, L. 6. *Nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe harta lumii... ; trebuie însă ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii.* BĂLCESCU, O. II 11.

4. (Introduce o propoziție atributivă) *Dă-mi voie ca să mă duc și eu pe urma frașilor mei.* CREANGĂ, P. 192. *Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* EMINESCU, O. I 59. *Alexandru... avea porunci împărătești către hanul tătarilor... ca să-i deie oricît ajutor.* NEGRUZZI, S. I 137.

5. (Introduce o propoziție completivă directă) *Am jurat ca peste dinșii să trec falnic, fără păs.* EMINESCU, O. I 147. *Să ertați, boieri, ca mînta s-o pornim și noi alături.* EMINESCU, O. I 87.

6. (Introduce o propoziție completivă indirectă) *Mă tem ca nu cumva să vină acasă în lipsa mea.*

7. (Introduce o propoziție predicativă) *Angajamentul nostru este ca, pînă mîine, să terminăm lucrarea.*

CA³ interj. (Munt.; mai ales după «ci» și urmat de o interjecție sau de un imperativ) *Ia! ei! Să dăm foc satului... strigă un flăcău. — Ci ca ho... voinice, prea o iei repede!* DELAVRANCEA, S. 199. *Ci ca fugi și d-ta de fereastră!* ISPIRESCU, L. 120. *Ce zici? ca dă-te mai încoace și mai spune o dată, că n-ai bine.* ISPIRESCU, L. 345.

CABĂLĂ, (2) *cabale*, s. f. 1. Doctrină mistică-religioasă ebraică, bazată pe interpretarea Vechiului Testament. 2. Uneltire, intrigă (în care sînt amestecați mai mulți). *Dorința mea a fost totdeauna de a vedea pe acei care-și iubesc țara legați între dinșii printr-o comunitate de idei și de principii, iar nu prin... cabale.* GHICA, S. 148.

CABALINE s. f. pl. Numele științific al familiei de mamifere din care face parte calul.

CABALISTIC, -Ă, *cabalistici*, -e, adj. Magic, misterios, tainic, obscur. *Formulă cabalistică. Semne cabalistică.*

CABANĂ, *cabane*, s. f. Casă la munte (de obicei mică și construită din material ușor), pentru adăpostirea turiștilor; casă de adăpost. *Mai departe se-nălța cabana. Cu cărți și jocuri pentru cititori.* D. BOTEZ, în POEZ. N. 79.

CABANIER, -Ă, *cabanieri*, -e, s. m. și f. Persoană însărcinată cu paza și administrarea unei cabane.

— Pronunțat: -ni-er.

CABANIȚĂ, *cabanițe*, s. f. (Învechit) Manta scumpă, purtată de domnitor sau de boieri la solemnități. *Urmăii copiii de casă, toți feciori de boieri, îmbrăcați... cu cabanițe de felurite stoffe scumpe.* ODOBESCU, S. A. 90. *La zile mari, domnul îmbrăca cabanița, care era un fel de contos cu ceaprazuri de fir și cu profiruri de samur.* GHICA, S. 501. *Lăpușneanul... peste dulama poloneză de catifea stacojie, avea cabanița turcească.* NEGRUZZI, S. I 148.

CABANÓS, *cabanoși*, s. m. Numele unei varietăți de mezeleri în formă de cîrnat lung și subțire.

CABARÉT, *cabarete*, s. n. (Franțuzism; în țările capitaliste) Local de petrecere, cu băuturi, divertismente și dans; bar (2).

CABĂZ, *cabazi*, s. m. (Învechit) Păcălici, poznăș. *Ian să vedem ce-mi mai scrie cabazul cel de Tachi. Iar o fi ghidușii de-ale lui, că mai pepelea decît el, nici că s-a mai dat.* ALECSANDRI, T. 658.

CABAZLÎC, *cabazlicuri*, s. n. (Învechit) Păcăleală, poznă, glumă. *Ia lasă glumele deoparte moșule, că nu-i aci locul de spus cabazlicuri.* ALECSANDRI, T. 768.

CABESTĂN, *cabestane*, s. n. Mecanism de forma unui vinci, alcătuit dintr-un ax pe care se înfășoară un cablu; se întrebuințează pentru deplasarea greutateilor mari pe distanțe mici, pentru manevrarea vagoanelor, ancorarea navelor etc.

CABÎNĂ, *cabine*, s. f. Mică încăpere fixă sau transportabilă, cu destinație specială. *Cabină de actor. Cabina suflerului. Cabina șoferului. Cabină de baie.* □ În secțiile de votare se scurg necontenit zeci și sute de oameni... Ușile cabinelor se închid și se deschid necontenit. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2520. [lahtul] avea un salonaș cochet, cabine cu tot confortul și un bucătar excelent. BART, E. 108. *Se trînti pe pat pufînd de mînie, pe cînd valurile, zbatîndu-se în coasta șlepuului, răsuna în cabină cu-n geamăt înădușit.* DUNĂREANU, CH. 153. ♦ *Cabină telefonică* = cabină din care se vorbește la telefon în oficiile telefonice publice. *Cabină de proiecție* = cabină în care sînt instalate, la cinematograf, aparatele de proiecție. *Cabină de ascensor* = încăpere mobilă aparținînd unei instalații de ascensor și care servește la transportul de persoane sau de materiale între diferitele etaje ale unei clădiri. *Cabină de semnalizare* = cabină din care se transmit semnalele feroviare. *Cabină de comandă* = încăpere unde sînt instalate aparatele prin care se transmit comenzile, într-un sistem tehnic.

CABINET, *cabinete*, s. n. 1. Cameră (într-un apartament) destinată exercitării unei profesii sau a unei munci intelectuale. *Andronache s-a închis în cabinetul său.* NEGRUZZI, S. I 79. ♦ *Cabinet medical* (sau *dentar*) = cameră în care medicul (sau dentistul) examinează bolnavii. *Sanatoriul are instalație de încălzire centrală și este înzestrat cu cabinete medicale și dentare, bucătărie dietetică, baie, sală de lectură, bibliotecă etc.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2574. ♦ (Într-o instituție) *Încăpere destinată unei persoane cu muncă de răspundere; birou. Cabinetul decanului. Cabinetul ministrului.* ♦ (Mai ales în vechea administrație) *Șef (sau director) de cabinet* = funcționar care pregătește lucrările unui conducător de instituție. *Tu n-ai ajuns nici șef de cabinet.* BENIUC, V. 101. *Lucrări de cabinet* = lucrări auxiliare, de secretariat. *Lucrare de cabinet* = scriere, lucrare făcută fără o cercetare a faptelor în realitate. [Bălcescu] a folosit scrierile istorice nu pentru a se da unor lucrări de cabinet, ci pentru a-și exprima ideile sale democrat-revoluționare, pentru a pregăti poporul în vederea revoluției. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 99. (În vechea organizare judecătorească) *Cabinet de instrucție* = birou în care se făcea cercetarea și trierea probelor de învinuire.

2. (În organizații politice, în întreprinderi și în instituții de învățămînt; cu determinări arătînd felul, natura, scopul) *Secție sau serviciu destinat unor studii și consultații de specialitate. Cabinetele tehnice sînt adevărate școli ale creației pe tărîmul progresului tehnic.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2710. ♦ *Cabinet de partid* = centru în care se dau îndrumări teoretice și metodice cadrelor de lectori, conferențieri și propagandiști și celor care studiază marxism-leninismul. *Scopul seminarului este de a da unele cunoștințe, teoretice și metodologice necesare pentru a conduce și organiza munca cabinetelor de partid.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 1/3.

3. Consiliu de miniștri, guvern. *Cabinetul francez.*

CABLOGRAMĂ, *cablograme*, s. f. Comunicare transmisă prin cablu submarin.

CĂBLU, *cabluri*, s. n. 1. Funie groasă, împletită din fire vegetale sau metalice, folosită la aparatele de transport și de ridicat. *Cablu de macara.* □ *Trag la cablu trei*

din față, *Trei proptesc din urmă brață, Trei de pirghie înhață.* DEȘLIU, M. 6.

2. Fir gros sau grup de fire metalice, de obicei acoperite cu un strat izolator și servind la transportarea energiei electrice. *Cablu submarin. Cablu de telecomunicații.*

CABOTĂJ s. n. Navigație la distanță mică de-a lungul coastei.

CABOTÎN, -Ă, *cabotini*, -e, s. m. și f. Actor (sau actriță) fără talent, care, din vanitate și cu mijloace ieftine, urmărește succese ușoare. *Actorul fără de talent, care n-a jucat decât roluri de ultima mină... E cabotinul ratat.* ARDELEANU, D. 179. *Toată durerea și sărăcia disimulate sub haina strălucită a cabotinului... apărea în toată golițiunea ei.* ANGHEL, PR. 120.

CABOTINĂJ s. n. Cabotinism.

CABOTINISM s. n. Atitudine, gest, apucătură de cabotin.

CABRĂ, *cabrez*, vb. I. *In tranz.* (Despre unele patrupede, în special despre cai) A se ridica pe picioarele dinapoi.

CABRIOLĂȚĂ, *cabriolette*, s. f. Trăsurică ușoară, cu două roți; brișcă. *În curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stingheră o cabrioletă cu un cal negru.* REBREANU, R. I 162.

— Pronunțat: *abri-o*. — Variantă: *gabrielă* (STANCU, D. 259, DELAVRANCEA, H. TUD. 50) s. f.

CACADÎR, *cacadiri*, s. m. (Regional) Măceș.

CACĂO s. f. Produs alimentar în formă de praf, obținut din semințele unui arbore exotic și care servește la fabricarea ciocolatei și la prepararea unei băuturi hrănitoare; p. ext. băutura preparată din acest praf.

CACEALMĂ, *cacealmale*, s. f. (La jocul de cărți) Faptul de a simula că ai cărți bune, cu scopul de a câștiga cu o carte mai slabă decât a adversarului. *Pindea să prindă cacealmale lui Victor, măcar că se cunosc de-o poștă.* C. PETRESCU, S. 108. *Numa de nu ne-ar bate o dată toba cu attea cacealmale!* CARAGIALE, O. II 226. ♦ Fig. Păcăleală, înșelăciune, bluff. ♦ Expr. A trage (cuiva) o cacealma = a înșela, a prosti (pe cineva). A umbla cu cacealmale = a umbla cu păcăleli, cu înșelăciuni.

CACOFONIC, -Ă, *cacofonici*, -e, adj. Care produce cacofonie; lipsit de armonie.

CACOFONIE, *cacofonii*, s. f. Asociație de sunete neplăcute auzului. *În propoziția «Tata mi te-a dat ca dar» avem un exemplu de cacofonie.* ♦ (Muz.) Întâlnire de sunete discordante, lipsă de armonie.

CACOM, (1) *acomii*, s. m., (2) s. n. (Învechit) I. Hermină. *Ian spune-mi, drag vecine, Cum ai scăpat din lăbi de om? Întrebă zderul pe cacom.* DONICI, F. 101. 2. Blana acestui animal.

CACTÉE, *cactee*, s. f. (La pl.) Familie de plante dicotiledonate, cărnoase și spinoase, cu suc apos sau lăptos, al cărei tip reprezentativ este cactusul; (la sg.) plantă făcând parte din această familie.

CĂCTUS, *cactuși*, s. m. Nume dat mai multor plante tropicale din familia cacteelor, fără frunze, cu tulpina cărnoasă și țepoasă, cultivate la noi ca plante ornamentale de cameră și uneori de grădină.

CADASTRĂ, *cadastrez*, vb. I. *Tranz.* A face lucrări de cadastru; a înscrie în cadastru.

CADASTRĂL, -Ă, *cadastrali*, -e, adj. Care ține de cadastru, care privește cadastrul. *Plan cadastral. Lucrări cadastrale.*

CADĂSTRU s. n. Totalitatea lucrărilor tehnice, economice și juridice care se efectuează pentru determinarea exactă a unor proprietăți funciare, cu toate caracteristicile lor; p. e x t. serviciile care efectuează aceste lucrări. ♦ Registrul oficial în care sînt trecute proprietățile funciare.

CADAVÉRIC, -Ă, *cadaverici*, -e, adj. De cadavru; ca de cadavru. *Paloare cadaverică.* □ *Vocea rănitului se muia: parcă vorba hotărîtă a medicului îi făcu bine. Comăneșteanu se uită pe furis la el: un chip lung, uscat, cadaveric.* D. ZAMFIRESCU, R. 271.

CADĂVRU, *cadavre*, s. n. Corpul mort al unui om sau al unui animal. *Mari lotri cu nume temute Cercat-au pe zînă s-o fure. Cadavrele lor putrezesc În reavăn pămînt de pădure.* BENIUC, V. 85. ♦ Fig. *Cadavru viu* (sau, familiar, *ambulant*) = om foarte slab și palid. ♦ Expr. A călca (sau a trece) peste cadavre = a lupta pentru atingerea unui scop rău în mod crud, neomenos, fără a ține seamă de nimic; a fi lipsit de scrupule.

CĂDĂ, *căzi*, s. f. 1. Vas mare (de lemn, de tablă, de tuci, de faianță) pentru îmbăiat.

2. Vas mare de doage strînse în cercuri de fier, folosit mai ales la vie; zăcătoare. *Pe pămîntul bătut, o cadă mare răspîndea un miros dulce de must.* DUMITRIU, N. 259. *Ici mustu-n cadă se frămîntă, Ici trec glumind culegătorii.* IOSIF, P. 83. *Vin de cel ce fierbe-n cadă.* ALECSANDRI, P. P. 131.

CADENȚĂ, *cadențez*, vb. I. *Tranz.* (Rare) A imprima cadență sau ritm (unei fraze, unui vers, unei bucăți muzicale, unei mișcări etc.); a ritma.

CADENȚĂT, -Ă, *cadențați*, -te, adj. Executat în cadență, în tact; ritmic. *S-auzea nesfîrșit mersul cadențat al infanteriilor.* CAMILAR, N. I 75. *Se auziră ropote dese, ca o fugă cadențată.* SAHIA, N. 37. *Juca la umbră hora veselă și cadențată.* MACEDONSKI, O. I 15. ♦ (Adverbial) *Își auzea zgomotul pașilor răsunit cadențat în liniștea nopții.* BART, E. 212.

CADENȚĂ, *cadențe*, s. f. 1. Repetare regulată a unei mișcări. [Stropii] *cad rări și grei... teribila lor cadență începe să se facă auzită.* BOGZA, C. O. 61. *Acușa la ureche-i un cîntec vechi străbate... Acuși o armonie de-amor și voluptate Ca molcoma cadența a undelor pe lac.* EMINESCU, O. I 96. ♦ Loc. a d v. În cadență = cu mișcări repetate la intervale egale. *A mării unde-albastre alunecă-nspumate Și fulgeră-n cadență.* EMINESCU, O. IV 310. *Ale valurilor mîndre generații spumegate Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc.* ALEXANDRESCU, P. 132. ♦ Mișcarea regulată și uniformă a pasului în marș; numărul de pași pe care-l execută un militar sau o unitate într-un minut. *Ține cadența... Un, doi... trei... patru.* CAMILAR, N. II 245. *Cei mai mulți [invalidi] sînt descoperiți și înaintează cu pălăriile în mînă, în cadența unor pași betegiți.* SAHIA, N. 22. *Își ascuți auzul, aplecînd capul să prindă cu urechea cadența slabă a pașilor din depărtare.* BART, E. 185. ♦ Numărul de lovituri pe care o armă sau o gură de foc îl trage pe minut.

2. Succesiune ritmică a unor unități în muzică și în poezie. *Poet am fost și-n libere cadențe Cîntai Amorul ce-mi robi toți anii.* TOPÎRCEANU, B. 89. *Imina țarăși porneste să-mi bată Și bate-n cadențe de vers!* IOSIF, V. 64. *Vorbele s-au așezat la rînd și s-au mlădiat în cadență dușă o lege de armonie.* VLAHUȚĂ, O. A. II 107. ♦ Succesiune de armonii — dînd im-

presia unei liniștiri — care formează partea finală a unei compoziții muzicale. ♦ Pasaj mai mare de virtuozitate solistică, situat de obicei în părțile finale ale unui concert pentru instrument și orchestră.

CADÉT, cadeți, s. m. (Învechit; răspîndit mai ales în fosta Austro-Ungarie, în Germania și în Rusia țaristă) Tinăr (îndeosebi fiu de nobil sau de ofițer) care se pregătea pentru cariera armelor; elev al unei școli militare. — *Iorgu Caragiale ieșise din școala de muzică a cadeților — adică jumătate ieșise și trei sferturi fu.ese dat afară, pentru că nu învăța nimica și se ținea de farse toată vremea.* CARAGIALE, O. III 10.

CADIASCHER, cadiascheri, s. m. (Turcism învechit) Mare demnitar turc, avînd atribuția de judecător militar; emir. *Veni în București un cadiascher sau emir cu... oștire aleasă.* BĂLCESCU, O. II 44.

— Pronunțat: -di-as-.

CADIU, cadii, s. m. (Turcism învechit) Judecător la turci, avînd ulterior și atribuții de judecător ecleziastic. *Cadiul a ris cu niște dinți lungi, însă cu duhul bunătății în sine, și s-a uitat întii la ceas, pe urmă la Jder, și după aceea s-a întors iar către Botezatu.* SADOVEANU, F. J. 656. *Acești pleșcași stingheri... erau... mai mult boierosi și cu apucături de cadii, adică de judecător.* GALACTION, O. I 279. *Eu pe gînduri am căzut, De cînd, moșule-am văzut Pe fata cadiului Din satul Odrului.* ALECSANDRI, P. P. 149.

CADINĂ, cadine, s. f. Sclavă din haremurile turcești din trecut. *Dă-ți șalul la o parte, ce te ascunzi, parc-ai fi o cadină?* DUNĂREANU, CH. 193. *Turcul, cuprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadine în harem.* RUSSO, O. 36. ♦ Fig. (Familiar, rar) Soție (a unui turc). *Mehmet, unde e Alah al tău să te opere? Cine îngrijește de cadina ta, de copiii tăi?* STANCU, D. 491.

CĂDMIU s. n. Metal moale, alb-lucitor, asemănător cu zincul; se întrebuițează, sub formă de aliaje, în medicină, în tehnică etc.

CADOU, cadouri, s. n. Lucru dăruit cuiva; dar. *Unchiul Izu i-a adus un cadou «practic»; aceasta e teoria lui.* C. PETRESCU, A. 450. ♦ Expr. A face cadou = a dăru. *Își fac cadou cartea asta.*

CADRĂ, pers. 3 cadrează, vb. I. Intrans. (În vorbirea pretențioasă; urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A se potrivi, a corespunde (întocmai) cu ceva.

CADRĂN, cadrane, s. n. 1. (La aparate și instrumente de măsurat: ceasornice, busole, aparate de laborator) Placă (adesea circulară), cu anumite diviziuni și indicații, pe care se citește deplasarea unui ac indicator. *Cadrane de ceas. Barometru cu cadrane.* □ *Sună lung și monoton Ornicul cu trei cadrane De la sfîntul Spiridon.* TOPIRCEANU, M. 68. ♦ *Cadrane solar* = suprafață plană pe care sînt trase linii, avînd fixat în centru un bețșor, a cărui umbră, proiectată succesiv, indică orele.

2. (Geom.) Arc (sau sector) reprezentînd un sfert de cerc.

CADRĂ s. f. v. cadru.

CADRE s. n. pl. 1. Efectiv de bază al oamenilor muncii dintr-o întreprindere sau instituție, dintr-un sindicat sau dintr-o organizație de partid; corp de oameni ai muncii bine pregătiți pentru o ramură oarecare de activitate; p. ext. întregul efectiv al unei întreprinderi sau instituții. *Cadrele conducătoare se formează în procesul muncii.* □ *Trebuie să înțelegem o dată că, din toate*

capitalurile prețioase care există în lume, cel mai prețios și cel mai hotărîtor capital sînt oamenii, cadrele. Trebuie să înțelegem că în actualele condiții de la noi «cadrele hotărăsc totul». STALIN, PROBL. LEN. 511. *Cadrele sînt fondul de aur al partidului și al statului, forța hotărîtoare a conducerii de partid și de stat.* SCINTEIA, 1953, nr. 2686. *Iată Doftana. Pe-aici... A fost școala înaltă unde-au crescut Oșelitele cadre, puternicul scut.* BANUȘ, în POEZ. N. 43. ♦ *Direcția (sau serviciul, secția) cadrelor (sau numai cadrele) = organul care se ocupă cu recrutarea, repartizarea, pregătirea și calificarea personalului unei întreprinderi, al unei instituții etc. Aștepta să intre la directorul cadrelor.* V. ROM. decembrie 1950, 159. ♦ Expr. A crește (sau a ridica, a pregăti) cadre = a ridica nivelul politic, ideologic și calificarea profesională a cadrelor; a forma cadre noi (în special din rîndurile tineretului). *În opera de construire a socialismului, problema pregătirii cadrelor este una din cele mai importante probleme ale partidului și statului nostru.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 50. *Ridicarea curajoasă a cadrelor tinere la munci de răspundere, justa lor repartizare, educarea lor partinică și profesională trebuie să constituie grija permanentă a tuturor organelor de conducere ale partidului, începînd cu Comitetul Central.* SCINTEIA, 1953, nr. 2658. ♦ (Rare, în forma de sg. cadru, indicînd un individ din efectivul unei întreprinderi, al unei instituții sau al unei organizații de partid sau sindicale) *Un cadru bine pregătit.*

2. Elementele de conducere și comandă ale subunităților și unităților militare.

— Formă gramaticală: sg. (1) cadru.

CADRÎL, cadriluri, s. n. Numele unui dans constînd dintr-un șir de figuri, în cursul cărora partenerii se schimbă între ei. ♦ Compoziție muzicală după care se execută acest dans.

CADRILĂT, -Ă, cadrilați, -te, adj. (Despre țesături) Cu desene din linii drepte care se întretaie formînd pătrate sau romburi, de obicei colorate diferit.

CĂDRU, cadre, s. n. 1. (Și în forma *cadră*) Ramă în care se fixează un tablou, o fotografie, o oglindă etc. *Ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite... poarise însușelești din cadrul.* M. I. CARAGIALE, C. 73. ♦ Tablou, fotografie etc. în ramă. *Aceleași cadre-mpodobesc părății.* VLAHUȚĂ, O. A. I 76. *Se face că fluieră... uitîndu-se la o cadră din perete.* CARAGIALE, O. I 329. *O altă mare cadră, întru care să arată întristarea a unui întregi familii pentru fiul ce să pornește la război.* GOLESCU, I. 72.

2. Pervaz al unei uși sau al unei ferestre; deschizătura zidului ocupată de o ușă sau de o fereastră. *Fereastra ce dădea în curte păstra o culoare alburie, și în cadrul ei se îmbulzeau și se întreceau fulgii strălucitori de zăpadă ca un roi de fluturi albi în căutarea unui adăpost împotriva frigului și întinericului.* REBREANU, R. I 245.

3. Fig. Ceea ce înconjură o persoană sau un lucru; mediu, ambianță. *Sinaia e situată într-un cadru pitoresc.* □ *Și în acest greu cadru geologic, care formează punctul culminant al trecerii prin Carpați, primește Oltul... cel mai limpede... dintre afluenții lui.* BOGZA, C. O. 349. *Arta cu natura acolo s-unește Să formeze cadrul cel mai răpitor.* BOLINTINEANU, O. 107.

4. F i g. Limitele unui subiect, ale unei probleme, ale unei sfere de activitate; p. ext. cuprinsul, conținutul dintre aceste limite. *Sindicatul din Republica Populară Romînă duc o luptă continuă pentru întărirea unității sindicale internaționale în cadrul Federației Sindicale Mondiale.* ♦ *Limitele în timp ale unei acțiuni. În cadrul reuniunii sportive au avut loc o serie de întreceri între echipe.*

5. Schelet alcătuit din bare de lemn sau de metal, sau din grinzi de beton, formînd un suport rezistent, care

susține o lucrare, o construcție, o excavație subterană etc.; suport (fix sau mobil) pentru diferite aparate mecanice, electrotehnice etc. *Cadru de bicicletă.*

— Variantă: (1) *cădri* s. f.

CADŪC, -Ă, *caduci*, -e, adj. Lipsit de trăinicie, subred; merit picirii. ♦ (Jur.; despre un act, în special despre dispoziții testamentare, donații etc.) Care nu poate fi pus în aplicare, care nu (mai) are putere legală (din cauza schimbării condițiilor).

CAFĂS, *cafasuri*, s. n. (Învechit) 1. Grilaj de vergele de lemn, care se întreține ca o leasă (de obicei la ferestre și deasupra porților); zăbrele, oștețe. *Chioșc de lemnărie, lucrat numai în cafasuri și în săpături de chiparos și de iasonie.* ODOBESCU, S. I 139.

2. Încăpere în cazul de sus al unei case sau într-un turn, din care se poate privi nestingherit în afară; foisor. *De-aici începeau grădinile umbroase, cu balcoane, chioșcuri și cafasuri.* SADOVEANU, Z. C. 277.

CAFEA, (2) *cafele*, s. f. 1. (Numai la sg., cu sens colectiv) Sămînța unui arbust din regiunile tropicale (*Coffea arabica*), care se folosește la prepararea băuturii cu același nume. *Cafea prăjită.*

2. Băutura preparată din boabe de cafea prăjite și rișnite, sau dintr-un surogat. *Cafea neagră. Cafea cu lapte.* □ *Și nu puteai să ne aduci pînă acum cafeaua?* SEBASTIAN, T. 43. *Cuconu Ioniță își mintuia de sorbit cafeaua stînd jos.* HOGAȘ, DR. II 87. ♦ *Cafea turcească v. turcesc. Cafea nemțească v. nemțesc.* ♦ Momentul cînd se ia această băutura. *Tocmai după masă, la cafea, își aduse aminte de scrisoare.* BART, E. 242.

CAFEGIOAICĂ, *cafegioaice*, s. f. 1. (În trecut) Proprietară a unei cafenele; soția unui cafegiu.

2. (Familiar) Amatoare, băutoare pasionată de cafea. — Pronunțat: -gioai-.

CAFEGIU, *cafegii*, s. m. 1. (În trecut) Proprietar al unei cafenele; cel care prepara sau vindea cafele.

2. (Învechit) Slujitor la curtea domnească, însărcinat cu prepararea și servirea cafelelor.

3. (Familiar) Amator, băutor pasionat de cafea.

CAFELINĂ s. f. Substanță extrasă din boabe de cafea și din frunze de ceai, întrebuițată în medicină ca excitant al sistemului nervos și stimulent al inimii. *Injecții cu cafeină.*

— Variantă: *cofeină* s. f.

CAFELUȚĂ, *cafeluțe*, s. f. 1. Diminutiv al lui *cafele* (2). *A băut o cafeluță.*

2. (În forma de pl. *cafeluțe*) Numele a două varietăți de plante erbacee din familia leguminoaselor: a) plantă cu tulpina cilindrică ramificată, cu flori albe sau albastrii, cultivată pentru nutreț (*Lupinus albus*); b) plantă ornamentală cu flori mari albe cu pete albastre, dispuse în formă de spic alungit (*Lupinus varius*).

CAFENEĂ, *cafenele*, s. f. Local public în care se consumau, în trecut, cafele și alte băuturi și se jucau jocuri de noroc. *În piețe, cafenele, instituții, La club, la «five o'clock» sau prin iatacuri, S-au zvrăcolit sub cruntele-și atacuri Tilharii, demagogii și limbușii.* CASSIAN, H. 75. *Prin geamuri privind, prin cafenele, Samsarii se întreabă să aște de-a murit Vrun negustor de bursă.* MACEDONSKI, O. I 45. *Acel soi ciudat de barzi... Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, Sint cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* EMINESCU, O. I 137. *Sefii piraiți veneau de petreceau... chefulînd prin cafenele.* GHICA, S. 392. ♦ *L o c. a d j. De cafenea = fără valoare, neserios. Glorie de cafenea. Intriți de cafenea. Vorbe de cafenea.*

— Variantă: (învechit) *cafineă* (CARAGIALE, O. VII 177, ALECSANDRI, C. 104) s. f.

CAFENIU, -IE, *cafenii*, adj. De culoarea boabelor de cafea prăjite; brun. *E îmbrăcat în hainele de lucru: tunică și cămașă cafenie.* C. PETRESCU, A. 465. *Destul, latră atunci copoiul cafeniu.* ALEXANDRESCU, P. 152.

CAFINEĂ s. f. v. *cafenea*.

CAPTÂN, *caftane*, s. n. (Învechit) Manta albă, largă și lungă, împodobită cu fir de aur sau mătase, pe care sultanul o dăruia demnitarilor și mandatarilor săi (marelui vizir, domnilor din Muntenia și Moldova), iar aceștia boierilor (la numirea lor în slujbă). *Într-un halat de casă, lung ca un caftan, bătrînul Iuga strînse hărbătește mina tînărului Herdelea.* REBREANU, R. I 81. *Mihnea ieși din biserică, îmbrăcî în tindă caftanul alb cu guler de samur.* ODOBESCU, S. A. 90. *Dar n-aș vrea nici stofe cu fir Și cu mîrgăritar, Nici largi caftane de vizir, Nici falnic armăsar.* ALECSANDRI, P. A. 67. ♦ *Ex p r. A îmbrăca caftan sau a îmbrăca cu (sau în) caftan (pe cineva) = a (se) ridica la rangul de domn sau de boier. L-a îmbrăcat în caftan de boier cu barbă.* GHICA, S. 39. *Mîne dimineață să te înfățosezi la curte în spătărie, spre a îmbrăca caftan de vornic mare.* NEGRUZZI, S. I 287. (Familiar) A lua un caftan = a căpăta bătaie. *Ar avea haz să ieu un caftan.* ALECSANDRI, T. 1045. ♦ Rang de boierie. *Înțeleseră mulți atunci că pot rivni la caftanul vistiernicului, jîtnicerului și spătarului.* SADOVEANU, Z. C. 161.

CAHLĂ, *cahle*, s. f. (Mold., Bucov.) Deschizătură prin care iese fumul la casele țărănești; coșul cuptorului. *Se sui iute pe acoperiș și se uită pe cahlă înăuntru, să vadă ce fac ei.* SBIERA, P. 270.

CAIA, *caiele*, s. f. Cui de potcoavă. *Murgul ți-l potcovești Cu potcoave de argint... Caiele de sîrmă groasă, Să ție la piatră deasă.* ȘEZ. I 9.

CAIAC, *caiace*, s. n. Barcă anume construită pentru sport și curse, ascuțită la capete și acoperită cu pînză impermeabilă care lasă loc liber numai vîslașului; se conduce cu una sau cu două padele.

CAIAFĂ, *caiafe*, s. m. și f. 1. Persoană fățarnică, ipocrită. *Are să mi-o plătească, și scump, caiafa asta bătrînă.* M. I. CARAGIALE, C. 29. *Acum rămăsese... o ură surdă, lașe... și jocul de caiafa pe care Fana ar fi fost frumos să nu-l accepte.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 190.

2. (Păstrat ca nume propriu în expr.) A trimite (sau a purta, a mîna, a duce) de la Ana la Cînafa (numele unor personaje din biblie) = a trimite (cuiva un solicitator) dintr-un loc în altul, a-l purta cu vorba.

CAIC, *caice*, s. n. Mică navă cu pînze (folosită mai mult în Bosfor). *Venise un pepă bătrîn și cu glas desfundat, De pe un caic părăsit să prohodească marea.* LESNEA, I. 39. *Un caic sosește în tăcere-adîncă Și pe sub ferestre la serai a stat.* BOLINTINEANU, O. 101. ♦ Luntre ușoară, lungă și îngustă, cu cele două capete încovoiate. *Spumegînd se bate Dunărea de maluri, Caicul pornește clătînat de valuri.* IOSIF, V. 78. *Departe, încolo, un pescar turc trăgea la edec în tăcere caicul său încărcat.* ODOBESCU, S. I 140.

CAICCIU, *caicci*, s. m. Conducător de caic. *Caicciul care-l luase să-l treacă Dunărea, simțîndu-l cu parale în chimir, l-ar fi omorît ca să-l jefuiască.* GHICA, S. 303. — Variantă: *caicgiu* (ODOBESCU, S. II 496) s. m.

CAICEL, *caicele*, s. n. Diminutiv al lui *caic*. *Foaie verde ș-o lălea, Caicelul se zărea Și pe Dunăre-mi venea.* TEODORESCU, P. P. 562. *Caicelul lui oprit, De salcie prîponit.* TEODORESCU, P. P. 565.

— Pronunțat: *ca-i*.

CAICGIU s. m. v. *caicciu*.

CAID¹, *caizi*, s.m. Titlu purtat altădată de guvernatorul unei provincii sau al unui oraș din statele musulmane din nordul Africii.

CAID², *caiduri*, s.n. (Turcism învechit) Registru, condică, dosar, arhivă. *Încredințându-se din caidurile... împărăției de acest drept legiuit a Moldavici, îl întărește. NEGRUZZI, S. I 242.*

CĂIER, *caiere*, s. n. Mănunchi de lână, de cîneapă, de în sau de borangic, care se pune în furcă pentru a fi tors. *În timp ce învățătorul are să ne istorisească din cărți... eu am să torc din caier, ascultînd. CAMILAR, TEM. 178. O furcă, cu caierul și fusul cu totul de aur. ISPIRESCU, L. 91. Caierul de burungic din furcă și suveica stativei unde se țesea filatul stau părăsite și neatine. NEGRUZZI, S. I 107. ♠ Fig. În caier, de-a valma, sub cruntă arșiță, Boccii, piticii, sforarii și regii. BANUȘ, B. 119. Toate-a-cuma sînt cuprinse De lungi fire ce lucesc. Unele s-adună-n caier, Altele, pierdute-n aer, Tainic, lin, călătoresc. ALECSANDRI, P. A. 156.*

CAIET, *caiete*, s. n. Fascicul de foi de hîrtie legate împreună, folosit la scris, la desenat etc. *Caiet de note. Caiet de schițe. — Iată-mă-s monitor pe banca a VII-a!... După ce-mi așezai cărțile și caietele în bancă, înaintai binșor capul și-mi numărai sușuși. VLAHUȚĂ, O. A. 381. Ameziți de limbe moarte, de planeți, de colbul școlii... Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri Și pe margini de caiete scriam versuri. EMINESCU, O. I 140. Am gătit caiete, condeie nouă... nimic n-am uitat. NEGRUZZI, S. I 7. ♠ Caiet de sarcini v. sarcină. ♣ Caiet cultural = publicație periodică cu scop cultural-educativ, cuprinzînd articole culturale, literare, artistice etc.*

CAIETEȘTEL, *caieșele*, s. n. Diminutiv al lui caiet. *Am cumpărat un caieșel pentru notițe.*

CAIMĂC, *caimacuri*, s. n. 1. Smîntîna groasă care se prinde la suprafața laptelui fierț. *Caimac, gugoase, alivenci, iaurt... se îngropau în stomahul lui. NEGRUZZI, S. I 286. Iaurt, caimac proaspăt. TEODORESCU, P. P. 120. ♠ Ex p r. A lua caimacul = a lua pentru sine ce este mai bun (folosindu-se de munca altuia).*

2. Spumă de culoare mai deschisă care se face la cafeaua turcească. *O adiere dulce de austru leagănă caimacul cafelei. Bătrînul parcă a uitat-o acolo pe măsufă. BASSARABESCU, V. 35. De atunci n-am mai băut cafea cu caimac! CARAGIALE, M. 286.*

— Pronunțat: *cai-*. — Variantă: *căimăc* (HOGAȘ, DR. 100) s. n.

CAIMACĂM, *caimacami*, s. m. (Învechit) Locuitor al domnitorului în lipsă acestuia sau în caz de vacanță a tronului (pînă la instalarea noului domn). *Fiindcă la 1 mai 1856 expirau puterile domnilor Știrbei și Grigore Ghica, numiți la 1849 pe termen de șapte ani, ei erau să fie înlocuiți prin caimacami numiți de Poartă, pînă la alegerea domnilor de către camerele electiv. GHICA, S. 425. ♠ Locuitor al marelui-ban al Craiovei. *Iar la masă cine-mi șade?... Banii Severinului, Caimacamii Oltului Și boierii Tîrgului. TEODORESCU, P. P. 478. ♣ Locuitor al diferiților demnitari turci. ♠ Compus: caimacam-aga = locuitor al marelui vizir (pe teritoriu străin). *La Târgigrad se-ntorcea, Tot lui tat' su că-i spunea, Iară tat' su porncea, Porncea lui beșleaga Și lui caimacam-aga De colo din Orava. TEODORESCU, P. P. 636.***

— Pronunțat: *cai-ma-*.

CAIMĂN¹, *caimani*, s. m. Aligator.

— Pronunțat: *cai-*.

CAIMĂN², *caimani*, s. m. (Regional) Bărbat în vîrstă înaintată care însoțește o echipă de muncitori lemnați în pădure, le păzește și curăță coliba și le face de mîncare. *Lucrătorii erau la lucrul lor, la mînatul buștenilor*

pe unda rîului; numai caimanul se afla acasă și pregătea prînzul. SADOVEANU, V. F. 150.

CĂINIC, *-Ă, cainici, -e*, adj. (Învechit) Vrednic de plîns, de compătimit; nenorocit. *Și riul cel de stele e călăuzul tainic Ce duce la Moldova pe rătăcitul cainic. ALECSANDRI, P. III 79. Caimicul de mine!... la ce-am agiuns! ALECSANDRI, T. 1463.*

— Pronunțat: *cai-*.

CĂIS, *caisi*, s. m. Arbore fructifer din familia rozaceelor, originar din Asia, cultivat pentru fructele sale (*Prunus armeniaca*). *Țara noastră... Da, frumoasă e, nimic de zis; Parc-o simți, aici, Îngă fereastră, Adu-nă-n floarea de cais. FRUNZĂ, în POEZ. N. 236. ♠ (Poetic) Căisii ascultă Cu flori la urechi. LESNEA, C. D. 99. Căisii zîmbesc sub ninsori. MACEDONSKI, O. I 225.*

CĂISĂ, *caise*, s. f. Fructul caisului, de culoare galbenă-portocalie, gustos și parfumat. *Buzele ei desfăcute ca și caisa răscoaptă. SLAVICI, O. I 199.*

— Accentuat și: *căisă* (pronunțat *cai-*).

CAL, *cai*, s. m. 1. Animal domestic erbivor, cu copita nedespicăată (în special, spre deosebire de armăsar, mascul castrat), care servește omului la călărie, la tras. vehicule și la dus poveri. *Cal de ham. Cal de călărie. Cal de curse. — În fața casei, legat la par, sta în ploaie un cal urît, ros de ham. CAMILAR, TEM. 51. Voinicii cai spumau în salt. COȘBUC, P. I 56. Calul... începe a sări în două picioare, forînd. CREANGĂ, P. 185. Căii lor aleargă alături-nspumați. EMINESCU, O. I 97. Am obsit ca un cal de poștă ce nu-și are tainul la vreme. ALECSANDRI, T. I 373. Calul de dar nu se caută în gură (sau la dinți) (= lucrurile primite în dar se iau așa cum sînt, fără să se mai țină seamă de defecte). *Cunoscut ca un cal breaz. ♠ Ex p r. A fi (sau a ajunge) cal de poștă (sau cal de tramvai) = a alerga mult; a fi muncit peste măsură, a fi întrebuițat la toate, trimis în toate părțile. *Sărmane, biete Barbule! ai ajuns cal de poștă împregiurul horii. ALECSANDRI, T. 85. Cal de bătaie = persoană foarte hărțuită, trasă din toate părțile, muncită; subiect, problema de care se ocupă insistent multă lume, sau care vine mereu ca preocupare exclusivă a cuiva. A fi cal de dirvală v. dîrvală. A face (pe cineva) din cal măgar = a face (pe cineva) să ajungă dintr-o situație mai bună într-una mai rea, a degrada; a înjosi, a umili. *Ia ascultați, măi, dar de cînd ați pus voi stăpînire pe mine? zise Gerilă. Apoi nu mă faceți din cal măgar, că vă veți găsi mantaua cu mine. CREANGĂ, P. 253. A ajunge din cal măgar = a ajunge într-o stare sau situație mai rea, mai proastă. A umbla după potcoave de cai morși v. potcoavă. A-și juca calul = a-și face mendrele. *Știu eu năzdrăvăni de-ale spinului; și să fi vrut, de demult i-aș fi făcut pe obraz, dar lasă-l să-și mai joace calul. CREANGĂ, P. 219. A visa (sau a vedea, a spune) cai verzi (pe pereți) = a-și închipui (sau a spune) lucruri fantastice, imposibile, de necrezut. *Cred că visezi cai verzi, prietene. CAMILAR, N. I 112. Ia păziți-vă mai bine treaba și nu-mi tot spuneți cai verzi pe păreți, că eu sînt Stan pășitul. CREANGĂ, P. 179. La paștile cailor (sau calului) = nicio-dată. O fugă de cal = distanță nu prea mare. *Aud, cucoane?... dacă-i lungă poșta de-nainte?... Ba nu... ian cit cole, o palmă de loc, o fugă de cal... N-ai apucat a porni bine și ai și ajuns. ALECSANDRI, T. 45. Calul dracului = (depreciativ) femeie bătrînă, rea; babornită, vrăjitoare. ♠ Calul-troian = (cu aluzie la legendarul cal de lemn dăruit de greci troienilor) stratagemă de care se folosește un dușman pentru a reuși să pătrundă în tabăra adversă; inamic deghizat sub masca unui binefăcător. *Vapoare mari [americane] ca niște cai troieni Aruncă gheara ancorei în port. BOUREANU, S. P. 4. ♠ Cal-putere = unitate de********

putere (egală cu 75 kilogrametri pe secundă) cu care se măsoară forța motrice a unei mașini mișcate cu vapori de apă sau cu carburanți. *Remorchele de sute de cai-putere trec duindu-din toate mașinile.* BOGZA, C. O. 405. ♦ (Poetic) *Cu mii de cai-putere Se crapă zorii unei alte ere!* BENIUC, V. 91. ♦ (Mil., învechit) *Cal de friză* = baraj tehnic contra infanteriei, făcut dintr-un schelet de lemn sau de fier îmbrăcat cu sîrmă ghimpată.

2. Nume dat unor aparate sau piese care seamănă cu un cal: a) numele unui aparat de gimnastică, peste care se fac sărituri; b) figură în forma unui cap de cal la jocul de șah.

3. Compuse: calul-draacului sau calul-popii, cal-turtit, cal-de-apă = libelulă. Cal-de-mare (sau, rar, calul-mării) = mic pește marin al cărui cap seamănă cu acela al calului (*Hippocampus*). *Împrejuru-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri: Caii mării, albi ca spuma, Bouri nâlți cu steme-n frunte.* EMINESCU, O. I 101.

CALĂ, calez, vb. I. T r a n z. A fixa, a potrivi un organ (sau o piesă) de mașină.

CALABALÍC s. n. v. calabalic.

CALABALÍC, calabalicuri, s. n. 1. Obiecte de tot felul în dezordine; (în special) bagaj cu care călătorește sau se mută cineva. *Se întoarse către șosea și rîse... ținîndu-și mereu calabalicurile subsuoară.* DUMITRIU, V. L. 119. *Țin foarte mult să se știe că calabalicul meu, afară de ogheal, saltea și pernă... se mai alcătuiă și dintr-o ghitară.* HOGAȘ, DR. II 46. *Între o mulțime de mobile stricate și calabalicuri grămădite, văzui, într-un unghi, un morman de cărți și hîrtii.* BĂLCESCU, O. I 317. ♦ F i g. (Glumeț) Bagaj de cunoștințe. *Dee, răspundeam eu după un moment de trudă înadins a memoriei mele, cu scotocirea, parcă greoaie, prin calabalicul sărăcăcios al latineștii mele.* HOGAȘ, DR. II 120.

2. Gloată, lume multă. *Pe cînd însă dogarii înfundau bolobocul, una din roabele fetei de împărat, mai mihoasă la inimă, se strecură prin calabalic și le dete pe sub ascuns o copoaie de mere.* ISPIRESCU, L. 353. *De multe ori am dormit pe scîndură în odaia circumi, cu destul calabalic de copii.* GOLESCU, I. 172.

3. Scandal, sfadă, ceartă.

— Variantă: calabalic (NEGRUZZI, S. III 23, ȘEZ. II 151) s. n.

CALACÁN s. n. v. calaicăan.

CALAFÁT s. n. Cilți sau cîrpe destrămate, transformate, prin răscuire, în sfori dezlinate și îmbibate cu catran, care se bat în crăpăturile bărcilor și ale punții navelor pentru a împiedica pătrunderea apei.

CALAIICÁN s. n. Sulfat feros, de culoare verde cînd e cristalizat, întrebuițat la colorat, iar în medicina populară ca dezinfectant; chichlaz. *Matache fusese uns pe mîni cu calaicăan.* CARAGIALE, la TDRG.

— Pronunțat: -lai-. — Variante: cailaicăan (CREANGĂ, A. 82), calaicăan (CONTEMPORANUL, I 165) s. n.

CALAMANDRÓS s. n. (Rar) Harababură, neregulă, neorinduală; amestecătură de lucruri multe și felurite. *D-apoi cu smîntînitul oalelor, ce calamandros făceam!* CREANGĂ, A. 44.

CALAMBÛR, calambururi, s. n. Joc de cuvinte înțemeiat pe echivoc, pe deosebirea de sensuri a unor cuvinte similare ca pronunțare. *Anecdota, calamburul — acolo fiind la preț, Cată-le prin almanahuri, și vei trece de isteț.* VLAHUȚĂ, O. A. 76.

CALAMITĂTE, calamități, s. f. Nenorocire mare, dezastru care lovește un grup de oameni, o țară, un popor; flagel. *Sosirea acestui domn în București a fost semninal a mari calamități pentru țară!* GHICA, S. A. 54.

CALĂNDRU, calandre, s. n. Mașină cu ajutorul căreia se dă fesăturilor apretura, supunîndu-le unei presiuni. ♦ (Tipogr.) Presă cu cilindru servind la imprimarea în relief, pe carton special, a matrișelor (de stereotipie), precum și la satinarea hîrtiei.

CALAPĂR s. n. (Mold., Transilv., Ban.) Calomfir. *Din giulgiul alb se desprinsese miros tare de calapăr.* AGÎR-BICEANU, S.P. 21. *Oale cu... mîntă, calapăr și busuioc.* NEGRUZZI, S. I 323.

— Variantă: calupăr (I. IONESCU, M. 373) s. n.

CALAPÓD, calapoade, s. n. 1. Piesă de lemn în forma piciorului (sau aabei piciorului), întrebuițată la confecționarea încălțămintei pentru a-i da mărimea și forma dorită; formă de lemn pe care se întind căciuliile sau pălăriile. *Calapod pentru pantofi.* ♦ (Metaforic) *În fundul inimii lui își jura de a... scrie și el așa... Primele foiletoane merg cam greu. Adesea trebuie să fure calapodul cu cizmă cu tot.* VLAHUȚĂ, O. A. 212.

2. F i g. Tipar, formă, model, chip. *Acest calapod suflesc... trădează o concepție copilăroasă.* MACEDONSKI, O. IV 146. [Bolintineanu] *n-a făcut decît un roman după toate calapoadele romantismului.* DEMETRESCU, O. 157. ♦ E x p r. Po același calapod = la fel, în același fel.

CĂLĂ, cale, s. f. 1. Încăperea situată între puntea cea mai de jos și fundul navei, destinată să primească încărcătura.

2. Platformă ușor înclinată pe care se repară sau se construiesc nave (într-un port sau într-un șantier naval).

CALC, calcuri, s. n. 1. (În e x p r.) Hîrtie de calc = hîrtie transparentă de copiat, întrebuițată în special pentru schițe sau desene.

2. Copia unei schițe sau a unui desen luat pe hîrtie de calc.

3. Traducerea din altă limbă a elementelor de formare a unui cuvînt sau a unei expresii; adăugarea la un cuvînt a unui sens nou după modelul unui cuvînt străin; împrumut semantic. *Calcul lingvistic este un procedeu de îmbogățire a vocabularului.* □ «Lume» a căpătat sensul de «lumină» prin calc după slavul «svet», care are ambele sensuri.

CALCĂN¹, calcani, s. m. Pește de mare cu corpul asimetric, rombic, turtit pe laturi, cu ambii ochi pe partea stîngă, avînd pe piele un fel de butoni osoși (*Rhombus maeoticus*).

CALCĂN², calcane, s. n. Zidul din spate (fără deschizături) al unei case care se înalță în fața alteia sau care e lipit de spatele acesteia; dosul unei case.

CALCANÉU, calcanee, s. n. Unul din oasele care formează călcîiul. *La picior se deosebesc șapte oase tari-siene ale încheieturii... dintre care mai mari sînt astragalul și calcaneul.* ANATOMIA 147.

CALCĂR s. n. Rocă sedimentară care constă din carbonat de calciu; (popular) piatră de var. *De pe crestele lui [ale muntelui] apăperate cu o spumă albă de calcar, Ardealul primește... două din cele mai iubite și mai cîntate ape ale lui.* BOGZA, C. O. 10.

— Accentuat și: cãlcar.

CALCARÓS, -OĂSĂ, calcaroși, -oase, adj. Care conține calcar, cu calcar, de calcar; văros. *Apă calcaroasă.*

CALCAVURĂ, calcavuri, s. f. (Glumeț; în legătură cu verbele «a da», «a trage», «a minca») Bătaie, (lovitură de) palmă; p. e x t. dojană. *Zmeul trase fetei... o calcavură, de auzi cîinii în Giurgiu.* ISPIRESCU, L. 262. *În loc de bucate, își minca o calcavură de cele tătărăști.* ALECSANDRI, T. 669.

CĂLCE s. f. Plantă erbacee cu frunze groase și lucitoare în forma cōpotei de cal și cu flori galbene-aurii; crește pe lângă bălți și prin locuri umede (*Caltha palustris*).

CALCHIA, *calchiaz*, vb. I. Tranz. 1. A reproduce un desen sau o schiță cu ajutorul hîrtiei de calc.

2. A forma cuvinte sau expresii, transpunînd din altă limbă elementele de formare; a îmbogăți un cuvînt cu un sens nou după modelul unui cuvînt străin.

— Pronunțat: *-chi-a*.

CALCIFIA, pers. 3 *calcifiază*, vb. I. Refl. A se calcifica.

— Pronunțat: *-fi-a*.

CALCIFICĂ, pers. 3 *calcifică*, vb. I. Refl. (Despre țesuturi, oase, tendoane, leziuri pulmonare, artere etc.) A se întări prin depunere de săruri de calciu.

CALCIFICĂRE, *calcificări*, s. f. Acțiunea de a se calcifica; calcifiere.

CALCIFIERE, *calcifieri*, s. f. Depunerea sărurilor de calciu în (sau pe) anumite țesuturi din organismele vii, avînd ca urmare întărirea lor.

CALCINĂ, *calcinez*, vb. I. Tranz. A supune o substanță oarecare (minereu, cretă, var, sare etc.) acțiunii unui foc intens, pentru a îndepărta substanțele ușoare (ca apa, acidul carbonic etc.); (popular) a prăji.

CALCINĂRE, *calcinări*, s. f. Acțiunea de a calcina; (popular) prăjire. *Calcinarea minereurilor*.

CALCINĂTOR, *-OĂRE*, *calcinatori*, *-oare*, s. m. și f. Muncitor care lucrează la calcinarea minereurilor.

CALCÎT s. n. Mineral lucios, alb, incolor sau colorat prin impurități, foarte răspîndit în natură sub formă de marmură, tufuri calcaroase, stalactite etc.; carbonat de calciu.

CALCIU s. m. I. Element chimic, metalic, alb-argintiu, foarte răspîndit în natură sub formă de săruri (carbonat, clorat, sulfat, fosfat).

2. Săruri ale calciului (I) întrebuințate ca medicament cu scop preventiv și curativ în anumite manifestări de decalcifiere a organismului. *Injecții de calciu*.

CALCOGRAFIE s. f. Sistem de reproducere grafică a originalelor liniare cu ajutorul unor clișee de metal gravate, la care suprafața care imprimă se găsește sub suprafața plăcii sau a cilindrului metalic.

CALCOPIRITĂ s. f. Sulfură naturală de cupru și fier.

CĂLCUL¹, *calculi*, s. m. Corp pietros care se formează în mod accidental în anumite organe animale. *Calcul biliar*. *Calcul renal*.

CĂLCUL², *calcule*, s. n. I. Ansamblu de operații matematice (aritmice, algebrice etc.) făcute cu scopul de a găsi valoarea unei sau mai multor mărimi; calculare, socoteală. *Calcul algebric*. *Calcul diferențial*. *Calcul integral*. *Calcul infinitezimal*. \square *Iar colo bătrîmul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate*. EMINESCU, O. I 132.

2. (La pl.) Planuri, combinații, socoteli. *S-a înșelat în calculele sale*.

CĂLCULĂ, *calculez*, vb. I. Tranz. 1. A face un calcul, a socoti. *A calculat costul materialului*. \square *Brigadierul calculează zilnic cantitatea și calitatea muncii efectuate de fiecare membru din brigadă*. STAT. GOSP. AGR. 34.

2. A socoti (cu aproximație), a aprecia. *A calculat din ochi greutatea bagajelor*.

CĂLCULĂBIL, *-Ă*, *calculabili*, *-e*, adj. Care se poate calcula sau evalua. *Sumă calculabilă*.

CĂLCULĂRE, *calculări*, s. f. Acțiunea de a calcula; socotire. *Calcularea prețului mărfurilor*. *Calcularea suprafeței unui cerc*.

CĂLCULĂT, *-Ă*, *calculați*, *-te*, adj. (Despre persoane) Chibzuit, socotit, prevăzător; (peiorativ) preocupat de interesul personal.

CĂLCULĂTOR, *-OĂRE*, *calculatori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană specializată în calculul prețului produselor, al categoriilor de salarizare etc. V. *socotitor*.

CĂLCULĂȚIE, *calculații*, s. f. Operația de a calcula. *Calculația facturilor*.

— Pronunțat: *-fi-e*.

CALD, *-Ă*, *calzi*, *-de*, adj. I. (În opoziție cu rece) Care are temperatura ridicată (fără a fi fierbinte). *Parcă simțea minușele-i calde și înguste în mîinile lui*. EMINESCU, N. 37. *O liniște somnoroasă, un aer cald de vară*. EMINESCU, N. 63. *Seara primăverii caldă Cu dulci lacrimi ne scaldă*. BOLINTINEANU, O. 90. \diamond (Substantivat, mai ales în legătură cu «a(-i) fi», «a(i) se face», «a ține») *Ține mîncarea la cald*. \square *Dar uite, nu e vînt, Și-i cald*. *Sub cap o mîină pui, Dorm coala, pe pămînt*. COȘBUC, P. I 230. *Era vară și cald ca-n casă*. RETEGANUL, P. I 31. \diamond *Expr.* *Nu-mi ține nici de cald, nici de rece* = nu mă interesează, mi-e indiferent. *Mă ia cu cald* = sînt cuprins de fierbințeală. \blacklozenge *Fierbinte, incins*. *Bate fierul pînă e cald* (= nu amîna un lucru care trebuie făcut imediat). *Soarele cit de cald nu încălzește pe toată lumea*. \blacklozenge (Despre pîine) Proaspăt. \diamond *Loc.* adj. *Bun ca pîinea caldă* = cumsecade, milos. \blacklozenge (Despre îmbrăcăminte) Călduros.

2. Fig. Care dă senzația internă de căldură; aprins, înflăcărat. *Nădejdea caldă-n el slăbea, Pe cit creștea de rece gîndul*. COȘBUC, P. I 100. *A ta zîmbire Mi-arată cit de dulce ești, Cit poți cu-a farmecului noapte Să-ntunci ochii mei pe veci, Cu-a gurii tale calde soapte, Cu-mbrățișări de brațe reci*. EMINESCU, O. I 117. \blacklozenge Prietenos, afectuos, amabil. *Ea era mai caldă în vorbă și-n priviri*. PAS, Z. I 175. *Scrisoarea mi s-a părut extraordinar de caldă*. SAHIA, N. 59. *Se revarsă asupra-i un farmec cald și întineritor*. VLAHUȚĂ, O. A. 103. *Avea o privire caldă și liniștită*. VLAHUȚĂ, O. A. 126.

CALDARÎM, *caldarîmuri*, s. n. Pavaj cu piatră (de obicei tăiată și cioplită) pe o stradă, într-o curte etc.; drum pavat sau asfaltat. *O parte din casele Căleului stau pe caldarîm*. GALACTION, O. I 119. *Între timp pașii se aud mai tare, răsunînd pe caldarîm*. SEBASTIAN, T. 271. *Picioarele calului par nesigure pe caldarîmul înclinat*. SAHIA, Ū.R.S.S. 63.

CĂLE, *căi*, s. f. I. 1. Fișie de pămînt umblată, folosită pentru deplasările dintr-un loc în altul; drum. *Deodată calea coti pe o costișă, printr-un făgișel tinăr*. SADOVEANU, O. I 13. *Tu ești pe-aici? Eu te-am crezut Cu oile prin vale! De-aș fi știut că ești pe deal, Mergeam pe altă cale!* COȘBUC, P. I 107. [Împăratul] *iese înaintea fecioru-său, pe altă cale, și se bagă sub un pod*. CREANGĂ, P. 185. *Noaptea-i mică, stele-s multe Și-oi perde calea prin munte!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 141. \diamond (În numiri de străzi) *Calea Victoriei*. \diamond *Cale ferată* v. *ferată*. *Calea lactee* sau *calea robilor* sau *calea laptelui* v. *lactee*. (La pl.) *Căile respiratorii* = aparatul respirator. \diamond *Loc.* a d. v. *Din cale-afară* sau *afară din cale* = peste măsură, foarte, neobișnuit de... *Adormea, ș-a doua zi se deștepta în aceeași priveliște dureroasă a vieții lor, din cale-afară chimuită*. VLAHUȚĂ, O. A. 255. *Încă n-am văzut așa femeie, să plîngă de toate cele: era miloasă din cale-afară*. CREANGĂ, O. A. 44. *Era un vis misterios Și blind din cale-afară*.

EMINESCU, O. I 185. \diamond Expr. A ieși (sau a se duce) în calea cuiwa = a-i ieși înainte, a-l întâmpina. Și ca la mîndre nunți de crai, leșit-a-n cale-ales alai. COȘBUC, P. I 56. *Țugulea se duse mai întîi în calea zmeului celui mai mare.* ISPIRESCU, L. 316. A li (sau a sta, a se izbi, a se pune) în calea cuiwa = a fi piedică cuiwa, a i se împotrivi. A, tu nici visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus! EMINESCU, O. I 146. A găsi (sau a afla) cu cale = a socoti că este potrivit, nimerit. *Mă-roșește singur gîndul Că tu ai aflat cu cale Tocmai azi să pui la probă Inima nevestei tale.* COȘBUC, P. I 73. *A găsit cu cale să deie fata după feciorul moșneagului.* CREANGĂ, P. 85. *Calea-valea = treacă-meargă, fie, mai merge. De-ar fi fost, cel puțin, ușternută pădurea pe jos cu fir în loc de cucuruzi de brad, calea-valea.* HOGAȘ, M. N. 98. *Toate ca toate, dar uritul îi venea de hac. În zile de lucru, calea-valea; se luă cu treaba și uita de hac.* CREANGĂ, P. 140. *Celelalte, calea-valea, dar o guriță? cît lumea.* EMINESCU, N. 88. *Ce mai calea-valea = ce mai încoace-încolo, ce să mai lungim vorba. Ia să-mi iau eu meritul meu, nu de-altceva, da... să am eu treaba mea, aia e, ce mai calea-valea.* PREDĂ, I. 80. *Ce mai calea-valea, casa trecea cu forme, în stăpînirea Cazangului.* PALS, Z. I 152. *A pune la cale = a) (cu privire la lucruri) a pregăti ceva, a se îngriji de ceva, a aranja, a hotărî. Apoi, după aceea, lucrurile s-au pus repede la cale.* SADOVEANU, M. 117. *Chiar în acea zi, cătră sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa.* CREANGĂ, P. 5. *Puse toate alea la cale pentru drum.* ISPIRESCU, L. 140. *Toate trebile și le pune la cale singurel.* CREANGĂ, P. 16. *Să punem la cale o cununie.* ALECSANDRI, T. 768; b) (cu privire la persoane) a sfătui, a îndruma, a povățui, a îndemna (de obicei la rău). *Baba pune la cale și pe feciorul cel mijlociu, și-și ia un sufler de noră întocmai după chipul celei dintîi.* CREANGĂ, P. 7; c) a aplica cuiwa pedeapsa cuvenită, a învăța minte pe cineva. *Pe urs l-am pus eu la cale.* CREANGĂ, P. 215. *Așteaptă... Cocolitul... te-oi pune eu la cale și pe tine acugi.* ALECSANDRI, T. I 209. *A fi pe cale de a... (sau să...) = a fi gata să..., a fi aproape de a...*

2. Călătorie, drum. *Sfioasă, își lăsă ochii în pămînt, urmîndu-și calea spre șipot.* BUJOR, S. 83. *Se oprește, sfărîmat de cale, Și cheamă somnul care l-a uitat.* CERNĂ, P. 167. *Calul, ud de cale, Pămîntu-n loc îl frămînta.* COȘBUC, P. I 195. *Cîndu-mi vine dor de cale, Merg pe jos ca și călare.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 221. \diamond Fig. *De-ai întîlnit partidu-n cale, Știi drumul, nu mai rătăcești.* JEBELEANU, în POEZ. N. 302. \diamond Expr. A (-și) lua (sau a apuca) calea = a pleca, a porni la drum. *Făt-Frumos luă calea spre casa babei.* POPESCU, B. IV 23. *Și apucînd calea către răsărit, s-a dus.* ISPIRESCU, L. 4. *El își luă calea iar spre pămînt.* EMINESCU, N. 65. *A face calea întoarsă = a se întoarce din dum. Calea jumătate = numai o parte din călătorie. Cale bună! sau bună calea! formulă de salut la plecarea cuiwa. Cale bună, fata mea, fi zise tată-său.* ISPIRESCU, L. 16. *Bună calea, Ivanel!* CREANGĂ, P. 229.

3. (Adesea determinat prin numele unei măsuri de lungime sau de timp) Distanță, depărtare. *Pînă la Lădești este cale.* GALACTION, O. I 264. *Lumea îl petrecu pînă afară din sat, cale de un ceas.* BUJOR, S. 39. *E cald. De drum îndelungat Picioarele de-abia-l mai țin, Și-i cale pînă-n sat.* COȘBUC, P. I 227. *S-a dus în Humulești, cale de două ceasuri cu piciorul.* CREANGĂ, A. 15. *Cînd urla [motanul] dintr-un cap, s-auzea cale de-o zi, iar cînd urla din cîte șapte, s-auzea cale de șapte zile.* EMINESCU, N. 14. *Genarul, pierdut în sălbătecele sale vîntori, se depărtase cale de-o zi.* EMINESCU, L. P. 179. *Alergătorii... sînt datori a face jurul pieții de patru ori, adecă o cale de douăsprezece verste.* NEGRUZZI, S. I 36.

II. Fig. Direcție luată de o dezvoltare, de o mișcare etc.; linie. *Teoria marxist-leninistă ne luminează căile construcției socialiste, ne ajută să rezolvăm toate problemele*

construcției potrivit condițiilor istorice concrete.

SCÎNTEIA, 1953, nr. 2714. \blacklozenge Metodă, mijloc, procedeu de urmat pentru atingerea unui scop. *În sufletele a sute de milioane de oameni se întărește speranța că se poate găsi o cale spre reglementarea problemelor litigioase și nerezolvate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2736. \diamond Loc. adv. Pe cale... = prin mijloc..., pe linie... *Dispoziție dată pe cale administrativă.* \square *Se aude de concediu... tu ai să-liei sigur pe cale medicală.* SAHIA, N. 118. \diamond Expr. A afla chip și cale v. chip. \blacklozenge *Cale de atac = procedură de atacare a unui act judecătoresc (în special a unei sentințe) cerînd modificarea sau anularea lui.*

CALEASCĂ s. f. v. caleașcă.

CALEĂȘĂ s. f. v. caleașcă.

CALEĂȘCĂ, calești, s. f. (Învechit) Trăsură elegantă cu arcuri foarte flexibile. V. rădvan, caretă, brișcă. *Vreo zece calești... au săgetat pe deasupra îmașului, în galopul cailor, au trecut val-virtej pe lîngă tabăra căruțașilor și s-au topit din nou în ceață.* GALAN, Z. R. 73. *Careta domniească și caleștile suitei trebuiau să schimbe caii.* CARAGIALE, S. U. 27. *O caleașcă trecu în fuga cailor pe ulița mare.* NEGRUZZI, S. I 16.

— Variante: caleașcă (GHICA, S. 10, NEGRUZZI, S. I 15), ca. eășă (ISAC, O. 38) s. f.

CALEIDOSCOP, caleidoscoape, s. n. Aparat optic format dintr-un tub în interiorul căruia se găsesc mai multe oglinzi, dispuse astfel încît mici obiecte colorate așezate între ele formează diferite desene simetrice. (Fig.) *Voi rîde dar, în versuri săltărețe, Din care nici un vers nu va fi șchiop. Voi învîrți în fel de fel de fețe Al vieții noastre caleidoscop.* ANGHIEL-IOȘIF, C. M. 17.

— Pronunțat: -le-i-.

CALEMBÉC s. m. (Turcism învechit) Specie de arbore exotic cu lemnul negru, fin și plăcut mirositor. *Dacă Radu s-ar îndeletnici... Cu vînzare de cutnii și metanii de calembec?* ALECSANDRI, T. 1237.

CALEMGÎU, calemgii, s. m. (Învechit și arhaizant) Funcționar de cancelarie; copist, pisar. *Acum nu mai vrea să doarmă cu frații mai mici de cînd e calemgiu la Visterie.* CAMIL PETRESCU, O. 186. *Calemgii... purtau ișlic mic.* GHICA, S. 500. *Palatul era plin de boieri și de calemgii de tot felul.* FILIMON, C. 57.

CALENDĂR, calendare, s. n. 1. Indicator sistematic (în formă de carte, agendă sau tablou) al succesiunii lunilor (și zilelor unui an, conținînd uneori și diferite alte indicații (sărbători legale, date istorice etc.). *Calendar de birou. Calendar de perete.* \square *Cu florile în seră închis stă grădinarul... Și trist e Cișmigiul, precum e calendarul Din care-o mină rupe cele din urmă foi.* ANGHIEL-IOȘIF, C. M. I 64. *Nu ieșea nici un calendar care să nu-l aibă el întîi.* NEGRUZZI, S. I 4. \diamond Expr. (Mai ales în forma populară cîlîndar) A face (cuiwa) capul cîlîndar = a zăpăci pe cineva, spunîndu-i foarte multe lucruri; a-i umple capul cu tot felul de lucruri, cu vrute și nevrute; a-i toca verzi și uscate. *Cu prostiile voastre îmi faceți capul cîlîndar.* SADOVEANU, M. C. 201. *Nu-mi faci capul cîlîndar! Nu te cred și nu se poate!* COȘBUC, P. I 117. *Destul acum, că ne-ai făcut capul cîlîndar.* CREANGĂ, P. 252. *A se uita (la ceva) ea mișa-n calendar = a privi (la ceva) fără a pricepe nimic.*

2. Sistem de împărțire a timpului în ani, luni și zile, bazat pe fenomenele periodice ale naturii (alternarea zilei și a nopții, a anotimpurilor și a fazelor lunii). \diamond *Calendarul iulian = calendar stabilit din ordinul lui Iuliu Cezar în anul 46 înaintea erei noastre. Calendarul gregorian = calendar făcut în anul 1582 din ordinul papei Grigore al XIII-lea și adoptat cu timpul de toate*

popoarele din Europa (în secolul nostru este cu 13 zile înaintea calendarului iulian).

— Variantă: (popular) *călindăr* s. n.

CALENDARISTIC, -ă, *calendaristici*, -e, adj. Care ține de calendar, privitor la calendar, după calendar. ♦ *Plan de muncă calendaristic* = plan de muncă alcătuit pe zile și săptămâni. *An calendaristic* = an de 365 de zile, socotit de la 1 ianuarie la 31 decembrie.

CALENDE s. f. pl. (În antichitate) Numele primei zile a lunii la romani; zi întâi. ♦ Exp r. La calendele grecești = niciodată (grecii neavind «calende»).

CALENDROI, *calendroi*, s. m. (Rar, popular) Termen glumeț și ironic dat unui tânăr care face pozne, ștregării; ștregar. *Măi, da calendroi mi-ai mai fost!* ISPIRESCU, L. 289.

— Variantă: *calindroi* (ALECSANDRI, T. 195) s. m.

CALÉP s. n. v. căleap.

CALÉVRI s. m. pl. (Învechit) Pantofi groși, rezistenți. *Și lepădă caleorii.* ISPIRESCU, L. 266.

CALFATĂ, *calfatez*, vb. I. Tranz. A călăfătuți.

CALFĂ, *calfe*, s. f. (În orînduirea feudală și în mica producție meșteșugărească din orînduirea capitalistă) Lucrător care primește o calificare într-o meserie sau în comerț după terminarea perioadei de ucenicie și care, în timpul breslelor, era obligat să lucreze încă un anumit timp la patronul său pentru o leafă mică. [Negustorii] *trimiseră vorbă... calfelor să inhame cai.* GALACTION, O. I 265. *Acum ești calfă, ai scăpat de ucenicie.* ISPIRESCU, L. 370. *O calfă de dulgher stingaci ciopârtește birna care ieșise mîndră din pădurile unde... ea a crescut în largul ei.* ODOBESCU, S. III 166. *Sint tânăr cu educație... calfă de spițer.* ALECSANDRI, T. 1159.

CALIBRĂ, *calibrez*, vb. I. Tranz. 1. A realiza cu mare precizie piese de mașini de aceeași dimensiuni.

2. (Agric.) A sorta, a alege (grîne, fructe etc.) după mărime. *A calibra orzul.*

CALIBRĂRE, *calibrări*, s. f. Acțiunea de a calibra. *Atelierul de calibrare de la uzina «Secera și Ciocamul».*

CALIBROR, *calibroare*, s. n. (Agric.) 1. Instrument pentru măsurarea diametrului puieților.

2. Aparat pentru sortarea fructelor după mărime.

CALIBROR, -OARE, *calibrori*, -oare, adj. (Despre un instrument, o mașină etc.) Care calibrează. *Laminor calibror.*

CALIBRU, *calibre*, s. n. 1. Diametrul țevii unei arme de foc. *Tun de calibru mare.*

2. Instrument de precizie cu care se controlează sau se măsoară dimensiunile pieselor fabricate.

3. Fig. Mărime, proporție, calitate (a lucrurilor sau a persoanelor); fel, soi. *Să nu luăm ca pildă lirica erotică de calibrul următor: «Zori de ziuă se revarsă Și ochii încă n-am închis».* GHEREA, ST. CR. III 180.

CALIC, -Ă, *calici*, -e, adj. (Și substantivat) 1. Lipsit de mijloace materiale elementare, foarte sărac. *Printre toți verii, cumnații, nepoții și cumetrii, cel mai sărac, calic lipit pămîntului, era un văr primar.* BART, E. 35. *De mă-ntrebi, eu nu știu bine. Alții poate știu — Ce să-ntrebi calici ca mine! Știu că lumea dintr-o dată S-a trezit că-i adunată Și c-o duce-n chiu.* COȘBUC, P. II 33. *Cu un rac, tot sărac; c-un pitic, tot calic.* NEGRUZZI, S. I 249. ♦ Termen de dispreț folosit de exploatații la adresa celor săraci și exploatați. *Tu ești doar gospodar, proprietar, și n-ai ce căuta împreună cu calicii de muncitori.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 8/5. ♦ Cerșetor (mai ales

bolnav, orb etc.). *Erau două unghere în care doi calici se adăposteau de ani de zile.* ANGHEL, PR. 51. *Pomană cînd se face, se află și calici.* MACEDONSKI, O. I 42. *Răspundea iute, iute și mormăit, cum cer calicii la pod.* CREANGĂ, A. 90. (*Parcă*) *se bat calicii la gura lui v. gură.*

2. Atins de o infirmitate vizibilă (paralitic, schiop, olog, ciung, orb, surdo-mut). *Este drept că-i un pic calic la un picior, dar eu cred că se preface.* CAMILAR, N. II 409.

3. Zgîrcit, avar. *Muncesc și nu s-alege nemica de mine, pentru că tot de stăpîni calici mi-am avut parte.* CREANGĂ, P. 200. ♦ Fig. *Zaharia Duhu... tîri priirea pe pereții afumați, la gazornîța calică, la rafturile goale, la bisniala de muște* [din dugheană]. C. PETRESCU, R. DR. 296.

CALICEȘTE adv. Ca un calic. *Nu putea să se îndure să cheltuiască un ban, Să mînce și el bine măcar o dată-ntr-un an, Ci trăia tot calicește.* PANN, P. V. III 82. *În zdrențe mă-nvelește, De mă schimbă calicește.* ALECSANDRI, P. P. 137.

CALICI, *calicesc*, vb. IV. 1. Tranz. (În regimurile de exploatare) A face pe cineva calic (1), a-l săraci, a-l aduce la sapă de lemn. *Nici nu vrei să stai cu noi de vorbă după ce ne-ai calicit.* CAMILAR, N. II 93. *Neică, frate, m-ai calicit! Atîta aveam pentru hrana copiilor: un cal și o căruță.* PAS, L. I 287. *Ce faci, vodă? Ce gîndești Pe la noi de cînd trăiești? Pe la noi de cînd veniși Țara toată caliciși.* LIT. ANTIMONARHICĂ 110. ♦ Intrans. *De cînd ne-a oropsit, Mai de tot am calicit.* TEODORESCU, P. P. 552. ♦ Refl. *Tudorel că-mi sărăcea, Tudorel se calicea.* TEODORESCU, P. P. 670.

2. Refl. A nu se îndura să dea banul din pungă, a fi zgîrcit. *Și-n casă te calicești pînă la lescaie.* CARAGIALE, O. III 36.

3. Intrans. (Învechit) A cerși. *Văzui copiii pe uliți calicind.* NEGRUZZI, S. II 236.

4. Tranz. (Regional) A schilăvi, a ologi. (Refl.) *Zgaba... sapă tot piciorul... și se calicește vîta de ispravă.* LA TDRG.

CALICIE s. f. 1. Stare de calic (1), sărăcie extremă, mizerie. *Ciumă și calicie! Spitalele și mănăstirile pline de bolnavi și de cerșetori.* GHICA, S. 492. *Nu mă duc la sărăcie, Nu mă duc la calicie.* PĂSCULESCU, L. P. 273. *Decît în calicie, Mai bine la haiducie!* TEODORESCU, P. P. 290.

2. Zgîrcenie, avariție. *Se mîhni pînă în suflet Prometeu cînd văzu pînă unde merge calicia zeului zeilor.* ISPIRESCU, U. 85.

CALICIME s. f. (Cu sens colectiv; termen de dispreț folosit în societatea burghezo-moșierească la adresa celor săraci și exploatați) Sărăcimă.

CALICIRE s. f. Faptul de a (se) calici; sărăcire.

CALICIU, *calicii*, s. n. Îvelișul extern al florilor, alcătuit din sepal.

CALIF, *califi*, s. m. Titlu luat după moartea lui Mahomed de către șefii musulmanilor care dețineau atît puterea politică cît și pe cea religioasă. V. p a d i ș a h. *Se plimbă risătoare Fatma, frumoasa fată A marelui Ben-Omar, califul din Bagdad.* COȘBUC, P. I 52. *Eu cred că, dacă ar afla ce gînduri ai, califul ar fi în stare să-ți încredințeze puterea lui pe o zi.* CARAGIALE, O. III 65.

CALIFĂR s. m. v. călifar.

CALIFĂT, *califate* și *califaturi*, s. n. (Învechit) 1. Numele statelor întemeiate de arabii cuceritori după moartea lui Mahomed. *Califatul din Bagdad.* ♦ Ținutul peste care stăpînea califul.

2. Rangul, demnitatea de calif. ♦ Durata guvernării unui calif.

CALIFICĂ, *calific*, vb. I. 1. Refl. A dobîndi un nivel adecvat de pregătire într-un domeniu de activitate, împreună cu recunoaşterea oficială a acestei pregătiri. *Se califică la locul de muncă, urmînd şi cursurile şcolii de calificare de pe şantier.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2659.

2. Refl. A obţine dreptul de a concura la o competiţie sportivă. *Echipa s-a calificat pentru finala cupei R.P.R. de fotbal.*

3. Tranz. A arăta existenţa unei anumite calităţi la o fiinţă sau la un lucru; a caracteriza printr-un cuvînt, printr-o denumire.

CALIFICĂRE, *calificări*, s. f. Acţiunea de a (se) califica şi rezultatul ei.

1. Pregătire specială într-o muncă oarecare; recunoaştere a nivelului de pregătire specială a cuiva într-un domeniu de activitate. *Şcoli de calificare. Metode de calificare. Calificare la locul de muncă.* □ *Normele just stabilite sînt un puternic factor mobilizator pentru calificarea muncitorilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2596. ♦ Nivelul de pregătire specială a cuiva într-o muncă oarecare. *Ridicarea calificării muncitorilor constituie un factor hotărîtor în mărirea productivităţii muncii.* □ *Tineretul trebuie să dea o atenţie deosebită însuşirii cunoştinţelor tehnice şi ridicării permanente a calificării sale profesionale.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 326.

2. Definirea calităţii unei persoane sau a unui lucru. *Calificarea juridică a unui act penal.*

CALIFICĂT, -Ă, *calificaţi, -te*, adj. 1. Care are o calificare specială, care a dobîndit ştiinţa şi experienţa necesară pentru îndeplinirea cu succes a unei munci într-o specialitate. *Cadrele calificate reprezintă fondul de aur al economiei noastre — un fond care trebuie gospodărit cu grijă, cu mult spirit de răspundere.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2681. ♦ *Muncitor, calificat* = muncitor care a dobîndit o pregătire de producţie (recunoscută oficial) în cadrul unei anumite specialităţi. *Electrificarea ţării va cere un mare număr de muncitori calificaţi, tehnicieni şi ingineri.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 501. *Muncă calificată* = muncă pentru a cărei îndeplinire se cere o pregătire specială. *Normele învechite duc la nivelarea, la ştergerea diferenţei dintre munca calificată şi necalificată.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2598. *Echipă calificată* = echipă care şi-a câştigat dreptul de a lua parte la o anumită competiţie sportivă.

2. (Jur., în expr.) *Furt calificat* = furt săvîrşit în condiţii speciale, prevăzute precis de codul penal (de pildă în timpul nopţii, într-o casă locuită, prin fracţie etc.). *Furtul calificat se pedepseşte mai aspru decît furtul simplu.*

CALIFICATIV¹, *calificative*, s. n. Termen prin care calificăm (3) o persoană sau un lucru. V. epitet. *Activitate apreciată cu cele mai frumoase calificative.* ♦ (În învăţămîntul tehnic şi superior) Sistem de notare a sîngurii şi a purtării elevilor şi studenţilor. *Calificativele sînt: foarte bine, bine, suficient, insuficient.*

CALIFICATIV², -Ă, *calificativi, -e*, adj. Care califică (3), care arată o calitate, o însuşire. *Adjectiv calificativ.*

CALIFICĂŢIE, *calificaţii*, s. f. (Învechit) Calificare (2). *Calificaţia ce da persoanelor despre care vorbea era atît de ingenioasă, încît ai fi zis că le pune un fier roşu pe frunte.* BOLINTINEANU, O. 378.

CALIGRAFĂ, -Ă, *caligrafi, -e*, s. m. şi f. Persoană care are o scriere frumoasă. ♦ Persoană care se ocupă cu copierea artistică de cărţi şi manuscrise.

CALIGRAFIA, *caligrafiez*, vb. I. Tranz. A scrie caligrafic, a scrie frumos (un text).

— Pronunţat: -fi-a.

CALIGRAFIC, -Ă, *caligrafici, -e*, adj. De caligraf; (despre scris) după regulile caligrafiei; frumos, ordonat,

citeţ. *Litere caligrafice. Caractere caligrafice.* ♦ (Adverbial) *Scrie caligrafic.*

CALIGRAFIE s. f. Arta şi deprinderea de a scrie frumos. ♦ (Concretizat) Scriere frumoasă. ♦ (Uneori ironic) Fel de scriere (al cuiva). *N-am putut să-i descifrez caligrafia.*

CALIMÉRA s. f. (Familiar, ironic, numai în expr.) A se schimba calimera = a se schimba situaţia. A (se) strica calimera = a (se) strica prietenia. A întoarce calimera = a-şi schimba atitudinea, felul de purtare faţă de cineva.

CALINDRÓI s. m. v. calendroi.

CALITĂTE, *calităţi*, s. f. 1. Totalitatea însuşirilor esenţiale care determină un fenomen şi care, schimbîndu-se prin salturi în urma acumulărilor cantitative, dau naştere altui fenomen cu trăsături esenţiale superioare primului. *Simpla creştere sau scădere cantitativă produce un salt calitativ la anumite puncte nodale determinate, de exemplu la încălzirea sau la răcirea apei, la care punctul de fierbere şi cel de îngheţ sînt nodurile la care se produce saltul spre o nouă stare de agregare — la presiune normală — la care deci cantitatea se transformă în calitate.* ENGELS, A. 53.

2. Însuşire (bună sau rea), fel de a fi (bun sau rău). *Sub impulsul marilor transformări economice, sociale şi politice... numărul şi calitatea publicului cititor s-a modificat în mod sensibil.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 111, 1/2.

3. Caracteristică pozitivă, însuşire bună, frumoasă. *Luptă pentru calitatea produselor.* □ *După proclamarea dictaturii proletariului, în România a fost introdus principiul socialist al retribuiri potrivit cantităţii şi calităţii muncii prestate, ceea ce a avut drept urmare ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 372. ♦ *Brigadă de calitate* = brigadă de muncitori care luptă pentru ridicarea nivelului calitativ al produselor. ♦ Loc. adj. (Eliptic) De calitate = de calitate superioară. *Fabricile dau azi produse multe şi de calitate.*

4. Poziţie, situaţie, titlu, condiţie (socială, politică, juridică) care constituie sau dă un drept, o îndreptăţire. *Pentru a-şi apăra şi dezvolta caracterul de avangardă, partidul trebuie să ridice la o tot mai mare înălţime calitatea de membru de partid, să fie o fortăreaţă ale cărei porţi se deschid numai celor vrednici, celor mai cinşti şi revoluţionare elemente ale clasei muncitoare şi poporului muncitor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2605. *Calitatea mea, domnule Ruset, se pare că-mi dă dreptul s-ascult confesiuni.* SADOVEANU, Z. C. 73. *Prefectul, neuitîndu-şi calitatea, îşi luă pentru un timp un aer de gravitate, pe care însă îl lepădă repede, ca să nu-şi strice pofta de mîncare.* REBREANU, R. I 218. ♦ Loc. conj. În calitate de... = ca..., fiind..., cu dreptul de..., cu titlul de... ♦ (La şah) Diferenţa de valoare între un turn pe de o parte şi un nebul sau un cal pe de altă parte.

CALITATIV, -Ă, *calitativi, -e*, adj. Referitor la calitate (1); care ţine de calitate, esenţa, natura lucrurilor. *Deosebiri calitative.* □ *Trecerea de la o stare calitativă a limbii la o altă stare calitativă nu s-a făcut pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-o dată a vechiului şi a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate şi îndelungate a elementelor noi calităţi, a noii structuri a limbii, pe calea dispariţiei treptate a elementelor calităţii vechi.* STALIN, PROBL. LINGV. 24. *În mişcarea de eliberare naţională au intervenit schimbări calitative de o însemnătate istorică. Conducerea mişcării de eliberare îi revine proletariatului, condus de partidul său comunist, ceea ce constituie chezaşia desfăşurării consecutive a mişcării de eliberare.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2,

43. \diamond *Analiză calitativă* = determinarea naturii chimice a unei substanțe. *Salt calitativ* v. salt. \diamond (Adverbial) *Acest lucru este calitativ superior.*

CALM¹ s. n. I. Stare de liniște deplină, lipsa oricărei mișcări și agitații. *Pacea... calmul serii... mă biruiau.* GALACTION, O. I 348.

2. Pace sufletească, lipsă de frământări, de neliniști. *Mă redeștept curînd același, și-n mine nu se face calm.* MACEDONSKI, O. I 98.

3. Stăpînire de sine, singe rece. *Persoanele toate păstrează un calm împerturbabil.* CARAGIALE, M. 325.

CALM², -Ă, *calmi*, -e, adj. I. (Despre natură) În stare de liniște deplină, de repaus, fără zgomot și fără mișcare, lipsit de orice agitație. *Și-n calmul azur un nou — o pată — Aduce aminte de zăgur.* BENIUC, V. 100. *Tremură din val în val Seara limpede și calmă.* LESNEA, I. 107.

2. (Despre persoane, despre manifestările și despre stările lor sufletești) Care se stăpînește, care nu-și pierde firea, care nu-și iese din sărite; domol, potolit, așezat. *Foarte calm, pune mîna pe clanță și deschide.* SEBASTIAN, T. 344. *Realismul d-lui Jean Bart, prin observația calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii și mai cu samă prin stil are un caracter clasic.* IBRĂILEANU, S. 90. \blacklozenge (Despre viața omului) Lipsit de agitație, fără griji și neplăceri, fără preocupări febrile și emoții. *În atîtea rînduri mi-o închipuisem cu părul alb, într-o bătrînețe calmă și înțeleaptă.* BOGZA, C. O. 5. \blacklozenge (Despre un bolnav) Care s-a liniștit, care nu mai e agitat, care suferă mai puțin. *Bolnavul este astăzi mult mai calm decît ieri.*

CALMĂ, *calmez*, vb. I. R e f l. A se liniști, a se potoli, a se astîmpăra. \diamond T r a n z. *Compresese cu apă rece i-au calmat durerea de cap.*

CALMĂNT, -Ă, *calmanți*, -te, adj. (Mai ales despre medicamente și tratamente medicale) Care calmează, care liniștește, care face să înceteze durerile. \blacklozenge (Substantivat, n.) Medicament care potolește durerea. *Mă doare capul, trebuie să iau un calmant.*

CALMĂRE s. f. Acțiunea de a (se) calma; liniștire, potolire. *Calmarea durerilor.*

CALMŪC, -Ă, *calmuci*, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Regiunii Autonome Caluce din U.R.S.S. *Uitați-vă: aiștia-s calmuci.* CAMILAR, N. II 343.

CALOFİR s. m. v. *calomfir*.

CALOMĒL s. n. Clorură de mercur, care se prezintă sub forma unui praf alb, insolubil în apă; se întrebuințează în medicină pentru proprietățile ei purgative și dezinfectante.

CALOMFİR, *calomfiri*, s. m. Plantă erbacee aromatică, din familia compozeeilor, cu tulpina catifelată, cu frunzele ovale și florile galbene; este cultivată pentru mirosul ei plăcut, mai ales prin grădinile de la țară (*Tanacetum balsamita*); calapăr. *Mir și trandafir, Verde calomfir.* PĂSCULESCU, L. P. 42. *Rupeți fir De calomfir Ș-o stebă de busuioc.* TEODORESCU, P. P. 16.

— Variante: *calolir* (TEODORESCU, P. P. 17), *ca-ramfir* (SEVASTOS, N. 83) s. m.

CALOMNĂ, *calomniex*, vb. I. T r a n z. A spune pe socoteala cuiva lucruri rele și neadevărate, cu intenția de a-i atinge onoarea și reputația, de a-l micșora în stima oamenilor. V. *bîrfi*, *defăima*, *ponegri*, *clevet*, *veti*, *huli*. *M-a maltrat, m-a calomniat și, de sațiu, m-a iertat.* CARAGIALE, O. VII 230.

— Pronunțat: -ni-a.

CALOMNIATŌR, -OĂRE, *calomniatori*, -oare, s. m. și f. Persoană care calomniază; bîrfitor, clevetitor. *Calomniatori ai țării noastre sînt tocmai aceia care poartă vina pentru situația dezastruoasă din trecut.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2741.

— Pronunțat: -ni-a.

CALOMNĒE, *calomni*, s. f. Afirmație mincinoasă privitoare la un anumit fapt, făcută cu scopul de a atinge reputația și onoarea cuiva. V. *bîrfire*, *defăimare*, *ponegrire*, *clevetire*, *hulă*. *Calomnia este ca un cărbune stins, ce nu te arde, dar te minjește.* BOLINTINEANU, O. 404.

CALOMNĒS, -OĂSĂ, *calomnioși*, -oase, adj. Care cuprinde o calomnie; defăimător, ponegritor, de hulă. *Cuvinte calomnioase. Intenție calomnioasă.*

— Pronunțat: -ni-os.

CALŌRIC, -Ă, *calorici*, -e, adj. De căldură. *Conducibilitatea calorică este proprietatea pe care o au unele corpuri de a transmite căldura.*

CALŌRIE, *calorii*, s. f. Unitate de măsură pentru evaluarea cantităților de căldură, egală cu cantitatea de căldură necesară pentru a ridica cu un grad Celsius, de la 14,5° la 15,5°, temperatura unui gram de apă (*calorie mică*) sau a unui kilogram de apă (*calorie mare*, egală cu o mie de calorii mici): *Caloria se folosește mai ales la evaluarea căldurii specifice a diferitelor corpuri.*

CALORIFĒR, *calorifere*, s. n. Instalație specială destinată încălzirii unei clădiri întregi sau a unui grup de clădiri cu ajutorul unui cazan unic și al unor țevi prin care circulă apă caldă, abur sau aer cald; încălzire centrală. *Pentru calorifere se folosesc din ce în ce mai mult gazele naturale.* \blacklozenge (Prin extensiune) Radiaătoarele (din camere) ale unei instalații de încălzire centrală.

CALORIFĒC, -Ă, *calorifici*, -e, adj. Care dă, dezvoltă sau emană căldură. \diamond *Putere calorică* = cantitatea de căldură dezvoltată de un kg de combustibil la arderea completă. *Valoarea unui combustibil este determinată de puterea lui calorică și de temperatura pe care o poate produce în timpul arderii.*

CALORIMĒTRIC, -Ă, *calorimetrice*, -e, adj. De calorimetrie. *Experiențe calorimetrice.*

CALORIMĒTRĒE s. f. Parte a fizicii care se ocupă cu metodele de măsurare a cantităților de căldură.

CALORIMĒTRU, *calorimetre*, s. n. Aparat pentru măsurarea cantităților de căldură emanate sau absorbite de un corp.

CALŌS, -OĂSĂ, *caloși*, -oase, adj. (Anat.) Care are îngroșări, întărituri; (acoperit) cu bătăuri. \diamond *Corp calos* = fascicul de fibre nervoase care unește cele două emisfere ale creierului.

CALŌTĂ, *calote*, s. f. I. Partea de deasupra a unei pălării, care acoperă capul și este mărginită de boruri. \blacklozenge *Tichie* care acoperă numai creștetul capului (de exemplu la preoții catolici).

2. (În e x p r.) *Calota craniană* = denumire dată oaselor care alcătuiesc partea de sus a cutiei craniene.

3. Parte dintr-o sferă, obținută prin tăierea ei cu un plan.

4. Boltă de tunel; partea superioară a unei excavații.

5. Partea de sus a pistonului de la motoarele cu ardere internă.

6. (În e x p r.) *Calotă glacială* = cîmp de gheață care acoperă regiunile polare; masă de gheață care acoperă părțile superioare ale munților foarte înalți.

CALP, -**Ă**, *calpi*, -*e*, adj. (Despre monede) .Fals, falsificat, rău, fără valoare. *Serdarul... învinuit... de batere de bani calpi, pierise pentru todeauna*. M. I. CARAGIALE, C. 50. (În comparații) *Toți pe buze-avind virtute, iar în ei monedă calpă*. EMINESCU, O. I 150. ♦ F i g. *Și veselie noastră de multe ori e calpă*. VLAHUȚĂ, la TDRG. *Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!* EMINESCU, O. I 35. ♦ (Adverbial) *Versul se trăgânea și suna calp*. MACEDONSKI, O. III 115.

CALPĂC, *calpace*, s. n. (Învechit) Căciulă mare de piele neagră, de formă sferică sau cilindrică, tivită cu blană fină, pe care o purtau odinioară domnii și boierii cei mari, mai târziu și negustorii străini. V. ișlic. *Mihai purta pe cap un calpac unguresc, împodobit cu o egrălă neagră de pene de erodiu*. BĂLCESCU, O. II 250. *Calpacele și șlicile îngreua capul*. RUSSO, s. 17. ♦ Căciulă ostășească, cilindrică, de stofă, împodobită cu blană. *Cind... a întors capul, i s-a arătat un bărbat voinic cu dulamă, cu calpac căzăcesc și cizme de lac*. SADOVEANU, P. M. 182.

— Variantă: *colbăc* (DUMITRIU, B. F. 127) s. n.

CALPUZĂN, -**Ă**, *calpuzani*, -*e*, s. m. și f. (Învechit) 1. Persoană care face bani frânși, falsificator de bani. *Îndată ce te-a călcat focul ca să te dovedească vreun colțat din școala nouă că ai făcut în carte-ți oarecare împrumuturi tănuite... te pune la rînd cu pungașii, cu contrabanzii (= contrabandiștii), cu calpuzanii*. ODOBESCU, s. III 147. 2. Fig. Om rău, înșelător, ticălos, grosolan. *Căpetenie de tilhari sau calpuzan nu era ca bunicu-său, ori de! mai știi minune...* M. I. CARAGIALE, C. 65. *Zic că ești un calpuzan și un ucigaș*. NEGRUZZI, s. III 299.

CALTABOȘ, *caltaboși*, s. m. Un fel de cîrnat, făcut din măruntaie de porc tocate și amestecate cu orez, cu ceapă, piper și alte aromate.

— Variantă: *cartabôș* s. m.

CALŪP, *calupuri*, s. m. (Popular) 1. Calapod, tipar, formă după care se fac diferite obiecte. *Calup de pălărie*. □ *Lăsa corurile jos și se așeză cu liniște lângă calupurile vechi*. DUNĂREANU, N. 17. *Nu ți-e destul că m-ai amestit, puindu-ți sfirloagele (= ciubotele) pe calup, trăgîndu-le la șan și unghindu-le aici pe cuptor la nasul meu în toate diminețile?* CREANGĂ, A. 106. ♦ Fig. *Am descoperit versiunea cea bună a acestei povestiri. Tălmăcirile europenilor au fost sau necomplete, sau înghesuite în calupuri consacrate*. SADOVEANU, D. P. 6. *Orice scrii intră în calupul clasei tale; lira ta e deja pusă, fatalmente, în serviciul unei clase: a clasei din care faci parte*. IONESCU-RION, C. 43. *Ne-am deprins unul cu altul, ne semănăm în toate, parc-am fi făcuți tot pe-un calup*. ALECSANDRI, T. 1231. ♦ Ex p r. A pune (pe cineva) în calup sau a pune (sau a trage) cuiva calupul = a păcăli, a înșela (pe cineva). *L-am pus în calup pe ciubotar*. ALECSANDRI, T. 1067. A mînea (sau a înghiți) calupul = a se lăsa păcălit.

2. Bucată (de săpun, de brînză etc.) de forma tiparului în care a fost făcută.

CALUPĂR s. n. v. *calapăr*.

CALVĂR, *calvaruri*, s. n. Chin, suferință, soartă grea. *Întoarcerea au devenit un adevărat calvar*. SAHIA, N. 94.

CALVIN, -**Ă**, *calvini*, -*e*, adj. 1. Care ține de calvinism. *Influența propagandei calvine*. ♦ (Substantivat) Adept al calvinismului.

2. Fig. (Popular) Tiran, rău, hain. *Ian, mai bine, dă-mi un fum de țigară...* — *Ți-aș da, că nu-s calvin la inimă*. CAMILAR, N. I 363.

CALVINISM s. n. Cult religios protestant, întemeiat în secolul al XVI-lea de Calvin. *De unde a pornit*

împotrivirea biruitoare în contra calvinismului, de acolo trebuie să pornească și reacția mîntuitoare în contra scolasticăi latinești. RUSSO, O. 74.

CALVINIST, -**Ă**, *calvinisti*, -*ste*, adj. Calvin.

CALVITEE s. f. Căderea părului de pe cap, pleșuvie.

CAM adv. 1. (Restrînge ideea exprimată de cuvintele următoare) Aproape, aproximativ. *Calul se urcă ca vîntul pînă cam deasupra ei*. ISPIRESCU, L. 5. *Aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul*. ISPIRESCU, L. 27. *Cam pe vremea aceea trăia moș Nichifor... pe cînd bunicul bunicului meu fusese cîmpoiaș la cumătria lui moș Dediu*. CREANGĂ, P. 105. *Să vorbesc romînește cam în felul «Franțuzitelor» răposatului Costache Faca*. ODOBESCU, s. III 25. ♦ Oarecum. *Cununia se făcu cam pe sub acuns*. ISPIRESCU, L. 53. *O ia cam pe departe și-i spune...* CREANGĂ, P. 171. ♦ (Întărit prin «oarecum» sau prin forma diminutivului a adjectivului determinat) Bine... *zise împăratul, uitîndu-se la dinșii cam acru oarecum*. CREANGĂ, P. 257. *Un flăcău cam negrișor*. JARNIK-BİRSEANU, D. 32. ♦ Puțin, întrucîtva. *Plecă... simînd că-i cam tremurau picioarele*. ISPIRESCU, L. 9. *A început a se cam lua și el pe gînduri de năzdrăvăniile lui*. CREANGĂ, P. 323. *Cînd era mică, a căzut din scrînciob și de atunci e cam șchioapă*. NEGRUZZI, s. I 59.

2. Destul de..., prea. *E cam mult de atunci, s'facă Leonă*. SADOVEANU, N. F. 7. *Cu bagajele are să fie mai greu, spuse călătorul. Sint cam grele*. C. PETRESCU, A. 280. *Tîrgul era cam departe și iarmarocul pe sfîrșite*. CREANGĂ, P. 39. *Sănușa... e cam strîmtă pentru doi*. ALECSANDRI, P. A. 114. ♦ Ex p r. A se cam mai duce = a pleca de-a binelea, a se duce pe-aici încolo. *Fiul craiului... încalecă calul... apoi face o săritură înapoi și una înainte și se cam mai duc la împărăție*. CREANGĂ, P. 199.

CAMARĂD, -**Ă**, *camarazi*, -*de*, s. m. și f. (Folosit mai ales în vechea armată) Prieten, coleg. *Un camarad de la Malu-Surpat îl vesti la cazarmă pe frunțoș că i-au venit cei de-acasă*. SADOVEANU, M. C. 78. *Tata m-a privit ca un bun camarad*. SADOVEANU, N. F. 45. *Între doi inși, foști camarazi de școală... s-au schimbat... scrisori*. MACEDONSKI, O. III 112.

CAMARADERESC, -**EĂSCĂ**, *camaraderesti*, adj. De camarad. *Purtare camaraderescă*.

CAMARADEREȘTE adv. În felul camarazilor, ca un camarad; prietenește, loial.

CAMARADERIE, *camaraderii*, s. f. Legătură prietenească între camarazi; colegialitate. *Între Patrocle și fetiță e o camaraderie veche și strînsă ca între ființe care se înțeleg și au năcazuri la fel*. IBRĂILEANU, s. 8. *Dar, totodată, amîndoi și-au amintit și de Măria; Scurt, jantșoși s-au lăsat de braț: E ruptă camaraderia*. IOSIF, V. 32.

CAMARILĂ, *camarile*, s. f. (În regimurile monarhice) Clică de curteni influenți care determină, în interese personale, actele suveranului și treburile statului. *După 23 August 1944 toate forțele reacțiunii s-au grupat în jurul regelui. Palatul său s-a transformat în oficiu de spionaj și club, unde el [regele], camarila și partidele istorice, cu ajutorul agenților americani și englezi, urzeau comploturi împotriva statului și poporului român*. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2546.

CĂMĂTĂ, *camete*, s. f. (În orînduirile sociale bazate pe exploatare) Dobîndă mare pe care o ia cămătarul pentru banii împrumutați cuiva. *Și pe tine te perpelește pe jăratec, ai?... Îi învîț eu mînte să mai ia cămătă*. DUMITRIU, B. F. 32.

CAMBIAL, -**Ă**, *cambiali*, -*e*, adj. Care se referă la cambie, de cambie. *Drept cambial. Creditor cambial*.

— Pronunțat: *-bi-al*.

CÂMBIE, *campii*, s. f. (În sistemul financiar capitalist) 1. Înscriș prin care emitentul se obligă a plăti cuiva o sumă de bani la un anumit termen; bilet la ordin.

2. Înscriș prin care emitentul obligă o persoană, de la care are să primească o sumă de bani, să plătească această sumă la un anumit termen, unei alte persoane; poliță.

— Pronunțat: -bi-e.

CÂMBULĂ, *campule*, s. f. Pește marin, de 30-40 cm lungime, cu corpul asimetric, foarte turtit și cu amândoi ochii pe aceeași parte (*Pleuronectes flesus*).

CÂMBEE, *camee*, s. f. Piatră fină (agat, onix etc.), decorată cu o figură sau cu un motiv executat în relief și folosită ca podobăbă. *Găsi și colierul de camee galbene încadrate în perle mici, pe care i-l ceruse de atâtea ori Eleonorei.* DUMITRIU, B. F. 95.

CAMELEON, *cameleoni*, s. m. Reptilă care trăiește în regiunile tropicale și care are proprietatea de a-și schimba culoarea pieii potrivit mediului înconjurător.

— Pronunțat: -le-on.

CAMELIE, *camelii*, s. f. Plantă cu frunze totdeauna verzi, cu flori mari, albe sau roșii; se cultivă ca plantă ornamentală. *Aștept al doilea transport de flori, precum omi promiși, și spre răsplată îți trâmii și eu un buchet de... azalee, camelii, pelargonii și roze de Bengal.* NEGRUZZI, S. I 99.

— Pronunțat: -li-e.

CĂMERĂ, *camere*, s. f. 1. Încăpere într-o clădire; odaie. *A rămas în fața casei. Ce mărunță și nemernică i se pare! O cameră și o sală.* SAHIA, N. 96. *Pustie și albă e camera moartă...* Și focul sub vatră se stinge scrumit. MACEDOANSKI, O. I 140. ♦ *Cameră de culcare* (sau de dormit) = dormitor, iatac. *Mioara a venit de alături ca să aducă vasele cu flori din camera de dormit.* CAMIL PETRESCU, T. II 143. *Cameră de lucru* = birou într-o casă particulară. *Cameră mobilată* = cameră de închiriat, cu mobila proprietarului. *Muzică de cameră* = compoziție muzicală pentru un număr restrâns de instrumente. ♦ (În denumirea unor instituții din regimul burghezomozșarilor) *Camera agricolă. Camera de muncă. Camera deputaților. Camera Comunelor* v. comună. ♦ (În vechea organizare judecătorească) *Camera de punere sub acuzare.*

2. Nume dat unor încăperi cu destinație specială: *Cameră obscură* = a) încăpere în care se fac diverse operații fotografice (prepararea plăcilor, dezvoltarea etc.); b) dispozitiv cu ajutorul căruia se obține pe un ecran (sau clișeu) imaginea răsturnată a obiectului. *Cameră de comandă* = încăpere specială de unde se comandă, în mod automat, activitatea unei centrale electrice. *Camera pompei* = încăpere subterană în care sînt instalate pompele pentru evacuarea apei din lucrările miniere. ♦ Spațiu gol închis, în interiorul unui aparat sau al unei mașini. ♦ *Cameră de combustie* = încăpere în care se aprinde amestecul la un motor cu ardere internă. ♦ Tub de cauciuc cu capetele unite, în care se introduce aer sub presiune și care se pune, înăuntru anvelopei, pe roată; (la mingi de sport) balon de cauciuc în care se introduce aer cu pompa și care se pune înăuntru anvelopei.

CĂMERIER, *camerieri*, s. m. (Învechit) Om de serviciu care se îngrijea de camera de culcare și de îmbrăcăminte stăpînului. V. fecior, valet. *După ce s-a aruncat ancora... am expediat (= expediat) pe singurul meu tovarăș de călătorie, un servitor francez, un fost spahi, care-mi servea de camerier.* GHICA, S. 383.

— Pronunțat: -ri-er.

CĂMERIST, *cameristi*, s. m. (Ieșit din uz) Om de serviciu în a cărui obligație intra îngrijirea camerelor dintr-o instituție; odăias.

CĂMERISTĂ, *cameriste*, s. f. (Învechit) Femeie în serviciul personal al stăpînei.

CĂMERTON, *camertonuri*, s. n. Instrument format dintr-un tub care emite nota «la» (sau din mai multe tuburi care emit notele «sol», «re», «la» și «mi»), ca punct de orientare pentru aflarea altor note și acordarea instrumentelor muzicale.

— Accentuat și: *cămerton*.

CĂMFOR s. n. Substanță incoloră, volatilă, cu miros caracteristic și cu gust amar, caustic, extrasă din lemnul unui arbore originar din sud-estul Asiei sau preparată pe cale sintetică din prelucrarea terebintinei; este folosită în medicină ca antispasmodic și stimulent al inimii și al sistemului nervos. *Camfor am sub lăibăraș.* BANUȘ, B. 29.

CĂMFORCĂ, *camforci*, s. f. (Mold.) Suport metalic mobil pe care se poate pune un vas cu mîncare pentru a fi încălzită. *Înlăturare din odăia cu gratii camforca și șculele de juvaergiu.* SADOVEANU, O. L. 275.

CĂMFORĂT, -Ă, *camforați*, -te, adj. Care conține camfor. *Alcool camforat.* ♦ *Ulei camforat* = soluție de camfor în ulei, folosită în medicină în scop curativ.

CĂMGARN s. n. Stofă de calitate superioară, țesută din fire netede de lînă.

CĂMILĂFCĂ, *camilafce*, s. f. Potcap acoperit cu vîl negru atîrnat pe spate, purtat de monahii ortodocși la anumite ocazii. *Maica Nîmfodora îi făcu semn să se apropie, înclinîndu-și camilafca.* SADOVEANU, P. M. 287. *Numai după ce toate se isprăviră și camilafcele cuvioșilor părinți se mișcară într-acolo, veni și starețul.* SADOVEANU, Z. C. 261.

CĂMIÓN, *camioane*, s. n. Vehicul cu tracțiune animală sau mecanică (v. autocațion), prevăzut cu platformă și folosit pentru a transporta cantități mari de diferite produse sau de oameni. *Camionul a început să huruie.* SAHIA, N. 92. *Din camioane începură a se prăvăli pachete de oameni, salvîndu-se la întîmplare pe cîmp.* SADOVEANU, M. C. 104.

— Pronunțat: -mi-on.

CĂMIONAGIU, *camionagii*, s. m. Conducător al unui camion cu cai; persoană care face camionaj.

— Pronunțat: -mi-o-.

CĂMIONĂJ, *camionaje*, s. n. 1. Transport de mărfuri cu ajutorul camionului.

2. Serviciu sau întreprindere de transport cu camioanele.

— Pronunțat: -mi-o-.

CĂMIONĂR, *camionari*, s. m. Camionagiu.

— Pronunțat: -mi-o-.

CĂMIONETĂ, *camionete*, s. f. Automobil de transport, ușor și rapid, care poate duce încărcături mai mici. *Camionetele cu copii or fi ieșind la cîmp sau poate se întorc la școală.* SAHIA, U.R.S.S. 15.

— Pronunțat: -mi-o-.

CĂMIZÓL, *camizole*, s. n. (Învechit) Îmbrăcăminte scurtă, cu mînici, făcută din stofă, lînă, pînză etc., pe care o purtau femeile în casă. *A trecut pe la mine domnul Vaccamar, a continuat fișaca Leona, îndepărtînd delicat fîrîmăturile de pe piepții camizolului dumnisale alb.* SADOVEANU, N. F. 138. *Frusina se pieptăna cu pîrul sus se îmbrăca în camizole și în fuste scrobite.* GALACTION, O. I 133.

CAMPĂ, *campez*, vb. I. In tranz. (Despre unități militare) A se stabili pe un câmp, în corturi, pentru un popas mai lung.

CAMPAMENT, *campamente*, s. n. I. Instalare provizorie a unei unități militare pe un câmp, în corturi. *Regimentul se pregătește de campament. Trupa se găsește în campament.*

2. Locul unde s-a instalat, în corturi, o armată. V. tabără, bivouac. *Campamentul regimentului de artilerie se întinde la nord-vest de liziera pădurii.*

3. Totalitatea obiectelor necesare pentru instalarea în câmp a unei unități militare. *În mâinile armatei populare a căzut întregul campament al inamicului.*

CAMPÂNIE, *campanii*, s. f. I. Totalitatea operațiilor executate de forțele armate ale unei țări sau de o parte a lor, pe un teatru de luptă, într-o anumită perioadă de timp, urmărind un scop strategic parțial. *În toate campaniile din Marele Război pentru Apărarea Patriei, soldatul sovietic și-a dovedit excelențele sale calității.* □ *Olimpie sosește la Golești cu o mică escortă de arnăuși... zicînd că era chemat la Tirgoviște ca să se înțeleagă cu Ipsilanti despre planul de campanie.* GHICA, s. 112. ♦ *Bucătărie de campanie* = bucătărie mobilă folosită în campanie. *Bucătării de campanie, cu hodgeaguri înalte, fumegînd, încheiau șirul [cărucelor].* CAMILAR, N. I 9. *Pat de campanie* = pat care se poate strînge, pentru a fi mai ușor de transportat.

2. (Cu diverse determinări) Acțiune organizată după un anumit plan, în vederea realizării unor însemnate sarcini politice, sociale etc., într-o perioadă de timp oarecare; p. ext. timpul cît durează această acțiune. *Campanie electorală. Campanie agricolă. Campanie de însămînțări. Campania colectărilor.* □ *Campania de însămînțări de primăvară ocupă un loc important în preocupările partidului și guvernului.* REZ. HOT. I 178. ♦ *Muncă de campanie* = acțiune intensă, cu caracter periodic, într-un anumit domeniu de activitate. *Munca de lămurire și de convingere a țărănimii muncitoare de avantajele gospodăriei colective nu este o muncă de campanie; ea trebuie dusă zi cu zi, ceas cu ceas, fără întrerupere.* GHEORGHIU-DEJ GOSP. AGR. 56. *Campanie de presă* = acțiune dusă prin ziare sau reviste pentru a susține sau a combate ceva. — Pronunțat: -ni-e.

CAMPANULĂ, *campanule*, s. f. (Bot.) Clopoșei. *Albastre campanulă, în lumină, Potirul fin și-l leagă de alene.* CAZIMIR, L. U. 23. *Țos, pe-un vîrf de campanulă Pururea-n vibrație, Și-a oprit o libelulă Zborul plin de grație.* TOPÎR-CEANU, S. A. 68.

CAMPIÓN, -OĂNĂ, *campioni, -oane*, s. m. și f. I. Persoană sau echipă care cucerește primul loc într-un campionat; p. ext. țara a cărei echipă a cucerit acest loc într-o întrecere sportivă cu caracter internațional. *Campion de șah. Campioană la tenis de masă. Campion (de box) la categoria pană.*

2. Fig. Luptător, apărător sau susținător de frunte al unei idei, al unei cauze. *U.R.S.S. este campioana luptei pentru pace în lumea întreagă.*

— Pronunțat: -pi-on.

CAMPIONĂT, *campionate*, s. n. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de») I. Concurs, întrecere sportivă, competiție prin care se stabilește care este cel mai bun dintre sportivi. *În primele întâlniri ale campionatelor, sportivii sovietici și cei din țările de democrație populară au obținut frumoase victorii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2639.

2. Situația, calitatea de campion. *Echipa X deține campionatul la fotbal.*

— Pronunțat: -pi-o-.

CAMUFLĂ, *camuflez*, vb. I. Tranz. I. (Cu privire la armament, la poziția ocupată de o unitate militară etc.) A ascunde vederii inamicului (prin vopsire, acoperire cu alt material etc.), schimbînd culoarea, înfățișarea sau forma. *Soldatii camuflează tunurile.* † (Cu privire la ferestre, faruri de automobil etc.) A acoperi ca să nu străbată lumina afară în timpul nopții.

2. Fig. (Cu privire la o intenție, o dorință, un plan, un fapt etc.) A ascunde, a deghiza, a masca. *Antisovietismul și anticomunismul nu camuflează decît decrița cercurilor imperialiste de a arunca în sclavie popoarele.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 10/2.

CAMUFLĂJ, *camuflaje*, s. n. Acțiunea de a camufla și rezultatul ei; materialul întrebunțat pentru a camufla ceva. *Se zăreau niște gări mici cu felinare chiorite de albăstreala camuflajului.* CAMILAR, N. II 100.

CAMUFLĂRE, *camuflări*, s. f. Acțiunea de a camufla; camuflaj.

CANĂ s. f. v. canea.

CANÁC s. n. v. canal.

CANADLÁN¹, -Ă, *canadieni, -e*, adj. Care ține de Canada.

— Pronunțat -di-an.

CANADLÁN², -Ă, *canadieni, -e*, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Canadei.

— Pronunțat: -di-an.

CANĂF, *canafuri*, s. n. Ciucure. *Pisica cu canaf la ureaua torcea somnoroasă în colț.* SADCVEANU, O. V 422. *Un șnur cu canafuri în loc de cravată.* VLAHUȚĂ, O. A. 211. ♦ Fig. *Între grajdurile căzute, se răsfațau la soarele de toamnă minunate canafuri roșii ale unor plante fantastice.* SADOVEANU, Z. C. 95.

— Pl. și: (s. m.) *canafi*. — Variante: *canăc, canare* (ODOBESCU, S. III 545), s. n., *cănuș, cănaci* (V. ROM. martie 1952, 127, FETEGANUL P. V 71), s. m.

CANAFÁS s. n. Pînză tare, țesută din cîneapă, pe care o pun croitorii între căptușeala hainei și stofă.

CANĂL, (1) *canaluri*, (2, 3) *canale*, s. n. I. (De obicei urmat de determinări) Albie artificială pe care se abate apa dintr-un râu, dintr-o mare etc. și care leagă între ele două fluviu, două mări, un râu cu un lac etc. și servește la navigație, la irigații sau la construcții hidrotehnice. *Canalul Volga-Don. Canalul Panama.* † Curs de apă îndiguit cu scopul de a-l face navigabil, de a preveni inundațiile, de a asana terenurile mlăștinoase etc. *Canalul Bega.* † Cale de circulație pe apă, fiind uneori loc de stradă, în orașele așezate la mare sau pe un fluviu. *Din cauza frumoaselor sale canaluri, Leningradul a fost denumit și Veneția Nordului.* □ *Okeanos se plînge pe canaluri... El numă-n veci e-n floarea tinereții.* EMINESCU, O. I 202. [Veneția este] *oraș mare, vechi... și tot orașul în mare, avînd în loc de ulițe 530 canaluri.* GOLESCU, I. 111.

2. Conductă (acoperită sau descoperită) construită din beton sau din tuburi îmbinate și destinată să transporte lichide, în scop sanitar, industrial etc.; țevă. *Se betonau ultimele sute de metri de canal și se făceau pregătiri pentru construcția castelelor de apă.* JIANU, C. 471.

3. Conductă, tub sau vas, în organismele animale sau vegetale, prin care circula substanțele nutritive.

CANALAGIŪ, *canalagii*, s. m. Muncitor care lucrează la instalarea și întreținerea canalizării.

CANĂLE s. f. pl. Plantă erbacee, cu flori albe, roșii sau pestrițe (*Impatiens balsamina*).

CANALÍCUL, *canalicule*, s. n. Nume dat canalelor mici din țesuturile organismelor. *Vasele sanguine trec prin canalicule.*

CANĂLIE, *canalii*, s. f. Persoană care săvârșește o faptă josnică, condamnată; mișel, infam, netrebnic, ticălos. *Vreau să văd dacă ești numai canalie, sau și prost.* CAMIL PETRESCU, T. II 566. *Canalie nerușinată! Nu știu ce mă ține să nu-ți zdrobesc capul.* CARAGIALE, O. I 137.

— Pronunțat: -li-e.

CANALIZĂ, *canalizez*, vb. I. **T r a n z.** I. A dirija, a îndrepta cursul unui râu pe o albie săpată în scopul navigației, al instalării de stațiuni hidrotehnice, al irigației regiunilor secetoase, al asanării terenurilor mlăștinoase sau al prevenirii inundațiilor. ♦ **Fig.** (Cu determinări introduse prin prep. « spre », « înspre », « către ») A îndrepta, a dirija într-un anumit sens, cu un anumit scop.

2. A înzestra, a prevedea o localitate sau o cale de comunicație cu canale de scurgere pentru evacuarea diferitelor lichide, a apei întrebuințate etc. *Stradă canalizată.*

CANALIZABIL, -Ă, *canalizabili*, -e, adj. Care poate fi canalizat.

CANALIZĂRE, *canalizări*, s. f. Acțiunea de a canaliza și rezultatul ei.

1. Dirijare, îndreptare a cursului unui râu pe o albie săpată în scopul navigației, al instalării de stațiuni hidrotehnice, al irigației regiunilor secetoase, al asanării terenurilor mlăștinoase sau al prevenirii inundațiilor. *Canalizarea Dimbovișei.*

2. Înzestrarea unei localități cu canale de scurgere; p. e. t. totalitatea lucrărilor tehnice executate, de obicei în orașe, cu scopul de a colecta și evacua apa întrebuințată. *Una dintre primele condiții ale salubrității publice este o bună canalizare.*

CANALIZATOR, -OĂRE, *canalizatori*, -oare, adj. Care canalizează, care atrage, care conduce într-o anumită direcție.

CANAPEĂ, *canapele*, s. f. Mobilă de forma unui divan îngust, de obicei cu spătar și cu brațe, îmbrăcată în stofă sau piele. V. s o f a. *Îl culcă pe Costandin pe o canapea îmbrăcată cu mușama cafenie.* DUMITRIU, N. 237. *De-a lungul pereților erau canapele lungi, înguste și în dreptul lor mesele puse cap la cap.* CAMIL PETRESCU, N. 33. ♦ (Poetic) *Ajungînd la capătul aleii, ne-am pus pe o canapea de brazde.* NEGRUZZI, S. I 45.

CANAPELŪȚĂ, *canapeleuțe*, s. f. Diminutiv al lui *canapea*. *Aud un grozav hărcăit pe canapeleuța unde el dormea.* NEGRUZZI, S. I 62.

CANĂR, *canari*, s. m. Pasăre cîntătoare cu corpul mic, cu pene galbene, crescută la noi ca pasăre de colivie (*Serinus canaria*). *Canarul, îmblînd după mîncare, Sosi-ntr-un loc pe care Sta lațuri coperite.* NEGRUZZI, S. II 301.

CANĂȚ, *canaturi*, s. n. Fiecare dintre părțile mobile din care este alcătuită o ușă, o poartă, o fereastră etc. și care se pot închide și deschide. *Sunară la ușa mare, arcuțică, cu trei canaturi și nenumărate ochiuri de geamlie.* DUMITRIU, B. F. 91. *Nesimțit s-a desprins canatul ferestrei. Jder a săltat și a pășit peste prichici.* SADOVEANU, F. J. 603. *Ușa cu două canaturi de stejar, căptușite cu tînichele și legate cu druguri de fier.* ODOBESCU, S. I 127.

CANĂȚ, *canate*, s. n. Fiecare dintre părțile unei piei de animal tăiate în jumătate, de-a lungul liniei spinării.

CANAVĂ, *canavale*, s. f. Țesătură de fire speciale, tari și duble, formînd o împletură de pătrate regulate,

care se aplică pe o pînză pentru a servi la executarea unei broderii (îndepărtîndu-se apoi ușor) sau pe care se brodează direct. *Un « abat-jour » cusut pe canava.* CARAGIALE, O. I 89.

CANAVĂȚĂ s. f. v. cîmăvîț.

CĂNĂ, *căni*, s. f. Vas cu toartă, fabricat din pămînt, sticlă, porțelan, metal etc., care servește la băut sau la scoaterea unui lichid din alt vas mai mare. V. ulcică. *S-a rugat Să bea din cana lor.* COȘBUC, P. I 281. *O cană mare de lut plină cu vin de Odobești.* CREANGĂ, A. 97. *Cat în cofă, apă nu-i, Cana-i cu pelin în cui.* ȘEZ. III 158.

♦ Conținutul acestui vas. *O cană de lapte.*

— Pl. și: *cane* (TEODORESCU, P. P. 58).

CANCĂN, *cananuri*, s. n. (Franzuzism; mai ales la pl.) Vorbe răutăcioase răspindite pe seama cuiva. V. clevetire, bîrfeală. *Ne încăpășinasem să rămînem cît mai departe de intrișile și de cananurile cumetrelor.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 217. *La a doua scrisoare răspund că știam tot cancanul de care și-a vorbit Costică.* CARAGIALE, O. VII 47.

CANCELĂR, *cancelari*, s. m. 1. (În trecut) Președinte al consiliului de miniștri în Austria și Germania.

2. (În Rusia țaristă și în alte țări capitaliste) Titlu de înaltă demnitate.

CANCELARIAT, *cancelariate*, s. n. (Învechit) Funcția de cancelar; localul în care cancelarul își exercită atribuțiile.

— Pronunțat: -ri-at.

CANCELĂRIE, *cancelarii*, s. f. Birou sau secție a unei instituții publice destinată lucrărilor administrative. *Cancelaria școlii.* ♦ *Om de cancelarie* = birocrat, conșopist.

— Pronunțat: -ri-e.— Variantă: (regional) cunșelărie (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 26) s. f.

CÂNCER s. n. Tumoare cronică malignă care provoacă degenerarea țesuturilor unor organe interne sau externe.

CANCERÓS, -OĂSĂ, *canceroși*, -oase, adj. Care se referă la cancer, de cancer. *Tumoare canceroasă.* ♦ (Substantivat) Persoană bolnavă de cancer.

CÂNCI adv. (Familiar) Nimic, (absolut) de loc; ioc. *Toată ziua, toci toci toci... Dar mîncare, canci!* CONTEMPORANUL, I 405.

— Pronunțat monosilabic.

CÂNDEL s. n. Zahăr cristalizat în prisme transparente.

CANDELĂBRU, *candelabre*, s. n. Suport cu mai multe brațe, pentru luminări sau becuri, de obicei suspendat, construit din metal, porțelan, cristal etc.

CÂNDELĂ, *candele*, s. f. 1. Lampă primitivă cu ulei, care se pune de obicei la icoane sau la morminte. *Era o alee lăturalnică... cu cruci mari și candele aprinse totdeauna.* PAS, Z. I 227. *Din candelă bate ticnit lumină.* TOMA, C. V. 63. *Pilpîie o candelă cît un ochi de copil.* SAHIA, N. 24. ♦ **Fig.** *Cîte-o stea clătînătoare Candelan văzduh și-aprinde.* IOSIF, P. 78.

2. Stîlp rotund de lemn, întrebuințat în excavația de tunele, pentru susținerea bolților pînă la turnarea betonului.

CANDÍD, -Ă, *candizi*, -de, adj. (Despre oameni și despre înfățișarea și manifestările lor) Plin de candoare, fără cusur (din punct de vedere moral), curat (la suflet), nevinovat. *Figura lui încă adolescentă, cu ochii albaștri, candizi, era concentrată.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 10/1. ♦ **Fig.** *Luna... apăru candidă... între două stînci.* IBRĂILEANU, A. 11.

CANDIDĂ, *candidez*, vb. I. Intranz. (Învechit) A aspira la un post sau la un grad, la o poziție etc. ♦ (Azi) A fi propus candidat în alegeri (pentru Marea Adunare Națională, pentru sfaturile populare sau pentru responsabilități în organizațiile politice); (în regimul burghezo-moșieresc) a-și pune candidatura într-o alegere (de deputați, de senatori etc.).

CANDIDĂT, -Ă, *candidați*, -te, s. m. și f. Persoană propusă pentru a fi aleasă ca deputat în Marea Adunare Națională, în sfaturile populare, ca membru în conducerea organizațiilor politice etc. ♦ *Candidat de partid* (folosit și fără determinare) = persoană care cere să intre în rândurile unui partid comunist sau muncitoresc și care, în acest scop, face un anumit stagiou pentru a avea posibilitatea să cunoască programul partidului, statutul și tactica partidului și pentru ca organizația de partid să poată verifica în acest timp calitățile personale ale candidatului. *Pentru a primi pe cineva în rândul candidaților trebuie să-l cunoști bine, și pentru aceasta este nevoie să-l verifici; tot un fapt bine cunoscut este că rostul stagiului de candidat este înainte de toate de a se da posibilitatea candidatului să cunoască statutul și linia politică a partidului, iar organizația de bază să cunoască mai bine calitățile lui politice și profesionale.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 111. ♦ Persoană care se prezintă la un examen, care aspiră la un post, la un grad etc. *Candidat la examenul de stat.* ♦ *Candidat în științe* = (în învățământul superior din U.R.S.S. și din țările de democrație populară) titlu care se acordă la terminarea stagiului de aspirantură și după trecerea examenelor reglementare.

CANDIDATURĂ, *candidaturi*, s. f. Faptul de a se înscrie pe o listă de candidați, de a căpăta calitatea de candidat. *Anunță candidatura, ridică ședința și vino la preferanță, te așteptăm.* CARAGIALE, O. I 154.

CANDOĂRE s. f. Curățenie morală, nevinovăție.

CANDRIU, -IE, *candrii*, adj. (Familiar) Țicnit, zevzec, într-o ureche. (Fig.) *Poemul ăsta zurbav și candriu.* DEȘLIU, G. 17.

CANEĂ, *canele*, s. f. Cep de lemn sau de metal, în formă de tub și prevăzut la un capăt cu un robinet, care servește la scoaterea lichidului dintr-un vas. — Variantă: cană s. f.

CANELĂT, -Ă, *canelați*, -te, adj. Cu caneluri.

CANELURĂ, *caneluri*, s. f. Șanț îngust care brăzdează vertical sau (uneori) elicoidal corpul unei coloane, al unui pilastru etc.; șanț longitudinal, oblic sau circular pe suprafața pieselor unor mașini, servind la îmbucarea cu alte piese.

CANEVĂS, *canevasuri*, s. n. 1. Schița sau liniile generale ale unui desen.

2. Rețea de meridiene și paralele trasate după diverse sisteme de proiecție, cu scopul construirii unei hărți.

3. Ansamblul triunghiurilor unei ridicări topografice.

CĂNGE, *cângi*, s. f. Prăjină lungă cu cîrlig de fier în vîrf, cu care se apucă ceva de departe. *Pare că o cange de fier i se înfipse în inimă și i-o strivea, sîngerînd-o.* VLAHUȚĂ, N. 45. *Gheaga... se dezlipi încetul cu încetul și porni spre vale. Zamfir luă toporul și sări pe ea, iară Bucur o prinse cu cangea, ca s-o fie-n loc.* SLAVICI, V. P. 102. *Cu lancea cînguiată în gloată pătrundeau și răsturnau cu cangea și străpungeau cu lancea.* ALECSANDRI, P. III 224.

CANGRENĂ, pers. 3 *cangrenează*, vb. I. Refl. A da în cangrenă. *Rana s-a cangrenat.*

CANGRENĂT, -Ă, *cangrenați*, -te, adj. Atins de cangrenă. *Rană cangrenată.*

CANGRENĂ, *cangrene*, s. f. Distrugere prin putrezire a unei părți din țesuturile unui organism animal. *Din cauza cangreniei, i s-a amputat piciorul.* ♦ Fig. *Îngăduie-mi cangrena s-o tai din carne vie.* MACEDONSKI, O. II 30. — Variantă: gangrenă (ANGHEL, PR. 94) s. f.

CANGRENÓS, -OĂSĂ, *cangrenosi*, -oase, adj. Cu aspect de cangrenă, de natură cangrenei. *Rană cangrenosă.*

CĂNGUR, *canguri*, s. m. Mamifer erbivor din ordinul marsupialelor, care trăiește în Australia și a cărui femelă are sub pînțece o pungă în care ține puii cînd sînt mici.

CANIBĂL, -Ă, *canibali*, -e, s. m. și f. 1. Sălbatic care se hrănește cu carne de om; antropofag.

2. Fig. Om crud, feroce, dornic de vărsare de sînge.

CANIBĂLIC, -Ă, *canibalici*, -e, adj. Care este propriu canibalilor; de canibal. *Cruzime canibalică.*

CANIBALISM s. n. 1. Deprinderea sălbaticilor de a se hrăni cu carne de om; antropofagie.

2. Fig. Cruzime, sălbăcie, ferocitate, sete de sînge.

CANICULĂR, -Ă, *caniculari*, -e, adj. Privitor la caniculă, de caniculă; arzător, dogoritor. V. tropical. *Călduri caniculare.* □ *Prin arșița caniculară, semîndu-și pașii pe asfalt, Porni din nou.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 10. [Ziua] ardea încă în toată puterea caniculară a razelor soarelui. HOGAȘ, M. N. 166.

CANICULĂ, *canicule*, s. f. Căldură dogoritoare (în lunile iulie și august); arșiță.

CANIN, -Ă, *canini*, -e, adj. 1. (În expr.) *Dinte canin* (și substantivat, m.) = dinte mai lung și ascuțit, așezat între dinții incisivi și măsele. V. colț (II 1).

2. De ciine, privitor la ciine, cînesc. *Rasă canină.*

CANÓN, *canoane*, s. n. 1. Lege sau regulă bisericească. *Există un canon care îngăduiește și dezleagă pe omul călător — încolțit de vreme rea — ... să se adăpostească, fie chiar cu patru cai... într-o biserică.* GALACTION, O. I 81. ♦ *Regulă de purtare, normă morală.*

2. Pedepsă dată la călcarea unei reguli bisericești. *Dă-mi canon, sfințite părinte, ca să-mi aduc aminte în toate zilele vieții mele și să nu mai păcătuesc.* SADOVEANU, F. J. 413. *Andrei lasă pușca în strană, anină chimirul cu pistoalele și începe canonul.* GALACTION, O. I 253. (Glumeț) *Părinții pustnici din sfînta Agură mi-au dat canon să măntin lapte numai de la o vacă.* CREANGĂ, P. 116. ♦ Fig. Sufărînță, chin. *Să-l fi văzut cu cît canon înainta prin zăpada fără pîrtie și cu spatele adus cîrlig, v-ar fi fost milă de el.* MACEDONSKI, O. III 119.

3. (În artă și literatură) Regulă făcînd parte dintr-un ansamblu de procedee artistice care se socoteau obligatorii într-o epocă dată; p. e x t. regulă rigidă, formalistă. *Canoanele estetice ale clasicismului.*

4. Compoziție muzicală în care două sau mai multe voci, intrînd succesiv, execută împreună aceeași melodie. *Canon pe patru voci.* ♦ Cîntare bisericească. ♦ Fig. [Baba] se ridică de mijloc, întinde mîna și-ncepe duios, după canonul ei: *Faceți-vă milă și pomană, măicuțișă, de o biată păcătoasă fără putere!* CARAGIALE, O. III 52.

CANONADĂ, *canonade*, s. f. Tragere prelungită de artilerie, executată simultan cu mai multe tunuri; bombardament de artilerie. *Cînd zăriră... rachete verzii în văzduhul răsăritului... canonada porni iar c-o huruire nîntrepută.* SADOVEANU, M. C. 102. ♦ Fig. Se aude pînă departe cum oamenii sfărîmă munții, cu ajutorul Oltului și al dinamitei, în carierele de piatră de la Bicsad... Cînd uluitoarea canonadă încetează, oamenii care stătuseră ascunși în tranșee se reped spre locurile dezastrului. BOGZA, C. O. 180.

CANONEALĂ, *canoneli*, s. f. Caznă, trudă.

CANONÍ, *canonesc*, vb. IV. Refl. A se chinui, a se trudi, a se munci. *Soldații răzeși se canoneau să scape din ripă.* CAMILAR, N. I 49. *Te iartă inima să mă lași canonindu-mă să aflu ceea ce tu poți să-mi spui în trei cuvinte?* SLAVICI, V. P. 83. *A crescut băiatul canonit și muncit și a ajuns, după ucenicia, culegător.* CARAGIALE, O. II 26. ♦ Refl. reciproc. *Vă canoniți unul pe altul degeaba; nici tu nu ești de ea, nici ea de tine.* CARAGIALE, O. I 245. ♦ Tranz. A chinui, a tortura. (Fig.) *Cu trei degete își scoate o porție cam mare pentru o biată foită... pe care o canonește multă vreme, pînă ce ajunge să-și fabrice din ea o țigară cit toate zilele.* BASSARABESCU, V. 36.

CANONÍC¹, *canonici*, s. m. Preot catolic care face parte din consiliul episcopului; superiorul unei catedrale. — Accentuat și: *canonic*.

CANONÍC², *-Ă, canonici, -e*, adj. În conformitate cu canoanele, referitor la canoane. *Drept canonic.*

CANONIERĂ, *canoniere*, s. f. Mic vas de război înarmat cu unul sau mai multe tunuri, folosit la patrulare, escortare, servicii de pază etc. *Într-o bună zi o canonieră engleză apărui în vederea coastei.* BART, E. 321. *Mam' mare scoate din săculețul ei un beret tot din uniforma canonierei «le Formidable».* CARAGIALE, O. II 161.

— Pronunțat: *-ni-e*.

CANOTĂJ s. n. Vîslitul practicat ca sport. *Întrecerile competiției internaționale de canotaj.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2733. *Unde mi-ai fost de dimineață? Pentru ce n-ai fost la canotaj?* CAMIL PETRESCU, T. II 28.

CANOTIERĂ, *canotiere*, s. f. Pălărie tare de paie, cu fundul și borurile drepte. — Pronunțat: *-ti-e*.

CANOTÓR, *-OĂRE, canotori, -oare*, s. m. și f. Sportiv care practică canotajul.

CANT, *canturi*, s. n. Margine a unui obiect, muchie; latură îngustă a unor obiecte. *Așază cărămida pe cant.* ♦ Partea copertei de carton care depășește dimensiunile fișelor unei cărți legate, ale unui caiet sau registru.

CANTALÚP, *cantalupi*, s. m. Varietate de pepene galben cu coajă groasă și dungată și cu miez aromat (*Cucumis melo*).

CANTARAGHÍU, *cantaragii*, s. m. Funcționar la vamă, la gară, la obor sau la depozite mari, care cîntărește bagajele sau mărfurile.

CANTARIDĂ, *cantaride*, s. f. Gîndac verde-auriu din ordinul coleoptelor, cu miros caracteristic, care cauzează desfrunzirea frasinilor (*Lytta vesicatoria*).

CANTATĂ, *cantate*, s. f. Compoziție solemnă, ocazională, pentru voci, solo, cor și orchestră.

CANTILÉNĂ, *cantilene*, s. f. Melodie gravă, sentimentală, care se execută tărăgănat.

CANTÍNĂ, *cantine*, s. f. 1. Local unde se servește masa salariaților dintr-o întreprindere, dintr-o instituție etc. *Cantinele dietetice oferă celor suferinzi o alimentație corespunzătoare indicațiilor medicale.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2684. *La cantină fi povestii și lui de drumul meu.* PORUMBACU, A. 57.

2. Încăpere în interiorul unei unități militare, de unde se pot cumpăra diferite alimente și obiecte. *E o cantină cu un steag, Pe deal, în rariștea de brazi. Dintr-însa ies cîntînd, la braț, Două catane-camarazi.* IOSIF, V. 31.

CANTINIÉR, *-Ă, cantinieri, -e*, s. m. și f. Persoană care administrează o cantină. *A fost solicitată... să*

presteze o lună de serviciu voluntar în calitate de cantinieră. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 4/8.

— Pronunțat: *-ni-er*.

CANTITĂTE, *cantități*, s. f. 1. Proprietate, însușire a obiectelor, a cărei schimbare nu produce la început schimbări radicale în calitatea obiectelor, ci numai pregătește aceste schimbări.

2. Însușire a fenomenelor și a obiectelor de a putea fi mărite sau micșorate, măsurate sau numărate. *Orice lucru util, ca fierul, hîrtia etc., trebuie privit sub un dublu aspect: al calității și al cantității.* MARX, C. I 69.

3. Cîtîme, număr, mărime. *Plata muncii după cantitate și calitate.* □ *Sporirea producției în agricultură și a cantităților de cereale-marșă a devenit în momentul de față o problemă de stat, o problemă a întregului popor muncitor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2695. ♦ (Algebră) *Cantitate pozitivă (sau negativă) = cantitate precedată de semnul plus (sau minus).* ♦ Expr. *A produce în cantități industriale = a produce în cantități mari.* (Fig., glumeț) *Cantitate negliabilă = lucru (sau persoană) de mică importanță, de care nu trebuie să se țină seamă.* ♦ (Cuprînzînd în sine o idee de superlativ) *Calitatea trebuie preferată cantității.*

4. Durata rostirii unui sunet sau a unei silabe. *Versificația în limbile clasice se bazează pe cantitatea silabelor.*

CANTITATÍV, *-Ă, cantitativi, -e*, adj. Care privește cantitatea, relativ la cantitate, de cantitate. ♦ *Analiză cantitativă = determinarea proporțiilor în care se găsesc diferite substanțe într-un amestec sau a elementelor dintr-o substanță.*

CÁNTO s. n. Muzică vocală; cînt, cîntare. *Clasa de canto de la conservator.*

CANTÓN, *cantoane*, s. n. 1. Clădire construită în imediata apropiere a unei căi de comunicație și înzestrată cu aparate de semnalizare și de comunicație, necesare pentru supravegherea și întreținerea acelei căi; servește și ca locuință pentru cantonier. *Becurile mari de la barieră își legănau lumina peste linii. La canton suna un clopot semnalul de închidere a drumului.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 61. *Gîngu știa că la cantonul de aci e un om bălan, cu glasul moale.* C. PETRESCU, S. 39.

2. Cea mai mică unitate în administrația pădurilor, în cadrul căreia activează pădurarul; locuința pădurarului.

3. Unitate teritorial-administrativă în unele țări. *Părăsiți și ideea nefericită de a împărți Franța în cantoane.* CAMIL PETRESCU, T. II 495. *Cantonul [în Elveția] să poate socoti ca un județ, cu atîta numai deosebire că fieșoare canton își are obiceiurile și prăvăliile lui, care să potrivească cu foloasele locului.* GOLESCU, I. 162.

CANTONĂ, *cantonez*, vb. I. In tranz. (Despre trupele în trecere printr-o localitate) A se opri și a se instala pentru un timp oarecare în casele locuitorilor. *Trupele au cantonat în sat.*

CANTONAMÉNT, *cantonamente*, s. n. 1. Staționare vremelnică (mai ales a trupelor militare) într-o localitate; locul unde sînt instalați cei cantonați. V. p o p a s.

2. (Sport) Loc special amenajat în care un grup de sportivi se pregătește, printr-un antrenament științific, în vederea realizării unor performanțe maxime.

CANTONIÉR, *-Ă, cantonieri, -e*, s. m. și f. Persoană însărcinată cu paza și întreținerea unei porțiuni dintr-o cale de comunicație. *Cantonierul supraveghează trecerea trenului prin fața cantonului.*

— Pronunțat: *-ni-er*.

CÁNTOR, *cantori*, s. m. (Regional) Cîntăreț de biserică; dascăl, psalt. *Glasuri lugubre de cantori se amestecau cu cîrîpîtul vesel de păsări.* ANGHEL, PR. 135.

CANTONETĂ, canțonete, s. f. I. Mic cîntec popular italian; p. ext. cîntec scurt, cîntecel. *O canțonetă napolitană.*

2. (Rar) Poezie simplă, ușoară. [Pantazi Ghica] *rămîne poet, deși nu rimează mai niciodată, fără ca pentru aceasta scrierile sale să rămîie mai puțin poetice și canțonetele sale mai puțin de spirit.* MACEDONSKI, O. IV 89.

CANULĂ, canule, s. f. Tub de sticlă sau de ebonită întrebuințat pentru spălături interne.

CĂNURĂ s. f. Nume dat firelor scurte de lînă rămase, după dărăcit, în dinții pieptenului și cere se întrebuințează (mai ales ca bătătură) pentru țesături mai groase. *Mai stai numai nițel, Marioaro, să-mi pui niște canură pe rășchitor.* SANDU-ALDEA, D. N. 228. *Torceam... cîte o movilă de drugi de canură.* CREANGĂ, A. 63. *Canură toarsă nu era pentru bătătură.* CREANGĂ, A. 62. ♠ (Poetic) *Pe dealuri înverzite și pline de soare lumecau, însemînd pete întunecate, umbrele mari ale nourilor de canură.* SADOVEANU, O. VI 171.

CAOLIN s. n. Argilă de culoare albă, întrebuințată la fabricarea porțelanului și în electrotehnică, ca izolator. ♠ (Med.) Pudră absorbantă întrebuințată ca emolient.

CĂOS s. n. v. haos.

CAP, (I, III) *capete*, s. n., (II) *capî*, s. m. I. 1. Partea superioară a corpului omenesc (la animale, partea anterioară), alcătuită din cutia cramană și față (la animale, bot), legată de trunchi prin gît. V. *căpățînă*, *șeaștă*. *Sub cap o mîină pui, Derm coalea, pe pămînt.* COȘBUC, P. I 230. *Ai să-mi aduci pe stăpîna acestei coșife; căci de nu, unde-ți stau talpele, îți va sta și capul.* ISPIRESCU, L. 23. *Dintr-o fereastră deschisă se zărea, printre oale de flori, un cap de fată oacheș și visător, ca o noapte de vară.* EMINESCU, N. 14. *La așa cap, așa căciulă v. căciulă.* ♠ Fig. *Norul negru din capul nopții începu a se mișca domol, luînd felurite forme nedestulșite, pînă ce se prefăcu într-un fel de harmăsar aripat, avîntat în salt năprasnic.* SADOVEANU, M. C. 94. *Marți dimineața soarele scase capul de după perdeaua de nouri plumburii.* REBREANU, R. II 26. ♠ Loc. adv. *Din cap pînă-n picioare* = în întregime, cu desăvîrșire; din creștet pînă-n tălpi. *Căpitanul de port, ras proaspăt, îmbrăcat în alb din cap pînă în picioare, șterse ușor cu batista praful de pe scaun.* BART, E. 35. *Dinu îi măsură pe toți cu privirea din cap pînă-n picioare.* BUJOR, S. 22. *Lăpușneanu mergea alături de vornicul Bogdan... înarmați din cap pînă în picioare.* NEGRUZZI, S. I 138. *(Pînă) peste cap* = prea mult, prea destul. *Ori (cu) capul do piatră, ori (cu) piatra de cap* = într-un fel sau într-altul, fie ce-o fil *Stăpîne, zise atunci calul: de-acum înainte ori cu capul de piatră, ori cu piatra de cap, tot atîta-i; fii o dată bărbat și nu-ți face voie rea.* CREANGĂ, P. 212. *Cu noaptea-n cap sau (rar) cu ziua-n cap* = foarte de dimineață, dis-de-dimineață. *Cu noaptea în cap, unele căruțe răsăreau pe creasta șoselei.* PREDĂ, I. 135. *Ai ieșit de-acasă cu ziua-n cap.* ALECSANDRI, T. 259. *Cu un cap mai sus* = cu mult mai sus. *Ceea ce-l ridică pe Bălcescu cu un cap mai sus de orice ideolog al burgheziei este convingerea sa nestrămutată în rolul hotărîtor al maselor în istorie.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 100. ♠ Exp. r. *A se da peste cap* = a face tumb; fig. a face imposibilul. *Broasca se dă de trei ori peste cap și se făcu o zîină.* ISPIRESCU, L. 35. *A da (pe cineva) peste cap* = a trînti la pămînt, a răsturna (pe cineva sau ceva); fig. a învinge. *În caic sărea și pe cel arap îl da peste cap.* ALECSANDRI, P. P. 117. *A da paharul peste cap* = a goli paharul dintr-o singură înghițitură. *A scoate capul în lume* = a ieși din casă, a se arăta printre oameni. *N-avea să scoată capul în lume*

Sultânica... că începeau șușuitul și ponoasele. DELAVRANCEA, S. 14. *A i se urca (cuiva) în cap* = a-și lua îndrăzneală prea mare, a depăși limita normală, a deveni înfumurat, îngîmfat. *A i se urca (cuiva) în cap* = a se obrăznicii față de cineva. *A nu-și (mai) vedea capul de... sau a nu ști unde-i stă capul* = a nu ști ce să mai facă, a fi copleșit de... a nu mai priddi. *Nu-mi vād capul de trebi.* CREANGĂ, A. 62. *A-și pierde capul* = a se zăpăci. *A nu avea unde să-și pună capul* = a fi fără adăpost, a fi pe drumuri. *A nu-l durea (nici) capul* = a nu fi îngrijorat, a nu-i păsa de ceea ce se poate întimpla. *Trecea prin pădure fără să-l doară măcar, capul.* ISPIRESCU, L. 8. *A da din cap* = a mișca capul în semn de aprobare, de refuz, de îndoaială etc. *Dă din cap, zîmbind, clipește și îngîină veteranul: «Le-oi mai apuca eu oare [stolurile de cucoare] și la anul?»* IOSIF, PATR. 26. *A da (cuiva) la cap* = a lovi, a omori; fig. a ataca (cu vorba sau cu scrisul), a doborî. *A umbla cu capul între urechii (sau în traistă)* = a umbla gură-cască, a nu fi cu luare-amînte. *A se da cu capul de toși pereții (sau do pereți, do vatră)* = a fi cuprins de desperare sau de ciudă. *Vii acasă supărată, Te dai cu capul de vatră.* JARNİK-BİRSEANU, D. 448. *A (sau a-și) lua lumea-n cap* = a lăsa totul în voia soartei și a pleca, rătăcind în lume. *Dacă nu se ține de datorie și îl supără pe boier, boierul nu-l mai primește în primăvară la învoială, așa că țărarul nu mai are alta de făcut decît ori să moară de foame, ori să-și ia lumea în cap.* PAS, Z. II 26. [Dorul de soră-sa] *îl făcu să părăsească și casa și tot și să-și ia lumea în cap, spre a se duce oriunde va vedea cu ochii.* POPESCU, B. III 120. *Desperat, era să ieie lumea în cap.* EMINESCU, N. 20. *A-și aprinde paie în cap* v. *aprinde*. *A-și pleca capul* = a se da învins, a se supune; a simți o rușine, o umiliță. *Oamenii plecară capetele și ieșiră în drum cu umerii puțin încovoiați.* DUMITRIU, N. 26. *Cu capul plecat* = învins, supus; umilit, rușinat. *Odată, mîhnit, dus pe gînduri, cu capul plecat, a intrat în odaia mă-sii.* CARAGIALE, P. 121. *A so bate în cap v. bate.* (A lua sau a prinde pe cineva) *pe după cap* = (a lua) *pe după gît.* *Bate-mă, doamne, să zac...* *Cu mindra pe după cap.* JARNİK-BİRSEANU, D. 382. *Bătut (sau căzut) în cap* = (despre oameni) prost. *A-și vîri (sau a-și băga, a-și pune) capul sănătos sub evanghelie* = a se vîri de bunăvoie într-o belea. *Nu știu la cît mi-a sta capul cu...* = nu știu cum o voi scoate la cale cu... *Cu omul roș, nu știu, zău, la cît mi-a sta capul.* CREANGĂ, P. 234. (Invechit) *A ridică cap* = a se răscula. *Hotărîrea... d-a ridică cap și sabie împotriva domnului.* BĂLCESCU, O. II 309. ♠ Fig. (Luîndu-se partea pentru întreg) *Îl rugau să se lase de a face călătoria aceasta, ca nu cumva să meargă la pierirea capului său.* ISPIRESCU, L. 4. *Am tare multe trebi pe capul meu.* CREANGĂ, P. 169. *Decît cu urît în casă, Mai bine cu boală-n casă; De boală bolesc și scap, Dar urîtu-i tot pe cap.* JARNİK-BİRSEANU, D. 180. ♠ Exp. r. *Vai (sau haram) de capul lui* = vai de el. *Bolnavă ca vai de capul ei.* CREANGĂ, P. 286. *Haram de capul vostru; de n-aș fi eu aici, ași păți voi și mai rău.* CREANGĂ, P. 310. *A nu fi nimic de capul cuiva* = a fi lipsit de merite, de calități; a fi fără căpățîi. *A cădea (sau a veni, a se sparge, a se întoarce) pe (sau în) capul cuiva* = a-l ajunge pe cineva o nenorocire. *Biata mamă nu știe de astă mare urgie ce i-a venit pe cap.* CREANGĂ, P. 25. *Bucurie peste bucurie venea pe capul meu.* CREANGĂ, O. A. 49. *Înălțate împărate, Pune pace, nu te bate, C-or cădea pe capu-ți toate.* JARNİK-BİRSEANU, D. 316. *A cădea pe capul cuiva* = a sosi pe neașteptate la cineva, a trage la cineva (care n-are unde să te găzduiască). *Nu trebuie să le cădem pe cap bieților creștini.* DUMITRIU, B. F. 148. *A sta (sau a se ține, a se lega, a se apuca) de capul cuiva sau a se pune pe capul cuiva* = a se ține scai-de cineva, a nu lăsa în pace pe cineva, a insista, a stărui pe lângă cineva. *Ce te legi de capul meu?* CONTEMPORANUL, I 852. *Toată ziua*

am stat de capul tatii, să-mi facă... un buhai. CREANGĂ, A. 41. A so duce de pe capul cuiva = a lăsa pe cineva în pace. *Duceți-vă de pe capul meu, că mi-ați scos peri albi.* CREANGĂ, P. 270. A-i da cuiva de cap, se zice când cade pe capul cuiva o belea care le întrece pe celelalte, care pune vîrf la toate. *Asta a fost și-a trecut; dar acum mi-a dat alta de cap.* RETEGANUL, P. II 53. A nu ști (sau a nu avea) ce-și face capului = a nu mai ști ce să faci, a nu avea încotro. *Nici nu mai știau ce să-și facă capului cu atîtea avuții.* DELAVRANCEA, S. 241. *Pe fiul cel mai mic... nu-l trăgea inima a pleca în peșit. Dară n-avu ce-și face capului, căci tată-său îl trimețea într-una să caute a se căpătui și el.* ISPIRESCU, L. 33. † Parte a monedei care are imprimat un chip. *Cap ori purură?* † Părul capului. *Cap nebieptănat.* † Ex pr. A-și pune mîinile în cap sau a se lua cu mîinile de cap = a se apuca cu mîinile de păr, a turba de necaz, de ciudă sau de deznădejde. *Auzind vuitet tocmai din casă, isese afară și, cînd vede aceste, își pune mîinile în cap de necaz.* CREANGĂ, P. 261.

2. Căpătii. *Puse seara la capul fiecărui din ei cite un mîmunchi de flori.* ISPIRESCU, L. 20. *Ipolit o privea stînd la capul ei.* NEGRUZZI, S. I 60. † Căpătiiul patului. *Punîndu-l [mînunchiul de flori] la capul patului său, se culcă și dormi dusă.* ISPIRESCU, L. 20.

3. Individ, ins, om, persoană. V. căciulă, suflet, rumin, creștin. *Cite 5 lei de cap.* † Ex pr. Pe capete = care mai de care, pe întrecute, de zor. *Se luptară pe capete.* ISPIRESCU, L. 254. † (La pl.; reminiscență a timpului cînd aveai consta mai ales în vite) Capital. *Oamenii... erau chemați acum la bancă să plătească dobînda și să dea și ceva din capete.* STANCU, D. 230. *Au hotărît amîndoi dobînda și două sorocae pentru capete.* GALACTION, O. I 177. *Am vindut cirezile și mi-am scos capetele.* TEODORESCU, P. P. 546. † Ex pr. (Regional) A-și scoate din capote = a nu rămîne în pagubă, a fi răspălit pentru osteneală, a se răzbuca cu prisosință asupra cuiva. *Tu și-ai bătut joc de mine. Fie, că și eu mi-am scos din capete.* ISPIRESCU, L. 283.

4. Minte, gîndire, judecată; memorie. *Capul i se limpezee ca de răcoarea unei dimineți, după un somn înlăstător, și se simțea ușor... ușor ca un fir de iarbă.* VLAHUȚĂ, O. A. I 95. *Capul tău e de poet și al lui de oștean.* NEGRUZZI, S. I 64. *Nimănui vină nu-i bag, Fără prostului de cap.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 180. *Unde nu e cap, vai de picioare.* PANN, P. V. II 4. *Capul face, capul trage* (= fiecare om suportă consecințele faptelor sale). † Loc. a dj. și a dv. Cu cap = cu multă minte, cu judecată, deștept. *Bărbatul meu e bun la suflet, dar se socolae prea cu cap.* ALECSANDRI, T. 313. *Fără cap = necugetat.* Cu scaun la cap = cu judecată dreaptă, logic, cuminte. *Cei cu scaun la cap se desprindeau din prăvălie și porneau la casele lor.* PAS, Z. I 34. † Ex pr. A fi bun (sau ușor) la (sau de) cap = a fi deștept, a pricepe ușor. A fi greu (sau tare) la (sau de) cap = a fi prost. A fi (sau a umbla) cu capul prin (sau în) nori = a fi zăpăcit, distrat. A-l băga (sau vîrfi cuiva) în cap (ceva) = a face (pe cineva) să creadă (ceva). *Cine și-a vîrît în cap și una ca aceasta?* CREANGĂ, P. 194. A nu(-i) intra (cuiva ceva) în cap = a nu putea pricepe. A lua în (sau a băga la) cap = a pricepe, a ține minte. *Făt-Frumos lua în cap tot ce-l învăța grădinarul.* ISPIRESCU, la TDRG. A-i ieși (cuiva ceva) din cap = a nu-i mai sta gîndul la..., a uita, a renunța. *Dar de cînd m-am măritat, Mi-au ieșit toate din cap.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 177. A nu-i mai ieși (cuiva ceva) din cap = a nu putea uita ceva, a-l stăpîni mereu același gînd. A-l duce (sau a-l țîna pe cineva) capul = a se pricepe la ceva. *E bun de astea... Îl taie capul.* BASSARABESCU, V. 9. *Au început a vorbi, care ce știa și cum îi ducea capul.* CREANGĂ, P. 232. A-l duce capul la... = a-i sta mîntea la..., a se ține de..., a-i trece prin minte,

a-i da în gînd să... *Mai bine că al nostru nu poate vorbi și nu-l duce capul, ca pe alții... la atîtea iznoave.* CREANGĂ, P. 78. A-i sta capul la... = a-i sta mîntea (sau gîndul) la..., a se gîndi la... *Capu-i stă la sărutat.* COȘBUC, P. I 89. A-și bate (sau a-și frămînta, a-și sparge) capul = a se gîndi mult, intens la ceva. A-i deschide (cuiva) capul = a-l face să înțeleagă (sau să vadă) ceva. *Îi deschise capul și-l făcu să priceapă cum merg lucrurile prin orașe.* ISPIRESCU, la TDRG. A fi cu (sau a face cuiva) capul cîlîndar v. calendar. A fi (sau a rămîne, a umbla etc.) de capul său = a fi (sau a rămîne etc.) liber, independent, necontrolat. *Mama... ne lasă... de capul nostru.* SAHIA, N. 48. *Am rămas liberă, de capul meu.* ALECSANDRI, T. I 312. A face (ceva) de (sau din) capul său = a face (ceva) fără a consulta pe altul, cum se pricepe el singur. *Femeie nepricepută! Ce-ai făcut? De te-a învățat cineva, rău și-a priit; iară de-ai făcut-o din capul tău, rău cap ai avut!* CREANGĂ, P. 88. *Las' să fie rău, nu bine, Că n-am ascultat de nime, Ci-am făcut de capul meu.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 218. A întoarce capul cuiva = a face pe cineva să-și piardă dreapta judecată, a-l zăpăci. A avea cap să... = a se gîndi să..., a-i trece prin mîntea să...; (în construcții negative) a nu fi în stare să... *Mult mă mir de tine ce cap ai să vii aici.* RETEGANUL, P. V 40. † (În construcții cu verbul «a avea») Posibilitate, mod. *N-am cap și chip pe toți să-i spui.* COȘBUC, P. I 151. *N-ai cap să trăiești, de răul lor!* ALECSANDRI, T. I 171. *Avea cineva cap să treacă pe-aici, fără să fie jăfuit, bătut și omorît?* CREANGĂ, P. 119. † (Jur.) Cap de acuzare = motiv pe care se întemeiază acuzarea.

5. (Invechit) Viață. Se poate să le ierte capetele... *murmurau cei care judecau împrejurarea.* SADOVEANU, Z. C. 169. † Primejdie de cap = primejdia vieții. † (Azi în ex pr.) A-și pune capul (la mijloc) = a-și pune viața în joc sau în primejdie; a garanta cu viața sa pentru cineva. *Să-mi pun capul pentru-o Lină, Să mă fac un om pribag!* COȘBUC, P. I 50. *Parcă despre asta mi-aș pune capul la mijloc.* CREANGĂ, P. 170. O dată cu capul = cu nici un preț, nici mort. *Nu deschide o dată cu capul!* CARAGIALE, O. I 99. *Să mă las de București!... O dată cu capul! de-oi și că m-oi duce pe jos val-vîrtej prin capitală.* ALECSANDRI, T. I 278. În (sau de-a) ruptul capului = cu primejdia vieții, chiar dacă și-ar pierde viața; (cu sens atenuat) cu nici un preț, de loc. *Nu se astîmpără, nici în ruptul capului.* CREANGĂ, P. 217. A face cuiva de cap sau a pune capul cuiva = a-i face cuiva de petrecanie, a-l pierde, a-l omorî. A-și face de cap = a face ceva ce poate să-i primejduiască viața sau să-l nenorocască; (cu sens atenuat) a face blestemății, nebulii. *Ești un netot, și-e capul prost și-și faci de cap, Ioane!* COȘBUC, P. I 148. *Poate să mai doarmă cineva, de răul nebulilor istor de privighetori? Parcă-și fac de cap, nu altăceva.* CREANGĂ, P. 131. *La alți le-ai făcut pe plac, Tie și-ai făcut de cap!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 223. *Singur de cap și-ai făcut, După vina ce-ai avut!* TEODORESCU, P. P. 516.

6. Compuse: a) (Entom.) cap-de-mort sau capul-morților sau capul-lui-Adam = strigă. *Cel mai mare în privința grosimii corpului dintre toți fluturii... e striga, numită... încă și... capul-lui-Adam... cap-de-mort... capul-morților.* MARIAN, INS. 268; b) (Bot.) cap-de-cocoș = dulcișor; capul-arielului = șovar; capul-șarpelui = plantă erbacee acoperită cu peri aspri și cu flori roșii că singele (*Echium rubrum*); e) (Astron.) capul-balaurului = o parte a constelației numite balaurul.

II. Căpetenie, șef, conducător. *Capii mișcării, cu Heliade în frunte, fugiră.* SADOVEANU, O. I 420. *Să lovim azi numai capul; ceata, fără capul său, Se va-prăștia, și-n urmă i-om lovi pe toți de-a rîndul.* DAVILA, V. V. 72. *Boierii erau slujbașii țării, adică ofițerii și capii puterii armate.* BĂLCESCU, O. II 14. † Cap de familie sau capul familiei = tatăl, soțul sau alt membru al familiei care are răspunderea ei și îi susține interesele.

În zori, capul familiei pornește iarăși să caute [de lucru]. SAHIA, N. 94. Capul răutăților = inițiatorul răutăților. Capul răscoalei = inițiatorul sau conducătorul răscoalei.

III. 1. (Uneori în opoziție cu o a d a) Partea de sus a unui obiect, vîrf. *Ajuseseră în capul dealului.* DUMITRIU, N. 228. *Te văd mereu ca-n clipa de pe urmă: încrenenit în capul scării.* CAZIMIR, L. U. 90. *Aduc apă vie și apă moartă de la munții ce se bat în capete.* ISPIRESCU, L. 126. *Toate lemnele se pleacă Cu capul cătră pămînt.* JARNIK-BİRSEANU, D. 152. ✦ Extremitate sau piesă de extremitate a unui dispozitiv sau a unui corp tehnic. *Capul surubului. Capul burghiului. Capul oștii.* ✦ Umflătura unei bube unde, s-a strîns puroiul. *Buba cap nu face Pînă nu s'a coace.* PANN, P. V. I 60. ✦ Capul pieptului = partea de sus a coracelui. *Măicuța călcătu-i-a Cu copita calului Tocma-n capu pieptului.* JARNIK-BİRSEANU, D. 485. ✦ Măciulia macului.

2. (Uneori în opoziție cu mijloc) Partea extremă (cu care începe sau sfîrșește un lucru); capăt. *Drăgan stătea în capul viei.* DUMITRIU, N. 249. *Munceau mai departe, stergîndu-și repede, pe furis cîte o lacrimă, între două brazde de coasă sau la întorsul plugului la capul locului.* SANDU-ALDEA, D. N. 286. *Nu uita să te îndreptezi... în capul străzii San Gregorio.* ODOBESCU, S. III 70. *Ș-o luăm noi... tocmai din capul satului din sud, cu gînd să umblăm tot satul.* CREANGĂ, A. 42. ✦ Cap de pod = bază militară, în apropierea unui obstacol (curs de apă, zonă muntoasă), făcută cu scopul de a asigura trecerea grosului forțelor și a mijloacelor de luptă. (Fig.) *Rolul pe care S.U.A. și Anglia l-au destinat Germaniei occidentale... este acela al unei colonii cu o industrie dezvoltată... bază industrială-militară și cap de pod strategic în inima continentului european.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 2/1. ✦ Loc. adv. (Despre două obiecte alăturate) Cap la (sau, rar, în) cap = cu părțile extreme alăturate. *Sudură cap la cap.* De la un cap la altul (sau la celălalt) sau din cap în cap = de la o extremitate pînă la cealaltă. *Porni din nou... de la un cap la celălalt Cutreierînd tot Bucureștii.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 10. *De la un cap la altul mulțimea e mișcată...* MACEDONSKI, O. I 251. ✦ Expr. Cap de țară = margine de țară, hotar; fig. (în construcții negative, în legătură cu verbul «a fi») nu-i nimic, n-are importanță, nu-i grav. *Ei, n-o să fie cap de țară!* DUMITRIU, V. L. 129. *Nu te mai pune și d-ta atîta pentru te mieri ce și mai nemica, că doar n-are să fie un cap de țară.* CREANGĂ, P. 152. A sta (sau a se ridica) în capul oaselor = a sta în pat (sau a se ridica stînd) pe sezut. *Daniil sta acum cu ochii mari deschiși, în capul oaselor, și se gîndea.* SADOVEANU, M. 104. *Se ridică repede în capul oaselor.* BUJOR, S. 79. *Făcea multe nopți albe, chinuit, în capul oaselor, ca să n-adoarmă.* VLAHUȚĂ, O. A. 126.

3. Partea de dinainte, început, frunte. O sută... de muncitori se încolonează pe șosea, cu mortul în cap. SAHIA, N. 43. *Venea în frunte batalionul I al regimentului al 10-lea de dorobanți, care trebuia să formeze capul coloanei.* D. ZAMFIREȘCU, R. 253. *Și mă cată, mamă, cată... La capul șireagului, Chiar la poala steagului.* JARNIK-BİRSEANU, D. 324. ✦ Fig. Iașul a fost în capul culturii în cele trei sferturi dinții ale veacului al XIX-lea. IBRĂILEANU, SP. CR. 11. ✦ Cap de an = începutul unui an. *Capul săptămîinii* = întîia zi a săptămîinii. *Cap de iarnă, de primăvară* etc. = începutul iernii, al primăverii etc. *A venit la Păuna Mică... în cap de primăvară.* SADOVEANU, P. M. 233. *Capul primăverii este sosit.* I. IONESCU, M. 202. *Cap de coloană* = cel care stă în fruntea unei coloane. *Cap de afiș* = primul nume dintr-o listă de persoane care sînt afișate în ordinea valorii lor. *Actorul X este cap de afiș.* ✦ Loc. adv. În cap de noapte sau în capul nopții = după ce s-a întunecat bine. *Cum vrei d-ta, finule, să pleci acum, în cap de noapte, pe aci încolo?* RETEGANUL, P. I 76. Din (sau de la) cap = a) de la început. *Începu mai lung, cu vorbe, un fluierat plin, pe care*

fil luă de la cap pînă ce ochii începură să i se umfle. PREDĂ, f. 148; b) de la începutul rîndului, din capăt. *Serieți de la cap.* Din capul locului = de la început, înainte de a începe ceva, înainte de a face primul pas, în prealabil. *De ce n-ai venit cu scrisoarea la mine, din capul locului, deschis, cinstit?* BARANGA, I. 189. *Ar fi voit să-și dea cingătoarea... din capul locului.* ISPIRESCU, U. 53. *Fie acesteze zise din capul locului.* ODOBESCU, S. III 11. ✦ Partea principală, de frunte, mai aleasă (a unui lucru). (Mai ales în expr.) *Capul mesei* = locul de onora la masă, fruntea mesei. *Tata și-a reluat locul său obișnuit, din capul mesei.* SAHIA, N. 56. *Socrul roagă-n capul mesei să poștească să se pună Nunul mare.* EMINESCU, O. I 85. *Dar pe-un vîrf de munte stă Mihaila masă și pe dalba-i mină fruntea lui se lasă; Stă în capul mesei între căpitanii și recheamă dulce tinerii săi ani.* BOLINTINEANU, O. 31.

4. (Adesea în opoziție cu mijloc, vîrf) Partea de jos sau dîndărăt a unui lucru; capăt; (cu sens temporal) sfîrșit. (Mai ales în expr.) *A ajunge în cap sau a o scoate la cap* = a sfîrși, a termina. *A-i da cuiva de cap* = a-i veni cuiva de hac, a-l răzbi. *Palosîni găsîră foarte mulți Soreni morți în metereze și înaintară bucurăți că în fine le-a dat de cap.* VISSARION, B. 340. *A (o) scoate la cap sau a ieși la un cap* = a termina cu bine, a o scoate la capăt, la scoteală, la cale; a reuși. *Ei! dragă, cu rușinea astăzi n-o scoți la capăt.* ALECSANDRI, T. 1111. În cap = (după numerale) exact, întocmai. *Așa este... că sînt douăsprezece în cap?* ISPIRESCU, U. 68.

5. Bucățică ruptă dintr-un obiect sau rămasă după întrebuințarea lui; lucru de mică valoare. ✦ Expr. *Nici un cap de ață* = absolut nimic. *Nu mai dau pe datorie nici un cap de ață.* STANCU, D. 121. *Pînă la un (sau într-un) cap de ață* = tot, pînă la cel din urmă lucru.

CAP², capuri, s. n. Parte de uscat care înaintează în mare. V. promontoriu. *Între aceste două capuri era un vad unde debarcară grecii la venirea lor pe tîrmul Helespontului.* BOLINTINEANU, O. 308. ✦ (În nume proprii) *Graurii noștri... trăiesc în Europa... și chiar în Africa, pînă la Capul Bunei-Speranțe.* ODOBESCU, S. III 31.

CAPĂBIL, -ă, capabili, -e, adj. Înzestrat, valoros, destoinic. Un om capabil. ✦ (Urmat de determinări introduse prin prep. «de» sau de propoziții cu predicatul la modul conjunctiv) Care este în stare, care are posibilitatea de a săvîrși ceva; care posedă însușirile cerute pentru a săvîrși ceva, apt pentru ceva. *Am vrut să-i arăt de cîtă bunătate și jertfă de sine e capabil țaranul acesta.* VLAHUȚĂ, O. A. 64. *Artiștii... au probat că, bine conduși, sînt capabili de a sui rapide treptele artei dramatice.* ALECSANDRI, T. II 54.

CAPĂC, capace, s. n. Acoperitoare (prinsă într-o țătură sau liberă) care se lasă sau se așază deasupra deschîntării unui vas, a unei cutii, a unui cușar etc. *Se sui în pod ca să dea jos o bisectea veche, un fel de cutie mare de vișin, cu capacul încrustat cu sidefuri cît aluna.* BASSARABESCU, V. 42. *O fîntînă... cu un capac deschis în lături.* CREANGĂ, P. 204. ✦ *Friptură la capace* = friptură gătită într-un vas acoperit. *Cașcaval la capace* = cașcaval prăjit în tigaie. ✦ Expr. *Și-a găsit tîngirea capacul (și lelea bărbatul)* = a dat de unul după chipul și asemănarea lui, a găsit pe cineva care să-l învețe minte și să-l pună la locul lui; și-a găsit sacul petrol. *A găsi capace la toate* = a da întotdeauna răspunsul cuvenit. *A pune capace cuiva* = a închide cuiva gura cu un răspuns bine potrivit; a acoperi, a ascunde greșelile cuiva. *Asta pune capacul (la toate)* = asta pune vîrf la toate.

CAPACITATE, capacități, s. f. 1. Posibilitate de a lucra într-un domeniu, de a realiza ceva. V. aptitudine, pricepere, îndemînare, talent.

Înșuirea experienței sovietice întărește încrederea poporului român în propriile sale forțe, sădește în conștiința muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor români o uriașă încredere în capacitățile lor creatoare și contribuie la înflorirea culturii, artei și științei în țara noastră. GHEORGHIU-DEJ, I. DEM. 19. *Era un om d-un caracter original și de-o mare capacitate.* BĂLCESCU, O. I 81. ✦ *Persoană de deosebită destoinicie. X este o mare capacitate medicală.*

2. Înșuirea de a face acte juridice valabile.
3. Calitatea de a fi încăpător, de a cuprinde o cantitate (mare sau mică) de materie. *Având deasupra un coș de miele care le triplează capacitatea...* [carele] *trec încercate cu știuleși.* BOGZA, C. O. 390. ✦ *Măsuri de capacitate = măsuri cu care se determină volumul lichidelor, al grânelor etc. Litru este o măsură de capacitate.*

CAPĂUCĂ, *capauce*, s. f. (Mold.) Femela copoiului, cătea de vinătoare. *Răsunete dulci încă vibrau, când un cine răspunde, bătând ascuțit de trei ori. — Asta-i capauca mea, zise Vasile, întinzând urechea.* SADOVEANU, O. III 357. — Pronunțat: -pau-că. — Variantă: **căpăucă** (NEGRUZI, S. I 194) s. f.

CĂPĂ, *cape*, s. f. 1. Pelerină (scurtă) de blană sau de stofă.

2. Dispozitiv de protecție aplicat la mașini, la ferăstraie etc. pentru a preîntâmpina accidente. *Ferăstraiele circulare sînt prevăzute cu o capă metalică.*

CĂPĂT, *capete*, s. n. (Înlocuiește adesea pe «cap») 1. Extremitate a unui obiect; parte extremă (în special finală) a unei perioade de timp; punct final, mai rar inițial, al unei situații, împrejurări, stări; margine, limită, sfîrșit. *Acuma se vedea la capătul dorințelor sale SBIERA, P. 97. Fă-te tu cerșitor la capătul ist de pod, și eu la celalalt și să vezi cum are să ne deie amîndouă carboavele de pomană bietul om!* CREANGĂ, P. 298. *Casa din capătul uliței era galbănă, cu ferestri poleite de lună, cu perdele albă.* EMINESCU, N. 63. *Pe la capătul anului 1593...* BĂLCESCU, O. II 41. ✦ *Loc. a dj. Fără (de) capăt = fără sfîrșit, îndelungat, întins. I se năzări țarina fără capăt a gospodăriei colective.* CAMILAR, TEM. 127. *Bătrînul dascăl... Într-un calcul fără capăt, tot socote și socote.* EMINESCU, O. I 132. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt, Cînd a serii raze roșii Așfințind din ceruri scapăt.* EMINESCU, O. I 66. ✦ *Loc. a dv. De la capăt = de la început; (în legătură cu verbul «a scrie») cu alineat nou. În capăt = a) exact, deplin, în cap. Și după ce se împlinesc trei ani în capăt, [moartea] iar pornește la dumnezeu, să primească porunci.* CREANGĂ, P. 313. *Eu mă duc să gătesc banii. Cîinci mii în capăt?* ALECSANDRI, T. 257; b) (rar) în frunte, în cap. *Mîndră masă e întinsă... Iar în capăt cine șade?* ALECSANDRI, P. P. 206. *Din capăt = de la început. Spuse din capăt toată întimplarea, pe unde-a fost și ce-a pătit.* CREANGĂ, P. 45. *Pînă la capăt = pînă la sfîrșit; pînă la ultimele consecințe; consecvent. Rupsse plicul și, dintr-o aruncătură de ochi, măsură toată lungimea scrisorii, pînă la capăt.* BART, E. 21. ✦ *Expr. La capătul lumii (sau pămîntului) = foarte departe. A pune capăt (unui lucru) = a face să înceteze, a termina. De-acum logodnei punem capăt, Curînd începem nuntă mare.* BENIUC, V. 103. *A da de capăt = a ajunge la sfîrșitul unui lucru, a duce la bun sfîrșit. Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată... căreia nu-i mai dădeau de capăt pînă ce nu-ncetau, apăsăși de somn.* EMINESCU, N. 67. *A scoate (sau a duce) ceva la (sau în) capăt (bun) = a termina ceva cu succes, a izbuti. Seceratul a fost dus la bun capăt de femei.* STANCU, D. 215. *De mă vei asculta, pe toate ai să le biruiști și să le scoți la capăt bun.* ISPIRESCU, L. 22. *Asta-i o treabă foarte grea, și mare lucru să fie ca s-o putem noi scoate la capăt.* CREANGĂ, P. 157. *A o scoate în capăt cu ceva = a ieși bine dintr-o situație, dintr-o încurcă-*

tură, a face față unor greutăți, a ieși la socoteală. *Cu lemnele o s-o scoatem noi la capăt iarna asta.* A o scoate la capăt cu cineva = a se înțelege, a avea trai bun cu cineva. *Nu-i chip de a o scoate la capăt cu omul acesta.* NEGRUZZI, S. I 93.

2. (Cu determinări introduse prin prep. «de») *Fragment mărunt, rămășiță. Capăt de lumînare. — Ian trece-mi, camarade, și mie capătul [de țigară].* CAMILAR, N. I 11. ✦ *Expr. Pînă-ntr-un capăt de așă = tot, pînă la cel din urmă lucru. Au luat tot, pînă-ntr-un capăt de așă.*

3. Extremitate a unor obiecte de uz gospodăresc (osia carului, brațele ferăstrăului, sulul războiului de țesut etc.). *Taie un sulhari de fag și face un capăt minunat. Apoi îl așază cum trebuie, pune roata la loc.* CREANGĂ, P. 135.

CAPĂU s. m. v. copoi.

CAPCĂNĂ, *capcane*, s. f. Dispozitiv pentru prinderea unor animale; cursă. *Ha, ha! Capcana! Lucrează capcanele! Altă dată să nu-ți mai paști vitele prin semănături.* DAVIDOGLU, O. 63. *În ciur băga păsărelele care cădeau în capcana meșteșugită.* PAS, Z. I 209. *Clamp! Capcana... se închise și prinse laba lupului ca într-un clește.* ȘEZ. III 113. ✦ *Fig. Vere Ghiță, te-ai prins singur în capcană.* ALECSANDRI, T. 203.

— Variantă: **căpcănă** (DAVILA, V. V. 162) s. f.

CAPDEOPERĂ s. n. v. capodoperă.

CAPELĂN, *capelani*, s. m. Preot al unei capele catolice. [Castelanul] *a poștit pe un popă papistas, ce se cheamă capelan, s-o cetească* [scrisoarea]. SADOVEANU, F. J. 435.

CAPELĂ¹, *capele*, s. f. (Ieșit din uz) Bonetă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari. *Străinul își smulse capela din cap... apoi prinse a vorbi cu glas cam răgușit.* SADOVEANU, O. III 575. *Soldatul... își așeză capela-n cap, puțin plecată pe ochiul drept.* SADOVEANU, P. S. 85. *Își potrive cozorocul capelei, își cerceta buzunarele, își trase baioneta pe sold.* SAHIA, N. 89.

CAPELĂ², *capele*, s. f. Biserică mică (de obicei într-un cimitir etc.). *Pastorul pleacă la capela ce era pe o stîncă aproape de casă.* GHEREA, ST. CR. I 253. *La 25 martie [aprilante] intră triumfal în București, trage la casa Belului... face o rugăciune în capela din fundul curții.* GHICA, S. 106.

CAPELMAISTRU, *capelmaistri*, s. m. (Învechit) Dirijor al unei orchestre mici; șef al unei fanfare militare.

— Pronunțat: -mais-tru.

CĂPER, *caperi*, s. m. Arbust spinos, care crește în regiunile calde ale Europei, cu flori mari, albe sau roșiatice și cu fructe comestibile (*Capparis spinosa*).

CĂPERĂ, *capere*, s. f. Muger al caperului, folosit drept condiment după ce a fost murat în oțet. *În altă parte [sint] poloboacele cu măsline, cu capere, cu sardale.* HOGAȘ, DR. 273. *Capera, măsline, care sînt de frunte, Și întii poftite la ospeteși și nunte...* PANN, P. V. I 121.

CĂPEȘ, -Ă, *capeși*, -e, adj. (Rar) Energic, hotărît; încăpățînat. *Doamna Chiajna, miere capeșă și dănuoasă... știu să dăboare cu armele împotrivirea romînilor.* ODOBESCU, S. I 118.

CAPICHEHAIE s. f. v. capuchehaie.

CĂPIE s. f. Boală a ovinelor și bovinelor, provocată de fixarea embrionului unui vierme în centrul nervos și care se manifestă prin amețeli, prin convulsii, prin mișcări grăbite și dezordonate. *Ca prinși de capie, [boii] nu luau sama la izbituri.* CAMILAR, N. II 47.

CAPIGIU s. m. v. capugiu.

CAPILĂR, -Ă, *capilari*, -e, adj. Subțire, fin, îngust (ca un fir de păr). *Tuburi capilare*. ◇ *Vase capilare* = cele mai mici vase sanguine, care servesc la hrănirea țesuturilor și stabilesc legătura între vine și artere. *Dilatarea vaselor capilare provoacă înroșirea pielii*. (Substantivat, n., mai ales la pl.) *Pereții capilarelor*.

CAPILARITĂȚE s. f. Proprietate pe care o au lichidele de a se ridica sau coborî, fără o intervenție din afară, în tuburi foarte subțiri. *Urcarea sevei în plante este un efect al capilarității*.

CAPÎȘON, *capîșoane*, s. n. Un fel de bonetă cu unul sau două colțuri, făcută din lână tricotată sau din stofă groasă, pe care o poartă femeile și copiii.

— Variantă: capșon (EMINESCU, N. 34) s. n.

CĂPIȘTE, *capîști*, s. f. (Învechit și arhaizant) Templu sau altar dedicat zeilor antici; clădire decorativă în formă de templu antic. *Era o vorbire cu două înșeluri, așa cum obișnuiau să lepede în vremea veche preotesele idolilor păgini, cînd veneau la capîști credincioși cu o rugăciune ori cu o întrebare*. SADOVEANU, P. M. 235. *Stîlpii capîștii în ruină răsăreau din crîngul de dafini*. M. I. CARAGIALE, C. 39. *Mai are încă o grădină, cu un palat mare... cu capîște și chioșcuri frumoase*. KOGĂLNICEANU, S. 7. ◇ Fig. (Cu sens peiorativ, rezultînd din atribute) *Au la Sybaris nu sîntem lingă capîștea spoielii?* EMINESCU, O. I 150. *La masă avea totdeauna cele mai bune vine și casa lui era capîștea desfătărilor*. NEGRUZZI, S. I 86.

CAPITĂLĂ, (1) *capitaluri*, s. n. 1. (Ec. pol.; în societatea capitalistă) Raport social de producție care se stabilește între capitaliști, proprietari ai mijloacelor de producție și proletari, lipsiți de mijloace de producție și de subsistență și nevoiți, pentru a-și câștiga existența, să-și vîndă forța de muncă, ca pe o marfă, celor care îi exploatează; valoare care produce plusvaloare. *Transformarea unei sume de bani în mijloace de producție și în forță de muncă este prima mișcare pe care o suportă cantitatea de valoare care urmează să îndeplinească funcția de capital*. MARX, C. I 509. ◇ (După rolul pe care îl are în procesul de producție) *Capital constant* = parte a capitalului transformată în mijloace de producție (utilaj, materii prime etc.) fără să-și schimbe mărimea valorii în procesul de producție. *Capital variabil* = parte a capitalului transformată în forță de muncă și care-și schimbă valoarea în procesul de producție, reproducînd propriul ei echivalent și un excedent, plusvaloarea. *Din punct de vedere al procesului de producție trebuie deosebite două părți ale capitalului: capitalul constant, cheltuit pentru mijloacele de producție (mașini, unelte de muncă, materii prime etc.) — a căruia valoare trece neschimbată (dintr-o dată sau treptat) în produsul finit — și capitalul variabil, cheltuit pentru forța de muncă*. LENIN, O. XX 148. (După modul de circulație) *Capital fix* = parte a capitalului investită în mijloace de muncă (clădiri, utilaje etc.), care își trece valoarea asupra produsului în mod treptat, în mai multe procese de producție. *Capitalul fix care intră în procesul de producție transmite produsului numai o parte a valorii sale (uzura) și continuă să funcționeze în procesul de producție în ciuda uzurii*. MARX, C. II 151. *Capital circulant* = parte a capitalului a cărei valoare trece asupra produsului în întregime, într-un singur proces de producție. *Valoarea capitalului circulant — în forță de muncă și mijloace de producție — este avansată numai pentru timpul în care se confecționează produsul, timp care depinde de scara producției, care la rîndul ei este dată o dată cu volumul capitalului fix*. MARX, C. II 137. *Capital financiar* = capital rezultat din contopirea capitalului bancar cu cel industrial, în urma concentrării producției și a apariției monopolurilor. *Concentrarea producției, monopolurile care cresc din ea, contopirea sau îngemănarea băncilor și a industriei — iată*

istoria apariției capitalului financiar și conținutul aceste noțiuni. LENIN, O. XXII 222.

2. Fig. Clasa capitaliștilor; capitalism. *În tendința sa oarbă și nemăsurată, în nesațul său după supramuncă, capitalul răstoarnă nu numai limitele maxime de natură morală, dar și pe cele pur fizice ale zilei de muncă*. MARX, C. I 256. *Întreaga istorie a capitalului este o istorie de violențe și jafuri, de sînge și noroi*. LENIN, O. XXI 91.

3. (În vorbirea curentă) Bani, sumă mare de bani investiți sau destinați a fi investiți într-o afacere. ◇ *Capital de cunoștințe* = sumă cunoștințelor pe care le posedă cineva; experiență.

CAPITĂLĂ², -Ă, *capitali*, -e, adj. 1. De primă importanță, esențial, fundamental, de frunte. *Probleme mari filozofice și sociale, însăși problema capitală a originii vieții, toate l-au muncit* [pe Beldiceanu]. IONESCU-RION, C. 128. *Vom zări în acest roman și unele din chestiile capitale ce ne împing astăzi*. RUSSO, S. 114. ◇ *Reparație capitală* = refacere a părților importante ale unei clădiri, ale unei mașini etc.

2. (Despre caractere tipografice) De dimensiuni mai mari decît litera obișnuită și cu formă de obicei diferită; (despre litere în general) majuscul, verzal. *Vreo 80 manuscrise slavone... scrise cu litere capitale și minuscule*. ODOBESCU, S. I 343. ◇ (Substantivat, f.) *Titlurile articolelor din acest dicționar sînt tipărite cu capitale*.

3. (În expr.) *Pedeapsă capitală* = pedeapsă cu moartea. *Aceasta este vină grozavă, criminală, și merită osîndă, pedeapsă capitală*. ALEXANDRESCU, P. 85.

CAPITĂLĂ³, *capitale*, s. f. Oraș de reședință a organelor supreme ale puterii de stat; (în trecut și) oraș în care își aveau reședința organele de conducere ale unei unități administrative teritoriale. *Pășești ca-n clipa de asalt Pe soclul alb de marmorî grele, Te văd mereu veghind, înalt, În capitala țării mele*. DRAGOMIR, S. 46. *Se hotărîsc a părăsi locul lor spre a veni în capitală numai de hatrîrul fiului și nepoțelului lor*. CARAGIALE, O. II 159.

— Variantă: (învechit) capitălie (KOGĂLNICEANU, S. 10, RUSSO, S. 17) s. f.

CAPITĂLIE s. f. v. capitală.

CAPITALISM s. n. Mod de producție bazat pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, în care toate produsele iau forma de marfă și în care însăși forța de muncă se vinde și se cumpără ca o marfă. *Capitalismul este acel stadiu de dezvoltare a producției de mărfuri în care și forța de muncă devine marfă*. LENIN, O. III 551. *Capitalismul a adus ramurile principale ale industriei în stadiul mării industriei mecanizate; socializînd în felul acesta producția, el a creat condițiile materiale ale unei noi orînduirii și în același timp a creat și o nouă forță socială: clasa muncitorilor din fabrici și uzine, proletariatul orășenesc*. LENIN, O. I 158. *Capitalismul nu se poate dezvolta fără întreprinderea exploatarea clasei muncitoare, fără ca majoritatea oamenilor muncii să ducă o existență de foame, fără întreprinderea asupririi țărilor coloniale și dependente, fără conflicte și ciocniri între diversele grupuri imperialiste ale burgheziei mondiale*. STALIN, O. VII 99.

CAPITALIST¹, -Ă, *capitaliști*, -ste, adj. Care se referă la capitalism, care ține de capitalism sau are trăsăturile capitalismului. *Tot mai mulți oameni de stat din țările capitaliste cer adoptarea unei politici independente în locul acceptării politicii americane*. SCÎNTEIA, 1954, nr. 3205.

CAPITALIST², -Ă, *capitaliști*, -ste, s. m. și f. Persoană care posedă capital și își însușește plusvaloarea rezultată din exploatarea muncitorilor salariați, fără a interveni direct în procesul de producție; reprezentant al clasei dominante, dușman al democrației și al intereselor celor ce muncesc. *Muncitorii văd clar că întreaga clasă a capitaliștilor este dușmanul întregii clase a muncii*

torilor, că muncitorii se pot bizui numai pe ei înșiși și pe unirea lor. LENIN, O. VI 293. *Capitalistul nu poate întrebuința veniturile sale pentru ridicarea bunei stări a clasei muncitoare. El trăiește pentru profit. Altfel n-ar mai fi capitalist.* STALIN, O. X 129.

CAPITALIZĂ, *capitalizez*, vb. I. *Tranz.* A transforma o valoare în capital; (impropriu) a aduna bani, a strînge avere.

CAPITALŪȚĂ, *capitaluțe*, s. f. (Mai ales la pl.) Nume dat literelor de tipar majuscule, care au aceeași înălțime cu litera mică din același corp. *Numele autorilor la exemplele date în acest dicționar sînt tipărite cu capitaluțe.*

CAPITĂȚIE, *capitații*, s. f. (În orînduirea feudală) Impozit, bir pe care îl plătea cineva pentru persoana sa; dare pe cap. *Să plătesc eu capitație?... Eu, boier vejit?... Eu, Sandu Napoila?* ALECSANDRI, T. I 237. — Pronunțat: -ți-e.

CAPITĂLĂȘ s. n. (Familiar) Sumă mică de bani investită într-o afacere. *Să le faci dumneata rost de un capitălaș, să s-apuce și dinșii de vreo negustorie.* CARAGIALE, S. N. 36.

CAPITĒL, *capiteluri*, s. n. Partea superioară, ieșită în relief și de obicei ornată, a unei coloane sau a unui pilastru. *Stilpii cu capiteluri albe.* MACEDONSKI, O. IV 60. ♠ (Poetic) *Iarna... pe trunchiuri negre pune Capiteluri de zăpadă.* TOPÎRCEANU, S. A. 31.

CAPĪTOL, *capitole*, s. n. Diviziune a unui text de proporții mari, marcată de obicei printr-un număr de ordine. V. articol, paragraf. *Am deschis cartea lui Petru Maior și i-am cetit un întreg capitol.* NEGRUZZI, S. I 12. ♠ Fig. *Victoria socialismului și trecerea treptată la comunism în U.R.S.S. constituie un nou capitol în istoria universală.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 95. — Variantă: (învechit) *capitul* (RUSSO, S. 114) s. n.

CAPITONĂ, *capitonez*, vb. I. *Tranz.* A tapisa (un scaun, un fotoliu etc.); a acoperi un perete sau o ușă cu un strat izolator, care să oprească pătrunderea zgomotelor. V. c ă p t u ș i.

CAPITONĂȚ, -Ă, *capitonafi*, -te, adj. (Despre o ușă, un perete) Prevăzut cu un strat izolator, pentru a opri pătrunderea zgomotelor; (despre o mobilă) tapisat. V. c ă p t u ș i t. *Ușă capitonată.* — *N-avem ce căuta în aceste birouri capitonate Unde se vinde istoria în rate.* BARANGA, V. A. 23. *Plutea ceva apăsător... în atmosfera biroului capitonat.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 80.

CAPITŌS, -OĂȘĂ, *capitoși*, -oase, adj. (Franțuzism rar; despre băuturi alcoolice) Care amețește, care se urcă la cap. *Băutura aceasta este cam capitoasă.* CARAGIALE, O. VII 61.

CAPĪTUL¹, *capitule*, s. n. Inflorescență al cărei receptacul este întins ca un taler și poartă numeroase flori apropiate unele de altele. *Păpădia are florile strînse în capitul.*

CAPĪTUL² s. n. v. capitol.

CAPITULĂ, *capitulez*, vb. I. *Intranz.* (Despre o armată, p. ext. despre un stat) A se preda învingătorului în condițiile dictate de acesta, încetînd lupta. *Armata Roșie a distrus complet armata germană și a silit-o să capituleze.* ♠ Fig. A da înapoi în fața piedicilor sau a greutăților; a ceda, a se da învins (într-o discuție). *Jurăm că nu vom capitula niciodată în fața unui tiran și că vom pedepsi cu moartea pe cel care va rîvni să fie rege sau dictator.* CANIL PETRESCU, T. II 512.

CAPITULĂNT, -Ă, *capitulanti*, -te, s. m. și f. Persoană lipsită de tărie, gata să capituleze fără rezistență sau care părăsește o poziție ideologică în mod laș și trădător. *De la partidul lui Lenin-Stalin — rațiunea, cinstea și onoarea epocii noastre — învață partidele comuniste și muncitorești din întreaga lume să ducă o luptă necontenită pentru întărirea unității rîndurilor lor, pentru întărirea legăturilor lor cu masele, pentru demascarea și zdrobirea oportuniștilor de tot felul, a trădătorilor și capitulanților din propriile lor rînduri.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 32.

CAPITULĂRD, -Ă, *capitularzi*, -de, adj. (Rar) Care capitulează ușor; capitulant.

CAPITULĂRE, *capitulări*, s. f. Acțiunea de a capitula și rezultatul ei. *Convenție de capitulare.* ♠ Fig. Părăsire a unei poziții ideologice, înfrîngere (într-o discuție sau într-o chestiune oarecare). *Vartolomeu Diaconu se înduioșă de această prea repede capitulare.* C. PETRESCU, A. 279.

CAPITULĂȚIE, *capitulații*, s. f. Convenție impusă unei țări semicoloniale de către o țară capitalistă, în virtutea căreia aceasta obține anumite privilegii pentru cetățenii săi stabiliți acolo.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: (învechit) *capitulațiune* (GHICA, S. 623) s. f.

CAPITULAȚIUNE s. f. v. Capitulație.

CĂPIU, -IE, *capii*, adj. I. (Despre animale) Atins de capie. *Oaie capie.*

2. Fig. (Despre oameni) Năuc, buimac, zăpăcit; nebun. *D-ar fi de fiță, și tot n-ar fi așa de proastă și capie. Zi-i făptură sucită și pace bună!* DELAVRANCEA, S. 31. *Acolo șade o măiastră, și oricine merge la dînsa se întoarce capiu.* ISPIRESCU, L. 278. ♠ Ex p r. A umbla capiu = a umbla ca nebunii, fără nici un scop. *Umbla capiu pînă-n seară.* PANN, P. V. I 156.

CAPĪNTŌRTURĂ, *capîntorturi*, s. f. Pasăre mică de culoare cenușie cu puncte mai întunecate, care își întoarce cu multă ușurință capul (*Junx torquilla*).

CAPŌC s. n. Produs vegetal asemănător cu o lînă mătăsoasă, obținut din fructul unui arbore exotic și folosit în industria textilă mai ales ca umplutură la perne, la plăpumi, la saltele etc.

CAPŌD s. n. v. capot².

CAPODŌPERĂ, *capodopere*, s. f. Operă artistică excepțională, constituind un model pentru alte lucrări de același gen. *Personagiile marilor capodopere ale literaturii universale sînt viabile și astăzi pentru că scriitorii au știut să întrușchipeze trăsăturile tipice ale caracterelor, determinate de o anumită clasă sau categorie socială.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 340, 4/3. *Nu trebuie să cerești teatrului moldovean, chiar de la apariția sa, să vă dea capodopere, căci în ce privește capodoperele trebuie în primul rînd să existe autori care să le facă, și pînă în prezent noi nu avem așa ceva.* KOGĂLNICEANU, S. A. 35. — Variantă: (rar) *capdōperă* (GALACTION, O. I 239) s. n.

CAPORĂL, *caporali*, s. m. Grad militar între fruntaș și sergent; soldat care are acest grad; (popular) căprar.

CAPŌT¹ adj. invar. (Învechit, în limbajul jucătorilor de cărți; numai în ex p r.) A face (pe cineva) sau a fi capot = a nu lăsa pe ceilalți jucători (sau a nu fi lăsat) să facă nici un joc, a-l face (sau a fi) marș; p. ext. a cîștiga un mare avantaj asupra cuiva, a-l face praf, a-l da gata. *N-ai prins nici o carte și ești capot.* HOGAȘ, DR. 200. *Să vă fac eu o suplică cu litere latine și veși vedea cum voi face capot pre ministru cu tot departamentul său.* NEGRUZZI, S. I 281.

CAPÔT², *capoate*, s. n. 1. Îmbrăcăminte femeiască de casă (de obicei lungă pînă la călcie). V. halat. *Văzură copila ieșind din ietac în capot de noapte*. NEGRUZZI, s. I 227.

2. (Învechit) Un fel de manta boierească sau militară. [Călăreți turci] *purbind pe dinșii niște capoate... care îmblănite, care cusute cu fir*. ODOBESCU, s. I 133. *Tată-meu, care pe atunci era hatman, se leagă în grabă cu șalul la cap, își pune capotul cel roșu și încalecă calul*. GHICA, s. 320. *Unul c-o sabie-ntoarsă, c-un capot roș înfirat și haine înaurite este turcește-mbrăcat*. NEGRUZZI, ș. I 120.

— Variantă: *capôd* (ARDELEANU, D. 15) s. n.

CAPOTĂ, *capotez*, vb. I. In tranz. (Despre autovehicule sau avioane) A se răsturna, intrînd cu botul în pămînt.

CAPÔTĂ, *capote*, s. f. Acoperiș pliabil (de pînză sau de piele) al unui vehicul, care servește ca mijloc de protecție a călătorilor împotriva ploii, soarelui etc. ♦ Inveliș metalic detașabil cu care se acoperă, în vederea protecției, motorul unui automobil.

CAPRAFÔI s. m. v. caprifoi.

CĂPRĂ, *capre*, s. f. I. 1. Animal domestic din familia rumegetoarelor, cu păr lung și cu coarne, crescut mai cu seamă pentru lapte; (spre deosebire de țap) femela acestei specii. *Ionel ciobănelu se întorcea cu caprele de la păscut*. BUJOR, s. 59. *Capra cu trei iezi* [titlu]. CREANGĂ. *Laptele de capră îl mai ușură puțin [pe bolnav]*. NEGRUZZI, s. II 154. *Cine se naște cu barbă? (Capra)*. ȘEZ. I 63. *Capra sare masa și iada sare casa (= copiii întrec pe părinți)*. ♦ Exp r. A împăca (și) capra și varza = a mulumi și pe unul și pe altul, a împăca două interese opuse. *Capră rîioasă*, se zice despre un om mîndru, îngîmfat. ♦ Pielea animalului descris mai sus, prelucrată pentru încălzăminte. *Să-ți cumperi cizme de capră, Că altele se tot crapă*. JĂRNİK-BÎRSEANU, D. 437. ♦ Compuse: *capră-de-munte* sau *capră neagră* (sau sălbatică) = animal rumegetor din genul antilopei, care trăiește prin regiunile alpine (*Antilops rupicapra*). *Pe stînci albicioase ce se pierd în văzduh, s-arată șifață capra-neagră, cu cornițele-i crescute în formă de cîrlig*. ODOBESCU, s. III 164.

2. Obicei practicat în seara de anul-nou, mai ales la țară, constînd în jocuri executate pe la casele oamenilor de către un flăcău mascat în chip de capră cu clopoței la gît; p. ext. flăcăul mascat astfel.

3. (Și în exp r. *de-a capra*) Numele unui joc de copii, în care unul stă aplecat cu mîinile sprijinite de genunchi, iar ceilalți sar peste el.

II. 1. Unealtă de lemn cu patru picioare, încruciate două cîte două, pe care se pun lemnele pentru a fi tăiate cu ferăstrăul.

2. Sistem de lemne încruciate cu care se întărește o construcție sau pe care se înfășoară odgoane etc. *Am văzut eu cum a lucrat Nae [la zăgazul morii]... trebuie să bați piloții la margini, să tragi plecter printre ei, să întărești plecterul cu capre și să mai faci un gard în fața plecterului*. SLAVICI, v. P. 51. ♦ *Capra podului* = două picioare unive sus cu o cosoroabă, în construcția unui pod. În caprele podului băteau talazuri amestecate cu busteni furați de șuvoi. SADOVEANU, M. C. 11. *L-a lăsat pe Manlache răzămătat de capra podului și a pogorit spre postul fix*. POPA, V. 120. *Capra casei* = grindă groasă care servește de bază și de legătură acoperișului unei construcții. ♦ Căprior (II 2).

3. Scaun (sau ladă) în partea de dinainte a trăsorii (sau, mai rar, a căruței), pe care șade vizitiul cînd mină caii. V. leagă n. *Omul lungea gîtul pe lingă capra trăsorii*. DUMITRIU, B. F. 58. *Ciornea, de pe capră, ducea în galop caii niși de spumă*. SADOVEANU, M. C. 207.

Într-o săritură a fost pe capră și a dat bici cailor. POPA, V. 257. *Moș Nichifor se așvîrle pe capră, dă bici iepelor*. CREANGĂ, P. 117.

4. Aparat de gimnastică peste care se fac sărituri.

5. Arșic de miel. *Ei, ce drăcos mai are arșice? întrebă domnul Vucea. Și copiii, unii rîi, alții din prostie, începeau: cutare a spălat pe cutare de zece capre și o mială*. DELAVRANCEA, H. T. 111.

CAPRICIÔS, **-OĂSĂ**, *capricioși, -oase*, 2 dj. (Despre oameni și acțiunile lor) Cu manifestări inegale și neașteptate, cu capricii, cu toane; schimbător, inconsecvent, fantezist, extravagant; răsăfat. *Purtare capricioasă*. □ *Am umblat încotro m-au împins capricioșii pași ai fantaziei mele*. ANGHEL, PR. 99. ♦ Fig. *O ceață aurie și subtilă se revărsa dinspre apus, înecînd capricioasele... cunture albe [ale norilor]*. GALACTION, O. I 348. ♦ (Despre lucruri) Neobișnuit, ciudat. *Clopotnițele bisericilor se înălțau mai presus de case, cu formele lor capricioase, și păreau că ne salută și se ascund prin arborii grădinilor*. BOLINTINEANU, O. 276. ♦ (Adverbial) *Se vedea Prahova alergînd capricios, făcînd abateri, întoarceri și vîrsînd în jurul ei niște gemete sălbatice*. BOLINTINEANU, O. 413.

— Pronunțat: *-ci-os*. — Variantă: *caprișîos, -oasă* (SADOVEANU, Z. C. 276, BART, E. 242, NEGRUZZI, S. I 316) adj.

CAPRÎCIU, *capricii*, s. n. 1. Dorință trecătoare, adesea extravagantă, manifestată cu încăpăținare; gust ciudat, neașteptat, schimbător; toană. V. chef, fantezie. *Prudent e de a expune împărăția la cine știe ce calamități, pentru capriciul unei copile alintate*? ALECSANDRI, T. 409.

2. Compoziție muzicală instrumentală fără formă fixă, care are un caracter ritmic pronunțat și, în general, un tempo viu.

— Pl. și: (învechit) *capriciuri* (GHEREA, ST. CR. I 353). — Variantă: (învechit) *capriș* (NEGRUZZI, S. I 25) s. n.

CAPRICÔRN s. n. Numele unei constelații din emisfera cerească australă (reprezentată în zodiac printr-un țap). ♦ *Tropicul capricornului v. tropic*.

CAPRIFÔI, *caprifoi*, s. m. Arbust cu flori albe, gălbui sau roșiatice, cu parfum puternic, cultivat ca plantă ornamentală (*Lonicera caprifolium*). (Atestat în forma *caprafoi*) *Poarta mănăstirii Balıklı, încărcată de trandafiri și cununii de caprafoi*. SADOVEANU, Z. C. 270.

— Variantă: *caprafôi* s. m.

CAPRÎȚ s. n. v. capriciu.

CAPRIȚIÔS, **-OĂSĂ** adj. v. capricios.

CAPSĂ, *capsez*, vb. I. Tranz. A prinde (acte, foi, documente etc.) cu capse, ca să stea fixate laolaltă. *Actele au fost clasate și capsate*.

CĂPSĂ, *capse*, s. f. I. Dispozitiv de metal alcătuit din două discuri mici care se îmbrucă unul în altul și care servesc (în loc de nasturi sau copci) la încheierea unor obiecte de îmbrăcăminte. V. buton.

2. Inel metalic cu care se consolidează o butonieră rotundă, prin care se petrece un șiret, cu scopul de a încheia diferite obiecte de îmbrăcăminte, de încălzăminte etc.

3. Inel metalic sau fir de sîrmă servind la atașarea mai multor hîrtii una de alta, la fixarea fotografiilor pe actele de identitate etc.

4. Mic tub metalic umplut cu o materie fulminantă, folosit la armele de foc, în mine etc. pentru a provoca explozia unei încărcături. *Puști și pistoale cu capsă*. I. IONESCU, M. 743.

5. Capsulă (4).

CAPSOMÁN, *capsomani*, s. m. Om încăpăținat, căpăținos. *Cu capsomanul ăsta de Ianulea mult n-am să mai fac purici.* CARAGIALE, O. III 37.

CAPSULĂ, *capsule*, s. f. 1. Tip de fruct uscat care la maturitate se deschide de la sine, punând semințele în libertate. *Fruetul macului este o capsulă.*

2. Un fel de cutiuță rotundă făcută dintr-o materie solubilă, în care se închid unele medicamente pentru a putea fi înghițite fără să li se simtă gustul neplăcut.

3. Vas făcut dintr-un material rezistent la căldură, în care se încălzesc diferite substanțe folosite la experiențe de laborator.

4. Capac subțire de tinichea cu care se astupă sticlele de bere, de apă minerală etc. pentru o mai bună păstrare a conținutului; capsă.

— Accentuat și: *căpsulă*.

CAPSÓN s. n. v. *capişon*.

CAPTĂ, *captez*, vb. I. Tranz. (Cu privire la lichide sau gaze) A colecta, a aduna (de la sursă sau de la locul de emanație) într-un rezervor sau în tuburi, pentru diferite întrebuinșări. *Apa care a fost captată trece în conductă.* ♦ (Poetic) *Desfeleșiți, irigați, electrificați, Captați clocotul șuvoaielor din Carpați.* TOMA, C. V. 212.

♦ Fig. (Cu privire la persoane) A prinde în mreji, a câștiga sau a atrage de partea sa prin diferite manopere sau șiretenii.

CAPTĂBIL, -Ă, *captabili*, -e, adj. (Despre lichide sau gaze) Care poate fi colectat, adunat, pentru a i se da diverse întrebuinșări practice.

CAPTALÁN, *captalani*, s. m. (Și în forma *căptălan*) Plantă erbacee asemănătoare cu podbalul, cu frunze mari și late și cu flori purpurii (*Petasites officinalis*). ♦ Nume dat frunzelor acestei plante, întrebuințate ca acoperiș la stupii primitivi de albine. *Răstoarnă albinele frumuseț din pălărie în buștihan, îl întoarce binisor cu gura în jos, îi pune deasupra niște căptălani, ca să nu răzbată soarele și ploaia.* CREANGĂ, P. 239.

— Variantă: *căptălân* s. m.

CAPTĂRE, *captări*, s. f. Acțiunea de a capta; colectare a lichidelor sau a gazelor. *Captarea izvoarelor de ape minerale.*

CAPTIV, -Ă, *captivi*, -e, adj. Prins și lipsit de libertate, prizonier. *Valurile se smiceau și urlau ca niște bestii captive.* GALACTION, O. I 198. ♦ (Glumeț) *Mi-a încuiat ghețele și pălăria în scrin. O săptămână m-a ținut astfel captiv, pînă s-a potolit primejdia.* CARAGIALE, M. 280. ♦ *Balon captiv* = balon legat prin cabluri de un punct de pe sol.

CAPTIVĂ, *captivez*, vb. I. Tranz. A produce asupra cuiva o impresie fermecătoare, a atrage, a cuceri, a subjuga. *E atît de obișnuită să captiveze și să stăpînească publicul cu glasul ei frumos.* CARAGIALE, O. III 8.

CAPTIVĂNT, -Ă, *captivanți*, -te, adj. Care captivează, cucerește, fermecător. *O privește iubitor, zîmbind inconștient de risul ei dragălaș, captivant.* VLAHUȚĂ, O. A. III 137.

CAPTIVĂT, -Ă, *captivați*, -te, adj. Cucerit, subjugat de ceva sau de cineva care produce o impresie puternică de admirație, simpatie etc.; fermecat. *Asculta captivată pe conferențiar.*

CAPTIVITĂTE, *captivități*, s. f. Faptul de a fi captiv; starea în care se află un om lipsit de libertate; prizonierat, robie. ♦ (Mai rar, fiind vorba despre animale) *Este interzisă deținerea de vinat în captivitate, fără aprobarea Ministerului Gospodăriei Silvice.* B. O. 1953, 37.

CAPTURĂ, *capturez*, vb. I. Tranz. A prinde, în timpul luptelor sau ca urmare a unei ocupații militare, unități armate inamice sau a lua materiale aparținînd inamicului. *Un escadron de roșiori... captură citeva care de proviziuni destinate oștilor turcești din Raheva.* ODOBESCU, S. III 597.

CAPTURĂRE, *capturări*, s. f. Acțiunea de a captura.

CAPTURĂ, *capturi*, s. f. 1. Material capturat, pradă. *Capturi de vase inamice.*

2. (Rar) Capturare, prindere a unui inamic sau a materialului inamic; (prin exagerare) prindere a unui făcător. *Trebuie să știm noi mai întîi cine e tipul ăsta. Dacă este ce bănuiesc eu, apoi atunci captura lui s-o facem noi.* CARAGIALE, M. 73.

CAPUCHEHĂIE s. f. (Turcism învechit) Reprezentant al domnitorilor romîni la Poarta otomană.

— Variantă: *capichehăie* s. f.

CAPUDÁN s. m. (Turcism învechit, în compusul) *Capudan-pașa* = comandant al flotei turcești; căpitan-pașa. *Capudanul-pașa Piale era ungur.* ODOBESCU, S. I 121.

CAPUGIU, *capugii*, s. m. (Turcism învechit) Trimis al sultanului însărcinat cu aducerea la îndeplinire a hotărîrilor acestuia în Țările Romine, privind în special schimbarea domnilor. *Pentru a zbura capul unui domn era destul să vie în București sau în Iași un capugiu cu un geal, să arate arzul sultanului și capul domnului era luat în traistă și dus la Țarigrad.* GHICA, S. A. 30. ♦ Compus: *capugi-baș* (sau -bașa) = căpetenie a capugiilor. *Turcul capugi-baș călare înaintea, arhierii purtînd racla, domnul, boierii și poporul în urmă.* NEGRUZZI, S. I 284.

CAPUȚIN s. n. v. *capușiner*.

CAPUȚINER, *capușinere*, s. n. (Învechit) Cafea cu lapte (servită în localuri) și conținînd mai multă cafea decît lapte. *Nu mîncase de vreo trei zile decît ceauri și capușinere.* CAMIL PETRESCU, N. 28. *A așteptat ceasuri întregi pe un prieten, doar îl va cinsti cu un capușiner.* GHEREA, ST. CR. III 111.

— Variantă: *capușin* (CARAGIALE, O. III 167) s. n.

CAR¹, *cari*, s. m. (Și în forma regională *cari*; de obicei la pl.) Insectă din ordinul coleopterelor, care trăiește în lemn și-l roade (*Abnobium pertinax*). *Pe sub grințile afumate, sparte de cari, stau buruienii și flori uscate, puse acolo din ani uitați.* CAMILAR, TEM. 26. *Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur.* EMINESCU, O. I 69. *Aduc colb mărunț de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur.* EMINESCU, O. I 87. ♦ *Făină de cari* = fărimă mică care cad din lemnul măcinat de aceste insecte.

CAR², *care*, s. n. I. 1. Vehicul încăpător pe patru roși (tras de cai, de boi etc.), care se folosește la țară pentru transportarea poverilor. *Care cu poveri de muncă Vîn încet și scrișînd.* COȘBUC, P. I 47. *Poposit-au... Zece care mocănești, Cu boi albi.* ALECSANDRI, P. II 104. *Du-te, dor, cu carele, N-aștepta căruțele; Căruțele-s mititele. Și nu-nchepi (= încapi) dorule-n ele.* JARNIK-BİRSEANU, D. 90. *Acolo erau două drumuri, care se despărțeau. Unul era bătut de care și celalt părăsit.* ȘEZ. IV 171. ♦ *Car de asalt* = tanc. *Carele de asalt înșepeniseră în lungul drumurilor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 6/1. *Car funebru (sau mortuar, funerar) = dric.* (Învechit și popular) *Car de foc* = tren. *Aș vrea să plec la drum mai mare, Dar nici pe jos nici de-a-n călare. Și nici cu carul cel de foc, Ci c-o trăsură ferecată, De zece cai în șir purtată.* MACEDONSKI, O. I 58. *Și fluieră o dată, de nici fluierul de la carul de foc nu l-ar fi întrecut.* RETEGANUL, P. V 6. ♦ Expr. *A li a cincea roată la car (sau la cărușă) v. cincilea.*

Nici în car, nici în căruță (nici în teleguță), se spune despre cineva care nu vrea nici într-un fel, nu se mulțumește în nici un chip. ♦ Compuse: carul-mare (sau numai carul) = constelație din emisfera boreală, alcătuită din șapte stele, așezate în așa fel, încât creează imaginea unui car cu oștea în jos; ursa-mare. *Ții minte tu, iubita mea, O noapte de argint în care Mi-ai arătat pe cer o stea Din carul-mare?* TOPÎRCEANU, M. 64. *Lucașfăru-i gata s-apuie. Iar carul spre creștet se suie Cu oștea-n jos.* COȘBUC, P. II 7; carul-mic = constelație din emisfera boreală, alcătuită din șapte stele (printre care și steaua polară), dispuse în chip asemănător cu stelele carului-mare; ursa-mică. ♦ (În antichitate) Vehicul cu două roți, tras de doi sau de patru cai, folosit la lupte, jocuri și ceremonii. *Car de triumf.* ♦ Fig. *A patra primăvară acuma se grăbește La caru-i să înham pe zefirii ușori.* ALEXANDRESCU, P. 24.

2. (Urmat de determinări introduse prin prep. « de ») Cantitatea de material care se poate încărcă o dată într-un car (1). *A descărcat din fugă un car de secară în saci.* SP. POPESCU, M. G. 27. *Se duce la pădure să-și aducă un car de lemne.* CREANGĂ, P. 143. *Am fost să cumpăr un car de lemne.* ALECSANDRI, T. I 317. ♦ Fig. Cantitate sau număr mare; mulțime; grămadă, droaie. *Un car de copii. Un car de minciuni. Un car de ani.* □ *Vă intra masiv și greu în vreme, Cu un car cit dealul de poeme.* BENIUC, V. 9. ♦ Loc. a d v. Cu carul = din belșug.

II. 1. Piesă de formă cilindrică pe care se fixează hîrtia la mașina de scris și care, deplasîndu-se lateral și rotîndu-se, face posibilă scrierea succesivă a literelor și a rîndurilor.

2. (Regional) Parte a ferăstrăului mecanic pe care se așază bușeanul pentru a fi tăiat și prefăcut în scînduri.

CARABINĂ, *carabine*, s. f. 1. Armă de foc portativă avînd țeava ghintuită și fiind mai scurtă și mai ușoară decît pușca. *Într-o oadaie stătea în perete, pe un covor, săbii și carabine.* GALACIŢION, O. I 328. *Cu o rugină de pușcă... nimerea mai bine decît altul cu o carabină ghintuită.* ODOBESCU, S. III 15. *O descărcătură de carabină făcu să răsunе văile una după alta.* BOLINTINEANU, O. 331.

2. Cîrlig închis prin intermediul unui arc, care se fixează la extremitatea unui lanț sau a unei curele pentru a prinde de el diferite obiecte. *Cum s-a putut desface [ceasornicul] din carabina lănușului?* SADOVEANU, N. F. 95.

CARABINIÉR, *carabinieri*, s. m. (Învechit) Soldat înarmat cu o carabină.

— Pronunțat: -ni-er.

CARACĂȚIȚĂ, *caracățe*, s. f. Animal marin din încrengătura moluștelor, cu corpul rotund și cu opt brațe puternice, prevăzute cu ventuze cu care se poate fixa pe stînci. *Avea o durere de cap neadormită... înfiptă în creierii lui ca o caracăție.* GALACIŢION, O. I 263. *Potea se desface înaintea ta ca o caracăție cu picioarele împrăștiate pretutindeni sub desîșul pădurii.* HOGAȘ, M. N. 76.

CARACHIŪL s. m. și n. v. caracul.

CARACTÉR, *caractere*, s. n. 1. Particularitatea fundamentală a omului, care se manifestă în orientarea, unitatea și consecvența ideilor și acțiunilor sale. *Să-i las [posterității] ca o enigmă caracterul meu bizar.* MACE-DONSKI, O. I 71. *Prin vioiciunea glumeașă a caracterului său... a lăsat plăcute și vesele suvenir.* ODOBESCU, S. III 22. *Nu avusesse vreme a-și dezvelî uritul caracter.* NEGRUZZI, S. I 142. ♦ *Dans de caracter* = dans care exprimă acțiuni sau sentimente. *Comedie de caracter* = comedie în care (spre deosebire de comedia de intrigă sau de moravuri) intriga ia naștere din conflictul între caracterele personajelor. ♦ Calitate morală care se mani-

festă prin tenacitate, voință fermă, perseverență și corectitudine. *Om de caracter.* ♦ Individualitate, prezentînd trăsături psihice complexe, zugrăvită cu vigoare într-o operă literară. *Personajele satirice ale operelor clasice nu sînt scheme, caricaturi, ci caractere.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 341, 3/3.

2. Trăsătură particulară, distinctivă, care constituie specificul unui lucru. V. formă, aspect, înfățișare. *Partidul a reușit să mobilizeze clasa muncitoare la acțiuni cu caracter economic și politic, care au culminat prin luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933.* REZ. HOT. I 151. *Caracterul modului de producție este determinat, în ultimă instanță, de nivelul de dezvoltare al forțelor de producție materiale ale societății.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701.

3. Semn grafic, literă (de tipar sau de mînă). *Inițialele acestei cărți cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sîngele, caractera slave de... fantastică arătare.* EMINESCU, N. 44.

— Accentuat și: *carăcter*.

CARACTERÍSTIC, *Ă*, *caracteristici*, -e, adj. (Adesea urmat de determinări în genitiv sau introduse prin prep. « pentru ») Care constituie caracterul distinctiv al unui lucru sau al unei ființe, care caracterizează un lucru sau o ființă. *În imaginea artistică... tot ce nu e tipic este înlăturat și în schimb se accentuează tot ceea ce este caracteristic.* V. ROM. decembrie 1950, 187. *Melancolia în vîrstă lui e semnul caracteristic al orfanilor.* EMINESCU, N. 35. *Fiecare generație produce naturi felurite de oameni, tipuri caracteristice de un mare interes pentru studiul social și istoric al fiecărei epoci.* ALECSANDRI, S. 25.

CARACTERÍSTICĂ, *caracteristici*, s. f. 1. Caracter predominant propriu unui lucru, unei persoane, unui fenomen; (uneori) însușire tipică, care diferențiază un lucru de altul, prin care se recunoaște un lucru dintre altele. *Neîntrerupta îmbunătățire a condițiilor de muncă și de trai este o caracteristică a economiei socialiste planificate.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2145. *Impiegatul îl observă [pașaportul], uitîndu-se cînd la mine cînd la caracteristicile însemnate într-însul.* GHICA, S. 244.

2. Partea întregă a unui logaritm.

CARACTERIZĂ, *caracterizez*, vb. I. *Tranz.* 1. A constitui caracteristica unei ființe sau a unui lucru. *Modestia care-l caracteriza nu i-a permis să primească a fi numit... ca titular.* GHICA, S. 670. ♦ *Refl.* p. as. *Statul de democrație populară se caracterizează prin atragerea la conducerea statului a milioane de oameni ai muncii.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 7, 68.

2. (Subiectul este omul) A înfățișa, a descrie, a face să reiasă nota caracteristică a unei ființe sau a unui lucru. *Se înțelege că n-am avut pretențiune... să caracterizez întreaga mișcare critică de la Aristoteles încoace.* GHEREA, ST. CR. II 14.

— *Prez. ind. pers. 3 și: (învechit) caracteriză* (ODOBESCU, S. III 75).

CARACTERIZĂRE, *caracterizări*, s. f. Acțiunea de a caracteriza și rezultatul ei; indicare a notei caracteristice a unei ființe sau a unui lucru. *Caracterizarea operii lui Eminescu.*

CARACŪDĂ, *caracude*, s. f. 1. Caras. *La Gherase se mîncea de obicei brînză de Brăila foarte sărată și saramură de caracudă foarte pipărată.* BART, E. 194. *Numai știucă și păstrungă, Și galbenă caracudă.* TEODORESCU, P. P. 500.

2. Nume dat peștilor mici.

CARACŪL, (1) s. m., (2) s. n. 1. Numele unei rase de oi cu blană buclată, de obicei neagră, asemănătoare cu astrahanul.

2. Blăniță de miel aparținînd acestei rase, din care se fac căciuli, paltoane etc.

— Variantă: *carachiŭl* s. m. și n.

CARAFĂ s. f. v. garafă.

CARAGĂȚĂ, *caragațe*, s. f. 1. Coșofană, țarcă. *Plesnind de trei ori din bici, de astă dată mă făcu o caragață. ȘEZ. VII 53.* ♧ (Cu valoare de interjecție, imitând strigățul coșofenei; atestat în forma *garagață*) *Taci... muiere; și ce-ai văzut și ce-ai auzit mai bine le vedea și le auzea coșofenile, că tot atîta era. Garagața, ca și ele; și ce mi-e mîntea lor, ce mi-e mîntea ta? DELAVRANCEA, S. 224.*

2. Fig. (Familiar) Femeie vorbește. *V. g a i ț a. Să nu crezi că mă cheamă «Bădia»; ia, stolul acesta de caragațe, pe care-l vezi dumneata aicea, a găsit de cuvînt să mă boteze după legea lor. HOGAȘ, M. N. 32.*

— Variantă: *garagățu* s. f.

CARAGHIÓS, -OĂSĂ, *caraghioși*, -oase, adj. Care provoacă rîsul, ridicol, comic; care nu merită să fie luat în serios. *Mă întorc de acolo cu cîteva flori culese pe care le port prosteste, fără îndeminare... știind că sînt caraghios. SEBASTIAN, T. 71. De numele lui Caraghiale sînt legate atîtea tipuri caraghioase, atîtea vorbe de spirit. GHEREA, ST. CR. II 132.* ♣ (Substantivat) Om lipsit de seriozitate, care se face ridicol, care provoacă rîsul. *Și porți și pumnal, caraghiosule. CAMIL PETRESCU, T. II 237.*

— Pronunțat: -ghios.

CARAGHIOSLÍC, *caraghioslicuri*, s. n. Fapt sau gest care stîrnește rîsul; giumbușlic, bufonerie. *Au pornit pe la amiază îmbrăcați în haine pestrițe, cu coade de vulpi la căciuli... strîmbîndu-se la lume pe uliță și făcînd fel de fel de caraghioslicuri. GHICA, S. 322.* ♣ Lucru neserios, ridicol.

— Pronunțat: -ghios-.

CARAMBÓL, *caramboluri*, s. n. 1. (La jocul de biliard) Atingere cu bila proprie a celorlalte două bile (ceea ce marchează un punct valabil pentru jucător).

2. Fig. (Familiar) Încurcătură, zăpăceală, ciocnire.

CARAMEĂ s. f. v. caramelă.

CARAMELĂ, *caramele*, s. f. (De obicei la pl.) Bomboană făcută din zahăr ars amestecat cu coloranți și cu diferite substanțe care îi dau gust și aromă. *V. a c a d e a.*

— Variantă: *caramă* (PAS, Z. I 139) s. f.

CARAMFÍL s. m. v. calomfir.

CARANTÍNA s. f. Punct sanitar pentru izolarea și cercetarea persoanelor, vaselor sau mărfurilor care vin dintr-o regiune sau dintr-o țară bîntuită de o epidemie; menținere în izolare (care odinioară dura 40 de zile) a persoanelor bănuite că ar putea răspîndi o boală epidemică. *Pînă după miezul nopții, am stat numai într-o fumărăie de baligi, ca la carantină. CREANGĂ, A. 125. Terminînd la Gurgiu zilele de carantină... GHICA, A. 28.*

CARAPÁCE, *carapace*, s. f. Înveliș dur (osos sau calcaros) care protejează corpul unor animale (cum e racul, broasca țestoasă, tatuul etc.)

CARÁS, *carăși*, s. m. Pește de baltă, de culoare verde-cafenie sau galbuie, cu capul scurt și cu solzii mari (*Carassius vulgaris*); caracudă. *Du-te, Rusalie, pe ceea lume, și să vii înapoi cînd or ieși carăși fripți din Bahlui! ALECSANDRI, T. 1017.*

CARÁT, *carate*, s. n. 1. Unitate de măsură întrebuițată pentru a evalua titlul aurului într-un aliaj de aur, reprezentînd a 24-a parte din masa totală. *Ceas de aur de 18 carate.*

2. Unitate de greutate pentru diamante și alte pietre prețioase avînd circa 200-206 mg. *Briliant de 2 carate.*

CARAÚL s. m. v. caraul.

CARAÚLĂ, *caraule*, s. f. (Azi rar) 1. Pază, gardă, strajă. *S-a legat că face de caraulă. GALACTION, O. I*

269. *Se duse la primărie și-i dete vătășelului porunca să meargă cu doi oameni de caraulă, ca să-l ieie pe Dușu. SLAVICI, O. I 375.*

2. Om care face de pază, santinelă. *Carauale au băgat de seamă că a crescut și mai mult girila. STANCU, D. 113. De la odăi ieșeau slujitcri, umblînd pe cărări știute, în toate colloanele așezării, luînd carauale vechi și așezînd altele proaspete. SADOVEANU, F. J. 170. Sub pridvorul din fașă, niște corni bătrîni stau ca niște neclintite carauale. MACEDONSKI, O. III 109.*

— Variantă: *caraul*, *carauli* (ALECSANDRI, T. 417), s. m.

CARAVÁNĂ, *caravane*, s. f. 1. Convoi de oameni și de animale de povară care transportă mărfuri, bagaje etc. prin pustii sau prin stepe. *Ca o caravană prin deșert Care se pierde, sufocată în norii de nisip... De-abia mai răsuflăm Prin negura de pulbere uscată. CAMIL PETRESCU, V. 15. Fila albă de hirtie, ca un pustiu pe care pașii nici unei caravane nu și-a însemnat urma... stă înaintea mea și mă fascinează. ANGHEL, PR. 104. Pe la orele 3 după miezul nopții caravana se prepară de plecare către Iordan. BOLINTINEANU, O. 302. Cînd caravana ajunge la un izvor, toți călătorii descalcă. RUSSO, O. 101.*

♣ Convoi de vehicule și călători care parcurg un drum împreună. *Caravana porni cu grabă la vale, lăsînd pe om tăcut și pe cîini urlînd. SADOVEANU, Z. C. 27. Mai mulți tineri... urmau caravana călări. GHICA, S. 324.* ♧ *Caravană cinematografică* = grup de autocamioane și mașini special amenajate care transportă aparate cinematografice și filme și dau reprezentării în diferite locuri. *Caravana cinematografică a C.C.S. dă reprezentații pe marile șantiere. Fiecare sfat popular raional are caravana sa cinematografică.* ♧ Fig. *Caravane de păsări călătoare treceau în zbor spre țările unde înfloresc portocalii. BART, E. 167.*

2. (Rare) Car sau căruță mare pentru transport. *Pornesc cu caravana părinților mei spre o rudă, la țară. SADOVEANU, P. S. 206: Și-ndată umplea nouă caravane [cu saci de grâu], De trosneau osile și scrișiau roșile. PĂSCULESCU, L. P. 24.*

CARAVANSERÁI, *caravanseraiuri*, s. n. (În Orient) Han mare la care poposesc caravanele.

CARBÍD s. n. Combinație chimică de calciu și carbon, întrebuițată mai ales la fabricarea acetilenei; carbură de calciu. *Lîngă lămpile de carbid, lîngă miner, Ochiul pieziș n-avea odihnă și somn, Numărînd ceasurile de muncă vîndute pentru domni. VINTILĂ, O. 22. La cinci și jumătate s-au adunat aproape toți. Fiecare cu felinarul lui de carbid, căruia îi mai dă apă și îi potrivește flacăra. BOGZA, T. 57. Felinarele cu carbid abia sparg bezna. BOGZA, C. O. 121.*

CARBOÁNȚĂ, *carboanțe*, s. f. (Învechit) Carboavă. *Deschid eu [jocul] cu o carboanță, zise majorul, aruncînd un ban rusesc de argint. D. ZAMFIRESCU, R. 204. Ian să videm ce bacșiș mi-o aruncat boierul?... O jumătate de carboanță. ALECSANDRI, T. 45.*

CARBOÁVĂ, *carboave*, s. f. (Învechit) Monedă veche de argint sau bancnotă, egală în valoare cu o rublă, avînd odinioară circulație și în Țările Romînești. *Arendașul îi aruncă o carboavă. STANCU, D. 33. Peste vreo opt zile m-a călcat d. Guță iar, și iar mi-a șters carboava. CARAGIALE, M. 284. L-au slobozit din oaste... dîndu-i și două carboave de cheltuială. CREANGĂ, P. 297.*

CARBOLINÉUM s. n. Produs de culoare brună, obținut prin distilarea cărbunelui de pămînt și întrebuițat la impregnarea lemnului sau ca insecticid.

CARBÓN s. n. Metaloid tetravalent foarte răspîndit în natură, fiind componentul de bază al tuturor substan-

țelor organice; se găsește mai ales în cărbunii de pământ, în gazele naturale, în petrol, iar în stare elementară în diamant, în grafit și în cărbunele negru. *Chimia organică este chimia carbonului.* ♠ (*Hirtie*) carbon = hirtie acoperită pe una din fețe cu o substanță chimică colorată.

CARBONAR, *carbonari*, s. m. Membru al unei organizații revoluționare secrete din Italia la începutul secolului al XIX-lea, care lupta împotriva asuprii străine și pentru unitatea Italiei. *Părerea mea era că un tânăr care pleacă noaptea de-acasă s-o fi ductnd la o întrunire de carbonari.* SADOVEANU, N. F. 138.

— Variantă: cărvunăr s. m.

CARBONAT, *carbonați*, s. m. Nume dat sărurilor acidului carbonic. *Unii zic că... [în apa izvorului] n-ar fi altă decât carbonat de magnezie.* NEGRUZZI, S. I 317. ♠ (Adjectival) Care conține carbon. *Hidrogen carbonat.*

CARBONIC, -Ă, *carbonici*, -e, adj. Care conține carbon în mare cantitate. ♠ *Acid carbonic* = acid slab, compus din carbon, oxigen și hidrogen, stabil numai în soluție apoasă; (impropriu) bioxid de carbon.

CARBONIFÉR, -Ă, *carboniferi*, -e, adj. 1. (Despre tereni sau regiuni) Care posedă zăcămintele de cărbuni. *Întreaga trupă s-a deplasat în regiunea carboniferă din Valea Jiului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 8/2.

2. Care se ocupă cu extracția și prelucrarea cărbunelui; referitor la cărbunele de pământ. *Industria carboniferă.*

CARBONIZĂ, *carbonizez*, vb. I. R e f l. A se preface în cărbuni (prin ardere). *Lemnul s-a carbonizat.* □ *În mîroș de rășină și de carne carbonizată... păstorii începură să adune vitele.* BOGZA, C. O. 36.

CARBONIZĂRE, *carbonizări*, s. f. Acțiunea de a (se) carboniza; prefacere, transformare în cărbuni; ardere. *Cărbunii naturali provin din carbonizarea lentă a resturilor de plante terestre și acvatice.*

CARBURĂ, *carburez*, vb. I. T r a n z. (Tehn.) A introduce carbon în fier sau într-un aliaj feros în stare topită.

CARBURĂNT, *carburați*, s. m. Combustibil lichid folosit la motoarele cu explozie. *Benzina ușoară este un carburant.*

CARBURĂRE, *carburați*, s. f. Acțiunea de a carbura. *Fierul este supus carburării.*

CARBURĂTOR, *carburatoare*, s. n. Aparat pentru amestecarea aerului cu combustibilul (la motoarele cu explozie).

CARBURĂȚIE, *carburații*, s. f. Amestecarea combustibilului lichid cu aerul în anumite proporții pentru a putea alimenta un motor cu explozie. ♠ *Cameră de carburație* = parte a carburatorului unui motor cu explozie în care se face amestecul carburantului cu aerul, în vederea alimentării motorului.

— Pronunțat: -fi-e.

CARBURĂ, *carburi*, s. f. Corp rezultat din combinarea carbonului cu un metal. *Carbură de fier.*

CARCALEȚE s. m. (Rar) Băutură care se prepară dintr-un amestec de vin, sirop și sifon.

CARCĂSĂ, *carcase*, s. f. 1. Totalitatea oaselor care alcătuiesc scheletul unui animal.

2. Scheletul unei mașini, al unei construcții etc. care servește drept suport al întregii lucrări; cadru, osatură.

CĂRCERĂ, *carcere*, s. f. (În regimurile trecute) Încăpere mică și întunecoasă în închisori, folosită pentru detențiunea temporară a unei persoane pedepsite cu

înăsprirea regimului. *În anii cumpliți, în carcerele strîmte în care burghesia ne-a zvrălit...* CASSIAN, H. 8. ♠ Încăperea la cazărni și la școli (de obicei de forma și mărimea unui dulap) unde se închideau militarii și elevii pedepsiți.

CARDAMĂ, *cardamale*, s. f. Plantă mică, erbacee, cu tulpina tîritoare, ramificată și cu flori mici, albe; crește mai ales prin jurul izvoarelor, pîraielor și prin mlaștini. *Frunză verde cardama.* ALECSANDRI, P. P. 344.

CARDĂNIC, -Ă, *cardanici*, -e, adj. 1. (Despre un sistem de suspensie) Care permite unui obiect suspendat să-și păstreze poziția orizontală. *Busola vapoarelor e instalată cu suspensie cardanică.*

2. (Despre un sistem de articulație a două piese ale unui mecanism) Care permite uneia din piese să-și păstreze poziția favorabilă transmiterii mișcării, indiferent de poziția celeilalte piese. ♠ *Axa cardanică* sau *axă cardanică* = arbore de transmisie (la automobil sau la alte mașini), care leagă cutia de viteză cu arborele diferențialului. *Iordănele apucă în dreapta axa cardanică strălucitoare și unsuroasă.* DUMITRIU, V. L. 108.

CARDĂȚ, -Ă, *cardați*, -te, adj. (În industria textilă; despre lînă, bumbac etc.) Scărmanat, dărăcit. *Și-au luat angajamentul... să liureze sute de mii de kilograme de fire cardate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 1/5.

CARDIĂC, -Ă, *cardiaci*, -e, adj. Referitor la cord, la inimă. *Mușchi cardiaci.* ♠ (Substantivat) Persoană care suferă de o boală de inimă. *Medicament pentru cardiaci.*

— Pronunțat: -di-ac.

CARDINAL¹, *cardinali*, s. m. Rang în ierarhia bisericii catolice purtat de înalții demnitari care alcătuiesc consiliul papei și care, la moartea pontificelui, aleg din mijlocul lor pe noul papă. ♠ (Adjectival, numai în e x p r.) *Roșu-cardinal*. = roșu-purpuriu.

CARDINAL², -Ă, *cardinali*, -e, adj. Principal, esențial, fundamental. ♠ *Punct cardinal* sau (neobișnuit) *parte cardinală* = fiecare dintre cele patru puncte principale ale orizontului (est, vest, nord, sud), care ajută la determinarea poziției unui punct pe glob. *Eram în clasă și profesorul ne vorbea tocmai despre cele patru părți cardinale.* SLAVICI, O. I 83. *Numeral cardinal* = numeral care exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte, fiind etc.

CARDINALĂȚ s. n. Demnitatea de cardinal. *Dorea în tot chipul să câștige favorul împăratului, ca printr-insul să dobîndească cardinalatul.* BĂLCESCU, O. II 219.

CARDIOGRĂF, *cardiografe*, s. n. Aparat care înregistrează pulsațiile inimii.

— Pronunțat: -di-o-.

CARDIOLOGIE s. f. Ramură a medicinei care se ocupă de bolile inimii și ale vaselor sanguine.

— Pronunțat: -di-o-.

CARDIOSCOPIE, *cardioscopii*, s. f. Examinare a bătailor inimii cu ajutorul unui aparat special.

CARDIOVASCULĂR, -Ă, *cardiovasculari*, -e, adj. Privitor la legătura fiziologică sau patologică dintre inimă și vasele periferice și viscerele.

— Pronunțat: -di-o-.

CĂRE pron. interog.-rel. I. (Pronume interogativ, întrebuințat pentru a afla despre cine sau ce este vorba și adesea în ce fel se prezintă o ființă sau un lucru despre care avem oarecare cunoștință) *Căre n-a înțeles întrebarea? Dintre poeziiile acestor autori, a căruia vă place mai mult? Ce faci acolo, măi? Stai! Care ești?* DUMITRIU, N. 221. *Îmi vine să strig: trăim! E-al nostru veacul acesta de creșterii... Dacă nici asta nu-i cîntec de dragoste, Care-i?* CASSIAN, H. 19. *Care-i acolo, măi? strigă argatul.*

SADOVEANU, B. 55. ♡ (Uneori întregit prin «oare») Care oare va fi rezultatul final al acestei căi? BĂLCESCU, O. II 9. ♡ (Introduce propoziții interogative indirecte) L-a întrebat care îi place mai mult. ♡ Ex pr. (Ca întrebare directă sau indirectă) Care alta? = ce altceva? De asta te plîngi, stăpîne! — D-apoi de care alta, măi Chirică? CREANGĂ, P. 155. Care pe care? = care din doi e astfel, încît să poată întrece sau birui pe celălat? Să se aleagă care pe care: SADOVEANU, P. M. 229. Acum să vedem, care pe care? Ori el pe draci, ori dracii pe dînsul. CREANGĂ, P. 301. Moș Corbule, să te văd... care pe care... cei bătrîni pe cei tineri sau cei tineri...? ALECSANDRI, T. 237. ♡ (Cu valoare de adjectiv interogativ) Care om nu ține la viață înainte de toate? CREANGĂ, P. 206. Stau în loc și-mi fac de lege, Peste care munte-oi trece? JARNÍK-BİRSEANU, D. 150.

II. (Pronume relativ; are rol de conjuncție, însoțind numele din propoziția regentă căruia îi ține locul în propoziția subordonată)

1. (Introduce propoziții atributive) Sora mea care mă purta în circă, care-mi dădea cele dintii vișine pîrguite, care nu mă lăsa să plîng niciodată, pierise dintre noi. DELAVRANCEA, T. 37. Sintem pe moșia unei gheonoaie, care e atît de rea, încît nimeni nu calcă pe moșia ei fără să fie omorît. ISPIRESCU, L. 4. Se lasă încet-încet într-un ostrov mîndru din mijlocul unei mări, lingă o căsuță singuratică, pe care era crescut niște mușchi pletos. CREANGĂ, P. 213. Eu n-am uitat nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai dormit tu adese. ODOBESCU, S. III 14. Găsi felurine de păsări adunate, Care din împlărate Se-ntruceau la cîntare. ALEXANDRESCU, P. 120. ♡ (Popular, la acuz. fără prep. «pe») Parcă se petrecea nu știu ce... poate vreun dor ascuns care nu-i venea a-l spune. CREANGĂ, P. 276. Bade, mîndru-lița ta Care-o iubești acum... JARNÍK-BİRSEANU, D. 248. ♡ (Precedat de «acel», «acela» sau «cel», «cela») Fraților, a curvîntat el, umpleți iar cupele și beți pentru cei care ar lupta și de acum înainte împotriva asupritorilor și viclenilor. SADOVEANU, N. P. 268. I-a dat poruncă ca să-i deschiză toate tronurile cu haine spre a-și alege... pe acelea care îi va plăcea. ISPIRESCU, L. 3. Să-ți scoatem costița ceea care ți-am spus eu. CREANGĂ, P. 174. (Cu valoare emfatică) Unde e omul acela care să mă sperie pe mine? ♡ (Popular, în locul construcției cu prepoziție a lui «care» se folosește uneori pronumele relativ singur, iar complementul pe care-l exprimă acesta este reluat sub forma pronumelui personal cu prepoziție) Fata, care înghețase singele în ea de frică, își pierduse cumpătul. ISPIRESCU, L. 14. Dacă mi-i aduce calul Împăratului Verde, care de atîtă vreme mă bat cu dînsul... eu ți-o dau pasărea. ȘEZ. IV 173. Bată-te, badiță, bată zilele toate deodată, Cele două zile grele Care-i simbăta-ntre ele. JARNÍK-BİRSEANU, D. 257. ♡ (Cu reluarea antecedentului) Ia mursa aceea și uto se duce de o toarnă în fîntina din grădina ursului, care fîntină era plină cu apă pînă în gură. CREANGĂ, P. 214. ♡ (Introduce propoziții atributive circumstanțiale) a) (Cu nuanță finală) Dorobanșii să ia călăuze din sat, care să le arate ascunzișurile și să bată pe două poște satele vecine și pădurile. CAMIL PETRESCU, B. 17. b) (Cu nuanță condițională) Ce holeră ar fi aceea care i-ar lăsa neatîniși pe oamenii mei? SLAVICI, O. I 269.

2. (Cu valoare de pronume demonstrativ) Cel ce, cine; acela... ce... Care dintre cai a veni la jăratîc să mănînce, acela are să te ducă la împărăție. CREANGĂ, P. 192. Care-a fost mai voinicel, Acum e mai vai de el; Care-a fost voinic mai mare, Acum e legat mai tare. JARNÍK-BİRSEANU, D. 287. ♣ (Cu sens neutru) Ceea ce. Dete de-o ospătărie, aci se băgă-nlăuntru și mîncă, bău și trăi cum îi pofti inima, pentru care plăti bani nenumărați. RETEGANUL, P. I 70. Baba își luă cămeșa de soacra, ba încă netăiată la gură, care însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare. CREANGĂ, P. 4. Un văcar adese tot se minia, De care sătenii nimic nu știa. PANN, P. V. III 16. ♡ L o c.

c o n j. După care = după aceea. Chemînd și pe Ercule la luptă, acesta numai cu o mînă îi răsuci, îi răbufni la pămînt... După care Ercule se întoarce la Micena. ISPIRESCU, U. 55. «Amin!» zise domnul... după care apoi se depărtă. EMINESCU, N. 16. Care va (sau vra) să zică sau (rar) care cum s-ar prinde = ceea ce înseamnă, de unde urmează, prin urmare, cu alte cuvinte. Care va să zică, unde nu înțelegeți d-voastră politica, hop! numaidecît trădare! Ne-am procopsit! CARAGIALE, O. I 125. Orizontul politic s-a posomorît!... Care vra să zică, iar bejanie! ALECSANDRI, T. I 303. N-avea nici cai?... care cum s-ar prinde... te-ademenise... cu vorbe dulci. ALECSANDRI, T. 574.

3. (Cu valoare de pronume nehotărît) a) (De obicei urmat de un alt pronume sau de un adverb) Fiecare. Le porunci să meargă care de unde a venit. RETEGANUL, P. V 64. Oamenii săvîră buimaci care dîncotor, crezînd că-i foc. CREANGĂ, A. 113. Au început a vorbi care ce știa și cum îi ducea capul. CREANGĂ, P. 232. V-aș mulțami ca la frați Dac-ați vrea să-mi arătați Care de unde veniți, Pe nume cum vă numiți. TEODORESCU, P. P. 103. ♡ Ex pr. (Sî) nu care cumva să... = nu cumva să... Îl rugai să se lase de a face călătoria aceasta, ca nu care cumva să meargă la pieirea capului său. ISPIRESCU, L. 4. Cînd îi intra la pasăre, s-o iei, dar să nu care cumva să te muște. ȘEZ. IV 172. Nu care cumva...? = (oare) nu cumva...? Nu care cumva ai socotit că răpîndu-mi tinerețile din închisoarea de la Centrală să le închizi, ca într-o ocnă, în aceste patru ziduri mucigătețe? DELAVRANCEA, S. 111. b) (În corelația «care... care...», exprimă ideea de opoziție sau de distribuție) Unul... altul..., acesta... acela..., parte... parte... Oamenii au început să plece, unul cite unul, care mirîndu-se... care zicînd că «de! așa e...». BUJOR, S. 45. Poftim, care cu lingurița, care cu furculița. SEVASTOS, N. 284. Să-ți faci o rochie de logodnă, frumoasă ca cîmpul, cu fel de fel de flori, care înflorite, care îmbobocite. ȘEZ. VI 171. Fulga masa că-și gătea, Mieci de piele că-i jupea, Care prin frigări frigea, Care prin căldări fierbea. ALECSANDRI, P. P. 56. ♡ Ex pr. Care (mai) de care = unul mai mult (sau mai tare) decît altul, pe întrecute. Rid cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, care mai de care mai șiret la cuvînt. DELAVRANCEA, H. T. 15. Se adunară... alergînd pe capete, care de care să ajungă la masă mai curînd. ISPIRESCU, U. 51. Ce să fie acolo, ziceau oamenii, alergînd care de care din toate părțile. CREANGĂ, A. 8.

4. (Învechit și popular, raportîndu-se la întreaga propoziție precedentă) Din care cauză...; și... de unde... Acel împărat zîse: cine se va afla să mă facă să rid, să-și ceară de la mine trei daruri și-i voi da; care mulți s-au ispitit... să facă pe împăratul să risă. ȘEZ. II 118.

— Forme gramaticale: limba literară folosește forma care la nom. și acuz. m. și f., atît la sg. cît și la pl.; (cînd are valoare de pronume interogativ-relativ) gen.-dat. sg. m. căruia, f. căreia, gen.-dat. pl. m. și f. căroră; (cînd are valoare de adjectiv interogativ-relativ) gen.-dat. sg. m. căru, f. cărei, gen.-dat. pl. m. și f. căror. — Nom. sg. m. și: (articulat, învechit) carele (COȘBUC, P. I 233, ODOBESCU, S. III 9, GORJAN, H. I 5); nom. sg. f. și: (articulat, învechit) carea (DRĂGHICI, R. 5); nom. pl. m. și f. și: cari (RETEGANUL, P. III 69, CREANGĂ, P. 193, ODOBESCU, S. III 179, JARNÍK-BİRSEANU, D. 296); nom. pl. m. și: (articulat, învechit) carii (ISPIRESCU, L. 5, PANN, P. V. I 8, DRĂGHICI, R. 5); gen.-dat. sg. f. și: (învechit și regional) căria (CONACHI, P. 271, DRĂGHICI, R. 25, GORJAN, H. I 4) și (cu valoare de adjectiv interogativ-relativ) cării (ALEXANDRESCU, M. 127).

CARÉNĂ, carene, s. f. Partea inferioară a unei nave, care stă în apă, sub linia de plutire.

CARĪNȚĂ, carențe, s. f. (Rar) Lipsă, deficiență. Concentrînd focul criticii asupra ultimelor carențe ce trebuie

lichidate, dramaturgia sovietică îndeplinește un rol patriotic-educativ de cea mai mare însemnătate. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 5/1.

CARETĂȘ, *caretași*, s. m. Meșter de carete. *La Radu-vodă era cuprinsă așezarea lui Martin Ferenț, caretașul vestit, fabricant de cupele, de trăsuri, de droști și de căruțe.* PAS, L. I 71.

— Variantă: (Mold.) carităș (ALECSANDRI, T. 588) s. m.

CARĒTĂ, *carete*, s. f. Trăsură închisă, cu patru roți. V. caleașcă, rădvan, cupeu. *Apoi a fost la noi și doctorul cu careta.* SLAVICI, N. I 300. *La o stație, unde careta domneasă și caleștile suitei trebuiau să schimbe caii, călătorii noștri deteră peste o scenă destul de neplăcută.* CARAGIALE, S. U. 27.

— Variantă: (Mold.) carită (SADOVEANU, F. J. 298, ALECSANDRI, T. 46) s. f.

CARĒTE, *careți*, s. m. (Mai ales la pl.) Nume dat unor viermușori care se formează pe unele alimente (brinză, făină, carne etc.).

CARĒU, *careuri*, s. n. 1. Mod de așezare în formă de pătrat a unor persoane sau obiecte. *Careu de pionieri.* ♦ (În trecut) Formație de infanterie rînduită ca o figură cu patru laturi (din care, uneori, poate lipsi una), pentru a se apăra împotriva atacurilor cavaleriei inamice.

2. Porțiune în formă de pătrat a terenului pentru fotbal, marcată cu alb, pe care jocul se desfășoară după norme speciale; p. ext. teren de sport. *Întorcea capul ca să nu vadă careul de tenis, unde și ea jucase odată.* BART, E. 315.

3. (La jocul de cărți) Grup de patru cărți de aceeași valoare.

CAREVĂ pron. nehot. Vreunul, oarecare, cineva. *Nici la piatră n-am ajuns, zise careva.* DEȘLIU, M. 24. *Duceți-vă careva din bărbași.* DAVIDOGLU, M. 34. *Spune cine te-a ntreba, Că nu e la dumneata, Ci la altul careva.* SEVASTOS, C. 108.

CARGOBŌT, *cargoboturi*, s. n. Navă pentru transportul de mărfuri. *Ei... lucrează, învingînd nenumărate greutăți, la un cargobot de 25000 tone.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 4/5.

CARIĂ *cariez*, vb. I. Refl. (Despre dinți) A se strica prin carie, a se găuri. *Măselele s-au cariat.*
— Pronunțat: -ri-a.

CARIĂT, -Ă, *cariați -te*, adj. (Despre dinți) Ros de carie, găurit. *Dinți cariați.*
— Pronunțat: -ri-at.

CARIATĪDĂ, *cariatide*, s. f. Statuie reprezentând de obicei o femeie, care susține, ca o coloană, o cornișă de unui acoperiș, o intrare etc. *Balcoane grele ținute pe umeri de cariatide de stuc.* V. ROM. noiembrie 1950, 89. ♦ (Poetic) Stătea răzimată de balustrada cafenie a cerdacului și, nemîscată, privea în zarea depărtată a drumului. *O mai frumoasă cariatidă nu se putea închipui.* HOGAȘ, M. N. 54.
— Pronunțat: -ri-a-

CARICATURĂL, -Ă, *caricaturali*, -e, adj. De caricatură, referitor la caricaturi. *Întreaga acțiune... capătă de la început un aspect caricatural.* CONTEMPORANUL, S. II, nr. 108, 10/2.

CARICATŪRĂ, *caricaturi*, s. f. 1. Desen care satirizează o persoană, o situație, un eveniment etc. prin sublinierea și exagerarea intenționată a caracterelor negative. *Expoziție de caricaturi.* ♦ Înfrățire ridicolă a unei persoane sau a unui lucru. *Iaca Daniil Scavinschi,*

cel mititel de statură, Căruia-i căzu mustața și e chiar caricatură. NEGRUZZI, S. I 208.

2. Fig. Imitație slabă, care denaturează originalul.

CARICATURĪSM s. n. Mod caricatural de prezentare a unei persoane, a unui eveniment etc. *Autorul nicăieri n-a făcut greșeala să cadă în caricaturism.* GHEREA, ST. CR. II 135.

CARICATURĪST, *caricaturisti*, s. m. Artist care desenează caricaturi. *Concepția marxist-leninistă a călăuzit pe cei mai mulți dintre caricaturiștii noștri pe calea unei arte noi, legată de înțelegerea și interesul maselor muncitoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 172, 6/1.

CARICATURIZĂ, *caricaturizez*, vb. I. Tranz. A înfrățea (pe cineva sau ceva) printr-o caricatură.

CARICATURIZĂRE, *caricaturizări*, s. f. Acțiunea de a caricaturiza; caricatură.

CARĪDĂ, *caride*, s. f. Animal marin asemănător cu racul, care trăiește în apropierea coastei și este căutat pentru carnea lui gustoasă (*Palaemon squilla*).

CĂRIE, *carii*, s. f. Leziune într-un dinte sau într-o măsea, caracterizată prin măcinare înceată și progresivă.
— Pronunțat: -ri-e.

CARIĒRĂ¹, *cariere*, s. f. Loc de unde se extrag diferite varietăți de piatră, marmură, pietriș sau nisip. *La carieră detunăturile izbucneau de trei ori pe zi.* JIANU, C. 32.

— Pronunțat: -ri-e-

CARIĒRĂ², *cariere*, s. f. 1. Profesiune, ocupație; ramură de muncă, de activitate. *Pentru nepotul mătușei Ruxandra cariera universitară fusese un ideal suprem și realizat.* C. PETRESCU, R. DR. 300. *Pentru alegerea carierei se certase cu familia.* BART, E. 119. *Cariera literară a lui Caragiale se împarte în trei perioade.* IBRĂILEANU, SP. CR. 252.

2. (În societățile bazate pe exploatare) Poziție în societate, situație bună. *Dedicînd broșuri la dame a căror bărbăți ei speră C-ajungînd cîndva miniștri, le-a deschide carieră.* EMINESCU, O. I 137. ♦ Ex p r. A face carieră = a reuși să obțină o situație bună.

— Pronunțat: -ri-e-

CARIĒRĪSM s. n. Tendința de a face carieră² (2), folosind orice mijloace; aspirație spre bunăstarea personală, fără a ține seamă de interesele generale.

— Pronunțat: -ri-e-

CARIĒRĪST, -Ă, *carieristi*, -ste, adj. Care luptă pe orice cale pentru a parveni și a obține succese personale mai presus de interesele generale. *Prin verificare, au fost înlăturate din rîndurile partidului o serie de elemente dușmănoase, străine, carieriste, ceea ce a avut ca urmare întărirea partidului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 564.

— Pronunțat: -ri-e-

CARIŌPSĂ, *cariopse*, s. f. Tip de fruct uscat, cu pericarpul lipit de sămînță. *Fructul de grîu este o cariopșă.*
— Pronunțat: -ri-op-

CARITĂBIL, -Ă, *caritabili*, -e, adj. Care manifestă caritate; milos, generos. *Gest caritabil.*

CARITĂTE s. f. (În societatea burgheză) Atitudine pretins miloasă prin care exploatorii, dînd uneori pomeni, vor să pară generoși. V. filantropie. ♦ (În trecut) *Soră de caritate* = infirmieră; (astăzi înlocuit prin) soră de ocrotire.

CARĪMB, *carîmbi*, s. m. 1. Partea cizmei care îmbracă pulpa piciorului de la genunchi pînă la glezne. V. turească. *Leventu își bătea c-o vîrguliță carîmbii cizmulușelor.* SADOVEANU, P. M. 16. *Cizmele de lîngă pat,*

încă pline de praf și păcură, își făcuseră carimbii armonică. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 18. Iar cel hoț de căpitan... Mina pe carimb băga, Mittel pistol scotea. TEODORESCU, P. P. 602.

2. Fiecare dintre cei doi drugi paraleli ai loitrei, în care intră spetezele carului. Peste cuprinsul întreg al chervanelor, erau aruncate țoluri... celulele temeinic cu frînghii... prinse cu noduri meșteșugite de carimbii ușor încovoiați ai draghimilor. HOGAȘ, DR. 284. De acum numai să te ții bine de carimbii și de speteze. CREANGĂ, P. 126. Din mesteacăn se fac butuci de roși, oiști, carimbii. I. IONESCU, D. 437.

◆ Fiecare dintre cei doi drugi paraleli ai scării, în care intră fușteii.

CARÎTĂȘ s. m. v. caretăș.

CARÎTĂ s. f. v. caretă.

CARLINGĂ, *carlingi*, s. f. Cabina în care stă pilotul și unde se află comenzile de zbor ale unui avion.

CARMĂC, *carmace*, s. n. Unealtă pentru pescuit, constând din mai multe șiruri de cirlige mari de fier, de forma undiței, care, așezate în apă la diferite adâncimi, prind fără nadă pește. Trebuia să trecem în mare spre locurile unde pescarii își aveau rețelele de carmace pentru pescuitul morunului și nisetrului. SADOVEANU, O. A. II 196.

CARMAJÎN s. n. (Regional) Piele vopsită în roșu-închis. Ține să-i mai fie și frumos împodobit [cojocul] cu flori tăiate din carmajin. SLAVICI, O. II 84.

CARMÎN s. n. Culoare roșie-vie, preparată din cîrmîz; cîrmîz.

CARNĂJ, *carnaje*, s. n. (Franțuzism) Ucidere în masă; măcel, masacru.

CARNASIÉR, -Ă, *carnasieri*, -e, adj. (Rar, despre animale) Care se hrănește cu carnea crudă a altor animale, care e lacom de carne; carnivor. ◆ (Substantivat, f. pl.) Cele patru măsele mari și tăioase ale unor animale carnivore.

— Pronunțat: -si-er.

CARNĂȚIE s. f. (Rar) Coloritul pielii unei persoane.

— Pronunțat: -ți-e.

CARNAVĂL, *carnavaluri*, s. n. Petrecere populară constând din jocuri mimice, care alegorice, deghizări, focuri de artificii etc. *La San Marco, în piață, Dulce curge-n carnaval ca un vis a noastră viață*. CARAGIALE, O. VII 132. *Îmi pare c-am trăit odată în Orient, și cînd, în vremea carnavalului, mă deghizez cu vreun caftan, cred a relua adevăratele mele veșminte*. EMINESCU, N. 85. *Baluri, oșpețe, făclii, muzici, gondole, teatre, carnaval de cinci luni, iată Veneția*. NEGRUZZI, S. III 406.

CARNAVALĂȘC, -ĂȘCĂ, *carnavalești*, adj. (Neobișnuit) De carnaval, privitor la carnaval. *Humor carnavalesc*. RUSSO, S. 166.

CĂRNE, (2, rar 1) *cărnuri*, s. f. 1. Nume dat țesutului muscular al corpului omenesc sau al animalelor. *Doctorul în carnea mea Adîncă brazdă taie*. COȘBUC, P. I 79. *Îi sârse inima de frică și-i tremura toate cărnurile*. ISPIRESCU, L. 133. *Cînd și-oi spune pînă la sfîrșit, cred că și s-a înrîncina și ție carnea pe tine*. CREANGĂ, P. 77. ◆ *Carne vie* = carne de pe care s-a jupuit pielea prin lovire, rănire etc. ◆ *Exp. r.* A tăia (sau a da, a trage) în carne vie = a) a tăia, a lovi în plin. *Cînd aducea fata paloșul... da în carne vie*. ISPIRESCU, L. 27. *Băieții, cam zglobii, Trag la naiba prin pustii, Nu ca mine-n cărnuri vii*. TEODORESCU, P. P. 291; b) fig. a curma fără cruțare un rău. (În legătură cu verbele « a transforma », « a folosi », « a trimite » etc.) *Carne de tun* = masă de militari trimiși de clasele exploatatoare spre a fi masacrați într-un război nejust de pe urma căruia

ele să poată beneficia. *Urzind planurile sale de război, imperialismul american contează pe folosirea unor teritorii străine, pe folosirea altor popoare, destinate să servească drept carne de tun în vederea cuceririi dominației mondiale de către imperialismii americani*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 114. A fi rău (sau bun) de carne = a se vindeca greu (sau ușor) de o rană. În carne și oase = în persoană, în realitate. *Carne din carne* cuiva = descendent direct din cineva, legat prin sînge de cineva. *Carne sint din carnea voastră ruptă*. BENIUC, V. 10. A crește carnea pe cineva sau a prinde, a pune carne = a se îngrășa. *Sultănica... nu era d-alea tîrtănețele ce pune carnea pe coaste cu lopata, și trece prin toate*. DELAVRANCEA, S. 23; b) a simți o satisfacție, o mulțumire. *Făt-Frumos privea și creștea carnea pe el de mulțumire*. ISPIRESCU, L. 108. A tremura carnea pe cineva = a tremura (de frică, de supărare etc.). *Îl iubea mult pe Dinu și o apuca o groasă care o făcea să-i tremure toată carnea pe ea cînd se gîndea că Dinu al ei poate să nu mai fie om de ispravă și să n-o mai iubească*. BUJOR, S. 41. A fi prieten unghie și carne (cu cineva) = a fi prieten bun (cu cineva). *Pavel făcu o păreche de ciubote de iuft vărului meu Ioan, cu care era prieten unghie și carne*. CREANGĂ, A. 103. A-și pune (sau a-și băga) carnea în (sau la) saramură = a face mari sforțări, a-și expune viața, a face tot posibilul; a se face luntre și punte. *Cînd îi fi la vreun aman, să ne dai de știre, că ne-om băga carnea în saramură și nu te-om lăsa*. SANDU-ALDEA, U. P. 231.

2. Bucată din mușchiul animalelor tăiate, întrebuințată ca aliment. *Porunci de tăie un bou și alese toate cărnurile la un loc*. ISPIRESCU, U. 86. *El scoase o torbă plină de cărnuri fripte*. ALECSANDRI, la TDRG. *Am mîncat carne de miel*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 364. ◆ *Carne albă* v. a l b.

3. Parte moale de sub coaja fructelor, care înconjură semințele. V. mie z. *Poame cu carnea bogată*.

CARNĚT, *carnete*, s. n. 1. Caiet mic, de buzunar, pentru diferite însemnări. *Umblă și cercetează cu un plan albastru. Înseamnă într-un carnet*. C. PETRESCU, P. DR. 203.

2. Caiet mic, cu date și rubrici tipărite pentru diverse note și însemnări cu caracter oficial. *Carnet de vizite medicale*.

3. Act, document în forma unui caiet mic, care atestă apartenența posesorului la o organizație politică sau de masă. ◆ *Carnet de partid* = carnet care dovedește apartenența la un partid comunist sau muncitoresc; carte de membru. *Carnet de bord* = caiet în care se înseamnă drumurile unui autovehicul de transport, pentru a i se controla uzajul, consumul de carburanți etc.

CARNĚTEL, *carnețele*, s. n. Diminutiv al lui carnet (1). *Mîini harnice notau în carnețele... Și cifrele notate... Oșel erau și faște grăitoare*. TULBURE, în POEZ. N. 445.

CARNIVÔR, -Ă, *carnivori*, -e, adj. Care se hrănește cu carne. *Toată lumea cunoaște lupul, fiara asta carnivoră și nesățioasă*. NEGRUZZI, S. I 279. ◆ (Substantivat, n. pl.) Ordin din clasa mamiferelor cuprinzînd animalele care se hrănesc cu carne, au dinți canini lungi și ascuțiți, măsele carnișiere, mirosul și auzul fin. *Avea obrajii îmbujorați, dinții enormi de carnivor robust, ochii albaştri fără de expresie*. BART, E. 375.

CARÔ, *carale*, s. n. Una dintre cele două culori roșii ale cărților de joc, însemnată prin romburi. *Așteptam pe riga de caro, și-mi iesă cel de ghindă*. ALECSANDRI, T. I 343.

CAROSĂBIL, -Ă, *carosabili*, -e, adj. (Despre drumuri, șosele, străzi) Care permite circulația vehiculelor cu patru sau mai multe roți. ◆ *Parte carosabilă*

(a unei străzi, a unei șosele) = parte a unei șosele sau străzi rezervată circulației vehiculelor.

CAROSERIE, *caroserii*, s. f. Parte a unui vehicul așezată deasupra osiilor și roților și amenajată anume pentru transportul oamenilor sau al mărfurilor.

CAROTĂJ s. n. Determinare a terenurilor scoarței terestre prin scoaterea de carote² sau prin măsurarea unor proprietăți fizice ale rocii străbătute.

CAROTĂ¹, *carote*, s. f. Varietate de morcovi foarte timpurii, cu rădăcini scurte, globuloase, de culoare galbenă-roșiatică, cu carnea foarte fragedă.

CAROTĂ² *carote*, s. f. Probă cilindrică luată din fundul găurii unei sonde, pentru a determina structura geologică și mineralogică a stratului. ♦ Probă cilindrică luată din betonul de fundație al unei șosele, după 28 de zile de la turnare.

CAROTIDĂ, *carotide*, s. f. Fiecare dintre cele două artere principale situate de o parte și de alta a gâtului, care duc sângele de la inimă la cap.

CAROU, *carouri*, s. n. (Mai ales la pl.) Pătrătel imprimat sau țesut în unele stofe, format din dungi de altă culoare. *Țesături vârgate și cu carouri.*

CARP s. n. Ansamblul celor opt oase mici care alcătuiesc articulația dintre antebraț și palmă; încheietura mîinii.

CARPĂTIC, -Ă, *carpatici*, -e, adj. Din munții Carpați, al Carpaților. *Vulturii carpatici.*

CARPATIN, -Ă, *carpatini*, -e, adj. (Rar) Carpatic. *Coborît din întimplare un moment din piscurile carpatine.* CARAGIALE, O. VII 11.

CĂRPĂN s. m. v. *carpen*.

CARPĂLĂ, *carpele*, s. f. Totalitatea frunzelor modificate care alcătuiesc pistilul la plantele angiosperme sau care poartă ovulele la plantele gimnosperme.

CĂRPEN, *carpeni*, s. m. Arbore cu lemnul tare și alb, cu dungi argintii și adîncituri pe trunchi, întrebunțat la construcții și în rotărie (*Carpinus betulus*). *La umbra unui carpen soi Trubadurul să poposim.* DELAVRANCEA, T. 14. *Carpenii stufoși; salba moale și teii cresc amestecați cu falmici jugastri.* ODOBESCU, S. I 147. *El mi se culcă... Prin molifși uscați, Prin carpeni vârgați.* TEODORESCU, P. P. 65.

— Variantă: *cărpăn* (SADOVEANU, F. J. 367) s. m.

CARPĂTĂ, *carpete*, s. f. Covoraș.

CART, *carturi*, s. n. Serviciu de patru ore făcut pe bordul unei nave de către o parte din echipaj. *Ofițer de cart.*

CARTĂ, *cartez*, vb. I. Tranz. A repartiza, a grupa scrisorile (la poștă), după adresele la care urmează să fie distribuite. (Ref. p. as.) *Scrisorile se cartează pe raioane.*

CARTABOȘ s. m. v. *caltaboș*.

CARTĂRE, *cartări*, s. f. Acțiunea de a cartă; clăsare a scrisorilor după adresă. *Lucrează la serviciul de cartare.*

CĂRTĂ, *carte*, s. f. I. Nume dat (mai ales în evul mediu) unui act sau document destinat a consemna unele drepturi sau libertăți și a servi drept constituție unui stat. *Regulamentul organic era o cartă care conținea... și dispozițiuni administrative.* GHICA, S. 469.

2. Pact politic fundamental. ♦ *Carta Organizației Națiunilor Unite* = document încheiat între membrii

Organizației Națiunilor Unite, prin care se consemnează scopul și principiile de lucru ale organizației.

— Scris și: (dnpă ortografie veche) *chartă*.

CĂRTE, *cărți*, s. f. I. 1. Scriere (literară, științifică, didactică etc.) tipărită (sau destinată tiparului) și legată sau broșată în volum. *A scrie (a tipări, a citi) o carte.* — *Îmi defilează pe dinaintea toată istoria pină a firșitul cărții.* SAHIA, N. 49. *Rar îl vedeai cu cartea-n mînă, căci, mai la urmă, nici nu prea avea cărți de școală.* HOGAȘ, DR. II 120. *Ai voit, amice, ca mai nainte de a o tipări, să citeșcu eu, în manuscris, cartea românească ce tu ai compus.* ODOBESCU, S. III 9. *Cîmpul alb, oile negre, cine le vede nu le crede, cine le paște le cunoaște (= Cartea).* ♦ (Cu determinări indicînd natura, felul scrierii) *Carte de școală. Carte de citire. Carte de bucate.* ♦ *Carte albastră* (sau *albă* etc.) = publicație oficială a unui guvern, care conține documente justificative cu privire la o anumită chestiune politică. ♦ *Expr.* A vorbi (sau a spune) ca din carte = a vorbi ca un om învățat, înțelepțeste; a face caz de erudiția sa, a fi pedant. *Carte de căpătîi v. căpătîi.* ♦ Diviziune mai extinsă decît un capitol a unei opere literare de proporții mari. *Eneida este compusă din 12 cărți.*

2. Fig. Cunoștințe de scriere și citire; învățatură, știință, instrucție, cultură, erudiție. *Vacă-Mare e boier get-beget, strănepot al Țișescului, bolborosește trei vorbe franțuzesti, nu știe carte, abia poate iscăli și brațul lui ține girbacul stăpînirii asupra « prostimii ».* SADOVEANU, N. F. 47. *Postelnicul Ștefan Meșter își petrecuse o parte din tinereță la Veneția, unde învășase carte latinească.* SADOVEANU, F. J. 516. *Întrecea mai pe toți băieții și din carte, dar și din nebunii.* CREANGĂ, A. 2. ♦ *Expr.* A se pune pe carte = a se apuca serios de învățat. A fi toabă (sau burduf) de carte v. t o b ă. A nu ști boabă de carte = a nu ști nici citi nici scrie. *Sărmane omule, dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi?* CREANGĂ, A. 17. *Om al cărții sau om de carte* = om care citește mult, căruia îi place să studieze, să învețe; cărturar. *Cum serie la carte* = așa cum trebuie, cum se cere; reglementar.

3. (Învechit și popular) Registru. *C-o mînă pe carte scrie și cu alta-mi face mie Să merg în cîntelărie, Să mă-nvăț și eu a scrie.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 26. ♦ *Cartea mare* = registru contabil principal care conține rezumatul tuturor conturilor. *Carte de imobil* = registru mic în care se notează diferite date privitoare la locatarii unui imobil.

II. (Urmat de determinări introduse prin prep. « de »)

1. *Carnet cu date personale, care atestă sau conferă anumite drepturi unei persoane.* ♦ *Carte de membru* = carnet care dovedește apartenența cuiva la o organizație politică, de masă, profesională, la o societate culturală, științifică etc. *Eu zic să puie pe masă cartea de membru.* DUMITRIU, N. 247. *Le arăta unde să se ducă pentru a căpăta cartea de membru.* PAS, Z. IV 54. *Carte de muncă* = carnet pe care-l posedă fiecare salariat și în care sînt înscrise date în legătură cu activitatea lui profesională; carnet în care se ține evidența zilelor-muncă ale membrilor gospodăriilor agricole colective. *Brigadierul calculează cel puțin o dată pe săptămînă numărul de zile-muncă efectuate de fiecare colectivist și le trece în cartea de muncă a acestuia.* STAT. GOSP. AGR. 35.

2. *Bucată de carton, cu însemnări tipărite sau scrise cu mîna, căreia i se dau diferite întrebunțări.* ♦ *Carte poștală* = bucată de carton de formă dreptunghiulară, cît un sfert de coală, care servește pentru corespondență; p. ext. conținutul corespondenței scrise pe acest carton. *Cartea poștală, deși alcătuită de o mînă neîndeminatică, era așa făcută încît să poată străbate opreliște pină la Malu-Surpat.* SADOVEANU, M. C. 75. *Carte de vizită* = bucată mică de carton pe care e tipărit numele (adesea

și titlurile, profesiunea, adresa) unei persoane. *Carte de intrare* = permis de intrare la o bibliotecă publică, la un concert etc.

3. (Uneori determinat prin «de joc») Fiecare dintre cele 52 sau 32 de bucați de carton diferențiate după culori și după figurile însemnate pe unele dintre ele și întrebuițate la jocuri de noroc. *Pe ici pe colo, pe la mese, se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dezordine, finind cărțile într-o mină ce tremura, plesnind din degete cu coelaltă înaintea de-a bate, mișcându-și buzele fără a zice o vorbă.* EMINESCU, N. 37. *Nu pot să bat măcar o carte!... Ce ghinion!* ALEXANDRI, T. I 161. *Trageți toți câte-o carte!* ALEXANDRESCU, P. 89. ✧ *Expr.* A da cūrjilo pe lașū = a-și da pe față gândurile, a-și arăta planurile. A (sau a-și) jua ultima carte = a întrebuința, în mod riscat, cele din urmă mijloace de care dispui, a face o ultimă încercare pentru a izbui într-o împrejurare, într-o afacere etc. (Azi rar) A da în cūrji = a face, cu ajutorul cărților de joc, prevestiri cu privire la viitorul cuiva (obicei bazat pe superstiții).

III. (Învechit și popular) 1. Scrisoare, epistolă, răvaș. [Sindipa filozoful] *ar fi putut... să scrie sfernicului mărieitale Aban carte în care să arate răutatea și primejdia săptămîinii ce a trecut.* SADOVEANU, D. P. 137. *Împăratul... căzînd în zăcare, a scris carte frăgîne-său, craiului, să-i trimită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți.* CREANGĂ, P. 184. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, cătră tine, Nu din gură, ci din carte, Că nu ești așa departe.* EMINESCU, O. I 149. *Mîne să-mi faci carte către Barbu și poruncă de învîrtjire Neagului.* ODOBESCU, S. A. 98.

2. Ordin scris emis de o autoritate. *Scrie carte împăratul, scoate veste-n țara toată, Cine s-ar găsi pe fete de la zmei să i le scoată, Să le icie de neveste.* EMINESCU, L. P. 124. *Na, mîndrușo, vin' și bea, Că mai mult nu mi-i vedea, C-a venit o carte iute, Să mă duc între regute.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 312.

3. Act scris, document, înscris; dovadă. *Răzășia... mi-ai mîncat-o de haram, cu cărți minciunoase, cu plastografii.* ALEXANDRI, T. 1585. *Sînt din neamul răzășesc... Și am cărți bune domnești, Din domni vechi moldovenești.* SEVASTOS, C. 320. *Mîndră, zău, mărturisesc Că pe tine te iubesc; Dau-ți carte de la mine Că nu m-o-i lăsa de tine.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 380. ✧ *Expr.* Ai carte, ai parte = a) dacă ai acte, și se recunoaște dreptul; b) dacă ai știință de carte, obții mai ușor succese în viață. ✧ *Carte de judecată* = hotărîre, sentință judecătorească.

CARTÉL, *carteluri*, s. n. 1. Una din formele monopolurilor capitaliste, în care mai multe întreprinderi din aceeași ramură de producție încheie o convenție prin care, păstrîndu-și independența comercială și de producție, stabilesc prețuri de vînzare unice și raioane geografice de desfacere pentru fiecare în parte, în vederea eliminării concurenței, a stoarcerii de cît mai mari profituri și a întăririi exploatării muncitorilor. *Cartelurile monopoliste, care domină în industrie, caută să mențină prețurile ridicate la mărșuri, împrejurare care face ca criza să fie deosebit de dureroasă și împiedică resorbirea stocurilor de mărșuri.* STALIN, *PROBL. LEN.* 446. ✧ *Cartel internațional* = cartel la care participă firme din mai multe țări.

2. (În statele burgheze) Alianță între partide politice. ✧ *Cartel electoral* = înțelegere între două sau mai multe partide pentru acțiuni comune în vederea desfășurării alegerilor.

3. (Învechit) Convenție scrisă între state pentru schimbul sau răscumpărarea prizonierilor.

CARTELĂ, *cartelez*, vb. I. Refl. (În orînduirea capitalistă, despre întreprinderi industriale sau comerciale) A se asocia formînd un cartel, a intra într-un cartel. ✧ (Despre partidele politice burgheze) A încheia un cartel electoral. *Liberalii s-au cartelat cu conservatorii.*

CARTELĂRE, *cartelări*, s. f. (În orînduirea capitalistă) Acțiunea de a se cartela; reunire într-un cartel.

CARTĂLĂ, *cartele*, s. f. Bucată de hîrtie, cu bonuri imprimare și numerotate, cu ajutorul cărora se obțin produse raționalizate. *Cartelă de alimente. Cartelă de îmbrăcăminte.* □ Scopul întregii producții socialiste a U.R.S.S. este omul sovietic cu nevoile sale. *Pe linia ridicării nivelului de trai... a avut loc o nouă reducere de prețuri, a 6-a de după desființarea sistemului de cartele, care a adus populației o creștere considerabilă a veniturilor reale.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2717.

CĂRTER, *cartere*, s. n. Înveliș de metal care acoperă anumite părți în mișcare ale unei mașini, pentru a le proteja.

CARTEZIÂN, -Ă, *cartezieni*, -e, adj. Care ține de cartezianism. ✧ (Substantivat) Adept al cartezianismului. — Pronunțat: -zi-an.

CARTEZIANISM s. n. Doctrina filozofului francez Descartes (latinește Cartesius), cunoscută și sub numele de «raționalism», care, în locul credinței orbe, pune rațiunea la baza cunoașterii; aspectul idealist al acestei doctrine constă în tendința de a împăca idealismul cu materialismul, exprimînd astfel ideologia șovăitoare, dualistă, a burgheziei franceze din secolul al XVII-lea. — Pronunțat: -zi-a-.

CARTIÉR, *cartiere*, s. n. 1. Parte a unui oraș, deosebită de celelalte printr-un caracter propriu (geografic, istoric etc.). *O uzină trebuie să fie ea însăși frumoașă și să participe la înfrumusețarea cartierului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 331, 1/5. *Devreme se trezește uzina în cartier.* VINTILĂ, O. 19. *Peste cartierele mărginașe căzuseră întii fulgi de zăpadă.* SAHIA, N. 91. ✧ Populația unei astfel de părți a unui oraș. *Tot cartierul s-a interesat de această întîmplare.*

2. Parte a comandamentului unei mari unități compusă din personal auxiliar și mijloace de transmisiuni.

3. (Învechit, mai ales în *expr.*) (*Marele*) *cartier general* = locul unde se află, în timpul războiului, comandantul șef și statul major al unei armate. *În cetatea Oescus a venit împăratul Constantin cel Mare și a stabilit cartierul său general.* GALACTION, O. I 121.

— Pronunțat: -ti-er.

CARTILAGINÓS, -OĂȘĂ, *cartilaginoși*, -oase, adj. Care e format din cartilaje; cu cartilaje. *Țesut cartilaginos.*

CARTILĂGIU s. n. v. cartilaj.

CARTILĂJ, *cartilaje*, s. n. Țesut conjunctiv elastic și rezistent care se găsește în organism ca parte distinctă sau formînd învelișul suprafețelor articulare ale oaselor; (popular) zgîrci. *Cartilajul nasului.*

— Variantă: cartilăgiu s. n.

CARTIRUÍ, *cartiruiesc*, vb. IV. *Tranz.* A pregăti instalarea și a instala trupele într-o localitate; a încartirui.

CARTIRUIRE, *cartirui*, s. f. Acțiunea de a cartirui; activitate organizată pentru instalarea trupelor în staționare; încartiruire.

CĂRNIC, *cartnici*, s. m. Ofițer care face de cart pe bordul unui vapor. ✧ Grad în marina militară, corespunzător caporalului; soldat avînd acest grad. *Corpul sergenților și cartnicilor.*

CARTOĂFĂ s. f. v. cartof.

CARTÓF, *cartofi*, s. m. Plantă erbacee cu flori albe sau violete, cu tulpină dreaptă și ramificată, ale cărei ramuri subterane se termină prin tubercule comestibile,

bogate în amidon (*Solanum tuberosum*); p. ext. tuberculul însuși al acestei plante. *Pe un talger, două chiftele de cartofi alcătuitan... cele patru feluri de bucate ale cinei noastre.* HOGAȘ, DR. 251. *Apa vine mare și te pomenești că-ți inecă pepeni și cartofii.* SLAVICI, V. P. 35. ♦ *Zahăr (sau sirop) de cartofi = glucoză obținută prin hidroliza totală a amidonului din cartofi.*

— Variante: (regional) *cartoafă* (KOGĂLNICEANU, S. 5), *cartofă* (NEGRUZZI, S. I 3), *cartoflă* (ALECSANDRI, T. 1035, DRĂGHICI, R. 84) s. f.

CARTOFĂ s. f. v. *cartof*.

CARTOFIŌR, *cartofiori*, s. m. Diminutiv al lui *cartof*.

— Pronunțat: *-fior*.

CARTOFIĂ s. f. v. *cartof*.

CARTOFŌR, *cartofori*, s. m. Persoană care are patima jocului de cărți. *Alt cartofor mai ieșpân decît mine...* ALECSANDRI, T. 117.

CARTOGRĂF, -Ă, *cartografi*, -e, s. m. și f. Persoană specializată în întocmirea hărților și a planurilor topografice.

CARTOGRAFIA, *cartografie*, vb. I. Tranz. A executa hărți și planuri topografice.

— Pronunțat: *-fi-a*.

CARTOGRĂFIC, -Ă, *cartografici*, -e, adj. De cartografie, care se referă la cartografie. *Serviciu cartografic.*

CARTOGRAFIE s. f. Știința metodelor și procedeelelor de întocmire a hărților și a planurilor topografice; tehnica întocmirii lor.

CARTOGRAFIÈRE s. f. Acțiunea de a cartografa.

— Pronunțat: *-fi-e-*.

CARTOGRAMĂ, *cartograme*, s. f. Grafic cu reprezentarea unor date statistice.

CARTŌN, *cartoane*, s. n. 1. Hîrtie groasă și compactă cu flexibilitate redusă; mucava. *Cutie de carton. Jucării de carton.* ♦ Loc. a d j. De carton = lipsit de trăinicie, efemer. *Casă de carton.* ♦ *Carton gudronat (sau asfaltat) = carton acoperit cu gudron sau smoală, întrebuințat la acoperirea unor clădiri sau pentru izolarea fundațiilor și a zidurilor de la subsol. Carton presat = a) carton dur, de compoziție specială, din care se confecționează diferite obiecte. Geamantan de carton presat; b) carton întrebuințat ca izolan în mașinile și aparatele electrice.*

2. Schiță inițială a unui tablou sau a diverselor lui detalii; studiu. *Cartoanele lui Leonardo da Vinci.*

3. (Rar) Carte de joc. *Cartoanele zburau de la umul la altul, vrafurile de bancnote făceau ocolul mesei.* C. PETRESCU, S. 101.

4. Tub mic de hîrtie groasă la capătul unor țigări, prin care se trage fumul. *Prietenul meu mușcă din cartonul aurit al țigării și-mi înfruntă semeț privirea.* C. PETRESCU, S. 152.

5. Tavîță de mucava; p. ext. conținutul ei. *Am adus copilor un carton de prăjituri.*

CARTONĂ, *cartonez*, vb. I. Tranz. A lega (o carte, un caiet, un registru etc.) în scoarțe de carton.

CARTONĂJ, *cartonaje*, s. n. 1. Cartonare.

2. Atelier unde se lucrează obiecte de carton. *Atelierele se aflau în fund... jos mașinile, sus zezăria și, deasupra, legătoria dimpreună cu cartonajele.* PAS, Z. I 264.

3. Obiect făcut din carton. *Fabrică de cartonaje.*

CARTONĂRE s. f. Acțiunea de a cartona; cartonaj (1).

CARTONĂȘ, *cartonașe*, s. n. Diminutiv al lui *carton* (1). *Căpitanul abia a putut să dovedească cu scrisul adreselor pe cartonașele cernite.* SADOVEANU, P. S. 193.

CARTONĂT, -Ă, *cartonați*, -te, adj. (Despre o carte, un registru etc.) Legat în (scoarțe de) carton. *Unul dintre noi... prinsese un liliac pe care-l închisese în ghiozdanul cartonat.* C. PETRESCU, S. 65. *Scoate din sîn o broșură cartonată.* NEGRUZZI, S. I 7.

CARTOTÈCĂ, *cartoteci*, s. f. 1. Totalitatea fișelor de evidență cuprinzînd date privitoare la materialele sau persoanele dintr-o instituție; fișier (1).

2. Cutie sau dulap în care se păstrează fișe, clasate după anumite norme, ca să fie găsite ușor; fișier (2). *Fișele de evidență se pun în cartotecă.*

CARTŪȘ, *cartușe*, s. n. 1. Tub de metal prevăzut cu o capsă, cu material exploziv de azvîrlire și cu proiectil, servind ca muniție pentru armamentul portativ; (la armele de vîntoare) tub de carton cu capsă, cu încărcătură de pulbere și alic. *Nici un cartuș străin nu mai pătrunde în toate cele șase țevi.* VLAHUȚĂ, O. A. 150. ♦ Bucată cilindrică de exploziv care servește la producerea exploziilor în găurile de mină.

2. Ornament sculptat sau gravat, de obicei în formă de sul în parte desfăcut, cu un spațiu liber la mijloc pentru inscripții, monograme etc.

CARTUȘIERĂ, *cartușiere*, s. f. Cutie de piele, prinsă la centură, în care se țin cartușele. *Păși cu băgare de seamă... printre saci de merinde și ranișe, printre puști și centuri cu cartușiere.* CAMILAR, N. I 17. *În corpul de gardă soldații stau drepți, încinși, cu baioneta și cartușiera, la marginea paturilor late.* SADOVEANU, O. VI 283.

— Pronunțat: *-și-e-*.

CARŪB, *carubi*, s. m. (Învechit) Roșcov. *O pădure de măslini, de carubi, de lauri și de rodieri.* ALECSANDRI, la TDRG.

CARUSÈL, *carusele*, s. n. Grup de cășori de lemn care se învîrtesc în jurul unui ax și pe care încalecă copiii; călușei. *La dreapta și la stînga... circuri mai mici, panorame. În fața cercului, bărci și lîngă bărci, cășori, carusele.* STANCU, D. 402.

CARVASARĂ, *carvasarale*, s. f. (Învechit) Edificiu în care se afla vama; birou vamal. *În preajma curții, era temeiul negustorimii cu carvasaraua și hanurile.* SADOVEANU, Z. C. 80.

CASĂ, *casez*, vb. I. Tranz. A anula o sentință judecătorească, a admite recursul făcut împotriva ei. *Tribunalul suprem a casat sentința dată de tribunalul raional.*

CASĂBIL, -Ă, *casabili*, -e, adj. I. Care se poate sparge; casant.

2. (Despre o sentință judecătorească) Care poate fi anulat în condițiile prevăzute de lege.

CASĂNT, -Ă, *casanți*, -te, adj. Care se sparge sau se sfîrîmă ușor; fragil. *Fonta este casantă.*

CASĂP, *casapi*, s. m. Măcelar. *Am grăit cu păpușoi așa cum grăește omul, noaptea, cu vitele pe care a doua zi le vinde casapului.* CAMILAR, TEM. 238. *Casapii dau buzna la miei, Vîrtîdu-le-n gîtiți cuțitul.* LESNEA, A. 82. ♦ Fig. Om crud. *Fabiani pentru voi e păstor; pentru noi e casap.* NEGRUZZI, S. III 266.

— Variantă: cūsăp (SBIERA, P. 272) s. m.

CASĂRE, *casări*, s. f. Acțiunea de a casa; anularea a unei sentințe judecătorești; admiterea recursului făcut

împotriva ei. *Casarea unei sentințe se face numai de către Tribunalul suprem.*

CASĂȚĂ, *casate*, s. f. Înghețată mai consistentă, dispusă în straturi.

CASĂȚIE s. f. (În vechea organizare judecătorească, în expr.) *Curte de casație* = for judecătorec suprem care avea dreptul să cazeze sau să anuleze o sentință judecătorească.

— Pronunțat: -ți-e.

CĂSĂ¹, *case*, s. f. 1. Clădire destinată pentru a servi de locuință omului. *Casa e așezată în dreptul ariei.* STANCU, D. 19. *Casele albe, ridicate ici-colo în mijlocul verzeții grădinilor și livezilor, păreau că dorm tăcute și singuratece.* SADOVEANU, O. III 193. *I-am luat casa pe nimic.* ALECSANDRI, T. 331. *Va vedea în toate satele case de zid cu cîte trei și patru odăi.* GOLESCU, I. 24. ♦ Fig. *Doru unde se lasă, Face lacrimilor casă.* HODOȘ, P. P. 32. ♦ Loc. a. d. j. *De casă* = făcut în casă. *Piine de casă. Pînă de casă.* ♦ Expr. (A avea) o casă de copii = (a avea) copii mulți. *Avea o casă de copii, dintre care cel mai mare, în vîrstă de vreo optsprezece ani.* PAS, Z. I 61. *Dacă mă vede că-s o vădană sărmană și c-o casă de copii, mă trebuie să-și bată joc de casa mea?* CREANGĂ, P. 28. *A-i fi casa casă și masa masă* = a duce o viață ordonată; a trăi tihnit, fără necazuri. *S-ajungi mireasă, s-ajungi crăasă!* *Calea să-ți fie numai cu flori, Și casa casă și masa masă...* ALECSANDRI, P. II 46. (Familiar) *Piatra din casă v. piatră. Fată în casă v. fată.* ♦ *O pereche (sau un rînd) de case* = casă mare, de obicei cu mai multe apartamente. *Corp de case v. corp.* ♦ (Regional) *Cameră, odaie. Casa dinainte. Casa mare. Casa de oaspeți.* ♦ *Încăpere specială într-o clădire, avînd o anumită destinație.* ♦ *Casa mașinilor* = încăpere în care sînt montate grupurile electrogene într-o centrală electrică. *Casa pompelor* = clădire sau încăpere în care sînt montate pompele unei stațiuni de pompare. *Casa ascensorului* = spațiul în care se deplasează un ascensor. *Casa scării* = spațiul în care este construită scara la o clădire cu mai multe etaje. ♦ (Tipogr.) *Cutie dreptunghiulară în care se păstrează literele. Băieții sînt puși să învețe casele de literă și să dea corecturi.* PAS, Z. I 260. ♦ Fig. (Determinat prin «de veci») *Mormînt. Iaca Ioane și casa de veci, zise el. Trei coți de pămînt, atîta-i al tău.* CREANGĂ, P. 321.

2. *Gospodărie. E cel dinții lucru ce l-ai cumpărat pentru casa noastră.* DAVIDOGLU, M. 15. *Bărbatu-mieu... nu s-a putut plînge că... i-am risipit casa.* CREANGĂ, P. 4. *Caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGRUZZI, S. I 147.

3. *Toți cei care locuiesc împreună formînd, de obicei, o familie. E supărat pe casa noastră.* STANCU, D. 34. *Casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.* CREANGĂ, P. 6. *Am sculat toată casa; am trimis după doctor.* NEGRUZZI, S. I 62. ♦ *Ai casei* = membrii familiei. *Casă grea* = familie numeroasă, greu de întreținut. ♦ Expr. *A ține (sau a fi) de casa cuiva* = a ține de familia cuiva; a fi dintre oamenii apropiați ai cuiva. *Bine Ioane, du-te; nu ți-i oprită calea. De-a putere-a fi, acum ești de casa noastră.* CREANGĂ, P. 312. ♦ (În orînduirea feudală și burgheză) *Dinastie, neam. Casa de Austria.* ♦ *Copil de casă v. copil.*

4. *Căsnicie. Trebuie să fie un trimis de undeva, numai pentru a iscodi casele oamenilor.* CREANGĂ, P. 233. ♦ Expr. *A ține casă cu cineva* = a trăi în căsnicie cu cineva. *Ba zău, încă mă mir c-am avut răbdare să țin casă cu baba pîn-acum.* CREANGĂ, P. 118. *A strica casa cuiva* = a strica armonia dintre soți, a-i face să se despartă. *A laco (sau a duce) casă (bună) cu cineva* = a trăi laolaltă în bună înțelegere. *De cînd sînt regi, de cînd minciună este, Duc laolaltă cea mai bună casă.* VLAHUȚĂ, O. A. 36. *N-a vrut să facem casă-mpreună.* ALECSANDRI,

T. 1502. *A duce casă bună cu ceva* = a se împăca bine cu ceva. *Cu matematica n-am dus niciodată casă bună.* C. PETRESCU, C. V. 104.

5. (Urmat de determinări care arată natura sau destinația clădirii) *Nume dat unor instituții sau așezăminte create pentru satisfacerea necesităților sociale, culturale, sanitare etc. ale celor ce muncesc. Casă de cultură. Casa Universității. Casa Centrală a Armatei. Casa Oamenilor de Știință. Casa Scriitorilor. Casa Pionierilor. Casa «Științei».* □ *Pe lângă sistemul tarifar și de premiere, cefe-risții beneficiază de mari avantaje sub forma caselor de odihnă, sanatoriilor, spitalelor C.F.R., case de cultură.* GHEORGHIU-DEJ, CONF. C.F.R. 36. ♦ *Casă de nașteri* = maternitate. *Ce... casa de nașteri s-ar face aici pentru toate satele dîmprejur!* DUMITRIU, N. 236. *Casă de economii* = instituție la care se depun economiile spre păstrare și valorificare. *Casa de Economii și Consemnațiunii (C.E.C.)* = *Casă de ajutor reciproc* = asociație tovărășească constituită cu scopul de a da împrumuturi și ajutoare bănești membrilor ei, din resursele acumulate prin cotizații lunare. (Învechit) *Casă de sănătate* = sanatoriu. *Nu putea... să-l interneze într-o casă de sănătate.* PAS, Z. I 56. *Casă de nebuni* = ospiciu. *Casă de adăpost* = cabană.

6. (În regimul capitalist) *Întreprindere, firmă comercială. Casă de import.* ♦ *Specialitatea casei* = produs al unei întreprinderi, cu care aceasta își face reclamă, considerîndu-l superior produselor altor întreprinderi. — Pl. și: (regional) *căși* (DAVIDOGLU, M. 32, ȘEZ. II 10).

CĂSĂ², *case*, s. f. 1. (De obicei determinat prin «de fier» sau «de bani») *Dulap sau lădiță de fier în care sînt ținute banii, hirtile de valoare etc. Dumneata, cel puțin, îi fi ținînd banii la oraș, dar eu îi țineam în casa de fier la curte.* DUMITRIU, B. F. 54.

2. *Masa sau pupitru dintr-un magazin unde se achită costul cumpărăturilor.* ♦ *Ghișeu sau încăpere într-o întreprindere sau instituție, unde se fac încasările și plățile.* ♦ *Casă de bilete* = ghișeu unde se eliberează bilete de călătorie, de spectacol etc. *Bon de casă v. b o n.* ♦ *Suma de bani de care dispune la un moment dat casieria unei instituții sau întreprinderi.* ♦ Expr. *A face casa* = a stabili bilanțul încasărilor și plăților unei zile. ♦ *Plus (sau minus) de casă* = diferență rezultată în plus (sau în minus) la stabilirea încasărilor și plăților. *Registru de casă* = registru în care se trec sumele încasate și cele plătite.

— Scris și: (în trecut) *casă*.

CASCĂDĂ, *cascade*, s. f. *Torent de apă format de un șuvoi sau un rîu, care cade cu putere și cu zgomot de la o mare înălțime pe un perete de munte; cataractă¹. Trecuri peste opustul înalt în care vuia cascada.* SADOVEANU, O. I 405. *În zadar vîiește Cerna și se bate De-a ei stînci... Și-n cascade albe saltă.* ALECSANDRI, P. A. 73. ♦ Fig. *Acolo unde faurii-ciclopi frămîntă Cascadele de fier, cărbuni și jar...* TOMA, C. V. 241. *Curcubul se-ntinde cu mîrire... formînd cu strălucire Mărețe și frumoase cascade de cristal.* NEGRUZZI, S. II 133. ♦ Expr. *Cascadă de ris* = ris sacadat și prelungit.

CĂSCĂ, *căști*, s. f. 1. *Acoperămint pentru cap, făcut din oțel sau alt metal și căptușit în interior cu piele, pișlă sau plută; e purtat de obicei de militari în război sau de pompieri la incendii, pentru a apăra capul de lovituri.* *Văzură autocamioanele încărcate cu ostași, căștile, țevile puștilor mitraliere.* DUMITRIU, V. L. 67. *Niște copii, zărînd căștile și luciul baionetelor, prinseră a țipa.* CAMILAR, N. I 72. ♦ *Obiect de metal sau rețea de sîrmă ori de piele, folosit pentru protecția capului de către unii sportivi (automobiliști, motocicliști etc.) în timpul competițiilor, sau de unii muncitori (mineri, sonderi etc.) în timpul*

lucrului. ✦ Acoperământ pentru cap făcut din cauciuc și folosit de înotători pentru a nu-și uda părul.

2. Dispozitiv care servește pentru a asculta transmisiuni radiofonice sau telefonice; e alcătuit din unul sau două receptoare care se fixează la urechi cu ajutorul unui suport metalic.

CASCĂ-GURĂ s. m. și f. v. gură-cască.

CASCHETĂ, *caschete*, s. f. Un fel de șapcă de stofă, cu fundul larg și rotund și cu corozor (făcând parte de obicei din uniforma militarilor). V. *chipiu*, *șapcă*.

CASETĂ, *casete*, s. f. Cutie în care se păstrează bani sau mici obiecte prețioase. *Umbla cu caseta de bijuterii în mână*. DUMITRIU, B. F. 55. *Casetele lor doldora de giuvaericele...* PAS, Z. I. 156.

CASIÉR, -Ă, *casieri*, -e, s. m. și f. Persoană care are în seamă casa de bani, distribuirea și încasarea banilor și a hirtțiilor de valoare într-o întreprindere sau instituție. *Un casier dispăruse după ce-l înșelase c-o mare sumă de bani*. BART, E. 171.

— Pronunțat: -si-er.

CASIERIE, *casierii*, s. f. Încăpere într-o întreprindere sau instituție, unde se primesc, se păstrează și se distribuie banii.

— Pronunțat: -si-e-.

CASIERIȚĂ, *casierife*, s. f. Femeie care îndeplinește funcția de casier.

— Pronunțat: -si-e-.

CASÎNCĂ, *casînci*, s. f. (Mold., Bucov.) Broboadă de lână sau de mătase, împodobită pe margini cu flori brodate și franjuri. *Se ogîndi într-un geam potrivindu-și mai bine pe frunte horbota de la grimea, subt casîncea neagră de mătase*. SADOVEANU, P. M. 251.

CĂSNIC¹, *casnici*, s. m. (Rar, mai ales la pl.) Căsean. *Sedeau casnicii la lucru iarna*. ISPIRESCU, L. 285. *Stăpînul și stăpîna dau mîna cu noii casnici, ori cu vechii oameni ai casei*. EMINESCU, N. 141.

CĂSNIC², -Ă, *casnici*, -e, adj. 1. Care ține de casă sau de gospodărie. *Trebele casnice și ale statului în care Cantemir avusese parte... nu-l putură înturna de la ocupațiile literare*. NEGRUZZI, S. II 146. ✦ *Industrie casnică* = activitate de prelucrare a materiilor prime la domiciliul producătorului, în cadrul unor procese de muncă simple și cu mijloace neevoluate.

2. (Despre persoane) Care duce o viață retrasă, care își petrece timpul liber acasă, în familie.

CĂSNICĂ, *casnice*, s. f. Femeie care se ocupă numai cu gospodăria, care nu este salariată; gospodină.

CASOLĂTĂ, *casolete*, s. f. (Franțuzism) Vas în care se ard mirodenii. *Ard în casolete flori de plantă-aromatică*. ALECSANDRI, P. III 87.

CĂSSĂ s. f. v. casă².

CAST, -Ă, *caști*, -ste, adj. Virtuoz, pur, neprihănit, nepătat. *Eu cred că nu-i nici una Cu păcate! Cea mai castă Treacă-ntii!* COȘBUC, P. I 73. «*Divă*», care nu cunoștea moravurile caste ale publicului brăilean, apare pe scenă într-un costum abracadabrant. CARAGIALE, O. III 10.

CASTĂN, *castani*, s. m. 1. Arbore originar din sud-estul Europei și din Asia, cu frunze simple, alungite și cu fructe comestibile; crește și la noi, în unele regiuni muntoase ale țării (*Castanea sativa*).

2. (Și în formele *castan-sălbatic* și *castan-borcesc*) Arbore mare, cu frunze compuse, cu flori albe sau roșcate dispuse în panicule și cu fructe necomestibile (*Aesculus hippocastanum*). *Alee de castani*. □ *Văd iarăși castanii și*

plonii. Prin ramuri suspine străbat. Acum cu sfială m-a propții De banca pe care ai stat. TOPÎRCEANU, B. 80.

CASTĂNĂ, *castane*, s. f. Fructul castanului, de formă rotundă, cu coaja tare de culoare cafenie, închisă până la maturitate într-un înveliș țepos. *Frunză verde trei castane*. SEVASTOS, C. 112. ✦ *Expr.* A seoate castanele din foc (sau din spuză) cu mîna altuia = a se folosi de ajutorul altuia pentru a îndeplini, în folosul propriu, un lucru primejdios sau riscat. *M-am făcut soldat, voluntar; am fost în Serbia; am văzut că noi ne batem și murim, iar cei mari scot din spuză castane cu mîinile noastre*. CONTEMPORANUL, VI 49.

CASTANIETĂ, *castaniete*, s. f. Instrument (răspîndit mai ales în Spania) pentru acompanierea dansului și a muzicii; este format din două bucățele de lemn sau de fildeș, care se prind de degete și care, fiind lovite una de alta, produc un sunet sec și clar.

— Pronunțat: -nie-.

CASTANIU, -ÎE, *castanii*, adj. (Despre părul oamenilor sau, mai rar, al unor animale) De culoarea castanei, cafeniu; (rar despre ochi) căprui. *Ai părul castaniu, cum îl avea bunica*. STANCU, C. 135. *Ai văzut o dată pe un domn cu pălărie mare, cu lavalieră neagră, cu mustață scurtă, castanie*. PAS, Z. I. 286. *Îi rămăseseră tot frumoși ochii mari castanii*. SADOVEANU, M. C. 62.

CĂSTĂ, *caste*, s. f. Fiecare dintre grupurile sociale închise și exclusiviste, strict delimitate prin originea comună, profesiunea și privilegiile deosebite ale membrilor ei, în care este împărțită societatea în India și în alte țări orientale; p. e x t. grup social închis, care își păzește interesele și privilegiile. *Ultimii treizeci de ani au fost ani de lupte crîncene... împotriva regimurilor antipopulare sprijinite de caste militare și de marii latifundiarî semi-feudali*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 4/1. ✦ *Spirit de castă* = spirit îngust, închis, exclusivist.

CASTÉL, *castele*, s. n. 1. Casă mare medievală, prevăzută cu turnuri și creneluri, înconjurată cu ziduri și cu șanțuri, servind ca locuință fortificată seniorilor feudali; fortăreață, cetățuie; (astăzi) casă mare și luxoasă, imitînd arhitectura medievală. *În marginea dinspre pădure a satului răsăr din pieptul unui deal zidurile înalte și roștiate ale măreștilor castel*. VLAHUȚĂ, O. A. I 145. *Stă castelul singuratic, ogîndindu-se în lacuri*. EMINESCU, O. I 152. *Ce castel e acesta? Înt ebă Sobiețchi cînd, ridicînd capul, zări pe sprînceana dealului înălțîndu-se trufașă dinaintea lui cetățuia Neamțu*. NEGRUZZI, S. I 168. ✦ *Expr.* *Castele în Spania* = visuri irealizabile, planuri fantastice; himere.

2. (În *expr.*) *Castel de apă* = construcție specială, de obicei de beton armat, în care se fac rezerve de apă, în vederea alimentării, prin conducte, a unei fabrici, a unei aglomerări umane etc.

CASTELĂN, *castelani*, s. m. Cel care stăpînește un castel (1) și care locuiește acolo. *Strecură în coburul din stînga scrisoarea castelanului de Katowice*. SADOVEANU, Z. C. 19.

CASTELĂNĂ, *castelane*, s. f. Proprietară a unui castel; soție a unui castelan.

CASITĂȚE s. f. Înșușirea de a fi cast; puritate morală, virtute, nevinovăție. *Gheorghe, bătrîmul, care era de o castitate proverbială, tăcea și lăsa să-și meargă lucrurile cursul lor*. HOGAȘ, H. 42. *Simțea că se duce... toată stricăciunea ce se depusese, în anii din urmă, peste inima lui bună, peste iubirea și castitatea copilăriei lui*. VLAHUȚĂ, O. A. III 22.

CĂSTOR, (1) *castori*, s. m., (2) s. n. 1. Mamifer acvatic rozător care trăiește în colonii, clădindu-și, pe marginea

rîurilor, locuințe făcute cu mare măiestrie; biber. *Mă gîndesc că așa au trecut* [cocoarii] și pe vremea cînd pe aici... castorii își făureau zăgaxuri în apa Voievodesei. C. PETRESCU, A. 307. *Frați, zise un castor Zidar de soțul lui, Eu asta socotesc: De mi-ați da ajutor, Să m-apuc să clădesc Zid tare de pămînt.* ALEXANDRESCU, P. 168.

2. Blana prețioasă a animalului descris mai sus. *Căciulă de castor.* ♦ Postav făcut din părul acestui animal. *Ai văzut ce potcapice au — de castor de cel mai bun și cu lustru pe dinsele.* HOGAȘ, M. N. 144.

CASTRĂ, *castres*, vb. I. Tranz. A extirpa (unui om sau unui animal) testiculele sau ovarele; a scopi, a jugăni.

CASTRĂRE, *castrări*, s. f. Acțiunea de a castra; scopire, jugănire.

CASTRĂVECIOR, *castraveciori*, s. m. Diminutiv al lui castravete. *După ce mîncară tocnița de pui cu castraveciori acri...* Toma, întrebat de Pavel, începu să povestească. V. ROM. februarie 1952, 138.

CASTRĂVETE, *castraveți*, s. m. Legumă de formă lunguiață și de culoare verde, care se consumă crudă sau murată, mai rar gătită; planta care produce acest fruct (*Cucumis sativus*). *Un borcan mare de lut, pentru castraveți murați, era așezat în colțul balconului.* BART, E. 105. *Cu mustăți în multe părți, Ca vrejul de castraveți.* TEODORESCU, P. P. 558. ♦ Expr. A vinde castraveți la grădinar (sau grădinarului) = a da explicații cuiva care se pricepe mai bine; a căuta să păcălești pe unul mai șiret decît tine. (Neobișnuit) A vinde castraveți = a spune fleacuri, nimicuri, minciuni. *Ce tot vinzi castraveți? bombăni el. Au mai trecut și alții pe-aici și tot așa băteau cîmpii.* PAS, Z. III 125.

CASTRÓN, *castroane*, s. n. Vas adînc (de obicei de porțelan) în care se aduce mîncarea (în special supă) la masă. *Te minunai de cîte lucruri bune vedeai că se aduc în castroane și pe tăvi.* PAS, Z. I 110. *Dadaca ne-a adus ciorba pe-o tablă, într-un castron mare.* SADOVEANU, N. F. 158. *Le-am făcut [copiilor] niște castroane mari de tablă.* SAHIA, N. 32.

CASTRONĂȘ, *castronașe*, s. n. Diminutiv al lui castron.

CĂSTRU, *castre*, s. n. (La romani) Lagăr întărit, tabără de pămînt sau de piatră, servind de cantonament stabil sau vremelnic trupelor.

CAȘ, *cașuri*, s. n. și *cași*, s. m. I. Produs alimentară preparat din lapte de oaie încheșat și stors de zer. *Am văzut cu ochii mei cum au fost închise în baracă două cașuri cît masa ceea.* CAMILAR, N. I 318. *I-am adus caș nou frămîntat care știu că-i place.* SADOVEANU, N. F. 147. *Odată vine la el un cioban, c-un drăguș de caș, de să-l mîncîni și cu ochii.* RETEGANUL, P. III 7.

2. Substanță gălbuie-albicioasă care se formează în colțurile ciocului la puii de păsări. ♦ Expr. (Cu nuanță de ironie) A fi cu cașul la gură = a fi lipsit de experiență, nepriceput.

CAȘALÓT, *cașaloți*, s. m. Mamifer din ordinul cetaceelor, caracterizat prin dezvoltarea foarte mare a capului; se deosebește de balenă prin aceea că are dinți pe falca inferioară; trăiește în mările calde.

CAȘCAVĂL s. n. Specie de brînză fină făcută din lapte de oaie și avînd formă rotundă ca un taler sau ca o turtă groasă. O roată de cașcaval. □ *Prea se-nînde abonamentul lui ca cașcavalul prăjit.* CARAGIALE, O. I 183. ♦ Fig. *Pînă a nu mă mușca...* pofta de a gusta din cașcavalul bugetului, trăiam cum trăiam... greu, dar în oarecare huzur. ALECSANDRI, T. I 370. ♦ Expr. A intra în cașcaval = (ilustrînd moravuri ale regimurilor

trecute) a intra într-un post (de stat) foarte bănos, în care cineva se putea îmbogăți fără muncă. A se întinde la cașcaval = a avea năzuințe exagerate față de poziția sau de însușirile reale, a fi îndrăzneț.

CAȘĂTĂ, *cașete*, s. f. Capsulă mică făcută dintr-o foiță de amidon, care servește pentru a închide prafurile medicamentoase cu gust neplăcut, ușurînd astfel înghițirea lor.

CAȘEXIE s. f. Boală care se manifestă prin slăbirea întregului organism și a tuturor funcțiilor de nutriție.

CAȘMİR s. n. Țesătură moale și fină, făcută (la început) din lina caprelor de Cașmir (regiune în India). *De cîte ori pe prispă, în amurg, cînd se lăsa răcoare, nu i-a împrumutat tartanul ei de cașmir.* BASSARABESCU, V. 18. *Un divan cu trepte acoperit de cașmir ros de vreme, cu nenumărate perne, ținea peretele din fund.* ANGHELIOSIF, C. L. 75. *Are tata patru boi, Și din patru vinde doi...* Să-mi fac rochii de cașmir. ȘEZ. III 125.

CAT, *caturi*, s. n. I. Parte a unei clădiri cuprinzînd încăperile sau apartamentele situate pe același plan orizontal. V. etaj. *Trecură pe străzile cu case scunde, cu un singur cat.* DUMITRIU; B. F. 89. *Uneori caturile se dărîmă brusc și-nainte de vreme.* SADOVEANU, V. F. 110. *Ai niște palaturi Cu cîte patru caturi.* TEODORESCU, P. P. 132. ♦ *Catul de jos = parter. Catul de jos al caselor abia avea, pe ici pe colea, cîte o creștătură pe unde să intre aerul în beciurile-i boltoite.* ODOBESCU, S. I 126. *Catul de sus = (de obicei la clădirile compuse numai din două rînduri) parte a clădirii situată imediat deasupra parterului. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus.* EMINESCU, N. 37.

2. (În scrierea chirilică) Șir de litere așternute deasupra rîndurilor de care țîn și pe care le completează. *Hrisoavele scrise în slove cu trei caturi.* MACEDONSKI, O. III 119.

CATACLISM, *cataclisme*, s. n. Schimbare bruscă în caracterul și condițiile naturii și ale vieții pe o mare întindere a suprafeței pămîntului, sub influența unor procese atmosferice, tectonice sau vulcanice nimicitoare. *Talazurile încep să se potolească, mai păstrînd totuși în ele semnele cataclismului prin care au trecut.* BOGZA, C. O. 19. *Un foc poate fi adeseori un cataclism mai înspăimîntător decît un naufragiu.* BOGZA, A. I. 536.

CATACÓMBĂ, *catacombe*, s. f. (Mai ales la pl.) Galerie subterană care servea creștinilor din primele veacuri drept refugiu, drept loc de cult și de înmormîntare; p. ext. orice subterană în formă de coridor lung și îngust. *Ieșirăm din beciurile mănăstirii, ca din niște adevărate catacombe.* HOGAȘ, DR. 274. *Ciocanele spărgeau catacombele romanilor și cenușa lor o aruncau în vînt.* NEGRUZZI, S. I 203. *Sub biserica astă nouă sînt catacombele monastirii, în care se pun oasele morșilor cînd le dezgroapă.* NEGRUZZI, S. I 215.

CATADICSÍ, *catadicșesc*, vb. IV. In tranz. (Familiar sau ironic; mai ales în construcții negative) A găsi de cuviință, a socoti de demnitare (a să facă ceva). *O auzise însă, căci în pragul incintei catadicsi să le dea răspunsul.* PAS, L. I 282. *Aș putea spune că fișaca Leona niciodată nu catadicsese să intre în acest locaș înclinat pîntecului.* SADOVEANU, N. F. 23. *Cucoanașii din Ieși nici nu catadicșesc să se uite la bițele copile.* ALECSANDRI, T. I 137. ♦ Refl. (Rar) *Cucoana nu se mai catadicșese să caute de gospodărie.* ALECSANDRI, T. I 196.

CATAFĂLC, *catafalcuri*, s. n. Postament înalt pe care se așază sicriul unui mort sau, la comemorări, efigia unei persoane defuncte. *Pe catafalc întinsă, de flori împresurată, Stă albă și frumoașă. La cap îi ard făclii.* VLAHUȚĂ, P. 1.

CATAGRAFIĂ, *catagrafiez*, vb. I. Tranz. (Invechit) A înregistra; a inventaria. *Îi catagrafiau slujbașii: cum îi cheamă, cîți ani au, de unde sint.* PAS, L. I 145.

— Pronunțat: -fi-a.

CATAGRAFIE, *catagrafii*, s. f. (Invechit) I. Inventar. *Astfel, zi cu zi, i-a luat diamanticele și sculele și argintăria, și le-a pus la păstrare acasă la Hagi Cănuță; pe urmă a-nceput să vinză și de pîn lucrurile de preț ale casei, despre care... habar n-avusese să facă și el... o catagrafie.* CARAGIALE, O. III 37. *Să-mi facă mie Catagrafie, Parc-aș fi marfă de băcălie.* ALECSANDRI, T. I 111. *Întii și întii, pînă a nu se arunca în bolboacele etimologiei și a purismului, făcut-am de-amăruntul catagrafia bogăției sau a sărăciei limbii?* REUSSO, O. 81.

2. Recensământ. *Toate faptele cite se raportă la populațiune se constată prin două operațiuni administrative: catagrafiile sau recensamentele și rezumatele stării civile.* I. IONESCU, D. 66.

CATAIF, *cataifuri*, s. n. Prăjitură făcută din două straturi de tăitei foarte subțiri, prăjiți în unt și stropiți cu sirop, între care se pune frișcă. *Cine știe ca să facă... cataifuri și caimac?* ALECSANDRI, T. I 356. *Cataifurile treceau pe dinaintea lui fără măcar să le atingă.* NEGRUZZI, S. I 286.

— Pl. și: *cataife*.

CATALÉCTIC, *catalectice*, adj. n. (În metrica greco-latină, despre versuri) Care se termină printr-un picior incomplet.

CATALEPSIE s. f. Stare patologică caracterizată printr-o rigiditate bruscă a mușchilor și prin tulburarea funcțiunilor cerebrale.

CATALÉPTIC, -Ă, *cataleptici*, -e, adj. De catalepsie, privitor la catalepsie; atins de catalepsie. *Stare cataleptică.*

CATALICI s. f. pl. v. catalige.

CATALIGE s. f. pl. Două prăjini prevăzute cu câte un suport pe care se pun picioarele și care sînt folosite pentru a umbla la o înălțime oarecare deasupra solului (mai ales în locurile norioase); picioaroage. *Își întinde picioarele lungi cît catalige și face niște pași ca de uriași.* SADOVEANU, O. I 76. *După cîteva minute... și-a făcut apariția un om pe catalige.* SAHIA, N. 109. *Cînd mergea, gîndea că are catalige la picioare.* CONTEMPORANUL, I 405. ♠ Fig. O, *cocostirici, dragi păsări migrătoare... Am să vă văd și anul ăsta oare... Umblînd pe catalige de mărgean?* ANGHELIOSIF, C. M. II 73.

— Variantă: *catalici* (ALECSANDRI, T. 908) s. f. pl.

CATALITIC, -Ă, *catalitici*, -e, adj. De cataliză, care se produce prin cataliză. *Reacții catalitice.*

CATALIZĂ, *catalizez*, vb. I. Tranz. A accelera sau a încetini o reacție chimică cu ajutorul unor catalizatori; a produce o cataliză.

CATALIZATOR, *catalizatori*, s. m. Substanță care grăbește sau încetinește o reacție chimică fără ca ea însăși să se modifice.

CATALIZĂ, *catalize*, s. f. Acțiunea prin care se grăbește sau se încetinește o reacție chimică, cu ajutorul unor catalizatori.

CATALOG, *cataloge*, s. n. Caiet de dimensiuni diferite, conținînd o înșirare metodică de nume de persoane sau de obiecte, de obicei de același fel. V. *registru*. *Catalogul manuscriselor românești.* □ *De la 26 ianuarie 1841 pînă la sfîrșitul lui decembrie 1845 s-au ucis — după cataloage visteriei — acești lupi.* NEGRUZZI, S. I 282. ♠ (La școală servește la apel și la trecerea notelor elevilor) *Băieții alergau... ca să nu scape cetirea catalogului.* CONTEMPORANUL, III 615. *Din lecția cea mai bine pre-*

parată m-am ales cu un zero la catalog. DELAVRANCEA, H. T. 54.

CATALOGĂ, *cataloghez*, vb. I. Tranz. A înregistra într-un catalog (cărțile unei biblioteci, obiectele expuse într-un muzeu etc.). V. *clasa*.

CATALOGĂRE, *catalogări*, s. f. Acțiunea de a cataloga. V. *clasare*. *Catalogarea bibliotecii, începută de cîțiva ani, nu se mai isprăvea.* BART, E. 174.

CATAPETEĂSMĂ, *catapetesme*, s. f. (La bisericile ortodoxe) Despărțitura, împodobită cu icoane, dintre altar și restul bisericii. *Catapeteasma scliepa din zecile ei de icoane înșiruite și îmbrăcate în alamă sau suflate cu aur și argint.* DUMITRIU, B. F. 137. *Bouea creștină, a ei catapeteasmă De-un fulger drept în doură e ruptă și tresare.* EMINESCU, O. I 95. ♠ Fig. *A sărit în așchii răsăritul, Zările și-au spart catapeteasma.* BENIUC, V. 41. *Catapeteasma lumii în adînc s-au înnegrit, Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit.* EMINESCU, O. I 133.

CATAPLĂSMĂ, *cataplasme*, s. f. Pastă medicinală (pregătită din făină de muștar, de in etc. sau din buruienii fierte) care se aplică, de obicei caldă, ca remediu pe o parte bolnavă a corpului; oblojeală. *La han veni o femeie care spălă rana cu apă fiartă și-i puse deasupra o cataplasma de buruieni.* CAMIL PETRESCU, O. 551.

CATAPULTĂ, *catapulte*, s. f. 1. (În antichitate) Mașină de război, pusă în mișcare de frînghii, cu care se aruncau pietre grele asupra inamicului.

2. (Azi) Dispozitiv pentru lansarea planoarelor sau a avioanelor de la bordul navelor portavion.

— Pl. și: (1) *catapulturi* (COȘBUC, P. II 69).

CATĂR, *cataruri*, s. n. Inflamație a mucoasei unui organ, adesea însoțită de secreție. V. *guturai*.

CATARĂCTĂ, *cataracte*, s. f. Cascadă. *Stîncile, strîmtorile, cataractele pe care el [Oltul] le străbate spume-gînd... BOGZA, C. O. 337. Ca din bogăția apelor unei cataracte ce s-ar frînge în slăvi, ajungeau, în picuri largi, pînă la noi, carpenii cu frunza zdrențuită.* GALACTION, O. I 37. *Frumoasa... limpezime [a Rinului] în clipă turburată Se schimbă-n largi troiene de spume argintii... Formînd o avalanșă de cataracte mii.* ALECSANDRI, P. III 135.

CATARĂCTĂ, *cataracte*, s. f. Boală de ochi, provocată de tulburarea cristalinelor, care poate duce la pierderea vederii. V. *albătașă*. *Obiectivul [aparaturii]... a prins ce-a văzut pe retina lui, bun și rău, frumos și urît, ca un ochi operat de cataractă, ce se bucură de lumina ce i-o redă un operator.* ANGHEL, PR. 148.

CATARĂL, -Ă, *catarali*, -e, adj. Care e în legătură cu catarul, de catar. *Tuse catarală. Afeecțiuni catarale.*

CATARAMĂ, *catarama*, s. f. Inel sau pătrat de metal, de os etc., cu care se strînge sau se încheie o cingătoare. V. *pafăta*. *Ți-a dat catarama cu diamanturi de la mantaua lui.* NEGRUZZI, S. III 342. *Să ne dați... cîlji de după bldar, Să facem popii brăcinar; O țiră de aramă, Să-i facem și cataramă.* TEODORESCU, P. P. 180. ♠ Loc. a d. j. și a d. v. (Familiar) *La cataramă = zdrăvan, strășnic. Beție la cataramă.* □ *Toată ziua s-a făcut miliție la cataramă, în strigătele mari ale gradaților.* SADOVEANU, O. VI 183. *Combăteam la cataramă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 23. ♠ Expr. *Prieten la cataramă = prieten intim, nedespărțit.*

— Pl. și: *cătărămi* (CAMILAR, T. 71), *catărămi* (GALACTION, O. I 283).

CATĂRG, *catarge*, s. n. Stîlp de lemn sau tub metalic care se montează vertical pe o navă pentru a susține pinzele sau (la vasele cu propulsie mecanică) antenele de telegrafie fără fir. *În luptă-naintează-ntreaga clasă*

[muncitoare], *Ca vasul cu steag roșu la catarg*. BENIUC, V. 133. *Păsări de apă albe se înalță pe vârful catargelor*. SAHIA, N. 40. *Iar din umbra de la maluri se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spinzurate de catarg*. EMINESCU, O. I 154. ♠ (Poetic) *Catargurile negrilor brazii îi vor arăta de-a pururi cerul albastru sub care a trăit și a știut să-și alcătuiască viața ca un înțelept ce-a fost*. ANGHEL, PR. 59.

— Variantă: (învechit) *catárt, catarturi* (ODOBESCU, III 248), s. n.

CATÁRT s. n. v. catarg.

CATASTIF, *catastife*, s. n. (Învechit; azi arhaizant, familiar sau ironic) Registru, condică (de socoteli). *Părea om așezat, căci purta ochelari și scria într-un catastif*. SADOVEANU, B. 177. *Nu-i dă pe datorie, fiindcă mai e scris acolo la catastif și nu se înlesnește cam de mult să zvirle ceva și să-l mai scază*. REBEREANU, R. II 57. *Trebuie să te trecem la catastiful barierii*. ALECSANDRI, T. I 110. ♠ Expr. **A fi sau a avea** (pe cineva) însemnat (sau scris) în catastif (sau a trecut în catastif) = a ține socoteala, evidența faptelor, a manifestărilor cuiva; a urmări faptele cuiva spre a se răzbuna pe el. *Ala-i de-al ciocoilor, îl știu eu; cit a umblat dînsul fel și chip, să scape de gardă... Și eu îl am însemnat pe musiu Tache la catastiful meu*. CARAGIALE, O. I 49. ♠ Fig. *Ciabaniu ia legătura de răbușuri și înșiră de pe acest catastif al său care cite oi are și de ce fel are*. EMINESCU, N. 142.

— Variante: *catastifli, catastihuri și catastife* (DEAVRANCEA, S. 112, BĂLCESCU, O. I 122, PANN, P. V. II 145), *catasfiv* (DRAGOMIR, S. 36) s. n.

CATASTIH s. n. v. catastif.

CATASTIV s. n. v. catastif.

CATASTROFÁL, -Ă, *catastrofali*, -e, adj. Care produce o catastrofă; care are proporții de catastrofă; dezastruos. *Un incendiu catastrofal a izbucnit în plantații*. BARANGA, V. A. 14.

CATASTRÓFĂ, *catastrofe*, s. f. Eveniment tragic de mari proporții, întâmplare neașteptată cu urmări dezastruoase, nenorocire mare, dezastru. V. calamitate. *Împrejurarea în care ei și-au găsit moartea a fost, de cele mai multe ori, o catastrofă*. BOGZA, A. I. 78. *În urma catastrofei de la Drăgășani n-a mai rămas din armata grecească decât cete izolate*. GHICA, S. 115. ♠ (Glumeț) *M-am înfiorat la gândul că s-ar putea stîrni un vișor de ploaie; ar fi fost o catastrofă iremediabilă*. SADOVEANU, N. F. 57.

CATEDRÁLĂ, *catedrale*, s. f. Biserică în care serviciul religios este oficiat de obicei de un arhiepiscop. *În piața mare pavată cu pietre rotunde de rîu, între palatul administrativ și catedrala Sf. Vasile cel Mare, albă, subțire și veche, mulțimea cu ciomege, securi și furci zări un șir rar... de soldați în mantale cenușii*. DUMITRU, N. 102. *Este rugată să binevoiască a veni... la biserica catedrală*. NEGRUZZI, S. I 53.

CATÉDRĂ, *catedre*, s. f. 1. Pupitru (sau masă și scaun), așezat de obicei pe o estradă, pentru profesori, oratori, lectori etc. V. tribună. *Mi-am auzit numele pronunțat de venerabila barbă albă de pe catedră*. GALACTION, O. I 58. *El singur rămînea locului după catedrală lui ca îndărătul unui fragment de baricadă*. ANGHEL, PR. 80. *Mese rupte și catedre pe trei sferturi putrezite*. MACEDONSKI, O. I 273. ♠ Expr. **A vorbi** (ca) do la catedră = a) a vorbi ca un profesor (care vrea să te învețe), a se exprima în stilul caracteristic expunerilor didactice; b) (ironic) a vorbi afectat, cu aere de profesor.

2. Post în învățămînt, funcție de profesor. *Profesor numit (sau chemat) la catedrală. Șef de catedrală*. ☐ *Între timp, catedrala de la liceu a tăii se ocupase*. SAHIA, N. 60. *Avea o catedrală dobîndită prin concurs, la un gimnaziu din ca-*

pitală. VLAHUȚĂ, O. A. 433. ♠ (Învechit) *Curs. Două lecții pe zi, adică 24 de ceasuri de catedrală pe săptămînă*. GHICA, S. 252. ♠ Unitatea de bază într-o instituție de învățămînt superior, în cadrul căreia se desfășoară activitatea didactică și metodică, precum și activitatea de cercetare științifică în domeniul unei discipline sau al unei grupe de discipline înrudite. *Catedrala de istorie*. ☐ *Catedrele de științe sociale sînt menite să joace un rol de seamă în ridicarea nivelului ideologic al predării în toate disciplinele de învățămînt*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 56.

CATEGÓRIC, -Ă, *categorici*, -e, adj. Precis, fără echivoc, fără condiții sau alternative, hotărît; tranșant, necondiționat. *Ca și cum ar fi un revers al Ceahlăului, o categorică replică uriașei lui înălțimi... o vale acută, un fund de ocean din care s-au retras apele, se cască numaidecît*. BOGZA, C. O. 21. *Agricultura cere experiență, și experiența e categorică în privința asta*. REBEREANU, R. I 124. ♠ *Judecată categorică* = judecată care afirmă sau neagă o relație sigură, necondiționată între un obiect și o însușire a sa. *« Arderea este un proces chimic » este o judecată categorică*. ♠ (Adverbial) *Le-a declarat categoric că... rupe cu toată familia orice relație*. REBEREANU, R. I 29.

CATEGÓRIE, *categorii*, s. f. 1. Grup de ființe, de obiecte sau de fenomene de același fel sau asemănătoare între ele. *Limba nu poate fi trecută nici în categoria bazelor, nici în categoria suprastructurilor*. STALIN, PROBL. LINGV. 33. *Cercetex toate categoriile de pămînt sovietic la indemnul tînarului agronom*. SAHIA, U.R.S.S. 96. *Breslele se alcătuiu de oarecari slujbași mai mici ai țării și de deosebitele categorii ale burgheziei, locuitorilor din orașe și a moșnenilor și oame-nilor liberi*. BĂLCESCU, O. II 14. ♠ *Categorie istorică* = fenomen care se schimbă, care evoluează în legătură cu anumite condiții social-istorice. *Valoarea, ca și legea valorii, este o categorie istorică legată de existența producției de mărfuri*. STALIN, PROBL. EC. 23.

2. Noțiune logică fundamentală care reflectă realitatea obiectivă în modul cel mai general. *Materia, timpul, calitatea sînt categorii*. *Categoriile s-au format în procesul dezvoltării cunoașterii pe baza practicii sociale*.

CATEGORISÍ, *categorisesc*, vb. IV. T r a n z. (Familiar) 1. (Cu privire la obiecte, mărfuri etc.) A așeza după categorii, a pune pe categorii. V. clasa, clasifică.

2. (Cu privire la persoane) A califica, a caracteriza; p. ext. a aprecia (în chip nefavorabil), a vorbi de rău. *Își măsura noii mușterii*. — *Scursura iarmaroncelor! — îi categorisi pentru sine*. V. ROM. aprilie 1954, 132. *Spune tot ce vrei... și categorisește-mă cum poștești*. SADOVEANU, Z. C. 299.

— Variantă: (învechit) *catigorisi* (CARAGIALE, S. N. 30, ALECSANDRI, T. 1265) vb. IV.

CATEGORISÍRE s. f. Acțiunea de a categorisi.

CATEHÍSM, *catehisme*, s. n. 1. Expunere a principiilor religiei creștine în formă de întrebări și răspunsuri; p. ext. carte care cuprinde această expunere.

2. Fig. Lucrare în care se expune esența unei doctrine, a unei concepții. *Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catehism de virtute și de patriotism*. GHICA, S. 673.

CATÉNĂ, *catene*, s. f. 1. Șir de încrețituri ale scoarței pămîntului formate sub influența unor presiuni laterale; lanț.

2. Lanț de atomi legați între ei prin valențe simple sau multiple. *Catenă ciclică*.

CATERÍNCĂ, *caterinci*, s. f. (Pe cale de dispariție) Flașnetă. *Perechile se învîrteau dincolo, în ritmul unui vals somnoros, ce-mi aducea vag aminte de copilărie și de tînguirea caterincilor pe ulițele mărginașe*. C. PETRESCU, S. 106.

Teceea în cîrjă sprijinit Pe ulița pustie, Și-n caterincă ostentiv El învîrtea necontenit O veche melodie. IOSIF, PATR. 39.

CATERISĂ, *caterisesc*, vb. IV. T r a n z. (Cu privire la preoți, călugări etc.) A desțitui din funcție; a răspopi.

CATERPILĂR, *caterpilare*, s. n. Tractor puternic, pe șenile, folosit în special la lucrările de terasamente. *Dușu-mpinse tija și urni caterpillarul.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 165, 5/2.

CATETĂ, *catete*, s. f. Fiecare dintre cele două laturi care alcătuiesc unghiul drept al unui triunghi dreptunghic.

CATETOMETRU, *catetometre*, s. n. Aparat pentru măsurarea exactă a distanței verticale dintre două puncte.

CĂTGUT s. n. Fir fabricat din intestinul unor animale, întrebunțat în chirurgie la cusături.

CATIFEĂ, *catifele*, s. f. Stofă fină (de mătase, de lînă sau de bumbac), avînd dosul ca stofele obișnuite, iar fața cu peri deși și scurți făcînd la atingere impresia unei blăni. V. pluș. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur, acoperit de o pălărie de catifea neagră.* EMINESCU, N. 81. *Jiletică de catifea vișinie cu gătian de fir de jur împrejur.* GHICA, S. 150. *Peste dulama poloneză de catifea stacojie, aveau cabanița turcească.* NEGRUZZI, S. I 148. *↳ (Poetic) În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* EMINESCU, O. I 87.

CATIFELĂT, -Ă, *catifelați*, -te, adj. Care are înfățișarea, finețea sau moliciunea plăcută la pipăit a catifelei. *Era palid de tot și avea ochii frumoși, negri, catifelați, mari.* DUMITRIU, V. L. 18. *Doi ochi mari, melancolici, peste care se lasă din cînd în cînd... pleoapele cu gene lungi, catifelate.* SADOVEANU, P. S. 175. *Ne-am oprit sub crengile unui vișin încercat de flori catifelate.* SAHIA, N. 61. *↳ Fig. (Despre sunete sau voce) Plăcut, cald, mîngîietor.*

CATIGORIE, *catigorii*, s. f. (Învechit) Clevetire, defăimare, calomnie. *Auzi d-ta, așa batgiocură!... așa catigorie!* ALECSANDRI, T. 453.

CATIGORISĂ vb. IV v. categorisi.

CATIHEȚ, *catiheți*, s. m. Cel care preda altădată copiilor catehismul și tot ceea ce ține de religie; profesor de religie. *Tatăl meu ținea școala de catiheți, un fel de școală în care se învăța cîntările bisericești și ceva azbuche.* HOGAȘ, DR. II 150. *Trebuia să ducă dascălii poelcn catihetului de la fabrica de popi din Folticeni.* CREANGĂ, A. 81.

CATIHEȚIC, -Ă, *catihețici*, -e, adj. (Rar) Pentru catiheți, care ține de catiheți, de învășămîntul religios. *Auzim că Nică Oșlobanu s-a dus să învețe la școala catihetică din Folticeni.* CREANGĂ, A. 80.

CATHISĂ s. n. (Învechit) Catehism (1). *Alții, dintr-o răsuflare spuneau cu ochii închiși cele șapte taine din catihisul cel mare.* CREANGĂ, A. 84.

CATION, *cationi*, s. m. Atom (sau grup de atomi) încărcat cu sarcină electrică liberă pozitivă, care în timpul unei electrolize se deplasează spre catod.

— Pronunțat: -ti-on.

CATIR, *catiri*, s. m. Animal domestic, corcitură de măgar și iapă, steril, robust și rezistent, folosit la tracțiune. *Ne-am dus călare pe catiri pînă la portul Salonicului.* CARAGIALE, P. 68. *Pleacă Costea la Galați, Cu catirii-nșămărați.* TEODORESCU, P. P. 513. *↳ Fig. Om încăpățînat. Cu el nu te poți înțelege, e un catir.*

CATIRCĂ, *catirce*, s. f. Femela catirului. *În grajd de piatră întra, Pe catircă mi-o lua Și pe ea că-ncăleca.* PĂSCULESCU, L. P. 259.

CATOD, *catozi*, s. m. (În opoziție cu a n o d) Polul negativ al unei pile electrice.

CATODIC, -Ă, *catodici*, -e, adj. Care pornește de la catod; referitor la catod. *↳ Lampă catodică = lampă emițătoare de electroni. Releu catodic = aparat pentru producerea sau amplificarea oscilațiilor electromagnetice, folosit în radiotelegrafice. Raze catodice = scurgere de electroni emiși de catod, observată la descărcări electrice în tuburi cu gaz rarefiat.*

CATOLIC, -Ă, *catolici*, -e, adj. Care ține de catolicism, care propagă catolicismul; (substantivat) adept al catolicismului. *Reacționarii spanioli au găsit în clerul catolic partizani fanatici.* BOGZA, A. I. 560. *Regele polon mergea la biserica catolică.* NEGRUZZI, S. I 180. *↳ Expr. A fi mai catolic decît papa = a fi exagerat (în ceea ce spune, crede sau face).*

CATOLICISM s. n. Confesiune creștină avînd o organizație bisericească în fruntea căreia se află papa de la Roma. *Interesații politicește să cîștige pe romîni la catolicism, Habsburgii au intensificat propaganda, folosind în acest scop pe călugării iezuiți.* IST. R.P.R. 230.

CATRAFUSE s. f. pl. Lucruri casnice mărunte (aruncate, de obicei, în dezordine); calabalic. *Cînd ajunseră la căruță, o pisică... zvîcni din catrafusele ce se găseau amestecate în chilna de dinainte.* SADOVEANU, P. M. 238. *Nimic nu lipsea. Toate catrafusele își aveau vîtaful lor.* ISPIRESCU, L. 354. *↳ Expr. A-și lua (sau a-și strînge) catrafusele = a-și împacheta (cam fără voie) tot ce are pentru a pleca, a se pregăti (făcîndu-și bagajele) de plecare; a se căra, a o șterge. Luați-vă catrafusele și începeți a vă cărăbăni de la casa mea.* CREANGĂ, P. 270. *Într-o dimineață, pe la toacă... mi-am luat catrafusele și am spălat puțina.* ALECSANDRI, T. I 310.

CATRÂN s. n. 1. Lichid viscos, mirositor, de culoare brună sau neagră, obținut prin distilarea petrolului, a cărbunilor sau a lemnului, care se întărește în contact cu aerul și cu care se ung corăbiile, funiile de corăbii, scîndurile etc. ca să nu putrezească. V. gudron. *Pămîntul... înghîși palatul într-o prăpastie plină cu catran și smoală ce clocoțeau de fierte ce erau.* DELAVRANCEA, S. 103. *Aușchia era senin... și d-odată să bolovănîră nori negri cum e catranul.* DELAVRANCEA, A. 107. *↳ Expr. A se face catran (de minie) = a se mînia tare, a se înfuria, a se face foc (de minie), a se cătrăni. (În comparații și metafore) Noaptea e neagră catranul.* SADOVEANU, P. M. 93.

2. Fig. Supărare mare, amar, venin. *Are catran la inimă. (În comparații) Pufăie din țigară și pornește cu sufletul catran.* PAS, Z. I 136.

3. (Popular, în expr.) Catran de... = foarte, extrem de... , al dracului de... , afurisit de... *Catran de scump.*

— Variantă: cătrân (GHICA, S. 41, BUDAI-DELEANU, T. 317) s.n.

CATRÉN, *catrene*, s. n. Strofă de patru versuri. *Multe poezii ale lui Eminescu sînt alcătuite dintr-o succesiune de catrene.* *↳ Mai am un vers s-adaug la cel dintîi catren.* ANGHEL-IOSIF, Ç. M. I 113.

CATRÎNȚĂ, *catrințe*, s. f. Obiect de îmbrăcăminte din portul național al femeilor romînce, ținînd locul fustei și constînd dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă țesută în casă și împodobită cu flori sau cu motive naționale. V. fotă, opreag, șorț, vilnic, zădie. *Stăpîna casei... își netezește catrința.* EMINESCU, N. 141. *Minunată idee!... mă duc să-mi pun catrința.* ALECSANDRI, T. I 264. *La mama purtam rochișă, La bărbat n-am nici catrința.* ȘEZ. III 60.

— Variante: (regional) cătrînță (HODOȘ, P. P. 121), cetrînță (ODOBESCU, S. I 418) s. f.

CAŢAVEICĂ, *caŷaveici*, s. f. Haină ţărănească purtată de femei, cu mâneci largi şi lungă pînă aproape de genunchi, uneori îmblănită; scurteică. *Purta caŷaveică de vulpe cu ŷafa albastră*. SADOVEANU, P. M. 56. *Era îmbrăcată într-o caŷaveică din petice toată*. VLAHUŢĂ, O. A. 91. *O să-mi ŷac un pieptar mie, şi femeii o caŷaveică*. NEGRUZZI, S. I 32.

CĂŢĂ¹, *caŷe*, s. f. (Regional) Băt lung cu un cîrlig la vîrf, cu care ciobanii prind oile. *Ia cară-te cu bine, Pin'nu-n-cară caŷa pe tine*. PANN, P. V. III 144. *Chiar cu-n lup de mă-nţlînesc, Cu-această caŷă îl lovesc*. TEODORESCU, P. P. 111.

— Pl. şi: *căŷi* (TEODORESCU, P. P. 75).

CĂŢĂ², *caŷe*, s. f. (Familiar) Persoană rea şi cicălititoare, care vorbeşte într-una (bîrfînd), căreia nu-i mai tace gura; gură rea. *Pascu nu ŷtia cum s-o împăce, dar oalaga se holba la el — caŷă cu plisc*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 131. \diamond *Expr.* A se pune caŷă pe capul cuiva = a stăruii mult pe lîngă cineva.

CAUC¹, *cauce*, s. n. I. Acoperămint de cap, înalt, rotund, făcut din pielă, purtat în trecut de boieri şi de femei, de boiernăşi şi de cei care îi slujeau. *Coana Frosa, în rochie cărămizie cu flori turceŷti, şi cu cauc pe cap*. BASSARABESCU, V. 46. *La cap cu cauc... se primbla pe dinaintea băieŷilor înarmat c-o vargă lungă*. GHICA, S. 51.

2. Potcap purtat de călugări. *Întîlni un călugăraŷ, îi dădu veŷtimintele ei şi îi luă rasa şi caucul lui*. DELAVRANCEA, S. 258.

CAUC², *cauce*, s. n. (Rare) Căuŷ (I). (Poetic) *Nori ca niŷte tauri minăŷi să se adape cu lumină din caucul soarelui*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 122.

CAUCAZIÂN¹, -Ă, *caucazieni*, -e, adj. Care ŷine de Caucaz.

— Pronunŷat: *ca-u-ca-zi-an*.

CAUCAZIÂN², -Ă, *caucazieni*, -e, s. m. şi f. Persoană care face parte din populaŷia Caucazului.

— Pronunŷat: *ca-u-ca-zi-an*.

CAUCIUC, (2) *cauciucuri*, s. n. I. Produs industrial, elastic şi rezistent, fabricat dintr-o materie primă extrasă în formă de suc din trunchiul unor arbori tropicali, sau obŷinut pe cale sintetică. *Fantome prinse-n diafane jocuri Călcău mărunţ văzduhul, fără tropot, Ca cei ce poartă cauciuc la tocuri*. TOPÎRCEANU, B. 92. *I-am dus băieŷelului o mînge foarte mare de cauciuc şi foarte elastică*. CARAGIALE, M. S. 11. \diamond *Cauciuc vulcanizat v. vulcanizat*.

2. Anvelopă (pneumatică) care îmbracă roŷile automobilelor, tręsurilor, bicicletelor etc. *Brigadierul grăbi mersul maŷinii, zorînd-o ca într-un zbor. Cauciucurile ŷiŷiau înăbuŷit peste pietriŷ şi praŷ*. MIHALE, O. 467. *Fără zgomot de roate, pe cauciucuri trase în trap sprinten de cai negri... trăsură... intră în mulŷime*. DUMITRIU, B. F. 32.

— Pronunŷat: *ca-u-ciuc*.

CAUCIUCĂŢ, -Ă, *cauciucaŷi*, -te, adj. Acoperit sau împregnat cu cauciuc. *Pînză cauciucată*.

— Pronunŷat: *ca-u-ciuc*.

CAUDÎNE adj. f. pl. (Numai în *expr.*) A treeu sub furcile (sau sub furci) caudine = a impune condiŷii umilitoare (după o înfrîngere totală). *S-ascundă truŷaşul lor chip în togă, plîngînd de ruŷine I-om trece sub furci caudine*. COŷBUC, P. I 155.

CAUŷTIC, -Ă, *cauŷtici*, -e, adj. I. (Despre substanŷe chimice) Care arde, roade, distruge ŷesutul animal şi vegetal. *Sodă cauŷtică*.

2. Fig. Muŷcător, satiric, de o ironie răutăcioasă. *Observaŷie cauŷtică*.

CAUŷTICITĂŢE s. f. (Rare) I. Proprietate a substanŷelor de a fi caustice.

2. Fig. Tendinŷa sau faptul de a ironiza cu răutate, de a fi sarcastic.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUTĒR, *cautere*, s. n. Mic instrument chirurgical de metal, în formă de bastonaŷ, de obicei cu vîrf ascuŷit, care, încălzit în foc sau prin curent electric, serveŷte la cauterizare. *V. termocauter, electrocauter*.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUTERIZĂ, *cauterizez*, vb. I. *Tranz.* (Cu privire la răni, la ŷesuturi bolnave etc.) A arde cu cauterul sau cu o substanŷă caustică, pentru a dezinfecta sau a vindeca.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUTERIZĂRE, *cauterizări*, s. f. Acŷiunea de a cauteriza.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUŢIUNE, *cauŷiuni*, s. f. Obiect sau sumă de bani pe care cineva o dă în păstrare altuia, drept garanŷie că ŷi va îndeplini o obligaŷie luată faŷă de acela; p. ext. garanŷie, cheazăŷie.

— Pronunŷat: *ca-u-ŷi-u-*.

CAUZĂ, *cauzez*, vb. I. *Tranz.* A fi cauza unei întîmplări (în special neplăcute, rele), a pricinui, a produce, a provoca. *Grîndina a cauzat pagube*.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUZĂL, -Ă, *cauzali*, -e, adj. De cauză, care se referă la o cauză. \diamond *Propoziŷie cauzală* = propoziŷie secundară care arată cauza acŷiunii din propoziŷia regentă sau dintr-o propoziŷie coordonată. *Conjunŷie cauzală* = conjunŷie care introduce o propoziŷie cauzală.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUZALITĂŢE s. f. Formă de interdependenŷă generală a fenomenelor lumii obiective, în care existenŷa fiecărui fenomen e condiŷionată de alt fenomen. *Admiterea legilor obiective, a cauzalităŷii şi a necesităŷii obiective în natură, apare cu desăvîrŷire clar la Engels*. LENIN, MAT. EMP. 171.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUZATIV, -Ă, *cauzativi*, -e, adj. (Numai în *expr.*) *Verb cauzativ* = verb factitiv, v. factitiv.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUZATOR, -OĂRE, *cauzatori*, -oare, adj. Care cauzează, pricinuieste, provoacă ceva. *Leziuni cauzatoare de moarte*.

— Pronunŷat: *ca-u-*.

CAUZĂ, *cauze*, s. f. I. Fenomen care precedă ŷi, în condiŷii determinate, provoacă apariŷia altui fenomen, căruia îi serveŷte ca punct de plecare, între cele două fenomene stabilindu-se un raport strîns de interdependenŷă; pricină. *Căldura este cauza dilatării corpurilor*. \square *Dezvoltînd genialele teze ale lui Marx şi Engels, Lenin şi Stalin au analizat în profunzime şi au scos la iveală în mod concret cauzele războaielor în condiŷiile imperialismului*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 215. *Una din cauzele principale ale vieŷii îndelungate ale artei clasice este faptul că ea reflectă profund şi just orînduirea socială, lupta de clasă*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 334, 4/3. *Această revoluŷie nu avu drept cauză turburările din Europa, ci numai drept ocazie*. BOLINTINEANU, O. 311. \diamond *Loc. conj.* Din cauza... = datorită... din pricina... Din cauza aceasta (sau din această cauză) = din pricina aceasta. *Tata nu mai soseŷte. Din această cauză, mama devine din ce în ce mai tăcută*. SAHIA, N. 48. *Din cauza de...* = din motiv de..., pentru. *Am lipsit din cauză de boală. Din cauză că...* =

pentru că, fiindcă, deoarece. Din ce (sau din care) cauză? = pentru ce?

2. Problema de mare amploare socială, care interesează și preocupă o colectivitate largă de oameni și pentru a cărei apărare și punere în valoare se duce o luptă susținută. *Un artist... simte de obicei mai profund și poate fi deci mai capabil să exprime și să servească o cauză.* ANGHEL, PR. 186. *Arta a servit întotdeauna marile cauze sociale...* IONESCU-RION, C. 105. *Mai mulți juri patrioși și devotați cauzei naționale, avind în frunte unii pe d. Ipătescu, alții pe bravul cadet Andreescu, și în calea [colonelului Solomon] și acest din urmă îl face prizonier în numele poporului.* BOLINTINEANU, O. 250. ♦ (De obicei urmat de determinări în genitiv) *Pacea va fi menținută și consolidată dacă popoarele vor lua în propriile lor mâini cauza menținerii păcii și o vor apăra pînă la capăt.* STALIN, I. PRAV. 1951, 14. *Omenirea progresistă și răbitoare de pace privește cu drept cuvînt politica Partidului Comunist al Uniunii Sovietice — politică de întărire continuă a Statului sovietic, a economiei și culturii sale — drept un aport hotărîtor la cauza apărării păcii și libertății popoarelor.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 8. *Aplicarea întocmai și pînă la capăt a politicii partidului este cauza întregului popor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2704. ♦ *Expr.* În cunoștință de cauză = cunoscînd bine chestiunile despre care este vorba. *A face cauză comună (cu cineva) = a-și uni interesele cu ale altuia. Se vede treaba că și ceferiștii fac cauză comună cu ei [cu țărani răsculați].* DUMITRIU, B. F. 86.

3. Afacere pentru care cineva se înfașează înaintea judecării; pricină, proces. *Am o cauză la judecătore.* ♦ (Azi mai ales în expr.) *A avea cîștig de cauză (într-un proces, într-o discuție etc.) = a cîștiga, a învinge. A da (cuiva) cîștig de cauză = a se pronunța în favoarea cuiva, a-i da dreptate. A pune (pe cineva) în cauză = a implica pe cineva într-o afacere (judiciară). A scoate (pe cineva) din cauză = a recunoaște că cineva nu are nici un amestec într-o afacere (judiciară). (A fi) în cauză = (a fi) interesat într-o chestiune (judiciară). Cei în cauză s-au prezentat să-și spună cuvîntul.*

— Pronunțat: ca-u-.

CAVAF, *cavafi*, s. m. (Învechit și arhaizant) Pantofar, cizmar; negustor de încălăminte de calitate inferioară. *Bătrînii mei, Tinichigii, cavafi, croitori, Meșteri din tîrguri apuse.* BANUȘ, B. 83. *Neamul Ulmăzeștilor se trage dintr-un cavafi.* STANCU, D. 239. *Săpunari și luminări de pe la Bărație... cavafi din gura pieței... minau înspre centrul orașului.* D. ZAMFIRESCU, R. 5.

CAVAL¹, *cavale*, s. n. Fluier mare ciobănesc, făcut din lemn de paltin sau de alun. *În zori mă duc pe o margine de rîu și stau și scot cavalul de la brîu.* COȘBUC, P. I 288. [Zăpada] prin aer se propagă ca un vis de primăvară *Ce-ar zîmbi din flori de pierșic și răsunit de caval.* MACEDONSKI, O. I 163. *Și cavalul tît s-aude De departe, trist și vag; E o doină de la stîna.* DEMETRESCU, C. 56. *Merg pe cale Tot cîntînd, Din cavale Șuierînd.* TEODORESCU, P. P. 679.

CAVAL², *cavaluri*, s. n. Șanțuleț prin care trece apa între răsadnițe și straturi de legume. *Mai era mult de lucru la cavaluri și trebuiau pregătite ogoarele de porumb.* SADOVEANU, P. M. 242.

— Pl. și: cavale.

CAVALCĂDĂ, *cavalcade*, s. f. Plimbare călare, făcută de un grup de persoane; goană, fugă, alergare (cu caii). *S-a făcut o cavalcadă zgomotoasă pe strada principală, sculînd lumea din somn.* BĂRT, E. 205. *Bat albe musulmuri ca zmeiele din coadă, Și tremură din goană babilonii de pene, De-ai crede că-i o trupă de struți în cavalcadă.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 146. ♦ Grup de persoane care fac împreună o plimbare călare. *Cavalcada fugea cotit, iepurește, pe valea cealaltă.* SADOVEANU, Z. C. 24. *Găsesc*

numai că uneori tu ai prea multă plăcere a vedea cum trec cortelele și cavalcadele reginei. NECRUZZI, S. III 279.

CAVALÉR, *cavaleri*, s. m. I. (În organizația feudală din Apus) Nobil cu o situație militară înaltă, conșințit pentru luptă, de rege sau de un reprezentant al lui, în cadrul unei ceremonii speciale care a variat după țări și epoci; (urmat de determinări, în unele țări și astăzi) membru al unui ordin militar-religios, întruind toate atribuțiile care decurg din această situație. *Se înclinase în fața ei ca un cavaler din vechi timpuri.* SADOVEANU, N. F. 15. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul.* EMINESCU, O. I 152. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* EMINESCU, O. I 146. *De pe zalele-aurite Se cunos că-s cavaleri.* NEGRUZZI, S. II 78.

II. 1. Om plin de abnegație, generos și nobil. (Adjectival) *Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela ce umilit fi-l cer.* EMINESCU, O. I 91.

2. Bărbat care însoțește o femeie în societate. *Și-și fi cavalerul nostru pe la grădini, pe la teatru, pe la baluri.* ALECSANDRI, T. I 272.

3. Bărbat necăsătorit, holtei, burlac. *Cavalerii invitau la un vals pe noile lor cunoștințe.* VLAHUȚĂ, O. A. III 3. *Țineți-vă frumos și nu fiți așa de posomorîte, c-au să vie cavalerii să vă poștească [la dans].* ALECSANDRI, T. I 160. ♦ *Cavaler de onoare = tînăr care însoțește pe miri la cununie.*

4. (Urmă de determinări în genitiv) Membru al unui ordin onorific, posesor al anumitor decorații.

CAVALERESC, -EĂSCĂ, *cavaleresci*, adj. De cavaler; vădînd un caracter deschis, curajos, generos, plin de atenție. *Laurent era un caracter independent și cavaleresc.* GHICA, S. 431.

CAVALERESTE adv. În felul cavalerilor, ca un cavaler; sincer, deschis, fără înconjur. *I-am spus cavalereste scopul venirii mele.* GALACTION, O. I 230.

CAVALÉRIE¹, (rar) *cavalerii*, s. f. Parte a unei armate care se compune din soldați călări; grup compus din astfel de soldați. *Printre cavalerii și artilerii se arătau, în goană scrișnînd, din negură, tancurile.* CAMILAR, N. I 8. *Intrase în cavalerie și cu mare greutate a stat și acolo citva timp.* CONTEMPORANUL, IV 299.

— Pronunțat: -ri-e.

CAVALÉRIE², *cavalerii*, s. f. (Învechit) Decorație (în grad de cavaler), ordin. *Au trimes cavalerii la 3 prefecti, Iancu, Axentie și Balint.* GHICA, A. 504. *Cu mare bucurie am primit înștiințarea că ai primit cavaleria sfintei Anei.* KOGĂLNICEANU, S. 42.

— Variantă: (rar) cūvîlărie (M. I. CARAGIALE, C. 10) s. f.

CAVALÉRIE s. f. (Învechit) Cavalerie¹, călărie. *Precum un lanț de valuri pe marea albăstrie, Cavalerimea-n limi se-ntinde pe cîmpie.* ALECSANDRI, P. II 158.

CAVALÉRIȘM s. n. Purtare, atitudine de cavaler; vitejie, lealitate, onestitate (v. *cavaler I*); amabilitate, bunăvoință (v. *cavaler II 2*). *Articulă cu slab protest, merit mai mult să-i evidențiez cavalerismul decît să fie crezut.* REBREANU, R. I 209. *Eu, nu-i vorbă, izbeam cu parul în dreapta și în stînga, dar asta numai așa de mintuală sau, cel mult, spre a mă mingia cu închipuirea că săvîrșesc cine știe ce mare ispravă de cavalerism medieval.* HOGAȘ, M. N. 186.

CAVALÉRIȘT, *cavaleriști*, s. m. Militar din arma cavaleriei.

CAVALIN, -Ă, *cavalini*, -e, adj. (Rar, mai ales în expr.) *Rasa cavalină = specia cailor, caii, v. c a b a l i n e.* *A făcut mari îmbunătățiri rasei cavaline.* I. IONESCU, D. 176.

CAVÁS, *cavași*, s. m. (Învechit și arhaizant) Agent de poliție; jandarm. *Stăpînul are mulți vrăjmași, Dar stau năvalnicii cavași*. TOMA, C. V. 46. *Nu ajunsesem bine pe deal acasă, cînd vine un cavas și mă cheamă*. GHICA, S. 427.

CAVATÎNĂ, *cavatine*, s. f. Mică arie lirică melo-dioasă, care intervine ca pasaj solo într-o operă.

CĂVĂ, *cave*, adj. f. (Numai în expr.) *Vină cavă* = nume dat fiecăreia dintre cele două vine care duc singele la inimă.

CAVERNĂ, *caverne*, s. f. 1. (Mai ales termen de geologie) Peșteră, grotă. *Caverne cu urme de viață preistorică*. □ *Ziduri naturale și masive de cavernă*. BOGZA, A. I. 171.

2. Căvitate cauzată de o boală într-un țesut organic (mai ales în plămîinii atinși de tuberculoză).

CAVERNÓS, *-oasă*, *cavernoși*, *-oase*, adj. 1. (Rar, despre un teren) Care prezintă caverne, peșteri, scobituri. *Munți cavernoși*.

2. (Despre voce și sunete vocale sau instrumentale) Care are un timbru gros, înfundat, înăbușit (ca și cum ar veni dintr-o cavernă). *Ce cauți aici singur? l-a întrebat înșirul cu o voce cavernoasă*. BOGZA, T. 76. ◊ (Adverbial) *Glăsuțul îi răsună cavernos, ca dintr-o groapă*. VLAHUȚĂ, N. 88.

CAVIĂR s. n. (Franțuzism rar) Icre negre.

— Pronunțat: *-vi-ar*.

CAVITĂTE, *cavități*, s. f. 1. Adîncitură, naturală sau făcută intenționat de om, într-un corp solid. *Căvitate a scripetelui*.

2. Spațiu gol în interiorul corpului omenesc, unde sînt situate anumite organe. *Căvitate toracică*. *Căvitate abdominală*. *Căvitate bucală*.

CAVÔU, *cavouri*, s. n. Construcție funerară constînd dintr-o încăpere, săpată de obicei în pămînt, în care se depun morții. *Lîngă zidurile năruite ale cetății se află cavourile... de marmoră, monumentale, tăcute și reci*. BOGZA, C. O. 189. *Ce frig de beciuri și cavouri...* LESNEA C. D. 23. *Tac toți ca mumii în cavou*. TOMA, C. V. 304.

CAZ, *cazuri*, s. n. 1. Împrejurare, circumstanță, situație. *Sînt însă cazuri fatale, cînd un om ce are cel mai mic simțiment de onor nu poate face altfel*. NEGRUZZI, S. I 212. ◊ *Caz de forță majoră* = situație în care cineva nu poate proceda așa cum ar vrea, din cauza unor împrejurări mai puternice decît voința sa. *Caz de conștiință* = împrejurare în care sentimentul datoriei îl obligă pe cineva să procedeze altfel decît cum ar vrea. ◊ *L o c a d v*. În cazul acesta sau în acest caz sau în (ori într-un) asemenea caz = în asemenea împrejurări, astfel stînd lucrurile, astfel prezentîndu-se situația. În tot cazul sau în orice caz = în orice împrejurare, orice s-ar întîmpla, chiar dacă ar fi așa. În caz contrar = dacă împrejurările vor fi altele, dacă se va întîmpla altfel. De la caz la caz = după împrejurări. ◊ *L o c c o n j*. În caz de... = în situația în care..., dacă s-ar ivi ceva neprevăzut. Afară de cazul = afară numai dacă... În cazul cînd... sau în caz că... = cînd s-ar întîmpla să..., dacă. ◊ *Expr*. A admite cazul că... = a presupune, a admite că... A face caz de ceva = a considera (prin exagerare) ceva ca un lucru foarte important, a acorda prea mare importanță; a comenta prea mult. A face caz de cineva = a scoate în evidență (în mod exagerat) calitățile, meritele cuiva, a prețui mult pe cineva.

2. Întîmplare (mai ales neprevăzută), eveniment, accident. *Un caz grav*. □ *La un caz cumva de neurcătură, Nu văd nici uși deschise, nici ferestre*. TOPÎRCEA NU, B. 96.

3. (Urmat de diverse determinări) Îmbolnăvire, boală (care produce îngrijorare, care necesită îngrijiri medicale). *Cazuri suspecte*. *Cazuri de pojar*.

II. Fiecare dintre formele prin care se exprimă diferitele funcțiuni sintactice ale substantivului, adjectivului, articolului, pronumelui și numeralului. *Subiectul stă în cazul nominativ*.

CAZĂ, *cazez*, vb. I. T r a n z. A instala (pe cineva) într-o locuință pentru un anumit timp. *Salariații trimiși la odihnă au fost cazați în condiții optime*.

CAZĂC, *cazaci*, s. m. 1. Persoană făcînd parte dintr-o populație rusă care a colonizat odinioară anumite regiuni periferice ale statului moscovit și care se bucura de oarecare autonomie, fiind obligată, în schimb, să aperse țara împotriva invaziilor străine.

2. Soldat din unitățile militare speciale de cavalerie, recrutate din populația descrisă mai sus. *Priveam Prutul cum curge și fereceam pe cazacul cu barbă lungă de la pichetul din cea parte*. NEGRUZZI, S. I 61.

CAZĂCĂ, *cazace*, s. f. Bluză femeiască sau bărbătească încheiată pe o parte, închisă la gît, cu mâneci largi și lungă pînă mai jos de talie. *Cîțiva [dintre excursioniști] sînt îmbrăcați în cazacă roșie*. SAHIA, U.R.S.S. 123.

CAZACÎNCĂ s. f. (Cor., rar) Căzăcească. *Începe a chiu prin iad și a juca horodincea și cazacincea*. CREANGĂ, P. 310.

CAZACIÔC s. n. Dans ucrainean, jucat într-un tempo care se accelerează treptat (v. c a z a c e a s c a); melodia acestui dans. *Un cîntec, la auzul căruia nici un rus... nu poate să nu joace: anume cazaciocul*. CONTEMPORANUL, VI 36.

CAZACLIU, *cazaci*, s. m. (Învechit) Negustor din ținutul cazacilor, care făcea odinioară negoț cu vinuri, cu blănuri etc. între Ucraina și Moldova. *Pelcelușe cumpăra, Pelcelușe brumării, Le vindea la cazaci*. TEODORESCU, P. P. 604. *Mult vinaș se trece, Că-l vinde Rădița, Rada crîșmărița, Și-l beau cazaci*, Negustori de vii. ALECSANDRI, P. P. 121.

CAZĂN, *cazane*, s. n. 1. Vas mare de metal (mai ales de aramă) întrebunțat în unele întreprinderi industriale, în gospodării particulare sau publice etc. pentru fierț bucate, pentru încălzit apă etc. *Porunci la niște credincioși ai săi ca să aibă pregătit la îndemînă citeva cazane cu smoală*. ISPIRESCU, L. 186. *Puse un cazan cu lapte să fiarbă pe foc*. ȘEZ, I 8.

2. Instalație compusă dintr-un focar și un sistem de țevi prin care circulă apa care, transformată în aburi, servește ca forță motrice. *Cazanul locomotivei*. □ *Filip a coborît la cazane*. SAHIA, N. 33. ◊ Instalație compusă dintr-un vas prin care trec o serie de tuburi în serpentină, servind la distilarea rachiului. *Se clatină și duzii din uliță de aburul cumplit, dulce, al cazanului de țuică*. DUMITRIU, N. 230.

3. (Geol.) Căldare (2). *Cazanele Dunării*.

CAZANGERIE, *cazangerii*, s. f. 1. Atelier de construit sau reparat cazane (2). *Prin instalarea de calorifere în halele secțiilor cazangerie, montaj și vagoane, majoritatea muncitorilor lucrează în timpul iernii la căldură*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2574.

2. Meseria cazangiuului. *Nituri care se întrebunțează în cazangerie*.

CAZANGIU, *cazangii*, s. m. 1. Meseriaș care fabrică, construiește sau repară cazane (2). *Amaric țipă fiecare schijă, Întreaga hală parcă năruind, Dar cazangii trec încet, cu grijă, Metalul îndărătnic mlădiind*. DRAGOMIR, S. 40.

2. Muncitor care supraveghează și alimentează cazanele generatoare de forță motrice. *Un cazangiu în sala de mașini a unui mare transatlantic.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 5/3.

CAZĂNIE, *cazării*, s. f. Predică. ♦ Carte care cuprinde anumite predici sau povestiri cu caracter mistic. *Cazanile lui Coresi.* □ *Și pîn'va veni aici, Să citească numai cazanii.* NEGRUZZI, S. II 75.

— Pronunțat: -ni-e.

CAZĂRE, *cazări*, s. f. Acțiunea de a c a z a; instalarea cuiva într-o locuință (de obicei) provizorie.

CAZARMANĂ s. n. (Cu sens colectiv) Totalitatea efectelor de pat pe care le primește un militar (la încazarmare).

CAZĂRMĂ, *cazărmi* s. f. Ansamblu de clădiri construite special pentru instalarea unităților militare. *Se știa că la cazarmă [Bălcescu] aduna pe lângă dînsul, în orele de recreație, mai mulți sergenți și soldați, cărora le povestea despre vitejii rominilor în luptele cu turcii.* GHICA, S. A. 141.

— Pl. și: *cazărmi* (VINTILĂ, O. 13).

CAZEINĂ s. f. Substanță albuminoidă care se găsește în lapte și care, coagulindu-se ușor, formează partea esențială din brînzeturii.

CAZEMĂTĂ, *cazemată*, s. f. Fortificație de beton armat sau de lemn și pămînt, care protejează personalul și armamentul aflat înăuntru de focul artileriei și de bombardamentele aeriene. *În fața pădurii se aflau șapte cazemate.* CAMILAR, N. I 241. ♦ *Încăperea blindată, pe vapoare, pentru instalarea tunurilor de calibru mijlociu.*

CAZIER, *caziere*, s. n. 1. (În expr.) *Cazier judiciar* = totalitatea însemnărilor făcute de justiție cu privire la antecedentele judiciare ale unei persoane (condamnări, cercetări penale etc.).

2. Dulap cu mai multe despărțituri sau sertare, în care se clasează hîrtii de afaceri, scrisori, documente etc.

3. (Tipogr.) Dulăpior în formă de raft, în care se așază casele cu litere.

— Pronunțat: -zi-er.

CAZINOU, *cazinouri*, s. n. (În societatea burgheză) Local public în stațiunile balneare și climaterice, cu restaurant, sală de spectacol și de dans, cu săli pentru jocuri de noroc etc. *În ochile cazinouri din țara noastră azi s-au deschis cantine și cluburi pentru oamenii muncii.*

CAZMĂ, *cazmale*, s. f. 1. Unealtă în formă de lopată, cu coadă de lemn și lamă de fier cu muchie ascuțită, care servește (fiind apăsată cu piciorul) la săpat pămîntul; (Mold., Transilv.) hîrleț. *Făt-Frumos... luă cazmaua, începu să sape și, pînă să însereze, dură două gropi adînci și destul de încăpătoare.* POPESCU, B. I 33.

2. (Mai ales în Mold.) Tîrnăcop. *De vreo lună în șir îl trăsesc [muntele]... Cu buzduganele năzdrăvane Schimbate-n cazmale, lopeți și ciocane.* DEȘLIU, G. 26. *Am umplut rîpăle, am retezat dîmburile din toamnă pînă primăvara... iarna, sfărîtam bolovanii cu cazmaua.* CAMILAR, TEM. 40. *Hîrlețe și cazmale scormoneau cu hărnicie pămîntul.* SADOVEANU, O. VI 20. *Vine și împăratul cu o mulțime de oameni cu cazmale ascuțite.* CREANGĂ, P. 256. ♦ *Cazma pneumatică* = mașină-unealtă funcționînd cu aer comprimat, întrebunțată la abatajul maselor de roci plastice sau la terenuri înghețate. ♦ Lovitură de tîrnăcop. *Numa din două cazmale scoase cîteva cărămizi.* ISPIRESCU, L. 372.

CAZNĂ, *cazne*, s. f. 1. Tortură, supliciu. *Arzînd între birne, vitele își încrîncenau picioarele, își răsuceau boturile în sus; unele gemeau ca-n cazna unei nemai-*

pomenite munci. CAMILAR, N. II 120. *Mai bine mă duc cît văd cu ochii, decît să rabd eu așa caznă și ocară... chiar la mine acasă.* RETEGANUL, P. III 40. *Fără judecată, fără nimic, îl băgară la pușcărie, spre a fi pus la cazne și apoi să-l piarză pre el.* ISPIRESCU, M. V. 7. ♦ Fig. Ceea ce produce suferință, chin. *Bun pentru acei ce aveau glas, [profesorul de muzică] era adevărată caznă pentru nenorociții fără glas.* CONTEMPORANUL, V. 1 198.

2. Asuprire, împilare, nedreptate. *S-au așezat amîndoi, unchiul și nepotul, cu caznele pe sat.* STANCU, D. 382.

3. Străduință, osteneală, trudă, încordare. *Aici [în școala din trecut] începe munca, ori mai bine cazna intelectuală.* GHEREA, ST. CR. II 339. ♦ Loc. adv. *Cu mare caznă* = cu greu, cu trudă, cu mare efort. *Cu mare caznă moș Petrache s-a limpezit.* POPA, V. 103.

CAZÓN, -Ă, *cazoni*, -e, adj. 1. (Ieșit din uz) De (la) cazarmă, propriu cazarmii, milităresc. *Spinările îmbrăcate în postav cazon, cenușiu, se adunară.* DUMITRIU, B. F. 81. *Un necunoscut, mărunt, cu vestmintele jumătate ostășești și cu spinarea încovoată, sub apăsarea unui uriaș sac cazon.* C. PETRESCU, S. 208. *Se vedea... doar mînerul și ciucurele galben, cazon [al baionetei].* SAHIA, N. 69.

2. (Peiorativ, cu referire la armata din trecut; despre oameni și manifestările lor) Aspru, rigid, lipsit de suplețe. *Ce rost a mai avut toată educația cazonă pentru mine?* CAMILAR, N. I 152. *Ce naiba, moșule, te știam că poți citeodată să fii și mai puțin cazon.* HOGAȘ, H. 94.

CAZUÁL, -Ă, *cazuali*, -e, adj. 1. Care are un caracter întîmplător, care depinde de împrejurări, se produce de la caz la caz, apare nesistematic, pe neprevăzute; accidental, fortuit.

2. Care arată cazul gramatical. *Dezinență cazuală.*

— Pronunțat: -zu-al.

CAZUALITĂTE, *cazualități*, s. f. (Rar) Calitatea, starea a tot ce are caracter cazual.

— Pronunțat: -zu-a-.

CAZUÁR, *cazuari*, s. m. Pasăre alergătoare din Oceania, asemănătoare cu struțul, ale cărei pene subțiri se întrebuințază ca podoabă.

— Pronunțat: -zu-ar.

CAZUÍST, *cazuști*, s. m. Persoană care stăpînește și aplică metodele cazuisticii, care se servește cu abilitate de argumente ingenioase și rafinate, logice în aparență, false în fond.

CAZUÍSTIC, -Ă, *cazuistici*, -e, adj. De cazuistică, referitor la cazuistică, bazat pe cazuistică. *Argumentare cazuistică.*

CAZUÍSTICĂ s. f. Parte a teologiei scolastice din evul mediu, care are drept obiect rezolvarea cazurilor de conștiință, folosind metoda disputelor subtile și (de obicei) de rea-credință, pentru a salva situații false sau dubioase; p. ext. ingeniozitate, dibăcie (în cele mai multe cazuri necinstită) în argumentarea unor teze false sau îndoielnice.

CĂ conj. 1. (Introduce propoziții subordonate a) (Introduce propoziții complementive) *Midora a jurat că nici n-a vorbit... despre asta.* CAMILAR, N. I 22. *Și zici că nu dorești nimica?* SADOVEANU, O. II 120. *Au înțeles cititorii că vorbesc despre artiști.* IONESCU-RION, C. 37. *Turturica ajunsese la împăratul-Verde și-l înștiințase că vine și Harap-Alb cu fata împăratului-Ros.* CREANGĂ, P. 277. *Știi că m-ai lăsat în locul tău și nu te îndoiești de sirguința mea.* NEGRUZZI, S. I 63.

b) (Introduce propoziții subiective; uneori după propoziții eliptice, exclamative) *E-al nostru veacul acesta de creșteri!... Dacă nici așa nu-i cîntec de dragoste, Care-i? Fîrșete că nu gingăciul alint Pe struna glîtarei.* CASSIAN, H. 19. *Așa-i c-a venit și rîndul*

meu? CREANGĂ, P. 54. Părea că-n somn un inger ar trece prin infern. EMINESCU, O. I 95. Prin grădină, pe cărare, Pagubă că-i iarba mare. JARNİK-BİRSEANU, D. 253.

e) (Introduce propoziții atributive) *Se culcă pe pragul uși, cu gând că n-o să poată nimeni intra fără să simtă ea.* ISPIRESCU, L. 30.

d) (Introduce propoziții cauzale) Căci, fiindcă, pentru că. *A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi, nu s-ar mai povesti.* ISPIRESCU, L. 1. *Grăim, doamnă, cătră tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* EMINESCU, O. I 149. *Ai să dai samă, doamnă! Imi zise, că lași pre bărbatul tău să ne taie părinții, bărbații și frații.* NEGRUZZI, S. I 147. *Se sfătuiră... Ca să mi-l omoare Pe cel moldovan, Că-i mai ortoman.* ALECSANDRI, P. P. 1. ♠ (După propoziții eliptice imperative) *Hai la culcuș, că se face ziuă.* CREANGĂ, P. 268.

e) (Introduce propoziții consecutive, adesea în corelație cu «așa», «atita», «prea») Încit, de. *Și-i atit de slabă puntea, Că-n ea nu te poți încrede.* COȘBUC, P. I 74. *Nevasta i-a murit; și-apoi I-a ars și casa; i-a trăsnit Deodată patru boi. Trăia la praguri și-n nevoi, Că-n urmă-a-mneunit.* COȘBUC, P. I 229. *Era un senin pe ceri și așa de frumos și cald afară, că-ți venea să te scalzi pe uscat, ca gămile.* CREANGĂ, A. 64.

f) (Introduce propoziții concesive; urmat de «și») Deși, cu toate că, măcar că. *Eu, babei mele, că merge pe douăzeci și patru de ani de când m-am luat cu dînsa, ... și tot nu i-am spus.* CREANGĂ, P. 122. *Cum naiba dor să nu-mi fie? Cînd și muntele, că-i munte, Și-nă are doruri multe.* JARNİK-BİRSEANU, D. 144.

g) (Introduce propoziții temporale) După ce, cînd. *Acum, că ne odihnim, pot să-ți povestesc întimplarea.*

2. (Adversativ, în expr.) Numai că = dar, însă. *Accept invitația, numai că voi veni singur.*

3. (Cu valoare de conjuncție copulativă, de obicei după un condițional) Și. *În sfîrșit, ce-or fi mai dondănit ei, și cît or mai fi dondănit, că numai iată, se face ziuă.* CREANGĂ, P. 255. *Mergeau nu prea mergeau, Că deodată se opreau Și pe iarbă s-asezau, De ospăt că s-a-pucau.* JARNİK-BİRSEANU, D. 312. ♠ (Popular, mai ales în enumerări, ca un fel de adaos ritmic) *Frunză verde de alună, Codreneaș cu voie bună Se urca în deal la stîină, Se urca și chiuia... Toți ciobanii că fugea!* ALECSANDRI, P. P. 87.

4. (Precedat de «nici») Nu. *Și nici că l-a mai putut ajunge.*

5. (Întărind o replică) Într-adevăr, așa e. *Că bine zici d-ta, mătușă; asta s-o facem.* CREANGĂ, P. 175. ♠ Expr. *Ba că chiar!* = nici vorbă! da de unde! *Poate era niscaiva aur? — Ba că chiar și tu ai gîcit!* DRĂGHICI, R. 98.

6. (În fraze exclamative, precedînd o negație, exprimă o părere de rău) De ce (nu)! cum (nu)! *A! că nu l-am putut eu ajunge!* = *Că nu curge cel izvor, Să mă pot spăla de dor!* JARNİK-BİRSEANU, D. 217.

7. Doar. *Da cum nu! Că nu mi-oi festeli eu minule!* CREANGĂ, P. 292. ♠ (Întărindu-l pe «doar») *Calului meu de pe atunci, cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele! — Că doar nu era să trăiască un veac de om.* CREANGĂ, P. 193. ♠ (Cu înțeles restrictiv în construcțiile) *Nu (sau nici) (doar) eu... Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspămint, Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pămînt.* EMINESCU, O. I 147. *Nu că mă laud, dar puteți întreba și pe comu... Cum, doamne iartă-mă, îi zic?* ALECSANDRI, T. I 103.

8. (Între în formarea unor loc. conj.) *Cum eu, după ce eu, măcar eu, pentru eu etc. v. c.*

CĂCI conj. 1. (Introduce propoziții explicative, adesea cu nuanță cauzală) Pentru că, deoarece, fiindcă. *Ne temem că nu te vei mai întoarce, rămii cu noi; căci ne zice*

gîndul că vei pieri. ISPIRESCU, L. 8. *Hai să fugim cu pluta ceea la frate-meu... zise Dumitru, căci plutele începuse a umbla.* CREANGĂ, A. 29. *Cînd l-au-de numai dînsul își știa inima lui, Căci copilul cu boboci era chiar copilul lui.* EMINESCU, O. I 84. *Eu îi cunosc pre boierii noștri, căci am trăit cu dîșii.* NEGRUZZI, S. I 138. *Marcu bea și nu prea bea, Căci amar grija-l rodea.* JARNİK-BİRSEANU, D. 489. ♠ (Înainte a unui citări, a unui proverb) *Nici tu nu ești de împărat, nici împărăția pentru tine; și decît să încurci numai așa lumea, mai bine să șezi departe cum zici, căci, mila domnului, «lac de-ar fi, broaște sînt destule».* CREANGĂ, P. 186. ♠ (Urmat de interj. «de» sau, regional, «dă») *Îi spune toate cu de-amîntul, căci dă, care om nu ține la viață?* CREANGĂ, P. 206.

2. (Rare) Că (6), cum! *Măi Păsărilă, iacătă-o-i, ia! colo, după lună, zise Ochilă; căci nu pot eu s-o ajung, să-i dau o scărmanătură bună!* CREANGĂ, P. 268.

CĂCIULĂR, căciulari, s. m. 1. Meseriaș care lucrează căciuli.

2. Om care poartă căciulă. *Răsări... umul cu căciulă ponosită repezită pe ceașă... — Unde te viri, mă grăzavule?... Căciularul se opri cu mirare.* PAS, L. I 256.

3. (Învechit) Infanterist în vechea armată romină. *Era bun camarad Panciu: cu el nu li se ura căciularilor niciodată.* SAĐOVEANU, O. VI 76. *Toți dorobații, toți căciulari, Romîni de vișă veche.* ALECSANDRI, P. A. 204.

CĂCIULĂ, căciuli, s. f. 1. Acoperămînt pentru cap (purta mai ales iarna), făcut din blană de oaie sau de alt animal. *Începu Făt-Frumos să strige: Stai, mă, să-mi iau căciula, că mi-a căzut din cap.* ISPIRESCU, L. 110. *Privitorii, cu căciulile în mină, îi urau drum bun.* CREANGĂ, P. 307. *Un cap cu plete... infundat într-o căciulă de miel.* EMINESCU, N. 33. *Bună ziua, căciulă (că stăpînu-tău n-are gură)! se zice, în bătaie de joc, unuia care intră în casă fără să salute. La așa cap, așa căciulă (= cum e omul, așa e și purtarea și faptele lui).* ♠ Expr. *A-și lua (sau a-și scoate) căciula = a-și descoperi capul în semn de salut sau de respect. Pe marginea șoselei doi oameni s-arătară... Și dricul ajungîndu-i, căciulile își luară.* MACEDONSKI, O. I 46. *Poși (sau trebuie, se eade etc.) să-ți scoți (sau să-ți iei) căciula în fața (sau dinaintea) lui, se spune pentru a arăta că avem respect sau consideraj față de cineva. A-i ieși cuiva pîrul prin căciulă = a) a i se urî așteptînd; b) a o duce greu; a sărăci. A fi (sau a se ști, a se simți) cu murea pe căciulă = a se simți vinovat. D-aia nu prea avea el coraj... că să știa cu musca pe căciulă.* STĂNOIU, C. I. 67. (Asta sau aia e) altă căciulă = (aceasta e) altceva, altă socoteală. *Las-o p-aia! Aia-i altă căciulă!... aia a fost la politică.* CARAGIALE, O. II 39. A schimba căciula = a schimba înțelegerea, părerea, vorba. A da cu căciula în cîini = a fi cu chef, a face nebunii, a-și face de cap. A scăpa căciula pe apă = a scăpa un prilej, a pierde un lucru fără voie. A purta căciula degenba = a fi prost. (Despre mîncări sau băuturi) (Bun de) să dai cu căciula-n cîini = foarte gustos. *De acolo plecam să încercăm alt vînaș; și-aducea el aminte de niște... șinge-de-iepure, să dai cu căciula-n cîini.* M. I. CARAGIALE, C. 60. ♠ Fig. Om, persoană, individ. *Plăteam de căciulă cinci franci pășunea.* DUMITRIU, B. F. 67.

2. Obiect în formă de căciulă (1) sau care servește de acoperămînt: a) apărătoare așezată deasupra unui coș sau a unui canal vertical pentru a preveni căderea unor corpuri străine în interiorul lui; b) partea superioară a ciupercii; c) căpăcelul de alamă al lămpii, pe unde iese flacăra fitilului.

CĂCIULI, căciulesc, vb. IV. Refl. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «la» sau «înaintea») A se ploconi în fața cuiva spre a obține ceva, a cere ceva în chip umil; a se pleca. *Voind să vad pe*

Alexandrescu la spătărie, unde era închis, mi-a trebuit să alerg o săptămână să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare, de la dorobanș pînă la vornicul cel mare. GHICA, S. 664. Decît să mă căciulesc, Mai bine să haiducesc! ALECSANDRI, P. P. 160.

CĂCIULIE, căciulii, s. f. (Regional) 1. Căpățîna de usturoi. Mai multe fete și flăcăi se adună la o casă, pe masă așază mai multe căciulii de usturoi. SEVASTOS, N. 4.

2. Măciulie de mac.

CĂCIULIRE, căciuliri, s. f. Faptul de a se căciuli; ploconire.

CĂCIULIȚĂ, căciulițe, s. f. 1. Diminutiv al lui căciulă.

2. Un fel de bonetă (mai ales de lină) purtată de femei și copii. Am cumpărat o căciuliță copilului.

CĂDEĂ, cad, vb. II. Intrans. I. 1. A se deplasa de sus în jos prin propria greutate, a se lăsa în jos, la pămînt; a pica. Semănătorul printre brazde lăsa sămînța lui să cadă. MACEDONSKI, O. I 61. Desfăcut Din pumnul strîns virtos, Spre-adîncuri, vîjînd în jos, Cuțitul a căzut. COȘBUC, P. I 231. ♦ Fig. Acuma tăceri lungi cădeau între un șir de vorbe schimbate și altul. SADOVEANU, O. IV 48. ♦ (Despre ploaie, zăpadă, grindină, fulger etc.) Țîntirîmul luminat de lună dormea sub zăpada căzută de curînd. ANGHEL, PR. 131. [Trăsnetul] în groaznica-i urgie Lucește, crapă, cade, detună-n vijelie Ș-un șir de copaci mîndri îi mistuie sub el. MACEDONSKI, O. I 252. De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci în somn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată. EMINESCU, O. I 96. Ah! E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă. EMINESCU, O. I 154. ♦ Fig. (Despre iarnă, ger, noapte, seară etc.) A se lăsa, a se apropia, a veni. Amurgul cădea. Turnurile fabricilor luceau în lumina roșatică a asfințitului. DUNĂREANU, N. 19. Noaptea cade-nutecată Pe cîmpie și pe munte. BOLINTINEANU, O. 9. ♦ (Despre soare) A coborî, a scăpa. Soarele cădea la vale și părea pe virful Bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri. EMINESCU, N. 50. ♦ (Despre ape de munte) A curge (repede), a coborî. Aud, tirziu prin noapte, pîraiele ce cad Cu vuiet de pe dealuri. COȘBUC, P. I 258. Zburdalnic de pe coaste, Gureșe pîraie cad. COȘBUC, P. I 261. Pe cînd cu zgomot cad Izvoarele-ntr-una, Alunece luna Prin vîrfuri lungi de Brad. EMINESCU, O. I 216.

2. (Despre părți ale unui organism: dinți, păr, fulgi) A se desprinde (din locul său), a se pierde. Părul meu de așteptare o s-albească sau să cadă. MACEDONSKI, O. I 71. De vorbit, nu poate vorbi, că masele și dinții i-au căzut. CREANGĂ, P. 52. Fata, care știa că de făcut treabă nu mai cade coada nimărui, își suflecă minicile, călcă lut și lipi captiorul. CREANGĂ, P. 287. Măi bade, de dorul tău Îmi tot cade părul meu. JĂRNİK-BİRSEANU, D. 88. ♦ (Despre frunze și flori) A se scutura. Căzuseră frunzele și nu erau verzi decît cei doi molifiți dir dreptul ferestrelor. SAHIA, N. 55. Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri, Flori de tei deasupra noapții Or să cadă rîndurînduri. EMINESCU, O. I 75. Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetetele-a doi copii. EMINESCU, O. I 179.

3. (Despre părți ale corpului sau despre obiecte legate, prinse, care continuă a fi, în parte, susținute) A se lăsa în jos (sau într-o parte), a atîrna; a se pleca. Fără să-mi fi fost somn, pleoapele-mi căzură peste ochi. HOGAȘ, M. N. 17. Capu-i cade pe-a lui umăr. EMINESCU, O. I 104. Părul său negru ca nori de ploaie De-a lung pe umeri neted cădea. ALECSANDRI, P. I 20. [Tinărul] era încins cu un șal roș cu flori din care o poală i se slobozea pe coapsa stîngă, iar capetele, ... cădeau apoi peste papucii lui cei galbeni. NEGRUZZI, S. I 16. Postelnicul lăsa să

cadă perdeaua pe care pîn-atunci sta incremenită mîna lui. NEGRUZZI, S. I 78.

4. A înceta de a mai sta vertical sau în picioare; a se răsturna, a se prăvăli. Cînd venea acasă, noaptea, tirziu, cădea ca butucul. CAMILAR, N. I 19. Furtuna filștie peste munți, iar în văile lor brazii cad unul după altul, smulși de ape sau de stîncile mari, rostogolite. BOGZA, C. O. 98. Fără șu dejuge boii, începe a tăia coparul, să cadă în car deodată. CREANGĂ, P. 46. Și în nesimțire cade pe-a jefului său spată. EMINESCU, O. I 95. Simșînd picioarele-mi slăbind, am închis ochii și m-am jînut de strană, ca să nu cad. NEGRUZZI, S. I 54. ♦ Expr. A cădea la (sau pe) pieptul (sau în brațele) cuiva. În brațele-mi întinse Să alergi, pe piept să-mi cazî, Să-ți desprind din creștet vîlul, Să-l ridic de pe obraz. EMINESCU, O. I 75. A cădea (holnav) la pat = a se îmbolnăvi greu. Ajunse acasă istovită, tremurînd... Căzu bolnavă la pat. BART, E. 238. [Baba] căzu la pat bolnavă de moarte. CREANGĂ, P. 13. A cădea în picioare = a ieși bine dintr-o situație grea. A cădea din (sau, regional, de pe) picioare (sau de-a-n picioarele) = a nu mai putea sta de oboseală, a fi mort de oboseală. (Rare) A cădea de-a pluta v. pluta. ♦ A se dărîma, a se surpa, a se năruși. (În forma de conj. cază) Ajunse să i se pară că stă să cază coliba pe ei. ISPIRESCU, U. 95. ♦ Fig. (Despre oameni) Mai odihnește-te, că într-o zi ai să cazî. ♦ Fig. (Despre guverne, legi, valori etc.) A-și înceta existența, a nu mai fi în vigoare. Iobăgia a căzut. RETEGANUL, P. V 57. D. Odobescu, după ce declară guvernul căzut, se puse a numi altul nou. BOLINTINEANU, O. 249. Împărăția romîno-bulgară cade sub izbîrile turcilor. BĂLCESCU, O. II 13. ♦ A avea un insucces, a nu reuși. A căzut la examen. Piesa a căzut. ♦ (Despre luptători) A pieri, a muri (în luptă). Soldații căzuți pe cîmpul de luptă. □ Lupta cea mare va veni... Știu, cîștîva dintre noi vor cădea. Vor cădeu, însă, jertfe pentru cauza mișcării proletare. SAHIA, N. 40. Sărmana fată În zadar, vai! cată Pe ubitul său! El în foc căzuse După ce făcuse Vitejii de zmeu! ALECSANDRI, P. I 56.

5. (Despre un oraș, o fortăreață, o poziție etc.) A ajunge în mîna adversarului, a fi cucerit, a fi ocupat. În urma unui atac puternic, orașul a căzut în mîna armatei populare.

6. (Adezea complinit prin « în genunchi », « cu rugă-minte » etc.) A se așeza în genunchi înaintea cuiva spre a-i arăta supunere sau a-i cere iertare ori ajutorare; a ruga pe cineva cu umilință sau cu stăruință. Au înțeles că trebuie să cadă la mila împăratului. SADOVEANU, D. P. 40. N-a rămas om știutor de carte pe valea aceea, căruia lîncea să nu-i cadă cu rugă-minte, ca să-i citească răvașul lui Radu. VLAHUȚĂ, O. A. 103. Fiul împăratului și muma-sa căzu cu rugăciune la gîinăreasă, ca să se facă cum era la nuntă. ISPIRESCU, L. 311. Ce-oi rămas? întrebă Lăpușeanu. — Doamne! doamne! zise Moșoc căzînd în genunchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre. NEGRUZZI, S. I 140.

7. A ajunge, a sosi, a nimeri, pe neașteptate sau din întîmplare, într-un loc sau într-o situație oarecare; a pica. Cădea între ei o informație neașteptată. SADOVEANU, P. M. 98. Femeie hăi! Ia vezi de-nchipuie mai iute de cea masă, că uite, ne-o căzut la gazdă musafiri flămînzi. HOGAȘ, M. N. 228. Plecară zicîndu-i să se păzească a nu cădea în capcană. ISPIRESCU, L. 331. Am căzut la casă împărătească. CREANGĂ, P. 257. ♦ Expr. A cădea la (sau pe) mîna (sau mîinile) cuiva = a ajunge în puterea, la discreția cuiva. Ei! las', Pepele, că mi-i cădea tu la mîna. ALECSANDRI, T. 248. Care rămînea pe urmă cădea în mîinile moldovenilor. NEGRUZZI, S. I 171. A cădea cu vorba = a spune ceva pe neașteptate. Așa, soră, cîzu cu vorba Ceaușanca, ca din senin. DELAVRANCEA, S. 40. A cădea pe capul cuiva sau a-i cădea (cuiva) benea (pe cap) = a veni nedorit, pe neașteptate la cineva.

Nu e frumos să cazi pe capul oamenilor. PAS, Z. I 71. *Viu, fără Luchi... să vă cad belea pe două-trei zile.* CARAGIALE, O. VII 159. **A cădea** *cuiva* drag (sau în inimă) = a-i fi cuiva pe plac, a-i deveni drag. *El iar privind de săptămini, îi cade dragă fata.* EMINESCU, O. I 167. **A se arunca**, a se năpusti; a năvăli (asupra cuiva). *Iarna călăreși moldoveni străbat codri, s-amestecă cu vijorul și cad asupra cetăților.* DELAVRANCEA, A. 18. *Mihai cade cu o furie mare asupra armiei dușmane.* BĂLCESCU, O. II 282.

8. (Complinirea introdusă, de obicei, prin prep. «la», «în», «sub», este o boală, o patimă, o nenorocire, o greșală, robie, grație, dizgrație, influență etc.) A intra în... (sau sub...), a fi cuprins de... *E la mijloc o femeie frumoasă pentru care ai căzut la patimă.* SADOVEANU, D. P. 76. *Arăbul căzuse în aspră robie.* MACEDONSKI, O. I 15. **A cădea** *pe gânduri* = a deveni îngândurat. *Căzură toți pe gânduri. Un lemn ars și destrămat de jăratec bufnă în soba înaltă.* DUMITRIU, N. 182. *Cu perdelele lăsate șed la masa mea de brad, Focul plîștie în sobă, Iară eu pe gânduri cad.* EMINESCU, O. I 105. **A cădea** (cu schimbarea construcției) *Trase undița; cînd, ce să vezi: un pește mare, cu totul și cu totul de aur. Doar că nu-i căzu leșin de bucurie.* ISPIRESCU, L. 380. *Toamă pe mine căzuse păcatul să fiu mai mare între frați.* CREANGĂ, A. 64. **A cădea** (cuiva) rău = a nu-i conveni; a nu-i plăcea; a i se întâmpla ceva rău. *Rizi tu, rizi... dar unde te duci, fără de mine rău are să-ți cadă.* CREANGĂ, P. 244. **A cădea bine** = a-i plăcea, a-i prii.

9. A fi, a se situa, a se afla. *Într-un triunghi, înălțimea cade perpendicular pe bază. Con una cade pe malul drept al Oltului. În limba maghiară, accentul cade pe prima silabă a cuvîntului. 1 ianuarie 1953 a căzut într-o joi.* **A cădea în sarcina** (sau în competența, în atribuțiile, în grija) *cuiva* = a reveni cuiva. *Grija gospodăriei cade în sarcina mea.* **A cădea** (cuiva) rău = a nu-i conveni; a nu-i plăcea; a se arăta, a se vedea, a reieși (din așezarea cărților).

10. (În expr.) **A cădea la învolală** sau **a cădea de acord** = a ajunge la înțelegere (după o discuție în contradictoriu). (Învechit) **A cădea la pace** = a se împăca.

11. Refl. unipers. A reveni (cuiva, ca parte din ceva), a se cuveni. *Partea aceasta mi se cade mie.* **A cădea** *pe cineva* = a-i veni în minte. *Într-o parte și într-alta) cădelnița, afumînd cu tămîie; a tămîia. Popi, șirag, cădelnișind Cîteau ecenii.* COȘBUC, P. I 149.

2. Tranz. Fig. A aduce cuiva laude exagerate, lingusitoare. V. **tămîia**.

CĂDELNIȚĂ, *cădelnițez*, vb. I. 1. Intrans. A mișca (într-o parte și într-alta) cădelnița, afumînd cu tămîie; a tămîia. *Popi, șirag, cădelnișind Cîteau ecenii.* COȘBUC, P. I 149.

2. Tranz. Fig. A aduce cuiva laude exagerate, lingusitoare. V. **tămîia**.

CĂDELNIȚĂ, *cădelnițe*, s. f. Vas de metal atîrnat de trei lăntșoare, întrebuițat pentru afumarea cu tămîie în timpul slujbei religioase. *M-am trezit trăgînd clopotele, aprinzînd și stingînd luminările în biserică și purtînd cădelnița după popa.* SLAVICI, O. I 77. *Din cădelnițe se înalță în rotocoale albastre fumul de tămîie.* VLAHUȚĂ, O. A. II 35.

CĂDERE, *căderi*, s. f. Faptul de a cădea.

1. Deplasare, mișcare de sus în jos, coborîre spre pămînt (ca efect al gravitației). *Căderea corporilor. Căderea zăpezii.* **Căderea dulcii muzice de sferă**, *Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere.* EMINESCU, O. I 160. **A cădea** *pe cineva* (Fiind vorba despre noapte, iarnă, ger etc.) *Deasupra satului, văzduhul se întuneca, grăbind căderea negurilor serii.* MIHALE, O. 503. *Era, spre căderea iernii, o vreme de lacrimi.* M. I. CARAGIALE, C. 9. **A cădea** sau deplasare în jos (a unui lucru care continuă să fie în parte susținut). *A părăsit teatrul înainte de căderea cortinei.* **A cădea** a unui organ al corpului din poziția sa normală. *Căderea stomacului.*

2. Desprindere a unei părți componente dintr-un organism. *Căderea părului. Căderea dinților. Căderea frunzelor.*

3. Răsturnare a unui corp (care nu se mai poate menține în echilibru sau în poziția inițială); prăbușire, suprare. *Negreșit că ceasul morții ar fi sunat pentru acel cutesător, dacă, în căderea sa, turbanul nu i s-ar fi desfășurat.* NEGRUZZI, S. I 21. **A cădea** *imperiului roman.* **A cădea** *la examen.*

4. (Urmă de determinări care arată orașul, fortăreața, locul cucerit) Ocupare, cucerire. *Căderea Berlinului.*

5. (În expr.) **Cădere de apă** = cascadă, cataractă.

6. (Numai în expr.) **Cădere de acord** = ajungere la un acord, la înțelegere după o discuție în contradictoriu. *Din această măgulire sau din această cădere de acord, își urmezi încet-încetinel drumul.* MACEDONSKI, O. IV 89.

7. Drept de a hotărî sau de a face ceva; competență. *Nu e în căderea ta să-l judeci.*

CĂDÎ, *cădesc*, vb. IV. Intrans. A cădelnița, a tămîia. *Sihastrul se coboară în casa celor întristași, citește și cădește.* GALACTION, O. I 257. **A cădea** (Poetic) *Ar cădi cu sfinte miresme, cu smîrnă și cu tămîie, altarul vînătorilor.* ODOBESCU, S. III 54.

CĂFTĂNÎ, *căftănesc*, vb. IV. (Învechit) Tranz. A numi (pe cineva) domn; a ridica (pe cineva) într-un rang de boierie (cu care ocazie i se dăruia un caftan). *L-au căftănit și i-au dăruit vodă și doamna cîte trei pungi de ibrișim cu cîte o mie de galbeni.* CARAGIALE, O. III 49. **A cădea** *la pace*. *Cînd se căftănea vreun boier, se ducea bărbier-bașa de-l rădea.* ALECSANDRI, T. 81.

CĂFTĂNÎE s. f. (Învechit) Privilegiul de a purta caftan. *Pentr-o mură ș-o răsură De trei ori se șterg la gură Și răzași cu răzășie, Și ciocoi cu căftănie.* DELAVRANCEA, S. 47.

CĂÎ, *căiesc*, vb. IV. 1. Refl. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de», «pentru», sau prin conj. «că», «pentru că») A-i părea cuiva rău, a regreta, a recunoaște o greșală făcută. *Unul spuse că se va căi cît va trăi el, pentru că a osîndit pe un om drept.* ISPIRESCU, L. 367. *Nu face una ca asta că te-i căi mai pe urmă.* ALECSANDRI, T. 332. *I-aș spune și nu-ndrăznesc, Aș tăcea și mă căiesc.* HODOȘ, P. P. 31.

2. Tranz. (Rar) A compătimi, a plînge pe cineva; a căina. *Iar pe drum cine trecea... Tot pe Badiul mi-l căia.* TEODORESCU, P. P. 549.

CĂLMĂC s. n. v. caimac.

CĂLMĂCĂMIE, *călmăcămii*, s. f. (Învechit) Formă de guvernămînt provizoriu în timpul cît tronul era vacant sau pe timpul absenței domnitorului; locotenență domnească. **A cădea** *la pace* = forma de guvern provizoriu, instituit sub regimul Regulamentului Organic și compus din marele-vornic, marele-logofăt și președintele înaltului divan. *Guvernul călmăcămiei-de-trei trimise doi agenți în Europa.* GHICA, A. 107.

CĂINĂ, *căinez*, vb. I. 1. Refl. A se țîngui, a se vîltaia, a se jeli. *Comitul Manole se încruntă fluturînd din cap; pe cînd comisoaia se căina tăcut, clătîntîndu-și*

fruntea la dreapta și la stânga. SADOVEANU, F. J. 505. *Safta se căina oțtat, cu palma la gură și pleca în sală, să mai arunce o despicătură de lemn în soba de tablă.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 200. *Ileana Simziana se căina și se întrista în suflul ei.* ISPIRESCU, L. 26.

2. *Tranz.* A compătimi, a deplînge, a jeli. *Înțeleg să-l căinași pe al care și-a pierdut un picior.* CAMIL PETRESCU, T. II 44. *Sărace Vilcule! îl căină Măgdălina.* SADOVEANU, Z. C. 292. *După ce ne-a căinat și ne-a plîns, bunica... a scos un ulcior cu dohot de mesteacăn, ne-a uns peste tot trupul.* CREANGĂ, A. 32.

— Pronunțat: că-i-. — Variantă: căini (ISPIRESCU, L. 314) vb. IV.

CĂINĂRE, căinări, s. f. Acțiunea de a (se) căina; văicăreală. *Aceste căinări nu răspund la întrebarea noastră, nu ne dau cauza adevărată a secetei literare și intelectuale.* GHEREA, ST. CR. III 14. *Abia acuma au priceput boierul ce înșămna văierările și căinările lui de mai înainte, că minte are, dar bani n-are.* SBIERA, P. 245.

— Pronunțat: că-i-.

CĂINI vb. IV v. căina.

CĂINȚĂ, căințe, s. f. Păreră de rău, regret, remușcare. *Ochii mei inoată-n lacrimi de căință.* IOSIF, T. 221. *Înima-i singera, răspită în tirzii și zadarnice căințe.* ODOBESCU, S. III 209.

CĂIȚĂ, căițe, s. f. (Regional) Bonetă, scufie; (Transilv.) căciulă. *O grămadă de oameni vrăjbiți... Toți avind pe cap căițe roși.* BUDAI-DELEANU, T. 329.

CĂLĂCĂN s. n. v. calaică.

CĂLĂRE adv. (Adesea în legătură cu verbele «a fi», «a șede» sau cu verbe de mișcare) Încălecat pe cal, pe un alt animal sau, p. e x t., pe un obiect. *Cîrlig venea călare pe călușul lui.* CAMILAR, TEM. 201. *L-am adus [pe căpel] de departe intr-o desagă a tarniței: am călătorit cu el călare.* SADOVEANU, N. F. 14. *În ziua aceea urcam, călare, un deal de lângă Dorna.* GALACTION, O. I 333. *Ședeă călare pe burduul cu banii.* CREANGĂ, P. 54. *Ades călare pleacă în mîndre nopți cu lună.* EMINESCU, O. I 96. ♦ Fig. *Cu vuit de vînturi veniră Norii, călare pe zmei, și noapte făcură-n văzduhuri.* COȘBUC, P. II 61. ♦ Loc. a d v. De-a (sau de) călare sau de-a-n călărele = călărind, din fuga calului; f i g. fără odihnă, fără răgaz. *Hai, Ghorghîță, îmbrucă ceva de-a călare.* SADOVEANU, B. 152. *La zile anumite sta-ntr-o piață O veche diligență-n-căpătoare, Cu surugiții sprinteni de-a călare.* ANGHEL- IOSIF, C. M. II 160. *Mai fă-mi un bine și cu iapa, să mîn boii de călare!* CREANGĂ, P. 47. *Zi și noapte, de călare, Se bate-n patru hotare.* ALECSANDRI, P. P. 173. ♦ Ex p r. Nici călare, nici pe jos = nici așa, nici în car, nici în căruță. A sta (sau a șede) călare în inima cuiva = a ști tot ce cugetă cineva, a-i cunoaște toate gîndurile. *Eu șad călare în inima lor și, nu că mă laud, dar știu toate mărunțatele dintr-însele.* CREANGĂ, P. 161. A fi călare pe situație = a fi stăpîn pe situație. ♦ (Adjectival) *Ei vin dinspre cătunul lor la vale, călări pe cai mărunți.* BOGZA, C. O. 370. *Femeia a vorbit de turma de trei sute de oi și de trei oameni călări.* SADOVEANU, B. 166. *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări, Și unul înspre altul se pleacă-n dezmierdări.* EMINESCU, O. I 97. *De aici, îmi zise Smărăndița, trăsurile nu mai pot merge; noi vom urca dealul călări.* BOLINTINEANU, O. 328. ♦ (Substantivat; învechit) Călăreș. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulți.* EMINESCU, O. I 148.

— Forme gramaticale: pl. (adjectival și substantivat) călări; (în locuțiuni) călărele.

CĂLĂFĂTUȚI, călăfătuiesc, vb. IV. *Tranz.* A astupa găurile unei luntri, ale unei corăbii etc. cu calafat.

Arabul evadase. Barca n-o putuse lua, că era păzită de santinelă. Se mulțumise să fugă pe mare cu sicriul pe care-l chituisse și-l călăfătuise bine ca să nu intre apă în el. BART, E. 276.

CĂLĂMĂRĂ s. f. v. călimară.

CĂLĂMĂR s. n. v. călimară.

CĂLĂRĂȘ, călărăși, s. m. (Învechit) Militar de cavalerie; călăreș. *Pentru împlinirea poruncilor, prefectura trimisese doi-trei călărăși de fiecare sat.* PAS, L. I 287. *Călărășii încălecară și se șterseră din lumină.* SADOVEANU, O. VI 47. *Călărășii ce-i slujea, Ei la babă-i trimitea.* TEODORESCU, P. P. 523. *Vin pandurii să mă ducă într-un mijloc de oraș, Să-mi fac slujba-n călărăși.* ȘEZ. I 110. ♦ Călărăș cu schimbul v. s c h i m b.

CĂLĂRĂȘC, -EĂSCĂ, călărăști, adj. (Învechit, despre armate) Care luptă călare. *Oștirile călărăști ce sînt îmbrăcate în haine husărești.* GOLESCU, Î. 133.

CĂLĂRĂȘTE adv. (Rar) Călare, de-a călare, pe cal. *De s-ar fi dus călărăște Tot i-aș mai trage nădejde; Dar s-a dus neica cu carul, Nu l-oi mai vedea tot anul.* BIBICESCU, P. P. 35. *La fîgădăul de pește, Beau voinicii călărăște.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 288.

CĂLĂRĂȘ, -EĂȘĂ, călărăși, -e, s. m. și f. I. I. Persoană care călărăște; amator sau specialist în călărie. *Auzi trecînd un călărăș, îl auzi cum cotește pe după dealul Merilor.* CAMILAR, TEM. 130. *Din Poienița vine domol la vale un călărăș tînăr, în buiestru țăcănî.* CARAGIALE, O. I 368. *Domnișoara, prima și ultima călăreață de forță a companiei, dă tircoale în arenă pe veteranul ei armăsar alb.* CARAGIALE, N. F. 71. *Precum gîndesc, Meleli va cîștiga, căci e bun călărăș.* NEGRUZZI, S. I 40.

2. (Învechit, la masculin) Soldat din cavalerie; călărăș. [Calul] era demult deprins cu șaua și știa chiar cealul de dimineață la care pornea înspre cîmp ca să-și poarte călărețul prin fața regimentului. GÎRLEANU, L. 33. *A venit un tilhar de general, cu un regiment de călărăși, și toate oalele mi le-a spart.* RETEGANUL, P. II 20. *Călărășii împlu cîmpul și roiesc după un semn Și în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn.* EMINESCU, O. I 148. *A trimis pe loc pre căpitantul Turculeț c-o strajă de călărăși.* NEGRUZZI, S. I 170. ♦ (Adjectival) *Plecă... luînd cu dinși și mai mulți ostași călărăși și înarmați.* ISPIRESCU, L. 134. *Garda călăreață nu știm de cît era.* BĂLCESCU, O. I 14.

II. (Numai la m.) Denumire dată unor piese și instrumente: a) numele unor piese mici de fier, prin care se trec firele la războiul de țesut; b) piesă mică de fier de platină, care se așază pe brațele unei balanțe analitice pentru a obține echilibrul balanței; c) (la pl.) armături scurte într-o piesă de beton armat.

CĂLĂRI, călăresc, vb. IV. I. *Intranz.* A umbla, a merge călare. *Tot alături călăresc, Nu au grija nimănuia, Și de dragi unul altuia Ei din ochi se prăpădesc.* EMINESCU, O. I 104.

2. *Tranz.* A purta calul stînd călare pe el; a încăleca. *Căii... Nu-i pot dichisi, Nu-i pot călări.* TEODORESCU, P. P. 48. ♦ Fig. A conduce, a purta pe cineva după propria voință.

CĂLĂRIE s. f. Acțiunea sau arta de a călări. *Pantaloni de călărie.* ☞ *Care muncă mi-e mai dragă? Munca cea de haiducie, Pistoale de Veneție Și cal bun de călărie.* ALECSANDRI, P. P. 290.

CĂLĂRIME, călărime, s. f. (Învechit și arhaizant, în opoziție cu p e d e s t r i m e) Oaste călare, cavalerie. *Urmată de cocon și de călărime, trăsura se duse cu repezițiune pînă în alt popas.* SADOVEANU, F. J. 129. *Unul din cei mai vestiți căpitani de călărime.* BĂLCESCU, O.

II 105. Călărima ușoară avea cai mici d-ai fării, sprinteni și iuți ca fulgerul. BĂLCESCU, O. I 25. Strînse el ostași mulțime, Toși voinici de călărima. TEODORESCU, P. P. 170.

CĂLĂRIT s. n. Călărie.

CĂLĂTOR¹, -OĂRE, călători, -oare, adj. 1. Care călătorește, care e în călătorie, care pleacă în altă parte. Există un canon care îngăduiește și dezleagă pe omul călător — încolțit de vremea rea — să intre să se adăpostească [în biserică]. GALACTION, O. I 81. Ei, da-s la drum, și baba călătoare n-are sârbătoare! VLAHUȚĂ, O. A. II 95. ♦ Fig. August e în toi... și de-acu vara-i călătoare. SADOVEANU, F. J. 609. A pornit s-alerge-n zbor Acest cuvînt mai călător Decît un vînt! COȘBUC, P. I 54. ♦ Porumbel călător = porumbel dresat să se întoarcă la locul de unde a plecat.

2. (Despre popoare sau populații) Nomad. Și nașii călătoare, împînsce de a mea, Îmblut-au sperioasă pustiul pîn'la poluri. EMINESCU, O. I 91.

3. (Despre păsări) Care pleacă iarna în țări calde; migrator. De multe ori urmărise stolurile călătoare cu ochii. C. PETRESCU, A. 308. Trec păsările călătoare-n barză. Îndurerat le urmăresc cu ochii. ANGHIEL-IOȘIF, C. M. II 138. Aceste păsări călătoare se-ntorceau pe la ciuburile lor. CARAGIALE, O. III 231. Zărește despre soare Cîrduri-cîrduri de cucoare, Călătoare zburătoare. ALECSANDRI, P. P. 145.

4. Fig. Care trece repede, trecător. Numai eu înfriziu singur pe cărare Farmecul acestei clipe călătoare. TOPÎRCEANU, B. 79.

CĂLĂTOR², -OĂRE, călători, -oare, s. m. și f. Persoană care călătorește; drumeț. Se-ntoarse să ia tot vagonul de maror la neobrăzarea călătorului de pe scară. DUMITRIU, N. 6. La fereastră călătorii se îngămădeau vorbind tare, întrebînd, glumind și aprinzîndu-și țigările. C. PETRESCU, s. 40. Și cit era de limpede izvorul, Cînd a trecut, cu setea-i, călătorul! CERNA, P. 146. Din zări un tînăr călător, Sosînd pe-acolo, s-a rugat Să bea din cana lor. COȘBUC, P. I 281. Luîndu-și ziua-bună de la călătoreala încredințată lui, iute se întoarnă înapoi. CREANGĂ, P. 95. ♦ (Poetic) Într-un răstimp au prins a trece giște sălbatic stoluri după stoluri... Mitrea își amînti, la glasul acelor călătoare aripate, de toamna cînd zăcuse. SADOVEANU, M. C. 206.

CĂLĂTORI, călătoresc, vb. IV. 1. In tranz. A face un drum (pe jos sau cu un mijloc de transport) spre a ajunge într-un loc mai depărtat (mai ales în altă localitate sau țară); a fi pe drum. Am călătorit o dată singur... de la Botoșani la Pașcani. SAHIA, N. 26. În patruzeci de ani nu călătoriseră decît o singură dată, la Giurgiu. BASSARABESCU, V. 39. Drumurile pe ape și pe uscat erau pușin cunoscute și foarte încurcate, și de aceea nu se putea călători așa de ușor și fără primejdii, ca în ziua de astăzi. CREANGĂ, P. 184. ♦ (Poetic) Mari cantități de humă călătorească... cu apele Oltului, prefăcîndu-l, dintr-un rîu limpede de munte, într-o apă înceată și tulburată de cîmpie. BUGZA, C. O. 140. Stelele scîlipesc Și pe cer călătorească. ALECSANDRI, P. A. 95. ♦ R e f l. (Rar) Se călătoreau către acele curți doi oameni. CAMILAR, N. II 269. (Poetic) Căii sforăiau și nechezau în tușuri, vîntul se călătorea șoptind prin ierburi. SADOVEANU, O. I 130.

2. R e f l. Fig. A se sfîrși, a trece. Nu trecu mult și ziua se călători. CREANGĂ, P. 56. † A muri. Cred că mă călătorească, mamă... dușmanii... m-au căsăpit. CAMILAR, N. II 430.

CĂLĂTORIE, călătorii, s. f. Acțiunea de a călători; drum pe care-l face cineva (pe jos sau cu un mijloc de transport) într-un loc depărtat, în alt oraș sau în altă țară. La capătul călătoriei mele Se deschidea prăpastie adîncă. TOPÎRCEANU, B. 87. După o călătorie de cîteva

săptămîni ajunseră la smircurile mărilor. ISPIRESCU, L. 24. În călătorie, toate amintirile junici se grămădeau în închipuirea mea. NEGRUZZI, S. I 67. ♦ Ex p r. Călătorie bună! urare care se face la plecarea cuiva. În ora de pornire cu toșii împreună Doresc l-a tale pasuri călătorie bună. ALECSANDRI, P. I 138. (Glumeț și ironic) Călătorie sprîncenată! = (arătînd lipsa de regret la plecarea cuiva) du-te sănătos! Călătorie sprîncenată, zise boierul; de rămîneai, îmi erai ca un frate, iar de nu, îmi ești ca doi. CREANGĂ, P. 307.

CĂLĂTORIT, -Ă, călătoriți, -te, adj. Care a călătorit mult; umblat. Om călătorit.

CĂLĂU, călăi, s. m. 1. (În vechile orînduiri) Bărbat însărcinat cu execuția osîndițiilor la moarte; gîde. Călăul regelui mai reteza pe buturugă Cîteva așepete de răsculași. BOUREANU, S. P. 7. (În forma regională călău) [Domnul] striga: • Gios pe covor, Tăiați-i capul d'n zbor ». Un călău se răpezea, Iataganu-și netezea. ALECSANDRI, P. P. 182.

2. Fig. Om rău care supune pe cineva la chinuri, la torturi; tiran, ucigaș. Răscoală-ți copii viteji ca titanii! Ca fiara, în care înfipt-ai cușitul, Călăii să urle, să-și lepede anii De pradă și lene, — să-și vadă tiranii, Prin lacrimi sfîrșitul. NECULUȚĂ, T. D. 108. Cum de s-au îndurată pîrîntii mei de mine, de m-au dat pe mina unui călău ca acesta! El are să mă piardă. SBIERA, P. 277. [Lăpusneanu] își dete duhul în minile călăilor săi. NEGRUZZI, S. I 165. ♦ Fig. Deznădejde fioroasă... Mi-ai fost soră prea iubită și mi-ai fost și crud călău. MACEDONSKI, O. I 94.

CĂLĂUZ s. m. v. călăuză.

CĂLĂUZĂ, călăuze, s. f. 1. Persoană care însoțește pe cineva spre a-i arăta drumul și a-i da explicațiile necesare; ghid. Luați-mă și pre mine călăuză, cunosc bine pre sus, spre padină. DUMITRIU, V. L. 69. Titu deveni călăuză lui Belciug în București. REBREANU, R. I 283. V-ași laudat... Că ne-și da o călăuză bună, Să ne ducă pe calea care-o fi bună. TEODORESCU, P. P. 180. La satul care se vede, călăuză nu trebuie. ♦ (Titlu dat unor cărți care cuprind îndrumări practice) Călăuză tipografică. Călăuză bibliotecară.

2. Persoană, p. e x t. organ, teorie, doctrină, învățătură etc. care orientează sau îndrumăază într-o acțiune, într-un domeniu de cercetare etc.; conducător, îndrumător ideologic. Comuniștii din toate țările vor studia cu nesăț documentele Congresului [al XIX-lea al P.C.U.S.], găsind în comoara ineputabilă a experienței partidului lui Lenin și Stalin o călăuză sigură pentru propria lor activitate. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX S. Agitații trebuie să pună în lumină însemnătatea legăturii strînse între partid și masele largi de oameni ai muncii: să arate maselor că, avînd în frunte o călăuză încercată ca partidul, poporul poate să învingă orice greutăți, să înșfăptuască cu succes șeurile pe care și le-a pus înainte. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2709.

— Variantă: călăuz (SADOVEANU, D. P. 177) s. m.

CĂLĂUZI, călăuzesc, vb. IV. Tranz. 1. A conduce (pe cineva) pe un drum. Cotoșmanul însă o apucă înainte și zise vizitiilor să se fie pe urma lui, că el îi va călăuzi. ISPIRESCU, L. 292. Din cea zare luminoasă vine-n lung șir de cucoare... În văzduh călăuzite de-un pilot, bătrîn cocor. ALECSANDRI, P. A. 119. Toate aceste vechi rămășițe a gloriei strămoșești... le vizitam călăuzit de un bătrîn mazil. NEGRUZZI, S. I 184. ♦ (Poetic) [Lucaefarul] tremură ca alte dați În codri și pe dealuri, Călăuzind singurătăți De mișcătoare valuri. EMINESCU, O. I 181.

2. A îndruma, a învăța, a povăzui (într-o acțiune, într-un domeniu de cercetare etc.). P.M.R. a călăuzit muncitorimea în lupta împotriva dușmanului de clasă.

REZ. HOT. I 16. *Învățătura lui Lenin și Stalin călăuzește Partidul Muncitoresc Român, și pe baza acestei învățăături el conduce clasa muncitoare și întreg poporul muncitor pe drumul construirii socialismului.* LUPTA DE CLASĂ, 1950, nr. 1, 52. *Partidul proletariatului poate călăuzi lupta maselor spre victorie pentru că el este înarmat cu teoria revoluționară, cu știința marxist-leninistă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 353, 2/4. *Ab sol. Faceți să scape miezul cuvintului, Bobul adinc de lumină... Carc-ndirjește, care călește, Călăuzește și limpezește!* DEȘLIU, G. 34. *Ref l.* (Urmărit de determinări introduse prin prep. «după» sau «de») A se orienta, a se conduce după... *În lupta pentru întărirea statului democrat-popular, Partidul Muncitoresc Român se călăuzește de ideile lui Lenin-Stalin, inspirându-se din măreața experiență istorică a construirii socialismului în Uniunea Sovietică.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 669. *Partidul nostru se călăuzește în munca sa pe tărîmul învățămîntului public de învățătura leninist-stalinistă, care ne arată că socialismul nu poate fi construit cu analfașeți.* LUPTA DE CLASĂ, 1950, nr. 9-10, 51.

CĂLĂUZIRE s. f. Acțiunea de a călăuzi; îndrumare.

CĂLĂUZITÓR, -OÁRE, călăuzitori, -oare, adj. Care călăuzește, care îndrumază. *Istoria a încredințat Partidului Comunist al Uniunii Sovietice un rol de cinste, rolul de far călăuzitor al mișcării comuniste mondiale, rolul de primă și cea mai puternică brigadă de șoc, de brigadă de șoc conducătoare a mișcării revoluționare internaționale.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 60. *Frate partid, cum îți simt inima alături de-a mea, Cum văd de bine călăuzitoarea stea!* VINTILĂ, O. 32.

— Pronunțat: -lă-u-.

CĂLCĂ, calc, vb. I. I. I. Intran. z. (Urmărit de determinări locale sau modale) A pune piciorul pe ceva sau undeva; a păși. *Calcă parcă altfel. Are mersul mai mult sărit.* SAHIA, N. 97. *Fiul împăratului nu cuteza să calce pe pardoseala băii și pe velințele... așternute prin palat, de milă să nu le strice frumusețea.* ISPIRESCU, L. 38. *Purcelul calcă înainte pe covoare.* CREANGĂ, P. 38. *Arătînd felul de a merge, de a păși* A călca înțepat. *Calcă în vârful picioarelor. Calcă ușor.* *Sentinela umbla pe puntea de tablă de fier. Avea cizme țintuite, călca greu, și tot șleput gol și uriaș răsună ca un clopot.* DUMITRIU, N. 135. *Exp r.* (Rar) A călca din pod (sau de sus) = a umbla jantșos, trufaș. *Cum o să-și răsucească mustața de grozav printre tineret, o să calce din pod.* DELAVRANCEA, S. 39. A călca în străchini = a umbla neatent, a fi stingaci; a face o gafă. A călca în urma cuiva = a merge după cineva, a urma pe cineva. *Nici un os nu mai găsea, Că-n urma voinicilor Calcă ceata lupilor.* ALECSANDRI, P. P. 262. A călca pe urmele cuiva = a avea apucăturile sau obiceiurile cuiva. *Calcă pe urmele tatălui său.* A călca a... = a) a umbla ca... *Barba și punga... te făcea să calci a popă.* CREANGĂ, A. 86; b) a promite să ajungă... A călca strîmb (sau într-aiurea sau alături cu drumul) = a se abate de la linia bunei conduite, a face o faptă nepermisă. *Iubești pe alta... Te-am înțeles eu de mult că-mi calci într-aiurea.* ALECSANDRI, T. 1017. A călca cu stingul = a începe ceva greșit; a nu izbuti. A călca cu dreptul = a începe ceva bine. *Tranz. Simții că-m-a călcat oarecine pe rochie.* ISPIRESCU, L. 236. (Exp r.) A nu mai călca iarbă verde = a nu mai trăi, a muri, a fi mort. *Pină cînd va călca el... iarbă verde, noi n-om fi... în tîcnă.* SBIERA, P. 241. A călca apa = a înota în poziție verticală, mișcînd numai picioarele. *Fana călca apa și știa să facă pluta, înota voinicește, cu o mină sau cu amîndouă.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 41. *Tranz.* A apăsa cu piciorul pe piciorul altcuiva pentru a-i face semn sau a-i da să înțeleagă ceva. *Cum se învîrtea hora, ba o strîngea*

pefată de mină, ba o călca pe picior... cum e treaba flăcăilor. CREANGĂ, P. 163. *Intran. z.* (Urmărit de determinări introduse prin prep. «peste») A trece peste ceva pășind pe deasupra. *Ercul Erculean, Căpitan rîmlean, Calcă peste piatră.* ALECSANDRI, P. P. 15. *Fig.* *Ar fi trebuit să calce peste trupul meu, ca să se ducă a se cununa cu el.* NEGRUZZI, S. I 52.

2. *Intran. z.* (Urmărit uneori de determinări introduse prin prep. «pe», «prin», «în», «pe la») A intra, a veni undeva, a se abate. *Tata l-a poftit să nu mai calce pe la voi.* PAS, Z. I 253. *Aici sintem pe moșia unei gheonoaie care e atît de rea, încît nimeni nu calcă pe moșia ei fără să fie omorît.* ISPIRESCU, L. 4. *Mi-a hotărît să nu-i mai calc în casă, de cînd i-am zis că se dă cu roș.* ALECSANDRI, T. I 40. *Tranz.* (În expr.) A călca pragul (sau casa) cuiva = a intra undeva, a merge la cineva. *I-a poruncit să nu-i mai calce pragul.* CARAGIALE, O. III 34. *Eu casa nu i-voi mai călca.* RETEGANUL, P. IV 4. A călca pragul = a ieși din casă. *Dar nici pragul n-am călcat și altul mi-am căpătat.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 235.

3. *Tranz.* (Cu privire la un drum, la o regiune etc.) A cutreiera, a colinda, a străbate. *Toată [pădușă] o călca, pînă ajunse la o căsuță.* RETEGANUL, P. IV 13. *De cînd mă simt bărbat, Multe țări eu am călcat.* ALECSANDRI, P. I 97. *Eu toți munții am călcat, Mură-albastră n-am aflat.* ALECSANDRI, P. P. 53.

4. *Tranz.* *Fig.* (Subiectul e dușmanul, hoții etc.; cu privire la om, țară, hotar, casă) A da năvală, a intra (pe nevăzute) și a lua în stăpînire; a încălca pustiind, prădînd sau jefuind. *L-au călcat într-o noapte hoții și erau să-l taie.* PAS, Z. I 26. *Din porunca domniei, Roșea îl călcăse noaptea și-l rădicase din pat de lîngă juft-neasă.* SADOVEANU, Z. C. 228. *Nu care cunva să fi trecut să calce țara turcului?* ISPIRESCU, M. V. 60. *Subprefecții călcară peste noapte casa din Curechi, unde dormea liniștit Crișanul, și-l prîseră legat.* ODOBESCU, S. III 533. *Fig.* (Subiectul e primejdia, durerea etc.) *Pe noi ne-a călcat mare jale.* GALACTION, O. I 255. *Măi, po-dar...! Trage podul, Să trec Oltul, C-aicea te caldă focul și te prăpădesc cu totul.* TEODORESCU, P. P. 292. *+* (Familiar) A veni fără veste undeva sau la cineva, a face cuiva o vizită (pe neașteptate). *Peste vreo opt zile, m-a călcat d. Gușă iar, și iar mi-a șters carboava.* CARAGIALE, M. 284.

II. *Tranz.* (De obicei determinat prin «în» sau «sub picioare») 1. A strivi, a zdrobi, a nimici. *Omul în frămîntarea luptei nu mai e om. Îl lovești, nu-l doare. Cade și alții îl calcă, nu simte.* DELAVRANCEA, A. 46. *Să călcăm în picioare și cal și călăreț.* ISPIRESCU, M. V. 23. *Calu-i turbă, mușcă, sare... Calcă trupuri sub picioare.* ALECSANDRI, P. II 16. *Măicuța călcătu-i-a Cu copita calului Tocma-n capu pieptului.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 485. *Fig.* *Vijelia-ngrozitoare... calcă totul în picioare.* EMINESCU, O. I 148. *Fericit acel ce calcă tirania în picioare!* ALECSANDRI, P. A. 82. *Săracă și-a mea inimă, Cum o calcă răii-n tină!* ANT. LIT. POP. I 30. *Noi, țărani, vai de noi, Ne-au fript hoții de ciocoi! Ne mîncă din sudoare și ne calcă în picioare.* ANT. LIT. POP. I 558. *+* (Subiectul este un vehicul) *Trenul a călcat un călător.* A bătători, a îndesa, a frămînta ceva printr-o călcare repetată cu picioarele: a) a bătători pămîntul, iarba, semănăturile; b) a tescui cu picioarele strugurii în lin. *Și voi veși călca poate în picioare Strugurii putezi de coști.* BENIUC, V. 26; c) a frămînta cu picioarele lutul. *Fata... călca lut și lipi cuptorul.* CREANGĂ, P. 287. *Intran. z.* (Urmărit de determinări introduse prin prep. «pe») A învinge, a înfrînge o pornire sau un sentiment. *Calcă, mîndro, pe minie, Acum mi-a trecut și mie.* HODOȘ, P. P. 189. *Exp r.* A-și călca pe inimă = a se hotărî la o acțiune învingînd anumite sentimente care îl opreau. *A văzut-o orășanca,*

s-a întunecat. Și-a călcat totuși pe inimă și i-a spus: Să ne ajuți la gospodărie, fată. STANCU, D. 17.

2. (Cu privire la o hotărîre, un angajament, o obligație, o lege etc.) A nu respecta, a nesocoti. Și-a călcat cuvîntul. = *Își propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea și totuși mereu își călca hotărîrea.* REBREANU, R. I 43. Nu voia să călce sfatul bătrînilor! SBIERA, P. 42. Aș călca hotărîrea ce am făcut de a spune adevărul. NEGRUZZI, S. I 38.

III. T r a n z. A netezi îmbrăcămîntea sau rufăria cu fierul de călcat. Unde să m-ascund? A1... în dulapul ist cu rochii... Nu-s călcate rochiile, dar le-oi călca eu. ALECSANDRI, T. I 40. Ba îmbracă pe cucoana... ba gătește duducile... ba calcă rochiile de bal... ba arde nucușoară de sprincene. ALECSANDRI, T. I 126. [Cămașa] să ți-o calc apoi frumos. TEODORESCU, P. P. 308.

CĂLCĂRE, *călcări*, s. f. Faptul de a călca.

1. Nerespectare, violare a unei legi, a unei dispoziții, a unui ordin, a unei convenții etc. Trădarea de patrie, călcarea jurămîntului, trecerea de partea inamicului... constituie crimele cele mai grave față de popor și stat și sînt pedepsite de lege cu toată asprimea. CONST. R.P.R. 42. Călcările pravilei erau fără cruțare pedepsite. GALACTION, O. I 212. Și apoi o rodea la fîcași călcarea poruncii tatălui lor. ISPIRESCU, L. 51.

2. Abatere, deviere de la un principiu, de la o teorie, de la o linie. Documentele Congresului al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice trebuie să înarmeze organizațiile noastre de partid în vederea intensificării luptei împotriva oricărei călcări și deformări a liniei partidului. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 51.

3. Atac, năvălire pentru a jefui. Se întimplase peste noapte o călcare cu omor. CARAGIALE, O. I 287.

CĂLCĂT s. n. Acțiunea de a călca (III). Călcatul rufelor.

CĂLCĂI s. n. v. călceii.

CĂLCĂIEȘ s. n. v. călceiaș.

CĂLCĂTOR¹, *călcătoare*, s. n. Pinză sau pernîță pe care se calcă haine, rufărie etc.

CĂLCĂTOR², -OĂRE, *călcători*, -oare, s. m. și f. 1. Persoană care are meseria de a călca hainele sau rufăria confecționată (sau spălată) într-un atelier. Într-o oădișă se sfătuesc tipografil. În alta, călcătorii. PAS, Z. IV 55. El este călcător cu fierul într-o croitorie. SAHIA, U.R.S.S. 115.

2. Persoană care calcă o lege, o dispoziție etc. Călcător de drepturile altuia. ISPIRESCU, L. 43.

3. Prădător, hoț. Afurisește... pre călcătorii acestui așezămînt. NEGRUZZI, S. I 241.

CĂLCĂTOREĂSĂ, *călcătorese*, s. f. (Rar) Femeie care are meseria de a călca rufăria sau hainele confecționate (sau spălate) într-un atelier.

CĂLCĂTORIE, *călcătorii*, s. f. Atelier unde se calcă haine, rufărie etc.

CĂLCĂTURĂ, *călcături*, s. f. Fel de a merge; pas, mers, umblet. Îl cunosc pe călcătură Că nu are firea bună. BIBICESCU, P. P. 59. (Concretizat) Urmă. Să-ți arăt călcătura, Să vezi, frate, umbletul. PĂSCULESCU, L. P. 227.

CĂLCŪI, *călcție*, s. n. 1. Partea dinapoi a tălpii piciorului; p. e x t. parte a gheței, a cizmei (v. t o c) sau a ciorapului, care acoperă această parte a piciorului. M-am întors scurt pe călcție. C. PETRESCU, S. 13. De te înalță de subsuori, Te-nalță din călcție. EMINESCU, O. I 174. Frumosu-i păr de aur desfăcut Cădea pînă la călcție. EMINESCU, O. IV 107. (În forma călcăi) Purta cătrînță cu fluturi, bluză de modă nouă și pantofi cu călcție nalte.

SADOVEANU, B. 261. Să-mi cumpere papucei Și să aibă și călcăi, Ca să joc hora cu ei. ȘEZ. I 75. ✧ E x p r. A se afla (sau a fi, a trăi, a pune) sub dominația cuiva, a fi exploatat, împilat. A da călcieie calului = (despre un călăreț) a lovi calul cu călcieiele, ca să pornească sau să meargă mai repede; a da pînteni. Dădui călcieie Pîsîcuții și-mi căutai de drum. HOGAȘ, M. N. 57. Fata dete călcieie calului, și unde se repezi asupra lupului cu paloșul în mină de să-l facă mici fărîmi. ISPIRESCU, L. 17. Fuge (sau merge) de-i pîrîie (sau sfîrîie) călcieiele = fuge foarte repede. Abia mă arătam înaintea vrăjmașului și, să te ții pîrleol! ți sfîrîiau călcieiele dinaintea feței mele. ISPIRESCU, L. 13. Mergea, de-i pîrîiau călcieiele. CREANGĂ, P. 293. A se învîrti (sau a se întoarce, a sări) într-un călcieie = a se mișca repede, a fi iute la treabă. Se întorcea numai într-un călcieie, cînd porunca și așeza lucrurile de călătorie. ISPIRESCU, L. 13. A i se aprinde (sau a-i sfîrîi cuiva) călcieiele (după cineva) = a se îndrăgosti dintr-o dată; a nu mai avea astîmpăr, a fi zorit, nerăbdător. Ipate... se prinde în joc lîngă o fată... și... i se aprind lui Ipate al nostru călcieiele. CREANGĂ, P. 163. Cînd și s-or aprinde călcieiele, însoară-te, pînă a nu îmbătrîni. NEGRUZZI, S. I 251. A-l durea în călcieie = a nu-i pîsa de loc. A-și lua rîmas bun de la călcieie = a pleca fără a-și lua rîmas bun, fără a spune nimănui nimic. Îndată ce m-am sculat de la masă, luîndu-mi rîmas bun de la călcieie, fuga la scîldat. CREANGĂ, A. 60. ✧ (Livresc) Călcieul lui Ahile = partea vulnerabilă, latura slabă a unei persoane sau a unui lucru.

2. Nume dat părții dinapoi (sau de jos) a unor obiecte (la sanie, la plug, la arcuș etc.).

— Variantă: (Mold.) călcieul s. n.

CĂLCŪIĂȘ, *călcieiaș*, s. n. Diminutiv al lui călcieie. (Atestat în formă regională călcieieș) Mama v-duce vouă... Mălăieș În călcieieș, Smoc de flori Pe subsuori. CREANGĂ, P. 20.

— Variantă: (Mold.) călcieieș s. n.

CĂLDĂRE, *căldări*, s. f. 1. Vas mare, rotund, de obicei de aramă, în care se păstrează sau se fierbe apă. Căldare de fierț rufe. = Pe unul am să-l pun la frigere și pe celălalt am să-l fierb în căldare. ALECSANDRI, T. I 444. ✧ Căldare de aburi = instalație (la locomotive, locomobile, vapoare etc.) cu ajutorul căreia se trece apa, sub acțiunea căldurii, din faza lichidă în vapori cu o presiune mai mare decît cea atmosferică; cazan de aburi.

2. Găleată. Turnară peste el cîteva căldări cu apă. SAHIA, N. 35.

II. (Geogr.) Depresiune circulară cu versante prăpăstioase în zona munților înalți; adîncitură, scobitură în albiile apelor curgătoare pricinuită de eroziunea în vârtejuri la baza unei cascade; cazan.

CĂLDĂRĂR, *căldărari*, s. m. Meșteșugar care face sau repară căldări și alte vase de aramă.

CĂLDĂRŪȘĂ, *căldăruse*, s. f. 1. Diminutiv al lui căldare (I). Atrînă căldărusea de mămăligă în crăcane. ISPIRESCU, L. 396. ✧ Căldare mică în care preotul poartă agheasma.

2. Nume dat unei plante din familia ranunculaceelor, cu flori albastre, violete, roșii sau, mai rar, albe; se cultivă în parcuri și grădini ca plantă ornamentală (*Aquilegia vulgaris*).

CĂLDICĒL, -ICĂ, *căldiceie*, -le adj. Diminutiv al lui căld; călduț, căldișor. Vînt căldicel. ✧ (Adverbial) Soarele bătea căldicel pe prispă. VLAHUȚĂ, O. A. III 179.

CĂLDŪRĂ, *călduri*, s. f. (Mai ales la sg.) 1. Starea sau gradul de încălzire a unui corp (aer, pămînt etc.); temperatură ridicată. La căldură corpurile se dilată. =

Și e liniște pe dealuri... Dorm și-arini de pe maluri și căldura valuri-valuri Se revarsă. COȘBUC, P. I 222. Era o căldură nesuferită în ziua aceea. VLAHUȚĂ, O. A. III 6. Gerilă se întindea de căldură. CREANGĂ, P. 251. Lucea luna cu lumina Și soarele cu căldura. JARNIK-BİRSEANU, D. 513. ✧ (Poetic) Avea în glas căldura-amiezii; De viață mult îi era dor. PORUMBACU, A. 10. ✧ (La pl.) Timp călduros, atmosferă fierbinte. Au început căldurile. ✧ (Fiz.) Formă de mișcare a materiei care se poate exprima în unități de energie sau în calorii. Căldură de evaporare. Căldură de dizolvare. ✧ Căldură specifică = cantitatea de căldură necesară pentru a ridica cu un grad temperatura unui gram dintr-un corp. Căldură animală v. a n i m a l². Căldură atomică = produsul dintre greutatea atomică și căldura specifică a unui corp. ✧ (Mai ales la pl.) Temperatură ridicată a corpului; febră. Avea călduri și se întorcea când pe dreapta, când pe stînga. BASSARABESCU, V. 45. ✧ (Mai ales la pl.) Senzație de căldură care însoțește anumite stări emotive. Ea-mi sare-n drum, că doară-doară M-apuc să-i spun o vorbă-n poară; Și dacă tac, îi vin călduri Să moară. COȘBUC, P. I 128.

2. Fig. Ardoare, înfocare, patimă. Punea în toate... aceeași căldură a sufletului. IBRĂILEANU, A. 132. Rada, când o vezi, te fură Cu neconținutul zîmbet Și cu-a vorbelor căldură. COȘBUC, P. I 95. Pare că îl dojenește când soștește cu căldură. EMINESCU, O. I 154. Ș-așa cîntă cu căldură, De stă Oltul și nu cură. JARNIK-BİRSEANU, D. 106.

3. Fig. Afețiune, amabilitate, prietenie. Multă căldură pentru Anculia nu simțeau în inimă. DUMITRIU, V. L. 33.

CĂLDURICĂ s. f. (Familiar) Diminutiv al lui c a l d u r ă (1). Nu cumva ai vrea să și-l bag în grajd... la căldurică și la așternut de paie? CAMILAR, N. II 456. Cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muiet ciolanele și au început a se întinde. CREANGĂ, P. 251. ✧ Expr. A sta la căldurică = a se feri de eforturi, de muncă; a fi comod.

CĂLDURÓS, -OĂSĂ, călduroși, -oase, adj. 1. (Despre haine, camere) Care păstrează căldura. Iarna ne îmbrăcăm cu haine cōlduroase.

2. Fig. Însufleșit, plin de căldură (3). Primire călduroasă. □ Felicitările noastre călduroase tinerei și simpaticei perechi. CARAGIALE, O. II 96. ✧ (Adverbial) L-a felicitat călduros.

CĂLDUȚ, -Ă, călduți, -e, adj. Diminutiv al lui c a l d (1); căldicel. Toți merii grădinilor erau înfloriți și adia dintr-acolo pe un vînt călduț o mireasmă dulce. SADOVEANU, N. F. 38. Era una din cele dintîi zile călduțe de primăvară. C. PETRESCU, S. 167. I se părea că plutește cu plăcere într-o baie călduță. BART, E. 351. ✧ (Substantivat) [Capra] l-au pus [pe urs] îndată pe cuptori, la călduț. SBIERA, P. 205.

CĂLEAP, călepe, s. n. (Regional) Scul. Pe-o grindă, călepe de tort și linuri boite fel de fel pentru scoarțe și lăicere. CREANGĂ, A. 69.

CĂLÎ, călesc, vb. IV. Tranz. 1. A mări duritatea și rezistența unui metal (în special a fierului și a oțelului) prin răcire după o încălzire la o temperatură înaltă; a face mai rezistent un metal prin călire. Eu îți dau securi călite Doar în apă ne-ncepută, apă vie de izvor. DAVILA, V. V. 87. Nu e paloș de fier, Călit de vrun săbier. TEODORESCU, P. P. 571. ✧ Refl. pas. «Așa s-a călit oțelul», de N. Ostrowski.

2. Fig. A întări, a oțeli. Un soi de viteji Cum numai partidul călește! DEȘLIU, M. 72. Strașnică-toamnă! Învorează, călește puteri ostenite. TOMA, C. V. 396. ✧ Refl. Eroicul Partid Comunist al Uniunii Sovietice, cea mai strălucită brigadă de șoc a mișcării muncitorești mondiale,

s-a creat și s-a călit în condițiile luptei neîmpăcate împotriva dușmanilor clasei muncitoare și ai socializmului. LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 31. Puterea de rezistență a țînarului stat sovietic la asaltul lumii capitaliste, împletită cu puterea lui de a construi o lume nouă, s-a călit în această luptă dusă victorios sub conducerea Partidului comunist. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 111, 2/3.

CĂLÎ², călesc, vb. IV. Tranz. A prăji în grăsime (un aliment, în special varza).

CĂLIFĂR, călifari, s. m. 1. Soi de rață sălbatică cu pene frumoase ruginii (călifar roșu) sau albe pe spate și pe aripi și negre-verzui pe cap (călifar alb) (Tadorna tadorna). Pe această girlișoară puiază călifarii. ARHIVA R. II 32. ✧ Expr. A umbla ca un călifar = a umbla la țanțos.

2. Specie de porumbel care aduce, la culoarea penelor, cu călifarul (1).

— Variantă: califăr (FILIMON, C. 48) s. m.

CĂLIMĂRĂ, călimări, s. f. Vas mic de sticlă, de porțelan sau de metal, în care se ține cerneala. Mina pe condei punea. În călimări îl muia. TEODORESCU, P. P. 601. ✧ Fig. Din călimara nopții... Se-aprînde-acum lumina. ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 151.

— Variante: cālîmără (CARAGIALE, O. VII 195, CREANGĂ, A. 12) s. f., cālîmăr (MACEDONSKI, O. III 79), cālîmăr (JARNIK-BİRSEANU, D. 176) s. n.

CĂLIMĂR s. n. v. cālîmarî.

CĂLIN, călini, s. m. Arbust sălbatic, cu flori albe și fructe roșii în formă de ciorchini; se cultivă și în grădini (Viburnum opulus). Frunză verde de călin, Îmi inec aleam-n vin. ALECSANDRI, T. 1609. În prunduț de mare Sub zare de soare Născut-a, Crescut-a... Un roșu călin. TEODORESCU, P. P. 85. Cînd călinul înflorește, Toată lumea se veselește. GOROVEI, C. 273.

CĂLINĂ, căline, s. f. Fructul călinului, de culoare roșie și cu gust acrisor; e întrebuințat contra tusei și în afecțiuni de stomac. Am mîncat, badeo, căline, Să nu mă sărute nime. SEVASTOS, C. 50. Foaie verde trei căline... TEODORESCU, P. P. 287. ✧ Fig. Să le cînte pe Kira Kiralina, Floare din grădină, Rumenă călină. GALACTION, O. I 265.

CĂLINDĂR s. n. v. calendar.

CĂLINET, călineturi, s. n. Crîng de călini.

CĂLIRE s. f. Acțiunea de a (se) căli.

1. Mărirea durității și rezistenței unui metal, prin răcire, după încălzire la temperaturi înalte. Prin călire, suprafața metalului devine mai rezistentă la uzură, iar corpul lui mai tenace și mai rezistent la încovoiere și la lovire.

2. Fig. Întărire, oțelire (fizică sau sufletească); dobîndire de cunoștințe, de experiență. Călirea organismului. □ Adevărata călire a cadrelor se realizează în munca practică pentru înfăptuirea politicii și hotărîrilor partidului, pentru îndeplinirea sarcinilor de partid. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2686.

CĂLIȘOR, căișori, s. m. 1. Căluș. Să ne oprim aici nișel, frate, ca să ne mai odîhnim și căișorii. ISPIRESCU, L. 224. Tudorel, de le grăia, Căișor Încăleca, Într-o fugă Se ducea. TEODORESCU, P. P. 679.

2. (Numai la pl.) Călușei (2). Pe la răsăpintii și în piețe — căișori, leagăne, panorame. SANDU, D. P. 30.

CĂLIT¹ s. n. Călire. Călitul oțelului.

CĂLIT², -Ă, căliți, -te, adj. 1. (Despre metale) Întărit prin călire. Fier călit. Oțel călit.

2. Fig. (Despre oameni, p. ext. despre colectivități) Întărit, oțelit, rezistent, încercat, experimentat. *Și mai are încă, Pe-mprejur de stîncă, Voiniceii levinți Cu armele-n dinți, Feciori buni de mină, Căliți, tari de vină.* ALECSANDRI, P. P. 63.

CĂLIT³, -Ă, căliți, -te, adj. (Despre alimente) Prăjit în grăsime. *Varză călită.*

CĂLTŪN, căltuni, s. m. (Mai ales la pl.) 1. (Învechit și popular) Încălzămint de sărbătoare, un fel de cizme. *Lua-voi... Căltuni lași... Și la horă merge-voi.* TEODORESCU, P. P. 87.

2. Compus: **căltunul-doamnei** = plantă erbacee din familia rozaceelor, cu flori galbene (*Geum urbanum*); cerențel.

CĂLTUNĂȘ, căltunași, s. m. (Mai ales la pl.) Nume purtat de două plante: a) condurul-doamnei; b) toporaș.

CĂLTUNĂREĂȘĂ, căltunăreșe, s. f. (Mold.) Femeie care duce darurile miresei. *Vornicesele, stolnicesele, căltunăreșele string blidele.* SEVASTOS, N. 309. (În forma *căltunureasă*) În ajunul nunții, cam după amiază, porneau căltunureșele, tot cucoane alese dintre rudele cele mai frumoase ale generelui; în trăsuri înhamate cu armăsari de preț. GHICA, S. 33.

— Variantă: **căltunureasă** s. f.

CĂLTUNUREĂȘĂ s. f. v. **căltunăreșă.**

CĂLŪGĂR, -IȚĂ, călugări, -ițe, s. m. și f. Persoană care trăiește într-o comunitate mănăstirească. *V. m o n a h, pustnic, sihastru. Un călugăr scobora încet pe potecă, la vale, cu o mare și umflată traistă la șold.* HOGAȘ, M. N. 111. *Pustnicul... chemase pe toate călugărițele la ascultare.* ISPIRESCU, L. 30. *Călugărul ce ședea în acea chilie era un om ca de șezăci de ani, cu barba albă și lungă pînă la brîu.* ALECSANDRI, C. 27.

— Accentuat și: (f.) **călugărtă.**

CĂLŪGĂRĂȘ, călugărași, s. m. Diminutiv al lui călugăr. *Părintele călugăraș mai spuse o dată ghițoarea.* DELAVRANCEA, S. 262. *Moș călugăraș, moș călugăraș, ce cați tu aci?* ISPIRESCU, L. 375.

CĂLŪGĂREȘC, -EĂSCĂ, călugărești, adj. De călugăr; monahal. *Fiul împăratului, cum îi văzu lungiți și trîntiți... se apucă de-i dezbrăcă de hainele lor și îi îmbracă în haine călugărești.* ISPIRESCU, L. 374. \diamond *Ghiveci călugăresc* = ghiveci fără carne.

CĂLŪGĂRI, călugăresc, vb. IV. Refl. A se face călugăr (sau călugăriță). *O versiune spune că s-a călugărit, Iar alta că veninul a fost al ei sfîrșit.* MACEDONSKI, O. I 255. *Am să mă călugăresc, Să mă duc la mînăstire.* TEODORESCU, P. P. 301. \diamond *Tranz. Se vede că tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume, să necăjești oameni.* CREANGĂ, P. 47. *Îl călugăriră, puindu-i numele Paisie.* NEGRUZZI, S. I 159.

CĂLŪGĂRIE, s. f. Viață de călugăr; p. ext. mănăstire. *Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă Tirăsc la călugărie pe nefericea copilă.* HASDEU, R. V. 53. *N-am fost de călugărie, Ci-am fost de căsătorie.* SEVASTOS, C. 169.

CĂLŪȘ, căluși, s. n. 1. Bucată de lemn, de metal sau mototol de cîrpă care se pune între dinții dinainte, spre a ține forțat gura deschisă (la oameni spre a-i împiedica să vorbească, la animale mai ales cînd li se face o operație). *Desprins tot de la chimir un căluș, îl vîrî Gioienei în gură.* HOGAȘ, DR. II 99. *Acoperit c-un vâl negru din cap pînă-n picioare, astupat la gură c-un căluș de fier... va fi rușinat și tăiat, pentru vinovățiile sale de înaltă vînzare și gînd deucidere.* NEGRUZZI, S. III 371. *Pune în gura calului un băț... numit căluș.* ȘEZ.

III 202. \diamond *Expr. A pune (cuiva) călușul în gură* = a astupa gura, a tăia vorba cuiva.

2. Bucățică de lemn, de o formă specială, pe care se sprijină coardele întinse ale unui instrument muzical; scaun, scăunaș. *Ei l-au găsit petrecînd cu cîntecul dulce din lira-i Cea cu călușul de-argint și cu mîndre pedoabe.* MURNU, I. 178. *Doună coarde îi plesniră una dupe alta și călușul îi căzu din nou, trosnînd sinistru pe trupul uscat al viorii.* DELAVRANCEA, T. 50.

3. Suport de lemn pe care pictorul își așază tabloul cînd lucrează; șevalet. *Pe călușul din fața ferestrei... stă o altă pînză neînceptută.* VLAHUȚĂ, la TDRG.

4. (Regional) Jocul călușarilor. *Din ce vor cîștiga călușarii, o treime va merge la boier dijmă la căluș.* STANCU, D. 512.

CĂLUȘĂR, (2) călușari, s. m. 1. Numele unui dans popular cu figuri variate, jucat de un grup de flăcăi (de obicei 12), sub conducerea unui vătaf.

2. Flăcău care joacă acest dans. *Să fi văzut, spre exemplu, banda de călușari care venise tocmai dupe mal Mureșului, ca să înimeze poporimea din Brașov în acele zile solemne, prin danțurile ei minunate.* ODOBESCU, S. I 468.

CĂLUȘÉL, călușei, s. m. 1. Diminutiv al lui c. a. l. *Ei! ce ne facem acum? zise Spată-Lată călușelului său, după ce dete de mai multe ori tîrcoale împrejurul aceluși eleșteu.* POPESCU, B. I 91. *Au văzut un băietăndru călare pe deșelate pe un călușel, ISPIRESCU, L. 161. Și-a cum-părat un călușel, cu tot dichisul de călărie, de la pătură și șa pin' la ippingea.* CARAGIALE, P. 91.

2. (La pl.) Instalație constînd din mai mulți căișori de lemn pe care încalcă copiii și care se învîrtesc în jurul unui ax; carusel.

3. Nume dat mai multor insecte din familia lăcustelor.

4. Călușar (2). (Atestat în forma regională *călușăl*) *Romîni sînt foarte amatori de joc și au deosebite danțuri caracteristice, precum: danțul de brîu sau mocăneasca, corabiasca, ungureasca... și în sfîrșit danțul călușăilor.* ALECSANDRI, P. P. 323 (notă).

CĂLŪȚ, căluți, s. m. 1. Diminutiv al lui c. a. l. *Soldați învineșiți, degerați, în cete mici, grămădiți în jurul unei căruțe... trasă de căluții ce-și frămîntau oasele luncind la fiecare pas.* AGÎRBICEANU, S. P. 37. *Am găsit poarta deschisă și lingă gură trei căluți roibi cu tarînele pe ei.* SADOVEANU, N. F. 38. *Hai, căluțul meu!* CREANGĂ, P. 197. *Un voinic... P-un căluț de la Buzău Suie drumul.* TEODORESCU, P. P. 350. \diamond Compus: **căluț-de-mare** = cal-de-mare.

2. Nume dat mai multor insecte din familia lăcustelor. *V. călușel (3). Numirea de căluți sau căiuți a acestor... insecte le vine de acolo, după cum spun o seamă de romîni din Bucovina, pentru că au ochi mari boldiți și cap ca la cai, și pentru că sar prin iarbă ca și caii împiedicați de picioarele dinainte.* MARIAN, INS. 520.

—Pl. și: (2) **căiuți.**

CĂMĂRĂ, cămări, s. f. 1. Odăiță (de obicei întune-coasă și răcoroasă) în care se păstrează alimente. *Brînză, snîntînă și ouă proaspete... avea... totdeauna cucoana Mărioara la cămară.* HOGAȘ, H. 36. *Ea ține cheile de la cămară și de la pioniță.* ALECSANDRI, T. I 45.

2. (Învechit și arhaizant) Odaie, cameră. *Ca în cămara ta să vin, Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin și m-am născut din ape.* EMINESCU, O. I 170. *Frunză verde de negară! Vodă doarme în cămară, Iar boierii, tot furînd, Își fac trebile pe rînd!* HASDEU, R. V. 23. *Mihnea-vodă, adormit, Dormea pe-un pat aurit În cămară-ntune-cată, Tot cu șaluri îmbrăcată.* ALECSANDRI, P. P. 203. \diamond *Cămara domnească* = vîstieria domnească.

CĂMAȘĂ, *cămăși*, s. f. 1. Îmbrăcămintă (de pînă sau de mătase) care se poartă pe piele acoperind partea superioară a corpului. *Cămășă de zi. Cămășă de noapte.* □ [Locomotiva] duce pe trupul odihnit zeci de muncitori agățai de ea ca un ciorchine. Sint numai în cămăși, cu piepturile și brațele goale. SAHIA, N. 29. Deasupra pantalonilor, băietănașul purta o cămășă... cu minicile suflecate pînă la coate. SADOVEANU, N. F. 53. Draga badiului brîndușă, Fă-mi cămășă de fuior, Că mi-i gîndu să mă-nsor. JARNIK-BİRSEANU, D. 365. E mai aproape cămășă decît haina, se spune despre cei care pun interesele personale sau ale celor apropiați mai presus de ale străinilor. *Parcă au uscat cămășile la aceiași soare* (= trăiesc bine împreună, se înțeleg). *Ce, am uscat cămășile pe un gard?* se spune celui care are o atitudine lipsită de respect. ♦ *Cămășă de forță* = cămășă confecționată (din pînă tare) astfel ca să împiedice mișcările minilor și folosită la imobilizarea nebulilor furioși. (Eliptic, în forma *cămășă*) *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul. De ai crede că viața-i e curată ca cristalul? Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele...* *Oameni, vednici ca să șază în zidirec sfîntei Golii, În cămăși cu mineci lunge și pe capete scufie.* EMINESCU, O. I 150 *Cămășă de zale* = platoșă. ♦ *Exp r.* A scūpa ea pe mîneca cūmășii = a scăpa foarte ușor. A spune ca pe (sau prin) gura cūmășii = a spune ceva cu greu, cu sfială. A rîmîne în cūmășă = a rămîne sărac, a pierde tot. A nu avea cūmășă pe el = a fi sărac lipit, a nu avea după ce bea apă. Își dă și cūmășă de pe el, se zice despre un om foarte milos și darnic. A lūsa (pe cineva) în cūmășă sau a-i lua și cūmășă de pe el = a-i lua cuiua tot, a-l lipsi de toate. A se certa pe cūmășă altuia = a se certa pentru un lucru străin. A-și bea și cūmășă = a cheltui totul pe băutură. A nu-l mai încūpea cūmășă = a fi înfumurat, fudul, plin de sine; (determinat uneori prin «de bine ce-i merge», «de bine ce-o duce») a-i merge cuiua foarte bine. A arde cūmășă pe cineva = a fi în mare zor. (Peiorativ) A schimba păreri (sau convingeri etc.) cum schimbi cūmășilo = a schimba păreri (sau convingeri etc.) cu foarte mare ușurință.

2. Membrana, învelișul, căptușeala care îmbracă unele materii, obiecte sau piese: a) îmbrăcămintă exterioară sau interioară a unei piese de mașină. *Cămășă de cilindru* = căptușeala interioară a unui cilindru. *Cămășă de argilă* = strat argilos folosit la turnarea pieselor metalice; b) pielică, pojghiță care se prinde deasupra unor lichide; c) pojghița care acoperă bobul de grîu, pleavă; d) îmbrăcămintă de hîrtie sau carton care învește dosare, cărți, hîrtii.

3. Compus: cūmășă-broaștei = algă verde de forma unei rețele, care acoperă suprafața apelor dulci (*Hydrodictyon reticulatum*).

— Variantă: (Mold., Transilv.) cūmășū (CREANGĂ, P. 254, EMINESCU, O. I 150, NEGRUZZI, S. I 104, KOGĂLNICEANU, S. 112) s. f.

CĂMĂRĂȘ, *cămărași*, s. m. (Învechit) Slujbaş la odaile domnitorului, în special la camera de dormit. V. șambelan, camerier. *Mai întinse și mai luminate erau sălile de adunare, cămărilor feluritelor dregătorii și odaile locuite de cămărași.* ODOBESCU, S. A. 131. ♦ *Marele cămăraș* = boier însărcinat cu administrarea veniturilor vistieriei domnești. *Cămăraș (al ocnelor)* = boier însărcinat cu administrarea (pe seama domnului) a ocnelor de sare. *Vătaful... dă socoteala cămărașului de la Tîrgul Ocnii.* I. IONESCU, P. 354. *Cămăraș din Ocna Veche.* TEODORESCU, P. P. 337. ♦ *Intendent. Vavila-i cămărașul nănăstirii, el învrîtește toate.* HOGAȘ, DR. II 240.

CĂMĂRĂȘEL, *cămărașei*, s. m. (Învechit) Fecior în casă, camerier. *Unii boieri șopteau... că ar fi găsit*

a doua zi cămărașei boabe de mîrgăritar răsipite chiar prin odaia de culcare a lui vodă. ODOBESCU, S. A. 94.

CĂMĂRĂȘIȚĂ, *cămărașițe*, s. f. (Învechit) 1. Soția cămărașului.

2. (Rar) Îngrijitoare a cămării; chelăriță, menajeră. *Nici cămărașiță ca mama, citărînd și drămuind, nu vreau să ajung.* SADOVEANU, Z. C. 153.

CĂMĂRĂȘĂ, *cămărașe*, s. f. Diminutiv al lui cămăraș.

1. v. cămăraș (1). În cămărașă-nuciată Am o puică cucuiată (Cîinele). GOROVEI, C. 57.

2. v. cămăraș (2). Scoțînd niște metanii... începu a se juca cu ele; preîmbîndu-se în lung și în larg prin mica cămărașă. NEGRUZZI, S. I 18.

CĂMĂȘULĂIĂ, *cămășuie*, s. f. (Rar) Pojghiță, înveliș care acoperă unele materii, obiecte sau piese. V. cămășă (2). ♦ *Strat de piatră dezagregată care învește, în mod obișnuit, rocile din cariere.*

CĂMĂȘUICĂ, *cămășuici*, s. f. Diminutiv al lui cămășă (1). (Atestat în forma regională cămeșuică) *Toți de-a rîndul îmbrăcați cu cămeșuici cusute cu bibiluri... cu bondițe mîndre, cu țări de țigăie și încălțați cu opin-cușe, șpălați curat și pieptănași.* CREANGĂ, A. 75. *Bate pînza la izvoare, Și cu dînsa fata-și coasă Cămeșuică de mireasă.* ALECSANDRI, T. 273.

— Variantă: (Mold.) cămeșuică s. f.

CĂMĂȘUȚĂ, *cămășuțe*, s. f. Diminutiv al lui cămășă (1). *Înima pruncului nostru va bate, Va bate și crește Sub cămășuța lui de flanelă-nflorată.* BANUȘ, B. 110. *Cămășuță cu mătăsă Le-a cusut mîna nănașii.* GOGA, P. 87.

CĂMĂTĂR, *cămătari*, s. n. (În orînduirile sociale bazate pe exploatare) Persoană care dă bani cu camătă. *Un cămătăr, un om fără scrupule, care nu se dă înapoi de la nici o josnicie pentru a se îmbogăți.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2733. *Astăzi nu mai am nimic, Jefeuit de cămătărul cel sfrîntat și fără milă. Nu-i rostesc mîrșavul nume: să-l rostesc îmi este silă.* MACEDONSKI, O. I 9. *Cu orice preț îmi trebuia bani. Am alergat la cămătărul nostru.* NEGRUZZI, S. III 109.

CĂMĂTĂREĂȘĂ, *cămătărese*, s. f. Fermeie care dă bani cu camătă, care ia camătă. *O cămătăreasă bătrînă... care nu face bine nimănu, ci tuturor numai rău, pe cînd cu pararele ei ș-ar putea face atîta bine.* GHEREA, ST. CR. II 229.

CĂMĂTĂREȘC, **-EĂSCĂ**, *cămătărești*, adj. Care este propriu cămătărului, care se referă la camătă sau la cămătăr; de camătă. *Izbucnirea și ascuțirea crizei economice mondiale din 1929, care s-a împletit cu criza agrară, a agravat situația țărănimii, a dat o intensitate mai mare procesului de sărăcire și de diferențiere de clasă și a sporit nemulțumirile adînci ale țărănimii împotriva apăsării fiscale și cămătărești.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 268.

CĂMĂTĂRIE, *cămătării*, s. f. Faptul de a da bani cu camătă; ocupația cămătărului.

CĂMEȘĂ s. f. v. cămășă.

CĂMEȘOI, *cămeșoie*, s. n. Augmentativ al lui cămășă (1); cămășă lungă. *Din fugă, sfichiul harapnicului se abătea fără greș, ca o vietate plină de înțelepciune, sub cămeșoiul vreuinua din plozi.* GALAN, Z. R. 7. *În umbră, în urmă, răsăriră drepti... ca niște fantome, în cămeșoie albe, bătrînii, părinții lui Dumitrache Nastratin.* SADOVEANU, P. S. 76. *Îțari, bernevici, cămeșoie, lăicere și scorțuri înflorite... le duceau lumea în tîrg de vînzare.* CREANGĂ, A. 48.

CĂMEȘUICĂ s. f. v. cămășuică.

CĂMILĂ, *cămile*, s. f. Mamifer rumegător, cu una (v. *drom ader*) sau cu două *cocoase* pe spate, folosit la cărat poveri; trăiește în Africa de nord și în Asia mică și centrală (*Camelus*). *Săgeată aaleargă cal alb și cal murg, Cămilele-aaleargă săgeată și ele, La cîntecul apei se fac ușurele*. MACEDONSKI, O. I 145. *Cămila mult geloasă, văzînd un șap o dată Cu coar-nele cum bate de cîni incongiurat, A început în sine a bles-tema pre soartă*. NEGRUZZI, S. II 295.

CĂMIN, (1, 4) *căminuri*, (2, 3) *cămine*, s. n. 1. Sobă zidită la peretele camerei, cu vatra larg deschisă, joasă și cu coșul în formă de pilnie răsturnată. *Fumul alb alene iese Din cămin*. COȘBUC, P. I 47. *Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăratecului din cămin*. EMINESCU, N. 83. *Focul bubuie și trosnește în cămin*. ODOBESCU, S. I 153. *Focul plîpție votos în cămin*. ALECSANDRI, T. 1198.

2. Fig. Casă părintească; p. ext. familie. *Îi părea rău că își zdrobise liniștea căminului pentru o rătăcire*. CAMILAR, N. I 109. *Omul atita vreme înstrăinat simți în el putere și o dorință nebiruită de a se întoarce la cămin*. SADOVEANU, M. 178. *Plecase... Lăsînd în părăsire căminul său și țara*. MACEDONSKI, O. I 257.

3. (Urmat de diverse determinări) Numire dată unor instituții cu caracter social-cultural: a) *cămin cultural* = instituție care desfășoară o operă de culturalizare a maselor, organizînd conferințe și spectacole artistice, popularizînd cărți și reviste etc. *În munca de educare comunistă a maselor muncitoare, un rol de seamă revine căminelor culturale*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 312, 2/1; b) *cămin de zi* = instituție în care sînt îngrijiți și educați copiii de vîrstă preșcolară în timpul cînd părinții sînt la muncă. (Fără determinare) *Și cînd trec în drum pe la cămin Și aud glăscior de clopoței, Simt că puii ăștia sînt ai mei*. DEȘLIU, în POEZ. N. 171. *Cămin sezonier* = cămin de zi care funcționează la țară în timpul muncilor sezoniere; c) *cămin studentesc* = instituție în care sînt găzduiți studenții pe timpul cursurilor. *S-au creat elevilor și studenților condițiile materiale prielnice învățurii, prin înființarea de internate, cămine studentești, cantine*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 357, 5/1.

4. Încăpere subterană, zidită și acoperită cu capac de fontă, folosită pentru accesul la o conductă subterană.

CĂMINĂR, *căminari*, s. m. (Mold., învechit) Boier care avea în grijă stringerea dării pentru băuturile spirtoase. *Căminarul Grigori?... Era bun prietin cu răposatu soful meu*. ALECSANDRI, T. I 34.

CĂNĂC s. n. v. *canaf*.

CĂNĂRĂȘ, *cănărași*, s. m. Diminutiv al lui *canara*. (Atestat în forma regională *canaraș*) *Mă ademenești cu vorbe dulci... Și cu zaharicale, ca pe un canaraș*. ALECSANDRI, T. I 40.

CĂNĂRĂUȚ, *cănăruți*, s. m. (Rar) Cănăraș. *Un cuiub din puf de boboc, din pene de cănăruți*. DELAVRANCEA, S. 253.

CĂNĂȚUȚE, *cănățuți*, s. f. (Rar) Diminutiv al lui *canăț*; *cănăță*. *Sapă o gaură ca o cănățuțe de apă*. ISPIRESCU, la TDRG.

CĂNĂVĂȚ, *cănăvețe*, s. n. (Învechit) Un fel de pînză rară, de obicei de mătase, din care se făceau în trecut anterie. *Binișuri de buhur, de cănavăț și de sevai*. CDOBESCU, S. I 134.

— Variantă: *canavățu* (CREANGĂ, P. 148) s. f.

CĂNEĂLĂ, *căneli*, s. f. Vopsea pentru păr, pentru lină etc.

CĂNGIUIT, -Ă, *căngiuiți*, -te, adj. (Rar) În formă de cange. *Cu lancea căngiuită în gloată pătrundeau... Și trupurile moarte cu trupuri le-ascundeau*. ALECSANDRI, P. III 224.

CĂNÎ, *cănesc*, vb. IV. *T r a n z.* (Cu privire la păr, la barbă etc.) A vopsi, a boi (mai ales cu negru). *Într-o zi debarcă din vaporul poștal... un domn grav cu mustățile castanii bine cănite*. BART, E. 95. *A... alegant la chitul Vovidenia, la pusnicul Chiriac... care-si cănea părul și barba cu cireșe negre*. CREANGĂ, P. 111. *Era un om mărunțel, barba potrivită în apărătoare și cănită, mai mult roșie decît galbenă*. GHICA, S. 5.

CĂNÎRE s. f. Acțiunea de a căni; vopsire.

CĂNÎȚĂ, *cănițe*, s. f. Diminutiv al lui *cană*. *Pe o măsură... fumega, în cănițe, vin fiert cu mîrodenii*. SADOVEANU, O. V 167. ♦ Conținutul unei căni mici. *Frunză verde peliniță, Und' te duci tu, măi Georgehiță?... — Să beau vin... Șapte oacă ș-o căniță*. SEVASTOS, C. 258. — Pl. și: (regional) *căniți* (SADOVEANU, O. VII 81).

CĂNTELĂRIE s. f. v. *cancelarie*.

CĂPĂCĂL, *căpăcele*, s. n. Diminutiv al lui *capac*.

CĂPĂSTRU, *căpestre*, s. n. Frînghie sau curea avînd la unul din capete un ochi care se pune în capul calului, al măgarului etc.; servește spre a lega animalul la iesle sau spre a-l duce undeva. *Caii ridicau deznădăduiți boturile în sus către cerul negru, încercînd să scape de mîinile pietroase care-i apucaseră de căpestre*. DUMITRIU, N. 54. *Se suie în pod și coboară de acolo un căpăstru, un friu, un bici și o șa, toate colbăite*. CREANGĂ, P. 194. *Din vreme în vreme vezi pe cite un călător intrînd în ocolînd coasta unui munte, cățărîndu-se pe piscul unei culmi ori trăgîndu-și calul de căpăstru la un coboriș*. RUSSO, O. 101. ♦ Fig. *Vremii tale-nșelegîndu-i rostul. Le pui de vrei și mărilor căpăstru*. JEBELEANU, în POEZ. N. 307. *E ceasul albastru cînd cîntă ferestrele, Cînd visul s-avîntă rupîndu-și căpestrele*. LESNEA, A. 21.

CĂPĂȚĂ, *căpăt*, vb. I. *T r a n z.* I. A obține ceva (în urma unei solicitări sau a unei stăruințe). *Am venit înaintea judecării să capăt dreptate*. CREANGĂ, A. 147. ♦ A primi în dar. *Își băgă hainele cele frumoase ce le căpătă în dăsași*. ISPIRESCU, L. 308.

2. A cîștiga, a obține, a agonisi ceva (în urma unui efort sau a unei străduințe). *Un copil ofran... a plecat prin lumea mare, cum pleacă omul necăjit să-și capete pinea de toate zilele*. RETEGANUL, P. III 27. *Aduce piatra la mine și i-o plătesc cît nu face; ba încă sînt bucuroși că o pot căpăta*. CREANGĂ, P. 218. *Dragoste, cum te-aș lua, Numai de te-aș căpăta*. JARNÎK-BÎRȘEANU, D. 78.

3. A primi ceva (în urma unor împrejurări independente de efortul subiectului). *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta?* EMINESCU, N. 76. *Mi-am pus, zău, peană uscată, De la tine căpătată*. JARNÎK-BÎRȘEANU, D. 116. ♦ A se alege cu ceva. *Cînd capăt o notă proastă la domnul Gherman, mi-a zis el, apoi mă duc acolo și stau cu undița*. SADOVEANU, N. F. 41.

4. (Cu privire la calități, stări etc.) A dobîndi. *O largă dezvoltare a căpătat în anii democrației populare munca artistică de masă organizată de sindicate în rîndul muncitorilor și funcționarilor*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 1/3. *Îi trebui mult pînă să-și capete iar gustul de vorbă*. CAMILAR, TEM. 33. *Înăuntrul acestor munți, în care Oltul ajunge un riu lung de o sută de kilometri, valea lui capătă înfățișarea unui măreț șantier*. BOGZA, C. O. 176.

CĂPĂȚĂȚ s. n. Faptul de a căpăta ceva de pomană; (rar) obiectele sau banii obținuți prin cerșit. *Venea să cerșească la ușa maghernițelor roșii. Dar căpă-*

tatul era foarte rar și neînsemnat. GALACTION, O. I 311. \diamond Loc. adj. De căpătat = primit în dar, obținut prin cerșit. Copiii, gătiți în vechituri de căpătat. . . VLAHUȚĂ, la TDRG. Se duse cu pînea de căpătat. PANN, P. V. III 89. \diamond Expr. A umbla (sau a se duce, a pleca etc.) după căpătat = a umbla să ceară sau să adune de la alții cele necesare traiului. V. cerși. Tată-său... umbla după căpătat. CREANGĂ, A. 92. Să îmbli prin sat După căpătat. ȘEZ. I 9. A trăi din căpătate = a trăi din ceea ce capătă de la alții.

— Formă gramaticală: (în expr.) căpătate.

CĂPĂTĂI s. n. v. căpătii.

CĂPĂȚII, căpătii, s. n. 1. Partea patului sau a oricărui culcus, pe care se pune capul. Dacă ea [luna] privea prin geamuri dintre pulberea de stele, Nu venea cu-n zîmbet rece lîngă caldul căpătii. MACEDONSKI, O. I 125. \diamond Expr. A sta la căpătiiul cuiwa = a veghea lîngă o persoană bolnavă. Moș Ion stă neclintit la căpătiiul Floricăi, cu mîna pe fruntea ei. BUJOR, S. 49. Cînd venea acasă, trebuia să facă și de-ale mîncării, pe urmă sta la căpătiiul bolnavei, o întorcea, îi dădea toate de-a gata. DUNĂREANU, CH. 9. În noaptea de pe urmă am stat pînă tîrziu la căpătiiul tatii. PĂUN-PINCIO, P. 107.

2. Pernă sau alt obiect pe care pune capul cel care se culcă. Și-a pus traista căpătii. CARAGIALE, O. III 52. S-a tologit așa îmbrăcat, cum era, pe un divan moale ca bumbacul, pînă și turbinca cu cele două carboave sub căpătii și așternîndu-se pe somn. CREANGĂ, P. 302. Un sultan... dormea, pînă și căpătii mîna cea dreaptă. EMINESCU, O. I 142. Scoală, scoală, măi bărbate, Nu mai tot zace pe spate, Că mi-am urît zilele Mutînd căpătiele Cînd la cap, cînd la picioare, Cînd la umbră, cînd la soare. ALECSANDRI, P. P. 53. Pînă cînd nu te știam, Unde mă culcam, dormeam, Dar acum de cînd te știu Pun capul pe căpătii Și gîndesc la tine-ntîi. JARNIK-BÎRSEANU, D. 89. \diamond Loc. adj. și adv. Fără căpătii = fără ocupație (bine definită), fără rost, neașezat. N-ai fost cu băgare de seamă și... ai rămas fără căpătii, după ce ai pierdut aproape un an de zile. PAS, Z. I 277. Unde-l trimiț, unde-l mîi, Umblă fără căpătii. PANN, P. V. I 100. \diamond Expr. A nu avea căpătii = a nu avea nici un rost în viață. Geaba mă mai duc acasă, Că-s flăcău și n-am nevestă, Nici nevestă, nici copii, Nici un fel de căpătii. TEODORESCU, P. P. 277. (Rar) A nu ști de căpătiiul cuiwa = a nu cunoaște rostul, situația, soarta cuiwa. Își aduse aminte de tatăl său și de mună-sa și se întristă că nu știa nimic de căpătiiul lor. ISPIRESCU, L. 103. A face (cuiwa) de căpătii = a crea (cuiwa) o situație, a căpătui, a căsători (pe cineva). Am trei feciori... ș-au crescut flăcăi mari. — Apoi să le facem de căpătii, să-i însurăm. ODOBESCU, S. I 75. Carte de căpătii = carte fundamentală a unei ideologii sau a unei literaturi; carte preferată, de care nu te poți despărți.

3. Nume dat mai multor obiecte de uz casnic care servesc drept suport la ceva (piesă pe care se sprijină capătul grindeiului roții de moară, birna pe care se așază unele construcții, bucată de lemn care ține departe de umezeala pămîntului o ladă, un butoi etc.). Tocitorile sînt așezate frumos pe căpătii. ODOBESCU, S. I 84. (În forma căpătii) Ia mai mișcă din călcăie, Ca moara din căpătăie. ȘEZ. I 210.

4. Capăt. Către căpătiiul dintii al vremilor, pînă unde praștia minții nu azvîrle... se povestește... că omul era croit din alte foarfeci și cioplit din altă bardă. DELAVRANCEA, S. 79. Puse iarăși căpătii la căpătii celelalte oscioare. ISPIRESCU, L. 59. S-apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine de la căpătiiul lor. RUSSO, O. 137. \diamond Expr. A se oate ceva la căpătii = a termina ceva cu succes, a scoate la capăt. Cîte slujbe, le fac toate Și le scot la căpătii. VĂCĂRESCU, P. 210. A o se oate la căpătii (eu ceva) = a ieși cu bine dintr-o situație, a o scoate

la capăt. Vei scoate-o la căpătii bun și slujba cu care te-a împovărat împăratul. ISPIRESCU, L. 27. Cu pîzma nu o scoate nimenea la căpătii. PANN, P. V. III 21. A da de căpătii = a descurca, a da de capăt. Cine știe ce încurcătură vei face p-acolo, de să nu-i mai dea nimeni de căpătii, cît hău! ISPIRESCU, L. 13.

— Variantă: (Mold.) căpătăi (CREANGĂ, P. 147, ALECSANDRI, T. 919) s. n.

CĂPĂTUÎ, căpătuiesc, vb. IV. R e f l. (Astăzi mai ales peiorativ sau ironic) A-și face un rost, o situație; p. ext. a se căsători. Pe fiul cel mai mic însă nu-l trăgea inima a pleca în peșit. Dară n-avu ce-și face capului, căci tată-său îl trimitea într-una să caute a se căpătui și el. ISPIRESCU, L. 33. \diamond Tranz. Nu mă voi dezlipi de tine pînă ce nu te-oi căpătui și nu te-oi vedea om în rîndul oamenilor. ISPIRESCU, L. 287. Să înzestreze și să căpătuiască pe orfani. ODOBESCU, S. II 42.

CĂPĂTUIALĂ, căpătuieli, s. f. (Azi peiorativ) Faptul de a se căpătui; îmbogățire (prin mijloace condamnabile); rost, stare, avere. \diamond Om cu căpătuială = om înșurat, cu rostul lui. Ironim e neînșurat... Un vornic trebuie să fie om cu căpătuială. CAMILAR, T. 74.

CĂPĂTUIRE s. f. Acțiunea de a se căpătui, obținerea a unei situații (prin mijloace condamnabile); căpătuială. \diamond (Familiar) Căsătorie. Domnul colonel își sorbea ultimele picături din cafea, istorisînd cucoanei planul făcut cu căpătuirea nepotului lor, locotenentul Cîreș. BUJOR, S. 141.

CĂPĂTUÎT, -Ă, căpătuiți, -te, adj. Care și-a creat (prin mijloace condamnabile) o situație, un rost; cu stare, așezat. \diamond Căsătorit.

CĂPĂȚINĂ s. f. v. căpătîină.

CĂPĂȚINÓS, -OĂSĂ adj. v. căpătîinos.

CĂPĂȚINĂ, căpătîni, s. f. 1. Cap de animal mort. Fata, cum îl văzu că adormi bine, luă o căpătîină de cal uscată ce era acolo alături, îi puse capul binisor pe dînsa... și... plecă la sănătoasa. ISPIRESCU, L. 324. După ce a ucis mistrețul, el îi înșege căpătîina în copaciul sacru care umbrește statua Dianei vînătoare. ODOBESCU, S. III 75. \diamond Cap de animal bun pentru mîncare. A dejunat așa de ușor: trei ouă răscoapte, o căpătîină de miel cu boș, niște stufat, prune cu carne. CARAGIALE, O. II 169.

2. Cap de om mort, desprins de trup; tigvă, hîrcă. Dete peste niște grămzi de căpătîni și oase de oameni. ISPIRESCU, L. 100. \diamond (Uneori ironic) Cap. O ființă din os sînt poate pierde căpătîna prin sabia gidei, dacă binevoiește a porunci împăratul. SADOVEANU, D. P. 29. Atunci lumea-n căpătîină se-nvîrtea ca o morișcă, De simțeam ca Galilei că comedia se mișcă. EMINESCU, O. I 140. În cap mîna că-i puneam, La pămînt îl aduceam, Căpătîna i-o tăiam. ALECSANDRI, P. P. 89.

3. Parte bulbucată a unei plante, formată din tulpină (v. bulb) sau din suprapunerea frunzelor. Căpătîină de usturoi. Căpătîină de varză.

4. Nume dat unor obiecte de formă conică. Cei cu pricina de ieri o adus zece căpătîni de zahăr. ALECSANDRI, T. 194.

— Variantă: căpătîină (EMINESCU, N. 76, NEGRUZZI, S. I 156) s. f.

CĂPĂȚINÓS, -OĂSĂ, căpătîinoși, -oase, adj. 1. (Rar, de obicei peiorativ) Cu capul mare. A venit cu Vasilica, Frumușica, căpătîinoasa. TEODORESCU, P. P. 124. \diamond Fig. Dincoace muntele, namilă naltă, Căpătîinoasă, cu creasta de cremene. DEȘLIU, G. 26.

2. Fig. Încăpătînat, greu de cap. De ce ești căpătîinos și nu vrei să înțelegi? CARAGIALE, O. I 377.

— Variantă: căpătîinós, -oúsă (SADOVEANU, P. M. 200) adj.

CĂPĂU s. m. v. copoi.

CĂPĂUĂȘ s. m. v. capoiăș.

CĂPCĂNĂ s. f. v. capcană.

CĂPCĂŪN, *căpcăuni*, s. m. 1. Ființă din mitologia populară închipuită ca mîncător de oameni. *Bunicile... le spuneau... de căpcăunii cu două guri*. DELAVRANCEA, S. 217.

2. Fig. Epitet dat unui om rău, crud, sălbatic, hapsîn. *Fugi, căpcăumule, că mi-ai omorît odorul!* ALECSANDRI, T. 975.

— Variantă: *căpčin* (CREANGĂ, P. 117, ALECSANDRI, P. P. 197) s. m.

CĂPCÎN s. m. v. căpčin.

CĂPENEĂG, *căpeneaguri*, s. n. (Învechit) Haină lungă și largă, care acoperea tot corpul. *Că-s voinic, nu-s blastamat, Știu potirii ce să-i fac, Că-s voinic cu căpeneag; M-oi pleca după un fag Ș-oi rîdica c-un baltag*. ȘEZ. VII 145.

CĂPEȘTERIE s. f. v. căpistere.

CĂPETENIE, *căpetenii*, s. f. Persoană care se află în fruntea unui grup; conducător, șef, comandant. *Să nu credeți însă că Țap ajunsese acum un fel de căpetenie de hoji*. GALACTION, O. I 309. *Se lăuda în toate părțile că el ar cînta mai frumos decît căpetenia căpeteniilor de cîntăreși, Apolon*. ISPIRESCU, U. 109. ♦ Loc. a. dj. De căpetenie = de frunte, principal. *Slujba lui de căpetenie era să ducă în toată dimineața cite un mîmunchi de flori la cele trei fete*. ISPIRESCU, L. 164.

— Variantă: (Mold.) *căpitenie* (CREANGĂ, P. 48, NEGRUZZI, S. I 196) s. f.

CĂPETEĂ, *căpețele*, s. f. Parte a friului alcătuită din curelele care trec peste capul și botul calului și de ale cărei capete inferioare sînt prinse zăbalele.

— Variante: *căpițea* (ALECSANDRI, T. 397), *căpețelă* s. f.

CĂPETEĂLĂ s. f. v. căpețea.

CĂPETEL, *căpețele*, s. n. Bucătică mică din ceva (mai ales dintr-o luminare consumată). *La căpețelul de luminare ce sta în gîtul gărafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte legată cu piele și roasă de molii*. EMINESCU, N. 44. *În clondir se stinge căpețelul de lumină!* EMINESCU, O. I 49.

CĂPIĂ, *căpiez*, vb. I. In tranz. I. (Despre ovine și bovine) A se îmbolnăvi de capie.

2. Fig. (Familiar, despre oameni) A se scrînti, a se țicni, a înnebuni. *Ași căpiat? se stroșpi el către cei doisprezece [oameni]*. CAMILAR, T. 74. *Ce vorbești, bărbate? ori ai căpiat astăzi?* ISPIRESCU, L. 268.

— Pronunțat: -pi-a.

CĂPIĂT, -Ă, *căpiați-te*, adj. I. (Despre animale) Atins de capie; capiu (1).

2. Fig. (Despre oameni) Smintit, țicnit. *De cine doru se leagă, Nu mai ține mîntea-ntrăagă, Că se culcă tmbrăcat. Și se scoală căpiat*. HODOȘ, P. P. 39.

— Pronunțat: -pi-at.

CĂPICIOĂRĂ, *căpicioare*, s. f. Diminutiv al lui căpiță. *La ce căpiți mi-a ajuns, La toate vîrfuri le-am pus; Dar acumă dinspre toamnă Am făcut d-o căpicioară Și, pustia, vîrf că n-are*. TEODORESCU, P. P. 630.

CĂPIȘTERE, *căpișteri*, s. f. (Regional) Albie mică în care se frămîntă pîinea; copaie, covată. *Frămîntată, dospită între timp, coca din căpiștere a fost întinsă pe cîr-pător și aruncată sub țest*. STANCU, D. 84. *Plămădesc ca aluatu-n căpiștere*. ȘEZ. IV 22.

— Variantă: *căpeșterie* (DELAVRANCEA, S. 229) s. f.

CĂPITĂN, *căpitanii*, s. m. 1. (În armata de uscat și în aviație) Ofițer venind astăzi în grad între locotenent-major și maior. *Poartă haine înfirate, De-i și simplu trumbișos; Cine-l vede îl socoate Căpitan, iar nu ostaș*. NEGRUZZI, S. II 75. *Căpitane Pavele, Unde-ți duci cătunele?* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 302. ♦ (Mar.) *Căpitan-locotenent* = grad corespunzător căpitanului din armata de uscat sau din aviație. *Căpitan de rangul al treilea (sau al doilea sau întîi)* = grad corespunzător maiorului (locotenent-colonelului sau colonelului). *Căpitan de vas (sau de șlep, de remorcher)* = persoană care conduce un vas. *De la masa căpitanilor de șlepurii și renorchere, marinarii... se apropiau încet cu scaunele, își ciuleau urechile ca să prindă mai bine tot ce se vorbea la masa căpitanilor veritabili, de la vaapoarele mari*. BART, E. 27. *Căpitan de port sau căpitanul portului* = comandant sau șef însărcinat cu administrarea și dirijarea activității unui port sau a unui oficiu portuar.

2. (Învechit, uneori determinat prin «de oaste» sau «al oștii», «al oștilor») Persoană care comanda o oștire sau o parte a ei; comandant. *Esti căpitan de oaste și prieten al domnului Bogdan*. DELAVRANCEA, A. 61. *Calul lui însă l-au luat căpitanul oștii și au purces mai departe*. SBIERA, P. 122. *Împăratul făcu un ospăț foarte mare, în cîntea nepotu-său, la care ospăț au fost poșții cei mai străluciți oaspeți: împărați, crai, voievozi, căpitanii oștilor, maimarii orașelor și alte fețe cinstite*. CREANGĂ, P. 231. *În sfîrșit, să mai știți bine Că și împăratu vine, Cu căpitani, cu catane*. TEODORESCU, P. P. 172. ♦ *Căpitan-pașa* = comandant al flotei turcești. *Da-n cauc cine era?* — *Era căpitan-pașa*. ALECSANDRI, P. P. 124. *Căpitan de toștă (sau de poște)* = administratorul unei poște. *Acolo, după ce m-am rugat și m-am certat vreb două ceasuri cu căpitanul de poște, cu căpităneasa și cu ceașul, mi s-a dat de hatîr un surugiu cu șase cai în loc de opt*. GHICA, S. A. 95.

3. (Învechit) Căpetenie de haiduci. *Căpitane Rădu-cane, E vai de zilele tale... Potera-i colea pe vale*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 506. ♦ Căpetenie a unei bande de hoji. *Tîlharii o duse la căpitanul lor*. ISPIRESCU, L. 134.

4. Jucător care în timpul unei competiții este reprezentant și conducătorul unei echipe.

CĂPITĂNEĂSĂ, *căpitănese*, s. f. Soție de căpitan. *Căpităneasa de gazdă, cucoana Sevastița... o femeie mică, uscățivă și nici tocmai urîtă și nici tocmai bătrîndă, smunci lui Andrei pâlăria din mînă și mantaua din spate*. HOGAȘ, H. 84. *Pe un pat-sofa, de la sobă pînă la fereastră, dormea de-a lungul căpităneasa cu un copil la sîn*. GHICA, S. A. 96.

CĂPITĂNIE, *căpităanii*, s. f. 1. (Adesea determinat prin «a portului» sau «de port») Administrație care dirijează activitatea unui port; localul în care este instalată această administrație. *În biroul căpităniei, patru hamali din comitetul sindicatului tratează... pentru înmormintarea lui Gălăciuc*. SAHIA, N. 40. *Ce trebuie să spun la căpitănia de port?* BART, E. 245. *Legară bine luntrea lîngă căpitănia portului*. CONTEMPORANUL, VI 31.

2. (Învechit) Detașament militar condus de un căpitan (2). *În urma lor veneau roșiorii și verzișorii călări, des-părțiți în căpităanii, fiecare cu steagul ei*. ODOBESCU, S. I 73. *Dărăbanii... împărțiți în opt căpităanii, sub opt căpitani...* BĂLCESCU, O. I 118.

3. (Rare) Căpetenie, cap, mai-mare, șef. *Scaraoschi, căpitănia dracilor, vîzînd că parte din slugile lui zăbovesc, pornește cu grăbire la locul știut, să le caute*. CREANGĂ, P. 303.

CĂPITENIE s. f. v. căpetenie.

CĂPIȚĂ, *căpițe*, s. f. 1. Grămadă de fin (mai rar de alte plante de nutreț sau chiar de cereale) de formă conică și de mărime variabilă, după regiuni. *Pleoapa soarele-și închide Sus pe-o căpiță de otavă*. GOGA, P. 23. *Dădură*

intr-o poiană frumoasă, unde era câteva căpițe de fin și otavă groasă pe lângă ele. RETEGANUL, P. I 46. ✦ Grămadă făcută din alte obiecte (avind formă asemănătoare cu cea a grămeților de fin), O căpiță de brinză cu smântină. HOGAȘ, M. N. 36. ✦ (În comparații) Ce bucurie, ce răcnet au fost când și-au văzut pajura puii săi teferi în cuiș și struul dușmanului căpiță la poala muntelui. SBIERA, P. 86.

2. (Rar) Căciulie, căpăfină (de usturoi). Voia la d-voastră... răspunse moșneagul, scofînd din niște desagi ce stăteau mai departe o căpiță de usturoi și pregătindu-se a-i ucide căștii într-o cășfă de lemn. HOGAȘ, M. N. 66.

— Variantă: copîșă (ODOBESCU, S. I 148) s. f.

CĂPIȚEA s. f. v. căpeșea.

CĂPIȚI, căpițesc, vb. IV. Tranz. A strînge (recolta) în căpițe, a face-căpiță. Ce-am cosit Am căpițit. TEODORESCU, P. P. 630. ✦ Absol. Ne ducem în munții Galilcului, Să clăim, Să căpișim. TEODORESCU, P. P. 382.

CĂPLĂUĞ, -Ă adj. v. clăpăung.

CĂPOIȘ s. m. v. copoiș.

CĂPRĂR, căprari, s. m. Păstor de capre.

CĂPRĂR², căprari, s. m. (Învechit și popular) Caporal. Pe front, căprarii comandau companiile. CAMILAR, N. II 374. Acest cîntec îl făcui Eu, căprarul Păvăloaie, Sînd de strajă noaptea-n ploaie. COȘBUC, P. II 50.

CĂPRĂRIE, căprării, s. f. (Învechit) Mic detașament de soldați sub comanda unui căprăr². O căprărie fu rînduită jos, la scara spitalului. VLAHUȚĂ, O. A. 161. ✦ Fig. Copiii din școală sînt despărțiți în mai multe căprării. SLAVICI, O. I 77. (Glumeț) Cu câteva căprării de găini... [cocoșul] dete în sfîrșit din aripi. MACEDONSKI, O. III 61. ✦ Expr. A merge (sau a veni) pe căprării = a merge (sau a veni) militărește.

CĂPREȘC, -EASCĂ, căprești, adj. De capră. ✦ Rîie căprească = formă mai gravă de rîie, frecventă mai ales la animale, în special la capre. Și unde nu ne trezim într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească, de la caprele Irimucăi. CREANGA, A. 27.

CĂPRIOĂRĂ, căprioare, s. f. Animal rumegător sălbatic din familia cerbului, mai mic decît acesta, care trăiește în pădurile de dealuri și de șes. Căprioara se opri între mesteceni, în iarbă naltă, într-o adiere de răcoare ce începea să alunge mirosnele calde încă ale florilor sălbatice. SADOVEANU, O. III 364. Pe mușchiul gros, cald ca o blană a pămîntului, căprioara stă jos lângă iedul ei. GİRLEANU, L. 25. Ieșind de prin pădure, Căprioarele pe creste Vor căta prin văi de este Pace la izvor. COȘBUC, P. I 316. Iată că într-o dumberăvioară El zărește-o căprioară. ALECSANDRI, P. II 89. M-oi duce... în codruț cu izvoare Și cu mindre căprioare. JARNİK-BÎRSEANU, D. 290.

— Pronunțat: -pri-oa-.

CĂPRIOR, căpriori, s. m. I. Masculul căprioarei. V. [a p. Căpriorul, cu ramurile coarnelor culcate pe spate, se năpusti în frunzișul întunecat. C. PETRESCU, S. 20. Ce vîrstă socoți că poate să aibă căpriorul acesta? NEGRUZZI, S. I 330.

II. 1. Fiecare dintre birnele lungi, așezate două cite două în formă de unghi cu vîrf în sus, făcînd parte din scheletul acoperișului unei clădiri. Moș Precu amină un fînar mare de un căprior al șurii de lângă livadă. SADOVEANU, O. II 62. Și steagul celor ce muncesc Înfige-l sus pe căpriori, Să știe toți ciști îl privesc Că-i casa unor luptători. TOMA, C. V. 391. Tîrziu după miezul nopții coperișul cu căpriorii arși se prăbuși peste tavamul etajului. REBREANU, R. II 206. Vîntul începu... a scutura casa cea mică, în toate încheieturile căpriorilor ei. EMINESCU, N. 10. ✦ Fig. (Familiar) Se școală-n sfîrșit Mihaileanu turbat... și-i

arde lui Iorgu cu sete citeva perechi de palme de-i strămută căpriorii. CARAGIALE, N. S. 95.

2. (Mai ales la pl.) Suport de lemn constînd din patru lemne încrucișate două cite două și unite printr-o birnă orizontală, pe care se așază scîndurile patului, platforma zidarului etc. În alt colț un pat, adică citeva seînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir și c-o plapomă roșie. EMINESCU, N. 38.

— Pronunțat: -pri-or.

CĂPRIOREALĂ, căprioareli, s. f. Totalitatea căpriorilor care formează scheletul acoperișului unei construcții; întăritură (cu căpriori). Ziduri, care pe de o parte se afundau în apă, proptite cu largi căprioareli de piatră. ODOBESCU, S. I 125.

— Pronunțat: -ri-o-.

CĂPRIORI, căprioare, vb. IV. Tranz. (Rar) A fixa căpriorii la o construcție. (Absol.) Potriveam girliciul, înfigeam două furci, puneam o grindă între ele și căprioaream cu bețișoare. GALACTION, O. I 330.

— Pronunțat: -pri-o-.

CĂPRIȚĂ, căprițe, s. f. Diminutiv al lui capră (I). Căprița se apropie zburînd mereu. CARAGIALE, O. I 335. Și fiecele Carpaților, Gîngașele căprițe, Cînd cad în prada lupilor Se apăr din cornițe. BOLINTINEANU, O. 128.

CĂPRÎU, -IE, căprii, adj. (Despre ochi) Căprui. În ochii lui căprii părea că plutește o negură posomorită de toamnă. SADOVEANU, O. I 446.

CĂPRŪI, -IE, căprui, adj. (Despre ochi) De culoare cafenie-gălbui. Nu va mai vedea ochii ei căprui și șagalnici. REBREANU, R. I 129. Naltă, uscățivă... cu ochii căprui. DELAVRANCEA, V. V. 250.

CĂPȘOR, căpșoare, s. n. Diminutiv al lui cap (I). Paserea venea mereu, citeodată și noaptea rămînea acolo, așipind cu căpșorul sub aripă. GİRLEANU, L. 41. Căpșorul blond intrauit de soare Se razemă pe mîna dalbă. IOSIF, P. 18. Cu penetul ca sîdeful Strălucește-o porumbișă, Cu căpșorul sub aripă. EMINESCU, O. IV 280.

CĂPȘUNĂ, căpșuni, s. f. Fruct asemănător cu fraga, dar mai mare decît aceasta, de culoare roșie, cărnos, gustos și parfumat; plantă erbacee tîrtoare, din familia rozaceelor, care produce acest fruct (*Fragaria elatior*). Ea mergea căpșuni s-adune, Frași s-adune — Eu ședeam pe prag la noi. COȘBUC, P. I 117. Frunzișoară de căpșună... HODOȘ, P. P. 186.

— Pl. și: căpșune (ALECSANDRI, P. P. 329).

CĂPTĂLĂN s. m. v. captalan.

CĂPTUȘEALĂ, căptușeli, s. f. I. Pinză sau stofă cu care se dublează, în interior, un obiect de îmbrăcăminte (pentru a-l face mai călduros sau pentru a-i da un aspect mai îngrijit). Obrazul se odihnește plăcut, înfundat în căptușeala hainei. SAHIA, N. 114.

2. Pinză sau stofă cu care se învelesc unele obiecte pentru a le feri de deteriorare. Trecu la piano, îl deschise, sfîșîind căptușeala cu care era acoperit. D. ZAMFIRESCU, R. 110. ✦ Fig. O pădure bătrînă, formînd o căptușeală de viață vegetală peste scheletul preistoric și mineral al vulcanului. BOGZA, C. O. 167. ✦ Strat rezistent de lemn, de metal sau de cărămidă, cu care se acoperă un obiect pe dinăuntru sau pe dinafară pentru a-l feri de degradare sau (uneori) pentru a-i da un aspect mai îngrijit. ✦ Partea exterioară a anumitor obiecte. Spuneți celui ce v-au trimis ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vre să fac... din pielea lui căptușeală dobelor mele. NEGRUZZI, S. I 140.

CĂPTUȘI, căptușesc, vb. IV. I. Tranz. A coase, a fixa, a prinde o căptușeală la o haină; a dubla haina. Croitorul căptușește paltonul.

2. Tranz. A acoperi (un obiect) pe dinăuntru sau pe dinafară cu un strat de protecție, de izolare, de înfrumusețare etc. *Ferestrele erau căptușite bine cu rogojini groase, încât nu se zărea rază de lumină.* POPESCU, B. I 106. ✧ Fig. *Cerul, căptușit cu nori tomnatici, apăsa greu și parcă-și afunda marginile în orizont.* REBREANU, R. I 70.

3. Tranz. A îndesa; a ticsi. *După trenuri căptușite cu infanterie, curgeau cele cu artilerie.* CAMILAR, N. II 101.

4. Tranz. (Familiar) A prinde (pe cineva), a înșfăca, a pune mâna pe... *Stai...că te căptușește ea, Mărioara, acuși!* CREANGĂ, A. 49. *Ah! Ce bine-mi pare Că i-am căptușit [pe cei doi pungași]!* ALECSANDRI, T. I 163. ✧ Expr. *A căptușit bine (pe cineva)* = a prinde pe cineva la strîmtoare, a-l aranja, a i-o face bună. *Tocmai de ceea ce te-ai păzit n-ai scăpat. Ei, că bine mi te-am căptușit!* CREANGĂ, P. 206.

5. Refl. (Familiar) A se alege cu ceva. *De nu agă, dar măcar socru... Tot m-am căptușit cu ceva!* ALECSANDRI, T. I 101.

CĂPTUȘIRE, căptușiri, s. f. Acțiunea de a căptuși. Căptușirea cuptorului.

CĂPUÎ, căpuiesc, vb. IV. 1. Tranz. A pune mâna pe cineva (care se ascunde ca să scape); a prinde. *Au dat în grabă drumul la șoimi s-o prindă; și zburînd ei după dînsa, au căpuit-o îndată și ai adu-s-o.* SBIERA, P. 65.

2. Refl. A obține, a-și procura, a face rost de ceva, a se alege cu ceva. *Norocire că nevasta și fata, ce nu visa la d-ale alea, se căpuiseră d-un ginere pe potrivă lor.* GHICA, A. 691.

— Variantă: **Încăpuî** (SADOVEANU, M. C. 33, CARAGIALE, O. III 38) vb. IV.

CĂPUÎT, -Ă, căpuîți, -te, adj. (Rar) Care are de toate, prevăzut cu tot ce-i trebuie. *Înainte însă de a pleca, împărăteasa, soția lui, îi dete un inel... Îi dete și pe vizitiul curții, om vechi, credincios... Așa căpuit și pregătit de drum, plecă către satul unde trăiau părinții lui.* ISPIRESCU, L. 104.

CĂPUITÔR, căpuitoare, s. n. Unealtă de fierărie cu care se formează capul la nituri.

— Pronunțat: -pu-i-.

CĂPUȘĂ, căpușe, s. f. 1. Animal parazit din clasa arahnidelor, care se înfige în pielea animalelor (și a omului) și se hrănește sugîndu-le sîngele (*Ixodes ricinus*). ✧ Expr. *Ce-i în gușă, și-n căpușă*, se spune despre o persoană sinceră, fără ascunzișuri.

2. Plantă arborescentă, cu flori roșiatice și gălbui, ale cărei semințe uleioase sînt folosite ca purgativ (*Ricinus communis*); ricin.

3. Mugur de viță, din care se dezvoltă coarda și rodul; ochi. *Încorditul și săpatul [viei] trebuie a se face mai nainte de a crăpa ochii sau căpușa.* I. IONESCU, P. 250.

CĂPUTĂ, căputez, vb. I. Tranz. A pune căpute noi la o încălțăminte uzată. *Văzînd noi că era cît pe ce să se încaiere la bătăie, ne punem la mijloc și-i împăcăm cu mare greu; Ioan să mai dea un irmilic lui Pavel, iar el să-i căputeze ciubotele.* CREANGĂ, A. 107. *Ciubota căputată Bună-ar fi, cînd n-ar fi spartă.* ȘEZ. V 15. ✧ A înlocui, total sau parțial, la un ciorap uzat, partea care îmbracă laba piciorului.

— Variantă: **Încăpută** (DELAVRANCEA, H. T. 16) vb. I.

CĂPŪTĂ, căpute, s. f. 1. Partea încălțăminte care acoperă pe deasupra laba piciorului. *Trase de sub pat căpūta unei ciubote.* CAMILAR, N. II 303. *Pantof de casă grosolan; făcut dintr-o cizmă sau gheată, căreia i se taie cît mai jos căputa.* CARAGIALE, O. VII 187.

2. Partea de deasupra aabei piciorului, opusă tălpii, de la gleznă pînă la degete. (Într-un descîntec) *Cu mîna le-a luat și le-a pus Cap La cap... Glezne La glezne, Căpută La căpută, Tălpi La tălpi.* TEODORESCU, P. P. 385.

CĂPUTĂTŪRĂ, căputături, s. f. (Învechit) Căpută (1). *Leafă... avea... 30 de lei vechi pe lună și două rînduri de căputături pe an.* La TDRG.

CĂRĂ, car, vb. I. 1. Tranz. (Complementul indică un obiect, de obicei o povară, o încărcătură) A duce dintr-un loc în altul, a transporta (cu ajutorul unui vehicul sau al unui animal de povară). *Fără boi nu pot căra porumbul de pe cîmp.* BOGZA, C. O. 363. *Să cărăm fîn pentru boi.* ALECSANDRI, P. P. 258. ✧ Absol. *Unii secerau, alții legau snopi... alții cărau, alții durău girezi.* CREANGĂ, P. 158. *Am lăsat o minzișoară, Să-și care cu ea la moară.* JARNİK-BİRSEANU, D. 291. ✧ (Lucrarea se face sau se subînțelege că se face cu brațele, cu spinarea etc.) *Cei ce căraseră lăzile cu struguri la camion stăteau lingă felinar.* DUMITRIU, N. 259. *Mi-am cărat așternutul afară în cerdac, m-am culcat și am încercat să adorm.* SADOVEANU, N. F. 57. *Căra cu spinarea geamandanele călătorilor de la debarcader la otelul din față.* BART, E. 36. *Îl puse să lucreze la pămînt, să care apă, să ude florile.* ISPIRESCU, L. 150. ✧ Expr. *A căra apă cu ciurul* = a face o muncă zadarnică, a depune eforturi fără rezultat. ✧ (Prin analogie, subiectul este un animal) *Cînd porcii cară paie-n gură la culcuș, are să fie frig.* ȘEZ. IV 119.

2. Tranz. A transporta în cantități mari. *Au strîns o mulțime de ouă... și tot le căra la țîrg de le vindea.* SBIERA, P. 249. *Băiatul... căra banii în bordei.* ȘEZ. III 96. ✧ (Poetic) *După ce ai trecut prin vad Bistrițioara miloasă și iute, care-și cară din țara ungurească unde, după ce ai lăsat îndărăt sătșorul Călugăreni, poteca nu mai înfățișează de o parte decît o ripă adîncă.* RUSSO, O. 106. ✧ (Transportul se face cu forța sau pe furie, cu scopul însușirii unor bunuri străine) *Să car la noi Averile de la voi.* ALECSANDRI, P. P. 78. ✧ Absol. (Familiar) *Începu A ticsi mereu în gură, pîn' ce nu mai încăpu, și tot cară, tot mănîncă.* CONTEMPORANUL, I 162. ✧ Expr. *A căra cuiva (la) pumni (sau palme, gîrbace etc.) sau (a b s o l.) a căra în cineva* = a bate pe cineva foarte tare. *Începe să-i care la pumni în cap.* CARAGIALE, O. II 43. *Radu și Dimu tăbăriseră pe ea și-i cărau la pumni.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Începe să-i care... gîrbace-ndesate.* PANN, P. V. II 101. *Ciobanul începu a căra cu bita în burduf.* ȘEZ. V 84.

3. Tranz. (Rar, cu privire la persoane) A plimba cu un vehicul. *Că și el are drăgușă, O cară vara-n cărușă și iarna în săniușă.* HODOȘ, P. P. 178. ✧ Expr. *A-l căra (pe cineva) păcatul* = a se lăsa dus, împins, tîrît oarecum fără voie (de obicei la o acțiune rea). *Cîme știe pe unde l-or mai căra păcatele!* VLAHUȚĂ, la TDRG.

4. Refl. (Rar, despre oameni) A se duce dintr-un loc în altul (pe jos sau cu un mijloc de locomoție). *Într-o zi, fiind țîrg devale, a-nceput dis-de-dimineață să se care într-acolo lume după lume de la deal.* CARAGIALE, P. 51. *De pe murg descălecă și în crișmă se cără.* ȘEZ. IV 8. *Eu mergu nu și-oi da, Că n-am cu ce mă căra.* SEVASTOS, C. 308. ✧ (Familiar, mai ales la imperativ, adesea cu un ton amenințător) A pleca cît mai repede; a se cărăbăni, a o sterge. *La prima stație te dai jos și te cari.* DUMITRIU, B. F. 7. *Ridică masa și te cără de aci!* ISPIRESCU, L. 356. *Ia cofă albă-n mîna și te cără la fin-tînă.* JARNİK-BİRSEANU, D. 231. *Cară-te la crîng în stof, Că la cîmp e prea zăduf!* TEODORESCU, P. P. 486.

CĂRĂRE, cărări, s. f. 1. Drum îngust, bătătorit de oameni, pe care se poate umbla numai cu piciorul; p. ext. drum în general. V. potecă. *Dis-de-dimineață, prin negură, primele plutoane plecară spre*

cărățile întortocheate și prăpăstioase ale munților. DUMITRIU, V. L. 67. *Ocoleşti pe după moară... și umbli așa pe o cărare pe lângă stuh.* SADOVEANU, N. F. 54. *Pe malul apei se-mpletesc Cărări ce duc la moară.* COȘBUC, P. I 191. *Printre crengi scînteie stele, Farmec dînd cărării strîmte.* EMINESCU, O. I 209.
 ◆ Fig. *În gîrta nisipoasă și galbenă, apa limpede de la uzină tăia în curmeziș, de la malul celălalt spre noi, o cărare albă.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 44. *Luna iese-ntr-oaregă, se înalță-așa bălaie Și din țărîm în țărîm durează o cărare de văpaie.* EMINESCU, O. I 154. *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* EMINESCU, O. I 130.
 ◆ Ex p r. A tăia (sau a închide) cuiva cărarea (sau cărările) = a închide cuiva calea; a opri pe cineva din drum, a-l sili să se întoarcă. *Mare lucru să fie de nu ți s-or tăia ți șie cărările.* CREANGĂ, P. 187. *A-i scurta cuiva cărările = a omorî (pe cineva). Prin locurile iestea e cam greu de călătorit singur; nu cumva să-ți iasă vro dihanie, ceva, înainte și să-ți scurteze cărările.* CREANGĂ, P. 199. *A-și îndrepta cărările (într-o direcție) = a porni, a apuca (într-o direcție). Într-acolo deci și dînsul își îndreptă cărările pentru care se ostenise atîta mare de vreme.* ISPIRESCU, L. 215. *Pe toate cărările = în tot locul, pretutindeni, la tot pasul. Dac-ar sta cineva să-și facă samă de toate cele... apoi atunci ar trebui să vezi tot oameni morți, pe toate cărările.* CREANGĂ, P. 235. *A umbli pe două cărări = a umbli clătîindu-se, a fi beat. Nu-l vedeai umblînd pe două cărări.* DELAVRANCEA, S. 25.
 2. *Dunga sau linia obșnuită prin despărțirea în două a părului de pe cap. Cu părul lins și cu cărarea aleasă drept în creștetul capului.* DELAVRANCEA, la TDRG.

CĂRĂT s. n. Acțiunea de a căra.

1. *Transportul unor materiale. Ziua e treieris, căratul grîului la gară, n-avem timp.* DUMITRIU, N. 241. *Căratul snopilor, căratul de snopi, sau căratul pîinii, se face cu carul.* PAMFILE, A. R. 140.

2. *Timpul cînd se cară finul sau (mai ales) recolta. Să te bată, badeo, bată Nouă boale dintr-o dată, Nouă boale Ș-o lingoare, Din arat Pînă-n cărat.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 265.

CĂRĂBĂNI, *cărăbănesc*, vb. IV. 1. Refl. (Familiar, mai ales la imperativ, adesea cu ton amenințător) *A pleca repede de undeva; a se căra, a o șterge. Hai, cărăbăniți-vă de aici, că mi-i somn.* HOGAȘ, DR. 230. *Luați-vă catrafusele și începeți a vă cărăbăni de la casa mea, căci nu vă mai pot suferi.* CREANGĂ, P. 270.
 ◆ (Fără determinări locale) *Îți dau voie să-ți iai un lucru care ți-i mai drag la casa mea, ș-apoi te cărăbănește îndată mare.* SBIERA, P. 224.

2. *Tranz.* (Complementul indică o povară, o încărcătură, reprezentată de obicei printr-un număr de obiecte, rar printr-un număr de persoane) *A duce dintr-un loc în altul, a transporta (repede); a căra. Atunci știu că n-ar avea cine să vă mai cărăbăneasă așa de des pe la țîrg.* CREANGĂ, P. 110. *Încep cu toții a cărăbăni la saltele cu puf, perini moi, o legătură de mîncare și alte mărunțisuri.* CREANGĂ, P. 117.
 ◆ Fig. *Începe Flămînzilă a cărăbăni deodată în gură cite o haraba de pîne.* CREANGĂ, P. 261.
 ◆ Ex p r. *A cărăbăni cuiva la pumni (sau palme, ciomege etc.) sau a cărăbăni cu pumnii (sau cu palmele etc.) în cineva = a da cuiva lovituri multe și dese cu pumnul, cu palma etc. I-a cărăbănit la ciomege, cit a putut. Bre!... da ce l-o apucat de cărăbănește cu pumnii în oameni?* ALECSANDRI, T. 926.

CĂRĂBŪȘ, *cărăbuși*, s. m. Insectă coleopteră de culoare roșiatică, cu elitrele dure; apare pe la începutul lunii mai, se hrănește cu frunzele arborilor și e foarte dăunătoare (*Melolontha vulgaris*). V. *bondar*. *Se pleca de culegea cărăbuși, îi punea pe palmă și stătea cu*

mîna întinsă, pînă ce ei își luau zborul. PĂUN-PINCIO, P. 122. *Vîn țînșarii lăutarii, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorică i-aștepta-ndărătul ușii.* EMINESCU, O. I 87.

CĂRĂMIDĂR, *cărămîdari*, s. m. Persoană care fabrică sau vînde cărămizi. *Voi vă și scaldăți în lac, în partea unde nu erau gropi adînci, unde nu erau hățisuri care se împleteau pe după picioare și unde nu se bălăceau bivoliți cărămîdarilor.* PAS, Z. I 235. *Tată-său era cărămîdar la marginea orașului București.* VLAHUȚĂ, O. A. I 146.

CĂRĂMIDĂ, *cărămizi*, s. f. Material de construcție, de formă paralelipipedică, din care se fac pereții și zidurile caselor; este format dintr-un amestec de argilă și apă uscat la soare sau (mai ales) ars în cuptor. *Împăratul a poruncit să se zidească palat nou... cu stîlpi de porfiră... cu pereții de cărămizi smălțuite.* SADOVEANU, D. P. 12. *Glonțul... se înfipse într-o cărămidă din perete.* NEGRUZZI, S. I 21.
 ◆ (Cu înțeles colectiv) *Pînă ți-am fost, bade, dragă, Ți-era casa vărută, Cu var peste cărămidă.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 234.
 ◆ *Cărămidă aparentă v. aparent. Cărămidă refractară v. refractar.*

CĂRĂMIDĂRIE, (1) *cărămidării*, s. f. 1. Instalație (fabrică sistematică sau cuptor primitiv) pentru fabricarea cărămidizilor. *Alături de vechile cetăți, Oltul întîlnește cărămidăriile.* BOGZA, C. O. 216.

2. Meșteșugul fabricării cărămidizilor.

CĂRĂMIZIU, *-IE*, *cărămizii*, adj. (Despre obiecte, p. ext. despre culoarea lor) *Roșiatic (ca și cărămida). Pămîntul cărămiziu adus din lunca Siretului... CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 2/2. El sta de-o parte mîlnit... și-și ștergea fruntea c-o hasma cărămizie.* DELAVRANCEA, S. 26. *Un fluture mare, de culoare cărămizie.* ȘEZ. IV 23.

CĂRĂRĂT, *-Ă*, *cărărați*, *-te*, adj. (Rar) Cu (multe) cărări. *Ușor ca însuși cerbul pășeste vîntorul pe coama cărărată piciorului de munte.* ODOBESCU, S. III 87.

CĂRĂREĂ, *cărărele*, s. f. *Cărărușă. Tu, pînzuca mea, Să te faci o cărăreă, Să mă duc la sora mea, S-o aduc la maica mea.* RETEGANUL, P. IV 67. *Frunză verde mișuneia, Hai, doamne, măria-ta, Știu ascunsă cărăreă Printre stînci, strîmtă vilcea, Să nu simtă pasărea.* TEODORESCU, P. P. 478.

CĂRĂRŪICĂ, *cărăruici*, s. f. *Cărărușă. Apoi furca-N briu să pui, Cărăruica Să-mi tot sui.* TEODORESCU, P. P. 641.

— Pronunțat: -rui-.

CĂRĂRŪIE, *cărării*, s. f. *Cărărușă. Către stîncoase cărării Un car se duce cu tot zorul.* DEȘLIU, M. 19. *Lasă-nă ca să mă duc, Cărăriiu să-mi apuc, Cărăriiu codrului.* TEODORESCU, P. P. 290.

CĂRĂRŪȘĂ, *cărărușe*, s. f. Diminutiv al lui *cărărare*; *cărăriiu*. V. *potecușă. Fata apucă pe o cărărușă pieloasă, umedă.* AGÎRBEANU, S. P. 18. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărărușe pe coasta dealului.* EMINESCU, N. 95. *Ori ți-ai pierdut cărărușă Prin vale pe la Brîndușa? ALECSANDRI, P. P. 398.*
 ◆ Fig. *Vai de mine!... de-abia însurat ș-o și uitat cărărușă casei.* ALECSANDRI, T. I 242.

— Pl. și: (învechit) *cărării* (SBIERA, P. 89, NEGRUZZI, S. III 93).

CĂRĂȘEL, (1) *cărășei*, s. m., (2) *cărășele*, s. n. 1. Diminutiv al lui *caras*.

2. Numele unui dans popular. *După briuleț, lăutarii ziseră o bătuță, pe urmă un cărășel; clocoțea poiana de cîntece și de glasuri.* SADOVEANU, O. I 302.

CĂRĂTÓR, *cărătóri*, s. m. Muncitor care cară greutăți, mărfuri, bagaje; hamal. *Cei doi săpători Și doi*

cărători Lămpile pompează Și-așteaptă să vadă Ce mare jivină În munte suspină. CORBEA, A. 34. Matrozii corăbiei și cărătorii sau hamalii portului umblau în sus și în jos, ca furnicele. ODOBESCU, S. III 248. ✦ Persoană care cară recolta. Au venitărătorii și m-au împuns cu Țăpoaiele și m-au zvrilit în car. ȘEZ. VII 73.

CĂRĂTURĂ, cărături, s. f. Acțiunea de a căra; transport. Le scriau la terfelogul logofetei atâtea cărături de la pădure. SADOVEANU, N. F. 9.

CĂRĂUȘ, cărăuși, s. m. 1. Muncitor care se ocupă cu transportul cu căruța al greutăților sau al persoanelor; căruțaș. Iată-l cărăuș la Verești, iată-l cărind, toamna, cartofi și păpuși la țig. CAMILAR, N. I 21. Acoperind geamătul osiilor, se înălțau vrasurile cărăușilor. C. PETRESCU, S. 9. Un foc uriaș de vreascuri varsă valuri roșii de lumină peste cista cărăușilor. SADOVEANU, O. I 283. Boii stau în jug supuși, Gata de plecare; Nerăjiții cărăuși Merg pe lângă care. IOSIF, V. 74.

2. Numele unei stele mici din carul-mare, așezată lângă a doua stea din proțap, abia vizibilă cu ochiul liber.

CĂRĂUȘI, cărăușesc, vb. IV. Intrans. A face cărăușie.

— Pronunțat: -ră-u-.

CĂRĂUȘIE, cărăușii, s. f. Transport de mărfuri sau de persoane (mai ales în vehicule cu tracțiune animală); ocupația cărăușului. Tustrei feciorii babei umblau în cărăușie și câștigau mulți bani. CREANGĂ, P. 4. Cărăușia-i scumpă, dozele mai n-avem, și pînă-agiung produsele la malul Dunării, cite care se sfarmă, cîți boi se dezghină și mor, cită pine se pierde! ALECSANDRI, T. I 348. Toți răzeșii se ocupă nu numai cu lucrul pămîntului, dară' și cu facerea de cărăușii. I. IONESCU, D. 391. Bărbatul femeii pornise la cărăușie, ca să câștige ceva parale. ȘEZ. I 59.

— Pronunțat: -ră-u-.

CĂRĂUȘIT s. n. Cărăușie.

— Pronunțat: -ră-u-.

CĂRBUNĂR, cărbunari, s. m. 1. Persoană care fabrică sau vinde cărbuni de lemn.

2. Persoană care lucrează într-o mină de cărbuni, în industria carboniferă; miner. Cărbunarii zdrobeau cu cazmalele rărunchii munților, scoțind cărbuni. CAMILAR, N. II 102.

CĂRBUNĂȘ, cărbunași, s. m. (Popular) Diminutiv al lui c a r b u n e. Să vii și la pragul meu, Să te miluiesc al eu C-o minuță de tărășă, Să știi că ți-am fost drăgușă. Prin tărășă cărbunași, Să vezi ce mindrușă lași! JARNÍK-BİRSEANU, D. 262.

CĂRBUNĂRIE, (1) cărbunării, s. f. 1. Loc sau cuptor unde se fac cărbuni de lemn; magazie de cărbuni. Cărbunăria era așezată chiar pe malul Dunării. DUNĂREANU, CH. 197.

2. (Rar) Meseria cărbunarului.

CĂRBŪNE, cărbuni, s. m. I. 1. (Adesea determinat prin «de pămînt» sau «de piatră») Rocă combustibilă amorfă, de culoare neagră, formată din plante în epocile geologice străvechi și care se conservă în scoarța pămîntului, la adăpost de oxigenul din atmosferă; se folosește ca combustibil și ca materie primă pentru industria chimică organică. În străfunduri de beznă smolită, Unde zace adinc tăimuită Piinea uzinelor, Cărbunele. DEȘLIU, G. 46. Cit am lucrat eu cu perforatorul, băteții... au mutat banda în cîmpul întii, chiar în vatra cărbunelui. DAVIDOGLU, M. 11. De la un capăt la altul al abatajului, douăzeci de mineri stau în fața stratului de cărbune, iar stratul de cărbune se ridică-n fața lor, înfruntîndu-i. BOGZA,

V. J. 129. ✧ Cărbune alb = apa folosită ca izvor de energie în industrie și agricultură. Utilizînd acest nesecat izvor de energie — cărbunele alb — vom putea face economii considerabile în rezervele noastre de petrol și cărbune. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 476.

2. Rămășiță de culoare neagră, ușoară, sfărîmicioasă, rezultată în urma arderii necomplete a unui lemn. Cîte greșeli va face, să i le însemne cu cărbune pe ceva. CREANGĂ, A. 3. Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii păreși Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă. EMINESCU, O. I 84. Fața voastră să se negrească ca cărbunele. NEGRUZZI, S. I 233. ✧ Fig. Tuturor li-i lumea lume, Numai mie mi-i cărbune; Tuturor li-i lumea dragă, Mie mi-i cerneală neagră. JARNÍK-BİRSEANU, D. 221. ✧ Expr. (Despre alimente) A se face cărbuno = a se arde (fiind expuse prea îndelungat acțiunii focului). Piinea s-a făcut cărbune. (Fig.) Cită boala e sub soare, Nu-i ca doru arzătoare; Că doru unde se pune Face înima cărbune! HODOȘ, P. P. 32. A-l bate (pe cineva) cărbunii la cap = a căpăta fenomene de intoxicație (din cauza gazelor emanate de cărbunii aprinși); fig. a fi beat. [Pe bețiv] l-au bătut cărbunii la cap. PANN P. V. I 111. ✧ Cărbuni stinși = cărbuni obținuți prin stingerea forțată a jericicului (muiaț în apă sau acoperit ermetic). Cărbuni de lemn = cărbuni obținuți prin arderea incompletă a lemnului la o temperatură relativ joasă, în absența aerului; se întrebunțează în metalurgie și în gospodărie; mangal.

3. Un fel de creion negru, foarte moale, de care se servesc pictorii și desenatorii pentru a face schițe. Desen în cărbune.

4. Bucăciță de lemn consumată de foc, dar aflată încă în stare incandescentă. V. jar, jericatic. În poiana înnoptată Para focului se găte Cu poveștile o dată... Doar jericaticul, tîrziu, Luminează arămiu, Și mai ard cărbunii mici Cu licăr de licurici. DEȘLIU, M. 60. Pe vatra cuptiorului, în cenușă, mai licureau cîțiva cărbuni. EMINESCU, N. 21. De m-ar frige pe-un cărbune, Ibovnicul nu-l voi spune. JARNÍK-BİRSEANU, D. 10. ✧ Expr. A sta (ca) pe cărbuni (aprinși) = a fi foarte nerăbdător. Ești nesuferit!... Spune-mi vestea, că stau pe cărbuni! ALECSANDRI, T. I 273.

II. 1. Boală a plantelor cauzată de un parazit care transformă țesutul vegetal într-un corp negru, moale, sfărîmicios.

2. (Regional) Antrax.

CĂRDĂȘIE, cărdășii, s. f. Întovărășire, asociere cu scopuri condamnabile. V. clică, gașcă. Valoarea excepțională a celei mai bune părți a operei lui I. L. Caragiale constă în faptul că a denunțat în fața întregului popor cărdășia de interese dintre conservatori și liberali, dintre moșierime și burghezie. LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 1, 74. Veacuri de-a rîndul poporului nostru a fost asuprit cu sălbăticie, exploatat și batjocorit de exploataorii băștinași în strînsă cărdășie cu exploataorii străini, veacuri de-a rîndul oamenii muncii au fost robi în propria lor țară. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2433.

— Variantă: cîrdășie s. f.

CĂRINDĂR s. m. (Învechit și popular) Ianuarie. În luna lui cărindar, pe un ger de crăpau lemnele și pietrele, bătut Rusciucul. ISPIRESCU, M. V. 15.

CĂRNICĂ s. f. Cărnîță. Tot ciolanul Pe tot dealul, Toată cărnica Pe toată vîlcica. SEVASTOS, C. 305.

CĂRNÎȘOARĂ s. f. Cărnîță. Să-mi mîntinci din cărnîșoară Și să-mi bei din inimioară. TEODORESCU, P. P. 615.

CĂRNÎȚĂ, cărnîțe, s. f. Diminutiv al lui carne. Răcii de mult îmi dădeau de veste în sfiori, trăgînd cărnîțele

spre coltoane; dar eu mă lehametuisem de ei. SADOVEANU, N. F. 95. *Iar din cărnita cea grasă Mi-oi face mie o masă, Din cărnita cea mai multă Mi-oi face un pic de nuntă.* MARIAN, S. 22.

CĂRNÓS, -OĂSĂ, cărnoși, -oase, adj. 1. Care are multă carne, musculos. *Coapsele [cîinilor] cărnoase, dar nu grase.* ODOBESCU, S. III 64.

2. (Despre fructe, frunze etc.) Cu miez bogat, gras. *Cireșe cărnoase.* □ *Amîndoi boușii fluturau din urechi, fluturau din cozi, rozînd lucerna cărnoasă, cu miros de cîmpie.* CAMILAR, TEM. 38.

CĂRPĂNÓS, -OĂSĂ, cărpăncși, -oase, adj. Zgîrcit, avar. *Moș Alisanđru Panșiru primii totuși banii cu plăcere, ca un om strîngător și cărpănos ce se afla.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 6/6. *Și-i cuprinde ciuda pe viață, pe meșterul cărpănos, pe sărăcia lor.* PAS, Z. I 35. ♠ (Substantivat) *Și moș Vasile era un cărpănos și-un pui de zgîrie-brînză, ca și mătusa Mărioara.* CREANGĂ, A. 50.

CĂRPĂNOȘIE s. f. Zgîrcenie. *O dată venise lui Oșlobanu rîndul să cumpere lemne; și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese cine-cinește în median... și găsește un țăran... cu un car încărcat cu lodbe de fag.* CREANGĂ, A. 82.

CĂRPĂTOR s. n. v. cîrpător.

CĂRPINȘ, cărpinișuri, s. n. Pădurice sau desîș de carpeni. *Știa un hățîș adînc, un cărpiniș încurcat.* GALACȚION, O. I 293. *Umbră-i deasă-n cărpiniș; Să m-așez la un cotiș, Să pîndesc la d-ăi ciocoi, Că prea sînt spurcați cu noi!* BOLLIAC, O. 183.

CĂRTICEĂ s. f. v. cărticică.

CĂRTICICĂ, cărticele, s. f. (Și în forma cărticea) I. Diminutiv al lui carte.

1. v. carte (II); cărjulie. *Băieții alergau din toate părțile cu cărticelele subsuoară.* CONTEMPORANUL, III 615. *Astă cărticică ce se alcătuește din două volume... spune multe.* NEGRUZZI, S. I 260.

2. v. carte (III I); scrisorică. *Și să scriu o cărticea, S-o trimit la maică-mea.* JARNIK-BIRSEANU, D. 215. *Numa trei zile trecea, Cărticică că-i sosea, Carte de la București Cu pecețile domnești.* TEODORESCU, P. P. 612.

II. Pachețele cu foite de țigară. *Tutun și cărticică ți-ai luat?* CARAGIALE, O. I 52.

— Variantă: cărticeă s. f.

CĂRTURĂR, cărturari, s. m. Învățat, erudit. *Singur poporul nu poate greși, căci el e de cîndu-i lumea... și e vai de cărturarul care se rupe de popor.* CAMIL PETRESCU, B. 180. *Eu, biet, nici cărturar nu sînt, nici scriitor.* ISPIRESCU, U. 3. *Apoi dă, juține, eu nu-s cărturar ca dumnea, care știi Alexandria pe de rost și care ai umblat pe unde și-a-nșărcat dracul copiii.* ALECSANDRI, T. I 388. ♠ (Rar) Persoană căreia îi place să citească, să învețe, care știe carte multă. *E bun cărturar; învață în liceu la Iași, într-a patra clasă, și învățătorul vra să-l facă doftor.* SADOVEANU, B. 32.

CĂRTURĂREĂSĂ, cărturărese, s. f. Femeie care se indeletnicește cu precizarea viitorului din combinații ale cărților de joc sau ale boabelor de porumb și de fasole, cărora naivii le atribuie puterea de a dezvălui lucruri ascunse. *Zodierii și cărturăresele pe la care căutase pentru mine... îi băgase mamei o mulțime de bazacoții în cap.* CREANGĂ, A. 12. *Maica e cărturăreasă, Cînd o cheamă de p-acasă, Ia bobii și pleacă-n țară.* TEODORESCU, P. P. 351.

CĂRTURĂREȘC, -EĂȘCĂ, cărturărești, adj. De cărturar.

CĂRTURĂREȘTE adv. (Rar) Ca un cărturar, în felul cărturarilor. *Vorbește cărturărește.*

CĂRTURĂRIE s. f. (Rar) Învățătură, erudiție. *Apucă-te de cărturărie!* CREANGĂ, A. 123.

CĂRȚISOĂRĂ, cărțișoare, s. f. (Rar) Cărticică. *Cărțișoarele Să-mi dați, Că sînt de la-mpărăție, Cărți scrise pentru domnie.* TEODORESCU, P. P. 441.

CĂRȚULIE, cărțului, s. f. Diminutiv al lui carte; cărticică, broșură. *Risipițe pe o masă, cărțului subțiri, cele mai multe cu învelitoare roșie.* PAS, Z. I 316. *Se mai aflau în raft și alte cărțului și gazete.* SADOVEANU, P. M. 37.

CĂRUCEĂN, cărucene, s. n. Căruș¹. *Unde ai mai văzut tu muierile mergînd la pădure, după un cărucăen de lemne, cu bărbat cu tot?* RETEGANUL, P. I 2.

CĂRUCER, căruceri, s. m. (Mold.) Căruș. *M-am schimbat în straie de cărucer, ca să pot iar intra aici.* ALECSANDRI, T. I 214. *Aste-s două scrisori ce le aducea cărucerul de la Vaisbruc.* NEGRUZZI, S. III 196. *Cărucer m-oi face Și pe drum oi trece, Cu care Cu povară.* MARIAN, O. I 266.

CĂRUCIOĂRĂ, cărucioare, s. f. Diminutiv al lui căruș. *La cererea lui Mihai, cărucioara ochi așezării Podenilor și se lasă spre dreapta, pe drumul cîmpului din spre Pănoiu.* MIHALE, O. 454. *Iată, o cărucioară, fără să fie trasă de cai, veni.* ISPIRESCU, L. 188.

CĂRUCIOR, cărucioare, s. n. 1. (Adesea determinat prin «de copii») Trăsurică în care sînt plimbați copiii mici; căruș (3). [Copiii] *cei mici de tot erau în leagăne, cu jucării spînzurate din tavan deasupra lor, alții care începeau să meargă erau puși în niște cărucioare.* SAHIA, U.R.S.S. 135.

2. Vehicul de dimensiuni reduse, care se poate deplasa pe linii ferate, pe cabluri sau pe drumuri obișnuite și care e folosit la transportat sau deplasare.

CĂRUNT, -Ă, cărunți, -te, adj. (Despre păr, barbă, mustăți) Care a început să albească din cauza bătrîneții, jumătate alb, albit. *Și-a mîngîiat mustățile lungi, cărunte, și a ris.* SADOVEANU, M. C. 55. *Lupu Chirițoiu, cel mai bătrîn dintre toți, cu pletele crescute pînă pe umeri și cărunte ca un fuioar de cîneșă melișată.* REBREANU, R. I 131. *Clîpînd din genele cărunte, Începe-a povesti moșneagul.* GOGA, P. 24. *Și ochii pașei mari s-aprînd; Cărunta-i barbă netezînd Stă mut, de suflet gol.* COȘBUC, P. I 109. ♠ (Despre persoane) Care are fire albe în păr, în barbă sau în mustăți. *Cărunt e?*... *Știi că te găseșt noștim?* ALECSANDRI, T. I 398. ♠ Fig. (Despre munți, stînci) Cenușiu. *Vistînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce și a stîncelor cărunte.* EMINESCU, O. I 35. *Iată zîna munșilor, Munșilor cărunților.* ALECSANDRI, P. I 95.

CĂRUNTĂ vb. I v. încărungi.

CĂRUNTĂȚĂ s. f. v. căruntețe.

CĂRUNTĂȚE s. f. Faptul de a fi cărunț; p. ext. bătrînețe. *Deși sîntem ajuși la vîrsta cărunteții, nu dorim să ne scurtăm anii.* SADOVEANU, D. P. 17. *Abia la vremea cărunteții dobîndi și el un copil.* ISPIRESCU, L. 366. *Barba-mi strică fața Și trei fire de mustețe, Cari mi-au dat în căruntețe.* BIBICESCU, P. P. 303.

— Variantă: cărunțetă s. f.

CĂRUNTEĂLĂ s. f. Căruntețe. *Perii capului îi dăduseră în cărunteală.* SLAVICI, O. I 177.

CĂRUNȚI vb. IV v. încărungi.

CĂRUNȚIE s. f. (Rar) Căruntețe. *Era un uriaș cu ochi albaștri și părul intrat în cărunție.* SADOVEANU, N. F. 109.

CĂRUNȚIT, -Ă adj. v. încărungi.

CĂRUȚ, *căruțuri*, s. n. I. Diminutiv al lui car.

2. Căruță. Unde mi se nomoli oșopina de cal, de nu mai putea nici picioarele să și le miște, necum să mai trască și căruțul. ISPIRESCU, L. 373. Tremură pe pietre căruțul hîrbuit. NEGRUZZI, s. II 206.

3. Căruță mică, trasă sau împinsă cu mîna, care servește la transportul poverilor mici.

4. Cărucior de copii.

5. Parte mobilă a unor mașini, care se mișcă pe roțițe sau lunecă pe glisieră, îndeplinind diferite funcțiuni.

CĂRUȚĂȘ, *căruțași*, s. m. Persoană care transportă cu căruța marfă, poveri sau persoane; căruș, chirigiu. Aproape în toate zilele, la aceeași oră de dimineață, cărușul trecea pe sub fereastra mea. DEMETRESCU, O. 116. Vînători și căruțași... culcați toți la pămînt, dorm acum duși. ODOBESCU, s. III 19.

CĂRUȚĂ, *căruțe*, s. f. I. Vehicul de forma carului, dar mai mic și mai ușor, tras de obicei de cai, servind la transportul persoanelor sau al poverilor mici. O dată se făcu un freamăt într-un colț, la gura unei ulițe. Venea repede o căruță. DUMITRIU, N. 28. Moș Sandu și încă vreo zece tă.ani, care aveau căruțe ori care cu bui, se îndelețineau fiecare să mai dregă cîte ceva la car. BUJOR, s. 132. Zina porunci și trase la scară o căruță ferecată în aur cu patru telegari. ISPIRESCU, L. 38. Tămădă-ienii... au rătăcit prin Bărăgan, pitulași în cărușele lor acoperite cu covergi de rogojină. ODOBESCU, s. III 14. \diamond Expr. A se lăsa de cărușu = a renunța la un lucru sau la o treabă începută. A rămîne de cărușu = a pierde o ocazie, a rămîne în urmă. A cîncea roată la cărușu v. cincilea. Nici în car, nici în cărușu (nici în teleguță) v. car.

2. Cantitate (de fin, de iemne etc.) care se poate încărca pe o căruță (I). O căruță de lemne.

CĂRUȚĂRIE s. f. I. Meșteșugul de a face căruțe. Are ateliere pentru toate meșteșugurile necesare agriculturii, precum: rotărie, fierărie, căruțarie. I. IONESCU, D. 192.

2. (Cu sens colectiv) Unelte de căruțaș. Unelte mecanice, unelte de drum de fier, unelte telegrafice, căruțarie. ODOBESCU, s. II 95.

CĂSĂP s. m. v. casap.

CĂSĂPI, *căsăpesc*, vb. IV. Trans. A tăia, a măcelări (o vită). Vedeai pe cîte unul, măcelar ambulat. Cumpăra o vită din Obor, o căsăpea singur la el în curte. PAS, Z. I 169. \diamond (Cu privire la oamenii) Pugeau pe maidane, de parcă ar fi venit turcii... să-i căsăpească. PAS, Z. I 118.

CĂSĂPIE, *căsăpii*, s. f. Măcelărie. Te duci în țîrg la o căsăpie și cumperi de un gologan oleacă de carne. SADOVEANU, N. F. 83. De la căsăpiile din față veneau zgomote aspre. DUNĂREANU, N. 23.

CĂSĂPIRE s. f. Acțiunea de a căsăpi; măcelărire. Vestea despre căsăpirea hătălăului se împrăstie ca fulgerul. CAMILAR, N. II 422.

CĂSĂTORĚSC, -EASCĂ, *căsătorești*, adj. (Rar) De căsătorie, privitor la căsătorie. Mă cheamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească. GALACTION, O. I 194. Cochetărie băbească... țîrguire căsătorească. ALECSANDRI, T. I 51. Șase luni trecuseră de cînd gusta postelnicul această tînită fericăre căsătorească. NEGRUZZI, s. I 73.

CĂSĂTORĚ, *căsătorec*, vb. IV. Refl. A se uni prin căsătorie; (despre femei) a se mărita, (despre bărbați) a se însura. Ș-apoi noi eram mai în vîrstă cînd ne-am căsătorit? ALECSANDRI, T. I 349. \blacktriangleright Trans. (Rar) A uni prin căsătorie; a fi de acord cu căsătoria fiicei sale (sau a fiului său). Am fete de căsătorit. ALECSANDRI, T. I 135.

CĂSĂTORĚ, *căsătorii*, s. f. I. Convenție încheiată printr-un act de stare oivilă între un bărbat și o femeie

cu scopul de a trăi împreună și a întemeia o familie. A lua în căsătorie. A cere în căsătorie. \square Statul ocroteste căsătoria și familia și apără interesele mamei și copilului. CONST. R.P.F. 39. Vorbesc de căsătoria fiului meu, Manolachi, cu duduca Adela. ALECSANDRI, T. I 352.

2. Trai comun între soți, viață conjugală, căsnicie. Abia începuse a gusta dulcelele unei căsătorii potrivite. NEGRUZZI, s. I 41.

CĂSĂTORĚT, -Ă, *căsătorĚți*, -te, adj. (Despre bărbați) Însurat; (despre femei) măritată.

CĂSCĂ, *casc*, vb. I. I. Trans. (Cu complementul «gura») A deschide gura spre a vorbi, spre a striga, spre a lua mîncarea etc. Fetele căscară gura să răspundă, dar numa lor le luă vorba din gură. RETEGANUL, P. II 25. [Dracul] cască o gură cît o gură și, cînd chinuie o dată, se cutremură pămîntul. CREANGĂ, P. 54. \diamond Fig. Geamurile sparte căscău guri negre în pereți. REBREANU, R. II 200. \diamond Expr. A căsca gura = a privi cu interes, cu mirare, cu curiozitate naivă (de obicei sînd cu gura deschisă), a privi prosteste; p. ext. a umbla fără nici o treabă, a pierde vremea; a tăia frunză la cîini. Ziulița îndelungată șade numai și mîntîncă și cască gura după cei drumari, că numai a se găti știe. RETEGANUL, P. I 51. Căscăse gura și bleoșide ochii la cele ce spunea vîntorului. ISPIRESCU, L. 141. Mai șede el cît șede, de cască gura prin țîrg, și-apoi își ia tîlpășița spre casă. CREANGĂ, P. 44. Oamenii căscău ironic gura cînd îl vedeau. EMINESCU, N. 42. Lăltii cască gura la mărfurile expuse prin mezină. NEGRUZZI, s. I 329.

2. Intrans. (Despre oameni și animale) A deschide gura mare printr-o mișcare reflexă de inspirare adîncă, urmată de o expirație prelungită și adesea zgomotoasă, trădînd oboseală, plictiseală sau, mai ales, nevoie de somn. Poate că trăiem încă într-această lume mare Ce mă face ca să sufăr, ca să rîd sau ca să casc. MACE-
DONSKI, O. I 70. Ei se sculară, apoi începură a se-ntînde și a căsca. ISPIRESCU, L. 202. Ca... a... se toată zîulica și do... o... rm toată nopticica. ALECSANDRI, T. 899. \diamond Trans. (Cu complementul «gura»; rar) Dimineața... Stan se scoală, întinzîndu-se și căscînd o gură de gîndeai că vrea să-i soarbă. RETEGANUL, P. IV 19.

3. Trans. (Familiar, cu complementul «ochii») A deschide tare ochii (mai ales de mirare) spre a vedea mai bine; a se holba, a se zgîi. Căscăi ochii ca la un spectacol cum nu mai văzuseși pînă atunci. PAS, Z. I 211. Brîncovene Constantin... Cască ochii-a te uita De-ți cunoști tu pielea ta. ALECSANDRI, P. 212.

4. Refl. (Despre obiecte care prezintă o deschizătură) A se deschide (nu de tot); a se crăpa. Prăpastia se cască în adîncime. \square O gură neagră de girlică se căsca în coasta clădirii. SADOVEANU, O. VII 52. \diamond Fig. Au încercat istoricii literari... ca și istoricii propriu-ziși, să afirme că ei fac istoria de dragul istoriei... Între declarațiile programatice și aplicarea lor în practică s-a căscat însă o prăpastie. CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 126, 3 1.

CĂSCĂT, *căscături*, s. n. Faptul de a căsca (2). Gata! a spus tușa Tudora... acoperindu-și cu palma un căscat. PAS, Z. I 267. Umbilă... din pom în pom, Ca căscatul din om în om. PANN, P. V. I 100.

CĂSCĂT, -Ă, *căscăți*, -te, adj. I. (Despre oameni, ironic) Care stă cu gura deschisă, privind neatent; nătăfleş. Măi, dar căscat mai ești! \diamond (Mai ales în expr.) Guri-căscatū = gură-cască. Văd niște guri-căscate uitîndu-se la mine și nu-mi pot da seama de ce vă mirați așa. CREANGĂ, P. 243. A rămîne (sau a sta, a privi etc.) cu gura căscatū = a fi mirat, buimăcit sau înșelat în așteptările sale. Vasile o privea [pe bătrînă] cu gura căscată. DUMITRIU, N. 253. Toți rămăseră cu gurile căscate și cu ochii după mînge. BUJOR, s. 11. Rămăsesem încremenit

cu ochii holbați, cu gura căscată, căci nu înțelegeam nimic. NEGRUZZI, S. I 6.

2. (Despre ochi) Holbat, zgîit. *Ușa se deschise și Geambașu ieși în prag. Era cu ochii căscați, cu gura deschisă.* DUMITRIU, N. 64.

3. (Despre cavități) Care are o deschidere mare, larg deschis. *Familia răposatului Dracea... nu prevedea groapa ce sta căscată dinainte-i.* ODOBESCU, S. I 86. ♠ (În comparații) *Ochii ei, un hâu căscat.* EMINESCU, N. 7.

CĂSCĂTŪRĂ, căscături, s. f. 1. Căscat¹. [Cîinii] cu căscături și cu scheonări se traseră în deal la oi. GALACTION, O. I 283.

2. Deschizătură mare, gol în interiorul unui obiect sau între două obiecte. *Soarele cobora în căscăturile munților ca un șoim roșu.* CAMILAR, TEM. 407. *Se zări un foc mare, vinzolinindu-se în căscătura unei colibe.* CAMILAR, N. II 424.

CĂSCĂŪN, -Ă s. m. și f. v. căscăund.

CĂSCĂŪND, -Ă, căscăunzi, -de, s. m. și f. Persoană care cască gura la tot ce vede și aude, fără să priceapă bine; gură-cască, nătăflet, tont, zăpăcit. *Ei devin văgăbonzii ulișelor, căscăunzii răspîntiilor, trîntorii cafenelelor.* VLAHUȚĂ, O. A. 189. *Ei îl porecleau zicîndu-i căscăundul satului.* ISPIRESCU, L. 299.

— Variantă: căscăun, -ă (CONTEMPORANUL, III 730) s. m. și f.

CĂSCIOARĂ, căscioare, s. f. Diminutiv al lui c a s ă; căsuță. *Pe malul apei se-mpletesc Cărări ce duc la moară — Acolo, mamă, te zăresc Pe tine-ntr-o căscioară.* COȘBUC, P. I 191. *Mai merse nișel și dete peste o căscioară și bătu la poartă.* ISPIRESCU, L. 348. *S-au clădit case și căscioare.* GHICA, S. 496.

CĂSEÂN, căseni, s. m. (Popular, mai ales la pl.) Fiecare dintre persoanele care locuiesc împreună într-o casă, fiind legate între ele prin interese comune (de familie). *Umplu pahare pentru toți căsenii.* V. ROM. martie 1952, 123. *Se trezește și ascultă, și iarăși aude strîgînd și mai tare: Hodînesc căsenii!* SBIERA, P. 49.

CĂSNICIE, căsnicii, s. f. Trai în comun al soților, viață conjugală. *Ar fi fost o copilărie să faci o apropiere între o biată căsnicie la întîmplare și-ntr-o gospodărie care se înjgheba cu grijă.* SADOVEANU, O. IV 88. *Anul lor de căsnicie nu fusese turburat niciodată.* C. PETRESCU, S. 159. *Ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui.* EMINESCU, N. 83.

CĂSOAIE, căsoaie, s. f. 1. Augmentativ al lui c a s ă. *Dintr-o căsoaie cu trei caturi... a năvălit spre trăsură, lărmuind fără socoteală, o bandă de copii de toate vîrstele.* GALAN, Z. R. 9. *Nu v-ași lăudat că-n trei zile-i gata căsoaia?* CAMILAR, N. II 333.

2. Un fel de cămară în care se țin, la țară, lucruri de gospodărie. *Piua-i în căsoaia de alături.* CREANGĂ, P. 5. — Variantă: căsói, căsoaie (BUJOR, S. 76), s. n.

CĂSÓI s. n. v. căsoaie.

CĂSULIE, căsuli, s. f. Căsuță. *Bătrînii locuiau în casa veche care stătuse o grămadă de ani nelocuită: o căsuli de birne, acoperită cu stuf, aplecată într-o parte și intrată în pămînt.* DAN, U. 49.

CĂSŪȚĂ, căsuțe, s. f. 1. Diminutiv al lui c a s ă (1); căscioară. *Dintre livezi și dintre căsuțele albe se ridicau stîlpi vineți de fum.* SADOVEANU, O. I 369. *Rahila... privea, de pe prispă căsuței ei, cum se strîngea cortul nopții.* GALACTION, O. I 321. *Luna-și picură argintul Trămîndu-l pe fereastră; Vede-atîta împăcare Străjuind căsuța noastră* GOGA, P. 87. *Se grăbea să ajungă la căsuța lui de lîngă șipotul din vale.* BUJOR, S. 130. *Avea o căsuță acunsă sub vro trei butuci de vie.* NEGRUZZI, S. I 110.

2. (În expr.) *Căsuță postală* = ghișeu special unde se repartizează, la poștă, scrisorile care poartă pe plic, în loc de adresă, mențiunea respectivă și pe care (în urma unei înțelegeri prealabile) vine să le ridice adresantul.

CĂȘĂI vb. IV v. lișiți.

CĂȘĂRIE, cășării, s. f. Clădire (sau parte a stînei) unde se prepară cașul, brînză sau cașcavalul; p. ext. stînă. *Apoi de cînd poroncile aieste nouă... nu mai are cap omul să-și mai vadă bordeiul. Cînd îi la subprefectură, cînd la cășărie.* ALECSANDRI, T. I 243.

CĂȘUNĂ, cășunez, vb. I. I. Intran z. impers. (Construit cu dativul pronumelui reflexiv) A-i trece cuiva prin cap o năzbitie, a-i veni un gust sau o poftă ciudată, a-i trăsni o idee. *S-ar putea însă, într-o zi, să-l lovească, căci i-ar cășuna să-și arate puterea.* SADOVEANU, D. P. 21. *Nu ți-am spus eu, jupînc, că așa îți cășunează dumitale! M-ai făcut să alerg ca nebunii, să-mi rup gitul! Doamne ferește! dacă făceam și moarte de om?* CARAGIALE, O. I 82. *I-a cășunat să joace.* ȘEZ. XX 136.

2. Intran z. (Urmărit de determinări introduse prin prep. «pe» sau «asupra») A fi cuprins (dintr-o dată) de un sentiment dușmănos față de cineva, a prinde neșază contra cuiva. *Unde să-i găsesc eu potrivă, zicea împăratul toată zăulica, dînd cu totașul, de colo-colo, o petricică, pe care cășuna în neștire.* DELAVRANCEA, V. V. 9. *Cealaltă argați cășunaseră pe dînsul și-l tot luau peste picior, iară el nu-lua aminte de flecările lor și-și căuta de treaba lui.* ISPIRESCU, L. 229. *După șase ani de luptă crîncenă, în care victoriile se precumpăneau, puterile Europei, cășunînd asupra Porții, au silit-o să încheie pace.* GHICA, S. 27. ♣ A prinde (dintr-o dată) dragoste de cineva. *Pe cine i-o fi cășunat nu știu, că nu spune, să-l tai.* DELAVRANCEA, S. 57.

3. Intran z. (Urmărit de determinări introduse prin prep. «pe» sau «asupra») A tăbări asupra cuiva (cu lovituri). *Ba eu zic că asta au vrut, de-au cășunat pe el cu ciomegile.* DUMITRIU, N. I. 94.

4. Tran z. A cauza, a prilejui, a pricinui. *Se teme... să nu-i cășuneze cumva o boală de grumaz.* SADOVEANU, N. P. 282. *Mi-aduc aminte... că o dată am cășunat supărare și plîngeră împotriva-mi.* GALACTION, O. I 329. *Asta poate să-ți cășuneze vro supărare.* ALECSANDRI, T. 1365. *Te las să-ți închipuiești mirarea ce a cășunat vederea astei nouă dovezi.* NEGRUZZI, S. I 231. *Ploile au fost multe și au împiedicat treieratul, cășunînd stricăciune.* I. IONESCU, M. 354.

CĂTĂ vb. I v. căuta.

CĂTĂNĂ, cătane, s. f. (Regional) Soldat, ostaș. *Am slujit în oaste și am fost cătănă, Nici căprar n-am fost eu, ci mereu cătănă.* IOSIF, T. 237. *Și cite oștiri străine și o droaie de cătane călări... îmbrăcați numai în fir, au trecut în vremea copilăriei mele... prin Humulești.* CREANGĂ, A. 74. ♠ Loc. adv. În (sau la) cătane = în armată. *Eu mă duc, maică-n cătane.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 306.

CĂTĂRE¹ s. f. v. căutare.

CĂTĂRE², cătări, s. f. Piesă metalică de diferite forme, așezată către vîrfului țevii unei guri de foc (de obicei la armele portative), care, împreună cu înălțătorul, formează dispozitivul de ochire al armei respective.

CĂTĂT s. n. v. căutat.

CĂTĂNESC, -EĂSCĂ, cătănești, adj. (Regional) De cătănă, care se referă la catane; ostășesc, soldățesc.

CĂTĂNĂȘTE adv. (Regional) În felul cătanelor; soldățeste, ostășeste.

CĂTĂNI, cătănesc, vb. IV. (Regional) 1. Intran z. A face serviciul militar, a face armata, a fi soldat. (Glumeț

Cătănire-aș, cătăni, Numai pușca de n-ar fi! JARNİK-BÎRSEANU, D. 303.

2. *Tranz. A lua în armată, a înrola. Foicică de bujori, Vai de mama cu fecori! Neclăjește pină-i crește, Împăratu-i cătănește.* BIBICESCU, P. P. 124.

CĂTĂNIE s. f. (Regional) Serviciu militar, militarie. *Bătrînul Țira, drept și spătos, umbla cum știa el să umble de cînd făcuse cătănia la husari.* DUMITRIU, V. L. 71. *Și se bucură tot satul, — Vin fecori din cătănie.* GOGA, P. 91. *Trei ani vor fi la toamnă de cînd l-au dus în cătănie.* SLAVICI, N. I 35. *M-a scris neamșu pe hirtie Și m-o dus la cătănie.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 301.

CĂTĂNIOARĂ, cătănioare, s. f. Cătănișă. *Vai, sărace cătănioare, Că n-au nici o sărbătoare, Numai pușca pe spinare.* HODOȘ, P. P. 221.

— Pronunțat: -nioa-

CĂTĂNIȚĂ, cătănișă, s. f. (Regional) Diminutiv al lui cătănie. *Pe cel deal, pe cea colmișă, Primbă-mi-se-o cătănișă.* ALECSANDRI, P. P. 97.

CĂTĂTŪRĂ s. f. v. căutătură.

CĂTÎNĂ, cătini, s. f. Arbust spinos cu flori de culori diferite, cu fructe necomestibile, în formă de boabe de culoare roșie sau portocalie, întrebuințat mai ales ca gard viu. *Și după ce ne jirîtisim și cu fina Nastasia, o luăm înainte pe sub pietele cătinei.* SADOVEANU, O. A. II 109. *De jur-împrejurul curții se încinge un gard de cătină.* GÎRLEANU, L. 9. *Nu se mai satură privind coșurile de cătină încercate pînă în buze cu pește proaspăt.* DELAVRANCEA, S. 65.

CĂTÎNĒL adv. Încet și cu băgare de seamă, lin și cu luare-aminte, încetinel, încetișor, domol, lin; tiptil. *Liniștea de toamnă e ca o apă, în care chiar dacă plescăi cu o piatră, se vălurește cătinel, din ce în ce mai cătinel, pînă se întinde la loc, molcomă și netedă.* V. ROM. februarie 1952, 189. *Vîntul bătea cătinel și pînzele cortului flfliau.* SADOVEANU, O. V 401. *În vîrfurile degetelor, cătinel, știindu-și răsufletul, au trecut prin un șir de odăi.* NEGRUZZI, S. I 78. ♠ (Rar) *Nel-cătinel = încet-încet. Și astfel, nel-cătinel, ajunse acasă.* ISPIRESCU, U. 59.

— Variantă: cîtinel (SBIERA, P. 170, CREANGĂ, P. 97) adv.

CĂTRĂN s. n. v. catran.

CĂTRĂ prep. v. către.

CĂTRĂNĒ, cătrănesc, vb. IV. 1. *Tranz. A unge, a imbiba cu catran, a face impermeabil turnînd catran. Cu pași ușori începu să se perimble pe puntea cătrănită.* DUNĂREANU, CH. 149. *Du-te de caută nouă piei de bivou, să le cătrănești.* ISPIRESCU, L. 27. *Trupu-i cătrănea, După ce-l golea, Apoi foc îi da.* ALECSANDRI, P. P. 118.

2. *Ref. Fig. (Uneori determinat prin «de minie», «de necaz», «de ciudă» etc.) A se necăji, a se supăra rău, a se amări. Cucoana Marișă se cătrănește că tot n-a sosit încă Spiridon cu cega.* SLAVICI, N. I 286. *Se cătrăni de minie cînd văzu necuviințoasă purtare a haiducului.* ISPIRESCU, L. 143. ♠ (Despre suflet sau inimă) *Lui Moș Gheorghe i s-a cătrănit din nou sufletul; nu-i mai arde nici de mitropolie, nici de nimic.* SP. POPESCU, M. G. 83. ♠ *Tranz. Olteanca din Slatină, Cu ochii cît strachina, Mi-a cătrănit inima.* TEODORESCU, P. P. 337.

3. *Tranz. Fig. A otrăvi. Ne căra prin cine știe ce fund de mahala, să ne cătrănească cu vreo poșircă mușegăită și tulbure.* M. I. CARAGIALE, C. 60. ♠ *Intranz. Fig. (Rar) A se face venin; a se învenina. [Calul] departe-l azvîrlea, Fierea-ntr-însul cătrănea.* TEODORESCU, P. P. 523.

CĂTRĂNĒRE, cătrăniri, s. f. Acțiunea de a (se) cătrăni și rezultatul ei.

1. Ungere cu catran. *Cătrănirea stîlpilor de telegraf.*

2. Fig. Supărare mare.

CĂTRĂNĒT¹ s. n. (Rar) Cătrănire. *Cătrănitul traveselelor de cale ferată.*

CĂTRĂNĒT², -Ă, cătrănișă, -te, adj. 1. De culoare închisă, tuciuriu, negru. *Eram... lung și mustăcios și cătrănit la chip.* PAS, L. I 101. *Își zări ca prin vis chipul ogîndit în apele cătrănite ale Ghenunei Dracului.* ODOBESCU, S. III 179.

2. Fig. (Uneori determinat prin «de minie», «de necaz», «de ciudă» etc.) Amărit, supărat; minios, turbat, furios. *Era atît de cătrănit, că ar fi putut s-o facă vinovată și de vîntul care bătea și de băltoaca de pe jos.* PAS, Z. I 178. *Am făcut o față cătrănită.* EMINESCU, N. 97. ♠ Fig. *Seceta cătrănită trecea mereu mai furioasă, sărăcind satele cu oameni gâlbejiți.* CĂLUGĂRU, O. P. 34.

3. Fig. Otrăvitor, veninos. *Balele cătrănite... se scurg năclăite de-a lungul movilțelor.* ODOBESCU, S. III 187.

CĂTRE prep. (Atestat și în forma învechită și regională *cătră*) 1. (Cu sens local; după verbe de mișcare, arătînd direcția în care, sau ținta spre care se face mișcarea) Spre, înspre, la. *Către vîrf, peste pripor, Lazăr suie binîșor.* DEȘLIU, în POEZ. N. 151. *Tot da către fîntînă zor. Sub tei, la margine de drum, S-oprise pe răzor. Aici la loc răcoritor. COȘBUC, P. I 227. Ale turmurilor umbre... Către țărîmul dimpotrivă se întind, se prelungesc.* ALEXANDRESCU, P. 132. ♠ (Ținta este un abstract) *Cu gîndul zboară, poate, către alte doruri.* ODOBESCU, S. III 17. *De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa.* BĂLCESCU, O. II 9. ♠ (În legătură cu o mișcare a ochilor, a capului, a corpului etc.) Pustnicul... *cătă către fata de împărat cum zbura cu Galben-de-Soare.* ISPIRESCU, L. 30. ♠ (După verbele «a zice», «a spune», «a scrie» etc., arătînd destinația unei comunicări, adeseori înlocuită astăzi printr-o construcție cu dativul) *Seriam versuri dulci, de pildă Cătră vreo trandafir și sălbatec Clotildă.* EMINESCU, O. I 140. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, cătră tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* EMINESCU, O. I 149. *Zis-a mîndra cătră mine: Mă mărit, te las pe tine.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 231. ♠ De către = dinspre, de la. *Cobora ceața de către munți.*

2. (Popular, cu sens local aproximativ) Aproape de..., pe la..., înspre, pe lângă... *Făcu zece pași și zări cătră un deșis un fel de casă.* ISPIRESCU, L. 59. *Mai către mijlocul grădinișii se făcea că era o fîntînă de marmură albă.* ISPIRESCU, L. 244.

3. (Cu sens temporal, arătînd o aproximație) Spre, pe la..., aproape de..., cam la... *Am ajuns către amiază De am pus piciorul Tocma-n mina unde azi Duceam compresorul.* DEȘLIU, M. 60. *Către căpătîiul dîntii al vremurilor... se povestește că omul era croit din alte foarfeci.* DELAVRANCEA, S. 79. *Chiar în acea zi, către sară, baba începu să pue la cale viața murori-sa.* CREANGĂ, P. 5. *Cînd îi colea cătră sară, Bada murgul și-l înșală.* JARNİK-BÎRSEANU, D. 286.

4. (Numele precedat de «către» arată ființa sau lucrul față de care se ia o atitudine sau se îndeplinește o acțiune) Față de... *Și-a achitat impozitul către stat.* □ [Don Juan al lui Lenau] *e consumat de o patimă eterică, ideală, de iubirea către Anna.* IONESCU-RION, C. 83. *Văd și eu că am greșit de am ponegrit-o așa de tare cătră d-ta.* CREANGĂ, P. 134. *De la venirea mea cu a doua domnie... am arătat asprime către mulți.* NEGRUZZI, S. I 149. ♠ (Învechit, uneori precedat de prep. «de») Împotriva, în-contra. *Subț o purpură sfîntă e un piept... răzvrătit către cer.* BĂLCESCU, O. II 243. *Alexandru cel Mare...*

apără viuește independența țării sale de către poloni. BĂLCESCU, O. II 13.

5. (Pre-eilat de prep. « de »; construcția prepozițională introduce numele autorului unei acțiuni la pasiv) De. Poporul nostru muncitor întâmpină sărbătoarea sa națională, ziua de 23 August, ziua eliberării patriei noastre de către glorioasa Armată Sovietică, într-o atmosferă de mare avânt politic și de muncă. SCINTEIA, 1952, nr. 2434.

6. (Cu sens final; învechit) Cu scopul..., pentru, spre. Să rânduiască tunuri și să le trimeată să le așeze către împușcare. ARHIVA R. II 110.

— Variantă: (Mold., Transilv.) cătră (SADOVEANU, O. III 613, ALECSANDRI, P. I 136) prep.

CĂTRINȚĂ s. f. v. catrință.

CĂTŪN, cătune. s. n. I. Grup de așezări țărănești (uneori risipite) care nu constituie o unitate administrativă, avînd un număr de locuitori mai mic decît al unui sat. E un cătun de mineiri acela ale cărui case stau presărate aici. BOGZA, C. O. 118. Pretutindeni amintirea ei mă înviora ca un val de vînt, adus deodată din cătunul meu cu miros de livadă și iasomie. C. PETRESCU, S. 26. Pe coasta și la capătul unui deal, un cătun de vreo zece case răzlețe abia se mi zărea, troienit de un viscol groaznic ce bătea dinspre miazănoapte. BUJOR, S. 55. Noaptea s-a lăsat pe vale și cătunul-i adormit. VLAHUȚĂ, P. 61.

2. (Regional) Pădurece, hățîș, desiș. Să cărăm fîn pentru boi, Pin' ce-a da frunza-n cătun și-a cînta cucu-n alun. ALECSANDRI, P. P. 258.

— Pl. și: (rar) cătunuri.

CĂTUȘĂ vb. I v. încetușa.

CĂTUȘĂ, cătușe, s. f. (Mai ales la pl.) Fiecare dintre cele două inele metalice, legate între ele printr-un lanț, cu care se leagă uneori mîinile (și picioarele) areștaților. Patrutele se întorceau cu un bandit... cu cătușele la mîini. DUMITRIU, V. L. 69. Am trăit cînd se sfărmau cătușe, Cînd se făceau împărții cenușe. BENIUC, în POEZ. N. 68. Condamnații mergeau încet, la pas; cătușele zurliau ușor. SADOVEANU, O. VI 274. În temniță la Opreș, Unde-mi zace Corbea-nchis... Cu lacete pe la ușe, Cu mîini dalbe în cătușe. TEODORESCU, P. P. 517. ♦ Fig. Popoarele din țările de democrație populară au smuls țările lor din cătușele imperialismului. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 168, 1/1.

— Pl. și: cătuși (CREANGĂ, A. 8).

CĂTUȘI vb. IV v. încetușa.

CĂTUȘNICĂ s. f. (Mold.) Plantă erbacee din familia labiatelor, cu miros aromatic pătrunzător, cu flori albe sau roșiatice și cu proprietăți tonice excitante (*Nepeta cataria*). Nu se lasă pînă ce găsește un buștihan putregăios, îl scobește cu ce poate și-i face urdiniș; după aceea așază niște țepuși într-insul, îl freacă pe dinăuntru cu cătușnică... și cu alte buruiene mirositoare și prielnice albinelor. CREANȚĂ, P. 238.

CĂȚĂI, cățai, vb. IV. Intrans. (Rar) A flecări. Așa e moara trîndavilor; cățăie, că nu ține parale. DELAVRANCEA, S. 25.

CĂȚĂRĂ, cățăr, vb. I. Refl. A se urca apucîndu-se cu mîinile și cu picioarele sau (fiind vorba despre păsări sau despre animale) cu ghearele; a se sui, agățîndu-se, pe un loc înalt și abrupt, pe un copac etc. A doua zi ne cățărăm pe gard. STANCU, D. 107. Le așeză [crațifele] cu grijă la rădăcina copacului în care se cățărare mița. SADOVEANU, P. M. 240. Șoimul rănit... Începu să se cațere-n gheare Pe zgrunțurosul granit. TOMA, C. V. 341. Cu un singur picior nu s-ar mai putea cățără pe scara de sîrmă. SAHIA, N. 35. ♦ (Poetic) Cîndva — ce fusese Azuga?... Cînci-zeci-șaizeci de colibe durate din piatră și ain birne, cîteva înșirate lîngă drumul îngust, celelalte cățărare pe stînci.

PAS, L. II 156. Păduri care se cațără pînă sub piscurile detunate și pleșuwe. GALACTION, O. I 344. Cățări pietruite se cațără pe brițele măgurelor, pe sub bolți de ramuri. VLAHUȚĂ, O. A. II 153. ♦ Intrans. (Neobișnuit) Mîini după mîini, genunchi după genunchi, șase perechi cățărău pe stînci. BOGZA, C. O. 24. ♦ (Despre unele plante) A crește în sus prinzîndu-se (cu cîrceii) de ramuri, de ziduri etc. Federa se cațără pînă la streșina casei.

— Variantă: (regional) acățără (CREANGĂ, P. 147) vb. I.

CĂȚĂRĂTOR, -OĂRE, cățărători, -oare, adj. Care se cațără. Păsări cățărătoare. □ În locul caselor mărunte... clădiri... cu două, trei etaje. Străzile, cu asfalt. Trandafiri cățărători pe garduri și pe ziduri. PAS, Z. I 12.

CĂȚEA, cățele, s. f. I. Femela cînelui. Am o cățea cu dinții de oșel. CREANGĂ, P. 90.

2. Fig. Epitet dat unei femei rele. Mă iubii cu multă frică, Dar vecina, cățeaua, Mă pîri către maica. JARNIK-BİRSEANU, D. 187. ♦ Expr. Cățea de vreme = vreme rea. Biata Bălașa!... Sărăcă lipită, bolnavă că nu se mai poate țîri, văduvă, cu copilul gol-pușcă, pe așa cățea de vreme nu știu, zău, de și-o mai înnoada zilele. DELAVRANCEA, S. 183.

3. (Argotic) Mitralieră. Pădurea tăcu, tăcură cite una și mitralierele de peste fluviu... — Avun... au mai lătrat cățelele... mat spuse el, în timp ce Ionici Grigore îl învelea cu nantaua. CAMILAR, N. I 278.

CĂȚEL, căței, s. m. I. 1. Pui de cîine. Luînd doi căței de la o cățea ce fătase de curînd, îi arătă doamnei sale. ISPIRESCU, L. 64. ♦ Expr. Cu cățel, cu purcel = cu toată familia și cu întreg avutul. A plecat cu cățel, cu purcel. ♦ Puiul unor animale sălbatice asemănătoare cu cîinele. Cățel de lup.

2. Fig. Om lingușitor și fără scrupule, dispus să facă orice. Unul ca Pascu și ca Mănescu, ca Ifrim și toți cățeii subprefectului... unii ca aceștia serbarea noastră n-au s-o tulbure. GALAN, Z. R. 27.

3. Compuse: cățelul-pămîntului = nume generic dat mai multor familii de animale din ordinul rozătoarelor, care trăiesc sub pămînt. Ceialți cîni, care erau slobozi, începură să latre... — Se vede c-au dat de cățelul-pămîntului, ori au simțit vreo vulpe. SLAVICI, O. I 125. (Poetic) În codri-adînci cățelul-pămîntului tot latră, Lătrat cu glas de zimbru răsună în wrechi. EMINESCU, O. I 93; cățel-de-irasin sau cățelul-irasinului = cantaridă.

II. Fiecare dintre bucațele care compun căpățîna de usturoi. Moșneagul se opri un moment din curățît căței de usturoi și mă privi nedumerit, fără să-mi răspundă. HOGAȘ, M. N. 66. Vreo cițiva căței de usturoi și vreo două cepe. Atita era tot în casă. CONTEMPORANUL, III 922.

CĂȚELĂN, cățelani, s. m. Cățelandru. Servește... și spre facerea cățelanilor ca să fie răi. MARIAN, INS. 221.

CĂȚELĂNDRU, cățelandri, s. m. Cățel mai mare. Ți-am adus... un cățelandru pe care l-am ales dintre puii de ast'toamnă ai Vidrei, cățeaua mea de vînatore. SADOVEANU, N. F. 14. De departe, de două ori a lătrat asupra ducăii Leona, încît dumneaei foarte s-a scîrbit de asemenea obrăznicie a cățelandrului. SADOVEANU, N. F. 35. Un cățelandru alb m-a întîmpinat cu larmă dușmănoasă. C. PETRESCU, S. 11. ♦ Pui mai mare al unor animale sălbatice asemănătoare cu cîinele. Cățelandru de vulpe.

CĂȚELI, pers. 3 cățelește, vb. IV. (Popular) 1. Trans. (Despre cățele, lupoaice, vulpoaice) A puia, a făta.

2. (Despre răni și bube) A se lăți, a se întinde. (Atestat în forma regională cățăli) Lui Potcoavă îi luceau ochii de arșița ce-avea în el. Se părea că rana cu pricina nu

merge bine. « Bubă te se cățalește », cugeta în sine cu mare spaime uncheșul Petrea. SADOVEANU, N. P. 21.

CĂTELŪȘ, cățeluși, s. m. Diminutiv al lui cățel (I); cotei. *Și știu, cîinii ăia... sînt niște cățeluși.* CAMIL PETRESCU, T. II 72. *Agăsit-o [pe cățea] culcată pe un mindir de paie și avînd împrejurul ei o grămadă de cățeluși, mici cît pumnul.* ODOBESCU, S. III 42. *Mingtia... Un cățeluș mic din casă.* ALEXANDRESCU, M. 285.

CĂTELŪȘĂ, cățelușe, s. f. Diminutiv al lui cățea. *Din întîmplare, îi ieși înainte o cățelușă bolnavă, ca vai de capul ei.* CREANGĂ, P. 286.

CĂȚIE s. f. v. cățuie.

CĂȚUIE, cățui, s. f. Vas de metal sau de pămînt, cu coadă și cu găurele în pereți, în care se pun cărbuni și peste ei tămîie sau alte arome, pentru tămîiere sau pentru afumat în încăperi. *Ard undeva, în fund, lingă altar, cîteva cățui cu tămîie.* STANCU, D. 444. *Cu apărătoreea de cozi de pămînt ea a făcut vînt spre cățuia cu cărbuni în care ardeau arome.* SADOVEANU, D. P. 99. \diamond Fig. *Măgulitorii... alegă cu cățuia, tămîind stăpînitorii.* CONACHI, P. 258.

— Variantă: (regional) cășie (ODOBESCU, S. I 459, GHICA, S. 33) s. f.

CĂUȘ, căușe, s. n. I. Vas de lemn sau de metal în formă de cupă sau de lingură mare, folosit pentru a lua cu el apă, făină, grăunțe etc. *Se dădu lingă firul de apă și finu palmele potrivite în chip de căuș.* SADOVEANU, Z. C. 290. *Vîntul în ogeac suspină, Mișcă-ntr-una cleampa ușii; Amorțit-au greierușii Subt căușul de făină.* IOSIF, PATR. 41. *Ilinca a ieșit cu un căuș de grăunțe să dea de mîncare la păsări.* VLAHUȚĂ, O. A. 350. *Apa ciuruia din țeve aurite și o lua cu năstrape și cu căușe de aur.* ISPIRESCU, L. 38. \diamond (Poetic) *În căușul palmei mici, [lacrimile] Străluceau ca licurici.* CASSIAN, în POEZ. N. 109. \diamond Expr. *A face mîna căuș = a da mîinii forma unui recipient, apropiind degetele și adîncind palma. A-i cîdea sau a-i veni (cuiva) drîguș la căuș v. drăguș.* \blacklozenge Cantitatea de lichid, de făină, de grăunțe etc. care intră în vasul descris mai sus; f. g. cantitate mare. *Flinta-i sămănase, în carne vie, un căuș de gloanțe.* GALACTION, O. I 249. *Am un căuș de alune Și numai două-s bune (Soarele și luna).* GOROVEI, C. 351.

2. Nume dat diferitelor unelte sau părți ale uneltelor în formă de căuș (I): a) (regional) instrument de pescuit. *Să îei căușul ist de prins pește... și du-te tot așa spre soare-răsare.* ȘEZ. XXI 27; b) cupa la roata morii de apă. *Tărani din munte întrebunțază... morile cu roate așezate de-a curmezîșul (roate cu căușe sau făcie).* ODOBESCU, S. II 107; c) lingura cu care zidarul ia varul sau tencuiala; canciog.

CĂUȘEL, căușele, s. n. (Popular) Diminutiv al lui căuș (I). *Să-ți dau și eu... Un căușel de făină.* SEVASTOS, C. 175.

— Pronunțat: că-u-.

CĂUTĂ, cduț, vb. I. I. T r a n z. 1. (Adesea în opoziție cu găsi) A încerca să găsești pe cineva sau ceva (pierdut, ascuns sau amestecat printre alte lucruri asemănătoare); a umbla după... *Caut cartea în bibliotecă.* \square *Nu așteaptă să-i mai zică o dată, ci primi cu toată mulțumirea, ca unul ce aceea și căuta.* ISPIRESCU, L. 8. *Vîntorul n-are nevoie să umble pe jos, să caute vîntul ajutat de cîinele său.* ODOBESCU, S. III 15. *Săcuii se apucară a căuta prin păcări și prin strîmtori pe nobilii care umblau rătăcind.* BĂLCESCU, O. II 258. \diamond (Cu privire la abstracte) *Își caută prilej unul altuia de a se ciondăni.* ȘEZ. III 182. \diamond Expr. *A căuta (cuiva) ceartă sau pricină (cu luminarea) = a se sili să afle prilej de ceartă. Nemaivînd ce pricină să le caute, rămîne pe gînduri.* CREANGĂ, P. 265. *Dumneata,*

moșule... cauți pricină, ziua-namiază mare, cu luminare. CREANGĂ, P. 82. *A căuta (pe cineva sau ceva) cu ochii = a încerca să descoperi (pe cineva sau ceva) într-un grup, într-o mulțime etc. Căută cu ochii și văzu pendula scumpă.* DUMITRIU, N. 65. *A căuta cu gîndul = a se sili să-și aducă aminte. Veta: De la Iunio? (caută cu gîndul).* CARAGIALE, O. I 69. *A căuta privirile cuiva = a încerca să întîlnești privirile cuiva. A căuta vreme cu prilej v. prilej. A căuta ziua de ieri v. ieri. A căuta (cuiva) nod în papură v. papură. A căuta pe dracul v. drac.* \diamond Refl. *Se căută apoi prin buzunare și află un taler, pierdut din ziua de ieri.* RETECANUL, P. I 72. *Moș Drăgan, cum auzea, De pe Salga jos sărea Și la brtu se căuta.* TEODORESCU, P. P. 691. \blacklozenge Intrans. (Cu o determinare locală) A cerceta, a scotoci. *Ivan atunci... aprinde luminarea și începe a căuta prin casă în toate părțile, dar nu găsește pe nimene.* CREANGĂ, P. 302. \blacklozenge (Cu privire la persoane; uneori urmat de determinări locale) A se deplasa undeva pentru a găsi sau a întîlni pe cineva; a se interesa undeva de prezența cuiva, a întreba de cineva. *Să știi că mă cheamă Făt-Frumos și să mă cauți la mănăstirea-de-tămîie.* CREANGĂ, P. 88. *Sosind acasă, slugile îmi spuseră că polișmaistrul și... doctorul S. mă căutaseră.* NEGRUZZI, S. I 54.

2. (Cu privire la obiecte concrete sau la noțiuni abstracte) A încerca să procuri, a tinde să obții, să dobîndești ceva, a avea ca scop, a urmări ceva, a umbla după ceva. *A-și căuta dreptatea.* \square *C-un geamăt sfîșietor deschidea ochii, căutîndu-și salvarea în ochii plini de bunăte ai infirmierei.* BART, E. 380. *Du-te de caută nouă piei de bivol.* ISPIRESCU, L. 27. *Știința nouă... căutînd realizarea în omenie a dreptății și a frăției.* BĂLCESCU, O. II 9. \diamond (Mai ales în întrebări introduse prin «ce» și în unire cu o determinare locală) *Mi-e teamă că are să mă întrebă ce caut eu între ei.* SAHIA, N. 17. *La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu? Ce cauți la barbarul sub streșna-i de cetini?* EMINESCU, O. I 91. \diamond Expr. *N-ai ce căuta (undeva) = nu există motiv, rațiune să te afli sau să vii (undeva); n-ai dreptul sau permisiunea să mai vii (undeva); îți este interzis să o faci. Nu mai ai ce căuta la casa mea.* CREANGĂ, P. 193. \blacklozenge Refl. p. a. s. (Despre o marfă sau un lucru de preț) A avea trecere, a se cere. *Au ieșit cartofii noi; cei jechi nu se mai caută.*

II. I. Intrans. (Cu determinări introduse prin prep. «de») A se interesa, a se ocupa de..., a nu se lăsa abătut de la...; a se îngriji de... *Acum, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii și caută de casă, cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGRUZZI, S. I 147. \diamond Expr. *A-și căuta de treabă (sau de treburi, de nevoi) = a) a-și vedea (în mod conștiincios) de ocupațiile sale, fără a se amesteca în probleme ce nu-l privesc. De m-ăș vedea scăpat... să-mi caut de nevoi și treburi.* SADOVEANU, D. P. 122. *Cuminte... ca totdeauna, îmi căutai de treabă.* HOGAȘ, M. N. 13. *Ipate acum nici de treabă nu-și mai căuta, nici mîncarea nu se prindea de dînsul.* CREANGĂ, P. 166; b) (la imperativ) nu-ți face griji zadarnice! nu te amesteca în lucruri care nu te privesc! lasă-mă în pace! *Ba mai bine-ți caută de nevoi și-ți ie tâlpășiga pînă nu vine nenea ca să te deie de urechi afară.* ALECSANDRI, T. I 38. *Te poftesc, dă-mi pace și-ți caută de treaba dumitale.* NEGRUZZI, S. I 84. *A-și căuta de drum (sau de cale) = a) a porni în drumul lui, a pleca. Domnule, fă-mi plăcerea de a-ți căuta de drum.* ALECSANDRI, T. 753. *Se despart cu sănătate... și-și caută fiecare de cale.* RETEGANUL, P. III 85; b) (la imperativ, familiar) cară-te! pleacă! *A-și căuta de sănătate = a-și îngriji sănătatea, a se supune unui tratament medical.* \diamond Trans. *În grădina cu multe straturi, neudată și necăutată de nimeni, născură din pietriș sterp, din arșița zilei și din uscăciunea nopții, flori cu frunze galbene.* EMINESCU, N. 28.

2. Intrans. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») A purta de grijă (unui bolnav)..., a

se îngrijii de... a supraveghea, a păzi. *Au căutat... de tată-său, când au fost bolnav.* SBIERA, P. 1. *Am s-o învăț eu cum trebuie să caute altă dată de soartă nenorocită a negresei, o căuta cu îngrijiri materne.* BART, E. 376. *A căutat-o la boală.* CREANGĂ, P. 291. *Din ora ce m-am îmbolnăvit, el n-a voit să se dezlipească de lângă patul în care sufeream. Ah! mămică, cu ce îngrijire m-a căutat!* ALECSANDRI, T. I 341. *Nani, nani, copilăș, Dragul mamei fecioraș! Că mama te-a legăna și mama te-a căuta Ca pe-o floare drăgălașă, Ca pe-un îngerel în față.* ALECSANDRI, P. P. 381. *Ref l. Se vede că omul cel din car e bolnav... și-l duceți la vro doftoroaie undeva, să se caute.* CREANGĂ, P. 330.

3. Intran z. (Mai ales la imperativ) A fi atent, a băga de seamă, a urmări atent. *Pe mine, căutați să nu mă smintiți: fata și ochii din cap!* CREANGĂ, P. 266.

4. Tran z. (Construit cu o completivă directă) A vrea cu tot dinadinsul, a-și da silința, osteneța, a se strădui să... *Tată-său îl trimitea într-una să caute a se căpătuși și el.* SPIRESCU, L. 33. *Când vei ajunge și tu o dată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr.* CREANGĂ, P. 223. *La blinda ta muștrare... Eu caut a răspunde, nu știu ce să răspund.* EMINESCU, O. I 91.

5. Tran z. impers. (Mai ales în forma căuta) A trebui, a se cuveni, a fi necesar să... *Cată să știu cum se mișcă și cu cine se adună, hatmane.* SADOVEANU, Z. C. 112. *Cată să le satisfacem curiozitatea.* NEGRUZZI, S. I 109. *De-ar fi apa pînă-n piept, La mîndra cătă să trec.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 15.

III. 1. Intran z. A urmări cu ochii, a se uita, a privi. *Unul căută-n oglindă de-și buclează al său păr, Altul căută în lume și în vreme adevăr.* EMINESCU, O. I 130. *Lențo... căută drept în ochii mei.* ALECSANDRI, T. 1453. *Să se așeze... de alături ea oștilor și de acolo să caute la război.* BĂLCESCU, O. I 28. *Lelița Mărie, Plină de trufie Cu a sale gene, Ochișori, sprîncene, Că de-i cauți în ochi Mori ca de deochi.* ANT. LIT. POP. I 310. *Fig. Florile căutau în jos La pămîntul negricios.* CASSIAN, în POEZ. N. 108. *Exp r. (Familiar) A căuta (cuiva) în coarne = a răsfăța (pe cineva).* *Ref l. A se privi, a se examina (în oglindă). Mă caut în păretele de oglinzi.* EMINESCU, O. I 80. *Intran z. A avea privirea sau uitătura într-un anumit fel. (Atestat în forma căta) Cătă cam pieziș din fire.* PANN, P. V. I 26. *Intran z. Fig. A fi îndreptat, orientat spre...; (despre ființe) a se îndrepta spre... (Atestat în forma căta) Șase argați nu le da de cap [vitelor] pînă nu se potoleau de bunăvoie și nu cătau spre obor.* DELAVRANCEA, S. 18. *Soarele acum căta spre asfințit.* BĂLCESCU, O. II 90.

2. Tran z. A cerceta, a examina. *Căutară rața... peana-i era din aripa cea dreptă pîcată.* RETEGANUL, P. III 19. *După ce le-au luat [ploștile], au început să le caute pe toate părțile și să se mire de lucrul cel rar și iscusit.* SBIERA, P. 69. *Măi băiete, ia să vedem, n-ai tu vrin semn la picior? Caută băietul, îl vede cu pecetea la picior.* ȘEZ. I 6. *Exp r. A căuta o pasăre de ou = a o examina pipăind-o, pentru a-și da seama dacă are ou. Și cum i-o dau [pupăza] în mîna, javra dracului se face a o căuta de ou și-i dezleagă atunci frumusețea ața de la picior.* CREANGĂ, A. 57. *Ref l. pas. Calul de dar nu se căută în gură.* NEGRUZZI, S. I 249.

3. Intran z. (În legătură cu adverbe sau adjective predicative) A avea aspectul, înfățișarea... *Căută mai voioasă, C-ai plecat spre-a duminică casă.* TEODORESCU, P. P. 165. *A da aspectul sau înfățișarea de...; a exprima, a trăda o anumită stare sufletească. Ochii osteniți și părul nepieptănat... căutau a melancolii.* DELAVRANCEA, la TDRG. *Exp r. (Rar) Căută a... = dorește ceva, tinjește după... (În forma căta) Adeseori Radu, cu ochii aurit pironiți în deșert, parc-ar fi cătat a drum, rămînea... dus pe gînduri.* VLAHUȚĂ, N. 12.

4. Intran z. Fig. A ține socoteală, a lua în considerație, a se lua după... *M-aș nămi pînă ce-a cînta cucul, și ce se atinge de simbrie, eu caut mai mult la oameni și sînt îndestulat dac-oi avea ce mîncă.* SBIERA, P. 7. *Tran z. (Urmat de o completivă directă) Nu căuta că-s mic, dar trebile care îți le-oi face eu nu le-a face altul, măcar să fie cu stea în frunte.* CREANGĂ, P. 152. *Nu căuta că-s ruginos dinaintea oamenilor... Îs tare cu duh cînd sînt singur.* ALECSANDRI, T. I 54.

5. Intran z. (În superstiții, urmat de determinări introduse prin prep. «cu», «la» sau «în») A cerceta viitorul (din poziția stelelor, a bobilor etc.). *A îmblat pe la vraci și filozofi ca să le caute la stele și să le ghicească.* SPIRESCU, L. 1. *Căută, maică, cu sita, Doar m-oi putea mărta.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 446. *În bobi nu se poate căuta decît cu grăunțe de păpușoi.* ȘEZ. III 126.

— Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-ta). — Variantă: cătă, cat (BENIUC, V. 41, SADOVEANU, Z. C. 112, JARNÍK-BİRSEANU, D. 38), vb. I.

CĂUTĂRE, căutări, s. f. I. Acțiunea de a căuta.

1. Cercetare făcută cu scopul de a găsi ceva. *Dăduse poruncă să pornească în căutarea blestematului care îi făcuse de rușine.* PAS, Z. I 227. *Literaturile decadente... n-au alte caracteristici fundamentale decît: ca formă, căutarea de efecte puernece, sunătoare; ca fond, un egoism neînfrînt și o completă nepăsare de toate suferințele.* IONESCU-RION, C. 104. *Cuget a mă duce întru căutarea acestor tilhari de zmei.* SPIRESCU, L. 219. *O capră ce-mi rămăsese Și prin crînguri se dusesse O luai la căutare Cît e ziuica mare.* ALECSANDRI, P. P. 265.

2. Îngrijire. *În grajdul împăratului se afla acum un cal mai mult. Acestuia îi trebuia mai multă căutare decît la toți ceilalți cai.* SBIERA, P. 76. *Tratament sau îngrijire medicală. Spitalul... era un așezămînt model de curățenie, căutare și belșug.* BART, E. 313.

3. (Învechit) Îngrijire, administrare a unui bun material. *Își făcuse un nume așa de bun în specialitatea de căutare de moșie, încît trecea epistat de la o moșie la alta.* GHICA, S. 302.

4. (Învechit) Inspecție, examinare. *La începutul lui iulie 1597 el făcu căutare armiei sale, care era de 15.000 oameni, și dete de fiecare ostaș câte cinci talere.* BĂLCESCU, O. II 175.

5. Privire. (În forma cătare) *Era și fată mare Și mîndră de-a cătare, Și-apoi pe lingă toate Și fată de-m-părat.* COȘBUC, P. I 277. *Felul cum se uită cineva, căutură.* *În ochii bătrîmului sclipea o căutare ciudată.* POPA, V. 85. (În forma cătare) *Sub arînda ei cătare Mugurii îmbobocesc.* BOLINTINEANU, O. 113.

6. (În forma cătare, în expr.) A lua pușca la (sau în) căutare = a duce arma la ochi (pentru a trage). *Luă pușca în cătare, șinti capul ce se pleca spre raclă...* GALACTION, O. I 259. *Ca într-un fulger el ia pușca la cătare și trage!* ODOBESCU, S. III 42. *A lua (pe cineva) la căutare = a ochi (pe cineva) cu arma. Cu trei poteri se-nîlnea, Care mi-l înconjura, Și ții-i lua la cătare Cînd cu puști, cînd cu pistoale.* TEODORESCU, P. P. 589.

II. 1. (În expr.) A avea căutare = a se bucura de considerație, de vază, de trecere. *El avea acuma la împăratul mult mai mare trecere și căutare.* SBIERA, P. 76. *(Cu altă construcție; în forma cătare) Va fi om cu vază și cu cătare printre ai săi.* VLAHUȚĂ, O. A. 104.

2. Preț bun, trecere. *Toate roadele țării se făcuseră și aveau căutare.* GALACTION, O. I 260. *Productele au aout căutare în tot timpul anului.* I. IONESCU, M. 355.

— Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-ta-). — Variantă: cătăre (ODOBESCU, S. III 42) s. f.

CĂUTĂT, s. n. Acțiunea de a căuta; căutare.

— Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-tat).

CĂUTĂT², -Ă, căutați, -te, adj. 1. Prețuit, apreciat. Plăcintele și gugoașele erau mult mai căutate. NEGRUZZI, S. I 286.

2. (Despre stil, vorbire, gesturi etc.) Ales cu grijă exagerată; afectat, pedant. V. prețios. Limbaj căutat. — Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-tat).

CĂUTĂTOR, -OĂRE, căutători, -oare, s. m. și f. Persoană care caută, cercetează, umblă să descopere un lucru ascuns. Pământul de mîine Nu mai e numai al căutătorilor de pîine. TOMA, C. V. 291. Poate de cînd ai sosit aci, vei fi avut dumneata prilejul să afli că am fost căutător de comori. C. PETRESCU, A. 304.

— Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-tă-).

CĂUTĂTURĂ, căutăture, s. f. Felul cum privește cineva, privire, expresie a ochilor; p. ext. expresie a feței, înfățișare, mină. *Nimeni nu era acolo ca să-i vadă căutătura cercetătoare.* DUMITRIU, V. L. 113. *Avea... o căutătură aspră și scrutătoare.* SLAVICI, O. II 8. *Aruncîndu-mi căutăture foarte dirze... mă interpeleză foarte de sus.* CARAGIALE, O. VII 296. *Oleacă ce nu-i venea mamei la șocoteală căutătura mea, îndată pregătea, cu degetul îmbălat, pușină tină din colbul adunat pe opasul încălțării.* CREANGĂ, A. 35. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grămădușă este zîmbetul pe gură?* EMINESCU, O. I 160. ✧ Expr. A arunca o căutătură v. arunca.

— Pronunțat: că-u- (și, regional, cău-tă-). — Variantă: cătătură (CREANGĂ, P. 30) s. f.

CĂUZĂȘ, căuzași, s. m. (Învechit) Partizan al unei cauze (secrete); conspirator, revoluționar. *Este ora aproape 11 și trebuie să vie ceilalți frați căuzași.* CAMIL PETRESCU, B. 69. *Frați căuzași, m-ați auzit?* ALECSANDRI, T. I 235. *Mi-e teamă că căuzașii au dreptate zicînd că umblă să te faci domn.* GHICA, A. 575.

— Pronunțat: că-u-.

CĂVĂLĂȘ, căvălașe, s. n. (Popular) Diminutiv al lui cavali. *Căvălaș de soc, Mult zice cu foc; Căvălaș de os, Mult zice dios.* TEODORESCU, P. P. 436.

CĂVĂLĂRIE s. f. v. cavalerie².

CĂZĂCEASCĂ s. f. Numele unui dans național căzăcesc (caracterizat prin figuri care se joacă pe vine); melodia acestui dans. *Lăutarii cîntau cu foc căzăceasca uite și mărumță și voinicii jucau plesnind din degete.* SADOVEANU, O. I 166. *Avea un mîerloi care fluiera căzăceasca.* CARAGIALE, N. S. 52.

CĂZĂCESC, -EASCĂ, căzăcești, adj. De cazac, al cazacilor. *Este vechiul ținut căzăcesc, locurile prin care au alergat eroii din «Taras-Bulba», descriși de Gogol.* SAHIA, U.R.S.S. 95.

CĂZĂCEȘTE adv. Ca un cazac, în felul cazacilor. *Joacă căzăcește.*

CĂZĂCÎME s. f. Totalitatea cazacilor; mulțime de cazaci. *Nuwelele lui [Solohov] redau viața căzăcimii de la Don.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 4/2.

CĂZĂNĂRIE, căzănării, s. f. (Învechit) Loc unde se află instalat un cazan pentru distilat rachiu. *Proprietarul... a clădit o căzănărie cu două cazane, spre a scoate rachiu din comina ce aduc oamenii.* I. IONESCU, M. 511.

CĂZĂNĒL, căzănăle, s. n. Diminutiv al lui cazan. *Cînd ajungeați la fabrică, vînzătorul de ceai... vă aștepta cu un căzănĒl rotund.* PAS, Z. I 294.

CĂZĂTOR, -OĂRE, căzători, -oare, adj. Care cade. *Creștii nîngeau căzătorii lor fulgi.* De albă și nobilă floare. COȘBUC, P. II 78. ✧ (Mai ales în expr.) *Stea căzătoare* = meteor luminos care străbate atmosfera. O stea

căzătoare din cer, *Ea mării ne-a spus sărutarea Și luntrei ne-a spus apoi marea, Iar luntrea ne-a spus la năier.* COȘBUC, P. I 81.

CĂZĂTURĂ, căzături, s. f. 1. Faptul de a cădea, cădere. *Maican a căzut de pe scaunul lui din cușcă sub scenă și din căzătură a dat în friguri.* CARAGIALE, O. I 12. *Scrîntitura vine din căzături.* ȘEZ. III 175.

2. (Cu sens colectiv) Deșeu. *Pavel își șterse miimile în căzătura de bumbac.* V. ROM. decembrie 1950, 147.

3. (Depreciativ) Om sau animal bătrîn și neputincios. *O căzătură de cal.*

CĂZMĂLUTĂ, căzmăluțe, s. f. Diminutiv al lui cazma. *Căpitanul d-auzea, Lr gealași că porunceca, Căzmăluțele lua... Putineil mi-l scoatea.* PĂSCULESCU, L. P. 248.

CĂZNI, căznesc, vb. IV. 1. Refl. A se strădui din greu, a depune multă trudă pentru realizarea unui lucru, a se munci. *Bătrîni, care părea că doarme lungit pe spate, deschise ochii, își ascuți auzul, căznindu-se să-și dea seama de ce se întîmplase în jurul său.* BART, E. 343. *În zadar se căznea să alunge gîndul acesta.* SLAVICI, N. II 210. *Se căzni pînă ce îi scoase steapul.* ISPIRESCU, L. 326. ✧ (Urmărit de determinări introduse prin prep. «cu») *L-am prins [pe băiat] de pe Dunăre, acum sînt șaisprezece ani, și m. era atunci mai mare ca de trei-patru ani. De atunci m-am căznit cu el cum am putut.* RETEGANUL, P. III 8.

2. Trans. A tortura, a munci. *Pe slujitorii și pe preoții lor îi căzni.* ODOBESCU, S. A. 100. *Unchiul său... potolise răscoala... pedepsind pe șefi cu mare cruzime, căznind pe unii, la alții tăindu-le capul, pe alții spînzurîndu-i.* BĂLCESCU, O. II 166. *Bate-i, mare, și-l căznește... Cu chinuri mi-l canunește.* TEODORESCU, P. P. 95. ✧ Absol. *Codrii și drumurile împănate de cete de hoși, care jefuiau și căzneau.* GHICA, S. 492.

CĂZNÎT, -Ă, căzniți, -te, adj. (Despre persoane) Muncit, împilat, asuprit, chinuit. *Ce-ai fost tu, Marie, pînă ieri?* — O vădană slabă și căznită. DEȘLIU, în POEZ. N. 169.

CĂZŪT, căzuți, adj. m. (Despre ochi; de obicei la pl. și urmat de determinarea «în cap») Dus, înfundat în cap. *Căzuți în cap sînt ochii.* EMINESCU, O. I 88.

CE pron. inv. I. (Pronume interogativ, uneori cu nuanță exclamativă) 1. (Cu referire la un fapt, obiect, fenomen, la o acțiune, stare etc.) *Da ce-a fost aici, copile?* — *Ce să fie, mămuică?* CREANGĂ, P. 27. *Arald, ce însemnează pe tine negrul port Și fața ta cea albă ca ceara, neschimbată?* *Ce ai?* EMINESCU, O. I 97. *Ce să văd? bietul Bibi era în spasmele agoniei.* NEGRUZZI, S. I 62. ✧ (Precedat de prep. «cu», «din», «în» etc.) *Cu ce călătorești miine?* — *Din ce să mai facem noi saci?* CREANGĂ, P. 178. *Dragostea din ce-i făcută?*... *Din omul cu vorbă multă.* JĂRNĒK-BÎRSEANU, D. 80. ✧ (Urmărit de «mai») *Ce mai faci?* sau *ce mai spui?* formulă de întrebare pe care și-o adresează cei ce se întîlesc. ✧ Expr. *Ce mai încoace și-ncoale?* v. încoace. *Ce mai la deal la vale?* v. deal. *Ce-are a face?* v. face. ✧ (Ca replică la o solicitare, familiar) Poftim? da? *Ioane!* — *Ce?* ✧ (Cu o intonație prelungită, cu valoare de interjecție) *Cum adică?! se poate?! Nici azi nu l-am găsit acasă!* — *Cee?!* ✧ (Adjectival, cu referire la calitatea unui lucru) *Care?* ce fel de...? ce soi de...? de ce natură...? *Da ce vînt te-a abătut pe-aici?* CREANGĂ, P. 30. *Ce gîndire amărită astfel te-a posomorit?* ALECSANDRI, T. 161.

2. (Cu referire la motivul sau cauza acțiunii) Pentru care motiv? din care cauza? *Ce te miri?* *Eu viu, fîrtate, Trist, așa, și liniștit.* COȘBUC, P. I 260. *Albă păvărică!* *Ce stai singurică Lîngă cuibul tău?* ALECSANDRI, P. I 196. *Cucule, pasăre sură, Ce tot cînti la noi pe sură?*

JARNÍK-BİRSEANU, D. 122. ✧ Ex pr. Ce mai atita...? de ce atita...? Ce mai atita grijă pentru astă pustie de gură? CREANGĂ, P. 331. ✧ (Adesea precedat de prep. «de» sau «pentru») Pentru ce? Pentru ce n-ai venit? De ce? (În propoziții interogative directe) Dacă-l știi supărăcios, de ce nu-i dai pace? SADOVEANU, P. M. 32. De ce nu m-ași sculat? CREANGĂ, P. 11. De ce plîngi cu jale? ALECSANDRI, P. 196. Spune, mîndră, și-mi ghicește: Codru de ce-ngălbinește, Voinic de ce-mbătrînește? JARNÍK-BİRSEANU, D. 212. ✧ Ex pr. (Ca răspuns afirmativ în formă interogativă) De ce nu? = a) cum să nu, desigur. Ia, să mă lași să stau într-o noapte în odaia unde doarme împăratul. — De ce nu? Dă furca-ncoace și rămîi aici pînă la noapte. CREANGĂ, P. 97; b) se poate, e posibil. De ce, de nece, se spune cuiva căruia nu voim să-i răspundem la întrebarea «de ce?». Fătul meu, zice împăratul subărat, asta nu se poate. — De ce, măria-ta? — De ce, de nece... Uite, pentru că nu vreau eu! CARAGIALE, O. III 104. ✧ (Cu valoare de conjuncție, în propoziții interogative indirecte) Nu văd de ce te superi. SAHIA, N. 95. I-am apucat să mărturisesc... de ce nu sint mai silitor. GALACTION, O. I 20. Atunci el întrebă pe cal de ce este iarba pălîită. ISPIRESCU, L. 5. ✧ (Popular; cu valoare de conjuncție causală) Pentru că, fiindcă, deoarece. M-a blăstămat măicuța, De ce i-am călcat vorba. JARNÍK-BİRSEANU, D. 196. Pe dealul cu strugurii Plimbă-se călugării Blestemindu-și părinții De ce i-au călugarit Și nu i-au căsătorit. JARNÍK-BİRSEANU, D. 217. ✧ (Cu referire la scopul acțiunii, mai ales precedat de prep. «la», «pentru») Vine ea și turturica mai pe urmă, dar ce și-e bună? CREANGĂ, P. 274. La ce-ci venit, regină, aicea în pustiu? EMINESCU, O. I 91.

3. (Interogativ-exclamativ, indicînd diverse stări afective: surpriză, indignare, supărare, neîncredere etc.) Cum adică?! nu cumva?! Ce? să-ngîni pe coarda dulce că de voie te-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos? EMINESCU, O. I 140. Bine, mișelule! Nu și-e destul cu atîta? Ce! Vrei să las vulpea bearcă? ODOBESCU, S. III 47. ✧ Ex pr. Ce face? = cum?! se poate?! (ca amenințare) cum îndrăznești?! Să mă împușc! — Ce face?... săraca de mine!... ai nebulit? ALECSANDRI, T. 577. ✧ (Familiar, urmat de «dumnezeu», «dracu», «foc» etc.) Dar ce dumnezeu? Parc-au intrat în pămînt. CREANGĂ, P. 24. Ce dracu are dulapul ista de nu vrea să se deschidă? ALECSANDRI, T. I 40. Ce foc ai cătat la mine? JARNÍK-BİRSEANU, D. 271.

II. (Adverbial, în legătură cu ideea de cantitate, de intensitate și adesea de mod) Cît (de tare, de mult)... cum... Ce-aș mai ride să te văd întorcîndu-te cu nasul în jos! ISPIRESCU, L. 15. ✧ (Neobișnuit, după adj.) Uite, grawii pe luncă, Veseli fericiți ce sint! COȘBUC, P. I 264. ✧ Ex pr. Ce mult...! = cît de mult...! Ce mult doream să plec la mare! Te miri ce (și mai nimic) = nimica toată. Cît pe ce... = aproape..., cît pe aci..., mai-mai... De ce... de ce (sau de aceea)... = cu cît... cu atît... De ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau mințile. CREANGĂ, P. 275. De ce joc, d-aia-aș juca. JARNÍK-BİRSEANU, D. 362. Din ce în ce = cu cît trece timpul, cu atît mai mult; tot mai mult. Din ce în ce cîntarea în valuri ea tot crește. EMINESCU, O. I 94. Numai ce (iată sau iaca)... = (deodată) iată că..., pe neașteptate, fără veste. Arareori, numai ce-o vezi cu cite-o brîndușă în păr. DELAVRANCEA, S. 10. Mer-gînd ei tot pe munte, în sus, numai ce văd că de la o vreme nu se mai pot ținea-n picioare. RETEGANUL, P. III 61. Și cum sta ea în preajma fîntîni, numai ce iaca pe slujnica știută. CREANGĂ, P. 99. ✧ (Uneori urmat de «mai») Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zburciun! EMINESCU, O. I 147. ✧ (Dînd nuanță de superlativ adjectivului sau adverbului pe care-l precedă) Cît de...! Ce mîndre ni-s frunțile! Nimeni, nicînd, Nu va izbûti să le plece Din nou la pămînt. CASSIAN, H. 21. Eu văd de atîtea dăți Ce cuminte-i firea! COȘBUC, P. I 264. Apoi noaptea

lor albastră [a ochilor],* a lor dulce vecinicie, Ce ușor se mistuiește prin plîsorile pustiei! EMINESCU, O. I 83. ✧ Ex pr. Ce de(-a) sau ce mai de sau ce de mai = cît (de mult). Ce de lume pleca din București! VLAHUȚĂ, O. A. III 13. D-apoi acolo, aoleo! ce de păzitori mai sint. ISPIRESCU, L. 372.

III. (Cu valoare de conjuncție, făcînd legătura între propoziția subordonată — interogativă indirectă — și cuvîntul din propoziția regentă pe care-l determină) Care lucru anume. Înțelegeți ce vreau să spun. DAVIDOGLU, M. 8. Nu mai știa ce să facă de bucurie. CREANGĂ, P. 135. Eu caut a răspunde, nu știu ce să răspund. EMINESCU, O. I 91. Îi spuse curat ce căuta. ISPIRESCU, L. 5. ✧ Ex pr. Iată ce, precedă o explicație sau soluționarea unei probleme. Iată ce ai de făcut. CREANGĂ, P. 224. A ști sau a afla ce(-i) și cum (e) = a fi bine informat despre ceva. ✧ (Adjectival) Ce fel de... Știu ce nevoie te-a adus pe la mine. CREANGĂ, P. 213. Să vedem ce procopsală a să-mi faci. ISPIRESCU, L. 15. Să vezi ce mîndruță lași. JARNÍK-BİRSEANU, D. 262.

IV. (Pronume relativ; azi adesea înlocuit prin «care»)
1. Care. Are să-și fie cuvîntul, ca unul ce era om de omenie. ISPIRESCU, L. 43. Oamenii ce priveau, și mai ales băieții, leșinau de ris. CREANGĂ, P. 306. Tratatul ce el încheie cu Baiazet la 1393 asigură românii drepturile următoare... BĂLCESCU, O. II 13. ✧ Ex pr. Pe zi ce trece = tot mai mult. ✧ (Precedat de «cel», «acel», «acelaa») Astăzi [muncitorii] au puteri de neînfrînt. Și, la un loc cu miini necrușătoare, Lovesc în cei ce-au fost și încă sint Dușmanii-acestei țări ce crește-n soare. CASSIAN, H. 77. Aștept... Că-mi vei da prins pe-aceia ce umilit și-l cer. EMINESCU, O. I 91. Trage-ți mina din cel joc Ce se-ntoarcă lîngă foc. ALECSANDRI, P. A. 38. ✧ (Neobișnuit, invariabil la cazurile oblice) Au fost odată un voinic ce-i zicea Tei-Legănat. SBIERA, P. 80.

2. (În legătură cu «a fi», mai rar cu «a se găsi», cu sens explicativ) Să-și trăiască calul... ca un năzdrăvan ce este. ISPIRESCU, L. 5. Ca băiat străin ce se găsea... s-a oplotit de la o vreme într-un sat. CREANGĂ, P. 139. Fîință ticăloasă ce sint! Adormeam pe nădejdea făgăduințelor lui. NEGRUZZI, S. I 52. ✧ Ex pr. De... ce... = cît (de)... cum. De rele ce sint, nu pot să trăiască la un loc. ISPIRESCU, L. 5. Cum văd eu, tu numai nu dai în gropi de prost ce ești. CREANGĂ, P. 52. Vai, tare-ai îngălbenit! — Cum să nu mă-ngălbinesc, De-atîta gînd ce gîndesc? JARNÍK-BİRSEANU, D. 189. ✧ Ex pr. A (nu) avea de ce = a (nu) exista un motiv plauzibil. Nu ai de ce și supărat. CREANGĂ, P. 189. N-ai (sau n-aveți) pentru ce, formulă de politețe prin care se răspunde cuiva care-ți mulțumește.

3. Ceea ce. Și ce-a făcut, Destul de rău a fost. COȘBUC, P. I 229. Să sfîrșesc ce am pus de gînd. ISPIRESCU, L. 16. Aji aflat ce s-a întimplat la Pitești... și mai cu seamă la Podul Iloaiei? ALECSANDRI, T. I 304. ✧ Ex pr. Ce-i drept = într-adevăr, adevărat că..., de fapt. Trăiesc, ce-i drept, mult mai greu, dar fără nici pic de huzur. ALECSANDRI, T. I 370. Ce pe apă nu curge v. c u r g e. ✧ (Precedat de «tot») Aducea pentru hatrîrul călugărilor și-a călugărișelor tot ce le trebuia. CREANGĂ, P. 112.

V. (Pronume nehotărît)

1. Un lucru oarecare, nu știu ce, ceva. Pune el ce pune la rană, și pe loc se tîmăduiește. CREANGĂ, P. 177. ✧ (Substantivat, totdeauna precedat de «un») Sîmți că în creierii lui se petrece un ce de care nu-și putea da seama. ISPIRESCU, L. 241. Am să-și spun un ce misterios. ALECSANDRI, T. 704. I se va întimpla un ce groaznic și de moarte. BĂLCESCU, O. II 65. ✧ Ex pr. (Rar) Cu mare ce = cu mare greutate, cu multă osteneală. Cu mare ce scăpînd din labele lui [ale ursului], am găsit cu cale să mă întorc la d-ta acasă. CREANGĂ, P. 186.

2. (Cu repetarea verbului din propoziția regentă) Cît. A stat ce-a stat, și-i dete-n gînd Să iasă după fată. COȘBUC,

P. I 255. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luându-și buzduganul de-a umăr, merge mereu pe dtra de piua.* EMINESCU, N. 8.

3. Orice; oricît. *Eu pun rămășag pe ce vrei că sluga mea are să-mi aducă pielea cerbului.* CREANGĂ, P. 218. *Zică cine ce va vrea, Eu tot joc pe voia mea.* JARNIK-BİRSEANU, D. 359.

CEA interj. Strigăt cu care se mină boii (mai rar caii) de la stînga spre dreapta. *Hăis și cea! — gem sub poveri Carele greoaie.* IOSIF, V. 74. *Începură a plesni boii, minîndu-i: cea, Surilă, ho, bourean, ho!* RETEGANUL, P. V 32. ♠ Fig. *În oaste am fost numai de zbucium: hăis, haram, cea, haram!* CREANGĂ, P. 320. ♠ (Substantivat) Dreapta, partea dreaptă. *Să trag... Eu la hăis, puica la cea.* ȘEZ. IV 140. ♠ (Adverbial, pe lîngă verbe de mișcare) La dreapta. *Dete cea pe lîngă boi.* TEODORESCU, P. P. 296.

— Variante: ceâlă (ALECSANDRI, la TDRG), ceâlă (LESNEA, I. 52) interj.

CEACĂU, *ceacăie*, s. n. (Regional) Un fel de chipui milităresc, înalt și tare, pe care îl purtau odinioară unele trupe. *Săraci feciori de pe sate, Cum vă stinge la cetate Și vă dă haine crăpate Și ceacăie-ncornorate.* BIBICESCU, P. P. 151. *Măi, neamșule, nu ți-i greu Cînd vezi sînge pe ceacău?* JARNIK-BİRSEANU, D. 315.

CEACÎR, -Ă, *ceacîri*, -e, adj. 1. (Despre ochi) De culori diferite. *Nu cunoașteți pe... Măruca cea cu ochii ceacîri?* ALECSANDRI, T. 5. ♠ (Despre oameni sau animale, mai ales despre cai și boi; adesea substantivat) Cu ochi de culori diferite, cu lumina ochiului înconjurată de un cearcăn albului.

2. (Rare, despre oameni; uneori substantivat) Sașiu, zbanghiu. *Unu cam ceacîr, cu barba-n furculișă.* ALECSANDRI, T. 103.

CEAC-PĂC adv. (Familiar, rar) Așa și așa, oarecum, binîșor. *Cum merge treaba? — Ceac-pac!*

CEACȘIRI s. m. pl. (Învechit) Pantaloni turcești largi. *Boierii cei mari se îmbrăcau cu ceacșiri roșii cu meși.* GHICA, S. 501. *Lăutari de București... Cu papucii Gălbiori, Cu ceacșirii Roșiori.* TEODORESCU, P. P. 520.

CEADIRÎU, -IE, *ceadirii*, adj. (Învechit) Verde ca paiul grîului. *Coliba haiducului cu poturi ceadirii și cu șerparul verde... DELAVRANCEA, S. 165. Sacul cu lire se află acuma pus bine, înfășurat într-un testemel ceadiriu, în fundul sertarului de jos.* CARAGIALE, O. III 42. *Ia vezi cheala cum se poartă... Cu panglice ceadirii.* TEODORESCU, P. P. 337.

CEĂFĂ, *cefe*, s. f. 1. Partea de dinapoi a gîtului. V. cerbice, grumaz. *Căfel boieresc... arogant cu cei desmoșteniți și gata să le sară în ceafă cînd îi prindea pe lîngă poarta de serviciu.* GALACTON, O. I 302. *Tu să știi că eu dorm iepurește, și, pe lîngă țiști doi ochi, mai am unul la ceafă.* CREANGĂ, P. 5. *E ros ca ceafa bouului de jug.* PANN, P. V. I 146. ♠ Expr. (Să te văd) cînd mi-oî vedea ceafa = (să nu te mai văd) niciodată. *Rămînere-aș păgubaș de dînsul... și să-l văd cînd mi-oî vedea ceafa.* CREANGĂ, P. 227. *A întoarce ceafa* (cuiva) = a nesocoti (pe cineva), a desconsidera (pe cineva), a-i întoarce spatele. *A face ceafă* = a se îngrășa.

2. Partea de dinapoi a capului. *Cu ochii verzi sub pălăria dată pe ceafă, umbra cu mîinile în buzunarele unor pantaloni... cîrpiți.* DUMITRIU, N. 234. *Stă treaz, cu pumnul sub ceafă.* VLAHUȚĂ, O. A. I 146. *Unul cu pălăria naltă pe ceafă și cu mîinile unite pe spate.* EMINESCU, N. 37.

CEAHLĂU, *ceahlăi*, s. m. (Regional) Vultur-bărbos, zăgan.

CEAI, (II) *ceaiuri*, s. n. I. Arbust exotic, cultivat pentru frunzele lui (*Thea chinensis*); frunzele uscate ale acestei plante, care se vînd în comerț.

II. 1. Băutură preparată prin opăirea frunzelor uscate ale acestei plante. *Căpitanul de port... se oprise la cafeneaua lui Stamati, să-și bea, ca de obicei, ceaiul de dimineață.* BART, E. 294. *Adusese ceai și ciubuce.* NEGRUZZI, S. I 74. ♠ Timpul (de dimineață) cînd se ia această băutură; băutul ceaiului.

2. (Adesea determinat prin «de mușțel», «de tei» etc.) Băutură obținută prin opăirea, dar mai ales prin fierberea unor plante (medicinale), ca mușțelul, izma, florile de tei, siminichia, sunătoarea etc.; tizănă.

3. Reuniune între prieteni, în cursul după-amiezii, la care de obicei se servește ceai. *A da un ceai. A invita la ceai.* ♠ *Ceai dansant* = reuniune într-un cadru mai larg, la care se servește ceai și se dansează. V. serată, petrecere. *Ar rămîne toată vremea preocupăți cu mustrarea că se desfată la un ceai dansant.* C. PETRESCU, C. V. 171.

CEAINĂRIE, *ceainării*, s. f. (Rare) Local unde se servește clienților ceai. *Lepădase... comăncul și rasa și deschisese ceainărie.* CONTEMPORANUL, VI 36.

CEAINIC, *ceainice*, s. n. Vas cu toartă, cu cioc și cu capac, în care se opărește ceaiul sau se fierbe apă pentru ceai.

CEAIR, *ceairuri*, s. n. (Învechit și regional) Loc de pășune (adesea împrejmuit cu un gard); p. ext. cîmpie nelucrată în apropierea unei ape. *Caii cetății sînt în ceair și la pășune.* SADOVEANU, F. J. 544. *Ei îngrijeau să fie cai la grajd, ori să-i aducă de la ceair.* MACEDONSKI, O. III 128. *Caii zburdă prin ceairuri.* ALECSANDRI, P. A. 120.

— Variantă: cîer (CREANGĂ, A. 128) s. n.

CEĂLA interj. v. cea.

CEĂLĂ interj. v. cea.

CEALMĂ, *cealmale*, s. f. (Învechit) Turban. *Un chip lung, uscat, cadaveric, cu o legătură la cap ca o cealmă.* D. ZAMFIRESCU, R. 271. *Mai departe se ridică o cafinea grecească plină de fesuri mari, de fustanele, de figurii serioase cu barbe lungi, de capete cu cealmale.* ALECSANDRI, C. 104. *Capetele Cu cealmale, Trupurile Cu pistoale.* TEODORESCU, P. P. 548.

CEAM, *ceamuri*, s. n. (Învechit și arhaizant) Corabie de transport (pe Dunăre). *Încă din primăvară au prins a trece în sus ceamuri turcești, cu poveri pentru cetățile Dunării. Duc ba orz și grîu, ba seu și pastramă, ba vite pe picioare.* SADOVEANU, F. J. 650. *Vorbind așa, au ajuns la malul fluviului și s-au uitat o vreme cum trec ceamuri și corăbii.* SADOVEANU, D. P. 95.

CEAMPARĂLE s. f. pl. v. geamparale.

CEAMŪR s. m. (Regional) Lut amestecat cu paie și bine frămîntat, care se folosește la tencuit sau la construirea caselor țărănești, a cuptoarelor etc. *Traian ațîța focul la o vatră adăpostită de cărămizi de ceamur.* SADOVEANU, P. M. 245. *Pe șes și în unele locuri din Dobrogea, casele se fac din ceamur.* SEVASTOS, N. 2.

CEANĂC, *ceănace*, s. n. (Regional) Strachină mare (de lut ars și smălțuit sau de lemn). *Maria îi pregătea un ceanac cu lapte cu cafea.* DEMETRESCU, la TDRG.

— Variantă: cenăc s. n.

CEANGĂU, *ceangăi*, s. m. Persoană care face parte dintr-o populație maghiară stabilită prin regiunea Bacău.

CEĂPĂ, *cepe*, s. f. 1. Plantă erbacee, comestibilă, cu miros puternic, specific; are tulpina subterană rotundă și acoperită cu frunze groase, albe; tulpina aeriană e dreaptă, cilindrică și verde, la fel cu frunzele aeriene verzi, care pornesc de la baza ei (*Allium cepa*). *De mîncare? O ceapă, un usturoi și o bucată de mămăligă rece.* CREANGĂ, P. 6. *În toată împrejmuirea un miros greu de oaie, de ceapă*

și de rachi. ODOBESCU, s. III 18. ◇ Expr. A nu face (sau a nu plăti) nici (sau efi) o ceapă (degerată) = a nu avea nici o valoare, a nu face două parale. *Una fără alta, aceste bulendre nu fac nici două cepe degerate.* ISPIRESCU, L. 215. *Cite trei nu fac o ceapă.* GHICA, A. 248. ◇ (Ca termen de comparație pentru ochi) *Ochii i-au ieșit afară din cap, cit cepele de mari.* CREANGĂ, P. 53. ◇ *Ceapă de apă* = ceapă care (spre deosebire de arpagic) se recoltează în același an în care s-a semănat. ◇ *Compus: ceapa-ciorii* = nume dat la trei plante din familia liliaceelor, una cu flori galbene (*Gagea pratensis*), alta cu flori albastre (*Muscari comosum*), iar a treia cu flori albe-verzui sau violete (*Muscari tenuiflorum*). ◇ Expr. A minca ceapa-ciorii = a innebuni.

2. Bulb. *O ceapă de lalea s-a vindut cu prețul fabulos de zece mii galbeni.* NEGRUZZI, S. I 97.

CEAPCĂ, *ceapce*, s. f. (Rar) Chipiui, șapcă. [Polonii] *merge bătrînd din pînteni!... Dulămi cu flori de aur la pierit împodobite și-nicine cu paftale de piatră nestimată, Ceapce purtînd un vultur și pene, la mijloc.* ALECSANDRI, P. III 200.

CEAPCÎN¹ s. n. v. cepchen.

CEAPCÎN², *ceapcîni*, s. m. (Regional, rar) Om rău la inimă; șiret, rafinat. *Măi! al dracului venetic și ceapcîn de popă.* CREANGĂ, A. 42. ◇ (Adjectival) *Fulga bătrîn, Fur bătrîn și om ceapcîn.* TEODORESCU, P. P. 513.

CEAPÎR, *ceapîri*, s. m. (Regional) Ștîrc. *Ceapîru... Nu știi?... E o pasăre. Ea nu se arată decît cînd se apropie furtuna.* CAZABAN, V. 32.

— Variantă: ceapûr s. m.

CEAPRĂZ, *ceaprazuri*, s. n. (Mai ales la pl.) Șiret sau panglică de fir sau de mătase colorată, cu care se împodobesc hainele și mai ales uniforme militare. *Au coifuri, au ceaprazuri, au sulițe la ei.* COȘBUC, P. II 194. *Mihnea a-mbrăcat chepeneag de catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi de aur.* ODOBESCU, S. I 71. *La zile mari, domnul îmbrăca cabanișa, care era un fel de contoș cu ceaprazuri de fir și cu profiruri de samur.* GHICA, S. 501.

CEAPRAZĂR, *ceaprazari*, s. m. (Rar) Fabricant sau negustor de ceaprazuri, p. ext. de chipie și obiecte de uniformă militară. *Te uitai la vitrinele ceaprazarilor.* PAS, Z. I 262.

CEAPRĂZĂRIE, (2) *ceaprazării*, s. f. 1. Meseria de ceaprazar.

2. Prăvălie în care se vînd ceaprazuri, chipie și obiecte de uniformă militară.

3. (Cu sens colectiv) Diferite feluri de ceaprazuri. *Pinzeturile și cusăturile de tot felul, ceaprazăria, rufăria felurită.* ODOBESCU, S. II 95.

CEĂPSĂ, *cepsse*, s. f. (Regional) Scufie. *Mi-oi alege de prin dughene rochiile și cepele cele mai iscusite.* SBIERA, P. 250.

CEĂPTĂ, *cepsse*, s. f. (Regional) Bonetă, scufiță. *Apoi jude la fereastră, pentru ca să prindă pe Ileana, care a furat ceapța bunicăi.* SLAVICI, N. I 30.

CEAPÛR s. m. v. ceapîr.

CEĂRĂ s. f. 1. Substanță plastică gălbuie produsă de albine și obținută prin topirea fagurilor; se întrebuințează la modelaj, la fabricarea luminărilor și a pastelor pentru lustruit (parchetele, scîndurile, încălțămîntea etc.). *Fașa lui Constandin rămase galbenă-cafenie ca ceara veche.* DUMITRIU, N. 229. *În zădar vă zbateți și asudă Fruntea voastră galbenă ca ceara, Nu puteți, degeaba-i orice trudă, Să legați cu lanțuri primăvara.* BENIUC, V. 80. *Și fașa străvezie ca fașa albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri!* EMINESCU, O. I 213. *Într-un salon ardeau două*

mari policandre cu luminări de ceară galbenă. NEGRUZZI, S. I 60. ◇ (În comparații și metafore) *Lîngă fruntea lui de ceară, Ostenit se-ntînde arcul pe grumazul de vioară.* GOGA, P. 70. ◇ Expr. *Să-l pici (sau să-l fi piciat) cu ceară (sau cu luminarea) v. pica.* ◇ (În comparații, ca simbol al maleabilității) *Nevastă-mea... este o ceară moale pe care o întorc cum mi-e voia.* NEGRUZZI, S. I 77. ◇ *Ceară de parchet* = amestec de ceară sintetică cu parafină și alte substanțe, folosit pentru lustruirea parchetului. *Ceară roșie (sau tare sau de pecetluit)* = compoziție de gumă, lac și rășină, cu care se pecetluiesc scrisorile, pachetele etc.

2. Cerumen. *Are multă ceară în urechi.*

CEĂRCĂN, *cearcăne*, s. n. 1. Cerc vinăt, vîntăie care înconjură ochii unui om obosit sau bolnav. *Eftimie era pămîntiu, cu cearcăne negre sub ochi.* DUMITRIU, N. 245. *Obrajii, despicăți în două de niște brazde lungi, verticale, pornite chiar de sub cearcănele ochilor, arătau osteneală multă.* GALAN, Z. R. 27. *Era palidă, ofilită, cu cearcăne mari la ochi.* BART, E. 161. *Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor.* EMINESCU, N. 4. † (Rar) *Dungă* sau pată dovedind o stare bolnăvicioasă. *Cîteva pete rumene cu cearcăne gălbui îi răsăriră în obraji.* DELAVRANCEA, S. 114. *Această infirmitate, ca și cearcănele vinete de pe obraz, se datorește abuzului nemăsurat al gogoșilor de ristic.* CARAGIALE, O. II 94.

2. Cerc de vaporii vizibil uneori în jurul soarelui sau (mai ales) al lunii. *Luna s-a arătat c-un cearcăn roșu.* DELAVRANCEA, A. 106.

CEARCEĂF s. n. v. cearșaf.

CEARDĂC s. n. v. cerdac.

CEĂRDAȘ, *ceardașuri*, s. n. Dans național maghiar; piesă muzicală în ritmul acestui dans. *O adevărată fanfară de sunete... alimenta un ceardaș.* VLAHUȚĂ, O. A. III 5.

CEARȘĂF, *cearșafuri*, s. n. 1. Obiect de rufărie făcut din pînză (de obicei albă) cu care se acoperă patul sau se îmbracă plapuma; (Mold.) prostire. *Cîmpul alb, ca un cearșaf, Pînă-n zări se desfășoară.* TOPÎRCEANU, M. 9. *Ea se plecă spre el, întinse cearșaful și-l așeză la loc.* D. ZAMFIRESCU, R. 279. *Un cearșaf verde lua și pe turc dacă-l lega, și pe turc dacă-l bătea, În cearșaf îl înfășua.* TEODORESCU, P. P. 666. ◇ *Cearșaf de baie* = cearșaf cu care se șterge corpul după baie.

2. (Învechit) Pînză de turban, șal. *Banul... cu cauc cu cearșaf alb.* FILIMON, C. 144.

— Variantă: cearecăf s. n.

CEĂRTĂ, *certuri*, s. f. 1. Schimb de vorbe aspre, de imputări între două sau mai multe persoane, rezultat din deosebire mare de păreri sau de interese; dispută verbală (în contradictoriu), sfadă, gîlceavă. *La ceartă unul spune una, altul alta, ori pe rînd ori amîndoi deodată.* CARAGIALE, P. 76. *Văzînd cearta iscată între tata și mama din pricina mea, [bunicul] a zis...* CREANGĂ, A. 18. ◇ Expr. *A căuta ceartă (sau cearta) cu luminarea* = a căuta prilej de ceartă, a umbra după ceartă, a provoca ceartă cu tot dinadinsul. *Și de astă dată se legară de dînsul și-i căuta cearta cu luminarea.* ISPIRESCU, L. 248. ◇ Fig. *O ceartă neîncetată de ciocane căzute zgomotos pe nicovăla umplea aerul.* ANGHEL, PR. 82.

2. (Rar) Discordie, neînțelegere, dușmănie, vrajbă, ură. *Cum e badiul pus la chin, Să-i dau un pahar de vin, De certuri Să ne-mpăcăm, De greșeli Să ne iertăm.* TEODORESCU, P. P. 547.

— Pl. și: (învechit) *certe* (ALECSANDRI, P. II 106, ALECSANDRI, P. I 151).

CEAS, *ceasuri*, s. n. 1. Interval de timp cuprinzînd 60 de minute, constituind a 24-a parte a zilei; oră. *Un ceas jîmu lupta.* ISPIRESCU, L. 18. *Nu trece nici un ceas la mijloc,*

și-un cupțor de plăcinte, cițiva pui... erau gata. CREANGĂ, P. 10. *Tu citești scrisori din roase picurii Și-ntr-un ceas gindești la viața toată.* EMINESCU, O. I 119. *Nu aduce anul ce aduce ceasul.* Loc. a. d. v. Cu ceasurile sau cu ceasul = timp îndelungat. *La orice îi sare glasul Și ride nebun, cu ceasul.* PANN, P. V. I 97. *La tot ceasul = la fiecare oră, într-una, mereu, în fiecare moment.* Expr. *Cu un ceas mai devreme (sau mai curînd) = fără întârziere, fără a mai aștepta. Cere ce mai ai de cerut, cu un ceas mai curînd.* ISPIRESCU, L. 29. *În ceasul al doisprezecelea = în ultima clipă, înainte de a fi prea târziu.* Distanță, întindere, spațiu parcurs în timp de o oră. *Acest sat e la trei ceasuri de București.* Muma zmeului... suflă vîpăia din gura ei cea spurcată cale de trei ceasuri. ISPIRESCU, L. 26. *Cîmpuri și dealuri de o întindere de un ceas și două sînt acoperite cu cartoațe.* KOGĂLNICEANU, S. 5. Expr. *A face un ceas bun (sau buniceal sau bunșor) pînă... = a avea nevoie de o oră întreagă (sau mai bine de o oră) pînă... A făcut un ceas bun pînă acasă.* Fiecare dintre cele 24 de părți în care e împărțită o zi, părți determinate de cadranul și acele unui ceasornic; p. e. x. t. bătaie a ceasornicului, cînd acel cadranului ajung la una din cele 12 puncte la care se bate ora. *Cît e ceasul? = La al treilea ceas al nopții, au fost în drum în bărgămul de la Dropii.* SADOVEANU, M. C. 205. *Ciocanele [ceasornicului] bat sferturile, jumătățile și ceasurile.* SADOVEANU, F. J. 518. (La pl. cu același sens ca la sg.) *Erau ceasurile timp.* IBRĂILEANU, A. 68.

2. Moment, clipă; timp, vreme. *Îi veni să-și zvîrle carabina sub gard, ca pe-un băț netrebnic, un vreas care nu-i putea ajuta nimic în ceasul acela plin de primejdie.* CAMILAR, N. II 415. *Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri, O, ceas al tainei, asfințit de sară!* EMINESCU, O. I 201. *Nu-și perdu cumpătul la un ceas așa de greu.* NEGRUZZI, S. I 226. Loc. a. d. v. (Învechit și regional) *În (sau într-)acel ceas = în momentul acela, atunci, imediat, îndată, pe loc. Alergă la el chiar într-acel ceas... și-i ceru iertăciune.* SEVASTOS, N. 204. *Într-acest ceas = acum, imediat, momentan. La opt! [clăi] vîrfuri le-am făcut; Numai una mi-a rămas Să-i fac vîrf într-acest ceas.* TEODORESCU, P. P. 633. *În (sau, învechit, pe) tot ceasul = în fiecare clipă, în tot momentul, în tot timpul, totdeauna. Cum să se împace [sufletul]... Cînd îl înec pe tot ceasul cu suspinul și cu plînsul?* CONACHI, P. 103. *Pe nimicî, pe ceas sau pe micî pe ceas v. mică!* (Adesea în legătură cu un genitiv atributiv) *Timpul dinaintea sau din cursul unui eveniment important. Oh! și pentru dînsa ceasul ispășirii va sosi.* DAVILA, V. V. 166. *Mai înainte însă de a veni ceasul nașterii, copilul se puse pe plîns.* ISPIRESCU, L. 2. *Acum, ceasul fericirii a sunat pentru mine.* ALECSANDRI, T. I 56. *Cu securi m-a spîntecat, În mioara mi-a mîncat, Singele mi l-a vîrsat, În ceas de moarte m-a lăsat.* TEODORESCU, P. P. 397. Expr. *Ceasul morții = momentul cînd moare cineva. Ceas bun (sau rău) = (în superstiții) moment norocos (sau nenorocos). Oh! dragu meu! ce ceas rău te-au adus pe tine pe-aice!* SBIERA, P. 94. *Se vede c-am pornit într-un ceas rău.* CREANGĂ, P. 145. *Vărguță de alun, Adă-l într-un ceas bun.* ALECSANDRI, T. I 366. (Să fie) *într-un ceas bun!* formula prin care se urează succes cuiva, cînd începe sau întreprinde ceva. *Iaca inelul d-sale... Dă-i acum pe al tău... și să vă fie logodna într-un ceas bun.* ALECSANDRI, T. I 225. *A se da de ceasul morții = a se frămînta (de supărare sau de necaz). Să se dea fiul împăratului de ceasul morții de ciudă, cînd auzi una ca aceasta.* ISPIRESCU, L. 311.

3. Aparat (cu un anumit mecanism) care servește la determinarea și măsurarea timpului în limitele unei zile (24 de ore); ceasornic. V. ornic, orologiu, pendulă. *Ceas de mină. Ceas de buzunar. Ceas de perete.* *Îi dete trei lucruri: un inel, un ceas și o lădiță de aur.* RETEGANUL, P. II 10. *Cînd bătea ceasul la unu, Eram gata ca pînnu; Cînd bătea ceasul la doi, Eram cu mîn-*

dra-amindoi. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 300. Expr. *Ceas deșteptător v. deșteptător. Ceas de nisip = aparat care măsoară o durată de timp, prin scurgerea unei cantități de nisip dintr-o despărțitură a lui într-alta.* Expr. (Familiar) *A merge ca ceasul = a merge perfect.* Compus: *ceas-brățară = ceasornic prins cu o curelușă sau cu o brățară deasupra încheieturii mîinii.* Aparat în formă de ceas (3), avînd un cadran și una sau mai multe limbi dispuse în diferite feluri și care servește la înregistrarea unor mișcări, a unor cantități de lichide sau gaze (care trec prin el); contor.

4. Slujbă religioasă săvîrșită la anumite ore din zi. *Andrei luă breviarul în mînă, se puse a citi, la lumina lunii, ceasurile canonice.* BĂLCESCU, O. II 256. *Bătrînul nu scăpa, Nici utrene, nici ceasuri, nici liturghia.* NEGRUZZI, S. II 233.

CEASCŪȚ s. n. v. cescuț.

CEASLÓV, ceasloave, s. n. Carte bisericească rituală care cuprinde rugăciunile și cîntările ce se rostesc la anumite ore și care servea înainte vreme și ca abecedar sau carte de citire pentru copiii la școală. *Îmbătrînise, văduvise și sta mai mult la izvorul Tablancioarei... mîngîindu-și bătrînețele cu un ceaslov bisericesc.* GALACTION, O. I 157. *Așa vă treceți, bieți bătrîni, Cu rugi la preacurata, Și plînge mama pe ceaslov, Și-n barbă plînge tata.* GOGA, P. 33. *Țineam ceaslovul deschis, și, cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele, și cînd clămpăneam ceaslovul, cite zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată.* CREANGĂ, A. 4. *Am însămnat în ceaslov, m-am cununat spre sfinții Aftanase și Chirilă.* ALECSANDRI, T. I 349. Expr. (Învechit) *A(-și) face capul ceaslov = a(-și) încărca memoria, a(-și) face capul calendar. Vorbes puțin și ascult mult, adică îmi fac capul ceaslov.* FILIMON, C. 222.

— Pl. și: ceaslovuri. — Variantă: ceasoslóv (KOGĂLNICEANU, S. 80) s. n.

CEASÓRNIC, ceasornice, s. n. Ceas (3). *Cînd cu gene ostenite sava suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lungă timpului cărare.* EMINESCU, O. I 130. *Ceasornicul arăta patru.* NEGRUZZI, S. I 53. *Gînganie fără suflare, Umblă fără-astîmpărare, N-are duh, nici nu viază, Toată lumea îndreptează (Ceasornicul).* ȘEZ. I 194. Expr. (Metaforic) *Pupăza era ceasornicul satului.* CREANGĂ, A. 55. *Ceasornic de pontaj = ceasornic special pus la poarta de intrare într-o uzină, întreprindere etc., care imprimă pe fișele individuale momentul intrării și ieșirii muncitorilor.*

CEASORNICĂR, ceasornicări, s. m. Persoană care repară sau vinde ceasornice. *Stația balneară adăpostește între zidurile ei un ceasornicar.* IBRĂILEANU, A. 37.

CEASORNICĂRIE, (2) ceasornicării, s. f. Meșteșugul ceasornicarului, meseria de ceasornicar.

2. Atelier unde se repară sau prăvălie unde se vînd ceasornice.

CEASOSLÓV s. n. v. ceaslov.

CEASCĂ, cești, s. f. Vas mic de porțelan, de faianță etc., de formă rotundă, de obicei cu toartă, servind la băut (cafea, ceai, lapte, apă etc). *Se sculă binșor, cu ceașca în mînă, și veni lingă ea.* D. ZAMFIRESCU, R. 166. *Domnilor, nu poștiți o ceașcă de ceai?* ALECSANDRI, T. 1708. *I s-a dat o ceașcă de aur plină cu vin roș.* ȘEZ. IV 14. (Adesea cu o determinare introdusă prin prep. « de ») *Conținutul unei cești. A bea o ceașcă de ceai.*

CEATĂ, cete, s. f. 1. Grup (neorganizat) de oameni, adunați de obicei într-un scop comun; pîlc, grămadă. *În depărtare, o ceată de flăcăi cînta pe uliță.* SANDU-ALDEA, U. P. 192. *El degrabă-n jur chitește Vrîun ocol, căci e pierdut, Dar copiii l-au văzut!* *Toată ceata năvălește Pe-ntracut.* COȘBUC, P. I 225. *Cit ține ziua de vară,*

Cete de flăcăi muncesc, Cîrduri de fete snopesc. TEODORESCU, P. P. 311. ✧ Fig. *Miezul nopții s-a ivit și prin lume-a răspîndit Ceata visurilor dalbe.* ALECSANDRI, P. A. 95. ✧ (În comparații, repetat) *Oamenii umblau cete-cete prin cetate, ca în zi de sărbătoare.* ISPIRESCU, L. 36. [Poporul] *începu a se strînge în cete-cete și a se întreba unii pe alții ce să ceară.* NEGRUZZI, S. I. 154. *Cîte treizeci de flăcăi, Cete-cete că venea, Parcă la război era.* ȘEZ. IV 131. ✧ (Urmă de determinări) *Grămadă de animale. O ceată de dulăi țepeni lătrînd cu învîierșunare...* ODOBESCU, S. III 18.

2. Grup organizat pe principii socialiste pentru a efectua o muncă în comun. *Datorită buneii organizări a muncii în cete, formate de cîte 20-30 de cetățeni, avînd la fiecare ceată atelajele necesare, țărani muncitori au deservit în bune condiții batoza în vederea folosirii întregii capacități de lucru a acestora.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2738.

3. (Învechit) Trupă (mai mică sau mai mare) de oameni înarmați și organizați. *V. d e t a ș a m e n t.* *Am fugit în vremea zaverei... de frica unei cete de turci, care se bătuse chiar atunci cu volintirii, la Secul.* CREANGĂ, A. 20. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulii, Prînte cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți.* EMINESCU, O. I 148. *Pe colnice, pe-a lor coaste, Se coboară-o mîndră oaste Cu trei steaguri de oșteni Și trei cete de curteni.* ALECSANDRI, P. A. 96. *Armata romînească de la început s-a împărțit în cete de 1000 oameni supt un căpitan.* BĂLCESCU, O. I 12. ✧ Grup de haiduci. *Mult mi-e dor și mult mi-e sete Să văd frunza-n codru verde, Să mai string vro șapte cete!* ALECSANDRI, P. P. 287.

CEATLĂU, *ceatlaie*, s. n. (Regional) Bucată de lemn cu care se răsuțește funia sau lanțul trecut peste o sarcină (de fîn, de lemne etc.) spre a o strînge. ✧ *Prăjină de lemn sau drug de fier adăugat la inima căruței pentru a inhăma un al doilea sau al treilea cal.* (Atestat în forma *ceatlău*) *Miu s-a aruncat pe șalele calului din ceatlău.* DELAVRANCEA, S. 203. ✧ Băț gros; bită, ciomag.

— Variantă: *ceatlău* s. n.

CEĂȚĂ, *cețuri*, s. f. 1. Aburi de apă necomplet condensați care plutesc în aer aproape de suprafața pămîntului și tulbură transparența aerului; negură ușoară și fină, piclă rară. *O ceață ușoară plutea peste cîmpii; luna pătrundea c-o lucire neclintită, de la asfințit, prin visul acesta al pămîntului.* SADOVEANU, O. IV 274. *În jos, pînă departe, se întinde șesul verzui, peste care tremură o ceață subțire, ca o pînză imensă de păianjen, miuată într-o ploaie de raze azurii.* PĂUN-PINCIO, P. 116. *Ține-te zdravăn, stăpîne, că iar am să zbor: În înaltul cerului, Văzduhul pămîntului; Pe deasupra codrilor, Peste vârful munților, Prin ceața măgurilor, Spre noianul mărilor.* CREANGĂ, P. 220. *Numai luna, printre ceață, Varsă apelor văpaie.* EMINESCU, O. I 210. *Ce merge prin pădure și nu sună? (Ceața).* ȘEZ. IV 66. ✧ Fig. *O ceață i-a acoperit razele de voie bună ce i se vedeau în față.* NEGRUZZI, S. I 86. *Din ceața veciniei, stea blindă, luminoasă, Te văd lucind departe.* ALEXANDRESCU, M. 72. *De cînd, neică, mi te-ai dus, Ceața-n casă mi s-a pus.* HODOȘ, P. P. 157. ✧ Exp r. *A vedea ca prin ceață* = a vedea nedeslușit.

2. Fig. Aburii care se așază pe o sticlă. *Telescopul lui Arago prinse ceață.* NEGRUZZI, S. I 335.

3. Fig. Strat fin care acoperă, ca o brumă, unele fructe (ca prunele, strugurii); brumă. *Era toamna și prunele se arătau prin frunzișul copacilor cu ceața lor brumărie.* CONTEMPORANUL, III 654.

— Pl. și: *ceți* (LESNEA, A. 129).

CEAŪN, *ceaune*, s. n. Căldare mică de tuci, cu toartă, cu fundul rotund, în care se fierbe apa, laptele, mămăliga etc. *Cînd se așezau subț frasinii, la vremea prînzisorului, și aprindeau focul pentru ceaun, bătrînele vorbeau de toate cu mare spor.* SADOVEANU, M. C. 185. *Agripina pusese*

ceaunul de mămăligă. Era aproape de miezul zilei. GALACȚION, O. I 159. *Vro doi romîni... Încungiură ceaunul ce fierbe fumegos Pe foc.* ALECSANDRI, P. A. 129. *Am o vacă neagră și, cînd fată, toți copiii alegară (Ceaunul).* ȘEZ. I 195. ✧ (În comparații) *Se pomeni cu cei doi așapi, negri ca fundul ceaunului.* ISPIRESCU, L. 107. ✧ Conținutul unui asemenea vas.

CEAŪȘ, *ceași*, s. m. (Învechit) 1. (La turci) Funcționar inferior al sultanului, care făcea mai ales serviciul de ușier sau de curier al curții, ori de aprod. *Împăratul, de vedea, Nici p-atît nu se lăsa: Semn ceașului făcea Șf degrabă c-ducea Un cal negru.* TEODORESCU, P. P. 608.

2. (La noi, în orînduirea feudală) Nume dat unor funcționari publici: a) căpetenie, șef (al unui grup mai mic). *Un ceaș de dorobați venea înainte mincînd pămîntul și învîrtea peste cap streangul.* GARAGIALE, O. I 240. *Pornirăm amîndoi pe jos spre casa clucerului, la care, în urma noastră, ceașul de slujitori înșirua oameni de jur împrejur.* GHICA, S. 9. *Iar ceașul poterii, Slujitorul domniei, De-l vedea, Îi tot zicea: Iancule, Țiamule...* TEODORESCU, P. P. 291. ✧ *Ceaș spătăresc* = comandant al lefegiiilor spătărești. *Lefegiii spătărilor, în număr de 500, [erau] subț comanda ceașului spătăresc.* BĂLCESCU, O. I 13; h) vâtaf sau căpetenie de surugii de la poștele statului. *Opt cai cu doi surugii, precedați de un ceaș călare.* GHICA, S. A. 94; e) aprod. *Un ceaș îi aduce înainte doi împričinați, să-i judece.* GHICA, S. XVI.

3. Om de serviciu la sinagogă. *Din cînd în cînd un ceaș trece grăbit spre sinagogă.* SADOVEANU, O. II 421.

CEAŪȘEL, *ceașel*, s. m. (Popular) Ceaș. *Ei la mal dac-ajungea, Ceașelul ce-mi făcea, Ceașul el mărunțel, Mărunțel și bondocel?* TEODORESCU, P. P. 564.

CEC¹, *cecuri*, s. n. Document care conține un ordin de plată dat de posesorul unui cont curent către o bancă, spre a plăti suma înscrisă pe el persoanei care-l prezintă sau spre a o vărsa în contul acelei persoane. *Carnet de cecuri.* □ *Întreabă la bancă dacă aveți acoperirea cecului.* C. PETRESCU, A. 327.

CEC², *cecuri*, s. n. Prima parte a intestinului gros, cuprînsă între intestinul subțire și colon.

— Variantă: *cecum* s. n.

CECITĂȚE s. f. Starea celui lipsit de vedere.

CĒCUM s. n. v. *cec*².

CEDĂ, *cedez*, vb. I. 1. Tranz. A lăsa ceva (un obiect, o proprietate etc.) cuiva, renunțînd la dreptul său. *Îți cedez biletul meu de concert.* ✧ Fig. *Strigați pe cei ce au rămas. Pînă la unul, nu cedăm un pas! Nainte! Nainte!* BENIUC, V. 52. ✧ (Construit cu prep. «din») *Nu cedez nimic din dreptul meu.* ✧ (Mai ales în trecut) *A trece ceva altuia prin vînzare. A ceda un fond de comerț.*

2. *In t r a n z.* A da cuiva dreptate, a înceta de a-i mai rezista (într-o discuție, într-o deosebire de păreri etc.), a nu se mai împotrivi; a se supune. ✧ (Sport) *A se recunoaște învins, a renunța la luptă.*

3. *In t r a n z.* (Despre manifestările unei boli: temperatură, dureri etc.) A scădea, a se ameliora.

4. *In t r a n z.* (Despre lucruri) *A nu rezista unei împingeri sau unei apăsări; a se încovoia; a se rupe.* *Am împins cu putere în ușă și ușa a cedat. Pereții galeriei au cedat.*

CEDĂRE, *cedări*, s. f. Acțiunea de a c e d a.

CĒDRU, *cedri*, s. m. Arbore exotic din clasa coniferelor, totdeauna verde, cu ramurile întinse orizontal, cu lemnul tare și care poate ajunge la înălțimi gigantice (*Cedrus Libani*). *În fiecare grădină cîte trei și patru copaci mari, cedri de Liban... ciparoși.* GHICA, S. 534. ✧ (Meta-

foric) *Murad se crede-un cedru și nu-i decît un brad!* ALECSANDRI, P. III 253. ✦ Lemnul acestui arbore. *Așezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* EMINESCU, N. 67.

— Variantă: (învechit și popular) *chédru* (SEVASTOS, N. 393, VĂCĂRESCU, P. 149) s. m.

CELALTĂ pron. dem. f. v. celălalt.

CEFĂLIC, -Ă, *cefalici*, -e, adj. (Anat.) De la cap; al capului. ✦ *Arteră cefalică* = carotidă.

CEFALOPÓD, *cefalopode*, s. n. Moluscă cu organizație superioară, avînd în jurul gurii o serie de brațe tentaculare prevăzute cu ventuze. *Caracatița și sepie sînt cefalopode.* ✦ (Numai la pl.) Clasa acestor moluște.

CEFALORAHIDIÁN, -Ă, *cefalorahidieni*, -e, adj. (Mai ales în c x p r.) *Lichid cefalorahidian* = lichid care se găsește în stare normală în cavitățile măduvei spinării și ale creierului.

— Pronunțat: -di-an.

CEFERÍST, -Ă, *ceferiști*, -ste, s. m. și f. Persoană aflată în serviciul căilor ferate romîne. *Conduși și educați de partid, însufleșiți de patriotism fierbinte, însușindu-și cu rivnă metodele sovietice, ceferiștii participă în masă la întrecerea socialistă, în fruntea căreia stau muncitori și tehnicieni înaintați, comuniști și fără partid.* GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C.F.R. 11. *Partidul [Comunist din România] a reușit să mobilizeze clasa muncitoare la acțiuni cu caracter economic și politic, care au culminat prin luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933.* REZ. HOT. I 151. *Un ceferist negru de fumîngine... striga.* DUMITRIU, N. 71. ✦ (Adjectival) *Stă neclintită Muncitorimea ceferistă — Să-nfrîngă vrerea ei de luptă în lume forță nu există.* BENIUC, C. 13.

— Variantă: *cheferíst*, -ă (SAHIA, N. 25) s. m. și f.

CEGĂ, *cegi*, s. f. Pește de apă dulce, înrudit cu morunul și cu nisetrul, cu botul lung și ascuțit, puțin încovoiat în sus și cu niște discuri osoase pe laturile corpului și pe abdomen (*Acipenser ruthemus*). *Sub stratul de struguri era o rogojină... crapi, șalăi, albitură, plăctici, somni grași și moi, cegi cu pielea aspră.* DUMITRIU, N. 232. *Dar cu ce se ospăta, De mîncare ce mîncă? Numai cegă și păstrugă și galbenă caracudă.* TEODORESCU, P. P. 504.

— Variantă: (regional) *cigă* (MARIAN, INS. 341, I. IONESCU, M. 88) s. f.

CEHÍ, -Ă, *cehi*, -e, adj. Care aparține cehilor, care este originar sau vine din Republica Cehoslovacă. *Limba cehă este o limbă slavă de vest.*

CEH², -Ă, *cehi*, -e, s. m. și f. Persoană făcînd parte din poporul care locuiește în Republica Cehoslovacă și vorbește limba cehă. V. b o e m.

CEHĂÍ vb. IV v. cihăi.

CEHOSLOVÁC, -Ă, *cehoslovaci*, -e, adj. Care este originar sau vine din Republica Cehoslovacă sau care aparține locuitorilor acestei țări.

CEL¹, **CEA** pron. dem. v. eela².

CEL², **CEA**, *cei*, *cele*, adj. dem. (Arată că ființa sau lucrul desemnate de substantivul pe care îl determină se află (mai) departe, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; și în forma *cela*, *ceea*; popular și familiar, în opoziție cu *cest*)

1. (Precedă substantivul; de obicei însă urmează după substantiv, avînd forma *cela*, *ceea*) Acel, acela. *Vezi tu muntele *cela* de colo? Să nu te ducă păcatele să vinezi pe-acolo, că este nevoie de cap.* ISPIRESCU, L. 41. *Ia mai sfîrșește o dată cu lupul *cela*; altăceva n-ai de vorbit?* CREANGĂ, P. 123. *Vorba *ceea*: La plăcinte înainte și a război înapoi.* CREANGĂ, P. 189. *Ah! unde-i vremea*

ceea cînd eu ceream un vad Să ies la lumea largă... EMINESCU, O. I 92. *La cea casă mare Cu ferești în soare, Multe buși de toate Se lovesc în coate.* ALECSANDRI, P. P. 121. ✦ (Urmînd după substantiv, în forma de f. pl. cele) *Și merge și merge, pînă cînd, pe inserate, ajunge la curțile cele.* CREANGĂ, P. 301. ✦ (Cu valoare emfatică; numai înaintea substantivului) *Dac-ar fi un foc în sobă, Mi-ar părea că sîntem doi, Aș mai sta cu el de vorbă, Mai uitînd cele nevoi.* VLAHUȚĂ, P. 9. *Chirică, cum îi treaba băeșilor, se acățara pe cele garduri.* CREANGĂ, P. 163. *Vino, moș Trohine, de gioacă cu noi; hai, doar și-i mai scutura din cele bătrîneșe.* ALECSANDRI, T. 380. *Ia deci în brațe cea ploscă burduhoasă și-ți răcorește gtlejle.* NEGRUZZI, S. I 245. *Iar la cea măicuță Să nu spui, drăguță, Că la nunta mea A căzut o stea.* ALECSANDRI, P. P. 3.

2. (Mold., Transilv., mai ales în forma *cela*, *ceea*, stă totdeauna înaintea substantivului, fiind mai accentuat decît acesta) Celălalt. *Ține de *cela* capăt de țigla și eu oi ține de cestălalt.* SBIERA, P. 34. *Da bine, moșnege, cînd ai venit în *cela* rînd parcă erai în toată mîntea.* CREANGĂ, P. 83. *Pri-veam Prutul cum curge și fericame pe cazacul cu barca lungă de la pichetul din *ceea* parte.* NEGRUZZI, S. I 61. *Și spre Dunărea pleca, Apa-n două despica Și sălta din val în val Pîn' sosea la *cela* mal.* ALECSANDRI, P. P. 132. ✦ Ex p r. *Ceea* (sau, rar, *cea*) lume = (în credințele religioase) lumea cealaltă, de apoi; (în basme) celălalt tărîm. *Ajunse fiul oii pe *cea* lume.* RETEGANUL, P. I 65. *S-a chinut așa pînă despre ziuă, dar în zadar, căci împăratul parcă era dus pe *ceea* lume.* CREANGĂ, P. 98. *Muri după ce mîncă trei oi fripte și bău o balercă de pelin, zicînd că nu trebuie să se ducă pe *ceea* lume flămînd și însetat.* NEGRUZZI, S. I 247.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. m. *celui*, f. *celei*. gen.-dat. pl. *celor*; (cînd are forma *ceea*, *ceea*) gen.-dat. sg. m. *celuia*, f. *celeia*, gen.-dat. pl. *celora*.

CEL³, **CEA**, *cei*, *cele*, art. adj. 1. (Precedă un adjectiv care urmează după un substantiv articulat) *Robia și proprietatea cea mare trebuiră a produce... relele lor.* BĂLCESCU, O. II 11. *Voi părăsi locașul unde-am nădejduit, Pe aripile morții celei mîntuitoare.* ALEXANDRESCU, M. 7. *Ochii tăi cei negrișori Umple-mi trupul de fiori, Fruntea ta cea albi-neapă Umple-mi sinul de dulcează.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 31. ✦ (Întrebuintat numai din necesitățile ritmului) *Iar steaua cea polară-i arată a lui cale.* EMINESCU, O. I 92. *La pămînt dormea zîndu-și căpătii mîna cea dreaptă.* EMINESCU, O. I 142. ✦ (Intră în formarea numelor unor personalități din istorie, mai ales atunci cînd atributul e un epitet stabil) *Ștefan cel Mare. Ion-vodă cel Cumplit. Mircea cel Bătrîn.* ✦ (Cînd substantivul este determinat de mai multe adjective, art. «cel» se pune o singură dată) *Doar zefirul Musafirul Cel șăgalnic și prubeag A trecut pe lingă prag.* IOSIF, V. 137.

2. (Stă înaintea unui numeral ordinal, de care se leagă în mod obișnuit prin prep. «de») *Copacul cel de-al treilea.* ☐ *Dar deodat-un punct se mișcă... cel întii și singur.* *Iată-l Cum din haos face mumă, iară el devine tatăl.* EMINESCU, O. I 132. *Cită poamă e tomnă, Nice una nu-i dulce Ca măicuța cea dintîie.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 209.

3. (La pl., determină numerale cardinale care exprimă un număr cunoscut de obiecte sau ființe sau un grup de obiecte sau ființe cu însușiri comune) *Am primit cei două sute de lei.* ☐ *Să-și aleagă de soție pe una din cele trei fete.* ISPIRESCU, L. 5. *I-a spus ce se petrecuse... în cele două nopți din urmă.* CREANGĂ, P. 99.

4. (Împreună cu comparativul servește la formarea superlativului relativ) *Țara în care împărășea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pămîntului.* CREANGĂ, P. 183. *Ajunse... una din cele mai frumoase provincii ale întinsei împărășii romane.* BĂLCESCU, O. II 11. ✦ (Cînd mai multe superlative relative se referă la același substantiv, art. «cel» se pune, de obicei, o singură dată)

Cel mai bun, mai afectuos și mai devotat prieten. † (De obicei cu elipsa lui «mai», în unele construcții fixe) L o c. a d v. **Cel mult** = în cazul cel mai favorabil; în cazul extrem. *Voi juca cel mult o partidă de șah.* **Cel puțin** = admitînd numărul sau măsura cea mai mică; pe puțin (socotit), măcar, barem, încalte. *Socotiră cu mintea lor că tillharii trebuie să fie cel puțin doi.* ISPIRESCU, L. 373. *Caii de la roate erau cel puțin de trei stînjeni depărtați de naintații pe care-i mîna un frumos băiat ca de 16 ani.* NEGRUZZI, S. I 37. † (Locuțiune cu valoare de numeral ordinal) **Cel din urmă** sau **cel (mai) de pe urmă** = ultimul. *Iacă-ți mai dau o dată carul, dar asta ț-i-a fi cea din urmă.* CREANGĂ, P. 45. *Am auzit cele de pe urmă cuvinte ale lor.* ALECSANDRI, T. II 24. (L o c. a d v.) **În cele din urmă** sau **în cele (mai) de pe urmă** = la urma urmelor, în sfîrșit. *În cele mai de pe urmă dete și peste calul tatălui său din tinerețe, răpciugos, bubos și zăcînd pe coaste.* ISPIRESCU, L. 15. (E x p r.) **Cea mai de pe urmă** = ultima dorință (înainte de moarte). *Să împlinescă cea mai de pe urmă a moșului.* CREANGĂ, P. 184.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. m. *celui*, f. *celei* și (Mold.) *cei* (EMINESCU, O. I 188, ALECSANDRI, P. II 20), gen.-dat. pl. *celor*.

CÉLA¹, CÉEA adj. dem. v. cel².

CÉLA², CÉEA, *ceia, celea*, pron. dem. (Indică o ființă sau un lucru (mai) depărtat, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; uneori și în forma de m. sg. *cel* și de f. pl. *cele*; popular și familiar, în opoziție cu c e s t)

1. *Acela. Golanul naibii, care-ndopa la merindea ce-luia, dete din umeri și zise...* RETEGANUL P. I 22. *Tu ai dreptate; cea aiurează.* ISPIRESCU, L. 178. † (Următ de «ce» sau «care» formează pronume relative compuse) **Cel** (sau *cela*, la pl. *cei*) **ce** sau **cel** (la pl. *cei*) **care** = acela (sau aceia) care. *Fraților, a cuvîntat el, umpleți iar cupele și beți și pentru cei care ar lupta și de-acum înainte împotriva asupritorilor și viclenilor.* SADOVEANU, N. P. 268. *Cel ce în astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo, căci morți sînt cei murii.* EMINESCU, O. I 59. *Cel ce rabdă jugul și-a trăi mai vor, Merită să-l poarte, spre rușinea lor.* BOLINTINEANU, P. I 4. *Nu e nebun cel ce mîncă șapte pite, ci cela ce i le dă.* CEEA (sau *cele, celea*) **ce** = lucrul (sau lucrurile) care. *Ei, fata mea, nu ț-am spus eu că nu se mîntîcă tot ceea ce zboară?* ISPIRESCU, L. 14. *Întorcîndu-se roabele, spuse doamnei lor cele ce văzură.* ISPIRESCU, L. 24. *Și-a pus mîinile în cap de ceea ce-a gîsit acasă.* CREANGĂ, P. 290. *Este și păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost.* GHICA, S. 89. † (Mold., Transilv.; în forma de feminin și cu sens neutru, în e x p r.) **Toate cele** (sau *celea*) = total, toate. *Se vede că Ileana Cosînzeana era năzdrăvană și știa toate celea.* RETEGANUL, P. III 21. *Cînd m-aș potrive eu babei la toate cele, apoi aș lua cîmpii.* CREANGĂ, P. 77. *Și era una la părinți, Și mîndră-n toate cele.* EMINESCU, O. I 167. *Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea reduse în analogie.* EMINESCU, N. 31. **Multe cele** (sau *celea*) = multe și de toate. *Multe cele-ai petrecut Și toate le-ai isprăvit.* SEVASTOS, N. 146. **Alte cele** (sau *celea*) = altevea; alte lucruri. *Domnul... ne-a chemat ieri la lucru, iar eu, avînd alte cele pe acasă, mi-am trimes nevasta.* RETEGANUL, P. II 49. *Sărutări erau răspunsuri La-ntrebări indeosebi, Și de alte cele-n lume N-aveai vreme să întrebi.* EMINESCU, O. I 112. **Ba ceea... ba ceea... =** ba una... ba alta... *Băbăția lui de la o vreme incoace nu știu ce avea, că începuse a scriși: ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea, ba-i e făcut de năjit, ba că-i e făcut pe urșită...* CREANGĂ, P. 111.

2. (În forma cel, cea, determină un participiu, un adjectiv sau o locuțiune adjectivală, dîndu-i valoare de substantiv) *Tîrziu de tot s-a ridicat, Și ochii-i se făcură gri Ca celui îmbătat, Și spre fîntînă s-a plecat, Privînd*

în fundul ei. COȘBUC, P. I 231. *Ipate, ca cel cu grija în spate, se frîmîntă și, obosit, fiind, se lasă oleacă jos pe iarbă și adormi dus.* CREANGĂ, P. 158. *În țara orbilor, cel c-un ochi e împărat.* NEGRUZZI, S. I 248. *Sămănat-am mac în prag, Să vie cine mi-i drag, Ș-a ieșit macul mărunț, Luatu-m-a cel urit.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 169. † (În forma *cela*, cu valoare emfatică) *Ea seamănă celora îndrăgîți de singuri ei-și.* EMINESCU, O. I 79. † (Înlocuiește substantivul exprimat mai înainte, spre a evita repetarea lui) *Nu se știa care din toate acele vorbe este cea adevărată.* CREANGĂ, P. 233. *Mîndra naltă și subțire E făcută spre iubire; Mîndra mică, rotunjoară, Cu iubirea te omoară... Place-mi și cea nălțioară, Place-mi și cea rotunjoară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 76. † (Precedat de un «de» sau «din» partitiv) *Nemai fiind supărat de nimene, trage Ioan un somn de cele popești.* CREANGĂ, P. 313. *Și turna d-asupra-n coș Grîu mărunțel de cel roș.* TEODORESCU, P. P. 147. † E x p r. (Popular) **Cel de sus** = dumnezeu. *Copiii și nevasta să-i las în știrea celui de sus.* CREANGĂ, P. 46. **Cel de pe comoară** sau **cel eu coarne** = dracul. *Al dracului băiet! Parcă ești cel de pe comoară, măi, de știi toate cele.* CREANGĂ, P. 150. † (În forma de feminin și cu sens neutru) *Ipolit nu m-asculta, dedat fiind cu totul a ceti cele scrise în tăbliși.* NEGRUZZI, S. I 46.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *celuia*, f. *celeia*, gen.-dat. pl. *celora*; (cînd are forma cel, cea) gen.-dat. sg. m. *celui*, f. *celei*, gen.-dat. pl. *celor*.

CÉLALALT, CÉEALALTĂ pron. dem. v. celălalt.

CÉLALT pron. dem. m. v. celălalt.

CELĂR, celare, s. n. Încăpere mică sau simplă depărtură în locuințele țărănești, la stîină etc., pentru păstrarea obiectelor casnice și mai ales a alimentelor. *Trece la tarabă, de-acolo în celar, și ascultă prin ușă, pe care a lăsat-o crăpată.* CARAGIALE, O. I 262. *Hainele, ce le lăsa fata, baba le scoase din casă și le dete în celarul ce avea lingă coliba ei.* ISPIRESCU, L. 396. *Și mai intră în celar, De scoate un mic cioltar.* TEODORESCU, P. P. 612.

CÉLĂLALT, CÉĂLALTĂ, ceilalți, celelalte, pron. dem. I. (Fîind vorba de un grup de două unități sau de două grupuri) **Cel mai depărtat** dintre amîndoi, altul decît acela care vorbește sau despre care se vorbește; al doilea. *Îa-ți căștel și du-te cit e așpit agrișorul nostru c-un ochi închis și cu celălalt treaz.* SADOVEANU, N. F. 37. *Pin' se-nealță la picior, Soarete-i la prinșor, Pină-n calță celălalt, Soarele-i la scăpătat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 174. *Calu și se pot.cnească, Pe tine să te trîntească, Mîna stîngă Să ț-i-o frîngă, Pe cealaltă să ț-i-o rupă!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 266. † (Adjectival) **Acolo, în partea cealaltă**, printră desigur mărunte și întortochate de sălcii, bătrînul cunoștea cotloane de girle și alții părăsite. SADOVEANU, N. F. 27.

2. (La pl.) **Toți cei care sînt de față sau care pot fi luați în considerație, afară de cel sau cei amintiți în mod special sau șoși din discuție.** *Ceilalți jucau, nu jucau, dară zîna cînd juca, parea că n-atinge pămîntul.* ISPIRESCU, L. 39. *Doi [alergători], care întrec pe ceilalți... primesc: cel întii un vas de argint... al doilea 500 ruble.* NEGRUZZI, S. I 36. *Toate părțile lumii sînt lănfuite într-astfel de chip, că este peste puțință de a cunoaște una fără celelalte și fără totul.* BĂLCESCU, O. II 11. † (Întărit prin «tot») *Pe lingă ea, toate celelalte... erau slute.* NEGRUZZI, S. I 64. † (Adjectival) *Chirică, cum îi treaba băieților, se acășara pe cele garduri și se hilzea cu ceilalți băieți.* CREANGĂ, P. 163. *În tot timpul ospătului, să steie numai la spatele stăptînu-său și nici măcar să-și ridice ochii la ceilalți meseni.* CREANGĂ, P. 231. *Ești o floare Ce lucești mai viu la soare Decît celelalte flori.* ALECSANDRI, P. I 210. † (Adjectival, determinînd cuvinte care exprimă o diviziune a timpului) **Imediat următor. Vinerea cealaltă. Ziua cealaltă.**

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *celulalt, celeilalte*, pl. *celorlalți, celorlalte*. — Variante: *célalalt, céenalaltă* (CREANGĂ, P. 96), *ceialalți, ceéalalte* (CREANGĂ, P. 60), pron. dem., *célalți* (LESNEA, I. 101, AGÎRBIȘTEANU, S. P. 28), *șez. IV 171*, *célalalt* (SADOVEANU, O. VII 41, ARDELEANU, D. 227), pron. dem. m., *célalaltă* (EMINESCU, N. 37) pron. dem. f.

CELĂRĂEL, *celărele*, s. n. (Popular) Diminutiv al lui *celar*. *Acum du-te-n celărel, Să-mi aduci un cojocel, Și-mi scoate ăl buzdugan*. TEODORESCU, P. P. 580.

CELEBRĂ, *celebrez*, vb. I. Tranz. 1. A săvârși cu solemnitate un act de însemnătate publică sau privată, în special o căsătorie; a oficia. *Ofițerul stării civile a celebrat căsătoria tinerilor*. ◇ (Poetic) *Lumea veselă tresare, mii de glasuri sunătoare Celebrează însoțirea naturii cu mindrul soare*. ALECSANDRI, P. III 58.

2. A sărbători un eveniment însemnat. V. *prăznuiri*. *Astăzi celebrează lehimă-n sărbătoare Victoria dorită-a zilei viitoare!* ALECSANDRI, P. A. 140.

CELEBRĂRE, *celebrări*, s. f. Acțiunea de a celebra.

CELEBRITĂTE, (2) *celebrități*, s. f. 1. Înșușirea de a fi celebru; reputație, renume, faimă.

2. Persoană celebră, care se bucură de un mare renume. *Primul act trecut se sosiri în sală și în loji, ridicări de rînduri întregi, scripuri de binocuri răspunzînd intrării unei celebrități*. DUMITRIU, B. F. 160. ◇ (Cu nuanță peiorativă reieșind din determinări) *Acesta era pe-atunci eroul de tristă celebritate al zilei*. VLAHUȚĂ, O. A. III 7.

CELÉBRU, -Ă, *celebri, -e*, adj. Care, prin însușirile sale deosebite, a căpătat mare faimă și este cunoscut de toată lumea; renumit, vestit. V. *ilustru*. În *ce privește pescuitul, tata... practicase și dumnealui, la vîrsta potrivită, această îndeletnicire, la Iazul lui Beldiman... Drumul care ducea la acea baltă celebră avea un nume simbolic: Șoseaua Trei-Calici*. SADOVEANU, N. F. 51. *Visam să devin o pianistă celebră... să cutreier lumea întreagă, dînd concerte*. CAMIL PETRESCU, T. II 96.

CELENERĂT, *celenterate*, s. n. (La pl.) Încrângătură de animale inferioare al căror corp este redus la un sac prevăzut cu un orificiu înconjurat de tentacule. (la sg.) animal făcînd parte din această încrângătură. ◇ (Adjectival) *Meduza și coralii sînt animale celenterate*.

CELÉST, -Ă, *celești, -ste*, adj. (Franzuzism, termen poetic) Ceresc; fig. foarte frumos, minunat. *Armonia mișcărilor tale tăcute îmi dă o idee despre armonia celestă care mă întovărășea ca pilot*. CAMIL PETRESCU, T. II 187.

CELIBĂT s. n. Faptul de a fi celibatar, stare a unei persoane necăsătorite.

CELIBATĂR, -Ă, *celibatari, -e*, s. m. și f. Persoană (în special bărbat) necăsătorită. V. *burlac, holtei, becher*. *Ai băgat de seamă că bulacii se trec mai repede decît cei însurați?... Să nu rămîi celibatar*. PAS, Z. I 96. *Interior de celibatar, în provincie. Totul e curat, dar sărăcăcios, despercheat*. SEBASTIAN, T. 256. *Celibatar, doctorul... închiriasse două camere modeste*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 151.

CÉLLALT pron. dem. m. v. *celălalt*.

CELOFÂN s. n. Produs chimic de celuloză pură, insolubil în apă și în alcool, în formă de foi subțiri și transparente, care se folosesc mai ales la împachetarea alimentelor. *Pungă de celofan*.

CELOFIBRĂ, *celofibre*, s. f. Fibră textilă artificială, obținută din celuloză și folosită ca materie primă în filatură.

CELT, -Ă, *celți, -te*, s. m. și f. Persoană făcînd parte dintr-o veche populație europeană care a locuit la început în Galia.

CÉLTIC, -Ă, *celtici, -e*; adj. Care aparține celților, privitor la celți. *Menhirele sînt monumente celtice*. ◇ *Lîmbi celtice* = familie de limbi vorbite în antichitate și astăzi de un număr de popoare din vestul Europei (vechii gali, azi irlandezii, bretonii etc.).

CELUÎ, *celuiesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) A înșela, a amăgi. *Zis-a badea c-a veni Pină-n fundul grădinii... D-a mințit și n-a venit, Doamne, rău m-a celuit*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 97. ◇ Refl. *Cum mă culc, cum te visez! Pun mina, nu te gălesc... Doamne, cum mă celutesc!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 16. ◆ A ademini, a momi. *Pe mine m-a celuit de la părinți, cînd eram numai de trei ani*. RETEGANUL, P. I 35.

— Variantă: *încelui* (RETEGANUL, P. III 40) vb. IV.

CELULĂR, -Ă, *celulari, -e*, adj. 1. De natura celelei; alcătuit, compus din celule. *Țesut celular. Materie celulară*.

2. (În expr.) *Regim celular* = regim special foarte aspru, la care sînt supuși uneori deținuții în închisori, prin izolare severă în celule individuale.

CELULĂ, *celule*, s. f. 1. Element morfofiziologic viu, treaptă în dezvoltarea materiei vii, format în general din nucleu, protoplasmă și membrană și reprezentînd cea mai simplă unitate anatomică. *Celulele nervoase. Celulele singelui*. ◇ [Olga Lepsinskaia] *a arătat în mod experimental că celulele pot să se formeze nu numai din celule, ci și din materia care nu are o structură celulară*. CONTEMPORANUL, S. II, nr. 259, 5/1. ◇ Fig. *Miliarde de stropi pătrunși între celulele himei îi anihilează orice rezistență*. BOGZA, C. O. 222. ◆ Fig. (În structura organizatorică a unora dintre partidele comuniste și muncitorești) Grupă organizatorică, unitate de bază. V. *bază*. *Conducînd lupta maselor muncitoare pentru nevoile lor zilnice, celula trebuie să conducă masele muncitoare la luptă pentru înlăturarea dictaturii proletare* [1924]. DOC. PART. 58.

2. Fiecare dintre cavitățile exagonale ale fagurilor, în care albinele depun mierea.

3. Încăpere strîmtă la închisori, unde sînt ținuți, izolat, condamnații. V. *carceră*. *Celula-i o hrubă. Pe pat, rogojina; Cenușă se cerne, prin gratii, lumina*. BANUȘ, în POEZ. N. 36.

4. Ansamblu format din aripile și fuzelajul unui avion.

5. (În expr.) *Celulă fotoelectrică* v. *fotoelectric*.

CELULOID s. m. Materie solidă, incoloră, uneori transparentă, lucioasă, flexibilă și plastică, ușor inflamabilă, obținută din camfor și azotat de celuloză (cu adaosul a diverși coloranți), folosită la fabricarea filmelor fotografice și a unor obiecte uzuale, mai ales de toaletă. *Pieptene de celuloid*.

CELULOZĂ s. f. Substanță organică din care sînt alcătuiți pereții celulari ai plantelor; are o largă întrebuințare tehnică (la fabricarea hîrtiei și a celofibrei, în industria lacurilor și a explozivilor etc.). *Fabrică pentru prelucrarea celulozei*.

CEMENTITĂ, *cementite*, s. f. Carbură de fier care se găsește în fontă și în oțel.

CENĂC s. n. v. *ceanac*.

CENACLU, *ceacluri*, s. n. Grup de literați sau de artiști avînd o îndrumare critică comună, o ideologie comună; reuniune a unui asemenea grup. V. *cerc, școală*. *Uniunea compozitorilor din R.P.R. își propune să organizeze concerte, reuniuni, ceacluri muzicale și au-*

diți, în care să se pună în discuție lucrările compozitorilor și problemele creației. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 5/1.

— Pl. și: *cenacle* (CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 11/6).

CENOBÎT, *cenobiți*, s. m. (Spre deosebire de a năhor et) Călugăr care trăiește într-o mănăstire la un loc cu alți călugări.

CENOTĂF, *cenotafe*, s. n. (Livresc) Monument funerar ridicat în amintirea unei persoane decedate, ale cărei oseminte se găsesc în alt loc sau au dispărut. *Obiceiul de a ridica cenotafe datează din antichitate.*

CENS s. n. 1. (În statul roman) Recensămînt al cetățenilor și al averii lor, efectuat din cinci în cinci ani, pentru a servi ca bază la recrutare, la stabilirea impozitelor, la exercitarea drepturilor politice etc.

2. (În orînduirea feudală) Rentă în bani sau în natură datorată seniorului de către posesorul pămîntului.

3. (Învechit, în țările capitaliste; la noi, pînă după primul război mondial) Cîtimea de impozit prevăzută de legea electorală restrictivă antidemocratică a epocii, care se cerea pentru acordarea dreptului de alegător sau de ales și pentru delimitarea colegiilor electorale din care făceau parte cetățenii.

CENTĂUR, *centauri*, s. m. (În mitologia greacă) Ființă mitică, jumătate om și jumătate cal. *Mă luat după un centaur... pînă mă scoasă la o cîmpie.* GORJAN, H. IV 153.

CENTĂURĂ s. f. v. *șintaură*.

CENTENĂRI, *centenare*, s. n. Împlinirea a o sută de ani de la producerea unui eveniment însemnat; celebrarea acestui eveniment. *Centenarul morții lui Bălcescu.*

CENTENĂRI², -Ă, *centenari*, adj. (Despre lucruri) Care există de o sută sau de mai multe sute de ani (v. *secula r*); (despre persoane) care are vîrsta de o sută de ani (sau a trecut peste această vîrstă). *Trebuie... să-ți pleci capul, spre a te furișa pe sub bolta de crîngi pîn' la pămînt a unui nuc centenar, ce geme sub greutatea roadelor sale.* HOGAȘ, H. 50.

CENTESIMĂL, -Ă, *centesimali*, -e, adj. (Mat.) Care reprezintă a suta parte dintr-un întreg. *Un sfert de cerc la scară centesimală are 100 de grade centesimale.*

CENTIĂR, *centiari*, s. m. Măsură subdivizionară de suprafață, reprezentînd a o sută mia parte dintr-un ar (și egală cu un metru pătrat).

— Pronunțat: -tî-ar.

CENTIGRĂD, -Ă, *centigrade*, adj. Care este împărțit în o sută de grade. *Termometru centigrad.* ♦ Care rezultă dintr-o asemenea împărțire, care se raportează la o scară de o sută de grade. *Grad centigrad.*

CENTIGRĂM, *centigrame*, s. n. Măsură subdivizionară de greutate, reprezentînd a suta parte dintr-un gram.

CENTILITRU, *centilitri*, s. m. Măsură subdivizionară de capacitate, reprezentînd a suta parte dintr-un litru.

CENTIMĂ, *centime*, s. f. (Rar) Valoare bănească reprezentînd a suta parte dintr-un franc, dintr-un leu vechi sau din altă unitate monetară. *A lovi grînele streine cu o dare de trei franci de fiecare hectolitru... echivalează cu un impozit de o centimă și jumătate pe kilogramul de pîne.* GHICA, S. 597. În Olanda, o ceapă de lealea s-a vîndut cu prețul fabulos de zece mii galbeni! ceapă ce astăzi se poate cumpăra cu cîteva centime. NEGRUZZI, S. I 97. ♦ *Exp r*. (Familiar) Nici o centimă = nici un ban.

CENTIMETRU, (1) *centimetri*, s. m., (2) *centimetre*, s. n. 1. Măsură subdivizionară de lungime, reprezentînd a suta parte dintr-un metru. [Gaterul apucă brazii] și-i trage cu mâsele puternice în pinza ferăstrătelor, și centimetru cu centimetru îi străbate, cît sînt de lungi. BOGZA, C. O. 130. ♦ *Centimetru pătrat* = a 10000-a parte dintr-un metru pătrat. *Centimetru cub* = a 1000000-a parte dintr-un metru cub.

2. Panglică îngustă de stofă, de metal etc. (sau riglă de lemn) lungă de un metru sau mai mult, avînd marcate diviziuni zecimale și servind la măsurat în ateliere sau magazine.

CENTIRÓN, *centiroane*, s. n. Centură. *Am fost inspecțaiți la haine, la centiroane, la arme, pe urmă ni s-a dat pe loc repaos.* SADOVEANU, O. VI 163.

CENTRĂ, *centrez*, vb. I. 1. *Tranz.* (Tehn.) A așeza (o piesă) în poziție corectă, a fixa în (sau pe) centru, cu orientarea simetrică față de un centru. *A centrat roata bicicletei.*

2. *Tranz.* Fig. A orienta (o activitate) spre un anumit obiectiv, a grupa elemente disparate în jurul unui nucleu. *În tehnica picturului și în viziunea lui se recunoaște obișnuința de a centra totul în jurul problemelor de culoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 113, 10/4. *Activitatea oamenilor de știință trebuie centrată pe aceleași obiective pe care le are poporul muncitor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 185, 3/5.

3. *In tranz.* (Sport, îndeosebi la fotbal și rugbi) A trimite sau a trece mingea de la marginea terenului spre centru, în apropierea porții adversarului. *Fundașul oprește mingea și centrează.*

CENTRĂL, -Ă, *centrali*, -e, adj. 1. Care se află (aproximativ) în centru, în mijloc. *Punct central. Străzi centrale.* ♦ *Comisia centrală (de la Focșani)* = comisie instituită în anul 1858 pentru a unifica legislația Țărilor Romîne. *La 1860 [Gr. Alexandrescu] a fost trimis la Focșani ca membru la Comisia centrală.* GHICA, S. 670. ♦ Care provine dintr-un centru. *Căldura centrală a pămîntului. Casă cu încălzire centrală.*

2. Fig. Care ocupă o poziție principală, care constituie un nucleu în jurul căruia se grupează elemente secundare. *Idea centrală care a animat tot timpul discuțiile la congres a fost să se găsească metoda de ameliorare a conținutului și formei în creația literaturii actuale sovietice.* SAHIA, U.R.S.S. 173. *Dragomir este doar persoana principală a piesei, persoana centrală, iar Anca și Ion persoanele secundare.* GHEREA, ST. CR. II 147. ♦ Care conduce sau dirijează de la un centru. *Administrație centrală.* ♦ *Comitet Central v. comitet.*

CENTRĂLĂ, *centrale*, s. f. 1. Instituție care are ca scop coordonarea activității și buna desfășurare a muncii într-o anumită ramură de producție.

2. (Tehn.; urmat de diverse determinări) Ansamblu de instalații tehnice, servind la producerea unor anumite forme de energie. *Centrală electrică. Centrală hidroelectrică.*

3. Stațiune unde se efectuează punerea în legătură a posturilor unei rețele de electrocomunicații. *Centrală telefonică. Centrală telegrafică.*

CENTRALISM s. n. Sistem de administrație potrivit căruia instituțiile locale se află, în orice problemă, în subordinea instituțiilor centrale și lucrează după dispozițiile acestora din urmă. *Centralismul în Statul sovietic se deosebește în mod principal de centralismul polițienesc, militar și birocratic al țărilor burgheze.* ♦ *Centralism democratic* = sistem de organizare a partidelor comuniste și muncitorești, care, îmbinînd centralismul cu democrația internă de partid, asigură unirea tuturor membrilor partidului într-o singură organizație, cu un centru

conducător unic și cu o disciplină unică, obligatorie pentru toți membrii săi. V. democrație.

* **CENTRALIST**, -Ă, *centraliști, -ste*, adj. Potrivit centralismului, care aparține centralismului.

CENTRALIZĂ, *centralizez, vb. I. Tranz. I.* (Cu privire la o totalitate de obiecte, de date, de atribuții etc.) A concentra într-un singur loc sau într-o singură mână. *Proletariatul va folosi dominația lui politică pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întreg capitalul, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă stăpânitoare și pentru a mări cât se poate de repede masa forțelor de producție.* MARX-ENGELS, M. C. 58. ♦ Refl. (Rar, despre persoane) În camera mică s-au centralizat și distribuit la mese deocamdată șapte camarazi. C. PETRESCU, I. I 110.

2. A face să depindă de o singură conducere. *Partidul, fiind cea mai bună școală de conducători ai clasei muncitoare, este, datorită experienței și autorității sale, singura organizație în stare să centralizeze conducerea luptei proletariatului și să transforme astfel toate organizațiile fără partid ale clasei muncitoare în organe auxiliare și în curele de transmisie care să unească partidul cu clasa.* STALIN, O. VI 193. Este necesară — explica Lenin — dictatura proletariatului, puterea unei singure clase, forța sa de organizare și disciplina sa, puterea sa centralizată, care se bazează pe toate cuceririle culturii, ale științei și ale tehnicii. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 2/1.

CENTRALIZĂRE, *centralizări, s. f.* Acțiunea de a centraliza și rezultatul ei; concentrare. *Centralizarea mijloacelor de producție și socializarea muncii ajung la un punct în care ele devin incompatibile cu învelişul lor capitalist. Acesta e sfârșit. Ceasul din urmă al proprietății private capitaliste a sunat. Expropriatorii sint expropriați.* MARX, C. I 674. *Maiorul sosi abia după trei zile. De atunci tot organizează. E vorba de un birou statistic, de repartizare, centralizare etc.* C. PETRESCU, I. I 110. ♦ *Centralizarea capitalului = proces (caracteristic societății capitaliste în faza imperialistă) de creștere a capitalului prin înghițirea micilor capitaluri de către marii capitaliști, prin absorbirea întreprinderilor mici de către întreprinderi mari. Centralizarea [capitalului] completează opera acumulării prin aceea că îi pune pe capitaliștii industriali în situația de a extinde scara operațiilor lor.* MARX, C. I 562. *Acumularea capitalului era însoțită în același timp de concentrarea și de centralizarea sa.* MARX, C. I 581.

CENTRALIZĂTOR, -OĂRE, *centralizatori, -oare*, adj. Care centralizează. Tabel centralizator. Aparat centralizator. Situație statistică centralizatoare.

CENTRALIZĂȚIE, *centralizații, s. f.* (Învechit) Centralizare. Tăra luă o organizație ostășească și o centralizație puternică. BĂLCESCU, O. II 14.

— Pronunțat: -fi-e.

CENTRĂRE, *centrări, s. f.* Acțiunea de a centra. Centrarea roților.

CENTRIFUG, -Ă, *centrifugi, -e*, adj. (Fiz.; în opoziție cu centripet, în expr.) Forță centrifugă = forță datorită căreia un corp aflat în mișcare de rotație tinde să se depărteze de centrul liniei sale de mișcare. Forța centrifugă e cu atât mai mare, cu cât e mai mare viteza corpului și cu cât e mai mică raza de curbură a traiectoriei. □ Mișcare centrifugă = mișcarea unui corp care se depărtează de centrul său de rotație. (Tehn.) Pompă centrifugă = aparat bazat pe efectul forței centrifuge și folosit la pomparea apei. Mașină centrifugă (și substantivat) = aparat pentru separarea mecanică a substanțelor de densități

diferite dintr-un amestec, cu ajutorul forței centrifuge. Mașină centrifugă pentru separarea smântinii de lapte.

CENTRIPET, -Ă, *centripeți, -te*, adj. (Fiz.; în opoziție cu centrifug, în expr.) Forță centripetă = forță datorită căreia un corp aflat în mișcare de rotație este atras spre centrul cercului descris în mișcarea sa. Forța centripetă este egală și de sens contrar cu forța centrifugă.

CENTRISM s. n. Curent politic oportunist conciliatorist, ivit înainte de primul război mondial în interiorul partidelor social-democrate ale Internaționalei a II-a, care, sub pretextul adoptării unei poziții de mijloc între burghezie și proletariat, subordona interesele proletariatului intereselor burgheziei. *Centrismul este o noțiune politică. Ideologia lui este ideologia adaptării, ideologia subordonării intereselor proletariatului față de interesele micii burghezii și contrară leninismului.* STALIN, O. XI 310. *Leninismul s-a născut, a crescut și s-a întărit într-o luptă necrușătoare împotriva oportunistului de toate nuanțele, inclusiv împotriva centrismului.* STALIN, PROBL. LEN. 374.

CENTRIST, *centriști, s. m.* Adept, partizan al centrismului. Nu mai puțin periculoși pentru cauza proletariatului erau social-zoviniștii nedeclarați, așa-ziii centriști. IST. P. C. (b) 230.

CENTROSOM, *centrosomi, s. m.* (Biol.) Corpuscul granular sau în formă de bastonaș, înconjurat de o zonă de protoplasmă, care apare la reproducerea indirectă a celulei animale și în celulele unor plante inferioare din încrengătura talofitelor.

CENTRU, (I 1, 2, II 1, 2) *centre, s. n., (I 3, II 3) centri, s. m. I. I.* (Geom.) Punct situat în interiorul unui cerc, la egală depărtare de toate punctele circumferinței, iar în interiorul unei sfere, la egală depărtare de toate punctele suprafeței ei. *Centrul unui cerc. Centrul unei sfere.* ♦ (În expr.) În centrul (unei activități, unei preocupări etc.) = pe primul plan, la loc de frunte. *Învățămintul marxist-leninist al comuniștilor trebuie să stea mereu în centrul atenției tuturor organelor de partid.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2702. *Omul cu nevoile lui se află în centrul întregii politici a partidului și a statului democrat-popular.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2598. ♦ Punct de întâlnire a diagonalelor sau a axelor unei figuri. *Centrul unui pătrat. Centrul unui dreptunghi. Centrul unei elipse.*

2. Punct central al unei întinderi, al unui spațiu. *Tibetul este așezat în centrul Asiei.* □ *Cu cât mă depărtam de centrul Europei și mă apropiam de țările d-voastră, curiozitatea mea creștea.* ALECSANDRI, C. 109. ♦ *Partid politic de centru = grupare caracteristică micii burghezii sovăietnice, care oscilează între partidele de dreapta și cele de stînga și care aparent se situează pe o poziție intermediară, dar de fapt este strîns legată de dreapta.* ♦ Punct în mijlocul unui teren de sport, de unde se începe întrecerea la anumite jocuri sportive.

3. (În expr.) *Centru înaintaș = jucătorul care se află în mijlocul liniei de înaintare la anumite jocuri sportive. Mijlocăș (sau half) centru = jucătorul care se află în-mijlocul liniei de mijlocăși la anumite jocuri sportive.*

II. 1. Punct în care converg anumite forțe, în care sînt localizate anumite funcțiuni sau acte. *Centru de colectare a laptelui.* ♦ *Centru de greutate (sau de gravitate) = punct de aplicație a rezultantei forțelor gravitației care acționează asupra părților alcătuitoare ale unui corp. Centrul de gravitate al pămîntului. (Fig.) Rusia Sovietică trebuia inevitabil să devină, și într-adevăr a devenit, stejarul revoluției proletare mondiale, centrul de gravitate al forțelor revoluționare înaintate din Occident și Orient.* STALIN, O. IV 255.

2. Loc unde este concentrată o activitate. *Centru industrial. Centru politic. Centru de votare. Centru de documentare. Centru artistic.* □ *Ministerul Agriculturii trebuie să ia măsuri pentru lărgirea și completarea centrelor mecanice existente, precum și înființarea de noi centre mecanice care să asigure repararea și întreținerea parcului de mașini și tractoare din S.M.T. și gospodării agricole de stat.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 46. *Să depunem toate eforturile pentru a face din cluburi puternice centre de luminare a maselor, care să contribuie din plin la formarea unui om nou, constructor conștient al socialismului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2698. *Un oraș, centru de lumini și de activitate.* GHICA, S. 229. ✦ (Adesea determinat prin «administrativ») Oraș mare în care se găsec cele mai importante instituții, în care sînt concentrate organele de conducere ale raionului, ale regiunii etc., în care se desfășoară o vie activitate. *București, Cluj, Iași, Timișoara etc. sînt mari centre administrative ale Republicii noastre populare.* ✦ Loc în care este concentrată activitatea administrativă și comercială a unui oraș, în care sînt grupate cele mai de seamă edificii publice. *Vartolomșu Diaconu salută și luă calea centrului.* C. PETRESCU, A. 345. ✦ (În cadrul unui sistem de organizare administrativă) Instituție superioară, conducătoare; putere administrativă centrală (din capitală). *Domnul Ghiță Samson zîmbește, căci stă foarte bine cu centrul.* SADOVEANU, M. 166.

3. (În expr.) *Centru nervos* = grup de celule nervoase care se găsesc în encefal, în bulb sau în măduvă, la care vin excitațiile periferice și de la care pornesc excitațiile centrale.

CENTURĂ, *centuri*, s. f. 1. Curea lată de piele (sau, mai rar, de pînă) cu care se încing militarii peste mijloc și de care agăță sabia, baioneta etc.; centron. ✦ *Expr.* *Pînă la centură* = de la umeri pînă la talie. *Gol pînă la centură.* ✦ *Centură de gimnastică* = cingătoare lată, folosită pentru a susține corpul la unele exerciții de gimnastică. *Centură ortopedică* = dispozitiv folosit în unele afecțiuni ale sistemului osos, pentru menținerea corpului în poziție corectă. *Centură de salvare* = dispozitiv fixat în jurul taliei, care servește la menținerea unui naufragiat deasupra apei; colac de salvare, v. c o l a c.

2. (În expr.) *Cale ferată de centură* = cale ferată care înconjură un oraș. (Mil.) *Centură de forturi* = zonă fortificată în jurul unei așezări care prezintă interes strategic.

CENTURIE, *centurii*, s. f. 1. (În armata romană) Subdiviziune tactică cuprinzînd o sută de ostași; (în vechea organizare a armatei romine) subîmpărțire a cetei. *Fiecare ceată se subîmpărțea în zece centurii, subîmpărțite în sută.* BĂLCESCU, O. I 12.

2. (În vechea Romă) Grupă de cetățeni formată prin împărțirea populației după avere. V. c e n s.

— Pronunțat: -ri-e.

CENTURION, *centurioni*, s. m. (În armata romană) Ofițer care comanda o centurie; sutăș.

— Pronunțat: -ri-on.

CENUȘĂR¹, *cenușari*, s. m. (Învechit și ironic, cu aluzie la obiceiul de a presăra cenușă pe carselar, proaspăt, pentru a usca cerneala) Scriitor de scriselarie, copist (prost). (Atestat în forma regională *cenușer*) *Cenușerii de la giudecătorie o ris de mine cu hohot.* ALECSANDRI, T. 918.

CENUȘĂR², *cenușare*, s. n. 1. Cutie așezată sub grătarul locomotivei sau al unei sobe de încălzit, în care cade cenușă rezultată din ardere.

2. Bazin folosit în tăbăcărie, în care se pun pieile crude cu o soluție de lapte de var (pentru a le curăța de păr). *Ieși în curte să treacă la magazia dubelor și a cenușarelor cu var stins, în care se aruncă pieile crude pentru a fi roase de păr.* ARDELEANU, D. 241.

3. Urna în care se păstrează cenușa unei persoane incinerate; urnă cinerară.

CENUȘĂ s. f. Substanță minerală în formă de praf, de culoare mohorâtă (între negru și alb), care rămîne după arderea unui corp. *Cum tremură cenușa aspră, Cenușorați tîmî par cărbunii...* GOGA, P. 20. *Pune mîna pe clanța ușii de la sobă, deschide și vede înăuntru cenușă, rămasă de iarna trecută.* SP. POPESCU, M. G. 33. *Ai să-l găsești dormînd în cenușă, cu nasul în tăciuni.* CREANGĂ, P. 52. *Se coceau pe vatră sură două turte în cenușă.* EMINESCU, O. I 84.

✦ (Amintind de culoarea cenușei) *Rochia-i ca pulberea cenușii — Și-n ochii mari ce tristă licărire!* PĂUN-PINCIO, P. 72. ✦ (Metaforic) *Afară, din nouri de cenușă, începură să curgă rar flori argintii, mari, de omăt.* SADOVEANU, O. III 113. ✦ Fig. *Era o lume putredă și rea, Ascunsă-n faldul vînat al minciunii. Ca un stilet s-a-nfipt penița ta și, sub cenușă, — a răscolit tăciunii.* CASSIAN, H. 75. ✦ *Expr.* *A cenușă* = a distruge în întregime prin foc, a pustii. *Pojarul de la 20 iulie [1827] prefăcuse în cenușă mai mult de jumătate a orașului Iași.* NEGRUZZI, S. I 15. *A nu avea nici cenușă în vatră* = a fi foarte sărac, a nu avea nimic. *A-i lua (sau a-i vinde) cuița și cenușa din vatră* = a-i lua cuița tot (cu forme legale), pentru achitarea unei datorii; a-l lăsa sărac lipit. *A se alege (sau a nu rămîne decît) praf și cenușă (din ceva)* = a se spulbera tot, a se pierde tot. *A trage cenușă pe turta sa* = a-și îngrijii interesul propriu, a-și apăra cauza proprie. *Ai cercat să mă strici cu Florica, pentru ca să tragi cenușă pe turta ta?* ALECSANDRI, T. 930. *Boierii trăgeau mereu cenușă pe turta lor și chinuiau și despoiau poporul.* BĂLCESCU, O. I 351. *A-și pune cenușă pe cap* = a se pocăi, simțindu-se vinovat; a-și recunoaște vina sau greșeala. ✦ *Cenușă vulcanică* = masă de elemente fine aruncate de vulcanii în erupție. ✦ *Rămășițele unui mort incinerat. Nu va găsi nimeni vreo deosebire între cenușa din trupul împăratului și dintr-a săracului.* COLESCU, Î. 59. ✦ Fig. *Ci din cenușa noastră risipită Pe cîmpul de luptă al Veacului Va înflori aievea...* *Frumosul nostru vis de ferice.* BENIUȚ, V. 32. ✦ (Poetic) *Puternica ta livă, de mîna-ți pipăită, A veacurilor stînce cenușă-ar fi mișcat.* ALEXANDRESCU, P. 142.

CENUȘĂREĂSĂ s. f. Personaj din basme, închipuit ca o fată oropșită de mama vitregă, pusă la muncile cele mai grele și ținută pe vatră cu cenușă; fig. fată persecutată în familie.

CENUȘĂRÎT s. n. Una dintre operațiile de prelucre a pieilor, constînd în punerea lor într-o soluție de lapte de var și leșie de cenușă, pentru a le curăța de păr.

CENUȘĂRÎTĂ, *cenușărîte*, s. f. (Popular) Scrumieră. *El își aprinse țigara și puse lemnul de chibrit în cenușărîta ce sta pe pat, lîngă el.* SLAVICI, N. I 265.

CENUȘĂ, **-IE**, *cenușii*, adj. De culoarea cenușii; sur, gri. *Ca niște aripi de vulturii cenușii, se ridicau departe pădurile de fag.* GALACIION, O. I 334. *Nu mai poate să distingă culorile stofelor din vitrină. Parcă toate sînt cenușii.* SAHIA, N. 98. *Nu știu... Cînd se coboară în grădini, că-n biata floare cenușie Ce se ascunde umilită, e-atît parfum și poezie.* ANGHEL, Î. G. 14. *Numai ochii săi mișcă, Vultuște-i aloga Pe cea rare cenușie, Lungă, tainică, pustie.* ALECSANDRI, P. II 11. *Cerul era turburat; nori groși se primblau ca niște munți pe el, lăstînd în urma lor o ceață cenușie.* NEGRUZZI, S. I 57. ✦ *Materie cenușie v. materie.* ✦ (Substantivat, n.) Culoarea sură. *Boarea amiezii lungi mîna apa galbenă a grînelor pînă sub cenușiiul pădurilor.* CAMILAR, N. I 255. *Mitrea sta singur, privind cenușiiul zării către miazăzi.* SADOVEANU, M. C. 11.

CENZITĂR, **-Ă**, *cenzitari*, **-e**, adj. Care are la bază censul (3), întemeiat pe cens. ✦ (În unele țări burgheze)

Sistem electoral cenzitar = sistem electoral care restrânge drepturile electorale ale cetățenilor, făcându-le să depindă de averea lor.

CENZOR, *cenzeni*, s. m. 1. Persoană însărcinată să facă, într-un stat capitalist, cenzurarea tipăriturilor și publicațiilor.

2. Persoană care verifică gestiunea unei întreprinderi, a unei cooperative sau (în regimul economic capitalist) a unei societăți pe acțiuni, a unei bănci etc.

3. (În statul roman) Magistrul care avea misiunea de a face recensământul persoanelor și averilor v. c e n s (1) și de a supraveghea moravurile publice.

CENZURĂ, *cenzurez*, vb. I. Tranz. A aplica cenzura; p. ext. a suprima sau a interzice o publicație (în special un articol de ziar). *Reportajul a fost cenzurat.* ♦ Fig. A exercita un control asupra moravurilor. *Liber fiind prin înalta sa pozițiune de a cenzura și oamenii și faptele... biciuia și dărâma tot ce i se părea vrednic de cîrteală.* ODOBESCU, S. I 46.

CENZURĂ, *cenzuri*, s. f. Control exercitat de statul capitalist asupra publicațiilor și tipăriturilor (în special asupra presei), pentru a împiedica propagarea ideilor înaintate și răspindirea informațiilor asupra adevăratei situații politice și sociale; organul de stat care exercită acest control. ♦ Fig. *De la o vreme bag de seamă că d-l director îmi aplica cenzura, în toată regula. Nimic, nici o vorbă de rău la adresa guvernului nu se mai putea publica în «Steaua Romîniei».* VLAHUȚĂ, O. A. III 23.

CEP, *cepu*, s. n. Dop lung de lemn cu care se astupă gaura de jos a unui butoi (pe unde curge lichidul). *Trase cepurile la cîteoa buți d-odată, și pe toate le înghițea, de părea că intra vinul în pămînt.* ISPIRESCU, L. 323. ♦ Expr. *A da cep unei buți* = a începe o bute plină de vin (sau de alt lichid). *De bucurie că avea un oașpe așa ca Ercole, el dete cep la o butie cu vin foarte vechi.* ISPIRESCU, U. 38. (Fig.) *Dați-i cep, băieți!* (arătînd garafa). ALECSANDRI, T. 238. ♦ Dop avînd aceeași întrebuințare, prevăzut cu un robinet sistematic, pentru a înlesni extragerea lichidului dintr-un butoi; cana. *Acum să vă vedem și vinurile! Ia trageți-mi încoa cîte o cînzeacă de la cep.* ODOBESCU, S. I 84. *Petrec... Cu gura la cep de bute.* ALECSANDRI, P. P. 314. ♦ (Rar) Gaură a butoiului, în care se pune cepul sau cana. *Prin un cep slobodea apa care, după ce șerpuieste pe un pat de frunziș, vine de se aruncă... într-o bălțișă, unde mierlele... se scaldă.* NEGRUZZI, S. I 96.

CEPĂI, *cepăiesc*, vb. IV. Intrans. (Regional) A păși, producînd cu încălțămîntea un zgomot ușor; a lipăi. *Cepăia repede din opincile sprintene.* CAMILAR, T. 10.

CEPĂIT, *cepăituri*, s. n. (Regional) Acțiunea de a cepăi; zgomotul produs cepăind. *S-auzeau pași rari de ciubote, cepăit sprinten din opinci.* CAMILAR, N. II 331.

CEPCHÉN s. n. (Învechit) Haină boierească scurtă, cu mîncile despicate, care se purta pe umeri. *Cepchen de filendreș stacojiu, numa-n fir și-n mîrgăritare.* ODOBESCU, S. I 132. *Pe la 1823-24, cuconășii nu lăsu să le scape nici un prilej de a se îmbrăca cu poturi, cu mintean și cu cepchen.* GHICA, S. 45.

— Variante: *ceapocin* (BĂLCESCU, O. I 16) s. n.

CEPELEAG, -Ă, *cepelegi*, -e, adj. (Mold., Transilv.; despre oameni sau despre vorbire) Peltic. *Și el... cepeleag cum era, că-i lipsea mulți dinți din gură... ne spunea... CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 8/1. [Unii] se nasc cu gura strîmbă, ori muți, ori cepelegi.* SBIERA, P. 318. *Gulișă (cepeleag și alintat): Să mă cobor și eu?* ALECSANDRI, T. I 113. ♦ (Adverbial) *Vorbea puțin*

cepeleag, c-un glas plîngător. BART, E. 71. *Vara, plecau cu toții afară, la un unchi al lor... care... vorbea pribit și cepeleag.* VLAHUȚĂ, O. A. III 14. ♦ (Substantivat, neobisnuit) Defectul de a vorbi peltic. *Ce te-apucă? Gîngăvia ori cepeleagul?* ALECSANDRI, T. 903.

CEPIȘOĂRĂ s. f. v. *cepușoară*.

CEPȘOĂRĂ s. f. v. *cepușoară*.

CEPUȘOĂRĂ, *cepușoare*, s. f. (Popular) Diminutiv al lui c e a p ă. *Aduc găina gătită cu verdeață, brad, maghîran... În Dobrogea, la gîitul găinii anină salbă de felii de cepușoară înșirate pe apă.* SEVASTOS, N. 57.

— Variante: *cepișoară, cepșoărură* s. f.

CER¹, *ceri*, s. m. Arbore mare, înrudit cu stejarul, foarte căutat ca lemn de ars; crește în regiunile de șes și pe dealuri joase (*Quercus cerris*). *În valea Vamoului sînt goruni... și cer.* I. IONESCU, M. 615.

CER², *ceruri*, s. n. (Adesea la pl. cu același sens) 1. Spațiu nesfîrșit în care se află toți astrii (v. u n i - v e r s); (mai ales) parte din acest spațiu văzută deasupra orizontului, care pare a avea o formă emisferică. *Cerul a coborît aproape, cu nori vineți și răsfireți, pe dealurile unde vîntul fișie în porumburi uscate.* C. PETRESCU, S. 61. *Irina privea dornică cerul înșămnat și presărat cu stele în partea Galațului.* BUJOR, S. 136. *Cînd ne scularăm a doua zi, soarele era de o sulțiță pe ceruri.* HOGAȘ, DR. II 17. *Cerul era turburat; nori groși se primblau ca niște munți pe el.* NEGRUZZI, S. I 57. ♦ (Literar și poetic, precedat de «boltă» sau de «tării») *Spatele licăreau pe boltă cerului.* □ *Răsunau tării cerurilor de bubuitul tunurilor.* ISPIRESCU, M. V. 41 (În forma regională *ceri*) *Chiotele despicau boltă cerului.* EMINESCU, N. 4. ♦ (Poetic) *În nord creșteau umbre înalte pe cerul nădejzii.* BOUREANU, S. P. 20. *Și-a umplut și baciul fluierei cu cer.* *Ca să-l zică noaptea focului de veghe.* LESNEA, A. 34. ♦ Fig. [Moldova] *n-avea nici o înșiorare pe luciul, numai în adînc, pe cerul boltit al fundului, tremura neîntrerupt, fără hodină, frunzișul bogat, mărunt, al ploilor cu trunchiuri cenușii.* SADOVEANU, O. V 62. ♦ Expr. (Rar) *Pînă-i cerul* = niciodată. (În forma regională *ceri*) *Eu mă duc, mindrușă, duc, Unde-nfloare piperul și nu vin pînă-i cerul.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 113. *Sub cerul liber = în aer liber; afară. A fi departe (unul de altul) ca cerul de pămînt = a nu se potrive de loc, a fi mare deosebire (între unul și altul), a fi în contrast (unul cu altul). A pică (sau a cădea) din cer = a) a sosi pe neașteptate; b) a nu putea înțelege, a fi străin de ceea ce se întîmplă în jur. Nu pică din cer = nu vine de-a gata. Pareă a căzuț cerul pe mine, exprimă starea de uluire a cuiva față de o situație neașteptată și neplăcută. Nu se va face gaură (sau bortă) în cer = n-are să fie cîite știe ce pagubă, n-are să se întîmple nici un rău. *Tată, spune-ne și nouă, că doar nu s-o face gaură în cer dacă vom ști și noi ce lucru te amărăște.* ISPIRESCU, L. 12. *A fugădui cerul și pămîntul = a promite lucruri nerealizabile. A riscoli cerul și pămîntul = a face tot posibilul, toate încercările (pentru a găsi un lucru pierdut). (În legătură cu vorbe de mișcare, foarte des în basme) *Cu o falcă în cer și cu una (sau cu alta) în (sau pe) pămînt = vijelios, furios, gata să distrugă tot în drumul său. *Pe cînd Reșid era urgisit... sosește generalul Menciof, cu o falcă în cer și alta în pămînt.* GHICA, la TRDG. *În înaltul (sau slava) cerului = la o mare înălțime, cît se poate de sus. [Puricele] s-arunca în slava cerului.* ISPIRESCU, L. 1. ♦ Compus: *cerul-gurii = peretele superior al cavității bucale, în formă de boltă. *Uscat e cerul gurii lor.* COȘBUC, P. I 109.****

2. Aer, văzduh, atmosferă. *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o ciocîrlie, Tu ai urea să spui să ducă către dinsul o solie.* EMINESCU, O. I 82. *Al Moldovei steag de fală filșie falnic în cer.* ALECSANDRI, P. A. 45. *Crivățul...*

vijiie prin vijelie, Spulberind zăpada-n ceruri, de pe deal, de pe câmpie. ALECSANDRI, P. A. 113. ◇ Expr. Păsările cerului = pasările zburătoare.

3. (În diverse mitologii) Regiune situată undeva deasupra pământului și considerată ca lăcaș al divinității, al perfecțiunii și al fericirii; (după moarte) rai. *Își ridică minile către ceruri.* ISPIRESCU, M. V. 40. *Nici în cer nu se găsea o mai mare frumusețe ca ceea ce aveau ei dinaintea ochilor lor.* ISPIRESCU, L. 39. ◇ Fig. *Cu glasul plin de lacrimi, de-nduioșare cald, Privindu-mă cu ochii, în care-aveai un cer.* EMINESCU, O. I 91. ◇ Expr. A se ruga (de cineva) cu cerul și cu pământul = a se ruga cu cea mai mare stăruință. *Se rugase cu cerul și cu pământul de mă-sa, s-o lase să culce vițelul plătind cu ea în casă.* CARAGIALE, O. I 308. A ridică (pe cineva) pînă la cer (sau în slava cerului) = a lăuda (pe cineva) foarte mult. A fi (sau a se crede) în al șaptelea (sau în al nouălea) cer = a nu mai putea de bucurie. A se crede căzut (sau coborît) cu hîrzoșul din cer v. hîrzoș. ♦ Putere divină, providență. *Însă dacă cerul vîrind să-ngreuneze Anii vieții mele și să mă-ntristeze...* BOLINTINEANU, O. 34. ◇ Expr. Nedreptate strigătoare la cer = nedreptate foarte mare, revoltătoare.

CERAMICĂ s. f. 1. Tehnica și arta de a fabrica obiecte din argilă selecționată sau din alte materiale plastice care se întăresc după o încălzire în cuptor. V. olărie.

2. (Cu sens colectiv) Totalitatea obiectelor confecționate prin această tehnică. [Bolliac] a consemnat adesea noțiuni prețioase despre descoperirile de numismatică, de ceramică și chiar de unelte de piatră și os din timpuri preistorice. ODOBESCU, S. II 413.

CERAMIST, *ceramiști*, s. m. Cel care fabrică obiecte de argilă selecționată, care se ocupă cu ceramica. *Ceramistii Greciei antice.*

CERĂT, -Ă, *cerăți*, -te, adj. Acoperit cu un strat de ceară. *În antichitate se scria pe table cerate.* ◇ *Hîrtie cerată* = hîrtie impregnată cu substanțe care o fac impermeabilă; se întrebuințează la ambalaj.

CERĂRIT s. n. (Învechit) Impozit pe producția de ceară.

CERB, *cerbi*, s. m. Mamifer rumegetor de pădure, impunător prin coarnele sale bogat ramificate (*Cervus elaphus*). [Radu-vodă] *acompaniat de fiica sa și de o suită numeroasă... se urcau pe dealul Catalinei, la vîntoarea cerbilor, ciuteilor și căprioarelor.* NEGRUZZI, S. I 106.

CÉRBER, (2) *cerberi*, s. m. 1. (În mitologia greacă) Animal fabulos, imaginat ca un câine cu trei capete, care stă la porțile infernului și păzește intrarea.

2. Fig. (Livresc) Paznic rău, crud; paznic sever. *Puneți la uși o mie de cerberi.* BENIUC, V. 95. *Acum s-a construit aici un pod adevărat, iar despre cerberul [podarul] de pe vremuri, oamenii își aduc aminte cu ironie.* BOGZA, C. O. 291.

CERBICE s. f. 1. (La animale și, mai rar, la om) Ceafă; grumaz. *Boii... își potrivesc bine cerbicea în jug — și porneac, implîntîndu-și picioarele ca niște țărși de oțel.* GÎRLEANU, L. 37. *O osteneală zdrobitoare se lăsa pe cerbicea lui Zibal.* CARAGIALE, O. I 290. *Mergînd cu capul plecat ca să nu mă-nece vîntul, începui să simț durere la cerbice, la frunte și la temple, fierbințeală și bubuituri în urechi.* CARAGIALE, O. I 334. ◇ Expr. A fi tare de cerbice = a fi dirz, neînduplecat. *Trebuie să fii mai tare de cerbice.* CONTEMPORANUL, VI 49.

2. Fig. (În legătură cu verbele «a pleca», «a frînge», «a muia» etc.) Mîndrie; împotrivire. *Trebuia să frîngă cerbicea unui ispravnic necinstit.* SADOVEANU, P. S. 216. *Să muie cerbicea nelegiuîturii.* ISPIRESCU, M. V. 11. *Boierii sint răi... ca să le plece cerbicea și să le*

smerească trufia, le trimitea... ocîrmuitori, oameni de acei însemnați cu pecetea păcatului. NEGRUZZI, S. I 274.

CERBICIE s. f. (Rar) Tenacitate, dîrzenie.

CERBOĂICĂ, *cerboaiice*, s. f. Femela cerbului.

CERC, *cercuri*, s. n. I. 1. (Mat.) Suprafață plană limitată de o circumferință; (în vorbirea curentă, adesea) linia care mărginește o astfel de suprafață, circumferință. *Suprafața cercului. Diametrul cercului.* ◇ (Geogr.) *Cerc polar* = fiecare dintre cele două linii închipuite pe globul pământului, paralele cu ecuatorul și situate la 66 de grade și 30 de minute la nord sau la sud de el. (Astron.) *Cerc diurn* = cerc descris de aștri în mișcarea lor aparentă, zilnică, în jurul pământului.

2. Figură, desen, linie sau mișcare în formă de inel sau de roată. *Asfința soarele într-un cerc de văpaie.* PAS, L. II 285. *Treceau pe lingă o apă întinsă... Pe luciu tremurau cercuri repezi, care ne depărtau spre mal.* SADOVEANU, O. I 520. *Și apa unde-au fost căzut în cercuri se rotește.* EMINESCU, O. I 170: *Cocostîrcul... vine, se înalță, în cercuri line zboară.* ALECSANDRI, P. A. 118. ◇ Fig. *Din senin un clopot a-nceput a bate, Pe tăcerea-aruncă cercuri sunătoare.* BOTEZ, P. O. 67. ◇ *Cerc vicios* = greșeală logică constînd în faptul că o teză este aparent demonstrată cu ajutorul alteia, care trebuie să fie ea însăși demonstrată cu ajutorul primei. ◇ (Adverbial) *Se prind de mîni și se desprind, S-adună cerc și iar se-ntind.* COȘBUC, P. I 57. ◇ Loc. adv. *În cerc* = în formă de cerc, circular. *Pionieri așezați în cerc în jurul focului.*

3. Linie în formă de arc. *Cînd Mihnea intră în odaie, ochii unchiașului, așundați sub cercul albit al sprincenelor, clipiră ca o candelă ce moare.* ODOBESCU, S. A. 85. *Lacrimi de bucurie izvorau din ochii lor odată frumoși poate, dar acum stîniși și împejurați de un cerc purpurii.* NEGRUZZI, S. I 6.

4. Fig. Sferă, întindere, cuprins, limită (de cunoștințe, de atribuții, de ocupații etc.). *Cercul cunoștințelor. Cercul ideilor.* □ *Întreprinsesem... a căuta în cercul literilor și al artelor imagine vinătoarești.* ODOBESCU, S. III 60.

II. (Nume dat unor obiecte (de lemn, de metal etc.) în formă de linie circulară)

1. Bandă subțire de fier sau de lemn care înconjură un butoi pentru consolidarea doagelor. *Cercurile vreunui butoi vor plesni.* ȘEZ, III 47.

2. Bandă subțire (indeosebi de metal) cu care se strînge un cufăr, un geamantan, o ladă etc.

3. Șină de fier fixată în jurul roților de lemn ale vehiculelor, pentru a consolida obezile; (regional) raf. *Merg și merg, pînă colo cătră prințul cel bun, atunci sare un raf (cerc) de pe roată.* RETEGANUL, P. I 33.

4. Obiect de lemn de formă circulară pe care îl rostogolesc copiii lovindu-l cu un bețișor. *Se juca pe trotuar cu cercul.* PAS, Z. I 144. *După minge și după cerc, alergau prin casă și prin curte.* GALACTION, O. I 306.

5. (Învechit) Diademă. *Unul din ei; cu fruntea într-un cerc de aur, bătut cu diamante... era frumos ca luna unei nopți de vară.* EMINESCU, N. 6.

III. (În domeniul social-politic)

1. (Urmă de diverse determinări) Grup de oameni legați între ei prin interese comune și gravitînd în jurul unui punct central. *Cercurile reacționare, întreținînd focare fasciste ca acelea din Grecia, Spania, Argentina și împingînd spre neînțelegeri în sinul Națiunilor Unite, caută să împiedice construirea păcii.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 7.

♦ Grupare, de obicei cu scop instructiv-educativ, formată din oameni legați între ei prin preocupări, convingeri, idei, concepții comune sau prin practicarea în comun a anumitor îndeletniciri. *Cerc marxist. Cerc sportiv. Cerc de lectură. Cerc de studii. Cerc pedagogic.* □ *Cercurile de lectură vor rămîne una din formele muncii politice și culturale a organizațiilor de masă.* REZ. HO T

I 265. În numeroase teatre s-a înmulțit numărul cercurilor de studii. CONTEMPORANUL, s. II, 1951, nr. 223, 1/1. Dan vorbea de cercurile literare din București, de mișcarea intelectuală care se începe acum. VLAHUȚĂ, O. A. III 39. Este ocupat cu o conferință pe care trebuie s-o țină în cursul într-un cerc de savanți. CARAGIALE, O. VII 7.

2. Grup de oameni uniți între ei prin legături de rudenie, de prietenie etc. și care se frecventează des. Asemenea oameni... nu pot aparține cercurilor în care te miști tu. Ei sînt jos. EMINESCU, N. 72. Fiindcă amicul se duce din cercul nostru, propun să începem masa și s-o sfîrșim cu un toast în sănătatea lui. ALECSANDRI, T. 1691. ♦ (Prin extensiune) Lume. Trîind în cercul vostru strîmt, Norocul vă petrece. EMINESCU, O. I 181.

CERCĂ, cerc, vb. I. (Unele sensuri se confundă cu sensurile lui încerca) I. Tranz. A supune unei cercetări, a cerceta cu de-amănuntul, a examina, a scruta, a căuta să afli, a iscodi. Prin straturile bogate erau așezate oale cu flori. Le cerca să vadă dacă-s bine așezate. SADOVEANU, O. IV 222. Unul din ei, pleșug și uscat, veni să-i cerce pulsul. EMINESCU, N. 79. Oamenii cercăm: Care-s cu păcate, Care-s cu dreptate. TEODORESCU, P. P. 92. S-apucată-o la cercat, La cercat și la mustrat. TEODORESCU, P. P. 152.

2. Tranz. A-și da osteneala, a se strădui, a se sili, a se trudi să... a face sforțări să... a căuta să... a încerca. Se strînse grămadă pe rogojina tare, cercînd s-adoarmă. DUNĂREANU, CH. 8. Unii oameni... nu se astîmpără... măcar că au pășit multe, tot cercă în pădurea lui, să vadă nu-l vor putea găbiu cumva? CREANGĂ, P. 218. Ea cerca a surîde. EMINESCU, N. 76. În zadar cercă ei să ridice Un zid. ALECSANDRI, P. A. 99. ♦ Refl. Oricum se cerca bietul om să-și scoată carul din imală, nu putea nici într-un fel. SBIERA, P. 199. Biata fată... se cercă să zică și ea ceva, dară împăratul îi tăie cuvîntul. ISPIRESCU, L. 23. Ei se tot cerca, Zidul că-ndrepta. TEODORESCU, P. P. 462. ♦ Absol. A face o încercare, a proba, a căuta. Bine, răspune zmeul, cercă, și vom vedea ce voinic ești. SBIERA, P. 134. Un părau cu apă rece, Cine bea, de dor îi trece: Am cercat și am beut, Și de dor nu mi-a trecut. HODOȘ, P. P. 216. ♦ (Urmat de «de», «doară», «dacă») S-au vorbit vro trei copii S-apuce-n codrul de tei, Să cerce de-s voinice. ALECSANDRI, P. P. 289.

3. Tranz. (Popular) A proba, a căuta să vezi dacă (ceva) e bun, valoros, potrivit etc.; a încerca. Cercară toate femeile condurul, și la nici una nu se potrivea. ISPIRESCU, L. 187. Să-mi mai cerc astă rugină [de pușcă]. ALECSANDRI, P. A. 56. Iar cînd a-nserea de noapte, Să mai cerc durda ce poate. ALECSANDRI, P. P. 256. Cînd eram de optsprezece [ani], Cercam vinul dacă-i rece. ALECSANDRI, P. P. 234.

4. Tranz. (Învechit și popular) A căuta. Avea doi ochi de brebenei, Să mori cercînd viață-n ei. COȘBUC, P. II 226. Ileana... era o fată cît să-i cerci părechea, de frumoasă ce era. RETEGANUL, P. I 51. După aceea s-au luat ei iarăși la cercat drumul, că doară ar nemeri acasă. SBIERA, P. 68. Cercam un vad Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92. Astfel odinioară Teucru, eroul Salaminei, cerca pe lucîrul mărilor, cu frații săi de vitejie, o patrie mai ferice. ODOBESCU, s. I 252.

5. Intrans. (Uneori construit cu conj. «de» sau «doară») A întreba, a se informa, a se interesa. Nu știu, dragul meu, fără (= însă), fiindcă ai bătut atîta amar de cale, o să cerc doară vor ști supușii mei. RETEGANUL, P. V 65. Eu pe-un fir de româniță Voi cerca de mă iubesti. EMINESCU, O. I 55. Dă-i vin cît a putea bea, Da de bani nu te-ngrîja; Da nici de vin nu cerca, Că de-a trece, și-o-i mai da. BIBICESCU, P. P. 295.

6. Tranz. (Învechit) A supune la grele încercări. Tăbări, trimișînd cete în toate părțile, care mai mult de opt zile cercară țara, arzînd orașele, hrăpînd bucatele,

robînd pe locuitori. BĂLCESCU, O. II 163. ♦ (Cu schimbarea construcției) A fi supus la..., a suferi, a încerca. Trei groaznice focuri a cercat acest oraș. NEGRUZZI, s. I 70.

7. Tranz. A vizita, a frecventa. Poate că nici crișmăriței nu-i era tocmai urît a sta între noi, de ne cerca așa des. CREANGĂ, A. 98.

8. Intrans. A reveni; a da tircoale. Lupul cercă șapte ani de-a rîndul unde a mîncat o dată oaia. POP.

9. Tranz. unipers. (Despre stări sufletești, dureri fizice etc.) A se ivi, a fi cuprins de... Și tot îl cerca amintirea cu Lipovanul. SADOVEANU, P. S. 20. Și astăzi încă, din această pricină, mă cercă păreri de rău. SADOVEANU, P. S. 44. De citva timp îl cerca în răs-timpuri un junghei în piept. VLAHUȚĂ, N. 14.

CERCĂRE, cercări, s. f. (Învechit și popular) Acțiunea de a cercă și rezultatul ei.

1. Cercetare, investigație. Au dat boală între oi, și acuma-i cercare prin sat, și la cine s-ar afla lînă neopărită, acela a fi foarte aspru pedepsit. SBIERA, P. 238.

2. Încercare, experiență. Începu o nouă viață, avînd puterea juneții și cercarea bătrîneții. NEGRUZZI, s. I 90.

3. Probă. Drept cercare, hai, fă-te tu cerșitor la capătul ist de pod. CREANGĂ, P. 298.

4. Suferință, durere, nenorocire. O ființă... pingărită de bici ori de alte cercări mișelnice. SADOVEANU, D. P. 29.

CERCĂT, -Ă, cercați, -te, adj. I. Încercat, trecut prin greutăți. Tovarăși cercați Erau împușcați. CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 5/4.

2. Experimentat, priceput.

CERCĂNĂT, -Ă adj. v. încercănat.

CERCĂTOR, -OĂRE, cercători, -oare, s. m. și f. (Învechit) Cel care face o încercare. Nu e rău... ca traducătorul romîn să consulte și pe cei cari, mai înainte de dînsul, s-au cercat a interpreta în limbe moderne pe autorii vechi, dar... nu se cuvine ca noul cercător să-ia orbește drept călăuze. ODOBESCU, s. II 367.

CERCĂTURĂ, cercături, s. f. (Învechit) Control exercitat de stăpînire asupra stringerii birurilor prin concesionari. N-ai decît să scoți o cercătură în țară. FILIMON, C. 156.

CERCĂL, cercei, s. m. Obiect de podoabă care se poartă, mai ales de către femei, fixat sau atîrnat la lobul urechii. Cerceii mamei sînt mici, rotunzi, ca niște bănuși. STANCU, D. 8. Vin coropari de la Cetatea Albă cu mărungișuri scumpe, mărgeanuri, hurmuzuri și cercei. SADOVEANU, F. J. 552. Cîteva brățări, cercei și inele fură încredințate lui Ahile Buzatu, care găsi un cumpărător. BART, E. 304. ♦ (Poetic) Aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă Cariul, care-i meșter faur. EMINESCU, O. I 87.

CERCELĂT, -Ă, cercelați, -te, adj. Împodobit cu cercei. (Fig.) Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, ciucurate de ninsoare, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. DELAVRANCEA, s. 5.

CERCELUȘ, cerceuși, s. m. I. Diminutiv al lui cercel. Vine fișa medioară: Peasă-i (= îi atîrnă greu) capul de parale, Urechiiși De cerceuși Și gitul de mărgeleși, Degetele De inele. TEODORESCU, P. P. 54.

II. 1. Nume dat mai multor specii de plante decorative cu flori pestrice, roșii sau galbene-verzui (*Fuchsia*).

2. (La pl.) Lăcrimioare.

CERCETA, cercetex, vb. I. Tranz. 1. A examina cu atenție; a observa, a controla. Începea goana pe scară, cite două și trei trepte deodată, cu vreo două opriri la vreo două grilajuri de fier, unde controlorii vă cercetau biletele. PAS, Z. I 188. Un om, c-un ciocan de fier într-o mîină și c-o cheie pentru mutelci în alta, s-apropie de gară, cercetînd cu de-amănuntul închegătura liniei.

SP. POPESCU, M. G. 28. *Le cercetază [rozele] tremurind Nedumerită, mititica, De ce s-au stins așa curind? — Nu le făcuse doar nimica. IOSIF, PATR. 43. Fata împăratului, după ce se uită și cercetă mai toate armele, își alege o sabie cam ruginită. ISPIRESCU, L. 21. Dă-l încoace, fătul meu, Ca să-l cercetez și eu, Și să-și spun adevărat Dacă-i fost tu înșelat. ALECSANDRI, P. P. 137. ♠ Refl. reci-proc. Prin spiralele fumului se mai cercetau încă, încercînd fiecare să descifreze în trăsăturile celui alt. C. PETRESCU, A. 281.*

2. A face cercetări; a studia, a medita, a consulta. *Geologia pătrunde mai adînc în structura scoarței, cercetează cauzele care au produs schimbările ei. GEOLOGIA 6. Romînul... cercetînd originea și limba lui, se văzu că e roman. NEGRUZZI, S. I 202.*

3. A căuta. *Cercetîndu-l de-amărîntelul, au aflat floarea în tureatca ciubotei. SBIERA, P. 101. Venea încet-încet, De la Dunăre-n Siret, Vadurile străbătînd, Malurile cercetînd, De-un Vulcan, de-un căpitan, Dușmanul lui Soliman. ALECSANDRI, P. P. 134.*

4. A căuta să afli; a se informa, a iscodi. V. cerca (I 1). *Un gînd îndrăzneț își pusă în minte: Singur cu capul să cerceteze Starea taberii turcești. BUDAI-DELEANU, T. 244. ♠ Absol. El întrebă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnații, după ce cercetară și căutară, îi răspuseră că un asemenea om nu se află în armie. BĂL-DESCU, O. II 258. Pricina însuși o vezi... și încă mai cercetezi? NEGRUZZI, S. I 119. ♠ Intrans. (Uneori construit cu prep. «de» sau «despre») *Cerceta el despre acest Gerion și afla că șade într-o țară spre soare-apune. ISPIRESCU, U. 55. Numai prin satul lui n-a cercetat despre fata cea frumoasă. ȘEZ, V. 67.**

5. A întreba, a chestiona. *Cum se poate... să stea omul trei zile la poarta mea, și să nu meargă nimeni să-l cerceteze? ISPIRESCU, L. 44. ♠ (Jur.) A face cercetări, investigații, a ancheta. Procurorul cercetează cazul la fața locului.*

6. (Învechit și popular) A vizita. *Uncheșul Haralambie... venea la țîrg... ca să mă cerceteze cum își cerceta bărbăcuții de la turma lui de oi. SADOVEANU, N. F. 6. Ia vezi cum te iubesc eu, că tot des te cercetez! PANN, P. V. III 4. ♠ Absol. Răișor să cercetezi Și mai pușintel să șezi. PANN, P. V. III 4.*

CERCETĂRE, cercetări, s. f. Acțiunea de a cerceta și rezultatul ei.

1. Examinare, inspecție; control. *Noaptea, prin curțile care rămîn deschise, Jap... începea cercetările. GALACTION, O. I 310.*

2. Investigație științifică; studiu. V. analiză. *Partidul și guvernul acordă o permanentă grijă oamenilor de știință și activității de cercetare științifică, pusă în slujba construirii socialismului. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 49. Cercetările științifico-tehnice prezintă o importanță deosebită și în ceea ce privește crearea unităților noi pentru diferitele ramuri ale industriei ușoare. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 360, 5/2. Instrumentele cercetărilor critice moderne sînt așa de imperfecte, încît de multe ori intuiția... face mai mult decît analiza. GHEREA, ST. CR. I 18. ♠ Institut de cercetări (științifice) = instituție unde se fac lucrări în domeniul științelor. Pentru punerea în valoare a rezultatelor obținute de institutele de cercetări științifice agricole și pentru a se asigura condiții tot mai bune desfășurării activității oamenilor de știință din domeniul științelor agricole, Ministerul Agriculturii va lua măsuri pentru înzestrarea cu cadre, mașini și laboratoare a institutelor de cercetări agricole și a stațiilor experimentale. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 49. Este o sarcină de onoare a organizațiilor de partid din institutele de cercetări științifice și din învățămîntul superior de a mobiliza oamenii de știință să lupte pentru ridicarea nivelului ideologic al muncii științifice din țara noastră. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 18.*

3. Anchetă, investigație, căutare de probe. *Să facă cercetare la fața locului. NEGRUZZI, S. I 226. Iar vulpea, pe atunci fiind judecătoare, Îndată a luat pricina-n cercetare. DONICI, F. 79.*

4. (Mil.) Acțiune prin care se procură informații despre inamic și despre terenul din zona inamicului. *Patruța a pornit în cercetare.*

5. (Rare) Întrebare. *Îl opreau din drum și-l zăpăceau cu cercetările. DELAVRANCEA, S. 216.*

6. (Învechit) Vizită. *Despre vizite sau cercetări [titlu]. PANN, P. V. III 3.*

CERCETĂȘ, -Ă, cercetași, -e, (1) s. m., (2) s. m. și f. 1. Persoană trimisă să cerceteze, să ia informații despre ceva; militar care execută cercetarea (4). *Să mori, se cere, fără nume, De e nevoie, cercetașei TOMA, C. V. 377. Într-o zi, cam pe înserate, cercetașii domniei, ruși de oboeală... deteră peste un voinic cu pletele revărsate ce zicea din fluiet de te slăvea. DELAVRANCEA, V. V. 219. Am zărit mai adineauri trecînd într-acolo vreo doi cercetași de ai voștri! ODOBESCU, S. III 571.*

2. (Ieșit din uz) Persoană care făcea parte dintr-o organizație de cercetășie.

CERCETĂȘIE s. f. (Ieșit din uz) Organizație paramilitară care, sub masca îndrumării tineretului pe linie sportivă, era folosită de către burghezie pentru apărarea intereselor capitaliștilor și educarea tinerelor generații în spirit militarist și reacționar.

CERCETĂTOR¹, -OĂRE, cercetători, -oare, adj. Care cercetează (1), care examinează cu atenție; scrutător. *La ferestrele vagonului... apărură fețe cercetătoare și speriate. DUMITRIU, B. F. 86. ♠ (Adverbial) Bătrîna se uita cercetător la fața lui Ion. DUMITRIU, V. L. 20. Tata se uita cercetător în jur. SAHIA, N. 54. Femeia veni lîngă gardul nu tocmai nalt și, fără să zică nimic, mi se uita în față de-aproape, lung și cercetător. HOGAȘ, M. N. 77.*

CERCETĂTOR², -OĂRE, cercetători, -oare, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu cercetări în domeniul științei sau al tehnicii; om de știință. *În «Capitalul», cea mai remarcabilă creație științifică pe care a produs-o secolul al XIX-lea, se îmbină o extraordinară rigurozitate științifică de cercetător scrupulos și neobosit cu o înflăcărată pasiune revoluționară pentru soarta și viitorul clasei muncitoare. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 26. Știința marxist-leninistă și exemplul științei sovietice au ajutat și îndemnat pe cercetători să lege știința noastră de practica construirii socialismului. LUPTA DE CLASĂ, 1951, nr. 3-4, 107. Lucrarea lui I. V. Stalin «Marxismul și problemele lingvisticii» pune în fața cercetătorilor din domeniul științelor sociale, în special cercetătorilor din domeniul științelor istorice, o serie de teze de mare însemnătate principială care deschid perspective largi dezvoltării științei istorice. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 25, 1/3. Cercetătorul științific, profesorul universitar, literatul, artistul, activistul pe tărîmul culturalizării maselor trebuie să aibă drept sprijin în munca sa — pentru ca aceasta să fie încununată de roade — o concepție justă despre lume și societate. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 1/1.*

CERCEVEĂ, cercevele, s. f. Cadru de lemn (mai rar de metal) în care e fixat geamul la o fereastră (v. p e r v a z) sau la o ușă (v. u ș o r); lemnăria (în formă de cruce) din mijlocul ferestrei, în care sînt montate geamurile. *Au sunat cercevelele ferestrelor ca zguduite de o mină nevăzută. SADOVEANU, N. F. 10. Cineva bătuse de două ori foarte deslușit în cercevea: tac! tac! SADOVEANU, M. 170. Scoate o scară de mătase, o aruncă pe fereastră și leagă capătul de cercevea. NEGRUZZI, S. III 183.*

— Pl. și: cerceveli (EMINESCU, N. 38). — Variante: gergeveă (DELAVRANCEA, T. 21), giurgiuveă (BOGZA, A. I. 464) s. f.

CERCUI, *cercuiesc*, vb. IV. **Tranz. I.** (Cu privire la un vas de doage, la o roată de car etc.) A pune cercuri, a lega, a stringe cu (sau în) cercuri. *Așezat pe căpătîie, lîngă ușa pîuniței, singur un butoi, în rotunzimea lui cercuită, parea vesel știind poate că, oricît de întunecat e afară pe ziua aceea ploioasă, tot mai întunecat trebuie să fie înăuntru, în întunecimile hrubei.* ANGHEL, PR. 94. *Au făcut îndată polobocul... și l-au cercuit bine, cerc lîngă cerc.* SBIERA, P. 78.

2. Fig. A cuprinde ca într-un cerc, a înconjură. *Pe împărțatul... îl cercuiră, cu mîngîieri și dezmierdări, odrasla lui de trei fete.* DELAVRANCEA, S. 83.

3. Fig. A mărgini, a limita, a circumscrie. *Cercuind lumea întreagă în poienița înflorită... voinicul năpustise codrii, urse izbînzile vieței sale de mai nainte.* ODOBESCU, S. III 203.

4. În tranz. A se așeza în formă de cerc, a face roată în jurul cuiva. *Oamenii... cercuiesc în jurul tăciunilor și povestesc.* DELAVRANCEA, S. 81.

5. Fig. A însemna în formă de cerc. *Eu numai am păstrat amintirea lor întreagă înscrisă în inimă Ca anii cercuiri în trunchiul stejarului.* BENIUC, V. 24.

CERCULEȚ, *cerculețe*, s. n. I. Diminutiv al lui *cerc*.

2. (La pl.) Cute mici și dese care se fac ca garnitură la rochii, la bluze etc.

CERCURILE s. n. pl. Cerculețe. *Peste apa limpede ca lacrima se apleacă sălcii pletoase. Frunze galbene cad din cînd în cînd, însemnînd pe luciul puncte și cercurile.* SADOVEANU, O. III 242. *La Galați... se ducea Lăsind... Pe luciul apelor Văzulele ușurele Și vîrteje-n cercurile.* ALECSANDRI, P. P. 136.

CERCUSÔR, *cercusoare*, s. n. Cerculeț. *Gura gîrlîciului îi prinsă pe un cercușor de lemn.* ȘEZ. IV 115.

CERDĂC, *cerdace*, s. n. I. Mic pridvor cu balustradă, uncori închis cu geamlîc, așezat deasupra gîrlîciului pîvniței, în prelungirea prispei (la casele țărănești); galerie deschisă, mărginită de stîlpi și așezată lateral sau în fața unei clădiri (la vechile case boierești și domnești sau la mănăstiri). *Una cîte una ieșeau afară, în fața cerdacului.* CAMILAR, N. I 334. *Acolo, în cerdacul cu geamlîc, e cald, foarte cald; soarele tremură cercurile argintii pe podele.* SADOVEANU, O. III 233. *Suii scara, arunca mantaua pe balustrada cafenie a cerdacului și intrai în casă.* HOGAȘ, M. N. 16. *A doua zi, boierul era căftănit și meterhaneaua turcească îi fîrlîia sub cerdac.* ALECSANDRI, T. 141. *Abia unde și unde se mai vede cîte un palat vechi... cu cerdace mari.* NEGRUZZI, S. I 71. *♣ (Impropriu) Balcon. D-aicea [ce-i], măi Ioane?! întreabă... strîmbîndu-și gîtul după sușul peretelui, ca s-ajungă cu privirea peste cerdacurile rîndului al treilea, pînă la coperiș.* SP. POPESCU, M. G. 56.

2. Clădire izolată, cu o singură încăpere, așezată pe o ridicătură de pămînt sau pe stîlpi înalți, servind adesea ca post de observație; pavilion, chioșc. *Unde-i grădina de la cerdacul lui Ferenț? NEGRUZZI, S. I 321. La grădina, la cerdac Lui Hagi Baba Novac... Lungă masă e întinsă Și de oaspeți mulți cuprinsă.* ALECSANDRI, P. P. 149.

3. Acoferiș de fîntînă. *La fîntîna cu cerdac Este-un trandafir de leac.* ALECSANDRI, P. P. 411.

— Pl. și: *cerdacuri*. — Variantă: *oerdăc* (GALACTION, O. I 344, IOSIF, P. 25, ODOBESCU, S. I 126, RUSSO, O. 159) s. n.

CERE, *cer*, vb. III. **Tranz. I.** A stăruî pe lîngă cineva pentru a obține ceva, a se adresa cuiva pentru a-l convinge să-ți îndeplinească o dorință, o rugămînte. *Du-te la împăratul și cere să-ți dea douăzeci de corăbii.* ISPIRESCU, L. 23. *Ba pune-ți pofta-n cui, măi babă. Cînd țî-om cerut ouă, știi ce mi-ai răspuns? Bate acum și tu găina, să-ți aducă galbeni.* CREANGĂ, P. 69. *Îndată i se aduc*

cele cerute. CREANGĂ, P. 310. *Mi-ai zis: Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela ce umilit ți-l cer... Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald.* EMINESCU, O. I 91. *Știi, bădiță, cum cereai Seara, cînd la noi veneai, Să-ți dau păharul cu miere Și io-ți dam buzele acele.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 258. *♣ Expr. A cere voie sã... = a stăruî (pe lîngă cineva), a ruga (pe cineva) pentru a obține permisiunea sã... Cerură voie să rămîie a-l întovărăși.* NEGRUZZI, S. I 142. *♣ Absol. Cine cere nu pierde (dar nici nume bun n-are).* *♣ Refl. Fiul cel mai mic... se ceru și el de la tată-său ca să-l lase să pîndească și el.* ISPIRESCU, L. 73. *Aice s-au cerut ei ca să-i primească peste noapte și i-au primit bucuros.* SBIERA, P. 113. *♣ (Propoziția secundară finală se subînțelege) M-aș cere, taică, la școală. Mă îndemnară domnul învătător; zice că sînt fir de grîu în măraciniș. Dacă învătă, e ca și cum m-ar săpa și m-ar plîvi.* SADOVEANU, M. C. 10.

2. (Cu privire la o fată sau, fig., la mîna ei) A face propuneri de căsătorie, a peți. *Iară cine s-a bizui să vie ca s-o ceară de nevastă și n-a izbuti să facă podul... aceluia pe loc îi și taie capul.* CREANGĂ, P. 78. *Și-au plăcut umul altuia. Și Ipate, nemaiavînd răbdare, se și duce la tată-său și la mă-sa, de-o cere [pe fată].* CREANGĂ, P. 168. *Ceru mîna tinerei domnițe.* NEGRUZZI, S. I 107. *Deseară vin-la voi... Să te cer de la ai tăi.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 366.

3. (Cu sensul reieșind din determinări) A cerși. *Cere de pomană la colțul străzii.* *♣ Am pățit și noi ca un cerșitor care ședea pe comoară și cerea milostenie.* CREANGĂ, P. 134. *♣ Absol. De-am avut, de-am avut, Eu la altul n-am cerut.* ȘEZ. IV 219.

4. A pretinde (ceva) în baza unui drept, a revendica. *Eu mă tocmesc pe trei ani o dată... — Despre mine, cu atîta mai bine, măi Chirică. Și ce mi-i cere tu pentru trei ani? — Ce să-ți cer? Ia, să-mi dai de mîncare și de purtat cît mi-a trebui.* CREANGĂ, P. 151. *Nu trebuie să cerem de la vinători o aprețuire rece și nepărtinitoare a întîmplărilor și a izbînzilor ce se ating de arta lor favorită.* ODOBESCU, S. III 47. *♣ Expr. A cere satisfacție = a pretinde satisfacție morală în urma unei jigniri sau insulte. A cere socoteală sau (învechit) seamă (cuiva sau de la cineva) = a trage la răspundere (pe cineva). Să cerem socoteală năntingilor care nu ne-au dus pe drumul pe care trebuia.* PAS, Z. IV 248. *Lumea are drept a-i cere această seamă.* BĂLCESCU, O. II 11. *A cere pace v. pace. A cere cuvîntul v. cuvînt.* *♣ A pretinde. Cît ceri pe un kilogram de unt?*

5. A impune; a face să fie necesar. *Froșa uitase să-i dea guler curat și aceasta cerea timp.* BASSARABESCU, V. 45. *Cum! așa degrabă ne lași?... — Slujba o cere.* NEGRUZZI, S. I 39. *♣ Refl. pas. Pentru această lucrare se cere o atenție deosebită.* *♣ Expr. Mi se cere sã... = mi se impune sã... sînt obligat sã... ♣ A arăta, a indica o datorie, o sarcină etc. Pornind de la faptul că teoria marxist-leninistă nu este o dogmă, ci o călăuză în acțiune, partidul cere comuniștilor să înțeleagă caracterul creator al marxism-leninismului, să-și însușească nu formulări și citate răslețe, ci adevărata esență a învățăturii atotbiruitoare a lui Marx-Engels-Lenin-Stalin, învățătură care transformă lumea.* 50 ANI EXIST. P.C.U.S. 44.

6. A dori, a pofti, a voi. *Mîncară și se veseliră cît le ceru inima.* ISPIRESCU, L. 39. *De se-nlînește drag cu drag Cum inima ta cere, Dispar și ceruri și pămînt Și pieptul tău se bate, Și totu-atrînă de-un cuvînt Șoptit pe jumătate.* EMINESCU, O. I 189. *Zi și noapte, cu durere, Duios sufletu-mi te cere.* ALECSANDRI, P. I 85. *♣ Refl. Umbra parcă amintindu-și vreun cîntec, alintată, Pare că i-ar fi tot leno și s-ar cere sărutată.* EMINESCU, O. I 158. *Mă cunosc vinovată Că m-am cerut măritată.* SEVASTOS, C. 227. *♣ Refl. pas. A fi căutat, a avea căutare, a fi solicitat. Această carte se cere mult.*

— Prez. ind. pers. 2 sg. și: (regional) *cei* (CREANGĂ, A. 56).

CEREALĂ, *cereale*, s. f. (Mai ales la pl.) Nume generic dat unor plante din familia gramineelor (grâu, porumb, secară etc.) ale căror fructe, foarte bogate în amidon, servesc (mai ales măcinate) ca hrană omului și animalelor, sau ca materie primă în industria alimentară; grîne, bucate. *Cerealele intrate în magazinele statului prin colectări dau putință acestuia să aprovizioneze populația muncitoare de la orașe și să acționeze împotriva scumpirii prețurilor de către speculanți.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2697. \diamond *Cereale-marfă* = cereale destinate schimbului pe piață. *Problema ridicării producției agricole și a obținerii unor cantități din ce în ce mai mari de cereale-marfă este în momentul de față o problemă de cea mai mare importanță pentru mersul nostru înainte, spre socialism.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 37. — Pronunțat: *-re-a-*.

CEREALIER, *-Ă, cerealieri, -e*, adj. De cereale; care produce cereale. *Cota din venitul brut în bani al gospodăriei, destinat completării fondului de bază (indivizibil), va fi cuprinsă între 10-12% — în gospodării colective cerealiere — și între 12-15% — în gospodării colective cu culturi tehnice și legumicole.* STAT. GOSP. AGR. 28. *Se va dezvolta prin toate mijloacele producția cerealiară și îndeosebi producția grîului de toamnă și de primăvară.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2768. — Pronunțat: *-re-a-li-er.*

CEREALIST, *cerealiști*, s. m. (În statele capitaliste) Negustor care se ocupă cu comerțul de cereale. — Pronunțat: *-re-a-*.

CEREBEL s. n. Partea encefalului situată în regiunea posterioară și inferioară a craniului; creierul mic, creieraș.

CEREBRĂL, *-Ă, cerebrali, -e*, adj. 1. Care aparține creierului, care ține de creier și de funcțiunile lui. *Emisferă cerebrală. A suferit o comotie cerebrală.*

2. Intelectual, mintal. *Activitate cerebrală.*

3. (Despre oameni) Care se conduce (uneori exagerînd) numai după criteriile rațiunii, la care rațiunea precumpănește în dauna sentimentelor. *Om cerebral.* \diamond (Substantivat) *Colegul meu este un cerebral.*

CEREBROSPINAL, *-Ă, cerebrospinali, -e*, adj. Care aparține creierului și măduvei spinării; care are legătură cu creierul și cu măduva spinării. *Axa cerebrospinală.*

CEREMONIAL, *ceremoniale*, s. n. Totalitatea regulilor sau a formulor de etichetă întrebuițate la diferite ceremonii. *Ceremonialul recepțiilor de gală.* \square *Gătit-ați tot pentru ceremonialul primirii lor?* ALECSANDRI, T. I 409. \diamond (Familiar sau ironic) *Cu același ceremonial, i-a înfățișat și dumisale băutura.* SADOVEANU, N. F. 15. — Pronunțat: *-ni-al.* — Pl. și: *ceremonialuri.*

CEREMONIE, *ceremonii*, s. f. Ansamblu de forme exterioare, protocolare, obișnuite la solemnități sau la oficierea slujbelor religioase pentru a le da mai multă importanță și strălucire; solemnitate, paradă, fast. *Leșină cu ceremonie mare din Constantinoale, merse de tăbări la Daud-Pașa.* BĂLCESCU, O. II 79. *Ceremonia se sfîrșise. Toți fericitau pe tinerii soți.* NEGRUZZI, S. I 53. \diamond (În orînduirea feudală și capitalistă) *Maestru de ceremonie* (sau *de ceremonii*) = persoană însărcinată să supravegheze și să dirijeze desfășurarea, după protocol, a unei solemnități. \blacklozenge (Cu caracter neoficial) Totalitatea formelor de politețe în uz în relațiile sociale dintre membrii societății burgheze. *Vizită de ceremonie. Te invit la o masă în familie, fără ceremonie.* \diamond (Familiar sau ironic) *După ceremonia dulceașilor și a cafelei, cucoana începe a-și arăta turbanul.* NEGRUZZI, S. I 239. — Variantă: (învechit și arhaizant) *țeremonie* (SADOVEANU, Z. C. 114) s. f.

CEREMONIÓS, *-OĂSĂ, ceremonioși, -oase*, adj. (Despre oameni și manifestările lor) Care se comportă

sau este săvîrșit cu politețe exagerată, formală. *Un moment se oprește gînditor, într-o atitudine ceremonială.* VLAHUȚĂ, O. A. III 129. \diamond (Adverbial) *Titu Herdelea se prezentă ceremonios și explică în câteva cuvinte cum a ajuns la Amara.* REBREANU, R. I 94. *Își netezi barbetele și salută ceremonios.* VLAHUȚĂ, O. A. III 10. — Pronunțat: *-ni-os.*

CERENȚEL s. m. (Bot.) Călpunul-doamnei. *Iată mintă săbiușă... angelică și cerențel.* NEGRUZZI, S. I 97.

CERERE, *cereri*, s. f. Acțiunea de a cere și rezultatul ei.

1. 1. Exprimare a unei dorințe, a unei rugămînti; solicitare, rugăminte. *Nu pot să-ți ascult cererea.* \square *După cererea sa, îl conduse dinaintea stărețului.* NEGRUZZI, S. I 219. \diamond *Cerere în căsătorie* = propunere de căsătorie. \diamond *Expr.* *La cererea generală* = potrivit dorinței unanime. *La cererea generală spectacolul se repetă.*

2. Pretenție, exigență, revendicare. *Um în adevăr nepărtinitor ar putea... să-mi facă observație că cererile... pe care le fac criticii sînt prea vaste.* GHEREA, ST. CR. II 12.

3. Căutare, cerință. \diamond *Cerere și ofertă* = raportul dintre cantitatea de mărfuri aduse pe piață și posibilitatea și necesitatea de cumpărare. *Proporția în care capitalistul își valorifică capitalul este cu atît mai mare cu cît e mai mare diferența dintre oferta sa și cererea sa, cu alte cuvinte cu cît e mai mare excedentul valorii mărfurilor pe care el le-a adus peste valoarea mărfurilor pe care el le cere.* MARX, C. II 99. \diamond *Loc. a d v.* *La cerere* = cînd se cere. *Banii depuși la C.E.C. se restituie la cerere.*

II. (Concretizat) Petiție. *Mi-a spus să mă duc imediat cu cererea la minister.* CAMIL PETRESCU, U. N. 67.

III. (Tehn., numai în expr.) *Cerere de oxigen* = cantitate de oxigen consumată într-un anumit timp de o apă care se scurge prin canale, atunci cînd este supusă unui proces de curățire biologică. *Cerere maximă de putere* = valoare maximă a puterii care se cere unei centrale electrice, într-un interval de timp limitat (o zi, o lună etc.).

CERESC, *-EĂSCĂ, cerești*, adj. 1. Care se află pe bolta cerului, care ține de bolta cerului. *Corp ceresc.* \square *Cu fruntea-n țărîna plîngînd azi ne vezi Din slavă, ceresule soare.* GOGA, P. 57. *Vezi printr-a nopții stele ce rază luminoasă Revarsă-n a sa cale lucașărul ceresc?* ALECSANDRI, P. I 136. *Omule... Te bizuiești să afli înuntrul pe dinafară Și să însemnezi și pravili pe-a mișcării cerești cale.* CONACHI, P. 276.

2. (În concepțiile religioase) Care se crede că ar veni din cer (considerat ca lăcaș al divinității). *Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească întru împărăția cerească.* CREANGĂ, A. 22. *An nou! Aștept minunea-ți ca o cerească lege.* ALEXANDRESCU, P. 79. \diamond *Oștile (sau cetele) cerești* = îngerii, cetele îngeresci.

3. Ca cerul. *Pielea avea o albeață de sidex, părul de aur, ochii albaștri vii, de-o seminătate cerească.* BART, E. 375.

4. Fig. Fermecător, minunat. *Și-apoi, cu un sărut, să-nchid anume Cerești ochi, și-n ei, vrăjita lume.* TOMA, C. V. 126. *Eliza e viața ce toate-nșuflește; Zimbrea-i e cerească, privirea ei, amor.* ALEXANDRESCU, M. 106.

CEREZINĂ, *cerazine*, s. f. Produs obținut prin rafinarea cerurilor de petrol, asemănător cu parafina, și care are numeroase întrebuițări în industrie.

CERGĂ, *cergi*, s. f. Pătură de lînă care servește la învelit, la acoperit patul sau pentru a fi așternută pe cai; țol, scoarță. *De sub cergă s-auzi un scîncet de prunc.* CAMILAR, N. I 81. *Culcușurile de paie erau jos, așternute cu cergi de lînă.* SADOVEANU, M. C. 58. *În vremea aceasta,*

cirilanul tremura cu urechile dăbălate sub cerga fluturată de vînt. SLAVICI, N. II 4. S-a înfășat baba-n cerga ei, și-a pus traista căpătii și s-a ghemuit de-a binele. CARAGIALE, O. III 52. Știi una, jupine?... acoperi-te cu cerga, ca să nu te vadă [tilharii]. ALECSANDRI, T. 49. ♠ (Poetic) Soarele privea dulce... printre cergile bolților. GALACTION, O. I 263.

CERINȚĂ, *cerințe*, s. f. Nevoie, pretenție; exigență. Îmbinarea muncii politice cu munca economică constituie una din cerințele de bază ale conducerii de partid. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2707. Ridicarea [emisiunilor muzicale]... la nivelul cerințelor maselor este o sarcină de primă urgență... ce stă în fața Comitetului de radio. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 2/3. Trebuie observate cerințele scenei. GHEREA, ST. CR. II 248.

CĒRIU s. n. Metal moale, ductil și strălucitor, folosit la oxidarea sitelor incandescente, la smălțuirea ceramicii și la fabricarea pietrelor de brichetă.

CĒRNE, *cern*, vb. III. 1. Tranz. A trece făină, mălai etc. prin sită sau prin ciur, pentru a alege ce e mai mărunt sau pentru a elimina corpurile străine. *Cern făină pentru piine*. ♠ (Subiectul este sita) *Sita nouă cerne bine* (= tot ceea ce este nou, pozitiv, dă rezultate bune). ♣ (Poetic) A face să cadă, a presăra, a strecura ca printr-o sită. *Zăpada și stelele cerneau o lumină potolită, ca de negură*. AGĒRBICEANU, S. P. 40. *Soarele scăpătase în spatele conacului vechi. Amurgul își cernea lin întunerecul*. REBREANU, R. II 204. Numai trandafirii mai cern petale diafane. ANGHEL, I. G. 36. *Șoseaua... înainta prin albăstrimea zilei peste care soarele își cernea strălucirea*. MACEDONSKI, O. III 14. *Din văzduh cumplită iarnă cerne norii de zăpadă*. ALECSANDRI, P. A. 112. ♠ Refl. p. a. s. O dată cu zăpada mi se părea că se cern pe pămînt fulgi negri, mărunți, rotunzi, ca dintr-un fum al înaltului necunoscut. SADOVEANU, O. III 330. *Lumina se cerne din ce în ce mai deasă, și în vreme ce cununa cerului se luminează, pe pămînt se deslușesc toate*. GĒRLEANU, L. 37. *Lumina începuse să se cearnă prin variaștea de brazi*. VLAHUȚĂ, O. A. II 157.

2. Tranz. Fig. A distinge. *Și-auzul prinde cu-ncetul să cearnă Un ciripit stîns, un șuier de iarnă*. PAUN-PINCIO, P. 47.

3. Intrans. unipers. Fig. A ploua mărunt, ca prin sită; a bură. *Afară era moină, cernea de sus o bură măruntă*. VLAHUȚĂ, O. A. III 72.

4. Tranz. Fig. (Cu privire la procese abstracte ale minții) A alege, printr-o cercetare amănunțită, partea bună, valabilă, justă, eliminînd restul; a discerne. *Gîndul îmi era a cerne prin sita studiilor clasice cele mai multe din acele date bătrînești pe care noi cei de astăzi le-am apucat încă*: ODOBESCU, S. III 227.

— Forme gramaticale: perf. s. *cernui*, part. *cernut*.

CERNEĂLĂ¹, *cerneli*, s. f. 1. Substanță lichidă sau viscoasă, colorată (de obicei în negru, albastru, roșu etc.), preparată anume spre a servi la scris, la tipărit, la stampilat sau la gravat. *Socoteala curată o s-o scriem cu alnă cerneală!* DEȘLIU, G. 10. *De ce pana mea rămîne în cerneală mă întreb?* EMINESCU, O. I 137. *Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sîngele*. EMINESCU, N. 44. ♠ *Cerneală simpatică* v. simpat. ♠ Expr. (Familiar) *Doar n-am bîut cerneală!* = doar nu sînt nebul! doar nu mi-am pierdut mințile!

2. (Regional) Culoare neagră cu care se vopsesc materiile textile și părul; negreală. *Părăuș, apă amară, Face-te-ai neagră cerneală, Ca să-mi cernesc eu portul, Că m-a lăsat drăguțul!* JARNĒK-BĒRSEANU, D. 160. >

3. Fig. (Regional) Amărăciune, tristețe, jale. *Tuturor li-i lumea lume, Numai mie mi-i cārbune; Tuturor li-i lumea dragă, Mie mi-i cerneală neagră*. JARNĒK-BĒRSEANU, D. 221.

CERNEĂLĂ², *cerneli*, s. f. (Rar și popular) Faptul de a cerni, vopsire în negru; cernire, cānire, înnegrire. *Bāduleasa mea frumoasă!... Mergi degrabă în cea casă; Pune fața la ghileală, Buze moi la rumineală Și sprincene la cerneală*. ALECSANDRI, P. P. 125.

CĒRNERE, *cerneri*, s. f. Acțiunea de a cerni.

1. Trecere prin sită sau prin ciur, pentru a alege ce e mai mărunt sau pentru a elimina corpurile străine; cernut. *Cernerea făinii*.

2. (Poetic) Cădere ușoară, ca presărarea printr-o sită. *Rāscolite, petalele... cădeau într-o cernere leneșă, fluturînd în întuneric asemenea unor frunzișoare albe, imprăștiînd mireme*. MIHALE, O. 357. *În pădurile negre porni ca o cernere de argint*. CAMILAR, T. 83. *Noiembrie a avut și cernerii de fluturi albi din văzduhul căptușit cu nouri de zăpadă*. SADOVEANU, O. IV 145. *Pășea încet cu capu-n piept, prin cernerea ploii, care cădea moale ca pe vată*. SADOVEANU, O. VI 220.

3. Fig. (În legătură cu noțiuni de timp) Trecere lentă și aproape neobservată, scurgere, perindare. *Cernerea anilor*.

CERNĒ, *cernesc*, vb. IV. 1. Tranz. (Popular și arhaizant) A vopsi în negru, a înnegri, a cāni. *Întinde frāteasca ta mină, Cernită de lucru-n uzini, Plugarului vajnic ce ară Cu trudă bătrina fārină*. BENIUȚ, V. 128. (Fig.) *Noaptea cade cernind lazaretul*. TOMA, C. V. 357. ♠ Refl. p. a. s. *Pinzele vi se-nnegrească, Pinzele vi se cernescă, Ca cerneala de condei*. TEODORESCU, P. P. 563. (Fig.) *Vin turcii! O, strigătul acesta a făcut... să se cernescă lumina soarelui, în multe din zilele părinților noștri*. GALACTION, O. I 276.

2. Refl. A se îmbrăca în haine negre, a-și vopsi în negru hainele în semn de doliu; a purta doliu, a fi în doliu. *Mă lepăd de toate-a lumii, mă cernesc, mă întristez*. CONACHI, P. 98. *Cu străie negre m-oi cerni, De tine m-oi despărți*. SEVASTOS, C. 140. *Cînd vād o barză neagră, zic că-i vādăvā și s-a cernit dîndu-se prin Marea Neagră*. ȘEZ. VIII 53. ♠ Tranz. *De-o să mor la primăvară, Să mă plîngeți tu și mama, Amîndouă să mă plîngeți Și să vă cerniți nāfrāma*. GOGA, P. 47. *Iie albă mi-oi cerni, Dacă tu, bade-i porni; Părul mi l-oi despletii Și pre tine te-oi jeli*. JARNĒK-BĒRSEANU, D. 110.

3. Refl. Fig. A se mîhni, a se întrista. *Cînd își punea în minte scîrba ce vor simți moșnegii, i se cerna și mai strașnic inima*. CONTEMPORANUL, VI 103. *I s-au cernit fața și ochii s-au turburat*. CONACHI, P. 50.

CĒRNĒRE, *cerniri*, s. f. Acțiunea de a (se) cerni.

1. Vopsire în negru, înnegrire. *Cernirea pînzei*.

2. Îndoliere, doliu. *Rābdare, iubite Māgdīene, încă zece zile, pānă s-a împlini vremea cernirii mele*. ALECSANDRI, T. 177.

CĒRNĒT¹ s. n. (Rar) Acțiunea de a cerni și rezultatul ei; înnegrire, cernire. *Cernitul lînii*.

CĒRNĒT², *-Ā, cerniți, -te*, adj. 1. De culoare neagră, vopsit sau mînjit cu negru. *Corbule, corbule, pasāre cernită, adu-mi tu mie un cioc de apă*. ISPIRESCU, L. 223. *Batā-te dumnezeu, naș, Cu cine mă cununași, Cu urita cîsnovită (= slută), Ca cāldarea de cernită*. HODOȘ, P. P. 141. ♠ (Poetic) *Zāriile erau cernite*. CAMILAR, N. I 222. *Vara trece; pe cārāri Frunza-n codru sună, Trec cernite inserāri, Nopți adînci cu lună*. TOPĒRCEANU, B. 11. ♠ Fig. *Urta prin aerul cernit Mama-pădurilor cea nebulă*. EMINESCU, N. 7.

2. (Despre haine) De doliu; p. e. t. (despre persoane sau lucruri) care poartă doliu, în doliu, îndoliat. *Lia nu părăsise haina cernită*. C. PETRESCU, S. 162. *Mume cernite, șterge-vi-ți plînsul*. MACEDONSKI, O. I 20. *Cum sē purta ea acum, cernită de sus pînă jos, ca orice vādăvā jalnică*. CARAGIALE, O. III 48.

3. Fig. Mîhnit, intristat, îndurerat; jalnic, posomorît, mohorît. În dimineața de duminică încăleacă trudită și cu ochii cerniți. SADOVEANU, B. 127. [Nălucile] au fețele cernite ca o zi de iarnă grea. MACEDONSKI, O. I 133. Craînou, strălucite! Plînsă m-ai găsit, Cu gînduri mîhnite, Cu chipul cernit! ALECSANDRI, P. I 21. O vîd umblînd necontenit galbenă și cernită. NEGRUZZI, S. III 345.

CERNOZIOM, cernoziomuri, s. n. Pămînt de culoare neagră, foarte fertil, format în regiunile de stepă. Ogorașele nisipoase se făceau în cernoziom gras, răscolit adînc, pînă-n fundul măruntaielor. CAMILAR, TEM. 106. ◇ Fig. În rodnicul cernoziom Al suflutului meu Am răsădit Pomul iubirii de oameni. BENIUC, V. 64.

— Pronunțat: -ziom.

CERNUȘCĂ s. f. Nume dat unor plante asemănătoare: a) negrușcă; b) negrilică. † Sămînța acestor plante, de culoare neagră, aromatică, întrebuințată ca condiment. (Metaforic) Cînd mă întorceam... și o căutam din odaie în odaie și o găseam la urmă scoînd pînea din cuptor, dumneaei avea obiceiul să-mi deie o pupăză cu ochi de cernușcă. SADOVEANU, F. J. 22.

CERNUȚ s. n. Acțiunea de a cerne; cernere. Cernutul făinii. □ În casă ninge și afară nu (Cernutul). ȘEZ. IV 68.

CERNUȚ, -Ă, cernuți, -te, adj. (Despre făină, mălai, nisip etc.) Care a fost trecut prin sită sau prin ciur, rămînînd curat, fără impurități. Făină cernută.

CERÓS, -OĂSĂ, ceroși, -oase, adj. Plin de ceară, bogat în ceară; ca ceara. Substanță ceroasă.

CERSĂLĂ vb. I v. țesăla.

CERSĂLÎ vb. IV v. țesăla.

CERȘETÓR, -OĂRE s. m. și f. v. cerșitor.

CERȘETORÍ vb. IV v. cerșitori.

CERȘETORÍE s. f. v. cerșitorie.

CERȘETORÍT s. n. v. cerșitorit.

CERȘÍ, cerșesc, vb. IV. In t r a n z. I. A cere de pomană, a cere milă, a umbla cu cerșitul. Ea cere lucru; cere și roagă să muncească, Nu-i trebuie pomană și nu vrea să cerșească. COȘBUC, P. II 187. S-au întîlnit pe uliță cu o muiere bătrînă, care cerșea de la trecători. RETEGANUL, P. II 37. Bătă-te crucea, bogat... Toată iarna și-am cerșit Să-mi dai două-trei parale, Să iau mîlăiaș și sare, Că-mi mor copiii de foame. TEODORESCU, P. P. 289. ◇ Fig. El se da tot mai aproape și cerșea copilărește. EMINESCU, O. I 104. ◇ T r a n z. Inimile vor viață, Nu se frîng așa-n neșire, Cerșind pietrelor iubire Și foc sloiului de gheață. VLAHUȚĂ, O. A. I 68.

2. A cere cu stăruință și înjosindu-se ca un cerșitor. În tină, la picioare, Iertare veți cerși plîgînd. NECULUȚĂ, T. D. 52. Trepădam... prin antecamerile Senatului, cerșind voturi pentru încetățenirea unui cetățean de care să se fi mîndrit o cetate. CARGAGIALE, O. VII 295. ◇ Fig. Cîntări tînguitoare prin zidurile reci Cerși-vor pentru mine repausul de veci. EMINESCU, O. I 127.

CERȘÍT s. n. Acțiunea de a cerși, de a cere de pomană; cerșitorie. S-a tot dus, mîncînd ce căpăta cu cerșitul. RETEGANUL, P. III 27. Într-o zi îi zise fata să-i cumpere din tîrg pînză și mătase roșie și verde; baba, biet, din parale ce adunase din cerșit, îi cumpără. ISPIRESCU, L. 364. Să nu mai poți lucra, Și-n cerșit tu vei pleca. HODOȘ, P. P. 128.

CERȘITÓR, -OĂRE, cerșitori, -oare, s. m. și f. (În orînduirile bazate pe exploatare) Persoană foarte săracă (de multe ori infirmă), lipsită de orice mijloace de existență și care, pentru a-și procura cele necesare traiului, cere

de pomană. Harap-Alb descalecă și, spre mai mare mirarea lui, numai iaca îl întîmpină în pragul ușii cerșitoarea căreia îi dăduse el un ban de pomană. CREANGĂ, P. 213. Cînd, la urma tuturor, Tată-un biet de cerșitor În spinare cu desag Și în mînă c-un toiag. ALECSANDRI, P. P. 129.

— Variantă: cerșetór, -oăre s. m. și f.

CERȘITORÍ, cerșitoresc, vb. IV. In t r a n z. A cerși, a umbla cu cerșitul; a cere ca un cerșitor. Moșul Haralambie cerșitoria la acea biserică și în acea parte de loc de mai bine de 50 ani. ȘEZ. VI 169. ◇ T r a n z. Vă aduceți aminte de un sarac pre care îl întîlneați... pe uliți, prin piețe, pre la biserici, cerșitorind mila creștinilor. NEGRUZZI, S. I 252.

— Variantă: cerșetorí (NEGRUZZI, S. I 164) vb. IV.

CERȘITORÍE, cerșitorii, s. f. Acțiunea de a cerșitori și rezultatul ei; strîngere de pomeni ca mijloc de existență. (Atestat în forma cerșetorie) În loc să cîștigi un gologan, preferi... cerșetoria. SAHIA, N. 101.

— Variantă: cerșetorie s. f.

CERȘITORÍT s. n. (Rare) Cerșitorie.

— Variantă: cerșetorít s. n.

CERT, -Ă, cerți, -te, adj. De care nu te poți îndoi; sigur, neîndoios. Un fapt cert.

CERTĂ, cert, vb. I. 1. Refl. reciproc. A se lua la ceartă, a discuta cu glasul ridicat, cu aprindere (adesea cu vorbe grele și cu imputări aspre); a se sfădi, a se gîlcevi. Ieri ne-am certat! Și mi-e necaz că uit prea iute! COȘBUC, P. I 174. Ei mergînd alături se ceartă și se-ntreabă, Nu vād în fundul nopții o umbră de roșeață. EMINESCU, O. I 97. Cîinii osul ca s-apuce, corbiu stîrvul ca să-mpartă, Boierii ca să robească, unii cu alții se ceartă! HASDEU, R. V. 41. În loc de-a ne certa împreună, n-ar fi mai nimerit să ne-nțelegem ca doi oameni de treabă? ALECSANDRI, T. I 328. ◇ (Poetic) Flori și stele Se ceartau noaptea-ntre ele. ALECSANDRI, P. II 177. ◇ Expr. A se certa furec v. furecă.

2. Refl. reciproc. A rupe relațiile de prietenie, a se învrăjbi (cu cineva). Pentru-un ris al ei se ceartă, Și din joc se prînd feciorii La trînteli. COȘBUC, P. I 98.

3. T r a n z. A muștra, a dojeni (uneori cu vorbe grele, cu imputări aspre). V. ocări. Mama mă tot ceartă Și tata-i supărat, Și-n ochii mei se uită Toți oamenii din sat. COȘBUC, P. I 61. Și ca certat-apoi și-a pus Privirile-n pămînt. COȘBUC, P. I 281. Împăratul... o mai certa cîteodată, din care pricină împărăteasa nu era mulțumită cu starea ei. RETEGANUL, P. II 27. Ileana Simziana... prinse a certa pe neguțator că o înșelase. ISPIRESCU, L. 25. ◇ Absol. (Rare) Ceartă, mamă, cu gura, Numai nu mai blestema. BIBICESCU, P. P. 94.

4. T r a n z. (Învechit și arhaizant, de obicei urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A pedepsi. Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerși. EMINESCU, O. I 146. Te-am crescut d-atîta vreme, Și n-avuși de ce te teme; Nici cu vorba Te-am muștrat, Nici cu palma Te-am certat. TEODORESCU, P. P. 668. ◇ Fig. Cu săgeata-i otrăvită A sosit ca să mă certe Fiul cerului albastru S-al iluziei deșerte. EMINESCU, O. I 236. ◇ (Cu privire la o vină) Zicu-i și Tăpelus; că nu iartă Tîlhării, ci cu țapa le ceartă. BUDAI-DELEANU, T. 154.

CERTĂRE, certări, s. f. (Neobișnuit) Acțiunea de a (s) c e r t a; muștrare, dojenire; ceartă, sfadă, gîlceavă. În gașetul lui începeau să crească grija și certarea de sine. CALACTION, O. I 181. Aș suferi și cele mai mari certări și muștrări a oamenilor. DRĂGHICI, R. 80.

CERTÁT, -Ă, certați, -te, adj. Care a rupt relațiile (de prietenie) cu cineva; supărat, învrăjbit. Mă, vezi că

sinteți certați, mă! DUMITRIU, N. 239. ✧ Expr. A fi certat cu morală = a nu ține seamă de morală, de legi etc.; a călca morală, legile etc. A fi certat cu justiția = a avea de a face cu justiția, a fi dat în judecată și, de obicei, condamnat pentru nerespectarea legilor.

CERTĂREȚ, -EATĂ, certăreți, -e, adj. Căruia îi place cearta, care caută ceartă; gilcevițor; arțăgos. *Bunica era mărunță la trup, harnică, dar certăreață.* PAS, Z. I 26.

CERTIFICĂ, certific, vb. I. Tranz. A dovedi, a confirma, a întări (printr-un act, printr-o semnătură) autenticitatea, exactitatea, valabilitatea unui lucru. *Scoala certifică absolvirea cursurilor.*

CERTIFICĂȚ, certificate, s. n. Act oficial prin care se certifică ceva; (învechit) atestat. V. dovadă. *Certificat de absolvire.* ☐ *Am fost la doctor și-am scos certificat.* STANCU, D. 259. ✧ *Certificat de bună-purtare v. bun.*

CERTITUDINE, certitudini, s. f. Siguranță, încredere deplină. V. convingere. *Am certitudinea că el va veni la ea.* CAMIL PETRESCU, U. N. 214.

CERUI, ceruiesc, vb. IV. Tranz. A acoperi cu un strat de ceară; a unge, a freca, a lustrui cu ceară. *Ceruiesc parchetul.* ☐ *Curțile... cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și ceruite sclipeau în lună.* EMINESCU, N. 56.

CERUIRE, ceruiri, s. f. Acțiunea de a cerui; ceruit. *Ceruirea parchetului.*

CERUIȚ, ceruituri, s. n. Ceruire. *Ceruitul dușumelor.*

CERUMEN s. n. Un fel de clei care se formează în urechi; ceară.

CERUZĂ s. f. Carbonat de plumb, sub forma unei substanțe albe, otrăvitoare, care se preface ușor în pulbere; e folosit mai ales la prepararea vopselelor.

CERUZIT s. n. Carbonat natural de plumb care se prezintă în cristale albe (sau, cînd e impur, cenușii, galbene, brune sau negre) cu luciu diamantin.

— Variantă: ceruzită s. f.

CERUZITĂ s. f. v. ceruzit.

CERVICAL, -Ă, cervicali, -e, adj. (Anat.) Care ține de partea dindărăt a gîtului; de la ceafă. *Regiunea cervicală este compusă din șapte vertebre, numite vertebre cervicale.*

CERVÎȘ, cervișuri, s. n. (Învechit) Grăsime topită de vacă, păstrată în bășici și întrebuințată în bucătărie. *Se aprovizionează... cu oi, grîu, orz, ovăz, unt, miere, cerviș, seu etc.* GHICA, S. A. 29.

— Variante: cîrviș (DELAVRANCEA, S. 125), cîrviș (ISPIRESCU, L. 150) s. n.

CESĂLĂ vb. I v. țesăla.

CESCUȚ, cescuțuri, s. n. (Regional) Diminutiv al lui ceas (1); timp foarte scurt; clipă, moment. *Nu mai este decît un cescuț de vreme, și-l socotim ca veacuri.* SEVASTOS, N. 52. *Aruncă-te rufă-n cui, Că desară clacă nu-i!... Mama peste-un cescuț vine și te ia la botajune.* MARIAN, S. 96.

— Variantă: ceascuț (SBIERA, P. 190) s. n.

CESIONĂ, cesionez, vb. I. Tranz. A ceda un bun, un drept, a renunța la el de bunăvoie, în avantajul cuiva.

— Pronunțat: -si-o-.

CESIONĂR, -Ă, cesionari, -e, s. m. și f. (Jur.) Persoană căreia i se face o cesiune, căreia i se cedează un bun sau un drept.

— Pronunțat: -si-o-.

CĒSIU s. n. Metal alcalin monovalent care se găsește în cantități foarte mici alături de potasiu, cu care are proprietăți asemănătoare.

CESIUNE, cesiumi, s. f. Contract prin care creditorul transmite unei persoane, contra unui preț, drepturile pe care le are față de datornicul său. V. ceda re. ✧ Obiect, bun cesionat.

— Pronunțat: -si-u-.

CEȘTI, CEĂȘTĂ, cești, ceste, adj. dem. (Învechit și regional; arată că ființa sau lucrul desemnate de substantivul pe care îl determină se află (mai) aproape, în spațiu sau în timp, de subiectul vorbitor; în opoziție cu cel) Acest. *Cine-i în ceste corturi?* BIBICESCU, P. P. 244. *Pe cea noapte-ntunecoasă... Nemerirăm ceastă casă.* TEODORESCU, P. P. 17. *P-înaintea cestor curți, Cestor curți, cestor domni, Plimbă-mi-se, mi se plimbă Măicuța sintă Mărie.* TEODORESCU, P. P. 31. ✧ (Între substantivul articulat și adjectivul care-l determină; uneori cu valoare emfatică) *Dumnezeu cu sfîntul Petru... umblau prin lume, printre oamenii cești păcătoși.* RETEGANUL, P. V. 69. *Fă-ți un bine... și-mi leagă piciorul cest bolnav.* SBIERA, P. 57. *Au necinstit făr' de milă părul meu cest înălbit.* DACIA LIT. I 144. ✧ (Înaintea unui numeral cardinal) *Voi, cești nouă frați, Voi să-mi ascultați.* TEODORESCU, P. P. 51. ✧ (Cu valoare de pronume demonstrativ, înlocuiește substantivul exprimat în cele precedente, spre a evita repetarea lui) *Poziția Petrii e foarte poetică. Ea stă între doi ascuțiți munțișori. Cest mai înalt se numește Petricica, celalalt Cozla.* NEGRUZZI, S. I 196.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. cestui, cestei, gen.-dat. pl. cestor.

CĒSTA, CEĂȘTA, ceștia, ceste, pron. dem. (Învechit și regional) Acesta. *Au prins cu toții a juca... Ceștia din casă iarăși se sfărma de perit, la joc.* SBIERA, P. 10. ✧ *Cesta ee = acesta (pe) care. Nu-i destul că mi-ai scos astă-dimineață un ochi, mai vrei să-mi scoți și pe cesta ce, bietul, mai am?* RETEGANUL, P. I 23.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. cestuia, cesteia, gen.-dat. pl. cestora.

CĒȘTALALT, CEĂȘTALALTĂ, pron. dem. v. ceștălalt.

CĒȘTĂLALT, CEĂȘTĂLALTĂ, ceștălalti, cestelalte, pron. dem. (În opoziție cu celălalt) Acesta din doi (sau din două grupuri de indivizi sau de obiecte), din apropierea noastră; ăstălalt. (Atestat în forma cestalalt) *Maică, ține de cela capăt de țigla și eu oi ține de cestalalt.* SBIERA, P. 34. ✧ (Adjectival) *Moșneguțul au astupat polobocul și de cestalalt capăt.* SBIERA, P. 79.

— Variante: cĒștalalt, ceștălaltă pron. dem.

CEȘTIUNE s. f. v. cĒștiune.

CESULEȚ, cesulețe, s. n. Diminutiv al lui ceas. *Cesulețul ăsta îl am de multă vreme.*

CEȘCUTĂ, ceșcuțe, s. f. Diminutiv al lui ceas și c. *La cafeaua în ceșcuța cit un degetar, cucoana Georgeta făcea o mărturisire.* SADOVEANU, P. S. 188. ☐

CETA CĒU, cetacee, s. n. Mamifer de mărime considerabilă (putînd ajunge pînă la 30 m lungime), care are forma unui pește și trăiește în mare. ✧ (La pl.) Ordinul din care fac parte aceste animale. *Balena și delfinul fac parte din ordinul cetaceelor.*

CETAȘ, cetași, s. m. (Învechit) Membru al unei cete; soț, ortac. *Adecă toată ceata în de sine Întru o adunare deosăbită Din cetași săi, cercetînd bine, O persoană s-aleagă cinstită.* BUDAI-DELEANU, T. 338. *Cetași și vatași.* PĂSCULESCU, L. P. 10. ✧ Căpitan (de haiduci); conducător (al unui grup de lucrători, de dansatori etc.)

Căpitan Caracatuci, Cetaș mare de haiduci Se ducea, ducea, ducea, Nici capul nu-și întorcea. ALECSANDRI, P. P. 59.

CETĂTE, *cețăți*, s. f. (În trecut) Loc întărit printr-un sistem de fortificații; fortăreață; oraș întărit sau parte împrejmuită cu ziduri și întărituri a unui oraș; p. ext. oraș (mare). *Kremlinul, cetatea medievală a puterii absolute, e astăzi al poporului.* SADOVEANU, C. 45. *Socotința mea este că Mehmet-sultan e bine să rămâie dincolo de fluviu. Și mai bine decît atît este să nu poată intra în cețățile Moldovei.* SADOVEANU, F. J. 732. *Spune-acolo de o cetate Care « Neamțul » se numea.* COȘBUC, P. I 325. *Lună... Cîte țărniuri înflorite, ce palate și cețăți, Străbătute de-al tău farmec fie singură-și arăți!* EMINESCU, O. I 130. *Fig. Uniunea Sovietică, ale cărei forțe cresc zi de zi, este cea mai puternică cetate a păcii.* DOC. PART. 282. *Sub conducerea partidului, U.T.M. își îndeplinește înalta sarcină de a organiza asaltul tinerețului pentru cucerirea cețății științei.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 12, 1/2. *Cetate de scaun = capitală. Au mers cu toții la cetatea de scaun, unde erau pregătite sărbători mari în cinstea lor.* CARAGIALE, O. III 93. *Locuitorii unei cețăți, ai unui oraș. Întreaga cetate s-a ridicat împotriva dușmanului.*

CETĂRĂ vb. I v. *cetera*.

CETĂȚEAN, -Ă, *cețățeni*, -e, s. m. și f. I. Locuitor al unui stat, care se bucură de drepturi civile și politice. *Drepturile și îndatoririle cețățeanului.* □ *Cețățenilor Republicii Populare Romine le este asigurat dreptul la muncă.* CONST. R.P.R. 36. *Cețățeanul trebuie a da ascultare legii, căci legea arată voința poporului.* BĂLCESCU, O. I 353. *(Adjectival) Noi ce slăvim prin noi înșine viața biruitoare, Noi, femei cețățene.* BANUȘ, B. 100. (Neacordat) *Eu cer poeziei să glorifice viitorul, cer să cînte pe femeia cețățean.* GHEREA, ST. CR. I 305.

2. (La vocativ) Cuvînt cu care ne adresăm cuiva (al cărui nume nu-l cunoaștem, căruia nu vrem sau nu putem să i ne adresăm cu un termen familiar), adesea pentru a-l apostrofa. *Ascultă, cețățene, de ce calci pe iarbă?*

CETĂȚENESC, -EĂSCĂ, *cețățenești*, adj. De cețățean, al cețățenilor. *În țara noastră, milioane și milioane de oameni ai muncii au cucerit cele mai largi libertăți cețățenești și au dobîndit dreptul și puțința de a lua parte la gospodărirea treburilor obștești.* REZ. HOT. I 291. *Ciști-garea drepturilor cețățenești și viale s-a aflat mereu în centrul luptei femeilor pentru o civilă demnă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2686. *Ați fost lipsiți de toate... Și de drepturi cețățenești, și de drepturi comunale, și de drepturi municipale, și de drepturi civile.* ALECSANDRI, T. 260.

CETĂȚENIE s. f. Calitate, drept de cețățean. *A dobîndi cețățenia.* □ *Cețățenilor străini și persoanelor fără cețățenie, indiferent de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură, li se poate acorda la cerere cețățenia Republicii Populare Romine.* B. O. 1952, 38. *La o mică depărtare... unde era antică Sigibida, s-au găsit tablele de aramă... pe care se află mai multe nume de soldați, cărora li se acorda dreptul de cețățenie.* GHICA, S. 162.

CETĂȚUIE, *cețățui*, s. f. Diminutiv al lui *cetate*; fortăreață, fort; întăritură naturală (de obicei o ridicătură de pămînt). *Pe deasupra de prăpăstii sînt zidiri de cețățuie.* EMINESCU, O. I 75. *Voi observa că numirea acestei localități [Horodîște] dă însăși o foarte întemeiată bănuială cum că aci a fost o întăritură sau mai bine o cețățuie.* ODOBESCU, S. II 179. *Zări pe sprinceană dealului înălșindu-se trușază dinaintea lui cețățuia Neamțului.* NEGRUZZI, S. I 168. *La Războieni, pe hotar din susul satului Porceștii din dreapta Jiului, se află și acum o cețățuie.* BĂLCESCU, O. I 31. *(Poetic) Din cețățuia strălucirii Coboară razele de lună.* GOGA, P. 25.

CĒTENĂ s. f. v. *cețină*.

CETERĂ, *ceter*, vb. I. 1. Intrans. (Regional) A cînta din ceteră, p. ext. din alt instrument sau din gură. *Ceteră nu-mi trebuia, Ceteram cu gura mea.* POP.

2. Trans. (Mold., Transilv.) A plictisi, a sîci, a bate (pe cineva) la cap. (În forma *cețara*) *Ia tacă-vă gura de-acum, zise Flăminzilă. Destul e o măciucă la un car cu oale! Nu tot cețarați pe măria-sa, că om e dumnealui!* CREANGĂ, P. 258.

— Variantă: *cețără* vb. I.

CETERĂȘ, *ceterași*, s. m. (Transilv., Mold.) Persoană care cîntă din ceteră; lăutar, scripcar. *Lîngă ceteraș, singur un voinic cu privirea închisă.* CAMIL PETRESCU, U. N. 222. *Trei ceterași, cei mai buni din toată țigănia, se furizează printre bordeie și se așază sub streșina bordeiului unde locuia Lala.* AGÎRBIȚEANU, S. P. 65. *De aici pînă la Făgăraș, Nu-mi trebuie ceteraș; Ceteraș e gura mea și-mi pot zice cînd oi vrea.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 363.

CĒTERĂ, *ceteri*, s. f. (Transilv., Mold.) Vioară. *Lacrimile îi curgeau pe ceteră, cîntînd.* CAMILAR, T. 152. *Cîntecele tremurate începură din toate trei ceterile deodată.* AGÎRBIȚEANU, S. P. 65. *Lăutarii aduși în grabă își struneau ceterile, în vreme ce sufletul mulțimii prinse a fremăta.* DAN, U. 335. *Decît c-o ceteră rea, Mai bine cu gura mea. Cetera-i cu patru strune și mai rele și mai bune... Gura mea toate le spune; Cetera mai și greșește... Gura mea le potrivește!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 357.

CĒȚĒȚ, *cețeți*, s. m. (Rar) Cititor. *Moșnegi, cețeți ai cărșilor din strană, Din graiul tău culeg învățătură.* GOGA, P. 30.

CĒȚĪ vb. IV v. *citi*.

CĒȚIN s. m. v. *cețină*.

CĒȚINĂ, *cețini*, s. f. I. (Adesea cu înțeles colectiv) Ramură, creangă de brad; p. ext. brad. *Glusul tău cu-al lor se-avîntă, Se-mpletește printre cețini.* CASSIAN, H. 6. *Spun povești minuni destule Despre Pîntea Năzdrăvanul, Spaima-tunecatei cețini Ce-mpresoară Caraimanul.* IOSIF, V. 85. *Luceferi ce răsar Din umbră de cețini, Fiindu-mi prieteni, O să-mi zîmbească iar.* EMINESCU, O. I 218. *† Nume dat speciilor de arbori și tufe din clasa coniferelor.*

2. Compus: *cețină-de-negi* = mic arbust rășinos, totdeauna verde, cu tulpina foarte ramificată, cultivat adesea ca plantă ornamentală (*Juniperus Sabina*).

— Pl. și: *ceține*. — Variante: *cĒtenă* s. f., *cĒtin* (DAVILA, V. V. 115) s. m.

CĒȚINÎȘ, *ceținișuri*, s. n. I. Pădure tînără de brad sau de molid.

2. Desiș, frunziș. *Ceținișul întunecat al pădurii.*

CĒȚIOĂRĂ, *cețioare*, s. f. Diminutiv al lui *cĒtină*. *Cețioară, dragă Lor! Oltul mic, Mare-a venit, Și, de mare, Margini n-are.* TEODORCESCU, P. P. 61.

— Pronunțat: -ti-oa-.

CĒȚIRE s. f. v. *cețire*.

CĒȚIT s. n. v. *citit*.

CĒȚLĂU s. n. v. *ceățlău*.

CĒȚLUI, *cețluiesc*, vb. IV. Trans. I. A lega strîns, a lega fedeleș, a fereca. *Dar pe coasta muntelui, Armata poporului, Străjerii dreptăților, Umblă-n calea hoșilor. Și mi-i cețluiesc în fiare și-i așază sub zăvoare.* DEȘLIU, N. 28. *Îl cețluseră și-l scrijelaseră niște soji ai săi, lepădîndu-l sub o lajă, la han.* SADOVEANU, F. J. 411. *Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cețluiu acum zdravăn și-l puneau în cătuși.* CREANGĂ, A. 8. *Fig. Roibul lui... cețluit în pulpe vinjoase, de oje,*

zbura sălbatec. SANDU-ALDEA, U. P. 16. ◇ (Poetic) *Gîndurile-n muncă Bat și rup zăgazul păcii, și din matca lor s-aruncă, Toate lacome-nsetate d-a ieși din haos, clare, Ferecate-n celuita versurilor încețșare.* VLAHUȚĂ, P. 84.

2. A bate. *Toți treziți pun pe el mina, unu-l leagă, altu-l ține, Unu-l țasăla oleacă, celuindu-l coala bine.* EMINESCU, L. P. 127.

CETONĂ, *cetone*, s. f. Nume generic dat unor combinații organice care se obțin mai ales prin oxidarea alcoolilor secundari sau a hidrocarburilor, ori prin distilarea uscată a sărurilor de calciu ale acizilor; se întrebuințează în industrie ca coloranți și la fabricarea parfumurilor.

CETÓS, -OĂSĂ, *cețoși, -oase*, adj. Cu ceață, plin de ceață, întunecat de ceață. *S-a luminat a ploaie; lumină cețoasă; începe să cearnă mărunț.* CARAGIALE, O. I 334.

CÉUCĂ, *ceuce*, s. f. Stăncuță. *Deasupra Codrenilor... se află vestita Cetatea Neamțului, îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger, locuită vara de vitele fugărite de strechie și străjuită de ceucele și vindireii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într-însa.* CREANGĂ, A. 73. *Sus tună, jos răsună, Ceucele s-adună* (Lingurile). ȘEZ. VII 104. — Variante: *ciocă, ciocă* s. f.

CEVĂ pron. nehot. I. 1. Un lucru oarecare; oarece. *Am pomenit ceva despre «lelița» Anica.* SADOVEANU, N. F. 5. *Doctorul scoase un carnet din buzunar, făcîndu-se că înseamnă ceva.* BART, E. 388. *Simți un nu știu ce, coala la inimioară, pare că îl săgetase ceva.* ISPIRESCU, L. 35. *De-am fost răi, tu mi-i ierta, căci și răul citeodată prinde bine la ceva.* CREANGĂ, P. 275. ◇ Ex p r. A fi (sau a ajunge etc.) *ceva de speriat* = a avea sau a căpăta o înfățișare atît de neobișnuită (de obicei în rău), încît provoacă spaimă. *Cucoșul său era ceva de spăriet. Elefantul și se părea pucece pe lingă acest cucoș.* CREANGĂ, P. 68. *Ulițele erau ceva de speriat... Se auzea numai un vuiet înăbușit.* RUSSO, O. 50. *Așa ceva* = un astfel de lucru, un lucru ca acesta. *Își luă ziua-bună și plecă. Dar încotro s-apuce? căci nici nu mai auzise pînă atunci de așa ceva.* ISPIRESCU, L. 124. E *ceva de el (sau de capul lui)* = are unele calități. ◇ (După substantive precedate de articolul nehotărît sau de «vreun», «vreo»; ca determinant întăritor al substantivului precedent) *Prin locurile iestea e cam greu de călătorit singur; nu cumva să-ți iasă vro dihanie ceva înainte și să-ți scurteze căvările.* CREANGĂ, P. 199. *Domnilor, nu metahirisitiți în astă-seară un stosișor ceva?* ALECSANDRI, T. I 159.

2. Un lucru (cît de) mic, o cantitate, o parte (cît de) neînsemnată, (cît de) puțin. *Dimineața s-a sculat, a prînzit ceva.* SBIERA, P. 53. *Toderică îi pofti întii să guste ceva.* NEGRUZZI, S. I 85. *Cît se scoală, Cată-n oală, N-a rămas ceva d-aseară?* JARNÍK-BİRSEANU, D. 436.

3. (Prin intonația deosebită a frazei, capătă înțeles contrariu) *Lucru important, valoros, de seamă, mult.* *Eu mă tocmes pe trei ani o dată... Vreau să cumosc ceva, cînd voi ieși de la dumneata.* CREANGĂ, P. 151. *Nu înțelegem nimic, eu care mă țineam că știu ceva.* NEGRUZZI, S. I 6.

II. (Cu valoare de adj. nehot.) 1. (De obicei înaintea substantivului) *Oarecare, oarecît, citva.* *Ziceți să aducă vin și ceva gustare.* SADOVEANU, O. I 397. *De-acum înainte mai aveți și ceva treabă de făcut.* CREANGĂ, P. 262. *Leul și ursul au pornit prin pădure, Căuțiindu-și ceva leac pentru foame.* ȚICHINDEAL, F. 25. ◇ (În legătură cu substantive la plural) *Lapte, brînză, unt și ouă de-am putea sclîpui (=agonisi) să ducem la țîrg, ca să facem ceva parale.* CREANGĂ, P. 6. *Leafă avea, pămînt așijderea, mai ceva vîișoare.* CONTEMPORANUL, VI 97. *Pleacă către pădure, În mină cu o săcure, Ceva lemne să doboare.* PANN, P. V. I 89. ◇ (Precedat de «și» arată depășirea unei cifre rotunde) *De la Dimbovicioara la*

Cîmpulung, să tot fie treizeci și ceva de kilometri. CAMIL PETRESCU, U. N. 192.

2. (Familiar, uneori repetat, cu sensul indicat de intonație) *Foarte bun, foarte frumos.* ◇ Ex p r. *Mai ceva* = mai de seamă, mai frumos, mai bun (sau mai prost, mai urît, mai rău etc.). *Dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pășie și alți peșitori poate mai ceva decît aceștia.* CREANGĂ, P. 259.

III. (Cu valoare de adverb) *Întrucîtva, puțin, cît mai (sau cît de) puțin.* *Începură, de la o vreme, parcă a cunoaște ceva locul.* SBIERA, P. 68. *Aceasta era mai în vîrstă și ceva încrișată.* CREANGĂ, P. 7. *Din sus, Măsele nu-s; Și din jos, Dinții i-am scos; Numai ceva de-o mai trece, Sînt de patruzeci și zece [ani].* JARNÍK-BİRSEANU, D. 447. ◇ (Repetat) *Cît de cît, măcar, întrucîtva, (foarte) puțin.* *Nu știa sărmanul ce să facă și cum să-și îmbunătățească soarta măcar ceva-ceva.* SBIERA, P. 225. *Ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga.* GHICA, S. 518.

CEVĂȘI pron. nehot. (Învechit și regional) *Ceva. Nici punctul, nici exclamația nu ascund vreo idee, și cînd s-ar putea găsi cevași, limba o ascunde subțo mreață înclîcită.* RUSSO, O. 85.

CEVĂȘILEA pron. nehot. (Popular și familiar) *Ceva. Mai cîntă-mi și de tine cevașilea, că numai eu vorbesc.* PAS, L. II 31. *Viu și eu după tine numaidect, numai să vorbesc cevașilea cu țățica.* CARAGIALE, O. I 57.

CÉZAR, *cezari*, s. m. Titlu dat primilor împărați romani; p. e x t. împărat. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* EMINESCU, O. I 61. ◇ Fig. [Oltul] *adună în drumul lui, ca un cezar acvatic, tot ceea ce i se cuvine.* BOGZA, C. O. 106.

— Accentuat și: *cezăr.*

CEZARIÁN, -Ă, *cezarieni, -e*, adj. (Rare) *Privitor la cezarii romani, în felul cezariilor romani, care aparține epocii cezariilor romani.*

2. (Numai în ex p r.) *Operație (sau, rar, tăietură) cezariană* (și substantivat, f.) = intervenție chirurgicală în regiunea abdominală (de obicei spre a scoate copilul din pîntecele mamei, în cazuri de naștere dificilă). *A fost nevoie de tăietura cezariană ca să salveze copilul.* BART, E. 381.

— Pronunțat: *-ri-an.*

CEZURĂ, *cezuri*, s. f. *Pauză ritmică înăuntru unui vers, care împarte versul în părți de obicei egale.*

CFARTĂL s. n. v. *evartal.*

CFAS s. n. v. *evas.*

CHĂRTĂ s. f. v. *cartă.*

CHEAG, *cheaguri*, s. n. 1. Ferment extras din suc gastric al rumegătoarelor tinere, care are proprietatea de a închea caseina din lapte. V. m a i a. *Un bulgăraș de cheag cît un fir de cînepă.* ȘEZ. III 13. *Contra pîntecării se dă vitelor de băut cheag de miel.* ȘEZ. IV 123. ◇ Una dintre cele patru despărțituri ale stomacului rumegătoarelor, din care se extrage fermentul.

2. Masă gelatinoasă roșie în care se transformă șingele prin încheagare.

3. Fig. Fond inițial al unei averi mai mari. ◇ Ex p r. *A prinde cheag* = a începe să se îmbogățească, a se îmbogăți. *În două săptămîni, geme podul de grîu... prindem cheag.* CAMILAR, N. II 393. *A avea cheag* = a avea bani puși la o parte, a fi bogat. *Grîne cu spice închirite, Cu boabele mici, zbrăcite, Cu paiul uscat... Să n-aibă săracul cheag.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 5/5.

CHEB s. n. v. *ghebă.*

CHEBÁP, *chebapuri*, s. n. Friptură la frigare, pregătită cu mirodenii după obiceiurile bucătăriei turcești. V. frigăruie. *Nicola, spune-i ce este chebapul turcesc.* CAMIL PETRESCU, T. II 209. *Chebapuri de căprioară.* ODOBESCU, S. III 39.

CHEBĂ s. f. v. ghebă.

CHEĐRU s. m. v. cedru.

CHEF, *chefuri*, s. n. 1. (Adesea în legătură cu verbele « a face », « a trage », « a se încinge » etc.) Petrecere zgomotoasă cu mâncare, băutură și cîntec. *Acolo-i chef! Acolo-i trai, Acolo-i horă-n bătătură!* IOSIF, P. 69. *Și cu paharul plin în mîni, Precum e felul din bătrîni La orice chef între romîni, El a-nchinat.* COȘBUC, P. I 59. *Se puseră la masă și traseră un chef, de să se ducă pomina.* ISPIRESCU, L. 141. *Nici un chef nu se făcea Fără astă cobz-a mea.* ALECSANDRI, T. 80.

2. Stare de (ușoară) beție și bună dispoziție a omului care a băut. \diamond *Expr.* **A fi cu chef** = a fi cam amețit de băutură. *Pe la sfîrșitul mesei, iată și Vasile pe poartă. Era cu chef.* BUJOR, S. 91. *Cine-a bea, cu chef să fie!* SEVASTOS, C. 257.

3. Bună dispoziție, voie bună, veselie; toane bune. *Nu spune nici o vorbă din cele ce aflase de la primar, ca să nu sprice cheful petrecerii.* BUJOR, S. 122. *Cînd mă vedea intrînd pe ușă, îmi zicea cu chef: he-he! bine-ai venit, nepurcele!* CREANGĂ, A. 46. *De mult n-am ris așa cu chef.* ALECSANDRI, T. 568. *Ai noroc că m-ai găsit în chef bun! altmîntrele n-aș îngădui un lucru care poate da pildă rea.* NEGRUZZI, S. I 94. \diamond *Expr.* **A fi cu chef** = a fi bine dispus. *Cînd a ajuns acasă, era foarte vesel, încît nu știa baba lui ce l-a găsit, de-i așa cu chef.* CREANGĂ, P. 126. (**A fi**) fără chef = (a fi) prost dispus. *Nu voia, vezi, să-l vadă nici o clipă de ochi măcar fără chef.* ISPIRESCU, L. 103. *Radu se arătă fără chef, trudit, bolnav.* VLAHUȚĂ, O. A. 121.

4. Voie, poftă, dorință. *Pînă vine cheful bogatului, Iese suflatul săracului.* PANN, P. V. III 73. \diamond *Expr.* **A avea** (sau **a-i veni**) **chef** (de ceva) = a fi dispus, a avea poftă (să facă ceva). *Cine-i contra, să-l vedem, Ca să-l știe soții! De-aveți chef, tovarăși, bem.* COȘBUC, P. I 302. *Am un palat și eu, și-l duc în șpate Oriunde vreau și după cum am chef: E un palat cu totul de sîdef.* ANGHEL-IOSIF, C. M. I 10. *În loc să mă mingăie la supărare, fi vine chef de ris.* ALECSANDRI, T. 190. **A face cuiva pe chef** = a face cuiva pe plac, a împlini voia cuiva. *Lui Stan cheful să i-l fac, Să-mi fiu și mie pe plac.* TEODORESCU, P. P. 587. \blacklozenge *Dorință ciudată, curioasă, neașteptată; capriciu, toană. Am chef să te necăjesc.* \diamond *Expr.* **A-și face cheful** = a-și satisface capriciul.

5. (Învechit) Tabiet. *Își făcea cheful cu ciubuc și cafea, după obiceiul oriental.* GHICA, S. 349.

CHEFĂL, *chefali*, s. m. Pește de mare de culoare cenușie, bălînd în albastru pe spate și argintiu pe burtă, cu partea superioară a capului mare și turtită (*Mugil capito* și *Mugil cephalus*).

CHEFĂLUÍ, *chefăluiesc*, vb. IV. *Ref. l.* (Mold.) **A se ameți de băutură**, a se îmbăta. *De la o vreme se chefăluiește Ivan cum se cade, și unde nu începe a chiui...* CREANGĂ, P. 310. *Boierii s-o cam chefăluít.* ALECSANDRI, T. 554. *Vreau să ne întrecem la masă, măcar să știu că m-oi chefăluít.* NEGRUZZI, S. I 222.

CHEFERÍST, -Ă s. m. și f. v. ceferist.

CHEFÍR s. n. Lapte ușor acidulat, obținut prin fermentarea pe cale artificială a laptelui dulce cu ajutorul unui ferment.

CHEFLÍU, -ÍE, *cheflii*, adj. Căruia îi plac chefurile; p. ext. cu chef, amețit de băutură; vesel, bine dispus. *La scara vaporului îi ieși înainte un camarad*

chefliu. BART, E. 190. *Acest Bacus, fiind de firea lui chefliu, avea pe lingă dînsul tot prieteni de teapa lui.* ISPIRESCU, U. 103. *Iacă sosea Neculcea, Cam băut și cam chefliu, Cu cheful de zurbagiu.* TEODORESCU, P. P. 546.

CHEFNÍ, *chefnesc*, vb. IV. *Intranz.* (Rar, despre cîini) **A lătra** (manifestîndu-și bucuria, mai ales la vînătoare). *Din urmă îl goneau [pe bour] adulmecînd patru cîini, înșirați unul după altul și chefnînd cu glasuri diferite.* SADOVEANU, F. J. 374. *Lăsînd în urma lor toți cîinii mahalalei lătrînd și chefnînd a bucurie.* DELAVRANCEA, la TDRG.

CHEFNÍT, *chefnituri*, s. n. (Rar) Faptul de a **chefni**, lătrat (vesel). *Bătaia reîncepe; mereu se întefeste; Chefnitul e aproape; cît colo frunza sună, Ș-ací c-o detunare, tot zgomotu-ncetează.* La ODOBESCU, S. III 88.

CHEFTEĂ s. f. v. chiftea.

CHEFUÍ, *chefuiesc*, vb. IV. *Intranz.* **A face chef**, a petrece zgomotos cu băutură și cîntec. *Cei mai bătrîni chefuiau, iar fetele ajutau Floricăi să-și așeze zestrea în car.* BUJOR, S. 35. (*Zoe:*) **O să chefuiești cu poporul...** (*Cațavencu...*) — *Chefuiesc.* CARAGIALE, O. I 176. \diamond *Ref. l.* *Trei zile și trei nopți ținură petrecerile, și se chefură și se bucurară, de o ținură minte cît trăiră.* ISPIRESCU, L. 41. *Cum se chefuia, îi venea și chef de lucru.* CONTEMPORANUL, VII 142.

CHEFULEȚ, *chefulețe*, s. n. (Familiar) Diminutiv al lui **chef**; chefușor.

CHEFUȘÓR, *chefușoare*, s. n. (Familiar) **Chefuleț**. *Tot să bei să veselești, Chefușorul să-mplinești.* SEVASTOS, N. 296.

CHEHAÍÁ, *chehaiele*, s. f. (Învechit) 1. Slujbaș, vamal; șef de poștă. *Iordache Pruncu, chehaiaua, îmi adusesse podorojna și tată-mă iar pe drum.* GHICA, S. 246.

2. *Intendent al vizirului sau al unui pașă turc, însărcinat cu inspecția curții acestora. Acest guvernator general pornește pe Cara-Mustafa, chehaiaua sa, cu un corp de 10000 de turci... să ocupe Bucureștii.* GHICA, S. 109.

3. *Reprezentant al domnilor romîni pe lingă Poarta otomană.* V. **capuchehaie**.

CHEI, *cheiuri*, s. n. Tărm al unei ape amenajat pentru a preveni inundațiile și surpările; stradă de-a lungul unui astfel de tărîm (v. **splai**); loc amenajat într-un port pentru acostarea vapoarelor (v. **port**). *Venea... din Cotroceni pe lingă cheiul gîrlei.* PAS, Z. IV 107. [*Pietrele*] *care au fost tirite pînă la marginea Oltului stau îngrămădite pe malul lui... ca mulțimea unor emigranți pe cheiuri, înainte de plecarea vaporului.* BOGZA, C. O. 210. *Mușat rămăsese tot visătorul... de pe cheiul Galaților.* GALACTION, O. I 131. *Nici o vieșuitoare nu mai mîșca pe cheiurile înfierbîntate.* BART, E. 19.

— Variantă: **cheu** (BART, E. 317) s. n.

CHEÍE, *chei*, s. f. 1. Obiect de metal anume făcut pentru a încuia și a descuia o broască sau un lacăt. *În fund, din gaura unei chei izvora o așă de lumină.* SADOVEANU, O. I 434. *Aruncau cu uncrop pe la țîșnile ușii și în borta cheii.* CREANGĂ, P. 250. *Bate, doamne, pe lelea De ce ș-a pierdut cheia, C-a rămas lada-ncuiată.* JARNÍK-BÍRSEANU, D. 424. \diamond *Expr.* **A ține** (ceva sau pe cineva) sub cheie = a ține încuiat. **Cheia** și **locuítul** = totul; **alfa** și **omega**, începutul și sfîrșitul.

2. *Fig.* Cale de urmat. *Cheia creării bazei economice a socialismului este industrializarea socialistă.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 6, 94. \diamond *Expr.* **Întreprindere-cheie** = întreprindere de importanță deosebită în economia națională. **Poziție-cheie** = poziție strategică, industrială, economică etc. de importanță deosebită.

3. Procedeu prin care se poate explica, înțelege sau dezlega ceva; explicație, dezlegare. *Tovarășe care... zimbști... dînd faptelor tilcuri și tilcului chei... voi toți tovarășii mei, Să ne-nfrățim voinicete puterile.* DEȘLIU, G. 34. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile care-l înconjurau.* EMINESCU, N. 83. ♠ Roman (sau povestire etc.) cu cheie = roman (sau povestire etc.) care înfățișează personaje și fapte adevărate, dar camuflate cu ajutorul ficțiunii. ♠ Sistem convențional de cifrare și descifrare a corespondenței secrete. *Statutele, scrise în cifre cu cheie, erau păstrate la mine.* GHICA, S. 689.

4. Unealtă de metal cu care se strîng sau se desfac suruburile și piulițele. ♠ *Cheie franceză (sau universală)* = unealtă de metal reglabilă printr-un dispozitiv cilindric cu ghivent, astfel ca între fălcile ei să poată fi prins surubul sau piulița pe care trebuie să le răsucească. ♠ Mic instrument de metal cu care se întoarce resortul ceasului sau diferite alte mecanisme (jucării, metronoame etc.). ♠ Mic instrument de metal sau de lemn cu care se întind coardele unor instrumente muzicale.

5. Semn convențional pus la începutul portativului, pentru a fixa numele notelor și gradul de înălțime al sunetelor reprezentate prin acele note. *Cele mai cunoscute chei sînt cheia sol și cheia fa.*

6. (De obicei la pl.) Vale strîmtă între doi pereți înalți de stîncă. *Cheile Bicazului. Cheile Turzii.*

7. (Termen de construcție, în expr.) *Cheie de boltă* sau (rar) *cheia bolților* = piatra din mijlocul unei bolți, care susține toate celelalte pietre; fig. element pe care se bazează înțelegerea sau dezlegarea unei probleme. *A apărut oare în plastica noastră ca temă esențială omul — omul nou? Acesta este miezul problemei, aci stă cheia de boltă a înțelegerii problemei și deci și a felului în care ea trebuie rezolvată de artiștii noștri plastici.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 184, 6/1. *Numeroase ciubuce sau nervure... formau în jurul cheii bolților niște largi rozete în formă de stele.* ODOBESCU, S. I 443.

CHEIȚĂ, *cheițe*, s. f. 1. Diminutiv al lui *cheie* (1). *Cheița geamantanului.*

2. (Popular) *Cusătură în zig-zag, uneori colorată, cu care se încheie marginile la o cămașă țărănească.* ♠ Mică întăritură la capătul unei spintecături (făcută într-o stofă) sau la o butonieră, pentru a împiedica destrămarea materialului. ♠ *Cheatoare subțire, făcută din ață care servește, în loc de butonieră, pentru a încheia nasturele sau copca unei haine, a unei rochii etc.*

CHEL, **CHEALĂ**, *chei, chele*, adj. (Despre oameni) Care are chelie, căruia i-a căzut (tot) părul de pe cap; (despre cap) fără păr; pleșuv. *Le speriau [pe fete] că, dacă nu se lasă cu cozile strînse pînă le usturau ochii, rămîn chele.* PAS, Z. I 219. *Își scoate pălăria și-și șterge binisor cu batista capul chel, lustruit ca fildeșul, apoi se descheie la vestă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 242. *Ginerele împăratului cel chel spuse nevestii ce făcu.* ISPIRESCU, L. 171. *Să-i cază cosița, Să rămîie cheală.* TEODORESCU, P. P. 369. ♠ (Substantivat) *Ce-i lipsește chelului? Tichie de măr-găritar v. tichie.* ♠ Fig. (Rar, despre munți) Care nu are vegetație; pleșuv. *Înainte lor se ridica un munte chel; nici un arbore; pe jos iarba era păscută.* VLAHUȚĂ, O. A. III 49.

CHELĂR, *chelari*, s. m. (Învechit) Persoană care administrează proviziile alimentare, avînd în păstrarea sa cheile cămării, ale pivniței etc. într-o gospodărie boierească. V. econom. *Pot să pricep mai bine cît fură într-un an avatul și chelarul?* NEGRUZZI, S. II 177. *Voi, chelari de butii, Vin să-mi priticociți, Vin din nouă buți, Prin oale, Prin cane.* TEODORESCU, P. P. 58.

CHELĂLĂI, *chelălăi*, vb. IV. Intrans. (Despre cîini sau, rar, despre alte animale) A scoate urlate plî-

gătoare, ascuțite și dese. V. *scheuna*. *Dar iată că lighioanele încep să chelălăie.* GALACTION, O. I 49. *Aturit de huiduituri, de amenințările puștilor și de loviturile tinichelii, nenorocitul animal fugea făcînd niște salturi nebunesti și chelălăind într-un chip infernal.* CARAGIALE O. II 77. *Dolfa rău chelălăia.* TEODORESCU, P. P. 515. ♠ Fig. (Rar, despre oameni) *Copiii tremură, se feresc, încep să chelălăie.* STANCU, D. 156.

— Variante: *schelălăi* (LESNEA, I. 127, ALECSANDRI, P. III 206, ȘEZ. VII 66), *schilăi* (RETEGANUL, P. IV 46), *schiolălăi* (HOGAȘ, M. N. 187), vb. IV.

CHELĂLĂLĂLĂ, *chelălăieli*, s. f. Lătrătură jalnică, plîngătoare. [Cățelul] *venea lîngă zăvod, îl măsura cu un ochi ambiguu și apoi, ca din senin... printr-o năvală în coastă, îl prăbușea ca într-o prăpastie de spaimă și de chelălălăli.* GALACTION, O. I 303.

— Variantă: *schelălăilălă* (C. PETRESCU, Î. II 226) s. f.

CHELĂLĂIT¹ s. n. Faptul de a chelălăi; chelălăitură, chelălăială. *Pare că se și aude... chelălăitul lor [al cîinilor], de bucurie sau de durere.* ODOBESCU, S. III 134.

— Variantă: *schelălăit* (C. PETRESCU, C. V. 148) s. n.

CHELĂLĂIT², -Ă, *chelălăiți, -te*, adj. (Despre lătratul cîinilor) Plîngător. *Lătrătura lor chelălăită... răsună cu o ciudată monotonie la urechile vîntătorului.* ODOBESCU, S. III 41. ♠ Fig. (Despre vorbire) *Cunoscînd milă în ochii femeii... [mutul] repezi cîteva sunete chelălăite și neînțelese.* SADOVEANU, P. M. 259.

CHELĂLĂITURĂ, *chelălăituri*, s. f. Chelălăială. *S-auzea pe cîmp chelălăitura unui cîine.* ♠ Fig. Exclamație nearticulată, rostită pe ton plîngător; tînguire, vaiet. *Unde-i? se zvîrcoli Omu cu o chelălăitura ca a mutului.* SADOVEANU, P. M. 271. *Nu trebuie dat crezămînt chelălăiturilor acestor canalii.* CARAGIALE, O. II 105.

— Pronunțat: -lă-i-.

CHELĂREĂSĂ, *chelărese*, s. f. (Învechit) Soția chelarului; femeie care îndeplinea funcția de chelar. *Peste pivnițele și peste cămările boierului era chelăreasă Safta.* GALACTION, O. I 68. *Chelăreasă Banilor, Stăpînă Ave-ritor.* TEODORESCU, P. P. 82.

CHELĂRIȚĂ, *chelărițe*, s. f. (Învechit) Chelăreasă.

CHELBE s. f. (Mold.) Boală contagioasă care atacă pielea capului, provocînd căderea părului. *Oamenii se ung pe cap cu gaiță (gaz, petrolu) ca să le treacă chelbea.* ȘEZ. III 174.

CHELBOȘ, -OĂSĂ, *chelboși, -oase*, adj. (Mold.) Care are chelbe; p. ext. chel. *Om chelbos.* ♠ (Substantivat) *Chelbosului tichie de măr-găritar nu-i trebuie.* NEGRUZZI, S. I 249.

CHELBOȘI, *chelboșesc*, vb. IV. Intrans. (Mold.) A deveni chelbos, a cheli. ♠ Expr. *Doar n-am chelboșit!* = doar n-am innebunit! *Un galbin pe cinci chile [de orz]?... doar n-am chelboșit!* ALECSANDRI, T. 1541.

CHELEMÉT, *chelemeturi*, s. n. (Învechit, mai ales în expr.) A face chelemet cu cineva = a lega prietenie, a intra în relații cu cineva. *Ca vecini, se cunoșteau de pe nume, chelemet nu făceau unii cu alții.* CONTEMPORANUL, VII 482. *Eu văd că nu e treabă să fac chelemet cu dînsa.* GORJAN, H. IV 173.

CHELEȘ, *cheleși*, adj. m. (Învechit) Chel. *A mai rămas un prăpădit de argat de la grădinărie, cheleși și dosădit, de n-are seamăn pe lume.* ISPIRESCU, L. 153. ♠ (Substantivat) *Bre, cheleș, ce faci tu aici?* GORJAN, H. IV 26.

CHELFĂNEALĂ, *chelfăneli*, s. f. (Familiar) Bătaie zdravănă; ocară, muștrare aspră. *Își primea zilnic porția ei de chelfăneală.* STANCU, D. 494. *Plutonieri și comisari mîncară chelfăneală.* PAS, Z. III 149. *Știi c-am mai mîncat*

eu o dată de la unul ca acesta o chelfăneală. CREANGĂ, P. 298.

CHELFĂNI, *chelfănesc*, vb. IV. Tranz. (Familiar) A bate zdravăn; a mostra cu asprime, a ocări. *Pușinii prizonieri care se declaraseră de partea lui au fost chelfăniți de ceilalți.* PAS, Z. III 234.

CHELĂ, *chelesc*, vb. IV. Intrans. A rămâne fără păr, a deveni chel. *A chelit încă de tânăr.*

CHELĂIE, *cheliu*, s. f. 1. Căderea părului de pe cap; boală care pricinuieste această cădere. *Rețetă contra cheliu.*

2. Porțiune a capului lipsită de păr. *Steriu își șterse cu o mișcare circulară sudoarea de pe chelia rotundă.* C. PETRESCU, C. V. 25. *Directorul general sări în picioare, cu fața și chelia parcă i-ar fi turnat o călimară cu cerneală roșie în creștetul capului.* REBREANU, R. I 217. *Se gătește în fața unei oglinzi, își piaptână barbetele și chelia.* CARAGIALE, O. I 196.

CHELĂM s. n. v. chilim.

CHELĂNĂ s. f. v. chilnă.

CHELĂNĂR s. m. v. chelner.

CHELĂNĂRIȚĂ s. f. v. chelneriță.

CHELĂNER, *chelneri*, s. m. (Pe cale de a ieși din uz) Salariat care servește pe consumatori într-un restaurant sau într-o cafenea; ospătar. *Oamenii abia se deslușeau prin fumul de țigară, șipau la chelneri.* CAMILAR, N. II 141. *Chelnerii alergau printre mese cu pași rășchirați.* C. PETRESCU, S. 149. *Chem. degrabă chelnerul, plătește iute și plec.* CARAGIALE, O. II 139.

— Variantă: chelănăr s. m.

CHELĂNERIȚĂ, *chelnerișe*, s. f. (Pe cale de a ieși din uz) Femeie care servește pe consumatori într-un restaurant sau într-o cafenea.

— Accentuat și: chelneriță. — Variantă: chelănăriță s. f.

CHELONIÂN, *chelonieni*, s. m. (La pl.) Subclasă de reptile al căror corp, mai mult sau mai puțin rotunjit, este închis într-o carapace osoasă; (la sg.) reptilă făcând parte din această subclasă. *Broasca țestoasă este un chelonian.*

— Pronunțat: -ni-an.

CHELTUI, *cheltuiesc*, vb. IV. Tranz. 1. A întrebuința bani pentru a cumpăra sau a plăti ceva; (cu sens peiorativ) a risipi, a irosi. *Și-a cheltuit o bună parte din salariu.* □ *Cine trece, se oprește... Bea vin, punge-și cheltuieste.* ALECSANDRI, P. P. 347.

2. Fig. (Cu privire la energie, putere, timp etc.) A întrebuința, a consuma, a folosi. *Pentru a stabili normele alimentare, trebuie să știm câtă energie cheltuieste organismul în 24 de ore.* □ *Stătuse noaptea pînă tîrziu ca să-și scoată timpul cheltuit cu garda.* V. ROM. noiembrie 1953, 131. *În anii 1902-1904 muncitorii au cheltuit multă energie în lupta pentru cucerirea comitetelor corporațiilor.* IST. R.P.R. 456. □ Refl. pas. *Expansiunea forțelor psihice, neputîndu-se cheltui în afară, se va concentra înăuntru.* GHEREA, ST. CR. II 298. □ Refl. (Franțuzism, despre oameni) A-și consuma, a-și risipi forțele intelectuale sau fizice. *Uite Spallazini cum se cheltuieste și se agită.* CAMIL PETRESCU, T. II 191.

CHELTUIALĂ, *cheltuieli*, s. f. 1. Faptul de a cheltui; consum, întrebuințare de bani; (concretizat) bani cheltuiți, sumă de bani întrebuințată pentru a cumpăra sau pentru a plăti ceva. *Am avut cheltuieli mari luna aceasta.* □ *Consiliul de conducere poate face cheltuieli numai în cadrul prevederilor bugetare.* STAT. GOSP. AGR. 29. *Banii toți care dumneața ai fost atîta de bun de*

a-mi da i-am dat pentru cheltuiala tipăririi istoriei. KOGĂLNICEANU, S. 103. □ Expr. Cu (sau pe) cheltuiala cuiva = cu mijloacele bănești oferite de cineva. *Ne-a așezat bunicul în gazdă, cu toată cheltuiala lui, la una Irinuca.* CREANGĂ, A. 25. *Guvernul a ordinară să se imprime operele lui [Pușkin] cu cheltuiala statului.* NEGRUZZI, S. I 336. *Bani de cheltuială = bani destinați cheltuielilor curente. Tată... dă-mi acum bani de cheltuială și haine de premeneală, că plec.* POPESCU, B. II 12. *Te rog să-mi dai bani de cheltuială.* CREANGĂ, P. 185. (Familiar) A da cuiva (bani) de cheltuială = a chelfăni, a bate. *Ei, las' că ți-oi da eu fie de cheltuială, măi crestatule și pîntenatule!* CREANGĂ, P. 65. *A se pune pe (sau a intra în) cheltuială = a cheltui mai mult ca de obicei. A băga (pe cineva) în (sau la) cheltuială = a face (pe cineva) să cheltuiască bani mulți.*

2. (În contabilitate, la pl.) Rubrică unde se trec sumele cheltuite.

3. (Numai în expr.) *Cheltuieli de judecată* = sumă de bani pe care este obligată s-o plătească, pe baza unei hotărîri judecătorești, partea care a pierdut un proces.

4. Fig. Irosire, risipă. *Se vedeau perechi învîrtindu-se tot timpul în loc, cu o cheltuială de grații și cu o expresie de mulțumire ce te făcea să zîmbești.* VLAHUȚĂ, O. A. III 5.

CHELTUIRE s. f. Acțiunea de a cheltui; (rar) folosire, întrebuințare de bani; (mai des fig.) consumare de timp, de energie, de putere etc.

CHELTUITOR, -OĂRE, *cheltuitori*, -oare, adj. Care cheltuieste mult, care dă bani cu ușurință pe lucruri de prisos; fără chibzuință, căruia îi place să cheltuiască; risipitor, mîna-spartă. *Om cheltuitor.* □ (Substantivat) *Nu fii zgîrcit, căci banii stringătorului intră în mîna cheltuitorului.* NEGRUZZI, S. I 248.

— Pronunțat: -tu-i-.

CHEMĂ, *chem*, vb. I. I. Tranz. 1. A spune cuiva să se apropie, a invita pe cineva (adesea rostindu-i numele sau întrebuințînd o interjecție, un gest etc.) să vină aproape (sau într-un loc anumit). *Frate-meu o cheamă pe mama.* STANCU, D. 313. *Duduca Leona... a chemat cu dragoste prefăcută pe Colțun.* SADOVEANU, N. F. 35. *Într-o zi, capra cheamă izii de pe-afară și le zice...* CREANGĂ, P. 19. *Mă chemi, drăguță? Iată-mă-s.* ALECSANDRI, T. 263. *Și strigă seara pe lună: Hai, mîndră, la apă bună! Și mă cheamă dimineața: Hai, mîndră, de-ți spală fața!* JARNIK-BİRSEANU, D. 49. □ Fig. *Sînt suflet blestemat. Întîmplările mă cheamă unde miroase a sînge și a praf de pușcă.* SADOVEANU, O. I 422. □ (Complinit prin «pe nume») *Pleacă gura la ureche-i, blind pe nume el o cheamă.* EMINESCU, O. I 84. *Atunci Ileana Simziana... le chemă pe nume.* ISPIRESCU, L. 28. □ Refl. reciproc. (Poetic) *Paseri mărunte, stropite cu felurite colori, se chemau de pe vîrfuri de nuiele mîldioase.* SADOVEANU, O. III 355. □ Intrans. □ *Păsărică cu pieptul cărămiziu chemă de cîteva ori pe o ramură, cu vîers subțire — apoi se mistuie în desîșul de alun.* SADOVEANU, O. IV 486.

2. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «la») A pofti să participe la o acțiune, la un eveniment etc.; a solicita, a apela la..., a ruga. *Ipate se trezește într-o zi cu socru-său, că vine și-l cheamă la nunta unui frate al femeii sale.* CREANGĂ, P. 169. *Tatăl meu... chemă pe nașu-meu Păcală, mă încredințăm lui și apoi muri.* NEGRUZZI, S. I 247. □ A striga. *Curînd aveți să mă plîngeți; în van aveți să mă chemați; de unde m-oi duce, nu mă mai întorc.* SADOVEANU, N. F. 7. □ A îndemna, a mobiliza la o acțiune comună. *În cîntea zilei de 1 Mai colectivul nostru de muncă a chemat la întrecere celelalte colective.* □ *Partidul cheamă pe muncitori, tehnicieni și ingineri să se preocupe necontenit de ridicarea pro-*

ductivității muncii și de reducerea prețului de cost. GHEORGHIU-DEJ, I. DEM. 20. *Vă chem să luptăm. Vă chem să alipiți glasul de-al meu. Vă chem să măriți puterea de-a salt a forțelor păcii.* BANUȘ, B. 110. ♣ (Poetic) A evoca. *Prindeau toți a vorbi de trecutul prăpădit în negura de sînge, chemau umbrele vitejilor, și în pacea luncilor, în rumeneala flăcărilor, se încheagau și luau zbor legendele străbunilor.* SADOVEANU, O. I 129.

8. A ordona, a impune cuiva să se prezinte într-un anumit loc, în fața unei autorități (pentru a îndeplini o obligație). ♠ Expr. A chema în judecată = a cita în justiție. A chema la ordine = a cere să se respecte disciplina și liniștea. A chema sub arme (sau sub drapel) = a) a încorpora (un contingent); b) a mobiliza armata.

4. Fig. A scoate, a aduce. *Adori Frumosul? ... Nu-l căta prin nori: Învață tu de-l cheamă la lumină.* TOMA, C. V. 174.

II. 1. Tranz. unipers. A se numi, a avea numele... O cheamă Agripina pe nevastă-mea. STANCU, D. 257. *Să știi că mă cheamă Făt-Frumos.* CREANGĂ, P. 88. *De-acum înainte să știi că te cheamă Harap-Alb, aista îți numele.* CREANGĂ, P. 207. *Cum te cheamă, măi copile? — Ca pe tatăl meu, Călin.* EMINESCU, O. I 84. *Mincună... Nu mă cheamă nici Pîrlea, nici Lăcustă... mă cheamă Pepelea.* ALECSANDRI, T. 397. ♠ Refl. pas. *Ce fel de vorbă-i asta, tată... la d-ta urșii se cheamă găini?* CREANGĂ, P. 188. *La noi, ea se cheamă... cum se va fi chemînd? ... Știu desigur că în județele de munte ale Moldovei... poartă numele de ierunci.* ODOBESCU, S. III 33. ♠ Refl. *Însă eu am bani și minte, Căci mă chemă jupîn Arvinte.* ALECSANDRI, T. 317. *Eu mă chem acum Leonte Dianeu, sau Leonachi Dianeu.* BUDAI-DELEANU, T. 66.

2. Refl. impers. (Familiar) A însemna, a se zice, a se scoti, a se înțelege, a considera. *Ca să nu secheme că a murit la pușcăria lor, călăii l-au trimis [pe I. C. Frimu] la spital.* PAS, Z. IV 115. *Ho, mă! ce vă este frize Zaharia, sărind ca un vultur între dîșii. Casă de oameni de treabă, se cheamă asta?* CREANGĂ, A. 113. ♠ Expr. Se cheamă că... = e vorba că..., vrea să zică, doar. *Apoi să-mi dați tohoarcă, opinci și căciulă, că de-acu se cheamă că vine iarna.* SADOVEANU, B. 24.

CHEMĂRE, chemări, s. f. Acțiunea de a chema și rezultatul ei.

1. Exprimare (prin rostirea sau strigarea numelui, printr-o interjecție, prin gesturi, printr-o scrisoare etc.) a dorinței ca cineva să vină aproape sau să se prezinte undeva; invitație. *Din adîncuri veni plîngerea singuratică și duioasă a buhei, ca o chemare omenească.* SADOVEANU, O. I 305. *Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei? Din neguri reci plutind te vei desface?* EMINESCU, O. I 120. *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea.* EMINESCU, O. I 170. ♠ (Determinat prin «la întrecere») *Chemările la întrecere sînt un puternic stimulent în muncă.* ♠ Proclamație. *Chemările de 1 Mai ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.*

2. Ordin, dispoziție, convocare, invitație cu caracter oficial (adesea scrisă) de a se prezenta în fața unei autorități, pentru a îndeplini o obligație. V. citație. *Chemare sub drapel. Chemare în judecată.* = *Știri de plăieși urcîndu-se la chemarea unui buciom.* ALECSANDRI, la TDRG.

8. Fig. Înclinație, vocație. *În acești oameni am simțit... căldura chemării dascălești.* GALACIION, O. I 11. ♠ Misiune, menire, însărcinare. *Ei și-au plinit chemarea lor și i-am văzut murind ușor.* COȘBUC, P. I 151. *Învățătorul îmi pare a fi un tînăr de ispravă, care-și pricepe chemarea.* VLAHUȚĂ, la TDRG.

4. «Strigăt, țipăt, urlet. *Fiara scoase deodată o chemare sfîșietoare și dureroasă, un glas de durere fără nume.* SADOVEANU, P. S. 42.

CHEMĂT, -Ă, chemați, -te, adj. Care posedă însușirile, mijloacele, priceperea necesară pentru ceva; destinat, menit. ♠ (Substantivat) *Toți chemații și nechemății.*

CHEMĂTOR, -OĂRE, chemători, -oare, adj. (Literar) Care cheamă; fig. îmbietor, ademenitor. *Străzile se desfac ca niște brațe uriașe, pline de surprize, chemătoare și vii.* SAHIA, U.R.S.S. 61. *Aude-n depărtare Glas de clopot chemător.* ALECSANDRI, P. II 33. ♠ (Popular, substantivat) Persoană care invită pe cunoscuți la nuntă; vornicel, drușcă. *Ia ieși pin-afară, C-afară te cheamă Doi-trei chemători, Junii colindători.* TEODORESCU, P. P. 18.

CHEMERICĂ s. f. (Învechit) Tesătură de bumbac, vopsită și lustruită. *Pleoapa de brad uscat [a coșciugului] îmbrăcată în chemerică verde.* DELAVRANCEA, S. 153. *Chemerică roșie ce îmbrăca sicriul.* VLAHUȚĂ, O. A. III 141.

CHENĂR, chenare, s. n. I. Margine (de culoare sau desen deosebit) pe care o au unele lucruri; bordură. *Pereții au chenare mari de lemn sculptate care încadrează picturi din secolele venețiene.* CAMIL PETRESCU, T. II 173. *Frumoase farfurii! cu chenar dublu, unul conabiu, lat pe muche, și altul pembe, îngust pe buză.* CARAGIALE, O. I 151. *Luă cu dînsa... o basma cu chenar pe margine.* ISPIRESCU, L. 194. ♠ Fig. *Bărbuța tunsă mult spre obraji și potrivită pe buza de jos cu briciul dă feții sale palide un chenar hotărît.* V. ROM. noiembrie 1953, 85. *Soarele, la zori, șerpuieste nunții Triestului cu chenare de rubin.* DELAVRANCEA, S. 70. ♠ Bordură simplă sau cu înflorituri în jurul unei pagini; linie groasă care înconjură anumite articole sau anunțuri în ziar.

2. Rînd, șir de sculpturi care încadrează ferestrele sau ușile unei clădiri. V. ciubuc.

3. (Rar) Ramă, cadru, pervaz (la uși sau la ferestre). *O ușă lăturălnică se deschise și chenarul ei se umplu cu înfășșarea neagră... a unui călugăr înalt.* HOGAȘ, DR. 243.

— Pl. și: *chenaruri* (HOGAȘ, DR. II 185).

CHENĂRUI, chenăruiesc, vb. IV. Tranz. (Rar) A împrejmuji cu chenar. *Suflecără mincile chenăruite în stacojiu.* DELAVRANCEA, S. 46.

— Variantă: *chinarui* (DELAVRANCEA, S. 121) vb. IV.

CHEZINĂL, -Ă, chezinăli, -e, adj. (Cu privire la plata unei sume de bani) Care se face o dată la 15 zile. ♠ (Adverbial) *Plata salariilor se face chezinăl.*

CHEZINĂ, chezine, s. f. Salariu convenit unei persoane plătite cu luna pentru munca depusă timp de 15 zile. *Nici pînă acum nu ne-a venit chezina.* DUNĂREANU, CH. 92.

CHEOTOĂRE, cheotari, s. f. (Și în forma *cheutoare*) 1. Mic semicerc de apă, de șiret, de stofă etc. cu care se încheie nasturii de la o haină. *Și deznoda cheotore blănilor, gîștînd.* C. PFTRESCU, S. 125. *Mă simții apucată de mîni, de brațe, de umere, de cheotoare surtucului.* HOGAȘ, M. N. 29. *Dintr-o sută de fîtoare, Mă-a făcut o cheotoare.* MARIAN, S. 139.

2. Tăietura din partea stîngă (sau dreaptă) a reverului hainei; butonieră. *Gătît cu cravată roșie, cu flori la cheotoare... Robea intră în bufet.* DUNĂREANU, CH. 154.

3. (Regional) Loc unde se împreună birnele la colțurile caselor; coama sau culmea casei în locul unde se împreună cu căpriorii. *În curte cine-a-nțat? Poate-niște pețitori, Și se țin la cheotari?* MARIAN, S. 109.

— Pronunțat: *che-o-*. — Variante: *chetoăre, chioătoare* (ODOBESCU, S. II 297), *chiotăre* (SLAVICI, S. II 280, BĂLCESCU, O. II 258) s. f.

CHEPENG, chepenguri, s. n. (Popular) 1. Ușă de pivniță așezată orizontal, la nivelul podelei; p. ext. intrare, deschizătură la un beci care se închide cu o

astfel de ușă. *Cerul tremură ca-n vis Pe chepengul larg deschis.* BANUȘ, B. 27. *Iese din beci... închide chepengul la loc.* CARAGIALE, O. I 267. + Capac așezat orizontal sau inclinat la intrarea în magazia unui vapor sau a unui șlep. *Prin deschizătura pătrată... cădea în jos, în șlep, o cutie de lumină cu patru fețe, înconjurată de umbră...* *Sus vibra cerul albastru în chepengul pătrat.* DUMITRIU, B. F. 153.

2. (Rar) Oblon la o fereastră, la un galantar sau la o ușă de prăvălie, care se poate ridica și lăsa vertical. \diamond Loc. adv. În chepeng = putându-se ridica și lăsa vertical. *Ferestrele catului de sus... întărite cu vergele de fier și cu obloane ce se trăgeau în chepeng.* ODOBESCU, S. I 127.

CHĒRA s. f. art. (Grecism învechit) Cucoană, doamnă. *Eram... în contact mai des cu chera Sofița.* GHICA, S. 297. *Chera Nastasia* [titlul unei piese]. ALECSANDRI, T. I 381.

CHERCHELĪ, *cherchelesc*, vb. IV. R e f l. (Familiar) A se ameți de băutură, a se afuma.

— Variantă: *chirehili* (DUNĂREANU, CH. 65, CONTEMPORANUL, V_{II} 148) vb. IV.

CHERCHELĪT, -Ă, *chercheliți*, -te, adj. (Familiar) Ușor amețit de băutură; afumat. *Au avut nenorocul să se prezinte lui Nicolai Filipescu chercheliți, iar acesta i-a dat afară și a deschis ferestrele să iasă duhoarea de alcool.* PAS, Z. II 220.

— Variantă: *chirehilit*, -ă (DUNĂREANU, CH. 72) adj.

CHERCĪ, *cherci*, s. m. Nume dat în comerț scrumbiei sărate și conservate. *Salată de cherci.*

CHERĒM s. n. (În expr.) (A fi) la cheremul cuiva = (a fi) la discreția, la dispoziția, la bunul plac al cuiva. *Aproape toți făceau... muncă de slugi și de trepăduși la cheremul stăpînilor.* PAS, Z. I 256. *Bine că i-am prins portretu la mîna... de-acum îi la cheremul meu.* ALECSANDRI, T. I 202. (Învechit) A avea pe cineva la cheremul său (sau lui) = a avea pe cineva la mîna, a dispune de cineva. *Boierii, în a căror mîna se afla aparatul de stat, storceau tot mai mult vloga țărănimii, lăsate cu totul la cheremul lor, pretinzînd tot mai multe zile de clacă.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 98. *Hiotoglu te avea la cheremul lui, după cum zic turcii, căci avea la îndămină un arsenal întreg.* GHICA, S. 350. (Rar, învechit) A nu-i veni cuiva la cherem = a nu-i veni la socoteală, a nu-i conveni. *Să rup zăpălea?... Nu-mi vine la socoteală!... Să-i dau pe Mândica?... Nu-mi vine la cherem!* ALECSANDRI, T. I 328.

CHERESTEĂ, (2) *cherestele*, s. f. I. (Cu sens colectiv) Lemn de construcție; lemnăria întrebuițată într-o construcție. *Sania lui Lița, mare, greoaie, cu cheresteaua petecită într-o mie de locuri, rupea încet zăpada de pe marginea drumului.* GALAN, Z. R. 258. *Vrea să-și tirgiască lîna ori cherestea de la munte.* ODOBESCU, S. I 375.

2. F i g. (Familiar) Constituție solidă; structură osoasă, osată. *Putea... să dea ascultare tovarășilor de la conducere, intrînd în sanatoriu, pentru a-și drege, cum spunea, cheresteaua.* PAS, Z. II 79. *E un om cu o cherestea uriașă; un cap ca de taur, părul negru des, barba și mustățile aspre și împîslite.* CARAGIALE, O. I 287.

CHERESTEGĒRIĒ, *cherestegerii*, s. f. (Rar) Depozit mare de cherestea; comerț cu cherestea.

— Variante: *cherestigirîe* (CARAGIALE, O. I 65), *cherestegîe* (IBRĂILEANU, S. 41) s. f.

CHERESTEGĒIE s. f. v. *cherestegerie*.

CHERESTEGĪU, *cherestegii*, s. m. (Rar) Negustor de cherestea; cel care lucrează cheresteaua. *Diferențele cari*

există... între cheresteagiu, dulgher, timplă, strungar și ebenist. GHICA, S. 235.?

— Variantă: *chiristigiu* (D. ZAMFIRESCU, R. 6) s. m.

CHERESTIGIRĒIE s. f. v. *cherestegerie*.

CHERHANĂ, *cherhanale*, s. f. Construcție (făcută pe marginea apelor) în care se găsesc instalații speciale pentru prepararea, conservarea și transportarea peștelui; întreprindere mică pentru prepararea, conservarea și transportarea peștelui. *Un pescar de la noi din Ceatal umbă din cherhana în cherhana și ridică oamenii.* DAVI-DOGLU, O. 72. *Covabia ancorase în fața cherhanalelor și căta mîndră în apa limpede a Dunării.* DUNĂREANU, N. 99.

CHERSĪN, *chersine*, s. n. (Regional) Albie nu prea mare, dar adîncă, întrebuițată (de obicei) pentru plămăditul piinii. *A intrat în foisor logofeteasa Maria, îmbujorată la obraz și purtînd un chersin de plăcinte poale-n brîu, chiar atunci scoase din cuptor.* SADOVEANU, N. P. 55. *Turna zăr pentru ciini într-un fel de chersin larg și unsuros.* HOGAȘ, M. N. 190. [Iedul] *cel mijlociu juști! iute sub un chersin.* CREANGĂ, P. 23.

CHERVĂN, *chervane*, s. n. (Învechit) 1. Car mare pentru transportul mărfurilor și al persoanelor. V. b r a ș o v e a n c ă. *Trebuie să fi avut hazul lor călătoriiile acelea cu chervanul.* M. I. CARAGIALE, C. 75. *Azi trebuie să cadă de la Galați chervanele cu băcălii.* HOGAȘ, DR. 258. *Chervane vechi, căruțe cu bucate* Se duc spre munți și curg mereu din zare. IOSIF, V. 69. *În urmă-le venea un chervan mare mocănesc, plin pînă în coviltir de sipe-turi.* ODOBESCU, S. I 95.

2. Șir lung de trăsuri sau de care; caravană. [A pornit] *pîn Brașov, spre părțile apusului către Lipsca, în chervan, cum umblau negustorii p-atunci.* CARAGIALE, O. III 38. *Chervanul se ținea lanț; sute de trăsuri mergeau lîn pe șleau, una după alta.* GHICA, S. 323.

CHES interj. (Învechit) Exclamație care se rostea ca un ordin sau ca un semnal pentru tăierea capului unui oșindit sau al unui prizonier. *Cînd olteanul zicea ches!, capul și zbura.* GHICA, S. 117. \diamond Expr. A face ches = a tăia (capete). *O mulțime de căpășini tăiete... Pricepi deodată, cum îl vezi, că le-au făcut ches pe toate, în vremea răzmeriței.* ALECSANDRI, T. 1242.

CHESĂT s. n. (Învechit) Lipsă de vînzare, lipsă de bani, criză comercială. *Și mai ales că bîntuia p-atunci mare chesat asupra țergului, i s-a scurtat omului creditul de tot.* CARAGIALE, O. III 39.

CHESĂGĪ, *chesăgesc*, vb. IV. T r a n z. (Popular) A tăia (pe cineva) în bucăți, a căsăpi, a măcelări. *Vai, săracii arnăuții, Cum îi chesăgește turcii!* TEODORESCU, P. P. 483.

CHESEĂ s. f. v. *chisea*.

CHESŌN, *chesoane*, s. n. I. Vehicul pentru transportul muniției, format din două părți legate între ele printr-un ochi de împerechere, pe fiecare parte fiind montată cîte o ladă de tablă închisă, prevăzută în interior cu compartimente. *Caii... trăgeau în liniște chesoanele cu obuze.* CAMILAR, N. I 430. *Chesoanele și tunurile porneau huruind năbușit.* SADOVEANU, O. VI 19. *Ce facem cu cele trei sute de chesoane cu muniții?* CAMIL PĂRESCU, T. II 459.

2. Fiecare dintre despărțiturile cu pereți metalici care se fac la o navă, cu scopul de a evita pătrunderea apei în întreg vasul în caz de avariere.

3. Construcție de forma unei cutii, care se introduce, sub apă și în care, după secarea interiorului, se fac lucrări de fundație (pentru stîlpii unui pod etc.).

CHESONIÉR, *chesonieri*, s. m. Muncitor care lucrează la un cheson (3).

— Pronunțat: *-ni-er*.

CHÉSTIE s. f. v. *chestiune*.

CHESTIONĂ, *chestionez*, vb. I. T r a n z. A pune întrebări cuiva (mai ales unui elev, la școală) pentru a-l face să spună ceea ce știe în legătură cu o anumită problemă. *După ce au citit un volum, în momentul când îl predau, [copiii] sînt chestionați.* SAHIA, U.R.S.S. 129.

— Pronunțat: *-ti-o-*.

CHESTIONĂR, *chestionare*, s. n. Listă de întrebări, alcătuită după o normă fixată în prealabil, cu scopul de a obține (prin răspunsurile primite) informații asupra unei persoane sau a unor lucruri. *Chestionar lingvistic.* — Aștept răspunsul d-tale la chestionarul propus. GARAGIALE, O. VII 272.

— Pronunțat: *-ti-o-*.

CHESTIUNE, *chestiuni*, s. f. (Și în forma *chestie*) 1. Problemă de importanță teoretică sau practică, care face obiectul unor preocupări, unor cercetări, unor discuții. *Desconsiderarea chestiunilor mărunte împiedică întocmirea metodică a unui plan just de muncă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 35. *Înțelege, măi tovarășe, că asta nu-i numai chestiunea lui Anton... E chestiunea noastră a tuturor și într-o zi va trebui să răspundem că l-am lăsat să se zbată singur.* DAVIDOGLU, M. 54. *Nu se mai poate spune nimica nou în această chestie.* IONESCU-RION, C. 30. *Să aprofundăm puțin chestia și să vedem cum stau lucrurile.* GHEREA, ST. CR. II 22. *Din toate chestiile cite s-au discutat de la glorioasele evenimente din 11 iunie încoace, cea mai grea, cea mai delicată și totodată aceea care a iscat mai multe patimi în țară este, fără îndoială, chestia de a face pe țaran proprietar.* BĂLCESCU, O. I 233. *Chestie (sau chestiune) de încredere = împrejurare în care cel care acționează se bucură de deplină încredere.* *Expr. Lucrul, problema sau persoana în (sau din) chestiune (sau chestie) = lucrul, problema sau persoana despre care este vorba.* *Întrebare (pusă de examinatorii elevilor). La examenul de geografie s-au dat două chestiuni.*

2. (Familiar) Întimplare, lucru de orice fel. *Așteaptă pușintel, Iliuță... să spun și tătuică chestia.* SADOVEANU, N. F. 39.

— Pronunțat: *-ti-u-*. — Variante: *chéstie*, (învechit) *evéstie* (RUSSO, S. 114.), (învechit) *cestiune* (MACEDONSKI, O. III 82, CARAGIALE, O. VII 512, GHICA, A. 650) s. f.

CHÉSTOR, *chestori*, s. m. Șeful unui chesturi polițienesci.

CHESTURĂ, *chesturi*, s. f. Organ polițienesc în regimul burghezo-moșieresc, imediat superior unui comisar și funcționând numai în orașele mari. *Localul în care era instalat acest serviciu.*

CHÉTĂ, *chete*, s. f. Acțiunea de a aduna de la public sume de bani destinate unui anumit scop.

CHEUTOĂRE s. f. v. *cheotoare*.

CHEZĂȘ, -Ă, *chezași*, -e, s. m. și f. 1. (Învechit, mai ales în legătură cu verbele « a fi », « a sta », « a se pune » etc.) Persoană care garantează cu averea sa pentru o datorie făcută de altul; p. ext. persoană care își ia răspunderea pentru purtările cuiva, care garantează pentru moralitatea cuiva. *Sînt chezaș pentru dumnealui.* NEGRUZZI, S. III 124. *Fig. Și gonesc prin vînt sta-fete... Dînd ecou De sporul nou, Chezaș liniștii de mîine.* TOMA, C. V. 403. *Satul stă în fundul unei văi scobite de apa Șușița... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă chezaș pentru ele.* RUSSO, O. 155. *Ca martur de cre-*

dință, chezaș de neuitare, Păstrează suvenirul aceluia de-părtat. ALEXANDRESCU, M. 74.

2. (Rar, numai la m.) Bucată de lemn pe care se așază un obiect pentru a evita contactul lui direct cu pămîntul; căpății. *Bușile stau bine înțepenite pe chezașii lor.* ODOBESCU, S. I 84.

CHEZĂȘIE, *chezașii*, s. f. (Învechit, astăzi numai fig.) Faptul de a garanta (material sau moral) pentru altul (v. *garanție*); (concretizat) obiect pe care îl păstrează creditorul pînă cînd i se achită datoria (v. *amanet*, *zalog*). *Nu vei putea să te mai întorci acasă decît pe bună chezașie.* SLAVICI, O. I 153. *Popa îi făcu totodată și hîrtia de chezașie, pe care trebuia să o dea comisarului înainte de a pleca.* SLAVICI, O. I 157. *Fig. (Mai ales în expr.) A pune chezașie. A lua pe chezașie.* *Fig. Existența Uniunii Sovietice, forța sa crescîndă și mersul său invincibil spre comunism constituie chezașia succesului în lupta popoarelor pentru pace și libertate.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 440. *Chezașia succesului întregii munci de agitație politică este conducerea ei efectivă, metodică, planificată, de către organizațiile de partid.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2637. *Chezașia că eforturile poporului nostru muncitor vor fi încununuate de succes este Partidul Muncitoresc Român.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 224, 1/2. *Dragă codrule, te las... Chezașie mi-a rămas înima la tine.* IOSIF, V. 74.

CHEZĂȘUI, *chezașuiesc*, vb. IV. T r a n z. (Învechit, astăzi numai fig.) A garanta (material sau moral) pentru cineva; a constitui o garanție pentru îndeplinirea unui lucru, a lua asupra-și răspunderea pentru efectuarea lui. *E o creștere morală și intelectuală care să chezașuiească onesta și sincera aplicare și observare a acelor legi.* ODOBESCU, S. III 325.

CHEZĂȘUIRE, *chezașuiri*, s. f. Acțiunea de a chezașui și rezultatul ei; garantare, asigurare (a unui drept). *Datoria lui Mihai ar fi fost de a da romînilor libertate din iobăgie și proprietate de pămînt spre chezașuirea acelei libertăți.* BĂLCESCU, O. II 263.

CHIABŪR¹, *chiaburi*, s. m. Țaran bogat care aparține burgheziei satelor, posedă mai mult pămînt decît poate lucra singur și dispune de importante mijloace de producție; el folosește muncă salariată, exploatănd pe țărani muncitori și constituie unul dintre elementele cele mai reacționare și mai potrivnice regimului democrat-popular. *Datorită măsurilor luate de guvern [între 1945 și 1947] din inițiativa partidului nostru, chiaburii au fost siliți să dea înapoi țărănilor pămînturile pe care le-au smuls.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 274. *În regimul de democrație populară, puterea politică fiind în mîinile clasei muncitoare, aliată cu țărăniimea muncitoare, posibilitățile chiaburilor de a exploata și jefui țărăniimea săracă și mijlocașă sînt îngrădite.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 287.

CHIABŪR², -Ă, *chiaburi*, -e, adj. Care are însușirile unui chiabur; care dispune de avere, înstărit, bogat. *El era exploatat de Vorona, un pescar chiabur, care toc-mise oameni cu arvună pentru vinătoarea de foc.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 2/4. *Pe fata asta... o dăduseră pîrînții ei după un flăcău cam tomatic... om chiabur.* SADOVEANU, O. V 5. *El cunoștea de mult pe un cioban chiabur.* ISPIRESCU, L. 207. *La reprezentăția de deschidere, grădina era plină de lume — tot negustori chiaburi cu nevestele, cu fete mari, cu copii.* CARAGIALE, N. S. 91.

CHIABURĂN, -Ă, *chiaburani*, -e, s. m. și f. (De-preciațiv) Chiabur. *Cît a trebuit să ne-nglodăm în datorii la chiaburani?* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 60, 6/4.

CHIABURĂȘ, *chiaburași*, s. m. Diminutiv cu sens ironic al lui *chiabur*. *Prinde-v-aș și judeca-v-aș; chiaburași mei*. DUMITRIU, V. L. 60.

CHIABURĂȘC, **-EĂSCĂ**, *chiaburești*, adj. De *chiabur*, al *chiaburilor*, caracteristic *chiaburilor*. *Sărăcimea satelor — adică muncitorii agricoli proletari și semiproletari — trebuie să fie permanent mobilizată și antrenată în lupta împotriva exploatarei chiaburești*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 300. [Călătoreau] *cite un om, doi... umblînd pe furis de la un sălaș chiaburesc la altul*. DUMITRIU, V. L. 55.

CHIABURÎ, *chiaburesc*, vb. IV. R e f l. (Rar) A deveni *chiabur*. *Tudorel se-mbogătea, Tudorel se chiaburea*. TEODORESCU, P. P. 670.

CHIABURÎME s. f. Totalitatea *chiaburilor*, constituind, după desființarea moșierimii ca clasă, cea mai însemnată clasă exploatare de la sate. *Lupta împotriva chiaburimii face parte integrantă din sarcinile consolidării și întăririi pozițiilor democrației populare care, ca o formă a dictaturii proletariatului, are drept una din funcții pe aceea de a limita și apoi lichida exploatarea omului de către om la orașe și sate*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 299. *O dată cu aplicarea reformei agrare [din 1945], și chiar în cursul aplicării ei, s-au manifestat puternic interesele de clasă deosebite și opuse ale chiaburimii, de o parte, și ale țărănimii sărace și mijlocie, de altă parte*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 274. ♠ *Ingrădire (sau izolare) a chiaburimii v. ingradire*.

CHIABUROĂICĂ, *chiaburoaice*, s. f. Nevastă, de *chiabur*; femeie înstărită, bogată.

CHIABURŌI, *chiaburoi*, s. m. Augmentativ cu sens depreciativ al lui *chiabur*. *Asta-i hora pentru noi, Haideți măi, talaz! Fiarbă fierea-n chiaburoi, Crape de necaz*. FRUNZĂ, S. 13.

CHIAOTOĂRE s. f. v. *cheotoare*.

CHIAR¹ adv. I. (Întărește sensul cuvîntului sau al ideii care urmează) Tocmai, întocmai, exact. *Fata se calcă și Harap-Alb se pune de strajă chiar la ușa ei*. CREANGĂ, P. 257. *Și privind umită-n lături, Vede-un tînăr chiar alături*. EMINESCU, O. I 103. *Mergi în valea cu sulcină, Că-i găsi o coșă plină, Scoasă chiar cu mina mea; Descălecă și o bea*. ALECSANDRI, P. P. 5. *Nașionile... produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea*. BĂLĂCESCU, O. II 10. ♠ (Uneori așezat între prepoziție și substantiv) *Multe-s, frate, și mai multe Corturi mari, corturi mărunt! Iar în chiar mijlocul lor Naltă-se-un cort de covor*. ALECSANDRI, P. P. 77. ♠ (Așezat în urma cuvîntului pe care îl întărește) *Astă-noapte chiar, frate-meu mi-a adus răspuns că pe stăpina costișei a furat-o un zmeu*. ISPIRESCU, L. 23. ♠ (Întărit prin «așa») *Poate să fie și așa, moș Nichifor*. — *Ba chiar așa-i, jupînesc dragă, cum îți spun eu*. CREANGĂ, P. 119. ♠ *Exp r.* *Ba că chiar v. ba. ♠* (În comparații, urmat de «ca», «cum» sau «decît») *Bahlui! locaș de broaște! Rîu tainic, fără maluri, Ce dormi chinat ca un pașă pe patul tău de glod*. ALECSANDRI, P. A. 72. *Un șoiman de armăsar Care zboară... Și incungiuură pămîntul Mai ușor chiar decît vîntul!* ALECSANDRI, P. II 177. *Am picat în negru loc, Chiar cum pică lemnul-n foc, Fără urmă de noroc!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 179. ♠ (Arată că ceea ce se întîmplă este neașteptat sau de necrezut) *Toată lumea era grăbită, unii chiar fugeau, ca și cînd i-ar fi alungat cineva din urmă*. REBREANU, R. I 16. *Moș Nichifor era și geambaș de cai și, cînd îi venea la socoteală, făcea schimb, ori vindea cite o iapă chiar în mijlocul drumului*. CREANGĂ, P. 106. *A ei joc părea un zbor Chiar de flutur sprinteior*. ALECSANDRI, P. II 180. ♠ (Înainte a unui substantiv sau pronume) *Însuși, singur. Chiar dumneata te vei duce la*

judecată. DUMITRIU, V. L. 60. *Un dușman de lup — și-ai poi știți care? — chiar cămătrul caprei... trăgea cu urechea la păretele din dosul casei*. CREANGĂ, P. 21. *Copilul cu bobocii era chiar copilul lui*. EMINESCU, O. I 84. *Dar ce sint acele stele? Sint chiar lacrimile mele, Ce din ochii-mi au zburat Și pe cer s-au așinat*. ALECSANDRI, P. A. 85.

2. Pînă și, încă și. *Chiar prin somn, chiar prin vis, țși urmărea gîndul hotărît*. C. PETRESCU, A. 352. *Ne făgăduim chiar a ne jerfi dacă aceasta va putea să-ți aline oarecum mîhnirile*. ISPIRESCU, L. 12. *Voioși ca șoimul cel ușor Ce zboară de pe munte, Aveam chiar pene la picior, Și-aveam și pene-n frunte*. ALECSANDRI, P. A. 204. ♠ (Întărit prin «și») *Jură-mi-te pe ascuțitul paloșului tău că mi-i da sculara și supunere întru toate, chiar și-n foc de țși-aș zice să te arunci*. CREANGĂ, P. 206. *Însă tot ai știut, chiar și în materie de vînătorie, să urmezi pămîntezile lui povețe*. ODOBESCU, S. III 11. *Și de dragul dumitale Știe chiar și sfîntul soare*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 15. ♠ (Precedat de «ba») *Ba încă, ce e mai mult. Ba chiar se făcuse buclucaș, hărătos și de tot hapșin, cînd sta cite două-trei zile pe lingă casă*. CREANGĂ, P. 111. ♠ (Precedat de «nici») *Nici măcar. Pentru mîndra care-mi place Nici părănșii n-au ce-mi face, Nici judele satului, Nici chiar domni șfatului*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 11. ♠ (Urmă de o propoziție concesivă introdusă prin «dacă» sau «de») *Și dacă. În casa unui prieten eu am să mă așez chiar dacă nu mă poștește nimeni*. SADOVEANU, B. 96. *Mîndră, eu te voi iubi, Chiar de tot de m-ai orbi*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 384.

3. (În legătură cu noțiuni temporale) Încă (de pe vremea aceea). *Nu cumva să se întîmple ca vreunui cititor... să-i vină raul gînd de a lepăda cartea ta din mînă, mai înainte chiar de a fi intrat în materia ei*. ODOBESCU, S. III 11. *Ist copil chiar din pruncie Maica sa mi l-a dat mie*. ALECSANDRI, P. P. 12.

4. În realitate, de fapt, adevărat, într-adevăr. *Nu că zic eu, dar chiar vine, iacă-tă-lă-i!* CREANGĂ, P. 121. [Pe scut] *se zărea O lupoaică argintie, Ce părea a fi chiar vie*. ALECSANDRI, P. II 10. *Și Chira cum se ruga, Turcii chiar se-nduioșa Ș-un pic o mai aștepta*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 495.

CHIAR², **-Ă**, *chiar*, **-e**, adj. (Frecvent în textele vechi, reluat uneori de scriitorii mai noi, în scopuri stilistice) Clar, limpede, lămurit. *Nu vedeți ce-nșelepciune e-n făptura voastră chiară?* EMINESCU, O. I 48. *Țigamul, care n-auzisă Niceodată răsulare chiară Ca aceasta, stete cu gura închisă*. BUDAI-DELEANU, Ț. 180. ♠ (Astăzi în e x p r.) *Din chiar senin = pe neașteptate, fără nici un motiv. Din chiar senin mi-a crescut mie un corn*. RETEGANUL, P. II 79. ♠ (Adverbial) *Ce pagubă că nu-mi spusă... mai chiar și mai curat*. BUDAI-DELEANU, Ț. 330.

CHIĂSM, *chiasme*, s. n. Figură de stil care constă în așezarea a două perechi de cuvinte în ordine încrucișată.

— Pronunțat: *chi-asm*.

CHIAU interj. (De obicei repetat) Onomatopee care imită urletul ciinilor (mai ales al celor de vînătoare). *Doi copii tineri au dat glas: chiau-chiau! și-un cerb cu douăsprezece cleniciuri a ieșit în luncă*. SADOVEANU, D. P. 82.

CHIBÎȚ, *chibiți*, s. m. Cel care asistă la jocul de cărți al altora, privind fără să joace el însuși. *Își număra, ca un mamiac ce este, cele cîteva sute de lei pe care are să le dea acuși-acuși... pentru ca să se vâiete apoi... la toți chibiții din spate*. C. PETRESCU, S. 108. *Un chibiț Ce-ți stă-n coastă la un joc de bacara*. TOPÎRCEANU, M. 11.

CHIBRÎȚ, *chibrături*, s. n. Bețișor de lemn avînd la un capăt o măciulie de pastă inflamabilă, care se aprinde

printr-o frecare ușoară și servește pentru a transmite focul. Freacă un chibrit și aprinde opaițul cu lumina tremurată. C. PETRESCU, S. 56. Scoase o pungă de tutun, își făcu o țigară groasă și începu să caute prin casă o cutie de chibrituri. BART, E. 345. Se apropie cu sfială de mine și, fără să mă aștept, aprinse un chibrit, de era cit pe ce să-mi pîrlească mustețile. HOGAȘ, M. N. 237. Dă-i o pîrleală bună cu niște chibrituri de ieste, care ard mocnit. CREANGĂ, A. 111.

— Pl. și: chibrite.

CHIBRITELNIȚĂ, chibritelnițe, s. f. 1. Suport de porțelan, de metal etc., în care se fixează cutia de chibrituri și pe care se freacă chibriturile pentru a le aprinde. Dan luă chibritelnița din mijlocul mesei și-o dete ceva mai la o parte. VLAHUȚĂ, O. A. III 118.

2. (Neobișnuit) Brichetă¹. Aprinsei, în loc de lampă, fițiul cu benzină al unei mici chibritelnițe de buzunar. HOGAȘ, M. N. 86.

CHIBZ, chibzuri, s. n. (Învechit, numai în expr.) A sta (sau a intra) în (sau la) chibz (sau chibzuri) = a sta pe gânduri, a se gândi, a reflecta, a șovăi. Te văz că stai încă la chibzuri, neștiind ce cale să apuci în lume. ISPIRESCU, U. 22. Intră la chibzuri, cum ar face să prinză pe acești hoți cutezători. ISPIRESCU, L. 372. Măicuța și-o spus bine Că nu mă dă după tine, Pînă nu vei număra Paiele de p-un hotar Și tot finul dintr-un car... Ba și-atunci în chibz va sta: Dă-mă după tin', ori ba? JARNIK-BÎRSEANU, D. 277.

CHIBZUI, chibzuiesc, vb. IV. Tranz. 1. A judeca cumpănind toate eventualitățile, a socoti, a se gândi, a reflecta, a medita. A chibzuit că tu ești mai cumințe decît băiatul lui. PAS, Z. I 165. Arendașul chibzui că la despărțire trebuie să știi cu cine ai călătorit. REBREANU, R. I 14. ✧ Absol. Unii s-au învoit, alții au mai chibzuit, cum i-a mințat mintea și simțirea pe fiecare! REBREANU, R. II 12. Le-au fâgăduit că va chibzui... va lua măsurii... dar nu le-au zis nimic hotărâtor. ALECSANDRI, T. 1429. ✧ Intrans. (Urmat de determinări introduce prin prep. «la» sau «asupra») Chibzuieste la cele ce și-am spus. A luat o hotărâre fără să chibzuiască asupra urmărilor ei. ✧ Refl. (Rar) A se gândi la..., a se îngriji de..., a avea grijă. El, care era deprins a gândi la fiică-sa, acum cu atît mai mult trebuia să se chibzuiască de soarta ei. SLAVICI, N. II 25.

2. A pune ceva la cale, a planui. Și tot șuvoiul a mințat Balaurul, cu care chibzuiem să mă bat. BENIUC, V. 20. Orice fac, ce chibzuiesc, El desface și preschimbă. DAVILA, V. V. 69. Aceștia chibzuiiau cu ce moarte să-l omoare. ISPIRESCU, L. 142. Așa am chibzuit treaba cu bărbatu-meu. ALECSANDRI, T. I 176. ✧ Refl. A se sfătui unul cu altul, a lua împreună o hotărâre. Amindoi se chibzuiră ca să facă o primire frumoasă, ca unui părinte bun ce le era. ISPIRESCU, L. 277. Boierii țării... să chibzuiră a trâmte o deputațiune. ODOBESCU, S. I 265. Așa se mai chibzuiră și se găsiră Alți vînători, Mai cunoscători, Și ziseră că-i urmă de căprioară. TEODORESCU, P. P. 174.

3. (Regional) A-și da cu socoteala, a-și închipui, a presupune, a bănui. (Atestat în forma chipzui) De acolo știau merge acasă și pe nimerite, că oamenii începuseră a aprinde luminile și chipzuiiau ei unde trage casa lor. RETEGANUL, P. I 44.

CHIBZUIALĂ s. f. Faptul de a chibzui; judecată cumpănită. Spune tu, că ești om cu chibzuială. REBREANU, R. I 191. Punea, în această îndeletnicire, atîta măsură și chibzuială. HOGAȘ, M. N. 117. ✧ Expr. A sta la chibzuială = a sta pe gânduri, a șovăi, a se codi. Să nu stai la chibzuială nici o cirtă. ISPIRESCU, M. V. 6. A fi do bună chibzuială = a fi cumpănit, a avea o

dreaptă judecată. Se și cuvine însă unui om din oameni, ca dînsul, să fie de bună chibzuială. SLAVICI, N. I 79.

CHIBZUIȚĂ s. f. Examinare atentă a împrejurărilor, judecată cumpănită; chibzuială. După o scurtă dar temeinică chibzuiță, ne hotărîm... să așteptăm cu răbdare. HOGAȘ, M. N. 160. Începu să se poarte cu Iana cu multă băgare de seamă și să-și măsoare vorbele și faptele cu șart și cu chibzuiță. POPESCU, B. III 43.

CHIBZUIRE s. f. Acțiunea de a chibzui; examinare atentă a împrejurărilor, judecată cumpănită, deliberare. După o scurtă chibzuire, apucai la vale pe una din poteci, care mi se păru mai umblată. HOGAȘ, M. N. 76. Facerea cheluielilor... s-au lăsat în chibzuirea consiliului comunal. I. IONESCU, D. 100.

CHIBZUIȚ, -Ă, chibzuiți, -te, adj. 1. (Despre idei, acțiuni etc.) Hotărît, exprimat, fixat, realizat în urma unei atente chibzuirii. ✧ Gospodărie chibzuită = hoz-rasciot.

2. (Despre oameni) Care judecă cumpănind toate eventualitățile; socotit, cumpănit. Lică, tu ești un om chibzuit: nu-ți băga capul în primjdie, nu te face de rușine. SLAVICI, O. I 132. ✧ (Adverbial) Să vedem! zise el chibzuit. SLAVICI, O. I 341.

CHICĂ, chici, s. f. 1. Părul capului considerat (altădată) în întregime; (astăzi, numai) partea lăsată să crească lungă pe ceafă sau pe spate la bărbați și (mai rar) la femei: plete. V. c o s i ț a. Era un băietan frumos... cu chica în cir-lionți. GALACTION, O. I 66. Chica lui neagră ca pană corbului flutura ca o coamă pe grumajii lui. ISPIRESCU, L. 229. De cine doru se leagă? — De-un voinic fără mustați, De fată cu chica creață. HODOȘ, P. P. 37. ✧ Expr. A face (cuiva) chica topor (sau măciucă) sau a face (cuiva) morișcă în chică = a trage de păr, a păru; p. ext. a bate zdravăn (pe cineva). Ia să-i faci chica topor, spinarea dobă și pîntecele cobză. CREANGĂ, P. 254. Beizadeaua scapă cu chica topor. GHICA, S. 40. Să nu-ți fac spețele strună Și chica măciucă. ALECSANDRI, P. A. 58. Lui jupînu Guliță i-am făcut o morișcă în chică. ALECSANDRI, T. I 312.

2. (Rar) Părul din ceafa animalelor; p. ext. ceafă. Vulpoiul sprinten îi sări în chică [lupului] și-l doborî. ODOBESCU, S. III 245. ✧ Penele de la capul păsărilor. Pe cea verde moviliță Se rotește-o păuniță Ș-un păun cu chica scurtă. ALECSANDRI, P. P. 410.

CHICHINEĂȚĂ, chichinețe, s. f. Casă sau cameră mică, tupilată, sărăcicioasă. Zaharia Duhu stă într-o chichineăță. C. PETRESCU, A. 477. Aprinse luminărica și o lumină săracă cuprinse chichineăță, delușind din întuneric un pat, o masă și niște boarfe într-un colț. DUNĂREANU, CH. 8. Înăuntru, trei chichinețe, din bare una n-are lumină decît de la ușa coridorului. CARAGIALE, M. 99.

CHICHION, chichioane, s. n. (Mai ales în legătură cu verbele «a intra», «a scăpa», «a băga», «a scoate» etc.) Întimplare neplăcută, încurcătură, necaz, bucluc, belea. Bine c-am scăpat și din chichionul ista! La TDRG. M-am luat după capul său... Și acum iaca în ce chichion am intrat. CREANGĂ, P. 84. În ce chichion m-a adus! CONTEMPORANUL, VII 498. Pare-mi-se c-am intrat în chichion. ALECSANDRI, T. 1637.

— Pronunțat: -chi-on.

CHICHIREZ s. n. (Familiar; mai des în legătură cu verbul «a (nu) avea» sau introdus prin prep. «fără») Noimă, haz; gust, farmec. Casa de alături nu are nici un chichirez. Vorbe fără chichirez.

CHICHITĂ, chichite, s. f. 1. (Familiar, adesea la pl.) Șiretic, subterfugiu, șmecherie, viclesug. Nu se dădea dus pînă nu-mi făcea un examen sumar, ca să vadă dacă

am pătruns chichițele procesului. GALACTION, O. I 95. Zamfirescu... descrie la perfecțiune pe eroul poemei sale... fără ajutorul... acestor chichițe, ci numai într-un singur vers. MACEDONSKI, O. IV 51. O să-ți vie poate greu, un an cel mult... pîn' te-i deprinde cu chichițele meseriei [de avocat]. VLAHUȚĂ, O. A. III 129. ✧ Ex pr. A căuta chichițe = a te sili să găsești cuiva greșeli, a căuta nod în papură. A umbla cu chichițe = a umbla cu șiretlicuri, a căuta să înșele.

2. (Regional) Despărțitură mică în formă de cutie cu capac, făcută în partea de sus a unei lăzi și în care se păstrează mărunțișuri sau obiecte de valoare. *Să mi-o dai [fotografia] mai pe seară, s-o ascund în chichița lăzii.* BASSARABESCU, V. 43. Aceste memorii se găsesc în chichița lăzii. DELAVRANCEA, T. 52. Nu găsi decît un tron odorogit; îl deschise, dară în el nimic nu găsi; ridică capacul chichiței și un glas slăbănogit îi zise... ISPIRESCU, L. 10.

CHICINETĂ, *chicinete*, s. f. Bucătărie de dimensiuni foarte reduse în apartamentele mici din blocuri.

CHICIURĂ s. f. Strat de gheață care se formează iarna pe arbori și pe case, din picăturile de ceață sau de ploaie; promoroacă. *Ogrăzile, înecate în fumuriu, dorm, nălbite de chiciură și zăpadă.* DELAVRANCEA, S. 33.

CHICLĂZ, *chiclazuri*, s. n. (Mold.) Calaică. *Lumina acelor ochi verzi ca piatra de chiclaz plutea ca într-o piclă.* SADOVEANU, N. F. 12. Negustor de băcan... *chiclazuri, piatră vînată.* CREANGĂ, P. 112.

CHICOT, *chicote*, s. n. Rîs cu izbucniri zgomotoase, cu hohote (de obicei pe ascuns sau pe înfundate). *Lăutarii cîntau și hora se învîrtea... împrejur, în roata mamelor, porneau chicote și cumetrele își dădeau coate și-și arătau, din ochi, fetele.* SADOVEANU, O. I 73. *Finea nunta cîte o săptămînă tot în chiote și chicote.* ALECSANDRI, T. 82. ✧ (Determinat, pleonastic, prin « de rîs ») *Auzind Joe chicotele lor de rîs și zgomotul ce făceau ei... se duse să se uite ce putea să fie asta.* ISPIRESCU, U. 83.

CHICOTEALĂ, *chicoteli*, s. f. Faptul de a chicoti; izbucnire de rîs zgomotos.

CHICOTI, *chicotesc*, vb. IV. Intrans. (Uneori urmat de determinarea pleonastică « de rîs » sau, rar, « în rîs ») A ride cu izbucniri zgomotoase, cu hohote (de obicei pe ascuns sau pe înfundate). *Și-nțelepții cu scufă au chicotit De cîntecul ăsta neauxit.* DESLIU, G. 26. *A chicotit în rîs și a clipit din ochi, cu gîndul la pozna voastră.* PAS, Z. I 50. *Eleveii clasei își dădeau coate și chicoteau.* SADOVEANU, N. F. 145. *Nevestele trag cu urechea, se folosesc de întineric și-și dau cu cotul, chicotesc cînd prind cîte o fîntură din vorba unchiașului și, din cînd în cînd, izbucnesc în rîs cu hohote.* SP. POPESCU, M. G. 24. *Fetele... numa-și dau ghiont una alteia și chicoteau pe socoteala mea, de răsuna prundul.* CREANGĂ, A. 66. *Cine chicotește aici?* ALECSANDRI, T. I 190. ✧ Fig. *Duduînd, tractoarele Răscolesc ogoarele, Chicotesc pleonastice.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 5/3. ✧ Refl. (Rar) *Cum intră în casă, începe a se chicoti și a spune de la nunta.* CREANGĂ, P. 173.

CHICULIȚĂ, *chiculițe*, s. f. (Popular) Diminutiv al lui *chică*; plete. *Chiculița lui, Spicul orzului.* TEODORSCU, P. P. 309.

CHICUȚĂ, *chicuțe*, s. f. Chiculiță. *Eu nevasta nu mi-o dai, Că mi-a dat-o soacră-mea, Să-mi spele chicuța mea.* BIBICESCU, P. P. 318.

CHIFLĂ, *chifle*, s. f. Corn sau pînișoară mică, rotundă, făcută din făină fină. *Să-ți aducă dimineața cafeaua cu lapte... cu chifle proaspete.* ALECSANDRI, T. 1208.

CHIFTEĂ, *chiftele*, s. f. Turtă mică făcută din carne tocată și prăjită în tîgaie. *Chiftele cu sos.*

— Variantă: *cheftă* (CARAGIALE, O. VII 286) s. f.

CHIFTELUȚĂ, *chifteluțe*, s. f. Diminutiv al lui *chifte*. *Chifteluțe marinate.*

CHIFTERIȚĂ, *chifterițe*, s. f. (Regional, adesea în forma *mucoana* sau *coana chifterișă*) Coropișniță. *Nu cumva l-o mușcat vro coaună chifterișă?* ALECSANDRI, T. 926.

CHIFTI, *chiftesc*, vb. IV. Intrans. I. (Despre lichide, mai ales despre apă) A ieși din locul unde se află (de obicei din pămînt) sub o (ușoară) presiune. *Cînd unealta pătrundea mai adînc [în pămîntul nisipos] chifta apa din el.* PAS, L. I 164. ✧ (Despre obiecte îmbibate cu lichid; urmat de determinări) A elimina (la o ușoară apă sare) puțin lichid; a musti. *Mergeau șchiopătînd, abia tirîndu-și bocancii chiftînd de glod.* CAMILAR, N. I 10. *Snopi de strujeni chiftînd de o sevă putredă.* CAMILAR, N. II 262.

2. (Despre partea lichidă a unor alimente expuse la foc) A ieși la suprafața fierurii. *Amestecul... numit balmoș se fierbe și se mestecă pînă ce chifteste... untul pe deasupra.* ȘEZ. VII 115.

CHIHĂIE, *chihăi*, s. m. I. (Mold.) Șeful pădurarilor. *Bade Ghiță, ce zici? ies godacii la ghindă de sănează?* — *Ies; cînd a zis chihăia Bardă că le-ă dat de urmă, apoi s-a sfîrșit.* SADOVEANU, O. I 61. *Intrară în umbra bolșilor, merseră multă vreme în tăcere — și poposiră la casa chihăiei, într-o poieniță.* SADOVEANU, O. IV 484. *Un oarecare chihăie de pădure, prin o explozie de praf... i s-a pîrlit obrazul.* La TDRG. *Primarele comunei au fost siliți să suspende din funcțiune pe chihăia pădurii.* I. IONESCU, D. 443.

2. (Învechit) Ostaș (în organizarea de altădată a armatei romîne). *Chihăii... erau peste zece ostași.* BĂLCESCU, O. I 118.

CHIHĂI, *chihăiesc*, vb. IV. Trans. A insista cu vorba (pe lângă cineva), a fi prea stăruitor, a bate capul, a plictisi. *Chihăiam pe mama să se puipe pe lângă tata, ca doar m-a da și pe mine la catihet.* CREANGĂ, A. 81. ✧ (Precizat prin determinarea « de cap ») *Lăutari sînt?* — *Nu-s, Ivane, ce mă tot chihăiești de cap?* CREANGĂ, P. 308.

CHILIBĂR s. n. v. *chihlimbar*.

CHILIBARIU, *-IE* adj. v. *chihlimbariu*.

CHILIMBĂR, *chihlimbare*, s. n. Produs organic fosil, provenit din secrețiile rășinoase ale coniferelor din epocile geologice, colorat în galben, roșu, verde sau brun-închis, întrebuintat la confecționarea unor obiecte de artă și la prepararea lacurilor fine. *Mărgele de chihlimbar.* □ *Rășină grea de chihlimbar.* BANUȘ, B. 67. *Verzi ca smaraldul și galben apoi ca chihlimbarul și roșii mai pe urmă ca single ce-l izvorăsc zorii, s-au amestecat frunzele de sus căzute cu cele de jos.* ANGHEL, PR. 24. ✧ Fig. *Struguri de chihlimbar licăreau și se ascundeau iarăși.* ANGHEL, PR. 57.

— Variante: *chihlibăr* (C. PETRESCU, S. 104), *chihlimbăr* (BART, E. 328) s. n.

CHILIMBARIU, *-IE*, *chihlimbarii*, adj. De culoarea chihlimbarului; galben. *Vin chihlimbariu.*

— Variante: *chihlimbariu*, *-ie* (EMINESCU, N. 100, ODOBESCU, S. I 84), *chihlibariu* adj.

CHIL s. n. Lichid albicios format din partea nutritivă a alimentelor, absorbit de mucoasa intestinală în timpul actului de digestie și răspîndit după aceea în tot corpul, pentru a-l hrăni.

CHIL², *chile*, s. n. (Familiar) Kilogram. *Un chil de mere.*

— Variantă: (regional) **chilă** s. f.

CHILĂ¹ s. f. v. **chil²**.

CHILĂ², *chile*, s. f. Veche măsură de capacitate, întrebuițată mai ales pentru cereale, a cărei valoare era de aproximativ 500 kg. *Dacă vrei să-mi dai grâul cu 50 de lei chila... îți cumpăr toată pâinea de pe moșie.* ALECSANDRI, T. I 347. *Să mi te-ngrași [murgule] Că am să te vînz în tîrg la Buzău, Pe chile de grîu.* TEODORESCU, P. P. 57.

CHILĒR, *chilere*, s. n. (Regional) 1. Încăpere mică la casele țărănești, în care se păstrează mai ales alimente; cămară. *Să fii dumneata sănătoasă, logofeteasă Marie; viuțel e jupîtu și spînzurat în chiler.* SADOVEANU, N. P. 41. *A rămas acasă, în sat, nița închisă în chiler.* SADOVEANU, F. J. 8. *Fata se sculă de la gherghel... Apoi se duse în chiler.* SANDU-ALDEA, D. N. 194.

2. Încăpere mai mică și mai joasă, aflată în dosul casei și ca o prelungire pe plan înclinat a acesteia, folosită ca locuință.

CHILĒ, *chilii*, s. f. 1. Odăiță din cuprinsul unei mănăstiri, în care locuiește un călugăr sau o călugăriță. *Descălecai dinaintea chiliei părintelui Ghermănuță.* HOGAȘ, M. N. 136. *După un ceas de drum, vedem deschizîndu-se în dreapta noastră o poiană frumoasă, în mijlocul căreia e așezat schitul Lainici — o bisericuță și cîteva chilii împrejmuite cu leațuri de brad — unde-și fac mătania opt călugări bătrîni.* VLAHUȚĂ, O. A. II 134. *Au răscolit de-a fir-a-păr toate chiliile maicelor, dar n-au găsit-o.* CREANGĂ, A. 74.

2. Cămară mică de locuit; odăiță, cămăruță. *Stăteau, numai ei, într-o chilie din casa curată a bătrînului Mihu.* SADOVEANU, O. VII 63. *Întră fata înlăuntru, se uită prin toate chiliile, dar nu zări pe nimeni.* RETEGANUL, P. IV 5. *Cînd intră în chilnia lui, răsuflă lung.* EMINESCU, N. 57. *Pe urmă venea o tindă întunecoasă, în care da, de toate părțile, ușile deosebitelor încăperi din care unele, lungi și înguste, cu o mică ferestruie în fund, lăcaș de odihnă pentru noaptea, purtau numele de chilii.* ODOBESCU, S. I 127.

CHILĒM, *chilimuri*, s. n. 1. Covor (turcesc) cu două fețe; scoarță înflorată. *A crescut sub ochii noștri. A învățat să facă chilimuri și covoare.* VLAHUȚĂ, O. A. II 291. *Stăpîmul casei... a chemat pe jupîneasa bătrînă... a poftit-o să șază jos pe chilim, iar el, de pe divan, trăgînd ciubuc, s-a apucat a-i povesti.* CARAGIALE, O. III 29. ♡ (Poetic) *S-așternem soarelui chilim, Să ne pășească-n casă.* TOMA, C. V. 484.

2. Un fel de broderie făcută cu lînă sau cu mătase groasă, colorată, pe etamină.

— Variantă: (2) **chelîm** s. n.

CHILIMBĂR s. n. v. **chilimbar**.

CHILIMBĂRĪU, **-ĪE** adj. v. **chilimbariu**.

CHILĒNĂ s. f. v. **chilnă**.

CHILIOĂRĂ, *chilioare*, s. f. Diminutiv al lui *chilie*; *chiliușă*. *Au trecut în chilioara din dosul cuptorului.* SADOVEANU, M. C. 58. *De ești om bun, aproape de chilioara mea; iară de ești om rău, departe de pe locurile aceste.* CREANGĂ, P. 90. *Ea mi-și făcea Mică chilioară, Pe mal de apăoară.* TEODORESCU, P. P. 35.

— Pronunțat: **-li-oa-**.

CHILIPĪR, *chilipiruri*, s. n. Afacere avantajoasă, cîștig neașteptat, fără muncă. *Blestematul de război e un chilipir pentru unii și o pacoste pentru mulți.* PAS, Z. II 229. *Auzînd atîtea și atîtea unchiașul, ca să nu scape chilipirul din mînă, trecu cu vederea peste orice temere*

și bănuieți și dădu fata cu ochii închiși, fără să cerceteze ce poamă era acelu Penes-Împărat. POPESCU, B. III 109. *Umblă Bursuflescu să-mi cumpere răzeșia cu o nimica toată... S-o îndulcit cu chilipiruri.* ALECSANDRI, T. 258. ♡ (Adverbial) *Jupîni de tarabă... Suduiau, se tocneau, cumpărau chilipir. Vieți omenesți le aveai cu-o para.* BANUȘ, în POEZ. N. 22. ♣ *Lucru cumpărat foarte ieftin, marfă (de ocazie) luată pe un preț de nimic. Cîte chilipiruri voi mai lua de acum încolo.* GORJAN, H. II 204.

CHILIPĪRGĪU, *chilipirgii*, s. m. Om care umblă după chilipiruri. *Era băiat curățel... dar lenes, mincinos, fanșaron și chilipirgiu.* VLAHUȚĂ, O. A. II 219. *Obținînd un bilet de lojă... — probabil un bilet de favoare, căci se va vedea că individul nu era decît un chilipirgiu — mersese cu damele, mama și fata, la teatru.* CARAGIALE, O. II 90.

CHILIUȚĂ, *chiliuțe*, s. f. Chilioară. *Șădea într-o chiliușă.* EMINESCU, N. 57. *Făgăduia Să-și facă pe munte, Prin virfurii cărunte, Mică chiliușă Și mică căsușă.* TEODORESCU, P. P. 37. *I-a dat drumu-n chiliușă, Iar el, drumu cînd i-a dat, S-a dus și s-a pus la pat.* ȘEZ. I 78. — Pronunțat: **-li-u-**.

CHILNĂ, *chilne*, s. f. (Popular) 1. Lădița trăsuriu sau a căruței, pe care șade cel ce mîină caii și în care se păstrează diferite obiecte; chichița de sub capra vizi-tiului. *Virtețele stăteau cuminți în chilna carului, gata parcă să sară jos, să pună umărul și să-l ridice în sus de-o roată.* HOGAȘ, DR. II 39. *A început a cotrobăi prin chilna căruței să găsească niște frînghie.* CREANGĂ, P. 125.

2. Partea de dinainte sau mai ales de dinapoi, adăugată la coșul căruței. *Tînărul cel smead scăpăra de neastîmpăr în chilna de dinapoi a căruței căzăcești, unde stătea ascultînd.* SADOVEANU, N. P. 14. *Popa și dascălul se așezară în chilna de dinainte [a carului].* DUNĂREANU, CH. 99.

— Variante: (învechit) **chilînă** (SADOVEANU, Z. C. 82), **chelnă** (TEODORESCU, P. P. 151) s. f.

CHILOGRĂM s. n. v. kilogram.

CHILOLĪTRU s. m. v. kilolitr.

CHILĒM, (1) *chiloame*, s. n., (2) *chilomi*, s. m. 1. (Învechit) Armă în formă de baston cu secure la un capăt. *Ceașul de iniceri, văzîndu-l ca un zapciu ce era, au seos chilomul și l-a luat pe cap (= a început să-i dea în cap), fără de milă.* ARHIVA R. II 141.

2. Lovitură cu pumnul; pumn. *Ercule ti mai dete vro cîțiva pumni în cap, chilomi d-ăia d-ai lui, îndesați.* ISPIRESCU, U. 32.

CHILOMĂN, *chilmane*, s. n. (Familiar) Gălăgie; petrecere zgomotoasă (cu mîncare și băutură). *Și rîd mari și mici și fac chef, petrecere și chilman mare.* ISPIRESCU, la HEM 966.

CHILOMĒTRU s. m. v. kilometru.

CHĪLOTĂ s. f. v. pilotă.

CHĪLOȚI s. m. pl. Obiect de rufărie sau de sport, care acoperă corpul de la brîu pînă mai sus de genunchi. *Chiloți de baie.*

CHILŪG s. n. v. pilug.

CHĪMEN s. m. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori mari și roșiatice, ale cărei fructe aromatice se întrebuițează la gătitul bucatelor ca mirodenie și în medicină; crește sălbatică prin finețe și pășuni sau cultivată (*Carum carvi*); chimion-de-cîmp, chimion-sălbatic, secărică. V. **chimion**.

— Accentuat și: **chimén**. — Variantă: **chimîn** s. m.

CHIMĒR s. n. v. chimir.

CHIMERĂ s. f. v. himeră.

CHIMIC, -Ă, *chimici*, -e, adj. De chimie, care aparține chimiei, cu privire la chimie. *Formulă chimică. Proces chimic. Reacție chimică.* ♦ Care utilizează substanțe din domeniul chimiei. *Curățirea chimică a hainelor.* ♦ *Creion chimic* = creion cu mină de culoare violetă, fabricată pe cale sintetică și rezistentă la șters, a cărei urmă, când este udată, seamănă cu cerneala.

CHIMICĂLE s. f. pl. Nume generic dat produselor chimice. *Fabrică de chimicale.*

CHIMIE s. f. Știință care se ocupă cu studierea structurii interne a diferitelor corpuri simple și compuse, cu natura și proprietățile acestor corpuri, cu schimbările provocate de acțiunea atomilor sau a moleculelor unor corpuri asupra altora, cu transformările lor calitative și cantitative, precum și cu combinațiile noi rezultate în urma acestor transformări. *Curs de chimie. Chimie organică. Chimie anorganică. Chimie industrială.* □ *Chimia poate fi numită știința schimbărilor calitative ale corpurilor, care au loc ca urmare a schimbării compoziției cantitative.* ENGELS, D. N. 51.

CHIMIN s. m. v. chimen.

CHIMION s. n. 1. Mică plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori mici albe-liliachii, originară din regiunea mediteraneană orientală; este cultivată pentru fructele ei aromatice întrebunțate în medicină, în bucătărie și la fabricarea lichiorurilor (*Cuminum Cuminum*). V. chimen. *Supă de chimion. Lichior de chimion. Ceai de chimion.*

2. Compus: chimion-de-cîmp (sau sălbatic) = chimen. — Pronunțat: -mi-on.

CHIMIR, *chimire*, s. n. Brîu lat de piele (uneori împodobit), prevăzut cu buzunare, în care țărani își țin banii și diferite obiecte mărunte; șerpar. V. briu, curea. *Trupu-i nalt ședea încovoiat asupra chimirului lat de piele roșcată lustruită; în care bătaia razelor trezea scînteieri.* SADOVEANU, O. III 387. *Înceind scrisoarea pe care plugarul o înfășură, cu deosebită grijă, în basma și o strecură în chimir, am ieșit să-l întovărășesc cîțiva pași la vale, spre sat.* C. PETRESCU, S. 136. *Cel dintîi [chimir] era cu taleri, altul numai cu florinți, Al treilea galbeni, galbeni de cei ungurești cu zimți! Ce chimir!... De piele neagră, și bagă bine de seamă, Avea-n juru-i agățate zece nasturași de-alamă.* HASDEU, R. V. 108. *Chimirul s-o fi vărsat, Bani s-or fi-mprăștiat.* TEODORESCU, P. P. 441. ♦ *Expr. A pune la chimir* = a strînge bani, a fi zgîrcit. *A avea la chimir* = a fi bogat.

— Pl. și: *chimiruri* (DUMITRIU, B. F. 7, SADOVEANU, O. I 21). — Variantă: (regional) *chimér* (CREANGĂ, P. 161) s. n.

CHIMIRAȘ, *chimirașe*, s. n. Diminutiv al lui *chimir*. *Ține chimirașul asta. Cînd vei fi încins cu el, ce vei voi te faci.* ISPIRESCU, L. 315. *Chimiraș Cu gălbenăși.* TEODORESCU, P. P. 440.

CHIMIST, -Ă, *chimiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu studiul chimiei, specialist în această știință.

CHIMONÓ, *chimonouri*, s. n. 1. Îmbrăcăminte japoneză în formă de halat, cu mâneci foarte largi.

2. Croială de rochie sau de bluză femeiească, cu mîneca dintr-o singură bucată cu talia, fără cusătură pe umăr. ♦ (Adjectival) *Bluză chimono.* ♦ *Haină femeiească de casă croită în felul descris mai sus.*

— Scris și: (după franțuzeste) *kimono*.

CHIMVÁL, *chimvale*, s. n. (Mai ales la pl.) 1. Instrument muzical folosit în vechime, compus din două

talere de aramă care se loveau unul de altul, producînd un sunet puternic și vibrant.

2. (Arhaizant, rar) Clopot. *Larma de aramă a chimvalemelor vestea răsăritul soarelui.* CAMILAR, TEM. 147. *Pe cînd dădea sunet greu și prelung, din cînd în cînd, chimvalul cel mare, monahii își purtau ici-colo rantiile mohorite.* SADOVEANU, F. J. 8.

CHIN, *chimuri*, s. n. 1. Suferință fizică grea, tortură, caznă, supliciu. *De durere, chin mi-e somnul.* COȘBUC, P. I 265. *După un chin de jumătate ceas, în sfîrșit își dele duhul în minile călăilor săi.* NEGRUZZI, S. I 165. *Cum e Badiul pus la chin, Să-i dau un pahar de vin.* TEODORESCU, P. P. 547. ♦ *Fig. Domnii beau vin, robii beau chin.* TOMA, C. V. 189.

2. Suferință morală, tortură sufletească; necaz, grijă. *Ceasuri întregi se bătea cu gîndul, cum s-o dea, cum s-o învîrtească, ca să-i spuie chinul ce-l muncea.* BUJOR, S. 23. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete și-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi, Copila mea cu lungi și blonde plete?* EMINESCU, O. I 200. *Chinuri morale ce nu se pot descrie.* NEGRUZZI, S. I 243.

CHINĂRUÍ vb. IV v. chenării.

CHINCHINĂ, *chinchine*, s. f. Arbore exotic care crește în regiunile tropicale, din a cărui scoarță se extrag chinina și alte medicamente tonice (*Cinchona*). *Își petrecea zilele plămădînd cantaride și pistînd chinchină.* NEGRUZZI, S. I 205.

CHINÓÍ vb. IV v. cinchi.

CHINDIE, *chindii*, s. f. (La pl. cu aceeași valoare ca la sg.) 1. (De obicei în construcție cu prep. « la », « pe la », « către ») Timp al zilei către asfințitul soarelui. *Se sparge hora la chindie. O apucă înainte băieții. Cîntă unul, în frunte, cu clarineta.* STANCU, D. 79. *M-am porrit și eu la vie, Cam sub sară, la chindie.* CONTEMPORANUL, II 419. *Pe la chindii, am ajuns la palaturile zmeilor.* ISPIRESCU, L. 300. *Se vestea cu tobe și cu surle ceasul înserat al chindiei, cînd toți oamenii casei se adunau la cină și porțile ogrăzii se închideau.* ODOBESCU, S. A. 149. ♦ *Loc de pe bolta cerească unde se află soarele pe înserat. Soarele scapătă cătră chindie, coborîm și noi din ponor și dăm glas de înștiințare.* SADOVEANU, N. P. 23. *Cînd fu soarele-n chindie, Mi-era lupul cu minie.* ȘEZ. III 215.

2. Numele unui dans popular asemănător cu sîrba, care se joacă cu pași mărunți și într-un ritm grăbit; melodia după care se joacă acest dans. *Haid' iubito, haid' cu fuga, Să jucăm și noi chindia.* COȘBUC, P. I 166. *În toul sîrbei, chindiei, mocancei... tinerii... jucau de rupeau pămîntul.* ȘEZ. X 31.

CHINDISÍ, *chindisesc*, vb. IV. T r a n z. (Regional) A broda. *Îmi coase și-mi chindisește Guleras Lui taică-său. Batistă Lui frate-său.* TEODORESCU, P. P. 61.

CHINEZ¹, *chinezi*, s. m. Persoană care face parte din populația de băa a Chinei.

— Pl. și: *chineji*.

CHINEZ², *chinezi*, s. m. (Ban., Olt., ieșit din uz) Primar. *Scrisoarea... e scrisă de chinezul din satul lui.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, le TDRG.

CHINEZ³, -Ă, *chinezi*, -e, adj. Din China, care aparține Chinei sau populației ei. V. *chinezesc*. *Limba chineză. Literatură chineză.* □ *Niciodată nu se vor șterge din memoria oamenilor nobilele fapte eroice ale glorioșilor voluntari chinezi care au venit în ajutorul poporului coreean.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2736. *Armata revoluționară chineză este întîmpinată pretutîndeni cu dragoste și entuziasm, căci ea este o armată eliberatoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 226, 2/6'.

— Pl. m. și: *chineji*.

CHINEZESC, -EASCĂ, *chinezești*, adj. Al chinezilor, propriu chinezilor. V. *chinez*. *Porțelanuri chinezești*. □ *Locul alergării este... afară de oraș, unde este gătită o galerie de scânduri în felul chinezesc*. NEGRUZZI, S. I 35. *Deasupra sînt ziduri de case, din care una este împodobită după obiceiul chinezesc și turcesc*. GOLESCU, f. 81. ♦ *Zidul chinezesc* = zidul care despărțea în vechime China de Mongolia; fig. (și în forma nearticulată) stavilă, opreliște pusă în calea oricărei influențe inovatoare din afară. *Umbre chinezești* = umbre proiectate pe un perete, pe un ecran etc. prin combinarea poziției degetelor și reprezentînd diverse figuri.

CHINEZEȘTE adv. În felul chinezilor; în limba chineză. *Vorbește chinezeste*.

CHINEZOĂICĂ, *chinezoaice*, s. f. Femeie care face parte din populația de bază a Chinei.

CHINGĂ, *chingi*, s. f. 1. Fișie de piele sau de țesătură groasă de cîneapă care se petrece sub pîntecele calului spre a strînge bine șaua. *Își căutară numai decît caii și le strînseră chingile, scoțîndu-i ta lumină din dosul unde stătuseră*. SADOVEANU, F. J. 313. *Făt-Frumos înșel și înfrînă calul și chinga o strînsese mai mult decît altă dată*. ISPIRESCU, L. 4. *Zeaua nu mă-ndeasă, Șaua nu m-apasă, Fritul nu mă strînge, Chinga nu mă frînge*. ALECSANDRI, P. P. 63. ♦ *Expr.* A strînge în chingi (sau în chingă) = a închinga strîns (un cal). *N-am arme să-ncing, Nici murg bun în chingi să strîng*. BIBICESCU, P. P. 161; b) fig. a constrînge, a lua (sau a ține) din scurt; a oprima. [Tarul Nicolae I] *avea să țină în chingi timp de treizeci de ani întreaga viață culturală a Rusiei*. CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 160, 8/1. *Nu cumva copilul... să scape vreo vorbă din cele ce-a văzut, mai cu seamă dacă l-or strînge în chingi*. PAS, Z. I 162. *Strînși în chingă, bieții fugari [poloni] se adresară cu rugăminți către capul contingentului turc, cerînd permisiunea de a se retrage în Polonia*. HASDEU, I. V. 22. *A slăbi din chingi* = a lăsa chinga mai slobodă; fig. a lăsa mai liber, a îngădui să răsufle. *Și mai slăbind [șarpele] pe om din chingi...* ISPIRESCU, la TDRG. *A-l ține* (pe cineva) *chingile* = a fi, a se simți în putere, a fi în stare. *Toate danțurile sînt bune, cînd bate în piept inima aprinsă a tinereții și cînd te țin chingile*. La TDRG.

2. Cîngătoare de piele sau țesută din lînă ori cîneapă, uneori cu buzunar, cu care se încinge mijlocul (la oameni). V. *chimiri*, *șerpar*. *Strînge chinga pe zdravenele-i șale... pleacă și se coboară-n vale*. ALECSANDRI, P. A. 163. *Surugiul intră pe scenă îmbrăcat cu poturi de aba, ilic de postar... chingă de curea bătută cu ținte*. ALECSANDRI, T. 45. *Scoate, scoate la ocale*. Cînd... la plată, nu-s parole, Băgai mina-n șunga chingii, Găsi ața mămăligii. TEODORESCU, P. P. 333.

3. Scîndură, stînghie, bară de lemn sau de metal care leagă părțile componente ale unui obiect, întărîndu-le. *Chinga războiului*. *Chinga ferăstrăului*. *Chinga patului*.

CHINGULIȚĂ, *chingulițe*, s. f. Diminutiv al lui *chingă*.

1. v. *chingă* (2). *Doi voinici... Aninau cu veselie Unu-o salbă-n chinguliță, Altul flori la pălărie*. ALECSANDRI, P. I 73.

2. v. *chingă* (1). *Călușelul lui: Puiul leului; Șeulii lui: Falca zmeului; Chingulița lui: Doi balauri Cu capul de zmei, De coade-nnoași, La gură-nceștiți*. TEODORESCU, P. P. 92.

CHINGUȚĂ, *chinguțe*, s. f. Chinguliță (2). *Să tragă țolu [de pe cal] cu picioru Și chinguța cu minușa*. JARNIK-BİRSEANU, D. 264.

CHININĂ s. f. Substanță albă, cristalină, cu gust foarte amar, care se extrage din coaja chinchinei și

care se întrebuițează ca medicament febrifug, contra frigurilor și infecțiilor gripale; comprimat din această substanță. *Mergem la tovarășul agent și ne dă chinină și-ți trece*. DUMITRIU, N. 236.

CHINORÓS s. n. v. *chinoroz*.

CHINORÓZ s. n. Funingine foarte fină întrebuițată în industrie la fabricarea unor vopsele, a cernelii de tipar etc. *Cei mai mulți nu votaseră, iar din ciți merseseră la urne, s-au ales cu chinoroz pe față și cu bite în spate*. PAS, L. I 128. *Matache fusese uns pe mîini cu chinoroz*. CARAGIALE, O. III 14.

— Variantă: *chinorós* s. n.

CHINOVĂR s. n. Sulfură roșie de mercur, folosită ca colorant și ca medicament. *Matei-vodă iscălește și logofătul pune alături pecetea domnească cu chinovar*. ODOBESCU, S. I 438.

CHINOVIE, *chinovii*, s. f. Mănăstire de călugări. *Cînd răsare soarele, trandafirii aurorii se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din fața chinoviei*. GALACTION, O. I 60. *În tot timpul, călugării Orientului, și chiar cei din unele chinovii din țara noastră și din Rusia, au lucrat asemenea obiecte*. ODOBESCU, S. I 451. *Într-una din acele monastiri, econcmul chinoviei, spre răspuns la dorința mea de cercetări și descoperiri istorice, mă duse în biblioteca monastirii*. BĂLCESCU, O. I 317.

— Accentuat și: *chinovie* (La TDRG).

CHINTĂL, *chintale*, s. n. Măsură de greutate egală cu o sută de kilograme, întrebuițată mai ales la măsurarea cantităților mari de cereale.

— Variantă: (învechit) *evintăl* (scris și *quintal*) s. n.

CHINTĂ s. f. v. *evintă*.

CHINTESĂNTĂ s. f. Ceea ce este esențial, de bază, mai reprezentativ, mai de seamă într-un lucru, într-o concepție filozofică etc.

— Variantă: (învechit) *evintesăntă* (scris și *quintesăntă*) (EMINESCU, O. I 150) s. f.

CHINUÍ, *chinuiesc*, vb. IV. 1. *Tranz.* A supune (pe cineva) la o mare suferință fizică; a tortura, a căzni. *Tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume, să necițesti oamenii și să chinuiești nevasta și copiii!* CREANGĂ, P. 47. *Doi tătari țeapa-i gătesc, Doi amar mi-l chinuiesc*. ALECSANDRI, P. P. 77. *Mai bine era să se fi îngropat în mare ca cealanți (= ceialți) tovarăși ai săi, decît să moară chinuit de foame!* DRĂGHICI, R. 42. ♦ *Refl.* *Sărmana s-a chinuit așa pînă despre ziuă*. CREANGĂ, P. 98.

2. *Tranz.* A pricinui cuiva suferințe morale, a supune la chinuri sufletești. *Zadarnic căuta bătrînul să șteargă din minte icoana copilăriei, care îl chinuia stăruitor*. BART, E. 111. *Rămase într-un neasîmpăr ce-l chinuia mai cumplit decît moartea*. ISPIRESCU, L. 45. *Spune babei ce te chinuiește; că, de unde știi, poate să-ți ajute și ea ceva*. CREANGĂ, P. 189. ♦ *Refl.* *Sărmană inima mea! Multă vreme-ai tot jelit, Tot mereu te-ai chinuit*. JARNIK-BİRSEANU, D. 218. ♦ *In tranz.* (Rar) *Mai văzut-ai om pe lume Să chinuiește ca mine?* SEVASTOS, N. 164. ♦ (Cu sens atenuat) *A necăji, a incomoda, a plictisi*. *Nu mai chinui pe bietul om, întrebîndu-l de zece ori același lucru*.

3. *Refl.* A se strădui, a se osteni, a se căzni. *Se chinuia de două zile la o problemă, dar nu reușea să-i dea de capăt*. □ *M-am chinuit de l-am crescut și l-am scos din toată nevoia, și acum... parcă văd c-am să rămîn fără dînsul*. CREANGĂ, P. 81.

— Prez. ind. și: *chinui* (RETEGANUL, P. I 26).

CHINUÍȚ, *-Ă, chinuieți, -te*, adj. 1. Plin de chinuri sau de suferințe. *Viață chinuieți*.

2. (Despre un obiect, un text, o operă artistică etc.) Făcut cu multă trudă (dar stingaci); muncit, trudit. *Pe măsura de lângă patul lui, văd același plic mototolit. Același adresă chinuită.* SAHIA, N. 117.

CHINUITOR, -OĂRE, chinuitori, -oare, adj. Care chinuiește, care provoacă un chin fizic sau moral. *Lungile și chinuitoarele așteptări nu atacaseră numai trupul.* SADOVEANU, Z. C. 299. *După trei luni de drum chinuitor au debarcat la Cayena.* BART, E. 275. *Cumplit de chinuitoare erau nopțile lui Radu.* VLAHUȚĂ, O. A. I 130. \diamond (Adverbial) *La trei din noapte vom scula din somn. Pe cei ce se lasară istoviți în noroi... Vom aștepta chinuitor. Și-apoi... în șiruri rare vom urca.* CAMIL PETRESCU, V. 31.

— Pronunțat: -nu-i-.

CHIOIHLÂN s. n. v. chiulhan.

CHIOIHLÂNÓS, -OĂSĂ, chioihlânosi, -oase, adj. Ticalos, mișel. \diamond (Substantivat) *Dac-ar ști el, chioihlanosul și ticăitul, de unde-am pornit astă-noapte, ș-ar strânge lioarba acasă.* CREANGĂ, A. 127.

CHIONDORÉALĂ, chiondoreli, s. f. Privire încrunțată, posomorită. *De șase ani de când îmi mântnci zilele cu neajunsuri și sărăcie; în fitece oră socoteli și catastife, bufneli și chiondoreli.* DELAVRANCEA, S. 112.

CHIONDORÎȘ adv. (În legătură cu verbele « a se uita », « a privi » etc.) Chiorîș, încrunțat, posomorît, cu răutate. *Fînica se uită chiondorîș la oameni.* STANCU, D. 18. *Bătrînele prea sînt de tot, prea dau pîlde rele, prea se ocolesc, prea bombăne, prea se uită chiondorîș.* DELAVRANCEA, T. 148. *Frații lui Țugulea începuse a se uita la el cam chiondorîș.* ISPIRESCU, L. 320.

— Variantă: chiondorîș (PANN, P. V. II 106) adv.

CHIONDORŪȘ adv. v. chiondorîș.

CHIOR, CHIOARĂ, chiori, chioare, adj. 1. Care vede numai cu un ochi; căruia îi lipsește un ochi. *Ești chior sau nătărău. De dai în groși meru?* ALECSANDRI, T. 347. \diamond (Substantivat) *În țara orbilor, chioru-i împărat, se spune despre o persoană mediocră, care este apreciată în raport cu celelalte persoane și mai puțin dotate din cercul său.*

2. Orb. *Dă de un heleșteu și, văzînd niște liște pe apă, zvîrrr! cu toporul într-insele, cu chip să zică vro una... Dar liștele, neștiind chioare, nici moarte, au zburat.* CREANGĂ, P. 46. *Te văd eu, că doar nu-s chioară.* ALECSANDRI, T. I 36. *Să nu te uiți înapoi, că acuma vine mama [zmeoaica]; căci, cum te-i uita înapoi, își ia ochii și rămiu chior.* ȘEZ, I 229. \diamond Expr. *A da chior peste cineva* = a da peste cineva (sau a se izbi, a se ciocni de cineva) orbește. *Numai iată ce vede Harap-Alb altă minunăție și mai minunată: o schimonositură de om avea în frunte numai un ochi mare cît o sită, și cînd îl deschidea, nu vedea nimica; da chior peste ce apuca.* CREANGĂ, P. 243. *Ivan atunci, văzînd că moartea dă chioară peste dînsul, se stropșește la ea zîcînd: Pașol, Vidma, na turbinca!* CREANGĂ, P. 312. *A o lua de-a chioara* = a merge orbește, fără a ști încotro; a o lua razna. *De acum s-o luăm de-a chioara, și unde ne-a fi scris, acolo vom ieși.* CREANGĂ, A. 30. \blacklozenge (Ironie) Care nu vede bine, care are vedere scurtă, miop.

3. Care se uită cruciș; sașiu, încrucișat. *Astăzi parcă-s chioară, Unde-i umul, parcă-s doi.* CONTEMPORANUL, II 143. *Dragă mi-e lelița chioară, Suflă-n foc, se uită-n oală.* POP.

4. Fig. (Despre surse de lumină) Care dă o lumină slabă, insuficientă; (despre lumină) slabă. *Se întorceau tot pe înnoptate pe aceleași drumuri luminate la depărtări mari de un felinar chior.* PAS, Z. I 141. *Lumina pe stradă, chiar și pe bulevarde și în localuri, era chioară.* PAS, Z.

III 87. \blacklozenge (Despre o fereastră) Mică sau în parte astupată, prin care lumina străbate cu greu. *Casa are cinci odăi joase, cu ferestruie chioare.* CONTEMPORANUL, VII 144.

5. (În expr.) Apă chioară = a) (ironic) aliment lichid prea diluat. *Sleite de apă chioară a cazanelor, de apă leșetică a marmitelor, infanteriile grăbeau spre pădurea morții.* CAMILAR, N. I 243; b) vorbe lipsite de miez. *Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni cu apă chioară.* REBREANU, R. II 86. *A nu avea para chioară* sau (mai rar) *a nu avea chioară în pungă* = a nu avea nici un ban. *Un ăla... un prăpădit de ampoi, n-are chioară-n pungă.* CARAGIALE, O. I 44. *O para chioară nu mai avea. Nici să lucreze nu mai putea.* MARIAN, S. 251. *Fără para chioară sau fără chioară para în pungă* (sau, rar, *fără de chioară de para*) = complet lipsit de bani. *Mocanii noștri merse toată ziua întinsă pe drum și seara ajunse la o circumioară biruiți de foame și fără chioară para în pungă.* POPESCU, B. III 90. *Mai leagă-ți banii, voinice, Și mai pune-i la chimir... Că te-ajunge-o vreme rea, Făr' de chioară de para.* ȘEZ, IV 142.

CHIORĂI, pers. 3 chiorăie, vb. IV. Intran. (Despre intestine) A produce un zgomot caracteristic (datorită mișcării gazelor din interior). *Mergînd pe drum, au flămînzit grăzav, încît nu mai știa ce să facă. Îi chiorăia mașele cumplit!* SBIERA, P. 210. [Midas] se duse într-un suflet la Bacus... cu mașele chiorăind și cu burta lihnită. ISPIRESCU, U. 106. *Să postească și să umble nemîncat, Mașele să-i chiorăiască.* PANN, P. V. II 115.

— Variantă: ghiorăi (CONTEMPORANUL, VII 195, CREANGĂ, P. 257) vb. IV.

CHIORĂIALĂ, chiorăieli, s. f. Zgomotul caracteristic produs de mișcarea gazelor în intestine (mai ales cînd omul este flămînd).

— Variantă: ghiorăială s. f.

CHIORĂIT, chiorăituri, s. n. Chiorăială.

— Variantă: ghiorăit (ȘEZ, II 228) s. n.

CHIORÎ, chiorăsc, vb. IV. 1. Intran. A ajunge chior; a-și pierde un ochi; p. ext. a-i slăbi vederea, a orbi. *Umul din ei fuga să vîre mîna în ceam, să iele apă și să deie la ochii celui ce aproape chiorise de durere.* ȘEZ, I 280. \diamond Tranz. *Atunci... am descărcat țava dreaptă și l-am chiorît [pe urs] de ochiul drept.* LA TDRG. *Era să mă chiorască! Cine azvirle cu bulgări?* ALECSANDRI, T. 392.

2. Refl. (Familiar) A se uita prea de aproape sau prea insistent la ceva (cum fac cei care nu văd bine), a se uita atent, cu curiozitate; a se uita chiorîș, a se holba, a se boldi. *Iar te chiorăști la slove?* CAMILAR, N. I 299. *Nenea Ghiță s-a mai chiorît prin ciobul de sticlă, apoi s-a întors cu o privire pe care nu i-o mai văzuse Mitrea.* SADOVEANU, M. C. 32.

3. Intran. Fig. (Despre surse de lumină) A-i slăbi puterea de iluminare, a da lumină foarte slabă. *Acolo sub pămînt și lămpile chiorvâ.* CAMILAR, N. I 359. *Abia se zăreau niște gări mici cu felinare chiorite de albăstreala camuflajului.* CAMILAR, N. II 100.

4. Intran. (Învechit) A ochi, a ținti. *Unde chiorăște și unde lovește.* PANN, P. V. I 10.

CHIORIȘ adv. (Numai în expr.) A privi (sau a se uita) chiorîș = a privi cruciș, chiondorîș; fig. a se uita dintr-o parte, cu coadă ochiului, peste umăr, pe furîș, cu dispreț sau cu dușmănie. *Oamenii privindul chiorîș, grăbeau fuga și lucrul.* CAMILAR, T. 201. *S-a uitat o dată chiorîș, de i-a băgat în spăime pe toți.* CARAGIALE, O. III 33. *Stăpînu-tău, ca stăpînu-tău; ce țî-a face el, asta-i deosebit de bașca, zise împăratul, uitîndu-se*

chiorîș la dînsii. CREANGĂ, P. 266. A da chiorîș prin ceva = a se repezi orbește, fără a lua seama peste ce calci. *Și așa o fierbeam (= jucam) de tare, de nu ne ajungea casa; și dam chiorîș prin fasole, prin mazăre și bob.* CREANGĂ, A. 98. A da chiorîș peste (mai rar de) cineva = a găsi fără multă bătaie de cap. Cum? ai obraz să-mi spui mie că n-ai vrea să afli unde am ascuns pe cela... care-l căutați... cînd v-am îndreptat pe calea-ntoarsă?... — Bună ne-ai jucat-o, moș Corbu! — Mai bună!... că altmîntrelea dați chiorîș de el, pe stîncă șoimilor. ALECSANDRI, T. 242. (Învechit) A da chiorîș la (sau în) ceva = a ochi, a ținti (cu pușca). Tu dai chiorîș în fiară. ODOBESCU, S. III 97. (F i g.) În pădurea de la Strungă Sînt de cei cu pușca lungă, Care dau chiorîș la pungă!... ALECSANDRI, P. A. 54.

CHIORIȘ, -Ă, chiorîși, -e, adj. 1. Sașiu, încrucișat. *Dragă mi-e lelea chiorîșă, Stufă-n foc, se uită-n ușă.* POP. 2. Fig. Supărat, îmbufnat. [Nurorile] stau chiorîș și la masă. SEVASTOS, la TDRG.

— Variantă: (regional) chioruș, -ă (HODOȘ, P. P. 181) adj.

CHIORUȘ, -Ă adj. v. chiorîș.

CHIOSC s. n. v. chioșc.

CHIOȘTEC, chioștecuri și chioștece, s. n. 1. Muc de țigară, chiștoc. *Mută chioștecul de țigară de la un colț al buzelor la altul.* PAS, Z. II 83.

2. (Învechit) Piedică pusă la picioarele cailor. *Cînd te uiți la el și trece, Parcă este în chioștece.* PANN, P. V. I 102.

3. (Învechit) Șiret la gulerul mantalei. *Venghercă de postav negru cu brandebururi și cu chioștecuri.* GHICA, S. 150.

— Pl. și: (s. m.) chioșteci (ODOBESCU, S. II 275).

— Variantă: chioștéc (CAMIL PETRESCU, U. N. 371) s. n.

CHIOȘC, chioșcări, s. n. 1. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «de») Construcție mică, pe străzi și în gări, în care se vînd ziare, reviste, țigări, răcoritoare etc. V. gheretă, pavilion. *Tatăl lui Bică avea chioșc de ziare.* PAS, Z. I 164. *Peste citeva zile am întîlnit-o în fața chioșcului de ziare.* CAMIL PETRESCU, U. N. 136. *Colindă zece chioșcări pînă să descopere un exemplar.* REBREANU, R. I 180.

2. Construcție ușoară, de obicei de lemn, așezată în grădini sau în parcuri (publice) etc. V. foisor, pavilion. *Potecile cu prunîș mărunț șerpuiau printre chioșcări și rînduri de flori.* REBREANU, R. I 80. *Bătrîmul muzicant face, de două ori pe zi, un drum lung și greu, de la locuința sa pînă la chioșcul destinat orchestrei.* DEMETRESCU, O. 143. *Împăratul... ridică un chioșc în pădurea aceea.* ISPIRESCU, L. 152. *Trecură în salon și în chioșcul din grădină.* BOLINTINEANU, O. 445.

— Pronunțat monosilabic. — Variantă: chioșc (ALECSANDRI, T. 1229) s. n.

CHIOȘCĂR, chioșcări, s. m. Persoană care vinde (ziare, țigări, răcoritoare etc.) într-un chioșc (1).

CHIOȘTEC s. n. v. chioștec.

CHIOT, chiote, s. n. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. «de») Strigăt puternic, răsunător, prelung, care exprimă bucurie, izbîndă etc. *Ion despica mulțimea, înalt, cu umerii lui largi, scoțînd un fioros chiot.* CAMILAR, N. I 114. *Și-n ajun de miez de noapte Tremură de chiot hanul.* GOGA, P. 90. *Tot mai rar și mai depărtate răsună, în dulcea liniște a înserării, chiotele flăcăilor.* VLAHUȚĂ, O. A. II 160. *Dădu chiot, strigă, țipă, dară nimeni nu-i răspunde.* ISPIRESCU, L. 395. *Ei, frate Arbure, nu tragi un chiot de bucurie?* ALECSANDRI, T. 1471. *Ținea nuntă cite o săptămînă, tot în chiote și-n chicote!* ALECSANDRI,

T. 82. ♦ Fig. În toate apele lumii drumește, Chiotul roșu se-ntinde. DEȘLIU, G. 56. ♦ (Neobîsnuit) Șuier. *Ciuda amară care-i înjunghiase inima împotriva oamenilor din încăpere se înăbuși după niște chiote ale locomobilelor.* CAMILAR, TEM. 127. *Auzea chiotul trenului la Bănești, la haltă.* CAMILAR, N. I 376.

CHIOTĂ, chiotesc, vb. IV. Întranș. A striga, a țipa; a chiui, a da chiote. *Azi-mîine chiotînd și eu, și eu Încep culesul mare al vieții.* BENIUC, V. 45. *Cel mai tînr chiotea: Alelei, puicuța mea! De m-aș mai vedea acasă, Mîre eu, și tu mireasă!* COȘBUC, P. I 130. ♦ (Subiectul este spațiul în care se aude strigătul) A răsuna. ♦ (Cu complement intern) Codrul negru clocotea, De-un lung chiot chiotea, De-un greu tropot tropotea. ALECSANDRI, P. P. 209.

— Pronunțat: chi-o-. — Prez. ind. pers. 3 și: chiotă (BENIUC, C. 24, IOSIF, P. 16).

CHIOTOĂRE s. f. v. cheotoare.

CHIP, chipuri, s. n. I. 1. Fașă, obraz, figură. *Vezi, noi nu sîntem boieri; ne-am învîțat să izbim în cărbune, nu în chipul omului.* DAVIDOGLU, M. 74. *Chipul semin și zîmbitor al Margaretei îi umplea întreaga lume de gînduri.* VLAHUȚĂ, O. A. 118. *E scurt la grai, năprasnic, la chip înlănecos.* ALECSANDRI, O. 210. ♦ Expresie a feței, fizionomie. *Dumitrache semăna bunicului la chip și la inimă.* STANCU, D. 7. *Se puse la poartă cu chip umilit și smerit.* ISPIRESCU, L. 308. *Mă rog d-tale, nu te-ndura, fii cum te-arată chipul.* ALECSANDRI, T. 382.

2. Înfașurarea sau aspectul unei persoane. *Călătorul, după chip și port, e un negustor.* CARAGIALE, O. I 369. *Nici că se uita la dînsul, carele-i tot bătea capul, arătîndu-i-se ei sub deosebire chipuri.* ISPIRESCU, U. 15. *Un demon sufletul tău este, Cu chip de marmură frumos.* EMINESCU, O. I 211. *Dascalul acesta lua în ochii mei un chip măreț, academic.* NEGRUȚĂ, S. I 6. ♦ Fig. *Cioplind cu dalta chipul nou al lumii, Celor răpuși chip nou le dăltuim.* BANUȘ, B. 90. ♦ Loc. adv. În chip de... = cu înfașurare de..., asemenea cu..., în formă de..., ca... *Ea ar fi venit în chip de pasăre, de a bătut acum la fereastră.* CREANGĂ, P. 232. *Briar... n-are-n lume decît un gros stejar... cioplit în chip de ghioagă.* ALECSANDRI, P. A. 193. *După chipul și asemănarea cuiva = întocmai ca cineva, exact, la fel cu cineva. Și-și ia un suflet de noră, întocmai după chipul și asemănarea celei de-ntîi.* CREANGĂ, P. 7. ♦ Persoană, făptură, ființă. *De la mesele vecine, alte chipuri se adunară în jurul lor și glumele începură din belșug.* DUNĂREANU, CH. 46. *Ce-ți pasă ție, chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul?* EMINESCU, O. I 181. ♦ Imagine, arătare. *Chipul morții pare că-n orice colț îl vezi.* EMINESCU, O. I 96. *De pe stîncă, chipuri negre se cobor.* ALEXANDRESCU, P. 132. ♦ Fig. *Clopotele încetașeră și din păduri ieșeau chipurile înfiorătoare ale liniștii și ale nopții.* DAN, U. 154.

3. Imagine a unei persoane sau a unui obiect, redată prin desen, pictură, sculptură etc. *Faurul pămîntului se apucă și făcu chipul lui Greuceanu numai și numai din fier.* ISPIRESCU, L. 220. *Tot acolo am văzut și chipul de ceară a craiului de Ungaria, Mătieș Corvin.* KOGĂLNICEANU, S. 12. ♦ Carte cu chipuri = carte cu ilustrații.

4. (Popular) Semn. *Făcui chip Pisciucii cu frîul la dreapta, ca și cum aș fi avut de gînd să urc scara călare și să intru în casă cu Pisciucă, cu tot.* HOGAȘ, M. N. 16.

II. 1. (Urmat sau precedat de determinări adjectivale) Fel, mod. *M-ai închis, aici, în lanțuri; am răbdat în chip păgîn.* COȘBUC, P. I 120. *S-a gîndit... cum să-i facă a-și petrece vremea în chipul cel mai plăcut.* CARAGIALE, O. III 60. *Exercițiile vîntorești au darul de a dezvolta într-un chip cu totul excepțional imaginațiunea omească.* ODOBESCU, S. III 47. *Toate părțile lumii sînt lănuite într-astfel de chip, că este peste puțină de-a*

cunoaște una fără cealaltă. BĂLCESCU, O. II 11. ◇ Loc. a d v. (În sau cu) fel și chip (sau chipuri) = în tot felul, în toate modalitățile posibile. Fel și chip se schimbă vremea, acuși ninge, acuși plouă, acuși îi soare. MIRO-NESCU, S. A. 41. Fata rămâne acasă ca pe spini, bătându-și mîntea cu fel și chipuri, ca omul în așteptare. SEVASTOS, N. 49. A doua noapte iarăși au venit peștorii și au început a stătu fel și chip, tot cu binele, ca să i-o deie numaidecît. SBIERA, P. 50. Fel și chip de... = tot felul de... Despre Tăun umblau, de mulți ani, fel și chip de vorbe. CAMILAR, TEM. 62. În (sau cu) chipul acesta sau în acest chip = în felul acesta, astfel. Ori de cite ori mă jignîți în acest chip, mi se împuținează nouă zile din viață. SADOVEANU, N. F. 8. Îi despoia [pe boierii] de averi... lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademini și corupe pe norod. NEGRUZZI, S. I 143.

2. Modalitate, posibilitate. Să-i faci vrun chip să-l ia pe lîngă dînsul. VLAHUȚĂ, O. A. 95. N-ai grijă, că oi găsi cu vrun chip să vin iară. ALECSANDRI, T. 207. Am simțit că începusem a face rău, de atunci am căutat tot chipul ca să ies din prăpastia în care picasem. KOGĂLNICEANU, S. 186. ◇ Loc. a d v. Cu orice chip = cu orice preț, cu tot dinădinsul, oricum. Baba însă voia cu orice chip să aibă o troiță nedespărțită de nurori... de aceea și chitise una de mai înainte. CREANGĂ, P. 8. Am văzut-o că este pidonnică și vroiește cu orice chip să se adăbe numai de la un izvor. CREANGĂ, P. 116. În (sau cu) nici un chip = în nici un caz, nicicum. Căzuse parcă într-o prăpastie întunecoasă, din care nu mai putea să iasă cu nici un chip. BART, E. 207. Cea mai mică nu voia cu nici un chip să se mărite. ISPIRESCU, L. 89. ◇ Expr. Nu e chip să... (sau de a...) = nu se poate, e imposibil să... Nu-i chip oare, soră dragă, să am un ceas tîmît cînd mă întorc la mine acasă de la treburi? SADOVEANU, N. F. 43. N-a fost chip să ajungă, din cauza mlaștinilor în care se înfundau. BART, E. 278. Nu era chip să se apropie sîrac de pragul palatului lui. VLAHUȚĂ, O. A. 214. Bucatele le-au făcut afumate, arse și sleite, de nu mai era chip să le poată lua cineva în gură. CREANGĂ, P. 292. Nu-i chip de a o scoate la capăt cu omul acesta. NEGRUZZI, S. I 93. Nu e chip cu cineva = nu poți s-o scoți la capăt cu cineva. Nu mai e chip cu el, moș Sandule! A sărit să mă bată, pentru că nu vreau să mă duc fată-n casă la curte. BUJOR, S. 92. A nu avea (nici un) chip (să...) = a nu avea posibilitatea, a nu putea (să...). Vezi și tu că n-avem nici un chip. VLAHUȚĂ, O. A. III 178. Corciogarii nemaiavînd chip de trai numai din mîncîuni, s-or apuca de muncă. CREANGĂ, A. 150. Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi. EMINESCU, O. I 155. (Mold.) A face toate chipurile (ca să...) = a face tot ce e cu putință, tot posibilul (ca să...). Nu putem trăi în casa aceasta, de n-om face toate chipurile ca să scăpăm de hîrca de babă. CREANGĂ, P. 12. D-nu polițmaistru mă îndreptăză că va face toate chipurile ca să-mi găsească odorul. ALECSANDRI, T. I 312. A afla chip (și caie) = a găsi un mijloc eficace. Cît s-au gîndit ei încolo și-ncoace, tot n-au aflat chip și cale. SBIERA, P. 44. Aflase chip a se dezlega pe nesimțite dintr-un lanț ce nu era potrivit cu ușurătatea inimii sale. NEGRUZZI, S. I 24.

3. (Regional) Încercare; mijloc. Pentru ce m-ai sili să jur că n-oi face nici un chip de a afla cine ești? ALECSANDRI, T. 311. ◇ Expr. A căuta chip = a căuta toate mijloacele. Chip cătam cu viclenie Să te fac să-ntrebi. COȘBUC, P. I 51.

4. (Numai în loc. conj.) Cu chip să... = ca să..., pentru ca să..., avînd intenția să... Văzînd niște lișje pe apă, zîrrrr! cu toporul într-insele, cu chip să ucidă vremea. CREANGĂ, P. 46. Cu chip că... = sub pretext că..., sub aparență, ca... Cu chip că ești hazliu, îi spui o mulțime de... grosolanii. VLAHUȚĂ, O. A. III 68. Ies din casă cu chip că mă duc la scădat. CREANGĂ, A. 48.

III. (Popular și familiar, cu valoare de adverb, în formele chip, chipul și chipurile) 1. Vorba vine, cică, vorbă să fie. Cîungul a pas din haină și mîna cealaltă, care, chipurile, îi lipsea. SCOS, Z. I 53. Aveam și eu, chipurile, un ibovnic în sat. VLAHUȚĂ, la TDRG. Dete parale acela, chip a-i plăti. PANN, P. V. I 63.

2. La drept vorbind, nu-i vorbă. Îi iertă împăratul de vreo osîndă, chipul; dară intră la mai mare grijă. ISPIRESCU, L. 375. Ai vreun subiect anume, oră pot scrie despre ce mi-o da prin gînd? — Ba, chip, avem un subiect. CARAGIALE, O. II 339.

3. Ba chiar, mai bine zis, așa-zicînd. Dar nu-i poartă ciobănește, Ci mi-i poartă, chip, domnește: Cu caftane de pambriu, Cu cizme de îrmiziu, Cu obiele de bumbac. TEODORESCU, P. P. 474. Și din fugă vă cosește, Și vă taie, chip, snopește. ALECSANDRI, P. P. 81.

CHIPARÎS s. m. v. chiparos.

CHIPARÔASĂ, chiparose, s. f. Plantă decorativă cu tulpina înaltă, terminată cu un mînunchi de flori albe, mirositoare (*Poltanthes tuberosa*); tuberoză.

CHIPARÔS, chiparoși, s. m. Arbore rășinos din familia coniferelor, cu frunzele de un verde-închis, care nu cad iarna; lemnul, rezistent și parfumat, se întrebuintează în industrie (*Cupressus sempervirens*). Străji cernite, chiparoșii Dorm în cerc. TOMA, C. V. 142. Brazilii și chiparoșii nu se vestejesc niciodată. ANGHEL, PR. 39. Cutrandăfirii, cu aur și crângi de chiparos A vrea această carte s-o-mpodobesc frumos. IOSIF, T. 105. Nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? EMINESCU, N. 122. Felș de chiparos, Cu miros Frumos. TEODORESCU, P. P. 24.

— Variante: (învechit) chiparis (ALECSANDRI, T. 103; ALEXANDRESCU, M. 198), (învechit și, rar, popular) chiparôs (GHICA, S. 534, TEODORESCU, P. P. 93) s. m.

CHIPĂRÔȘ, chipăruși, s. m. (Regional) Ardei. O casă zgribulește în alba ei cămașă... La gîtul gol o salbă de chipăruși i-atîrnă. LESNEA, A. 112.

CHÎPEȘ, -Ă, chipeși, -e, adj. (Despre oameni) Bine făcut, frumos, arătos. Era un om voinic, chipeș și zdravăn înarmat. GALACTION, O. I 287. Era un erculean de voinic, chipeș și legat, știu, colea, numai cum e bun de luptă. ISPIRESCU, O. 118. A fost un moșneag de șaran, care avea doisprezece feciori tot unul și unul, chipeși, înalți ca niște brazi, voinici de sfărîma piatra în mîini și vrednici nevoie mare. POPESCU, B. III 3. ◇ (Despre lucruri și animale) Albi fusesse caii, brun stăpinul, blond vizîntul și chipeșă trăsura. ANGHEL, PR. 90. Casa lui Milescu... era printre cele mai chipeșe. D. ZAMFIRESCU, R. 201. Ian caută numai, cîtu-i [calul] de mîndru și de chipeș, de sireap și de iute. SBIERA, P. 61.

CHIPÎU, chipie, s. n. Un fel de șapcă cu fundul rotund și tare și cu cozoroc, care face parte din uniformă militarilor, a funcționarilor de la căile ferate etc. V. caschetă, capela. Controlorul își ridică chipiul. Își șterse fruntea. DUMITRIU, N. 7. Plutonierul... își scoase chipiul vinăt-albăstrui și-l așeză pe masă, întors, cu cozorocul în sus. MIHALE, O. 464.

— Pl. și: chipiuri (SADOVEANU, O. VI 238).

CHIPÔS, -OĂSĂ, chipoși, -oase, adj. (Popular) Chipeș. Baba nu știa ce să facă de bucurie, că are un băiet așa de chipos, de hazliu, de gras și învîlit ca un pepene. CREANGĂ, P. 76. Toată lumea a cătat... Dar ca dînsa n-a găsit Mai chiposă, Mai frumoasă, Mai cu chip de puic-aleasă. TEODORESCU, P. P. 636.

CHIPȘOR s. n. v. chipușor.

CHIPUI vb. IV v. închipui.

CHIPUȘOR, *chipușoare*, s. n. Diminutiv al lui *chip*. (Atestat în forma *chipșor*) *Trandafirii iarăși înfloresc pe obrăzorii... ei și iar răsări soarele bucuriei și al veseliei pe chipșorul ei.* POPESCU, B. III 48.

— Variantă: *chipșor* s. n.

CHIR s. m. (Grecism învechit, adesea cu nuanță ironică) Domn, jupin. *Să-mi luați pe chir ăla care trece în cărușă, și să nu-l slăbiți pînă nu va scoate inclul.* ISPIRESCU, L. 107. *Hei! S-a trecut timpul baclavalelor pentru voi, chir Panaite!* ALECSANDRI, T. 138.

— Seris și: *kir* (CARAGIALE, O. III 29).

CHIRALĂISA interj. Formulă liturgică grecească, rostită de cei care însoțesc pe preot cînd umbliă cu botezul. *La bobotează strigam chiraleisa, de clocotea satul.* CREANGĂ, A. 10.

CHIRĂI, *chirăi* și *chirăiesc*, vb. IV. Intrans. I. (Despre grecii) A știți. *Grierii de ce chirăie, cînd noaptea învăluie pămîntul?* DELAVRANCEA, S. 71. *Un grier chirăie după sobă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 185. ♠ (Despre unele păsări) A cirii. *Biblică chirăie.*

2. (Despre oameni) A striga, a țipa. *Foc pe tine a sărit, Din gurită-ai chirăit.* ȘEZ. XII 68.

CHIRĂIT, *chirăituri*, s. n. Faptul de a chirăi; țîrit. *Chirăitul grecilor.* ♠ *Cirii.* (Fig.) *Apoi, la tine toate-s lucruri de nimic... Toate... afară de iubirca ta și de chirăitul tău de păsărică moșată.* VLAHUȚĂ, O. A. III 155.

CHIRCHILĂ vb. IV v. *chercheli*.

CHIRCHILIT, -Ă adj. v. *cherchelit*.

CHIRCI, *chircesc*, vb. IV. Refl. I. A se strînge grămădă, a se face mic, a se ghemui, a se zgîrci. *Însă cînd ajunge-acolo, Stă la gînduri și se miră: Ori crescuse el pe cale, Ori ciobanii se chirciră.* IOSIF, V. 87. ♠ Fig. *Popa gemu așa de tare, că flacăra luminării se zbatu mult, se chirci.* CAMILAR, N. II 219.

2. A rămîne în urmă în creștere, în dezvoltare, a nu se dezvolta bine, a se pipernici, a se usca. *Buruienile prinse de spaimă Se-adună, se chircesc și mor.* BENIUC, V. 81. *Sînt patru milioane de romîni... care sufar și se chircesc de boli necăutate, de mîncare proastă, de ignoranță, de aspirările primarilor și arendașilor.* VLAHUȚĂ, O. A. III 24. ♠ Trans. fact. (Neobișnuit) [Baba Dochia] *pe vite le chirceste și grăuntele de an Încolțit il seacă-n lan.* ALECSANDRI, P. III 617.

CHIRCIȚ, -Ă, *chirciți*, -te, adj. I. Cu trupul strîns, ghemuit, zgîrcit. *Văzuse trupurile arse, negre, chircite.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 220.

2. Pipernicit, nedevelopat; prizărit, sfrijit. *Cîteva femei cu mere chircite și covrigi jucau în loc, de ger.* CAMIL PĂRESCU, T. II 77. *Pomii [sînt] strîmbi și chirciți.* VLAHUȚĂ, CL. 56. *Generația asta nouă e chircită, cu un fruct necopt.* ALECSANDRI, T. 1199.

CHIRCIȚURĂ, *chircituri*, s. f. Ființă (om, animal sau plantă) care nu e bine dezvoltată; ființă pipernicită, degenerată.

— Variantă: (regional) *piercitură* (SBIERA, P. 178) s. f.

CHIRFOSEĂLĂ, *chirfoseli*, s. f. (Regional) Învălmășeală, zăpăceală, hărmălaie, larmă. (Atestat în forma regională *chirfosală*) *Băteșii dau să-l prindă [ursul făcut din brînză și mămăligă], Oșlobanu se aruncă în mijlocul lor să și-l ieie și se face o chirfosală ș-un ris în școală... de-i pozna.* CREANGĂ, A. 77.

CHIRFOȘI, *chirfosesc*, vb. IV. Trans. (Regional) A strivi, a terciui. *Scăpa [bomboana] jos, unde o strivea imediat cu piciorul, ș-o amesteca bine cu țărina...; după ce*

le chirfosea așa pe toate... rupea cutia. VLAHUȚĂ, O. A. III 37.

CHIRLĂRH, *chiriarhi*, s. m. (Învechit) Episcop.

— Pronunțat: *-ri-arh*.

CHIRIARHIE, *chiriarhii*, s. f. (Învechit) Demnitatea de episcop; autoritatea, puterea unui episcop. *I-au luat chiriarhia [popii Duhu] puterea de predicator.* CREANGĂ, A. 137.

— Pronunțat: *-ri-ar-*.

CHIRLĂȘ, -Ă, *chirițași*, -e, s. m. și f. Persoană care ia cu chirie o locuință. V. *Locatar*. *Se șoptise, în sobor, că Salomia găsisse chirițașii.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 164. *Sînt că m-apasă păreșii, Eu sînt chirițaș trecător.* TOPÎRCEANU, B. 61.

— Pronunțat: *-ri-aș*. — Variantă: (Mold.) *chiriș* (CREANGĂ, P. 107) s. m.

CHIRIE, *chirii*, s. f. Sumă plătită în schimbul folosirii temporare a unui lucru (locuință, vehicul etc.). *Unde pui chiria de aici pîn'la Dunăre?* ALECSANDRI, T. I 348. *Toderică a potrivit să cîștige numai atîta cit să plătească masa și chiria odăilor pe o lună.* NEGRUZZI, S. I 86. *Chiria deșteaptă pe chirigiu și drumul pe călător.* PANN, P. V. II 85. ♠ Loc. adv. (Construit mai ales cu verbele «a da», «a lua», «a șede») Cu chirie = pentru folosire vremelnică și în schimbul unei plăți. *Casa era a lui și chiriea intr-însa cu chirie un neam de oameni săraci.* DUMITRIU, V. L. 22. *Șed în casă cu chirie.* NEGRUZZI, S. I 198. ♠ Expr. *Gura nu cere (sau nu ține) chirie* = poși trîncăni cît vrei. *Bieții oameni, de spaimă și știind că gura nu-i ține chirie, spuse... precum îi învăfășe cotoș-manul.* ISPIRESCU, L. 293.

CHIRIÉS s. m. v. *chiriaș*.

CHIRIGIU, *chirigii*, s. m. (Învechit) I. Cel care transportă cu căruța, în schimbul unei plăți, oameni sau mărfuri; căruș. *Erau... darurile pe care ficea chirigiu și însoțitor de chervane le aducea în lădița lui proprie celor de acasă.* V. ROM. noiembrie 1953, 9. *E o seară aspră de toamnă. Chirigii se-nălțesc pe lungă focuri... de aceea se vede atîta lumină de departe.* CARAGIALE, O. I 331. *În mijlocul fiecăruiă pilc se ridica cîte un foc mare... ocolit de feciori, de vizitii, de rîndași și de chirigii.* GHICA, S. 324. *Tu de te-i preface, Și eu că m-oi face Ca un chirigiu, Cu tine să fiu, În braț să te țiu.* TEODORESCU, P. P. 458.

2. (Mold.) *Chiriaș*. *Cu cit înșă se învoiește cu posesorul, cu atîta e nemulțumit de chirigiu, căci acest impozat public îi plătește foarte rău chiria.* NEGRUZZI, S. I 301.

CHIRILIC, -Ă, *chirilici*, -e, adj. (Numai în expr.) *Alfabet chirilic* = alfabet vechi slav, compus de Chiril în secolul al IX-lea, întrebunțat și la noi pînă pe la jumătatea secolului al XIX-lea; a servit drept bază pentru alfabetele folosite de popoarele slave ortodoxe. *În secolul al X-lea s-a adoptat... alfabetul chirilic.* IST. R.P.R. 59. *Litere (sau slove) chirilice* = litere din acest alfabet. *În cîmîtir zac negre cruci crăpate, Cu slove-adînci, chirilice, săpate.* IOSIF, P. 24. (Substantivat) *Nu cunoștea decît chirilicele.*

— Variantă: *cirilic*, -ă adj.

CHIRISTIGIU s. m. v. *cherestigiu*.

CHIROMĂNT, *chiromanți*, s. m. Persoană care se ocupă cu studiul liniilor din palmă, care (după superstițioși) indică caracterul sau viitorul cuiva.

CHIROMANȚIE s. f. Îndeletnicirea chiromantului, pretinsă artă de a ghici viitorul cuiva după liniile palmei.

CHIROVNIC, *chirovnici*, s. m. Măstru sonder șef în șantierul petrolifer, însărcinat cu executarea lucrărilor de foraj sau de producție. *Înaintarea chirovnicilor prin*

tromba de fum și de noroi a erupției [s-ar putea compara] cu un episod de asalt. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 4/4.

CHIRPICI s. n. (Adesea cu sens colectiv) Material de construcție în formă de prismă, făcut din lut frământat cu paie tocate sau cu rogoz și folosită, la țară, în loc de cărămidă. *Cînd a venit omul nostru, i-a fost greu la început, dar, gospodăr și muncitor cum era, și-a tăiat lemne din pădure, a făcut chirpici și a durat casă mare, frumoasă, aproape de malul apei. DUNĂREANU, N. 123.*

CHIRURG, *chirurgi*, s. m. Medic specialist în chirurgie. *Îi apăru doctorul în strania lui înfățișare, în halatul alb, cu ochii care sclipeau prin masca lui de chirurg. BART, E. 381.*

— Variantă: (învechit) *liirürg* (C. PETRESCU, I. II 49, ALECSANDRI, T. 1200) s. m.

CHIRURGICAL, -Ă, *chirurgicali*, -e, adj. Care se referă la chirurgie, care se realizează cu ajutorul chirurgiei. *Clinică chirurgicală. Operație chirurgicală. □ Prin ungherele odăilor... străluceau dulapuri de sticlă, cu clești, cuțite, foarfece chirurgicale. DUMITRIU, N. 236.*

CHIRURGIE, *chirurgii*, s. f. Ramură a medicinei care studiază și aplică metode de tratare a bolilor prin operații. *Tratat de chirurgie.*

— Variantă: (învechit) *hirurgie* (KOGĂLNICEANU, S. 87) s. f.

CHISĂLIȚĂ s. f. v. *chiselită*.

CHISCUÎ vb. IV v. *pisculi*.

CHISEĂ, *chisele*, s. f. I. Vas mic de sticlă, de cristal sau de porțelan, în care se ține dulceață (mai de mult și tutun). *Mi-a adus un pahar de apă cu brumă și o chisea cu dulceață de cireșe negre. SADOVEANU, O. II 232. Demir poruncește să se aducă ciubuce... și tutun în chisea de cristal. SADOVEANU, N. P. 272. Dulcești de chitru mai avem? — Mai sînt încă două chisele. ALECSANDRI, T. I 64.*

2. (Învechit) Pungă în care se ținea tutun. *Doă chisele de tutun... cusute de copile cu fluturi. ALECSANDRI, T. I 141. Care pe subț pat intra, Cafele Că răsturna, Ciubuce Că-și arunca... Chiselele că-și pierdea. TEODORESCU, P. P. 572.*

— Variantă: *cheseă* (DELAVRANCEA, S. 121, CARAGIALE, O. II 166) s. f.

CHISELIȚĂ, *chiselite*, s. f. (Și în forma *chisăliță*) 1. Fiertură de știr, lobodă etc. sau de fructe (mai ales de prune). *În cetate-aici erau... Toși străjerii și-așteptau, Povestind și-întîși pe iarvă, Chisălița să le fiarbă. COȘBUC, P. I 326. Am cerut la Paviloaia niște cireșe, ziceai că ți-e dor de chiselită. La TDRG. Foaițe verze cruciuliță, Dragoste de copiliță, Ca zeama de chisăliță: Cine-nghite, tot sughiță. TEODORESCU, P. P. 338.*

2. Amestec din care nu se mai alege nimic; terci, talmăș-balmăș. *Cînd e moină, se topește întii zăpada, pe urmă se dezgheață noroiul peste care ea se așezase și formează laolaltă un terci, o chisăliță. PAS, Z. III 276. Ouăle, cînd am vrut să le iau, erau toate numai o chisăliță. CREANGĂ, A. 55. ♦ Ex p r. A face (praf și) chiselită (pe cineva) = a snopi (pe cineva) în bătaia, a bate măr; f i g. a distruge pe cineva în discuție, în luptă de idei. Zmeii crezură că l-a făcut praf și chiselită pe Ghibirdic. La TDRG. Te întind jos și te fac chiselită, de bătaie! ALECSANDRI, T. 236.*

— Variantă: *chisăliță* s. f.

CHISNOVĂT, -Ă, *chisnovați*, -te, adj. (Mold.; despre oameni) Poznaș, glumeț, bun de glume, mehenghi, hitru; (despre manifestări ale omului) șăgalnic, comic. *C-apoi drept ți-oi spune, domnule, că chisnovat om mai ești. HOGAȘ, M. N. 153. Tatăl meu... se însură cu jupîneasa*

Mărica, minunată femeie, grasă și frumoasă... zicînd adese niște vorbe chisnovate. NEGRUZZI, S. I 246.

— Variantă: *chiznovăt*, -ă adj.

CHIST, *chisturi*, s. n. Tumoare benignă constînd dintr-o pungă cu un conținut lichid sau semilichid. *V. t u m o a r e.*

CHISTIC, -Ă, *chistici*, -e, adj. De natura chistului.

CHIȘCĂR, *chișcari*, s. m. (Regional) Tipar. *Chișcarul mai ales e bun să-l freci cu sare și să-l zvîrli de viu pe cărbuni. SADOVEANU, O. A. II 169.*

CHIȘCĂ, *chiște*, s. f. (Mold.) Un fel de caltaboș făcut din stomacul sau din intestinele porcului umplute cu carne tocată, cu păsă, sînge etc. *Costițe de porc afumate, chiște și buft umplut... se duc unse pe git. CREANGĂ, A. 103. ♦ (Adverbial) Plin, îndesat pînă la refuz. Buzunarul... umflat chișcă cu cei 500 de napoleoni. VLAHUȚĂ, la TDRG.*

CHIȘIȚĂ¹, *chișițe*, s. f. Încheietură a piciorului, deasupra coptei, la cai, la boi și la oi; moșul de păr de deasupra coptei. *Armăsarul domnesc venea încordat din grumaz, mestecîndu-și zăbarele și forînd. Juca pe picioarele subțirele, cu chișițe mlădioase. SADOVEANU, F. J. 616. Îndărăt cînd se uita, Vedeă capul șarpelui, La chișița murgului. ȘEZ. III 65. Șade (cutare) călare: Șade-n apă Pînă-n sapă Și-n sînge Pînă-n chișiță. TEODORESCU, P. P. 55.*

CHIȘIȚĂ², *chișițe*, s. f. Pensulă de încondeiat ouăle, făcută dintr-un bejișor (de obicei de aramă sau de tinichea subțire) prevăzută cu câteva fire de păr de porc. *Unele ouă se închistresc (= împistresc) foarte frumos cu chișița sau închistritoarea. ȘEZ. VII 116.*

CHIȘLEĂG s. n. (Regional) Lapte de vacă încheșat (obținut prin fermentarea pe cale naturală a laptelui nefiert) care rămîne în vas după luarea smîntînii formate la suprafață; lapte prins, lapte acru. *Să pregătești, Tranășfiră, multe oale de lapte acru... de chișleag. CAMILAR, TEM. 92. Cînd punea mama laptele la prins... începeam a lînchi groșiorul de pe deasupra oalelor... pînă ce dam de chișleag. CREANGĂ, A. 44.*

CHIȘNÎ, *chișnesc*, vb. IV. Intran z. (Regional) A scînci. *Păunaș, izbit de colo pînă colo, începuse iar să plîngă. De data aceasta de abia chișnea. GALACTION, O. I 164.*

CHIT¹ adv. (Familiar, numai în loc. a d v.) A fi chit (cu cineva) = a nu mai datora nimic cuiva. *Tu mi-ai scăpat viața și eu sînt datoare să scap pe a ta, pentru ca să fim chit. BOLINTINEANU, O. 387. ♦ Ex p r. Chit că... = chiar dacă..., indiferent dacă...*

CHIT² s. m. Pastă formată din praf de cretă, amestecat cu ulei de in, care se întrebunțează la fixarea geamurilor în ramele ferestrelor, la astuparea găurilor sau crăpăturilor, la netezirea suprafețelor în vederea vopsirii sau lăcuirii etc.

CHIT³, *chiți*, s. m. (Învechit) Balenă. *Au găsit... oase de chit. DRĂGHICI, R. 57.*

CHITĂNȚĂ, *chitanțe*, s. f. Act scris prin care se face dovada primirii unei sume de bani, a unor bunuri etc. *V. a d e v e r i n ț ă. La predarea cotelor de grîu, gospodăria colectivă a primit chitanța nr. 1.*

CHITANȚIÉR, *chitanțiere*, s. n. Carnet sau registru cu foi detașabile, pentru întocmirea chitanțelor.

— Pronunțat: -ți-er.

CHITARĂ, *chitare*, s. f. (Și în forma *ghitară*) Instrument muzical asemănător cu vioara, cu șase coarde, pe care se scot sunete prin pișcare sau lovire cu degetele. *Prinzi cîntul înainte de-a răsuna-n chitară. LESNEA,*

C. D. 121. *Lăutarii, înstruindu-și scripcile și ghitara, începeau cîntecul.* SADOVEANU, O. VI 208. *În fața ei, un bătrîn cu barba neîngrijită, orb, îi cînta din chitară.* BASSARABESCU, V. 16. *Peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* EMINESCU, O. I 152.

— Pl. și: *chitări* (ISPIRESCU, L. 237). — Variantă: *ghitără* s. f.

CHITARIST, -Ă, *chitariști, -ste*, s. m. și f. Persoană care cîntă din chitară. *Chitaristul... pișca patetic și cadențat coardele chitarei.* DELAVRANCEA, la TDRG.

— Variantă: (învechit) *chitarist, -ă* (ODOBESCU, S. I 200) s. m. și f.

CHITĂ, *chite*, s. f. (Regional) 1. Mănușchi de flori, buchet. *Chită de flori că făcea, Lui Ioviță i-o-ntîdea.* ANT. LIT. POP. I 347. *Cîte [flori] or rămînea, Ei le-or aduna, Chite le-or făcea.* TEODORESCU, P. P. 76.

2. Mănușchi, jurubiță de 12-13 fuioare de in sau de cînepă. *Se suie iute în pod și scoboară de acolo... niște chite de cînepă și vreo două dimierlii de păsat.* CREANGĂ, P. 5. *Îi dete o chită de cînepă și-i spuse că pînă în seară s-o toarcă.* MARIAN, O. II 183.

CHITCĂIE, -Ă, *chitcăiți, -te*, adj. (Regional) Mocăit, ticăit. *Am vîrșu eu și destui bărbați mult mai ticăiți și mai chitcăiți decît cea mai biciznică femsie.* CREANGĂ, P. 141.

CHITEALĂ¹ s. f. (Popular) Chibzuială, socotință. *Prin știință și chiteală Poate face niscai planuri mai cu bună rînduială?* CONACHI, P. 294. *Ducîndu-se în tîrg și cumpărînd fierul de plug, după multă chiteală, îl puse în sin.* ȘEZ. V 130.

CHITEALĂ² s. f. (Rr) Ochire. [Cu pușca] *te-oi soldăni dintr-o chiteală.* ALECSANDRI, T. I 206.

CHITÎ, *chitesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) 1. (Urmă de o propoziție completivă) A crede, a socoti, a judeca. *Se prinde-n joc lingă o fată, care chitește că i-ar cam veni la scoteală.* CREANGĂ, P. 163. ♠ Refl. *Mă chitesc eu în mine, cum s-o dau ca să nu mă prindă.* CREANGĂ, A. 47. ♠ (Urmă de determinări introduse prin prep. «la» sau «spre») *Nu chitea la alta decît numai ce să facă.* SBIERA, P. 24.

2. A pune la cale, a plănui. *Și de-aceia unde chitîți să mzeși?* HOGAȘ, M. N. 192. *Da știi c-ai chitit-o bine, măi Chirică?* CREANGĂ, P. 163. *Nu-i rău, măi Ștefane, să știe băietul tău oleacă de carte, nu numai decît pentru popie, cum chitește Smaranda.* CREANGĂ, O. A. 43. ♠ Refl. unipers. *Nu-i totdeauna cum se chitește, ce-i și cum se nemzește.* CREANGĂ, P. 8.

3. A potrivi, a aranja. *Prinse masa care o pusese jos, o chiti bine pe pămînt.* RETEGANUL, P. I 63. ♠ A împături (un obiect de pînză). *Chitește cămășile.*

CHITÎ², *chitesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) A împodobi, a găti (cu chite de flori). *Flori mindre culegea Și-n cunună le făcea Și la Gruia le ducea Și lui din grai îi grăia: Frate, frățiorul meu, Cînd va fi ospățul tău, Eu cu toate te-oi chiti.* BIBICESCU, P. P. 311. *Mireasa stă în cămărușă chitită ca de joc și așteaptă să-i vie rîndul.* SEVASTOS, N. 56. *Să știi că bade-ar veni, Casa mindră o-aș chiti.* POP.

CHITÎ³, *chitesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) 1. A ținti (cu arma, cu piatra etc.), a ochi; p. ext. a lovi, a nimeri. *Zorri de vreo două-trei ori cu bulgări în mine, dar nu mă chitește.* CREANGĂ, A. 49. *Mi-l chitește, Drept în frunte mi-l lovește.* ALECSANDRI, P. A. 49. ♠ Absol. *Aduceți arce. Și voi, dragii mei, iscusință, chitîți bine.* NEGRUZZI, S. III 211. *Un șoiman mehedințel Care știe să chitească, Rîndurica s-o lovească.* ALECSANDRI, P. P. 292. ♠ A învîrți o armă; a potrivi lovitura unei arme. *Paloșul din șin scotea, Ș-așa bine-l învrtea, Ș-așa bine*

mi-l chitea, Că pe Toma mi-l tăia Pe la furca pieptului. ALECSANDRI, P. P. 73.

2. A arunca o privire, o căutătură; a alege din ochi. *El degrabă-n jur chitește Vrun ocol, căci e pierdut.* COȘBUC, P. I 225. *Cum ajunge în pădure, chitește un copac care era mai mare.* CREANGĂ, P. 46.

CHITÎC, *chitici*, s. m. (Mold.) Varietate de pește mărunt; pește mic, neajuns la maturitate; pui de pește, peștișor. *Mierlele de apă caută chiticii.* SADOVEANU, V. F. 59. *Da ce ai în traistă?* — *Ia, vro doi chitici de păstrăv.* HOGAȘ, M. N. 74. *Prindea de veste cuconul Ioniță c-are să fie la masă horș cu chitici de Birlad.* HOGAȘ, H. 12. ♠ Ex p r. A tăcea chitice = a nu sufla o vorbă, a nu scoate nici un cuvînt, a tăcea ca pește.

CHITÎNĂ s. f. Substanță organică asemănătoare ca structură cu celuloza, care se găsește în tegumentele exterioare ale insectelor și ale crustaceelor.

CHITINÓS, -OĂSĂ, *chitinoși, -oase*, adj. Care conține chitină. *Aripă chitinoasă.*

CHITÎT, -Ă, *chitîți, -te*, adj. (Popular) Chibzuit, socotit. *Flăcăul era chitit la capul său și nu se da cu una cu două.* CREANGĂ, P. 142.

CHITRĂ, *chitre*, s. f. Fruct al chitruului, de forma și de culoarea unei lămii mari, cu miezul alb, acru-amăruș, din care se face dulceață.

CHITRU, *chitri*, s. m. 1. Arbore exotic, cu flori mari, albe și fructe galbene (*Citrus medica*).

2. (Impropriu) Chitră. *Dulceți de chitru mai avem?* ALECSANDRI, T. I 64.

CHITUI, *chituiesc*, vb. IV. Tranz. A lipi, a astupa, a acoperi, a fixa, a netezi cu chit. *A chituit geamul.* □ *Se mulțumise să fugă pe mare cu sicriul pe care-l chituiuse și călăfătuiuse bine ca să nu intre apă în el.* BART, E. 276.

CHITÎ interj. Onomatopee care imită chițăitul șoarecilor.

CHITĂI, pers. 3 *chităie*, vb. IV. Intrans. A produce sunetul ascuțit caracteristic șoarecilor. *Se pomînă că se umple biserica de șoareci, de lilieci și de bufnițe, și începură a chițăi.* ISPIRESCU, L. 99. *Dihorul începu a chițăi în limba lui de lighionă.* ODOBESCU, S. III 184. *Erau unsprezece bursucei cari se zvîrcoleau, chițăind și mierlăind.* ODOBESCU, S. III 42.

CHITĂIT s. n. Faptul de a chițăi. *Chițăitul șoarecilor.*

CHITCĂN, *chișcani*, s. m. (Popular) Șobolan. *Ciuful de «pinch» (= o specie de ciini)... sucește gîtul chișcanilor.* ODOBESCU, S. III 149.

CHITCĂI, pers. 3 *chitcăie*, vb. IV. Intrans. A chițăi.

CHITCĂIT, *chișcăituri*, s. n. 1. Chițăit.

2. Fig. Tîrîit. *Cîmpul încropit vibra de chișcăit ascuțit, prelung, tremurător și metalic al cristeilor și greierilor din iarbă.* VLAHUȚĂ, O. A. 102.

CHITIBUȘ, *chițibușuri*, s. n. 1. Lucru sau fapt lipsit de importanță, amănunt fără valoare; mărunțiș, fleac. *Cu chițibușuri de aceste să ne zăbăvim noi?* CREANGĂ, P. 263. *Am o mulțime de chițibușuri de făcut.* ȘEZ. XX 14.

2. Subtilitate de mică importanță; tertip. *A umbla cu chițibușuri.*

CHITIBUȘĂR, -Ă, *chițibușari, -e*, s. m. și f. Persoană care se ocupă de chițibușuri, de mărunțișuri, care umblă cu tertipuri, cu subtilități.

CHITIBUȘĂRIE, *chițibușării*, s. f. Faptă sau apucătură de chițibușar; acțiune plină de chițibușuri.

CHIȚORĂN, *chițorani*, s. m. (Regional) Chișcan.

CHIUI s. n. 1. (Numai în expr.) Chiu și vai = chin, suferință, durere; fig. sărăcie, mizerie, lipsă. *Logofete, brinză-n cui, lapte acru-n călmări, chiu și vai prin buzunări.* CREANGĂ, A. 12. Cu chiu, cu vai sau cu chiu și vai = cu mare necaz, după multă osteneală. *Cu chiu, cu vai ajungem la Brădiceni, unde ne adăpostim sub umbrarul unei circiumi.* VLAHUȚĂ, O. A. II 130. *Și așa, cu chiu, cu vai, ajunse la curtea boierească.* ISPIRESCU, L. 179.

2. Strigăt prelung de bucurie; chiot. *Zoresc însuțit, fmiuț, Zeci de mii ca Ionuț sau Cului, În iureș năprasnic, cu chiu și alai, Pînă ce-or împlini cît mai au de-mpîlnit.* DEȘLIU, G. 27. *În ograda unde hora își sălta năvalnic chiul, Brotăcei cu gușa verde își orăcăie pustiul.* GOGA, C. P. 36. *A fost atîta chiu și cînt, Cum nu s-a pomenit cuvînt.* COȘBUC, P. I 58. *Să rîdem dar, viteaz răsăd, Să fie-un hohotit și-un chiu Din ceruri pînă-n iad!* COȘBUC, P. I 257.

— Accentuat pe prima parte a diftongului.

CHIUI, *chiui*, vb. IV. Intrans. 1. A striga cu voce tare, scoțînd un strigăt puternic, ascuțit și prelung, pentru a-și manifesta bucuria, veselia, plăcerea sau alt sentiment puternic, ori pentru a chema pe cineva, a-l îndemna la o acțiune, a-l alunga etc. *Fetele și flăcăii chiuiu pe coasta dealurilor, și era un soare luminos, și-un cer albastru, și-un îndemn la viață, ca niciodată.* SADOVEANU, O. III 46. *Toată ceata a plecat rîzînd și chiind de rîsneau dealurile.* CARAGIALE, O. III 89. *Vara... chiuind, cutreieram dumbrăvile.* CREANGĂ, A. 117. *Fig. Bătrînele păduri vor chiui: Un tînăr soare munții grei vor naște!* BENIUC, V. 46. *Afară ploua rar, în strobi mari, iar vîntul învaluia ploaia și o trîntea chiind în hanul dărpănat.* SADOVEANU, O. I 139. *Tranz.* (Complementul indică vorba rostită, strigătul scos) *Un moș spătos a chiuit: ... Urși vrei să-mpuști aice pe la noi?* POEZ. N. 6. (Fig.) *Cînd docul chiui încetarea lucrului, toți, într-o larmă mare, se repeziră pe punte, năpustindu-se la mal.* DUNĂREANU, CH. 227. *Tranz.* (Rare) A chema (pe cineva) cu voce tare. *De departe Moș Virlan începe a-l chiui.* SADOVEANU, O. A. II 105.

2. A spune, a striga chiuituri sau strigături.

— Pronunțat: *chi-u-i*. — Prez. ind. și: *chiuiesc* (REBREANU, R. II 189, ALECSANDRI, P. A. 114).

CHIUIT, *chiuituri*, s. n. 1. Strigăt ascuțit, puternic și prelung. V. *chiot*. *Cu tine, și numai cu tine m-oi întrece din chiuit.* CREANGĂ, P. 53.

2. Chiuitură, strigătură.

— Pronunțat: *chi-u-it*. — Pl. și: *chiuite* (JARNÎK-BÎRSEANU, D. 107).

CHIUITĂ s. f. (Mold., numai în loc. adv.) Cu chiuita = foarte mult, cu grămada, cu nemiluita. *Ați umplut, cu chiuita, de cerneal-atîtea coale.* VLAHUȚĂ, P. 86. *Și doar mă și feream eu într-o părere, să nu mai dau peste vro pacoste, dar parcă naiba mă împingea, de le făceam atunci cu chiuita.* CREANGĂ, A. 52.

— Pronunțat: *chi-u-i*.

CHIUITURĂ, *chiuituri*, s. f. Faptul de a chiui.

1. Strigăt. *S-aude-un corn de vîntoare și multe-apoi chiuituri Răsumătoare.* COȘBUC, P. II 117.

2. Strigătură spusă la dansurile populare și constînd din versuri cu caracter epigramatic, cu aluzii satirice sau glumețe. *O chiuitură din Transilvania sună astfel: Chiuire-aș chiui, De toți, toți m-ar auzi.* MARIAN, O. I 220.

— Pronunțat: *chi-u-i*.

CHIUL, *chiuluri*, s. n. (Familiar) Absențare nemotivată, sustragere, lipsă nemotivată de la o datorie, de la o obligație etc., din lenă, comoditate sau neglijență; p. e x t. înșelătorie. *Doftorașul plicisit... se hotărî să recurgă la un subterfugiu, la aceea ce... în argoul studențesc se numește un chiul.* CARAGIALE, O. II 93. *Expr.* A trage chiulul = a

a lipsi (de la muncă) fără motiv serios; b) a nu-și ține cuvîntul dat. *A-i trage (cuiva) chiulul = a-i juca (cuiva) o festă, a trage (pe cineva) pe sfoară, a păcăli.*

CHIULĂF, *chiulafuri*, s. n. (Învechit) Un fel de căciulă turcească, asemănătoare cu ișlicul. *Osmanlii și bostangii Au să curgă mii de mii, Ah! aman, aman! Să ne puie un chiulaf.* ALECSANDRI, T. I 305.

CHIULANGIU, *chiulangii*, s. m. Persoană care trage chiulul, care înșală neîndeplinindu-și obligațiile luate, care se sustrage sistematic de la o datorie.

CHIULĂSĂ, *chiulase*, s. f. 1. Partea dinapoi a țevii unei arme de foc, pe unde se introduce cartușul și care adăpostește mecanismul de dare a focului.

2. Piesă de metal care închide cilindrul unui motor cu ardere internă.

— Pronunțat: *chiu-la*.

CHIULHÂN s. n. v. *chiolhan*.

CHIULI, *chiulesc*, vb. IV. Intrans. A se sustrage de la o datorie fără motiv serios, a trage chiulul.

CHIUP, *chiupuri*, s. n. (Regional) Vas mare de lut, de metal, de lemn etc., de forma unei amfore, înțrebuințat pentru a păstra untdelemn, murături etc. *Mă socoteam să iau într-o noapte chiupul cu gaz.* CAMILAR, N. II 114. *O rupse d-a fuga și se ascunse într-un chiup de aramă.* ISPIRESCU, U. 40.

CHIURĂSĂ s. f. v. *cuirasă*.

CHIURĂTĂ, *chiurete*, s. f. Instrument chirurgical folosit în obstetrică, ginecologie, otorinolaringologie.

— Pronunțat: *chiu*.

CHIUVĂTĂ, *chiuvene*, s. f. Vas de porțelan, de faianță sau de metal smălțuit, fixat în perete dedesubtul unui robinet de apă și servind la spălat.

— Pronunțat: *chiu*.

CHIVĂRĂ, *chivere*, s. f. (Învechit) Cască militară, mai ales de metal, ca un fel de chipiu înalt, înțrebuințată în luptă pentru a proteja capul. V. *coif*. *S-a zvîrlit pe un cal... i-a prins botul în curelușa cu care se ținege... Numai cît chivăra îi lipsește ca să fie Alexandru Macedon.* SADOVEANU, N. F. 124. *Purtau vechea uniformă națională: haina vînată și în cap chivere.* BĂLCESCU, O. I 16. *Flăcăi groși în ceață, Voinici fără de leafă! Cu chivere nalte, Cu cozile late Lăsat pe spate.* ALECSANDRI, P. P. '63.

— Variantă: *chiveră* (KOGĂLNICEANU, S. 111) s. f.

CHIVERĂ s. f. v. *chivără*.

CHIVERNISEALĂ, *chiverniseali*, s. f. 1. Acțiunea de a chivernisi; administrare (bună); mijloc de trai, subzistență.

2. (Adesea peiorativ) Căpătuire, procopseală. *Eminescu vrea să înfățișeze... adevăratul caracter al guvernării de spoliere și chiverniseală personală a oamenilor politici intrați în funcțiuni publice.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 4/8. *Pentru el școala nu are o chiverniseală, nu se gîndea la: treci zi, treci noapte, apropie-te leafă.* GHICA, S. A. 71.

— Pl. și: *chivernisele* (ISPIRESCU, U. 86).

CHIVERNISÎ, *chivernisesc*, vb. IV. 1. Trans. A administra. *Pentru moară și pentru vatră am să plătesc o mie de lei pe an; pot, ori nu, să scot atît din ele? — Poți, grăi Zamfir, și mai mult, dacă le chivernisești bine.* SLAVICI, V. P. 15. *Rămînd împăratul văduv și fără feciori de parte bărbătească care să-i moștenească scaunul și să-i chivernisească cîrmuirea împărăției...* POPESCU, B. I 45.

2. Trans. A face economii; a economisi, a agonisi. *A venit în sat cu un căluș cumpărat din banii chivernisiți.* CAMILAR, N. I 21.

3. Refl. A ajunge la o situație materială bună; a se căpătu, a se procopsi. *Hrană bună și leafă bună, așa că în trei-patru ani, cit or ține lucrările, se poate chivernisi oricine*. PAS, L. I 147. *Destul să-ți spui că, încet-încet, m-am chivernisit cumsecade, ajungând să am o stare destul de bună, pe potrivă mea*. CARAGIALE, O. III 31.

4. Transz. (Cu privire la ființe) A îndestula cu cele necesare traiului; a aproviziona. *Pe toate [doboitoacele] le chivernisise cu mîncarea*. ȘEZ, VI 106. ♠ Refl. *Cu ce te chivernisești acum? — Cu slujba*. FILIMON, C. 135.

5. (Învechit) A conduce, a îndruma. *Ea o să-l chivernisească în lume cum să trăiască*. PANN, P. V. III 46.

CHIVERNISIRE s. f. Chiverniseală.

CHIVERNISIT, -Ă, *chivernisiți, -te*, adj. (Despre oameni, adesea peiorativ) Căpătit prin diverse mijloace (de obicei necinstite); procopsit, îmbogățit. ♠ (Substantivat) *Obișnuirii crimei și-ai trădării în care ai izbit necruțator, Chivernisiții pe spinarea țării — I-am izgonit din jilțurile lor*. CASSIAN, H. 76. ♠ Înstărit. *Lăutarii, ca mai chivernisiți, stăteau în față*. PAS, Z. I 108.

CHIVERNISITOR, *chivernisitori*, s. m. (Învechit, rar) 1. Administrator.

2. Cîrmuitor, guvernator. *Ne-au întrebat și de sintem mulțumiți de gheneneralul cetății și de chivernisitorii locului*. VĂCĂRESCU, la ODOBESCU, S. I 270.

CHIVOT, *chivote*, s. n. (Bis.) Cutiuță care este așezată pe masa din altar și care servește pentru păstrarea cuminectărilor.

CHIVUȚĂ, *chivute*, s. f. (Munt.) Muncitoare care spoieste cu bidineua sau se îndeletnicește cu un mic negoț ambulant. *Salahorii de bînale, coșarii și chivutele înțotau în ulicioarele fără aer și soare*. PAS, Z. I 108. *Cui ai dat-o [haina], nenorocito?! — La o chivute*. CARAGIALE, O. I 340.

CHIX, *chixuri*, s. n. (Familiar) Nereușită, greș, eșec (care atrage o oarecare compromitere). *Clapele pianului său acopereau cu artă chixurile cîntăreșelor*. BART, E. 366. *Cînd citeș versuri stricate, ce zgîrie urechea, nu le pot asemui decît cu atîtea chixuri ale unui lăutar*. MACE-
DONSKI, O. IV 33. ♠ Expr. A da chix = a da greș, a nu izbuzi, a nu atinge rezultatul urmărit.

CHIZNOVĂT, -Ă adj. v. chisnovat.

CI conj. 1. (Cu sens adversativ; după o negație sau după o propoziție negativă, introduce o afirmație categorică) (Ba) dimpotrivă. *Nu altmîntrelea erau șoarecii, ci ca urșii de mari*. RETEGANUL, P. V 38. *Să-mi faci bucate; ... să le gășesc nici reci, nici fierbinți, ci cum îs mai bune de mîncat*. CREANGĂ, P. 289. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, cătră tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe*. EMINESCU, O. I 149. *N-am voit să ucid pe Potoski, ci pe tine, Sobietki*. ALECSANDRI, T. II 40. ♠ (Determinat prin « dimpotrivă », « numai », « mai bine ») *Nu mă omori, Făt-Frumos, ci mai bine dă-mi drumul în apă*. IPIRESCU, L. 43. *Împăratul-Verde nu avea feciori, ci numai fete*. CREANGĂ, P. 183.

2. (Învechit și livresc, după o propoziție afirmativă căreia i se opune o afirmație contrară) Dar, cu toate acestea, totuși. *Ci de mine nu-ntreba: Mie mi-e tot una. IOSIF, P. 56. Sărac acum se-ntoarce, ci-n fapte mari bogat*. COȘBUC, P. I 133. *Plîngea fetița, ci-n zadar!* RETEGANUL, P. III 86. *Te iert, ci mai mult să nu greșești*. RETEGANUL, P. V 21. *Cu vecinicia sînt legat, Ci voi să mă dezlege*. EMINESCU, O. I 173. ♠ (Uneori urmat de « dar ») *Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 noiemvrie, generalul Basta... se duse cu oștile... la Oradea Mare*. BĂLCESCU, O. II 267. ♠

(După o propoziție ipotetică sau condițională) Dar, însă. *Făcu semne că bucuroasă ar merge cu el oriunde, ci ca e mută*. RETEGANUL, P. V 19. *Ți-aș arăta Din bob în bob amorul, Ci numai nu te mînia, Ci stai cu binisorul*. EMINESCU, O. I 174.

3. (Adesea însoțind un imperativ, arată nerăbdarea) Dar... *Ci t ebuie să plec! Sînt nulte de făcut în țara noastră*. BENIUC, V. 26. *Vino, vino, Dumitre! ... Ci uită-te!* CARAGIALE, O. I 261. *Ci lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost cînd era să-l arunce din clopotniță*. GHICA, S. 505. ♠ (Determinat prin « ca ») *Ci ca ho, voinice, prea o iei repede, răspune părintele Știubei*. DELAVRANCEA, S. 199. *Dădaca ei îi zise: Ci ca fugi și d-ta de fereastră!* IPIRESCU, L. 120.

CIÂN s. n. Gaz incolor, foarte otrăvitor, cu miros de migdale amare.

— Pronunțat: ci-an.

CIANHIDRIC adj. m. (Numai în expr.) *Acid cianhidric* = substanță toxică, incoloră, cu miros de migdale amare, produsă prin tratarea cianurilor cu acizi; (ieșit din uz) acid prusic.

— Pronunțat: cian-.

CIANURĂRE, *cianurări*, s. f. 1. Operație industrială de extragere a metalelor nobile (aur, argint) din minereuri sărace, cu ajutorul soluțiilor alcaline de cianură de sodiu.

2. Tratarea suprafeței unui aliaj feros cu cianură topită, pentru a produce o cimentare.

— Pronunțat: cia-.

CIANURĂ, *cianuri*, s. f. Sare a acidului cianhidric. *Cianură de potasiu. Cianură de fier*.

— Pronunțat: cia-.

CICĂLĂ, *cicale*, s. f. (Rar) Persoană cicăitoare. *Din fire Văd bine că ai gîndul ca să mă scoți acum... Cumetre îndestule te-așteaptă însă-n drum... Cu dinsele la ceartă, apucă-te, cicălă, Sau nu mai scapi de mine!* MACE-
DONSKI, O. II 163.

CICATRICE, *cicatrice*, s. f. Urmă rămasă pe piele sau pe alt țesut al corpului după vindecarea unei răni, a unei arsuri, a unei incizii etc. *O clipă și-a privit nervos cicatricea în oglindă*. CAMIL PETRESCU, T. II 143. ♠ Fig. *Oraș străvechi, ce răni cumplite ai, Și-adînci și-abia închise cicatrice*. D. BOTEZ, în POEZ. N. 80.

CICATRIZĂ, *cicatrizez*, vb. I. Refl. (Despre răni) A se vindeca, a se închide, a se tîmădui lăsînd o cicatrice.

CICATRIZĂRE, *cicatrizări*, s. f. Faptul de a se cicatriza.

CICĂ adv. (Familiar, cu valoare de verb unipersonal, făcînd adesea introducerea unui basm) 1. (Precedă o afirmație pusă pe socoteala altora) Se spune că..., lumea zice că..., precum se afirmă, după cum se crede. *Cică-n munte, la povarnă, Plopii și rîsurile Spun că vine-un vînt de iarnă, Răscolînd pădurile*. TOPIRCEANU, B. 46. *Și-a venit flăcăul, cică, Un voinic cum altul nu e!* COȘBUC, P. I 180. *Cică era odată o babă și un moșneg*. CREANGĂ, P. 73. *Așa am auzit. Cică i-o trîsnit ca să iie pe cuoana Caliopi, vecina moșiei*. ALECSANDRI, T. I 337. ♠ (Precedat de un « zice » pleonastic) *Avea nevoie de dînzii în călătoria sa la Împăratul-Roș, care, zice, cică era un om răutăcios*. CREANGĂ, P. 247. ♠ (Cu subiect la pers. 3; popular) El zice (sau ei zic) că... *Moș popa, cînd spune de evanghelie, cică să rabzi și iar să rabzi*. DELAVRANCEA, S. 17. *Ai să mergem să cîntăm ceva de lucru, că burta, auzi, cică n-am mîncat de ieri, și cere, sărmana*. IPIRESCU, L. 275.

2. (Indică un sentiment de mirare sau de îndoială) E oare cu puțință? auzi! *Apoi cică să nu te strici de rîs!* CREANGĂ, P. 254. ♠ Nici mai mult, nici mai puțin! *Anu o scornit alta: cică să-i aducă pe fata Împăratului-*

Roș! CREANGĂ, P. 234. † Mai mult decît atîta. *Aceia îi dă fata; ba cică-i mai dă și jumătate din împărăția lui.* CREANGĂ, P. 78.

3. (Povestitorul se face că admite ceea ce se spune, dar e convins că nu este așa) Chipurile; vorba vine! vorbă să fie! *Mă țin la soare, ca pe un cocotirec... ian așa... numai într-un picior, cică să mă învețe a face marș.* ALECSANDRI, T. 4. *Și ce pușchi! Cică-s patrioți, liberali... demagogi...* ALECSANDRI, P. 38.

CICĂLEALĂ, *cicăleli*, s. f. Faptul de a cicăli.

1. Reproș plictisitor făcut cuiva, de obicei fără motive suficiente, pentru fapte de nimic.

2. Stăruire supărătoare pe lângă cineva pentru a obține un lucru; sicîire. *Azi bem și mîncăm bucate Pe parale peșin date, Și miune, fără cîrteală, Ospătăm pe cicăleală.* PANN, P. V. I 17.

CICĂLI, *cicălesc*, vb. IV. Tranz. A certa mereu (pe cineva), a-i face (cuiva) reproșuri, de obicei fără motive serioase, pentru fapte de nimic; a sta într-una cu gura (pe cineva), a bate la cap, a șicana, a plictisi cu observații dese, cu rugăminți. *Îl cicălea și-l împungea muierea în toante zilele anului, și în cele lucrătoare era în sărbători.* SADOVEANU, M. C. 7. *Gheorghe nu-l mai cicălea. Se obișnuise cu toanele amicului său.* VLAHUȚĂ, O. A. 119. *Cînd îi ciomănea, cînd îi cicălea.* ISPIRESCU, L. 333. † Refl. reciproc. Fig. Două păsărele Stau pe rămurele: Mierla prin stuși, Sturzu-n cîrpinș Și se cicălesc Și mi se sfădesc. TEODORESCU, P. I. 453.

CICĂLITÔR, -OĂRE, *cicălitori*, -oare, adj. 1. Care cicălește; rău de gură, înclinat să plictisească, să facă șicane. *Nemulțumit, mofturos, cicălitor, striga la meșteri.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 124. *Anca e o femeie rea, cicălitoare, răzbunătoare.* GHEREA, ST. CR. II 257.

2. Fig. Supărător, siclitor. *Oare nu scuturam eu de pe suflet și de pe inimă grijile cicălitoare?* HOGAȘ, M. N. 159.

CICERONE, *ciceroni*, s. m. Călăuză care arată vizitatorilor cele vrednice de văzut într-un muzeu, într-un oraș etc.

CICIRGÎU, *cichirgii*, s. m. (Învechit) Cofetar; purtător de dulceți la curtea domnească. *S-ajungem cafegii, ciubucii și cichirgii.* ALECSANDRI, T. 126.

CICIRIG, *cicirige*, s. n. (Popular) Instrument care servește la depănat pe mosoare sau pe țevi sculurile așezate pe vîrtelniță. *Stam acasă și făceam mamei țevi la cicirig.* SANDU-ALDEA, D. N. 161.

CICLĂMĂ, *ciclame*, s. f. Plantă decorativă cu frunze în formă de inimă, verzi pe o parte și purpurii pe alta, cu flori roșii sau albe (*Cyclamen europaeum*).

CICLIC, -Ă, *ciclici*, -e, adj. Care se desfășoară în cicluri, care aparține unui ciclu; periodic. *Accumularea nu este nimic altceva decît reproducția capitalului pe scară progresivă. Mișcarea ciclică a reproducției simple se modifică și se transformă, după expresia lui Sismondi, în spirală.* MARX, C. I 523. *Crizele ciclice de supraproducție... din 1825 și pînă astăzi, zguduie din temelii întreaga lume capitalistă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 122, 3/6.

CICLISM s. n. Sport practicat cu bicicleta.

CICLIST, -Ă, *cicliști*, -ste, s. m. și f. Persoană care umblă cu bicicleta, (în special) sportiv care practică ciclismul; biciclist. *Cicliștii sînt obligați să circule pe drumurile publice speciale pentru biciclete ori de cîte ori există asemenea drumuri.* COL. HOT. DISP. 1953, nr. 7, 157. † (Adjectival) *Sportivii cicliști... se antrenează cu rivnă pentru ridicarea nivelului lor tehnic.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2724.

CICLON, *cicloane*, s. n. Vînt puternic, însoțit de furtună și precipitații atmosferice, specific regiunilor

tropicale; se manifestă prin vârtejuri puternice formate în jurul unei regiuni cu presiune atmosferică scăzută. V. uragan. *Foarte curînd, ca un ciclon izbucnit pe neașteptate, muntele începe să se ridice spre cer.* BOGZA, C. O. 16. *Tot mai des se-nalță-n zare trombe Și cicloane pîn'la ceruri sus, Cad apoi cu tunete de bombe Pe talazuri roșii în apus.* BENIUC, V. 40. *Ei, acolo la institut, știu tot ce se întîmplă pe tot pămîntul. Cum bate vîntul... cum plouă pe Mediterană... Cînd se apropie ciclonul în Pacific.* SEBASTIAN, T. 33.

CICLÔP, *ciclopî*, s. m. Figură mitică de uriaș, cu un singur ochi mare în mijlocul frunții. [Piscurile] *păreau că fac de veghe asupra prăpăștiilor, asemenea unor capete demente de ciclop.* BCGZA, C. O. 31. *Prin ochiul lui de sticlă, ca un ciclop sinistru, Ceasornic deasupra îi cată peste umăr.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 96.

CICLU, *cicluri*, s. n. 1. Lanț complet de fenomene, de stări etc. care se realizează într-un interval de timp anumit și care epuizează, în ansamblul lor, evoluția unui anumit proces. *Ciclu M-B-M (= marfă - bani - marfă) are ca punct de plecare, la o extremitate a sa, o marfă și se încheie, la cealaltă extremitate, cu altă marfă, care părăsește circulația, intrînd în sfera consumației.* MARX, C. I 162. † *Ciclu industrial = (în economia capitalistă) perioadă care cuprinde fazele: criză, depresiune, învioreare, avînt și care în timpul crizei generale a sistemului capitalist mondial se scurtează și se deformează, faza de avînt dispărînd și crizele devenind mai violente și mai distrugătoare. În linii mari, mișcările de ordin general ale salariului sînt reglementate în mod exclusiv de expansiunea și contracțiunea armatei industriale de rezervă, care corespund alternărilor periodice ale ciclului industrial.* MARX, C. I 571. *Ciclu anual = perioadă de un an în care pămîntul face o rotație completă în jurul soarelui. Ciclu solar = perioadă de 28 de ani, după expirarea căreia datele diferitelor zile ale anului cad în aceleași zile din săptămîna.*

2. Totalitatea fenomenelor, faptelor, acțiunilor etc. legate între ele. † *Ciclu de conferințe (sau lecții) = serie de conferințe (sau lecții) care tratează diverse aspecte ale unui subiect unitar. Posturile de radio duc o acțiune susținută de propagandă a ideilor marxism-leninismului, în care scop s-au introdus și cicluri speciale de conferințe.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2654. † Grup de producții literare care au o temă comună. *Cercam tihnit o nouă poezie, Ca să-mi continui ciclul de la țară, Cînd fantomatic prinde să se spară Pe manuscris o umbră viorie.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 18.

CICOĂRE, *cicori*, s. f. 1. Plantă erbacee din familia compozelor, cu flori albastre (mai rar trandafirii sau albe), din rădăcina căreia se prepară un surogat de cafea (*Cichorium Intybus*). *Pe marginile drumului se înalță flori de cicoare, întristate, închise de căldură.* SANDU-ALDEA, U. P. 57. *Frunză verde de cicoare, Cînd văzui vara cu soare, Cătat-am pădurea deasă, Ca să țin cu dînsa casă.* ALECSANDRI, P. P. 255. † (Adesca folosit ca termen de comparație pentru culoarea albastră) *Lelițele mele de la Păstrăveni, bălăi și cu ochii ca cicoarea, sămănau mamei.* SADOVEANU, N. F. 6. *Ochii unui inger scump Au albastrul de cicoare.* COȘBUC, P. I 49. † Fig. *În ochii sclavei zării cicori albastre.* MACEDONSKI, O. I 139.

2. Surogat de cafea preparat din rădăcina plantei descrise mai sus.

CIDRU s. n. Băutură alcoolică obținută prin fermentarea mustului de mere (mai rar de pere sau de alte fructe).

CIER s. n. v. ceair.

CIFLIC, *ciflicuri*, s. n. (Învechit; și în forma *ciflic*) Moșie mică, moșioară, conac de moșie. *Un mic ciflic lîngă Silivria.* GHICA, S. 363. *Mai la vale este un sātu-*

cean, în chip de ciflic, ce se cheamă Rizvan-aga. ARHIVA R. II 142.

— Variantă: cillie s. n.

CIFLIC s. n. v. eiflic.

CIFRĂ, cifrez, vb. I. 1. Refl. A se evalua, a se calcula în cifre. *Cheltuielile se cifrează la suma de...*

2. Transz. A aplica unui text un cifru. *Cifrează telegrama.*

CIFRĂT, -Ă, cifrați, -te, adj. Scris în cifru. *Scrisorii cifrate.*

CIFRĂ, cifre, s. f. 1. Simbol grafic care reprezintă un număr. *Cifră romană. Cifră arabă.* □ Cîte numere distincte de cîte două cifre se pot forma cu cifrele 2, 3, 5, 7, dacă cifrele fiecărui număr sînt diferite? ALGEBRA 22.

◆ Număr, sumă, cantitate. *Producția a atins o cifră foarte mare.*

2. Volumul sau cuantumul reprezentat prin cifre (1) al unor operații comerciale sau financiare. ◆ (În ordinduirea capitalistă; și la noi pînă în 1949) *Impozit pe cifra de afaceri* = impozit aplicat proporțional cu mărimea afacerilor, adică cu valoarea mărfurilor vîndute.

CIFRIC, -Ă, cifrici, -e, adj. Exprimat în cifre; numeric.

CIFRU, cifruri s. n. 1. Sistem de semne convenționale prin care se transmit comunicări secrete.

2. Combinație de litere sau de cifre cu ajutorul căreia se pot deschide unele broaște sau lăcăte. *Ca într-un lăcăt greu, cu multe zăvoare, pătrunde Oltul între pereții munților. Ca într-un lăcăt pe care nu-l poți desface decît cu ajutorul unui cifru.* BOGZA, G. O. 324.

CIGĂ s. f. v. eegă.

CIGHÎR, cighîruri, s. n. (Regional) Drob de miel.

CIHĂI, cihăiesc, vb. IV. Transz. (Regional) A-i bate (cuiva) capul, a stărui foarte mult, a insista, a plictisi, a exaspera. *Tot cihăia mama pe tata să mă mai dea undeva la școală.* CREANGĂ, A. 12. *Cît nu m-a cihăit de cap, să-i spun, și tot nu i-am spus.* CREANGĂ, P. 122. *Aristifa... cihăia pe Stămilescu, de ce nu stăruie s-ajungă maior.* CONTEMPORANUL, VII 209.

— Variantă: celhăi (SBIERA, P. 107, ȘEZ. V 55) vb. IV.

CIL, cili, s. m. (Uneori determinat prin «vibratil») Prelungire plasmatică în formă de fir a unor bacterii, a unor infuzorii sau a unor celule animale, animată de mișcări ritmice; la animalele unicelulare servește ca organ locomotor, iar la organisme superioare are funcții diverse.

CILIAR, -Ă, ciliari, -e, adj. Care are formă de cil; care e în legătură cu cilii. *Cristalinul este prins de pereții ochiului prin mușchii ciliari.*

— Pronunțat: -li-ar.

CILIBIU, -IE, cilibii, adj. (Învechit) Fin, grațios, frumos. *Dă-mi o rimă la pădure. — Mure. — ... E spălăcită. Dă-mi una mai cilibie.* VLAHUȚĂ, O. A. 121. *Pui mai cilibii și mai frumos ca al meu nicăieri n-am putut afla.* MARIAN, O. II 40.

CILICURI s. n. pl. (Rare) Mărgele de metal. *Un mic negustor ambulănt... strigă: Bariș înflorat! Cilicuri!... Broboade! BANUȘ, B. 84.*

CILIHOI, -OĂIE, cilihoi, -oai, s. m. și f. (Ornit., regional) Ceahlău. (Fig.) *Ian fugiți... cilihoiilor.* CAMILAR, T. 163.

CILINDRIC, -Ă, cilindrici, -e, adj. Care are forma unui cilindru. *Cîteva site cilindrice se învîrtesc încet pe o axă.* BOGZA, C. O. 182.

CILINDRU¹, cilindri, s. m. 1. Corp geometric format prin rotirea unui dreptunghi în jurul uneia dintre laturi (numită generatoare) și avînd ca bază un cerc.

2. Piesă (cilindrică) componentă a unor mașini, care se poate roti în jurul propriei axe și care servește pentru a conduce, a presa sau a fasona un material; (la motoare cu ardere internă, la mașini cu aburi, la compresoare etc.) piesă fixă cilindrică în interiorul căreia se deplasează pistonul. *Mașină cu 8 cilindri.* ◆ *Cilindru compresor* = tăvălug.

CILINDRU², cilindre, s. n. (Învechit) Pălărie înaltă, cilindrică, cu borurile înguste. V. joben. *Bărbații... se înghesuiau pe lângă ferestre... netezindu-și cu dosul minceii cilindrele de castor.* MACEDONSKI, O. III 96.

CIMBĂL s. n. v. chimval.

CIMBER, cimbere, s. n. (Regional) Un fel de basma de borangic, de lînă sau de bumbac, purtată pe cap de femei; năframă, testemel. *Nu toate muierile care au rămas văduve poartă cimbere negre.* STANCU, D. 166.

— Variantă: chumbér (STANCU, D. 13) s. n.

CIMBÎSTRĂ, cimbistre, s. f. (Rare) Pensetă. *O! se apără cu modestie Tom, ridicînd sprincenile subțiri și plivite cu cimbistra.* C. PETRESCU, C. V. 194. *N-ai decît să te tunzi chilug, și păru ce rămîne pe cap să-l snulgi cu cimbistra fir cîte fir...* ALECSANDRI, T. I 106.

CIMBRÎȘOR s. m. Plantă aromatică din familia labiatelelor, cu flori roșii-purpurii, rar albe, folosită în medicină ca infuzie (*Thymus serpyllum*). *Frunză verde cimbrîșor, Bate murgul din picior.* ȘEZ. I 10. *Zamă de măr dulce, de șovîr și cimbrîșor de cîmp e bună cînd boala e ușoară.* ȘEZ. I 16.

CIMBRU s. m. Plantă erbacee cu miros aromatic din familia labiatelelor, cu frunze înguste și ascuțite, cu flori liliachii sau albe punctate cu roșu; se folosește în bucătărie ca condiment (*Satureia hortensis*). *Băiatul... era dus în grădină ca să culeagă cimbru și mărar.* MARIAN, O. II 135. *I-au poroncit... să păzească zama din oală să fiarbă la foc, și să pui într-însa cîte o coadă de mărari, de cimbru și de pintrejel.* SBIERA, P. 14.

CIMEL interj. v. cinel.

CIMENT s. n. Pulbere obținută prin amestecul unor materii minerale (calcaruri argiloase, calcaruri marnoase, zguri etc.) calcinate și care în contact cu apa se petrifică, transformîndu-se într-o masă omogenă; servește în construcție la prepararea betonului, la legarea cărămizilor etc. *Au folosit cimentul și betonul pentru a ridica platforme moderne.* BOGZA, C. O. 270.

CIMENTĂ, cimentez, vb. I. Transz. 1. A lega cu ciment. *De la suprafața pămîntului în jos, pereții (fin-tinii) erau zidiți în piatră puternic cimentată.* MIHALE, O. 511. *Linia de închidere a celor două jgheaburi era cimentată.* GALACTION, O. I 120.

2. Fig. A face ca ceva să fie solid, indistructibil; a întări, a consolida (o prietenie, o alianță etc.). *Aplicînd cu fermitate linia partidului în chestiunea națională, cimentăm și mai bine unitatea politică și morală a poporului muncitor.* REZ. HOT. I 29. *Oamenii muncii din Republica Populară Romînă sînt pătruși de hotărîrea neclintită de a fi și pe viitor credincioși cauzei lui Lenin și Stalin, de a se strînge și mai mult în jurul steagului partidului — steagul lui Lenin și Stalin —, de a cimentă și mai mult prietenia veșnică, de nezdăruncinat, cu marea Uniune Sovietică.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 7. *Clasa muncitoare și partidul ei internaționalist constituie forța care cimentează aceste națiuni noi.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 7/3. ◆ Refl. *Se cimentează neconținut unitatea*

politico-morală a întregului popor muncitor, sub steagul partidului. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2645.

CIMENTĂRE, cimentări, s. f. 1. Acțiunea de a cimenta (1).

2. Fig. Întărire, consolidare. *Sindicatelor de salariați agricoli joacă un rol important în cimentarea alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare.* REZ. HOT. I 50. *Cimentarea și adâncirea colaborării între popoare exprimă conștiința crescândă a intereselor lor comune.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723.

CIMILĂ, cimilesc, vb. IV. 1. Intrans. A spune cimilituri. *Și el cum ședea, Astfelii cimileau Copiilor săi...* MARIAN, s. 321.

2. Trans. A alcătui o cimilitură, a transpune un cuvânt într-o cimilitură. (Ref. p. a. s., despre cuvintele transpuse) *Sufletul se cimilește așa: Am o căsuță, și-n căsuță am o porumbiță; dac-a zbură porumbița, ce mi-i bună lădița?* ȘEZ. III 239.

— Variantă: ciuamel (GOROVEI, c. 289) vb. IV.

CIMILITURĂ, cimilituri, s. f. Ghicitoare. *Ia să te vedem dacă mi-i gici tu cimilitura aceasta: Lată peste lată; peste lată — îmbujorată.* CREANGĂ, O. 186. *Dar într-astă băutură Este ș-o cimilitură, Și cimilitura mea Zice, zău, mîndruș-așa...* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 517.

CIMIȘIR, cimișiri, s. m. Arbust decorativ cu frunze ovale, totdeauna verzi, cu flori galbene-verzui, din al cărui lemn se fac diferite obiecte (*Buxus sempervirens*). *Aceste obiecte nu se executau mai niciodată în piatră, ci, mai adesea, în metale de preț, în os...* ori în deosebite lemne, precum stejar, nuc, castan; tisă, cimișir, chiparos. ODOBESCU, s. I 452.

CIMITIR, cimitire, s. n. Loc unde se îngroapă morții. *În fiecare zi mergea la cimitir.* BART, E. 259. *Se-mbracă cimitirul în noapte, ca-ntr-o haină.* MACEDONSKI, O. I 50. *Se duce... la cimitir, la mormintul unui frate.* ȘEZ. III 116. ♦ Fig. *Un cimitir de mașini stricate.*

CIMOTIE, cimotoi, s. f. (Mold.) Rudă. *Da, da! sint chiar oleacă de cimotoie și cu popa David.* HOGAȘ, M. N. 144. *La mănăstirea Neamțului, pe vremea lui mitropolitul Iacob, care era oleacă cimotoie cu noi...* CREANGĂ, A. 19.

CIMPANZEU, cimpanzei, s. m. Specie de maimuță mare, antropomorfă, dolihocefală, cu pielea neagră, care trăiește în cete prin Guineea și Congo.

CIMPOI, cimpoaie, s. n. Instrument muzical popular, alcătuit dintr-un burduf avînd fixate în el unul sau mai multe tuburi sonore, prin care aerul iese din burduf și produce melodia. *Veniți, cîntăreți cu cimpoi și-alăute, Să cîntați.* DEȘLIU, G. 28. *Noi doime pe naiuri se cer, Nou glas în cimpoaie.* BENIUC, V. 115. *Se veseleau cu cîntările cimpoaielor și cobuzelor multenești și cu diblile lăutărești.* ODOBESCU, s. I 137. *Iar de-oi întîlni ciocoi, De piele să mi-l despoi Și să fac din ea cimpoi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 507.

CIMPOLĂȘ, cimpoieși, s. m. Cimpoier. *Cam pe vremea aceea trăia moș Nichifor în Tușuieni, pe cînd bunicul meu fusese cimpoiaș la cumătria lui Moș Dediu din Vinători.* CREANGĂ, P. 105.

CIMPOIER, cimpoieri, s. m. Cîntăreț din cimpoi; cimpoiaș. *Iaca moș Corbu cimpoieru!* ALECSANDRI, T. 215.

CIN¹, cinuri, s. n. (Învechit) 1. (În orînduirea feudală) Poziție socială înaltă. V. rang. *Nici lacom de avere, nici de cinuri, mulțămît cu cit avea, cu cit n-avea.* CREANGĂ, A. 135. *Boierii netezindu-și bărbile mari și tufoase, după rang și cin, striga.* RUSSO, s. 17.

2. Ordin călugăresc sau preofesc; tagmă. *Colegii mei de la teologie... Toți au pătruns în învățămîntul secundar, în cinul preofesc și prin felurite alte servicii.* GALACIATION, O. I 24. *Trailul tîhnit al sfîntului său cin îl înzestrăse cu un adevărat pîntece de egumen.* HOGAȘ, DR. 246.

CIN², cinuri, s. n. (Rar) Luntre mică, barcă. *Moșu-n cin dacă intra, Pe Dunăre se ducea.* TEODORESCU, P. P. 569. *Mult că nu mergea... Și mi-și întîlnea Un cin de alamă, De nu-i bagi de seamă, Cu visle d-argint, Cum n-am mai văzut.* TEODORESCU, P. P. 645.

CINĂ, cinez, vb. I. Intrans. (Mai ales în Transilv.) A lua masa de seară. *Să vii și tu acolo, să cînam împreună pe la 7.* CARAGIALE, O. VII 225. *Șezură nișel, de se odîhniră de drum, cînară împreună și se culcară.* ISPIRESCU, L. 53. ♦ Trans. *Nemîncat toată ziua, el cină ce-i dăduse baba.* EMINESCU, N. 20. *Badea meu cel supărat, Da aseară ce-ai cinat?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 54.

CINĂBRU s. n. Sulfură naturală de mercur, de culoare roșie, folosită mai ales ca vopsea în pictură. *Roșu de cinăbru.*

CINAȘ, -Ă, cinași, -e, adj. (Transilv.) Drăguț, frumos, îngrijit. *Hei, leliță de la Blaj, Ce fi-i trupu-șea cinaș?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 402. *Trandafir, trandafir, Drag îmi e omul cinaș.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 384.

CINĂ, cine, s. f. (Mai ales în Transilv.) Masa de seară; mîncare pregătită pentru această masă. *Frunzărișe o gazetă și o aruncase. Aștepta cina.* SADOVEANU, N. F. 5. *Cina era gata și masa pusă.* CARAGIALE, O. II 257. *Ochii ei cei cu lumină Mult mă strigă de la cină.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 33.

CINĂTUÎ, cinătuiesc, vb. IV. Trans. (Regional) cu privire la țapi, pești etc.) A curăța (de fulgi, de solzi etc.) și a tăia în bucăți, pentru a pregăti mîncarea. *Ăstă meară albă, codalbă... s-o cinătuiesc, s-o fiarbă.* SBIERA, P. 118.

CINĂTUIĂLĂ, cinătuiele, s. f. Acțiunea de a cîna-tui. *Se cinătuiește o găină desfăcîndu-i aripele, picioarele etc. și păstrîndu-le întregi. Dacă osul piciorului, de pildă, s-ar tăia în două, aceasta n-ar mai fi o cinătuială.* ȘEZ. VIII 157.

CINCANTÎN s. n. Varietate de porumb cu tulpina scurtă și subțire, cu știuletele mic și cu bobul mărunt, de culoare portocalie.

CINCĂI, cincăiesc, vb. IV. Trans. (Regional) A necăji, a cicăli, a nu da pace cuiva. *Eu, mînios că prea mult mă cincăiește, luai o plăcintă, i-o trîntii în cap, și de-atunci a rămas pleșu.* MARIAN, O. II 54. *Ne-ncetat mă cincăia Să le spun adevărat.* MARIAN, s. 104.

CINCĂREL, cincărei, s. m. Nume care se dă unui cal de cincî ani. *Erau tot călușei rotunzi de Dobrogea și bahmeși zbrîlți de Bugeac, aleși tot pătrării și cincărei.* ODOBESCU, s. I 161. *Cînd la grajd, el ce zărea? Un bahmet ce tot sărea, Un căluț cam pătrăvel, Ieșea-n vară cincărel.* ALECSANDRI, P. P. 79.

CINCHI, cinchesc, vb. IV. Refl. (Regional) A se ghemui, a se așeza la pămînt sprijinîndu-se pe unul sau pe amîndoi genunchii; a sta pe vine. *Mi-am aruncat undișile cu rîmă în balta adîncă și m-am cinchit atent lîngă ele.* SADOVEANU, N. F. 63. *Se cinchise cu coatele pe genunchii și cu obrazul cuprîns în palme.* SADOVEANU, N. F. 119. *Mă Cîrță, urmă el, strîgînd cătră un flăcăuan lung, care de-abia se cinchise și el pe lîngă foc.* HOGAȘ, M. N. 194.

— Variantă: chinčí (V. ROM. februarie 1952, 118) vb. IV.

CINCHIT, -Ă, *cinchiți*, -te, adj. (Regional) Ghemuit. *Oamenii și animale se liniștiră în adăpost, — caii cu capetele plecate spre umbră, oamenii cinchiți pe vine în jurul pojarului.* SADOVEANU, Z. C. 34. *Stăteau cinchiți și tăcuți pe lângă foc în așteptarea mămăligii.* HOGAȘ, M. N. 193.

CINCI num. card. Număr egal cu acela al degetelor de la o mână, având în numărătoare locul între patru și șase; se indică prin cifra 5. *Cinci zi cu cinci fac zece.* — *În ziua dintii doi vânători pieiră. A doua zi și a treia zi mai căzură cinci.* NEGRUZZI, S. I 173. ◇ (Adjectival) *Mi-am adus aminte că am un băiețuș de cinci ani.* CAMIL PETRESCU, U. N. 176. *Vorba ceea: sînt cinci degete la o mână și nu samănă toate unul cu altul.* CREANGĂ, P. 19. ◇ (Substantivat) *Trei mă țin, trei mă poartă, cinci mă duc de mă adapă* (Condeiu). SBIERA, P. 322. (Eliptic, subînțelegîndu-se ora, ziua, banii, cartea de joc marcată cu acest număr etc.) *E cinci fără un sfert. Cinci fără paisprezece.* C. PETRESCU, C. V. 169. ◇ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul cinci.* — *La ora cinci dimineața... peisajul fantastic al Roșiei-Montana începe să se anime.* BOGZA, T. 49.

CÎNCILEA, CÎNCEA num. ord. (Precedat de articolul «al», «a») Care se află între al patrulea și al șaselea. *Al cincilea copil. A cincea zi.* ◇ *Coloana a cincea v. coloană.* ◇ Expr. *A fi a cincea roată la car (sau la căruța)* = a fi de prisos. ◇ (Substantivat) *Apoi venea al patrulea ș-al cincilea, cu scorneli, care mai de care mai încornorate.* DELAVRANCEA, H. T. 105.

CÎNCÎME, cincimi, s. f. A cincea parte dintr-un întreg. *Două cincimi și cu trei cincimi fac un întreg.*

CÎNCINĂL, -Ă, cincinali, -e, adj. Care se întinde pe o perioadă de cinci ani. *Planul cincinal pune în fața noastră sarcina mareașă a construirii bazei economice a socialismului în țara noastră.* LUPTA DE CLASĂ, 1951, nr. 3-4, 14.

CÎNCISPRECE num. card. v. cincisprezece.

CÎNCISPRECELEA, CÎNCISPRECEA num. ord. [v. cincisprezecelea.

CÎNCISPREZECE num. card. Numărul care își are locul între paisprezece și șaisprezece. *Opt și cu șapte fac cincisprezece.* ◇ (Adjectival) *Într-o zi, tocmai cînd copilul împlinea cincisprezece ani...* ISPIRESCU, L. 2. ◇ (Eliptic, indicînd ora, ziua etc.) *Azi sîntem în cincisprezece.* ◇ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul cincisprezece.*

— Variante: *cînsprezece* (regional) *cîncisprece* (ȘEZ. III 154, ALECSANDRI, P. P. 262), *cînsprece* num. card.

CÎNCISPREZECELEA, CÎNCISPREZECEA num. ord. (Precedat de articolul «al», «a») Care se află între al paisprezecelea și al șaisprezecelea. *A cincisprezecea zi.*

— Variante: *cînsprezecelea, cînsprezecea*, (regional) *cîncisprecelea, cîncisprecea, cînsprecelea, cînsprecea* num. ord.

CÎNCISUTIȘT, cincisutiști, s. m. Titlu de cinste acordat unui mecanic de locomotivă care parcurge, potrivit unui plan riguros stabilit, cel puțin 500 km în 24 de ore. *Organizațiile sindicale desfășoară la C.F.R. o muncă de masă permanentă, cu bune rezultate în organizarea întrecerii socialiste, a mișcării cincisutiștilor.* GHEORGHIU-DEJ, CONSF. C.F.R. 42. ◇ (Adjectival) *Mișcarea mecanicilor cincisutiști are drept scop îmbunătățirea organizării transporturilor pe baza unei utilizări mai intense a mijloacelor materiale ale transportului pe calea ferată.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2557.

CÎNCIZĂCI num. card. Numărul care își are locul între patruzeci și nouă și cincizeci și unu. *Patruzeci și cu zece fac cincizeci.* ◇ (Adjectival) *Actorii de acum cincizeci de ani reveneau să-și joace rolurile.* ANGHEL, PR. 119. ◇ (Cu valoare de num. ord.) *Pagina cincizeci.*

CÎNCIZĂCILEA, CÎNCIZĂCEA num. ord. (Precedat de art. «al», «a») Care se află între al patruzeci și nouălea și al cincizeci și unulea.

CÎNE pron. 1. (Pronume interogativ) Cuvînt care servește pentru a întreba despre o persoană necunoscută sau neamintită în cursul vorbirii: a) (în întrebări directe) *Cine-mi iese înainte? Cine-mi luminează pragul? Este inima fierbinte — Este dorul meu, pribeagul.* CERNA, P. 139. *Cine-i acolo?... — Eu, Ivan.* CREANGĂ, P. 308. *Cine ești? de unde ești? ALECSANDRI, P. II 11. Și cine l-a fermecat?... Mîndrușița lui din sat.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 11. ◇ (În întrebări retorice) *Cine-i ca ea? Frumoasă ca ea, cine? COȘBUC, P. II 215. Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar Ș-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* EMINESCU, O. I 83. ◇ Expr. *Cine (mai) știe?! = (pornindu-se de la întrebare s-a ajuns la ideea de imposibilitate a precizării, apoi la negație) nu știu, n-am idee. O să plouă azi? — Cine știe?! Cine știe ce (sau cine, unde etc.) = (cu sens nehotărît) Mai știi... Cine știe ce încurcătură vei face p-acolo.* ISPIRESCU, L. 13. *A avut parte cine știe ce alt drum eș mai înțelept de patul cel curat.* CARAGIALE, O. I 336. *Cum să ia omul ista, la drum, cu vorba și cînd se trezește, cine știe unde a ajuns.* CREANGĂ, P. 119. (Cu nuanță de superlativ) *Tot satul îl cîntea și îl asculta ca pe cine știe cine.* ISPIRESCU, L. 98; b) (în întrebări indirecte) *Nu știu cine te-a îndreptat la casa mea, că știu că ești berechet bun.* CREANGĂ, P. 162. *Ce-mi pasă a cui ești? — zise el. Destul că te iubesc.* EMINESCU, N. 9. *Ieși, mîndrușo, pînă-n prag Și-mi arată cin'ți-i drag.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 123. ◇ (Mai ales în descrieri și amenințări) *Ce fel (de om), cum. Tu nu știi cine-i mînuca, n-ai mîncat niciodată moarea ei.* CREANGĂ, P. 8.

2. (Pronume relativ) Cel ce, acela care. *Cu cine prinzi tu copiii...? — Cu cine pot, fa, cu cine pot.* STANCU, D. 243. *Bine a zis cine-a zis... CREANGĂ, P. 236. Cine-o vede, o zărește, Ca o stea care lucește Și-n văzduh se mistuiește.* ALECSANDRI, P. I 29. *Gurița ei, fagur dulce, Cîngustă, nu se mai duce.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 33. ◇ Expr. *Are (sau n-are) cine s-au este (ori nu este) cine* (urmat de un conjunctiv sau de un infinitiv) = (nu) există om care, (nu) se găsește persoană care... *Dacă mă vezi așa de jigărit, este că n-are cine să mă hrănească.* ISPIRESCU, L. 15. *De-ar crăpa o dată să crape și harabagiul care v-au adus, c-atunci știu că n-are avea cine să vă mai cărăbănească așa de des pe la țîrg.* CREANGĂ, P. 110.

3. (Pronume nehotărît) Fiecare, oricine, oricare. *Cine e notat de monitor că n-a fost cuminte e deznotat în băta.* STANCU, D. 298. *Zică cine ce va vrea.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 359.

— Formă gramaticală: gen.-dat. *cui.*

CINEĂȘT, -Ă, cineăști, -ste, s. m. și f. Persoană care lucrează în cinematografie, specialist în tehnica sau arta cinematografică. *Este firesc ca publicul larg să aștepte de la cinești cit mai multe și mai bine realizate filme-spectacol care să popularizeze cele mai de seamă creații ale operei și teatrelor noastre.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 342, 4/3.

— Pronunțat: *-ne-ast.*

CINEFÎL, -Ă, cinefili, -e, s. m. și f. Persoană amatoare de filme, care frecventează mult spectacolele cinematografice. ◇ (Adjectival) *Public cinefil.*

CINEGETIC, -Ă, cinegetici, -e, adj. (Livresc) De vînatore, privitor la vînatore; vînatoresc. *De mult beam, în vederea ultimului d-tale succes cinegetic.* CARAGIALE, O. VII 465. *Tu vorbești, amice, cu un dispreț superb despre toate acele petreceri cinegetice, în care vînatorul n-are nevoie să umble pe jos.* ODOBESCU, S. III 15. [Lupii și vulpile ucise formau] un fel de monument cinegetic, cam în forma fîntînilor moderne. GHICA, S. 285.

CINÉL interj. (De obicei repetat) Formulă cu care încep unele ghicitori. *Cinel-cinel* [titlu]. ALECSANDRI. — Variantă: *cimél* (GOROVEI, C. 189) interj.

CINEMĂ s. n. invar. Cinematograf. *Am fost la cinema.*

CINEMATICALĂ s. f. Ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul mișcărilor corpurilor, independent de cauzele care le produc.

CINEMATOGRAF, *cinematografe*, s. n. 1. Local de spectacole destinat proiectării filmelor în fața publicului spectator. *Mie dați-mi străzi pavate; Măturate, Dați-mi cinematograful!* TOPÎRCEANU, P. O. 25.

2. (Cu înțeles abstract) Artă sau tehnica cinematografică. V. *cinematografie*. *Cinematograful sovietic a folosit pentru prima oară bogăția de procedee ale artei cinematografice, pentru a exprima prin intermediul lor conținutul de idei al lucrărilor dramatice prezentate în filme.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 4/1. *Astăzi, cinematograful reprezintă... una dintre armele ideologice cele mai prețioase, mai necesare poporului muncitor din țara noastră.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 170, 9/2.

CINEMATOGRAFIA, *cinematografiez*, vb. I. T r a n z. A filma. *Se înmulțesc spectacolele teatrale cinematografiate.* — Pronunțat: *-fi-a*.

CINEMATOGRAFIC, *-Ă, cinematografici, -e*, adj. De cinematograf, care se referă la cinematograf sau la cinematografie. *Industria cinematografică. Tehnică cinematografică.* □ *O artă cinematografică, care să reprezinte în adevărată lor lumină noile realizări și aspirațiile oamenilor muncii, iată ceea ce pretind masele, iată și felul spre care trebuie să se îndrepte eforturile cinematografiei românești.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 170, 9/6.

CINEMATOGRAFIE s. f. Tehnica înregistrării fotografice de scene, peisaje etc. pe un film special și a reproducerii lor prin proiectare luminoasă pe un ecran, astfel încât să dea iluzia mișcării și a vieții; artă cinematografică; industrie producătoare de filme (de cinematograf). *Prezentate în diferite țări, filmele-spectacol realizate de cinematografia sovietică au reperat un succes răsunător.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 4/3. *Experiența celei mai înaintate cinematografii din lume — experiența cinematografiei sovietice — stimulează și ajută dezvoltarea cinematografiei în țările de democrație populară.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 176, 7/6.

CINERĂR, *-Ă, cinerari, -e*, adj. (Livresc, mai ales în e x p r.) *Urnă cinerară* = urnă în care se păstrează cenușa morților; cenușar.

CINÉTIC, *-Ă, cinetici, -e*, adj. (Mec.) Care se referă la (sau ține de) mișcare. ◊ *Energie cinetică* = energie dezvoltată de un corp în mișcare. *Teoria cinetică a gazelor* = teorie care explică toate fenomenele observate la gaze prin mișcarea neconținută a moleculelor lor.

CINÉTICĂ s. f. Ramură a mecanicii, care se ocupă cu studiul legilor tuturor fenomenelor fizice bazate exclusiv pe mișcarea materiei.

CINEVĂ pron. nehot. 1. Un om oarecare (dintre mai mulți), o persoană pe care n-o cunoaștem (sau care nu trebuie sau nu vrem să fie numită); oarecine, careva. *Cineva strigă: opriți-vă!* SAHIA, N. 44. *Sopotind se-ngină valurile-n spume, Parc-ar tot striga-o cineva pe nume.* IOSIF, P. 60. *Cum te-ai dus d-ta de-acasă n-a trecut tocmai mult și s-aude cineva bătând la ușă.* CREANGĂ, P. 27. ◊ (Cu valoare de pronume impersonal) *Avea cineva cap să treacă pe-aiți, fără să fie jăfuit, bătut ori omorât?* CREANGĂ, P. 119. *Ar fi zis cineva că este o statuie de marmură.* NEGRUZZI, S. I 50.

2. (Familiar, purtând accentul în frază) Om de valoare; (ilustrând o mentalitate veche) om de seamă (ca

poziție socială). *Nu sînt cîmat să nu-mi răspunzi. Am fost și eu cineva.* DAVIDOGLU, M. 19.

— Formă gramaticală: gen-dat. *cuiva*.

CINEVĂȘI pron. nehot. (Învechit) *Cineva. Cinevași s-apucă cusururi să arate.* ALEXANDRESCU, P. 93.

— Variantă: (popular) *cinevășilea* (CARAGIALE, O. VII 175) pron. nehot.

CINEVĂȘILEA pron. nehot. v. *cinevași*.

CINFLŌR, *cinflori*, s. m. (Regional) Grangur. *Pădurea Ulmilor, la urmă, se arăta și ea, vestita pădure... cea în care cîntau mierla și cinflorul.* MACEDONSKI, O. III 68.

CINGĂTOĂRE, *cingători*, s. f. Fișie de pînză, de mătase, de piele etc. care servește la încins și de care se pot prinde diferite obiecte (la bărbăți: arme, fluier etc., la femei: furcă, basma, flori etc.). V. *briu, curea. Vecina mea avea la cingătoare trei... trandafiri.* GALACTION, O. I 57. *Și dimineața vin neveste Cu șorțul prins în cingătoare.* GOGA, P. 16. *Scofînd un pistol din cingătoare, îl slobozi în el.* NEGRUZZI, S. I 21. *Pune furca-n cingătoare S-aleargă la șezătoare.* ȘEZ. VII 162.

— Variantă: (regional) *incingătoare* (COȘBUC, P. I 122) s. f.

CINGE vb. III v. *încinge*.

CINIC, *-Ă, cinici, -e*, adj. 1. (Despre oameni) Care își dă pe față cu sînge rece și fără sfială, sfidător, fapte sau gânduri condamnabile; (despre manifestări ale oamenilor) care denotă o asemenea atitudine. *O dragoste frumoasă și gingașă este un lucru de preț, pentru care ești învidiat și care se apără de poftele celor cinici și grosolani.* CAMIL PETRESCU, T. II 36. *Mi s-a părut cinic răspunsul prietenului meu.* SAHIA, U.R.S.S. 76. *Din prima zi am observat la el un rîs batjocoritor, cinic, pe care nu-l avea înainte.* VLAHUȚĂ, O. A. 470.

2. (În e x p r.) *Filozofie cinică* = doctrină filozofică în Grecia antică, care nu recunoștea normele morale existente și propovăduia o simplitate excesivă, prin întoarcerea la natură. *Filozof cinic* = adept al doctrinei filozofice descrise mai sus. *Diogene, filozoful cinic.*

CINISM s. n. Măturisire obraznică și sfidătoare a unor fapte sau gânduri condamnabile; atitudine care sfidează regulile morale ale societății. V. *n e r u ș i n a r e*. *Ce glume crude și pline de cinism spunea!* VLAHUȚĂ, O. A. III 98. [Alexandrescu] *stigmatiza înjosirea, cinismul și lipsa de probitate.* GHICA, S. 672.

CINOCEFĂL, *cinocefali*, s. m. Maimuță aparținînd unei specii care trăiește în Africa și care se caracterizează prin botul ascuțit, ca al unui ciine.

CINOVNIC, *cinovnici*, s. m. (Învechit) Funcionar de stat. *Purta pe cap șapcă cu cozoroc, ca pravoslavnicii cinovnici ai ruseștii împărății.* MACEDONSKI, O. III 119. *Tată-său a fost ani mulți cinovnic la spirtoase.* GHICA, S. 518. *Am măritat-o după un cinovnic de la Tulcin.* NEGRUZZI, S. I 59.

CÎNSPRECE num. card. v. *cincisprezece*.

CÎNSPRECELEA, **CÎNSPRECEA** num. ord. v. *cincisprezecelea*.

CÎNSPREZECE num. card. v. *cincisprezece*.

CÎNSPREZECELEA, **CÎNSPREZECEA** num. ord. v. *cincisprezecelea*.

CÎNSTE s. f. I. (Merit moral sau social care atrage după sine nume bun, prestigiu)

1. Onestitate, probitate, corectitudine. *Am venit să votez pentru cînstă, pentru abecedar, pentru muncă, pentru lumină.* VINTILĂ, O. 39. *Să arăt în versuri, în rînduri măsurate, Că cînstea și virtutea sînt lucruri lăudate.* ALEXANDRESCU, P. 82. ◊ L o c. a d j. De cînstă =

cinstit, onest, demn de încredere. În bătaură le ieși-nainte
Un bătrîn de treabă și foarte de cinste. PANN, P. V. I 11.

2. Credință, fidelitate, castitate. Și calcă datorile sale
de femeie, uită virtutea, leapădă cinstea. NEGRUZZI, S. I 48.

II. (Recunoaștere a meritelor cuiva, manifestare exte-
rioară a prețuirii, a respectului pentru cineva)

1. Prețuire, respect, stimă, considerație, vază.
Și-a îndeplinit cu cinste angajamentul. □ Să înveți vreun
meșteșug, prin care să poți trăi cu cinste. DRĂGHICI, R. 5.
◆ Expr. A da cinstea pe rușine = a-și pierde numele
bun, a se face de rușine. Ioane, câtă să nu dăm cinstea pe
rușine și pacea pe gîlceavă! CREANGĂ, A. 119. Să nu vie
vremea să dai cinstea pe rușine. NEGRUZZI, S. I 249. ◆
Pe cinsto! sau pe cinstea mea! invocație pentru a întări
adevărul celor spuse.

2. Onoare, favoare. Este o cinste pentru gospodăria
colectivă să fie în frunte la recoltare și trieris, în frunte
la colectare. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2719. Mie mi se cuvine
această cinste, pentru că sînt cel mai mare dintre frați.
CREANGĂ, P. 184. ◆ Loc. adv. În cinstea (cuiva
sau ceva) = pe.tru a onora (pe cineva sau ceva), spre
lauda sau preamărirea (cuiva sau ceva). Făcu un ospăț
foarte mare, în cinstea nepotu-său. CREANGĂ, P. 231.
◆ Expr. A avea cinstea de a... (sau să...) = a
avea onoarea, favoarea, fericita ocazie de a... Și
după cum am cinstea a vă spune, multă vorbă s-a
făcut între tata și mama pentru mine. CREANGĂ, A. 14.
Cu domnul Ghiftui am cinste să vorbesc? ALECSANDRI,
T. 570. A face cinsto cuiva = a servi spre laudă cuiva,
a-i face onoare. Ion al Anei... L-ai știut... Tot cinste
ne-a făcut. COȘBUC, P. I 229. Toți sorbeau astă iscusită
băutură [ceaiul], care face nu mai puțină cinste aflătorului
ei decît aflătorului tipografiei. NEGRUZZI, S. I 75. Să-mi
fac fală fraților Și cinste părinților. TEODORESCU, P. P. 87.

3. Ceremonial, paradă, pompă, fast. Primi cu multă
cinste pe Ileana Sinziana. ISPIRESCU, L. 26. Îl primesc
cu toată cinstea cuvenită unui fiu de crai. CREANGĂ, P. 208.

III. (Concretizat; familiar și popular)

1. Dar, cadou, plocon. Aveau să vină a doua zi...
cu cinste la nași. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, la TDRG.
Hotărîră... să ducă peștișorii la împărat și să-i facă cinste.
SLAVICI, la TDRG. Vro cinste, vrun tulpan să-ți dau.
CONTEMPORANUL, II 143. ◆ Loc. adv. În cinste =
în dar, gratis, gratuit. Cine bea în cinsto or în dator, Se îmbată
de două ori. PANN, P. V. I 114. ◆ Loc. adj. (Familiar)
Pe cinsto = foarte bun, foarte frumos (ca un lucru ales
cu grijă pentru a-l dăruii cuiva); grozav, strașnic. Îți
aleg o cravată de cinste. C. PETRESCU, C. V. 55.

2. Ospăț, ospățare. Masă mare că-i pusese, Cinstea
bună i-o făcuse. TEODORESCU, P. P. 22. După închinarea
colacilor, mesenii se pun pe cinste; plosca fuge din mină în
mină și cheful începe. ȘEZ. I 36. ◆ Expr. A face
cinsto = a da de băut, a trata, a cinsti, a omeni. A
făcut cinste d. Nae... l-am băut... CARAGIALE, O. I 119.
Știji una, băești? mie mi-e sete; cine face cinste?
FILIMON, C. 221. Nu faci tu vrun fleac de cinste, Ca
să-mi ud măcar un dinte? PANN, P. V. I 17. ◆ Bău-
tură alcoolică; rachiu. Să ne îndesască mai mult cu
udeala, pentru că acolo stă toată puterea și îndrăzneala.
Vorba cea: dă-i cu cinstea, să piară rușinea. CREANGĂ,
P. 258. Băieșanii se-nsoțesc și au adusă din bună vreme
cinste (rachiu). ȘEZ. II 211.

CINSTEȚ s. m. Plantă erbacee din familia labiatelor,
cu tulpina cleioasă și cu flori galbene cu puncte

brune, care crește prin pădurile umbroase și umede
de munte (*Salvia glutinosa*); brînca-porcului.

CINSTI, cinstesc, vb. IV. T r a n z. I. A arăta respect
(față de cineva sau ceva), a respecta, a onora. Ți-am
arătat dragoste și te-am cinstit mai mult decît pe ceilalți.
ISPIRESCU, L. 23. Sînt fiul tău care te-am cinstit tot-
deauna. CARAGIALE, O. III 77. Întimplarea ce știu și voi
s-o povestesc Mi-a spus-o un bătrîn pe care îl cinstesc.
ALEXANDRESCU, P. 130. ◆ (De obicei urmat de deter-
minări introduse prin prep. « cu ») A distinge. Împăratul
numi mai-mare peste oștile sale în Ungaria pe comitele
Mansfeld... și-l cinsti cu titlul de principe. BĂLCESCU,
O. II 69.

2. (Popular, de obicei urmat de determinări introduse
prin prep. « cu ») A face (cuiva) un dar, un cadou. Nănașul
a cinstit pe finul său cu o pușcă și cu un palos. RETEGANUL,
P. V 69. ◆ (Ilustrînd moravuri vechi) A da (cuiva) un
bacșiș. Dacă mi-l dai, te cinstes. CAMILAR, N. J 96.

3. (Familiar și popular) A ospăta, a trata (mai ales
cu băutura), a plăti consumația cuiva. Pas', Grigoriță,
de-ți primește prietinel și-l cinstește cu niște mere murate.
SADOVEANU, N. F. 38. La întoarcere, cinstea pe prieten
cu un git de rachiu. DUNĂREANU, N. 17. Se pomenește
că-l cheamă cineva să-l cinstească. ISPIRESCU, L. 207. Ai
să lași cu nouă lei. moș Nichifor, și te-a mai cinsti și fecioru-
meu la Piatră. CREANGĂ, P. 113. ◆ Refl. reciproc.
Mai cu seamă calșele nu mai munceau o vreme și se
cinsteau ziua și noaptea în mahală. PAS, Z. I 159. Toți
beau, Se cinsteau și se ospătau. TEODORESCU, P. P. 23.
◆ (Complementul indică băutura) A închina, a
bea în cinstea cuiva (sau a unui eveniment).
Într-un medean... stăteau oameni în petrecere. Unii
cinsteau mied. SADOVEANU, D. P. 151. Să cinstim cîte
un pahar de vin în sîndăteata gospodarilor. CREANGĂ,
A. 60. ◆ Absol. Alăutele cîntau pretutîndeni, cazacii
frămîntau pămîntul, și într-un zvon amezîtor se purtau
prin rumeneala focurilor, chiuînd și cinstînd din oale mari
de lut. SADOVEANU, O. I 168. Bătrîni cinstesc pe prisă.
VLAHUȚĂ, O. A. II 160. Ia poftim, puicaliță, de cinstește
dumneata întii! să vedem, poate c-ai pus ceva într-însul.
CREANGĂ, A. 97.

CINSTIRE s. f. I. Acțiunea de a cinsti și
rezultatul ei; respect, considerație. Această cinstire c
culturii și a reprezentanților ei nu este întimplătoare, ci
deurge din întreaga politică a regîmului nostru democratic.
GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 190. Întoarce-ți fruntea Ca un
steag Ridicat pentru cinstirea Omului. BARANGA, V. A.
20. Trai plăcut, cinstire mare... ALECSANDRI, T. I 144.

2. (Învechit) Demnitate, rang superior într-o slujbă.
Încă-i va trimite cinstiri mari, care vor crește și înălța slava
lui. BĂLCESCU, O. II 191.

CINSTIT, -Ă, cinstiți, -te, adj. I. De bună-credință,
onest. La baza vieții fiecărui colectiv iste trebuie să stea munca
cinstită în gospodăria colectivă. GHEORGHIU-DEJ, GOSP.
AGR. 30. Tu nu știi că negustor cinstit și cal verde nu se
află? DUMITRIU, V. L. 61. N-am mînjit pe nimeni. Sînt
om cinstit. SAHIA, N. 68. Nu... tăgăduiesc caracterul lui
cinstit și nobil. NEGRUZZI, S. I 49. ◆ (Adverbial) Membrii
colectivului muncesc cinstit. □ Fraților, vă zic cinstit
că n-am poruncit eu nimic. ALECSANDRI, T. 1137.

2. Credincios, fidel; cast. Femeie cinstită.

3. (În trecut, mai ales în formule de politețe) Vrednic
de respect, onorabil, venerabil, stimat. Cînd ieși d-acolo,
ce să vedeși dumneavoastră, cinstiți boieri? Părul i se
făcuse cu totul de aur. ISPIRESCU, L. 163. Au fost poftiți
cei mai străluciți oaspeți... căpitanii oștirilor, mai-marți
orașelor și alte fețe cinstite. CREANGĂ, P. 231.

CINTEZ, cîntezi, s. m. Bărbătușul cîntezii; cîntezoi.
Cîntezul tot cînta cu foc în tufele de lîngă fereastră și pri-
măvara aducea mîngîierea depărtărilor. SADOVEANU, O. I 88.

CINTEZĂ, *cinteze*, s. f. Mică pasăre cîntătoare cu ciocul conic, scurt și tare; trăiește în stoluri prin păduri, livezi și grădini (*Fringilla coelebs*). *Fă-mi vro cincizeci cositori, Patruzezi grămăditori Și treizeci de stringători, C-o să-i duc în Valea-rea, Unde cîntă cinteza.* ȘEZ. II 76.
— Variantă: *cintișă* (NEGRUZZI, S. I 96) s. f.

CINTEZŌI, *cintezoi*, s. m. Cîntec. *O să bată tica-tac... Pitpalaci și cintezoii Și-un taraf de granguri.* COȘBUC, P. I 301. *Botgroșii și scatii, joi, cintezoii și pișigoi, toți îl întimpinău peste tot locul cu dulcile lor cîntări.* ODOBESCU, S. III 181.

— Variantă: *cintizoi* (PAS, Z. I 266), *cintișoi* (COȘBUC, P. II 36) s. m.

CINTIȘĂ s. f. v. *cintează*.

CINTIȘŌI s. m. v. *cintezoi*.

CINTIZŌI s. m. v. *cintezoi*.

CINTRU, *cintre*, s. n. Partea concavă a unei bolți; cofrajul pe care se zidește sau pe care se toarnă o boltă.

CINZEĂCĂ, *cinzeci*, s. f. Măsură de capacitate pentru băuturi, echivalînd aproximativ cu 0,16 l; sticlă sau cănișă avînd această capacitate, în care se servește băutura. *Umple Tone trei cinzeci cu țuică... Ciocnesc cinzecele și le dau pe git.* STANCU, D. 18. † Conținutul corespunzător acestei capacități. *După ce-și făcea curaj cu-o cinzeacă de țuică, le lua în brașe și intra din nou în circiuma de peste drum.* PAS, Z. I 28. *Gilgiua cite o cinzeacă de rachiu.* MACEDONSKI, O. III 50. *Ia trageți-mi încoa cite o cinzeacă «de la cep».* ODOBESCU, S. I 84.

CIOĂCĂ s. f. v. *ceucă*.

CIOĂCLĂ, *cioacle*, s. f. (Regional) Sanie mică (folosită mai ales pentru a aduce lemne din pădure); încercătura care încape pe o astfel de sanie. *P-așa frig o cioaclă de lemne costă un galben.* DELAVRANCEA, H. T. 35.

CIOĂIE s. f. (Regional) Acioaie. *Hodinesc pe iarbă miei Și zurgălăii de cioaie.* GOGA, P. 56.

— Pronunțat: *ci-oa-ie*.

CIOĂNDĂ s. f. (Mold., Transilv.) Ceartă, sfadă, gilceavă. *Cioanda și dihonnia nu se mai sfirșea.* CONTEMPORANUL, VI 103. *M-am luat la cioandă.* ȘEZ. IX 145.

CIOĂRĂ, *ciori*, s. f. I. Pasăre neagră-cenușie, mai mică decît corbul, cu ciocul scurt (*Corvus cornix*). *O cioară... Se lasă pe-o creangă uscată.* BENIUC, V. 100. *De pe miriști se ridicau, din cînd în cînd, stoluri de ciori, care-și amestecau țipetele și croncăniturile în vîzduhul liniștit.* SADOVEANU, O. I 442. *Sus, pe-un stîlp de telegraf, S-a oprit din zbor o cioară.* TOPÎRCEANU, M. 9. *Pentru că era «fata mamei», se alintă, cum s-alintă cioara-n laț.* CREANGĂ, P. 283. *Să nu dai vrabia din mină pe cioara din par.* † Ex p. r. *Cît (sau ca) cioara-n par = foarte pușin timp, aproape de loc, pe apucate. De-acum în dulce stabilitate Am s-o duc vesel, fără habar, Servindu-mi țara pe așezate, Iar nu din fugă, ca cioara-n par.* ALECSANDRI, T. I 373. *Ca ciorile = ca naiba, ca dracul.* (Atestat în forma *ca cioarele*) *M-ași tot rugat să vă spuși și eu cite vrîn basm... și, ca cioarele, parcă era un făcut, de n-am putut să vă împlinesc cererea.* ISPIRESCU, U. 1. *Cum ciorile? = cum naiba? cum dracul?* (Atestat în forma *cum cioarele*) *Cum cioarele era să mă duc la Carterlez?* CONTEMPORANUL, IV 136. *Ce ciorile? = ce naiba? ce dracul?* (Atestat în forma *ce cioarele*) *Ce cioarele de m dau peste păcatele de buruiene?* CONTEMPORANUL, VII 144. † (În imprecății) *Găsi-te-ar ciorile!* DAVIDOGLU, O. 46.

2. (Articulat; și în expr. *de-a cioara*) Numele unui joc de copii.

— Pl. și: *cioare* (C. PETRESCU, S. 20, SADOVEANU, Z. C. 7).

CIOĂRECI s. m. pl. Pantaloni fărănești de lînă, de pănură sau de dimic. *Udeala a pătruns prin opinci și s-a urcat pe cioareci.* GALAN, Z. R. 74. *Cioarecii strimși de aba, cămeșa lungă pînă aproape de genunchi... toată înfășurarea i se potrivea cu cumpătul mișcărilor.* SLAVICI, N. I 136. *Mihnea a-mbrăcat... cioareci albi, tivși cu găitane de fir.* ODOBESCU, S. I 71.

— Pronunțat: *cioa-*.

CIOĂRSĂ, *ciorse*, s. f. Obiect de tăiat (cușit, coasă, sabie, topor etc.) vechi, tocit sau știrbit, care taie rău. *Niște ciorse, de mici o treabă.* La TDRG. *Prăjina căzînd... Mușului frînge cioarsa în teacă.* BUDAI-DELEANU, Ț. 455.

— Pronunțat: *cioar-*.

CIOĂTĂ, *cioate*, s. f. Ciot, buturugă. *Au căutat... cioate, rădăcini și putregaiuri, au aprins focuri.* GALAN, Z. R. 72. *L-am îndemnat să coboare cîțiva pași, lîngă izvor; acolo este o cioată, unde se poate sta de vorbă fără grijă.* C. PETRESCU, S. 172. *Și-ar fi putut tupila, ca o veverișă, întreaga sa fîptură după o cioată sau la încheietura unei crengi.* HOGAȘ, M. N. 122.

— Pronunțat: *cioa-*.

CIOĂTCĂ s. f. v. *ciotecă*.

CIOB, *cioburi*, s. n. Bucată, fragment dintr-un obiect (mai ales vas) de sticlă, de faianșă, de lut etc. spart; hîrb. *Gheorghe Petrescu... așezase la îndemînă batista udă și, tot potrivînd în fel și chip un ciob de oglîndă, întindea cu încăpășinare cînd pielea pomelilor către barbă, cînd sprîncelele către creștet.* GALAN, Z. R. 157. *Junghiuri ascușite îi tăiau, ca niște cioburi de sticlă, prin toate încheieturile.* VLAHUȚĂ, la TDRG. *Mai toate vasele de la Piscul-Crășani sint reduse în cioburi.* ODOBESCU, S. II 273. *Rîde ciobul de oala spartă v. o a lă.* † (Poetic) *Mînerii noștri harnici de pe Jii Fărmă muntele în cioburi mărunte.* DEȘLIU, G. 46.

CIOBĂCĂ, *ciobace*, s. f. Luntre primitivă scobită dintr-un singur trunchi de salcie sau de plop, întrebunțată de pescari. *V. l o t e a.* *De partea cealaltă, sub deal, iazul luca nemîșcat; o ciobacă trecu încet brăzdînd luciul, apoi se afundă în pădurile dese de papură.* SADOVEANU, O. VI 185.

CIOBĂN, *ciobani*, s. m. I. Îngrijitor, paznic de oi; păstor, păcurar. *Tata i-a strîns ciobanului mîna și l-a bătut cu dragoste pe umăr.* SADOVEANU, N. F. 13. *Și să cînti un cîntec, Laic, Cum se cîntă-n sat la noi, Cînd se tînguie ciobanul* După turma lui de oi. GOGA, P. 72. *Umblam și eu, ca tot ciobanul, Cu fluierul pe lîngă oi, Cînd ne ochiră cu arcanul Pe mine și-nică pe vro doi.* IOSIF, V. 83. *Îmi ardea sufletul în mine de sete și ciobanii și baciul habar n-aveau de asta.* CREANGĂ, A. 15. † Proprietar de oi; baci.

2. Compuz: *ciobanul-cu-oile* = numele unei constelații din emisfera boreală, lîra; *steaua-ciobanului* = a) lucafărul de seară; b) steaua polară

CIOBĂNAȘ, *ciobănași*, s. m. Diminutiv al lui *cioban*. *Oricum te-i preface, Tot nu și-oi da pace, Că și eu m-oi face Un mic ciobănaș, Din fluier doinaș.* ALECSANDRI, P. P. 8.

CIOBĂNCUȚĂ, *ciobăncuțe*, s. f. Păstorișă.

CIOBĂNEL, *ciobănei*, s. m. Ciobănaș. *Pe deal... ne întîlnim cu un ciobănel cu fașa rumînă; cu ochi vioi.* SADOVEANU, O. VII 218. *Ionel ciobănelu, care se lăsa cu caprele în vale, nu văzuse nimic din cele întimplate în satul lui.* BUJOR, S. 130. *Mai în jos de stîină, Lîngă o stîntină, Cîțiva*

ciobănei Vorbeau între ei. BOLINTINEANU, O. 79. *Pe-un picior de plai, Pe-o gură de rai, Iată, vin în cale, Se cobor la vale Trei turme de miei Cu trei ciobănei.* ALECSANDRI, P. P. 1.

CIOBĂNESCU, -EĂSCĂ, ciobănești, adj. De cioban; care aparține ciobanului. *Ciine ciobănesc. Măciucă ciobănească.*

CIOBĂNEȘTE adv. Ca ciobanii. *Îl văd copil de unsprezece ani, răzemat în bită ciobănește, cu opincută strinsă pe picior.* VLAHUȚĂ, O. A. 510. *Băietul se pune ciobănește, într-un genunchi, îmbucă răpede ce îmbucă și-apoi se duce după trebi.* CREANGĂ, P. 153.

CIOBĂNI, ciobănesc, vb. IV. In tranz. A fi cioban, a sluji ca cioban. *O dată am ciobănit o vară, cu gând ca toamna, cu câștigul, să-mi cumpăr dinți.* CAMILAR, TEM. 40. *Am învățat a cînta din fluier... să giuri c-am ciobănit de cînd îs pe lume.* ALECSANDRI, T. 613. \blacklozenge R-e-f-l. A se face cioban. *Minți mi se ciobănea, Cu oișele-mi pornea și-n pășune le mîna.* TEODORESCU, P. P. 502.

CIOBĂNIE s. f. Slujbă (sau stare) de cioban. *M-am dus la ciobănie și am slujit la niște baci de ceea parte a muntelui.* SADOVEANU, N. F. 17. *Toată tineretea și-o petrecuse la ciobănie, în pîcla munților, cu buciumul, cu oile.* SADOVEANU, O. III 305. *Munte, munte, piatră seacă! Lasă voinicii să treacă, Să treacă la ciobănie.* ALECSANDRI, P. P. 294.

CIOBĂNIT s. n. Ciobănie. *Am, din ciobănitul meu, douăzeci de oi, le dau pe toate [la turma de oi a gospodăriei colective], că n-am casă, n-am pe nimeni, trăiesc pe la țirle de oi străine.* CAMILAR, TEM. 122.

CIOBĂNITĂ, ciobănițe, s. f. Păzitoare de oi sau soție de cioban; păstorită. *Îșă grăia înainte, spunînd că basmul cu uliul îl știe din neagra străinătate, unde l-a fost dus tatăl său — acolo îl cîntau ciobanii și ciobănițele.* CAMILAR, TEM. 244. *Ciobanul sta culcat cu capul în poala ciobăniței.* GALACTION, O. I 319.

CIOBÎ, ciobesc, vb. IV. Tranz. (Cu privire la un obiect, mai ales cu privire la un vas de sticlă, de porțelan, de lut etc.) A preface în cioburi, a sparge; a știrbi. *Le arunca [păpușile] una într-alta... fără să se sinchisească dacă îi se întîmplă să le ciobească sau să le sfărâme.* M. I. CARAGIALE, C. 60.

CIOBOĂTĂ s. f. v. ciubotă.

CIOBOTĂR s. m. v. ciubotar.

CIOBOTĂ s. f. v. ciubotă.

CIOBOTĂRIE s. f. v. ciubotărie.

CIOBOTICĂ s. f. v. ciubotică.

CIOBULEȚ, ciobulețe, s. n. Diminutiv al lui ciob.

CIOC interj. (De obicei repetat sau în combinație cu alte cuvinte onomatopice) Onomatopee care imită zgomotul produs de lovituri puternice într-un obiect sau material tare. *Ciocănașul bate mereu, se duce, se șterge din ochii mei, De-abia se mai aude, departe: Cioc! Cioc! Cioc! GÎRLEANU, L. 14. Moșul cioc-boc, cioc-boc, pînă dădu de buzele cazanului.* DELAVRANCEA, S. 249. *Stă apa-n loc? — Ba vine. — Ei! acum cioc-poc, Și roata se-nvîrtește.* COȘBUC, P. I 272.

CIOC², ciocuri, s. n. I. Partea anterioară, lunguiață și cornoașă, a gurii păsărilor; plisc, clonț. *Cucoșul... începe a trînti cu ciocul în geamuri și a zice: Cucurigu!* CREANGĂ, P. 66. *Cum nu sîntem două pasări, Sub o strășină de stuț, Cioc în cioc să stăm alături Într-un cuib numai de puf!* EMINESCU, O. IV 369. \blacklozenge (Poetic) *Cu ciocul spîntec pînza-albastră [a cerului].* BENTUC, V. 11. \blacklozenge Com-

pus: cioc-de-papagal = modificare osoasă patologică, în formă de cioc de papagal, a apofizelor transverse ale vertebrelor. V. spondiloză. \blacklozenge Cantitatea de lichid sau de hrană care încapă în cioc; înghițitură. V. gură. *Corbule, corbule, pasăre cernită, adu-mi tu mie un cioc de apă!* ISPIRESCU, L. 223. \blacklozenge (Peiorativ) *Gură. Tacă-ți ciocul!* ALECSANDRI, T. 660.

2. Partea dinainte, ascuțită, a unui obiect; capăt, vîrf. *Vasele ciocul spre larguri îl au.* COȘBUC, AE. 105. \blacklozenge Parte ascuțită la buza unor vase, făcută pentru a putea turna ușor lichidul din vas. *Ciocul ibricului.* \square *Au luat din mîinile robilor una un lighean de aur, alta o cană cu cioc, tot de aur.* CARAGIALE, O. III 73.

3. Barbă mică și (puțin) ascuțită; barbișon, jăcălie. *Un domn gras, cu cioc, a stat înăuntru peste o oră.* CAMIL PETRESCU, U. N. 67. *Un bătrîn bondoc, cu mustăți furate, lungi și albe, cu cioc de general.* DELAVRANCEA, LA TDRG.

CIOCĂN¹, ciocani, s. m. (Regional) Știulete de porumb (mai ales curățit de boabe); cocean, ciocălău. *Vitele mugeau de foame, căci paiete și ciocanii se isprăviseră.* SANDU-ALDEA, D. N. 233.

CIOCĂN², ciocane, s. n. I. Unealtă alcătuită dintr-o bară sau un bloc de metal de dimensiuni variate și prevăzută cu un mîner, care servește la aplicarea de lovituri într-un material rezistent (cuie, piatră etc.). *Muzica aspră a ciocanelor se aude departe prin sat, tîind vîzduhul parcă fără nici o piedică.* AGRIBICEANU, S. P. 53. *Un glas ascuțit de oțel atîrnat în sec țipă scurt, de afară, sub lovitura repede și fără de veste a unui ciocan metalic.* HOGAȘ, M. N. 147. *S-aude pe coasă cum sună ciocanul.* COȘBUC, P. II 21. *Numai iaca intră și Chirică pe ușă, cu un ciocan, c-o daltă și c-o pereche de clești în mînă.* CREANGĂ, P. 177. \blacklozenge (Poetic) *Vom spune... Cum cîntă din ciocane dimineața Și cîte planuri mari au muncitorii.* BANUȘ, B. 89. \blacklozenge *Ciocan mecanic* = ciocan pus în mișcare de o forță mecanică. *Șeful echipei... Zimbește ortacilor cu brațe-nclăștate Pe ciocanul mecanic care muge, se zbate.* DEȘLIU, G. 46. *Ciocan cu aburi* = ciocan mecanic acționat prin forța aburilor. *Ciocanul cel mare, cu aburi, dădea lovituri grele care zguduiau ciădirea.* SADOVEANU, O. III 157. *Ciocan pneumatic* = ciocan mecanic portativ acționat cu aer comprimat. *Ciocan de abataj* = ciocan pneumatic folosit pentru spargerea rocilor. *Ciocanele de abataj păcăne fără întrerupere, bucăți mari de cărbune se desprind din strat și se rostogolesc pînă deasupra crațărului.* BOGZA, V. J. 131. \blacklozenge Expr. *A fi între ciocan și nicovală* = a fi într-o situație critică din care nu există posibilitate de ieșire, a se afla între două forțe în conflict. *A sta ciocan pe (sau de) capul cuiva* = a stăruii mult pe lângă cineva pentru dobîndirea unui lucru sau spre a-l îndupleca la ceva; a bate la cap (pe cineva). *Văzînd că tatăl său sta meru ciocan de capul lui ca să se strîngă de pe drumuri și să se apuce de ceva, o tuli d-acasă fără să spuie nimănu.* POPESCU, B. 111.

2. Nume dat unor obiecte sau instrumente care seamănă ca formă (uneori și ca întrebuintare) cu ciocanul (1): a) (Sport) instrument de aruncat, format dintr-o ghiulea de fier prinsă de o coardă de sîrmă terminată cu un mîner; b) fiecare dintre cele două bețișoare ale țambalului; c) fiecare dintre fuzele vîrtelniței; d) unealtă folosită la lipirea cu cositor a unor metale.

3. Unul dintre cele trei oscioare din urechea medie, avînd forma unui ciocănel.

CIOCĂN³, ciocane, s. n. (Familiar) Păhărel în formă de sticlă cu gîtul strîmt și lung, din care se bea rachiul. \blacklozenge Conținutul unui asemenea păhărel. *La masa din pridvor se cîsteau cu cîte un ciocan de rachiu... Blandă Mielu și Zaharia Turcu.* PAS, L. I 7. *Cum a descălecat, a dat calul în primirea argaților și a intrat în cîrcumă, unde mai erau și alți isnași, să-și prinză inima cu un*

ciocan de rachiu și cu ceva mezelic. CARAGIALE, O. III 43. *De cum... apuca de bea numai un ciocan de rachiu, își pierdea mințile.* ISPIRESCU, la TDRG.

CIOCĂ s. f. v. ceucă.

CIOCĂLĂU, *ciocălăi*, s. m. (Regional) Cocean, ciocan¹. *Zvirli peste jar găteje și ciocălăi de porumb, scormonindu-l.* Flacăra izbucnie vioaie. V. ROM. octombrie 1951, 139. O broșură învățătoare meșteșugului de a face zahar din ciocălăi de cucuruzi. NEGRUZZI, S. I 3.

— Variantă: *ciucălău* (CAMILAR, N. I 366) s. m.

CIOCĂNĂR, *ciocănari*, s. m. 1. Muncitor dintr-o echipă de nituit cu mina, care lovește cu ciocanul capul nitului. † Muncitor calificat care conduce mișcarea unui ciocan mecanic.

2. *Ciocănași*¹ (I). *O banișă de sare... se plătește cu 10 parale, din cari 8 se dau ciocănarului și 2 sâraruului.*

I. IONESCU, P. 36.

3. (Depreciativ) Muncitor necalificat. *Lăsați-i să lucreze, vreți să rămână ciocănari?* PAS, Z. I 284.

CIOCĂNĂȘ¹, *ciocănași*, s. m. 1. Muncitor care sparge cu ciocanul sarea în ocne. *Cele din urmă bății ale ciocănașilor căzură răzlețe în adâncime, lumina electrică începu să pîlîtie ca o aripă.* SADOVEANU, O. III 205. *Pe gura ocnei se cobora cu o fumie pe scripete o roată în care ședea un om. Astfel era intrarea ciocănașilor în ocna.* BOLINTINEANU, O. 432.

2. (Popular) Ciocănitore. *Ciocănașul bate mereu, se duce, se șterge din ochii mei. De abia se mai aude, departe: Cioc! Cioc! Cioc!* GÎRLEANU, L. 14.

CIOCĂNĂȘ², *ciocănașe*, s. n. (Popular) Ciocănel. *Am un ciocănaș de piele Cu două găurele (Nasul).* SBIERA, P. 320.

CIOCĂNĂȘ³, *ciocănașe*, s. n. (Familiar) Diminutiv al lui *ciocan*². *Se hrănea bine, nu-i lipsea ciocănașul de țuică la nici o masă.* REBREANU, R. I 150.

CIOCĂNEL, *ciocănele*, s. n. Diminutiv al lui *ciocan*²; ciocan mic cu care se bate toba, toaca sau coasa, cu care se lovește coardele pianului etc.

CIOCĂNI, *ciocănesc*, vb. IV. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. «în» sau «la») I. *Intran z.* A oate repetat cu degetul sau cu un obiect într-un corp tare. *Mama a mai ciocănit în gard. I-a spus tatei să bată și el, să caute vreo piatră, vreun lemn, ca să bată mai tare.* PAS, Z. I 177. *Ciocăni enervat în gam.* SAHIA, N. 103. † (Poetic) *Ca-ntr-o fierărie depărtată Ciocănește ploaia-n picuri grei Peste fundul văii, unde spumegată Birzava-și îndrugă murmuratul ei.* DEȘLIU, N. 51. *Și-a plecat fruntea pe umărul lui, deasupra inimii. Acea inimă ciocănea cu putere.* SADOVLANU, M. C. 81. † A bate de repetate ori cu degetul în ușă sau în fereastră, cerind intrare sau spre a atrage atenția celor dinăuntru; a bate la ușă sau la fereastră. V. *bocăni*. *M-appropii de fereastră, privind, și ciocăniți ușor cu două degete. Trecu un timp de tăcere. Ciocăniți a doua oară. De data asta simții un zgomot. După pușin ușa se deschise.* DUNĂREANU, CH. 116. *La ușă se ducea Și-n ușă ciocănea și bocănea.* ȘEZ. IV 155. † *Tranz.* (Subiectul este medicul) A examina prin loviri ușoare cu degetele în toracele sau abdomenul pacientului pentru a cerceta starea organelor interne; a percuta. † *Ref l. reciproc.* (Rar, despre păsări) A se apuca cu ciocul, a se ciuguli. *Găinile și puicile veniră din toate părțile ca niște copii ascultători; se îmbulzeau și se ciocăneau la picioarele ei.* REBREANU, R. I 152.

2. *Intran z.* A lucra lovind cu ciocanul. *Pe marginea drumului, din cînd în cînd, dă de pietrarii care ciocănesc din zori de zi pînă la apusul soarelui.* SLAVICI, O. I 69. † *Tranz.* Fig. *Bun ciocan te-a ciocănit, Că*

frumos te-a potrivit. PANN, P. V. I 4. † (Familiar) A lucra, a face cîte ceva. *I-a rămas socrul damblagiu. Înainte mai ciocănea și el și mai scoatea ceva.* PAS, Z. II 203.

3. *Tranz.* Fig. A bate la cap, a sta cu gura pe cineva, a plictisi cu diferite cereri; a cicăli, a pisa.

— *Prez. ind. pers. 3 și:* (regional) *ciocăne* (ȘEZ. IV 152).

CIOCĂNIT, *ciocănituri*, s. n. Zgomot produs de lovitură repetată (cu ciocanul sau cu alte obiecte); ciocănitură. *Am auzit un ciocănit ușor în fereastră.* † Fig. *Agripina căzu la umbra unui stog și ascultă, cît o mai puteau lăsa să asculte răzvrătrea singelui și ciocănitul inimii.* GALACTION, O. I 164.

CIOCĂNITOĂRE, *ciocănituri*, s. f. Pasăre agățătoare de pădure, care sparge cu ciocul coaja copacilor pentru a-și hrana (*Picus viridis*); ghiocnoie. *Pe ici, pe colo, ciocăniturile colorate băteau toaca de sară.* SADOVEANU, O. I 314. *Ciocănituri tocau în scoarța arborilor, strigăte melancolice veneau de departe și se stingeau între frunzișurile neclintite.* SADOVEANU, O. III 359. *Ciocănitorea se cațără cu ghiarele de trunchiul unui mesteacăn și-l ciocănește de jos pînă sus.* GÎRLEANU, L. 14.

CIOCĂNITURĂ, *ciocănituri*, s. f. Ciocănit. *Copiii, auzind bontănitura și ciocănitura accasta, creaea într-adevăr că acolo se află tata lor, făcînd lemne.* SBIERA, P. 170. *Făt-Frumos... porni; cînd, auzi o ciocănitură groznică.* ISPIRESCU, L. 4.

CIOCĂINĂ, *ciocchine*, s. f. Partea dîndărăt (de obicei bifurcată) a șeii, de care se pot lega traista, desagii etc.; fiecare dintre cele două capete ale părții dîndărăt a șeii. *Diacul Radu, pe lingă sabia de la oblic, purta o săneacă în curmezișul torneișei și, la ciocchine, arcul lui cel scurt și cucura de săgeți.* SADOVEANU, N. P. 115. *El cîrlanul și-l lna, La ciocchine și-l lega Și cu roibul tar pleca.* ALECSANDRI, P. P. 88. *Puse două pistoale la brîu și alte două la ciocchina șeii.* FILIMON, C. 271.

CIOCÎRLĂN, *ciocîrlani*, s. m. 1. Pasăre de culoare cenușie-gălbuie, cu un moț pe vârful capului, care-și caută hrana sîrînd de colo-colo (*Galerita cristata*). *După ce zbură și tot zbură vreme lungă, ca povestea care d-aci încolo mai frumoasă este, ciocîrlanul se coborî pe pămînt.* POPESCU, B. III 67. *Și atunci, numai iaca un ciocîrlan schiop se vede vîind, cît ce putea.* CREANGĂ, P. 93. *Ciocîrlan moșat Strigă noaptea-n sat (Pușul cu cumpănă).* TEODORESCU, P. P. 241. † Fig. (Rar) Om mîndru, fudul. *De-aș putea să-l smulg de pene pe ciocîrlanul ist de proprietar nou!* ALECSANDRI, T. 258.

2. Bărbătușul ciocîrliei. *Ciocîrlanul și ciocîrlia își fac cuibul lor în țarine, sub brazde, printre iarbă.* La TDRG.

CIOCÎRLĂT s. n. (Învechit) Un fel de stofă de culoare staçojie. *Dar cu ce e îmbrăcat? — Cu salvari de ciocîrlat, Cum se poartă la-mpărat.* TEODORESCU, P. P. 640.

— Variantă: *ciocărlăt* (ALECSANDRI, P. P. 105) s. f.

CIOCÎRLIE, *ciocîrliei*, s. f. 1. Pasăre mică, de culoare cafenie, foarte ageră la zbor, avînd un cîripit caracteristic, în triluri (*Alauda arvensis*). *Glasurele ciocîrlieiilor păreau prîsnele de argint în zonele senine ale văzduhului.* CAMILAR, TEM. 87. *Auzi ciocîrlia tremurîndu-și cîntecul strălucit, — parcă ar curge din înalt un pîrauș de lumină și triluri de cristal.* SADOVEANU, O. IV 416. *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o ciocîrlie, Tu ai vrea să spui să ducă către dînsul o solie.* EMINESCU, O. I 82.

2. (În forma articulată și în expr. *cîntecul ciocîrliei*) Numele unui cîntec care imită cîripitul ciocîrliei. *Buruiană era vestit pentru cîntecul ciocîrliei.* HOGAȘ, H. 44.

CIOCÎRTI, *ciocîrtesc*, vb. IV. *Tranz.* (Mold.) A ciopîrți. *Începe a ciocîrți un gîrneț de stejar din anul trecut.* CREANGĂ, P. 125. † *Absol.* *Ce vrea să zică*

de-a fi cineva doctor, chirurg!... Pină ce n-a tăia, n-a ciocîrîti, n-a hăcui, nu se ține mulțămîit. ALECSANDRI, T. 1200.

CIOCLOVIME s. f. Ciocoime. V. cioclovină. Călări, hăulind cîntece mai vechi de vitejie, au plecat rîmîni sub steagul răcoalei. În cioclovimea toată, spăima a pătruns. STANCU, D. 8.

CIOCLOVINĂ, cioclovine, s. f. Termen de dispreț pentru o persoană făcînd parte din clasa exploatoare (boier, moșier, ciocoi). În vremea asta cioclovina se pîrpolca pe jărătic s-o vadă [pe Ancuța]. VLAHUȚĂ, la TDRG. De-acum te ține S-ameștești bine Pe cioclovine Și pe bonjuri (= bonjuriști). ALECSANDRI, T. 921.

CIOCLOU, ciocli, s. m. Treceauă care transportă morții la groapă. Cioclii, cînd percoan pe lingă o casă bogată, nu lipseau de a arunca zdrențe rupte de la ciumași, ca să răspîndească contagiunea. GHICA, S. 56. Domnul Ciupici e cam lugubru... ride ca un cioclu care s-ar duce singur să se îngroape. ALECSANDRI, T. I 296.

CIOCNEĂLĂ, ciocneli, s. f. (Rar) Acțiunea de a ciocni (2); ciocnire, ciocnitură. În lăuntru [în circumumă] s-amestecă val-vîrtej ciocneli de pahare, bușeli de călție, cu zbrîniitul otova al cobzarului. DELAVRANCEA, S. 6.

CIOCNET, ciocnete, s. n. Zgomotul produs de ciocnirea a două obiecte tari; ciocnitură. Cîntau lăutarii căutînd să acopere mitraliera cleștelui pe grătar, ciocnetul ulcelelor și vorba tot mai încălzită a oamenilor. PAS, 2. I 171.

CIOCNÎ, ciocnesc, vb. IV. 1. Refl. reciproc. (Despre obiecte) A se lovi, a se izbi unul de altul (producînd zgomot). Paloșele albe, ciocnindu-se-n loviri, Dau foc, dau moarte cruntă, dau aspre zîngheniri. ALECSANDRI, P. A. 146. ◆ Tranz. Pasămite bolobocul ajunsese la margine, adus fiind de talazurile Dunării și-l ciocni de bușteanul pe care tot apa îl dase la margine. ISPIRESCU, L. 354. ◆ (Despre două trenuri sau alte vehicule care vin din direcții opuse) A se lovi unul de altul (producîndu-se o coliziune puternică). În clipa asta am avut impresia că s-au ciocnit două locomotive. CAMIL PETRESCU, U. N. 356.

2. In tranz. (Urmărit de determinări introduse prin prep. *în) A lovi, a izbi în ceva tare (producînd zgomot). Găgearău se ținea de dinșii cît colea, ciocnind cu săcurea în cîte un copac din cînd în cînd. HOGAȘ, II. 105. ◆ Tranz. (Intr-o tradiție legată de sîrbătoarea paștilor) A lovi cu un ou roșu în oul roșu al altuia, spre a i-l sparge. Smărăndiș a ciocnit o mulțime de ouă roșii cu mine. CREANGĂ, A. 33. ◆ Tranz. (Despre puil care iese din găoace; cu complementul *oul) A sparge coaja oului spre a ieși din el.

3. Tranz. A lovi ușor paharele cu băutură, în semn de urare. Se așază la masă... Mînimă și ciocnesc paharele cu bere. PAS, L. I 253. Să ciocnim cîteva pahare. ALECSANDRI, T. I 328. ◆ Absol. Era cea din urmă zi de țîrg și mulți din cei care ciocneau, urîndu-și sănătate și înfălțire bună la țîrgul din anul viitor, n-aveau să ajungă pînă atunci! GALACTION, O. I 263. ◆ Refl. p. a. s. Se ciocneau cupe din toate părțile. CAMIL PETRESCU, T. II 255.

4. Tranz. A lovi (din nebagare de seamă) un obiect fragil, astfel încît obiectul rămîne crăpat sau plesnit; a crăpa, a plesni. Am ciocnit o farfurie.

5. Refl. reciproc. Fig. (Despre interese, păreri, idei) A fi sau a veni în contradicție, a se bate cap în cap. Este interesant a ne opri asupra unui personaj care reprezintă trecerea de la lumra veche la cea nouă și în care, deci, s-au înfălțit și ciocnit tot felul de curente contradictorii. IBRĂILEANU, SP. CR. 43.

6. Refl. reciproc. Fig. (Despre armate adverse sau, mai rar, despre oameni) A se încăiera. Armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltații și au fost sute de morți de ambele părți. REBREANU, R. II 77.

CIOCNIRE, ciocniri, s. f. Acțiunea de a (se) ciocni. 1. Lovire, izbire (însoțită de zgomot) între două obiecte tari. Iată una din acele urări numite plugul, ce obișnuit se zice... împreună cuvintele cu sunet de telincă și cu ciocniri de fere de plug. ALECSANDRI, P. P. 102. ◆ Lovire și avariere a două vehicule care vin din direcții opuse. Ciocnire de trenuri.

2. Fig. Luptă între interese, păreri sau idei diferite. Din ciocnirea ideilor iese scînteia adevărului. GHIEREA, ST. CR. II 7.

3. (Uneori determinat prin *armată) Conflict armat, încăierare. Prima ciocnire a lui Mircea [cel Bătrîn] cu turcii a avut loc în anul 1394, la Rovine pe Argeș. IST. R. P. R. 93.

CIOCNÎT, -Ă, ciocniți, -te, adj. 1. Crăpat. Farfuria e puțin ciocnită. ◆ (Despre ouă) Spart, cu coaja plesnită.

2. Fig. (Ironie; uneori determinat prin *la cap) Țicnit, tehui. Tu mergi cu întrebările pe nesfîrșite. Da ciocnit mai ești! La TDRG.

CIOCNITURĂ, ciocnituri, s. f. Ciocnire (1). Se auzeau ciocnituri de pahare.

CIOCOĂICĂ, ciocoaițe, s. f. Termen de dispreț pentru o femeie exploatoare (mai ales a populației muncitoare de la țară); soție de ciocoi; boieroaică. V. c i o c o i. Acum poți să deschizi fereastra. Să iasă mirosul de ciocoaică. C. PETRESCU, I. II 103. Am să te fac s-ajungi ciocoaică... Ai să-ți calci pe inimă și să devii nevasta ciocoiului Lipicescu. ALECSANDRI, T. 1409. ◆ (Adjectival) Dintre cucoane, vreo trei, mai ciocoaițe ca celelalte, sînt îmbrăcate în grenadină neagră și danielă. MACEDONSKI, O. III 37.

CIOCOI, ciocoi, s. m. 1. Termen de dispreț pentru un exploatator (mai ales al populației de la sate) parvenit din rîndurile arendașilor, vătăfilor etc.; p. ext. nume dat de poporul muncitor otrăcării exploatator, precum și funcționarilor corupți. Cum înghit fără saț sărmanii ghițomancele... așa ne-au înghîțit pe noi ciocoi și lingăii domnești. SADOVEANU, N. E. 40. Iaca și codrul Grumăzeștilor, grija negustorilor și spaima ciocoiilor. CREANGĂ, P. 119. [În 1846] spunea un bătrîn cu barba lungă unui țîrgoveț cu pantaloni și redingotă: Voi, ciocoi, veniți în munții noștri să ne înșelăți și să ne furați, după aceea vă duceți în satul lui vodă (= în capitală) și vă faceți case așa de mari, încît de pe ele poți ajunge cu mina la cer. PUSSO, O. 102. Ciocoi vechi și noi [titlu]. FILIMON. Decît slugă la ciocoi, Mai bine cioban la oi. ȘEZ. I 72. ◆ Ciocoi gulerat = ciocoi de la oraș. Latră, ciocoi gulerat, Că eu astăzi n-am mîncat! ALECSANDRI, P. P. 250. ◆ Fig. Om lîngușitor, slugarnic.

2. (Învechit) Fecior în casă, servitor angajat la un boier. Anică dragă! — strigă ciocoiul lui Vasilică... — cuconășul nostru a nebutit. CONTEMPORANUL, IV 300. Ba nu-s surd... dar nici ciocoiul nimîrui. ALECSANDRI, T. 1389. Așa merg, fără ciocoi, La teatru, amîndoi. DONICI, la TDRG.

CIOCOIȚ, ciocoiesc, vb. IV. Refl. 1. (Învechit) A se face ciocoi (1), a lua apucături de ciocoi.

2. (Rar) A fi slugarnic, a se lînguși (ca un ciocoi). Dar tu, Moșoace? Învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți domni, ai vindut pre Despot. NEGRUZZI, S. I 141.

CIOCOIEȘC, -IĂSCĂ, ciocoiești, adj. 1. De ciocoi, al ciocoiilor. Iașul de azi nu mai e un oraș al huzurului ciocoiesc. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 21/4.

Partidul i-a învâțat... să lovească În clica cea putredă, ciocoiască. VINTILĂ, O. 32.

2. Fig. Lingușitor, slugarnic.

CIOCOIME s. f. Mulțime de ciocoi; totalitatea ciocilor. Să scăpăm de ciocoime, Să trăim și noi mai bine. STANCU, D. 9.

CIOCOISM, *ciocoisme*, s. n. 1. Situația de ciocoi (1); purtare, apucături de ciocoi; p. e x t. parvenitism. Vor urca prin copii, nepoți și strănepoți toate treptele pricopselii și ale ciocoismului. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 39. Ciocoismul îndemna a fi mare cu cei mici și mic cu cei mari; el avea obraz de săftian, după vorba reminului; primea zîmbind insulte cit de grave! ALECSANDRI, la TDRG. ✦ Plaga ciocilor. [Fanarioții] ne lăsau, spre răsplata averilor ce au fost stors, ciocoismul, luxul și corupția. NEGRUZZI, S. I 202.

2. Fig. Slugărnice, servilism, lipsă de demnitate.

CIOCOLĂDĂ s. f. v. ciocolată.

CIOCOLĂTĂ s. f. Preparat comestibil constînd dintr-un amestec solidificat de pulbere de cacao și de zahăr (uneori cu adaos de alte substanțe: lapte, vanilie și alte substanțe aromate). S-a oprit din zbor o ciocolată... Încrustată-n atmosferă Ca un ou de ciocolată. TOPÎRCEANU, M. 10. ✦ Băutură preparată din praf de cacao dizolvat în lapte sau în apă.

— Variante: șocolătu, ciocolădu (NEGRUZZI, S. II 189) s. f.

CIOCULEȚ, *cioculețe*, s. n. Diminutiv al lui cioc.

CIOFLINGĂR, *cioflingari*, s. m. Om de nimic, secătură; vagabond. Nu te las, cioflingarule, pîn'nu ne plimbăm... num-așa nițeluş, de colea pînă colea, doar de mi s-o face și mie somn. CARAGIALE, O. III 55.

CIOFLING, *cioflinge*, s. n. (Regional) Cui de fier, lung și gros, uneori cu lanț sau verigă la capăt, cu care se tirăște o povară (finul, butucii din pădure etc.).

CIOHODĂR, *ciohodari*, s. m. (În orînduirea feudală din Țările Romîne) Slujbaş cu diferite atribuții pe lingă domnitorii romîni; cămăraș. Ce-i «ciohodar», mamă Dumitră? — Ei, ce să fie? Un ciohodar, un slujitor domnesc. VLAHUȚĂ, CL. 111. Măciucă... îmi zise încet: Trimite-mi sus patru ciohodari. GHICA, S. A. 53. Doi ciohodari pe capră, doi în coadă și alți șase împrejurul caretei. FILIMON, C. 312. Voi, nouă portari, Nchideți nouă porți, Nouă ciohodari, Tăiați nouă frați Din cei nouă brazi, Cu vătaful zece, Care mi-i întrece. TEODORESCU, P. P. 51.

CIOLĂC, -Ă, *ciolaci*, -e, adj. (Regional, despre mîini sau despre brațe, p. e x t. despre oameni) Ciunt, ciung, schilod. Mină, preoteasă, bate pe roibul, dă zor, parcă ești ciolacă, pîrjolul se apropie și tu tremuri ca un căjel bolnav. DELAVRANCEA, S. 196.

CIOLĂN, *ciolane*, s. n. 1. (Uneori depreciativ) Os de animal cu carne pe el; os de pe care s-a mîncat carnea. Cu virful a două degete desfăceam artistic, de pe ciolane, carnea de pui frișci. HOGAȘ, DR. 99. Care găta mai iute de mîncat, să arunce ciolanele... în capul căruî întraie. RETEGANUL, P. V 25. ✦ Expr. (Ilustrînd moravuri învechite) A da cuiva un ciolan de ros = a procura cuiva un post din care să poată stoarce foloase bănești, a-i da o sinecură. A umbra după ciolan = a umbra după afaceri, după venituri nemeritate. A scăpa ciolanul din mînă = a pierde o situație avantajoasă.

2. Os al scheletului unui om sau al unui animal; (indeosebi) os de la picior sau de la mînă; p. e x t. substanță solidă din care sînt formate oasele. Ducea Leona aie dinți de criță, nu de ciolan ca ceilalți oameni. SADOVEANU, N. F. 6. N-au aflat nimică decît... ciolane [din bourul

mîncat de lupi]. SBIERA, P. 3. Spuneți celui ce v-au trimis ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanele lui surle. NEGRUZZI, S. I 140. ✦ Fig. Ești un ciolan bătrîn și prost, măi Ermolaie. DAVIDOGLU, O. 95.

3. Membru, mădular, parte a corpului. În vine curgea oboaseala, ca o apă cu nămol mult. Ciolanele dureau. PAS, Z. I 247. Fie ce-o fi acum să-mi odhnesc ciolanele! grăi dînsul. SLAVICI, O. I 334. Am un bou bălan, Paște pe munte de ciolan (Briciul pe bărbie). GOROVEI, C. 31. ✦ Expr. A-i truce ciolan prin ciolan = a fi foarte ostent. Eu mă las puțin, că mi-a trecut ciolan prin ciolan. CREANGĂ, P. 5. A i se muia ciolanele = a-i slăbi puterile, a se moleși. Cum au dat de căldurică, pe loc li s-au muieț ciolanele și au început a se întinde și a se hîrjoni. CREANGĂ, P. 251. A-i rupe (sau a-i muia) cuiva ciolanele = a bate zdrăvan pe cineva. Să ieși afară, hoțule, că-ți rup ciolanele. ALECSANDRI, T. I 321. A-i putrezi ciolanele = a fi mort de mult și îngropat. Cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele! CREANGĂ, P. 193.

CIOLĂNĂȘ, *ciolănășe*, s. n. Diminutiv al lui ciolan; oscior. Prindeți un liliac... și-l îngropați într-un furnicar. Peste trii zile nu rămîne din el decît două ciolănășe subțirele. ALECSANDRI, T. I 104.

CIOLĂNEL, *ciolănele*, s. n. Ciolănăș. Am înghijit repede imbucătura cu un ciolănel, carele mi-a rămas în gît de se cunoaște pînă acum. SBIERA, P. 80.

CIOLĂNÓS, -OĂSĂ, *ciolănoși*, -oase, adj. Cu oase mari, ieșite în relief; osos. Își viri piciorul pe sub pieptul ciolănós al lui Lazăr Lungu și-l răsturnă cu fața în sus. MIHALE, O. 508. Cu mîni negre și ciolănoase își smulse din cap căciula ș-o scutură de apă. SADOVEANU, B. 139. Boi mari de Fălcu, învâliți bine și ciolănoși, umpleau ograda. HOGAȘ, DR. 284. Avea și el o păreche de boi... amîndoi cudalbi, țintați în frunte, ciolănoși și grași. CREANGĂ, P. 38.

CIOLPĂN, *ciolpani*, s. m. (Popular) Trunchi de arbore fără crengi, rămas în pămînt (v. buștea n); arbore rupt de vînt; arbore bătrîn. Poiana aceasta va ținea în lung și în larg ca un ceas și mai bine, în care nu se află altă nimică, fără pietre și cimbru sălbatic; sînt și niște ciolpani de girniți. ARHIVA R. II 71. Mă gîndesc la Calafat, La ciolpanul dărimat, De scumpe arme-ncătrat. TEODORESCU, P. P. 298.

CIOLTĂR, *cioltare*, s. n. (Învechit și regional) Pătură de postav sau de alt material, împodobită cu diferite cusături, care se pune pe spinarea calului, sub șă; valtrap. Venea restul alaiului... cei doisprezece cai domnești, împodobiți cu cioltare (valtrape) de fir. FILIMON, C. 313. Apoi Voica ce-mi făcea?... Punea șă moldovenească... Dar cioltarul de pe cal, Aur și mîrgăritar, Plătea șapte pungi de bani. PĂSCULESCU, L. P. 241. Un cal... Cu cioltar de fir, Ciucuri d-ibrișim. TEODORESCU, P. P. 45.

CIOMĂG, *ciomege*, s. n. Băț gros (noduros), uneori cu măciulie sau întărit cu fier la unul din capete; bită. V. măciucă, ghioagă. Imbrăcat în cămașă și ișari albi, cu căciulă mare și juguiață, înfundată pînă pe ochi și cu ciomagul de corn mai mare decît el, mergea șuierînd printre dinți un cîntec, pe care și-l făcuse singur din trișcă. BUJOR, S. 80. În timpii cei mai primitivi, ciomagul a servit omului drept armă pentru a se apăra de fiarele sălbatice. DEMETRESCU, O. 214. Nici una, nici două, ia ciomagul lui de vîcărie... și unde prinde a mi-l croi... ȘEZ. I 264. ✦ Lovitură, bătaie cu bită. Într-o clipă, ea luă peste spinare un car de ciomege, căci loveau șapăn tuspatri. CAMILAR, TEM. 63. De vreme ce-i treaba pe ciomag... apoi încep îndată. ALECSANDRI, T. 1045. [Măgarul:] Ba

adesea și ciomege Pe spinare cam câștig. ALEXANDRESCU, M. 286.

CIOMĂGAR, *ciomăgari*, s. m. Ciomăgaș.

CIOMĂGAȘ, *ciomăgași*, s. m. Om înclinat spre ceartă și bătaie; bătaș. Cînd ajunseră la pod, începură să înțeleagă, căci îi opriră niște ciomăgași. PAS, L. I 194.

CIOMĂGEALĂ s. f. Bătaie cu ciomagul; bătaie zdravănă.

CIOMĂGEL, *ciomăgele*, s. n. Diminutiv al lui ciomag. Puseră pe lângă dîșii și cite un ciomăgel. PANN, P. V. II 60.

CIOMĂGI, *ciomăgesc*, vb. IV. Tranz. A bate cu ciomagul; a trage (cuiva) o bătaie zdravănă. Ai poftă să te ciomăgească taica. STANCU, D. 79. Nepotul... a fost ciomăgit și dus la spitalul din Iași. PAS, Z. I 193. Cercul de oameni se strîngea din ce în ce mai mult și boierul vedea bine că, de l-or înghesui, nu scapă niciomăgit. SANDU-ALDEA, U. P. 94. Cum o adormi, am să vin să-l ciomăgesc pînă l-oi ucide. ALECSANDRI, T. I 449. Cînd cu gîndul nu gîndește, îl prinde și-l ciomăgește. PANN, P. V. II 29.

CIOMP, *ciompuri*, s. n. (Regional) Bucată din trunchiul unui arbore sau dintr-o tufă, rămasă cu rădăcina în pămînt, după ce i s-au tăiat ramurile și partea de sus. V. butuc, ciot, ciolpan. ✦ Cotorul știuletelui de porumb.

CIONC, **CIOANCĂ**, *cionci*, *cioance*, adj. (Regional, despre oameni) Fără un braț (v. ciung); (despre animale) fără un corn; (despre obiecte) căruia îi lipsește o parte importantă. ✦ (Substantivat, f.; formație glumească) Pipă, lulea. Moș Nichifor... își aprinde cioanca. CREANGĂ, P. 125.

CIONDĂNEALĂ, *ciondăneli*, s. f. Ceartă ușoară, de obicei cu vorbe înțepătoare și ironii. Mărioara petreacu vara destul de veselă; cînd și cînd numai cite-o ciondăneală. CONTEMPORANUL, VII 497.

CIONDĂNI, *ciondănesc*, vb. IV. Refl. reciproc. A se certa (pentru nimicuri, fără a-și spune vorbe grele), a se împunge cu vorba; a se ciorovăi. În fața judecăto-rului se ciondănesc, zbiară, se amenință. STANCU, D. 258. Moșnegii s-au ciondănit cit s-au mai ciondănit și, cit erau ei de îngrijiiți, despre ziuă au adormit. CREANGĂ, P. 85. ✦ Tranz. A certa (pe cineva) repetat sau insistent; a mustra, a ocări. Ce mă tot ciondănește degeaba?... Ba că grăiesc prea mult; ba că nu stau locului!... doar nu-s par, să șed infiptă. ALECSANDRI, T. 188.

CIONT, **CIOANTĂ** adj. v. ciunt.

CIONTĂ vb. I v. ciunți.

CIONTI vb. IV v. ciunți.

CIOPĂTĂ, *ciopăți*, s. f. (Regional) Bucată de carne tăiată din trupul unui om sau al unui animal; ciozvirtă. V. hartan. Lovindu-o cu sabia o dată, îi tăie trupu în două ciopăți. GORJAN, H. I 82. ✦ Expr. A face (pe cineva sau ceva) ciopăți-ciopăți = a rupe, a sfîșia, a tăia (pe cineva sau ceva) în bucățele. Începu a mi-ți cresta pe șarpe și cruciș și curmeziș, pînă ce îl făcu ciopăți-ciopăți. ISPIRESCU, L. 343.

CIOPĂȚI vb. IV v. ciopărți.

CIOPĂRTI vb. IV v. ciopărți.

CIOPĂRTEALĂ s. f. Acțiunea de a ciopărți; ciopărțire.

CIOPĂRTI, *ciopărtesc*, vb. IV. Tranz. I. (Complementul indică o ființă sau o parte a corpului ei) A tăia în bucăți. V. hăcui, măcelări, mutila. Ar

fi dat orice să fugă, dar îi era rușine. Ce-ar fi zis cei doi bărbați care ciopărteau trupul acela cu atîta nepăsare? BART, E. 254. Îi ciopărtește cu coasa. ȘEZ. III 114. ✦ (Prin exagerare) Colonelul își ciopărțise obrazul bărbierindu-se. DUMITRIU, N. 186. ✦ Fig. Cine mi-a ciopărțit toți prunii de pe lîngă gard? DELAVRANCEA, H. T. 149.

2. A tăia un obiect într-un mod neregulat sau la întîmplare; a ciopli rău, neîndemînic, unde nu trebuie. (Atestat în forma *ciopirti*) O calfă de dulgher stingaci ciopărtește bîrna. ODOBESCU, S. III 166.

— Variante: *ciopirti* (ODOBESCU, S. II 513), *ciopărți* (TEODORESCU, P. P. 479) vb. IV.

CIOPĂRȚIRE, *ciopărțiri*, s. f. Acțiunea de a ciopărți; ciopărțială.

CIOPLI, *cioplesc*, vb. IV. I. Tranz. (Complementul indică materialul de lucru) A tăia, a scoate așchii cu un instrument ascuțit (bardă, daltă, cuțit, ciocan) dintr-o bucată de lemn, de piatră etc. pentru a-i da o formă oarecare. V. struji, bîrdui, daltui. Un om... cioplea un lemn lîngă căruță în curte. DUMITRIU, N. 253. Teslarii, ciopliind grinzile cu bîrzile, le suie pe zid. DRĂGHICI, R. 44. ✦ (Complementul indică obiectul fasonat) Iarna cioplesc din lemn ciubere, doniți... BOGZA, A. Î. 151. Simon cioplește ceva în mijlocul casei. L-a rugat Haia să-i facă un leagăn mic, cit s-o putea de mic... pentru păpușa ei. SAHIA, N. 96. Îi cioplea Antiței o păpușă și-i făcea lui Toderică o morișcă de vînt. SLAVICI, N. I 53. Cu ghioaga nestrugită, Numai din topor ciopliată. ALECSANDRI, P. P. 73. ✦ Intrans. Bătrînul cioplește în lemn de nuc. STANCU, D. 90.

2. Tranz. (Complementul indică obiectul lucrat) A sculpta. O tresărire de flacără lumină deodată chipul aspru, ca cioplit în piatră, al bătrînului. SADOVEANU, O. I 22. Se văzu arcul lui Traian stînd fără căpății... puse îndată de-i ciopli pentru piedestaluri niște grosolane figuri de Victoriei pocite. ODOBESCU, S. III 73. Nici marmura ciopliată albimea ta nu-ntrece... Ca luna-n miezul iernii frumoașă ești și... recel! ALECSANDRI, P. III 71. ✦ Fig. Ciopliind cu daltă chipul nou al lumii, Celor răpuși chip nou le dăltuim. BANUȘ, B. 90. Cioplim din beznă forme de lumină. BENIUC, V. 7.

3. Tranz. Fig. A face îndreptări la o lucrare; a cizela. Ciopliind mereu la versuri... Făcut-am ca să plîngă pe cine mă citea? MACEDONSKI, O. I 44. Cum am sfîrșit lucrarea, o strîng, o dau uitării; Apoi o cioplesc iarăși. NEGRUZZI, S. II 270.

4. Refl. Fig. (Despre persoane) A căpăta deprinderi sau apucături civilizate, a deveni politic; a se cultiva, a se deștepta. Mai cioplește-te oleacă, măi băiete. HOGAȘ, DR. 216. Toate iau schimbare și lumea se cioplește, Numai pe noi mîndria nu ne mai părește. ALEXANDRESCU, P. 67. ✦ Tranz. Cît îmi bat eu capul să-l mai cioplesc... Pace! Îi stă rugina de-o șchioapă la ceafă. ALECSANDRI, T. I 198. Am nevastă de pădure, Ciopliată ca din secure. BIBICESCU, P. P. 184. ✦ Tranz. (Rare, cu privire la defecte, greșeli etc.) A atenua, a înlătura. Floricica nu mi-ar fi îngăduit niciodată să cioplesc vreunul sau vreuna din cusururile sau sălbăciile mele. HOGAȘ, M. N. 38.

CIOPLIRE, *ciopliři*, s. f. Acțiunea de a ciopli. Cioplirea pietrelor.

CIOPLIT s. n. Faptul de a ciopli; cioplire. Cioplitul bînelor.

CIOPLITÓR¹, *ciopliitoare*, s. n. I. Rînda cu talpa curbă, servind la netezirea lemnului.

2. Unealtă cu care potcovarul curăță copita calului.

CIOPLITÓR², **-OÁRE**, *ciopliitori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană care cioplește.

CIOPLITURĂ, *cioplituri*, s. f. (Cu sens colectiv) Surcele, aşchii căzute prin cioplire. *Cioplitură de răşinoase*.

CIOPOR, *ciopoare*, s. n. 1. Grup de animale de acelaşi fel, îndeosebi vite sau păsări de casă; cîrd, cireadă, turmă. *O să-i dea fetei de zestre un ciopor de oi*. STANCU, D. 13. *Un ciopor de 100 capete*. I. IONESCU, M. 566.

2. Grup de oameni; ceată, trupă, grămadă, gloată, mulţime. *Sus în codru. Arde focu, Şade lingă foc cioporu De firtaţi Încruntaţi*. BENIUC, în POEZ. N. 61. *Unde văd ciopor de fete Trec prin apă mort de sete*. HODOŞ, P. P. 170. ♠ (În comparaţii) *Rumîni se adună, ciopor, la primărie*. STANCU, D. 53.

CIORĂP, *ciorapi*, s. m. 1. Obiect de îmbrăcăminte împletit de mînă sau făcut în fabrică, din fire de bumbac, de lînă sau de mătase, care acoperă piciorul de la virful degetelor pînă la pulpă sau pînă mai sus de genunchi. *Fusese o dată surprins acasă... cîrpindu-şi singur ciorapii rupţi*. BART, E. 171. *Cînd stăpîna casei făcea la ciorap, pîsoiul se juca cu ghemul*. ISPIRESCU, L. 285. *Femeile... cînd se duc la tirg, pun ciorapi albi de bumbac*. I. IONESCU, M. 205.

2. Tub izolat cu care se îmbracă capetele bobinelor unei maşini electrice.

CIORĂI vb. IV v. ciurui².

CIORĂPĂRIE, *ciorăpării*, s. f. (Cu sens colectiv) Grămadă, mulţime de ciorapi. ♠ Magazin sau secţie într-un magazin unde se vînd ciorapi.

CIORBAGIU, *ciorbăgiu*, s. m. (Învechit şi arhaizant) Ofiţer de ieniceri, comandant al unui regiment de ieniceri. *La porunca lui Husein-Aga, mare ciorbăgiu al oştenilor Porţii, ortalele de ieniceri se strînseseră... în jurul cazanelor*. SADOVEANU, O. VII 16.

CIORBĂ, *ciorbe*, s. f. Un fel de mîncare constînd dintr-o zeamă preparată cu legume, adesea cu carne sau peşte, de obicei acrită (cu boş, oţet sau sare de lămîie). V. boş, zeamă, supă. *Ave să-i fiarbă o ciorbă de potroace*. C. PETRESCU, f. II 221. *Îi plăcea cu deosebire ciorba de ştiucă fiartă în zeamă de varză acră cu hrean*. GHICA, S. A. 83. ♠ Expr. *Ciorbă lungă* = ciorbă apoasă, puţin hrănitoare; zeamă lungă; fig. vorbărie lungă, lipsită de conţinut. *A pune pe toţi într-o ciorbă* = a trata un grup de oameni la fel, fără a face vreo deosebire între ei. *A se amesteca în ciorba cuiva* = a se amesteca în afacerile cuiva. ♠ Fig. *La ficcare pas, trebuiau să-şi smulgă un picior din ciorba de lut cu apă*. DUMITRIU, B. F. 63.

CIORCĂLATĂ s. f. v. cioefrlat.

CIORCHÎN s. m. v. ciorechine.

CIORCHÎNĂ s. f. v. ciorechine.

CIORCHÎNE, *ciorchini*, s. m. Grupare de flori sau de fructe (îndeosebi la viţa de vie) aşezate unele lîngă unele de-a lungul aceluiaşi cot; p. ext. strugure. V. ciucure, mănuşchi. *Ciorchinii erau încă verzi, de un verde acru*. CAMIL PETRESCU, N. 73. *Viiile se mlădiau, încercate cu ciorchini, pe aracii plecaşi puţin de greutatea rodului*. DELAVRANCEA, S. 215. ♠ Fig. *Ciorchini de mercenari păzesc la porţi*. CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 11/2. *Copiii stăteau ciorchini, pe garduri, se urcaseră în pomii din vecinătate*. CAMILAR, TEM. 47.

— Variante: *ciorehîn* s. m., *ciorehînă*, *ciorchine* (ŞEZ. II 216), s. f.

CIORDEALĂ s. f. (Familiar) Şterpeală, furt.

CIORDÎ, *ciordesc*, vb. IV. Tranz. (Familiar) A fura (la repezeală) lucruri fără prea mare valoare; a terpeli. *Stau aici, nu ciordesc nimica, zău*. GALAN, Z. R.

140. *Întind mîna, fie să ciordească ceva dintr-un sac, fie să cerşească*. STANCU, D. 361. *Abia ne mai ţinem zilele cu cîte o găină sau altă pasăre ce putem să ciordim de pe ici, de colo*. ISPIRESCU, L. 368.

CIORECĂR, *ciorecari*, s. m. (Uneori în opoziţie cu nădrăgar sau pantalonar) Țăran care poartă cioreaci.

— Variantă: *cioricăr* (ŞEZ. II 212) s. m.

CIORICĂR s. m. v. ciorecar.

CIORMĂG, *ciormagi*, s. m. (Regional) Larva cărăbuşului. *Larva cărăbuşului... se numeşte în cele mai multe părţi ale Bucovinei ciormag*. MARIAN, INS. 20.

CIORNĂ, *ciorne*, s. f. Lucrare scrisă provizoriu, în primă redactare, urmînd a fi corectată şi transcrisă; bruion, concept.

CIOROAICĂ, *cioroaice*, s. f. Cioară. *Cînd era cioroaica barză Mai venea la noi la varză*. POP.

CIOROBÔR s. n. (Transilv.) Ceartă (pentru un lucru de nimic) însoţită de vorbă multă şi gălgăie; gilceavă, sfadă, ciorovăială. *Sfetnicii, dacă văzură cum că crăiul mereu tace, Îl lăsară-n draga voiei, să gîndească orice-i place, Iară între ei se-ntunse ciorobor şi mare sfat*. COŞBUC, P. II 125. *Tandaler atuncea să trezeşte Ş-aurînd atîta ciorobor Strigă cît putu*. BUDAI-DELEANU, Ț. 277. ♠ Adunare gălgăioasă. *Priveşte şi tace, Socotînd cu cetaşii să lasă Din ciorobor şi să meargă acasă*. BUDAI-DELEANU, Ț. 411.

CIOROBOTĂ vb. I v. cioroboti.

CIOROBOTÎ, *ciorobotesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) 1. A lucra prin casă, a face ordine, a deretice. *Bună ziua, Zamfiră; ce mai cioroboteşti, bată-te norocul? Pesemne, lucrînd ai să mori*. CONTEMPORANUL, VI 1.

2. A vorbi încet, pe şoptite, pe ascuns. (În forma *ciorobota*) *Mai ciorobotînd cîte ceva cu gospodarii, plecă spre casă*. ŞEZ. VI 180.

— Variantă: *ciorobotă* vb. I.

CIORÔL, *cioroi*, s. m. 1. Bărbătuşul ciorii. [Pui de găină] *scăpat de la cioroi*. ŞEZ. III 121.

2. Nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia compozelor, care cresc pe cîmpuri, prin fîneţe, pe coaste şi în tufişuri, şi au flori galbene şi fructe achene (*Inula*).

CIOROVĂI, *ciorovăiesc*, vb. IV. Refl. A se certa cu cineva, a avea o discuţie gălgăioasă, a nu se înţelege cu cineva asupra unor chestiuni; a se gilcevi, a se ciondăni. *În vreme ce mulţimea se imbrîncea în jurul magaziiilor, unii mai îndrăzneţi se ciorovăiau din pricina vitelor*. REBREANU, R. II 210. ♠ Fig. [Graurii] *se ciorovăiesc seara şi dimineaţa*. ODOBESCU, S. III 31.

— Variantă: (regional) *ciorovoî* (ISPIRESCU, L. 64) vb. IV.

CIOROVĂIALĂ, *ciorovăieli*, s. f. Ceartă gălgăioasă (mai ales pentru lucruri mici); gilceavă, ciondăneală. *După vorbe de ciorovăială se lăsau adormiţi*. CAMILAR, N. II 90. *Dar ştiţi?... Fără multă ciorovăială*. SANDU-ALDEA, D. N. 207.

CIOROVĂIRE, *ciorovăiri*, s. f. (Rar) Ciorovăială.

CIOROVOÎ vb. IV v. ciorovăii.

CIORPĂC, *ciorpăce*, s. n. 1. (Regional) Unealtă de pescuit, formată dintr-un săculeţ de plasă prins de un cerc de sîrmă, prevăzută cu coadă de lemn; mincioc. *Se născuse pe apă, crescuse pe apă, învăţase să mîie luntrea, să tragă cu ciorpacul, să spele puntea şi să lege odgonul*. DUNĂREANU, N. 100. *Moşneagul... mereu lasă ciorpacul în apă şi mereu îl scoate*. DUNĂREANU, CH. 83.

2. Căuș cu coada lungă, linguroi folosit mai ales la stfnă.

CIORSALĂ s. f. v. ȧesa.ă.

CIORSĂI, *ciorsăi* și *ciorsăiesc*, vb. IV. Tranz. A tăia anevoios, mai mult rupind; a despica greu cu o ciorsă. *S-a apucat să ciorsăiască cu ferăstrăul niște lemne.* ♦ In tranz. *Se mai întâmplase și niște carpăn verde, că vărșa moșneagul sudori, ciorsăind într-insul.* CONTEMPORANUL, VI 393.

CIORSĂIT s. n. Acțiunea de a ciorsăi și rezultatul ei.

1. Tăierea anevoioasă cu un instrument vechi, tocit, ȧtirbit.

2. (Concretizat) Scirȧit produs prin frecarea unui obiect de alt obiect.

CIORTÂN, *ciortani*, s. m. (Regional) Crap de 1-2 kg.

CIORTĂNAS, *ciortănași*, s. m. (Regional) Diminutiv al lui ciortan.

CIOȘMĂLI vb. IV v. cioșmoli.

CIOȘMOLI, *cioșmolesc*, vb. IV. Refl. (Regional, despre oameni) A se frământa, a se zvircoli, a se zbućiuna, a se învîrți încoace și încolo (mai ales în așternut). *Eu nu mă cioșmolesc atîta; că la drum e bine să pornești cît de demineată, iar sara să poposești devreme.* CREANGĂ, P. 114. (În forma cioșmăli) *Așa-i viața cîmpenească, zise moș Luca, cioșmălindu-se și înștrîndu-se ca pe jăratie, de răul fînțării.* CREANGĂ, A. 125. ♦ (Rar) A se codi, a sta la gînduri (să spună sau să nu spună ceva). *Dar bine, măi... ce naiba ai? Ce te tot cioșmolești? Vorbești ori ba?* CONTEMPORANUL, III 821.

— Variantă: cioșmăli vb. IV.

CIOT, *cioturi* și *ciotate*, s. n. 1. Partea unui trunchi de copac rămasă în pămînt după tăierea copacului. *Un om... ședea pe un ciot la marginea drumului.* DUMITRIU, B. F. 16. *Pe dealul de la dreapta stau răsleze rămășițele... unei... păduri, ciotate, rădăcini ieșite din pămînt.* SLAVICI, O. I 117. ♦ Fig. (Mai ales depreciativ, despre oameni) *Apoi ia, asta-ți spun și eu, măi ciotul dracului.* CREANGĂ, P. 152. *A privi gîndești că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* EMINESCU, O. I 146.

2. Nod proeminent într-un trunchi sau într-o ramură, într-un lemn ori într-o scîndură. *N-am toiaș cu cioturi multe.* NEGRUZZI, s. II 59. *Oblu (= drept) ca lumina-rea... și făr' de cioturi.* ȘEZ. III 83. ♦ Frîntură de ramură a unui trunchi.

3. (Cu determinări introduse adesea prin prep. « de ») Parte rămasă dintr-un picior, dintr-un braș sau (la animale) din coadă, după ce restul a fost ciuit. *Cioturi de mîni se cutremurau deodată ca străbătute de-un fulger.* CAMILAR, N. II 210. [Cîinele] *a mișcat din ciotul de coadă și mi-a lins palma.* SADOVEANU, N. F. 24. *Un iepure făcu două copce pe omătul moale, cu ciotul alb de coadă birligat.* SADOVEANU, O. III 546. ♦ Fig. *Mi-au lăsat... un ciot de viață... Dar vor plăti pentru acest ciot ca pentru trei vieți.* CAMIL PETRESCU, B. 61. ♦ Obiect mic, ciuit. *Ciot de creion.*

CIOTCĂ s. f. (Regional) 1. Grămadă, mulțime de oameni (mai rar de animale sau de lucruri) strînși la un loc, înghesuți. ♦ (Pe lingă verbele « a sta », « a strînge », « a se ține », « a se aduna » etc.) *La 6 dimineața ne aflam toți, ciotcă, în medeanul din fața primăriei.* HOGAȘ, DR. II 130. *Împrejurul lor, grămădiți ciotcă, priveau alții.* D. ZAMFIRESCU, R. 203. *Băieții s-au strîns ciotcă împrejurul meu și m-au înmormîntat în nășp.* CREANGĂ, A. 61.

2. Buturugă, ciot, rădăcină de copac.

— Variantă: cioăteă (CREANGĂ, P. 238) s. f.

CIOTĂRCĂ, *ciotirci*, s. f. (Regional) Arbore foarte strîmb și cioturos, buștean noduros; ciotă. *Creștinul se puse pe-o ciotărcă, ca în ticnă să-și duhănească cea otravă de titiun.* ȘEZ. VIII 65.

CIOTORÓS, -OĂȘĂ adj. v. cioturos.

CIOTUR s. n. (Neobișnuit) Ciot. *Nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciotur de copac.* EMINESCU, N. 56.

CIOTURÓS, -OĂȘĂ, *cioturoși*, -oase, adj. 1. (Despre copaci, lemne, obiecte de lemn etc.) Cu multe cioturi sau noduri; noduros. *Arbo.e cioturos.* ♦ Fig. (Despre brațe, mîini, picioare, degete) Grosolan.

— Variantă: ciotorós, -oășă (CAMILAR, N. I 251, HOGAȘ, H. 75, NEGRUZZI, s. I 266) adj.

CIOVÉI, *cioveie*, s. n. (Mai ales la pl.) Obiect casnic sau de gospodărie, în special vas (de lemn), găleată, puțină, oală etc.; uneltă veche. *Numai lelea Ileana a mai rămas o vreme singură, descîntînd cioveiele și stupînd focul.* SADOVEANU, N. F. 72. *Focul pîlpăia în vatră și gazornîta ardea pe prichiciul hornului, împrăștiind în bordeiul strîmt și peste cioveiele grămădite în colțuri lumina-i roșcată.* SADOVEANU, O. I 352.

— Variantă: ciuvéi (CONTEMPORANUL, VI 255, ȘEZ. I 280) s. n.

CIOVICĂ, *ciovici*, s. f. 1. Cea mai mică dintre speciile de bufnițe (*Glaucidium passerinum*); cucuvea pitică. *Luai nouă, lășai două, Ca ciovica să mai ouă (Cartofii).* SADOVEANU, P. C. 11.

2. Cucuvea.

3. Nagli.

— Pl. și: ciovice (SADOVEANU, P. M. 11). — Variantă: ciovică (ODOBESCU, s. III 23) s. f.

CIOVLICĂ s. f. v. ciovică.

CIOVVIRTĂ, *ciovvirte* și *ciovvirți*, s. f. Sfert dintr-un animal tăiat, îndeosebi piciorul de dinapoi (v. but, a r m); bucată mare de carne (v. halcă, hartan). *Nene, să înroșim și noi ouă... — Ce prostie! Ouă roșii?... — Dar o ciovvirtă de miel?* DELAVRANCEA, H. T. 16. *În dășagi de se uita, Ciovvirți de carne vedea.* TEODORESCU, P. P. 503. ♦ (În legătură cu verbele « a face », « a pune », « a așeza » etc.) *Apoi paloșul scotea, Patru ciovvirți il făcea.* TEODORESCU, P. P. 593.

CIPARÓS s. m. v. cliparos.

CIPCĂ, *cipci*, s. f. (Transilv.) Dantelă. *O păreche de papuci de-aceia cu roze și cipci.* SLAVICI, la TDRG. *Vinde-ți, mîndro, ce ți-i vinde, Vinde-ți cipca de la poale, Mă scoate de la-nchisoare.* HODOȘ, P. P. 89.

CIPCII, pers. 3 *cipciește*, vb. IV. In t r a n z. (Despre valuri, ape) A plescăi, a face un zgomot ușor lovindu-se mereu de ceva. *Și-n coastele luntri cipciiu atît de dulce apele ce izbeau.* SANDU-ALDEA, U. P. 102. ♦ Tranz. Fig. *Undele Senei cipciesc povestea apelor călătoare.* SANDU, D. P. 66.

CIPIC, *cipici*, s. m. 1. (Învechit) Gheată (mai fină), pantof. *Își desculță opînca și-ncață cipicul.* BIBICESCU, P. P. 133.

2. Papuc de lînă împletită sau de stofă. *Cipicii îi erau îmbibați de apa și de glodul prin care venise.* CAMILAR, TEM. 15.

— Pl. și: (s. n.) *cipice* (HOGAȘ, DR. II 122).

CIR s. n. (Regional) Zeamă scoasă din mămăliga care fierbe, înainte de a o amesteca; terci. *Hai, Anică, să mîncăm, s-a face mămăliga cremene și cirul s-a răci.* CONTEMPORANUL, IV 392. *Cînd din mămăligă se ia și cir (zeamă), atunci se pune apă mai multă și făină mai*

puțină. SEZ. V 5. † Pastă moale făcută din făină de grâu, cartofi, lut etc., asemănătoare cu pasta de lipit.

CIRÁC, *ciraci*, s. m. 1. (Învechit și popular) Elev, discipol, ucenic. *Nu tirzie vreme, s-a arătat la lucirea mohorită a sfârșitului de zi și Dănilă baciul, împreună cu ciracii lui pe care-i convocasem la otac.* SADOVEANU, O. A. II 236. *Eu mă silesc... să-i învăț cite în lună și în soare, fiindcă am voit să-i scot ciraci ai mei.* ISPIRESCU, L. 273.

2. (Depreciativ) Persoană care urmează în mod servil pe cineva, împărtaşind vederile și părerile aceluia.

3. (Învechit și arhaizant) Om de încredere, favorit, protejat al cuiva. *Însuși eu voi face nunta, după cum am mai făcut. M-ești fi ciraci.* HASDEU, R. V. 34. † (În regimul burghezo-moșieresc) Om de casă, slugă veche (boierească).

— Variantă: *cireae* (ALECSANDRI, T. 1435) s. m.

CIRC, *circuri*, s. n. 1. Gen de reprezentație constând din gimnastică, acrobație, prezentare de animale dresate etc.; ansamblu artistic care organizează astfel de reprezentații. † Fig. (Depreciativ) *Nu mai face circ aici!*

2. Local de formă rotundă, cu locurile pentru spectatori așezate în amfiteatru și având la mijloc o arenă circulară, unde se dau asemenea spectacole. † Incintă circulară, neacoperită, unde se celebrău jocurile publice la romani.

3. Depresiune circulară, având aspectul unui amfiteatru, formată prin eroziune sau prin acțiunea unui ghețar în regiunea munților înalți; câldare. *Circ glaciar.*

CIRCA adv. Cam, aproximativ, aproape, ca la. *Mi s-au trimis circa 4.600 fr. (= franci).* GHICA, A. 853.

CIRCĂ s. f. (Familiar) Circumscripție (de miliție, financiară etc.). *Cazul a fost descoperit de circa a 8-a de miliție.*

CIRCONFERENȚĂ s. f. v. *circumferință*.

CIRCONFLEX, -Ă adj. v. *circumflex*.

CIRCUIȚ, *circuite*, s. n. 1. Ansamblu de fire și dispozitive bune conductoare de electricitate care, împreună cu sursa curentului, formează un traseu închis pentru trecerea unui curent. *Circuit de mare tensiune. Circuit telefonic.* † *Scurt circuit* = accident într-un circuit electric, care se produce când se ating două fire conductoare de electricitate, străbătute fiecare de un curent electric. † Sistem de conducte prin care pot circula materiale lichide sau semilichide.

2. Mișcare a capitalului în trecerea lui de la forma bănească la forma productivă, pe urmă la forma marfă și iar la forma bănească. † Mișcare a mărfurilor. *În urma victoriilor repetate ale Rusiei asupra Turciei, elementele progresiste capitaliste din economie capătă condiții tot mai favorabile de dezvoltare, ceea ce a permis atragerea tot mai mult a Țărilor Romine în circuitul economiei de schimb capitaliste.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 97. † Proces de transformare și prelucrare a materiei prime în produse finite. *Pentru asigurarea condițiilor de igienă și salubritate în circuitul laptelui, Ministerul Sănătății a luat măsuri adecvate.*

3. Distanță de străbătut pe un drum mai mult sau mai puțin circular, stabilit dinainte pentru alergări. *Circuit motociclist.*

CIRCULĂ, *circul*, vb. I. Intrans. I. (Despre ființe sau vehicule) A fi în mișcare, a se deplasa, a străbate un spațiu; a umbra. *Cerculă numai pe jos.* † *Numai chelnerii circulau corecți.* C. PETRESCU, I. II 193. † (La imperativ, cuvânt de ordine într-o îngrămădire de oameni) *Circulați, tovarăși!* † A pleca și a veni regulat, orga-

nizat, periodic, de la un loc la altul. *Trenurile circulă cu regularitate.*

2. (Despre lichide, gaze și în special despre sînge) A fi în mișcare neîntreruptă, revenind mereu la punctul de plecare. *Seva circulă în plante.* † *Cicatricile rămîn palide fiindcă dedesubt nu mai circulă sîngele.* C. PETRESCU, I. II 85.

3. (Despre vorbe, zvonuri, păreri etc.) A trece de la unul la altul; a se propaga, a se transmite, a se răspîndi. *Despre această piesă circulă versiunile cele mai fantexiste.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 12/2. *Aud că circulă pe socoteala mea tot soiul de basme.* C. PETRESCU, I. II 185. *Circula prin oraș versiunea că în curînd [tata] va fi dat afară.* SAHIA, N. 58.

4. A fi întrebuițat, a fi în uz, a fi curent. *Moneda aceasta veche nu mai circulă. Cuvintele regionale «curechi» și «tină» circulă mai ales în nordul țării.*

CIRCULĂNT, -Ă, *circulanți*, -te, adj. Care circulă, pus, aflat în circulație. *Material feroviar circulant.* † *Capital circulant* v. *capital*.

CIRCULĂR, -Ă, *circulari*, -e, adj. 1. În formă de cerc, descriind un cerc. *Steriu își șterse cu o mișcare circulară sudoarea de pe cheia rotundă.* C. PETRESCU, C. V. 25. *De la semicercul portului pornește în sus... o mulțime de strade de-a curmezîșul stradelor circulare, paralele cu cheiul.* GHICA, S. 536. † *Ferăstrău circular* (și substantivat, n.) = ferăstrău în forma unui disc dințat, care taie învîrtindu-se în jurul axei sale. † (Adverbial) De jur împrejur; roată. *Mușat privea circular prin sticla monoculului.* C. PETRESCU, C. V. 199.

2. (Despre o dispoziție, un ordin etc.) Trimis ca directivă în mod simultan la mai multe instituții sau persoane. *Ordin circular.*

CIRCULĂRĂ, *circulare*, s. f. Dispoziție, ordin, directivă trimisă în scris instituțiilor sau persoanelor în subordine. *Vine însă în urmă circulara Porții din februarie 1828.* GHICA, S. 132.

CIRCULĂTOR adj. n. sg. (În expr.) *Aparat* (sau *sistem*) *circulator* = inima și sistemul de vine și artere prin care circulă sîngele. *Bolii ale aparatului circulator.*

CIRCULAȚIE, *circulații*, s. f. Faptul de a circula.

1. Mișcare, deplasare; trecere a oamenilor, a animalelor sau a vehiculelor pe o cale de comunicație. *O grămadă de oameni așa de mare, încît ea oprește circulația.* GHEREA, ST. CR. II 138. † Mers organizat și regulat (potrivit unui anumit orar și itinerar) al diverselor mijloace de transport în comun. *Circulația trenurilor.*

2. Mișcare (continuuă și regulată) a unui lichid, a unui gaz, a unui curent în interiorul unui circuit sau al unei conducte. *Circulația apei calde prin radiatoare.* † *În Uniunea Sovietică, pe lângă irigarea obișnuită, de suprafață, se introduce o nouă metodă de irigare, subterană sau de condensare. Ea se bazează pe circulația vaporilor de apă în pămînt, provocată de acțiunea căldurii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701. † Mișcare continuă a singelui în organism prin vasele sistemului circulator.

3. Transmitere, schimb de bunuri sau de mărfuri (care de obicei se face prin intermediul banilor). *Circulația mărfurilor este punctul de plecare al capitalului.* MARX, C. I 159. *Circulația este suma tuturor raporturilor reciproce dintre posesorii de mărfuri.* MARX, C. I 174. † Loc. adj. și adv. *De mare circulație* = foarte răspîndit. † Expr. (Despre bunuri, cuvinte, expresii etc.) A fi (sau a nu mai fi) în circulație = a fi (sau a nu mai fi) întrebuițat, a (nu mai) circula. *A pune* (sau *a introduce, a da*) în circulație = a face să circule, să intre în uz, să se răspîndească. *Cu ocazia centenarului lui I. L. Caragiale a fost pusă în circulație o serie de mărci poștale jubiliare. A da în circulație* = a inaugura

circulația pe o arteră de comunicație, a pune la dispoziția oamenilor și a vehiculelor un drum, o cale nouă de comunicație, a deschide, a deschide o nouă arteră de comunicație. A scoate din circulație = a suspenda, a opri circulația unui lucru, a retrage dfeptul sau mijlocul de a se răspîndi, de a fi întrebuițat. ✦ *Circulație monetară* = circulația monedelor în procesul de schimb.

— Pronunțat: *-fi-e*.

CIRCUMFERENȚĂ s. f. v. circumferință.

CIRCUMFERINȚĂ, *circumferințe*, s. f. 1. Curbă închisă ale cărei puncte sînt egal depărtate de un punct numit centru; linia închisă a unui cerc.

2. Linia împrejmuitoare a unui corp rotund, a unui loc, lungime a conturului unui corp (în forma *circumferență*) În cap avea un șlic de o circumferență cel puțin de șapte palme. NEGRUZZI, S. I 16.

— Variante: (învechit) *circumferență*, *circumferență* (BOGA, C. O. 168) s. f.

CIRCUMFLEX, *-Ă, circumflexi, -xe*, adj. (în expr.) *Accent circumflex* (și substantivat, n.) = accent în formă de unghi cu virful în sus, care se pune în ortografia romînească pe litera «i». ✦ Fig. (în forma *circumflex*) *Mă privește cu clipă umită, cu sprincenele circumflexe*. CAMIL PETRESCU, U. N. 86.

— Variantă: *circumflex*, *-ă* adj.

CIRCUMLOCUȚIE, *circumlocuții*, s. f. Perifrază, șir de cuvinte folosit pentru a exprima pe ocolite o idee care poate fi redată direct, mai concis.

— Pronunțat: *-fi-e*. — Variantă: *circumlocuțiune* s. f.

CIRCUMLOCUȚIUNE s. f. v. circumlocuție.

CIRCUMSCRIE, *circumscritu*, vb. III. Tranz. 1. A delimita, a mărgini prin anumite limite, a restrînge la un anumit cadru o problemă, un lucru etc. A *circumscrie* tratarea unui subiect.

2. (Geom.) A descrie o figură în jurul alteia atingînd limitele acesteia din urmă potrivit unor indicații date. A *circumscrie* un cerc unui triunghi.

CIRCUMSCRIERE, *circumscrieri*, s. f. Acțiunea de a *circumscrie* și rezultatul ei.

CIRCUMSCRIPȚIE, *circumscriptii*, s. f. Diviziune administrativă a teritoriului în cadrul unui raion sau al unei regiuni. A crescut numărul *circumscriptiilor* medicale și s-au creat numeroase posturi de prim-ajutor și puncte sanitare. GHEORGHIU-DEJ, CONF. C.F.R. 36. ✦ *Circumscriptie electorală* = unitate administrativă constituită ocazional, cu scopul unei bune organizări și desfășurări a alegerilor. *Candidaturile pentru alegerea deputaților se depun pe circumscriptii electorale, după normele stabilite prin lege*. CONST. R.P.R. 44.

— Pronunțat: *-fi-e*.

CIRCUMSCRIS, *-Ă, circumscriși, -se*, adj. (Despre poligoane) Cu toate laturile tangente la un cerc dat; (despre cerc) la care sînt tangente virfurile unghiurilor poligonului înscris. *Cerc circumscris la un triunghi*.

CIRCUMSPÉCT, *-Ă, circumspecți, -te*, adj. Atent în vorbe și acțiunile sale; precaut, prudent, chibzuit. *Cu asemenea oameni... se învățase să fie circumspect*. C. PETRESCU, A. 305.

CIRCUMSPÉCTIE s. f. Calitatea de a fi circumspect; prudență, precauție, chibzuire în acțiuni.

— Pronunțat: *-fi-e*.

CIRCUMSTANȚĂ, *circumstanțe*, s. f. Împrejurare, fapt, lucru care însoțește ceva sau se petrece în același timp cu ceva; (la pl.) totalitatea unor condiții date. *Circumstanțele politice erau favorabile pentru înțelegerea și înfrățirea popoarelor împilate*. GHICA, A. 61. ✦ (Jur.)

Circumstanță atenuantă = împrejurare care contribuie la micșorarea vinei și la ușurarea pedepsei unui inculpat. *Circumstanță agravantă* = împrejurare care agravează vina și pedeapsa unui inculpat. ✦ Loc. a d j. și a d v. De (sau pentru) *circumstanță* = pentru o ocazie anumită, fără a fi valabil în mod obiectiv și general.

CIRCUMSTANȚIAL, *-Ă, circumstanțiale*, adj. n. și f. (în expr.) *Complement circumstanțial* = partea secundară de propoziție care, determinînd un verb, arată în ce împrejurări de timp, de loc, de mod etc. se petrece acțiunea; determinînd un adjectiv sau un adverb, arată cum se prezintă o însușire. *Propoziție circumstanțială* = propoziția secundară care arată o împrejurare a acțiunii exprimate de propoziția regentă, avînd în frază roluri pe care îl are complementul circumstanțial în propoziție.

— Pronunțat: *-fi-al*.

CIRCUMVALAȚIUNE, *circumvalațiuni*, s. f. Întăritură (provizorie) făcută împrejurul unui oraș, unei tabere etc. *Domnul inginer este invitat să continue traseul înainte pînă la obor, ca să se completeze o linie de circumvalațiune împrejurul orașului*. GHICA, S. 563.

— Pronunțat: *-fi-u-*.

CIRCUMVOLUȚIE, *circumvoluții*, s. f. 1. Fiecare dintre cutele în formă de valuri de pe suprafața exterioară a creierului.

2. (Rar) Rotire, învîrtire, ocol circular sau în spirală în jurul unui punct sau al unui ax central.

— Pronunțat: *-fi-e*. — Variantă: *circumvoluțiune* s. f.

CIRCUMVOLUȚIUNE s. f. v. circumvoluție.

CIREĂC s. m. v. ciraec.

CIREĂDĂ, *cirezi*, s. f. Grup mare de vite cornute. V. turmă, ciurdă, cîrd. În amurguri purpurii, *cirezele mari se înturnau de la imas, treceau printr-o pubere de aur și sunetele de tălângi adiau limpezi și dulci prin liniștea cuprînsului*. SADOVEANU, O. I 268. *Avea vreo cinci-șase boi în toată cireada, pe care îi ducea la pășunea cea mai bună*. AGRIBICEANU, S. P. 14. *Ar fi nimerit desigur și cite un graure din cei cari zboară printre vitele din cireadă*. ODOBESCU, S. III 23. [Un bou] *dobîndi-n cireadă un post însemnat*. ALEXANDRESCU, P. 64.

CIREĂȘĂ, *cireșe*, s. f. Fructul cireșului. *Mă duc... să fur niște cireșe*. CREANGĂ, A. 47. *Doi ochi ca la dumneata, Zău că nu mai pot afla, Așa negri frumusei Ca cireșele-n oltoi*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 37. ✦ *Cireășă amară* = fruct al cireșului sălbatic, de pădure, cu gust amar, folosit pentru prepararea dulceții. *Cucoana Zinca a trimis încă de săptămîna trecută poștalionul, încercat cu dulceturi proaspete de cireși amare și de caise crude*. CAMIL PETRESCU, O. 264. *Cireășă neagră* = fruct al unei specii de cireș, cu gust dulce și culoare neagră. *Glicherie intră cu o făr-furie mare încărcată cu fructe, între care zării, mai cu seamă, vestitele cireșe negre de la Pingărați*. HOGAȘ, DR. 282. *Își cănea părul și barba cu cireșe negre*. CREANGĂ, P. 111.

— Pl. și: (Munt.) *cireși*.

CIREȘ, *cireși*, s. m. Pom roditor din familia rozaceelor, cu flori albe și fructele drupe rotunde, roșii, foarte gustoase, asemănătoare cu vișinele, care se coc la sfîrșitul primăverii (*Prunus avium*). *Flori albe plouă din cireși*. SADOVEANU, O. III 113. *Cînd colo, mă trezesc în cireșul femeii*. CREANGĂ, A. 48. *Atît de fragedă, te-asameni Cu floarea albă de cireș*. EMINESCU, O. I 117. *Badea nalt cît un cireș... JARNÍK-BÎRSEANU, D. 429. ✦ (În comparații) Împăratul se topea de dragoste pentru Ileana Simziana și se uita la dînsa ca la un cireș copt*. ISPIRESCU, L. 29.

CIREȘĂR, (2) *cireșari*, s. m. 1. (Popular) Luna iunie (cînd se coc cireșele). *Trecu și vara, și trecu și toamna, și pe văi căzu Zăpada iernii, și-apoi iar Sosi-nfloritul cireșar.* COȘBUC, P. I 282. *Cărămida se lucrează de la sfîrșitul lui cireșar pînă la sfîrșitul lui cuptor.* I. IONESCU, M. 707.

2. Botgros. *Pe timpul mugurului se arată mai mulți cireșari.* MARIAN, O. I 417.

CIREȘĂL, *cireșei*, s. m. 1. Diminutiv al lui *cireș*. *Foaie verde cireșel, Sub un vîrf de pătinel Frumos doar-me-un hrănicer (= grănicer).* ȘEZ. II 8.

2. (Învechit) *Cireșar (1). Romîni dau lunilor numiri patrioite cu timpurile anului; de exemplu... martie, mărțișor... iunie, cireșel (a cireșelor).* ALECSANDRI, P. P. 34 (notă).

CIREȘIU, *-îe, cireșii*, adj. (Rar) De culoarea cireșei. *Vei găsi doi pui de dafini, unul cireșiu și altul trandafiriu.* ISPIRESCU, L. 234.

CIRETĂL s. m. v. *ciritel*.

CIREZĂR, *cirezari*, s. m. (Învechit) 1. Negustor care cumpăra vite cunute în număr mare, pentru a le vinde (la abator). *Călătorul după chip și port e un negustor, vreun orzar ori cirezar, de care umblă pînă sate după daraveri.* CARAGIALE, O. I 369. *Unii din tabaci sînt și cirezari, adică adună vite și le taie la salhana.* I. IONESCU, P. 427.

2. Proprietar de cirezi de vite. *Beau și turcii papucii, Ienicerii hangerile... Cirezarii cirezile, Rămîneau cu pungile, De leoftau buzele.* TEODORESCU, P. P. 675.

CIRĂLIC, *-Ă* adj. v. *chirilie*.

CIRĂP interj. (Uneori repetat) Onomatopee care imită ciritul păsărilor și mai ales al puilor de păsări. *De-a cirăp-cirăp = joc de copii, la care se apucă unii pe alții de dosul mîinii, repetînd mereu « cirăp-cirăp ».* *Nu era tot aceeași Irinel cu care mă jucasem d-a « cirăp-cirăp »?* DELAVRANCEA, H. T. 58.

CIRIPĂ, *ciripesc*, vb. IV. *In tranz.* (Despre păsări mici) A scoate tonuri ascuțite și uniforme. *În scorburile merilor ciripeau puii de vrăbie.* CAMILAR, TEM. 193. *Scatiul, afară, ciripea de-abia auzit în gușă.* SADOVEANU, O. IV 122. *Ciripiți acolo Păsăruici goașe, Ciripiți și creșteți Ca copîlu-n fașe.* GOGA, C. P. 13. *Ale pasărilor neamuri Ciripesc pitite-n ramuri.* EMINESCU, O. I 120. *Ciocîrlia... ciripește vesel în zori.* ALECSANDRI, P. I 20. *Păsăruica rugului, Pe coarnele plugului, Ciripește, Vorovește.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 518. *Fig. Firește! ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el.* REBREANU, R. I 164. *Răpîită de armonia acestor suave versuri ciripite în dulcea limbă toscană, inima se avîntă.* ODOBESCU, S. III 35. *Primăvara cînd înfrunde (= înfrunzește) Gura cucului s-aude, Da cîndu-i colo toamna, Nu s-aude nimica, Numai mindra cu gura, Cu dulceață ciripînd, Toată lumea veselînd.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 27.

CIRIPĂE, *ciripii*, s. f. (Regional) Sfoară roșie pe care o întinde dulgherul spre a trage linii drepte pe scînduri, pe birne etc. *De a merge (sau a se duce, a trage) ca pe ciripie = a merge (sau a se duce, a trage) drept, în linie dreaptă, ca pe sfoară.* *Capra nici una, nici alta, merge drept, ca pe ciripie, la stuful cu flori, unde era copîlul.* ISPIRESCU, L. 135. *Se duse drept, ca pe ciripie.* ISPIRESCU, L. 263.

CIRIPĂRE, *ciripiri*, s. f. Acțiunea de a ciripi; ciritul. *În aer ciocîrlia, pe casă rîndunele, Pe crengile pădurii un roi de păsărele! Cu-o lungă ciripire la soare se-ncălzesc.* ALECSANDRI, P. A. 118. *Ciocîrlia... înturnarea primăverii prin dulci ciripiri serba.* NEGRUZZI,

s. I 115. *Fig. Tinărul Herdelea auzi ciripirile mulțumite ale d-nei Alexandrescu.* REBREANU, R. I 28.

CIRIPÍT s. n. 1. *Ciripire. În grădină păsările și-au înteiț ciritul.*

2. (Concretizat) *Sunete scoase de păsări cînd ciripesc. Iar la glasul lui răspunde, ca din niște dumbrăvi înflorite în adîncuri, ciritul gîdililor al ciocîrliei...* GİRLEANU, L. 38.

CIRIPITĂR, *-OĂRE, ciripitori, -oare*, adj. Care ciripește. *Vin citeodată vrăbii ciripitoare, Se leagănă gîngăș pe ramura mea.* DEȘLIU, N. 11. *Păsările-ntr-una Se-nțrec cu glas ciripitor.* EMINESCU, O. I 228. *Fig. (Poetic) Tot văzduhul era plin De cîntece ciripitoare.* COȘBUC, P. I 176.

CIRIPIU, *-îe, ciripii*, adj. (Rar) *Ciripitor. Ciocîrlia ciripie, fișînd din aripioare, Pe o scară de lumină se coboară de sub soare.* ALECSANDRI, P. III 66.

CIRITĂL, *ciritei*, s. m. (Mai ales la pl.) 1. Tufiș de copăcei. *Ne încurcăm printre ciritei de brad.* CREANGĂ, A. 30. *Mă lăsa pe plai de-o parte... Sub frunziș de ciritei, Unde trec turme de miei.* ALECSANDRI, P. P. 257. *Frunză verde stejărel, Ici în vale-n ciritel S-a ivit un voinicel.* ȘEZ. I 10.

2. Arbust mic din familia rozaceelor (*Spiraea ulmi-folia*); cununită. *Și mi se juca Sub un ciritel Un mic iepurel.* MARIAN, S. 235.

— Variantă: *ciretél* (SBIERA, P. 10) s. m.

CIRIVÎȘ s. n. v. *cerviș*.

CIRÓZĂ, *ciroze*, s. f. Boală a ficatului caracterizată prin hipertrofia țesutului conjunctiv și distrugerea celulelor.

CIRTĂ s. f. (Învechit, mai ales după o negație) Ceva foarte mic, neînsemnat; dram, iotă. *Nu pot să schimb nici o iotă sau o cirtă din hotărîrea mea.* ISPIRESCU, L. 219. *Fig. Interval de timp foarte scurt, clipă. Să nu stai la chibzuială nici o cirtă.* ISPIRESCU, M. V. 6.

CÍRUS s. m. Tip de nori izolați, albi, strălucitori, care se găsesc la mare înălțime și sînt formați din ace de gheață.

CIRVÎȘ s. n. v. *cerviș*.

CISLĂ, *cisle*, s. f. 1. (Mold., popular) Sfat. *Stăteau cițiva flăcăi la cislă.* SADOVEANU, O. VI 67. *Unde sînt frații romani? — Fac cislă colea-n crîșmă.* ALECSANDRI, T. I 249. *Fig. Aici, la vatra noastră din vremea verii se suie lupii, fac cislă și urlă.* SADOVEANU, N. F. 78. *Fig. Grup (de oameni); tagmă. Un foc uriaș de vreascuri varsă valuri roșii de lumină peste cislă cărăușilor.* SADOVEANU, O. I 283.

2. (Învechit) Cotă-parte care revenea fiecăruia dintr-o sumă (impozit sau cheltuială) plătită în comun; repartizare proporțională a dărilor, fixată de obște sau satului după avere. *Cisle pentru plata datorîilor statului.* ODOBESCU, S. II 44. *Și pe Gheorghie mi-l scria, Și la cislă-l așeza.* PĂSCULESCU, L. P. 275.

CISLUI, *cisluiesc*, vb. IV. (Mold., popular) 1. *In tranz.* A sta de vorbă, a ține sfat, a se sfătui, a pune la cale, a plănui. *La primărie, cisluiau, pe prisă, cițiva consilieri și notarul.* VLAHUȚA, O. A. III 193. *Moș Nichifor stătuse în loc și nu știu ce bichirea și cisluia primprejurul căruței.* CREANGĂ, P. 123. *Fig. (Poetic) Stoluri de vrăbii prînseră a cislui prin sălcii, la marginea apei.* SADOVEANU, O. I 29.

2. *In tranz.* A acuza; a învinovăți. *Ia țucești, bre, răspunde Zaharia; banu-i ochiul dracului, s-a mîntuit vorba!... Ce-l mai cisluști atîta pe bietul catihet?* CREANGĂ, A. 115.

CISTERNĂ, *cisterne*, s. f. 1. Rezervor mare, de obicei cilindric (și de metal), pus pe cadrul cu roți al unui vehicul, care servește la transportarea apei, a țigeliului sau a altor lichide; vehicul (camion, vagon) înzestrat cu un astfel de rezervor. *Rutierul care mai rămăsese la S.M.T. plecase de dimineață, trăgând după el vagonul de dormit și cisterna.* DUMITRIU, V. L. 110. *Locomotivele trag din greu spre mieznoapte trenurile petroliere, zeci de cisterne metalice, mînjite de lichidul pe care îl duc.* BOGZA, C. O. 171. ♠ *Vagon (sau camion)-cisternă = vagon (sau camion) prevăzută cu un astfel de rezervor. Țigeliul se transportă în vagoane-cisterne.*

2. (Rar) Rezervor (subteran), cu pereții impermeabili, în care se adună apa provenită din ploaie sau din zăpada topită, servind la alimentarea unei regiuni lipsite de izvoare, de riuri etc. *Îndată însă acea peștere se lărgeste, formînd bolți... cu scursori împietrite, chiar cu o cisternă firească în fundul unei cavități.* ODOBESCU, S. I 341. ♠ *Fig. Caut în cisterna trecutului un profil gingaș.* GALAC-TION, O. I 57.

CISTICERC, *cisticerci*, s. m. Formă larvară a teniei, care se fixează în mușchii sau în slămina porcului și are forma unei bășicuțe alburii de mărimea unui bob de mazăre (*Cysticercus celulosae*); liști.

CISTICERCÓZĂ s. f. Boală produsă de localizarea cisticercilor în mușchii sau în slămina porcului; (popular) măzărache.

CISTITĂ, *cistite*, s. f. Boală caracterizată prin inflamarea membranei interne a vezicii urinare.

CISTOSCÓP, *cistoscopuri*, s. n. Aparat care se compune dintr-un tub metalic prevăzută la unul din capete cu un bec electric, iar la celălalt cu un dispozitiv optic, întrebuințat la cistoscopie.

— Pl. și: *cistoscops*.

CISTOSCOPIE, *cistoscopii*, s. f. Examen al cavității vezicii urinare cu ajutorul cistoscopului.

CIȘMEĂ, *cișmele*, s. f. 1. Instalație prevăzută cu o pompă sau cu un robinet din care curge apa adusă prin țevi de la o conductă sub presiune, de la un rezervor sau de la un izvor. *Cum insera... pornea încet către cișmea.* CAMILAR, N. I 26. *Ghiță Brebu poate... să se răcorească, dacă e vară, și să-și încălzească singele, iarna, pîndu-și capul sub cișmeaua din curte.* PAS, L. II 51. *Căii trecură pe la jgheab; căci nu se putea să intre în Iași cal neadăpat la cișmeaua Păcurarului.* SADOVEANU, Z. C. 94. ♠ *Expr. A curge ca dintr-o cișmea = a curge mult și continuu.*

2. Șipot. *Pe jgheabul verde al cișmelei un faun rustic c-o năiadă S-au prins de vorbe.* MACEDONSKI, O. I 63. ♠ (Poetic) Izvor. *Iar unde-mi cădea... Cișmea izvoara, Cu apă curată, Trăcută prin piatră.* TEODORESCU, P. P. 470.

CIT s. n. (Munt. și mai ales Mold.; învechit în celelalte regiuni) Material ieftin de bumbac, înflorat și apreat. *V. s t a m b a. Sub cap îi virii cultucul cel mic de cit lustrui.* HOGAȘ, M. N. 149. *Și prinse în ace perdelele de cit de la ferestre.* MACEDONSKI, O. III 52.

CITĂ, *citez*, vb. I. *Tranz.* 1. A numi, a indica pe cineva sau ceva (prin scris sau prin viu grai) pentru a face cunoscut, pentru a adevări, a confirma, a întări ceva; a semnala, a reaminti (o faptă, o întâmplare, un merit) pentru a servi de exemplu. *Mi se pare un lucru extraordinar să-l văd pe tata în cartea mea de istorie... Ce ar spune colegii mei, profesorul? Ar începe așa, ca la toate lecțiile: «Astăzi vom învăța despre»... și ar cita numele tatei.* SAHIA, N. 50. *După scena citată, autorul ne arată deodată și adîncimea sa filozofică.* GHEREA, ST. CR. I 273.

2. A reproduce întocmai, oral sau în scris (cu indicarea sursei), ceea ce a spus sau a scris cineva; a da un citat.

3. A chema pe cineva în scris să se înfățișeze în ziua hotărîită înaintea unei instanțe judecătorești. *A fost citat ca martor într-un proces.*

CITADÉLĂ, *citadele*, s. f. 1. (Învechit) Fortăreață mică, situată în incinta unei cetăți, care servea ca rezistență și ca ultim refugiu al celor asediați; cetate (mai mică) sau castel care apăra un oraș; cetățuie. *S-au retras în citadelă.*

2. Fig. Focar, bastion, centru. *Facultățile de filozofie au fost, sub regimurile burghezo-moșierești, citadele ale idealismului.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 9/2.

CITADÎN, *-Ă, citadini*, *-e*, adj. (Franzuzism) De oraș, al orașului, orașenesc. ♠ (Substantivat) Persoană care locuiește în oraș; orașean.

CITĂNIE, *citanii* s. f. (Învechit) Citit, lectură. *Ce-ți faci capul ciulama cu atita citanie?* M. I. CARAGIALE, C. 114.

CITĂRE, *citări*, s. f. Acțiunea de a cita și rezultatul ei.

1. Reproducerea unui pasaj dintr-o scriere. ♠ *Semnele citării = ghilimele.*

2. Anunț oficial, în scris, pentru a chema pe cineva în fața unei instanțe judecătorești sau în fața unei autorități. *Tribunalul popular judecă cererea cu citarea celor interesați.*

CITAREĂ s. f. (Învechit) Un fel de stofă fină, vărgată. *Cit îi șade de frumos Cu șalvari de merinos... Cu-antieriu de citare.* ALECSANDRI, T. 81.

CITARÎST s. m. v. chitarist.

CITĂT, *citare*, s. n. Fragment, pasaj dintr-o scriere reproduș întocmai și cu indicația izvorului cu scopul de a întări și ilustra o idee sau o argumentare. *Citate din autorii clasici.*

CITĂȚIE, *citații*, s. f. 1. Invitație oficială, făcută în scris, prin care o persoană e chemată să se înfățișeze în ziua hotărîită înaintea unei instanțe judecătorești sau a unei autorități; p. e x t. hîrtie oficială (anunț, ordinul, somația, actul) care cuprinde această invitație. *Într-o bună dimineață se trezește obștia cu citație.* C. PETRESCU, I. II 208.

2. (Învechit) Citat. *Am ținut numai să fac o schiță, folosindu-mă de câteva citații.* IBRĂILEANU, SP. CR. 78. — Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: *citațiune* (MACEDONSKI, O. IV 50, ODOBESCU, S. III 62) s. f.

CITĂȚIUNE s. f. v. citație.

CITÊT, *-EĂȚĂ, citeți*, *-e*, adj. (Despre scrisul de mînă) Care se poate citi ușor; limpede, deslușit. *Ai o slovă mai citeașă chiar decît a dascălului.* ALECSANDRI, T. I 320. ♠ (Adverbial) *Se întoarse la hartă, și de data asta descoperi orașul imediat; era mai citeș și mai mare scris decît se așteptase.* C. PETRESCU, I. I 105.

CITÎ, *citesc*, vb. IV. *Tranz.* (Folosit și absolut) 1. A parcurge un text pentru a percepe cele scrise (rostindu-le în același timp în gînd sau tare); a lua cunoștință de conținutul scris al unei cărți; al unei scrieri etc. *Tot mai citesc măiaștra-și carte, Deși și-o știu pe dinafară.* VLAHUȚĂ, O. A. I 49. *Mama învăța cu mine acasă și citea acum la ceaslov, la psaltire și Alexandria mai bine decît mine.* CREANGĂ, A. 11. *Tu citești scrisorile din roase plicurii și într-un ceas gîndești la viața toată.* EMINESCU, O. I 119. *Ai voiți, amice, ca mai înainte de a o tipări să citesc eu, în manuscris, cartea romînească ce tu ai compus.* ODOBESCU, S. III 9. ♠ (Cu privire la o partitură, la note de muzică) A recunoaște, urmărind cu ochii, sunetele reprezentate și valorile lor și a le reproduce cu vocea

sau cu un instrument muzical. *Citește o simfonie.* + (Cu privire la o hartă, la un plan) A distinge indicațiile topografice și a-și imagina după ele conformația terenului. *Citea harta amănunțită a regiunii.* + A cerceta (uneori pentru a nota în vederea unei calculații) indicațiile înregistrate de un aparat (contor, barometru, seismograf etc.).

2. Fig. A descoperi gândul sau sentimentele cuiva din atitudinea, privirea, expresia figurii etc. *Chiar dacă unii tac... eu citesc în privirile lor batjocura.* STANCU, D. 320. *Citi tristețea de pe chipul tovarășului său.* SAHIA, N. 32.

3. A comunica altora conținutul unei scrieri (scrisori, cărți) rostind cu glas tare ceea ce este scris sau tipărit în ea. *Mama a citit copilului o poveste.* □ *E foarte frumos. Și dacă n-ai oboșit, mai citește-ne ceva.* VLAHUȚĂ, O. A. III 90. ♦ Refl. p. a. s. *La radio s-a citit articolul de fond din « Știința ».*

4. A învăța, a studia. *A citit mult pentru examene.* + A se instrui, a se cultiva. *Om care citește mult.*

5. (Subiectul este preotul) A face lectura, în anumite ocazii, a unor texte religioase. *Mă, dascăle, n-am isprăvit.* — *Dar ce, părinte, nu i-am citit?* TEODORESCU, P. P. 130.

6. (În superstiții, numai în expr.) A citi în stele = a prezice viitorul după poziția stelelor.

— Variantă: *cefi* (ISPIRESCU, L. 98, NEGRUZZI, S. I 46, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 117, ALECSANDRI, P. P. 90) vb. IV.

CITIRE, *citiri*, s. f. Acțiunea de a citi.

1. Lectură. *Un curtean cu nas subțire Pravilei dădu citire.* CASSIAN, în POEZ. N. 110. *Trăsnetul... nu i-ar fi făcut mai mult rău ca ceea ce i-a făcut citirea acestor vorbe.* ISPIRESCU, L. 51. ♦ (Ieșit din uz) *Carte de citire* = manual pe care elevii învățau să citească.

2. Descifrare, înțelegere, pătrundere, interpretare. *A învățat citirea unui bilanș.*

— Variantă: *cefire* (NEGRUZZI, S. I 5) s. f.

CITIT¹ s. n. Citire, lectură. ♦ *Scris-citit* = noțiuni elementare de scriere și citire.

— Variantă: *cefit* (NEGRUZZI, S. I 269) s. n.

CITIT², -Ă, *cititi*, -te, adj. (Despre persoane) Instruit, învățat; erudit. V. *cărturar*. *Un om citit.*

CITITÓR, -OĂRE, *cititorii*, -oare, s. m. și f. 1. Persoană care citește. *Au avut loc o serie de întâlniri între scriitorii și cititorii operelor lor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 290, 3/1. ♦ (Adjectival) *Publicul cititor.*

2. (Adesea determinat prin « de stele », « în stele » sau « de zodii ») Astrolog. *Chemă un cititor de stele, să-i spuie ce e pricina de-i merg lucrurile anapoda.* ISPIRESCU, L. 394. *Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese: Feți-frumoși cu păr de aur, zmei cu solzii de oțel, Cititorii cei de zodii și șăgalnicul Pepele.* EMINESCU, O. I 85.

3. Funcionar al unei întreprinderi de electricitate care citește indicațiile de la contoarele electrice ale abonaților.

— Variantă: *cefitór*, -oăre (NEGRUZZI, S. I 43) s. m. și f.

CITRÁT, *citrați*, s. m. Sare a acidului citric. *Citrat de magnezii.*

CÍTRIC, -Ă, *citrici*, -e, adj. (Mai ales în expr.) *Acid citric* = acid organic care se găsește în sucul coacăzei, al portocalei și mai ales al lămâii, obținându-se pe cale industrială prin fermentarea glucozei. *Fructe citrice* (și substantivat) = fructe ca lămâia, portocala și altele din aceeași familie.

CITRONÁDĂ, *citronade*, s. f. Băutură răcoritoare făcută din apă, zahăr și zeamă de lămâie. V. *limonadă*.

CIUBĂR, *ciubere*, s. n. Vâs rotund cu două torți, făcut din doage de lemn și întrebunțat la cărat apă și alte lichide, la muls, la spălat rufe etc. *Descuie baraca, aducând în mijlocul lucrătorilor un ciubăr plin de castraveți.* CAMILAR, N. I 318. *Clătesc ciubere și șistare.* TOMA, C. V. 230.

CIUBĂRĂȘ, *ciubărașe*, s. n. Diminutiv al lui *ciubăr*.

CIUBÉICĂ, *ciubeici*, s. f. (Mold.) Lulea (proastă). *Sta lângă foc și tot mozolea în gură o ciubeică fără tiutiu.* SADOVEANU, O. A. II 115. *Aleargă pîn'te-i prefaca-n fum, Și tidva-ți în ciubeică, și oasele-ți în scrum!* ALECSANDRI, T. 1067.

CIUBOTĂR, *ciubotari*, s. m. (Mold.) Cizmar. *D-apoi cu moș Chiorpec ciubotarul, megieșul nostru, ce necaz aveam!* CREANGĂ, A. 45. (Cu pronunțarea dialectală *ciubotari*) *Ajunșind acolo toamna târziu, m-am așezat în gazdă la Pavel ciubotariul din ulița Rădășeni, unde erau și ceilalți tovarăși ai mei.* CREANGĂ, A. 81.

— Variantă: *ciobotăr* s. m.

CIUBÓTĂ, *ciubote*, s. f. (Mold.) Cizmă. *Cu ciubote mari și ude Stau la masă vînătorii.* TOPÎRCEANU, M. 28. *Văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am șterpelit-o de-acasă numai cu beșica cea de porc, nu cumva să-mi ia tata ciubotele și să rămîn de rușine înaintea tovarășilor.* CREANGĂ, A. 41.

— Variantă: *ciobotă* (VLAHUȚĂ, O. A. II 181), *ciobotată* (ODOBESCU, S. A. 84) s. f.

CIUBOTĂRIE, (2) *ciubotării*, s. f. 1. Meseria ciubotarului. *Aș face ciubote dacă aș fi ciubotăria.* ALECSANDRI, T. 1249.

2. Atelierul ciubotarului. (Atestat în forma *ciobotărie*) *Se oprise în fața unei ciobotării, privind lung firma.* CAMILAR, N. II 319.

— Variantă: *ciobotărie* s. f.

CIUBOTĂRÉSC, -EĂSCĂ, *ciubotărești*, adj. (Mold.) De ciubotar, al ciubotarilor. *Scule ciubotărești.*

CIUBOȚICĂ, *ciuboțele*, s. f. 1. (Mold.) Gheată. *Era băiatul Dragomanului încălțat în niște ciuboțele domnești.* CAMILAR, N. I 20.

2. Compus: *ciuboțica-cucului* = plantă erbacee, cu flori galbene mirositoare, care crește prin livezi și poieni (*Primula officinalis*). *Aci era un câmp unde m-am jucat eu cînd eram copil și culegeam ciuboțica-cucului!* C. PETRESCU, A. 306.

— Variantă: *ciuboțică* s. f.

CIUBŪC, *ciubuce* și (3) *ciubucuri*, s. n. 1. Pipă (orientală) cu țevă lungă (și cu imamea de fildeș sau de chihlimbar). V. *lulea*, *narghilea*. *Săde turcul, gras, uituc, Și-i tot trage din ciubuc.* BANUȘ, B. 29. *Nedreptatea de pe pămînt vine de la aceia cu pungă groasă, cu ciubuc mare, cu burtă mare.* PAS, L. II 99. *Sorbiră din cafea, traseră de două-trei ori din ciubuc.* GHICA, S. 282. *Maiorul se ținea în picioare... pușînd nemțește dintr-un ciubuc.* RUSSO, O. 48. + *Țevă de lulea. Mă dusei pe ici-colea După ciubuc de lulea.* ȘEZ. I 296.

2. Ornament în relief, cu un profil dreptunghiular sau curbat, care înconjură un perete, un tavan, o piesă de tâmplărie etc. V. *chenar*, *cornișă*. *Pe din-afară, șase ferestre mari, ciubuce și ornamente monumentale.* CARAGIALE, O. II 97.

3. (Familiar, caracteristic pentru societatea burgheză) Avantaj (material, adesea bănesc) sau câștig (neoficial, luat pe sub mînă, adesea necinstit); bacșiș; ciupeală, șperț.

CIUBUCĂR¹, *ciubucari*, s. m. (Familiar) Șperțar.

CIUBUCĂR², *ciubucare*, s. n. (Popular) Unealtă de zidărie, cu care se fac ciubucele (2).

CIUBUCĂRIE, *ciubucării*, s. f. 1. (Cu sens colectiv, rar) Totalitatea ciubucelor (2) care împodobesc o zidărie, o mobilă etc. *Geamurile, cercevelele, ciubucăria... dovedeau că acolo era locuința unor oameni mai de seamă.* DELAVRANCEA, S. 108.

2. (Familiar) Șperț, ciubuc (3).

CIUBUCCIU, *ciubuccii*, s. m. (Învechit) Slujitor care avea însărcinarea să curețe, să umple și să aprindă ciubucele boilerilor. *De Marenne înlătură ciubucul cu imame de chilimbar pe care i-l înfățișa ciubuccii.* SADOVEANU, Z. C. 278.

— Variantă: ciubucgiu (TEODORESCU, P. P. 677) s. m.

CIUBUCGIU s. m. v. ciubuceiu.

CIUCĂLĂU s. m. v. ciocălău.

CIUCIULETE, *ciuciuleți*, s. m. 1. Boț, cocoloș (de dimensiuni mici). *Frecăi după legea artei palmă de palmă, iar mămăliga lipită de ele căzu cernindu-se în ciuciuleți ucași și mici.* HOGAȘ, M. N. 84.

2. (Adverbial, în expr.) A face (sau a fi ud) *ciuciulete* = a uda learcă (sau a fi ud pînă la piele). *Păcat de ei... o să-i facă ploaia ciuciulete.* GALACTION, O. I 78.

3. (Popular) Un fel de ciupercă comestibilă cu pălăria zbircită (*Morchella esculenta*); zbîrciog. *Am un ciuciulete, Sade la perete (Testul).* PĂSCULESCU, L. P. 101. *Sub părete Ciuciulete, Cu mustăți În toate părți (Stupul).* GOROVEI, C. 360.

CIUCIULĂ, *ciuciulesc*, vb. IV. Refl. (Popular) A se strînge, a se ghemui (pentru a nu fi văzut); a se stîrci, a se chirci. *Mă țin cu miinile de coamă, mă ciuciulesc.* STANCU, D. 249.

CIUCIULIT, -Ă, *ciuciuliți*, -te, adj. Ghemuit, chircit, strîns, răsucit. *Buruiene ciuciulite, Ciuciulite și-nvîrtite Și la capăt strălucite (Țigara).* GOROVEI, C. 373.

CIUCUR s. m. v. ciucure.

CIUCURĂȘ, *ciucurași*, s. m. (Popular, rar) Diminutiv al lui ciucure. *Friuleț cu ciucuraș.* PĂSCULESCU, L. P. 57.

CIUCURĂȚ, -Ă, *ciucurați*, -te, adj. (Rare) Împodobit, încărcat cu ciucuri. *Năframă ciucurată.* ♦ (Poetic) *Pădurile... cu tulpini fumurii, ciucurate de ninsoare.* DELAVRANCEA, S. 5.

CIUCURE, *ciucuri*, s. m. 1. Ornament făcut dintr-o impletitură sau dintr-un mănunchi de fire de mătase, de bumbac, de lînă, de firet etc., cu care se împodobesc marginile unei stufe, ale unui veșmînt, ale unei draperii etc.; canaf, pompon. V. ceapraz. *Tavanul fusese pictat pe la începutul veacului trecut, în chip de uriaș covor turcesc, cu toate firele, cu toți ciucurii, roșu-purpurii.* DUMITRIU, B. F. 120. *Îngîndurată se joacă, răsfirînd ciucurii unui șal.* CAMIL PETRESCU, T. II 269. *Se vedea afară doar mînerul și ciucurele galben [al baionetei].* SAHIA, N. 69. ♦ Loc. adv. și adj. (Plin) *ciucure de... = încărcat cu... Căruța, ciucure de flăcăi.* STANCU, D. 181. ♦ (Depreciativ) Margine zdrențuită a unei haine. *Badea Neoni! ai putea încuvînta și asta, rise Bibescu... dacă-ți tai ciucurii de la pantaloni.* SADOVEANU, P. M. 15.

2. (Rare) Țurțur de gheață. *Streșinile erau încărcate cu ciucuri de gheață.* ♦ (La pl., urmat de determinări). Ornamente de cristal sau de sticlă care atîrnă, ca țurțurii de gheață, de marginile candelabrelor sau ale lămpilor. *Mîngea sare pînă la policanđrul din tavanul salonului, unde turbura grozav liniștea ciucurilor de cristal.* CARAGIALE, O. II 166.

— Variantă: (regional) *ciucur* (JARNİK-BÎRSEANU, D. 275) s. m.

CIUCUREL, *ciucurei*, s. m. (Rare) Ciucuraș. *Broboadă cu ciucurei de mătase.*

CIUDĂȚ, -Ă, *ciudați*, -te, adj. 1. (Despre lucruri sau despre noțiuni abstracte) Care iese din comun, neobișnuit, curios, straniu, bizar. *În urechi îi sunau ciudate și depărtate glasuri.* CAMILAR, N. I 181. *Iazurile lucii ca oglinzile răsfrîngeau luna nemîșcată din înalt, o lună ciudată, atîrnată parcă în văzduh, în aburi, sub un cer albastru spălăcit.* SADOVEANU, O. I 520. *Ciudat nume!... Cine și l-a dat?* ALECSANDRI, T. I 446. ♦ (Adverbial) *Copacul negru răsărit ciudat în zorii albi, pe cîmpul foarte sur, își răsfrîda scheletul deșirat.* DEȘLIU, G. 41. *Voi ce priviți așa ciudat la mine?* BENIUC, V. 23. *Ochii lui Anton sclipeau foarte ciudat.* SADOVEANU O. VI 246.

2. (Despre oameni) Care are ciudățeni, căruia cu greu îi poate intra cineva în voie, cu care greu se poate înțelege și împăca cineva; curios, sicut, supărațios. V. capricios, mofturos. *Celălalt, un om de tot ciudat, fără pic de asemănare cu comesenii și cu ceilalți obișnuiți ai casei.* GALACTION, O. I 305.

3. Plin de curiozitate, curios. *După storiuri capete ciudate Vor să vadă noul trecător.* BENIUC, V. 59.

CIUDĂ s. f. Necaz, supărare, minie amestecată cu revoltă, invidie sau părere de rău. *O fierbe ciuda pe urita Că-s mai frumoasă decît ea.* COȘBUC, P. I 129. *Verde, verde bob secară, Ciudă mare, rău îmi pare C-a venit Dunărea mare.* PĂSCULESCU, L. P. 192. ♦ Loc. adv. (Adesea în legătură cu « a muri », « a crăpa », « a plesni », « a nu mai putea » etc.) *De ciudă = din pricina necazului, de enervare. Ancuția păli de ciudă și se uită împrejur să vadă pe cel care-și bătea joc de el.* DUMITRIU, V. L. 44. *Neculăș se făcu mai întunecat la obraz și i se încrușăară ochii de ciudă.* SADOVEANU, P. M. 25. *Nu plîng că mi-e de Leana teamă; De ciudă plîng eu numai, mamă!* COȘBUC, P. I 126. *Crăpă de ciudă cucoana că nu-și poate mărta fata.* ALECSANDRI, T. I 32. *Cu ciudă = enervat, cu minie. Și cum zice, pornește cu ciudă trăsînd și plesînd.* CREANGĂ, P. 291. *Cînd o roagă și căteșu și părul și fintina și cuptorul ca să îngrijească de dînsule, ea le răspunde cu ciudă și în bătaie de joc.* CREANGĂ, P. 292. *A face (cuiva) în ciudă = a supăra intenționat (pe cineva).* ♦ Loc. adv. și prep. *În ciuda cuiva = a) cu intenția de a supăra (necăji, minia) pe cineva; în necazul, în pofida cuiva. Mine sară Vin în ciuda voastră.* TOPÎRCEANU, B. 76. *Am să-mi arăt puterile chiar de aici, de pe loc, în ciuda spinului.* CREANGĂ, P. 235. *Au început a se întinde și a se hîrjoni în ciuda fetei împăratului Roș.* CREANGĂ, P. 251. *Sub umbra Nucilor, În calea Voicilor, În pofida Fetelor, În ciuda Nevestelor.* TEODORESCU, P. P. 206; b) sfidînd, înfruntînd împotrivirea cuiva sau a ceva.

CIUDĂȚENIE, *ciudățenii*, s. f. 1. Aspect, caracter bizar, neobișnuit, curios al unui lucru, al unei atitudini, al unei purtări etc.; originalitate, curiozitate, particularitate. *Lăsase foștilor elevi amintirea unui om cu multe ciudățenii și stingăcii.* C. PETRESCU, Î. I 12.

2. Lucru ciudat, întîmplare, apariție curioasă; bazaconie, drăcie, comedie. *Îl privea din tălpi pînă în creștet ca pe o ciudățenie.*

— Pronunțat: -ni-e.

CIUDĂ, *ciudesc*, vb. IV. Refl. 1. (Rare) A fi cuprins de ciudă; a se necăji, a se irita, a se supăra, a se minia. V. *inciuda*. *Mulți ziceau că Ionu Bodii nu-i nici o primejdie pentru fetele lor tinere și se ciudeau că le mărîtară așa de tinere.* AGÎRBIȚEANU, S. P. 23. *Și-acum stînd afară, Fira se ciudește și mi se sfădește.* COȘBUC, P. II 143. *Pizma întrase-n ele, și se ciudeau toată ziua că au ajuns a fi supuse celei mai tinere.* RETEGANUL, P. II 26. *Scoase niște haine pe care le îmbrăcă, ciudîndu-se că nu știa cum să le întrebuinteze.* ISPIRESCU, L. 148.

2. (Învechit) A se frământa cu gândul, a fi neliniștit; a se întreba. *Bărbatul singur în bordei S-a pomenit așa ca-mpins Cu gândul la femei, Și se ciudea ce-i asta iară?... Nebune sint? Ori ce le-a prins De stau așa pe-afară?* COȘBUC, P. 1 256. *Ajunseră la împăratul, tatăl băiatului, carele îi aștepta și se ciudea de atita întârziere.* ISPIRESCU, L. 38.

CIUDÎT, -Ă, *ciudiți, -te*, adj. (Rare) Care se ciudește; neliniștit, curios. *Dragomir (ciudit din ce în ce): Ce? CARAGIALE, O. I 271.*

CIUDÓS, -OĂSĂ, *ciudoși, -oase*, adj. 1. Plin de ciudă, de necaz, de minie, de ură și invidie. *De ciudă — că era ciudoasă baba... l-a înghișit.* ȘEZ. II 49. ♠ (Adverbial) *Încreșea mereu buzele... parcă s-ar fi strîmbat ciudos.* C. PETRESCU, C. V. 85.

2. (Învechit) Ciudat. *Nu sint contra, dar dacă mama e așa de ciudoasă, ce pot face eu?* DUNĂREANU, CH. 230. *Ești frumoașă, Ești și blîndă, n-ai pornire; Dar atita de ciudoasă, Încît alta nu-i în fire.* CONACHI, P. 186.

CIUF¹, *ciufi*, s. m. Pasăre răpitoare nocturnă din familia bufnițelor, caracterizată printr-un moț de pene în creștetul capului. V. huhurez, ciuhurez. *Un ciuf strigă: Ciuuu! VISSARION, B. 172.*

CIUF², (1) *ciufuri*, s. n, (2) *ciufi*, s. m. 1. Smoc de păr zbîrlit (de obicei căzut pe frunte). *M-a apucat de ciuf și mi-a ridicat spre el fruntea.* SADOVEANU, N. F. 13. *Bine, mă, pitpalac cu ciuf, somn la ora asta — ca în țara lenșilor?* G. M. ZAMFIRESCU, SE. M. N. I 148. ♠ Fig. *De sus, de pe ciuful zbîrlit al pădurilor bătrîne de la Pietrile Albe, venea vîntul.* DUMITRIU, V. L. 54. ♠ (În metafore și comparații) *Părul le cădea ciuf pe ochi.* PAS, Z. I 81. *Părul, crescut în voia lui și ciuf, nu se lăsa în cîrlionși pe tîrple.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 11. *Doi copilași cu chica ciuf, cîrlionțată... așteaptă.* DELAVRANCEA, S. 40.

2. Nume dat în glumă oamenilor și, mai rar, animalelor cu părul ciufulit. *Aici fuseși, ciufule? răspunse bătrîmul, nu n-ai poți după povești și basme!* DELAVRANCEA, S. 264. *Ciuful de pînch... sucește gîtul chișcanilor.* ODOBESCU, S. III 149. ♠ Om cu înfașurare neîngrijită sau cu caracter urcios. *Bate-l, doamne, și-l trăsnește, P-âl se-nsoară pentru zestre Și-și ia ciuf între neveste.* BIBI-CESCU, P. P. 191.

CIUFULI, *ciufulesc*, vb. IV. Tranz. 1. (Cu privire la păr sau barbă) A pune în dezordine, a zbîrli. *Dau fuga la gavanoșelul cu pomadă, vîr degetele în el, întind în palmă unsoarea și-mi ciufulesc, îmi ridic vîlvoi într-o clipă tot părul din cap.* SADOVEANU, M. 194. ♠ A trage de păr. *Leanca a ciufulit-o și i-a tras o palmă.* PAS, Z. I 185.

2. A-și bate joc de cineva, a lua peste picior. *Nu trebuie să ne lăsăm... să lăsăm legea ciufulită.* CAMILAR, N. II 293. *Oamenii de pe aici... întocmesc și ei obști. Nu vă lăsați ciufuliți!* CAMILAR, T. 42.

CIUFULÎT, -Ă, *ciufuliți, -te*, adj. (Despre păr, pene etc.) Zbîrlit, incurcat, în dezordine. *Cînd s-a dezmeticit ș-a văzut pe mama Stanca la capul ei... cu părul alb și ciufulit... a început s-o sărute.* DELAVRANCEA, S. 12. ♠ (Despre cap, p. e x t. despre oameni sau animale) Cu părul în dezordine. *S-au ivit la garduri cîteva capete mînioase, ciufulite, cu ochi holbași.* PAS, Z. I 59. *Un strîc jerpelit, ciufulit, golaș, șchiop și chior ieși.* MARIAN, O. II 325.

CIUFÛT, -Ă, *ciufuți, -te*, adj. (Despre oameni, rar) 1. Zgîrcit, avar. (Substantivat) *Dacă reușește ș-acun, halal să-i fiel... că ăla e un ciufut.* CARAGIALE, N. 224.

2. Cu toane, prost dispus, capricios. *Trezit din somn, sint mahmur, ursuz, ciufut.* M. I. CARAGIALE, C. 7.

CIUGULEALĂ, *ciuguleli*, s. f. Faptul de a ciuguli; (concretizat) ceea ce se ciugulește (boabe, grăunțe).

Giștele, rațele și alte orătării... urcă după ciuguleală. STANCU, D. 205.

CIUGULI, *ciugulesc*, vb. IV. Tranz. 1. (Despre pasări, cu privire la mîncare) A ciupi de ici și de colo cu ciocul (pentru a mîncă). *Porumbeii cu picioarele de mărgean coboară să ciugulească grăunțele din mină-mi.* C. PETRESCU, S. 10. *Ciorile... ciugulesc cu o îndrăzneală fără seamăn agurida din boltă.* BASSARABESCU, S. N. 13. *Cînd vîru argintarul cloșca cloncînd și puți piuind... și ciugulînd mei tot de aur, înțelese că trebuie să fie lucru măiestru.* ISPIRESCU, L. 92. ♠ Fig. *Ciugulea cu degete neliniștite un canaf de la sulul canapelei.* SADOVEANU, P. S. 170.

2. (Despre oameni) A îmbuca dintr-un aliment, luînd numai cîte pușin de ici și de colo; (în special) a culege boabe de pe un ciorchine de struguri. *Luau bucăți mici și le mestecau îndelung în dinții lor puternici.* *Ciuguleau cu scumpătate din pîne.* SADOVEANU, P. M. 262. ♠ Fig. *Ochii mijeau somnoros [asupra cărții] și abia ciuguleau cîte-o vorbă-două.* VLAHUȚĂ, N. 33.

CIUGULÎT, -Ă, *ciuguliți, -te*, adj. (Rare, despre oameni) Ciupit. (Substantivat) *Vă-ntîlnirăți cu... unul ciupit de vîrsat?... — Da, da, cu ăla ciugulitul ne-am întîlnit.* VISSARION, B. 306.

CIULÎN s. m. Plantă erbacee al cărei rizom se întrebuințează în industria textilă pentru spălarea stofelor, în medicină ca expectorant, iar în industria alimentară la fabricarea halvalei și a halviței (*Saponaria officinalis*); săpunel.

CIULAMĂ, *ciulamale*, s. f. Mîncare de pasăre (mai rar de ciuperci) cu un sos gros, alb, de făină. *Mai spui că nu e bine să aibă emul un porumbel la casa lui. Uite că folosește și el la o strîmtorare. Azi o să avem o ciulama bună.* PAS, Z. I 131. ♠ Expr. (Familiar) A face (pe cineva) ciulama = a bate, a face bucăți, a sfărîma, a zdrobi (pe cineva).

CIULEĂNDRA s. f. art. Numele unui dans popular cunoscut în Muntenia.

CIULI, *ciulesc*, vb. IV. Tranz. (Următor de determinarea « urechea » sau « urechile ») 1. (Despre animale) A ridica urechile, țîndu-le drept în sus (ca semn de încordare a auzului); a asculta cu luare-aminte (presimțînd o primejdie). *Caii sforăiau, suflau greu, mișcînd urechile ciulite, fremătătoare.* DUMITRIU, V. L. 8. *Caii, la o parte, sîrșiseră mîncarea de dimineață și stăteau cu urechile ciulite, ascultînd zvonul depărtărilor.* SADOVEANU, O. VI 43. *Tărcuș se așeză iar de-a dreptul pe pămînt. După o clipă își ciuli urechile.* SADOVEANU, P. M. 147. *În creștetul pădurii... ciulea urechile un lup.* GALACTION, O. I 269. [Măgarul] *ciuli urechile și, fluturînd din cap, se depărtă.* VLAHUȚĂ, O. A. 88. *Au început să sforăie caii și să-și ciulească urechile.* CARAGIALE, O. III 102. ♠ (Rare, fără determinare) [Cînele] *zărește o clipă pe Sanda, se oprește, ridică capul, ciulește și începe a scheauna încet.* SLAVICI, N. I 34.

2. (Despre oameni) A-și încorda auzul pentru a desluși un zgomot (îndepărtat), pentru a asculta cu luare-aminte. [Lumea] *se înghesuise ciorchine și își ciulea urechile.* PAS, L. I 142. *Copiii se joacă și tu pîndești vorba, cu urechile ciulite.* DELAVRANCEA, S. 264.

CIULÎN, *ciulini*, s. m. Nume dat mai multor plante spinose care cresc pe cîmp și prin locuri necultivate (*Carduus nutans*, *Dipsacus silvestris*, *Onopordon Acanthium*); scai, scaiete, spin. *Între grajdurile căzute se răsărau la soarele de toamnă minunate canafuri roșii ale unor plante fantastice, spinose și decorative, cărora localnicii le zic ciulini.* SADOVEANU, Z. C. 95. *Toși ciulinii pe cărare Fug cuprinși de panică.* TOPÎRCEANU, B. 46. *Suie către culmea dealului, fără a lua în seamă ciulinii și rugii ce-i tăiau picioarele.* DELAVRANCEA, S. 27.

CIUMĂȘ, -Ă, *ciumași*, -e, adj. (Învechit) Contagios, molișpitor. *Atmosfera e împuțită și conține germeii boalelor ciumașe.* ALECSANDRI, la TDRG.

CIUMĂT, -Ă, *ciumați*, -te, adj. Contaminat de ciură, bolnav de ciură. *Nu sînt ciumat să nu-mi răspunzi.* DAVIDOGLU, M. 19. ♠ (Substantivat) *Mă feresc întotdeauna de tilhar ca de ciumat.* MACEDONSKI, O. I 280. *Țafurile și tilhăriile oamenilor, direct sau indirect prepuși la serviciul ciumașilor, au fost nepomenite.* GHICA, S. 32.

CIUMĂ, *ciume*, s. f. 1. Boală epidemică foarte primejdioasă și foarte contagioasă (luînd altădată proporții catastrofale), produsă de un bacil specific și caracterizată prin manifestări pe piele, prin inflamarea ganglionilor etc.; pestă. *S-a răspîndit vorba că a izbucnit ciuma pe bord.* BART, E. 274. *Țipenie de om nu le deschidea ușa; parcă erau bolnavi de ciură, sărmanii.* CREANGĂ, P. 73. ♠ (În imprecății) *Și-apoi de ce nu m-ați sculat? mîncă-v-ar ciura să vă mînceal* CREANGĂ, P. 11. ♠ *Ciura lui Caragea = epidemie care a bîntuit în țara noastră la începutul secolului al XIX-lea (sub domnia lui Caragea). A fost în multe rînduri ciură în țară, dar analele României nu pomenesc de o boală mai grozavă decît ciura lui Caragea.* GHICA, S. 29. *Ciură bubonică* v. b u b o n i c ă.

2. Fig. *Persoană urîță la înfățișare, rea la fire, nesuferită.* *Am o ciură de miere, De toată lumea mă teme.* HODOȘ, P. P. 196. *Pentru unii mămă, iar pentru alții ciură, se spune despre cei ce favorizează pe unii și se poartă rău cu alții.*

3. Fig. *Mizerie, pacoste, năpastă, nenorocire mare.* *Această ciură-n lume și aceste creaturi Nici rușine n-au să ieie în smîntitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* EMINESCU, O. I 151.

CIUMĂFĂIE s. f. Plantă erbacee otrăvitoare, cu flori mari, albe, cu semințe negre închise într-o capsulă cu țepi moi; frunzele și semințele au proprietăți calmante și sînt întrebuintate în medicină (*Datura stramonium*); laur.

CIUMBÉR s. n. v. cimber.

CIUMELI vb. IV v. cimili.

CIUMPĂV, -Ă, *ciumpăvi*, -e, adj. (Regional, despre animale, rar despre oameni) Bolnav de picioare; șchiop.

CIUMPĂVI, *ciumpăvesc*, vb. IV. (Regional) 1. I n t r a n z. (Despre animale) A se îmbolnăvi de picioare, a nu mai putea umbla. *Caii și boii ciumpăvesc de drum.* ȘEZ. II 187.

2. T r a n z. (Cu privire la o parte a corpului) A tăia (de la vîrf), a amputa, a ciunti. *Călușeei le prindea, Coame, Coade Le tăia, Gurile Le proțapea, Urechile Ciumpăvea.* TEODORESCU, P. P. 656. ♠ Fig. *A grăit și popa Mițășă Lunescu, mîngîindu-și barba ciumpăvită cu foarfeca.* STANCU, D. 162. ♠ (Cu privire la plante) A rupe, a smulge, a frînge. *Mărgărit verde-nflorit, Cine mi te-a ciumpăvit?* ȘEZ. VII 22.

CIUNG, -Ă, *ciungi*, -e, adj. (Despre miini) Care a fost retezat (din umăr sau mai jos de umăr); (despre om, adesea determinat prin «de mîna») care are o mîna retezată. *Pe unde-o mai fi Robu... cu mîna lui darnică și ciungă?* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 337. *O păpușă de porțelan, ciungă de o mîna, avea un aer de suferință.* VLAHUȚĂ, O. A. III 155. *Ciung nu sînt, olog nu sînt.* PANN, P. V. II 88. ♠ (Despre copaci) Cu crengile rupte sau tăiate și cu frunzele căzute. (Substantivat) *Cucule cu peana sural Mușca-și-aș limba din gură... Mi-ai cîntat pe-un ciung înalt Tot a scîrbă și bănat.* MARIAN, O. I 25.

CIUNGĂRI, *ciungăresc*, vb. IV. T r a n z. (Regional) 1. A mutila, a schilodi. *Și apucară voinicii paloșele și se vinzolară, pînă ce în urmă Floarea-nfloritul*

ciungări oleacă degetul mic al lui Pipăruș Petru. RETEGANUL, P. V 40.

2. (Cu privire la plante) A smulge, a despuia. *Vin... s-o ciungărescă, Floarea cea domnească... Ei atunci or ciungări Floarea dintre vii.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 208.

CIUNGÎ, *ciungesc*; vb. IV. T r a n z. 1. (Cu privire la oameni) A face ciung, a mutila, a schilodi.

2. (Cu privire la copaci) A despuia de crengi. *Fost-am, dragă, doi iubii, Ca doi meri mîndri-nfloriți, La izvoare răsădiți. Dușmanii s-o sfătuit, Merișorii i-au ciungit Și pe noi ne-o despărțit.* ȘEZ. I 289.

CIUNT, -Ă, *ciunți*, -te, adj. 1. *Ciung. Cel dintîi care-a venit, Șchiop și ciunt s-a nemerit. Împăratul l-a-ntrebat Cum de-i ciunt și de-a șchiopat?* CONTEMPORANUL, III 730. ♠ Fig. *Fără voie, Sanda își dete cu mîna prin pletele ei ciunte, care-i cădeau peste ochi.* CARAGIALE, S. 21. ♠ (Substantivat) *I s-au curmat mîinile, de au picat palmele de la incheietură jos, și el au rămas ciunt.* SBIERA, P. 31.

2. (Rare) Șchiop. (Substantivat) *S-au pornit frumoașă nuntă, De pășea pînă și ciunta.* EMINESCU, L. P. 148.

3. (Despre copaci) Lipsit de crengi sau de frunze, gol, despuiat. *Se zărea lîngă un pom ciunt un ocol rotund.* CAMILAR, N. I 376.

— Variante: (regional) *ciont, cioăntă* (ISPIRESCU, L. 252) adj.

CIUNȚI, *ciuntesc*, vb. IV. T r a n z. 1. (Cu privire la o parte a corpului) A tăia, a amputa; (cu privire la oameni) a mutila, a schilodi. *Alexandru-vodă... ciuntea și seca pe care avea prepus.* NEGRUZZI, S. I 158. *Îi ciunțiră mai întîi picioarele, pe urmă genunchii unul după altul și în sfîrșit brațele pînă la coate.* BĂLCESCU, O. II 265. ♠ Refl. (Rare) *Eu cad și mă stîlcesc, Și șchiopez și mă ciuntesc.* CONTEMPORANUL, III 731.

2. (Cu privire la plante sau la arbori) A despuia; a rupe. *Păsări cîntau în arborii ciunții de obuze.* CAMILAR, N. I 70.

— Variante: (regional) *ciontă* (RETEGANUL, P. III 37) vb. I, *ciontî* (CARAGIALE, N. F. 26, ODOBESCU, S. III 46) vb. IV.

CIUNȚIRE s. f. Acțiunea de a ciunți.

CIUNȚITURĂ, *ciunțituri*, s. f. (Rare) Acțiunea de a ciunți; (concretizat) partea rămasă dintr-un membru ciunțit. (Fig.) *Mușca dintr-un corn... și mă amenința cu ciunțitura de corn din mîna.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 5/1.

CIUP, *ciupi*, s. m. (Regional) Șuviță de pîr. *Dacă ajunge la curte, își întocmește ciupi cei de pîr, își netezește mustățile și intră la împăratul.* RETEGANUL, P. V 9.

CIUPĂ, *ciupe*, s. f. (Regional) Albic în care se scaldă copiii mici; apă în care li se face baia. *Nu se puteau din destul mira cum și cine le fură copiii, unul din leagăn și altul din ciupă (scaldă)!* RETEGANUL, P. V 20. *Cînd măcușă ne-a scaldat, Ea ciupa că mi-a țipat Tot în umbra nucilor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 18.

CIUPEALĂ, *ciupeli*, s. f. 1. Faptul de a ciupi; ciupire.

2. Fig. Însușire (de obicei repetată) a unor sume de bani dintr-un fond străin, reprezentînd o valoare neînsemnată (ca să nu se observe sau ca să nu atragă sancțiuni grave). *Dacă la cea dintîi ciupeală ar fi venit un domn inspector și i-ar fi făcut casa, ar fi găsit lipsă mai nimic.* CARAGIALE, O. II 236. ♠ Însușire a unor crimpe de idei din cărțile altora. V. plagiat. *Ai făcut în carte-ți oarecare împrumuturi tălmite, adică, cum am zice, vreo ciupeală.* ODOBESCU, S. III 147.

CIUPERCĂ, *ciuperce*, s. f. 1. Nume dat unor specii și varietăți de plante criptogame, comestibile sau otrăvi-

toare, formate dintr-un picior și o pălărie cărnoasă, purtătoare de spori (*Agaricus*). *Dă-mi voie să fac un menu pentru amindoi. Cunosc toate specialitățile casei. De exemplu... niște ciuperci cu smântină.* C. PETRESCU, C. V. 64. *Sarbezii la față și zbirciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte în toată viața lor.* CREANGĂ, A. 126. *După ploaie răsăr ciupercile.* ✧ *Expr. (Atita) pagubă (sau jaf) în ciuperci! = (în ironie) mare pagubă! nu e nici o pagubă! De m-o răpune și pe mine, atita jaf în ciuperci; căci n-are cine să plîngă după mine.* ISPIRESCU, L. 342. *Doar n-am mâncat ciuperci! = doar n-am înnebunit!*

2. Obiect de lemn în formă de ciupercă (1), pe care se întinde ciorapul cînd se țese.

3. Fig. (Batjocoritor) Pălărie sau căciulă veche, mototolită și turtită. *Ia-ți ciuperca din cap!*

CIUPI, *ciupesc*, vb. IV. 1. **Tranz.** A apuca sau a prinde cu vârful degetelor sau cu unghiile de pielea sau de carnea cuiuva, stringînd-o (pînă la durere); a pișca. (Intranz., fig.) [Vîntul] *ciupea zdrăvăn din obraji și îi se văra pe sub haine.* V. ROM. noiembrie 1953, 154. ✧ (Cu privire la coardele unui instrument muzical) *Buruiană pleca urechea pe gitul scripcii, ciupea cu unghia strunele pe rînd.* HOGAȘ, H. 44. ✧ (Despre păsări și unele animale) A apuca, a mușca cu ciocul sau cu gura. *Cînd Cocoran deschise ușa, cocoșul i se zvirlu spre mîini, îl ciupi de picioare.* CAMILAR, TEM. 147. *Pe Prometeu îl ciupeau de pîntece... vulturii cu plăcșuri de fier ai lui Zefs, în timp ce pe mine mă pișcau de ceafă o întreagă republică de furnici.* HOGAȘ, M. N. 11. ✧ Fig. (De obicei determinat prin « cu vorba ») A face aluzii înțepătoare, a înțepa cu vorba; a necăji, a tachina. [Îi cam place] *să ciupească cu vorba pe fetele mari.* DELAVRANCEA, S. 222.

2. **Tranz.** (Despre păsări, mai rar despre unele animale) A apuca (ceva) cite puțin cu ciocul sau cu gura, pentru a mîncă (v. *ciuguli*); (despre oameni) a rupe cu mîna cite puțin dintr-un aliment, pentru a mîncă. *Hotări... să-și mai scoată ale oișe pe cîmp, să mai ciupească ici-colea ale firicele de iarbă uscată.* ISPIRESCU, la TDRG. [Sticletele] *zboară, la cinepă se lasă, Ciupește două fire, le află prea gustoase.* NEGRUZZI, S. II 302. *Via-n vară înflorește, iar în toamnă, cum rodește, Vine graur de-o ciupește.* ALECSANDRI, P. P. 334. ✧ **Abso.** Să nu ciupești din frigare. ȘEZ. VI 61. ✧ A smulge, a rupe. *Tînăra își uda florile, ciupea cîteva frunze îngălbenite, cotea puțin capul și privea în grădina.* SADOVEANU, O. IV 109.

3. **Tranz.** Fig. (Familiar) A reține o parte dintr-o sumă de plată; a sustrage, a fura cite puțin și pe nesimțite, a șterpeli; a obține de la cineva o mică sumă de bani, prin insistențe sau șiretlicuri. *Nevasta administratorului pîndea orice fărîmă, orice putea ciupi. Voiau oamenii să-și facă și ei capitalul, de!* DUMITRIU, N. 260. *Tache se ducea din cînd în cînd pe la mamă-sa, ciupîndu-i cite zece lei.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG. ✧ A smulge de la cineva, prin insistențe sau prin șiretlicuri, mici informații, secrete mărunte. *Văz lumină la ferestrele de din dos... Zic: ia să mai ciupim noi ceva de la onorabilul, că nu strică... și binîșor, ca o pisică, mă sui pe uluci și mă pui s-ascult.* CARAGIALE, O. I 105.

4. **Refl.** Fig. (Familiar) A se îmbăta puțin, a se chercheli. *Cînd e trează, e cumsecade, dar dacă se ciupește, face urit.* M. I. CARAGIALE, C. 26.

CIUPÎT¹ s. n. Acțiunea de a ciupi.

CIUPÎT², -Ă, *ciupîți*, -te, adj. Care are ciupituri; pișcat. ✧ (Despre oameni) *Ciupit de vărsat sau cu obrazul ciupit = cu urme de vărsat (sau de bube) pe obraz. Unul din tovarășii moșneagului, cu obrazul ciupit și șapcă roșie, cîntă dintr-o armonică.* C. PETRESCU, S. 49. *Moșneagul era om mărunțel, ciupit de vărsat, cu ochii cenușii și mici, cu mustățile albe, îngălbenite într-o parte de tutun.* DUNĂREANU, N. 16.

CIUPITURĂ, *ciupituri*, s. f. 1. Pișcătură, înțepătură. 2. Semn, urmă rămasă pe piele în urma unei pișcături sau după vărsat.

3. (Rare) Bucăciică ruptă sau ciupită din ceva; cantitate mică (cît poji prinde cu primele trei degete).

CIUR, *ciururi*, s. n. 1. Unealtă de cernut neghina, pleava și gunoiul din cereale, făcută dintr-o reșea de sîrmă sau, mai rar, dintr-o piele cu găuri mai mari decît la sită, fixată pe o ramă circulară de lemn. *Ba, și-n ciur le-a dusei apa, Ca să fiu în rost.* COȘBUC, P. II 37. *Scrum negru Cît rămînea Tot cu ciur Îl ciuruia.* TEODORESCU, P. P. 549. ✧ (În comparații și metafore) *De cînd casa era a popii, prea multe îndreptări nu i se făcuseră, și acum era tot hîrb, pereții ciur și acoperișul mreji.* SLAVICI, O. I 62. ✧ **Expr.** *Ochi de ciur = ochi mici de tot. Bașchiri... cu suliiși lungi, cu ochi de ciur, Alerg pe cai zburdatici.* ALECSANDRI, P. A. 158. *A vedea ca prin ciur = a vedea neclar, tulbure, șters. Mai dete o dată, văzu ca prin ciur, cînd se urse și a treia oară, văzu luminat, ca toți oamenii.* ISPIRESCU, L. 172. *A da (sau a cerne) pe cineva prin ciur și prin dirmon = a birfi. Celelalte vînturau, dau prin ciur și prin dirmon neajunsurile Sultănicului.* DELAVRANCEA, S. 44. *Trecut (sau dat și) prin ciur și prin sită (sau prin dirmon) = (despre lucruri, situații, împrejurări) cercetat, examinat cu mare atenție, în amănunt; (despre oameni) care a trecut prin încercări felurite, care a pățit multe; încercat. Un boier bătrîn, trecut și prin ciur și prin dirmon, d-ăia care auxise, văzuse și păfise multe.* ISPIRESCU, L. 153. ✧ *Cantitatea de lucruri cită încape într-un ciur. Pata moșneagului... torcea cite-un ciur plin de fuse.* CREANGĂ, P. 284. *Am un ciur de alună Și numai două-s bune (Soarele și luna).* GOROVEI, C. 352.

2. Unealtă specială pentru cernut nisipul sau prundișul, formată dintr-o ramă mare de lemn pe care e întinsă o reșea de sîrmă.

3. Una dintre cele patru despărțituri ale stomacului rumegătoarelor.

CIURĂR, *ciurari*, s. m. Cel care face sau vinde ciururi.

CIURDĂR, *ciurdari*, s. m. (Transilv., Mold.) Păstor al unei turme de vite; văcar.

CIURDĂ, *ciurde*, s. f. (Transilv., Mold.) 1. Turmă de vite cornute; cireadă. *A trebuit, de gura muierei, să meargă cu vitele la ciurdă, în al treilea sat, nemîncat și nedormit de două zile.* DAN, U. 155. *Un izvor... adapă ciurda-n zori și-n ceasul singurii Al serii.* STANCU, C. 71. *Își dau turmă de oi, ciurde de boi și bani ciți-i putea duce-n spate.* RETEGANUL, P. I 3. ✧ Mulțime, ceată de animale necornute. *Pe-un deal se vedea ciumatul din Florința, înconjurat de ciurda vîntă de cîni.* CAMILAR, T. 120. *Pe-un cîmp lung cit lumea asta, umblau mistreți negri, în ciurde, spre apă.* SADOVEANU, F. J. 539.

2. (Glumeț sau familiar) Mulțime, grămadă de oameni, de copii etc.; ceată, cîrd. *Moșnegi pletosi, băietani cu fețe albe... copii îmbrăcați în pieptare, cu cușme mari, stăteau într-o tăcere de rugăciune, ascultînd glasul repede al fluerelor, jocul sălbatic al ciurdelor de băietani.* CAMILAR, T. 211. *I-au ieșit Titirezul cu ciurda sa de copii înainte.* SBIERA, P. 186.

— Pl. și: *ciurzi* (RETEGANUL, P. V 7).

CIURĂC, *ciurecuri*, s. n. (Învechit) Plăcintă cu brînză. *Porojan a fost dat pe mîna unui brutar, pentru ca să învețe a plămădi pîni, ciurecuri, colaci.* ALECSANDRI, C. 197.

CIURECĂR, *ciurecari*, s. m. (Învechit) Plăcintar care face ciurecuri. *Cît pentru Porojan, el deveni un pîtar de frunte, sub ciomagul profesorului său, și fu ridicat la rangul de ciurecar.* ALECSANDRI, la GHICA, S. 76.

CIUREL, *ciurele*, s. n. Ciur mic; sită. *Dumitrache... umplea ciurelul de urzici.* STANCU, D. 6. ✧ Cantitate de

lucruri cîtă încapă într-o sită. *Cît țîi dă omul de oaie?* — ...*Doi poli și-un ciurel de mălai.* PREDĂ, I. 146. *Avem un ciurel de făină în casă. Face mama colaci.* STANCU, D. 96.

CIURLĂN, *ciurlani*, s. m. (Bot.; mai ales la pl.) Săricică. *Femeia se alătură iar de tovarășul ei, pîndind împrejuriile, o roată de lăstari, un șirag de ciurlani.* SADOVEANU, P. M. 198.

CIURŪC, *ciurucuri*, s. n. (Mai ales la pl.) Lucru fără valoare, rămășiță bună de aruncat, rest care nu mai e bun de nimic. ✦ Fig. (Depreciativ) Om care nu-i bun de nici o treabă, vrednic de dispreț, decăzut din punct de vedere moral. *Mediocrități... ciurucuri sociale.* CARAGIALE, N. F. 89. *Acest Pan era un ciuruc de zeu, ce trăia prin păduri.* ISPIRESCU, U. 107.

CIURUȚ, *ciuruieci*, vb. IV. T r a n z. 1. (Cu privire la cereale sau la alte semințe) A trece sau a da prin ciur, a cerne cu ciurul. *Cărăușii descărcau grîul și unii dintre muncitorii îl vîntura cu lopoșile, alții îl ciuruiau în ciururi de sîrmă.* DUNĂREANU, N. 27. ✦ (Cu privire la nisip sau la pietriș) *Piatră c-alegea și mi-o ciuruia: Mărunta cădea, Marea rămînea.* TEODORESCU, P. P. 38.

2. A găuri în multe locuri, a face ciur. O *incursivă nemească îl ciuruise în schije de granată.* POPA, V. 340. *Ardă-l focu gherghes!... Mi-am ciuruit degiule cu acu.* ALECSANDRI, T. I 335. *Șoim vestit este Vîlcan, Suflet dres și trup vrăjit, Nici de paloșe Rănit, Nici de gloanțe Ciuruit.* TEODORESCU, P. P. 554. ✦ Fig. *Trec corbii... Pe cerul ciuruit de ploii.* LESNEA, I. 71. *Chipul lui stă alb, rece și liniștit, ca și luna, ce se dezvelește toată dintr-un nor și pare că încremenește, rotundă și frumoasă, în creștetul bolții ciuruite de stele.* VLAHUȚĂ, O. A. 163.

CIURUȚ, pers. 3 *ciuruie*, vb. IV. I n t r a n z. (Despre apă) A curge șiroind și producînd un zgomot caracteristic. *Dădui peste Zgribinca și Hușan, cu apa ciuruind de pe dînzii, stînd jos, la umbră, pe marginea potecii și legîndu-și opincile desfăcute.* HOGAȘ, M. N. 224. *Apa ciuruia din țete aurite și o lua cu năstrape și cu căușe de aur.* ISPIRESCU, L. 38.

— Variantă: *ciorăi* (EMINESCU, N. 5) vb. IV.

CIURUȚE, *ciuruiri*, s. f. Acțiunea de a ciuruie și (mai ales) zgomotul produs. *Malurile pîrăului prin preajma căruia ne strecuram erau pline de verdeață bogată; ici-colo sălcii cu frunzele pălite altmănu nemișcate deasupra ciururilor de unde.* SADOVEANU, O. VI 9. *Din toate părțile își lua auzul ciuruirea apelor de prin izvoară limpezi ca cristalul.* GORJAN, H. II 60.

CIURUITŌR, -OĂRE, *ciuruitori*, -oare, adj. (Despre apă sau alte lichide) Care ciuruie, care curge șiroind, făcînd un zgomot caracteristic. ✦ (Rar, despre un zgomot) Caracteristic apei care curge șiroind. *Ploaia curgea de-a lungul geamurilor, făcînd un zgomot ciuruitor.* DEMETRESCU, LA IDRĠ.

CIUȘ interj. Strigăt cu care se îndeamnă măgarul să se oprească sau să pornească la drum. *Ciuș, ciuș, măgaruș!* ȘEZ. XIII 50.

CIUT, -Ă, *ciuți*, -te, adj. (Despre vite și alte animale cornute) Fără coarne. *Bou ciut. Capră ciută.* ☐ *Ochilă vedea toate cele... și numai înghetai ce da dintr-însul: Că e laie, Că-i bălaie; Că e ciută, Că-i cornută.* CREANGĂ, P. 247. *O țiu de coarne, se uită, Și tot strigă că e ciută!* PANN, P. V. I 93.

— Variantă: (regional) *șut*, -ă (ȘEZ. III 10, TEODORESCU, P. P. 401) adj.

CIUTĂC, *ciutaci*, s. m. Rest din lemnul de armare, rezultat prin tăierea acestuia la dimensiunile necesare. *Martin... i-a dat Elizei securea și ciutacii.* DAVIDOGLU, M. 78.

CIUTĂ, *ciute*, s. f. 1. Femela cerbului; cerboaică. *Din tuțe dese, cu foșnet iute, răsări o ciută cenușie, pe picioarele-i subțiri și sprintene.* SADOVEANU, O. III 361. *Cînd și puii ciutelor Așțesc prin crîng, Eu mă plec tăcutelor Gînduri ce mă frîng.* TOMA, C. V. 96. *Împrejuru-ne s-adună... Bouri nalți cu steme-n frunte, Cerbi cu coarne râmuroase, Ciute sprintene de munte.* EMINESCU, O. I 101.

2. (Regional; uneori determinat prin «de pădure») Sălbăticiune, fiară, dihanie. *Și cine-i tata dumitale?... — Tata e ciută nevăzută, și încă nici un om nu i-a ieșit în cale pe care să nu-l omoare.* RETEGANUL, P. V 40. *I-a zis: De ești om pămîntean, intră, iar de ești ciută de pădure, să te duci mai afund într-însa.* SBIERA, P. 207.

CIUTURĂ, *ciuturi*, s. f. 1. Găleată sau (regional) vas făcut dintr-un trunchi scobit, care servește la scos apa din fîntînă. *Trăgeau anevoie în jos ciutura, cumpănită de o piatră mare și grea.* DUMITRIU, N. 227. *Țineam în mînă ciutura plină cu apă, pe care abia o scosesem din fîntînă.* STANCU, D. 31. *Nu vezi că... apa este închisă și ciutura priponită?* SBIERA, P. 228. *De la o vreme, fiindu-le foame, poposesc la umbra unei răchiși pletose, lîngă o fîntînă cu ciutură, scoate fiecare pînile ce avea și se pun să mîntnce împreună.* CREANGĂ, A. 143. ✦ E x p r. *Plouă de toamnă cu ciutura = plouă foarte tare, torențială și plouă cu găleata.* [Joe] *trimise asupra locului o vijelie și o ploaie de turna cu ciutura.* ISPIRESCU, U. 12.

2. Cantitatea (de apă) cîtă încapă într-o ciutură (1). *Avem noi slugi destule, care să scoată și trei ciuturi de apă din fîntînă.* SADOVEANU, F. J. 121.

CIUTUREĂ, *ciuturile*, s. f. (Popular) Diminutiv al lui *ciutura*. *Nu te las în pace, Că și io m-oi face Mică ciuturaa-N fîntîn-oi intra, Apă c-oi lua.* TEODORESCU, P. P. 458.

CIUVEȚI s. n. v. *ciovei*.

CIVIC, -Ă, *civici*, -e, adj. Care este propriu cetățeanului (considerat ca membru conștient al societății); cetățenesc. *Educație civică.* ☐ *Femeia sovietică înainte de orice are simțul civic.* SAHIA, U.R.S.S. 121. ✦ *Gardă civică* v. *gardă*.

CIVIL, -Ă, *civili*, -e, adj. 1. Care privește pe cetățenii unui stat; care se referă la raporturile juridice ale cetățenilor între ei, precum și la raporturile economice ale acestora cu organele și cu organizațiile statului. *Să ne rădicăm la o viață civilă și politică.* GHICA, S. XIX. ✦ *Drepturi civile* = drepturi privitoare la interesele private pe care le au cetățenii unui stat și de care se bucură în parte și străinii. *Drept civil* = ramură a științei dreptului care studiază condițiile persoanelor, raporturile lor de familie, diferitele raporturi juridice din care se nasc drepturi și obligații etc. *Cod civil* = culegere unitară de norme juridice care reglementează raporturile de drept civil. *Stare civilă* = situația unei persoane, așa cum rezultă din actele sale privitoare la naștere, căsătorie, deces. *Acte de stare civilă.* ☐ *Ofițer al stării civile* = delegat al sfatului popular însărcinat cu încheierea actelor stării civile. (În opoziție cu *căsătorie religioasă*) *Căsătorie civilă* = căsătorie oficiată de ofițerul stării civile, în conformitate cu prevederile legale. (Jur.) *Parte civilă* = partea vătămătură printr-o infracțiune și care are pretenții de despăgubiri pentru daunele suferite. *Despăgubiri civile* v. *despăgubire*.

2. Care nu este militar, care nu are caracter militar. *Haine civile. Autorități civile. Aviație civilă.* ✦ *Război civil* = conflict armat între două grupuri adverse din aceeași țară, cu scopul de a prelua puterea. ✦ (Substantivat) *Persoană care nu este militar sau care nu poartă uniformă militară. Mai făcu doi-trei pași spre un grup de trei civili.* CAMIL PETRESCU, N. 17.

— Variantă: (învechit și popular) *șivil*, -ă (CAMILAR, N. II 377, CARAGIALE, O. I 144, RUSSO, S. 121) adj.

CIVILIE s. f. (Învechit și popular, în opoziție cu militarie) Viață, stare, condiție de om civil (2).

— Variantă: (învechit și popular) *șivilise* s. f.

CIVILIZĂ, *civilizez*, vb. I. Tranz. A duce (un individ sau un grup social) la civilizație, a face să ajungă civilizat.

CIVILIZĂRE, s. f. Acțiunea de a (se) civiliza.

CIVILIZĂT, -Ă, *civilizați*, -te, adj. I. (În opoziție cu barbar, sălbatic, înapoiat) Care are o cultură și o tehnică înaintată, care a ajuns la un nivel superior de civilizație, la un standard de viață ridicat. *Popoare civilizate.* □ Dezvoltarea economică a țării, la care minerii au dat și dau o puternică contribuție, a făcut cu puțință ca statul democrat-popular să întreprindă serioase realizări social-culturale în centrele miniere, să facă viața minerilor mai frumoasă, mai civilizată. SCINTEIA, 1953, nr. 2735.

2. (Despre oameni și fapte sau atitudini ale lor, în opoziție cu grosolan, bătăran, necioplit) Manierat, politicos. *Recunosc că nu e un fel civilizat de a forța ușa cuiva.* C. PETRESCU, C. V. 145.

CIVILIZĂTOR, -OĂRE, *civilizatori*, -oare, adj. Care civilizează, care răspundește civilizația. *Curent civilizator.*

CIVILIZAȚIE, *civilizații*, s. f. Nivel de dezvoltare a societății și a culturii materiale atins de o formație social-economică; starea vieții sociale, economice și culturale a unui popor sau a unei epoci. *Civilizația antică.* □ *Astăzi întreaga lume recunoaște că, prin lupta sa plină de abnegație, poporul sovietic a salvat civilizația Europei de pogromiștii fasciști. Acesta este marele merit al poporului sovietic în fața istoriei omenirii.* STALIN, M. RĂZB. 146. *E interesant cum zugrăvește Alecsandri coliziunea dintre «civilizația» claselor de sus... și viața și spiritul poporului de la țară.* IBRĂILEANU, SP. CR. 149.

— Pronunțat: -ți-e.

CIVIT, -Ă, *civiți*, -te, adj. (Munt.) Albastru-închis; vînat. *Parcă-l văd, c-o mină în șerparu-i civit, alergînd de colo-colo.* DELAVRANCEA, S. 18. *Birjarii... înfășurați în dulămi roșii și civite își înfundau căciulile pe ochi.* MACEDONSKI, O. III 81. *În fund de tot, înălțîndu-se în albăstreala înegurată a cerului, se pierdeau culmile păduroase ale Șteficului, învelite în umbre viorii, civite și negre.* ODOBESCU, S. A. 442.

CIZELĂ, *cizelez*, vb. I. Tranz. A prelucra un obiect (mai ales de metal) în mod minușos, pentru a-i da forma sau aspectul dorit; a șlefui. *Străvechea mea argintărie, cu-atîta artă cizelată De rafinatul Benvenuto, sclipa pe masă înșirată.* ANGHEL-IOSEF, C. M. II 81. *Pe canal, trei poduri strimbe ca trei arcuri se întind; A lor margini, cizelate în șiraguri de inele, Poartă zmei cu ochi fantastici cari noaptea se aprind.* ALECSANDRI, P. III 87. ◇ Fig. *Versurile lui Vlahuță sînt cizelate frumos.* GHEREA, ST. CR. I 247.

CIZELĂRE, *cizelări*, s. f. Acțiunea de a cizela.

◇ Fig. *Dintre aceste tabere, una face din frazări admirabile melopee, cizelări artistice, gînueruri rare sau tablouri de preț.* MACEDONSKI, O. IV 110.

CIZELĂT, -Ă, *cizelați*, -te, adj. (Despre obiecte) Prelucrat în mod minușos, șlefuit. *Cizelată și fină, această cupă [a florii de nufăr] are, în contrast pictural cu tava verde pe care stă așezată, o culoare galbenă... împede și pură.* BOGZA, C. O. 158. *A pus un roș buchet de trandafiri Pe soclul alb de piatră cizelată.* D. BOTEZ, F. S. 31.

CIZELURĂ, *cizeluri*, s. f. (Rar) Őrnament, înfloritură migăloasă și artistică făcută prin cizelare. *Poeziile sale sînt ca niște cizeluri pe argint ale lui Benvenuto Cellini, care era gînueriu înainte de-a deveni sculptor.* MACEDONSKI, O. IV 52.

CIZMĂR, *cizmari*, s. m. Meseriaș care se ocupă cu confecționarea și repararea încălțămintei; pantofar, ciubotar.

CIZMĂ, *cizme*, s. f. Încălțămintă (de piele, de cauciuc sau de pîslă) cu carîmbul (aproape) pînă la genunchi; ciubotă. V. botfor. *Venea legîndu-se o făptură neobișnuită: cușmă, sprincene, mustăși, subă, cizme, de sus pînă jos — negru.* GALAN, Z. R. 276. *Întrînd Tăutul în sala marelui vizir, își trase cizmele și le dete slugii sale.* BĂLCESCU, O. I 8. ◇ Expr. *Prost ca o cizmă* = foarte prost, nătîng.

CIZMĂREȘC, -EĂSCĂ, *cizmărești*, adj. Care servește (sau aparține) cizmarului; de cizmărie. *Agata a venit, i-a întins mina albă și mică în minile aspre, bătătorite de coada ciocanului cizmăresc.* ARDELEANU, D. 71.

CIZMĂRIE, (2) *cizmării*, s. f. 1. Meseria cizmarului. *Se prize la cizmărie.* □ *Nu-l auzeau lăudîndu-se cu bine dinspre partea cizmăriei.* ȘEZ. IX 65.

2. Atelierul cizmarului; pantofărie, ciubotărie.

CIZMULIȚĂ, *cizmulite*, s. f. Diminutiv al lui cizmă s. m. *Stătea, chipurile, liniștită, legîndu-și necontenit picioarele scurte, cam grosuțe, strînse în cizmulite.* GALAN, Z. R. 167.

CIINE, *ciini*, s. m. (Și în forma regională *cîne*) 1. Animal mamifer carnivor, din aceeași familie cu lupul și cu vulpea, domesticit și folosit pentru pază, vînătoare etc. *Cînele zvîcni înainte și prepeșița sări în aer și porni sfîrînd în zbor, la înălțimea omului.* SADOVEANU, O. VII 82. *Se-ntoarce apoi cu ochi păgîni... «Te-or răzbuna copiii mei! — Și-acum mă taie, dacă vrei, Și-aruncă-mă la cîni!»* COȘBUC, P. I 114. *Mînia lui dumnezeu, ce era afară: să nu scoți cîne din casă, dar încă om!* CREANGĂ, P. 143. *Păcat, sărmanul, să moară ca un cîne.* CREANGĂ, P. 330. *În satul fără cîini, te plîmbi fără băș (= unde nu te simți în primejdie, nu-ți iei măsuri de apărare).* ◇ Expr. (Despre două sau mai multe persoane) *A țîui ca cîinele cu pisica sau a se mîncea ca cîinii* = a nu se înțelege de loc, a trăi în certuri, în dușmănie. *A țîuia frunză cîinilor (sau la cîini)* = a trîndăvi, a nu lucra nimic. *A trăi ca cîinele la stîmă* = a trăi bine. *A petrece ca cîinele în car* = a petrece rău. *Nu e nici cîine nici ogar* = n-are nici o trăsătură distinctivă. *Nu-i numai un cîne scurt de coadă* = mai e și altceva sau altceva de felul celui cu care avem de-a face. *Cîinele care latră nu mușcă* = cel care face multă gură nu e totdeauna cel mai primejdios. *Îi mînfîncea cîinii din traistă v. mîncea.* *Cîne-cînește v. cînește.* *Porc de cîne v. porc.* *A țîei ca cîinele din iarnă* = a fi foarte slab. *A da cu căciula în cîini v. căciulă.* *Viață de cîne* = viață grea, lipsită de bucurii. (Ironie) *Umblă cîinii cu covrigi (sau colaci) în coadă* = e belșug. (Cu o construcție mai rară) *Trăiesc de cînd cîinii purtau colaci în coadă.* ALECSANDRI, T. I 358. ◇ Fig. Nume dat unui om rău, hain. *Ne-ai vîndut cu mîinile legate, cîine!* DAVIDCOGLU, O. 111. ◇ Expr. *A fi cîne* = a fi rău, hain. *Destinul ne-a fost cîne.* TULBURE, V. R. 26. *Dar, zău, doru-i mare cîne, Peste multe dealuri vine.* JĂRNİK-BİRSEANU, D. 93. *A-i fi cuiva cîne* = a te purta cu cineva cu cruzime, în mod hain.

2. Compuse: *cîne-de-mare* = specie de pește de mare cu pielea foarte tare; *cînele-mare* = numele unei constelații boreale (din care face parte și Sirius, cea mai luminoasă stea de pe boltă); *cînele-mic* = numele unei constelații boreale, între Hydra și Orion; *cînele-babei* = larva unor fluturi de noapte, sub formă de vierme mare și păros, cu un cîrlig osos la unul din capete. *Cînele-babei e flocoș*

ca un cîne și mușcă. MARIAN, INS. 277; laptele-cîinelui v. lapte.

— Variantă: (Transilv., Mold.) cîne s. m.

CÎNESC, -EĂSCĂ, cînești, adj. 1. De cîine, al cîinilor. (Într-o fabulă) O, tu ce prezidezi senatul cel cînesc, Te rog să mă ascuți. ALEXANDRESCU, P. 151.

2. Fig. (Despre situații, împrejurări și mai ales despre vreme) Vrăjmaș omului, greu de suportat, aspru, cumplit. *Afară e o vreme cînească.* CARAGIALE, O. II 226. *Am trăit rău, dormind tot mereu pe iarbă umedă, în ploaie, fără foc, hrănit rău. Viața asta cînească m-a făcut sănătos.* GHICA, A. 412.

— Variantă: (Transilv., Mold.) cînește, -ească adj.

CÎNEȘTE adv. (Și în forma regională *cînește*) 1. Ca un cîine. ✧ Ex pr. A înota cînește = a înota dînd dezordonat din mîini și din picioare. ✦ Fig. Cu o dușmănie ascunsă. *Turcul se uită cînește.* TEODORESCU, P. P. 300.

2. Fig. (În legătură cu traiul, viața, munca oamenilor) În împrejurări grele, în mod chinuitor. *Munca cu ai lui cînește, de cum se lua zăpada și pînă cădea din nou.* MIHALE, O. 55. ✧ Ex pr. Cîine-cînește = cu multă greutate, de-abia, cu chiu cu vai. *Cu spînul tot am dus-o cum am dus-o, cîine-cînește, pînă acum.* CREANGĂ, P. 234. *D-abia, d-abia, cîine-cînește, putu să urnească din loc acea murdărie.* ISPIRESCU, U. 42.

— Variantă: (Transilv., Mold.) cînește adv.

CÎNÓS, -OĂSĂ, cînoși, -oase, adj. (Și în forma regională *cînos*) (Despre persoane) Crud, rău, hain; (despre manifestări ale oamenilor) care trădează cruzime sau răutate, care exprimă răutate. *Privirile cînoase ale ochilor cenușii, întunecați ca pulberea.* MIHALE, O. 526. *Baba, cînoasă la inimă, de cuvînt; face cum i-a zis stăpînului.* CREANGĂ, P. 65. *Cu cei mari prieteni, Cu cei mîitiei cînos.* ANT. LIT. POP. I 18. ✦ (Despre vreme) Vrăjmaș omului, aspru, greu de suportat. *Va veni iarna, care va fi poate și ea cînoasă.* PAS, L. I 122.

— Variantă: (Mold.) cînós, -oasă adj.

CÎNOȘENIE, s. f. Răutate, cruzime. *Pînă acolo nu merge el cu cînoșenia.* STANCU, D. 34. *Știam cînoșenia lui Știrbei.* CAMIL PETRESCU, B. 225.

CÎLȚI s. m. pl. Fire scurte și groase, rămase ca deșeurii în urma trecerii fuiorului de cînepă sau de în prin dinții daracului. *Răsucaei de asemenea o funie de cîlți care țți înțepau degetele, și pe urmă tocaci cîlții, mărunt, pe-o buturugă, c-un toporaș.* PAS, Z. I 37. *O, tu crai cu barba-n noduri ca și cîlții cînd nu-i perii.* . . EMINESCU, O. I 83. *A pus... focul în niște cîlți din podul casei.* SLAVICI, N. I 242. ✧ Ex pr. (Regional) A-și vedea de cîlți = a-și vedea de treaba sa. *Tu vezi-ți de cîlții tăi, răspune el repede, uitîndu-se la ea.* PREDA, I. 78.

CÎLȚÓS, -OĂSĂ, cîlțoși, -oase, adj. Cu fire tari și încălcite ca niște cîlți. *Era bătrînă, cu păr cîlțos și cărunt, încinsă cu chimir peste catrință.* SADOVEANU, O. III 619.

CÎMP, cîmpuri, s. n., (1, 2 astăzi mai ales în ex pr.) *cîmpi*, s. m. 1. (În opoziție cu munte sau deal) Întindere vastă de pămînt, fără accidente însemnate de teren; șes, cîmpie. *Acum 18 ani, auziți voi, acum 18 ani alergam pe cîmpul acesta... la această oră.* SAHIA, N. 19. *La noi sînt codri verzi de brad și cîmpuri de mătăsoasă.* GOGA, P. 12. *Pe cîmpul gol el vede un copil umblînd desculț.* EMINESCU, O. I 84. *Cerul vîșcoale stîrnea, și cu fulgi prin neguri cîmpii așternea.* ALECSANDRI, P. A. 76. *Vinară munții cu urșii, Văile cu fiarele, Cîmpurile cu florile.* TEODORESCU, P. P. 177. *De-ar veni luna lui mai, Să-mi aud cerul tunînd... Cai în cîmpuri nechezînd.* ALECSANDRI, P. P. 287. ✧ *Artilerie de cîmp* = artilerie care folosește tunul și obuzierul de calibru mic și care poate fi întrebuințată pe orice teren fără pante prea mari. ✧ Loc.

a d v. În plin cîmp = sub cerul liber, fără adăpost. ✧ Ex pr. A o lua peste cîmp = a merge de-a dreptul, nu pe drum (pentru a scurta calea). A lua (sau a apuca) cîmpii = a pleca orbește, fără a ști încotro (de desepare, de durere, de minie); a ajunge la desepare; a-și lua lumea în cap. *Cînd gîndesc... că am să mă întorc iar la dînsa acasă, îmi vine să turbesc, să iau cîmpii, nu altă ceoa.* CREANGĂ, P. 123. A bate cîmpii = a se abate de la subiect; a vorbi într-aiurea.

2. Întindere de pămînt cultivată, semănată; totalitatea ogoarelor din jurul unei comune. *Patria-mi își desfășoară Cîmpii veșnic roditori.* MACEDONSKI, O. I 7. *Adună toată drăcimea și-o pune la lucru pe cîmp.* CREANGĂ, P. 158. *Dragă mi-i mîndra micușă, Că la cîmp e hărnicușă.* JARNÎK-BIRȘEANU, D. 431. ✧ *Munca cîmpului* = munci agricole. ✦ Întindere de pămînt în afara unei localități (unde nu mai sînt case). *În cîteva minute sînt afară, la cîmp.* CARAGIALE, O. II 15.

3. Loc, spațiu în limitele căruia se desfășoară o anumită activitate. *O vorbă, o cătătură, un gest al nostru întră ca un ferment, ca o sămînță nouă în cîmpul de observație al copilului.* VLAHUȚĂ, O. A. 196. *În teatru avea cîmp deschis.* CARAGIALE, O. III 10. ✧ *Cîmpul muncii* = sfera de activitate a oamenilor muncii; activitate, muncă, producție. *Vechimea în cîmpul muncii.* □ *Cîmp de luptă* (sau de bătaie) = locul unde se dă o luptă, o bătălie. *Curtea întreagă a fabricii se transformă într-un cîmp de luptă.* SAHIA, N. 37. (Fig.) *Această concurență — putere oarbă și inconștientă — lucrează așa de bine, încît aruncă toată viața socială într-un cîmp de luptă.* GHEREA, ST. CR. II 310. *Cîmp de exploatare* = porțiune dintr-un zăcămint cuprinsă între două galerii. *Cîmp de experiență* = teren de cercetări experimentale. *Cîmp de aterizare* = loc amenajat pentru decolarea și aterizarea avioanelor. *Cîmp de joc* = teren pe care se desfășoară jocul echipelor sportive. *Cîmp de tragere* = loc amenajat pentru exerciții de tragere cu armele de foc. *Cîmp de curse* = loc unde se desfășoară alergările de cai. *Cîmp vizual* = spațiul cuprins de privire cînd axa ochiului rămîne fixă. (Fig.) *Scopul producției socialiste este deci omul cu cerințele sale, spre deosebire de scopul producției capitaliste, unde omul nu înseamnă nimic, unde omul și cerințele sale dispar din cîmpul vizual.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 44. ✦ Formă specială a materiei care se distinge prin repartiția continuă în spațiu și prin capacitatea de acțiune mecanică, prin intermediul căreia se exercită interacțiunile între corpuri electrizate. *Cîmp electric. Cîmp magnetic.*

4. Fondul, culoarea dominantă a unui tablou, a unei gravuri, a unei podoabe etc. *Cîmpul portretului era albastru, în dreapta și în stînga chipului, perdele roșii.* EMINESCU, N. 156.

CÎMPEĂN¹, cîmpeni, s. m. Locuitor de la cîmp, de la șes.

CÎMPEĂN², -Ă, cîmpeni, -e, adj. (Rar) De (la) cîmp, de la țară; cîmpenesc. *Prin lanuri înflorite noi mergem împreună și mîndre flori cîmpene pe pîntre dînsa string.* EMINESCU, O. IV 85. *Negrești că cei dintîi azei sau cîntăreți ai Eladei au cîntat asemenea poezii de dor; dar nimeni nu ne-a păstrat acele inspirațiuni cîmpene și primitive.* ODOBESCU, S. I 199.

CÎMPEĂNCĂ, cîmpence, s. f. Femeie care locuiește la cîmp, la șes, p. e x t. la țară. *Funele cîmpence se duceau... să petreacă sărbătoarea în vecini.* ODOBESCU, S. I 385.

CÎMPENESC, -EĂSCĂ, cîmpenești, adj. De (la) cîmp sau de la țară; specific cîmpului sau vieții de la țară. V. rustic. [Poetii anului 1848] *ne cîntau mărirea țării, splendoarea cîmpiei și a plaurilor, viața cîmpenească.* GHEREA, ST. CR. I 78. *Așa-i viața cîmpenească, zise Moș Luca, cîsmălîndu-se și învîrtîndu-se ca pe jăratie, de răul fîntărîmii.* CREANGĂ, A. 125. *Stelele mari izvorăsc pe*

albastrele lanuri ale ceriului... și armonia cîmpenească imple sara cu miile ei de glasuri. EMINESCU, N. 30.

CÎMPESC, -EĂSCĂ, cîmpești, adj. (Învechit) De la țară; cîmpenesc. *Toate vestesc... dulceața vieții cîmpești.* NEGRUZZI, S. I 193.

CÎMPÎE, cîmpii, s. f. Suprafață întinsă, fără accidente de teren însemnate; șes, cîmp. *Cîmpia aburea în soarele dimineții, scînteind pînă departe.* SADOVEANU, M. C. 178. *Îmbrățișindu-ne cîmpia, Te uiți adesea înapoi.* GOGA, P. 16. *Cîmpiile ne-asteaptă Cu flori și cu covoare-ntinse.* VLAHUȚĂ, O. A. I 74. *Ieniceri... și spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* EMINESCU, O. I 146. *Cîte flori sînt pe cîmpie, Nu-s ca tine, tu, Marie.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 380. ♠ (În comparații) *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu riuri de lapte și flori de lumină.* EMINESCU, O. I 37. [Luna] *fanal purtat de valuri pe a mărilor cîmpie.* ALEXANDRESCU, P. 138.

CÎMPURÉLE s. n. pl. (Rare, în poezia populară) Diminutiv al lui cîmp. *Cîte flori pe cîmpurele, Nu seamănă mîndrei mele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 27.

CÎMPUȘÓR s. n. Diminutiv al lui cîmp. *Cîmpușor cu iarbă verde, Nimeni umbra nu-ți mai vede.* SEVASTOS, C. 203.

CÎND adv. I. (În propoziții interogative, adesea în legătură cu o prepoziție) În ce moment? în care timp? *Cînd ai pierdut bilețul, Zoe?* CARAGIALE, O. I 113. ♠ (Precedat de prepoziții) *Ia, ascultați, măi, dar de cînd ați pus voi stăpînire pe mine, zise Gerilă?* CREANGĂ, P. 253. *Pînă cînd să creadă lumea... C-orice dor de libertate a pierit, s-a stîns din voi?* ALECSANDRI, P. A. 82. ♠ Loc. adv. *Cînd și cînd* = (fără să definească precis momentul acțiunii) citeodată, uneori. *Cînd și cînd ael vînt purta șuvoaie de ploii.* SADOVEANU, M. C. 51. *Cînd și cînd un ciîne urlă Ca din surlă.* TOPÎRCEANU, P. O. 24. *Cresc nori ca aburi grei dintr-o căldare. Un tunet, cînd și cînd, în depărtare Încearc-o gamă, ca un bariton.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 16. *Printre papuri, cînd și cînd, El aude triste șoapte.* ALECSANDRI, P. A. 42. *Din cînd în cînd* = din timp în timp. *Din cînd în cînd... un pustnic vine pe la ele.* ISPIRESCU, L. 29. *Ascultă ce spun și numai puțnea de ris din cînd în cînd.* CREANGĂ, P. 79. *Din cînd în cînd și foarte rar se auzea pe pod duruital unei calește.* NEGRUZZI, S. I 15. (Învechit) *Cînd de cînd* = în tot momentul, din clipă în clipă, gata-gata, aproape (să...), pe punctul de a..., cit p-aci. *Cînd de cînd era să-l și ajungă cu paloșul.* BALCESCU, O. II 93. *Că-i dușmanul lîngă mine Cu două pistoale pline, Cînd de cînd să deie-n mine.* ALECSANDRI, P. P. 343. (Co-relativ) *Cînd... cînd...* = (arătînd o alternanță și-o succesiune) citeodată..., altă dată; ba... ba...; uneori... alteori... *Cînd o salcie pleoasă lin pe baltă se coboară, Cînd o mreană saltă-n aer după-o viespe sprintoară.* ALECSANDRI, P. A. 124. *Prînd cocoșii a cînta... Cînd mai gros, cînd mai subțire.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 163. *Nici-cînd* = niciodată.

II. (Cu valoare de conjuncție)

I. (Introduce o propoziție temporală) a) În momentul în care. *Cînd trec, Lina s-ascunde.* COȘBUC, P. I 49. *Cînd era să treacă fică-sa, [împăratul] deodată ieși de sub ael pod.* ISPIRESCU, L. 13. *Toată nobilimea era la biserică, cînd am intrat.* NEGRUZZI, S. I 53. ♠ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pe cînd* = în timpul în care, în timp ce. *Luceai atît de vie, Pe cînd eram în lume tu singură și eu.* ALECSANDRI, P. A. 62. *De cînd* = din timpul sau momentul în care... *Mai mîncat-ai sălăți de aceste, de cînd ești?* CREANGĂ, P. 210. *Nu știți că mătușa-i moartă de cînd lupii albi?* CREANGĂ, P. 23. *De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci... el doarme ziua toată.* EMINESCU, O. I 96. *De pe cînd* = din vremea

în care... *Pînă cînd* = pînă în timpul în care..., atîta cit... *Ulciour merge la fîntînă numai pînă cînd i se rupe toarta. (De) cînd eu... D-ta ne-ai făcut binele cel mare cînd cu dihania cea de taur.* RETEGANUL, P. IV 52.

b) După ce. *Cînd i-a pierdut din ochi voi să se ridice.* COȘBUC, P. I 231. *A scăpat de mine, căci am dat în urma lui trîziu, tocmai cînd se duse.* CREANGĂ, P. 145.

c) Înainte de (a)..., pînă (a) nu... *Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse.* NEGRUZZI, S. I 148.

d) (Cu nuanță concesivă) Deși, cu toate că; în vreme ce. *Cînd altuia i-ar părea atît de bine, ție nici nu-ți pasă.*

e) (Indică legătura neașteptată între două acțiuni) Și (deodată). *Ajunseră cu norocire la țarm, cînd, ce să vezi? ISPIRESCU, L. 25. Bocănește el cît bocănește, cînd pîvr! cade copacul peste car.* CREANGĂ, P. 23. ♠ (Cu elipsa verbului) *Cînd prin dreptul podului, numai iaca și ursul.* CREANGĂ, P. 187. *Cînd la Olt, Oltu-i umflat, Că la munte l-a plouat.* ALECSANDRI, P. P. 159. ♠ (Exp-primînd surprindere în fața unui eveniment neașteptat; în expr.) *Cînd colo v. colo. Cînd la o adică. nu-i nimic v. adică.*

2. (Introduce o propoziție relativă în legătură cu noțiuni de timp) (În) care. *Acum e timpul cînd se dă de mîncare.* ISPIRESCU, L. 7. *Ah! unde-i vremea ceea cînd eu cercam un vad Să ies la lumea largă... EMINESCU, O. I 92. În minuta cînd voiam a mă duce, puterile m-au lăsat.* NEGRUZZI, S. I 52. ♠ Expr. *A (nu) avea cînd să... = a (nu) avea timp, a (nu) avea vreme să... N-am avut cînd să trec pe la tine.*

3. (Introduce o propoziție cauzală, avînd o puternică nuanță temporală) Fiîndcă, deoarece, o dată ce. *Cînd știa că are să deie peste Ivan, i se tăiau picioarele.* CREANGĂ, P. 314.

4. (Introduce o propoziție condițională, uneori cu o nuanță temporală) Dacă, de. *Cînd ai lipsi, ar fi tăcere și nemîșcarea și robia.* MACEDONSKI, O. I 149. *Cînd aș ști că-mi vei fi de ajutor... mai-mai că aș face așa precum zici tu.* ISPIRESCU, L. 16. *Cînd m-aș potrive eu babei la toate cele, apoi aș lua cîmpii.* CREANGĂ, P. 77. *Ce a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos? EMINESCU, O. I 151. ♠ Ca și cînd* = (introduce o propoziție comparativă-condițională) parcă. *Se uita lung la nevasta învătătorului, ca și cînd atunci ar fi văzut-o prima oară.* DUMITRIU, N. 129. *Picioarele nu se mai mișcă, ca și cînd ar fi fost butucite.* ISPIRESCU, L. 35.

5. (Introduce o propoziție completivă directă) *Spune-mi cînd să viu.*

CÎNDVĂ adv. nehot. Într-un moment nehotărît din trecut sau viitor (precizarea reieșind din context). *Era o clădire... care fusese cîndva prăvălie sau circumă.* DUMITRIU, V. L. 15. *Iar cîndva, cîndva, de mă scutur, Va înflori un roșu flutur.* BENIUC, V. 56. *Dacă vei avea cîndva nevoie de mine, atunci să știi că mă cheamă Făt-Frumos.* CREANGĂ, P. 88. *Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei speră C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* EMINESCU, O. I 137.

CÎNE s. m. v. cîine.

CÎNEPĂR, cînepari, s. m. Pasăre mai mică decît vrabia, cu pene roșii pe cap și pe gît și albe pe aripi, care se hrănește mai ales cu semințe de cînepă (*Carduelis cannabina*).

CÎNEPĂ s. f. I. Plantă textilă cu tulpina înaltă și dreaptă și cu frunze dințate, purtînd (cea de vară) numai flori bărbătești sau (cea de toamnă) numai flori femeiești; se cultivă pentru fibrele sale care se scot de pe tulpină și pentru uleiul care se extrage din semințe (*Cannabis sativa*). (Cu sens colectiv) *Mă dau iute pe-o creangă mai spre poale, și o dată fac: zup! în niște cînepă.* CREANGĂ, A. 40. [Sticletele] *zboară, la cînepă se lasă, Ciupește două fire*

NEGRUZZI, S. II 302. *Avem cînepă de vară, Ş-o mîncă focul pe-afară, Iară cînepă de toamnă* În şopron stă ca o doamnă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 457. ✧ *Expr.* (Glume) Cînepa-dracului = pâr (încleic), plete. *Cînd se duce băiatul acasă fără nici un purcel, îl înhaşă moşneagul de cînepa-dracului şi-i trage o sîntă de bătaie.* ŞEZ. II 154. ✧ *Compus:* cînepa-codrului = cînepioară (2).

2. Fibrele textile scoase de pe tulpina plantei descrise mai sus. [Oamenii] sînt îmbrăcaţi în pantaloni largi de cînepă. BOGZA, C. O. 183. *Avea o biciuşcă de cele de cînepă, împletită de mina lui.* CREANGĂ, P. 107. *Fetele de la Vexa Nu ştiu toarce cînepa.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 452.

CÎNEPĂRIE, (2) cînepării, s. f. I. Cînepă multă strînsă la un loc.

2. Loc pe care se cultivă cînepă; cînepişte.

CÎNEPIOĂRĂ, cînepioare, s. f. I. (Popular) Diminutiv al lui cînepă.

2. Plantă erbacee din familia compozelelor, cu flori roşiatice (*Eupatorium cannabinum*); cînepa-codrului.

— Pronunţat: -pioa-.

CÎNEPIŞTE, cînepişti, s. f. Loc semănat cu cînepă; cînepărie (2).

CÎNEPIU, -IE, cînepii, adj. Care are înfăţişarea fuio-ului de cînepă; de culoarea seminţei de cînepă. *Am o găină cînepie, Dă de veste la domnie* (Scrisoarea). GOROVEI, C. 340.

CÎNERI, cîneri, s. m. (Mold.) Om rău, hain, cîinos. *Afurisit să fie cînerul de vornic.* CREANGĂ, A. 8.

— Pronunţat: -neri.

CÎNEŞC, -EĂSCĂ adj. v. cîineşc.

CÎNEŞTE adv. v. cîineşte.

CÎNÓS, -OĂSĂ adj. v. cîinos.

CÎNT, cînturi, s. n. I. Cîntare, cîntec (1). *Şi se pierde cîntul, pierde Pe cale de codru verde, Şi prin cetinele ude Doar răsuneţul s-aude.* DEŞLIU, M. 47. *Dar lîngă leagăn cîntul Mamei de-obicei e trist.* COŞBUC, P. I 265. ✧ (Poetic) *Şi nici un cînt nu-şi tremură plînsu-n frunziş, Ci-n taină-un freamăt stîns parcă suspină.* PĂUN-PINCIO, P. 57. ✧ *Cîripit de păsări. Cîntul privighetorii picură lin!* C. PETRESCU, S. 42.

2. Poezie (însoţită uneori de melodie); cîntec (2). *Al meu e cîntul ce-n pustie Neputîncoasa jale-şi plînge.* GOGA, P. 11. *Ce trist răsună cînturile mele În liniştea adîncă din pădure!* IOSIF, P. 47. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora, Deci cînturilor mele zic Adio tuturor.* EMINESCU, O. I 184.

3. Parte, diviziune a unei poeme epice. *V. rapso-odie. Sara am cetit tatălui meu tot cîntul întii din moartea lui Avel.* NEGRUZZI, S. I 11.

CÎNTA, cînt, vb. I. I. *Intran z.* (Despre oameni, uneori precizat prin « din gură ») A emite un şir de sunete muzicale care se rînduiesc într-o melodie, într-o arie, într-un acord etc. *Cîntă din gură şi se acompaniază la pian.* ☐ *Vin cîntînd în stoluri fete De la grîu.* COŞBUC, P. I 47. *Bună calea, Ivane, dar cînti, cînti, nu te-ncurci!* CREANGĂ, P. 299. *Acum... fiindcă sîntem prietini, hai să cîntăm şi să giucăm.* ALECSANDRI, T. I 153. *Cîntă, mîndră, trăgănat, Să te-aud de la Bănat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 290. ✧ *Fig.* *Cînd pun mîna pe tîrnăcop şi lovesc Piatra cu sete, se deschid, ca prin farmec, şi cresc-Podurile peste apă şi calea ferată Şi cîntă cu noi fiul şi valea toată.* VINTILĂ, O. 40. *O nouă zi începea, glorioasă, cîntînd parcă din mii de trîmbiţe.* BOGZA, C. O. 32. *Se-ncinge cu aur cumuna Pădurii de brad de pe culmi, Doineşte şi vîntul într-una, Cîntînd somnoroşilor ulmi.* COŞBUC, P. II 16. ✧ *Tranz.* (Complementul arată cîntecul) *În lan erau feciori şi fete, Şi ei cîntau o doină-n cor.* COŞBUC, P. I

176. *Pune, frate, mina-n sale, Să cîntăm una de jale.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 310. ✧ (Cu « complement intern ») *Cîntă-ţi, fată, cîntecul.* HODOŞ, P. P. 141. ✧ (Despre oameni; urmat de determinări introduse prin prep. « cu », « din », « la », « în » şi indicînd instrumentul) *Cu trîmbiţe a cîntat, Mare oaste-a adunat.* SEVASTOS, N. 366. *Copilul tot cînta din fluieră.* RETEGANUL, P. II 35. *Cînta bine din vioară.* GHICA, S. A. 76. *Joacă cum îi cîntă = face cum îi porunceşte altul.* (Fig.) *Cukul, un solist vestit, De prin alte ţări venit, Va cînta din flaut.* COŞBUC, P. I 300. ✧ (Despre instrumente muzicale sau alte obiecte care produc sunete melodioase) *Cejalnic cîntă Clopotele-acum în sat!* COŞBUC, P. I 263. *Îngînat de glas de ape Cînt-un corn cu-nduioşare.* EMINESCU, O. I 103. *Uşurel vînt cînd bătea, Fluierul frumos cînta.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 510. ✧ *Fig.* *Ploaia bate-n geamuri, streşinile cîntă.* TOPÎRCEANU, S. A. 35. *Seceram în lan, iar plopii Lîngă rîu sunau cîntînd.* COŞBUC, P. II 64. ✧ *Tranz.* (Cu complement intern) *Multe harpe cîntă cînturi tînele.* BOLINTINEANU, O. 24. ✧ (Despre păsări, insecte etc.) *A scoate strigătele caracteristice speciei. Broaştele semeţe cîntau cu glasuri multe.* TOPÎRCEANU, S. A. 59. *Face-m-aş privighetoare, De-aş cînta noaptea-n răcoare.* ALECSANDRI, P. A. 35. *Cîntă puilul cucului În mijlocul codrului! Ş-aşa cîntă de cu dor, Frunzele în vînt că zbor; Ş-aşa cîntă de cu jale, De pică frunza pe cale; Ş-aşa cîntă de duioş, De pică frunzele jos!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 220. ✧ *Tranz.* *Cocoşul acela îi ţine rînduiala timpului, îi cîntă ceasurile.* CAMILAR, TEM. 26.

2. *Intran z.* A compune, a scrie versuri. *Astăzi cîntăm despre om, despre faptă, Vestim nădejdiile care ne-aşteaptă.* DEŞLIU, G. 19. *La picioare-i poetul cînta.* ALECSANDRI, P. II 29. ✧ *Tranz.* A descrie, a povesti (ceva) în versuri. *Încorda-voi a mea liră să cînt dragoste?* EMINESCU, O. I 140. ✧ *Tranz.* A glorifica, a preamări (pe cineva sau ceva). *Pe tine vreau acum să te cînt, Pe tine, muncitor necunoscut, Cel care ai luptat şi ai căzut Cu fruntea în zăpadă la pămînt.* D. BOTEZ, F. S. 48.

3. *Tranz.* A îndruga, a înşira într-una (vorbe goale, minciuni). *Să-mi cînte lumea cite vreal Mi-e dragă una-şi-i a mea.* COŞBUC, P. I 119. *Tu ce îi cînti şi el ce îţi descîntă?* PANN, P. V. I 86.

4. *Tranz.* (Transilv.) A boci, a jeli. *Ştie că n-are cine să-l cînte, cine să-l plîngă cu adevărată durere la moartea lui.* RETEGANUL, P. IV 35. ✧ *Refl.* (Popular) A plînge, a se tîngui. *Spune-i tu măicuţei mele Pine să nu mai frămînte, După min' să nu se cînte.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 172.

CÎNTĂR, cîntare, s. n. I. Instrument (avînd ca parte principală un resort, o pîrghie sau un sistem de pîrghii) care serveşte la stabilirea greutăţii unui obiect, prin comparaţie cu o greutate-tip. *V. balanţă, tezezie. Ce-i mai mic decît oul Şi ţine cîi şi bou?* (Cîntarul). GOROVEI, C. 60. ✧ *Fig.* *Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* EMINESCU, O. I 134. ✧ *Expr.* *A trage la cîntar = a cîntări (mult), a avea greutate (mare); fig. a avea importanţă, a conta.* *Recolta fusese mare, grîul trăgea greu la cîntar.* V. ROM. noiembrie 1953, 207. *Al buzdugan Care-mi trage la cîntar... Peste cinci mii de ocale.* TEODORESCU, P. P. 580. ✧ *Cîntărire. Înşală la cîntar. Dă lipsă la cîntar.*

2. (Învechit) Unitate pentru măsurarea greutăţilor, echivalentă cu 50 de kilograme. *Cîntare de grîu, de miere, de ceară, de tămîie.* ODOBESCU, S. II 13.

CÎNTĂRE, (II) cîntări, s. f. I. Acţiunea de a cînta şi rezultatul ei; cîntar.

II. I. Cîntec; muzică. *S-ascult cîntarea asta Cum picură domoală, Şi capul greu de gînduri Să-l culc la mama-n poală.* GOGA, P. 39. *Prin largile lumi ale zării Prînd taina cea sfînt-a cîntării.* COŞBUC, P. II 88. *Şi tot mai blînd răsună cîntări melcomitoare. Un vis ce îşi revarsă iubirea în popoare, Iar primăvara cerne un colb mărunt*

de floare. PĂUN-PIŢCIO, P. 93. *S-a stins viața salniciei Veneții, N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri.* EMINESCU, O. I 202. *Nu voi mormînt bogat, Cîntare și flamuri.* EMINESCU, O. I 221. ✧ Fig. *Ne e foamă de frumuseți, De cele limpezi, ndevărate... De cîntări din ciocane, din pistoane și seceri.* DEȘLIU, G. 10. ✧ Sunet caracteristic scos de diverse animale și insecte; (în special) cîripitul păsărilor. *Nici pitpalacul, nici ciocrlia și nici prigoarele nu și-au început cîntările.* MIHALE, O. 474. ✧ Sunet caracteristic scos de diverse animale și insecte; (în special) cîripitul păsărilor. *Nici pitpalacul, nici ciocrlia și nici prigoarele nu și-au început cîntările lor înaltă [a broaștelor].* TOPÎRCEANU, B. 36. ✧ Ex p r. *Cîntarea cocoșilor* = moment din timpul nopții marcat prin strigătele repetate ale cocoșilor (după care se orientează, la țară, oamenii, în lipsă de ceas). *Gheorghiușă îi lăsa cuvînt că se duce în sat pînă pe la cîntarea iniția a cocoșilor.* SADOVEANU, B. 102.

2. Compoziție literară în versuri sau în proză, cu caracter de laudă. *Cîntarea Romîniei* [titlu]. RUSSO.

CÎNTĂT s. n. Faptul de a cînta (cu vocea sau dintr-un instrument muzical); cîntare. O ține într-un cîntat. ✧ Sunet (melodios sau nu) scos de unele păsări și animale. *Cîntatul greierilor.* ✧ Ex p r. *La (sau pe la sau spre) cîntatul cocoșilor* = (pe) la cîntarea cocoșilor, v. cîntare. *Tîrziu de tot, spre cîntatul cocoșilor de-abia, moș Ion Florea și mama Catrina... se întinșeră pe rogojina de pe prispă, ca să se odihnească.* BUJOR, S. 48. *La (sau pe la) cîntatul de ziuă (sau al doilea) al cocoșilor* = în zorii zilei. *De la Udești la țarg, ai de bătut cu piciorul cale de mai bine de două ceasuri, de aceea oamenii se scoală pe la cîntatul de ziuă al cocoșilor.* CAMILAR, N. II 305.

CÎNTĂREALĂ s. f. (Rar) Cîntărire. *Cîntăreală dreaptă.*

CÎNTĂREȚ, -EĂȚĂ, cîntăreți, -ețe, s. m. și f. 1. Persoană care cîntă din gură (sau, rar, dintr-un instrument muzical); artist care are această profesiune. *Cîntăreț de operă.* = Leon... neîntrecutul cîntăreț din fluiet — căzuse în cele dintîi zile ale războiului. CAMILAR, N. II 25. *Cucoana Sanda și nevasta cîntărețului ajutau Agatei.* ARDELEANU, D. 205. ✧ Fig. (Despre păsări) *Cîntăreața dulce-n grai, Cea numită «perla Cîntăreților din mai», Dulce va doimi din naț.* COȘBUC, P. I 301. *Bate vîntul frunza-n dungă, Cîntăreții mi-i alungă.* EMINESCU, O. I 214. *În poiana tălmîită, unde zbor luciri de lună, Floarea oaspeților lumcii cu grăbire se adună Ca s-asculte-o cîntăreață revenită-n primăvară.* ALECSANDRI, P. A. 124. ✧ (Adjectival) *Își începeau viersul, încă sfios, niște păsărele cîntărețe.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 9/5. *O cîntăreață privighitoare, De mică prinsă, sta la-nchisoare,* ALEXANDRESCU, M. 343.

2. Poet. *Cîte pușin, cîntăreții au băgat de seamă că nu-i ascultă nimeni și au început să amușească.* Numai Alecsandri a urmat a crea cînd nu-l mai ascultau. GHEREA, ST. CR. III 24. *Divinul cîntăreț al Divinei Comedii.* ODOBESCU, S. III 34.

CÎNTĂREȚĂ, cîntărețesc, vb. IV. 1. Tranz. A determina greutatea unui corp cu ajutorul cîntarului. *Am cîntărit len-nel.* ✧ Refl. p. as. *Ne spuse că se va da semnalul alergării îndată ce se vor cîntări concurenții... celor mai ușori li se pune plumb pe șă, pînă ce sînt toți deopotrivă grei.* NEGRUZZI, S. I 40. *Iepele căre-s cu minzi Fac cinci sute de florinzi (= fiorini), Iar de soi moldovenesc Cu galbini se cîntăreșc.* ALECSANDRI, P. P. 314. ✧ Ex p r. *A cîntări în mină (sau în mîini)* = a aprecia greutatea unui corp, luîndu-l în mînă. *Căută Ileana sacul cu ghemele, le numără, le cîntări-n mină.* RETEGANUL, P. I 55. *A cîntări din ochi* = a aprecia cu aproximație, din ochi, greutatea unui corp, sau (fig.) alte însușiri.

2. Tranz. Fig. A aprecia, a judeca, a estima; a cumpăni, a chibzui. *Te lași îmbrîncit în situații pe care ar fi trebuit să le mai cercetezi, să le mai cîntărești.* PAS, Z. I 293. *Pînă mine ai vreme să gîndești ce să spui și ce nu.* Cîntărește-

le pe toate în minte și grăiește după conștiința ta. DEMETRIUS, V. 130. *I-am cîntărit argumentele și istețimea.* GALACTION, O. I 230. ✧ Ex p r. *A-și cîntări (bine) vorbele* = a-și alege (cu grijă) vorbele. ✧ (Cu privire la oameni) A studia, a cerceta (cu privire). *Acarul stătea pe gînduri și se uita la Rizea cîntărindu-l din ochi.* DUMITRIU, N. 99. *Mă înțelesese. Mă cîntărea.* DELAVRANCEA, H. T. 66.

3. In tranz. A avea o anumită greutate, a trage la cîntar. *Peștele cîntărea 3 kg.* ✧ Fig. A avea valoare (mare), a valora, a prețui. *Aprecierea profesorului cîntărește greu.*

CÎNTĂRIRE s. f. Acțiunea de a cîntări. *Basculile servesc la cîntărirea greutăților mai mari de 25 de kilograme.*

CÎNTĂRIȚ, -Ă, cîntăriți, -te, adj. Cumpănit, chibzuit. *Vorbe cîntărite.*

CÎNTĂTOR¹, cîntători, s. m. (Învechit și popular) 1. Cîntăreț de profesie. *Acele compuneri poetice ale norodului care s-au păstrat pe la cîntătorii din sate...* ODOBESCU, S. III 261.

2. Poet. *Tu, care-ai fost din pruncie al muzelor favorit Și ca strămoșească-avere geniul l-ai moștenit, Cîntător al primăverii ce ai darul al plăcea.* ALEXANDRESCU, P. 47.

3. (Popular) Cocoș. *Ei mi se sculau din zori, După glas de cîntător.* TEODORESCU, P. P. 439. ✧ Ex p r. *(Pe) la (sau pînă în sau despre) cîntători* = (pe) la cîntatul cocoșilor. *Poate să fi fost pe la cîntători, cînd urletele vijeliei începură a-și scobori glasul.* HOGAȘ, M. N. 178. *Lupta ținu... pînă despre cîntători.* ISPIRESCU, L. 254. *Cînd fu despre cîntători, Pîn-a nu răsări zori...* ALECSANDRI, P. P. 130.

CÎNTĂTOR², -OĂRE, cîntători, -oare, adj. (Despre oameni și păsări) Care cîntă, care știe să cînte; cîntăreț. *Pasăre cîntătoare.* = *Frunză verde lacrimioară, Am avut o sorioară, Iubitoare, Cîntătoare, Născută la flori de soare.* HODOȘ, P. P. 105. ✧ Fig. *Era orașul... O verde oază fermecată Cu repezi ape cîntătoare.* MACEDONSKI, O. I 188.

CÎNTEC, cîntece, s. n. 1. Șir armonios de sunete emise din gură sau dintr-un instrument muzical; cîntare, cînt. *V. arie, melodie. Și cite cîntece și lacrimi Nu duce valul călătorul!* GOGA, P. 16. *Eu mi-am făcut un cîntec Stînd singură-n iatac — Eu mi-am făcut un cîntec Și n-aș fi vrut să-l fac.* COȘBUC, P. I 59. *Iovan... o ducea tot într-un cîntec, de parcă era toată lumea a lui.* CREANGĂ, P. 299. *Doină, Doină, cîntic dulce! Cînd te-aud, nu m-aș mai duce.* ALECSANDRI, P. P. 224. ✧ Fig. *Dornic buzele-i cerșesc — Și sfielnice se-mbină Într-un cîntec de lumină Tot mai plin, mai pămîntesc.* TOMA, C. V. 143. ✧ Cîripitul păsărilor; zumzetul insectelor. *De frunze și de cîntec goi, Plîng codrii cei lipsiți de voi.* COȘBUC, P. I 90. *În veșmint de catifele, un bondar rotund în pîntec. Somnoroș pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* EMINESCU, O. I 87. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa.* EMINESCU, N. 8. *Lumea-nreagă stă pătrunsă de-al ei cîntic fără nume.* ALECSANDRI, P. A. 126. ✧ *Cîntecul lebedei* = ultima operă sau manifestare de valoare a unui artist, muzician, scriitor etc. (aluzie la credința anticilor că lebăda, înainte de moarte, cîntă foarte frumos). ✧ Ex p r. *De cîntecul cucului = degeaba, zadarnic, de pomân; de florile mărlului.*

2. Compoziție literară în versuri, însoțită (sau nu) de melodie. *«Cîntec de vitejie» de George Coșbuc.* ✧ *Cîntec bătrînesc* = baladă populară. *Cîntec de dor* = poezie elegiacă populară. *Cîntec de masă* = cîntec care exprimă năzuințele clasei muncitoare. *Cîntec de lume* = poezie de dragoste, însoțită de melodie. *Îl plimba cu dînsul noaptea în butcă... de-i cînta cîntece de lume.* GHICA, S. 56.

◇ **Expr. Povestea** (sau vorba) **cîntecului** = cum e vorba, cum se zice; vorba aceea. *Malca... a ieșit afară să-și vadă harabagiul. Și-apoi povestea cîntecului: las'că era de la Piatra de locul ei, dar era și îmbojorată Malca... că se despărțește de socri.* CREANGĂ, P. 114. Așa merge cîntecul = așa merge vorba, așa se spune. Așa-i cîntecul = asta e situația, asta este. A fi cu cîntec sau a-și avea cîntecul său = a avea istoria, tîlcul său. *Chestia asta își are cîntecul ei.* SADOVEANU, P. M. 17.

— Variantă: (regional) **cîntic** (RUSSO, O. 68) s. n.

CÎNTECEL, *cîntecule*, s. n. Diminutiv al lui **cîntec**. *Dă-mi răgaz să cînt un cîntecel.* ISPIRESCU, L. 338. *Destule cîntecule făcui eu mai de mult, Ce fetele le cîntă.* NEGRUZZI, S. II 219. ◇ **Cîntecel comic** = monolog comic, satiric. **V. canțonetă.**

— Variantă: (regional) **cînticel** (ODOBESCU, S. III 10) s. n.

CÎNTIC s. n. v. **cîntec**.

CÎNTICEL s. n. v. **cîntecel**.

CÎR interj. 1. Onomatopee care imită croncănitul ciorii, cîrăitul găinii sau (mai rar) al altor păsări. *Cloșca, cum l-au văzut, au început să strige: cîrrrl clonel clonel* SBIERA, P. 292. *Ai vrea d-ta să mă fac cuc, și-apoi cîr Corbule, cîr moșule... spune cîte vrute, cîte nevrute.* ALECSANDRI, T. 241.

2. Strigăt cu care se alungă păsările. *Moșneagul se întoarce repezindu-se spre pui și strigînd tare: cîrl cîrl cîrl cîrl* ȘEZ. II 58. ◇ (Adverbial sau substantivat, în **expr.**) **Cîr-mîr** = (cu) ceartă, (cu) tocmeală, (cu) ciorovăială. *De la tîbăcar izbutisem, cîr-mîr, să-i storc, la plecarea, doi poli.* STANCU, D. 379. *Ce să mai zică puil? nu mai încăpea cîr-mîr.* CARAGIALE, O. II 219. A face **cîr-mîr** = a face obiecții, a găsi pretexte. *Strîmbă-Lemne au început a face cîr-mîr, ba una, ba alta, și s-au trecut astă dată așa.* SBIERA, P. 82. **Că-i cîr, că-i mîr**, se zice cînd cineva se încurcă în explicații șovăielnice. *Ce cauți, măi, prin sat? — Că-i cîr, că-i mîr... SADOVEANU, P. S. 62. Popa tot se codea: că-i cîr, că-i mîr, în sfîrșit rămîne ca... a doua zi să-mi dea banii.* VLAHUȚĂ, la TDRG.

— Pronunțat adesea (ca interjecție) cu **r** prelungit.

CÎRĂ s. f. (În **expr.**) A se ține de **cîra** cuiva = a stărui pe lingă cineva, a depune insistențe pentru a determina pe cineva să facă un lucru; a sta de capul cuiva. *Sfatul împărăției... se tot ținea de cîra împăratului ca să se însoare.* ISPIRESCU, L. 306.

CÎRC interj. (Numai în **expr.**) A nu zice nici **cîrc** = a nu spune nici o vorbă, a tăcea chitic. *Zmeul nu mai zice nici cîrc, închise ochii și muri pe dată.* POPESCU, B. I 102. *Auzind noi ce ni se pregătește, ghiontitu-ne-am unul pe altul, chicotind înădușit și ca mai ba să zicem nici cîrc.* CREANGĂ, A. 128. *Acum, drăgușu, nu mai zice nici cîrc, căci i-a astupat gura pămîntul.* ALECSANDRI, T. I 382. **Ba cîrc, ba mîrc** = ba un pretext, ba altul; cînd o obiecție, cînd alta. *Ba că soacra-i de vină, ba cîrc, ba mîrc... SEVAS-TOS, N. 317. (Mold.) Cîr ai zice cîrc, Frangoleo = foarte repede, într-o clipă. Cum ieși din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului, și cîr ai zice cîrc Frangoleo, ajungi în cotunul (= cătunul) Sătulei, unde-s casele boierești.* ALECSANDRI, T. 606.

CÎRCĂ s. f. (Numai în loc. a d.v., în legătură cu verbele «a lua», «a duce», «a ridica» etc.) În **cîrcă** = în spate, în spinare. *În fiecare dimineață, tata l-a luat pe frate-meu în cîrcă, l-a dus la școală.* STANCU, D. 293. *Ai fi zis că duce în cîrcă jumătate din globul pămîntesc... Așa de mare și de rotund era ghebul din spatele ei!* HOGAȘ, M. N. 79. *Ia-mi-l binișor în cîrcă și du-te de-l culcă.* CARAGIALE, O. III 75. *Apoi trupul înghițit, Plin de rane, otrăvit, El în cîrcă-l ridica.* ALECSANDRI, P. P. 12. ◇ **Fig.**

Un mîrlan ași spus, domnule colonel? Dar mîrlanii aceștia sînt țara înșăși... Mîrlanii aceștia duc în cîrcă greutățile... birurile... războiul. CAMILAR, N. I 351.

CÎRCĂLĂC, *cîrcăieci*, s. m. Animal din clasa miriapodelor, de culoare castanie, care trăiește în locuri umede și întunecoase (*Scolopendra cingulata*); urechelniță. *În general șoarecii, molii și cîrcăieci se folosesc singuri de acele rămășițe, adesea prețioase, ale culturii.* ODOBESCU, S. I 334.

CÎRCĂLÎ, *cîrcălesc*, vb. IV. R e f l. (Despre alimente) A se perpeli. *Puscă alt cerb și-l puse-n frigare să se frigă, dar de-abia apucă să se cîrcălească oleacă și fură aci ortacii de la vinat.* RETEGANUL, P. III 63.

CÎRCĂIE, *cîrcăie*, s. f. Piesă de lemn, uneori de fier, cu care se leagă tînjeala de proțap (cînd se înjugă patru boi). [Boii] *țirau între dinții tînjelele cu cîrcăie de fier, ce zăngăneau.* HOGAȘ, DR. 284. *În sfîrșit, facem noi ce facem și sclipuiem de cole o coasă ruptă, de ici o cîrcăie de tînjală, mai un vatrar cu belciug... și pe după toacă și pornim pe la case.* CREANGĂ, A. 42.

CÎRCĂEL, *cîrcăie*, s. m. 1. Contractie bruscă și involuntară a mușchilor, însoțită de obicei de senzații dureroase. *Era înotător bun, trecea Oltul de cinci ori dintr-o parte în alta. Se vede că i s-a pus un cîrcăel [de s-a înecat].* BOGZA, C. O. 396. *Zgîrcit de cîrcăie de prin toate încheieturile, se ghemui sub plapomă, cu pumnii și cu genunchii la gură.* VLAHUȚĂ, O. A. I 100. *Singele se oprise în mine și simțeam cîrcăie în picioare.* RUSSO, O. 52. *Apucîndu-l cîrcăie la stomac, crezu că i s-a apropiat ceasul morții.* BĂLCESCU, O. II 63.

2. (Mai ales la pl.) Fire răscucite în spirală, care cresc pe tulpina unor plante și cu ajutorul căroră planta se agață de corpurile din jurul ei. *Vișele stăteau în aer, legate de araci cu zecile lor de cîrcăie.* DUMITRIU, N. 249. *Am coborît de cealaltă parte, printre tîndurile de viță uscată, de unde pe alocuri se prindeau... de rămășițele aracilor, cîrcăie sălbătăciți.* C. PETRESCU, S. 13. ◇ (În comparații și metafore) [Holera] *m-a frămîntat și m-a zgîrcit cîrcăel; și-mi ardea sufletul în mine de sete.* CREANGĂ, A. 15. *O veni și-a mea drăgușă... Cu coșița tot cîrcăel.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 393.

CÎRCIMĂ s. f. v. **circiumă**.

CÎRCIMĂREĂSĂ s. f. v. **circiumăreasă**.

CÎRCIMĂRIȚĂ s. f. v. **circiumăriță**.

CÎRCIOCĂR s. m. v. **cîrciogar**.

CÎRCIOG, *cîrcioguri*, s. n. (Regional, mai ales la pl.) Tertip, șiretlic, chichită, chitibuș. *Cunosc orice cîrcioguri și orice coșcării De-mpricinași, purtate prin judecătorii.* ALECSANDRI, T. 257. *Omul ista umblă numai cu cîrcioguri.* ȘEZ. XX 16.

CÎRCIOGĂR, *cîrciogari*, s. m. Om care caută cîrcioguri, ceartă; cîrcioțas. (În forma **cîrciocar**) *Hoșu de Peșea îi cîrciocar de frunte.* ALECSANDRI, T. 840.

— Variante: **cîrciocăr**, **corciogăr** (CREANGĂ, A. 150) s. m.

CÎRCIUMĂR, *cîrciumari*, s. m. Persoană care ține o circiumă. *Doi țărani se tocneau de afară cu cîrciumarul voinic și gras.* REBREANU, R. I 93. *Măi podar, Măi cîrciumar, Trage podul, Să trec Oltul.* TEODORESCU, P. P. 292.

— Variantă: **cîrcimăr** (pronunțat **cîrci-mar**) (NEGRUZZI, S. II 233) s. m.

CÎRCIUMĂ, *cîrciumi*, s. f. (Mai ales la țară și la periferia orașelor; azi pe cale de dispariție) Local (ținînd de sectorul comerțului particular) unde se vînd și se consumă băuturi alcoolice și mîncăruri. *Ușa cîrciumii se deschide și Corpodan vorbește din prag cuiva din circiumă.* DAVIDOGLU, M. 9. *Picături de ploaie înghetată ca niște*

sftcuri de bice cădeau în vârtejurile vântului... Lumea îngrozită fugea la adăpost prin circiumi și cafenele. BART, E. 237.

— Variantă: circimă (pronunțat *crci-mă*) (COȘBUC, P. I 175) s. f.

CIRCIUMĂREASĂ, *circiumărese*, s. f. 1. Nevastă de circiumar; femeie care ține o circiumă. *Își ia nevastă frumoasă Ș-o pune circiumăreasă*. BIBICESCU, P. P. 181.

2. Plantă erbacee din familia compozelilor, cu flori mari, albe, galbene sau roșii (*Zinnia elegans*). În rond, ca-n horă, se-nvîrteau flori dese: *Petunii albe și circiumărese*. D. BOTEZ, F. S. 56.

— Variantă: circimăreacă (pronunțat *crci-mă-*) (TEODORESCU, P. P. 331) s. f.

CIRCIUMĂRI, *circiumăresc*, vb. IV. Intrans. (Învechit și popular) A ține circiumă, a vinde și a servi băuturi alcoolice într-o circiumă. *Ziua Circiumărește... Jar noaptea Măcelărește*. TEODORESCU, P. P. 538. *Vin cine vindea Și-mi circiumărea? Chira Chiralină...* TEODORESCU, P. P. 647.

CIRCIUMĂRIȚ s. n. Faptul de a circiumări; ocupația circiumarului.

CIRCIUMĂRIȚĂ, *circiumărițe*, s. f. Circiumăreasă (1). — Variantă: circimărișă (pronunțat *crci-mă-*) (TEODORESCU, P. P. 331) s. f.

CIRCIUMIOARĂ, *circiumioare*, s. f. Diminutiv al lui *circiumă*. *Merse toată ziua întinsă pe drum și seara ajunse la o circiumioară*. POPESCU, B. III 90. *Din circiume-n circiumioare, Să-ncerce vinul de-i tare*. TEODORESCU, P. P. 545.

— Pronunțat: *-mioa-*.

CIRCIÎ, pers. 3' *cîrcîie*, vb. IV. Intrans. (Despre păsări) A emite sunete caracteristice. *Umblam pe cărările umede, printre ramuri împletite, stîrnind sturzi cu zbor tăcut și mierle care filfiau cîrcîind spăriate*. SADOVEANU, O. III 319. *Găina care cîrcîie seara dimineața nu face ou*. ♦ Fig. *Tovarășa cîrcîi speriată și se făcu mică subț unărul lui*. SADOVEANU, P. M. 196.

CIRCIÎRE, *cîrcîiri*, s. f. Acțiunea de a cîrcîi și rezultatul ei; sunet scos de unele păsări. *Auzi cîrcîiri de spaimă și bătăi de aripi în poiată*. SADOVEANU, Z. C. 43. *Erau fanfare [formate de cîntatul cocoșilor]... ce vesteau răsăvirea pe curînd a soarelui și în care se amestecau cîrcîiri de găini gilcevoitoare*. MACEDONSKI, O. III 47.

CIRCIÎ vb. IV v. *erfeni*.

CIRCOTĂȘ, *-Ă, circotași*, -e, adj. Care caută ceartă, căruia îi place gilceava, care e veșnic nemulțumit. *Nu se vor tocni la boierii... care-s răi, circotași*. CAMILAR, N. II 387. *Îl avea plătit cu anul... slugoi cu domnul Costache și circotaș cu oamenii ceilalți*. PAS, Z. I 151. *Prin urmare, așa mă purta, în gîndul și în suflul lui: saltimbanc și circotaș*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 273.

CIRCOTĂ, *circote*, s. f. Neînțelegere, ceartă, pricină, gilceavă. *Circote și... răutăți iscodesc femeile vecinilor*. SADOVEANU, D. P. 117. *Cîștigase [boierul]... cu circota și cu mita vedea judecată ce avea cu dirjii moșneni de la Toroipanu*. M. I CARAGIALE, C. 90. *În țara de jos, tîhnă. Neșoțul se petrece fără circotă*. DELAVRANCEA, A. 22. ♦ Expr. *A intra (sau a se băga) în circotă (cu cineva) = a ajunge la ceartă, a se certa (cu cineva)*. *Ce făcuși, juține, de intrași în circotă cu boierii?* PAS, Z. III 186. *Ce sînt dușmanii dumatate?... N-or fi boierii?... Că de! drept să-ți spun, cu boierii în circotă nu mă bag*. CARAGIALE, O. III 41.

CIRCOTÎ, *circotesc*, vb. IV. Intrans. A umbla cu circota, a se certa, a se sfădi.

CIRCSERDĂR, *cîrcserdari*, s. m. (Turcism învechit) Căpitan de jandarmerie turcă; comandantul unei putere. *Caragea pierduse doi cîrcserdari*. GHICA, S. 289.

CIRD, *cîrduri*, s. n. 1. Grup mare de animale (v. turmă, cireadă) sau de păsări (v. stol) de același fel, care umblă împreună. [Lotca] *era subțire, smolită și, cum zbură, parcă era o rață sălbatică negricioasă, rătăcită de cîrd*. DUMITRIU, N. 289. *Două cîrduri de oi urcau mărunt spre cîmpie*. PEDA, Î. 143. *Deasupra cerul e ca sineala și-n văzduhul luminos răsar din vreme în vreme cîrduri de cocoare*. SADOVEANU, O. II 208. *Un cîrd de porumbi se rotea pe aproape, dispărînd spre hambare*. DUNĂREANU, N. 14. *Nu mai sînt pe luncă flori, Văile-s dezarte, — Țipă cîrduri de cocori, Prîbigînd departe IOSIF*, V. 73.

2. Ceată de oameni (adunați la întîmplare sau mergînd în dezordine); grup. *Pe la cîntatul cocoșilor de ziuă, femeile în cîrduri de cîte trei-patru trecuseră de mult apă Sucevei*. CAMILAR, N. II 80. *Lîngă drumuri, pe haturi, prin miriștile tocite, se văd cîrduri de copii*. SP. POPESCU, M. G. 41. *În curtea Unei case mari roiesc Cîrduri de copii zburdalnici... VLAHUȚĂ, O. A. 181*. ♦ Expr. *A se pune (sau a intra) în cîrd (cu cineva) = a se asocia, a se întovărăși (cu cineva)*. *Văzînd bietul popă că s-a pus în cîrd cu nebulii, începe s-o întorcă la șurub*. CREANGĂ, A. 95. ♦ (În comparații și metafore) *Femeile... strînse cîrd... se dădură la o parte*. CAMILAR, N. I 339. *Fetele stau cîrd pe punte ziua toată*. COȘBUC, P. I 172. *Ce vă țineți cîrd Și intrați așa cîntînd?* TEODORESCU, P. P. 129.

3. Mulțime, grămadă, șir (de ani, de zile, de vreme). *De atunci a trecut un cîrd de vreme*. ♦ Loc. adv. *De la (sau de) un cîrd de vreme = de la o vreme încoace, de un timp încoace*. *De un cîrd de ani = de mai mulți ani*. *De un cîrd de ani, aproape în fiecare vară mă retrag în pașnicile singurătăți de la țară*. DEMETRESCU, O. 147.

CIRDĂȘIE s. f. v. *cărdășie*.

CIRDIȘOR, *cîrdișoare*, s. n. Diminutiv al lui *cîrd*. *Venea Mitrea argatul cu cîrdișorul de oi și cu cele două vaci*. SADOVEANU, B. 20.

CIRDUI, *cîrduiesc*, vb. IV. Trans. (Cu privire la păsări sau la animale, rar la oameni) A aduna în cîrd. *Bacii cîrduiesc turmele*. CAMILAR, T. 154. *Abia afară își căpătă din nou tot curajul și prinse a cîrdui oamenii*. CAMILAR, N. II 299. ♦ Refl. *Turmele se cîrdiau prin poiene*. CAMILAR, T. 174.

— Variantă: *incîrdui* (SANDU-ALDEA, U. P. 212) vb. IV.

CIRII, *cîrți*, vb. IV. 1. Intrans. (Despre păsări, mai ales despre ciorii și găini) A scoate sunete scurte și guturale, caracteristice. V. *croncăni*. *Privi lung spre clopotnița veche, unde ciorile cîrtiau înspămintate*. CAMILAR, N. I 204. *A urcat dealul, a trecut cîmpul. Ploaie și ceață. Nici țîpenie de om. Nici măcar ciorii care să croncănească, să cîrtie*. STANCU, D. 16. *Stoluri de ciorii, cîrtind sălbatic, începură să se invăduie peste sat*. AGÎRBIȚEANU, S. P. 30. *O găină începe să cîrtie*. DUNĂREANU, CH. 119. *Cloșca se tot duce cîrtînd*. CONTEMPORANUL, III 261. ♦ Refl. (Rare) *Se cîrtiau, încă somnoroase, găinile popii*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 72. ♦ (Neobișnuit) Trans. *Te-or cîrți și cioarele, de te-or auzi*. ALECSANDRI, T. 1589.

2. Intrans. (Despre oameni) A vorbi cu un ton ascuțit și strident, care trădează ostilitate. *Ai pierdut mulți bani! Cîrți Eleonora privind în gol*. DUMITRIU, N. 128.

3. Trans. A cicăli (pe cineva), a se ține de capul cuiva cu vorba. *Lasă-mă dracului, nu mă mai cîrți și tu*. SLAVICI, N. II 127. ♦ Refl. reciproc. *A se certa*. *Țăranul legase vita slăbănoagă de gardul bisericii și*

se cîrta cu dorobanțul. PAS, L. I 137. Lumea sta grămadă, ascultînd cum se cîrtau unul pe altul trei înși. GHICA, S. 502.

— Prez. ind. și: (rar) cîriiesc.

CÎRIALĂ, cîrieli, s. f. 1. Sunet produs de diferite păsări (mai ales de ciori și de găini). Cînd se zvonit de ziuă, din vîrfurile acestui paltin ieși o cîrială crîncenă și o pereche de corbi căzu aproape în carul lui Iordache, croncînd și plesnind din aripi. GALACTION, O. I 287.

2. Cîrtire, ceartă. Cam cu cîrială, cam cu sila, fu nevoit să treacă. ISPIRESCU, L. 153. Ca să nu rămîie nici urmă de cîrială între noi. ISPIRESCU, la TDRG.

CÎRIE, cîrie, s. f. (Rare) Dîră, dungă (de sudoare). Sudoarea curgea în cîrie pe obrajii grăsulii. DELAVRANCEA, S. 45.

CÎRIȚ s. n. Acțiunea de a cîrii; zgomotul produs prin această acțiune. În ierburile umede de la marginea poienii pornește cîrițul înăbușit al unui cristal. SADOVEANU, O. I 284. ♦ Fig. Se aude un cîriț de automobil. CAMIL PETRESCU, T. II 79.

CÎRIȚ², -Ă, cîriți, -te, adj. (Despre sunete, glas etc.) Ascuțit, strident (asemănător cu strigătul anumitor păsări). Am înțelese... răspunse el încet, cu un glas subțire, cîriț. CAMILAR, N. I 173.

CÎRIȚOR, -OĂRE, cîrițori, -oare, adj. Care cîrie. Păsări cîrițoare. ♦ (Substantivat, f.) Scîrițitoare cu care se alungă păsările. Prin unele părți, precum bunăoară prin Ardeal, gospodarii au un soi de aparate de lemn numite cîrițori...; acestea au mai multe spițe, cari prin învîrtirea roții lovesc într-un clempuș înțepenit în fusul lor, producînd scîrțierea care are de scop să sparie pasărilor. PAMFILE, A. R. 148.

— Pronunțat: -ri-i-.

CÎRJALIU, cîrjalii, s. m. (Învechit) Persoană fără teamă și fără rușine; hoțoman, tâlhar. Așteaptă, cîrjalule, că eu îți sînt poapa de-acu. ALECSANDRI, T. 636. Să mă amenințe el c-o vini în casa me... Hoșu, ieniceru, cîrjaliul ALECSANDRI, T. I 321.

CÎRJĂ, cîrji, s. f. 1. Baston cu partea superioară bifurcată și prevăzută cu o bară transversală, servind de sprijin oamenilor infirmi în timpul mersului. Proptit în cele două cîrji, Sender își zvîrlea picioarele paralizate înaintea, grăbind spre poartă. CAMILAR, N. I 87. Trecea în cîrji sprijini Pe ulița pustie, Și-n caterincă ostenit El învîrtea necontenit O veche melodie. IOSIF, PATR. 39.

2. Băț puțin încovoiat la partea de sus, care servește de sprijin la mers. V. baston. Se-ntoarseră unii spre alții, să nu-l vadă pe Corcodel, care venea sprijinit în cîrji: era galben ca ceara, cu ochii scurși în fundul capului. CAMILAR, TEM. 260. Judecătoarii rămîn uimiți văzînd pe moș Trifu pășind încet spre ei, răsămănt în cîrja lui de alun. BUJOR, S. 146.

3. (Învechit) Baston care servește ca simbol al puterii. Pe-un jîlț tăiat în stîncă stă tapân, palid, drept, Cu cîrja lui în mînă, preotul cel păgîn. EMINESCU, O. I 93.

— Pl. și: cîrje (SAHIA, N. 16, ALECSANDRI, P. P. 151).

CÎRJOAIE, cîrjoaie, s. f. (Rare) Cotitură a unui drum; serpentină. Cătră amiază au prins a pogori pe un drumeag ce se strecura în cîrjoaie pe sub muncle. SADOVEANU, N. P. 22.

CÎRLĂN, cîrlani, s. m. 1. Miel (mai rar ied) care a fost înțarcat. Toată ziuica bate prundurile după scîldat, în loc să pască cei cîrlani. CREANGĂ, A. 13. Fun cinci cîrlani rămășag. NEGRUZZI, S. III 13. Pleacă Costea la Galați Să ia sare La mioare Și bolovani La cîrlani. ALECSANDRI, P. P. 54.

2. (Munt.) Mînz sau cal tînăr pînă la 3 ani. A intrat noaptea în coșar, a dezlegat cîrlanul de la iesle, l-a scos afară din curte de căpăstru, a sărit pe el și p-aci și-e drumul. STANCU, D. 253. Călărașul, cînd o ajunse, își domoli cîrlanul. MACEDONSKI, O. III 68.

CÎRLĂIÖR, -OĂRĂ, cîrlăiori, -oare, s. m. și f. (Munt.) Diminutiv al lui cîrlan (2); mînz sau mînză (pînă la 3 ani). Iorgu Iorgovan, Fecior de mocan, Pe cal, pe cîrlan, Cîrlăior d-un an. ȘEZ. I 113. Cîrlăioară brează Pe munte nechează (Suveica). ȘEZ. VII 124.

CÎRLĂNĂȘ, cîrlănași, s. m. Diminutiv al lui cîrlan. 1. v. cîrlan (1). Cîrlănaș de la Ispas, Timereț, rotund și gras. ALECSANDRI, P. P. 87.

2. (Munt.) v. cîrlan (2). Mînzul... crescuse de se făcuse un cîrlănaș zburdalnic. ISPIRESCU, L. 161.

CÎRLIG, cîrlige, s. n. 1. Piesă de metal îndoită la un capăt, de care se prinde sau se atîrnă un obiect. Cîte fete cu pieptare, Toate-s strîmbe de spinare, Ca cîrligul la căldare. JARNIK-BÎRSEANU, D. 430. ♦ Exp r. A se luca cîrlig = a se strînge, a se ghemui, a se încovoia. Moartea... se uscase de se făcuse cîrlig în chichiță. ISPIRESCU, L. 10.

2. Prăjină adusă la un capăt, formînd un unghi ascuțit, care servește la scoaterea apei din fîntină. Iacă... stau pe la fîntină, Dă-mi cîrligull COȘBUC, P. I 239. Umblam din mînă-n mînă Ca cîrligul la fîntină. JARNIK-BÎRSEANU, D. 158. ♦ Fig. Nu-i scoți vorba nici cu cîrligul. POP.

3. Parte a undiței, legată la capătul sforii și compusă dintr-o mică piesă îndoită, avînd vîrfurile întors ca la săgeată, pentru a se putea înfige în gura peștelui. Mi-am pregătit cu grijă cîrlige nouă. SADOVEANU, N. F. 57. [Marinarul] își urcă din nou frînghiile cu cîrlige în spate și plecă. SAHIA, U.R.S.S. 124.

4. Încuietoare la ușă, la poartă etc., în formă de bară subțire ori cui lung fixat la un capăt, iar la celălalt încovoiat pentru a se putea prinde într-un ochi de metal, într-un belciug etc. Pleca îmbufnat, după ce încerca bine cîrligul de la poartă. PAS, Z. I 174. Își puse cîrligul la ușa tinzii și plecă prin vecini, să-și astîmpere amarul și să-și mai răcorească inima. VLAHUȚĂ, O. A. I 96.

5. Andrea. Și bătrîna înșira ochiurile pe cîrlige, da din cap și vorbea. DELAVRANCEA, la TDRG.

6. Unealtă compusă din două piese mici de lemn, îmbinate cu un arc, servind la fixarea rufelor cînd se pun la uscat pe frînghie.

7. (Rare) Mlădișă de vișă de vie, butaș; cîrcel de vișă. Moș Talpă-Lată îi zgîrcit cu un cîrlig de vie. ALECSANDRI, T. 615. Pămîntul... se pregătește... făcînd în el gropi în care se pun cîrligele. I. IONESCU, P. 245.

CÎRLIGAȘ, cîrligașe, s. n. Diminutiv al lui cîrlig (1); cîrligel. (Fig.) Ochii îi luceau ca-ntr-o ușoară ceață în dosul genelor lungi și răsfrinte în cîrligașe. SADOVEANU, B. 77.

CÎRLIGĂT, -Ă adj. v. încîrligat.

CÎRLIGEL, cîrligele, s. n. Cîrligaș. Și atunci ne vom sui Și din pod vom cobori Slămina din cîrligele Și-om tăia-o bucățele. MARIAN, S. 185.

CÎRLIONȚ, cîrlionți, s. m. Șuvișă de păr încrețită în spirală, în formă de inel; buclă, zulf. Era foarte frumoașă, cu părul negru strălucitor strîns numai cîrlionți împrejurul capului. DUMITRIU, B. F. 144. Cîrlionții blonzi, fini, care li țivesc ca o umbră ceașa rotundă. VLAHUȚĂ, la TDRG.

— Pronunțat: -li-onș.

CÎRLIONȚĂ, cîrlionțez, vb. I. Tranz. A face cîrlionți sau zulfuri; a încreși părul în inele. V. o n d u l a, b u c l a.

— Pronunțat: -li-on-. — Variantă: încîrlionțu vb. I.

CÎRLIONȚĂT, -Ă, *cîrlionȚați*, -te, adj. (Despre păr) Făcut cîrlionȚi; în zuluși, buclat. *Avea dinții strălucitori de albi și... părul scurt, cîrlionȚat.* DUMITRIU, N. 235. *Doi copilași cu chica ciuf, cîrlionȚată.* DELAVRANCEA, S. 40.

— Pronunțat: -li-on-.

CÎRMĂCI, *cîrmaci*, s. m. 1. Persoană care manevrează cîrma unui vas plutitor; pilot.

2. Fig. (Învechit) Persoană care conduce; cîrmuitor, guvernator. *Mai multe daruri trebui un bun cîrmaci să aibă.* NEGRUZZI, S. II 192.

CÎRMĂ, *cîrmă*, s. f. 1. Piesă care servește la menținerea sau schimbarea direcției de mers a unei nave, a unei plute sau a unui aparat de zbor. *Îi plăcea și meseria. Parcă nu conducea; parcă stătea la cîrma unei corăbii care înainta ușor, ca în vis, pe oglinda liniștită a apelor mării.* MIHALE, O. 198. *La cîrmă, un ofițer și un caporal ședeau gravi, ținînd cu mare atenție pe genunchi niște cutii de lemn.* BART, E. 132. *La cîrma plutei sta Copila zimbitoare.* COȘBUC, P. I 186. *Ai putea să lepezi cîrma și lophele să lepezi. După propria lor voie să ne ducă unde repezi.* EMINESCU, O. I 155. ♠ *Pe marea vieții, cînd te duce vîntul, Fie-ți cîrmă cugetarea de și-e pinză simțimîntul.* DAVILA, V. V. 143.

2. Fig. Conducere, cîrmuire, guvernare. *Venirea la cîrma țării a clasei muncitoare în alianță cu țărăniimea muncitoare a ridicat patriotismul oamenilor muncii din țara noastră pe o treaptă superioară.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 235, 3/5.

CÎRMEĂLĂ, *cîrmeli*, s. f. 1. Întorsătură, cotitură, cîrmuire. *Rîndunica... zboară foarte repede... făcînd fel de fel de întorsături și de cîrmeli.* ODOBESCU-SLAVICI, la TDRG.

2. Fig. Abatere de la cele hotărîte, șovăire, codeală, încercare de refuz. *Voinicul... se înfățișă înaintea împăratului, îi dete inelul și acesta recunoscîndu-l, nu mai avu loc de cîrmeală și-și aduse fata... și o logodî cu Făt-Frumos.* POPESCU, B. I 27.

CÎRMĂ, *cîrmesc*, vb. IV. Intrans. 1. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «spre», «la», «cătore» etc., arătînd direcția) A coti, a (se) întoarce (părăsind drumul drept). *Trăsurile cîrmiseră spre conac, alergînd, de data aceasta, peste cîmpuri.* PAS, L. I 32. *Îl văzui cîrmînd la dreapta.* SANDU-ALDEA, U. P. 73. *Radu cunoscu... semnele bătrînului... pe care-l lăsase la mal. El cîrmi într-acolo... grăbind lopătarea.* ODOBESCU, S. I 145.

2. (Rar) Fig. A se abate de la cele spuse, a căuta motive pentru a nu-și mai îndeplini fîgăduiala; a se codi, a șovăi, a ezita. *Iordache înțelese că nu mai este de cîrmit și plăti.* GALACTION, O. I 288. *Ar fi voit s-o cîrmească împăratul, spre a nu-i da fata de soție.* ISPIRESCU, L. 53.

CÎRMIRE, *cîrmiri*, s. f. Acțiunea de a cîrmi; întorsătură, cotitură, cîrmeală. *La o cîrmire a vieții simțurile, umul cite umul, încep să se întunece.* DELAVRANCEA, A. 79.

CÎRMÎȘ s. n. (Popular) Cîrmuire, cotire. *Aici nu e-n București, Cu cai să te fudulești; Aici sîntem la hățiș, La hățiș de cîrpeniș, Nu mai e loc de cîrmiș!* TEODORESCU, P. P. 507.

CÎRMÎZ (1, 2) s. m., (3) s. n. (Popular) 1. Plantă erbacee cu rădăcina foarte groasă, cu flori mici albe-roze, ale cărei fructe, în formă de bobice roșii sau negre, servesc drept colorant (*Phytolacca decandra*); rumeioară.

2. (Învechit) Insectă parazită care trăiește pe o specie de stejar și din ale cărei gogoși rotunde se extrage o vopsea roșie; coșenilă.

3. Materie colorantă roșie obținută din bobicele plantei descrise mai sus, sau din coșenilă; carmin. *E-e-e... spuse Cocoran ridicîndu-se. Ian arată-ți mîmile, cucoană... cu ce drept mîntinci mămăligă pe lumea asta? Arată-ți mîmile... vād că fi-ai băgat unghiile în cîrmîz, și le-ai boit.* CAMILAR, TEM. 267. ♠ (Adjectival) *Gidea sters repede fierul cu postav cîrmîz și-i cercetă de-aproape ascușul.* SADOVEANU, Z. C. 174.

— Variantă: (3) cîrmîz (VLAHUȚĂ, N. 147) s. n.

CÎRMÎZIU, -IE, *cîrmîzii*, adj. (Popular) Roșu-închis; carmin.

— Variantă: cîrmuziu, -ie (VLAHUȚĂ, O. A. I 135) adj.

CÎRMOAJĂ, *cîrmoji*, s. f. (Regional, înai ales la pl.) Resturi, firimituri (de mîncare). *S-au fost pus amîndoi la masă și au ospătat. Cînd la urmă le-au rămas vro cîteva cîrmoji.* SBIERA, P. 170. ♠ *Coajă de piine, de mămăligă, de mălai, uscată. Te-oi milui c-o cîrmoajă de mălai, Făcută de șapte ai (= ani).* ȘEZ. V 58.

CÎRMIUȚI, *cîrmiuțesc*, vb. IV. Trans. A conduce, a governa, a administra. *Ești în stare a cîrmiuți și pe alții.* CREANGĂ, P. 185. ♠ Refl. *Dreptul... de a-și alege voievozii și de a se cîrmiu independent, după legile lor.* BĂLCESCU, O. II 13. ♠ (Concretizat, cu privire la un vas plutitor) A conduce, a dirija cu ajutorul cîrmei, a cîrmi. *Toader pluta-și cîrmiuțeste.* La TDRG.

CÎRMIURE, *cîrmiuri*, s. f. Acțiunea de a cîrmiu.

1. Conducere, administrare, guvernare. *Asupra cîrmiurii împărăției n-am nimic să-și zic.* ISPIRESCU, L. 41. *Împăratul voiește a da cîrmiura Ardealului lui Basta.* BĂLCESCU, O. II 270.

2. (Concretizat) Organ de conducere, guvern, stăpînire. *Silise cîrmiura pe școlarii din țară să poarte opinci.* PAS, Z. I 112.

CÎRMIUTOR, -OĂRE, *cîrmiutori*, -oare, s. m. și f. Persoană care conduce, administrează, poartă grijă de bunul mers al unei instituții, al unei gospodării etc.; persoană care guvernează un stat. [Fata cea mai mică] *era cheia casei, ea era cîrmiutoarea gospodăriei, nimic nu scăpa ochilor ei.* POPESCU, B. I 51.

— Pronunțat: -mu-i-.

CÎRMÎZ s. n. v. cîrmîz.

CÎRMUZIU, -IE adj. v. cîrmîziu.

CÎRN, -Ă, *cîrni*, -e, adj. 1. (Despre nas sau, mai rar, despre bot) Mic, scurt, ridicat puțin în sus. *Bătrîna... strîmbă din nasul cîrn, DUMITRIU, N. 163. Vîrtosul «buldog» cu botul cîrn și turtit.* ODOBESCU, S. III 149. ♠ (Despre oameni) Cu nasul mic, scurt, ridicat puțin în sus. *Pruncul e cîrn, negricios.* STANCU, D. 176. ♠ (Substantivat) *Cîrnul tîni ia totdeauna mușterii.* CAMILAR, N. II 321.

2. (Rar) Cu nasul tăiat. *Îl găsește... cîrn, fără nas și fără urechi.* ȘEZ. II 156.

3. (Despre obiecte) Cu vîrfurile strîmbat sau adus (în sus); p. e x t. strîmb. *Iar o babă bătrîna, C-o seceră cîrnă, Cu dreapta trăgea, Cu stînga plog făcea.* PĂSCULESCU, L. P. 20.

CÎRNĂȚ, *cîrnați*, s. m. Produs alimentar constînd din umplutură de carne tocată și preparată în mod special, pusă într-un înveliș făcut din intestine de porc sau dintr-o membrană artificială. *Cîrnați friști la grătar.*

— Variantă: cîrnăț s. m.

CÎRNĂȚ s. m. v. cîrnăț.

CÎRNĂCIOR, *cîrnăciori*, s. m. Diminutiv al lui cîrnăț. *Cîrnăciori friști.* ♠ (La pl.) Crenvurști. *O pereche de cîrnăciori cu hrean.*

CÎRNĂȚAR, *cîrnățari*, s. m. (Rar) Persoană care prepară (sau vinde) cîrnați și alte mezeluri.

CÎRNĂȚAREĂȘĂ, *cîrnățareșe*, s. f. (Rar) Femeie care prepară (sau vinde) cîrnați și alte mezeluri.

CÎRNĂȚĂRIE s. f. Cîrnați mulți și de tot felul. ♦ Magazin de mezeluri.

CÎRNELEĂGĂ, *cîrnelegi*, s. f. (În religia ortodoxă) Perioadă înainte de postul paștelui, în timpul căreia se permite credincioșilor să mănînce carne miercurea și vinerea. *Într-o duminică, prin cîrneleagă, a venit tatăl mamei.* CREANGĂ, A. 18.

CÎRNÎ, *cîrnesc*, vb. IV. 1. Tranz. (În expr.) *Îți cîrnește nasul din loc* = miroase urît. *Se duse... la spișerie și se aprovizionă cu... un praș care... îți cîrnește nasul din loc.* HOGAȘ, H. 73. A-și cîrni nasul sau (în tranz.) a cîrni din nas = a manifesta o neplăcere, o nemulțumire, un dezgust etc.; a strîmba din nas. *Mînceuță și-a cîrnit iar nasul.* SADOVEANU, P. M. 12. *Căpitanul Gogolea a oftat și-a cîrnit din nas.* SADOVEANU, F. J. 574.

2. Tranz. (Prin confuzie cu cîrmi) A abate, a duce, a conduce pe alt drum, a întoarce. *Apucă țepel de dîrlag și cîrnește căruța și-o țirăște cum poate pînă în poiană.* CREANGĂ, P. 129. *Am cîrnit oiștea spre mal.* ALECSANDRI, T. 15. ♦ Intrans. *Cîrni la stînga și scoborî în umbra adîncă a unei tinere lunci de arini.* HOGAȘ, M. N. 58. ♦ (Rar) A se îndrepta spre... *Se sui pe o trîsură, cîrînd spre un oraș învecinat.* ȘEZ. V. 79.

3. Intrans. Fig. A căuta pretexte pentru a nu face ceva, a se codi. *Părinții cam cîrnea dintru început și nu voia să facă moarte de om pentru dînsa.* SBIERA, P. 140. *Dac-o văzut că n-are încătro cîrni, a spus.* ȘEZ. IV. 200.

CÎRNIȘ, *cîrnișuri*, s. n. (Regional) Întoarcere, cîrmiș. *Iar ciobanul se-nădrepta Către munți și mi-l purta Pe cărări și pe potoci, Ce-s călcate de voinici, Prin hășiș, prin cîrpiniiș, Unde nu-i loc de cîrniș.* ALECSANDRI, P. P. 208.

CÎRNIT, *cîrnituri*, s. n. Tăiere a virfurilor lăstarilor tineri purtători de rod (la vița de vie și la bumbac) pentru a favoriza creșterea fructelor. V. ciupit. *Lucrările de întreținere a culturilor de bumbac... în perioada de fructificare, ciupitul și cîrnitul...* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2655. ♦ Ruperea înflorescenței de la planta de tutun, pentru a se obține o recoltă de frunze mai mare și mai bună.

CÎRNOȘI, *cîrnoseci*, vb. IV. Tranz. (Rar) 1. A sfîșia, a face bucăți. *De i-ar împinge păcatul să-mi deschidă ușa, halal să-mi fie!* Știu că i-aș cîrnosi și i-aș jumuli. CREANGĂ, P. 21.

2. (În industria tăbăcării) A prepara o piele, curățînd-o de carne. (Refl. pas.) [Pielele] se cîrnosec, adecă se curăță de toată carnea ce a putut rămînea pe dînsle la jupuitul vitei. I. IONESCU, M. 698.

CÎRNUȚ, -Ă, *cîrnuți*, -e, adj. Diminutiv al lui cîr n. *Suriora lui cea cam scurtuță, cam cîrnuță, cam buzăfică...* HOGAȘ, DR. II 51.

CÎRPĂCI, *cîrpaci*, s. m. 1. Meseriaș care peticește, care repară încălțăminte, haine etc. *Față de ceilalți tractoriști, el era ceea ce este un cîrpaci pe lingă un cizmar.* MIHALE, O. 168. *Cobzarul a fost crescut de moș Ioniță, cîrpaciul, în coliba de pe maidan.* PAS, Z. I 196. *Un om minunat cum era cîrpaciul din casa de scînduri...* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 12. *Un cîrpaci de cizme...* aci-n piață sta. PANN, P. V. I 30.

2. Meseriaș prost, care lucrează rău. *Tot zidar. Cîrpaci însă în meserie.* PAS, Z. I 100. *Mi-ai pus piele scoaptă, cîrpaciule, zise Mogorogea înfuriat.* CREANGĂ, A. 106.

CÎRPĂ, *cîrpe*, s. f. 1. Bucată de pînză sau de stofă veche; zdreanță. *Descopăr o cîrpă răsucită de culoare cărmămie sub gulerul soios al tunicii.* SAHIA, N. 52. *Din sul în sul acu descînd, Val după val mă-mbie, Și iată-mă că mă desprind...* Nu cîrpă neagră, cum am fost, Ci marfă bună și cu rost: Sint coală de hîrtie. ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 70. ♦ Fig. (Adjectival) Moale. *Îți erau picioarele cîrpă și te cuprinsese tristețea și rușinea.* PAS, Z. I 313.

2. Bucată de pînză sau de stofă (de obicei tivită, în formă dreptunghiulară etc.) folosită în diverse scopuri. *Cîrpă de vase.* □ *Prescurile făcute din faină albă sînt puse în cîrpă.* SLAVICI, N. I 57. ♦ Scutec. *A spălat cîrpele și a înfășat apoi copilul.* ♦ (Rar) Basma, tulpan. *O șuviță mărunță îi scăpase de sub cîrpa neagră de pe cap.* DUMITRIU, V. L. 14.

CÎRPĂCEĂLĂ, *cîrpăceli*, s. f. (Rar) Acțiunea de a cîrpăci și rezultatul ei.

CÎRPĂCI, *cîrpăcesc*, vb. IV. Tranz. (Uneori în forma *cîrpoci*) A cîrpi prost, a petici. ♦ Intrans. Fig. (Construit cu prep. «la») *Vai! tot mai gîndești la anii cînd visam în academiile Ascultînd pe vechii dascăli cîrpicînd la haina vremii.* EMINESCU, O. I 140.

— Variantă: cîrpoți vb. IV.

CÎRPĂCIE s. f. (Învechit) Meseria cîrpaciului (1). *Taci, de cîrpăcia, cu al ei venit, Sint sătul de dînsa, și m-a-mbătrînit.* PANN, P. V. I 32.

CÎRPĂTOR, *cîrpătoare*, s. n. (Popular) 1. Bucată de lemn dreptunghiulară sau rotundă pe care se răstoarnă mămăliga sau pe care se taie carnea, ceapa etc.; fund. *Aduce pe un cîrpător mămăliguță fierbinte.* RETEGANUL, P. III 83. ♦ Scîndură sau masă pătrată, pe care se întinde aluatul. *Coca din căpistere a fost întinsă pe cîrpător.* STANCU, D. 85.

2. Lopată de lemn cu care se pune și se scoate pîinea din cuptor. *Bilea era un măgădău cu o față colțuroasă, pătrată, ca un cîrpător de țest.* PREDĂ, I. 147.

— Variantă: cîrpătôr (PANN, P. V. I 53) s. n.

CÎRPEALĂ, *cîrpei*, s. f. Reparație sumară, înnăditură; cîrpitură. *Pînă în primăvara s-a mulțumit numai cu o cîrpeală a acoperișului.* POP.

CÎRPET, *cîrpeturi*, s. n. (Cu sens colectiv) Obiecte de îmbrăcăminte ușoare, ieftine. *Pe alți trei cai a împărțit mălăiul, slămina afumată și cîteva cîrpeturi.* GALACTION, O. I 293.

CÎRPI, *cîrpesc*, vb. IV. 1. Tranz. (Cu privire la un obiect de îmbrăcăminte rupt sau descusut) A petici, a repara, a coase. *Omul... umbla cu mîinile în buzunarul unor pantaloni cu genunchii cîrpiți.* DUMITRIU, N. 234. *Plugarul, într-un cojoc cîrpit, cu cușmă împănată de răsufători, sta în car, lingă plugul lui de lemn.* CAMILAR, TEM. 47. *Știi ce-am auzit?... Că-ți cîrpești singur cioparii.* SEBASTIAN, T. 282. ♦ (Poetic) Voi, pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri; Noi cîrpiem cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri. EMINESCU, O. I 35. ♦ (Cu privire la o persoană) *Nevasta mă premeneste, Mă spală și mă cîrpește.* TEODORESCU, P. P. 294.

2. Tranz. (Cu privire la obiecte sparte sau crăpate) A drege, a repara. *Nu mai izbutea să cîrpească sticla de lampă.* CAMILAR, N. I 83. *Se lipeau de fereștruci strîmbe cîrpite cu hîrtie... se uitau lung-lung, la pruncii lăsați singuri.* CAMILAR, N. I 67. *În căsuța babei tot mai lucea o lumină roșatică prin geamurile cîrpite cu hîrtie.* DUNĂREANU, N. 22. ♦ Fig. *Nu ți-ai prăsit un ban, să-ți poși cîrpi o nevoie la o vreme grea.* VLAHUȚĂ, N. 129. *Giudecă tu singură, Măriuco, dacă-mă mai este ertat a hrăni visuri de căsătorie... A zice lumea că m-am*

uitat la banii tăi, pentru ca să-mi cîrpsc sărăcia. ALECSANDRI, T. 1579. ✧ Ex pr. A-ți cîrpi viața (sau traiul) = a trăi greu. *Vatra în jurul căreia și-au cîrpit zi cu zi traiul, îndrugînd povești și basme.* DELAVRANCEA, S. 203. **Cu ochii cîrpiți do somn** = nemaiputîndu-și ține ochii deschiși de somn. *Copiii, cu ochii cîrpiți de somn, se duceau la culcare.* PAS, Z. IV 28. *Ea se sfiște să-i iasă înainte, cu ochii cîrpiți de somn.* VLAHUȚĂ, O. A. IH 125.

8. Tranz. (Cu privire la oameni) A lovi, a bate. *Și tu fi mai dai și dreptate, în loc s-o cîrpești.* DUMITRIU, B. F. 41. *Grădinarul voind să-l cîrpească, fu oprit de fata cea mai mică.* ISPIRESCU, L. 152. ✧ Fig. (Determinat prin «o palmă») A trage, a da (cuiva) o palmă. *S-a apropiat de Mîai și i-a cîrpit o palmă peste urechi.* PREDA, I. 122.

4. Tranz. Fig. A născoci, a inventa. *Ajunge în sat la frate-său, și pe loc cîrpește o minciună, care se potrivea ca nuca în părete.* CREANGĂ, P. 47.

5. Refl. Fig. A se ajuta, a-și împlini lipsurile, a se alege cu ceva.

CÎRPIRE, *cîrpiri*, s. f. Acțiunea de a cîrpi.

CÎRPIȚ s. n. Cîrpire. *Cîrpițul cămășilor.*

CÎRPIȚURĂ, *cîrpițuri*, s. f. 1. Reparație, cîrpeală; petec. *Intră un moșneag îmbrăcat într-un pieptar vechi, numai cîrpițuri.* CAMILAR, N. I 204. *Un cîrpiț de cizme... și nevasta-i... Așteptau să vie niscai vechituri și să ia parale după cîrpițuri.* PANN, P. V. I 31. ✧ Obiect de îmbrăcăminte rupt și reparat.

2. Fig. Născocire, minciună. *Auzind fata Duminiții cîrpițurile lui Strîmbă-Lemne și Sfarmă-Piatră... au zis că toate cite le spun ei nu-s adevărate.* SBIERA, P. 88.

CÎRPOC vb. IV v. cîrpaici.

CÎRPUȘOĂRĂ, *cîrpușoare*, s. f. Diminutiv al lui cîrpa; basma care se poartă pe cap. *El mă ia de cîrpușoară și mă dă pe ușă-afară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 462.

CÎRȘTEI s. m. v. eristei.

CÎRȘTEALĂ, *cîrștel*, s. f. Faptul de a cîrși; manifestare de nemulțumire, protest, murmur; critică. *Luciliu... biciuia și dărtina tot ce i se părea vrednic de cîrșteală și de dojană în religia, în politica, în instituțiunile și în năvaurile țării sale.* ODOBESCU, S. I 47.

— Pl. și: *cîrștele* (SBIERA, P. 252).

CÎRȘI, *cîrșesc*, vb. IV. In tranz. 1. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «de», «împotriva», «contra», «asupra», «pentru» etc.) A-și exprima nemulțumirea prin murmur sau critici, a se plînge, a protesta, a dezaproba. *Făcea tot ce i se spunea, de nimic nu cîrșea — nimic nu dorea.* VLAHUȚĂ, O. A. 139. *Soacra nu trebuie să fie cu gura mare și să tot cîrșească de toate cele.* CREANGĂ, P. 4. *Începu a cîrși și a se plînge.* BĂLCESCU, O. II 218.

2. Tranz. A certa, a mostra, a critica, a cicăli. *Au început să-l cam cîrșească pentru daunele ce i-au făcut.* SBIERA, P. 10. *Dac-o întrebi, dac-o cîrșești, Ea zice c-o bînuiești.* TEODORESCU, P. P. 345.

CÎRȘIRE, *cîrșiri*, s. f. Acțiunea de a cîrși; protest, murmur. *Vaetele și cîrșirile poporului... îl înșiorară de frică.* BĂLCESCU, O. II 62.

CÎRȘITĂTOR, *-oăre*, *cîrșitori*, *-oare*, adj. Care cîrșește, care se arată mereu nemulțumit, care protestează, bombănește neconștient. *Unchiul lor îmbătrînise, de-abia mai umbla, veșnic cîrșitor și răutăcios.* VLAHUȚĂ, O. A. III 144. *Baba și cu odorul de fîcă-sa toț cîrșitoare și nemulțămire erau.* CREANGĂ, P. 284.

CÎRȘIȚĂ, *cîrșite*, s. f. Mic mamifer insectivor, cu ochi mici și acoperiți de o membrană; trăiește în galeriile săpate de el sub pămînt (*Talpa Europaea*); sobol. *Dar tu, călător prin lumea asta, ca să nu treci ca o cîrșiță, trebuie să deschizi bine ochii, să nu rătăcești.* BARANGA-MORARU, E. 17. *Dă-n sînge lăurusca pală și cîrșița-și face mormintul, S-adoarmă, cu venirea iernii, sub țărîna din mușunoaie.* ANGHEL, I. G. 15. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărarușe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de mușunoaie de cîrșite.* EMINESCU, N. 95.

CÎȘ¹ interj. v. hîș.

CÎȘ², *-Ă, cîși*, *-e*, adj. (Regional) Care are o infirmitate la mîină sau căruia îi lipsesc unul sau mai multe degete; ciung. *Ai să rămîi cîș de mina dreaptă.* HOGAȘ, DR. 268.

CÎȘIȚĂ, *cîșițe*, s. f. (Cu sens colectiv) Viermi foarte mici și subțiri ca o scamă, cu cap negru și corp galbui, care se fac în brînză alterată.

CÎȘLĂR, *cîșlari*, s. m. (Învechit) Argat la o cîșlă (2), însărcinat cu adunarea produselor. *Cîșlarul (acela care strînge fructul) este un alt român, tocmît cu 6 galbeni pe jumătate de an.* I. IONESCU, D. 370.

CÎȘLĂ, *cîșle*, s. f. 1. (Învechit) Așezămînt provizoriu (turcesc sau tătăresc).

2. (Regional) Așezare de păstori, unde se mulg oile sau vacile; stîină. *Dindu-i voie să facă o cîșlă de vite, cu hotărît loc pentru pășunea vitelor.* La TDRG. *La toată cîșla sau oadaie unde se strînge fructul vacilor, trebuiește a fi o proniță.* La TDRG.

CÎȘLEGI s. f. pl. Interval de timp în care creștinii mînăncă de dulce, în care nu postesc. *În cîșlegile de toamnă, după culesul viilor, s-a dus la acea nuntă.* SADOVEANU, F. J. 12. *Cînd pune mama laptele la prins, eu, fie post, fie cîșlegi, de pe a doua zi și începeam a lînci grosiorul de pe deasupra oalelor.* CREANGĂ, A. 44. *Le-am adus [fetele] la Iași, drăguțele, ca să pitreacă cîșlegile.* ALECSANDRI, T. I 120.

CÎȘT s. n. v. cîști.

CÎȘTI, *cîștiuri*, s. n. (Învechit) Sumă de bani reprezentînd o parte (de obicei jumătate) din arenda unei moșii, plătilă la date fixe. *Căsătoria lui... știrbise ceva din banii destinați unui cîști apropiat.* GALAXION, O. I 177. *Am primit toate cîștiurile înainte pe 5 ani.* ALECSANDRI, T. 1354. *Ceialți au adus cîștiurile moșiilor.* NEGRUZZI, S. I 87.

— Pronunțat monosilabic. — Variantă: *cîșt* (CARAGIALE, O. I 370) s. n.

CÎȘTIG, *cîștiguri*, s. n. Folos sau profit material (mai ales bănesc) variabil, izvorit de pe urma unei afaceri îndeplinite sau a unei îndeletniciri permanente, de obicei cu caracter de speculă sau de exploatare (v. venit), uneori obținut la un joc de noroc sau prin tragere la sorți. *Aleargă de dimineața pînă noaptea ca un cîine, însă nu găsește o posibilitate sigură de cîștig.* SAHIA, N. 97. *[Samsarii] își urmează Vorbirea ce-ntr-un singur cuvînt se însuamează: Cîștigul.* MACEDONSKI, O. I 45. *Să nu aștepti în deșert cîștiguri.* ISPIRESCU, U. 23. *Ca tovarăș, era părtaș la toate, și la pagubă și la cîștig.* CREANGĂ, P. 247. *Numai banul îl vinează și cîștigul fără muncă.* EMINESCU, O. I 151. ✧ Ex pr. A fi în cîștig (asupra cuiva) = a avea un avantaj (față de cineva). *Eram în cîștig asupra lui Grigoriță cu doi ardei.* HOGAȘ, DR. 253. *A avea cîștig de onuză* = a obține o victorie asupra cuiva, a triumfa.

CÎȘTIGA, *cîștig*, vb. I. 1. Tranz. (Cu privire la bunuri materiale, mai ales la bani) A agonisi, a dobîndi,

a obține (prin muncă sau prin speculații, prin exploatare, la jocuri de noroc etc.). *Se gândi totuși că... ar putea să câștige un ban.* SAHIA, N. 99. *Cînd capăt o notă proastă... mă duc acolo și stau cu undița. Cîștig dobîndî cîte un crap, dar mai cu seamă lepăd în apă spurcăciunile năcazului.* SADOVEANU, N. F. 41. *Trustrei feciorii babei umblau în cărăușie și cîștigau mulți bani.* CREANGĂ, P. 4. \diamond Fig. *Doi copii cîștigase cu el mama.* STANCU, D. 5. \diamond Absol. *Spuse și el încet, cu buzele arse: «Taia cîștigă».* SAHIA, N. 106. \diamond (Cu privire la noțiuni abstracte) *A cîștiga experiență.* \Rightarrow *Lămurind pe oamenii muncii asupra problemelor politicii interne și externe, ca și asupra tuturor problemelor care-i frămîntă, dînd exemplul în muncă, avînd o atitudine tovarășească, principală, membrii de partid trebuie să știe să cîștige stima și dragostea oamenilor muncii, astfel încît aceștia să li se adreseze cu încredere.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701. *El n-a avut multă greutate a cîștiga inima ei.* NEGRUZZI, S. I 21. *Tara sau, ca să zicem mai bine, clasele înalte, care singure se folosesc de drepturile țării, cîștigă mult, dar poziția țărănilor nu lua nici o prefacere.* BĂLCESCU, O. I 143. *Pricina, nu rezultatul, laude și-a cîștigat.* ALEXANDRESCU, P. 134. *Tot de of și de ofat Foarte m-am îndestulat, Nimica n-am cîștigat, Fără doar m-am întristat.* TEODORESCU, P. P. 276. \diamond Expr. *A cîștiga teren v. teren.* \blacktriangleright (Regional) *A-și procura ceva (cu efort sau prin cumpărare). Se duse... și cîștigă de-un taler mai fărîmă, mai brînză.* RETEGANUL, P. I 72. *Îi mulțămii și lui pentru că l-a scăpat de năcaș, nemaiavînd grijă de aci înainte de bălaur să-i cîștige tot la o jumătate de an o fată.* RETEGANUL, P. IV 48. \blacktriangleright (Cu privire la timp) *A recupera. Trebuie să cîștigăm timpul pierdut.*

2. **Tranz.** *A atrage (pe cineva) de partea sa; a cuceri. Vorbindu-i mereu, a reușit să-l cîștige.*

3. **Tranz.** (Mai ales cu privire la competițiile sportive) *A obține, a cuceri. A cîștigat medalia de aur la săriturile în înălțime.* \diamond Fig. *Pădurile se întindeau în zări, sub un păienjenjiș de picle de un albastru posomorît; pe costîșe lanurile erau verzi și se lămureau încet-încet, cu cît luminile cîștigau vâile.* SADOVEANU, O. VI 194. \diamond Absol. *Oricine-a cîștiga, Roabă lui hamul m-a da!* ALECSANDRI, P. P. 106. \diamond Expr. (Familiar) *Ai cîștigat procesul = m-ai convins, fie așa cum spui tu.*

4. **Intranz.** (Urmat de determinativ introdus prin prep. «în») *A deveni mai bogat în ceva, a-și spori conținutul, calitatea, greutatea. Făcînd așa, toată intriga ar fi cîștigat în verosimilitate.* GHEREA, ST. CR. II 262.

CÎȘTIGĂRE s. f. Acțiunea de a cîștiga. *Cîștigarea unei bătălii.*

CÎȘTIGĂT, -Ă, *cîștigați, -te*, adj. (Despre oameni) *Care a obținut sau a dobîndit un avantaj, care s-a ales cu un folos (din ceva). Eu sînt cea cîștigată... Tu m-ai învîțat să văd lucrurile pe care eu înainte nu le vedeam.* CAMIL PETRESCU, T. II 187. *Ei bine, din punctul tău de vedere pot accepta și asta... Dar cu cît ești mai cîștigată?* CAMIL PETRESCU, T. II 312.

CÎȘTIGĂTOR, -OĂRE, *cîștigători, -oare*, adj. 1. *Care a obținut o superioritate asupra altuia într-o întrecere sau într-o emulație (în muncă, în sport etc.). Echipa cîștigătoare a cursei cicliste.* \diamond (Substantivat) *Cîștigătorii întrecerii.* 2. *Care asigură cîștigul, care dă dreptul la cîștig sau dovedește acest drept. Mama a citit multă vreme în ziar și lista loteriei, urmărind numerele cîștigătoare.* PAS, Z. I 204. *Aveți vreun bilet cîștigător?* CARAGIALE, O. I 349.

CÎT adv. (Exprimă nehotărît ideea de cantitate — materie, timp, distanță — sau de intensitate) 1. (În propoziții independente exclamative și interogative, determinînd un verb) *În ce măsură, în ce grad. Cît l-am rugat eu!* \Rightarrow *Cît se bate, cît suspină, O inimă de dor plină.* ALECSANDRI, P. I 25. \diamond (Urmat de prep. «de», deter-

minînd un adj. sau un adv.) *Cît de bine a răspuns!* \Rightarrow *Cît de sfoasă crește noaptea, pășind încet din scară-n scară...* ANGHIEL, I. G. 37. *Cît îmi sînt de urte unele dobitoace...* *Care cred despre sine că prețuiesc ceva!* ALEXANDRESCU, M. 321.

2. (În corelație cu «atît» sau «atîta») **Atît... cît** (sau, popular, **cum**)... = în același grad, număr etc. ca și... *Atîta-s de supărat, Cum-i ceriul înnorat, Și atîta-s de scîrbit, Cum-i ceriul de cernit.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 220. *Atît... cît și... și... și...; nu numai... ci (și)... Atît ea, cît și sora mai mică, Polixenia, se întreceau în griji pentru Domnișian.* BASSARABESCU, V. 4. *Aceste adunări se compuneau... de boieri, atît cei în slujbă cît și cei din afară.* BĂLCESCU, O. II 133. *Cu cît... cu atît... sau cu atît... cu cît... = pe măsură ce... tot mai mult... Și cu cît lumina-i dulce tot mai mult se lămurește, Cu-atît valurile apei, cu-atît fărîmul parcă crește.* EMINESCU, O. I 154. *Noi n-am cruța a zice... Că mintea cu cîtu-i tare, cu-atîta mai mult lucrează.* CONACHI, P. 278. *Nu atît... cît (mai ales sau mai cu seamă)... = în astfel de grad..., în asemenea măsură...* *Nu atît faptul că ai greșit mă supără, cît mai ales faptul că nu cauți să te îndrepti.*

3. (În loc. a. d. v.) **Cît** *colea = în apropiere, nu departe. Eu mă duc, ia, cît colea, să tai nișele lemne.* ISPIRESCU, L. 334. *Purcelul... se ia după moșneag și cît colea, mergea în urma lui.* CREANGĂ, P. 82. *Paște murgul și rîncează, Gheorghe doarme și visează; Iară Nuțu cît colea, Pe Gheorghită îl păzea.* BIBICESCU, P. P. 56. **Cît** *colo = foarte departe. Te așvîrl cît colo, mă, dacă îmi mai rizi în față.* DEMETRESCU, O. 96. *Arunctînd căciula cît colo, cu carte cu tot, scoase fluierul.* RETEGANUL, P. I 17. *Fata îi pune atunci mîna în piept, îl brîncește cît colo.* CREANGĂ, P. 277. *Dar colo, cît colo-n fund, Iată-un negru [cal] cam rotund.* ALECSANDRI, P. P. 79. **Cît** *pe colo = grozav de întins, foarte mare. Se cutremurară cînd văzură namila de lighioană lîngă dînșii și un lac de sînge cît pe colo.* ISPIRESCU, L. 202. **Cît** *de colo = de departe, de la mare distanță. Se vedea cît de colo că vorbea cu înțelepciune.* ISPIRESCU, L. 22. **Cît** *de cît = a) (măcar) puțin de tot, (măcar) cîtva; b) (după verbe la forma negativă) de loc. Nu atingeau pămîntul cît de cît. \Rightarrow Că-i sta în puteri să întirzie cît de cît năvala ce venea asupra-i, simșea... o bucurie plină de răutate.* GALAN, Z. R. 213. *Flacăra tinereții încalzește gîndul dorit și aștepți cu nerăbdare să sune cît mai degrabă ceasul luptei ca să poți lua și tu parte, măcar cît de cît, să fii și tu de vreun folos.* PĂUN-PINCIO, P. 94. *Cu coaja fi-alungi batăr o dată foamea cît de cît.* RETEGANUL, P. IV 29. **Nici (cî)** *cît = de loc, nicidecum. Ia vedeți vinele lui Țugulea, sînt ele unde le-am pus eu? Ba nici ca cît!* ISPIRESCU, L. 317. **Cît (e)** *lumea (și pămîntul) = totdeauna; (după negație) niciodată. Alt stăpin în locul meu nu mai face brînză cu Harap-Alb, cît îi lumea și pămîntul.* CREANGĂ, P. 230. **Cît** *lumea lîngă tine aș vrea ca să trăiesc.* ALECSANDRI, P. I 166.

CÎT conj. 1. (Introduce propoziții temporale) a) *În tot timpul în care..., pînă cînd... Eu îs bun cît îs bun, dar și cînd m-a scoate cineva din răbdare...* CREANGĂ, P. 253. *Cît n-om avea drumuri de fier, tot de-aceste o să pățim.* ALECSANDRI, T. I 350. *Să n-ai grijă pentru tine Cît îi fi tu lîngă mine, Să n-ai frică pentru mine Cît oi fi eu lîngă tine.* ALECSANDRI, P. P. 24. b) (Învechit și popular) *Îndată ce... Tu să stai la spatele meu, și cît vei auzi că încep a croi cite una mai deocheată, tu să mă tragi de mînica hainei.* ODOBESCU, S. III 46. *Codrii și drumurile împănate de cete de hoști, care jefuiau și căzneau, cît ieșea omul din streacă Bucureștilor afară.* GHICA, S. 492. *Și cît lucrul a sfîrșit, Iată, mări, s-a stîrmit Un vînt mare pre pămînt.* ALECSANDRI, P. P. 387. \diamond Loc. conj. *Numai cît... = doar... Numai cît a gîndit Făt-Frumos, și îndată*

au și fost de față părinții împărătesei lui. CREANGĂ, P. 102. (Transilv.) Cît ce... = imediat ce..., îndată ce... Cît ce-a rămas singur bouar, a trimis la stăpîni acasă toți boii care nu erau pe placul lui. AGRIBICEANU, S. P. 15. Lina pe furis, ca dorul Pășeanu degete pridvorul Și la mine-n prag venea Mamă-sa cît ce-adormea. COȘBUC, P. I 50. Cît ce-l văzură adormit, îi luară cornul. RETEGANUL, P. II 75. \diamond Ex p r. Cît ai bate din (sau în) palme sau cît te-ai șterge la ochi, cît ai scăpăra dintr-un amnar = foarte repede, într-o clipă. Cît ai scăpăra dintr-un amnar se ascunse printre niște rădăcini dese. MARIAN, O. I 311. Cît te-ai șterge la ochi, lupul fu aci. ISPIRESCU, L. 77. Lucruri de gospodărie, făcute de mina lui Chirică, cît ai bate din palme. CREANGĂ, P. 153. Prăpădi și el cît ai bate în palme tot ce cîștigase. NEGRUZZI, S. I 81.

2. (Introduce propoziții modale) În cea mai mare măsură, în cel mai înalt grad. Cînd jelea el așa, iaca și capra, venea cît putea. CREANGĂ, P. 25. \diamond Loc. con j. (Uneori în corelație cu «cu atît») Cu cît (și)... = pe măsură ce... Cu cît se trece vinul, vorbele se înmulțesc. BELDICEANU, P. 54. Drumul se lungeste cu cît și setea-i crește. ALECSANDRI, P. III 307. Omul cu cît oftează, Cu atît se ușurează. TEODORESCU, P. P. 276. Pe cît... = după cum..., precum... La 1821 sau 20, pe cît îmi aduc aminte, intrase Ipsilant în țară. ALECSANDRI, T. I 349. După cît = după cum, cum. \diamond Ex p r. Cît ce pot (sau poți) sau cît pot = cu toată puterea. Fuge cît ce poate cu sarcina în spate. CREANGĂ, P. 215. Tu să strigi cît ce-i putea. ALECSANDRI, P. P. 170. Cît se poate (de...) sau (eliptic) cît de... sau cît mai... = foarte. Dacă știai să potrivești din gît pe moș Nichifor, apoi era cît se poate de șăgalnic. CREANGĂ, P. 108. La drum e bine să pornești cît de dimineață. CREANGĂ, P. 115. Armele vi le gătiți, Că pe noi ne-a-ncongiurat Pașa cel neîmpăcat, Cu-ieniceri, cu tunuri mari Ce sparg ziduri cît de tari! ALECSANDRI, P. P. 210. Un tînar boierinaș cu numele Toderică, frumos și bun la inimă, dar desfrînat cît se poate. NEGRUZZI, S. I 81. A striga cît îl ia (sau ține) gura = a striga cît poate de tare. Striga cît îl lua gura că moare de frig. CREANGĂ, P. 239.

3. (Învechit și popular; introduce propoziții consecutive) Încît, de, că. Începu a geme și a se văiera, cît își era mai mare mila de dînsa. SBIERA, P. 28. Uriești, stînd pe coate, au trîntit un hohot mare, Cît s-au răsunit pămîntul. ALECSANDRI, P. A. 150. Au venit pînă la mine Miros dulce de la tine Cît am pus în gîndul meu Pe-o arișă să te ieu. ALECSANDRI, P. P. 31. \diamond (În corelație cu «atît» sau «așa») Și așa bine ce-i păru zmeului, cît nu se poate spune. ISPIRESCU, L. 337. Părea și soarele atît de cumplit, cît cugetai că te aprinde. SBIERA, P. 227. Gloria te puse l-atîta înălțime, Cît n-aveai tu deasupra-ți și-alăturea pe nime! ALECSANDRI, P. III 253. \diamond Ex p r. Cît pe ce... sau cît pe-aci... = aproape că..., gata-gata să... Îl strîns în brațe și cît p-aci era să-l înghiță. ISPIRESCU, L. 90. Calul... începe a sări în două picioare forînd și cît pe ce să izbească pe stăpînu-său. CREANGĂ, P. 185.

4. (Introduce propoziții concesive; uneori în corelație cu «tot») Deși, cu toate că, oricît. Cît era de pustnic Dănilă, tot mai mult se bizuia în drughineață decît în sfința cruce. CREANGĂ, P. 55. Cît am fost eu de urît, Multe dragoste-am avut. TEODORESCU, P. P. 326.

5. (Introduce propoziții complete directe) Dă-mi bani pe call Că sînt sărac! Dă-mi bani! Dacă-l găsești pe plac, Dă-mi numai cît socoții! COȘBUC, P. I 109. Nu pot să-ți spun o dată, cît—ah! cît îmi ești de dragă. EMINESCU, O. I 82. Am fost să cumpăr un car de lemne, dar mi-o cerut cît dracu pe tată-său. ALECSANDRI, T. I 317.

6. (Introduce propoziții atributive; uneori în corelație cu «atîta») În măsura în care... Oprindu-și pentru dînsul merinde numai cît a putut duce calul... ISPIRESCU, L. 4.

7. (Introduce propoziții adversative) Ci mai ales. Greu mi-e, dragă, fără tine Și te chem de-atîtea ori, Nu din zori și pînă-n sară, Cît din sară pînă-n zori. TOPÎRCEANU, B. 57. Nemții te batjocoresc și ciocoiți te hulesc. Nu mi-e ciudă de străini, Cît de pămînteni haini. ALECSANDRI, P. P. 246.

8. (Introduce propoziții copulative eliptice) Cît... cît... = cînd... cînd..., și... și... Se culcă Ileana, cît de frică, cît de supărare, cît de rușine și cît de bucurie. RETEGANUL, P. I 53. M-oi duce și eu cît călare, cît pe jos, cum oi putea. CREANGĂ, P. 197.

CÎT^o prep. (Folosit în comparații) Ca, precum. Să iubești de zece ori cît mine Tot ce-a fost clădit în luptă grea. FRUNZĂ, în POEZ. N. 237. Doi drugi cît casa de înalți. ISPIRESCU, L. 59. Ochii i-au ieșit afară din cap cît cepele de mari. CREANGĂ, P. 53. \diamond Loc. p r e p. Cît despre... sau cît pentru... = în ce privește..., cu privire la..., relativ la... Cît despre apă bună, nu vă îngrijiiți. CREANGĂ, P. 204. Cele trei splendide vase de argint existente, bine cheazăuite cît despre a lor proveniență, purtînd în sine caracterele lămurite ale artei greco-romane. ODOBESCU, S. II 207. Cît pentru mine, mă cutremur la singură ideea de a iubi. NEGRUZZI, S. I 45.

CÎT^a, cituri, s. n. Numărul rezultat dintr-o împărțire.

CÎT^o, -Ă, cîți, -te, num. nehot. I. (Numai la pl.) Cei care. Dintr-al prinților șirag, Cîți au trecut al casei prag, De bună-seamă cel mai drag A fost ales. COȘBUC, P. I 54. Rele-or zice că sînt toate cite nu vor înțelege. EMINESCU, O. I 134. Boierii, cîți i-au mai lăsat vii, numai frica morții îi mai ține. NEGRUZZI, S. I 138.

II. (Cu valoare de adj. nehot.; numai la sg. pe lingă nume de materie, colective, abstracte, arătînd cantitatea) Cîtă apă a curs! La fîntina cu găleată roibii cîți își adăpară, Cîți voinici fără de teamă, cîți boieri fără de țară! GOGA, C. P. 37. Și cîtă liniște se lasă; pe cer grămezile de stele Răsar ca nicodată parcă, iar luna plină, printre ele. ANGHEL, Î. G. 37. Cite poame sînt de vară, Nice una nu-i amară Ca maica de-a doua oară; Cîtă poamă e tomnă, Nice una nu-i dulce Ca măicuța cea dîntie. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 209. \diamond Ex p r. Cîtă frunză, cîtă iarbă sau cîtă frunză și iarbă sau cîtă pulbere și spuză = în număr foarte mare. Au și început a curge furnicile cu droaia, cîtă pulbere și spuză, cîtă frunză și iarbă. CREANGĂ, P. 264. Cînd văzui a lor mulțime cîtă frunză, cîtă iarbă... Am jurat ca peste dînșii să trec falnic fără păs. EMINESCU, O. I 147.

III. (Cu valoare de pron. nehot.) Din cite nu l-am scăpat eu! Cîți îl văd, de el se plîng. ALECSANDRI, P. P. 162. \diamond Ex p r. Cîte în lună și în soare sau cite-n lună și în stele, cite și mai cito sau cite și mai multe = de toate, de tot soiul, tot felul de lucruri. Învăță și el de la dînșii cite în lună și în soare. ISPIRESCU, L. 183. Mă rog, nebunii de-a lui, cite-n lună și în stele. CREANGĂ, P. 247. Și cite și mai cite nu cîntă Mihai lăutariul din gură și din scripca sa răsunătoare. CREANGĂ, A. 118. \diamond (Adjectival) Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară! EMINESCU, O. I 130. \diamond Ex p r. Cîtă mai = mare, coșcoagea. Și m-a luat Avram, Trupeș cum eram, Și pîn'la-nserat M-a tot deșelat... Că avea imblaci, Cîtă mai gîrbaci. DEȘLIU, în POEZ. N. 188. Sna-govul e în mijlocul unei cîtă mai bălți. ODOBESCU, S. I 449. Cîte toate sau cite... toate = multe, nenumerate și felurite, de tot felul. Inchipuia fel de fel de flori, de paseri și cite nagode toate. ISPIRESCU, L. 38. Și-mi spune cite toate, Că-i scump, că ea nu poate, Că prea sînt multe trei. COȘBUC, P. I 63. Nu știu cît (sau cîtă, cîți, cite) = foarte mult. Mergînd înainte, Cale de nu știu cite zile, dete de palaturile lui Verdeș-Impărat. ISPIRESCU, L. 44.

IV. (Cu valoare de pron. interog.) Ce preț? în ce număr sau cantitate? ce durată de timp? *Cîți sînt?* = *Noră-mea vrea să meargă la Piatra. Cît să-ți dau ca să mi-o duci?* CREANGĂ, P. 113. *Cît va trăi pe pămînt? Treizeci și trei de ani.* TEODORESCU, P. P. 107. \diamond *Expr.* *Cît o ceasul?* sau (eliptic) *cîte sînt?* = ce oră este? *E tîrziu? Cîte să fie?... Unu și zece.* CARAGIALE, M. 340. *În cîte ale lunii?* sau (eliptic) *în cîte e azi?* = ce dată e azi? *Al cîtelea?* (sau *a cîta?*) = în ce ordine sau rang? *Al cîtelea a ieșit la examen? Pe cît te prinzi?* = pe ce pui rămășiță? \diamond (Cu valoare de conjuncție, introduce propoziții complementive directe) *Tii tu minte cîte-n lume-ai auzit?* EMINESCU, O. I 134.

CITE prep. (Precedînd un numeral cardinal) 1. (Formează numerele colective) *Dintr-o lovitură și tăiau cîte trele capetele.* ISPIRESCU, L. 304. *Crîșmele... cerca. Cerca una, cerca două, Pîn-împlînea cîte nouă.* ALECSANDRI, P. P. 137.

2. (Formează numerele distributive) *Prinse stau de mîini, în rînd, Două cîte două.* COȘBUC, P. II 277. *I-a dăruit patruzeci și nouă de mioare oacheșe numai de cîte un ochi.* CREANGĂ, P. 105. *De acum trebuie să ne mai punem și cîte pe-oleacă de carte.* CREANGĂ, A. 100. *P-ici, pe colo mai străbate cîte-o rază mai curată.* EMINESCU, O. I 158. *Toate [scrisorile] îmi vesteau cîte o supărare.* NEGRUZZI, S. I 55. \diamond (Rare, cu omisiunea numeralului) *Stringînd pîrintele Duhu para cîte para, și-a comisionat cărți.* CREANGĂ, A. 141. \diamond *Expr.* *Una cîte una (sau) cîte una-una = rînd pe rînd, una după alta.* *Izvorăsc din veacuri stele una cîte una.* EMINESCU, O. I 148. *Cîte una-una cărușele sosesc la tîrla sau la stîna unde vînatorii au să petreacă noaptea.* ODOBESCU, S. III 18. *Cîte una (strașnică) = ceva minunat (grozav, strașnic etc.). Cînd spunea cîte una, ori te țineai cu mîna de inimă rîzînd, ori te făcea să-ți sară inima din loc, de frică.* CREANGĂ, P. 120.

CITEA num. nehot. f. v. cîtelea.

CITELEA, CITA num. nehot. (Precedat de art. «al», «a», se întrebuițează, în propoziții interogative, pentru a afla ce loc ocupă cineva sau ceva într-o serie de ființe sau de lucruri de același fel) *Al cîtelea copil e la pîrinți? A cîta casă?*

— Variantă: cîtea num. nehot. f.

CITEODĂTĂ adv. Din timp în timp, cînd și cînd, uneori. *Lupi și alte dihăanii mi-au țesit înaintea citeodată, dar nu le-am făcut nemica.* CREANGĂ, P. 119. *Mama-mi spune citeodată, de-o întreb: a cui-s, mamă? «Zburătoru-ți este tată și pe el Călin îl cheamă».* EMINESCU, O. I 84. *Prin aer citeodată se văd trecînd în zbor Lungi cîrduri de corbi negri cu zvon croncănit.* ALECSANDRI, P. 341.

— Pronunțat: -teo-.

CITEȘI- (Numai în numerele colective) *Citeșitrei, citeșipatru etc. = toți trei, toți patru etc.; cei trei laolaltă, cei patru laolaltă etc. Porniră citeșitrei spre zîna crăiasa.* ISPIRESCU, L. 77. *Scoase inimile din citeșisapte caii.* EMINESCU, N. 22.

CITÎME, citîmi, s. f. (Rare) Ceea ce se poate măsura sau număra; număr, mărime, volum, cantitate.

CITINEL adv. v. cîtinel.

CITUȘI adv. (În expr.) *Cituși de puțin sau cituși de cît = oricît de puțin, cît de cît; (după negații) absolut de loc, de fel. Bătu în sus, bătu în jos și pește să prinză, cituși de cît.* ISPIRESCU, L. 280. *A născut pruncul, fără a simți cituși de puțin durerea facerii.* CREANGĂ, P. 101. *Doar s-a încălzi cituși de cît, și n-a mai clănțâni atita din măsele.* CREANGĂ, P. 246.

CITVĂ, CITĂVĂ, *ctîva, cîteva,* num. nehot. Un număr mic, o cantitate mică, nu mult, puțin. *Cît îmi sînt de urite unele dobitoace, Cum lupii, urșii, lei, și alte cîteva, Care cred despre sine că prețuiesc ceva.* ALEXANDRESCU, P. 67. \diamond (Mai ales cu valoare adjectivală) *Cîțiva oameni își scoaseră pălăriile din cap.* DUMITRIU, V. L. 15. *Purcelul... răstoarnă cîteva oale cu ritul.* CREANGĂ, P. 81. *Îi mai sărută de cîteva ori pe amîndoi.* CREANGĂ, P. 199. \diamond *Loc. adv.* *Cîtva timp sau cîtăva vreme = puțin timp, puțină vreme. Mă întorc peste cîtva timp. Voi sta acolo cîtăva vreme.* \diamond (Precedat de prep. «de», «pe», «în», «pentru» care determină un sens nou) *De cîtva timp n-a mai venit pe la noi.* = *De cîtva timp încoace își stau gogoșele în gît.* ALECSANDRI, T. 135. \blacklozenge (Adverbial) *Pușin. [Rîul] intră într-un zăvoi de plute... unde, întîrziindu-se cîtva sub umbră, e apucat... de zăgăsurile de la moara pîtarului.* MACEDONSKI, O. III 3. *Hotărî a mai merge cîtva.* ISPIRESCU, L. 357. *Abia dacă într-acei haos de idei străine subiectului și de versuri anevoioase ne mai deșteaptă cîtva descrierea furtunei.* ODOBESCU, S. III 90. \diamond (În limba literară mai ales în loc. adv.) *Întru cîtva = în parte, în oarecare măsură. Dacă-am auzit așa, am zis și eu în gîndul meu, că are întrucîtva dreptate maica.* CREANGĂ, P. 116.

CÎȚ interj. Strigăt cu care se alungă pisica.

CLACĂ, clăci, s. f. 1. (În regimul feudal) Muncă pe care țranul era obligat s-o presteze gratuit în folosul stăpînului moșiei; reprezintă forma cea mai caracteristică a rentei feudale, deci a raporturilor de producție care stau la baza orînduirii feudale. V. boieresc. *Domnitorul mărește numărul zilelor de clacă la douăsprezece.* IST. R.P.R. 283. *Mai specialiști în chestiuni de clacă decît clăcașii, nu cunosc.* CAMIL PETRESCU, B. 148. *Pribegi de bir și clacă, Copii fără noroc, Tu-i stringi în codru noaptea Sub brazi, pe lîngă foc.* COȘBUC, P. I 217. *Mă duc la moșia mea, la Tălinoasa, și pronesc țărănilor să-mi facă o clacă de vro cinci zile.* ALECSANDRI, T. II 239. *Claca și la noi, ca pretutîndeni, este o urmare, un drept al feudalității, adus din țările occidentale în Ungaria și în Polonia și de acolo în Principatele Romîne.* KOGĂLNICEANU, S. A. 140. \diamond *Expr.* *Lucru de clacă = lucru făcut fără tragere de inimă, de mîntuială, neîngrijit, prost.*

2. Muncă colectivă benevolă pe care o fac țranii unii în folosul altora și care de obicei este însoțită de o mică petrecere cu povestiri, glume, jocuri etc. V. șezătoare. *Să ne ducem sara unele la altele... cu toate că vremea clăcilor a cam trecut.* CAMILAR, TEM. 60. *La lelea Ilinca era clacă de tors în seara aceea.* SANDU-ALDEA, U. P. 202. *Și la clacă și la nunți Și la glume-n șezătoare Numai eu să nu fiu oare?* COȘBUC, P. II 170. *O dată, noaptea, la o clacă de dezghioac păpușoi, i-am scos Măriucăi un șoarec din stî. CREANGĂ, A. 63.* \diamond *Expr.* *Vorbă de clacă = vorbă inutilă, fără miez; flecăreală. Dacă... ai poftă și vreme să mai schimbăm două vorbe de clacă, mă găsești, după amiază, 4¹/₂ — 5, la Gambirinus.* CARAGIALE, O. VII 332. (Despre persoane) *A ajunge de clacă = a ajunge de batjocură.*

3. Prestație ocazională la diverse lucrări de interes public. *În ziua de sfîntul Foca, scoate vornicul din sat pe oamenii la o clacă de dres drumul.* CREANGĂ, A. 7.

CLADĂ, clade, s. f. (Mold.) Grămadă, morman. *Am trecut împrejur; n-am găsit urmele risului. Locul lui de pîndă l-am aflat pe o cladă.* SADOVEANU, V. F. 131. *În depărtări s-afundă zarea cu năluciri de munți în cladă, Și vîntu-i bălsămat și dinsul ca o năframă cînd o scuturi.* ANGHEL, I. G. 23. *O cladă, lîngă poartă, de ieniceri zăcînd, Toți morți cu spada-n mîna.* ALECSANDRI, P. III 353.

— Variantă: olădără (POPA, V. 215) s. f.

CLADĂRĂ s. f. v. oladă.

CLĂIE, clăi, s. f. 1. Grămadă mare de fin, de snopi de cereale etc., de obicei de formă conică. V. șiră, gireadă, stog. *Așezi snopul cu spicele în sus, să le mai bată soarele pînă-nspre seară, cînd vor fi clădite clăile.* STANCU, D. 190. *Cică vrei să stingi cu paie Focul cînd e-n clăi cu fin, Și-apoi zici că ești romîni!* COȘBUC, P. I 226. *Se duse drept spre o clăie de fin ce se afla în fundul curții, își găti un culcuș și se culcă.* SLAVICI, O. I 222. *Pentru tine, mindră, hăi, Mi-a pierit iarba-n tre vâi Și bucatele-n hotară, Nouă clăi și nouă cară.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 39. \diamond Fig. *Mare grămadă Făcea, Din turci clăie Ridica.* TEODORESCU, P. P. 572.

2. Grămadă de obiecte sau de oameni grupați fără nici o ordine. *Mii și mii de femei și de copii dorm pe cîte o clăie de calabalic.* V. ROM. noiembrie 1953, 420. *În fundul salonului, o clăie de duduci stăteau în cerc pe scaune și jucau ceva.* HOGAȘ, H. 84. *L-a ascuns sub o clăie de haraci.* CARAGIALE, O. III 41. *Căsătorie bună! să te vad c-o clăie de copii și cu floricele la urechi.* ALECSANDRI, T. 759. \diamond (În comparații și metafore) *Nici vorba nu isprăvea, Pîtea tot clăie-i punca [pe turci].* BIBICESCU, P. P. 319. *Turcii vin grămadă, clăie, Capul tău să mi ți-l taie.* ALECSANDRI, P. P. 125. \diamond Ex pr. Clăie peste grămadă = unul peste altul, în dezordine, la întimplare, la nimereală. *Pardoseala era căptușită cu tot felul de cărți și reviste, clăie peste grămadă.* PAS, Z. I 272. *Întunecîndu-se, copiii au început să se neliniștească, dar au plîns cît au plîns, apoi... au adormit unul după altul, așa clăie peste grămadă.* SLAVICI, N. I 337. *Sînt vreo douăzeci de voluntari ineri, clăie peste grămadă în cîteva trăsuri, conduși de un ofițer și doi sergenți rezervești.* CARAGIALE, O. I 355.

CLĂMĂ, clame, s. f. Piesă de metal de diferite forme și mărimi, care se întrebuițează pentru prins două sau mai multe foi volante, perdelele la ferestre, buclele părului la femei etc. V. a grafă.

CLĂMPĂ, clampe, s. f. (Mold.) Clanță. *Cum puse mina pe clampă, se repeziră trei dulăi zgropîntînd porția cu labele.* CAMILAR, TEM. 160. *Ciinele, bucuos de întorcerea stăpînului, se duce și deschide clampa ușii cu laba.* SADOVEANU, D. P. 91. *În odaia viscolită, o mîna fișii pe lemnul ușii și pipăi clampa.* SADOVEANU, O. II 122. *Zgîlții de clampa ușii.* CONTEMPORANUL, III 921.

— Variantă: elcâmpă (DUNĂREANU, CH. 34; IOSIF, PATR. 41, EMINESCU, O. I 106) s. f.

CLAN, clanuri, s. n. 1. Comunitate gentilică caracteristică comunei primitive, formată din oameni legați prin relații de rudenie și de limbă; grup de familie înrudite (în special la scoțieni și la irlandezi).

2. (Peiorativ) Grupare, clică.

CLANC interj. Onomatopee care imită sunetul clopotului, zgomotul produs de lovirea limbii de cerul gurii etc. *Sublocotentul... făcînd un clanc din limbă, trecu pe lîngă directorul Ministerului de Finanțe.* DELAVRANCEA, S. 128.

CLĂNCĂT, clancăte, s. n. Clăncăit. *Clancăte de clopoței.* ODĂBESCU-SLAVICI, la TDRG.

CLANDESTIN, -Ă, clandestini, -e, adj. Care are un caracter secret (din cauză că e oprit de lege). V. a s c u n s, t ă i n u i t, i l e g a l. *Activitate clandestină. Ziar clandestin. Deținător clandestin de aparate de radiorecepție.*

CLANȚ interj. Onomatopee care imită sunetul produs de clanța ușii, de izbirea fălcilor sau a dinților, de făcîntul foarfecilor, de închiderea cu zgomot a unui capac etc. *Cum văzu pe bătrîn, se cercă să îndruga cîte ceva și cum deschidea gura, gura clanț! falcă pe falcă.* DELAVRANCEA, S. 244. *Zicînd acestea, se răpede spre un fund cu mămăligă, ce sta... pe masă și face clanț! cu gura în mămăligă.* SBIERA, P. 182.

CLANȚ, clanșuri, s. n. Cioc; p. ext. (în glumă și peiorativ) gură. V. clonț. *Te poftesc să-ți mai ții clanțul, e-apoi...* ALECSANDRI, T. I 36. *Să nu-ți aud clanțul.* ALECSANDRI, T. I 338. \diamond Ex pr. A ține clanț = a se lupta cu vorba (într-o dispută, într-o controversă etc.), a ține piept. *Am ajuns a putea ține clanț cu oricare avocat.* ALECSANDRI, T. 257.

CLANȚĂ, clanțe, s. f. 1. Mîner metalic aplicat la broasca ușii (sau a porții), care, prin apăsare, face să funcționeze mecanismul de închidere și deschidere. *Stăpînindu-și bătăile inimii, apăsă ușor pe clanț, crăpînd ușa puțin.* BART, E. 161. *Tresărînd la țipătul clanței, se strecură pe ușă.* DELAVRANCEA, S. 116. *Trăgînd ușa chiliei, o închise cu clanța.* ODĂBESCU, S. I 89.

2. Fig. (Peiorativ) Gură (considerată ca organ al vorbirii). *Băgați-vă mîinile în cap și păziți-vă clanța.* BART, E. 293. \diamond Ex pr. A (-l) da cu clanța = a vorbi mult. A se lua (cu cineva) la clanță = a se certa. (Despre oameni) Rău (sau bun) de clanță = bun de gură, pus pe ceartă.

CLAP interj. Onomatopee care imită zgomotul produs prin închiderea bruscă a unui capac, a unei curse etc. *Clap! îl prinde capcana.* SEVASTOS, la TDRG.

CLĂPĂ, clape, s. f. 1. Fiecare dintre bucățelele mobile care alcătuiesc claviatura unui pian, a unei orgi etc. și care se lasă și se ridică sub apăsarea degetelor, producînd sunete muzicale. *Se uită... la pianul negru — cîteva clape aveau fîldeșul lipsă.* DUMITRIU, B. F. 55. *Ore întregi făceau game la pian... pînă cădeam de oboseală pe clape.* CAMIL PETRESCU, T. II 96. *Arătînd ale lui clape, un clavir zîmbea din umbră.* MACEDONSKI, O. I 82. \diamond Fig. *Ea înaintă spre pat. Se gîndi să lase lumina jos, dar gîndul nu fu urmat de acțiune, ca și cum clapele voinești n-ar mai fi prins notele.* D. ZAMFIRESCU, R. 171. \diamond Mic disc în mecanismul mașinilor de scris și al unor mașini de calculat, fixat la capătul unei pîrghii articulate și care, prin apăsare, face să se imprime litera sau cifra însemnată pe el.

2. Placă oscilantă în jurul unei articulații, care servește la închidere sau deschidere, la acționarea unui dispozitiv etc. *În ropotul ciocanelor... În șuierul supapelor, În clipocitul clapelor... Străbate marea ecou Al zilei marea.* DEȘLIU, G. 45. *Piciorul apăsa jos pe-o clapă și prindea coala, ca într-un clește.* PAS, Z. I 275.

3. Bucată mobilă de stofă care cade peste deschizătura buzunarului unei haine. *Și-a aranjat... gulerul, și-a tras clapele buzunarului.* SAHIA, N. 83. *Rămăsei cu policarul drept acățat în cheutoarea de la clapa din dreapta a surtucului meu.* HOGAȘ, DR. II 44. \diamond Fiecare dintre cele două bucăți de stofă mobile atașate la unele cîciuli, pentru a proteja urechile contra frigului. *Lăsaseră-n jos clapele cîciulilor și se legaseră sub bărbie.* V. ROM. noiembrie 1953, 154.

4. Capac. *Să-mi faci coșciug de argint, Cu clape grele de plumb.* TEODORESCU, P. P. 286. \diamond Ex pr. A trage (cuiva) clapa = a trage (pe cineva) pe sfoară, a înșela, a păcăli.

CLAPC interj. Clap. *Dete piatra la loc și clapcl! acoperi vîgăuna din nou.* ISPIRESCU, la TDRG.

CLĂPCĂ s. f. (Rar) Cursă, capcană. *Toate mrejele lui rămăseseră de ris; căci [fata] nu dete în clapca în care o împingea spurcatul.* ISPIRESCU, L. 128.

CLAPŌN, claponi, s. m. Cocos castrat. *Se aduse supă de clapon și, pe urmă, însuși claponul.* HOGAȘ, DR. II 276. *Găini și rațe, îngîmfați... claponi cu arcuite pene pestrîșe... trăiau într-o deplină frăție în curtea mea.* ANGHEL, PR. 93. *Un gras clapon acasă întreg îl ospătă.* NEGRUZZI, S. II 204. *Mulțimea de găini, gîște, rațe, claponi... furnicau prin curtea boierească.* FILIMON, C. 48.

CLAPONAȘ, *claponași*, s. m. Diminutiv al lui *clapon*. Să așezi buți cu vin, Care cu fin, Boi grași, Claponași. TEODORESCU, P. P. 175.

CLAPONI, *claponesc*, vb. IV. Tranz. A castra un cocos; a face clapon.

CLAR, -Ă, *clari*, -e, adj. 1. (Despre imagini vizuale, în opoziție cu nedeslușit) Care se distinge bine, deslușit. *Fotografie clară*. □ Un clar peisaj miniatural. CAZIMIR, L. U. 38. *Avem todeodată dinaintea ochilor imaginea clară și vie a acelei vânători*. ODOBESCU, S. III 76. † (Despre ape, în opoziție cu tulbur) Limpede. *Palatele... S-ascund printre frunze... Privindu-se-n luciul pîrului clar*. MACEDONSKI, O. I 141. *Stă castelul singuratic, ogîndîndu-se în lacuri, iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri*. EMINESCU, O. I 152. † (Despre sticlă, în opoziție cu opac) Transparent. *Sticla ochelarilor e clară*. † (Despre cer, aer, vreme etc.; în opoziție cu noros, cețos, întunecat) Curat, pur, luminos. V. străveziu, senin. E dimineată ca-n povești, Cu cerul clar ca o fîntînă, Cu soare proaspăt în ferești, Cu limpezi fluieri la stîna, Și-n depărtări cu o lumină De care sufletul se-animă. DEȘLIU, M. 17. *Dimineața era clară*. IBRĂILEANU, A. 124. *Stelele mari izvoresc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al sării*. EMINESCU, N. 50. † (Despre surse de lumină, în opoziție cu întunecos, obscur, umbrat) Care împrăștie o lumină limpede; luminos, strălucitor. *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară*. EMINESCU, O. I 231. † (Substantivat, n., în expr.) Clar de lună sau clarul lunii = lumină strălucitoare de lună. *M-așez privind în clarul lunii, sub transparența atmosferei*. MACEDONSKI, O. I 64.

2. (Despre sunete sau voce; în opoziție cu voalat, răgușit) Care răsună distinct și precis; deslușit.

3. (Despre gânduri, idei, concepții, expuneri orale sau scrise, în opoziție cu confuz, încurcat) Ușor de înțeles, limpede, evident, lămurit. *Prietenul meu directorul, înainte lucrător simplu, avea o profundă dreptate. Lucrurile mi-au apărut în noaptea aceea clar de tot*. SAHIA, U.R.S.S. 77. *În momentul întîlnirii noastre, d-oi iubeați frumosul, ideea clară*. GALACTION, O. I 335. *Sînt lucruri care par foarte clare, pe cînd în realitate sînt foarte grele și încalcite*. GHEREA, ST. CR. II 15. *Unde-s șirurile clare din viața-mi, să le spun?* EMINESCU, O. I 158. † (Adverbial) Vorbește clar. *Judecă clar*. □ Am... în minte clar că trebuie să vorbesc despre Serdici. SAHIA, N. 120. *Întîmplarea din «Fîntîna dintre plopi» se petrece întregă pe valea Moldovei și e clar că nu este nevoie să ne-o spună autorul la fiecare moment*. IBRĂILEANU, S. 20. † (Despre facultăți intelectuale, rar despre persoane; în opoziție cu greoi, obtuz) Care vede limpede, care pătrunde bine și pricepe ușor; care se exprimă limpede. *Minte clară. Spirit clar. Judecată clară*. □ *Acum încep să fiu clar*. SEBASTIAN, T. 100.

CLARIFICĂ, *clarific*, vb. I. Tranz. (Cu privire la manifestări ale gândirii, la situații, împrejurări) A face clar, a lămuri, a desluși, a limpezi. *I. V. Stalin în «Marxismul și problemele lingvisticii» a clarificat problema legăturii dintre limbă și societate*. □ *Meritul istoric al Congresului al V-lea al P. C. R. constă în faptul că a clarificat problemele fundamentale care se puneau în fața partidului, a proletariatului din România, a lămurit caracterul revoluției din România și forțele ei motrice și a stabilit sarcinile organizatorice principale ale partidului în etapa dată*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 61.

CLARIFICĂRE, *clarificări*, s. f. Acțiunea de a clarifica; limpezire. V. lămurire. *Clarificarea problemei*. □ *Dezvoltînd și îmbogățind genialele teze leniniste cu privire la problema națională, I. V. Stalin a adus o clarificare deplină și sub toate aspectele în problema națio-*

nală prin lucrarea «Marxismul și problema națională». LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 36.

CLARIFICĂTOR, -OĂRE, *clarificatori*, -oare, adj. Care clarifică, limpezește, lămurește. (În forma *clarificător*) *Acești termeni... nu vor să fie decît niște metafore clarificatoare și nimic mai mult*. IBRĂILEANU, SP. CR. 62.

— Variantă: (învechit) clarificător, -oăre adj.

CLARIFICĂTOR, -OĂRE adj. v. clarificator.

CLARINET, *clarinete*, s. n. Instrument muzical de suflat, făcut din lemn, în forma unui tub lărgit spre capătul liber și terminat cu o țevă turtită la capătul prin care se suflă; este prevăzut cu găuri și clape metalice pentru jocul degetelor. *Peste puțin sosiră trei țigani la circumă, unul cu vioara, altul cu clarinetul și al treilea cu țimbala*. SLAVICI, O. I 136. *Își așeză scripca și Trifan clarinetu-i hîrbuit, lipit cu ceară tare*. CONTEMPORANUL, VI 1.

— Variantă: clarinătă (STANCU, D. 79, GHICA, S. 356) s. f.

CLARINETĂ s. f. v. clarinet.

CLARINETIST, -Ă, *clarinetiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care cîntă la clarinet. *Abia trăgîndu-și sufletul, venea, cu pași mărunți, clarinetistul Trifan*. CONTEMPORANUL, VI 5.

CLARITATE s. f. 1. Însușirea unor obiecte de a fi clare (1), de a permite o percepere clară, de a apărea deslușit; limpezime, puritate. *Claritatea cristalului. Claritatea coloritului. Claritatea aerului*. † Calitatea sunetului sau a vocii de a răsună distinct și precis.

2. Calitate a gândirii sau a modului de exprimare de a fi limpede, ușor de înțeles; limpezime. *Operele lui I. V. Stalin se caracterizează printr-o mare claritate*. † Loc. adv. Cu claritate = clar, limpede, deslușit, cu precizie. *Autorul descrie cu fineță, cu claritate și cu eleganță mijloacele diferite ce fiecare din aceste două arte pune în lucrare ca să intereseze*. ODOBESCU, S. III 50.

CLAROBSCUR s. n. Procedeu de distribuire a umbrei și luminii pe suprafața unui tablou, în așa fel încît raportul dintre ele să marcheze fie un echilibru, fie preferința pentru zona de umbră a obiectelor reprezentate. *Rembrandt este un maestru al clarobscurului*. † (Adjectival) Și-n umbra Cea clarobscură-a stilpilor de neaună Văzut-am o copilă dulce-înalță, Subțire ca-ntruparea unui crin. EMINESCU, O. IV 107. (Fig.) Subiectul nu reiese destul în relief pe fondul clarobscur al școalei germane. MACEDONSKI, O. IV 71.

CLARVĂZĂTOR, -OĂRE, *clarvăzători*, -oare, adj. (Despre persoane) Care vede o situație și desfășurarea ei în viitor mai clar, mai limpede decît alții; (despre acțiuni) care dovedește perspicacitate, clarviziune. *Crearea U.R.S.S. a însemnat o victorie strălucită a ideologiei internaționalismului proletar, triumful deplin al înțeleptei și clarvăzătoarei politice naționale leninist-staliniste a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. SCINTEIA, 1952, nr. 2344.

CLARVIZIUNE s. f. Însușirea celui care pătrunde, pricepe un fenomen în toate amănuntele lui, care prevede desfășurarea lucrurilor în viitor. *Clarviziunea genială, capacitatea de a sezisa repede și de a descifra sensul lăuntric al evenimentelor viitoare — iată trăsătura caracteristică a lui Lenin*. STALIN, O. VI 71.

— Pronunțat: -zi-u-.

CLAS s. n. v. clasă.

CLASĂ, *clasez*, vb. I. Tranz. 1. A aranja, a împărți, a rîndui ceva (după caractere distinctive) într-o ordine oarecare, pe clase, pe categorii. V. clasifica. *Clasează fișele în ordinea alfabetică*. † Refl. pas.

(Despre sportivi sau echipe sportive) A obține un anumit loc în clasamentul unei competiții sportive. *Echipa s-a clasat prima în campionat.*

2. (Jur.) A scoate de sub cercetare o pricină când faptul nu e dovedit sau nu întrupește condițiile cerute de lege pentru a fi urmărit. \diamond Fig. *Toată întâmplarea... și toate peripețiile pe care și le-am spus erau acum afacere clasată și uitată.* GALACTION, O. I 240.

CLASAMENT, *clasamente*, s. n. Ordinea în care sînt rînduiți concurenții la o competiție sportivă, potrivit rezultatelor obținute. *Echipa a obținut primul loc în clasament.*

CLASARE s. f. Acțiunea de a clasa.

1. Așezare, rînduire într-o ordine (pe clase, categorii). *Clasarea și păstrarea în ordine a materialelor contabile.*

2. (Jur.) Scoatere de sub cercetare a unei pricini. *Clasarea plîngerii.*

CLASĂ, *clase*, s. f. I. Mare grup social caracterizat prin locul pe care îl ocupă într-un anumit sistem de producție istoricește determinat, prin raportul în care se află față de mijloacele de producție, prin rolul pe care-l are în organizarea socială a muncii, prin felul în care participă la producția socială și prin cantitatea de care dispune din această producție. *Modul de producție capitalist actual presupune existența a două clase sociale: de o parte capitaliștii, care se găsesc în stăpînirea mijloacelor de producție și de trai, iar de altă parte proletarii, care sînt excluși de la această proprietate și care nu au de vînzare decît o singură marfă, și anume forța lor de muncă; ei sînt, prin urmare, siliți să-și vîndă forța de muncă pentru a ajunge în stăpînirea mijloacelor de trai.* MARX-ENGELS, O. A. II 149. *Dintre toate clasele care se găsesc în zilele noastre față în față cu burghezia, singur proletariatul este o clasă cu adevărat revoluționară.* MARX-ENGELS, M. C. 45. *Claselor exploatare le e necesară dominația politică în vederea menținerii exploatării, adică în interesul egoist al unei minorități înfime, împotriva majorității covârșitoare a poporului.* LENIN, STAT. REV. 31. *Proletariatul este singura clasă care crește și se întărește continuu, care face ca viața socială să progreseze și care stringe în jurul său toate elementele revoluționare.* STALIN, O. I 305. *Clasa muncitoare folosește puterea de stat pentru a înăbuși și nimici toate încercările clasei burgheze de a restabili vechea ei stăpînire de clasă și de a împiedica clădirea societății socialiste.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 260. \diamond *Clasa muncitoare = clasa socială cea mai revoluționară legată de marea producție și alcătuită din totalitatea oamenilor care muncesc în fabrici și uzine și care, în societatea capitalistă, este lipsită de mijloace de producție și obligată să-și vîndă forța de muncă fiind exploatăată și asuprită de burghezie, iar în societatea socialistă constituie forța conducătoare a statului fiind, împreună cu întregul popor, proprietarul mijloacelor de producție. Statul de democrație populară constituie arma activității conștiente a clasei muncitoare — activitate bazată pe cunoașterea legilor de dezvoltare a societății.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 668. *Clasa muncitoare vă va sprijini pînă ce veți apuca în mîini pîinea îmbelsugată.* CAMILAR, TEM. 142. *Luptă de clasă = luptă pe care o duce o clasă socială împotriva unei clase sociale antagoniste. Dușman de clasă = persoană sau grup social care luptă împotriva intereselor clasei muncitoare și a realizărilor ei revoluționare.* \diamond Loc. a d j. *De clasă = care se referă la o clasă socială sau la raporturile reciproce dintre clase; propriu, caracteristic unei clase sociale. Interese de clasă. Conșinut de clasă. Marx demască falsitatea și perfidia moralei burgheze, conșinutul de clasă al statului și justiției burgheze, lăcomia burgheziei, care, în ganul după cît mai mult profit și pentru a-și păstra dominația economică și politică, comite tot felul de mirșavii și crime.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 26.

II. 1. Fiecare dintre diviziunile mari ale regnului animal sau vegetal. *Clasa mamiferelor. Clasa păsărilor. Clasa angiospermelor.*

2. Fiecare dintre grupele de cîte trei cifre ale unui număr cu mai multe cifre. *Clasa unităților. Clasa milioanei.*

III. 1. Unitate organizatorică în sistemul învățămîntului public, compusă dintr-un număr de elevi care au aceeași vîrstă și o pregătire școlară egală. *Școală cu șapte clase. Elev în clasa a II-a.* \square *Fetele lor erau în aceeași clasă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 4. \blacklozenge Unitate organizatorică într-un institut de artă, cuprinzînd pe toți elevii unui profesor, indiferent în ce an de studii se află. *Clasa de canto a profesorului X.*

2. Sală în care se țin cursurile pentru un grup de elevi aflați pe aceeași treaptă de învățămînt. *Nimic multulbură din măsura cu care își cîntărea glasul și își socotea pașii, aceiași, din fundul clasei pînă la catedră.* C. PETRESCU, S. 63. *Școlarii nu mai aveau curajul să stea cu el în clasă.* SAHIA, N. 58. *Îi căde un urs mare din sîn și de-a dura prin clasă.* CREANGĂ, A. 77.

3. (Franțuzism rar) Timpul în care se ține o lecție; oră de curs. *Pînă ajungeau la fiblea, clasa era aproape pe sfîrșite.* BOGZA, C. O. 362. *La sfîrșitul clasei, noi ieșeam grămadă și zgomotoși, pe cînd el [Grigore Alexandrescu] se strecura binisor și își lua drumul singur spre casă.* GHICA, S. A. 123.

IV. 1. Categorie (după confort și tarifi) a vagoanelor, compartimentelor, cabinelor etc. pentru călătoria cu trenul, tramvaiul, vaporul etc. *Locomotiva... trăgea încet șase vagoane de-a lungul cîmpiei. Cele de clasa a treia erau pline.* DUMITRIU, N. 5. *Matrozii vapoarelor de pe ocean au putut privi atunci... pe puntea celei mai ieftine clase, pe acești oameni de la poalele Carpaților.* BOGZA, C. O. 307. *De la Galați, «personalul» nu mai are vagoane pentru vite. Moș Gheorghe și cu horincenii se sîte în vagoane de clasa a III-a.* SP. POPESCU, M. G. 32. \diamond *Vagon de clasă (în opoziție cu vagon de marfă) = vagon pentru călători.*

2. Categorie, grad, rang. *Clasă de salarizare. Ordinul Muncii clasa I.* \diamond Loc. a d j. *De (mare) clasă sau (de) clasa-nîil (sau înfilia) = de prima calitate. (Ironie) Ruda aceasta era bătrînă și avea renumele de beiv clasa întia.* PAS, Z. I 207.

— Variantă: (învechit) *clas, clasuri* (KOGĂLNICEANU, S. 43), s. n.

CLASIC, -Ă, *clasiți*, -e, adj. I. (Despre opere literare, științifice, artistice) Care întrunește condițiile perfecțiunii, care poate fi luat drept model. *«Capitalul» lui Marx este o operă clasică.* \square *Genialele teze din Aprilie ale lui Lenin constituie un model clasic de analiză marxistă a situației istorice complicate în epoca revoluției, de elaborare a unei linii strategice și tactice a partidului comunist pentru asigurarea victoriei revoluției socialiste.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2328. \blacklozenge (Despre scriitori, artiști, oameni de știință etc.) Recunoscut ca perfect, a cărui operă își păstrează importanța de-a lungul veacurilor. *Tolstoi este autorul clasic cel mai răspîndit din literatura rusă a secolului al XIX-lea.* \diamond (Substantivat) *Clasiții marxismului au arătat că chestiunea națională trebuie privită în legătură cu sarcinile ce stau în fața clasei muncitoare.* REZ. HOT. I 30. *Marii clasiți realiști Caragiale, Eminescu, Creangă, Coșbuc ș.a. sînt redați poporului, opera lor este analizată în lumina marxism-leninismului, pentru ca nimic din ceea ce a fost înaintat și valoros în trecut să nu se piardă.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 7, 91.

2. Care concentrează caracteristicile (bune sau rele) ale unui lucru, ale unei acțiuni, ale unei situații etc.; tipic, caracteristic. *În țările clasice ale democrației parlamentare burgheze, ca Franța, cele mai elementare principii parlamentare sînt călcate în picioare.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 127. *Remorcherele de sute de cai-putere trec*

duind din toate mașinile... Un lung convoi de șleperi, legate două câte două, după imaginea clasică a prizorierilor le urmează supuse. BOGZA, C. O. 405.

3. Care privește lumea antică greco-latină, care aparține culturii acestei lumi; care se referă (în special) la literatura antică, caracterizată prin echilibru, sobrietate și armonia fondului cu forma. *Limbi clasice. Filologie clasică. Demostene și Virgiliu sînt scriitori clasici.* □ *Artiștii antici, clasici, au ajuns să exprime natura înconjurătoare... cu... plasticitate.* GHEREA, ST. CR. I 220. ♦ *Limba latină clasică* = un aspect al limbii latine întrebuițat de scriitorii din epoca clasică. ♦ Caracteristică antichității greco-latine sau moravurilor antice. *Entuziasmul... înaripează inima poetului, ori de câte ori vorbește de eroismul grecilor, care au știut să moară cu o bărbăție clasică pe zidurile Misolonghiei.* MACE-DONSKI, O. IV 73.

CLASICISM s. n. 1. Curent literar și artistic în Europa apuseană în secolele al XVII-XVIII-lea și în Rusia secolului al XVIII-lea, care tindea spre imitarea modelelor antichității greco-latine.

2. Totalitatea caracterelor de armonie, echilibru, puritate, sobrietate, pe care le întrunește o operă clasică.

CLASICIST, -Ă, clasicisti, -ste, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu studiul limbilor și culturii clasice.

CLASIFICĂ, clasifică, vb. I. Tranz. A împărți sistematic, a repartiza pe clase sau într-o ordine anume. V. clasa. *Zoologia clasifică animalele în mai multe familii.* □ *De aceea, cum încă vom mai vedea, nu-l putem clasifica [pe Asachi] în nici o școală.* IBRĂILEANU, SP. CR. 48. ♦ A stabili locul cuvenit unui elev, unui candidat la un examen, unui participant la o competiție sportivă, conform notelor sau calificativelor obținute. *A fost clasificat al doilea.*

CLASIFICĂRE, clasificări, s. f. Acțiunea de a clasifica și rezultatul ei; distribuire, repartizare sistematică pe clase sau într-o ordine anumită. *Clasificarea științelor.* □ *Clasificarea oamenilor în pesimiști și nepesimiști... nu poate fi decât relativă.* GHEREA, ST. CR. II 299. ♦ *Clasificare zecimală v. zecimal.*

CLASIFICĂTOR, -OĂRE, clasificatori, -oare, s. m. și f. Persoană care clasifică, care rînduiește sau distribuie pe clase.

CLASIFICĂȚIE, clasificății, s. f. Clasificare.

— Pronunțat: -ți-e.

CLASOR, clasoare, s. n. Obiect (mapă, album, cutie, dulap etc.) cu despărțiri pentru a păstra diferite obiecte (acte, fișe, fotografii etc.) clasate. V. cartotecă, fișier.

CLAUSTRĂ, claustră, vb. I. Refl. (Rar) A se închide într-o mănăstire sau într-un loc izolat (ca într-o mănăstire) *Pantazi... se claustră în vătuita sa locuință, unde făcu noapte (= întuneric).* M. I. CARAGIALE, C. 97. — Pronunțat: cla-us-.

CLAUSTRĂL, -Ă, claustrali, -e, adj. (Rar) De mănăstire, mănăstiresc, monahal, călugăresc.

— Pronunțat: cla-us-.

CLAUZĂ, clauze, s. f. Dispoziție specială prevăzută într-o convenție, într-un tratat, într-un contract etc. *Contractele se încheie prin Ministerul Gospodăriei Silvice, care are dreptul a le rezilia în caz de nerespectare a clauzelor stabilite.* B. O. 1953, 38. *Ai adăugat ca creionul un rînd abil, care înlătura tocmai clauza aceasta.* CAMIL PETRESCU, T. II 587.

— Pronunțat: cla-u-.

CLAVECIN, clavecine, s. n. Vechi instrument muzical cu claviatură și coarde.

CLAVIATURĂ, claviaturi, s. f. Sistemul de clape la pian, la orgă, la acordeon, la mașina de scris etc. *Complexa claviatură a unei imense orgi.* CARAGIALE, O. III 262.

— Pronunțat: -vi-a-.

CLAVICIMBĂL, clavicimbaluri, s. n. (Învechit) Clavecine. *Prin cafețele... se aud clavicimbalurile.* CARAGIALE, N. F. 127.

CLAVICULAR, -Ă, claviculari, -e, adj. Care ține de claviculă.

CLAVICULĂ, clavicule, s. f. Fiecare dintre cele două oase care leagă omoplații de stern.

CLAVIR, clavire, s. n. (Învechit) Pian. *Ea lovește automatic Fîldeșul sau abanosul învechitului clavir.* MACE-DONSKI, O. I 87. *A găsit clavirul spart cu toporul în mii de bucăți.* GHICA, S. 43.

— Variantă: (învechit) clavîriu (EMINESCU, N. 46) s. n.

CLAVIRIU s. n. v. clavir.

CLAXON, claxoane, s. n. Dispozitiv de semnalizare sonoră, folosit de obicei de autovehicule. *Claxonul mașinii mîrîi.* PAS, Z. IV 63. *Se aude... zgomotul și claxonul unui automobil.* SEBASTIAN, T. 28. *Un claxon de automobil îl alungă pe trotuar.* C. PETRESCU, C. V. 122.

CLAXONĂ, claxonez, vb. I. Intrans. A semnaliza cu claxonul. *Mihai claxonă prelung și apăsă pedala ușor, pe nesimțite. Mașina se urni încet.* MIHALE, O. 466. *Huruiau vagoanele, claxonau mașinile.* PAS, Z. II 160.

CLĂBUC, clăbuci, s. m. (Mai ales la pl.) 1. Spumă făcută de săpun cînd este amestecat cu apă. *Clăbuci de săpun.* ♦ Spumă care apare la suprafața unor lichide care sînt agitate, care fierb sau care fermentează. *Undele lui [ale Jiului] colcotă sfărmate de bolovani și azvîrle în aer clăbuci albi, bulgări de zăpadă.* VLAHUȚĂ, O. A. II 134. *Mai bem... un vinișor, o cafelușă cu clăbuc.* CARAGIALE, O. VII 31.

2. Salivă spumoasă, albicioasă și cu bășici. [Văzu un balaur] *scuipînd clăbuc de spume care, de cădea la pămînt, se închea și se rostogolea în boabe albe de mîrgăritar.* DELAVRANCEA, S. 91. ♦ *Expr.* A face clăbuc la gură = a vorbi mult, cu furie; a face spume (la gură). *Vizirul, tigrul turbat de a sa ură, Scrișnind din dinți sălbatic, făcînd clăbuci la gură.* ALECSANDRI, T. III 347. ♦ (Prin analogie) *Omul căzu pe spate, pe șosea, rămase o clipă rezemat în cot, apoi se sculă în picioare și scuipă clăbuci de singe.* DUMITRIU, N. 273.

3. Sudoare spumoasă pe care o fac animalele (mai ales caii) din pricina oboselii.

4. (Numai la pl.) Rotocolo de fum sau de aburi. *Și pe-nînderea pustie, fără urme, fără drum, Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.* ALECSANDRI, P. A. 112.

CLĂBUCI, clăbucesc, vb. IV. 1. Tranz. A acoperi cu clăbuci de săpun. *Cu șervetul la git, cu obraji clăbuciți de săpun, urmărea prin oglindă voltele briciului.* BART, E. 71.

2. Intrans. (Despre apă sau alte lichide) A spumea. *Valuri mari se sparg în zgomot... clăbucînd, fierbînd în spume.* ALECSANDRI, P. A. 152. ♦ Refl. *Apa... izbîndu-se de țărîmure, se clăbucește în tulpinile sălcilor încovoiate.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 175.

3. Refl. (Despre unele animale, mai ales despre cai) A se umple de sudoare spumoasă (din cauza oboselii); a spuma. *Călări pe cai clăbuciți la strune și săbale...* DELAVRANCEA, la TDRG.

CLĂCAȘ, clăcași, s. m. 1. (În regimul feudal) Țăran obligat să facă clacă (1) pe pământul moșierului de care ținea. V. șerb, iobag, rumin, vecin. *Au plecat ruminii sub steagul răscoalei... Tremura, tremura vargă cine avea acareturi întinse, și robi și moșii, și clăcași și pălmași.* STANCU, D. 8. *Singurul sprijin adevărat al revoluției [din 1848] sînt milioanele de clăcași.* CAMIL PETRESCU, B. 148. *Un țăran clăcaș pe moșia ce țîn în posesie are să-mi facă treizeci zile de lucru și în loc să fie acolo, se plimbă fugit.* BOLINTINEANU, O. 447. *Badea Niculaie, clăcaș din satul Băilești din Dolj, fusese scăunaș, adică comisionarul unui turc din Vidin.* GHICA, S. A. 31. *Clăcașii, transformați în robi, nu numai că urmară a se vinde împreună cu pământul, dar și numele lor începu a se trece în actul vânzării, deși nu se puteau vinde deosebit de pământ.* BĂLCESCU, O. I 139.

2. (Popular) Cel ce ia parte la o clacă (2). *De cele mai multe ori, plivitul se face cu ajutorința clăcașilor, — cu clăcile.* PAMFILE, A. R. 96.

CLĂCAȘESC, -EASCĂ, clăcașești, adj. (Învechit) De clăcași (1), care aparține clăcașilor sau se referă la clăcași. *Sat clăcașesc.*

CLĂCĂȘI, clăcașesc, vb. IV. Intrans. (Învechit) A face clacă (1), a fi clăcaș (1); a clăcui. *Pământul... se cuvine a se da clăcașilor care au clăcașit pre moșia statului.* I. IONESCU, M. 668.

CLĂCĂȘIȚĂ, clăcașește, s. f. (Popular) Femeie sau fată care ia parte la o clacă (2). *Gazda se duse la vatră, umplu un găvan de lemn cu porumb fierț și-l puse în mijlocul clăcașețelor.* SANDU-ALDEA, U. P. 207.

CLĂCUI, clăcuiesc, vb. IV. Intrans. (Învechit) A clăcași. [Clăcași] clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pământului pe care locuiau și în care se hrăneau. GHICA, S. A. 35.

CLĂCUȘOARĂ, clăcușoare, s. f. (Glumeț) Faptă nepotrivită, poză, ispravă. *După ce se mintuie clăcușoara asta, lumea ne lasă în cît ne-a găsit și se împraștie, hui-duindu-ne.* CREANGĂ, A. 113.

CLĂDĂRIE, clădării, s. f. Cantitate mare de lucruri îngrămadite unul peste altul; grămadă mare de lucruri disparate, puse la întâmplare unul peste altul. *Luă apa fiartă în clocote și-o turnă pe o clădărie de trandafiri înfloriți.* STĂNOIU, C. I. 205. *O clădărie de jar pânea o altă lună mai mare în întunericul luncii.* SADOVEANU, F. J. 539.

CLĂDÎ, clădesc, vb. IV. Trans. 1. A face o construcție, a ridica o clădire, a zidi, a construi. *Cu aceste [scînduri] se apucă... de clădi un fel de foisor.* ISPIRESCU, L. 367. *Toate locurile... au fost în vechime prevăzute cu întărituri, cu cetățui, pe care le-au găsit în ființă sau le-au clădit popoarele de gintă slavonă.* ODOBESCU, S. II 179. *La cea moară părăsită, De stăpînul meu clădită, Este-o piatră de rănit.* ALECSANDRI, P. P. 136. ♠ (Poetic) *Eu mi-am clădit acest al meu poem Din tot ce noi mai plin de glorie avem.* COȘBUC, P. II 286. ♠ Fig. (Cu privire la o organizare socială, la un plan, la un sistem de acțiune) [Oamenii din U.R.S.S.] clădeau doar vremuri noi, Altă lume... Pentru pruncii noștri goi. TOMA, C. V. 238. *Constantin... nu clădea nici un plan deosebit.* GALACTION, O. I 119. *Sărmana, ea-și clădea visuri atît de frumoase pe existența lui subredă și păcătoasă!* VLAHUȚĂ, O. A. 107. ♠ Expr. A clădi pe nisip v. nisip.

2. A așeza în mod sistematic lucruri (mai ales de același fel) unul peste altul, făcînd o grămadă (movilă, teanc, claie). *Finul clădit mirosea.* EMINESCU, N. 48. *Și pe dușmani îi tăia, Și grămezi toți îi clădea.* ALECSANDRI, la TDRG. *Au mai aștat focul, clădîng și alte lemne și au început a-și frige friptura.* DRĂGHICI, R. 75. *Toate [lucrulurile cumpărate] le-a tencuit și-n corabie le-a clădit.*

SEVASTOS, N. 126. *Astă-vară am cosit Vro cinci clăi de le-am clădit, Patru mi le-am vîrfuit.* ALECSANDRI, P. P. 100. ♠ Refl. *Un troian de crengi, de arbori, pe-a lui urmă se clădește.* ALECSANDRI, P. A. 152. ♠ Refl. *p a s. Lanul scade. Iar în urmă holda mindră, răsturnată prin bucăți, Se ridică-n snopi de aur, se clădește-n jumătăți.* ALECSANDRI, P. III 67.

CLĂDIRE, clădiri, s. f. 1. Acțiunea de a clădi. *Plantele furajere să fie cosite la timp, iar uscarea și clădirea lor să se facă în bune condiții.* REZ. HOT. I 237.

2. (Concretizat) Construcție, edificiu. *Gospodării... n-au cînd se abate pe la acea clădire de scînduri vechi.* SADOVEANU, N. F. 40. *În toată clădirea nu se aud decît glasurile oamenilor care părăsesc lucrul.* SAHIA, N. 36. *Clădirea însăși, cu etaj, arătoasă și înzorzonată, oprea atenția trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roșie, apărută sus de o uriașă scoică de sticlă lucitoare.* REBREANU, R. I 18. ♠ Fig. *Ca să dărimăm clădirea Ce-o zidește un fărnac pe-uni atît de-adînc temei, E de-așuns să se-nțeleagă două inimi de femei.* DAVILA, V. V. 88.

CLĂDÎT s. n. Faptul de a clădi, așezare sistematică a unor obiecte în grămezi, teancuri, clăi etc. *Ca și încercatul finului în car, clăditul... sau făcutul clăilor cere o deosebită măiestrie, de la care atrîrnă păstrarea finului.* PAMFILE, A. R. 162.

CLĂDITĂTOR, -OĂRE, clăditori, -oare, s. m. și f. (Rar) Persoană care clădește. (Fig.) *Muncitor și făurar, Clăditor de zile mari.* FRUNZĂ, S. 43. *Sus, clăditori ai vieții, sus!* TOMA, C. V. 189.

CLĂI, clăiesc, vb. IV. Intrans. (Regional) A face clăi. *Noi trecem și ne ducem... Să clăim, Să căpițim, C-am auzit ș-am simțit Că-s oarzel coapte, Grînele-n lapte.* TEODORESCU, P. P. 392.

CLĂIȚĂ, clăițe, s. f. Diminutiv al lui claie. *Își priveau tăcuți clăițele de fin, dădeau tricoale în jurul lor și oftau din greu.* AGÂRBICEANU, P. S. 28. *Am o clăiță de fin; lîngă clăiță, o poienită; lîngă poienită, doi luceferi (Capul, fruntea și ochii).* POP.

CLĂMPĂI vb. IV v. clămpăni.

CLĂMPĂNEALĂ, clămpăneli, s. f. Acțiunea de a clămpăni; clămpănire, clămpănitură. *Clămpăneala ușii.*

CLĂMPĂNÎ, clămpănesc, vb. IV. Intrans. 1. A produce (prin lovire) zgomotul redat prin onomatopeea « clămp ». *Se-aude poarta clămpănind ușor și-un pas greoi pe treptele din față. Nevasta ieșe repede-n pridvor: Cine-a venit așa de dimineață? DEȘLIU, M. 38. Fabricile sînt patru la număr. Au motoare și mașini care duduie greu, au curele care clămpănesc; au cuptoare care dogoresc și nicovale ce asurzesc urechea.* PAS, L. II 158. *Cîni flocoși dormeau în umbra caldă; numai cîteodată hîrliau, își ridicau capul și clămpăneau după meste.* SADOVEANU, O. I 110. *Cățalușă, nu mai clămpăni la ușă.* ȘEZ. IV 52. ♠ Fig. *Era în sat și dascălul Iordache firnîtitul de la strana mare... Știa și el glăsurile... dar clămpănea de bătrîn.* CREANGĂ, A. 9. ♠ Trans. fact. *Patrulele își clămpăneau închizătoarele armelor.* CAMILAR, N. II 145. *Țineam ceaslovul deschis, și cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele, și cînd clămpăneam ceaslovul, cite zece-douăzeci de suflete prăpădeam deodată.* CREANGĂ, A. 4.

2. (Ironie, despre oameni; uneori determinat prin « din gură ») A vorbi vrute și nevrute; a flecări. *Ia nu mai clămpăni și tu din gură, măi!* CREANGĂ, A. 113.

— Variante: clămpăni (CREANGĂ, A. 50), clămpăi (EMINESCU, N. 95) vb. IV.

CLĂMPĂNIRE s. f. Acțiunea de a clămpăni; clămpăneală.

CLĂMPĂNIT s. n. Acțiunea de a clămpăni; clămpăneală. *Noaptea s-auzea... Clămpănitul de la puști, Zăngănit de uși la cuști.* CORBEA, în POEZ. N. 138.

CLĂMPĂNITURĂ, clămpănituri, s. f. Clămpăneală, clămpănit. *Abia se mai aud focurile de armă ori clămpăniturile unei mitraliere.* PAS, Z. III 203.

CLĂNCĂI, clăncăiesc, vb. IV. Intrans. A produce zgomotul redat prin onomatopeea «clanc».

CLĂNCĂIT s. n. Acțiunea de a clăncăi și zgomotul produs de obiectele care clăncăiesc; clăncăit. *Clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului... răspindeau... spaima morții.* BĂLCESCU, O. II 244.

CLĂNȚĂI vb. IV v. clănțâni.

CLĂNȚĂNEALĂ, clănțăneli, s. f. Clănțânit, clănțănire.

CLĂNȚĂNI, clănțănesc, vb. IV. Intrans. 1. (Despre oameni sau animale, de obicei întărit prin «din dinți» sau urmat de determinări cauzale) A-și ciocni dinții în mod ritmic (de frig, de frică etc.). *Se sculară toate dihanile și unde începură să răgească și să clănțănescă din dinți, de te apuca florile morții de frică.* POPESCU, B. II 22. *A-nceput să tremure, clănțânind ca-n totul frigurilor.* CARAGIALE, O. III 47. *Au început a clănțâni și ceilalți de frig, de sărea cămeșa de pe dinții.* CREANGĂ, P. 254. ♠ (Cu inversarea construcției) *Dinții îi clănțăneau de frig.* BART, E. 238. *Cluceru șinea porunca domnească în mină și dinții îi clănțăneau în gură.* GHICA, S. A. 52. ♠ Trans. (Neobișnuit) *Un gust de pîne cazonă, acră, îi umplu gura, clănțâni dinții în gol, oftă urmărind mai departe, cu gândul, armata aceea fumurie.* CAMILAR, N. II 140.

2. A produce un zgomot caracteristic prin lovirea ritmică a unor obiecte de metal sau de sticlă. *A clănțâni din clește.* □ (În forma clențâni) *Marcu... precedea, Din oșele clențânind Și din gură chiuiind.* ALECSANDRI, la TDRG. ♠ (Cu inversarea construcției) *Gitul șipului începu să clănțănescă tare pe buzele paharului.* CARAGIALE, O. I 291. ♠ A mișca repetat, cu zgomot, clanța ușii. *Nanina... clănțâni și strigă și mai tare: deschideți! D. ZAMFIRESCU, la TDRG.*

3. Fig. A vorbi mereu, a flecări. (În forma clențeni) *Nu mai clențeni... și ieși afară!* ALECSANDRI, T. I 32. ♠ Refl. reciproc. A se certa, a se sfîdi. *Spune-i așa papistașului, că noi n-avem știință multă, dar slujba ne-o facem; și că nu vreau să mă clănțănesc cu el.* SADOVEANU, Z. C. 48. *O luam razna prin săt și mă bucuram nespun cînd vedeam pe Moș Vrîlan clănțânindu-se cu răzeșii de pe la noi, de altfel cu toții guri foarte agere.* SADOVEANU, O. A. II 104.

— Prez. ind. și: clănțan (DUMITRIU, N. 72). — Variante: clănțâi (NEGRUZZI, S. I 152), clențâni, clențen vb. IV.

CLĂNȚĂNIRE, clănțâniri, s. f. Acțiunea de a clănțâni și rezultatul ei; zgomotul produs prin ciocnirea ritmică a dinților, a unor obiecte de metal etc. *Tremura... ca varga și i-ai fi auzit clănțănirea dinților.* EMINESCU, N. 110.

CLĂNȚĂNIT s. n. Clănțănire, clănțăneală. *Aud pe neașteptate clănțănitul unei mitraliere dușmane.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 5/2. *Și brusc mitraliere s-au pornit. Un clănțănit uscat de oase seci, Strident și alarmant, Sfîșie noaptea către stele.* CAMIL PETRESCU, V. 45.

CLĂNȚĂNITURĂ, clănțănituri, s. f. Clănțănire, clănțănit.

CLĂNȚĂU, clănțâi, s. m. Om rău de gură, care vorbește mult (de obicei pe un ton agresiv). *Văd că ești clănțâu și te ții cu nasul pe sus.* SADOVEANU, N. F. 91. ♠ Poreclă dată în trecut avocaților și politicianilor.

CLĂPĂCI vb. IV v. elipoci.

CLĂPĂI, clăpăiesc, vb. IV. Intrans. (Rare) A produce zgomotul exprimat prin onomatopeea «clap». *Berzele clăpăiesc.* □ *Am două lemne: toată ziua clăpăiesc (Melița).* GOROVEI, C. 226. ♠ Trans. Fig. (Despre persoane) A spune (ceva) repede, ca un clăpăit. *Ea clăpăi pe nerăsuflăte o fabulă, fără să priceapă boabă.* CARAGIALE, S. 9.

CLĂPĂIT s. n. Acțiunea de a clăpăi și zgomotul produs de obiecte care clăpăiesc; clăpăire. *Clăpăitul meliței.*

CLĂPĂITURĂ, clăpăituri, s. f. Clăpăit.

CLĂPĂUG, -Ă, clăpăugi, -e, adj. 1. (Despre urechile oamenilor și animalelor) Mare și aplecat în jos. V. b l e g. *Zării capete roșcate [de cai], urechi ciulite, altele căzute, clăpăuge.* CAMILAR, N. I 29. *I-a ieșit ș-acolo nainte Agripina, și-ndărătul ei un om slab și bleg, cu urechile clăpăuge.* SADOVEANU, O. III 630. *Omul acela era ceva de săbriet: avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate.* CREANGĂ, P. 239. ♠ (Prin analogie) *Am ris și eu ca o cizmă cu urechi clăpăuge, dar să știi că ai dreptate.* SADOVEANU, P. M. 177.

2. Fig. (Despre oameni) Prostănac, bleg. *Strigase... cu hazul lui de flăcău clăpăug: Fraților, am venit.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 60.

— Variantă: cūplūg, -ă (CONTEMPORANUL, VI 289) adj.

CLĂPĂUGI, clăpăugesc, vb. IV. Refl. (Despre urechile animalelor) A se lăsa în jos, a se blegi, a se pleoști. *Pintelece i se subție [calului], urechile i se clăpăugiră.* CAMILAR, N. II 322.

CLĂPĂUGIT, -Ă, clăpăugiți, -te, adj. (Despre urechile oamenilor și animalelor) Mare și aplecat în jos; clăpăug. V. b l e g. *Se uitau... la caii osteniți cu boturile în pămînt, cu urechile clăpăugite.* CAMILAR, N. I 8.

CLĂȚĂRI, clătăresc, vb. IV. (Transilv., Mold.) Trans. (Cu privire la rufe și la vase) A clăți. *Safta începuse a scoate rufele din cazan și a le duce să le clătărească în apă limpede.* SLAVICI, V. P. 11. *Oi clătări plosca bine și-o umple-o cu apă proaspătă, ca să avem la drum.* CREANGĂ, P. 204.

CLĂȚI, clătesc, vb. IV. Trans. A curăți spălînd ușor cu apă, a limpezi într-o ultimă apă curată. *Pînă ce nu-și clăți minile cu apă și le terse de poala unsuroasă a cămeșii... aproape nici nu se uită la mine.* HOGAȘ, M. N. 191. *Cozile acestea... le-au clătit pușin în apă și-apoi le-au pus în zamă, la foc, să fiarbă.* SBIERA, P. 14. *Spală-mi, maică, cămășuța și mi-o clătește la vale, Să-mi treacă de dor, de jale.* BIBICESCU, P. P. 127. *Unele pinze-nălbea, În gîrlă Că le spăla, În fîntînă Le clătea.* TEODORESCU, P. P. 562. ♠ *A-și clăti gura (refl. a se clăti în gură) = a-și spăla gura. Dimineața, cînd mă scol, Cu pelin pe ochi mă spăl: Iau în gură, mă clătesc, Dar mai rău mă amărăsc.* TEODORESCU, P. P. 352.

CLĂȚI, clătesc, vb. IV. Trans. (Învechit, astăzi regional și arhaizant) 1. A clăti (1). *Cite-un plop cu coajă cenușie abia își clătea rămurelele subțiri și-și tremura bănușii frunzelor, care luccau în două ape.* SADOVEANU, O. III 364. *Muierea se sculă des-de-dimineață și, clătînd pe nărodul din pat, îi zice: Dar scoală... RETEGANUL, P. I 1. Ca un vînt ce clătește Pădurea cînd ploaia sosește, Așa din adîncuri de zare Un vîiet prin noapte răzare.* COȘBUC, P. II 30. *Zilele ca iarna de friguroase-mi fură,*

Copaci din miezul iernii ce vînturi îi clătesc. ALEXANDRESCU, P. 24. *D-aşa-i, doamne-ntră străini, Ca mlădița între spini; Suflă vîntul și-o clătește, De toți spinii mi-o lovește!* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 195. ✧ Fig. Rîul înapoi se trage... *munții vîrfului își clătesc.* ALEXANDRESCU, P. 132. ✧ Expr. A clăti capul (sau, intranz., din cap) = a clătina din cap, v. clătina. *Domnul Cristea a clătit din cap cu indoială.* SADOVEANU, M. C. 37. *Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap și va fi întrebat — prin mîntea cărui muritor treceau aceste idei?* EMINESCU, N. 33. *Bătrîna a ieșit clătînd din cap.* NEGRUZZI, S. I 27. ✧ Refl. *Pe Gruta că-l punea Tot în fiere Pină-n șele, Tot în lanț Pînă-n grumazi. Da el numai se clătea, Toate fierele pocnea.* BIBICESCU, P. P. 296. ✧ Refl. (Despre apă, valuri) A se pune în mișcare (violentă), a se izbi. *Numai rîul acuma, numai apele, cînd se clătesc, răspund cu vuiet la gemetele mele.* ODOBESCU, S. III 207. *Piatra-n Dunăre cădea, Apa-n două se făcea, Valurile se clătea, Trei ceasuri borbo-rosea.* TEODORESCU, P. P. 569.

2. A zgudui, a cutremura. *Pămîntul îl clătește războinicescul tunet!* Zgomot de taberi, șapte, trece, vîșie-un glas. ALEXANDRESCU, P. 27. ✧ Refl. *Trîntește Fiul-Oii pe Sfarmă-Piatră, dar îl trîntește cum e data, de s-a clătit pămîntul sub el.* RETEGANUL, P. III 61. *La acea valmă năprasnică de vaiete și blesteme se clăti încăperea din temelie și grînzile se porniră din locul lor.* DELAVRANCEA, S. 95. *Stînci în temelie clătindu-se vedem.* EMINESCU, O. I 94. *Tot palatul s-a clătit pîn'la pămînt.* PANN, P. V. II 12. ✧ Fig. *Și s-a-nîmplat o dragoste mare, De s-au clătit temeliele locului.* DEȘLIU, G. 31. *A lumii temelie se mișcă, se clătește, Vechile-i instituții se șterg, s-au ruginit.* ALEXANDRESCU, P. 78. ✧ Refl. A se zdruncina. *Această prietenie nu s-a clătit prin năvălirea de curînd a tătarilor.* BĂLCESCU, O. II 144.

3. A clătina (3). *Își clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase.* BĂLCESCU, O. II 104. *Am un pește... Patru boi abia-l clătește (Plugul).* GOROVEI, C. 300. ✧ Refl. [Armata] se clăti de acolo și... *mers de tăbărit într-o câmpie mare.* BĂLCESCU, O. II 106. (Expr.) A nu se clăti un fir de păr din capul cuiva = a nu se primejdi cu nimic viața cuiva. *Un fir de păr nu se va clăti din capul înălțimii-tale.* NEGRUZZI, S. I 141.

CLĂTINĂ, clătîn, vb. I. 1. Trans. A mișca (puțin, lin) într-o parte și într-alta, a face să se agite (ușor), a legăna. *Soarele căzuse, stînci și livid, îndărătul aburilor și un vînt rece clătina stuful și trestii înalte.* DUMITRIU, N. 289. *Gheorghe îl clătina tare, ca să se deștepte.* VLAHUȚĂ, O. A. I 104. *Brazii suspinau și-a lor crengi le clătinau.* ALECSANDRI, P. II 186. *Peste deal, peste colină, Este-o creangă de mîrlină, Suflă vîntul și-o clătina Din vîrf pînă la tulpină.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 252. ✧ Intranz. (Urmă de determinări introduse prin prep. «din» sau «de») *Cînd oi clătina din fumie, voi să știți că eu voi fi aici și că doresc să mă trageți afară.* SBIERA, P. 84. *Și-a dat drumu... în lumea cealaltă... spunîndu-le să scoată leagănul afară cînd va clătina el de frînghie.* ȘEZ, II 52. ✧ Expr. A clătina din cap (sau, tranz., capul) = a-și mișca capul într-o parte și în alta, în semn de mirare, de îndoială, de descurajare etc. *Ion clătina din cap și dădu să iasă.* DUMITRIU, V. L. 20. *Am clătinat din cap; socoteam că l-am pus în încurcătură.* SADOVEANU, N. F. 55. *Alții, de mirare, Cu mîna la gură capul clătina.* ALECSANDRI, P. A. 49. *Ivan se depărtă clătînd din cap.* NEGRUZZI, S. I 66. ✧ Refl. *Frunzișurile vechi... se clătinau numai sub picăturile ploii.* DUMITRIU, V. L. 16. *Fulgura și bubuia, de se clătina oalele-n cuie.* RETEGANUL, P. I 19. *Frunza codrilor nu se clătina și tăcerea neturburată își întinsese pretutîndeni neajmîrîta ei stăpînire.* HOGAȘ, M. N. 165. *Ușa... se clătina scrișînd în vînt.* EMINESCU, N. 38.

2. Refl. A șovăi în mers, în mișcare, a se împletici (de slăbiciune, din cauza beției etc.). *Se ridică clătî-*

nîndu-se, beți de somn. DUMITRIU, V. L. 87. *Am simțit că mă clatin și că nu mai pot să înaintez.* SAHIA, N. 58. *Se clatină rărîte șiruri lungi de bătălie.* EMINESCU, O. I 148. ✧ Fig. A șovăi, a ezita. *Înmă slabă, așa ca să se clatine... de te miri ce, n-avea cuvîoasa.* VLAHUȚĂ, O. A. 138. ✧ (În regimul capitalist, despre negustori sau case de comerț) A fi într-o situație materială critică, pe cale de a da faliment. *Aflat negustorimea că se clatină rău Kir Ianulea.* CARAGIALE, O. III 39.

3. Trans. A mișca din loc, a urni, a clinti. *Puse umărul și clătina bolovanul din loc.*

— Variante: (învechit și regional) eletină (TEODORESCU, P. P. 414), eletenă (ISPIRESCU, L. 88) vb. I.

CLĂTINĂRE, clătînări, s. f. Acțiunea de a (se) clătina. *Ochii albaștri îi rîdeau sub clătînarea leneșă a genelor.* CAMILAR, TEM. 73. *Fetița lui Vartolomeu Diaconu pășea cu ochii încruntați la clătînările ceștilor, cu limba scoasă printre dinți de încordare.* C. PETRESCU, A. 285.

CLĂTINĂTOR, -OARE, clătînători, -oare, adj. Care (se) clătina. V. tremurător. *Uitată pirotînd — așteaptă O luntre fără de catarg Pe monoton clătînătorul Și dureros tăcutul larg.* TOMA, C. V. 59. *Cîte-o stea clătînătoare Cădelă-n văzduh și-aprînde.* IOSIF, V. 91.

CLĂTINĂTURĂ, clătînături, s. f. Mișcare șovăitoare. *Doi rîniși trec rezemași, cu clătînături strămii.* C. PETRESCU, I. II 35. *Văzînd frașii lui clătînătura lanțului, au știut acuma că Sucnă-Murgă nu este mort.* SBIERA, P. 95.

— Variantă: (regional) eletinătură (CARAGIALE, O. II 12) s. f.

CLĂTIRE, clătiri, s. f. Acțiunea de a clăti; limpezire, spălare. *Clătirea paharelor.*

CLĂTIT, s. n. Clătire. *Clătitul rufelor.*

CLĂTIT, -Ă, clătîți, -te, adj. (Învechit și arhaizant) Tulburat, atîns sufletește. [Mihai], *clătît prin pierderea artileriei sale... se duse în grabă la centru.* BĂLCESCU, O. II 332.

CLĂTITĂ, clătite, s. f. Un fel de plăcintă subțire, prăjită în grăsime și umplută cu dulceață, marmeladă, brînză sau legume. *Cucoana Georgeta știa să facă niște clătite minunate.* SADOVEANU, P. S. 190.

CLEĂMPĂ s. f. v. clampă.

CLEAN, cleni, s. m. Pește de apă dulce din familia crapului, cu corpul aproape cilindric, cu botul rotunjit și cu solzi mari, tivîți cu negru (*Leuciscus squalius*). *Iată aleși deoparte, în crîsnic, cleni și scobai și două mrenea frumoase.* SADOVEANU, N. F. 29.

CLEANȚ, cleanțuri, s. n. (Ban., Olt.) Stîncă prăpăstioasă; colț de stîncă. *Deasupra... se înalță tot mai ridicate niște cleanțuri pînă în vineția cerului.* POPOVICI-BĂNAȚEANU, la TDRG. *Atunci te-oi descumuna, Cînd cleanțurile-or cînta Și pădurea va umbra.* HODOȘ, P. P. 141.

CLEĂRING s. n. v. cliring.

CLEFĂI, clefăi, vb. IV. Intranz. 1. A minca cu zgomot, a plescăi; a clefeti. V. molfăi. *Rupe o margine din pîine și începu să clefăie încet.* STĂNOIU, C. I. 164. *La dejun, Dan înfulca bucături mari și clefăia repede, c-o lăcomie de bestie.* VLAHUȚĂ, O. A. III 198. ✧ Trans. *Se mai oprește calul. Mai rupe o gură de iarbă din marginea potecii.* O clefăie. STANCU, D. 327. *O mînă... șinea funia vitei, care nu mai clefăia iarba de dinainte-i.* PAS, L. I. 138.

2. A deschide și a închide gura plescînd. *Trăgea aer în piept, clefăind și pocînd din limbă cu... plăcere.* GALAN, Z. R. 237.

3. A pescăii mergînd prin noroi. *Dricul primăriei clefăia prin glod.* LESNEA, C. D. 87.

— Prez. ind. și: *clefăiesc* (BOGZA, T. 89). — Variantă: *clepăi* (DUMITRIU, N. 176) vb. IV.

CLEFĂIT, *clefături*, s. n. Faptul de a clefăii; pescăit. *Clefăitul aluatului s-amesteca în clefăitul glodului de pe uliș.* CAMILAR, N. II 325.

CLEFETI, *clefetesce*, vb. IV. Intrans. (Rar) I. A clefăi (1). *Să vie să mănînce și apoi să se întoarcă... clefetind din gură.* ISPIRESCU, L. 273.

2. A clefăi (2). *Căsa... și, clefetind buimăcit de cîteva ori, izbuti să spuie.* DELAVRANCEA, S. 244.

CLEFETIRE s. f. v. elevotire.

CLEI, *cleiuri*, s. n. 1. Substanță viscoasă, extrasă din pește și din diverse plante sau materii animale, cu ajutorul căreia se pot lipi diferite obiecte. V. p a p, c o c ă. *Au scăzut prețul la pește, clei și icre.* CONTEMPORANUL, VII 118. *Hrbul cu călacan, clei și tot ce trebuie unui ciubotar.* CREANGĂ, A. 82. ♦ Expr. (Familiar) A fi clei = a) a fi ignorant, a nu ști nimic; a fi tuful. *He! Trăsnea, mă! scoolă! știi tabla? — Sare el de jos, îl ascult, — clei!* CREANGĂ, A. 92; b) a fi beat turtă.

2. Suc gros care se scurge din scoarța unor pomi (mai ales pruni, cireși și vișini) și care are proprietatea de a se solidifica în contact cu aerul. V. r ă ș i n ă.

CLEIÓS, -OĂȘĂ, *cleioși*, -oase, adj. 1. (Despre unele substanțe) Lipicios (ca și cleiul). *Scoarța brazilor... lasă în palmă urme cleioase de rășină.* C. PETRESCU, I. II 5. ♦ (Despre ouă fierte) Fiert puțin, așa ca să nu fie nici moale, nici răscopt. *Îmi spune să-i fac ouăle cleioase, că așa îi plăceau lui.* STĂNOIU, C. I. 118.

2. (Despre pămînt) Viscos, clisos. *Căii mergeau încet, opintindu-se în pămîntul cleios.* DUMITRIU, V. L. 8. *Din ce în ce picioarele mai grele Mi le simțeam, de lutul cel cleios.* ANGHEL-IOSIF, C. M. I 187. *Atunci unde se făcu un noroi cleios... de fi se scutura carnea de pe tine.* ISPIRESCU, L. 129.

CLEMĂ, *cleme*, s. f. (Tehn.) Piesă sau dispozitiv cu ajutorul căruia se poate fixa, lega sau prinde un obiect de alt obiect.

CLEMĒNT, -Ă, *clemenți*, -te, adj. (Rar, despre un șef, un superior) Îndurător, iertător, indulgent; blînd, milostiv, bun. *Știrile bune îl făceau mai clement cu slăbiciunea altora.* C. PETRESCU, C. V. 93.

CLEMĒNȚĂ, *clemențe*, s. f. (Rar) Atitudine de îndurare, de iertare; indulgență, bunățate (a unui superior față de inferiorii săi).

CLEMPĂNI vb. IV v. clămpăni.

CLEMPŪȘ, *clempușuri*, s. n. Bucată de fier în formă de cîrlig de la încuietorea ușii, pe care se reazemă clampa cînd se închide.

CLEMPUȘOR, *clempușoare*, s. n. Diminutiv al lui c l e m p u ș. *Desfăcu clempușorul și dădu drumul lui Vilcu.* SADOVEANU, Z. C. 121.

CLENCI, *clenciuri*, s. n. 1. Bucată dintr-o creangă (uscată) ale cărei rămurele incomplet tăiate formează un fel de cîrlige, de care se poate agăța ceva; cîrlig. *Ți scăpără poalele rasei din mînă și se agățară într-un clenți de rădăcină.* STĂNOIU, C. I. 158. ♦ Cîrlig. *Culai... a aninat ceaulul în clenciul lui, deasupra flacării.* SADOVEANU, N. F. 69. ♦ Ramură a coarnelor cerbului. *Doi copoi tîneri au dat glas: chiau — chiau! ș-un cerb cu douăsprezece clenciuri a ieșit în luncă.* SADOVEANU, D. P. 82.

2. Boldul cataramii. *O curea cu cataramă și cu clenciuri de argint, Că nu-i alta pe pămînt.* ȘEZ. IX 190.

3. Fig. Pricină, motiv (de ceartă). *Cu maica Evlampia, desăgărița din Văratec, am avut și eu o dată oleacă de clenți.* CREANGĂ, P. 115. *Au un clenți de nu se pot împăca.* ȘEZ. XXIII 42. ♦ Sens ascuns, tîlc, dedesubt. *Afacerea asta are un clenți.*

CLENTĂNI vb. IV v. clăntăni.

CLENTENI vb. IV v. clănteni.

CLEPĂI vb. IV v. clefăi.

CLEPSIDRĂ, *clepsidre*, s. f. Instrument primitiv cu ajutorul căruia se măsură în antichitate timpul după cantitatea de apă (sau de nisip) cursă dintr-un rezervor. *Nesocotind nisipul ce lunecă-n clepsidră...* LESNEA, I. 60.

— Variantă: *elepsidru* (BOGZA, C. O. 149, HOGAȘ, DR. II 191, NEGRUZZI, S. I 96) s. n.

CLEPSIDRU s. n. v. clepsidră.

CLEPTOMĂN, -Ă, *cleptomani*, -e, s. m. și f. Persoană care suferă de cleptomanie. V. h o ț.

CLEPTOMANIE s. f. Obicei, manie de a fura bani sau obiecte mărunte, chiar fără a avea nevoie de ele.

CLER s. n. Totalitatea preoților unei biserici, unei eparhii sau unei țări; cinul preoțesc, preoțime. *Între clasele privilegiate și între acele dezmoștenite, un cler ignorant, superstițios, îngrășat cu mana averilor monastirești.* ALECSANDRI, C. 234. *Mitropolitul ieși înainte urmat de tot clerul.* NEGRUZZI, S. I 232.

CLĒRIC, *clerici*, s. m. Membru al clerului, față bisericăscă. *Din autobus coboră un cleric.* SADOVEANU, P. M. 154. *Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici... Încet, adînc răsună cîntările de clerici.* EMINESCU, O. I 88.

CLĒRICĂL, -Ă, *clericali*, -e, adj. Referitor la clerici sau la clericalism.

CLĒRICALISM s. n. Curent politic reacționar care urmărește dominația sau mărirea influenței bisericii și a clerului asupra vieții politice și culturale a unei țări. *Anatole France a sprijinit activ « universitățile populare », menite să combată influențele mistice pe care clericalismul le-a sădit în rîndurile clasei muncitoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 11/2.

CLEȘTĂR s. n. (În literatură) Cristal. *Dealurile abureau și unele creste de dealuri scînteiau de lumina soarelui, parcă s-ar fi presărat cleștar peste ele.* CĂLUGĂRU, O. P. 399. *Paradosea era de cleștar, iară învâltoarea era de acioaie și de plumb.* ISPIRESCU, L. 94. *Mi-or face pahar, Pahar de cleștar.* TEODORESCU, P. P. 62. ♦ Fig. *Prin vîzduhul de cleștar zboară vulturul.* DEȘLIU, M. 68. *Un izvor, un arc de cleștar... își făcea drum la vale aproape fără zgomot și se prelingea pe un pat de ierburi pletoașe.* SADOVEANU, P. S. 156. *Frunzele picurau încă stropi de cleștar.* C. PETRESCU, S. 19. *Dar a venit un vînt de gheață, și pe cleștarul apei sale și-a ntins înțurțurata-i gură ca un voinic trudit de cale.* ANGHĒL, I. G. 43. ♦ Sticlă frumoașă și limpede ca cristalul, cristal artificial. *Clopoștii de cleștar... sunau limpede.* C. PETRESCU, C. V. 78. *Lîngurișele rînduite în pahare de cleștar... răsună prîpit a bani... trîntiși pe piatră ș-a piuitură limpede de cristal.* DELAVRANCEA, S. 139.

— Variantă: (regional) *clîștăr* (JARNĒK-BÎRSEANU, D. 20) s. n.

CLĒȘTE, *clești*, s. m., *clește*, s. n. 1. (Adesea la pl. cu valoare de sg., precedat de « o pereche de ») Unealtă de fier sau de alt metal alcătuită din două brațe articulate între ele și încovoiate la un capăt spre interior; servește la aplicatul și transportul pieselor și materialelor, la întoarcerea pieselor în timpul prelucrării, la separarea lor, la smulgerea unui obiect împlintat undeva etc. *Clește*

de cuie. □ *Și-a pregătit... degetele în formă de clește 1-o prindă* [Jucăria]. SAHIA, N. 106. *Iaca intră și Chirică pe ușă, cu un ciocan, c-o daltă și c-o păreche de clești în mână.* CREANGĂ, P. 177. ◇ Fig. *A scos... dintr-o puțină o scrumbie bună, ținând-o atrnată de coadă cu cleștele delicat al degetelor.* SADOVEANU, B. 177. *Ea a plecat singură, întunecată, cu inima strinsă de teamă în cleștele unei suferinți mute.* BART, E. 182. *Izbutea Lambrior să te înșfăce de mijloc în cleștele netrivins al minilor lui cioto-roase.* HOGAȘ, H. 75. ◇ Expr. *A prinde (sau a apuca, a strânge) pe cineva ca în (sau într-un) clește = a prinde pe cineva la strimtoare, a-l aduce în imposibilitate de a scăpa; a-l încolți, a-l forța. Fiul craiului, văzându-se prins în clește... jură credință și supunere.* CREANGĂ, P. 207. *Deodată se auzi... clamp! Capcana se închise și prinse laba lupului ca într-un clește.* SEZ. III 113. *A-i seonate cuiva vorba (din gură) cu cleștele = a decide cu greu pe cineva să vorbească. Și ce mi-a spus, cu cleștele i-am scos!* VLAHUȚĂ, la TDRG.

2. Unealtă de fier cu care se așijă focul și se scot tîciunii aprinși. *De ce mi-am făcut cleștele? Ca să nu mă ard, zicea ea.* CREANGĂ, P. 5. *Cînd țiuia tăciunele... mama îl muștra acolo, în vatra focului, și-l buchisa cu cleștele.* CREANGĂ, A. 35.

3. Nume dat picioarelor de dinainte ale racului, cu care animalul apucă și strânge; foarfeci.

CLEȘTIȘOR, *cleștișori*, s. m. Diminutiv a lui *clește* (1).

CLETENĂ vb. I v. clătina.

CLETINĂ vb. I v. clătina.

CLETINĂTURĂ s. f. v. clăt înătură.

CLĒVETĂ, *clevete*, s. f. (Învechit) *Clevetire*. □ *În-văță... cum să se ferească de birfeli și clevete.* ISPIRESCU, L. 13.

CLEVETEĂLĂ, *cleveteli*, s. f. *Clevetire*, birfeală, calomnie. *Împărăteasa avea să sufere destule, atît durerile de naștere... cit și clevetelile ce auzea că merg în urechile împăratului.* RETEGANUL, P. II 28.

CLEVETI, *clevetesc*, vb. IV. Tranz. A răspîndi calomnii despre cineva, a critica cu intenția de a prezenta pe cineva într-o lumină defavorabilă, a vorbi pe cineva de rău; a defăima, a birfi, a ponegri. *Ea cu limba ascuțită cleveteste-ntr-oaga fire.* EMINESCU, O. IV 222. *Voi de ciudă, voi de ură! Stați cobind acum sub șură, Clevetind cu pizmure A porumbilor iubire.* ALECSANDRI, P. I 207.

CLEVETIRE, *clevetiri*, s. f. Acțiunea de a *cleveti* și rezultatul ei; birfire, ponegrire, calomniere. *Bumbacul ce li astupă auzul îi ferește de curente, de clevetiri și de vorbe rele.* ANGHEL, PR. 35. *Îi venea... să plece la Cosma și să-i ceară iertare, numai ca satul să rămîie de rușine cu clevetirile sale.* SLAVICI, N. I 115. *Atunci ceilalți s-au vorbit între dîșii să deie jalobă asupra lui cu feluri de clevetiri, pîrîindu-l că ar fi un fațarnic.* NEGRUZZI, S. I 225. — Variantă: *clefetire* (MACEDONSKI, O. II 224) s. f.

CLEVETITÓR, -OÁRE, *clevetitori*, -oare, s. m. și f. Persoană care cleveteste, care birfește, care vorbește de rău. *Toată comedia asta e o nerușinată năpaste a clevetitorilor mei.* NEGRUZZI, S. I 229.

CLIC, *cliacuri*, s. n. (Regional) *Clacă*. *Cheam-o la noi, la clic, duminică seara. Se scarmână lînă.* PREDĂ, I. 174.

CLICĂ, *clici*, s. f. Grup de oameni legați prin interese mărunte și meschine și care acționează împotriva colectivității; bandă, șleahță. V. g a ș c a.

CLIENT, -Ă, *clienți*, -te, s. m. și f. 1. Persoană care cumpără (regulat) de la un magazin sau care consumă ceva într-un local public; mușteriu, consumator.

2. Persoană considerată în raport cu avocatul căruia i-a încredințat afacerile sau cu medicul care-l îngrijește cînd este bolnav. [Avocatul] a venit în București în interesul unui... client. C. PETRESCU, I. II 214.

— Pronunțat: *cli-ent*.

CLIENTELĂ, *clientele*, s. f. 1. Totalitatea clienților unui magazin comercial.

2. Totalitatea clienților unui avocat sau ai unui medic. *Era avocat tînăr. — Să-mi fac puțină clientelă, ca să nu se cheme că mă întreții tu, i-a spus.* PAS, Z. I 93. *Deocamdată are numai un birou avocațial într-un oraș din nordul Ardealului, unde se bucură de o clientelă serioasă și sigură.* C. PETRESCU, I. II 214. *Înscriș între avocați... și-a asigurat o mică clientelă.* VLAHUȚĂ, O. A. III 22. ◇ *Clientelă electorală v. electorală.*

— Pronunțat: *cli-en-*.

CLIMĂT, *climate*, s. n. 1. *Climă*. *Urișa ei întîndere [a Uniunii Sovietice] și diversitatea climatelor... și în primul rînd condițiile optime create în orînduirea socialistă pentru organizarea și dezvoltarea activității științifice au contribuit la propășirea meteorologiei în U.R.S.S. CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 6/1. Un prieten al său... îl sfătuia să facă o călătorie în Italia pentru schimbarea climatului.* NEGRUZZI, S. II 154.

2. Fig. *Ambianță, atmosferă morală. Eram căsătorit, aveam doi copii... cu alte cuvinte împrejurările și climatul sufleteșc din « O stea prin fereastra lui Manolăș ». GALACTION, O. I 27.*

CLIMATÉRIC, -Ă, *climaterici*, -e, adj. Care se referă la climă, de climă; climatic. *Întreg Cîmpul și Blahnița sînt în regiunea climaterică de cîmpie.* I. IONESCU, M. 59. ◇ (Mai ales în expr.) *Stațiune (sau localitate sau regiune) climaterică = stațiune (localitate sau regiune) cu climă plăcută, potrivită pentru odihnă sau pentru tratarea unor boli. Zeci de mii de oameni ai muncii aflați în concedii de odihnă în pitoreștile stațiuni balneare și climaterice scriu despre zilele minunate petrecute acolo.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2715. [În U.R.S.S.] sînt organizate în regiunile climaterice case de odihnă amenajate cu mari studiiouri. SAHIA, U.R.S.S. 157.

CLIMÁTIC, -Ă, *climatici*, -e, adj. Climateric. *În stațiunile balneo-climaterice, care în trecut erau adevărate lăcașuri de huzur și desfrtu pentru tot felul de îmbuibăși și paraziti; se desfășoară astăzi o bogată activitate culturală, spre a face cît mai plăcută și folositoare odihnă oamnelor muncii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2682.

CLIMATOLÓGIC, -Ă, *climatologici*, -e, adj. Care ține de climatologie; privitor la climatologie. V. meteorologic. *Datele de ordin climatologic arată forța, frecvența și direcția vînturilor, cantitățile și perioadele ploilor, temperaturile medii și extreme etc.*

CLIMATOLOGIE s. f. Ramură a geografiei fizice care se ocupă cu studierea climelor și a importanței lor pentru viața organică.

CLIMĂ, *clime*, s. f. 1. Totalitatea fenomenelor atmosferice caracteristice unui ținut, avînd ca factori principali temperatura, vîntul și ploaia. *Climă caldă. Climă temperată. Climă continentală.* □ *Clima ta-i plăcută! Cerul e senin! Soarele tău, dulce! Tu răpești pe cale-i ori și ce străin Ce nu se mai duce!* BOLINTINEANU, O. 23. *Acest frumos oraș... poate să se sfădească cu toate orașele ce pînă acumă am numit... pentru clima lui cea dulce și potrivită.* GOLESCU, I. 123.

2. *Tără, ținut, regiune sub raportul fenomenelor atmosferice caracteristice. Lucruri scumpe și plante din alte clime spînzurau și se trau din odaie în odaie.* GALACTION, O. I 304. [Cocorii] vin... de prin clime înfocate. ALECSANDRI, P. A. 119. *Din loc în loc aș trece în climele*

străine, Unde sînt alte stele și ceruri mai senine, Dar iarăși m-aș întoarce cînd firea ar zîmbi. ALEXANDRESCU, P. 45.

CLIN, *clini*, s. m., și *clîmuri*, s. n. 1. Bucată triunghiulară (sau aproape triunghiulară) de pînză, stofă sau piele, folosită în croitorie ca piesă componentă a unei confecții sau ca adaos pentru a lărgi o îmbrăcăminte prea strîmță. *Fustă în clini*. □ [Purta] *sumăș scurt fără clîmuri și chimir îngust*. SADOVEANU, O. V. 455. *La grandiosul bal, ea venise costumată... în costumul de mătase neagră, cu clîmuri și bendișe stacojii*. CARAGIALE, N. F. 168. ✧ *Expr. A nu avea (de-a face) nici în clini, nici în mîneacă (cu cineva) = a nu avea nimic comun, nici un amestec, nici o legătură (cu cineva)*. *Tata mi-a dat în grijă... ca să mă jeresc de omul roș, iar mai ales de cel spîm, cît oi putea; să n-am de-a face cu dîșii nici în clini, nici în mîneacă*. CREANGĂ, P. 202.

2. Petic de pămînt (sau de pădure) în formă de triunghi. *Pe clin, la vale, erau îmbrășiate case, sub glugi de stih; de-abia se vedeau din livezile verzi*. SADOVEANU, O. I. 34. *Sania coboară clinul de pădure, Fug în urma noastră luminșuri dure*. TOPÎRCEANU, B. 12. *După cîteva timp văzu că un rumîn nu-și ține linia lui din dreapta, ci se duce spre stînga, îngustînd astfel pogonul*. — *Măi Mihai, da de ce-mi lași clin în dreapta?* SANDU-ALDEA, U. P. 161.

3. (Rare) Unealtă de cizmărie. *Iară gazda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șamuri, calupuri... clin, ace, sule, clește... și tot ce trebuie unui ciubotar*. CREANGĂ, A. 81.

CLINĂ, *cline*, s. f. Suprafață înclinată, teren care coboară; pantă, coastă, povîrniș. *Taica... calcă adine și greu, și caii la fel fac cînd trag aici pe clină*. DUMITRIU, V. L. 8.

CLINCĂNI, pers. 3 *clîncăne*, vb. IV. Intrans. (Rare) A produce un clinchet. *De voia ta bună Și cheile prins-au imbold, Și-și joacă pe tînărul șold, Și clîncăne-n soare și sună*. TOMA, C. V. 119.

— Variantă: *elingăni* (CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 6/3) vb. IV.

CLINCHER s. n. Produs intermediar obținut la fabricarea cimenturilor prin încălzirea materiei prime pînă aproape de temperatura de vitrifiere și prin transformarea ei într-o masă compactă și dură.

CLINCHET, *clinchete*, s. n. Zgomotul produs de clopoței sau de zurgălăi. *Rîsul Frusinicăi se auzi apoi un timp, clar și cristalin, ca un clinchet de zurgălăi în necontenită rostogolire*. MIHALE, O. 169. *Un clinchet lung de clopoței îi zurlia în urechi*. VLAHUȚĂ, O. A. III 158. *Iată-o sanie ușoară care trece peste văi... În văzduh voioși răsună clinchete de zurgălăi*. ALECSANDRI, P. A. 112. ✧ *Fig. În stradă, urcă-n stoluri aurii Un cîntec drag, un clinchet de copii*. FRUNZĂ, în POEZ. N. 231. ✧ Zgomot produs prin vibrarea sau lovirea unui obiect de metal sau de sticlă. *S-auzeau numai clinchetele bidoanelor, gamelelor și lopeților*. CAMILAR, N. I 46. *I-am auzit... mișcările picioarelor de lemn cu clinchetul cataramelor*. SAHIA, N. 60.

CLING interj. (Adesea repetat) Onomatopee care imită sunetul clopotelor sau zgomotul produs prin vibrarea sau lovirea unui obiect de metal sau de sticlă.

CLINGĂNI vb. IV v. *clîncăni*.

CLINGHERÎT s. n. Material preparat dintr-un amestec de azbest și cauciuc, avînd diverse întrebuințări în industrie.

CLINIC, -Ă, *clini*, -e, adj. Făcut în cadrul clinicii; de clinică. *Examen clinic. Tratament clinic*.

CLINICĂ, *clini*, s. f. Așezămînt spitalicesc sau secție într-un spital care servește și ca loc de cercetări științifice sau de învățămînt practic pentru studenți. *Clinică oftalmologică*.

CLINICIÂN, -Ă, *clini*, -e, s. m. și f. Medic care lucrează într-o clinică. *Un bun clinician*.

— Pronunțat: -ci-an.

CLINT, *clinturi*, s. n. (Rare) Clintire, mișcare. *Parcă-i mort de veacuri satul Și trudit de-atîta clint, Doarme-adînc întunecatul Codru-n văi*. CĂȘBUC, P. II 69.

CLINTI, *clintesc*, vb. IV. Trans. 1. (Adesea determinat prin « din loc ») A mișca puțin din loc (de obicei depunînd un efort); a urni, a deplasa. *Încercă să-și ridice tatăl de pe plug, dar nu izbute nici să-l clintescă*. DUMITRIU, V. L. 12. *Și doar te-a împinge păcatul să clintesti vreo piatră din locul său... c-apoi atîta și-lea*. CREANGĂ, P. 219. *La el Gruie se ducea, Mina-n coamă că-i pune, Din loc nici că mi-l clintea!* ALECSANDRI, P. P. 79. ✧ *Ref. Nu se clinti cînd auzi la spatele ei fișind prin iarbă niște picioare desculțe*. CAMILAR, TEM. 193. *Piatra nici că se clinti din loc măcar*. ISPIRESCU, L. 228. *Stă neadormit zi și noapte, tot într-una, fără să se clintescă din loc*. CREANGĂ, P. 311. *Vidra nici că se clintea, Ochii-n ochii lui țintea*. ALECSANDRI, P. P. 100.

2. *Fig.* A determina pe cineva să renunțe sau să se abată de la convingerile sau hotărîrile sale. *Omul acesta trebuie să fie pildă pentru bărbații noștri, nimic nu-l clinteste din încrederea că-i pe drumul cel bun*. CAMILAR, TEM. 60.

CLIPĂLĂ s. f. v. *clipeală*.

CLIPĂ, *clipe*, s. f. Interval de timp foarte scurt (care ține cît ai clipi din ochi); clipită. V. moment, secundă. *Recunosc că vînatul își are poezia lui, dar această poezie e legată de clipă și piere cu clipa*. SADOVEANU, O. A. II 229. *După o clipă de tăcere... ea începu un cîntec duios de dragoste*. BUJOR, S. 33. *Încete clipe numărtînd, Tot aștepta doar o veni Plăcăm mai curînd*. CĂȘBUC, P. I 282. *Ei mergeau... pîrîndu-li-se ziua ceas și ceosul clipă*. CREANGĂ, P. 276. *Anii tăi se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri*. EMINESCU, O. I 110. ✧ (Rare, determinat prin « de ochi ») *Împărăteasa... băgă de seamă intristarea lui, și... nu voia, vezi, să-l vadă nici o clipă de ochi măcar fără chef*. ISPIRESCU, L. 103. ✧ *Loc. adv.* Într-o clipă sau (rar) în clipă = cît ai clipi din ochi, numaidecît, îndată, imediat. *Noaptea trece în clipă. Mău avem trei ceasuri pînă la ziuă*. SADOVEANU, M. C. 94. *Împăratul a poruncit prea-frumosei să plece în clipă din foșă sa*. SADOVEANU, D. P. 168. *Într-o clipă nu se mai văzu*. ISPIRESCU, L. 13. *Pe cînd luna strălucește peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu miul de veacuri*. EMINESCU, O. I 132. *În cîteva clipe = foarte repede. Toate astea s-au petrecut în cîteva clipe*. CARAGIALE, O. III 89. *În clipa aceea = chiar atunci, în momentul de care este vorba. În clipa aceea pescărușul era aproape în dreptul lor*. CAMILAR, TEM. N. 94. *Din clipă în clipă = din moment în moment, în orice moment, fără întîrziere, cît de curînd*. *Andrei sta [în mașinuță]... cu mina încleștată pe portiera joasă, de parcă ar fi vrut din clipă în clipă să se ridice și să coboare*. MIHALE, O. 522. (Cu valoare de interjecție) O clipă! exclamație prin care se cere cuiva să aibă puțină îngăduință, să aștepte, să se oprească.

CLIPLEALĂ, *clipeli*, s. f. Clipire, clipit. (Mai ales în loc. adv.) Într-o clipă (de ochi) = numaidecît, la moment, într-o clipită. *Chemă calul, care veni într-o clipă de ochi*. ISPIRESCU, L. 163. *În aceeași clipă = chiar atunci, chiar în clipa aceea. Și-n aceeași clipă auzi vîjînd pe sub vagon o apă repede și puternică*. VLAHUȚĂ, O. A. III 32. (Învechit și popular) În

toată clipeala = în orice moment. *Domnul Ștefan gata de luptă în toată clipeala...* ȘEZ. VIII 68.

— Variantă: (regional) cliplăă (NEGRUZZI, S. I 156) s. f.

CLĪPET, *clipete*, s. n. (Rar) Clipire. *Dar focurile depărtate îl chemau, cu clipete roșii.* CAMILAR, T. 149.

CLĪPĪ, *clipesc*, vb. IV. Intran z. (Adesea determinat prin « din ochi » sau, rar, « cu ochii ») A face o mișcare reflexă (și ritmică) de aplecare și ridicare a pleoapelor, cu scopul de a apăra ochii împotriva vătămărilor exterioare și de a împrăștiu umezeala necesară pe corneea. *Iordache clipi iute, ca și cum i-ar fi intrat ceva în ochi.* DUMITRIU, N. 93. *Dorul... Ca fulgerul și ca gîndul, Pînă ce clipești o dată, Incunjură lumea toată; Pin' clipești de două ori, A zburat mai sus de nori!* JARNĪK-BĪRSEANU, D. 90. ♦ (Cu inversarea construcției) *Arde focul în cămin... eu în fața lui privesc, Pin' ce mintea îmi adoarme, pin' ce genele-mi clipesc.* EMINESCU, O. I 42. ♦ (Poetic) *Pe fața răsăritului se îngrămădiseră niște nori grei, întunericul se făcu adînc, numai lucefărul clipea înfiorat în depărtările lui amețitoare.* CAMILAR, TEM. 145. *Ape argintii încercuira a clipi în depărtări; diamante de rouă scăpărau curcubeie ici-colo, în cupe de flori.* SADOVEANU, O. VI 335. *Lucefărul bolnav din lumea de-nghet Clipește din gene molatic.* GOGA, P. 52. *Stelele clipesc într-una Călătore-n înfinit.* TOPIRCEANU, P. O. 123. *Pe vatra veche ard, Pocnînd din vreme-n vreme, Trei vreascuri rupte dintr-un gard, Iar flacăra lor geme; Clipește-abia din cînd în cînd Cu stingerea-n bătaie, Lumini cu umbre-amestecînd Prin colțuri de oadaie.* COȘBUC, P. I 191. ♦ Expr. *Cît ai clipi sau cît clipești (din ochi sau eu ochii) = momentan, numaidecît, cît ai bate din palme.* *Pune-mi friul în gură și apoi sui-te pe mine și-n cotro-i cugeta, într-acolo te-oi duce, cît clipești!* SBIERA, P. 62. *Argatul... scutură friul și încălecă pe cal carele venise numai cît ai clipi.* ISPIRESCU, L. 166. *Șarpele cît ai clipi se prinse de vîrful prăjinei.* ȘEZ. V 50. ♦ Tranz. (Rar) *Privește cu ochii jumătate închise, clipindu-i cam prea des.* CARAGIALE, O. III 211. *Cînd însă vreunul se deșteaptă și clipește ochii, cîmpia i se înfățișează luminată de scînteiele strălucitoare ale licuricilor.* ODOBESCU, S. III 20.

CLĪPĪRE, *clipiri*, s. f. Acțiunea de a clipi; închiderea și deschiderea grăbită și repetată a pleoapelor. *Se rezemase de zidul pompei de apă și se uita în gol, fără clipire.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 349. *Cu mila-i nesfirșită, ceriul Clipirii voastre-ndușoate I-a dat cea mai curată rază Din sfînta lui seninătate.* GOGA, P. 8. ♦ (Poetic) *Sus, peste clipirile stelelor, treceau grămazi uriașe de nour.* SADOVEANU, O. VI 11.

CLĪPĪȘ adv. (Rar, în poezie) Într-un moment, într-o clipă. *Și trece [calul zburător] pe sub nour, și trece pe sub stea Clipiș, cum se strecoară prin oameni vestea rea!* ALECSANDRI, P. A. 177.

CLĪPĪT s. n. 1. Faptul de a clipi; clipire, clipeală. *Dragostea din ce-i făcută? Nu-i din mere, Nici din pere, Ci-i din buze subțirele, Din cliplitul ochilor Și din strînsul miinilor.* HODOȘ, P. P. 33.

2. Scripit. *Nu mai din cînd în cînd se zărea, la lumina fânarului din fața primăriei, cliplitul săbiilor goale ale călărașilor de pază.* BUJOR, S. 131. *După cliplitul banilor de aur de la gitu-i se vedea cît de colo că, sub salba cu trei rînduri, pieptul... murea și învia, chinuit de o taină.* GALAXION, O. I 189.

CLĪPĪTĂ, *clipite*, s. f. Clipă. *Am ațipit vreo citeva clipite.* ANGHIEL-IOȘIF, C. M. II 20. *O clipită privirea lui rămase ațintită asupra Ilenei.* SLAVICI, N. I 60. *Și pîndînd tocmai cînd era soarele în cruce de se odihneau munții numai pentru o clipită, [turturica] se răpede ca prin foc și ia trei smicele de măr dulce.* CREANGĂ, P. 273. ♦ Loc. a d v.

Într-o clipită sau (rar, Transilv.) pe clipită = îndată, numaidecît, imediat. *Cum a sărit împăratul în căldarea ce cloteca grozav, pe clipită și-a dat suflul.* RETEGANUL, P. III 25. *Cu sfînta lui iubire [omul] coprinde lumea într-o clipită.* VĂCĂRESCU, P. 45.

CLĪPOCEĂLĂ, *clipoceli*, s. f. Moțăială, piroteală, ațipire, doormare; clipocire. (Poetic) *Acoperișul bordeiului se înălța... deasupra zăpezilor; oploșind un ochi de geam luminat de clipoceala palidă a unui opaif.* GALAN, Z. R. 253.

CLĪPOCĪ, *clipocesc*, vb. IV. Intran z. 1. (Despre oameni) A mișca mereu pleoapele, pentru a îndepărta somnul; a moțăi de somn. *Cîte nopți vegheat-au, cît au clipocit, Știu ei singuri numai.* CONTEMPORANUL, III 629. *Cum au clipocit, au slăbit căpăstrul din mină.* SBIERA, P. 60. ♦ Fig. *Este curent pușin la uzină, astfel că luminile clipocesc pe străzile din centru.* PAS, Z. IV 64. ♦ (Poetic) *Stele-n cer au clipocit, Dormi, copile, liniștit.* DRAGOMIR, P. 54. *Ziua clipocește prin bălțile cu stuh.* LESNEA, I. 59.

2. A clipi. *Ia lăsați, măi, zise Ochilă, clipocînd mereu din gene, că luminarea-sa știe ce ne trebuie.* CREANGĂ, P. 257.

CLĪPOCĪ², *clipocesc*, vb. IV. Intran z. (Despre apă) A face un zgomot ușor; a susura, a murmura. *Auzeau deasupra capetelor lor cum se strecoară fața apei șușotînd și gîlguînd pe lingă pîntecele de metal, cum alunecă și murmură și foșnește neîncetat clipocînd.* DUMITRIU, B. F. 153. *Pîrful lat își mină mai departe apele clipocînd.* STANCU, D. 328. *Dimbovița curgea galbenă, tulbure, clipocînd pe sub sălcii.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 88.

— Variante: *clipotî* (C. PETRESCU, S. 141, SADOVEANU, N. P. 182), *clăpăci* (CAMIL PETRESCU, V. 53) vb. IV.

CLĪPOCĪRE, *clipociri*, s. f. Faptul de a clipoci¹; moțăire, ațipire, clipoceală.

CLĪPOCĪT s. n. Faptul de a clipoci²; susur, murmur. (Fig.) *În șierul supapelor, În clipoचितul clăpelor... străbate mărșul [cou.* DEȘLIU, G. 45. *Și-i plăcea liniștea în care nu se auzea decît clipoचितul năhlapilor de pe lingă mal.* POPA, V. 180.

— Variantă: *clipotî* (C. PETRESCU, S. 35) s. n.

CLĪPOTĪ vb. IV v. clipoci².

CLĪPOTĪT s. n. v. clipocit.

CLĪRING s. n. Sistem de plată (folosit mai ales în comerțul exterior) prin compensare, fără numerar.

— Scris și: (după englezește) *clearing*.

CLĪRONŌM, -OĂMĂ, *clironomi*, -oame, s. m. și f. (Învechit) Persoană care moștenește pe cineva; moștenitor. *După ce o-nhide el ochii, firește, dumneata ai să fii mai mare între clironomi.* CARAGIALE, O. III 38. *Eu singur le cumpăram cu toptanul, bibliotecii... ale oamenilor bătrîni, ai căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimic, ca hîrtie numai.* EMINESCU, N. 79. *Aștept să vie clironomii, să le ies cu plin.* ALECSANDRI, T. 605. *Acasta dar el diată clironomului lăstîd, A contenit din viață.* PANN, P. V. II 60.

CLĪRONŌMĪE, *clironomii*, s. f. (Învechit) Moștenire. *Zestre? de la cine? de la Popa Petcu? să-i rămîie clironomie.* CARAGIALE, O. II 257. *Hatmanul cel mare era executorul tuturor decretelor domnești... relativ la împliniri de datorii, clironomii, vînzări de moșii.* FILIMON, C. 232.

CLĪRONŌMĪSĪ, *clironomisesc*, vb. IV. Tranz. (Învechit) A moșteni. *Ai socotit c-aș primi eu vrodată să te clironomisesc?* ALECSANDRI, T. 637.

CLĪSĂ, *clise*, s. f. 1. Un fel de pămînt de culoare galbenă-cenușie, care în combinație cu apa formează o

pastă cleioasă întrebuițată în olărie, în sculptură și în lucrările de construcție; argilă; p. ext. pământ cleios, noroi gros. *Sub opinci și sub picioarele calului și ale juncului, pământul prindea a se face clisă.* CAMILAR, TEM. 370. *Oamenii înaintază cu mare greutate, oprindu-se la fiecare pas pentru a-și trage piciorul din clisă.* BOGZA, A. Î. 73. ✦ Aliment (de obicei) necopt care, mestecat în gură, se face cleios; (mai ales) piine nedospită sau necoaptă bine. *Eu pun masa să mănânc și-mi vine un negru gînd: De mine nu se lipește, Ca apa de solzi de pește; Unde-mbuc de-o-mbucătură, Clisă mi se face-n gură.* ȘEZ. IV 141.

2. (Transilv.) Slănină. *Mulțămim... mai virtos pentru mălai și clisă.* BUDAI-DELEANU, Ț. 50.

CLISMĂ, *clisme*, s. f. Curățire artificială a intestinului gros, prin introducerea unor lichide; spălătură intestinală.

CLISÓS, -OĂSĂ, *clisoși, -oase*, adj. (Despre pământ) Care conține clisă, bogat în clisă; argilos, viscos, cleios. *Pământul clisos se desfăcea cu plescăiri.* SADOVEANU, Z. C. 189. *Pare că văz color pe un biet vîntor, bondoc și pîntecos, bălăcînd... într-o luncă noroioasă, cu pământ clisos de o șchioapă pe încălțăminte.* ODOBESCU, S. III 157.

CLISTÎR, *clistire*, s. n. (Învechit) Irigator.

CLIȘÉU, *clîșee*, s. n. 1. Imagine fotografică negativă (pe peliculă de film sau pe sticlă) obținută în camera obscură și după care se face reproducerea fotografică; p. ext. placă sau film fotografic impresionat, dezvoltat și fixat.

2. (Tipogr.) Plasă de metal sau de lemn pe care s-a reprodus sau s-a săpat în relief o imagine spre a fi imprimată.

3. Fig. Frază stereotipă, banală, spusă de toată lumea în împrejurări analoage. *Același clișeu pentru oricine.* C. PETRESCU, C. V. 258. *Cînd frazele [esteticianului metafizic] se tipăresc, atunci oricine vede că nu-s decît un clișeu, merit... să împiedice libera dezvoltare a analizei.* GHEREA, ST. CR. III 62.

CLIȘTĂR s. n. v. cleștar.

CLIT, *clituri*, s. n. (Mold., Transilv.) Vraf, teanc (de lucruri așezate în ordine unul peste altul); grămadă. *O ladă ce gemea de pînzuri, iar deasupra stăteau păturite lăicere și scoarțe puse clit.* CONTEMPORANUL, VI 99. *Lăzi de Brașov cu clituri de scoarțe pe dîșeale.* I. IO- NESCU, D. 206. ✦ (La pl., repetat) *Jur împrejur, așezate bucăți de mălai și de pîine, tot clituri-clituri.* SEVASTOS, N. 283.

CLIVĂ, pers. 3 *clivează*, vb. I. Intrans. (Despre cristale și despre unele minerale) A se despică, a se desface în plăci sau în pături (urmînd linia naturală a straturilor sale). *Mica clivează chiar la apăsarea cu unghia.*

CLIVĂJ, *clivaje*, s. n. Proprietatea unor cristale și minerale de a se desface în lame, după anumite direcții determinate.

CLOĂCĂ, *cloace*, s. f. 1. Canal subteran în care se adună murdăriile dintr-un oraș; hazna; p. ext. băltoacă murdară și rău mirositoare. *Cînd, totuși, o rază Răzbea să cază Pe otrăvicioasele băltoace, Duhori de cloace Se înălțau ucigașe.* TOMA, C. V. 227. ✦ Fig. *Regimurile burghexe se bălăceau într-o cloacă morală respingătoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 178, 8/1.

2. Orificiu excretor comun pentru intestine și organele urogenitale la păsări și la reptile.

— Pronunțat: *cloa-că*.

CLOAMBĂ, *cloambe*, s. f. (Mold., Transilv.) Creangă, cracă. *Pe cloambe înalte de brad, cucoșii cîntau.* SADOVEANU, V. F. 45. *Scoase fluierul și-ncepu a trage un cîntec, de mirlele stau pe cloambele fagului ca mute și-l ascultau.* RETEGANUL, P. I 17. *Să știu că te-aș vedea, Păduricea*

c-aș tăia, Nici o cloambă n-aș lăsa. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 128.

— Variantă: *c'omb, clomburi* (SADOVEANU, N. P. 27, SADOVEANU, O. A. II 176), s. n.

CLOĂNȚĂ, *cloaște*, s. f. (Popular) 1. Babă stîrbă, rea și arțugoasă. *Cum dracul să trec prin ietacul cloaștei?* ALECSANDRI, T. I 52. *Și tot toarce, cloașta, toarce, Din măsele clăntănînd.* ALECSANDRI, P. A. 37. *Șoim vestit este Vilcan, Suflet dres și trup vrăjit, Nici de paloșe Rănit, Nici de gloaște Ciuruit, Nici de cloaște Cătrănit.* TEODORESCU, P. P. 554. ✦ Fig. *Aici e cuibarul bunicelor și cloaștelor furtunilor.* SADOVEANU, M. C. 96.

2. (Familiar, disprețuitor) Gură. *Ei îi trag cu cloașta... se-ncontrează cu sfînta maică.* CAMILAR, N. II 405.

CLOCĂ, *cloci*, s. f. (Transilv.) Cloșcă. *De ciudă și de amar Își azvirli berțița-n jar... Năframa cu ciucurii Pe sub cloca cu pui.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 448.

CLOCEĂLĂ, *cloceli*, s. f. Acțiunea de a cloci. [Racii] *aci intră la cloceală, aci își lepădă icrele, aci suse dospoie... și toată iarna, cît ține înghețul, nici picior dă rac nu să vede.* STĂNOIU, C. I. 82.

CLOCI, *clocesc*, vb. IV. 1. Intrans. (Despre păsări) A șede pe ouă încălzindu-le, pentru a scoate din ele pui. *Ian uită-te colo, sub fărmerii mării de cea parte, cum șede rața pe ouă și clocește!* RETEGANUL, P. III 19. ✦ Intrans. *Graurii... după ce în luna lui iunie și-au clocit ouăle lor cenușii, în cuiburi străine sau în scorburi de copaci, se adună de petrec în stoluri.* ODOBESCU, S. III 31. *Ce stai acolo parcă clocești ouă... Dă-te gios, să se mai ușureze trăsura.* ALECSANDRI, T. I 112. ✦ Fig. [Sărăcia] *se duse să-și clocească ouăle în oșelele puștilor vîntătorilor.* ISPIRESCU, L. 209. ✦ Expr. *A cloci o boală = a fi pe cale de a cădea bolnav, a simți că se încuibează o boală.* (Fig.) *Mă Mîntrea, prietene; tu clocești în tine o boală.* SADOVEANU, M. C. 124.

2. Intrans. Fig. *A plănui, a urzi, a pune la cale. Ce dracul are Osman?... Clocește iar vreo hoție în cap. La TDRG. Cu gura zicea... unele... dară în capul lui clocea alte gînduri spurcate.* ISPIRESCU, L. 273. *Colo, jos, în Suceava, găsi-vei răzvrătirea, Clocînd și pregătindu-și mărirea sau pieirea.* ALECSANDRI, T. II 68. ✦ *A se gîndi în tăcere și cu insistență la ceva. Se duse la hodină, ca să-și clocească nădejdea.* SADOVEANU, Z. C. 312. *Bătrîmul se înveselise, pe cînd Gogolea clocea în el gînduri mîlmite.* SADOVEANU, F. J. 472.

3. Intrans. Fig. *A sta inactiv, a lenevi, a trîndăvi. Ți se părea că vecinii au ochii asupra ta și că, între ei, se întreabă de ce clocești acasă.* PAS, Z. I 255. *Să ieșim și noi la vînat, că mi s-a urit clocînd acasă pe vatră.* ISPIRESCU, L. 313.

4. Refl. (Despre alimente alterabile) A se strica, a se altera. ✦ (Despre apă) A prinde un miros urît. ✦ Fig. (Despre cameni) A se moleși de trîndăvie. *Baba... pune pe fata uncheașului la toate greutățile casei, iară fata ei se clocise de ședere.* ISPIRESCU, L. 347.

CLOCÎT¹ s. n. Faptul de a cloci (1). *Clocitul artificial al ouălor.*

CLOCÎT², -Ă, *clociți, -te*, adj. (Despre apă; fructe, ouă, mai rar despre alte alimente) Stătut, stricat, alterat.

CLOCITOĂRE¹, *clocitoare*, adj. (Despre unele păsări) Care clocește, bună de clocit. *Găină clocitoare.*

CLOCITOĂRE², *clocitoare*, s. f. Aparat pentru clocitul artificial al ouălor sau al icrelor. *Colhozul «Tractorul» are... o crescătorie... de păsări de curte, clocitoare electrice etc.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 12/3.

CLOCOT, *clocote*, s. n. 1. Mișcarea zgomotoasă pe care o face un lichid cînd fierbe. *Se pune într-un ceain*

lapte dulce și se fierbe pînă la clocot. ȘEZ. I 251. ◇ Exp-r. A da în clocot = a începe să fiarbă, a da în undă.

2. Mișcare zgomotoasă produsă de lichide agitate de altceva decît de căldură. Zvonurile din stepă muriseră și, în locul lor, clocotul mării stăpînea stepa, pe cînd valurile spumoase năzuiau spre țarm. DUNĂREANU, N. 199. Foșnesc valurile de jur-împrejur, un clocot e riul. VLAHUȚĂ, O. A. II 168. Singele de-i năvălea în clocote la cap, se trîntea cu fața la pămînt și săruta florile salbatice. DELAVRANCEA, S. 27.

3. Fig. Mișcare năvalnică, furtunoasă; zbcucium, agitație, frămîntare. Prin mijlocul acestui clocot geologic, o apă mare se rostogolește la vale. BOGZA, C. O. 250. Zgomotele depărtate, clocotul de codri, veneau crescînd, bubuînd, întinzîndu-se într-o sălbatică melodie, scuturînd codrii plini de rouă. SADOVEANU, O. I 64.

CLOCOTI, clocotesc, vb. IV. Intran z. 1. A fierbe în clocot, a fi în stare de ebulție. Lingă plitele încinse, copii descultii se uită cum clocotește în ceaine mămăliga pușină. CAMILAR, TEM. 43. Cuptorul se încinge și mai mult, încît pare o forță cosmică dezlănțuită. Înăuntrul lui, apa, pămîntul și focul, năprasnic clocotesc. BOGZA, C. O. 224. ◇ (Despre vasul în care fierbe un lichid) Samovarul clocotea. Ceaiul vărsat prin pahare luă o vopsea purpurie. NEGRUZZI, S. I 74.

2. (Despre ape) A se mișca agitat, a se agita puternic și zgomotos. Dădură de o apă îngustă și limpede, frămîntînd argint pe prund și clocotînd cu murmur dulce. SADOVEANU, O. I. 522. Cînd chiuie o dată... mările clocotesc și peștii din ele se sparie. CREANGĂ, P. 54. Apa saltă, clocotește, Nici că se mai limpezește. ALECSANDRI, P. II 36.

3. Fig. (Despre sentimente, pasiuni, gînduri) A ajunge la un grad mare de intensitate, a fi gata să se dezlănțuie; a fierbe. Cu curtenii după el, [vodă] porni strigînd și clocotînd de minie. SADOVEANU, O. VII 19. În capul lui aprins clocotea un potop de gînduri. VLAHUȚĂ, O. A. 106.

4. Fig. A răsună cu putere, a vui. Și clocotește codrul!... Iată-l, — se zbcuciumă, se-ndoaie, geme Bătut de neagra vijeliei. IOSIF, P. 87. Clocotea de chiu cuprinsul Veselei păduri. COȘBUC, P. II 37. Codrul clocoti de zgomot și de arme și de buciim. EMINESCU, O. I 147.

— Pers. 3 și: (neobișnuit) clócotă (TOMA, C. V. 353), (rar) clócote (G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I. 300). — Variantă: colóotí (ODOBESCU, S. III 81) vb. IV.

CLOCOTIRE, clocotiri, s. f. Acțiunea de a clocoti. Pînza deasă a apelor cerești era sfișiată în două de greabănul lung și îngust al muntelui meu de adăpost și, cu iuteală de vișor și cu clocotiri de tunete, se rostogoleau pe două părți spre genunile adînci ale văilor. HOGAȘ, M. N. 177.

CLOCOTIȘ s. n. (Rar) Clocot. Din clocotișul lor [al măgurilor] se înalță, la dreapta, mîndrul Barnar. VLAHUȚĂ, O. A. 417.

CLOCOTIT, -Ă, clocotiți, -te, adj. (Despre lichide sau materii lichificate) Care fierbe sau a fiert în clocote (1); foarte fierbinte. Apă clocotită. ◇ (Despre vasul în care fierbe clocotînd un lichid) Un cazan clocotit.]

CLOCOTITÓR, -OĂRE, clocotitori, -oare, adj. 1. (Despre lichide sau materii lichificate) Care clocotește; fierbinte.

2. (Despre riuri, șuvoaie, ape) Agitat și zgomotos (ca o apă în fierbere). Alerga în umbră, rostogol, Un șuvoi clocotitor. TOMA, C. V. 337. Un popor de stînci se ridică din fundul riului clocotitor. VLAHUȚĂ, O. A. II 170.

3. Fig. (Despre sentimente și pasiuni) Aprins, gata să se dezlănțuie; (despre viață, suflet, inimă) fremătător. Inimile voastre clocotitoare, Mereu mai sprintene, mereu mai proaspete. DEȘLIU, G. 33. Simțea mîndria lui rănită și o minie clocotitoare ce trebuia înăbușită. BART, E. 212.

4. Fig. Răsunător, zgomotos. Prin întuneric rămase încă viu și îngrozitor urlatul clocotitor al apelor noianului. HOGAȘ, M. N. 222. ◇ (Adverbial) Un tunet răzleț, răsărit din miazănoapte, răscoli clocotitor nemărginirile rotunde. HOGAȘ, M. N. 175.

CLOCOTÉL, clocoței, s. m. Plantă erbacee cu flori mari, albastre (*Clematis integrifolia*). Sub tufe de clocoței Zace-un tinăr voinicel. ALECSANDRI, P. P. 53.

CLOMB s. n. v. cloambă.

CLONC interj. (De obicei repetat) Onomatopee care imită strigătul cloștii. Aproape de el, o cloșcă cu pușori cloncănește: clonc, clonc! SADOVEANU, O. I 311. Cloșca, cum l-au văzut, au început să strige: cîrrr! clonc! clonc! SBIERA, P. 292.

— Variantă: clónca (DELAVRANCEA, S. 299) interj.

CLONC, cloncuri, s. n. Instrument format dintr-un băț puțin încovoait și ascuțit pe ambele muchii, cu ajutorul căruia se produc în apă zgomote care atrag peștii din ascunzătorile lor către plase sau cîrlige. Pescarii stăteau aplecați spre fața apei și unul lovea valurile c-un clonc, ca să cheme somnul în cîrlige. DUNĂREANU, CH. 131.

CLÓNCA interj. v. clonc¹.

CLONCÂN, cloncani, s. m. 1. Corb. Jder a rîs înălțînd fruntea: — Dar dacă ți-ăș trimite o săgeată, măi cloncane? SADOVEANU, F. J. 471.

2. Fig. Epitet depreciativ dat în trecut unui funcționar superior, unui demnitar înalt. Cristea... mijlocise printre cloncânii partidului liberal să-i puie acolo, la comună, omul dumisale. SADOVEANU, M. C. 198.

CLONCĂI vb. IV v. cloncăni.

CLONCĂNI, cloncănesc, vb. IV. Intran z. (Despre cloști, ciori sau corbi) A scoate strigătul «clonc» caracteristic cloștii sau (mai rar) corbului. Aproape de el, o cloșcă cu pușori cloncănește: clonc-clonc! SADOVEANU, O. I 311. Cînd văzu argintarul cloșca cloncănînd și puii piuînd, cu totul și cu totul de aur, înțelese că trebuie să fie lucru măiestru. ISPIRESCU, L. 92. Corbe, ce mă tot păzești, Și la cap îmi cloncănești? ȘEZ. IV 219.

— Variantă: cloncăi (CONTEMPORANUL, III 261, BIBICESCU, P. P. 152) vb. IV.

CLONCĂNIRE, cloncăniri, s. f. Faptul de a cloncăni. Cloncănirile deznădăjduite ale cloștelor răsunau de luau auzul. MACEDONSKI, O. III 50.

CLONCĂNIT s. n. Cloncănire.

CLONDİR, clondire, s. n. Vas de sticlă de mărime mijlocie, cu gîtul strîmt și scurt. Tinea clondirul în buzunar și-l ducea din cînd în cînd la gură. PAS, Z. I 147. Vede pe masă coșcoaga clondir de vin. HOGAȘ, DR. 266. Umplu și citeva clondire cu vin și rachiu. FILIMON, C. 224. El, de veste cum prindea, Înainte ne ieșea, C-un clondir plin de rachiu: Cu clondirul d-a dreapta, Cu paharul d-a stînga; Din clondir turnîndu-ne, Din gură grăindu-ne... TEODORESCU, P. P. 16.

CLONDIRĂȘ, clondirașe, s. n. Diminutiv al lui clondir. I-a dat din desagă un clondiraș cu rachiu de izmă. CARAGIALE, P. 55.

CLONȚ, clonțuri, s. n. (Mold., Transilv.) 1. Cioc, plisc. Tot plimbă pînea pe la clonțurile puilor care pasc piuînd și caută gîze. CAMILAR, N. I 402. Era croit să crească înalt ca taică-su. Nasul pornit ca un clonț de erete. Ochii i se măreau și i se lungeau ca doi lostumi. SADOVEANU, M. C. 9. Aruncă paloșul și nimereste pe corb chiar în inimă, de scăpă inelul din clonț. RETEGANUL, P. II 18. † Fig. (Popular, în glumă sau în batjocură) Gură. V. plisc.

Să taci din clonț, muier! CAMILAR, N. II 332. *Încaldea-ți clonțul, dadacă. Ești o vicleană!* SADOVEANU, Z. C. 332.

2. (Rar) Țintă, cui. *Și-a încălțat bocancii cei mari cu clonțuri de oțel.* SADOVEANU, V. F. 149.

CLONȚAT, -Ă, *clonțați, -te*, adj. (Despre oameni, rar) Cu dinți mari și rari; cu gura ascuțită (ca un clonț). \diamond (Substantivat) *El zărea, mări, vedea O clonțată ce ridea, O clonțată-nveninată, Cu pielea pe trup uscată.* ALECSANDRI, P. P. 38.

CLONȚOS, -OĂSĂ, *clonțoși, -oase*, adj. (Popular, despre oameni) Rău de gură, gata de ceartă; certăreț, arțăgos.

CLOP, *clropuri*, s. n. (Transilv., Ban.) Pălărie. *Nu-s pui de domn, nu țin să par deștept. Pe oameni îi privesc în față drept. Ci-n fața oricui cloplu nu-mi ridic. Părinții mei dau fărî bob din spic.* BENIUC, V. 91. *Colo-n dealul de Feleac, Da sta Gruie supărat, Cu cloplu pe ochi lăsat.* BIBICESCU, P. P. 289.

CLÓPOT, *clopote*, s. n. 1. Obiect de metal (mai ales de bronz sau de aramă), în formă de pară, deschis în partea de jos, cu o limbă mobilă suspendată în interior, care, lovindu-se de pereți, produce sunete puternice. V. t a l a n g ă. *Clopotul bătea adînc, apoi împrăstia în liniștea orașului tremurări melodioase.* SADOVEANU, O. IV 357. *Prelung și rar, în depărtare, Un clopot miezul nopții bate.* TOPIRCEANU, B. 65. *Încet răsunsetul de clopot Se risipește tremurînd.* VLAHUȚĂ, O. A. I 29. *Clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* EMINESCU, O. I 231. \diamond (Poetic) *Roșie—steauna prinse să răsară Și clopote în inimă-mi cântară.* TULBURE, V. R. 12. \diamond Ex p r. (Familiar) A trage clopotele = a) a face curte (unei femei); b) a divulga un secret. \blacklozenge Sunet de clopot (1). *Se aude clopotul de amiază.*

2. Capac de sticlă de forma unui clopot (1), sub care se păstrează unele alimente spre a le feri de praf, de muște etc. \blacklozenge Capac de sticlă întrebunțat în grădinarie pentru a feri plantele, primăvara, de brumă.

3. Piesă în formă de clopot (1), cu diverse întrebunțări în industrie. *Clopot de aspirație.* \diamond *Clopot scufundător* = cameră de aer metalică sau de beton armat, alimentată cu aer comprimat și permițînd executarea lucrărilor, sub apă, în cuprinsul ei.

CLOPOTĂR, *clopotari*, s. m. Persoană care trage clopotele la o biserică. *Ciubuc clopotarul de la mănăstirea Neamțului... făcuse un clopot mare la acea mănăstire, cu cheltuiala lui, și avea dragoste să-l tragă singur la sărbători mari; pentru aceea îi și zicea Clopotarul.* CREANGĂ, P. 106. *Plătește la clopotari, Să tragă clopote mari.* SEVASTOS, C. 70.

CLOPOTNIȚĂ, *clopotnițe*, s. f. Turn de biserică — sau construcție în formă de turn, situată lângă biserică — în care sînt instalate clopotele. *Pe coaste verzi, în preajma apelor, se arăta cîte un sat tăcut, deasupra căruia răsăreau cumpene de fințini și clopotnița unei biserici albe.* SADOVEANU, O. I 298. *Domol purcede glas de schiță De la clopotnița din deal.* GOGA, P. 56. *Clopotnița trosnește, în stilpi izbește toaca.* EMINESCU, O. I 69. *Luați toaca D-a stînga, Ciocanele D-a dreapta Și-n clopotniță Urcăți.* TEODORSCU, P. A. 42.

— Pl. și: (Mold.) *clopotniți* (ALECSANDRI, P. III 301).

CLOPOTEL, *clopoței*, s. m. Diminutiv al lui c l o p o t.

1. Clopot (1) mic, uneori cu un mîner subțire (mai ales de lemn). *Sunase sfîrșitul orei și brusca erupție a clopotelului nichelat nu clintise nici un nerăbdător.* C. PETRESCU, S. 67. *Cîteodată stă s-asculte Clopoței de la sâni.* TOPIRCEANU, B. 71. *La o ușă stă de pază un cocoș și la cealaltă era un clopotel.* ISPIRESCU, L. 255. *Pisica cu clopoței nu prinde șoareci.* \diamond (Poetic) *Mi-este dor și azi de clopoței*

de catifea sură ai dediteilor din lunca Vezii. GALACTION, O. I 8.

2. (Mai ales la pl.) Nume dat unor plante ale căror flori seamănă cu niște clopote (1) mici: a) plantă erbacee cu flori mari albastre, albe sau roz, uneori învoalte, adesea cultivată ca plantă decorativă (*Campanula medium*); b) plantă erbacee din aceeași familie, cu flori albastre, solitare sau reunite în inflorescențe bogate și care cresc mai ales în regiuni muntoase (*Campanula abietina, carpatica, persicifolia, pseudolanceolata, rapunculoides*); c) ghiocel. În frunzele moarte din marginea unei riți, *Vitoria găsi clopoței albi.* SADOVEANU, B. 222. *Iată vin... Clopoței și mazărele îmbătate de parfumuri.* ALECSANDRI, P. A. 125.

— Pl. și: (s. n.) *clopoțele* (NEGRUZZI, S. I 73).

CLOPOTÎ, *clopoțesc*, vb. IV. In t r a n z. (Rar) A trage clopotul; a suna din clopotel. *Clopoțeau de ieșit din biserică.* RETEGANUL, F. I 26. *În sfîrșit... (clopoțînd): Nu întrerupeți, mă rog.* CARAGIALE, O. I 157.

CLOR s. n. Element chimic gazos de culoare galben-verzuie și cu miros înșepător, cu proprietăți decolorante, dezinfectante și avînd diverse întrebunțări în industria chimică.

CLORĂT, *clorați*, s. m. Sare a acidului cloric, cu proprietăți oxidante și explozive. *Cloratul de potasiu se folosește la fabricarea explozivilor, a chibriturilor și a coloranților.*

CLORHÍDRIC adj. m. (În ex p r.) *Acid clorhidric* = acid incolor cu miros înșepător, rezultat din combinarea clorului cu hidrogenul sau preparat prin acțiunea acidului sulfuric asupra sării de bucătărie, folosit mult în laboratoare și în industria chimică.

CLÓRIC adj. m. (În ex p r.) *Acid cloric* = acid al clorului, care nu se găsește în stare liberă și care intră în compoziția cloraților.

CLOROFÍLĂ, (rar) *clorofile*, s. f. Materie colorantă a părții verzi a plantelor, care condiționează asimilarea de către plante, sub acțiunea razelor solare, a carbonului necesar. *În primăvara asta copacii-au îmbrăcat Pentru întia dată cămăși de clorofilă.* VINTILĂ, O. 28.

CLOROFILÍAN, -Ă, *clorofilieni, -e*, adj. (Mai ales în ex p r.) *Asimilație clorofiliană* = proces fiziologic care se petrece în frunzele plantelor superioare unde, în prezența clorofilei și sub influența razelor solare, are loc combinarea apei, venită din pămînt prin rădăcini, cu bioxidul de carbon din aer.

— Pronunțat: -li-an.

CLOROFÓRM s. n. Compus organic al clorului, lichid, incolor, volatil, cu miros dulceag, întrebunțat în medicină pentru proprietățile sale narcotice și anestezice. *Cînd acestea [cărămizile moi] sînt întinse la soare, stropii de apă încep să se evaporeze numaidecît, ca un cloroform care și-ar fi făcut efectul.* BOGZA, C. O. 222. *A tăcut toată după-amiază, copleșit de amzeala cloroformului.* C. PETRESCU, I. II 50. *Simțea încă groaza prin care a trecut fîntînd cornetul de cloroform sub nările bolnavei.* BART, E. 381.

CLOROFÓRMĂ, *cloroformez*, vb. I. T r a n z. (Învechit) A cloroformiza. *Îl voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adînc.* EMINESCU, N. 77.

CLOROFÓRMIZĂ, *cloroformizez*, vb. I. T r a n z. A narcotiza (un bolnav) cu ajutorul cloroformului. *Înainte de operație, bolnava a fost cloroformizată.*

CLORÓTIC, -Ă, *clorotici, -e*, adj. (Despre oameni) Bolnav de clorozi; p. e x t. palid, anemic, bolnăvicios; firav, lipsit de vigoare. *Avea... două fete subțiri, clorotice și urite.* C. PETRESCU, S. 182. *Cînd literații... au scăpat de*

nevoia de a scrie vreo odă pentru cutare conte constipat și pentru grațiile cutărei contese clorotice și corupte... trebuie să li se fi părut și lor că-s liberi și că, în sfârșit, pot trăi din literatură. IONESCU-RION, C. 115.

CLORÓZĂ s. f. 1. Boală caracterizată prin micșorarea cantității de hemoglobină din globulele roșii din sânge. V. a n e m i e.

2. Stare patologică a plantelor, care se manifestă prin îngălbenirea totală sau parțială a frunzelor și a mugurilor datorită distrugerii clorofilei din celule (din lipsă de aer, de lumină sau din lipsa fierului în sol).

CLORURĂ, cloruri, s. f. Sare a acidului clorhidric; combinație a clorului cu un metal sau cu o substanță organică. *Clorură de calciu. Clorură de potasiu.* ♦ *Clorură de sodiu* = sare de bucătărie. *Clorură mercurică* = calomel.

CLOSËT, closete, s. n. Instalație igienică servind la satisfacerea nevoilor biologice de evăcuare; latrină, (popular) umblătoare.

CLOȘ s. n. (În e x p r.) *Fustă cloș* = fustă largă (și cu falduri) în partea de jos.

CLOȘCĂ, cloști, s. f. 1. Găină care clocește sau care a scos pui de curind și încă îi îngrijește. *Muiera încrămenește lângă vatră... ca o cloșcă speriată de uiiu.* REBREANU, R. I 198. *Deschidea cotețele și le da de mîncare [păsărilor], apoi le ciubărea, punea cloștile și vedea de pui mai cu milă decît cloștile.* ISPIRESCU, L. 309. *Oare unde-i cloșca cu puii? Puii mamii, pui, pui, pui!* ALECSANDRI, T. I 263. ♦ *Cloșcă artificială* = instalație generatoare de căldură pentru încălzirea puilor de găină obținuți pe cale artificială. ♦ E x p r. A ședea cloșcă = a ședea nemîșcat. Fură cloșca de pe ouă sau fură ouăle de sub cloșcă, se zice despre o persoană care fură de zvîntă, despre un hoț de profesie. ♦ F i g. Om leneș, inactiv, care nu face nici o treabă. *Pentru el, sergentul cu pricina, erou pe front, reprezintă mai mult decît maiorul, cloșcă la partea sedentară.* PAS, Z. III 23.

2. (Articulat, adesea determinat prin « cu pui ») Numele unei constelații din emisfera boreală; pleiadele, găinușa. *Pe cînd ieșise cloșca pe cer, boierii intrau unul după altul în butcile lor.* GHICA, S. 514.

— Pl. și: cloște (GIRLEANU, L. 10).

CLOȘĂN, cloșani, s. m. (Mai ales în Transilv., Ban., Olt.) Șobolan, guzgan.

CLOȘĂ, cloșe, s. f. (Mai ales în Transilv., Ban., Olt.) Cloșcă. *Să stea cloșele pe ouă și să scoată pui.* ȘEZ. XII 168.

CLOVN, clowni, s. m. Artist de circ, care stîrnește rîsul prin îmbrăcămintea, pozele și caraghioslucurile sale. V. b u f o n, p a i a ț a, m â s c ă r i c i. *Într-o scenă de clowni, a cărei intenție ar fi... o păcăleală puerilă, cei doi artiști întrebunțeau sălturile lor, vorbele lor, toate mișcărilor lor; numai și numai întrucît ele stau în legătură necesară cu intenția, cu păcăleala.* CARAGIALE, O. III 255.

— Scris și: (după englezește) clown.

CLOVNERIE, clovnerii, s. f. Poznă sau atitudine de clown; comicărie, bufonerie. *Am chemat, într-o zi, pe celele noastre, eleve în clasele primare, la un spectacol de gimnastică și de clownerie.* GALACTION, O. I 13.

CLOWN s. m. v. clown.

CLUB, cluburi, s. n. 1. (În U.R.S.S. și în țările care construiesc socialismul) Cerc cultural-educativ, constituit pe lângă o întreprindere, o instituție sau un sindicat, unde oamenii muncii își pot folosi timpul liber în mod plăcut și folositor; localul care servește acestui cerc. *Munca educativă și culturală a sindicatelor trebuie să se concentreze în jurul cluburilor de întreprindere și sindicale,*

care să atragă în activitatea lor mase largi de muncitori. REZ. HOT. I 65. *Sutele de cluburi ce funcționează în cadrul întreprinderilor, miile de biblioteci sindicale, cuprinzînd milioane de volume, oferă oamenilor muncii posibilități uriașe, cum n-au avut niciodată sub stăpînirea capitaliștilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2698. *În vreme ce ei se sfătuesc, feciorul și fata iau sara bună, se duc la club.* CAMILAR, TEM. 51. *Văd club unde se adună tovarășii grădinari și grădinărese, citeș gazete, ascultă radio, discută politică.* SADOVEANU, M. C. 123.

2. (În țările capitaliste) Asociație din care fac parte persoane din păturile suprapuse ale societății burgheze, cu preocupări asemănătoare sau de aceeași profesie, și care urmărește un scop comun (politic, sportiv sau, mai ales, distractiv); local care servește acestei asociații. *În piețe, cafele, instituții, La club, la «five o'clock» sau prin iatacuri, S-au zvîrcolit sub cruntele-și atacuri Tilharii, demagogii și limbușii.* CASSIAN, H. 75. *Mă bucuram că i-a venit și lui Camil mîntea la loc, să se ocupe de ceva mai grav decît timpul și banii pierduți la club.* C. PETRESCU, I. II 238. *Tînarul Iuga ceru o întîlnire lui Gogu Ionescu a doua zi la un club.* REBREANU, R. I 250.

CLUCËR, cluceri, s. m. (Învechit; în orînduirea feudală din Țara Romînească și din Moldova) Boier avînd atribuții mai ales în legătură cu aprovizionarea curții domnești. *Cîteva sute de boieri mici, fără barbă, ziși starea a doua și a treia, între care se prenumărau... căminari și cluceri mari.* GHICA, S. XIV. *Marele clucer... avea sub dînsul doi cluceri mai mici: clucerul de arie, care îngrijea de magaziiile de fîn și de orz, și clucerul de pîniță, care se îngrijea pentru pînițele cu vin ale armatei.* BĂLCESCU, O. I 16.

CLÛPĂ, clupe, s. f. 1. Instrument pentru măsurarea diametrului trunchiurilor de arbori; compas forestier. 2. Portunealtă pentru tăierea manuală a ghiventei la țevi și la bare rotunde.

3. Piesă care prinde marginea țesăturii prelucrate de mașina de lăjit și egalizat.

CNEAZ, cneji, s. m. 1. (În orînduirea feudală, la noi și în țările slave) Întemeietor și șef al unui stat; stăpîn ereditar peste un teritoriu, cu privilegiu regal sau domnesc. V. c h i n e z.

2. (Mai ales în Mold.; învechit și arhaizant) Șef al unei provincii din Rusia veche, prinț; p. e x t. prinț român (cu relații în Rusia veche). *În anii 962-972 au loc pe teritoriul patriei noastre expedițiile cneazului din Kiev Sveatoslav.* IST. R.P.R. 56. *La ce va fi cugetînd așa de mult și de ce va fi grîind așa de încet cu alții acel cneaz subțratic, cu obraz de ceară și bărbuță rară?* SADOVEANU, F. J. 12.

— Pl. și: cnezi (NEGRUZZI, S. I 105).

CNEZĂT, cnezate, s. n. (În orînduirea feudală) 1. Formă de organizare politică bazată pe autoritatea cneazului (1); teritoriu stăpînit de un cneaz. *Cnezatul lui Farcaș.*

2. Principat. *Cnezatul din Halici se întindea la apus pînă la nord-estul Carpaților.* IST. R.P.R. 69.

CNUT, cnuturi, s. n. Un fel de bici făcut dintr-o curea de piele rotundă sau dintr-o funie, uneori cu mai multe sfîrcuri prevăzute cu plumb la vîrf, servind la stimularea animalelor și (în Rusia țaristă) la bătaia oamenilor. *Un popor mare a smuls din mîna stăpînitorului cnutul și a început să le măsoare spinările cu el.* PAS, Z. IV 49. *Dar mulți singerați, pîlîră în groaznică luptă, Sub cnut și de boală.* TOMA, C. V. 397.

CO- v. con¹-.

COÁBE s. f. v. cobe.

COABITĂ, *coabitez* și (rar) *coabit*, vb. I. In t r a n z. (Jur.; mai ales despre bărbat și femeie, căsătorii sau necăsătorii) A locui împreună (în aceeași casă), a trăi (în mod obișnuit) sub același acoperiș; a conviețui.

— Pronunțat: *co-a-*.

COABITĂRE, *coabitări*, s. f. (Jur.) Faptul de a c o a b i t a; conviețuire.

— Pronunțat: *co-a-*.

COĂCĂZ, *coacăzi*, s. m. Arbust cu frunze în 5 lobi, cu flori galbene-verzui dispuse în raceme plecate în jos, cultivat pentru fructele sale comestibile (*Ribes rubrum*); coacăză (1), (Mold.) pomușoară.

— Pronunțat: *coa-căz*.

COĂCĂZĂ, *coacăze*, s. f. 1. Coacăz. Din fugă pusese mîna pe o ciociorvă, o înălțase, și așa, printre tufe de lîlicei și de coacăză, alerga spre dușman. SADOVEANU, O. III 504.

2. Fructul comestibil al coacăzului, în formă de boabe mici roșii, galbene sau albe, dispuse în ciocchini; strugurei, (Mold.) pomușoară.

— Pronunțat: *coa-*.

COĂCE, *coc*, vb. III. I. T r a n z. 1. A supune un lucru comestibil la acțiunea căldurii în cuptor (sau în țest, pe jar, în spuză), spre a-l face bun de mâncat. V. frige, prăji. *Preacuviosul cocea oul la luminare, ca să mai ușureze din cele păcate.* CREANGĂ, P. 111. *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru muntă și plăcinte și colaci.* EMINESCU, O. I 87. ✧ *Expr.* A i-o coace sau a-i coace (cuiva) turta = a-i pune cuiva gînd rău; a-i întinde o cursă. *Ei lasă tu, meștere papagal, că ți-o coc eu ție.* SADOVEANU, D. P. 42. *Nu putură mistui vorbele ciobănașului. Își puseră în gînd să i-o coacă.* ISPIRESCU, L. 247. *Pasămite, frații mei îmi cocea turta.* ISPIRESCU, L. 303. ✧ *Ref. l.* (Despre lucruri de mâncat) A se face bun de mâncat prin acțiunea căldurii din cuptor (sau din țest, din spuză). *Am pus turta în foc, să se coacă.* ISPIRESCU, L. 335. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă.* EMINESCU, O. I 84.

2. Fig. (Despre o durere, o senzație, mai ales despre sete) A arde, a chinui. *Nu mai poți de foamă, ori te coace setea, ori ce te-a apucat?* RETEGANUL, P. III 46. *Oriincotro s-o întoarce, Tot plînge și lacrimi stoarce, Focul inimioara-i coace.* TEODORESCU, P. P. 285.

3. Fig. A pune ceva la cale, a urzi. *Nu spunea nimic, dar de mult cocea în mînte un plan dușmănos.* ✧ (Rare, despre oameni) A pîndi pe cineva spre a se răzbuna, a-i purta simbetete. *Ah! înșelătorul, cum m-a amăgit, zicea Păcală. Ei! da-l voi coace eu!* ȘEZ. III 131.

II. *Ref. l.* (Despre fructe, semințe și plante) A ajunge la maturitate sub acțiunea căldurii continue a soarelui; a ajunge să fie bun de mâncat; (despre flori, iarbă, fin) a ajunge să aibă sămînța formată. *Pe vremea ciupercilor, Cînd se coc cîreșele...* ȘEZ. I 49. *Busuioace, nu te-ai coace, Și sămînță n-ai mai face, Că din sămînțoara ta S-o scoarior țdragostea.* ȘEZ. I 112. ✧ *Fig.* Este în floarea tinereții, tocmai cînd se coace talentul. CARAGIALE, O. III 210. *Soacră, soacră, poamă acră! De te-ai coace cit te-ai coace, Dulce tot nu te-i mai face.* CREANGĂ, P. 10. ✧ *Expr.* Se coace-pălește = dă în copt, se înroșește abia, începe a se coace la suprafață, se pîrguiește. *La vro două locuri din sat, era cite un cîreș vîratic: care se cocea-pălea de duminica-mare.* CREANGĂ, A. 47. ✧ *T r a n z.* (Subiectul este soarele sau căldura; cu privire la plante sau la fructele lor) A face să ajungă la maturitate, să fie bun de mâncat, să dea sămînță. *Razele cele din soare coc a țarinei cîmpii.* CONACHI, P. 291. ✧ *Fig.* *Trandafir cu trei boboci, Ce cu foc din ochi îl coci.* TEODORESCU, P. P. 326. ✧ (Rare, subiectul este pomul) *Nalt e mărul pin' la cer, Cu coaja de argințel... Mere face, Nu le coace.* TEODORESCU, P. P. 81.

2. (Despre bube și inflamații, p. e x t. despre părți ale corpului) A face puroi, a fi gata să spargă. *Buba cap nu face, Pină nu să coace.* PANN, P. V. I 60. ✧ *In t r a n z.* *Îmi coace un deget.*

3. Fig. A căpăta, prin dezvoltare, forma definitivă, a ajunge la maturitate. *Deci a rămas răgaz ca toată învățătura să se coacă în mîntea și în sufletul ucenicului.* SADOVEANU, D. P. 22.

4. Fig. A ajunge la anii maturității, a se maturiza, a-i veni mîntea la cap. *E tînr și s-o mai face, Tigva de i să va coace.* PANN, P. V. I 80.

5. A se încinge de căldură, a se înăbuși de căldură; a sta lungit lenevind la căldura soarelui. *Cînd mă urcam pe casă să mă coc la soare și să văd omenirea de sus, aveam perspectiva haotică a triajului B. M. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 13.*

COĂCERE s. f. Acțiunea de a (se) c o a c e e. *Să se puie la cale coacerea lor [a piinilor] cit mai curînd.* ISPIRESCU, L. 322.

COACUZĂT, -Ă, *coacuzăți, -te*, s. m. și f. Persoană acuzată împreună cu altcineva în același proces.

— Pronunțat: *co-a-*.

COADĂ, *cozi*, (2, 4 și) *coade*, s. f. 1. Apendice terminal al părții posterioare a corpului animalelor, avînd scheletul format din prelungirea coloanei vertebrale; părul care acoperă acest apendice. *Castor ți sărea cu labele pe piept, clătîntîndu-și buuros coada stufoasă.* C. PETRESCU, S. 172. *Coada lui Chirică se umflă dintr-o dată ca un mătuvoi.* SADOVEANU, N. F. 34. *Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă, Cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.* EMINESCU, O. I 84. *Ciudă mi-i și rău îmi pare C-am iubită și nu-i mare: Am nădejde c-o mai crește, Cînd o prinde mița pește Și coada la urs o crește!* JARNIK-BİRSEANU, D. 431. ✧ *Expr.* A da din coadă = (mai ales despre cîini) a mișca coadă încoace și încolo; fig. (despre oameni) a se lîngui pe lingă cineva. A-și vîrî (sau băga) coada (în ceva) = a se amesteca în chestiuni care nu-l privesc, a-și vîrî (sau băga) nasul unde nu-i fierbe oala, v. n a s. *Își vîrî (sau și-a vîrî) dracul coada (unde va), se spune cînd într-o situație se ivesc neînțelegeri, intrigi, motive de discordie.* *Diavolul vrăjbei nu cuteza să-și vîre coada între ei.* ISPIRESCU, L. 389. A călca (pe cineva) pe coadă = a atinge pe cineva unde-l doare, a-l supăra. A pune coada pe (sau la) spinare = a pleca lăsînd totul baltă, a o șterge. A pleca (sau a fugi, a ieși, a se duce, a se întoarce etc.) cu coada între picioare (sau între vine) = a pleca (sau a fugi, a se întoarce etc.) umilit, rușinat, fără izbîndă. *Bogătașul ieși cu coada între picioare.* ISPIRESCU, L. 178. A atrîna (cuiva ceva) de coadă = a-i pune în spate o vină, o greșală, a-l acuza de ceva. *Nu era așa căscădînd flăcăul acesta și pe nedrept îi atrînau de coadă acest ponos ceilalți argași din sat.* ISPIRESCU, L. 230. A trage mița (sau pe dracul) de coadă = a trăi greu, a nu avea nici strictul necesar, a duce o viață plină de lipsuri și de privațiuni. *Vorbea cu dispreț... țata Niculina despre cutare că trage pe dracu de coadă.* PAS, Z. I 85. (Get-beget) coada vacii = neaoș, vechi, băstinaș. Nu e numai un cîine scurt de coadă v. c i n e. (Ironic) Umblă cîinii cu covrigi (sau colaci) în coadă v. c i n e. ✧ *Compuse:* coada-șoricelului = plantă erbacee ale cărei flori albe sau trandafirii se întrebunțează (sub formă de infuzie) contra tusei (*Achillea millefolium*). *Femeile-și țineau calea vorbind de leacurile cu cuvîntul ori cu buruiana... Socul, macul, salcîmul și coada-șoricelului sînt pentru tuse.* DELAVRANCEA, S. 265; coada-calu-lui = plantă erbacee caracterizată prin două tipuri de tulpini (simultane sau succesive), una fertilă, simplă sau cu ramuri reduse, alta sterilă, prevăzută cu noduri din care pornesc ramuri verzi (*Equisetum arvense*). ✧ Partea dîndărăt, îngustată, a corpului unor animale (a peștelui,

a șarpelui etc.). *Și îndată, [știuca] lovind din coadă, făcu pe Aleodor un cosmicel.* ISPIRESCU, L. 45. † Pene* lungi crescute pe regiunea terminală a coloanei vertebrale a păsărilor. *Ochii ei erau pui de lostun... stăteau pușin pieziș, cu cozile spre temple.* SADOVEANU, D. P. 30. *Ciocănitorea voi s-o zbughească afară, dar veveșița o prinde de coadă.* GÎRLEANU, L. 14. *Baba se duce în poiată, găbuiește găina, o apucă de coadă și o ia la bătaie.* CREANGĂ, P. 69. † Ex p r. (Familiar) A prinde prepeșița de coadă = a se îmbăta. *Încă o dușcă, Bujoraș dragă... Și cele multe înainte... (în parte) Începe a prinde prepeșița de coadă.* ALECSANDRI, T. 239.

2. Părul sau o parte din părul capului omenesc (azi numai al femeilor), crescut lung și apoi împletit; coșiță. *Era un om mare și plin, cu ochii mititei foarte pătrunzători. Părul căruț îi era strîns pieptănat și împletit în coadă la ceașă.* SADOVEANU, B. 38. *Părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* EMINESCU, N. 8. *Flăcăi groși în ceașă, Voimici fără de leașă, Cu chivere nalte, Cu cozile late, Lăsate pe spate.* ALECSANDRI, P. P. 63. † Ex p r. (Despre femei) A împleti coadă albă = a îmbătrîni nemăritată. *Ești ca floarea cea de nalbă, Dar împlețiți coadă albă.* ALECSANDRI, P. P. 340. (În trecut, cînd femeile erau desconsiderate) Coadă lungă, minte scurtă, se spunea pentru a lua în derîdere inferioritatea intelectuală atribuită în mod tendențios femeilor. *Apoi mai este încă și o vorbă romînească: Coadă lungă, minte scurtă! zicătoare nesocotită a poporului, pe care adesea o dă de minciună și femeia cu lungi plete și vulpea cea lung-codată.* ODOBESCU, S. III 44. *De cînd nemții eu coadă (aluzie la timpul cînd se purta perucă cu coadă) = de demult, din moși-strămoși.*

3. Partea care leagă fructul, frunza sau floarea de lujer sau de creangă; peduncul. *Ceai de cozi de cireșe.*

4. Partea dinapoi, care se tîrăște pe jos, a veșmîntului lung, mai ales a celor purtate de femei; trenă. V. p o a l e, p u l p a n ă. *Nu îndrăzneau să le invite [la dans], temîndu-se să nu calce pe coadele rochiei lor.* NEGRUZZI, S. I 105. † Prelungire în partea dîndrătată a unor piese de îmbrăcăminte. *Frac cu coadă.* † Prelungirea luminoasă, în formă de trenă, a cometelor. † Fișia de cirpe (innodate) sau de hîrtie care atîrnă de partea de jos a unui zmeu spre a-l face să se înalțe și să se mențină în aer. *Nu mai vorbește decât de zbrîntitori, cumpănă, coadă, zmeie.* C. PETRESCU, I. II 57. † Ex p r. A se ține de coada cuișă sau a se ține (sau a umbra) coadă după cineva = a nedespărțit de cineva, a nu se depărta de el, a se ține scai de cineva. *Ce te ții coadă după mine?*

5. Partea unui instrument sau a unui obiect de care se apucă cu mîna; mîner. V. t o a r t ă, c o t o r. *Ia buzduganul de coadă și, cînd îl zvîrle... nu se mai vede.* CREANGĂ, P. 56. *Trebuie să știți însă, și pot să dau dovadă, Că pe vremea aceea toponul n-avea coadă.* ALEXANDRESCU, P. 131. *Eu pui coadă la măciucă Și mi-e gîndul tot la ducă.* TEODORESCU, P. P. 290. † Ex p r. A lua (sau a apuca ceva) de coadă = a se apuca de treabă, a începe ceva. *Ne-om întoarce iar la Măgura, ca să luăm de coadă toate cite-am lăsat.* SADOVEANU, B. 290. (În trecut, cînd femeile erau desconsiderate) A vedea de coada mîturii (sau tigăii) = a-și vedea de treburile gospodărești. *Șezi acasă... de vezi de coada mîturii și de zarzavaturile de la bucătărie.* ISPIRESCU, L. 14. *Coadă de topor = persoană care servește de nealță în mîna dușmanului, ducînd o activitate dăunătoare colectivității în care s-a strecurat; trădător.* *Soldatii au izgonit cozile de topor și au pus în locu-le oameni în care aveau încredere.* PAS, Z. III 261.

6. Partea de jos sau de dinapoi cu care se termină ceva; bucată de la sfîrșitul unui lucru. V. s f î r ș i t, c a p ă t, e x t r e m i t ă t e. *Școlarul o spune cățelului [poezia], cu glas sîrbătorec... pînă cînd ajungea la coada poeziei.* GALACTION, O. I 306. *Am găsit, din norocire, un vagon de clasa a doua la coada tremului.* CARAGIALE, M. 141. *Colbul ridicat din carte-ț l-o sufla din ochelari Și te-o strîn-*

ge-n două șiruri, așezîndu-te la coadă, În vro notă prizărită sub o pagină neroadă. EMINESCU, O. I 134. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune, Înșîrînd cuvînte goale Ce din coadă au să sune.* EMINESCU, O. I 226. † Loc. a d v. La (sau în) coadă = la locul cel din urmă, cel mai disprețuit. De la coadă = de la sfîrșit spre început. † Ex p r. (Despre un activist de partid sau despre o organizație de partid sau de masă) A se țîri (sau a fi) în coada maselor (sau masei) = a coborî la nivelul păturilor înapoiate ale masei, transformîndu-se într-un apendice al mișcării muncitorești spontane și negînd rolul de conducere al partidului. V. c o d i s m. *Lipsa de considerare pentru chestiuni mărute duce ușor la izolarea partidului de preocupările zilnice ale masei și de frîntăturile ei, îl face sau să se tîrască în coada masei sau să se depărteze de ea, luînd-o înainte.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 35. *A nu avea nici cap, nici coadă = a nu avea nici o noimă, nici un înțeles, nici un plan; a fi contra rațiunii, contra bunului simț, contra ordinii firești a lucrurilor.* † Coadă trăsuri = partea dinapoi a trăsuri, în formă de treaptă sau de capră. † Coadă ochiului = marginea, (mai ales) unghiul extern al ochiului. *Pe temple, lîngă coada ochiului, avea încreșturi mărute și multe.* DUMITRIU, V. L. 7. *Cu surisul în coada ochilor, o porneam spre șosea, în ceată deasă de cincî.* DELAVRANCEA, T. 7. † Ex p r. A trage (sau a se uita, a privi, a urmări, a căuta, a zări) cu coada ochiului = a arunca o privire într-o parte; pieziș, pe furis, pentru a observa ceva fără a fi văzut sau pentru a face semn cuișă (să vină, că ești înțeles etc.). *Bătrîmul a clișit și a cătat cu coada ochilor să vadă dacă nu-l pîndește careva.* POPA, V. 171. *Din cînd în cînd, cu coada ochiului se uita la Nadina care suridea.* REBREANU, R. I 51. *Trăgea cu coada ochiului, spre a vedea dacă o bagă în seamă cei de primprejur.* ISPIRESCU, U. 21. *Din vreme în vreme, fetele trăgeau cu coada ochiului și aruncau flori sau noduri de petală în partea flăcăilor.* GHICA, S. A. 59. (Rare) A face cu (sau din) coada ochiului = a face cu ochiul, v. o c h i. *Una într-alta [fetele] se legănau, făcîndu-și din coada ochiului.* DELAVRANCEA, S. 45. † (Urmă de determinări arătînd obiectul) Partea unde se îngustează un lac sau un iaz; locul unde se scurge apa dintr-un rîu sau pîrau în cleșteu. *Acu ce trebuia la grădinile lor o pompau din coada lacului.* SADOVEANU, M. C. 110. *Casa păscarului era în izbeliștea vîntului, la o coadă de iaz înghețat.* SADOVEANU, P. S. 36. † (Rare) Poalele unui munte, unui deal sau unei stînci. *Era o scobitură făcută de la fire în coada unei stînci.* STĂNOIU, C. I. 154. † Fig. Persoană care, din cauza lipsei de sîrguință sau de pricepere, ocupă ultimul loc într-o colectivitate. *Dar în războaie, la Vidin, la Făgăraș, Cînd era mai cruntă lupta, fost-am coadă sau fruntaș?* DAVILA, V. V. 27.

7. Șir lung de oameni care așteaptă înaintea unui ghișeu, într-un magazin etc. să le vină rîndul. (Mai ales în e x p r.) A face coadă = a aștepta să-i vină rîndul în fața unui ghișeu, într-un magazin etc. *Domnișoara din dosul ghișeului părea că ignoră cu desăvîrșire existența celor zece oameni rezemați de gratii, făcînd coadă.* C. PETRESCU, I. II 147.

COAFĂ, *coafez*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la păr) A pieptăna cu îngrijire. V. o n d u l a. † Refl. A-și pieptăna cu îngrijire părul, a-și aranja părul (la coafor).

— Pronunțat: *co-a-*.

COAFĂT, -Ă, *coafați*, -te, adj. (Despre persoane) Cu părul ondulat; (despre păr) pieptănat cu grijă, ondulat. *Femeie frumos coafată.*

— Pronunțat: *co-a-*.

COAFEZĂ, *coafeze*, s. f. Femeie care are meseria de coafor.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAFŎR, *coafori*, s. m. Meseriaș care se ocupă cu ondulatul și pieptănatul părului femeilor. *Împievrise neclintită pe scaunul de supliciu al coaforului*. C. PETRESCU, C. V. 169.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAFURĂ, *coafuri*, s. f. Felul de aranjare a părului de pe cap (mai ales la femei). *Pălării minuscule cocotate pe coafuri imense*. C. PETRESCU, C. V. 74. *Coafurile cu flori... cu panglice și cu pene*. ODOBESCU, S. I 384. ♦ *Fig. Cîteva din toaletele și coafurile cu pene de struț părăsiseră de-asemena sala*. DUMITRIU, B. F. 160.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAGULĂ, *coagulez*, vb. I. R e f l. (Despre lichide și substanțe coloidale) A se închea, a se prinde. *Singele din care s-a scos fibrina nu se mai coagulează*.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAGULĂNT, *-Ă, coagulanți, -te*, adj. Care are proprietatea de a produce coagularea. ♦ (Substantivat, m.) Reactiv care are proprietatea de a produce coagularea unor substanțe coloidale.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAGULĂRE, *coagulări*, s. f. Acțiunea de a se coagula; încheare, prindere. *Coagularea singelui*.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAGULĂT, *-Ă, coagulați, -te*, adj. (Despre lichide, mai ales despre sînge și lapte) Încheat, prins.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAJĂ, *coji*, s. f. 1. Învelișul exterior al rădăcinilor, tulpinilor și ramurilor copacilor l de altor plante lemnoase; scoarță. *Coaja acestor meri era suflată cu aur*. SPIRESCU, L. 64. [Balaurul] *a ros toată coaja copacilor din codru*. CREANGĂ, P. 112. *Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă*. EMINESCU, O. I 85. *De zece zile căii n-au ros decît coaja copacilor*. NEGRUZZI, S. I 167.

2. Învelișul exterior al fructelor, al semințelor etc. *Pe trotuar, apa spăla coji de portocală*. C. PETRESCU, I. II 158. *Arunca spre mine, peste marginea de deasupra a cojii de harbuz, ochii ei mari, negri și plini de o nevinovată bucurie*. HOGAȘ, M. N. 18. *Negăsind nimic de ronțait, luă și ea cojile de măr pe care le lepădase stăpînă-sa și le mîncă cu multă poftă, ca pe niște trifandale*. SPIRESCU, L. 161.

3. Învelișul tare și calcaros al oului. *Nu-mi dai o coajă de ou? Pentru fiu-meu, pentru Vasile. E ligav la mîncare*. STANCU, D. 27.

4. Partea exterioară, mai tare, a unor alimente coapte, fripte, dospite (ca piinea, mămăliga, friptura, brînză etc.). *V. c r u s t ă. Piinea are coajă rumenă*. ♦ *A prins mămăliga coajă*, se zice despre un om sfios, care începe să prindă curaj și să fie îndrăzneț. ♦ *Bucăciică uscată rămasă de la mîncare; rămășiță care nu se mai întrebuițează*. O *coajă de mălai de teri De-o vesi la noi tu ne-o apuci, Băieții tu-n război ni-i duci, Pe fete ni le ceri*. COȘBUC, P. I 208.

5. Crusta unei răni care începe să se vindece, să se cicatrizeze.

6. Stratul exterior, virtos și răcit al globului pămîntesc; scoarță.

7. (Învechit, rar) Învelișul tare și calcaros al unor moluște sau al unor crustacee (scoici, melci, raci etc.). *Să strînge ca melcul în coaja lui*. PANN, P. V. I 134. [Dobitoace] *ce se închid în cojile lor*. GOLESCU, I. 49.

COALĂ, *coli*, s. f. (Adesea urmat de determinarea de hîrtie) Foaie dreptunghiulară de hîrtie albă sau colorată, a cărei mărime variază după scopul la care servește. *Li s-au pus în fața coli de hîrtie*. STANCU, D. 228. *Jumătatea absentă [a oglinzii] era înlocuită cu o coală de hîrtie verde, decolorată*. C. PETRESCU, C. V. 47. ♦ *Coală (de tipar) = foaie de hîrtie împăturită de*

obicei în opt (16 pagini) care servește ca unitate de măsurare a volumului unei cărți.

— Pl. și: *coale* (NEGRUZZI, S. I 304).

COALÎȚIE, *coalîții*, s. f. Alianță între două sau mai multe state, grupări politice, clase sociale etc. făcută în scopul unei acțiuni comune, pentru a atinge același țel. *În urma acțiunii din 23 August 1944, România, care fusese aliată cu Germania hitleristă, a ieșit din război, a trecut de partea coalîției antihitleriste și a întors armele împotriva nemților*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 99. *Coalîția imperialistă calcă în picioare toate acordurile anterioare și sabotează conștient relațiile internaționale*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 10/2. *După revoluția de la 1848... se realizează coalîția burghezomșierească în urma trădării revoluției burghezodemocrate*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 106, 11/4. ♦ *Gvern de coalîție = guvern format prin participarea mai multor partide (sau fracțiuni) politice*. [La 2 mai 1917] *se formă primul guvern provizoriu de coalîție*. IST. P. C. (b) 262. *Monstruoasa coalîție = alianța dintre burghesia și moșierimea din țara noastră (încheată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea) în scopul întăririi regimului de exploatare*. *Burghezia... renunțase la lupta împotriva moșierimii, pentru a înfăptui marele compromis al «monstruoasei coalîții» îndreptată împotriva țărănimii și elementelor muncitorești în dezvoltare*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 23/2.

— Pronunțat: *co-a-li-ți-e*.

COALIZĂ, *coalizez*, vb. I. R e f l. (Despre popoare, state, clase sociale, partide sau persoane) A se uni, a se alia împotriva unui dușman comun sau în vederea atingerii unor țeluri comune. [Dușmanii lui Mihai Viteazul] *se încredințară că singuri nu pot face nimic împotriva-i, ci numai coalizîndu-se toți împreună*. BĂLCESCU, O. II 289. ♦ *Tranz. Propunerea partidului nostru de a coaliza toate partidele și grupările democratice sau care atunci se pretindeau a fi democratice nu a putut fi realizată decît în cadrul Blocului Național Democrat*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 26.

— Pronunțat: *co-a-*.

COALIZĂRE, *coalizări*, s. f. Acțiunea de a (se) coaliza și rezultatul ei. *V. coalîție*.

— Pronunțat: *co-a-*.

COAMĂ, *coame*, s. f. 1. Păr lung și stufos care crește pe grumazul unor animale (ca leul, calul etc.). *Ion Crîngășu sta în ușa grajdului, cu capul sprijinit de gîtul calului, își înfunda capul tot mai mult în coama mirosînd... a fin vechi*. CAMILAR, TEM. 152. *Stătu locului lipit cu burta de spinarea calului și cu mîinile închețate de coama lui*. POPESCU, B. III 18. *Harap-Alb... se duce în grajd și începe a-și netezi calul pe coamă*. CREANGĂ, P. 212. *Zimbrul aprig ca un zmeu, Cu lungi coame ca de leu*. ALECSANDRI, P. II 93. ♦ *Fig. Marea turbează de valuri împînsă Și-și scutură coama de spume și vînt*. EMINESCU, O. IV 19. *Văd stingerea de soare în adîncul ocean, Ș-a lui coamă arzătoare Răsărind ca un vulcan*. ALECSANDRI, P. II 128. *Cînd pe cerul negru zorile resfir Coamele de aur și de trandafir*. BOLINTINEANU, O. 69. ♦ *Păr lung și bogat al oamenilor*. *V. c h i c ă. Niște coame castanii, unduioase, se răsfirară peste umerii și pieptarul lui înfirat*. NEGRUZZI, S. I 21. ♦ *Fig. Frunzișul des al arborilor. Peste coama înaltă a salcîmilor... razele soarelui țîșniseră pe nesimțite*. PREDA, I. 138. *În fața casei părintești... umplea zarea coama verde a pădurii*. GALACTION, O. I 7.

2. Culme de deal sau de munte prelungită; creastă. *Dealurile... se desiră către zare — cu coamele înalbite*. SAHIA, N. 119. *Munții din miazănoapte ridicau coamă după coamă*. GALACTION, O. I 346. *Cățărîndu-se cînd pe muchi, cînd pe coame de munți, ajunse la o peșteră*. SPIRESCU, L. 216.

3. Partea de deasupra, orizontală, a unui zid. *Făt-Frumos se urcă pe dînsul; d-aci pe coama zidului, și sări în grădină.* ISPIRESCU, L. 75.

COĂNĂ s. f. v. cucoană.

COĂPSĂ, *coapse*, s. f. 1. (La oameni și la animale) Partea piciorului cuprinsă între sold și genunchi. *Gheorghiușă purta aninat în laș, în dosul coapsei drepte, baltagul.* SADOVEANU, B. 106. *Pașa... Cu scările-n coapse fugaru-și lovește.* COȘBUC, P. I 206. *Trase paloșul și-și tăie o bucată de carne moale din coapsa piciorului.* ISPIRESCU, L. 90.

2. Fig. Simbol al puterii de procreație. *Din mine, din coapsele-mi largi au purces, Dezrobitori, prometeii.* BANUȘ, B. 114. ♦ (Poetic) *În coapsa grăitoarei miriști, Devreme plugul vostru ară: E primăvară pe cîmpie Și-n ochiul vostru-i primăvară.* GOGA, P. 9.

COĂRBĂ, *coarbe*, s. f. Manivelă (mai ales a unui sfredel); p. ext. sfredel al timplarului, al dulgherului etc. *Tragi într-una de o coarbă, căruciorul merge și te duce.* CAMILAR, N. II 92.

COĂRDĂ, *coarde* și (rar) *corzi*, s. f. I. 1. Fir elastic confecționat din metal sau din intestine de animale care, întins pe anumite instrumente, produce, prin vibrație, sunete muzicale; strună. *Coarde de vioară.* □ *Picăturile de ploaie cad ca niște note din coarde oboite.* DEMETRESCU, O. 112. *Mi-aruncă... floarea veștedă de luncă, Ca pe coardele ghitare răsunînd încet să cadă.* EMINESCU, O. I 154. ♦ Fig. *Ai atins coarda cea mai zbîrnîitoare a inimii mele.* ALECSANDRI, T. 1300. *Nu ai nici o coardă a inimii izbîtită De viscoalele lumii și de nenorociri.* ALEXANDRESCU, M. 127. ♦ Expr. (Familiar) *A atinge (pe cineva) la coarda sensibilă (sau simțitoare)* = a se adresa cuiva punînd accentul pe un fapt la care acesta este mai sensibil, a-i aminti ceva care-i produce mai multă plăcere sau supărare; a lăuda, a măguli pe cineva. *A întinde coarda pînă se rupe (sau plesnește)* = a împinge lucrurile prea departe, pînă la extrem. ♦ (La pl.) Instrumente cu coarde. *Concert pentru orgă și orchestră de coarde.* ♦ *Coardele vocale* = cei doi mușchi paraleli din interiorul laringelui, înveliți într-o mucoasă fină, prin vibrația cărora, la expirarea aerului din plămîni, se formează vocea. *Timbrul vocii omenești variază după grosimea, lungimea și extensibilitatea coardelor vocale.*

2. Fir împletit (din cîneapă, păr, intestine de animale sau sfoară) care ține întinse capetele unui arc. *Zbîrnîie coarda din arcu-i, fulgerul stăgata-n vînt.* ALECSANDRI, P. A. 46. *Mușchii i se întinseseră ca coarda unui arc.* NEGRUZZI, S. I 42.

3. Dreapta care unește două puncte ale unei linii curbe sau, în particular, extremitățile unui arc de cerc. *În același cerc sau în două cercuri egale, unghiurilor la centru egale le corespund arce și coarde egale.*

II. 1. Sfoară care, prin învîrtirea penei, se răsucește, apropiînd brațele și întinzînd pînza ferăstrăului; strună.

2. (Numai la pl.) Cele trei frînghii întinse pe laturile ringului de box pentru a împiedica pe boxeri să iasă sau să cadă de pe ring. *Boxerii intră pe ring trecînd printre corzi.* ♦ Frînghie sau sfoară mai groasă de care se servesc sportivii pentru a executa diverse exerciții; frînghie cu care se joacă copiii sărînd peste ea.

III. 1. (Popular; prin asemănare cu o funie întinsă) Vină, arteră; nerv; mușchi; tendon, ligament care se încordează la anumite mișcări. *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coarde.* EMINESCU, O. I 172. *Apoi se spală cu oțet, trăgîndu-l peste frunte, între ochi, între temple și coardele gitului.* ȘEZ. XXIII 2.

2. Partea superioară a gitului la cal, la bou sau la bivol, acoperită de coamă. *Daleul dragă primăvară, De-ai veni cînd aș vrea eu, Să mai ies voinic prin țară... Și*

pe coarda-i cea pletoasă Să-mi dezmiard murgul voinic. ALECSANDRI, P. A. 57. *Briar... Se puse drept în cale-i... Și-i frîse [bivolului] coarda-n luptă.* ALECSANDRI, P. A. 195. ♦ Fig. *Frîntă e coarda puterii În trupul sărmanelor vite.* NECULUȚĂ, T. D. 62.

3. Fiecare dintre vițele, șuvițele sau nuiielele unei împletituri. *Lică stătea înaintea ei și, împărțind fuiorul în opt șuvițe, începu să împletească în opt coarde, cum ea nu mai văzuse mai-nainte.* SLAVICI, O. I 187.

4. Curmeiul sau lăstarul viței de vie, care se întinde ca o sfoară groasă. *La sosirea lui Costandin, se aplecă și-i arătă coardele tăiate de la butuc.* DUMITRIU, N. 249.

5. Șuviță de dulceață desprinsă din masa de sirop care s-a întărit prin fierbere. *Nu-s destul de legate dulceațele... Privește, nu au coardă nicidecum.* ALECSANDRI, T. I 31.

IV. 1. (Mold.) Bîrnă sau grindă mare și groasă care susține tavanul casei și pe care se păstrează sau de care se atîrnă diferite lucruri din casă; culme. *De ger, s-aud într-una În pod corzile trosnînd.* VLAHUȚĂ, O. A. 87. *Acuși tau varga din coardă, și vă croiesc, de vă merg petecile!* CREANGĂ, A. 38. *Pe coardă stăteau aruncate niște straie.* CONTEMPORANUL, IV 392.

2. Piesă elastică de oțel special care, prin destin-dere, pune în mișcare un mecanism; arc.

COĂRNĂ, *coarne*, s. f. 1. Fructul comestibil, roșu și acrișor, al cornului (1). ♦ Expr. *A se usca (ca o) coarnă* = a se usca de tot, a fi plin de zbîrcituri. *De-i zăbovi pin' la toamnă, Mi-i găsi uscată coarnă.* SEVASTOS, C. 66.

2. (Numai la sg., adesea pe lângă «poamnă») Varietate de struguri, albi sau negri, cu boaba lunguiașă, dulce și cu coaja tare. *Du-te, neică, și să vii... Cînd se coace coarna-n vii.* MARIAN, INS. 173. *Frunză verde poamnă coarnă, Astă-iarnă era iarnă Și nîngea și viscoala, Bădița la noi venea.* ALECSANDRI, P. P. 405.

COĂSĂ, *coase*, s. f. 1. Unealtă agricolă compusă dintr-o lamă metalică cu vîrf încovoiat, ascuțit pe o parte și fixat în sens transversal pe o coadă lungă; se întrebunțează la cositul ierbii, al plantelor furajere și al unor cereale. *Finul înflorit cădea în gura coaselor ce scrișneau, și brazele lui groase... se lămureau în urma coșailor ca niște valuri verzi.* SANDU-ALDEA, D. N. 19. *Pe luncă sună coasa; jos pe vale Copii fac larmă, rid, se iau la trîntă.* IOSIF, V. 72. *Coasă, hreapcă, țepoi, greblă... nici că se aflau la casa acestui om nesocotit.* CREANGĂ, P. 38. *Și osteniți oameni cu coasa-n spinare Vin de la cîmp.* EMINESCU, O. I 231. ♦ Fig. (Cu aluzie la reprezentarea alegorică a morții) *Pînă să ne dumirim, vremea trece; uite și cea cu coasa și cu dinții rînjiți.* SADOVEANU, P. M. 78. *De coasa morții altul văzîndu-se-ngrozit, S-abia zărînd hîrtia cu slaba lui vedere... Închîpăiește pompa înmormîntării lui.* NEGRUZZI, S. II 246.

2. Lucrul făcut cu coasa; cosit; cosit. *Tată-tău e dus la coasă, căci se scutură ovăsul cela pe jos.* CREANGĂ, A. 62. *Într-o seară vine bărbatul de la coasă... și află pe muierea mulgînd vaca.* RETEGANUL, P. III 3. ♦ Recolta de iarbă crescută. *Trifoiul dă pînă la trei coase pe an.* ♦ Timpul cînd se cosește finul, vremea cositului. *Veni coasa finului.*

COĂSE, *cos*, vb. III. Tranz. 1. A fixa, a prinde părțile unei haîne, un petic, un nasture etc., trecînd un fir de ață prin stofă cu ajutorul unui ac. *Cos un nasture la haină.* □ *Și cînd are ac și ață, coasă-al dracului cocoul.* COȘBUC, P. II 130. *Măndița să deie seamă, Ea nu i-a cusut năframă.* ȘEZ. I 47. ♦ (Poetic) *Floricia, plecată sub lumina lămpii, pe o catifea vîșnie, își cosea pe dînsa ghindurile cu fire de aur.* HOGAȘ, M. N. 48. ♦ Expr. *A coase petic de (sau la) petic* = a fi stringător, zgîrcit. *Cusut cu ață albă v. a țu.*

2. A broda. *Petrea... au găsit-o cosind la gherghef. SBIERA, P. 23. Și să vezi cum coasă la gherghef, să te minunezi. ALECSANDRI, T. I '45.*

3. A împreuna (cu un fir de mătase sau de intestin preparat anume și cu un ac special) marginile unei plăgi.

4. A fixa. *Oamenii s-au grăbit să coase în cuie capacul sieriului. SADOVEANU, B. 272.*

5. Fig. A cerceta în mod amănunțit, a scruta. *Cind is mulți, ei te bagă mai puțin în samă... dar cind is puțini, împung și te coasă cu ochii. SADOVEANU, B. 150.*

— Prez. ind. pers. 3 pl.: *cos și coasă.*

COASOCIAT, *coasociați*, s. m. Fiecare dintre mai multe persoane asociate, considerată în raport cu celelalte. *Acel proiect al lui Iancu Oteteleşanu a fost respins de coasociații săi. GHICA, S. 182.*

— Pronunțat: *co-a-*.

COASTĂ, *coaste*, s. f. 1. Fiecare dintre oasele înguste, în formă de arc, care sînt fixate în spate de coloana vertebrală, iar în față merg pînă la osul pieptului, alcătuiind toracele animalelor vertebrate. *Coastele, deși sînt oase lungi, n-au canal medular. □ Prin blană-i numeri [ursului] coaste slabe. BENIUC, V. 34. Avea dureri nesuferite în arcurile coastelor și arsuri pe șira spinării. VLAHUȚĂ, O. A. 122. ◇ Expr. Slab, de-i poți număra coastele = foarte slab, slab de tot, uscat. Numai iată ce iese din mijlocul hergheliei o răpciugă de cal, grebănos, dupuros și slab, de-i numărăi coastele. CREANGĂ, P. 194.*

2. Partea laterală a corpului omenesc, mergînd de-a lungul coastelor, de la umerii pînă la coapse; partea analoagă a corpului la animale; flanc. V. rî n ă. *Un junglui i-a ieșit din coastă, parcă l-ar fi spart cineva. PREDĂ, I. 159. Meleli înfipse ambii pînteni în coastele armăsarului. NEGRUZZI, S. I. 42. ◇ Expr. A zăcea pe coasto = a zăcea culcat din cauza unei boli grave. Dete și peste calul tatălui său din tinerete, răpciugos, bubos și zăcînd pe coaste. ISPIRESCU, L. 15. A lăsa sau a pune (pe cineva) pe coasto = a-l face să zăcă din cauza bătăii. M-am întors cu folos, bădie. — Așa? Îți arăt eu ție folos, de te pun pe coaste. SADOVEANU, P. M. 73. A sta cuiva în coasto (sau în coastele cuiva) = a sta prea aproape de cineva și a-l stingheri în mișcări, a-i sta în drum. A avea (pe cineva) în coaste = a se simți stingherit de permanenta apropiere a cuiva, a nu mai putea scăpa de cineva. A pune (cuiva) sula în coastă = a sili, a obliga pe cineva să facă un lucru neplăcut și greu. A i se lipi coastele (de foame) = a fi foarte flămînd, a fi mort de foame. † Partea laterală a unui lucru (spre deosebire de centru sau de celelalte părți); latură, margine. *Sicriul cel în care se dădea orz la cai... sta în preajma fîntinii într-o rî n ă și spart la o coastă. SADOVEANU, F. J. 228. În coasta casei era un păr bătrîn. VLAHUȚĂ, O. A. 132. Vîntul ne bătea în coasta vaporului, prin urmare mișcarea vasului era la o parte. BOLINTINEANU, O. 270. ◇ Loc. a d v. Pe o coastă = pe o parte, într-o dungă, într-o rî n ă. Luntrea se răsturnase pe o coastă. □ Zaharia al lui Uracu stătea pe-o coastă, pe laviță, cu un cojoc pe el. DUMITRIU, B. F. 26. Se culcă pe-o coastă, în iarbă. BUJOR, S. 78.**

3. (Uneori urmat de determinarea « a muntelui », « a dealului », « a movilei » etc.) Suprafața înclinată a unei înălțimi; pantă, clină, povîrniș. *Pe coasta muntelui înalt Porniră brazii la asalt, Oșteni pletoși... Prin coama lor Străbate vîntul vuitor. DEȘLIU, M. 14. Sînt copii. Cu multe sîinii De pe coastă vin țipînd. COȘBUC, P. I 224. Versi sînt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, lîmpede și senin ceriul tău. RUSSO, O. 22. ◇ Fig. El zăcu pe coastele unui nou negru și se uită lung... asupra pămîntului. EMINESCU, N. 65.*

4. Mal, țarm (al unei mări sau, mai rar, al unui lac). *Coastele Mării Negre. ◇ Artilerie de coastă = artilerie care asigură apărarea litoralului, trăgînd contra obiectivelor navale.*

5. (Ieșit din uz) Flanc al unei armate. V. a r i p ă. *În zadar flamura verde o ridică înspre oaste, Căci cuprînsă-i de pîcîre și în față și în coaste. EMINESCU, O. I 148.*

COATE-GOĂLE s. m. (Termen întrebuițat de burghezii la adresa celor exploatați) Om lipsit de mijloace, sărac. *Eu, de! negustor, să mă pui... cu un coate-goale, nu vine bine. CARAGIALE, O. I 45.*

COAUTÓR, -OĂRE, *coautori, -oare*, s. m. și f. Persoană care a lucrat sau a săvîrșit ceva împreună cu alta. † Persoană care a săvîrșit o infracțiune împreună cu altele. V. p ă r t a ș. *Instigatorul direct și instigatorul indirect sînt coautori morali.*

— Pronunțat: *co-a-u-*.

COBĂI, *cobai*, s. m. Mamifer mic din ordinul rozătoarelor, folosit în medicină și fiziologie pentru experiențe (*Cavia cobaya*); purcel-de-India; fig. subiect de experimentare. *Mergi... ca o victimă condamnată... ca un cobai trimis la o experiență de laborator. C. PETRESCU, R. DR. 180.*

COBĂTE, *cobăi*, s. f. (Regional) Găină; (la pl.) păsări de curte, orătănii. *Ogradă lui era plină de tot soiul de cobăi, și dîmîneața domnul Horga se scula cel dintîi, ca să vadă bătăilele dintre cucoși. SADOVEANU, O. III 183. Mătușa Ruxanda s-a mișcat din cotlonul ei... trîntind ușile și slobozindu-și cobăile. C. PETRESCU, R. DR. 49. Femeia... dete viștii la coteș, închise cobăile, iară bărbatul vitele. ȘEZ. XII 56.*

COBĂLT s. n. Metal alb-albăstrui cu reflexe roșiatice; mai dur decît fierul, întrebuițat în tehnică, în aliaje și în formă de sîruri, la colorarea în albastru a sticlei; a porțelanurilor etc. *Marea ocupa mai bine de jumătate din aria praveliștii, de necrezut prezentă și albastră mereu cum e cobaltul. CAMIL PETRESCU, N. 91.*

COBĂIT, -Ă, *cobăiți, -te*, adj. (Regional) Care nu e bun de nimic, ticăit, zăbavnic. *Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit și leneș, de n-are păreche? CREANGĂ, A. 13.*

CÓBE, *cobe*, s. f. 1. Boală a găinilor și a găștelor, care se manifestă prin apariția unei excrescențe cartilagineoase la vîrfurile limbii; țîfnă; p. e x t. pielița de pe vîrfurile limbii găinilor care au această boală. *Găinile s-au îmbolnăvit de cobe. † Găină care suferă de această boală; (depreciativ) găină. Boierul, intrîntă, se uita galiș cum se duceau și păsările sale, și zise ostînd: Ducă-se și cobe și tot, numai bine că am scăpat de belea. CREANGĂ, P. 68.*

2. (În superstiții) Pasăre (cucuvea, buhă, cuc, corb etc.) care, prin strigătul sau cîntecul său, ar preveni o nenorocire. V. p i a z ă, augur. *Glas de cobe. □ Plătise cu viața o dragoste ce-i cîntase întotdeauna pe umăr, ca o cobe. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 220. † Orice ființă sau lucru care, după superstiții, ar preveni o nenorocire; piază rea; p. e x t. ființă ursuză, antipatică, nesuferită. *Mergi d-aici și nu mai mă boci pe cap, cobe! CARAGIALE, O. I 244. Cînd văzu el o așa nemetenie (= matahală) spurcată stînd ca o cobe rea în casa lui și pe tronul lui, un șarpe rece îi trecu prin sîn. ISPIRESCU, L. 206.**

3. Fig. (Batjocoritor) Cioc, plisc, clonț. (Atestat în forma *coabe*) *Baba iar iese iute în tindă și strigă [cocoșului]: Hîș! minca-te-ar ubiul să te mînce! Da ce-ți este, de nu-ți ții coabea? SBIERA, P. 215.*

— Variantă: *coabe* s. f.

COBEALĂ, *cobeli*, s. f. Faptul de a c o b i.

COBÎ, *cobesc*, vb. IV. In tranz. (În superstiții) A prevesti ceva rău, a trage a rău. *Mai bine să nu mai cobim, plîngîndu-l ca pe un mort.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 273. *Voi de ciudă, voi de ură, Stați cobind acum sub șură.* ALECSANDRI, P. I 207. ♦ Tranz. *Noi, tată, nu-ți cobim moarte.* PANN, P. V. II 89. *Foicică, flori domnești, Plopule, de ce jelești? Au vro pacoste cobești, Ori de moarte mă vestești?* TEODORESCU, P. P. 354.

CÔBILĂ, *cobile*, s. f. (Regional) 1. Un fel de capră făcută dintr-o crăcană sau din două bucăți de lemn legate la un loc astfel ca să formeze un unghi; servește la transportarea plugului. ♦ (Depreciativ) Iapă, cal; om înalt și slab.

2. Scaun pe care rotarul așază roatele în timpul lucrului. (În forma *cobilă*) *Lucrează cu tesla la cobilă și întocmește roți pentru cărușe jărănești.* SADOVEANU, N. F. 26. *În aceeași liniște, deosebești ritmul regulat, ca o bătaie de inimă, al rotarului care lucrează la cobilă.* SADOVEANU, O. IV 416.

— Accentuat și: *cobilă*. — Variantă: *cobilă* s. f.

CÔBILITĂ, *cobilite*, s. f. Bucată de lemn curbată pentru a fi purtată pe umeri și avînd la cele două capete torși sau cîrlige, pentru transportarea găleților, a cofelor, a coșurilor etc.; (regional) coromîslă. *Ajuta să pue cobilița cu cofele în spinare.* DELAVRANCEA, S. 26. *Zăreau jucîndu-se codanele limbute... purtînd pe umăr, cu umblet legănat, cobilița cu două donițe.* ODOBESCU, S. III 570. *În pădure născui, În pădure creșcui; Acasă dacă m-aduse, Cercei grei îmi puse (Cobilița).* GOROVEI, C. 91. ♦ *Cobilița-ciobanului* sau *fata-cu-cobilița* = constelația lebedei.

COBITOR, *-OĂRE*, *cobitori*, *-oare*, adj. (În superstiții) Care prevestește ceva rău. *Frunza auzea meruș, de acolo, din vîrf, foșnetul cobitor al tovarășelor ce o părăseau strecurîndu-se ușor, ca o șoaptă.* GÎRLEANU, L. 42. *Se ascundeau ca paserile cobitoare.* NEGRUZZI, S. I 267. *Pe ramuri uscate Cînta cucuveaua cu glas cobitor.* ALEXANDRESCU, M. 40. ♦ (Adverbial) *Un nor răpede și negru trecu cobitor peste fața lunii.* ODOBESCU, S. I 169.

COBÎLĂ s. f. v. *cobilă*.

COBÎLȚII, *cobîlțiesc*, vb. IV. Refl. (Regional, despre lichidul dintr-un vas) A se clătina, a se scutura. *Clondîrul... se cobîlția totdeauna sub brațul moșneagului.* SADOVEANU, O. III 572.

COBLIZĂN, *coblizani*, s. m. (Regional) Păiat mare, ieșit din rîndul copiilor; lungan, vîlجان, găligan; derbedeu. *După ce am dat de gustul merelor pădureșe, am slăbit. Așa va fi fiind și cu coblizanul acela.* SADOVEANU, N. F. 155. *Bine-ți șede, coșcogeme coblizan, să umbli lela pe drumuri.* CREANGĂ, A. 69.

COBORÎ, *cobor*, vb. IV. 1. In tranz. și refl. A se da jos dintr-un loc ridicat sau dintr-un vehicul; (uneori determinat pleonastic prin «la vale») a merge în jos, pe o pantă, pe un loc înclinat. *Din trăsura, el a coborît cel din urmă.* SAHIA, N. 55. *Coborîndu-se în fîntînă, umple întîi plosca și o pune la șold.* CREANGĂ, P. 205. *Arald atunci coboară de pe-al lui cal.* EMINESCU, O. I 93. *Pe-un picior de plai, Pe-o gură de rai, Iată, vin în cale, Se cobor la vale Trei turme de miei Cu trei ciobănei.* ALECSANDRI, P. P. 1. ♦ Fig. *Privirile coboară meruș, din platou în platou.* BCGZA, C. O. 21. ♦ Tranz. (Cu privire la un drum, la un teren etc.) *Umblăm domol; suim poteci oabte și coborîm prăpăstii.* SADOVEANU, B. 6. *Ai avut mare noroc de mine, de n-ai apucat a coborî priporul ista.* CREANGĂ, P. 202. *Dealuri multe ei suiră, Multe dealuri coborîră.* ALECSANDRI, P. P. 165. ♦ In tranz. A zbura în jos, a veni jos din înălțime. *În urma trac-toarelor, berzele coborau mai puțin sperioase, obișnuite cu*

zgomotul motoarelor. MIHALE, O. 185. *Cobori în jos, luceafăr blind.* Alunebind pe-o rază. EMINESCU, O. I 168. ♦ In tranz. (Despre ape curgătoare) A curge la vale. *E Oltul care... neîntrepupt coboară.* BOGZA, C. O. 95. ♦ In tranz. (Despre corpurî cerești) A se apropia de asfințit, a apune. *Soarele coboară întri-o tăcere care melîniștește gizele.* C. PETRESCU, S. 245. *Luna se cobora încet, mărîndu-se, spre pămînt.* EMINESCU, N. 25. ♦ Refl. Fig. (Învechit, determinat prin «din scaun», «de pe tron») A renunța la domnie, a abdică. *Împăratul se coborî din scaun și se urcă fiul cel mic.* ISPIRESCU, L. 40.

2. Tranz. A da pe cineva sau ceva jos de la o înălțime oarecare. *Coborîndu-l [pe Hercule] din cer, îl puse iarăși în leagăn.* ISPIRESCU, U. 19. *Coboară din pod un păpușoi și desface grăunțele ce-i trebuiesc.* ȘEZ. III 126. ♦ Expr. A coborî ochii (sau privirea) = a privi în jos. *Ei! nu mai coborî ochii și zi că vrei, să se sfîrșească comedia.* ALECSANDRI, T. 320. ♦ A trage, a apleca, a lăsa în jos. *Costea aprinse țigara, coborî fereastră și rămase rîzemat de bara de alamă.* C. PETRESCU, C. V. 17. *Și numai după ce ea plecă de lingă dînsul, se hotărî să coboare pleoapele peste globurile ochilor care păstrau încă imaginea ei.* BART, E. 352.

3. In tranz. Fig. (Despre întuneric, noapte, ceață, vînt etc.) A se lăsa, a cădea. *Astăzi, ca și alte dăți, Lungă liniște coboară Peste mari singurătăți.* TOPÎRCEANU, B. 23. *Cerul și-a schimbat veșmintul; Ploaia parcă stă să-ncepă. Printre brăzi coboară vîntul ca un foșnet lung de apă.* TOPÎRCEANU, S. A. 19. *Noaptea începu să coboare liniștită.* DUNĂREANU, N. 20.

4. In tranz. (Despre coloana de mercur a termometrului, p. ext. despre termometru și temperatură) A scădea. *Temperatura a coborît sub 0°.*

5. Tranz. (Cu privire la glas sau la ton) A schimba intensitatea sau înălțimea trecînd la un registru mai profund. *Oratorul coborî deodată tonul.* ♦ Refl. (În glumă) (Cîmpit scoate cîteva note grave, vîind a imita pe un basso italian) *Millo: Destul! De te mai coborî nițel, ajungeai la catul de jos.* ALECSANDRI, T. I 290.

6. In tranz. (Urmat de determinări introduse prin prep. «din») A-și trage obîrșia, a avea originea, a se trage din... *Ștefan cel Mare coborî din Mușatini.*

7. Refl. Fig. A se înjosi.
— Variantă: *seoborî* (VLAHUȚĂ, O. A. III 4, CREANGĂ, P. 5) vb. IV.

COBORÎRE, *coboriri*, s. f. Acțiunea de a (s)e c o b o r î; coborîș.

1. Fig. (Despre valori morale) Micșorare, înjosire. *Mă oprea numai gîndul la zîmbetul ironic al tatei care... nu admîtea asemenea coborîre a demnității omenești.* SADOVEANU, N. F. 58.

2. (Despre temperatură sau despre fenomene meteorologice) Scădere. *Coborîrea bruscă a temperaturii.* □ *Vîntul de la sud șușuia cu creșteri și coborîri.* SADOVEANU, B. 125.

3. (Despre prețuri) Reducere.

— Variantă: *seoborîre* s. f.

COBORÎȘ, *coborîșuri*, s. n. Coborîre; (concretizat) drum care coboară, povîrniș, pantă, coastă. *Șoseaua șerpua peste sușuri și coborîșuri prășuite.* DUMITRIU, V. L. 119. *S-auzeau răcnete de bărbați... în coborîșul prăvălatec.* CAMILAR, T. 160.

— Variantă: *seoborîș* (TEODORESCU, P. P. 132) s. n.

COBORÎTOR, *-OĂRE*, *coboritori*, *-oare*, adj. 1. Care coboară, care descreește. *Gemă coboritoare. Frazе cu accent suitor sau coboritor.* ♦ Înclinat.

2. (Mai ales substantivat) (Persoană) care se trage din...; descendent, urmaș. *Sînt coborîtor autentic din păstori și ostentieri, plugari.* SADOVEANU, C. 120. C. Cantacuzino, sau Măgureanu, sau Șeitanul (fiul diavolului) se pre-

tinde coboritor din familia princiară care a domnit în Valahia. BOLINTINEANU, O. 251.

— Variantă: seoboritor, -oăre (COȘBUC, P. I 257) adj.

CÓBRA s. f. Șarpe veninos din India, care are pe gît niște pete negre, mărginite cu alb, semănînd cu niște ochelari (*Naja tripudians*); șarpe-cu-ochelari.

COBŪR, *coburi*, s. m. (Popular) Toc sau săculeț de piele atîrnat la șe, în care se poartă de obicei revolverul sau pistolul. *Beizade Alecu își scutură fruntea... și strecură în coburul din stînga scrisoarea castelamului.* SADOVEANU, Z. C. 19. *Bucătarul... a încercat... să ne ucidă cu baltașul cea de la coburii cămăii.* VISSARION, B. 122. *Cel mai mic frate... merse într-o zi călare la bîlci, îmbrăcat în alb și cu pistoale la cobur.* I. IONESCU, M. 248.

COBŪZ, *cobuze*, s. n. (Învechit) Un fel de fluier sau caval. *Dar deodată se făcu tăcere: alăutele și cobzele murmurară, iar cobuzul de os umplu de fior bolțile răsunătoare.* SADOVEANU, O. I 300. *Se veseleau cu cîntările cimpoaielor și cobuzelor muntenesti și cu dibele lăutărești.* ODOBESCU, S. I 137. *Merge el cîntînd, Din cobuz sunînd, Codrii dezmiertînd Din cobuz de os, Ce sună frumos.* ALECSANDRI, P. P. 62.

COBZĂR, *cobzari*, s. m. Lăutar care cîntă din cobză. *Au să vie scripcarii și cobzarii.* CAMILAR, N. I 249. *Ați cărunțit cu totul bătrînilor cobzari.* MACEDONSKI, O. I 213. (Cu pronunțarea regională *cobzari*) *Eu sint Barbu lăutariul, Starostele și cobzariul.* ALECSANDRI, T. 80.

CÓBZĂ, *cobze*, s. f. Instrument muzical cu coarde, asemănător cu chitara, întrebuițat spre a acompania alte instrumente, de obicei vioara. *Tocmeau un lăutar cu cobza și altul cu țambalul.* PAS, Z. I 170. *E zarvă; din partea cealaltă a ogrăzii vine viers de vioară și murmur moale de cobză; hora se învîrte și flăcăii strigă.* SADOVEANU, O. I 72. *Și mi-a plăcut în jurul meu Să văd flăcăi pe bătătură, Și cobza cu isonu-n gură Să-mi zornăie zornînd mereu.* COȘBUC, P. I 198. *Da lasă-ți cobza la o parte și vină azi cînd te chem.* ALECSANDRI, T. I 35. ✧ Ex p r. A duce (pe cineva) cu cobza = a amăgi, a înșela (pe cineva). A-i face (cuiva) pîntecele cobză = a bate tare (pe cineva). Să-i faci chica topor, spinarea dobă și pîntecele cobză. CREANGĂ, P. 254. A lega cobză (pe cineva) = a lega (pe cineva) strîns tare, cu coatele la spate; a lega fedeleș, a lega burduf. *Au tăbărit ipistații... l-au legat cobză pe el și pe calfele lui și i-au purtat prin trg.* PAS, Z. I 161. *Turcul fu legat cobză și luat la vale.* D. ZAMFIRESCU, R. 127. *El o legă de copaci, cobză.* ISPIRESCU, L. 201.

COBZIȘOĂRĂ, *cobzișoare*, s. f. Diminutiv al lui *c o b z ă*. *Dragă cobzișoară!... bune zile am petrecut amîndoi.* ALECSANDRI, T. 85.

COC, *cocuri*, s. n. Păr strîns sau împletit și răsucit la ceafă sau în creștetul capului; concii. *Veniră în curînd și fetele din mahala... cu flori în coc.* DUNĂREANU, CH. 155.

COCAINĂ s. f. Substanță otrăvitoare extrasă din frunzele unui arbore exotic, întrebuițată în medicină ca anesteziec local; e în același timp un stupefiant primejdios.

COCAINOMĂN, -Ă, *cocainomani*, -e, s. m. și f. Persoană care folosește cocaina în scopul producerii unor senzații deosebite, asemănătoare cu cele produse de alcool. — Pronunțat: -ca-i-.

COCĂRDĂ, *cocarde*, s. f. Insignă, de obicei în formă de disc (avînd adesea culorile naționale), purtată de militari la chipie sau de civili la piept, la serbări sau în alte ocazii solenne. *Descărcau trenurile țărani după țărani... și-i luau în primire oameni... cu cocarde trico-*

lore la piept. PAS, Z. II 64. ✧ Emblema distinctivă, reprezentînd un partid, un curent, o idee etc. *Acolo [la Paris] am cerut eu dărîmarea Bastiliei, acolo am declarat cocarda verde revoluționară.* CAMIL PETRESCU, T. II 366.

CÓCĂ¹ s. f. I. Aluat. *Cocă de făină de grîu.*

2. (Rare) Sos gros, pastă (făcută din făină și amestecată cu apa sau zeama de la supă). *Ciulamaua, șeful o minca pe îndelete, învîrînd furculița cu dumaticatul în coca moale.* PAS, Z. I 269.

3. Pastă cleioasă făcută din făină amestecată cu apă și întrebuițată la lipit (mai ales hîrtie). *Spetezele [zmeului] mai adesea se lipeșc cu cocă.* ISPIRESCU, la TDRG.

CÓCĂ² s. f. (În graiul copiilor sau ca termen dezmiertător cu care ne adresăm lor) Copil mic (indiferent de sex).

COCĂTÓR, -OĂRE, *cocători*, -oare, s. m. și f. I. Muncitor sau muncitoare care, într-o fabrică de pîine, se ocupă cu prepararea aluatului și supravegherea coptului. *Meșteri cocători.*

2. Lucrător care se ocupă cu coacerea materialelor de construcție. *Folosînd din plin capacitatea cuptorului, cocătorii au dat într-o zi 5 tone clincher peste program.*

CÓCCIS s. n. Os mic, triunghiular, de la extremitatea inferioară a coloanei vertebrale; noadă.

COCEĂN, *coceni*, s. m. I. Tulpina unor plante cultivate, mai ales a porumbului (întrebuițată ca nutreț). [Vitele] *mincau coceni vîrsași pe jos sub botul lor.* DUMITRIU, V. L. 72. *Mitrea tăcea, doborît de trudă, pe un maldăr de coceni vechi.* SADOVEANU, M. C. 48. *Ogrăzi de pruni, șire de paie și stoguri de coceni, toate fug și se afundă în urma ei.* DELAVRANCEA, S. 34.

2. Tulei de porumb desfăcut de boabe; știulete, ciocan, cioclău (folosit adesea ca combustibil).

3. Mijlocul tare al unor fructe în care stau sîmburii și care nu se mîncă; cotor. *Cocean de măr. Cocean de gutuie.* ✧ Mijlocul, inima unor legume. *Cocean de varză. Cocean de conopidă.*

COCHET, -Ă, *cocheși*, -te, adj. I. (Mai ales despre femei) Care caută să placă prin felul de a se purta și prin îmbrăcămînta îngrijită, căutată; care uzează de cochetărie pentru a provoca interesul. *Cochetă, frivola, orbită de vanitate, eram convinsă că chemarea mea pe lume e să strălucesc prin baluri.* VLAHUȚĂ, O. A. II 62. *Cînd cochetă de-al tău umăr și se răsîmă copila, Dac-ai inimă și minte, te gîndește la Dalila.* EMINESCU, O. I 159. ✧ (Adverbial) *Se îmbracă cochet.* □ *Parcă mi te văd, drăgușă, Că îmi zbori și mi te scap, Stînd pe gard, privind la mine, Ai tot, da cochet din cap.* EMINESCU, O. IV 369. ✧ (Substantivat, f., peiorativ) *Țot focul amorului tînr, tot delirul juneșei cei mai înflorite le-am cheltuit în adîmîmirile unei cochete.* NEGRUZZI, S. I 55.

2. (Despre obiecte) Drăgălaș, grațios, elegant. *Casa însurășeilor părea și ea tînră și cochetă, cu ferestre pline de flori rîzînd la soare.* SADOVEANU, O. IV 109. *Iar prin crengile cochete [iarna] Flori de marmură animă, — O ghirlandă de buchete Care tremură-n lumină.* TOPÎRCEANU, S. A. 31. *Florile împospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zădărnice lacrimi.* EMINESCU, N. 71.

COCHETĂ, *cochetez*, vb. I. *In t r a n z.* A se strădui, a căuta să placă, să atragă atenția, a uza de cochetărie pentru a provoca interesul, simpatia (mai ales a unei persoane de sex opus). *Dama cochetează cu privirile-i galante.* EMINESCU, O. I 162.

COCHETĂRIE, *cochetării*, s. f. Fel de a fi, purtare, atitudine prin care o persoană caută să placă (mai ales

unei persoane de sex opus). *Ea privea mîndră drept înainte, cu o inocență cochetărie, simțind instinctiv că-i studiată.* BART, E. 134.

COCHILIE, *cochilii*, s. f. 1. Învelișul calcaros al unor moluște (ca, de exemplu, melcul); căsuță.

2. Tipar metalic folosit la turnarea diferitelor piese de mașini; la fabricarea roților de tren cu obada călită, a valțurilor de laminor etc.

— Pronunțat: *-li-e*.

COCI s. m. pl. Bacterii de formă sferică.

COCIE, *cocii*, s. f. (Învechit, azi în Transilv.) Trăsură pe arcuri, mică și ușoară, trasă de cai. V. *caleașcă*, *caretă*. În Severin sînt 5... *lemnari, care fac cocii de cai și care de boi...* O cocie sau un car de lemne se plătește de la 5 pînă la 4 galbeni. I. IONESCU, M. 709. Din cocie ferecată Am rămas numai c-o roată. JARNÍK-BİRSEANU, D. 462. *Plimbă-mi-se, plimbă Domnul Negru-vodă...* C-o verde cocie, Verde zugrăvită-Ntr-aur poleită. TEODORESCU, P. P. 460. ✦ Căruță.

— Accentuat și: *cócie*.

COCINĂ, *cocini*, s. f. Adăpost pentru porci; coteț. *Dionis, care dormea cam greu, s-a trezit închis în cocină, cu porcii.* GALACTION, O. I 86. *Porcul, fugind, ajunge la cocină.* ȘEZ. II 68.

COCIOABĂ, *cocioabe*, s. f. Casă mică, sărăcăcioasă, veche, dărăpănată și insalubră. *L-a crescut pe băiat lîngă el, în cocioaba cu fum și întuneric.* PAS, Z. I 198. În tindă era întuneric; vîntul vuia afară și se afunda fiind prin crăpăturile cocioabei. SADOVEANU, O. I 144. *Irinuca avea o cocioabă veche de birne, cu fereștile cit palma.* CREANGĂ, O. A. 45. ✧ (Rar, precizat prin «de casă») *Dincolo, la stînga, e o cocioabă de casă în mijlocul unui maidan plin de bălării.* SLAVICI, N. I 252.

COCIOBĂI, *cociobăiesc*, vb. IV. In tranz. (Regional) A scotoci, a cotrobăi. *Au început a cociobăi prin căruțile negustorilor cu marfă.* SBIERA, P. 6. ✧ Tranz. *M-o cociobăit prin toate buzunarele.* ȘEZ. XXIII 42.

COCIÓC, *cocioace*, s. n. (Regional) 1. Nămol vegetal, amestecat cu bucăți de rădăcini de stuf și papură, care formează uneori mici insule plutitoare la suprafața apelor; coșcovă (2). *Bucurie mare n-avem cu lacu, că să prinde numai pește d-âl mic, că ăl mare... să bagă la cocioace.* STĂNOIU, C. I. 82.

2. Baltă mică, izolată, în regiunea inundabilă a unui fluviu.

COCIÓRBĂ s. f. v. *cociorvă*.

COCIÓRVĂ, *cociorve*, s. f. Unealtă constînd dintr-o scîndurică triunghiulară sau în formă de semicerc, înfiptă la capătul unei cozi lungi, cu care se scoate jarul sau cenușa din cuptor. *Din fugă pusese mina pe o cociorvă, o înălțase, și așa, printre tufe de liliaci și de coacăză, alerga spre dușman.* SADOVEANU, O. III 504. *Se ie... cu cociorva aprinsă după noi, căci tocmai atunci trăgea focul să deie colacii în cuptor.* CREANGĂ, O. A. 55. *Numai atîta că moșneagul a rămas pleșuv și spetî, de mult ce-l netezise baba pe cap și de cercat în spatele lui cu cociorva, dacă-i copt málaiul.* CREANGĂ, P. 294.

— Variantă: *cociórbă* (ISPIRESCU, L. 159, EMINESCU, L. P. 125) s. f.

COCIRJĂ, *cocirjez*, vb. I. Refl. A se îndoi, a se încovoia, a se girbovi. (În forma *cocirji*) *Împlinise șaiszeci de ani, dar se simțea încă zdravănă, măcar că i se cocirjise puțin spinarea.* REBREANU, R. I 150.

— Variantă: *cocirji* vb. IV.

COCIRJÁT, *-Ă, cocirjați, -te*, adj. 1. Îndoit de spate, încovoiat, girbovit. *Plecăse, lăsîndu-mă cocirjat sub grînzii.*

G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 221. *Pandele se arătă spelb și slab... înalt și cocirjat.* MACEDONSKI, O. III 49.

2. (Despre nas) Coroiat, încovoiat. *Nasul cocirjat și prăvălit la vale ca un plisc de bufniță.* VLAHUȚĂ, N. 125. *Maccus poartă o cocoasă în spate și alta în piept, și un nas mare și cocirjat.* ODOBESCU, S. I 43.

— Variante: *cocirjit, -ă* (STANCU, D. 92, REBREANU, R. II 34), *încocirjat, -ă* (CAMIL PETRESCU, U. N. 374) adj.

COCIRJÍ vb. IV v. *cocirja*.

COCIRJÍT, *-Ă* adj. v. *cocirjat*.

COCLĂURI s. n. pl. Locuri rîpoase, prăpăstioase, pustii, pe unde se umblă cu greutate. *Cine știe dacă voi mai avea prilejul de a-și mai face versuri de acum înainte; mini plec pe coclauri.* HOGAȘ, M. N. 49. *Toată noaptea am visat numai prăpăstii și coclauri.* VLAHUȚĂ, O. A. II 180. *Ai purtat ciubotele... și le-ai scrombăit pe la jocuri și prin toate corhanele și coclaurile.* CREANGĂ, A. 106. ✧ Expr. *A umbla pe coclauri = a umbla haimana.*

COCLEALĂ, *cocleli*, s. f. 1. Substanță (carbonat bazic de cupru) verde, otrăvitoare, care se formează pe suprafața obiectelor de cupru și alamă sub influența umezelii și a acidului carbonic din atmosferă. În muzeul de anticități etrusce... *era și o lulea de bronz care se recomandă mai mult prin frumoasa ei patină (cocleală) verde, decît prin forma sa.* ODOBESCU, S. II 301.

2. Gust specific de bucate ținute în vase de aramă nespoite. *Cimpoieșu ieși afară cu gura plină de-o cocleală amară.* CAMILAR, N. II 324. *Cînd oticni într-o tuse scorbosită, un clăbuc... de sare și cocleală îi umplu gura.* DELAVRANCEA, S. 153.

COCLÍ, *colesc*, vb. IV. 1. Refl. și intranz. (Despre aramă) A se acoperi cu un strat de cocleală; a se oxida. *În aer umed arama se coclește.* ☐ *Așeză cuțitul de-a curmezîșul farfuriei, după ce l-a șters să nu coclească.* C. PETRESCU, I. II 86. ✧ Expr. (Familiar) *A se cocli turtă = a se îmbăta tare.* *Boierul... se coclise turtă.* ISPIRESCU, L. 181.

2. Refl. (Despre bucate gătite în vase de aramă nespoite) A prinde gust de cocleală. ✦ Tranz. *A face ca ceva să prindă un gust amar, de cocleală. De ce izvorul meu, limpede ca roua și rece ca gheața, coclește gura călătorilor?* DELAVRANCEA, S. 246. ✧ Fig. *Ura grea... le coclise inimile atîtea zile de-a rîndul.* DUMITRIU, V. L. 86.

COCLÍRE s. f. Acțiunea de a (se) cocli.

COCLÍT, *-Ă, cocliți, -te*, adj. 1. (Despre metale) Acoperit cu cocleală; oxidat. *Un sifon verde... bîzîia pe gîtul de metal coclit.* C. PETRESCU, S. 69. ✦ Fig. (Despre persoane în vîrstă) *Ramolit, mucegăit. Erau bătrîni-bătrîni, cocliți de bătrîni.* CARAGIALE, S. N. 261.

2. (Despre mîncări și lichide) Cu gust de cocleală (luat de la vasul în care au fost ținute). ✦ (Despre gură) Cu gust amar de cocleală. *Era încă mahmur, cu gura coclită.* C. PETRESCU, C. V. 48. ✦ (Despre gust) Amar, specific coclelii. *Pe gît simți un gust de rugină, amăriu, coclit, putred, cald.* DELAVRANCEA, S. 152.

COCOĂNĂ s. f. v. *cucoană*.

COCOĂRĂ, *cocoare*, s. f. (Regional) Cocor. *Lumina lui april veni pe aripile cocoarelor și rîndu-nelelor, aducînd multe frumuseți.* SADOVEANU, O. IV 52.

— Variantă: *cucoără* (IOSIF, PATR. 25, ALECSANDRI, P. III 7) s. f.

COCOĂȘĂ, *cocoase*, s. f. 1. Protuberanță anormală pe spatele sau pe pieptul unui om, în urma devierii șirii spinării sau a sternului; gheb. *Iorgu... pune mina în*

cocoşa ipochimenului. CARAGIALE, N. S. 100. Nu-ți vezi cocoşa ce-o porți în spinare? PANN, P. V. 1 8.

2. Protuberanță naturală pe spinarea unor animale (cămila, zebra) formată din rezerve de grăsime. Cămila cu două cocoșe. ♧ Fig. Coboară din cocoșă munților, Trepte cu trepte. BENIUC, V. 82. Cocoșele dealurilor ascundeau însă oțelul apei. GALACTION, O. I 295.

COCOLÎ, *cocolesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) 1. A îmbrăca, a înfășura bine în haine groase, a înfolii. *Cocolit în blană, îi făcu semn amical cu mîna*. C. PETRESCU, C. V. 156.

2. A îngriji (pe cineva) în mod exagerat; a rîsfăța, a alinta, a cocoloși. V. menaja. *Coana Săftica o lua [pe fetiță] la ea acasă, o cocolea toată ziua, nu se mai putea despărți de ea*. VLAHUȚĂ, O. A. III 169. *Codoșea de babă gemea sub talpa iadului și numai motamul ei din cece lume îi plîngea de milă, pentru că l-a cocolit așa de bine*. CREANGĂ, P. 179. *Eil ba nu cumva ai vra să-l bag în sîn și să-l cocolesc* ALECSANDRI, T. 600. ♧ Refl. A se complăcea în alintări, a se rîsfăța, a se alinta. *Se simțea în lauda lumii; se cocolea în atâtea priviri dragăstoase*. DELAVRANCEA, S. 56.

— Variantă: *gogolî* (SBIERA, P. 241) vb. IV.

COCOLÎT, -Ă, *cocoliți, -te*, adj. (Regional) Dezmiertat, rîsfățat, răzgîiat. *Copil cocolit*. ♧ (Substantivat) *Așteaptă... așteaptă... cocolitul... Te-oi pune eu la cale și pe tine acuzi*. ALECSANDRI, T. I 209.

COCOLOȘĂ s. f. v. cocoloș.

COCOLÔȘ, *cocoloșe*, s. n. 1. Bucată dintr-o substanță (moale sau comprimabilă) căreia i s-a dat o formă aproape sferică; boț, bulgăr, mototol, ghemotoc. *Se zbenguiau... aruncîndu-și cocoloșe de hîrtie*. PAS, Z. I 266. *Frîmîntă cocoloșe de piine*. C. PETRESCU, C. V. 65. *Marioara tăcea și pușnea din cînd în cînd spre Titu și-l bombardea cu cocoloșe de piine*. REBREANU, R. I 27. *De capătul sforii leagă un cocoloș bun de alvișă*. ȘEZ, I 91.

2. Bulz făcut din două bucăți de mămăligă caldă, între care se pune brînză sau urdă și căruia i se dă o formă rotundă; boț, urs.

3. Bulgăre mic de făină, de mălai, de griș etc. care rămîne mai tare într-o mîncare care nu a fost bine amestecată sau fiartă. *Mămăligă cu cocoloșe*.

— Pl. și: (s. m.) *cocoloși*. — Variantă: *cocoloșă* (SLAVICI, N. I 258) s. f.

COCOȘEĂLĂ, *cocoșeli*, s. f. Acțiunea de a (se) cocoloși.

COCOȘI, *cocoșesc*, vb. IV. 1. Tranz. A avea o atitudine împliciuitoristă față de lipsuri, de greșeli etc.; a ascunde, a acoperi fapte reprobabile; a mușamaliza. *De data aceasta scandalul n-a mai putut fi cocoloșit*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 3/6.

2. Tranz. (Mai ales despre copii) A rîsfăța, a răzgîia, a cocoli.

3. Refl. (Despre persoane) A se înveli, a se înfășura în prea multe haine; a se înfolii, a se încotoșmăna. *Iarna se cocoleșea într-o bundă cu blană lăptoasă, vara însă își rămîneau ochii la el de frumos ce era îmbrăcat*. DELAVRANCEA, H. T. 38. ♧ Tranz. *Avea grijă să-i pună șoșonii în picioare și să-l cocoleșească bine în palton*. PAS, Z. I 143.

4. Tranz. A face (ceva) cocoloș, a face ghem, mototol. *Căpitantul cocoleșea necăjit citeva hîrtii de 20 [de lei]*. DELAVRANCEA, S. 123. *Apucă hîrtia, o rupse încet în două, apoi în patru, cocoloși cele patru bucăți în palmă, le băgă în buzunar, apoi se ridică și stete nedumirî în fațta mea*. SLAVICI, O. I 100. [Tulburarea] *aceasta îi venea de la un petec de hîrtie cocoloșită, telegramă ce-i fusese trimisă în chiar dimineața acelei zile*. MACE-
DONSKI, O. III 16.

COCOȘIRE, *cocoșiri*, s. f. Acțiunea de a cocoloși. ♧ Acoperire, mușamalizare (a lipsurilor, a greșelilor etc.). [Lenin a dezvăluit] *adevărata înfășurare a prietenilor poporului*, a *acelor narodnici-liberali care în realitate lucrau împotriva poporului, predicînd cocoloșirea antagonismelor de clasă și înțelegerea cu guvernul țarist*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 12/3.

COCÓN¹, *coconi*, s. m. 1. (Învechit și arhaizant) Fiu, fecior (în raport cu părinții săi) de obicei din clasele exploatatoare. *Ajunsesse coconul împărătesc fecioraș frumos la chip*. SADOVEANU, D. P. 15. *Eu l-aș ținea și l-aș crește ca pe un cocon, dacă mi l-ași da mie*. RETEGANUL, P. I 13. *La dreapta ei umblau doi coconi tineri ca de 14 și 15 ani*. ODOBESCU, S. I 108.

2. Prunc. *Cum făcea băiat, murea și coconul și muma coconului*. DELAVRANCEA, S. 86. *Iară Irod-Împărat... Mulți coconi mici a tăiat*. TEODORESCU, P. P. 114.

COCÓN², *coconi*, s. m. Înveliș făcut din fire foarte subțiri pe care le secretă unele insecte (în special larvele lepidopterelor) și cu care se înfășoară în stadiul de crisalidă; gogoasă. *Coconul viermelui de mătase este format din fire de mătase*. ♧ Înveliș făcut dintr-o secreție care se solidifică, cu care își înfășoară ouăle unele nevertebrate (păianjenii, viermii și unele moluște).

COCONĂR, *coconari*, s. m. 1. Arbore din clasa coniferelor, înalt cam de 10-20 m, cu coroana în formă de umbrelă, care crește în regiunea mediteraneană (*Pinus pinea*).

2. (La pl.) Semințele comestibile ale coconarului, de formă ovală, cu gust de alune, întrebunțate pentru a aroma unele mîncări. *Iahnile și plachiile, crapii umpluși cu stafide și coconari*. C. PETRESCU, C. V. 77.

COCONĂȘ, *coconăși*, s. m. (Învechit și arhaizant) Diminutiv al lui *cocon*¹.

1. v. *cocon* (1). *Din trăsură se coborî un tînar elegant coconăș, a cărui costum era după moda curții*. NEGRUZZI, S. I 16.

2. v. *cocon* (2). *Iară cînd veni vremea născură aîmîndouă cite un coronaș*. ISPIRESCU, L. 112.

— Variantă: *ouconăș* (ALECSANDRI, T. I 42) s. m.

COCONÉT s. n. v. *euconet*.

COCONÍ vb. IV v. *euconî*.

COCONÎȚĂ s. f. v. *euconîță*.

COCÓR, *cocori*, s. m. Pasăre migratoare cu ciocul lung și drept, cu gîtul și picioarele lungi și cu penele cenușii; zboară de obicei în stoluri alcătuită din unghi ascuțit (*Grus cinerea*). *Pribegeau înspre zori trei cocori*. TOMA, C. V. 80. *Nu mai sînt pe luncă flori, Văile-s deșarte, — Țipă cîrduri de cocori, Pribegînd deaparte* IOSIF, V. 73. *Stol de cocori Apucă-ntînsese Și necuprinsele Drumuri de nori*. EMINESCU, O. IV 378.

— Variantă: *eucoír* (NEGRUZZI, S. II 56) s. m.

CÓCOS s. m. (Mai ales în expr.) *Nucă de cocos* = fructul cocotierului, al cărui suc gustos se întrebunțează ca hrană, iar coaja, fiind alcătuită din fibre de o rezistență specială, este folosită în industrie. *Lapte de cocos* = sucul lăptos al acestui fruct.

COCOSTÎRC, *cocostîrci*, s. m. (Mold., Transilv.) Barză. *Cocostîrcul s-a sculat cu noaptea în cap. A intrat în baltă*. GÎRLEANU, L. 16. *D-abia mi-i lua pe Gerilă de șuluc și l-ii purta cu nasul pe la soare, doar s-a încălzi cîtuși de cit și n-a mai clăntăni atîta din mîsele, ca un cocostîrc*. CREANGĂ, P. 246. *Iar pe lanul ce în soare se zvîntează fun-gînd, Cocostîrcii cu largi pasuri calcă rar și medîtînd*. ALECSANDRI, O. 176.

COCOSTÎRCĂ, *cocostîrce*, s. f. (Rar) Femela cocostîrcului. *Acest ticălos pădurar cu numele Peceneoga*

glăsiu cocostirca, ne-a găzdui multe veri, pe mine și pe soțul meu. SADOVEANU, O. A. II 178.

COCOȘ, (I, II 3) cocoși, s. m., (II 1, 2) cocoșe, s. n. I. Pasăre domestică din familia galinaceelor (masculul găinii) cu creasta roșie, cioc ascuțit și penele de diferite culori (*Gallus domesticus*). *Cocoși răzleți vesteau apropierea zorilor.* CAMILAR, N. I 62. *Cînd începu să cînte cocoșii, acel cineva pieri ca o nălucă.* ISPIRESCU, L. 253. *Ziuă albă-acum se face; Prind cocoșii a cînta.* JARNIK-BİRSEANU, D. 163. \diamond Expr. *Cîntă cocoșul (într-o casă) = bărbatul conduce, își impune părerile (într-o familie, într-o gospodărie). În casa noastră voi ca să cînte cocoșul, iară nu găina.* ISPIRESCU, L. 31. *Basnul (sau povestea) cu cocoșul roșu = povestire (întimplare, încercătură) fără sfîrșit (pentru că aceleași fraze se succed periodic).* (Pe) la cîntatul cocoșilor v. cîntat. \diamond Compus: *cocoș-sălbatic sau cocoș-de-munte = pasăre sălbatică (de vînat) de mărimea unui curcan, cu penele negre, iar pe piept verzi strălucitoare (Tetrao urogallus). Vinătoare de cocoși sălbatici.*

II. 1. (La armele de foc portative) Ciocînel percutor (mai demult în formă de cap de cocoș) care lovește capsă cartușului, producînd explozia încărcăturii și descărcarea armei. *Noroc mîi, moș călare, de vrei o flintă bună, Am, uite, una plină; cînd trag cocoșul, sună!* COȘBUC, P. II 95.

2. Pirghie de comandă a supapei, la ciocanele de mînă, acționate cu aer comprimat sau cu abur. \blacklozenge (Termen minier) Robinet, mai ales la țevile cu aer comprimat, la care se montează un tub de cauciuc pentru tragerea unei ramificații.

3. (La pl.) Floricele. V. floriceică (2).

— Variantă: (regional) eucôș (SADOVEANU, Z. C. 61, CREANGĂ, P. 68) s. m. și n.

COCOȘĂ, cocoșez, vb. I. Refl. A se gheboșa, a se încovoia, a se girbovi. But se dădu îndărăt, încetișor, cocoșîndu-se sub fluieratul gloanțelor. DUMITRIU, V. L. 90. *Ține-te mai drept!... Ce te cocoșezi așa?* VLANUȚĂ, O. A. III 166. *Se cocoșase de muncă: era trențaros și slab.* ISPIRESCU, L. 398. \diamond Tranz. fact. (Numai în expr.) *A cocoșa (pe cineva) în bălăi = a bate (pe cineva) foarte tare, a snopi în bălăi.*

COCOȘĂR, cocoșari, s. m. Pasăre din genul sturzilor, care apare la noi toamna (*Turdus pilaris*). *Ai nesocotit vînatul numit [franțuzește] «grives», iar, după cum se crede, pe romînește, sturzi și cocoșari?* ODOBESCU, S. III 24.

COCOȘĂT, -Ă, cocoșăți, -te, adj. Care are o cocoșă (1); ghebos, girbovit. *Lingurarul venise girbovit, cocoșat.* PAS, Z. I 162. *O umbră de om, un bătrîn... slab și pipîrnicit și cocoșat.* ISPIRESCU, L. 101. \diamond (Substantivat) *Nici cocoșatul nu e însuși vinovat că are cocoșă în spinare.* SLAVICI, O. I 189.

COCOȘĂL, cocoșei, s. m. I. Diminutiv al lui cocoș (I). *Da de prînz Ce mi-ai adus? — Cocoșel în blidîșel, Vi-nișor în păhărel.* JARNIK-BİRSEANU, D. 271.

2. (La pl.) Floricele. V. floriceică (2).

COCOȘEȘTE adv. În felul cocoșilor, ca cocoșii. *O găină cîntă «cocoșește», adică cum cîntă cocoșul.* MARIAN, O. II 250. *Ba încă îi poruncește și îi zice hotărît Să-i cînte și cocoșește, cum stă acolo vîrit.* PANN, P. V. I 23.

— Variantă: *cucoșește* (CREANGĂ, P. 294) adv.

COCOȘNEĂȚĂ, cocoșnețe, s. f. (Ieșit din uz; ironic) Femeie ridicolă prin purtări, gesturi și îmbrăcăminte. *Ce, stăpîna Chivei e o cocoșneăță oarecare, să pornească la piață cu sluga după ea?* PAS, L. I 89. *La noi s-aduna zilnic un guraliv sobor: cocoșnețe... preotese, moașe.* M. I. CARAGIALE, C. 75.

COCOTIÉR, cocotieri, s. m. Arbore din familia palmierilor, cultivat în regiunile tropicale mai ales pentru fructul său (nuca de cocos) (*Cocos nucifera*). *Eu vreau să cînt o lagună albastră din mările sudului, cu zvelți cocotieri aplecați spre oglinda apei nelîntită etern.* C. PETRESCU, C. V. 82.

— Pronunțat: -ti-er.

COCOȚĂ, cocôți și cocotez, vb. I. Refl. A se urca pe ceva, a se așeza pe un loc mai ridicat. Păreau cam ciudași moșii, cu obiceiul acesta de a se cocota pe cele mai înalte vîrfuri. BOGZA, Ț. 43. *Bozan s-a urcat sus pe scara de sîrmă, la comanda podului rulant. Acolo stă cocotat de paisprezece ani.* SAHIA, N. 33. *[Un pui] a sărit pe spatele mamei și, cu piciorușele lui subțiri și fragede ca pătul, i se cocotă după gît.* GÎRLEANU, L. 10. *Ermil, cocotat pe capră, mîna caii cu un bici improvizat.* SLAVICI, N. I 320. \blacklozenge Fig. *A se ridica, a se înălța într-un post sau la o situație nemeritată. Știm ce-a fost la congresul de acum cinci ani [1899]: s-a dovedit că în fruntea mișcării se cocotasera niște trădători, și trădătorii s-au dus unde le era locul, în tabăra burgheziei.* GALAN, Z. R. 21.

COCS s. n. Produs solid obținut din cărbune de pămînt prin încălzirea lui în cuptoare speciale la o temperatură de peste 1000 de grade; se întrebuințează ca combustibil, ca reconstituant în metalurgie și ca material filtrant în industria chimică. *Pe aleea neagră a fostului conac, bătătorită cu nisip de cocs, se depărtează în ploaie Zaharia Duhu.* C. PETRESCU, A. 441. *Și cîți nu sînt din aceia care n-au văzut coșul fabricii, n-au mirosit duhoarea cocsului, dar în schimb fură hrana muncitorilor.* SAHIA, N. 31. *Ca un bulgăre de cocs, Care-a stat o noapte-n ploaie.* TOPÎRCEANU, M. 11.

COCSAGÎZ, cocsagîzi, s. m. Plantă erbacee perenă, înrudită cu păpădia, din care se extrage cauciuc (*Taraxacum Kok-Sagiz*).

COCSERIE, cocserii, s. f. Ansamblul instalațiilor în care se fabrică cocsul.

COCSIFICĂ, cocsific, vb. I. Tranz. A transforma (prin procedee speciale) cărbunele de pămînt sau resturile de petrol în cocs.

COCUȚĂ, cocuțe, s. f. (Familiar) Diminutiv al lui coc. *Esti mărișor, nu mai ești cocuț!* GALAN, Z. R. 336.

COD, coduri, s. n. I. Culegere sistematică de reguli juridice relative la o anumită ramură a dreptului. *La 1815 vodă Caragea, voind să publice noul cod, a cerut lui Văcărescu să-i facă cîteva versuri, care să figureze pe frontispiciul cărții.* GHICA, S. 485. *[Vasile Lupu] adună prăvelile lui Alexandru I, ce au fost rămas uitate și părăsite cînd domnea numai dreptul celui mai tare, daogee sau scade din ele și alcătuiește un cod de legi, care, pentru ca să fie respectat, este aspru.* NEGRUZZI, S. I 276. \diamond *Cod civil = ansamblul principalelor norme juridice care reglementează drepturile private ale persoanelor (drepturile personale, căsătoria, divorțul, proprietatea, contractele etc.). Cod penal = ansamblul principalelor norme care definesc infracțiunile (crimele, delicturile și contravențiile) și stabilesc sancționarea lor. Codul muncii = ansamblul principalelor norme care reglementează raporturile de muncă. Codul muncii stabilește reguli pentru contractele colective și contractele de muncă.*

2. Fig. Culegere de reguli cu privire la un domeniu de activitate. *Codul sportiv.* \diamond *Cod telegrafic = tabel de semne convenționale folosit la transmisiunile telegrafice. Cod de semnalizare = tabel de semnale convenționale care se folosesc cînd diferite persoane sau echipe lucrează la distanță mare unele de altele.*

CODĂLB, -Ă, codalbi, -e, adj. I. (Despre vite și cîini) Care are coadă (sau numai sfîchiul ei) de culoare albă, iar restul părului de altă culoare (de obicei închisă).

2. (Despre oameni, mai ales despre fete) Cu plete sau coade blonde; bălzi. *Mărica... e prelungă la chlp, codalbă, cu ochii viorii.* DELAVRANCEA, S. 42.

— Variantă: eudălb, -ă (CREANGĂ, P. 38) adj.

CODĂN, -Ă, *codani*, -e, adj. (Despre animale) Codat. *Căci e vlnatul cel domnesc La urși cu negre blane, La lupi ce-n sugă clânșiișeni, La vulpăre codane.* ALECSANDRI, P. III 139. ◆ (Substantivat) *Cumătra codană (= vulpea) fugea înapoi.* SADOVEANU, P. M. 44. Numai Dinu Potop, înaintea tuturor își singură codanul (= calul codan), jucând pe spinarea lui ca un stlț negru. DELAVRANCEA, S. 203.

CODĂNĂ, *codane*, s. f. Fetișcană. *O codană de vreo treisprezece-paisprezece ani, care se tot iștia încoace și încolo prin mulțime, se agăță de poala sumanului lui Dima. CALAN, Z. R. 32. Doamna Rainu i-a zîmbit cu sfială, întocmai ca o codană de la Păstrăveni.* SADOVEANU, N. F. 174. *Zăreau jucîndu-se codanele limbute, adunate toate la un loc sau purtînd pe umăr, cu umbrel legănat, cobilișta cu două donițe.* ODOBESCU, S. III 570. ◆ (Adjectival) *Mîndra mea-i fată codană, Jucăușă ca o mreană, Cu părul făcut costișă, Lins ca solzii de loștrișă.* CORBEA, A. 31.

CODĂȘ, -Ă, *codăși*, -e, s. m. și f. Persoană care manifestă o atitudine nejustă față de muncă, care nu îndeplinește norma în producție și rămîne în urma tovarășilor săi. *Ne ciocnim, nu-i vorbă, încă, Ba de-o piatră, ba de-o stîncă, Mai avem clișua codăși Care mai se-încurcă-n pași, Dar cu-ndemnuri și povești, Pașii noi o să-i învești.* CASSIAN, II. 54. ◆ (Adjectival) *Muncitor codăș.*

CODĂȚ, -Ă, *codăți*, -te, adj. 1. (Despre ochi) Prelung, migdalat.

2. (Despre animale) Cu coadă lungă, mare, stufoasă. *Și codat, Și colțat, Și isteș, Și-ndrăzneș* (Lupul). ȘEZ. XIII 25.

CODĂLBELI, -EĂ, *codălbei*, -le, adj. (Popular) Diminutiv al lui c o d a l b. *Boi streinei, În coadă codălbei.* TEODORESCU, P. P. 139.

CODĂLBĂ, *codălbesc*, vb. IV. Intrans. (Numai în expr.) A o codălbă = a o șfeli. (Atestat cu pronunțarea regională *codălbghi*) *La franțuzește o cam codălbhea: se glădla grozav cînd îi vorbeai limbă străină.* VLAHUȚĂ, O. A. III 28.

CODĂNELI, *codăneli*, s. m. (Rar) Copil mic, băiețuș. *Jocul de-a baba-orba... se joacă de copii mai mititei, adevă codăneli, cum se zice.* ISPIRESCU, la TDRG.

CODĂNICĂ, *codănici*, s. f. (Rar) Diminutiv al lui c o d a n ă; fetișă. *Pe această codănică de fată o numiră Pandora.* ISPIRESCU, U. 92.

CODEALĂ, *codeli*, s. f. Codire. *Cu toată codeala lui Toader, slăcăii au lăsat carul în drum și au luat-o cu fereală pe lungul hatului.* POPA, V. 71. *După multă codeală, se hotărî ca să-i spună.* SBIERA, P. 141.

CODELĂ s. f. Substanță extrasă din morfină, care se întrebuințează ca medicament calmant al tusei.

CÓDEX, *codexuri*, s. n. (Rar) Cod (2). *Ți-ar fi dictat un codex de arta poeziei.* ALECSANDRI, T. II 219.

CODI, *codesc*, vb. IV. Refl. A sta pe gînduri, a sta la îndoială; a șovăi, a ezita, a pregeta. *Tatăl său nu s-a codit. De ce să se codească?* AGÎRBICEANU, S. P. 17. *Mos Petrache s-a uitat prin geamurile mari, dar s-a codit să intre.* POPA, V. 166. *Fata se codea. Își căuta jacheta, pălăria și nu se hotărî să plece.* BART, E. 345. *Ian să-i fi sculat la treabă, ș-apoi să vezi cum se codea... zise mama.* CREANGĂ, O. A. 52. ◆ (Urmă de determinări introduse prin prep. «la» sau «de la») A se da înapoi, a se trage înapoi (de la ceva), a se feri de lucru. *Cele două nurori, văzînd pe cea mai învîră codindu-se la treabă, îi zic: da nu te tot codi,*

că mămuca ne vede! CREANGĂ, P. S. *Neîntînsa... arșiță [a soarelui] ridică pe trîndav în picioare și-l mîndă, cu voie, fără voie, la munca întăritoare de la care el se codea.* ODOBESCU, S. III 441.

CÓDICE, *codice*, s. n. 1. (Învechit) Cod (1). *Intră în horă... uitîndu-și de diplomă... de codicele civil și de cel penal.* MACEDONSKI, O. III 12.

2. Manuscris care cuprinde o culegere de texte vechi. *Codicele Voroneșcan.*

CODICIL, *codicile*, s. n. Ados sau îndreptare ulterioară care modifică sau completează un testament.

— Pl. și: *codiciluri.*

CODIE, *codii*, s. f. (Regional) Codirișcă. *Codia biciului i s-a spart în hășchii și sar din ea puzderii melișate de goldurile uscate ale bieșilor cai.* DELAVRANCEA, S. 205.

CODIFICĂ, *codific*, vb. I. Trans. A sistematiza, a reuni într-un cod normele juridice care se referă la o anumită ramură a dreptului. *În Republica Populară Romînă a fost codificată din nou întreaga legislație, pe baze democratice.*

CODIFICĂRE s. f. Acțiunea de a codifica; sistematizare și reunire într-un cod a normelor juridice dintr-o anumită ramură a dreptului.

CÓDINĂ s. f. (Popular) 1. Lină de calitate inferioară, tunsă de pe capul, picioarele și coada animalelor. *Preșurile linii codină vor fi reduse cu 50%.* B.O. 1951, 992.

2. Grîu de calitate inferioară (folosit mai ales ca hrană pentru păsări).

CODIRE, *codiri*, s. f. Șovăială, ezitare.

CODIRIȘCĂ, *codiriști*, s. f. Codiriște. *Dacă ar fi fost vară... ar fi scris cu codirișca pe șîrîndă.* STANCU, D. 229. *Începu să bată mînzății cu codirișca.* DELAVRANCEA, S. 205.

CODIRIȘTE, *codiriști*, s. f. Coadă de bici. (Atestat în formă regională *codoriște*) *Era porcar, însă dintre cei ce poartă cămașă subțire și albă... și bici de carmajin cu codoriștea de os.* SLAVICI, O. I 119.

— Variantă: *codoriște* s. f.

CODIRLĂ, *codirle*, s. f. 1. Partea de dinapoi, mobilă, a unui car sau a unei căruțe (în care se așază în mod obișnuit nutrețul necesar la drum animalelor de tracțiune). *De la București pînă la Ploiești se călătorea în birjă de Herasca cu coviltir și codirlă.* CARAGIALE, O. II 31. *Alții [sedeau] pe chichișă, în codirlă și pînă și peste coviltir.* ISPIRESCU, la TDRG.

2. Fig. Partea din urmă, de la coadă, a unei cete (de copii, la joc), a unui stol de păsări etc.; coadă. *Un stîrc... ieși din codirla tuturor, unde ședea pitulit.* MARIAN, O. II 325. *Baciul începe, și după dînsul pe rînd ceilalți, pînă la codirlă.* ISPIRESCU, la TDRG.

— Variantă: (regional) *codirlă* (PAS, Z. I 43, SADOVEANU, M. C. 157, SADOVEANU, N. P. 324) s. f.

CODISM s. n. Tactică oportunistă preconizată de dușmanii clasei muncitoare introduși în rîndurile ei și care constă în mersul în coada evenimentelor, în plocnirea față de procesul spontan al mișcării muncitorești, în negarea rolului conducător al partidului, cu scopul de a zădărnici lupta revoluționară a proletariatului împotriva burgheziei. *Lenin arată că a preamări procesul spontan al mișcării muncitorești și a nega rolul conducător al partidului, atribuindu-i acestuia doar rolul de înregistrator al evenimentelor, înseamnă a propovădui «codismul», a propovădui transformarea partidului într-un apendice al proceselor spontane, într-o forță pasivă a mișcării, capabilă doar să contemple desfășurarea proceselor spontane și să speră că lucrurile vor merge bine de la sine.* IST. P. C. (b) 53.

CODÎST, *codiști*, s. m. Adept al codismului.

CODIȚĂ, *codițe*, s. f. I. Diminutiv al lui *c o a d ă*.
1. v. *c o a d ă* (1). *S-a pus el... luntre și punte, ca să-și vire codița cea birligată undeva, dar degeaba i-a fost.* CREANGĂ, P. 144. *Găseam câte-o codiță de pește și mîncam cu jînd.* ȘEZ. VI 141. *Cucule... Netezește-și codița, Ca și mîndra costița!* JARNIK-BÎRSEANU, D. 400.

2. v. *c o a d ă* (3). *Era o tăcere nesfirșită pretutindeni; abia se clinteau tremurînd, ici-colo, în marginea poienilor, frunzele de ploș pe codițele lor lungi și subțiri.* SADOVEANU, O. IV 484.

3. v. *c o a d ă* (2). *Cînd a veni simbăta Leagă de codița ta Un fir galbin de mătăsă Și mi-l scoate pe fereastă.* ALECSANDRI, P. P. 362.

II. Fig. 1. Om lipsit de caracter și de personalitate, care este unca la cui va, lucrează după directivele și pentru interesele aceluia, îi face jocul. *Monitorul era un lingău, codiță de-a lui Isaia.* CONTEMPORANUL, VI 389.

2. (În legătură cu o știre, un zvon) *Adaos, înfloritură, exagerare. Vedeă cum una fuge la alta, cum își spun întimplarea, cum fiecare îi pune câte-o codiță, cite-un cornuleț.* SLAVICI, N. I 112.

CODÎRLĂȘ, *codirlași*, s. m. (Rar) Cel din coadă, ultimul. V. *c o d a ș*. *Licheaua de Pan, codirlasul zellor, se... lăuda.* ISPIRESCU, U. 109.

CODÎRLĂ s. f. v. *codirlă*.

CODOBĂTURĂ, *codobaturi*, s. f. Pasăre mică, cenușie, cu coada lungă și îngustă pe care o mișcă într-una; trăiește pe lângă ape și se hrănește cu insecte (*Motacilla alba*). O *codobatură* cu pene cenușii salta în zbor neliniștit, singuratică, spăriată de liniștea cuprinsului. SADOVEANU, O. III 369. *Codobaturi iuți ca focul, Tot bătînd din cozi, Măturar-ă nă cipă locul.* COȘBUC, P. II 36. *Codobaturile, acele rîndurile de apă cu lungi pene albe în coadă, se așterneau, în zborul lor iute, pe fața apii.* ODOBESCU, S. I 140.

CODOBĒLC adj. m. Epitet glumeț dat de copii, în jocurile lor, melcului. *Melcul codobele ne-aține Drumul spre ascunzătoare.* BANUȘ, B. 26. *Melc, melc codobelc, Scoate coarne bourești Și te du la Dunăre, Și bea apă tulbură.* TEODORESCU, P. P. 191.

CODORIȘTE s. f. v. *codoriște*.

CODOȘ, *-OĂȘĂ*, *codoiși*, *-oașe*, s. m. și f. Persoană care mijlocește desfrîul între bărbați și femei. V. *p r o x e n e t*.

CODOȘCĂ, *codoste*, s. f. Codoasă. *Codoșca de babă gemea sub talpa iadului și numai motanul ei cel din ceea lume îi plîngea de milă.* CREANGĂ, P. 179.

CODREĂN, *-Ă*, *codreni*, *-e*, adj. (Rar) De (sau din) codru. *Ca o tînără crătasă De prin culmile codrene, Trece prin verzile păduri.* NECULUȚĂ, T. D. 79. *Colo unde plaiul se face mai codrean, Stoian îi iese-n cale, bătrînul hoț Stoian.* COȘBUC, P. II 95. ♠ Fig. *Se-ntoarce în codreana-i noapte tînărul voinic.* EMINESCU, L. P. 129. ♠ (Substantiv) Persoană care trăiește pe lângă codri; pădurean. *Un codrean cu fruntea naltă Vine... hăulînd.* ALECSANDRI, P. III 401.

CODRĒSC, *-EĂSCĂ*, *codrești*, adj. (Rar) Al codrului, de (sau din) codru, privitor la codru. *A ucis un cerb codresc Și patru căprioare.* ALECSANDRI, P. III 139.

CODRÔȘ, *codroși*, s. m. Nume dat mai multor specii de păsări mici cu coadă lungă, roșie (*Phoenicurus phoenicurus*); pieptănuș. *Nutrețul codroșului sînt insectele, însă mai cu samă muștele și fluturii.* MARIAN, O. I 259.

CODRU, *codri*, s. m. I. Pădure mare, deasă și bătrînă. *În codrul acesta vrăjit Stejarii-s de două milenii.* BENIUC, V. 85. *Frați buni ai frunzelor din codru, Copii ai mîndrei bolți albastre, Sfinșiți cu lacrimi și sudoare Tărîna plaiurilor*

noastre. GOGA, P. 10. *Jalnic vijîie prin noapte glasul codrilor de brad.* COȘBUC, P. I 119. *Iaca și codrul Grumăzeștilor, grija negustorilor și spaima ciocilor.* CREANGĂ, P. 119. *La mijloc de codru des Toate păsările ies, Din luceag de aluniș, La voiosul luminiș.* EMINESCU, O. I 215.

♠ *Voinic de codru* = haiduc. *Codrul Vlăsiei* = numele unei păduri vestite odinioară ca adăpost al hoților; fig. țară, oraș, administrație în care nu există control, în care se fură banul public. ♠ *E x p r. Hoț de codru* = hoț care se ascunde odinioară în păduri și ataca pe călători; (astăzi) cel care fură cu îndrăzneală din avutul (public) pe care îl mînuiește. (În poezia populară de haiducie) A *șo duc* (sau a *șo băga*, a *trage* etc.) în (sau la) codru = a se apuca de haiducie. *Rămii, brazdă, după plug, Că eu de astăzi mă duc Și mă bag în codrii verzi, De astăzi nu mă mai vezi.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 285. *Fură o în codru, se zice despre cel care fură fără rușine din bunurile care i s-au încredințat spre mînuire.*

2. (De obicei determinat prin « de piine », « de mămăligă » etc.) Bucată mare de piine, de mămăligă etc. *Să-și fac un pușor de mămăligă, să mîncîci cu vrîn codru dă doleac.* STĂNOIU, C. I. 30. *Înfulicasesm cînd unul, cînd altul, din codrul de piine.* G.M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 257. *Cînta, jucîndu-și ursul, pe codri [de piine] și pe bani, Bătrîn dînșuitorul, bătrîn și cîntărețul.* DEMETRESCU, O. 66. *Cel mai mic nu se amăgi de frumosul miros al bucatelor, ci scoase din sin codrul de mămăligă și-l mîncă pînă la cea din urmă îmbucătură.* POPESCU, B. II 55.

CODRULĒT, *codrulețe*, s. n. Diminutiv al lui *c o d r u*.

1. v. *c o d r u* (1). *Dorul mîndrei unde șede? Colono codrulețul verde.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 286.

2. v. *c o d r u* (2). *Cu un codruleț de piine sau cu o neînmennată îmbunare și-ar face din acel cîne rătăcit un tovarăș folositor și credincios.* ODOBESCU, S. III 482.

CODRŪȚ, *codruți*, s. m. *Codruleț* (1). *Codrule, codrule, Ce mai faci, drăguțule? EMINESCU, O. I 123. M-oi duc... În codruțul cu copaci Și cu lunci pline cu fagi; În codruțul cu izvoare Și cu mîndre căprioare.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 290.

COECIPIĒR, *coechipieri*, s. m. Membru al unei echipe de muncă sau al unei echipe sportive, considerat în raport cu tovarășii săi.

— Pronunțat: *-pi-er*.

COEFICIĒNT, *coeficienți*, s. m. 1. Element constant într-o expresie matematică, care multiplică o mărime variabilă. *Chiar eu, cel mai prost la matematici... mă trezeam citeodată că știam cum se înmulțesc între dînșii doi monomi, bine înțeles că fără coeficienți și fără exponenți.* HOGAȘ, DR. II 124. ♠ *Coeficient de proporționalitate* = cîmte constantă care reprezintă raportul măsurilor a două măriri direct proporționale.

2. Mărime care indică o proprietate anumită a unui corp sau a unei substanțe date și care este constantă pentru acel corp sau acea substanță, în condiții date. *Coeficient de dilatare*. ♠ *Coeficient economic* = relație (exprimată de obicei în procente) între cantitatea de muncă utilă produsă de un anumit mecanism și cantitatea de energie pe care o consumă.

— Pronunțat: *-ci-ent*.

COERCĒBIL, *-Ă*, *coercibili*, *-e*, adj. (Mai ales despre gaze) Care poate fi strîns, comprimat și reținut într-un spațiu oarecare.

COERCITĒV, *-Ă*, *coercitivi*, *-e*, adj. Care are puterea sau dreptul de a constrînge; constrîngător. *Măsurii coercitive.*

COERCĒȚIE s. f. Constrîngere a cui va la împlinirea datoriei; măsură luată pentru asigurarea prezenței cui va

la dispoziția autorităților sau pentru a asigura realizarea unui drept. *Mijloc de coerciție.*

— Pronunțat: -*fi-e*.

COERÉDE, *coerezi*, s. m. (Jur.) Cel care moștenește ceva împreună cu alții, considerat în raport cu aceștia.

COERÉNT, -*Ă*, *coerenți*, -*te*, adj. Ale cărui elemente constitutive au o legătură strinsă între ele; încheșat. *Dialectica privește natura ca un tot unit, coerent.* ♦ Fig. *Gîndire coerentă.*

— Variantă: *coherént*, -*ă* adj.

COERÉNTĂ, *coerențe*, s. f. Legătură strinsă între toate părțile sau elementele unui întreg. ♦ Fig. *Coerența ideilor.*

— Variantă: *coherență* s. f.

COEXISTĂ, *coexist*, vb. I. Intrans. A exista în același timp sau împreună cu cineva sau ceva. *Un timp, au coexistat pe teritoriul României de azi elementele societății slavagiste, obști, țărani liberi și relații feudale.* IST. R.P.R. 53. *În lucrarea « Impozitul în natură », scrisă în ianuarie 1921, Lenin... analizează... economia sovietică din punctul de vedere al diferitelor forme de producție care coexistau în ea în acel moment.* CONTEMPORANUL, 8. II, 1948, nr. 105, 6. I. *Trecut și Viitor coexistă în viața Oltului.* BOGZA, C. O. 386.

COEXISTÉNT, -*Ă*, *coexistenți*, -*te*, adj. Care există în același timp sau împreună cu altceva.

COEXISTÉNTĂ, *coexistențe*, s. f. Existență simultană a mai multor lucruri sau fenomene. *U.R.S.S. și celelalte țări ale lagărului socialist se călăuzesc în politica lor de pace de ideile despre posibilitatea coexistenței pașnice a celor două sisteme: socialist și capitalist.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 594.

COEZIUNE, *coeziuni*, s. f. 1. Forță intermoleculară care ține strîns legate între ele moleculele unui corp.

2. Fig. Legătură internă strînsă. *Unitatea și coeziunea interioară a partidului trebuie întărită continuu prin aplicarea consecventă — în fapte și nu în vorbe — a liniei și hotărîrilor partidului în domeniul muncii organizatorice de partid, în domeniul muncii de masă, în domeniul propagandei de partid, în domeniul muncii de stat.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 426. *Al XIX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a confirmat încă o dată cu putere forța de neînvins a partidului lui Lenin-Stalin, țaria de nezdrunănat a unității și coeziunii rîndurilor sale.* LUPA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 32. *Unitatea de oșel și coeziunea de monolit a rîndurilor partidului constituie principala condiție a puterii și forței sale.* ȘCINTEIA, 1953, nr. 2603.

— Pronunțat: -*zi-u-*.

COFĂ, *cofe*, s. f. Vas cu un singur fund și cu toartă, făcut din doage de brad, în care se aduce și se ține apă (sau se adună fragi, afine etc.). *V. doniță.* *În colțul dinșpre usă stătea o cofă cu apă.* CAMILAR, N. I. 325. *Luă cofa și ulcica și coborî în bordei, repede.* SADOVEANU, O. II 523. *Veneau fetele cu cofele ca să ia apă și flăcării duceau boii ca să-i adape.* POPESCU, B. III 6. ♦ *Expr. A pune sau a băga (pe cineva) în cofă = a lăsa mai prejos, a lăsa (pe cineva) în urmă prin pricepere sau viclenie; a infunda. Alți coșcari te bagă-n cofă.* TOMA, C. V. 474. *Ploaie (sau toarnă) cu cofa = ploaie foarte tare.* ♦ *Cantitate (de apă, de fragi etc.) care încapă într-o cofă. Acuma hai să aducem o cofă de apă de la fîntină.* SADOVEANU, N. F. 32.

COFĂLÉ, *cofălele*, s. n. (Mold.) Cofiță. *Țder a poștit apă și și-a potolit setea dintr-un cofălel; după aceea s-a șters la gură cu dosul palmei.* SADOVEANU, F. J. 580. ♦ *Cantitatea (de apă, de vin etc.) care încapă într-o cofiță.*

Eu mă răped în cramă s-aduc și un cofălel de vin. CREANGĂ, P. 10.

COFĂLÉȘ, *cofăleșe*, s. n. (Mold.) Cofiță. *Cofăleșul de pe capu-i se-ngrijește-a nu scăpa.* NEGRUZZI, S. II 306.

COFÉL, *cofeile*, s. n. (Mold.) Cofă mică și largă. (În forma de pl. *cofeile*) *Vara doina mi-o ascult Pe căra-rea spre izvor Ce le-am dat-o tuturor, Împlîndu-și cofeile, Mi-o cîntă femeile.* EMINESCU, O. I 123.

COFÉINĂ s. f. v. cafeină.

COFETĂR, *cofetari*, s. m. Cel care face sau vinde produse de cofetărie. *Afară ningeă și, de la o vreme... devenisem imaculați ca o plăcintă din galanterii unui cofetar.* ANGHEL, PR. 175. *Mai anșarț la iarmaroc, la Fălticeni, mă duc la un cofetar ca să ieu înghețată.* ALECSANDRI, T. I 159.

COFETĂRIE, *cofetării*, s. f. Local în care se vînd și se consumă prăjituri, bomboane, fursecuri etc. *Dar ropotul grabnic de ploaie stătu și suliți lungi de raze de aur răzbăteau înveselind geamurile cofetăriei.* SADOVEANU, O. IV 254.

COFÉTURI s. n. pl. Produse dulci de cofetărie (bomboane, caramele, acadele și alte zaharicale). *Am cumpărat cofeturi de la băcănie.* STANCU, D. 226. *Venea pe la ei... și le dădea cofeturi și gologani.* VLAHUȚĂ, O. A. 252. *Iral iaca cofeturil... De cele cu fistici sint?* ALECSANDRI, T. I 154.

COFÎȚĂ, *cofițe*, s. f. Diminutiv al lui *cofă*; donicioară. *Must ca al meu n-a adus Ioana... se lăuda Tănăsoaia, punînd cofița la umbră.* CAMILAR, TEM. 286. *Cu cofița, pe-ndelete, Vin neveste de la riu.* COȘBUC, P. I 47. *Punînd cofița cu apă rece Pe ai săi umeri albi, rotunjori, Iara Rodică voioasă trece Pe lîngă junii sămănători.* ALECSANDRI, P. III 45.

COFRĂJ, *cofrage*, s. n. Tipar de lemn sau de metal în care se toarnă un material de construcție (beton, asfalt etc.) în stare fluidă, pentru a se întări în forma dorită.

COFRÉT, *cofrete*, s. n. (Uneori determinat prin « cu siguranțe ») Cutie în care sînt grupate siguranțele de la o instalație de curent electric.

COGĂMITE adj. invar. Coșcogea, coșcogeamite. *Dragul nostru flăcău, află că Mercana Lunăii s-a făcut cogeamite juncă și pînă vei veni tu e numai bună de zestre.* SANDU-ALDEA, D. N. 225.

— Variante: *cogémite* (La TDRG, ȘEZ. I 97), *gogeamite* (CARAGIALE, S. N. 36) adj. invar.

COGÉMITE adj. invar. v. cogeamite.

COGNOSCIBIL, -*Ă*, *cognoscibili*, -*e*, adj. (Fil.) Care poate fi cunoscut. *Marxism-leninismul ne învață că realitatea obiectivă este cognoscibilă.* V. ROM. decembrie 1950, 182.

COHĂLM, *coahalmuri*, s. n. Cîmp, livadă. *Tatăl mamei venea cu mine de la făcut șin, de pe coahalmuri.* SADOVEANU, O. VII 27. *Prin coahalmurile Dunării, iarba neagră-verde era presărată de flori albastre.* D. ZAMFIRESCU, R. 82.

— Variantă: *cohălm* (DUNĂREANU, N. 142) s. n.

COHERÉNT, -*Ă* adj. v. coerent.

COHERÉNTĂ s. f. v. coerență.

COHÓRTĂ, *cohorte*, s. f. 1. (La romani) Unitate de infanterie corespunzînd cu a zecea parte dintr-o legiune; (rar, în timpurile mai noi) trupă. *Stindardele, deasupra cohortelor, mișcate De vîntul dimineții, vibrau amestecate.* MACEDONSKI, O. II 229. [Vin] *românii în cohorte urmăriți de cavalerii Ce se-mpart în zece turme, punînd coșful de oșel.* ALECSANDRI, P. III 93. *Săcuii se formară... în cohorte.* BĂLCESCU, O. II 115.

2. Fig. Multime, ceată. *Marea luptă a muncii împotriva capitalului... a cerut muncitorilor din lumea întreagă jertfe nenumărate, valuri de sînge, cohorte de eroi.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 186, 1/1. ♦ (Glumet) [Liliecii] *trece în negre și neliniștite cohorte pe deasupra apelor.* BOGZA, C. O. 173.

COIF, *coifuri*, s. n. Acoperămint de metal (mai rar de piele groasă) pentru protecția capului, purtat în vechime de ostași la luptă. V. c a s c a. *Vin crai cu argintate coifuri.* GOGA, P. 10. *Trec sute [de eroi]; iată-i: de oțel le e coiful.* MACEDONSKI, O. I 13. *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de buciom, Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase, Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.* EMINESCU, O. I 148. ♦ Fig. *Cine-și așază Coiful de aur al luminii pe cap?* BENIUC, V. 97. ♦ *Caschetă de hîrtie (în formă de bicorn) cu care se joacă copiii. [Copiii] își pun... cite-un coif de hîrtie în cap.* CREANGĂ, A. 39.

COINCIDE, pers. 3 *coincide*, vb. III. In tranz. I. (Despre evenimente) A se petrece simultan, a se întîmpla, a se produce în același timp.

2. A fi comun, identic cu ceva, a se potrivi bine cu ceva. ♦ (Despre linii și figuri) A se suprapune exact, a se potrivi întocmai. *Două figuri egale și simetrice trebuie să coincidă prin suprapunere.*

COINCIDENȚĂ, *coincidențe*, s. f. Potrivire (întîmplătoare, neașteptată) a două lucruri, evenimente, fapte etc.

COINTERESĂ, *cointeresez*, vb. I. Tranz. (Urmărit de determinări introduse prin prep. « la » sau, rar, « în ») A face pe cineva să fie interesat într-o acțiune împreună cu altul sau cu alții; a stimula interesul cuiva pentru ceva. *Fondul directorului are rostul de a cointeresa întregul colectiv al întreprinderii la creșterea rentabilității ei.* REZ. HOT. I 198.

COINTERESĂRE, *cointeresări*, s. f. Acțiunea de a cointeresa (pe cineva) și rezultatul ei. *Îndeplinirea cu succes a sarcinii ridicării agriculturii este îndisolubil legată de cointeresarea materială a țăranilor muncitori și a tuturor oamenilor muncii din agricultură în sporirea producției agricole.* ȘCINTEIA, 1954, nr. 3063.

COINTERESĂT, -Ă, *cointeresați*, -te, adj. Care este interesat împreună cu altul sau cu alții într-o acțiune sau la împărțirea unui câștig. *D. comisar al secției respective, Turtureanu, deja cointeresat cu cinci la sută asupra câștigului.* CARAGIALE, O. I 341.

COJEĂLĂ, *cojeli*, s. f. Cojire; (concretizat) ceea ce se desprinde prin cojire.

COJĂ, *cojesc*, vb. IV. I. Tranz. (Cu privire la copaci, legume, fructe etc.) A curăța de coajă. *Au cojit vro ciștiva tei și au făcut o funie lungă.* SBIERA, P. 84.

2. Refl. (Despre răni cicatrizate, despre pielea spuzită, arsă de soare, uscată de vînt) A se curăța de coji. *V. descuama. Apoi cercuira cu toții în jurul mormîntului, învîrtind căciulele în mîmile lor cojite de soare și de ger.* DELAVRANCEA, S. 174. [Pielea] *se crapă în diferite direcții și apoi se cojește.* La TDRG.

3. Refl. (Despre pereți sau despre tencuiala sau varul de pe pereți) A se coșcovi, a se scoroji. *Varul îngălbenește, se afumase, se cojea.* DUMITRIU, N. 125.

COJIRE, *cojiri*, s. f. Acțiunea de a (se) coji.

COJIT, -Ă, *cojiți*, -te, adj. I. (Despre răni cicatrizate, despre piele sau părți ale corpului acoperite cu piele) De pe care s-au luat sau au căzut coji. *V. descuama. Privirile lui... se opreau... pe mîinile ei cojite și butucinoase.* VLAHUȚĂ, O. A. 99.

2. (Despre pereți sau despre tencuiala sau varul de pe pereți) Coșcovit, scorojit. *Păreții odăii sînt murdari, pătați, cojiți și galbeni.* DELAVRANCEA, H. T. 23.

COJÎȚĂ, *cojițe*, s. f. Diminutiv al lui coajă.

1. v. coajă (2). *O cojiță de alună trag locuste, podul scuter, Cu mesteacea răsucită șede-n ea un mire fluter.* EMINESCU, O. I 87.

2. v. coajă (4). *Cu țărițe, cu cojițe, purcelul începe a se înfiripa.* CREANGĂ, P. 76.

COJOĂCĂ s. f. v. cojoc.

COJOC, *cojoace*, s. n. Obiect de îmbrăcăminte făcut din piele de oaie prelucrată cu mișe cu tot, care se poartă la țară ca palton. *Av-a, pe sub cojoacele de vulpe... niște albituri.* GALACTION, O. I 274. *Vine-o babă-ncet pe stradă în cojocul rupt al ei și încins cu sfori de tei.* COȘBUC, P. I 225. *Moș Nichifor... înhamă iepușoarele, își ia cojocul între umere și bicul în mîna, și țîoa băiete!* CREANGĂ, P. 114. *Pe prispă, o babă bătrînă și zbîrcită, culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe tinere și frumbase.* EMINESCU, N. 19. ♦ Expr. *A-și întoarea cojocul pe cealaltă parte (sau pe dos) = a-și schimba atitudinea, părerile (deodată și pe neașteptate); a se supăra, a se irita, a întoarea foaia. Nu mă faceți să-mi întorc cojocul pe dos, că... v-oi face acum s-alergați iepușește.* ALECSANDRI, T. I 262. *Iarnă cu șapte cojoace = iarnă grea (foarte friguroasă).* *Bradul verde... privește cu-ntristare Cum se primblă prin răstoace Iarna pe un urs călare, Iarna cu șapte cojoace.* ALECSANDRI, P. A. 116. *Cit îi poate cojocul = cit poate cineva, cit îl ține cureaua. A face cuiva pielea cojoc = a bate zdravăn pe cineva. Vai de cojocul cuiva = vai de el, vai de capul lui, vai de pielea lui. A nu mai întreba (pe cineva) de ce-i e cojocul = a nu mai lăsa (pe cineva) să se gîndească, a lua (pe cineva) repede. Turturica parcă n-ar fi voit, dar calul n-o mîi întrebă de ce-i e cojocul; se răpede și-i ia apa și smicelele cu hapca.* CREANGĂ, P. 274. *Te mîncă cojocul = nu te asîmperi, nu te potolești; te mîncă pielea. Fii cîmînt, să, de te mîncă cojocul, acum am eu ac de el.* RETEGANUL, P. I 7. *A se țtura (cuiva) cojocul = a-l bate. A-și teme cojocul = a fi (prea) preacaut, a evita cu prudență riscurile. A avea (sau a gîsi, a afla) ac de (sau pentru) cojocul cuiva v. a c. ♦ (În glumă) Pielea pîroasă, blana unui animal. Lupul... Sare asupra-i pe loc, Și îi rupe [cîinelui] din cojoc.* PANN, P. V. I 96.

— Variantă: (regional, rar) cojoacă (DELAVRANCEA, S. 183) s. f.

COJOCĂR, *cojocari*, s. m. Persoană care lucrează sau vinde cojoace, pieptare, blăni și căciuli. *V. blănar.*

COJOCĂRESC, -EĂSCĂ, *cojocărești*, adj. Al cojocarului, de cojocar sau de cojocărie, privitor la cojocar sau la cojocărie.

COJOCĂRIE, (2, 3) *cojocării*, s. f. I. Meseria cojocarului și comerțul practicat de acesta. *Mi-aduc amînte că l-am întîlnit o dată prin zmeuri, și mi-a spus că dac-ai vrea d-ta să-i dai un băiet, să-l învețe cojocăria.* CREANGĂ, P. 31.

2. Atelier unde se lucrează cojoace, pieptare, căciuli etc.; prăvălie în care se vînd aceste mărfuri.

3. (Cu sens colectiv; neobișnuit) Marfă de cojocar. *Productele manufacturate erau numeroase: pielăriile, cojocăriile și curelăriile, pe de o parte...* ODOBESCU, S. I 480.

COJOCĂL, *cojocole*, s. n. Cojoc scurt, pînă la șold, de obicei fără mîncei; pieptar, bundiță. *Prietemul meu [cătelul] sta întins la soare ca un cojocel căstanii lepădat pe pămîntul gol.* SADOVEANU, N. F. 35. *Cojocole de oaie albă cusute cu vîrgi și cu triunghiuri de mătase neagră.* ODOBESCU, S. I 483. *Du-te... Să-mi aduci un cojocel.* TEODORESCU, P. P. 580.

COLABORĂ, *colaborez*, vb. I. Intrans. 1. A participa în mod activ (într-un colectiv de muncă) la realizarea unei acțiuni sau opere comune, aducând o contribuție efectivă. *Literatura sovietică este creată de către scriitorii membri și nemembri de partid care colaborează în mod creator.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 371, 4/1.

2. A publica o lucrare într-un periodic sau într-o culegere. *Faptul că un Alexandrescu, un Bălcescu sau un Ghica au fost în legături cu criticii din Moldova, colaborând chiar la revistele critice moldovenești, dovedește și învrirarea acestui curent asupra scriitorilor munteni.* IBRĂILEANU, SP. CR. 209. *Kogălniceanu... edită și colaborează la Dacia literară.* NEGRUZZI, S. I 339.

COLABORĂRE, *colaborări*, s. f. Acțiunea de a colabora și rezultatul ei.

1. Participare activă la munca unui colectiv printr-o contribuție efectivă; muncă în comun. *Ceea ce caracterizează relațiile în interiorul pieței lagărului democratic este colaborarea economică și ajutorul reciproc.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 15. *Marile succese obținute de poporul nostru muncitor pe drumul construirii socialismului, sub conducerea partidului și cu ajutorul Uniunii Sovietice, au creat condiții noi, mulțumită cărora s-a înfăptuit o strânsă colaborare frățească între oamenii muncii români și ai diferitelor minorități naționale.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 52. *Ajutorul reciproc și colaborarea frățească stau la baza relațiilor dintre popoarele lagărului democrat unit și puternic.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2602. ♦ Loc. a d. v. În colaborare (cu...) = participând activ, printr-o contribuție efectivă, la o muncă în comun. În colaborare cu școala, părinții sint datori să urmărească învățătura și odihna copiilor, să-i ajute în organizarea timpului. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2658.

2. Publicarea unei lucrări într-un periodic sau într-o culegere. ♦ (Concretizat) *Revista nu plătea colaborarea.* C. PETRESCU, C. V. 145.

COLABORĂTOR, -OĂRE, *colaboratori*, -oare, s. m. și f. 1. Persoană care lucrează în colaborare cu cineva la îndeplinirea unei munci.

2. Persoană care ia parte, ca autor, la elaborarea unei publicații periodice sau a unei opere mai vaste. *Am ajuns... colaborator la revista «Flacăra».* GALACTION, O. I 31. *Colaboratorii «României literare»... nu au impus rominilor nici gramatice, nici altă scriere după înscădările închipuirii lor.* RUSSO, O. 74.

3. Persoană care lucrează (făcând parte dintr-un colectiv) într-o instituție de cultură. *Înșușindu-și în mod temeinic învățătura marxist-leninistă, legând cercetările de practica transformării socialiste a agriculturii, colaboratorii secției de economie agrară a Institutului de cercetări agro-nomice vor izbuti să elaboreze lucrări valoroase.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 350, 5/3. ♦ *Colaborator științific* = persoană care lucrează într-un institut de cercetări științifice.

COLABORAȚIONIST, -Ă, *colaboraționiști*, -ste, s. m. și f. Trădător de țară care a colaborat cu cotropitorii fasciști în țările ocupate de ei în timpul celui de-al doilea război mondial.

— Pronunțat: -ți-o-.

COLĂC, *colaci*, s. m. I. Un fel de piine, de obicei rotundă, împletită din două sau trei suluri de cocă. *Dezveli colacul din bismăluță, îl rupse în două.* CAMILAR, TEM. 154. *La casa de om sărac S-a gătat făina-n sac Și n-avem să-ți dăm colac.* GOGA, C. P. 28. *Trec furnici ducând în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* EMINESCU, O. I 87. *Aducând pitaci și colaci... a împărțit la fiecare.* CREANGĂ, A. 4. ♦ (În comparații și metafore) *String... briul meu colac.* TEODORESCU, P. P. 378. ♦ Expr. A se face

colac = a se așeza, a se culca cu corpul încolăcit, a se încolăci. *Colac peste pupăză*, se zice când peste un necaz sau o nenorocire mai vine alta. *Ieri mi-o vinit poronca ca să scot de la țărani... banii șoselei, colac peste pupăză.* ALECSANDRI, T. 252. *A umbra după (sau a aștepta) colaci calzi* = a umbra după (sau a aștepta) lucruri bune și plăcute venite de-a gata. *Umbra după colaci calzi. Învi vine să i-o gioc și lui.* ALECSANDRI, T. I 264. *A aștepta (pe cineva) cu colaci calzi* = a face cuiva o primire deosebit de călduroasă. *A trecut baba cu colacii v. b a b a.*

II. (Unsoari cu determinări introduse prin prep. «de») I. Obiect de metal, de lemn, de cauciuc etc., de formă rotundă sau răscuit în așa fel, încât să aibă formă de roată; cerc, inel. *Cîteva zeci de mașini... zvicneau zina întreaga, devorind colaci după colaci de sîrmă.* PAS. Z. I 290. *La pupa sprijinită de un enorm colac de frînghie cătrănită, noul medic al bordului... își potrivea binoculul.* BART, E. 117. ♦ *Colac de salvare* = roată de plută sau de cauciuc umflată cu aer, care se aruncă unui om amenințat să se inee.

2. Împrejmuire de piatră sau de lemn din jurul unei fîntîni, unui puț. *Pe colacul fîntîinii erau două pahare de argint.* CREANGĂ, P. 290. *Grădinile și livezile... și le avea pe colnicele Lapoșului, unde stă și acum puțul ei cu colac de piatră.* ODOBESCU, S. III 176.

3. (Mai ales la pl., determinat uneori prin «de fum») Rotocoale de fum (de țigară). *Se înfundă în jîlț, picior peste picior, aruncînd colaci de fum în tavan.* C. PETRESCU, C. V. 104.

COLĂN, *colane*, s. n. I. Salbă, șirag purtat la gît ca podoabă; colier. *De gît aveau atrnate cite un colan de aur ce le împodobeau pieptul.* ISPIRESCU, M. V. 44. *Se vedeau sipeturi de sîdef pline... cu colane și cu sponciuri de mărgean și de mărghăritare.* ODOBESCU, S. A. 137.

2. Cingătoare împodobită, purtată îndeosebi de femei; brîu, cordon. *Stăpîna casei, îmbrăcată într-o rochie neagră de mătase ușoară, încinsă peste mijloc cu un colan lucrat în solzi auriți.* HOGAȘ, M. N. 20. *Frumoasă fetiță... cu mîndru colan.* ALECSANDRI, P. I 64. *Era încinsă cu un colan de aur.* NEGRUZZI, S. I 145.

COLĂPS, *colapsuri*, s. n. Stare de boală care apare brusc, caracterizată prin scăderea pînă la dispariție a tensiunii arteriale, oprirea consecutivă a activității inimii, însoțită de pierderea cunoștinței și de pericolul morții.

COLARIZ s. m. v. colărezi.

COLĂSTRĂ s. f. v. coraslă.

COLĂSTRU s. m. v. coraslă.

COLATERĂL, -Ă, *colaterali*, -e, adj. Lăaturalnic, secundar, subordonat. *Conflictul central al piesei este legat de altul — colateral — desfășurat între oameni de știință.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 5/5. ♦ *Arteră colaterală* = ramificare a unei artere, mergînd aproape paralel cu ea. *Din aortă, prin artere colaterale, se ramifică o rețea arterială.* ANATOMIA 47. *Puncte colaterale* = puncte așezate la mijloc între punctele cardinale: nord-vest, sud-vest etc. *Linie (sau ramură) colaterală* = linia cea mai apropiată de linia directă la rudenii, aceea a fraților, surorilor, verilor, nepoților de frate sau de soră, unchilor, mătușilor etc. *Sint o ramură colaterală și degenerată a Ghiculeștilor.* C. PETRESCU, C. V. 69. *Rude colaterale* = rude din ramura colaterală.

COLAȚIONĂ, *colaționez*, vb. I. Trans. (Cu privire la copii, transcrieri, reproduceri de texte) A compara, a confrunța între ele sau cu originalul, spre a verifica exactitatea sau spre a constata asemănările și

deosebirile existente. *Kogălniceanu ... colaționa și da la lumină cronicile noastre.* NEGRUZZI, S. I 334.

— Pronunțat: -ți-o-.

COLAȚIONĂRE, *colaționări*, s. f. Acțiunea de a colaționa.

— Pronunțat: -ți-o-.

COLĂCĂR, *colăcări*, s. m. 1. (La pl.) Părinții sau finii care aduc în dar colaci nașilor.

2. Persoană care insoțește nunta și spune orația obișnuită la nuntă; urător. *În Transilvania, colăcarul și călărețul nu pot intra în ogradă.* SEVASTOS, N. 92.

COLĂCĂRI, *colăcăresc*, vb. IV. Intran. z. (Rar) A fi colăcar (2). *Îi venea să se dea tumba de bucurie, când se gădea că peste trei ani se va găti și el frumos și va colăcări cu alți flăcăi la nunțile din sat.* SANDU-ALDEA, U. P. 15.

COLĂCĂEL, *colăcei*, s. m. (Adesea la pl.) Colac mic făcut, uneori, din două vițe împletite, alteori în formă de covrig sau de 8 și care se împarte la nunți, la înmormântări etc. *Și-mpărșea trei colăcei La copiii mititei.* ALECSANDRI, P. P. 390. *Colăcei de grâu frumoși.* ȘEZ. I 36.

COLĂCĂER, *colăceri*, s. m. 1. Flăcău care, împreună cu alții, insoțește nunta călare, escortînd pe mire și mireasă (sau numai pe mire). *S-a întocmit cu colăcerii să fugă toți pe cai.* DELAVRANCEA, S. 57. *Pe noi colăceri ne-alese: Cu mustățile sumese.* TEODORESCU, P. P. 171.

2. Persoană care spune orația obișnuită la nuntă; colăcar (2).

COLĂCĂI vb. IV v. incolăci.

COLĂCĂI², *colăcesc*, vb. IV. Tran. z. (Regional) 1. A recomanda pe cineva de soț sau soție, a face demersuri pentru însurătoarea sau măritișul cuiva. *Vîindu-i și lui vremea să se însoare, mumă-sa îl duse la o fată pe care i-o colăceie o pețitoare.* ISPIRESCU, la TDRG.

2. A introduce, a aduce undeva pe un străin (nepoftit sau plicticos) care se aciuiază acolo. *Cine dracu te-a mai colăcit la curtea mea?* SADOVEANU, P. S. 30.

COLĂRĂZI s. m. pl. Bucățele de cocă făcute din făină de grâu, cu care se îngroașă laptele sau o mîncare oarecare (ciorbă, compot); p. ext. mîncare pentru copii făcută din lapte fierț în care se presară făină (în timpul fierberii și mestecîndu-se).

— Variantă: colariz (GORJAN, H. II 44) s. m.

COLB, (rar) *colburi*, s. n. (Mold., Transilv.) Praf, pulbere (de pe drum). *În urma lor, ca după o suflare de furtună, drumul singuratic rămînea cufundat în virtejuri luminoase de colb.* SADOVEANU, O. I 11. *Ici-colo, cite un pom, singuratic, la poarta unei case, pare îmbătrînit cu frunzele lui albite de colbul care în-acă strada.* CAZABAN, V. 45. *Fig. Giza își scuturase aripile pline de colbul de aur al florilor prin care zburase.* GÎRLEANU, L. 31. *Iar primăvara cerne un colb mărunț de floare.* PĂUN-PINCO, P. 93. *Voinicul s-apropie și cu mîna sa el rumpe Pinza cea acoperită de un colb de pietre scumpe.* EMINESCU, O. I 79. *Exp r. A bate, a lovi etc. (pe cineva sau ceva) să-i menigă (sau de-i merge) colbul = a bate, a lovi etc. (pe cineva sau ceva) zdrăvăn, cu toată puterea.* *Scoteam mițele de prin ochișe și le flocăiam... de le mergea colbul.* CREANGĂ, A. 37.

COLBĂI, *colbăiesc*, vb. IV. (Mold., Transilv.) 1. Tran. z. A umple de praf, a praful. *Iată, prea puternice, a zis filozoful, cum și-a colbăit Bîrliban barba.* SADOVEANU, D P. 60.

2. Intran. z. A face praf, a stîrni praful. *Colbăind cu coada... se tîrie cinele pînă în apropierea ei.* SLAVICI, N. I 34.

COLBĂIT, -Ă, *colbăiți*, -te, adj. (Mold., Transilv.) Plin de praf, acoperit de praf; praful. *Căpitanul umplu așa, fără de veste... ușa salonului plin de lume cu persoana sa bărboasă, colbăită, nepieptănată.* HOGAȘ, H. 78. *După cum vezi, îi cam colbăit, mititelul.* CREANGĂ, P. 75. — Variantă: colbuît, -ă (GALACTION, O. I 260, COȘBUC, P. I 130) adj.

COLBĂRAIE s. f. Colbărie. *Ce glodăraie și colbăraiel CARAGIALE, S. N. 112.*

COLBĂRIE s. f. Praf mult, prăfărie. *Aici glodul, colbăria Pe pămînt și-n cer domnesc.* ALECSANDRI, T. I 148.

COLBUÎT, -Ă adj. v. colbăit.

COLBURÓS, -OĂSĂ, *colburoși*, -oase, adj. (Învechit) Plin de praf, praful. *Tomuri de cărți colburoase.* CONACHI, P. 287.

COLCĂI, pers. 3 *colcăie*, vb. IV. Intran. z. 1. A clocoti, a fierbe în clocot. *Mămăliga a început să colcăie în ceam.* *Fig. Viața... trebuie să colcăie mai de parte.* C. PETRESCU, C. V. 37.

2. A face valuri mari, a vui. *Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării.* GALACTION, O. I 193.

3. (Despre o mulțime) A se mișca, a mișuna, a viermii. *Colcăiau pe stîrvuri roiuri de muște.* PAS, Z. IV 31.

COLCĂIALĂ s. f. 1. Clocot, clocotire.

2. Mișcare într-o mulțime mare, forfoteală.

COLCOTI vb. IV v. clocoti.

COLÉ adv. v. colea.

COLEĂ adv. 1. (Cu sens local) (Pe) aici (pe) aproape, încoace sau alături, în apropiere. *Vin'colea și mîntănc, îl îndemna ea.* SADOVEANU, N. F. 31. *Șezi colea și să ospătezi oleacă.* CREANGĂ, P. 32. *Vin' colea, să o privim.* ALECSANDRI, T. 460. *Fig. (Urmat de determinări locale) Sînt mai liniștit dacă te văd colea înaintea mea.* SLAVICI, O. I 352. *Vin'colea lîngă mine și nu fi dușman mie.* ALECSANDRI, P. III 226. *Fig. (După prepoziții) Pe colea, p'îngă pîlan, Mă-nîlnii c-und bogătan.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 435. *Fig. (În opoziție cu aici, ici) Astăzi ici, mine colea, Vreme bună, vreme rea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 486. *Fig. Exp r. Ici și colea sau pe ici (pe) colea = pe alocuri. De ici, (de) colea = de aici (și) din altă parte, dintr-un loc în altul. Apele primblărețe de ici colea s-au mutat.* CONACHI, P. 212. *Prind cocoșii a cînta, Și de ici și de colea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 163. *Ba ici, ba colea = în toate părțile, pretutindeni. Tot mai cercînd el, ba ici, ba colea, înspre sară numai ce dă de-o pîrtie.* CREANGĂ, P. 144. *Colea și colea = rar, puțin, cite unul în toate părțile. Numai grămezi, grămezi de oase... rispite colea și colea.* ISPIRESCU, L. 101. *De colea pînă colea = dintr-un loc într-altul, încoace și încolo, repede, fără multă vorbă. (Și în forma regională cole) Ba din una, ba din alta, și de cole pînă colea, și-au plăcut unu altuia.* CREANGĂ, P. 168. *Fig. (Precedat de alte adverbe) Cît colea = aproape, prin apropiere, de aproape, la o parte. Eu mă duc, ia, cît colea, să tai nițele lemne.* ISPIRESCU, L. 334. *Țița ride și nu crede, Dar marghiolul să repede, Ș-o urmează cît colea.* ALECSANDRI, P. P. 325. *Ce stai, bade, cît colea, Cu-atîta inimă rea? JARNÍK-BÎRSEANU, D. 46. Mai colea de... = ceva mai departe de...; în apropiere de... Astă-iară am iernat Mai colea de Calafat, Într-un bordei dărîmat.* TEODORESCU, P. P. 289.

2. (Cu sens modal, avînd funcțiune mai mult de exclamație, întărește înfeșul frazei în care se găsește sau al cuvîntului pe care-l determină) Într-adevăr, în toată puterea cuvîntului, bine de tot, tare, n-am ce zice! *O drăgușă*

de față ca ruptă din soare și îmbrăcată coala, ca o zină. RETEGANUL, P. V 46. Avea și el o păreche de boi, dar coala: porumbi la păr, tineri, nalși de trup. CREANGĂ, P. 37. Acu vâd și eu că ești bărbat, om verde, coala, care rupe mița-n două. ALECSANDRI, T. 907. ✧ Exp r. Știi (sau știți) coala = zdravăn, de soi, de seamă, extraordinar. Știu într-un loc vin bun, știi coala, phiu! EMI-NESCU, N. 98. Mă duc să pregătesc ceva de-a mincării, știi coala, ceva mai omenește. CREANGĂ, P. 9. Am văzut pe Radu haiducul... era, știi coala, voinic din patruzeci, rupea piatra în mână. FILIMON, C. 301.

3. (Cu sens temporal, întărind, uneori pleonastic, determinări temporale) Atunci, în timpul când... în momentul când... Coala când arde soarele mai tare, dete de o fîntînă. RETEGANUL, P. 1 17. Vai de mine, cît dor de Coala seara cînd mă culc. JĂRNİK-BÎRSEANU, D. 94. ✧ Exp r. Cînd eoala (ce sîu vezi?) sau cîndu-i coala, se pune adesea înaintea unui verbul sau a unei construcții cu sens temporal, spre a pregăti pe ascultător că urmează ceva important, neașteptat, dorit. Cînd coala despre ziuă, cînd somnul e mai dulce, auzi un filfiit ca de un stol de păsări. ISPIRESCU, L. 74. Cîndu-i coala, dimineața, Lacrimile-mi taie fața. JĂRNİK-BÎRSEANU, D. 202.

— Variantă: (Mold.) eolé adv.

COLEAȘĂ, coleşe, s. f. 1. (Ban., Transilv.) Mămăligă. Bucată de pine ori de coleașă n-avea de unde să le deie. RETEGANUL, P. III 56.

2. Fiertură de mălai (sau de făină); terci. Cei ce aveau orz făceau din el mămăligă, dar mămăliga aceea nu se-nvrîtoșea, rămînea moale ca o coleașă neagră. SANDU-ALDEA, D. N. 247.

— Variantă: coléșă (ȘEZ. II 24) s. f.

COLECTĂ, colectez, vb. I. 1. Tranz. A aduna, a strînge la un loc diferite lucruri sau materii și a le depozita. Fierul vechi este colectat pentru a fi prelucrat. ✧ A strînge bani și obiecte folositoare cu scopul de a ajuta pe cineva.

2. Tranz. (În perioada de trecere de la capitalism la socialism și în socialism) A strînge de la producători diferite produse (cereale, legume, lapte, lînă etc.) pe baza unor cote fixate de organele de stat, în scopul creării unor rezerve cu ajutorul cărora statul își asigură rolul planificator și regulator pe piață, aprovizionînd astfel pe oamenii muncii și industria socialistă.

3. Intrans. (Despre un abces sau o rană purulentă) A face puroi, a fi gata să spargă (sau să se deschidă); a coace.

COLECTĂRE, colectări, s. f. Acțiunea de a colecta. 1. Strîngerea la un loc a diferite lucruri sau materii și depozitarea lor. Colectarea fierului vechi.

2. (În perioada de trecere de la capitalism la socialism și în socialism) Strîngerea de la producător a produselor (cereale, legume, lapte, lînă etc.) pe baza unor cote fixate de organele de stat, în scopul creării unor rezerve cu ajutorul cărora statul își asigură rolul planificator și regulator pe piață, aprovizionînd astfel pe oamenii muncii și industria socialistă. Îndeplinirea cu succes a planului de colectări întărește patria noastră, sporește puterea ei de apărare, întărește lagărul păcii. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2379. Hei, și-acuma, frați, surori, Cînte la secerători! Pentru pacea bunei țări: Cînte, măi, la colectări! FRUNZĂ, S. 44. Se-ngrămădesc la colectare sacii. DRAGMIR, S. 29.

COLECTĂ, colecte, s. f. Acțiunea de a aduna bani (sau obiecte necesare vieții) dați prin contribuție benevolă în scopul ajutorării cuiva. [Societatea de ajutor] avea fonduri de stat și mai strîngea și ea prin colecte, bazaruri, loterii. PAS, Z. II 202.

COLECTIV, colective, s. n. Grup de persoane cu interese și concepții comune, organizat pe același loc

de producție, în vederea unor scopuri bine determinate și în care fiecare poartă răspunderea muncii depuse, se supune unei discipline liber consimțite și acceptă o conducere unică. Munca de unul singur, tendința de monopolizare a muncii — izvorînd din însumurare și dispreț boieresc față de colectiv — au consecințe profund dăunătoare asupra muncii de partid. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2724. ✧ (Adesea în loc. a d. v.) În colectiv. Roadele muncii în colectiv dovedesc milioanele de țărani muncitori că drumul pe care îl arată partidul este singurul care îi va scăpa definitiv de sărăcie și exploatare chiaburescă, singura cale care duce la belșug și fericire. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2571. ✧ Colectiv de redacție = totalitatea celor care lucrează la redactarea unui periodic sau a unei lucrări științifice. Colectiv de catedră = totalitatea cadrelor didactice din învățămîntul superior, grupate în jurul unei catedre. De o mare atenție trebuie să se bucure din partea comitetelor de partid colectivele de catedră, lectorii, propagandiștii. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755.

COLECTIV, -Ă, colectivi, -e, adj. 1. Care rezultă din participarea mai multor persoane (sau lucruri). Trebuie arătate comuniștilor și masei oamenilor muncii marea forță colectivă a partidului, experiența și înțelepciunea colectivă a conducerii partidului, care se călăuzește de învățătura lui Marx, Engels, Lenin, Stalin. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2754. ✧ Contract colectiv v. contract.

2. Care aparține tuturor; obștesc, social. Proprietatea pămîntului și a instrumentelor de muncă să fie colectivă, a tuturor. GHICA, S. 612. ✧ Gospodărie (agricolă) colectivă v. gospodărie. ✧ Care e organizat de mai mulți în vederea unui scop comun. Un salon colectiv de pictură. CAMIL PETRESCU, T. II 7. ✧ Societate în nume colectiv v. societate. ✧ Efectuat de mai mulți autori. Cercetarea științifică este din ce în ce mai mult operă colectivă. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 2/6.

3. Care se referă la ideea de colectivitate. ✧ Substantiv colectiv = substantiv care, la singular, numește o pluralitate de obiecte identice, considerate ca un întreg, ca o totalitate. « Făget », « alunș », « șărănime » sînt substantive colective. Sufix colectiv = sufix cu care se derivă un substantiv colectiv. Sufixele «-et» în « făget », «-iș» în « alunș » și «-ime» în « șărănime » sînt sufixe colective.

COLECTIVĂ, colective, s. f. Gospodărie agricolă colectivă. Rodul s-aduna, păcii temei cresc colectivele. FRUNZĂ, S. 25. Chemăm biroul organizației de partid din sat, să vorbim iar de problemele colectivei. DEMETRIUS, V. 121.

COLECTIVISM s. n. Concepție care are la bază principiul proprietății obștești asupra mijloacelor de producție și al muncii în colectiv; această concepție călăuzește partidele comuniste și muncitorești în lupta pentru construirea societății noi, comuniste.

COLECTIVIST, -Ă, colectiviști, -ste, s. m. și f. Membru al unei gospodării agricole colective. Comitetele executive ale sfaturilor populare și consiliile de conducere ale gospodăriilor colective trebuie să aibă ca o preocupare centrală ridicarea nivelului cultural-tehnic al tuturor colectiviștilor. GHECRGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 54. Colectiviștii care au muncii cu trageră de inimă primesc pentru partea lor de zile-muncă o cantitate de produse agricole și un câștig în bani cum nu poate avea nici un țaran muncitor cu gospodărie individuală de pe peticele sale razele de pămînt. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2456. Conștienți că succesele lor se datoresc puternicului ajutor primit din partea clasei muncitoare, a statului de democrație populară, colectiviștii socotesc îndeplinirea obligațiilor față de stat drept cea dintîi datorie a lor. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2541. Trebuia luptat cu el mult... trebuia adus printre întii colectiviști.

CAMILAR, TEM. 32. ◇ (Adjectival) După organizarea gospodăriei colective, țărani colectivști au dreptul să-și completeze din afara gospodăriei colective, numărul de vite de producție prevăzută de statut pentru a rămâne în proprietate personală. STAT. GOSP. AGR. 11.

COLECTIVITĂȚE, *colectivități*, s. f. 1. Grup de oameni care trăiesc în comun, care duc o viață colectivă.

2. Societate. *Educația sanitară în U.R.S.S. urmărește atingerea unui nivel de sănătate din ce în ce mai ridicat al individului și al colectivității.* CONTEMPORANUL, s. II, 1952, nr. 287, 2/4.

COLECTIVIZĂ, *colectivizez*, vb. I. Tranz. (În perioada dictaturii proletariatului) A uni de bună voie principalele mijloace de producție pentru folosința colectivă, ca bază a proprietății socialiste-obștești; a transforma, a reuni în colectiv. *Veriga principală a mișcării colhoznice este artelul agricol, în cadrul căruia sînt colectivizate numai principalele mijloace de producție.* IST. P. C. (b) 430. ◇ Refl. p. as. *Țăranii colectivști pot să hotărască în adunarea generală ca la intrarea în gospodăria colectivă să se colectivizeze și animalele de producție — vaci și oi — care depășesc numărul prevăzută în statut pentru a rămâne în proprietate personală.* STAT. GOSP. AGR. 12.

COLECTIVIZĂRE, *colectivizări*, s. f. Acțiunea de a colectiviza un bun obștesc; unire de bună voie a principalelor mijloace de producție pentru folosința colectivă, ca bază a proprietății socialiste-obștești; reunire în colectiv. *Colectivizarea agriculturii e posibilă numai în baza liberei consimțiri a țăranilor. Cînd țăranimea va trece la colectivizarea agriculturii, atunci, în baza colectivizării masive, va deveni posibilă deplina lichidare a chibriturii ca clasă.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 295. *Colectivizarea deschide un cîmp larg pentru avîntul puternic al productivității muncii țărești, pentru creșterea neîntreruptă a unei stări materiale și a nivelului cultural al țăranilor.* LUPA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 91. *În toate prilejurile, Ioane, să avem încredere nezdruincinată că drumul colectivizării e singurul drum al binelui... alt drum bun pentru țăranimea muncitoare nu se mai află.* CAMILAR, TEM. 11.

COLECTOR¹, *colector*, s. m. Persoană care strînge sau achiziționează mărfuri, produse etc. pentru stat.

COLECTOR², *colectoare*, s. n. Încăpere sau conductă pentru adunarea și conducerea lichidului sau gazelor în diferite sisteme tehnice. ◇ *Colector de electricitate* = corp metalic izolat care se încarcă din mediu în care se găsește. *Colector de unde electromagnetice* = conductor izolat pus în legătură cu un aparat de înregistrare; antenă.

COLECTOR³, *-OĂRE*, *colector*, *-oare*, adj. (Despre vase, tuburi, bazine) În care se adună, se colectează fluide. *Toată apa căzută în timpul marilor furtuni nu are altceva de făcut decît să curgă, pe, căi văzute sau nevăzute, spre torrentul colector al Oltului.* BOGZA, C. O. 106. ◇ *Canal colector* = canal care adună apele colectate de o rețea de canale, spre a le conduce într-un anumit punct. *Necurățeniile luate de apă curgeau prin gratii de fier în canalul colector.* GHICA, s. 534.

COLECTURĂ, *colecturi*, s. f. Nume dat unor oficii de colectare a cărților, (în trecut) a biletelor de loterie etc. *«Colectura centrală a bibliotecilor științifice» furnizează cărțile necesare bibliotecilor documentare și științifice.*

COLECȚIE, *colecții*, s. f. 1. Serie de obiecte de același fel sau de aceeași categorie care, adunate la un loc și dispuse sistematic, au o valoare documentară, artistică, științifică etc. *Colecție de timbre.* = *Dacă în Ardeal este*

colecția de două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de mii de zapise. RUSSO, O. 78.

2. Culegere. [Alecsandri] *primește cu fericire colecția de proverbe a lui A. Pann.* IBRAILEANU, SP. CR. 148.

3. Puroi adunat în interiorul unui țesut bolnav sau într-o cavitate a organismului.

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: *colecțiune* (GHICA, s. A. 144) s. f.

COLECȚIONĂ, *colecționez*, vb. I. Tranz. A aduna, a strînge la un loc obiecte de același fel, pentru a face colecție. *Colecționează unii monede, timbre, alții cutii de chibrituri.* PAS, Z. I 91. *De treizeci de ani colecționa brevete, și nimeni nu voia să i le ia în seamă.* C. PETRESCU, C. V. 127.

— Pronunțat: *-ți-o*.

COLECȚIONĂR, *-Ă*, *colecționari*, *-e*, s. m. și f. Persoană care colecționează anumite obiecte, care face colecție (1). *Colecționar de cărți rare.* = *Colecționar pătimăș, iubitor de antichități, doctorul adunase și îngrămădise... o mare varietate de vechituri și obiecte de artă.* BART, E. 172.

— Pronunțat: *-ți-o*.

COLECȚIUNE s. f. v. *colecție*.

COLEDÓC adj. n. (Numai în expr.) *Canal coledoc* (și substantivat) = canal prin care se varsă fierea în duoden.

COLÉG, *-Ă*, *colegi*, *-e*, s. m. și f. 1. Camarad de studii, considerat în raport cu alți elevi sau studenți de la școala sau institutul unde urmează cursurile. *Mi-am adus aminte că am un prieten bun, coleg cu mine în clasa a treia.* SADOVEANU, N. F. 36. *E coleg și cel mai bun prieten cu un fiu al duminale.* C. PETRESCU, C. V. 188.

2. Persoană (funcționar, profesor etc.) considerată în raport cu alte persoane aflate în același loc de muncă. *Dar pare că zăresc pe Păcală, colegul meu de cabinet.* ALECSANDRI, T. 404.

COLLGATĂR, *colegatari*, s. m. Fiecare dintre persoanele care moștenesc împreună o avere lăsată prin testament.

COLEGIĂL, *-Ă*, *colegiali*, *-e*, adj. De coleg, camaraderesc, prietenesc. *Relații colegiale.*

— Pronunțat: *-gi-al*.

COLEGIALITĂȚE s. f. Atitudine, sentimente de coleg; camaraderie. *Am adoptat această atitudine din spirit de colegialitate.*

— Pronunțat: *-gi-a*.

COLEGIĂN, *colegieni*, s. m. (Învechit) Elev de colegiu. *I-am răspuns cu o ușurință de colegian.* GALACȚION, O. I 227. *Colegieni, îmbrăcați elegant.* VLAHUȚĂ, O. A. III 9.

— Pronunțat: *-gi-an*.

COLÉGIU¹, *colegii*, s. n. (Învechit) 1. (Urmărit de determinări în genitiv) Organizație de liber-profesioniști alcătuită cu scopul de a apăra interesele profesionale ale membrilor ei. *Colegiul avocaților.*

2. (În sistemul electoral burghez-moșieresc) Fiecare dintre cele trei categorii în care erau împărțiți cetățenii în raport cu averea și cu clasa socială din care făceau parte, în așa fel încît masele de muncitori și țărani nu aveau decît drept de vot indirect, votînd prin delegați, în timp ce minoritatea exploatare alea un număr mare de deputați și senatori, transformînd astfel parlamentul într-un organ de oprimare a maselor. *Capitalul socrului îi asigură [candidatura la] un colegiu în capitală.* VLAHUȚĂ, O. A. III 45.

3. (În vechea organizare a învățământului) Instituție de învățământ secundar. V. liceu. *Am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase.* GALACTION, O. I 60. *Vechiul nostru colegiu de la St. Sava.* ODOBESCU, S. II 59. *Kogălnicanu începu a preda un curs de istorie în colegiu.* NEGRUZZI, S. I 334.

COLÉGIU², *colegii*, s. n. 1. Grup de persoane care alcătuiesc organul de conducere și de îndrumare al unei publicații periodice. *Colegiu de redacție.*

2. (În expr.) *Colegiu de partid* = organ de control al Partidului Muncitoresc Român, care funcționează pe lângă comitetele regionale.

COLEOPTÉR, *coleoptere*, s. n. (La pl.) Ordin de insecte cu șase picioare și patru aripi, dintre care unele superioare, (elitrele) sînt tari și groase și servesc de înveliș celorlalte două care sînt subțiri și servesc la zbor; (la sg.) insectă care face parte din acest ordin. *Cărăbușul, rădașca etc. sînt coleoptere.*

— Pronunțat: *-le-op-*.

COLÉRIC, *-Ă, colerici*, *-e*, adj. (Despre oameni) Care se supără ușor, care are izbucniri de mânie. ♠ (Despre ceea ce caracterizează natura omenească) *Temperament coleric.*

COLESTERINĂ s. f. Substanță organică, care se găsește în protoplasma tuturor celulelor și mai ales în materia albă din creier și nervi, reglementînd permeabilitatea față de lichide a membranelor celulare.

COLÉȘĂ s. f. v. *coleașă.*

COLÉT, *colete*, s. n. (Adesea determinat prin « poștal ») Pachet expedit prin poștă.

COLETĂRIE, *coletării*, s. f. (Cu sens colectiv) Mărfuri expediate în cantități mici și în forme ușor de mînut, mai ales cu trenul. ♠ P. e x t. Mijloc special (de obicei tren sau autocamion) de a transporta astfel de mărfuri. *Coletărie rapidă.*

COLHÓZ, *colhozuri*, s. n. Nume dat gospodăriei agricole colective din Uniunea Sovietică. *Cei aproape o mie de țărani muncitori care au vizitat Uniunea Sovietică între anii 1949-1953 au avut un rol imens în crearea și întărirea gospodăriilor colective din țara noastră, căci ei au văzut minunatele colhozuri sovietice, s-au convins că numai drumul gospodăriei colective poate duce la un trai îmbelșugat și fericit.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 20.

COLHÓZNIC¹, *-Ă, colhoznici*, *-e*, adj. Care ține de colhoz. *Orînduirea colhoznică sovietică a dovedit în mod strălucit că nu există alt drum care să scoată țărănimia muncitoare din sărăcie și mizerie, din jugul exploatării chiaburești, decît drumul colhozurilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2587.

COLHÓZNIC², *-Ă, colhoznici*, *-e*, s. m. și f. Membru al colhozului, țaran care a intrat în colhoz. *Cînta un flăcău... despre colhoznicii din Caucaz.* TULBURE, V. R. 35. ♠ (Adjectival) *Călăuzindu-se după experiența țărănimii colhoznicilor din Uniunea Sovietică și experiența proprie a țărănilor colectivști din țara noastră, țărănimia muncitoare își clădește o viață nouă, îmbelșugată și fericită.* STAT. GOSP. AGR. 4. *Fiecare țaran colhoznic, în afară de participarea sa la venitul gospodăriei obștești, are drept și la un lot în proprietate personală cu casă de locuit, vite și păsări.* SADOVEANU, L. 23.

COLIBACIL, *colibacili*, s. m. Bacil care se găsește în aparatul digestiv și care, uneori, devine patogen.

COLIBACILOZĂ, *colibaciloze*, s. f. Boală provocată de colibacili și care se manifestă prin semne generale și mai ales locale, renale.

COLIBĂȘ, *colibași*, s. m. (Rar) Om care locuiește într-o colibă. *Întrebă pe colibaș ce are la mămăligă.* ȘEZ. VIII 69.

COLIBĂ, *colibe*, s. f. 1. Casă mică și sărăcăcioasă. *Era o casă joasă și lungă din piatră lipită cu lut... Coama acoperișului se lăsa în jos, la mijloc, iar coliba însăși era strîmbită, alumecată și moasă.* DUMITRIU, N. 185. *Detе peste o colibă, în care ardea un opaș, în ciob... Acolo ședea o bătrînă cerșetoare.* ISPIRESCU, L. 395. *Îl aflară pe Ștefan-vodă dormind într-o colibă a unui biet român.* ȘEZ. VIII 69.

2. Adăpost pentru oameni (rar, pentru animale) făcut din birne, din crengi de brad, din nuiele etc., acoperit cu paie, ramuri, scînduri sau șindrila. *Seara, precedați de hămăitul cîinilor flămînzi și de dangătul metalic al talăngilor, răspîndind deasupra munților calme ecouri bucolice, păstorii se întorc la colibă.* BOGZA, C. O. 71.

— Pl. și: (regional) *colibi* (AGÎRBICEANU, S. P. 62).

COLIBRÍ s. m. Pasăre din America tropicală, foarte mică, cu pene de culori vii și strălucitoare. *Visul pădurilor natale cu zbor de colibri.* C. PETRESCU, Í. II 121. *Cu mici aripioare... zbură prin aer ca un colibri.* ALECSANDRI, P. I 226.

— Accentuat și: *colibri*.

CÓLICĂ, *colici*, s. f. (Mai ales la pl.) Simptom al unei boli la om și la animale, manifestat prin dureri puternice produse de contracția musculară a organului bolnav. ♠ *Colici hepatice* = dureri puternice de ficat. *Colici nefritice* = dureri mari de rinichi.

COLÍE s. f. v. *colilie*.

COLÍER, *coliere*, s. n. Șirag, salbă, colan de mărăgăritare, de pietre scumpe etc. *Ana își pipăi colierul de la gît și privi în vid.* C. PETRESCU, C. V. 226. ♠ Fig. Briu, cerc. *Se aprindea colierul luminilor de-a lungul zidurilor sure.* C. PETRESCU, S. 6.

— Pronunțat: *-li-er*.

COLILÍE, *colilii*, s. f. Plantă erbacee din familia gramineelor, foarte răspîndită în regiunile de stepă, caracterizată prin numeroșii peri lungi, albi, pufoși și moi cu care sînt prelungite semințele (*Stipa pennata*). *Moș Vlad... cu ochi de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei, mișcînd printre fulgii coliliei.* ODOBESCU, S. III 14. *Ca colilia de alb.* PANN, P. V. III 103. *Cerbul... paște Pe-nînsa cîmpie, Dalbă colilie.* TEODORESCU, P. P. 64. ♠ Ex p r. (Popular) A-i fi (cuiva) calea în colilie = a-i fi calea semănată cu flori, a avea un drum frumos, plăcut. *Las'să vie. leica-l știe, Fi-i-ar calea-n colilie.* TEODORESCU, P. P. 341. ♠ (În comparații și metafore, pe lângă « alb ») *Zbîrcită, încovoiată... albă colilie, ca un troian de zăpadă.* DELAVRANCEA, S. 213. *Se dete de trei ori peste cap și, schimbîndu-se într-un bătrîn alb colilie și cu barba pînă la briu, începu să taie rădăcina unui copac mare.* POPESCU, B. II 74. *Rumen la față... mustața și sprincenele albe colilie.* GHICA, S. 13.

— Variantă: *colie* (HODOȘ, P. P. 50, BIBICESCU, P. P. 64) s. f.

COLILÍU, *-ÍE, colilii*, adj. Foarte alb, alb de tot (cum e colilia). *Voinicii ce izbesc adîncul, Pentru a da mașinii forță vie, Zoresc de-acum prin zarea colilie A iernii cu nămeți de bucurie.* DEȘLIU, N. 37. *Trecu degetele prin caierul colilii al bărbii.* C. PETRESCU, Í. II 206. *La revărsatul dimineții cîmpul e coliliu.* DELAVRANCEA, S. 170. ♠ (Ca determinativ al lui « păr » sau « barbă ») *Un turc bătrîn, cu părul colilie, s-apropie pe nesimțite de el și-l bate pe umăr.* SANDU-ALDEA, U. P. 52. *Băiatul văzu... un moșneag cu părul și barba colilie și fără de ochi.* POPESCU, B. IV 39.

COLIN, colini, s. m. (Regional) Ramificație a unui copac, tulpină crescută din rădăcină. *Plouă, doamne, apa vine, Dar pe apă ce mi-și vine? Doi colini din rădăcine.* HODOȘ, P. P. 73.

COLINĂ, coline, s. f. Ridicătură de pământ mai mică decât dealul; delușor. *A tușit pasul, a ajuns în vârful colinei și a început apoi să coboare în goană.* PREDA, I. 36. *Zările se desfășurau... pînă în nemărginit. Pe întinderea mare, nici o colină.* SADOVEANU, O. I 161. *Satu-n vale pe-o colină, Mic și vesel... uite-l.* COȘBUC, P. I 261. *Văi, coline neumbrate Și păduri nedesfundate Pretutindenea călcăm.* TEODORESCU, P. P. 103.

COLIND, colinde, s. n. 1. Faptul de a colinda; obiceiul de a merge cu colinda. *Băieții se prinseră tovarăși pentru colind și pentru pluguleț.* SANDU-ALDEA, D. N. 171. *◆ Cîntec tradițional cîntat de cetele care vizitează casele în seara de crăciun; colindă. Copiii au cîntat un colind.* *◆ Expr. A umbla cu colindul = a colinda (1).*

2. Colindă (2). *Goana din cîmpurile fără margini, colindul de prin stușurile de soc... DELAVRANCEA, la TDRG. ◆ Loc. prep. (Neobișnuit) În colindul... = de la un om la altul, din om în om. Acest nume [al lui N. Vogoridi], trimis prin Riza-Beg în colindul ambasadiorilor, nu întîmpina nici o împotrîvire.* GHICA, S. 428.

COLINDĂ, colind, vb. I. Intrans. I. (În vechile tradiții populare) A umbla, în seara de crăciun, de la casă la casă, cîntînd colinde (răsplătite cu mici daruri, în special cu colaci de grîu); a umbla cu colindul. *Noi umblăm Să colindăm.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 512. *◆ Fig. Ce este pe grindă Și colindă? (Rîndunica).* GOROVEI, C. 318. *◆ Trans. (Complementul indică persoana vizitată de colindători) În minte-i veneau... clipe din alte seri de crăciun, cînd venea și el s-o colinde.* SANDU-ALDEA, D. N. 173. *◆ (Complementul indică momentul în care se umblă cu colindul; rar) Asta-i sara de crăciun, Noi umblăm S-o colindăm.* BIBICESCU, P. P. 235.

2. (De obicei urmat de determinări locale introduse prin prep. «prin», «pe la» etc.) A umbla de colo pînă colo, dintr-un loc în altul. *Pe dealuri cu arături colindam cu pușca în spate.* SADOVEANU, O. VI 527. *Nu sînt învoățat a colinda pe la curți domnești.* RETEGANUL, P. I 42. *Cuculeț, pasere sură! Mușca-ți-aș limba din gură, Cînticul să nu-ți mai zici, Nici să mai colinzi pe-aici.* ALECSANDRI, P. P. 245. *◆ (Poetic) Colindă luna strălucindă, ca o vedenie de vis.* DEȘLIU, M. 36. *Numai dorul mai colindă, Dorul tinăr și pribeag.* COȘBUC, P. I 48. *Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* EMINESCU, O. I 31. *◆ (Cu precizarea unui scop anumit) O vedeai colindînd din casă-n casă cu desagii pe umeri... cerșînd.* SANDU-ALDEA, D. N. 187. *Avu timp destul să colinde după focul care-i trebuia.* ÎSPIRESCU, L. 202. *Colindînd... după ajutoare pe la casele oamenilor, au căpătat de la un om o bucăciță de pîne.* SBIERA, P. 177. *◆ Trans. (Complementul indică locul străbătut sau cercetat) A străbate, a cutreiera, a bate (un drum). O săptămînă... am colindat munții Apuseni pe Valea Arișului.* C. PETRESCU, S. 225. *Dacă colindă o mare parte din oraș, ajunse la o fierărie.* ÎSPIRESCU, L. 136. *Am umblat, Am cercetat, Sate, orașe-am colindat.* TEODORESCU, P. P. 110. *◆ (Poetic) Printre zăbrele văzu luna plină colindînd răpede fața senină și albastră a cerului.* ODOBESCU, S. I 140. *◆ Fig. A duce, a purta. Vîntul își colindă vîietul de toamnă.* DELAVRANCEA, S. 140.

COLINDĂRE, colindări, s. f. Acțiunea de a colinda (2); colindă (2). *Lala, în colindările ei printru țigani, învoățase bine limba lor strămoșească.* AGÎRBICEANU, S. P. 60.

COLINDĂT s. n. Acțiunea de a colinda.

1. Mersul cu colinda. *Pe fața colacului, Plata colindatului.* TEODORESCU, P. P. 19.

2. Colindare, colindă (2). *Trei zile-n șir a finut colindatul ei pe la funcționari.* AGÎRBICEANU, S. P. 33.

COLINDĂ, colinde, s. f. 1. (În vechile tradiții populare) Cîntec tradițional de crăciun, pe care-l cîntă copiii umblînd în cete din casă în casă. *Licărînd o rază-atinge Geamul ușii de la tindă; De trei glasuri legănată, Se-nfiripă o colindă.* GOGA, P. 88. *În minte-i veneau versuri de colinde frumoase.* SANDU-ALDEA, D. N. 173. *◆ Expr. A merge (sau a umbla) cu colinda = a colinda pe la case, cîntînd aceste cîntece. Să părem că mergem cu colinda pîn sat.* ALECSANDRI, T. I 145.

2. Umblet din loc în loc întrerupt de popasuri. *Prin livezi albinele Și-au pornit colindă.* IOSIF, V. 79. *Soarele de vară își sfîrșise-a lui colindă.* MACEDONSKI, O. I 74. *Dupe repaos, colinda prin pustii reîncepe cu aceeași plăcere.* ODOBESCU, S. III 17.

COLINDĂTOR, colindători, s. m. Persoană care colindă, care umblă cu colindul (1). *Cocca mătușa Săftica cuptoare peste cuptoare de colaci pentru colindători.* CONTEMPORANUL, VI 100. *Sculați, voi, romîni plugari, Florile dalbe, Că vă vin colindători.* ALECSANDRI, P. P. 394. *◆ Fig. Doar vîntul, colindător de noapte, trecea deșteptînd murmurele singurătății.* SADOVEANU, O. I 131.

COLINDÊȚ, colindețe, s. n. (Popular, în vechile tradiții de crăciun) Colăcel sau pînăsoară care se dă în dar colindătorilor; p. ext. (numai la pl.) orice dar (nuci, covrigi, bani etc.) care se dă celor ce umblă cu colindul. *Că de! cînd sînt tinerețe, Alergi și după colindețe!* TEODORESCU, P. P. 120. *◆ Expr. A umbla cu colindețele = a umbla cu colinda.*

— Pl. și: (s. m.) colindeți (șez. IV 23).

COLIR s. n. Medicament lichid, întrebunțat în anumite afecțiuni ușoare ale ochilor.

COLITĂ, colite, s. f. Inflamarea intestinului gros, care produce tulburări digestive.

COLIVĂR, colivari, s. m. 1. Cel care aleargă pe la toate înmormîntările, ca să mănînce colivă de pomană; fig. cel care vrea să aibă totul de-a gata; pomanagi; (rar) epitet dat jandarmilor și polițiștilor de odinioară. *Crezi că le mai dă mîna sticleților și colivarilor să se acațe de noi?* PAS, Z. III 78.

2. Cel care poartă coliva la înmormîntări. *Și ce s-ar face popii de-ar fi să nu murim?... Dar baba cu tîmția?... Groparul?... Colivarul?* MACEDONSKI, O. I 43.

COLIVĂ, colive, s. f. (În practicile religioase creștine-ortodoxe) Preparat alimentar făcut din grîu fierț amestecat cu zahăr și nuci pisate, împărțit ca pomană la înmormîntări și la parastase. *Afară... complicate colive cu nuci aurite și o întregă armată de popi și de ciocli aștepta.* ANGHEL, PR. 65. *Veneau la urmă popii... grași, Cu pîntece rotunde, umflute de colivă.* MACEDONSKI, O. I 42. *Numai să fi avut pîntece, unde să pui coliva și bucatele, atîț de multe erau.* CREANGĂ, A. 11.

COLIVIE, colivii, s. f. 1. Căsuță făcută din vergele de metal sau de lemn, în care se țin închise păsărele cîntătoare sau exotice. *În cocioabele prin care trăia, avea spînzurate de pereți zeci de colivii cu tot felul de păsări.* PAS, Z. I 100. *În colivia lui verde, scatiul cînta, luminat de soarele călduț de toamnă.* SADOVEANU, O. IV 113. *Colivii cu sticleți, cu mierle.* NEGRUZZI, S. I 322. *Lăsdin a sa colivie, În pădure vru să vie Papagalua se uita.* ALEXANDRESCU, P. A. 34. *◆ Fig. Săriți, frați, Nu mă lîsați, Că mă puse-n colivie, Mai mult moartă decît vie, Și mă duse la domnie Ca să fiu d-a lor soție.* TEODORESCU, P. P. 280.

2. Construcție de metal acționată mecanic și servind, în mine, la transportarea persoanelor, a materialelor și a minereului extras.

COLIVIOARĂ, *colivioare*, s. f. (Popular) Diminutiv al lui *colivă*. *Deie dumnezeu să moară, Să-i măninc din colivioară!* ALECSANDRI, P. P. 329. *Să-mi facă d-o colivioară, C-a murit tat' so aseară.* ȘEZ. I 214.

— Pronunțat: -vioa-.

COLIZIE s. f. v. *coliziune*.

COLIZIUNE, *coliziumi*, s. f. 1. Ciocnire de forțe, tendințe, interese opuse în domeniul relațiilor omenești; conflict. *E interesant cum sugrăvește Alecsandri coliziunea dintre «civilizația» claselor de sus... și viața și spiritul poporului de la țară.* IBRĂILEANU, SP. CR. 149. *În dramă, această influență directă [a unei opere de artă] se va arăta în modul de a trata caracterele, coliziunea de caractere și pasiuni.* GHEREA, ST. CR. III 185.

2. (Rar) Ciocnire violentă între două corpuri care se mișcă unul spre altul; izbire, lovire. † *Încăierare, bătălie, luptă.* (În forma *colizie*) *În toate zilele urma colizii între ei, și ele se sfârșeau totdeauna prin moartea a câțiva.* NEGRUZZI, S. I 285.

— Pronunțat: -zi-u-. — Variantă: (învechit) *colizie* s. f.

COLNĂ, *colne*, s. f. (Transilv.) Colibă sau casă, mai cu seamă la vie. *Sub vie, zidită în mal, era colna, o zidire mare, cu două ridicături despre vale, cu un turnuleț, din care se deschidea vedere largă spre șes.* SLAVICI, O. II 100. † *Înjghebare primitivă servind, într-o gospodărie țărănească, la păstrarea uneltelor și, uneori, la adăpostirea vitelor.* V. șopron, șură, ocol.

COLNIC, *colnice*, s. n. 1. Colină. *De o parte și de alta a drumului sur se înălțau două spinării ușoare de colnic.* SADOVEANU, O. I 369. *Viscolul se înțește: vârtejele trec dintr-un colnic într-altul.* DELAVRANCEA, S. 5. *Mieii sprinteni pe colnice fug grămadă.* ALECSANDRI, P. A. 120. *Suie mîndra pe colnic Răscund la borangic.* TEODORSCU, P. P. 278.

2. Drum îngust care trece peste un deal sau prin pădure. *Cînd treci în zori pe colnic, în albul tău veșmint, Cu ochii mari și-albaștri, cu părul dat în vînt, Tu-n iernile vieții ești zi de primăvară!* COȘBUC, P. I 159. *Hăi, murgule, hai, Pe coastă de plai, Ce lași tu drumul Ș-apuci colnicul?* ALECSANDRI, P. P. 62.

3. Loc mic, lipsit de vegetație, în pădure; luminșiș. *Stînd la un colnic, fata se dete să culeag niște floricele.* ISPIRESCU, L. 395. *În gură de colnic ieșea, Mîna intru-un fag că pune, Ș-o frunzișoară că rupea Și-ncepea d-a șuiera.* PĂSCULESCU, L. P. 234.

— Accentuat și: *colnic*.

COLNICEL, *colnicele*, s. n. (Popular) Diminutiv al lui *colnic*. *Frunză verde de sulfînă, Plînge mîndra și suspînă, Că pe deal, pe colnicele, Și-a perdut, sărmana lele, Dragostele tinerele.* ALECSANDRI, P. P. 283.

COLNIȚĂ¹, *colnițe*, s. f. (Regional) Adăpost primitiv pentru oi sau pentru vite, construit din nuiele și acoperit cu paie; șură, șopron. *În colnița (șura) vitelor...* ȘEZ. I 100.

COLNIȚĂ², *colnițe*, s. f. (Regional) Deal mic, delușor, colnic (1). *Casa... este pe o colniță.* I. IONESCU, M. 417. *Pe cel deal, pe cea colniță, Plîmbă-mi-se-o cătăniță.* ALECSANDRI, P. P. 97.

CÔLO adv. 1. (Cu sens local) Acolo. *Colo jos, pe mlaștină, S-a-nîlțit un pui de cioară C-un bîltan de baștină.* TOPÎRCEANU, B. 46. *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe, Și toată lumea-n ocean De tine o s-asculte.* EMINESCU, O. I 170. *Colo, sub adîncul frunziș al codrului, stă pitit vîntătorul.* ODOBESCU, S. III 35. *Așa! răspunde altul, colo în depărtare Zărit-am astă-noapte pe cer lumină mare.* ALECSANDRI, O. 208. † (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) *Pe colo =*

prin partea aceea, pe acolo. *Vîn' pe colo, pe sub coastă, Pînă la căsuța noastră.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 77. *Din colo =* din partea, din direcția aceea, dintr-acolo. † *L o c. a d v. De colo (pînă) colo =* dintr-un loc într-altul, de la un capăt la altul, încoace și încolo, peste tot. *Am umblat de colo colo, liberi, prin cazarmă.* SAHIA, N. 119. *Un junghi m-a fulgerat pîn tot coșul pieptului, de colo pînă colo.* CARAGIALE, O. I 334. *Vedea pe un june flueră-vînt, umblînd de colo pînă colo.* ISPIRESCU, L. 120. *Un roi de albine se învîrtea în zbor deasupra capului său și umblau bezmetice de colo pînă colo.* CREANGĂ, P. 238. *Colo și colo =* din loc în loc, pe alocurea. *Colo și colo, dinți prin tot mai lărgite spărtură, Galbenul soare-și scotea, cu zîmbete, capul.* COȘBUC, P. II 62. *Ici și colo =* din loc în loc, pe alocurea; la distanțe mari unul de altul. *Ici și colo a ei haină s-a desprins din sponci.* EMINESCU, O. I 79. *Pe colo..., pe dîncolo =* într-o parte..., într-alta. *Se iește el pe colo, se iește pe dîncolo, dar, pace bună! iezii nu-s nicăiri.* CREANGĂ, P. 24. *Cît colo =* la oarecare depărtare, mai la o parte. *Mîngea s-a rostogolit cît colo.* *Cînd colo... =* (exprimînd o surprindere) în loc de aceasta, în realitate. *Și cînd colo, cine era? Harap-Alb.* CREANGĂ, P. 229. *Și cînd colo, ce să vezi? Toți erau cu părul, cu barba și cu mustețile pline de promoroacă.* CREANGĂ, P. 256. † *E x p r. A se cunoaște (sau a se vedea etc.) cît de colo =* a se cunoaște (sau a se vedea etc.) de departe, de la distanță; a fi foarte evident. *Se vedea cît de colo că vorbea cu înțelepciune.* ISPIRESCU, L. 22. *În te uită colo! =* (exprimînd mirarea) *i-auzi!* de unde și pînă unde? *na-ți-o bună!*

2. (Cu sens temporal; popular) Tîrziu, mai apoi. *Primăvara... Gura cucului s-aude; Da cîndu-i colo, toamna, Nu s-aude nimica.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 27.

— Accentuat și: *colô*.

COLOANĂ, *coloane*, s. f. 1. Stîlp cilindric de marmură, de piatră, de lemn etc., servind la sprijinirea frontoanelor și a părților interioare ale unor clădiri, sau numai la înfrumusețarea lor. *Mai mult chiar decît o coloană de granit... sînt puternice trunchiurile vii [ale stejarilor].* BOGZA, C. O. 245. *Ai fi zis că te afli sub o imensă boltă de templu, sprijinită de mii de coloane.* HOGAȘ, M. N. 73. *Înălțimea coloanelor de dinaintea ușii principale îl face pe Moș Gheorghe să se simtă mic, mic de tot.* SP. POPESCU, M. G. 69. *Eu nu am serai pe mare, Cu coloane de porfir.* BOLINTINEANU, O. 101. † *Fig. Ardeu și copaci, coloane subțiri, trandafirii.* DUMITRIU, B. F. 53. *Vezuviul în aer împinge... Coloana sa de flăcări, coloana sa de fum.* MACEDONSKI, O. I 52. † *Coloană vertebrală =* ansamblu osos alcătuit din totalitatea vertebrelor unui animal, formînd baza de susținere a scheletului la animalele vertebrate; șira spinării.

2. (Fiz.) Masă cilindrică a unui fluid, închisă într-un tub sau țîșnind cu putere dintr-o conductă ori dintr-un rezervor. *Coloană de mercur. Coloană de apă.*

3. Fiecare dintre secțiunile verticale în care se împarte uneori o pagină tipărită (în special la ziare și reviste) și care este despărțită de celelalte printr-o linie verticală sau printr-un spațiu alb; p. e x t. conținutul unei astfel de despărțituri. *Ziarele noastre... au găsit mai toate loc pentru a jertfi, din cînd în cînd, cite o coloană, două, poeziei.* MACEDONSKI, O. IV 6. *Redacția acestor foi va primi orice plîngere dreaptă a cetățenilor și va face să răsune coloanele sale în favorul celor nedreptățiți.* BOLINTINEANU, O. 247. *Coloanele ziarului... mi-au fost deschise.* GHICA, S. 175. *Povestea asta se tipărește în foaia «Propășirea», mai mult ca să împlă coloanele jurnalului.* NEGRUZZI, S. I 94. † *E x p r. A puno (pe cineva) pe două coloane =* a arăta că cineva a plagiat, a expune, în coloane alăturate, textul plagiatorului și originalul pe care l-a imitat sau copiat. † *Rubrică (într-un formular, într-un registru etc.) care urmează să fie completată. În coloana întii se trece numele, în coloana a doua data nașterii. = Sta la masă,*

(cu un registru deschis, cu o mină oprită hotărât pe ana din coloanele pline de cifre. MIHALE, O. 524.

4. (Determinat uneori prin « de cifre ») Șir de cifre așezate unele sub altele (pentru a putea fi adunate).

5. (Adesea urmat de determinări) Grup de oameni (de obicei de soldați) sau de vehicule în mers, așezate în șiruri paralele în adâncime (spre a ocupa cât mai puțin loc din lățimea căii de comunicație). *Coloană de tractoare.*

□ *Coloana se înșira tăcută.* SAHIA, N. 43. *Soldații se așezară la rând și coloana porni în urma felinarului.* D. ZAMFI-RESCU, R. 127. *Acum coloana s-au oprit Sub crivățul de noapte.* ALECSANDRI, P. A. 159. ◇ *Coloană de marș* = formație de mișcare a trupelor pe drum. *Coloana a cincea* = grup de elemente trădătoare strecurate în spatele unei armate, cu scopul de a-i submina lupta prin acțiuni de sabotaj, spionaj etc. (nume dat pentru prima oară grupului aflat în Madrid în timpul războiului civil, pe care se buziau fasciștii spanioli când înaintau cu patru coloane asupra orașului).

COLOĂRE s. f. v. culoare.

COLÓCVIU, *colocvii*, s. n. Formă de control a cunoștințelor dobândite de studenți după o perioadă a anului universitar, constând din discuții între profesori și studenți.

COLÓDIU s. n. Nitroceluloză conținând un procent mic de azot, care se dizolvă într-un amestec de alcool și eter, dând o soluție de o consistență siropoasă care, prin evaporare, lasă o peliculă incoloră și aderență; se întrebuințează în medicină și în tehnică.

COLOFONU s. n. Substanță rășinoasă, fărâmițoasă, de culoare galbenă-roșiatică, obținută ca reziduu prin distilarea părților volatile ale rășinii și întrebuințată în industria hârtiei, a cauciucului, a lacurilor, pentru a prepara ceara de sigilat, pentru a unge firele de păr de la arcușul instrumentelor cu coarde etc.; saciz.

COLOGARITM, *cologaritmi*, s. m. Logaritmul inversului unui număr.

COLOID¹, *coloizi*, s. m. Substanță cu proprietăți coloidale, în stare coloidală.

COLOID², -Ă, *coloizi*, -de, adj. (Chim.; despre unele substanțe sau materii) Ale cărei particule se află în stare de dispersie și nu difuzează prin membrane.

COLOIDĂL, -Ă, *coloidali*, -e, adj. (Chim.) Care are aspectul și proprietățile unui coloid. *Soluție coloidală.* ◇ *Stare coloidală* = stare de diviziune a materiei (de obicei o dispersie a unei substanțe solide într-un lichid), în care particulele constitutive au dimensiuni cuprinse între aceea a moleculelor și aceea a suspensiilor.

— Pronunțat: -lo-i-.

COLÓN¹ s. n. Porțiune a intestinului gros, care se întinde pînă la rect.

— Accentuat și: *colon*.

COLÓN², *coloni*, s. m. (La romani) Muncitor agricol care, în primele timpuri ale republicii, lucra ca țaran liber, mai târziu muncea un pămînt luat în arendă de la marii proprietari, iar spre sfîrșitul imperiului începe să fie legat de pămînt, să plătească dijma și să presteze corvezi.

COLONĂDĂ, *colonade*, s. f. Șir de coloane așezate simetric în partea dinainte sau de jur împrejurul unei clădiri, unei piețe, unei grădini etc. *Și în templele mărețe, colonade-n marmuri albe, Noaptea zeei se preumblă în vestmintele lor dalbe.* ȚĂNĂȘCU, O. I 44. ◇ *Fi g. Peste case, ca o mare de lumină, trece vîntul Spulberînd arhitectura colonadelor de fum.* TOPIRCEANU, M. 14. ◇ *Loc împrejmuit de un șir de coloane. N-ai decît a te duce... la colonadă, unde lăltii cască gura la mărfurile expuse prin magazine.* NEGRUZZI, S. I 329.

COLONĂT s. n. Starea de colon²; formă de organizare socială la sfîrșitul imperiului roman (servind ca punct de plecare pentru relațiile feudale de mai târziu), caracterizată prin legarea din ce în ce mai strînsă a colonilor de pămîntul pe care îl lucrau și pentru care plăteau proprietarilor dijma. *Începutul apariției unor elemente de relații feudale în Dacia sub influența dezvoltării colonatului în imperiul roman...* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 8/1.

COLONÉL, *colonci*, s. m. Ofițer superior în ierarhia militară, imediat inferior generalului. *Colonelul Alexandru Cuza a dat mina prietenește cu moș Ion Roată.* CREANGĂ, A. 156. *Îi dete rangul de colonel în armie.* NEGRUZZI, S. II 144. ◇ *Locotenent-colonel* = ofițer superior maiorului și inferior colonelului.

— Pl. și: (învechit) *coloneli* (MACEDONSKI, O. III 22).

COLONÉLĂ s. f. (Învechit) Coloneleasă. *Mă lăasă ca să alerge învința unei tinere dame ce venea spre noi.* — *Vara mea, colonela D.? am zis eu.* NEGRUZZI, S. I 48.

COLONELEĂSĂ, *colonelese*, s. f. Soție de colonel. *Oare ce ne-or fi așus bărbății? întrebă o coloneleasă.* CAMILAR, N. II 76.

COLONIAL, -Ă, *coloniali*, -e, adj. Referitor la colonii (2), aflat în colonii, provenind din colonii; în stare de colonie. *Țară colonială.* □ *Conducerea mișcării de eliberare națională de către partidele comuniste constituie chează victoria popoarelor coloniale și dependente împotriva jugului imperialist.* LUPA DE CLASĂ, 1952, nr. 6, 189. ◇ *Putere colonială* = stat capitalist care ține sub exploatare una sau mai multe colonii. *Puterile coloniale, încercînd să zdrobească mișcarea pentru libertate a popoarelor exploatare, pretind că urmăresc pacificarea coloniilor.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 106, 3/5. *Politică colonială* = acțiunea de asuprire și subjugare economică, politică și națională dusă de statele imperialiste în colonii. *Politică colonială a Angliei.* □ *Război colonial* = război dus de un stat imperialist pentru cucerirea de colonii sau pentru menținerea coloniilor cucerite anterior.

— Pronunțat: -ni-a-.

COLONIALE s. f. pl. Articole alimentare de băcănie (ceai, cafea etc.) importate din țări exotice, p. e x t. și alte articole alimentare care se vînd în magazinele de alimente.

— Pronunțat: -ni-a-.

COLONIALISM s. n. Politică de cucerire, subjugare și exploatare economică, națională etc. dusă de un stat imperialist într-o colonie, p. e x t. într-o țară supusă influenței lui economice.

— Pronunțat: -ni-a-.

COLONIALIST¹, *colonialiști*, s. m. Nume dat imperia-liștilor care asupresc și exploatează coloniile.

— Pronunțat: -ni-a-.

COLONIALIST², -Ă, *colonialiști*, -ste, adj. Care se referă la (sau ține de) colonialism sau colonii. *Soldat colonialist.* □ *Este datorია istoricilor patrioți de a cerceta și scoate la iveală nenunmăratele documente și fapte care demască caracterul colonialist pe care imperialiștii americani și englezi l-au împus în relațiile cu țara noastră.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 1946.

— Pronunțat: -ni-a-.

COLÓNIE¹ s. f. (Și în e x p r. *apă de colonie*) Lichid parfumat, fabricat din alcool și diverse uleiuri vegetale.

— Pronunțat: -ni-e.

COLÓNIE², *colonii*, s. f. I. (În antichitate) Cetate sau oraș întemeiat de feničieni, de greci etc. pe teritoriul străin, cu scopuri comerciale, și care, pierzînd cu timpul legăturile de dependență cu metropola, putea deveni oraș de sine stătător; cetate sau oraș construit de romani în

țările cucerite și avînd un rol economic, administrativ și militar. † (La romani) Așezare fundată din interes public, situată într-un loc fixat prin lege și condusă de o lege specială; grup de cetățeni organizați și autorizați de statul roman să ocupe (total sau parțial) o așezare, cu teritoriul ei, sau să fondeze un oraș nou pe un teritoriu cucerit.

2. Regiune sau țară (de obicei înapoiată) cucerită de un stat expansionist pentru obținerea de materii prime ieftine, pentru desfacerea la prețuri ridicate a produselor fabricate și pentru exportul de capital (exploatarea luînd un caracter deosebit de accentuat în faza imperialistă a capitalismului). *Urișa creștere a mișcării de eliberare națională în colonii, semicolonii și țările dependente împiedică în mare măsură realizarea planurilor criminale ale aștătorilor la război.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 268, 1/2.

3. (Urmat de determinări arătînd naționalitatea sau locul de origine) Grup de persoane provenind din altă regiune a țării sau, mai ales, din altă țară, imigrate sau strămutate (izolat sau în mase compacte) din locul de origine și menținînd între ele o oarecare coeziune. *Colonia armeană din București.*

4. Grup de copii trimiși sau aflați în mod organizat la odihnă în stațiuni climaterice sau balneare. *Colonia raionului 1 Mai pleacă la Predeal.*

5. (Uneori urmat de determinări arătînd componența) Grup de animale de același fel, ducînd viața în colectivitate. *Colonie de corali.* — *Într-o zi a dat de o colonie de maimuțe cu blana roșie.* BART, E. 278.

COLONIST, -Ă, *coloniști*, -ste, s. m. și f. Persoană care se strămută sau este strămutată (singură sau în grup) din țara sau din locul de origine pentru a se așeza într-un loc străin, participînd la întemeierea unei colonii (3). *Dascălul Iov îi întovărășise pe coloniști pînă la Păuna-Mică.* SADOVEANU, P. M. 14. *Romanii, colonizînd Dacia, au împărțit, după obiceiul lor, pămîntul între coloniști.* BĂLCESCU, O. I 136.

COLONIZĂ, *colonizez*, vb. I. *Tranz.* 1. A popula (o țară sau o regiune cucerită) cu coloniști. *Traian, cucerind Dacia, o coloniză cu romani.* NEGRUZZI, S. I 200.

2. A popula regiuni (slab populate) din propria sa țară, cu oameni aduși din alte regiuni.

COLONIZĂRE, *colonizări*, s. f. Acțiunea de a coloniza; popularea unei regiuni sau a unei țări cu coloniști.

COLONIZĂTOR, -OĂRE, *colonizatori*, -oare, s. m. și f. Stat sau popor (mai rar persoană izolată) care efectuează sau organizează o colonizare. *Acțiunea colonizatorilor olandezi... încearcă să zăgăzuiască mișcarea de eliberare a poporului indonezian.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 2/6. † (Adjectival, despre acțiuni ale oamenilor) *Mistica religioasă... a fost multă vreme o excelentă afacere pentru burghezia noastră, ce-și descoperise o misiune expansionistă și colonizatoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 6/2.

COLONTITLU, *colontitluri*, s. n. (Tipogr.) Rînd așezat în capul unei pagini de text, de obicei scris sau tipărit cu litere mai mici decît textul propriu-zis și cuprinzînd titlul lucrării sau al capitolului, numele autorului etc.

COLORĂ, *colorez*, vb. I. *Tranz.* 1. A da (unui obiect) o culoare, cu ajutorul unei vopsele; a vopsi. *Copilul colorează figurile cu creioane colorate.* † (Poetic) *Dumărea curgea liniștită. Soarele scăpăta la opus, colorînd apa cu o pulbere roșiatică.* DUNĂREANU, N. 14. *Decît în frumoașa noapte cînd plîpînda-i lină rază A copilei dulce frunte cu vii umbre colora... Lun-așa încîntătoare n-am avut a admira.* ALEXANDRESCU, P. 136. † *Ref.* (Poetic) *Apele rîmnicului se colorau în luminile asfințitului.* SADOVEANU, O. I 104.

2. Fig. (Cu privire la stilul unui autor, p. e x t. la ideile exprimate) A da o nuanță expresivă; a reliefa. *Nu ezităm de-o cîta cîteva pasaje dintr-o epistolă... care colorează oarecum ideea aceasta.* EMINESCU, N. 84.

COLORĂNT, -Ă, *coloranți*, -te, adj. Care are proprietatea de a colora. *Materii colorante.* † (Substantivat, m.) *Industria coloranților.*

COLORĂRE, *colorări*, s. f. Acțiunea de a colora; vopsire.

COLORĂT, -Ă, *colorați*, -te, adj. 1. Care are o anumită culoare (alta decît cea albă sau neagră); care are mai multe culori, multicolor. *Fete rumene... cu alțițe și fote colorate.* NEGRUZZI, S. I 104.

2. Fig. (Despre felul de exprimare al cuiva) Bogat în nuanțări sau în imagini; viu, expresiv. *Versuri mai vii și mai colorate.* ODOBESCU, S. III 82.

COLORATŪRĂ, *coloraturi*, s. f. 1. (Muz.) Înfrumusețarea a unei melodii cu pasaje grele din punct de vedere tehnic (cadențe, rulade, triluri etc.). *Arii de coloratură.* † *Soprană de coloratură* = soprană care execută cu ușurință astfel de pasaje.

2. (Rare) Bogăție de culori; colorit.

COLORIST, *coloriști*, s. m. Pictor care se distinge prin coloritul tablourilor sale.

COLORIT, *colorituri*, s. n. 1. Totalitatea culorilor unui obiect; efectul care rezultă din îmbinarea artistică a acestor culori. *Tabloul este o capodoperă ca execuție, tehnică, grupare, lumină, colorit.* GHEREA, ST. CR. II 63.

2. Culoare. *Coloritul alb al mausoleului se șterge, îngreindu-se.* SAHIA, N. 23. *Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin.* EMINESCU, N. 39.

3. Fig. (În legătură cu abstracte, în special cu stilul operelor literare) Nuanță expresivă, strălucire deosebită. *Originalitatea în prezentare, coloritul... atît de propriu acestui scriitor... fac din această carte o adevărată operă literară.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 11/2. *Păcat că [aceste imagini] au aspectul tern al fotografiei și nu coloritul viu al vieții.* ODOBESCU, S. III 86.

COLŌS, *coloși*, s. m. (Mai ales în metafore și comparații). Om de o mărime și putere neobișnuită; p. e x t. ființă sau obiect de proporții foarte mari. *Cel ucis părea un colos cu fața moale, rotundă, învinețită, cu o mustață mică neagră.* CAMIL PETRESCU, N. 17. *Era-n Egipt cunoscută. În preajma Tebei, o statuie... Stăpîn peste pustia întregă Domnea colosul neclintit.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 30. *Vultur să fii, un colos Cu aripi de repezi furtune.* COȘBUC, P. I 154. † Fig. *O mișcare de o energie nemaipomenită [revoluția din 1905] zguduî din temelie colosul de la nord.* GHEREA, ST. CR. II 224.

— Pl. și: (s. n.) *colosuri* (ALEXANDRESCU, P. 142).

COLOSĂL, -Ă, *colosali*, -e, adj. Care depășește măsura obișnuită, neobișnuit de mare; imens, gigantic, uriaș, enorm. *Introducerea electrificării prilejuiește o colosală economie de muncă, energie și combustibil.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 7/5. *De după depărtările umbroase ale pămîntului se deschise, ca un colosal semicerc de aur inflăcărât, geana aprinsă a soarelui.* HOGAȘ, M. N. 92. *Steaua zilei înalbește cele bolte colosale.* NEGRUZZI, S. II 125. † (În glumă) *Mi-a dat gînsacul cea mai fină pană Și-un strugure de boz mi-a dat cernelă, Zicîndu-mi: Scrie cea mai colosală Poemă.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 12. † (Adverbial, în construirea superlativului) *Colosal de cald.*

COLPORTĂ, *colportez*, vb. I. *Tranz.* A răspîndi din om în om știri necontrolate și (de obicei) false.

COLPORTAJ s. n. 1. Răspîndire, distribuire (mai ales a cărților, a presei). *Serviciul de colportaj.*

2. (Ieșit din uz) Comerț ambulant.

COLPORTĂTOR, *colportori*, s. m. 1. Cel care răspîndește știri necontrolate și (de obicei) false.

2. (Ieșit din uz) Negustor ambulant.

COLTŪC, *coltuțe*; s. n. 1. (Mold.) Pernă mică, servind drept căpătii, la înfipt ace etc. *Copilul a pășit la crivat: a văzut pe un coltuc aruncat un strai de mătăsă.* SADOVEANU, D. P. 172.

2. (Munt.) Fiecare dintre cele două capete ale unei piini lungi. *O trăistuță apucă C-un coltuc de pită-n ea... Și-o porni cu pași grăbiți.* CASSIAN, în POEZ. N. 112. *Dimineși de toamnă, soare rece, Către muncă oamenii se duc. Iată, lingă tine-o fată trece: Mușcă sănătoasă un alb coltuc.* DRAGOMIR, S. 33. *Li se dau să înfulce de-a-n picioarelelea găvane cu varză, coltuțe de pîine.* STANCU, D. 75. *Jîmbă caldă... albă, prăjită și cu coltuc revărsat.* DELAVRANCEA, H. T. 48.

— Variantă: *cultŭc* (HOGAȘ, M. N. 137) s. n.

COLTUCÉL, *coltuței*, s. m. (Mold.) Diminutiv al lui *coltuc* (1). *Tatăl și cu mama fetei se așază pe un scaun, în capul mesei, c-o pernă sau c-un coltuțel pe brațe.* SEVASTOS, N. 159.

COLȚ, (I, II 2) *colțuri*, s. n., (II 1, 3, III) *colți*, s. m. 1. (Uneori urmat de determinări în genitiv sau introduse prin prep. de *) 1. Punct unde se întîlnesc două (sau mai multe) laturi ale unui obiect sau ale unei figuri. *Colțul mesei.* ♦ *Colțul gurii* = fiecare dintre cele două extremități laterale ale gurii, unde se întîlnesc buzele. *Tine țigara în colțul gurii.* □ *Zimbea într-o parte cu un colț al gurii, arătîndu-și dintele cenușiu de tîmichea.* DUMITRIU, N. 159. ♦ Fiecare dintre unghiurile formate de două străzi care se întîlnesc; locul unde cotește o stradă sau unde se desface o altă stradă. *Colțul străzii.* □ (Determinarea «străzii» este subînțeleasă) *Oameni ca el întîlnești... la toate colțurile.* SAHIA, N. 93. *După ce trecea colțul, vă vedeai mai departe de ale voastre.* PAS, Z. I 60. *Calul și-a rupt piciorul în colț, la Petrea bacalul.* ALECSANDRI, T. 238. ♦ *Expr.* *Colț cu...* = în unghiul format de două străzi. *Calea Victoriei, colț cu bulevardul 6 Martie.*

2. Porțiune dintr-un obiect sau dintr-un loc cuprinsă între extremitățile reunite ale laturilor lui. *V. unghi.* *Își ținea un colț al cîrpei din cap, lipit de gură.* DUMITRIU, N. 250. *Întinse mîna spre buzunarul de la piept al brigadierului și-i aranjă un colț al batistei albe, scoase în afară.* MIHALE, O. 501. *Se găseau alături, luptînd cî-n colț de pînză care-i înfășura, zbatîndu-se în urletul furtunii.* BART, E. 273. *Lumea se răzlețește în toate colțurile ogrăzii.* BUJOR, S. 101. ♦ *Fig.* (Eliptic) *Caragiale e unul uin cei dinții care, pe scenă, a ridicat un colț mic de pe marile suferinși țărănești.* GHEREA, ST. CR. II 180. ♦ (În publicistică; totdeauna cu determinări) Rubrică rezervată unei anumite specialități. *Colțul juridic.* ♦ Margine, extremitate. *La pe ciof, îl duce-n casă Și-l pune pe colț de vatră.* ALECSANDRI, P. P. 384. ♦ *Colț de pîine* = fiecare dintre cele două capete ale unei piini lungi (v. *coltuc*); p. ext. orice bucată de pîine (tăiată de la o margine). ♦ Porțiune dintr-o încăpere, cuprinsă între extremitățile reunite ale pereților. *V. ungher.* *În celalt colț al automobilului, tînărul Viran se frîmînta în suflul lui de tot ce auzise din gura lui moș Gheorghe.* BUJOR, S. 167. *Își mai aruncă ochii o dată prin grajd, și zărirînd într-un colț un cal răpicioș... se duse la dînsul.* ISPIRESCU, L. 3. *Ea pasul și-l îndreaptă Lingă fereastră, unde-n colț Lucașfărul așteaptă.* EMINESCU, O. I 167. ♦ *Expr.* A da din colț în colț = a recurge la tot felul de subterfugii pentru a ieși dintr-o încercătură. *Slujitorii dedeau din colț în colț și nu mai știau ce să răspundă.* ISPIRESCU, L. 44. (În sistemele pedagogice din trecut) A pune (un copil) la

colț = a-l obliga să stea, drept pedeapsă, într-un ungher al camerei, cu fața la perete. *Ia mai lasă-ne, domnule, că nu sîntem la școală. Atîta ar mai trebui: să ne pui la colț!* PAS, Z. IV 161. ♦ *Colț roșu* = încăpere a unei instituții, anume amenajată, unde au loc diferite manifestări culturale sau profesionale. *Sindicatul desfășoară o intensă activitate culturală de masă prin numeroase biblioteci, cluburi, colțuri roșii etc. — în vederea continuiei ridicării a nivelului politic și profesional al celor ce muncesc.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 2132. *Alături de activitatea de zi cu zi ce trebuie să se desfășoare în căminele culturale și colțurile roșii, o atenție deosebită trebuie să fie acordată organizării de manifestări cultural-educative și artistice la locul de muncă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 342, 1/2.

3. Loc îndepărtat, retras, dosnic; refugiu, ascunzîș. *În orice colț zimbească veselia.* CERNA, P. 52. *Vederea lui nu poate străbate prin toate colțurile și afundăturile [pădurii].* ISPIRESCU, L. 57. *Vesela artistă... Acum e pierdută într-un colț de lume, sub negrul pămînt.* ALECSANDRI, P. I 229. ♦ *Fig.* Poate să primească bine și să înțeleagă sinceritatea cu care îți deschizi inima, — dar poate să se și supere... Știu eu?... Sînt atîtea colțuri în sufletele omenesți! D. ZAMFIRESCU, R. 150. *Acești poeți caută să găsească colțuri noi în domeniul artei.* DEMETRESCU, O. 146. ♦ *Expr.* *În (sau din) toate colțurile* = în (sau din) toate părțile. *Și-n fiecare cuvînt Nu răsună glasul tuturor oamenilor Din toate colțurile lumii?* BARANGA, V. A. 9. *Dragele iubirile Cîntă ca paserile În toate colțurile.* ALECSANDRI, P. P. 304. *La colț de țară și la mijloc de masă = într-un loc ferit de primejdii.*

II. 1. (De obicei la pl.) Dinții animalelor (mai rar ai oamenilor), în special caninii. *Colțum își descoperi colții într-un rînjit amenințător.* SADOVEANU, N. F. 34. *Scroafa se puse cu colții săi și sparse zidul, făcînd o gaură numai cît putea ea să treacă.* ISPIRESCU, L. 129. [Mama zmeului] se pune, cu cei doi colți ce-i avea, a roade la zid. RETEGANUL, P. I 40. ♦ *Expr.* A-și arăta colții = a manifesta o atitudine agresivă, un caracter aprig. *În Rusanda și-a arătat colții o făptură dirză, care a vrut să trăiască și să-și așere inima.* POPA, V. 309. A (se) lua la colți = a (se) certa, a fi gata să se încaiere. A avea colți = a fi dirz, obraznic la răspunsuri, la replică. *Aha... băietul are colți la răspunsuri.* VISSARION, B. 287. ♦ Fragment dintr-un dinte sau dintr-o măsea ruptă.

2. Fiecare dintre virfulurile lungi și ascuțite ale greblei, furcii sau ale altor instrumente asemănătoare; crăcană. *O întoarse [furca] cu colții în sus.* MIHALE, O. 218.

3. (Mai ales la pl.) Un fel de cui de fier care se aplică, iarna, pe talpa încălțămîntei, ca să nu alunece pe gheață; țintă.

4. Virf ascuțit și proeminent de stîncă, de gheață etc. *Colțuri de stîncă se îmbrăcau la rădăcină cu peria deasă, negricioasă, a tufelor țepoase.* DUMITRIU, V. L. 6. *Muma zmeului făcu ce făcu și trecu muntele, căștărîndu-se din colț în colț.* ISPIRESCU, L. 25. *Deodată se ridică din pămînt un colț sur, drept, neclîntit.* EMINESCU, N. 23. *Așezînd genunchi și mînă într-un colț cînd pe alt colț, Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți.* EMINESCU, O. I 76. *Un vultur cu durere țipa p-un colț de stîncă.* BOLINTINEANU, O. 6. *Să bei apă de pe piatră, Printre colțuri strecurată.* TEODORESCU, P. P. 73. ♦ *Compus:* floare-de-colț = albușmeală, floarea-reginei.

5. Virful plantelor (în special al ierbiilor) chiar la începutul dezvoltării lor, cînd încolțesc. *Pe izlaz, iarba încă nu-și ridicase colțul într-atît, încît cirexile satului să meargă la păscut.* MIHALE, O. 503. *Nici nu-ți faci idee ce simțire de bucurie am cînd zăresc colțul unui fir de busuioc, al unei rozete, și un simbur de viață, care crește, tînde către soare.* SADOVEANU, O. IV 398. *Mi se păcea că fiecare pom, fiecare bulgăre, fiecare colț de iarbă au văzut... goana nebună a tatei.* SAHIA, N. 62. *Femeia trimite pe băiet cu vitele la cîmp, să pască colț de iarbă, să se mai înfiripe.*

ȘEZ. VII 137. ♠ (În legătură cu verbelor « a prinde », « a scoate », « a da » etc.) [Simion] se și auzea cîntînd din fluier... în timp ce oile pășteau repede iarba dată în colț. CAMILAR, TEM. 122. Începea a scoate colț porumbul. SADOVEANU, P. M. 275.

III. 1. (Mai ales la pl.) Tăietură (sau șir de tăieturi) în formă mai mult sau mai puțin triunghiulară, făcută pe marginea unei stofe; dantelă împletită în formă de asemenea triunghiuri.

2. (Rare) Șuviță de păr ondulată, trasă pe frunte sau pe timpțe. *Își drege colții de pe frunte.* CARAGIALE, T. II 202.

COLȚĂN, colțani, s. m. Colț mare de stîncă; loc inaccesibil. *Să-l rugăm a ne fi domnia-lui încă o dată călăuză spre a ne duce... prin înfurciturile și prin colțanii unde se ivese, sfieț, sau îngrozitor, vînatul de la munte.* ODOBESCU, S. III 90.

COLȚĂR, colțare, s. n. 1. Poliță de formă unghiulară sau triunghiulară; așezată în colțul dintre doi pereți ai unei camere; dulăpior (uneori fără uși) în formă de prismă triunghiulară, așezat într-un colț al camerei. *Se găseau cîlți, buci și alte lucruri zăhăite prin cele poliți și colțare.* CREANGĂ, A. 97.

2. Cui de fier pe care alpinistii îl prind pe talpa încălțăminteii ca să nu alunece pe zăpadă și pe gheață.

COLȚĂT, -Ă, colțați, -te, adj. 1. Cu colții ieșiți în afară, cu dinții mari; colțos. *Da eu, Costane, după el nu mă duc... că-i colțat și hid.* CAMILAR, N. I 29. *Tigrii, urșii și cu un cuvînt toate Lighioanele-acelea ce erau mai colțate.* ALEXANDRESCU, P. 111. *Și codat și colțat (Lupul).* ȘEZ. XIII 25.

2. Fig. Bun de gură, arțăgos; recalcitrant. *Boierii cei mai colțați erau adunați la sfat.* GHICA, S. 493.

COLȚIȘOR, (1) colțisoare, s. n., (2) colțisori, s. m. Diminutiv al lui colț.

1. v. colț (I 2). *În colțisorul ei, stăpînă Pe-un vraf de jucării stricate... VLAHUȚĂ, O. A. 47. Găvîră și ei un colțisor la o parte, de unde să se poată uita.* ISPIRESCU, L. 275. *Trăiam într-un colțisor al Franciei, pe malul unui rîu și în vecinătatea unei mari păduri.* ODOBESCU, S. III 96.

2. v. colț (III 1). *Dantelă cu colțisori.*

— Variantă: (1) colțușor (NEGRUZZI, S. I 234) s. n.

COLȚÓS, -OĂSĂ, colțosi, -oase, adj. 1. Cu colții ieșiți în afară, cu dinții mari; colțat (1).

2. Fig. Bun de gură, arțăgos, care caută ceartă; îndrăzneț la vorbă; obraznic, colțat (2). *Mitrea e colțos, nu se lasă ușor înghemuchiet.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 180, 5/2. *Fața colțoasă... rîdea la dînsul strîmb.* CAMILAR, N. I 28. *A făcut listă de oamenii mai tineri din comună și mai colțosi, iar aceștia au fost trimiși la oaste.* PAS, L. I 305.

COLȚULEȚ, colțulețe, s. n. Colțisor (1). *Ocoli de vreo două ori cercetînd fiecare cameră, fiecare colțuleț ce-i aducea aminte cele trecute.* ISPIRESCU, L. 10. *Umblară... și răzbătura toate colțulețele și ca să se potrivească inelul la cineva, ba.* ISPIRESCU, L. 311.

COLȚŪN, colțuni, s. m. (Mold.) Ciorap. *Cu colțuni albi m-am încălțat.* ȘEVASTOS, N. 12. *În mătăsăria cea albă, colțunii, colanul și ce mai are.* NEGRUZZI, S. I 32. ♣ Cantitatea de bani care încap într-un ciorap. *Un colțun de galbeni.* ȘEZ. IV 3.

COLȚUNĂȘ, colțunași, s. m. Un fel de mîncare făcut din aluat tăiat în pătrate mici, umplute cu carne, brînză, marmeladă etc., apoi fierte în apă.

COLȚURĂT, -Ă, colțurați, -te, adj. Care are unul sau mai multe colțuri, colțuros. *Peste întînsul colțurat al ghețurilor îngrămădite pe alocuri, crivățul trecea ca un zmeu întărit, suierînd înspăimîntător.* SANDU-ALDEA,

Ș. P. 35. *Din trestile stufoase... se înalță în aer plotoane colțurate de rațe sălbatice.* ODOBESCU, S. III 160. *S-aruncă de pe-o piatră Pină-ntr-alta, colțurată.* TEODORESCU, P. P. 372.

COLȚURÉLE s. n. pl. (Popular) Diminutiv al lui colț (I 2). *M-oi lipi tîng-o cetate Și și-oi scrie, mîndro, carte, Carte-n patru colțurile, Scrisă cu lacrimi d-a mele.* HODOȘ, P. P. 219.

COLȚURÓS, -OĂSĂ, colțuroși, -oase, adj. 1. (Despre pietre, bolovani, stînci) Care are colțuri (II 4), plin de colțuri. *Se uită la suprafețele colțuroase ale pereților de stîncă, apoi la tufișuri.* DUMITRIU, N. 149. *Un potop de grindină colțuroasă și mare cît ouăle de gîscă începu să fie izbit de sus.* VISSARION, B. 223. ♠ (Adverbiu) Fig. A desenat... un cerc mare, scriînd înăuntru colțuros, cu zerurile sparte: 200. GALAN, Z. R. 313.

2. Fig. (Despre fața oamenilor) Cu trăsături proeminente, osos. *Față colțuroasă, osoasă avea bunica.* STANCU, D. 7.

COLȚUȘÓR s. n. v. colțisor.

COLUMBĂCĂ s. f. (Numai în expr.) *Muscă columbacă* = insectă mică din regiunea dunăreană, semănînd cu o mîscuțică, a cărei înțepătură veninoasă produce moartea vitelor (*Simulia columbacensis*).

COLUMBĂR, columbare, s. n. Construcție funerară cu fîrde, destinate urnelor cu cenușa celor incinerati.

COLUMNĂ, colonne, s. f. (Învechit) Monument în formă de coloană, ridicat (în antichitate) spre a comemora un eveniment istoric. *Vei admira în mijlocul atelei pieșe... mareașta columnă de marmură [din forul lui Traian].* ODOBESCU, S. III 68.

COLŪN, coluni, s. m. (Învechit și arhaizant) Măgar sălbatic. *S-a arătat într-o poiană un măgar sălbatic foarte frumos, care se cheamă colun.* SADOVEANU, D. P. 54.

COMANĂC s. n. v. comănac.

COMANDĂ, comandă, vb. I. Tranz. 1. (Mil.) A da ordin sau semnă pentru executarea unei mișcări, a unei dispoziții etc.; a avea comanda unei unități. *El își făcuse datoria, luptase fără nici o slăbiciune, comandase fără nici o șovăială.* C. PETRESCU, Î. I. 194. *Ia drepti cînd îți comand.* SAHIA, N. 53. *Unde e acumă puternica mîrire Din vremea cînd a țării eroică oștire În lupte uriașe Buzesții comandă?* ALEXANDRESCU, P. 145. ♠ Refl. imper. *Se comandă drepti.* SAHIA, N. 120. ♠ În tranz. *Iar ai început să comanzi?* ♠ A porunci, a ordona. *S-a dus într-un serviciu comandat.* SAHIA, U.R.S.S. 100.

2. A face sau a da o comandă, a dispune ca cineva să efectueze o lucrare, să facă un serviciu, să confecționeze ceva. *Culmea moștăngiului savant: a-și comanda statuia încă din viață și a prezida la inaugurarea ei și la apoteozarea sa.* CARAGIALE, O. II 35. *La un zugrav foarte vestit mergînd din întîmplare, Portretul meu îl comandai.* ALEXANDRESCU, P. 170. ♠ A cere o consumație într-un local. *Arată energie doar cînd comandă o sticlă de vin.* C. PETRESCU, Î. II 188.

COMANDAMENT, comandamente, s. n. 1. Organ de conducere a unei mari unități militare. *Ordinul primit de la comandament arăta limpede că materialul de război trebuie cruțat.* CAMILAR, N. I 242. ♠ Loc unde este instalat organul de conducere al unei mari unități militare. *Sentinelă de la comandament.*

2. Fig. Precept, poruncă, regulă, normă.

3. (Jur., în expr.) *Comandamentul prealabil* = act prin care creditorul, prin mijlocirea unui agent judecătoresc, începe executarea imobiliară, somînd pe debitor să plătească datoria, sub sancțiunea scoaterii în vânzare a imobilului acestuia.

COMANDĂNT, *comandanți*, s. m. Persoană care (c) mandă o unitate militară, un vas, o garnizoană etc. [Colonelul] se infurie de douăzeci și patru de ori pe zi; *ostas brav și comandant priceput, dar în perpetuă explozie*. C. PETRESCU, I. I 267. ♦ (Ieșit din uz) *Comandant al pieții* = ofițer care supraveghea serviciul într-o garnizoană. *În cetate-aici erau, Lingă comandantul pieții, Toți străjerii și-așteptau... Chisălița să le fiarbă*. COȘBUC, P. I 326.

COMANDATĂRĂ, *comandaturi*, s. f. (În armata imperialistă germană) Comandamentul (1) trupelor de ocupație (care teroriza populația din teritoriile vremelnice ocupate). *Îl apucă de umăr și-l îmbrînțește spre comandatură*. STANCU, D. 434. *S-au produs și alte fapte care au pus în incurcătură comandatura*. PAS, Z. IV 25.

COMĂNDĂ, *comenzi*, s. f. 1. Acțiunea de a comanda; ordin de executare a unei mișcări, a unui exercițiu; poruncă. *Comanda răsună tare, în liniștea înserării*. SANDU-ALDEA, U. P. 138. *Urmă comanda scurtă*. SAHIA, N. 37. ♦ (Poetic) *Ca la comanda unei baghete, pete mari din verdele pădurii s-au desprins din arbori*. BCGZA, C. O. 158. ♦ *Metoda de comandă* = metodă nejustă, folosită de unii responsabili care iau decizii personale și le impun fără a consulta pe membrii colectivului și fără a-i convinge de importanța sarcinilor pe care aceștia trebuie să le îndeplinească. *Ton de comandă* = ton poruncitor, netovărășesc (folosit de cei care înlocuiesc munca de lămurire prin porunci). ♦ *Expr. La comandă* = a) la porunca; la cererea altuia; b) (mai ales în legătură cu verbele «a plînge» sau «a rîde») la momentul dorit, în mod prefăcut, fără motiv justificat. *Plînge la comandă. Rîde la comandă*.

2. Conducere a unei unități militare terestre, navale sau aeriene. *I s-a încredințat comanda*. ♦ *Post de comandă* = locul unde stă comandantul trupelor și de unde transmite comanda operațiilor. ♦ *Expr. A lua comanda v. l. u. a.* A-i lua (cuiva) comanda v. l. u. a. ♦ *Postul unde stă ofițerul comandant al unui vapor. E înfricoșător să-l vezi noaptea sus, la comandă, cum privește... infinitul mării, atent la orice zgomot*. DUNĂREANU, CH. 56. *După ce vaporul se punea greoi în mișcare, el, de sus de la comandă, își arunca ochii spre mal*. BART, E. 43.

3. Acțiune de comandare a unui sistem tehnic. ♦ (*Post de*) *comandă* = loc unde sînt concentrate organele și aparatele de comandare a unui sistem tehnic. *Bozan s-a urcat sus... la comanda postului rulant*. SAHIA, N. 33. ♦ (Concretizat) Ansamblu de aparate a căror acțiune conduce un sistem tehnic. *S-au blocat comenzile avionului*.

4. Sarcină de a îndeplini o lucrare, de a livra o marfă, un produs etc. *În două luni... s-au repetat câteva comenzi de marfă*. SAHIA, N. 109. ♦ *Loc. adj. De comandă* = (în opoziție cu g a t a) care este sau a fost executat după indicațiile date de client. *Pin-atunci pictorii noștri vor continua de a face portrete, sculptorii—busturi de comandă*. VLAHUȚĂ, O. A. 334. ♦ *Cetere a unei consumații într-un local. Căruțași și hamali... înnoind comanda cu fundul sticlei izbit în masă: Băietel!* C. PETRESCU, I. II 158.

COMANDÎR, *comandiri*, s. m. (Mil., învechit și popular) Comandant. *Căi care fugeau mai tare erau tot cei ai comandirului armatei*. MACEDONSKI, O. III 40. *Multe însușiri Să aibă se cuvine un vrednic comandir*. NEGRUZZI, S. II 191. *Era norbă ca să se mai facă un escadron și un batalion de oșteni, înștiințeză-mă, mă rog, băbacă, dacă aceasta s-au făcut și cine sînt comandirii*. KOGĂLNICEANU, S. 59.

COMANDITĂ, *comanditez*, vb. I. *Tranz.* (În economia capitalistă) A împrumuta unei persoane sau unei întreprinderi bani în schimbul unei participări la beneficii și fără a răspunde decît în limitele capitalului investit.

COMANDITĂR, -Ă, *comanditari*, -e, s. m. și f. (În economia capitalistă) Persoană care comanditează. ♦ *Finanțator. Regele de comanditarii săi burhezi și moșieri, celebrav în ziua de 10 mai victoria lor asupra țării, nu victoria țării*. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 292, 3/4.

COMANDITĂT, -Ă, *comanditați*, -te, adj. (În economia capitalistă; și substantivat) (Persoană) care se asociază la cîștig și pierdere cu comanditarul și răspunde nelimitat (iar dacă este un colectiv—solidar, cu întreaga avere) pentru capitalul primit.

COMANDITĂ s. f. (În economia capitalistă) Contract de asociație în care una dintre părți (individuală sau colectivă), comanditul, răspunde solidar și cu întreaga sa avere, pe cînd cealaltă parte, comanditarul, nu răspunde decît în limitele capitalului investit de el. ♦ *Societate în comandită* = societate alcătuită pe baza unui asemenea contract.

COMANDŌR, *comandori*, s. m. 1. (În vechea organizare a armatei) Ofițer superior în aviație și marină, corespondînd gradului de colonel din armata terestră. 2. (Învechit) Rang în ierarhia unor decorații militare și civile.

COMĂRNIC, *comarnice*, s. n. 1. Colibă mică în care locuiesc ciobanii la stîină; umbrar pentru ciobani. *În staur erau cîteva mii de oi, iar în comarnic vreo 12 păcurari*. RETEGANUL, P. IV 15.

2. Adăpost la stîină care servește la păstrarea și uscarea cașului; celar. *I-au luat baciului tot cașul din comarnic și dumilorvoastre nu v-am putut aduce nimic*. SADOVEANU, N. P. 167.

3. Polișă, scîndură sau leasă de nuiele pe care se pune cașul la uscat. *Așeza pe comarnic, ca să se svînteze, un caș rotund și mare*. HOGAȘ, M. N. 190. *Cu baciun preajma stîinii Mai cerca-ne-om în puteri, Spre-a vădi care-i mai harnic De pus cașii pe comarnic?* COȘBUC, P. II 171.

COMASĂ, *comasez*, vb. I. *Tranz.* A reuni loturi individuale de pămînt pentru alcătuirea unei suprafețe continue, (în țările de democrație populară) în vederea alcătuirii unei gospodării agricole colective sau a unei întovărășiri agricole; (în U.R.S.S.) a reuni gospodării agricole colective mai mici pentru alcătuirea uneia mai mari; a reuni mai multe întreprinderi comerciale sau industriale într-o singură unitate; a concentra. *Răzoarele (haturile) care despart loturile de pămînt vor fi desființate, pămîntul comasîndu-se într-unul sau mai multe trupuri*. STAT. GOSP. AGR. 7. *Suprafața comasată a gospodăriei colective nu poate fi în nici un caz micșorată, ci numai mărită, fie cu terenurile aduse de membrii noi înscriși, fie cu terenurile date în folosință fără plată de către stat*. STAT. GOSP. AGR. 8.

COMASĂRE, *comasări*, s. f. Acțiunea de a comasa. *Pentru a ușura comasarea pămîntului în vederea creării de noi întovărășiri agricole sau gospodării colective, este necesar să ducem muncă de lămurire și convingere cu țărani muncitori care au loturi alăturate*. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 60. *O dată cu începerea transformării socialiste a agriculturii, din 1949 se desfășoară și comasarea terenurilor agricole și dotarea gospodăriilor colective cu terenuri nefolosite din rezervele statului*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 76.

COMĂT, -Ă, *comați*, -te, adj. (Rar) Încomat. ♦ *Stea comată* = cometă. *Sus pe cer s-a arătat Stea comată strălucită*. TEODORESCU, P. P. 21.

COMĂ¹ s. f. Stare de inconștiență asemănătoare cu un somn adînc, din care bolnavul nu poate fi deșteptat, produsă de o ruptură a vaselor creierului, de diabet, uremie sau de alte boli. *Bolnavul e în comă. Comă diabetică*. ♦ (Impropriu) Agonie.

COMĂ², *come*, s. f. (Germanism în Transilv.) Virgulă. *Huțu începu să citească cu glas tare, răspicat și arătând deslușit fiecare comă, fiecare punct.* SLAVICI, O. I 81.

COMĂNĂC¹, *comănaci*, s. m. (Regional) Creangă, ramură. *Între comăncii nărului își așeză mărcinișii de jur împrejur, ca pe un cuib de barză.* VISSARION, B. 14.

COMĂNĂC², *comănace*, s. n. (Astăzi rar; și în forma *comănac*) 1. Acoperământ al capului, de formă rotundă, fără hōruri, făcut din pîslă sau din lînă împletită, purtat de călugări și călugărițe. *Sub icoana afulmată unui sfînt cu comănac Arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* EMINESCU, O. I 84. *Vornicul Stroe Leurdeanu, ce-și zvîrlise comănacul și-și lepădase rasa, urmă iarăși a împila țara.* ODOBESCU, S. I 447. *Scotea cuca de Novac Și puneu un comănac.* ALECSANDRI, P. P. 146. ⇨ *Ex p. r.* (Glumeț) A-și pune capul sub comănac = a se călugări. *Nu pricep cum de i-a trăsni prin gînd să-și puie capul sub comănac.* HOGAȘ, DR. 239.

2. Acoperământ al capului asemănător cu comănacul (1), purtat odinioară de bărbați. *I-au potrivit platoșă de piele de inorog. I-au așezat pe cap comănac negru rotund din aceeași piele, împodobit cu aripă de gaiță.* SADOVEANU, D. P. 81. *Și în cap cu comănac Din nouă funduri de sac.* MARIAN, S. 216.

3. Căciuliță de mătase sau de stofă scumpă, purtată altădată de femei. *Și soțul a început... să juruiască soției lui șal și feregea de mătasă, și comănac țesut cu fir de aur.* SADOVEANU, D. P. 80.

— Variantă: *comănac* s. n.

COMĂNDĂRE s. f. v. *comîndare*.

COMĂINĂ, *combaine*, s. f. *Combină*. *Combaina sovietică, a nouă, De-azi-noapte i-a sculat. Nu se oprește. Și ce nu face! Seceră și plouă Cu grîne și adună voinicete.* JEBELEANU, P. 83.

— Pronunțat: *-bai-*.

COMĂINER, *-Ă, combaineri, -e*, s. m. și f. *Combiner*. — Pronunțat: *-bai-*.

COMĂINIST, *-Ă, combainiști, -ste*, s. m. și f. *Combiner*. — Pronunțat: *-bai-*.

COMĂTĂNT, *-Ă, combatanți, -te*, adj. 1. Care ia parte la luptă, care aparține unei unități militare de luptă. *Partea combatantă a regimentului era pe front.* FAS, Z. III 29. ⇨ (Substantivat) *Unități de combatanți.*

2. Fig. Care luptă, care militează pentru triumful unor idei. *Scritor combatant.* ⇨ (Substantivat) *Combatant cu condeiul.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 184, 3/1.

COMĂTE, *combăt*, vb. III. 1. Tranz. A lupta împotriva unei idei, a unor atitudini și a persoanelor care le susțin. *Orice subapreciere a criticii și autocriticii, orice încercare de sugrumare a criticii de jos trebuie combătută cu energie.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 30. *Leninismul combate orice tendință de rigiditate, mecanicism și sectarism în lupta politică și învață partidele comuniste să nu renunțe la folosirea aliaților vremelnici.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2628.

2. Tranz. (Cu privire la flageluri sociale) A lua măsuri de stîrpire. *Echipele sanitare combat cu succes febra tifoidă.*

3. Intrans. (Franțuzism învechit) A lua parte la o luptă, a (se) lupta, a se război. *Pîrcilabul Ieremia Golia... combătea cu o deosebită bravură alătura cu Ion-vodă, adevă acolo unde lupta era mai crîncenă.* HASDEU, I. V. 89. *Ostași călări și pedestri, purtînd spade și scuturi și combătînd cu fiare sălbatice.* ODOBESCU, S. II 188. *Mergi de te-narmă, mergi de combate.* ALECSANDRI, P. II 155.

COMĂTERE, *combateri*, s. f. Acțiunea de a comăbata; luptă. *Cunoașterea caracterului obiectiv al legilor din natură și societate, descoperite de marxism-leninism,*

are o deosebită importanță în lupta pentru combaterea ideologiei putrede a imperialismului. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 326, 2/4.

COMBĂTIV, *-Ă, combativi, -e*, adj. Care luptă cu dîrzenie și cu perseverență pentru un punct de vedere, o idee, o concepție. *Clasa muncitoare internațională, ca cea mai consecventă și mai combativă apărătoare a păcii, pășește în primele rînduri ale forțelor antiimperialiste, pentru pace.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1/2, 113. *Partidul comunist al Uniunii Sovietice a fost chiar de la înființarea sa un partid combativ al proletariatului, strîns legat de clasa muncitoare, de popor, neînduplecat față de oportuniști, revoluționar față de exploatare și puterea lor de stat.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 355, 2/1. *Era o gazetă eminentemente combativă, făcînd crîncenă opoziție.* CARAGIALE, O. II 296.

COMBĂTIVITĂTE s. f. Însușirea de a fi combativ. *Demascarea și zdrobirea devierii de dreapta a contribuit la întărirea unității partidului, la creșterea combativității revoluționare a membrilor de partid și la dezvoltarea democrației interne de partid.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 33. *Creșterea neconținută a combativității forțelor păcii contribuie la adîncirea contradicțiilor de neîmpăcat ce macină lagărul așijătorilor la război.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2388.

COMBĂNĂ, *combîn*, vb. I. Tranz. 1. A uni (lucruri diferite), a îmbina, a împreuna, a potrivi. *Combîn nuanțele de albastru.*

2. A uni (corpuri simple) printr-o reacție chimică, dînd naștere unui corp compus. ⇨ *Refl.* *Sodiul se combină cu apa.*

3. (Familiar) A potrivi în gînd, a plănui, a chibzui. *Combina, dispunea și prevedea totul cu precizia unui geniu militar.* BART, E. 326.

COMBĂNĂRE, *combînări*, s. f. Acțiunea de a (se) combina.

1. Îmbinare, împreunare.

2. (Chim.) Unire a două corpuri simple dînd naștere unui corp compus cu proprietăți noi; combinație.

COMBĂNĂT, *combinate*, s. n. (În economia socialistă) Mare întreprindere economică de stat, care reunește mai multe întreprinderi industriale și în care uneori produsele unei întreprinderi servesc ca materie primă, semifabricată sau auxiliară celorlalte întreprinderi. *Combinatul poligrafic « Casa Științei I. V. Stalin ».* *Combinat siderurgic.* ⇨ *Pentru combinatul cocso-chimic pe care-l construim în prezent la Hunedoara nu a existat termen de comparație în România burghezo-moșierească.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 18. ⇨ *Combinat sportiv = reunire a mai multor terenuri și săli de gimnastică, unde se practică diferite sporturi.* *Combinatul sportiv de iarnă de la Poiana Stalin.*

COMBĂNĂTOR, *combinatoare*, s. n. (Adesea determinat prin « electric ») Aparat care poate realiza combinații de asociație între mașini, aparate și instrumente electrice.

COMBĂNĂȚIE, *combinații*, s. f. 1. Îmbinare, reunire, combinare. *« Du nbrava minunată » [de M. Sadoveanu] este... una din cele mai încîntătoare combinații de realitate și poezie.* IBRĂILEANU, S. 3.

2. (Adesea determinat prin « chimică ») Unire a două corpuri chimice care, printr-o reacție, dă naștere unui alt corp compus. *Apă este o combinație de oxigen și hidrogen.* ⇨ *Nici o combinație chimică nu se petrece în natură alt de simplu cum o ilustrează experiența de laborator și am aștepta în zadar să zărim cu ochiul liber apariția bazelor și acizilor, semnalată instantaneu de însoțirea sau înălbăstrirea hîrtiei de turnesol.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 348, 2/1.

B. (Familiar) Aranjament, plan. V. calcul, manevră. *Am plecat de la ziar pe chestii de principii. Am o combinație mai bună. Facem un ziar nou.* C. PETRESCU, C. V. 157. ♦ Expr. A intra în combinație cu cineva = se asocia cu cineva în vederea unei activități (de obicei de ordin comercial). *Proprietarii de terenuri au intrat, pe termene scurte, în combinație cu tot felul de aventurieri.* BOGZA, A. I. 70.

— Pronunțat: -și-e.

COMBINĂ, *combine*, s. f. 1. Mașină complexă, de obicei acționată de un tractor, folosită ca mijloc perfecționat de muncă în agricultura mecanizată, care îndeplinește simultan mai multe operații: seceratul, treieratul și selecționatul recoltei, adunând boabele în saci, iar paiele în grămezi; părțile ei principale sînt: un aparat de tăiat, virtelniță, transportor, ventilator și site. *Triumfătoare intră-n lan combina.* BANUȘ, în POEZ. N. 46.

2. Mașină care execută simultan munca de tăiere a straturilor carbonifere, de spargere și de încărcare a cărbunilor. *Introducerea combinelor de cărbune, care efectuează simultan tăierea, aruncarea și încărcarea cărbunelui, mecanizarea transportului subteran au dat posibilitatea să se creeze [în U.R.S.S.] mine cu mecanizare complexă cu un înalt nivel al muncii socialiste.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4. 135.

COMBINÉR, -Ă, *combineri*, -e, s. m. și f. Persoană care manevrează o combină, avînd calificarea necesară. *Trebuie să pregătim un număr din ce în ce mai mare de tractoriști, combineri, mecanici agricoli, brigadieri, socotitori și președinți de gospodării colective, care trebuie să capete o pregătire profesională și politică tot mai înaltă.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 47.

COMBINEZÓN, *combinezoane*, s. n. 1. Obiect de lenjerie femeiască care se poartă, ca o cămașă, sub rochie.
2. (Franțuzism rar) Salopetă.

COMBURĂNT, -Ă, *comburaanți*, -te, adj. Care produce combustie, care întreține arderea. *Oxigenul este un corp comburant.*

COMBUSTIBIL, *combustibili*, s. m. Materie care arde dezvoltînd căldură, folosită ca izvor de energie în industrie și în economia casnică. *Petrolul e un combustibil lichid.* ♦ (Adjectival) *Materie combustibilă.*

COMBÚSTIE, *combustii*, s. f. Ardere. *Păru că se interesează grozav de virful țigării, urmărind, cu o atenție de expert al regiiei, combustia tutunului.* C. PETRESCU, Í. II 156. ♦ *Motor cu combustie internă* = motor la care arderea carburantului se face în interiorul cilindrului; motor cu ardere internă.

— Pronunțat: -ti-e. — Variantă: combustiuine s. f.

COMBUSTIÚNE s. f. v. combustie.

COMEDIÁN, -Ă, *comediani*, -e, adj. 1. (Învechit) Actor sau actriță (mai ales) de comedie. *Eu sînt numai o sărmină comediană de teatru.* NEGRUZZI, S. III 398.

2. Fig. Persoană care știe să se prefacă, care «joacă teatru» în viața de toate zilele. *Să-ți spun drept... mare comedian ai mai fost!* ALECSANDRI, T. I 228.

— Pronunțat: -di-an.

COMEDIÁNT, -Ă, *comedianți*, -te, s. m. și f. 1. (Învechit) Actor, actriță de comedie; (mai ales) actor, actriță de circ, de bîlci. V. saltimbanc. ♦ (Cu sens depreciativ) Actor, actriță fără talent.

2. Fig. Persoană fățarnică, ipocrită; șarlatan.

— Variantă: comedianț (PAS, L. I 285) s. m.

COMEDIÁNT s. m. v. comediant.

COMEDIE¹, *comedii*, s. f. 1. Operă dramatică cu subiect și deznodămînt vesel, care ridiculizează defectele sociale,

O scrisoare pierdută. *Comedie în patru acte* [titlu]. CARAGIALE. *Sînt director și doresc Publicul să-l mulțumesc Nu prin dramă zbuciumate... Dar prin bune comedii Cîntece de veselii.* ALECSANDRI, T. 283.

2. Fig. Prefăcătorie, falsitate, ipocrizie. *Spune drept și lasă comedia.*

COMÉDIE², *comedii*, s. f. (Învechit și popular) 1. Spectacol public (reprezentat de obicei la bîlciuri) cu numere de circ, panoramă, călușei etc. *Sedem la o masă mai la o parte; ședem cît ședem, și începe comedia.* CARAGIALE, O. I 47. ♦ *Ca la (o) comedie* = ca la un spectacol distractiv, hazliu. *Prind oamenii a se aduna în jurul lui ca la o comedie.* RETEGANUL, P. II 78. *Făceam un tărăboi, de se strînsese lumea ca la comedie împrejurul nostru.* CREAMĂ, A. 57. ♦ *Mașinarie, mecanism. Atunci lumea-n căpățnă se-nvîrtea ca o morișcă, De simțeam, ca Galilei, că comedia se mișcă.* EMINESCU, O. I 140.

2. Întimplare ciudată și hazlie, faptă caraghioasă, pozna, drăcie, bazaconie. *Un hohot izbucnește între cei din jurul lui Cărbune, iar nevestele, cînd aud, din colțul lor, despre ce-i vorba, dau buluc într-acolo, ca să vadă și ele comedia drăcosului de Buzduga.* SP. POPESCU, M. G. 32. *E comedie, mare comedie, Fănică, stăi să-ți spui.* CARAGIALE, O. I 108. *Ei, nu mai coborî ochii și zi că vrei, să se sfîrșească comedia.* ALECSANDRI, T. 320. ♦ (În exclamații, exprimînd mirare, surprindere; uneori determinat prin «a dracului», «a naibii») *Miri une, lucru neașteptat, surprinzător. Curat comedie! poți zice că nu e așa, domnule!* NEGRUZZI, S. III 368. *Hei comedia dracului, în grădina-mpăratului Cine l-o fi omorît Ș-aici la mine l-a tirî!* TEODORESCU, P. P. 129.

COMEDIOĂRĂ, *comedioare*, s. f. Diminutiv al lui comedie¹ (1). *În zilele următoare, vă împărțeați impresiile, rîdeți amintindu-vă comedioara lui Alecsandri.* PAS, Z. I 188.

— Pronunțat: -di-oa-.

COMEMORĂ, *comemorez*, vb. I. Tranz. A celebra solemn amintirea unei personalități sau a unui eveniment important. *Întregul popor romîn comemorează pe marele Nicolae Bălcescu, a cărui viață și operă sînt pătrunse de un fierbinte patriotism.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2540.

COMEMORĂBIL, -Ă, *comemorabili*, -e, adj. Care trebuie (sau poate) să fie comemorat; de comemorat.

COMEMORĂRE, *comemorări*, s. f. Acțiunea de a comemora; ceremonie menită să evocă amintirea unei persoane sau a unui eveniment important. *Comemorarea muncitorilor căzuți în eroicele lupte din 1933 de la Grivița.*

COMEMORATIV, -Ă, *comemorativi*, -e, adj. Care servește pentru a evoca un eveniment important, o persoană etc.; prin care se consacră amintirea unui eveniment important, a unei persoane etc. *Discurs comemorativ. Solemnitate com memorativă. Medalie comemorativă.*

COMENDUÍRE, *comenduiiri*, s. f. Comandament militar care supraveghează îndeplinirea corectă a serviciului; păstrarea ordinii și a disciplinei într-o garnizoană, într-o unitate militară sau în cadrul unui dispozitiv de luptă. *Din pricina unei neglijențe a comandurii am rămas nedecorat.* CARAGIALE, M. 287. ♦ (Concretizat) Localul în care se află a asemenea comandament. *Comenduirea pieței.*

COMENSURĂBIL, -Ă, *comensurabili*, -e, adj. Care poate fi măsurat cu o unitate de măsură.

COMENTĂ, *comentez*, vb. I. Tranz. 1. A face observații asupra unei chestiuni, a unei întîmplări, a unui eveniment etc.; a interpreta, a lămuri. *Șapte camarazi... fumează, citesc ziare, comentează mișcările de pe front*

și, după două-trei ore, se împărțite fiecare la treburile lor. C. PETRESCU, I. I 110. Ne comunicăm unii altora scrisorile ce primeam din Iași și din București, le comentam, le discutăm. GHICA, S. 173. ♦ (Peiorativ) A face observații nejuste, răuvoitoare asupra faptelor sau spuselor cuiva; a răstălmăci.

2. A interpreta o operă literară, istorică etc., a explica, a lămurii; a studia, a analiza. *Ar fi un studiu interesant și folositor de a descrie și comenta toate anticuitățile secolului nostru de mijloc.* ODOBESCU, S. I 337. ♦ *Ediție comentată* = ediție a operelor unui scriitor însoțită de studii și comentarii (2).

COMENTĂRE, *comentări*, s. f. Acțiunea de a comenta.

COMENTĂRIU, *comentarii*, s. n. 1. Explicare, apreciere, comentare în spirit critic a unei probleme, a unui eveniment etc. *Reproducem acest pasaj fără comentarii.* ♦ (Peiorativ) Discutare, interpretare răutăcioasă a faptelor, a cuvintelor cuiva; răstălmăcire.

2. Explicare a unei opere literare, istorice, juridice etc. făcută adeseori prin note marginale; interpretare. V. a d n o t a r e. *Ediție însoțită de comentarii.*

COMENTĂTOR, *-OĂRE*, *comentatori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană care interpretează o operă literară, istorică etc.; autor de comentarii. V. a d n o t a t o r. *Note explicative a faptelor, culese prin cei mai renumiți comentatori ai lui Herodot.* ODOBESCU, S. II 491.

COMERCI s. n. v. comerț.

COMERCIĂL, *-Ă*, *comerciali*, *-e*, adj. Care se referă la comerț; de comerț, din comerț, negustoresc, neguțătoresc. *Schimburi comerciale. Tratat comercial. Școală comercială. Cod comercial.*

— Pronunțat: *-ci-al*.

COMERCIALIZĂ, *comercializez*, vb. I. T r a n z. (Cu privire la mărfuri, la bunuri etc.) A pune în comerț, a face să devină obiect de comerț.

— Pronunțat: *-ci-a*.

COMERCIALIZĂRE, *comercializări*, s. f. Acțiunea de a comercializa. *Pe la 1880 procesul de sărăcire a țărânimii, datorit acelor împrejurări care au izvorât din comercializarea agriculturii... este destul de înaintat.* IBRĂILEANU, SP. CR. 172.

— Pronunțat: *-ci-a*.

COMERCIANT, *-Ă*, *comercianți*, *-te*, s. m. și f. Persoană care se ocupă cu comerțul privat; negustor.

— Pronunțat: *-ci-ant*.

COMERȚ s. n. Activitate economică constând din schimbul de mărfuri, prin cumpărarea și vânzarea lor. *Comerțul mondial și piața mondială inaugurează în secolul al XVI-lea istoria modernă a capitalului.* MARX, C. I 159. *Comerțul dintre țările lagărului socialist constituie o importantă parte componentă a economiei lor planificate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2554. ♦ *Comerț de stat* = comerț caracteristic țărilor socialiste și democrat-populare, efectuat de către stat, prin organele sale, în interiorul țării (asigurând satisfacerea nevoilor materiale ale populației) și în exterior (cu alte state). *Cooperarea sătească împreună cu comerțul de stat au rolul de a organiza schimbul de produse între oraș și sat.* REZ. HOT. I. 98. *Comerț cooperatist* = comerț efectuat de cooperative. *Comerț particular* = comerț efectuat de către particulari izolați care urmăresc prin această activitate profitul; negustorie, negoț. *Comerț extern* (sau *exterior*) = schimb de mărfuri cu alte state. *Comerț intern* (sau *interior*) = comerț efectuat între granițele unei țări. *Schimbul de mărfuri dintre oraș și sat reprezintă o verigă principală a comerțului interior al Republicii Populare Române.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr.

3-4, 81. *Comerț de întâmpinare* v. întâmpinare. *Comerț cu amănuntul* v. amănunt. *Comerț angro*, cu ridicata sau cu toptanul v. angro. *Comerț ambulant* v. ambulant. *Comerț pe picior* v. picior. *Cameră de comerț* v. c a m e r ă. ♦ (Urmădit de determinări introduse prin prep. «de», arătând felul mărfii) *Comerț de alimente. Comerț de fructe.* ♦ Fig. (Peiorativ) *A face comerț cu sentimentele* (sau cu onoarea etc.) = a folosi sentimentele (sau onoarea etc.) în mod josnic, degradant, în vederea atingerii unor foloase personale.

— Variantă: (învechit) *comerț* (I. IONESCU, P. 429) s. n.

COMESEĂN, *-Ă*, *comeseni*, *-e*, s. m. și f. Persoană care ia masa împreună cu altul, care mănâncă la aceeași masă cu alții; conviv. *Femeile din stradă nu auzeau ce spune și nu auzeau nici zgomotul bățăilor din palme ale comesenilor care, din când în când, mușcau dintr-un măr sau duceau la gură un pahar.* PAS, Z. IV 61. *Cade-o trîmbă luminoasă Ce-nfăoară comesenii într-un nimb strălucitor.* MACEDONSKI, O. I 103.

— Variantă: *comesân*, *-ă* (GALACTION, O. I 341) s. m. și f.

COMESTIBIL, *-Ă*, *comestibili*, *-e*, adj. Care se poate mânca, care poate servi de hrană; bun de mâncat. *Ciuperci comestibile. Fructe comestibile.*

COMET s. n. v. cometă.

COMETĂ, *comete*, s. f. Corp ceresc alcătuit dintr-un nucleu în general luminos, înconjurat de gaze (care îi dau un aspect ebulos) și (de obicei) dintr-o prelungire luminoasă în formă de coadă, alcătuită din gazele respinse de presiunea luminii solare. *Ca o coadă de cometă... vâul de borangie o învâluia pînă la călcie.* ANGHEL, PR. 26. *Poetul a iubit... Cometele ce pier.* NEGRUZZI, S. II 69. *Ignorantul numai crede că o cometă este accidentală.* BĂLCESCU, O. II 10.

— Variante: (învechit) *comét* (ALEXANDRESCU, P. 79) s. n., (popular) *comită* (TEODORESCU, P. P. 105) s. f.

CÓMIC¹, *comici*, s. m. Actor care interpretează roluri de comedie.

CÓMIC², *-Ă*, *comici*, *-e*, adj. 1. Care este propriu comediei, de comedie, relativ la comedie. *Dintre tipurile comice ale lui Caragiale pictate și prin cultura lor, comul Leonida este tipul cel mai «cult» și în același timp cel mai sărac sufletește.* IBRĂILEANU, S. 62.

2. Care provoacă risul; hazliu, ridicol, umoristic. *Se cunoscură într-un chip așa de comic, încît îi busnea risul pe amîndoi de cîte ori își aduceau aminte.* BART, E. 131. *Întîmplările comice... care înveslesc viața vîndătorească.* ODOBESCU, S. III 51. *Treaba ajunsese a fi de tot comică.* NEGRUZZI, S. I 338. ♦ (Substantivat) *Comical rezultă din contrastul dintre atitudinea personajilor și împrejurările în care se produce.* IBRĂILEANU, S. 270.

COMICĂRIE, *comicării*, s. f. Faptă sau situație care provoacă risul; caraghioslic. *Făcuse atîtea comicării încît... a fost socotit ca cea mai desăvîrșită paiață.* ARDELEANU, D. 271.

COMIHÉRI, *comihere*, s. n. (Regional) Crîmnic. *A doua zi-și lepădă toate hainele de pe sine și se îmbracă într-un... comiheri.* RETEGANUL, P. IV 30.

COMINĂTORIU, *-IE*, *cominatorii*, adj. (Jur.) Care doar amenință, fără a sancționa efectiv. *Măsură cominatorii.* ♦ *Decret cominatoriu.* ♦ *Clauză cominatorie* = cl. uză penală într-un contract civil, destinată să asigure mai bine executarea acestuia. *Daune cominatorii* = (în opoziție cu daune moratorii sau de întîrziere) daune rezultînd dintr-o clauză penală a unui contract.

COMINĂ s. f. (Regional) Tescovină. *A clădit o căzănărie cu două cazane, spre a scoate rachiu din comina ce aduc oamenii.* I. IONESCU, M. 511.

COMIS¹, *comiși*, s. m. (Învechit și arhaizant) Boier de divan care avea în sarcina sa grajdurile domnești. *Comisul Huru și postelnicul Hrinco îl tirău afară din luptă.* DELAVRANCEA, A. 9. *În rînd cu acestea veneau grajdurile, ambarele și șaptele cu toate tacticurile de drum, sub îngrijirea comișilor.* ODOBESCU, S. A. 130. *L-a făcut comis mai dăunăzi.* ALECSANDRI, T. I 34.

COMIS², *comiși*, s. m. (Comerț; franțuzism) Angajat comercial. \blacklozenge Compus: (în societatea burgheză) *Comis-voiajor* = funcționar comercial care călătorește pentru a obține comenzi de mărfuri. *La a doua întâlnire a apărut într-o redingotă mai absurdă ca hainele de comis-voiajor de la început.* C. PETRESCU, C. V. 277.

COMISĂR¹, *comisari*, s. m. 1. (În orînduirea capitalistă; uneori determinat prin «de poliție») Ofițer de poliție, șef al unui comisariat de poliție. *Nu ești însărcinat cu liniștea și cu siguranța publică? Nu ești un mădular al poliției? Nu ești comisar?* ALECSANDRI, T. I 69. *Porunci unui comisar de poliție să-i întirească (= a-lunge) din oraș.* NEGRUZZI, S. I 281. \blacklozenge (În timpul dictaturii monarhice) *Comisar regal* = procuror la consiliul de război.

2. (Învechit) Persoană însărcinată de o autoritate superioară cu mandate speciale sau importante; mandatar. *Comisarul expoziției.* \square *Împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal.* BĂLCESCU, O. II 271.

COMISĂR², *comisari*, s. m. 1. (În U.R.S.S.) Persoană împuternicită de guvernul sovietic cu îndeplinirea unei politici de răspundere sau a unor sarcini administrative ori economice. \blacklozenge (Între 1917 și 1946) *Comisar al poporului* = membru al guvernului Uniunii Sovietice. (Între 1918 și 1942) *Comisar militar* = persoană împuternicită de Partidul comunist (bolșevic) și de guvernul sovietic, care răspundea, la fel ca și comandantul, de capacitatea de luptă și de pregătirea politică a unităților militare.

2. Comandant al unui comisariat militar.

COMISARIAT¹, *comisariate*, s. n. (În orînduirea capitalistă; uneori determinat prin «de poliție») Secție a poliției orașenești condusă de un comisar¹ (1). \blacklozenge (Concretizat) Localul unei instituții polițienești conduse de un comisar¹ (1).

— Pror. u. f. aț: -ri-at.

COMISARIAT², *comisariate*, s. n. 1. (De obicei determinat prin «militar») Organ de conducere militară locală, ale cărei funcții de bază sînt recrutarea și încorporarea celor supuși serviciului militar, precum și evidența situației militare a cetățenilor.

2. Instituție sovietică condusă de un comisar² (1). \blacklozenge (În U.R.S.S., între anii 1917-1946) *Comisariat al poporului* = minister. *Comisariatul poporului pentru învățămîntul public.*

— Pror. u. f. aț: -ri-at.

COMISIE, *comisii*, s. f. 1. Colectiv temporar sau permanent care funcționează pe lângă o instituție, o adunare etc. în vederea hotărîrii și executării unor sarcini și mandate speciale. V. c o m i t e t. *Acțiunea militară în vederea loviturii de stat de la 23 August 1944 fusese pregătită de către o comisie. în care, pe lângă un grup de ofițeri generali și superiori, partidul nostru a fost singurul partid care a participat prin delegații săi.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 26. *Trebuia o nouă comisie de medici.* SAHIA, N. 61. \blacklozenge *Comisie de disciplină* = colectiv care funcționează pe lângă o instituție și care judecă abateri mai ușoare ale personalului acelei instituții. *Vedem noi ce-o spune comisia de disciplină.* DAVIDCGLU, M. 24. *Comisie de litigii v. l i t i g i u.*

Comisie centrală v. central. Comisie interimară v. interimar.

2. (Învechit) Secție de poliție. *Comisia, luînd știre, cu doftor au alertat Ca să vază pe sâracu de este de vindecat.* PANN, P. V. III 26.

— Pronunțat: -si-e. — Variantă: **comisiune** (ODOBESCU, S. I 489) s. f.

COMISION, *comisioane*, s. n. 1. Însărcinare dată unei persoane de a procura sau de a transmite ceva; serviciu făcut cuiva în urma unei astfel de însărcinări. *Spiridon, ucenicul... capătă și el în acest mediu trăsăturile caracteristice: minte, ia bacșiș, face comisioane amoroase.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 4/3. *Am prins un debil pretext de drum la el acasă: un comision pentru Clara.* GALACTION, O. I 99.

2. Însărcinare dată unei întreprinderi comerciale de a cumpăra sau vinde în contul mandatarului; comandă, mandat, ordin. *Operație de comision. Mărfuri în comision.* \blacklozenge *Agentură și comision* = casă de comerț care cumpără și vinde pentru alte întreprinderi sau persoane. \blacklozenge Remunerație, de obicei procentuală, primită de o persoană, de o bancă etc., care a mijlocit o afacere comercială sau a efectuat un serviciu. *Ne-au îmbrumutat și pe noi cu milioane cu dobîndă mare și cu comision bun.* GHICA, S. 382.

— Pronunțat: -si-on.

COMISIONĂ, *comisioanez*, vb. I. T r a n z. (Învechit) A procura (ceva) prin mijlocirea unui comisionar. *Strîngînd părintele Dulu para cîte para, și-a comisionat cârji spiritiste.* CREANGĂ, A. 141

— Pronunțat: -si-o-

COMISIONĂR, *comisionari*, s. m. (În orînduirea capitalistă) 1. Persoană care face oficiul de intermediar în chestiuni comerciale, în schimbul unei sume anumite. *Cumpără toate tablourile cele mai prețioase dintr-o expoziție, fără ca să le vază măcar, prin comisionarul său.* GHEREA, ST. CR. I 231.

2. (Ieșit din uz) Persoană care se ocupă cu transmiterea de scrisori sau pachete pe cale particulară.

— Pronunțat: -si-o-

COMISIUNE s. f. v. **comisie**.

COMISOAIE, *comisoaie*, s. f. (Învechit și arhaizant) Soție de comis¹. *Comisul Manole se încruntă fluturînd din cap; pe cînd comisoaia se căina tăcut, clătîndu-și fruntea la dreapta și la stînga.* SADOVEANU, F. J. 505.

COMISÓRIU, -IE, *comisorii*, adj. (Jur.) Care produce rezilierea, anularea, stingerea unui contract. *Clauză comisorie a contractului.*

COMISŪRĂ, *comisuri*, s. f. Locul unde se împreună două părți ale unui organ sau ale corpului; încheietură, legătură. *Comisura capului cu corpul.*

COMISÉL, *comișei*, s. m. (Învechit și arhaizant) Ajutor de comis¹. *Calul... să-i fi adus îndată de comișel la scară.* SADOVEANU, Z. C. 105. *Este-un cal legat... Și pe el mi-l în Vro cinci vornice, Vro cinci comișei.* TEODORESCU, P. P. 45.

COMITAGIŪ, *comitagii*, s. m. Membru al unei organizații revoluționare bulgare care lupta în trecut pentru eliberarea Macedoniei.

COMITĂT, *comitate*, s. n. (În monarhia austro-ungară) Diviziune administrativă; district. V. d e p a r t a m e n t. *Proprietar, avînd în comitat mai multe ferme...* GHICA, S. 579. *Mihai își așeză... oștirea în deosebite comitate pentru iernat.* BĂLCESCU, O. II 265.

COMITĂ s. f. v. **cometă**.

COMITE¹, *comiți*, s. m. (Învechit) Conducător administrativ al unui comitat. *Sfatul, care era întocmit de Basta mai mult de oamni siguri ai lui, aprobă această părere a comitetului Tomaso Cauriolo. BĂLCESCU, O. II 311.*

COMITE², *comiți*, vb. III. Tranz. (De obicei cu privire la o faptă rea, o greșală) A face, a săvârși, a făptui. *Comisese o sumă de orori. C. PETRESCU, C. V. 98. Voi, cei ce-n lume ați comis păcate, Lăsați-vă năvălul la intrare. TOPÎRCEANU, B. 95. Inima ta de cetățean te lasă să comiți o asemenea scamatorie în banii statului? ALECSANDRI, T. 769.*

COMITENT, *-Ă, comitenți*, *-te*, s. m. și f. Persoană care încredințează unui prepus un mandat prin care îl împuternicește să facă anumite acte juridice. \diamond (Adjectival) *Întreprinderea comitentă răspunde de faptele săvârșite de prepușii ei în cadrul însărcinărilor încredințate lor.*

COMITERE, *comiteri*, s. f. Acțiunea de a comite. *Comiterea unui delict se pedepsește cu închisoarea corecțională.*

COMITET, *comitete*, s. n. Colectiv, constituit de obicei pe bază de alegeri, pentru conducerea activității într-un anumit domeniu. V. *comisie, consiliu. Comitet de întreprindere. Comitet de direcție. Comitet de redacție.* \square *Comitetele de luptă pentru pace constituie cea mai largă formă de mobilizare a maselor la lupta pentru apărarea păcii. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 457. Au mai fost adunări ale Comitetului Păcii la Roma, la Praga, la Stockholm, de unde a ieșit chemarea pentru toate popoarele să arate care și cîți sînt împotriva războiului. SADOVEANU, O. A. 264. S-a întrunit comitetul uzinei și greva a fost declarată. SAHIA, N. 35. \diamond Comitet central = organ superior al unui partid comunist sau muncitoresc sau al unei organizații de masă, care conduce întreaga activitate a partidului sau a organizației în intervalul dintre două congrese. *Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor. \square Hotărârile ședințelor plenare din aprilie și octombrie 1932 ale Comitetului Central al Partidului Comunist din România orientau partidul cu toate forțele spre organizarea și mobilizarea la luptă a muncitorimii țeferiste, trăsind linia de imbinare a luptei pentru revendicările economice imediate, cu lupta împotriva războiului și fascismului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 532. Plenara Comitetului Central [din 3-5 martie 1949] are la ordinea zilei problema muncii partidului pentru transformarea socialistă a agriculturii, în cadrul mîreței opere de construire a socialismului în țara noastră. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 259. Comitet de partid = organ de conducere al unei organizații de partid ai cărei membri depășesc numărul de 300 (inclusiv candidații). *Comitet executiv = organul de conducere a unui sfat popular, care exercită funcțiile sfatului în perioada dintre două sesiuni. Comitetele executive ale sfaturilor populare și consiliile de conducere ale gospodăriilor colective trebuie să aibă ca o preocupare centrală ridicarea nivelului cultural-tehnic al tuturor colectivităților. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 54. Organele executive și de dispoziție ale sfaturilor populare regionale, raionale, orașenești și comunale sînt comitetele executive. CONST. R.P.R. 31. Comitet de grevă = (în țările capitaliste) comitet ales de muncitorii greviști pentru conducerea grevei și pentru ducerea tratativelor cu patronii în vederea satisfacerii revendicărilor muncitorești. *Încă în 1916 muncitorii mineri din Petroșani și Petrila au hotărît, în luna iunie, să declare greva generală în Valea Jiului. În toate localitățile s-au înființat comitete de grevă: GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 626. Sarcina comunistilor era de a cuceri conducerea în sindicatele reformiste și de a organiza pe muncitori — independent de convingerile lor politice — în comitete de acțiune, comitete de grevă. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 62. Comitet de inițiativă = grup de persoane care ia o inițiativă într-un domeniu oarecare și lucrează pentru înfăptuirea ei. Comitetele regionale și raionale de partid și comi-****

*tetele executive ale sfaturilor populare trebuie să acorde tot sprijinul organizatoric și politic comitetelor de inițiativă ale țaranilor muncitori care vor să formeze noi gospodării colective și întovărășiri agricole. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 55. (Ieșit din uz) Comitet școlar = organ de conducere în școlile primare și secundare din trecut, alcătuit din delegați ai profesorilor și părinților elevilor. *Pe unde n-am umblat? Cui n-am cerut? La primărie, la Comitetul școlar, la Sfatul negustoresc. SEBASTIAN, T. 305.**

COMIND, *cominduri*, s. n. (Învechit) 1. Masă de pomenire a unui mort; praznic; mîncarea ce se servește la o astfel de masă. *Hotărîrea ei e nestrămutată: tot ce are, pînă la sfîrșit va da la alții: numai banii de comind și-i va opri. SADOVEANU, O. III 470. Ca mini intru-n pămînt și n-am nici de comind. VLAHUȚĂ, O. A. 138. Orbi! Orbi! la masa morții voi vă mîncăți comindul! ALECSANDRI, P. III 206. \blacklozenge (Neobișnuit) În mormîntare. *Și popi, șirag, cădelnișind Cîteau eceteni de comind. COȘBUC, P. I 149.**

2. (Mold.) Bani, lucruri, vite etc. pe care și le păstrau bătrîinii pentru înmormîntare și pentru praznic. *Casa s-a mai îngreuitat cu un mîncău și eu nu vreau să-mi pierd comindul. CREANGĂ, P. 6. Măi băiete, dă-mi și mie un purcel de aștepta. — Aracan di mini! Da cum să-ți dau un purcel, că aștepta-s tot comindul talei. ȘEZ. II 153.*

COMINDĂRE, *comindări*, s. f. (Învechit) Praznic, ospăț la înmormîntare; pomană, comind. *Să li spuți ca să nu se mai trudească cu leacuri, ci să se grîjească de comindare. SBIERA, P. 194.*

— Variantă: *comîndare* (EMINESCU, N. 97, NEGRUZZI, S. I 249) s. f.

COMOĂRĂ, *comori*, s. f. 1. Grămadă de bani sau de obiecte de preț. *Comori ascunse-n oală Și-ngropate! — Oale, spuți? Le-am lăsat să facă pui. COȘBUC, P. I 330. Un cerșitor... ședea pe o comoară și cerea milostenie. CREANGĂ, P. 134. \diamond (Poetic) *Ce fete dragi! Dar ce comori Pe rochii lungi, țesute-n flori! COȘBUC, P. I 55. \diamond Expr. (În superstiții) Cel de pe comoară = dracul (închipuit ca păzitor al comorilor îngropate). *Parcă ești cel de pe comoară, măi, de știi toate cele. CREANGĂ, P. 150. \blacklozenge (Adesea la pl.) Avuție, avere, avut. *Vrednic ești de comoara ce ți-o las. CREANGĂ, P. 226. Mîndra mea tare-i avută, Are bani, are comori, Dar nu are pețitori. HODOȘ, P. P. 179. \diamond (Poetic) *Dezgroapă, moșnege, cu mîinile-n tremur Comoara ta sfințită de jale! Tu porți ferecate durerile noastre În vaierul strunelor tale. GOGA, P. 66.*****

2. Fig. Bun neprețuit, tezaur. *Să mă-nșel că te dezmiard, Stîna mea comoară, Și să tremur că te pierd — Ca întîia oară! TOMA, C. V. 95. Cunosce alții netrebniți care zic: Să nu pui preț pe anii care zboară! Ei nu pricep că viața-i o comoară Și nu prevăd în moarte-un înamic. ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 137. Mîndră, mîndruleana mea, Draga mea, comoara mea. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 312.*

COMOD, *-Ă, comozii*, *-de*, adj. 1. De care te poți folosi ușor, cu plăcere; lesnicios, plăcut, confortabil. [Căsuța] nu e tocmai comodă. *Ferestrele mici, coperămintul vechi. NEGRUZZI, S. I 302.*

2. Tihnit, liniștit. *I-am găsit imprăștiat prin sala de bibliotecă sau stînd comozii în hol, picior peste picior și cetînd. SAHIA, U.R.S.S. 38.*

3. (Peiorativ, despre oameni) Care nu vrea să facă eforturi; care nu înțelege să iasă din obiceiurile lui, din ritmul său obișnuit de viață.

COMODĂ, *comode*, s. f. (Franțuzism) Scrin scund cu sertare pentru rufe, obiecte casnice etc.

COMODITATE s. f. 1. Starea sau însușirea de a fi comod; confort.

2. (Peiorativ) Atitudine învechită, lipsită de efort, față de muncă. *Am criticat comoditatea lui.*

COMOȚIE, *comoții*, s. f. Zguduire puternică, bruscă; cutremurare. (În forma *comoțiune*) În puternicele *comoții geologice, pătura adâncă și primitivă iesă la suprafață*. HOGAȘ, DR. II 175. ♦ (Med., în expr.) *Comoție cerebrală* = șoc puternic al creierului. *Mort... în urma unei comoții cerebrale*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 3/2.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: *comoțiune* s. f.

COMOȚIUNE s. f. v. *comoție*.

COMPACT, -Ă, *compacti, -te*, adj. 1. Care se compune din particule strâns legate între ele; îndesat, dens. [Cuptorul de cărămizi] devine o singură masă incandescentă, un bloc compact, mistuitor. BOGZA, C. O. 224. Oricite ziduri compacte ai înălța între tine și lume, printr-o crăpătură lumina tot va pătrunde. ANGHEL, PR. 126. ♦ (Despre ploaie, nori etc.) *Rătăcit în negurile care tot mai compacte îl înconjoară, Ceahlăul abia mai plutește*. BOGZA, C. O. 20. *Furtuna se rupse într-o ploaie compactă*. SADOVEANU, Z. C. 32. *Cerul era ascuns de un plafon jos de ncuri compacti*. BART, E. 329. ♦ (Tipogr.) *Caractere compacte* = litere grase; aldine. *Răspunde cu un zîmbet triumfător și-mi pune îndată sub ochi, cu indicația caracterelor «compacte» de întrebuintat, următoarea informație...* CARAGIALE, O. II 300. ♦ (Despre o mulțime, un grup de oameni etc.) *Numeros și des. În jurul mausoleului... s-au adunat oameni mulți... masa compactă care face să deslănșuie un murmur sfios în căldura și tăcerea care stăpânește*. SAHIA, N. 18.

2. Fig. (Despre noapte, întuneric etc.) În care nu străbate nici o rază de lumină; întunecos. *Noaptea care începe, compactă, imensă, tare, ca un bulgăre de cărbune enorm, pare că face parte din haosul de la început, de dinainte de nașterea lumilor*. BOGZA, V. J. 162. *A pornit cu ea prin noaptea umedă, compactă*. GALACTION, O. I 152. *Umbra compactă a nopții*. VLAHUȚĂ, O. A. III 4.

COMPANIE¹, *companii*, s. f. 1. Însoțire, tovarășie. *Am călătorit în compania fratelui meu.* □ *Nu se poate nime jălui că nu e în bună companie*. NEGRUZZI, S. I 328. ♦ (În societatea burghezo-mosierească) *Damă (sau doamnă) de companie* = persoană angajată în familiile burgheze ca să îngrijească de o persoană bătrînă sau bolnavă. *Acum nu mai cad, pentru că merg totdeauna întovărășită de dama mea de companie*. CAMIL PETRESCU, T. III 196. *Nu am stat de vorbă decît cu doamna de companie*. PAS, L. I 252.

2. Grup mic de persoane care-și petrec vremea împreună; societate. *Gătindu-se bucatele, compania s-a pus la masă*. NEGRUZZI, S. I 82.

3. (În economia capitalistă) Societate comercială de transport sau industrială. *Trecuse în Austria, în serviciul unei companii industriale*. GALACTION, O. I 224. *Vaporul Urania al companiei Cunard*. GHICA, S. 532. *Compania drumului de fier m-a însărcinat cu ridicarea planului; căci sînt inginer topograf*. ALECSANDRI, T. I 358. ♦ (În statele coloniale) Societate pentru exploatarea și înrobirea unor ținuturi coloniale. *Compania Indiilor a asigurat Angliei stăpînirea și exploatarea nemiloasă a Indiei*.

COMPANIE², *companii*, s. f. Subunitate de infanterie sau de alte arme speciale, intrînd de obicei în compunerea batalionului. *Îmi lasă două companii de rezervoști*. DUMITRIU, B. F. 123. *Pe drum treceau tot mai mulți cai, cai mărunți de la companiile de mitralieră*. CAMILAR, N. I 29. *În cinci minute toată compania trebuia să fie gata, ca de război*. SADOVEANU, O. VI 208.

— Pronunțat: -ni-e.

COMPANIÔN, -OĂNĂ, *companioni, -oane*, s. m. și f. (Franțuzism învechit) 1. Camarad, tovarăș. *Strămoșii noștri romani, companiionii de arme ai strămoșului nostru Traian*. ALECSANDRI, T. I 234.

2. Persoană care face parte dintr-o societate comercială (v. asociat), artistică etc.
— Pronunțat: -nion.

COMPĂRĂ, *compăr*, vb. I. Tranz. A confrunta două sau mai multe lucruri ori ființe, punîndu-le alături, pentru a stabili asemănările și deosebirile dintre ele; a asemana. *Știam deci că acum va fi o stradă nouă, desigur ca orice altă stradă nouă, dar atunci nu va mai fi și cea veche, ca să le poți compara*. CAMIL PETRESCU, P. 50. *Comparată cu «Conu Leonida» din același an, «O noapte furtunoasă» e superioară ca semnificație și bogăție de viață*. IBRĂILEANU, S. 39.

COMPARĂBIL, -Ă, *comparabili, -e*, adj. Care poate fi comparat.

COMPARĂRE, *comparări*, s. f. Acțiunea de a compara; comparație.

COMPARĂT, -Ă, *comparați, -te*, adj. (Despre discipline științifice) Care are ca obiect studiul fenomenelor sau al instituțiilor puse în comparație; comparativ. *Anatomie comparată. Gramatică comparată.*

COMPARATIV, -Ă, *comparativi, -e*, adj. Care este bazat pe comparație, pe stabilirea de raporturi dintre fenomene; care stabilește (sau servește pentru) o comparație; comparat. *Studiu comparativ*. ♦ *Grad comparativ* (și substantivat, n.) = unul dintre gradele de comparație ale adjectivelor și ale adverbelor care exprimă superioritatea, inferioritatea sau egalitatea mai multor obiecte (sau acțiuni) cu aceeași însușire sau caracteristică, ori superioritatea, inferioritatea sau egalitatea aceluiași obiect sau a aceleiași acțiuni în momente diferite. «*Mai frumos*» este *gradul comparativ al adjectivului «frumos»*. □ *Metodă comparativă* = metodă de cercetare în lingvistica istorică, care constă în reconstituirea faptelor de limbă din trecut, nefixate în scris, prin compararea metodică a unor fapte corespunzătoare de mai târziu, din două sau mai multe limbi existente.

COMPARATÔR, *comparatoare*, s. n. Aparat format dintr-un șurub micrometric și din două microscopice, care servește la măsurarea distanței dintre două puncte sau dintre două repere.

COMPARAȚIE, *comparații*, s. f. 1. Alăturare a două sau a mai multor lucruri, ființe sau fenomene, cu scopul de a stabili asemănările sau deosebirile dintre ele; asemănare, comparare. V. confruntare, paralelă. *Convingătoare [pentru superioritatea sistemului economic socialist] este următoarea comparație. În timp ce Uniunea Sovietică, în cei 35 de ani de existență a Puterii Sovietice, și-a sporit producția de 39 de ori, Anglia, pentru o creștere analogă a producției, a avut nevoie de 162 de ani*. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 14. ♦ *Termen de comparație* = cuvînt, expresie sau noțiune care servește pentru a compara ceva. *Grad de comparație* = formă pe care o ia adjectivul și unele categorii de adverbe pentru a arăta măsura mai mare sau mai mică în care un substantiv sau un verb posedă însușirea sau caracteristica exprimată de acel adjectiv sau adverb. *Adjectivul are trei grade de comparație*. ♦ Exp r. În comparație cu... = comparativ, față de... A nu suferi comparație = a fi mai presus de orice alt obiect cu care ar putea fi comparat.

2. Figură de stil care constă în alăturarea a două obiecte, persoane, acțiuni etc. pe baza unor însușiri comune.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: (învechit) *comparațiune* (ODOBESCU, S. III 30) s. f.

COMPARAȚIUNE s. f. v. *comparație*.

COMPARTIMENT, *compartimente*, s. n. 1. Despărțitură într-un vagon de cale ferată, într-o încăpere mai mare,

Intr-un dulap, într-o cutie etc. *Victoriaș dormi numai un ceas, două în noaptea aceea, într-un compartiment de clasă a treia.* V. ROM. noiembrie 1950, 86 *Trecând în al doilea compartiment al gajului, am găsit o iapă mare.* GHICA, S. 541. ♦ Fig. *Omul e dintr-o bucată, ideile nu stau în capul lui în compartimente separate.* IBRĂILEANU, SP. CR. 112. ♦ Diviziune obținută prin împărțirea unei suprafețe plane. *Aceste picturi ocupau patru compartimente pătrate pe tavanul boltei.* ODOBESCU, S. III 118.

2. Sferă de activitate într-o întreprindere, într-o instituție etc.; secție, domeniu. *Întrecerea cuprinde toate aspectele producției, forța ei mobilizatoare atinge toate compartimentele activității întreprinderii, mobilizând, alături de muncitori, pe tehnicieni, ingineri și funcționari, animați cu toții de o singură dorință, aceea de a îndeplini și depăși planul de stat în toate compartimentele sale.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 10/1.

COMPARTIMENTĂ, *compartimentez*, vb. I. **Tranz.** A împărți un spațiu limitat în despărțituri mai mici, în compartimente. *Barăcile erau compartimentate ca vagoanele de tren de clasă întâi.* PAS, Z. III 249.

COMPĂS, *compasuri*, s. n. 1. Instrument format din două brațe de lemn sau de metal, unite la un capăt printr-un surub în așa fel ca să poată fi apropiate sau depărtate; servește la trasarea de linii curbe, de puncte dispuse circular, la măsurători de distanțe, la determinarea orientării de direcție etc. (În comparații) *Ca tras cu compasul e mersul Oltului în jurul pădurii.* BOGZA, C. O. 256. *Sprâncene arcuite și trase cu compasul.* MACEDONSKI, O. I 107.

2. (Rar) Busolă. *Am un mic ac ros la compas și l-am pus sub observație.* SEBASTIAN, T. 95. ♦ **Exp r.** A-și pierde **compasul** = a se încurca, a se zăpăci, a-și pierde capul.

COMPASIUNE s. f. (Franțuzism) Milă, compătimire. — Pronunțat: *-si-u-*.

COMPATIBIL, *-Ă, compatibili, -e*, adj. Care se poate împăca cu altceva, care poate sta împreună, poate să existe simultan cu altceva; corespunzător, potrivit. *Rochia ei și coafura nu erau deloc compatibile cu o preumblare în public.* IBRĂILEANU, A. 162. ♦ (Despre o funcție, o profesiune) Care poate fi exercitat în același timp cu altceva. *Funcția de contabil nu e compatibilă cu cea de casier.*

COMPATIBILITATE s. f. Faptul de a fi compatibil, însușirea a tot ceea ce e compatibil; potrivire. V. a s e m ă n a r e.

COMPATRIOT, *-OĂȚĂ, compatrioți, -oate*, s. m. și f. Persoană considerată în raport cu altă persoană originară din aceeași țară cu dînsa. *Se felicita că acea eroe îi procurase cunoștința unui compatriot.* GHICA, A. 644. *Înzestrat cu o înțelegere rară, dezvoltată încă prin studii serioase, și cu mult curaj cetățenesc, Miron [Costin] dobîndi îndată o mare considerație între compatrioții săi.* BĂLCESCU, O. I 184. *Afișul... cheamă la conlucrare pe toți compatrioții.* RUSSO, S. 154. *Aduînd binele, care din citire de cărți bune și folositoare, care din călătorii... să-l împărtășim compatrioților noștri.* GOLESCU, I. 21.

— Pronunțat: *-tri-ot*.

COMPĂREĂ, *compăr*, vb. II. **Intranz.** A apărea, a se prezenta sau a fi adus în fața unei instanțe judecătorești (ca inculpat sau ca martor).

COMPĂTIMI, *compățimesc*, vb. IV. I. **Tranz.** A avea sau a manifesta părere de rău, milă față de cineva, față de încercările sau suferințele lui.

2. **Intranz.** (Învechit) A suferi împreună cu altcineva, a lua parte la suferința cuiva. *A sa îndatorire cu rîvnă împlinește; Plăcut și cu blîndețe, la vorbă măsurat, Compățimește însuși cînd vede pe sărac.* NEGRUZZI, S. II 264. *Cînd sufletul gîndește, Cînd omul se coboară în conștiința lui, Ca unei inimi care cu noi compățimește,*

Frăștei ei lumine durerea mea supui. ALEXANDRESCU, M. 46.

COMPĂTIMIRE, *compățimiri*, s. f. Acțiunea de a compățimi și rezultatul ei.

1. Părere de rău, milă față de suferințele sau de nenorocirea cuiva. *Se auzeau exclamări de compățimire.* SAHIA, N. 55. *Descurajarea îl apucase iarăși, dar lupta să și-o ascundă; îi făcea rău compățimirea lumii.* VLAHUȚĂ, O. A. I 120. *N-am avut parte și eu pe lume măcar de o compățimire!* CARAGIALE, O. I 60. *Simțesc o nespūsă compățimire pentru soarta ei.* NEGRUZZI, S. I 41.

2. (Învechit) Suferință, durere împărtășită cu cineva. *Eu tot crez că e-n fire Acea compățimire Ce inimile leagă cu lanțul sufletesc.* ALEXANDRESCU, M. 118.

COMPĂTIMITOR, *-OĂRE, compățimitori, -oare*, adj. Care simte sau manifestă compățimire față de cineva, care dovedește un astfel de sentiment. *Atitudine compățimitoare.*

COMPENDIU, *compendii*, s. n. Expunere rezumativă, sintetică, a unei discipline sau a unei concepții; conspect; operă, lucrare în care se face o asemenea expunere.

COMPENSĂ, *compensez*, vb. I. **Tranz.** A înlocui ceva consumat sau cheltuit prin altceva egal în valoare, a completa, a înlocui ceva insuficient cu altceva; a îndrepta un rău printr-un bine; a răsplăti în mod corespunzător, a despăgubi. V. r e c o m p e n s a.

COMPENSABIL, *-Ă, compensabili, -e*, adj. Care poate fi compensat.

COMPENSĂRE, *compensări*, s. f. Acțiunea de a c o m p e n s a și rezultatul ei; compensație.

COMPENSATOR, *-OĂRE, compensatori, -oare*, adj. Care servește pentru a răsplăti o muncă sau pentru a despăgubi ceva, care compensează.

COMPENSATIE, *compensații*, s. f. Faptul de a c o m p e n s a, compensare; p. e x t. (concretizat) ceea ce se dă sau servește pentru a compensa, răsplăti pentru o muncă, despăgubire pentru o pagubă. *Mărfuri importate cu plata în compensație.*

— Pronunțat: *-fi-e*.

COMPETENT, *-Ă, competenți, -te*, adj. 1. Care este bine informat (într-un domeniu, într-o problemă), care are o părere întemeiată pe cunoașterea adevărată a lucrurilor, este o autoritate (într-un domeniu), e priceput, e în măsură să... *Nefiind competenți în asemenea materie, l-am crezut ușor.* NEGRUZZI, S. I 325.

2. Care are atribuția, căderea, autoritatea legală să facă (să judece, să hotărască) ceva; în drept, chemat, îndreptățit. *Instanță competentă.* — *În cazul decedului unei persoane care nu a avut domiciliul în țară este competent Notariatul de Stat al raionului în raza căruia se găsesc bunurile cele mai importante ale acesteia.* B. O. 1953, 4.

— Variantă: (învechit) **competinte** (NEGRUZZI, S. I 335) adj. invar.

COMPETENȚĂ s. f. v. **competință**.

COMPETINTE adj. invar. v. **competent**.

COMPETINȚĂ, *competințe*, s. f. (Și în forma *com-petență*) Pricepere, cădere, capacitate a cuiva de a se pronunța asupra unui lucru pe temeiul unei cunoașteri adevărate a problemei în chestiune; capacitatea unei autorități, a unui funcționar etc. de a exercita anumite atribuții. ♦ **Exp r.** A fi de **competință** cuiva = a intra în atribuțiile cuiva. *Procedura succesorală reglementată prin prezentul decret este de competența Notariatului de Stat al raionului în raza căruia defunctul și-a avut ultimul domiciliu.* B. O. 1953, 4. A-și declina **competința** = a se

declara fără acțiune (legală) sau nepregătit pentru a judeca o chestiune sau pentru a se pronunța într-o problemă.

— Variantă: **competență** s. f.

COMPETITŌR, -OĂRE, *competitori, -oare*, s. m. și f. Concurrent, candidat, contracandidat.

— Variantă: (învechit) **compeșitor, -oăre** (GHICA, S. 646) s. m. și f.

COMPETIȚIE, *competiții*, s. f. Concurs, întrecere (care se desfășoară în mai multe etape, îmbrățișând o perioadă mai lungă de timp), pentru obținerea unui titlu sau a unei performanțe sportive. *Imagini inedite... din timpul concursurilor acestei grandioase competiții de mase. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 9/1.*

— Pronunțat: *-și-e*.

COMPETITŌR, -OĂRE s. m. și f. v. **competitor**.

COMPILĂ, *compilax*, vb. I. Tranz. A aduna, din mai multe lucrări, texte sau păreri relative la un subiect, făcând o lucrare nouă, dar fără contribuție personală.

COMPILĂRE, *compilări*, s. f. Acțiunea de a compila și rezultatul ei; compilație.

COMPILATŌR, -OĂRE, *compilatori, -oare*, s. m. și f. Persoană care compilează, autor de compilații.

COMPILĂȚIE, *compilații*, s. f. Lucrare care cuprinde idei și fragmente din diverși autori, fără a fi prelucrate în mod personal. *Cronica lui Macarie este o compilație.*

— Pronunțat: *-și-e*.

COMPLĂCE vb. III v. **complăcea**.

COMPLĂCEĂ, *complăc*, vb. II. Refl. A se simți bine într-o situație, a găsi o mulțumire completă în ceva; a se mulțumi cu o anumită situație. *Un om plin de învoățătură și se complăcea foarte mult în... convorbiri.* GHICA, S. 249.

— Variantă: **complăce** vb. III.

COMPLĂCERE s. f. (Învechit) Amabilitate, complicitate. *Amelio, conțez pe complăcerea ta, ca să faci... podoaba adunării.* NEGRUZZI, S. III 172.

COMPLĒCT, -Ă adj. v. **complet**.

COMPLECTĂ vb. I v. **completa**.

COMPLECTAMĒNTE adv. (Franțuzism) În mod complet, cu desăvârșire.

COMPLECTĂRE s. f. v. **completare**.

COMPLĒMĒNT, *complemente*, s. n. 1. Ceea ce se adaugă la ceva spre a-l întregi, spre a-l face complet; împlinire. \diamond *Complementul unui unghi* = unghiul care trebuie să se adauge altui unghi spre a obține un unghi drept.

2. Parte secundară a propoziției care determină un verb, un adjectiv sau un adverb. *Complement direct, indirect, circumstanțial.* \diamond *Complement de agent* = subiectul logic al acțiunii unui verb pasiv.

COMPLEMENTĂR, -Ă, *complementari, -e*, adj. Care servește la întregirea unui lucru, a unui fapt etc.; care completează, completează; întregitor. \diamond *Unghi complementar* = unghi care, adăugat altuia, formează împreună cu acela un unghi drept. *Culori complementare* = culori care, prin suprapunerea lor, dau culoarea albă.

— Variantă: **complementăr, -ă** (CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 12/5, GHICA, S. 587) adj.

COMPLĒT¹, *completuri*, s. n. (Numai în expr.) *Complet de judecată* = colectiv alcătuit din numărul legal de judecători și asesori, care pot judeca și pronunța o hotărâre.

COMPLĒT², *completuri*, s. n. (Pe cale de a ieși din uz) Bal popular; local de dans (de obicei în cartierele periferice ale unui oraș). *Avea fiecare mahalala completul ei, echivalentul horci de la țară.* FAS, Z. I 121.

COMPLĒT³, -Ă, *compleți, -te*, adj. Care conține tot ceea ce trebuie să cuprindă, căruia nu-i lipsește nici una dintre părțile constitutive; întreg, desăvârșit, deplin, împlinit. *La întoarcerea mea în țară... am găsit casa părintească completă.* GHICA, S. 81. *Robirea completă* [a iobagilor]... *veni însă foarte târziu, căci pînă în secolul al XVII-lea ei puteau a se muta de la o moșie la alta.* BĂLCESCU, O. II 14. \diamond *Opere complete* (ale unui scriitor) = ediție cuprinzând toate operele unui scriitor. \blacklozenge (Despre un vehicul) Care are toate locurile ocupate; plin. *Compartimentul este complet.*

— Variantă: **complct, -ă** (CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 11/1, SAHIA, N. 21) adj.

COMPLETĂ, *completex*, vb. I. Tranz. A întregi un lucru care nu este complet, a adăuga ceea ce-i lipsește pentru a fi complet. *Viața ne învață că numai experiența conducătorilor nu este suficientă pentru a conduce just, că experiența conducătorilor trebuie completată cu experiența maselor, cu experiența poporului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2709. *Am pierdut... din vedere să completex descrierea năcașului meu, după ce am rămas fără cai.* SADOVEANU, Z. C. 31. *Cu acești mari domni, Mircea și Alexandru, se încheie această epocă* [a întemeierii Principatelor]. *Ei completară instituțiile țării lor.* BĂLCESCU, O. II 13.

— Variantă: **complectă** vb. I.

COMPLETĂRE, *completări*, s. f. Acțiunea de a completa; întregire, împlinire. \blacklozenge (Concretizat) Ceea ce se adaugă pentru a completa; film scurt, secundar, menit să completeze programul.

— Variantă: **complectăre** s. f.

COMPLETIVĂ, *completive*, adj. f. (În expr.) *Propoziție completivă* (și substantivat, f.) = propoziție subordonată care are rol de complement pe lângă verbul din altă propoziție. *Propoziție completivă directă, indirectă, circumstanțială.* \square În fraza «*sper că va sosi*», «*că va sosi*» este propoziție completivă directă.

COMPLĒX¹, *complexe*, s. n. Întreg, unitate formată din mai multe părți, din mai multe elemente; sistem care întrupește în sine mai multe laturi, care îmbrățișează mai multe domenii; combinare, asociere într-un tot a mai multor fenomene, stări de lucruri etc. *Un element important al complexului de măsuri cerute de introducerea și aplicarea sistemului de agricultură cu ierburi.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 335, 4/4. *Mulți se întrebă... cum este posibilă o reglementare a unui complex atât de uriaș?* SAHIA, U.R.S.S. 71. \diamond *Complexul sportiv de stat «Gata pentru muncă și apărarea Republicii Populare Romine» (G.M.A.)* = sistem complet de educație fizică, legat organic de creșterea nivelului ideologic, care cuprinde o serie de probe sportive variate, asigurând oamenilor muncii o pregătire fizică multilaterală pentru munca de înaltă productivitate și pentru apărarea patriei.

COMPLĒX², -Ă, *compleși, -xe*, adj. Care este format din mai multe părți, dintr-o bogăție de elemente variate formind un tot (v. c o m p u s); care întrupește, îmbrățișează mai multe laturi sau elemente diferite. *Problema națională este una dintre cele mai importante și mai complexe probleme ale vieții sociale.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 36. *Avem o bogată și complexă literatură.* CARAGIALE, S. U. 79. *Toți poeții mari... prin câteva versuri, zugrăvesc un tablou mare, complex, minunat.* GHĒREA, ST. CR. I 134.

COMPLEXITĂȚE s. f. Faptul de a fi complex; însușirea, caracterul a ceea ce este complex. V. v-a-

rietate, diversitate. *Complexitatea economiei cu mai multe formații influențează și mărfurile din sectorul socialist.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 75. *Opera lui Mussorgski... prezintă o complexitate de probleme.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 10/2. *În suflul lor [al artiștilor] se oglindește mai bine epoca, în joată complexitatea ei.* GHEREA, ST. CR. I 34.

COMPLEZENT, -Ă, *complezenți, -te*, adj. Gata de a servi pe cineva, doritor de a face plăcere cuiva; amabil.

COMPLEZENTĂ s. f. Faptul de a fi complezent; amabilitate, serviabilitate.

COMPLICĂ, *complic*, vb. I. *Tranz.* A încurca, a înzoli, a face mai greu (de priceput, de descurcat, de rezolvat). *Luminia îmi complică viața.* C. PETRESCU, Î. I 10. **+** R e f l. A se agrava, a se înrăutăți. *Boala s-a complicat.*

COMPLICĂRE s. f. Acțiunea de a (s e) c o m p l i c a. **+** Agravare, înrăutățire.

COMPLICĂT, -Ă, *complicați, -te*, adj. Alcătuit din (prea) multe elemente, multiplu; greu de descurcat sau de înțeles, încurcat, încilicit. *Viața e ceva mai complicată decât în romanele tale.* C. PETRESCU, Î. I 8. *Această strofă, care pare atât de complicată, se citește ușor, ca proza.* GHEREA, ST. CR. III 379. *Adresa lui Horică eu nu o am aci, și e foarte complicată ca să ți-o spun din memorie.* CARAGIALE, O. VII 173.

COMPLICĂȚIE, *complicații*, s. f. Faptul de a (s e) c o m p l i c a; stare complicată, greu de descurcat; încurcătură, încilceală; lucru care complică. *Pentru prima oară în cariera mea mi se întâmplă asemenea complicație pe care n-o pot descurca.* SADOVEANU, P. M. 103. *Aceasta ar fi însemnat o complicație plină de neprevăzute dificultăți.* C. PETRESCU, R. DR. 204. *Aceiași vapor m-a readus în Constanța, fără nici o complicație.* SAHIA, U.R.S.S. 5. **+** Stare patologică nouă, apărută ca o agravare a unei boli. — Pronunțat: -ți-e. — Variantă: (învechit) *complicațiune* (GHICA, S. 453) s. f.

COMPLICAȚIUNE s. f. v. *complicație*.

COMPLICE, *complici, -e*, s. m. și f. Persoană care participă în mod secundar la săvârșirea unei infracțiuni. **+** Persoană care înlesnește, sprijină, tolerează sau ascunde o faptă (de obicei neîngăduită) a cuiva. [Camerista] *devenise confidenta și oarecum complicea stăpînei.* C. PETRESCU, Î. II 225. **+** F i g. *Soția lui e groaza, și noaptea — a lui complice!* ALECSANDRI, P. III 300.

COMPLICITĂȚE, (rar) *complicități*, s. f. Participare secundară la săvârșirea unei infracțiuni. **+** Înlesnire, sprijinire, tolerare sau ascundere a unei fapte (de obicei neîngăduite) săvârșite de altul. *Cu băieții [fetele] vorbeau numai în taină, uneori cu complicitatea mamei.* PAS, Z. I 221.

COMPLIMENT, *complimente*, s. n. I. Cuvînt de laudă, măgulitor sau lingușitor, care exprimă o atitudine prietenească, de stimă, de respect sau de considerație. *Ciocnesc amîndoi cu ea și îi fac urări și complimente de modă veche.* PAS, L. I 244. *Era... să-i înfășîșez complimentele și scuzele mele.* GALACȚION, O. I 233. *Fiecare se silește să-ți arunce un compliment.* VLAHUȚĂ, O. A. 77. **+** L o c. a d v. *Fără compliment (sau complimente) = fără exagerare, fără gînd de a măguli, de-a dreptul, pe față, sincer, limpede.* [Gramaticile] *unele «raționate», altele «dezvoltate»... trebuie spus fără compliment, își explică... pînă ce nu se mai înțelege nimic.* CREANGĂ, A. 88. *Fără multe complimente, [ursul] te ia în brațe.* NEGRUZZI, S. I 319.

2. (Numai la pl.) *Salutări. Spune-i multe complimente din partea mea. El îți înșiră solii de complimente De la copii, nevastă.* NEGRUZZI, S. II 202. **+** (În legătură cu verbul «a face», astăzi rar) *Plecăciune. După ce a făcut un compliment, fetița și-a început poezia.*

3. (Rare, ironic) *Cadou, plocon. Destul de mare era trăsura minăstirii, însă trebuia să încapă în ea și obișnuitele «complimente» dăruite de stăreție musafirilor oficiali.* STĂNOIU, C. I. 109.

— Pl. și: (învechit) *complimenturi* (G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 60, ALECSANDRI, T. I 66).

COMPLIMENTĂ, *complimentez*, vb. I. *Tranz.* (Rare) 1. A face complimente (1), a aduce laude. *Bine c-ai venit, să te complimentez de buna-creștere a Adelei.* ALECSANDRI, T. 354.

2. (Învechit) A saluta. *Mihai-vodă trimisese boieri, de-l complimentă [pe Sigismund].* BĂLCESCU, O. II 203.

COMPLIMENTĂR, -Ă adj. v. *complementar*.

COMPLINI, *complinesc*, vb. IV. *Tranz.* A completa, a împlini, a întregi, a determina. *În expresia «a da din cap», «din cap» complinește înțelesul verbului «a da».*

COMPLINIRE, *compliniri*, s. f. Acțiunea de a c o m p l i n i și rezultatul ei; completare, întregire, împlinire.

COMPLÔT, *comploturi*, s. m. Înțelegere secretă a câtorva persoane asupra unor acțiuni comune îndreptate împotriva vieții sau siguranței unei persoane sau unui grup de persoane, unui guvern sau stat, unei clase sociale etc. V. *conjurație, conspirație. Complot anti-statal.* □ *Lăpușeanul porunci să împle cu lemne toate cetățile Moldaviei... și le arse, vrînd să strice prin aceasta azilul nemulțămîiților, carii, de multe ori, sub adăpostul zidurilor acestora, urseau comploturi.* NEGRUZZI, S. I 142.

COMPLOTĂ, *complotez*, vb. I. *Intranz.* A urzi un complot. V. *unelti, conspira*.

COMPLOTAȘ, -Ă, *complotași, -e*, s. m. și f. (Învechit) *Complotist. Cunoșc pe toți complotașii.* I L E C S A N D R I, T. 870.

COMPLOTIST, -Ă, *complotiști, -ste*, s. m. și f. Persoană care participă la un complot, care complotează. V. *conspirator. În contra guvernului!... Cunoșc pe toți complotiștii.* ALECSANDRI, T. 285. *Complotiștii băgară fără de veste în Craiova un corp de cinci mii sirbi.* BĂLCESCU, O. II 60.

COMPONENT, -Ă, *componenți, -te*, adj. Care intră ca parte într-un întreg, într-o compoziție; alcătuitor. *Considerînd problema sărăciească drept o parte componentă a problemei generale a revoluției proletare, a diciturii proletariatului, Lenin și Stalin au creat o teorie unitară completată despre necesitatea și căile transformării socialiste a agriculturii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 347, 2/1. *Vin din toate părțile, pe cale mecanică, piesele componente [ale mașinii].* SAHIA, U.R.S.S. 86. **+** (Chim.) *Corpuri componente* (și substantivat, n.) = corpuri din a căror combinație rezultă un corp compus. (Mec.) *Forțe componente* (și substantivat, f.) = forțe a căror direcție și intensitate se combină spre a produce o forță unică. (numită rezultantă).

COMPONENTĂ, *componențe*, s. f. Reunire într-un tot a mai multor elemente; compoziție, alcătuire. *Componența guvernului.*

COMPONIST, -Ă, *componiști, -ste*, s. m. și f. (Germanism învechit) *Compozitor*.

COMPONISTIC, -Ă, *componistici, -e*, adj. Al unei compoziții muzicale, privitor la o compoziție muzicală. *Structura componistică a simfoniei are deficiențe sericase.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 8/3.

COMPORTĂ, *comfört*, vb. I. I. R e f l. A se purta. a avea o arumită cor.duită.

2. *Tranz.* A aduce cu sine; p. e x t. a cere, a pretinde.

COMPORTAMENT, *comportamente*, s. n. (Franzuzism) Comportare.

COMPORTĂRE, *comportări*, s. f. Acțiunea de a se comporta; mod de a se comporta (1); conduită, purtare.

COMPOSTĂ, *compostez*, vb. I. Tranz. A marca data cu compostorul.

COMPOSTOR, *compostoare*, s. n. Aparat cu ajutorul căruia se imprimă, prin presare sau perforare, data pe un bilet de călătorie.

COMPOT, *compoturi*, s. n. Preparat alimentar din fructe proaspete sau uscate, fierte în apă cu zahăr. *Compot de vișine*.

COMPOTIERĂ, *compotiery*, s. f. Vas (de sticlă, de porțelan etc.) în care se aduce compotul la masă.

— Pronunțat: -ti-e-.

COMPOZEE, *compozee*, s. f. (La pl.) Familie de plante superioare, în general erbacee, cu flori mici, simple și numeroase, dispuse în inflorescențe în formă de capitule; (la sg.) plantă făcând parte din această familie. *Păpădia face parte din familia compozeeilor*.

COMPOZIT, -Ă, *compozite*, adj. Alcătuit din elemente felurite, disparate. ♦ *Ordinul compozit* (și substantivat, n.) = ordin arhitectonic antic, caracterizat în special prin capitelul cu volute și foi de acant, rezultat din combinarea capitelului ionic cu cel corintian.

COMPOZITE s. f. pl. Compozee.

COMPOZITOR, -OĂRE, *compozitori*, -oare, s. m. și f. Persoană care compune lucrări muzicale. *Compozitorii din zilele noastre, luptând pentru a învinge formalismul în muzica simfonică, se întorc la rodnică tradiție clasică a folosirii melodiilor populare, și, sprijinindu-se pe aceste temelii, dau naștere unor noi opere strălucite, care atrag atenția cercurilor largi de iubitori ai muzicii*. CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 350, 1/3.

COMPOZIȚIE, *compoziții*, s. f. 1. Totalitatea elementelor care alcătuiesc o unitate sau un compus; structură, compunere. V. alcătuire. *Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Comitetul său Central acordă o excepțională atenție îmbunătățirii compoziției calitative a partidului*. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 43. *Compoziția Marii Adunări Naționale ieșite din alegeri oglindește această întărire a pozițiilor politice ale clasei muncitoare și ale aliații ei, țărâșimea muncitoare*. REZ. HOT. I 11. ♦ (Chim.) Compus, amestec, soluție rezultată din combinarea mai multor elemente sau substanțe; proporția elementelor care intră într-un corp compus.

2. Operă, bucată, compunere artistică (în special muzicală). *O compoziție de Ceaikovski*.

3. Studiul regulilor de compunere a unei bucăți muzicale; p. ext. catedra la care se predă acest studiu.

4. Calitate a unui tablou, constând în dispunerea convenabilă a elementelor imaginii, în așa fel încât să se echilibreze între ele. ♦ Gen de pictură reprezentând personaje în acțiune.

5. Exercițiu școlar constând în dezvoltarea în scris a unei teme.

— Pronunțat: -ți-e-.

COMPREHENSIBIL, -Ă, *comprehensibili*, -e, adj. (Franzuzism) Care se poate înțelege ușor; clar, inteligibil.

COMPREHENSIUNE s. f. (Franzuzism) Capacitate de a pătrunde, de a înțelege ceva; înțelegere, pricepere, pătrundere; cunoștință, cunoaștere.

— Pronunțat: -si-u-.

COMPREHENSIV, -Ă, *comprehensivi*, -e, adj. (Franzuzism) Care înțelege repede și just; inteligent, pătrunzător. *Minte comprehensivă*.

COMPRESĂ, *comprese*, s. f. Bucată de pînză (îndoită de mai multe ori), ădată cu apă, cu alcool diluat sau cu un medicament și aplicată pe o parte bolnavă a corpului. V. c a t a p l a s m ă. *Ți u d a c a p u l c u s p i r t ș i - i p u n e a c o m p r e s e*. CONTEMPORANUL, VI 42.

COMPRESIBIL, -Ă, *compresibili*, -e, adj. (Fiz.) despre corpuri) Care își poate micșora volumul, care se poate comprima cînd crește presiunea exterioară la care este supus; comprimabil.

COMPRESIBILITĂȚE s. f. (Fiz.) Proprietate a unui corp de a-și micșora volumul cînd crește presiunea exterioară la care e supus. *Compresibilitatea corpurilor este cu puțință datorită faptului că între molecule există spații goale*.

COMPRESIUNE, *compresiuni*, s. f. (Fiz.) Comprimare.

— Pronunțat: -si-u-.

COMPRESOR, *compresoare*, s. n. 1. Mașină stabilă sau mobilă pentru ridicarea presiunii unui gaz, în vederea folosirii practice a presiunii obținute. *Pornesc la truda ca la joc Nouă mineri cu compresorul, Și-n frunte-i unul mai cu foc, Și-acela-i Toader doitorul!* DEȘLIU, M. 20.

2. Cilindru metalic masiv, cu tracțiune animală sau mecanică, servind la nivelarea șoselelor.

3. Instrument cu care se strînge un vas sanguin în timpul unei operații.

COMPRIMĂ, *comprim*, vb. I. Tranz. 1. A micșora volumul unui corp cu ajutorul unei forțe sau presiuni exterioare; a presa. *A comprima un gaz*. ♦ Fig. *O mină era strîns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo*. EMINESCU, N. 77. ♦ Fig. A împiedica să se manifeste, a înăbuși, a reprimă. *Brusc se oprește, comprimă în el minia și continuă căutînd să fie calm*. CAMIL PETRESCU, T. II 441. *Să rîzi cînd ochiu-ți arde de plîns, și să plîngi cînd Comprimi cu greu surșul pe buze fluturînd!* MACEDONSKI, O. II 15.

2. (Cu privire la personalul unei întreprinderi, instituții etc.) A restrînge, a reduce; (impropriu, cu privire la o persoană) a pune în cadrul disponibil.

COMPRIMĂRIL, -Ă, *comprimabili*, -e, adj. Care poate fi comprimat. *Aerul este comprimabil*.

COMPRIMĂRE, *comprimări*, s. f. Acțiunea de a comprima.

1. Micșorare a volumului unui corp cu ajutorul unei forțe sau al unei presiuni exterioare; presare. *Comprimarea vaporilor*.

2. Reducere, restrîngere (de personal); (impropriu) punere în cadrul disponibil.

COMPRIMĂT¹ adj. n. (În expr.) *Aer comprimat* = aer supus unei presiuni mari (și avînd diferite întrebunțări în industrie). *Frîna cu aer comprimat*.

COMPRIMĂT², *comprimare*, s. n. Medicament de consistență solidă obținut prin comprimarea unor pulberi; pastilă, tabletă. V. b u l i n. *Comprimare de vitamina C*.

COMPROMIS¹, *compromisuri*, s. n. Înțelegere, acord bazat pe cedări, pe renunțări reciproce. *Adică, iar compromisuri? Mai lasă tu, mai las eu, pînă, din tocmeală în tocmeală, ne întorcem de unde-am plecat*. C. PETRESCU, I. II 126.

COMPROMIS², -Ă, *compromiși*, -se, adj. (Despre persoane) Cu reputația pătată; discreditat. *Negustor compromis*.

COMPROMITE, *compromit*, vb. III. Tranz. 1. A pune (pe cineva) într-o lumină nefavorabilă, a face să-și piardă buna reputație, a da de rușine; a discredita. *Nu te mai iau... cu mine. Mă compromiți.* C. PETRESCU; C. V. 116. *Nu-și va ierta toată viața asemenea slăbiciune, care l-a compromis în așa hal.* BART, E. 214. *Să vedem și noi dacă faptul căsătoriei și traiului Anei cu Dragomir e o așa de mare absurditate, încât să compromită toată piesa.* GHEREA, ST. CR. II 256. ♦ Refl. *Fii serios, Jean. Ne compromitem.* SAHIA, N. 100.

2. A primejdi; a strica, a distruge. *Seceta poate compromite recolta.*

— Forme gramaticale: perf. s. *compromisei*, part. *compromis*.

COMPROMITERE, *compromiteri*, s. f. Acțiunea de a (se) compromite.

COMPROMIȚĂTOR, **-OĂRE**, *compromițători*, **-oare**, adj. Care (poate) compromite (pe cineva). *Atitudine compromițătoare.*

COMPULSĂRE, *compulsări*, s. f. (Învechit) Cercetare minuțioasă, consultare de cărți, documente etc. *Compulsarea documentelor... ne-au dus la concluziunile următoare.* ODOBESCU, S. II 50.

COMPUNE, *compun*, vb. III. Tranz. 1. (Despre elementele unui întreg) A forma, a alcătui, a face un întreg. *Aceste cărți compun biblioteca mea.* ♦ Refl. (Despre un întreg) A consta, a fi alcătuit din... *Organismele animale și cele vegetale se compun din celule.* □ *Parcul meu se compune de doi plopi plutași, trei pâlâni...* NEGRUZZI, S. I 96. *Orașele... se ocîrmuiau de o magistratură... compusă de un județ și... doisprezece pîrgari.* BĂLCESCU, O. II 14.

2. (Cu privire la opere literare, muzicale etc.) A crea, a scrie, a redacta. *Poezie compusă în cîntea zilei de 23 August.* □ *Parc-ai fi mers acolo ca să compui o carte, iar nu ca să te bucuri cu lumea dimpreună.* ALEXANDRESCU, P. 92. [Dimitrie Cantemir] *compuse un tractat în limba rusească, care a rămas manuscris.* NEGRUZZI, S. II 153.

— Forme gramaticale: perf. s. *compusei*, part. *compus*.

COMPUNERE, *compuneri*, s. f. Acțiunea de a compune și rezultatul ei.

1. Alcătuire, îmbinare, combinare.

2. (Concretizat) Bucată literară sau muzicală; compoziție. *Mi s-a prilejit a face... câteva cîntări, fabule și alte mărunte compuneri.* NEGRUZZI, S. II 169.

3. Lucrare școlară asupra unei teme (date sau alese). *Compunere liberă.*

COMPUS, **-Ă**, *compusi*, **-se**, adj. (În opoziție cu simplu) Alcătuit din mai multe părți sau elemente; combinat. ♦ (Chim.) *Corp compus* = corp cu o constituție mai mult sau mai puțin complexă; corp alcătuit din mai multe elemente diferite. (Substantivat, m.) *Compuzii cuprului.* □ (Muz.) *Măsură compusă* = măsură formată din fracțiuni ale măsurii simple. (Gram.) *Timp compus* = timp alcătuit cu ajutorul verbelor auxiliare. *Perfectul compus și viitorul sînt timpuri compuse.* □ *Cuvînt compus* = cuvînt format din reunirea a două sau a mai multor cuvinte într-unul singur. « *Făt-Frumos* », « *bunăvoință* », « *doisprezece* » sînt cuvinte compuse. □ (Aritm.) *Regula de trei compusă* v. r e g u l ă. *Dobînda compusă* = dobînda calculată progresiv, adăugîndu-se în fiecare an, la capitalul inițial, dobînda respectivă.

COMUN, **-Ă**, *comuni*, **-e**, adj. 1. (În opoziție cu particular, individual) Care aparține tuturor sau mai multora; care privește, ține de său-interează pe toți sau pe mai mulți; de care se folosesc toți sau

mai mulți. V. obștesc, colectiv, public, general, universal. *Curte comună. A avea interese comune.* □ *Bogățiile de orice natură ale subsolului, fabricile, uzinele și minele, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație de orice fel, transportul feroviar, fluvial, maritim și aerian, băncile, poșta, telegraful, telefonul, radioul, mijloacele de țipar, cinematografia și teatrul, gospodăriile agricole de stat, stațiunile de mașini și tractoare, întreprinderile comunale și partea naționalizată a fondului de locuințe de la orașe constituie proprietate de stat, bun comun al poporului.* CONST. R.P.R. 11. *Țan Bart... are puncte comune cu literatura dintre 1880-1900... literatură cu caracter critic, literatură înclinată spre satiră.* IBRĂILEANU, S. 89. ♦ (Jur.) *Drept comun* = totalitatea legilor fundamentale care guvernează legislația unui stat (și în care nu sînt cuprinse legile cu caracter special sau excepțional). *Pedepse de drept comun.* □ *Criminal de drept comun* = criminal care a comis o crimă obișnuită. *Substantiv comun* = (în opoziție cu substantiv propriu) substantiv care servește la indicarea obiectelor (ființe, lucruri, stări, acțiuni, însușiri, relații) de același fel. « *Lup* », « *scaun* », « *frumusețe* » sînt substantive comune. □ (Mat.) *Factor comun* = număr cu care se înmulțesc toți termenii unei sume. *Divizor comun* = număr întreg care împarte exact mai multe numere întregi date. *Multiplu comun* = număr care e divizibil prin mai multe numere întregi date. *Numitor comun* = numitor care aparține mai multor fracții. ♦ *Expr. De comun acord* = în perfectă înțelegere, în deplină armonie, în acord (unii cu alții). *A face cauză comună (cu cineva)* = a lua parte cuiva într-o chestiune sau într-o discuție, a se declara solidar cu el, a se alătura lui. V. identifica. *Se vede treaba că și ceferiștii fac cauză comună cu ei* [cu țărani răsculași]. DUMTRIU, B. F. 86. *A nu avea nimic comun cu cineva* = a nu avea de-a face cu cineva, a nu avea nici un fel de relații cu cineva. *A duce viață comună (cu cineva)* = a trăi sub același acoperiș. ♦ (Substantivat, n. sg.) Ceea ce aparține tuturor sau mai multora; ceea ce este alcătuit pe baze obștești sau pentru folos obștesc. *Vaca și vițelul ne rămîn nouă... buhăteșul îl dăm la comun... așa spune mama.* CAMILAR, TEM. 305. ♦ *Loc. a d v. În comun* = laolaltă, împreună. *Colectiviștii muncesc pămîntul în comun.*

2. Obișnuit, normal. V. răspîndit, frecvent. *Cu cît va fi mai mare înălțimea morală, de la care observă artistul societatea descrisă, cu atîtta mai adîncă învîrîre vor avea scrierile lui... Acestea toate sînt lucruri, putem zice, comune, și e de mirare numai că se găsesc oameni care nu pot să le înțeleagă.* GHEREA, ST. CR. II 97. ♦ *Loc comun* = idee reprezentată de toți (sau de mulți) în același fel (și banalizată prin deasa ei întrebuintare). *Limbaj comun v. limbaj.* ♦ (Substantivat, în expr.) *A ieși din comun* = a se prezenta ca ceva aparte, neobișnuit, anormal.

3. Banal, de rînd. V. mediocru, ordinar, vulgar. *Stil comun.*

COMUNĂL, **-Ă**, *comunali*, **-e**, adj. Al comunei, privitor la comună. V. municipal. *Fonduri comunale. Proprietate comunală. Sfat popular comun.* □ *Orașele ce își dobîndiseră și își păstrară libertatea lor, constituindu-se pe principiul comun, se ocîrmuiau de o magistratură aleasă pe fiecare an și compusă de un județ și de doisprezece pîrgari.* BĂLCESCU, O. II 14.

COMUNĂRD, **-Ă**, *comunarzi*, **-de**, s. m. și f. Membru, adept, partizan al Comunei din Paris din 1871. *Slăvire vouă, comunarzi, și slavă zilei cele Cînd praf voi ați făcut verigi și lanțurile grele.* TOMA, C. V. 37.

COMUNĂ, *comune*, s. f. 1. Unitate administrativă compusă din unul sau mai multe sate, condusă de un sfat popular comun. *Comuna este un centru important de populație țărănească, compus din unul sau mai multe*

sate, avind o populație în jurul a 3000 de locuitori. LUPTA DE CLASĂ, 1950, nr. 9-10, 44. ♦ (În vechea organizare administrativă a țării) *Comună urbană v. u r b a n. Comună rurală v. r u r a l.* † (În evul mediu) Așezare urbană în țările din apusul Europei (în special în Franța, Italia și Germania), care s-a dezvoltat în cadrul vechilor cetăți așezate pe marile drumuri comerciale și care se bucură de o anumită autonomie.

2. (În expr.) *Comuna primitivă* = prima formație socială, corespunzând unor forțe de producție slab dezvoltate, în care baza relațiilor de producție o constituia proprietatea în comun a mijloacelor de producție, relațiile între oameni fiind de colaborare și ajutor reciproc, fără clase sociale și fără exploatarea omului de către om. În orînduirea comunei primitive, baza raporturilor de producție o formează proprietatea socială asupra mijloacelor de producție. STALIN, PROBL. LEN. 877. *Comuna agricolă* = forma cea mai înaltă a cooperării gospodăriilor sărănești, în care proprietatea obștească se va extinde asupra tuturor mijloacelor de producție. *Comunele agricole apărute în U.R.S.S. în prima etapă a organizării colhozurilor erau premature datorită tehnicii insuficient dezvoltate și au fost reorganizate în arteșuri. Comuna agricolă viitoare va apărea atunci cînd pe ogoarele și în fermele arteșurilor vor fi din abundență cereale, vite, păsări, legume și tot felul de alte produse, cînd arteșurile vor avea spălătorii mecanice, bucătării-cantine moderne, fabrici de piine etc.* STALIN, O. XIII 372. *Comuna (din Paris)* = formă de guvernare a orașului Paris, instituită în 1871 de masele muncitoare răscolite și constituind prima încercare de instaurare a dictaturii proletariatului. *Aniversarea Comunei.* □ *Comuna din Paris a dat avînt proletariatului din lumea întreagă în lupta contra orînduirii sociale capitaliste, înarmîndu-l cu experiențele dobîndite de ea în lupta pentru socialism.* ENGELS, la MARX, R. CIV. 6. *Comuna din Paris s-a născut în focul luptei proletariatului parizian pentru apărarea patriei cîmpite de armatele germane și pentru răsturnarea burgheziei, care, trădînd interesele naționale, a capitulat în fața cîmpitorilor și s-a aliat cu ei împotriva propriului popor.* SCÎNTEIA, 1951, nr. 1989.

3. (În expr.) *Camera Comunelor* = una dintre cele două camere ale parlamentului englez.

COMUNICĂ, *comunic*, vb. I. 1. Tranz. A face cunoscut, a transmite ceva cuiva (verbal sau în scris), a da de știre; a înștiința, a informa, a spune. *Să știi că nu-mi comunică nimic nou.* SEBASTIAN, T. 56. *Ni s-a comunicat... că [mantașele] vor sosi în citeva zile.* SAHIA, N. 113. *Noi cîțiva corespundeam între noi și ne comunicam unii altora lucrările și cugetările noastre.* GHICA, A. 238. † Intrans. (Despre persoane, comunități sociale etc.) A se pune în legătură, în contact cu...; a sta de vorbă, a vorbi cu... *Limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei și se înțeleg reciproc.* STALIN, PROBL. LINGV. 20.

2. Intrans. (Despre un lucru) A fi în legătură cu..., a duce la... *Peștera comunică cu un turn părăsit.*

COMUNICĂNT, *comunicante*, adj. n. (Fiz., în expr.) *Vase comunicante* = sistem de tuburi sau de vase care comunică între ele, astfel încît un lichid turnat în unul din tuburi trece și în celelalte, ridicîndu-se în toate la același nivel.

COMUNICĂRE, *comunicări*, s. f. Acțiunea de a comunica și rezultatul ei.

1. Înștiințare, informație, știre, veste. *Tinerii coconi ascultară, cu luare-amînte, comunicarea.* SADOVEANU, Z. C. 94.

2. Contact, raport, relație, legătură. *Limba este un mijloc de comunicare între oameni.*

3. Prezentare, într-un cerc de specialiști, a unei contribuții personale într-o problemă științifică. *A făcut o comunicare la Academia Republicii Populare Romîne.*

COMUNICĂT, *comunicate*, s. n. Comunicare, informație oficială (în special în problemele de însemnătate națională și internațională) difuzată prin presă, prin radio etc. *Un comunicat al primăriei dădu de știre că au fost aduse cincisprezece vagoane cu făină.* PAS, Z. III 162. † Buletin prin care comandamentul suprem al unei armate informează publicul, în timp de război, asupra operațiilor militare.

COMUNICATIV, *-Ă, comunicativi, -e*, adj. 1. (Despre oameni) Care intră ușor în legătură cu ceilalți, care nu este rezervat; deschis la vorbă, sociabil.

2. (Despre unele manifestări ale oamenilor) Care se transmite ușor de la o persoană la alta. *Un ris zgomotos, care nu era de loc comunicativ.* VLAHUȚĂ, la TDRG.

COMUNICATIVITĂTE s. f. Inșușirea de a fi comunicativ.

COMUNICĂȚIE, *comunicații*, s. f. Mijloc de comunicare între puncte diferite; legătură, contact. *Linie de comunicație. Căi de comunicație.*

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: (învechit) *comunicațiune* (D. ZAMFIRESCU, R. 187) s. f.

COMUNICAȚIUNE s. f. v. *comunicație*.

COMUNISM s. n. 1. Orînduirea socială superioară care urmează după doborîrea capitalismului, ca rezultat al victoriei revoluției proletare și al instaurării dictaturii proletariatului; în această orînduire nu există exploatarea omului de către om și mijloacele de producție sînt proprietate socialistă; în dezvoltarea sa, această orînduire trece prin două faze, dintre care prima e faza socialismului (v. socialism); în a doua fază, cea a comunismului deplin, se va aplica principiul: de la fiecare după capacitățile sale, fiecăruia după nevoile sale; nu vor mai exista diferențe de clasă, vor dispărea deosebirile esențiale dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală, știința și arta vor ajunge la o înflorire deplină, iar individul va deveni cu adevărat liber. În comparație cu capitalismul, comunismul înseamnă o productivitate a muncii superioară, obținută de muncitorii liberi, conștienți, uniți, care folosesc o tehnică înaintată. LENIN, O.A. II 490. *Trecerea de la societatea capitalistă, care se dezvoltă spre comunism, la societatea comunistă e cu neputință fără o perioadă politică de tranziție, iar statul acestei perioade poate fi numai dictatura revoluționară a proletariatului.* LENIN, STAT. REV. 99. *Principiul comunismului constă în faptul că în societatea comunistă fiecare muncește după capacitățile sale și primește articolele de consum nu după munca depusă de el, ci după nevoile pe care le are un om ridicat din punct de vedere cultural.* STALIN, PROBL. LEN. 514. ♦ *Comunism de război* = politică a dictaturii proletariatului, impusă de condițiile de război și de intervenție, o politică care urmărește stabilirea unui schimb direct de produse între oraș și sat nu prin intermediul pieței, ci în afara pieței, prin măsuri de ordin mai ales extraeconomic și în parte cu caracter militar și care are drept scop organizarea unei repartiții a produselor care să poată asigura aprovizionarea armatelor revoluționare de pe front și a muncitorilor din spatele frontului. STALIN, O. XI 160.

2. Ideologia, teoria înfăptuirii orînduirii comuniste. *Comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie a cărei țintă finală este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din cadrul îngust al actualelor relații.* MARX-ENGELS, O. A. II 375. ♦ *Comunismul științific* = marxism-leninismul.

COMUNIST, *-Ă, comuniști, -ste*, adj. Care ține de comunism, care se bazează pe principiile comunismului sau este caracteristic comunismului, potrivit cu comunismul. *V. bolșevic. Partid comunist. Atitudine comunistă.* □ *Revoluția comunistă este rupțura cea mai radicală cu relațiile de proprietate moștenite din trecut; nu e deci*

de mirare că în cursul dezvoltării ei se produce ruptura cea mai radicală cu ideile tradiționale. MARX-ENGELS, M. C. 57. Morala este ceea ce servește la distrugerea societății vechi, exploatare, și la unirea tuturor celor ce muncesc în jurul proletariatului, care făurește societatea nouă, comunistă. LENIN, O. A. II 673. ✧ Internaționala comunistă v. internațională. Manifestul Partidului Comunist v. manifest.

COMUNIST², -Ă, comuniști, -ste, s. m. și f. Membru al unui partid marxist-leninist, adept, partizan al comunismului, luptător pentru cauza comunismului. A fi comunist înseamnă a organiza și a uni toată generația care se ridică, a da exemplu de educație și disciplină în această luptă. LENIN, O. A. II 675. Comuniștii sînt oamenii cei mai curajoși și mai viteji, ei luptă împotriva unui puhoi de dușmani. Valoarea comuniștilor constă, între altele, tocmai în faptul că ei știu să-și apere convingerile. STALIN, O. X 137. Pentru comuniștii romîni și pentru oamenii muncii din Republica Populară Romînă creșterea forței Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și a Statului Sovietic constituie un izvor de energie revoluționară, întărind hotărîrea poporului muncitor al țării noastre de a merge înainte pe drumul luminat de pilda P.C.U.S., pe drumul socialismului. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 6. Comuniștilor le revine sarcina să cultive în rîndurile poporului patriotismul, dragostea fierbîntă pentru patria noastră, care construiește socialismul, dragostea și devotamentul pentru Uniunea Sovietică, țara socialismului victorios, solidaritatea internațională cu forțele democrației, păcii și socialismului din întreaga lume. REZ. HOT. I 170.

COMUNITĂTE, (2) comunități, s. f. 1. Faptul de a fi comun mai multor lucruri sau ființe; posesiune în comun. V. unitate. Comunitate de vederi. Comunitate de limbă.

2. Totalitatea celor care trăiesc împreună, avînd aceleași obiceiuri, norme de viață etc.; totalitatea locuitorilor unei localități, ai unei țări etc. V. colectivitate, societate, obște. În comunitatea gentilică sau sătească, întemeiată pe proprietatea comună asupra pămîntului, cu care, sau cu ale cărei rămășițe foarte vizibile își fac intrarea în istorie toate popoarele civilizate, repartiția relativ egală a produselor este ceva de la sine înțeles. ENGELS, A. 172.

COMUNIUNE, comuniuni, s. f. Legătură traică, unire strînsă. Prietenia e încredere reciprocă, e comuniune între suflete. IBRĂILEANU, A. 114.

— Pronunțat: -ni-u-.

COMUTĂ, comut, vb. I. Tranz. (Jur.) A schimba o pedeapsă mai grea într-una mai ușoară. Condamnarea la muncă silnică a fost comutată în temniță grea.

COMUTABIL, -Ă, comutabili, -e, adj. (Jur.; despre o pedeapsă, o condamnare) Care poate fi comutat.

COMUTĂRE, comutări, s. f. (Jur.) Acțiunea de a comuta. [Prezidiul Marii Adunări Naționale] exercită dreptul de grațiere și comutare a pedepselor. CONST. R.P.R.23.

COMUTATĂTOR, comutatoare, s. n. Dispozitiv pentru închiderea sau deschiderea rețelei prin care trece un curent electric sau pentru schimbarea direcției lui. V. întrerupător.

CON¹ - (Uneori în forma co-) Element de compunere însemnînd «împreună cu», care servește la formarea unor substantive ca: conlocuitor, conșcolar, coproprietar etc. și a unor verbe ca: conlocui, conviețui etc.

— Variantă: eo-.

CON², conuri, s. n. 1. Corp format prin rotirea unui triunghi dreptunghi în jurul uneia din catete; p. ext. orice obiect cu o astfel de formă. Trei impresionante conuri... se desprind din masa celorlalți munți și se ridică spre

cer. BOGZA, C. O. 160. ✧ Trunchi de con v. trunchi. Con de lumină = mănunchi de raze care pleacă dintr-un punct luminos și cade pe o suprafață. Conul de lumină al reflectorului. □ Con de defecție v. defecție.

2. Fructul coniferelor, format dintr-un ax cu numeroși solzi lemnoși. Con de brad.

CONABIU, -IE, conabii, adj. Roșu-închis, de culoarea vișinei coapte; vișiniu. Conabiu la față... [ciobanul] se întoarce cu jale la oișe. GALACTION, O. I 285. Frumoase fafurii! cu chenar dublu, unul conabiu... și altul pembe. CARAGIALE, O. I 340. ✧ (Substantivat, n.) Culoarea vișinie. Poezia romînă în jumătatea a doua a sutei XIX... ni se prezintă... ca un tapet multicolor... în care milioane de fire de toate culorile... (de la un pembe cit mai spălăcit pînă la conabiul cel mai posomorit)... se întreșes. CARAGIALE, S. U. 87.

CONĂC, conace și conacuri, s. n. I. 1. (În orînduirea feudală și capitalistă) Casă (adesea și curte) boierească la țară, pe o moșie. La vreo sută de pași se afla vechiul conac, vast, scund, bătrîn, înfipt parcă pe jumătate în pămînt. REBREANU, R. I 80. Casele, ca aparențe exterioară și ca înfățișare interioară, erau curate conace. MACEDONSKI, O. IV 117. ✧ Fig. Cu fruntea-n țărînă conacele cad, Să crească în glie noul răsad. TULBURE, V. R. 38.

2. (Învechit, cu sensul reieșind din determinări) Reședință a unui ispravnic sau subprefect. Conacul isprăvniciei. DELAVRANCEA, S. 175. Unde și unde, răsare câte-o clădire mai de seamă... conacul subprefecturii, cazarma. VLAHUTĂ, O. A. III 147.

3. (Învechit) Reședință a unui vizir sau pașă. După aceea a venit o succesiune de detronări și de măceluri în conacele sultanilor și vizirilor. ODOBESCU, S. III 374. Ducîndu-se la conacul său, [Ali-Gean-Hogea] fu oprit în cale de un romîn. BĂLCESCU, O. II 43.

II. (Învechit și popular) 1. Loc de popas; popas. Într-o poiană mică, așternută cu o iarbă scurtă... îmi așezai conacul meu de zi. HOGAȘ, M. N. 58. De cu zorile... [căruța] s-a pornit de la conacul de noapte. ODOBESCU, S. III 16.

2. Distanță (valorînd cam două poște) de la un loc de popas la altul. Aruncă buzduganul cale de trei conace. ISPIRESCU, L. 87. Ia siliți De vă porniți și pe Dunăre vîsliți Cale de vro trei conace. TEODORESCU, P. P. 565.

3. Interval de timp egal cu o jumătate de zi. Vreme ca de-un conac s-au frămîntat în primejdie de moarte pînă s-au văzut dincolo. SANDU-ALDEA, U. P. 123. Mi-e puicuța cam departe; De-ar fi noaptea trei conace, M-aș duce și m-aș întoarce, Dar mi-e noaptea d-un conac, Nu știu, frate, ce să fac! TEODORESCU, P. P. 317.

CONAȚIONAL, -Ă, conaționali, -e, s. m. și f. Persoană considerată în raport cu alta care face parte din aceeași națiune cu ea.

— Pronunțat: -ți-o-.

CONĂCĂR, conăcari, s. m. (Regional) Fiecare dintre cei doi flăcăi călări care însoțesc pe mire, în ziua nunții, cînd pleacă după mireasă; tînăr călare în alaiul unei nunți. Intrînd în ogradă, conăcarii spun conăcăria. SEVASTOS, N. 99.

CONĂCĂRIE, conăcării, s. f. (Regional) Orație de nuntă; urare făcută mirilor. Oare Grigore a lui Petre Lucăi, de la noi din sat, pe la ce școli a învățat, de știe a spune atîtea bongoase și conăcăria pe la nunți? CREANGĂ, A. 13.

CONĂCĂ, conăcesc, vb. IV. (Învechit și regional) Intranș. A face popas, a poposi; a se odihni. În seara cînd rămaseră să mîie într-acea cetate, domnița izbuti ca bărbatul ei să-i lase, drept locuință, un chioșc învecinat cu casele unde ei conăcesc. ODOBESCU, S. I 138. Turcii conăcîră într-un sat ruinat. BĂLCESCU, O. II 86. Nu știu cum a auzit Că la draga-am conăcit. HODOȘ, P. P. 177.

✦ *Tranz.* A găzdui, a adăposti. *Pe la cetății și sate, pe unde mineau ei noaptea, toți îi conăceau.* ISPIRESCU, L. 322.

CONĂCIRE, *conăciri*, s. f. (Învechit și regional) Acțiunea de a conăci; popas. ✦ Găzduire, adăpostire.

CONCASÓR, *concasoare*, s. n. Mașină de sfărâmat materiale dure (mineruri; cărbuni, piatră etc.) și care e folosită în industriile extractive sau de prelucrare. *Concasorul cu ciocanul lui puternic sfărâma pietrele de pirită, umplind cârtea cu huruțul lui înfundat.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 167-168, 6/1. *Un nor de praf alb învăluie tot timpul concasorul, acoperind cu un strat gros fața, mâinile și hainele oamenilor.* BOGZA, C. O. 182.

CONCĂV, -Ă, *concavi*, -e, adj. (În opoziție cu convex) Care prezintă o scobitură. *Lentilă concavă.* ☐ *Cum aş putea să fac Să mă lungesc pușin Pe coasta dulce și concavă. De pare-o pinză verde de hamac?* CAMIL PETRESCU, V. 109. ✦ (Învechit, despre formații militare) Dispus în semicerc. *La «bătălia de la Dudești» (1631) se întrebuițeau «rinduiala concavă» [a armatei].* BĂLĂCESCU, O. I 28.

CONCAVITĂTE, *concavități*, s. f. Faptul de a fi concav; scobitură, adăncitură a unui corp concav. *Concavitătea lentilei.*

CONCÉDE, *conced*, vb. III. *Tranz.* (Franțuzism; neîntrebuițat la timpurile trecute) A îngădui, a încuviința, a acorda, a ceda (un drept, un privilegiu etc.).

CONCEDIĂ, *concediez*, vb. I. *Tranz.* 1. A elibera dintr-o funcție, a scoate, a îndepărta din serviciu, a da afară. *V. demite, destitui. Citi malițios decretul prin care deputații și senatorii erau concediați.* PAS, Z. IV 189.

2. (Franțuzism rar) A îngădui (cuiva) să se retragă, a pofti (pe cineva) să iasă, să plece; a îndepărta.

— Pronunțat: -di-a.

CONCEDIERE, *concedieri*, s. f. Acțiunea de a concedia; eliberare sau îndepărta din serviciu. *V. demitere, destitui. Creștea mizeria și foamea și viscoala și era ger, Ni se vorbea de sacrificii și se făceau concedieri.* BENIUC, C. 30.

— Pronunțat: -di-e.

CONCÉDIU, *concedii*, s. n. Drept al tuturor oamenilor muncii de a lipsi un timp determinat de la serviciu pentru odihnă, îngrijirea sănătății etc., primind în acest interval toate drepturile care li se cuvin. *V. vacanță. Concediu de odihnă. Concediu medical. Concediu de studii.*

— Variantă: (învechit) **congédiu** (CARAGIALE, O. VII 262, CONTEMPORANUL, VII 288) s. n.

CONCENTRĂ, *concentrez*, vb. I. 1. *Tranz.* A strânge, a aduna, a acumula într-un singur loc; a îndrepta spre un singur punct. *V. converge. Războiul o dată lichidat, guvernul [R.P.R.] și-a concentrat forțele în interior, asupra problemei centrale a refacerii țării.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 33. ✦ *Ref. Tell, în care se concentra țaria noastră, era informat de N. Bălcescu și de Ion Ghica de tot ce se petrecea.* GHICA, S. 706.

2. *Tranz.* A chema vremelnic (pe un ostaș rezervist) sub arme, în timp de pace. *În primăvara aceea, au fost concentrați opt sute de recruți — dorobanți cu schimbul — pentru instrucție.* SADOVEANU, O. VI 193. *Spune-mi, puică-adevărat, De când pe mine m-o concentrat, Cîți voinici te-o sărutat?* ȘEZ. III 156.

3. *Ref. A-și aținti, a-și încorda întreaga atenție, gândire etc. într-o singură direcție; a fi absorbit, preocupat de ceva. În faza ultimă, Eminescu devine mai puțin atent la natură. Acum se concentrează asupra propriului său suflet.* IBRAILEANU, S. 127. ✦ *Tranz. Se apropie...* cu toată atenția concentrată la prundul negru. C. PETRESCU, C. V. 38.

4. *Tranz.* (Chim.) A mări conținutul procentual al unui component într-o soluție sau într-un amestec (prin îndepărtarea parțială a celorlalți componenți sau prin adăugarea de cantități suplimentare din componentul respectiv).

5. A separa părțile bogate în mineruri utile dintr-un minereu de părțile sterile (care se elimină).

CONCENTRĂRE, *concentrări*, s. f. Acțiunea de a (se) concentra și rezultatul ei.

1. Strângere, adunare, acumulare într-un singur loc. *Orice capital individual este o concentrare mai mare sau mai mică de mijloace de producție, cu o comandă corespunzătoare asupra unei armate mai mari sau mai mici de muncitori.* MARX, C. I 560. ✦ (Ec. pol.) *Concentrarea capitalului = acumularea capitalului, v. acumulare. În toate țările capitaliste, băncile, oricare ar fi varietățile legislației bancare, intensifică și grăbesc enorm procesul de concentrare a capitalului și de formare a monopolurilor.* LENIN O.A.I. 773. *Concentrarea producției = procesul de concentrare a producției capitaliste în întreprinderi tot mai mari, care pe o anumită treaptă a dezvoltării sale duce inevitabil la monopol. Creșterea uriașă a industriei și procesul extrem de rapid al concentrării producției în întreprinderi din ce în ce mai mari constituie una din particularitățile cele mai caracteristice ale capitalismului.* LENIN, O.A.I. 756. *Guvern de concentrare = guvern format prin colaborarea mai multor partide burgeze pe baza unui program comun. Lagăr de concentrare = loc în care, în regimurile reacționare, sînt închiși și ținuți izolați de mase cetățeni progresiști sau oameni pașnici, puși în afara legilor.*

2. Chemare vremelnică sub arme (a unui ostaș rezervist), în timp de pace, pentru instrucție. *Soldatul uitase să strămute, dintr-o tunică în alta, toate instrumentele nichelate care alcătuiau trusa de concentrare.* C. PETRESCU, I. I 3. *Se apropia sfîrșitul concentrării, și lumea era din ce în ce mai obosită.* SADOVEANU, O. VI 225.

3. Încordare (a atenției, a gândirii etc.) într-o singură direcție. *Ochii arătau o concentrare de atenție.* VLAHUȚĂ, O. A. III 4.

4. (Chim.) Mărire a conținutului procentual al unui component într-o soluție sau într-un amestec (prin îndepărtarea parțială a celorlalți componenți sau prin adăugarea de cantități suplimentare din componentul respectiv).

5. Operație prin care se separă părțile bogate în mineruri utile dintr-un minereu brut de părțile sterile (care se elimină).

CONCENTRĂȚI, *concentrate*, s. n. 1. Produs minier obținut printr-o serie de operații speciale, care îl curăță de impurități și îl îmbogățesc în substanțe, pentru a fi folosit în metalurgie.

2. Produs alimentar preparat prin uscarea, presarea etc. unui aliment pentru a-l face să-și restrîngă volumul fără să-și piardă calitățile alimentare.

CONCENTRĂȚI², -Ă, *concentrați*, -te, adj. 1. (Chim.; în opoziție cu diluat) Care are o concentrație mare. *Alcool concentrat.* ☐ *Se află în adîncimea pămîntului un cimitir de arbori, un loc în care păduri întregi au fost înghițite cu milioane de ani în urmă, pentru ca astăzi să fie scoase sub formă concentrată, și plină cu un număr mai mare de calorii, a cărbunilor.* BOGZA, V. J. 35.

2. (Rar) Închis, necomunicativ. [Femeile din Țara Făgărașului] sînt dirze, concentrate și colțuroase ca însăși cremenea. BOGZA, C. O. 298.

CONCENTRĂȚIE, *concentrații*, s. f. (Chim.) Grad de saturare, de densitate a unui corp; raport dintre cantitatea de soluție (solidă, lichidă sau gazoasă) dizolvată și cantitatea de solvent, sau dintre cantitatea de substanță dizolvată și cantitatea de soluție obținută. *Soluții de diverse concentrații.*

— Pronunțat: -fi-e.

CONCÉNTRIC, -Ă, *concentrici*, -e, adj. (Despre două sau mai multe cercuri, linii curbe etc.) Care au același centru. *Nămoluri groase se involburează în apele lui [ale Oltului], urcând mereu din funduri în mari cercuri concentrice*. BOGZA, C. O. 392. *Vorbele au căzut în urechea lui Radu Comșa ca pietrele care deschid cercuri concentrice în apă*. C. PETRESCU, I. II 57.

CONCÉPE, *concép*, vb. III. I. Tranz. 1. A imagina, a proiecta, a gândi ceva nou. *Marx a conceput societatea comunistă*.

2. A-și face o idee (despre ceva), a pricepe, a înțelege. *Selecția nu se poate concepe fără un criteriu*. IBRĂILEANU, SP. CR. 220. ◇ L o c. a d v. **De neconceput** = de neînțeles, de neimaginat; imposibil. *Progresul tehnic este de neconceput fără o grijă permanentă pentru raționalizatori, inventatori, inovatori în producție, care împing înainte tehnica și perfecționează metodele de muncă*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2626.

3. A exprima în anumiți termeni, a formula într-un anumit fel. *A concepe o scrisoare de răspuns*.

II. Intrans. (Despre femei) A rămâne însărcinată, a zămisli (un copil).

CONCÉPERE s. f. Acțiunea de a concepe (I 1); creare, zămislire cu ajutorul gândirii. *Ce stil are băiatul ăsta! ce vorvă! ce invențiune! ce concepere! ce originalitate!* CARAGIALE, O. III 211.

CONCÉPT, *concepte*, s. n. 1. Idee generală care reflectă just realitatea; noțiune generală.

2. Ciornă, schiță. *Conceptul unei scrisori*. □ *Face conceptele scurte și nu respectă cu strictețe formulile consacrate*. VLAHUȚĂ, O. A. III 108.

CONCEPTUĂL, -Ă, *conceptuali*, -e, adj. Care ține de concept (1); abstract. *Cunoașterea conceptuală a lumii*.

— Pronunțat: -tu-al.

CONCÉPTIE, *concepții*, s. f. 1. Ansamblu sau sistem de idei cu privire la probleme filozofice, științifice, tehnice, literare etc.; felul de a înțelege sau de a interpreta fenomenele pe baza acestui ansamblu de idei. *Karl Marx a descoperit legile de dezvoltare a societății, a creat concepția materialistă a istoriei așezând astfel, pentru prima oară, cunoașterea societății omnești pe o temelie trairnică științifică*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2608. *Materialismul dialectic și istoric, concepția despre lume a clasei muncitoare, reprezintă un ansamblu de legi generale care guvernează toate formele de manifestare a conștiinței sociale — știința, literatura, arta etc., care fiecare își are și legile ei specifice de dezvoltare*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 1/2. *Cit e vorba de propriile sale nemulțumiri de intelectual, el [Eminescu] e prea nobil și dezinteresat ca să le deie vreo importanță la făurirea concepțiilor sale*. IBRĂILEANU, SP. CR. 180.

2. Zămislire (a unui copil).

— Variantă: (învechit) **concepțiune** s. f.

CONCÉPTIUNE s. f. v. **concepție**.

CONCERN, *concerne*, s. n. Reunire de întreprinderi economice capitaliste sub conducerea unui grup restrâns de monopolști, diferită de trust prin aceea că întreprinderile rămân formal independente. *Capitalul englez a pus bazele celui mai mare concern al minereului de fier din Suedia*. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 311, 6/4.

CONCÉRT, *concerte*, s. n. 1. Executare în public a unor opere muzicale. *A da un concert. Concert simfonic*. □ *O orchestră și un bariton înzestrat cu una din cele mai catifelate, mai adinci și mai bine educate voci au executat muzică de concert*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 357, 2/1. *Își aduse aminte că de mult... n-a mai ascultat un concert*. C. PETRESCU, I. II 151. *Repetau concertul ce se*

găteau să dea. GHICA, S. 247. ◇ (Metaforic, despre cântecul păsărilor) *E ora cind răsună dumberava cea voioasă De'al privighetoarei concert armonios*. MACEDONSKI, O. I 243. *Prin concert plin de dulceață, jalnica privighetoare cîntă seara*. CONACHI, P. 291.

2. (Cu determinări introduse prin prep. «pentru») Piesă muzicală scrisă într-o formă care se distinge prin caracterul ei virtuos-tehnic. *Concertul pentru vioară și orchestră de Ceaikovski. Concertul pentru patru pian de Bach*.

3. (Rare) Înțelegere, unire, acord între mai multe state sau persoane, în vederea unui scop comun. *V. armonie*.

CONCERTĂ, *concertez*, vb. I. Intrans. A da un concert. *Violonistul va concerta la Ateneu*.

CONCERTĂNT, -Ă, *concertanți*, -te, adj. (Mai ales în expr.) *Simfonie concertantă* = simfonie în care două sau mai multe instrumente au, alternativ, un rol dominant în orchestră. *Voce concertantă* = voce principală cu caracter solistic-virtuos într-un ansamblu coral.

CONCERTIST, -Ă, *concertiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care dă concerte sau recitaluri.

CONCÉSIE, *concesii*, s. f. Îngăduință, cedare față de cineva, renunțare (la ceva) în folosul sau în interesul altuia. *Al doilea învășămint al acestui război [al doilea război mondial] arată unde a dus politica de concesii față de agresor*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 6. *Spiritul tratativelor, convingerea că nu există chestiuni internaționale litigioase care să nu poată fi rezolvate pe calea înțelegerii și a concesiilor reciproce predomină astăzi în lumea întreagă*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723. ◇ Expr. **A face cuiva (o) concesie** = a renunța la o opinie sau la o pretenție (față de cineva), a ceda; a face un hatăr, o favoare. *N-am putut măcar să respect nici o altă hotărâre pe care o luasem, aceea de a mă duce cu întârziere, ca să-l fac să mă aștepte, dându-i că-i fac o concesie acceptînd invitația*. CAMIL PETRESCU, P. 21.

— Pronunțat: -si-e.

CONCESIONĂ, *concesionez*, vb. I. Tranz. A da (sau, impropriu, a lua) în concesiune. *Tîrziu, peste un an, doi, apărea un ins, care se oferea, așa, într-o doară, să concesioneze pămînturile oamenilor*. BOGZA, A. I. 36.

— Pronunțat: -si-o.

CONCESIONĂR, *concesionari*, s. m. Persoană care a obținut o concesie. *Concesionarului i se da dreptul să negocieze și să emită obligațiunile*. GHICA, S. 452.

— Pronunțat: -si-o.

CONCESIONĂRE, *concesionări*, s. f. Faptul de a concesiiona, dare în concesiune, acordare a unei concesiuni.

— Pronunțat: -si-o.

CONCESIUNE, *concesiuni*, s. f. Drept de exploatare a unui bun obștesc, acordat de către un guvern unor persoane particulare (adesea străine); obiectul material (terenuri, mine, instalații de căi ferate etc.) al unei asemenea exploatare. *La Buștenari, care se bucură de fama de a fi fost leagănul petrolului, contractele de concesiune au expirat*. BOGZA, A. I. 68. *Storșese de la Poartă concesiuni și despăgubiri însemnate în Bosnia*. GHICA, S. 364.

— Pronunțat: -si-u.

CONCESIV, -Ă, *concesivi*, -e, adj. (Mai ales în expr.) *Propoziție concesivă* = propoziție subordonată (introdusă prin conjuncțiile «deși», «cu toate că», «măcar că») care arată că, deși există o piedică, acțiunea din propoziția regentă se realizează sau se poate realiza. *Conjuncție concesivă* = conjuncție care introduce o propoziție concesivă. *Conjuncția «deși» este o conjuncție concesivă*.

CONCETĂȚEAN, -Ă, *concetățeni*, -e, s. m. și f. Cetățean al aceluiași stat (în raport cu ceilalți cetățeni); compatriot. [Poetul] *trebuie să trezească gândurile adormite ale concetățenilor săi*. GHEREA, ST. CR. I 254. ♦ Cetățean din același oraș cu altul. *Înapoiindu-mă în orașul natal, am regăsit pe vechii mei concetățeni*.

CONCHIDE, *conchid*, vb. III. Tranz. A trage o concluzie, a încheia, a sfârși (o expunere, o cercetare etc.). *Examinând probele din dosar, apărarea a conchis că acuzatul nu e vinovat*. ♦ **I n t r a n z.** (Construit cu prep. «prin», «pentru», rar «la») *Dintr-o premisă afirmativă și una negativă nu se poate conchide printr-o concluzie afirmativă*. — Forme gramaticale: perf. s. *conchisei*, part. *conchis*.

CONCHISTADŌR, *conchistadori*, s. m. Aventurier spaniol plecat să cucerească America, după descoperirea acestui continent.

CONCHISTĂ, *conchiste*, s. f. (Italianism învechit) Cucerire; lucru cucerit.

— Variantă: **concuistă** (pronunțat -*cuis-tă*) (BĂLCESCU, O. II 14) s. f.

CONCI, *conciuri*, s. n. Coc. *Stăteau după rînduală, în stînga Cătrinei... îmbrăcate în același chip... cu aceeași pieptănătură, cu același conci, cu șpelci de aur*. SADOVEANU, Z. C. 246. *Cucoana Mărioara, cu pestelcă curată pe dinainte și cu părul în conci, umbla împrejur și priveghea să nu lipsească nimănui nimic*. HOGAȘ, DR. II 105. *Nu-s femeie, Conci nu port*. TEODORESCU, P. P. 603.

CONCILIĂ, *conciliez*, vb. I. Tranz. A pune de acord, a împăca, a înlătura divergențele, contradicțiile dintre două sau mai multe păreri, idei, doctrine etc. — Pronunțat: -*li-a*.

CONCILIĂBUL, *conciabile*, s. n. Consfătuire (secretă) între oameni care plănuiesc ceva (adesea ilicit, subversiv). *Ceea ce-l îngrijora deocamdată mai mult erau conciliabilele de la spatele lui*. C. PETRESCU, C. V. 294.

— Pronunțat: -*li-a*.

CONCILIĂNT, -Ă, *conciianți*, -te, adj. Împăciuitoar, îngăduitor cu părerea altuia; care se lasă înduplecat. *Sultana era mai conciliantă*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 173. — Pronunțat: -*li-ant*.

CONCILIĂTOR, -OĂRE, *conciatori*, -oare, adj. Care tinde spre un acord, spre o împăcare sau armonizare a unor divergențe vădite; care duce spre înțelegere între părți opuse. *Atitudine conciliatoare într-un conflict*. ♦ (În politică, în lupta de clasă) Care, în fața unor divergențe de ordin principal, caută o soluție de compromis, o linie de mijloc, oportunistă, în interesul burgheziei. ♦ (Substantivat) Împăciuitoar. *Pentru a obține noi succese e nevoie să întărim și mai mult partidul nostru, veghind ca el să păstreze și să întărească tradițiile sale de luptă și caracterul de partid revoluționar al proletariatului, intransigent față de oportuniști, conciliatori și capitulanți, dirz și neclintit față de burghezie și ceilalți exploataatori*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 213.

— Pronunțat: -*li-a*.

CONCILIĂȚIE, *conciiații*, s. f. Împăcare; procedură de împăcare în dreptul internațional avînd ca scop înlăturarea conflictelor. *Lupta... continuă pînă la Radu cel Mare (1495-1508), care se încercă de o politică de conciliație, fără a izbui*. BĂLCESCU, O. II 16.

— Pronunțat: -*li-a-ți-e*.

CONCILIÈRE, *conciieri*, s. f. Împăcare, unire, acord. — Pronunțat: -*li-e*.

CONCILIU, *concilii*, s. n. Adunare de arhierii în care se iau hotărîri asupra unor chestiuni de dogmă, morală sau disciplină bisericească; sobor. *Conciliul de la Niceea*.

CONCINĂ, *concine*, s. f. Numele unui joc de cărți. *Să facem împreună partida noastră de concină*. ALECSANDRI, T. 1197.

CONCIS, -Ă, *conciși*, -se, adj. (Despre stil, opere literare etc.) Expus pe scurt, în puține cuvinte; concentrat; (despre scriitori sau vorbitori) care se exprimă lapidar. V. I A C O N I C. *Cifrele bugetului vorbesc într-un grai concis despre creșterea continuă a forței economice a patriei noastre*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2566. *Sion, dacă cu lucrările lui nu ne uimește, dar place; versurile lui sînt concise, limpezi, ușoare și armonioase*. BOLINTINEANU, O. 358.

CONCIZIE s. f. Calitatea de a fi concis, concentrare în stilul scriitorilor sau al vorbitorilor; formulare scurtă; laconism. *Concizia este o calitate a stilului scriitorilor clasici*.

— Pronunțat: -*zi-e*. — Variantă: (învechit) **concițiune** (MACEDONSKI, O. IV 70) s. f.

CONCIZIUNE s. f. v. **conciție**.

CONCLĂV, *conclave*, s. n. Sfatul cardinalilor, adunaj pentru alegerea papei. ♦ (Glumeț) Adunare. *Nu știți că avem conclav la Gherase?* BART, E. 190.

CONCLUDÈNT, -Ă, *concludenți*, -te, adj. Care convinge, care te face să dobîndești o convingere; convingător. *Congresul popoarelor pentru apărarea păcii de la Viena a arătat din nou în mod concludent că această mișcare democratică a tuturor popoarelor este o forță în mare să zădărnicească planurile singeroase ale așiftătorilor la un nou război*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2563. ♦ (Adverbial) *Romanul arată concludent ce influență uriașă și hotărîtore a avut victoria armatelor sovietice pentru mișcarea de eliberare a popoarelor subjugate de fascism*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 5/2.

CONCLUSIV, -Ă, *conclusivi*, -e, adj. (Rar) Care constituie o concluzie, care conchide; care încheie (o discuție). (În forma *concluziv*) *Două vorbe concludive: Cine este omul adevărat al acestor întimplări — Dan ori Dionis?* EMINESCU, N. 83. ♦ (Gram.) *Propoziție concisivă* = propoziție (introdusă prin conjuncțiile «decî», «dar», «așadar», «prin urmare», «(care) va să zică», «așa că», «de (sau pentru, drept) aceea») care exprimă concluzia acțiunii sau stării din coordonata ei sau concluzia întregii discuții anterioare. *Conjuncție concisivă* = conjuncție care introduce o asemenea propoziție. — Variantă: **concluziv**, -ă adj.

CONCLUZIE, *concluzii*, s. f. 1. Încheiere a unui șir de judecăți; gîndire dedusă dintr-o serie de argumente sau constatări. *Necesitatea întăririi continue a ordinii sociale și de stat democrat-populare este una din concluziile cele mai importante de care partidul nostru le-a tras dinzîndurile istorice ale celui de al XIX-lea Congres al P.C.U.S.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 32. ♦ Încheiere, ultima parte a unei expuneri sau a unei opere. *În concluzie, sint de părere să acceptăm propunerile făcute*. ♦ Expr. A trage concluzii = a rezuma ideile emise de participanți în cadrul unei dezbateri și a arăta consecințele care se impun în legătură cu problemele dezbătute. *Bădînă trăsese concluziile și dăduse fiecărei organizații sarcini concrete și noi*. MIHALE, O. 484.

2. Judecată finală a unui silogism. *Din două premise negative nu se poate trage nici o concluzie*. ♦ (Mat.) Judecată care confirmă datele teoremei pe baza demonstrației.

3. (Mai ales la pl.) Încheiere judiciară, ministerială; aviz, propunere. ♦ Expr. A pune concluzii = a) (despre acuzatorul public sau procuror) a formula acuzarea; b) (despre apărător sau avocat) a formula (concis)

apărarea; e) (despre judecători, magistrați etc.) a formula sentința.

— Pronunțat: -zi-e.

CONCLUZIV, -Ă adj. v. conelnsiv.

CONCOMITENT, -Ă, *concomitenți, -te*, adj. Care se petrece în același timp (cu altceva), care însoțește un fenomen. Două acțiuni concomitente. ♦ (Adverbial, adesea urmat de « cu ») În același timp. Șablonarea urzelilor are ca urmare... reducerea numărului de rupeți de fire, deci o creștere a producției și productivității muncii concomitent cu îmbunătățirea simțitoare a calității țesăturilor. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2744.

CONCORDĂ, pers. 3 *concordă*, vb. I. Intrans. (Urmat de obicei de determinări introduse prin prep. « cu ») A fi în acord, a corespunde, a se potrivi.

CONCORDĂNT, -Ă, *concordanți, -te*, adj. Care concordă, care corespunde, se potrivește, (cu ceva). ♦ *Noțiuni concordante* = noțiuni ale căror sfere coincid în întregime sau parțial.

CONCORDANȚĂ, *concordanțe*, s. f. Acord, potrivire, conformitate. Acest tablou e deci în concordanță cu tonul și logica întregii poezii. GHEREA, ST. CR. III 403. ♦ (Ec. pol.) *Concordanța obligatorie a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție* = lege economică obiectivă care acționează în toate orînduirile sociale, potrivit căreia relațiile de producție trebuie să corespundă cu caracterul forțelor de producție. Sprijinindu-se pe legea economică a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, Puterea Sovietică a socializat mijloacele de producție, le-a făcut proprietate a întregului popor și în felul acesta a desființat sistemul exploatareii, a creat formele socialiste de economie. Dacă n-ar fi fost această lege și dacă nu s-ar fi bazat pe ea, Puterea Sovietică n-ar fi putut să-și îndeplinească sarcina. STALIN, PROBL. EC. 8. I. V. Stalin, dezvoltînd învățătura marxist-leninistă, a dat o formulare nouă și deosebit de clară legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, a definit rolul noilor relații de producție ca motor principal și hotărîtor al dezvoltării forțelor de producție, a arătat acțiunea acestei legi obiective în socialism și importanța folosirii ei pentru construirea comunismului. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 45. (Gram.) *Concordanța timpurilor* = ansamblu de reguli după care se fixează timpul verbului din propoziția dependentă, în raport cu timpul verbului propoziției regente.

CONCORDĂT, *concordate*, s. n. I. Tratat încheiat între Vatican și un stat cu privire la raporturile dintre acel stat și situația bisericii catolice.

2. (În orînduirea capitalistă) Contract încheiat, sub controlul justiției, între comerciantul falit și creditorii săi, prin care se acordă comerciantului reducerea sau amînarea plășilor spre a-i îngădui continuarea comerțului. ♦ *Concordat preventiv* = concordat încheiat înainte de declararea în stare de faliment.

CONCORDIE s. f. (Rar) Înțelegere, unire în gânduri, sentimente sau acțiuni; bună înțelegere, bună învoire, armonie, pace. *Fac apel la concordie*. PAS, L. I 329.

— Pronunțat: -di-e.

CONCRESCENȚĂ, *concreșcențe*, s. f. (Med.) Creștere împreună, împreunare patologică a două țesuturi care, în mod normal, ar trebui să fie separate. *Concreșcența a două degete*. *Concreșcența rinichilor*.

CONCRET, -Ă, *concreși, -te*, adj. I. (În opoziție cu abstract) Care poate fi perceput cu simțurile; real. *Ca să-și dea cetitorii și mai bine seama de puterea concretă de a zgrăvi a lui Coșbuc, să comparăm calul arab zgrăvit de el cu calul arab zgrăvit de Alecsandri*. GHEREA,

ST. CR. III 359. ♦ (Substantivat) *Imaginile artistice oglindesc particularul și concretul în care se întruchipează generalul și tipicul*. CONTEMPORANUL, s. II, 1948, nr. 108, 5/4. ♦ (Gram.; despre substantive) Care exprimă obiecte perceptibile prin simțuri. *Cuvîntul « cal » este un substantiv concret*.

2. Precis, bine determinat. *Partidul cere organizațiilor de partid să conducă economia în mod concret și nu în general, să pătrundă în chestiunile specifice fiecărei ramuri a economiei naționale*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2683. *Ziarele au arătat în mod concret cum vor putea fi valorificate resursele locale din diferite raioane, pentru realizarea planului de electrificare*. CONTEMPORANUL, s. II, 1951, nr. 223, 1/4. ♦ (Adverbial) *E un spectacol care arată concret, punînd la contribuție precizia materiei, cit de mare era în fostul imperiu deosebirea dintre clasele stăpînitoare și prea umilitul popor*. BOGZA, C. O. 317.

CONCRETIZĂ, *concretizez*, vb. I. Trans. A înfășișa în mod concret, a da expresie concretă. *Epitetul și metafora nu adaugă o idee; ele numai concretizează ideea*. IBRĂILEANU, S. 126. *Rămii uimit în fața acestui talent puternic care a concretizat o epocă și o lume într-un stil simplu și curgător ca un fluviu măiestos*. DEMETRESCU, O. 166. ♦ (Cu privire la idei, proiecte, planuri etc.) A da ființă materială, a materializa, a realiza practic. *Gorki a dezvoltat teoretic și a concretizat în opera sa literară teza metodei realismului socialist*. ♦ Refl. *Grija permanentă a partidului față de ridicarea nivelului de trai al minerilor s-a concretizat și prin stimulente morale și materiale*. CONTEMPORANUL, s. II, 1952, nr. 27, 3/4.

CONCRETIZĂRE, *concretizări*, s. f. Acțiunea de a (se) concretiza și rezultatul ei; înfășișare, prezentare concretă; materializare. *Cuvîntul este concretizarea noțiunii*.

CONCREȚIUNE, *concrețuni*, s. f. (Geol.) Depunere formată din roci sedimentare în jurul unui corp străin, prin concentrarea substanțelor minerale din soluții apoase.

— Pronunțat: -și-u-

CONCUBIN, -Ă, *concubini, -e*, s. m. și f. Persoană care trăiește în concubinaj.

CONCUBINAJ s. n. Conviețuire a unui bărbat cu o femeie fără îndeplinirea formelor de stare civilă; căsătorie nelegitimă.

CONCUIȘTĂ s. f. v. conehistă.

CONCURĂ, *concur*, vb. I. Intrans. I. (În orînduirea capitalistă) A lupta pentru întîietate în comerț, a se lua la întrecere (cu alte întreprinderi) pentru a vinde mai mult, pentru a atrage o clientelă mai numeroasă; a face concurență. *O firmă concurează cu alta*. ♦ Trans. *Un negustor concurează pe altul*. ♦ Refl. reciproc. *Industriașii se concurează unii pe alții*.

2. A participa la un concurs, a se sili să întrecă, să depășească pe cineva pentru a obține întîietatea.

CONCURENȚĂ¹, -Ă, *concreșni, -te*, adj. I. (În orînduirea capitalistă) Care concurează, care face concurență altuia (mai ales în comerț). *Firmă concurentă*.

2. Care tinde spre același rezultat, care duce la același scop. ♦ *Cauze concurențe* = cauze care contribuie la producerea aceluiași efect.

CONCURENȚĂ², -Ă, *concreșni, -te*, s. m. și f. I. (În orînduirea capitalistă) Negustor sau producător care luptă să depășească în cîștig sau în rivali.

2. Participant la concursurile sportive.

CONCURENȚĂ, *concreșne*, s. f. I. (În orînduirea capitalistă) Rivalitate comercială, luptă între industriași sau comercianți pentru apărarea pieței, a clientelei, pentru obținerea celor mai mari profituri. *Legea concu-*

venței și a anarhiei producției și-a încetat acțiunea, pentru prima oară, în economia Uniunii Sovietice. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2538. Nu e o întâmplare că teoria lui Darwin a apărut în țara cea mai individualistă și în societatea cea mai industrială, unde deci concurența era mai pronunțată. IBRĂILEANU, s. 235.

2. Întrecere, rivalitate într-un cîmp de activitate; luptă pentru înfrîntate. ◇ Expr. A face concurență cuiva = a căuta să întrecă pe cineva ținînd spre același scop, rivalizînd cu el, luîndu-se cu el la întrecere. ◇ Loc. a d.v. Pînă la concurența sumei de... = pînă la suma de... Directorul adjunct are dreptul să semneze pînă la concurența sumei de 30000 lei.

CONCURS, concursuri, s. n. 1. Întrecere, competiție în sporturile individuale, organizată pentru a evidenția pe cei mai buni dintre participanți. Concurs de natație. ✦ Examen pentru dobîndirea unui post, a unei burse etc., la care se prezintă mai mulți candidați. A reușit primul la concurs. □ Profesorii șefi de catedră și profesorii sînt aleși prin concurs dintre persoanele care posedă titlul științific de doctor în științe sau gradul de profesor în învățămîntul superior. COL. HOT. DISP. 1189.

2. Ajutor, sprijin, contribuție, colaborare. Industria noastră se dezvoltă cu concursul tehnicii sovietice. □ Generalul Bem... a voit să-și asigure neutralitatea sau chiar concursul armatei otomane. GHICA, A. 625. ◇ Expr. A da concurs (cuiva) = a ajuta (pe cineva). ◇ Concurs de împrejurări = totalitatea împrejurărilor care se întîlnesc într-un anumit moment; conjunctură.

CONDĂC, condace, s. n. Cîntec bisericesc scurt. Vorba tatei: condacul ămple sacul și troparul hambarul, măi băiete! CREANGĂ, A. 93. Ia zi-i, părinte, condacul. TEODOR-RESCU, P. P. 130.

CONDAMNĂ, condamnă, vb. I. Trans. 1. A osîndi printr-o sentință judecătorească, a supune unei pedepse, a pronunța o pedeapsă împotriva cuiva. A condamna pe cineva la închisoare. □ Cu Nicola la barcă mai era și un arab din Tunis, condamnat pe douăzeci de ani. BART, E. 276. De ce-i condamnat Vișan? — întrebai pe grefier. VLAHUȚĂ, O. A. 146.

2. A exprima o dezaprobare severă (față de cineva sau ceva); a blama, a vesteji. Războiul este odios popoarelor și ele condamnă cu asprime orice guvern, orice om politic care prin acțiunile sale creează o primejdie pentru menținerea păcii, provoacă agravarea situației internaționale. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2671. În numele apărării păcii și colaborării dintre state, poporul nostru condamnă pregătirile pentru declanșarea unui nou război mondial. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2525.

3. (Cu privire la un bolnav) A considera că nu mai are nici o scăpare. Doctorii o condamnă definitiv. BART, E. 383.

CONDAMNĂBIL, -Ă, condannabili, -e, adj. Care merită să fie condamnat, dezaprobat; reprobabil.

CONDAMNĂRE, condannări, s. f. Faptul de a condamna.

1. (Jur.; în materie civilă) Obligarea unei persoane, prin judecată, de a da, a face sau a nu face ceva (predarea unui lucru, executarea unei lucrări, plata unei pensii alimentare, interzicerea de a trece pe locul altuia etc.). ✦ (În materie penală) Aplicarea, prin judecată, a unei pedepse față de o persoană.

2. Pedeapsă la care a fost condamnat cineva; osîndă. Condamna la închisoare.

3. Dezaprobare severă, blam. În vorbele lui sună condamnarea.

CONDAMNĂT, -Ă, condamnați, -te, s. m. și f. Persoană osîndită printr-o sentință judecătorească. Aș fi vrut să-i spun că de un an și jumătate viața mea e o viață de spion și condamnat. CAMIL PETRESCU, P. 150.

CONDEI, condeie, s. n. 1. Unealtă de scris în formă de bețșor la care se adaptează o peniță; toc (împreună cu penița). Clip, înainte de a înmuia condeul, își răsuca colțurile mustații, parcă răsuca de cozi două vrăbii. CAMILAR, TEM. 176. De două ori luase condeul în mînă să-i scrie lui Neagu, dar n-avea curajul să înceapă. BART, E. 233. Scriștirea de condeie dădea farmec astei liniști. EMINESCU, O. I 141. Îndată am găsit caiete, condeie. NEGRUZZI, S. I 7. ◇ Expr. Ca din condei = regulat, ordonat, frumos. Sprincenele trase ca din condei. DELAVRANCEA, S. 9. A trage condeul = a încărca la socoteală, a profita prin înșelăciune sau minciună. Lasă, Ghiță, cu steagurile de alaltăieri și-a ieșit bine; ai tras frumuseț condeul. CARAGIALE, O. I 103. Dintr-un condei sau dintr-o trăsătură de condei = dintr-o dată. ✦ (Învechit, adesea urmat de determinări explicative) Nume-dat la diferite instrumente cu care se scrie: bețșor de piatră cu care se scrie pe o placă de ardezie, pană de gîscă, cretă de scris. Și-a cumpărat o tăbliță, un condei, un burete. STANCU, D. 446. Condicularul... citea jălbile, întingînd în vreme în vreme condeul de pană de gîscă în călmările de la brîu. GHICA, S. 7. Chemînd un băiet ca de nouă ani, îi dete condeul de credă. NEGRUZZI, S. I 5.

2. Fig. Scris, scriere; fel, mod de a scrie ca publicist, îndemînare în scris. Ceea ce spusese despre Bărăganul nostru condeul meu cel șmead, molatic, searbăd și spălăci. ODOBESCU, S. III 159. ◇ Om al condeului (sau de condei) = publicist, scriitor. ◇ Expr. A o aduce din condei sau a învîrți condeul = a vorbi sau a scrie cu meșteșug și finețe; a ieși din încurcătura printr-o întorsătură a frazei (vorbite sau scrise). Dumneavoastră învîrțiți condeul și, cînd vreți, știți a face din alb negru și din negru alb. CREANGĂ, A. 163.

3. Fig. Socoteală. Apoi, inchipuiește-ți dumneata numai un condei; stăi să-ți spui. CARAGIALE, O. I 93.

CONDEIĂȘ, condeiașe, s. n. (Rar) Diminutiv al lui condei.

CONDEIȚER, condeieri, s. m. (Rar) Scriitor. Poezia nu lipsește din preocupările condeierilor clujeni. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 113, 4/5. Tălmăcește un condeier, care nu este la stăpîn, simțămintele omului necăjit. PAS, L. I 325.

CONDENSĂ, condensc, vb. I. 1. Refl. (Despre vapori sau gaze) A se transforma în lichid, prin răcire și comprimare sau numai prin comprimare.

2. Trans. A face mai dens, a mări densitatea unui lucru. A condensa laptele.

3. Trans. (Cu privire la electricitate) A acumula. Condensatorul electric ne permite să condensăm o mare cantitate de electricitate.

CONDENSĂBIL, -Ă, condensabili, -e, adj. Care poate fi condensat. Gaze condensabile.

CONDENSĂRE, condensări, s. f. Faptul de a (se) condensa. La munte condensarea vaporilor de apă din atmosferă se face mai repede și secetele sînt mai rare.

CONDENSĂT, -Ă, condensați, -te, adj. (Mai ales în expr.) Lapte condensat = lapte conservat sub formă de pastă moale sau de praf, de culoare albă-gălbui.

CONDENSATOR, condensatoare, s. n. 1. Aparat care servește la lichefierea unei mase de vapori sau de aburi.

2. (Determinat adesea prin «electric») Sistem de două conductoare (numite armături), separate printr-un izolanț sau prin vid și servind la acumularea de electricitate statică. ◇ Condensator variabil = condensator întrebuințat în radiofonie, a cărui capacitate poate fi variată prin deplasarea relativă a armăturilor lui. Întoarce conden-

satorul variabil, pînă ce-a veni cîntecul care-ți place etc. SADOVEANU, P. M. 150.

— Pl. și: (s. m.) *condensatori*.

CONDENSOR, *condensori*, s. m. 1. Lentilă (sau grup de lentile) care acumulează razele de la o sursă luminoasă și le dirijează asupra obiectului de luminat.

2. Dispozitiv întrebuițat într-un microscop pentru iluminarea preparatelor microscopice în timpul observației.

CONDESCENDENT, *-Ă, condescendenți, -te*, adj. Care are o atitudine de respect sau de bunăvoință față de cineva.

CONDESCENDENȚĂ s. f. Purtare plină de considerație; respect. *Nici măcar atîta condescendență pentru prefectul județului...* DUMITRIU, B. F. 40.

CONDICĂR, *condicari*, s. m. (Învechit și arhaizant) Persoană care scrie sau are în păstrare condicile; arhivar, registrotor. *Nu răzbeau cu înscirerea oamenilor... condicării care întinseseră mese în curtea prefecturii și primăriei.* PAS, L. I 288. *Condicarul în picioare îi citea jălbile.* GHICA, S. 7.

CONDICĂ, *condici*, s. f. 1. Registru, catastif. *A scos o condică lungă, îngustă, a vrut să treacă ceva în condică, pe urmă și-a luat seama.* PAS, Z. I 292. *Cine se afla scris în condici la Hagiu, era scris pe viață la robie.* SADOVEANU, M. C. 70. *Egumenul le aduse o condică în care să scrie fiecare persoană numele și dacă au fost mulțumiți sau nu.* BOLINTINEANU, O. 439. *Cămărașul de catastife purta condica ostașilor.* BĂLCESCU, O. I 122. *Condică de prezență* = registru în care salariații semnează la sosire și la plecare pentru a dovedi prezența la locul de muncă. *Condică de sugestii și reclamații* = registru care se găsește într-un magazin, într-o întreprindere, instituție etc. și în care cumpărătorii, solicitorii etc. fac diverse sugestii sau reclamații în legătură cu activitatea dusă în locul de muncă respectiv. *Expr. A freee în (sau în) condică (pe cineva)* = a ține minte (pe cineva) în scopul de a se răzbuca.

2. (Învechit și arhaizant) Colecție de legi, decrete, ordonanțe, datini privitoare la o anumită materie; cod. *Condica civilă. Condica penală.* *Obșteasca hotărîre statotricîndu-se astfel, diecii logofeșiei o scriseră cu pene de gîscă în condica cea mare.* SADOVEANU, Z. C. 166. *Țările se dotează cu condici de legi.* BĂLCESCU, O. II 22.

CONDICUȚĂ, *condicușe*, s. f. Diminutiv al lui *condică*. *† (În trecut) Carnet destinat personalului casnic, în care se nota identitatea purtătorului, locurile unde a fost angajat etc.*

CONDIMENT, *condimente*, s. n. Substanță adăugată la o mîncare pentru a-i da gust. *Am fost tăvălit ca o chefta de carne de vită bătrînă prin sare, pîper și alte condimente.* CARAGIALE, O. VII 286.

CONDIMENTĂ, *condimentez*, vb. I. Tranz. A drege mîncarea cu condimente, a da gust bucatelor prin adăugare de condimente.

CONDIMENTĂR, *-Ă, condimentari, -e*, adj. Folosit ca condiment. *Mărarul, leușteamul, tarhonul, cimbrul sînt legume condimentare.*

CONDIȚIE, *condiții*, s. f. 1. Fapt, împrejurare care permite sau facilitează apariția unui fenomen. *Marele ajutor al Uniunii Sovietice, condiție esențială pentru construirea socialismului* — ajutor ideologic, politic, economic și tehnic — întărește poziția noastră față de planurile imperialiste de jaf și înrobire și ne asigură o bază trainică de dezvoltare socialistă. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 259. *Succesele obținute pe tărîmul industrializării au creat condiții pentru a face pași înainte pe drumul transformării socialiste a agriculturii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2563. *Cea*

dintii condiție a dezvoltării morale a unui stat, a existenței lui politice, e libertatea poporului și egalitatea de drepturi. BĂLCESCU, O. I 324.

2. (De obicei la pl., urmat de determinări explicative) Împrejurare în care se petrece un fenomen. *Condiții de viață. Condiții de muncă. Condiții obiective.* *Conferința națională [din 1945] a Partidului Comunist Român se ține în condițiile terminării victorioase a celui de al doilea război mondial.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 5. *În actualele condiții internaționale, interesele cele mai arzătoare ale popoarelor sînt legate de problema apărării păcii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 362, 1/1. *Te interesează condițiile atmosferice?* SEBASTIAN, T. 33.

3. Clauză a unei înțelegeri, a unei convenții. *Vrăbile și prigonirile între boieri și domni dederă prilej turcilor... a-și lua dreptul de stăpîni, călcînd condițiile tratatului de protecție.* NEGRUZZI, S. I 274. *Expr. Loc. adj. și adv. Fără condiții* = fără posibilitatea de a exprima vreo pretenție. *Capitulare fără condiții.* *Expr. Loc. conj. Cu condiția (ca să)...* = numai în cazul că..., cu obligația (ca să)... *N. Golescu, Ion Ionescu și artistul Rozental, ce muri mai tîrziu în închisoare pentru patria sa, ceruseră voie să plece la Constantinopol, și voia li se dase cu condiția să-i ducă o escortă pînă la hotar.* BOLINTINEANU, O. 264. *Expr. A se ține de condiție* = a-și respecta, a-și îndeplini obligațiile luate.

4. (Jur.) Întimplare viitoare și nesigură de a cărei îndeplinire atîrnă existența unei obligațiuni (nașterea sau desființarea ei). *† Situația juridică a unei persoane. În unele țări, femeia căsătorită cu un străin urmează condiția soțului său.*

5. Situație socială a cuiva. *Oamenii căutau să scape de condiția lor și făceau oricum încercări să-și mai ușureze sărăcia.* PAS, Z. I 169. *Expr. (Învechit în concepția societății burghezo-moșierăști) Om (femeie, fată, băiat) de condiție* = om (femeie, fată, băiat) care aparține unei familii « bune », sus-pus, cu avere.

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: *condițiune* s. f.

CONDIȚIONĂ, *condiționez*, vb. I. Tranz. 1. A fi condiția esențială de care depinde ceva, a fi cauza unui lucru, a provoca ceva. *Frica lui Comu Leonida condiționează « hazul » părții din urmă a comediei.* IBRĂILEANU, S. 77.

2. A limita valabilitatea unui act printr-o condiție, a face să depindă executarea lui de o condiție, a-l supune uneia sau mai multor condiții. *† A admite ca anumite condiții, sub rezerva împlinirii unei anumite obligații. Condiționez satisfacerea cererii tale de îndeplinirea făgăduielor pe care-mi le-ai făcut.*

— Pronunțat: *-ți-o-*.

CONDIȚIONAL, *-Ă, condiționali, -c*, adj. Care este supus unei (sau mai multor) condiții; care cuprinde o condiție. *Șubza pe care mi-au dat-o era condițională.* GALACTION, O. I 27. *Expr. (Psih.) Excitant condițional* = excitant care, sincronizat în mai multe repetiții cu un reflex înnăscut, sfîrșește prin a produce singur un efect (motor, secretor etc.) identic cu al acestui reflex (determinînd astfel formarea unui reflex condiționat). (Gram.) *Propoziție condițională* = propoziție subordonată arătînd o acțiune de îndeplinirea căreia depinde realizarea acțiunii din propoziția regentă. *Mod condițional* = mod care exprimă acțiunea ca dorită sau eventuală.

— Pronunțat: *-ți-o-*.

CONDIȚIONĂRE, *condiționări*, s. f. Acțiunea de a condiționa.

1. Stabilire a unui raport de dependență.

2. Operație prin care se aduce un material, un produs etc. într-o stare de umiditate dorită sau prin care se constată conținutul lui de umiditate. *Condiționarea fructelor și legumelor.* *Expr. Condiționarea aerului* = crearea

unor anumite condiții de umiditate, temperatură și puritate a aerului dintr-o încăpere, cu ajutorul unor instalații tehnice speciale. *Condiționarea aerului din încăperi, uzine și mine...* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 161, 6/1.

— Pronunțat: -fi-o-.

CONDIȚIONAT, -Ă, condiționați, -te, adj. (În expr.) Aer condiționat = aer care se menține în unele clădiri moderne, prin instalații speciale, în condiții optime de temperatură, umiditate și puritate. (Psih.) *Reflex condiționat* = răspuns bazat pe legătura nervoasă temporară formată în scoarța cerebrală între două focare de excitație care coincid în timp; constituie mecanismul fiziologic universal care stă la baza activității nervoase superioare la om și la animale și care asigură adaptarea precisă a organismului la mediul exterior.

CONDIȚIUNE s. f. v. condiție.

CONDOLEANȚE s. f. pl. Cuvinte care exprimă participarea la durerea unei persoane lovite de o nenorocire.

— Pronunțat: -le-an-.

CONDOMINIU s. n. Exercițarea în comun de către două sau mai multe țări a puterii de stat asupra aceleiași teritoriu.

CONDOR, condori, s. m. Pasăre mare de pradă care trăiește în munții Americii de sud. *Eu simt pe umeri aripi de condor.* BENIUC, v. 134.

CONDOTIER, condotieri, s. m. (Învechit) Căpetenie care lua în soldă mercenari și-i ducea în serviciul unui principe sau al unei republici italiene.

— Pronunțat: -ti-er.

CONDUCĂTORI, -OĂRE, conducători, -oare, adj. 1. Care conduce, de conducere. ♦ *Idee conducătoare* = idee principală, predominantă, de bază. (F i g.) *Fir conducător* = idee călăuzitoare într-o discuție sau într-o argumentare.

2. (Despre corpuri, substanțe) Care are însușirea de a transmite, de a conduce căldura sau electricitatea. *Metalele sînt bune conducătoare de căldură și electricitate.*

CONDUCĂTOR, -OĂRE, conducători, -oare, s. m. și f. Persoană sau organ care conduce, care e în frunte; șef politic și ideologic al unui partid, al unei mișcări publice; persoană care conduce o instituție, o întreprindere etc. *Partidul este conducătorul politic al clasei muncitoare și al întregului popor muncitor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2704. *Fiecare comunist trebuie să fie un conducător al maselor țărănimii muncitoare pe drumul trasat de partid.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 79.

CONDUCE, conduc, vb. III. 1. **T r a n z.** A îndruma un grup constituit de oameni, o instituție, un sector al treburilor publice, o activitate, avînd întreaga răspundere din domeniul respectiv. *Răscola țărănească [a lui Horia] nu a reușit, pentru că nu exista pe atunci o clasă socială care s-o conducă.* IST. R.P.R. 279. ♦ **F i g.** A dirija (o discuție), a supraveghea (desfășurarea unei dezbateri). *Responsabilul grupei sindicale a condus discuțiile în ședință.*

2. **R e f l.** (Cu determinări introduse prin prep. «după») A se orienta, a se purta, a se comporta. *În lupta pentru construirea socialismului, partidele comuniste și muncitorești din țările de democrație populară se conduc după geniala învățătură leninist-stalinistă despre industrializarea socialistă.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2372.

3. **T r a n z.** A însoți pe cineva (arătîndu-i drumul). *La plecare m-a condus pînă la poartă.* IBRĂILEANU, A. 93. *Portarul... îl conduse dinaintea stareșului.* NEGRUZZI, S. I 219.

4. **T r a n z.** (Cu privire la vehicule, în special la automobile sau tractoare) A dirija mersul, mișcarea. (A b s o l.) *A început să învețe a conduce?* C. PETRESCU, C. V. 230.

— Forme gramaticale: perf. s. condusei, part. condus.

CONDUCERE, conduceri, s. f. 1. Acțiunea de a conduce; activitatea conducătorului, a celui care stă în frunte, care conduce ceva. *Organ de conducere. Colectiv de conducere.* □ *Sub conducerea partidului, cu neîntreruptul ajutor al Uniunii Sovietice, România a parcurs în cîțiva ani un drum mare, bogat în prefaceri revoluționare.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 12. *Femeile muncitoare trebuie ridicate cu îndrăzneală în conducerea organizațiilor sindicale.* REZ. HOT. I 64. *Condiția esențială a succesului muncii de agitație este conducerea zilnică și concretă a acestei munci de către organizația de partid.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 5, 68. *Un comandant suprem, un amiral, lua la miezul nopții conducerea operațiilor.* BOGZA, A. I. 313. ♦ *Conducere unică* = principiu potrivit căruia conducerea este alcătuită dintr-o singură persoană sau dintr-un singur organ (instituție, întreprindere, organizație etc.) reprezentînd interesele tuturor celorlalte persoane sau organe conduse. *Conducere colectivă* = principiu suprem de conducere în partidul marxist-leninist, constînd în atragerea maselor în munca de conducere, prin elaborarea și discutarea în colectiv a hotărîrilor, prin dezvoltarea spiritului de răspundere personală și prin crearea condițiilor favorabile desfășurării criticii de jos. *Principiul conducerii colective este principiul suprem de conducere în partidul marxist-leninist.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2724.

2. (Concretizat) Forța conducătoare constituită din persoanele care dirijează un partid, o întreprindere etc.; colectivul care conduce, conducătorii.

CONDUCĂ, conduce, s. f. 1. Țeavă, sistem de țevi sau instalație pentru distribuirea fluidelor (a apei, a petrolului, a gazelor naturale etc.) dintr-un rezervor central la locul de consum. *Conducă de apă. Conducă de petrol. Conducă de gaz.*

2. Fir metalic sau cablu care servește la transmiterea energiei electrice pentru luminat, pentru punerea în mișcare a mașinilor, pentru comunicații etc. *Conducă electrică.*

CONDUCTIBIL, -Ă, conductibili, -e, adj. (Rar) Care poate transmite.

CONDUCTIBILITATE s. f. Proprietate a corpurilor de a transmite căldura, electricitatea, vibrațiile sonore etc. *Conductibilitate termică. Conductibilitate sonoră. Conductibilitate electrică.*

CONDUCTOR, conductori, s. m. 1. Funcționar la calea ferată care controlează biletele călătorilor și supraveghează ordinea în vagoane, fiind uneori și responsabil al garniturii respective. *Conducătorul, oamenii de la vagonul de poștă, mecanicul scoteau capul și întrebau ce se petrece.* DUMITRIU, B. F. 109. *Conducătorul începe să strîngă biletele pentru Brăila.* SP. POPESCU, M. G. 36. ♦ (Rar) Cel care conduce un vehicul pentru transporturi în comun (tramvai, autobus etc.); vatăman, șofer.

2. Supraveghetor și diriguitor al unei echipe de lucrători într-o fabrică, într-o uzină, la o lucrare publică etc.

CONDUCTOR, conductoare, s. n. (Adesea determinat prin «electric») Corp prin care se poate trece un curent electric; piesă dintr-o instalație electrică, care servește la conducerea curentului.

CONDUITĂ, conduite, s. f. Purtate, fel de a se purta, atitudine în societate, deprinderi morale. *Eleul are o bună conduită în școală.* □ *Maro, probabil, regreta conduita avută față de Salomia.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 191. ♦ *Linie de conduită* = normă de purtare.

CONDUR, conduri, s. m. 1. (Învechit și arhaizant) Pantof cu toc înalt împodobit adesea cu broderii și purtat altădată de femei. *Să văd piciorul acela într-un condur de atlaz.* SADOVEANU, P. S. 238. *Și, nici una, nici două...*

fi sărută condurul. DELAVRANCEA, S. 101. O păreche de conduri cusuți numai cu fir. ISPIRESCU, L. 24. ♦ Fig. Toamna cu-a ei albă frunte și cu galbenii-i conduri A lăsat argint pe munte și rugină pe păduri. TOPÎRCEANU, S. A. 22.

2. Compus: **condurul-doamnei** = plantă ornamentală de grădină, agățătoare, cu flori mari, galbene-roșcate și terminate cu un pinten drept (*Tropaeolum majus*); călțunaș, sultănele. În poiană mai vin încă elegante floricele, Unele-n condurii-doamnei și-n rochiți de rîndunele. ALECSANDRI, P. A. 125.

CONECTĂ, *conectez*, vb. I. Tranz. (Rar, de obicei cu privire la două sau mai multe conducte electrice) A uni, a lega, a conexa. A conecta mai multe posturi telefonice pe același fir.

CONECTĂRE, *conectări*, s. f. Acțiunea de a conecta; unire, legare, conexare a două sau mai multe conducte electrice.

CONNECTOR, *-OARE*, *conectori*, *-oare*, adj. Care conectează, care unește, care leagă. *Neuron conector*. ♦ (Substantivat, n.) Aparat sau mecanism care conectează, care stabilește o legătură. *Conector electric*. *Conector telefonic*.

CONEX, *-Ă*, *conexi*, *-e*, adj. Care se găsește în legătură cu ceva, care însoțește ceva, care merge împreună cu ceva. *Chestiuni conexe*.

CONEXĂ, *conexez*, vb. I. Tranz. (Cu privire la două sau mai multe lucruri sau chestiuni de aceeași natură) A lega împreună, a reuni, a alătura. *Tribunalul a conexat cele două dosare*.

CONEXĂRE, *conexări*, s. f. Acțiunea de a conecta; legare, punere împreună, grupare la un loc.

CONEXITĂTE, *conexități*, s. f. (Rar) Conexiune. *Conexitate de infracțiuni*. □ *Atentatul în contra lui vodă-Bibescu nu avea nici o conexitate cu partidul revoluționar*. GHICA, S. 717.

CONEXIUNE, *conexiuni*, s. f. Legătură între două sau mai multe obiecte sau fenomene; raport, relație. *Materialismul premarxist nu privea fenomenele naturii în dezvoltarea lor și în conexiunea lor universală, concepă mișcarea în mod mecanic, ca o simplă creștere cantitativă, ca o repetare a trecutului, nu înțelegea dezvoltarea istorică a lumii materiale*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 15/1. — Pronunțat: *-xi-u-*.

CONFECȚIE, *confecții*, s. f. 1. Obiect de îmbrăcăminte fabricat în serie. *Magazin de confecții*.

2. Confectionare. *Prețul confecției unui costum*.

— Pronunțat: *-fi-e*. — Variantă: *confecțiuno* s. f.

CONFECȚIONĂ, *confecționez*, vb. I. Tranz. A produce, a face, a lucra, a fabrica. *Croitorul confecționează un costum*.

— Pronunțat: *-fi-o-*.

CONFECȚIONĂRE, *confecționări*, s. f. Acțiunea de a confecționa; lucrare, întocmire, alcătuire, fabricare. *Ce talent avea el pentru confecționarea arcelor de nuiele cu săgeți de șindrilă!* GHICA, S. 71.

— Pronunțat: *-fi-o-*.

CONFECȚIUNE s. f. v. *confecție*.

CONFEDERATIV, *-Ă*, *confederativi*, *-e*, adj. Care aparține unei confederații; care are caracterul unei confederații. *Uniune confederativă de state*.

CONFEDERAȚIE, *confederații*, s. f. 1. Unire a mai multor state sau unități teritoriale, autonome din punct de vedere administrativ, însă fără independență politică; într-un singur stat. *Confederația ateniană*. *Confederația elvețică*.

2. Reunire a unor organizații. ♦ *Confederația Generală a Muncii* = nume dat pînă în februarie 1953 organizației de masă formată din totalitatea uniunilor sindicale din țara noastră.

— Pronunțat: *-fi-e*.

CONFERENȚĂ s. f. v. *conferință*.

CONFERENȚIĂ, *conferențiez*, vb. I. Intrans. A ține o conferință, a vorbi în public despre un subiect.

— Pronunțat: *-fi-a*.

CONFERENȚIAR, *-Ă*, *conferențiar*, *-e*, s. m. și f. 1. Persoană care ține o conferință (sau care se îndeletnicește cu ținerea de conferințe). *Toți priveau posomorîți, numai conferențiarul vorbea senin*. C. PETRESCU, Î. II 116.

2. Titlu dat unei persoane care predă în învățămîntul superior, fiind superior în grad lectorului și inferior profesorului, dar avînd ca și profesorul dreptul de a ține cursuri și examene. *Conferențiar la Institutul politehnic*. □ *Gradul de conferențiar se acordă persoanelor care au titlul de candidat în științe și funcționează ca asistent sau lector în instituțiile de învățămînt superior sub conducerea unui profesor*. B. O. 1953, 2.

— Pronunțat: *-fi-ar*.

CONFERÎ, *confér*, vb. IV. 1. Tranz. A acorda, a da, a atribui (un titlu, un grad, o distincție, o calitate). [Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Romîne] *conferă decorațiile, medaliile și titlurile onorifice ale Republicii Populare Romîne*. CONST. R.P.R. 22. (Glumet) *Ce s-a întimplat, prințule? nu cumva vinul își conferă o severitate hursuză?* SADOVEANU, Z. C. 62. ♦ Refl. p a s. *Se conferă « Ordinul Muncii » și « Medalia Muncii » următorilor muncitori, tehnicieni și ingineri, pentru muncă excepțională și succesele obținute în producția de tractoare...* B. O. 1953, 1.

2. Intrans. A discuta împreună cu cineva o chestiune, a se întreține. *Membrii delegațiilor au conferit în vederea încheierii unui tratat comercial*.

CONFERINȚĂ, *conferințe*, s. f. 1. Expunere publică asupra unei teme științifice, literare, politice etc. *A ține o conferință*. *A asculta o conferință*. □ *Cînd, anul acesta, am anunțat o conferință despre frumos... s-a crezut că publicul nostru va rămîne nepăsător la asemenea chestiuni*. MACEDONSKI, O. IV 140.

2. Adunare a reprezentanților unor state, ai unor organizații etc. pentru a lua hotărîri cu privire la anumite probleme. *Conferință de pace*. *Conferință feroviară internațională*. □ *În perioada pregătirii ultimei conferințe unionale a tinerilor scriitori, s-au ținut... semnarii, în care — după un referat despre o problemă generală de creație — s-au discutat operele tinerilor participanți*. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 318, 3/3. ♦ For superior al unui partid comunist sau muncitoresc, care se poate reuni atunci cînd nu e posibil să fie convocat congresul și care reunește un număr mai mic de delegați decît congresul. *Conferința Națională [din 1945] a Partidului Comunist Român se ține în condițiile terminării victorioase a celui de al doilea război mondial*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 5.

3. Consfătuire; convorbire, ședință intimă. *Conferințele cercurilor științifice studențești trebuie să fie adevărate sesiuni științifice, în care profesorii și studenții să discute împreună, pe larg, la un nivel superior, probleme de știință și tehnică*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 348, 1/6. *În tinda căminului cultural se adunau neînecat delegații la conferința pe plasă*. DUMITRIU, N. 281. *L am găsit în conferință cu ambasadorul englez*. GHICA, S. 373. ♦ *Conferință de presă* = consfătuire, discuție între reprezentanții presei și reprezentanții ai conducerii unui stat, unui partid, unei organizații etc. cu prilejul căreia aceștia din urmă fac celor dintîi o serie de declarații cu caracter

oficial. (Ieșit din uz) *Conferință (a profesorilor)* = organ de sancțiune și control format din consiliul profesorilor în școlile secundare din trecut. *Ce dezordine! Ce scandal! Când eu strig în conferință că se duce școala de răpă, d-ta taci.* SEBASTIAN, T. 213.

— Variantă: (învechit) conferență (CARAGIALE, O. II 325) s. f.

CONFERIRE, *conferiri*, s. f. Faptul de a conferi (1); acordare, atribuire. *Conferirea « Ordinului Muncii » și a « Medaliei Muncii » unor proiectanți care s-au evidențiat cu ocazia executării proiectelor lucrărilor pentru cel de al IV-lea Festival mondial al tineretului și studenților pentru pace și prietenie.* B. O. 1953, 1.

CONFESĂ, *confesez*, vb. I. Re fl. (Franzuzism rar) A mărturisi ceva intim, a se destăinui. *Oricând, naiv și confidențial, el se confesează.* GHEREA, ST. CR. II 158.

CONFESIE s. f. v. confesiune.

CONFESIONAL, -Ă, *confesionali*, -e, adj. Care e în legătură cu confesiunile religioase.

— Pronunțat: -si-o-.

CONFESIUNE, *confesioni*, s. f. 1. Mărturisire a unor fapte, a unor gânduri sau sentimente intime. *Foiletonul... cuprinde un soi de confesiune făcută sub formă de « scrisoare către redacție ».* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 4/7. *Trebuie să-ți fac aci confesiunea că șarpele ambiției m-a mușcat de inimă.* ALECSANDRI, T. 1734. + (În practica religiei creștine) Spovedanie făcută unui preot. *Calitatea mea, domnule Ruset, se pare că-mi dă dreptul s-ascult confesiuni.* SADOVEANU, Z. C. 73.

2. Scriere literară care conține mărturisirea unor gânduri și sentimente legate de viața intimă, personală a autorului. *Confesiunile lui J. J. Rousseau.*

3. Religie, credință religioasă, cult. *Printre creștini, unii sint de confesiune ortodoxă, alții de confesiune protestantă sau catolică.*

— Pronunțat: -si-u-. — Variantă: (învechit) confesie s. f.

CONFESOR, *confesori*, s. m. (În biserica creștină) Duhovnic, preot care primește o confesiune (1).

CONFETE s. f. pl. v. confeti.

CONFETI s. f. pl. Bucățele rotunde de hirtie, de diferite culori, pe care participanții la baluri și petreceri și le aruncă unii altora. *O coșeșiră... sub o avalanșă de complimente, căzând asupră-i din trei părți ca trei pumni de multicolore confeti.* C. PETRESCU, C. V. 182. *În ploaie de confeti saltă Părechile dâncuitoare.* TOPÎRCEANU, B. 66.

— Scris și: *confetti*. — Variantă: *confète* (SCÎNTEIA, 1953, nr. 2739) s. f. pl.

CONFETTI s. f. pl. v. confeti.

CONFIDENT, -Ă, *confidenți*, -te, s. m. și f. Persoană căreia cineva îi încredințează gândurile intime, tainele. *Eram prieteni nedespărțiți, și mai eram și confidențialul lui.* C. PETRESCU, S. 109. *Roșu nu mai rămase singur pînă la amiază, deși grozav ar fi dorit să spuie lui Titu, confidențialul său de toate zilele, câteva amănunte extraordinare pe care numai el le cunoștea.* REBREANU, R. II 26. + (În teatru) Personaj secundar căruia eroul principal îi face confidențe, îi destăinuiește gândurile și planurile sale.

CONFIDENTĂ, *confidențe*, s. f. Încredințare a unei taine, destăinuire a unui gând intim. *Și confidențele, tu știi, Le-am dat pe față, tale-quala, Într-un volum de Parodii Originale.* TOPÎRCEANU, M. 5. + Expr. A face confidențe (cuiva) = a destăinui ceva, a încredința un gând intim, o taină.

CONFIDENȚIAL, -Ă, *confidențiali*, -e, adj. Care se comunică în taină; secret. *Ordin confidențial.* = *Klapka*

a comunicat domnitorului nostru în mod confidențial asigurările ce avea Kossuth de la principele Napoleon. GHICA, A. 618. + (Adverbial) *L-a rugat confidențial și stăruitor să-i îngăduie o aminare de o lună, pentru plată.* REBREANU, R. I 46. *Generalul... răspunde verbal și confidențial.* GHICA, A. 34.

— Pronunțat: -și-al.

CONFIDENȚĂ s. f. (Franzuzism învechit) Încredere în cineva. *Te adresezi... la oamenii în care ai confiență.* GHICA, S. 586. *Să mă onoreze cu confiența sa.* ALECSANDRI, T. 1300.

— Pronunțat: -și-en-.

CONFIGURĂ, pers. 3 *configurează*, vb. I. Re fl. i m p e r s. A lua o formă, a se întocmi într-un anumit fel.

CONFIGURĂȚIE, *configurații*, s. f. Formă exterioară a unui lucru; înfățișare. *Configurația unui teren.* + Totalitatea relațiilor dintre părțile unui sistem sau, dintre mai multe sisteme din aceeași categorie. *Configurația planetei.* = *Care au fost urmările războiului asupra configurației lumii capitaliste? Lanțul imperialist s-a rupt în punctul său cel mai slab și a luat ființă, pe a șasea parte a globului, primul stat socialist.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 11/2.

— Pronunțat: -și-e.

CONFINĂT, -Ă, *confinați*, -te, adj. (Franzuzism rar; despre aer, atmosfera unei încăperi, a unui spațiu limitat) Închis, neîmprospătat; irrespirabil. *Creдем că e și timpul de a mai țea din aerul confinat și greoi al orașului.* HOGAȘ, DR. II 172.

CONFIRMĂ, *confirm*, vb. I. Tranz. + 1. A recunoaște justetea unei afirmații făcute mai înainte; a atesta, a mărturisi autenticitatea, exactitatea unui lucru; a întări (o ipoteză, o afirmație etc.). *Puternicul răsunet produs în lumea întreagă de Festivalul [din 1953] de la București confirmă o dată mai mult că acesta a constituit o mărăeșă sərbătoare a păcii și prieteniei tineretului din întreaga lume, că el a înregistrat un succes imens.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2757. + (În sistemul juridic burghez, în opoziție cu reforma sau casa) A întări o hotărîre, o sentință a unei instanțe inferioare. *Curtea supremă a confirmat hotărîrea tribunalului.*

2. A întări, a definitiva pe cineva într-o situație.

— Prez. ind. și: (învechit) *confirmez* (BĂLCESCU, O. II 10).

CONFIRMĂRE, *confirmări*, s. f. Acțiunea de a confirma și rezultatul ei.

1. Întărire, adevărire. *Evenimentele internaționale ne aduc în fiecare zi noi confirmări ale ascușirii contradicțiilor între țările capitaliste.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 21. + Întărire de către o autoritate superioară a unei dispoziții date de o autoritate inferioară. *Constituția prevede că numirile și confirmările în funcțiunile publice se fac de către Președintele Marii Adunări Naționale.* + (Jur.) Declarație prin care o persoană, îndreptățită să ceară anularea unui act, îl recunoaște valabil. + (Jur.) Întărire a unui mandat de arestare de către organul competent.

2. Întărire, definitivare a situației unei persoane. *După confirmarea primirii sale, membrul de partid primește cartea de membru.* STATUT. P.M.R. 16.

CONFISCĂ, *confisc*, vb. I. Tranz. A lua bunul cuiva, fără despăgubire, pe temeiul unei hotărîri judecătorești sau în urma dispoziției unei autorități. + A lua cu forța, pe cale revoluționară, bunurile din mîna exploataților. [Muncitorii și țărani chinezi] *confiscău pămînturile moșierilor care au exploatat sîngeros, timp de secole, țărănimea muncitoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 4/3.

CONFISCĂRE, *confiscări*, s. f. Acțiunea de a confiscat; luare a bunurilor cuiva, fără despăgubire, pe temeiul unei hotărâri judecătorești sau în urma dispoziției unei autorități. *Bunuri supuse confiscării*. ✦ Luare cu forța, pe cale revoluționară, a bunurilor din mâna exploatareilor.

CONFLAGRĂNT, -Ă, *conflagranți*, -te, adj. (Despre state) Care participă la o conflagrație.

CONFLAGRAȚIE, *conflagrații*, s. f. Război extins la mai multe state. *Imperialiștii împing spre o nouă conflagrație mondială*.

— Pronunțat: -*fi-e*. — Variantă: (învechit) *conflagrațiune* (HASDEU, I. V. 129) s. f.

CONFLAGRAȚIUNE s. f. v. conflagrație.

CONFLICT, *conflicte*, s. n. 1. Ciocnire, dezacord; antagonism. *Țările capitaliste sînt zdruncinate de adînci conflicte sociale*. LUPȚA DE CLASĂ, 1950, nr. 4, 37. *Divergențele dintre membrii locotenenței au dus la un conflict între ei*. IST. R.P.R. 360. *Și conflictul din vagonul restaurant!* C. PETRESCU, Î. I 9. ✦ Expr. *A intra în conflict (cu cineva)* = a se certa (cu cineva). ✦ (Determinat uneori prin « armat ») Război.

2. (Într-o operă epică sau dramatică) Acțiune, desfășurare a evenimentelor prin ciocnirea intereselor și pasiunilor care însuflețesc personajele principale. *Conflictul piesei este original*.

CONFLUENT, -Ă, *confluenți*, -te, adj. (Despre două sau mai multe cursuri de apă) Care se împreună formînd un rîu mai mare. ✦ Fig. *Pe cele trei străzi confluențe, două-trei sute de oameni erau strînși din toate părțile*. CAMIL PETRESCU, P. V. 23.

CONFLUENȚĂ, *confluențe*, s. f. Locul de întîlnire a două cursuri de apă. *Confluența Oltului cu Dunărea*. ✦ Fig. *Cele dintîi pasări sălbatice, călătorind spre sud, se învîrteau sus, într-o confluență a vînturilor*. CAMILAR, TEM. 337.

CONFORM, -Ă, *conformi*, -e, adj. 1. (Mai ales despre copii) Care are același cuprins cu..., identic. *Copie conformă cu originalul*.

2. Care este corespunzător, potrivit. *Vom arăta care ortografie ni se pare mai conformă cu limba noastră*. NEGRUZZI, S. I 341. ✦ (Adverbial) În conformitate cu..., după. *Vă invit dar... ca de urgență să satisfaceți, conform legii, justele reclamațiuni ale doamnei director*. CARAGIALE, M. 119. [Sarcina comisiei de revizuire] *vă fi de a grupa, printr-o asiduă lucrare, toate acele varii elemente, conform planului pe care ea și l-a adoptat*. ODOBESCU, S. II 403.

CONFORMĂ, *conformez*, vb. I. Refl. 1. A se pune de acord cu..., a se potrivi, a se adapta la... *Adela se conformase inconștient momentului*. IBRĂILEANU, A. 156.

2. A se supune (unui ordin, unei legi etc.). *S-a conformat ordinului și a plecat*.

CONFORMĂRE, *conformări*, s. f. Acțiunea de a se conforma.

1. Punere de acord (cu o situație).

2. Supunere (la o dispoziție, la o lege etc.). *Vi se trimite în copie ordinul ministerului spre conformare*.

CONFORMĂT, -Ă, *conformați*, -te, adj. (Despre corp sau părți ale corpului; de obicei precedat de o determinare calificativă: « bine », « rău », « prost » etc.) Alcătuit, format, făcut.

CONFORMĂȚIE, *conformații*, s. f. Structură fizică generală a corpului sau a părților lui; constituție. *Studiul conformației organelor*.

— Pronunțat: -*fi-e*.

CONFORMISM s. n. Atitudine oportunistă, nesinceră și formală care se caracterizează prin conformarea, împotriva convingerilor proprii, la ordinele sau îndrumările permise.

CONFORMIST, -Ă, *conformiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care manifestă o atitudine oportunistă prin conformare nesinceră la ordinele sau îndrumările permise. ✦ (Adjectival) *Versurile [lui Maiakovski] scormoneau impasibilitatea intelectualilor conformiști, împăcați cu ordinea țaristă*. CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 184, 1/4.

CONFORMITĂȚE s. f. Raportul dintre două lucruri conforme; potrivire, concordanță. ✦ *Pentru conformitate (cu originalul)*, formulă prin care se confirmă autenticitatea unui act. ✦ L. o. c. a. d. v. *În conformitate cu...* = conform cu..., potrivit cu... *Au procedat în conformitate cu ordinul primit*.

CONFORT, *conforturi*, s. n. Totalitatea condițiilor materiale care fac ca o locuință să fie igienică, plăcută și comodă. *Locuință cu confort modern*. □ *Hotelul... elegant și amenajat cu tot confortul, cu un personal plin de grijă pentru călători — te face să te simți ca acasă*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2744. *Trăiesc în case nevoiașe de țară, fără confort și fără lumină*. C. PETRESCU, Î. I 45.

CONFORTABIL, -Ă, *confortabili*, -e, adj. Care oferă confort. *În jurul uzinei se întinde un cartier muncitoresc modern, cu blocuri noi, confortabile*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2744. *Vești avea pregătît culcuș bun și confortabil*. CARAGIALE, O. VII 166. *D-voastră, avînd casa cea mai confortabilă din oraș, vești fi invitată a-l primi*. ALECSANDRI, T. I 275. ✦ (Adverbial) *Merg liniștit, confortabil înfundat în perna moale*. C. PETRESCU, Î. I 133.

CONFRĂȚE, *confrați*, s. m. Coleg de profesie, tovarăș de meserie. *Era singurul dintre confrăți pe care... îl stimam*. C. PETRESCU, C. V. 302. *Titu Herdelea știa că nouăți numai jos, în culoare, ar putea auzi. Dar el venea rar la Cameră și nu îndrăznea să coboare ca alți confrăți specializați*. REBREANU, R. II 34. ✦ (Învechit) *Tovarăș de conspirație. Numai neumirea unora din confrăți fu pricina întîrzierii [revoltei]*. GHICA, A. 835.

CONFRĂȚESC, -EĂSCĂ, *confrățești*, adj. (Neobișnuit) De confrate. *N-au de împărțit nimic cu mine... iar veselia lor nu-i spurcată de nici un rinjet confrățesc*. C. PETRESCU, C. V. 306.

CONFRERIE, *confrerii*, s. f. (Franțuzism) Asociație constituită în scopuri religioase sau caritabile; p. e. t. grupare de oameni cu păreri comune. *Figurile care au stîrjenit activitatea lui, adversarii săi ideologici sau personali, membrii altor confrerii spirituale*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 6/1. *Credeai cu îndărătnicie în lumina soarelui în sinceritate, într-o superioară confrerie a spiritului*. BARANGA, V. A. 20.

CONFRUNTĂ, *confrînt*, vb. I. Tranz. A pune față în față două sau mai multe opere, acte, obiecte, fenomene etc. pentru a le verifica. *A confrunta copia cu originalul*. □ *Intră... confruntîndu-și ceasul cu pendulul din perete*. C. PETRESCU, C. V. 89. *Pentru a judeca de gradul civilizațiunii unui popor, nu trebuie să ne bazăm pe propriile noastre idei moderne, ci să-l confruntăm, fără prevențiune, cu toate celelalte popoare din aceeași epocă*. HASDEU, I. V. 105. ✦ (Jur.) A pune față în față două sau mai multe persoane spre a vedea dacă spusele lor concordă.

CONFRUNTĂRE, *confruntări*, s. f. Acțiunea de a confrunta; punere față în față a două sau mai multe opere, acte, obiecte, fenomene etc. pentru verificare; comparare. *Confruntarea plagiatului cu originalul*. □ *Din confruntarea unui material variat se naște*

o critică ce va avea mai adesea rezultate folositoare pentru noua traducțiune. ODOBESCU, S. II 365. † (Jur.) Punere față în față, interogare concomitentă a două sau mai multor persoane, în cursul unui proces, spre a se stabili dacă spusele lor concordă. *Confruntarea martorilor.*

CONFUNDĂ, *confund*, vb. I. I. Tranz. A lua o persoană drept alta sau un lucru drept altul. V. încurca, amesteca. *Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* EMINESCU, O. I 140. *N-ai spus nimic... despre o altă pasăre, pe care mulți la noi o confundă cu graurele.* ODOBESCU, S. III 23.

2. Refl. A se contopi, a forma un singur tot. *Intu-nericul se infiltra nesimțit în casă. Lucrurile luau înfățișări mai rotunde, își pierdeau contururile, se confundau.* REBREANU, R. I 245. *Oglîndîndu-se în undă, Stîlpi ș-arcade se confundă.* MACEDONSKI, O. I 154. *Palatul alb se confundă cu noul de argint.* EMINESCU, N. 47.

CONFUZ, -Ă, *confuzi*, -e, adj. I. Neclar, nelămurit, nedeslușit. *Incearcă să-și adune gîndurile confuze.* TOPÎR-CEANU, M. 49. *Toată viața mea trecută e confundată suvenire.* MACEDONSKI, O. I 238. *Strigăte confuze se amestecară, cu un huruît uscat, de șandrama care se dărimă.* VLAHUȚĂ, O. A. 280. † (Adverbial) *Răspunde confuz.*

2. Încurcat, tulburat, zăpăcit. *Își clatină capul c-un zimbet confuz.* LESNEA, I. 85. *Candidă și confuză, fata... asculta atentă.* BART, E. 181. *Am rămas nehotărit, confuz.* GALACTION, O. I 59.

CONFUZIE, *confuzii*, s. f. Faptul de a confunda și rezultatul lui; încurcătură; lipsă de orientare (în diverse probleme). *Dintr-o confuzie ni s-a trimis nouă scrisoarea.*

— Pronunțat: -zi-e.

CONGEDIU s. n. v. concediu.

CONGELĂ, *congelez*, vb. I. Tranz. (Cu privire la lichide) A face să treacă din stare lichidă în stare solidă; a îngheța, a solidifica. † (Cu privire la alimente) A supune acțiunii frigului pentru a conserva. *Carnea a fost congelată.*

CONGELĂRE s. f. Acțiunea de a congela. *Congelarea peștelui.*

CONGELĂT, -Ă, *congeleți*, -te, adj. (Despre alimente) Conservat prin înghețare. *Carne congelată. Fructe congelate.* † Înghețat. *Sînt morți, congeleți, și totuși numai moartea și gheața îi mai conservă.* C. PETRESCU, Î. II 186.

CONGENITAL, -Ă, *congenitali*, -e, adj. Din naștere, înăscut. *Defect congenital.*

CONGESTIE, *congestii*, s. f. Aflux anormal de sînge într-o parte a corpului. V. aprindere. *Congestie pulmonară. Congestie cerebrală.*

— Pronunțat: -ti-e.

CONGESTIONĂ, *congestionez*, vb. I. Refl. A avea un aflux anormal de sînge; a se aprinde la față. *I se congestionau nările.* IBRĂILEANU, A. 56.

— Pronunțat: -ti-o-.

CONGESTIONĂRE s. f. Acțiunea de a se congestiona și rezultatul ei.

— Pronunțat: -ti-o-.

CONGESTIONĂT, -Ă, *congestionăți*, -te, adj. I. (Despre persoane) Aprins la față, căruia i s-a urcat sîngele la cap. *Veronescu, congestionat, se năpusti asupra oratorului.* VLAHUȚĂ, O. A. III 6. † (Despre părți ale corpului) Care are un aflux anormal de sînge. *Apoi se trînti pe pernele trăsorii, cu obraji dogorînd, cu urechile congestionate.* DUMITRIU, B. F. 35. *Fața lui roșie, congestionată,*

brobonată de sudoare, exprima o mare neliniște. VLAHUȚĂ, O. A. 474.

2. Fig. (Despre orașe sau străzi) Aglomerat.

CONGLĂSUI, *conglăsuiesc*, vb. IV. In tranz. (Învechit) A fi de acord, a se potrivi cu..., a corespunde.

CONGLĂSUIRE, *conglăsuiri*, s. f. (Învechit) Acțiunea de a conglăsuși și rezultatul ei; aprobare, învoire, acord unanim. *Propunerea... se primește în conglăsuire.* NEGRUZZI, S. I 74.

CONGLOMERĂT, *conglomerate*, s. n. 1. Rocă de agregare formată prin transport din sfîrșimăturile rotunjite ale altor roci mai vechi și cimentate cu argilă, var, silice etc. [Excursioniștii] *ciocneau conglomerate și pe sub albele portaluri ieșeau din peșteri dărmate.* ANGHELIOSIF, C. M. I 120.

2. Fig. Adunătură, amestec, îmbinare nesistematică a unor elemente eterogene. *Un conglomerat de cazane, de tuburi, de țevi și scări în spirală.* BOGZA, A. Î. 63.

CONGLUTINĂ, *conglutinez*, vb. I. Tranz. (Rare, cu privire la lichide) A face dens și viscos; a coagula. *Unele otrăvuri conglutinează sîngele.*

CONGLUTINĂRE s. f. Acțiunea de a conglutina și rezultatul ei; coagulare.

CONGREGĂȚIE, *congregații*, s. f. (În organizarea monahală catolică) Totalitatea călugărilor și călugărițelor care aparțin aceleiași ordin religios.

— Pronunțat: -ți-e.

CONGRES, *congrese*, s. n. 1. Reuniune, națională sau internațională, de membri sau de delegați ai unui partid politic, ai unei organizații sindicale ori de masă sau de persoane care au aceeași profesie sau interese comune, pentru a discuta și a lua hotărîri în probleme de ordin ideologic, organizatoric, profesional, științific etc. *Congresul mondial al partizanilor păcii. Congresul al III-lea al tineretului și studenților pentru pace și prietenie.* □ *Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român își exprimă convingerea că acest Congres al femeilor democratice din Republica Populară Romînă va constitui un puternic imbold pentru o și mai mare dezvoltare a mișcării de masă a femeilor din orașele și satele patriei noastre, că acest congres va contribui la o și mai largă atragere a femeilor în activitatea de dezvoltare economică și culturală a țării.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2676.

2. Organul suprem de conducere al unui partid comunist sau muncitoresc. *«Congresul este instanța supremă a partidului» și, prin urmare, calcă disciplina de partid și statutul congresului tocmai acela care împiedică, indiferent prin ce mijloace, pe vreun delegat să se adreseze direct congresului în legătură cu orice chestiune din viața de partid, fără nici o excepție.* LENIN, O. A. I 291. *Însemnătatea istorică mondială a celui de al XIX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice constă în aceea că, făcînd bilanșul victoriilor epocale repurtate de partid în răstimpul dintre Congresele al XVIII-lea și al XIX-lea, a îmbogățit partidele frățești, pe oamenii muncii din întreaga lume, întreaga omenire progresistă, cu uriașă experiență a partidului comunist, luminînd omenirii drumul progresului, al fericirii și al buneistării.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 7. *Congresul de la 8 mai 1921 a devenit primul congres al Partidului Comunist din Romînia.* IST. R.P.R. 533.

3. Nume dat organului legislativ din S.U.A.

CONGRESIST, -Ă, *congresiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care ia parte la un congres.

CONGRUENT, -Ă, *congruenți*, -te, adj. (Mai ales în expr.) *Figuri congruente* = figuri geometrice care pot fi făcute să coincidă una cu alta printr-o deplasare.

CONGRUENȚĂ, *congruențe*, s. f. Acord, concordanță. (Mat.) Relația dintre două numere întregi care au proprietatea de a da același rest la împărțirea cu un întreg.

CONIAC, *coniacuri*, s. n. Băutură alcoolică tare, obținută prin distilarea vinului. *Scoase... o sticlă plată de coniac*. C. PETRESCU, I. II 138.

— Pronunțat: *-niac*.

CÓNIC, *-Ă, conici, -e*, adj. Care are forma unui con. *Figură conică. Rădăcina conică a morcovului.*

CONFĒR, (1) *coniferi*, s. m., (2) *confere*, s. n. 1. Arbore (ca bradul, molidul, pinul etc.) sau arbust (ca ienupărul) cu frunzele persistente, în formă de ace și cu fructele lemnoase conice. *Coniferii rămân întotdeauna verzi.* (Adjectival) *Arbore conifer.*

2. (Numai la pl.) Familie din care fac parte acești arbori. *Pădure de confere.*

CONIȚĂ, s. f. v. *euconiță*.

CONIVĒŢĂ, s. f. (Rar, în l.o.c. a d.v.) De conivență (cu...) = în complicitate, de acord (cu...), în înțelegere (cu...).

CONJECTURĂ, *conjecturi*, s. f. Păreră bazată pe probabilități sau pe presupuneri. V. *supoziție, ipoteză.* *Cînd am fost eu în joc... m-am pierdut întotdeauna în conjecturi.* IBRĂILEANU, A. 94.

CONJUDEȚEAN, *-Ă, conjudețeni, -e*, s. m. și f. (Ieșit din uz) Persoană care s-a născut sau care locuiește în același județ cu alta, considerată în raport cu aceasta. *A constatat... prosperitatea conjudețenilor săi.* I. IONNESCU, M. 216.

— Pronunțat: *-țean*.

CONJUGĂ, *conjug*, vb. I. 1. Tranz. (Gram.) A modifica formele unui verb după persoană, număr, timp, mod și diateză, într-o înșirare metodică. *A conjuga un verb neregulat.* (Reflexiv) (Despre verbe) A fi flexibil (după persoană, număr, timp etc.). *Verbul « a avea » se conjugă la toate timpurile și la toate modurile.*

2. Reflexiv. (Rar) A se uni, a se îmbina, a se împleti. *Stive de porumb și străvechi morminte se înșiră pe deasupra cîmpiei... și se conjugă între ele.* BOGZA, C. O. 390.

CONJUGĂL, *-Ă, conjugali, -e*, adj. Referitor la cei căsătoriji; de soți. *Luă apărarea soțului, din simț de solidaritate conjugală.* C. PETRESCU, I. II 142. *Povesteste... toată viața sa conjugală.* GHEREA, ST. CR. II 332.

CONJUGĂRE, *conjugări*, s. f. Acțiunea de a (se) conjuga și rezultatul ei.

1. (Gram.) Modificarea formelor unui verb după persoană, număr, timp, mod și diateză, într-o înșirare metodică; flexiunea verbului. *Conjugarea verbului « a fi » este neregulată.* (Categorie de verbe cu aceeași terminație la infinitiv, care se conjugă în mod asemănător. *Conjugarea a IV-a.*

2. (Biol.) Forma cea mai simplă de fecundație la infuzorii, prin unirea temporară a doi indivizi, urmată de un schimb reciproc de substanțe nucleare.

3. (Rar) Îmbinare, împletire. *Securitatea Europei trebuie să se bazeze nu pe opunerea țărilor Europei occidentale țărilor Europei răsăritene, ci pe conjugarea eforturilor tuturor țărilor europene.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2832.

CONJUGĂȚ, *-Ă, conjugați, -te*, adj. (Mai ales în expr.) *Nervi conjugați* = nervi care au aceeași funcție. (Fiz.) *Focare conjugate* = focare așezate în așa fel, încît, dacă se pune o lumină într-unul din ele, razele răsfrînte se unesc în celălalt punct și invers. (Aritm.) *Regulă conjugată* = reunirea a două sau mai multor reguli de trei simple.

CONJUNCT, *-Ă, conjunctori, -te*, adj. (Mai ales în expr.) *Forme conjuncte* = formele prescurtate ale prezentului indicativ pers. 1 sg. (-s) și 3 sg. și pl. (-i, -s) al verbului « a fi » și formele neaccentuate ale pronumelui personal la dativ și acuzativ sg. și pl. (-mi sau mi-, -ți sau ți-, -le sau le- etc.).

CONJUNCTIV, *-Ă, conjunctivi, -e*, adj. 1. Care leagă, unește. (Fiz.) *Țesut conjunctiv* = țesut protector din corpul omului și al animalelor care leagă celelalte țesuturi între ele. *Țesutul conjunctiv... intră în structura aproape a tuturor organelor corpului.* ANATOMIA 26.

2. (Gram., în expr.) *Modul conjunctiv* (și substantivat, n.) = mod personal care exprimă o acțiune realizabilă sau ireală. *Conjunctivul e un mod personal.*

3. (Învechit) *Conjunct. Mîntuia de spus pe de rost, rîpede și fără greș... pronumele conjunctive de dativ și acuzativ.* CREANGĂ, A. 84.

CONJUNCTIVĂ, *conjunctive*, s. f. Membrană mucoasă care unește pleoapele cu globul ochilor.

CONJUNCTIVITĂ, *conjunctivite*, s. f. Inflamație a conjunctivei: ochiului.

CONJUNCTÓR, *conjunctoare*, s. n. (În expr.) *Conjunctor-disjunctor* = aparat electric care închide și întrerupe automat un circuit electric.

CONJUNCTURĂ, *conjuncturi*, s. f. Totalitatea condițiilor și a împrejurărilor care influențează asupra unui fenomen sau unei situații; concurs de împrejurări. *Partidele « istorice », sprijinite de reacțiunea internă și de o conjunctură de moment favorizată de cercuri reacționare din străinătate, tindeau, prin intermediul guvernului Rădescu, să ajungă la restaurarea dictaturii burghezo-moșierești [1945].* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 29.

CONJUNCTIE, *conjuncții*, s. f. 1. Parte de vorbire care leagă două propoziții într-o frază sau două cuvinte cu același rol sintactic într-o propoziție. *Conjuncții copulative. Conjuncții disjunctive.*

2. Poziție a doi aștri care la un moment dat au aceeași longitudine cerească.

— Pronunțat: *-ți-e*.

CONJUNCȚIONALĂ, *conjuncționale*, adj. f. (Numai în expr.) *Locuțiune conjuncțională* = locuțiune care poate îndeplini aproape toate funcțiunile unei conjuncții. « *Cu toate că* », « *de vreme ce* », « *după cum* » sînt locuțiuni conjuncționale.

— Pronunțat: *-ți-o*.

CONJURĂ, *conjur*, vb. I. 1. Tranz. A ruga cu stăruință, a implora. *Vă rog, vă conjur, plecați de la fereastră.* SEBASTIAN, T. 262. *Conjur, nu scrie nimic nicăieri despre mine.* CARAGIALE, O. VII 385. *În epistola ce scriam șefului răscolărilor din Transilvania îl conjuram să se împace cu ungurii.* GHICA, A. 175.

2. Intrans. (Rar) A conspira, a complota.

CONJURĂȚ, *-Ă, conjurați, -te*, s. m. și f. (Rar) Persoană care ia parte la o conjurație, conspirator.

CONJURĂȚIE, *conjurații*, s. f. (Rar) Conspirație, complot.

— Pronunțat: *-ți-e*.

CONLOCUI, *conlocuiesc*, vb. IV. Intrans. (Învechit) A locui împreună cu cineva. *Cetățui pe care le-au găsit în fîință sau le-au clădit popoarele de gintă slavonă ce au venit, sînt acum ca la doisprezece secoli, să conlocuiescă cu populațiunea romînă.* ODOBESCU, S. II 179. *Dintre scrisorile mele către dînsul am găsit numai opt, rămase din întîmplare la frate-tău Iancu, cu care conlocuia la Paris la 1858.* GHICA, S. 720.

CONLOCUIRE, *conlocuiri*, s. f. Faptul de a conlocui; locuire împreună cu cineva.

CONLOCUITOR, **-OĂRE**, *conlocuitori*, *-oare*, adj. Care locuiește împreună cu cineva. *Naționalități conlocuitoare*. — Pronunțat: *-cu-i-*.

CONLUCRĂ, *conlucrez*, vb. I. Intrans. I. A lucra împreună cu cineva, a colabora. *Se întreprinde publicarea unei foi literare, la care conlucram noi toți care scriam*. NEGRUZZI, s. I 334. *Cometă cu lungi coade... Ce! ai uitat tu oare poporul d-altădată, La care, cum s-aude, destul ai conlucrat?* ALEXANDRESCU, P. 160.

2. A concura, a contribui. *Toate conlucrau la încurajarea lui*.

CONLUCRĂRE, *conlucrări*, s. f. Acțiunea de a conlucra; colaborare. *Prin activitatea multilaterală pe care o desfășoară, cabinetele tehnice înfăptuiesc o mare operă de îndrumare tehnico-culturală a muncitorilor; ele constituie adevărate laboratoare de îmbinare a științei cu practica, de conlucrare activă între ingineri și muncitori*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2710. *Afișul... cheamă la conlucrare pe toți compatrioții*. RUSSO, s. 154.

CONLUCRĂTOR, **-OĂRE**, *conlucrători*, *-oare*, s. m. și f. (Învechit) Colaborator. *În Flandra, găsim pe... amicul și conlucrătorul lui Rubens*. ODOBESCU, s. III 130.

CONOCHIFITRIȚĂ, *conochifitrițe*, s. f. (Regional) Coropișniță. *Conochifitrița... trăiește pe la locuri bănoase și grase*. ȘEZ. I 120.

CONOPIDĂ, *conopide*, s. f. Plantă erbacee cu frunzele lunguiețe și groase și cu o înflorință în formă de căpăfină cărnoasă de culoare alburie (*Brassica oleracea*); înflorința comestibilă a acestei plante. *Grădinarii seamănă... conopide*. bame. I. IONESCU, M. 357.

CONOSAMENT, *conosamente*, s. n. Factură care indică cantitatea, greutatea și felul unei încărcături expediate pe un vas de comerț.

CONOVĂȚ, *conovețe*, s. n. Funic fixată de țărși, de care se leagă caii în bivruac. *De la conovețele cailor, tresăreau din când în când vruetele înăbușite pe care le făceau animalele scuturându-se*. SADOVEANU, F. J. 742.

CONRŪPE vb. III v. corupe.

CONSACRĂ, *consăcru*, vb. I. Trans. I. (Urmat de determinări în dativ) A închina, a da cu totul, a pune la dispoziție, a destina. *Comuniștii își consacră cu abnegație toate forțele, cunoștințele și aptitudinile mamei cauzei a eliberării omenirii*. ȘCÎNTEIA, 1952, nr. 2533. ♦ A dedica. *Bogdan consacră șase pagini tehnicii scrierilor d-lui Caragiale*. GHEREA, ST. CR. II 46. *În zilele consacrate acestei sărbări, se înjunghiau numeroase jertfe de cini și miei*. ODOBESCU, s. I 202. ♦ Refl. *Alexandrescu și-a dat demisiunea ca să se poată consacra cu totul literelor*. GHICA, s. 662.

2. A stabili; a consfinți. *O stare nouă de lucruri înlocuia o stare de lucruri consacrată printr-o lungă dezvoltare istorică*. GHEREA, ST. CR. III 168. *Măsura și gradul civilizației... consacră statornicia și prefacerea limbilor de acum înființate*. RUSSO, O. 66.

CONSACRĂRE s. f. Acțiunea de a consacra.

CONSACRĂT, **-Ă**, *consăcrași*, *-te*, adj. 1. Stabilizat, consfințit prin uz sau prin tradiție. *Fiecare moment al dramei cinegetice avea cîntecul său consacrat și tradițional*. ODOBESCU, s. III 96.

2. (Despre persoane) Care e considerat ca o autoritate într-un anumit domeniu, care se bucură de o recunoaștere unanimă.

CONSANGUIN, **-Ă**, *consanguini*, *-e*, adj. Rudă (din partea tatălui); (în special despre frați și surori) care au același tată; consîngean.

CONSĂTEAN, *consăteni*, s. m. Persoană care locuiește în același sat sau este originară din același sat cu altă persoană.

CONSCRIPȚIE, *conscriptii*, s. f. (Învechit) Înscriere anuală în rolurile militare; recrutare, înrolare. *Conscriptia sosește, îl iau, îl fac oștean*. NEGRUZZI, s. II 249. *Stringerea ostașilor se face prin conscripție și intrare de bunăvoie*. BĂLCESCU, O. I 36.

— Pronunțat: *-ți-e*.

CONSECINȚĂ, *consecințe*, s. f. Rezultat al unei acțiuni, al unei fapte, al unui principiu etc.; urmare. *Sentimentul de prietenie mă silește să te povățuiesc a medita serios la toate consecințele*. C. PETRESCU, A. 374. ♦ În consecință = a) (loc. a d v.) conform dispozițiilor, situației etc. *Veți proceda în consecință*; b) (loc. con j.) prin urmare, deci. ♦ Expr. A trage (sau a suporta) consecințele = a avea de suportat ceea ce rezultă (sau poate rezulta) dintr-o acțiune sau o situație oarecare.

CONSECUTIV, **-Ă**, *consecutivi*, *-e*, adj. Care urmează fără întrerupere, succesiv, pe rînd. *Repetarea de patru ori în două versuri consecutive a verbului «mori» și accentul căzînd pe acest «mori», dau așa tîrie versurilor, încît par a fi turnate în bronz*. GHEREA, ST. CR. III 377. ♦ Propoziție consecutivă = propoziție subordonată de mod care exprimă urmarea acțiunii sau stării din propoziția regentă. *Conjuncție consecutivă = conjuncție care introduce o propoziție de acest fel*.

CONSECUȚIE s. f. (Gram., rar, în expr.) *Consecuția timpurilor = concordanța timpurilor*, v. concordanță.

— Pronunțat: *-ți-e*.

CONSECVENT, **-Ă**, *consecvenți*, *-te*, adj. Care acționează conform cu principiile sale, care nu se contrazice în acțiunile sale, credincios ideilor sale. *În România burghezo-mosierească, Partidul Communist Român a fost singurul partid care a dus o luptă consecventă pentru soluționarea democratică a chestiunii naționale*. REZ. HOT. I 33. *Bine, înțeleg, ați refuzat un scriitor, sintezi oarecum consecvenți cu d-voastră*. CAMIL PETRESCU, P. 410. *Dacă i-am văzut că sint de aceleași principii și consecvenți, nu m-am despărțit de dînșii*. GHICA, A. 703. ♦ (Adverbial) *Uniunea Sovietică... a susținut consecvent interesele noastre, afirmînd alături de noi și în numele nostru independența și suveranitatea noastră ca popor și ca stat*. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 33. *Proletariatul, fiind singura clasă consecvent revoluționară pînă la capăt, are chemarea să conducă lupta tuturor celor exploatați și asuprași împotriva tuturor formelor de exploatare și asuprașire*. DOC. PART. 123.

CONSECVENTĂ, *consecvențe*, s. f. Faptul de a fi consecvent. *Consecvență în opinii*. ♦ Loc. a d v. Cu consecvență = în mod consecvent.

CONSEMÎN, *consenne*, s. n. 1. Îndatorire sau totalitatea îndatoririlor pe care le are un militar în serviciu de pază sau de siguranță. *Noi, cînd eram în post, tăceam ore, ce ore? zile întregi. Așa era consennul*. SAHIA, N. 56. ♦ Ordin, dispoziție. *Are să mă trimită în linia întâia, cu consenn să fiu ucis pe la spate*. CAMILAR, N. I 85. *Pușinii prieteni care izbuteau să calce consennul și să pătrundă în biroul de lucru erau uimiți de goliciumea pereților*. C. PETRESCU, C. V. 143.

2. Măsură (avînd uneori caracter de pedeapsă) prin care se interzicea militarilor ieșirea din cazarmă pentru un timp anumit.

CONSEMNA, *consemnez*, vb. I. Tranz. I. A înregistra, a însemna, a nota. « *A sosit în București într-un vagon de clasa III...* » — vor consemna biografia viitori. C. PETRESCU, C. V. 29. *Spre a enumera... diferitele elemente constitutive ale fiecărui articol din dicționarul limbii, noi ne vom mărgini a le consemna aci d-a rindul.* ODOBESCU, S. II 398.

2. A depune o sumă de bani spre păstrare la Casa de economii și consemnațiuni, sau ca garanție la tribunal.

3. (În trecut) A opri prin consemn ieșirea militarilor din cazarmă.

CONSEMNARE, *consemnări*, s. f. Acțiunea de a consemna.

1. Însemnare, notare, înregistrare. *Ajunul deschiderii stagiunii... prilejuiește consemnarea unui început rodnic de afirmare a dramaturgiei originale.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 8/6. *Critica lui Alecsandri... este consemnată mai mult în operele sale beletristice.* IBRĂILEANU, SP. CR. 118. [Adaosele] tind întotdeauna... la consemnarea, la elucidarea și dovedirea unui fapt cituși de mic. ODOBESCU, S. III 640.

2. Depunerea unei sume de bani spre păstrare la Casa de economii și consemnațiuni sau ca garanție la tribunal.

3. (În trecut) Oprea prin consemn a militarilor de a ieși din cazarmă.

CONSEMNAȚIUNE, *consemnațiuni*, s. f. (Mai ales în expr.) Casa de economii și consemnațiuni (prescurtat C.E.C.) v. casă.

— Pronunțat: -ți-u-.

CONSENS, *consensuri*, s. n. Împărtășire a aceluiași ideii; înțelegere, acord.

CONSERVĂ, *conservă*, vb. I. Tranz. I. (Cu privire la alimente) A menține în stare nealterată prin anumite procedee speciale. *Pentru a putea conserva cantități sporite de legume și fructe, numeroase operații au fost mecanizate.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2711. ♦ Refl. *Măzărăa se conservă bine.*

2. A păstra, a păzi. *A-și conserva sănătatea.* ♦ Refl. A se menaja.

CONSERVARE s. f. Acțiunea de a conserva.

1. Menținere (a alimentelor) în stare nealterată, prin anumite procedee speciale. *Conservarea cărnii.*

2. (În expr.) *Instinct de conservare* = instinct de apărare activă (cu dinții, cu ghearele etc.) sau de apărare pasivă (reacție de încremenire în fața primejdiei) pe care îl manifestă omul și animalele în scopul conservării ființei proprii.

CONSERVATISM s. m. Atitudine reacționară de atașament față de formele vechi, depășite, ale vieții politice, economice și culturale și de împotrivire față de tot ce este nou, față de orice inovație, de orice progres în viața politică, economică și culturală.

CONSERVATIV, -Ă, *conservativi*, -e, adj. (Rar) Conservator.

CONSERVATOR¹, *conservatoare*, s. n. Școală superioară de muzică.

CONSERVATOR², -OĂRE, *conservatori*, -oare, adj. Care este atașat de trecut, de formele vechi, depășite, ale vieții politice, economice și culturale și refractar, adesea dușmănos, față de tot ce e nou, față de orice inovație, de orice progres în viața politică, economică și culturală. *Cu un gest imperios, îndărătnicul și conservatorul slujbaş făcea oamenilor semn să intre în lan.* ANGHEL, PR. 84. ♦ *Partid conservator* = nume putat de unele partide politice burgheze reacționare care manifestă dușmănie față de tot ce este nou în general și față de

mișcările muncitorești și revoluționare în special; în condițiile imperialismului ele devin exponente ale politicii de expansiune, luptă împotriva libertăților democratice și trec față de partea fascismului. ♦ (Substantivat, m.) Membru al unui asemenea partid politic; (la pl.) partidul conservator.

CONSERVATORISM s. n. (Rar) Conservatism. *Noi ne vom limita acur în a spune că junimismul a fost expresia unui conservatorism modificat — în aspectele lui formale — de influența gândirii burgheze.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 1/4.

CONSERVĂ, *conserve*, s. f. (Mai ales la pl.) Produse alimentare menținute în stare nealterată prin anumite procedee și păstrate ca rezerve în cutii de tînichie, în sticle sau borcane ermetice închise. *Vania soldatul uitase să strămute dintr-o tunică în alta... cuțitul de desfiat cutii de conserve.* C. PETRESCU, I. I 3.

CONSFĂTUÎ, *consfătuiesc*, vb. IV. Refl. reciproc. (Despre două sau mai multe persoane) A se sfătuși împreună.

CONSFĂTUIRE, *consfătuiri*, s. f. Acțiunea de a (se) consfătuși și rezultatul ei; ședință a salariaților unei întreprinderi sau instituții, a membrilor unei organizații etc., în care se discută probleme de interes comun. *Un eveniment de o importanță deosebită pentru desfășurarea rodnică a muncii didactice în noul an de activitate în cadrul învățămîntului elementar și mediu îl constituie consfătuirile raionale ale cadrelor didactice.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952 nr. 310, 1/1. ♦ *Consfătuire de producție* = ședință organizată în vederea îmbunătățirii producției dintr-un sector, dintr-o întreprindere, dintr-o instituție etc. și în cadrul căreia se face o analiză a muncii și schimb de experiență cu alte întreprinderi (instituții etc.) sau cu muncitorii mai ridicați din aceeași întreprindere. *Comitetul de întreprindere a organizat consfătuiri de producție pe secții și pe grupe sindicale, creînd astfel condiții ca fiecare muncitor să poată cunoaște mai bine în ce constau diferitele metode înaintate.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2662.

CONSFINȚI, *consfințesc*, vb. IV. Tranz. A da un caracter durabil, solid; a consacra (2). *Proiectul noii constituții, constituția construirii socialismului, consfințește regimul democrat-popular al Republicii Populare Romîne, în care întreaga putere se află în mâna oamenilor muncii de la orașe și sate.* LUPȚA DE CLASĂ, 1952, nr. 7, 61. *Constituția patriei noastre consfințește deplina egalitate în drepturi pentru toți cei ce muncesc, fără deosebire de rasă sau de naționalitate.* ȘCÎNTEIA, 1952, nr. 2512.

CONSFINȚIRE, *consfințiri*, s. f. Acțiunea de a consfinții; consacrare.

CONSIDERĂ, *consider*, vb. I. Tranz. I. A socoti, a privi ca... *Politica statului democrat-popular exprimă cele mai vitale interese ale poporului și de aceea este sprijinită cu însuflețire de masele cele mai largi, care o consideră drept propria lor politică.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2614. *Pot considera lucrul încheiat.* C. PETRESCU, C. V. 109. ♦ Expr. *Considerînd că...* = avînd în vedere că... ♦ Refl. p. a. s. *Dacă familia e sănătoasă, atunci și statul se poate considera sănătos.* BCGZA, A. I. 350. ♦ Refl. *Cu Haralambie Oanță se considera prieten.* SAHIA, N. 95.

2. A analiza, a studia, a cerceta. *Personalitatea lui Doja n-a fost... privită în devenirea ei, ci considerată static, prin prisma unei singure date desprinsă de rest, nesemnificativă și neesențială.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 113, 9/1.

CONSIDERABIL, -Ă, *considerabili*, -e, adj. Însemnat, remarcabil (prin număr, cantitate etc.); (foarte) mare.

Planul cincinal prevede o considerabilă dezvoltare a învățămîntului superior. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 1/1. *Erau peste două sute de bucăți [de galbeni] ... însemnînd laolaltă o bogăție considerabilă.* GALACTION, O. I 150. *În unele părți... cîtîmea speciei «grive» este așa de considerabilă, încît se prind fără număr.* ODOBESCU, S. III 28. ♠ (Adverbial) *Forțele păcii, democrației și socialismului întrec considerabil forțele provocatorilor de război.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2544. ♠ Loc. adv. *Considerabil de... = tare, foarte. Teren considerabil de bogat.*

CONSIDERĂRE s. f. Acțiunea de a considera.

1. Examinare, studiu. *Pe baza considerării materialist-științifice a realității se pot desprinde legile dialectice de dezvoltare a acestei realități.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 16/1.

2. Considerație.

CONSIDERAȚIE, *considerații*, s. f. 1. Motiv, rațiune, considerent. *Considerații de ordin secundar.* ♠ Exp r. *A avea (sau a lua) în considerație = a avea în vedere, a ține seamă de...*

2. Reflecție, părere, idee. *Relația manuscrisă a domnului Paul de Marenne... rămasă în biblioteca națională pariziană cuprinde lungi considerații morale și filozofice.* SADOVEANU, Z. C. 28. *Voi să arăt numai niște considerații personale, care mi se par adevărate.* GHEREA, ST. CR. II 105.

3. Stimă, respect. *A arăta cuiva cea mai mare considerație.* ♠ *Înzestrat cu o înțelegere rară, dezvoltată încă prin studii serioase, și cu mult curaj cetățenesc, Miron [Costin] dobîndi îndată o mare considerație între compatrioții săi.* BĂLCESCU, O. I 184.

— Pronunțat: -ți-e.

CONSIDERENT, *considerente*, s. n. Motiv, punct de vedere, argument logic; considerație (1).

CONSIGNAȚIE, *consignații*, s. f. Depunere spre păstrare, garanție sau vînzare.

— Pronunțat: -ți-e.

CONSILIA, *consiliez*, vb. I. *Tranz.* (Franțuzism) A sfătui. *Știubei se interesă... de alcătuirea meniului și consilie cîteva modificări.* C. PETRESCU, I. II 144. *Pe aceștia pot să-i consiliez să scrie în proză.* MACEDONSKI, O. IV 33.

— Pronunțat: -li-a.

CONSILIER, *consilieri*, s. m. 1. Persoană care dă sfaturi; sfetnic. *Principiile vorbește: Ai curții mele... înalți consilieri... Nenorocirea astăzi amarnic mă izbește.* MACEDONSKI, O. I 249. *O lișită ș-o rață, Ai lebedei de baltă consilieri privați.* ALEXANDRESCU, P. 177.

2. Grad în ierarhia unor instituții, deținut de persoane cu o pregătire de specialitate, care au sarcina de a rezolva problemele speciale dintr-un anumit domeniu; persoană care are acest grad. *Consilier tehnic.*

3. (În trecut) Membru al unei înalte instanțe de judecată sau de verificare. *Consilier la Curtea de apel.*

— Pronunțat: -li-er.

CONSILIU, *consilii*, s. n. 1. Organ cu rol conducător, consultativ sau executiv pe lângă o organizație, o instituție etc. *Consiliul de conducere este organul executiv al gospodăriei colective și răspunde față de adunarea generală a membrilor pentru activitatea gospodăriei colective, precum și pentru îndeplinirea obligațiilor față de stat.* STAT. GOSP. AGR. 13. ♠ *Consiliul Mondial al Păcii = organ ales de Congresul popoarelor pentru pace, format din cei mai buni luptători pentru pace, care coordonează și îndrumăază activitatea de luptă pentru pace în intervalul dintre congrese.* *Consiliu de securitate = organ al Națiunilor Unite, care are sarcina de a*

discuta și de a lua măsuri (bazîndu-se pe principii unanimității) ori de cîte ori se ivește o situație care poate primejdui pacea. *Consiliu de asistență economică mutuală = organ format din reprezentanți ai Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară, care are drept scop coordonarea activității economice a țărilor din lagărul democrat, pe baza ajutorului reciproc.* *Consiliu de asistență economică mutuală este o organizație deschisă pentru statele care vor să colaboreze în vederea dezvoltării lor economice.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 122, 8/4. *Consiliu de miniștri = organ suprem executiv și de dispoziție al puterii de stat. În R.P.R. consiliul de miniștri e format din miniștri și președinții comitetelor și comisiilor de stat.* ♠ *Consiliu științific = organ consultativ pe lângă un institut de cercetări științifice; (la instituțiile de învățămînt superior) adunare a șefilor de catedră, a decanilor etc., sub președinția rectorului.* *Consiliu pedagogic = adunare a profesorilor unei școli, în frunte cu directorul, care ia măsuri obligatorii și este răspunzătoare de bunul mers al școlii, atît din punct de vedere didactic, cît și administrativ.* *Consiliu de facultate = consfătuire a profesorilor șefi de catedră ai unei facultăți, sub conducerea decanului.* *Consiliu de familie = organ de tutelă alcătuit pe cale judecătorească din rudele unei persoane care nu se poate conduce singură (minor sau interzis), cu sarcina de a-i apăra interesele în administrarea bunurilor sale.* *A trebuit să renunțe la ea cînd între ei s-a ridicat zidul consiliului de familie.* CARAGIALE, O. I 300. (În regimul capitalist) *Consiliu de administrație = comitet (reprezentînd de obicei numai pe marii acționari) însărcinat cu conducerea unei societăți industriale sau comerciale pe acțiuni.*

2. Ședință a membrilor unui astfel de organ. *Aici vād zeei în consiliu... vād eroi încinși cu lauri.* COȘBUC, P. II 139.

3. (Învechit) Sfat. (Atestat în forma de pl. *consiliuri*) *Vă dau oarecare consiliuri.* GHICA, A. 724.

— Pl. și: (învechit) *consiliuri*.

CONSİMȚĂMÎNT, *consimțămînte*, s. n. Încuviințare, aprobare. (În forma *consimțămînt*) *Irena se simți îndatorată să intervină, ca să arate că... tot ce se întîmplă este cu consimțămîntul ei.* CAMIL PETRESCU, N. 120. ♠ (Adesea întărit prin «liber») *Adeziune nesilită, aderare de bunăvoie la ceva.* *Partidul nostru duce o luptă hotărîtă împotriva oricărei încleări a principîului liberului consimțămînt în crearea de gospodării colective.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 35.

— Variantă: (rar) *consimțămînt s. n.*

CONSİMȚI, *constmt*, vb. IV. *Tranz.* (De obicei urmat de o propoziție completivă) A-și da consimțămîntul, a încuviința, a fi de acord. ♠ *În t r a n z.* (Urmat de determinări introduse prin prep. «la») *A consimțit la căsătoria fiului său.*

— Prez. ind. și: (rar) *consimț* (CARAGIALE, O. I 51).

CONSİMȚİMÎNT s. n. v. *consimțămînt*.

CONSİMȚIRE s. f. Faptul de a consimți; consimțămînt.

CONSISTĂ, pers. 3 *consistă*, vb. I. *In tranz.* (Cu determinări introduse prin prep. «din» sau, mai rar, «în», «între») A fi compus, a se alcătui din..., a fi constituit din..., a consta. *Toate aceste obiecte consistă din elemente, toate au condițiunile lor de existență.* GHEREA, ST. CR. II 34. *Bagajul... consista într-un geamantan și cîteva cărți.* CARAGIALE, O. II 90.

CONSISTENT, -Ă, *consistenți; -te*, adj. 1. Care are consistență, soliditate; virtuos, tare. *Pastă consistentă.*

2. (Despre hrană) Substanțial, sățios. *Masă consistentă.*

CONSISTENȚĂ s. f. Grad de densitate, de tărie, de soliditate a unui corp, a unei materii etc.; rezistența opusă de un corp la sfărâmare; tărie, soliditate. *Consistența cimentului.*

CONSISTORIU, *consistorii*, s. n. Organ administrativ și disciplinar în conducerea unor biserici.

CONSÎNGEAN, -Ă, *consîngeni*, -e, adj. (Rare) Consanguin.

CONSOANĂ, *consoane*, s. f. (În opoziție cu vocală) Sunet al vorbirii format mai ales din zgomote produse fie prin închiderea totală și deschiderea bruscă a canalului vorbitor într-un punct oarecare al parcursului său, fie prin strîmtarea lui.

CONSOARTĂ, *consoarte*, s. f. (Familiar) Soție, nevastă. *Îmi ajunge s-o știu a mea consoartă.* MACEDONSKI, O. II 132. *Multe salutări de la d. Costică și consoarta.* CARAGIALE, O. VII 169.

CONSOALĂ, *consolez*, vb. I. Tranz. A alina, a ușura durerea, necazul, înfrîstarea cuiva; a mîngîia. *Cînd erau mai consolați... muri fratele cel mai mare.* RETEGANUL, P. IV 63. *Ca să-l consoleze, i-a zis că îndată ce se va înșănătoși, îl va trimite... să studieze.* GHICA, S. 159.

CONSOALÂNT, -Ă, *consoalanți*, -te, adj. (Rare) Care consolează.

CONSOALIRE, *consoaliri*, s. f. Acțiunea de a (se) consoala și rezultatul ei; mîngîiere, ușurare, alinare.

CONSOLĂ, *console*, s. f. 1. Mobilă în formă de picioară sau de măsuță, de obicei cu picioarele încovoiate, rezemată de perete și pe care se pun vase, statuete etc. *Se întoarse și arătă o consolă și o oglindă, ascunse într-o firidă boltită a peretelui.* C. PETRESCU, A. 338.

2. Element arhitectural de lemn, de piatră etc., de obicei ornamentat, care folosește pentru a sprijini o cornișă, un balcon etc.

CONSOLIDĂ, *consolidez*, vb. I. Tranz. A face solid, tare, durabil; a întări. *Era singur în stare a consolida edificiul.* NEGRUZZI, S. I 345. ♣ Fig. *Avind puterea politică în mîinile sale, clasa muncitoare consolidează continuu și dezvoltă regimul de democrație populară.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 353. *De la Lenin învățăm să consolidăm necontenit statul de democrație populară, să lărgim mereu legăturile partidului și statului cu masele, să atragem milioanele de oameni ai muncii la conducerea treburilor obștești.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2562. ♣ Refl. Din numărul de gospodării colective și întovărășiri existente, un număr mare dintre ele s-au consolidat în ultimii ani în așa măsură încît au devenit pentru fiecare țărăn muncitor care le vizitează un îndemn puternic să intre în gospodăria colectivă sau întovărășire. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 20. ♣ (Fin.) *A consolida datoria publică* = a converti datoria publică pe termen scurt în datorie pe termen lung.

CONSOLIDĂRE s. f. Acțiunea de a (se) consolida; întărire. (Fig.) *Experiența bolșevismului ne învață că principala condiție a construcției socialiste victorioase este consolidarea dictaturii proletariatului.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 456. *Partidul duce o politică de continuă întărire a statului democrat-popular, de lărgire a legăturilor lui cu masele prin atragerea maselor largi la conducerea statului și treburilor obștești, o politică de consolidare a legalității populare, de apărare neșovăitoare a drepturilor cetățenilor împotriva oricăror abuzuri.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2704.

CONSONANT, -Ă, *consonanți*, -te, adj. (Muz.; despre acorduri, în opoziție cu disonant) Care e format din consoanțe; armonios.

CONSONĂNTĂ, *consonante*, s. f. (Rare) Consoană.

CONSONĂNTIC, -Ă, *consonantici*, -e, adj. Privitor la consoane; al consoanelor, de consoane. *Grup consonantic.*

CONSONANȚISM s. n. Sistemul consoanelor dintr-o limbă. *Consonanțismul limbii romîne.*

CONSONANȚĂ, *consoanțe*, s. f. 1. (Muz.; în opoziție cu disonanță) Unire, combinare armonioasă a două sau a mai multor sunete.

2. Fig. Acord, potrivire de vederi. *A fi în deplină consonanță cu cineva.*

CONSÓRT, *consoști*, s. m. (Rare, numai în expr.) Prinț-consoart = soțul unei regine încoronate ca suverană.

CONSÓRTIU, *consoștii*, s. n. (În economia capitalistă) Formă a monopolurilor capitaliste constînd din asocierea unor bănci mari, pentru executarea unor operații financiare în comun.

CONSPÉCT, *conspecte*, s. n. 1. Notare sintetică și sistematică a datelor esențiale ale unei probleme pe baza unui material documentar. V. rezumat. *Conspéctul lecției. Caiet de conspecte.*

2. Privire generală, vedere de ansamblu. *Din acest studiu variat și complet... am cercat să reconstituiesc, pe tărîmul arheologic al țării noastre, ca și o istorie a artelor ei din vechime, coprînsă și înălțuită într-un conspect general al industriei aurărești și argintărești.* ODOBESCU, S. III 633.

CONSPÉCTĂ, *conspectez*, vb. I. Tranz. A nota în mod sintetic și sistematic datele esențiale ale unei probleme pe baza unui material documentar. V. rezuma.

CONSPÉCTĂRE s. f. Acțiunea de a conspéctă. V. rezumare. *Numai studiul individual și conspéctarea materialelor studiate permite o fixare și o aprofundare a cunoștințelor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2597.

CONSPIRĂ, *conspir*, vb. I. Intrans. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «contra», «la») A urzi o conspirație, a complota, a unelti cu scopul de a răsturna un regim. ♣ Fig. A lucra, a concura spre același scop. *Nimic în lume nu va putea conspira de acum să le împiedice fericirea.* C. PETRESCU, C. V. 182. *O mulțime de împrejurări conspirau în contra dezbaterei pînă la sfîrșit a acestei alarmante afaceri.* VLAHUȚĂ, O. A. III 6.

CONSPIRATIV, -Ă, *conspirativi*, -e, adj. De conspirație; ilegal, clandestin.

CONSPIRATOR, -OĂRE, *conspiratori*, -oare, ș. m. și f. Persoană care ia parte la o conspirație. *Un roman... în care se amestecau figuri misterioase de conspiratori poloni.* VLAHUȚĂ, O. A. III 58.

CONSPIRAȚIE, *conspirații*, s. f. Uneltire secretă și ilegală împotriva ordinii publice, împotriva statului sau a conducătorilor lui; complot, conjurație. *N-aș vrea să dăm acestei întîlniri... înfățișarea unei conspirații.* C. PETRESCU, I. II 105.

— Pronunțat: -ji-e. — Varianta: (învechit) conspirațiune (CARAGIALE, O. II 85) s. f.

CONSPIRAȚIUNE s. f. v. conspirație.

CONSTĂ pers. 3 *constă*, vb. I. Intrans. (Cu determinări introduse prin prep. «din» sau «în») A fi compus din..., a fi format din..., a consista. *Țesutul osos constă din două feluri de substanțe: dintr-o substanță organică elastică, așa numita oseină, și dintr-o masă dură, rigidă, calcaroasă.* ANATOMIA 133.

CONSTĂNT, -Ă, *constanți*, -te, adj. (În opoziție cu variabil) Care rămîne neschimbat; neschimbător,

invariabil, statornic. *Devotament constant.* ◇ (Ec. pol.) *Capital constant* v. *capital.* (Geogr.) *Vinturi constante* = vinturi care suflă în aceeași direcție în tot cursul anului.

CONSTANȚĂ, *constante*, s. f. (Mat.) Mărime a cărei valoare rămâne neschimbată.

CONSTANȚĂ s. f. Statornicie, perseveranță.

CONSTATĂ, *constăt*, vb. I. Tranz. A stabili starea unui lucru, realitatea, adevărul unui fapt. *Pînă să mă-nvrednicesc a primi o vizită a d-tale (pe care... constat că o cam prea întârziu), rogu-te...* CARAGIALE, O. VII 182. *Voi... cătași defecte în scrierile mele și întonați fanfare cînd constatați în ele greșeli, imagini slabe.* ALECSANDRI, O. 264.

CONSTATĂRE, *constatări*, s. f. Acțiunea de a constata și rezultatul ei; stabilire.

CONSTELĂT, -Ă, *constelați, -te*, adj. (Rar) Presărat cu stele; instelat. *Ce-ți lipsește să fii înger — aripi lungi și constelate.* EMINESCU, O. I 51. ◇ Fig. *Lîngă rîuți argintoase, care mișcă-n mii de valuri A lor glasuri în-înuită...* *Acolo-s dumbrăvi de aur cu poiene constelate.* EMINESCU, O. IV 123.

CONSTELĂȚIE, *constelații*, s. f. Grup de stele care formează o figură caracteristică. *Peste cîmpurile rămase în urmă, constelațiile nordului se rotesc majestuos.* BOGZA, C. O. 315. *Vîntul mîna munții de nouri, descoperă constelațiile, ursa-mare, ursă-mică, fusul, cobilița.* SADOVEANU, O. VI 64. *Parcă niciodată constelațiile nu fuseseră atît de numeroase, atît de vii, atît de clare.* CAMIL PETRESCU, N. 70. ◇ Fig. *Intr-o zi, prin strădania partidului, satele noastre, acoperite în toate anotimpurile de un întineric putred, vor fi străbătute de constelațiile minunate ale electricității.* CAMILAR, TEM. 78.

— Pronunțat: -ți-e.

CONSTERNĂ vb. I. Tranz. (Folosit aproape numai la timpurile formate cu participiul) A provoca mîhnire amestecată cu nedumerire.

CONSTERNĂRE s. f. Mîhnire amestecată cu uimire, stupefacție.

CONSTERNĂT, -Ă, *consternați, -te*, adj. Care e cuprins de consternare; mîhnit și uimit, nedumerit. *Tinerii... urcară în goană scările de pe balcon, în timp ce oamenii de jos, consternați, își făceau loc să iasă.* PAS, Z. IV 168. *Alexandru Vărdaru privi consternat la Radu.* C. PETRESCU, I. II 89.

CONSTIPĂ, *constip*, vb. I. Tranz. (Folosit și absolut; subiectul este un aliment) A îngreui sau a opri evacuarea intestinului; (popular) a înțuca. *Orezul constipă.*

CONSTIPĂNT, -Ă, *constipați, -te*, adj. (Despre alimente, în opoziție cu laxativ) Care constipă. *Merele rase sînt constipante.*

CONSTIPĂT, -Ă, *constipați, -te*, adj. 1. (Despre persoane) Care este împiedicat în evacuarea regulată a intestinului.

2. Fig. Necomunicativ (v. ursuz); cu vederi înguste, lipsit de orizont (v. ruginit). *Cînd literații francezi... au scăpat de nevoia de a scrie vreo oadă pentru cutare conte constipat și pentru grațiile cutărei contese clorotice și corupte... trebuie să li se părut și lor că-s liberi și că în sfîrșit pot trăi din literatură.* IONESCU-RION, C. 115.

CONSTIPĂȚIE, *constipații*, s. f. Starea celui constipat; activitate intestinală înceată, oprire anormală a evacuării intestinului.

— Pronunțat: -ți-e.

CONSTITUANTĂ, *constituante*, adj. f. (În expr.) *Adunare constituantă* = adunare formată din reprezentanți aleși de cetățeni după anumite norme, pentru a vota sau a modifica constituția. *Adunarea constituantă a dat Franței constituția burgheză din 1789.*

— Pronunțat: -tu-an-.

CONSTITUI, *constitui*, vb. IV. 1. Tranz. A alcătui, a forma, a reprezenta. *Lagărul unit și puternic al democrației și socialismului, în frunte cu U.R.S.S., constituie forța gigantică de care se izbesc și se sfarmă planurile criminale agresive.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2616. *Au fost inaugurate la Blaj trei școli care vor constitui centre de învățură.* IST. R.P.R. 280. *Urmează să se constituie o comisiune de medici care să-l examineze și să se pronunțe.* BOGZA, A. I. 357. ◇ A avea valoare de..., a fi considerat ca... *Actul de arestare nu constituie o flagrantă călcare a Convențiunii, un atac monstruos în contra libertății individuale?* ALECSANDRI, T. 1653.

2. Refl. A se înființa, a se întemeia, a se organiza. *Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste s-a constituit în anul 1922, la primul congres al Sovietelor din U.R.S.S.* □ *Orașele... constituindu-se pe principiul comunal, se ocîrmuiau de o magistratură.* BĂLCESCU, O. II 14. ◇ Expr. (Jur.) *A se constitui parte civilă* = a formula (într-un proces penal) pretenții de despăgubiri față de acuzat.

— Prez. ind. și: (invechit). *constituiesc* (BĂLCESCU, O. II 14).

CONSTITUIRE, *constituiri*, s. f. Acțiunea de a (se) constitui; alcătuire, formare; întemeiere, organizare. *Constituirea Republicii Democratice Germane iubitoare de pace înseamnă un punct de cotitură în istoria Europei.* SCÎNTEIA, 1949, nr. 1556.

CONSTITUIT, -Ă, *constituite*, adj. n. și f. (În expr.) Corp constituit sau (mai rar) autoritate constituită = organizație sau instituție cu caracter oficial, alcătuită pe baza unui statut.

CONSTITUTIV, -Ă, *constitutivi, -e*, adj. Care intră în compunerea unui lucru, reprezintă un element important din structura lui, face parte din esența lui. *Meritele nepieritoare ale lui Engels în «Anti-Dühring» constau în dezvoltarea strălucită într-o formă sistematică a celor trei părți constitutive ale marxismului — filozofia, economia politică și socialismul.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 360, 2/1. *Natura intră ca element constitutiv în multe din poeziile lui Coșbuc.* GHIERA, ST. CR. III 296.

CONSTITUȚIE¹ s. f. (De obicei urmat de determinări calitative) Structură fizică generală a corpului omenesc. *Fusese de o constituție puternică, voimic și tinăr.* PĂUN-PINCIO, P. 113. *De o statură microscopică... și de o constituție foarte delicată.* NEGRUZZI, S. I 206. ◇ (Glumeț) *Un țințar nervos și foarte slab de constituție în zadar vrea să ia parte și el la discuție.* TOPÎRCEANU, S. A. 64.

— Pronunțat: -ți-e.

CONSTITUȚIE², *constituții*, s. f. Lege fundamentală a unui stat, care cuprinde principiile de bază ale organizării lui, stabilește drepturile și datorile fundamentale ale cetățenilor, sistemul electoral, organizarea organelor supreme și locale etc., reflectînd în întregime structura socială respectivă. *Constituția este înregistrarea și fixarea legislativă a cuceririlor care au fost deja obținute și asigurate.* STALIN, PROBL. LEN. 542. *Constituția din 1923 era expresia caracterului antinațional al regimului burghezomșieresc, a politicii de înfeudare a țării față de puterile imperialiste occidentale, de scoatere la mezat la teagueaua capitalului internațional a independenței și suveranității de stat a Romîniei.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 683. *Constituția din 1948, făurită în primele luni după proclamarea Republicii Populare Romîne, corespundea unei etape în care procesul revoluționar de transformare a*

țării noastre se afla abia în germene sau într-un stadiu inițial. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 684. Pentru prima oară [în 1952] Constituția Republicii Populare Romine înscrie rolul partidului nostru în viața politică și de stat a țării. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 697.

— Pronunțat: -fi-e.

CONSTITUȚIONAL, -Ă, constituționali, -e, adj. În conformitate cu constituția unui stat, prevăzut în constituție, bazat pe constituție. *Libertăți constituționale. Act constituțional.* ♦ *Comisie constituțională* = comisie însărcinată cu elaborarea textului unei (noi) constituții a statului. *Sarcina principală care stătea în fața Comisiei constituționale era de a elabora un proiect de constituție care să oglindească în mod just particularitățile economice și politice ale perioadei actuale de dezvoltare a R.P.R.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 688. *Drept constituțional* = ramură a științei dreptului care studiază drepturile și datorii cetățenilor decurgând din constituție. *Monarhie constituțională v. monarhie.*

— Pronunțat: -fi-o-;

CONSTITUȚIONALISM s. n. Regim de guvernare constituțional; concepție, atitudine constituționalistă. *Maiorescu va avea dispreț și neîncredere față de constituționalismul liberal.* IBRAILEANU, SP. CR. 95.

— Pronunțat: -fi-o-.

CONSTITUȚIONALIST, -Ă, constituționaliști, -ste, s. m. și f. Persoană care luptă pentru introducerea unui regim de guvernare constituțional sau pentru respectarea acestui regim.

— Pronunțat: -fi-o-.

CONSTITUȚIONALITATE s. f. Însușirea unei legi, a unei acțiuni etc. de a fi în conformitate cu constituția unui stat.

— Pronunțat: -fi-o-.

CONSTRICȚIV, -Ă, constrictivi, -e, adj. (Despre consoane) Care se pronunță prin strîmtarea canalului vocal în așa fel, încît aerul să se poată scurge în tot timpul cît durează emisiunea; continuu. «F» este o consoană constrictivă.

CONSTRICȚOR, -OĂRE, constrictori, -oare, adj. Care restrînge, care contractă. ♦ *Mușchi constrictor* = mușchi care se contractă și închide orificiile naturale din corpul vieșuitoarelor. ♦ *Bxa-constrictor v. b. o. a.*

CONSTRICȚIUNE, constrictiuni, s. f. Mișcare de apropiere a pereților canalului vocal, astfel încît suflul bucal expirat produce un zgomot caracteristic. Un «f» începe cu un «t», cu o ocluziune, și se termină cu un «s», cu o constricțiune. GRAM. ROM. I 66.

CONSTRÎNGĂTOR, -OĂRE, constrîngători, -oare, adj. (Rar) Care constrînge. *Predica lui... constrîngătoare mă aștă.* GALACTION, O. I 229.

CONSTRÎNGE, constrîng, vb. III. Tranz. A sili pe cineva să facă un lucru pe care nu l-ar face de bună-voie; a forța. *Nu vrei să scrii articolul? Hăide, admit! Nu te constrîng.* C. PETRESCU, C. V. 339.

— Forme gramaticale: perf. s. *constrînsei*, part. *constrîns*.

CONSTRÎNGERE, constrîngeri, s. f. Acțiunea de a constrînge; silire, obligare, forțare. ♦ *Așprime, rigore. Nu mă simțeam constrîngerile internatului.* GALACTION, O. I 16.

CONSTRUCTIV, -Ă, constructivi, -e, adj. Care construiește sau care servește spre a construi (opere pozitive și folositoare). *Poporul nostru este conștient că pentru succesul muncii sale constructive el are nevoie de pace, că opera de construire a noii societăți este indisolubil legată de*

cauza apărării păcii în lumea întreagă. GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 35. *O critică, pentru ca să fie bună, trebuie să fie constructivă, să ajute la îndreptarea lipsurilor, să contribuie la o dezvoltare continuă, să fie îndreptată nu spre distrugerea a ceea ce e bun, ci spre consolidarea lui.* LUPTA DE CLASĂ, 1951, nr. 11-12, 27. *Munca constructivă a poporului nostru este o dovadă grăitoare a dragostei sale pentru pace.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2528.

CONSTRUCȚOR, -OĂRE, constructori, -oare, s. m. și f. Persoană care construiește, care participă la o lucrare de construcție. *Pilda constructorilor Canalului Volga-Don îndeamnă pe fiecare constructor din țara noastră să-și încezească eforturile în muncă.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2399. *Un rol hotărîtor în executarea la timp a lucrărilor, în educarea comunistă a tinerilor constructori îl are munca politico-culturală desfășurată pe șantier.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2659. ♦ (Referitor la perioada de trecere de la capitalism la socialism și de la socialism la comunism) *Tinerii constructori ai comunismului aduc un neprețuit aport cauzei păcii.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 13, 6/2. ♦ (Adjectival) *Inginer constructor.* □ (Fig.) *Acțiune pozitivă, constructoare.* GHEREA, ST. CR. I 273.

— Accentuat și: (adjectival) *construcțor.*

CONSTRUCȚIE, construcții, s. f. 1. Faptul de a construi; construire. *Baza dezvoltării întregii economii — industria grea, și îndeosebi industria construcției de mașini, creată în anii regimului de democrație populară — este în continuă creștere și produce mașini și utilaj necesar dezvoltării celorlalte ramuri ale industriei și mecanizării agriculturii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2751. *Peste un sfert de ceas Crîngășu telefona la județeană, arătînd că lemnul pentru construcție a fost adus.* CAMILAR, TEM. 281. ♦ (Referitor la perioada de trecere de la capitalism la socialism și de la socialism la comunism) *Una din principalele probleme ale construcției de partid și de stat este problema alegerii, repartizării și educării cadrelor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2686. *Cauza internaționalismului proletar, cauza Uniunii Sovietice sînt strîns legate de cauza construcției socialismului în fiecare țară.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 110, 1/1. ♦ Loc. adj. și adv. **În construcție** = (aflat) în cursul procesului de construire. *Case în construcție.* ♦ *Alcătuire, compunere. Dar puterea adevărată uimitoare în minuirea limbii romînești o arată Coșbuc în construcția strofei.* GHEREA, ST. CR. III 378.

2. (Concretizat) **Lucru construit** (ca întreg sau ca parte constitutivă a unui întreg); (în special) clădire, casă, edificiu. *Marile construcții au devenit adevărate școli de însușire a tehnicii celei mai noi.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2676. *Podul de la Drăgășani... măsoară patru sute de metri și nenumărate picioare de piatră îi susțin lungă construcție metalică.* BOGZA, C. O. 381. *Ajungea lîngă uriașe construcții nisprăvite, înălțînd pereți de cărămizi roșii.* C. PETRESCU, Î. II 158.

3. Alăturare a unor părți de vorbire sau de propoziție în conformitate cu regulile gramaticale. *La baza limbii literare artistice stă alegerea construcțiilor gramaticale, a vocabularului, a expresiilor strîns legate de intenția, de planul și scopul lucrării artistice.* L. ROM. 1953, nr. 1, 96.

— Pronunțat: -fi-e. — Variantă: (învechit) *construcțiune* s. f.

CONSTRUCȚIUNE s. f. v. *construcție.*

CONSTRUI, construiesc, vb. IV. Tranz. 1. A forma un întreg (clădire, mașină etc.), legînd în mod trainic și în ordinea cerută părțile lui componente, după un plan prestabilit; a realiza o construcție de proporții vaste, care necesită lucrări numeroase și variate. *Zidarii construiesc o casă.* ♦ (Referitor la perioada de trecere de la capitalism la socialism și de la socialism la comunism) *Oamenii muncii din Republica Populară Romînă construiesc cu succes bazele economice ale socialismului.*

GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 668. *Poporul sovietic, condus de Partidul comunist, construiește cu succes comunismul.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2701. ♦ Refl. p. a. s. În numeroase centre industriale s-au construit și se construiesc blocuri cu locuințe moderne, confortabile. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2689.

2. A desena o figură geometrică. *Elevul construiește un triunghi pe tablă.*

3. A așeza cuvintele în frază astfel, încât să corespundă cerințelor gramaticale sau efectului stilistic urmărit. *Construiește fraze corecte. Construiește fraze pline de vigoare.* ♦ Refl. (Despre părți de vorbire) A se întrebuința în anumite construcții gramaticale; a cere să fie urmate de anumite forme flexionare sau de anumite instrumente gramaticale. *Prepoziția «înaintea» se construiește cu genitivul.*

CONSTRUIRE, *construi*, s. f. Acțiunea de a construi; construcție. *Construirea uzinei electrice.* ♦ (Referitor la perioada de trecere de la capitalism la socialism și de la socialism la comunism) *Pentru asigurarea succesului deplin al operei de construire a socialismului în țara noastră, este necesară folosirea experienței istorice a construirii socialismului în Uniunea Sovietică.* REZ. HOT. I 49. *În Uniunea Sovietică și țările de democrație populară, știința și arta sînt puse în slujba construirii unei vieți din ce în ce mai fericite pentru cei ce muncesc.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 14.

CONSUL, *consuli*, s. m. 1. Agent diplomatic însărcinat într-o țară străină cu apărarea intereselor, mai ales comerciale, ale unui stat sau ale cetățenilor acestuia. *Consulul... știa să explice cele mai subtile chestiuni.* BART, E. 87. *Îndată a apărut o barcă mare venind către noi, era caimacamul întovărit de patru senatori... și de vreo zece consuli.* GHICA, S. 384.

2. (În republica romană) Fiecare dintre cei doi magistrați, aleși anual, care dețineau puterea executivă.

CONSULĂR, -Ă, *consulari*, -e, adj. Referitor la consul, de consul. ♦ *Corp consular* = totalitatea consulilor dintr-o țară.

CONSULĂT, (1) *consulate*, s. n. 1. Funcția de consul, serviciul condus de acesta; (concretizat) clădirea în care sînt instalate birourile lui. *Eram rău notat și la palat și la consulat.* GHICA, S. 183.

2. (În republica romană) Perioadă de guvernare a unui consul (2).

CONSULT, *consulturi*, s. n. Consfătuire între doi sau mai mulți medici, pentru a pune diagnosticul și a stabili tratamentul de aplicat unui bolnav.

CONSULTĂ, *consult*, vb. I. 1. Tranz. (Complementul indică o persoană sau un colectiv) A întreba, a cere o părere, un sfat; a cere avizul cuiva. *Directorul de scenă a căutat să verifice justetea acestei distribuții, consultînd întreg ansamblul.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 8/6. *Te-am trecut [pe lista colaboratorilor] fără să te consult, fiindcă nu știam unde să te descopăr.* C. PETRESCU, C. V. 158. ♦ A cere părerea unui specialist. *Și să nu cotească cineva că consulta vreun doctor.* NEGRUZZI, S. I 208.

2. Refl. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A se sfătui cu cineva. *M-am consultat cu un prieten.* ♦ (Cu sens reciproc) *S-adunară și mult se consultară Ce fel ar putea face și prin care mijloace Stavilă ar opune L-acea înecăciune.* ALEXANDRESCU, P. 168.

3. Tranz. (Cu privire la o lucrare tipărită, un text sau o indicație scrisă) A cerceta, a examina pentru a se informa sau a se documenta. *Comandanții... consultă hărțile.* CAMIL PETRESCU, V. 24. *Bogoiu... se îndreaptă spre tablă, consultînd cu mare atenție barometrul și termometrul.* SEBASTIAN, T. 10.

CONSULTĂNT, -Ă, *consultanți*, -te, s. m. și f. Persoană care lucrează într-o instituție de stat în calitate de specialist, fiind chemată să dea indicații și să pună concluzii în chestiuni care privesc specialitatea sa. *La diferite mese lucrează bibliotecarii, care împart și primesc cărțile, și consultanții, care dau cititorilor sfaturile necesare în legătură cu bibliografia pentru anumite probleme ce-i interesează.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2685. ♦ (Adjectival) *Medic consultant.*

CONSULTĂRE, *consultări*, s. f. Acțiunea de a consulta; solicitarea unui aviz, ascultarea unei păreri. [Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Romine] *hotărăște consultarea poporului (referendum).* CONST. R.P.R. 22.

CONSULTATIV, -Ă, *consultativi*, -e, adj. (Despre organe numite sau alese) Instituit pentru a-și da avizul în probleme determinate. *Consiliu consultativ.* ♦ *Vot consultativ* = vot care contează numai ca o exprimare a părerii în cadrul discuțiilor, dar nu se ia în considerare la luarea hotărîrii finale.

CONSULTĂȚE, *consultații*, s. f. 1. (Adesea în legătură cu verbele «a cere», «a da» etc.) Aviz, indicație, lămurire.

2. Examinare a unui pacient de către medic, pentru punerea diagnosticului și indicarea tratamentului. *Consultații la dispensar.*

3. Metodă de ridicare a nivelului profesional și mai ales ideologic al oamenilor, prin organizarea de discuții la care persoane autorizate dau lămuriri și explicații asupra problemelor ridicate. *Cadrele didactice din învățămîntul superior, ajutate de organizațiile U.T.M., trebuie să se preocupe a atrage cît mai mulți studenți la orele de consultație.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 293, 1/2. *Consultația, această metodă nouă de agitație și propagandă, de mobilizare a maselor, în care conferențiarul stă la dispoziția fiecărui participant, gata să-l lămurească, să-l învețe.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 9/1. — Pronunțat: -și-e.

CONSUM, *consumuri*, s. n. 1. Folosire de bunuri rezultate din producție, pentru satisfacerea unor trebuințe. *În societatea medievală, mai ales în primele secole, producția era destinată în esență consumului propriu. Ea satisfacea în mod precumpănitor numai trebuințele producătorului și ale familiei sale.* MARX-ENGELS, O. A. II 128. *Societatea socialistă este o asociație de producție și de consum a oamenilor muncii din industrie și agricultură.* STALIN, O. VII 209. ♦ *Bun (sau marfă) de larg consum* = produs al industriei ușoare sau alimentare destinat consumației individuale. *În timp ce în U.R.S.S. consumul producției crește continuu, în țările capitaliste are loc scăderea neîntreruptă a consumului la cele mai importante mărfuri de larg consum.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 35. *În lupta pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii, un rol de seamă și o mare răspundere revin muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor din industria producătoare de bunuri de larg consum.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2570. *A crescut cu mult producția de țesături, de tricotaie, de încălțăminte, producția industriei alimentare și a altor produse de larg consum.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2751. *Consum specific* = a) cantitate de combustibil, de ulei etc. consumată într-o unitate de timp (și raportată la un cal-putere efectivă); b) cantitate consumată dintr-o materie primă pentru obținerea unui produs. *Muncitorii, tehnicienii, inginerii și funcționarii uzinelor «Vasile Roaită»... s-au angajat... să reducă consumul specific la foraje și turnătorie cu 6 la sută.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 1/2. ♦ *Expr.* A da în consum = a da în consumație, v. consumație.

2. (Învechit) Băcănie. ♦ (Ăstăzi) *Cooperativă de desfacere și consum v. cooperativă.*

CONSUMĂ, *consum*, vb. I. **Tranz.** 1. A întrebuința, a folosi ceva pentru satisfacerea unor trebuințe proprii sau pentru a obține alte produse. *În producția însăși, el [muncitorul] consumă prin munca sa mijloace de producție și le transformă în produse de valoare mai mare decât aceea a capitalului avansat.* MARX, C. I 514.

2. (Complementul indică un aliment) A întrebuința ca hrană, a mânca. *Oamenii consumă pîine.*

3. A nimici, a distruge, a pune capăt existenței unui lucru. *Flăcările au consumat toată clădirea.*

4. Fig. A istovi, a epuiza, a doborî. *Spune-mi însă c-ai vrut să faci o glumă, C-o simplă aturare de-o clipă te consumă.* MACEDONSKI, O. II 28. ♦ **Ref.** Căci fragedul meu cuget se consumă-n durere Și ochii mei în lacrimi eterne se-nchidea. BOLINTINEANU, O. 6.

CONSUMĂRE, *consumări*, s. f. Acțiunea de a (se) consuma.

1. Întrebuințare, folosire, consum. *Consumarea provizurilor.*

2. Fig. Istovire, sleire, epuizare. *Consumarea forțelor.*

CONSUMĂTOR, **-OĂRE**, *consumatori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană care consumă bunuri rezultate din producție. *Consumatori de fructe. Consumatori de energie electrică.* ♦ (Adjectival) *Să producem pentru oamenii muncii consumatori produse mai multe, mai bune și la un preț de cost cât mai redus.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2751. ♦ Persoană care consumă într-un restaurant, într-o cofetărie. *Văzu pe chelneri așezînd și ștergînd mesele... în așteptarea consumatorilor.* PAS, Z. IV 235.

— Variantă: (învechit) **consumător**, **-oăre** (EMINESCU, O. IV 176) s. m. și f.

CONSUMĂȚIE, *consumății*, s. f. 1. (Ec. pol.) Faptul de a consuma (1); consumare, consum. *O dată ajunsă la locul în care servește ca valoare de întrebuințare, marfa cade din sfera schimbului de mărfuri în sfera consumăției.* MARX, C. I 125. *Statul socialist poate lua ființă numai ca o rețea de comune de producție și de consum, care să fiină o evidență riguroasă a producției și consumului lor, să economisească munca și să sporească neconținut productivitatea ei, dobîndînd astfel posibilitatea de a reduce ziua de lucru la șapte, șase ore și chiar la mai puțin.* LENIN, S. P. 28. ♦ *Consumăție productivă* = întrebuințare a unor bunuri în scopul producerii altor bunuri. *Prin transformarea capitalului bănesc în capital productiv, valoarea-capital a obținut o formă naturală în care ea nu poate continua circulația, ci trebuie să intre în consumăție, anume în consumăția productivă.* MARX, C. II 33. *Creșterea pieței interne pentru capitalism este «independentă» pînă la un anumit grad de creșterea consumului individual, făcîndu-se mai mult prin creșterea consumăției productive.* LENIN, O. III 36. *Consumăție individuală* = întrebuințare a unor produse pentru necesitățile proprii ale persoanelor. *Consumăția productivă rămîne întotdeauna legată de consumăția individuală.* LENIN, O. III 36. ♦ **Expr.** A da (un produs) în consumăție = a pune (un produs) la dispoziția publicului consumator.

2. Totalitatea alimentelor pe care le consumă cineva într-un local public. *Plăți... și consumăția lui Radu Comșa.* C. PETRESCU, Î. II 200. ♦ *Local de consumăție* = local public unde se consumă mîncări și băuturi. *Eu stau într-un local ieftin de consumăție, într-o berărie populară, pierdut în mulțime, și mă gîndesc.* CARAGIALE, O. II 191.

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: (învechit) **consumățiune** (CARAGIALE, M. 94) s. f.

CONSUMĂȚIUNE s. f. v. consumăție.

CONSUMĂTOR, **-OĂRE** s. m. și f. v. consumator.

CONȘCOLĂR, *conșcolari*, s. m. (Rar) Elev considerat în raport cu alți elevi de la școala unde urmează el.

V. **coleg**. *Era... cu mult deasupra conșcolarilor.* GALACȚION, O. I 114. *Făcărăm... un congres de băieți, conșcolari ai mei.* NEGRUZZI, S. I 12.

CONȘTIENȚ, **-Ă**, *conștienți*, *-te*, adj. (Despre oameni)

1. Care-și dă seama de realitatea înconjurătoare, care are conștiință (1). *Cînd a spus aceste cuvinte, era pe deplin conștient.*

2. Care-și dă seama de posibilitățile sale, de rolul care-i revine în societate. *Cu cît țărani devin mai conștienți, cu atît mai ferm sînt ei de partea muncitorilor, cu atît mai fermă este hotărîrea lor de a ajuta prin toate mijloacele statul muncitoresc, pentru a face imposibilă reînscăunarea puterii moșierilor și capitaliștilor.* LENIN, O. A. II 515. *Democrație internă de partid înseamnă intensificarea activității maselor partidului și întărirea unității partidului, întărirea disciplinei proletare conștiente în partid.* STALIN, O. VIII 157. *Marx și Engels au învățat proletariatul să fie conștient de forțele sale, să fie conștient de interesele sale de clasă, să se unească pentru a lupta cu hotărîre împotriva burgheziei.* IST. P. C. (b) 16. *Unitatea de voință și de acțiune a partidului presupun o disciplină unică, de fier, conștientă și respectată cu strictețe de toți comunistii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2603.

— Pronunțat: *-ști-ent*.

CONȘTIINCIOȘ, **-OĂSĂ**, *conștiincioși*, *-oase*, adj. (Despre persoane) Care își face datoria serios, corect, scrupulos. *E un funcționar conștiincios.* ♦ (Despre acțiuni ale oamenilor) Executat cu seriozitate, cu scrupulozitate. *Aplicarea conștiincioasă a dispozițiilor legale.* ♦ (Adverbial) *Lucrează conștiincios.* □ *Sorbi conștiincios trei linguri de pojiune pe zi.* C. PETRESCU, Î. II 241.

— Pronunțat: *-ști-in-cios*.

CONȘTIINCIOZITĂȚE s. f. Însușirea de a fi conștiincios; corectitudine, seriozitate, scrupulozitate. *Realizarea mărețelor noastre planuri nu este lucru simplu și nici ușor. Se cer eforturi din partea tuturor oamenilor muncii, din partea fiecărui în parte, o cît mai temeinică organizare a muncii în toate domeniile, o deplină conștiinciozitate.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 35. *Pe cît se poate străbate în fondul unui subiect atît de complex... s-a căutat a se face cu sinceritate și cu conștiinciozitate.* MACEDONSKI, O. IV 138.

— Pronunțat: *-ști-in-cio-*.

CONȘTIINȚĂ, (rar) *conștiințe*, s. f. 1. (Fil.) Proprietate a activității nervoase superioare constituind o treaptă de dezvoltare proprie omului, apărută o dată cu procesul muncii și al vorbirii și constînd în facultatea de a gîndi și de a determina raporturile cu realitatea înconjurătoare, pe baza reflectării realității obiective în gîndire. *Modul de producție al vieții materiale condiționează în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința.* MARX CR. EC. POL. 9. *Senzația, gîndirea, conștiința nu sînt decît un produs superior al materiei organizate într-un mod deosebit.* LENIN, MAT. EMP. 51. *Treptat, s-a dezvoltat la ființe facultatea simțirii, transformîndu-se cu încetul în conștiință, corespunzător dezvoltării structurii organismului lor și a sistemului lor nervos.* STALIN, O. I 318. ♦ (În vorbire curentă). *În timpul periodului celui mai dureros a boalei, pe cînd nu mai aveam conștiință de nimic pe lume, m-a vegheat-zi și noapte un tînăr.* ALECSANDRI, T. I 341. ♦ Faptul de a-și da seama, înțelegere. *Conștiința faptului că muncitorii lucrează nu pentru capitaliști, ci pentru propriul lor stat, pentru propria lor clasă—această conștiință constituie o uriașă forță motrice pentru dezvoltarea și perfecționarea industriei noastre.* STALIN, O. X 127. *Prin întreaga lor activitate educativă, organizațiile de partid trebuie să dezvolte în mase conștiința datoriei obștești; să cultive la oamenii muncii dragostea de patrie și grija*

pentru interesele statului, să întărească prin toate mijloacele disciplina de stat și în muncă, să cultive respectarea legilor și hotărârilor de stat. SCINTEIA, 1953, nr. 2630.

2. (Mai ales în expr. *conștiință de clasă*) Faptul de a fi conștient de apartenența la clasa proletară, de a înțelege, pe baza cunoașterii legilor dezvoltării societății, rolul istoric al acestei clase și de a lupta pe cale revoluționară pentru eliberare și pentru desființarea exploatării omului de către om; (în legătură cu membrii clasei burgheze sau ai altor clase) faptul că cineva își dă seama de comunitatea de interese ce-l solidarizează cu ceilalți membri ai clasei din care face parte și alături de care luptă pentru cucerirea sau apărarea privilegiilor clasei sale. *Conștiința de clasă a muncitorilor* [în condițiile societății capitaliste] este înțelegerea de către muncitori a faptului că singurul mijloc de a-și îmbunătăți situația și de a obține eliberarea lor este de a lupta împotriva clasei capitaliștilor și a fabricanților. LENIN, O. II 101. În concepția noastră, un stat este puternic prin conștiința maselor. El este puternic atunci când masele știu totul, când sînt în stare să judece totul și când fac totul în mod conștient. LENIN-STALIN, REV. OCT. 20. Corespunzător acestor două clase [burghezia și proletariatul] se formează respectiv și două conștiințe diferite: una burgheză și una socialistă. Situației proletariatului îi corespunde conștiința socialistă. De aceea proletariatul adoptă această conștiință, și-o însușește și luptă cu puteri sporite împotriva ordinii capitaliste. Se înțelege de la sine că, dacă n-ar exista capitalism și luptă de clasă, n-ar exista nici conștiința socialistă. STALIN, O. I 166. Construcția socialismului și a comunismului nu presupune numai crearea unei baze materiale tehnice proprii, ci și o conștiință înaltă comunistă a oamenilor muncii. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 148. Epoca pe care o trăim se caracterizează prin dezvoltarea rapidă a conștiinței maselor populare din întreaga lume, prin participarea lor activă la viața politică și socială, atât pe plan național cât și pe plan internațional. CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 298, 1/1.

3. Sentiment al moralității acțiunilor proprii, al responsabilității morale pentru conduita sa în raport cu semenii. *Conștiința mi-a dictat să-mi fac datoria și mi-am făcut-o!* murmură Dragoș. REBREANU, R. I 297. Om fără de conștiință, om fără de mustrare. În mintea-mi dezrobită ai stins orice crezare. ALECSANDRI, T. II 183. Îl călăuzea o neprihănită conștiință. NEGRUZZI, S. I 244. ♦ *Mustrare de conștiință* = mustrare de cuget, remușcare. *Proces de conștiință* = luptă sufletească. ♦ *Expr.* A fi cu conștiința împăcată sau a nu avea nimic pe conștiință = a fi convins că nu a săvârșit nimic împotriva legilor moralei sau a legilor statului. A fi fără conștiință = a fi lipsit de scrupule. Cu mina pe conștiință = cu toată sinceritatea.

4. (În expr.) *Libertate de conștiință* = dreptul recunoscut tuturor cetățenilor de a avea orice concepție religioasă, filozofică etc. *Statul socialist garantează libertatea de conștiință.*

— Pronunțat: -ști-in-.

CONT, *conturi*, s. n. 1. Fiecare dintre diviziunile operațiilor contabile dintr-o întreprindere, constînd în înregistrarea existenței și mișcărilor unui mijloc economic (materiale, numerar etc.), ale unui proces economic (de producție, de desfacere etc.) sau ale unei surse economice (finanțare, creditori etc.) pe o perioadă determinată.

♦ Evidența acestor operații, ținută într-o formă regulată (pe fișe sau în registre). *Întreprinderile de stat varsă beneficiile la conturi speciale la Banca R.P.R.* ♦ *Cont curent v. curent.* *Cont de economii* = evidență de valoarea economiilor realizate în regimul socialist de un muncitor într-o anumită perioadă. *Conturile de economii contribuie la educarea comunistă a oamenilor muncii.* □ *Extras de cont v. extras.*

2. (În expr.) A trece la (sau în) cont = a înscrie la rubrica datoriilor. A cere (cuiva) cont = a trage (pe cineva) la răspundere, a cere socoteală. *Vă cerem cont: ... pentru Răpirea trudei noastre de milenii.* TOMA, C. V. 222. A da (cuiva) cont = a da lămuriri asupra faptelor sau intențiilor sale, a da socoteală, a da seama, a se justifica. *Nu mi-ai spus ce ocupație ți-ai găsit. — Ce te interesează pe tine? izbucnește Haralambie Oanță. Mă privește pe mine și n-am să-ți dau cont.* SAHIA, N. 95. A ține cont (de ceva) = a avea în vedere, a lua în considerare. Pe cont propriu = pe răspundere personală, din inițiativă și executare proprie, în mod independent. *La hotărâri pe cont propriu.* În contul (cuiva sau a ceva) = pentru (cineva sau ceva), pe seama (cuiva sau a ceva). (În economia socialistă, în legătură cu depășirile de plan) *Multe întreprinderi și-au luat angajamentul să dea produse în contul anului viitor.*

CONTĂ, *contez*, vb. I. Intrans. 1. (Urmă de determinări introduse prin prep. «pe») A se încrede în cineva, a se bizui pe cineva sau pe ceva, a spera în ajutorul sau sprijinul cuiva sau a ceva. *Agitatorul care vorbește numai el singur și nu dă voie oamenilor să spună ce au de spus, care nu se interesează de părerile acestora, nu poate conta pe succes.* SCINTEIA, 1953, nr. 2709. *Biata Raluca! auzi, biata fată! să-i strice... tocmai monologul!...* [Raluca:] Închipuiește-ți, dragă, tocmai scena pe care contam! GARGIALE, O. III 8.

2. A reprezenta o valoare, a prezenta o importanță, a avea însemnătate, a intra în calcul. *În regimul capitalist omul nu contează.*

3. (Învechit, urmă de determinări introduse prin prep. «cu») A ține seamă de cineva. *Să-l silim de a conta cu noi.* ALECSANDRI, T. 1735.

CONTĂBIL¹, -Ă, *contabili*, -e, adj. De contabilitate, în legătură cu contabilitatea. *Forme contabile. Evidență contabilă.*

CONTĂBIL², -Ă, *contabili*, -e, s. m. și f. Persoană calificată care ține contabilitatea unei instituții sau unei întreprinderi. *Mi-a spus că-i funcționar, contabil la o fabrică de spirit.* SAHIA, N. 80.

CONTABILICĂSC, -EĂSCĂ, *contabilicești*, adj. Care se referă la contabil sau la contabilitate.

CONTABILITĂTE, *contabilități*, s. f. 1. Ansamblul operațiilor de înregistrare, pe baza unor norme și reguli speciale, a mișcării fondurilor și materialelor într-o instituție. ♦ *Contabilitate normată v. n o r m a t.*

2. Secție, birou într-o întreprindere, unde se fac lucrările de contabilitate (1).

3. Știință care se ocupă cu teoria evidenței contabile.

CONTABILIZĂ, *contabilizez*, vb. I. Trans. A înregistra o operație contabilă în conturi (1); a opera într-un cont.

CONTABILIZĂRE s. f. Acțiunea de a contabiliza.

CONTACT, *contacte*, s. n. (Adesea precedat de prep. «în») sau construit cu «a lua», «a stabili», «a pune în», «a intra în») 1. Atingere nemijlocită între două corpuri, două forțe, două energii. *Contact electric.* ♦ *Expr.* În contact cu... = în nemijlocită apropiere de..., în legătură strînsă cu... În contact cu oamenii de știință... ♦ (Concretizat) Piesă care servește la stabilirea unui curent electric. *Scoate contactul din priză.*

2. Aproximare între oameni (în cadrul unei sfere de activitate); relație, legătură. *Înfăptuirea liniei politice nu este posibilă fără munca de masă, fără mobilizarea masei, fără contact viu și permanent cu masa.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 35. ♦ *Expr.* A lua contact (cu cineva)

= a stabili (cu cineva) o legătură strinsă, apropiată; (Mil.) a ajunge în imediata apropiere a inamicului, a începe primele lupte. *Avangărzile au luat contact cu dușmanul.* ≡ *Plutonierul se întorsese tocmai dintr-o patrule mai lungă făcută prin părțile dinspre Bojdeanca și Lehliu. Luase contact cu posturile de miliție de pe acolo.* V. ROM. decembrie 1951, 171. *Prin toate orașele... în primul rînd am luat contact cu scriitorii bolșevici.* SAHIA, U.R.S.S. 187.

CONTACTOR, *contactoare*, s. n. Întrerupător comandat la distanță, montat pe un circuit în așa fel încît, cînd circuitul este deschis, elementul mobil de contact se găsește în stare de repaus.

CONTAGIĂ, *contagiez*, vb. I. T r a n z. A contamina, a molipsi. ♠ Refl. *Copilul s-a contagiat de la părinții bolnavi.*

— Pronunțat: -gi-a.

CONTAGIOS, -OĂSĂ, *contagiosi*, -oase, adj. (Despre boli) Care se poate transmite de la om la om; molipsitor; (despre persoane) bolnav de o boală care se poate transmite. *Scarlatina este contagioasă. Bolnavii contagioși sînt izolați.*

— Pronunțat: -gi-os.

CONTAGIUNE, *contagiuni*, s. f. 1. Transmitere a unei boli de la un om la altul; molipsire, contaminare. *Contagiunea era așa de primejdioasă, încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, și violența era așa de mare, încît un om lovit de ciură era un om mort.* GHICA, s. 29.

2. (Învechit) Epidemie, molimă. *Cioclii, cînd treceau pe lângă o casă bogată, nu lipseau de a arunca zdrențe rupte de la ciumați, ca să răspîndească contagiunea.* GHICA, s. A. 56.

— Pronunțat: -gi-u-.

CONTAMINĂ, *contaminez*, vb. I. I. T r a n z. A transmite o boală molipsitoare; a infecta, a molipsi. O singură vită bolnavă poate contamina o cireadă întreagă. ♠ Fig. *Se simțea contaminat de rănilor pe care le atinsese.* VLAHUȚĂ, O. A. III 152.

2. Refl. (Lingv.) A se încrușișa.

CONTAMINABIL, -Ă, *contaminabili*, -e, adj. Care poate fi contaminat, expus contaminării.

CONTAMINĂRE, *contaminări*, s. f. Acțiunea de a contamina.

1. Contagiune, molipsire.

2. (Lingv.) Încrușișare. *Prin contaminare, din expresiile «a se avînta» și «a-și lua vînt» s-a format expresia improprie «a-și lua avînt».*

CONTĂȘ, *contășe*, s. n. (Mold.) Haină bărbătească, de obicei îmblănită, mai adesea scurtă, pînă la brîu, pe care o poartă în unele regiuni țărâni; (în trecut) haină luxoasă, lungă, purtată de boieri. *După șoaptele acesteia prîpîte, oșteanul se îneli bine în contăș și puse mina pe ușă.* SADOVEANU, O. I 143. *Ion însă, împiedicat cu picioarele în mînicile contășului, căzuse alivanta la pămînt.* CREANGĂ, A. 111. *Moș Neculcea... cu straițe de șiac călugăresc și cu un contăș blănit.* CONTEMPORANUL, V. 98. *Vulpea a ieșit de contăș foarte bună.* DONICI, F. 39.

— Variante: cónțoș (ODOBESCU, s. A. 113, GHICA, s. A. 37), cónțuș (NEGRUZZI, s. I 133) s. n.

CONTĂȘEL, *contășele*, s. n. (Mold.) Diminutiv al lui c o n tăș. *I contășel blănit.* SEVASTOS, N. 47. *Fiecare fecior de bacal vrea să-și schimbe... contășelul pe un surtuc.* RUSSO, O. 91.

CÓNTE, *conți*, s. m. (În regimul feudal) Titlu de noblețe ereditar, intermediar (în Franța) între viconte și marchiz sau (în Rusia țaristă) între baron și prinț.

CONTEMPLĂ, *contémplu*, vb. I. T r a n z. A privi îndelung și cu admirație sau emoție. *Ori de cîte ori munții stau, cu siluetele lor înalte, în vecinătatea albastră a marilor ape, oamenii pot să contemple această priveliște spectaculoasă a lumii.* BOGZA, C. O. 253. *Mă vedeam în locuri ca acele pe care le-au contemplat întii strănișii la începutul migrațiilor.* SADOVEANU, N. F. 57. *Se contempla în oglindă îndelung.* REBREANU, R. I 186. (Glumeț) *De-atîtea dîmineși Contemplu O tufă de scaieți.* TOPÎRCEANU, B. 46. (Cu o notă de ironie) *Ana strînsă din umeri, contemlîndu-și virful unghiilor.* C. PETRESCU, C. V. 95. ♠ Refl. reciproc. *Se depărtară cu un pas îndărăt unul de altul, să se contemple după atîția ani.* C. PETRESCU, Í. II 214.

CONTEMPLĂRE, *contemplări*, s. f. Acțiunea de a contempla. *Punînd pentru prima oară oamenii față în față cu propria lor imagine, apele le-au adresat o mare invitație la contemplare.* BOGZA, C. O. 236. ♠ *Contemplare vie* = percepere nemijlocită, concretă, a lucrurilor și fenomenelor naturii, care apare în procesul interacțiunii dintre om și lumea înconjurătoare (dînd, pe baza practicii, o justă reflectare a însușirilor obiectelor percepute de oameni).

CONTEMPLATIV, -Ă, *contemplativi*, -e, adj. Care contemplă, care este înclinat spre contemplare, care își petrece timpul în reverie; visător; de contemplant. *Fire contemplantivă.* ≡ *Am putut rămînea în atitudine contemplantivă față de ea.* IBRĂILEANU, A. 144. *Îi privea nedumerită; cu ochii ei mari, serioși, contemplantivi.* VLAHUȚĂ, O. A. III 173. ♠ *Atitudine contemplantivă* = atitudine de expectativă față de problemele sociale, care, sub masca imparțialității, servește reacțiunii.

CONTEMPLATÓR, -OĂRE, *contemplatori*, -oare, s. m. și f. Cel care contemplă, care este cufundat în visare. *Pe marginea rîului... aceste asidue contemplantoare (= sălcile) privesc... cosmică rostogolire a apelor.* BOGZA, C. O. 210.

CONTEMPLAȚIE, *contemplații*, s. f. Atitudine de contemplant, stare de reverie, meditație. *Abia luai seama, în contemplația mea, că vecinul meu se duce.* NEGRUZZI, s. I 236.

— Pronunțat: -ți-e.

CONTEMPORÁN, -Ă, *contemporani*, -e, adj. 1. Care trăiește, se petrece, există în zilele noastre; care se raportă la prezent, la epoca de față; actual. *Campania de lămurire politică și ideologică întreprinsă de mișcarea contemporană pentru pace și, în mod deosebit, acțiunea de demascare a imperialismului războinic întreprinsă de Uniunea Sovietică au avut o uriașă eficacitate.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 222. ♠ *Istorie contemporană* = istoria timpurilor noastre.

2. (Despre persoane, considerate în raport cu alte persoane sau cu anumite evenimente) Care trăiește sau a trăit în același timp cu..., pe timpul... *Matei Basarab și Vasile Lupu au fost contemporani.* ♠ (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu» sau în genitiv) *Compozitor contemporan cu Glinka.* ♠ (Substantivat) *Contemporanii lui Eminescu.*

— Variantă: contimporán, -ă (BENIUC, V. 77, MACE-DONSKI, O. I 184, GHICA, s. A. 150) adj.

CONTEMPORANEITĂTE s. f. (Rar) Epoca contemporană (cu noi); actualitate. *Congresul [popoarelor pentru apărarea păcii—Viena 1952] a scos în evidență luminoase perspective de dezvoltare și de întărire continuă, perspectivele de succes ale acestei uriașe mișcări a contemporaneității.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 112.

— Pronunțat: -ne-i-.

CONTENCIOS, *contencioase*, s.n. (Ieșit din uz) Serviciu pe lângă o instituție publică sau o întreprindere particulară, însărcinat cu problemele juridice și cu procesele instanței respective. ♦ *Contencios administrativ* = instanță de control judecătoresc al legalității actelor de autoritate administrativă.

— Pronunțat: -ci-os.

CONTENI, *contenesc*, vb. IV. Intrans. A întrerupe sau a înceta o mișcare sau o acțiune începută; a se opri (din mers). *Freamătul de sară conteni, pacea începea a se întinde iar pe iaz.* SADOVEANU, O. I 410. *În port, munca conteni și vapoarele plecară mai curînd, de frica înghețului.* DUNĂREANU, N. 72. *Brăila, douăzeci de minute! — s-aude strigătul conductorului, îndată ce contenește tocalt vagonului.* SP. POPEȘCU, M. G. 37. *Cîntările au conteni deodată.* CARAGIALE, O. III 81. ♦ (Urmat de determinări introduse prin prep. «cu» sau «din», mai rar exprimate printr-un infinitiv precedat de prep. «de») *În «Scrisorile» sale [Alecsandri] nu contenește cu sarcasme împotriva lor [a latinistilor].* IBRĂILEANU, SP. CR. 141. *Margareta, copil răsfățat... conteni din plîns.* VLAHUȚĂ, O. A. 126. *Pasărea nu mai contenește de-a cînta.* ISPIRESCU, L. 298. ♦ Expr. (Învechit) *A conteni din viață* = a muri. *A conteni din viață și s-a dus la al său rînd.* PANN, P. V. II 60. ♦ Trans. (Complementul indică o acțiune) *Cătră miezul nopții, broaștele și-au conteni corul înfricoșat.* SADOVEANU, P. M. 296. *Căprioara contenește fuga; pășește încet, prevăzătoare.* GÎRLEANU, L. 26. ♦ Refl. (Rar) *Cînd loviturile se conteniră, el abia putea răsufla.* RETEGANUL, P. I 74.

CONTENIRE, *conteniri*, s. f. Acțiunea de a conteni; sfîrșit, încetare. *Toader Maștei și Huțu... la conteniarea lucrului la inserat... se abăteau pe niște cărări ale lor în lunca Dunării.* SADOVEANU, P. M. 276. ♦ Expr. *Fără conteniire* = mereu, neîncetat. *De cinci zile dau [bani] fără conteniire.* SADOVEANU, Z. C. 335.

CONTESĂ, *contese*, s. f. Soție de conte.

CONTESTĂ, *contést*, vb. I. Trans. A nu recunoaște dreptul sau valoarea cuiva sau a ceva; a nu recunoaște existența sau necesitatea unui lucru; a tăgădui. *Nu contest că ai dreptate.*

— Prez. ind. și: (învechit) *contestez* (NECRUZZI, S. I 243).

CONTESTABIL, -Ă, *contestabili*, -e, adj. Care poate fi contestat, care provoacă contestație.

CONTESTAȚIE, *contestații*, s. f. (De obicei în legătură cu verbul «a face» sau, mai rar, «a introduce») Cerere de anulare a executării unei hotărîri (judecătorești) pentru vicii de formă. *A introduce contestație la tribunal.* □ *Contestațiile procurorului și părților interesate, în contra dispozițiilor luate de președinte, sînt de competența aceleiși tribunal.* B. O. 1953, 96.

— Pronunțat: -ți-e.

CONȚEXT, *contexte*, s. n. Text mai larg în care se găsește un cuvînt sau un pasaj dintr-o scriere. *Ruptă din context, fraza își poate schimba înțelesul.* ♦ Text, cuprins. *Pînă acum contextul și forma titlului acestei cărți ne sînt cu totul necunoscute.* ODOBESCU, S. I 355.

CONȚIGENT s. n. v. cotigent.

CONȚIGUITĂȚE s. f. (Franțuzism rar) Însușirea de a fi contiguu, starea în care se găsesc două lucruri contigue.

— Pronunțat: -gu-i-i.

CONȚIGUU, -Ă, *contigui*, -e, adj. (Franțuzism rar) Care se leagă, se alipește de ceva, care are elemente comune cu altceva.

CONTIMPORĂN, -Ă adj. v. contemporan.

CONTINENT, *continente*, s. n. Împărțire geografică cuprinzînd o întindere mare de uscat, mărginită de obicei de mări și oceane.

CONTINENTAL, -Ă, *continentali*, -e, adj. De continent, care se află pe continent, care aparține sau este propriu continentului. ♦ *Climă continentală* = climă uscată, supusă la schimbări bruște. *Blocul continental* v. bloc².

CONTINGENT, *contingente*, s. n. 1. Serie de tineri încorporați în același an pentru serviciul militar. *Jimbolean își arătase dinții într-un zîmbet, niște dinți albi... pe care nici un contingent nu-i văzuse vreodată pînă atunci.* CAMILAR, N. I 154. *Va trebui să plece în curînd la armată, al două mîilela contingent de cînd a început istoria acestor pămînturi.* BOGZA, C. O. 277. *Soarele se scufunda la orizont în nori subțiri de purpură cînd continentul, cu tot calabalcul, se îndrumă către «localitatea Somotref».* SADOVEANU, M. C. 99. *Copilul născut pe teritoriul străin din tată romîn, și care la chemarea contingentului din anul nașterii lui nu s-ar prezenta la recrutare, este considerat ca dezertor.* CARAGIALE, O. VII 26.

2. Grup de oameni cu o compoziție omogenă. (În forma contingent) *Poporul nostru muncitor a încredințat școlii misiunea înaltă și de mare răspundere de a forma viitoarele contingente de tehnicieni, ingineri, agronomi, zootehniști, medici, profesori, — specialiști cu un larg orizont cultural, devotați cu trup și suflet poporului, cauzei construirii socialismului.* ȘCÎNTEIA, 1954, nr. 3067. (Glumeț) *Un numeros contingent de nepoși și nepoate.* C. PETRESCU, C. V. 177.

3. (Învechit) Contribuție. [Încurajarea dată literelor, științei și artelor] *ne-ar face să aducem și noi contingentul nostru la opera cea mare a civilizațiunii.* GHICA, S. 137.

— Variantă: *contigent* s. n.

CONTINGENȚĂ, *contingente*, s. f. Atingere, legătură exterioară, raport. *Între materialismul primitiv și dialectica navă din timpul antichității nu există o legătură internă, ci doar o simplă contingență spontană, o legătură care, chiar cînd s-a produs parțial, nu a fost formulată conștient.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 15/1.

CONTINUĂ, *continuu*, vb. I. Intrans. (În opoziție cu a înceta) A urma, a nu înceta, a nu se opri, a nu se întrerupe; a se prelungi, a merge înainte. *Consfăturile continuară zile de-a rîndul.* REBREANU, R. I 188. ♦ (Exprimînd ideea de aspect durativ al acțiunii) *Oltul continua să plece în lumă, încercat de toate întîmplările acestor piscuri.* BOGZA, C. O. 36. *Cei de la masă, cu excepția lui Sinești, continuau să fie agitați și vorbăreți.* CAMIL PETRESCU, N. 165. *Sura continua să plîngă.* SAHA, N. 93. ♦ Trans. A duce mai departe, fără întrerupere, un lucru început.

— Pronunțat: -nu-a.

CONTINUĂRE, *continuări*, s. f. Acțiunea de a continua și rezultatul ei; urmare, prelungire. *Continuarea unei discuții.* ♦ Loc. adv. *În continuare* = a) fără întrerupere, continuu. *Discuțiile se vor duce în continuare;* b) mai departe, mai încolo. *În continuare, raportul exprimă principiile fundamentale ale învățării lui I. P. Pavlov.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 324, 7/1.

— Pronunțat: -nu-a-.

CONTINUĂTOR, -OĂRE, *continuatori*, -oare, s. m. și f. (Urmat de determinări în genitiv) Persoană care continuă o lucrare (de obicei din domeniul spiritual) începută de altul. *Fondatorul partidului comunist, V. I. Lenin, și continuatorul marelui lui cauze, I. V. Stalin, au acordat întotdeauna o însemnătate primordială educării marxiste a cadrelor.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2709. *Un continuator al lui Grigore Ureche este Miron Costin.* IST. R.P.R. 216.

CONTINUITĂTE, *continuități*, s. f. Faptul de a fi continuu; continuare sau existență fără întrerupere. *Una din laturile muncii didactice, a cărei riguroasă traducere în viață constituie cheia desfășurării cu succes a întregului proces de învățământ, este continuitatea în muncă a cadrelor didactice.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 329, 5/5. *Avem nevoie de continuitate [în muncă].* C. PETRESCU, I. II 155. *Se va stabili o mai strânsă legătură de continuitate între aceste două articole.* GHEREA, ST. CR. III 74.

— Pronunțat: -nu-i-.

CONTINUU, -Ă, *continui*, -e, adj. Care se prelungește fără pauză, care nu se întrerupe, nu încetează și nu mai alternează cu altceva; necurmat, neîntrerupt, neîncetat. *Becuri electrice... lumineau faldurile steagurilor agitate de un curent continuu.* SAHIA, U.R.S.S. 24. *Omenirea merge într-un progres continuu.* BĂLCESCU, O. II 10. \diamond *Curent continuu* = curent electric care are un singur sens.

CONTIȘOR, *contișoare*, s. n. (Familiar, rar) Socoteală mică, neînsemnată (de plătit). *Dar... știți că... mai este un contișor...* — *Ce contișor? zice dama. Orice-ar fi, plătește bărbatu-meu.* CARAGIALE, O. I 325.

CONTONDÉNT, *contondente*, adj. n. (În expr.) Corp contondent = corp tare, ale cărui lovituri strivesc țesuturile.

CONTOPI, *contopesc*, vb. IV. Refl. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A se amesteca cu ceva, formînd un singur tot; a se uni strîns, a se lega împreună, a se împreuna. *Ninsoarea de sus a început a se contopi cu tălăzurile de jos, clădind troiene peste calea ferată.* C. PETRESCU, A. 274. \diamond Fig. *Mișcarea democratică internațională a femeilor se contopește tot mai mult cu marea luptă generală a popoarelor pentru pace.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2675. *Într-un cras s-au contopit două destine!* GALACTION, O. I 183. *În Lara, un amestec misterios domnește, Și binele cu răul în el se contopește.* MACEDONSKI, O. I 265. [Lenau] *se contopește întotdeauna cu ceea ce vede în natură, dar nu găsește în ea pricină de liniște.* IONESCU-RION, C. 90.

CONTOPIRE, *contopiri*, s. f. Acțiunea de a se contopi și rezultatul ei; fuziune.

CONTOR, *contoare*, s. n. Aparat de măsurat cantitatea de apă, de energie electrică, de gaze etc. transmisă consumatorilor prin conducte. *Au scos siguranțele la contor! răcniră cei care fuseseră lăsați în întuneric.* PAS, Z. IV 255.

CONTORSIONĂT, -Ă, *contorsionați*, -te, adj. (Rar) I. (Despre persoane) Cu trupul sau cu o parte a trupului strîmbată (din cauza unei infirmități sau a unei suferințe trecătoare). (Fig.) *Ostroavele de jepi contorsionați nu oferă nici un adăpost.* SADOVEANU, V. F. 101.

2. Fig. (Despre stil) Lipsit de armonie, necurgător, chinuit. *Era un tînăr profesor de matematici din Brăila... Avea preocupări filozofice. Și un stil contorsionat.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 138, 3/3.

— Pronunțat: -si-o-.

CONTORSIUNE, *contorsiumi*, s. f. Contractare violentă și involuntară a mușchilor (cauzată de o emoție sau de o senzație dureroasă). V. *crispație*. *Mai văd doar cum se zbate [ciunele] sub loviturile mătușoaielor, ridicînd cu contorsionile lui un nor gros de praful.* CARAGIALE, O. II 14. *Zibal urmărise... toate contorsionile, toate crispațiile stranii ale degetelor [arse de flacăra lumînării].* CARAGIALE, O. I 294.

— Pronunțat: -si-u-.

CÓNTOȘ s. n. v. contăș.

CONTRA¹. Element de compunere arătînd, în general, opunere, reacțiune, contrast, care servește la formarea unor substantive ca *contra* candidat sau a unor verbe ca *contra* ataca, *contra* balansa etc.

CONTRA² prep. 1. (Construit cu genitiul; adesea precedat de prep. «în») Împotriva (cuiva sau a ceva). *Se îndreaptă contra vîntului.* \diamond (Eliptic) *Trebuie să iei atitudine, pentru sau contra.* \diamond (Arătînd ostilitate) *Ești contra mea, Haralambie.* SAHIA, N. 104. *Fulgerile adunat-au contra fulgerului care în turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.* EMINESCU, O. I 146. \diamond (Adverbial) *Cine-i contra, să-l vedem, Ca să-l știe soții.* COȘBUC, P. I 428. \diamond Loc. a d v. *Din contra (sau contră)* = dimpotrivă, cu totul altfel. *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă, Și, din contra, cea aievec ne părea cu neputință.* EMINESCU, O. I 141. *De atunci n-am mai făcut nici un progres în această artă; ba chiar aș putea zice din contră!* ODOBESCU, S. III 21.

2. În schimb (altei valori). *Biletele de teatru se vînd contra cost.*

— Formă gramaticală: (în locuțiune) *contră*.

CONTRAACUZĂȚIE, *contraacuzății*, s. f. Acuzăție adusă de către acuzat acuzatorului.

— Pronunțat: -ți-e.

CONTRAAMIRAL, *contraamirali*, s. m. Ofițer din marina militară (avînd gradul corespunzător generalului-maior din armata terestră), cu două grade mai mic decît amiralul și cu unul mai mic decît viceamiralul; gradul acestui ofițer.

CONTRAATĂC, *contraatacări*, s. n. Atac desfășurat de o unitate militară aflată în apărare, cu scopul de a respinge un atac al inamicului pătruns în dispozitivul ei și de a restabili pozițiile inițiale. *Mitralierele răpăiau la începutul contraatacului.* CAMILAR, N. I 381.

CONTRAATACĂ, *contraatăc*, vb. I. *Tranz.* A da o lovitură, printr-o ripostă ofensivă, inamicului pătruns în dispozitivul apărării, cu scopul de a-l nimici și de a restabili integritatea poziției de apărare.

CONTRABALANSĂ, *contrabalansez*, vb. I. *Tranz.* A aduce în stare de echilibru, a cumpăni; fig. a nimici efectul unei acțiuni prin altă acțiune. *Părășiți și ideea nefericită de a împărți Franța în cantoane, ca să contra-balansați Parisul.* CAMIL PETRESCU, T. II 495.

CONTRABALANSĂRE, *contrabalansări*, s. f. Acțiunea de a *contra* balansa; egalare, cumpănire.

CONTRABĂNDĂ, *contrabande*, s. f. Trecere clandestină peste graniță a unor mărfuri interzise sau, mărfuri sustrate de la plata taxelor vamale; p. ext. marfa transportată în acest mod. *Contrabandele, furturile de cereale se executau după planurile lui.* BART, E. 325. \diamond Loc. a d j. *De contrabandă* = a) trecut sau destinat a fi trecut (de) peste graniță în mod clandestin. *I-a oferit cafea și o havană de contrabandă.* REBREANU, R. I 46. *Toate [femeile] cu deosebite... mode de contrabandă.* NEGRUZZI, S. I 36; b) fig. rezultat dintr-o înșelătorie, fără valabilitate, fals. *Cîntat-am la ocazii, — așa precum se cîntă Măririi de contrabandă sub masca lui Caton?* MACEDONSKI, O. I 44. \diamond Loc. a d v. *Prin contrabandă* = în mod ilegal, pe ascuns. *Oamenii teatrului băgau prin contrabandă pe unii prin alte locuri, în timp ce voi stăteți... la ușa zăvorîtă.* PAS, Z. I 189.

CONTRABANDIST, -Ă, *contrabandiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care săvîrșește delictul de contrabandă, care se ocupă cu contrabanda. *Contrabandiștii sînt pedepsiți de lege.*

CONTRABÁS, *contrabari*, s. m. Contrabasist.

CONTRABĂS², *contrabasuri*, s. n. Cel mai mare instrument muzical cu coarde și cu arcuș, avînd registrul cel mai grav. O instrumentație bizară, din concertul căreia nu lipsea nici piculina, nici oboiul, nici trîmbița... nici contrabasul. HOGAȘ, M. N. 86.

CONTRABASIST, -Ă, *contrabasisti, -ste*, s. m. și f. Persoană care cîntă la contrabas.

CONTRACANDIDĂT, -Ă, *contracandidați, -te*, s. m. și f. Persoană care candidează împotriva altui candidat pentru ocuparea unei funcții sau demnități.

CONTRACARĂ, *contracarez*, vb. I. Tranz. (Franzuzism) A se opune voinței sau acțiunii cuiva, a împiedica planurile cuiva; a se pune de-a curmezeșul. [II] bănuia pus într-adîns acolo, să-l spioneze și să-i contracareze mișcărilor. PAS, Z. III 99.

CONTRACCIU, -IE, *contraccii*, s. m. și f. (Învechit) Persoană care încheie un contract de concesiune; concesiionar. *Veniturile podurilor se vindeau prin mezat și Stamate Birlic se afla contracciu*. FILIMON, C. 157. ◊ (Peiorativ, astăzi rar) *Un om de afaceri tot așa mehenghi ca unchiul cămătar și contracciu și un procedurist nu mai puțin de temut ca învătățul său părinte*. M. I. CARAGIALE, C. 137.

CONTRACT, *contracte*, s. n. Convenție, de obicei scrisă, încheiată între două părți cu scopul de a stabili ansamblul de obligații reciproce ale acestora, valabile într-un termen limitat. *Oricine deține un imobil fără contract de închiriere sau fără chirie, va plăti, în contul chiriei, impozitul prevăzut*. B. O. 1953, 2. *Facem contract... se aliază două puteri... voi ne dați brazdă mai adîncă — noi vă vom da pîne mai multă și mai bună*. CAMILAR, TEM. 293. *Domnu Iorgu Vasiliu trimite după Bogza și Cuțui, ca să vie să facă contract pentru brînză*. SADOVEANU, B. 221. ◊ *Contract de muncă* = înțelegere scrisă sau verbală, potrivit căreia un angajat se obligă să presteze o anumită muncă, în schimbul unei remunerații. *Dreptul de organizare al muncitorilor fusese desființat. Contractul de muncă — anulat*. PAS, Z. IV 170. *Contract colectiv (de muncă)* = convenție scrisă, încheiată de o instituție sau o întreprindere cu muncitorii și funcționarii respectivi, reprezentată prin comitetul sindical. *Contractul colectiv este o puternică armă mobilizatoare și organizatoare a muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor și funcționarilor în lupta pentru îndeplinirea și depășirea planului de stat*. REZ. HOT. I 203. *Contractul colectiv, care îmbină interesele statului privind dezvoltarea economiei socialiste cu apărarea intereselor și cu grija pentru ridicarea continuă a nivelului de trai al celor ce muncesc, se dovedește a fi, an de an, un factor tot mai puternic de antrenare a muncitorilor și tehnicienilor în lupta pentru plan, pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2707. *Contract bilateral v. bilateral*.

CONTRACTĂ¹, *contractez*, vb. I. Tranz. 1. (Cu privire la o îndatorire, la o obligație) A lua asupra-și, a se îndatora la... *A contracta un împrumut*. ◊ *Nu socotești că ar fi potrivit să-ți întorc măcar o parte din datoriile pe care le-am contractat față de domnia-ta?* SADOVEANU, Z. C. 273. *Am contractat o obligație*. C. PETRESCU, Î. II 105. ◊ (Cu privire la obiceiuri, la legături sentimentale etc.) *Trebuia să tăinuască... legătura pe care o contractase*. PAS, Z. I 94. *Iorgu... scandalizează pe toți invitații lui Enache... prin franțuzismul său, contractat la Sadogwa*. IBRĂILEANU, SP. CR. 119.

2. A se îmbolnăvi de... *A contractat o gripă*.

CONTRACTĂ², pers. 3 *contractă*, vb. I. Refl. I. (Despre mușchi, p. e x t. despre organe și corpul ome-

nesc) A se strînge, a se micșora; a se zgîrci. *Mușchii brațului se contractă*. ◊ Tranz. *Pe față i se citește... o senzație de dezag care-i contractă tot corpul*. CAMIL PETRESCU, T. II 575.

2. (Despre metale) A-și micșora dimensiunile (sub acțiunea frigului). *Șinele drumului de fier se contractă în timpul iernii*.

— Pronunțat: -tu-al. — Variantă: *contractează* (HOGAȘ, H. 90).

CONTRACTĂNT, -Ă, *contractanți, -te*, adj. Care încheie un contract, care se angajează prin contract față de altcineva. *Contractele colective de muncă se fac în scris și se semnează de către părțile contractante*. COD. M. 48. *Producătorii contractanți sînt sprijiniți în procurarea de semințe, materiale, îngrășăminte chimice*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2655. *R.P.R. a încheiat cu țările vecine... o serie de tratate bazate pe respectarea scrupuloasă a suveranității și intereselor fiecărei țări și pe ajutorul reciproc între țările contractante*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 104, 3/3. *Poarta refuzînd de a da satisfacțiune cererilor ambasadurilor celor trei puteri contractante...* GHICA, S. 131.

CONTRACTĂRE¹, *contractări*, s. f. 1. Acțiunea de a c o n t r a c t a¹; încheiere a unui contract, preluare a unei obligații, a unui angajament; (în special) încheiere a unui contract între stat și țărani muncitori, privind schimbul între produsele agricole și produsele industriale. *Trebuie folosită larg cooperarea de consum, metoda contractării și alte forme de legături comerciale între oraș și sat verificate în practică*. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 82. *Dacă săptămîna aceasta [tractoristi] vor înfrînge împotrivirea tuturor pămînturilor ce le mai rămăseseră aceea, la Ploșor, vor realiza peste jumătate din contractări*. MIHALE, O. 197.

2. Faptul de a lua bani cu împrumut cu îndeplinirea formelor legale. [Adunarea generală] aprobă contractările de împrumuturi, contractele de valorificare a produselor, contractele de asigurări și altele. STAT. GOSP. AGR. 42.

CONTRACTĂRE², *contractări*, s. f. Acțiunea de a (s e) c o n t r a c t a².

1. Contractie (1). *Contractarea mușchilor*.
2. Contractie (2).

CONTRACTĂT, -Ă, *contractați, -te*, adj. Schimosnit, strîmbat (din cauza unei contractii). *Cu fața contractată și trădînd o violentă luptă interioară... îmi spuse aproape la ureche: Du-te*. GALACTION, O. I 239. *Tăcu în fine... dar [avea] fața contractată*. MACEDONSKI, O. I 250.

CONTRACTIBILITĂTE, *contractibilități*, s. f. Proprietate a țesuturilor organice vii de a se putea contracta.

CONTRACTUAL, -Ă, *contractuali, -e*, adj. Care se referă la un contract, care rezultă dintr-un contract sau este condiționat printr-un contract. *Obligații contractuale*. — Pronunțat: -tu-al.

CONTRACTIE, *contractii*, s. f. 1. Încordare, zgîrcire (a mușchilor, a organelor, a corpului); contractare.

2. Micșorarea dimensiunii metalelor sub acțiunea frigului. *Proprietăți de dilatare și contractie*.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: *contractiuno* s. f.

CONTRACTIUNE s. f. v. *contractie*.

CONTRADĂNT, contradanți, s. n. (Învechit) Dancesemănător cu cadrilul, în care sînt de obicei șase perechi de dansatori, așezați față în față; aria după care se execută figurile acestui dans. *Cucoana Marieta trebuia să fi jucat contradanț*. HOGAȘ, H. 90. *Știi de se mai poate afla alta să facă solo mai bine la un contradanț...* NEGRUZZI, S: I 75.

CONTRADICTÓRIU, -IE, *contradictorii*, adj. (Despre două sau mai multe fenomene, idei, tendințe) Care se contrazic între ele, care sînt incompatibile. *Zboară vești contradictorii*, *Se-ntrețalea știrile*. TOPÎRCEANU, B. 51. *Asachi apare ca o colecție de tendințe contradictorii*. IBRĂILEANU, SP. CR. 53. ♠ Loc. a d. j. și a d. v. În *contradictoriu* = (care este) în opoziție de idei cu ceva. *S-au născut discuții în contradictoriu pentru lămurirea problemelor*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 165, 6/2. *De-aș fi discutat cu moșneagul în contradictoriu, mă temeam să nu mă rămnă*. HOGAȘ, M. N. 199.

CONTRADICȚIE, *contradicții*, s. f. 1. (Fil.) Opoziție a celor două laturi contrarii (negativ și pozitiv, vechi și nou) existente în orice fenomen din natură, gândire și societate, care sînt în același timp legate între ele și se întrepătrund, rezultatul apariției și învingerii acestei opoziții constituind motorul dezvoltării, al evoluției de la inferior la superior. *Contradicția dintre tendința de lărgire nelimitată a producției și consumul limitat nu este unica contradicție a capitalismului, care în genere nu poate exista și nu se poate dezvolta fără contradicții*. LENIN, O. III 39. *Înrăutățirea situației materiale a maselor largi populare duce la intensificarea luptei lor împotriva scăderii nivelului de trai, împotriva politicii militariste, duce la ascuțirea contradicțiilor de clasă dintre burghezia imperialistă și oamenii muncii, la creșterea valului de greve în țările capitaliste*. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 19. *Contradicția de interese dintre oraș și sat, dintre industrie și agricultură se exprimă pe plan social prin contradicția de clasă dintre masele țărănimii și clasele exploataatoare — contradicție care nu poate fi rezolvată decât prin doborîrea exploataților și eliberarea agriculturii din exploatarea capitalistă*. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 2/2. *Heraclit a arătat existența contradicțiilor în natură și în oarecare măsură chiar în istorie*. CONSTANTINESCU, HERACLIT 7. ♠ *Contradicții antagoniste* = contradicții la baza cărora stă lupta de neîmpăcat dintre vechi și nou și care nu se pot rezolva decât prin distrugerea vechiului, constituind în același timp conținutul intern al procesului de dezvoltare, al transformării schimbărilor cantitative în schimbări calitative. *Contradicțiile economice dintre oraș și sat în societatea capitalistă sînt contradicții antagoniste*. □ *Contradicții neantagoniste* = contradicții îndărătul cărora nu stau clase vrăjmașe cu interese diametral opuse și a căror stingere se face prin dezvoltare lentă, fără a duce la conflicte antagoniste. *În societatea socialistă contradicțiile dintre relațiile de producție și forțele de producție sînt contradicții neantagoniste*. ♠ Loc. a d. v. În *contradicție cu...* = în opoziție sau în dezacord cu... *În aceste rînduri autorul intră în contradicție cu el însuși*.

2. (Sens curent) Nepotrivire între idei sau fapte, contrazicer. ♠ *Spirit de contradicție* = tendință a unor oameni de a contrazice totdeauna pe ceilalți.

— Pronunțat: -ji-e.

CONTRAEPERTIZĂ, *contraexpertize*, s. f. Expertiză destinată să verifice o expertiză anterioară.

CONTRAFĂCE, *contrafăc*, vb. III. T r a n z. A reproduce cu scop fraudulos un document, un obiect, o lucrare sau scrisul cuiva; a falsifica. V. imita, plastografie. *A contraface iscălitura cuiva. A contraface un medicament*.

CONTRAFĂCERE, *contrafaceri*, s. f. Acțiunea de a contraface și rezultatul ei; reproducere frauduloasă, falsificare. V. imitație, plastografie.

CONTRAFÓRT, *contraforturi*, s. n. 1. Întăritură masivă, în formă de pilastru, a unui zid, formînd corp cu acesta și servind la mărirea rezistenței lui împotriva presiunilor acoperișului sau ale altor părți din

construcție. *Dintre pereții aceia groși cit niște contraforturi, umezeala și frigul nu ieșeau nici în toiu verii*. CAMILAR, N. I 115. *Casa era într-o grădină imensă, mărginită de trei străzi, de care era ferită printr-un gard de cărămidă solid ca un contrafort*. CAMIL PETRESCU, N. 103.

2. (Ind. petroliferă) Fiecare dintre picioarele înclinate spre exterior ale unui turn de extracție.

CONTRĂGE, *contrăg*, vb. III. R e f l. (Despre două vocale vecine) A se reduce la o singură emisiune vocalică (vocală sau diftong).

CONTRĂGERE, *contrageri*, s. f. Faptul de a se contracta; reducere sau reunire a două elemente vocalice vecine într-unul singur (vocală sau diftong); contracție.

CONTRAGREUTĂTE, *contragreutăți*, s. f. Greutate care servește, într-un sistem tehnic, la echilibrarea totală sau parțială a unei forțe fixe sau a unei greutate în mișcare.

CONTRAINDICĂT, -Ă, *contraindicați, -te*, adj. (Despre remedii, tratamente sau alimente) Nepotrivit, neprielnic în anumite împrejurări. *Folosirea sulfamidelor este contraindicată pentru bolnavii de rinichi*.

CONTRAINDICĂȚIE, *contraindicații*, s. f. Împrejurare specială care face vătămătoare aplicarea unui tratament sau folosirea unui remediu.

— Pronunțat: -ji-e.

CONTRALOVITURĂ, *contralovituri*, s. f. Ripostă ofensivă în timpul apărării, executată cu forțe mari (mai multe divizii), cu scopul de a distruge o grupare importantă de forțe inamice pătrunse în adîncimea dispozitivului apărării și de a restabili astfel integritatea pozițiilor de apărare.

CONTRĂLTĂ, *contralte*, s. f. Femeie care cîntă contralto. *Și Forj, care a plecat aseară la băi! exclamă cu un glas de contraltă o doamnă*. C. PETRESCU, Î. I 57..

CONTRĂLTO s. n. invar. Voce feminină cu registru cel mai grav.

CONTRAMAĖSTRU s. m. v. *contramaistru*.

CONTRAMAĖSTRU, *contramaistri*, s. m. 1. Muncitor calificat, însărcinat cu supravegherea și dirijarea unui sector dintr-o întreprindere industrială.

2. (Învechit) Grad în corpul subofitilor de marină. — Variantă: *contramaĖstru* (ARDELEANU, D. 100). s. m.

CONTRAMANDĂ, *contramandez*, vb. I. T r a n z. A revoca un ordin, o dispoziție dată sau o hotărîre luată; a anula. *Rogu-te, nu contramanda planul făcut și imediat anunșă-mă despre sosirea iubitului nostru oaspete*. CARAGIALE, O. VII 40. *Lamartine fusese prevestit de noi de tot ce proiectam. În urma acelei depeșe a trebuit să contramandăm toate dispozițiile luate și să așteptăm sosirea doctorului Mandl*. GHICA, S. A. 159.

CONTRAMANDĂRE, *contramandări*, s. f. Acțiunea de a contramanda; dispoziție prin care se revine asupra unei hotărîri. *Rămîne să așteptați în cursul zilei de vineri o confirmare sau contramandare pe cale electrică*. CARAGIALE, O. VII 32.

CONTRAMĂRCĂ, *contramărți*, s. f. Parte a unui bilet de spectacol care rămîne la spectator după intrarea în sală, pentru a-i indica locul.

CONTRAMÎNĂ, *contramine*, s. f. Lucrare subterană făcută spre a descoperi și a distruge minele așezate dinamic.

CONTRAOFENSIVĂ, *contraofensive*, s. f. Acțiune ofensivă de mari proporții care se dezlănțuie împotriva unui inamic pînă atunci în ofensivă și care a fost uzat și oprit printr-o apărare activă. *Luase apucături de campanie, fuma țigări groase, citea toate principiile de tactică modernă, își îngroșa vocea cînd vorbea de ofensive și de contraofensive*. C. PETRESCU, I. I 118.

CONTRAORDIN, *contraordine*, s. n. Ordin prin care se revocă un ordin anterior. *Un ordin rămîne valabil pînă la un contraordin*.

CONTRAPĂGINĂ, *contrapagini*, s. f. A doua pagină a unei foi scrise sau tipărite.

CONTRAPĂNTĂ, *contrapante*, s. f. Pantă opusă altei pante. ♦ (La o cale ferată sau la o șosea) Porțiunea înclinată în pantă care urmează imediat după o rampă și este de sens invers cu aceasta. ♦ (Mine) Înclinare inversă a unei galerii.

CONTRAPONDERE, *contraponderi*, s. f. Ceea ce echilibrează, contrabalansează sau neutralizează o forță, o acțiune, o atitudine etc.

CONTRAPROIECT, *contraproiecte*, s. n. Proiect care are menirea de a verifica, de a îmbunătăți sau de a înlocui un alt proiect prezentat anterior; proiect prezentat la un concurs, alături de altele, pentru a se putea alege cel mai bun dintre ele.

CONTRAPROPUNERE, *contrapropuneri*, s. f. Propunere opusă altei propuneri.

CONTRAPUNCT s. n. Artă de a compune pentru mai multe voci sau instrumente; știința care se ocupă cu regulile acestui fel de a compune. *Catedră de armonie și contrapunct. Canonul este una dintre formele cele mai vechi ale contrapunctului*.

CONTRĂR¹ adv. (Construit cu dativul) Împotriva, în contra, fără a corespunde cu..., neconform cu... *Contrar celor afirmate. Contrar obiceiului meu*.

CONTRĂR², -Ă, *contrari*, -e, adj. (Adesea urmat de determinări în dativ) Opus, potrivit. V. de o sebit. *În caz contrar...* □ (În forma *contrariu*) *Cînd Caragiua a avut nevoie de un personaj cu caracter de deosebite, aproape contrarii lui Dragomir, lui Ion etc., atunci — lucru caracteristic — l-a luat dintre femei*. GHEREA, ST. CR. III 118. *Despotismul este contrar naturii omului în societate*. BOLINTINEANU, O. 260. ♦ (Logică) *Noțiuni contrare* = noțiuni care se află în raport de contrarietate, acceptarea uneia presupunînd înlăturarea celeilalte, fără ca înlăturarea uneia să presupună admiterea celeilalte. «Dulce» și «acru» sînt noțiuni contrare. ♦ (Substantivat) «Bun» e contrarul lui «rău».

— Variantă: *contrăriu*, -le, *contrarii*, adj.

CONTRAREFORMĂ s. f. Mișcare singeroasă, de opresiune, întreprinsă în secolul al XVI-lea de biserica catolică împotriva reformatorilor și a reformei, pentru restabilirea autorității bisericii catolice.

CONTRAREVOLUȚIE, *contrarevoluții*, s. f. Luptă reacționară a claselor exploatoare și a agenților lor împotriva mișcării revoluționare, a revoluției și a statului de dictatură a proletariatului.

— Pronunțat: -ți-e.

CONTRAREVOLUȚIONĂR¹, -Ă, *contrarevoluționari*, -e, adj. Care duce o luptă reacționară împotriva mișcării revoluționare, a revoluției și a statului de dictatură a proletariatului.

— Pronunțat: -ți-o-.

CONTRAREVOLUȚIONĂR², -Ă, *contrarevoluționari*, -e, s. m. și f. Partizan, adept al contrarevoluției; persoană

care face parte din clasele exploatoare sau din rîndul agenților lor și duce o luptă înverșunată împotriva mișcării revoluționare, a revoluției și a statului de dictatură a proletariatului.

— Pronunțat: -ți-o-.

CONTRARIĂ, *contrariez*, vb. I. *Tranz.* A supăra sau a surprinde în mod neplăcut pe cineva, făcînd sau spunîndu-i ceva care se opune convingerilor, dorințelor sau intențiilor sale. *Vestea aceasta mă contrariază*. □ *Luminița trecuse de la durerea pe care voia s-o aline altuia, la nerăbdarea să nu fie contrariată ea*. C. PETRESCU, I. I 242. *Ceva-ceva să-l fi contrariat, apoi striga [furios]*. GHICA, s. 518.

— Pronunțat: -ri-a.

CONTRARIAT, -Ă, *contrariați*, -te, adj. (Despre persoane) Supărat sau surprins în mod neplăcut din cauza unei împotriviri sau a unui fapt care-i contrazice părerile sau așteptările. *Păru foarte contrariat de această inexactitate*. C. PETRESCU, C. V. 123.

— Pronunțat: -ri-at.

CONTRARIETATE s. f. 1. Stare de nemulțumire, de supărare, de surprindere neplăcută provocată de o împotrivire, de o contrazicere.

2. (Logică, în expr.) *Raport de contrarietate* = raport de opoziție între noțiuni contrare.

CONTRĂRIU¹, *contrarii*, s. n. (Fil., mai ales la pl.) Fiecare dintre cele două aspecte, pozitiv sau negativ, vechi sau nou, care sînt cuprinse în același fenomen și se opun unul altuia, constituind motorul evoluției. [Heraclit] *a înțeles că și în societate, ca și în natură, lupta contrariilor este sursa dezvoltării*. CONSTANTINESCU, HERACLIT 13.

CONTRĂRIU², -IE adj. v. *contrar*.

CONTRASEMNĂ, *contrasemnez*, vb. I. *Tranz.* A-și pune semnătura pe un act, alături de aceea a conducătorului autorității. *Primul secretar al Universității contrasemnează certificatele semnate de rector*.

CONTRASEMNĂRE s. f. Acțiunea de a *contrasemna*. *Contrasemnarea decretelor Prezidiului Marii Adunări Naționale se face de către secretarul Prezidiului*.

CONTRASEMNĂTURĂ, *contrasemnături*, s. f. Semnătură pusă de un funcționar subordonat pe un act sau pe o scrisoare, alături de aceea a conducătorului autorității.

CONTRASPIONĂJ s. n. Serviciu de stat însărcinat cu urmărirea și combaterea acțiunilor de spionaj, de diversion și a celorlalte încercări de subminare a statului puse la cale de dușman.

CONTRĂST, *contraste*, s. n. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «între», «cu») Opoziție între două sau mai multe lucruri, situații, calități, acțiuni. *Efectul comic rezultă din contrastul dintre pretenții, ori dintre aparențele voite și fapte*. IBRĂILEANU, s. 271. *În «Năpasta» e un contrast între caracterul rău și triumfător al Ancei și caracterul mai blînd al lui Dragomir*. GHEREA, ST. CR. II 275. *Tu atît de negru, el atît de alb; era un contrast de minune*. NEGRUZZI, s. I 40. ♦ *Loc. a d. v. În contrast cu...* = în opoziție cu... *Cizelat și fină, această cupă [a florii de nufăr] are, în contrast pictural cu tava verde pe care stă așezată, o culoare galbenă*. BOGZA, C. O. 158.

CONTRASTĂ, *contrastez*, vb. I. *Intranz.* (Urma de determinări introduse prin prep. «cu») A fi în opoziție puternică, a constitui un contrast cu ceva. *Avîntul industrializării socialiste a țării noastre contrastează izbitor cu stagnarea ce caracterizează economia țărilor capitaliste*. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2387. *Uscăciunea neagră și sălbatică*

a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. EMINESCU, N. 35.

CONTRAȘINĂ, *contrașine*, s. f. Șină prinsă în interiorul unei șine principale, cu scopul de a evita uzura roților la curbele prea pronunțate sau de a ridica, în dreptul trecerilor de nivel, o șosea la înălțimea șinelor.

CONTRATÎMP, *contratîmpi*, s. m. 1. (Muz.) Notă plasată pe timpul slab (neaccentuat) al unei măsurii, timpul tare fiind ocupat de o pauză. *Toba cu grupetele ei în contratîmp, asta e pîperul marșului.* CARAGIALE, S. N. 51.

2. (Numai în loc. adv.) În contratîmp = la timp nepotrivit, inoportun. *A face ceva în contratîmp*

CONTRATORPILOR, *contratorpiloare*, s. n. Navă de război rapidă, care are misiunea de a urmări și distruge torpiloarele.

CONTRAVALOARE, *contravalori*, s. f. (Comert) Echivalent (mai ales în bani) al unui lucru oarecare. *A trecut în registru contravaloarea obiectelor din inventar.*

CONTRAVENI, *contravîn*, vb. IV. Intrans. (Urmat de determinări în dativ sau introduse prin prep. «la») A călca (o regulă juridică, morală, logică etc.). *A contraveni dispozițiilor unui decret. A contraveni la legea circulației.*

CONTRAVENIÉNT, -Ă, *contravenienți, -te*, s. m. și f. Persoană care contravine unor dispoziții oficiale. *Contravenienții vor suferi rigorile legii.* ♦ (Adjectival, rar) *Pietonii contravenienți au fost amendați.*

— Pronunțat: -ni-ent.

CONTRAVENȚIE, *contravenții*, s. f. Călcarea a dispozițiilor unei legi, unui regulament sau unei decizii oficiale, sancționată cu o pedeapsă mai ușoară. *Contravenție la legea circulației.*

— Pronunțat: -fi-e.

CONTRAVIZITĂ, *contravizite*, s. f. 1. A doua vizită făcută la spital în aceeași zi de medic bolnavilor.

2. Vizită cu care se răspunde altei vizite. *Părinții ne spuneau că adeseori urșii... îi vizitează. Socotirăm deci de cuviință să le facem și noi o contravizită.* NEGRUZZI, S. I 319.

CONTRAZICE, *contrazic*, vb. III. 1. Trans. (De obicei cu privire la persoane) A susține contrarul celor spuse de cineva, a nu fi de acord cu cineva. *V. o b i e c t a, c o m b a t e. Nimeni nu îndrăznea să-l înfrunte sau să-l contrazică.* BART, E. 325.

2. Trans. A dezmînji, a nu se potrivi, a fi în dezacord, a fi în opoziție, a fi incompatibil cu ceva. *Ceea ce, în adevăr, trebuie să cerem e ca acele întîmplări să fie posibile, să nu contrazică caracterul personajelor și să fie necesare pentru dramă.* GHEREA, ST. CR. II 255.

3. Refl. A spune ceva necorespunzător celor afirmate înainte de tine însuși, a fi în dezacord cu tine însuși. *Adela avea dreptate. Mă contraziceam.* IBRĂILEANU, A. 30.

4. Refl. reciproc. (Despre susținătorii unor opinii, afirmații etc.) A avea păreri deosebite, a nu fi de acord. *Cronicarii se contrazic asupra desfășurării acestui eveniment.* ♦ (Despre afirmații, depoziții etc.) A se ciocni, a nu se potrivi. *Depozițiile martorilor se contraziceau.*

CONTRAZICERE, *contraziceri*, s. f. Faptul de a (se) contrazice; contradicție, dezacord, opoziție. *Îi venea parcă s-o iie drept o smintită și se temea s-o irite prin contraziceri.* SLAVICI, O. I 387. *Mai sînt și alte contraziceri în amîndouă articolele.* GHEREA, ST. CR. II 72.

CONTRĂ prep. v. contra.

CONTRIBUĂBIL, -Ă, *contribuabili, -e*, s. m. și f. Persoană care plătește impozite. *Contribuabilii și-au achitat obligațiile către stat.*

— Pronunțat: -bu-a-.

CONTRIBUI, *contribui*, vb. IV. Intrans. (Urmat de determinări introduse prin prep. «la») A-și da aportul (material sau moral), a participa la o acțiune comună; a fi printre cauzele unui lucru, a ajuta, a înlesni apariția sau dezvoltarea unui lucru. *Relațiile diplomatice și economice cu U.R.S.S. au contribuit și contribuie la consolidarea independenței noastre politice și economice.* REZ. HOT. I 9. *Cooperarea va contribui la transformarea însăși a caracterului micii gospodării țărănești.* REZ. HOT. I 98.

— Prez. ind. și: (rar) *contribuiesc* (GHEREA, ST. CR. I 262).

CONTRIBUȚIE, *contribuții*, s. f. 1. Parte cu care cineva contribuie la o acțiune sau la o cheltuială comună; aport. *Contribuție personală.* □ *Îndeplinirea în întregime și la termen a planului de colectări este o contribuție puternică la întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimă muncitoare, la lupta pentru pace și pentru ridicarea nivelului de viață al celor ce muncesc la orașe și sate.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2704. *Dezvoltarea largă a întrecerii socialiste constituie o contribuție puternică la întărirea și dezvoltarea economiei țării noastre.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 5, 45. ♦ *Exp r. A pune la contribuție = a folosi capacitatea cuiva (sau a ceva) la o acțiune. Și-a pus toate cunoștințele la contribuție și a rezolvat problema.*

2. Impozit. *Moșoc... îi înfătoșase [lui Alexandru Lăpușneanu] planul unei nouă contribuții.* NEGRUZZI, S. I 143. *De la boier pînă la moșnean... toți luau parte la contribuțiile statului.* BĂLCESCU, O. I 17. ♦ *Contribuție directă = impozit perceput de la posesorul bunului sau impozit pe venitul impozabil. Contribuție indirectă = impozit inclus în prețul unei mărfi, fiind astfel perceput indirect de la consumator.*

— Pronunțat: -fi-e. — Variantă: (învechit) *contri-buțiune* (GHICA, S. 698) s. f.

CONTRIBUȚIUNE s. f. v. contribuție.

CONTROL, *controale*, s. n. 1. Analiza permanentă sau periodică a unei activități, cu scopul de a urmări mersul ei și pentru a lua măsuri de îmbunătățire. *V. verificare, supraveghere.* *Congresul [al XIX-lea al P.C.U.S.] a subliniat actualitatea neștirbită a învățăturii marelui Lenin, că principalul în munca organizatorică de partid este alegerea justă a oamenilor și controlul executării hotărîrilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2562. *Controlul permanent din partea organelor de partid și a conducerii universităților serale de marxism-leninism, sesiunile periodice de analiză a conținutului ideologic al lecțiilor constituie condiția esențială pentru asigurarea unei înalte calități a propagandei marxist-leniniste.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 125. ♦ *Cifra de control = exponent care indică limitele cantitative ale producției. Consiliul de Miniștri aprobă cifrele de control ale planului de stat.* □ *Lucrare de control = lucrare prin care se verifică la anumite intervale cunoștințele studenților, ale elevilor etc. (Tehn.) Masă de control = masă pe care se află centralizate toate indicatoarele de control ale unei secții mecanizate dintr-o întreprindere sau ale întregii întreprinderi. Punct de control = loc fix (la intrarea într-un oraș, într-o țară etc.) unde organele autorității supraveghează îndeplinirea formalităților legale pentru trecerea pietonilor, a vehiculelor etc. Control monetar = măsuri și operații destinate să asigure buna circulație a monedelor și baterea lor în condiții legale.* ♦ *Supraveghere continuă (morală sau materială); stăpînire, dominație. În urma victoriei Uniunii Sovietice asupra Germaniei hitleriste, s-a adîncit și mai mult criza generală a*

imperialismului, care a pierdut controlul asupra țărilor din Europa răsăriteană și centrală. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 2/5. + Putere de dirijare a propriilor sale gesturi și mișcări. *Bolnavul și-a pierdut controlul mișcărilor.*

2. Instituție însărcinată cu supravegherea unor activități. *Controlul de stat.* + Grup de persoane care supraveghează un punct de trecere. *Controlul verifică biletele la intrarea în sală.*

3. (Numai la pl.) Registru de evidență a personalului (și animalelor) unei unități militare. *Șters din controalele armatei.*

— Pl. și: (1, 2) *controluri.*

CONTROLĂ, *controlez*, vb. I. Tranz. 1. A supune controlului. V. *supraveghea, verifica.* *Prin critică și autocritică organizațiile de partid controlează pe orice activist, oricare ar fi postul pe care-l ocupă, atrag masele la conducerea treburilor obștești.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2724. *Dar cum ai să mă controlezi dacă am cetit până la sfârșitul capitolului? Ai să mă crezi pe cuvânt?* IBRAILEANU, A. 103. *Regulamentul organic ne-a făcut să întredem și să dorim foloasele unui guvern controlat de națiune.* ODOBESCU, S. III 323.

2. A supune, a domina, a stăpîni. *Necesitatea de a controla cu mijloace sociale o forță a naturii, de a o gospodări, de a și-o însuși sau de a o domestici pe scară mare prin plămăiri ale minii omenești, joacă rolul cel mai hotărîtor în istoria industriei.* MARX, C. I 466. + (Despre oameni) A-și dirija propriile sale gesturi și mișcări.

CONTROLĂBIL, -Ă, *controlabili*, -e, adj. Care poate fi controlat; a cărui exactitate poate fi verificată.

CONTROLĂTOR, -OĂRE, *controlori*, -oare, s. m. și f. (Rar la f.) Funcționar însărcinat cu exercitarea unor operații de control. *Controlor la C.F.R.* □ *Controlorul era nebărbierii, gras, unsuros, cu obraji îmbujorați.* DUMITRIU, N. 5.

CONTROVERSĂT, -Ă, *controversați*, -te, adj. Supus unei controverse, asupra căruia au loc discuții în contradictoriu. *Relațiile lui Eminescu cu «Junimea» au format un capitol controversat în critica burgheză.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 4/3.

CONTROVERSĂ, *controversă*, s. f. Discuție în contradictoriu asupra unei chestiuni principiale. *Îl ispătea... dorința de a mai gusta din fructul acum interzis al controverselor acerbe.* C. PETRESCU, Î. II 215. *Acțiunile nevrînd trebuie să mă urmez... într-o lungă controversă, în care filologia are să se amestece cu istoria naturală.* ODOBESCU, S. III 24. + Discuție aprinsă, neînțelegere. *Ca să nu piardă timpul, începu să completeze coloanele unui tablou, așteptînd pînă se va aplană controversa de afară.* C. PETRESCU, Î. II 149. *Gospodina a curmat controversa cu o ușoară încruntare a sprincenelor.* C. PETRESCU, A. 291. *Se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligația de a plăti.* REBREANU, R. I 42.

CONTUMĂCIE s. f. (Jur.) Absență de la judecată a unui inculpat. ◇ Loc. adv. În contumacie = în lipsă, fără a se fi prezentat la proces. *A fost judecat în contumacie.*

CONTŪR, *contururi*, s. n. Linie sau suprafață care mărginește un obiect. V. *mărgine, formă.* *Întunecul se infiltra nesimțit în casă și lucrurile luau înfățișări mai rotunde, își pierdeau contururile, se confundau.* REBREANU, R. I 245. *Figura ei, odată atîta de frumoasă, învîneșită și pierde conturu-i grațios.* MACEDONSKI, O. I 254. ◇ Fig. *Tractoare grele, treceți ca ploile fecunde, Striviți trecutul negru sub pasul vostru dur, Nu numai în pămînturi cușitul vă pătrunde, Ci taie-n viața noastră un luminos contur.* DRAGOMIR, P. 42. + Reprezentare grafică a liniei sau suprafeței care mărginește un obiect.

— Pl. și: (rar) *conture* (GALACTION, O. I 348, EMINESCU, N. 58).

CONTURĂ, *conturez*, vb. I. Tranz. A da unui obiect contururile pe care trebuie să le aibă, a preciza conturul unui lucru. *Cînd vorbea, cu patos, își umfla nările și cu minile făcea gesturi rotunde, elegante, ca și cum ar fi voit să contureze ceea ce spunea.* SADOVEANU, P. S. 197. + Fig. A preciza, a închea în forme precise. *Situațiile conturează cu forță personajele și le transformă în individualități tipice.* V. ROM. noiembrie 1953, 285. *Grigore o privea stăruitor, ca și cînd gluma i-ar fi răscolit în suflul crîmpele de vîsură ce s-au înăbușit înainte de a se contura în forme.* REBREANU, R. I 60.

CONTURĂRE, *conturări*, s. f. Acțiunea de a contura un lucru. + Fig. Precizare; scoatere în evidență. *O piesă care ogîndește un aspect esențial din perioada de transformare a structurii noastre sociale, de conturare a tipologiei morale a individului... în noile relații de clasă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 8/2.

CONTURBĂ, *conturb*, vb. I. Tranz. (Transilv., Bucov.) A tulbura, a deranja. *Atunci nîme n-are să ne mai conturbe fericirea.* MARIAN, O. I 242.

CONTUȘ s. n. v. *contăș*.

CONTUZIE, *cutuzii*, s. f. (Și în forma *contuziune*) Leziune provocată prin lovire, fără rănirea pielii. *Fiecare se introduce în așternut, pipăindu-și cu duioșie o contuziune, cu satisfacția că s-a întors viu și aproximativ intact de la o crîncenă încăierare.* C. PETRESCU, C. V. 42.

— Pronunțat: -zi-e. — Variantă: *contuziune* s. f.

CONTUZIONĂ, *contuzionez*, vb. I. Tranz. A produce, a provoca o contuzie.

— Pronunțat: -zi-o.

CONTUZIUNE s. f. v. *contuzie*.

CONȚ, *conți*, s. n. (Învechit) Grup de 24 de coli de hîrtie. V. *testea.* *Rogu-te, du-te... și cumpără un conț de hîrtie specială.* CARAGIALE, O. VII 132. *Mînjind o jumătate de conț pe toată ziua... scrie cum îi vine, fără să-și bată capul.* NEGRUZZI, S. II 269.

CONȚINE, *conțin*, vb. III. Tranz. 1. (Despre un recipient) A fi umplut (total sau parțial) cu...; a cuprinde, a închide în sine. *Butoiul conține vin.*

2. (Despre o publicație, o scriere) A cuprinde, a fi alcătuit din...; a avea în sine. *Volumul conține nuvele și schițe. Scrisoarea conține multe noutăți.*

CONȚINUT s. n. 1. Ceea ce începe într-un spațiu limitat, în special într-un recipient. *Conținutul sticlei.*

2. Totalitatea elementelor care constituie esența lucrurilor și fenomenelor, formînd o unitate dialectică cu forma. *În procesul dezvoltării, conținutul precede formei, forma rămîne în urma conținutului.* STALIN, O. I 322. *O dată cu trecerea unei serii de țări pe drumul transformărilor revoluționare, în fața partidelor comuniste din aceste țări se puneau probleme dintre cele mai complexe, legate de caracterul revoluției, de caracterul și conținutul de clasă al noii puteri de stat.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 176.

3. Fond, cuprins, miez; semnificație. *Experiența și sprijinul Uniunii Sovietice ajută [țările de democrație populară] să-și construiască o cultură cu adevărat populară, să stîrpească printr-o luptă necruțătoare influențele ideologice burgheze, să creeze o cultură nouă, luminată de măreștele idei ale lui Lenin-Stalin, o cultură socialistă în conținut și națională în formă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2589. *Conținutul principal al muncii politice de masă a organizațiilor de partid trebuie să fie lămurirea politicii partidului, care corespunde intereselor vitale ale poporului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2707. *În fața acestui șuvoi de cărbune, negru,*

puternic, strălucitor, care se trăște prin fundul pământului și pe care clipă cu clipă minierii îl întrețin, cuvântul producție... își capătă deodată întreaga valoare, întregul lui conținut. BOGZA, V. J. 121.

4. Listă ordonată a materialului pe care îl cuprinde o revistă, o carte; tablă de materii.

CONTOPIST, *contopiști*, s. m. (Astăzi depreciativ) Funcionar care execută lucrări de birou de mică importanță, pentru care nu se cere multă inițiativă (odinioară avea ca sarcină numai să copieze acte sau să scrie concepte). *Contopiștii tănuiau cu țărani... prin colțuri.* CAMILAR, N. II 306. *Visează onoruri de contopist, rinji cu dispreț meșterul.* SADOVEANU, P. M. 221.

CÓNUL s. m. v. cucon.

CONVALESCÉNT, -Ă, *convalescenți*, -te, s. m. și f. Persoană în convalescență, pe cale de însănătoșire, în perioada de însănătoșire. *Întregul peisaj, Ca un convalescent lungit pe spate, Zimbește către soare multumit.* CAMIL PETRESCU, V. 109. *Nu se mai uită îndărăt convalescenții, la sanatoriul alb de care nu mai au nevoie.* C. PETRESCU, C. V. 370. *Flori cu feșele palide, ca niște convalescente îndărătul unor geamuri de spital, privesc cu jind la lumea liberă de afară.* ANGHEL, PR. 114.

CONVALESCÉNTĂ s. f. Perioadă de tranziție între o boală (acută) vindecată și însănătoșirea completă; întremare. *O învâțasem în timpul convalescenței un cântec, care a avut un rol însemnat în legăturile noastre de mai târziu.* IBRAILEANU, A. 20. *Rog ține-mă în curent cu progresele convalescenței pacienților noștri.* CARAGIALE, O. VII 166.

CONVENABIL, -Ă, *convenabili*, -e, adj. Care convine sau poate conveni, acceptabil, mulțumitor, satisfăcător; în conformitate cu cerințele, cum trebuie. *Făcea versuri corecte și adesea foarte convenabile.* CARAGIALE, N. F. 100. ♧ (Adverbial) *Să îngrijăști, cât se poate, să apar convenabil, fără greșeli, mai ales de punctuație.* CARAGIALE, O. VII 339. ♧ (Despre prețuri sau mărfuri) Ieftin. *Prețurile textilelor sînt foarte convenabile.*

CONVENÍ, *convîn*, vb. IV. Intrans. I. (Construit cu dativul) A corespunde cu ceva, cu dorințele cuiva, a fi pe placul cuiva, a-i plăcea. *Locuința aceasta îmi convine.* — *De-acuma eu vorbesc cu Drina, și dacă nu-ți convine, spune-mi pe unde umbli, să ne întîlnim.* PREDĂ, I. 51. (În forma de prez. conj. *convie*) *Azi abia vedem ce steapă și ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* EMINESCU, O. I 141. *Nu-mi convine viața mișelnic câștigată.* ALECSANDRI, P. A. 172.

2. (De obicei urmat de determinări introduse prin prep. «cu») A fi sau a cădea de acord (cu cineva), a se învoi, a se înțelege. *După ce am luat incuviințarea colegilor mei, am convenit cu Dedu ca întîlnirea cu Eliad să fie la Colentina, în aleea cu tei.* GHICA, S. A. 159. ♧ (Folosit absolut) A accepta, a admite. (În forma *conviu*) *Convuiu bucuros, și cronica noastră e trimisă la tipografie.* CARAGIALE, O. II 343.

— Prez. ind. pers. 1 sg. și: *convolu*; prez. conj. pers. 3 *convînă* și (mai rar) *convole*.

CONVENIÉNTĂ, *conveniențe*, s. f. (Mai ales la pl.) Ansamblul regulilor de purtare impuse de o anumită societate (în special cea feudală și burgheză). V. *politice*. *Pentru ce, adică, mi-aș gîtui eu îmboldirile proprii mele firi, turnîndu-le în țîparul sucit și îngust al «conveniențelor» meșteșugite?* HOGAȘ, M. N. 233. *Vă adresez o cerere care nu e poate tocmai la locul ei și în armonie cu conveniențele sociale.* MACEDONSKI, O. II 420. ♧ (În societatea burgheză) *Căsătorie de conveniență* = căsătorie la care se ține seamă numai de condițiile materiale și familiale.

— Pronunțat: -ni-en-.

CONVENȚIE, *convenții*, s. f. I. Înțelegere între două sau mai multe state cu privire la anumite probleme sau obiective de realizat. *Republica Populară Romînă a semnat o convenție comercială cu Republica Populară Ungară.* — *Diplomaticul românesc va cuprinde deosebite acte oficiale autentice... tratate, convenții și alte scrieri cu interes istoric.* BĂLCESCU, O. I 54. ♧ Înțelegere între instituții privitoare la anumite probleme sau obiective comune. *Convenție pentru livrare de materiale.* ♧ Înțelegere între două sau mai multe persoane asupra unui lucru; învoială. *Socoți c-ai descoperit aici convenție cu bandiții?* SADOVEANU, P. M. 118. *Cerînd actul convenției... îl rușe.* NEGRUZZI, S. II 146.

2. (Numai la pl.) Deprinderi păstrate prin tradiție. *Strîmătorat în convențiile teatrale, în monologuri... [Caragiale] varsă toate observațiile atît de fine, atît de exacte, în paranteze.* GHEREA, ST. CR. 358.

— Pronunțat: -ji-e. — Variantă: (învechit) *convențiune* (GHEREA, ST. CR. II 248, GHICA, s. 226) s. f.

CONVENȚIONAL, -Ă, *convenționali*, -e, adj. I. Stabilît prin convenție; acceptat, admis prin tradiție.

2. Provenit dintr-o convenție învechită sau mecanic practică și astfel rupt de realitate; artificial, factice. *Caracterele acestui roman sînt convenționale.* — *Poate o singură imputare îmi fac toți: nu corespund imaginii convenționale de om de literă.* C. PETRESCU, C. V. 24. ♧ (Substantivat) [Aceste poeme] *sînt mai reușite decît celelalte... tocmai pentru că izbutesc să iasă din convențional.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 10/1. ♧ (Despre caracter, fire etc.) Lipsit de naturalețe, viclean, ipocrit. *Se fereșc în lături, rostîndu-și scuze cu suris prefăcut și convențional.* C. PETRESCU, I. I 41. *Peste sufletul meu curat și sincer se așternuse un alt suflet, prefăcut, convențional, străin de mine... care-mi porunceca cum să zimbec, cum să-nchid din ochi, cum să salut și ce să vorbesc.* VLAHUȚĂ, O. A. II 59.

— Pronunțat: -ți-o-.

CONVENȚIONALISM s. n. Caracterul a ceea ce este convențional; (în literatură și artă) tendință idealistă de a se conforma regulilor general acceptate, fără o percepere proprie, realistă a faptelor. *În [basorelieful] «Mustitul strugurilor» se remarcă o anumită uniformitate a expresiei oamenilor, o anume doză de convenționalism.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 120, 13/5.

— Pronunțat: -ți-o-.

CONVENȚIUNE s. f. v. *convenție*.

CONVÉRGE, *convérg*, vb. III. Intrans. (Neînțeleșit la timpurile formate cu participiul) A tinde în aceeași direcție, a se îndrepta spre același punct, (fi g.) spre același scop. *Razele de lumină reflectate de o oglîndă concavă convérg către focar.*

CONVÉRGÉNT, -Ă, *convérgenți*, -te, adj. Care converge, care se îndreaptă către un singur punct sau tinde spre o singură direcție. *Linii convérgente.* ♧ *Lentilă convérgentă* = lentilă convexă care adună într-un singur focar razele care o străbat.

CONVÉRGÉNTĂ, *convérgențe*, s. f. Faptul de a converge; îndreptare către același loc, către același scop. *Convérgența razelor luminoase.*

CONVERSĂ, *conversez*, vb. I. Intrans. (Ieșit din uz) A sta de vorbă, a întreține o discuție, a avea o convorbire, a discuta. *Conversam și discutam ceasuri întregi literatură, artă și științe.* GHICA, S. 250. *A doua zi am petrecut-o mai toată conversînd cu Vilara.* NEGRUZZI, S. I 309.

CONVERSĂȚIE, *conversații*, s. f. Discuție, convorbire. *Ar vrea să i se aducă biletele, nu să i se facă conversație.* DUMITRIU, B. F. 75. *După cele obicuințe întrebări și răspunsuri, conversația căzu, firește, asupra întîmplărilor zilei.* NEGRUZZI, S. I 293. ♧ Fel de a vorbi, de a discuta.

Avea o voce muzicală și conversația elegantă. BART, E. 106.

— Pronunțat: -*ti-e*. — Variantă: (învechit) **CONVERSAȚIUNE** (GHICA, S. 249) s. f.

CONVERSAȚIUNE s. f. v. **conversație**.

CONVERSIUNE, *conversiuni*, s. f. I. (În regimul capitalist) Schimbare a condițiilor unui împrumut prin micșorarea dobânzilor sau prin prelungirea termenului de amortizare și reducere a capitalului.

2. Preschimbare a unei valori de natură economică în alta.

— Pronunțat: -*si-u-*.

CONVERTI, *convertesc*, vb. IV. **Tranz.** I. (Următ de determinări introduse prin prep. «la») A determina pe cineva să adopte altă convingere (în special religioasă) decât aceea pe care o are. *Ai învins, domnule; iată-mă convertită... m-am pus pe studiat botanica.* NEGRUZZI, S. I 103. ♦ Refl. A adopta o altă convingere decât cea pe care a avut-o.

2. (Ec. pol.) A schimba o valoare în alta. *A converti titluri în numerar. A converti hârtie-monedă în aur.*

CONVERTIBIL, -*Ă*, *convertibili*, -*e*, adj. (Ec. pol.; despre valori) Care poate fi convertit. *Monedă convertibilă.*

CONVERTIRE, *convertiri*, s. f. Faptul de a (se) **con**-**verti**.

1. (Următ de determinări introduse prin prep. «la») Determinare sau hotărâre a cuiva de a adopta altă convingere (în special religioasă) decât aceea pe care o avea.

2. (Ec. pol.) Conversiune (2). *Convertirea titlurilor în monedă.*

CONVERTIZOR, *convertizoare*, s. n. I. Dispozitiv mecanic de transformare a mișcării sau a forțelor. *Convertizor de cuplu.*

2. Cuptor captușit cu materiale refractare, în care se obține oțelul topit prin trecerea sub presiune a unui curent de aer printr-o masă de fontă topită.

3. Transformator simplu de curent electric.

4. Mașină pentru transformarea grișului în făină grișată.

CONVEX, -*Ă*, *convexi*, -*xe*, adj. (În opoziție cu **concav**) Care are suprafața rotunjită și proeminentă. ♦ (Despre lentile) *Convex-concav* = cu una dintre fețe convexă și cu alta concavă.

CONVEXITĂȚE, *convexități*, s. f. (În opoziție cu **concavitate**) Însușirea de a fi convex; suprafață, parte convexă (a unui lucru). *Convexitatea dă lentilei posibilitatea de a refracta într-un anumit fel razele de lumină.*

CONVICȚIE s. f. v. **convingețiune**.

CONVICȚIUNE, *convicțiuni*, s. f. (Învechit) Convingere. *Sintem mulțumiți... prin convicțiunea ce avem că aducem un serviciu poeziei romine.* MACEDONSKI, O. IV 53.

— Variantă: **convicție** (KOGĂLNICEANU, S. 194, RUSSO, S. 63) s. f.

CONVIEȚUI, *conviețuiesc*, vb. IV. **Intranz.** A trăi laolaltă, în același loc cu cineva.

— Pronunțat: -*vie-*.

CONVIEȚUIRE, *conviețuiri*, s. f. Faptul de a **con**-**viețui**; viață în comun. *Regimul nostru de democrație populară a realizat conviețuirea frățască a tuturor minorităților naționale din Republica Populară Română.*

— Pronunțat: -*vie-*.

CONVINGĂTOR, -*OĂRE*, *convingători*, -*oare*, adj. (Despre lucruri, argumente și, rar, despre persoane)

Care are posibilitatea de a convinge. *Îi vorbea cu un aer convingător.* DUMITRIU, B. F. 145.

CONVÎNGE, *convîng*, vb. III. **Tranz.** (Construit cu prep. «de», «despre» sau cu o propoziție completivă introdusă prin «că» sau «să») A face pe cineva să adopte o părere, pe bază de dovezi și argumente, să se încredințeze de ceva, să recunoască ceva ca adevărat. *Partidul sădește adînc în conștiința comunistilor învîțătura că a conduce înseamnă a ști să convîngi masele de justetea politicii partidului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2704. ♦ Refl. A-și da seama, a recunoaște (că ceva este într-un anumit fel). *Ion Mititelu crede că a cîștigat lozul cel mare, apoi se convînge că s-a înșelat.* V. ROM. noiembrie 1953, 284. *În sfîrșit, v-ați convîns că nu-i nici o primejdie de trecut prin codru.* ALECSANDRI, T. I 429.

— Forme gramaticale: perf. s. *convînsei*, part. *convîns*.

CONVÎNGERE, *convîngeri*, s. f. I. Acțiunea de a **con**-**vinge**, de a determina pe cineva să adopte o părere, să creadă în justetea unui lucru. *Metoda de comandă nu poate înlocui niciodată metoda de convîngere.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 35. *Numai pe calea convîngerii prin fapte vom putea să-l atragem pe țărănul mijlocăș pe drumul socialismului.* REZ. HOT. I 96.

2. Părere fermă asupra unui lucru. V. **credință**, **certitudine**. *Numai convîngerea adîncă a țărînimii despre marile avantaje ale gospodăriei colective poate servi drept bază pentru crearea unor gospodării colective cu adevărat trainice.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2564. *Baza pentru transformarea socialistă a agriculturii trebuie să fie numai convîngerea adîncă a țărînimii muncitoare despre avantajele gospodăriei colective.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 74. *Convîngerea adîncă de venirea unor vremuri mai bune nu l-a părăsit... niciodată.* IONESCU-RION, C. 127. ♦ Loc. adv. Cu **convîngere** = ferm, hotărît, răspicat. *Fără convîngere = a)* în chip vag, nehotărît. *Îi răspunse fără convîngere că-și va termina lucrarea; b)* fără entuziasm, fără tragere de inimă. *Lucrează fără convîngere.*

CONVÎNS, -*Ă*, *convînși*, -*se*, adj. Care a dobîndit o convingere; ferm în convingerile sale; încredințat. *Partizan convîns al luptei pentru pace.* □ *Membrii de partid din sindicate trebuie să fie convînși că munca sindicală poate fi dusă cu succes numai pe baza metodelor de convîngere, a disciplinei tovarășești, a dezvoltării unei largi inițiative creatoare.* REZ. HOT. I 61.

CONVÎV, *convivi*, s. m. (Învechit) Comesean.

CONVOCĂ, *convoc*, vb. I. **Tranz.** (Cu privire la o persoană, un grup de persoane sau un corp constituit) A chema, a aduna într-un singur loc cu un scop, în general, oficial. *Marea Adunare Națională poate fi convocată în sesiuni extraordinare de către Prezidiul Marii Adunări Naționale, sau la cererea cel puțin a unei treimi din numărul total al deputaților.* CONST. R.P.R. 20. *Nu trzie vreme s-a arătat la lucrarea mohorîtă a sfîrșitului de zi și Dănilă-baciu, împreună cu ciracii lui pe care-i convocasem la oțac.* SADOVEANU, O. A II 236. ♦ Refl. p. as. *Aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor.* BĂLCESCU, O. II 13.

CONVOCĂRE, *convocări*, s. f. Acțiunea de a **con**-**vo**-**ca** și rezultatul ei; chemare la o adunare. *Convocarea Marii Adunări Naționale [a Republicii Populare Romîne] se face de către Prezidiul Marii Adunări Naționale.* CONST. R.P.R. 20. *Convocarea adunării generale se face de către consiliul de conducere, fie din inițiativa sa, fie la cererea comisiei de revizii.* STAT. GOSP. AGR. 43. *Ce convocare să fie la București? s-a interesat primarele Ujă.* SADOVEANU, P. M. 214. ♦ (Concretizat) Înștiințare scrisă prin care cineva este chemat la o adunare sau în fața unei autorități. *Am primit o convocare la minister.*

CONVOI, *convoaie*, s. n. I. Grup, șir de vehicule (mașini, care, trăsuri, nave etc.) alcătuit mai ales pentru a transporta materiale, trupe etc. Într-o duminică, pe valea Arișului, coboară dinspre Albac convoaie de sămii încărcate cu scinduri. BOGZA, Ț. 40. Pindeam să nu lăsăm să intre nici convoiuri și ajutoare, nici să iasă vreun turc din cetate. GHICA, S. 14. Un convoi foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantinopol în Ungaria. BĂLCESCU, O. II 67. ✦ Șir întâmplător de vehicule. Pe lângă mașină treceau scurțind, în pasul adormit al cailor, convoaiele de căruțe. DUMITRIU, N. 270. Se uitau la convoaiele nesfârșite de trăsuri și cupeuri. PAS, Z. I 237.

2. Grup, șir de persoane care merg în aceeași direcție, cu același scop. V. cortegiu. *Calea Apia, cu alea ei nesfârșită de chiparoși și monumente funerare, părea un lung convoi de pelerini ce se îndreptă spre Roma.* ANGHELIOSIF, C. L. 10. Convoitul [de creștini] pleca pe răcoare, la asfințitul soarelui. BUJOR, S. 39. Or să vie pe-a ta urmă în convoi de-normintare. EMINESCU, O. I 134. ✧ (Poetic) Ieșiți din gropi adânci și reci, convoi de umbre sfinte... Slăvire vouă, comunarzi, și slavă zilei cele Cînd praf voi ați făcut verigi și lanțurile grele. TOMA, C. V. 37.

— Pl. și: convoiuri (CĂMILAR, N. I 89, SADOVEANU, O. VI 97).

CONVORBÎ, *convorbesc*, vb. IV. Intrans. (Ieșit din uz; urmat uneori de determinări introduse prin prep. «cu») A discuta, a conversa, a sta de vorbă. După formalitățile de rigoare, am început să convorbim despre vreme, despre sorții agriculturii... despre criză ș.c.l. CARAGIALE, O. II 164.

CONVORBIRE, *convorbiri*, s. f. Conversație, discuție. După o convorbire atît de prozaică... am sfîrșit prin a rîde. NEGRUZZI, S. I 68.

CONVULSIE, *convulsii*, s. f. (Și în forma *convulsione*) 1. Conracție bruscă, involuntară și repetată, cuprinzînd aproape toți mușchii corpului. V. spasmodic. Tot corpul îi e înclăștat, dar stăpînit ca într-o convulsie de tetanos, sub mușcătura umilînței în amintire. CĂMIL PETRESCU, T. II 242. [Trupurile] se saltă automat la convulsiiunile tusei. SAHIA, N. 117. Convulsiile îl apucară și un leșin... îi îngheță trupul. NEGRUZZI, S. I 159.

2. Fig. Frămîntare, zvircolire. *La glasul-ți, la privirea-ți simț inima-mi izbită, Luptîndu-se-n convulsii cum mi-ți închipuiești.* ALEXANDRESCU, M. 58.

— Pronunțat: -si-e. — Variantă: *convulsione* s. f.

CONVULSIONĂ, *convulsionez*, vb. I. Refl. A avea convulsii. Tot trupul i se convulsionă.

— Pronunțat: -si-o-o.

CONVULSIONĂT, -Ă, *convulsionați*, -te, adj. Cuprins de convulsii, căzut pradă convulsiilor. Cînd intră în cameră și văzu zierele motolite, scrumul din pipă scuturat pe marginea mescoarei de toaletă și chipul convulsionat al lui frate-său, Vasile înțelese ce-l așteaptă. C. PETRESCU, A. 382. ✧ Fig. [Roșia-Montana] e o localitate înconjura-tă de munți convulsionați, înăuntrul cărora oamenii sfredelesc fără încetare. BOGZA, Ț. 55.

— Pronunțat: -si-o-o.

CONVULSIUNE s. f. v. convulsie.

CONVULSIV, -Ă, *convulsivi*, -e, adj. Caracterizat prin convulsii, însoțit de convulsii. V. spasmodic. Tremura de un ris convulsiv. VLAHUȚĂ, O. A. III 120. ✧ (Adverbal) Dinu Dorcea se frîns convulsiv și, nemaiputîndu-se stăpîni, scînci ca un copil. CĂMIL PETRESCU, N. 9. ✧ Tuse convulsivă = boală infecțioasă, frecventă mai ales la copii, caracterizată prin accese spasmodice de o mare violență; tuse măgărească.

COOPERĂ, *cooperez*, vb. I. Intrans. A lucra împreună (cu cineva), a lua parte la o muncă comună, a

colabora, a-și da concursul. În procesul de producție al bunurilor materiale, oamenii nu activează izolați, ci cooperînd între ei. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 45.

COOPERĂRE, *cooperări*, s. f. Faptul de a coopera; muncă în comun. O trăsătură caracteristică a economiei planificate o constituie strînsa cooperare dintre întreprinderi și ramuri de producție. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2537. Victoria socialismului în U.R.S.S. a însemnat lichidarea relațiilor de producție bazate pe aspirare și exploatare și statornicirea în întreaga economie națională a relațiilor de producție socialiste, de cooperare și ajutor reciproc. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 5, 55.

COOPERATIST, -Ă, *cooperatiști*, -te, adj. Care ține de cooperatie, care activează în cooperatie, care are caracterul cooperatiei. Fără cadre cooperatiste ieșite din rîndurile poporului muncitor, cu o cunoaștere temeinică și a problemelor cooperatiste, formate la școala marxist-leninistă și avînd însușită marea experiență sovietică, nu vom putea face din cooperatie o mișcare largă de masă, o pîrghie pentru construirea socialismului. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 320. Mișcarea cooperatistă trebuie complet curățită de orice fel de elemente capitaliste care mai persistă fie în conducerea unor cooperative de consum și desfacere, fie în unele cooperative de producție. REZ. HOT. I 100.

COOPERATIVĂ, *cooperative*, s. f. 1. Formă de organizare a cooperatiei. Cooperativele trebuie să asigure permanenta și strînsa legătură a partidului și clasei muncitoare cu masele țărănimii și să ușureze țărănimii muncitoare drumul spre socialism. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 306. Organizațiile de bază de la sate au datoria să stringă legătura cu masele, să țină seama de părerile țărănilor muncitori despre activitatea cooperativei, să cunoască nevoile și să asculte criticile și propunerile țărănilor muncitori spre a lua grabnic măsurile necesare îmbunătățirii muncii cooperativei. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2697. ✧ Cooperativă de consum (sau de aprovizionare și desfacere) = cooperativă care achiziționează și desface o serie de produse (de larg consum). Cooperativele de consum, de aprovizionare și desfacere au rolul să organizeze schimbul de produse între țărănimia muncitoare și industria socialistă, ușurînd industriei socialiste atragerea pe făgașul socialismului a micilor gospodării țărănești. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 307. Cooperativele de aprovizionare și desfacere sînt un mijloc puternic în lupta împotriva speculei chiaburilor și a altor elemente capitaliste. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2699. Cooperativă de producție = cooperativă care produce o serie de bunuri (agricole sau de industrie ușoară). Cooperativă meșteșugărească = cooperativă de producție care fabrică sau prelucrează o serie de bunuri de industrie ușoară. Cooperativele meșteșugărești vor deservei piața internă de la orașe și sate, vor ajuta industriei socialiste fabricînd și prelucrînd semifabricate. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 309.

2. (Concretizat) Magazin de desfacere a unei organizații cooperatiste de consum sau de producție. Sfaturile populare trebuie să vegheze la o justă repartitie a mărfurilor industriale la sate în vederea unei aprovizionări a cooperativelor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2835.

COOPERĂTOR, -OĂRE, *cooperatori*, -oare, s. m. și f. Membru al unei cooperative, participant la o cooperativă. ✧ (Adjectival) Pentru dezvoltarea cooperatiei vor trebui larg folosite resursele proprii ale țărănilor cooperatori și încurajate depunerile de economii. REZ. HOT. I 99.

COOPERĂȚIE s. f. Una dintre formele de organizare a muncii în care mai multe persoane participă în comun cu mijloace de producție proprii la același proces de muncă sau la diverse procese ale muncii legate între ele. Forma de muncă în care un număr mare de persoane lucrează una alături de alta și cooperează în mod sistematic în același proces de producție sau în mai multe procese de

producție conexe se numește cooperatie. MARX, C. I 308. ♦ *Cooperatie simplă* = formă premergătoare producției capitaliste, care constă în asocierea mai multor producători pe același loc de producție. *Cooperatia simplă continuă să fie forma predominantă a acelor ramuri de producție în care capitalul operează pe scară mare, fără ca diviziunea muncii sau mașinismul să joace un rol important.* MARX, C. I 316. ♦ (În orînduirea socialistă) Organizație de masă în domeniul producției și schimbului de mărfuri creată din inițiativa celor ce muncesc la orașe și sate, cu mijloace materiale și financiare proprii, dar sprijinită și controlată de stat, care îmbină interesele individuale ale milioanei de mici producători de mărfuri cu interesele generale ale clasei muncitoare, atrăgînd pe calea socialismului pe micii producători de mărfuri, dînd muncii un caracter organizat, planificat, socialist (prin socializarea mijloacelor de producție), înlesnind schimbul de produse dintre oraș și sat și fiind unul dintre mijloacele cele mai importante pentru construirea socialismului. *Cooperatie de consum și desfacere. Cooperatie de producție.* □ *Alianța clasei muncitoare cu țărănimza muncitoare ia forma colaborării dintre sat și oraș, îndreptată împotriva capitaliștilor. Alianța are drept scop aprovizionarea reciprocă a oamenilor muncii de la orașe și sate și atragerea masei țărănimii la construcția socialismului, în primul rînd prin cooperatie.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 449. *Importanța principală a cooperatiei în condițiile actuale stă în faptul că ea îmbină interesele particulare ale milioanei de țărani săraci și mijlocași cu interesele generale ale clasei muncitoare, creînd premisele ca țărănimza muncitoare să facă mai lesne pașii pe drumul socialismului.* REZ. HOT. I 97. *Cooperatia este un instrument de luptă în minile clasei muncitoare și ale țărănimii muncitoare pentru îngrădirea posibilității chilaburimii de a exploata și specula țărănimza muncitoare, pentru îngrădirea și eliminarea comerțului privat, o pîrghie principală a întăririi alianței clasei muncitoare cu țărănimza muncitoare și a transformării socialiste a agriculturii.* ȘCINTEIA, 1953, nr. 2655.

COOPTĂ, *cooptez*, vb. I. T r a n z. A primi pe cineva într-un colectiv (birou de organizație, comitet etc.) prin voința membrilor acestuia.

COOPTĂRE, *cooptări*, s. f. Acțiunea de a coopta; primirea cuiva într-o colectivitate prin voința membrilor acelei colectivități. *Cooptarea a noi membri în comitetul sindical.*

COORDONĂ, *coordonez*, vb. I. T r a n z. A pune de acord părțile unui tot, a îndruma în sens unitar o serie de activități desfășurate în vederea aceluiași scop. *Creșterea continuă a schimbului de mărfuri între țările lagărului democratic, trecerea la acorduri economice de lungă durată, noile forme de colaborare economică între țările acestui lagăr, puțința de a coordona planurile lor și înțelegerea uriașul ajutor acordat de Uniunea Sovietică tuturor celorlalte țări ale lagărului democratic, toate acestea joacă un rol de însemnătate deosebită în dezvoltarea economică a țărilor democratice.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 16.

COORDONĂRE, *coordonări*, s. f. I. Acțiunea de a coordona; punerea de acord a părților unui tot. *Îndrumarea și coordonarea lucrărilor de recoltare, însămințare și ogorire... cade în sarcina Ministerului Agriculturii.* REZ. HOT. I 269.

2. Raport între două sau mai multe propoziții legate între ele fără ca una să depindă din punct de vedere sintactic de cealaltă sau celelalte.

COORDONĂT, *-Ă*, *coordonati*, *-te*, adj. I. Pus de acord, armonizat, orînduit, legat prin coordonare. ♦ (Advertis-bial) Tudor Vladimirescu s-a înțeles cu Alexandru Ipsilanti ca acțiunea ambelor mișcări să se desfășoare coordonat. IST. R.P.R. 293.

2. (În expr.) *Propoziție coordonată* (și substantivat, f.) = propoziție care este în raport de coordonare cu alta.

COORDONĂTĂ, *coordonate*, s. f. I. (Geom.) Fiecare dintre cele trei numere care fixează poziția unui punct în spațiu, în raport cu un sistem de reper. *Coordonate rectilinii.*

2. (Geogr.) Sistem de cercuri imaginare (meridiane și paralele) trasate pe suprafața globului pămîntesc, prin cei doi poli sau paralel cu ecuatorul, cu ajutorul cărora se determină poziția pe glob a unui punct (și anume latitudinea și longitudinea).

3. (Astron.) Sistem de numere care pot fi concretizate prin linii și care servesc la determinarea poziției unui astru față de o suprafață, o linie sau un punct oarecare. *Aici sînt coordonatele orizontale; azimutul și distanța zenitală.* SEBASTIAN, T. 292.

COORDONĂTOR, *coordonatoare*, s. n. Aparat care indică pilotului în mod automat locul unde se află avionul și distanța parcursă de la locul de decolare.

COORDONĂTOR, *-OĂRE*, *coordonatori*, *-oare*, adj. Care îndeplinește funcția de coordonare. *Director coordonator.* ♦ *Conjunție coordonatoare* = conjunție care leagă două propoziții de același fel sau două părți de propoziție cu aceeași funcțiune sintactică. «*Și*», «*sau*», «*dar*», «*iar*» sînt conjunții coordonatoare.

COORDONĂTOR, *-OĂRE*, *coordonatori*, *-oare* s. m. și f. Persoană sau grup de persoane care îndeplinește funcția de a coordona mai multe acțiuni.]

COP, *copuri*, s. n. (Regional) Măsură de capacitate de aproape un litru; cașă. *Putem sta pînă... voi bea un cop de vin și voi dormi un somn?* RETEGANUL, P. III 47.

COPĂC, *copaci*, s. m. Plantă vivace cu trunchiul lemnos și înalt, ale cărei crengi se ramifică la o distanță oarecare de sol, formînd o coroană; arbore. *În vremea aceasta, zăvoiiu prinse a se îndesi; pe ici, pe colo, se ridicau copaci groși și voinici.* SADOVEANU, O. I 62. *Copacii înmuguriți parcă lăcrămu de bucurie.* BUJOR, S. 111. *Cum aunge în pădure, chitește un copac care era mai mare și trage carul lîngă el.* CREANGĂ, P. 46. *Din inima lui simte un copac cum că ră sare, Care crește într-o clipă ca în veacuri, mereu crește, Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lățește.* EMINESCU, O. I 142. ♦ (Poetic) *Copacii somnorosi ne chesam.* S-acopere iubirea noastră Sub parfumata lor maramă. VLAHUȚĂ, O. A. I 75.

— Variantă: (regional) *copăci* (EMINESCU, N. 51, HASDEU, R. V. 45, RUSSO, O. 31) s. m.

COPĂCI s. m. v. *copac*.

COPĂIE, *copăi*, s. f. Albie, covată. *Îl așez lîn în copăie, Să nu știe de războaie.* CORBEA, în PŢEZ. N. 140. *Copilul... doarmă-n copăie lui atîrnată de frînghii în tavan.* CARAGIALE, S. 5. *Sus copăie, Jos copăie, La mijloc carne de oaie* (Școica). SADOVEANU, P. C. 12. *Pînsa sita și cernea, În copăie frămînta, Frumos colac că făcea.* TEODORESCU, P. P. 141.

COPĂN, *copane*, s. n. (Regional) Șold, coapsă de animal (mai ales de pasăre). *V. nea... să-i aducă Leonorei, în legăturică... citeva felioare de piine albă, un copan de pui ciugulit.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 129. *Mă culcam pe garoafe, soro, mă îndopam cu copane de curcan, sugeam «mandaline» și ronțaiam dulciuri.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 243.

COPĂCEL, *copăcei*, s. m. Diminutiv al lui *copac*; copac tînăr; arb. 1st. *Văzînd păsărelele cite două-două, pe rîmurelele copăcelor, se încinsc focul într-însa de dorul bărbatului său.* ISPIRESCU, L. 58. *Îmi zîmbi sorbind infuzia copăcelului de China* (= ceaiul). NEGRUZZI, S. I

49. ✦ (Adverbial, uneori repetat; determină verbe ca «a merge», «a umbla», «a se ține» etc.) Pe picioare, drept. *Copăcel-copăcel, îl indemnă Bibescu, sprijinindu-l.* SADOVEANU, P. M. 310. *Generalul, proptit între cei doi colonei... se ținea copăcel, înaintind cu mișcări de paraliit.* D. ZAMFIRESCU, R. 193. *Copăcel-copăcel, băiatul a mers clițiva pași pînă la colțul stradei.* CARAGIALE, O. I 324. *Prichiciul vetrei cel lumuit, de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel.* CREANGĂ, A. 33.

COPĂIȚĂ, *copăițe*, s. f. Diminutiv al lui *copaie*; covățică. În iarbă, la un loc bătătorit într-adins, o copăiță, și în copăiță, o copilaș. CARAGIALE, O. III 102.

COPĂRTĂȘ, -Ă, *copărtași*, -e, s. m. și f. Persoană considerată în raport cu alte persoane cu care participă la o afacere sau la o împărțeaală. *Are trei copărtași... cu care împarte lățimea moșiei.* I. IONESCU, D. 204.

COPCĂ¹, *copci*, s. f. Cheotoare făcută de obicei dintr-un cârlig metalic prins de o parte și dintr-un inel metalic prins de cealaltă parte a hainei. V. agrață, a t a r a m ă. *Ea se făcea că se joacă cu copca de la umăr ce-î ținea rochia vetrei închisă.* ISPIRESCU, U. 9. *Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o egretă neagră... legată cu o copcă de aur.* BĂLCESCU, O. II 250.

— Variantă: *côpce* (COȘBUC, P. I 64) s. f.

COPCĂ², *copci*, s. f. I. Gaură, spărtură făcută în gheața unui rîu, a unei bălți etc. pentru pescuit sau pentru scos apă. În nopțile cu lună plină ieșea cu unul sau doi camarazi ca să vadă la producșurile lacului vidre strecurîndu-se șerpuitor de la o copcă la alta. SADOVEANU, M. C. 114. ✦ Expr. A se duce pe copcă (sau, rar, copce) = a păți, a fi pierdut, a da de dracu. *Cum făcuși, sora? Ne-am dus pe copcă.* BASSARABESCU, V. 46. *V-ați dus pe copce, cu toată șmichiria voastră.* CREANGĂ, P. 266.

2. Groapă (îngustă și adîncă) făcută în pămînt, în piatră etc. *Finul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiță era răvășit.* GALACTION, O. I 167. *O pînză lată de apă, albă ca laptele, desfășurîndu-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălțime amșitoare într-o copcă de piatră.* VLAHUȚĂ, O. A. II 159. ✦ Scobitură mică făcută în pămînt cu scopul de a introduce sămînța unei plante. *N-avea omul un grăunte, Dar sudori purta pe frunte, Semăna și el în gînd Copci de copci și rînd de rînd.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 5/2.

— Pl. și: *copce*.

COPCĂ³, *copce*, s. f. (Regional) Săritură de animal care fuge. O căprioară răsări la marginea poienii, făcu câteva copce și trecu apoi ca fulgerul peste pîrau, de marginea cealaltă a pădurii. SADOVEANU, O. I 64. [Vulpea] a fulgerat din locul ei, a făcut câteva copce și s-a dus pe poarta cetății, la lărgime. SADOVEANU, D. P. 168. *Aruncîndu-se în zece copce, [armăsarul] ajunse ținta.* NEGRUZZI, S. I 42.

— Pl. și: *copci* (GALAN, Z. R. 233).

COPCLE s. f. v. *copcă*¹.

COPEICĂ, *copeici*, s. f. Monedă divizionară rusească și sovietică, valorînd a suta parte dintr-o rublă.

COPEREMÎNT s. n. v. *acoperămînt*.

COPERI vb. IV v. *acoperi*.

COPERIȘ s. n. v. *acoperiș*.

COPERTĂ, *coperte*, s. f. Învelișul unei cărți, scoarță. *Te-au pus să ungi cotoarele broșurilor și apoi să le îmbraci în coperte.* PAS, Z. I 274.

— Pl. și: *coperți* (SAHIA, N. 96).

COPIĂ, *copiez*, vb. I. **Tranz. I.** A reproduce un text sau o operă de artă (desen, pictură, sculptură). *Vom răspunde copiînd un fragment din scrisoarea ce am primit.* NEGRUZZI, S. I 332.

2. (Peiorativ) A reproduce prin imitație servilă. V. *plagia*. *Să nu-ți închipuiești, amice, că am copiat această istorioară din cartea răposatului Anton Pann.* ODOBESCU, S. III 47. ✦ (Cu privire la o persoană) A imita pe cineva. ✦ **In t r a n z.** (În limbajul școlărilor) A redacta o temă scrisă folosînd în mod neîngăduit lucrarea altui elev sau alte surse de informație.

— Pronunțat: -*pi-a*.

COPIĂT s. n. Copiere. *Copiitul textelor cere timp îndelungat.*

— Pronunțat: -*pi-at*.

CÓPIE, *copii*, s. f. 1. (Adesea în opoziție cu original) Reproducere exactă a unui text sau a unei opere de artă. *Tabloul acesta este o copie după Grigorescu. Articolul se va bate la mașină în două copii.* □ *Într-o zi el primi o scrisoare cu sigiliu negru... o copie de pe un testamant părea a fi.* EMINESCU, N. 40. ✦ Fig. *Cu narcizi, cu crini, cu lotuși Timpul cald s-aprobie; Primăvara asta totuși Nu-i decit o copie.* TOPÎRCEANU, M. 38.

2. (Peiorativ) Imitație servilă și fără valoare, uneori făcută prin mijloace nepermise.

— Pronunțat: -*pi-e*.

COPIÉRE, *copieri*, s. f. Acțiunea de a copia; reproducere.

— Pronunțat: -*pi-e*.

COPIL, *copii*, s. m. 1. (Indică o persoană, mai ales în vîrstă fragedă, în raport cu părinții) Fiu, fiică. *Dragii mei copii, v-ați făcut mari.* ISPIRESCU, L. 33. *Lasă să se ducă numai nevasta d-tale cu copilul.* CREANGĂ, P. 169. *Începe a striga: Copii, copii, copii, veniți la mama să vă leie!* CREANGĂ, P. 289. *Cînd l-aude numai dînsul își știa inima lui. Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.* EMINESCU, O. I 84. ✦ *Copil legitîm v. legitîm. Copil nelegitîm (sau natural) v. c. Copil adoptiv (sau, popular, de suflet) v. a d o p t i v.* ✦ Expr. **A face copii** = a procrea. *Numai un copil o să faceți. El o să fie Făt-Frumos.* ISPIRESCU, L. 2. **Unde (și-)a înfărcat dracul copiii** = în locuri depărtate și pustii. *Își întinse hotarele împărăției sale pe unde a înfărcat dracul copiii.* ISPIRESCU, L. 11. **O casă de copii v. c a s ă.** ✦ (Familiar, cuvînt cu care se îndeamnă sau se cheamă animalele) *Iată-ne la poștă... Hi... la îmaș, copii!* ALECSANDRI, T. 45.

2. Băiat sau fată în primii ani ai vieții (pînă la adolescență). *Regimul nostru democrat-popular, care urmărește prin toate mijloacele îmbunătățirea condițiilor de trai al maselor, acordă o deosebită atenție ocrotirii mamei și copilului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2692. *Copii eram p-atunci, copilul, Copii drăguți, copii vioi.* IOSIF, V. 182. *Sînt copii, Cu multe sâinii De pe coastă vin țipînd.* COȘBUC, P. I 224. *Flăcării ceilalți pe dată s-au făcut nevăzuți, iar noi copiii ne-am întors plîngînd pe la casele noastre.* CREANGĂ, A. 8. *Cîntecul nevinovat al copilului.* EMINESCU, N. 3. ✦ *Copil de școală (sau, rar, de învățătură)* = copil care umblă la școală. *Cănușă a rămas sărman de părinți tocmai cînd se făcuse copil de-învățătură.* CARAGIALE, O. I 323. (Popular) *Copil de fiță* = sugaci. *Boala copiilor = epilepsie.* ✦ Loc. a d v. **De (mie) copil** = din copilărie. *Plopii! Mă cumos ei bine, De copil.* COȘBUC, P. I 261. ✦ Expr. (Despre bătrîni) **A ajunge în mîntea copiilor** = a-și pierde judecata. ✦ (Adjectival, rar) *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut.* EMINESCU, O. I 6.

3. Tînăr, adolescent. *Arald, copilul rege, uitat-a Universul.* EMINESCU, O. I 91. ✦ (Alintător) *Badea meu, tînăr copil, Roșu ca un trandafir.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 39. ✦ (La vocativ, ca termen de îndemn către prieteni) *Beți copii, toți după mine Și-nchinați cupele pline.* ALECSANDRI, P. II 48. ✦ (În trecut) *Copil de casă* = fiu de boier care făcea serviciul de paj la familia domnitoare sau la boierii mari. *Copiii de casă slujeau masa; vîntorii hrăneau focul*

din preajmă cu trunchiuri întregi. SADOVEANU, F. J. 366. Cătălin, Viclean copil de casă. EMINESCU, O. I 173. Copii de casă 500. Ei alcătuiau garda dinlăuntru a palatului domnesc. BĂLCESCU, O. I 14.

4. Fig. Om naiv, fără experiență. Nu fi copil! — Stroici este un copil, care nu cunoaște încă pe oameni. NEGRUZZI, S. I 141.

COPIL, (1) copili, s. m., (2) copile, s. n. 1. Lăstar sălbatic ieșit de la rădăcina sau de la subsuoara unei plante; copileț. Când vremea le este prielnică, vrejul... de bostan crește îndestul de lung, se urcă pe garduri și chiar prin pomi, dând afară de aceasta și numeroși muguri, lăstari sau copili, care cresc, înfloresc și rodesc. PAMFILE, A. R. 180.

2. Cui de fier sau de lemn care se înfige în stîlpul ușii sau porții și care intră în veriga țiftinii.

COPILĂNDRĂ, copilandre, s. f. Fată în perioada de trecere de la copilărie la adolescență; codană. Pentru brațele de copilandră ale mamei, plozii sînt grei. STANCU, D. 14. Tînăra femeie, deși avea aproape treizeci de ani, părea o copilandră. CAMIL PETRESCU, N. 159. ♦ Fig. (Adjectival) Naivă, nepricepută, neștiutoare. Mă socoți tu așa de proastă și copilandră? SBIERA, P. 9.

COPILĂNDRU, copilandri, s. m. Băiat în perioada de trecere de la copilărie la adolescență (cam între 12 și 16 ani). A clătit din cap cu îndoială și a privit lung la copilandru. SADOVEANU, M. C. 23. Pîntea, fraged copilandru, La ciobani intrase slugă și-l muncea într-una gîndul Cum ar face el să fugă. IOSIF, V. 85. Spuse că n-a văzut om de cînd era copilandru. ISPIRESCU, L. 101. ♦ Fig. (Adjectival) Naiv, nepriceput, neștiutor. Alți surugii, tot atît de copilandri... spărgeau întumerecul cu hătrile lor. MACEDONSKI, O. III 19.

COPILĂȘ, copilași, s. m. Diminutiv al lui copil.

1. v. copil (1). Lîngă pat zîmbind stă mama Adormindu-și copilașii. GOGA, P. 87. Fără somn, tînăra mamă copilașu-și ține-n poală. VLAHUȚĂ, P. 61. La vreme de bătrînețe... dobîndi un drag de copilaș, de să-l vezi și să nu-l uiți. ISPIRESCU, L. 41. Fie-vă milă de jupăneasa și de copilașii mei! NEGRUZZI, S. I 155.

2. v. copil (2). Pe captiorul uns cu humă și pe coșcovii păreși Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu beșe-n loc de labă. EMINESCU, O. I 84.

3. v. copil (3). Merge hăulind, Merge chiuind Mihu copilaș, Mîndru pănaș. ALECSANDRI, P. 62.

COPILĂ, copile, s. f. 1. Fiică. De-ai fi văzut cum au jucat Copilele de împărat... COȘBUC, P. I 58. Copila întilnește la colț de coridor Pe pag. COȘBUC, P. II 200. Asta-i copila de care mi-ai vorbit așa de mult la București? ALECSANDRI, T. 360. Ia spune-mi, mă rog, ce fac copilele d-tale? ALECSANDRI, T. I 129.

2. Fată mică, fetiță. Sprintenă ca o copilă, face degrabă leșie. CREANGĂ, P. 76. De cînd eu eram copilă Sînt de toți ai mei uitată. ALECSANDRI, P. P. 42.

3. Fată tînără (după ce a trecut de vîrsta copilăriei). Dă-mi mîna ta, frumoasa mea copilă. GOGA, C. P. 20. S-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei. EMINESCU, N. 37. Gerul... pe fețe de copile înfloresc trandafiri. ALECSANDRI, P. P. 113.

4. Fig. Fată naivă, nevinovată, neștiutoare. De ce să pleci? Cît ești de copilă! COȘBUC, P. I 179. Tu ești copilă, asta e... Hai ș-om fugi în lume. EMINESCU, O. I 176.

COPILĂREȘC, -EĂSCĂ, copilărești, adj. 1. De copil, specific sau propriu copilului. Vîntul stătuse deplin. Soarele avea în el ceva copilăresc și vesel. SADOVEANU, B. 130. Gheorghe se pornea pe vorbă, își lăuda prietenul și se aprindea de o veselie copilărească și drăgălașă. VLAHUȚĂ, O. A. I 109. Uscăciunea neagră și sălbatică a părului

contrastă plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băiețanului. EMINESCU, N. 35.

2. Fig. Nechibzuit, naiv. Răspuns copilăresc. Purtare copilărească.

COPILĂREȘTE adv. În felul copiilor, ca un copil. Iar cînd te văd zîmbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere. EMINESCU, O. I 120.

COPILĂRI, copilăresc, vb. IV. Intran z. A petrece (undeva) anii copilăriei. S-a născut și a copilărit pe Valea Prahovei, printre sonde. C. PETRESCU, A. 276. Copilărescu Ciuhăr-vodă, cu care învășase carte la dascalul Pascal. NEGRUZZI, S. I 245. Credințele aceste... sînt adunate din Spătărești, de lîngă Fălticeni, unde am copilărit. ȘEZ. II 162.

COPILĂRIE, (2) copilării, s. f. 1. Perioada vieții omenești de la naștere pînă la adolescență, vîrstă de copil; timpul cînd este cineva copil. «Amintiri din copilărie» de I. Creangă. — Și din vara aceea de lumină și din alte zile ale altor ani, au rămas iocane limpezi de-ale copilăriei, care nu se mai șterg. SADOVEANU, O. IV 289. Din soarele copilăriei mele în ochiul tău mai licărește-o rază. GOGA, P. 26. Gardul, în copilărie, Veșnic l-am asemănat C-un nebun care-a plecat Razna pe cîmpie. COȘBUC, P. I 261. În copilăria lui se gîndea că are să vie o vreme cînd va putea face pe mîsa fericită și mîndră de fiul ei. VLAHUȚĂ, O. A. I 89. Unde ești copilărie, Cu pădurea ta tu tot? EMINESCU, O. I 111. ♦ (Poetic) Ce mîndru-i satu-n care doarme Copilăria mea... VLAHUȚĂ, O. A. I 74. ♦ Fig. Început, epoca începuturilor. Ceea ce visau cei din copilăria lumii... eram încredințat că se păstrase în mine. SADOVEANU, N. F. 53.

2. Faptă, purtare, vorbe, apucături de copil; naivitate. Îi spunea numai copilării, lucruri auxite și văzute peste zi. GALACTION, O. I 318. E o copilărie să crezi c-ai putea sta toată viața-n sălbăticia asta. VLAHUȚĂ, O. A. 434. Spune la copilării și rîde de parcă s-a sculat o ciocîrlie din somn și-și cîntă cîntecul de dimineață. CARAGIALE, O. III 106. ♦ Ex p r. (Despre bătrîni) A cădea (sau a da) în copilărie = a-și pierde mîntea din cauză bătrîneții; a da în mîntea copiilor. Moș Trifu, căzut acum în copilărie, mormăia ca de obicei încet și singur. BUJOR, S. 67.

COPILĂRÓS, -OĂSĂ, copilăroși, -oase, adj. 1. Ca un copil, de copil; p. e. t. zburdalnic, neastîmpărat. Eram vesel ca vremea cea bună și sturlubatic și copilăros ca vîntul în turburarea sa. CREANGĂ, A. 34. Sălbatec este glasul, vioi, copilăros. EMINESCU, O. IV 320. Copilu-i copilăros, El aruncă mărul gios Și nici știe-a-l dezmiarda, Nici cu el a se giuca. ALECSANDRI, P. P. 326. ♦ (Adverbial) În jurul meu să am nepoți... Să rid cu ei copilăros, Cînd, moșăind, mi-atrînă-n jos Al scufei mele ciucur. IOSIF, PATR. 30.

2. Copilăresc, ca pentru copii. Basmul meu e cam copilăros, dar pare-mi-se că nu e tocmai fără de folos! ODOBESCU, S. III 175.

COPILÉȚ, copileți, s. m. Vlăstar care răsare pe lîngă tulpina porumbului; copil².

COPILÍ, copilesc, vb. IV. Tran z. A tăia lăstarii secundari, nepurtători de rod; a curăți de copili.

COPILÍȚĂ, copilițe, s. f. Diminutiv al lui copil-1 (3). Am și cu copilița asta oleacă de năcac. SADOVEANU, O. VII 56. Iar pe iarb-n poieniță Cîntă-o albă copiliță Cu ochi dulci, dezmierdători. ALECSANDRI, P. II 90. Pîn-eram eu copiliță, Ieșeam seara pe uliță, Albă ca o lebediță. JARNÍK-BÍRSEANU, D. 177.

COPIÓS, -OĂSĂ, copioși, -oase, adj. Îmbelșugat, bogat, abundent; îndestulat. Suprimase cafeaua cu lapte, chiflele cu unt, dejumul copios. C. PETRESCU, C. V. 142.

— Pronunțat: -pi-os.

COPIST, -Ă, *copiști*, -ste, s. m. și f. 1. (În trecut) Mic funcționar care redacta și copia acte. *Își pregătise din leașa de copist la tribunal, economisită pînă la ultimul ban, un rînd de străte, să-i țină un an.* C. PETRESCU, C. V. 30. *Ce viață-l așteaptă pe el...? Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur.* EMINESCU, N. 36.

2. (Înainte de apariția tiparului) Persoană care copia un manuscris.

COPITĂ, *copite*, s. f. Partea cornoasă, rezistentă, care acoperă extremitatea piciorului (degetele) la unele mamifere (la cai, asini, vite cornute etc.). *Copitele cailor răsuna în amurgul de toamnă ca într-o pustie.* SADOVEANU, O. I 229. *Un călăreț trece-n galop. Ascult cum sună copitele calului pe drumul uscat.* VLAHUȚĂ, O. A. II 177. *Zărește-o căprioară, Cu stelușă albă-n frunte Și cornițe mititele Și copite sprintenele.* ALECSANDRI, P. P. 164. ♠ (Depreciativ, pentru picioarele omului) *Domnu șef să-mi ziceți și să lîpiți copitele!* PAS, L. I 168.

COPITĂ s. f. v. căpiță.

COPLEȘI, *copleșesc*, vb. IV. Tranz. 1. (Subiectul este un abstract; cu privire la oameni) A năpădi, a birui, a doborî. *Aceeași și iar aceeași atmosferă mă copleșea de întristare în casa noastră.* SADOVEANU, N. F. 46. *Citi tristețea de pe chipul tovarășului său și-l copleși și pe el.* SAHIA, N. 32. *Se scuza că așa plînge mereu și nu se poate stăpîni de cînd au copleșit-o nevoile de nici noaptea nu mai are odihnă.* REBREANU, R. I 103. *Sommul îl copleși și căzu ca un mort.* ISPIRESCU, L. 82. ♠ (Despre ființe) A înconșura din toate părțile, a cuprinde. *Turcii, sub vestitul Murat al II-lea, copleșiseră Orientul.* BĂLCESCU, O. I 45. *Nu știi, maică, ce-am pățit! Ori că Tudor mi-a sosit, Ori că hoși ne-a copleșit, Că în beci m-a-mpiedicat Trupul unui om culcat!* TEODORESCU, P. P. 674. ♠ (Despre plante) *Buruienile au copleșit răsadurile.*

2. A emoționa (peste măsură). *Aveai prea multe de spus, evenimentul ti copleșea.* CAMIL PETRESCU, N. 165.

COPLEȘIRE s. f. Faptul de a copleși; năpădire, împovărare. *Îți scriu cîteva rînduri... sub copleșirea celui mai greu pesimism.* CARAGIALE, O. VII 101.

COPLEȘITOR, -OĂRE, *copleșitori*, -oare, adj. Care copleșește. *Sare la ușă cu o copleșitoare bucurie.* CAMIL PETRESCU, T. II 80. ♠ (Poetic) *Cocostirzii... rămăseră nemîșcați, parcă ascultînd inima copleșitoare a naturii.* CAMILAR, TEM. 88.

COPOI, *copoi*, s. m. 1. Ciine de vînătoare care are simțul mirosului foarte dezvoltat. *V. o gar, p repelicar.* *Atuncea prezida Copoiul și sentințele fără apel el da.* ALEXANDRESCU, P. 151. *Pe cerb că-nîlnea, Arcul că-nîldea... Copoi c-asmuțea Și mi-l săgeta.* TEODORESCU, P. P. 66. ♠ Ciine polițist folosit la urmăriri.

2. Nume disprețuitor dat agenților de poliție din regimul burghezo-moșieresc. *A început prefectura să trimită copoi după el.* PAS, Z. II 79.

— Variante: (regional) căpău (NEGRUZZI, S. I 106), căpăuș (BUDAI-DELEANU, Ț. 306) s. m.

COPOIĂȘ, *copoiăș*, s. m. Diminutiv al lui copoi. — Variante: (regional) căpoiș (NEGRUZZI, S. II 264), căpăuș (BUDAI-DELEANU, Ț. 308) s. m.

COPOIESC, -IĂSCĂ, *copoiesti*, adj. (Rar) De copoi. *Agenții forfotesc... Mi-l tot întreabă, tot întreabă... — Dar să mușcați în stîncă asta Vi-i gura copoiască slabă!* BENIU, C. 13.

COPORIE, *coporii*, s. f. (Regional) Coadă coasei. *Înfiea coporia-n pămînt și, fînd cu stînga de călcîiul coasei, trăgea greșea cu dreapta pe limba tăietoare.* SANDU-ALDEA, U. P. 158. *Moșneagul înfipse coporia în pămînt, scoase cutea din tioc și începu să-și ascuță coasa pe palmă.* HOGAȘ, M. N. 71.

COPRINĂ, *coprine*, s. f. (Regional) Plantă erbacee cu tulpina terminată printr-o singură floare galbenă, mare, cu miros plăcut (*Narcissus radiiflorus*); flurie, ghiocel-de-munte. *Dragi-mi sînt fetele, dragi, Toamna cînd culeg la fragi; Dar mai dragi copilele, Cînd culeg coprinele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 77.

COPRÎNDE vb. III v. cuprinde.

COPRÎNDERE s. f. v. cuprindere.

COPRÎNS s. n. v. cuprins.

COPRINZĂTOR adj. v. cuprinzător.

COPROLÎT, *coproliti*, s. m. Fosfat natural (de obicei fosfat de calciu) provenit din petrificarea în masă a excrementelor animalelor fosile din era secundară; se întrebuințează în agricultură ca îngrășămint.

COPROPRIETĂR, *coproprietari*, s. m. Persoană care posedă ceva în comun cu altcineva. *Coproprietarii casei.* — Pronunțat: -pri-e-.

COPT s. n. Faptul de a (se) coace. *Se apropie coptul cireșelor.* ♠ Ex p r. *A da în copt = a)* a începe să se coacă, a se pîrgui. *Cînd holda începe să se îngâlbească, se zice că da în copt; da în pîrg.* PAMFILE, A. R. 115. *Vezi d-ta, colo departe, niște lanuri frumoase de grîu care da în copt?* CREANGĂ, P. 155; *b)* (despre o rană) a face puroi.

COPT, **COAPTĂ**, *copti*, *coaapte*, adj. I. (În opoziție cu c r u d) 1. (Despre alimente nelichide) Care a fost supus, fără apă sau alt lichid, acțiunii focului pentru a putea fi mîncat. *Piine coaptă.* ♠ Ex p r. (Familiar) *Mort-copt = cu orice preț, necondiționat, neapărat, în orice caz.* *Împăratul... dete poruncă ca, mort-copt, să facă ce-o ști el și să-i aducă mere de aur.* ISPIRESCU, U. 59. ♠ (Despre lemne) Prea uscat, vechi, răscopt.

2. (Despre fructe și plante) Ajuns la deplină dezvoltare, la maturitate, sub acțiunea unor condiții naturale; bun de mîncat. *Pe dealuri, în coapte podgorii... Se-ngîna, departe, prigorii.* CAZIMIR, L. U. 15. *Încep a cărăbăni la cireșe în sîn, crude, coapte, cum se găseau.* CREANGĂ, A. 48. *Iarba coaptă strălucește, ea se clatină la vînt, Și-a ci umbră lin se mișcă în dungi negre pe pămînt.* ALECSANDRI, O. 182. ♠ Ex p r. (Familiar) *Pică de coaptă = e de necrezut! e culmea! Toate au fost cum au fost, dar asta pică de coaptă!* CREANGĂ, P. 125.

II. 1. (Despre acțiuni, situații, condiții etc.) Care e gata, bun (de...), potrivit (să...), pregătit (pentru...). *Condițiunile generale prielnice luptei cooperatiste erau coapte.* SAHIA, U.R.S.S. 202.

2. (Despre oameni sau despre mintea lor) Matur, pe deplin dezvoltat. *Anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă.* RUSSO, O. 68. *El e mare, căci e domn, Dar cît e de domn și mare Minte coaptă încă n-are!* ALECSANDRI, P. P. 209.

III. (Despre abcese, bube etc.) Care a făcut puroi și e gata să spargă.

COPTOR s. n. v. cuptor.

COPTORÎT, -Ă, *coptoriți*, -te, adj. (Regional) Găunos, ros, mîncat de boală sau de vicii. *În coșul pieptului coptorit își auzea răsufarea cum ti hirie, regulat și prelung, ca o rîșniță.* VLAHUȚĂ, O. A. 127.

COPTURĂ, *copturi*, s. f. 1. (Regional) Prăjitură dulce făcută din aluat și coaptă în cuptor. *Of! ce bucate alese... tot numai fripturi și copturi ca acelea de le-ai fi înghițit și cu ochii.* SBIERA, P. 107.

2. Puroi. *Crescu și se răspîndi mirosul cel greu de coptură.* DUMITRIU, B. F. 26. ♠ *Bubă coaptă, abces. Asemeni vîrfului de brici ce face să crape coptura.* BARANGA, V. A. 26.

COPULATIV, -Ă, *copulativi*, -e, adj. 1. (Despre conjuncții) Care leagă părți de propoziție sau propoziții de același fel. *Cele mai obișnuite conjuncții copulative sînt «și» și «nici»*. ♦ *Verb copulativ* = verb care intră în alcătuirea predicatului nominal făcînd legătura între subiect și numele predicativ. *Propoziție copulativă* = propoziție coordonată, legată de coordonata ei printr-un raport de asociere în interiorul unei fraze.

2. (Logică; despre judecăți afirmative) Care are mai multe subiecte legate de același predicat. *Judecata «Leul, tigru și pantera se hrănesc cu carne» este o judecată copulativă*.

COPULĂ, *copule*, s. f. (Gram.) Verb copulativ. În propoziția «eu sînt fericit», verbul «a fi» are rol de copulă.

COR, *coruri*, s. n. 1. Grup de cîntăreți care execută împreună muzică vocală. *Ea s-a dus între fete, iau vorbă despre un cor, corul lor care a fost întrecut de corul colhozului vecin: cum să se lase?* CAMILAR, TEM. 51. *Corul de fete și flăcăi fu înjghebat de învățătorul Dragoș*. REBREANU, R. I 220. ♦ Loc. a. d. v. În cor = (toți) deodată, în același timp, împreună, laolaltă. *Noi facem pe cei din Băilești, strigau în cor Grigoraș și orfanii lui*. BUJOR, S. 171. *Întinsele păduri în cor își cîntă doina, cu zeci de mii de guri*. COȘBUC, P. I 258. ♦ Expr. A face cor cu alții = a face cauză comună cu alții, a se solidariza cu alții, a se alătura altora în scopuri rele. ♦ Compoziție muzicală destinată să fie cîntată de mai multe persoane; executarea unei astfel de bucăți. *Coruri noi răsună-n țară nouă, Pădurea crește tînră și deasă. Și din țărîna proaspătă și grasă Se-nalță holde-n rouă*. BENIUC, V. 146.

2. (În teatrul antic) Grup de actori care luau parte la desfășurarea acțiunii dramatice ca personaj colectiv, exprimînd, prin cîntece, opinia publică; p. ext. versurile cîntate în cor. *Tragedia Ecubei [are]... acest frumos cor a troienelor*. NEGRUZZI, S. I 4.

— Variantă: (învechit) hor (ODOBESCU, S. II 315) s. n.

CORĂBIE, *corăbii*, s. f. Vas mare cu pînze, folosit în trecut pentru transportul pe apă al călătorilor și mărfurilor. *Cu pînzele-atîrnate în liniște de vînt, Corabia străbate Departate de pămînt*. EMINESCU, O. IV 397. *Cum să-ți încredințeze corabie cînd barcă N-ai cîrmuit vrodată...* NEGRUZZI, S. II 192. *Canalurile ce intră în oraș sînt pline de corăbii, care au într-insele mărfuri*. GOLESCU, I. 108. ♦ Fig. *Corăbiile cerului...* nu întîrzie multă vreme, și deodată întreaga lor flotă, măreață și amenințătoare, întinsecă orizontul. BOGZA, C. O. 57. ♦ Expr. (Ironic) (Pareă) fi (sau i etc.) s-au înecat corăbiile, se zice despre un om trist, supărat, fără chef.

— Pronunțat: -bi-e.

CORĂJ s. n. v. curaj.

CORĂL¹, *corali*, s. m. Mărgean. *Mărgele roșii de coral*. ♦ (În comparații și metafore) *L-am chemat în somn pe Kama-Kamadeva, zeul indic. El veni, copilul mîndru, Călîrind pe-un papagal, Avînd zîmbetul făjarnic Pe-a lui buze de coral*. EMINESCU, O. I 236.

CORĂL², *corale*, s. n. Cîntec religios pe mai multe voci. *Coralele lui Bach*.

CORĂL³, -Ă, *corali*, -e, adj. De cor, pentru cor. *Ansamblu coral*.

CORALIER, *coralieri*, s. m. Animal din încrengătura celenterelor care are un schelet calcaros și trăiește izolat (v. actinie) sau în colonii (v. coral).

— Pronunțat: -li-e.

CORĂN s. n. Carte care conține expunerea dogmelor și a tezelor religiei musulmane, precum și diferite legende și mituri. *Șeicul Mohjedîn căută a întări curajul poporului*

și simțimentele lui religioase prin verseturi din coran. BĂL-DESCU, O. II 135.

CORAPORT, *corapoarte*, s. n. Raport de completare care însoțește raportul principal făcut de altă persoană.

CORAPORTOR, *coraportori*, s. m. Persoană care prezintă un coraport.

CORĂSLĂ s. f. Laptele unei vite (în special al vacii) în primele zile după fătare, cînd nu este bun de consumat.

— Variante: colăstră, culăstră s. f., colăstru s. m.

CORĂBIĂSCĂ s. f. Numele unui dans popular și melodia după care se joacă. *Ne cînta din fluier: doina... corăbiasca... și alte cîntece*. CREANGĂ, A. 82.

CORĂBIELE¹ s. f. pl. (Popular) Corăbii mici. În nouă vădurele sînt cam nouă corăbiile. TEODORESCU, P. P. 52.

— Pronunțat: -bi-e.

CORĂBIELE² s. f. pl. (Rare) Corăbioare². *Crezi poate că soția me face bibiluri și corăbiile?* ALECSANDRI, T. 1223.

— Pronunțat: -bi-e.

CORĂBLER, *corăbieri*, s. m. Navigator, marinar pe o corabie, matelot; proprietar al unei corăbii. *Maestru în arta manevrei pînzelor, stîrnea prin porturile Orientului admirația corăbierilor bătrîni*. BART, E. 119. *A comparat... pe om cu un corăbier aruncat pe valuri*. CARAGIALE, O. VII 172. *Corăbierul, cînd marea e-n talazuri, Aleargă la limanul ce-adesea l-a scăpat*. ALEXANDRESCU, M. 48.

— Pronunțat: -bi-er.

COR BIERIE s. f. (Învechit) 1. Industria construcției de corăbii. *Avem mai întîi agricultura, apoi pescăria, corăbieria și comerțul*. GHICA, S. 553.

2. Navigație. [Băutura ceaiului] face nu mai puțin cînte aflătorului ei decît aflătorului tipografiei și a corăbieriei cu aburi. NEGRUZZI, S. I 75.

— Pronunțat: -bi-e.

CORĂBIOĂRĂ¹, *corăbioare*, s. f. Diminutiv al lui corabie. *Fiecare are cite o corăbioară cam de un sfert de metru lungime*. SAHIA, U.R.S.S. 123. *Și-mi zărea d-o plăvioară, Dar nu-i dalba plăvioară, Ci dalbă-i corăbioară*. *Și de valuri vîlurită Și de maluri mi-e lovită*. PĂSCULESCU, L. P. 18. ♦ (Poetic) *Fumuri depărtate, de la focuri din buruieni vechi, urcau, drepte, către niște corăbioare albe ale nourilor*. CAMILAR, TEM. 88.

— Pronunțat: -bi-oa-.

CORĂBIOĂRĂ², *corăbioare*, s. f. Prăjitură de aluat fraged. *Taraba plină, în fiecare amurg, de covrigi cu susan, de brînzoaice rumene și corăbioare proaspete*. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 14.

— Pronunțat: -bi-oa-.

CORĂSLI, pers. 3 corăștește, vb. IV. Refl. uni-pers. (Despre lapte) A se strînge, a se brînză.

CORB, *corbi*, s. m. 1. Pasăre semirăpitoare, omnivoră, cu penele negre și ciocul puternic (*Corvus corax*). *Corbi filșiră spre abăstrime din brazii rîpelor și pe urmă se întoarseră cu zboruri înăoluite*. SADOVEANU, B. 90. *Din sare depărtată răsare-un stol de corbi*. EMINESCU, O. I 128. *Trece-un cîrd de corbi iernatici prin vîzduh croncănitori*. ALECSANDRI, P. A. 112. *Corb la corb nu scoate ochii* (= asupritorii, exploatații, legați prin interese comune, nu-și fac rău unul altuia și nu apără niciodată pe cei exploatați). ♦ Expr. *Negru ca corbul* (sau ca para corbului) = foarte negru. *Trei cai... Unu-i roșu ca focu, Altu-i negru ca corbu; Și pe care șez călare, Pîntenog de trei picioare*. JĂRNIC-BÎRSEANU, D. 290. ♦ Fig. (Depreciativ; mai ales la pl.) Nume dat exploataților, imperialiștilor, aștătorilor la războaie, celor dornici de vîrsări

de sînge. *Popoarele au învățat mult din experiența celui de-al doilea război mondial. Ele nu vor să-și mai verse sîngele, să-și vadă distruse țările, să-și vadă spulberate familiile și căminele pentru a îngrășa pe corbii profiturilor de război, pentru a satisface setea de putere a aventurierilor pretendenți la dominația mondială.* SCINTEIA, 1953, nr. 2693. Nu sîntem carne de ospețe. Să aștepte corbii și să-nvețe. BANUȘ, B. 123. ♦ (Adjectival) Negru, foarte negru. Dădea... la o parte o șuviță de păr corb. SADOVEANU, P. S. 80. ♦ (Adverbial) Pletele-i dese și negre corb se îndoaie în unde din creștetul frunții pînă la umerii obrărilor. DELAVRANCEA, S. 166.

2. Compuse: corb-albastru = dumberăveancă; corb-de-mare = cormoran; corb-de-noapte = pasăre cu capul și ceafa negre, cu spinarea cenușie și pîntecul alb-cenușiu; trăiește pe lingă bălți (*Nycticorax nycticorax*).

3. Pește de mare, rar întîlnit în Marea Neagră, lung de 18 - 25 cm, cu capul mare și botul gros, rotunjit, de culoare brună (*Corvina nigra*).

4. (Articulat) Numele unei constelații din emisfera australă.

CORBIȘOR, *corbișori*, s. m. (Rar) Diminutiv al lui corb (1). *Iată, mări, cum plîngea Că-n departe, sus, zărea Un corb negru, corbișor, Ce zbura încetșor.* ALECSANDRI, P. P. 145.

CORBÎU, **-ÎE**, *corbii*, adj. Negru ca pana corbului. *Părul tău lung, negru ca aripa corbie Cu-a lui întunecime ar face nopți o mie.* ALECSANDRI, P. III 276.

CORBULEȚ, *corbuleți*, s. m. (Rar) Corbișor. *Corbuleții în mirare Răspund iute, rizînd tare.* ALEXANDRESCU, M. 339.

CORBUȘOR, *corbușori*, s. m. (Rar) Corbișor. *Iată, mări, că-ntr-un nor El zărea un corbușor Ce pe sus tot croncănea Și din aripi tot bătea.* ALECSANDRI, P. P. 141.

CORCHEZÎ, *corchezesc*, vb. IV. Tranz. (Regional, cu privire la limbă sau la grai) A schimonosi, a poci, a împetrișta. *Nu vorbesc drept romînește, cum vorbeau părinții lor, ci au corchezit graiul strămoșesc, de nu-i mai înțelege nimene.* CREANGĂ, A. 153.

CORCI, *corci*, s. m. (Regional) Corcitură. *Cîinele meu se vede că-i corci de lup.* CONTEMPORANUL, VII^{II} 2.

CORCÎ, *corcesc*, vb. IV. Refl. (Despre două plante sau animale din specii diferite) A se încrucișa, a se amesteca.

CORCIOGĂR s. m. v. cîrciogar.

CORCÎRE s. f. Acțiunea de a (se) corci; încrucișare a unor specii, rase sau soiuri diferite de animale sau plante.

CORCÎT, **-Ă**, *corciți*, **-te**, adj. Rezultat prin corcire, amestecat. *Au mai dat și de altă buruiană mare, corcîță și cu niște frunze mari.* SBIERA, P. 297.

CORCITURĂ, *corcitură*, s. f. Animal sau plantă născută prin corcire. V. hibrid.

CORCODUȘ, *corcoduși*, s. m. Varietate de prun cu fructe mici, de culoare galbenă sau roșie (*Prunus cerasifera*). *Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, ciucurate de ninsoare, par cercelate cu flori de zarzări și corcoduși.* DELAVRANCEA, S. 5.

CORCODUȘĂ, *corcodușe*, s. f. Fructul corcodușului.

CORCOLÎ vb. IV v. coreoni.

CORCONÎ, *corconesc*, vb. IV. (Regional) I. Tranz. A îngriji prea mult (pe cineva sau ceva); a răsfăța, a cocoloși. *S-a dus drept la eclesiarh, care tocmai își corconea bolbotinele în grădinița lui.* STĂNOIU, C. I. 125.

2. Refl. A zăbovi mult cu un lucru, a tărăgăna, a-și pierde timpul. *Nu te mai corconi atît și haide la drum.* ȘEZ. XX 136.

— Variantă: corcoli (ȘEZ. IX 77) vb. IV.

CORD s. n. (Med.) Inimă. *Atac de cord.*

CORDĂJ, *cordaje*, s. n. Totalitatea frînghiilor, sforilor și parîmelor unei corăbii.

CORDĂR, *cordare*, s. n. I. Placă de lemn sau de abanos, aplicată la vioară sau la cobză, de care sînt legate coardele.
2. Pană de lemn cu care se răsuțește coarda ferăstrăului pentru a se întinde pînza; încordător, sucitor.

CORDEĂ, *cordele*, s. f. (Mold.) I. Panglică îngustă, de lînă sau de mătase, care servește ca ornament (legată în păr, la gît, la pălărie etc.). *Puse mindră... pălărie cu flori, cu cordele și cu mărgelile rupte de la gîturile fetelor.* EMINESCU, N. 5. *Vezi cel părău care... seamănă de departe cu o cordea albă?* NEGRUZZI, S. I 195. *Să puie la gît mărgelile... Paftaluțe și cordele.* ALECSANDRI, P. P. 349.

2. Tenie.

— Variantă: (învechit) cordelă (NEGRUZZI, S. I 60) s. f.

CORDELĂ s. f. v. cordea.

CORDELUȚĂ, *cordeluțe*, s. f. (Mold.) Diminutiv al lui cordea; panglicuță. *Cordeluțe și nimicuri, Iată toate-a lui averi.* EMINESCU, O. I 108.

CORDENCI, *cordenciuri*, s. n. (Popular) I. Piesă componentă a războiului de țesut, constînd dintr-o scîndurică lungă cu creștături pe o margine, care oprește sulurile să dea înapoi; cripalce, piedică.
2. Limba meliței.

CORDIAL, **-Ă**, *cordiali*, **-e**, adj. Care pornește din toată inima; afectuos. *Amîntește-mă lui Ștefănuță și comucă-i o cordială salutare.* CARAGIALE, O. VII 12. ♦ (Adverbial) *Îi scutură mîna cordial.* C. PETRESCU, C. V. 183.

— Pronunțat: **-di-al**.

CORDIALITĂTE s. f. Însușirea de a fi cordial; manifestare spontană a unor sentimente sincere și pline de afecțiune, pornite din toată inima. [Politicienii burghezi] *se comportau asemenea șefilor: fără cordialitate.* PAS; Z. IV 183.

— Pronunțat: **-di-a-**.

CORDON, *cordoane*, s. n. I. I. Cingătoare (de panglică, de piele, de șnur etc.); centură, curea. *Se încinge cu un cordon. Își strînge cordonul în jurul taliei.* ♦ (Învechit) Panglică lată de mătase purtată diagonal pe piept, de care atîrnau altădată anumite decorații mari; gradul cel mai înalt al unei decorații. *Trifon primi cordonul și Tullie-o moșie.* NEGRUZZI, S. II 185. ♦ (Med.) *Cordon ombilical* v. ombilical.

2. Ansamblu de fire electrice foarte flexibile, izolate între ele și strînse într-un înveliș protector, servind în telefonie.

II. I. Șir de posturi militare însărcinate cu un serviciu de pază; linie compactă, formată de obicei din soldați, care au ca sarcină să asigure ordinea în cazul unei afluențe de oameni. *Un cordon — aici între teatru și berărie. Un cordon — colea, mai sus de Cîmpineanu.* PAS, Z. IV 77. *Îl transportară repede prin mijlocul cordonului de soldați.* SAHIA, N. 84. ♦ *Cordon sanitar* = ansamblul măsurilor de izolare la care este supusă o localitate sau o țară unde bîntuie o boală molipsitoare; patrulă sau grup de patrulare care asigură această izolare; fig. nume dat grupului de state imperialiste care au încercat, în perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial, să izoleze Uniunea Sovietică. *Vreme îndelungată, țara noastră a fost*

folosită de imperialiști drept parte integrantă a « cordonului sanitar » în jurul Uniunii Sovietice. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 140.

2. (Învechit) Frontieră, graniță.

— Variantă: (II, învechit și regional) cordún, cordu-auri, s. n.

CORDONĂȘ, cordonăși, s. m. (Învechit) Grănicer. Cordonășii și potecașii s-au întocmit la 1834 spre a strefui, subț privigherea oștirii, picheturile și potecile. BĂLCESCU, O. I 37.

CORDOVĂN, cordovane, s. n. (Învechit și arhaizant) Piele fină pentru încălțăminte de lux; marochin. Era îmbrăcată cu cațaveică cafenie, cu fustă roșie, îmbrodită cu bariz verde și în picioare cu cioboșele de cordovan cu potcoave de alamă. SADOVEANU, O. V 6. [Purta] încălțări de cordovan de un roșu stîns. SADOVEANU, F. J. 359.

CORDŪN s. n. v. cordon.

CORECT, -Ă, core, fi, -te, adj. I. Conform cu regulile juste (ale artei, ale științei, ale gramaticii etc.); așa cum trebuie. *Vorbirea curentă și corectă în limba rusă nu este posibilă fără cunoașterea cit mai completă și mai precisă a structurii gramaticale a limbii ruse.* L. ROM. 1953, nr. 1, 67. *Gramatica... ne învață a vorbi și a scrie o limbă corect.* CREANGĂ, A. 87. *Aceste două modeluri, caracterizate unul prin grația corectă și prin vigoarea juvenilă a antichității, celalt prin eleganța mai răsfățată și mai sumptuoasă a Renașterii.* ODOBESCU, s. III 58. ◊ (Adverbial) *Vorbea limpede, corect, liniștit.* VLAHUȚĂ, O. A. III 11. *Ridicîndu-și căciula cea mișoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tinărului meu.* EMINESCU, N. 35.

2. (Despre persoane) Care are o ținută, o purtare, o atitudine ireproșabilă; cinstit. *Te cunosc toți că ești un funcționar corect.* CARAGIALE, O. II 237. ◊ (Adverbial) *Cu țărâmi se purta corect.* REBREANU, R. I 54.

CORECTĂ, corectez, vb. I. *Tranz.* A face să fie corect, a îndrepta greșelile, defectele, scăpările din vedere, asperitățile (într'un text scris, în lucrări de orice fel, în purtare, în ideile, în vorbirea cuiva); a corija. *Profesorul corectează tenetele elevilor.* ◻ *De Mareme... văzu fața palidă [a beizadelei Ruset]... și-i strîne mîna, corectînd în chip delicat ironia sfîrșitului său de frază.* SADOVEANU, Z. C. 78.

CORECTĂRE, corectări, s. f. Acțiunea de a (se) corecta; îndreptare, corijare. *Corectarea textelor a durat cîteva ore.*

CORECTITUDINE s. f. I. Calitatea de a fi corect; lipsă de greșeli. *Corectitudinea în ritm, în versuri [la Vla-huță], e tot așa de desăvîrșită ca în cele mai bune poezii ale lui Eminescu.* GHEREA, ST. CR. I 246.

2. Ținută sau purtare corectă; cinste. *Este un om de o corectitudine exemplară.*

CORECTIV, corective, s. n. Ceea ce îndreaptă ceva; îndreptare, rectificare. *Trebuie să se aducă un corectiv acestei declarații.*

CORÉCTOR, -OĂRE, corectori, -oare, s. m. și f. Persoană însărcinată cu însemnarea și îndreptarea greșelilor de tipar pe o tipăritură provizorie, pe o corectură. *A fost angajat corector la o tipografie.*

— Accentuat și: corectôr.

CORECTŪRĂ, corecturi, s. f. I. Corectare a greșelilor de culegere ivite în decursul tipăririi unui text. *Corectură îngrijit făcută.* ◻ *Iurașcu, un tinăr spîmatic, lungăreș la chip și cam adus de spate, făcea corecturi.* VLAHUȚĂ, O. A. III 26.

2. (Concretizat) Foaie de probă, tipărită provizoriu, pe care se înseamnă greșelile de tipar care trebuie îndrep-

tate de tipografie. *Cîștiga și de la clienți, cînd se ducea la ei cu corecturile.* PAS, Z. I 255.

CORÉCȚIE, corecții, s. f. (În trecut) Pedepsă corporală aplicată unui vinovat; bătaie. *A aplica o corecție.* ◊ (În regimul burghez) *Casă de corecție* = închisoare de minori.

— Pronunțat: -ți-e. — Variantă: (învechit) corecțiune s. f.

CORÉCȚIONAL, -Ă, corecționali, -e, adj. Care sancționează un delict. *Închisoare corecțională. Pedepsă corecțională.* ◊ (Adverbial) *Singurul drept ce se dă țărâmului rob era ca stăpînul lui să nu-î poată răpi după voință banii, vitele și instrumentele de arătură și de a-l putea pedepsi decît corecțional, iar nu a-l omorî.* BĂLCESCU, O. I 139.

— Pronunțat: -ți-o-.

CORÉCȚIUNE s. f. v. corecție.

CORÉE s. f. Boală de nervi caracterizată prin mișcări musculare involuntare și dezordonate.

CORÉEĂN¹, -Ă, coreeni, -e, adj. Care este din Coreea, care se referă la Coreea sau la locuitorii ei. *Muzică coreeană.*

CORÉEĂN², -Ă, coreeni, -e, s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Coreei.

CORÉGRĂF, coregrafi, s. m. Maestru de dans și de balet.

CORÉGRĂFIC, -Ă, coregrafici, -e, adj. De coregrafie, privitor la coregrafie. *Exerciții coregrafice.*

CORÉGRAFIE s. f. Arta dansului și a baletului. *Facultatea de coregrafie a Institutului de artă.*

CORÉLĂT, -Ă, corelați, -te, adj. Care se află sau este pus în corelație cu ceva.

CORÉLATIV, -Ă, corelativi, -e, adj. Care este în relație reciprocă (cu ceva), indicînd un raport reciproc. *Factori corelativi.* ◊ *Noțiuni corelative* = noțiuni care conțin note arătînd existența unei anumite legături reciproce între două obiecte ale gândirii. « *Profesor* » și « *elev* » sînt noțiuni corelative. ◻ *Conjuncții corelative* (și substantivat, f.) = conjuncții care introduc două propoziții coordonate sau o propoziție regentă și una subordonată, între care există un raport de corelație. *Corelativele folosite în limba contemporană pentru propozițiile concesive sînt « totuși », « tot » și « cu toate a(ce)stea ».* GRAM. ROM. II 209.

CORÉLĂȚIE, corelații, s. f. Relație, legătură reciprocă între două sau mai multe lucruri sau fenomene. *Cel mai ușor este să definim arta analizînd corelația sa cu alte forme ale conștiinței sociale.* V. ROM. decembrie 1950, 183.

— Pronunțat: -ți-e.

CORÉLIGIONĂR, -Ă, coreligionari, -e, s. m. și f. Persoană care are aceeași credință religioasă cu alta, considerată în raport cu aceasta. *Zărînd un preot bătrîn, m-am dus drept către dinsul... dovedînd locuitorilor că eram un coreligionar.* GHICA, S. 384.

— Pronunțat: -gi-o-.

CORÉPETITŌR, -OĂRE, corepetitori, -oare, s. m. și f. Persoană care are sarcina să repete rolurile cu cîntăreții de operă și cu corpul de balet, acompaniîndu-i la pian. *Tenorul și-a studiat rolul cu corepetitorii.*

CORÉSPONDĂ, corespondez, vb. I. *In tranz.* A comunica prin scrisori cu cineva, a fi în (sau a ține, a avea) corespondență cu cineva; a-și scrie unul altuia. *Aleksandri coresponda cu Ghica.*

— Variantă: (învechit) **corespundă** (GHICA, A. 238) vb. I.

CORESPONDENT¹, -Ă, *corespondenți, -te*, adj. (În expr.) *Memburu correspondent* = membru al unei instituții științifice sau al unei academii, care are aceleași obligații și se bucură de aceleași drepturi ca și un membru activ, cu excepția dreptului de vot.

CORESPONDENT², -Ă, *corespondenți, -te*, adj. (În expr.) *Unghiuri correspondente* = fiecare dintre cele patru perechi de unghiuri nealăturate între ele, formate de aceeași parte a unei secante care taie două drepte, unul din unghiuri fiind în interiorul dreptelor și altul în afara lor.

CORESPONDENT³, -Ă, *corespondenți, -te*, s. m. și f. 1. Persoană care colaborează la un ziar, trimițând corespondența cu conținut informativ din locul în care se află. [Conducerea ziarului] a prezentat în fața corespondenților o dare de seamă despre legăturile redacției cu corespondenții. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2703. Potrivit învățăturii leninist-staliniste și experienței glorioase a presei sovietice, presa din țara noastră își întărește tot mai mult legăturile cu masele, acordă o atenție din ce în ce mai mare creșterii numărului de corespondenți muncitori și țărani. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 343, 1/6.

2. Persoană care, în lipsa părinților unui elev, are răspunderea acestuia față de autoritățile școlare.

3. (Rare) Persoană cu care cineva este în corespondență, de la care primește scrisori.

CORESPONDENȚĂ, *corespondențe*, s. f. I. 1. (Construit adesea cu « a avea », « a fi în », « a ține », « a înțreține », « a purta », « a face ») Schimb (regulat) de scrisori între două sau mai multe persoane. Caragiale avea o întinsă corespondență cu prietenii săi. Bălcescu era în corespondență cu Ion Ghica. Purtam și corespondență. În scrisorile de afaceri găseam mai întotdeauna și un adăus « scris » de Adela. IBRĂILEANU, A. 22. ♦ A (sau a-și) face corespondența = a scrie scrisori. ♦ Învățămînt prin corespondență = sistem de învățămînt fără frecvență, dar bazat pe program normal de studii și de examene, elevii primind în scris îndrumările profesorilor și trimițând tot în scris teme pentru a fi corectate. ♦ Totalitatea scrisorilor schimbate între două persoane. Corespondența lui Ion Ghica cu Vasile Alecsandri. ♦ Conținutul unei scrisori. Secretul corespondenței este garantat de lege.

2. Relatare a faptelor petrecute într-o localitate, făcută de corespondentul unui ziar. Am citit în « Scînteia » o corespondență din Brăila.

II. Raport, legătură între lucruri, fenomene, aspecte, organe, părți ale unui întreg care se potrivesc între ele; concordanță, armonie. Forma de cunoaștere în imagini a lumii ne demonstrează... acea corespondență... între faptul particular ca obiect de cunoaștere și reflectarea sa subiectivă în conștiința omului. V. ROM. decembrie 1950, 191. ♦ Corespondența timpurilor = raportul dintre timpul verbului unei propoziții subordonate și timpul verbului din propoziția regentă.

— Variantă: (învechit) **corespondință** (NEGRUZZI, S. I 99) s. f.

CORESPONDINȚĂ s. f. v. corespondență.

CORESPUNDĂ vb. I v. corespunda.

CORESPUNDE, *corespund*, vb. III. Intrans. (Urmă de determinări în dativ sau introduse prin prep. « cu », « în » sau « la »)

1. A fi conform (cu ceva), a se potrivi (cu sau la ceva), a răspunde la așteptări, dorințe sau speranțe. Dezvoltarea relațiilor economice internaționale, pe baza satisfacerii intereselor reciproce și a respectării independenței fiecărei țări, corespunde de asemenea dorinței tuturor popoarelor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723. [Sindicatete] lămuresc masele că

politiica partidului corespunde pe deplin intereselor oamenilor muncii, că ea garantează îndeplinirea sarcinilor istorice ale clasei muncitoare. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 330, 1/2. Acum mă îndoiam dacă poiana corespunde laudelor mele. IBRĂILEANU, A. 154. N-ai spus nimic... despre o altă pasăre pe care mulți la noi o confundă cu graurele, din cauză că ea poartă pe franțuzește un nume ce s-ar crede că corespunde cu al acestuia. ODOBESCU, S. III 24. ♦ Expr. A corespunde adevărului = a fi conform cu adevărul, a fi exact. Afirmația aceasta nu corespunde adevărului.

2. A fi în legătură sau în comunicare cu ceva; a fi situat în același plan cu ceva, a se afla în dreptul altui obiect. Fiecărei camere de la parter îi corespunde una la etaj.

— Forme gramaticale: perf. s. corespunsei, part. corespuns.

CORESPUNZĂTOR, -OĂRE, *corespunzători, -oare*, adj. (Adesea urmat de determinări în dativ sau introduse prin prep. « cu ») Care corespunde, se potrivește, este potrivit sau conform, se află în conformitate cu... A fost transferat, dîndu-i-se un post corespunzător. Politică păcii între popoare este singura politică justă corespunzătoare intereselor vitale ale tuturor popoarelor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2605.

COREȚ, *corețe*, s. n. (Regional) Măsură de capacitate, echivalentă cu aproape un hectolitru și un sfert, întrebuițată mai ales pentru cereale. De cite ori cîntă ea, atîția fiorini are să fie corețul de păpușoi. MARIAN, O. I 434. I-or da un coreț de galbini, numai dacă n-a face el mănăstirea acolo. SBIERA, P. 259.

CORFĂ, *corfe*, s. f. (Transilv.) 1. Coș, de obicei rotund, cu fundul tare și cu o toartă prin care se petrece brațul, avînd diverse întrebuițări în gospodărie. Fetița... lăsa corfa cu pita jos. RETEGANUL, P. III 86.

2. (În vorbirea minerilor) Colivie (2) (cu un mic ascensor) cu care se scot din mină minereuri sau alte materiale. Corfa așteaptă... s-o umple cineva cu minereu, cu mangal și piatră de var, pentru a fi răsturnată pe gîtul furnalului. CĂLUGĂRU, O. P. 6.

CORFIȚĂ, *corfițe*, s. f. (Transilv.) Diminutiv al lui corfă (1). Doamne, cum aș mai minca vreo doi struguri buni, proaspeți, cînd s-ar afla un voinic să-mi aducă o corfiță! RETEGANUL, P. I 19.

CORHĂNĂ, *corhane*, s. f. Coastă de deal stearpă, ripoasă, greu accesibilă. [Ciobanii] aprindeau pe corhane mai multe focuri decît aveau stîni; și răzășii, din depărtarea la care se aflau, numărau sferă de fum după sferă de fum și înțelegeau că de la oamenii lor se dă vestire de apropierea inorogilor. SADOVEANU, N. P. 191. În Vrancea... cîntă în amurg cavalul, adormind vietățile de pe corhane, sub sclipirea depărtată a steleror. D. ZAMFIRESCU, R. 24. Ai purtat ciubotele... pe la jocuri și prin toate corhanele și coclaurile. CREANGĂ, A. 106.

CORI s. m. sg. (Mold.) Pojar. Coriul ori pojarul e boală primejdioasă. ȘEZ. III 177. Pasăre de pe harag, Rău m-ai blestemat să zac Ori de cori, ori de vîrsat, Ori de dor de-amorezat. ȘEZ. VII 87. ♦ Cori de vînt = vîrsat de vînt.

CORIÂNDRU s. m. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori albe și miros pătrunzător, ale cărei semințe uscate se întrebuițează în bucătărie pentru calitățile lor aromatice (*Coriandrum sativum*).

— Pronunțat: -ri-an-.

CORIDÓR, *coridoare*, s. n. Loc de trecere îngust (și lung) care leagă încăperile unei clădiri sau în care dau odăile aceluiași apartament sau ale aceluiași etaj. Și cunoștea prea bine drumul prin coridorul mic, îngust. REBREANU, R. I 226. Și-n vreme cînd amurgul dă umbre peste soare, Copila fîntînește la colț de coridoare Pe pag.

COȘBUC, P. II 200. *Biblioteca tatălui meu... era într-o ladă mare, purure deschisă în coridor.* NEGRUZZI, S. I 10.

CORIFÉU, *corifei*, s. m. I. Persoană cu rol conducător într-un domeniu de activitate; fruntaș, căpetenie. *Lenin, corifeu al științei și strălucit maestru al metodei dialectice, ne învață că teoria revoluționară nu este o dogmă, nu este ceva finit și intangibil.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 22. *Curentul critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Russo, Alecsandri... ca să nu citez decât pe corifei.* IBRĂILEANU, SP. CR. 64.

2. (În tragedia greacă antică). Conducătorul corului (2).

CORIGÉNT, -Ă, *corigenți*, -te, s. m. și f. Elev care n-a obținut nota de trecere la una sau mai multe materii și este chemat să dea un nou examen asupra acestor materii. *Corigent la matematică.* □ *Mare lenș băiatul ăsta. Nu-i de mirare că a rămas corigent.* SEBASTIAN, T. 20.

CORIGENȚĂ, *corigențe*, s. f. Situația unui corigent; examen dat de un corigent. *Niciodată n-am ris de tine. Tu nu vezi câte lucruri ne leagă? Corina, trigonometria... corigența.* SEBASTIAN, T. 174. *Totul reintră în liniște. Trecuseră două săptămâni... Odorescu scăpase cu succes de corigență.* MACEDONSKI, O. III 90.

CORIGIBIL, -Ă, *corigibili*, -e, adj. Care se poate îndrepta. *Defect corigibil.*

CORIJĂ, *corijez*. vb. I. Tranz. A corecta, a îndrepta. *Îngrijirile medicale corijează unele infirmități.*

CORIJĂRE, *corijări*, s. f. Faptul de a corija; corectare, îndreptare. *Prin exercițiul a obținut corijarea defectului de pronunțare.*

CORIMB s. n. Inflorescență în formă de umbrelă. ♦ *Fig. O mișcare vie și grațioasă a grumazului a înălțat capu-i, cu perii sumeși la ceafă în corimb.* ODOBESCU, S. III 55.

CORINDÓN s. n. Mineral (oxid de aluminiu) foarte dur, care se găsește în calcare cristaline sau în nisipuri (putându-se prepara și pe cale artificială); unele varietăți ale lui (safirul, rubinul, topazul etc.) sînt pietre prețioase, altele, cu aspect de mase grăunțoase (cum este șmirghelul), se întrebuințează pentru șlefuire.

CORINTIÁN, -Ă, *corintieni*, -e, adj. Corintic.

— Pronunțat: -ti-an.

CORÍNTIC, -Ă, *corintici*, -e, adj. (În expr.) *Stil* (sau *ordin*) *corintic* = stil arhitectonic caracterizat prin coloane cu capitelul împodobit cu sculpturi, reprezentînd foi de acant în vultură. *Coloană corintică* = coloană aparținînd acestui stil.

CORÍST, -Ă, *coriști*, -ste, s. m. și f. Persoană care cîntă într-un cor. *Bărbierul meu a fost în tinerețe corist la teatru.* CARAGIALE, N. S. 49. *Într-o vreme a izbutit chiar să fie admis corist în trupa madamei Carl.* GHICA, S. 62.

CORLĂȚĂ, *corlate* și *corlăți*, s. f. (Mold.) I. Iesle. *Oamenii de la Zid-Negru s-au săturat de somn și încep a se foi, ieșind din casă și luncind prin bălți pînă la grajdul cailor, ca să le împrespăteze finul din corlată.* SADOVEANU, N. P. 257. *Acel sicriu slujește drept corlată cailor.* SADOVEANU, F. J. 527. *Flăcăul dejuță boii, îi duce la corlată sau le pune dinainte strujeni.* SEVASTOS, N. 51.

2. Îngrăditură sau colibă pentru vite. *Desfăcîndu-le [cailor] opritorile, i-a lăsat... să-și caute singuri locurile și corlățele obișnuite.* GALAN, Z. R. 228.

3. Îngrăditură compusă din șipci, așezată pe scaunul și pe vârtejul carului cînd se cară snopi sau fin. *Pe ulița satului... întîlni un car cu corlatele puse.* V ROM. februarie 1952, 165. *Cantonierul era sculat și cîsluia cu cei din car, răzămătat cu coatele de corlată.* POPA, V. 125.

4. Poliță în jurul cuptorului, pe care se pun vase (mai mici) de bucătărie și alte lucruri mărunte; prichici. *Sade popa pe corlată Și-i atîrnă briu-n vatră (Lanțul).* GOROVEI, C. 197.

CÓRLĂ, *corle*, s. f. Numele unei păsări acvatice și migratoare care seamănă cu găinușa domestică și trăiește în bălțile și iazurile cu stuf (*Gallinula chloropus*); găinușă-de-baltă, găinușă-de-apă, cufundar.

CORMÁN s. n. v. *cormană*.

CORMĂNĂ, *cormane*, s. f. Partea plugului care desparte și răstoarnă brazdele; răsturnătoare. *Mitrea a pus mina pe cormană și a umblat aplecat pe brazdă în urma plugului.* SADOVEANU, M. C. 10. *Brazdele ogorului frăgerit de ploaie lunecau ușoare pe cormana lucitoare, revărsîndu-se de pe ea ca niște valuri negre.* SANDU-ALDEA, U. P. 7. — Variantă: (regional) *cormán* (PAMFILE, A. R. 36) s. n.

CORMORÁN, *cormorani*, s. m. Pasăre palmipedă, ceva mai mare decît o rață, de culoare neagră, cu ciocul lung, ascuțit și încovoiat la vîrf; zboară în apropierea țărmului Mării Negre și se hrănește cu pești (*Phalacrocorax carbo*); corb-de-mare. *Cîte un cormoran, ca un vultur negru, cu labele și ciocul galbene, aștepta aproape să treci pe lîngă el.* CAMIL PETRESCU, N. 79.

CORN¹, *corni*, s. m. Arbore cu lemnul foarte tare, cu flori galbene și fructe roșii, comestibile; frunzele lui se întrebuințează la colorat (*Cornus mas*). *Se apropiau de marginea ogorului. Acolo erau tufisuri de cer și de corn, care păstrasera frunze puține.* DUMITRIU, V. L. 6. *Cornule, ce nu te-ndo, De-o creangă să te despoi, Să-mi fac prăjină de boi?* ALECSANDRI, P. P. 44.

CORN², (I 1, 6) *coarne* și (I 4, 5, II) *cornuri*, s. n., (I 3) *corni*, s. m. I. I. (La animalele numite « cornute ») Fiecare dintre cele două excrescențe osoase, drepte sau încovoiate, ascuțite la capăt, care formează continuarea osului frontal, ieșind din piele. *Fratele cel sărac... avea și el o pereche de boi... tineri, nalți de trup, țepoși la coarne.* CREANGĂ, P. 37. *Capul zimbrului moldav fiind în coarnele sale pajura împărțeașcă.* NEGRUZZI, S. I 43. *Nici ai boi... Nici ai junci Cu coarne lungi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 408. ♦ *Loc. a. d. j.* (Despre minciuni) *Cu coarne* = exagerat, de necrezut, gogonat, încornorat. ♦ *E x p. r.* *A lua în coarne* = (despre vite) a împunge cu coarnele; *fig.* (despre oameni) a se repezi cu vorba la cineva, a certa, a brufui. *A scoate coarne* = a deveni agresiv. *A fi mai cu coarne decît altul* = a fi mai grozav decît altul. *Ce?*... *Crezi tu că ești mai cu coarne decît noi?* SBIERA, P. 45. *A pune (cuiva) funia în coarne* = a purta (pe cineva) de nas, a-i impune voința. *Vrei să mă duci la apă de căpăstru? Vrei să-mi pui funia-n coarne?* ȘEZ. II 73. *A se lua în coarne cu cineva* = a-și pune mîntea, a se încăiera cu cineva, a se potrivei cuiva. *Om în toată firea, te iei în coarne cu un biet copil.* SLAVICI, N. 51. *A-și arăta coarnele* = a-și manifesta răutatea, dușmănia. *A pune cornul în pămînt* = a se încăpățîna. *A ciuta (sau a se uita) în coarnele cuiva* = a asculta de cineva, a se lua după cineva. *Eu nu-s Ciolac să-ți caut în coarne; eu îți moi numai decît ciolanele.* SADOVEANU, N. F. 147. *Mos-neagul... se uita în coarnele ei, și ce-i spunea ea sfînt era.* CREANGĂ, P. 285. *A băga (pe cineva) în corn de capră* = a aduce (pe cineva) în mare încurcătură; la mare strîmtoare. *A pune coarne* = a călca credința conjugală. *Ne-vasta-acasă Coarne-i pune.* NEGRUZZI, S. II 100. (Popular) *Cel cu coarne* = dracul. ♦ (Prin analogie) a) Fiecare dintre cele patru organe tactile și vizuale ale melcului. *Mult cumpănit-tes coarne la iveală.* BENIUC, V. 19. *Melc, melc, codobelc, Scoate coarne bourești.* TEODORESCU, P. P. 191. b) Fiecare dintre cele două excrescențe chitinoase, bifurcate, de lîngă ochii unor cîrăbuși. *Coarnele rădaștei.*

2. (Numai la sg.) Materia osoasă din care sînt făcute coarnele animalelor, folosită pentru fabricarea unor obiecte. *Pieptene de corn.*

3. Instrument de suflat folosit la vînătoare sau pentru chemări, semnalizări etc. *După masă porniră pădurarii cu cîinii pe poteci și într-un tîrziu începu să adie glas de corn în liniștea codrului.* SADOVEANU, O. IV 485. *Înginat de glas de ape Cînt-un corn cu-nădușare.* EMINESCU, O. I 103. *Peste vîrfuri trece lună, Codru-și bate frunza lin, Dintre ramuri de arin Melancolic cornul sună.* EMINESCU, O. I 206. [Ursan] *un corn apucă și buciună în vînt.* ALECSANDRI, P. A. 165. *Ștefan se întoarce și din cornu-i sună, Oastea lui zdrobită de prin văi s-adună.* BOLINTINEANU, O. 34. **+** Instrument muzical de suflat, făcut din alamă sau din alt metal. *Cornuri, buciune și tube sună falnice fanfare.* ALECSANDRI, P. III 94.

4. Recipient făcut din corn (2) sau în formă de corn (1), în care se păstrează praful de pușcă, sarea etc.; p. e x t., conținutul acestui recipient. *Pe toată sîna stricam într-insele [în vrăbii] cite un corn de praș și cite o pungă de alice.* ODOBESCU, S. III 22. **✧** E x p r. **Cornul abundenței** (sau **îmbelșugării**) = vas în formă de corn (1), umplut cu fructe și flori, care simbolizează belșugul.

5. Franzeluță în formă de semilună. *Ieri dimineață am băut un ceai cu patru cornuri.* C. PETRESCU, C. V. 153.

6. (La pl.) Nume dat părților în formă de corn (1) ale unor lucruri (mai ales ale unor unelte): a) fiecare dintre cele două mîner de la plugului. *Pentru secerătorii belșugului, Pentru cei de la coarnele plugului... Tovarăși de vîșor, Tovarăși de soare, Tot mai drept, Tot mai dirz, Înainte!* DEȘLIU, G. 35. *Ținea strîns în pumnii grei coarnele plugului și apăsa tăișul uneltei în pămîntul măiat de ploaie.* DUMITRIU, V. L. 5. *Cîntă puil cucului Pe coarnele plugului.* ALECSANDRI, P. P. 298; b) fiecare dintre țepile unei furci sau dintre dinții unei furculițe. *Cu umil din coarnele ascuțite ale furculiței scotocea carnea de prin încheieturi.* HOGAȘ, M. N. 37; c) fiecare dintre brațele crucii; (prin analogie) fiecare dintre cele patru părți ale prescurii. *A dat drumușei un corn de prescură și un păhăruș de vin.* CREANGĂ, P. 91.

7. (În expr.) **Cornul lunii** = luna în primul și ultimul pătrar, cînd are formă de seceră. *Trecuseră vreo două ceasuri, cornul lunii își terminase scurta lui apariție.* CAMIL PETRESCU, N. 167. *Cornul tremurător al lunii va trece... de-a lungul crucilor din cimitir.* GALACTION, O. I-218. *Zamfira... se uita la cornul lunii ce se ivise.* ALECSANDRI, P. I 19.

8. (În expr.) **Cornul-secarei** sau **corn-de-secară** = ciupercă parazită care trăiește în ovarul diferitelor graminee, în special în ovarul florilor de secară (*Sclerotium*).

II. (Mold., Transilv.) Colț, unghi, ungher; margine. *Din cornul de din dos al casei se desprinsă două umbre omenești și se depărtară în fugă.* SADOVEANU, B. 103. *La un corn de dumbravă au ieșit de pe o potecă nevăzută doi călăreți.* SADOVEANU, F. J. 726. *Suratele mele... aseară s-au vorbit... într-un corn de șură.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 186.

CORNĂC, *cornaci*, s. m. (Franțuzism) Conducător de elefanți sau, p. e x t., de alte animale. *Un șirac de elefanți, mînași de cornaci ce-i încăleacă și-i îmboldesc.* ODOBESCU, S. III 110. *Te vezi... pus pe un măgar care pleacă fuga duduț cu bățul dinapoi de cornacul său.* NEGRUZZI, S. I 329.

CORNĂCI s. m. Plantă erbacee acvatică cu flori albe și fructele cu patru colțuri, negre-cenușii și comestibile (*Tropa natans*); castane-de-baltă, castane-de-lac.

CORNĂCI, -E, *cornaci*, -e, adj. (Despre animalele cornute) Cu coarne lungi. *Bou cornaci.*

CORNALINĂ s. f. Varietate de agată semitransparentă, roșie-închisă, din care se fac peceți, pietre de inele etc. *Prin vase de-aur și prin cupe De cornalină și agată... [silfii] Ar tot turna, zburînd în grupe, O ambrozie delicată.* MACEDONSKI, O. I 67. *Două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi și despărțite prin doi mai mici samfiri alăturați.* ODOBESCU, S. I 420.

CORNĂT, -Ă, *cornăți*, -te, adj. (Rar) Cornut. *Cămila de-amăruntul își spune scîrba toată. — Cunosoc, răspunde vulpea, că mare ai cuvînt, Dar eu am mijloc sigur ca să te fac cornată.* NEGRUZZI, S. II 296.

CORNÉCI, *cornece*, s. n. (Regional) Diminutiv al lui c o r n ² (I I). *Un om voinic, cu mustața scurtă, groasă, ca un corneci de berbecuț, drept ca un brad.* AGÎRBIȚEANU, S. P. 66.

CORNÉE, *cornee*, s. f. Membrana anterioară, transparentă, a ochiului.

CORNÊT, *corneți*, s. m. (Învechit) Ofițer inferior de cavalerie; stegar de cavalerie; portdrapel. *Ce de treabă tînăr... Nu-i degeaba cornet la cavalerie.* ALECSANDRI, T. I 67.

CORNÊT, *cornete*, s. n. 1. Bucată de hîrtie răsucită în formă de pîlnie, în care se împachetează articole mărunte de bîcănice, de cofetărie etc. *Băiatul lui Rîșcă i-a adus mamei un cornet cu stafide.* STANCU, D. 267. [Bunica] *scotea fermecele daruri dintr-un buzunar pe care-l bănuiați fără fund, căci băga mîna pînă la cot în el și scotea cornete și covrigi.* PAS, Z. I 29. *Alți trecători... porneau, țînînd cornetul între degete.* C. PETRESCU, C. V. 118. **+** Conținutul unui astfel de pachet. *Un cornet de alune.*

2. (De obicei determinat prin «acustic») Instrument în formă de pîlnie, care intensifică vibrațiile sonore și de care se servesc persoanele cu auzul slab.

3. (Determinat prin «nazal») Fiecare dintre cele șase lame osoase în formă de cornet (1), situate cîte trei într-o nară.

CORNICE s. f. v. *cornișă*.

CORNIST, -Ă, *corniști*, -ste, s. m. și f. 1. Gornist, trompet. *Toader cornistul își puse la gură cornul și începu, cu glas repezit, adunarea majurilor.* CAMILAR, N. I 404. *Dimineața, la cinci ceasuri, corniștii cîntau zorile și toată lumea se pregătea în pripă.* SADOVEANU, O. VI 273. *Și-acum dă-mi mîna! A sunat Cornistul de plecare, Du Oltului din partea mea O caldă salutare.* COȘBUC, P. I 79.

2. Persoană care cîntă din corn.

CORNÎȘĂ, *cornișe*, s. f. Partea superioară, ieșită în afară și ornamentată, a zidului unei construcții, pe care se sprijină acoperișul. V. b r i u, c h e n a r, c i u b u c. *Cornișă dorică.*

— Variantă: *cornicee* (ODOBESCU, S. I 388) s. f.

CORNÎȘOR, *cornișoare*, s. n. Plantă trîtoare din încrengătura ferigilor, care crește pe stînci și prin păduri umbroase (*Lycopodium selago*); brădișor.

CORNÎȚĂ, *cornițe*, s. f. Varietate de struguri cu boabe negre-roșiatică, asemănătoare cu coarna. *Am dat peste un ciorchin de corniță coaptă.* DELAVRANCEA, la TDRG.

CORNÎȚE s. n. pl. Coarne mici. *Luînd cîte pe un drăcușor de cornițe, mi țî-l ardea cu palcele de-i crăpa pielea.* CREANGĂ, P. 306. *Pe stînci albicioase ce se pierd în văzduh, s-arată sfiată capra neagră cu cornițele-i crescute în formă de cîrlig.* ODOBESCU, S. A. 420. *Zărește-o căprioară... Cu steluță albă-n frunte Și cornițe miștitele Și copite sprintenele.* ALECSANDRI, P. P. 164. *Dragi-mi sînt oițele Cînd le cresc cornițele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 76.

CORNORĂT, -Ă adj. v. *incornorat*.

CORNÓS, -OĂSĂ, *cornoși, -oase*, adj. Care are consistența cornului, dur. *Flăcăul apucă ziarul cu vârful degetelor groase și aspre, cu unghiile îngroșate, cornoase*. DUMITRIU, B. F. 8. ♦ *Celulă cornoasă* = celulă epitelială moartă. *Strat cornos* = strat de protecție a pielii, relativ dur, format din celule cornoase.

CORNULEȚ, *cornulețe*, s. n. 1. Diminutiv al lui *corn*² (I 1).

2. Prăjitură în formă de corn.

3. Fig. (Rar) Adaos, înfloritură, exagerare. *Vedea cum una fugă la alta, cum își spun întâmplarea, cum fiecare îi pune câte-o codiță, câte-un cornuleț*. SLAVICI, N. I 112.

CORNURILE s. n. pl. Colțișoare, unghiulețe. *Ț-o scrie, maică, carte. În tuspătru cornurile Scriu cu lacrimile mele*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 295.

CORNŪT, -Ă, *cornuți, -te*, adj. (Despre unele animale sau despre capul lor) 1. Care are coarne. *Că e lată, Că-i bălaie; Că e ciută Că-i cornută*. CREANGĂ, P. 247. [Braul Dianei] se rezăimă (pe creștetul cornut al ciutei. ODOBESCU, S. III 55. ♦ (Substantivat) *Cere-i mii de miorele Ș-alte sute De cornute*. TEODORESCU, P. P. 87. ♦ (În credințele mistice, despre diavol) Cu coarne. *Scărpinându-se în capul lătos cornut, [satana] începu a ride*. EMINESCU, N. 56.

2. Cu coarne mari, bine dezvoltate. *Săracii boii cornuți, Cum însoară niște muși! JARNİK-BÎRSEANU, D. 454. Iar cel ungurean Și cu cel vrincean, Mări, se vorbiră... Ca să mi-l omoare Pe cel moldovan, Că-i mai ortoman Ș-are oi mai multe, Mindre și cornute*. ALECSANDRI, P. P. 1.

3. (În expr.) *Secară cornută* = cornul-secarei, v. *corn*² (I 8).

COROANĂ, *coroane*, s. f. 1. Podoabă în formă de cerc, făcută din flori și frunze, cu care se încunună capul; cunună. *Coroană de flori de câmp*. ♦ Fig. *Fața uscățivă și zbrcită, albă-gălbuie sub coroana de păr argintiu, tresări ușor*. V. ROM. decembrie 1950, 47. *Atunci natura-ntrăgă... Își puse pentru mine coroana sa de flori*. ALECSANDRI, P. A. 65. ♦ Fig. Încununare. V. *apoteoză*. *Zilele noastre zbor cu grăbire... Gloria țării și-a sa mărire, Iată coroana vieții întregi*. ALECSANDRI, O. 150. ♦ Cunună de flori sau de frunze (naturale sau artificiale) care se depune, ca omagiu, la mormântul cuiva.

2. Podoabă de metal (uneori ornată cu pietre prețioase), pe care o poartă pe cap monarhii la ocazii solemne, ca semn al puterii lor; (prin analogie) tiara papală. *Coroanele ce regii le pun pe fruntea lor, Ș-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sînt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-supte din sudoarea prostituțului popor*. EMINESCU, O. I 59. *Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta, Fulgerule adună-au contra fulgerului care în turbarea-i turtunoasă a cuprins pământ și mare*. EMINESCU, O. I 146. ♦ Semn distinctiv pe stemele și blazoanele familiilor imperiale, regale sau senioriale. V. *blazon*. *Coroană de conte*. □ *Lăpușneanul în ziua aceea era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta coroana Paleologilor*. NEGRUZZI, S. I 148. ♦ Fig. Putere monarhică, suveranitate, monarhie; p. ext. persoană care deține o astfel de putere. *Cînd Camerele slugarnice... au votat infama lege a dotațiunii coroanei, un fel de protestare uriașă s-a ridicat în toată țara*. LIT. ANTIMONARHICĂ 134.

3. Totalitatea crengilor unui arbore, ale unui arbust etc. *Dacă întorcea capul puțin, putea vedea coroanele copacilor, negre și defrunzite, ca un păienjenis pe cerul albastru-cenușiu*. DUMITRIU, B. F. 136. *Dacă te uiți bine în lăstari și-n coroanele ulmilor, vei zări cele dintii frunze galbene*. CAMILAR, TEM. 304. *Înainte de casei, un păr bătrîn, c-o coroană uriașă de frunze și de rod, se înălța în lumina zilei*. SADOVEANU, O. IV 435.

4. Unitate monetară în anumite țări (Cehoslovacia, Suedia etc.).

5. Partea superioară a dintelui omului, care iese din gingie și este acoperită cu smalț. *Coroana caninului*. ♦ *Îmbrăcăminte de metal sau porțelan cu care se acoperă un dinte sau o măsea cariată*.

6. Partea de deasupra copitei la piciorul calului.

7. (Geom.) Suprafața cuprinsă între două cercuri concentrice. ♦ (Astron.) *Coroană solară* = cerc luminos în jurul soarelui format din stratul exterior și cel mai rarefiat al atmosferei solare, vizibil în timpul unei eclipse totale de soare. *Coroana australă* = constelație din emisfera sudică, în formă circulară, aflată lângă constelația săgetătorului. *Coroana boreală* = constelație din emisfera nordică, în formă circulară, aflată între constelațiile Hercule și bouarul; hora.

8. Numele mai multor piese sau părți de piese mecanice de formă circulară, folosite în industrie. *Coroană de rulmenți*.

COROBĂNĂ, *corobane*, s. f. (Regional) Scorbură de copac. *Stringe toate ciolanele... și să le duci în corobana copacului*. ȘEZ. I 207.

COROBORĂ, *coroborez*, vb. I. Tranz. A întări, a sprijini, a da putere. V. confirma. *Textul vechi este coroborat de cel nou*. □ *Explicațiile date, coroborate prin elementarele încrucișări experimentale, n-au fost suficiente*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 9/4.

COROBORĂRE, *coroborări*, s. f. Acțiunea de a corobora.

COROGI vb. IV v. seoroji.

COROGIT, -Ă adj. v. seorojit.

COROI, *coroi*, s. m. Nume dat mai multor specii de păsări răpitoare mici, din familia falconidelor. V. uliu, șoi m. (Ca emblemă) *Fiecare turc avînd pe umeri sau pe cîalma câte o pisică, o maimuță sau un coroi*. GHICA, S. 323.

— Variante: *corúu, curúu* (ODOBESCU, S. I 133) s. m.

COROIA, pers. 3 *coroiază*, vb. I. Refl. (Rar, despre nas) A fi încovoiat, a avea formă coroiată. *Nasul i se coroiază ca ciocul vulturului*. CARAGIALE, S. 4.

COROIAȚ, -Ă, *coroiați, -te*, adj. (Despre ciocul păsărilor, p. ext. despre nasul oamenilor) Încovoiat cu vârful în jos (ca ciocul coroiului), adus. *Baba-și întoarse spre ea... nasul coroiat și ochii mititei*. SADOVEANU, P. S. 101. *E un tînăr scund cu ochii lucitori, cu nasul coroiat*. DUNĂREANU, CH. 57. *Făceam prima lecție... cu elevul meu, un băiețuș... cu fața lungăreață, cu nasul puțin coroiat*. HOGAȘ, DR. II 52. ♦ (Despre oameni) Care are nasul adus. *Cel grec cîndru, coroiat, Ce ședea cu domnu-n sfat, Pe Codrean cit l-auzea, La față se-ngăl-binea*. ALECSANDRI, P. P. 90.

COROIDĂ, *coroide*, s. f. Membrană subțire și pigmentată a ochiului, așezată între sclerotică și retină.

COROIETIC, -Ă, *coroietici, -e*, adj. (Mold.) Coroiat. *Un nas subțire, puțin coroietic*. VLAHUȚĂ, O. A. III 46. *Fruntea... galbenă ca ceara, sfîrșită cu o pereche de sprincene, tufaasă ca secara de la Sfînta Elena, se lega cu un nas coroietic*. RUSSO, S. 28.

COROJÍ vb. IV v. seoroji.

COROJIT, -Ă adj. v. seorojit.

COROLĂR, *corolare*, s. n. (Mat.) Concluzie enunțată ca o consecință a unei teoreme demonstrate. *Corolarul teoremei lui Thales*. ♦ Idee care decurge dintr-o teorie, o afirmație etc.

COROLĂ, *corole*, s. f. Totalitatea petalelor unei flori, care alcătuiesc învelișul floral intern. *Iar din corole albe și fragile Se-nalță scmpuosul miros de zambile.* CAZIMIR, L. U. 8. *Corola cu cinci petale distinse înserate în vârful potirului.* NEGRUZZI, S. I 102. ♦ Fig. *Iar cerul, pe corola lui fluidă, Desfășură bizare constelații.* CAZIMIR, L. U. 42. *Maro a ris, pentru înflia și ultima oară a ris în fața Salomei, ca un mîrîit, cu capul dat pe spate și dinții strălucitori în corola gurii.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. II 66.

COROMISLĂ, *coromisle*, s. f. (Mold.) Cobiliță. *Aparii de la cișmă au înălțat coromislele și au poftit să bată cu ele pe dum realui Sima Ghiorț, mare armaș al domniei Șchiopului.* SADOVEANU, N. P. 348.

CORONAMENT, *coronamente*, s. n. Ornament care încunună o poartă, o clădire etc.

CORONĂT, -Ă adj. v. încoronat.

CORONIȚĂ, *coronițe*, s. f. Diminutiv al lui *coroană* (1). *Coroniță de flori.*

COROPCĂR, *coropcari*, s. m. (Mold.) Negustor ambulant. V. bocceagi, colportor. *Vin coropcari de la Cetatea Albă cu mărunțișuri scumpe, mărganuri, hurmuzuri și cercei.* SADOVEANU, F. J. 552. ♦ (Familiar) Hoinar, vagabond. *Îi veni tu acasă, coropcarule, dacă te-a răzbi foamea, ș-apoi atunci vom avea altă vorbă.* CREANGĂ, A. 66.

COROPÊȘNIȚĂ s. f. v. coropișniță.

COROPÎȘNIȚĂ, *coropișnițe*, s. f. Insectă care trăiește în pămînt și atacă în special culturile de grădinărie (*Gryllotalpa vulgaris*). *Omori coropișnița cu piciorul.* CAMILAR, TEM. 172.

— Variantă: *coropêșniță*, s. f.

COROSIV, -Ă, *corosivi*, -e, adj. 1. (Despre substanțe chimice) Care provoacă o corozivune. ♦ *Agent corosiv* = substanță care exercită o acțiune chimică sau electrochimică pe suprafața unui material cu care vine în contact. *Sublimat corosiv* = biclorură de mercur, întrebuințată în soluție ca dezinfectant.

2. Fig. Mușcător, usturător, pătrunzător. *Este vorba de carența poeziei satirice, a unei satire corosive și necruțătoare, aptă să demaște și să înfierze pe « corifeii » unor noi măceluri.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 158, 94. *El cobora-n tăcere cătră mine, Țintind în gol privirea-i corosivă.* TOPÎRCEANU, S. A. 101.

COROZIUNE, *corozivuni*, s. f. Proces de alterare, de atacare a metalelor pe cale chimică, sub acțiunea substanțelor corosive (acizi și baze) sau pe cale electrochimică. ♦ Proces de eroziune, prin dizolvare, a unor roci, provocat de acțiunea apelor, a vîntului, a ghețurilor etc.

— Pronunțat: -zi-u-.

CORP, *corpuri*, s. n., (I 4 și) *corp*, s. m. I. Nume dat unui tot unitar format din mai multe elemente.

1. Totalitatea organelor unei ființe vii; trup. V. *organism*. *Corpul omenesc are trei părți: cap, trunchi și membre.* □ *E un cuib între verdețea... Acolo corpul mi-l-aș duce.* MACEDONSKI, O. I 68. [Voinicul] *era blestemat să poarte corpul de vulpoi.* ISPIRESCU, L. 300. ♦ Loc. a dj. și a dv. (În legătură cu lupte, încăierări etc.) *Corp la corp* = (care se desfășoară) de aproape, pieptiș, în luptă dreaptă; p. ext. înverșunat, aprig. (Fig.) *M-am luptat corp la corp cu traul zilnic.* MACEDONSKI, O. I 11. ♦ Ex pr. *A face corp cu cineva* = a se uni, a se asocia cu cineva. *Generoșii au făcut, la 1899, corp cu partidele burgheze, trădînd interesele clasei muncitoare.* ♦ *Trupul fără cap; trunchi. Își slobozi zîna întreg corpul prin pod în jos, și în urmă capul.* RETEGANUL, P. IV 11. ♦ Loc. a dj. *Do corp* = care se referă la trup, care

privește trupul; care se poartă direct pe trup. *Lenjerie de corp.* ♦ (Uneori determinat prin « neînsuflețit ») *Cadavru. Corpul defunctului.*

2. Partea principală a unui obiect, a unei construcții, a unei mașini etc. *Corpul corăbiei. Corpul unui șurub.* ♦ Conținutul, cuprinsul unei scrisori, fără formulele de introducere și de încheiere și fără adresă; cuprinsul unei cărți. *În corpul scrisorii sînt toate datele.*

3. (Adesea determinat prin « de casă » sau « de case ») Fiecare dintre clădirile situate pe același teren (într-o curte comună) sau aparținînd aceluiași proprietar; rînd de case. *Locuința lui era chiar în corpul de case de alături.* REBREANU, R. I 27.

4. (Fiz.) Agregat de molecule, porțiune determinată de materie. ♦ *Corp străin* = particula care se deosebește de un tot de altă natură în care se găsește. ♦ (Chim.) Substanță organică sau anorganică. ♦ *Corp simplu* = substanță ale cărei molecule sînt formate din atomi de același fel; element. *Hidrogenul este un corp simplu.* □ *Corp compus* = substanță chimică ale cărei molecule sînt formate din atomi ai mai multor elemente. *Acidul clorhidric este un corp compus.* □ *Corp activ* v. *activ*. (Anat.) *Corp calos* v. *calos*. ♦ (Astron., în ex pr.) *Corp ceresc* = astru. *Luna și pămîntul sînt corpuri cerești.* ♦ (În ex pr.) *Corp geometric* = corp mărginit de fețe (plane sau sferice) definite geometric. *Cuburile și piramidele sînt corpuri geometrice.*

5. (În ex pr.) *Corp delict* = obiect care a servit la săvîrșirea unei infracțiuni sau asupra căruia s-a săvîrșit infracțiunea, adus în justiție ca probă materială contra acuzatului.

6. Unitate cu care se măsoară în tipografie mărimea literelor. *Literă de corp 10.*

II. Nume dat unor grupuri, unor colectivități etc.

1. Totalitatea persoanelor care, prin funcție sau profesie, formează o unitate deosebită, legal constituită ca atare. V. *breaslă*, *tagmă*. *Pe lîngă Comisia de standardizare funcționează un corp de verificare.* ♦ *Corp constituit* = colectivitate de persoane organizată de obicei pe baza unei legi. *Colegiul avocaților e un corp constituit.* □ *Corp diplomatic* = totalitatea reprezentanților diplomați ai statelor străine în interiorul unui stat oarecare; totalitatea diplomaților care reprezintă un stat în afara hotarelor sale. (Ieșit din uz) *Corp didactic* = totalitatea personalului care predă în învățămînt. *Corp legislativ* (sau *legiuitor*) = totalitatea deputaților dîintr-o adunare legislativă. *Prezidentul corpului legislativ.* NEGRUZZI, S. I 327.

2. (Cu determinări introduse prin prep. « de » și precizînd natura) Mare unitate militară, cuprinzînd mai multe divizii, de regulă de aceeași categorie. *Corp de tancuri. Corp de cavalerie. Corp de armată.* □ *După 1807, Tudor [Vladimirescu] intră în corpul de voluntari numit « panduri » al generalului rus Miloradovici, pentru a lupta împotriva turcilor.* IST. R.P.R. 292. ♦ *Corp de gardă* = clădirea sau încăperile care adăpostesc garda la o unitate militară. *Ușa corpului de gardă se dă în lături și un val de lumină izbucnește, curgînd pe șoseleta înclinată.* SADOVEANU, O. VI 283. *La Vidin furăm primiți de soldații de garnizoană ce ne prezentară armele, apoi ne luară între baionete și ne duseră la un corp de gardă.* BOLINTINEANU, O. 266. *Corp expediționar* = o parte din forțele armate ale unui stat, trimisă în scopul unei acțiuni îndepărtate, în afara granițelor. (Invechit) *Corp de trupă* = unitate militară (de regulă regiment sau batalion) independentă. *Ministerul de Război a găsit că-i mai prudent să-l dea la marină decît la un corp de trupă.* BART, E. 120.

3. *Corpus. Corp de legi.*

CORPOLENT, -Ă, *corpolenți*, -te, adj. (Despre oameni) Care are corpul mare; voinic, trupeș. *Bărbatul corpulent din cale-afară... femeia uscată ca o scîndură.* C. PETRESCU, C. V. 18.

CORPOLENȚĂ s. f. Însușirea de a fi corpolent.

CORPORAL, -Ă, *corporali*, -e, adj. Care ține de corp (I 1), privitor la corp, aplicat corpului; truesc. ♦ *Percheziție corporală* = percheziție făcută veșmintelor cu care e îmbrăcată o persoană. *Luminița Vardaru, cu îndemnul de polițist la o percheziție corporală, scoase din buzunarul lui Mihai... un portigaret.* C. PETRESCU, I. I 6. *Pedeapsă corporală* = pedeapsă constând din lovituri sau torturi, care în trecut se aplica unui delincent.

CORPORATISM s. n. Doctrină reacționară politică și economică, care preconizează necesitatea existenței corporațiilor.

CORPORATIST, -Ă, *corporatiști*, -ste, adj. 1. Care ține de corporatism și de ideologia lui. ♦ (Substantivat) Partizan sau adept al corporatismului.

2. Corporativ. *Interesul mărit față de evul mediu, încercările de a prezenta organizarea corporatistă a meseriilor ca formă ideală de producție... toate acestea dovedesc că actualii sociologi și istorici burghezi încearcă să demonstreze caracterul etern al capitalismului ca sistem social ideal.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 160, 7/5.

CORPORATIV, -Ă, *corporativi*, -e, adj. Care se referă la corporații sau aparține unei corporații; de corporație, pe bază de corporație. *Modul de organizare feudal sau corporativ al industriei nu mai putea satisface cererea de produse care creștea o dată cu crearea de noi piețe. Manufactura îi luă locul.* MARX-ENGELS, M. C. 34.

CORPORĂȚIE, *corporații*, s. f. (În orînduirea feudală) Organizație profesională de meseriași, care apăra interesele și drepturile membrilor săi împotriva feudaților. V. *breslă*, *tagmă*, *cin*. *Legile corporațiilor împiedicau în mod sistematic, prin limitarea extremă a numărului de calfe pe care un singur meșter breslăș putea să le utilizeze, ca acesta să se transforme într-un capitalist.* MARX, C. I 336. *În vremea aceasta [în evul mediu] se formează [la Kiev] o mulțime de corporații artistice.* SAHIA, U.R.S.S. 40.

— Pronunțat: -ți-e.

CORPUS, *corpuri*, s. n. (Livresc) Culegere de fragmente din mai mulți autori, de documente, inscripții etc. referitoare la un anumit subiect sau la o anumită epocă. *Săpăturile arheologice, corpusul de documente în curs de alcătuire vor crea noi posibilități pentru întocmirea de monografii, studii etc.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 7/3.

CORPUSCUL, *corpuscule*, s. m. Părticică de materie, corp foarte mic.

— Pl. și: (s. n.) *corpuscule*.

CORSĂJ, *corsaje*, s. n. Partea rochiei care acoperă bustul. *E destul de șic îmbrăcată: un corsaj de mătăsă roșie, fustă de mătase neagră.* CARAGIALE, M. 144.

CORSĂR, *corsari*, s. m. (În trecut) Comandant al unei nave particulare înarmate, care în timp de război, cu permisiunea guvernului său, ataca vasele inamice; p. e. t. pirat, hoț de mare. *Keir din Alger era... un olandez care se turcise după ce fusese cel mai singeros corsar.* CAMIL PETRESCU, T. II 179. ♦ (Adjectival) *Vas corsar*.

CORSÉT, *corsete*, s. n. Centură elastică lată și întărită uneori cu oase de balenă, servind la strîngerea taliei. V. *centură*. *Să te gătești, dîntii, frumos: să te strîngi în corset.* ALECSANDRI, T. I 37. *Corsetul ce o strînge Să-i scoată în obraz sînge, Și mijlocul să-i subție, Mai delicată să fie.* PANN, P. V. II 156. ♦ *Corset medical* = obiect special făcut din ghips sau din alt material pentru a susține sau a fixa anumite organe, ori pentru a corecta unele deformații ale acestora.

CORT, *corturi*, s. n. Adăpost portativ, făcut dintr-un schelet de fărui bătuți în pământ și acoperit de obicei cu pînză tare și impermeabilă, care servește ca adăpost soldaților, excursioniștilor, popoarelor nomade etc. *Nu vor trăi sub cort în fum, Nu-i vor cerși copiii-n drum, Nevasta lui se va-ntrăma.* COȘBUC, P. I 110. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah, și spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii; Răspîndindu-se în roiri, întind corturile mari... EMINESCU, O. I 146. Ne culcaram sub cort, avînd în loc de perne șeile cailor și pentru așternut nisipul deșerturilor.* BOLINTINEANU, O. 298. ♦ *Foaie de cort* = bucată de pînză impermeabilă, croită astfel încît să se poată face din ea un cort. *Cînd a început să bată vîntul... am scos foaia mea de cort și ne-am înfășurat.* SAHIA, N. 80. ♦ Fig. *Rahula... privea, de pe prispa căsuței ei, cum se strîngea cortul nopții.* GALACTIUN, O. I 322. *Sedeau pe o laiță din grădina de flori ce se întindea în fața casei, dincolo de cortul de verdeață.* SLAVICI, O. II 48. ♦ Ex p. r. *A umbla cu cortul* = a nu avea locuință stabilă; a hoinări. ♦ *Compus: ca-la-ușa-cortului* = numele unui dans popular; melodia după care se dansează. *Uf! am jucat fără voce ca-la-ușa-cortului, la bătrînețe. Sîntem vrăjiți.* ALECSANDRI, T. I 419.

CORTÉGIU, *cortegii*, s. n. Șir de persoane care însoțesc în chip solemn o ceremonie. V. *alai*, *suită*, *convoi*. *Merge-ncet cortegiul funerar prin ploaie, Nimenea nu-l roagă să mai stea un pic.* TOPÎRCEANU, P. O. 140. ♦ Fig. Șir, înșirare. *Plăcută este tinerețea, cu cortegiul ei luminos și înflorit de cugetări înalte și iluzii plăcute.* GHICA, S. A. 43. *Vulturii carpatici cu zborul îndrăzneț făceau un cortegiu falnic eroului drumeț.* ALECSANDRI, O. 208.

CORTÉL, *corteluri*, s. n. (Mold.) Umbrelă. *Se îndreaptă spre casă să-și pregătească bagajele... manta, galoși și cortel.* C. PETRESCU, I. II 129. *Sub cortelu-ți de atlas îl invită.* ALECSANDRI, P. III 84.

CORTICĂL, -Ă, *corticali*, -e, adj. Care ține de scoarța sau învelișul exterior al unui organ animal sau vegetal. ♦ (Anat.) Care ține de scoarța creierului mare.

CORTÎNĂ, *cortine*, s. f. Țesătură (uneori împodobită) care desparte scena de sala de spectacol și care se ridică sau se dă în lături la începerea spectacolului. *Radu fixează un punct din cortina ridicată.* C. PETRESCU, I. II 190. *Se ridică cortina. Moș Gheorghe, cu ochii furași de cortină, o urmărește cum se ridică, apoi se pleacă la urechea lui Ion și-l întreabă în șoaptă... SP. POPESCU, M. G. 88. Cortina cade. Piesa e foarte aplaudată.* MACEDONSKI, O. I 49. ♦ Fig. *Urișe păduri ce-și lasau cortinele grele de iederi și de liane pînă pe tărîmuri îi treceau pe dinaintea ochilor lui închiși.* ANGHIEL, PR. 43.

CORTULEȚ, *cortulețe*, s. n. Diminutiv al lui *cort*. *La mijloc de cortulețe este-un cort mare rotat.* ODOBESCU, S. II 427.

CORTURĂR, -Ă, *corturari*, -e, s. m. și f. Persoană care locuiește în mod obișnuit într-un cort; nomad. *Varan, din corturar, devenise în câteva veri om la rînd.* CAMILAR, T. 30.

CORTURÉLE s. n. pl. Cortulețe. *Pe subt cele mărunțele, Tîns-e două corturele, Tot cu funii de mătase împletite-n cîte șase.* BIBICESCU, P. P. 284.

CORŪI s. m. v. *coroi*.

CORŪMPE vb. III v. *corupe*.

CORUPĂTOR, -OĂRE, *corupători*, -oare, adj. Care corupe, care abate de la moralitate, de la datorie etc. ♦ (Substantivat) *Corupător de minore.* □ În burghezie sînt numeroși indivizi ce cad lesne sub farmecul banului.

Poate că au vrut să reziste tentațiunii, dar corupătorul a fost mai puternic. DEMETRESCU, O. 196.

CORUPE, *corup*, vb. III. Tranz. 1. (Cu privire la persoane) A abate de la linia moralității, corectitudinii sau datoriei. V. deprava, mitui, seduce. *Literatura decadentă corupe pe cititor. Negustorul a încercat să-l corupă pe agentul fiscal.*

2. (Cu privire la idei, fenomene sociale, sentimente etc.) A face să-și piardă integritatea, puritatea, distincția; a deforma, a strica. *Noi nu învinovățim pe cetățeni, ei nu pot fi loviți întru nimic; crima e a celor ce corup, ce viațiază atmosfera curată a unei conștiințe.* DEMETRESCU, O. 196. ♦ Refl. *Ne aducem aminte de decadența în care căzuserăm în privința limbei sub domniile străine. În corupția generală se corupsese și ea!* NEGRUZZI, S. I 337.

— Forme gramaticale: perf. s. *corupsei*, part. *corupt*. — Variante: (invechit) *corûmpo* (GHICA, S. 442, ALEXANDRESCU, M. 162), (rar) *conrûpe* (C. PETRESCU, C. V. 89, HOGAȘ, H. 71) vb. III.

CORUPERE, *coruperi*, s. f. Acțiunea de a corupe. V. seducere, mituire, corupție.

CORUPT, *-Ă*, *corupți*, *-te*, adj. I. (Despre oameni) Care se abate de la morală; desfrinat, depravat, stricat. V. mituit, cumpărat. *Junii corupți* [titlu]. EMINESCU.

2. (Despre cuvinte, termeni, fraze etc.) Deformat, stricat. « *Bampir* » este o formă coruptă a cuvîntului « *vampir* ».

CORUPTIBIL, *-Ă*, *coruptibili*, *-e*, adj. (Despre oameni) Care poate fi abătut de la morală, de la datorie; care poate fi mituit, cumpărat; venal. *Magistrații coruptibili ai regimului burghez.*

CORUPȚIE, *corupții*, s. f. 1. Stare de abatere de la moralitate, de la cinste, de la datorie.

2. Desfrinare, depravare. *Am văzut fața ta pală de o bolnavă beție, Buza ta învețită de-al corupției mușcat.* EMINESCU, O. I 29.

— Pronunțat: *-ți-e*. — Variantă: (invechit) *corupțiune* (HOGAȘ, DR. II 167, CARAGIALE, O. VII 261) s. f.

CORUPȚIUNE s. f. v. corupție.

CORVADĂ, *corvezi*, s. f. 1. (În regimul feudal și burghezo-moșieresc) Muncă gratuită pe care țărani erau constrinși să o presteze în folosul moșierilor sau al statului. V. c l a c a e. [Arendașul] *Ivancea... sări în picioare: Cum, cucoană, cînd eu îmi mîncînc fîcații cu țărani dumatiale și mă lupt să storc din ei arendă și chirii și corvezi și tot ce-ți trebuie dumatiale, de câteodată mi se face rușine și mie...* DUMITRIU, B. F. 51. *Furtișag la învoielii, furtișag la corvezi, furtișag la îmaș.* GALAN, Z. R. 306. ♦ Muncă obligatorie pe care o făceau soldații, cu rîndul, în cazarmă.

2. Fig. Obligație neplăcută; muncă silită și neplăcută. *Scăpași, domnule Dan, și de corvadă asta, îi zise rîzînd pe cînd o conducea la loc...* — *Aș, nu-i vorbă de corvadă, domnișoară... da nu știu* [dansa cadrulul]. VLAHUȚĂ, O. A. III 12.

— Variantă: *corvoădă* (PAS, Z. I 259, C. PETRESCU, Î. II 83) s. f.

CORVETĂ, *corvete*, s. f. Navă de război de mic tonaj, ușor înarmată și cu mare mobilitate în acțiune. *Corvetele însoțesc convoaiele de vase comerciale.* ♦ (Ieșit din uz) Corabie de război cu trei catarge, înarmată cu artilerie ușoară, mai mică decît fregata și mai mare decît bricul. *Fusese imbarcat pe Luara, o corvetă care transporta condamnații în coloniile franceze, la Cayena.* BART, E. 274. *Vaporul era corveta... Chaptalu, cel mai iute mergător de atunci al marinei franceze.* GHICA, S. 400.

Iată plutind pe-a mării spume O sprintenă corvetă. ALECSANDRI, O. 165.

CORVOADĂ s. f. v. corvadă.

COSĂC, *cosaci*, s. m. Pește de apă dulce din familia crapului, cu corpul foarte turtit lateral, cu solzii mici de culoare neagră-albăstruie pe spinare și argintie pe laturi (*Abramis ballerus*). *Întă peste drum. Șterpește icrele de cosac.* DELAVRANCEA, H. T. 11. *Pune pe foc o căldare Ca să ne faci demincare. Fierbe peștele sărat Și cosacul nespălat.* TEODORESCU, P. P. 271.

COSAȘ, *cosași*, s. m. 1. Om care cosește. *Depart, la spatele celor patru cosași, se vedea satul Udeștilor.* CAMILAR, N. II 384. *În fața lor stătea pe gînduri... Înfiorat de truda stearpă, Un biet cosaș cu fața suptă.* GOGA, P. 22. *Pusei șaua, încălecat și mă abătui pe la cosași.* HOGAȘ, M. N. 71. *Iată, vin cosașii veseli, se pun rînd. Sub a lor coasă Cîmpul ras rămîne, verde ca o apă luminoasă.* ALECSANDRI, P. A. 127.

2. (Regional) Nume dat unei insecte din familia lăcustelor, care scoate un țîrîit asemănător cu fiștitul coasei (*Tettigonia viridissima*). *Prin ierburile fosnitoare țîrîiau cosașii.* CAMILAR, N. I 107. *Pe prunduri, am urmărit cosași, un fel de lăcuste mărunte, cu salturi lungi.* SADOVEANU, Î. A. 25. *Cosașul răgușit, locuitor nevăzut al mîriștii uscate, și greierul de cîmp, negru și sprinten... mai țîrîiau a arșiță.* HOGAȘ, M. N. 14.

COSĂCEL, *cosăcei*, s. m. Diminutiv al lui *cosac*. *Se duse și el să vază de-o găsi vrun cosăcel Să-și cumpere.* PANN, P. V. III 82.

COSCIUG s. n. v. *coșciug*.

COSECĂNTĂ, *cosecante*, s. f. (Mat.) Funcțiune trigonometrică a unui unghi, egală cu secanta trigonometrică a unghiului complementar.

COSI, *cosesc*, vb. IV. 1. Tranz. (Folosit și absolut) A tăia, cu coasa sau cu mașina de cosit, iarbă, plantele de nutreț, cerealele. *Nu-mi bat capul ce-or gîndi vecinii, N-am cosit din holda lor un pai.* BENIUC, V. 9. *Trudită, chinută coasă, Vei mai cosi tu numai iarbă?* GOGA, C. P. 23. *Cînd mă sculai, îi zării pe tustrei cosind în fundul de la deal al poienii, moșneagul în frunte și băietanii după el.* HOGAȘ, M. N. 70. *Iarbă pe tot șesul de cosit e gata.* MACEDONSKI, O. I 187. ♦ (Metaforic) *Mă dusei cu coasa-n luncă Și cosii jale adîncă.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 222. ♦ Fig. A distruge, a nimici, a omori. *Deodată vîntul rece Fără vreme vă cosește.* ALECSANDRI, P. A. 64. *O! cum vremea cu moartea cosesc fără-nctare! Cum schimbătoarea lum: fugînd o rennoiesc.* ALEXANDRESCU, P. 38.

2. Refl. (Mai ales despre cai) A se lovi, în mers, cu un picior de celălalt (adesea rîndindu-se). *Calul din dreapta se cosește.* ♦ (Despre părțile de jos ale pantalonilor) A se roade. *Taie din turul pantalonilor ca să-i cirpească pe unde se cosesc.* DELAVRANCEA, H. T. 13.

COSCIOĂRĂ, *cosicioare*, s. f. Diminutiv al lui *cosiță*. *Ghiță nu mai zăbovea: Cosicioarele-i tăia, În pozunar le băga.* TEODORESCU, P. P. 630. *Chiruşa, cum se scula, Dalb de obrăjel spăla, Cosicioara-și așeza.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 491.

— Pronunțat: *-cioa-*.

COSINUS, *cosinusuri*, s. n. (Mat.) Funcțiune trigonometrică a unui unghi egală cu sinusul unghiului complementar. (În forma prescurtată *cos*) *Stai! Poate mi-amințesc. Cos-pătrat de x.* SEBASTIAN, T. 173.

COSIT s. n. 1. Acțiunea de a *cosi*. *Prinse să cînte lin, liniștit, ca și eum s-ar fi întors din munți, de la cosit.* CAMILAR, N. I 203: *La Tolstoi, în 30 de pagini e descris un cosit de iarbă.* GHEREA, ST. CR. III 114.

2. Timpul în care se cosește, vremea coasei. *A sosit pe la cositul finului.*

COSITOARE, *cositori și cositoare*, s. f. Mașină de cosit. *Se află pe platoul acesta o cositoare-tractor cu cinci brațe... care cosește în fișii de zece metri lățime.* CONTEMPORANUL, s. II, 1949, nr. 159, 3/6. *Cîmpul vesel și bogat, străbătut de tot felul de mașini și instrumente: pluguri, grape, tefeluge, secerători, cositoare, fânoase cu cite un cal.* GHICA, s. 537.

COSITÓR¹, s. n. Staniu. *De s-ar sparge blidu-n fund, Doar aș scăpa de urît; Da blidu-i de cositor, Nu se sparge pînă mor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 167.

COSITÓR², *cositori*, s. m. (Popular) Cosaș. *Depart, înspre vile de la Bucium... lucea steaua unui foc de cositori.* SADOVEANU, z. C. 332. *Cositorul sau cosașul începe a cosi sau a «trage cu coasa» pe partea dreaptă.* PAMFILE, A. R. 153. *Vro cincizeci de cositori, Patruzeci adunători, Să-mi cosească fin cu flori.* TEODORESCU, P. P. 601.

COSITÓR³, *-OÁRE*, *cositori*, *-oare*, adj. Care cosește. *Mașină cositoare.*

COSITORÍ, *cositoresc*, vb. IV. *Tranz.* A acoperi suprafața interioară a unui vas de metal oxidabil cu un strat subțire de cositor, pentru a împiedica oxidarea; a spoi. *A pus să-i cositorească cazanul.*

COSITORIRE, *cositoriri*, s. f. Acțiunea de a *cositori*.

COSITORÍT, *-Ă*, *cositoríți*, *-te*, adj. (Despre vase și obiecte de metal) Acoperit cu un strat subțire de cositor, spoit cu cositor. *Tablă cositorită.*

COSITURĂ, *cosituri*, s. f. 1. Cîmp de pe care se-a cosit iarba. *Prin cositură, cite un greier rar mai țăria a noapte și a tirziu.* HOGAȘ, M. N. 64. *Pe toate cositurile pasc vara iepile cele cu minzi.* I. IONESCU, D. 526. *Ce-am iubit nu se mai vede, Nici prin crîng, nici prin liveze, Nici prin cositura verde.* TEODORESCU, P. P. 277.

2. Cantitate de iarbă cosită; nutreț pentru vite. *Ce iarbă să-i dau...? Cositură din grădina.* HOGAȘ, DR. II 96. *Un stog de cositură... DEMETRESCU, O. 37. ♣ Recoltă de iarbă sau de nutreț. Cînd acestui nutreț sau cositură îi va veni vremea să se cosească, va fi cosit.* PAMFILE, A. R. 72.

3. Rana de la picioarele calului-produsă prin lovirea unui picior de altul în timpul mersului.

COSITĂ, *cosițe*, s. f. Părul lung al fetelor și femeilor, împletit într-o coadă sau două. *Cosițele... erau împodobite cu flori tari de la neguțător.* SADOVEANU, M. C. 79. *În cosiță-și prinde garoafa-nflorită... Pleacă la fîntînă și vine zorită.* IOSIF, V. 77. *Cosița ta bălaie o aduni la ochii plîngînd.* EMINESCU, O. I 82. ♣ *Expr.* A împleni cosiță albă = a rămîne fată bătrînă, nemăritată. *Eu... care spuneam că voi împleni cosiță albă... voi fi peste puține zile logodnică domnului Scarlat Mănescu.* C. PETRESCU, Î. II 66. ♣ *Suviță de păr. Spune să nu se piardă [răvașul], căci în el este o cosiță din părul meu.* NEGRUZZI, S. I 27.

COSMETIC¹, *cosmetice*, s. n. (Învechit) Substanță (cremă, loțiune etc.) întrebuițată pentru îngrijirea pielii sau a părului. *Colțul părului sclivisit de cosmetic... lucea pe fruntea sa năcă.* DELAVRANCEA, S. 131.

— Pl. și: (rar) *cosmeticiari* (SADOVEANU, P. S. 175).

COSMETIC², *-Ă*, *cosmetici*, *-e*, adj. Care servește la îngrijirea pielii sau a părului. *Loțiune cosmetică. Tratat cosmetic.* ♣ De cosmetică, referitor la cosmetică. *Laborator cosmetic.*

COSMETICĂ s. f. 1. Arta sau profesiunea de a îngrijii în mod igienic tenul, întrebuițînd metode și preparate adecvate. *Salon de cosmetică.*

2. Ramură a industriei chimico-farmaceutice care se ocupă cu fabricarea cosmeticelor. *Laborator de cosmetică*

COSMETICIÁN, *-Ă*, *cosmeticieni*, *-e*, s. m. și f. Persoană care se îndeletnicește cu cosmetica.

— Pronunțat: *-ci-an*.

CÓSMIC, *-Ă*, *cosmici*, *-e*, adj. Care ține de cosmos. *Sistemul cosmic.* □ *Neîntreruptă și cosmică lor [a munților] tălăzuire izbutește să mute linia privirii de fiecare dată, ducînd-o de pe o culme pe alta.* BOGZA, C.O. 19. ♣ *Raze cosmice = radiații ionizate, cu mare putere de pătrundere, care străbat atmosfera. Spațiu cosmic = spațiu interplanetar.*

COSMOGÓNIC, *-Ă*, *cosmogonici*, *-e*, adj. Privitor la cosmogonie. *O teorie cosmogonică care dă un răspuns științific la problema formării pămîntului constituie o armă a materialismului împotriva idealismului, pentru dovedirea caracterului obiectiv al lumii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2624.

COSMOGONÍE, *cosmogonii*, s. f. Știință care se ocupă cu studiul originii și procesului de formare a universului.

COSMOGRÁF, *-Ă*, *cosmografi*, *-e*, s. m. și f. Om de știință care se ocupă cu cosmografia.

COSMOGRÁFIC, *-Ă*, *cosmografici*, *-e*, adj. Privitor la cosmografie, de cosmografie. *Hăți cosmografice.*

COSMOGRAFÍE, *cosmografii*, s. f. Ramură a astronomiei care se ocupă cu descrierea universului și cu studiul mișcărilor corpurilor cerești.

COSMOPOLÍT, *-Ă*, *cosmopolíți*, *-te*, adj. 1. Care ține de cosmopolitism; care manifestă cosmopolitism. *Sub dominația burgheziei și moșierimii o lungă perioadă de timp s-a manifestat cu violență valul cosmopolit, mistic și sovînic al literaturii burgheze.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 7, 91. *Burghezia romînă are o veche tradiție cosmopolită.* V. ROM. iulie-august 1948, 294. ♣ (Substantivat) *Cosmopolíții fără de patrie cad foarte ușor în brațele spionajului anglo-american.* GHEORCHIU-DEJ, ART. CUV. 580.

2. (Învechit; în faza preimperialistă) Care ține de mai multe culturi, comun tuturor țărilor, universal. *Prin exploatarea pieței mondiale, burghezia a dat un caracter cosmopolit producției și consumației din toate țările.* MARX-ENGELS, M. C. 37. ♣ *Pestriș, amestecat (prin prezența diferitelor naționalități și limbi). Viața acestui mic port cosmopolit e originală și interesantă.* BART, E. 130.

COSMOPOLITÍSM s. n. Concepție burgheză, reacționară, antipatriotică, care propagă indiferența față de tradițiile, de cultura, de interesele propriei patrii, ploconirea slugarnică în fața culturii decadente apusene, renunțarea la independența și suveranitatea națională pentru ca națiunea să poată fi aservite intereselor imperialismului. *Dușmanul folosește, mai ales în rîndurile intelectualității, ideile otrăvite ale cosmopolitismului. După cum arată faptele, cosmopolitismul este o anticameră a spionajului în folosul imperialiștilor.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 580. *Partidul nostru luptă cu toată hotărîrea împotriva manifestărilor naționalist-șovine și a cosmopolitismului fără patrie, ambele deopotrivă arme veninoase ale imperialismului înrobitor de popoare.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2563. *Cosmopolitismul, armă perfidă a ideologiei burgheze, este prin natura sa deosebit de periculos mersului nostru înainte, desfășurării cu succes a muncii științifice, a activității pe tărîmul învîntămîntului superior, a activității literare și artistice.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 339, 1/1.

CÓSMOS s. n. Universul considerat ca un sistem, ca un tot organizat. *O prezentare exactă a cosmosului, a dezvoltării sale și a dezvoltării omenirii, precum și a imaginii acestei dezvoltări în mințile oamenilor, nu poate fi decît întocmită decît pe cale dialectică.* ENGELS, A. 29.

COSOR, *cosoare*, s. n. Cuțit scurt, întors la vîrf, întrebuințat la tăiatul viței de vie. *Tăiam strugurii cu cosorul*. STANCU, D. 68.

COSOROABĂ s. f. v. *costoroabă*.

COST s. n. Sumă de bani cheltuită pentru producerea sau achiziționarea unui produs. *Costul produselor de larg consum*. ♦ *Costul vieții* = totalul sumelor cheltuite pentru mijloacele necesare traiului. *Impozitele au crescut în S.U.A. de peste 12 ori față de anul 1938, iar costul vieții a crescut de aproape 3 ori*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2757. *Preț de cost* = a) (în producție) totalul cheltuielilor (materii prime, salarii, regie etc.) necesare pentru fabricarea unui bun oarecare; b) (în circulație) sumă de bani plătită pentru un bun cumpărat în scop de revinzare. *Partidul cheamă pe muncitori, tehnicieni și ingineri să se preocupe neconștient de ridicarea productivității muncii și de reducerea prețului de cost*. GHEORGHIU-DEJ, I. DEM. 20. *Prin raționalizarea procesului de producție și reducerea cheltuielilor necesitate de fluctuația brațelor de muncă, se vor realiza sarcinile de reducere a prețului de cost*. REZ. HOT. I 285. *Sînt numeroase întreprinderi cărora li s-au decernat steaguri roșii de producție din partea ministerelor și a comitetelor centrale ale sindicatelor de care aparțin, ca o apreciere a succeselor obținute pe linia îndeplinirii planului la toți indicii, a ridicării productivității muncii, a scăderii prețului de cost și a îmbunătățirii calității produselor*. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2756. ♦ *Expr.* (În societatea capitalistă, în cadrul concurenței dintre întreprinderi) **A vinde sub cost** = a vinde o marfă cu un preț mai mic decît prețul de cost, pentru a face concurență altei întreprinderi. **A vinde în cost** = a vinde o marfă cu un preț egal prețului de cost.

COSTĂ, pers. 3 *costă*, vb. I. *In tranz.* 1. (Determinat prin «mult», «puțin», «scump», «ieftin» etc. sau prin suma de bani care reprezintă costul) A avea un preț, o valoare în bani. V. *valora*, *prețui*. *Cartea costă trei lei*. ♦ (Fără determinări) A se putea obține numai cu contravaloarea în bani. *Pentru mănăstura Ruxandra, universul se împărțea în lucruri care «costă» și altele care nu*. C. PETRESCU, R. DR. 77. ♦ A fi scump. *Îi trebuie un picior de lemn, care costă*. SAHIA, N. 35.

2. (Măsura valorii e altceva decît banii) A fi plătit cu... a fi dobîndit cu prețul a... *Noi cînd eram în post tăceam ore, ce ore? zile întregi... Trebuie să mă crezi, pentru că vorba în post a costat viața a patru camarazi de-ai mei*. SAHIA, N. 56. ♦ *Tranz.* *Sărmanul! Mult l-a costat onorul de a fi țovarășul de nebulii al cuconășului*. GHICA, S. 78. ♦ *Expr.* *Ce mă costă?* = n-am ce pierde. *Nu mă costă (nimic)* = mi-e ușor, nu înseamnă nimic.

COSTĂTOR, -OĂRE, *costători*, -oare, adj. (Învechit) *Costisitor*. *Luau un sfîrșit mai răpede, și, de nu mai puțin costător, totuși mai puțin primejdios*. DOBESCU, S. I 123. *Au case frumoase, trăiesc o viață liniștită și foarte puțin costătoare*. I. IONESCU, D. 171.

COSTELIV, -Ă, *costelivi*, -e, adj. (Despre animale și oameni sau despre înfășșarea lor) Slab, uscățiv (încît i se văd coastele). *Două birje cojite, cu căluși costelivi, stăteau în ploaie*. DUMITRIU, B. F. 89. *Boii sînt costelivi. La șolduri le înțepă oasele pielea*. STANCU, D. 99. *Sub aspectul acesta costeliv, e un tînăr viguros*. C. PETRESCU, C. V. 205. ♦ *Fig.* *Toamna rupe frunza din copaci. A rămas pădurea costelivă*. CASSIAN, H. 15. *Sărmanii mei desagi!... ei înșiși erau flămînzii și costelivi, ei înșiși aveau coapsele deșelate*. HOGAȘ, M. N. 97. ♦ (Despre unele fructe) Cu miezul uscat. *Nucă costelivă*. ♦ *Fig.* (Rare) Arid, sec. *O carte plăcută, în care formulele costelive ale mecanicii... sînt mai peste tot locul foarte binșor furșate printre o mulțime de noțiuni istorice*. DOBESCU, S. III 11.

COSTISĂ, pers. 3 *costisește*, vb. IV. *In tranz.* (Învechit) A costa. *Nu m-ar fi costisit atîta să fi fost cu un muscal*. CARAGIALE, O. I 216.

COSTISITOR, -OĂRE, *costisitori*, -oare, adj. Care costă mulți bani; scump. *Pontomierii noștri nu sînt pregătiți pentru o lucrare așa de întinsă și de costisitoare*. D. ZAMFIKESCU, R. 209. *Toți au gusturi și slăbiciuni costisitoare: Stelian — șampanie, Graur — birjile, Dan — icrele negre*. VLAHUȚĂ, O. A. III 108.

COSTIȘ s. n. v. *costișă*.

COSTIȘ, -Ă, *costiși*, -e, adj. (Rare) Încîlnat, aplecat, pe-o coastă, pieziș, oblic, strîmb. *Potecă costișă*.

COSTIȘĂ, *costișe*, s. f. Coastă de deal, povîrniș, pantă. *În lumina strălucită, cît bătea ochiul, cîmpuri și costișe mănoase se vedeau; bogăția pămîntului dormea în soarele lui august netulburată, liniștită ca și seninul cerului*. SADOVEANU, O. I 508. *Pe înclinarea lină a costișei, copaci roditori de toate soiurile răsăreau de la brîu în sus, din fînășul înalt și înflorit*. HOGAȘ, M. N. 150. [Omul] *pleacă pe costișă într-o parte spre pădure și se cam mai duce*. CREANGĂ, P. 41. *Pe drumul de costișă ce duce la Vaslui...* ALECSANDRI, P. A. 210.

— Variantă: (rare) *costișă* (ODOBESCU, S. III 183) s. n.

COSTIȘOĂRĂ, *costișoare*, s. f. (Rare) Diminutiv al lui *coastă*. *Zidul se suia și o cuprîndea Pin'la gleznișoare, Pin'la pulpișoare, Pin'la costișoae*. ALECSANDRI, P. P. 190.

COSTIȚĂ, *costițe*, s. f. Diminutiv al lui *coastă*. 1. Bucată din coasta unui animal, cu carne pe ea; cotlet. *Vom face plachie cu costițe de porc, de cele afumate, din pod*. CREANGĂ, P. 5. *Ușurelu-s, ușurel, C-am mîncat carne de miel și costițe de purcel; Da și mîndra-i ușurea, C-a mîncat carne de mia și costișă de purcea*. JARNIK-BİRSEANU, D. 364.

2. v. *coastă* (3). *Foaie verde din costișă, Ridică-te negurișă, De pre pari, de pre nuiele, De pre ochii mîndrei mele*. JARNIK-BİRSEANU, D. 134. *Strigă Ghiță Din costișă Să-l apărăm De găini, Că de ciini Nu-i este frică* (Rîma). TEODORESCU, P. P. 242.

COSTOROABĂ, *costoroabe*, s. f. (Regional) Birnă lată și grosă de la acoperiș, pe care sînt fixați căpriorii. *Începe a chiti copacii trebuitori: ista-i bun de amînare, cea de tălpi... cea de costoroabe*. CREANGĂ, P. 48.

— Variantă: *cosoroabă* s. f.

COSTRĂȘ, *costrăși*, s. m. (Mold.) Biban. *Cînd am cumpănit în palme cel mai mare costrăș ce-mi fusese dat a vedea pînă în acea zi memorabilă, am închis ochii fericit*. SADOVEANU, N. F. 66.

COSTREI, *costrei*, s. m. Plantă erbacee din familia gramineelor, cu rizomul puternic și tîrîtor, cu flori purpurii; crește prin locuri deschise, pe lângă drumuri, prin grîne (*Sorghum halepense*); mohor. *Drumul ție că ție-oi da, Prin foaia livideului și prin a costreului*. PĂSCULESCU, L. P. 62. *Poicăică trei costrei, Fă-mă, doamne, dacă vrei, Fă-mă bulgăraș de tei*. TEODORESCU, P. P. 273.

COSTUM, *costume*, s. n. 1. Îmbrăcăminte bărbătească (haină și pantaloni). *El ducea în spate, peste costumul bleu-marin, o aspră traisă țărănească*. BOGZA, C. O. 25. *A apărut un copil, aducînd în brațe un costum negru*. SAHIA, N. 99. ♦ Îmbrăcăminte femeiască compusă din fustă și jachetă; taior.

2. (Cu determinări) Fel de îmbrăcăminte la anumite ocazii. V. *șinută*. *Adu costumele de baie*. SEBASTIAN, T. 44. *Umbla ori în halat de spital, ori în costum de turism cu bocanci grei, cu talpa de cauciuc*. BART, E. 375. ♦ (Glumet) *Doar o gîrgărișă mică Blestemîndu-și zilele*

Necăjită cere sfatul Unei molii tinere Că i-a dispărut bărbatul în costum de genere. TOPÎRCEANU, S. A. 66.

3. (Cu determinări) Fel de îmbrăcăminte caracteristic unui popor, unei regiuni, unei epoci etc.; port. *Costum național.* — *Vizitiul, în vechii costum rusesc.* NEGRUZZI, S. I 37.

COSTUMĂ, *costumez*, vb. I. Refl. (Rar) A se îmbrăca (la bal, pe scenă etc.) cu un costum special.

COSTUMĂT, -Ă, *costumați*, -te, adj. Îmbrăcat (la bal, pe scenă etc.) cu un costum special. ♦ *Bal costumat* = bal la care participanții îmbracă costume speciale.

COSTUMIER, -Ă, *costumieri*, -e, s. m. și f. Persoană în serviciul unui teatru, care are în grijă costumele actorilor.

— Pronunțat: -mi-er.

COȘ, *coșuri*, s. n. 1. Obiect de diferite forme, făcut dintr-o împletitură de nuiele, papură, rafie etc., cu sau fără torți, servind la transportarea diverselor obiecte. V. paner, coșniță, coșarcă. *Cărau de la Constanța și din capitală trufandale în coșuri de papură.* C. PETRESCU, I. 18. *Țărani și țărăncile... au adus coșuri cu legume, fructe, flori.* SAHIA, U.R.S.S. 161. *Să nu lăsați vătaful să ia dijma cu coșul boieresc; să dați dijma cu același coș cu care luați partea noastră.* SP. POPESCU, M. G. 23. *Îi așeza merinde în coș, sub care puse primeneli.* ISPIRESCU, L. 395. ♦ Conținutul unui asemenea obiect. *Să-mi dai două coșuri de alune.* ȘEZ. IV 171. ♦ (Adesea determinat prin « de hirtie ») Cutie sau coș în care se aruncă hirtii lipsite de valoare, resturi etc. ♦ *Expr. A arunca (sau a da) la coș* = a înlătura, a lepăda, ca fiind lipsit de valoare.

2. Unealtă de pescuit de formă ovală, cilindrică etc. făcută din împletitură de nuiele sau mlăjă, servind la prinderea peștilor mici. *Așeza omul în niște bălți ca acestea ba niște... coșuri, ba niște cotețe.* SADOVEANU, I. A. 109. *Săracii din Dorohoi se hrănesc cu pește din Iezer, avînd dreptul... de a prinde pește cu cotețe, coșuri, afară de năvoade.* I. IONESCU, D. 56.

3. (La jocul de baschet) Cerc metalic fixat perpendicular pe un panou de lemn și prevăzut cu o plasă, prin care trebuie să treacă mingea pentru a se înregistra un punct.

4. Parte a unei mori mici, în formă de ladă cu gura largă și fără fund, în care se toarnă grăunțele de măcinat. *Cînd n-avea de lucru la coșuri, se trăgea într-un colț și se lăsa să-l fure somnul.* SLAVICI, V. P. 92. *Turna deasupra-n coș Grîu măruntel de cel roș.* ALECSANDRI, P. P. 390. ♦ Pilnie piramidală la mașina de treierat în care se bagă snopii spre a fi treierați. *La coș, pe batoză, e munca cea mai grea.* PEDA, I. 21. ♦ Ladă teascului în care se strivesc boabele, semințele etc.

5. Împletitură de nuiele care se așază ca o ladă pe un car, pe o căruță etc. cînd se transportă lucruri mărunte.

6. Acoperămint de piele sau de pînză al unei trăsurii, care se poate ridica sau strînge cu ajutorul unui dispozitiv; (Mold.) poclit. *Picuri [de ploaie] bombăneau în coșurile trăsurilor.* C. PETRESCU, I. II 158. *Comăneșteanu scoase capul de sub coșul trăsurii și se uită la ferestrele luminate.* D. ZAMFIRESCU, R. 17. *O birjă, cu coșul ridicat și cu burduful tras, se oprește din goana mare dinaintea ospătăriei.* CARAGIALE, M. 71.

7. (Adesea determinat prin « al pieptului ») Cavitatea toracică; torace. *Simți o căldură ș-o amărăciune în coșul pieptului.* SADOVEANU, P. S. 100. *Mă doare în coș și parcă mi se înecaă sufletu.* BUJOR, S. 75. *În coșul pieptului simțea o durere grea și îndesată care-i curma viața.* VLAHUȚĂ, O. A. 110. ♦ *Expr. A fi rupt (sau fript) în coș* = a fi foarte flămînd. *Așteptau cu neastîmpăr, fiind rupți în coș de foame și de sete.* CREANGĂ, P. 261. (Regional) A fi tare în coș = a fi sănătos, zdravăn. *Luminată împărăteasă! măria-ta ești tare în coș, și pe la noi*

nu-i obiceiul acela ca să se trimeată după moașă ca să ajute la născut. SBIERA, P. 109.

8. Canal îngust făcut în zid și trecut prin acoperișul unei case, prin care iese fumul de la sobă, de la vatră etc. (v. h o r n); canal sau mic tub izolat prin care se evacuează fumul rezultat dintr-o ardere. *Ciți nu sînt din aceia care n-au văzut coșul fabricii.* SAHIA, N. 31. *Amîndoi s-au oprit, privind cu admirație un vapor cu două coșuri, ancorat pe malul opus.* BART, E. 94. *Două scînteioare se strecurară pe coș și picară în grădină.* ISPIRESCU, L. 65. *Să nu-i scoață pe ferestri, ci pe coș să-i tragă-n sus.* PANN, P. V. II 37.

COȘ², *coșuri*, s. n. Bubuliță purulentă care se formează pe corp ca urmare a unei leziuni sau inflamații a glandelor sebacee. V. a c n e e. *Prefectul se uită la coșurile ce împodobeau fața tînărului.* DUMITRIU, B. F. 12. *Cu pleoapele roșii și fără gene, cu părul rar de culoarea cîneșii și coșuri cu vîrf alb pe obraz.* C. PETRESCU, C. V. 140. — Pl. și: (s. m.) coși.

COȘĂR¹, *coșari*, s. m. 1. Persoană care curăță coșurile și sobele de funingine; hornar.

2. Persoană care face coșuri de nuiele sau coșuri pentru căruțe.

COȘĂR², *coșare*, s. n. 1. Îngrăditură de nuiele pentru adăpostirea vitelor (mai ales vaci, oi). *Focuri de vreasuri sînt aprinse în vetre, fumul urcă încet din toate ogrăzile, vacile sînt mulse în coșare.* BOGZA, C. O. 379. *Veni acasă cu vacile și le băgă în coșar.* ISPIRESCU, L. 231. *Un coșar în care se adăposteau seara puține vite de hrană, ce pribegeau ziua pe malurile girlei.* ODOBESCU, S. I 148.

2. Construcție cu pereții din împletitură de nuiele pentru păstrarea la loc uscat și aerisit a porumbului, a paielor etc. *Dac-or ieși la muncă să are pămînt ciocociesc, după învoielile ciococului, să le puneți și ălora foc la paie, la coșare!* DUMITRIU, B. F. 134. *Toamna... darnică... Dat-au în pentru ștergare și porumb pentru coșare.* ALECSANDRI, P. A. 155. *Scutură Hămbarele, Mătură Coșarele.* TEODORESCU, P. P. 670.

— Variantă: (Mold.) coșer (ALECSANDRI, P. P. 41) s. n.

COȘĂRCĂ, *coșarci*, s. f. (Regional) Coș de nuiele împletite. *Descins, cu capul gol, Cocoran desfacea pîpușoi dintr-o coșarcă pusă la picioare.* CAMILAR, TEM. 25. *O fetiță... ducea o coșarcă cu pită pe cap.* RETEGANUL, P. III 86. *Am o coșarcă de alune și numai o nucă între ele (Stelele și luna).* GOROVEI, C. 357.

COȘĂRCUȚĂ, *coșărcuțe*, s. f. (Regional) Diminutiv al lui coșarcă.

COȘCIUG, *coșciuge*, s. n. (Și în forma *cosciug*) 1. Sicriu. *Popor mult, oameni tăcuți care răzbdătuseră prin multe furtuni, cu capul gol, impresurată coșciugul plin de flori de primăvară.* SADOVEANU, O. I 258. *O trasură neagră, ca un coșciug imens, aștepta la poartă.* SAHIA, N. 58. *Deschisă șeeda groapa, coșciugul sta deschis, și soarele o rază de-adio îmi trimise, Spărgînd o clipă norii din-naltul său abis.* MACEDONSKI, O. I 46.

2. (Regional, rar) Coșniță de papură în patru colțuri, întrebuințată de obicei pentru țîrguieți. *Să învețe a împleți coșnițe sau coșciuge.* DRĂGHICI, R. 105.

— Variantă: coșciug s. n.

COȘCOGEĂ adj. invar. (Familiar, despre persoane și lucruri, uneori cu nuanță ironică) (Foarte) mare. *Coșcogea oate prefăcută în căciulă de vremuri grele.* HOGAȘ, M. N. 94. *Da vino-ți în fire, bre omule, că ești coșcogea gligan!* VLAHUȚĂ, N. 128.

COȘCOGEĂMITE adj. invar. Coșcogea. *Uite, mai ieri era un ghem, ș-acuma-i coșcogeamite bărbat cu mustăți.* SADOVEANU, O. IV 18.

— Variantă: coșcogeime (CREANGĂ, A. 51) adj. invar.

COȘCOGEME adj. invar. v. coșcogeamite.

COȘCOV, -Ă, coșcovi, -e, adj. (Despre pereți) Coșcovit. *Păși încet-încet pe lângă păretele coșcov și umed și cu mare greutate ajunse la fereastra lui.* SADOVEANU, O. III 571. *Perete rece, coșcov, afumat.* NECULUȚĂ, Ț. D. 114. *Pe captivul uns cu lumă și pe coșcovii păreți Zugrăvit-au c-un cârbune copilașul cel istet Purceluși cu coada sfredel și cu bete-n loc de labă.* EMINESCU, O. I 84.

COȘCOVĂ, coșcove, s. f. (Regional) 1. Loc gol mai ales în malurile apelor, pe sub rădăcini, unde se ascund și trăiesc peștii și racii. *Racii îi prind cu mîna pe sub coșcove.* SADOVEANU, N. F. 55.

2. Nămol vegetal, amestecat cu bucăți de rădăcini de stuț și de papură, care formează uncori mici insule plutitoare la suprafața apelor; cocio. *Citeva bucăți de coșcovă, grămădite pe malul umed, ardeau încet.* SADOVEANU, O. III 665.

COȘCOVEALĂ, coșcoveali, s. f. Parte cojită (dintr-un perete); coșcovitură. *Cădea coșcoveala de pe pereți.*

COȘCOVÎ, pers. 3 coșcovește, vb. IV. R e f l. (Despre tencuiala sau varul de pe pereți, despre furnirul de pe mobile etc.) A se coji, a se scoroji. *Perețele se coșcovește.*

COȘCOVÎT, -Ă, coșcoviți, -te, adj. (Despre pereți, ziduri, tencuieli) Cojit, scorojit. *Fereastra răspundea într-un zid grunzuros și coșcovit.* C. PETRESCU, C. V. 45. *Zuce greu pe-un strat de paie, ling-un coșcovit perete.* NECULUȚĂ, Ț. D. 114.

COȘCOVITURĂ, coșcovituri, s. f. (Rar) Coșcoveală. *Pe sub coșcoviturile de pe păreți attea legiuni de ploșniți autohtone trebuia să fi mișuit!* HOGAȘ, M. N. 80.

COȘENILĂ, coșenile, s. f. Insectă originară din Mexic, care trăiește pe frunzele de nopal și din care se extrage o materie colorantă roșie numită carmin (*Cocac cacti*).

COȘER s. n. v. eoșar.

COȘI, coșesc, vb. IV. T r a n z. (Mold.) 1. (În e x p r.) A coși în bătaie = a bate zdravăn, a snopi. *Și asta în toate zilele de cîte două, trei ori, de-și vine cîteodată să-i coșești în bătaie, dac-ai sta să te potrivești lor.* CREANGĂ, A. 39.

2. R e f l. (Despre piele) A se bășica, a se umfla în urma unei lovituri. *I s-a fost coșit pielea de pe cap.* SBIERA, P. 10. ◊ R e f l. p a s. *I se coșesc spatele de lovituri.* ȘEZ. I 272.

COȘMĂGĂ, coșmăgi, s. f. (Mold.) Colibă de scînduri, baracă. *Era la inserat și nu se aprinseseră lumini. În molarurile gării, o coșmagă strîmbă de scînduri și corturi de trupe care făceau circulația drumului de fier, legînd lumea cu pustia și cu frontul.* SADOVEANU, M. C. 86.

COȘMĂR, coșmaruri, s. n. Vis greu, cu senzații de apăsare și înăbușire. *Privi toată încăperea, trezit ca după un somn nespus de lung, străbătut de coșmaruri.* CAMILAR, N. II 156. *Nu știu cît s-ar fi prelungit coșmarul acesta, dacă o agitație nervoasă nu mă deștepta.* NEGRUZZI, S. I 295. † Fig. Grijă apăsătoare, obsedantă. *Nesiguranta vieții îl aducea la disperare. Avînd un mic capital, care-i asigura întru totul viața, acest capital a ajuns să fie coșmarul lui, tremura mereu ca să nu-l piardă.* GHEREA, ST. CR. II 337.

COȘMELIE, coșmelii, s. f. (Regional) Casă veche și ruinată; coșmagă. *Din primăvară pînă-n toamnă, omul lucra afară, la ușa coșmeliei.* PAS, Z. I 197. *Mai bine e-avă apă și lasă glum'e, — că s-aprînde și coșmelia.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. II 216.

— Variantă: eoșmelie (MIHALE, O. 272) s. f.

COȘNIȚĂ, coșnițe, s. f. 1. Coș mic de niucle sau de papură, folosit la tirguit. *Oamenii se întinseseră mai bine, peste pat, mîncînd încet din coșnița plină cu gogoși și șorici.* PREDĂ, I. 110. *Ucenicul era trimis la patron acasă și ducea coșnița de tirguiești din piașă.* PAS, Z. I 256. *Eu întorceam capul de la coșniță, dar jîmba și salamul mireseau, iar alunele și mîgdalele sunau.* DELAVRANCEA, H. T. 48. ◊ E x p r. Bani de (sau pentru) coșniță = sumă destinată tirguieștilor zilnice pentru procurarea alimentelor. *Cîteva zeci de lei pentru coșniță și cheltuieli mărunte.*

2. Stup făcut din papură, paie, niucle etc. *Îngrijea o stupină de vreo cincizeci de coșnițe și buduroaie.* SADOVEANU, P. M. 50.

COȘOLINĂ s. f. (Regional, cu sens colectiv) Cereale (mai ales ovăz, orz sau porumb) cosite de verzi și date ca nutreț la vite. *Pină-i îmbruca d-ta ceva și iepete iestea și-or șterge gura c-oalecă de coșolină, eu am și pus capătul.* CREANGĂ, P. 124.

COȘTEREAȚĂ, coșterețe, s. f. (Regional) Coteș. *Dar de cele coșterețe n-ai uitat?* CONTEMPORANUL, VI 143. *Pe la miezul nopții, mama Catrina se deșteptă de măcăiutul rațelor din coștereățu.* BUJOR, S. 29.

— Variantă: eoștireață (CAMILAR, T. 104) s. f.

COȘTIREĂȚĂ s. f. v. eoștireață.

COȘTOROABĂ, coștoroabe, s. f. (Rar) Cocioabă. [Hăgiul] *n-are decît o nepoată, pripășită pe lingă dinsul de cînd a plecat la agialie, ca să-i păzească coștoroaba.* DELAVRANCEA, H. T. 10.

COȘULEȚ, coșulețe, s. n. Diminutiv al lui coș (1). *Făcu un coșuleț, cum putu, din niucle de richită și culese într-însul smochine de care mîncase și el.* ISPIRESCU, L. 281.

COT, (1) coate și (2) coturi, s. n., (3) coși, s. m. 1. (Anat.; la om) Articulația dintre braș și antebraș; partea exterioră a acestei articulații. [Soldații] *aveau coatele lipite strîns, unii de alții.* SAHIA, N. 73. *Răzîmat pe coate-adoarme Un cioban întins pe gluță.* GOGA, P. 65. *Băiatul s-a lovit la cot de i-na secat sufletul.* CARAGIALE, P. 15. *În trăsura, plecat puțin pe-un cot, îmi place să-mi așintesc ochii în zări.* RUSSO, O. 100. ◊ L o c. a d v. Cot la cot = alături, unul lingă altul, împreună. *Și cot la cot soldatul roșu, Ostașul nostru S-au dus Biruitorii către apus.* BENIUC, V. 125. *Țărani romîni și țărani unguri au luptat cot la cot împotriva nobilimii maghiare.* BOGZA, Ț. 14. *Lucrează cot la cot cu dinșii, sosește înaintea lor și pleacă în urma lor.* C. PETRESCU, A. 466. ◊ E x p r. A da din coate = a-și face loc împingînd pe alții; f i g. a lupta fără scrupule pentru a cîștiga o situație, pentru a ieși din încurcătura etc. A lega cot la cot = a lega cu mîinile la spate. *Potirășii se slobod Și mi-l leagă cot la cot.* ANT. LIT. POP. I 437. *Și-l lega strîns cot la cot.* ALECSANDRI, P. P. 125. *A-și da coate (sau eu cotul) = a-și face semne (cu cotul). Își dedeau coate, de rideau.* ISPIRESCU, L. 37. *A-și da coatele cu cineva = a lucra pe ascuns, a se înțelege în secret. Nouă ni-e frică... del cî-și dă coatele cu Cațavencu.* CARAGIALE, O. I 124. *A hăga mîinile pînă-n coate = a fura zdravăn. (Familiar, adesea însoțit de lovirea repetată a unui cot cu palma) A-i arăta cuiiva cotul = a refuza pe cineva în bătaie de joc. A întoarce cuiiva cotul = a nu lua în seamă, a necăji pe cineva. Mă doare-n cot = puțin îmi pîsă. † Partea mîineii care acoperă articulația dintre braș și antebraș. *D. sigur hoinăriseră împreună, își roseseră coatele pe aceleași bănci ale școlii.* C. PETRESCU, I. II 175. *Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fîră capăt tot socoate și zocoate.* EMINESCU, O. I 132. † (La cal) Partea ieșită în afară a articulației de la mijlocul picioarelor de dinapoi. *Cînd îndurăt se uita, Vedea capul șarpei lui Sus pe cotul murgului.* ȘEZ. III 65.*

2. Loc unde un drum, un riu, o scară, un burlan etc. își schimbă brusc direcția; cotitură, întorsură. V. *curbă*. Tocmai atunci ieși de după un cot de mal un caporal. D. ZAMFIRESCU, R. 97. De la cotul stincos ce-i zice « Cîrligul Caprei » mergeam o bucată pe jos. VLAHUȚĂ, O. A. II 135. A trecut de cotul dealului, la cîmp deschis. CARAGIALE, O. I 368. Era mai ales două stațiuni anevote de trecut cu pace, una la cotu girlei... și alta pe maidanul de dinaintea bisericii Popa Tatu. GHICA, S. 687.

3. (Regional) Colț, unghi, ungher. *Am o mîndră ca o doamnă: Cînd e vremea lucrului, Sede-n cotu birtului.* HODOȘ, P. P. 191. Ziua într-un cot. Noaptea peste tot (Lampa). GOROVEI, C. 196.

4. (Invechit) Unitate de măsură variind între 0,606 m (în Muntenia) și 0,637 m (în Moldova) reproducînd distanța de la cot (1) pînă la vârful degetului mijlociu; p. ext. măsură considerată în chip subiectiv mare sau mică. *Colo-n colț acum răsare Un copil al nu știu cui, Largi de-un cot sint pașii lui, Iar el mic, căci pe cărare Parcă nu-i.* COȘBUC, P. I 224. *Avea niște mustași de un cot și un glas de răsuna mahalaua.* ALECSANDRI, T. 383. + Obiect care se măsoară cu această unitate. *Pe sul tot crește pînza și coșii tot sporesc.* BELDICEANU, P. 69. *Exp r.* A scoate (sau n-î ieși cuiva) limba de-un cot, se zice cînd cineva face un efort peste măsură. + (Regional) Vergea de lemn sau de metal pentru măsurat lungimi. *L-am văzut umblînd prin trg, cu cotul subsuoară, după cumpărat sumani.* CREANGĂ, A. 58.

COTĂ, *cotez*, vb. I. Intrans. (În economia capitalistă, despre titluri, acțiuni, efecte etc.) A fi apreciat, a avea o anumită valoare, un anumit curs la bursă. *Acțiunile societății X nu mai cotează.* + Trans. Fig. A aprecia, a prețui, a considera. *Tehnicianul este bine cotat.*

COTANGENTĂ, *cotangente*, s. f. (Mat.) Funcție trigonometrică a unui unghi egală cu tangenta trigonometrică a unghiului complementar.

COTĂRE s. f. Acțiunea de a cota. V. *evaluare*, *prețuire*.

COTĂRLA, *cotarle*, s. f. Cîine prost și leneș, javră, șarlă, potaie. *Iar nepotu-meu să nu care cumva să facă popas aici. Să nu-și prăpădească vremea cu cotarla.* SADOVEANU, N. F. 24. *Țibă, Hormuz! na, Balan! nea, Zurzan! dași-vă-n lături, cotarle.* CREANGĂ, P. 147.

COTĂ, *cote*, s. f. 1. (Și în forma compusă *cotă-parte*) Parte cu care cineva contribuie la o cheltuială comună (v. *contribuție*) sau care revine cuiva în urma unei repartizări, împărțeli etc. (v. *taîn*). *Cotă de întreținere* = sumă datorată de fiecare dintre colocatarii unui imobil pentru cheltuielile comune de întreținere. (În economia capitalistă) *Cotă de beneficiu* = parte din beneficiul unei întreprinderi repartizată unui acționar și care e proporțională cu numărul acțiunilor posedate. *Cota bursei* = lista valorilor cotate la bursă. *Smulsesse vînzătorului o gazetă proaspăt adusă cu trenul și căută lacom cota bursei.* C. PETRESCU, A. 405. + Parte dintr-un tot căreia i se dă o anumită destinație sau care este supusă la un regim anumit; p. ext. raport sau număr abstract care reprezintă această parte. *Stabilirea cotelor de venituri.*

2. Contribuție obligatorie de produse agricole, alimentare, materii prime etc. proporțională cu suprafața cultivată și în raport cu categoria socială a producătorului (și care servește la formarea rezervelor de stat necesare asigurării hranei oamenilor muncii, nevoilor industriei și apărării țării). *Trebuie ținut socoteală că venitul obținut de colectivist îi rămîne pe de-a-ntregul, deoarece cota de cereale datorată statului el o achită prin gospodăria colectivă, care refîne și necesarul pentru hrana vitelor de muncă și*

semințele pentru anul următor. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 59. *Cotele obligatorii se stabilesc astfel ca să crezee la țărani cointeresarea în lărgirea producției de mărfuri agricole alimentare.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 84. *Am adus acolo cotele de grîu în coșul carului.* D. BOTEZ, F. S. 88.

3. Alitudinea unui punct de teren față de nivelul mării; p. ext. numărul scris pe hartă sau pe plan care indică o altitudine; înălțime. V. *altitudine*. + (Concretizat) Loc pe teren, corespunzător unei altitudini marcate pe o hartă. *De-aici, de unde sînt la post, eu urmăresc Cum urcă-ncet, spre cota-nzăpezită, Șanțul în care ne aflăm de veghe.* CAMIL PETRESCU, V. 65. *Simion... capturase... cîteva sute de prizonieri la cotele cele mai încercate.* C. PETRESCU, I. II 106. *Cota apelor* = nivelul unei ape curgătoare luat în mai multe puncte. *Cotele apelor Dunării.*

4. Semn în litere sau cifre indicînd locul unor cărți, al unor documente etc. într-o bibliotecă, într-un inventar, într-un clasor etc. *Volumul cu cota 164.*

COTĂRIȚĂ, *cotărițe*, s. f. (Ban., Olt.) Coș de nulele de diferite forme. *Mă mîna mama la vie, Cu cotărița pe mîna... Să culeg la strugurei.* HODOȘ, P. P. 70.

COTCODĂC interj. (Uneori cu silaba întîi repetată) Onomatopee care imită strigătul scos de găină (de obicei) după ce a ouat. *Găina începe de pe la poartă: cot, cot, cotcodăc!* CREANGĂ, P. 69.

COTCODĂCEALĂ, *cotcodăceli*, s. f. Strigătul scos de găini atunci cînd cotcodăcesc; cotcodăcire.

COTCODĂCI, *cotcodăcesc*, vb. IV. Intrans. 1. (Despre găini) A scoate sunete caracteristice (mai ales după ce a ouat). *Ograda e plină de păsări, găini, rațe, găște; toate cotcodăcesc și măcăieșc, căci a venit gospodina.* CAMILAR, TEM. 50. *După vrut ceas de ședere, [găina] sare de pe cuibar, cotcodăcind.* CREANGĂ, P. 70. *Aud cotcodăcind în podul grajdului!* ALECSANDRI, T. I 385. *Găina care cotcodăcește seara dimineața n-are ouă.* + (Rar, despre cocoși) *Cocoșul cotcodăcește și cîrte cînd prînd a țșni, trezite de sulțările răsăritului, rîndunicile de sub streșini.* CAMILAR, TEM. 26.

2. Fig. (Despre oameni) A vorbi fără rost, a trîncăni, a pâlăvrăgi. *Milescu... cotcodăcea ca găinile.* D. ZAMFIRESCU, R. 112. *Tranz. Fi, nu mai cotcodăci aceleași lucruri, mă plictisești.* CONTEMPORANUL, VII 500.

COTCODĂCIRE, *cotcodăciri*, s. f. Acțiunea de a cotcodăci; cotcodăceală. *Tot felul de behūturi anormale, de trimbițări ieșite din gamă, de cotcodăciri neobișnuite se înfrățiră, ridicîndu-se în tîmbălău.* ANGHIEL, PR. 97.

COTCODĂCIT s. n. Faptul de a cotcodăci; p. ext. sunetele scoase prin cotcodăcire.

COTCOROZI, *cotcorozesc*, vb. IV. (Regional) A cotcodăci. *Cînd găinile cîntă... se zice că... cotcorozesc.* MARIAN, O. II 250.

COTEĂȚĂ s. f. v. *coteț*.

COTEȚIÓR, *cotecioare*, s. n. (Rar) Diminutiv al lui *coteț*. *Am un cotecior Plin cu iezișori Și n-are ușă nicăieri* (Dovleacul). PĂSCULESCU, L. P. 81.

COTÉI, *cotei*, s. m. Nume generic dat mai multor specii de cîini de talie mică. *Astea parcă-s niște cotei pe lîngă dulăul de Krupp.* SANDU-ALDEA, U. P. 138. *Tot avutul din bordei Mi-e, pe vatră, un cotei.* ALECSANDRI, P. P. 285. *Exp r.* (Familiar) *De parte coteiul de iepure* = este diferență mare (între două lucruri). *A umbra ca un cotei* = a umbra fără rost.

COTÉICĂ, *coteici*, s. f. Căpea mică. *Au aruncat oscioarele unei coteici.* SBIERA, P. 120.

COTEICUȚĂ, *coteicuțe*, s. f. (Regional) Coteică. *Por-nindu-se însă de la curte, s-au luat și o coteicuță cu dinșii. SBIERA, P. 115.*

COTENEĂȚĂ, *coteneți*, s. f. (Popular) Coteț mic pentru păsări, ciini, porci etc. *Mai trecu puțin și deodată se iviră de după o coteneăță și niște găște mari, albe ca zăpada, bătând gâlăgios din aripi. DUNĂREANU, N. 20. Neputându-i intra în coteneăță porcilor, [lupii], i-au sfâșiat cei trei zăvozi. CONTEMPORANUL, VII 287. Am plecat să dau cu plasa Colea-n acea coteneăță, Să văz, n-oi vina vreo răză? PANN, P. V. I 69.*

— Variantă: *cotineață* (STANCU, D. 258) s. f.

COTERIE, *coterii*, s. f. Grup restrâns de persoane care urmăresc scopuri ascunse, egoiste și care urzesc intrigi, acțiuni reprobabile; gașcă. *V. cărădășie, clică. Știu că eu nu mi-am făcut din guvernare un ideal strîmt și tiranic, pe care să-l împun în profitul vreunei secte sau vreunei coterii. GHICA, S. 147.*

COTEȚ, *cotețe*, s. n. 1. Adăpost pentru păsări, porci sau ciini, făcut din scinduri sau zid; coteneăță. *V. po-iată, găinărie, cușcă. Ciinele se trăsesse îndărăt în cotețul lui. DUMITRIU, V. L. 24. Buna îngrijire ce da găinilor și tutulor puserilor de la cotețele împărătești ajunse de poveste. ISPIRESCU, L. 184. ♦ Expr. A pune (pe cineva) la coteț = a pune (pe cineva) la îngrășat. Te-a pune la coteț, într-un hambar cu posnași. CREANGĂ, P. 330. ♦ Fig. Închisoare. Căpitane de județ, Nu mă mai ținea-n coteț Pentru-un pui de murguleț. TEODORESCU, P. P. 299.*

2. Îngrăditură rotundă, servind drept capcană de pescuit, făcută din nuiele sau din bețe de stof împletite cu papură și avînd o deschidere îngustă, întoarsă înăuntru (astfel ca peștele, o dată intrat în ea, să nu mai poată ieși). *Pescarii puneau cotețe pentru pește pe care le întăreau cu saci de pîrînt puși la fund. SANDU-ALDEA, U. P. 43. A prinde pește cu cotețe, coșuri. I. IONESCU, D. 56.*

— Pl. și: (rar) *cotețuri* (CAMILAR, N. I 26). — Variantă: *coteță* (ALECSANDRI, T. 264) s. f.

COTI, *cotesc*, vb. IV. 1. Intranz. (Despre rîuri, drumuri, străzi etc.) A schimba direcția, a face un cot (3). *Și pleacă drumetul pe-un drum ce cotește. MACEDONSKI, O. I 144. Unde cotește valea și drumul, acolo sint vîrăuile. SLAVICI, O. I 69. Drumul se oprește, Prin codru cotește. TEODORESCU, P. P. 491. ♦ Refl. (Neobișnuit) Unde Oltu se cotește, Stăi, bade, și odihnește. JARNIK-BÎRSEANU, D. 266.*

2. Intranz. (Despre ființe sau vehicule, adesea determinat printr-un adverb de direcție) A schimba direcția, a face o cotitură; a cărmi. *V. a b a t e. Încă pe întineric, am cotit pe după moara cu roțile oprite. SADOVEANU, N. F. 58. Miul voinicul La nunte stă, Pe cal dormita, Iar murgul cotea Și se poticnea. TEODORESCU, P. P. 496. ♦ Trans. A îndrepta în altă direcție *Tînăra își uda florile, ciupea cîteva frunze îngălbenite, cotea puțin capul și privea în grădină. SADOVEANU, O. I 109.**

3. Transz. (Rare) A părăsi un drum și a merge în altă direcție. *O urmărea cum iese în drum, cum cotește ulița, către ogoare. CAMILAR, TEM. 244. Murgului păsa, Somn i se făcea Și drumul cotea, Drumul că lăsa, Cîmpul apuca. TEODORESCU, P. P. 490. ♦ A conduce pe cineva pe un drum întortocheat. *Mergea ce mai mergea, Pin' de oaste-l depărta Prin rărișe Mi-l sucea, Prin cotișe Mi-l cotea. TEODORESCU, P. P. 502.**

4. Transz. (Rare) A atinge, a lovi cu cotul pentru a-și face loc. *Și cotind fete străine Pricină de rîs făcea. COȘBUC, P. II 213. Făcîndu-mi loc printre dame... cotind uniforme în dreapta și în stînga. NEGRUZZI, S. I 38. ♦ Absol. În adunări cînd intră Ircan cotește-mpînge. NEGRUZZI, S. II 206. ♦ (Rare) Refl. reciproc. A-și face semn cu cotul; a-și da coate. *Mamele, privind-o-n**

horă. Se cotesc: Olio, tu leică, Ce mai drac frumos de noră! COȘBUC, P. I 97. Orice damă l-ar fi văzut... nu s-ar fi putut opri de a se coti cu vecina sa. NEGRUZZI, S. I 16.

COTIDLĂN¹, *cotidiane*, s. n. Ziar care apare în fiecare zi. *Am ajuns într-o redacție a unui mare cotidian. ANGHEL, PR. 102.*

— Pronunțat: *-di-an*.

COTIDLĂN², *-Ă, cotidieni, -e*, adj. De fiecare zi; zilnic. *Teatrul de amatori... trebuie... să se oprească asupra aspectelor vieții cotidiene, asupra actualității politice sau economice din fabrici. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 164, 5/3.*

— Pronunțat: *-di-an*.

COTIGĂR¹, *cotigari*, s. m. Persoană care are o cotigă sau cară cu cotiga. *V. căruța ș.*

COTIGĂR², *cotigare*, s. n. (Și în forma *cotiugar*) Căruță joasă și lungă, trasă de cai sau de boi, cu care se transportă poveri. *Un cotiugar cu fin de unde ronțăia molcom un cal. C. PETRESCU, I. II 104. Sub ale razelor mănunchiuri Stă răsturnat pe cotiugar, Cu brațele ca niște trunchiuri. LESNEA, I. 110.*

— Variantă: *cotiugar* s. n.

COTIGĂ, *cotigi*, s. f. 1. Căruță scurtă folosită la transportarea unor poveri ușoare. *A adunat cit i-a trebuit să cumpere un cal și patru roate de cotigă. GALAN, Z. R. 62. Opintea boii mereu Opintea și sufla greu, Și cotiga scriștia Și calea se-ngreuia. ALECSANDRI, P. P. 98. ♦ Car mare de fier cu pereții întregi folosit la transportul gunoaielor. *Cotigele primăriei, cu caii lor schilozi și nemîncați, împraș-tiau tot soiul de miroșuri. ANGHEL, PR. 118.**

2. Cele două roți, de mărime inegală, legate între ele printr-o osie pe care se reazimă grindeul plugului; telegă, teleguță, roate, rotile.

— Pl. și: *cotige* (D. ZAMFIRESCU, R. 241). — Variantă: *cotiugă* (CAMILAR, N. I 209, ALECSANDRI, T. 1137) s. f.

COTIGI, *cotigesc*, vb. IV. Intranz. A schimba direcția; a coti. *Drumul cotigea plin de bălți pe malul iazului, pe după pinza de trestii. SADOVEANU, O. I 152. Astfel scoborîrăm o scară... cotigîrăm prin cîteva săi singuratic și largi. HOGAȘ, DR. II 245. Trec pe lîngă casa noastră și nu intru acasă, ci cotigesc în stînga și intru în ograda unui megieș al nostru. CREANGĂ, A. 6. ♦ Expr. A nu mai avea încotro cotigi = a se afla într-o situație fără ieșire, a nu mai avea încotro. *Trebuie să stea fafă, n-are-ncotro cotigi. NEGRUZZI, S. I 127.**

COTILEDON, *cotiledoane*, s. n. 1. Frunza embrionară a unei plante fanerogame, care servește la hrănirea plantei imediat după încolțire.

2. (Anat.) Fiecare dintre cei doi lobi ai placentei.

COTILEDONĂT, *-Ă, cotiledonați, -te*, adj. (Despre plante) Care are unul (v. monocotiledonat) sau două (v. dicotiledonat) cotiledoane. ♦ (Substantivat, f. pl.) Nume generic dat plantelor care au cotiledoane.

COTILĂ, *cotilesc*, vb. IV. (Regional) Intranz. A umbla în locuri întortocheate, cu multe cotituri. *Încep să cotilesc încolo și încoaice, pînă ce ajung în dosul morii. SADOVEANU, F. J. 21. ♦ A umbla din loc în loc. În cămară după masă intrînd ca niște pisici, Mirosiră, cotiliră din taler în taleraș Ș-intre altele găsiră și o felie de caș. PANN, P. V. III 31.*

COTILION, *cotilioane*, s. n. (Învechit) Dans cu figuri și scene mimice. *Locotenentul era... excelent conducător de cotilioane. VLAHUȚĂ, O. A. III 67.*

— Pronunțat: *-li-on*.

COTINEĂȚĂ s. f. v. *coteneăță*.

COTIȘ¹ adv. Întortocheat, în zig-zag, cotind, ocolind. Zăriră primul liliac care gonea cotiș, d-a lungul ulișelor. DELAVRANCEA, S. 267. [Iepurele] n-aleargă drept, Cu el să poți da piept, Ci merge tot cotiș Și sare curmezîș. ALEXANDRESCU, P. 152.

COTIȘ², cotișe, s. n. (Rar) Loc cotit; întorsură. V. cotitură. Prin rărișe Mi-l suceă, Prin cotișe Mi-l cotea. TEODORESCU, P. P. 502.

COTIȘÓR, cotișoare, s. n. (Rar) Diminutiv al lui cot (1). De la poartă pin'la scară, Vinăt mergea-n cotișoare. TEODORESCU, P. P. 601.

COTÍT, -Ă, cotiți, -te, adj. (Despre drumuri, riuri etc.) Care are cotituri, care cotește; întortocheat. Oricît de cotită i-a fost calea, tot ajunse la vreme. SADOVEANU, P. M. 193. Vin'cu mine... Taina liniștei înalte să ne fure Prin cotite luminișuri de pădure. TOPÎRCEANU, B. 43. Aici era, ce să-ți spui! frumuseșea de pe lume. Niște cărări sucite și cotite, acoperite cu un fel de iarbă mărunțică, de părea că erau niște covoare așternute. ISPIRESCU, L. 243. Și de cînd m-am haiducit Drag îmi e drumul cotit, Cînd văd tabere viind Și ciocoi înalbăstrînd. ALECSANDRI, P. P. 259. ♠ (Adverbial) Cavalcada fușea cotit, iepurește, pe valea cealaltă. SADOVEANU, Z. C. 24.

COTITURĂ, cotituri, s. f. 1. Loc unde își schimbă direcția un drum, o apă etc.; întorsătură, întorsură, curbă, cot. V. serpentină. La o cotitură zări un om lîngă un trunchi noduros. DUMITRIU, N. 247. Spumegînd, la cotituri te azvîrli vind la vale. COȘBUC, P. I 167. Cărarea urecî în cotituri prin beznă de codiu. VLAHUȚĂ, O. A. II 157. Vin'cu mine, rătăcește Pe cărări cu cotituri, Unde noaptea se trezește Glasul vechilor păduri. EMINESCU, O. I 209. Eu mă duc în faptul zilei, mă așez pe malu-i verde Și privesc cum apa curge și la cotituri se pierde. ALECSANDRI, P. A. 124.

2. Fig. Transformare calitativă, schimbare pe cale revoluționară, salt produs în desfășurarea unei acțiuni, a unui eveniment, a unei activități. După greva generală din 1920, lupta eroică a muncitorimii ceferiste și petroliste, organizată și condusă de partidul nostru tocmai în împrejurările instaurării dictaturii hitleriste în Germania, înseamnă o cotitură adîncă în desfășurarea luptelor clasei muncitoare. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 16. Elaborarea unei linii strategice și tactice juste, bazată pe învățătura lui Lenin și Stalin, a însemnat un moment de mare cotitură în viața partidului nostru. LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 178.

3. (Rar) Ascunziș. Braica, Grivei și Dudaș... cu glasul lor spăimîntă fiara prin toate cotiturile ei. ODOBESCU, S. III 41. ♠ Fig. Vibra la tot ce era vers sau muzică, fără să înțeleagă adesea toate cotiturile. D. ZAMFIRESCU, R. 138.

4. (Învechit și popular) Golf. Pe luciul Dunărei, La cursurile gîrlei, La cotitura mării. ALECSANDRI, P. P. 124.

COTIUGĂR s. n. v. cotigar².

COTIUGĂ s. f. v. cotigă.

COTIZĂ, cotizez, vb. I. Intrans. A plăti o cotizație; a contribui cu o anumită parte la o cheltuială comună.

COTIZĂȚIE, cotizații, s. f. Sumă fixă plătită periodic de membrii unei asociații, ai unui sindicat, ai unei organizații etc.; contribuție bănească la o cheltuială comună. Cotizație sindicală.

— Pronunțat: -ți-e.

COTINGĂN, cotingani, s. m. (Regional) Băiat între 14 și 17 ani; băietandru, adolescent. Copilul cel luat de suflet era acum cotingăn (junior). RETEGANUL, P. V 82.

COTLÉT, cotlete, s. n. 1. Coastă de porc, de vițel sau de berbec împreună cu bucata corespunzătoare de carne.

V. costiță. Rămaserăm la un han să gustăm cîte ceva. Ni se servi două cotlete arse, pîine neagră și vin acru. BOLINTINEANU, O. 281. Cere cotlete și biftecuri. I. IONESCU, M. 684.

2. (La pl., familiar) Favoriți. Își trăgea cotletele grav, cu mustățile rase, în fața unui maldăr de gazete streine... pufăia dintr-o havană. VLAHUȚĂ, O. A. III 26.

COTLÓN, cotloane, s. n. 1. Colț, loc ascuns, neumblat, ferit; ascunziș. V. ascunzătoare. Urletele răzășimii din sute de piepturi, din cotloanele satului, s-au învrtejit în ploaie. SADOVEANU, F. J. 747. Marin cunoștea cotloanele cele mai ascunse ale sălbătăciunilor și mă strecura cu luntrea spre ele încet. SADOVEANU, O. III 658. [Pupăza] sărmana se vedea că se mistuise, de frica mea, prin cotloanele scorburi. CREANGĂ, A. 53. ♠ Fig. Văd că nebunia înșelepților are mai multe cotloane decît a nebunilor. SADOVEANU, D. P. 19.

2. Construcție de zid, suport solid de fier și de tablă sau simplă înghebare de piere, pe care se așază cazanul la fiert. Vrei să tirăști muza poeziei și a istoriei pe taraba pescarului și pe cotlonul cuiinii? ODOBESCU, S. I 463.

3. Firidă sub cuptorul vetrei fărânești. Coșul și cotlonul vetrei formau o pînie întoarsă. GALACTIŢION, O. I 139. Afară-i noaptea neagră; vijelie... Se tînguiește vîntul prin cotloane. IOSIF, P. 20. Purcelul ședea în culcuș, într-un cotlon sub vatră. CREANGĂ, P. 79. În cotlon torcea motanul pieptăntîndu-și o ureche. EMINESCU, O. I 84. ♠ Expr. A sta pe cotlon = a lenevi, a trîndăvi.

4. (Rar) Adinecitură făcută în zid; firidă, onciță. Îmbrăcămîntea bună... a păturit-o cu grijă, potrivind-o în cotlonul lui de lîngă sobă. SADOVEANU, P. M. 73.

5. (Regional) Scobitură în malul unui riu, de obicei sub nivelul apei. Acolo, în partea cealaltă, printre desigurii mărunte și întortocheate de sălcii, bătrînul cunoștea cotloane de girle și albiu părăsite. SADOVEANU, N. F. 27.

COTLONĂȘ, cotlonașe, s. n. (Rar) Diminutiv al lui cotlon (1). Cățelușu cu dinți de fier și măsele de oșel și-a scos botul subțire dintr-un cotlonaș și a adulmecat o clipă spre străini. SADOVEANU, N. P. 45.

COTÓI, cotoi, s. m. Masculul pisicii; motan. Un cotoi de tot îndrăzneț a intrat, ca o pisică ce era, în salon. SLAVICI, N. I 314. Cotoiul sta lîngă dinșii și torcea. ISPIRESCU, L. 285. ♠ Expr. A avea ochi de cotoi = a avea privire vicleană. A umbla ca un cotoi = a umbla numai după plăceri; a hoinări.

COTOLÁN, cotolane, s. n. (Regional) Știulete de porumb. Cei doi ciobani stăteau lungiți pe tunici și clefăiau cu cotolanele de porumb copt în mîini. PREDA, I. 148.

COTONÓG, -OĂGĂ, cotonogi, -oage, adj. (Despre oameni și animale) Bolnav de picioare, șchiop; p. ext. lipsit de o mînă sau de un picior. Sări de pe călușul cotonog, părăsi drumul și intră în ierburi. CAMILAR, N. I 302.

COTONOGEALĂ, cotonogeli, s. f. Bătaie zdravănă (cu ciomagul, cu bîta). Răspunsul părintelui stareț ar fi fost... înșoiț de o bătaie din picior și de oarecare cotonogală. STĂNOIU, C. I. 114. Luă un par barosan și se puse pe cotonogală. ȘEZ. IX 68.

COTONOĞI, cotonogesc, vb. IV. 1. Trans. A bate zdravăn, a lovi grav pe cineva (mai ales cu bîta). De-attea zile și nopți cotonogeau bourei, rupeau coarnele boilor cu parii. CAMILAR, N. II 50. Că despre partea lui Jufin Titircă Inimă-Rea, halat să fie de oasele mele! m-ar cotonogi. CARAGIALE, O. II 55.

2. Intrans. (Rar) A se îmbolnăvi de picioare; a șchiopăta. Mieii și vitele bovine cotonogesc. ȘEZ. V 60.

COTÓR, cotoare, s. n., (3) cotori, s. m. 1. Ramură, tulpină, lujer (mai ales la legume și la erbacee) care

sustine frunzele, fructul, florile. *Cotorul verzei*. □ *Cotoarele ce au rămas din fin după ce s-au săturat animalele*. ȘEZ. III 83. † Partea de jos a unei tulpini. V. c i o a c ă, c i o t. *Cotorul vișei*. † (La mătură) Rest nefolositor. În ungher, mat după ușă, umilite stau alături, Fără rost, o cofă veche și cotorul unei mături. NECULUȚĂ, T. D. 144.

2. Parte, loc unde se leagă, unde se cos foile unui registru, ale unui caiet sau ale unei cărți. Pe cotorul cărții e imprimat numele autorului și titlul operei. † Partea legată a unui chitanțier, a unui bonier etc. din care s-au rupt jumătățile detașabile care se dau celor interesați; partea foii care rămâne după predarea chitanței. *La cotor rămâne numele celui care a primit chitanța*.

3. (La ființe; rar) Partea dinspre rădăcină a unei cozi, a unei pene sau a unui fir de păr. *Tras la față, cu niște cotori roșiatici de barbă, călărea împietrit*. CAMILAR, N. II 74.

COTOROANȚĂ, *cotoroaște*, s. f. Babă, femeie bătrână și rea. *Ce de bănet are cotoroașa! VISSARION, B. 148. Cotoroașa din cărucior ne ostîndise copilăria*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 132. *Stăptîmul casei... a chemat pe juptneasa bătrînă, o cotoroașă zăgrăvită și smălțuită pe care o pusesse mai mare peste slugi, să poarte cheile și să ducă grija de toate*. CARAGIALE, O. III 29. *O mătusă a ei, cotoroașă bună de sugrumat, o pregătește pentru un bătrîn bogat*. NEGRUZZI, S. I 323. † (Mitol. pop.) Vrăjitoare. *Stînd el acolo și uitîndu-se la cotoroașă de babă... fata... îl zări*. ISPIRESCU, L. 260.

COTOROSÎ, *cotorosesc*, vb. IV. Refl. (Urmărit de determinări introduse prin prep. «de») A se descotorosi. Omul se mai cotorosește de unele apucături. STĂNOIU, C. I. 143. *De prietenii m-am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce*. M. I. CARAGIALE, C. 92. *Ficnicerul Simeon ieși după dînsul, deszândăduit că nu se poate cotorosi de proprietatea lui*. NEGRUZZI, S. I 303. † Tranz. (Rar) Mă cotorosiră de subofițerul meu. RUSSO, O. 52.

COTOȘMÂN, *cotoșmani*, s. m. (Popular) Cotoi, motan (mare). *De ce trecea, d-ai-a se făcea mai frumos, pînă ce se făcu un cotoșman numai de drag să privești la el*. ISPIRESCU, L. 285. *Cînd fu soarele cam de-o suliță sus pe cer, cotoșmanul se hîrlîni cu o turmă mare de oi căreia nu i se vedea nici capul nici coada*. POPESCU, B. III 110.

COTREANȚĂ, *cotrește*, s. f. (Regional) Haină veche și ruptă, zdreanță.

COTRENȚÓS, *-OĂSĂ*, *cotrențoși*, *-oase*, edj. (Regional) Zdreanțaros. Romîni îndătimează de multe ori a împlînta în mijlocul cînepiștelor un par, pre care îl îmbracă cu haine cotrențoase. MARIAN, O. I 397.

COTROBĂI, *cotrobăiesc*, vb. IV. In tranz. A căuta cu de-amănuntul rătăcind lucrurile, a cerceta prin tot locul; a scotoci. Turme întregi de mistreți cotrobăiesc prin ruinele vulcanilor. BOGZA, C. O. 246. *C-o prăjină lungă cotrobăii în hogaș și fumul izbucni, abătut de vînt într-o latură*. SADOVEANU, B. 26. *Păsărilor... se înalță pușin și începe a cotrobăii pe după stînci*. CRFANGĂ, P. 268. *Vameșii de la hotar încep a cotrobăii prin lăzile mele ca în vremea volintirilor*. ALECSANDRI, T. I 310. † Tranz. (Rar) Iaca dimoniu... că mi-o cotrobăii toate lucrăsoarele... ALECSANDRI, T. I 133.

COTROBĂIALĂ, *cotrobăile*, s. f. Cercetare, căutare cu de-amănuntul și rătăcind lucrurile; scotocire. *A găsit cartea după multă cotrobăială*.

COTRÓG, *cotroage*, s. n. (Regional) Culcuș, adăpost. *Iar pisicile din vecini... țin sobor în grădina lui, își fac cotrog prin straturi*. SLAVICI, N. I 252.

COTROPÎ, *cotropesc*, vb. IV. Tranz. I. A ocupa prin violență, a pune stăpînire (pe ceva) în mod abuziv și brutal; a încălca, a invade. În 1931, imperialismul japonez a cotropit mișelește Manciuria, aprinzîndumul din jocarele care aveau să ducă la cel de-al doilea război mondial. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2400. *Dacă România n-a fost cotropită în întregime de germani, aceasta se datorrește ajutorului armatelor ruse și eroismului ostașului român*. IST. R.P.R. 497. *Mai multe ținuturi de către mieznoapte, spre pildă Normandia, se supuseră de bună voie sau de frică străinului ce amenința de a cotropi regatul întreg*. ODOBESCU, S. I 3. † Refl. pas. Cutezînd a se împotrivi, cetatea se va cotropi. NEGRUZZI, S. I 172.

2. Fig. A acoperi, a cuprinde din toate părțile. *Vedem ploaia, ca o perdea de suliți... cotropind cîmpiele*. VLAHUȚĂ, O. A. 412.

— Variante: *cultrópî* (CAMILAR, N. I 33), *cutrupî* (STANCU, C. 85) vb. IV.

COTROPÎRE, *cotropiri*, s. f. Acțiunea de a cotropi; invadare, ocupare prin violență. [Popoarele]... luptă împotriva exploataării, pentru eliberarea lor de sub jugul cotropirii imperialiste, pentru dreptul la viață. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 107, 1/1. *În fața unei nouă nenorociri ce amenința cotropirea țării și tot viitorul ei, oamenii uitaseră boala*. NEGRUZZI, S. I 292.

COTROPÎTOR, *-OĂRE*, *cotropitori*, *-oare*, adj. I. Care cotropeste; invadator. † (Substantivat) *Dictatura regală a însemnat... pregătirea condițiilor ocupării țării noastre de către cotropitorii fasciști*. GHEORGHIU-DEJ, ART. NOV. 20.

2. Fig. Copleșitor, foarte mare, imens. În fiecare zi pasărea venea să se ascundă de căldura cotropitoare, în fiecare zi frunza o ferea și seara cîntecul se împraștia vesel. GÎRLEANU, L. 41.

COTRÚȚĂ, *cotruțe*, s. f. (Mold.) Vatră mică așezată de obicei sub horn; parte sau colț din vatră; loc gol între cuptor și perete sau adîncitură sub vatră. *Cățelușă... tot miriia subțire în cotruța de sub horn*. SADOVEANU, B. 46. *Noi scoteam mișele de prin ochișe și cotruțe și le slocaim... de le mergea colbul*. CRFANGĂ, A. 37. *N-ai unde te culca. În gunoi cu mătura și-n cotrușă cu mișa*. ȘEZ. I 106.

COTŪRN, *coturni*, s. m. Încălșăminte cu talpă groasă pe care o purtau în antichitate actorii de tragedie, pe scenă (ca să pară mai înalți). *Astfel se poartă pe aici fecioarele noastre, cu tolbă. Gleznete lor încingîndu-le strîns în coturnul de Sidon*. COȘBUC, AE. 19. † (Metaforic) *Arta dramatică, teatrul. Briciul e rudă cu dalta, cu penelul, cu coturnul, arcușul, condeiul*. CARAGIALE, N. S. 47.

COTUTÓR, *-OĂRE*, *cotutori*, *-oare*, s. m. și f. Persoană însărcinată de o autoritate judiciară să exercite funcția de tutore împreună cu altă persoană, cu drepturi și obligații egale.

COTȚĂR, *coțeari*, s. m. Șarlatan, pungaș, om necinstit. *Avurăm coțeari care... au făcut contrabandă și au calicîț țara*. PAS, Z. III 62. *Coțearul acela e în stare să-mi pustiască împărăția!* NEGRUZZI, S. I 92.

COTȚĂ s. f. (Regional) Șmecherie, pungășie, înșelătorie. *Ruletă, coțea privilegiată care scurge jîngile străinilor*. NEGRUZZI, S. I 326. † Expr. A juca eulva o coțea = a înșela, a trage pe sfoară pe cineva. *Nu cumva oare erca să ne joace vreo coțea?* ALECSANDRI, T. I 139.

COTȚĂRIE, *coțării*, s. f. Șarlatanie, pungășie, înșelătorie. [Afacerea Strussberg], un mod de coțărie introdusă de prusaci. PAS, L. I 154. *Apa, părinte ispravnic?... Bine că și-am aflat coțăriile*. ALECSANDRI, T. I 214.

COTOFANĂ, *coțofene*, s. f. Pasăre răpitoare de mărimea unui porumbel, avînd o coadă lungă și răsfrată,

penele de pe spate negre, lucioase, iar cele de pe piept și partea inferioară a aripilor, albe (*Pica caudata*). Și coșofana zboară, speriată, Pe cea mai naltă creangă din copac. BENIUC, S. 42. Zburau pe deasupra lui graurii și ciocirani moțași, coșofenele și atitea alte păsări ale câmpului. CAMILAR, TEM. 340. Rîdea o coșofană într-o salcie veche și vremea de toamnă era lină. SADOVEANU, M. C. 65.

— Pl. și: coșofane (ANGHEL, PR. 6).

COULOMB, *coulombi*, s. m. Unitate practică de sarcină electrică, egală cu cantitatea de electricitate transportată de un curent constant de un amper într-o secundă.

— Pronunțat: cu-.

COVĂCI, *covaci*, s. m. (Regional) Fierar. Bine, vin, răspunse bătrînul, nerăbdător. Acum mă duc la covaci să-i duc securele la dres. DUMITRIU, V. L. 39. Ciocănește ca covaciul Și ca gheonoaia copaciul. PANN, P. V. II 158.

COVĂLI, *covali*, s. m. (Regional) Fierar, covaci. Un covali fiare-nroșește, Le bate și le lăsește, Cu ochiul le porrivește, Bețe late făurește. CORBEA, A. 12. Dumitrache Hălăngesc, zis și Nastrăuțin, covali. SADOVEANU, P. S. 75.

COVĂTĂ, *coveți*, s. f. 1. Albie, copaie. Pe iazul cea era o covată cu fața-n jos. EMINESCU, L. P. 210. ◇ Ex p r. A băga (pe cineva) sub covată = a întrece (pe cineva), a-l învinge, a-l birui. Privighetoarea, prin cîntecul ei, a băgat sub covată pe ceilalți doi cîntăreți. MARIAN, O. I 247.

2. (La moară) Ladă de scînduri în care curge făina în timpul măcinatului. Roata se-nvrte nebună! Eu stau la covată și cînt, Dar singură nu știu ce cînt. COȘBUC, P. I 64.

— Pl. și: covăți (CREANGĂ, A. 8; I. IONESCU, M. 687).

COVĂCIE, *covăcii*, s. f. (Regional) 1. Meseria covăciului. Învață covăcia.

2. Atelierul covăciului; fierărie, făurărie, covălie. Gemau covăciile în bătaia barosurilor; băbuțe chioare apucau furcele de tors și îmbălaau caierele oftînd. CAMILAR, T. 202. Își avea covăcia unde se-nțînesc trei căi, în mijlocul satului. AGÂRBICEANU, S. P. 51.

COVĂLIE, *covălii*, s. f. (Regional) Fierărie, făurărie, covăcie. Ici-colo, în covălii ale litvenilor, găseau foile și se sfădeau ciocanele. SADOVEANU, O. I 507. La covălia din capătul celălalt al ogrăzilor boierești, farii băteau pe nicovale fierul încovoiat. SADOVEANU, F. J. 427. Zece lemniari și două covălii în care foalele nu mai aveau niciodată astîmpăr și flacăra roșie a focului ardea fără încetare... lucrau de dimineață și pînă seara. ANGHEL, PR. 82.

COVĂSEALĂ, *covăseli*, s. f. (Popular) Lapte prins și covăsit întrebunțat ca cuib pentru fermentarea laptelui dulce.

COVĂSÎ, *covăsesc*, vb. IV. Tranz. (Popular, cu privire la laptele dulce) A acri cu ajutorul unui cuib de lapte prins, de smîntînă sau de covăseală.

COVĂSÎT adj. m. (Numai în ex p r.) Lapte covăsit = lapte încheag și acrit cu ajutorul unui cuib de lapte prins, de smîntînă sau de covăseală. Lapte fierț la opărit, Suflă ș-in cel covăsit. PANN, P. V. II 15.

COVĂȚICĂ, *covățele*, s. f. Diminutiv al lui c o v a t ă; albiușă. Își fură copilul din covățică... și fugi de dînsul acasă. CREANGĂ, P. 173. Am două covățele: ziua-s pline, noaptea-s goale (Opinca). GOROVEI, C. 259.

COVĂȚIT, -Ă, *covățiți*, -te, adj. (Rar) Adîncit, săpat, scobit în forma unei coveți. Albia covățită a rîului.

COVERCĂ s. f. v. covergi.

COVERCÔT, *covercoturi*, s. n. Stofă fină de lînă, cu țesătura deasă.

COVERGĂ, *covergi*, s. f. (Regional) Coviltir. Cînd s-au văzut singuri în căruța lor, sub coverga de papură împletită, Diacul Radu și Iile Caraiman s-au uitat cu zîmbete mîhmite unul la altul. SADOVEANU, N. P. 18. Pitulași în căruțele lor acoperite cu covergi de rogojină... au dat roată, șre, zile și luni întregi, împrejurul falcnicilor dropioi. ODOBESCU, S. III 14. ♦ Acoperămint de frunze, de crengi, rogojini sau scînduri, fixat pe stîlpi, servind ca adăpost împotriva soarelui, a ploii etc. Tinăra femeie... a făcut din nuiele și crăci de copaci o covergă mică, și s-a așezat. POPESCU, B. IV 17. Am petrecut șapte săptămîni la fum, în covergi de scînduri și de rogojini. GHICA, S. 521.

— Variantă: covercă (STANCU, D. 120, GALACTION, O. I 137, C. PETRESCU, S. 78) s. f.

COVERTĂ, *coverte*, s. f. Puntea superioară a unei nave. A ieșit ca matroz pe coverta vaporului. GALACTION, O. I 117. De mari ce erau talazurile, nimic nu mai rămăsese bun pe covertă. DUNĂREANU, CH. 109. Toți matrozii... înșirați d-a rîndul pe coverta corăbiei, repeteau cu hohote de ris: Poloboc! Poloboc! ODOBESCU, S. III 256.

COVILTIR, *coviltire*, s. n. Acoperiș la căruță, făcut dintr-un schelet de nuiele curbate (mai rar din vergele de metal) peste care se întinde o pătura, o rogojină etc. pentru a apăra interiorul de ploaie, de vînt sau de soare; covergă. În fundul pieții, cu spatele la rîu, stăteau rînduite căruțele cu coviltir ale moșilor. DUMITRIU, V. L. 60. Prin vîl de praș subțire Începură să se înșire Care mici cu coviltire. Scrițînd încet pe drum. TOPÎRCEANU, P. O. 35. Un cherivan mare mocănesc, plin pînă în coviltir de șipeturi. ODOBESCU, S. I 95. ◇ (Poetic) Mă visam cu fața în sus, în mijlocul câmpilor, sub coviltirul adînc al cerului. DELAVRANCEA, H. T. 172.

COVIȚĂ, *coviț*, vb. I. In tranz. (Regional) A guița. O mulțime de glasuri... unele mirolătau ca mișa, altele covițau ca porcul. CREANGĂ, P. 302. [Scroafa] fuge covițînd. ȘEZ. IV 121.

— Variantă: covițai (HOGAȘ, DR. II 46, VLAHUȚĂ, CL. 113) vb. IV.

COVIȚĂI vb. IV v. covița.

COVÎRȘI, *covîrșesc*, vb. IV. Tranz. A depăși, a întrece (în măsură, număr, valoare, forță etc.); p. e. x. t. a coplesi, a învinge, a birui. Minia omului poate covîrși toate. SADOVEANU, Z. C. 104. Singuri mergeau alături, cu suflețele covîrșite de fericire. SADOVEANU, O. IV 76. Fericirea covîrșește toate celelalte simțiri. ODOBESCU, S. I 142.

COVÎRȘITÔR, -OĂRE, *covîrșitori*, -oare, adj. Predominant, foarte mare, extraordinar; coplesitor. O problemă de o covîrșitoare însemnată o constituie legarea teatrului de marile mase ale oamenilor nuncii din țara noastră. CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 1/2. Căldura zilei era covîrșitoare și nu îndrăznii să părăsesc răcorosul meu adăpost de umbră și verdeață. HOGAȘ, M. N. 63. Viu să vă mulțumesc... pentru dragostea ce mi-ați arătat — cîstindu-mă cu atîta covîrșitoare omie. CARAGIALE, O. VII 286. ◇ (Adverbial) De data asta, peste curiozitate se altoia, covîrșitor, un simțămînt nou: o apropiere sufletească mergînd pînă la înduioșare. M. I. CARAGIALE, C. 33.

COVÔR, *covoare*, s. n. Țesătură groasă de lînă, de bumbac etc., cu figuri și desene de diferite culori, lucrată cu mașina sau cu mîna, pentru a se așterne pe podea, pe pat etc. sau pentru a se așterna pe pereți. Pe părțile din fund, fără ferestre, era întins un covor, tuns turcesc. SADOVEANU, O. IV 111. Ca pe un uriaș covor, Vede țară lîngă țară și popor lîngă popor. EMINESCU, O. I 144. N-aș vrea nici săbii de Taban Deprinsă la omor, Nici lung covor

de Ispahan Ce saltă sub picior. ALECSANDRI, P. A. 67. \diamond (Metaforic, adesea urmat de determinări) *Fata visa. Pașii, fără voia ei, o duseră pe covorul de flori, câtră lacul singuratic.* SADOVEANU, O. I 102. *Octombrie-a lăsat pe dealuri Covoare galbene și roșii.* TOPÎRCEANU, M. 32. *Abia atinși covoarele de frunze moi Și gropi adânci în urma tu se-nsamnă Te sperie un molcom fiștit de foi.* PĂUNPINCIO, P. 57. *S-auzi cum codrul frunza-și bate, S-adormi pe verdele covor.* EMINESCU, O. I 228.

COVORAȘ, *covorașe*, s. n. Diminutiv al lui **COVOR**. *O umplu [cărușa] cu paie și fîn, iar peste snoșul de coceni pus de-a curmeziișul întinse un capăt de covoraș.* MIHALE, O. 452.

COVRIG, *covrigi*, s. m. Produs alimentară preparat din făină de grâu, în formă de cerc (uneori împletit) și de obicei presărat cu sare, cu mac etc. *Își îngăduia s-arunce cițiva bănuși pentru un covrig, să-l mănince în drum spre casă.* CAMILAR, TEM. 91. *Căpitanul portului... asculta crunt, stringînd între degete o bucată de covrig uscat.* BART, E. 295. *Veneam acasă, cu stîlul încărcat de covrigi.* CREANGĂ, A. 14. \diamond (În metafore și comparații) *Pe maidanul de dinaintea bisericii Popa-Tatu... stau niște dulăi cît vîitei de mari, culcați covrig, risipiți pe drum de-a curmeziișul.* GHICA, S. A. 147. \diamond **Exp r.** *A se face covrig = a se încovriga, a se încolăci, a se încovoia. Fierul... se încovoia de se făcea covrig.* ISPIRESCU, L. 21. *A seoaate (sau a ieși) la covrigi = a aduce pe cineva (sau a ajunge) la sapă de lemn, a sărăci. Las'pe dinșii, că ne scot ei la covrigi!* CREANGĂ, A. 154.

COVRIGĂR, *covrigari*, s. m. (În trecut) Persoană care făcea sau vindea covrigi; simigiu. *Covrigarul isprăvise tutunul din lulea și acum era gata să plece.* DUNĂREANU, N. 18.

COVRIGEL, *covrigei*, s. m. Diminutiv al lui **COVRIG**. *Ferestrele crișmelor... arătau covrigei uscați în gîturi de sticle cu băuturi colorate.* SADOVEANU, B. 162.

COVRIGI, *covrigesc*, vb. IV. **Ref l.** *A se încovriga. După ce ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit împrejurul focului.* CREANGĂ, A. 31.

COVRU, *covvuri*, s. n. (Mold.) Vizuină, birlog, cotlon. *Cășelua a tăcut, trăgîndu-și botul ascuțit în covru, după ce adulmecase la străin flori de stăciene.* SADOVEANU, N. P. 105. *Și într-un covru scurmat în pămînt, între frunze și păiuș, sta un iepure roșcat, pitit pe labe, cu urechile lăsate pe spatele gheboșat.* SADOVEANU, O. III 356. \blacklozenge **F i g.** Locuință primitivă. *Am văzut un fel de covru din alte vremuri. Foarte bună colibă, m-am bucurat eu.* SADOVEANU, N. F. 67.

COXALGIE s. f. Artrită tuberculoasă a coapsei.

COZ adv. (Regional, numai pe lângă adjective ca « frumoasă », « mîndră » etc.) Foarte, din cale afară, fără pereche, extrem de... *E cam prostuță, dar frumoasă coz.* ALECSANDRI, T. I 433. [Fetele] se mîndrulițe coz. ALECSANDRI, T. 665. \diamond (Adjectival) *Serdaru fi însurat c-o nevăstuică... coz!* ALECSANDRI, T. 740.

COZONĂC, *cozonaci*, s. m. Un fel de piine făcută din aluat dospit, în care se adaugă ouă, unt și zahăr. *Cînd te gîndești la ea [la casa nașului], vezi dinaintea ochilor cozonaci și gogoși.* PAS, Z. I 174. *Mai avea... cozonaci și cîteva dulciuri.* GALACTION, O. I 180.

COZOROC, *cozoroace*, s. n. Partea dinaintea a chipiului sau a șepcii, în formă de semicerc tare, proeminentă deasupra frunții. *Ridică capul și începu a cerceta zarea pe sub cozoroc.* SADOVEANU, O. VI 106. *Are în cap o capelă verde, cu moațe lungi, și cozorocul îi vine tocmai la urechea stîngă.* SAHIA, N. 52. *Conducătorul surise iarăși, retrăgîndu-se cu degetele la cozoroc, militărește.* REBREANU, R. I

12. *În cap, o șapcă de plisă neagră cu cozoroc de piele cum sînt șepcile birjărești.* CARAGIALE, M. 71. \diamond (În comparații și metafore) *În poieni, iarbă înflorită pînă la pieptul localnicilor care privesc, cu mina cozoroc la frunte, trecerea vaporului nostru.* SADOVEANU, în CONTEMPORANUL, S. II, 1954, nr. 411, 1/3.

— **Pl. și:** *cozorocuri* (CAMILAR, N. I 352).

CRAB, *crabi*, s. m. Nume dat mai multor specii de animale din clasa crustaceelor, cu zece picioare și cu abdomenul foarte scurt, care trăiesc în mări aproape de țarm și în apele dulci; mai cunoscută este specia din Marea Neagră, cu corpul aproape hexagonal, a cărei carne este foarte gustoasă (*Carcinus maenas*). *Copiii... îi întreabă din depărtare dacă au prins raci, crabi și stele de mare.* DELAVRANCEA, S. 65. *Peștele proaspăt și sărat, stacojii și crabii sînt mare ajutor la hrana locuitorilor.* GHICA, S. 550.

CRAC, *craci*, s. m. 1. Fiecare dintre cele două părți ale pantalonilor, ale ișarilor etc. \blacklozenge *Picioarul omului de la coapsă pînă la călcîi.*

2. *Crăcană* (1). *Furcă cu trei craci.*

3. *Ramură, creangă, cracă.* *A tăiat un crac de pom uscat.* ȘEZ. II 51. *Am un copac cu doisprezece craci, și în tot cracul cîte patru cuiubiri, și-n tot cuiubul cîte șapte ouă (Anul, luna și săptămînilor).* POP.

4. *Ramificație de dealuri, picior de deal sau de munte. D-apoi că pe-aicea nu-i Taxlău; numai cît cracii lui is pe-acoale pe-aproape.* HOGAȘ, DR. 205. *Un crac de munte se dezbină cu pornire.* NEGRUZZI, S. II 6.

CRACĂJ, *cracajuri*, s. n. *Cracare.* Ț

CRACĂRE s. f. *Procedeu (întrebuințat în industria petrolului) constînd din tratarea, la temperaturi și presiuni înalte, a hidrocarburilor grele din motorine, asfalturi, păcuri etc. pentru a obține hidrocarburi ușoare (gaze, benzine etc.), care au valoare mai mare.*

CRACĂ, *crăci*, s. f. *Ramură groasă a unui copac; creangă. Dintr-un salt [motanul] sări în craca unui măr c-un miaun zugrumat.* SADOVEANU, N. F. 34. *Amîndoi, așezați sub craca cea mai deasă a nucului, rămîn un moment tăcuși.* BUJOR, S. 61. *Eu zic cucului să tacă, El se suie sus pe cracă.* ALECSANDRI, P. P. 274. \diamond **Exp r.** *A-și tăia craca de sub picioare = a-și pune în primejdie situația.*

CRACOVIANĂ, *cracoviene*, s. f. Numele unui dans național polonez cu ritm viu, la modă în Muntenia și Moldova la începutul secolului al XIX-lea. *În sala de bal a domniței Ralu, la Cișmeaua Roșie, protipendada juca mînet, cracoviana, cotilionul, valsul.* C. PETRESCU, C. V. 78.

— **Pronunțat:** -vi-a-.

CRĂFLĂ, *crăfle*, s. f. (Regional) Gogoasă.

CRAI, *crahuri*, s. n. Fenomen economic caracteristic sistemului capitalist și care se manifestă printr-o lipsă acută a creditului pe piață, prin scăderea catastrofală a cursului acțiunilor la bursă și prin devalorizarea monedei curente. *Cu cît crahul economic și criza produsă de război sînt mai puternice, cu atît este mai imperioasă necesitatea unei forme politice cît mai desăvîrșite care să ușureze vindecarea grozavelor răni pricinuite omnirii de război.* LENIN, O. A. II 22.

CRAI, *crai*, s. m. 1. (Astăzi numai poetic sau în basme) Împărat, rege, domnitor. *Verii, adică feciorii craiului și fetele împăratului, nu se văzuse niciodată, de cînd erau ei; și așa veni împrejurarea, de nici împăratul-Verde nu cunoștea nepoții săi, nici craiul nepoatele sale.* CREANGĂ, P. 183. *O, tu crai cu barba-n noduri ca și cîlții cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunțe, numai pleavă și puzderii.*

line-și pare să fii singur, crai bătrîn fără de minți, Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinți? EMINESCU, O. I 83. ♦ Fig. De huzur i-s roși obrajii, Doarme lenș craiul Soare. GOGA, C. P. 81. Apusul joacă într-un potop de pară: Se duce craiul zilelor de vară Spre alte lumi, departe-n fundul văii. IOSIF, P. 33. ♦ Crai-nou = luna în prima ei fază, cînd are forma unei seceri subțiri; lună-nouă. Deodată, prin arcadele ferestrelor... s-a arătat crai-nou sub luceafărul de sară. SADOVEANU, D. P. 127. Crai-nou le suridea la toți și se pleca spre sfinți. SANDU-ALDEA, D. N. 220. Cu ochi umezi lung se uita La cornul lunii ce se ivise, Iar glasul-i jalnic așa cînta: «Crai-nou, strălucitel Plînsă m-ai găsit, Cu gînduri mîhnite, Cu chipul cernit». ALECSANDRI, P. I 21. Crai de pică = numele unei cărți de joc. [Împăratul] pe capu-i poartă mitră, Poart-un schiptru ș-alt nimică, Ca și craiul cel de pică. EMINESCU, L. P. 146.

2. Bărbat ușuratic, care-și pierde vremea jînfîndu-se de chefuri și de femei. Biata mea soră... a căzut pe mîna unui vulgar crai, a unui donjuan fără scrupule. SEBASTIAN, T. 360. ♦ Crai de curtea veche = haimana, pungaș, derbedeu, desfrînat.

CRaidÓN, *craidoni*, s. m. Crai (2). (Fig.) Găinușile și licuricii, *craidoni* de noapte, își colîndă felinarele și serenadele lor vechi și nevinovate. DELAVRANCEA, T. 63.

CRailÍC, *craillacuri*, s. n. Atitudine, comportare, faptă de crai (2). Mirșave fapte, *craillacuri* și beții. CONTEMPORANUL, II 26.
— Pronunțat: *cra-i*.

CRáINIC, -Ă, *craimici*, -e, s. m. și f. 1. (Învechit și arhaizant; numai la m.) Persoană care anunța altădată poporului știrile oficiale; vestitor. Împăratul a dat de știre, prin *craimicii* săi, în toată lumea, că oricine s-a aflat să-i facă, de la casa aceluia și pînă la curțile împărătești, un pod de aur... aceluia îi dă fata. CREANGĂ, P. 77. În zadar ca s-o mai cate tu trimiți în lume *craimic*. EMINESCU, O. I 83. Și pe masa-mpărătească sare-un greier, *craimic* sprinten, Ridicat în două labe, s-a-nchinat bătînd din pinten. EMINESCU, O. I 87. ♦ Fig. Radioul din țara noastră este un *craimic* al politicii de pace a partidului și guvernului. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2654.

2. (Astăzi) Persoană care citește comunicările oficiale la o stație de radio; spicher.

3. (Regional) Hăitaș, gonaș (la vînătoare). Au strigat *craimicii* printre stuțuri, apoi am tras trei focuri de armă. SADOVEANU, P. M. 118.

CRĂMĂ, *crame*, s. f. Clădirea de la vie, de obicei cu o singură încăpere, în care se fac operațiile de preparare a vinului, se păstrează uneltele vierului și se depozitează produsele viei. Va fi o toamnă grasă... Și butii pîntecoase s-or grămădi la *cramă*, Și cîntece voioase vor crește din norod. DEȘLIU, G. 49. Ușa mare de la *cramă* Este scoasă din țîșni, Că-i în toi cules de poamă De vreo două săptămîni. D. BOTEZ, F. S. 90. Mă răped în *cramă* s-aduc și un cofătel de vin. CREANGĂ, P. 10. D-aș mai trăi pîn' la toamnă... Să mă plîmb din *cramă*-n *cramă*... Să beau must de poamă coarnă. TEODORESCU, P. P. 332.

CRĂMPĂ, *crampe*, s. f. (De obicei la pl.) Con tracție a unor mușchi (mai ales la stomac și la intestine) însoțită de dureri acute. V. convulsie, spas m. Cînd o apucă *crampele* ei, nu se poate și cit țin. DUMITRIU, B. F. 57. ♦ (Rare) Cîrcel. M-nu apucat *crampe* la mînă, grăbindu-mă să termin [scrisoarea]. CARAGIALE, O. VII 202.

CRAMPÓN, *crampoane*, s. n. 1. Piesă metalică pentru fixare; piron cu care se fixează pe transversă șina de cale ferată.

2. Fiecare dintre bucățile mici de talpă groasă care se aplică pe talpa bocancilor de sport ca să nu alunece.

CRAMPONĂ, *cramponez*, vb. I. Refl. A se agăța (cu desperare) de ceva; fig. a se ține morțiș de ceva sau de cineva, a nu voi să renunțe, a se strădui din toate puterile să se folosească sau să păstreze ceva. Lovită politiceste și economiceste, alungată rînd pe rînd din pozițiile pe care le ocupase, reacțiunea se *crampona* de pozițiile pe care le mai deținea. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 159, 5/1.

CRAMPONĂRE s. f. Faptul de a se *crampona*.

CRANCALÍC, *crancalicuri*, s. n. (Rare) Craillac. Te-ai săturat de umblat prin lume după *crancalicuri*? CREANGĂ, P. 312.

CRANIÁN, -Ă, *cranieni*, -e, adj. Care ține de craniu, care se referă la craniu. Cutie *craniană*. Nervi *cranieni*.
— Pronunțat: *-ni-an*.

CRANIOLÓGIE s. f. Parte a antropologiei care studiază evoluția construcției craniului.

— Pronunțat: *-ni-o-*. — Variantă: (învechit) *cranologie* (NEGRUZZI, s. I 216) s. f.

CRÁNIU, *cranii*, s. n. Cutia osoasă a capului la vertebrate, care adăpostește și ocrotește creierul; (popular) feastă. *Cranii* se sprijină în partea de jos pe coloana vertebrală. ♦ Cap descărnat de om mort; (popular) hîrcă. Am coborît într-un rînd și în tainișele mănăstirii, acolo unde, în rafturi totdeauna reci, stau înșirate *cranii* monahilor morți și dezgropați. SADOVEANU, O. VI 519. Fața i se lungise, începuse a avea ceva de craniu. VLAHUȚĂ, O. A. I 85.

— Pl. și: (neobișnuit) *crane* (EMINESCU, N. 52).

CRANOLÓGIE s. f. v. *craniologie*.

CRAP, *crapi*, s. m. Pește de apă dulce, foarte răspîndit în apele curgătoare și stătătoare de la noi, cu solzii mari, de culori diverse (de la negru sau brun-verzui pînă la auriu), cu buza groasă și cu patru muștați pe falca superioară (*Cyprinus carpio*). Plutea-n Siret un soare-n-văturat, Săreau, să prindă cite-o gîză, *crapii*. DRAGOMIR, S. 37. Era un *crap* ruginit venit în plîmbare spre mal din bulboanele cele afunde ale iezelui. SADOVEANU, N. F. 48. A cumpărat un *crap* nare... ceva rar: patru chile și plîn de icre. CARAGIALE, O. I 328.

CRAS, -Ă, *crași*, -se, adj. (Franțuzism) Care nu corespunde nici celor mai scăzute exigențe; ale cărui însușiri negative sînt sub orice limită; extrem (în sens rău). Ignoranță *crasă*. □ Tremuram, aprins și indignat de atîta *crasă* prefăcătorie. CAMIL PETRESCU, U. N. 120.

CRATÉR, *cratere*, s. n. Deschizătura în formă de pîlnie din vârful unui vulcan, prin care izbucnește lava. Pe niște stînci de aur o rază mai lucea, Ca un crater ce arde și-neacă în văpaie De felurite fețe vecinii muntîșori. BOLINTINEANU, O. 204.

— Accentuat și: *cráter*.

CRÁTİMĂ, *cratime*, s. f. Liniușă folosită ca semn grafic pentru a lega două cuvinte care se pronunță împreună, pîneru a despărți silabele. la sfîrșitul unui rînd etc.; liniușă de unire.

CRATIȚĂ, *cratițe*, s. f. Vas de formă rotundă, de metal, pămînt sau tuci, cu marginile de sus răsfrînte, cu două toarte, în care se fierbe sau se prăjește mîncarea. Învîrtea cu-o lingură de lemn Prin *cratița* în care sfîrșia rîntaș. BENIUC, V. 37. Prunele sfîrșite tare-n *cratița*. CARAGIALE, O. I 153. Ici o oală, coló o *cratiță*! SLAVICI, V. P. 90. ♦ Conținutul acestui vas. Fu o adevărată *babilonie* pînă începură să sfîrșie *cratițele*. AGÍRBICEANU, S. P. 35.

CRĂȚĂR, *crățare*, s. n. Instalație simplă, pusă în mișcare de un motor, care transportă pe o bandă rulantă cărbunii extrași în mine. *Suieră Anton să pornesc motorul crățărului*. DAVIDOGLU, M. 22. În abatajul frontal, douăzeci de oameni stau în fața stratului de cărbune, ca în fața unui perete, și îl dărină. La picioarele lor, în lungul acestui perete, se află un igheab metalic, înăuntrul căruia se învârteste o bandă rulantă. Cărbunii cad d-a dreptul deasupra acestei bande, și astfel sînt scoși afară din abataj în mod continuu, pe măsură ce se desprind din strat. Acesta e crățărul. BOGZA, V. J. 111.

CRAUL s. n. Sistem de înot în care mișcarea picioarelor are alt ritm decît cea a mîinilor, iar capul rămîne cît mai mult sub apă (ceea ce dă înotătorului sprinteneală și iuțeală). *Cursa de 100 de metri craul*. ♦ (Adverbial) *Înoată craul*.

— Pronunțat monosilabic. — Scris și: (după englezește) *crowle*.

CRAUN adv. (Numai în expr.) **A umbla craun** = a umbla fără rost, haimana. *D-o vreme încoace umblă craun*. DELAVRANCEA, S. 57.

— Pronunțat monosilabic.

CRAVAȘĂ, *cravașez*, vb. I. **Tranz.** A lovi, a biciui cu cravașa.

CRAVĂȘĂ, *cravașe*, s. f. Vărguță elastică de piele, folosită la călărie. *Cu stînga ținea friul; în dreapta avea cravașa*. SADOVEANU, P. M. 183. *Viorica... luă cravașa din cui și biciui scurt ogarul*. C. PETRESCU, C. V. 368. *Se întoarce... gesticulînd cu cravașa, de care nu se desparte niciodată*. CARAGIALE, O. I 211.

CRAVĂTĂ, *cravate*, s. f. Accesoriu al îmbrăcămîntei, constînd dintr-o fișie îngustă de stofă sau de mătase, care se poartă înnodată la gît (mai ales de către bărbați) și ale cărei capete sînt de obicei lăsate să atîrne pe piept. *Își pipăi cravata și și-o îndreptă*. VLAHUȚĂ, O. A. III 119. *Vin' de-ți pune fracul și cravata albă*. ALECSANDRI, T. I 280. ♦ *Cravată roșie* (sau de pionier) = basma de formă triunghiulară și de culoare roșie, pe care o poartă pionierii la gît, cu unul din colțurile triunghiului atîrnînd pe spate.

— Pl. și: *crăvăți* (C. PETRESCU, C. V. 52).

CRĂCĂN s. n. v. crăcană.

CRĂCĂNĂ, *crăcane*, s. f. I. I. Cracă ramificată în formă de «V»; lemn sau alt obiect desfăcut la un capăt în două sau în mai multe brațe; ramificațiile unui obiect bifurcat. [Strugurii se zdobesc] cu mustuiitorul, un băț cu trei sau patru crăcane scurte la capăt. I. IONESCU, P. 251. ♦ Fig. *Solul o ținea [cartea] în crăcana a două degete, întînsînd brațul cît mai sus cu puțință*. SADOVEANU, N. P. 187.

2. Ramură de copac bifurcată la un capăt, folosită pentru a sprijini crengile prea încărcate de fructe, cumpăna fîntîni etc. *Scîrția... cumpăna [fîntîni] ce tot se mai ținea pe crăcana unei furci butucănoase*. VLAHUȚĂ, N. 122.

3. (Mai ales la pl.) Cerc de fier cu trei picioare, care servește de suport pentru cazan, cean sau alte vase care se pun direct la foc; pirostriei. ♦ Unealtă făcută din trei prăjini împreunate la capătul de sus și așezate în formă de piramidă, de care se atîrnă căldarea deasupra focului. *Atîrnă căldărușa de mămăligă în crăcane*. ISPIRESCU, L. 396.

II. Varietate de struguri cu boabe mari, albe sau negre; varietate de vin din asemenea struguri.

— Variantă: *crăcîn* (ODOBESCU, S. I 91) s. n.

CRĂCĂNĂ, *crăcănex*, vb. I. **Ref l.** (Despre picioare) A se desfăce, a se întinde în lături, a se rășchira; (despre oameni) a-și întinde picioarele în lături. [Fe-

meile] se îndemneau la lucru, urzînd pînza ca un brîu alb întîns d-a lungul curții, or se crăcănau în duzi să-și umfle șorțurile cu frunză pentru gîndaci. DELAVRANCEA, H. T. 132. ♦ **Tranz.** (Cu privire la picioare) Cu o mișcare iute, și-a aruncat cușma mai pe ceafă și, crăcănîndu-și picioarele butucănoase, s-a aplecat, și-a umplut pumnii cu zăpădă și a prins a-și freca stîngaci... fața nădușită. GALAN, Z. R. 204.

CRĂCĂNĂT, -Ă, *crăcănăți*, -te, adj. (Mai ales la pl., despre picioare) Depărtat unul de altul, întîns în lături, desfăcut, rășchirat; (despre oameni) cu picioarele depărtate, întinse în lături. *Stă cu picioarele crăcănate*. ♦ (Adverbial) *Pășînd crăcănăți și rar, Bușcan veni spre mine*. SADOVEANU, N. F. 147. *Mergea cam crăcănăți*. BART, E. 118. ♦ (Despre picioare) Strîmb, curbat în afară; (despre ființe) cu picioarele curbate în afară. *Prințul Grigore, mic de statură, gheboșat, cu picioarele crăcănate, subțiri ca fusele... te măsură de sus pînă jos, pe urmă îți întindea o mînă lipicioasă*. PAS, L. I 105. *Pe o baltă lată S-a ivit o dată O pasăre porumbacă... La picioare-naltă, Crăcănătă*. MARIAN, S. 221.

CRĂCĂNĂȚĂ, *crăcănățe*, s. f. Crăcuță; beșișor. *Iau două crăcănățe, adecă două beșișoare asemenea de lungi*. MARIAN, INS. 24. *Am două crăcănățe: Pe crăcănățe Un știubeieș, Pe știubeieș O căpășînă* (Trupul omului). GOROVEI, C. 369.

CRĂCĂȚI, *crăcesc*, vb. IV. **Ref l.** A depărta mult, în lături, picioarele; a se crăcăna. *Frintul... se crăcea așa de tare că ajungea cu coșul pînă la pămînt*. SBIERA, P. 262. *Dracul se crăcește c-un picior la așfinț și cu unul la răsărit*. CREANGĂ, P. 54. ♦ **Tranz.** (Cu privire la picioare) A desfăce în lături, a depărta.

CRĂCIMĂR s. m. v. cîrciumar.

CRĂCĂȚIT, -Ă, *crăcăți*, -te, adj. (Despre oameni) Cu picioarele depărtate, rășchirate; (despre obiecte) bifurcat. ♦ (Adverbial) *Umbla crăcăt, încît parcă schiopăta de amîndouă picioarele*. SLAVICI, O. I 277.

CRĂCIUN, *crăciunuri*, s. n. Sărbătoare creștină amintînd nașterea lui Hristos. *Cînd veneau cele două ajunuri, cite treizeci-patruzeci de băieți fugeam înaintea popii, de rupeam omătul de la o casă la alta, și la crăciun nechezam ca minzii*. CREANGĂ, A. 10. *Frumos, mîndro, te-ai gătat, Verze-n cadă n-ai bagat; Și frumos te-ai mai încins, Porc pe crăciun n-ai ucis*. ȘEZ. XII 153. ♦ *Moș Crăciun* = figură mitică, despre care copiii credeau că le aduce daruri. *E ziua lui Crăciun, Lui Moș Crăciun cel bătrîn*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 513.

CRĂCULIȚĂ, *crăculițe*, s. f. Diminutiv al lui *cracă*. *Scoase cușitașul și tăie crăculița de care erau atîrnate [rodiile]*. ISPIRESCU, L. 359.

CRĂCUȘOR, *crăcușori*, s. m. Diminutiv al lui *cracă* (8); *crenguță*. *Am un pom... Cu doisprezece crăcușori ca doisprezece bujori* (Anul). GOROVEI, C. 13.

CRĂCĂȚĂ, *crăcuțe*, s. f. Diminutiv al lui *cracă*; rămurică, crenguță. *Crăcuțe de măr*. □ O *crăcuță ruptă din salcîmul din curte*. ARDELEANU, D. 46.

CRĂIASĂ, *crăiese*, s. f. (Astăzi numai poetic sau în basme) Împărăteasă, regină. *P-un nor de aur tunecînd, A zinelor crăiasă Venea, cu părul rîrînd Rîu galben de mătăsă*. COȘBUC, P. I 66. *Și mai fost-au poștiți încă: crai, crăiese și împărați, oameni în samă băgați*. CREANGĂ, P. I 279. *Arald! strigă crăiasa — las' fața să-mi ascund... A zilei raze roșii în inimă-mi pătrund*. EMINESCU, O. I 98. ♦ Fig. *Niciodată n-o să iasă Luna — palida crăiasă*. *Să te-nvăluie cu raze*. BENIUC, V. 18. ♦ (Numai în basme) *Crăiasa albinelor* = regina albinelor. *Cum mergea el, mulțămît în sine pentru această facere de bine, numai*

iată i se înfățișează înainte crăiasa albinelor. CREANGĂ, P. 239. *Ș-apoi fost-au fost poștiți la nuntă... crăiasa albinelor și crăiasa zinelor, minunea minunilor din ostrocul florilor.* CREANGĂ, P. 279.

CRĂIESC, -IĂSCĂ, *crăiești*, adj. (Astăzi numai poetic sau în basme) Care se raportă la crai, de crai; regesc, împărătesc. *Ard flăcări ochii ei crăiești.* COȘBUC, P. I 67. *Decît la curtea crăiască, Mai bine-n lunca hoșescă* Lingă-o inimă frătească. ALECSANDRI, P. II 52. *Se făcu înmormintarea lui Andrei cu o pompă de tot crăiască.* BĂLCESCU, O. II 260.

CRĂIEȘTE adv. (Astăzi numai poetic sau în basme) Ca un crai; regește, împărătește. *Ea nu-și cumoscu bărbatul, cum era acum îmbrăcat crăiește.* RETEGANUL, P. II 20.

CRĂIE, *crăii*, s. f. (Astăzi numai poetic sau în basme) Țară peste care domnește un crai; regat, împărăție. *Țara în care împărătea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pământului, și crăiaa istuilalt, la altă margine.* CREANGĂ, P. 183. *Eu știu frînele crăiei în părțile Arăpiei.* TEODORESCU, P. P. 105.

CRĂIME, (rar) *crăimi*, s. f. (Poetic și în basme) 1. (Cu sens colectiv) Mulțime de crai.

2. Regat. *O mie de crăimi ascund Taji craii multului rotund.* COȘBUC, P. I 54.

CRĂIȘOR, *crăișori*, s. m. (Astăzi mai ales în basme) Diminutiv al lui crai (1); fiu de crai. *Pentr-un asemenea crăișor, mai ales eu nu mi-oi strica tihna.* SADOVEANU, Z. C. 209. *Luminate crăișor, miluiește baba cu ceva! Fiul craiului... scoate atunci un ban și zice: — Ține, mătușă!* CREANGĂ, P. 191. *Fost-au, fost un crăișor Tinerel, mindru fecior... De soție și-au luat O copilă din cel sat.* ALECSANDRI, P. P. 20.

CRĂIȚĂR s. m. v. erecitar.

CRĂIȚĂ, *crăițe*, s. f. I. 1. Plantă erbacee din familia compozitelor, cu tulpina puternică și ramificată și cu flori galbene-portocalii cu miros pătrunzător (*Tagetes erecta*). *Iar v-ați uscat? întrebă el pe o tufă de crăițe.* HOGAȘ, DR. II 94. *Leliță, leliță, Leliță Săftiță, Ia ieși la porțită!—Foaie de crăiță, Auz, neiculiță!* TEODORESCU, P. P. 313.

2. Varietate de ciupercă comestibilă a cărei pălărie este în partea exterioră ca o catifea purpurie, iar pe dedesubt galbenă-aurie; crește în păduri de cer și în locuri nisipoase.

II. (Rare, la jocul de cărți) Damă. *Iată crăița de spații.* SADOVEANU, Z. C. 209.

— Variantă: *crăiță* (DELAVRANCEA, H. T. 154, TEODORESCU, P. P. 658) s. f.

CRĂNȚĂNI, *crănțănesc*, vb. IV. Intran z. A face zgomot cu dinții rozînd ceva uscat sau tare; a ronțăi. *◇ (Despre foarfece) Au crănțănit foarfecele.* C. PETRESCU, I. II 76.

— Variantă: *crințănii* (C. PETRESCU, C. V. 14) vb. IV.

CRĂPĂ, *crăp*, vb. I. 1. Intran z. și refl. (Despre obiecte) A se despică în mod brusc (și adesea cu zgomot), a se desface în mai multe bucăți; a se căsca (din cauza gerului, a unei lovituri puternice etc.). *Cînd voi izbi o dată cu cu barda, Această stîncă are să se crape.* BENIUC, V. 7. *În anii în care ouăle ciorilor crapă de ger, începe să prindă și apa mării o poșghiță de gheață de-a lungul coastei.* BART, E. 309. *◇ Expr. Unde dai și unde erapă, se zice atunci cînd se obțin cu totul alte rezultate decît cele așteptate. (E un ger de) erapă lemnele (sau pietrele sau, rar, pentru efecte stilistice, inima) = e un ger strașnic, e foarte frig. Fără haine nu sînt bun de nimic la iarnă. Pe ger mare, crapă inima în mine.* SADOVEANU, P. M.

43. *Era un pui de ger în dimineața aceea, de crăpau lemnele.* CREANGĂ, A. 23. *◇ Intran z. (Rare) A se transforma (în altceva). Furtuna mi crapă de loc în ploaie sănătoasă, ci se oșerea în spinarea gorunilor.* GALACTION, O. I 48.

2. Tran z. A despica. *A crapă lemne pentru foc.* *◇ Mușchiul o roade [piatra], timpul o crapă.* MACRODONSKI, O. I 20. *Crăpînd-o [o nucă de cocos], au aflat miezul ei dulce și bun, ca de migdale.* DRĂGHICI, R. 51.

◇ (Poetic) Lopata cumunată cu condeiul... Crapă cremenea și sparge steiul. DEȘLIU, G. 24. *◇ Expr. A erăpa capul cuiva = a omori pe cineva dintr-o lovitură.*

3. Intran z. și refl. (Despre un lucru subțire și elastic) A se rupe (fiind prea tare întins), a plesni; (despre piele) a deveni aspră, cu crăpături. *[Omul era] strîns la piept, de sta să-i crape sucmanul cel zărențuit de pe dînsul.* ISPIRESCU, L. 177. *Atunci Ivan dezlegă turbinca... și luînd cîte pe un drăcușor de cornițe, mi fi-l ardea cu palcele, de-i crapă pielea.* CREANGĂ, P. 306. *Cu fata de bogat Totdeauna ești muștrat: Să-i cumperi cizme de capră, Că altele se tot crapă, Și de oaie Se tot moaie, Și de țap Îi sar în cap.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 437. *◇ Expr. A-i erăpa (sau plesni) cuiva obrazul de rușine = a nu mai putea de rușine. Să nu mai știe cineva că-mi crapă obrazul de rușine.* DAVIDOGLU, M. 70.

4. Tran z. A întredeschide. *Lazăr Lungu sări de la fereastră la ușa grajdului și-o crapă puțin.* MIHALE, O. 507. *Se apropie amîndoi de ușă și izbutesc să sucească cheia. Dar cum crapă ușa, o și închid la iuteală.* STĂNOIU, C. I. 137. *◇ Refl. Fig. La răsărit se crapă zarea, lăind să pătrundă focul zorilor.* SADOVEANU, O. VI 20. (Expr.) A se erăpa de ziuă (sau, într-o figură poetică) a se erăpa zorii = a se face ziuă, a se lumina. *Cu mi de cai-putere Se crapă zorii unei alte ere!* BENIUC, V. 91. *Cînd se crapă de ziuă, se sculă înaintea lui Gheorghe, se îmbracă și ieși.* VLAHUȚĂ, O. A. 124. *Cînd răsărea luna, de era două ceasuri pînă se crapă de ziuă, curtea era plină de vînători.* GHICA, S. 283. *Cînd se crapă de ziuă, izbîră fără de veste turcii pe ai noștri.* BĂLCESCU, O. II 76.

5. Intran z. (Despre animale și, rar, cu o nuanță de ironie sau răutate, despre oameni) A muri. *Dînd boală rea, După nunta mea Oile-au crăpat.* MARIAN, S. 44. *De-ar crapă o dată să crape și harabagiul care o-au adus.* CREANGĂ, P. 110. *Dușmanul a găsit tot pustiu în drumul său, încît, ajungînd la Cotnar, nu găsea să mîntînce decît poamele copacilor; ba încă [căpitanul Turculeț] a pus prin bălți și niște ierburi veninoase de care, cum bea, crapă.* NEGRUZZI, S. I 171. *◇ (Poetic) Uraganu-acum aleargă pîn'ce caii lui îi crapă.* EMINESCU, O. I 45. *◇ (Familiar, urmat de determinări introduse prin prep. « de », arată că o senzație sau un sentiment e foarte intens) Elvira se ridică în capul oaselor și zise prin întineric: ... Crăpi de invidie! Și te răzbuni.* DUMITRIU, B. F. 46. *Trage la mine numai cu coada ochiului, să vadă cum îi îmbrăcată și crapă de ciudă.* SADOVEANU, B. 219. *Știi că are haz și asta! Voi... să luzuriți de, căldură, iar eu să crăp de frig.* CREANGĂ, P. 252. *Setilă striga... cît ce putea că crapă de sete și zvîrlea cu doage și cu funduri de poloboc în toate părțile ca un nebun.* CREANGĂ, P. 261. *Și-o dată și-ncepe dracul a boscorodi din gură și a descînta, că nu știu ce face, de-i pocește lui Dămilă un ochi din cap!... Dămilă crapă de durere.* CREANGĂ, P. 58. *Crapă de ciudă cucoana.* ALECSANDRI, T. I 32.

6. Intran z. A mîncă foarte mult, cu lăcomie (ca un animal). *Vezi că-i mămăliga pe masă, învălită în prosop, și oala cu lapte pe vatră! Du-te și crapă pînă-i plesni.* REBREANU, R. II 30.

— Variantă: (regional) *crepă* (CONTEMPORANUL, VII 292, RETEGANUL, P. IV 6) vb. I.

CRĂPĂT¹ s. n. Faptul de a (se) crăpa. *Crăpatul lemnelor.* *◇ Expr. Crăpatul zilei (sau de ziuă) =*

ivirea zorilor, zorii zilei. *Îl petrecea din ochi pînă pierea în nedeslușitul crăpatului de ziuă.* SANDU-ALDEA, U. P. 83. *Pînă la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vizurului cu corturile și ianicerimea cu o parte din tunuri și muniții de război.* BĂLCESCU, O. II 124. ♦ Spargerea unei membrane din stomacul vitelor, urmată uneori de moartea animalului. *De crăpat vita cu greu scapă (dacă mîncînc porumb și bea apă).* ȘEZ. IV 123.

CRĂPĂT^o, -Ă, crăpați, -te, adj. 1. Cu crăpături, plesnit, despicat. *Pahar crăpat.* □ *Rizea luă securea... din mîna crăpată, pătată de pelagră a lui Pirvu.* DUMITRIU, B. F. 72. *Pe buzele ei, aci rumene, aci crăpate și acoperite cu pieluțe pîrlite, se ivea o zimbire.* DELAVRANCEA, S. 48. *Într-un loc crăpată-i bolta, cu-a ei streșin-arbo-roasă.* ȘI printr-însa-n cer vezi luna trecînd albă și frumoasă. EMINESCU, O. IV 125.

2. Întredeschis. *A lăsat ușa crăpată.*
3. (Despre animale) Mort. *Seu de vacă crăpată.* TEODORESCU, P. P. 374.

CRĂPĂTURĂ, crăpături, s. f. 1. Despicătură, deschizătură, plesnătură prelungită și îngustă pe suprafața sau în masa unui corp solid (care a crăpat); spărtură, fisură. V. gaură. *Vîntul se furiaș printre crăpături, printre șindrile, pe hormuri.* DUMITRIU, V. L. 55. *Era pe o zi senină și soarele lumina cuprînsul întunecat al morii, pătrunzînd prin crăpături în suluri de raze.* ANGHELIOSIF, C. L. 26. [Musca] se ascuse într-o crăpătură de grindă de la tavani casei. ISPIRESCU, L. 221. ♦ *Rană ușoară, subțire și îngustă formată prin plesnirea pielii; plesnătură a unui os.*

2. (De obicei cu determinări în genitiv) Spațiu îngust, format între o ușă, o poartă, o fereastră etc. puțin deschisă și tocui ei; întredeschidere. *Sta îngrămădit în ușa dubei, cu ochii lipiți de crăpătura care-l lega de soare și viața de afară.* SAHIA, N. 86. *Uitîndu-se pe furie, pe crăpătura ușii văzu cum din capacul oalei sări o fată.* ISPIRESCU, L. 364. *Prin crăpătura ușii vine vînt săgetător.* PANN, P. V. III 35.

CRĂPĂTURICĂ, crăpăturici, s. f. (Rar) Diminutiv al lui crăpătură. *N-au aflat pe nime, pentru că Voinicul-Florilor se ascunsese iară cu muscă în crăpăturică.* SBIERA, P. 75.

CRĂPCEAN, crăpceeni, s. m. (Popular) Diminutiv al lui crap.

CRĂPELNIȚĂ s. f. (Popular) Mîncare. [A murit] acu vreo doi ani. *Pe de-o parte de bucurie mare, pe de alta, de necaz. Dar și de băutură multă și de crăpelniță.* PAS, L. I 292. *N-o să-i dau crăpelniță degeaba.* PAS, Z. I 255.

CRĂPOAICĂ, crăpoaice, s. f. Femela crapului. *Este aicea un soi de crap cum nu se află în alte părți și acest crap se trage dintr-un crap și o crăpoaică pe care i-a adus și i-a dat aici, la întemeierea iazului, Petru-vodă Mușat.* SADOVEANU, F. J. 106. *Crăpoaicele depun sute de mii de ouă.* SADOVEANU, V. F. 117.

— Pronunțat: -poi -.

CRĂPUȘTEAN, crăpușteni, s. m. Crăpcean. *Desfăcu (săculețul), scotoci în el și sticli ochilor mei uimiți un crăpuștean încă viu.* SADOVEANU, N. F. 55.

CRĂTICIOĂRĂ, crăticioare, s. f. Diminutiv al lui cratișă. *Ceialți mînceau ce-și aduceau de acasă: măgum, brînză sau, în crăticioară, iahnie de cartofi, fasole.* PAS, Z. I 268. *Trase crăticioara de la foc.* CARAGIALE, S. 6.

CREĂ, creez, vb. I. Tranz. I. A produce ceva ce nu exista înainte, a întemeia, a înființa, a da naștere; a organiza. *Lenin a creat cea mai puternică armă a oamenilor muncii — partidul de tip nou, ale cărui*

principii și-au găsit întruchiparea în marele Partid Comunist al Uniunii Sovietice. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2562.

◇ (Cu privire la realizări ideologice, sociale, economice etc.) *Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a creat uriașă forță care a prefăcut în zădări mașina de război hilitristă.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2454. ♦ (Cu privire la produse ale minții sau ale imaginației) *A inventa, a născoci, a plăsmui.* *Costache Negruzzi, scriitor realist, creează proza literară românească, scriînd nuvela istorică «Alexandru Lăpușeanu».* IST. R.P.R. 317.

2. A pregăti, a forma pentru o carieră sau pentru o misiune. *Să creăm conducători capabili.*

3. (Teatru, în expr.) *A crea un rol* = a da viață unui personaj, a interpreta pentru prima oară cu pricepere și cu originalitate un rol. *Matei Millo a creat multe roluri din teatrul lui Alecsandri.* □ *Stavreasca a pretins de la direcție să-i dea ei, într-o repriză, un rol pe care-l «crease» Blonda.* CARAGIALE, O. III 9.

— Pronunțat: cre-a. — Forme gramaticale: prez. ind. pers. 3 creează, pers. 1 pl. creăm, gerunziu creînd, part. creat.

CREĂNGĂ, crengi, s. f. 1. Ramură a unui copac; cracă. *Apucă o creangă de vișin, rupse frunze multe, băgîndu-și-le în gură.* CAMILAR, TEM. 254. *Prin streșinile casei crengi de tei înflorit atrînu, înfipte, pînă la pămînt și dădeau un miros dulce și sănătos.* BUJOR, S. 34. *Veve-rișta pleacă creangă lingă creangă și hoinărește, ca o deșucheată, pădurea întreagă.* GÎRLEANU, L. 18. *Purcede-un cînt din creangă-n creangă ș-un susur blind din mladă-n mladă.* ANGHEL, Î. G. 23. *După gratii de fereastră o copilă el zări Ce-i zîmbește, mlădioasă ca o creangă de alun.* EMINESCU, O. I 144. ♦ Expr. **A umbla creangă** (sau creanga) = a umbla razna, fără rost, ca o haimana. *Numai un om năuc ca tine-i în stare să-și prăpădească nopțile, amu, așa moșneag cum te vezi, umblînd creangă cu flăcăii.* GALAN, Z. R. 377. ♦ (Rar) Tulpină. *Măghiran cu creanga-n sus.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 55.

2. (Învechit) Ramură a unei familii. *O creangă din familia sa... locuise cu 160 ani înainte în Moldavia.* NEGRUZZI, S. II 139.

CREĂNȚĂ, creanțe, s. f. Dreptul creditorului asupra unei sume de bani ce i se datorează (v. datoric); (concretizat) titlu care stabilește acest drept. *Toate creanțele sînt în mîna mea.* C. PETRESCU, R. DR. 200.

— Pronunțat: cre-an-.

CREANȚIER, -Ă, creanțieri, -e, s. m. și f. (Rar) Creditor.

— Pronunțat: cre-an-și-er.

CREĂRE, creări, s. f. Acțiunea de a crea; întemeiere, înființare. *Votul universal și împroprietărirea clăcășilor ne-ar fi înlesnit apoi [în 1848] crearea unei armate naționale populare cu care am fi dus, la nevoie, un război de partizani.* CAMIL PETRESCU, B. 214.

— Pronunțat: cre-a-.

CREĂSTĂ, creste, s. f. 1. Excreșcență cărnoasă, roșie, dințată, pe care o au la cap unele păsări. *În pod mănuă motanii — la curcani vîntă-i creasta și cu pasuri melancolici medîtînd umblă-n ogradă.* EMINESCU, N. 42. ♦ *Creastă bătută* = creastă îndesată. *Nu apucă bine să arunce grăunțele și, pe dată, din toate colțurile ogrăzii, răsăriră găini negre, albe, cocoși cu creasta bătută, puici boghete, rațe leșești.* DUNĂREANU, N. 20. ♦ Compus: *creasta-cocoșului* = a) nume dat mai multor plante erbacee cu flori mici, roșii sau galbene (*Celosia cristata*); b) numele unei ferigi cu sporii dispuși pe fața interioară a foilor (*Aspidium Braunii*); c) numele unei ciuperci comestibile (*Clavaria flava*).

2. Moș de pene pe care-l au unele păsări pe cap. *Și cînd aproape să scot pupăza-afară, nu știu cum se face,*

că mă spariu de creasta ei cea rotată. CREANGĂ, A. 53. Pupăze cu creste bălțate; grauri pestriți, sitari, dropii și ierunci, toate picau ca fermecate când ieșea el la vinătoare. ODOBESCU, S. III 180. Rîndunea cu albă creastă, Nu mai bate la fereastră. ALECSANDRI, P. P. 332. ♦ Fig. Frizură, pieptănătură. Locotenentul, dînd de lumină și de lume, își îndreptă creasta, își trase tunica de la spate și, făcînd doi pași, se opri. D. ZAMFIRESCU, R. 161.

3. Partea cea mai de sus (uneori cu colțuri și creștături) a unui munte (v. vîrf), a unei case (v. c o a m â), a unei fortificații (v. crenel), a unui copac, a unui val de apă etc. Dincoace muntele, namilă naltă, Căpă-șinoasă, cu creasta de cremene. DEȘLIU, G. 26. Cu noaptea în cap, unele căruțe răsăreau pe creasta șoselei. PEDA, I. 135. Călare pe creasta casei, bătea cuie în șindrila. STANCU, D. 147. Sub cei doi ulmi, cu creasta înfiorată de vînt, apa șinește cristalină. C. PETRESCU, S. 141. Trei pruni frățîni, ce stau să moară, Își scutur creasta lor bolnavă. GOGA, P. 19. Cei doi pescari... stăteau în ușa colbei, privind în tăcere crestele spumoase. DUNĂREANU, CH. 187. Voinicii cai spumau în salt; Și-n creasta coifului înalt Prin vulturi vîntul viu via. COȘBUC, P. I 56. Tevile ce-i pîdesc de pe crestele fortului... ODOBESCU, S. III 592. Nici o lampă nu strălucea pe creasta crenelurilor. NEGRUZZI, S. II 48.

CREATOR¹ s. m. (În concepțiile religioase) Cel care ar fi creat lumea; dumnezeu.

— Pronunțat: cre-a-.

CREATOR², -OĂRE, creatori, -oare, adj. Care creează, produce, făurește (ceva nou sau inedit). Spirit creator. □ Comuniștii au sarcina să mobilizeze masele cele mai largi și inițiativa lor creatoare în munca de înfăptuire a electrificării țării. GEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 506. Marxism-leninismul este o știință veșnic vie și creatoare. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2714. Drumul rodnic și plin de succese parcurs de compozitorii sovietici ne învață că talentul puternic, forța creatoare nu se pot dezvolta decît prin legătura indisolubilă a compozitorului cu poporul său, cu lupta și năzuințele acestuia. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 340, 3/6. Poezii noi Rusii... cred în viață, în patria lor socialistă și într-o tinerețe care trebuie să fie creatoare. SAHIA, U.R.S.S. 196. ♦ (Substantivat) Întemeietor, fondator; autor al unei opere spirituale. Gorki este creatorul realismului socialist în literatură. □ Limba și legile ei de dezvoltare pot fi înțelese numai în cazul cînd sint studiate în legătură indisolubilă cu istoria societății, cu istoria poporului căruia îi aparține limba studiată și care este creatorul și purtătorul acestei limbi. STALIN, PROBL. LINGV. 20. Marxismul a demonstrat că poporul este adevăratul creator al istoriei, că istoria dezvoltării sociale este istoria producătorilor de bunuri materiale, istoria maselor celor ce muncesc, că acestea hotărîsc în ultima instanță destinele popoarelor și ale statelor. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2705.

— Pronunțat: cre-a-.

CREATORĂ, creaturi, s. f. 1. Ființă vie, făptură; (peiorativ) om, individ. Creaturi de felul celei care ședea lângă mine mai văzusem. GALACTION, O. I 57.

2. (În vechiul regim: urmat de determinări în genitiv) Persoană care s-a ridicat nu prin merite personale, ci datorită protecției cuiva; protejat al unui om influent, ale cărui dorințe le îndeplinește cu fidelitate. X este o creatură a prefectului.

— Pronunțat: cre-a-.

CREĂȚIE, creații, s. f. 1. Acțiunea de a crea (opere literare sau artistice); (concretizat) produs (valoros) al muncii creatoare, operă creată. Comunismul apare ca un rezultat al creației conștiente a maselor populare, însușite și organizate de partid. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2684. Domici descrie în creația sa viața și obiceiurile poporului.

IST. R.P.R. 317. Olga avea un rol, firește de dans, și se găsea în frigurile creației. REBREANU, R. I 253.

2. Interpretare originală și valoroasă a unui rol, înfăptuită pentru prima dată, pe scenă sau în film. Iancu Brezeanu a avut o creație strălucită în Cetățeanul turmentat din « O scrisoare pierdută ».

— Pronunțat: cre-a-și-e. — Variantă: (invechit) creațiune (ODOBESCU, S. III 51) s. f.

CREAȚIUNE s. f. v. creație.

CRĂDĂ s. f. v. creță.

CRĂDE, cred, vb. III. 1. Tranz. (Urmă de o completivă directă) A fi încredințat sau convins de un fapt, de existența sau de adevărul unui lucru. Cum o văzură ei, crezînd că este un voinic, unul îi zise... ISPIRESCU, L. 19. Crede și d-ta, mătușă, că, de-i face pe treabă, n-are să-și fie degeaba. CREANGĂ, P. 172. Cred că ne vom putea înțelege ușor împreună. ALECSANDRI, T. I 283. Maică... Ești bătrînă și nu crezi... Că dintr-o sută ș-o mie Numai una-mi place mie. JĂRNÍK-BÎRSEANU, D. 100. ♦ (Cu privire la spusele cuiva, p. ext. la persoana care spune) Și, văzînd că nu o crede, îi dete înscris cu singele său. ISPIRESCU, L. 5. Te crede moșul, nepoate. CREANGĂ, P. 211. Spune, bade, spune verde, Că minciună eu n-oi crede! JĂRNÍK-BÎRSEANU, D. 237. ♦ A b s o l. Vedeă cu ochelarii și tot nu vrea să creadă. MACEDONSKI, O. I 49. În sffrșit, i-am căzut la genunchii... Am plîns chiar, crezi tu? ALECSANDRI, T. I 423. (Foarte des în basme) Mai mincinos cine nu crede. ISPIRESCU, L. 1. (La imperativ, ca scuză către un cerșitor căruia nu i se dă nimic) Crede, moșule, crede... Mîine, babo, mîine... Au fost și ieri aci și tot așa li s-a spus: să creadă că nu li se poate da un bănuș. PAS, Z. I 51. ♦ E x p r. Cred și eu = se înțelege de la sine, nu-i de mirare că-i așa. Ce (sau cum) crezi? se zice pentru a exprima o amenințare sau o afirmare sigură.

2. I n t r a n z. (Urmă de determinări în dativ sau introduse prin prep. « la ») A recunoaște dreptatea cuiva, a fi înțelegător (pentru durerea sau suferința cuiva). Ba ia, acum cred eu frăține-mzu. CREANGĂ, P. 188. Cine a iubit ca mine va crede durerii mele. CONACHI, P. 100. L-așa oameni pățimași Poate credeă cinevași... PANN, P. V. III 12. Frunză verde-a mărului, Nu crede feciorului. JĂRNÍK-BÎRSEANU, D. 276. ♦ Loc. adj. și a d v. De neerezut = cum nu-ți poți închipui, de neînchipuit. Nu știa carte, însă ținea cu o rînduială de necrezut socotelile gospodăriei. CAMILAR, TEM. 63. ♦ E x p r. A nu-i crede (cuiva) = a nu-i fi milă (de cineva). Iată moartea vine, Vine, se răpede, Și nime nu-mi crede! ALECSANDRI, P. P. 118. A nu-i veni (cuiva) să creadă sau a nu-și crede ochilor (sau urechilor), exprimă mirarea față de un lucru de necrezut. Nu-i venea să-și creadă urechilor, și totuși Vasile nu rostise nici un neadevăr. C. PETRESCU, A. 387. Să giudece și cucoana Chirița ca d-ta... dar parcă nu-mi vine a crede. ALECSANDRI, T. I 156.

3. Tranz. (Urmă de o completivă directă) A socoti, a fi de părere, a-și închipui, a i se părea. A crezut că moare-n cîmp aci. COȘBUC, P. I 231. Eu cred că tot ce-i a mîmucăi e și al nostru. CREANGĂ, P. 9. Nu crede că în lume, singurel și rătăcit, Nu-i găsi un suflet tîrîc ce de tine-i îndrăgît. EMINESCU, O. I 80. Și tu, bade, crezi că eu Mă topesc de dorul tău? JĂRNÍK-BÎRSEANU, D. 229. ♦ E x p r. Îmi vine a crede că... v. veni. ♦ (Complementul indică o persoană) Îl cred în stare de orice. DAVIDOGLU, M. 15. ♦ A considera pe cineva altfel decît este în realitate. Tot mă crezi copil! DAVIDOGLU, M. 8. Nu te-aș fi crezut așa slab de inger. CREANGĂ, P. 222. ♦ R e f l. A avea despre sine o părere exagerată în bine, a se socoti mai mult decît este în realitate; a fi îngîmfat. Vezi, asta e cusurul tău — prea

te crezi! CARAGIALE, O. II 125. ✦ A spera. Ai îndrăzni a crede că iar mă vei putea înșela. NEGRUZZI, S. I 141.

4. Intransz. (Urmă de determinări introduse prin prep. «în») A avea încredere deplină în cineva sau în ceva; a-și pune toată nădejdea în cineva sau în ceva. *Cred în dimineața acestui început Și-n flamura întinsă spre luminosul mîine.* TULBURE, V. R. 26. *De crezi în poezie... De crezi în tinereță... De crezi în al tău frate...* ALECSANDRI, P. I 130. *Nici vorba le asculta, Nici în vorba lor credea.* TEODORESCU, P. P. 432.

5. Intransz. (În concepțiile mistico-religioase) A admite existența lui Dumnezeu și a primi dogmele bisericești; a avea o credință religioasă. ✦ (Urmă de determinări introduse prin prep. «în») *Grecii antici credeau în zei.*

— Prez. ind. și: (regional) *crez* (CARAGIALE, O. VII 11).

CREINCER, *credinceri*, s. m. (Învechit) Om de încredere, în special la o curte domnească; slujbaş cu rang de boiernaș. V. *credincios*. *Între bătrînii și credincierii curții era și grădinarul.* ISPIRESCU, L. 165. *Bucuria a fost mare și credincierul, stolnicii... au scăpat de pedeapsa meritată.* NEGRUZZI, S. I 287. *Un corăbier bătrîn, la care eram rob și credincier.* GORJAN, H. IV 111. *Te-oi ridica Ban la Craiova... Și tu că ți-ei pune Credincier d-al tău.* TEODORESCU, P. P. 48.

CREINCIOS, -OĂȘĂ, *credincioși*, -oase, adj. 1. (De obicei urmat de determinări în dativ sau în genitiv) Care este devotat, fidel (unei persoane), pe care te poți bizui; (cu determinări în dativ) nestrămutat, statornic (față de un angajament, de o idee, de o cauză). *Alexandru-vodă, credincios făgăduinței ce dase doamnei Ruxandrei, nu mai tăiase nici un boier.* NEGRUZZI, S. I 158. *Băduleasa mea frumoasă! De mi-ai fost tu credinciosă, Mergi degrabă la câmară, De ia galbeni din comoară.* ALECSANDRI, P. P. 125. ✦ (Substantivat) Om de încredere al cuiva. *Avea grijă să n-o audă... un credincios al împăratului.* CREANGĂ, P. 97.

2. (În legătură cu credința și practicile religioase) Care crede în existența lui Dumnezeu și se conformează practicilor religioase. *O bătrînă credincioasă.* ✦ (Substantivat) *Credincioșii ascultă slujba bisericească.*

CREINCĂ, *credințe*, s. f. 1. Faptul de a crede în adevărul unui lucru; convingere, siguranță, certitudine. *Credință în victorie.* □ *Am chibzuit bine și am ajuns la credința că ne-am putea căsători acum.* PAS, Z. I 95. ✦ *Profesiune de credință* = declarație publică pe care o face cineva asupra principiilor sau convingerilor sale (morale, politice etc.).

2. (Învechit și arhaizant) Încredere (pe care o inspiră cineva), crezămînt. *Ce credință poți avea în niște flăcăi?* SADOVEANU, O. VII 44. ✦ Loc. a. d. j. *De credință* = de încredere, pe care te poți bizui. *Doi erau valeții lui de credință.* SADOVEANU, Z. C. 6. *Om de bine, de credință, ce Moldova ți-ai iubit.* ALECSANDRI, P. I 198. ✦ Loc. a. d. v. (Învechit) *În credință* = într-adevăr. *Îmi plac acele înnuri de broaște fără număr... Atunce, în credință, a mea inimă saltă Ca la un glas prieten.* ALECSANDRI, P. A. 72. *Florile-acelea în mînă-mi căzură — Favor ce-n credință eu n-am meritat.* ALEXANDRESCU, M. 80. ✦ Expr. *A-și mînoa credința* = a se comporta astfel, încît să nu mai inspire încredere. (Învechit și arhaizant) *A bea* (sau a lua, a sorbi) *credință* (sau *credința*) = a gusta din mîncările servite domnitorului, pentru a-l încredința că nu sînt otrăvite. *Cuparul... sorbea credința din cupa aurită și pe urmă o așeza înaintea stăpînului său.* SADOVEANU, Z. C. 135. *Paharnicul a luat credința, după aceea a trecut împăratului cupa.* SADOVEANU, D. P. 29.

3. Fidelitate, devotament, statornicie (față de o persoană, o idee, o cauză). *Credința față de principiile marxist-leniniste a dat partidului nostru posibilitatea de a elabora o linie politică justă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2548. *Nu se putea încrede numai în credința morarului.* RETEGANUL, P. IV 31. *Ingenunchind amîndoi dinaintea Împăratului-Verde, ți jură credință unul altuia.* CREANGĂ, P. 279. *Credința lui era bînuită lui Andrei.* BĂLCESCU, O. II 259. *Credința nu ți-ai ținut, Că ești, mîndro, prefăcută.* HODOȘ, P. P. 125.

4. Speranță, nădejde. *Sînt copilul unui neam sărac, Bieți romîni ce scormonesc pămîntul... Ei mi-au fost credința-n toi de luptă.* BENIUC, V. 10.

5. (În concepțiile religioase) Convingere despre existența lui Dumnezeu, mărturisire a acestei convingeri prin respectarea prescripțiilor bisericești; religie, cult. *A credinței biruință căta orice cavaler.* EMINESCU, O. I 147. ✦ (Învechit) *Departamentul credinței* = ministerul cultelor. *Mai tîrziu a fost numit director la departamentul credinței... post important.* GHICA, S. 669.

CRÉDIT, *credite*, s. n. 1. Sistem financiar constînd în împrumuturi cu dobîndă; (concretizat) sumă de bani împrumutată (în capitalism) de către particulari (mai rar de stat) persoanelor sau întreprinderilor în scopul obținerii unei dobînzii sau (în sistemul socialist) de către stat întreprinderilor sale, precum și gospodăriilor agricole colective, țăranilor muncitori cu gospodărie individuală, oamenilor muncii etc. în scopul de a ajuta dezvoltarea lor. *O dată cu dezvoltarea producției capitaliste se dezvoltă și creditul. Capitalul bănesc pe care capitalistul nu poate să-l utilizeze încă în propria sa întreprindere este utilizat de alte persoane de la care primește dobîndă.* MARX, C. II 265. *Statul va ajuta cooperativele meșteșugărești prin acordarea de credite necesare completării nevoilor cerute de activitatea lor normală.* COL. HOT. DISP. 1953, nr. 20, 472. ✦ *Scrisoare de credit* = scrisoare care autorizează pe purtător să ridice o sumă de bani. ✦ Expr. *A deschide* (cuiva) *un credit* = a pune la dispoziția unei întreprinderi sau a unei persoane particulare, cu respectarea formelor legale, o sumă de bani în limitele și în condițiile stabilite de mai înainte. *A da pe credit* = a vinde fără a primi banii imediat. *A cumpăra pe credit* = a cumpăra fără a plăti imediat. *A lucra* (cuiva) *credit* = a vinde (cuiva) marfă pe datorie, a aștepta cîva timp pentru primirea unei sume datorate; fig. a se încrede în cineva, a aștepta cu încredere comportarea lui ulterioară. *Nemaigăsînd pe nimeni să-î facă nițel credit, se-ntoarse-n țară.* VLAHUȚĂ, O. A. 446.

2. (Contabilitate; în opoziție cu *debit*) Partea din dreptă a unui cont, în care se trec fondurile proprii, sumele pe care le are de primit cineva din partea unui debitor etc.

3. Fig. Considerație de care se bucură cineva prin încrederea pe care o inspiră; influență, trecere, autoritate. *Tu te ascunzi de mine... Ascultă, fiul meu! Tu poți a-mi spune toate ca la al tău părinte... Ce? nu mai are credit învătătorul tău?* BOLINTINEANU, O. 200. *Moșoc... întrebunța creditul ce avea la domn spre împilarea gloatei.* NEGRUZZI, S. I 150. ✦ Expr. *A avea credit* (la cineva) = a se bucura de încrederea cuiva. *A-și pierde creditul* = a pierde încrederea cuiva, a nu se mai bucura de încredere.

CREDITĂ, *creditez*, vb. I. Transz. A acorda sau a deschide cuiva un credit, a împrumuta pe cineva cu o sumă de bani.

CREDITĂRE, *creditări*, s. f. Acțiunea de a credita.

CREDITOR, -OĂRE, *creditori*, -oare, adj. (Despre operații financiare) Care se referă la credite; (despre instituții) care acordă credite. *Sold creditor. Întreprindere creditoare.*

CREDITÓR, -OÁRE, *creditori*, -oare, s. m. și f. Persoană sau instituție considerată în raport cu cel de la care are să primească o sumă de bani. *De-ai mei creditori e-apărată* [casa]. MACEDONSKI, O. I 198. *Îți amintești pe nedespărțitul nostru tovarăș de locuință... și festele ce jucam numeroșilor noștri creditori?* GHICA, S. 353. *Spoarește datoria, dobânzile sporesc, Plin'ce... închis se pomenește, Sărac ca vai de dînsul, lăsîndu-și creditorii în deznădăjduire.* NEGRUZZI, S. II 201.

CREDŪL, -Ă, *creduli*, -e, adj. Care crede prea ușor, fără a cerceta mai de aproape; care se încrede lesne în cineva sau în ceva. V. n a i v. *El, credul, se ridică să plece.* BASSARABESCU, V. 5.

CREDULITĂTE s. f. Înșurșirea de a fi credul, tendința de a crede orice cu ușurință, fără a cerceta mai de aproape.

CRÉIER, *creieri*, s. m. (La pl. adesea cu valoare de sg.) 1. Partea cea mai importantă a sistemului nervos central la toate animalele, organ al gândirii și al conștiinței omului, situat în cutia craniană și compus dintr-o masă de substanță nervoasă; encefal. *Conștiința și gândirea noastră, oricît de mult ar părea că se situează deasupra simțurilor noastre, sînt produsul unui organ material, fizic, produsul creierului.* MARX-ENGELS, O. A. II 339. *Dacă ne punem însă întrebarea ce sînt în fond gândirea și conștiința și care este originea lor, constatăm că ele sînt produse ale creierului omenesc.* ENGELS, A. 43. \diamond *Creierul mic* = parte a creierului situată în regiunea posterioară și inferioară a craniului; cerebel. *Creierul mare* = parte a creierului situată în regiunea anterioară și superioară a craniului.

2. Fig. Minte, inteligență, judecată. *Rumi adunase-n creier Toată cuminția lumii.* COȘBUC, P. I 71. \diamond *Expr. A-și frămînta creierii* = a-și chinui mintea, a-și bate capul. \blacklozenge *Elementul care organizează și conduce o acțiune. Creierul și sufletul infernalului complot.* CARAGIALE, M. 76.

3. (În expr.) Creierii (rar creierul) munților = locurile cele mai îndepărtate și mai greu accesibile ale munților. *Moșii vin din creierul munților, dau o roată prin țîng... și pornesc înapoi.* BOGAȘ, T. 22. *A plîns Dănilă și s-a suit în creierii munților.* GALACTION, O. I 156. *În creierii munților era să meargă mai greu ca pe loc șes.* CARAGIALE, O. III 91.

— Variantă: (regional) *erier* (EMINESCU, O. I 134, I. IONESCU, P. 36) s. m.

CREIERĂȘ, *creierași*, s. m. Numé dat creierului mic; cerebel. *Creierașul și emisfercele creierului mare... posedă angrămădiri de substanță cenușie.* ANATOMIA 196.

CREIÓN, *creioane*, s. n. I. Bețișor de lemn sau de metal în care se află o mină neagră sau colorată și care se folosește la scris sau la desenat; bețișor făcut din argilă combinată cu diferite substanțe, cu care se poate desena în diferite culori. *Apucînd un creion colorat și începînd să deseneze pe suprațoața mapei de scris.* C. PETRESCU, C. V. 147. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic.* EMINESCU, N. 35.

2. Mic preparat din substanțe cosmetice sau farmaceutice folosit ca suliman sau ca medicament. *Creion de sprincene.*

CREIONĂ, *creionez*, vb. I. *Tranz.* (Franzuzism) A executa cu creionul un desen în trăsături generale; a schița. *Vă creionez un portret.* CAMIL PETRESCU, T. II 94. \blacklozenge Fig. A schița cu mijloace literare, (în special) a realiza un portret literar. *Scenele sînt realizate cu forță realistă, cu putere de a creiona figuri.* CONTEMPORANUL, S. II, 1951, nr. 223, 2/6.

CREIONĂRE, *creionări*, s. f. (Franzuzism) Acțiunea de a creiona; schițare a unui desen, fig. a unui portret literar. *Eroismul construcției i-a împus poetei, deprînsă în faza anterioară a poeziei ei cu creionări scurte, fără adîncime, mijloace de expresie înfînit mai bogate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1950, nr. 178, 4/5.

CREIONĂȘ, *creionașe*, s. n. Diminutiv al lui *creion*. *Nu mai lucruse cu asemenea creionașe.* C. PETRESCU, R. DR. 72.

CREIȚĂR, *creițari*, s. m. (Invechit, Transilv., Bucov.) Monedă mică de aramă în uz înainte de primul război mondial și valorînd a suta parte dintr-un fiorin; ban, gologan (de valoare neînsemnată). *Busuioc și izmă creată a adus cumătra dar, Și pe buzele-negrite pus-a Mura un creițar.* GOGA, P. 69. *Nu-s fată de potlogar Să dau gură pe creițar.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 404.

— Pronunțat: *crei-*. — Variante: *crăițar* (PAS, L. I 166, GHICA, A. 412), *crițar* (RETEGANUL, P. III 18), *grifăr* (MARIAN, S. 123) s. m.

CREIȚĂ s. f. v. *crăiță*.

CREM adj. invar. Alb-gălbui (de culoarea untului).

CREMATÓRIU, *crematorii*, s. n. Clădire, prevăzută cu toate instalațiile necesare, destinată incinerării cadavrelor. \blacklozenge Cuptor, instalat la unele case mai mari, pentru arderea gunoaielor.

CREMAȚIUNE s. f. Ardere, prefacere în cenușă. *Cremațiunea gunoaielor.*
— Pronunțat: -*ți-u-*.

CRÉMĂ, *creme*, s. f. 1. Preparat din lapte, ouă și zahăr, cu adaos de cafea, ciocolată, vanilie etc., care servește ca desert sau se adaugă ca ingredient la unele prăjituri. *Crema de ciocolată.*

2. Produs cosmetic pentru piele; alifie. *Poate mă crezi tot capul drăciilor, care-ți umbra prin borcanele cu cremă și-ți strica vaporizatorul de parfum!* C. PETRESCU, C. V. 360. \diamond *Crema de ghețe* = preparat, ca o alifie, pentru uns și lustruit încălțămînta de piele.

CRÉMENE, (rar) *cremenii*, s. f. 1. Varietate de piatră tare care se găsește în scoarța pămîntului și care are proprietatea ca, lovită cu amnarul, să producă scînteie. *Caii alergau cu gîturile întinse spre zăvile din ce în ce mai limpezi și mai drepte, cremenile drumurilor scăpărau sub copite.* SADOVEANU, O. I 130. *Copacii păreau niște stilpi de cremene.* SANDU-ALDEA, U. P. 65. *Cum aruncă inelul, se făcu un zid de cremene pînă la cer.* ISPIRESCU, L. 25. *Cu capul pe un bolovan de cremene, plîns într-o scaldă de aur, așăzată lingă ea, lăcrtmi curate ca diamantul.* EMINESCU, N. 27. \diamond Fig. *Hai, Amică, să mîncăm, s-a face mămăliga cremenene.* CONTEMPORANUL, IV 392.

2. Bucătică de cremene (1), folosită la scăpărat cu amnarul. *Prînsa a scoate din vinele mute și negre ale unei cremenene răci un izvor de scînteie luminoase.* HOGAȘ, M. N. 115. *Mai scoase Și o cremenene lucioasă; Scăpără, focul aprîns.* ȘEZ. IV 131. \diamond *Expr.* Cît ai da în cremene, arată un interval de timp foarte scurt, un moment, o clipă. *Nu se deslîpea de lingă dînsul, nici cît ai da în cremene.* ISPIRESCU, L. 249. \blacklozenge Bucătică de cremene (1) care se pune la armele vechi și care, lovită de cocoș, producea scînteie și aprindea praful de pușcă. *Mîna pe durdă pînca... Cremenene că-i potrivea.* TEODORESCU, P. P. 605.

CRENÉL, *crenlui*, s. n. Fiecare dintre deschizăturile făcute din distanță în distanță în lungul parapetului unui turn de apărare, al unui castel sau al unei cetăți medievale, prin care se aruncau proiectile asupra inamicului; deschizătură în pereții unei cazemate sau ai unui adăpost, prin care se poate observa și trage cu

armament portativ. *Prin ochiul de crenel Se vede-ntr-o coastă dinspre ei.* CAMIL PETRESCU, V. 43. *Întinde pe creneluri, pe ziduri și pe porți, Din mușchii de paragini o fină țesătură.* MACEDONSKI, O. I 24. *Nici o lampă nu strălucea pe creasta crenelurilor.* NEGRUZZI, S. II 48.

CRENELĂT, -Ă, *crenelați, -te*, adj. (Despre ziduri, clădiri etc.) Cu creneluri. *Stindardul flutură pe poarta crenelată.* MACEDONSKI, O. I 257. ✦ Fig. *Crestat. Zăpada cade și-n ferestre bate, Cresc țurțuri sub streșini crenelate.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 161, 16/1.

CRENGĂRIE s. f. (Rar, cu sens colectiv) Desis de crengi. *Se zăreau printre crengăria bogată lucioase acoperișuri de tablă zincată.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 156, 7/1.

CRENGUREĂ, *crengurele*, s. f. (Rar) Crenguță. *Codru-i jelnic ca și mine, Că nici frunza nu ș-o ține, Numai goale crengurele, Pălăte de dor și jele.* HODOȘ, P. P. 155.

CRENGURÓS, -OĂSĂ, *crenguroși, -oase*, adj. (Rar) Crengos. *Cocoșul și găinile... zburară într-un arbore crenguros.* ȚICHINDEAL, F. 323.

CRENGUȚĂ, *crenguțe*, s. f. Diminutiv al lui creangă. *Pe crenguțele copacilor apăruseră colțisorii galbeni-verzui ai frunzulițelor, ca o stropitură rară.* MIHALE, O. 455. *Am înfipt o crenguță în pinea otrăvită, am dus-o în bucătărie și am dat-o pe foc.* SADOVEANU, N. F. 36. *Eu, o pășărea... făcui cuibul lângă drum, Într-o crenguță de-alun.* ȘEZ, I 12. ✦ Fig. (Neobișnuit) Fiecare dintre cele două brațe ale ochelarilor. *Cum îi așază [ochelarii] pe nas și... dă crenguțele pe după urechi, badea Neonil își dobândește înfățișarea adevărată.* SADOVEANU, P. M. 84.

CRENVURȘT, *crenvurști*, s. m. (Mai ales la pl.) Cîrnăciori subțiri și prinși cîte doi laolaltă, care se mănîncă fierți, mai rar prăjiți. *Din zori pînă în noapte se exercitau pe drumuri cele mai felurite negustorii, în coșuri, în donji... și ciorbă de burtă, și dovleac, și crenvurști, și covrigi.* PAS, Z. I 170.

CREOL, -Ă, *creoli, -e*, s. m. și f. 1. Persoană născută în America latină sau în colonii, urmașă a colonialiștilor spanioli, portughezi sau francezi (adesea făcînd parte din simburile claselor privilegiate de acolo). *Îi surise prietenos, cu tot șiragul dinților de porțelan, o creolă.* C. PETRESCU, Î. I 3. *Colonelul Amza... cu părul aproape alb, cu pielea arămie de creol, cu mustața răsucită în vînt, se uita într-un jurnal ilustrat.* D. ZAMFIRESCU, R. 11. ✧ (Adjectival) *Vorbea o franțuzească muzicală, îndulcită c-un ușor accent creol.* BART, E. 102.

2. (Prin confuzie) Persoană născută din părinți de rase diferite (unul de rasă albă și altul de culoare); mulatru.

— Pronunțat: *cre-ol*.

CREOLINĂ s. f. Amestec de săpun și ulei greu, provenit din distilarea cărbunilor de pămînt; împreună cu apa formează o emulsie întrebuițată ca dezinfectant. [În dispensar] *mirosea a formol și a creolină.* DUMITRIU, N. 236.

— Pronunțat: *cre-o*.

CREOZÓT s. n. Lichid uleios, gălbui și caustic, extras prin distilare din gudronul de lemn, cu întrebuițări în industrie și în medicină.

— Pronunțat: *cre-o*. — Variantă: *creuzót* s. n.

CREP¹ s. n. Cauciuc natural, de culoare albă-gălbuie, din care se fac tălpi pentru încălțăminte. *Pantofi cu crep.*

CREP² s. n. Țesătură subțire, încrețită, de mătase sau, uneori, de lînă. *Pe un pod pășete alene fica unui mandarin, Sub cortelul de crep galbin care-l pleacă despre soare.* ALECSANDRI, P. III 88. ✦ Bucată dintr-o asemenea

țesătură, de culoare neagră, care se poartă mai ales la braț sau la pălărie în semn de doliu. *Crepul de doliu face pată, mărgîind lumina și întunecînd-o.* ANGHEL, PR. 61.

CREPĂ vb. I v. crîpa.

CREPĂDĂ, *crepide*, s. f. (La vechii greci și la romani) Încălțăminte asemănătoare cu sandalele. *Crepidetele-i înpletite pe picior ca opincile plăieșilor noștri.* ODOBESCU, S. III 55.

CREPTĂNT, -Ă, *creptanți, -te*, adj. (Franțuzism) Care produce zgomote repetate la intervale scurte; care pîrîie.

CREPITĂȚIE, *crepitații*, s. f. (Mai ales ca termen medical) Zgomot repetat produs de ciocnirea sau frecarea a două obiecte (extremitățile unui os fracturat, aerul pătruns în plămîni bolnavi etc.).

— Pronunțat: *-ți-e*.

CREPÓN s. n. Țesătură cu creșuri sau bobîțe în relief.

CREPONĂT, -Ă, *creponați, -te*, adj. (Despre țesături, hîrtie etc.) Asemănător cu creponul, încrețit. *Hîrtie creponată.*

CREPÚSCUL s. n. Sfirșit de zi (cînd lumina soarelui care apune scade treptat); înserare, amurg. *Umbrele pădurilor și ale munților se deplasau pe fața pămîntului, arătînd... mersul orolor între răsărit și crepuscul.* BOGZA, C. O. 385. *Un crepuscul... murea jos de tot peste nisipuri.* GALACTION, O. I 242. *Se auzea... strigătul monoton a ostașilor de strajă, care întru lumina crepusculului se zăreau rezămași pe lungile lor lance.* NEGRUZZI, S. I 160.

CREPUSCULĂR, -Ă, *crepusculari, -e*, adj. De crepuscul, referitor la crepuscul. *Istovit după douăsprezece ceasuri de muncă deasupra tomurilor cu știința aridă, cobora din mansarda săracă, pentru a-și pompa din spectacolul acesta crepuscular o energie întinerită.* C. PETRESCU, S. 192. *În lumina crepusculară a zilei ce murea, se ridică de pe clapele candid ale pianului o armonie îndurerată.* D. ZAMFIRESCU, R. 110.

CRESCĂTOR¹, -OĂRE, *crescători, -oare*, adj. Care crește. *Numere crescătoare.*

CRESCĂTOR², -OĂRE, *crescători, -oare*, s. m. și f. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») Persoană (mai rar întreprindere sau gospodărie) care se ocupă cu creșterea animalelor. *Printre măsurile inițiate de partid și guvern se prevede acordarea unui puternic sprijin gospodăriilor colective și întovărășirilor agricole ca acestea să devină mari crescătoare de vite.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755. ✧ (Adjectival) *În regiunile în care creșterea vitelor constituie ocupația principală a țărînimii muncitoare, organele de partid și de stat trebuie să sprijine crearea de întovărășiri de creștere a vitelor și de gospodării colective crescătoare de animale.* GHEORGHIEU-DEJ, GOSP. AGR. 56. ✦ (Rar) Cel care crește un copil străin; părinte adoptiv. *Și îndată au și fost de față părinții împărătesei lui și crescătorii săi, baba și moșneagul.* CREANGĂ, P. 102.

CRESCĂTORIE, *crescătorii*, s. f. (Urmat de determinări introduse prin prep. «de») Loc, stabiliment unde se cresc animale. *O ramură importantă care e în plină dezvoltare este crescătoria de rațe... Sîntem hotărîți ca să dezvoltăm cît mai mult această crescătorie, deoarece e foarte rentabilă.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755.

CRESCÉNDÓ adv. (Indicație pentru executarea unui fragment muzical) Crescînd, sporînd progresiv în intensitate. (Fig.) *Iar începi? repetă Mogrea crescendo.* C. PETRESCU, Î. II 153. ✦ (Substantiv) Creștere progresivă a intensității sunetelor produse de voce sau de instrumente muzicale. *Un crescendo viguros.*

CRESCÎND, -Ă, *creșcînzi*, -de, adj. Care este în creștere. *Satisfacerea nevoilor materiale și culturale mereu crescînd ale oamenilor muncii constituie scopul regimului democrat-popular.* GHEORGHIU-DEJ, Î. DEM. 23. *Forțele populare din țările capitaliste opun o rezistență crescîndă înrobitorilor americani și guvernelor ce li s-au vîndut.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 128. *Nesecata inițiativă creatoare a maselor, entuziasmul crescînd cu care muncește poporul nostru pentru a da viață cifrelor cincinalului izvorăsc din conștiința pe care o au oamenii muncii că acum muncesc pentru ei.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2360.

CRESCÛT, -Ă, *creșcuți*, -te, adj. 1. (Despre aluat) Care și-a mărit volumul prin dospire. *Plăcînte crescute și rumenite.* CREANGĂ, P. 290.

2. (Despre oameni) Ajuns la un oarecare grad de maturitate. *Te simțea crescut și gindeai că ai găsit lumea pe care o căutai.* PAS, Z. I 318.

CREȘOL, *creșoli*, s. m. Nume dat la trei substanțe care se extrag din gudronul de cărbune și care intră în fabricarea bachelitei sau se întrebuințează ca antiseptice.

CREȘÓN s. n. Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori albe mici, cultivată pentru frunzele ei comestibile (*Lepidium sativum*).

CREȘTĂ, *creștez*, vb. I. 1. *T r a n z.* A face tăieturi pe suprafața sau pe marginea unui obiect; a tăia în ceva făcînd colți, dinți. *Voicu Fomete, cel cu obraz creștat cîndva pentru o vină uitată.* GALAN, Z. R. 36. *Creștă friptura pe... toate părțile și îi dete sare multă.* ISPIRESCU, L. 340. *Dacă cumva, din norocire, ai cu tine o plătică... o creștezi d-a curmezișul cu cuțitul pe amîndouă laturile, o presari cu praful de sare...* ODOBESCU, S. I 463. ✧ (Poetic) *Plăci de lumină creștează fața apei.* DUNĂREANU, CH. 147. ✧ Fig. *Munții Gorjului își creștează pe albastrul închis al cerului vîrfurile lor înalte, negre, neregulate.* VLAHUȚĂ, O. A. II 131. ✧ (Tăietura se face cu scopul de a face un semn, o însemnare) (Ref. p. a. s.) *Pentru a deosebi oile, li se creștează urechile.* ✧ *Expr.* *A creșta pe răboj* = a face o tăietură pe răboj spre a ține o socoteală; fig. a-și nota ceva. *Creștați pe răboj, copiii!* ISPIRESCU, U. 36.

2. *Ref. l.* A se tăia puțin, a se răni ușor. *Se bărbierii și, de grăbit ce era, se creștă.* PAS, Z. III 79. *Afin se creștă la un deget cu cuțitul.* ISPIRESCU, L. 119.

CREȘTĂRE s. f. Acțiunea de a (se) creșta.

CREȘTĂT¹, *creștați*, s. m. (Glumeț) Cocoș. *Ei las' că și-oi da eu ție de cheltuială, măi creștatule și pînteanule!* CREANGĂ, P. 65. *Iaca... creștatul că nu-i mai tace pîscul!* ALECSANDRI, T. 176.

CREȘTĂT², -Ă, *creștați*, -te, adj. Cu creștături; însemnat cu tăieturi. *Frunze cu marginea creștată.*

CREȘTĂTÛRĂ, *creștături*, s. f. Semn făcut prin tăiere, prin creștare; tăietură, incizie. *Îți plăcea să ronțai ca un șoarece coaja [de piine] bine rumenită, cu creștături.* PAS, Z. I 139. *Dintr-o creștătură... cursese singele și peste rană lipise o foiță de țigară.* C. PETRESCU, Î. II 171. *Înșipt în meșter-grîndă, iată-l Răvașul turmelor de oi; Șiragul lui de creștături! Se uit-atît de trist la noi.* GOGA, P. 20. *Cînd e să te hîruie dragostea... să te tai și să presari sare pe creștături... tot dgeaba.* DELAVRANCEA, S. 23. *La răbuș trage o creștătură și asta vrea să zică o zi de lucru.* SLAVICI, O. I 74.

CREȘTOMATIE, *creștomatii*, s. f. Culegere de texte alese, în special din literatura veche. *Creștomatie din autorii latini.*

— Variantă: *creștomatie* s. f.

CREȘTOMĂȚIE s. f. v. *creștomatie*.

CREȘTÓS, -OĂSĂ, *creștoși*, -oase, adj. (Rar, despre păsări) Cu creastă (mare). *Intovărășit de meloioasa cîntare a creștoasei ciocîrliei.* NEGRUZZI, S. I 191.

CREȘĂ, *creșe*, s. f. Instituție în care sînt lăsași spre îngrijire copiii mici, în timpul zilei, cînd părinții sînt la lucru. *Colhoznicii au club sătesc, bibliotecă, școli, creșă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 108, 12/3. *Mina strînsese împrejurul ei multe femei, le grăia rîspicat despre creșe, despre case de naștere, despre grădinișe sezoniere.* CAMILAR, TEM. 175.

CREȘTE, *creșc*, vb. III. 1. *In tr a n z.* (Despre oameni, animale, plante) A se mări treptat, ca rezultat al procesului vieții; a se dezvolta. *Ciripiși acolo Păsăruici golașe, Ciripiși și creșteți Ca copilu-n fașe.* GOGA, C. P. 13. *Băiatul, de ce creștea d-aita se făcea mai isteț.* ISPIRESCU, L. 41. *Văd iarba cum crește din pămînt.* CREANGĂ, P. 243. *Și creșcu și se făcu mare ca brazii codrilor.* EMINESCU, N. 4. ✧ (Determinat prin «mare») *De trei ani de cînd nu l-am văzut, o fi crescut mare și m-o fi uitat.* ALECSANDRI, T. I 183. ✧ (Poetic) *Vom crește bogăți și puternici și dirji, Cum creștin în basm făt-frumosul.* BANUȘ, B. 125. *Dar amurgul palid a-nceput să scadă. Noaptea, ca un abur, crește din zăpadă.* TOPÎRCEANU, S. A. 28. ✧ Fig. *Din ficie pîept de ogor Crește poemul spicului roditor.* DEȘLIU, G. 19. ✧ *Expr.* *Să creștii mare!* formulă cu care se răspunde la salut unui copil sau cu care i se mulțumește pentru un serviciu. *Bună seara... ziseră copiii.— Să creșteți mari! zise o babă.* RETEGANUL, P. II 34. *A crește văzînd cu ochii* = a crește neobișnuit de repede. *Griul, păpușoiul creșteau văzînd cu ochii.* CAMILAR, TEM. 102. *Tase e voimic și crește văzînd cu ochii.* SADOVEANU, M. C. 196. *Purcelul începe a se înfiripa și a crește văzînd cu ochii.* CREANGĂ, P. 76. ✧ (Despre păr, pene, unghii și în general despre părți ale corpului) A se ivi și a se dezvolta; a deveni mare. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe.* EMINESCU, O. I 176. *Ce-ai pățit, ce și-a crescut în spinare?* ALECSANDRI, T. 438. *Grijește-ne o lună, două, Să ne crească pene nouă, Să putem și noi zbura.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 205. *Crește barba fără veste.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 367. ✧ (Despre o parte a corpului tăiată, ruptă; adesea determinat prin «la loc») A se reface, a se regenera. *Unghia zdroidită crește la loc.*

2. *In tr a n z.* (Despre oameni, urmat de un adverb sau de determinări introduse prin prep. «la», «în», «pe», «cu») A-și petrece copilăria, a trăi primii ani ai vieții. *Cu mine și cu ea ați crescut.* PREDĂ, Î. 188. *Și eu am crescut pe cîmpul Bărăganului!* ODOBESCU, S. III 14. ✧ (Despre plante) A trăi, a-și duce viața. *Peste flori ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe potici, Vezi bejării de albine.* EMINESCU, O. I 100. *În ai Daciei munți mari Cresc stejări lîngă stejări Și viteji cu brațe tari.* ALECSANDRI, T. II 204.

3. *T r a n z.* (Cu privire la copii) A îngriji în perioada copilăriei, a educa. *Mama Anghelina, dadaca cea bătrîndă care mă crescuse.* SADOVEANU, N. F. 6. *M-ai crescut... și mi-ai purtat de grijă ca un frate.* ALECSANDRI, T. 260. *O fată orfană crescută de o bunică a ei.* NEGRUZZI, S. I 109. ✧ (Cu privire la animale) A prăsi, a înmulți. *Stația nu avea un loc împrejmuit unde Tina să-și poată crește păsările.* C. PETRESCU, A. 311. *Crește cai sălbatici și-i prinde cu arcanul.* ALECSANDRI, P. III 200. ✧ (Neobișnuit, cu privire la plante) A cultiva. *Ea creștea legumi și... le ducea la țîrg de vîndut.* SBIERA, P. 249.

4. *In tr a n z.* Fig. (Despre oameni) A-și ridica nivelul politic, profesional, cultural; a evolua. *Cresc, la țară, oameni noi, cum înaintea vreme, nu au putut să crească.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 9. *Mașini se nasc — dar mai cu osebire, cresc oameni, minți și brațe încordate.* CASSIAN, H. 50. *Și dinsul, și oricare dintre tractoriști,*

și uite și Ștefan Turcu — creșteau mereu pe măsura sarcinilor, în lupta ce o dădeau pentru îndeplinirea lor. MIHALE, O. 295. ◇ Tranz. (În expr.) A crește cadre = a ridica nivelul politic și ideologic sau calificarea profesională a cadrelor; a forma cadre noi.

5. În tranz. A se mări, a spori (ca număr, volum, intensitate, putere). În rîndurile milioanei și milioanei de oameni simpli din toate țările crește dorința firească de apropiere, de cunoaștere și colaborare între țări și popoare. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2723. Parcă zăream crescînd spre zări belsugul. DEȘLIU, în POEZ. N. 143. Din ce în ce cîntarea în valuri ea tot crește, Se pare că furtuna ridică al ei glas. EMINESCU, O. I 94. ◇ Expr. A crește inima din cineva sau a-i crește inima în piept sau a-i crește sufletul, se zice cînd cineva simte o mare bucurie, o deosebită mulțumire. Cînd te văd zîmbînd... sufletul îmi crește. EMINESCU, O. I 120. Cît îmi creștea mie inima-n piept, auzînd glasul ei! ALECSANDRI, C. 28. Cînd la joc se-mpodobeste, Inima din tine crește. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 31. A crește carnea pe cineva v. carne. ◇ Tranz. Steaua ciobanului părea a-și crește vîltoarea în răsărit, întrecînd lucirea palidă a lunii. SADOVEANU, F. J. 546. ◆ Fig. (Despre corpuri în mișcare) A apărea din ce în ce mai mare, apropiindu-se. Din depărtări Văzutu-s-a crescînd în zări Rădoan cu mire. COȘBUC, P. I 56. În goana roibului un sol... Răsare, crește-n zări venînd, Și zările de-abia-l cuprînd. COȘBUC, P. I 145. Se ivește-un negru nor Plin de zgomot sunător, Ce tot vine, ce tot crește Și pe cîmpuri se lățește. ALECSANDRI, P. II 14.

6. În tranz. (Despre aluat) A se umfla dospînd. Frămînt-a ș-a dospit, Și cuptorul l-a umplut Și colacii au crescut. ANT. LIT. POP. I 623.

7. În tranz. (Despre ape) A-și mări volumul, a se umfla. A crescut Murașu mare De nu pot trece călare. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 129.

— Forme gramaticale: perf. s. *crescui*, part. *crescut*.

CREȘTERE, creșteri, s. f. Acțiunea de a crește.

1. Dezvoltare, mărire treptată. Creșterea părului.

2. (Determinat de obicei prin «de cadre» sau «a cadrelor») Ridicarea nivelului politic și ideologic sau a calificării profesionale a cadrelor; formare de cadre noi. Trebuie să se acorde o atenție deosebită muncii de creștere a cadrelor.

3. Sporire, mărire a numărului, a volumului, a puterii, a importanței unui lucru, a unui eveniment etc. Creșterea sau scăderea plusvalorii este totdeauna urmarea și niciodată cauza creșterii sau scăderii corespunzătoare a valorii forței de muncă. MARX, C. I 472. O problemă de cea mai mare însemnătate pentru consolidarea și dezvoltarea gospodăriei colective este creșterea permanentă a fondului de bază al gospodăriei colective. GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 27. Mecanizarea agriculturii, pătrunderea largă a culturii în sate, dezvoltarea schimbului între oraș și sat, întărirea cooperăției vor duce la o creștere simțitoare a nivelului material și cultural al țărănimii muncitoare. REZ. HOT. I 299. O dată cu creșterea continuă a producției, cu sporirea veniturilor obștești, se deschid noi perspective de ridicare a nivelului de trai material și cultural al colectivităților. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755. Vîntul de la sud sușuia cu creșteri și coboriri. SADOVEANU, B. 125. ◆ (Despre ape) Sporirea volumului de apă, ridicarea nivelului apei.

4. Educație. Unii... numeau pe cei bătrîni: «rugini... ișlicari, strigoii» și cite li mai venea în minte, după cum li era și creșterea. CREANGĂ, A. 153. Lența... a primit o creștere care-o va opri totdeauna de a se abate din calea buneii-cuviinți. ALECSANDRI, T. 1432. ◇ Loc. adj. (Despre oameni) Fără creștere = fără educație, rău crescut.

5. Prăsiere. Pentru gospodăriile agricole colective, creșterea animalelor înseamnă un izvor însemnat de venituri,

care contribuie la mărirea avutului obștesc al gospodăriei. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2678. Terențiu Varrone... ne vorbește pre larg despre creșterea și îngrijirea acestui soi de păsări. ODOBESCU, S. III 26.

CRÊȘTET, creștete, s. n. 1. (Adesea determinat prin «al capului») Virful capului. Omul care te-a scăpat, amețind fiara cu o lovitură în creștet, a avut un curaj cum nu avea nimeni. PAS, Z. I 148. Să alergi, pe piept să-mi cazii, Să-ți desprind din creștet vîlul, Să-l ridic de pe obraz. EMINESCU, O. I 75. Zărea creștetul delicat al dropiei mișcînd printre fulgii coliliei. ODOBESCU, S. III 14. El ținea un pașol lat cu care lovea creștetul acelei nenorocite ființe. NEGRUZZI, S. I 295. ◇ (Poetic) Copacii moșăiau din creștet ca niște uriași cheflii. ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 36. ◇ Expr. Din (sau de la) creștet pînă-n tălpi (sau în talpă, rar în poale) sau din talpă pînă-n creștet = de sus pînă jos, în întregime, peste tot trupul. Ne-a uns peste tot trupul, din creștet pînă-n tălpi. CREANGĂ, A. 32. Și de la creștet pînă în poale Plutești ca visul de ușor. EMINESCU, O. I 117. Chintesență de mizerii de la creștet pînă-n talpă. EMINESCU, O. I 150. Am să-ți descoper niște lucruri care au să te-ngrozească din talpă pînă-n creștet. ALECSANDRI, T. 1095. ◆ Părul capului. Cu creștele albe preoți cu pleata rară Trezeau din codrii vecinici, din pace seculară, Mii roinuri vorbitoare. EMINESCU, O. I 91.

2. Căpățîi. Cînd voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plîngi. EMINESCU, O. I 129.

3. Punctul cel mai înalt, virf (al unui munte, al unei stînci etc.), culme, pisc. În creștetul dealului, șoseaua se desparte. C. PETRESCU, S. 197. S-a oprit pe creștetul colinei, Înfricoșat de-această amenințare. TOPÎRCEANU, S. A. 113. Deasupra capului paretele drept de stîncă își pierdea creștetul aerian în înălțimile albastre ale văzduhului. HOGAȘ, M. N. 182. Pe creștetul munților, zorile Zilei venise. BOLINTINEANU, O. 75. ◇ (Poetic) Soarele, din creștetul cerului, își revarsă pulberea strălucitoare. DELAVRANCEA, T. 59. Din creștetul cerului dogorit, razele cad drept ca niște săgeți de arc. VLAHUȚĂ, O. A. 368. ◇ Fig. Dacă era noroi, călca din piatră în piatră, tot în creștetul pietrelor, scuturînd picioarele ca o piscă. DELAVRANCEA, H. T. 39.

CRÊȘTÎN, -Ă, creștîni, -e, s. m. și f. 1. Adept al creștinismului. ◆ (Adjectival) De creștinism, al creștinismului. Religie creștină.

2. Bărbat (mai rar femeie); om, individ. Nu, altfel trebuia să facem, uite, cum ziceau creștinii ăia din gară, meseriașii ăia, că ei știu mai bine rosturile. DUMITRIU, B. F. 134. Învățătura, pușină și neisprăvită... dar mai presus de a celorlalți creștini din sat îi luminase altfel mîntea. C. PETRESCU, R. DR. 23. Pînă la asfințitul soarelui, ajungem la gura Bicazului. Acolo poposim la un creștin, om de treabă. SADOVEANU, B. 115.

CRÊȘTÎNĂ, creștinez, vb. I. Tranz. A face creștin, a boteza în religia creștină. De micșor m-ai botezat, De mare m-ai cumnat, Trei copii mi-ai creștinat. ȘEZ. VIII 170. ◇ A b s o l. Creștinează și botează, Dă de fin Cîte-un tretin Și de fină O tretină. ALECSANDRI, P. P. 81. ◆ Refl. A adopta creștinismul, a trece la creștinism. Ștefan, regele Ungariei, s-a creștinat la anul 1000.

CRÊȘTÎNĂRE s. f. Acțiunea de a (se) creștina. În Bulgaria, creștinarea în masă a avut loc în secolul al IX-lea, sub cneazul Boris. IST. R.P.R. 59.

CRÊȘTÎNĂTĂTE s. f. Totalitatea creștinilor. El, Sobiețki, fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienei, să fie nevoit pentru a doua oară a da pas turcilor, a se trege dinaintea tătarilor și a moldovenilor. NEGRUZZI, S. I 168.

CRÊȘTÎNESC, -EASCĂ, creștinești, adj. De creștin, privitor la creștinism. Credință creștinească.

CREȘTINEȘTE adv. Ca un creștin, în felul creștinilor. *Îngropat creștinește.*

CREȘTINISM s. n. Religie la baza căreia stă cultul lui Hristos.

CRETACĒU, -ĒE, cretacei, -ee, adj. (Despre roci) De natură cretă, format din cretă.

CRETĂCIC s. n. Perioadă geologică a erei secundare caracterizată prin depuneri de masive calcaroase.

CRETĂ, crete, s. f. 1. Bucată dintr-o materie calcaroasă sau din altă compoziție, preparată special pentru a putea fi folosită la scris pe tablă sau pe orice suprafață de culoare închisă. *Citesc tablourile cu întârzierea tremurilor, unde un împiepat vine să adauge altă cifră cu creta, la fiecare jumătate de oră. C. PETRESCU, A. 277. Părul încărunit... împărăția veșnică cu un praș de cretă împrejurul lui. ANGHEL, PR. 79. Iată-mă așezat înaintea unei table cu creiomul de cretă în mână, arătând tinerilor... proprietățile cercului, ale elipsei, ale parabolei și ale hiperbolei. GHICA, S. 251.*

2. Rocă pămîntoasă-calcaroasă, albă, constituită în cea mai mare parte din calchilele unor animale sau plante marine foarte mici.

— Variante: (regional) eridă (NECULUȚĂ, T. D. 113, CREANGĂ, A. 77, EMINESCU, N. 37), (învechit) eridă (NEGRUZZI, S. I 5) s. f.

CRETIN, -Ă, crețini, -e, s. m. și f. Persoană care suferă de cretinism. *Nicolai al II-lea era un biet cretin abrutizat de alcool. LIT. ANTIMONARHICA 161. † Persoană stupidă, imbecil, idiot.*

CRETINISM s. n. Boală provocată de tulburări funcționale ale glandei tiroide și care se manifestă prin degenerarea tiroidei, oprirea dezvoltării glandelor genitale, imbecilitate sau idiotie.

CRETINȚĂ s. f. v. catrință.

CRETŌN s. n. Țesătură înflorată, tare și deasă, făcută mai ales din in sau din cânepă. *Perdea de creton. Creton pentru mobile.*

CRETŌS, -OĂSĂ, cretoși, -oase, zdj. (Rar) Care conține cretă, care are aspect de cretă. *Prin umbra începutului nopții, drumul prăfos, cretos, lucea blînd, alburii. DUMITRIU, N. 230. Cretoase văi, cu ierbile mărunte, Le-adié briza mării mai uscat, Și printre bălți cu apele stătute Porumbii rari sug aerul sărat. DRĂGOMIR, P. 34. † Fig. Privea arbuștii exotici... cu frunzele lor lucii, care în bătaia luminii cretoase păreau tăiate artificial în zinc. C. PETRESCU, I. I 4.*

CRET, crețuri, s. n. (2 și) creși, s. m. 1. Buclă, cîrlionț; păr creș sau încreșit. *Părul lins, cu unde albăstrui, îl poartă-n tîmple... obicei adus de pe obirșia Ialomiței, unde nu se știa de crețuri și colțisori. DELAVRANCEA, S. 9. Părul său de aur în crețuri lungi se lasă. ALECSANDRI, P. A. 165.*

2. Încreșitură la o țesătură sau la un obiect confecționat; cută, fald. *Ea părea că aduce în creșii rochiile ei de mătase ceva din... cochetăria balurilor la care fusese. VLAHUȚĂ, O. A. III 38. Fereastră se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte și dintre creșii ei apărură, frumos și palid, capul blond al unui înger. EMINESCU, N. 63. Acea mîndră și sprîntenă fecioară de marmură, care s-avîntă, ageră și ușoară, sub creșurile dese ale tunicii ei spartane. ODOBESCU, S. III 55.*

3. Încreșitură a pielii; zbîrcitură. *O femeie slabă, cu fața plină de creșuri, intră în casă. SANDU-ALDEA, D. N. 227.*

— Pl. și: (3) creșe (GOGA, C. P. 8).

CRET, CREATĂ, creși, -e, adj. 1. (Despre păr) Răsucit în inele, cîrlionțat, buclat. *Ieși Zamfira-n mers*

istei, Frumoasă ca un gînd răzleț, Cu trupul nalt, cu părul creș, Cu pas ușor. COȘBUC, P. I 56. Un tînăr... frumușel, cu părul blond, scurt și creș, se apropie de DAN. VLAHUȚĂ, O. A. 38. Flăcău de munte... cu plete creșe. CREANGĂ, A. 85.

2. (Despre blană, lînă sau obiecte confecționate din aceste materiale) Cu fir răsucit, cîrlionțat. *Cușmă creată de miel. ȘEZ, I 10. Nouă ciobani Și vîtaful zece, Toși cu căciuli creșe De pui de mistrețe. TEODORESCU, P. P. 76. Covor cu perii creși. ALECSANDRI, P. P. 77.*

3. Cu ridicături și adîncituri sau cute; încreșit. *Vîntule, tu încotro te vei duce s-alini Durerea rănilor și jarul frunților creșe? BENIUC, V. 75. Munși... tufoși și creși ca freza unei marchize din veacul XIV. NEGRUZZI, S. I 195. Cît o ninge ș-o brumează, Ea [frunza] e tot mîndră și creată. JARNİK-BİRSEANU, D. 21. † Fig. Valuri străvezii de aburi scripitori se rădicau în unde creșe. HOGAȘ, M. N. 172. Pe cer alunecă nori creși. MACEDONSKI, O. I 59. † (Adverbial) În cămașă și cu ițărășii strîși creș pe pulpă. C. PETRESCU, R. DR. 62.*

CRETĒSC, crețești, adj. n. (Numai în expr.) Măr creșesc = varietate de mere cu coaja verzuie sau galbuie, acoperită parțial cu dungi roșii, cu miezul suculent, cu gust acrișor și cu o aromă specifică.

CREUZĒT, creuzete, s. n. Vas făcut dintr-un material rezistent la căldură, folosit pentru reacții chimice la temperaturi înalte. † Recipient în formă de oală, făcut dintr-un material refractar și servind la topirea sau călirea metalelor.

— Pronunțat: cre-u-.

CREUZŌT s. n. v. creozot.

CREVĂT s. n. v. crivat.

CREVĒTĂ, crevete, s. f. Mic crustaceu marin comestibil (*Crangon vulgaris*). [În băcănie] atrnau iepuri și fazani cu picuri de sînge înghețat în nări. *Un coș de crevete. Un snop de banane. C. PETRESCU, C. V. 118.*

CREZ s. n. 1. Totalitatea principiilor, convingerilor cuiva, concepția despre viață a cuiva. *Cu crezul ce-n inimi ne cîntă, Front roșu al muncii, te-avîntă. TOMA, C. V. 460.*

2. Expunere succintă a dogmelor fundamentale ale religiei creștine; simbolul credinței.

CREZĂRE, (rar) crezări, s. f. 1. Încredere (în cineva sau ceva). *Nu-și putea închipui de ce un om care știe atîtea și pricepe atîtea nu are credința pînă la sfîrșit în ceea ce merită nestăruțată crezare. C. PETRESCU, R. DR. 44. † Expr. A da crezare = a se încrede în cineva sau în vorbele cuiva; a crede. Pentru că nu-mi dai crezare că numai ție mă-nchin... ALECSANDRI, T. 383.*

2. (Învechit) Credință. *Lina-i lunecare cu noble mișcări Reamîntea de timpii anticelor crezări. ALECSANDRI, P. III 527.*

CREZĂMÎNT s. n. 1. (Învechit și arhaizant) Crezare. *Nu lua acest aer de blîndețe feciorească și de crezămînt. NEGRUZZI, S. III 352. † Expr. A da creza (sau a pune) crezămînt (rar crezămîntul) = a da crezare. Nu punea crezămînt pe spusele fiicei sale. ISPIRESCU, L. 121. Râu la turci Că le părea: Crezămîntul Toși îi da, Numai unul Nu credea. TEODORESCU, P. P. 637. A afla (sau a avea) crezămînt = a se bucura de încredere din partea cuiva, a fi crezut. *Pira ei află crezămînt; eu nici că cerc a mă dezvinovați. RETEGANUL, P. V 83. † Loc. adv. Cu crezămînt = cu adevărat, într-adevăr. Dar dacă vrei cu crezămînt Să te-ndrăgesc pe tine, Tu te coboară pe pămînt, Fii muritor ca mine. EMINESCU, O. I 173.**

2. Înțelegere (față de cineva sau ceva), considerație, milă. *Înjuri ce-avem noi drag și sfînt; Nici milă n-ai, nici crezămînt. COȘBUC, P. I 208.*

CRI interj. (De obicei repetat) Onomatopee care imită cîntecul greierului. *Și greerul cînta ca și în vechi vremuri ale tinereții, cri-cri-cri-cri!* SADOVEANU, M. 189.

CRIC, *cricuri*, s. n. Aparat folosit pentru ridicarea la mică înălțime a unor greutate mari, prin împingere în sus. *Cric cu pîrghie. Cric hidraulic. Cric pneumatic.*

CRICHET s. n. Joc sportiv între două echipe, fiecare străduindu-se să introducă mingea în poarta adversarului, lovind-o cu niște bețe speciale.

CRIDĂ s. f. v. cretă.

CRIER s. m. v. creier.

CRIMĂ, *crime*, s. f. Fapt penal (omor, trădare de patrie etc.) considerat de lege ca fiind foarte grav și atrăgînd pedepsele cele mai mari. *Trădarea de patrie, călcarea jurămîntului, trecerea de partea inamicului, aducerea de prejudicii capacității de apărare a statului, spionajul constituie crimele cele mai grave față de popor și de stat și sînt pedepsite de lege cu toată asprimea. CONST. R.P.R. 42. Regilor pătați de crime, preoțimii desfrînate, Magul, paza răzbunării, a cetii semnul întors. EMINESCU, O. I 45. ♠ (Foarte des în legătură cu războaiele de jaf și cotropire) *Războiul mondial a fost o crimă împotriva umanității. BCGZA, A. I. 571.**

CRIMINAL¹, *criminaluri*, s. n. (Învechit) Judecătorie, tribunal care judeca crimele; p. e x t. pușcărie, închisoare. *Tot am să-i zbor crierii, și de-o merge-n criminal atîta pagubă să am. CONTEMPORANUL, VI 113.*

CRIMINAL², -Ă, *criminali*, -e, adj. 1. Care conține o intenție nelegiuită, care constituie o crimă, referitor la o crimă. *Clasele exploatoare din țara noastră au folosit totdeauna «problema evreiască» ca o diversivne criminală. REZ. HOT. I 40. ♠ (Cu sens atenuat) Rău, dăunător. ♠ (Adverbial) *Ar fi păcat și criminal să pună cineva zăbranic inimii atunci cînd întreaga natură nu respiră decît... poezie. HOGAȘ, DR. II 187.**

2. (Despre persoane) Care comite crime, vinovat de crimă, nelegiuit.

CRIMINAL³, -Ă, *criminali*, -e, s. m. și f. Persoană care comite crime. *Criminalul și-a mărturisit vina. ♠ Criminal de război* = persoană care în timpul războiului s-a făcut vinovată de jefuirea și asasinarea populației civile și a prizonierilor sau care poartă răspunderea acestor crime.

CRIMINALIST¹, *criminaliști*, s. m. (Învechit) Cel care a săvîrșit o crimă, criminal. *Ce batjocură! Să te arăți dinaintea unui tribunal împreună cu vinovații și criminaliștii. NEGRUZZI, S. III 143.*

CRIMINALIST², -Ă, *criminaliști*, -ste, s. m. și f. Specialist în dreptul penal.

CRIMINALITATE s. f. Săvîrșire de omoruri; numărul de omoruri comise într-o societate în decursul unei perioade.

CRIMINOLOGIE s. f. Ramură a științei care studiază pe criminal și criminalitatea ca fenomen social.

CRIN, *crini*, s. m. Plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori mari de o albeață strălucitoare și cu miros puternic (*Lilium candidum*); floarea acestei plante. *Se pleacă amețită între florile unede, aspiră parfumul otrăvit al crinilor care atrnă plecați într-o parte, ca niște măiestre cupe de argint. SADOVEANU, O. III 176. În straturi florile-s trudite; un crin din cînd în cînd se-ndoaie Și lung privește-n sus să vadă: nu se purcede-un nor de ploaie? ANGHEL, I. G. 21. Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mîrgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului. EMINESCU, N. 4. Privește pe cîmpie aceste mii de flori, Acești crini nalți și mindri, aceste viorele. NEGRUZZI, S. II 278.*

CRINOLINĂ, *crinoline*, s. f. (Învechit) Fustă lungă și foarte largă, în formă de clopot, susținută de arcuri subțiri de oțel, la modă pe la mijlocul secolului al XIX-lea; malacof. *Portretele buniceilor cu cravate înalte, ale buniceilor decoltate în crinoline. DUMITRIU, B. F. 44.*

CRINTĂ, *crinte*, s. f. Vas de lemn (în formă de albie) de care se servesc ciobanii cînd storc zerul din caș.

CRIPĂLCĂ, *cripălci*, s. f. Scîndurică prevăzută cu mai multe crestături în care se fixează sulurile războiului de țesut; cordenci (1).

CRIPTĂ, *cripte*, s. f. Construcție subterană (de obicei în formă de boltă) în care se depun sicriile morților. *V. cavou. Ca într-o criptă doarme-n carne Pitica inimă-ngropată. GOGA, C. P. 24. Deasupra criptei negre a sfîntului mormint Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt. EMINESCU, O. I 129.*

CRİPTOGĂMĂ, *criptogame*, s. f. (La pl.) Familie de plante care se caracterizează prin înmulțirea prin spori (și nu prin flori); (la sg.) plantă care face parte din această clasă. ♠ (Adjectival) *Plantă criptogamă.*

CRİPTOGRAFIC, -Ă, *criptografici*, -e, adj. Care ține de criptografie. *Scmne criptografice.*

CRİPTOGRAFIE s. f. Scrisce secretă, cu ajutorul unui cod de scmre convenționale. *V. cifru.*

CRİPTOGRAMĂ, *criptograme*, s. f. Document (scrisoare, însemnare etc.) scris cu caractere secrete.

CRISALIDĂ, *crisalide*, s. f. Nimfa insectelor lepidoptere. *Lucrați dar, ca din vechile monumente să iasă, precum fluturul din crisalidă, monumente mai mărețe. ODOBESCU, S. II 244. ♠ Fig. Fetele sînt crisalide care provoacă surprize cînd se transformă. IBRĂILEANU, A. 85.*

CRISPĂ, *crispez*, vb. I. R e f l. (Despre față, degete etc.) A se contracta în mod involuntar, a se zgîrci, a se încheșta (de obicei din cauza unei tensiuni nervoase). *Stă lingă catafalc și se gîndește că, după înmormîntare, va fi publicat testamentul... Figura i se crispează. PAS, Z. II 164. Fața i se crispă într-o penibilă efortare de reculegere. VLAHUȚĂ, O. A. III 193. Mîinile i se crispează, pumnii i se încheșese și brațele luase pozițiunea unui atlet de box. GHICA, S. 180.*

CRISPĂRE s. f. Acțiunea de a se crispa; zgîrcire, încheștare, contractare. *Brusc încruntat, fără nici un gest decît crisparea dură a mîinii, o privi în ochi. CAMIL PETRESCU, N. 140. Mîinile mari, noduroase, sprijineau capela pe genunchi, împreunate într-o crispare stîngace, înfricoșate parcă să n-o turtească. REBREANU, R. I 67.*

CRISPĂT, -Ă, *crispați*, -te, adj. Contractat, zgîrcit, încheștat. *Gura mare, bărbătească, s-a strîns, crispată, și acum i se văd cite două încreștături la colțul buzelor. CAMIL PETRESCU, O. 186. [Peretele] cu orbitele ferestrelor goale, arăta ca o față crispată. C. PETRESCU, I. II 16. ♠ Care manifestă încordare nervoasă. *E nervos, chinuit, cu mîinile la tîmplă; după ce a rămas îndelung crispat, oftează. CAMIL PETRESCU, T. II 101.**

CRISPĂȚIE, *crispații*, s. f. Crispare. *Bolnavul face eforturi să se ridice într-un cot și încearcă printre crispațiile de durere să surdă. C. PETRESCU, I. II 72. Degetele-i trosneau într-o crispație disperată. VLAHUȚĂ, O. A. III 121. Zibal urmărise cu nesățiu toate contorsunile, toate crispațiile stranii ale degetelor. CARAGIALE, O. I 294.*

— Pronunțat: -fi-e.

CRISTĂL, *cristale și cristaluri*, s. n. 1. Sticlă de calitate bună, transparentă și absolut incoloră, cu un luciu special și cu capacitatea de a refracta cu putere lumina, folosită pentru fabricarea lentilelor optice și a unor obiecte de lux

[Salonul] comunica prin porți de cristal cu alte două mici saloni, unul mobilat în stil persian și celălalt în stil pompeian. ALECSANDRI, O. P. 140. ♦ (Poetic, evocând transparența și puritatea) *Ne desfășurăm ca doi fericiți... În undea albastrii de cristal rece și curgător ale Bistriței.* HOGAȘ, M. N. 63. *Ozana cea frumos curgătoare și împede ca cristallul.* CREANGĂ, A. 117. ♦ Obiect (mai ales vas) fabricat din cristal. *Largi cristalluri, pline De vinuri și de vutce, topaze și rubine.* ALECSANDRI, P. III 384.

2. Corp solid, omogen, avind o structură internă regulată și o formă exterioră geometrică de poliedru. *Tăcerea încordată a cristallului de sare În care a încrămenit tăcerea mării și truda ocașului.* BARANGA, V. A. 28.

3. Compus: cristal-de-sfință = varietate de cuarț, care se prezintă în cristale mari, incolore și transparente.

CRISTALIN¹, cristaline, s. n. Parte a ochiului avind aspectul unei lentile transparente biconvexe, care este așezată îndărătul irisului.

CRISTALIN², -Ă, cristalini, -e, adj. Curat, împede, transparent (sau, fig., sonor) ca cristallul. *În liniștea care acoperă munții, izvorul Oltului își face cîntecul auxit. E un cîntec subțire, un murmur cristalin.* BOGZA, C. O. 75. *Pe-a firintei apă lîmă, Cristalină, Se pleca, se oglindea.* ALECSANDRI, P. II 60. ♦ (Adverbial) *Noaptea din geam s-a făcut viorie, verde, s-a decolorat cristalin ca bobul de rouă.* C. PETRESCU, R. DR. 49.

CRISTALIZĂ, cristalizez, vb. I. 1. Intrans. și refl. (Despre substanțe) A se transforma în cristale, a se solidifica în formă de cristale. *Sulfatul de sodiu cristalizează cu zece molecule de apă.*

2. Refl. Fig. A se închea, a lua o formă precisă. *O dată cu dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste are loc procesul unirii oamenilor în națiune și se cristalizează limba națională.* IST. R.P.R. 288. ♦ Trans. *Nimeni dintre scriitorii romîni n-a știut să-și toarne și să-și cristalizeze gîndurile în forme atât de severe și desăvîrșite [ca Eminescu].* VLAHUȚĂ, O. A. II 102.

CRISTALIZĂRE, cristalizări, s. f. Acțiunea de a (se) cristaliza și rezultatul ei. *Cristalizarea soluției.*

CRISTALIZĂTOR, cristalizoare, s. n. Vas de laborator sau aparat industrial întrebunțat pentru cristalizarea soluțiilor.

CRISTALOGRAFIE s. f. Știință care se ocupă cu studiul formelor, însușirilor și legilor de formare a cristalelor.

CRISTALOID¹, cristaloidi, s. m. Substanță care cristalizează ușor și care, în stare de soluție, poate trece prin membrane vegetale sau animale.

CRISTALOID², -Ă, cristaloidi, -de, adj. Care are înfățișarea unui cristal, care seamănă cu un cristal.

CRISTEI, cristei, s. m. Pasăre călătoare care trăiește prin fînețe și semănături și se recunoaște mai ales prin sunetele scrișiițoare pe care le scoate (*Crex pratensis*). *Deodată apărură lîngă stufuri bibelouri neclintite pe tablele verzi de frunze de nufăr: găinuși și cristei de apă.* SADOVEANU, O. A. II 146. *Și poate vă întrebați de n-ar fi fost mai bine să fi rămas în sătucul acela... cu cîntec de cristei în diminețile cu cer cristalin.* C. PETRESCU, S. 8. *Melodioasa cîntare a crestoasei ciocirlii și a fricoasei prepelite... o precurmă din cînd în cînd cristeiul cu răgușitul glas.* NEGRUZZI, S. I 191.

— Variante: (regional) **crîstói** (TEODORESCU, P. P. 283), **crîstói** (SANDU-ALDEA, U. P. 192), **crîstél** (SADOVEANU, O. I 284) s. m.

CRISTÉL s. m. v. cristei.

CRISTELNIȚĂ, cristelnițe, s. f. (În ritualul bisericesc creștin) Vas cu apă în care preotul afundă copilul la botez.

Popa satului a luat copilul în mîini și l-a vîrît o dată-n cristelnița. CARAGIALE, O. I 322. ♦ (Poetic) *Soarele pătrundea numai ca niște stele, care cădeau și scăpărau ici în ierburii, dincolo în cristelnița de cleștar a apelor.* GALACȚION, O. I 281.

CRÎȘMĂ s. f. v. crîșmă.

CRITERIU, criterii, s. n. Punct de vedere, normă, principiu pe baza căruia se face o clasificare, o apreciere, o definire. *Unul din criteriile importante după care se apreciază valoarea unui membru de partid este activitatea pe care o depune în producție și rezultatele ei.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 5, 56. *Atitudinea unui partid față de greșelile sale este unul din cele mai sigure criterii de apreciere a partidului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2562. *După ce culege florile, le clasifică în grupuri după criterii subiective.* IBRAILEANU, A. 48.

CRITIC¹, critici, s. m. Cunoscător în problemele de literatură sau de artă, care analizează și apreciază operele artistice cu scopul de a le lămurii publicului și de a da artei o orientare justă. *Articolele lui Lenin sînt un exemplu pentru criticii și istoricii literari marxiști de pretutindeni în privința felului cum trebuie făcută valorificarea justă a clasicilor.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2702. *Poporul, ale cărui exigențe cresc pe zi ce trece, este cel mai ascuțit critic de artă.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 26, 3/3. *Citise-ntrămplător un critic într-o revistă cunoscută O laudă exagerată.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. II 8.

CRITIC², -Ă, critici, -e, adj. 1. De critică, referitor la critică, în legătură cu critica. *Artiștii sovietici ne-au arătat tovarășește și cu mult simț artistic și critic cum ne-am putea îmbogăși tematica, cum să ne inspirăm și mai adînc din arta noastră populară.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2744. ♦ *Aparat critic* = totalitatea notelor lămuritoare făcute de un editor la editarea unui text cu scopul de a permite controlul felului în care a fost alcătuită ediția. *Ediție critică* = ediție a unui text literar (mai ales clasic), în care textul științific este stabilit este însoțit de aparat critic. *Realism critic* v. realism. ♦ *Care se ocupă de critică, folosește critica, este înclinat să critice. Atitudine critică. Privire critică. Dare de seamă critică.* □ *Adunările generale ale gospodăriilor colective au fost un bun prilej de a se face o analiză a muncii, de a examina în spirit critic și autocritic problemele și sarcinile principale care stau în fața gospodăriilor colective.* GHEORGHIU-DEJ, GOSP. AGR. 6.

2. Care se referă la un punct sau la un moment de criză, care premerge o schimbare bruscă (de obicei în rău); care poate determina o schimbare decisivă (de obicei în rău). *Symptom critic. Moment critic. Situație critică.* □ *Cu toată poziția critică a oștilor sale și îndemnul multor curtezani... [Petru cel Mare] nu primi nicidecum a da tucilor pre prințul Moldaviei.* NEGRUZZI, S. I 141. ♦ (Fig.) *Stare critică* = starea unui corp în timpul în care el trece prin salt și în toată masa lui din lichid în gazos (sau invers) dispărînd complet limita dintre cele două faze. *Temperatură critică* = grad de temperatură caracteristic pentru fiecare gaz în parte și constituind limita de temperatură dedesubtul căreia el poate deveni lichid.

CRITICĂ, critic, vb. I. Trans. 1. (Complementul indică opera înfăptuită sau persoana, gruparea, instituția care a înfăptuit-o) A scoate la iveală lipsurile pentru ca, descoperind cauzele și indicînd mijloacele de îndreptare, să se ajungă la lichidarea greșelilor. *Organizațiile de partid au datoria să analizeze periodic situația învîntămîntului cadrelor din întreprinderea și instituția respectivă, să critice și să tragă la răspundere fără menajamente pe acei activiști care au o atitudine înapoiată față de studiu.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755. ♦ Refl. *Marx spunea că revoluția*

proletară se deosebește, printre altele, de oricare altă revoluție tocmai prin faptul că ea se critică singură și, criticându-se, se întărește. STALIN, O. X 345.

2. (În mentalitatea de altădată) A dezvălui lipsurile din acțiunile unor oameni, a arăta defectele unor stări de lucruri fără a indica mijloacele de îndreptare. *Eminescu a criticat aspectele negative ale societății din timpul lui.* ♦ A dezvălui cu răutate (sau cu exagerare) părțile slabe, defectele unui lucru sau ale unei persoane; a comenta în chip răutăcios, născocind lipsuri și greșeli. *V. d e f ă i m a, b i r f i. Lumea e rea, critică orice pas al unei fete.* CONTEMPORANUL, VII 488. *Îndată începu a o și critica [piesa de teatru].* NEGRUZZI, S. I 238. *În loc să critici greșelile străine, în loc să rzi de alții, mai bine rzi de tine.* ALEXANDRESCU, P. A. 93.

CRITICABIL, -Ă, criticabili, -e, adj. Care dă prilej de critică, care poate fi criticat. *Operă criticabilă.*

CRITICĂ, critici, s. f. 1. Metodă de bază în acțiunea de educare a cadrelor partidului și a oamenilor muncii, constând în dezvăluirea greșelilor și lipsurilor, în descoperirea cauzelor care le-au provocat și în indicarea mijloacelor pentru lichidarea lor. *Noi nu ne-am temut niciodată și nu ne vom teme să ne criticăm deschis pe noi și greșelile noastre în fața întregului partid. Forța bolșevismului rezidă propriu-zis tocmai în faptul că nu se teme de critică și că din critica lipsurilor sale își trage energia necesară mersului continuu înainte.* STALIN, O. X 350. *Critica și autocritica este o metodă specifică, socialistă, de scoatere la iveală și de biruire a greutăților și contradicțiilor.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2563. ♦ *Critică de jos = critică pornită din mase cu scopul de a dezvălui lipsurile organelor de conducere și a contribui ca ele să fie lichidate. Cadrele de partid, organele și organizațiile partidului trebuie să plece cu atenție urechea la glasul maselor, să fie gata nu numai să învețe masele, ci să și învețe de la mase, să stimuleze critica de jos, să ducă o luptă necrușătoare împotriva celor care înăbușă critica.* ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2754.

2. (În mentalitatea de altădată) Dezvăluire, arătare (și judecare) a lipsurilor din acțiunile unor oameni sau a stărilor de lucruri dintr-o societate dată fără arătarea mijloacelor de îndreptare. *Personajele operelor [lui I. L. Caragiale]... întruhipează cea mai acerbă critică a regimului de exploatare, a caracterului odios și ridicol al parlamentarismului burghez.* CONTEMPORANUL, S. II, 1952, nr. 278, 1/1. ♦ *Expr. A fi sub orice critică = a fi la un nivel cu totul scăzut. A fi mai presus de orice critică = a fi la un nivel foarte ridicat.*

3. Analiză care interpretează și apreciază operele artistice sau științifice. ♦ *Contribuții la critica economică politică, de K. Marx.* ♦ *Articol, studiu, recenzie în care se face o asemenea analiză; totalitatea (sau majoritatea) unor astfel de articole. Critica a apreciat succesele noii noastre literaturi.* □ *Pretutindenea în Franța, Germania, Anglia s-au născut în veacul nostru niște școli literare pe care critica le cunoaște sub felurite numiri.* ICNESCOU-RICN, C. 100.

4. (În expr.) *Critică de text = comentarii și discuții asupra formei sau conținutului unui text.*

CRITĂR s. m. v. creștar.

CRITĂ s. f. (Mold., Bucov., popular) Oțel. *Dintr-o bucată de criță cit degetul cel mic și dintr-o zburătură de cremene neagră, Caraiman a prins o scnteiușă într-un firioș de iască și... a aprins focușor slăuș din câteva vreascuri mărunte.* SADOVEANU, N. P. 25. *Timofei Gițulca era un moșneag scund și sfătos, tare cum e crița și de foarte multe lucruri știutor.* C. PETRESCU, R. DR. 128. ♦ (În basme) *Dară pe la miez de noapte auzi-n văzduh un glas, Vine-un zmeu în solzi de criță cu trei capete.* EMINESCU, L. P. 125. ♦ (Metaforic) *Ducea Leona are dinți de criță, nu de ciolan ca ceilalți oameni.* SAECVEANU, N. F. 6.

Tara neagră a furnicilor cu dinții de criță. HCGAȘ, M. N. 13. *La noi, bătrîn, muiere, băvbat, copil... Nepăsători de moarte, au inimă de criță.* ALECSANDRI, P. III 254. ♦ *Expr. A fi criță la mînt = a avea mînte ageră, a fi deștept.* ♦ (Adverbial) *Din cale-afară, foarte, extrem. Mîntos criță. Beat criță.*

CRIVĂȚ, crivaturi, s. n. (Mold.) Pat. *În fund, în crivat, dormea un bătrîn.* SADOVEANU, D. P. 172. *După pinza de painjăn doarme fata de-mpărat; Încată de lumină, e întinsă în gerul.* EMINESCU, O. I 79. *Haide s-o așezăm [perna] pe crivatul lui.* ALECSANDRI, T. 1732.

— Variantă: *erevăt* (NEGRUZZI, S. I 17) s. n.

CRIVĂȚ s. n. 1. Vînt puternic și rece care suflă iarna dinspre nord-est, aducînd scăderea temperaturii, mai rar vara, aducînd un aer dorogitor. *Nu știu niciodată cît o să fie crivățul.* SLAVICI, V. P. 157. *Cad săgețile în valuri care suieră, se toarnă și lovind în față-n spate, ca și crivățul și gerul, Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul...* EMINESCU, O. I 148. *Afară-i vijelie, Și crivățul aleargă pe cîmpul înnegrit.* ALECSANDRI, O. 164. *Din ce în ce mai mult crivățul se înțețea și frîgul mă pătrundea.* GHICA, S. 243. ♦ (Poetic) *Iarna vine, vine pe crivățul călare! Vîntul suieră prin hornuri răspîndind înfiorare.* ALECSANDRI, P. A. 112. ♦ (Personificat, în basme) *Ajunseră la muma Crivățului și o rugă să le spuie drumul.* ISPIRESCU, L. 117.

2. (Rar) Nord. *Spre crivăț, peste Ozană, vine Tîrgul Neamfului.* CREANGĂ, A. 72.

CRIZANTEMĂ, crizanteme, s. f. Plantă decorativă din familia compozeelor, care înfloresc toamna tîrziu, cu o inflorescență mare și bogată, de culori foarte variate (*Chrysanthemum indicum*). *Sute de mii de flori se învesc dinăuntru apelor, mari și albe, asemeni unor crizanteme.* BCGZA, C. O. 301. *Ridică de jos o crizantemă artificială.* SAHIA, N. 100. *Întîrziată fără vreme Se plimbă Toamna prin grădini Cu faldurii hlamidei plini De crizanteme.* TCRICEANU, M. 33.

CRIZĂ, crize, s. f. 1. (Adesea determinat prin « economică » sau « de supraproducție ») Prăbușire a vieții economice, la care se ajunge în mod inevitabil și periodic în țările capitaliste, din cauza contradicției fundamentale între caracterul tot mai social al producției și forma capitalistă, individuală a însușirii produselor; se caracterizează prin falimente, absorbirea întreprinderilor mai slabe de către cele mai puternice; creșterea șomajului și mizeriei oamenilor muncii, a căror putere de cumpărare scade, ajungîndu-se din această cauză la o falsă impresie de abundență a mărfurilor pe piață. *În crize, contradicția dintre producția socială și însușirea capitalistă izbucnește cu violență. Circulația mărfurilor este vremelnic desființată; mijloacele de circulație, banii, devin o piedică pentru circulație, toate legile producției și ale circulației de mărfuri acționează în sens invers.* MARX-ENGELS, O. A. II 131. *Cauza ultimă a tuturor crizelor reale rămîne întotdeauna sărăcia și caracterul limitat al consumului maselor, care se opune tendinței producției capitaliste de a dezvolta forțele de producție în așa fel, ca și cum limita dezvoltării lor or fi numai capacitatea absolută de consumație a societății.* MARX, la LENIN, O. III 39. *Pentru a lichida crizele trebuie lichidat capitalismul.* STALIN, O. XII 262. *Sindicatelor unitare, devenite un instrument de luptă organizată a muncitorimii și o puternică stavilă în calea planurilor de a arunca pe spinarea maselor populare greutățile crizei economice, au fost și ele dizolvate în același an.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 13. ♦ *Criză de produse = lipsă de mărfuri pe piață. Criză monetară = fenomen economic caracteristic regimului capitalist, constînd în lipsa de bani și de credite pe piață datorită paralizării vieții economice în epocile de stagnare a afacerilor. Criza generală a capitalismului sau a sistemului capitalist (mondial) =*

epoca istorică a prăbușirii capitalismului, cuprinsă între prima revoluție socialistă și victoria revoluției socialiste în întreaga lume și caracterizată printr-o supraproducție de mari proporții, printr-o paralizare a tuturor sferelor de activitate (socială, politică, literară, artistică), printr-o desfășurare inegală, care lovește țărilor capitaliste în momente diferite și cu intensități diferite, prin împletirea crizei industriale cu criza agrară și prin izbucnirea de conflicte și războaie, al căror rezultat final este pieirea inevitabilă a capitalismului. *Drept cel mai important rezultat economic al celui de-al doilea război mondial și al urmărilor lui economice trebuie socotită destrămarea pieței mondiale unice atotcuprinzătoare. Această împrejurare a determinat o nouă adâncire a crizei generale a sistemului capitalist mondial.* STALIN, PROBL. EC. 33. *Criza generală a capitalismului se caracterizează printr-o și mai mare intensificare a procesului de putrezire a sistemului capitalist.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 348. *Criză de regim* = epocă în care un regim devenit nestabil este pe punctul de a fi răsturnat (pe cale revoluționară) și înlocuit cu altul. *Trecem prin a treia criză de regim. Prima a fost criza regimului țarist, care nu mai există. A doua a fost criza primului Guvern Provisoru, al cărei rezultat a fost demisia lui Miliukov și Gucikov. A treia a fost criza guvernului de coaliție, cind instabilitatea regimului a atins punctul culminant.* STALIN, O. III-121. (În țările cu regim parlamentar burghez) *Criză de guvern* (sau *ministerială*) = interval de timp (caracterizat prin agitație și frământare politică) între demisia unui guvern și formarea guvernului următor.

2. Moment critic, culminant, în desfășurarea unei boli; declanșare bruscă a unei boli sau revenire, sub formă de acces brusc, a unei boli cronice. *Criză de ficat.* — *Are să-i tremure iarăși buzele și o să devină galben ca în timpul crizelor.* SAHIA, N. 25. ♦ Fig. *Mă cuprind uneori gânduri triste și nu mă mai stăpinesc. E o criză.* Trece. PAS, Z. I 97.

CRICNEALĂ, *cricneli*, s. f. Crîcnire.

CRICNĂ, *crîcnesc*, vb. IV. Intrans. (Întrebuițat mai ales în construcții negative) A protestat prin vorbe, fără prea multă vehemență, a murmura cuvinte de protest, a se împotrivi cu vorba. *Nu admite să crîcnescă nimeni.* REBREANU, R. I 188. *Vasile nu îndrăznește nici să mai crîcnescă.* BUJOR, S. 93. O dată să-i pună mina pe git și nu mai crîcnește! SLAVICI, O. I 340. *Cum poți eu să crîcnesc?* PANN, P. V. III 115. ♦ (Rar) Trans. A spune, a dezvălui o taină. *Midas-Împărat îl amenința că unde îi stau talpele îi va sta și capul, dacă va crîcni o vorbă măcar către cineva.* ISPIRESCU, U. 111.

— Variantă: *crîcni* (ALECSANDRI, T. I 53), (regional) *crîgnî* (POPESCU, B. III 142) vb. IV.

CRÎCNIRE s. f. Acțiunea de a crîcni. *Era atîtă fermentație în tonul lui, că Grigore se simți întocmai ca odinioară cînd... îi primea dojenile fără o crîcnire.* REBREANU, R. I 119.

CRÎGNÎ vb. IV v. *crîcni*.

CRÎMPÊI, *crîmpeie*, s. n. (De obicei cu determinări introduse prin prep. «de») Parte ruptă, desprinsă sau rămasă din ceva; bucată, porțiune, fărîmă. *Aveai patru-sprezece ani cînd, într-un crîmpei de gazetă, ai citit că la clubul muncitorilor au dat poliștii năvală.* PAS, Z. I 7. *Zău, nu cunosc pe nimeni, cu voia dumitale, Un biet crîmpei de ață să-l dea fără parale!* MACEDONSKI, O. II 58. *Un crîmpei de luminare ardea în sfeșnicul ce era înșfîțat într-o mășuță de campanie.* D. ZAMFIRESCU, R. 242. ♦ (Fiind vorba despre fraze, gânduri, cîntece etc.) Fragment, frîntură. *În mîntea ei, pe drum, i se încrucișau crîmpeie de fraze fără legătură.* BART, E. 246. *Crîmpeie de gânduri îi răsăreau în mîntie, luminau o clipă și se stingeau ca lumînărelele bătute de vînturi.* SANDU-ALDEA, U. P. 19. *Ce ochi*

frumoși avea Margareta în sara aceea! Această cugetare a rămas... în suflul lui Radu ca un crîmpei de cîntec. VLAHUȚĂ, N. 63.

CRÎMPEIĂȘ, *crîmpeiășe*, s. n. (Rar) Diminutiv al lui *crîmpei*. *Ca să nu lipsească nici un măișor, i le dete pe număr. Credincioasa spălîndu-le, se rupse un crîmpeiăș și-l dete pe rîu.* ISPIRESCU, L. 70.

CRÎMPEIĂȚ, -Ă, *crîmpeiăți, -te*, adj. (Neobișnuit) Făcut *crîmpeie*, fragmentat, fărîmitat. *Tate gîndurile îi erau tulburi și crîmpeiăte.* VLAHUȚĂ, N. 75.

CRÎMPOȘIE s. f. Varietate de struguri cu boaba albă-ruginie și rotundă; vin făcut din acești struguri.

CRÎMPOȚI, *crîmpoșesc*, vb. IV. Trans. (Mold.) A tăia, a rupe, a sfîrteca, a sfîșia în bucăți inegale, a ciopîrți, a îmbucătăți. *A găsit iezii singuri, i-a ucis și i-a crîmpoțit de le-am plîns de milă.* CREANGĂ, P. 30. ♦ A mîncă fără rînduială, de ici și de colo, cîte pușin. *Dați-vă deoparte mîi păcătoșilor, că numai ați crîmpoțit mîncarea, ziseră atunci Flămînzilă și Setilă, care așteptau cu neastîmpăr, fiind ruși în coș de foame și de sete.* CREANGĂ, P. 261. — Variantă: *crîmpoți* (SBIERA, P. 74) vb. IV.

CRÎNCEN, -Ă, *crînceni, -e*, adj. Cumplit, îngrozitor, înspăimîntător, înverșunat, aprig, crud, feroce, violent, nemilos. *În lupta crîncenă care se dă pe plan ideologic între capitalism și socialism, întărirea continuă a ideologiei socialiste, combaterea necruțătoare a putredei ideologii burgheze constituie o condiție principală a victoriei ideologiei clasei muncitoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 329, 1/1. *Îți sînt mamă, te-am făcut și te-am crescut în crîncene nevoi.* CONTEMPORANUL, VII 504. *Pavel izbînd cu picioarele în sobă, o și darmă la pămînt. Și în buimăceala aceea, trezîndu-se cu Ion față-n față, unde nu se încinge între dîștii o bătaie crîncenă.* CREANGĂ, A. 112. ♦ Fig. *Toroioagă, cale grea, Crîncenă-i costișă ta, Fără brad, fără izvor, Fără nici un firîșor, Numa piatră și zănoagă Și steuiri de stîncă seacă... DEȘLIU, M. 63. ♦ (Adverbial) *Cîrmîndu-și crîncen Șargul de zăbale, Și-l aruncă fulger Pe întoarsă cale.* TOMA, C. V. 101. *Din naltul cerdac, împăratul Dă vîntului pîrul său nîns Și crîncen roțește privirea Pe crunt înmortalul întins.* TOMA, C. V. 65. *Oh! Vlade, cît de crîncen ți-a greșit, Iart-o, scap-o.* DAVILA, V. V. 174.*

CRÎNCENĂ vb. I v. *încrîncena*.

CRÎNCENIE, *crînceniei*, s. f. (Învechit) Cruzime, asprime. *Matei pedepsi însă cu crîncenie pe cerbicoșii nobili unguri din Ardeal.* BĂLCESCU, O. II 210.

CRÎNCENIT, -Ă, *crînceniți, -te*, adj. (Rar) Crîncen, cumplit, feroce. *Briar... n-are-n lume decît un gros stejar, Un bun și scump tovarăș de lupte crîncenite.* ALECSANDRI, P. A. 193.

CRÎNG, *crînguri*, s. n. 1. Pădurice de arbori tineri și de lăstari. *Într-un crîng ce-l vezi, ca-n vis, Stîns mijînd spre zări de lume, E o stîină fără nume Cu ochi mari — un cer deschis.* TOMA, C. V. 140. *Nu voia să asculte nici la păsărelele ce ciripeau... nu căuta nici la floricelele ce se ascundeau prin desigurile crîngurilor.* ISPIRESCU, L. 58. *E-un miros de tei în crînguri, Dulce-i umbra de răchiiți, Și sîntem atît de singuri Și atît de fericiți!* EMINESCU, O. I 210. *Prin crînguri tăcute Apa-i răcoasă, Frunza e umbroasă.* TEODORESCU, P. P. 435. ♦ Loc acoperit cu arbuști, cu tufe; tufăriș, desiș. *Către seară cînd el cîntă, glasul lui tremurător Mîna somnul în spre crîngul de tufani de iasomie, Unde mii de păsărele stau s-adoarmă printre flori.* D. ZAMFIRESCU, la MACEDONSKI, O. IV 52.

2. (Rar, determinat prin «al cerului») Boltă cerească, firmament. *S-au dus sub crîngul cerului.* SBIERA, P. 91. *Și noi ne-am luat Din conac în conac, Pe cai de olac, Pe crîngul cerului, Pe fața pămîntului.* SEVASTOS, N. 100.

CRÎNGULEȚ, *crîngulețe*, s. n. Diminutiv al lui *crîng*. *Băutul rămăse adumbrit într-un crînguleț verde... iară cotoșmanul o rupse d-a fuga spre curtea boierului celui mare*. ISPIRESCU, L. 289.

CRÎNGUȘOR, *crîngușoare*, s. n. Diminutiv al lui *crîng*; *crînguleț*. *Peste puțină vreme, o tristă păsărică Va face să răsună cel jalnic crîngușor*. ALEXANDRESCU, P. 24.

CRÎNȚĂNI vb. IV v. *erânțani*.

CRÎSNIC¹, *crîsnici*, s. m. (Transilv., Bucov.) Dascăl de biserică; paracliser, Țircovnic. *În mijlocul secerătorilor i se ivea toldeana Simina, fata crîsnicului de la Zîmbru*. SLAVICI, O. I 213.

CRÎSNIC², *crîsnice*, s. n. (Mold., Transilv., Bucov.) Unealtă de pescuit alcătuită dintr-o plasă legată de două bețe așezate în cruce și fixate la o prăjină lungă, de care apucă pescarul. *Noi luăm crîsnicul și, cît fumem o lulea, ajungem la baltă*. SADOVEANU, N. F. 26. ♠ (Poetic) *Cad așchii de albastru în crîsnicul pădurii*. LESNEA, A. 52.

CRÎSTEI s. m. v. *eristei*.

CRÎȘCĂ, *crîșc*, vb. I. *In t r a n z. 1.* (Mold., Transilv., urmat de determinări) A scriși din dinți (într-un acces de ciudă sau de minie). *Sălbatic crîșca din dinți*. COȘBUC, P. II 180. *Văzînd el, dracul, că și aici n-a izbutit nimica, crîșca din măsele și crăpa de ciudă*. CREANGĂ, P. 145.

2. (Despre zăpada înghețată) A scriși, a trosni (sub piciorul trecătorilor). *Adia asprul vînt al miezului nopții și omătul înghețat crîșca ascuți*. SADOVEANU, O. V 441. ♠ (Prin exagerare) *Iarna de gerul cel amar nic... crîșcau lemnele și pietrele*. EMINESCU, N. 41.

CRÎȘCĂRE, *crîșcări*, s. f. Acțiunea de a *crîșca* și rezultatul ei.

1. Scrișnire. *Băutul își strîngea fălcile de-și simțea în creier crîșcarea măselelor, dar se stăpînea*. SADOVEANU, M. C. 38.

2. Fig. Nemulțumire, durere, nenorocire (care face pe cineva să crîște din dinți). *O fost mare crîșcare pe capul omului*. ȘEZ. XX 15.

CRÎȘMĂR, *crîșmari*, s. m. (Mold., Transilv.) Cîrciumar. *Crîșmarul nostru Mihăilă L-a spînzurat pe Negrilă În pivnița cea mai adîncă, Tot taie din el și mîncă (Porcul afumat)*. SADOVEANU, P. C. 15. *Crîșmarii te mint și nu știu lăutarii Aievea ce-i graiul din strună*. GOGA, P. 44. *Au luat de la crîșmar cite trei lei, pe cite trei băniși de fasole, fără știrea bărbatilor*. SP. POPESCU, M. G. 23.

CRÎȘMĂ, *crîșme*, s. f. (Mold., Transilv.) Cîrciumă. *Duminica, crîșmele... par a fi niște ființe vii, care viuesc adînc*. SADOVEANU, O. VII 273. *Crîșmă bună, crîșmă veche lingă crucea de la moară, În zadar își caut rostul zilelor de-odinioară*. GOGA, C. P. 36. *Or fi fugit!... cine știe?... La vro crîșmă poate...* ALECSANDRI, T. I 113. *S-au dus la o crîșmă, unde s-au pus să bea*. NEGRUZZI, S. I 32.

— Variantă: (regional) *erîșmă* (AGÎRBICEANU, S. P. 16) s. f.

CRÎȘMĂREĂSĂ, *crîșmărese*, s. f. (Mold., Transilv.) Cîrciumăreasă. *Sărbătoarea și duminica vezi toate crîșmăreșele găite*. NEGRUZZI, S. I 315.

CRÎȘMĂRIȚĂ, *crîșmărițe*, s. f. (Mold., Transilv.) Cîrciumăreasă. *Zi, măi Laie, înc-un cîntec De-o cămașă cu altiță Și de-un drac cu ochii vineți, De-o Aniță crîșmăriță*. GOGA, P. 75. *Crîșmărița, cum ne-a văzut, pe loc ne-a sărit înainte*. CREANGĂ, A. 96.

CRÎȘMUȘOARĂ, *erîșmușoare*, s. f. (Mold., Transilv.) Crîșmușă. *O trimet la crîșmușoara mea... colea, lingă drum*. ALECSANDRI, T. 1538.

CRÎȘMŪȚĂ, *crîșmușe*, s. f. (Mold., Transilv.) Diminutiv al lui *crîșmă*; *crîșmușoară*. *Oi vinde cojoacele Ca să-i fac soroacele Prin toate crîșmușele*. MARIAN, S. 22. *La crîșmușă de sub deal Bea Bugean și cu Vargan*. SEVAS-TOS, C. 315.

CRÎȘNÎ vb. IV v. *scriși*.

CROĂȚ¹, -Ă, *croaiți*, -te, adj. Care aparține Croației sau locuitorilor ei; originar din Croația. *Poporul croat. Limba croată*.

— Pronunțat: *cro-at*.

CROĂȚ², -Ă, *croaiți*, -te, s. m. și f. Persoană care aparține populației de bază a Croației (o parte a Iugoslaviei). — Pronunțat: *cro-at*.

CROĂZĂ s. f. (Învechit) Un fel de stofă țesută în patru ițe. *Rochia... de croază sau de percal*. GOLESCU, Î. 67.

CROAZIERĂ, *croaziere*, s. f. Călătorie (de plăcere) pe mare.

— Pronunțat: *cro-a-zi-e*.

CROCIET s. n. Joc în aer liber, în care mai multe persoane lovesc, rînd pe rînd, cu un ciocan niște bile mici de lemn, făcîndu-le să treacă, după anumite norme, printr-o serie de arcuri înfipte în pămînt. *Pe paștea unde se juca crochet... C. PETRESCU, Î. II 242. În parcul de sub ferestrele otelului «Caraiman» s-a înființat obișnuita partidă de crochet*. VLAHUȚĂ, O. A. III 34.

CROCHIU, *crochiuri*, s. n. Schișă care indică în cîteva linii trăsăturile principale ale unei figuri, ale unui desen, ale unui plan. *Așa se fac crochiurile militărești: ici o pată, dincolo o roată de tun*. D. ZAMFIRESCU, la TDRG.

CROCODÎL, *crocodili*, s. m. Reptilă de proporții uriașe care trăiește de-a lungul fluviilor din țările tropicale (mai ales pe malurile Nilului) (*Crocodylus vulgaris*). *Geantă de piele de crocodil*. ♠ Expr. (Familiar) *Lacrimi de crocodil* = plîns prefăcut, ipocrit.

CROHMĂL s. n. v. *erohmală*.

CROHMĂLĂ s. f. (Mold., Bucov.) Scrobeală albă. *O broșură învățătoare meșteșugului de a face... pine și crohmăle de cartofe*. NEGRUZZI, S. I 3.

— Variantă: *erohmăl* s. n.

CROHMĂLĂ, *crohmălesc*, vb. IV. *Tranz.* (Mold., Bucov.) A scrobi.

— Variantă: *erohmolî* vb. IV.

CROHMĂLÎT, -Ă, *crohmăliți*, -te, adj. (Mold., Bucov., despre pinzeturi) Scrobit. *Rufe crohmălite*. ♠ Fig. Rigid, bășos, țeapăn. (Atestat în forma *crohmolît*) *Nu știu dacă cineva a cerut pînă acum a descrie figura asta curioasă, originală și crohmolită a boierului Țimutaș*. NEGRUZZI, S. I 236.

— Variantă: *erohmolît*, -ă adj.

CROHMOLÎ vb. IV v. *erohmăli*.

CROHMOLÎT, -Ă adj. v. *erohmălit*.

CROÎ, *croiesc*, vb. IV. *Tranz. 1.* (Complementul indică un obiect care urmează să fie confecționat, în special haine sau Țhete) A măsura materialul necesar, a însemna dimensiunile sau forma bucăților alcătuitoare, a tăia după forma și măsura indicată. *Scoțînd o piele de porc sălbatic din cămară și croind cite o pereche de opinci*. CREANGĂ, A. 24. *Țachete croite... pe măsura lor*. NEGRUZZI, S. I 105. *Eu sînt lemn de treabă... Că pe mine mă cioplesc Și iconițe croiesc*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 508. ♠ Fig. *Îmi dărui o pușcă... ușoară, croită și cumpănită chiar dupe trupul și dupe puterile mele*. ODOBESCU, S. III 22. ♠ *Tranz. fact. N-avea copii, femeie, Hiron stăpînul meu, Și curtea*

lui cea mare tot strimă ți părea. Deși camere trei pline avea de haine scumpe, Pe toată ziua însă croia la straiete nouă. NEGRUZZI, S. II 237. ♦ Absol. Pietrării lui Manole croiau, retezau, ciopârceau. ODOBESCU, S. II 513.

2. *Tranz.* A plănuî, a pune la cale (o lucrare care are nevoie de indicații, semne, planuri), a porni un lucru sau o lucrare. *Pe o multe de deal pleșușă, la câteva sute de pași depărtare de sat, tranșeele erau croite.* REBREANU, N. 48. *Străbăturăm în lung și-n lat vestitele grădini ale Pingărașilor, croite și sădite mai din vechi.* HOGAȘ, DR. II 22. *Pină-n zori de zi Mie să-mi croiești Și să-mi isprăvești Peste Marea Neagră Un pod de aramă.* TEODORESCU, P. P. 423. (A b s o l.) [Grădinarul] se apucă de croit din nou, și în șase săptămîni abia putu face ceva care să mai semene a grădină. ISPIRESCU, L. 153. ♦ F i g. (Cu privire la planuri, proiecte) *Prioi drept înainte, sforăi puternic și începu să scurme cu copita în apă; părea că-și croiește un plan sau că se pregătește să intrușeze o hotărîre mai dinainte luată.* HOGAȘ, M. N. 221. *Canemir croindă la planuri din cușite și pahară... EMINESCU, O. I 31. (A b s o l.) Toși croiesc, fac și prefac, Ca să ne vie de hac.* ALECSANDRI, T. I 239. ♦ (În legătură cu alte abstracte) *Cîrpinde, văduva Lenca își croia mersul zilei de mîine și poimîine.* POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 95. *Caragiale e o altă dovadă a artistului care nu începe în cadrul croit de mine.* GHEREA, ST. CR. III 60. *Vrea... să-și croiasc-un nume.* ALECSANDRI, P. III 327. ♦ A potrivî, a ticlui. *În fașă una-ți vorbește Și în dos alta-ți croiește.* PANN, P. V. III 63. ♦ (Complementul, uneori subînțeles, indică o minciună) *Cît vei auzi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu să mă tragi de mînica hainei.* ODOBESCU, S. III 46. *Da late le croiește badea Talpă-Lată!* ALECSANDRI, T. 623. *Pe-ntregul croiește minciuni.* NEGRUZZI, S. II 203. *În loc de adevăr el tot minciuni croia.* DONICI, F. 76.

3. *Tranz.* A desfunda, a deschide (un drum, o șosea etc.) înălțurînd obstacolele. *Își sileau trupul... să-și croiască drum prin stratul gros și alb de zăpadă.* DUMITRIU, V. L. 85. *Ursan naval' s-aruncă în neagra tătărimă, Croind o pîrte largă prin deasa ei mulțime.* ALECSANDRI, O. 215. ♦ Fig. *Legea economică fundamentală a socialismului își croiește în țările de democrație populară un drum din ce în ce mai larg, influențînd tot mai mult dezvoltarea economiei naționale a acestor țări.* LUPA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 74. *Să croim brazde noi de baladă.* DEȘLIU, G. 28. *Vremea a venit acum Singur să-și croiești un drum.* CASSIAN, în POEZ. N. 116. *Eminescu a fost pregătit sub toate raporturile pentru a croi un drum nou în literatura romînilor.* VLAHIȚĂ, O. A. 238. ♦ Refl. p. s. *Se croise o șosea cu pomii tineri, plantați pe marginea șanțurilor.* C. PETRESCU, S. 123.

4. *Tranz.* (Familiar; complementul indică un animal, un om sau o parte a trupului, mai ales spinarea) A lovi, a bate (făcînd dungi sau vînații pe piele). *Croi cu bățul spinările cailor... și căruța... intră în sat.* DUMITRIU, N. 229. *Ce-ar fi să-l croiesc în moalele capului?* CAMILAR, TEM. 209. *Acuși iau varga din coardă și vă croiesc, de vă merg petecile!* CREANGĂ, A. 38. *Ticălosul!... poruncește să mă croiască tot drumu cu un harapnic.* ALECSANDRI, T. 50. ♦ (Complementul indică lovitura) *Îi croiește o palmă.* ♦ (Complementul indică semnul lăsat pe piele) *Caii la pas, și surugii croindu-le cu bicele la dungi beșicate pe spinare.* GHICA, S. 241.

5. *Intranz.* (Familiar, în expr.) A o croi la fugă = a fugi în cea mai mare grabă (spre a scăpa de o primejdie). *Iepurii o croiră la fugă și fiarele se luară după ei.* POPESCU, B. I 90. *Încet-încet m-am furișat printre oameni și unde am croit-o la fugă spre Humulești.* CREANGĂ, A. 58. *Croindu-o la fugă spre pustie amîndoi, Tocma în crîng se opriră a se uita înapoi.* PANN, P. V. III 55.

CROIALĂ, croieli, s. f. 1. Felul cum e croită o haină; tăietură. *Tu știi să potrivești Croiala după modă.* NEGRUZZI, S. II 190.

2. Fig. Fel de a fi; caracter. *Ei, ai să vezi, Vavila-i altă croială, cu totul.* HOGAȘ, DR. 251.

3. (Invechit) Plan, arhitectură. *Luîndu-se după croiala unor palaturi întortocheate ce văzuse... puse de scobi, într-un munte de cremene ce era acolo, un sălaș.* ISPIRESCU, U. 116.

CROIT s. n. Faptul de a croi; croire.

CROITÔR, croitori, s. m. 1. Meseriaș sau muncitor care croiește și coase haine. *Găsi o asemenea mătăsărie și o și dase la croitor.* ISPIRESCU, L. 399. *Vestmînt lung Pină-n pămînt, Croitor croitu-l-a, Zugrav zugrăvitu-l-a.* TEODORESCU, P. P. 52.

2. Gîndac mare, cu coarne lungi în forma unor foarfece, care trăiește mai ales pe stejari (*Cerambyx heros*).

3. Mușchi fixat între osul iliac și fața internă a tibiei (prin a cărui contracție se produce încrucișarea picioarelor).

— Pronunțat: *cro-i-*.

CROITOREĂSĂ, croitorese, s. f. Meseriașă sau muncitoare care croiește și coase rochii. *Adusese o croitoreasă cu ziua.* C. PETRESCU, C. V. 169.

— Pronunțat: *cro-i-*.

CROITORIE, (2) croitorii, s. f. 1. Meșteșugul, meseria croitului și cusutului. *Învașă croitoria.*

2. Atelier unde se lucrează haine bărbătești sau rochii. — Pronunțat: *cro-i-*.

CROM s. n. Metal dur, de culoare cenușie-deschisă, folosit în cromaj la fabricarea oțelurilor speciale, la formarea de combinații colorate, oxidante și tanante etc. ♦ *Galben de crom* = cromat de plumb folosit la preparea vopselelor.

CROMĂ, cromez, vb. I. *Tranz.* A acoperi (un obiect) cu un strat subțire de crom.

CROMĂJ s. n. Operație industrială constînd în acoperirea metalelor cu un strat de crom, pentru a le mări duritatea și rezistența față de agenții chimici sau pentru scopuri ornamentale.

CROMĂRE, cromări, s. f. Cromaj.

CROMĂT¹ s. m. Sare formată prin acțiunea acidului cromic asupra unei baze.

CROMĂT², -Ă, cromafi, -te, adj. Care conține crom; acoperit cu un strat de crom. *Oțel cromat.*

CROMĂTIC, -Ă, cromatici, -e, adj. 1. Care se referă la culori sau la colorit. *Aspectul cromatic al tabloului.*

2. (În expr.) *Gamă cromatică* = gamă formată dintr-o serie succesivă de semitonuri.

CROMĂTICĂ s. f. 1. Arta preparării și folosirii culorilor.

2. Ansamblu de culori; colorit. *Cromatică unui tablou.*

CROMATISM s. n. Proprietate a razelor albe de a se descompune în raze de culori diferite.

CROMOFOTOGRAFIE s. f. Procedu pentru obținerea fotografiilor în culori.

CROMOLITOGRAFIC, -Ă, cromolitografici, -e, adj. De cromolitografie, obținut prin cromolitografie. *Se întunecă toată ca o reproducere cromolitografică de pisc înnourat.* CAMIL PETRESCU, N. 115.

CROMOLITOGRAFIE, cromolitografii, s. f. Procedu litografic prin care se tipăresc în serie desene în culori; desen, tablou sau portret obținut prin acest procedu. *Un sipet țărănesc și o cromolitografie pe un alt perete întregesc mobilierul atât de modest al încăperii.* V. ROM. iunie 1952, 27.

CROMOSFÉRĂ s. f. Strat de culoare roșie-aprinsă, compus din gaze și aburi incandescenti, care înconjură soarele și este vizibil numai în timpul eclipselor totale.

CROMOTIPIE s. f. Procedeu de reproducere litografică în mai multe culori, pe cale fotochimică; imagine colorată obținută prin acest procedeu.

CROMOZÓM, *cromozomi*, s. m. (Biol.) Corpuscul de substanță nucleară care se formează în timpul diviziunii celulei, variabil ca formă la fiecare specie.

CROMPOȚI vb. IV v. *crimpoți*.

CRONC interj. Onomatopee care imită strigătul corbului. *Aude numai cronc! cronc! prin văzduh și un coșcoega corb se lăsa spre el.* ȘEZ. II 55.

CRONCĂN, *cronceni*, s. m. (Transilv., Bucov.) Corb. *Croncan... după cât știu eu pînă acuma și după cum ne arată mai multe doine și balade... se spune... numai despre corbi.* MARIAN, O. II 15.

CRONCĂI vb. IV v. *cronceni*.

CRONCĂIRE s. f. v. *cronceni*.

CRONCĂNI, *croncănesc*, vb. IV. I n t r a n z. 1. (Despre ciori, corbi etc.) A scoate strigăte guturale (caracteristice acestui gen de păsări). *Nici țipenie de om. Nici măcar ciori care să croncănească, să cirtie.* STANCU, D. 16. *Zile umede și reci vestiră apropierea iernii. Grădinile rămăseseră fără verdeață — și uneori, în tăcerea după-amiezilor, treceau învăluindu-se și croncănind șiraguri de ciori.* SADOVEANU, O. IV 131.

2. Fig. (Despre oameni) A scoate strigăte nearmonioase, a vorbi articulînd cuvintele în mod dezagreabil. *Eleonora croncăni, cu o lucire de rîs în ochii ei de nebună.* DUMITRIU, B. F. 38. (În basme) *Făt-Frumos aruncă buzdaganu-n nori și lovi Miazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pămînt și croncăni jalnic.* EMINESCU, N. 24. ♦ *T r a n z. f a c t. (Rar) Mură lua vioara, cu chip să le arate, și după ce o croncănea și o văicărea oleară, își ridica ochii... spre fereastra iatacului Olenei.* GALACTION, O. I 69.

— *Prez. i. d. pers. 3 și: croncăne* (AGÎRBICIANU, S. P. 30). — Variante: *croncăii* (ALECSANDRI, P. A. 40, ȘEZ. I 109), *cronconii* (ALECSANDRI, P. P. 141) vb. IV.

CRONCĂNIRE, *croncăniri*, s. f. Croncănire.

— Variantă: *croncăire* (SADOVEANU, B. 90) s. f.

CRONCĂNIT s. n. Faptul de a croncăni; strigătul strident scos de corb, de cioară etc., croncănire. *Corbii se strîng să ne pîndească, Cu filfiri domoale și croncănit posac.* LESNEA, I. 68.

CRONCĂNITÓR, -OĂRE, *croncănitori*, -oare, adj. (Despre unele păsări, p. e. x. t. despre sunetul scos de ele) Care croncănește. *Salcîmii... leagănă ciori croncănitoare.* STANCU, D. 72. *Trec corbii-n stoluri, trec mereu, Croncănitori și negri vin.* LESNEA, I. 70. *Cîrduri de corbi negri, cu zvon croncănitor.* ALECSANDRI, P. III 341.

CRONCĂNITÓRĂ, *croncănituri*, s. f. Strigătul păsărilor croncănitoare; croncănit.

CRONCONI vb. IV v. *croncăni*.

CRONIC, -Ă, *cronici*, -e, adj. (Despre boli; fig. despre fenomene sociale) Care se prelungește vreme îndelungată, care are un caracter de durată, care s-a învechit și nu mai poate fi ușor înlăturat. *Bronșită cronică. — Umul din cele mai vădite fenomene de putrezire a economiei capitaliste îl constituie nefolosirea cronică a capacității de producție.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 89.

CRONICĂR, *cronicari*, s. m. 1. Autor de cronici și letopisete. *Radu Popescu a izbutit să se ridice la nivelul marilor cronicari moldoveni.* IST. R.P.R., 219. *De-așa vremi*

se-nvredniciră cronicarii și rapsozii. EMINESCU, O. I 149.

2. Colaborator al unui ziar sau al unei reviste, însărcinat cu redactarea de cronici (2). *Cronicar dramatic.* — Variantă: (1, învechit) *hronicăr* (NEGRUZZI, S. I 202) s. m.

CRONICĂ, *cronici*, s. f. 1. Serie de însemnări, obișnuite mai ales în evul mediu și cuprinzînd o înregistrare cronologică, de obicei lipsită de discernămint critic, a evenimentelor sociale, politice și familiare, făcute de un scriitor (de obicei contemporan); scriere, uneori păstrată în manuscris, cuprinzînd asemenea însemnări (și servind adesea drept bază istoricilor moderni); letopisete. *Cronica întîmplărilor mai însemnate, petrecute pînă la anul 1499, scrisă de un cronicar rămas anonim, s-a păstrat în traducere germană.* IST. R.P.R. 137. *Intriga în Hamlet e luată din cronicile Danemaricii.* GHEREA, ST. CR. II 278. *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici.* EMINESCU, O. I 151.

2. Articol dintr-un ziar sau dintr-o revistă care comentează evenimente de actualitate, politice, sociale și culturale, interne sau externe. *Cronică internațională. Cronică locală. Cronică muzicală.*

3. Comentariu, de obicei răutăcios, făcut asupra unor evenimente neînsemnate din viața particulară a cuiva. *Cronica Iașului, așa de bogată pe acea vreme, nu-l știa.* RUSSO, O. 48.

— Pl. și: (învechit) *cronice* (EMINESCU, O. I 32, BĂLCESCU, O. I 64).

CRONOGRĂF¹, *cronografe*, s. n. Scriere cu caracter popular, care reprezintă o sinteză a istoriei generale, alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legendele biblice și cu legende populare. *Cronograful lui Moxa.*

CRONOGRĂF², *cronografe*, s. n. Aparat automat de precizie, prevăzut cu un mecanism de ceasornic, care înregistrează începutul și sfîrșitul unei acțiuni sau al unui fenomen în desfășurare; se folosește în fizică, artilerie, aviație, sport etc. *Cronograful servește la calcularea vitezei unui proiectil.*

CRONOGRAFIE, *cronografii*, s. f. Scriere de cronici, de cronografe.

CRONOLÓGIC, -Ă, *cronologici*, -e, adj. Dispus în ordinea succesiunii în timp. *Ordine cronologică a evenimentelor.*

CRONOLOGIE, *cronologii*, s. f. Disciplină (auxiliară a istoriei) care se ocupă cu stabilirea epocilor și datelor; succesiune în timp a evenimentelor (istorice); sistem adoptat pentru socotirea anilor. ♦ *Cronologie relativă v. r e l a t i v.* † Listă care cuprinde o succesiune cronologică. *Deosebit de cronice, avem și șase cronologii ale domnilor întocmite după hrisoave, între care cele mai bune sînt a lui Pîrvu Cantacuzino, a clucerului Dumitrache și a ierodiamonului Naum Clococanu.* BĂLCESCU, O. I 64.

CRONOMETRĂ, *cronometrez*, vb. I. T r a n z. A măsura durata unei acțiuni cu ajutorul unui cronometru.

CRONOMETRĂJ, *cronometraje*, s. n. Cronometrare.

CRONOMETRĂRE, *cronometrări*, s. f. Acțiunea de a cronometra. *Cronometrarea cursei de 5000 de metri.*

CRONOMETRIC, -Ă, *cronometrici*, -e, adj. De cronometru. *Precizie cronometrică.*

CRONOMETRIE s. f. Partea fizicii care se ocupă cu studiul măsurării timpului; tehnica construirii de aparate pentru măsurat timpul.

CRONOMETRÓR, *cronometreri*, s. m. Persoană care măsoară timpul cu cronometrul, pentru a norma procesele de muncă, pentru a determina rezultatele întrecerilor sportive etc.

CRONOMETRU, *cronometre*, s. n. Ceasornic prevăzut cu un mecanism special care permite măsurarea timpului pînă la fracțiuni de secundă și care se folosește la normarea proceselor de muncă, la determinarea rezultatelor în întreceri etc.

CROS, *crossuri*, s. n. Cursă pedestră, pe teren variat, în cursul căreia participanții trebuie să parcurgă peste cîmp o anumită distanță, cu respectarea anumitor norme tehnice. *Va începe desfășurarea unei mari competiții sportive de masă, crosul «Să întimpinăm 1 Mai»*. SCÎNTEIA, 1952, nr. 2282.

CRĂSĂ¹, *croșe*, s. f. Un fel de baston curbat la un capăt, folosit la jocul de hochei, polo și golf.

CRĂSĂ², *croșe*, s. f. Smoc de pene (albe sau vopsite în diferite culori) întrebuițat altădată ca ornament la pălăriile femeilor sau la chipiele militarilor.

CRĂSNĂ, *crossne*, s. f. Sarcină, mai ales de lemne sau de vreascuri, pe care o poartă cineva în spinare. *Adusei vro câteva crossne de lemne*. GORJAN, H. I 114. + *Maldăr de obiecte așezate regulat, în ordine. Lăsați oamenilor mei cuvînt să facă iarăși crossnele de scînduri și să le așeze pe o altă plută*. GALACTION, O. I 63.

— Variante: *crășnă* (CREANGĂ, P. 151), *crăsnie* (VISARION, B. 268) s. f.

CRĂSNIE s. f. v. *crăsnă*.

CROȘET s. n. v. *croșetă*.

CROȘETĂ, *croșetez*, vb. I. T r a n z. A împleti (danțele) cu croșeta. *Perdele croșetate*.

CROȘETĂ, *croșete*, s. f. Ac lung de metal sau de os, cu vârful îndoit ca un cîrlig, cu care se lucrează diferite împletituri, în special dantele.

— Variantă: *eroșet, croșete* (VLAHUȚĂ, O. A. III 20), s. n.

CRĂSNĂ s. f. v. *crăsnă*.

CROTĂL, *crotali*, s. m. Numele științific al șarpelui-cu-clopoței, care trăiește în America tropicală.

CROWLE s. n. v. *crăul*.

CRUCE, *cruci*, s. f. 1. Obiect de lemn, de piatră, de metal etc., format din două bucăți așezate perpendicular și simetric una peste alta, constituind simbolul credinței creștine. *Noile tractoare înmormîntează fără cruci subț brazdă O lume putredă ce moare*. BENIUC, V. 135. *Face... o cruce și o înfige în pămînt*. CREANGĂ, P. 48. *Două lemne-n-călecate Stau la capu-și după moarte (Crucea)*. ȘEZ. XIII 19. + (În vechiul regim obiectul servea în armată, în fața instanțelor de judecată etc. pentru a depune un jurămint) *Dar pot spune cu mina pe cruce*. REBREANU, R. I 14. *Cînd gîndesc că ieri, nu mai departe, luă crucea și jură pe sănătatea lui!* NEGRUZZI, S. I 51. + *Exp r.* A pune eruce cuiva (sau la ceva) = a considera ca mort, lichidat. *De prietenii m-am cotorsit, petrecerilor le-am pus cruce*. M. I. CARAGIALE, C. 92. *Cruce de aur (eu noi) în casă!* invocajie făcută de oamenii superstițioși, care cred că prin aceasta se pun la adăpost cînd se pomenește numele diavolului. *Sîntem patru fete de împărat, pe cari ne-au luat patru draci, — cruce de aur în casă!* SBIERA, P. 149. *N-am crezut că am a face cu dracul. — Ferească dumnezeu, cucoane; cruce de aur cu noi în casă!* CREANGĂ, P. 160. (Mai ales ironic) *A fi cu crucea în sîn* = a fi evlavios; a face pe evlaviosul.

2. Figură sau desen (în general astăzi nemaifolosită) reprezentînd o cruce (1) și avînd diferite semnificații: într-o listă de nume personale arată că numele însemnat astfel reprezintă un om decedat, în calendar marchează o zi de sărbătoare creștină etc. *Este... sărbătoare mare și cu cruce?* CONTEMPORANUL, III 554. *Îmi arată lista,*

însemnată cu cruci de sus pînă jos. GHICA, S. 427. + *Cruce roșie* = cruce de culoare roșie, descnată, brodată sau aplicată pe un fond alb și indicînd în război neutralitatea spitalelor, trenurilor și avioanelor sanitare, ambulanțelor etc.; organizație internațională pentru ajutorarea răniților și bolnavilor (în timp de război) și pentru popularizarea cunoștințelor de prim-ajutor medical.

3. Simbol al ritului creștin, abstract sau concretizat printr-un gest făcut cu degetele la frunte, la umeri și pe piept. *Se ridică-n două rînduri Și domol își face cruce*. TOPÎRCEANU, B. 20. *Moraru-și face cruce Privind în urma mea*. COȘBUC, P. I 60. *Cum auziră sătenii, începură să-și facă cruce și să-și scuipe în sîn de frică*. ISPIRESCU, L. 138. *Se temeau [dracii] de turbincă... mai rău decît de sfînta cruce*. CREANGĂ, P. 310. + (În imprecații) *Se schimbă ades, ca să înșele mai lesne, ucigă-l crucea*. ALECSANDRI, T. 61. *Bată-mi-te crucea, drac! Cum te-oi prinde, te dezbrac*. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 466. + *Frate de cruce* = prieten bun, nedespărțit. *Din prietenia asta a noastră ne legasem frați de cruce*. SADOVEANU, N. F. 36. *Făt-Frumos și-i frate de cruce*. EMINESCU, N. 13. *Frați de cruce se prindea Și-mpreună vomicea*. ALECSANDRI, P. P. 12. *Frație de cruce* = prietenie, tovarășie strînsă. *Om lega frăție de cruce pe cît om fi ș-om mai trăi*. EMINESCU, N. 7. + *Compus: ucigă-l crucea* = diavolul.

4. Religia, confesiunea creștină, creștinism. *Pentru-a crucii biruînță se mișcă răzuri-rîuri*. EMINESCU, O. I 146. (În jurămint) *Cînd aș fi Por-Împărat, pe crucea mea că te-aș lua giupineasă-n casă*. ALECSANDRI, T. 897. (Prin metaforă) *Nu trage armata cruce-n cruce... Cine sîntem noi și cine sînt ei? Tot oameni săraci, feciori de gospodari*. DUMÎTRIU, N. 11. *Se va bate crucea dreaptă cu crucea dreaptă*. ȘEZ. III 97. + *Ziua crucii* = numele unei sărbători creștine.

5. (Întră în componența numelor a diverse insigne, medalii, decorații) *Calică-i era haina, dar strălucea pe ea Și Crucea Sfîntul Gheorghe, și-a Romîniei Stea*. ALECSANDRI, P. A. 210.

6. Nume care se dă la diverse obiecte sau părți ale unor obiecte formate din două lemne, două scînduri, două bețe sau lațuri încruciate. *Cruci dalbe de ferestre*. TEODORESCU, P. P. 40. *Se duse cu ea [cu vaca] acasă, o legă de crucea unei ferestri*. ȘEZ. IX 50. + (Tehn.) *Crucea cardanică* = dispozitiv mecanic de asamblare prin articulare, permițînd transmiterea mișcării circulare între doi arbori care pot forma între ei un unghi oarecare. *Crucea căruței* = bucată de lemn pusă de-a curmezișul în proțap. *Ptru! ciii!... sai binisor pe ici, pe crucea căruței*. CREANGĂ, P. 123. (Popular) *Crucea spinării* = os de formă triunghiulară format din cinci vertebre, care continuă șira spinării. *Crucea amiezii* = punct pe bolta cerească unde se află soarele la amiază. *Soarele scăpase din crucea amiezii; pe lanurile de grîie verzi, pe fineșele de iarbă tină, plutea o pace de lumină*. SADOVEANU, O. IV 76. + *Loc. a d j.* și a d v. *În eruce* = (așezat) cruciș, încruciat. *Sfirșindu-și cuvîntarea cu brațele în cruce, A lanșurilor sale verigi le scutură Ș-o palidă zîmbire pe buze-i flutură*. MACEDONSKI, O. I 253. + *Exp r.* E cruce amiazăzi sau soarele e în cruci sau (în) eruce (amiazăzi) = e la amiază, e ora 12 din zi. *Se bagă în taul cel de lapte dulce și se scaldă cîndu-i cruce amiazăzi*. RETEGANUL, P. V 61. *Cînd va fi soarele cruce amiazăzi, atunceea te răpede ăute*. SBIERA, P. 25. *La amiază, cînd va fi soarele în cruci, să înalțe o prăjină*. ISPIRESCU, L. 127. *Pîndind tocmai cînd era soarele în cruce... se răpede ca prin foc să ia trei smicele de măr dulce*. CREANGĂ, P. 273. *În crucea (sau, rar, erucile) nopții* = la miezul nopții. *Se întimplă citeodată, în crucile nopții, de curg neguri pe Prut*. SADOVEANU, F. J. 429. *Cunoștea cloșca cu pui și mișcările ei în crucea nopții*. SADOVEANU, P. M. 148. *Cînd stai d-ta în crucea nopții cu bufnițele*. HOGAȘ, DR. II 59. + (Adverbal) *Crucea. Cu brațele albe pe piept puse cruce*. EMINESCU, O. I 36.

◆ Expr. A se pune cruce = a se împotrivi unei acțiuni, a se pune de-a curmezișul spre a o zădărnici. ◆ Instrument de tortură în antichitate, pe care osînditul îl purta adesea în spinare pînă la locul execuției și pe care era apoi pironit cu cuie. ◆ Expr. A-și purta crucea = a îndura o suferință mare.

7. Numele popular al constelației lebedei, formată din cinci stele așezate cruciș.

8. (Adesea la pl.) Loc unde se întretaie două sau mai multe drumuri; răscruce, răspîntie. *Era aici, unde se lăsa în vale capul satului, o cruce de drumuri.* DUMITRIU, N. 86. *Șovăi, în crucea drumurilor, dacă s-o ia spre Crîngășu sau spre casă.* CAMILAR, TEM. 29. *Zimbeau toate rudele și toți prietînii lui Matei Dumbravă, la cruce de drumuri, sub streșina porților, pe prispelile caselor.* SADOVEANU, O. IV 387. *Cum stam pe trunchiul de fag răzîmat, Lenos, avînd capul pe spate lăsat, Priveam într-un loc la o cruce de străzi.* COȘBUC, P. II 204. ◆ Expr. A da cu crucea peste cineva = a întîlni pe cineva din întîmplare, pe neașteptate. *Merge ea... prin codru... și pe-o tîhăraie dă cu crucea peste lup.* CREANGĂ, P. 30. A i se face (sau a-i fi cuiva) calea cruce (sau cruci) = a se deschide înaintea cuiva o răspîntie; fig. a se ivi piedici înaintea cuiva. *Merseră... pînă ce li se făcu calea cruci, aici se opriră.* SPIRESCU, L. 220. *Dacă mergi și nu mă duci, Facă-ți-se drumul cruci.* BIBICESCU, P. P. 131. *De urît m-aș duce, duce, Calea mi se face cruce.* JARNIK-BİRSEANU, D. 211. A i se face (cuiva) calea cruce (cu cineva) = a-i ieși cuiva cineva în cale, a se încrușiș drumurile mai multor persoane. (Despre vehicule cu orar fix) A face cruce = a se întîlni într-o stație, venind din direcții diferite. *Trenul nostru face cruce la Teiuș.*

9. (Învechit) Echipă compusă din doi pînă la patru soldați, pedestrași sau călărași, care erau obligați să plătească căpeteniilor, în mod solidar, o anumită cotă de impozite. *Toate puterile pămîntene, și roșiorii și ferenarii... și toate crucile de pedestrași.* ODOBESCU, S. A. 122. [Dorobanții] erau în număr de 5000 cruci, sau 10000 oameni, și alcătuiau pedestrima cea grea a țării. BĂLCESCU, O. I 13.

10. Expr. Cruce de voinic = bărbat în toată puterea, voinic. *Dar nici nu știau ele, fetele din sat, ce cruce de voinic era Bodea.* AGÎRBIȘANU, S. P. 19. *Fruntea flăcăilor totuși era Nicolae Dragoș, fratele învățătorului, o cruce de voinic, cu mustăcioara pana corbului, înalt și spătos, deștept și harnic cît patru.* REBREANU, R. I 130. *Aștia să fie cruci de voinic? ei să fie potera în loc?* DELAVRANCEA, S. 171. *Se rușină singur de sine, cum de să se arate el, cruce de voinic, așa pușin la inimă.* SPIRESCU, L. 388.

11. Compus: crucea-pămîntului = plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu flori albe sau roze (*Heracleum Sphondylium*); brîncă-ursului.

CRUCI, *crucesc*, vb. IV. 1. Refl. A se mira foarte tare de un lucru ciudat, neobișnuit, a rămîne cu gura căscată; a se minuna. *Nu cumva ai învățat carte acolo la militarie? s-a crucit nenea Ghiță.* SADOVEANU, M. C. 76. *Oamenii se cruciră, le puseră toate la loc, cutremurați ca în fața unei taine, și îngropară iar lădița.* AGÎRBIȘANU, S. P. 27. *Mamă-sa... s-a crucit prîvind Cusătura fetei.* COȘBUC, P. I 245. *El se cruci cînd văzu pe Făt-Frumos.* SPIRESCU, L. 101.

2. Trans. (Rar) A așeza în formă de cruce, a încrușiș. *Cu-a sale brațe sub capul lui crucite... Privește.* ALECSANDRI, P. A. 194.

— Variantă: (regional) înercui (CREANGĂ, A. 34, SEVASTOS, N. 332, ȘEZ. VI 14) vb. IV.

CRUCIADĂ, *cruciade*, s. f. Fiecare din seria de expediții cu caracter militar, organizate în evul mediu de Europa occidentală în Orientul Mediteranei sub pretextul

de a elibera mormîntul lui Iisus Hristos de sub turci (în realitate pentru acaparare de teritorii).

— Pronunțat: -ci-a-. — Variantă: cruciadă s. f.

CRUCIAL, -Ă, *cruciali*, -e, adj. Care este de o importanță capitală, care determină o schimbare radicală; hotărîtor. *Punct crucial. Moment crucial.* □ *Anul 1881 [cînd apare revista «Contemporanul»] este astfel, în istoria mișcării noastre muncitorești, un an crucial.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 3/5.

— Pronunțat: -ci-al.

CRUCIAT, *cruciați*, s. m. Cel care participa la o cruciadă.

— Pronunțat: -ci-at.

CRUCIATĂ s. f. v. cruciadă.

CRUCIFÉR, -Ă adj. (Despre plante) Cu floriile alcătuite din patru sepal și patru petale dispuse în formă de cruce. *Rapîța este o plantă cruciferă.* ◆ (Substantivat, f. pl.) Familie de plante dicotiledonate cu astfel de flori.

CRUCIFICĂ, *crucific*, vb. I. Trans. (În trecut) A executa un condamnat la moarte prin pironire pe cruce; a răstigni. (Fig.) «*Onorabili domni proprietari*» — *asa începuse [Kogălniceanu] a vorbi la 13 aprilie 1864, pentru a-i crucifica, apoi, pe stăpînii de pămînturi... ca pe tîlhari.* PAS, L. I 219.

CRUCIFICĂRE s. f. Acțiunea de a crucifica; pironire pe cruce, răstignire.

CRUCIFIX, *crucifixe*, s. n. Obiect de cult (la catolici) reprezentînd pe Iisus Hristos răstignit; (prin restricție) imaginea reprezentată pe cruce. *S-a așezat pe un scaun de rugăciune, la picioarele crucifixului.* GALACTION, O. I 231. *Gelu, cu capul proptit în piept ca un crucifix, ocolî rîspînsul.* CAMIL PETRESCU, N. 156.

— Pl. și: (s. m., neobișnuit) *crucifiși* (GALAN, Z. R. 166).

CRUCIFORM, -Ă, *cruciformi*, -e, adj. Care are formă de cruce.

CRUCIȘ¹ adv. 1. În cruce, întretîindu-se în chip de cruce. *Își frămînta mîinile nelîniștit, parcă-i lipsea ceva; și le strîngea cruciș la piept, se plesni cu ele peste genunchi.* CAMILAR, TEM. 15. *Călușei Tot mărîntei, Cu frîne cruciș pe ei.* HODOȘ, P. P. 201. ◆ Expr. (Despre drumuri) A se face cruciș = a se bifurca. *Ne-am dus pînă unde ne-am dus și ni s-a făcut drumul cruciș și nu ne-am mai putut duce.* TEODORESCU, P. P. 181.

2. În direcție piezișă, în diagonală, oblic. *Cu dreapta-i molică... arătă, vag și cam cruciș... spre un deal închipuit.* HOGAȘ, M. N. 146. *Îngroapă cruciș capetele mieilor în două colțuri a casii.* ALECSANDRI, P. P. 194. ◆ Loc. adv. Și (în) cruciș și (în) curmeziș = în toate părțile, în lung și în lat, pretutîndeni; cu de-amănuntul. *După ce umblară lumea în cruciș și în curmeziș, ajunseră la muma crivățului.* SPIRESCU, L. 117. *Se uitară toți la dinsul și cruciș și curmeziș.* PANN, P. V. III 56. (Regional) Din cruciș și curmeziș = din toate părțile, de pretutîndeni. *Și veacuri uitate stau aici în capătul acestei păduri prîvind la tineretul care aleargă din cruciș și curmeziș.* POPESCU, B. II 29. ◆ Expr. A se pune (în) cruciș și curmeziș = a-și da toată osteneala, a încerca prin toate mijloacele, a lupta din toate puterile (pentru a realiza ceva pozitiv sau pentru a se împotrivi la ceva negativ). *Nu scap eu de tine, nici tu de mine, măcar de s-ar pune nu știu cine în cruciș și curmeziș.* SPIRESCU, L. 63. A sta cu mîinile cruciș = a sta cu mîinile încrușișate, v. încrușișat. *Dacă stăm cu mîinile cruciș au să ne blesteme copiii, că am văzut adevărul și n-am luat din el mai repede.* CAMILAR, TEM. 394.

CRUCIȘA, -Ă, *cruciși*, -e, adj. 1. (Despre ochi, p. ext. despre persoane) Sașiu; fig. dușmănos. *Întră în vorbă Coșușcă, pîndîndu-și mai cu strășnicie virful nasului ascuțit, cu ochii lui cruciși.* CAMILAR, N. II 268. *Au fost nevoiți să se înghesuie prin birourile lor strîmte... pentru a face loc noilor camarazi pe care îi priviră cu ochi cruciși.* PAS, Z. III 29. ◇ (Adverbial, în expr.) A se uita cruciș = a avea privirile încrucișate, a fi sașiu; fig. a privi (pe cineva) pieziș, cu dușmănie. *Nu se poate stăpîni să nu se uite la ea cruciș.* STANCU, D. 34.

2. Care se întretaie. *Drumuri crucișe.* □ Două triumghiuri *crucișe.* EMINESCU, N. 45. ◇ Loc. adv. În cruciș = în cruce, v. *cruce.* *Au arat Țăranii gospodari plî-n prundiș Și brazda au semănat-o în cruciș, Să lege spicul greu, cu rod bogat.* POEZ. N. 385.

CRUCIȘĂTOR, *crucișătoare*, s. n. Navă de război rapidă, mai ușoară decît cuirasatul, servind ca avangardă într-o escadră, la recunoașterea, la protejarea țărmlui sau la acțiuni active împotriva navelor de luptă inamice. (În forma *crucișetor*) *Crucișetorul Elisabeta, venit de la Sevastopol, trebuia să încarce cărbuni.* BART, E. 359.

— Variantă: *crucișetor* s. n.

CRUCIȘETOR s. n. v. *crucișător.*

CRUCIȚ, -Ă, *cruciți*, -te, adj. Mirat, uimit, încremenit. *Donița punînd-o după ușă-n cui, Mă-sa stă cruciț: «Păi acol-o pui?»* COȘBUC, P. I 249.

— Variantă: *încruciț*, -î (NEGRUZZI, S. II 85) adj.

CRUCIULIȚĂ, *cruciulițe*, s. f. 1. Diminutiv al lui *cruce*. [La crini] *staminele apar ca niște cruciulițe de aur.* GALACTION, O. I 340.

2. Nume dat mai multor plante erbacee din familia *compozcelor*, cu flori galbene (*Senecio*). *Foaie verde cruciuliță, Dragostea de copilă, Ca zeama de chiselă.* TEODORESCU, P. P. 338.

CRUD, -Ă, *cruzi*, -de, adj. I. 1. (Despre alimente, în opoziție cu *fript* sau *fierț*) Care n-a fost supus (suficient) acțiunii focului; nefierț, nefript, necopt (suficient). *Le mînca [păsările] așa crude, cu pene cu tot.* CREANGĂ, P. 245. *Pe deasupra dă-i să beie lapte crud.* ALECSANDRI, T. I 106. *Furi dovleacul din foc, Mai mult crud decît copt.* TEODORESCU, P. P. 131.

2. (Despre fructe, în opoziție cu *copt*) Neajuns la maturitate, insuficient dezvoltat; verde, necopt. *Încep a cărbăni la cîrșe în sîn, crude, coapte, cum se găseau.* CREANGĂ, A. 48. ◇ (Despre plante sau părți ale lor) Care a răsărit de curînd, care e încă în dezvoltare; tînăr, fraged. *O dată fac: zup! în niște cînepă... crudă și pînă la brîu de înaltă.* CREANGĂ, A. 49. *Trandafir cu foaia crudă.* ȘEZ, I 290. *Două lemne crude... se sfădesc în codru.* TEODORESCU, P. P. 353. ◇ Fig. (Despre culori, în special despre culoarea verde a vegetalelor) *Pînă la cositul finului sau prașila porumbului... pămîntul întreg se îmbracă în aurii sau verdele crud al haldelor.* MIHALE, O. 185. ◇ (Despre oameni și animale) În vîrstă fragedă, nedezvoltat, neajuns la maturitate (fizică sau psihică); plîpînd, tînăr. *Cei doi pui de hamal cu umeri cruzi... țipă... îngrozii.* SAHIA, N. 42. *Pentru copiii mei care rămîn cruzi și fără ajutor, nu mă ostîndi să pier tînăr.* SADOVEANU, Z. C. 163. *Crud la trup și brudii la mînte.* SBIERA, P. 152. ◇ Fig. *Din cruda copilărie slujesc prin străini.* CREANGĂ, P. 200. *El dă gînduri ne-nțelese vrîstei crude și necoapte.* EMINESCU, O. I 108.

3. (Despre materiale, în opoziție cu *fasonat*, *prelucrat*) În stare naturală, brut, neprelucrat. *Casa tăbăcarului fiind la zidul dinăfară, vulpea se strecura în tăbăcărie și rodea picile crude.* SADOVEANU, D. P. 166.

II. Fig. 1. (Despre ființe și manifestările lor) Care simte plăcere cînd vede pe altul suferînd; neomenos, neîndurat, cumplit. *Cic-a fost un împărat Lacom, crud*

și încruntat. CASSIAN, în POEZ. N. 107. *Crudă mamă mai era lelea Nastasia!* RETEGANUL, P. I 51. ◇ (Poetic) *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coadă.* EMINESCU, O. I 172. ◇ Vitreg, rău. *Traiul crud și ne-mpăcat Te sfîrîmă ne-ncetat.* MACEDONSKI, O. I 41.

2. Violent, intens. *Luptă crudă.* □ *Împărații au datorii mari și griji crude.* SADOVEANU, D. P. 23. ◇ (Adverbial) *Lampa... le lumina crud fețele și-i orbea.* DUMITRIU, V. L. 28.

CRUDICIUNE, *crudiciuni*, s. f. (Regional) Aliment care nu trebuie fierț sau fript, care se mîncă crud. *În loc de mîncare îi puneau în traistă crudiciuni, prune acre și ceapă, și-i dădeau drumul.* PREDĂ, I. 19.

CRUG, *cruguri*, s. n. (Învechit și popular) 1. Orbită a lunii sau a unei planete. *Văzînd că se răsucesc stihile pe crugul lor, n-a mai așteptat pînă a doua zi.* SADOVEANU, P. M. 91. *În țării Sta soarele în crugu-i spre-a saluta plănii.* EMINESCU, O. IV 340. ◇ *Crugul cerului (sau cereș)* = bolta cerească, firmamentul. *Și-nainte ne-a mînat, Pre crugul cerului, Pre semnele pămîntului.* TEODORESCU, P. P. 163.

2. Ciclu solar (sau lunar) după trecerea căruia zilele săptămîinii (sau fazele lunii) cad la aceleași date ale anului. *Cunoaște mersul anotimpurilor, crugul lunii.* SADOVEANU, V. F. 34. ◇ *Curs, circuit.* *În crugul prînzurilor, apa Suceviș se zărea ca un balaur vînat.* CAMILAR, N. II 407.

CRUMPENĂ, *crumpene*, s. f. (Regional) Cartof.

CRUNT, -Ă, *crunți*, -te, adj. 1. (Despre oameni sau manifestările lor) Înselat de sînge, de fapte crude, de omoruri; violent, crud, neomenos. *Iar Negruzzi... Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* EMINESCU, O. I 32. *Păcat de așa frumusețe și mîndrețe de femeie, să fie așa de cruntă.* CARAGIALE, O. I 309. ◇ (Despre animale, mai ales despre fiare) *Zimbrul... Fiara cruntă și turbată.* ALECSANDRI, P. II 93. ◇ *Încruntat.* *Zile întregi sta nemișcat și crunt, cu botul pe laba frîntă.* GALACTION, O. I 311.

2. Care inspiră groază; amenințător, grozav, înfiorător. *I-au trimes peste munți crunți, unde se bat munții cap în cap.* SBIERA, P. 64. *De crunta-mi vijelie tu te aperi c-un iotag?* EMINESCU, O. I 147. *Sentinelă, priveghează, Norul crunt înaintează.* ALECSANDRI, P. II 14. ◇ (Adverbial) *Crunt viscolul își fluiera balada.* TULBURE, V. R. 12. *Ofta duioș, Dar lung și crunt de nemilos În ochii fiului privea.* COȘBUC, P. I 270. *În zid de marmur negru se uită crunt și drept.* EMINESCU, O. I 94. *Baba... privi crunt pe tof mesenii.* ȘEZ, II 190. ◇ Fig. Foarte mult, foarte tare, strașnic, grozav. (Adverbial) *Îi luă în primire majurul Codău, care se îmbătașe crunt.* CAMILAR, N. I 65.

3. (Despre războaie, lovituri etc.) Care face să curgă mult sînge; sîngeros, crîncen, teribil. *Prin crunt bubuit de granată luptau Sub roșul stîndar muncitorii.* TCMA, C. V. 179. *Cruntele războaie a lui Napoleon.* NEGRUZZI, S. I 295. *Dracul-voievod șinu mai mulți ani, cu mirarea tuturilor popoarelor, războaie crunte cu turcii.* BĂLCESCU, O. I 193.

4. (Învechit și regional) Plin de sînge, muiat, scaldat în sînge; însîngerat. *Se-ntoarce apoi cu ochi păgîni Și-aruncă fierul crunt din mîni.* COȘBUC, P. I 114. ◇ (Pleonastic) *Scuteie desperarea în ochii-i crunți de sînge.* EMINESCU, O. I 88. ◇ *Rană cruntă* = rană adîncă, grea. *Am crunte rîni—sinu sîngele curgînd.* TCMA, C. V. 185.

CRUNTĂ vb. I v. *încrunta.*

CRUNTĂT, -Ă adj. v. *încruntat.*

CRUP s. n. Anghină difterică localizată pe trahee și faringe; (popular) guster.

CRUPĂ, *crupe*, s. n. Partea de dinapoi a corpului unui cal, de la șale pînă la coadă. *Punînd mîna dreaptă pe crupa*

calului și sucind capul, văzu nourii care se îmbulzeau deodată din apus. SADOVEANU, Z. C. 39. Un vîntuleț răcoros îi înfășura gîtul și crupa ca într-o pînză udă. GÎRLEANU, L. 29. Un călăreț rotaș împingea de crupa calului său... desperat cã gloaba nu vrea să intre în wagon. D. ZAMFIRESCU, R. 71.

CRUPE s. f. pl. (Regional) Boabe de porumb, de orz, de orez, de hrișcă etc., măcinate mare, din care se prepară ăluște, ciorbe și alte mîncări. Din mers, oamenii... mai horpăicu din gamele borșul lung, fiert cu urzici... și crupe. CAMPILAR, N. 1 271. Se amestecă acest lapte cu crupe, se fierbe. ȘEZ. III 18.

CRUPÓN, *crupoanc*, s. n. 1. Partea centrală, mai groasă și mai rezistentă, a unei piei de tăbăcărie (după ce s-au îndepărtat gîtul, picioarele și coada). *Piile crude trec la spalt-mașin*, cușitul de spintecat, ca apoi să iasă crupoane. ARDELEANU, D. 102.

2. Placă de cauciuc asemănătoare cu talpa de piel, din care se taie tălpile pentru încălțăminte.

CRURĂL, -Ă, *crurali*, -e, adj. (Anat.) Care ține de regiunea superioară a coapsei, de la coapsă. *Mușchi crural*. *Arteră crurală*.

CRUSTACÉU, *crustacee*, s. n. Nume generic dat unor animale cu corpul alcătuit din segmente și acoperit cu o crustă groasă formată din chitină impregnată cu calcar. *Racul este un crustaceu*.

— Pl. și: (s. m.) *crustacci* (C. PETRESCU, Î. I 14).

CRUSTĂ, *cruste*, s. f. Strat exterior (subțire) care se formează, prin solidificare, la suprafața unor corpuri moi; înveliș, coajă, scoarță, pojghiță. *Noroii din jurul glizdurilor prînse o crustă subțire*. MIHALE, O. 59. *Opri luntrea înnegrită mai departe, pentru ca să nu le tulbure pescuitul și sări pe pămîntul acoperit cu o crustă crăpată de secetă*. CAMIL PETRESCU, N. 81. \diamond Fig. *Ne pecetluiește fiecare într-o crustă, cum își include melcii cutia cînd dă frigul*. C. PETRESCU, Î. II 97.

CRUȘĂTEĂ, *crușătele*, s. f. Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori galbene-cenușii, ale cărei frunze amare se mîncă uneori ca salată sau se pregătesc ca spanacul (*Barbarea vulgaris*).

CRUȘĂLĂ s. f. (Regional) Prelucrare a pieilor de animale, macerate în extracte de scoarță de stejar sau de salcie ori în soluții chimice speciale; (concretizat) lichid cu care se argălesc (p. e x t. se colorează) pieile; argăseală.

— Pronunțat: -șea-.

CRUȘI, *crușesc*, vb. IV. Tranz. (Regional) A argăsi, a tăbăci.

CRUȘIT, -Ă, *crușiți*, -te, adj. (Regional) 1. (Despre pielea unui animal) Argăsit, tăbăcit.

2. Înroșit; p. e x t. pătat (cu sînge).

— Variantă: înrușit, -ă (EMINESCU, O. I 62) adj.

CRUȘIN s. m. Arbust cu flori albe-verzui din a cărui scoarță se prepară o băutură laxativă (folosită mai ales pentru vite); lemnul ars al arbustului dă un cărbune care se folosește la fabricarea prafului de pușcă (*Rhamnus frangula*).

CRUȚĂ, *cruț*, vb. I. Tranz. 1. (Complementul indică o persoană) A ierta, a scuti (de pedeapsă), a se îndura de... *De altfel (sigur nu sînt însă) Se poate să vă cruțe*. BENIUC, V. 95. *A ocrotit pe nevinovat, crușindu-l de ostînda ce era să-l răpuie*. ISPIRESCU, M. V. 8. *Căci tata, bătrînul, Nu cruță păgîmul Cînd s-aruncă-n foc*. ALECSANDRI, P. I 54. \diamond Expr. *A cruța viața cuiva* = a lăsa pe cineva în viață, a nu ucide. *Frate, cruță-mi viața și mă iasă slobod*. RETEGANUL, P. I 3. *Cruță-mi viața, Aleodor*.

ISPIRESCU, L. 44. \diamond (Complementul indică vina sau greșeala iertată) *Ți-aș fi cruțat multe din rățirile netrebnice... din minciunile vrednice de cel mai îndărătnic vulpoi*. CDOBESCU, S. III 165.

2. A trata (pe cineva) cu milă, cu înțelegere; a menaja. *A vegheat toată noaptea lingă bolnav, ca să-și cruțe prietenul*. = *Abia ridicat de pe cumplita boală care nu-l cruțase...* NEGRUZZI, S. I 293. \blacklozenge A păzi, a feri. *Mai bine cruță-ți capul, că poate și-o mai trebui*. CREANGĂ, P. 170.

3. (Cu privire la obiecte care se cheltuiesc, se consumă, se uzează) A folosi cu prevedere, a economisi. *Trase alte pietre scumpe, pe care nădăduise să le cruțe*. SADOVEANU, Z. C. 225. *Cine nu cruță paraua nici de galben nu i-e milă*.

4. (Învechit) A se da în lături; a se codi, a ezita. *Noi n-om cruța a zice cătră omeneasca fire...* CONACHI, P. 278.

CRUȚĂRE s. f. Faptul de a cruța; iertare, milă, îndurare. \diamond Loc. a d v. *Fără cruțare* = fără milă, fără îndurare, cu strășnicie, cu cruzime. *Călcările pravilei erau fără cruțare pedepsite*. GALACTION, O. I 212. *Împăratul... pe toți i-a tăiat, fără cruțare, de le plînge lumea de milă*. CREANGĂ, P. 78. *În zădar tot cu ocară ne mustri fără cruțare*. CONACHI, P. 281.

CRUȚĂTOR, -OĂRE, *cruțători*, -oare, adj. (Despre oameni) 1. Milostiv, îndurător, iertător, bun (la suflet).

2. Econom.

CRUZIE, *cruzii*, s. f. (Învechit) Cruzime. *I se părea că vede toate jertfele cruziei sale*. NEGRUZZI, S. I 159.

CRUZÎME, *cruzimi*, s. f. Purtare, atitudine, faptă crudă, lipsă de milă, de omenie; ferocitate, barbarie. *Zimbetul i se ștergea încetișor de pe fața rotundă făcînd loc cruzimii și friicii*. DUMITRIU, V. L. 41. *Descoperi deodată cruzimea oamenilor și mizeriile vieții*. BART, E. 305. *Cruzimea voastră de păgîni Pe drumuri ne aruncă, cînd sîntem bolnavi ori bătrîni*. NECULUȚĂ, Ț. D. 115.

CRUȚTOR, -Ă, *cruttori*, -e, s. m. și f. Persoană care suportă (sau contribuie la) cheltuielile pentru ridicarea și înzestrarea unei biserici sau mănăstiri; fondator de biserici sau de mănăstiri; p. e x t. întemeietor al unei instituții, organizații, asociații etc. *Cruttori de așezăminte*. EMINESCU, O. I 150. *Radu Racoviță vel-logofăt, cu a lui soție Maria, cruttori*. NEGRUZZI, S. I 314.

— Variantă: (regional) *tîtor*, -ă (SLAVICI, N. I 49) s. m. și f.

CRUȚOREĂSĂ, *crutorese*, s. f. *Crutoră*. *Icoană de crutoreasă, în cine știe ce mînăstire voievodală*. C. PETRESCU, R. DR. 65.

CRUȚORÎ, *crutorese*, vb. IV. Tranz. (Cu privire la o biserică, o mănăstire, p. e x t. la o instituție, organizație, asociație etc.) A întemeia, a fonda. *Seluturi crutrorite de voievozi și cneji*. LESNEA, I. 8. *Mi-a rămas drag acest tîrg... crutrorit de Mihai Viteazul*. GALACTION, O. I 13.

CRUȚORICÉSC, -EĂSCĂ, *crutorești*, adj. (Rar) De crutor, care depinde de o crutorie. *Asemenea drepturi crutorești, nimic nu ne spune... prin ce fel de daruri sau de întăririi și le căpătase*. CDOBESCU, S. I 416.

CRUȚORIE, *crutorii*, s. f. Așezămînt (mai ales bisericesc) întemeiat de un crutor. *Mănăstirea Putna este o crutorie a lui Ștefan cel Mare*.

CU prep. I. (Cu sens asociativ) 1. (Exprimă o asociere propriu-zisă; în opoziție cu fără) Împreună, însoțit de... *O vie cu livadă frumoasă*. CREANGĂ, P. 3. \diamond (Întărit prin alte conjuncții, adverbe sau locuțiuni adverbiale) ȘI cu. *Cinci și cu cinci fac zece*. \square *Iar cel ungurean Și cu cel vîrincean Mări, se vorbiră...* *Ca să mi-l omoare Pe cel moldovan*. ALECSANDRI, P. P. 1. *La un loc eu. Culege o poală de somnoasă*,

pe care o fierbe la un loc cu` o vadră de lapte dulce. CREANGĂ, P. 214. Cu... cu tot. *Ipate își ia femeia cu zestre cu tot.* CREANGĂ, P. 168. *Dispăru cu fată cu tot.* EMINESCU, N. 15. *Am cu ce să te cumpăr pe tine cu nas cu tot.* ALECSANDRI, T. 154. *Cu toții (sau cu toatele).* *Se pun la masă cu toatele.* CREANGĂ, P. 10. *Că mumiile egiptene stau cu toții-n scaun țepeni.* EMINESCU, O. I 155. *Noi cu toții adormisem și horăiam.* NEGRUZZI, S. I 252. *Cu toții (mai rar eu toți) împreună.* *În ora de pornire cu toții împreună Doresc l-a tale pasuri călătorie bună.* ALECSANDRI, P. I 138. \diamond *De față cu = în față, în prezența cuiva.* (Repetat, legînd două noțiuni opuse) *Cu... cu... = toți, fără deosebire, la un loc.* *Mesenii, cu buni, cu proști, se plecară.* ISPIRESCU, L. 40. *Atunci mulțimea, cu mic, cu mare... strigară într-un grai.* ISPIRESCU, L. 40. \blacklozenge (Între două substantive care se repetă arată că o acțiune continuă este săvîrșită cu încetul) *Întorcea foaie cu foaie.* EMINESCU, N. 45. \diamond (Precedînd un substantiv repetat) *Picurii cu strop de strop Fac al mărilor potop.* COȘBUC, P. I 156.

2. (Formează cu cuvîntul următor o locuțiune atributivă care exprimă o caracterizare) *E dimineață ca-n povești, Cu cerul clar ca o fintină, Cu soare proaspăt în ferestă, Cu limpezi fluiera la stîna, Și-n depărtări, cu o lumină De care sufletul se-animă.* DEȘLIU, M. 17. *Care cu poveri de muncă Vin încet.* COȘBUC, P. I 47. *Duse pe Făt-Frumos în cămara cu armele.* ISPIRESCU, L. 21. *Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* EMINESCU, O. I 83.

3. (Exprimă reciprocitatea; mai ales după verbe reflexive) *Femeile se salută cu Ana.* DAVIDOGLU, M. 17. *Se luau de gît lupii cu mieii.* ISPIRESCU, L. 1. \blacklozenge (Unește două substantive pentru a arăta că persoanele respective sînt legate printr-o legătură de rudenie sau de prietenie) *Sîntem pe moșia unei scorpui, soră cu Gheonaia.* ISPIRESCU, L. 5. *Ochilă, frate cu Orbilă.* CREANGĂ, P. 244.

II. (Cu sens modal) 1. (Împreună cu substantivul care urmează, formează complementele de mod) *Vin neveste de la riu; Și cu poala prinsă-n brîu, Vin cîntînd în stoluri fete De la grîu.* COȘBUC, P. I 47. *Toși se uită cu mirare.* EMINESCU, O. I 87. *Frumoașă copilișă! spune-mi de unde vii Cu zîmbet pe gură.* ALECSANDRI, P. I 208. \diamond (În legătură cu substantive, formează loc. a. d. v.) *Cu binisorul. Cu fuga. Cu graba. Cu cale. Cu grija.* \diamond (Rare, înlocuiește prep. «în», «de», «prin» etc.) *Îi despoia [pe boieri] de averi... lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademini și corumpe pre norod.* NEGRUZZI, S. I 143. *Né arată... chipul cu care ne putem mîntui.* BĂLCESCU, O. II 9. *Piervă cu aceeași moarte ca Andrei.* BĂLCESCU, O. II 260.

2. (Introduce complementul instrumental propriu-zis și complementul materiei) *Cu ajutorul... folosînd... întrebuișînd... servindu-se de... Cu mîinile tale, cu mîinile mele, Cu mîinile miilor de mii Am dărtmat temniși, și-am ridicat schele.* CASSIAN, H. 20. *Cu pasul meu lacom de drumuri, Eu deapăn distanțele ghem.* BENIUC, V. 63. *Din căsuța lui de humă A ieșit un greieruș, Negru, mic, miut în tuș Și pe-aripi pudrat cu brumă.* TOPÎRCEANU, B. 54. *Dacă vede lupul și vede că nu mai găsește nimic... unge toți peștii cu sînge.* CREANGĂ, P. 25. \blacklozenge (Introduce complementul care arată conținutul) *O farsurie mare, încercată cu fructe.* HOGAȘ, DR. 282. *Un poloboc cu vin Merga în car, pe drum, încet și foarte lin.* DONICI, F. 35.

3. (Introduce complementul de măsură) *Aceea e femeie; mai naltă cu două palme decît mine.* NEGRUZZI, S. I 59. *Golea-mi sta Și-mi petrecea... Bînd la vin Cu vedrile, Pelin Cu ocalele.* TEODORESCU, P. P. 587. \blacklozenge (Împreună cu un numeral, un pronume nehotărît sau un adverb, arată cantitatea, prețul, numărul etc.) *Se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier.* ISPIRESCU, L. 1. *S-au dus și moșneagul cu vaca la țîrg și-au vîndut-o cu treizeci de lei de argint.* SBIERA, P. 274. *Ai să lași cu nouă lei, moș Nichifor.* CREANGĂ, P. 113. \diamond Loc. a. d. v.

Cu droaia = în număr mare. *Numai iacă au și început a curge furnicile cu droaia.* CREANGĂ, P. 264.

4. (În comparații, precedat de «asemenea», «la fel», «potrivit», «deopotrivă», «egal», «în rînd») *Haina asta e la fel cu cealaltă.* \square *Să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare că e mai potrivit cu năravul și apucăturile lui.* CREANGĂ, P. 245.

III. (Cu sens temporal) 1. (În opoziție cu înaintea sau după, exprimînd simultaneitatea) *În timpul, la, pe la, în același timp, o dată cu... Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire viorie ce cu raza încețază.* EMINESCU, O. I 133. *Cu întemeierea acestor state, evoluțiile istorice ale romînilor se fac mai lămurite.* BĂLCESCU, O. II 12. *Sub o ripă stearpă, Pe un rîu în spume... Cu vîrsarea serii un străin sosi.* BOLINTINEANU, O. 58. \blacklozenge (Precedat de prep. «de») *Începînd cu, din (timpul): Doarme făr-a se trezi De cu zori și pînă-n seară, De cu seară pînă-n zi.* ALECSANDRI, P. III 396. *De-ar fi lună de cu seară, M-aș duce la badea-n țară.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 141. \blacklozenge (De) *eînd cu v. cînd.*

2. (Împreună cu anumite cuvinte cu sens temporal, ca «lună», «an», «ceas» etc., arată durata) *De multe ori nu venea cu zilele p-acasă.* ISPIRESCU, L. 123. *S-a dus neica cu carul Nu l-oi mai vedea cu anul.* BIBICESCU, P. P. 35. \diamond Loc. a. d. v. (În legătură cu verbele «a ține», «a angaja», «a lucra» etc.) *Cu anul (sau cu ziua etc.) = pe (termen de) un an (sau de o zi etc.). Apoi eu... nu mă tocnesc cu anul.* CREANGĂ, P. 151. *Cu vreme (sau cu vremea), cu timpul sau cu zăbavă = încetul cu încetul, o dată și o dată, cîndva. Și cu vreme de-oi trăi, Pîn-într-unul și-oi plăti.* ALECSANDRI, P. P. 162. *An cu an sau zi cu zi etc., exprimă o succesiune. An cu an împărăția tot mai largă se sporește.* EMINESCU, O. I 144. *Cu fiecare zi = mereu, într-una.*

IV. (Cu sens causal) *Din cauza, din pricina, pentru, de. Se luase de gînduri cu atîta cheltuială.* ISPIRESCU, L. 232. *Eu mă las puțin, că mi-a trecut ciolan prin ciolar cu nunta voastră.* CREANGĂ, P. 5.

V. (Cu sens concessiv, în loc. conj.) *Cu toate că = deși, admișînd că... chiar. Cu toate că inserarea se lăsase, ne-am continuat drumul.* \diamond (Urmat de un substantiv) *Cu tot (sau toată)... = chiar țînînd seamă de... După ce-au mai crescut puțin, l-au dat... cu toată sărăcia sa, la școală.* SBIERA, P. 130. *Din inima lor nu s-a șters purtarea necuviințioasă a sîmului, cu toate îndreptările și înrudirea lui.* CREANGĂ, P. 209. (Corelativ al unei propoziții concessive) *Cu toate acestea = totuși. Marea era agitată, dar cu toate acestea barca a ieșit în larg.*

VI. (Exprimă relația) *În ce privește... referitor la... Faptul că Mimi se schimbase cu ei îi umplea inima de mulțumire.* D. ZAMFIRESCU, la TDRG. *Cum rămîne cu moșu-tău?* CREANGĂ, P. 187.

CUĂNTĂ, cuante, s. f. Cea mai mică cantitate a unei energii, a unei mărimi fizice, legată de radiație și depinzînd de frecvența radiației. *Teoria cuantelor.*

— Pronunțat: *cuan-*.

CUĂNTIC, -ă, *cuantici*, -e, adj. (Mai ales în c. p. r.) *Mecanică cuantică* = ramură a fizicii teoretice care studiază legile mișcării în lumea atomilor. *Electrodinamică cuantică* = ramură a fizicii teoretice care studiază procesele elementare discontinue din cîmpul electromagnetic și interacțiunea dintre cîmpul electromagnetic și substanțe sau corpuri.

— Pronunțat: *cuan-*.

CUĂNTUM s. n. (Rare) Cantitate, mărime, număr, sumă (neprecizată) la care se urcă o cheltuială, un credit etc. *Cuantumul datoriei.*

— Pronunțat: *cuan-*. — Variantă: *evântum* s. n.

CUARTIR s. n. v. *evartir*.

CUART, *cuarturi*, s. n. Mișcral care se găsește în natură în stare amorfă, ca nisip sau în formă de cristale exagopale, transparente și incolore în stare pură sau diferit colorate cind conțin și substanțe străine.

— Variantă: *evarf* s. n.

CUATERNĂR, *-Ă, cuaternari, -e*, adj. (În expr.) *Era cuaternară* = ultima dintre erele geologice, în care apare omul și care continuă și astăzi. *Teren cuaternar* = strat geologic datînd din era cuaternară și cuprins între terenurile pliocene și cele actuale.

— Pronunțat: *cua-*.

CUB, *cuburi*, s. n. 1. Corp geometric cu șase fețe pătrate, egale între ele.

2. Produs al înmulțirii unui număr cu sine însuși de două ori. *Cubul lui 5 este 125*. ♦ (Adjectival, în expr.) *Metru cub* (sau *centimetru cub* etc.) = unitate de măsură pentru volume, egală cu a unui solid cubic avînd latura de dimensiunea liniară respectivă.

CUBĂJ, *cubaje*, s. n. Măsurare și calculare în unități cubice a volumului unui corp, al unei încăperi etc.; p. e x t. volumul sau capacitatea unui corp, a unei încăperi etc.

CUBIC, *-Ă, cubici, -e*, adj. Care se referă la cub, de forma unui cub. *Figură cubică*. ♦ *Zahăr cubic* = zahăr în formă de mici prisme regulate cu baza pătrată.

CUBILOU, *cubilouri*, s. n. Cuptor vertical cilindric, înalt de 5-6 m, căptușit cu cărămizi refractare, în care se încălzește metalul împreună cu combustibilul și materialele auxiliare: pentru a obține fuziunea metalului sau pentru topirea și turnarea lui în forme.

CUBISM s. n. Curent decadent în arta burgheză (mai ales în pictură) la începutul secolului al XX-lea, care reprezenta obiectele din realitate descompuse în cele mai simple figuri geometrice, fără a ține seamă de asemănarea exterioară cu obiectele reprezentate.

CUBIST, *-Ă, cubiști, -ste*, adj. Care aparține cubismului, care se conformează regulilor și formulelor lui. *Desen cubist. Mobilă cubistă*. □ *Compozițiile cubiste*... nu au nici un grăunte de conținut viu. V. ROM. decembrie 1950, 182.

CUBITAL, *-Ă, cubitali, -e*, adj. (Anat.) Care ține de cubitus. *Nerv cubital*.

CŪBITUS s. n. (Anat.) Osul principal al antebrațului, de la cot pînă la încheietura mîinii.

CUCU, *cuci*, s. m. 1. Pasăre călătoare din ordinul agățătoarelor, cu penele de culoare cenușie, cu coada lată și răsfrată, cunoscută prin sunetele caracteristice pe care le scoate; trăiește singuratică și nu-și clocește singură ouăle, ci le depune în cuiburi străine (*Cuculus canorus*). *Cum auzeam cucul în livada noastră, declinarea zbură în albul amiezii ca un fluture*. SADOVEANU, N. F. 32. *Un cuc cu glasul sever și mecanic își chema perechea în răstimpuri*. C. PETRESCU, S. 142. *Își așinti urechile... și auzi glasul de cuc*. BUJOR, S. 46. ♦ (Familiar, eufemistic, în imprecății) *Bată-te cucu, mangositule*. ALECSANDRI, T. II 179. ♦ *Ceas cu cuc* = ceasornic de perete ale cărui băitai, la fiecare ceas (șfert sau jumătate de ceas și la 45'), imită cîntecul cucului; f i g. lucru extravagant. ♦ *Expr. Lapte de cuc* = ceva imposibil. (A umbla) *de flori de cuc* v. *floare*. ♦ (Adverbial, adesea determinînd pe «singur») *Fără rude și fără prieteni, străin, izolat. Se duce pe ici în colo, lăsîndu-mă cuc în mijlocul unei lumi streine*. HOGAȘ, DR. II 138. *Bietul băiet se vâzu străin cuc în mijlocul unei păduri*. POPESCU, B. IV 35. *Sedeau singuri-singurei cuc și le țiua urechile de urt*. CREANGĂ, P. 35.

2. Compuse: (Bot.) *ciuboștea-cucului* v. *ciuboștică*; *laptele-cucului* v. *lapte*; *limba-cucului* v. *limbă*.

CUCU, *cuci*, s. m. (În jocurile de copii) Lovitură cu mingea în înălțime (în direcție verticală). *A da un cuc. A prinde mingea din cuc*. ♦ *De-a mingea-n cuc* = numele unui joc cu mingea. ♦ (Adverbial în expr.) *A bate mingea cuc* = a azvîrli mingea cu putere, drept în sus. (Despre oameni) *A sări cuc* = a sări în sus. *Cînd auzea că Hușu are să învețe latinește... îi venea să sară cuc de bucurie*. SLAVICI, O. I 87.

CŪCĂ, *cuci*, s. f. (Învechit) Căciulă înaltă, împodobită cu pene de struț, pe care o purtau în semn de distincție căpeteniile turcești și domnitorii romîni în timpul ceremoniilor. *Îmi vine să zvîrl pe fereastră cuca și bușmachii, așa de tare mă mir*. SADOVEANU, D. P. 49. *Stau grămădiți optzeci de călăreți turci, ieniceri, spahii și cîhodari împărătești, unii cu înaltă cucă, din vîrfurile căruii atîrna pe șalele calului o lată pană verde*. ODOBESCU, S. A. 136. *Figură uscată, oacheșă, purtînd în cap o cucă cu pene*. BĂLCESCU, O. I 222. *Dă-mi căciula Țurcănească, Ca să-ți dau cuca Domnească*. TEODORESCU, P. P. 502.

CŪCĂ, *cuci*, s. f. (Rar) Femela cucului. *Cîntă cuca cea bătrînă*. MARIAN, O. I 42.

CUCERİ, *cuceresc*, vb. IV. T r a n z. 1. A cuprinde, a ocupa, a supune (o țară, un teritoriu) cu puterea armelor, prin forță. *Turcii... năvălesc în Europa și amenință a ocuceri*. BĂLCESCU, O. II 12. *Traian, cucerind Dacia, o coloniză cu romani*. NEGRUZZI, S. I 200. ♦ (Fig.) *Nourii cenușii bătînd în argint cucereau albastrul cerului și urmăreau luna albă*. SADOVEANU, O. I 520. *Bogăția de verdeață a livezii a cucerit zidurile, a sfărîmat lemnăria cerdacului cu totul*. SADOVEANU, O. III 350.

2. A smulge prin forță, a dobîndi printr-o luptă (revoluționară) susținută; a cîștiga. *Proletariatul are nevoie de partid nu numai pentru a cuceri dictatura, dar mai ales pentru a menține dictatura*. REZ. HOT. I 167.

3. Fig. A cîștiga, a-și atrage (simpatia, dragostea, bunăvoința cuiva). V. s u b j u g a. *Glasul metalic, energic și totuși cald te cucerea*. REBREANU, R. I 81. *Te plîngi de public? Dar ce-ai făcut ca să-l cucerești?* VLAHUȚĂ, O. A. 332.

CUCERİ, *cuceresc*, vb. IV. (Învechit; construit cu dativul) I. R e f l. A se supune cu umilință, a se smeri, a se pleca, a se închina; a se ruga umilindu-se. *Nu va zice lumea că o cetate s-a arîtat dinaintea lui Sobieski fără a se cuceri!* ALECSANDRI, T. II 17.

2. T r a n z. A închina, a preda în semn de supunere. *Măria-sa... vă face cunoscut ca să vă închinați și să-i cuceriți cetatea*. NEGRUZZI, S. I 172.

CUCERIE s. f. (Învechit) Cucernicie. *Nu îndrăzni să intre, respectînd cuceria stăpîne-sei*. NEGRUZZI, S. I 26.

CUCERIRE, *cuceriri*, s. f. Acțiunea de a cuceri și rezultatul ei.

1. Ocupare, supunere. *O parte dintre șefii militari ai triburilor dace, pentru a nu cădea în sclavia romană, după cucerirea orașului se retrag în afara zonei de ocupație romană*. IST. R.P.R. 38.

2. Dobîndire, cîștigare, obținere prin luptă. *Vîsînd să cucerească dominația asupra altor popoare, imperialismul american duc o politică de subminare a păcii și de pregătire a noului război, știînd că pe cale pașnică, fără dezlănțuirea unui nou război, cucerirea dominației mondiale este cu neputință*. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 19. *Cea mai însemnată dintre cuceririle oamenilor muncii este aceea că puterea de stat a fost smulsă din mîinile claselor exploatare — fabricanții, bancherii, moșierii — și ale partidelor reacționare și fasciste aflate în slujba lor. Puterea de stat în R.P.R. se află*

în mîinile clasei muncitoare aliată cu fărîniea muncitoare. REZ. HOT. I 290. După cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și după naționalizarea principalelor mijloace de producție, partidul nostru, mobilizînd masele largi de oameni ai muncii, a trecut la construirea socialismului. LUPȚA DE CLASĂ, 1952, nr. 6, 57. ♦ Progres, reușită. Cuceririle științei. □ Măreșele cuceriri ale științei și tehnicii sovietice și experiența tehnico-organizatorică sovietică devin un bun al tuturor țărilor de democrație populară. GHEORGHIU-DEJ, R. I. 17.

3. (Familiar, în expr.) A face o cucerire = a-și atrage simpatia sau dragostea unei persoane de sex opus.

CUCERÎT, -Ă, *cucerîți*, -te, adj. (Învechit) Cucernic, smerit. *Înălță ochii către cer și rosti cucerită această rugă.* ODOBESCU, S. I 144.

CUCERITĂTOR, -OĂRE, *cuceritori*, -oare, s. m. și f. 1. Persoană care face sau făcut cuceriri (1). *Stefan nu-și poate împlini frumosul plan; trage numai toate oardele turcești asupra sa, comandate de fabricul cuceritor a Constantinopolii.* NEGRUZZI, S. I 272. ♦ (Adjectival) Anul cînd Bizanțul cădea sub puterea cuceritoare a otomanilor. ODOBESCU, S. I 403.

2. (Adesea ironic) Bărbat sau femeie care încearcă să atragă simpatia sau dragostea unei persoane de sex opus. ♦ (Adjectival) Zîmbet cuceritor. ♦ (Adverbial) [Și făcu] frizura așa ca un cirliionț să-i atrîne cuceritor pe frunte. REBREANU, R. I 111.

CUCERNIC, -Ă, *cucernici*, -e, adj. Care are o atitudine evlavioasă; curios, pios, religios. V. b i g o t. *Amurgul învesmîntă-n umbre Smerita frunzei frîmîntare, Și pare tîngușul freanăt Un glas cucernic de tropare.* GOGA, P. 50. Era odată un sihastru... cucernic și evlavios. RETEGANUL, P. II 65.

CUCERNICIE s. f. Smerenie, evlavie, religiozitate. *Cucernicie mincinoasă.*

CUCOANĂ, *cucoane*, s. f. (Azi pe cale de dispariție, uneori cu nuanță disprețuitoare; și în forma *cocoană*, sau familiar, prescurtat, *coană*) 1. Denumire pentru femeile din clasele dominante, titlu cu care cineva se adresa acestora; doamnă. *Da unde-i dus boierul, cucoană?* ISPIRESCU, L. 180. *Pe drum se întîlnesc ei cu o trăsură în care era o cucoană.* CREANGĂ, P. 329. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi, Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane.* EMINESCU, O. I 137. *Lenea e cocoană mare, Care n-are de mîncare.* PANN, P. V. I 105.

2. Soție a unui reprezentant al claselor exploatatoare. *Du-te, mă, la cucoana domnului director.* PAS, Z. I 284. ♦ *Cucoană* (mai adesea *coană*) - mare = denumire pe care o dau subalternii unei femei mai în vîrstă dintr-o familie, de obicei soacră sau mamă, pentru a o deosebi de fiica sau nora ei.

3. (Învechit) Fată tînără dintr-o familie domnitoare de la noi. *Astfel se petrecură aici la noi cumuniile cocoanelor doamnei Chiajna.* ODOBESCU, S. I 137.

— Variantă: *cocoană, coană* s. f.

CUCOĂRĂ s. f. v. *cocoară*.

CUCON, *cuconi*, s. m. (Azi pe cale de dispariție, uneori cu nuanță familiară sau disprețuitoare; articulat, și în forma prescurtată *conul*) Denumire dată bărbatilor din clasele dominante, titlu cu care cineva se adresează acestora; domn. *În fine, sînt «cuconii», marii potențați.* *Cuconu Mihai, cuconu Alexe, cuconu Fănică.* BOGZA, A. I. 349. *Nepoții lui comu Costache.* BASSARABESCU, M. 129. *Conul Leonida față cu reacțiunea* [titlu]. CARAGIALE. *Mare luptă avea unia dintre boierii tineri cu cuconul Alecu Forăscu, care una-două îi tolocănea, muștrîndu-i.*

CREANGĂ, A. 153. *Cuconul Andronache era unul dintr-acei oameni din norocire rari...* NEGRUZZI, S. I 71.

— Variantă: *cônul* s. m. art.

CUCONĂȘ s. m. v. *cocoanăș*.

CUCONET, *cuconeturi*, s. n. (Și în forma *coconet*, cu înțeles colectiv; disprețuitor) Mulțime de cucoane. *Studentii făcuseră scandal la teatru, unde cuconetul juca în spectacole... pe limba franțuzească.* PAS, Z. II 66. *Fusese înșurat printr-un complot... al coconetului.* C. PETRESCU, Î. II 213. ♦ (La pl.) *Cucoane.* *Unde sînt cuconeturile de la Crucea Roșie, care se fișiau gătite pe podul Mogoșoaiei?* PAS, Z. II 113. *Copii de care... au să poarte grijă coconeturile cu baluri, tombole și toate mofturile.* C. PETRESCU, Î. II 125.

— Variantă: *coconet* s. n.

CUCONI, *cuconesc*, vb. IV. (Și în forma *coconi*; învechit, uneori cu nuanță disprețuitoare) 1. Tranz. A se adresa cuiva cu «cucoane». *Da ce nu zezi, cucoane Nicule?... — Mări, nu-l mai tot cuconi, că s-a diochea!* ALECSANDRI, T. I 42.

2. Refl. A-și da aere (sau ifose) de cucoană (sau de boier), a se îngîmfa. *Iar s-a cuconit Florica.* ALECSANDRI, T. 198.

— Variantă: *coconi* vb. IV.

CUCONIȚĂ, *cuconițe*, s. f. (Și în forma *coconiță* sau prescurtat, familiar, *coniță*; pe cale de dispariție) Diminutiv al lui *cucoană*.

1. v. *cucoană* (1). *Coniță!... Veniți aici la lumină.* SEBASTIAN, T. 245. *Coconiță... dumneata ai luat un capriț drept amor.* NEGRUZZI, S. I 25.

2. v. *cucoană* (2). *Aflînd că boierul nu este acasă și văzînd pe cuconița într-un cerdac... începură să se jeluască la dînsa.* ISPIRESCU, L. 180. ♦ *Coniță-mare = cucoană-mare.* *Spuneți că vă duceți mîine la ceai la conița-mare.* CAMIL PETRESCU, T. II 138.

— Variante: *coniță, coconiță* s. f.

CUCOR s. m. v. *cocor*.

CUCOȘ s. m. și n. v. *cocoș*.

CUCOȘEȘTE adv. v. *cocoșește*.

CUCU interj. Onomatopee care imită cîntecul acului. ♦ Strigătul copiilor cînd se joacă de-a v-ați ascunselea.

CUCUI, *cucui*, s. n. 1. Umflătură, proeminență care se face la cap, provocată de lovirea cu un corp tare. V. contuziune. *Cucuiul îi ieșise în frunte ca o nucă.* CAMILAR, TEM. 96. *Brațele... erau pline de vînatăi, capul plin de cucui.* PAS, Z. IV 114. *Fugea greoi și cu palma stîngă se freca la cucuiul ce i se iscăse de lovitură.* SADOVEANU, M. C. 17.

2. (Regional) Moș de pene la capul păsărilor. *Pui, pui, pui, Vin la cușcă să te-noui, Să-ți pun mîna pe cucui.* SEVASTOS; N. 305.

CUCUIAT, -Ă, *cucuiati*, -te, adj. (Atestat și cu pronunțarea regională *cucuiet*) 1. (Despre păsări) Cu moș, moșat; (despre pui de animale cornute) căruia încep să-i crească coarnele. *Găini cucuiate rătăceau în poiană.* SADOVEANU, O. I 126. *Trei iezi cucuieti...* CREANGĂ, P. 20. *Păsări care de care mai frumoase, mai cucuiete și mai boghete.* CREANGĂ, P. 68. *În cămăruța-nucuiată Am o puică cucuiată* (Ciinele). GOROVEI, C. 57.

2. (Despre persoane) Urcat pe ceva (unde nu-i e locul), cocoșat. *Așa e tineretul ăsta, bată-l să-l bată, zise Moș Bođrîngă zînd cucuiet pe niște buci.* CREANGĂ, A. 97. *Am dat de un pehlivan cucuiet tocmai sus...* sus pe scaunul preșidenției. ALECSANDRI, T. 1439.

CUCULEASĂ, *cuculese*, s. f. (Rare) Cucă². *Comisoaia Ilisaftea iar s-a tînguț că rămîne singură ca o cuculeasă,*

...căci i se duc și feciorii și i se duce și soțul domniei-sale într-o altă nebunie. SADOVEANU, F. J. 422.

CUCULEȚ, cuculeți, s. m. (În poezia populară) Diminutiv al lui cuc. Cuculeț cu pene verzi, Ce cați vara prin livezi? Vara vii, vara te duci, Mă mier iarna ce minci? ȘEZ. I 290. Florică din polog, Cuculeț din Topolog, Mai coboară din deal în Olt, De-mi mai potolește-un foc. ȘEZ. IV 219. Cuculeț, pasăre sură... ALECSANDRI, P. P. 245.

CUCURĂ¹, cucure, s. f. (Învechit și arhaizant) Tolbă de săgeți. Strălucitul Mehmet avea în minile sale arc și la sold cucura de săgeți. SADOVEANU, Z. C. 275. După ce-și închină bine calul și-și cercetă sabia și cucura de săgeți, Ionuț se zvîrli în să fără să atingă scările. SADOVEANU, F. J. 46. Dar brațele-i goale, unul se încovoie în sus, ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri; celalt se rează pe creștetul cornut al ciutei. ODOBESCU, S. III 55.

CUCURĂ², cucure, s. f. (Regional) Bucată de fier sau de lemn care leagă între ele brăzdarul, cormana și plazul și care e prinsă la capătul de sus de grindeul plugului. Uțin-du-mă după dînsa, S-a rupt cucura... Cucură am făcut nouă, Dar s-a rupt grindeiu-n două. JARNÍK-BİRSEANU, D. 390.

CUCURBĂȚĂ s. f. v. curebucă.

CUCURBITACEE, cucurbitacee, s. f. (La pl.) Familie de plante dicotiledonate, din care face parte dovleacul, pepenele, castravetele etc.; (la sg.) plantă făcînd parte din această familie. S-a ivit pe culme Toamna, Zina melopeelor, Spaima florilor și doamna Cucurbitaceelor. TOPÎRCEANU, B. 52.

CUCURIGĂȚ s. n. Cîntecul cocoșului. Cucurigațul cocoșilor plutește peste satul adormit, vestind apropierea zilei. SANDU-ALDEA, U. P. 173.

CUCURIGĂ, cucurigesc, vb. IV. Intrans. (Despre cocoș) A striga cucurigu. Cucușul dracului!... parcă l-ar pune înadins... vecinul meu ca să cucurigească. ALECSANDRI, T. 252.

CUCURIGU¹ interj. Onomatopee care imită cîntecul cocoșului. Începu un cucuș să cînte din pod: cucurigu! SBIERA, P. 215. Cucurigu! boieri mari, Dați pungașu cu doi bani! CREANGĂ, P. 65. Cucușul însă mergea șanșos, iar păsările după dînsul și merge el cit merge, pînă ce ajunge acasă la moșneag și de pe la poartă începe a cînta: cucurigu!!! cucurigu!!! CREANGĂ, P. 68. (Substantivat, m.) Cîntecul cocoșului; p. ext. (s. m.) cocoș. [Cocușul] trimbiță de două ori, mirîndu-se el singur de mîndreșă cucurigului. SADOVEANU, P. M. 45. Hiș, cucurigu dracului, că-i trezi cuconișă! ALECSANDRI, T. 175.

CUCURIGU² s. n. (Glumeț) Etajul cel mai înalt al unei case, mansardă; galeria unui teatru. Îl vedeai... de la cucurigu, în stal. PAS, Z. I 188. Lasă că e bine și aici! răspunse unul de peste balustradă. Noi sintem învățați să stăm la cucurigu. PAS, Z. IV 164.

CUCURUZ, (1, 3) cucuruzi și cucuruzi, s. m., (2) cucuruze, s. n. 1. (Regional) Porumb. Am semănat cu îndestulare cucuruz. SADOVEANU, N. F. 92. Griul răscopt, cu spicul plin și aplecat, abia se zărea de cucuruzul înalt și verde-închis ce se ridica măreț lîngă niște holde de trifoi. POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 175.

2. (La pl.) Holde semănate cu cucuruz. Fug vacile-n cucuruze. BIBICESCU, P. P. 184.

3. (Determinat prin «de brad» sau «al bradului») Fructul conic al coniferelor, între solzii cărui sint semînțele; con (2). De-ar fi fost, cel puțin, așternută pădurea pe jos cu jir în loc de cucuruzi de brad, calea-valea. HOGAȘ, M. N. 98. (Cu sens colectiv) Pică cucuruzul bradului. SBIERA, P. 6.

CUCURUZĂȘTINĂ s. f. (Transilv., cu înțeles colectiv) Porumbiște. Bătrînul venea pe marginea cucuruzăștinii, și, cînd răsări înaintea noru-sa, tresări. DAN, U. 6.

CUCUȘOR, cucușori, s. m. Cuculeț. Cucușor frumos de munte, Vină-n curtea mea și-mi cîntă. ȘEZ. II 9. Foaie verde trei agude, Cucușor frumos de munte, Rămii în curte și-mi cîntă. ȘEZ. III 157.

CUCUȚĂ, cucute, s. f. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, foarte otrăvitoare și cu miros caracteristic, întrebuințată ca medicament (*Conium maculatum*). Cucuta crește prin ogradă și polomida-i leagă snopii. GOGA, P. 19. Știti ce i-am dat să beie? Ceai de cucută, fierț la un loc cu un snop de pipăruși roși și dres cu puștică terbenină. ALECSANDRI, T. 103. Rău e dealul cu cucute și badea cu mîndre multe. JARNÍK-BİRSEANU, D. 407. ✧ Ex p r. (Familiar) Doar n-am mîncat cucuț (ea să...) = doar n-am înnebunit (ca să...).

— Accentuat și: cucuță.

CUCUȚ, cucuți, s. m. (Popular) Cuculeț. Cucuțele porumbac, Dacă vrei să-mi fii pe plac, Netezește-ți penele, Ca mîndra sprîncenele! JARNÍK-BİRSEANU, D. 400. Cucule, cucușule, Cucule drăguțule, Cîntă diminețule Pe la toate porțile. JARNÍK-BİRSEANU, D. 422.

CUCUVĂIE, cucuvăi, s. f. Cucuvea. Palatul administrativ era o hardughie cu tencuiala neterminată. Cîntau cucuvăile-n ea. PAS, Z. III 63. Vin pe vînt din văi ecouri De lătratul vrumbii cine, Iar din gangul care fu Zboară peste-adîncul văii Tristul vai al cucuvăii. — Uhu, hu! COȘBUC, P. II 99. Și pîntirimul singur cu strîmbe cruci veghează, O cucuvaie sură pe una se așază. EMINESCU, O. I 69.

CUCUVEĂ, cucuvele, s. f. Pasăre de noapte cu penele de culoare cenușie; trăiește pe lîngă casele părăsite, în coșuri, prin scorburile copacilor etc. (*Athene noctua*). V. bufniță. Cînta cucuveaua cu glas cobitor. ALEXANDRESCU, M. 40.

CUCUVEICĂ, cucuveici, s. f. (Regional) Cucuvea. Stafii despletite, Cucuveici, iele zburlite. ALECSANDRI, P. II 122. Cîntă cucuveica pe casă. ȘEZ. III 115.

CUDĂLB, -Ă adj. v. codalb.

CUFĂR, cufere, s. n. Ladă făcută din scînduri subțiri, de obicei cu capac și cu încuietore, care servește la păstrarea și transportarea diverselor obiecte, mai ales a hainelor. Oare i-am lăsat cheia să scoată din cufăr paharele? CAMILAR, N. I 356. Parte din public venea [la gară]... să expedieze cufere. D. ZAMFIRESCU, R. 78.

CUFĂRĂȘ, cufărășe, s. n. Diminutiv al lui cufăr.

CUFUND s. n. (În loc. adv.) De-a cufundule = dîndu-se la fund, cufundîndu-se. Mai zvîrleam cîteva [pietre], de încuiam pe dracul în fundul știoalnei... ș-apoi, huștiulic! și eu în știoalună, de-a cufundul. CREANGĂ, A. 65.

CUFUNDĂ, cufînd, vb. I. 1. Trans. (Cu privire la obiecte sau la ființe) A face să intre (cu totul) într-un lichid, a afunda, a adînci; a scufunda. Slepul era cufundat pe sfert în apă. DUMITRIU, N. 135. Se urcă pe o buturugă zbrîlîită de salcie înecată și cufundă căldarea în apa galbenă și rece. DUMITRIU, N. 277. ✧ Fig. Pădurile, cufundate în liniștea de iarnă bogată, țineau pe virfurile arămii pete mari de ceață fumurie. SADOVEANU, O. III 113. Noaptea, cînd toată natura era cufundată în tăcere, Zamfira începea a cînta. ALECSANDRI, C. 83. ✧ Refl. Mă cufundam [în apă] de trei ori în rînd. CREANGĂ, A. 65. Arzîrle -o, maică, [înima] pe apă. De-a sta și s-a cufunda, Maică, nu mai aștepta! ȘEZ. I 46. ✧ A înfige într-o materie moale. N-a auzit alt răspuns decît foșnetul opincilor cufundate în zăpadă. GALAN, Z. R. 211. ✧ A scufunda în adînc

(pentru a îneca). *Unii zicea să-l omoare Cu laș de spîn-zurătoare, Alții — să-l cufunde-n apă, Alții — să-l înfigă-n țeață.* ALECSANDRI, P. P. 136.

2. Refl. A intra în adînc, a se adînci, a dispărea. *Fierul strălucitor se cufundă în pămînt și începu să-l taie statornic.* DUMITRIU, V. L. 6. *Curțile zinelor se cufundaseră în pămînt cu zine cu tot.* RETEGANUL, P. II 17. *Coțșmanul făcu un culcuș stăpîmului său... numai din fulgi... de se cufunda în puf cînd se culca.* ISPIRESCU, L. 287. *Mi-ar fi părut mai bine-n pămînt să mă cufund.* EMINESCU, O. I 91. ♦ A prezenta o adîncitură. *Șoseaua se cufunda pușin.* DUMITRIU, N. 57. ♦ (Despre ochi) A fi (sau a părea) înfundat în orbite. *Ochii cufundați în capu-i, fruntea tristă și-ncrețită.* EMINESCU, O. I 50. ♦ (Poetic) A se pierde. *Trăsura se cufunda în ceasurile tîrziu ale nopții.* DUMITRIU, N. 53. *Deodată calea coti pe o costișă, printr-un făgîtel tînr, în care razele se cufundau pline de taină.* SADOVEANU, O. I 228. *Privirile i se cufundară în negurile cenușii, pe păduri.* SADOVEANU, O. III 104. ♦ F i g. (Despre aștri) A trece dincolo de orizont, a apune. *Soarele se cufundase după cîmpiile depărtate și în văzduhul înalt mai plutea ca o pulbere de aur.* SADOVEANU, D. P. 127. [Soarele] se lăsa tot spre apus, și-n mare se cufunda. ALECSANDRI, P. P. 28. ♦ (Despre pămînt) A se prăbuși, a crăpa. *Cum nu se cufundă pămîntu sub el!* ȘEZ. III 100.

3. Refl. Fig. A se lăsa absorbit (de o activitate, de somn etc.), a se adînci, a se pierde. *M-am cufundat în lectură.* □ *Se cufundase în gîndurile lui amare și părea că nu mai vede și nu mai aude nimic.* V. ROM. noiembrie 1953, 118. *La beut ei se-ncrecea... Și-n somn greu se cufunda.* ALECSANDRI, P. P. 131. ♦ (Poetic) Iar te-ai cufundat în stele și în nori și-n ceruri nalte? De nu m-ai uita încalte, Sufletul vieții mele. EMINESCU, O. I 54.

4. Trans. Fig. (Rar) A compromite, a distruge. [Faptele] au să mă cufunde ori au să mă izbăvească. SADOVEANU, D. P. 19. *Gheorghe Bibescu... a publicat... o broșură... al cărei scop era d-a cufunda pe Ghica.* GHICA, s. 691.

— Variantă: aenfundă (RUSSO, s. 16) vb. I.

CUFUNDĂC s. m. Cufundar.

CUFUNDĂR, cufundari, s. m. Nume dat la două pasări călătoare de apă: a) pasăre mai mare decît rața, cu penele negre-strălucitoare, cu puncte albe pe spate (*Colymbus arcticus*); b) pasăre de mărimea raței, cu penele castanii-închis pe spate și albe pe burtă, cu un smoc de pene în formă de gulerăș (*Podiceps cristatus*); bodîrlău. *Rațele sălbatică, lișițele, cufundarii înotau în mijlocul întinderilor de lîntarișă.* DUMITRIU, V. L. 120.

CUFUNDĂRE, cufundări, s. f. Acțiunea de a (se) cufunda; scufundare, adîncire.

CUFUNDĂTŪRĂ, cufundături, s. f. I. Faptul de a se cufunda; cufundare. *Se cunoaște că peștele s-a prins în cîrlige după cufundătura deasă a plutelor.* I. IONESCU, M. 86.

2. Loc cufundat, adîncitură.

CŪGET, cugete, s. n. I. Capacitatea de a gîndi; gîndire. *De-aceea-n al tău cuget orice bun romîn se-ncrede.* DAVILA, V. V. 60.

2. Gînd. I-a ascuns Sub aceste vorbe foarte naturale Cugetele triste care l-au cuprins. BOLINTINEANU, O. 50. *Dacă vreun cuget de gelozie mă necăjește... NEGRUZZI, S. I 75.* ♦ Ex p r. (Învechit) A-i bato (cuiva) cugetul = a-i veni (cuiva) o idee; a-l bate pe cineva gîndurile să... *Zău, cugetul îmi bate Din străin să-mi fac un frate.* ALECSANDRI, P. P. 308. ♦ Închipuire, imaginație, fantezie. *Vreau prin cuget universul să-l străbat în înălțime.* MACEDONSKI, O. I 272.

3. Minte, intelect. *Gînduri fără de noroc și fără veselie umpleau cugetul meu.* GALACTION, O. I 346.

4. Intenție, plan, proiect. *Teama lui era să nu se deștepte voinicul și să-i ghicească cugetele lui cele viclene.* ISPIRESCU, L. 128. *Mihai... simțise cugetele viclene ale emirului.* BĂLCESCU, O. II 45. *Iată ce înțelesuri și ce cugete rele Vrămașii fără lege dau scrierilor mele.* ALEXANDRESCU, P. A. 84.

5. Sentiment al responsabilității morale; conștiință. *Îți... incredîntez fata, cu cuget împăcat.* SBIERA, P. 190. *Ne-a exploatat pe amîndoi fără nici un pic de cuget.* ALECSANDRI, T. 815. *Nu ai cuget, ești un rău.* DONICI, F. II 40. ♦ *Cuget curat* = sentiment de îndeplinire a răspunderilor și obligațiilor. *Cît mi-a fi cugetul curat, nu-mi pasă de cele ce-ar zice moșul meu și alții.* ALECSANDRI, T. I 65. ♦ Ex p r. *A-l muștra* (pe cineva) cugetul = a-l chinui (pe cineva) remușcarea, regretul, părerile de rău. *Soldații îl priveau lung și unul rosti: Pe domnul colonel îl muștra cugetul.* CAMILAR, N. I 291. *Acum i s-au deșteptat și mai tare cugetul și o muștra cumplit.* SBIERA, P. 111. *Mă muștră cugetul de atîtea dovezi mincinoase ce-mi ceri să dau pe toată ziua.* ODOBESCU, S. III 45.

CUGETĂ, cûget, vb. I. Intrans. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «la» sau, învechit, «asupra») A avea gîndurile concentrate asupra unui subiect; a urmări o idee, a medita; a se gîndi. *Era un om care citea și care cugeta în singurătatea lui.* SADOVEANU, O. VIII 7. *A stat așa singur, cu ochii îngheteți, cugînd la o răzbunare cruntă, însă încă nedeslușită.* SADOVEANU, M. C. 44. *Dan cugeta de mult la un roman tras din viața de la țară.* VLAHUȚĂ, O. A. 285. *Ercule... prinse a cugeta asupra vorbelor celor două muieri.* ISPIRESCU, U. 27. ♦ Refl. (Rar) A sta pe gînduri, a chibzui, a cumpăni; a se gîndi. *E un moment mare, să mă cuget mai întăi — gîndi el.* EMINESCU, N. 58. ♦ (Urmărit de o completivă directă) A-și da seama, a ține seamă de... a lua în considerare. *Cugetă că de mă vei părăsi, voi muri negreșit.* NEGRUZZI, S. I 19. ♦ Trans. (Neobișnuit) A-și închipui ceva sau pe cineva. *Ș-acum, cînd închid ochii și-l cuget, pare că mă uit la dinsul.* VLAHUȚĂ, O. A. 145.

CUGETĂRE, cugetări, s. f. Acțiunea de a cugeta și rezultatul ei; gîndire, gînd, idee. *Am surprins cugetările cari-l preocupau [pe Dionis].* EMINESCU, N. 36. *Cugetări adînc ascunse, idei drepte și înalte... Vor vedea lumina zilei.* ALEXANDRESCU, P. 139. ♦ Judecată, raționament. *Dondăniind foarte repede, bilbiit și fără pic de cugetare... CREANGĂ, A. 90.* ♦ Meditație, reflecțiune. *Cînd se trezi bine din cugetările lui, văzu că soarele dă în asfințit.* ISPIRESCU, L. 34.

CUGETĂTOR, -OĂRE, cugetători, -oare, s. m. și f. Gînditor. V. filozof. *Cugetătorii antici.* □ În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte. EMINESCU, O. I 133. ♦ Compus: liber-cugetător v. liber.

CUHĂLM s. n. v. colhalm.

CŪHNE s. f. v. cuhnîe.

CŪHNIE, cuhnii, s. f. (Regional) I. Bucătărie. *La cuhnîa conacului lui Grigore Vîrnav s-au tăiat în acele zile... douăzeci și opt de curcani.* GALAN, Z. R. 75. *Dimineața, cînd a vîrit capul în cuhnîa strîmtă a gospodinei, căutînd apă... Ana Cișcova cînta, potrivitîndu-și în spelci de sîrmă cozile.* SADOVEANU, N. P. 185. *Cucoana Paraschiva, din cuhnîa în care priveghea bătutul putineilor, îl zărea cu coada ochilor.* MACEDONSKI, O. III 5.

2. Clădire modestă, cu încăperi mici; cameră sărăcăcioasă. *Cînd se uită în colțul cuhnîei și văzu patul strîmb, tare ca piatra, o cuprînsă frica de noapte.* CAMILAR, TEM. 244. *Flăcăul intră într-un fel de cuhnîe străveche.* CAMILAR, N. II 21.

— Pronunțat: -ni-e.— Variantă: cûhnîe (SADOVEANU, N. F. 14, NEGRUZZI, S. II 236, I. IONESCU, D. 206),

oâină (DUMITRIU, V. L. 19, ODOBESCU, S. I 126), cûinio (CARAGIALE, O. VII 37), cûinio (ODOBESCU, S. A. 130) s. f.

CUI, cuie, s. n. I. Mică piesă cilindrică sau în patru muchii, de metal sau de lemn, turtită la un capăt și ascuțită la celălalt, cu care se leagă sau se fixează două sau mai multe părți între ele, care se bate în lemn sau în zid pentru a servi ca suport etc. *Mi-oi cumpăra... o mină de cuie.* CAMILAR, N. I 166. *Înfișpe repede lumina într-un cui de pe colțu lăzii.* BUJOR, S. 110. ♦ (Tehn.) *Cui spintecat* = piesă de siguranță care împiedică desfăcerea piulițelor. ♦ *Expr.* *A-i intra cuiu un cui în inimă* = a se strecura în sufletul cuiva o teamă. *Cui pe cui* scoate sau cui cu cui so scoate = o suferință face să se uite cea dinainte. (Familiar) *A face* (sau *a tăia*) *cuiu* = a dîrdii de frig. *O să vă pui să faceți niște cuie, clănțănindu-vă dinții.* ISPIRESCU, L. 323. ♦ (Mai ales în legătură cu verbele « a pune », « a atîrna ») *Cuier simplu* de perete. *Își puse în cui paltonul ud.* EMINESCU, N. 35. *Bătrînul Dan desprinde un paloș vechi din cui.* ALECSANDRI, P. A. 163. ♦ *Cuiul lui Pepelea* = cui pe care Pepelea (personaj din basmele populare) îl posedă în casa altuia și care-i servea drept pretext ca să intre în casa aceluia de cîte ori voia; fig. drept pe care și-l crează cineva pe baze șubrede, pentru a stingeri pe altul. ♦ *Expr.* *A-și pune polta în cui* = a renunța la un lucru mult dorit. *Ba cît despre fata lui Papură-Împărat, pune-ți poșta în cui.* ALECSANDRI, T. 396.

2. Nume dat mai multor piese de lemn sau de metal (la car, la jug, la plug, la războiul de țesut etc.) asemănătoare ca formă cu cuiul (1). *Scoase cuiul din capul osiei de dîndărăt.* ISPIRESCU, L. 226.

CUIB, cuiburi, s. n. I. Culcuș de paie, fulgi și găteje, făcut de păsări, în copaci, în scorburi, sub streșinile caselor etc. pentru a se adăposti, a-și depune ouăle, a le cloci și a scoate pui. *Dintr-un cuib cenușiu de rîndunele, sub streșină, sflnzurau cîteva fire de păle legate de vînt.* C. PETRESCU, S. 13. *Ca-ntr-un cuib v-adorm în suflet, cîntecul mele!* GOGA, C. P. 13. *Sub strășina veche și-naltă Sînt cuiburi — și-n ele S-ascund rîndunele...* DEMETRESCU, O. 79. *O pupăză care-și făcea cuib de mulți ani într-un tei foarte bătrîn și scorburos.* CREANGĂ, A. 52. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună.* EMINESCU, O. I 207. ♦ *Cuibar. Bătrîna începu să se vaiete că i-a murit găina pe cuib.* ISPIRESCU, L. 395. ♦ *Fig.* *Culcuș. Tupilat în cuibul tău, legănat de mersul domol al cărui, îți umpleai urechile cu zvonurile nopții adînci.* PAS, Z. I 45.

2. *Fig.* *Locuință, sălaș. Cuibul tractoriștilor era scundat în întregime în întuneric. De nicăteri nici o mișcare.* MIHALE, O. 187. *Ei hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului.* REBREANU, R. I 184. *Înăuntru, în colibă, Chira ș-asteptă... voinicul. Păreții cuibului sînt nălbiși și dați la mistică.* DELAVRANCEA, S. 165. ♦ *Fig.* *Donic, cuib de-nțelepciune... EMINESCU, O. I 31. O! cuib al fericirilor! O! fără luminoasă!* ALECSANDRI, O. 257. ♦ *Reședință. Ștefan, Ștefan domn cel mare, În Suceava cuibu-și are.* ALECSANDRI, P. P. 173.

3. *Fig.* (Cu sens peiorativ, urmat de determinări) *Loc (ascuns) unde se tîcuieste și de unde se propagă o acțiune dușmănoasă intereselor unei colectivități, unei națiuni, unui stat.* V. s p e l u n c ă. *Aici a fost odată cuibul tilharilor.* DEȘLIU, G. 37. ♦ *Focar. Ca să se sece influința boierilor și să stîrpească cuiburile feudalității [Alexandru Lăpușneanu] îi despoie de averi.* NEGRUZZI, S. I 143.

4. *Groapă în pămînt în care se seamănă legume sau cereale. A însămînța porumbul în cuiburi așezate în pătrat înseamnă a pune porumbul pe rînduri drepte în cuiburi care au între ele aceeași distanță.* SCÎNTEIA, 1954, nr. 2917. ♦ *Mușuroi făcut, prin prășit, în jurul firelor de porumb sau de cartofi. [Cartofii] se prășesc, făcîndu-se și dușin*

cuib împrejurul tufelor. I. IONESCU, D. 300. ♦ *Spațiu restrîns în care se găsește o îngrămădire de plante de același fel. Cuib de viole. Cuib de ciuperci.*

5. *Cantitate de fermenți care produc acirea vinului, a borșului, a laptelui.* V. m a i a.

6. (Mil.; determinat prin « de mitralieră », « de armă automată » sau « de foc ») *Loc adăpostit care asigură tragerea unei arme automate în condiții bune.* ♦ (Determinat prin « de rezistență ») *Porțiune mică de teren amenajată pentru adăpostirea uneia sau mai multor arme automate.*

CUIBĂ, cuibez, vb. I. *Intranz.* *A avea cuibul, a-și așeza cuibul (într-un loc). Un stîrc dintre cci care cuibeză în arbori prînsese un șarpe în plisc și-l aducea la pui.* SADOVEANU, D. P. 141. *La poalele lor [a movilelor] cuibeză vulturii cei falnici.* ODOBESCU, S. III 16.

CUIBĂR, cuibare, s. n. I. *Loc pregătit în paie, în fin sau în pămînt, unde păsările de curte (mai ales găinile) își depun ouăle; cuib. Caută în cuibare vreo două ouă.* SADOVEANU, B. 21. (Cu pronunțarea regională *cuibari*) *Găina... se pune pe cuibari.* CREANGĂ, P. 70. ♦ *Ou care se lasă în cuib pentru ca păsările ouătoare să-și regăsească locul. A luat toate ouăle, cu cuibar cu tot.* ♦ *Cuib. Altădată, drumul acesta... al păsărilor, pribegind peste mări și pustietăți să-și găsească cuibarele din vara trecută, îi părea un episod oarecare, simplu și nelsemnat.* C. PETRESCU, R. DR. 47. ♦ (Poetic) *Vilvoarea răsăritului creștea; din taina acelor adînci locuri necunoscut, se pregătea să nască cuibarul de foc al soarelui, pe un cer cu apa albastrului stearsă pregătit parcă pentru arșița unei zile de cuptor.* SADOVEANU, O. I 506. *Izvoare... sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuibar rotind de ape, peste care luna zace.* EMINESCU, O. I 85. ♦ *Fig.* *Culcuș. De ce rîzi, mă? l-a întreat maică-sa, care își făcuse cuibar de paie lingă el în căruța.* SADOVEANU, M. C. 6.

2. *Fig.* *Sălaș, locuință. Se bucură mai ales copiii, căroră începuse a li se urî în cuibarul lor.* SLAVICI, N. I 333.

CUIBĂRI, cuibăresc, vb. IV. I. *Refl.* (Despre păsări) *A-și face loc în cuibar, a se așeza cît mai bine.* ♦ *Fig.* (Despre oameni, uneori și despre animale) *A se așeza comod într-un spațiu restrîns (moale și cald); a se ghemui. S-a cuibărit bine în sanie.* SADOVEANU, P. S. 215. *Pisica leneșă, friguroasă, se cuibărește înăuntru la căldură.* BART. E. 331. *Fetița se cuibări în poala mării.* VLAHUȚĂ, O. A. III 173. ♦ *Fig.* *Cuibărite între stînci, casele cu acoperișul jughiat de fin fumegă în asfinți.* C. PETRESCU, S. 226. *Un orașel drăguț, cuibărit pe apa Troțușului, între măguri acoperite cu vii și cu livezi.* VLAHUȚĂ, O. A. II 152. ♦ *Fig.* *A se adăposti. Ceilalți ofițeri, la popasuri, se cuibăreau prin case calde.* CAMILAR, N. I 31. ♦ *Fig.* *A se pripăși, a se acuia. Călugării [sînt] o adunătură de zamparașii... din toată lumea, cuibăriți prin minăstire.* CREANGĂ, A. 120.

2. *Tranz.* (Rare) *A duce găinile la cuibar, a așeza în cuibar. Da [găinilor] de mîncare, apoi le cuibărea, punea cloștile.* ISPIRESCU, L. 309.

CUIBULEȚ, cuibulețe, s. n. *Cuibușor. Brazii ce se legănau Cuibulețul mi-l stricau.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 204. *M-am înșelat De mi-am așezat Cuibulețul meu La margini de drum.* TEODORESCU, P. P. 457.

CUIBUȘÓR, cuibușoare, s. n. *Diminutiv al lui c u i b (1); cuibuleț. Și voi sparge cuibușorul, Și voi rupe pliscușorul [cucului].* ALECSANDRI, P. P. 298. *Sturzul iar zicea, Mierlîței vorbea: Cuibușorul tău Ți l-oî face eu, Copilașii tăi Fir-or puii mei.* TEODORESCU, P. P. 454.

CUIÉR, cuire, s. n. *Suport de lemn sau de metal, mobil sau fixat în perete, prevăzut cu o poliță și mai*

multe cîrlige sau brațe, de care se atîrnă hainele și pălăriile.

CŪINĂ s. f. v. *cuhnic*.

CŪINE s. f. v. *cuhnic*.

CŪINIE s. f. v. *cuhnic*.

CUIRASĂT, *cuirasate*, s. n. Navă de război de mare tonaj, protejată de o cuirasă și înarmată cu artileria grea. [Norii] se clatină... asemenea unor cuirasate grele, venite la asediul unui port. BOGZA, C. O. 60.

— Pronunțat: *cu-i*. — Variantă: *chiurasăt* s. n.

CUIRĂSĂ, *cuirase*, s. f. Armătură formată din plăci de oțel special, cu care se blindează cuirasatele pentru a le face să reziste focului inamic.

— Pronunțat: *cu-i*. — Variantă: *chiurúsă* (REBREANU, R. I 281) s. f.

CUIȘOĂRE s. n. pl. Mugurii unui arbust exotic care conțin o substanță aromatică și se întrebuințează ca condiment în bucătărie. *Au luat un șip cu vin și l-au fiert... cu cuișoare și cu zahăr*. SBIERA, P. 219.

— Pronunțat: *cu-i*.

CUIȘŌR, *cuișoare*, s. n. Diminutiv al lui *cui* (I).

— Pronunțat: *cu-i*.

CŪJBĂ, *cujbe*, s. f. I. Bucată de lemn, uneori îndoită la un capăt, care se înfige în pămînt sau se fixează într-un zid și de care se atîrnă sau se leagă, cu un lanț, ceanul. După ce se încredinșă prin întineric că toate-s în bună rînduială, scăpără, aprinse foc și anină ceanul de mămăligă în *cujbă*. SADOVEANU, O. A. II 174. *Pînă ce Ghișă să așeze ceanul de mămăligă pe capătul unei cujbe, într-o baie de flăcări... luai șaua și desăgii din spețele Piscușii și o priponii de un țaruș*. HOGAȘ, M. N. 66. *Să mulg laptele-n găleți Și să-mi fac eu singur slujbă, Crestături făcînd pe *cujbă**. COȘBUC, P. II 167.

2. (Mold.) Nuia bine răscuită și pirlită în foc, întrebuințată în loc de frînghie; gînj.

— Variantă: *gŭjbă* (PĂSCULESCU, L. P. 176) s. f.

CULĂC, *culaci*, s. m. (Rar) Chiabur. *Pe cîmpurile noastre lucrează, fără moșieri și fără *culaci*, muncitori ai pămîntului*. CONTEMPORANUL, S. II, 1948, nr. 106, 3/4.

CULĂNT, -Ă, *culanți*, -te, adj. (Franțuzism rar, despre oameni) Cu care te poți înțelege ușor. V. a mabil, serviabil.

CULĂSTRĂ s. f. v. *coraslă*.

CŪLĂ, *cule*, s. f. (Învechit) 1. Turn circular, cupolă, boltă. *Din briul superior... se porneau pe rotunjeala culelor numeroase ciubuce sau nervure*. ODOBESCU, S. I 442. ♦ Turn boltit în palatul domnesc, în care se păstra vistieria. *Cămări boltite, purtînd o culă rotunjită pe d-asupra, în care se aflau, d-a rîndul, paraclisul, haznaua sau comoara și patul domnesc*. ODOBESCU, S. I 128. ♦ Vistierie, tezaur. *Se zice că, cu Gruie, strînge-n cula-i o comoară*. DAVILA, V. V. 35. *Din cula domnească Lefuri să-mpărțescă*. TEODORESCU, P. P. 50.

2. Beci boltit, subterană. *Căpitanul de tilhari își adună ceata într-o culă sub niște dărămături de ziduri*. ISPIRESCU, L. 143.

3. Casa proprietarului unei moșii. *Albește, așezată cam la sfertul dealului, cula cu pridvor de zid a boierului Sтамбулachie*. MACEDONSKI, O. III 4.

CULBĒC, *culbeci*, s. m. (Regional) Melc. Șapte coarne cumu-s coarnele culbecilor creșteau și scădeau. C. PETRESCU, I. II 9. *Culbeci înseamnă melci*. ALECSANDRI, T. 1770.

CULCĂ, *culc*, vb. I. I. Refl. (Subiectul este o ființă) A se întinde, a se așeza în poziție orizontală

(de obicei spre a dormi sau a se odihni). *D-ta te-i culca în cărușă și eu te-oi străjui toată noaptea*. CREANGĂ, P. 128. *În pat se-ntinde drept Copila să se culce*. EMINESCU, O. I 168. *Neștiind încotro să apuce, se culcă pe iarba verde de la rădăcina unui copaci și adormi*. POPESCU, B. IV 36. *Pîn-eram de nu îubeam, Unde mă culcam, dormeam*. JARNİK-BİRSEANU, D. 12. ♦ Expr. A se culca pe lauri v. lauri. A se culca pe-o ureche (sau pe urechea aceea) = a dormi fără grijă, a nu se sinchisi de nimic. *Nu crez să se fi culcat pe urechea aia și să fi stat numai așa, cu degetul în gură*. ISPIRESCU, L. 257. *Culeă-te sau poși să te culci pe o (sau pe aceea) ureche = mută-ți gîndul, ia-ți nădejdea, nu mai păstra nici o speranță*. *Cum văd eu, frate-meu se poate culca pe-o ureche, din partea noastră*. CREANGĂ, P. 188. *Tot eu am să-ți fiu clironom... Culcă-te pe-acea ureche!* ALECSANDRI, T. 819. A se culca (o dată) cu gîinile v. gîină. ♦ Tranz. (De obicei cu privire la copii sau la bolnavi) Cînd venea la urmă seara ne duceau ca să ne culce. MACEDONSKI, O. I 10. *Îl îngrijiră și-l culcară între ei în pat*. ISPIRESCU, la TRDG. ♦ Tranz. A adăposti peste noapte; a găzdui. *Dă poruncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată*. CREANGĂ, P. 249. ♦ Tranz. fact. A pune (pe cineva) să se întindă la pămînt cu fața în jos (în cadrul unor exerciții militare). *Comanda elevilor drepti, îi culca prin clasă sau îi pune să facă pas alergător printre bănci*. SAHIA, N. 58.

2. Tranz. (Cu privire la obiecte, părți ale corpului etc.) A așeza, a pune, a așterne, a întinde. *Mi-am culcat capul pe lutul străbun*. BENIUC, V. 27. *Fruntea albă-n părul galben Pe-al meu braț încet s-o culci*. EMINESCU, O. I 75. *Îi veni-n gînd carul alături să-l puie, Ca tîind [copacul] să-l culce, drept în car să cază*. PANN, P. V. I 87. ♦ Fig. Plopî... *Stau de veghe la fereastră Și pe marmura zăpezii Culcă umbra lor albastră*. TOPÎR-CRANU, S. A. 30. ♦ Refl. *Brazda mergea înainte, se culca tot lîngă altă brazdă și nimic n-ar mai fi putut ține în loc desfelelirea pămîntului*. CAMILAR, TEM. 89. *Cu ochii plînși stelele toate se duc Pe patul de nori să se culce*. GOGA, P. 53. *O lasă-mi capul meu pe sin, lubito, să se culce*. EMINESCU O. I 179.

3. Tranz. (De obicei cu determinarea «la pămînt»; cu privire la ființe) A ucide. *O ridică [furca], o răsuci și dintr-o singură lovitură îl și culcă la pămînt*. MIHALE, O. 508. *C-o lovitură îl voi culca la pămînt*. ISPIRESCU, L. 222. *Vine unul și-ți istorisește, bunăoară, că... a culcat la pămînt pe ursul care se răpezise asupra-i*. ODOBESCU, S. III 48. ♦ (Cu privire la plante sau arbori) A tăia (cu coasa sau cu secura), a doborî. *Valuri de oameni tălăzuindu-se pe deasupra munților se abat... și culcă pădurile la pămînt*. BOGZA, C. O. 372. *M-am pus rău încă de pe timpul războiului cu o chestie pe care o dibuisem: culcase un moșier la pămînt o pădure a statului și lemnele le vînduse tot statului*. PAS, L. II 125. ♦ Refl. (Despre plante) A se pleca, a se îndoi spre pămînt.

CULCĂRE, *culcări*, s. f. Acțiunea de a (se) culca.

1. Întindere, așezare în poziție orizontală (de obicei spre a dormi sau a se odihni). *Să taci și să te duci la culcare*. SADOVEANU, N. F. 22. ♦ Momentul în care se petrece acțiunea de a se culca. *Purcelul... noaptea, la culcare, lepăda pielea cea de porc*. CREANGĂ, P. 86.

2. (Mil.) Întindere la pămînt a soldaților, la un ordin dat.

CULCĂT¹ s. n. Culcare. *Hai la culcat, băieți, că trece noaptea*. CREANGĂ, O. A. 52. *Cînd le găteam de legat, Venea vremea de culcat*. MARIAN, S. 60. *Deodată cu culcatul gîimilor, o tulesc la fugă*. ȘEZ. III 179.

CULCĂT², -Ă, *culcați*, -te, adj. I. (Despre ființe, construit mai ales cu verbul «a sta») Întins (de obicei spre a dormi sau a se odihni), așezat în poziție orizontală. *Nimeni n-are voie să stea culcat pe spate sau pe*

pîntece. SAHIA, N. 114. Cărușa în care stă culcat abia înainteașă pe căi fără de urme. ODOBESCU, S. III 15. Olga dormea culcată pe o canapea. NEGRUZZI, S. I 60. ♦ Fig. *Orașul sta pe vale culcat cu nepăsare. MACEDONSKI, O. I 48. Cînd ajunserăm a doua zi de dimineață în dealul numit Repedeș, văzurăm capitala Moldovei culcată cu lene pe o coastă lină, spre nord-vest, ca un călător obosit de cale și de suferințe. BOLINTINEANU, O. 276.* ♦ (Cu valoare de imperativ) Comandă folosită în armată pentru executarea mișcărilor de culcare.

2. (Despre obiecte care de obicei stau vertical) Aflat în poziție orizontală, răsturnat. (Fig.) *Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate. ALEXANDRESCU, P. 132.*

CULCŪȘ, culcușuri, s. n. 1. Loc unde se culcă sau unde se adăpostesc păsările și animalele. V. cui b, bîrlog. *El știe doar poteca și urcușul Spre vârful către care năzuiesc, Pe care pașuri mari își au culcușul. BENIUC, V. 72. Pot să prind șerpele din culcuș, cum ai prinde d-ta un pui de găină din pătul. CREANGĂ, P. 122. Culcuș de iepuri. TEODORESCU, P. P. 374.*

2. Loc (improvizat) de odihnă sau de dormit pentru oameni. *Cu ochii închiși în culcușul lui, Mîtreșă a făcut semn din cap că nu-l dor șalele nici spatele. SADOVEANU, M. C. 50. Diminețile stetea, după ce se deștepta din somn, pînă tîrziu în culcușul lui și nu se scula decît pe timpul cit știa că lumea începe să vie. SLAVICI, O. II 180.* ♦ Adăpost, locuință. *Pentru la noapte trebuie să-mi caut alt culcuș. PAS, S. IV 236. Își cătară un culcuș unde să mîie peste noapte. ISPIRESCU, L. 162.* ♦ Ascunzătoare. *Vînătorii... au sărit iute din culcușurile lor de pîndă și au încunjurat pasărea. SBIERA, P. 69.*

3. (Rar) Strat moale (de paie, de frunze etc.) pe care se așază fructe, ouă sau alte lucruri fragile sau alterabile. *Chelnerul aduse două fructiere cu struguri... pe culcuș de frunze. C. PETRESCU, Î. I 4.*

4. Strat din baza unei formații geologice. *Culcușul de marnă verde... ar face să se presupună existența sării acolo. I. IONESCU, P. 31.*

CULEGĂR, culegare, s. n. Instrument de metal (prevăzut cu un dispozitiv pentru stabilirea lungimii rîndurilor) în care tipograful așază una cîte una literele, formînd textul care urmează să fie imprimat.

CULEGĂTOR, -OĂRE, culegători, -oare, s. m. și f. 1. Persoană care adună recolta de cereale, de fructe etc. *Culegător de bumbac.*

2. (Cu determinări introduse prin prep. « de ») Colecționar. *Eminescu a fost un pasionat culegător de folclor.*

3. Muncitor tipograf care compune în culegar textul care urmează să fie imprimat; zețar. *A intrat la un tipograf. La optsprezece ani era culegător. VLAHUȚĂ, O. A. I 147. [Heliade] creează tipograful și ziare, improvizează un personal de ucenici zețari, de ucenici culegători. MACEDONSKI, O. IV 118.*

CULÉGE, culég, vb. III. T r a n z. 1. A lua, a aduna, a strînge (cereale, fructe, flori etc., tăindu-le sau rupîndu-le). V. recolta. *Din treacă, ici și colo, să culegi Sinziene cu tulpinele întregi. TOPIRCEANU, B. 44. Culeșe în poale o mulțime de lăcrămioare. EMINESCU, N. 28. Să iasă tot satul pentru ca să-mi culeagă pînea de pe cîmp. ALECSANDRI, T. I 249. Să crească pelin și iarbă, Puiculeana să culeagă. HODOȘ, P. P. 50.* ♦ Fig. *Cine seamănă vînt culege furtună.* ♦ Absol. *Rînduim pravila și lege. Că numai cine seamănă culege. DEȘLIU, G. 31. (Poetic) Grădina ta atît de mult mi-e dragă, Sint flori acolo, visurile mele, Și sufletului dat e să culeagă. GOGA, C. P. 127.* ♦ Fig. A dobîndi. *Atacînd chestia cu multă ardoare, culege aplauze. CARAGIALE, S. U. 53. Din cărți culegi multă înțelepciune. CREANGĂ, A. 22.*

2. A strînge, a ridica ceva de pe jos. *În urmă servitoarea fără glas, cu pași de pîslă, încheia și mergea să culeagă hainele împrăștiate. C. PETRESCU, A. 355. Culege bolovani ca să te ucidă. SBIERA, P. 241. Își culegea boarfele de pe jos. CREANGĂ, P. 148. Mîreasa se pleca... Și inelul culegea. ALECSANDRI, P. P. 177.*

3. A aduna laolaltă, din diferite locuri; a colecționa. *Anticarul... Culege vechea-aramă ce nu mai are curs. ALEXANDRESCU, P. 149.* ♦ Absol. (În expr.) Alege pînă culege = alege mult, pînă ce i-o iau alții înainte, rămînîndu-i partea cea mai proastă. *Eu gîndesc că tot om alege, om alege, pîn-om culege. CREANGĂ, P. 166.*

4. A aduna din casete literele necesare și a le așeza în culegar, formînd rîndurile textului care urmează să fie imprimat; a zețui. *Cronica mea este deja culeasă, la tipografie. CARAGIALE, S. U. 77.*

— Forme gramaticale: peif. s. culesei, part. cules.

CULÉGERE, culegeri, s. f. Acțiunea de a culege și rezultatul ei.

1. Strîngere, adunare; cules.

2. Colecție. *Pentru cînticele romine, cele două mici volume publicate de d. Vasile Alecsandri... sînt cele mai însemnate culegeri. ODOBESCU, S. I 182.*

CULÉS s. n. Acțiunea de a culege; strîngerea cerealelor, a fructelor etc.; recoltă. *Cu evlavie cînt auritul cules. TOMA, C. V. 268.* ♦ Timpul cînd se face strîngerea cerealelor, fructelor etc. *Era toamna, după culesul porumbului, într-o duminică. PREDĂ, Î. 117. Să te bată, badeo, bată Nouă boale dintr-o dată... Din culesul cîneșii Pînă-n ruptul cămășii! JARNİK-BÎRSEANU, D. 265.*

CULEȘÉR, culeșeri, s. n. (Regional) Făcăleț, melesteu. *De nu mă faci, ia acuz, și ieu culeșerul din ocniță și să te dezmierd cît ești de mare. CREANGĂ, A. 119.*

CULINĂR, -Ă, culinari, -e, adj. Care ține de bucătărie, privitor la prepararea mîncării. *Domnul abate de Marenne înțelegea că au loc jertfe și încep ofiții culinare. SADOVEANU, Z. C. 44. Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț. EMINESCU, O. I 155.* ♦ Artă culinară = pricepere, meșteșug în pregătirea mîncărilor. *De mic, fiind copilul umii rob, bucătar vestit pe vremea lui, a învățat arta culinară de la tată-său. CARAGIALE, O. II 226.*

CULIŌN, culioane, s. n. (Învechit) Potcap mic de pîslă sau de catifea, rotund și fără margini. *Înainte mergea popa Ghiță cu culion în cap. STĂNOIU, C. I. 35. Culionul în cap, și erai popă de cînd lumea. ȘEZ. XVIII 171.* — Pronunțat: -li-on.

CULISĂ, culise, s. f. 1. (Mai ales la pl.) Partea scenei situată îndărătul decorurilor, unde așteaptă actorii înainte de a intra în scenă. *Stănică se duce pîn'la culise și strigă: Condurache!... fă degrabă niște pîrjoale. NEGRUZZI, S. III 78.* ♦ Fig. (Numai la pl.) Dedesubturile unei întîmplări, ale unei situații. *Care ar fi culisele acestei afaceri?* ♦ Loc. a d v. În culise = în secret, în ascuns. *Parlamentarii burghezi fac în culise tranzacții pe spinarea poporului.*

2. (Mec.) Scobitură rectilinie (sau sistem de scobituri rectilinii paralele) de-a lungul căreia alunecă o piesă mobilă; p. ext. piesa care alunecă de-a lungul acestei scobituri.

CŪLME, culmi, s. f. 1. Partea de sus, înălțimea ascuțită și prelungită orizontal a unui munte sau a unui deal; creștet. *V. creastă, coamă, spinare. Din culmea pleșuovă cu creștetul alb Privirea mea zboară departe. GOGA, C. P. 52. În locul grîului de pe cîmp, vede acum o gîreadă mare și două mai mici, așezate pe culmea dealului. CREANGĂ, P. 158. Este și măreșie și sublim în culmile care se înalță încuminate de brazi întunecoși. RUSSO, O. 100.* ♦ Fig.

Vedea culmile strălucite ale unui oraș. EMINESCU, N. 70. ♦ Punctul cel mai înalt în drumul parcurs de un corp cereșc. *Mulțimea s-adunase ca-n zi de sărbătoare, Era o zi senină; era mărățul soare Ajuns în culmea sa.* BOLLIAIC, O. 201.

2. Fig. Gradul cel mai înalt la care se poate ajunge; apogeu. *Partidul arată maselor că drumul spre culmile luminoase ale socialismului nu este un drum ușor, că el este legat de greutatea inerente perioadei de trecere de la capitalism la socialism, căci în această perioadă lupta de clasă se ascute și mai mult.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2547. *Tărâni erau în culmea fericirii. Aplaudau din răspuțeri.* SAHIA, N. 66. ♦ Loc. a dv. La culme = cât se poate de mult, la maximum. *Cînd auzeam noi pe moș Luca pomenind cu drag de casă, și cînd mai vedeam cum rămîn satele și locurile frumoase în urmă, și tot altele necunoscute se înfățișează înainte-ne, supărarea noastră creștea la culme.* CREANGĂ, A. 124. *Răbdarea vînătorului era ajunsă la culme.* ODOBESCU, S. III 47. ♦ Expr. Culmea culmiilor! sau asta-i culmea! = (asta) întrece orice margini, orice închipuire, e nemaipomenit.

3. (Popular) Prăjină lungă, atîrnată în casele țărănești de grinzi sau așezată în preajma cuptorului, pe care se așază haine, obiecte casnice etc. *De-a lungul prispelor atîrnă pe culmi velințe vîrgate, cămăși înflorite, scurteici și zăvelci cusute cu fluturi.* VLAHUȚĂ, O. A. II 132. *Căută... pe sub pat, pe culme, și-i dete niște foale de pus pe dînsa.* ISPIRESCU, L. 396. *Deasupra patului o culme, pe care stau aruncate cîteva haine ponosite.* CONTEMPORANUL, VI 490.

CULMINĂ, pers. 3 culminează, vb. I. Intrans. A atinge stadiul cel mai înalt al unei situații, a ajunge la apogeu. *Măreția luptelor desfășurate de proletariatul român în anii 1929-1933, lupte care au culminat cu marile acțiuni revoluționare din ianuarie-februarie 1933, au dovedit încă o dată că numai clasa muncitoare condusă de partidul ei de avangardă este în stare să mobilizeze întregul popor muncitor la lupta împotriva exploatării.* LUPȚA DE CLASĂ, 1953, nr. 1-2, 55.

CULMINĂNT, -Ă, culminanți, -te, adj. Care culminează, care atinge gradul cel mai înalt, care ajunge la apogeu. ♦ Punct culminant = a) partea cea mai de sus, cea mai înaltă a unui loc. *M-am suit pînă la galeria cea mai înaltă, care este în punctul cel culminant al insulei.* GHICA, S. 536; b) momentul cel mai încordat din desfășurarea unei acțiuni într-o operă literară sau artistică. *Punctul culminant al acțiunii din piesă.*

CULMINĂRE s. f. Acțiunea de a culmina; atingerea unui punct culminant.

CULMINAȚIE, culminații, s. f. Trecerea unui astru la meridianul unui loc. ♦ Punct de culminație = punctul cel mai înalt, cel mai apropiat de zenit, pe care îl atinge un astru.

— Pronunțat: -ji-e.

CULMIȘ, culmișuri, s. n. (Popular, rar) Culme (1). *Cînd puse piciorul pe culmiș, pămîntul i se învîrți sub tălpi.* DELAVRANCEA, S. 28.

CULOAR, culoare, s. n. Încăpere îngustă și lungă din interiorul unei clădiri, care servește ca loc de trecere între încăperile situate pe același plan. V. s a l ă, c o r i d o r. *Pe scaune, de-a lungul culoarelor, lipiți de pereți, umăr la umăr... delegații așteptau.* DUMITRIU, N. 291. *Apăruse atunci pe culoarul facultății... o străină.* C. PETRESCU, S. 241. ♦ Spațiu îngust și liber de-a lungul unui vagon, prin care se poate circula și din care se intră în compartimente. *Controlorul pieri în celălalt vagon, alergă pe culoar, trîntind ușile în urmă-i.* DUMITRIU, B. F.

8. *Acceleratul gîfîta greu, spre Birnova, locomotiva șuiera neîntrerupt... Soldații se treziră, umplură culoarul.* CAMILAR, N. II 110.

— Pronunțat: -loar. — Scris și: culuiar (CAMIL PETRESCU, T. II 585).

CULOARE, culori, s. f. 1. Totalitatea radiațiilor de lumină de diverse frecvențe, pe care le reflectă corpurile și care creează asupra retinei ochiului o impresie specifică; (în vorbirea curentă) aspectul colorat al corpurilor. *Culoare roșie. Culoare albastră.* □ O bărcuță, vopsită în culoarea oului de rață, cobora fluviul spre mare. BART, E. 132. ♦ Culori complementare v. complementar. *Culoare moartă v. mort. Culoare vie v. viu.* ♦ Loc. a dj. (Despre oameni) De culoare = care are pigmentație neagră, galbenă etc. *Epoca stîngeroasă a cuceririlor coloniale și înrobirii popoarelor de culoare.* CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 162, 12/2. ♦ Expr. A avea culoare = a fi roșu în obraz, a arăta bine. A-și pierde culoarea = a) (despre fața omului) a deveni palid; b) (despre stoffe) a se spăla; a se decolora.

2. Fig. Fel de a descrie sau de a prezenta ceva; nuanță, ton. *M-a descris în culorile cele mai întunecate.* ♦ Culoare locală = trăsăturile caracteristice ale unei epoci, ale unei țări etc. redată într-o operă literară. *În versurile dintîi numele Calavryta și mai ales Venus Pandemos dau multă culoare locală.* MACEDONSKI, O. IV 56. (În trecut) Culoare politică = apartenența la un partid politic.

3. Substanță întrebuințată pentru a vopsi, a picta etc.; materie colorantă. V. vopsea, boia.

4. Fiecare dintre cele patru categorii în care se împart cărțile de joc după culoarea și forma punctelor.

— Variantă: coloare (DEȘLU, G. 43, MACEDONSKI, O. I 60, ODOBESCU, S. I 448) s. f.

CULOGLU, culogli, s. m. (Învechit) Soldat pedestru (la turci). *Lăsa în București... o mie de ianiceri și o mie culogli drept garnizoană.* BĂLCESCU, O. II 99.

CULPABIL, -Ă, culpabili, -e, adj. (Jur.) Care a săvîrșit o culpă, un delict; vinovat.

CULPABILITATE, culpabilități, s. f. (Jur.) Starea celui care a comis o culpă; vinovăție.

CULPĂȘ, -Ă, culpași, -e, s. m. și f. (Învechit) Persoană vinovată de o infracțiune. *Pedeapsa butucului, obicinuită în Orient, se aplica culpașilor chiar la romani.* ALECSANDRI, P. P. 95.

CULPĂ, culpe, s. f. (Jur.) Călcare a unei prescripții legale; delict. ♦ Greșeală, vină, vinovăție. *Evantia, sub culpa-i închipuită, simțea o dorință de sacrificiu.* BART, E. 162. *În tonul ei era parcă conștiința unei culpe.* IBRĂILEANU, A. 196.

CULPEȘ, -Ă, culpeși, -e, adj. (Învechit) Culpaș, vinovat. *De am fost culpeșă ție, m-ai oșndit.* ODOBESCU, S. I 168. ♦ (Substantivat) *Culpeșul își va simți vina și se va îndrepta.* ODOBESCU, S. I 504.

CULT¹, culte, s. n. 1. Totalitatea ritualurilor unei religii. *Cult creștin.*

2. Religie, confesiune. *Ministerul Cultelor.*

3. Sentiment de admirație, de respect, de considerație și de dragoste adîncă față de cineva sau de ceva. *Eu am cultul prietniei.* C. PETRESCU, C. V. 188. ♦ *Cultul personalității* = tendință exclusivistă și dăunătoare de a acorda personalităților un rol exagerat în făurirea istoriei și care are la bază concepția greșită că personalitățile de seamă — și nu masele, popoarele — făuresc istoria. *Trebuie combătută orice manifestare a cultului personalității, pe care marxismul îl respinge ca dăunător și inadmisibil.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2714.

CULT², -Ă, culți, -te, adj. Care are un înalt nivel de cultură și de cunoștințe; instruit. V. învățat. *Noi vrem să facem din toți muncitorii și din toți țărani oamenii culți și instruiți, și o vom face cu timpul.* STALIN, *PROBL. LEN.* 621. *Nu se poate construi socialismul fără oameni culți.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 340, 1/3.

CULTIVĂ, cultivă, vb. I. 1. Tranz. A lucra pământul spre a-l face să dea roade. *Suprafețe între 50 și 200 ha vor fi cultivate cu legume.* SCÎNTEIA, 1955, nr. 3183. + (Cu privire la plante) A semăna, a planta și a îngriji să se dezvolte și să dea roade. *Cultiva florile cele mai rari și mai frumoase.* NEGRUZZI, s. I 73. ♠ Refl. pas. *Trebuie să dăm o mare atenție cultivării porumbului de siloz, care se cultivă pe suprafețe întinse în sectorul socialist al agriculturii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755.

2. Tranz. Fig. (Complementul este un abstract) A ocupa cu rivnă de ceva, a face să crească, să se dezvolte; a dezvolta. *Partidul nostru, clasa noastră muncitoare cultivă dragostea și stima pentru glorioasele tradiții revoluționare ale proletariatului român și ale poporului român.* GHEORGHIU-DEJ, *CONF. C.F.R.* 53. *Poporul nostru cultivă dragoste și respect față de tradițiile revoluționare, tradițiile glorioase ale luptelor din februarie 1933.* LUPTA DE CLASA, 1955, nr. 1-2, 74. *Cine n-are dor să vază țara sa în fericire... Cultivând artele păcii pe al său pământ bogat?* ALEXANDRESCU, p. 166. + (Franzuzism) A se ocupa în chip special de cineva sau de ceva, a căuta să capeți sau să întregii bunăvoința, prietenia unei persoane; a simți atracție pentru un scriitor sau o operă, a citi cu interes deosebit. *Un călător străin... e încurcat în trebi ce m-l lasă a cultiva cunoștința locuitorilor.* NEGRUZZI, s. I 69.

3. Refl. A se îngriji de dezvoltarea sa intelectuală, a se instrui. *Nedeprinsă să dormi la concert, am profitat de ocazie și m-am cultivat.* IBRĂILEANU, A. 58. *Ce viață-l așteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate.* EMINESCU, N. 36. ♠ Tranz. (Cu privire la o persoană sau la facultățile ei) Ați cultivat și ați întărit inima și mintea dv. GHICA, A. 787.

CULTIVABIL, -Ă, cultivabili, -e, adj. (Despre pământ sau plante) Care poate fi cultivat. *Să mărească suprafețele cultivabile prin îndiguirea terenurilor inundabile.* STAT. GOSP. AGR. 14.

CULTIVĂRE, cultivări, s. f. Acțiunea de a (se) cultiva.

1. Lucrarea pământului. *Prin desțelenirea și cultivarea cu plante de nutreț a izlazurilor din regiunile de stepă se poate mări considerabil producția de furaje.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755.

2. Educare, instruire, dezvoltare. *Așa cum grădinarul se îngrijește cu dragoste de creșterea florilor sale, tot astfel partidul și guvernul nostru se îngrijesc de cultivarea talentelor artistice ale oamenilor muncii.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 340, 2/6.

CULTIVĂT, -Ă, cultivați, -te, adj. (Despre oameni sau facultăți sufletești) Educat, instruit. *Acel spirit cultivat Ce adesea-n convorbire M-a pătruns de mulțumire.* ALEXANDRESCU, M. 189.

CULTIVĂTOR, cultivatoare, s. n. Mașină agricolă care servește la mărunțirea și afinarea pământului arat.

CULTIVĂTOR, -OĂRE, cultivatori, -oare, s. m. și f. Persoană care cultivă pământul, plante etc. V. agricultor.

CULTŪC s. n. v. colțuc.

CULTURAL, -Ă, culturali, -e, adj. De cultură, referitor la cultură, din domeniul culturii. *Activitate culturală de masă.* □ *Statul de democrație populară, proclamând ca principală sarcină a sa construirea socialismului, întărește și lărgeste neîncetat formațiunea socialistă, asigură*

creșterea neîntreruptă a bunei stări materiale și a nivelului cultural al oamenilor muncii. CONST. R.P.R. 11. *În stațiile balneo-climatice, care în trecut erau adevărate lăcașuri de huzur și desfriu pentru tot felul de îmbuibăți și paraziți, se desfășoară astăzi o bogată activitate culturală spre a face cât mai plăcută și folositoare odihna oamenilor muncii.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2682. ♠ *Cămin cultural* = instituție care desfășoară o operă de culturalizare a maselor, organizând conferințe și spectacole artistice, popularizând cărți și reviste etc. *În munca de educare comunistă a maselor muncitoare, un rol de seamă revine căminelor culturale.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 312, 2 1. *În tinda căminului cultural se adunau... delegații.* DUMITRIU, N. 281.

CULTURALICÊȘTE adv. (Rar) Din punct de vedere cultural.

CULTURALIZĂ, culturalizez, vb. I. Tranz. (Cu privire la colectivități de oameni) A ridica din punct de vedere cultural, a instrui.

CULTURALIZĂRE s. f. Acțiunea de a culturaliza; răspândire a culturii, instruire. *Operă de culturalizare.* □ *Culturalizarea maselor este o condiție esențială a triumfului noii ordini, a construirii socialismului.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2698.

CULTŪRĂ, culturi, s. f. 1. Totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire în procesul muncii sociale desfășurate de-a lungul istoriei. *Experiența și sprijinul Uniunii Sovietice le ajută [țărilor de democrație populară] să-și construiască o cultură cu adevărat populară, să stirpească printr-o luptă necruțătoare influențele ideologiei burheze, să creeze o cultură nouă, luminată de mărețele idei ale lui Lenin-Stalin, o cultură socialistă în conținut și națională în formă.* GHEORGHIU-DEJ, R. I. 19. *Necesitatea unei juste orientări ideologice în știință, învățămînt, literatură, artă este o problemă pe care trebuie să și-o pună cu acuziune fiecare om de știință, fiecare profesor, fiecare scriitor sau artist care militează cinstit pentru progresul științei și culturii noastre.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 339, 1/1. ♠ *Cultură materială v. material. Cultură generală v. general.* + *Faptul de a poseda cunoștințe variate în diverse domenii; totalitatea acestor cunoștințe; nivel (ridicat) de dezvoltare intelectuală la care ajunge cineva. Șeful, domnul Strușescu, n-avea cultură, dar era om deștept și șteina mai presus de toate la iubirea subalternilor.* BASSARABESCU, S. 40. *Trebuie ca prin cultură să ridicăm pe țăraniul nostru ca el să aibă cunoștință profundă și energică de drepturile și de datorile lui.* KOGĂLNICEANU, S. A. 239. ♠ *Om de cultură* = persoană care posedă un nivel intelectual ridicat. *Oamenii de cultură din țara noastră sînt conștienți de rolul lor în lupta pentru victoria noului în viața noastră culturală și socială.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 357, 1/6.

2. Totalitatea lucrărilor pe care le întreprinde omul pentru ca solul să producă roade; arta de a lucra pământul și de a îngriji plantele. *Ca metodă nouă în cultura bumbacului s-a introdus polenizarea artificială cu polen străin.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2759. ♠ *Cultură intensivă v. intensiv. Cultură extensivă v. extensiv.* + *Teren cultivat cu un anumit fel de plante. V. plantație, semănătură. Cultură de porumb. Cultură de bumbac.* □ *Asolamentul ne va da puțință să sporim recolta la hectara la toate culturile agricole.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2755. [Primăvara] *prinde putere și leagă rod semănătura de toamnă, acuma zvicnese și înfloresc culturile.* MIHALE, O. 482. + *Creștere, prărire (a anumitor animale). Cultura viermilor de mătase.* + *Creștere în laborator a bacteriilor; colonie de bacterii obținută pe această cale.*

3. (În expr.) *Cultură fizică* = dezvoltare armonioasă a corpului prin sport și gimnastică. *Cultura fizică trebuie să alcătuiască o parte inseparabilă a educației și*

instrucțiunii generale politice și culturale, a luptei pentru sănătatea maselor. REZ. HOT. I 117.

CULUAR s. n. v. culoar.

CUM¹ adv. I. (Interogativ) I. În ce mod? în ce fel? în care chip? Cum ai făcut de ai venit după noi, de nici una dintre surori nu te-a văzut? ISPIRESCU, L. 239. Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te ridic la pieptu-mi, iubite inger scump? EMINESCU, O. I 213. Foaie verde de trifoi, Cum să vorbim amîndoi? JARNÍK-BİRSEANU, D. 68. \diamond Ex pr. Cum și în ce chip sau cum și ce fel = în ce fel. Nu știi însă cum și ce fel ne aduse vorba a pomeni despre grauri. ODOBESCU, S. III 23. (Eliptic, urmat de un conjunctiv sau, mai rar, de un infinitiv) A nu avea (sau a nu ști) cum = a nu avea modalitatea, posibilitatea, mijloacele de a... Pentru atîta încredere, nu am cum să-ți mulțumesc. ODOBESCU, S. III 9. Dulce și-i gurița, lele, Mai dulce n-are cum fi, Că-i ca strugurul din vii. JARNÍK-BİRSEANU, D. 25. \diamond (Interogativ-exclamativ, urmat de cuvinte ca «focul», «narba», «dracul», «dumnezeu») Dar oare pe acesta cum mama dracului l-o mai fi chemînd? CREANGĂ, P. 245. \blacktriangleright (Repetat, în propoziții enunțative) Într-un fel oarecare (pe care vorbitorul nu ține să-l precizeze). În cele din urmă, cum, cum, băgă de seamă că o broască festoasă se ține după virful nitei lui. ISPIRESCU, L. 34. \diamond (Însoțit de un verb, de asemenea repetat) Trecurăm cum trecurăm pînă aci, stăpîne. ISPIRESCU, L. 6. Era bucuroasă... să-l vadă cum l-a vedea urnit de-acasă. CREANGĂ, P. 111. \diamond (Cînd verbul repetat este la forma negativă, arată că nu interesează felul cum se face o acțiune, ci numai faptul că se face) Cum îl prinse, cum nu-l prinse Aripă-Frumoasă pe zmeu, destul că îl trînti. RETEGANUL, P. III 70. \blacktriangleright (În întrebări retorice, uneori cu nuanță optimă) De ce? Cum nu vii tu, Teșeș, doamne...? EMINESCU, O. I 151. Cuculeșule năuc, Cum n-am pușcă să te pușc? ȘEZ, I 46. \diamond (Întrebarea este legată de o motivare, o justificare, o explicație a unei acțiuni) Cum era să se întindă mai mult, că de-abia acum se prinsese și el cu mîinile de vatră. CREANGĂ, P. 140. Cum nu-i dorul mare cîne, Că de la Oșorhei vine? JARNÍK-BİRSEANU, D. 305. Ba zău, cum s-o părăsesc, Cînd ca ea nu mai găsesc? JARNÍK-BİRSEANU, D. 32. \diamond (Motivarea este subînțeleasă) Mai țin mînte... — cum să uit? CASSIAN, în POEZ. N. 101. Nu mai chiuu. — Ba nu!... tu cum ai chiuu de trei ori? CREANGĂ, P. 55. \diamond Ex pr. Cum de... = cum se face că..., cum se poate, cum e posibil că... Plesni de necaz cum de să fie el ocărit. ISPIRESCU, L. 48. Bunele bătrîne nu se puteau dumiri cum de sint atît de învățați drăguții lor. NEGRUZZI, S. I 6. Trandafir ș-un fir subțire, Rău m-ai scos, dragă, din fire; Trandafir ș-un fir mai gros, Mult mă mir cum de m-ai scos. JARNÍK-BİRSEANU, D. 29. (Cu o nuanță de regret) Cum de să se prăpădească o așa bunătate de june? ISPIRESCU, L. 102. (Retoric) Cum de nu cade trăsnetul, să ardă pe niște asemenea necredincioși! NEGRUZZI, S. I 49. (Urmat de «așa», se așteaptă o explicație) Cum așa, de nu știi nici de unde vii, nici încotro te duci? CREANGĂ, A. 141. (Da) cum (să sau de) nu! = a) desigur! firește! mai încapă vorbă? se poate altfel? vezi bine! Tu, ciocîrlane, nu cumva știi unde se află Măndă-tirea de Tămîie? — Da cum să nu știi, stăpînă? CREANGĂ, P. 93. Mîndrulică, ochii tăi Bine seamănă cu-ai mei! — Da cum, foc, n-or sămăna, Că-s făcuți pe seama tă. JARNÍK-BİRSEANU, D. 402; b) vorbă să fie! da de unde?! Acum cred că... mi-i da drumul să intru la dumnezeu, că tare mare treabă mai am. — Da, cum nu; ia mai pune-ți pofta la o parte, că doar nu pieri lumea. CREANGĂ, P. 314. Apoi (sau, popular, pîi) cum! = desigur! se înțelege!

2. (Exprimînd o părere de rău, o contrarietate) Se poate? adevărat să fie? Mămuca ne vede. — Cum? Eu o văd că doarme. CREANGĂ, P. 8. Cum? Ai abandonat pe Sinziana? ALECSANDRI, T. I 458. Eu nu pot ceti romînește. — Cum! Apoi dar ce înveți tu? NEGRUZZI, S. I 4.

3. (Cu intonație ascendentă, întrebuițat pentru a face pe cineva să repete cele spuse și neauzite sau neînțelese bine) Ce? poftim? Cum? mai spune, te rog, o dată.

4. (În legătură cu verbul «a da», întrebuițat pentru a se informa despre prețul unui lucru) Cu cît? cu ce preț? Cum dai roșiile?

II. (Exclamativ) Cît de (mare, mult, tare etc.)! Cum cîntă toate luncile în floare! CERNA, P. 160. Dragii mămu-cuței, dragi! Cum așteaptă ei cu bucurie! CREANGĂ, P. 25. Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare! EMINESCU, O. I 136. \diamond (Urmat de un adverb introdus prin prep. «de») O, cum fulgeră de strașnic! NEGRUZZI, S. I 58.

CUM² conj. (Stabilește raporturi de subordonare) 1. (Introduce o completivă directă sau indirectă) Mă ierți, te rog, dar tot nu pricep cum ai ajuns dumneata aici... N-am auzit clopoșei de sanie. Zgomot... Nimic! C. PETRESCU, A. 281. Privind în urma lor Cum se duceau... Rămase gînditor. COȘBUC, P. I 231. El nu știa cum să facă, cum să dreagă, ca să îplinească voia celui împărat. ISPIRESCU, L. 11. Dar deodată-un punct se mișcă... cel întîi și singur. Iată-l Cum din chaos face mumă, iară el devine-tatăl. EMINESCU, O. I 132. \diamond Loc. conj. (După verbe de declarație și de simțire) Cum că = că. Să cunoască și ei cum că într-adevăr a fost ucis. SADOVEANU, B. 235. Din înima lui simte un copac cum că răsare. EMINESCU, O. I 142. Ai uitat cum că la vînătorie... eu mă pricep. ODOBESCU, S. III 9. \diamond Loc. a d j. și a d v. Nu știu cum = într-un fel oarecare; (în mod) ciudat, neobișnuit, bizar. Măi Chirică, tare mai ești și tu nu știi cum; scoți omul din mîini cu vorbele tale. CREANGĂ, P. 162. Tocmîndu-te pe tine, parcă-mi vine nu știi cum. CREANGĂ, P. 203. \diamond (Substantivat) De-or trece anii cum trecură, Ea tot mai mult îmi va plăce, Pentru că-n toată-a ei făptură E-un «nu știi cum» ș-un «nu știu ce». EMINESCU, O. I 208.

2. (Urmat de un indicativ sau un conjunctiv, introduce o propoziție modală) M-au văzut cuscrii cum dormeam? CREANGĂ, P. 11. \blacktriangleright (Introduce o propoziție comparativă) a) (Urmat de un indicativ) Precum. Vei ride, tată, cum ai ris și de surioarele mele. ISPIRESCU, L. 15. Bună să-ți fie înima, cumătre, cum și-i cătătura. CREANGĂ, P. 30. Rău îmi pare, cum îți pare și ție și cum trebuie să le fi pîrînd tuturor. NEGRUZZI, S. I 30. \diamond Loc. conj. După cum = în felul în care, precum. Să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pășise și alți peșitori. CREANGĂ, P. 249. De cum = de cît. Mai bine de cum s-au lămurit lucrurile, nu se poate. [Lucrurile] nu mi-ar părea nici mai mari nici mai mici de cum îmi par azi. EMINESCU, N. 31. În aceea zi [a răscoalei poporului] se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de cînd lumea. RUSSO, S. 131. \diamond Ex pr. Cum nu este (sau nu se mai allă), se spune despre cineva sau ceva care posedă în cel mai înalt grad anumite calități. Avea omul acela o fată, dar așa fată frumoasă, cum nu era în toată lumea ca ea. RETEGANUL, P. V 16. Broasca se dete de trei ori peste cap și se făcu o zîna gîngășă, și plîpîndă, și frumoasă cum nu se mai afla sub soare. ISPIRESCU, L. 35. b) (Urmat de un condițional) Ca și cînd. Omul începe din nou să meargă de la un perete la altul... întinzînd gîtul într-un tic monoton, cum nu i-ar ajunge aerul. C. PETRESCU, C. V. 277. \diamond Loc. conj. Ca (și) cum = ca și cînd, (de) parcă. Tu ești uitat, uitat ca cum n-ai fi mai fost. NEGRUZZI, S. I 65. \diamond Ex pr. Cum s-ar zice = adică, vasăzică.

3. (Urmat de un indicativ, introduce o propoziție cauzală) Deoarece, întrucît. Tată-său, cum îi supărăcios, are să zică... să iei băietul și să-l dai. CREANGĂ, P. 173. Cum ei, mergînd alături, se ceartă și se-ntreabă, Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață. EMINESCU, O. I 97.

4. (Urmat de un indicativ, introduce o propoziție concesivă) Deși, cu toate că. Uscățiv așa cum este, girbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul

lui mic. EMINESCU, O. I 132. *Și cumu-i de păcătoasă, Tot se fine că-i frumoasă.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 440.

5. (Urmat de un indicativ, introduce o propoziție relativă) Care. *Să se facă un palat cum seamăn pe lume să nu aibă.* ISPIRESCU, L. 104.

6. În măsura în care, pe cît. *D-apoi, cum văd eu, tu numai nu dai în gropi de prost ce ești.* CREANGĂ, P. 52. *Nu mă vrea țara? Nu mă vrei voi, cum înțeleg?* NEGRUZZI, S. I 139.

7. (Urmat de un indicativ, introduce o propoziție temporală) Pe cînd, în timp ce. *Și cum privesc ei amîndoi, Înduioși, nevoie mare, I-apucă dorul de părinți, Ofind, se strîng la braț mai tare.* IOSIF, V. 31. *Cum mergea el gîndindu-se... se pomeni la marginea unde alesteu.* ISPIRESCU, L. 43. *Iată, mări, cum grăia, Că-n deparie auzea Un nechez ce necheza.* ALECSANDRI, P. P. 72. ♦ *Îndată ce. Cum trec cei din urmă nouri de omăt și vin zilele calde, pot lepăda cojoacele la un han pe cale și pot rămînea mai sprinteni.* SADOVEANU, B. 105. *Cum ajunserăm în oadaie, Grigoriță iute se dezbracă, iute se descălță și iute se trînti în pat.* HOGAȘ, DR. 254. *Adormi cum puse capul jos.* ISPIRESCU, L. 212. *Cum ieși din sat, apuci de-a dreptul prin pădurea lupului.* ALECSANDRI, T. 606. ♦ (Precedat de « de ») *De cum se însera, închideau poarta.* DUMITRIU, N. 190. *Urmărea, însuflețită de speranță, mersul fiecărui vapor, de cum apărea la orizont.* BART, E. 385. *Se îndrăgosti de dînsa de cum o văzu.* ISPIRESCU, L. 26. ♦ (Precedat de « care ») *Care cum venea, înapoi nu se mai întorcea.* ȘEZ. II 154. ♦ (Repetat în propoziția următoare sau în corelație cu « îndată », « o dată », « și », « așa », « pe loc », arată că două acțiuni succesive se petrec aproape simultan) *Cum ieșiră călăreții în cîmpie, cum se zări sclînd la orizont o grămadă mare mișcătoare, care se apropia din ce în ce.* SADOVEANU, O. I 182. *Cum zice, și vine la ușă; și cum vine, și începe: Trei iezi, cucuieți, Mamei ușa descuieți.* CREANGĂ, P. 21. *Cum vor vedea [boierii] că măria-ta vîi cu putere, îndată vor alerga și-l vor lăsa [pe Tomșa].* NEGRUZZI, S. I 138.

8. (Rar, urmat de un conjunctiv, introduce o propoziție finală) Pentru ca. *Își va pune toate puterile cum să-și sfîrșească slujba.* ISPIRESCU, L. 14.

9. (După cuvinte care exprimă noțiuni temporale, introduce o propoziție atributivă) În care, cînd. *Din ceasul cum te-am văzut, duducață Marghioliță, m-ai agiuns la inimă.* ALECSANDRI, T. I 54.

CUMĂȘ s. n. I. (Mold., învechit și arhaizant) Stofă (mai ales de mătase) pentru rochii. *Numai cu beizade Alecu se împăca... Aștepta de la el cumăș de rochie pentru sine și galbeni pentru salbă.* SADOVEANU, Z. C. 213.

2. Soi rău de om; poamă, pramatie. *Îi știu pe toți ce cumăș sint.* CARAGIALE, S. U. 54.

CUMĂTRĂ, *cumetre*, s. f. (Popular) I. Nașa, în raport cu părinții copilului botezat. *Bună vremea, cumătro. Da ce vînt te-a abătut pe-aici?* CREANGĂ, P. 30. ♦ *Fig. Venit-am să văd înc-o dat' Senina și vesela horă, Cumătără cu suflul vostru curat, Cu biata mea inimă, soră.* GOGA, P. 45.

2. Titlu dat de țărani (mai ales de femei) unei femei de aceeași vîrstă, în semn de familiaritate sau prietenie. *Dă, cumătără Ilincă, zicea mama Paraschiva, să vă fie cu noroc casa care-o faceți!* BUJOR, S. 95. *Ho, cumătără! că mai sint și eu pe-aici!* ALECSANDRI, T. I 93. ♦ (Glumeț) *În vreme ce straja desfăcea lanțurile, el a văzut vulpea. Aha! a zis el, iacă a-cumătără vulpe.* SADOVEANU, D. P. 167. ♦ (De obicei la pl.) Femeie (care face parte dintr-un grup de femei vecine sau prietene). *Cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară și stăteau la pîndă.* SADOVEANU, O. I 444.

CUMĂTRIE s. f. v. *cumetrie*.

CUMĂTRITĂ s. f. v. *cumetriță*.

CUMĂTRU, *cumetri*, s. m. (Popular) I. Nașul, în raport cu părinții copilului botezat. *Cum dorm acum neputincioase Supt ureasurile stînze-a vetrii, Povestile-nșirate sara De-atîtea cuscre și cumetri.* GOGA, P. 20. *Iarna, cînd e lungă noaptea, s-adun finii și cumetrii Și-apoi povestesc de-a dragul, stînd pe lavițele vetrii.* COȘBUC, P. II 135. *Atît de mulți copii îi dăruise dumnezeu, cît amu nu voia nîme să se prîndă cumăturu și să-i boteze.* SBIERA, P. 187.

2. Titlu dat de țărani bărbaților de aceeași vîrstă, în semn de familiaritate sau de prietenie. *Cumăturu Ion unde-i?* ALECSANDRI, T. 1534. ♦ (Glumeț) Nume dat lupului. *Cumăturul lup se și arătă în prag.* CREANGĂ, P. 27.

— Forme gramaticale: voc. *cumetre* și (regional) *cumătore* (C. PETRESCU, R. DR. 244, CREANGĂ, P. 30).

CUMBARĂ, *cumbarale*, s. f. (Învechit) Obuz. *Mortierele se numeau pîve și obuzurile, cumbarale.* BĂLCESCU, O. I 126.

— Variantă: *humbară* (TEODORESCU, P. P. 482) s. f.

CUMETRÉL, *cumetri*, s. m. Diminutiv al lui *cumăturu*. *Îi zice, rînjind masele: Cale bună, cumetrele.* PANN, P. V. I 69.

CUMETRÍ, *cumetresc*, vb. IV. Refl. reciproc. (Popular) A se face cumăturu (unul cu altul), a se înrudi prin cumetrie. *Îl rugă să se cumetrescă, și ciobanul primi.* ISPIRESCU, L. 208.

— Variantă: *incumetri* (la TDRG) vb. IV.

CUMETRÍE, *cumetrii*, s. f. (Popular) I. Relație de înrudire între cumetri; calitatea de cumăturu sau de cumătără.

2. Petrecerea, ospățul de la botez (dat în cinstea nașilor). (Atestat în forma *cumătrie*) *Povestea asta o spunea uneori Nechișor Lișan la cumătării și nunți, la care, în vremea iernii, era nelipsit.* SADOVEANU, B. 7. *Cumătria fu... plină de bunătați, căci moșnegii se țineau bine.* ȘEZ. II 200.

— Variantă: (Mold.) *cumătrîe* s. f.

CUMETRÍTĂ, *cumetrițe*, s. f. Diminutiv al lui *cumăturu*. *Să tegălesc sănătoasă, Vochișo, și pe dumneata, cumetriță!* NEGRUZZI, S. III 18. (În forma *cumătrîță*) *Hai la treabă, cumătrîță, că lupul țî-a dat de lucru.* CREANGĂ, P. 29.

— Variantă: (Mold.) *cumătrîșă* s. f.

CUMINCÍOR, *-OĂRĂ*, *cuminciori*, *-oare*, adj. (Despre copii) Diminutiv al lui *cumîntre*. *Văzînd... pe acel copil... că-i atît de cumincior și de curățel, l-au luat la sine.* SBIERA, P. 73.

CUMINECĂ, *cumînc*, vb. I. Refl. (În practicile religiei creștine; și în forma *cuminica*) A primi cuminecătură; a se împărtăși, a se griji. *Cînd m-oi cumineca, Să vie și vlădica.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 458. ♦ *Tranz. A da cuiva cuminecătura, a săvîrși asupra cuiva ritualul cuminecăturii. La mine vîi cu cartea, cu gînd să-mi dai canoane, Și vrei să mă cumineci, părinte Solomoane.* GOGA, P. 99. *Nu-i slobod a-i spînzura, Pîn'nu i-i cuminica.* ȘEZ. I 109. ♦ *Tranz. (Rar, cu privire la greșeli, păcate) A anula, a face să fie iertat prin cuminecătură. S-ar mira de tine-altarul. Ce păcat ai să cuminici!* COȘBUC, P. I 97.

— Variantă: *cuminică* vb. I.

CUMINECĂRE, *cuminecări*, s. f. (În practicile religiei creștine) Acțiunea de a (se) cumineca; cuminecătură, împărtășire.

CUMINECĂTURĂ, *cuminecături*, s. f. (În practicile religiei creștine) Tairă care constă din gustarea de către credincioși a vinului și pîinii sfîrșite de preot, simbolizînd sîngele și trupul lui Hristos; împărtășire, grîjanie. ♦ Vinul și pîinea care servesc în acest scop; împărtășanie.

CUMINICĂ vb. I v. cumineca.

CUMINTE, *cuminți*, adj. 1. (Despre persoane, în special despre copii) Cu purtări bune, liniștit, calm, așezat. *Cum m-am făcut apoi cumințe Cu vremea ce înainta, Și m-am trezit pe nesimțite Că-mi zice satul: dumneata.* GOGA, P. 21. *Ai mai văzut v'un băiet cumințe și babă frumoasă?* ȘEZ. II 74. ◇ (Adverbial) *Stai cumințe, Petrișor!* DAVIDOGLU, M. 10. *Masa de invalizi stă acum cumințe în fața mausoleului.* SAHIA, N. 19.

2. Cu judecată, deștept, înțelept. *Îmi rămase deodată stăruitoare, înaintea ochilor, figura cumințe și deșteaptă a măgărușului meu.* SADOVEANU, O. VI 65. *Să ne-așezăm în sat la noi, S-avem în deal o casă, Să fiu cel mai cumințe-n sat Și tu cea mai frumoasă.* GOGA, P. 41. *A fost cumințe om; dar nu știu cum, Așa i-a mers de prost.* COȘBUC, P. I 229. *Se vedea cit de colo că vorbea cu înțelepciune și supunere. Văzînd împăratul un tînăr așa de cumințe, prinse dragoste de el.* ISPIRESCU, L. 22. ◇ Fig. *Eu văd de-a-tîtea dăți Ce cumințe-i firea!* COȘBUC, P. I 264. *Bistrița, cumințe, îl ocolește [muntele], făcînd un cot larg în dreapta.* VLAHUȚĂ, O. A. II 168. *În al umbrei întuneric, Te asamînt unui prinț Ce se uit-adînc în ape Cu ochi negri și cuminți.* EMINESCU, O. I 110. ◇ (Adverbial) *Nică-și zise-n sine: Nu-i cumințe, nici nu-i bine, Să mă pun cu toții-acum.* CASSIAN, în POEZ. N. 111. ◇ (Substantivat) *Un nebun arunc-o piatră-n baltă și zece cuminți n-o pot scoate.* CREANGĂ, A. 70. † *Prevăzător, prudent. Cei doi frați mai cuminți și-au făcut niște ocoale frumoase de răzlogi.* SBIERA, P. 1. *Iedul cel cumințe tăcea molcum în horn.* CREANGĂ, P. 25. ◇ (Adverbial) *Ți-ai păstrat cumințe jumătate din avere.* CARAGIALE, O. III 61.

CUMINȚENIE s. f. 1. Purtare de om așezat, seriozitate. *Alte dăți auzeau din poartă gura Lorii; acum o găsîră tăcută, de o neobișnuită cumințenie.* VLAHUȚĂ, O. A. III 153. 2. Deșteptăciune, înțelepciune; prudență. *Lică... mai mult se bizuia pe chiar a sa cumințenie.* SLAVICI, O. I 174. — Pronunțat: -ni-e.

CUMINȚI, *cumințesc*, vb. IV. Refl. A se liniști, a se potoli, a deveni mai așezat; a căpăta minte, a se face mai înțelept, mai serios. *De ce nu te cumințești... să vii între ai tăi?* CAMILAR, TEM. 57. *După ce bat puțin din picioare, [copiii] se cumințesc.* C. PETRESCU, I. II 89. *M-am cumințit de-atunci; Rîd așa de-arare!* COȘBUC, P. I 260. *Adie mintea numai c-un deget pe om, și-ndată se cuminți omul nostru.* RETEGANUL, P. IV 25. ◇ *Tranz. Lasă că te cumințesc eu, să vie Dimu, ș-om vorbi noi, jupîneasă Ilinco!* VLAHUȚĂ, O. A. II 50.

CUMINȚIE s. f. (Azi rar) 1. Înțelepciune, deșteptăciune. *Adunase-n creier Toată cuminția lumii.* COȘBUC, P. I 71. *Asculta... la cuminția trecutului, la acele vești din bătrîni.* EMINESCU, N. 47.

2. Cumințenie (1), seriozitate. *Ne-am lăsat amîndoi de nebulii ca să intrăm în calea cuminției.* ALECSANDRI, T. 1221. *Alei! doamne, din domnie leri ai fost dat la beție; Astăzi veniși la trezie, Dar n-ai prins la cuminție.* ALECSANDRI, P. P. 208.

CUMINȚIT, -Ă, *cumințit*, -te, adj. Care a devenit mai așezat, mai serios, cu purtări mai bune; care s-a făcut mai înțelept, mai cu judecată. *Alexandri pune... [asemenea cuvinte] și în gura lui Iorgu cel cumințit, pocăit și serios.* IBRĂILEANU, SP. CR. 126. ◇ Fig. *E în amurg, cînd marea, cumințită, Îți culcă valul, leneș, la picioare.* CASSIAN, în POEZ. N. 125.

CUMIS s. n. Băutură preparată din lapte de iapă fermentat, întrebuințată și în medicină, în anumite afecțiuni de stomac sau ca tonic.

CUMNAT, -Ă, *cumnați*, -te, s. m. și f. Rudă prin alianță, considerată în raport cu soții și soțiile fraților și

surorilor sale sau cu frații și surorile soției sale (și cu soții și soțiile acestora); termen de adresare între persoane cu acest grad de rudenie (adesea însoțit de numele persoanei respective). *Ai pus și pentru cumnatu-meu Haralambie tacîm, mătușă Anghelină?* SADOVEANU, N. F. 11. *Mitrea a găsit acolo numai pe cumnata cea mică, Nastasia.* SADOVEANU, M. C. 62. *Trăia în pace și în liniște cu soția și cumnatele sale.* ISPIRESCU, L. 8. *Se trezea la ușa ei cu Dănilă, cumnatu-său.* CREANGĂ, P. 38.

CUMNĂȚEL, *cumnăței*, s. m. (Familiar) Diminutiv al lui cumnat. *Fă colaci mari de doi saci, Pentru cumnăței burlaci.* ALECSANDRI, P. P. 97. *Alei! frate Badiule! Cumnățele Marcule!* ALECSANDRI, P. P. 127.

CUMNĂȚICĂ, *cumnățele*, s. f. (Familiar) Diminutiv al lui cumnată. *Trebuie să știi, cumnățică, că de cînd m-am dezbrătat de Calipsița și Aristița... am întinerit.* ALECSANDRI, T. I 174.

— Forme gramaticale: gen.-dat. sg. *cumnățelei* și (rar) *cumnățicăi* (ALECSANDRI, T. I 71).

CUMNĂȚIE s. f. (Rar) Calitatea de cumnat sau de cumnată; înrudire între cumnați și cumnate.

CUMPĂNĂ, *cumpene*, s. f. 1. Înghetare simplă pentru scos apă din fîntină, alcătuită dintr-o birnă de lemn așezată pe un stîlp înalt; funcționează ca o pîrghie cu brațe neegale, de cel mai lung fiind agățată găleata; iar de cel mai scurt fixîndu-se greutatea pentru păstrarea echilibrului. *Cumpenele fîntinilor șipă, din cîmpurile rodnice și din satul plin de viață vine zvonul înserării.* SADOVEANU, O. I 50. *Plînge-un pui de ciocîrlie Sus pe cumpăna fîntînii.* GOGA, P. 104. *Fîntina era adîncă și nu avea nici roată, nici cumpănă.* CREANGĂ, P. 204. *Ograda... se-ntindea gălbuie în lună și numai o fîntină își mișca gemînd cumpăna ei în vînt.* EMINESCU, N. 51. *O cumpănă se-nalță aproape de un puț Și-n orizon se-ndoaie ca gîtul unui struț.* ALECSANDRI, O. 189.

2. Cîntar format dintr-o pîrghie cu brațe egale și o limbă sensibilă care ocolează la cea mai mică aplecare a talerelor. *Mintea lui ca o cumpănă se clătina.* CONTEMPORANUL, VI^{II} 213. *Îi va da atîți galbeni care să tragă la cumpănă cit și mătăsăria.* ISPIRESCU, L. 399. *Cumpăna de cîntărit mostrele de producție.* I. IONESCU, P. 536. ◇ Fig. *Cumpăna gîndirii-mi și azi nu se mai schimbă.* EMINESCU, O. I 203. *Sînt tainice plăceri Ce-n cumpănă vieții plătesc ani de dureri!* ALECSANDRI, P. I 125. ◇ *Expr. A arunca (ceva) în cumpănă = a aduce (ceva) ca argument decisiv în rezolvarea unei probleme. Fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă cite-o vorbă.* REBREANU, R. I 142. *A trage (greu) în cumpănă = a reprezenta o valoare, a avea importanță. Declarația martorului în fața justiției a tras greu în cumpănă. A fi (sau a sta) în cumpănă (rar în cumpene) = a șovăi în luarea unei hotărîri, a fi nedecis, a se afla în dilemă. Stătui puțin în cumpănă, plimbîndu-și ochii asupra mobilelor orășenești din juru-i, dar fără să le vadă.* SADOVEANU, B. 38. *Se pune ea pe gînduri și stă în cumpene cum să dreagă și ce să-i facă.* CREANGĂ, P. 29. *S-o scoale nu cuteza, Gîndu-n cumpănă-i era.* TEODORESCU, P. P. 451. (Încechîtur) *A pune pe cineva în cumpănă = a-l pune în încercătură, a-l face să șovăie (înainte de a lua o hotărîre). Cererea lor puse în mare cumpănă și ameșeală pe Bathori.* BĂLCESCU, O. II 103. † Echilibru. *Cînd s-au întors ca să se caute îndărăpt, au prăpădit cumpăna și au picat în apă.* SBIERA, P. 290. ◇ *Loc. adj. (Despre arme) În cumpănă = în cumpănire. Rămase de pază, cu flinta în cumpănă.* GALACTION, O. I 297. ◇ *Expr. A ține (ceva) în cumpănă = a ține (ceva) în poziție suspendată, făcînd să balanseze. (Fig.) Nimic nu garantează mai bine propriile drepturi ale fiecăruia ca respectul ce trebuie să avem noi înșine pentru drepturile care le țin în cumpănă.* GHICA, S. 194. † (În expr.) *Cumpăna apelor sau cumpănă de ape =*

linie sau punct înalt de teren de unde apele își trag izvorul și de unde se separă, pornind la vale pe unul din cele două versante. (Poetic) Zorii mijesc și stăm la cumpăna apelor. Ape se-afundă-n trecut, așe curg în viitor. BANUȘ, B. 94.

Cumpăna nopții = miezul nopții. *Cumpăna nopții se pleacă spre zori și pîlcuri de pîclă încep a se pierde* Cînd scapără-n zare înalte-aurori. DEȘLIU, N. 76. *Tîrziu, în cumpăna nopții, aude o voce pe șoptite.* SEZ. XX 104.

♣ Fig. Limită, măsură; moderație. *Vasile Pomirlă a vrut întii s-arunce un răspuns mînios, dar ascultînd, a aflat în vorba lui Dima o cumpănă și o bunătate care i-au topit mînia pe loc.* GALAN, Z. R. 376. *Folositoare sînt cunoașterile și învățăturile, dar mai presus de ele trebuie să aibă omul, în ființa lui, bună cumpănă a înțelepciunii și a inimii.* SADOVEANU, D. P. 173.

3. Simbol al justiției, reprezentat printr-o balanță. *Dacă soarta l-ar fi pus într-o treaptă mai naltă, unde... să fie cumpăna Armei, asupriții și împilații — atît de mulți la număr — ar fi pierdut pierzîndu-l.* NEGRUZZI, S. I 244. ♣ A noua dintre cele 12 constelații ale zodiacului, reprezentată printr-o balanță.

4. (Neobișnuit) Braț pe care stă așezat (sau de al căruia cîrlig se agață) receptorul telefonului; furcă. *Telefonul, ridicat din cumpănă, nu răspundea chemărilor.* C. PETRESCU, C. V. 142.

5. Soartă (în special rea), primejdie, nenorocire, încercare la care este supus cineva. *Oamenii își aminteau... de dragostea cu care frații lor, muncitorii de la oraș, îi ajutaseră la vremea cumpenei.* MIHALE, O. 364. *Mi s-a arătat în stele cumpănă de moarte pentru viața ta.* SADOVEANU, D. P. 24. *Intrase țara noastră în cumpăna ei grea.* TOMA, C. V. 368. *Mi-a spus vrăjitoarea c-am să trec o cumpănă mare.* CONTEMPORANUL, VIII 7. *A scăpat de o cumpănă.* SEZ. IX 150. ♣ Ploaie mare, rupere de nori. *Lumina colțului nostru de rai se schimbă... scăderea lunii prevestea cumpănă.* SADOVEANU, N. F. 101. *Bărbatul ei... murise într-o cumpănă, zdrobit de-un brad într-o furtună.* SADOVEANU, O. VIII 8.

6. Nume dat unor instrumente folosite la verificarea direcției orizontale (v. nivelă de apă) sau verticale (v. fir cu plumb) a unui obiect. *Dreaptă cum era stîncă de parcă era trasă la cumpănă, avea totuși jos și cam la mijloc o scobitură destul de adîncă.* HOGAȘ, M. N. 161.

CUMPĂNEALĂ, *cumpăneli*, ș. f. Cumpănire, chibzuială, socotință, cumpătare. *Întrebuințam toate meșteșugurile celei mai chibzuite cumpăneli, spre a trece teafăr și nevătămat peste greutățile de tot soiul, îngrămădite de vijelie în coala mea.* HOGAȘ, M. N. 206. *Cu mica leafă ce avea... și mai ales cu o mare cumpăneală și economie își finca casa.* NEGRUZZI, S. I 333.

— Variantă: *cumpeneală* s. f.

CUMPĂNĂ, *cumpănesc*, vb. IV. I. 1. Tranz. A cîntări (cu cumpăna). *De ție negrul (= calul) vînzător, Eu îți sînt cumpărător, Că vreau bine să-l plătesc, Cu aur să-l cumpănesc.* ALECSANDRI, P. P. 105. ♣ A aprecia greutatea sau, p. ext., alte calități ale unui obiect. *Am adus cavatul. L-am cumpănit în mîină: era lung și lustruit.* SADOVEANU, N. F. 18.

2. Tranz. A pune în stare de echilibru, a echilibra. *Pe cînd se apropiau în șirag, cu armele cumpănite pe umăr, de undeva un om nevăzut le strigă să stea.* DUMITRIU, V. L. 52. [Baciul] *cumpănește pe samare* O gospodărie-n-treagă. TOPIRCEANU, B. 20. *Moș Vasile, cîrmaci vestit, pe care-l cunoaște Bistrița de patruzeci de ani, cumpănește pluta.* VLAHUȚĂ, O. A. II 165. ♣ Fig. *Lumina și întunericul își cumpănesc puterile în faptul unei nopți destrămate.* MIHALE, O. 475. ♣ Refl. reciproc. Fig. O tainică melancolie... o îndoioasă sfială, care mai adesea se cumpănesc cu o mîine dreaptă și sănătoasă, cu un suflet compătimitor, cu o inimă miloasă. ODOBESCU, S. I 118. ♣ Intranz. A înclina într-o parte. Cînd

soarele fu la trei părți din drumul său pe ceruri și sta să cumpănească dincolo de piscurile depărtate și viorii ale muntilor Calului, aruncași șaua și desagiș pe spetele Pisci-cuții. HOGAȘ, M. N. 63.

3. Refl. A se apleca la dreapta și la stînga în căutarea echilibrului; a se clătina, a se legăna. *Îesînd din șopru, Cimpoieșu se cumpăni.* CAMILAR, N. I 230. *Căpitanii, călări, se cumpănesc după pașii cailor înainte și înapoi, cu ochii pierduți în zările limpezi.* SADOVEANU, O. VI 232. *Ne cumpăneam cu greutate pe birnele puse punte.* GALACTION, O. I 210. *Mîndrul vultur ce-n văzduh se cumpănește.* ALEXANDRESCU, P. 138. ♣ Tranz. *Carul gol hodoroage pe drum și boii își cumpăneau capetele la dreapta și la stînga, pas cu pas.* SADOVEANU, O. III 83. [Acvila] *cumpănea aripi întinse vulturește.* TOMA, C. V. 294.

II. Fig. 1. Tranz. A cîntări (cu mîntea), a chibzui, a socoti, a calcula. *Soldatul frunța Cocor Dumitru avea înștiințări de toate acestea fără să le pătrundă desăvîrșit, dar le cumpănea cu amărăciune în mîntea lui.* SADOVEANU, M. C. 74. *Își cumpănea mersul, glasul, cele mai mic gesturi.* VLAHUȚĂ, O. A. III 193. *Zi tot ce ai a-mi spune Dar cumpănește-ți bine cuvintele.* ALECSANDRI, T. II 171. ♣ Absol. *Și cînd sub ochi vezi astfel de încîntări cerești, Lași inima ta prinsă și nu mai cumpănești.* TOMA, C. V. 151. ♣ Intranz. *Cumpănînd despre ce i-ar putea vorbi, își aminti cu cît interes a discutat Grigore despre nevoile țărănești.* REBREANU, R. I 44.

2. Refl. A sta la îndoială, a șovăi înainte de a lua o hotărîre. *Se cumpăni o clipă și se întoarse îndărăt.* C. PETRESCU, Î. II 119.

3. Refl. A lua o hotărîre, a se decide, a fi dispus să... *Vremea a fost rea, c-a tot plouat și nici oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli.* REBREANU, R. II 10. *Se puse Ileana pe un somn dulce, de gîndea că... de-ar fi șapte nopți legate laolaltă, încă s-ar cumpăni să le doarmă.* RETEGANUL, P. I 57.

4. Tranz. (Transilv., Mold.) A face pe cineva să se hotărască într-un fel, a îndemna; a sfătui. *Vere, acum ești avut și fericit; numai eu te cumpăni la asta, poftesc ca și tu să-mi faci mie asemenea.* RETEGANUL, P. I 28. *Moșnegii aceia... l-au cumpănit să pașă astă pagubă.* RETEGANUL, P. IV 78.

5. Tranz. A fi mai presus de..., a întrece, a covîrși; a precumpăni. *Piraietele-adunate se prefac în riuri mari... Cei slabi, cînd se-mpreună, cumpănesc pe cei mai tari.* ALECSANDRI, T. 165. *Un singur om nu trebuie să cumpănească interesele unei armii.* NEGRUZZI, S. II 141.

— Variantă: *cumpenî* (PANN, P. V. I 125) vb. IV.

CUMPĂNIRE, *cumpăniri*, s. f. 1. Echilibru. *Deseori o șipcă se rupea, și omul, pierzîndu-și cumpănirea, cădea în noroi.* PAS, Z. I 107. ♣ Loc. adj. și adv. (Despre arme) *În cumpănire* = ținut de mijloc, cu mîina sprijinită de șold. *Păstrați cadența... Arma-n cumpănire.* CAMILAR, N. I 171. *Ieși dinăuntru un lanț de soldați cu puști în cumpănire.* PAS, Z. IV 39.

2. Fig. Măsură justă; chibzuială (în vorbe sau în fapte). *Nebuneasca lui sumeție se sfărîmă în sfișîrit de statornică cumpănire a lui Petru.* NEGRUZZI, S. I 177.

— Variantă: *cumpenîre* (HOGAȘ, DR. II 191) s. f.

CUMPĂNIT, -Ă, *cumpăniți*, -te, adj. (Despre oameni și despre manifestări ale lor) Chibzuit, calculat, echilibrat, măsurat. *Era un om cumpănit, necăjit, care vedea lucrurile.* DUMITRIU, B. F. 35. *Orînde s-ar fi adunat roiul, pe o creangă cît de sus, băatul îl cobora cu dibăcie și cu mișcări cumpănite.* SADOVEANU, P. M. 50. ♣ (Adverbial) *Moșnegul grăia așezat și cumpănit și se uita la noi c-o privire sigură.* SADOVEANU, O. VI 343. *Totdeauna vorbește drept și cumpănit, ca și cînd ar citi din carte.* SLAVICI, O. I 53.

— Variantă: *cumpenît*, -ă (IBRĂILEANU, SP. CR. 113) adj.

CUMPĂRĂ, *cumpăr*, vb. I. **T r a n z. I.** A intra în posesiunea unui lucru, plătiind contravaloarea lui cu bani; a achiziționa. *Alt om venea dinspre țirg, cu un car nou ce și-l cumpărase chiar atunci.* CREANGĂ, P. 40. *Dacă vrei să-mi dai grîul cu 50 de lei chila, și popușoiul cu 16 lei mărșă, îți cumpăr toată pînea de pe moșie.* ALECSANDRI, T. I 347. *Vremea vinde lemnele și nevoia le cumpără.* NEGRUZZI, S. I 250. \diamond Fig. *A cumpăra biruința cu primejdia vieții sale.* BĂLCESCU, O. II 92. Refl. p. as. *Liberitatea nu se cumpără și vinde.* TULBURE, în POEZ. N. 433. \diamond Ex p. r. *Cum am cumpărat-o, așa o vînd = cum mi s-a povestit mie, așa povestesc și eu altora.* (Ec. pol.) *A cumpăra forța de muncă a cuiva = a angaja un muncitor exploataîndu-i munca, pentru a obține plusvaloarea rezultată.* (Refl. pas.) *Am pornit de la premisa că forța de muncă se cumpără și se vinde la valoarea ei.* MARX, C. I 227.

2. Fig. *A ciștița de partea sa pe cineva, plătiindu-i bani; a corupe, a mitui.* *A cumpărat pe martori.* \square *Braju-acesta este sîngerat, Însă-al țării dușman nu l-a cumpărat.* BOLINTINEANU, O. 47.

CUMPĂRĂRE s. f. Acțiunea de a cumpăra și rezultatul ei. *Se înțelesese asupra venitului înainte chiar de a fi încheiat cumpărarea.* REBREANU, R. I 49 \diamond (Ec. pol.) *Putere de cumpărare = capacitatea de a achiziționa bunuri, pe care o are, într-un moment dat, moneda unei țări sau salariile populației (în comparație cu prețurile pieței).* *În statele capitaliste prețurile sînt în creștere și puterea de cumpărare a salariilor în scădere.* \square *Vînzare-cumpărare = procesul de circulație a mărfurilor prin mijlocirea banilor ca echivalent general.*

CUMPĂRĂTOR, -OĂRE, *cumpărători, -oare*, s. m. și f. Persoană care face o cumpărătură. V. client. *În grădina e răcoare și cumpărătorii, după ce au stat în arșița țirgului, vin aici să petreacă.* V. ROM. noiembrie 1953, 60. \diamond (Învechit; obiectul cumpărăturii era o funcție în stat) *Isprăvnicile, sameșile... polcovnicile, acestea, zic, toate vînzîndu-se, cine poate zice că cumpărătorii nu iau din toată țara pe tot cnul o sumă foarte mare și făr' de nici o dreptate.* GOLESCU, I. 89. \dagger (Adjectival, rar) *Care este de cumpărat, care poate fi cumpărat. De-ar fi dorul vînzător și badea cumpărător, Eu pe dorul vinde-l-aș, Pe badea cumpăra-l-aș.* ALECSANDRI, P. P. 300.

CUMPĂRĂTURĂ, *cumpărături*, s. f. Faptul de a cumpăra, cumpărare; (concretizat, de obicei la pl.) obiect cumpărat, țirguală. *Ți-a ajuns o vorbă... în auz și ai zăbovit după ce făcuseși cumpărăturile.* PAS, Z. I 193. *Spuneau unii și alții că ar fi nevoie să vie vreun judecător de la țirg, să cerceteze... dacă se află hîrtia lor de cumpărătură de la Dorna.* SADOVEANU, B. 216. *Da, da... vorbi moșul, lăstînd cumpărătura pe masă.* DUNĂREANU, CH. 14. *Am dat 30 [de galbeni] pentru tipărirea istoriei mele și pentru cumpărătura unor cărți trebuincioase.* KOGĂLNICEANU, S. 101.

CUMPĂT s. n. I. (Adesea în construcții cu verbele « a avea », « a ține », « a căpăta », « a pierde » etc.) Echilibru sufletesc, judecată dreaptă, măsură, stăpînire de sine; cumpătate. *Își pierduse cumpătul; tăcea stînjînit.* CAMILAR, TEM. 32. *Simțeau în el o țarie, un cumpăt, ceva solid... care își impunea.* GALACTION, O. I 207. *Voinea nu-și pierduse cumpătul și stătu locului lipit cu burta de spînarea calului și cu mîinile încheștate de coama lui.* POPESCU, B. III 18. *E iute! n-are cumpăt.* Amînteri, bun băiat, deștept, cu carte, dar iute. CARAGIALE, O. I 111.

2. (Rar) Vreme de primejdie, nenorocire, încercare grea la care este supus cineva. V. cumpănă (5). *Da... Da... se întoarce baciul către ascultători. Atunci mare cumpăt a fost.* CAMILAR, T. 178.

3. (Învechit, în ex p. r.) Pe sub cumpăt = pe ascuns, pe furiș, cu viclesug. *S-ar fi zărit într-aceia noapte*

oameni d-ai lui Stoica... strecurîndu-se pe sub cumpăt în casele răposatului Ilie comisul. GDOBESCU, S. A. 94.

CUMPĂTĂRE s. f. Măsură, moderație (mai ales cu privire la mîncare și băutură); înfrînare, sobrietate. *La mîncare să ai cumpătare și la băutură să fii cu măsură.* POP.

CUMPĂTĂT, -Ă, *cumpătași, -te*, adj. (Despre oameni și despre manifestări ale lor) Cu măsură, stăpînit, sobru, așezat, cuminte. *Cu rostul ei cel blajin, cu purtarea cea cumpătată, se făcu de o iubiră pînă și cumnatele ei.* ISPIRESCU, L. 40.

CUMPENEĂLĂ s. f. v. cumpăneală.

CUMPENI vb. IV v. cumpăni.

CUMPENIRE s. f. v. cumpănire.

CUMPENIT, -Ă adj. v. cumpănit.

CUMPLIT, -Ă, *cumpliți, -te*, adj. (Despre oameni) Groaznic, înspăimîntător, teribil; crud, nemilos, feroc. *Să se aleagă unul dintre voi, care să meargă și să afurisească pe acest proclat și vrăjmaș cumplit.* CREANGĂ, P. 57. *Crud și cumplit este omul acesta.* NEGRUZZI, S. I 162. *Lăpușeanul cel cumplit Stă pe scaun poleit.* ALECSANDRI, P. P. 175. \diamond (Despre fenomene și despre abstracte) *Zile cumplite de pîndă.* BANUȘ, B. 83. *Și tot palatul plin era De plîns cumplit.* COȘBUC, P. I 146. *Și cum a pornit el din pădure, pe loc s-a și stîrnit un vijor cumplit.* CREANGĂ, P. 143. *Dor cumplit inima-i seacă, Plîns de jale mi-l înecă Cînd zărește despre soare Cîrduri, cîrduri de cuoare.* ALECSANDRI, P. P. 145. \dagger (Familiar, despre mîncări și băuturi) Foarte bun, gustos. *Mergem la cumătrul Grigore care fine restaurant în Moși... cu mititei cumpliți și cu țuică servită în căni de pămînt.* PAS, Z. I 19. *Avram Bucluc... servi mai tîntii două rînduri de rachiuri cumplite.* C. PETRESCU, I. II 135. \dagger (Adverbial, cu valoare de superlativ) Tare, strașnic, mult, mare, bine. *Puseră căldarea cu laptele pe foc și-o lăsă ca să fiarbă așa de cumplit, de săreau stropii tot cît curtea.* RETEGANUL, P. III 24. *Neastîmpăr ce-l chinuia mai cumplit decît moartea.* ISPIRESCU, L. 45. *Cic-auzind moș Nichifor de aceasta, cumplit s-ar fi mîhnit în sufletul său.* CREANGĂ, P. 110. *Linile semnelui astrologic se mișcau cumplit.* EMINESCU, N. 48. *Pămîntul clătîndu-se și cutremurîndu-se cumplit, pe unele locuri a crăpat tare.* ȘEZ. I 232.

CUMPLITĂTE s. f. (Învechit) Zgîrcenie (excesivă). *Despre cumplitate sau zgîrcenie.* PANN, P. V. III 77.

CUMSECĂDE adj. invar. I. (Despre oameni) De treabă, cinstit, cu purtări bune. *Ne cresc copiii oameni cumsecade.* DAVIDOGLU, M. 88. *Cînd vreun lucrător cumsecade chema pe un ucenic lîngă el, și-i arăta ceva... băiatul pîzmuia pe ceilalți ucenici care își pierdeau vremea pe-afară.* PAS, Z. I 258. *Întîmplări din viața oamenilor cumsecade.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 270. *De-acum ai femeie cumsecade.* CREANGĂ, P. 177.

2. (Despre obiecte) Care este așa cum se cuvine, cum trebuie, cum se cere, potrivit, bun. *Mare lucrue să ai o haină cumsecade, parcă altfel te simți.* REBREANU, R. I 62. \diamond (Adverbial) *Spune cumsecade și fără ocol Adevărul gol.* BANUȘ, B. 104. *Stropînd piatra cu singe, începu să se miște, apoi învie cumsecade.* ISPIRESCU, L. 119. *Limba noastră, pre care toși socot că o știu, dar nime nu o știe cumsecade, nu este fără gramatică.* NEGRUZZI, S. I 5.

CUMSECĂDENIE s. f. (Rar) Însușirea sau caracterul omului cumsecade. *N-a fost ferită, prin cînte și cumsecădenie, de nici una din loviturile pe care le îndurăm laolaltă.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 308.

— Pronunțat: -ni-e.

CUMUL, *cumuluri*, s. n. Deținerea mai multor funcții sau atribuții de către o persoană. *Cumulul de funcții este reglementat prin lege.*

— Accentuat și: *cumîl*.

CUMULĂ, *cumulez*, vb. I. Tranz. 1. A deține în același timp două sau mai multe funcții, atribuții, sarcini. *Cumulează funcția de inginer cu aceea de cercetător. Un angajat nu poate cumula două funcții decât în anumite condiții.*

2. A aduce laolaltă, a face un singur tot din două sau mai multe condiții, situații, sume de bani etc.

CUMULĂRD, -Ă, *cumularzi*, -de, s. m. și f. Persoană care deține mai multe funcții sau atribuții; (peiorativ) persoană care deține mai multe funcții, fără să lucreze efectiv (primind salarii nemeritate). *Se va arăta numărul cumularzilor.* □ *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi Înclinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane.* EMINESCU, O. I 137.

CUMULĂRE, *cumulări*, s. f. Acțiunea de a c u m u l a și rezultatul ei.

1. Deținerea mai multor posturi sau atribuții în același timp. *Cumulare pe baza unei aprobări speciale.*

2. Contopirea mai multor condiții, situații, sume de bani etc.

CUMULATIV, -Ă, *cumulativi*, -e, adj. (Jur.) Care implică cumulare. (Adverbial) *Pentru anumite delictе legea prevede cumulativ pedeapsa închisorii corecționale și amendă.*

CUMULUS s. m. Formație de nori groși albicioși (semănînd cu niște munți acoperiți de zăpadă).

CUMVĂ adv. (Uneori, familiar, precedat de «care» sau «ceva») 1. Într-un fel oarecare, oarecum. *Și eu m-am gândit așa, Să-i mai întărim cumva: Să le-aducem noi aminte Amarul de mai nainte.* DEȘLIU, M. 49. *Mie unuia, dacă cumva mi-a plăcut vreo vînătoare, apoi a fost tocmai din acelea în care picioarele și minile au mai puțin de lucrat.* ODOBESCU, S. III 15. ◇ Expr. (Amenințător) (Să) nu (care) cumva să... = în nici un caz, sub nici un motiv să nu... *Să nu cumva să deschideți, pînă ce nu-ți auzi glasul meu.* CREANGĂ, P. 19. *Dar nu cumva să faci de altfel, că nici în borta șoarecului nu ești scăpat de mine.* CREANGĂ, P. 212.

2. Poate, din întîmplare, eventual. *Pantelimon era soldat și uniformă îi ședea bine și se purta ca o fată, să nu fie cumva pedepsit.* REBREANU, R. I 282. *De n-au murit cumva vreunul din ei, apoi de bună samă că trăiesc cu toții încă și astăzi.* SBIERA, P. 48. *După aceea, cînd îi spunea cumva cineva cite ceva de pe undeva, care era cam așa și nu așa, Irate flutura din cap.* CREANGĂ, P. 179. *Însă, de vă e teamă ca nu cumva prin mine Să se-ndrepteze lumea, greșeala vă e proastă.* ALEXANDRESCU, P. 85. *Iar cumva de n-ei voi... Apoi foarte vei greși.* TEODORESCU, P. P. 117. ◇ Expr. (În construcții negativ-interogative) (Oare) nu (care) cumva...? = oare (din întîmplare) nu...? *Nu care cumva ai socotit că răbindu-mi tinerețile... să le închizi, ca într-o ocnă?* DELAVRANCEA, S. 111. *Oare nu cumva nenea Martin a dat raita pe la d-ta pe-acasă?* CREANGĂ, P. 31. *Nu cumva așa putea să-l angajezi în trupa mea?* ALECSANDRI, T. 281.

CUNEIFORM, -Ă, *cuneiformi*, -e, adj. (Mai ales în expr.) *Scriere cuneiformă* = mod de scriere al unor popoare orientale antice, cu literele în formă de cuie săpate în piatră sau imprimate pe tăblițe de argilă. [Cărămizile] sînt încă umede și moi, și netezimea lor e susceptibilă de a păstra orice urmă, evocînd timpurile cînd a fost născocită chaldeana scriere cuneiformă. BOGZA, C. O. 219. ◇ (Substantivat) *Descifrez cu mîre ușurință hieroglifile egiptene și cuneiformele asiriene și babiloniene.* HOGAȘ, H. 93.

CUNOAȘTE, *cunosc*, vb. III. 1. Tranz. A lua cunoștință în mod just de obiectele și fenomenele înconjurătoare, reflectate în conștiință; a stabili în chip obiectiv relațiile dintre fenomene, a le da o interpretare conformă cu adevărul. [Filozofia materialistă] *arată că nu există decât lumea percepută prin simțuri, că lumea este materia în mișcare, că lumea exterioară pe care o cunoaștem cu toții și fiecare dintre noi, fizicul, e singura realitate obiectivă.* LENIN, MAT. EMP. 244. *Dacă lumea poate fi cunoscută și cunoștințele noastre despre legile dezvoltării naturii sînt cunoștințe autentice, care au însemnătatea unui adevăr obiectiv, urmează că viața socială, dezvoltarea societății, poate fi de asemenea cunoscută, iar datele științei asupra legilor de dezvoltare a societății sînt date autentice, care au însemnătatea unor adevăruri obiective.* STALIN, PROBL. LEN. 561.

2. Tranz. A avea sau a dobîndi cunoștințe (temeinice) pe baza studiului, cercetării, experienței. *Partidul proletariatului, dacă vrea să fie un adevărat partid, trebuie să cunoască, înainte de toate, legile de dezvoltare a producției, legile de dezvoltare economică a societății.* STALIN, PROBL. LEN. 568. ◇ (Cu sens lipsit de adîncime filozofică) *Dar dumneaei nu cunoaște că toate animalele... nu se ating de brîndușa de toamnă.* SĂDOVEANU, N. F. 35. *Se vede că ești străin și nu cunoști locurile pe aici.* CREANGĂ, P. 202. *De copil, Alexandrescu cunoștea poezii greci vechi și moderni.* GHICA, S. A. 133. *Cunosc urmările acestei grozave patimi.* NEGRUZZI, S. I 45. ◇ Absol. *Eu cunosc bine pe-aici și poate mai încolo să ai nevoie de unul ca mine.* CREANGĂ, P. 199.

3. Tranz. (Cu privire la persoane) A ști cine este, a identifica, a recunoaște, a fi făcut cunoștință (personală). *A cunoaște pe cineva din vedere. A cunoaște pe cineva personal.* □ *Toți vor să te cunoască, caută să vii pe la noi.* DAVIDOGLU, M. 25. *Nu-l cunoaște pe tata. Spune și el după noi, bătînd din palme: tata, vine tata — însă habar n-are cine-i.* SAHIA, N. 48. *Mă cunoșteau vecinii toți — Tu nu m-ai cunoscut.* EMINESCU, O. I 191. *Mă duc în țări străine, Unde nu cunosc pe nime.* JARNIK-BİRSEANU, D. 110. (Ref. reciproc) *Umbînd el razna... se cunosc cu Pan, un zeu pădurean.* ISPIRESCU, U. 107. *D-apoi chitești dumneata că nu ne cunoaștem noi cu Ștefan a Petrei?* CREANGĂ, A. 58. ◇ (Urmat de o completivă directă) *Cu toate că o cunoscuse că-i stăpîna lui... se repezi cel dintîi cu bita.* CAMILAR, TEM. 63. ◇ (Cu privire la obiecte) *Ești și d-ta ca Cresus, care nu-și cunoștea averile.* ALECSANDRI, T. I 288. ◇ (Cu privire la stări, situații, împrejurări, sentimente) *Nu cunoști ce va să zică prietenii de petrecere.* CARAGIALE, O. III 61. *O simțire pe care n-o cunoscuse niciodată.* EMINESCU, N. 71. *Apoi, cumetre, dacă cunoști rău, de ce nu fugi de el?* ALECSANDRI, T. 1539. ◇ Expr. *A nu cunoaște moarte* = (despre obiecte) a fi trainic, durabil; (despre persoane) a lăsa o amintire neștersă. *Noi nu avem nici timp, nici loc și nu cunoaștem moarte.* EMINESCU, O. I 177. *A-și cunoaște (sau a nu-și cunoaște) lungul nasului* = a-și da sau a nu-și da) seama de ce i se cuvine. *Vru... să-i arate că nu-și cunoaște lungul nasului.* ISPIRESCU, U. 109. *A face cunoscut cuiva (ceva)* = a aduce la cunoștință cuiva, a da de știre, a avertiza, a preveni. *Măria-sa regele Poloniei, mare ducă de Lituania... vă face cunoscut ca să vă închinați.* NEGRUZZI, S. I 172. *La acest sfat toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să fină domnia acestei țări... Spre a face cunoscută împăratului această hotărîre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli.* BĂLCESCU, O. II 270. ♦ A avea de a face cu ceva, a fi în deplină cunoștință de cauză. *Poporului nostru, care de-a lungul istoriei sale a cunoscut asupra turcească, jugul imperialist, grozăviile războiului, îi sînt nespuse de scumpe independența și pacea.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 473.

4. Tranz. A ști felul de a fi al cuiva, a avea cunoștință despre caracterul cuiva. *Să încerce și, cît îl*

cunosc, va urca. DAVIDOGLU, M. 16. Nu te uita ca un motan blind, că te cunosc eu cite parale faci. SADOVEANU, N. F. 8. Eu nu îți-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști! EMINESCU, O. I 147. ♦ Expr. A cunoaște lumea = a avea experiența vieții.

5. Refl. (Uneori impersonal) A se băga de seamă, a se remarca, a se descoperi, a se distinge. Fiecare strop de apă, când pică înapoi la mătă, se face cite un armean împrejurul lui, și de ce merge se mărește, pînă ce intră iarăși în sinul mătcei de unde a ieșit, fără... să se cunoască nici locul unde a picat stropul. ISPIRESCU, L. 34. Casa cea de aramă... era acum toată numai un sloi de gheață și nu se mai cunoștea pe din afară nici ușă, nici ușori, nici gratii. CREANGĂ, P. 255. Nici nu se cunoștea de unde au mîncat și au băt, că doar mîncare și băutură era acolo, nu șagă. CREANGĂ, P. 260. Se părea neastîmpărat, vorbea singur și se cunoștea că meditează vreo nouă moarte. NEGRUZZI, S. I 143. ♦ A avea efect, a nu se întimpla în zadar. Unde-o pune umărul, se cunoaște. DEȘLIU, G. 25. ♦ Tranz. (În expr.) A cunoaște ceva (de pe urma unei împrejurări) = a se alege cu un profit. Nu-s deprins a îmbla cu croșna în spate, din stăpîn în stăpîn, și vreau să cunosc ceva, cînd voi ieși de la dumnea. CREANGĂ, P. 151.

6. Tranz. A recunoaște. [Rîndunica] zbură ca în vis, despîcînd aerul în dungi mari, undulate. Din depărtare cunosc locul. BASSARABESCU, V. 51. Ea i-au mulțumit cu gingaște, cunoscînd într-însul pe Petrea voinicul. SBIERA, P. 23. Dănilă însă a început a-i striga pe nume; și ei, cunoscînd glasul lui, s-au oprit. CREANGĂ, P. 59. N-ai văzut pe dragul meu? — Poate că l-oi fi văzut, Dară nu l-am cunoscut. JĂRNİK-BİRSEANU, D. 23. ♦ (Cu arătarea mijlocului de recunoaștere, introdus prin prep. «după», «de pe», «pe») De pe bici l-am cunoscut. COȘBUC, P. I 93. După năframă și turtă l-au putut cunoaște ca frate. SBIERA, P. 134. ♦ (Urmă de o completivă directă) A ajunge la concluzia că... Și-l cunosc pe fluierat. Că e june ne-surat. HODOȘ, P. 62. ♦ Refl. pas. Te cunoști de pe costișă. Că ești de-a maică-ta vișă. JĂRNİK-BİRSEANU, D. 249. ♦ A distinge, a deosebi, a recunoaște o persoană (mai rar un lucru) dintre mai multe de același fel. Puse mîna pe una și zise: tu ești! — Ai avut noroc că m-ai cunoscut, că de nu mă cunoșteai, mergeai precum ai venit. RETEGANUL, P. V. 66. ♦ Refl. pas. S-a gîndit mult cum să facă ca să se cunoască bine copilul ei din al bucătăresei. RETEGANUL, P. IV 37. Acum chiar nu se puteau cunoaște unul de celălalt. RETEGANUL, P. IV 37.

7. Tranz. (Adesea urmat de o completivă directă) A admite ca adevărat, a nu tăgădui, a recunoaște. Cunosc că ești mai tare decît mine. RETEGANUL, P. IV 16. Însuși învîțații Ardealului sînt astăzi uimiți de rodurile și confuzia produsă... cunosc că sistemele [Școlii ardelenene] au întrecut hotarul lucrurilor tertate. RUSSO, S. 80. Simt, cunosc, văd că sînt un vinovat nevrednic de iubirea ei. NEGRUZZI, S. I 47. Nu-mi cunosc nici o vină. SEVASTOS, C. 125. ♦ Refl. impers. Se cunoștea că de-abia se ținea să nu ridă. SADOVEANU, O. VI 246. Nu-i așa că se cunoaște că n-am dormit? CARAGIALA, O. II 214. De pe barbete și musteți, se cunoștea că era străin. NEGRUZZI, S. I 37. ♦ Refl. (În formă personală, cu sens impersonal) Mă cunosc că-s vinovat. ȘEZ, I 107.

8. Intrans. (Astăzi rar) A-și arăta recunoștința pentru ceva, a răsplăti. Scapă-mă de necaz, și pe urmă o să cunosc și eu. ♦ Tranz. (Complementul indică persoana răsplătită) Dacă mă vei cunoaște bine, apoi să știi că pînă mine îți-a fi fiica sănătoasă. SBIERA, P. 302. (Complementul indică răsplata oferită) O să-ți cunoască vrăm pentru asta toate. GORJAN, H. I 16. (Complementul indică serviciul adus) Lasă-mă... să mulțumesc întîi ziditorului meu și apoi mă voi întoarce a cunoaște și facerea ta de bine. DRĂGHICI, R. 21.

9. Tranz. (Cu acuzativ dublu; al doilea complement se introduce prin prep. «ca», «de», «drept») A admite calitatea sau titlul cuiva. Toate vietățile pămîntului se temea de dînsul și-l cunoștea ca stăpîn. SBIERA, P. 304. Mihai-vodă... nu voi în nici un chip să-l cunoască [pe Basta] de general-căpitan al țării. BĂLCESCU, O. II 269.

10. Tranz. A-și da seama (din anumite indicii) de ceva, a înțelege, a ști. Nimeni nu cunoaște Ce-i în sufletul femeii. COȘBUC, P. I 72. Fata... își aduse aminte de poveștele calului, și cunoscînd viclenia, zise... ISPIRESCU, L. 20. Un bătrîn odinioară sfîrșitul său cunoscînd... Chemă la sine pe fiul său. PANN, P. V. III 112.

CUNOAȘTERE, cunoașteri, s. f. Acțiunea de a cunoaște și rezultatul ei.

1. (Fil.) Reflectare activă în conștiință a lumii reale, a esențialului și generalului din fenomene și a legăturilor obiective ale realității. «Experiența» noastră și cunoașterea noastră se adaptează din ce în ce mai mult spațiului și timpului obiectiv, reflectîndu-le din ce în ce mai just și mai profund. LENIN, MAT. EMP. 207. Cunoașterea poate fi utilă din punct de vedere biologic, utilă omului în viața practică; pentru conservarea vieții, pentru conservarea speciei, numai dacă ea va reflecta adevărul obiectiv, independent de om. LENIN, MAT. EMP. 150. Atît arta cit și știința au ca scop cunoașterea realității obiective. V. ROM. decembrie 1950, 183. ♦ Teoria cunoașterii = ramură a filozofiei, tratînd despre posibilitatea nelimitată a omului de a cunoaște realitatea, despre izvoarele cunoștințelor omenești, despre formele în care se efectuează procesul de a cunoaște; gnoseologie. Dialectica, în concepția lui Marx, ca și în aceea a lui Hegel, cuprinde ceea ce se numeste astăzi teoria cunoașterii, gnoseologia, care trebuie să-și considere și ea obiectul din punct de vedere istoric, studiînd și sintetizînd originea și dezvoltarea cunoașterii, trecerea de la necunoaștere la cunoaștere. LENIN, O. XXI 40. În domeniul teoriei cunoașterii, ca și de altfel în toate celelalte domenii ale științei, trebuie să raționăm în mod dialectic, să nu considerăm adică cunoștințele noastre ca ceva definitiv și invariabil, ci să analizăm în ce mod apare cunoașterea din necunoaștere, în ce mod cunoștințele incomplete, neprecise, devin mai complete și mai precise. LENIN, MAT. EMP. 107. Teoria cunoașterii a apărut și s-a dezvoltat mai întîi la filozofii materialisti și nu la filozofii idealisti. CONSTANTINESCU, HERACLIT 12.

2. Faptul de a poseda cunoștințe, date, idei, informații asupra unui subiect, unei teme, unei probleme. Cunoașterea genialelor idei ale științei lui Marx-Engels-Lenin-Stalin de membrii de partid putere de orientare și siguranță în munca practică, le lărgeste perspectivele muncii și sporește energia și combativitatea lor revoluționară. REZ. HOT. I 256. A te îndrepta cu rîvnă către cunoașterea materialismului dialectic și istoric, a munci zi de zi în spiritul științei marxist-leniniste constituie cheazăia izbînzii în știință, literatură și artă. CONTEMPORANUL, S. II, 1953, nr. 339, 1/1. Domnia-ta ești între noi cel mai tînăr, și cunoaștere a patimilor omenești ai mai puțină decît noi. SADOVEANU, D. P. 35.

CUNOSCĂTOR, -OĂRE, cunoscători, -oare, adj. (Adesea substantivat) (Persoană) care posedă cunoștințe speciale într-un domeniu; priceput, expert. Era unul din cei mai adînci cunoscători ai limbii și literaturii noastre. VLAHUȚĂ, O. A. 238. Cunoscător de oameni sînt eu la bătrînețe. ALECSANDRI, T. II 97. Se găsiră Alți vînători, Mai cunoscători, Și ziseră că-i urmă de căprioară. TECDORESCU, P. P. 174. ♦ (Persoană) care are gust rafinat. Cunoscător în artă.

CUNOSCUȚ, -Ă, cunoscuți, -te, adj. 1. Care se cunoaște, care este știut, despre care cineva are o idee clară. Nu există și nici nu poate exista absolut nici o deo-

sebiră principală între fenomen și lucrul în sine. Nu există decît diferența dintre cele cunoscute și cele necunoscute încă. LENIN, MAT. EMP. 107. ✧ (Substantivat) *A merge de la cunoscut la necunoscut.* ✧ Care a mai fost văzut sau știut o dată, care poate fi ușor recunoscut. În ograda conacului dădu peste un flăcău care i se păru cunoscut. REBREANU, R. I 159. Nu cumva ți-i cunoscut ceva pe aici? Atunci ea... se uită mai cu băgare de samă și îndată cunoaște podul cel minunat din ceea lume, și palatul în care trăise ea cu Făt-Frumos. CREANGĂ, P. 95.

2. (Despre persoane) Care a legat cunoștință cu cineva, pe care cineva îl cunoaște, despre care se știe cine este. Doi oameni, cunoscuți unul cu altul, călătoreau odată, vara, pe un drum. CREANGĂ, A. 143. ✧ (Substantivat) *Eu prieten cu Scarlat Mănescu?...* Cunoscut, da! Nu prieten. C. PETRESCU, f. II 115. *Eu ți cunoscut și prietin al sofului dumitale.* SADOVEANU, B. 96. ✧ Care se bucură de o anumită reputație (de obicei bună). V. ce lebru, renumit. *Eu sînt fecior vestitului Strîmbă-Lemne...* El era un om foarte învîțat și cunoscut pe vremea lui. NEGRUZZI, S. I 245.

CUNOȘTINȚĂ, cunoștințe, s. f. 1. Cunoaștere. ✧ (Mai ales în expr.) *A avea (sau a lua) cunoștință de ceva* = a ști, a cunoaște, a fi informat. *N-am decît să iau cunoștință de ce s-a întîmplat.* DUMITRIU, N. 121. *Ajunșind la curtea împăratului vecin, luă cunoștință... de împrejurirea curții.* ISPIRESCU, L. 76. *Pasămite aveau zmeii cunoștință de vitejia lui.* ISPIRESCU, L. 221. *A aduce (ceva) la cunoștința cuiva* = a informa pe cineva despre ceva, a face cunoscut. *M-o trimis... să aduc la cunoștința mării-voastre, că el, cică, poate să vă facă podul.* CREANGĂ, P. 80. *A aduce la cunoștința publică* = a da de știre tuturor. În cunoștință de cauză = cunoscînd bine ceva. *Liberul-arbitru nu este decît nimic altceva decît capacitatea de a decide în cunoștință de cauză.* ENGELS, A. 134. *A-și pierde cunoștința* = a nu mai ști de sine, a leșina. ✧ (Rar) *Minte, rațiune, judecată.* ✧ Expr. *A-și veni în cunoștinți* = a-și veni în fire după o rățacire a minții, a recăpăta judecata normală. *Să o lășăm singură... poate că și-a veni în cunoștinți.* ALECSANDRI, T. I 208.

2. (La pl.) Totalitatea noțiunilor, ideilor, informațiilor pe care le are cineva într-un domeniu oarecare. *Bogate cunoștințe lexicografice.*

3. Persoană pe care vorbitorul o cunoaște, cu care are legături de prietenie. *Lipseau tocmai cunoștințele cu care ai fi putut să faci conversație, să te înveselești. Nu fuseseră invitate sau finuseră să lipsească într-adins.* PAS, L. 127. *Judecătorul îmi era veche cunoștință.* C. PETRESCU, S. 182. *Și ce frumos scrisesem, domnule! a zis Niță, mîhnit, cunoștinței sale.* CARAGIALE, O. II 244. ✧ Expr. *A face cunoștință cu cineva* = a lega relații sociale cu o persoană. *Acolo am făcut cunoștință cu o mulțime de contese și de prințese.* ALECSANDRI, P. 313. *Generalul Mavru a făcut cunoștință cu Nicu Bălcescu.* GHICA, S. A. 144. (Familiar) *A face cuiva cunoștință cu cineva* = a înlesni cuiva să intre în relații sociale cu altul, a prezenta pe cineva cuiva. *Am să-ți fac cunoștință și cu doi prieteni ai mei.* PAS, Z. I 126.

— Pl. și: *cunoștinți* (SADOVEANU, Z. C. 188, NEGRUZZI, S. II 148).

CUNUNĂ, *cuin*, vb. I. 1. R e f l. A se căsători (după ritualul religios). *Și-n vremea cîi s-au cununat S-a-n-tîns poporul adunat Să joace-n drum.* COȘBUC, P. I 57. *Apot Tugulea... se cunună cu fata, iubita lui, și făcu o nuntă de se duse vestea peste tot pămîntul.* ISPIRESCU, L. 332. *A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului.* EMINESCU, N. 29. *Foaie verde iarbă rea, Dragă, drăguleana mea, Tu pe mine m-ai uitat, Cu urî-te-ai cununat, Ți-ai luat urît pe-o zi, Și ți-o fi pînă-i trăi.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 247. ✧ (Poetic) *Voi, munților mîndri, moșnegi cununați Cu stelele bolții albastre...*

GOGA, C. P. 51. ✧ Expr. (Familiar) *A nu fi cununat cu cineva (sau cu nimeni)* = a nu avea nici o obligație față de cineva.

2. *T r a n z.* (Despre preoți) A declara (pe miri) căsătorii din punct de vedere religios. *Hai de, mîndro, să fugim, Amîndoi să ne-nsoțim Unde-s munții vouași, Că-i un popă printre brazi Și cunună ne-nrebași.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 58. ✧ A asista pe cineva în timpul serviciului religios al cununiei, în calitate de naș. *Era vorba de Florea Lingurarul, pe care îl cununase bunicul dînspre mama.* PAS, Z. I 159. *Mai bine vă voi cununa, ca să fac fericirea voastră.* ALECSANDRI, T. 367. *Poruncit-a bădița... Să mă duc ca să-l cunun; Cunună-l-aș, cunună, Da la fină ce-i voi da?* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 99. ✧ (Despre părinți) A-și căsători fiul sau fiica. *El dorise... să-și cunune toți copiii într-o zi.* ISPIRESCU, L. 39.

CUNUNĂT, -Ă, *cununați, -te*, adj. Căsătorit (după ritualul religios).

CUNUNĂ, *cuin*, s. f. 1. Împletitură (lanț, ghirlândă) în formă circulară, făcută din flori, frunze sau ramuri (care se pune de obicei pe cap); coroană. *Norii erau întotdeauna cenușii, iar hulubii albi zburau în stoluri, ca o cunună de trandafiri, în jurul turlelor cu dantelă de piatră.* G. M. ZAMFIRESCU, M. D. 192. *O cunună de mărgăritarele era așezată pe fruntea ei netedă.* EMINESCU, N. 8. *Cu-acele crengi frumoase Să-mpletim cuinii voioase.* ALECSANDRI, P. II 92. ✧ (Poetic) *Obrazul părea o înflorire albă, gingașă, în cununa grea de păr negru.* SADOVEANU, O. III 589. *Pe deasupra voastră Împletesc cunună Razele de soare, Razele de lună.* GOGA, C. P. 14. *Soarele răsare, pînînd cununii de aur pe crestele coardilor.* VLAHUȚA, O. A. II 171. ✧ Expr. (Despre un grup de persoane) *A sta cunună împrejur: l cuiva* = a sta împrejurul cuiva formînd un cerc închis. *Cînd se punea la masă, copiii stau împrejurul cunună deplină.* ISPIRESCU, L. 393. ✧ Fig. (Complinit prin « de raze », « de lumină ») Cerc luminos, aureolă. *Te-aș privi o viață-ntr-o răzădă în cununa ta de raze.* EMINESCU, O. I 152. ✧ (Complinit prin « de munți », « de păduri » etc.) Lanț, șir de munți, de păduri dispuse în cerc, înconjurînd un loc. *Lac albastru ce oglînda în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunajura.* EMINESCU, N. 65.

2. (Uneori determinat prin « de lauri ») Coroană care se acorda în antichitate învingătorilor (poeti, sportivi, eroi în lupte). (Fig.) *Din voi fieștecare poartă-n frunte o cunună Și de gloria de astăzi și de gloria străbună!* ALECSANDRI, O. 248. *Cununile de lauri Ce-n războaie-am aamut.* NEGRUZZI, S. I 116.

3. Coroană care se pune pe capul celor care se căsătoresc după ritualul religios. *Să le spu curat Că m-am însurat... Că la nunta mea Au căzut o stea; Soarele și luna Mi-au fînt cununa.* ALECSANDRI, P. P. 2.

4. (Complinit prin « de ceapă », « de usturoi ») Funie, împletitură de ceapă, de usturoi etc.

CUNUNIE, *cuin*, s. f. 1. Căsătorie (făcută după ritualul religios). *V. n u n t ă. Hai, mîndră, la cununie Pînă-i frunza verde-n vie.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 49. ✧ Loc. a dj. (Despre soț sau soție) Cu *cununie* = unit prin căsătorie legitimă. *O avea [pe nepoată] de la o soră a ei, care nu avusese bărbat cu cununie.* PAS, Z. I 183. ✧ Expr. *A lua (pe cineva) cu cununie* = a se căsători cu cineva.

2. (Concretizat) Cunună care se pune pe capul mirilor în timpul slujbei religioase a cununiei ✧ Expr. *A-și pune (sau a-i pune cuiva) cununii/le pe cap* = a se căsători, a se cununa (sau a cununa pe cineva).

CUNUNIȚĂ, *cuin*, s. f. 1. Diminutiv al lui *cunună*. *Dă-mi, Voico, cheițele, Să-mi descui lădițele, Să-mi scot cununile, Să-mi cunun fetițele.* TEODORESCU, P. P. 193.

2. Cîrîtel (2).

CUPĂR, *cupari*, s. m. (Învechit și arhaizant; în orânduirea feudală) Boiernaș ajutor al paharnicului. *Stolnicii și cuparii mici slujeau în pușin număr, după rînduiala condiciei*. SADOVEANU, Z. C. 107. *Cuparul îi ducea cupa [impăratului] și pînicerul purta ulciorul de vin*. SADOVEANU, D. P. 26. *Oi spune... cuparilor să împlăcepele cu vin*. EMINESCU, N. 7. *Cuparul îi aduse potirul de aur din care beau domni*. ODOBESCU, S. A. 95.

CŪPĂ¹, *cupe*, s. f. 1. Vas mai mult larg decît adînc, de sticlă, cristal, metal sau (la țară) de lemn (cu toartă), din care se bea sau cu care se ia un lichid (v. p o c a l, u l c i c ă); pahar cu picior, în formă de potir cu gura largă, din care se bea vin sau alte băuturi alcoolice. *Uncheșul Haralambie umpluse o cupă mică de sticlă albastră cu rachiul lui de afin*. SADOVEANU, N. F. 15. *Trăiește încă floarea frumoasă de ieri sară, Suride lingă mine, pe-o margine de cupă*. ANGHEL, P. 21. *La fiecare zină... mari cupe de aur pline cu băuturi scumpe*. RETEGANUL, P. II 15. *În cupe, vin de ambră*. EMINESCU, O. I 56. ♠ (Poetic) *Viața va ieși în cale Să bea cu buzele aprinse din cupa dăruirii tale*. TOMA, C. V. 127. *Din cupa desfătării amarăciunea naște*. ALEXANDRESCU, P. 105. ♠ Fig. Caliciu. *Răsăreau ici colo din țărîna săracă... florile brumei... Cupele lor, în care nu venea să se adape nici o gîză, aveau albăstrimea palidă a cerului*. SADOVEANU, F. J. 364. *Albele se scufundau amețite în cupa florilor*. C. PETRESCU, I. II 19.

2. Conținutul unei cupe (1). *Bea în toată seara o cupă de lapte dulce*. CREANGĂ, P. 97. *Șapte rațe cu curechi și cinci cupe de vin vechi*. MARIAN, S. 42. *Adă-mi o cupă de miere, Și-mi adă-o cupă de vin, Durerea să-mi-o alin*. ALECSANDRI, P. P. 310.

3. Unitate de măsură pentru lichide (mai mare de un litru). *O oală care era ca de-o cupă de mare*. RETEGANUL, P. III 56.

4. Vas, de obicei de metal, care se dă ca premiu cîștigătorului unei competiții sportive; p. ext. competiție sportivă (desfășurată în vederea cîștigării unui astfel de premiu). *Cupa tineretului muncitor*.

5. Piesă metalică (în formă de vas) montată la diferite mașini (elevatoare, drage, excavatoare, betoniere etc.) care servește la ridicarea cerealelor, a pămîntului, a pietrei.

CŪPĂ², *cupe*, s. f. Una dintre culorile cărților de joc (în formă de inimă și de culoare roșie).

CUPEĂ s. f. v. *cupeu*.

CUPÊT, *cupeși*, s. m. (Regional) Negustor. *Eu n-am prăvălie, domnule; eu nu sînt cupeș*. CARAGIALE, O. I 235.

CUPEŪ, *cupeuri*, s. n. 1. Trăsură de lux, închisă (cu geamuri), de obicei numai cu două locuri alăturate în interior. *Bulevardul este larg și trec trăsuri și cupeuri în sus și în jos*. PAS, Z. I 17. *Lanțul trăsurilor și cupeurilor se prelungea atît în urmă, încît tramvaietele se îngrămădeau imobilizate*. C. PETRESCU, C. V. 293.

2. (Învechit) Compartiment într-un vagon de cale ferată. *Goe își pierde un moment centrul de gravitate și se reazimă în nas de clanța ușii de la cupeu*. CARAGIALE, O. II 161.

— Variantă: *cupeș*, *cupele* (PAS, L. I 144, BELDICEANU, P. 120), s. f.

CUPID, -Ă, *cupizi*, -de, adj. (Franțuzism rar) Lacom, hrăpăreț, nesățios de cîștiguri; interesat. *Cine știe dacă la căpătîiul tanti Matildei nu s-au adunat de pe acum rubedenii îndepărtate și cupide*. C. PETRESCU, C. V. 172.

CUPIDITĂTE s. f. (Franțuzism) Lăcomie mare de bani, dorință nemăsurată de îmbogățire, sete de cîștig. *Îi tresar în mînte numai crîmpeie... Și cupiditatea din ochi, de cîte ori deschidea poșeta să plătească*. C. PETRESCU, I. II 228.

CUPÎT, -Ă, *cupiți*, -te, adj. (Regional) Zgîrcit, avar. *Bogații cei cupiți și calici*. VISSARION, B. 144.

CUPLĂ, *cuplez*, vb. I. Tranz. A lega, a reuni două sau mai multe elemente (ale unui sistem tehnic, vehicule etc.) într-un sistem care acționează sau este acționat în mod solidar și simultan.

— Variantă: *acuplă* vb. I.

CUPLĂJ, *cupleje*, s. n. Dispozitiv demontabil pentru legarea a două circuite electrice sau a două elemente aparținînd unui sistem tehnic.

CUPLĂRE, *cuplări*, s. f. Acțiunea de a cupla. *Cuplarea locomotivei cu tenderul. Cuplarea vagonetelor*.

— Variantă: *acuplăre* s. f.

CUPLĂT, -Ă, *cuplați*, -te, adj. (Despre elementele unui sistem tehnic) Prins, legat printr-un sistem de cuplaj.

CŪPLĂ, *cuple*, s. f. 1. Dispozitiv demontabil pentru legarea al două vehicule sau a două elemente aparținînd unui sistem tehnic. V. *cuplaj*.

2. Piesă de legare făcînd parte din aparatul de tracțiune al vehiculelor de cale ferată. *Cuplă automată. Cuplă cu șurub*. □ *În cuptoare oșelul și fonta se topec*... pe jos se îngrămădesc —corpuri de frînă, juguri, cuple. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 138, 7/1.

CUPLET, *cuplete*, s. n. Cîntec (sau poezie) cu conținut satiric, inspirat din actualitățile zilei și cuprinzînd mai multe strofe cu același refren. *Acea tainică simțire, care doarme-n a ta harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* EMINESCU, O. I 137. *Era un cîntec pe care îl cînta... cu un glas atît de dulce!*... Mai virtos cupletul acela ce mi-l adresa mie. NEGRUZZI, S. III 439. ♠ Strofă a unui cîntec sau a unei poezii. *Cei strînși în jurul trubadurilor... reiau în cor, cuplet cu cuplet, cîntecul nou al anotimpului*. ANGHEL, PR. 190.

CUPLETIST, -Ă, *cupletisti*, -ste, s. m. și f. (Rar) Persoană care cîntă sau recită cuplete. *Mii și zeci de mii de formații, alcătuite din cupletisti, scamatori... oferă mici spectacole de varietăți*. CONTEMPORANUL, S. II, 1949, nr. 126, 11/2. ♠ Compozitor de cuplete.

CŪPLU, *cupluri*, s. n. 1. Pereche alcătuită din două persoane pe baza unei legături constante sau a unei apropieri întîmplătoare. *Cuplu de dansatori*.

2. (Fiz.) Sistem de două forțe antiparalele.

CUPOLĂ, *cupole*, s. f. Partea interioară concavă, bombată, a unui dom, a unei turle sau a unui mare edificiu; boltă. *Între două erupții feroviare ale munților... cîntecul Oltului se aude ca sub o cupolă*. BOGZA, C. O. 172. ♠ (Metaforic) *Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier Și zalele-i zuruie crunte, Gigantică poart-o cupolă pe frunte Și vorba-i e tunet, răsufletul ger*. COȘBUC, P. I 206.

CUPÓN, *cupoane*, s. n. 1. (În țările capitaliste) Parte a unui titlu de rentă sau a unei acțiuni bancare care se taie la scadență pentru a servi ca bon la încasarea dobînzii, respectiv a dividendelor. ♠ Ex p r. *A tăia cupoane* = a încasa procentele titlurilor de rentă. *Capitalistul nu mai are altă activitate socială decît să încaseze venituri, să taie cupoane și să joace la bursă, unde diferiți capitaliști își sustrag unii altora capitalurile*. MARX-ENGELS, O. A. II 134.

2. Parte detașabilă dintr-un bilet, de pe un cotor etc. care conferă deținătorului anumite drepturi. *Cititorii aveau dreptul... să schimbe... corespondențe între ei, pe baza unui cupon valabil pentru zece cuvinte*. PAS, Z. I 279.

3. (Termen comercial) Bucată de metraj mic, rămasă dintr-un val de pînză sau de stofă; rest, rămășiță.

CUPRINDE, *cuprînd*, vb. III. I. T r a n z. 1. (Adesea urmat de determinări introduse prin prep. «cu» sau «în») A prinde ceva apucînd de jur împrejur, pe toată grosimea, cu mîinile sau cu brațele. *Se răsucesce pe genunchii lui, îi cuprinde obrazul în palme și îl privește în ochi.* C. PETRESCU, A. 297. *Cînd voia, așa se lățea de tare, de cuprindea pămîntul în brațe.* CREANGĂ, P. 245. *†* (Cu privire la persoane) A strînge în brațe în semn de afecțiune, a îmbrățișa. *Grigore Oanea a venit lîngă mine, cuprînzîndu-mă cu dreapta de după umăr.* SADOVEANU, N. F. 39. *Încearcă să ne cuprîndă pe toți la pieptul lui.* SAHIA, N. 52. *Se alîpi de bătrînă; o cuprinse pe după gît cu brațele ei.* DELAVRANCEA, S. 16. *Tată-său, cuprînzîndu-l în brațe, îl sîrută.* CREANGĂ, P. 198. *Nu zi ba de te-oi cuprinde.* EMINESCU, O. I 209. *◇ Refl. reciproc. Tainic se-ntîlnește-n prag, Dor cu dor să se cuprîndă, Drag cu drag.* COȘBUC, P. I 49. *†* (Învechit și arhaizat) A prinde, a captura (prin învăluire). *L-au cuprins stujiitorii și l-au dus.* SADOVEANU, D. P. 32.

2. Fig. A îmbrățișa cu privirea, a vedea. *Pretutindeni, cît cuprindeau ochii, abureau șesurile, dealurile, văile.* CAMILAR, TEM. 7. *Bieți ochi, slabi și numai doi, Puține zări cuprînd* COȘBUC, P. I 232. *Atîți zmei veniră, încît nu i-ar fi putut nimeni cuprinde cu ochii.* RETEGANUL, P. II 53. *†* A închide în sine, a îngloba. *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gînduri Ce-au cuprins tot universul încep bine-n patru scînduri.* EMINESCU, O. I 134.

3. (Popular, despre o haină) A fi destul de larg pentru cineva. *Nu-l mai cuprinde șumanul.*

4. (Popular; cu privire la drumuri) A închide, a tăia; a bara, a bloca. *Înainte i-o ieșit... năfrămi înainte i-o întîns, calea i-o cuprins.* ȘEZ. I 177. *◇ Absol. Iute la pîndă, la țitiori! Cuprindeți bine din multe-n vale!* LA ODOBESCU, S. III 88.

II. I. T r a n z. A acoperi, a învăli în întregime, a încinge. *Focul mă cuprinde, Carnea mi-o aprinde.* ALECSANDRI, P. P. 118. (Cu pronunțare regională) *Un nor de colb îi cuprînsă.* EMINESCU, N. 15. *◇* (Poetic) *O! vin pe marea ce-o cuprinde Un cer înalt de stele plin, Și vîntul serii va întinde A lumrei pînză în senin.* EMINESCU, O. IV 540. *Pe cînd era în pădure la vînat, l-a cuprîns un întuneric de nu știa el încotro s-apuce.* ȘEZ. I 225.

2. T r a n z. A pune stăpînire; a cuceri. *S-o sorbi pîndă-n străfunduri, să o cuprîni întreagă* Această sevă tare, fișnită din ogor. DEȘLIU, G. 7. *Nilul mișcă valuri blonde pe cîmpii cuprîniți de maur.* EMINESCU, O. I 43. *†* (Despre idei, concepții, mișcări sociale) A se întinde, a pătrunde în..., a atrage, a cuceri. *Revoluția democratică cuprinde poporul întreg.* *†* Fig. (Despre stări fizice sau psihice) A prinde, a apuca, a stăpîni. *Se strînze lîngă sobă cuprînsă de frig.* C. PETRESCU, A. 462. *I-a cuprins O jale pe-amîndoi.* COȘBUC, P. I 228. *Un tremur o cuprînsă în tot trupul.* CREANGĂ, P. 26. *†* Refl. (Rare) A fi sau a lăsa să fie pătruns de un sentiment. *Tu trebuia să te cuprînzî De acel farmec sfînt, Și noaptea candelă s-aprînzî Iubirii pe pămînt.* EMINESCU, O. I 192. *V-ați cuprîns de groază și de descurajare.* ALECSANDRI, T. II 36.

3. Refl. A-și face (sau a-și mări) averea; a se îmbogăți, a se înstări, a deveni chiabur. *De n-ar fi fost oastea, era cum era, te mai cuprindeai, apucaai vreo pârche de juncănași, vreo vișcă.* CONTEMPORANUL, VI 496.

III. T r a n z. I. (Despre corpuri) A ocupa, a umple (un spațiu) cu volumul, cu dimensiunile. *Același loc iubit umbrești Și-un colț de cer întreg cuprînzî — Nuc felnic, strajă din povești, D-asupra casei părintești.* IOSIF, PATR. 7.

2. (Despre numere) A închide în valoarea, în semnificația, în mărimea pe care o reprezintă. *Numărul nouă cuprinde de trei ori numărul trei.* *†* Refl. A intra, a încăpea (în alt număr). *Numărul doi se cuprinde de două ori în numărul patru.* *†* (Despre texte scrise) A fi (parțial) alcătuit din..., a avea în compoziția sa..., a implica.

Romanul cuprinde numeroase descrieri de natură. *†* (Despre epoci istorice, geologice) A se întinde pe o perioadă de... (În forma *coprînde*) *Cea dintîi epocă a întemeierii Principatelor... coprînde tot secolul al XIV-lea.* BĂLCESCU, O. II 12.

— Forme gramaticale: perf. s. *cuprinsei*, part. *cuprîns*. — Variantă: *coprînde* vb. III.

CUPRÎNDERE, *cuprînderi*, s. f. (Rare) Acțiunea de a cuprinde și rezultatul ei.

1. Încadrare, atragere într-o muncă, într-un domeniu de activitate. *Partidul cere tuturor organizațiilor sale să lupte pentru largă cuprîndere a membrilor de partid în diferite forme de învățămînt.* SCÎNTEIA, 1953, nr. 2702.

2. (Învechit) Conținut, cuprîns (al unei opere). *Am început a-i spune în scurt cuprînderea broșurii.* NEGRUZZI, S. I 223. *†* (Rare) Interior. *În cuprînderea zidurilor înnegrite, prin găurile ferestrelor se vedea clocotul flăcărilor, cu răsuciri minioase de științei.* REBREANU, R. II 209.

— Variantă: (învechit) *coprîndere* (BĂLCESCU, O. II 12) s. f.

CUPRÎNS¹, (I 2, II 1) *cuprînsuri*, s. n. I. 1. Conținut. *Cuprînsul cărții.*

2. (Cu determinări în genitiv) Întindere, suprafață. *Se-ntoarse din poartă, se uită lung la cuprînsul ogrăzii părintești, își trecu ochii asupra merilor, asupra păpușoilor grași semănâși de el astă-primăvară.* CAMILAR, TEM. 152. *Era o zi senină și soarele lumina cuprînsul întunecat al morii, pătrunzînd prin crăpături în suluri de raze.* ANGHELIOSIF, C. L. 26. *N-o lasă tatăl său în aretul (cuprînsul) grădinii aceleia.* RETEGANUL, P. V 68. *†* Spațiu înconjurător. *În liniștea mare a cuprînsurilor s-a auzit în depărtare sunînd ploaia.* SADOVEANU, N. F. 74. *Dorm încă vietățile cuprînsului. Numai ciocrlanii, mai harnici, pășesc mărunchel pe marginea șanțului.* VLAHUȚĂ, O. A. II 125. *Din larg cuprîns de multe zări Nuntași din nouăzeci de țări S-au răscolit.* COȘBUC, P. I 55. *†* (Învechit) Loc, ținut. *Vino, dar, de ai răbdare și ascultă să-ți descriu Un cuprîns unde-ntîmplarea astăzi voiește să fiu.* ALEXANDRESCU, P. 53.

II. (Învechit, în forma *coprîns*) 1. Stăpînire. *Aleodor întîns coprînsul său și peste moșia lui fumătate-de-om.* ISPIRESCU, L. 48. *†* (Concretizat) Proprietate. *Într-o zi... o porni spre partea moșilor zinei și, intrînd în coprînsurile ei, se abătă din cale.* POPESCU, B. IV 53. *Spun d-un nobil oarecare Ce avea coprînsuri, stare.* PANN, P. V. III 40.

2. Curte întărită a unui castel. *Au spart porțile de la al doilea coprîns.* NEGRUZZI, S. III 370.

— Variantă: (învechit și popular) *coprîns* s. n.

CUPRÎNS², -Ă, *cuprînsi, -se*, adj. (Despre două sau mai multe persoane) 1. Îmbrățișat (unul cu altul). *Așa uimiși, cuprînsi, ne lipim strîns unul de altul.* NEGRUZZI, S. I 77.

2. Cu dare de mină, înstărit, bogat. *Taica era om cuprîns, șinea circiumă la Păuna, avea cu ce să mă poarte.* SADOVEANU, P. M. 62. *Atît era de cuprîns, de s-au umplut munții... de turmele și tamașlicurile lui.* CREANGĂ, A. 19. *◇* (Substantivat) *N-am avut în companie decît săraci... Cei cuprînsi uite-i unde stau.* CAMILAR, N. II 72. *†* (Despre casă, gospodărie) Prevăzut cu cele necesare, bogat. *Altă casă mai mare și mai cuprînsă era casa lui Păun Ozun.* GALACTION, O. I 155.

CUPRINZĂTOR, -OĂRE, *cuprînzători, -oare*, adj. Care cuprinde mult (v. l a r g); care are un conținut bogat, substanțial, care conține esențialul. *Mișcarea pentru pace, care a luat naștere după cel de-al doilea război mondial, a devenit cea mai puternică și cuprînzătoare mișcare de mase din întreaga istorie a omenirii.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 221. *Lenin și Stalin, conducătorii revoluției socialiste, au elaborat o învățătură larg cuprînzătoare, care a dezvăluit adevăratele rădăcini*

și izvoare ale mișcării de eliberare națională și conținutul ei intern de clasă. SCÎNTEIA, 1953, nr. 2607. ✧ *Expr.* Scurt și cuprinzător, formulă prin care se arată că o expunere este redusă la esențial, că se spune mult (sau tot) în puține cuvinte. *Scurt și cuprinzător, sărut mina mătusei, luindu-mi ziua-bună, ca un băiat de treabă.* CREANGĂ, A. 48.

— Variantă: **coprinzător, -oăre** (CARAGIALE, O. VII 166) adj.

CŪPRU s. n. Metal de culoare roșiatică, foarte malleabil, ductil și bun conducător de electricitate, întrebuințat în cazangerie, în galvanoplastie, la fabricarea conductoarelor electrice și a numeroase aliaje (bronz, alamă etc.); aramă.

CUPTIÓR s. n. v. cuptor.

CUPTIÓRĂȘ s. n. v. cuptoraș.

CUPTÓR, *cuptoare*, s. n. 1. Construcție de cărămidă, piatră sau metal (la țară uneori și de lut), în care se coace pâinea. *Dogore soarele pe acoperișul subțire de deasupra și era în pod ca-ntr-un cuptor.* PAS, Z. I 272. *Cu bărbatul băutor Nu-i face pită-n cuptor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 465. ✧ *Fig.* Un cuptor e roșiul soare și cărbune sub picioare. *Ê nisipul.* COȘBUC, P. I 222. ✧ (Determinat prin « de pâine », « de plăcinte » etc.) Cantitate de pâine, de plăcinte etc. care se poate coace într-un cuptor. *Să-mi mântăci nouă cuptoare de pâine.* ISPIRESCU, L. 322. ✧ Platformă, zidită în prelungirea vetrei pe care se doarme, la țară, la căldură. *Cînd eram la mama fată, Mă culcam destul pe vatră, Pe vatră și pe cuptor.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 443. ✧ *Expr.* A sfa (sau a zăcea) pe cuptor = a trîndăvi. A se muta de pe vatră pe cuptor = a lenevi, a trîndăvi. (În forma regională *cuptori*) Așa numai să se mute de pe vatră pe cuptori știe și hleabul de baba mea. CREANGĂ, P. 130. A aduce (părinților) noră pe cuptor = a se însura, a aduce noră în casă. *Într-o bună dimineață feciorul mamei îi și aduce o noră pe cuptori.* CREANGĂ, P. 8. ✧ Despărțitură la mașinile de gătit în care se coc prăjiturile sau se rumenesc mîncările.

2. (În industrie) Construcție specială de încălzire a unui material care trebuie supus la transformări fizice, chimice sau fizico-chimice. V. furnal, topitoare. Un topitor aduse în cupă o probă de la un alt cuptor ce fusese încărcat de schimbul de noapte. CĂLUGĂRU, O. P. 241. *Am să-i înștiințez... că tot trupul [locomotivei] a fost cărat de mine cu podul rulant din inima cuptorului, în ghearele laminatoarelor.* SAHIA, N. 30. ✧ *Fig.* Vom lucra mașini... Iar la Stejar, Bistrița-și va dărui năvala Ca să clotească alb jar în cuptor înalt — Hidrocentrala. CASSIAN, H. 16. ✧ *Cuptor de cărămizi* = construcție de cărămizi clădite în așa fel ca să poată fi încălzite pînă la incandescență de un foc central înăbușit. *Cuptor de var* = construcție de zid în care se încălzește piatra de var spre a o prefăce în var; varniță.

3. *Fig.* Căldură mare, dogoritoare; arșiță, caniculă. *Tochmai pe la unu după miezul nopții, parcă s-a mai potolit puțin cuptorul, parcă începe să mai poată respira omul.* CARAGIALE, O. II 176. ✧ (Popular; mai ales în *expr.* luna lui cuptor) Luna iulie. *Striga că moare de frig, deși era pe la nămiezi și soarele ardea ca în luna lui cuptor.* ISPIRESCU, L. 321. *Cărămida se lucrează de la sfîrșitul lui cîreșar pînă la sfîrșitul lui cuptor.* I. IONESCU, M. 707. — Variante: **euptiór, coptór** s. n.

CUPTORĂR, *cuptorari*, s. m. 1. Lucrător la un cuptor industrial. V. furnalist. *Cuptorar topitor de metale.* 2. Meseriaș care face cuptoare (1).

CUPTORĂȘ, *cuptorașe*, s. n. Diminutiv al lui **cuptor** (1).

— Variantă: **cuptiórăș** (NEGRUZZI, S. I 311, ȘEZ. IV 106) s. n.

CURĂ¹, *curez*, vb. I. *Tranz.* (Franțuzism; cu privire la bolnavi sau la boli) A îngriji, a trata. ✧ *Ref.* (Despre bolnavi) A se supune unui tratament, unei cure; a se căuta.

CURĂ², *curez*, vb. I. *Tranz.* (Regional, cu privire la porumb) A desface boabele de pe știuleți, a curăța de boabe sau de frunzele care-l înfășoară; a desface. *Își adunau în beciurile culelor pe țărancile de pe moșii la clacă... să toarcă, să depene ori să cure porumbul.* MACEDONSKI, O. III 134.

— *Prez. conj. pers. 3 și: să cure.*

CURĂBIL, -Ă, *curabili, -e*, adj. (Rare, despre boli și despre bolnavi) Care se poate vindeca.

CURAGIÓS, -OĂȘĂ adj. v. curajos.

CURĂJ s. n. (În opoziție cu *frică, lașitate*; adesea în construcție cu verbele « a avea », « a dovedi », « a prinde », « a căpăta » etc.) Forța morală de a înfrunta cu îndrăzneală primejdiile și neajunsurile de orice fel; îndrăzneală, fermitate în acțiuni sau în manifestarea ideilor, a convingerilor. V. *bărbăție*. *Curajul de care au dat dovadă partidele comuniste în timpul celui de al doilea război mondial, îndrăzneala cu care au dus lupta pentru adevăratele interese naționale ale popoarelor lor le-a câștigat stima și simpatia a milioane de oameni.* LUPTA DE CLASĂ, 1953, nr. 3-4, 190. *Hei! de-aș avea curaj... ce i-aș mai spune prin întuneric!* ALECSANDRI, T. I 53. *Ochii lui albaștri ca azurul, plini de foc, dovedeau curaj.* NEGRUZZI, S. I 30. ✧ (Cu valoare de interjecție) Fii îndrăzneț, tare! nu șovăi! nu te lăsa!

— Variantă: (popular) **coraj** (PREDĂ, I. 10, SADOVEANU, B. 98, ALEXANDRESCU, M. 32) s. n.

CURAJÓS, -OĂȘĂ, *curajoși, -oase*, adj. (În opoziție cu *fricos, laș*) Plin de curaj, de îndrăzneală; care nu șovăie în fața primejdiei, nu se teme de dificultăți; îndrăzneț, ferm, viteaz. *Mărunt, cu nasul și ochii mari, Ghigu era curajos și iute în mișcări.* BASSARABESCU, V. 10. ✧ (Despre acțiuni, gesturi) Care exprimă, care vădește curaj. *O faptă curajoasă.*

— Variantă: (încechit) **curagiós, -oășă** (CARAGIALE, O. VII 27) adj.

CURAMĂ s. f. (Încechit) Colectă. *Avea să alerge de la unul la altul ca să facă curama, iar pedecapsa înceta îndată ce starostele venea la curte cu un porcoi de mahmu-dele.* GHICA, S. 38.

CURĂNT, *curanți*, adj. m. (Numai în *expr.*) Medic (sau doctor) curant = medicul sub îngrijirea căruia se află un bolnav.

CURARISÍ, *curarisesc*, vb. IV. *Ref.* (Încechit) A face o cură, a urma un tratament, a se îngriji; p. ext. a se vindeca, a se lecuși. *Odinioară se duceau... la apele de la Văcărești ca să se curarisească.* MACEDONSKI, O. IV 109. ✧ (Glumeț) *Se curarisea... cu tuică fiartă cu zahăr.* CONTEMPORANUL, VII 145.

CURĂT¹ adv. Chiar, precis, într-adevăr, întocmai, absolut. [Tipătescu:] *Eu vampir, ai?... Caraghioz!* [Pris-tanda:] *Curat caraghioz!* CARAGIALE, O. I 102. *Asta-i curat vorba ceea: poștim pungă la masă, dacă îi-ai adus de-acasă.* CREANGĂ, P. 234. *Casa asta cum mai samănă cu casa mea! curat casa mea!* ȘEZ. I 54.

CURĂT², -Ă, *curați, -te*, adj. 1. Lipsit de murdărie, de pete; care nu mai are murdărie, praf etc. *Își luă niște haine curate.* ISPIRESCU, L. 16. *Nurorile... așezară baba într-un așternut curat.* CREANGĂ, P. 13. ✧ (Adverbial) *Mîncînd tot lucruri simple, dar sănătoase și curat gătite, e învederat că nu se cade ca el să ceară mai mult.* ODOBESCU, S. III 39. ✧ *Expr.* A trece (sau a scrie, a copia) pe curat = a transcrie (fără greșeli) pe altă foaie

sau caiet. A ieși sau a scăpa cu fața curată (sau cu obrazul curat) v. față. A ieși (sau a scoate pe cineva) hasma (sau batistă) curată v. hasma. † (Despre aer) Lipsit de impurități, pur, proaspăt, plăcut de respirat. *Aerul curat al dimineții îi pătrune în piept ca o băutură răcoritoare.* DUMITRIU, V. L. 71. † (Despre o încăpere, o gospodărie) Ținut în curățenie, îngrijit. *Am intrat pe urmele mamei Anghelina în bucătăria curată.* SADOVEANU, N. F. 23. † (Despre ființe) Care nu se murdărește sau nu murdărește nimic în jur; care iubește, care respectă curățenia. *Un copil curat.*

2. Fig. Fără vină, fără greșală, ireproșabil ca comportare, ca ținută. *Toate gândurile lui se abătură asupra acestei vieți curate.* VLAHUȚĂ, O. A. III 36. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* EMINESCU, O. I 150.

3. Fig. Lipsit de perfidie, cinstit, sincer, leal. *Aduceu, cu veselia curată a chipului și a vorbeii lui, nu știu ce aer proaspăt și sănătos.* VLAHUȚĂ, O. A. 511. *Azi când a mea iubire e-alta de curată... Azi văd din a ta vorbă că nu mă înșelezi!* EMINESCU, O. I 233. *Mori, mindră, să mor și eu... Și să ne facă o groapă, Să ne-ngroape totodată... C-a fost dragoste curată.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 57.

4. (Despre vase) În care nu sînt murdării, din care se poate minca sau bea.

5. (Despre cer, văzduh) Fără nori, senin, clar, luminos. *Prin văzduhul curat și care începuse să se umple de umbra albastră a serii, trecu o fluturare grăbită și statornică de aripi.* DUMITRIU, B. F. 133. *Cerul era curat și luminos ca-n zorii zorilor; doar câteva stele mari mai pîlțiau, înfricoșate și mirate, gata parcă și ele să moară.* REBREANU, R. II 105. *Mai dulce steaua lucește-n miez de noapte, Și-n zori seninul pare mai vesel, mai curat.* ALECSANDRI, P. I 125. † (Despre apă, lacrimi, pietre prețioase etc.) Transparent, limpede. *Plînse... lăcrîmi curate ca diamantul.* EMINESCU, N. 27.

6. (Despre voce, glas etc.) Limpede, clar, sonor, cristalin. *Un glas așa de dulce și de curat... încît părintele Sosoî... la cea întâi notă zisă de Pisălog începea să plîngă ca un copil.* CONTEMPORANUL, V. 197. † (Adverbial) *Veți binevoi a le învăța pe de rost, pentru ca să le poți cuvînta curat și pe înțeles.* NEGRUZZI, S. I 8.

7. Fig. Lămurit, deslușit, clar, cinstit, deschis. *Cu aștia o s-avem o dată și-o dată O răfuială! Și socoteala curată O s-o scriem cu altă cerneală!* DEȘLIU, G. 10. † Ex p r. (Familiar) Curată socoteală = lucru clar, indis-cutabil. *De-i lovi bărbatul cu lopățica... Se duce de-a tumba peste nouă mări și nouă țări... curată socoteală.* ALECSANDRI, T. I 104. *Vorbă curată = vorbă spusă fără în-conjur, pe șleau, categoric. Vorbă curată! nici un al doilea Nimrod, vîntătorul biblic, nici un al doilea sfînt Hubert, vîntătorul minunat al creștinilor, eu unul n-am să mă fac.* ODOBESCU, S. III 13. † (Adverbial, construit cu verbul «a spune») *Soare luminat, Spune-mi tu curat Și adevărat: Văzut-ai ori ba... Fată ca a mea?* RETEGANUL, P. IV 3. *Atunci curat îți spun că nu mai ai ce căuta la casa mea.* CREANGĂ, P. 193. *Iar tu de omor Să nu le spui lor. Să le spui curat Că m-am însurat Cu-o mîndră crăiasă, A lumii mireasă.* ALECSANDRI, P. P. 21.

8. (În opoziție cu a mesteceat) Fără corpuri străine, pur. *Ne-or dărui C-uu colac De griu curat.* TEODO-RESCU, P. P. 16. † (Poetic) *Soarele-mpletea cu aur argintul lui curat din plete.* GOGA, C. P. 11.

9. (În opoziție cu fals) Veritabil, autentic, adevărat. *Mi-a vîndut o sticlă proastă drept un diamant curat.* ALEXANDRESCU, P. 179. † Fig. *Mi se părea, voinic, stufoș și încărcat de ani, cum era, o minune curată.* GALAC-TION, O. I 208. *Eu și-am spus curatul adevăr.* ISPIRESCU, L. 42.

10. (În superstiții, mai ales în construcții negative) Asupra căruia nu apasă blestem, vrajă, care nu-i sub in-

fluența, sub puterea demonilor. *Ori casa asta nu-i curată, ori s-a cutremurat pămîntul.* CREANGĂ, P. 302. † Ex p r. *Nu-i lucru curat = este ceva la mijloc, a intervenit ceva anormal, nefiresc. Mașina simți că nu e lucru curat. Își cunoștea fratele prea bine, pentru ca să nu-i priceapă mișcările, chiar din depărtare.* BASSARABESCU, V. 22. *Păsările îi cunoșteau, ele știau că nu-i lucru curat.* RETE-GANUL, P. IV 68. *El pricepuse că beția aia d-atuncea nu fusese lucru curat.* ISPIRESCU, L. 107. *Bine că am scăpat de belea; că nici lucru curat n-a fost aici.* CREANGĂ, P. 68.

CURATÉLĂ, curatele, s. f. Instituție legală avînd drept scop ocrotirea și administrarea intereselor unui minor sau a unei persoane condamnate la anumite pedepse. † Ex p r. *A puno (pe cineva) sub curatelă = a încredința (pe cineva) unui curator.*

CURATÍV, -Ă, curativi, -e, adj. Care lecuiește, vindecă; leucitor, tămăduitor. *Izvoarele și apele cu efecte curative sînt supuse regimului sanitar stabilit de organele indicate în art. 13. B. O. 1953, 101.*

CURATÓR, curatori, s. m. Persoană însărcinată cu o curatelă. *V. t u t o r, e p i t r o p.* *Mihai porni și pe fiu-său Pătrașcu în Țara Romînescă... spre a cărmui țara în locul lui și-i dete de curator pe Pancratie Semyei.* BĂL-CESCU, O. II 264.

CURĂ, cure, s. f. Tratament medical constînd din aplicarea metodică a unuia sau a mai multor mijloace terapeutice (băi, regim, schimbare de aer etc.). *A-și face cura. A urma o cură. Muncitorii bolnavi din țara noastră sînt tratați și trimiși să-și facă cura în cele mai bune condiții în stațiunile de odihnă.* † (Urmat de determinări introduse prin prep. «de» și arătînd scopul urmărit) *Cură de slăbire. Cură de îngrășare.* † (Urmat de determinări intro-duse prin prep. «de» și arătînd mijlocul terapeutic apli-cat) *Cură de soare. Cură de aer. Cură de struguri.*

CURĂTÓR, -OĂRE adj. v. eurgător.

CURĂTÓRĂ, curături, s. f. 1. Loc dintr-o pădure curățat de arbori, de rădăcini, de mărăcini etc. pentru a putea fi arat sau plantat cu vie; loc desțelenit. *V. r u n c, a r s u r ă.* *Urșii... fac mari străciucini la porumbii din curăturile oamenilor.* I. IONESCU, M. 96. *Cînd te văd în bădătură, Îmi uit plugu-n arătură, Sapa-nfiptă-n curătură.* ALECSANDRI, P. P. 243.

2. Deal sau povîrniș acoperit cu vie. *Iepurele a zbughit-o la jucat. Încet, ascultînd, ispitînd, a ieșit tiptil-tiptil din curătură.* GÎRLEANU, L. 18. *O iau regeșor pe curături, mă las singurel în valea pustie, largă, luminoasă, cu totul nouă pentru mine.* VLAHUȚĂ, O. A. II 178.

CURĂȚĂ, curăț, vb. I. (Și în forma curăți) I. 1. *T r a n z.* A face (să fie) curat, a face să dispară murdăria de pe ceva, a îndepărta impuritățile, a înlătura ceea ce e dăunător. *După ce puse de spăla pe Prîslea și-l curăți, îl îmbracă.* ISPIRESCU, L. 93. *Mogorogea, băiet grijuliu, își curăță ciubotele frumos și le pune la uscat pe vatră.* CREANGĂ, A. 105. *Îndată am găsit caiete... negreală bună, nimic n-am uitat; întocmai ca bravul soldat care își perie uniforma, frcacă bumbii, curăță armele.* NEGRUZZI, S. I 7. *Eu de-aș ști c-ar mai veni, Drumul i l-aș curăți.* ȘEZ. II 82. † (Cu determinări introduse prin prep. «de») *Se apucă însuși cu mîna lui să le curățe [armele] de ru-gină.* ISPIRESCU, L. 3. *Învățătorul este pentru un tînar aceea ce este și grădinarul pentru pom, sau ca plugarul bun care curăță de mărăcini țarina sa.* NEGRUZZI, S. I 8. *Hai să ne grăbim Ca să curățim Grădina de schinuri (= spini).* ALECSANDRI, T. 655. † Refl. Fig. *Comi-tetul Central al Partidului Muncitoresc Român s-a călăuzit de învățătura lui Lenin și Stalin asupra partidului de tip nou, ca și de marea experiență istorică a P.C. (b) al U.R.S.S., care a confirmat în repetate rînduri justetea*

ideii că partidul se întărește curățindu-se de elementele oportuniste, străine și dușmănoase. GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 459. ♦ (Cu privire la fructe, legume, ouă) A îndepărta coaja, pielea, găoacea etc. *Înfișe un cuțit într-o pară și o curăță cu răbdare minuțioasă.* C. PETRESCU, I. I 9.

2. Refl. A scăpa, a se vindeca de o boală (infecțioasă sau de piele). *I s-a curățat fața de eczemă.* ♦ *Tranz.* A înlătura (o boală). *Am o gîscă potcovită... Cu gura pahar clătește, Multe boale curățește* (Fintina). GOROVEI, C. 144.

II. Fig. I. *Tranz.* A scăpa sau a salva ceva sau pe cineva (de ceva rău). *Spune-mi ce vorești... că m-ai curățit de dușmanul meu.* SBIERA, P. 87. *Aista e un lenș... și-l ducem la spînzurătoare ca să curățim satul de un trîndav.* CREANGĂ, P. 330. *Sînt alți trîntori de care trebuie curățit stupul.* NEGRUZZI, S. I 141. ♦ Refl. A scăpa, a se descotorosi de cineva. *Nu te teme, împărate... ne curățim noi de el!* ISPIRESCU, L. 327.

2. Refl. (În concepția mistico-religioasă; adesea determinat prin « de păcate ») A se mîntui, a se purifica.

3. *Tranz.* (Cu privire la oameni) A omori, a ucide. *Cum trageți un foc, vă curățim.* CAMILAR, N. I 238. *Mai întîi, mă hotărîsem să te curăț.* CARAGIALE, O. I 274. ♦ Refl. (Familiar) A muri, a se prăpădi. *Bietul om s-a curățat în cîteva zile.*

4. *Tranz.* (Familiar) A despuia pe cineva de bani sau de alte obiecte; a fura, a șterpeli. *De bani pe mine chiar m-a curățit.* CONTEMPORANUL, II 731. [Jianu] *prinde la boieri De-i curăță de averi.* ALECSANDRI, P. P. 159.

— Variantă: *curăți, cîrăți și curățesc* (ALECSANDRI, T. I. 366, PANN, P. V. I 157, GOROVEI, C. 144), vb. IV.

CURĂȚARE s. f. v. *curățire*.

CURĂȚĂȚ s. n. (Și în forma *curățit*) Faptul de a (se) curăța.

1. Îndepărtare a murdăriei; curățire. *Curățatul hainelor.*

2. Îndepărtarea elementelor dăunătoare (buruieni, spini, omizi etc.) de pe un ogor, de pe un pom etc. *Prășitul, care se mai numește și curățit, se face cu o sapă.* PAMFILE, A. R. 144.

3. Îndepărtarea cojii, găocii, solzilor, foilor etc. de pe fructe, ouă, pește, porumb etc. [Păpușoiul] *se adună grămadă, fir lîngă fir, în ogradă sau sub un adăpost și acolo se face curățitul.* PAMFILE, A. R. 220.

— Variantă: *curățit* s. n.

CURĂȚEI, -ÎCĂ, -EĂ, curăței, -ele, adj. (Despre persoane) Diminutiv al lui *curat*; destul de curat, îngrijit, prezentabil; p. ext. frumușel, drăguț, simpatic. *Fîndcă avea darul de a fi curățel, toți flăcăii din sat îl pîzmuiau.* ISPIRESCU, L. 229. ♦ (Despre animale) Curat, bine îngrijit. *Îi plăcea moșneagului să aibă tot iepe tinere și curățele.* CREANGĂ, P. 166. ♦ (Despre lucruri) Curat, ordonat. *Casa nu era mare, dar era curățică.* PAS, Z. I 82. *Ținuta de tîrg a lui Culaș se alcătuiă dintr-un surtuc curățel, pantalonii întregi și o cămașă albastră.* SADOVEANU, N. F. 148. *Intrărăm într-o ceainărie ce se părea mai curățea.* CONTEMPORANUL, III 570. ♦ F i g. (Despre realizări ale oamenilor) Făcut cu grijă, îngrijit, buniceț. *A rostit două cuvîntări mai curățele.* C. PETRESCU, I. II 260. *Făcea... poezioare... uneori destul de curățele.* CARAGIALE, N. F. 100.

CURĂȚENIE, curățenii, s. f. I. Calitatea de a fi curat; starea, înfățișarea unei persoane curate sau a unui lucru curat; lipsă de murdărie, de impuritate. *Era un om care, pe lîngă rînduiala scrisului, avea și plăcerea curățeniei.* SADOVEANU, B. 177. *Se bucura de frumusețea florilor și de dulceața și curățenia aerului.* ISPIRESCU, L. 8. ♦ F i g. Calitatea de a fi curat sufle-

tește, puritate, nevinovăție, sinceritate, cinste. *El ne iubește din toată curățenia inimii sale.* DACIA LIT. 275. ♦ Castitate.

2. Dereticare. *Făcea curățenie mare în casă.*

3. Purgativ, laxativ.

— Pronunțat: *-ni-e*.

CURĂȚI vb. IV v. *curăța*.

CURĂȚIE s. f. (Învechit și arhaizant) Nevinovăție, cinste; castitate. *Avînd ea, pe lîngă curăția sufletească, și multă înțelepciune, a știut să se apere cu blîndețe.* SADOVEANU, D. P. 39. *Își ridică bustul... ca și cum o secretă dorință ar fi îndemnat-o să se arate în toată curăția ei.* D. ZAMFIRESCU, R. 31. *Ici și colo a ei haină s-a desprins din sponci ș-arată Trupul alb în golicănea-i, curăția ei de fată.* EMINESCU, O. I 79.

CURĂȚIRE s. f. Acțiunea de a (se) curăți și rezultatul ei.

1. Înlăturarea murdăriei, a impurităților. *Curățirea petelor de pe haine.*

2. Fig. Înlăturare, eliminare a elementelor oportuniste, dușmănoase din rîndurile unei organizații politice sau de masă. *Sarcina organizațiilor de partid este de a nu privi lupta pentru curățirea rîndurilor partidului ca o campanie, ci ca o preocupare permanentă, de zi cu zi, a fiecărei organizații de partid, a fiecărui organ de partid și a fiecărui membru de partid în parte.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 465. *Curățirea rîndurilor sale de elemente dușmane străine și oportuniste este o sarcină permanentă a partidului de tip nou.* LUPTA DE CLASĂ, 1952, nr. 1, 51.

— Variantă: *curățire* s. f.

CURĂȚIT s. n. v. *curățat*.

CURĂȚITOR, -OĂRE, *curățitori, -oare*, adj. Care curăță, purificator.

CURB, -Ă, curbi, -e, adj. (Despre linii) În formă de arc; arcuit, încovoiat; (despre un plan) boltit (concav sau convex). *Flăcăul... cerceta cu luare-amînte ascușul curb și părțile late [ale baltagului].* SADOVEANU, B. 275. *Oglînda era cu rame aurite... Consola cu picioarele curbe, zvelte, fragile.* C. PETRESCU, A. 338.

CURBĂ, curbez, vb. I. *Tranz.* A încovoia ceva drept, apropiindu-i capetele; a face curb; a arcui, a îndoi. *V. strîmba.* *O izbitură puternică a curbat bara automobilului.*

CURBATURĂ s. f. (Franzuzism) Durere musculară ca urmare a unei oboseli mari sau a unei boli. *Gripa începe uneori prin curbatură.*

CURBĂ, curbe, s. f. I. Linie curbă. ♦ Cotitură în formă de arc (a unui drum, a șinelor de cale ferată, a unei ape curgătoare). *V. sinuozitate, șerpuire.* *Dar Oltul însuși, brațul cel puternic și adevărat prin care vin plutășii, se plîmbă în curbe largi.* BOGZA, C. O. 382. ♦ (Poetic) *Marea își schimbă treptat culoarea: la țarm bande purpurii, în larg o pinză violetă, și în fund, pe curba imensă a orizontului, o linie subțire trasă c-un negru de cărbune.* BART, E. 170. ♦ Expr. (Despre vehicule) *A lua curba = a vira, a coti.* *Luînd curba prea repede, automobilul a derapat.*

2. Linie care descrie grafic fazele succesive prin care trec variațiile unui fenomen. *Medicul a văzut curba temperaturii bolnavului.* □ *Lupta continuă, urmînd o curbă de ascensiune pînă în 1905.* SAHIA, U.R.S.S. 204. ♦ *Curbă de sacrificiu = măsură de scădere a salariilor, ca urmare a politicii de jefuire a maselor largi muncitorești din România, aplicată de guvernele burghezo-moșierești în perioada crizei economice din 1929-1933.* *La manifestația pașnică a miilor de muncitori contra noii reduceri a salariilor lor prin aplicarea curbei de sacrificiu,*

guvernul fascist a răspuns cu gloanțe. DOC. PART. 175. *Incercînd să iasă din criză pe spinarea maselor muncitoare, burghezia i moșierimea din țara noastră au trecut la aplicarea curbelor de sacrificiu, la concedieri în masă, la înăsprirea terorii polițieneste.* CONTEMPORANUL, s. II, 1953, nr. 362, 1/1.

3. (Top., în expr.) *Curbă de nivel* = linie care unește punctele de aceeași altitudine.

CURBILINIU, -IE, curbilinii, adj. Care urmează o linie curbă; alcătuit din (sau închis între) linii curbe. *Suprafața sferii o putem descompune într-un număr foarte mare de poligoane curbilinii.*

CURBURĂ, curburi, s. f. Îndoitură în formă de arc; locul unde ce află o îndoitură. *Curbura unei linii ferate sau a unei șosele.*

CURCĂN, curcani, s. m. 1. Pasăre domestică mare din familia galinaceelor, cu coada lată care se desfășoară în formă de evantai; masculul curcii. *După dînsa alergau curcanii leorbăind din gusa cu mărgele roșii.* C. PETRESCU, R. DR. 242. *Căpitanul de haiduci puse de tăie un curcan.* ISPIRESCU, L. 142. *La curcani vînată-i creasta Și cu pasuri melancolici meditănd umblă-n ogradă.* EMINESCU, N. 42. [Vulpea] *zise-nădată: Prințule, în loc de plată Aș pofti cîțiva curcani.* ALEXANDRESCU, P. 33. ✧ Expr. *A se nmlfa în pene* (sau, mai rar, a se îngîmfa) ca un curcan = a-și da aere, a face pe grozavul. [Fiul împăratului] *se rotea pe lîngă dînsa și se îngîmfa ca un curcan.* ISPIRESCU, L. 311. ✧ (Depreciativ) *Sergent de stradă, vardist. Jucau barbut, cu ochii în patru să nu-i prindă curcanul.* PAS, Z. I 166.

2. Fig. Poreclă dată dorobanților romîni din războiul de la 1877-1878 (din cauza penei de curcan pe care o purtau la căciulă). *Peneș Curcanul* [titlu]. ALECSANDRI. *Ne dase nume de curcani Un hitru bun de glume.* ALECSANDRI, P. A. 204.

CURCĂ, curci, s. f. Femela curcanului. *De e curcă, Ce se-ncurcă, La revărsatul zorilor, În calea vîntătorilor?* ODOBESCU, S. III 9. *Pe valea lui Ioănuș, O curcă cu două gusei* (Desagii). ȘEZ. IV 105 ✧ Expr. *A fi* (sau a sta, a geșea, a umbla) ca o curcă beată (sau plouată) = a fi (sau a sta, a ședea, a umbla) fără vlagă, zăpăcit, lipsit de curaj, abătut, trist. *Rîd și curcile* = e din cale-afară de caraghios, stîrnește risul tuturor.

CURCĂNIE, curcănie, s. f. (Familiar) Furțișag, potlogărie, găinărie. *Bine că ți-am aflat coșcăriile și curcăniile.* ALECSANDRI, T. 529.

CURCIOAICĂ, curcioaice, s. f. (Rare) Curcă. *Să știi că de s-tă Mărie o să tai curcioaica a mai grasă.* DELAVRANCEA, H. T. 133.

— Pronunțat: -cioai-.

CURCUBETĂ, curcubete, s. f. (Transilv.) 1. Tigvă. 2. Dovleac. *Fîind pleșugă... adică cu capul gol ca o curcubetă, n-o putea vedea tatăl-său în ochi.* RETEGANUL, P. II 67.

— Variantă: (regional) *eucurbătă* (SLAVICI, N. I 33) s. f.

CURCUBEU, curcubee, s. n. Fenomen datorit refracției luminii solare în picăturile de apă din atmosferă, avînd aspectul unui imens arc multicolor desfășurat pe cer. *Curcubee subțiri tremură în pulberea străvezie a stropilor bătuți de soare.* VLAHUȚĂ, O. A. II 134. *Cînd plouă, vara, cîteodată Un brîu de foc pe cer s-arată, Iar noi ți zicem curcubee.* COȘBUC, P. I 125. ✧ Fig. *Cerul țîncege cununa Unui nou curcubee: Dreptate, Pace, Libertate.* BENIUC, V. 129. *Tu împletești în curcubee Comoara lacrimilor noastre Și cel mai scump nisip tu-l duci În vadul Dumării albastre.* GOGA, P. 16. ✧ Fascicul de raze luminoase care apar uneori noaptea pe bolta cerească. V.

halo. *Pe ceruri se înalță curcubeele de noapte.* EMINESCU, O. I 142.

— Pl. și: *curcubeu* (DRAGOMIR, S. 28), (s. m.) *curcubei* (ALECSANDRI, P. III 6).

CUREĂ, curele, s. f. 1. Fișie lungă tăiată dintr-o piele (argăsită) sau, mai rar, făcută din alt material (cînepă, șnur etc.), avînd diferite întrebuințări:

a) la încins. V. cîngătoare, centură, cordon, chimir, brîu. *Era descins, căci nu apucase a-și lua cureaua de pe lată.* CAMILAR, TEM. 128. *Caligraful... își trase pieptarul de pe cureaua veche, lată, încheiată în cătărămi și bumbi scipitori.* CAMILAR, T. 71. *Se încinse... cu o curea lată.* NEGRUZZI, S. I 23. *Noaptea șoptirlă și ziua cerc (Cureaua).* ȘEZ. IV 103. ✧ Expr. *A-l ține* (pe cineva) *cureaua* = a-i da (cuiva) mîna, a cuteza, a avea curaj. *Mai poștească de-acum și alți leneși în satul acela, dacă le dă mîna și-i ține cureaua.* CREANGĂ, P. 332;

b) la împletit bice. *Ne aduce dar de școală nouă un drăguț de bicișor de curele, împletit frumos.* CREANGĂ, A. 3;

c) la ascuțit briciul;

d) la legatul unui obiect sau al mai multor obiecte laolaltă, spre a fi duse sau purtate mai ușor. *Curelele ranișei.* — *Rău mă doare-n piept și-n șele De pușcă și de curele!* JARNÍK-BİRSEANU, D. 303. *Arză-te focul, răchită, Că ești neagră și pîrlită, Și nu ești încă-nfrunzită, Ca să-mi fac curea la flintă Din coaja ta nedubită.* ALECSANDRI, P. P. 312;

e) la legatul opincilor pe picior. V. nojiță.

2. (În expr.) *Curea de transmisie* (sau *transmișune*) = bandă continuă de piele sau de pînză rezistentă cu ajutorul căreia se poate transmite mișcarea de rotație și puterea corespunzătoare de la un scripet (sau arbore) de mașină la altul. *În subsol duidea motorul care pune în mișcare, prin curele de transmisie, secția de mașini de la parter.* PAS, Z. I 290. *El stătea... deasupra curelelor de transmisie care învîrtesc roți vîjiitoare.* SAHIA, N. 33.

3. (Învechit și popular) Măsură de lungime de aproximativ 16 picioare; p. ext. fișie lungă și îngustă de pămînt. *Cînd se întimplă să vîndă cineva o curea de moșie, se vinde stînjenu cu 5 pîndă la 6 galbeni.* I. IONESCU, M. 528.

CURECHI s. n. (În jumătatea de nord a țării) Varză. *Neculuță Crîngurel a zăcut pînă-n primăvară cu picioarele în foi de curechi.* GALAN, Z. R. 223. *Du-te și te îndoapă la Soltana lui Ștefan cu rașă pe curechi.* HOGAȘ, H. 16. *Să semănăm ceapă, morcovi, fasole... și curechi.* SLAVICI, O. I 64. *Slănină și făină în pod este deavolna; brînză în putină, asemenea; curechi în poloboc, slavă domnului!* CREANGĂ, A. 38. ✧ Expr. *Ar vrea să fie și eu curechiul uns, și eu slănina-n pod v. slănină.*

CURELĂR, curelari, s. m. Meșter care face curele și alte articole de piele. *E om și are drept egal cu patronul lui curelar, la pîine și la libertate, la cîștig îndeosebi și la odihnă.* G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 31.

CURELĂRIE, (2, 3) curelării, s. f. 1. Meșteșugul sau meseria curelarului.

2. Atelierul curelarului sau secție într-o întreprindere unde se lucrează articole de piele; magazin unde se vînd astfel de articole.

3. (Cu sens colectiv) Obiecte fabricate din piele (curele, hamuri etc.); p. ext. grămadă, mulțime de curele. *Productele manufacturate erau numeroase: pielăriile, coșcăriile și curelării.* ODOBESCU, S. I 480. *Piei de tot felul, blămuri, curelării și altele.* ODOBESCU, S. II 95.

CURELUȘĂ, curelușe, s. f. Diminutiv al lui *curea* (1). *Locotenentul Ghenea sări în picioare... Își trecu pe sub bărbie curelușa [căștii] și țese din bordei.* C. PETRESCU, I. II 3. *Curelușă unsă, Pe sub pămînt dusă* (Rîma). SBIERA, P. 321.

CURÉNT¹, *curenți*, s. m. 1. Mișcare, deplasare a unei mase de aer (mai rece) dintr-un loc în altul, cauzată de o diferență de temperatură. *Cînd deschise ușa, frunza uscată, tîrîtă de curent, fugi.* C. PETRESCU, *Î.* II 61. *Am deschis geamul vagonului. Mă izbește în obraz un curent puternic și picături ușoare de ploaie.* SAHIA, N. 26. *Abia cînd trenul iese din gară, năvălește pe ferești un curent mai răcoros.* VLAHUȚĂ, O. A. 232.

2. Mișcare a apei în direcția pantei, curgere, curs. *Barca înainta... împotriva curentului tare al apei.* BART, E. 188. \diamond Fig. *Arareori se încălzea într-un curent mai impetuos de gânduri.* VLAHUȚĂ, O. A. III 11. \diamond *Curent marin* = mișcarea apei în mări și oceane, sub formă de cursuri, uneori de dimensiuni enorme. \diamond Ex p r. **A se lăsa dus de curent** = a se lăsa influențat de părțile unui grup, neștiind să se orienteze singur. **A lupta (sau a fi) contra curentului** = a fi împotriva opiniilor unui grup, alegîndu-și un drum independent.

3. (De obicei determinat prin «electric») Sarcină electrică în mișcare. *Instalație de curent electric.* \square *Aleargă curentul electric de zeci de mii de volți.* BOGZA, A. *Î.* 29. \diamond *Curent alternativ* v. *alternativ*. *Curent continuu* v. *continuu*.

CURÉNT², *curente*, s. n. Dezvoltare și propagare a unor idei, opinii (politice, științifice, artistice) care la un moment dat sînt adoptate de un număr mai mic sau mai mare de oameni. *Nu curentul artei tendențioase va duce la piere arta în general, ci... tocmai zgomotoșii preoși ai zeitei artei pure o duc la piere.* IONESCU-RION, C. 99. *Am avut un curent eroic [în literatură].* IBRĂILEANU, SP. CR. 55. \diamond Ex p r. **A pune sau a ține** (pe cineva) în (sau la) **curent** = a-l pune în cunoștință, a-l informa despre mersul, dezvoltarea, progresul unui lucru. **A se pune** (sau a se ține, a fi) în (sau la) **curent** (cu ceva) = a se informa cu privire la un lucru, a avea cunoștință despre ceva.

CURÉNT³, -Ă, *curenți*, -te, adj. 1. (Despre vorbire) Curgător, ușor, fluent. \diamond (Adverbial) *Vorbește curent limba rusă.* \square *Nu pricep curent limba arabă.* EMINESCU, N. 85.

2. (Despre an, lună) Care este în curs, în care ne aflăm acum; prezent. *Anul curent.* \diamond (Eliptic) *La 25 curent.* \blacklozenge *Zilnic, de fiecare zi; actual.* *Lucrări curente.* \diamond *Cont curent* = cont deschis la bancă de o întreprindere sau o instituție, unde se depun și de unde se ridică sumele utilizate după nevoie. *Gospodăria colectivă își păstrează numerarul disponibil în cont curent la Banca de Stat sau la C.E.C. STAT. GOSP. AGR. 30. Mîină curentă* v. *mîină*.

3. (Despre preț) Actual, în curs, existent la un moment dat. *Prețul curent al produselor.* \diamond *Monedă curentă* = monedă care circula, care are curs legal. \blacklozenge Fig. Care circula, obișnuit, uzual. *Metodă curentă de prelucrare a bumbacului.* *Expresii curente.*

4. (Numai în ex p r.) *Apă curentă* = instalație de apă potabilă adusă prin conducte într-o locuință unde poate fi folosită în permanență.

CURENTĂ, pers. 3 *curentează*, vb. I. T r a n z. (Despre un fir conducător de electricitate) A atinge pe cineva, producîndu-i o comotie. V. *electrocuta*. *Sîrma electrică neizolată curentează pe cel care pune mîna pe ea.*

CURGÁN s. n. v. *gorgan*.

CURGĂTOR, -OĂRE, *curgători, -oare*, adj. 1. (Despre ape, în opoziție cu stătător) Care curge neconținut. *Suflet ține, suflet n-are, Umblă fără de picioare, Nici pe drum nici pe cărare, Nici pe apă curgătoare* (Avionul). SADOVEANU, P. C. 9. *Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și împede ca cristalul.* CREANGĂ, A. 117. *Iar în care ce avut, Ce merinde-s de vindut? Pești de apă curgătoare.* ALECSANDRI, P. A. 93.

2. Fig. (Despre vorbire, frază, stil) Care se înșiră armonios. *Poezia d-lui Alecsandri e frumoasă, tabloul gingaș, versurile curgătoare și armonioase.* GHEREA, ST. CR. II 86. *Rămii uimit în fața acestui talent puternic care a concretizat o epocă și o lume într-un stil simplu și curgător ca un fluviu maestos.* DEMETRESCU, O. 166. \diamond (Adverbial) *Vorbește curgător și la locul lui.* ȘEZ. II 72.

3. (Învechit, despre an, lună) Curent³ (2). \diamond (Substantivat) *Așteptăm venirea curierului de la 20 ale curgătoarei.* GHICA, A. 747.

— Variantă: **curător, -oăre** (ȘEZ. III 79) adj.

CURGE, pers. 3 *curge*, vb. III. I n t r a n z. I. 1. (Despre ape) A se mișca în direcția pantei, a înainta neconținut la vale. *Pirăul Nichitului curgea grăbit și împede.* HOGAȘ, M. N. 131. *Unde nu dă o căldură ca aceea, și se topește omătul și curg piraiele și se umflă Bistrița.* CREANGĂ, A. 28. *Piraiele umflate curg iute, șopotind.* ALECSANDRI, P. A. 118. *Că nu curge ceea vale, Să mă pot spăla de jale; Că nu curge cel izvor, Să mă pot spăla, de dor!* JARNIK-BÎRSEANU, D. 217. \diamond (În metafore și comparații) *Sus... flutura steagul roșu, zbirniia lin vîntul curgînd ca o apă străvezie pe sub pîlpîrile depărtate ale stelelor.* CAMILAR, TEM. 235. *Curgea lumina amiezii și florile își istoveau miresmele.* SADOVEANU, F. J. 37. *Afară ninge, ninge... Iar eu visez de plaiuri pe care alba lună Revarsă-un val de aur ce curge printre flori.* ALECSANDRI, P. A. 110. \diamond Ex p r. **A curge gîrlă** = a veni din belșug, din plin, abundent. *În scripa lui Buruiană... carboavele, irmilicii și galbenii celorlalți curgeau gîrlă pe același drum.* HOGAȘ, H. 45. **Va curge multă apă pe gîrlă** (sau pe Dunăre) = va trece mult timp. *Nu te supăra, domniță... Are să curgă multă apă pe gîrlă pînă să ajungi a cunoaște tainele împărăției ca noi.* ISPIRESCU, L. 307. **Dacă (sau de) nu curge, pică** (sau **picură**) = chiar dacă cîștigul nu e mare, tot te alegi cu ceva. *Mai mult cu șeidănu ne hrănim; și apoi, de nu curge, macar picură, și cine mișcă tot pișcă.* CREANGĂ, P. 110. \blacklozenge (Despre ploaie) A cădea din abundență, într-una. *Patruzeci de zile și patruzeci de nopți o curs ploaia ca din cofă.* ȘEZ. II 3.

2. A pluti. *Curgeau pe rîu scînduri rupte.* \diamond Ex p r. **Ce pe apă nu curge** = nimica toată.

3. (Poetic) A se înșira, a se întinde (la vale), a se desfășura. *Pădurea, care curge de pe coasta dealului ca un rîu de primăvară, se apropie.* SADOVEANU, O. III 84. *Calea noastră curgea capricioasă pe poalele pădurii.* GALACTION, O. I 38.

4. (Despre sînge) A circula. *În vinele lui curge sînge de om sănătos.*

5. (Despre unele secreții, ca lacrimile, sudoarea etc.; p. ext. despre sînge) A picura, a se scurge, a se prelinge. *S-a lăsat în genunchi și a început a geme. Și-i curgeau lacrimile ca un pîriu.* SADOVEANU, O. I 234. *Sîngele cerbului o dată a și-nceput a curge.* CREANGĂ, P. 226. \blacklozenge (Despre unele organe ale corpului sau despre râni, bube) A supura. *Îi curg urechile.*

6. (Despre unele materii care, sub acțiunea căldurii, trec în stare lichidă) A se prelinge după topire. *A curs luminarea.*

7. (Prin metonimie) A lăsa să se scurgă (sau să iasă, să picure) lichidul dinăuntru. *Am așteptat să pornească a curge streșinile și a se topi omătul.* SADOVEANU, B. 18. *Manole, Manole, Meștere Manole... Zidul că mă stringe, Țițișoara-mi curge, Copilașu-mi plînge.* TEODORESCU, P. P. 466.

8. A se desprinde din ceva, a se desfășura de pe ceva, a cădea de undeva jos, bucată după bucată. *Un teanc de dosare se prăvăli și se topi omătul.* SADOVEANU, B. 18. *Manole, Manole, Meștere Manole... Zidul că mă stringe, Țițișoara-mi curge, Copilașu-mi plînge.* TEODORESCU, P. P. 466.

9. A atârna, a fi lăsat în jos; a spînzura. *Părul... cam prea lung, curgea în vițe pînă pe spate.* EMINESCU, N. 35. ✧ Expr. A-i curgo (cuiva) petecele = a fi îmbrăcat în haine zdrențuroase. *Mai era la Hagiu unul Lăte, poreclit Săracul, pe care nu l-am văzut niciodată altfel îmbrăcat decît cu opinci sparte și c-o zeghe de-i curgeau petecele.* SADOVEANU, M. C. 70. ✧ Fig. *Se clătina pe picioare, capul îi bânănăia pe umeri, brațele-i curgeau moi și grele de-a lungul trupului.* VLAHUȚĂ, O. A. I 155.

10. (Despre grupuri de oameni, de animale sau de vehicule) A se înșira unul după altul, a se succeda necontenit, a veni mereu în număr mare, din toate părțile; a năvăli, a năpădi. *Acum ajungeau din urmă cară cu boi și întreceau căruțe ușoare cu cai mărunți. Curgeau din multe părți și se înșirau pe drumul mare.* SADOVEANU, O. I 508. *Băieții încep a curge toți care dîncotro.* CREANGĂ, P. 59. *Au început să curgă peștorii pentru Sinziana?* ALECSANDRI, T. I 409. ✧ Fig. *Au interes să fie război toți acei care doresc să mai fie iar cum a fost: să tragă din pipă și să le curgă veniturile.* SADOVEANU, P. M. 230.

II. Fig. 1. (Despre vorbe, fraze, discursuri, stil, idei etc.) A se succeda, a se înșira cu ușurință, fără efort. *Aceste rînduri curg sub impresia momentului și poate cu ele ajung să invederez mai clar maniera intimă cu care încerc să vorbesc asupra poetului.* DEMETRESCU, O. 156. *Verba îi curgea din gură ca fîntîna.* ISPIRESCU, L. 20. *Ne blăstăma, de-i curgea foc din gură!* CREANGĂ, A. 101. *Curgeau gîrlă minciunile din el.* ȘEZ. III 184. ✧ (Poetic, despre sunete) *Lunca-i goală; la fîntîna E pustiu; și nu se-ngîmă Nici o boare.* Numai zumzetul de-albine, *Fără-necpere și-adaos, Curge-ntr-una.* COȘBUC, P. I 221.

2. (Despre timp, viață, zile etc.) A trece, a se desfășura, a se scurge. *În vremea asta, ziua curgea cu grăbire spre sfîrșitul ei și Hurda gidele sta cu sabia gata întru îndepărtarea poruncii.* SADOVEANU, D. P. 125. *Și clipele-asteptării curg tot mai trist, mai greu, Căci nu mai licărește îndepărtatul geam.* CERNA, P. 13. *Iată Hînovul; în el s-ascunde Populul de secolii ce-a curs.* MACEDONSKI, O. I 13.

3. (Despre termene, dobînzii) A se socoti, a începe (de la o dată oarecare). *Dobînzile la C.E.C. curg de la data depunerii sumei respective.*

4. (Învechit, despre apariția unui fenomen) A rezulta, a proveni, a decurge. *Vitele sînt mari, și de o grăsimă necrezută; și aceasta curge iarăși din buna orînduială, după cum mai înainte să va cunoaște.* GOLESCU, Î. 144.

— Forme gramaticale: perf. s. *curse*, part. *curș*. — Prez. ind. pers. 3 și: (învechit și regional) *cură* (EMINESCU, O. I 71, RETEGANUL, P. III 87, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 106, TEODORESCU, P. P. 61).

CURGERE, *curgeri*, s. f. I. Acțiunea de a curge. *Îi plăcea să... vadă curgerea... cea șerpuită [a izvoarelor].* ISPIRESCU, L. 17. *Acei munți, cu păduri și cu curgerea Dunării... aduc ochilor atîta mulțumire, încît să întristează omul cînd să depărtează de Linț.* GOLESCU, Î. 111. ✧ Fig. *În curgerea lină a văii, o poieniță se deschidea, dormind parcă într-o pulbere de lumină, într-o neclintită singurătate.* SADOVEANU, O. III 360.

II. Fig. 1. Desfășurare, trecere de timp, curs, răsîmp. *În curgerea vremii inimile războinicilor se mulesc de bunătațile dobînzilor.* SADOVEANU, D. P. 7. *În toată curgerea vieții mele și la cel mai de pe urmă minut, voi căuta ca să mă fac vrednic de purtările de grijă a domităle pentru mine.* KOGĂLNICEANU, S. 54. *În toate lucrările noastre dreptatea să căutăm, și după ea curgerea traiului nostru să o îndreptăm.* ARHIVA R. I 53.

2. Evoluție istorică, înlănțuire a evenimentelor. ✧ (În opoziție cu stare) Schimbare continuă, trecere de la o stare la alta, devenire.

CURIE, *curii*, s. f. Administrația pontificală a bisericii romano-catolice. *Curie papală.*

— Pronunțat: *-ri-e*.

CURIER, (1) *curieri*. s. m., (2) *curiere*, s. n. 1. Factor poștal. ✧ Persoană (în serviciul unei instituții) însărcinată să transporte corespondență, mesaje etc. V. ștafetă, mesager. *Curierul de la colonie își îndeplinise însărcinarea.* SADOVEANU, P. M. 290. ✧ *Curier diplomatic* = persoană oficială a Ministerului Afacerilor Externe care duce corespondența diplomatică. *Recurcea la serviciile curierilor diplomați.* PAS, Z. IV 137. ✧ Ștafetă. *Iacă un curier că se înfățișează înaintea lor și dă împărătesei inelele cu pricina.* ISPIRESCU, L. 111.

2. (Învechit) Întreaga corespondență care se trimite sau se primește deodată; cursă, poștă. *Răspunde-mi cu întoarcerea curierului.* ☐ *Iubite Ghica, curierul din urmă nu mi-a adus nimic de la tine.* BĂLCESCU, la GHICA, A. 588.

3. (Învechit) Nume dat unor rubrici de jurnal sau unor publicații periodice care cuprind dări de seamă sau informații asupra unui domeniu. *Curier de ambe sexe* (al lui Heliade). *Curierul de Iași. Curier teatral.*

— Pronunțat: *-ri-er*.

CURIÓS, **-OĂSĂ**, *curioși*, *-oase*, adj. 1. (Despre oameni) Care manifestă curiozitate sau e cuprins de curiozitate; (în sens defavorabil) indiscret. *Trebuie să vă mărturisesc că eram curios de a gusta plăcerile voiaagiului pe Dunăre.* ALECSANDRI, T. I 371. *Un împărat curios Vrea să afle-n ce chip este omul cel mai lenevos.* PANN, P. V. I 109. ✧ (Adverbial) *Deodată se oprește, Curios și lung privește Spre fîntînă.* COȘBUC, P. I 223.

2. Care stîrnește sau provoacă curiozitate; ciudat, straniu; rar, neobișnuit, original. *Curios lucru, însă în tot timpul războiului n-am văzut o furnică.* SAHIA, N. 61. *Enache Damian... are un curios mod de a pricepe înscarea «pîinii și sării» Moldovei.* IBRĂILEANU, SP. CR. 120.

— Pronunțat: *-ri-os*. — Variantă: (învechit) *curiôz*, *curiôz* (RUSSO, S. 10), adj. m.

CURIÓZ adj. m. v. *curios*.

CURIOZITĂTE, (2) *curiozități*, s. f. 1. Dorință de a vedea, de a afla, de a cunoaște amănunțit ceva nou sau neobișnuit; manifestare a interesului pentru un lucru deosebit. V. interes. *Femeia privește cu oarecare curiozitate în jurul ei.* SEBASTIAN, T. 267. *Primind «Literatură și știință», a vrut mai înainte de toate să citească programul, o curiozitate foarte explicabilă.* GHEREA, ST. CR. III 65. *Se uită cu oarecare curiozitate la fața viitoare a lui Dan.* EMINESCU, N. 52. ✧ Interes mărunț, meschin pentru orice, chiar pentru amănunte neesențiale; indiscreție. *Are o curiozitate bolnăvicioasă.*

2. Caracterul ciudat, curios al unui lucru sau al unei ființe; (mai ales la pl.) lucru interesant care se întîlnește rar; ciudățenie, raritate, minunăție. *Cum să nu se socoată curiozitate un călugăr care nu-i ipocrit?* NEGRUZZI, S. I 313.

— Pronunțat: *-ri-o*.

CURÎND adv. I. (Cu sens temporal) Peste puțin timp; p. e x t. îndată, numaidecît, imediat. *Curînd, curînd aprilul Va topi ce-a mai rămas din ger.* BENIUC, V. 59. *Curînd veni-vor pluguri în ogoare Și-or rupe braze de negre.* GOGA, C. P. 49. *Vremea e turbure, curînd a să tune.* NEGRUZZI, S. I 58. *Cafe și sidari, Curînd vă siliți Lucrul de-l porniți.* ALECSANDRI, P. P. 187. ✧ Loc. adv. În (sau, învechit, peste) curînd = în scurt timp, nu peste mult timp. *Nădăduiesc să mă întorc peste curînd.* ISPIRESCU, L. 9. *Și cu venirea ta*

(care cred că va fi în curînd) te vei încredința că prietenul tău a făcut pentru tine mai mult decît tîne. NEGRUZZI, S. I 63. Trimisu-mi-ai la scrisori, Că-n curînd, bade, te-ajori. JARNİK-BÎRSEANU, D. 251. De curînd = cu pușin timp înainte, nu de mult, recent. Oaspeți de curînd sosiți în căpitală.

2. (Cu sens modal) Degrabă, repede, fără zăbavă. Zilele treceau curînd: zăpezile se topiseră. Fata se îndrăveneă vîzînd cu ochii. SADOVEANU, O. V 668. S-ajung curînd în cale, s-alătură călări. EMINESCU, O. I 97. ♠ Loc. a d v. Mai curînd = a) mai repede, mai degrabă. Dorea să-l vadă cît mai curînd. ☐ Tot aștepta, doar o veni Flăcăul mai curînd. COȘBUC, P. I 282. Și-l mîna un singur gînd Să se-ntoarcă mai curînd. COȘBUC, P. I 133; b) mai ușor, mai lesne, mai bucuros, mai bine, mai degrabă. Mai curînd întorci apa din drum decît pe el.

CURM, curmuri, s. n. (Regional) Bucată de funie cu care se leagă vitele; curmei Mă duc cu capra de curm să pască iarbă pe șanș. STANCU, D. 45.

CURMĂ, curm, vb. I. I. 1. Tranz. (Subiectul este o legătură, o sfoară etc.) A strînge tare, a pătrunde în carne, a tăia la... De la un timp [rișniș] l-au curmat la mînă și au scăpat-o jos. SBIERA, P. 6. Mi s-a umflat piciorul în botină și nu pot călca... Mă curmă gaitanul. ALECSANDRI, T. 282. ♠ Expr. (Transilv., Bucov.) A curma (pe cineva) foamea, se spune cînd cineva simte dureri în stomac din cauza foamei, cînd e foarte flămînd. Îi curmase foamea de flămînzii ce era. SBIERA, P. 148. ♠ (Cu privire la părul femeilor) A lega (cu o panglică), a strînge. Eu să-ți dau părul pe spate... să-ți-l curm pe la mijloc c-o panglică albastră. DELAVRANCEA, H. T. 201.

2. Tranz. A tăia un lemn (un trunchi, un buștean) de-a curmezișul cu scopul de a-l scurta. Au înhățat toporul și au început a o tăia de la rădăcină, și cînd au fost curmat partea cea mai tare... hașca... se izbește jos. SBIERA, P. 3. Văzîndu-l curmînd lemne, se puse... cu dînsul de vorbă. ȘEZ. VIII 65. ♠ A frînge, a rupe. Se treziră strîngîndu-se în brațe, d-ai fi crezut că brațele le curmă trupul. DELAVRANCEA, S. 28. ♠ Refl. Cercevelile ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi. EMINESCU, N. 38.

3. Refl. (Despre oameni) A se îndoii, a se apleca de mijloc. Hagiul se curmă de mijloc... și căzu pe spate. DELAVRANCEA, H. T. 28.

II. Fig. Tranz. I. (Complementul indică o stare sau o acțiune) A întrerupe brusc. V. c o n t e n i, i n c e t a, s f i r ș i. Cînd Roibu își curmă cîntecul, tăcerea tractoriștilor deveni adîncă și apăsătoare. MIHALE, O. 184. Năvala cailor a fost curmată dintr-o dată. GALAN, Z. R. 8. Tăcea, așteptînd timpul în care va curma bănuielele aduse asupra ei, arătînd adevărul. RETEGANUL, P. II 28. Să arăt... cauzele ce trebuie să îndemne pe vîntorul înțelept a curma, pentru un moment, isprăvoile sale. ODOBESCU, S. III 39. ♠ Refl. Vîntul iar se curmase, pădurea pe margini stătea incremenită, arsă. GÎRLEANU, L. 30. Cînd ajung cu ea alături, Răsufierea-mi mi se curmă. EMINESCU, O. IV 235. Dar cîntecul se curmă în noaptea cea adîncă Ca zgomotul ce lasă un călător trectînd. BOLINTINEANU, O. 7. Toate nădejdele solilor se curmară. BĂLGESCU, O. II 143. ♠ (Cu privire la viață sau zile) A pune capăt, a face să nu mai existe, să înceteze. E mișelnic lucru singur zilele să-ți curmă. VLAHUȚĂ, O. A. 44. Gîndîndu-se cum să-și curme viața, ca unul ce i se urse cu sărăcia, iată că vine soția lui. ISPIRESCU, L. 206. Părea un jungghi că-i curmă suflarea și viața. EMINESCU, O. I 95. Al Dac-a ta viața de lume admirată, Cînd nației gemînde veniseși ajutor... nu ar fi fost curmată... ALEXANDRESCU, P. 142. ♠ Refl. (Despre lucruri concrete) A se termina. Ca și cum cineva i-ar fi tăiat capul, [poteca] se curma, își dădea sufletul și murea la marginea unui desîș încâlcit. HOGAȘ, M. N. 158.

2. (Cu privire la conversații, discuții) A încheia, a pune capăt, a încheide; a întrerupe, a rețeza. Pe urmă se gîndește că la urma urmei e mai bine să curme discuția. SADOVEANU, P. M. 232. Și-a curmat povestea moșul, Și-i tăcere mută-n casă. GOGA, P. 88. Zgomotul gloatei ne curmă vorba. NEGRUZZI, S. I 41. ♠ Absol. Și ai putut lua o asemenea sumeață hotărîre? am curmat eu. NEGRUZZI, S. I 45.

CURMĂL, curmalii, s. m. Arbore din familia palmierilor, cu trunchiul gros și înalt pînă la 20 m, care crește în regiunile calde; se cultivă și la noi, ca plantă decorativă, pentru frumusețea frunzelor sale penate (*Phoenix dactylifera*). Curmalii o-nșăsoară c-o umbră albăstrie. MACEDONSKI, O. I 143.

CURMĂLĂ, curmale, s. f. Fructul curmalului, comestibil, cu gust dulce și plăcut. Frunză verde trei curmale, Drum pe deal și drum pe vale. SEVASTOS, C. 122.

CURMĂRE s. f. Acțiunea de a curma; încetare, conținere, sfîrșit. ♠ Loc. a d v. Fără curmare = neîncetat, neîntrerupt. Făcu chipul lui Greuceanu... din fier, apoi porunci... să țină chipul acesta fără curmare în foc. ISPIRESCU, L. 220.

CURMĂT, -Ă, curmați, -te, adj. I. (Despre o parte a corpului încinsă cu o legătură) Strîns prea tare, pătruns pînă în carne. Aste mîini curmate-N srmă-nșăsurate, N-au cu cin' se bate. TEODORESCU, P. P. 499. ♠ (Despre brațele copiilor grași) Cu îndoitori, cu cute la încheieturi. O fetișă cu trup, mîini, cap și gură de miniatură tnaintă, deschizînd brațele grăsulii, curmate. C. PETRESCU, I. II 254. Bombonica... avea obrazul grăsuș, mînuțele curmate. CONTEMPORANUL, IV 394. ♠ (Despre corpul unor insecte) Frînt, sugrumat de mijloc. Ariciul ia un bețișor ș-o lovește peste mijloc, și de-atunci albina e curmată la mijloc. ȘEZ. VII 14.

2. (Despre un drum sau o cărare) Întrerupt, frînt. Cărașe... curmate în cursul lor de mușunoaie de cîrtițe. EMINESCU, N. 95.

3. (Despre un munte, un deal sau un plai) Care prezintă o depresiune, o adîncitură, o scobitură. Se desfăcea în lumină un plai... curmat la mijloc, ca o șagalaction, O. I 62.

CURMĂTÔR, -OĂRE, curmătôri, -oare, adj. (Învechit) Care curmă, care întrerupe. Leșine necontenite și de viață curmătôare. CONACHI, P. 85.

CURMĂTÛRĂ, curmături, s. f. Depresiune, adîncitură pe culmea unui deal, a unui munte (care servește ca trecătoare); despăcitură, prăpastie între doi munți sau două dealuri. Colo-n fundul curmături, Dormitînd pe-o buturugă, S-a ivit Muma-Pădurii. TOPÎRCEANU, B. 24. Linia de hotar este trasă sîrînd din curmătura la poale, din piraie în munte. I. IONESCU, M. 36. Cucule, pasăre sură... Să nu-mi cînti la curmătura. SEVASTOS, C. 206. ♠ Îndoitura căciulii. Fundul pălăriei mele... nu izbutea nici într-un chip să se înalțe dîncolo de curmătura căciulilor vreunua din ei. HOGAȘ, M. N. 202.

CURMÊI, curmeie, s. n. I. Capăt, crîmpei, bucată de funie sau de frînghie întrebuintată la încins, la legat și mai ales la prigonitul vitelor; funie de calitate proastă fscută mai ales din coajă de tei. Era descuț, încins peste sumăieșul scurt cu un curmei de funie. CAMILAR, TEM. 336. Căruța lui... era ferecată cu teie, cu curmeie. CREANGĂ, P. 106. Cu copitele crăpate, Cu curmei de tei legate. MARIAN, S. 316. ♠ Expr. A lega teie de curmeie = a căuta subterfugii. Numul cel mare nu prea vrea, și tot leagă teie de curmeie, dar la urma urmei n-are încotro. SEVASTOS, N. 317. ♠ (Adverbial, în expr.) A lega curmei = a lega strîns, a lega cobză, burduf.

Cumetre, mi se pare că sînt legat curmei De fiecare cracă c-o jumie de tei. MACEDONSKI, O. II 69.

2. (Munt.) Mlădiță care crește în fiecare an din tulpina viței de vie. *N-am putea duce l-alde Bălașa ceva curmeie de viță și vreasuri?* DELAVRANCEA, S. 183.

CURMEZIȘ adv. De-a latul, transversal; pieziș. Din dosul gării brișca, după cițiva pași, coti pe drumul nepietruit care taie cîmpia curmeziș pînă la Treanca. REBREANU, R. I 69. Frații [miresei]... stau cu securea curmeziș în ușă... și nu-l lasă... [pe mire] să treacă, pînă cînd nu se răscumpără cu vreun dar. KOGĂLNICEANU, în DACIA LIT. 41. \diamond Loc. a d v. În (sau de-a) curmeziș sau (loc. prep.) în (sau de-a) curmeziș = în lat, în lățime, în diagonală. *A adormit așa, trîntit de-a curmezișul laiei.* GALAN, Z. R. 257. *Parcurse... cu ochii calea-lapitelui, boltită de-a curmezișul cerului.* C. PETRESCU, I. I 18. *Aud deodată o larmă P-aproape, colea-n stejeriș: Pun mina repede pe armă Și iau pîdurea-n curmeziș.* IOSIF, V. 84. *O ia de-a curmeziș: De la nourii cătră soare.* CREANGĂ, P. 221. *Trece sate-n curmeziș Și dumbrăvoile-n lungiș.* ALECSANDRI, P. P. 240. În lungiș și (sau și-n) curmeziș = de-a lungul și de-a latul, în lung și-n lat. *Școlarii trăgeau cu rigla în caiete linii în lungiș și curmeziș.* I. BOTEZ, ȘC. 27. *Curînd s-a apucat Cîmpul neted de arat, În lungiș și-n curmeziș.* ALECSANDRI, P. P. 387. *Să te duci țara în lungiș și în curmeziș.* ȘEZ. VII 107. \diamond Expr. A se pune în curmeziș = a se pune în calea cuiva sau a ceva; a împiedica. *Aurora-ntrîziată nu s-arată sub frunziș, Întunerecul în cale i s-a pus în curmeziș.* MACEDONSKI, O. I 115. A se pune (și) crucei și curmeziș v. crucei. \diamond (Adjectival, rar) O lovitură de țapină, desfacea a trei bușteni curmeziși deschide închisoarea și toată îmbulzeala [buștenilor] merge la vale. SADOVEANU, V. F. 138. *Laturile curmezișe sau transeptul nu mai sînt terminate în linie dreaptă.* ODOBESCU, S. I 389. \diamond (Substantivat, rar) Tazlăul... scaldat în raze de soare își frîngea strălucirea gălbie a undelor sale în curmezișul negru și încîlcit al rariștii de brazi. HOGAȘ, M. N. 217.

— Formă gramaticală: (în locuțiuni) curmezișul.

CURPÂN s. m. v. curpen.

CURPEN, curpeni, s. m. 1. Mlădiță lungă și subțire a viței de vie sau a altor plante agățătoare, care, crescînd, se încolăcește și se agață de alte plante, de araci etc.; (mai ales la pl.) tulpina unor plante tîrtoare, ca dovleacul, pepenele etc.; lujer, vrej; p. e x t. ramuri tinere, niuele, jorade. *Iată și căsuța albă! În mijlocul poienei stă veselă, împrejmuțată de gardul înalt țesut de curpeni de iederă.* SADOVEANU, P. 80. *Mergeau acum prin pădure, pe de-a-n-tregul, prin stuțisuri, peste cioate și prin curpeni.* GALAC-TION, O. I 300. *Hățisurile, curpenii de aguridă, astupau cărările.* VISSARION, B. 98.

2. (Transilv.) Arbust cu tulpina mlădioasă, agățătoare, noduroasă și ramificată, cu flori mari, violete sau albe (*Clematis vitalba*).

— Variantă: (regional) oûrpîn (CAMILAR, N. I 395) s. m.

CURS¹, cursuri, s. n. I. 1. Mișcarea unei ape curgătoare în direcția pantei; p. e x t. albia, întinderea sau direcția unei ape curgătoare. *Dunărea are un curs foarte lung.* = *Las și gîndul și privirea să lungece un minut pe cursul fugător al undelor.* HOGAȘ, M. N. 55. *Un torent ce-și prăvălește cursul de-apă peste stavili.* MACEDONSKI, O. I 105. *Prin cursul apei, cu gleznele lor sfișiau valurile.* EMINESCU, N. 16. *Luîndu-și cursul pașnic din nou se-ndreaptă Rinul Prin sate și orașe, prin munți și văi frumoase.* ALECSANDRI, O. 204. *Să mă întorc? Mai degrabă își va întoarce Dunărea cursul îndărăpt.* NEGRUZZI, S. I 139.

2. (Învechit) Mers (repede), umblet (grăbit). *N-au avut încotro biata țapă, ci au trebuit să fugă de unde era*

ascunsă! Atunci corbii toți după ea, și i-au îndreptat cursul să meargă pe unde sta boierul la pîndă. SBIERA, P. 60. *Dragoș merge înainte Pe un cal cu ager curs.* NEGRUZZI, S. II 24. \diamond Mișcare (reală sau aparentă) a corpurilor cerești. *Astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripească.* BĂLCESCU, O. II 10.

II. Fig. 1. Trecere, scurgere, durată, interval (de timp). *Alți de lungă fu noaptea, fiindcă voinicul îi opri-se cursul.* ISPIRESCU, L. 202. \diamond Loc. prep. În cursul... = în timpul cît ține, cît durează ceva. *În cursul zilei, roaba babei s-apropie de el.* EMINESCU, N. 21. *În tot cursul călătoriei noastre de treizeci de zile aproape ne tirîră prin acest mijloc.* BOLINTINEANU, O. 265. *Ea se afla într-unul din aceste momente vari în cursul scurtei noastre vieți.* NEGRUZZI, S. I 78. În curs de... = în timp de... *Mînunile făcute... de om — în curs de două-trei mii de ani — minunile arătate de istorie, mă miră dar nu mă amesc.* IONESCU-RION, C. 49.

2. Desfășurare, mers, direcție a unor evenimente. *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a exercitat o înlăturare deosebit de puternică asupra cursului dezvoltării istorice a poporului român, care a avut fericirea să facă parte din rîndul popoarelor eliberate de Armata Sovietică, dobîndind astfel puțința unei libere dezvoltări democratice și cîștigînd pentru prima dată în istoria sa o reală independență.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 511. \diamond Expr. A da curs unei cereri = a lua în considerare cele cuprinse într-o cerere, a da urmare unei cereri, îndrumînd-o spre rezolvare.

III. Preț al monedei unei țări în raport cu moneda altei țări sau cu un etalon convențional; (în țările capitaliste) preț variabil, stabilit la bursă, pentru valută, hîrtii de valoare, polițe și mărfuri. *Cursul stabil al rublei.* \diamond (În economia capitalistă) Curs forțat (al unei valori) = curs impus, ducînd la obligația legală de a primi ca plată hîrtie-monedă neconvertibilă în aur. \diamond Putere de circulație (a unei monede). *Anticarul, la patima-i supus, Culege vechea-aramă ce nu mai are curs.* ALEXANDRESCU, P. 149.

CURS², cursuri, s. n. 1. Expunere, predare a unei materii de studiu, făcută într-un institut de învățămînt sub forma unui ciclu de lecții sau prelegeri; p. e x t. oră sau totalitatea orelor de program școlar destinate acestei expunerii. *Tata și-a reluat cursurile la liceu.* SAHIA, N. 58. *În Academia Mihăileană organizasem cîteva cursuri libere.* GHICA, S. A. 104. *Kogălniceanu începu a preda un curs de istorie.* NEGRUZZI, S. I 334. \diamond Curs seral v. seral. Curs inferior v. inferior. Curs superior v. superior.

2. Ciclu de lecții sau de prelegeri prezentate în formă de manual; tratat. *Am cumpărat un curs de mecanică.* = *«Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice» constituie un important mijloc de rezolvare a problemei însușirii principiilor bolșevismului, a înarmării membrilor partidului cu teoria marxist-leninistă.* REZ. HOT. I 265.

CURSĂNT, -Ă, cursanți, -te, s. m. și f. Cursist. *Lecții și consultații interesante, atractive, vor fi acelea care vor ține seama și de întrebările și cerințele cursanților.* ȘCÎNTEIA, 1954, nr. 2978.

CURSĂ¹, curse, s. f. 1. Distanță parcursă regulat de un vehicul (tren, autobus, vapor etc.) după același itinerar și conform unui orar stabilit; drum făcut regulat de un vehicul pentru a transporta muncitori și materiale (și de la) locul de muncă. *Cursele îmbarcarea pe un vapor de marfă care făcea curse regulate.* BART, E. 119. \diamond Vehicul care face o cursă. *Hai... că pierd cursa.* DAVIDOGLU, M. 19.

2. (Familiar) Drum, alergătură. *Am avut de făcut mai multe curse în oraș.*

3. (La pl.) Alergare de cai. *A fost la curse.*

4. (Sport) Întrecere constând în parcurgerea rapidă a unei anumite distanțe de către un singur sportiv sau de către mai mulți concurenți. *Schiorii sovietici au ocupat primele locuri în cursa de schi. Cursa de 100 m plat. Cursă cu obstacole.*

5. (În expr.) *Cursa înarmărilor* = goană înverșunată de militarizare a industriei unui stat capitalist, în vederea unui nou război de cotopire dus de guvernele statelor imperialiste. *Cursa înarmărilor are consecințe dezastruoase pentru economia țărilor capitaliste.* SCÎNTEIA, 1952, nr. 2331.

6. Mișcarea unei piese mecanice între cele două puncte moarte.

CURSĂ², *curse*, s. f. 1. (Adesea în construcții cu verbele « a întinde », « a pune », « a cădea ») Dispozitiv (de lemn, fier, sîrmă, sfoară) de diferite forme și mărimi, pentru prinderea de vii a animalelor și a păsărilor; teren pregătit anume pentru ca animalul care intră în limitele lui să fie prins; capcană. V. 1 a ț. [Păsărică] *privește, ascultă, dar fără veste Tainica cursă ce i s-a ntins, Se-nchide... roabă ea se găsește.* ALEXANDRESCU, M. 63. *Capcana (cursa) se închise și prinse laba lupului ca într-un clește.* ȘEZ. III 113.

2. Fig. Mijloc viclean de a prinde pe cineva, de a-l da de gol sau de a-i face rău; manevră, uneltire iscusită, dibace pentru ademenirea unui dușman, pentru atragerea lui într-o situație dezavantajoasă, periculoasă; capcană. [Mihai Viteazul] *căzu în cursa ce i-o întinsese generalul Basta.* BĂLCESCU, O. I 29. *Badiului voinic nu-i pasă Nici de cursă dușmănească, Nici de oaste-mpărătească!* ALECSANDRI, P. P. 124. *Expr. A întinde (sau a pune) cuiiva o cursă* = a căuta să ademenești pe cineva pentru a-l prinde, a-l da de gol. *Să nu fi pus cursă altuia, n-ar fi căzut singură într-însa!* SBIERA, P. 215. *A atrage (pe cineva) în cursă* = a momi, a ademeni. *A cădea (sau a se prinde) în cursă* = a intra (prosteste sau din greșeală) într-o mare încurcătură din care nu mai poți scăpa. *Ana însă, mai puțin subtilă, căzu în cursă.* C. PETRESCU, C. V. 97. *Primejdie, pericol. Drum bun, cucoane, și fără nici o cursă.* ALECSANDRI, T. 1380. *Cit am fost eu neatins, Multe curse am învins.* ALECSANDRI, P. P. 315.

CURSĂ³, *curse*, s. f. (Învechit, mai ales la pl.) Pastă aromatică importată din Orient, întrebuițată ca mirodenie. *Iniția călțunăreasă intra la mireasă purtînd o căție de argint cu flori suflate în aur, din care ieșea fum de udagaci și de curse.* GHICA, S. A. 58.

CURSIER, *cursieri*, s. m. (Franțuzism învechit) Cal falnic. *Pintemii-mi d-oșel împinteneau cursieru-mi în luptă și măcel.* MACEDONSKI, O. I 252. *Se ținea de coama cursierului.* NEGRUZZI, S. I 42.

— Pronunțat: -si-er.

CURSIST, -Ă, *cursiști*, -ste, s. m. și f. Persoană care urmează (sau a urmat) un curs special (de obicei de scurtă durată); cursant.

CURSIV, -Ă, *cursivi*, -e, adj. 1. (Despre scriere sau vorbire) Curgător, ușor, fluent. *Scris cursiv. Vorbire cursivă.* *Expr. (Adverbial) Vorbește cursiv mai multe limbi străine.*

2. (Despre caractere de tipar) Care imită scrisul de mînă, aplecat spre dreapta; italic. *Gravat cu litere latine cursive fine.* ODOBESCU, S. I 459. *Expr. (Substantivat) Exemplele din acest dicționar sînt tipărite cu cursive.*

CURSIVITĂTE s. f. Caracterul cursiv (1) al vorbirii, al scrierii sau al formulării ideilor.

CURSOARE, *cursori*, s. f. (Învechit) Curent, forță, flux. *Cursoarea ce tira pe Mihai și-l împingea în Ardeal era puternică.* BĂLCESCU, O. II 225.

CURSÓR, *cursoare*, s. n. Dispozitiv (mic) de metal sau de alt material dur care alunecă de-a lungul unei rigle sau a unei tije gradate sau se învîrtește în jurul unei piese circulare gradate, permițînd citirea gradajilor, după caz. *Cursorul riglei de calcul.*

CURTĂ, *curtez*, vb. I. Tranz. (Învechit) A face curte (unei femei). *Jupîn Dumitrache crede, și crede și Chiriac, că Rică o « curtează » pe Veta.* IBRĂILEANU, S. 51. *Ea știe că o curtează [Mișu] de atîta vreme.* CARAGIALE, S. U. 45.

CURTĂJ, *curtaje*, s. n. (În sistemul economic capitalist) Ocupația profesională a curtierului. *Expr. Remunerația curtierului pentru săvîrșirea unei tranzacții.*

CURTE, *curți*, s. f. 1. Spațiu împrejmuit în jurul unei clădiri, al unei case de locuit, al unei gospodării; ogradă. V. bătătoră, ocol. *Nu vom părăsi curtea și nici în uzină n-are să intre nimeni.* SAHIA, N. 37. *Fata ieși din curte ca fulgerul.* ISPIRESCU, L. 13. *Mergînd în curte ca să se joace cu Capișoana, căteaua, a găsit-o culcată pe un mindir de paie.* ODOBESCU, S. III 42. *Expr. Loc. adj. De curte* = care trăiește pe lângă casa omului. *Păsări de curte. Ciine de curte.*

2. (În regimul burghezo-moșieresc) Locuința dintr-un sat a proprietarului sau boierului; totalitatea acareturilor care, împreună cu casa, constituiau o gospodărie bogată. *Da ce, Irino, tată-tău s-o băgat la curte? L-am văzut ducîndu-se cu boieru la Galați.* BUJOR, S. 58. *Își ia el inima-n dinți și se duce la curte să vadă ce are să fie; și cum ajunge, se înfățișează înaintea boierului.* CREANGĂ, P. 156. *Apucă peste cîmpi de-a dreptul, spre niște curți mari.* CREANGĂ, P. 301. *Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și ceruite sclipeau în lună.* EMINESCU, N. 56.

3. (În țările monarhice; adesea cu determinări în genitiv) Palatul de reședință al unui suveran. *Trecură dealuri, trecură munți și văi... și ajunseră la curtea împăratului.* ISPIRESCU, L. 22. *Baluri la curte și loje la teatru! Cît sînt de fericită!* ALECSANDRI, T. I 37. *Ș-am mai fost, oameni buni, pe la curtea lui Lăcustă-vodă.* ALECSANDRI, T. I 389. *Expr. Totalitatea nobililor și boierilor cu funcții înalte la palatul unui suveran; suita unui suveran sau a membrilor familiei sale. În ziua aceea, bucătării curții se îmbătaseră.* ISPIRESCU, L. 23. *Împăratul, chiar în puterea nopții, se scoală, ridică toată curtea în picioare.* CREANGĂ, P. 101. *Craiul sta ocolit d-o numeroasă curte.* ALEXANDRESCU, P. 128. *Expr. (Învechit, în orînduirea feudală) Totalitatea clădirilor întărite care formau locuința domnitorului și a boierilor și care în caz de primejdie servea drept loc de refugiu pentru populație. Curtea de Argeș (= curtea domnească de pe Argeș).*

II. (Cu determinări) Numele unor instanțe (superioare) judecătorești sau administrative azi desființate. *Curte de casafie. Curte de apel. Curte de conturi.* *Expr. Pornea spre tribunal și curtea de apel, unde se tocmea... cu avocații.* C. PETRESCU, R. DR. 28. *Expr. Totalitatea membrilor unor astfel de instanțe. Curtea s-a retras pentru deliberare.*

III. (Adesea construit cu verbele « a face » și « a primi ») Omagiu măgulitor acordat unei persoane sus puse sau unei femei spre a-i cîștiga bunăvoința, simpatia, favoarea. *O să fii silit a-i face și curte acum.* ALECSANDRI, T. 270. *Între roiul neînsemnaților tineri ce o supărau cu curtea lor, ea deosebi pe Iancul.* NEGRUZZI, S. I 25.

CURTEAN, -Ă, *curteni*, -e, s. m. și f. 1. (În orînduirea feudală) Persoană care îndeplinea o anumită slujbă pe lângă un domnitor, sau un nobil, avînd un anumit rang și care locuia chiar la curtea domnească; boier sau boieroaică făcînd parte din suita domnitorilor. V. s f e t n i c. *Toți curtenii și toate curtenele intrară numaidecît pe rînd, și se așezară binîșor, în tăcere, fiecare după treapta sa.*

CARAGIALE, P. 132. *Cînd au întîlnit pe ceilalți curteni și pe împărăteasa, au zis că fratele lor a plecat mai înainte la moșia sa.* POPESCU, B. IV 16. *Împărat slăvit e codrul... Împrejuru-i are dame și curteni din neamul Cerb.* EMINESCU, O. I 100. *Curteni sau ciocoi de curți să cheamă, Soi de oameni vicleni, fără lege învîrțiți, sireți și plini de intrige.* BUDAI-DELEANU, T. 356.

2. (Învechit; mai ales la pl.) Oștean depinzînd de o curte domnească, fiind împămîntenit pe un lot mic de pămînt în schimbul serviciului militar. *Se coboară-o mîndră oaste Cu trei steaguri de oșteni Și trei cete de curteni.* ALECSANDRI, P. A. 96.

CURTEANCĂ, *curtence*, s. f. (În orînduirea feudală) Nobilă care stă la curtea regală (sau domnească) îndeplinind anumite îndatoriri de ceremonial; doamnă de onoare. *Se plimba cam razna de curtencele sale.* ISPIRESCU, U. 12. *Smulse pe biata Ancușa din zadarnicile îngrijiri ale jupănișilor curtence.* ODOBESCU, S. I 138.

CURTENESC, -EĂSCĂ, *curtenești*, adj. De (la) curte, ca de la curte, de curtean. *Avea straie curtenesc.* □ *Și-mi cîntă un cîntecel, Și nu-i cîntec curtenesc, Și-i cîntec împărătesc.* PĂSCULESCU, L. P. 56.

CURTENI, *curtenesc*, vb. IV. Trans. (Învechit) A face curte (mai ales unei femei), a căuta să intre în grațiile cuiva (măgulindu-l, lingușindu-l). V. curta. *Mare ghiduș era și nostim... s-o cercat să mă curtenească o bucată de drum.* ALECSANDRI, T. I 311. *Ea dacă vede că alt îi zîmbește, Umblă după dînsa și o curtenește.* PANN, P. V. II 97. ♦ (Neobișnuit) A felicita (căutînd să cîștige bunăvoința cuiva), a omagia (prin lingușiri). *Sosi la 12 noiembrie la Alba-Iulia, spre a curteni pe Mihai-vodă despre norocita sa biruință.* BĂLCESCU, O. II 267.

CURTENIE s. f. (Rare) Curtoazie. *Dintr-un sentiment permis de curtenie venisem să-i urez călătorie bună.* GALAC-TION, O. I 97.

CURTENITOR, -OĂRE, *curtenitori*, -oare, adj. Politicos, amabil (mai ales față de femei). (Glumeț) [Florile] încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru. EMINESCU, N. 29. ♦ (Adverbial) Tineri se ridicau pentru a oferi curtenitor femeilor jîlțurile de paie. C. PETRESCU, I. I 12.

CURTEZĂN, *curtezani*, s. m. 1. (Azi ironic) Persoană care face curte, care aduce omagii cuiva) mai ales unei femei) pentru a-i cîștiga favoarea. *Se văzu încunjurată de o droaie de curtezani.* NEGRUZZI, S. I 20. *De să duce la vro treabă mai des, unde sînt femei, Curtezan îl fac în grabă.* PANN, P. V. II 115.

2. (Învechit) Curtean (lingușitor, viclean, intrigant). *Ce socoși, Bogdane... izbîndi-vom oare? — Să nu te îndoiești, măriia-ia, răspunse curtezamul.* NEGRUZZI, S. I 138. *Curtezanii, în mirare, Ascultau cu supărare, Căci așa vrea prințul lor.* ALEXANDRESCU, P. 32.

CURTEZĂNĂ, *curtezane*, s. f. (În lumea antică și feudală) Femeie de moravuri ușoare care trăia la curtea unui suveran sau a unui nobil; p. ext. femeie cu conduită imorală. V. favorită. *Am iubit Veneția prea mult. M-a înșelat ca o simplă curtezană.* CAMIL PETRESCU, T. II 264.

CURTICĂ s. f. Diminutiv al lui curte (I 1). *Toată zîlduca în curticăa lui stetea.* CARAGIALE, S. 44. *Ne băga într-o curtică ascunsă a palatului.* GORJAN, H. I 127.

CURTIÉR, *curtieri*, s. m. (În sistemul economic capitalist) Mijlocitor de profesie între vînzător și cumpărător, pentru realizarea unei tranzacții comerciale la bursă.

CURTINĂ, *curtine*, s. f. (Rare, învechit) Zid care unește flancurile a două bastioane. *De pre bastioanele și de pre curtinele fortului lor... fiecare pușcaș turc poate seceră cu înlesnire, la un asalt, cel puțin cinci-sase agresori.* ODOBESCU, S. III 591.

CURTOAZIE, *curtoazii*, s. f. (Franțuzism) Politețe (exagerată), amabilitate, complezență; curtenie. *Se înclină... cu o curtoazie, larg gesticulată, de mușchetar.* C. PETRESCU, C. V. 337. *Răspundeau foarte crud curtoaziei melc.* GHICA, A. 637.

— Pronunțat: -toa-zi-e.

CURŪI s. m. v. coroi.

CUSĂTOREĂSĂ, *cusătorese*, s. f. (Rare) Croitoreasă, lenjereasă.

CUSĂTORIE, (2) *cusătorii*, s. f. (Rare) 1. Îndeletnicirea, meșteșugul de a coase.

2. Atelier unde se cos rufe, albituri, haine.

CUSĂTŪRĂ, *cusături*, s. f. 1. Acțiunea de a coase; cusut. [Cîntau] cu toatele cînd erau la furcă ori la cusătură. ISPIRESCU, L. 51. *Și nu-mi coase Și să-mi tacă, Ci din gură Viers îi cură; Lin, mai lin... Să nu-mi turburi Cusătura.* TECDORESCU, P. P. 61.

2. Locul, linia unde se împreună prin cusut două bucăți de stofă, de pînză etc.; ața cu care e cusut ceva. *Cusătura mîneții s-a desfăcut.* ♦ (Tehn.) Linie de împreunare prin nituire sau sudare a marginilor a două tole.

3. Felul cum e cusut ceva, modelul, punctul cu care se coase; p. ext. ornamentele cusute pe o pînză, pe o stofă etc. *A învățat o cusătură nouă.* □ *La doisprezece ani era mîmnea satului — un maestru în cusături țărănești.* VLAHUȚĂ, O. A. 510.

4. Lucru la care coase cineva. *Multe-i spun Cînd nu m-ascultă, Dar tresar și tac din gură Cînd, c-un zîmbet, își ridică Ochii de pe cusătură.* TOPÎRCEANU, B. 58. *A luat în urmă cusătura ei Cea cu flori — cămașă, soare de frumoasă, — Și s-a dus în pragul tindei, ca să coasă.* COȘBUC, P. I 245. *M-a trimis doamna de sus La a de jos Ca să-i dea o cusătură Fără pic de tivitură* (Hîrtia). TECDORESCU, P. P. 220. *Tu ți-ai lăsat Cusătura ta Pe grinduța mea.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 502.

— Variantă: cusutură (CREANGĂ, A. 111) s. f.

CŪSCRĂ, *cuscre*, s. f. Mama unuia dintre soți în raport cu părinții celuiilalt soț. *Cuscără-n Ieș ca să mă fac, Lui Bîrzoii să-i vin de hac.* ALECSANDRI, T. I 167.

CUSCRÉNE, *cuscreni*, s. f. Cuscricie. ♦ (Familiar) Legătură îndepărtată de rudenie. *Le rușe jalba, zicînd... că, cu toată cuscrenia ce ei arată că ar avea cu dînsul, nu poate călca datorita postului său.* NEGRUZZI, S. I 281. — Pronunțat: -ni-e.

CUSCRIE, *cuscrii*, s. f. Înrudire prin alianță, legătură de rudenie între părinții a doi soți; încuscricie. *Pune-ți pofta-n cui despre cuscrie cu mine!* ALECSANDRI, T. I 49.

CŪSCRU, *cuscri*, s. m. Tatăl (sau, la pl., părinții) unuia dintre soți, în raport cu părinții celuiilalt soț. *Acu, la înserat, a picat oaspete cuscru Haralambie de la Păstrăveni.* SADOVEANU, N. F. 10. *M-ou văzut cuscrii cum dormeam? — D-apoi cum să nu te vază, mămucă?* CREANGĂ, P. 11. *Cuscrul și ginerele? Poștește-i sus!* ALECSANDRI, T. I 41. *Te faci cuscru și cumătru cu un tîrg întreg.* NEGRUZZI, S. II 239.

CUSCŪTĂ s. f. (Bot.) Torțel.

CUSTÓDE, *custozi*, s. m. Persoană însărcinată cu paza și păstrarea unui lucru. ♦ Persoană însărcinată de justiție sau de altă autoritate cu paza unui obiect pus sub sechestru.

CUSTODIE, *custodii*, s. f. Pază, supraveghere, păstrare (uneori administrare) a unui obiect (de obicei pus sub sechestru). *Lucruri sechestrate și lăsate în custodia debitorului.*

CUSTURĂ, *custuri*, s. f. 1. Limbă de metal ascuțită, lamă, tăiș; cuțit rudimentar, de obicei fără plăsele. *Simțind pași, își ascunde repede custura sub brâu, căci... cum s-o vadă cineva tînd? CAMILAR, TEM. 161. C-o custură alcătuită dintr-o frîntură de coasă, lelea Ileana curăți cîșiva pești. SADOVEANU, I. A. 93. Geamurile îi sint înghețate tun, cu frunze geruite, de nu le-ai răzui nici cu custura. DELAVRANCEA, S. 184. Spîinii s-ar putea tăia din grâu cu o custură pusă în vîrfurile unui băi. I. IONESCU, M. 344.*

2. (Regional) Virf ascuțit de munte, de stîncă sau de colină. *De la custura Godeanului pînă la căpătîiul muntelui Scărișoara. I. IONESCU, M. 37.*

CUSUR, *cusururi*, s. n. 1. Imperfecțiune, lipsă, defect, meteahnă. *Mă mulțămii doar să găsesc cusur frunzelor de ploș, că fac prea mare gălăgie degeaba. HOGAȘ, M. N. 13. N-au dat nici peste una care să-i fi fost după plac, pentru că fiecăreia îi găsea cîte un cusur oarecare. SBIERA, P. 216. Asta e cusurul tău — ești violent... — Cusur, necusur, numai decît să-mi spuie la cine a făcut aluzie. CARAGIALE, O. II 128. Să facem între noi o învoială ca să scap de așa urît cusur. ODOBESCU, S. III 45. Eu n-am din natură Nici limbă, nici gură, Dar spun la oricare Cusurul ce-l are (Oglinda). GOROVEI, C. 255.*

2. (Învechit) Rămășiță, rest, lipsă dintr-o sumă de bani, în special dintr-o datorie (bănească). *Auzi? să mă deie la monăstire pentru un cusur de două sălașe de țigani! ALECSANDRI, T. I 52. Din cusurul acelor 185 taleri îmi rămăsese numai zăci galbeni, pe care i-am întrebuințat de a-mi cumpăra o canapea. KOGĂLNICEANU, S. 79. Sumă de bani care i se cuvine cuiva drept rest cînd face o plată. (Arhaizant) Făcea semne cu mîinile... și se holba cu ochii, pînă ce ajungea să se facă înțeles și să dobîndească marfa ce poftea și cusurul ce i se cuvenea. SADOVEANU, Z. C. 313. Ado (= adă) cusurul, zise Romano, aruncînd cu galanterie galbenul pe masă. HOGAȘ, DR. II 160.*

3. (Învechit, de obicei determinat prin «subțire») Aluzie. *Îl lua cu vorba pe departe și cu un cusur subțire îl făcea să priceapă că are să fie fericit. ISPIRESCU, L. 289. Cu un cusur subțire, își bătuși joc de agava turcească. ODOBESCU, S. I 436.*

CUSURGIOAICĂ, *cusurgioaice*, s. f. (Familiar) Femeie înclinată să găsească cusururi la orice. V. *cîrcotașă*. — Pronunțat: *-gioai-*.

CUSURGIU, *cusurgii*, s. m. (Familiar) Cel care este înclinat să găsească cusururi la orice, care caută nod în papură. V. *cîrcotaș*.

CUSUT s. n. Acțiunea de a coase. *Cînd m-a văzut... intrînd, a încetat cusutul. IBRĂILEANU, A. 108. Un teanc de sumane croite... aștepta cusutul. CREANGĂ, A. 62. (Concretizat) Cusătură. *Să te-ajungă, mîndro, ajungă, Să te-ajungă un dor ș-un drag, Să-mi ieși cu cusutu-n prag. BIBICESCU, P. P. 51.**

CUSUTURĂ s. f. v. *cusătură*.

CUȘCĂ, *cuști*, s. f. 1. Adăpost în formă de cutie cu gratii sau ca o căsuță de lemn pentru cîini, iepuri de casă, păsări etc. V. *coteș, cotineașă. Grijeam de-o pasăre care era închisă în cușcă de drot. RETEGANUL, P. V 81. Pui, pui... Vină-n cușcă să te pui. ALECSANDRI, P. P. 331. (Construcție făcută din gratii de fier asemănătoare cu o colivie mare, în care se țin fiarele sălbatice. Se mișcă să așeze bucata de zahăr între gratiile cuștii. C. PETRESCU, I. II 184. Dușu se simțea ca într-o*

cușcă de lei. SLAVICI, O. I 162. Pe el îl închide în o cușcă de fier. RETEGANUL, P. III 78. (Fig. Încăpere strîmtă. Să fier slobodă, să scap de cușca asta în care mă usuc. ALECSANDRI, T. I 37.

2. Încăpere mică, sub nivelul scenei, unde șade suflerul în timpul spectacolului. *A căzut de pe scaunul lui din cușcă sub scenă. CARAGIALE, O. III 15.*

CUȘCHEBĂP s. n. Chebap. *Abia își mîncase cușchebapul de batal și alunele prîjite și se tolămise... sub o umbră de pom. SADOVEANU, D. P. 145.*

CUȘCŪȘ s. n. Pastă făinoasă în formă de bobite, întrebuințată ca adaos în supă, ca garnitură la carne etc.

CUȘMĂ, *cușme*, s. f. 1. (Mold., Bucov., Transilv.) Căciulă. *Luîndu-și cușma, a trecut puntea îngîndurat. GALAN, Z. R. 51. Se opri, își îndesă mai tare cușma, își strînse pumnii. CAMILAR, TEM. 167. S-ar duce la acel cneaz, i-ar smulge cușma din cap și ar trînti-o de pămînt. SADOVEANU, N. F. 63. El tuflește cușma pe cap, o îndesă pe urechi și habar n-are. CREANGĂ, P. 145. (Fig. Îmi amintesc... de munșii noștri cu cușme de zăpezi veșnice. SADOVEANU, O. V 609. (Expr. A umbla cu cușma-n mîna după cineva = a se umili, cerșind protecția sau favoarea cuiva. *Cu cușma-n mîna iarna să îmblă după dînsul. NEGRUZZI, S. II 253.**

2. (Ban.) Pătură groasă de lînă, care servește de așternut sau la învelit. *Și-și șterse dinadîns bocancii pe «cușmă», pe pătura de dimie albă. DUMITRIU, V. L. 26.*

CUȘMELIE s. f. v. *coșmelie*.

CUȘNIȚĂ, *cușnițe*, s. f. 1. Vatră (de piatră) pe care lucrează fierarul, unde suflă cu foalele și unde-și așază instrumentele. *Porunci să arză cușnița ziua și noaptea. ISPIRESCU, L. 220.*

2. Atelier al fierarului; fierărie, potcovărie. *Se vede... un depozit mare de zgură, ceea ce face a se crede că acolo a fost o cușniță, la care venea apa și învîrtea roata ce purta foile. I. IONESCU, M. 51.*

CUTANĂȚ, *-Ă, cutanați, -te*, adj. Care ține de piele, relativ la piele; (despre un tratament medical) care se aplică pe piele. *Țesut cutanat. Fricțiuni cutanate.*

CUTANĒU, *-ĒE, cutanei, -ee*, adj. (Anat.) Cutanat.

CUTĂRE pron. nehot. (Înlocuiește numele unei persoane sau al unui lucru atunci cînd nu vrem, nu putem, sau nu-i necesar să le numim) *Cine sîntei dumneavoastră? mă întreabă... — Sint cutare, îi răspund eu, declinîndu-i numele și pronumele. GHICA, S. 241. Ai procesuri cu cutare? ALECSANDRI, T. 144. Să te vezi în țipar dat și pe uliți, citeodată, cu degetul arătat, S-auzi: asta e cutare! ALEXANDRESCU, P. 88. (Repetat) Unul... altul, acesta... acela. *Am avut pe cutare și pe cutare la casa mea. SLAVICI, N. I 89. (Adjectival) Cînd literații francezi... au scăpat de nevoia de a scrie vreo odă pentru cutare conte... și pentru grațiile cutărei contese... trebuie să li se fi părut și lor că-s liberi. IONESCU-RION, C. 115. Taci, fiule, că ți-oi da de soție pe cutare sau cutare fată. ISPIRESCU, L. 2.**

CUTĂȚ, *-Ă, cutați, -te*, adj. Cu cute; încrețit. *Flori cu marginea petalelor cutată.*

CUTĂ, *cute*, s. f. 1. Îndoitură adîncă într-un obiect de îmbrăcăminte; încrețitură, creț, fald. *Îndată cucoana Cristina ridică bărbia și scoate din cutele capotului ochelari mîrginiți cu aur. SADOVEANU, P. S. 175. Stăm în jurul mamei... prinși în cutele rochiei ei. SAHIA, N. 48. Fusta în cute e îngustă și compusă din două bucăți. ODOBESCU, S. I 418. (Poetic) Trăsnit țîșnit din cutele norilor încărcați cu electricitate. MACEDONSKI, O. IV 73. (Fig. Vorbise*

iar cu... *acea voce care nu era a lui, ci a unei sălămăzdre otrăvite și reci care era în el, ascunsă adinc de tot în cuta cea mai lăuntrică a inimii.* DUMITRIU, B. F. 34. *O veche vioară a cărei binefăcătoare sonoritate e totdeauna gata să ne mîngie sufletul pînă în cele mai profunde și tainice cute.* CARAGIALE, N. F. 16. ✦ *Urmă, dungă rămasă pe o țesătură sau pe o hîrtie în locul unde au fost indoite.* ✦ *Încrețitură, îndoitură a scoarței pămîntului.* [Soldașii] *se tirau, folosind orice cută a teremului.* CAMILAR, N. I 245.

2. *Zbircitură (în pielea de pe obraz). I se cutremurau umerii și i se încrețeau cutele mărunt de pe lîngă ochi.* DUMITRIU, V. L. 9. *Aceste feșe... pîrlite în focul lup-telor... nu prind cute.* DELAVRANCEA, S. 174.

CUTĂRICĂ pron. nehot. (Familiar) Diminutiv al lui *cutare*.

CUTĂRIȚĂ pron. nehot. (Familiar) *Cutărică. (Cutare, cutăriță), Făt de bun plăieș, Ce te glăsuiești...?* TEODORESCU, P. I. 390.

CŪTE, *cute*, s. f. Piatră de ascuțit instrumente tăioase (în special coasa); gresie. *Moșneagul... scoase cutea... și începu să-și ascută coasa pe palmă.* HOGAȘ, M. N. 71. *Cosașii mergeau înainte... oprindu-se din cînd în cînd, ca să-și scoasă cutea din teacă și să tragă cu ea de-a lungul coasii.* SLAVICI, O. I 238. *Ea scoase din fundul unei lăzi... o cute, o perie și o năframă.* EMINESCU, N. 21.

CŪTER, *cutere*, s. n. Ambarcațiune mică cu aburi sau cu pînze, avînd forma alungită, pentru a atinge viteze mari; servește pentru curse scurte sau pentru sportul nautic.

CUTEZĂ, *cutéz*, vb. I. *Tranz.* (Urmă de un infinitiv sau de o completivă cu verbul la conjunctiv) A avea curajul de a spune sau de a face ceva nepermissiv sau neobișnuit; a îndrăzni, a se încumeta. *Țipenie de om nu cuteza să mai treacă pe aici.* CREANGĂ, P. 121. *Am cutezat a trage cu pușca și-n cîrdurile de gîște sălbătice.* ODOBESCU, S. III 23. *Cunosc firea badii, Că cu mine s-ar iubi, Dar nu cutează-a grăi.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 50. ✦ *Abso! Spăriet la el se uită... i se pare că visează, Ar sîmbi și nu n-crede, ar răcini și nu cutează.* EMINESCU, O. I 84. *Dar înțelepciunea fără-a cuteza, E ca cutezarea fără a cugeta.* BOLINTINEANU, O. 55. *Ne-am iubi, nu cutezăm, Ne-am lăsa, nu ne-ndurăm.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 61.

CUTEZĂNȚĂ, (rar) *cutezanțe*, s. f. Atitudine cutezătoare; îndrăzneală, curaj de a face sau de a spune lucruri neîngăduite; semeție. *I-ai răspuns cu o cutezanță pe care nu o arătași pînă atunci.* PAS, Z. I 252. *Popa Tonea, tulburat și întunecos, a certat-o pentru cutezanța ei.* GALACTION, O. I 183.

CUTEZĂRE s. f. (Rar) Faptul de a cuteza; cutezanță. *A născocit mii de planuri, fără cutezare să se oprească la unul.* POPA, V. 320. *Ah! doamna mea! îmi zise... iartă cutezarea mea.* NEGRUZZI, S. I 50. *Ochii îi scînteiau de viață și cutezare.* RUSSO, O. 108.

CUTEZĂTOR, *-OĂRE*, *cutezători*, *-oare*, adj. Care cutează, care dovedește cutezanță sau are o atitudine sau o comportare curajoasă, îndrăzneală, hotărîtă. *Străinul care privea cu ochii săi cutezători, cenușii, întoarse capul spre fereastră.* DUMITRIU, N. 265. *Ieri leahul cel fudul... a spus cuvînt prea cutezător omului meu.* SADOVEANU, O. VII 8. *Mîntea mea se limpezește, e din nou cutezătoare.* MACEDONSKI, O. I 275. *Duh neastîmpărat și cutezător, în predicile sale [Popa Duhu]... înțepa ca viespea.* CREANGĂ, A. 136. ✦ (Rar despre obiecte concrete) *I-oi închina eu capul C-un paloș cutezător.* TEODORESCU,

P. P. 103. ✦ (Substantivat, învechit) *Negreșit că ceasul morții ar fi sunat pentru acel cutezător, dacă în căderea sa turbanul nu i s-ar fi desfășurat.* NEGRUZZI, S. I 21.

CUTICULĂ, *cuticule*, s. f. Membrană sau strat foarte subțire și rezistent care acoperă și protejează smalțul dinților, corpul, tija sau foile plantelor.

CUTIE, *cutii*, s. f. 1. Obiect de lemn, de metal, de carton etc., ușor transportabil, de obicei în formă de cub sau paralelipiped gol în interior, în care se păstrează diverse lucruri sau care protejează o piesă sau un mecanism. *Cuțitul de desfăcut cu.ii de conserve.* C. PETRESCU, Î. I 3. *Abramovici scoase din buzunar cutia de tutun.* SAHIA, N. 90. *Nici un fenomen nu poate sta stîngher pe lume, despărțit de celelalte, ca într-o cutie.* IONESCU-RION, C. 54. *Parcă-l văd pe astronomul... Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* EMINESCU, O. I 140. ✦ Fig. *Cutie strîmtă a cămării s-a umplut de furtunoase dez-bateri.* C. PETRESCU, S. 6. ✦ *Expr.* (Seos) *on din cutie*, se zice despre persoanele foarte dichisite, foarte îngrijit îmbrăcate, gătite în mod afectat. *Gîneri ca din cutie.* CONTEMPORANUL, VIII 5. (Familiar) *Bagă capul la cutie!* = strînge capul între umeri, proptește-l bine în piept (recomandare care se face celui peste care se sare, la jocul « de-a capra », ca să nu fie lovit de cei care sar); fig. *fereste-te, păzește-te, fii precaut.* ✦ *Cutie de scrisori* = cutie publică în care expeditorii introduc scrisorile ce urmează a fi transmise la adresă de către serviciul poștal; *cutie particulară* în care factorii poștali depun corespondența adusă la domiciliu. *Cutie de rezonanță* = cutie (cu aplicație mai ales la instrumentele muzicale) astfel construită încît să amplifice sunetele. *Cutie de rezistență* = aparat pentru măsurarea rezistenței opuse unui curent electric. *Cutie de viteză* = cutie în care se află mecanismul schimbătorului de viteză la automobile. *Cutie craniană* = cavitatea osoasă în care e așezat creierul; teasta capului.

2. (De obicei urmat de determinări în genitiv) Sertar (de masă, de dulap etc.). *Găsești cheile în cutia mesei.*

3. (Familiar) *Ladă* în care hingherul bagă ciinii prinși. *Să mai iasă [cîinele], ziua, după ciolamul problematic: însemna să meargă de-a dreptul la cutie.* GALACTION, O. I 311.

4. (Învechit) Casă de bani; casetă. *Capitația și leafulor [a dorobanților]... de la 1834 se plătesc din cutiile satelor.* BĂLCESCU, O. I 37. *Cheltuielile... se făceau din venitul cutiilor sătești.* I. IONESCU, D. 101.

CUTIOARĂ, *cutioare*, s. f. *Cutiură. O mîncare ce și se va prezenta într-o gîngășă cutioară de hîrtie velină albă.* ODOBESCU, S. III 24. *Cutioară deschidă și tabac deaca lua, Murgului la nas îi da.* TEODORESCU, P. P. 451.

— Pronunțat: *-ti-oa-*.

CUTIURĂ, *cutiure*, s. f. Diminutiv al lui *cutie*. (1). *Scotea cite un fir din frumosele lui musteji și le pune într-o cutiură.* NEGRUZZI, S. I 280. *Am o cutiură, Și-n cutiură o răpușcă (Luntrea).* GOROVEI, C. 215.

— Pronunțat: *-ti-u-*.

CUTNIE, *cutnii*, s. f. (Învechit) Stofă de mătase, amestecată cu bumbac. *Ba, încă și ce antereie de cutnie ca acelea.* HOGAȘ, M. N. I 144. *Doouă oghealuri de cutnie.* ALECSANDRI, T. I 141. *Ți-a cumpărat... O cutnie pentru rochiu, Cea mai aleasă, Ca să-ți fie de mireasă.* TEODORESCU, P. P. 164.

CŪTRĂ, *cutre*, s. f. (Depreciativ) Persoană prefăcută, fățarnică, nesinceră, intrigantă. *Erau cutre în ateliere și-n fabrici, recrutate dintre bețivi... și cartofori.* PAS, Z. IV 248.

CUTRÉIER s. n. (Rar) Faptul de a cutreiera; cutreierat. (Atestat în forma *cutrier*) *Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier*. EMINESCU, O. I 152.

— Variantă: (regional) *cutrifer* s. n.

CUTREIERĂ, *cutréier*, vb. I. I. Tranz. A străbate (în lung și în lat), a colinda (de la un capăt la altul), a umbla (din loc în loc); p. ext. a hoinări, a vagabonda. *Vom cutreiera amândoi lumea*. CAMIL PETRESCU, T. II 46. *Fiind băiet, păduri cutreieram și mă culcam ades lângă izvor*. EMINESCU, O. IV 354. *Voinicelul pribegea: Nouă fără Cutreiera*. TEODORESCU, P. P. 438. *Sărmanul om... cutreieră lumea în lungiș și-n curmeziiș*. ȘEZ. V 50. (Prin exagerare) *Cutreieră la miezul nopții încăperile, pipăind pereții și căutând mînerile ușilor*. C. PETRESCU, R. DR. 303. ♦ *Intranz. Vreo trei ceasuri ai cutreierat cu Bică prin centru și mai departe*. PAS, Z. I 167. ♦ (Rar) A traversa, a străbate. *Tresări, cutreierat de un fior*. SADOVEANU, M. 107. *O vie rază de lună... cutreieră aerul*. EMINESCU, N. 8. *Un fel de foc... îi cutreieră... toți mușchii*. EMINESCU, N. 10. ♦ Refl. (Neobișnuit) *Vom acum să ne cercăm a descurga ițele istorice prin care s-a cutreierat această legendă, ca să treacă din imaginațiunea vechilor cîmpeni eleni, pînă în gura poporului nostru*. ODOBESCU, S. I 213.

2. Tranz. A lua la rînd, a umbla (adesca) prin..., a frecventa. *Cutreierase ulicioară cu ulicioară... CAMILAR, N. I 102. Cutreiera Cîrcumile, și tot cerca Vinurile*. TEODORESCU, P. P. 561.

3. Refl. (Neobișnuit) A se perinda. *Au fost multe, au fost felurite acele popoare ce s-au cutreierat pe aci*. ODOBESCU, S. II 252.

— Variantă: (regional) *cutrieră* (GOGA, C. P. 9, CREANGĂ, P. 117, ODOBESCU, S. III 14, I. IONESCU, P. 11) vb. I.

CUTREIERĂT s. n. Faptul de a cutreiera.

— Variantă: (regional) *cutrierăt* (RUSSO, S. 102) s. n.

CUTRÉMUR, *cutremure*, s. n. 1. (Adesea determinat prin « de pămînt ») Mișcare oscilatorie puternică a scoarței pămîntului, provocată de dizlocări subterane, de erupții vulcanice etc. *De prin văi ajungea... un vuiet surd... ce prevestea apropierea unui cutremur de pămînt*. HOGAȘ, M. N. 216. *Prin cutremur pămîntul roșii deschide*. CONACHI, P. 265. *Cînd se întîmplă cutremure de pămînt, omul e foarte îngrijat*. ȘEZ. II 193.

2. Fig. Înfiorare, cutremurare, fiori (de spaimă, de scîrbă, mai rar de plăcere); p. ext. frică, groază. *S-a scuturat în întreaga-i făptură de un cutremur și a închis ochii ca și cum ar fi poftit să moară*. SADOVEANU, N. F. 15. *Zău, mamă, de cîte ori mă gîndesc la boierul acela, parcă m-apucă un fel de cutremur*. BUJOR, S. 87. *Flori cîntau în aer... și murmurul lor împlena lumea de un cutremur voluptos*. EMINESCU, N. 66. *Se duse acasă, plin de frică și cutremur*. ȘEZ. V 35. ♦ Fig. *Văile gem și geme și urlă pămîntul, Plin de cutremur și el, de spaima cumplitului urlet*. COȘBUC, P. II 61.

CUTREMURĂ, *cutrémur*, vb. I. Refl. I. (Despre pămînt) A se zguduî din cauza unui cutremur, a suferi o zguduire seismică. *Se cutremură pămîntul, văile răsună, mările clocotesc și peștii din ele se sparie*. GREANGĂ, P. 54. ♦ (Despre obiecte acționate de cineva) A se zguduî, a se clătina, a se scutura, a tremura. *I se cutremurau umerii și i se încreșeau cutele mărunte de pe lângă ochi*. DUMITRIU, V. L. 9. ♦ (Prin exagerare) *Cerurile clocoteau sub descărcările zguduitoare ale tunetelor și pămîntul înfrișoșat se cutremura nemernic... sub ropotul de trăsnete*. HOGAȘ, M. N. 176. *Răcnea de se cutremurau codrii*. ISPIRESCU, L. 17. ♦ Tranz. *Tresărind în cercuri albe, El [lacul] cutremură o barcă*. EMINESCU, O. I 74. ♦ (Prin exagerare)

Porunca lui Dima a izbucnit cutremurînd... zidurile vechi. GALAN, Z. R. 247. *Trîmbița de alamă cutremura castelul*. VLAHUȚĂ, O. A. 152.

2. Fig. (Despre oameni) A se înfiora, a tresări (de spaimă, de scîrbă); p. ext. a se înspăimînta, a se îngrozi. *Se cutremurără la un astfel de gînd*. SAHIA, N. 105. *Să te miri, să te cutremuri* *De cîte-au fost-nainte vremuri*. IOSIF, PATR. 5. *Auziră, la o depărtare, o strigătură puternică*. *Toți se cutremurără*. RETEGANUL, P. II 41. *Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor*. EMINESCU, N. 71. ♦ Tranz. *Un fulger și-a deschis cărare, Cutremurîndu-mi pieptul șubred*. GOGA, C. P. 11. *Mai aruncă-ți o privire... Peste vechea zbcuitmare ce cutremură-al meu piept*. MACEDONSKI, O. I 272. *Cu focul blînd din glasu-ți tu mă dori și mă cutremuri*. EMINESCU, O. I 155.

CUTREMURĂRE, *cutremurări*, s. f. Acțiunea de a se cutremura și rezultatul ei; cutremur. (Fig.) *Simte o cutremurare puternică a corpului*. SAHIA, N. 34.

CUTREMURĂT, -Ă, *cutremurați*, -te, adj. Care tremură (de spaimă); înspăimîntat, îngrozit. *Dar cei ce se măr zbat? întrebă un glas cutremurat*. CAMILAR, N. I 93.

CUTREMURĂTOR, -OĂRE, *cutremurători*, -oare, adj. Care înduioșează, impresionează, înfioară, zguduie. *Ochii ei erau de o cutremurătoare duioșie*. V. ROM. noiembrie 1953, 34. ♦ (Adverbial) *Primele cuvinte căzură rar, cutremurător, cum cad cîteodată, vara, aproape din senin, boabe mari de gheață*. DAN, U. 93.

CUTRIER s. n. v. *cutroier*.

CUTRIERĂ vb. I v. *cutreiera*.

CUTRIERĂT s. n. v. *cutreierat*.

CUTROPÍ vb. IV v. *cutropi*.

CUTRUPÍ vb. IV v. *cutropi*.

CUȚIT, *cuțite*, s. n. 1. Instrument de tăiat, alcătuit dintr-o lamă metalică, de obicei de oțel, și dintr-un mîner cu sau fără plăsele, avînd întrebuințări diferite în gospodărie, în ateliere etc. *Scoase de sub cingătoare un cuțit*. CAMILAR, TEM. 186. *Moșul scoase cuțitul de la briu și începu a săpa*. SANDU-ALDEA, U. P. 220. *Scoase un cuțit de vinătoare; și cu stingele rece al său, împlîntă fierul în coastele fiorosului animal*. BOLINTINEANU, O. 331. *Iau cuțitul să-mi tai pită*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 175. ♦ Fig. *Producția noastră este poate cel mai cumplit cuțit pe care-l înfigeam zi de zi în inima dușmanului*. DAVIDOGLU, C. 61. *Vorbele lui erau loviri de cuțit pentru Zoe*. NEGRUZZI, S. I 19. ♦ Expr. *Cuțit cu două tăișuri* v. t și i ș. A avea (sau, rar, a-i fi cuiva) *piinea* (sau *pita*) și *cuțitul în mînă* = a avea la îndemînă toată puterea, toate mijloacele. *Acuma mi-i pita și cuțitul în mînă*. SBIERA, P. 108. (Eliptic) *Tu să fi-nceput iubitul, Că-i făceam eu isprăvitul. Tu, cu piinea și cuțitul, Mori flămînd, nepri-ceput*. COȘBUC, P. I 52. A fi (certat) la *cuțite* sau a se avea la *cuțite* (cu cineva) = a fi sau a ajunge dușman neîmpăcat (cu cineva). *El și Burtă-Verde se aveau la cuțite*. PAS, Z. III 31. A pune (cuiva) *cuțitul în gît* = a sili cu tot dinadisul (pe cineva) să facă ceea ce n-ar vrea. A-i *ajunge* (cuiva) *cuțitul la os* = a se sfîrși (cuiva) răbdarea sau puterea, a ajunge la capătul răbdării sau puterii; a se afla la mare strîmtoare. A-i *da* (cuiva) *un cuțit prin inimă* = a simți o durere adîncă (fizică sau morală). *Atita îi trebui unchiașului să auză, ca să-i dea un cuțit ascuțit prin inimă*. O grijă mare îl cuprînsese. ISPIRESCU, L. 97. (A fi) pe o *muclie de cuțit* = (a fi) foarte aproape de o primejdie, (a se afla) într-o situație critică sau într-un moment critic. ♦ Instrument de os sau de metal cu care se taie hîrtie sau foile unei cărți. *Se juca... c-un*

cuțit de os. SADOVEANU, B. 78. ✦ Bisturiu; p. ext. operație. *A murit sub cuțit.*

2. Piesă tîioasă de metal la diverse mașini și unelte. *Cuțit de strung.* = *Cuțitele tractoarelor au spart adînc în trupul stepei.* SAHIA, U.R.S.S. 95. *Mirosul pămîntului răscolit se împrăstia pe urma cuțitelor biruitoare* [ale plugarilor]. ANGHEL, PR. 83. ✦ Piesă principală a cîntarului, care se deplasează la cea mai ușoară atingere și face ca cîntarul să fie sensibil.

CUȚITĂR, *cuțitari*, s. m. (Familiar) Scandalagiu gata să scoată cuțitul în timpul cerței sau încierării.

CUȚIȚĂȘ, *cuțitașe*, s. n. 1. Diminutiv al lui *cuțit* (1). *Cuțitaș de fructe.*

2. (Popular) Briceag. *Scoase cuțitașul și tăie crăculița de care erau atîrnate* [rodiile]. ISPIRESCU, L. 359. *Na cuțitașul meu, taie încetîtor cusutura de la mîncea lui Mogorogea.* CREANGĂ, A. 111. *Mîna sub briu Că băga, Cuțitașul Că scotea, Sfori de mătase tăia, Badiul că se desfăcea.* TEODORESCU, P. P. 547.

CUȚITĂRIE, *cuțitării*, s. f. 1. Atelier sau prăvălie unde se ascut sau se vînd cuțite, bricege, foarfece etc.

2. (Cu sens colectiv) Tot felul de cuțite; modele variate de cuțite. *Au a figura în această expozițiune... sticlăriile, lălrile... cuțitării, argintării.* ODOBESCU, S. II 94.

CUȚITOĂIE, *cuțitoaie*, s. f. Un fel de cuțit format dintr-o lamă ascuțită de oțel, de obicei cu două mînere perpendiculare pe capetele ei, folosit de dulgheri, dogari, tăbăcari etc. ca unealtă de cioplit și răzuit. *Lucrează un om înarmat cu o cuțitoaie enormă.* BOGZA, A. Î. 99. *Dacul ține mai adesea în mîna un mare cuțit în forma unei secere pușin încovoaiată, pe care cu nedrept cuvînt unii autori au semuit-o cuțitoaiei cu cîrlig a lui Chronos.* ODOBESCU, S. II 283. *Rotarii fac toate... servindu-se cu instrumentele următoare: toporul, barda... cuțitoaie, sfredel.* I. IONESCU, M. 711.

CUȚOVLAH, -Ă, *cuțovlahi*, -e, s. m. și f. Nume care se dă uneori populației aromîne din Macedonia.

CUȚU interj. (Adesea repetat) Strigăt cu care se cheamă cîinii, mai ales căței. *Cît pentru ogar, trebuia... să-i fi dat ceva de nîncare și să-l fi chemat: cuțul cuțu!* ISPIRESCU, la TDRG. ✦ (Substantivat, m.) Nume dezmiertător pentru cîini; cîine mic, cățel. *Na, cuțu! Na, mă cuțule!* C. PETRESCU, Î. II 93. ✦ Expr. (Familiar) Să-mi zici cuțu, dacă... = să mă tratezi ca pe un cîine, să nu-mi spui pe nume dacă... *Dacă țî s-o întîmpla ceva, să-mi zici mie cuțu.* GALAN, Z. R. 266.

CUȚULĂCHE s. m. (Rar) Diminutiv al lui *cuțu*; cățelus.

CUȚULĂN, *cuțulani*, s. m. (Neobișnuit) Cîine. *Un cuțulan de stînd, lășos... mergea pe lingă calul lui Dan.* VLAHUȚĂ, O. A. 276.

CUVĂ, *cuve*, s. f. Vas puțin de avea mărime și forme variate, care servește la diferite operații tehnice. *Cuvă de dezvoltare.*

CUVENI, pers. 3 *cuvine*, vb. IV. R e f. l. 1. (Construit cu dativul) A-i reveni cuiva de drept ceva, a avea drept la ceva, a merita. *Unul zicea că i se cuvine numai lui bourul.* SBIERA, P. 1. *Acest măr se cuvine celei mai frumoase zeite.* ISPIRESCU, U. 5. *Mie mi se cuvine această cinste.* CREANGĂ, P. 184. *Ostașii mei cer plata ce lor li se cuvine.* ALECSANDRI, T. II 152.

2. (De obicei urmat de o propoziție cu verbul la conjunctiv) A fi conform cu cerințele morale, a se cădea, a fi cu cale, a sta bine (cuiva). *Bucuros, cumnate, numai cîi se cuvine să se așeze mai întîi și mai întîi cumnata Leona.* SADOVEANU, N. F. 14. *O prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* EMINESCU, O. I 159. *Povește în privința timpului cînd se cuvine ca vîntorul să-și pună pușca și pofta în*

cu. ODOBESCU, S. III 38. ✦ Loc. a d v. *Cum se cuvine = așa cum trebuie, după cum se cere, cum se cade.* *Caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine.* NEGRUZZI, S. I 147. *Te-nvață de la mine Ca să mori cum se cuvine!* ALECSANDRI, P. P. 101.

CUVENIT, -Ă, *coveniți*, -te, adj. Corespunzător, potrivit. *Guvernul a luat măsurile covenite.* = *Sătenii duc pe lenes la locul covenit.* CREANGĂ, P. 332.

CUVERTURĂ, *cuverturi*, s. f. Învelitoare de pînză, de postav etc., cu care se acoperă o masă, un pat sau cu care se învelește cineva (cînd doarme).

CUVIINCIOȘ, -OĂSĂ, *cuviiincioși*, -oase, adj. 1. Care respectă regulile buneicuviiințe, care corespunde (pe deplin) acestor reguli; decent, politico. *Vorba «leliță» e cuviiincioasă la noi la Păstrăveni.* SADOVEANU, N. F. 7. *Între țărani frunțași... era și moș Ion Roată, om cinstit și cuviiincios.* CREANGĂ, A. 151. ✦ (Adverbial) *Harap-Alb... se înfățișează cuviiincios înaintea împăratului.* CREANGĂ, P. 257.

2. (Învechit și arhaizant) Potrivit, nimerit, corespunzător, convenabil. *N-am nimerit totdeauna florile cele mai cuviiincioase.* GALACTION, O. I 33. *I-au dat sfat cuviiincios.* CONTEMPORANUL, I 162. *Merse cătana-n pâlatal împărătesc și, după ce făcu cele cuviiincioase, și după ce-l salută cum se cade... zise... RETEGANUL, P. III 18. Acum sosind vremea cuviiincioasă... împlinim și cea... de pe urmă datorie.* DACIA LIT. 40.

CUVIINȚĂ, *cuviiințe*, s. f. 1. Regulă de bună conduită, atitudine sau purtare cuviiincioasă; politețe, decență. *Copiii respectă... cuviiința mesei.* GALACTION, O. I 180. *E atîta cuviiință în ținuta ei, atîta siguranță în fraza ei limpede și curgătoare.* VLAHUȚĂ, O. A. 438. ✦ Loc. a d v. *După cuviiință = după cum se cuvine, așa cum trebuie. El le întîmpină după cuviiință.* ISPIRESCU, M. V. 27. ✦ Expr. A găsi (sau a crede, a socoti) de cuviiință = a găsi, a crede etc. că e bine, nimerit, potrivit. *M-am oprit unde am crezut de cuviiință.* SAHIA, U.R.S.S. 17. *Mă rog, ia măsuri cum crezi de cuviiință.* CARAGIALE, O. VII 201. *Am făcut și eu praznic... și am găsit de cuviiință să te poftesc și pe d-ta, cumătre.* CREANGĂ, P. 30. *Tu, autor al Manualului de vîndătoare, n-ai socotit de cuviiință a număra și turturica printre păsările de vînat.* ODOBESCU, S. III 37. *A fi de cuviiință = a se cuvini. Nu e de cuviiință unui om... a lăuda astă... patimă.* NEGRUZZI, S. I 74. *Cele de cuviiință = cele trebuincioase, necesare, indicate. Las' dacă nu i-a da odihna pe nas, zise boierul în gîndul său, după ce orîndui cele de cuviiință.* CREANGĂ, P. 301.

2. (Franțuzism neobișnuit) Ceea ce e convenabil; conveniență. *Artele folositoare și cuviiințele vieții civilizate.* BĂLCESCU, O. II 12.

CUVINTEL, *cuviiințele*, s. n. Diminutiv al lui *cuvinț*; vorbă, șirul vorbei. *Văzură că el nu răspunde nici un cuvîntel.* ISPIRESCU, L. 247. *Nu-ți uita cuviiințelul.* ALECSANDRI, T. I 341. *Spune, mîndră, maică-ta Să-ngrădească ulița, Tot cu pari și cu nuiete Și cu cuviiințele grele.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 268.

CUVIOS, -OĂSĂ, *cuvioși*, -oase, adj. (Despre oameni și despre manifestări ale lor) 1. Cucernic, evlavios, pios. *Au gîndul drept și cuvios Și cîntă versuri din psaltire.* COȘBUC, P. I 115. *Să ceară tertare de la cuviosul bătrîn.* CARAGIALE, O. III 90. *Cînd țărani îi ziceau că prea e cuviosă, ea se roșea.* ODOBESCU, S. I 6. ✦ F i g. *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie și bătrînă.* EMINESCU, O. I 69. ✦ Titlu care se dă călugărilor și călugărițelor. *Lasă, cuvioso Dionis, că vorbim noi la Brăila.* GALACTION, O. I 89. *Așa-i Agapia noastră! — tîngui cuvioso Velasia cu mîna osoasă ca moaștele la gura cu buze subțiri.* C. PETRESCU, Î. II 242. *Fost-a scris părintelui Duhu să nu*

asculte... sfaturile cuviosului stariț. CREANGĂ, A. 76. \diamond (Substantivat) *Maica Rahila... era bunica dulce a cuvioaselor din schitul Roșoara.* GALACTION, O. I 316. *Lasă-mă-n pace, cuvioase, că se învîrtește lumea cu mine.* CREANGĂ, A. 139.

2. (Învechit și arhaizant) Decent, cuviiincios, politicos, omenos. *Stăpîna casei... îndată i s-a arătat, cu înfățișare cuvioasă, poftindu-l înlăuntru.* SADOVEANU, D. P. 116. *Tu slujeai la masă, Cu față voioasă, Vorbă cuvioasă.* TEODORESCU, P. P. 430.

— Pronunțat: -vi-os.

CUVIOȘIE, *cuvioșii*, s. f. Bună-cuviință, omenie; (în legătură cu credința și practicile bisericesti) cucernicie, evlavie. *Faptele bune și cuvioșia acestui bărbat potoliră cîrțirile poporului.* NEGRUZZI, S. I 241. \blacklozenge (Însoțit de un pronume posesiv) Titlu dat călugărilor și altor slujitori ai bisericii. *Cuvioșia-ta ești preot ori numai călugăr?* STĂNOIU, C. I. 11.

— Pronunțat: -vi-o-.

CUVINT, *cuvinte*, s. n. 1. Element al vorbirii omenesti (constind dintr-un fonem sau un complex de foneme) de care e legat un sens, care este susceptibil de o întrebuintare gramaticală și care poate fi înțeles de o colectivitate de oameni reunită într-o comunitate istorică; vorbă. *Mame! Învățați pruncii voștri Înainte de cuvîntul mamă, Înainte de cuvîntul pîne — cuvîntul pace!* POEZ. N. 92. *Se sfărîma așale blindă în tremuratele cuvinte Și povestea încet moșneagului, mișcîndu-și pletele cărunte.* GOGA, C. P. 9. *Cuvîntu-n vese devine un bici de foc, un steag, O trîmbiță de-alarmă.* ANGHEL-IOȘIF, C. M. I 50. *De-i zice un singur cuvînt, ești mort.* ALECSANDRI, T. I 82. \diamond *Joc de cuvinte* = spirit, glumă bazată pe asemănarea cuvintelor; calambur. *Cuvinte în-crucișate* = joc în care cineva trebuie să găsească o serie de cuvinte astfel aranjate într-o figură geometrică, încît cele citite orizontal să aibă cite o literă comună cu cele citite vertical. (Lingv.) *Fond principal de cuvinte* v. f o n d. (Gram.) impropriu *Parte de cuvînt* = parte de vorbire, v. p a r t e. \diamond *Expr.* A nu găsi (sau a nu avea) cuvinte = a nu fi în stare (sub impresia unui sentiment puternic) să exprimi ceea ce gîndești. *Nu găsesc cuvinte ca să înfierez purtarea ta.* Cu alte cuvinte = exprimînd același lucru în altfel; așadar, în concluzie. *Adică, cu alte cuvinte... Să vă dau afară pe voi și să-i iau pe dînșii în loc?* ALECSANDRI, T. I 408. *Într-un (sau cu un) cuvînt* = pe scurt, în rezumat, în concluzie, așadar. *Într-un cuvînt... «turdus» nu este cituși de puțin «graurele» rominesc.* ODOBESCU, S. III 29. *În puține cuvinte* = pe scurt, în rezumat. *Cuvînt cu cuvînt* = fără nici o modificare, întocmai, exact. (Regional) *Dintr-un cuvînt* = fără a mai sta la gînduri, mediat. *Eu răspund dintr-un cuvînt, Făr-să pun ochii-n pîmint.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 44.

2. (Mai ales la pl.) Gînduri, idei exprimate prin vorbe; spuse, zise. *Fierbinți cuvintele lui Gorki sînt, Le simți pulsînd în vine, bărbătește.* DRAGOMIR, S. 42. *A fost atîta chiu și cînt, Cum nu s-a pomenit cuvînt.* COȘBUC, P. I 58. *Ca-n basme-i a cuvîntului putere: El lumi aievea-ți face din păreri.* VLAHUȚĂ, O. A. 25. *Cuvintele lui Schiller ce le cetisem... îmi veniră în minte.* NEGRUZZI, S. I 54. *Din cel întii cuvînt mi s-au dat 280 galbini.* KOGĂLNICEANU, S. 231. \diamond *Cuvînt greu* = vorbă hotărîtoare, decisivă. *Cuvinte grele* = vorbe aspre, de dojană, de ocară. *Cuvînt introductiv* sau *cuvînt înainte* = prefață. (Astăzi rar) *Purtător de cuvînt* = persoană autorizată să exprime în mod public păreri care reprezintă punctul de vedere al unui stat, al unui guvern, al unei organizații oficiale. \diamond *Expr.* În (toată) puterea cuvîntului = în înțelesul adevărat, pe deplin, cu desăvîrșire. *Își descarcă mînia în toată puterea cuvîntului.* CREANGĂ, A. 36. *A pune un cuvînt (bun)* = a face o intervenție (pentru cineva). *L-a rugat pe avocatul, consilierul și prietenul ministrului, să pună un cuvînt bun și să obțină o mutare într-o stație*

mai omenoasă. C. PETRESCU, A. 292. *A arunca un cuvînt* v. a r u n c a. A tăia (sau a curma) cuiva *cuvîntul* = a întrerupe (pe cineva) din vorbă. *Împăratul îi tăie cuvîntul.* ISPIRESCU, L. 23. (Rar) *A lua (cuiva) cuvîntul din gură* = a lua vorba din gură, v. o r b ă. *Tocmai!... Mi-ai luat cuvîntul din gură.* ALECSANDRI, T. I 291. (Mold.) *Nici (nu) mai rămîne cuvînt* = nici nu mai încapе discuție, nici nu mai poate fi vorbă. *Lingurarilor, nici mai rămîne cuvînt, li se lungise urechile de foame, așteptînd.* CREANGĂ, A. 54. (Regional) *A începe cuvînt* = a începe vorba, a vorbi. *Marfa-i în odaia cea mare de dincolo, începu iarăși cuvînt gospodina.* SADOVEANU, B. 98. \blacklozenge *Subiect de vorbă, de povestire; istorisire.* *Să nu-mi uit cuvîntul.* CREANGĂ, A. 41. *Cuvîntul din poveste înainte mult mai este.* CREANGĂ, P. 199.

3. Cuvîntare, discurs, conferință. *Cuvînt de deschidere.* \square *Partidul nostru a avut marea cinste de a trimite o delegație a sa la Congresul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În cuvîntul nostru de salut am căutat să exprimăm dragostea nemărginită a oamenilor muncii din Republica Populară Romînă pentru eliberatoarea noastră, Uniunea Sovietică.* GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 5. \diamond (Rar la pl.) *Trimite-mi o colecție a cuvintelor măriei-sale către Adunare.* KOGĂLNICEANU, S. 200. \diamond *Expr.* A cere (sau a da, a avea) *cuvîntul* (într-o adunare) = a cere (sau a da etc.) dreptul de a vorbi. *A lua cuvîntul* = a vorbi (într-o adunare). (Învechit) *A face cuvînt* = a ține o cuvîntare. *Suindu-mă în picioare pe-un scaun, le-am făcut acest cuvînt.* NEGRUZZI, S. I 198.

4. Învățătură, îndrumare, sfat; p. ext. dispoziție, ordin. *Din cuvîntul lui nu se abătea.* ISPIRESCU, L. 18. \diamond *Loc. a d v.* (Mold.) *De cuvînt* = îndată, numaidecît, pe loc. *Iar Ipate, de cuvînt, se prinde în joc lîngă o fată.* CREANGĂ, P. 163. \diamond *Expr.* A înțelege (sau a ști) *de cuvînt* = a asculta de spusele, de sfaturile sau de ordinele cuiva. *Ce folos însă!... nu înțelege de cuvînt.* ALECSANDRI, T. I 120. *Cuvînt de ordine* = dispoziție dată de un superior (în armată, într-o întreprindere, într-o instituție).

5. (Învechit și arhaizant) Știre, veste, informație; zvon. *După cuvîntul trimis de jupin Traico, Popa Tonea se hotărî să treacă la Cladova.* GALACTION, O. I 188. *Și s-a pornit apoi cuvînt! Și patru margini de pîmint Ce strîmte-au fost în largul lor, Cînd a pornit s-alerge-n zbor Acest cuvînt, mai călător Decît un vînt!* COȘBUC, P. I 54.

6. Promisiune, făgăduială, asigurare, legămint. *Eu mă prînd să-ți dau [grîul] în girezi. Nu-i cuvînt gospodăresc?* CREANGĂ, P. 156. *Cînd omul are cuget, cuvîntu-i e cuvînt.* ALECSANDRI, T. II 117. *Amînte să-ți aduci De-ale noastre vorbe dulci; De-ale noastre dragi cuvinte, Ce-au rămas neisprăvite.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 267. *Omul se leagă cu cuvîntul, nu cu friul.* \diamond *Expr.* *Om de cuvînt* = om care își ține făgăduielile, pe a cărui promisiune poți pune bază. *Cuvînt de onoare (sau de cinste)* = promisiune sau asigurare care angajează cîntea cuiva, care garantează că cele spuse sînt adevărate sau vor fi împlinite. *Despoții n-au inimă și n-au cuvînt de cinste.* CAMIL PETRESCU, B. 188. *A (sau a-și) da cuvîntul (de onoare)* = a promite, a făgădui, a se lega. *Ți-am dat o dată cuvîntul... În mine poți avea încredere.* CARAGIALE, O. II 277. *(A crede) pe cuvînt* = (a crede) fără a mai controla exactitatea spuselor cuiva sau fără a mai cere dovezi. *Prefectul juca pe cuvînt, dar pierduse și în felul ăsta.* DUMITRIU, N. 114. *A-și ține cuvîntul* sau a se ține de cuvînt = a îndeplini o promisiune făcută, a se ține de angajamentul luat. *Te-ai ținut de cuvînt, moș Nichifor.* CREANGĂ, P. 114.

7. (Învechit și arhaizant) Înțelegere, pact, acord, convenție. *Iar dacă nu mi-a plăcea nimic din ce mi-i spune, să-mi rămîi zălog pe o sută de galbeni. Bun cuvînt.* SADOVEANU, D. P. 155. \diamond *Expr.* (Regional) *A se înțelege (cu cineva) la cuvînt* = a se învoi, a cădea de acord. *Mihai... se înțelege cu el la cuvinte.* ISPIRESCU, M. V. 55.

8. Păreră, opinie exprimată; punct de vedere. *Cetă-tenilor Republicii Populare Romine li se garantează prin lege: a) libertatea cuvîntului; b) libertatea presei; c) liber-tatea întrunirilor.* CONST. R.P.R. 40. \diamond *Expr.* A-și spune cuvîntul = a-și manifesta părerea, opinia. \blacktriangle Liber-tate, drept de a se plînge, de a formula revendicări. *Afi pus cu toții jurămintă Să n-avem drepturi și cuvînt; Bătaii și chinuri cînd șipăm, Obezi și lanț cînd ne mișcăm.* COȘBUC, P. I 209.

9. Discuție, vorbărie, ceartă. *N-am avut cu el nici un cuvînt.* \diamond *Expr.* Schimb de cuvînte = discuție aprinsă, ceartă. (Mold.) Nu-i cuvînt = nu începe vorbă, nu se discută, n-am ce zice. *Doamne, măi Chirică, bun suflet de femeie mai am!...* — Bună, stăpîne, nu-i cuvînt. CREANGĂ, P. 168.

10. Motiv, rațiune, rost, justificare, pricină, cauză. *Unii au cuvînt a crede... că n-ar fi fost străin și de-o oarecare ceată vestită pe vremuri, care a îtlhărit departe în țara unguerească.* C. PETRESCU, R. DR. 128. *Mă mulțumii doar să găsesc cusur frunzelor de plop, că fac prea mare gălăgie degeaba și fără cuvînt.* HOGAȘ, M. N. 13. *O frunză vestedă nu-ți dă Cuvînt să zici că-i toamnă.* COȘBUC, P. I 79. *Am eu cuvinte să mă port așa.* CARAGIALE, O. III 61. *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* EMINESCU, O. I 137. \diamond *Expr.* Sub (sau pe) cuvînt că... sau pentru cuvîntul că... = pentru motivul că..., din pricină că..., sub pretext că... *Comisia de plasă a constatat numărul clăcașilor; avocatul... a contestat această lucrare, pe cuvînt că s-a trecut între clăcași și 28 de oameni cari n-au făcut clacă.* I. IONESCU, D. 414. *Sub acest cuvînt ea... = cu condiția ca... Oi să te scot în lume, dară numai sub aiest cuvînt, ca să nu spui nimăruia unde m-oi ascunde.* SBIERA, P. 311. *Sub nici un cuvînt = sub nici un motiv, în nici un caz. Se urcă în tren, să nu se mai întoarcă sub nici un cuvînt.* C. PETRESCU, I. II 145. *Cu drept cuvînt = pe bună dreptate, în mod întemeiat. Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătît din cap.* EMINESCU, N. 33. *Cu drept cuvînt te așteptai să fii răsplătît... pentru toate ostenețile ce ai depus în opera ta.* ODOBESCU, S. III 10.

11. (Rar) Facultatea de a vorbi; voce, grai. *Ca lovit de trăsnet, a rămas fără cuvînt.*

CUVÎNTĂ, *cuvîntez*, vb. I. (Mai ales arhaizant) 1. *Tranz.* (Folosit și absolut) A vorbi, a spune, a grăi, a zice; a declara, a exprima. *Simeon Bîrnovă... cuvîntă cu îndrăzneală: Eu, măria-ta, nu cer nimica.* SADOVEANU, O. VII 17. *Sufletul mi-e dornic să te-asculte. Cuvînteză.* DAVILA, V. V. 182. *În fine să măi cuvîntăm ceva și despre numele... acestei păsări.* MARIAN, O. II 292. *Cuvîntînd aceasta, s-au acîțat de lanț și s-au suit pînă în ceri.* SBIERA, P. 91. \diamond (Determinat prin «din gură») *Merge badea... Din gură cuvîntînd.* HODOȘ, P. P. 45. *Irina din gură a cuvîntat: Turcilor... Ia lăsați-mă-napoi.* ȘEZ, I 44. \diamond (Cu complement intern) *Cînd se apropie... de dînsul în început să-l mîngîie... cînd își deschise gura spre a-i cuvînta niște vorbe... nu mai știu ce face.* ISPIRESCU, U. 93.

2. *Tranz.* A ține un discurs; a recita. *Vei binevoi a le învăța pe de rost, pentru ca să le poți cuvînta curat și pe înțeles.* NEGRUZZI, S. I 8.

3. *Intranz.* A avea facultatea de a articula cuvînte (ca omul). *Din lumea celor care nu cuvîntă [titlu].* GÎRLEANU. *Toate jivinele cuvîntau omenește.* DELA-VRANCEA, S. 240.

— *Prez. ind. și: cuvîntez* (SADOVEANU, F. J. 43, ISPIRESCU, U. 15, TEODORESCU, P. P. 51), *cuvînt* (C. PETRESCU, C. V. 267).

CUVÎNTĂRE, *cuvîntări*, s. f. 1. Vorbire în public, desfășurată cu oarecare solemnitate; discurs. *Cuvîntarea istorică a tovarășului Stalin înarpează pe comuniștii din toate țările în lupta lor nobilă pentru binele popoarelor*

lor, pentru binele omenirii, pentru triumful cauzei lui Marx-Engels-Lenin-Stalin. GHEORGHIU-DEJ, C. XIX 10.

2. Spusă, vorbă; vorbire, conversație. *Tu n-ai șir în cuvîntare... Eu i-oi spune Lucrul nedeț și băiatul va pricepe de minune.* DAVILA, V. V. 144.

CUVÎNTĂTOR¹, -OĂRE, *cuvîntători, -oare*, adj. Care are însușirea de a vorbi; care vorbește; vorbitor. *Ciută Cuvîntătoare, nu mută, Cu cizme roși încălțată, Cu fundră neagră-mbrăcată.* TEODORESCU, P. P. 180.

CUVÎNTĂTOR², -OĂRE, *cuvîntători, -oare*, s. m. și f. (Rar) Persoană care vorbește în public; vorbitor, orator. *De la tribună coboară, greu, cel din urmă cuvîntător.* SAHIA, N. 21.

CUZINĒT, *cuzineși*, s. m. Piesă de metal moale, cu suprafață cilindrică, în care intră fusul sau axul unei mașini.

CVADRAGENĂR, -Ă, *cvadragenari, -e*, adj. (Rar, despre oameni) Care a împlinit patruzeci de ani, în vîrstă de patruzeci de ani.

CVADRĂNT, *cvadranți*, s. m. 1. A patra parte din circumferința unui cerc.

2. Instrument de precizie, alcătuit dintr-un sfert de cerc gradat, întrebuițat la măsurarea unghiurilor.

CVADRĂT, (1) *cvadrați*, s. m., (2) *cvadrate*, s. n. 1. Bucățică de fontă întrebuițată în tipografie spre a umple golurile între cuvînte sau între rînduri.

2. (Latinism rar) Pătrat. *Această zidire este un cvadrat.* KOGĂLNICEANU, S. 83. \diamond (Adjectival) *Locurile de semănături toate sînt... cvadrate, adevă în patru colțuri.* GOLESCU, I. 129.

— Variantă: *cuadrăt* (EMINESCU, N. 38, ALECSANDRI, P. III 219) s. n.

CVADRATURĂ s. f. (Geom.) Operație de integrare definitivă a unei funcții. \diamond *Expr.* *Cvadratura cercului* = problema (încă nesoluționată) de a găsi un pătrat care să aibă aceeași suprafață cu un cerc dat și a cărui latură să aibă un raport rațional cu raza cercului; f. g. problemă imposibil de rezolvat.

CVADRUMĂN, -Ă, *cvadrumani, -e*, adj. (Mai ales despre maimuțe) Care se servește de cele patru picioare ca de mîini. \blacktriangle (Substantivat, f. pl.) Maimuțe.

CVADRUPLĂ, *cvadrupez*, vb. I. *Tranz.* A face ca ceva să devină de patru ori mai mare sau mai mult; a înmulți cu patru, a împătri.

CVADRŪPLU, -Ă, *cvadrupli, -e*, adj. De patru ori mai mare sau mai mult; împătrit.

CVĂNTUM s. n. v. *quantum*.

CVARTĂL, *cvartale*, s. n. (Învechit) 1. A patra parte dintr-un oraș; cartier, mahala. (Atestat în forma *cfartal*) *Comisar de cfartal!* ALECSANDRI, T. 1097.

2. A patra parte dintr-un an; trimestru.

— Variantă: *clartăl* s. n.

CVĂRTĂ, *cvarte*, s. f. 1. (Muz.) Intervalul dintre patru note consecutive. *Intervalul dintre «do» și «fa» alcătuiește o cvartă.*

2. A patra dintre cele opt poziții principale de apărare la scrimă.

CVARTĒT, *cvartete*, s. n. Ansamblu compus din patru persoane (instrumentiști sau cîntăreți), care execută împreună o bucată muzicală; bucată muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

CVARTIR, *cvartiruri*, s. n. 1. (Astăzi rar) Locuință temporară a unui grup de oameni (în special a unor trupe) în trecere pe undeva; p. e x t. locul unde cineva își așază locuința. *Erau două străzi: Birjarii Noi și Vechi, așezate la depărtare destul de măricică, însă aceasta care da în Făinari le fusese totdeauna cvartir [birjarilor].* PAS, Z. I 223. *Dădui ocol casei, spre a chibzui un loc mai potrivit pentru cvartirul meu de noapte.* HOGAȘ, M. N. 84.

2. (Transilv.) Locuință cu caracter provizoriu (de obicei într-o familie străină); gazdă.

— Variantă: **cuartîr** (I. IONESCU, D. 522) s. n.

CVART s. n. v. **cuart**.

CVAS s. n. Băutură acrișoară, răcoritoare, obișnuită la ruși, preparată din fructe, sau din apă, pîine și malț. *Într-o oală mare, cu borș acru ori cu cvas, fierb mai*

mulți crapi de cîte trei ori patru ocă. SADOVEANU, O. A. II 128.

— Scris și: *efas* (NEGRUZZI, S. II 76) s. n.

CVĂSI adj. invar. (Franzuzism; precedă adjective și substantive) Aproximativ..., cam...; oarecum, pe jumătate. *Cvasi unanim.*

CVINTĂL s. n. v. **chintal**.

CVINTĂ, *cvinte*, s. f. (Muz.) Intervalul dintre cinci note consecutive. *Intervalul dintre «do» și «sol» alcătuiește o cvintă.*

CVINTÉT, *cvintete*, s. n. Ansamblu compus din cinci persoane (instrumentiști sau cîntăreți), care execută împreună o bucată muzicală; bucată muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

CVINTESENȚĂ s. f. v. **chintesență**.

